

אליבא דהלכתא

גיליון רשת כוללי הערב "אליבא דהלכתא" שעל ידי ישיבת "חברת אהבת שלום"

אבן יהודה, אופקים, אופקים - נחלת שמשון, אלעד - סניף א', אלעד - סניף ב', אשדוד, אשקלון, באר יעקב, באר שבע, בית שמש: הקריה החרדית, רמת א', רמת ג', רמת חפציבה, ביתר עילית, ביתר עילית - גבעה B, בני ברק: מרכז, שיכון ה', מערב, פרדס כץ, קרית הרצוג, גבעת זאב החדשה, דימונה, זכרון יעקב, חולון, חיפה, חיפה - מרכז הכרמל, עבריה, עבריה עילית, טירת הכרמל, טלזסטון, ירוחם, ירושלים: בית וגן, גאולה, גבעת שאול, מעלות דפנה, נוה יעקב, נוה יעקב מרכז, נוה יעקב החדשה, קטמונים, קרית יובל, רוממה, רמות א', רמות ב', רמת שלמה, כרמיאל, מגדל העמק, מודיעין עילית: חפציבה, ברנפולד, קרית ספר, מעלה אדומים, מעלות, נהריה, נתיבות, נתניה - מרכז, נתניה: צפון, דרום, עפולה, ערד, פתח תקוה, צפת, קרית אתא, קרית גת, רחובות, רכסים, רכסים - גבעה א', תל ציון

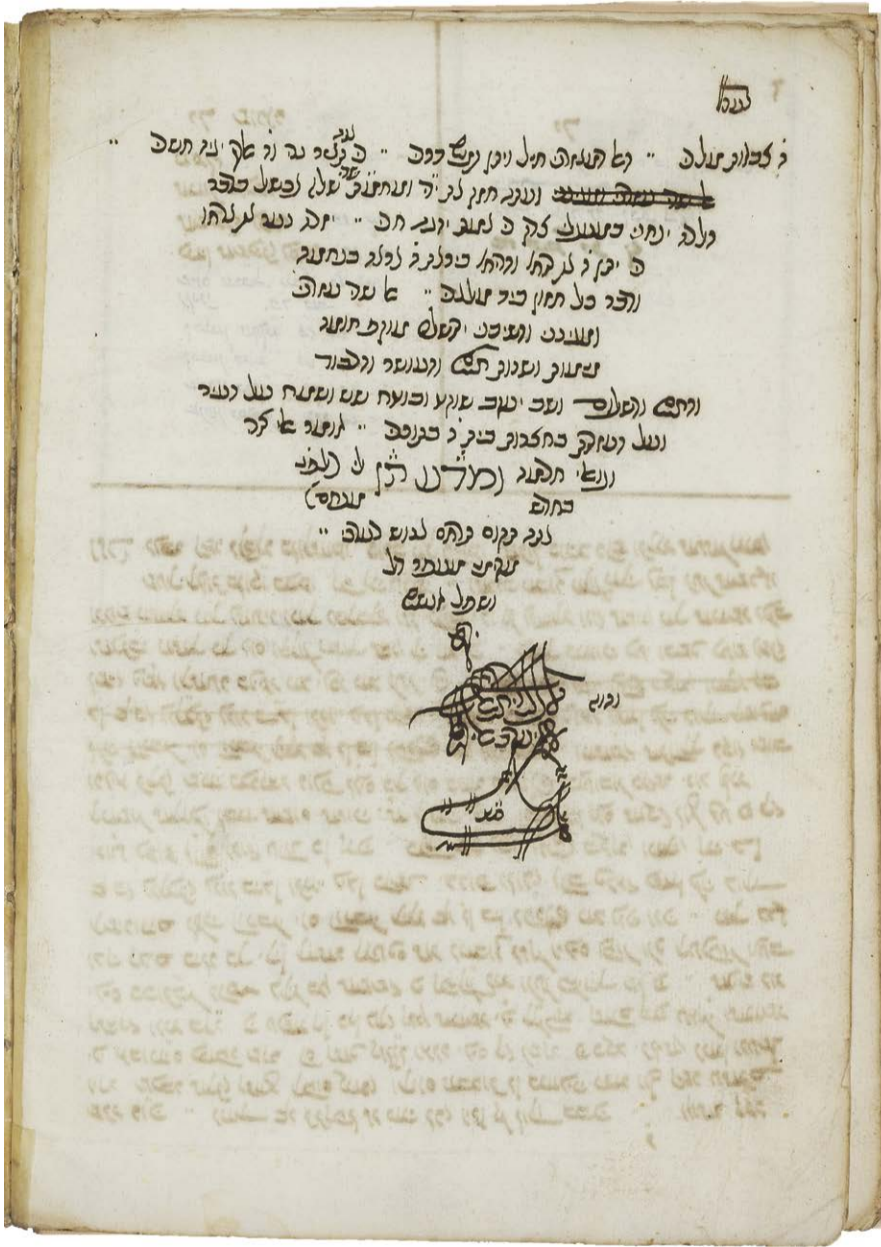
דיני ליל הסדר והמסתעף

סימנים:
תס"ח - תפ"ו

גנזי הלכה

תשובות וחיידשים מכת"י רבותינו נ"ע
עורך: הרב אברהם הלל

רבי יחיאל יעקב אליקים זלה"ה
מחור"ר ירושלים, קושטא ושאלוניקי

הקדמת ר' יחיאל יעקב אליקים לחיבורו הלכתא לשטרות

וניעור והמסתעף. ועוד חזון למועד לפרסם מהלכות הפסח במהדורתו השניה ששרדה בכ"י.

מהר"ר יחיאל יעקב אליקים, חכם שלם וכולל היה, מטובי גדולי עיה"ק ירושלים, והודו זרח ערי תורקיא, שמה קנה שם לעצמו במעשה ידיו ובחיבוריו. אביו מהר"ר ישראל חיים יוסף אליקים, נמנה אף הוא עם חכמי דורו בסופיא, ושוב עלה ונתעלה לעה"ק ירושלים. בדרך מסעו, בשנת תקכ"ט, חנה בשאלוניקי ושם הדפיס את חיבורו הנכבד 'שם יוסף', חיידשים על ס' משנה תורה להרמב"ם.

מהרי"א נולד בעה"ק ירושלים סביב לשנת תק"ל. ראשית תלמודו אצל אביו, ועל פי השמועה קיבל לקח גם מפי מהר"ר יום טוב אלגאזי, הרב בעל שמחת יו"ט. בתואר 'עטר מורינו הרב' יתאר תמיד את הרב המופלג מהר"ר מרדכי הלוי, המכונה הרב המול"ץ, ממנו קיבל עיקר תורתו וכמדומה שהוא אשר הסמיכו להוראה.

לימים נשתדך עם בת גדולים, הרב החסיד המופלג מהר"ר דוד מאג"ר זלה"ה, ראש לחסידים במדרש בית אל בירושלים ומחבר הס' הנורא 'חסדי דוד'. לאחר נישואיו, בשנת תקנ"ד לערך, נדחק הרבה בכלכלת ביתו, כי היתה העת ההיא קשה ליושבי העיר הקדושה, והיא גרמה לכמה מטובי חכמיה והוא בתוכם לנדוד על פני חוצות למצוא מנוח לכף רגלם.

בבואו לקושטא, הוכרה חכמתו, ונשא חן ושכל טוב בעיני רבני מתא ובעיני העם, והמה הטילו על שכמו להשתדל בהדפסת חיבורי הקדמונים שעמדו שנים הרבה בכתיבת יד והיו כלים והולכים. בין הספרים שנדפסו בהשתדלותו ומהם מעוטרים בהגותו יש למנות אלו: שו"ת מהר"ר מברונא, שאלוניקי תקנ"ח; יד רמ"ה עמ"ס סנהדרין, שם תקנ"ח; נהרות דמשק, שם תקס"ב; ב"ן מש"ק, שם תקס"ב; שו"ת הגאונים - שערי תשובה, שם תקס"ב.

אחר שהצליח ה' דרכו בהדפסת ספרי הקדמונים, החל בסידור חיבורי עצמו, לשכללם ולהתקינם. ספרים הרבה הותיר אחריו וכולם נותרו בכתיבת יד, מהם מצאנו שנשתמרו במהדורה יחידית, ומהם עשה להם מהדורה קמא ומהדורה בתרא. בין חיבוריו הללו נשתמר ספר יד יעקב, כולל כל הלכות ומנהגי חג הפסח וליל הסדר. ספר זה כתבו בג' מהדורות. ראשונה, מציעתא ותליתאה. המהדורה המוקדמת של החיבור שרדה חלקית, והיא נכרכה עם ספרו מילי דברכות כ"י. הספר מסודר על סדר כלל פרקי הרמב"ם בספרו הגדול יד החוקה, למן הלכות יסודי התורה ועד להלכות מלכים. מתוך מהדורה זו מפרסמים אנו כאן לראשונה 'הלכות קידוש החדש' [הם] [כשמו כן הוא, כולל הלכות חמץ נוקשה, תערובות חמץ, חוור וניעור והמסתעף]. ועוד חזון למועד לפרסם מהלכות הפסח במהדורתו השניה ששרדה בכ"י.

בגיליון:

- מפתח ענינים מפורט בעמ' רפ"ו
- האם מותר להסתפר ע"י עצמו
- בערב פסח אחר חצות
- שערי הלכות עמ' כ"ו, האיר המזרח עמ' ע"ו, הוראת הלכה עמ' ע"ט
- האם בכורות נקבות מתענות בערב פסח
- שערי הלכות עמ' כ"ה, האיר המזרח עמ' ע"ו, הוראת הלכה עמ' ע"ט
- בענין ד' כוסות ביין לבן ובמין ענבים
- חקר הלכה עמ' כ"ו, שו"ת בהלכה עמ' ג', שערי הלכות עמ' נ"ח, הוראת הלכה עמ' פ"א, ביני עמודי עמ' קס"ד, רל"א, רל"ב, הערות והארות עמ' רס"ג, רס"ז
- סדר קערת ליל פסח לדעת האר"י ז"ל
- שערי הלכות עמ' ס', האיר המזרח עמ' ע"ג, ביני עמודי ר"ג
- סידור י"ב מצות לביל פסח שחל להיות בשבת
- לאמתה של הלכה עמ' כ"א, שערי הלכות עמ' נ"ט
- מנהג לבישת לבנים - קיטל לביל הסדר
- שערי הלכות עמ' כ"ו, הגהות הגר"ק עמ' ע"א, ביני עמודי עמ' ר"א
- האם שיעור זמן של כדי אכילת פרס נמדד
- משעת הליעיה או רק מהבליעה
- מקור הלכה (אויטרבאך) עמ' כ"ג, שערי הלכות עמ' ס"א, הערות והארות עמ' רע"ג
- ההיידור להקנות מצות מצוה לאורח ולבני ביתו
- שו"ת בהלכה עמ' ג', הערות והארות עמ' רע"ב
- בטעם שחוטפין את האפיקומן
- עיון הלכה עמ' ט"ו, ביני עמודי עמ' ר"ו
- הסרת הקערה קודם מה נשתנה
- עיון הלכה עמ' ט"ו
- חישוב זמן חצות לאכילת האפיקומן
- שערי הלכות עמ' ס"ג, הוראת הלכה עמ' פ"ג
- אכילת אפיקומן פעם שניה כשלא
- היסב או כשטעם אחריו
- בינת שמחה עמ' י"א, עיון הלכה עמ' י"ד, חקר הלכה עמ' ל"ח, מ"ב, שערי הלכות עמ' כ"ג, ס"ד, שיח הלכה (גרסיהו) עמ' ע', הגהות הגר"ק עמ' ע"א, ביני עמודי עמ' רמ"א, הערות והארות עמ' רפ"א
- איזה שתייה הותרה לאחר אכילת האפיקומן
- האיר המזרח עמ' ע"ח, ביני עמודי עמ' ר"י
- עצת האבני נזר לענין אכילת
- אפיקומן לפני חצות ולאחריה
- בינת שמחה עמ' י"ב, עיון הלכה עמ' י"ז, חקר הלכה עמ' מ', ביהור הלכה עמ' ע"ג, ע"ד
- אם נרדמו בסעודה קודם אכילת
- אפיקומן אם יאכלו אפיקומן
- בינת שמחה עמ' י"ב, שערי הלכות עמ' ס"ד
- קריאת שמע שעל המטה וברכת המפיל לביל פסח
- שערי הלכות עמ' ס"ה, האיר המזרח עמ' ע"ט, נתיבי המנהגים עמ' פ"ט, שיח הלכה עמ' צ"ו, ביני עמודי עמ' רמ"ג

רשת כוללי ערב
אליבא דהלכתא
שע"י ישיבת חברת אהבת שלום

המרווחים	מורה"ר פרץ	הרה"ח ר' נחום יואל
אברהם בן אלטון הררי ז"ל	בן מוהר"ר שמואל נטע ע"ה גראס	ברה"ה חיים יעקב ע"ה הלפרן
נלב"ע כ"ב טבת תשכ"ב	נלב"ע כ"ב טבת תשנ"ז	נלב"ע ה' בכסלו תשמ"ז
זוהי המרווחות	זוהי החשובה מרת יענטא	זוהי החשובה מרת הדסה ע"ה
שרה עליזה טובה בת מו"ל הררי נ"ע	בת מוהר"ר אשר ע"ה	בת מוהר"ר אפרים ע"ה
נלב"ע ו' טבת תש"ן	נלב"ע י"א ניסן תשס"ד	נלב"ע ט"ו אדר ב' תשס"ח

בס"ד הלכות קדוש החדש

פרק א'

א. שואלין דורשין בהלכות פסח קודם לפסח ל' יום. ריש הל' פסח סי' תכ"ט¹. ומתחילים מיום פורים עצמו. חק יעקב סק"ד וברכ"י אות ב' ויד אהרן הגב"י, ודלא כהפ"ח ז"ל². ועיין במטה יהודה³ ובמחבר"ר⁴ מה שפירשו בלשון הפר"ח.

ב. הלכות פסח הן רבים עתה, בטחינת החטים ואפית המצה והגעלת כלים וביעור חמץ ושאר כוונתיהן מצוות חבילות. הלכך ל' יום קודם הפסח חל עליו חובת ביאור על כל דבר פסח, הא למג'ס הא לעיוני, הא לדדיה הא לאחרני, כדי שיהא שהות היום לעשותם, דאילו בפסח גופיה לית להו תקנתא אי לא עבדו להו כהלכתיהו מקמי הכי. כן למדתי מדברי מון ז"ל בב"י ריש סי' תכ"ט⁵, וכ"כ בה"ח ז"ל שם⁶ להדיא בשם המחזירים ומהרי"ל⁷, דמצוה לכל אחד לעסוק בהלכות פסח כל ל' יום לפני הפסח.

ג. כתב הב"ח סוף סי' תל"ו⁸ וז"ל, כתב במחזירים ע"ש האגודה⁹ שכל ל' יום קודם הפסח צריך לדקדק ולעיין בכל דבר שעושה בתוך ביתו שלא ישאר בו חמץ, ולראות בחדרי הבית ובכלים שיהיו נקיים שלא ידבק בהם חמץ באופן שלא יוכל להסירו אח"כ בנקל, ע"כ. וכה"ג איתא במהרי"ל¹⁰, עכ"ל. ועיין עוד נמי בס' מטה משה סי' תקמ"ד בשם סי' אגודה¹¹ לענין הממלא חביותיו יין לזוהר בכליו שיהיו נקיים, ע"ש.

ד. כל הני ל' יום מנקרין ומכבדין הבית וכלי הבית מן החמץ, ומגררין כל מקום שידבק החמץ, דהיינו כל שאר כלי הבית. מטה משה שם, ועיין ש"ע סי' תמ"ב ס"ו.

ה. מותר לדבק ניירות בחלון תוך שלשים, ויש מחמירים אם נראה מבחוץ, מורים סי' תמ"ב ס"ג בשם הת"ד ורי"ו. ותשו' התה"ד היא בסי' קי"ז ותשו' רי"ו בסי' קצ"ג. ובמטה משה סוף סי' תקמ"ד הביא תשו' התה"ד. והמ"א סק"ה כתב דאם הוא קודם ל' שרי, והקשה לפי מ"ש מור"ם סי' תמ"ז סוף סי' ה' כהמרדכי דבעינן ב' חדשים, ות' דשאני הכא דאינו אלא לענין איסור שהיה, יע"ש. ועיין בט"ז סי' תמ"ז סק"ב, וק"ל.

ו. לדינא, ה"ט"ז סק"ב כתב להחמיר ולהסיר גם מה שהנייר מכסהו, דטיחה שאמרו היינו חומרא בעלמא במאי דשרי בלא טיחה, ומסיק דמאי דשרי דיבוק נייר היינו בבצק דק מאד שלא יהיה ממשות כלל אחר שיתבטבט, ואין חילוק אם נראה לחוץ, יע"ש. וכתב שם דיש מחמירים שכתב מור"ם הוא מתה"ד, ולא זכר דגם מהרי"ו שם כתב דצריך להסירם אם קמח נראה מבחוץ. ומ"ש דטיחה הוי חומרא במאי דשרי בלא הכי, קשה ממ"ש מור"ם בסי' תמ"ז (סוף סי' ה') חבית שדבקו נסרוי בבצק, דאם יש כזית במקום אחד חייב לבערו, וכתב בד"מ¹² והביאו המג"א¹³ ס"ק ל"א דאם טחוהו בטיט שרי.

ז. עין במג"א סי' תמ"ב ס"ק ה' ובט"ז סי' תמ"ז ס"ק י"ב, ומדברי שניהם למדתי דהיא דשרי בצק הדבוק על ידי שנדבק ל' יום קודם הפסח כגון ההיא דניירות, לא שני לן אם הוא דבוק בחבית דאיכא לחות היין שבתוכו להצריך יותר מל' יום, אע"ג דהחוש יעיד דאינו ממחרת התיבש כ"כ כמו דבר שאין בו לחות, כן יש ללמוד לכאורה מדלא חילקו הכי למאי דהווי בה רבנן יע"ש וק"ל. וזולת מה שחילק המג"א ז"ל הוא בין דבר דאינו אלא שהיה לכשהוא דבוק בדבר, כגון ההיא דחבית דחיישין שיתן טעם בין וישתה, דככה"ג בעינן ב' חדשים. ולדעת ה"ט"ז אין לחלק בכך, אלא דשיעור ל' הוא בכל דבר, יע"ש.

ח. אל יסמוך אדם על אנשי ביתו, רק בעיניו יראה, הן בהגעלת כלים הן בכל בעורי חמץ, וכ"ש בעשיית המצה ליראות שיהיו עשויות בוריות בלי שהיה רגע. של"ה דף ק"מ ע"ב, הובא בקיצורו סי' י"ד.

פרק ב'

[א]. אין נופלין על פניהם בכל חדש ניסן, ושאר דברים האסורים בו נתבאר בסי' תכ"ט¹⁴. ושם נאמר דין תענית, ועיין נמי בהל' תענית בס"ד.

ב. אין אומרים בו צדוק הדין. מור"ם¹⁵. וכתב השכה"ג הגה"ט אות ג', כך מנהיגו. ובשולחן גבוה¹⁶ כתב דנוהגין לאומרו בפני המת. וצדוק הדין במועד נתבאר ב"ד סי' ת"א ס"ו ובשולחן גבוה שם.

ג. ואין אומרים מזמור לתורה. מור"ם¹⁷. והטעם כתב המג"א שם¹⁸. והמנהג לאומרו. בית דוד סי' קמ"א. וגם הפר"ח¹⁹ כתב דהמנהג כן, אלא שראוי שלא לאומרו. ובשולחן גבוה²⁰ כתב דדוקא בע"פ נהגו שלא לאומרו. ועיין שכה"ג הגה"ט אות ג'.

ד. אין מוכיזין בו נשמות. מור"ם²¹. ומנהיגו דאפי' בשבת שחל בו ערב פסח מוכיזין, שכה"ג²².

ה. מותר ליתן חרם בבה"כ לאיזה צורך גדול בניסן. מג"א ס"ק ח'.

ו. טעם הדברים האסורים בח' ניסן מפני ש"ב נשיאים הקריבו י"ב ימים, וכל יום הקרבן היה י"ט שלו ואח"כ ע"פ ופסח ואסרו חג, א"כ יצא רוב

החדש בקדושה, לפיכך עושין כלו קדש. (ט"ז ס"ג) [מג"א ס"ק ג']. ועיין מ"ש שכה"ג הגב"י אות א', יע"ש.

ז. כתב של"ה²³ שיש לקרא בכל יום מר"ח ניסן הנשיא השייך ליומו וביום י"ג פרשת בהעלותך עד כן עשה את המנורה²⁴, והביאו בחק יעקב ס"ק י'.

ח. יש מי שנהג שלא לאכול ירקות היוצאים בהם בפסח מר"ח ניסן ואילך, וכן במצה, ונכתב בפרק י"א דין א' מהל' מאכלות אסורות בס"ד.

פרק ג'

א. שבת שלפני הפסח בישראל גדול שמו, וישומו אותו על נ"ס שנעשה בו, כמ"ש בש"ע סי' תל"ט²⁵. והנס כתבו הטור ובב"י ובס' תניא רבנא לרבינו יחיאל ז"ל סי' מ"ב. ושלמים וכן רבים המה ראו כן תמהו, מה נכבד היום לכל קוראיו אשר יקראוהו שבת הגדול, ומה ראו על ככה, מאחר דעיקר הנס היה ראוי ליחסו לעשירי בחדש באיזה יום שיפול ולקרותו יום גדול, וכל אחד לדרכו פנה ויעש מטעמים. עיין דרשות מוהר"ח פ' אמור, וכסף מזוקק דף נ"א, ומהרי"ט בדרשותיו פ' בא, ויד אהרן, ופר"ח²⁶, ומהר"ח"א בקונט' שבס"ס אשדת הפסגה דף י"ד ע"ג, ומטה משה סי' תקמ"ב, והרב חמדת ימים פ"ג, ושל"ה דף קנ"ו, וקצת מדברי באו בקצורו סי' א', וזכרון יוסף דף ח' ע"א בארובה, וב"ח²⁷, ויוסף עליכם סי' ב', ובית דוד סי' קמ"ב, וחק יעקב ס"ב, וברכ"י²⁸, ומחבר"ר²⁹, וס' אורים גדולים דף ז' ע"ד³⁰, ובדרשותיו דף י"ט ע"ג, ובשארית יעקב דף ט' ע"ב, ובס' חמד משה³¹. ועיין בס' תניא רבנא סוף סי' מ"ב.

ב. נהגו המדקדקים שבמקום מה שאומרים בשבתות דעלמא שבת שלום מבורך אינהו דאמרי בשבת זה שבת הגדול מבורך. כ"כ הרב מחבר"ר נר"י³². ולע"ד מעיקר הדבר דאיצטריך הטור ז"ל ללמדינו דקורין אותו שבת הגדול איכא למשמע הכי, ואם לא עכשיו אימתי. ועיין בבית דוד א"ח סי' קמ"ב במ"ש יש לדקדק מה דין יוצא מזה שנוקק הטור ז"ל לכותבו וכו', ע"ש וק"ל.

ג. פשט המנהג ברוב תפוצות ישראל לדרוש ברבים בשבת הגדול, וכמ"ש הרב חמדת ימים ז"ל בפ"ג, ובמג"א ריש סי' תכ"ט³³ ובחמד משה³⁴. ובשו"ת שבסוף ח' מהרי"ש סי' ז' כתב שבהו לדרוש בשבת הגדול דלעולם לא פחית מתלתא ימי קמי פסחא.

ד. כי אתרמי שבת הגדול בערב פסח דורשין בשבת שלפניו. כ"כ בשו"ת שבסוף ח' מהרי"ש סי' ז', וכ"כ בחק יעקב ובחמד משה סוף סי' תל"ט³⁵.

ה. השל"ה דף קפ"ה³⁶ והביאו במדרש תלפיות ח"א דף קי"ז וקי"ח, וגם הרב חמדת ימים בפ"ג כתבו מוסר השכל והאריכו במידות הדרשן, ע"ש בספריהם.

ו. הרב מחבר"ר נר"ו אות ד' כתב דיש לעורר לב העם במ"ש רז"ל בניסן עתידין ליגאל, וכמה מאות שנה הניסנים נראו בארץ ואנחנו לא נושענו. ועיין במג"א ריש סי' תכ"ט³⁷ שכתב דהעיקר להורות לעם דרכי ה' ללמד המעשה אשר יעשו, ועיין בדברי הספרים שרמזתי בסעיף בדין שלפני זה בס"ד. ומאמר זה דבניסן עתידין ליגאל הוא בפ"ק דר"ה דף י"א ע"ב. ובס' יעיר און במדבר קדמות מערכת [נ] אות [כ"ט].

ז. רש"ל היה דורש שכל אחד יאכל מעט מקמח של פסח קודם פסח, כי שמא היה שם איזה חשש מחימוץ ויתלה אותו במה שאכל. וטוב ליתן לעני. ועיין מ"ש בהל' חמץ פ"ז דין י"א בס"ד.

פרק ד'

א. בתחילת ליל י"ד בניסן בודקין את החמץ. סי' תל"א³⁸. ואם חל י"ד בשבת בודקין ליל י"ג. סי' תמ"ד³⁹.

ב. זמן שעת הבדיקה נחלקו האחרונים אי תכף אחר שקיעת החמה או אחר צאת הכוכבים, עיין מ"ש באה"ט סי' תל"א סק"א והשל"ה הובא בקיצורו סי' ג'. ועיין ברכ"י⁴⁰ וברכות מים דף ל"ט ע"א ופ"מ סי' א', ועמ"ש מוהר"ח"א בקונט' שבסוף סי' אשדת הפסגה דף י"ג ע"ב. והגאון מהרי"ש בתשו' שבסוף ח"י⁴¹ הכריע להלכה ולמעשה לנהוג לכתחילה כדעת החק יעקב⁴² שהוא אחר צאת הכוכבים, וכן הסכים החק יוסף⁴³.

ג. אף על פי שהגיע זמן הבדיקה בעיני נמי יציאת הכוכבים, וכמו שדקדק ביוסף עליכם סי' א' מלשון הפ"מ סי' א'. וכבר הרב פ"מ בס"ז ז' כתב כן בפירושו, ולא צריך למדיק.

ד. הגיע זמן הבדיקה ויצאו נמי מבית הכנסת אבל הוא עדיין לא התפלל ערבית, נחלקו האחרונים אם יתפלל תחילה ואח"כ יבדוק או להיפך. עיין באה"ט סי' תל"א סק"ד ופר"ח⁴⁴ וכנה"ג ושולחן גבוה⁴⁵ שם, ורובם הסכימו שיתפלל תחילה ואח"כ יבדוק, וכן דקדק ביוסף עליכם סי' ד' מדברי הפ"מ, וכן דעת הגאון מהרי"ש בשו"ת שבסוף ח' סי' ב'. וכתב עוד שם דאם יש אחר עמו יאמר לו שיזכירו לבדוק תכף אחר תפלתו, ושם חלק על קצת אחרונים. ועמ"ש מוהר"ח"א בקונט' שבס"ס אשדת הפסגה דף י"ד ע"ד.

ה. לא יתחיל בשום מלאכה, ולא יאכל, ולא ילמוד, עד שיבדוק, ונתבאר פרטי דינים אלו בהל' ת"ת בס"ד.

פרק ה'

א. קודם שיתחיל להכין לבדוק יצניע החמץ שרוצה לאכול בלילה. ב"ח סי' תל"ד⁴⁶. ועיין להט"ז סק"א שהביא דבריו וחלק עליו דלפני הבדיקה א"צ אזוהרה, יע"ש. אבל הרב יד אהרן⁴⁷ הסכים לדברי הב"ח, וכתב דהעולם אין נוהגין כן ולא שפיר עבדי. וכן הסכים הפר"ח ז"ל⁴⁸ וכ"כ הפ"מ סי' ל' והרב חמדת ימים סוף פ"ד.

ב. ויטהר ידיו ע"י נטילה. באה"ט⁴⁹ סק"א, ומהרי"ל⁵⁰, וב"ח⁵¹. אך רש"ל⁵² הקל בזה. והפ"מ סי' ט"ב כתב דכשהיה זוכר היה נוטל לקיים דברי מוהרי"ל. והרב חמדת ימים בפ"ד כתב דנכון להחמיר. וכן יש לנהוג.

ג. ונוהגין להניח פתיתין של חמץ במקום שימצאם הבודק וכו'. מור"ם סי' תל"ב ס"ב. וע"ש בבאה"ט סק"ח. וגם מהרי"ש ז"ל בשו"ת שבסוף ח' סי' י"ב לאש"ר אמר מנהג זה, ודלא כהאומרים לבטלו. וגם הרב חמדת ימים ז"ל בפ"ד החזיק במנהג זה. ועיין בשולחן גבוה סי' ה'.

ד. הנהגין להניח, הווי זהירין שלא להניח אלא חמץ קשה שלא יפרד ובמקום המשומר מפני התינוקות והעכברים. באה"ט ס"ק ז' ופ"מ סי' ט"ו. וצריך לדקדק שיהיו קטנים פחות מכזית. שו"ת זרע אמת א"ח סוף סי' מ"ח.

ה. ולא יניחם ע"י אחרים אם אינו הולך עמם למקום הנחתו, דאפשר שלא ימצאם. ונכון שיניחם בעל הבית כיון דאיכא סוד בדבר. יוסף עליכם סי' ט"ב.

פרק ו'

א. קודם שיתחיל לבדוק יברך: בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וציונו על ביעור חמץ. וטעמא דלא מברכין לבער, עיין חק יוסף⁵³ וברכ"י סי' תל"ב⁵⁴ ופ"מ סי' י"ט ושולחן גבוה⁵⁵. ואם בירך לבער יצא, כן הסכמת כל הפוסקים וכן עיקר. פר"ח⁵⁶, ובאה"ט סק"א, ושולחן גבוה שם, ופ"מ סי' כ'. ולמעשה צ"ע. בני חיי סי' תל"ו⁵⁷.

ב. יזהר שלא ידבר עד תחילת הבדיקה, וטוב שלא ידבר דברים אחרים עד שיגמור כל הבדיקה. סי' תל"ב ס"א. ועיין מ"ש בט"ז סק"ג ובאה"ט סק"ד ופ"מ סי' כ"ה. ומ"כ בכת"י ז"ל, וטוב שלא לדבר עד אחר גמר הביטול, עיין ב"ח סי' ה', ועיין בכלבו⁵⁸ ושבו"ל הלקט דף כ"ו ע"א⁵⁹ בשם הגאונים דאם שח בין בדיקה לביטול דצריך לחזור ולברך ע"ש, עכ"ל. וצריך אני לראות הדברים בשרשן.

ג. שאר פרטי דיני ברכות עיין בהל' ברכות בס"ד.

ד. הבדיקה צריך שתהיה לאור הנר של שעוה.

ה. הנרות הללו דלא מהניא לבדוק בהו הוא דוקא לכתחילה, אבל בדיעבד שפיר דמי. פ"מ סי' י"ג ופר"ח סי' תג"ל ס"ב.

ו. נרות של אבוקה דלא מהניא הוא אפי' דיעבד, דצריך לחזור ולבדוק בנר קטן. פר"ח סי' תל"ג ס"ב ובאה"ט סק"ג, וכ"כ הברכ"י⁶⁰ בש"א, ודלא כהט"ז⁶¹.

ז. יש נוהגין לבדוק בנרות של שמן, ולמד עליהם זכות הרב בית דוד א"ח סי' זק"ן. ורבינו מנחם בפירושו⁶² כתב דמי שאין לו נר שעוה יכול לבדוק בנר שמן שבאותם כלים⁶³. אך הרב מג"א כתב דשמן דינו כאבוקה, ע"ש בס' תג"ל⁶⁴. וכונת המג"א הוא דאפי' בדיעבד אינה בדיקה, כ"כ המקראי קדש⁶⁵ והקרבן נתנאל בפ"ק דפסחים⁶⁶. ועיין בברכ"י סי' תג"ל אות ז' דהקל קצת, וכתב שם דדעת המג"א הוא דוקא לכתחילה, אבל בדיעבד מודה דשפיר דמי.

פרק ז'

א. הרב בית דוד סי' קמ"ו הקשה, דכיון דמן התורה בביטול סגי וחכמים גזרו לבערו, למה גזרו עוד לבדוק, הא הוי גזרה לגזרה. וכל שכן מ"ש עוד שלא יתחיל שום מלאכה ולימוד וכו', ע"ש. וכתב על דבריו מוהר"ח"א בקונט' שבסוף סי' אשדות הפסגה דף י"ד סוף ע"ד דנעלם ממנו דברי התוס' ז"ל דמנחות דף ס"ז ד"ה (כיון) [כדי], דגבי חמץ החמירו כדאי של תורה, יע"ש עכ"ל. ועמ"ש אנכי הצעיר במקום אחר בס"ד.

והרדב"ז ז"ל בחדשות ממש ח"ג סי' מתוק ישנו בנ"ט לפי הפשט מה מצוה זו שהחמירה תורה בחמץ להצריכו בדיקה ושרוף וכלה וביטול ובדיקה בחורין ובסדקין ועובר על בל יראה וכו' ואסורוהו בכל שהוא ואינו מתבטל כלל וחומרות כאלו, ויחבוש את חמורו יותר מכל איסורין החמורין. ואתה תחזה שהרב ז"ל שפפש ולא מצא, וכתב בסו"ד ז"ל, ועל כן אני סומך על מה שאמרו רז"ל במדרשות כי חמץ בפסח רמז לצה"ר והוא שאור שבעיסה, ולכן כלה גרש יגרש אותו האדם מעליו ויחפש עליו בכל מחבואות מחשבותיו, ואפי' כל שהוא לא בטיל, והרי זה אמת ונכון, עכ"ל. וע"ע בס' נפתלי ש"ה דף ב' רע"ג. [ובס' יעיר און במדבר קדמות מערכת הפ"א אות י"ד]. ובכן שיתחיל לבדוק בחיפוש אחר חיפוש ידמה לו כאילו רודף אחר יצרו הרע.

ב. ויבדוק בחורין ובסדקין שהם העבירות קלות שאדם דש בעקביו, כ"כ הרב חמדת ימים פ"ד, והשל"ה דף ק"ע⁶⁸, הובא בקיצורו סי' ד'. ויש לרמוז

1. סעיף א'. 2. סעיף א'. 3. ס"ק א'. 4. אות ב'. 5. ד"ה תניא. 6. אות ב'. 7. הל' ל' יום קודם הפסח עמ' ח'. 8. אות ח'. 9. פסחים סי' ט"ז. 10. עמ' י"א סי' ה'. 11. פסחים סי' מ"ג. 12. סי' תמ"ז ס"ק י"ד. 13. סי' תמ"ו. 14. סעיף ב'. 15. שם. 16. ס"ק ז'. 17. שם. 18. ס"ק ז'. 19. סעיף ב'. 20. ס"ק י'. 21. ברמ"א ליתא (לא בשו"ע ולא בד"מ). אמנם בלבוש סעיף ב' איתא, (וגם בשכנה"ג הביא בשם הלבוש). 22. אות ד'. 23. מסכת פסחים - נר מצוה (אות ט'). 24. במדבר ח' ד'. 25. סעיף א'. 26. סעיף א'. 27. אות א'. 28. אות א'. 29. אות ב'. 30. לימוד כ"ד. 31. ס"ק א'. 32. אות ב'. 33. ס"ק א'. 34. סי' ת"ח ס"ק א'. 35. ס"ק ג'. 36. ע"ב. מסכת שבוטות - נר מצוה (אות ק"ז). 37. ס"ק א'. 38. סעיף א'. 39. סעיף א'. 40. אות א'. 41. סי' א'. 42. ס"ק א'. 43. ס"ק א'. 44. סעיף ב'. 45. ס"ק א'. 46. אות א'. 47. הגה"ט ד"ה ואחר הבדיקה. 48. סעיף א'. 49. סי' תל"ב. 50. עמ' ל"ו סי' ב'. 51. אות ה'. 52. שו"ת סי' פ"ו. 53. סי' תל"ב ס"ק א'. 54. אות א'. 55. ס"ק א'. 56. סעיף א'. 57. אות א'. 58. סי' מ"ח. 59. סי' ר"ו. 60. אות ו'. 61. ס"ק ג'. 62. על הרמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ב ה"ד. 63. לשון רבינו מנחם שם: שיכול לבדוק באור הנר של שמן שמדליקין באותן הכלים. 64. ס"ק ה'. 65. סי' תל"ג אות א'. 66. על הרא"ש סי' י"א, אות ק'. 67. ע"ב.

פרק ב'

א. הנוהר ממשוהו חמץ בפסח מוטבח לו שלא יחטא כל השנה. האר"י ז"ל, הובא בבאה"ט סי' תמ"ז סוף סק"א.

ב. איסור משהו, פשוט בדברי כל הפוסקים ז"ל דאינו אלא דרבנן. וזולת שמדברי מרן ז"ל בכס"מ⁸⁹ משמע דהוי דאורייתא מריבויא דכל מחמצת⁹⁰, ותמה עליו הפר"ח סי' תמ"ז ס"ב והביאו הרב ארעא דרבנן ס"ב ר"כ, וחזר וכתבו בקהלת יעקב⁹¹ סי' קל"ד. ועט"ר הרב א"מ זצוק"ל בכ"י הקדש הביא מדברי מרן בב"י סי' תס"ז ד"ה ומ"ש הר"ף וכו' ובד"ה ומ"ש ואם וכו', שכתב מרן עצמו ז"ל בפשיטות דאינו אלא מדרבנן, וכתב ע"ד הפר"ח דלא שבקינן מ"ש בפשיטות כדי להקשות עליו ממה ששמענו מדבריו. וכבר כתבנו בזה במקומו הראוי בס"ד.

ג. משהו שנתערב תוך פסח ועבר עליו הפסח, אי מחוייבין לשורפו אחר הפסח. שו"ת פני יאושע סי' ט"ו.

ד. תרי משהו בתערובת חמץ בפסח, עיין באה"ט סי' תמ"ז ס"ב, ובפר"מ⁹² אות א"ב, ועיין בס' חק יעקב סק"ה ובשו"ת שבות יעקב א"ח סי' א"ך.

ה. תרי משהו לא אמרינן. שו"ת הרב בית יעקב סי' צ"ט. ועיין להרב טוב עין נר"ו בהגהותיו סי' תנ"א דכתב דמלבד דכתבו האחרונים דלא סמכו על הוראה זו, עוד בפ"י רבינו מנוח על הרמב"ם⁹³ הביא מחלוקת מערכה לקראת מערכה בעניין זה, ומי יכניס ראשו בזה, ע"כ.

ו. אם נתערב מאיסור שנאסר במשהו מתבטל אחר, דהו"ל תרי משהו, רבים מהאחרונים אוסרים. והיכא דהוי ספק אם נכנס בתערובת מהחמץ, התערובת השני לכ"ע שרי. בית דוד סי' קס"ג.

ז. אין להקל בתרי משהו אלא א"כ יש בלאו הכי צד להתיי, כגון שבשל במחבת חמץ שלא נשתמש בה ימים רבים, והכף שהגיס בה הגיס בה אחר"כ תבטל אחר, וממנו נתנו קצת [לתבטל] אחר, דאפי' למאן דאוסר בפסח כל נ"ט לפגם, בכלי שאינו ב"י מותר כיון דלא נשתמש בו זמן הרבה, דאפשר מקרי נפסד לגמרי דהוי כעפרא. אלא דבנדון זה צ"ע, מי יימר דאחר זמנים הרבה מקרי פגום ונפסד לגמרי, ומי משער זה כמה ישא בכלי שיקרא הפסד לגמרי. שו"ת שבות יעקב ח"א א"ח סי' א"ך.

פרק ד'

א. נותן טעם לפגם מותר גם בפסח, מרן בש"ע סי' תמ"ז סעיף יו"ד. ומור"ם שם החמיה, ובטור סי' תנ"ב בשם אבי העזרי מפורש כותיה דאסור, ועיין בד"מ שם סי' תמ"ז⁹⁴. ועיין שכה"ג סי' תנ"א הגב"י אות כ"א ובסי' תס"א הגב"י אות י"ב, דכתב דנטל"פ קודם פסח לכ"ע מותר. ועיין בדבר משה ח"א א"ח סי' כ"ט דהתיר כסברת מרן ז"ל. ועיין פר"ח⁹⁵ ובאה"ט⁹⁶ וברכ"י אות כ"ד וכו"ה ח"י דינים בזה, ועיין יכן ובעוה ח"ב סי' ב"ך וכ"ד דף ב"ן ע"ד ד"ה ומכאן וכו', ועיין שכה"ג הגב"י אות כ"א, וב"ד סי' כ"א, ומשאת משה ח"א סי' ב' בתוך התשובה.

ב. מאן דשרי נטל"פ קודם פסח הוא דוקא כשיש ס' לבטלו, כן הוכיח עט"ר הרב א"מ זצוק"ל לדעת מרן ז"ל, הובאו דבריו בס' קול שמואל בליקוטין דף קט"ז⁹⁷. וכתב עוד שכן הבין הפר"ח בדברי מרן בס' תמ"ז ד"ה ולכן נ"ל וכו', ע"ש. ועיין בלבוש סי' תמ"ז ס"ב ובסעיף יו"ד דשרי אפי' אין בו ס'. וע"ע בבית דוד דף נ"א ע"ב ד"ה איברא וכו'. וע"ע מ"ש בס' קול שמואל הנ"ל שם, ומ"ש הרב רבי נר"ו שם, ע"ש. ועיין בס' זכור לאברהם דף פ"ג ע"ב⁹⁸ הביא דברי הרב רבי נר"ו לפי מנהגם דנטל"פ דאמרינן דמתבטל בס' קודם פסח היינו בדיעבד, ע"ש.

ג. נטל"פ בתוך הפסח, מרן בש"ע חושש למאן דאוסר⁹⁹, דאף שבב"י¹⁰⁰ הסכים להתיי, בש"ע העלים התרו. שכה"ג סי' תנ"א הגב"י אות א"ך. ותימא דהלא מרן התיר בפירוש בש"ע¹⁰¹, וכבר הושג מהרב בית דוד סי' [ר"ז]. ועיין בהגה"ט אות ט"ז ודבריו צ"ע.

ד. הא דשרי נטל"פ הוא בדיעבד, אבל לתחילה לא. כ"כ בס' מלך שלם בליקוטין דף קמ"ה ע"ב בשם הראשונים, וכן מבואר בתשו' הריב"ש ז"ל סי' שמ"ט.

ה. במקום שנהגו איסור בנטל"פ ה"ה דאפי' במשהו אסור. תה"ד סי' קכ"ח, הביאו מור"ם סי' תמ"ז סעיף יו"ד, ועיין בד"מ שם¹⁰². וכן משמע לי סברת אבי העזרי שהביא הטור סי' תנ"ב לענין כלים שאינן ב"י דאסור להגעילם בזמן איסורו דפגמתו אסורה, ומשמע דאיירי אפי' בדאיכא ס' במי הגעלה, דמסתמא הוא. והכי איכא למידק פורתא ממ"ש הטור אחר"ז וז"ל, וא"א הרא"ש ז"ל כתב וכו' אין במים ס' וכו', ע"כ.

ו. נותן טעם בר נ"ט דהיתרא, עיין להרב מג"א סי' תמ"ז ס"ק כ"ד וס"ק כ"ה וס"ק כ"ו וס"ק כ"ח, ובסי' תנ"ב סק"א, ע"ש. ועיין בט"ז סי' תנ"ב ס"ק י"א.

ז. טעם כעיקר דאורייתא, עיין בפר"ח סי' תמ"ב¹⁰³, ומ"ש עט"ר הרב א"מ זצוק"ל בכת"י, ובמקום אחר הרחבתי קצת בזה בס"ד.

ח. ריחא לאו מלתא היא אפי' חמץ שנאפה עם מצה, ומ"מ לתחילה אסור. עיין בפר"ח סי' תס"א¹⁰⁴, וסי' תמ"ב ס"א, וסי' תס"ז סעיף י"ג. ועיין במ"ש הרב יד אהרן מ"ב סי' תמ"ז הגה"ט אות א'. ועיין בתשו' מהר"ם

ג. ושורף חמצו מתי שרצה, עיין בט"ז סי' תל"ד סק"ה. ועל כל פנים צריך לשורף קודם שעה ששית, מג"א סק"ח. והלק"ט ח"ב סי' קצ"ה כתב דהמנהג הנכון דמיד שאכל בד' שעות שישרפנו מיד ויבטלנו. וכ"כ במחב"ר סי' תמ"ה אות ג' דיש מקומות נוהגין תכף אחר שעה ד', אלא דשם הביא למהר"ש בתשו'⁸¹ שכתב ע"ז, והעלה דמה שאנו נוהגין להקדים ולשורף מנהג טעות הוא, ועדיף טפי לשורף בתחילת שש כפשיטות המשנה דתנן⁸² ושורפין בתחילת שש, ע"ש. ועיין להפר"ח סי' תל"ד ס"ב ד"ה ומ"ש טוב וכו'.

ד. ואין לבטל עד שישורף כדי לקיים מצות שריפה בחמץ שלו. מור"ם ס"ב בשם ר"י סי' קצ"ג. ועיין מוהריק"ו שרש קע"ד ס"ד, ע"ש דוק. והפר"ח ז"ל⁸³ כתב דא"צ לדקדק בזה לשורף בחמץ שלו.

ה. ביעור הוא שרפה, או פורר וזורה לרוח, או זורקו לים. הרמב"ם פ"ג דין י"א. ומדברי הרב דבר שמואל סי' ל"ח מובחר דאין ביעור חמץ אלא שרפה, ובתשו' הר"י סי' מ"ב תמה עליו מדברי הרמב"ם אלו.

ו. ואחר ששרפו חזר ומבטל קודם שנגיע שעה ששית ואומר: **כל חמירא דאיתיה ברשותי דחזיתיה ודלא חזיתיה דביערתיה ודלא ביערתיה לבטיל ולהי כעפרא דארעא**. ש"ע סי' תל"ד ס"ב וס"ג. אם חל י"ד להיות בשבת, [עיין] סי' תמ"ד.

ז. אסור לאכול פת משעת עשירית ולמעלה כי אם פירות וירקות. ודין מצה עשירה דמותרת קודם שעה עשירית, ומצה שיוצאין בה בלילה דאסורה, ושלא לאכול חזרת, כ"ז נתבאר בש"ע סי' תע"א. ובפי"א מהל' מ"א נתבאר קצת הלכות. ושם נאמר דאפי' מי שאינו נוהר בירקות של חובה מר"ח, יהא נוהר כל היום הזה.

ח. פרטי דיני מלאכה בערב פסח נתבאר בהל' [...].

ט. כל ישראל נהגו לרוחץ כלי תשמישיהם ב"ג ובי"ד, את שדרכו להטביל מטביל, ואת שדרכו להגעיל מגעיל. ס' הפרד"ס דף י"א ע"ד.

הלכות חמץ

פרק א'

א. חזר ונעור הוא שנתערב חמץ קודם פסח ונתבטל בששים. ובזה הוא הפלוגתא דרבנן, דלהרמב"ם⁸⁴ ושאר גאונים ז"ל⁸⁵ חזר ונעור בפסח לאסור במשהו, ולהר"ן ז"ל בתשו' סי' ס"ב וס"ד והמרדכי בפרק כל שעה⁸⁶ והראב"ד ז"ל הובאו דבריו בספר תמים דעים סי' ל"ו, אינו חזר ונעור. ועיין בש"ע סי' תמ"ז ס"ד. ועיין בשו"ת דבר משה א"ח סי' ל' שהאר"י בענין זה ובדברי האחרונים. ועיין נמי להפר"ח ז"ל⁸⁷ ולהרב ברכ"י נר"ו אות ז', ובשו"ת בתי כהונה ח"ב סי' ג', ובמשאת משה א"ח סי' ב'. ועיין להרב חקרי לב נר"ו בא"ח סי' (מ"ט) [ע"ט] דף קנ"ה ובי"ד סי' קל"ט דף ר"ג רע"ג, שכתב דמאי דפסק הש"ע דלא אמרינן חו"נ צ"ע, דרוב הפוסקים ס"ל חו"נ, ע"ש.

ב. ואפי' להרמב"ם ז"ל וסיעתו דס"ל חו"נ, היינו דוקא בממשו ולא בטעמו. מג"א סי' תמ"ז סק"ז. וכ"כ בספר חק יוסף סוף ס"ק כ"ב ובשכה"ג הגב"י אות ד'. ועיין להרב פר"ח ולהרב ברכ"י אות ו'.

ג. בממשו דפליגי היינו דוקא בצונן, דלהרמב"ם והעט"ר אף בצונן חו"נ, ולהר"ן ושאר כותיהון בצונן אינו חו"נ, אבל בחם לכ"ע חו"נ. שכה"ג סי' תמ"ז הגב"י אות כ'.

ד. בטעמו דלכ"ע אינו חו"נ הוא אף בחם. שכה"ג שם.

ה. למאן דס"ל דאינו חו"נ, היינו דוקא היכא שאין האיסור בעין, אבל היכא דהאיסור בעין ס"ל חו"נ. מג"א סי' תמ"ז סק"ח.

ו. למאן דס"ל חו"נ לאו דוקא בידוע שנתערב חמץ, אלא אפי' במידי דשכיח חמץ, אף על פי שאינו ידוע, אמרינן חו"נ. הרב פר"ח ז"ל בס' תמ"ז סוף דין ה'. ועיין בברכ"י שם אות י"ד.

ז. למ"ד אינו חו"נ אין צריך שידוע למורה קודם פסח שיתבטל על פי הוראתו ושוב אינו חו"נ, אלא אף אם לא נודע אלא בתוך הפסח דין הוא דאינו חו"נ, דקודם הפסח נתבטל. שו"ת בית יאודה סי' ט"ו.

ח. בחמץ שנתערב במזיד אמרינן חו"נ, אבל בחמץ שנתערב ממילא לא אמרינן חו"נ. ב"ב⁸⁸ בשם ר"י. וכתב הפר"ח בס' תמ"ז ס"ד שכן דעת מרן, ע"ש. ועיין מ"ש בס' טוב עין בהגהותיו סי' תמ"ב ס"ד.

ט. תערובת כ"ש קודם פסח אסור בשהיה, דאמרינן חו"נ אף לגבי שהייה. כן מתבאר מדברי ראב"ן בפסחים דף ע"ב ובסי' א' שם, וזה כדעת רב נטרונאי שהביא הטור א"ח סי' תמ"ב דאסור להשהות שרש צמוקים שנתערב בצמוקים ב' וג' חטים. והרב חקרי לב נר"ו א"ח סי' ע"ז דף קנ"ה ביאר דרב נטרונאי יחיד בסברתו הוא, דמאן דס"ל חו"נ מודה באיסור שהיה, דחברי ראב"ן הם כדעת רב נטרונאי. חק"ל י"ד סי' קל"ט דף ר"ג סוף ע"ב. ושם נאמר דל"ק ממ"ש הטור א"ח סי' תמ"ב והמרדכי בפ"ב דע"ז סי' תתכ"ז בשם ראב"ן, דהיה נראה משם דשהיה מותר, דאינהו לא מיייתו מדבריו אלא במה שהודו לו, ע"ש.

נמי בחורין ובסדקין שצריך בדיקה בסדקי וחדרי לבו אפי' אם שמץ דבר נמצא בו, דאפי' כל שהוא לא בטיל כמ"ש הרדב"ז שהבאתי בדין שלפני זה בס"ד. ועיין בס' שמחת הרגל דף ג' ע"א.

ג. וחזר שבין אדם לחברו⁸⁹ הם העבירות שבין אדם לחבירו, כל אחד בודק ומבטל ומוחל לחבירו, הן ממון הן דברים, ע"ש בספריהם.

ד. והכיסין צריכין בדיקה ביותר, כי רוב העבירות בממון, ולפעמים עושה עושר ולא במשפט. הרב חמדת ימים שם וקיצור של"ה סי' ה'.

ה. בתי כנסיות ובתי מדרשות, אף שהמקום קדוש צריכין בדיקה בסדר הלימוד ותפלה, ולאידך גיסא, אם אתה והואו מעוטף בטליתו ונפשו חשקה בתורה, עכ"ז צריך לבדוק אחר מעשיו שמא רמאי הוא. קיצור של"ה סי' יו"ד.

ו. ובכל מקום שדרך להכניס שם חמץ, כי עיפוש היצור נכנס בכל אברי האדם כל אחד לפי עניינו, ולכן כל אבר ואבר אשר ידע שחטא בו צריך בדיקה. הרב חמדת ימים פ"ג.

ז. וכשכבר פשפש ול"ו מצא, יכוין להכניעו מקרבו הרע הזה צר ואויב ולהשמידו ולהטרידו מן העולם ע"י ביעור וביטול. והחי יתן אל לבו וישוב אל ה' וחדל לעשות הפשע' ושב ורפא לו. כי אם בתורת ה' נהפך אל הרודף אחרי דבריה ואחרי עצתה, וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור.

פרק ח'

א. אחר הבדיקה מיד בלילה יבטלנו ויאמר: **כל חמירא דאיתיה ברשותי דלא חזיתיה ודלא ביערתיה לבטיל ולהי כעפרא דארעא**.

ב. כל, אע"ג דאין קפידא אם קורא הכף בקמץ או בחולם, אף על פי כן הלך אחר המנהג לקרא בקמץ. פ"מ סי' ל"ד.

ג. חמירא, אין מנהגינו כהב"ח⁹⁰ לומר כל חמירא וכל חמיע. ומור"ם סי' תל"ד ס"ב כתב דצריך לפרט החמץ בפני עצמו והשאור בפני עצמו כשאומרו בשאר לשונות. פ"מ סי' ל"ד. וה"ה אם אומרו בלשון הקדש דצריך לפרט. מטה יאודה⁹¹. ועיין מ"ש בברכ"י⁹². ועיין ראש יוסף ס"ב.

ד. דאיתיה, זה נוסח מרן בש"ע סי' תל"ד ס"ב. אך הפ"מ סי' ל"ב בנוסח שלו כתב דאיכא, ופשוט דאין קפידא בכך.

ה. ברשותי, ולא יאמר בהדין ביתא, כדי לכלול גם החמץ שיש לו בכל המקומות. פ"מ סי' ל"ב.

ו. דלא חזיתיה, ולא יאמר דלא חמיתיה, עיין פ"מ סי' ל"ב ובאה"ט חדש סי' תל"ד סק"ג ובב"ח⁹³ הביאו העט"ז שכתב לומר ולא ידענא ליה, ואין מי שאומר כן.

ז. לבטיל ולהי, הב"ח⁹⁴ כתב לומר לבטיל ולהי הפקה הביאו העט"ז ז"ל. ולא ראיתי אומרים כן.

ח. כעפרא דארעא, עיין באה"ט חדש סק"ד ופר"ח ס"ב ודרך המלך פ"ג מהל' חמץ⁹⁵. ועיין ביד אהרן מ"ב הגה"ט אות ד' ומשאת בנימין סי' ט"ן. ט. הטעם שתקנו נוסח כל חמירא זה בלשון תרגום, עיין באה"ט סק"ה ולהרב חמדת ימים פ"ד. ועיין בס' נפתלי ש"ה דף ב' רע"ג.

י. מי שאינו מבין בלשון הקדש ואמר נוסח כל חמירא זה, אם יודע לפחות ענין הביטול שמפקיר חמצו יצא, ואם לאו לא יצא. מג"א סק"ו. ועיין להרב חמדת ימים ז"ל בפ"ד דמשמע מדבריו דאף אם אינו יודע ענין הביטול דיצא, וראייתו שהביא מההיא דמגילה לע"ד לא מכרעא. ועיין ביד אהרן מ"ב סי' תל"ד אות ב'.

יא. עמי הארץ ונשים לבטילו בלשון שידועים. כנה"ג הגה"ט⁹⁶. וכ"כ בתשובות הגאונים ז"ל שנדפסו מחדש על ידי ויהיו נקראים שערי תשובה בס' פ"י, ע"ש דמפורש דאפי' אמרו בכל לשון יצא.

יב. אחר הבדיקה יהא נוהר להצניע כל החמץ הנשאר כמ"ש בס' תל"ד⁹⁷, וישמרנו ע"י שיכפה עליו כלי, כדי שאם לא מצאו שלא יצטרך בדיקה אחרת, טוב ותלותו באויר או ליתנו בתיבה מקום שאין העכבר יכול לבא. טור וש"ע⁹⁸. והב"ח⁹⁹ כתב דאין להקל בכפית כלי לתחילה אלא בדיעבד. והמג"א סק"ד חלק עליו וכתב להקל לתחילה, ע"ש. וכן הסכים הפר"ח ז"ל⁸⁰.

יג. אסור ליתן החמץ בכלי ולכסותו, מפני שדרך של שרצים לגלות, אבל כשכופה עליו כלי רחב אין יכולים לגלות. מג"א סק"ד. וכדבריו ראשונים יש ללמוד מדברי הפר"ח ז"ל ס"א ד"ה ומ"ש לכך וכו'. והכי נמי נוהגין היו בית אבא זצוק"ל שהיו נותנין כלי נחושת גדול מקבל מתחתיו, וכופין עליו עוד כלי גדול נחושת.

פרק ט'

א. בערב פסח ישכים כל אחד לבית הכנסת כדי שיגמור סעודתו קודם ד' שעות ביום, דזמן התר החמץ קצר הוא. עט"ז סי' תמ"ג.

ב. ואוכלים חמץ עד סוף שליש היום, בין אם היום קצר או ארוך, דהיינו שמחלקים היום ל"ב שעות ואוכלים עד סוף ד' מאותם השעות, ונהנין בו עד סוף חמש מאותם השעות, כמו שכתבנו בפ"ה מהל' יסודי התורה דין ב' בס"ד.

68. ע"א. מסכת פסחים - מצה עשירה דרוש ג' (אות ת"ה). 69. עיין פסחים ח' ע"א. 70. סי' תל"ד אות ה'. 71. ס"ק א'. 72. אות ד'. 73. אות ה'. 74. שם. 75. ה"ז. 76. ד"ה עמי. 77. סעיף א'. 78. שם. 79. אות ב'. 80. סעיף א'. 81. סי' ח'. 82. פסחים י"א ע"ב. 83. סעיף ב'. 84. הל' חמץ ומצה פ"ד ה"ב. 85. עיין מ"מ שם שכן דעת הרבה מהגאונים. 86. סי' תקנ"ד. 87. סעיף ד'. 88. ד"ה ומה שכתב שאם נתערב. 89. הל' חמץ ומצה פ"א ה"ה. 90. שמות י"ב כ'. 91. חלק תוספת דרבנן. 92. אולי הכוונה לפרי מגדים מ"ז ס"ק ב' (בס"ק א' לא ראיתי בזה). 93. הל' חמץ ומצה פ"ה ה"ח. 94. אות ט"ו. 95. סעיף י'. 96. ס"ק ל"ט-מ. 97. ע"ב. 98. ריש הל' פסח. 99. עיין שו"ע סי' תנ"א סעיף י"ט. 100. סי' תמ"ז. 101. סי' תמ"ז סעיף י'. 102. אות ט"ו.

ב"ב הארוכות¹⁰⁵ סי' ז"ך שכתב בשם הראשונים דמותר לאפות חמץ ומצה בתנור שריח פת היתר בפת איסור לאו מילתא היא. ובמקום אחר דקדקתי קצת שקלא וטריא בזה בס"ד.

פרק ה'

א. האידיא אסור ללתות. סי' תנ"ג ס"ה. ופי' לתינה ע"ש בבאה"ט ס"ק י"א דלהרמב"ם¹⁰⁶ הוא שבוללין החטים במים, והערור פ' לתת שריה, ולפי שאין אנו בקיין בלתינה לכך אסור הגאונים, ושריה מרובה הוי חמץ גמור. עיין באה"ט בארוכה ובס"ק י"ב.

ב. קמח שיש בה ספק אם לתתו החטים, מותר להשהותה עד אחר הפסח. מעיל שמואל סי' ה'. ועיין בנחלת שבעה סי' י"ג ובבית דוד סי' רי"ח ובאה"ט סי' תנ"ג ס"ק י"א.

ג. פועלים גוים שלתתו חטים ב"ט אחרון להיות מוכן באיסור חג, והטחון והכל מישראל, הורה הרדב"ז ז"ל בתשו' ח"ג דפוס פיורדא סי' תקפ"ט לערב מעט מעט מזה הנלתת בתוך חטים אחרים שטחון אחר הפסח, ושרי למוכרם לישראל, ע"ש. והפ"ח סי' תמ"ח ס"ב כתב דאם נתבקעו אסור לערבן ולבטלן, ואפי' לא נתבקעו יש לאסור לדעת גדולים, ע"ש. ועיין בס' נהר שלום שם¹⁰⁷ שהתיר כשלא נתבקעו. וגם מוהרי"ק ש"ס¹⁰⁸ הביא תשו' הרדב"ז הלזו. ועיין בס' מטה יאודה סי' תמ"ח ס"ב, ועיין עוד בשו"ת הרב קול אליהו ז"ל א"ח סי' א"ך שהאריך בענין זה קצת. ומהתימא מהמחבר נ"ר¹⁰⁹ בס' תמ"ח אות י"ג שהביא תשובת הרדב"ז הלזו, ורק היא יחידה, כאילו חדשות הוא מגיד בלי שום חולק.

ד. טחן בעל הרחיים תבואת ישראל בפסח, ואחר הפסח הביאה ואמר שלתתה קודם הטחינה, מותר מספק ספיקא. תשו' חינוך בית יאודה סי' י"א, וע"ש בארוכה.

פרק ו'

א. שק שנתלחלח, יאחוז בידו מקום המלוחלח עד שיריק כל הקמח, או ירקד הקמח. ואם נתייבש הלחלוחית לא מהני ריקוד, זולת להשהות. ובפסח אסור אף להשהותו. עיין סי' תס"ו ס"ד. ועיין בס' זכרון דברים מ"ש בארוכה בזה בדף א'.

ב. שקים שהעבירם בנהו, והדבר מסופק אם נתלחלו החטים, כיון שהמים הגיעו יותר משולי השקים מותרים מס"ס. כ"כ בשו"ת פני אהרן א"ח סי' ט"ז בשם מוהרי"ד. ומיהו למאן דס"ל חו"נ לא ישרו המצה במשרה או ברוטב, ע"ש.

ג. שק מלא קמח שהיה מוטמן בחול ומצא הקמח מלוחלח, הוי חמץ. פ"ח סי' תס"ו סוף ס"ג.

ד. שק מלא קמח שאכלו ממנו עכברים קודם פסח, ינהל ויזרוק הפירורין, והקמח מותר להשהותו, ובפסח אסור בהנאה. זולת דאם השק לא נענעו ולא נתערב, יאחוז ויקשור מקום הנשור עם קצת קמח, וינהל הקמח ומותר להשהותו. ואם יש ספק שלא אכל רק נשך השק, אף בפסח מותר להשהותו. ב"ח סי' תנ"ג¹⁰⁹ ובתשובותיו סי' קט"ו. ועיין מ"ש בברכ"י סי' תס"ו אות א'. וע"ע להרב אליה רבה סי' תנ"ג¹¹⁰ מ"ש ע"ד הב"ח, ונטה להקל, ע"ש. ועיין בתשו' מהר"ם מלובלין סי' קי"ט שהתיר בניחול ואפי' לאוכלו, זולת מהשני לילות. וגם ה"ט"ז סי' תנ"ג סק"ב וסי' תס"ו סק"ד כתב שיקח סביב מקום הנשור והשאיר ירקדנו ויאכלנו, ע"ש. ועיין להמג"א סי' תס"ו (סק"ח) [סק"ט] שכתב להחמיה, דהני עכברי רשעי ניהו והולכים בכל השק ואוכלים, וכ"ש כשמונח בחבית, ע"ש. ועיין מ"ש הרב פרי האדמה ז"ל ח"ד פ"א דין [ה'] מהל' חמץ, ע"ש. ולפי דברי המג"א תינתק ותמוש השגת הפ"ח סי' תס"ו ס"ד על מ"ש הב"ח דאם לא נענעו וכו' דאסור באכילה, דמה נשתנה ממ"ש מון שם בנתלחלח השק ככה"ג דמותר באכילה, ע"ש. וק"ל. ועל מ"ש עוד הב"ח דאם נשך ויש ספק אם אכל וכו', השיג הפ"ח דאין זה ספק, דודאי אכל, ועוד דמקום הנשור ודאי נתלחלח, ע"ש.

ה. כשיש ספק אם הנקב נעשה ע"י עכבר, יש להתיר אף באכילה. הרב אליה רבה סי' תנ"ג סק"י.

ו. שק שנמצא נשור בשלשה מקומות, ולא ראוהו אלא אחר אפית המצות, ונמצא ג"כ פתיתי עיסה דבוקים, מותר להשהותם בפסח. ושאר המצות שנאפו עמהם בתנור והכניסם באותה הרחת שרי. הרב בתי כהונה ח"ב סי' ג'. ועיין מ"ש הרב פרי האדמה ז"ל ח"ג דף ע"ב ד"ה כשנמצא וכו', ובח"ד פ"א דין ה' מהל' חמץ. וב"ד¹¹¹ דעתו להתיר כל שנאפה קודם פסח.

ז. שק של קמח שנמצא עליו מבחוץ כמו כתם, אף אם נאמר שמא עבר בתוך השק משהו קמח מבחוץ, מותר הקמח ממה נפשך, בין שנעשה כתם זה ממי פירות ובין שנעשה ממים. ע"ט"ר הרב א"מ זצוק"ל בתשו' כת"י סי' ו'.

ח. שק שנמצא עליו עיסה יבשה אפי' כל שהו, בין למטה בין למעלה בין באמצע, אסור כל השק, ויטלנו וישמרנו לאחר הפסח. שכה"ג סי' תס"ו הגב"י אות א'. ועיין בס' בית דוד סי' קצ"ח וסי' רל"א.

פרק ז'

א. ספק חמץ שעבר עליו הפסח שרי. כ"כ בפ"ו דין י"ד מהל' יסודי התורה בס"ד.

ב. ספק אם אכל כזית מצה, צריך שיאכל מספק, פ"ח סוף סי' תע"ה¹¹², וכ"כ הפ"מ סי' זר"ע. ולענין ברכה, ספק ברכות להקל. פ"מ שם. ולע"ד לאו מלתא פסיקתא היא, דכיון דברכה נתקנה על עיקר מצה דאורייתא, אף שהיא גופא דרבנן, אפשר דכדאורייתא דיינינן לה. ובמקום אחר הרחבתי בזה בס"ד.

ג. ספק אם אכל מרור, אין צריך לחזור לאכול, כיון שהיא דרבנן, וכמ"ש הפ"ח סי' תע"ה סוף ס"ז. ולע"ד צריך תלמוד למען דעת אי בכה"ג אזלינן להקל אף שהיא דרבנן, כיון דליכא ריעותא במה שחוזר ואוכלו, כמו בספק ברכות דאי חוזר לברך בספקו איכא ריעותא דאיסור ברכה שאינה צריכה.

ד. ספק מים שלנו לא ילוש, ואם לש מותר. הרב מזבח אדמה ז"ל דף ה' ע"ג¹¹³.

ה. קמח שיש בה ספק שלתתו, עיין לעיל פ"ה דין ב' בס"ד.

ו. אחזקי איסורא לא מחזקינן. סי' תס"ז ס"ג, וכן הסכים הפ"ח ז"ל שם. וע"ע בשו"ת הרב שבות יעקב ז"ל ח"ב א"ח סי' ט"ב בזפק של תנגולת שהשליכוהו בלי בדיקה, דאחזקי איסורא לא מחזקינן. ומיהו הטעם הוא שהתיר בש"ע סי' תנ"ג ס"ד בשעת הדחק קמח מן השוק, כמ"ש המג"א סק"ח וה"ט"ז סק"ג. והכי נמי איתא בתשו' הגאונים ז"ל שבסו"ס נהרות דמשק סי' רצ"ג וסי' צ"ה, ע"ש.

ז. חד בתרי בטיל. סי' תמ"ז ס"ט.

ח. כאן נמצא וכאן היה אינו מועיל אלא היכא דאיכא ס"ס, והיינו דוקא היכא דלא הוחזק ריעותא, אבל היכא דאיכא ריעותא לא אמרינן כאן נמצא וכאן היה. שו"ת הרב בית יעקב סי' צ"ט. וע"ע להפ"ח ז"ל סי' תס"ז סי"ב ד"ה וכתב עוד וכו', ובשו"ת הרב פנים מאירות ח"א סי' ט"ו דף כ"ד ע"ב. ועיין בס' חק יעקב סי' תס"ז סי"ב, ובשו"ת שבות יעקב ח"ב סי' י"ט, ע"ש.

ט. דין יבש ביבש אי איתיה בחמץ, הויא פלוגתא דרבוותא בס' תמ"ז ס"ט. והשכה"ג הגב"י אות כ' כתב דליתיה אפי' קודם פסח. ובעבודת הגרשוני סי' (ס"ט) [צ"ט] כתב ביבש שנתערב ביבש אחר ע"פ אחר חצות, ע"ש. ועיין מעיל שמואל סי' פ"ד.

י. קמח בקמח אי מקרי לח בלח או יבש ביבש, הויא פלוגתא דרבוותא, עיין תוס' במסכת מנחות דף (פ"ב) [כ"ב] ו"ב¹¹⁴, ובב"י סי' תמ"ז¹¹⁵, ושכה"ג הגב"י אות ג' וסי' תס"ו הגב"י אות א'. ועיין ש"ך י"ד סי' ק"ט סק"ג, ופר"ח סי' תמ"ז ס"ט. ורוב הפוסקים ס"ל דהוי לח בלח, וכ"כ עוד הרב פ"ח ז"ל בס' תס"ו סוף ס"ד וסי' תס"ז סי"ב. וע"ע להשכה"ג סי' תס"ו שם, ופרח שושן א"ח כלל ד' סי' (ה') [א'], וע"ע בחק יעקב ובחק יוסף ובמ"א סי' תמ"ז. וע"ט"ר הרב א"מ זצוק"ל בכת"י הק' כתב קצת בזו. וע"ע בט"ז סי' תנ"ג סק"ב.

יא. רש"ל היה דורש שכל אחד יאכל מעט מקמח הפסח קודם פסח, כי שמא היה שם חשש חמץ, יתלה במה שאכל, וטוב ליתן מעט לעני. כ"כ המג"א¹¹⁶ בשם שלה"ה¹¹⁷. וטען עליו דזהו דוקא בדבר חשוב שנתערב יבש ביבש. ועיין להרב חמד משה סי' ת"ל סק"ב שכתב דאע"פ שאין שייך לומר בקמח יבש ביבש לענין זה, כי אם בדבר יבש ביבש מעט, מ"מ כונת רש"ל דשמא נתערב איזה חתיכת חמץ ממש תוך הקמח, דאינו מתבטל וחז"נ ונ"ט בפסח, לכן אם לקח קודם פסח תלינן שניטל גם אותו חמץ מהקמח. ומוהר"ח בליקוטיו שבסוף ס' אשדת הפסגה דף י"ד סע"א ורע"ב הליץ עליו, דכיון דקמח בקמח הוי מחלוקת אי הוי לח בלח או יבש ביבש, משו"ה יפה אמה, דהו"ל ס"ס, אם יש שם חמץ, ואת"ל דיש, שמא הלכה כמ"ד דהוי יבש ביבש ושרי במה שאכל קודם פסח, ע"כ. וע"ע מ"ש בחי' רבי זאב הלוי א"ח סי' ת"ל, ע"ש.

יב. סתם כלים אינן בני יומן. סי' תמ"ז ס"ה וברכ"י אות י"ב. והרב בית דוד סי' ק"ץ כתב דאין אומרים כן גבי חמץ אלא כשאומר בריא לי שאין הכלים בני יומן.

יג. צונן לא בלע ולא פליט. ולפיכך בכל הכלים אפי' של חרס שנשתמשו בהם חמץ בצונן, מותר להשתמש בהם מצה ואפי' בחמין. סי' תנ"א סעיף כ"ב. וכן הסכים הפ"ח ז"ל שם, דלא כהחולקים בכלי חרס. ועיין בשו"ת הרב בית יאודה סי' י"ד.

יד. חמץ ומצה הוי מין במינו, מדאמרינן בפסחים דף ל"ח¹¹⁸ הלכתא חמץ בזמנו מין במינו וכו', ואי הוה ב' מינין, חמץ במינו בפסח היכי משכחת לה. ומ"ש הב"י י"ד סי' צ"ח¹¹⁹ בשם האגור¹²⁰ דשאור ועיסה ב' מינין הם ע"ש, אינו, שהרי שנינו משנה שלמה בערלה¹²¹ מין במינו כיצד שאור של חטים שנפל בתוך עיסה של חטים, כמ"ש הפ"ח שם סק"ז. וע"ע בס' חקרי לב י"ד סי' צ"ז דף קמ"ב סע"א.

פרק ח'

א. חמץ נוקשה איסורו אי הוי דאורייתא או דרבנן, הוא מחלוקת ר"מ ור"י, דלר"מ דאורייתא כדאיתא בפסחים דף מ"ג ע"א, ולר"י דרבנן, כדאיתא בדף מ"ח ע"ב שאור ישרף והאוכלו פטור דברי ר"י, דכיון דאין בו מלקות איסור מן התורה נמי ליכא, דממה נפשך אי אתרבי מכל מחמצת אתרבי למלקות, ואי לא אין בו איסור תורה. וכן מתברר בתוס' דף מ"ג ע"א ד"ה מאן תנא, דאי לא אתרבי למלקות אפי' איסור לא היה בו, ע"ש. וכונתם דוקא איסור תורה, אבל דרבנן מודים שיש בו, כמפורש במתני' דף מ"ח ע"ב, שאור ישרף והאוכלו פטור. וכ"כ הפני יאושע בחי' 122 והנודע ביאודה¹²³ א"ח ריש סי' כ"א, דבחינים תמה מהרש"א¹²⁴ ע"ד התוס' אלו.

ובדברי הפוסקים ז"ל שנוי ג"כ במחלוקת. ובקהלת יעקב סי' קל"ג שם¹²⁵ רמו להמג"א סי' תמ"ז¹²⁶ בשם מוהר"א¹²⁷ דהוי דאורייתא, והפ"ח בס"א שהעלה דהוי דרבנן, ע"כ. ולא יעיר שגם המג"א שם סק"ה חלק על מוהר"א, ונקיט כהפ"ח דהוי דרבנן. וע"ע להמג"א סי' תמ"ב ס"א וסי' תמ"ג סק"ב. ובחי' ר' זאב הלוי כתב ע"ד המג"א דסי' תמ"ב דלא דק, דבתוס' מפורש דהוי דאורייתא. ולע"ד לא קשה מידי, מאחר עלות שהוא מחלוקת תנאים ופוסקים כמדובר. וכ"כ המב"ט בקריית ספר סוף פ"ד מהל' חמץ, ובתשו' הריב"ש סי' ג', דהוי דרבנן. ועיין בפרי מגדים במשבצות זהב ריש סי' תס"ב ובהקדמה לסי' תס"ז.

ובדעת הרי"ף והרמב"ם ז"ל גם כן איכא פלוגתא בדברי האחרונים. הגאון צ"ח פסחים דף ס"ג ע"ב ודף סי' ע"ב ובשו"ת נודע ביאודה¹²⁸ א"ח סי' כ"א וכו', ובספר אבן העזר שיטה אשכנזית בחי' לפסחים דף כ"ח בארוכה, ושם איתו דברי הרמב"ם בפ"ד דין ט' ודין י"ד ופ"ה דין י"ג מהל' חמץ. והאריכו הרבה. ואני הצעיר הרחבתי קצת בזה במקומו הראוי בס"ד.

ב. אפי' בעיניה אינו אסור בהנאה אחר הפסח, כן פסק מרן ז"ל בש"ע סי' תמ"ז סעיף י"ב. והיינו למ"ד דאיסורו דרבנן, אבל למ"ד דאורייתא אסור בהנאה אף לאחר הפסח.

ג. ובפסח בטל בששים. מג"א סי' תמ"ז סק"ה. והיינו משום דסבר דהוי דרבנן, כמבואר שם.

ד. תבשיל שנפל בו חמץ נוקשה במשהו, דעת המג"א ז"ל בס' תמ"ז ס"ק ל' נראה להתיר, יע"ש. ועיין בדין שלפני זה בס"ד.

ה. פידאוי"ס אינם נוקשה, אלא חמץ גמור הן, ואסורים בהנאה אחר הפסח. הריב"ש ז"ל סי' ג', וכן פסק מרן בש"ע סי' תמ"ז סעיף י"ב.

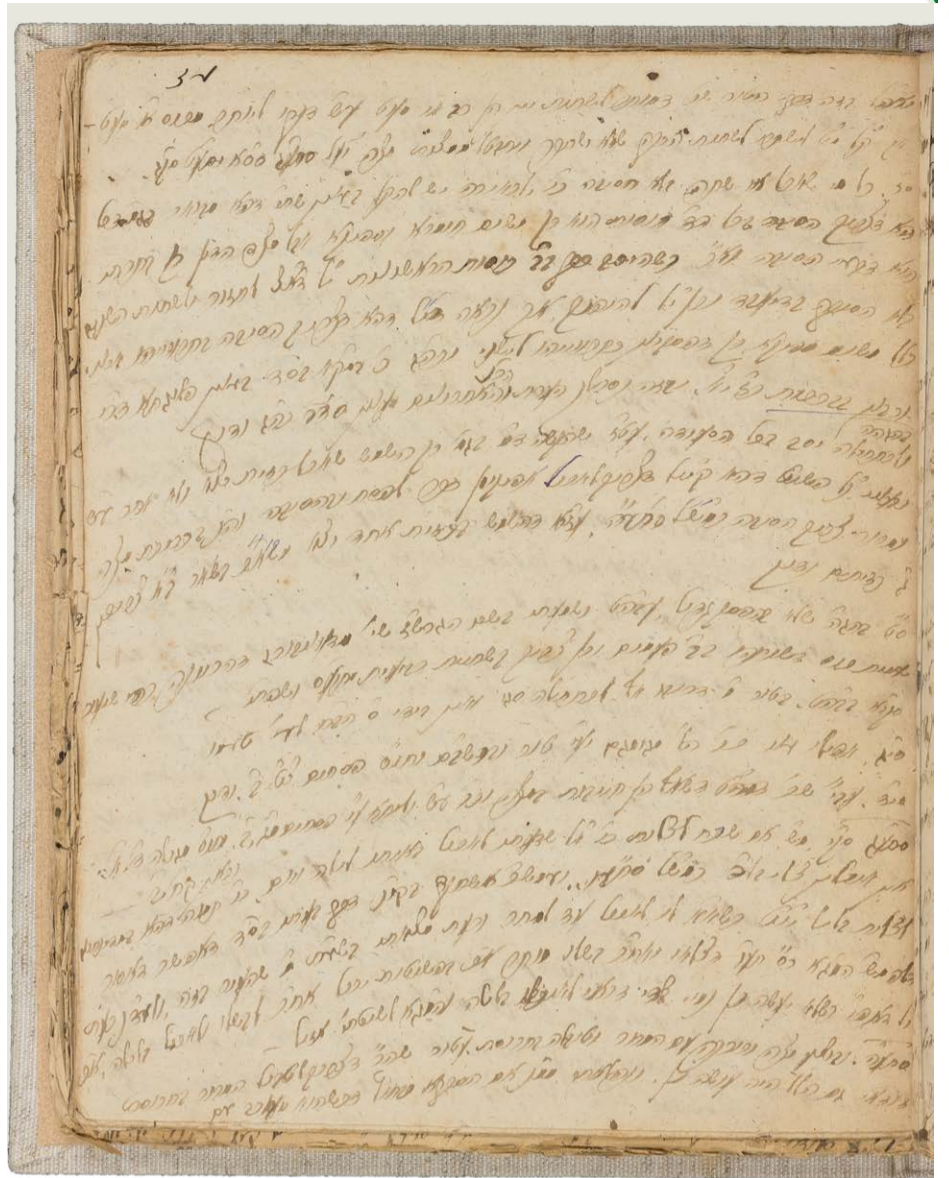
ו. והמביא דרך ים ופגע בו הפסח, יש לצדד להתיר. הר"ש הלוי סי' י"ב. ועיין מ"ש בלקט הקמח דף מ"ב ע"ג, ועיין בשו"ת ריח שדה סי' ג'.

ז. יש נמנעים לשחוק על השלחן עם קלפים הנקראים קרטין בפסח, דחוששין שמא יפול מחמץ נוקשה שבהם לתוך המאכל. מהר"א סי' (קס"ו) [קפ"ו] ופסקו מור"ם בש"ע סוף סי' תמ"ז¹²⁹. אבל לבערם אינו חייב. פ"ח שם בש"א. ואם נפל לתוך המאכל הוא מחלוקת האחרונים אי אוסר, עיין בט"ז ס"ק י"ט דכתב דאסור אבל להשהותו לאחר פסח מותר, והגאון מוהר"ש בשו"ת שבסוף חידושי סי' כ' הכריע להקל, ע"ש.

ח. אגרות תחומות מעיסה שקורין ניבלא' שבאו מוזמן רב קודם פסח שהחותם יבש כעץ, אין צריך לבער החותמות קודם פסח כי אם ממדת חסידות. אבל הבאות תוך הפסח דחותם עודינו לת, לא יקבלם אלא בחול המועד שאז יכול לפותחם בעצמו ולשער לחתוך מקום החותם להשליכו. ועין נהגו היתר לקבלם גם ב"ט של פסח, יכיון שלא לזכות באותו חותם. הרב זרע אמת נ"ר בשו"ת ח"א סי' נ'.

103. סעיף א'. | 104. סעיף ה'. | 105. שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג. | 106. הל' חמץ ומצה פ"ה ה"ז. | 107. אות ב'. | 108. בס' ערך לחם סי' תמ"ח. | 109. אות ב'. | 110. ס"ק י'. | 111. | 112. סעיף ז'. | 113. סי' תנ"ה ד"ה מצוה לומר. | 114. ע"ב ד"ה רבי יהודה. | 115. ד"ה ובפסח. | 116. סי' ת"ל ס"ק א'. | 117. ריש מס' פסחים ד"ה המנהג. | 118. ע"א. | 119. ד"ה ומ"ש וא"א ז"ל. | 120. סי' אלף רס"ו. | 121. פ"ב מ"ו. | 122. בתוס' דף מ"ג שם. | 123. מהדו"ק. | 124. בתוס' שם. | 125. חלק תוספת דרבנן. | 126. ס"ק י' | 127. תה"ד פסקים וכתבים סי' קפ"ו. | 128. מהדו"ק. | 129. סעיף י"ב.

ניכר לכל - ואתי שפיר דלא משני שחרשום נכרים, אלא ודאי משום מראית העין שיהיו נראים כישראלים.

סעיף ה'. [מג"א] סק"ג. **משום דכשטמה ראשו קצת.** עיין מכות (י"ט) [כ"ב], במסייע דברי הכל, וברש"י¹⁰ כ' משום שנותן לו שער, וצ"ל דלענין איסור גם בכה"ג אסור, וי"ל משום חצי שיעור או משום מראית העין.

סימן תסט

סעיף א'. [מג"א סק"ב]¹¹. לכאורה י"ל דלא נחית קדושת הגוף ע"י קדושת דמים רק בראוי להקריבו, ואף דלחכמים בתמורה כ' ב' בהקדיש נקיבה לאשם תסתאב ולא כר"ש, י"ל דמ"מ אז הי' ראוי לקרבן אחר משא"כ בזה"ז מנלן דנחית קדושת הגוף, והך דתמימים אינו יוצא מידי מזבח לעולם¹² הוא רק מדרבנן.

[שם]¹³. ראית הב"ח מקו' הגמ'¹⁴, לכאורה אינו מוכרח שגם בגדי מקולס אסור בדיעבד ואולי מדפריך הגמ' מתודוס - והרי גם ר"ג הי' אומר לעשות גדי מקולס¹⁵, אלא ודאי דנפ"מ לדיעבד ולר"ג באמת לא היו אוכלים כלל רק עושיין משא"כ בתודוס, מיהו י"ל דשם אמר ג"כ לפסח וכאן הי' רק בלא אמירה, וי"ל בזה.

[שם]. [אסור לומר וכו'] **בשר זה לפסח.** עיין מג"א¹⁶. ולע"ד נראה דהכונה דבדיעבד מותר היינו דמ"מ מותר לאכלו ולא שנאסר משום זה בהנאה לגמרי, וא"כ לק"מ מקושיית הגמ' דגם בגדי מקולס אינו נאסר בהנאה לגמרי ופריך שפיה, דוק היטב.

סימן תע

סעיף ב'. [ונהגין כשהאב בכור האם מתענה תחת בנה הבכור כשעדיין קטן], **ואם אין האב בכור הוא מתענה כו'.** עיין בטור ובדרכי משה, נראה דזהו ג"כ מנהג אחרונים אבל לא מהמבואר בראשונים ע"ש, ובתדאי יש להקל טובא בזה, ומספקא לי אם האם מתענה בשביל בנה, ואם האב מתענה בשביל בתו דמשמע דאינו מתענה רק בשביל בנו, ועוד משמע מדברי הח"י¹⁷ דדווקא במתה אמו אבל באם נתגרשה אין האם צריך להתענות בשביל בנה ועל האב מוטל ד"ו, וה"נ יצוייר בספרדים הנושאים ב' נשים.

[שם]. [כשהאב בכור האם מתענה תחת בנה]. לא כ' הר"מ כששניהם בכורים, ונראה דלשיתני' אזל שבסוף ס"א כ' דאין המנהג כן. [חק יעקב סק"ז]. מש"כ החק יעקב ראי' דכשמתענין ביום ה' לא ישלימו, מת"ב שנדחה, ע"ש. לענ"ד נראה פשוט דשם הו"ל נדחה מומנו ממש וק"ל, משא"כ הכא י"ל שעדיין לא בא זמנו, וא"כ הי' אז זמנו, ותדע דאל"כ הו"ל דאין מתענין כלל, ועיין באורי מן הגר"א ז"ל [סק"ז].

[ביאור הגר"א]. עיין באורי הגר"א¹⁸ מש"כ דהואיל ונדחה ידחה, והאחרונים הקשו דרבי לשיתני' במגילה ה' ב', וכבר ישבתי אשתקד בס"ד דבר נחמד.

סעיף ג'. **האיסטניס מתענה בערב פסח.** עיין בטור¹⁹ מבואר דעת אחיו ז"ל דבכורים יכולים לאכול מיני תרגימא. והנה איסטניס משמע דמיני

תרגימא שרי ליה לאכול, דלא יהא איסטניס חמור מכל אדם [משעה עשירית] ולמעלה דאינו אוכל משום שיאכל מצה לתיאבון ומ"מ אוכל מיני תרגימא²⁰ - וזה פשוט. - וא"כ א"ש קצת קושית העולם להמבואר דכשחל ע"פ בשבת מתענין הבכורים יום ה' דהו"ל לירושלמי²¹ לפשוט מזה דרבי היה בכור, דאי משום איסטניס אף בשבת היה מתענה, ולהאמור אין ראייה דבתרווייהו מותר במיני תרגימא. - אך בדרכי משה²² מבואר דאיסטניס אף במיני תרגימא אסור.

סימן תעא

סעיף א'. **ויין מעט לא ישתה משום דמסעד סעיז.** מספקא לי כמה מעט דקאמה. ולכאורה היה נראה דאף כוס אחד בכלל מעט, דהא בברכות ל"ה ב' קאמר דסעיז ומה"ט חשוב לקובעה ברכה בפ"ע, ומשמע דומיא דפת דקיי"ל דעל כזית מברך בהמ"ז וסעיז, וה"נ רביעית יין, ואולי יש לחלק. ונראה להביא ראייה לזה מהא דקיי"ל בסי' רע"ג²³ דכוס של קידוש הוא במקום סעודה ויוצא בזה כשאין לו פת, א"כ משמע להדיא דסעיז אף רביעית אחת. ואפשר לומר דכל יותר מרביעית מיקרי טובא וגריה דאל"כ תקשה איך שרי לשתות [כוס] של קידוש וכוס שני קודם האכילה וה"ל לתקן שישתו אחר אכילת הכזית מצה כדי שיאכלנו לתיאבון, אלא ודאי דב' כוסות נמי טובא מיקרי, ודוק. אך יש לדחות דבקרוב לסעודה שאני, עיין תוס' צ"ט ב"ט²⁴.

ואפ"ל בזה דברי הטור שכתב דמותר לשתות יין הרב או מעט, ע"ש דקרו ליותר מכוס אחת מעט. - אך קשה לי מ"ט לשתרי לשתות הרבה, שמה ישתכר ויתבטל ממצות מצה, ועיין לקמן סי' תע"ג סוף סעיף א'²⁵ ותע"ט [באה"ט] סק"ג.

[שם]. [מג"א] סק"ב. מש"כ דבשר דגים מותר, יעו"י סי' תמ"ד בהג"ה²⁶ וצע"ק.

[שם] סק"ד. עמש"כ בזהב שבא בס"ד.

סעיף ב'. **מותר לאכול.** עיין באורי מן הגר"א ז"ל סי' תמ"ד סק"ז.

[מג"א] סק"ה. קושיתו למה לי קרא דפסח, תיפוק ל' דבכל יו"ט הוא כן, י"ל, א) נפ"מ לנשים אם נשים פטורות משאר יו"ט, עיין תשו' רע"א סי' א'. ב) נפ"מ לכשיאכל סעודת הלילה ביום. ג) לשכיל יו"ט מבעוד יום דבמצה צריך לילה דווקא.

[שם]. מש"כ תיפוק ל' משום לחם עוני, אלא ודאי שיערב בו מים. לכאורה יש לחלק אם עירב בו מים ביחד עם המי פירות או אח"כ, ודוק.

[שם] סק"ה בסופו. תמוהים דבריו דהא מ"מ יש במינו חמוץ, עיין לעיל ריש סי' (תנ"ה) [תנ"ג] שכתב כן.

[שם] סק"ו. **ג"ל דמצה כפולה ונפוחה אין לאכלה בע"פ כל היום דשמא מצה היא וכו'.** לא הבנתי איך ס"ד כלל דמותר כפולה ונפוחה, הרי עכ"פ טעם מצה אפוי' היא ולא יאכל בלילה לתיאבון, וכי ס"ד שאם יאסור עצמו במצה בע"פ באיזה אופן שיהי' דלא יהא בו איסור זה (לבד דאין איסור חל על איסור).

יש לעי"י במצה של שעורים וכו"ב, אם מותר כשיאכל בלילה של חטים או להיפוך, שלכאורה י"ל דמ"מ יאכלנו לתיאבון, או דמ"מ הרי הוא מין המצה ואסור דהו"ל כבועל ארוסתו, יעו"י בירושלמי [פסחים] ריש פרק י'. ואולי ד"ז דומה לאוכל פסח מבושל בער"פ, ויש לחלק כמובן.

[שם] סק"ז. **ואין חילוק בין קטן לקטנה.**²⁷ עיין מג"א ריש סי' שמ"ג דאין חינוך בקטנה, ואולי דבזה שהוא ביטול מצוה שאני, ויעו"י ל' הר"מ סוף (פ"ז) [פ"ו] ממצה, ותראה חומר המצוה משאר מצות.²⁸

[דגול מרובה]. מש"כ הדגול מרובה מריש סי' תנ"ד, נ"ל דבכה"ג שנילוש במי פירות הו"ל מין אחר כיון דדרך הפת ללוש אותו במים דווקא.

סימן תעב

סעיף ב'. עיין חק יעקב סק"ד, ול"ק כלל מרב אשי²⁹, ד"ל א) דס"ל גול עכ"ם מותר, ועיין ב"ק ק"ג ב' ויש לדחות. ב) דנטל רשות. וי"ל דמותר מתורת ריבית להר"מ ז"ל שמצוה היא בעובד ע"ג, משא"כ בישראל.

סעיף ג'. **[כשהוא מיסב לא יטה על גבו ולא על פניו ולא על ימינו אלא על שמאלו].** לפמש"כ שאר פוסקים³⁰ דגם ההגדה יאמר בהסיבה, י"ל דגם בימין שפיר דמי, דבזה לא שייך סנהה הזאת שמא יקדים [קנה לוטש] כו', אלא שלשון הגמ'³¹ הסיבת ימין אינה הסיבה משמע שאינה כלל הסיבה כשהיא מימין³². - אולם עיקר הדבר שצריך להסב גם בהגדה צל"ע.

סימן תסח

סעיף א'. **[העושה מלאכה בערב פסח מחצות ולמעלה משמתין אותו.** נראה דכשאין משמתין אותו הוא שאינו רואה סימן ברכה¹, אבל כשמשתמין אותו אולי הו"ל כבר כפרה כבסנהדרין כ"ו ב'², אלא ש"ל כנדרים ז' ב' כ"מ שנתנו חכמים עיניהם כו'³.

[שם]. נ"ל מדלא משני⁴ בפשיטות דבע"פ⁵ ליכא איסורא, משמע כה"ז⁶ דליכא איסורא כלל, והאי דמשמתנתין לי' מכלל דאיכא איסורא, ולדעת החק יעקב דאיכא איסורא אע"ג דלא משמתנתין קשה מנ"ל לגמ' הכא דמשמתנתין דלמא רק איסור לבד איכא, אלא ודאי דכשאסור משמתנתין לי' משום דהוי עבריין וככל איסור דרבנן וכשבת מ' א', וע"כ אמר בפשיטות דמשמתנתין.

וקשה לי להאוסר אף ע"י עכ"ם הו"ל⁷ דהיינו רבותא דערבי פסחים.

[שם]. תמוה לי לשון השו"ע שכתב: ויש מי שאסור [אפילו ע"י גוי] ויש מי שמתיה, ולא מצאנו לשון כזה כמדומני.

סעיף ד'. [מג"א] סק"ב. מש"כ בשם המהר"ל. לענ"ד נראה ליישב דקשה לי' לשון הירושלמי⁸, דהא ודאי ש"ל דאסור בירושלים מן הדין דשם מקום הקרבת הפסח, ואולי אדרבה מה"ט ל"ח לשכחה כלל, ורק במקומות הסמוכים לשם הוצרכו לנהוג, וביארו התוס'⁹ משום הסמוכים, ולהאמור אין ראי' מזה ד"ל בפשיטות שהיא עצמה משום המנהג.

וי"ל משום טמאים וכו"ב הפטורים מן הפסח הם היו מותרים מצד הדין רק מן המנהג אסור, וצ"ל דמשום מראית העין אסור, ונצרך לומר דלתירוצא דנראות כחורשות י"ל שהי' באופן שלא היה משום מראית העין כלל שהי'

1. כמבואר בפסחים נ' ע"ב, הובא בטור ובט"א כ"א. 2. והוא קא משמתינא להו, סברי כפרה קא עבדי לן רבנן. 3. "כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני", ופירש"י: "לאדם שנידו, או מת או נופל בעניות, ואהכי צריך לנדונו כדי שיפול בעניות". 4. בפסחים נ' ע"ב. 5. נראה דצ"ל: בערבי ימים טובים (חוץ מער"פ). 6. יו"ד סי' ע"ר סק"ב. 7. בגמ' פסחים שם. 8. פסחים פ"א ה"ה. 9. פסחים י"ד ע"א ד"ה שתי פרות. 10. רש"י מכות שם: מסייע - מומין השערות למקיה. 11. על מש"כ השו"ע שאסור לומר בשר זה לפסח לפי שנראה שהקדישו וכו', כתב המג"א: דלפי טעם זה אינו אסור אלא גדי וטלה דחזי לפסח כמ"ש התו' והרא"ש אבל לפירש"י שאסור כל בהמה אז הוי הטעם שיאמרו שהקדישו לדמי פסח וכו', אלא צ"ל דאף שיסברו שהקדישו לדמי פסח אין איסור באכילתו שיאמרו שפדה אותו דקדושת דמים יש לו פדיון, אבל כשמקדיש בהמה אמרי' בשבועות דף י"א הקדיש זכר לדמי קדוש קדושת הגוף ואין לו פדיון וא"כ יאמרו שאוכל קדשים בחוף וכו'. 12. מנחות ק"א ע"א, תמורה ל"ג ע"ב. 13. במג"א שם: כ' ה"ח, מדפריך בגמ' מגדי מקולס ע"ש ומאי פריך דילמא גדי מקולס אפי' בדיעבד אסור אלא ש"מ דאם אמר בשר זה לפסח אפי' בדיעבד אסור לאכול וכו', והט"ז כ' דמותר בדיעבד וכו' הש"כ, וצ"ע דהא הב"ח מביא ראייה מהגמ' שאין עליה תשובה וכו'. 14. פסחים נ"ג ע"א. 15. לכאו כוונת רבינו למתני' ר"פ כיצד צולין [פסחים ע"ד א']: אמר רבי צדוק מעשה ברבן גמליאל שאמר לטבי עבדו צא וצלה לנו את הפסח על האסכלה. 16. סק"ב. 17. סק"ו. 18. סק"ו. 19. צ"ל: בב"י, שהביא מהמרדכי בשם רבינו יחיאל שהיה אחיו של הטור. 20. כמבואר בב"י סי' תע"א. 21. ריש פ' ערבי פסחים. 22. סי' תע"א. 23. סעיף ה'. [ועי"ש במ"ב סק"ז]. 24. ד"ה סמוך. 25. בבאה"ט. 26. סעיף א', דמפורש להיתר, וצ"ע קצת על מה שטרח המג"א כאן להביא ראי' לזה ולא הזכיר מדברי הרמ"א בסי' תמ"ד. 27. שאם יודעים מה שמספרים בלילה מצי"מ אסור להאכילם מצה בער"פ. 28. ע"ע בענין חינוך בקטנה דברי רבינו הללן סי' תע"ג ס"ז. 29. ע"ז ע"ה ע"ב. 30. כ"ה במאירי פסחים ק"ח ע"א: "ארבע כוסות כולם צריכין הסבה הן שתייתם הן הדברים שהם מסודרים עליהם ו"ל קידוש וקריאת ההגדה וקריאת ההלל וברכת המזון". ואולם נראה שיחיד הוא בדבר זה, דלמעשה כתבו הפוסקים שאין להסב באמירת ההגדה, עיין בא"ר סי' תע"ג סק"ד וחי' סק"ה בשם השל"ה, ופמ"ג סי' תפ"ו במשב"ז, ושו"ע הגר"ז שם סעיף מ"ח, ומ"ב סי' תע"ג סקע"א ועוד. (ובטור סי' תפ"ו כתב שאין להסב בברהמ"ה, ויש שדקדקו מדבריו דבהגדה רשאי להסב). 31. פסחים ק"ח ע"א: הסיבת ימין לא שמה הסיבה, ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לוטש ויבא לידי סנהה. 32. רוב הראשונים [רשב"ם ראי' ר"ן (כ"ג ע"א ד"ה הסיבת ימין), טור סי' תע"ב ושבלי הלקט סי' ר"ח ואגור סי' תשצ"א ומאמר חמץ לרשב"ץ אות ק"ט, וכן בא"ר הל' פסחים סי' רנ"ג בשם רשב"ם] פירשו דהסיבת ימין אינה הסיבה

סעיף ה'. לעד"נ ד"ח מרש"י ביצה י' א' 33 דיש לומר דווקא ככה"ג א"צ משא"כ לדידן.

סעיף ו'. **השמש צריך הסיבה**. לא ידעתי למה שינו רבותינו מלשון מרא דשמעתא, ריב"ל, שאמר³⁴ השמש שאכל כזית [מצה] כשהוא מיסב יא. ועיין ט"ז סק"ו מה שהקשה מזה על הרמ"א שכ' לכתחילה יסב בכל הסעודה³⁵, ולי ה' נראה דאה"נ שכונת ריב"ל שאמר השמש דווקא בדדיד' י"ל דאי"צ הסיבה רק למצה ולא לד' כוסות ככלל אדם.

[שם]. בגמ' משמע דלא החמירו בשמש בדיעבד, ובכזית מצה יצא וצ"ע, ע"ש.

סעיף ז'. **כל מי שאכל או שתה בלא הסיבה [לא יצא] כו'.** ולכאורה יש להקל בענין שתייה, דהא מבואר בגמ' 37 דכל הא דצריך הסיבה בכל הד' כוסות הוא רק משום חומרא וספיקא, אבל מצד הדין רק בתרתי הוא דבעי הסיבה, וא"כ כשהיטב כבר בב' כוסות הראשונות י"ל דא"צ לחזור ולשתות השנים בלא הסיבה בדיעבד, וכן י"ל להיפוך. אך נראה ד"ל דהא דצריך הסיבה בתרווייהו אינו כלל משום ספיקא רק דפסקין בתרווייהו לישנ', וכה"ג כתבתי במק"א בס"ד בענין פלוגתא דר' יהודה ורבנן בברכות כ"ז א', ובה נסתלק הערת הר"ן³⁸ והאחרונים מענין ספק דרבנן כה"ג, דוק.

[שם]. **[ונראה לי אם לא שתה כוס שלישי או רביעי בהסיבה אין לחזור ולשתות בהסיבה דיש בו חשש שנראה כמוסיף על הכוסות]**. ענין מוסיף על הכוסות נ"ל דאף שבכל מקום שהוא מכוון מותר להוסיף כמו בהדלקת נרות שבת וכיו"ב³⁹, מ"מ הכא שאני, דד' כוסות אלו נתייסדו על ענינים פריטים ע"כ אי אפשר להוסיף עליהם.

ולכאורה י"ל דלקלקלתו תקנתו, שכיון שאינו עושה שום דבר כשותהו אחר כוס אחר, א"כ אינו מקלקל מאומה, וסוף סוף אין הכוסות מכוונים רק נגד ד' ענינים לבד, וצ"ע ק.

[שם]. בהגהה. **ולכתחילה יסב בכל הסעודה**. עיין ט"ז⁴⁰ שהקשה דמשמע בגמ' רק השמש שאכל כזית יצא, ולא אחר, ע"ש. ובענין נ"ל פשוט דהא קיי"ל⁴¹ דצריך לאכול אפיקומן זכר לפסח ובהסיבה, וה"נ בכריכת מצה ומרור צריך הסיבה כמ"ש לקמן סי' תע"ה⁴², ע"ז אמר דהשמש בכזית אחד יצא, משא"כ בשאר בנ"א צריכין ג' כזיתים, דוק.

[שם]. מש"כ א"ז הלבוש ז"ל שצריך למלאות מחדש⁴³, לא הבנתי אם סגי בכוס גדול לכמה רביעיות⁴⁴ והלא יוכל לשתות עוד רביעית בהסיבה לחובתו, ונ"ל דכוונתו שכבר נפגם בשתייתו שלבא הסיבה.

ועיין בא"ר⁴⁵ שכ' בשם הב"ח שא"צ למלאותו כולו, ולכאורה מ"ש כוסות אלו מכוס של ברכה שצריך למלאנו כולו. - ולהאמור נראה, דבכה"ג כשלא ימלאנו לא נראה כמוסיף על הכוסות.

וי"ל כוונת א"ז הלבוש ז"ל שצריך להוסיף עליו שלא יהי' פגום, אבל לא שצריך למלאותו כולו עד ראשו.

סעיף ט'. ק"ל מ"ט גרע מצות מצה וסיפור יצ"מ משופר ולולב ומגילה שאסור, וה"נ יש לחוש גם עתה שמה כשישתה הרבה וישתכר לא יקיים מצות הלילה, וליכא למימר דע"כ פ' הרי כוסות של קידוש והגדה הרי מחוייבים לשתות עכ"פ רובם, מ"מ י"ל אין לך בו אלא חיידושו, ומ"ט התירו לשתות כמה כוסות שירצה, וגם לשתות בכוס גדול שמחזיק כמה רביעיות, ומכ"ש במקומות שגם הי"ש הוא חמר מדינה, וע"ל בס"י רע"ב מג"א ס"ק [ט'] דהאי שישתכר בכוס גדול, וי"ל בזה לענין מי ששתה בלא הסיבה לשיחור וישתה בהסיבה, כמש"ל ס"ז וצ"ע.

[שם]. בהג"ה. **[וצריך לשתות השיעור] שלא בהפסק גדול**. עיין באה"ט⁴⁶, ושמעתי בשם הג"ר שאול זעליג שי' מדעיבורג דהכוונה כפי שיעור שתיית

כוס דשותהו בב' פעמים⁴⁷, וכן צריך בשתיית רביעית מתוע"ס⁴⁸, ושפתים ישק⁴⁹.

באה"ט סק"י א. בטור משמע דרובו אף לכתחילה סגי, ואין בידי ספר הב"ח לעיין טעמו.

סעיף י"א. **מצוה ביין אדום**. עיין היטב נזיר ל"ח א' ומש"ש בס"ד.

סעיף י"ג. **אפילו עני כו'**. הלשון מגומגם, ועיין טור וברשב"ם⁵⁰ ותוס'⁵¹ פסחים צ"ט ב', דוק.

[שם]. ל"ג ל' זה, ועמש"כ במק"א בס"ד.

מג"א סק"י ד. לכאורה היו יכולים לחלק שנים ללילה הראשון וב' למחרתו, והם של קידוש והגדה, או הגדה והלל, דקידוש אפשר בפת ובהמ"ז אין אנו נוהגים. וצ"ל כיון שתקנו חז"ל ד' כוסות א"כ ככה"ג לא עשה בשום פעם תקנתם כיון שאין לו רק ב'.

ועיין במדכ"י⁵³ שהקשה מ"ט לא תקנו ד' לחמים כמו ד' כוסות, ותיירץ משום האסמכתא דחז"ל על ד' פעמים כוס יעו"ט, ולפ"ז י"ל דאם אין לו כוסות אולי יוכל באמת בלחמים, וכענין שכ' המאירי⁵⁴ שכשאין לו מגילה בפורים חייב לומר הלל. והרי קידוש היום יוצא בפת, י"ל ה"נ בשאר הכוסות⁵⁵.

שם. מש"כ נר ביתו קודם לד' כוסות⁵⁶, יש לעי"ל ד"ל הכא שהוא ג"כ מצוה לד' כוסות י"ל דעדיף מקידוש היום שהיא רק מצוה אחת. אלא שלפי הנראה מהמג"א, דאין מצוה עודפת על כוס של קידוש וברהמ"ז יותר משל כל השנה.

ונראה פשוט דאם אין לו אלא שני כוסות יקחם להשני והרביעי⁵⁷.

ולכאורה י"ל דבקידוש היום שבכל שבת ויו"ט הרי הוא יכול לקדש מבעו"י ולאכול גם סעודתו מבעו"י⁵⁸, משא"כ בלילי פסח שצריך לקדש דווקא בלילה, ועיין לעיל סעיף א', ובמש"כ בשכבר בס"ד.

סעיף י"ד. **[גם הנשים חייבות בארבע כוסות וכו']**. עיין ב"י שכתב דמה"ט דשאף הן [היו באותו הנס] חייבות במצה וכו' ע"ש, וליתא, עיין פסחים מג"ב, ותוס' מגילה ד' א'⁵⁹, וכאן ק"ח ב'⁶⁰.

[מג"א] סק"ט ז'. באותו הנס "ועוד" שבזכות כו', כן נ"ל דצ"ל וסרה תלונת הקרבן נתנאל⁶¹ עליו.

סימן תעג

סעיף א'. **(א"ל) [מוציאין לה] כוס ראשון**. לדעתי ראוי להדר לשתות אחר קידוש עוד כוס משום קידוש במקום סעודה, וכדעת הגאונים בס"י רע"ג [סעיף ה'] שיוצאין גם בכוס י"ן למקום סעודה, ויריח זיה לכשיצטרך לצאת, דקיי"ל⁶² שאם יצא ממקומו אחר קידוש קודם הסעודה צריך לקדש מחדש.

ונראה דכשיצא יב"ר קודם יציאתו ברכה אחרונה על כוס הקידוש ויסמוך על הא דקיי"ל⁶³ שאותו כוס הקידוש כשותהו כולו ג"כ יוצא בו י"ח קידוש במקום סעודה ע"ש באחרונים⁶⁴, ויצא די' ספק הסבורים דגם במעין ג' הוא כברהמ"ז שצריך לברך במקומו, עיין ס' קע"ח ס"ה.

[מג"א ס"ק ב']. **ואין לומר שיאמר הבדלה והלל על כוס א'**. לכאורה הול"ל המוקדם ברהמ"ז והבדלה, ואולי שכצ"ל באמת⁶⁵.

[שם]. **ולא ימתין להבדיל עד לאחר הסעודה**. תמוה לי תיפוק ליה שצריך להפסיק משום הבדלה. ומצאתי בח' הגרע"א, וזה כמה שנים שרשמתי בגליונו ע"ש בחרע"א וא"ש, והוא דבר חידוש שהפכו שיטותיהם המג"א והגרע"א ז"ל, שם⁶⁶ כ' הגרע"א ז"ל, דכיון שהוא ספק א"צ להפסיק דההפסקה היא רק מדרבנן אם הבדלה דאורייתא א"כ ספק דרבנן לקולא, ושפת"י, והכא ס"ל להמג"א להקל ולהגרע"א ז"ל להחמיר. אלא דהגרע"א לשיטת' דהמג"א שפיר מקשה, ולכאורה ה' נ"ל דדווקא בעוסק בסעודת

שרות הוא שצריך להפסיק אבל הכא שעוסק במצות סעודת יו"ט י"ל דא"צ. אלא דזה אינו דהא בקידוש ג"כ הוא עוסק במצוה בסעודת שבת ומ"מ הוא פורס מפה ומקדש, ואולי י"ל [משום שהוא דאורייתא.

וי"ל עוד, דלפי מה דקיי"ל דשבת ויו"ט קדושה א' היא י"ל דההב[דלה] משבת ליו"ט אינה מן התורה, אפי' תימא דמשבת לחול מה"ת היא כשי' הר"מ ז"ל⁶⁷, וע"כ הכא ס"ל להמג"א דא"צ להפסיק. - אך דוחק הוא.

[שם]. בשכח להבדיל, עיין ח' רע"א⁶⁸ ומש"כ בשכבר בס"ד. ומספקא לי לפי מה דקיי"ל בס"י רצ"ד [ס"א] דאם טעה בתפלה ואכל חוור לראש⁶⁹ א"כ יצרך להתפלל בתוך הסעודה כששכח ותודיענו (או גם כששכח להבדיל בלבד), וא"כ משום התפלה הרי יצרך להפסיק באמצע סעודתו, או דמשום התפלה הרי כבר התפלל, והחזרה הוא רק משום ההבדלה י"ל דא"צ להפסיק אם לכל הבדלה א"צ להפסיק באמצע סעודתו.

עוד מסתפקנא, ש"ל דכיון שהוא עוסק בסעודת יו"ט הו"ל עוסק במצוה וא"כ הוא פטור ממצוה אחרת וא"צ להפסיק כלל. ולא קשה דהא גם בלולב הרי הוא צריך להפסיק באמצע סעודתו ביו"ט ראשון, ושם הסעודה ג"כ דאורייתא, י"ל דשאני התם שיכול לקיים שניהם שיאכל בפיו ויטול בידיו ודומה לשחיטה וכיסוי עיני חולין פ"ז א'⁷⁰ והברכה אינה לעיכובא, ע"כ צרך להפסיק, אבל הבדלה ואכילה שא"א בבת אחת י"ל דפטור עתה כשהוא עוסק במצוה.

ואולי י"ל דאם כבר אכל כזית אין הסעודה חיובית עוד, ובטרם שאכל כזית י"ל בפשיטות שא"צ להפסיק דהא כבר בירך על אכילת מצה שהוא לכזית ואין יפסיק, ודוחק.

שם. **ואם שכח להבדיל עד לאחר בהמ"ז**. צל"ע מ"ט ל' כ' אם נזכר באמצע בהמ"ז אז יבדיל על כוס של בהמ"ז. ואולי כיון שכבר הוא מברך עליו א"א להבדיל עוד עליו ג"כ, אך ז"א כמבואר בגמ' 71 ובס"י רצ"י⁷². - ויותר נראה דכיון שיש עדיין לפניו כוס רביעי לכן לא מיקרי כה"ג אי אפשר. ולכאורה י"ל דיאמר עליו הלל הגדול כמ"ש לקמן⁷³ בשם הגאונים באם רוצה לשתות כוס חמישי.

[שם] סק"ג. **[ורש"ל כ' דיטיל מים קודם קידוש ויטול ידיו]**. ק"ק להרש"ל דמצריך להטיל מים מדברי הראשונים ז"ל⁷⁴ שצריך שבע ברכות קודם המצה ולדבריו שמנה הן.

[חק יעקב סק"א]. מש"כ החק יעקב שגם בשבועות אומר זמן כל שבעה⁷⁵, מספקא לי בעניני' טובא דבוה"ז שאין מנהיגו בתשלומי עצרת, אך יאמר שהחיינו על מה שכבר עבר, ובערוכין מ' ב' נדרש תן חלק לשבעה וגם לשמונה, לפסח וסוכות לבד, ע"ש⁷⁶.

סעיף ג'. **[אם ירצה לשתות כמה כוסות] הרשות בידו**. לא הבנתי לכתחילה איך התירו חז"ל לשתות אחר כוס הקידוש כמה שירצה, והלא גם קודם ערבית אסור לשתות יותר משתיים כביצה עיין מג"א סוף סי' רל"ב משום שמא ישתכר, וא"כ כ"ש בליל פסח שיש מצות מצה ומצות סיפור יצ"מ שיש לחוש יותר מבכל לילה משום ערבית דרבנן.

ולכאורה י"ל דשאני תפלה שצריך להיות כמדבר לפני המלך וגם שתוי אסור להתפלל כמ"ש לעיל סי' (צ"ב) [צ"ט סעיף א'], משא"כ שאר מצות הו"ל כברהמ"ז דגם שיכור מותר כמ"ש שם [ברמ"א]⁷⁷, ודוחק. ובל"ז אינו דהתם גם משום ק"ש אסור⁷⁸.

וגם בשתיית כוס של קידוש לבד תקשה דאין מותר לשתותו כולו לכתחילה⁷⁹, הרי הוא יותר מכביצה.

ועי' בברכות ל"ג א' טעה בזו ובזו חוור לראש, ועיין לעיל סי' רצ"ד [ס"א], א"כ י"ל בשתה כבר מכוס של קידוש ונזכר שלא הבדיל שהוא צריך

מפני שצריך לאכול ביד ימין, [וכתבו דלטעם זה איטר מיסב בימין כל אדם כדי לאכול ביד שמאל, ורק מפני טעם הב' שלא יקדים קנה לוושט לא יסב איטר בימין], ולפ"ז שלא בשעת אכילה שפיר דמי לכל אדם להסב בימין. אולם באור זרוע הל' פסחים סימן רנ"ו כתב וז"ל: "הסיבת ימין הסיבה אינה, אין זה דרך חירות אפילו שלא בשעת אכילה, ואפילו בביהכ"נ כשנפלים על פניהם אין נופלין אלא על צד שמאל שנראין בני חורין יותר, ככה פירש רב האי גאון, ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לוושט כלומר עוד טעם אחר יש בסעודה שהיא סכנה בהסתת ימין". וזה להדיא כדברי רבינו דלעולם אפי' שלא בעת אכילה אין הסיבה בימין, | 33. ד"ה למוגא. | 34. פסחים ק"ח ע"א. | 35. ז"ל ה"ט: קשה לי מדאיתא בגמ' השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא, ש"מ דאדם אחר לא יצא אלא צריך להסיב בכל הסעודה, וכאן אמרין דדווקא לכתחלה יסב בכל הסעודה. | 36. פסחים ק"ח ע"א. | 37. דף ק"ח ע"א. | 38. פסחים דף כ"ג ע"א בדפי הר"ף ד"ה והשתא. | 39. עיין שו"ע סי' רס"ג ס"א: יש מכוונים לעשות ב' פתילות אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור, הגה: ויכולין להוסיף ולהדליק ג' או ד' נרות, וכו', כי יכולין להוסיף על דבר המכוון נגד דבר אחר ובלבד שלא יפחות. | 40. סק"ו. | 41. סי' תע"ז סעיף א'. | 42. סעיף א'. | 43. ז"ל הלבוש ט"ז: חוץ מבכוס שלישי או רביעי שאם שתה אותו בלא הסיבה לא יחזור לשתותו ר"ל לא יחזור למלאותו ולשתותו וכו' שלא יראה כמוסיף על הכוסות. | 44. כמבואר בשו"ע ולבוש סעיף ט'. | 45. באלה זוטא סק"ג, והוא מהב"ח סוף סק"ו. | 46. סק"ב. | 47. כמבואר בס"י ק"ע סעיף ח'. ועיין שעה"צ סי' ר"י סק"א. | 48. -מתחילה ועד סוף. | 49. שמועה זו משמו הביא האדר"ת לעיל סי' ר"ד ס"ה, בזה"ל: [באה"ט] סק"ב. בורא נפשות רבות. ע"ש לענין שתיית הקאוי בחמימותה. - שמעתי בענין זה מדידי הר"א והר"מ ש'י' בשם הג"ר שאול זעליג שלי"ט אבד"ק דעניבורג בהא דשיעור רביעית הכוונה מתחלת שתי' עד סופה, דקיי"ל השותה כוסו בבת אחת ה"ו גרגרן וכו'. [ועיין עוד לעיל סי' ק"ע סעיף ח']. | 50. ד"ה ואפילו. | 51. ד"ה לא יפחותו. | 52. ז"ל המג"א: נ"ל דמי שאין לו אלא ד' כוסות מצומצמות אחר מציגה יקחם בלילה הראשונה ולא יקח ב' בלילה הראשונה לקידוש ולברהמ"ז וב' ללילה שניה, חדא דהא בקיאין בקביעא דירחי ויומא קמא עיקר, ועוד דהא קידוש של י"ט דרבנן וברכת המזון י"א דאינה טעונה כוס לכן פרסומי ניסא עדיף, ועוד דקידוש אפשר בפת. | 53. דף ל"ד ע"ב: ד' כוסות כנגד ד' לישני גאולה, וקשה דא"כ שמא ליבעי ארבע לחמים, לכך י"מ כנגד ד' כוסות האמורים לישועה (ירושלמי) מנת חלקי וכוסי, כוס רויח, כוס ישועות דמשמע תרי. | 54. מגילה י"ד ע"א: דבר דיועו שאין אומרים הלל בפורים, אבל טעם מניעתו נתקלו עליו בגמ' והוא שאחד מהם אמר שקריאתה זו היא הלולה, ונראה לי לטעם זה שאם היה במקום שאין לו מגילה שקראתה את ההלל שהרי לא נמנעה קריאתו אלא מפני שקריאת המגילה במקומו. | 55. ראה עוד בדברי רבינו לקמן סי' תפ"ג סעיף א'. | 56. ומקורו מס' רס"ג ס"ג דנר ביתו עדיף מקידוש היום, וע"ז נסובים דברי רבינו. | 57. דהראשון שהוא לקידוש אפשר לקדש על הפת, והשלישי שהוא לברהמ"ז הלא נקט' דאין ברהמ"ז טעונה כוס. אמנם יעוי' בהקדמת המג"א לסי' תפ"ג שכתב לא כן, אלא שאם יש לו ב' כוסות בלבד יקחם לקידוש ולברהמ"ז, ועיין היטב במה שהאר"י רבינו על דברי המג"א להלן שם. | 58. ונמצא ששניהם יתקיימו בידו. הן קידוש והן אורה. | 59. ד"ה שאף. | 60. ד"ה שאף וד"ה היו. | 61. נתיב חיים כאן. | 62. בס"י רע"ג סעי' א' ב'. | 63. סי' רע"ג ס"ה ברמ"א. | 64. בלבבו וב"ח וט"ז סק"ד ומג"א סק"ב ס"ל דלא סגי בכוס הקידוש, אלא צריך כוס נוסף. | 65. ועיין בדברי רבינו לקמן סי' תפ"ג (ד"ה מש"כ המג"א שיאמר) בבאור דברי המג"א כאן דאין אומרים ב' קדושות על כוס אחד. | 66. סי' רע"א ע"ד המג"א סק"ב. | 67. פכ"ט משבת ה"א. | 68. על מש"כ המג"א סק"ב שאם נזכר באמצע סעודתו שלא הבדיל מבדיל באמצע סעודתו על הכוס, ולא ימתין עד אחר הסעודה דא"כ יהיה כמוסיף על הכוסות, כ' רעק"א דבלא"ה מחוייב להפסיק מסעודתו ולהבדיל כיון שהתחיל באיסור. | 69. פירוש, שאם שכח לומר "אתה חוננתנו" בתפלה, ואחרי התפלה אכל בטרם הבדיל על הכוס, צריך לחזור ולהתפלל ולהבדיל. | 70. "התם משתא וברוכי בהדי הדדי לא אפשר, הכא אפשר דשח"ט בחדא ומכסי בחדא". | 71. פסחים ק"ה ע"ב. | 72. סעיף ג'. | 73. תפ"א סק"א. | 74. עיין מהר"ם חלאוה פסחים מ"ט ע"א ד"ה ירושלמי ובשבלי הלקט סי' כ"ח. | 75. כששכח לברך שהחיינו ביו"ט. | 76. ועיין עוד מה שהאר"י רבינו בנדו"ז להלן בחיבור זה בחידושי לעצרת - חג השבועות. | 77. מתבאר בס"י צ"ט [וכן בס"י ק"ח סעי' ל"ח, ובס"י קפ"ה סעי' ד-ה'] שיש ג' דרגות: שתי, שיכור, ושכרותו של לוט; שתי הוא כל ששתה רביעית יין חי בבת אחת, או ששתה יותר מרביעית אפי' לא בב"א ואפי' מווג, ודינו שאסור להתפלל עד שיסיר יינו, אולם בדיעבד אפילו שתה הרבה כל שיכול לדבר לפני המלך תפלתו תפלה. שיכור פירושו ששתה עד שאינו יכול לדבר לפני המלך, ודינו שאפי' בדיעבד תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל כשיתפכח. ואולם לגבי שאר ברכות וכגון ברהמ"ז, שתי מותר לברך אף לכתחלה, דעת הרמ"א צ"ט ס"א דאפי' שיכור מותר לברך מיהו יש מחמירים בזה כמש"כ במ"ב סק"א בשם הגר"א ופמ"ג. אולם בהגיע לשכרותו של לוט לכי"ע כשטעה גמור נחשב ופטור מכל המצוות, ואף בדיעבד שהתפלל או בירך צריך לחזור כשיתפכח. - והנה דברי המג"א בסוסי' רל"ב שאסור לשתות משקה המשכר יותר מכביצה קודם ערבית משום שמא ישתכר, חידוש הוא, שהרי ביותר מכביצה עדיין אינו נחשב שתי עד שישתה רביעית שהוא ביצה ומחצה, אעפ"כ אסור לכתחילה לשתות יותר מכביצה שמא ימשך ע"כ לשתות עוד עד שישתכר, וע"ז הקשה רבינו דא"כ כ"ש בליל פסח שיש מצות מצה וסיפור יצ"מ ה' ראוי לחוש יותר שמא ימשך וישתכר ולאסור לשתות יותר מכביצה. ומתיר דשמא דוקא לגבי תפלה שאפי' שתי אסור להתפלל בזה אסרין לשתות לכתחלה יותר מכביצה, אבל בשאר מצוות דגם שיכור [שהוא יותר משתי] מותר בדיעבד כמש"כ הרמ"א אפשר דלא אסרין לשתות יותר מכביצה. ושוב כתב רבינו דהוא דוחק, דסו"ס היא יש לחוש שמא ישתכר ולכתחילה בודאי אסור להשתכר גם לגבי שאר מצוות. - ונראה דהמג"א סוסי' רל"ב איירי אפי' בינות שלנו שאין חוקין, שאם שתה אפי' רביעית ויותר מותר להתפלל כמש"כ הרמ"א סי' צ"ט ס"ג, מ"מ לכתחילה אסור לשתות מהם יותר מכביצה משום שמא ימשך לשתות הרבה עד שישתכר, ולפ"ז קושית רבינו כאן היא אפי' בינות שלנו. | 78. עי"ש ברמ"א [סי' צ"ט ס"א] דדין ק"ש כדן תפלה, והיינו דשתוי אסור בק"ש לכתחילה. מיהו בשאר ברכות וכגון ברהמ"ז מיקל הרמ"א אפי' בשיכור וכנ"ל בהע' הקודמת, וצריך ביאור דברי רבינו. ואפשר שכונתו לדעת הגר"א והפמ"ג הובא במ"ב סק"א שמחמירים אפי' בשאר ברכות, ועי"ש במ"ב סק"ז. | 79. כמבואר בס"י תע"ב ס"ט.

[שם]. קו' הגרע"א ז"ל על המג"א, עיין ברכות ל"ה ב' דפרך שמן אוזקי מויק ואין צריך ברכה כלל, ע"ש פברש"י¹⁰⁹ ובדוהו וחדוהו [רע"א], ובמש"כ בס"ד בתשובה ע"י יסורים ד"נ ת"ל.

סעיף ב'. [באה"ט] סק"י"א. לא הבנתי למה צריך דווקא ירק שברכתו בורא פרי האדמה לכרפס.

[שם] סק"ב. מ"ש בשם הח"י דכיון דצריך לאכול משום מצוה יכול לברך עליו בורא פרי האדמה, תמוה בעיני דהא ברכת הנהנין הוא ואיך יכול לברך על דבר שאינו נהנה ממנו ורק למצותו ומצות לאו ליהנות ניתנו, ולדבריו יברך על הלולב בפה"ע וכדומה, ומה בכך שאכלו לא עדיף מאוכלו לאונסו עיין לעיל סי' ר"ד¹¹⁰, ויש לחלק קצת, ועיין מש"כ בס"ד בקונטרס עת לדבר בכה"ג.

סעיף ג'. **ואם כרכם בסיב**. להמג"א בס"ק י' דמרוז ל"ה אכילה כלל וא"צ ברכה הל"ל אם כרך המצה במרוז, וי"ל בשאר מרוז לא בחריין, ע"ש.

סעיף ד'. **אכל מצה בלא כוונה**. עיין טור שנסתפק בדעת הרמב"ם אם ס"ל מצות צריכות כונה ע"ש, ועיין לעיל סי' ס', ודוק.

סעיף ז'. **ואף בלילה הראשונה יוצא בכזית**. שלא כפלוגי הרב המפסטט שהדפיס בקונטרסו שלא לאכול באותה הלילה רק מצה.

אולם שיטת מרן הגר"א ז"ל¹¹¹ דכל ז' ימי הפסח הוא מצוה לאכול מצה, רק שאין חובה אלא בלילה הראשון, והרבה כתבנו בזה במקומו בס"ד¹¹², וא"כ ודאי דכל שיאכל יותר מצה היא מצוה.

סימן תעז

אפיקומן. לכאורה הו"ל לחז"ל לתקן גם בזה זכר למקדש כהלל לאותם הגורסים שה' כורך פסח מצה ומרוז, ואין לומר דמצה כבר יצא, דמ"מ הו"ל לתקן בתחילת אכילת המצה¹¹³ עוד כזית זכר לפסח. ואולי זר הדבר לאכול שני כותים מצה א' למצה וא' לפסח¹¹⁴. מיהו קשה לי מ"ט לא נאמר לאכול מאכל אחר זכר לפסח.

סעיף ב'. במי שלא אכל אפיקומן, ע"ש ובוטרו ומספקא לי טובא אם כבר שבע וכשיאכלנו אח"כ הרי הוא אוכלו על השבע אם יוכל לברך עליו ברכת המזון, והרי אינו נהנה כלל, עיין מג"א סי' קצ"ג ומש"כ במק"א בס"ד.

סעיף ב'. [מג"א] סק"ו. **ולא יחזור וישתה כוס השלישי**. קשה לי דמדברי הראשונים שהביא בס"ק (ב') [ג] משמע שזה א"א לברך על הכוס ושלא לשתותו, ומוטב שלא לברך על הכוס כלל מלברך ולא לשתותו.

סימן תעח

סעיף ב'. **ונגער**. צ"ל וניעה, כלשון הר"מ ז"ל¹¹⁵. ולולא מסתפינא הו"א דישן היינו כל שינה אף שינת עראי, ונרדמו היינו שינת קבע, עיין סוכה כ"ו א' גזירה שמא ירדם.

ובבאורי מרן הגר"א ז"ל הקשה דהא אביי נתגדל שם. ולכאורה י"ל שהי' זה אחר שנתגדל, וכמש"ש ק"א א' דא"ל רבה לאביי טעימו הכא מידי דאדאוליתו לאושפיא כו', וכן משמע לשון יתיב קמיה דרבה דמשמע שהי' בדרך מקרה אורח בביתו, ול"א בפשיטות א"ל אביי. - וע"ש בחי' מהר"ם חלאוה בפי' מינים ומנומני.

סימן תעט

סעיף א'. **ולא ישתה יין בינו לכוס רביעי**. מסופקינא אם האיסור רק ביין כדי שלא ישתכח, או בשביל שהכוסות הם יין לפיכך הוא אסור לשתות אז, וא"כ שאר משקין מותר לו. - שו"מ בט"ז¹¹⁶.

[מג"א] סק"ב. יש להביא ראיה דא"צ זימון לבהמ"ז משי' הר"מ ז"ל¹¹⁷ דרבה¹¹⁸ הי' יחיד, ע"ש. וי"ל עפ"י מה שאמרו בשלהי מו"ק¹¹⁹ שהי' עני' ויש לדחות.

סימן תפ

סעיף א'. **ומברך עליו (בורא פרי) [על] הגפן ואם שותהו כו' [ומברך לפניו בורא פרי הגפן]**. מסידור הלשון משמע לי דדווקא כשברך כבר ברכה אחרונה הוא דצריך לברך אח"כ בפה"ג. ולפ"ז תתיישב קו' הגרע"א בשם גן המלך, ד"ל גם בזה אתכא דרחמנא סמיך כבאפיקומן.

ונראה עוד דשאני התם דעיקר המצוה לא קיים משא"כ הכא שעיקר הכוס שתה ורק שהי' בלא הסיבה, ובשגם שכל עיקר הסיבה בכוסות האחרונים הוא רק משום ספיקא דרבנן כבגמ' ק"ח א' ע"כ בדיעבד י"ל דלא הוה כ"כ אתכא דרחמנא כבאפיקומן הודא:

ועיין לקמן סעיף ב' דאם אין לו רק מרוז יקחנו לטיבול ראשון, וקשה לי מ"ט ל"כ שם שיטבלנו בחרוסת רק בטיבול שני⁹³ וקפא מה תהא עלי', והרי לא סמכינן על שהיא מצוה שמברך עליו דא"כ א"צ כלל חרוסת בכזית שמברך, אלא ודאי משום דהו"ל כמו קביע היזקא ח"י⁹⁴.

[מג"א סק"א].⁹⁵ אולי כוונת הב"י דלא יברך בנטילה הראשונה שכיון שא"א לו לשמור ידיו יגרום ברכה לבטלה דהא יצרך לחזור ולטול, ואף שכשנטנ[נ] פו ידיו באמצע סעודה א"צ לברך מחדש⁹⁶, שאני התם שהועילה לו ברכתו שברך כבר בראשית סעודתו משא"כ כאן.

[שם] סוף סק"ד. עיין ירושלמי פ"ו דזויר⁹⁷ ובמש"כ במק"א בס"ד בזה. ויל"ע דא"כ ה"נ בשתי' אינה חשובה כ"א כששותה בבת אחת כל הרביעית, א"כ מאי רבותי' דרבא דמגמעי גמועי כבסוכה מ"ט ב', וע"ש בח"א הרש"א⁹⁸ ולדבריו תקשה יותר.

ולולא מסתפינא היה נראה דמדלא תנן בברייתא גבי מצה כן אפשר דבלא זה קשה הא דתני בלשון רבים "אלכלן", אלא דקאי באמת על הא דתנן כל הירקות מצטרפין לכזית, ע"כ גופים מחולקים הוא דקאמר דאכלם לחצאין יצא, אבל באותו המין לבד י"ל דאפילו לכתחילה. ואולי קאי ל' רבים גם על המצה, ועל שניהם הוא דקאמר אכלן (ואולי אתייה כהלל שהי' כורכן ביחד). ונסתר מה שרציני ליישב קו' המג"א ס"ק ט"ו ולומר בדברנן שאני.

[שם] סק"ה. **[ואפ"י אכל הבריה שלם לא מקרי בריה לצאת בפחות מכזית] דהא אין יוצאין בשרשים**. היינו משום דהשרשים יטבלו המרוז, ע"ש⁹⁹. והגרע"א תמה דזה אינו רק בכזית דבצר ל' משיעורי', אבל בברי' מה ביטול שייך הרי עכ"פ הברי' נשאה ושפתים ישק, והוא עפ"י תוס' זבחים ע"ח א' [ד"ה אלאל] דכשיאכל הרבה לא שייך ביטול.

ולי קשה דגם לתני' השני שם בתוס' דחזוק המירות הוא שמבטל להמצה משא"כ באורו לדגן, א"כ ה"נ האיך יטבלו השרשים להקלח דאינו יותר מר ממנו. האומנם לתוס' פסחים קט"ו א' [ד"ה אלא מברך] גם מצה מבטל למרוז, וכ"כ המג"א סק"ג בשם הר"ן והוא בתוס' שם.

[שם]. כתב דאין יוצא מטעם בריה כיון דאין יוצאין בשרשים. מדבריו משמע דאף דצריך כזית מ"מ יוצא בבריה, ונראה דמדמי לה לאכילת איסור דחייב על בריה, ולאורה לפי סוגיית הבבלי במכות י"ז א' צריך בריית נשמה דווקא, וסתם בריה רק לר"ש מהני. - ועיין תוס' ברכות ל"ט א'¹⁰⁰, ושם קיי"ל¹⁰¹ דהו"ל ספק. ומיהו בלא זה לא משכח"ל אכילת מצוה בבריה כלל, דוק ותמצא.

[שם]. עיין ח' רע"א מש"כ דשם מ"ל כיון דמעט מצה נכנס במרוז דרשות מבטל ליה ובצר ליה שיעורא. - לא ידעתי אנה לשון זה בגמ'.

[באה"ט] סק"ט. בנוסח פסח מצה ומרוז, ע"ש¹⁰², ואשתמטתי' לכולם דברי התוספתא סוף (פ"ג) [ב] דמפורש להדיא כן.

סעיף ב'. **יברך [עליו] בטיבול ראשון בורא פרי האדמה ועל אכילת מרוז כו' בלא ברכה**. הוא כרב חסדא¹⁰³, וקשה לי דמאי פריך רב חסדא כלל מאחר שמילא כריסו מברך עליו¹⁰⁴, והרי ברכת בפה"א מברך גם על פחות מכזית וברכת על אכילת מרוז הוא דווקא על כזית לשי' הרא"ש¹⁰⁵, וא"כ יאכל בטיבול הראשון פחות מכזית ויכול לברך שפיר אח"כ על אכילת מרוז על כזית, ומכ"ש לפמ"ש לעיל [סי'] תע"ג ס"ו דבאמת לא יאכל כזית בטיבול ראשון, ואפילו להסוברים שם שיאכל כזית, מ"מ בכה"ג שאין לו רק מרוז לא יאכל באמת אז כזית.

ואולי י"ל עפ"ד הכ"מ פ"א מברכות¹⁰⁶, דמה שצריך לברך על פחות מכזית אף שברכה אחרונה רק לכזית, משום שמא ימלך ויאכל יותר, א"כ בכה"ג שנאמר שאסור לאכול כזית י"ל דא"צ לברך כלל על פחות מכזית, וא"כ ממ"נ אז גם בפה"א לא יברך כיון שא"א לו לאכול כזית או כשיאכל כזית יברך גם על אכילת מרוז, וצ"ע.

ולפמ"ש"כ המג"א [סק"י] להסתפק אם יברך על הקריין שאינו ראוי לאוכלו חי, ודאי דכשיאכלנו פחות מכזית א"צ לברך עליו.

מג"א סק"י. **צ"ע לדידן שאנו נוהגין ליקח קריין למרוז א"כ היאך מברכין עליו בפה"א דהא אין ראוי לאכול כשהוא חי וכו' דהא צריך לברך עליו שהכל**. שמעתי ממחור' הג"ר אלי' חיים מיייל שלי"ט הגאבד"ק לאדז, דלא קשה מידי, דהגמ'¹⁰⁷ נקט בפה"א הוא כשלוקח דבר למרוז מה שמברכין עליו בפה"א, אבל למנהגינו שלוקחין החריין למרוז אה"נ שיש ליקח לכרפס דבר שברכתו שהכל כמו לפת חי¹⁰⁸, וכן הוא נוהג באמת, ודבריו נכונים.

להתפלל תפלת ערבית מחדש, אז אסור לו לשתות יותר. ואולי גם השיעור עצמו אסור לו לשתות שהוא יותר מכביצה.

ועיין לעיל סוף ס"א, שאם נזכר [שלא הבדיל] עד לאחר [שהתחיל] ההגדה ישלים [ההגדה] ואח"כ יבדיל, והיינו על כוס אחר דאז מותר לו להוסיף, ולדבריו יאסר מלשתות כוס של ההגדה עד לאחר התפלה, ודוק.

והנה באופן שצריך להפסיק, נראה שצריך לברך מחדש בפה"ג דהו"ל היסח הדעת, ועיין מג"א סי' (ר"צ) [רצ"ט סק"ו] ובסוף סי' קע"ד בט"ז.

אמנם בעיקר הדבר יל"ע ע"ד המג"א בס"י תע"ב [סק"ז], דלכאורה כיון שמן הדין הוא צריך להסב, ואינו יוצא בלא הסיבה, א"כ י"ל דלא מיקרי כלל נמלך כשיצרך לשתות מחדש דכה"ג הו"ל אתכא דרחמנא כמש"כ הפוסקים כן לענין ברכת בפה"א על המרוז⁸⁰. - שו"מ בחי' רע"א סי' ת"פ שהקשה כה"ג.

ולענין הערותינו, איך יצויר שתית כל כוס הקידוש קודם סיפור יצי"מ ואכילת מצה ומרוז, ול"ח לסייג שגזרו חז"ל בכל תפלת ערבית. אולי י"ל דבזה מעיקרא לא גזרו דאידי דחביבא להו טובא לא פשעי בהו. או דכה"ג י"ל דמצותן בכך שאני.

סעיף ד'. [באה"ט] סק"י. **אם שכח לצלות כו' [אין לצלות בלילה] אם לא שדעתו לאכול באותו לילה ויום כו'**. תמוה דהא במדיניותו אין אוכלין צלי בלילי פסחים כמ"ש לקמן סי' תע"ו. ועיין מש"כ אשתקד בקול' דבר בעתו בס"ד דאפשר דאסור לצלות בליל יו"ט כשא"א לו לאכול עד למחר. וכעת מצאתי בשע"ת שהעיר בזה, ולע"ד נראה כעת דלפמ"ש המג"א ריש סי' תע"ו דצאלו ואח"כ בשלו מותר, א"כ בפשיטות יכול אח"כ לשלו ולאכול בלילה, א"כ י"ל דאפ"י כשלא יעשה כן נמי שרי דראוי לאוכלו בלילה, והמג"א⁸¹ לשיטת'י אזיל.

סעיף ה'. **מצטרפין לכזית - שהוא השיעור שלהם**. צריך ביאור כוונתו בזה.

[מג"א] סק"י"ב. **מדקאמר יוצאים בקלה**. הן במשנה⁸² לא נזכר עלים, וע"ש בגמ' ע"ב, וגם לשון יוצאין משמע ג"כ לכתחילה. עמש"כ בזהב שבא, ולעיל סי' תס"א בס"ד.

סעיף ז'. **ואם אין לו בן אשתו שואלתו**. מדלא אמר בתו שואלתו, משמע קצת כהא דאמר'י בניזר כ"ט א' שאין מחוייבים לחנך הבת⁸³ (ועמ"ש לעיל סי' תע"א בס"ד), והיינו דאסמכוה אקרא דהכא דכתיב והגדת לבנך ולא לבתך, וכמו בת"ת דממעטין מבניכם לבנותיכם⁸⁴, ויש לחלק, ועדיין צע"ק.

[שם]. **[מגביה כל אחד כוסין] עד שחותם גאל ישראל**. א"כ גם בהלל שאח"כ צריך לאחוז הכוס בידו לפמ"ש"כ בבאור הגר"א⁸⁵ דשיר על היין צריך אך לא נהגו כן, וכמובן דא"צ דווקא בידו.

[שם]. באורי מרן הגר"א ז"ל ס"ק מ"ד⁸⁶, מש"כ מפני השירה, עיין תוס' פסחים (ס"ה) [ס"ד] א'⁸⁷ דוק.

סימן תעד

סעיף א'. [הגהות רעק"א]. הביא הגרע"א⁸⁸ דברי המרדכי דכיון דכל חד למילתיה אתקין מסח דעתו מיני', ויל"ע בזה מד' המרדכי עצמו שהביא המג"א בריש סי' [תע"ה], שאם נתכוין מהני, וצ"ל כמ"ש שם הב"י שלא יכוון לכך דמבטל תקנת חכמים, ובהו גם המג"א מודה ע"ש.

אלא שצ"ע אם יכוון באמת לפטור אם רשאי לברך, ולזאת נראה פשוט דצריך לכוון שלא לצאת רק אותו כוס שעומד בו, ויש לדמות להא דריש זבחים⁸⁹ דאתנו רבנן דלא לימא לשמו כי היכי דלא לימא שלא לשמו, ודוק.

סימן תעה

סעיף א'. **ובוצע מצה וכורכה עם המרוז טובולה בחרוסת**. עיין טור שהביא ראיה דצריך לטבול המרוז בחרוסת דהוא גם הלל היה עושה כן. ונפלאותי ממה נפשך, אם הסבדא מבחוץ דכשהוא מעורב עם המצה אינו מועיל חריפותו והארס שבתוכו ועל כן א"צ חרוסת א"כ מנלן דהלל היה טובולה בחרוסת, ואם דאינו מועיל לא היה צריך ראיה כלל מהלל רק דצריך טיבול כמו המרוז בפעם הראשון לבדו.

ואפשר דס"ל לדידן לא היה צריך טיבול כלל רק לזכרון, א"כ י"ל דא"צ יותר מב' טבילות כמ"ש שם, ורק במרוז הוא דצריך טיבול משום קפא דידי' ולא בשאר ירקות, אך א"כ אין הכרח עדיין מהלל, וצ"ע.

[שם]. **[וכורכה עם המרוז טובולו בחרוסת]**. עיין חק יעקב⁹⁰, ומרן הגר"א ז"ל⁹¹ פירש דהטיבול משום קפא ובמצה לא שייך קפא, ולכאורה הו"ל לחז"ל לתקן לאכול מעט מצה עם המרוז כמו בחרוסת, ואולי דמעט מצה אינו מועיל משום הקפא רק חרוסת⁹².

80. בפוסקים כתבו כן גבי מי ששכח לאכול אפיקומן וכבר נטל מים אחרונים ונזכר אינו צריך לברך המוציא משום דאתכא דרחמנא סומך, עיין סי' תע"ז ס"ב ובמג"א. | 81. כאן סק"ח. | 82. פסחים ל"ט ע"א. | 83. אמרי' שם כן בדעת ר"ל דקסבר בנו חייב לחנוכו בתו אינו חייב לחנוכה. | 84. קידושין כ"ט ע"ב: דאמר קרא ולמדתם אותם את בניכם ולא בנותיכם. | 85. סקמ"ד. | 86. ד"ה וכשיגיע ללפיכך. | 87. ד"ה קראו. | 88. על המג"א סק"א. בטעם מה שמברכין על כל כוס וכוס להרמ"א. | 89. זבחים ב' ע"ב: אתנו בית דין דלא לימא לשמו דילמא אתי למימר שלא לשמו. | 90. סק"א. הנדון הוא במרוז הנאכל בכריכה עם המצה אם צריך להטבילו בחרוסת, או לא, שהמחבר כ' שצריך והרמ"א כ' ד"א שאין לטבולו וכן נוהגין, וכ' הח"י שהסכמת האחרונים לטבול בחרוסת והמג"א כ' דהיא דנהוג נהוג. | 91. בבאור הגר"א כאן על דברי הרמ"א דאין לטבולו. | 92. כלומר דבמצה צריך הרבה מצה כדי לטבל הארס שבמרוז, משא"כ בחרוסת די במעט. | 93. לשון השו"ע סעי' ב': אם אין לו ירקות לטיבול ראשון אלא מרוז, יברך עליו בטיבול ראשון בורא פרי האדמה ועל אכילת מרוז, ובטיבול השני יטבלנו בחרוסת ויאכלנו בלא ברכה. | 94. דמבואר בפסחים ח' ע"ב דהיא דשכח היזקא שאני ולא אמרי' שלוחי מצוה אינן ניווקין. | 95. ז"ל המג"א: יטול ידיו, ואע"ג שנטל להירקות כמ"ש רס"י תע"ג, מ"מ כיון דאמר ההגדה חיישי' שמא הסיח דעתו ונגע במקום מוטנף (גמ'), וכ' המרדכי שאם נתכוין בראשונה לגמור בה כל סעודתו בלא היסח הדעת א"צ לטול שנית עכ"ל, ול"נ שלא יכוון לכך שלא לטבל תקנת חכמים שתקנו לטבול ב"פ בלילה זו (ב"י), ולא ידעתי היכן מצינו תקנה זו דהא אמרינן נטל ידיו בטיבול ראשון צריך שיטול ידיו בטיבול שני וכתבו טעמא בצידי דלמא אסח דעתיה וא"כ כשלא הסיח דעתו א"צ לטול, ומיהו היה צריך לברך תכף בנטילה הראשונה עסי' קנ"ח ס"ז דצריך שיכוון שנטול לאכילה. - ועי' נסובים דברי רבינו ליישב דברי הב"י. | 96. עיין סי' קס"ד סעי' ב' ונבנ"כ השיטות בזה. | 97. הלכה א'. | 98. ד"ה לשון שמחה. | 99. במחצית השקל ביאר דאתי שרשים דרשות ומבטלים מרוז דמצוה, ועל כרחו צריך להסיר השרשים ותו לא הוי בריה. | 100. ד"ה בצר. | 101. סי' ר"י סעיף א'. | 102. סק"ג. | 103. בפסחים קט"ו ע"א. | 104. בגמ' שם: מתקף לה רב חסדא לאחר שמילא כריסו הימנו חוזר ומברך עליה, אלא אמר רב חסדא וכו'. | 105. ברא"ש פ' ערבי פסחים סי' כ"ה: אכלו לחצאין יצא ובלבד שלא ישאח בו בין אכילה לחבירתה יותר מכדי אכילת פרס, משום דמברך על אכילת מרוז צריך שיאכל כזית דאין אכילה בפחות מכזית. | 106. פ"ג מהל' ברכות ה"ב: ונ"ל שלכך אמרו דבתחלה יברך אפילו על כל שהוא שמא ימלך ויאכל כשיעור ונמצא שהיה צריך ברכה לפניו ואין בידו לתקן. | 107. פסחים קט"ו ע"א. | 108. ולכוון לפטור בזה את החריין. | 109. ד"ה אזוקי מויק. | 110. סעיף ח' ברמ"א. | 111. בהנהגות מעשה רב אות קפ"ה, [וכן דעת החזקוני פ' בא, וש"ת חת"ס יו"ד סי' קצ"א. ועיין בשד"ח מערכת חמץ ומצה כלל י"ד]. | 112. ראה גם דבריו רבינו להלן בס"י תפ"ה. | 113. אולי כוונתו באכילת ה"כורך". | 114. דברי רבינו צ"ע, שבמג"א כאן סק"א כ' בשם מהר"ל דלכתחלה יקח ב' זיתים לאפיקומן אחד זכר לפסח ואחד זכר למצה הנאכלת עמו. | 115. פ"ח מחור"מ ה"ד. | 116. סק"ב, שהטעם משום שכרות וכל משקה המשכר בכלל האיסור. | 117. פ"ח מחור"מ ה"ד. | 118. פסחים ק"ב ע"ב.

סימן תפא

סעיף א'. [אחר ארבע כוסות] אינו ראוי לשתות יין אלא מים. הדייקים סתרי אהדי לענין שאר משקים, ונ"ל דין דנקט היינו אורחא דמילתא שיוצאים ביין, וכל מי שיצא בחמר מדינה אסור לו לשתות מאותו המין, ושם יין דנקט כולל גם חמר מדינה, ופשוט.

[שם]. עיין מג"א וחק יעקב¹²⁰, ולכאורה מ"ט אחר ד' כוסות מותר וטעמם תבטל ומ"ט גריעי מאפיקומן, וי"ל.

להראב"ד שהוא משום הענינים¹²¹, א"כ בארץ ישראל יהא מותר לשתות יין אחר האפיקומן.

[מג"א] סק"א. [דוקא כשלא אמר הלל הגדול על כוס ד.]. מש"כ דווקא כשלא אמר הלל הגדול, עיין לשון הפיוט בשבת הגדול¹²², ובאור זרוע שנדמ"ח בביאור הפיוט¹²³.

סעיף ב'. [מג"א] סק"ב. ומברך המפיל. לא ידעתי מאי קמ"ל, והלא ברכת הנהנין הוא.

סימן תפב

סעיף א'. [מי שאין לו מצה משומרת אלא כזית] מברך על אכילת מרור [אוכל], ו[כשגומר סעודתו וכו'] מברך על אכילת מצה ואוכל אותו כזית ואינו טועם אחריו כלום]. לכאורה לפי הספק אם כהלל או כחכמים¹²⁴ הו"ל ספק דאורייתא, וא"כ מ"ט לא יאכל הכזית בכריכה עם המרור דווקא, וליכא למימר דהך תקנה שלא יאכל אחר האפיקומן דוחה זה, דזה אינו, דהא כשא"א לו מותר לו לאכול גם אח"כ כמש"כ¹²⁵ בעצמו, ועיין לעיל סי' תע"ז סק"ה¹²⁶. וצ"ל דבכה"ג אתי מרור דרבנן ומבטל מצה דאורייתא¹²⁷ ועדיף שלא בכריכה.

[שם]. עיין בשערי תשובה¹²⁸ מה שהאר"ך וכל דבריו מתוקים מדבש, אבל מ"ש דבזה מיושב קושיית תוס' סוכה למה לי קרא גבי מצה טעמא דלכם ותיפוק ליה משום מצוה הבאה בעבירה ע"ש, במחילה מכבודו לא הקשו כן מעולם, ע"ש בדף ל¹²⁹.

סימן תפג

[מג"א ריש הסימן]. מש"כ המג"א¹³⁰ דבב' כוסות קידוש וברהמ"ז עדיפי, תמוה לי שלדין שבכל השנה אין אנו נזהרים כלל בכוס לברהמ"ז¹³¹ א"כ ודאי כוס שני עדיף מלברהמ"ז, וי"ל דאפילו למ"ד ברהמ"ז טעונה כוס אינו חובה יותר מלכוס של הגדה שהוא ג"כ תקנת חז"ל וחביבה מצוה בשעתה.

ואולי תלוי בפלוגתת הר"ה והרמב"ן באשתפוך מיא דבתר מילה אם מותר למו"ל¹³², ולהרמב"ן אין לה למצוה אלא מקומה ושעתה¹³³, וא"כ להגדה הקודמת עדיף, ואם לא יהי' לו לברהמ"ז הרי הוא אנוס אז. ואולי דשאני הכא דהרי אנו רואים כבר עתה שלא יהי' לו לברהמ"ז, משא"כ שם אינו דבר ברור שיצרך חמימי לבתר מילה.

[שם]. מש"כ שיקח לקידוש ולברהמ"ז, לולי דברי קדשו הוה אמינא שיקחם להגדה ולהלל ששניהם פרסומי ניסא הם, ולקידוש הרי אפשר בפת ומכ"ש לברהמ"ז דאין טעונה כוס למנהיגו, ואולי משום דאין מעבירין על המצות ע"כ עדיף טפי לאקדומי. - אמנם כוס השני ודאי דלהגדה עדיף מלברהמ"ז, [א] משום דאין מעבירין על המצות, [ב] משום פרסומי ניסא דעדיף, וליכא למימר דתדיר קודם, דזה אינו דהא פרסומי ניסא עדיף מתדיר כבמפסטיק דחנוכה דמפסטיקין בחנוכה ולא בשל ר"ח דתדיר¹³⁴, וק"ו הדברים להכא, דהתם קי"ל בקריאת התורה דאין משגיחין בחנוכה כל עיקר ומה"ט פסקו בסוף סי' [תרפ"ג] [תרפ"ד] דצריך להפסיק בחנוכה כדי לקרות בשל ר"ח אף שמעביר על המצות בזה, ומי"מ לענין לדחות לא אמרין דתדיר עדיף, וכתוס' שבת כ"ג ב' [ד"ה הדר], וכמ"ש שם המג"א סי' [תרפ"ג] [תרפ"ד] סק"ה, וא"כ כ"ש הכא דלהגדה דפרסומי ניסא עדיף.

ובעיקר הדברים מספקא לי מנלן דאין ד' כוסות מעכבין ז'א' באמת, ועיין מ"ש לעיל סי' תע"ב בס"ד.

[שם]. מש"כ המג"א שיאמר ההלל בלא כוס, לכאורה הוה מצי למימר הלל וברהמ"ז על כוס א', דהא באי אפשר מותר לומר ב' קדושות על כוס א' וכפסחים ק"ה ב'. וצ"ל דד' כוסות שאני, שכ"א בשל¹³⁵, ואף שגם עתה הרי יאמר הלל בלא כוס אין חשש דהא אנוס הוא אח"כ. וי"ל בזה דברי המג"א ריש סי' תע"ג [סק"ב], עיין לעיל במ"ש שם בס"ד.

[שם]. לכאורה כשאין לו רק ג' כוסות, היה נראה יותר שיקח השלישי ההלל ולא לברהמ"ז כמש"כ המג"א דהא י"א דא"צ כוס כמש"כ המג"א בעצמו, (וי"ל עוד שיאמר כל ההלל אחר ברהמ"ז ולא לחלקו ויש לדחות), ואולי משום אין מעבירין על המצות דמתחילה ברהמ"ז לפניו, ודוחק.

[שם]. כתב המג"א דמי שאין לו יין לא יאמר יהללך שההגדה נתקנה על המצה שעונין עליה דברים הרבה כו'. וע"ש בחק יעקב¹³⁶. ותמהני שלא הביאו דברי רש"י ז"ל בפסחים ל"ו א'¹³⁷ שכתב על מה שאמר שם שמואל לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה - שגומרים עליו את ההלל ואומרים עליו הגדה. הרי דנקט ההלל גם קודם ההגדה, ואם כן בודאי צ"ל יהללך בחתימה. ואולי זהו לשון דברים "הרבה" היינו ההלל לבד ההגדה, אך בש"ס כת"י שבספר דקדוקי סופרים ליתא. אולם הר"ן פרק ערבי פסחים¹³⁸ כתב שעונין עליו דברים הרבה - ההגדה. ולא זכר ההלל. ונפק"מ טובא לחיוב נשים בהלל דלילי פסח, דכיון ששייך למצות מצה י"ל שחייבות, וכמ"ש האחרונים¹³⁹ מהאי טעמא לחייבן במצות סיפור יציאת מצרים. ולשון הרמב"ם סוף הל' חמץ ומצה¹⁴⁰ מי שאין לו יין בליל פסח מקדש על הפת כדרך שעושה בשבת, ועושה כל הדברים על הסדר הזה. משמע גם על ההלל קאמר. ובענין לא ידעתי מדוע לא יהא חובת ההלל גם בלא יין ופת, וכמו חובת הלל שבכל יו"ט, והרי בפסחים ק"י ב' פרץ ש"מ ברכת המזון טעונה כוס, ומשני ארבע כסי תקנו רבנן דרך חירות כל חד וחד נעבד בה מצוה. ור"ל מאחר שכבר תקנו ארבע כוסות נעבד בה בכל אחת ואחת מצוה אחרת, אבל משום ביטול זה לא נבטל המצוה האחרת. וכמו שברכת המזון למ"ד טעון כוס הרי באין כוס בהמ"ז לא בטל, ה"נ באין כוס ההלל לא בטל, וה"נ להיפוך. ובפסחים צ"ה ב' דתנינן לילה המקודש לחג טעון שירה, א"כ לילה זו טעון שירה מפני קדושתה לחג, א"כ גם בלא אכילה ושתייה יתחייב. (והך דא' בתענית כ"ו א' שאין אומרים הלל אלא על כוס מלאה כו' לא שייך לכאן כלל). ועיין רמב"ן בספר המצות¹⁴¹ מ"ש בישוב דעת הבה"ג שהלל הוא דאורייתא, ובשגגת אריה סי' [ס"ט], ובטורי אבן מגילה י"ד א'¹⁴² כתב ג"כ דהלל דליל פסח לאו משום יו"ט הוא, והיינו דפריך התם, ועיין גם בירושלמי שלהי פסחים¹⁴³.

[שם]. במג"א סוד"ה כתב הב"י. עיין באורי מרן הגר"א ז"ל¹⁴⁴ מש"כ דלא כהרא"ה¹⁴⁵ דגאל ישראל לא נתקן רק על הכוס. ולכאורה י"ל דמ"ד¹⁴⁶ בהמ"ז טעונה כוס לא ס"ל הכי, וא"כ דברי הרא"ה נכונים. - אלא דלפ"ז י"ל גם ביהללך כן, וא"כ ד' המג"א ממ"נ תמוהים. וצ"ל דעיקר סברתו משום דההגדה נתקנה על המצה שעונין עליו דברים הרבה.

אולם מצאתי בפרש"י ל"ו א'¹⁴⁷ שכ' להדיא שעונין עליו דברים הרבה שגומרים עליו את ההלל ואומרים עליו את ההגדה.

אך בהר"ן פ"י דפסחים¹⁴⁸ לא כ' הך דגומרים עליו ההלל רק ההגדה לבד, ובאמת ל' רש"י אינו מדוקדק דהל"ל ההגדה מקודם ההלל [ולכאורה י"ל קצת דתליא בפלוגתא דר' יוסי הגלילי ור' עקיבא¹⁴⁹, אם יוצאים במעשר שני, ע"ש].

ועיין בגמ' ק"ח ב' שתאם בבת אחת יצא, דמשמע שגם לא על הסדר יצא, ע"ש בפ"י הרשב"ם¹⁵⁰, א"כ משמע דעיקרייהו דכוסות על ההגדה והלל, משא"כ לפרש"י¹⁵¹ יש לפרש שפיר דד' כוסות גם בלא זה צריכים, וכשתאם בלא אמירת שום דבר יצא, וא"כ תליא דברי המג"א באשלי רברבי.

מסופקי בעם הארץ שאינו יודע לומר דבר ואין לו מי שיוציאונו אם חייב בד' כוסות.

נסתפקתי אם אמר ההלל קודם ההגדה או האכילה אם יצא, או דצריך כסדרם.

שם. כתב המג"א¹⁵² דהגדה נתקנה על (הכוס) [המצה שעונין עליה דברים הרבה], אבל יהללך [לא יאמר בחתימה]. כבר תמהתי זה כמה¹⁵³ מדברי

רש"י פסחים ל"ו א' ד"ה שעונין, שכ' שעונין עליו דברים - שגומרים עליו את ההלל ואומרים עליו את ההגדה, הרי דגם הלל שייך למצה¹⁵⁴. - אולם הר"ן בפ' ערבי פסחים לא זכר מהלל כלל, אף שבכ"מ כ' כל' רש"י.

ואולם ל' רש"י ז"ל תמוה לי מאוד שהקדים את המאוחר¹⁵⁵, ואף אם נאמר כש"י ה"ט וחק יעקב סוף סי' תע"ז דאין הסדר מעכב ושלא כש"י המג"א, מי"מ למה הוכרח רבינו רש"י ז"ל לכתוב שלא כסדר. ותו קשה לי לשון שגומרים עליו את ההלל, והרי גמר ההלל הוא לאחר ברהמ"ז, ואז אין עוד זכר למצה. ותו קשה לי דמהך דפסחים פ"ו ב' (צ"ו) [וצ"ב] ב' משמע להדיא דמשום פסח הוא שאומרים את ההלל ולא משום מצה כלל. ובאמת לא מצינו שיאמרו את ההלל בשביל מצוה אחרת, דאל"כ הו"ל גם בלילה הראשון של סוכות. ומיהו שם (צ"ו) [צ"ב] ב' נקט נטילים את לולביהן ואין אומרים הלל¹⁵⁶ ומאי שנא מצה מלולב.

סעיף א'. [מי שאין לו יין בליל פסח וכו']. הנה להמאירי¹⁵⁷ דכשאין לו מגילה בפרים צריך לומר הלל, תקשה דבכה"ג שאין לו יין יאמר על ד' לחמים, עיין תוס' שבמדרש¹⁵⁸ שהקשו לפרש"י דמשום ד' לשוני גאולה א"כ הו"ל ליקח ד' לחמים ותי' משום לשון כוסות, וא"כ מי שאין לו כוסות הו"ל כאין לו מגילה, ומיהו דברי התוס' תמוהים דלברהמ"ז לא שייך לחם והו"ל ג'. וי"ל¹⁵⁹.

שם. [מי שאין לו יין בליל פסח, מקדש על הפת וכו' ומברך על אכילת מצה ואוכל, ואח"כ אוכל שאר ירקות ומסלק השלחן ואומר מה נשתנה וכל ההגדה עד גאל ישראל וכו']. הנה לכאורה יצרך ליטול ידיו מחדש אחר האגדה, ואולי כשישמור ידיו שלא להסיח הדעת, עיין לעיל מג"א ריש סי' תע"ה [סק"א].

[מג"א] סק"ב. מש"כ בשם אב"ז הלבוש ז'¹⁶⁰ דהו"ל דברים שלא מחמת הסעודה, לכאורה ה"נ שכיון שתקנו חז"ל כן הו"ל כבא מחמת הסעודה, וכמו בשכח לאכול אפיקומן דאין צריך לברך משום דאתא דחמנא סמך כמ"ש לעיל סי' (תע"ו) [תע"ז] ס"ב.

[חק יעקב סק"א]. מש"כ הח"י בשם הטור שצריך להוציא לין כמו לאתרוג, קצת אינו מדוקדק דכוסות חמיירי טפי כמ"ש לעיל סי' תע"ב ס"ג¹⁶¹.

סימן תפ"ה

סעיף א'. בלילי פסח. לדעת מרן הגר"א ז"ל¹⁶² דכל ז' ימי הפסח מצוה לאכול מצה, א"כ י"ל דגם זה מיקרי נשבע לבטל את המצוה. ואולי אין נשבע לבטל את המצוה רק דומיא דסוכה שהיא חובה משא"כ במצה כל ז' שהיא רשות. וראי' קצת מל' הירושלמי¹⁶³ שאמר שלא ישב בצל סוכה, ומ"ט לא אמר שלא יאכל בסוכה, אלא ודאי דבאכילה ה' צריך להארירי שלא יאכל בלילה הא' של חג משא"כ בישיבה דכל ימות החג חובה, ועצ"ק.

ואולי תלי בפלוגתא דתנא¹⁶⁴ בהך דמצת תודה אם משום שאינו נאכל לשבעה, אם דאינה משתמרת לשם מצה, דלמ"ד שימור לו ימים בעין א"כ משמע דכל שבעת ימים מצוה היא משא"כ לאידך מ"ד.

ובזה אתי שפיר קושית המח"ל, דאיך יצא במצה זו כיון שאינה ראויה לשבעה, ד"ל אה"נ מדלא נקט הירושלמי¹⁶⁵ בפסח רק בלילי פסח לא ס"ל דרשא זו.

[שם]. עמש"כ הגרע"א¹⁶⁶ על התשב"ץ¹⁶⁷. ולעד"נ דס"ל דמדברנן הוא כרב אשי דאמר גזירה שמא ירדם, ע"ש בסוכה כ"ו א'.

מג"א סק"א. [ונ"ל דמי שלא אמר הגדה בליל פסח אין לו תשלומין דהא כתיב בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך, וכתיב בערב תאכלו מצות מכאן ואילך רשות, כנ"ל דלא כע"ש]. הנה לדעת מרן הגר"א ז"ל¹⁶⁸ דכל ז' ימי הפסח אכילת מצה מצוה, רק דחובה אין אלא בלילה הראשון, א"כ י"ל דגם במצוה לבד נמי יכולים לומר "בעבור זה" וי"ל תשלומין כל ז' להגדה.

[שם]. מ"ש המג"א [שאינן תשלומין לסיפור יציאת מצרים, עיין סוכה כ"ז א' ברש"י ותוס', ולכאורה כיון דמצה מיקרי לחם עוני שעונין עליו דברים ומה"ט כתיב בעבור זה, א"כ כי היכי דאין תשלומין למצה ה"נ אין תשלומין לסיפור יציאת מצרים, ודוק.

119. כ"ח ע"א. | 120. בטעם הדין שאחר ארבע כוסות אין לשתות אלא מים, המג"א ריש הסימן הביא הטעם כדי שלא לבטל טעם המצה, ועפ"י מתיר משקים שאינם מבטלים טעם מצה, ובח"י הביא טעם הראב"ד [ראה בציון הבא], והטור כתב הטעם בשם רבינו יונה כדי שלא ישתכר ויוכל לספר ביצי"מ אפי' כל הלילה (ולפ"ז משקים שאין משכרים מותר). ומכ"ז מבואר דלביטול טעם ד' כוסות לא חששו, ועי' מקשה רבינו מפני מה. | 121. בחק יעקב הביא דהראב"ד פירש הטעם שאין שותין יין אחר ד' כוסות - בעבור העניים שנותנין להם יין מן התמחוי לב' לילי הפסח, כדי שלא ישתה היין שנתנו לו לליל ב' בליל א'. ולפ"ז באר"י שאין ב' לילות ה' ראוי להתיר שתיית יין אחר הד' כוסות. | 122. בסוף פיוט "אלהי הרוחות" (לפני חסל סדור פסח), שמבואר כהמג"א. | 123. סוף הל' פסחים. | 124. בפסחים קט"ו ע"א אם צריך לאכול המצה והמרור בכריכה דוקא, או לא. | 125. המג"א סוף סק"א דאם אין לו אלא כזית וגם יין אין לו, צריך לקדש על המצה תחלה ואח"כ יאכל תבשילו. | 126. במג"א: אע"פ שאכל אחריה דברים אחרים יצא בדיעבד. | 127. כמבואר בפסחים שם. | 128. סק"א. | 129. ד"ה משום. | 130. ז"ל המג"א: נ"ל דמי שאין לו אלא כוס א' יקח אותו לקידוש דהא י"א דברהמ"ז אינה טעונה כוס, ואם יש לו שנים יקח לקידוש ולברהמ"ז, ואם יש לו ג' יקח לקידוש ועל כוס שני יאמר ההגדה עד גאל ישראל ועל השלישי יברך ברהמ"ז ואחר כך יאמר חצי הלל בלא כוס. | 131. עיין שו"ע סי' קפ"ב ס"א ומ"ב סק"ד ג' שיטות בזה ומנהג העולם. | 132. שבת נ"ג ע"א בדפי ר"ף ובר"ן שם. | 133. פירוש דלכן מותר למול, ואין דוחין המילה מפני שנצטרך אח"כ לדחות את השבת, דבתר הכי פיקוח נפש הוא דדחי' לי (ל' הר"ן שם). | 134. שו"ע תרפ"ד ס"ב. | 135. כדקיי"ל בס' תע"ב ס"ח שאם שתאן בזה אחר זה שלא על הסדר לא יצא. | 136. ס"ק ד'. | 137. ד"ה שעונין. | 138. דף כה ע"ב בר"ף ד"ה שעונין. | 139. ... | 140. פ"ח הל' יב. | 141. שורש א' ד"ה והפליאה. | 142. ד"ה יציאת. | 143. ... | 144. ד"ה ומסלק. | 145. אורחות חיים הל' סדר ליל פסח סי' ז'. והו"ד בב"י כאן. | 146. פסחים ק"ה ע"ב עיין תוס' ד"ה ש"מ ועיין שו"ע או"ח קפ"ב ס"א. | 147. ד"ה שעונין עליו. | 148. כ"ה ע"ב בדפי ר"ף, ד"ה שעונין. | 149. פסחים ל"ו ע"א. | 150. ד"ה בב"א. | 151. שם ד"ה בב"א. | 152. על מה שבשו"ע פסק כהר"ף דאף מי שאין לו יין כלל אומר גאל ישראל, דלא כהאר"ח"ח שהביא בב"י שכ' דבלא כוס אינו מברך לא גאלנו ולא יהללך. ומבאר המג"א טעם הר"ף והשו"ע. | 153. עיין קונטרס עובר אורח, הנדפס בסוף אורחות חיים להג"ר נחמן כהנא ז"ל, מש"כ רבינו בזה. | 154. וא"כ ראוי לברך ולחנותם ביהללך על המצה. | 155. הלל לפני ההגדה. | 156. לשון הגמ' שם: אפשר ישראל שוחטין את פסחיהן ונטולין את לולביהן ואין אומרים הלל, בתמיה. | 157. מגילה י"ד ע"א. | 158. דף ל"ד ע"ב. | 159. ראה עוד בזה בדברי רבינו לעיל בס' תע"ב תע"ב למג"א סק"ד. | 160. דאף כשקידש על הפת מברך על שאר ירקות בפה"א דהוי כדברים הבאים שלא מחמת הסעודה כיון שאין מלפתין בהם הפת. | 161. דאפי' עני המתפרנס מן הצדקה ימכור מלבושו או ילוה או ישכיר עצמו בשביל ליל כוסות. | 162. בהנהגות מעשה רב אות קפ"ה. | 163. שבעות פ"ג ה"ד. | 164. פסחים ל"ח ע"ב. | 165. שבעות פ"ג ה"ד. | 166. על הגליון סעיף א'. | 167. ח"א סי' ק'. | 168. בהנהגות מעשה רב אות קפ"ה.

הגאון רבי שמריה יצחק בלוק זצוק"ל
מרבני אנגליה

מתולדותיו

בספר אהלי שם¹ [בזמן שהר' בלוק הי' רב בירמינגהאם] כתבו אודותיו וז"ל: "הרב ר' שמרי' יצחק במהור"ר שבתי משה ז"ל בלאק, נולד תרכ"ג בעיר קערטינגא פלך קאוונא, אביו ז"ל הנ"ל הי' מופלג בתורה ושקדן גדול. הרב ר' שמרי' יצחק הנ"ל, למד בשיבת סלאבאדקא, נסמך להוראה מהגאון הריא"ס [הר' יצחק אלחנן ספקטור] זצ"ל האבד"ק קאוונא, מהגאון ר' שלמה הכהן זצ"ל מווילנא, מהגאון ר' יעקב חריף זצ"ל מ"מ דווילנא, ואח"כ רב הכולל בנויארק באמערקא, ומהגאון הגדול ר' ירוחם יהודא זצ"ל מד"א בק"ק מינסק. בשנת תרמ"ח נתקבל לרב בעיר דרוסקעניץ פלך גראדנא, ובשנת תרנ"ד בסונדערלאנד², ובשנת תרס"ב נתקבל לאבד"ק בירמינגהאם הנ"ל. הרב הנכבד הזה מצוין בעמקות למודו, ובכחו הכביר ובקסם אשר על שפתיו למשוך אחריו בעבודות האהבה את לבב הצעירים לקרובם אל היהדות ואל אביהם שבשמים, הוא חבר לוועד אגודת הרבנים החרדים באנגליא, ולבו ער לכל דבר טוב ומועיל, אוהב תורה ועסקן במצוות, ובכל כחו הוא מתאמץ להשגיח בעירו על כל הענינים הנוגעים לכשרות. יש ת"י [תחת ידי] הרב המצוין הזה בכתובים מסודרים לדפוס³ החיבורים האלה: א) על הלכות רבית. ב) שאלות ותשובות להלכה למעשה. ג) סיומי מסכתות והדרנים על דרך הפלפול. ד) ב' חלקים על דרוש. ה) על פרקי אבות".

בספר תנועת המוסר⁴ מסופר, ש"בשנת תרל"ו בערך, באה לפני השלטון דלטוריה על רש"ז (הסבא מקעלם), שבמוסד שלו מטיפים להתקומם נגד הממשלה. הגיעו פקידים ושוטרים, ערכו חיפושים וחקירות שונות, לקחו את הספרים והפנקסים לפטרבורג לשם ביקורת, ובקושי השתמט רש"ז מהענין. הוא שינה את שם משפחתו מברוידא לזיו, ואת כל אשמת המשפט נטל עליו ר' אברהם זלצר, אחד מגבאי הת"ת הנזכרים. הר' זלצר נסע גם אל ר' ישראל ליפקין להתיעץ אתו בדבר המשפט, והוא המריץ אותו לעשות את כל המאמצים להקים שוב את המוסד אשר יש בו ערך רב. המשפט הזה נמשך שנים רבות, עד שהצדק יצא לאור והוחזרו הספרים המוחזרים. לאחר מקרה זה, העביר רש"ז את מוסד הת"ת לעיירה קטנה שבגליל קורלנד (כעת מדינת לטביה) בשם גרובין, הסמוכה לעיר החוף הידועה ליבוי".

בהמשך שם⁵ נכתב "המוסד הזה התקיים בגרובין עד שנת תרמ"ו. ואחד הרמ"ם והמדריכים שידועים לנו שהיו במוסד, הי' ר' שמרי' יצחק בלוק.

עוד מסופר שם⁶: "בשנת תרל"ח, בערך, יסד רנ"צ [פינקל] בסלובודקה קיבוץ של בחורים גדולי תורה בביהמ"ד הלויית המת. לפי מקורות נאמנים, הונח הגרעין הראשון למוסד זה עוד בשנים קודמות בעיר אלקסוט, פרבר קובנה מעבר לנהר נייעמן, בתמיכתו של הנדיב ר' שרגא פייבל פרנק ובסיוע של ר' אברהם שינקה אבל לאחר שר' נתן צבי החל לטפל במוסדות התורה במקום, קבע אותו בסלובודקה בביהמ"ד הנזכר. לפטרוננו של מוסד זה נחשב ר' יצחק בלוי, שהיה גם מרצה בו בשנותיו הראשונות שיעורים בהלכה ושיחות מוסר. בתחילת ייסודו היה מגיד בו שיעורים גם ר' אברהם שינקה. תלמידי מוסד זה באו במגע עם אברכי הכולל והתחממו לאור תורתם. בית מדרש זה עמד על רמה גבוהה מכל הבחינות. מספר תלמידיו היה קטן, כעשרים ויותר, אבל ברובם היו מצוינים שהקדישו את כל חייהם לתורה. היו עוסקים בו במיוחד גם בעבודת המוסר. ר' נתן צבי מרוב ענוותנותו ומשום היותו עוד צעיר לימים, לא הרצה שיחות מוסר בתוך כתלי ביהמ"ד, אבל התלמידים היו מתוועדים בחדרו שעל יד ישיבת אור החיים לשמוע את שיחותיו ולקבל את הדרכתו. שיחותיו הצטיינו בבהירות רבה ונסבו בעיקר על המדות, שמירת הפה ויחוד הלב, ונדעה להן השפעה שרשית ויסודית. התלמידים היו מבקרים גם

בבתיהם של ר' יצחק בלזר ור' נפתלי אמסטורם בקובנה ובבית המוסר בעליית ביהכנ"ס של המנסרים (זעגערשע קלויז). היה גם קשר בין בית מדרש זה לבין בית התלמוד בגרובין, ויש שתלמידים עברו מהתם להכא ומהכא להתם. בזמן מסוים שהה ר' שמחה זיסל בסלובודקה במשך שבועות אחדים כדי להדריך את המוסד הזה ולהאציל עליו מהשפעתו. בשנת תרמ"ד בחר ר' יצחק בלזר כעשרה מבחירי התלמידים, והושיב אותם בקובנה בבית כנסת הקרוב לביתו וטיפל בהם במיוחד. בשנת תרמ"ח, לאחר פטירתו של ר' שרגא פייבל פרנק, עברו כעשרה בחורים ללמוד בביתו באלקסוט. בית מדרש זה התקיים כעשר שנים ויצאו ממנו תלמידי חכמים גדולים ואישי מוסר מפורסמים, שתפשו מקום גדול בעולם בהפצת תורה ומוסר, ורבים מהם שימשו כמשפיעים מוסריים בשיבות גדולות". ובהערה שם מביא שאחד מהם הי' הר' שמרי' יצחק בלוק.

נשא לאשה את מרת רחל, בת ר' יהושע אלעזר רוקח מהעיירה ויד' שבליטא, שעפ"י עדות מרן הר' מפוניבז', שכיהן ברבנות לאחר נישואיו בעיירה זו. רא"י רוקח הי' מיוחס לגר"א, ולמעשה הוא נשא את קרובת משפחתו, כיון שגם הר' בלוק הי' מיוחס לגר"א. בהיותו בן כ"ה שנים כיהן כרב בעיר דרוסקעניץ ברוסיה כנ"ל, לא ידוע פרטים על תקופה זו. ובשנת תרנ"ד הוא הגיע לאנגליה כנ"ל, ונתקבל לרב ביהמ"ד סונדלנד, שהיו שם הרבה מיוצאי עיירתו קרטינגא מליטא. בשיחה שערכו עם בתו הרבנית פרומא אסתר אדלר ע"ה, סחה בתוך הדברים, שהסיבה שאביה עזב את הרבנות בסונדלנד, מחמת שהי' שם לפניו רב אחר, שעדיין דר שם, ונגרם צער לאותו רב, בזה שהוא ראה שהציבור ובני הנוער נמשכים יותר אחרי הר' בלוק, כיון שידע לדבר יפה, והוא קינא בו על כך, וכיון שראה זאת הר' בלוק, הוא לא רצה להשאיר להיות שם הרב, ולכן עזב את הרבנות שם. והם עברו לעיר בירמינגהם, ושם קיבל משרת רבנות.

עוד סיפרה, שלפני שאביה הגיע לרבנות בלונדון, אחרי רבנותו בבירמינגהם, הם גרו תקופה קצרה בעיר הולל.

דבר הלכה

הא דקיי"ל⁷ חמץ בפסח במשהו, לכאורה תקשי לפי שפסק הט"ז, היכי דהתירה התורה בפירוש לא אסרו חכמים אף שיש להם טעמים כמובן, הא מצינו בפירוש במתכות דמהני הגעלה, בזבחים צ"ו⁸ שם גבי כלי בישולי חטאת ולא חיישין לנותר ש"מ דמשהו בטל, ואין לתרץ דהגעלה מהני גם למשהו, הא איתא בארו"ח סי' תנ"ב⁹, דאין להגעיל בחוהמ"פ מחמץ משום דנשאר משהו, רק ליבון מוציא מכל וכל.

ולכאורה י"ל דגבי כלי הוי רק טעם בלוע, לא ממש שאני, משא"כ נתערב ממש לא מצינו היתר מפורש כמו במג"א¹⁰ סוף סי' תנ"א סע' כ"ג, גבי שפוד שצלאו כו', אפילו למ"ד חוזר ונייעור, הכא מודי דבכלי אין חוזר ונייעור, ה"נ שאני בין תערובות משהו לניידן הגעלה דמהני. אמנם הדרא קושיא לדוכתא, א"כ יהי' מותר להגעיל בחוהמ"פ מאין אסרו לפי הט"ז, אלא נתרץ, משום דהוי מבטל איסור לכתחילה, ושא"ה¹¹ דמריקה ושטיפה נעשית בזמן היתר קודם שנעשה נותה, משא"כ להגעיל בחוהמ"פ הוי בזמן איסור חמץ, אמנם זה אינו דא"כ גם ליבון היא אסור, אלא בע"כ לא שייך זה למבטל איסור, דהא מפקינן האיסור מהכלי לא מבטלינן בשאר, והי' אפשר לחלק דזה שייך גבי ליבון דיוצא לגמרי, משא"כ הגעלה נשאר משהו וכשישתמש שוב מבטל איסור, לפי"ז יהי' גזירה לגזירה, דעיקר משהו רק מדבריהם, ואח"כ נאמר דמבטל איסור כשישתמש, הא על זה מצינו היתר מכלי חטאת, ומה שא"מ שוב דרבנן, אמנם ז"א דהא הוי רק חד דרבנן, הא לא מערבין בעת

שמגעילין, ועיין בס' תנ"ב במג"א דהוי כמבטל אבל לא מבטל ממש, ושוב תקשי מאין אסרו, והנה טעם המג"א משום דלא בדילי מיני' כלי שתא, אדרבה יש לסתור דאיתא בזבחים ק"י¹² אמר אביי ילפינן שחטוי חוץ אזהרה מק"ו מקדשים שהקדישן בשעת היתר הבמות דיש עול"ת¹³ להקריבו בחוץ בשעת איסור ואין בו כרת, ומה במקום שלא ענש הזהיה, מקום שענש לכ"ש שהזהיה, פריך רבא אלא אי קשיא הא קשיא פסח ומילה מ"ט פטורין מקרבן, עיין בתוס' ע"א שם¹⁴, ק"ו ממותיר שלא ענש הזהיה, פסח ומילה שענש לכ"ש הזהיה, ועי"ש. ותוס' פריך בע"א יהא קשה רבא ארבא דאיהו במכות ממעט מטעם דומיא דע"ז בקום ועשה, משא"כ פו"מ¹⁵ בשא"ת¹⁶ חייבין, והנה תקשי מדוע לא פריך על אביי, וכן רבינא לר"א מחמץ בפסח למה הזהיה, הא נילף מק"ו היכא דענש מכ"ש שהזהיה, וא"ל דצריך האזהרה לאסור בהנאה, הא משמע בב"ק¹⁷ וקדושין¹⁸ דאם רק לאיסור הנאה הי"ל לכתוב לא יהנה, וא"כ שוב תקשי למה הזהיר בלשון אכילה, דזה ידעינן מכל אוכל חמץ ונכרתה. ואולי נתרץ כמו שמתרצין בחולין ק"כ¹⁹ דחמץ לא נילף מנבילה וחלב משום דהיתה לו שעת הכושר דהי' מותר קודם הפסח, כמו כאן לא ידעינן להזהיר הלא מוכח דזה קולא שהי' היתר לענין תורה, ומהיכי תיתי לאסור מטעם זה גופא, ועוד קשה הא בזבחים דילפינן מקדשים שם כנ"ל, גם שם הי' שעת הכושר בעת שהקדישן בשעת היתר הבמות, ומדוע לא הקשו מחמץ בפסח, אולם יש לומר משום דיש היתר לאיסורן אחר הפסח, משא"כ ירושלים אין אחרי' היתר, ולפי"ז לא ילפינן מהם, א"כ חזינן דחמץ קיל מטעם דלא בדילי אינשי דהי' שעת הכושר קודם וכן היתר אח"כ, אלא בע"כ י"ל משום דחמירי דעוברין עליו בב"י וב", אולם תקשי הא המג"א מביא טעם משום דלא בדילי אינשי מיני', ולהסביר זאת נקדים ליישב דעת רש"י ריש פסחים אולא²⁰ ע"כ, פרש"י²¹ שלא יעבור בב"י וב", ובתוס'²² מקשי הא די בביטול, ופירשו הם שמא יבוא לאכול, ולהט"ז דאין כח לחכמים לאסור מה שהתירה הת' בפירוש, לפי"ז תקשי הא הקרא מלא דיבר לא יראה לך שאור גו', ודרשו שלך א"א²³ רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה, א"כ מאין לקחו רבנן לגזור לבדוק אחר הביטול לבער מבית גם להפסיד ממון ישראל?

אלא בע"כ עיקר הבדיקה גזרו כדי שלא יעבור בב"י וב", דקודם הביטול בודאי מה"ת צריך לבער, רק הם תקנו דצריך שיבטל אח"כ לא בזמן המשנה מטעם שמא ישכח חמץ אגב לא עקרו הבדיקה מחשש אכילה, ונכון פשט רש"י ז"ל מאוד.

ולפי"ז כונת הפוסקים משום דלא בדילי אינשי מיני', טעם על אכילה שמא יאכלו אם נתיר משהו אתי למשרי פחות מס' וטע' כעיקר, והכל ע"פ תקנת בדיקה שהיא משום ב"י וב", והבדיקה צריך להיות גם משהו חמץ, כדאיתא בפוסקים בס' תל"ג, גם פחות מכזית והניחו התקנה אף אחר הביטול משום חשש אכילה, אבל בענין בל יראה וב"י לא שייך לומר שיש היתר מה"ת על משהו, הלא אדרבה כתוב לא ימצא וכו', ומחמת חשש אכילה נשתיירה התקנה לגמרי אף אחר הביטול, וזה יש להם רשות שלא ליבטל תקנתם למפרע מטעם דאורייתא, ובה מיושב מדוע לא הי' התקנה קודם בזמן המשנה, דא"כ לא הי' אפשר לתקן הביעור רק דוקא קודם הביטול, ויש להאריך בזה, וסייעתא להט"ז מריש מכלתין כנ"ל. נמצא בין לרש"י ובין לתוס' משום אכילה, הבדיקה לרש"י בודאי עיקר משום ב"י וב", אבל כשכבר יש תקנה דצריך לבטל נשאר התקנה מטעם שמא יבוא לאכול, ולהתוס' גם עיקר התקנה מטעם אכילה, נמצא דחובת בדיקה על משהו מטעם שמא יבוא לאכול, וי"ל עוד מתוס' משמע דלא כהט"ז, דהם תרצו תירוצים אחרים מ"ט לא גזרו שמא יעבירו שלא למול בשבת, ולהט"ז א"א משום דכתיב ביום אפילו בשבת, נמצא דתוס' לשיטתייהו אזלי ושפיר יכלו לתקן טעם בדיקה אף אחר ביטול שמא יבוא לאכול, וט"ז לפי שיטת רש"י ז"ל.

1. עמ' 449. 2. באנגליה. 3. הדרוש שלפנינו, הוא כמובן ממה שכתוב ע"ז בספר הנ"ל. ויש לציין דבר חשוב, שיש כמה ראיות שהדברים שנכתבו בספר הנ"ל, זה ממה שהרבנים עצמם שלחו למחבר הספר, וא"כ הר' בלוק עצמו כתב לו על כך שיש לו חיבורים בכתובים מסודרים לדפוס. 4. ח"ב עמ' 55. 5. בעמ' 56. 6. בח"ג עמ' 25. 7. פסחים ל' ע"א, שו"ע סי' תמ"ז ס"א. 8. ע"ב. 9. סעי' א' ברמ"א, ובט"ז שם סק"ד. 10. סקנ"א. 11. ושאני הכא. 12. ע"ב. 13. עשה ולא תעשה. 14. ד"ה אזהרה. 15. פסח ומילה. 16. בשב ואל תעשה. 17. מ"א ע"א. 18. נ"ו ע"ב. 19. ע"א. 20. אור לארבעה עשר. 21. ד"ה בודקין. 22. ד"ה אור לארבעה עשר. 23. אי אתה.

בית שמחה

הגאון רבי שמחה בונם ולדנברג זצ"ל

בענין שתיית ד' כוסות

בחינושי מון רי"ז הלוי הלכות חמץ ומצה [ע"ד הרמב"ם פ"ז ה"ט, שנה ארבעה כוסות מוזגין בבת אחת ידי חירות יצא, ידי ארבעה כוסות לא יצא, ובתורה"ד כתב בזה"ל, ועיין במ"מ בפ"ז מהל' חו"מ שם דמפרש גם בדעת הרמב"ם כן דהך דשנתאן בב"א פירושו דשתה ארבע כוסות חלוקין רק לא על הסדר, ובע"כ דגם זה מעיקר המצוה של ד' כוסות שיהיו ארבע כוסות של ברכה, ותרתיה נכללו בהך מצוה של ארבע כוסות, חדא מצות שתיית ארבע כוסות של יין שזהו עצם מעשה הדרך חירות, ושנית דין ארבע כוסות של ברכה, שגם זה הוא מעיקר המצוה, וכמו לדעת התוס', ועל כן זהו דקאמר הגמ' דאם שנתאן חי אף וכו', ולהפוך אם שנתאן בב"א שלא שנתאן על הסדר הרי קיים מצות השתיה שהיא משום דרך חירות, ויצא ידי חירות, אבל ידי ארבע כוסות לא יצא שלא קיים ארבע כוסות של ברכה, וכש"נ דתרתיה מילי איתגהו במצות ארבע כוסות לדעת הרמב"ם, חדא מצות שתיית ארבע כוסות של יין שישוד ענינה הוא דרך חירות, וזהו דקרי לה הגמ' הכא ידי חירות, ושנית דין חובת ארבע כוסות של ברכה, שע"ז הוא דקאמר הגמ' הכא ידי ארבע כוסות יצא או לא יצא, וכש"נ. עכ"ד].

יש להוסיף שלפי ביאורו מוכרח פירושו של המג"מ בדברי הרמב"ם דבת אחת היינו ששתה שלא כסדר, דלפי ביאור הגרי"ז אי אפשר לפרש הגמ' במוג בכוס א' את כולם, דבזה גם ידי חרות לא יצא.

ועוד יש לעיין לפי מש"כ הגרי"ז שלהרמב"ם יש ב' דינים בד' כוסות, א' משום חירות וא' משום ברכה על הכוס, ולפי"ז כתב דבחמור מדינה יש רק הדין של ברכה על הכוס, ויש לעיין דיתכן דיש גם נפק"מ איפכא, כגון במי שמלא לוגמיו ידידיה טפי מרוב רביעית, אזי אם ישתה רק רוב רביעית יצא ידי חירות ולא ידי ד' כוסות, ואם יסבור הרמב"ם ששתיית המסובים מצטרפת למלא לוגמיו, אזי אם ההשלמה מרוב רביעית לכדי מלא לוגמיו ישתה אחת, יהיו לו כבר ב' המצות¹, אך א"כ השני יצא רק בדין כוס של ברכה ולא בדין חרות, אך מ"מ יתכן דאם אחד שמלא לוגמיו ידידיה גדול שנתה רק רוב רביעית, יצא במצות חירות של ד' כוסות.

ועיי"ש בחידושי הגרי"ז שבביאורו שיטת התוס' כתב דבעוג מלך הבשן צריך מלא לוגמיו ידידיה, ומהו משמע שלהרמב"ם בדין מצות חירות אין צריך מלא לוגמיו ידידיה, אע"ג דהגרי"ז צייר שם את שיטת הרמב"ם לגבי חומרא דצריך רוב רביעית אע"ג דהיא יותר ממלא לוגמיו, מ"מ יש ג"כ נפק"מ איפכא².

וא"כ יתכן דמי שיש לו יין בצמצום, ומלא לוגמיו ידידיה גדול, ולא יהיה לו לד' כוסות כדי מלא לוגמיו ידידיה, אזי אולי שפיר יותר שישתה ד' פעמים רוב רביעית. ודבר זה צ"ע אם מצות חירות עדיפא ממצוה של כוס ברכה, דכנראה מביאור הגרי"ז שם דעיקר המצוה משום חירות, אלא שחז"ל תקנו ג"כ שיהא בזה דין כוס של ברכה, אך כמובן שצריך שיהיה בכוס רביעית אלא שיספיק בשתיית רוב, וא"כ בכוס אחרון יוכל לשתות כל הרביעית (ועיין בסיימן רע"א דכמדומה מבואר דאם המלא לוגמיו ידידיה יותר מרביעית א"צ יותר מרביעית).

ועיין בסיימן תפ"ג לענין מי שאין לו יין, דכתב במשנ"ב דאם יש לו רק לראשון או לשני או לשלישי יקח, וצ"ע אם מקיים בזה מצות ד' כוסות או לא והוי רק זכר, דכולם מעכבים זה את זה. וכנראה משם דמקיים בזה חלק מהמצוה, ואולי לשיטת התוס' זהו באמת כן דמ"מ קיים דין כוס של ברכה במה שקיים, ולשיטת הרמב"ם אזי אולי גם לדין כוס של ברכה כנ"ל, אבל לדין חירות מעכבים זה את זה. - ואם נאמר דגם לדין כוס של ברכה מעכבים זה את זה, אזי ודאי דעדיף לעשות כנ"ל לשתות ד' פעמים רוב רביעית דבזה יהיה לו מצות חירות בשלמות, וכנראה דמצות חירות ומצות כוס של ברכה לא מעכבים זה את זה, וכמו שכתב הרמב"ם לענין יין חי ולענין שתייה בבת אחת.

ואם כנים הדברים הנ"ל, אזי אם יש לו ג"כ חמור מדינה יוכל לצאת ב' המצות, דבכל פרק ישתה רוב רביעית יין ומלא לוגמיו מחמור מדינה, חירות יקיים ביין, וכוס של ברכה בחמור מדינה, ויצטרך לשתות קודם החמור מדינה כי בקידוש הרי יצא בחמור מדינה (אך עדיין צ"ע דכמדומה בקידוש לילה לא מועיל חמור מדינה - אך עיין ברמ"א שם ובהל' שבת), וכן בברכת המזון, ואולי גם בכוסות ב' וד' יצטרך לשתות החמור מדינה קודם, משום דבזה הוי השתיה של הכוס של ברכה. וצ"ע.

ולהנ"ל אפשר כבר לצייר באופן הנ"ל, שאחד ששתה רוב רביעית ומלא לוגמיו ידידיה גדול, וקיים בשתייתו רק מצות חירות, ונותן לשני שהוא בינוני שישלים עד מלא לוגמיו ידידיה (-אם שתיית כולם מצטרפת), ובהו יש לו ג"כ מצות כוס של ברכה, ולהשני בשתיה זו יש רק מצות כוס של ברכה. - ולענין מצות חירות נוכל לצייר דיצא כבר, דמקודם היה לו יין בצמצום ועשה כנ"ל דשתה ד' פעמים רוב רביעית, וע"י מה ששוותה כעת להשלים שתיית הראשון יש לו ג"כ מצוה זו. - אך אם זה היה לאחר כל הסדר, א"כ הרי זה הוי שלא

על הסדר, ונוכל לצייר באופן שחשב שיצא כמו כל כוס של ברכה, ושתה להשלים המלא לוגמיו של המקדש, ושח"כ שנודע שצריך לשתות בעצמו יהא מספיק לשתות רק רוב רביעית.

- ולפי"ז יצא חידוש גדול, שאם אחד מן המסובין מקדש בליל פסח, אזי אפילו אם יש בין המסובין כאלו שיש להם מלא לוגמיו גדול, יהא מספיק להם בשתיית רוב רביעית (כשהכוס תחזיק רק רביעית).

עוד נוכל לצייר בפשטות, כגון שהשני שנתה הד' כוסות בבת אחת, דבזה יצא ידי חירות ולא ידי ד' כוסות, ועכשיו ישלם לו זאת. - ולפי"ז בשתה בבת אחת, יוכל אח"כ כשיחזור לשתות על הסדר לצאת לכתחילה בחמור מדינה או ביין חי. - ואדגיש עוד הפעם שלא נאמר שאחר שתקנו חז"ל ב' המצות אזי כשלא קיים א' לא נתקיימה כבר גם השניה, דזה אינו, וכמו דמשמע בהא דין חי ובהא דשתה בבת אחת, וג"כ אין לומר שמי שמלא לוגמיו ידידיה גדול, אזי גם מצות חירות אין לו בשתיית רוב רביעית (כשהיא רוב הכוס) דאין זו שתיה חשובה, דהא ע"כ יותר מרביעית אין צריך כשמלא לוגמיו יותר מרביעית, וא"כ בזה הרי נאמר שמ"מ משום מצות חירות לא יצא דלא שנתה שיעור חשוב שלו, דע"כ שיעור רביעית חשוב הוא בפני עצמו, א"כ ה"נ ברוב רביעית מספיק דזה רוב הכוס הפחות ביותר, וברוב מספיק, וזאת שנאמר שעל יותר מרביעית לא תקנו חז"ל, אבל בתוך שיעור רביעית כיון שיש שיעור יותר חשוב מהשיעור של רוב רביעית א"כ גם מצות חירות נתקנה אצלו כן.

(לחידודא) - וצ"ע בל"ג עפ"י מש"כ הגרי"ז דלשיטת התוס' לביאור הגרי"א חידושו של שמואל הוא ששתיית כולם מצטרפת, ולולא שיטה זו הפירוש שהא דשמואל הוא לומר שאחרי שתיית רוב אזי או אפשר לתת גם לאחרים. - אך צ"ע, א"כ מ"מ מה החידוש דיצא, דהא לא גרע מלא שנתה אף אחד מהם. - ולפי ביאור הגרי"ז בשיטת הרמב"ם, אולי י"ל שבהא דשמואל תרתי אשמועינן, שלדין חירות צריך שישתה הוא בעצמו רוב, ואיירי באופן שאין כאן עוד מלא לוגמיו, ולזה מצטרף שתיית בני ביתו, וזהו החידוש של יצא, והוא לגבי דין כוס של ברכה, ולפי"ז נצטרך לפרש שהשיטה דשתיית כולם מצטרפת דהראיה מהא דאשתי רובא דכסא, והיינו ע"י כולם, אלא אפילו אם הפירוש שרק הוא שנתה מ"מ הראיה ממה ששתייתם מצטרפת להשלים למלא לוגמיו. - וזהו לחידודא.

וג"כ צ"ע בהא דהסיבה מעכבת קיום המצוה של ד' כוסות, דהגרי"ז נטה דלהרמב"ם אינה מעכבת, ואולי אפילו אם נאמר דמעכבת י"ל דזהו רק לדין חירות ולא לדין כוס של ברכה, אך בשיטת הרא"ש כתב הגרי"ז דמעכבת, וג"כ אח"כ ביאר דהרא"ש סובר כותוס' דאפשר להוציא בדין ד' כוסות. - וגם זאת צ"ע, דבסו"ד הביא לשו"ת הרא"ש דיש ב' המצות בד' כוסות וכמו שביאר לשיטת הרמב"ם, א"כ צ"ע דאין סובר הרא"ש דאפשר להוציא. - אך כנראה שבש"ת חזר בו דכן משמע ממה שהביא הגרי"ז מדבריו ע"ש. - ואולי י"ל איפכא שלהרמב"ם שמצות ד' כוסות נובעת מדין חירות, א"כ אין לה שייכות עם מצות חירות של הסיבה שהם שני תקנות נפרדות, משא"כ לתוס' שהכוסות עצמם הוו רק כוס של ברכה, א"כ י"ל שבהם נתקן דין חירות של הסיבה, אך הסבר זה לא יועיל להא דמצוה.

ועיין במש"כ הגרי"ז בהל' ט' שמצוה להראות עצמו כאילו יצא ממצרים הוי מצוה מה"ת, אלא שחז"ל תקנו כן על הסיבה וד' כוסות, לפי"ז אפשר להבין ביותר מה שמעכבת ההסיבה מצות מצוה, אך מ"מ הוי דין דרבנן, ולולא דברי הגרי"ז היה אפ"ל שלתוס' שיש רק דין כוס של ברכה, לכן אפילו בשתה ד' כוסות שלא על הסדר לא יצא, אבל להרמב"ם יש רק מצות חירות, ולזה הא דשתה בבת אחת הוי רק במוג יחד, אבל שנתה לא על הסדר יצא. אך כמובן הגמ' לא נוכל לפרש בדרך זה, וג"כ המג"מ כתב דלהרמב"ם לא יצא בשתה ד' כוסות שלא על הסדר.

- ומש"כ שביש יין בצמצום דיקח לכל פרק רוב רביעית יין ומלא לוגמיו מחמור מדינה, צ"ע דאולי יספיק לשתות מהחמור מדינה רק כדי השלמה למלא לוגמיו, אך יצטרך למלאות ב' כוסות מלאים ברביעית הן של היין והן של החמור מדינה, וישתה רוב רביעית מהיין וישלים למלא לוגמיו מהחמור מדינה.

ועוד יש נפק"מ לפי מה שרצה המשנ"ב בסיימן רע"א בבה"ל [סי"ג ד"ה והוא רובן] לומר דבקידוש מספיק כשמלא לוגמיו ידידיה פחות מרוב רביעית, אבל בדרך כלל צריך רוב רביעית, וכ"כ בסיימן תע"ב בבה"ל [ס"ט ד"ה וישתה], א"כ בשתה רק מלא לוגמיו ידידיה על הסדר יוכל אח"כ לשתות ד' כוסות שלא על הסדר.

ועיין בבה"ל בהלכות שבת שרצה ללמוד מהא דאשתי רוב דכסא גם לדין קידוש, דצריך לשתות רוב רביעית ולא מספיק מלא לוגמיו ידידיה, אך לפי שו"ת הרא"ש שהביא הגרי"ז מבואר דזהו רק דין של הד' כוסות ולא במקום אחר, ושפיר י"ל דכמו שכתב הרא"ש דין יוצא ע"י אחר, ה"ה דיצא ג"כ ע"י לא לוגמיו ידידיה.

בענין אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן

טעמי איסור אכילה אחר אפיקומן והנפק"מ בהם

א. מתניתין (פסחים ק"ט ע"ב) אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, ופולגתא בגמ' לענין מצוה.

ד' טעמים בטעם האיסור (א) טעם הרמב"ם [בפ"ח מחמץ ומצה ה"ט] ותוס' [בד"ה מפטירין] בחד תירוך - טעם פסח ומצה בפיו. (ב) טעם תוס' בחד תירוך והרמב"ן [במלחמות] - משום גדר לשבירת עצם [ונמש"ה נאכל על השובע שלא יבא לידי שבירת עצם], ודעת הרמב"ן ששייך כן במצה אטו פסח. (ג) טעם בעל המאור [כ"ו ע"ב בדף י' הר"ף] - שכחת הסדר, ונפק"מ לאח"כ. והשגת הרמב"ן. (ד) טעם הר"ן [כ"ז ע"א בדפי הר"ף] - שכחה [שלא יזכר שאכל] - ויבוא לאכול בב' מקומות.

ונפק"מ לענין לאכול דברים אחרים על מנת לחזור ולאכול [פעם ב' אפיקומן], או לענין דיעבד, לטעם א' יתכן דמותה, לטעם ב' יתכן דאסור, לטעם ג' יתכן דמותה, וכן לטעם ד' יתכן דמותה, וזאת לחשש של ה"מעשה רקח" שאולי ילא הו מניעה מלאכול אפיקומן הב' א"כ גם לטעם א' ג' ד' יהא אסור לכתחילה, אך דיעבד יתכן דאדבריה יחזור ויאכל, אבל לטעם ב' אולי אסור.

הטעמים שאין לחזור ולאכול אחר שינה והנפק"מ בהם

ב. מתניתין דשינה [ק"כ ע"א, ישנו מקצתן יאכלו כולן לא יאכלו, ר' יוסי אומר נתנמנמו יאכלו נרדמו לא יאכלו]. גמ' דרבה ואביי [-אביי הוה יתיב קמיה דרבה הוא דקא נמנם, א"ל מינם קא נאים מה, א"ל מינומי קא נמנמם, ותנן נתנמנמו יאכלו נרדמו לא יאכלו]. - **אולי ג' או ד' טעמים**, (א) דומה לב' מקומות - טור. ופולגתא תוס' וטור לענין מצוה אם גורו אטו פסח. (ב) אולי לר"ן שייך שכחה - אך לא מוכרח. (ג) היסח דעת [דאם ישן כבר סילק סעודתו] - מג"מ ופר"ח [בס"י תע"ח]. אולי ההסבר דעת העמק שאלה ועוד, ממילא בענין טעם מצוה של מצוה ובישן יש היסח הדעת, ולפי"ז יהא ג"כ תלוי ב' הדינים זה בזה (וזה רק טעם לשניה ולא לב' מקומות, אך צ"ע לענין ברכת המזון אי עדיף לענין זה או גרע - ואם נפק"מ בין מכין לכך לפני ברכה מ"ז או לא. - וכן נפק"מ לענין "שינוי מקום" דאולי כהיסח דעת, וא"כ הנפק"מ יהא רק במחצר לחצר או משלחן לשלחן). (ד) אולי טעם של מיחוי כב' סעודות וכנמנה על ב' פסחים (עפ"ד הפר"ח - ובשו"ש סברת הרמב"ן), ויתכן כל שכן ברכת המזון (כיון דתלוי בשם של "ב' סעודות").

אכילת פסח ואפיקומן אם ישנו תוך הסעודה

ג. לענין תוך הסעודה או תוך אכילת הפסח ואפיקומן דמצוה [אם ישנו] - דרכי משה בשם מהר"ל [-ומהר"ל החמיר עוד דאפילו ישנו קודם שהתחילו לאכול האפיקומן אלא תוך הסעודה לא יאכלו אפיקומן] - ולטור [שכתב אם לאחר שהתחילו לאכול ישנו כל בני החבורה חשוב כהיסח הדעת וכו', כתב בדרכ"מ אמנם מדברי הטור לא משמע כן]. - לשון הרמב"ם [פ"ח ה"ד "בני חבורה שישנו מקצתן בתוך הסעודה חוורין ואוכלין, נרדמו כולן ונעורו לא יאכלו"].

איסור אכילה אחר שינה שבתוך הסעודה, ובאיסור אכילה בב' מקומות - שו"ע ורמ"א

ד. הרמב"ם סוף הלכות חמץ ומצה [פ"ח ה"ד מי שישן בתוך הסעודה והקיץ אינו חוזר ואוכל, בני חבורה וכו' נרדמו כולן ונעורו לא יאכלו נתנמנמו וכו'] ובהלכות קרבן פסח פ"ח [הט"ו וכבר ביארנו בהלכות חו"מ וכו' ושאיין בני חבורה חוורין ואוכלין אחר שנרדמו בשינה אפילו בתחילת הלילה], עיין ב"מעשה רקח" על הרמב"ם פ"ו ה"א [בהלכות חו"מ "מדברי סופרים שאין מפטירין אחר מצוה כלום וכו', אלא אע"פ שאכל מצוה ואכל אחריה מאכלות אחרות ופירות וכו"ב חוזר ואוכל כזית מצוה באחרונה ופוסק"] כתב לדייק מלשון "ופוסק" שבא לרמוז שאסור לחזור ולאכול ע"ד לאכול אפיקומן פעם ב', והשיג ע"ד כנה"ג בשם הרדב"ז, וסיים להשיג שאם יסמך על אכילה שניה דלמא לא יוכל לאכול ויצא שעבר איסור.

ועי"ש בפרק ה' ה"ד שכתב לפרש שלרמב"ם אסור אפילו אחר תחילת הלילה, מדאל חילק, וסיים להוכיח כן מסוף פ"ח דקרבן פסח שכתב אפילו בתחילת הלילה. - ולכאורה היה אפשר לומר דבשלמא במצה כבר אכל מצוה, אבל בפסח אם אכל רק חגיגה איזו התחלה יש כאן לגבי פסח (וזולת כשינמא משום שמורה והיסח הדעת למ"ש בצפנת פענח ושירי קרבן) - ועכ"פ לה"מעשה רקח" יוצא שדעת הרמב"ם כמהר"ל.

פרי חדש כנראה בתחילה נטה להיתר ואח"כ לאיסור.

המחבר סימן תע"ח לא הזכיר ב' מקומות [באכילת האפיקומן], וכתב לשון הרמב"ם בשינה.

- הרמ"א כתב ב' מקומות, וכתב להדיא [בשינה] תוך האפיקומן. יתכן המחבר כרמב"ם וטעם מצוה בפיו ואין דין ב' מקומות במצה, ולרמ"א משום

1. אך צ"ע, דאולי זה רק כשגם אצל השני המלא לוגמיו גדול, אבל אם הוא בינוני אזי הוא כבר נפטר, וזה איך יפטר כעת. אך א"כ צ"ע כשינוני מקדש אין יצא אחד מהמסובים שמלא לוגמיו ידידיה גדול, ואולי אם רק אחד שנתה מלא לוגמיו ידידיה יוצאים כולם אפילו הגדולים כיון שאחד שנתה שיעור שתייה, אבל כשצריך לצרף מכולם אזי צריך שיהא שיעור מלא לוגמיו של הגדול שבהם.

וצ"ע, וא"כ באופן הנ"ל, השני לא נפטר אע"ג דהוא בינוני ושתייתו תצטרף.
2. (מש"כ כאן רוב רביעית, לפי ביאור הגרי"ז שם העיקר הוא רוב הכוס עיי"ש, אלא נקטתי רוב רביעית באופן שהכוס מחזיק רק רביעית).

"זכר לפסח" ויש דין ב' מקומות במצה (-אך קו' מדברי המחבר ריש סימן תע"ז), ושינה רק משום ב' מקומות ורק אחר שהתחיל אפיקומן.

טעם הירושלמי בישינו מקצתן

ה. **ירושלמי** בענין היסח הדעת [במנתי] דישנו מקצתן פרק י' הלכה ז' - למה מפני הסיע דעת או משום שעבר עליו חצות, הגע עצמן שיש שם חבורה אחרת הרי לא עבר חצות, הו' לית טעמא דא אלא מפני הסיע דעת], מפרשים שיירי קרבן וצפת פנח [בפ"ח ח"מ ה"ד - שהירושלמי פושט דהאיסור בישינו הוא משום היסח הדעת] - אולי לפי הנ"ל אפשר לומר כלח"מ ופרי חדש.

מחלוקת האחרונים בלחזור ולאכול אפיקומן - ואם תלוי בטעמים

ו. **לענין לחזור ולאכול** [כשאכל אחר אפיקומן] חק יעקב - אין צריך, א"ר ופמ"ג - צריך, וכן במשנ"ב [סימן תע"ח ס"ק א'] **לענין דיעבד**, שו"ת הרדב"ז (ומבעל הדברות) אפילו לכתחילה, ונידון שנודמן לאחר ברכת המזון (או אפילו לא היה דעתו לכך), וכן משמע **למג"מ ופרי"ח** (עיי'ן סימן תע"ב ותפ"ד), אך אולי הניחא כנ"ל לרמב"ם, אבל לסברת שבירת עצם אולי אדרבה לא יאכל, ובמעשה רקח כתב לאסור משום חשש שלא יאכל בסוף, א"כ לענין דיעבד עכ"פ יתכן דכבר אדרבה יחזור ויאכל, אבל לרמב"ם אולי גם זה לא.

כסברת החיי אדם שאסור לאכול ב' פעמים אפיקומן

ז. **סברת החיי אדם ב' פעמים אפיקומן** - מ"ב סימן תע"ב ס"ק כ"ב] ובסימן תע"ז, ובאג"מ ח"ג חילוק בין הב לן ונברך - אם לא כן היא סתירה, מ"מ רב"ז ופרי"ח - ח. זולת שנחלק שהם לרמב"ם, וחיי אדם לרמ"א. ובעצם לרמב"ן דמשום שבירת עצם ג"כ מסתבר כחיי אדם, ויתכן אפילו בלא הב לן ונברך, וכעין שורש סברת הרמב"ן כשתיה שאחר הסדר.

בדעת השו"ע בעושה הסדר בהרבה בתים

ח. **סימן תפ"ד** מחבר לכאורה דלא כנ"ל **דשם ב' מקומות** - רב"ז, רב"ז, אפ"ל בדמקום הראשון. - פרי"ח סימן תפ"ד מדייק דאסור אפילו בלי אפיקומן, ומשום כב' סעודות וכמנה על ב' פסחים (שורש הסברא ברמב"ן). - לפי"ז כבר אפשר לומר דאדרבה כעין הנ"ל בהיסח הדעת דשינה, ואפילו לפני אפיקומן, כן כאן בנמנה על ב' פסחים (ולפ"ז אולי בשינה אין הכרח לומר כנ"ל אלא דכמנה על ב' פסחים אבל לא כב' מקומות, אך ממ"מ אם לא גזרינן במצה אטו פסח בב' מקומות למה נגזור על כמחזי כב' פסחים (לפ"ז אולי גם לחיי אדם משום כך - אך יותר משמע משום ב' מקומות) - ולכאורה **לפרי"ח אפילו בלי ברכה** מ"ז רק מה שחולק למקום אחד, דאי לא"ה נימא שלא יברך במקום ראשון - וכשם דצריך לומר שראיתו מב"י היא משום דלא אמרו שלא יאכל במקום הראשון אפיקומן, הרי ה"נ מוכח מדלא אמרו שלא יברך שם).

בדעת הרמב"ם בהל' ק"פ שאין חוזרין ואוכלין אפילו בתחלת הלילה

ט. **אולי** כיון דמשמע ברמב"ם שאוכל בשר פסח בתחלה, משמע שלא משום שבירת עצם, ואולי ס"ל דבבלי לא כירושלמי, ואולי לשאר ראשונים אוכל רק בסוף.

התנאי של האבני"ז תלוי אם כהרדב"ז שאפשר לאכול ב"פ אפיקומן - ובטעמים של אין מפטירין

י. **החידוש של האבני נזר והתנאי** - הערת הגרי"ז שלא בעינין כונה - את"ש הערה זו לרדב"ז וסייעתו - ואולם אולי מדויק שלא סיים שאם כר"ע שלא יהא לשם אפיקומן, ומה שכן הזכיר שאם כר' אלעזר ב"ע שיהא לשם אפיקומן, אולי לפי חידושו שתלוי ברגע של חצות ע"כ בעי כונה, אבל באמת אם בעמדה"ש לא בעינין כונה לכך, וע"כ את"ש שלא סיים שאם כר"ע ק"פ **שיכוין** שהכזית האחרון לפני עמוד השחר יהא לשם כך. - וא"כ יתכן דזה לרמב"ם, אבל לטור דמשום "זכר לפסח" ושם משום שבירת עצם יתכן שבעינין **כונה** שזה אפיקומן, וא"כ לזה הו"ל להזכיר שאם כר"ע שלא יהא כעת אלא כשאח"כ יתכוין, וא"כ ממ"נ לרמב"ם לא בעינין לכך, ולטור צריך להזכיר יותר ענין התנאי.

הערה על הממ"נ של האבני נזר עפ"י ד"ה בה"ל ס' תע"ו ד"ה ויהא זהירי] בג' שיטות, וא"כ לשיטה של סייג [-שאסור לכתחילה לאחר יותר מחצות אף לרע"ק-] הרי זה עוד ה"זמן", אך אולי בתקנתם להחמיר הקילו ג"כ לענין דין **הטעם** כיון דזה רק מדברנן (וכאילו שלא גזרו לא לאכול כלל כיון שאסרו גם מצה, וכממ"נ אם קיצרו הזמן אזי גם לענין חומרת הטעם לא החמירו), אך לטעם של **שבירת עצם** אולי שייך לומר שסו"ס זה הזמן (ולא דומה ללאחר עמוד השחה, אבל אי לא משום סייג לכאורה אין נפק"מ בין אחר עמוה"ש או חצות - אך לר"ן אולי מהני), ואך אם כן הדרא הערת הגרי"ז ז"ל למקומה דלרמב"ן לא מועיל כלל התנאי - אם משום סייג - ולרמב"ם אי נימא דהעצה מועילה ממ"מ א"צ תנאי. - ובענין הסייג בד' כוסות לא רק דאולי להקל בדרבנן, אלא דאי משום סייג יתכן דלא הוי בדרבנן, ולבעה"מ שייך גם אח"כ אך רק עד אחר הסדר.

אכילת ב"פ אפיקומן לדינא

יא. **היוצא לדינא - א**) לענין **לכתחילה**, למעשה רקח אסור, וכן משמע במשנ"ב. **ולענין דיעבד** לכל הטעמים מסתבר שחזור לאכול וכפסק המשנ"ב, ורק צ"ע אליבא דרמב"ן.

ב) דינו של החיי אדם. - בלפני הב לן ונברך - לא משמע מהאחרונים, זולת לרמב"ן אפשר לקיים זאת (ובפרט עפ"י שורש סברתו שכתב לענין שתיה שאחר הסדר במש"כ **ועוד** שיראה כפסח הראשון לא לשובע). אבל בהב לן ונברך יתכן עכ"פ לשו"ע בסימן תפ"ה. - אך אולי שם גרע דהוי מקום אחר דהוי יותר כב' סעודות.

ג) צריך זהירות לענין משלחן לשלחן.

ד) התנאי של האבני נזר צ"ע אם מוסכם לכו"ע, ובפרט אי נימא שדרכו של הרמ"א שלא כהרמב"ם - א"כ אולי בטעם של אין מפטירין ג"כ הוי משום אטו פסח, וא"כ אולי בגלל סברת שבירת עצם, אבל אי כר"ן כבר לא שייך דכבר לא יבוא לאכול בב' מקומות כיון דכבר עבר זמנו מדרבנן, ולבעל המאור עד גמר הסדר לא מועיל תנאי.

איסור אכילה אחר שינה

◇ **שיטת הרמב"ם** - מהר"ל - המחבר - אך עיי'ן בפמ"ג תע"ח לענין תוך הסעודה - יתכן דאפשר לומר דאין סתירה מסימן תע"ז לסימן תפ"ד, דאפשר לומר דאין דין ב' מקומות, ומ"מ בב' בתים גרע לפי מש"כ הפרי חדש שלב"י אסור שם אפילו אם לא אוכל בבית הראשון, והיינו משום דמחזי כב' סעודות ומחזי כב' פסחים, אבל ב' מקומות שפיר יתכן ככה"ג דלא מיחזי כסעודה אחרת - כגון מחדד לחדד או מבית לפתח הבית מבחוץ, וכגון שלא מתיישב שם ולא מיחזי כב' סעודות.

אולי "שינה" היסח דעת" ולא הוי כהמשך האכילה, והוי כבר **כרשות**, ומשום **טעם מצה**, ובעינין טעם מצה של מצוה (לכן אפילו מצת רשות לא).

ובכפסח יתכן ג"כ טעם פסח (וצל"ע בל"נ בב' דיני אכילה אכילת מצוה של הגברא, והאכילה של הקרבן פסח שיהא נאכל).

◇ **שיטת הטור** - ב' מקומות - ושינה כב' מקומות.

◇ **שיטת הרמב"ם** בב' מקומות (וכן נראה בפר"ח סימן תע"ח) - וצ"ע למחבר מהא דסימן תפ"ה.

◇ **חידושו של החיי אדם** - ב' פעמים אפיקומן - יתכן לרמב"ם לא, וא"כ בלא היסב ממ"נ לרמב"ם הרי יצא, ולשאר פוסקים [המצריכים היסבה באפיקומן] הרי נידון של איסור, ויש לן דעת ראב"ה.

◇ **הסתירות במשנ"ב** - אגרו"מ.

◇ **במרכבת המשנה** כתב דהרמב"ם והראב"ד לשיטתיהו אזלי בהלכות ברכות - עיי"ש ברמב"ם שלא כתב להדיא, אך כנראה שס"ל כיון שהראב"ד הזכיר הא דשינה מכלל דלהרמב"ם לא הוי הפסק - ואי נימא כן הרי יקשה לומר כנ"ל.

◇ **לפירוש הראב"ד** משום **היסח דעת** בפסח - צ"ע אם הפסח מכוסה ונעול ומשומר (אם באופן כזה בעלמא אין פסול היסח הדעת), ועיי'ן בצפנת פענח מש"כ מהירושלמי - ומשמע שמפרש דלא כהמפרשים - ושור"ב שייירי קרבן" שמפרש כעין פירוש הצפנת פענח.

- לכאורה אי נימא טעם של שמא עבר חצות, א"כ שייך גם לענין "אפיקומן" ומשום דהוא זכר לפסח, ושייך אפילו בתוך הסעודה לפני שהתחיל הפסח, אבל במצה יתכן רק לענין אפיקומן ואפילו לפני שהתחילו בו - אבל לא לענין כזית ראשון.

◇ **בצפנת פענח ד'** ציונים לענין גדר שינה בעייני היסח הדעת.

◇ **בפירוש רבינו מנוח** על הרמב"ם - מפרש משום ב' מקומות - וב"מצה" עבדין עובדי זכר לפסח לדעת איך להתנהג בבנין ביהמ"ק בב"א.

אכילת אפיקומן פעם שניה בדיעבד כשטעם אחריו

לענין אם אכל שאר דברים אם יחזור ויאכל אפיקומן - עיי'ן חק יעקב וא"ר - ולכאורה אי משום שישאר טעם פסח או מצה בפיו - א"כ אדרבה יחזור ויאכל שישאר בטעם זה, אבל אי משום גדר להא דשבירת עצם - א"כ מאי דהוה הוה (-והרי אדרבה עיי"ש שיאכל עוד יצא שמה שאכל קודם היה **באמצע**, וכעת לכל הפחות הוי **הסוף** של אכילת מצה או של בשר הפסח - ואולי כיון דבלא"ה מאי דהוה הוה, ע"כ צריכים לחיזוק התקנה שנהייתה כבר לדין מסוים, חיזוקו שיחזור ויאכל שזה יהא **הסוף** של הסעודה). - ועיי'ן לקמן מש"כ סברא שלפני טעם הר"ן שייך לומר שאדרבה לא יחזור ויאכל.

(אי נימא שדברי אבודרהם מרמזים לדברי הרמב"ם, א"כ הרי אפ"ל שכוין שס"ל כרמב"ם לפיכך יחזור ויאכל, אבל אי נסבור כהא דפי' א' שבפר"ח שס"ל שיש ראשונים שס"ל גם במצה דהוי בגלל פסח, ושם משום שבירת עצם, א"כ אפשר לדון כנ"ל).

בדעת הרדב"ז בענין אכילה פעם ב' אפיקומן

בשו"ת הרדב"ז ח"א סימן ת"פ כתב בהדיא דהאיסור היא רק למי שאינו אוכל כזית מצה באחרונה, אבל אם אוכל מותר, והיינו דמותר לכתחילה לאכול עוד דברים אחרים ורק שלבסוף יאכל כזית מצה, וכתב מפני שהרי הטעם

הוא כדי שישאר טעם מצה בפיו והוא איכא. (א"כ לפי דבריו פשוט כהערת הגרי"ז זצ"ל - דלא היינו צריכים לתנאי, וביותר שאין כלל שום ענין). ואולם צ"ע לענין הא דב' מקומות, והרי בנדון הרדב"ז הוא שעושה סדר לאחרי אשר משמע בפשטות שזה במקום אחר, אך אפשר לומר שאיירי שהאחר נמצא כאן במקום הראשון, מ"מ הרי כבר איירי אחר ברכת המזון, וא"כ מוכח דלא ס"ל כהא דהחיי אדם לענין ב' פעמים אפיקומן. (-ועיי'ן באג"מ שכתב סברא שכמה שאוכל הוי כאכילה אחת, אך כתב זאת רק לענין לפני בהמ"ז ועוד לפני שאמר הב לן ונברך). - ואולם בסימן תפ"ד איתא שגומר הכל בביתו, ועיי"ש במשנ"ב ס"ק ב' שאוכל ג"כ אפיקומן, ואח"כ בשאר בתי כתב בשו"ע שלא יאכל כלום, וכתב במשנ"ב ס"ק ו' משום איסור אכילה אחר אפיקומן, ולכאורה קאי על "ירקי ומצה" אשר בשו"ע משמע שגם על המצה יש קפי"ד משום אכילה בתר אפיקומן, והיינו שאולי הוי כבר כמצת רשות לדידה, ואם המכוון רק בשביל הירק א"כ עכ"פ משמע דלא כרדב"ז, דהרי הו"ל למימר שאם יאכל הירקי והמצה שיהא מותר, ואולם אכתי אין להוכיח כחיי אדם שיש איסור באכילה ב' פעמים אפיקומן, דהרי בשו"ע איירי במקום אחר א"כ הוי ממש בב' מקומות, וא"כ **יהא מוכח מכאן שאע"ג דהמחבר בסימן תע"ח לא הזכיר להא דב' מקומות, מ"מ מכאן חזינן דס"ל כן**. - ולפ"ז יתכן דאין הכרח כחיי אדם, וג"כ אין הכרח שבמצה ג"כ יש איסור משום מצת רשות, אלא כיון שא"א לאכול עוד מצה משום ב' מקומות ע"כ כבר א"א לאכול ירק, דהרי יצא שישאר טעם ירק ולא יוכל לסיים בטעם מצה. - אך א"כ יש קצור דברים במשנ"ב, דמפשטות דבריו משמע כאילו הטעם שכתב קאי הן על ירקי והן על מצה, והיינו רק משום הא דאסור לטעום, אך הרי ציי'ן לסימן תע"ח, א"כ יתכן שנתכוין לב' הדינים דשם, הן איסור טעימה לשאר דבה, והן איסור דב' מקומות, וקיצר וסיים שיובן זאת⁴.

שינה באכילת אפיקומן לדעת רש"י ורשב"ם

עיי'ן **פמ"ג** סימן תע"ח במ"ז שכנראה נסתפק אם לרש"י ורשב"ם [פסחים ק"ט ע"ב - דאפיקומן הוא מצת מצוה] שכזית באחרונה לשם חובה, א"כ אינו משום זכר לפסח, א"כ ליכא בזה דין ב' מקומות (אלא רק אין מפטירין וכו', ומסתמא משום טעם מצה בפיו כדן עצמי), ובא"א ס"ק ג' נטה שגם לדידהו יש ענין דב' מקומות, וא"כ צ"ע דא"כ וכי יהא דין ב' מקומות בדין ישנו באמצע אפיקומן, וכגון שאכל רק חצי זית וישן אם ימשיך, והרי לרשב"ם אם לא אכל יפסיד את כל המצוה של מצה, דהרי במה שאכל בתחילה בסעודה לא יצא יד"ח. ואולם זאת קשיא גם אי לא נימא שרשב"ם יהא דין ב' מקומות, מ"מ אם יפרש שדין שינה הוא באפיקומן הרי צ"ע כנ"ל, ואולי בהכרח שיסבור כתוס' שאין גם דין שינה בזה, וע"כ הא דרבה יהא צורך ליישב כמש"כ המג"מ. - אך שור"ב דהרי הרשב"ם [ק"כ ע"א ד"ה ישנן] כתב דה"ה במצה, ועל דבריו שם קיימו דברי הפמ"ג בא"א ס"ק ג' ללמוד דס"ל שגם במצה יש דין ב' מקומות עיי"ש.

דברי הפמ"ג דדין שינה משום ב' מקומות

מדברי הפמ"ג בא"א ס"ק ד' בסופו משמע שהטעם של שינה מדין ב' מקומות, הוא שלא ישכח ויבוא לאכול בב' מקומות, ויתכן דאין כונתו שע"י שאחר שינה דומה לב' מקומות, ואם יותר לו לאכול בזה ישכח וישוה לזה גם ב' מקומות ממש, אלא כנראה הטעם דאדם אחר שישן שוכח מה שהיה קודם, וישכח שכבר אכל כאן ויחזור לאכול, ושמה יאכל במקום שני ועיי"ז יצא שאכל בשני מקומות (דאי לא"ה לא הו"ל למימר טעם שכחה, אלא שלא יטעה להשוות ב' מקומות לזה).

בכונת השו"ע שכתב מי שישן תוך הסעודה

עיי"ש בא"א ס"ק ה' שכתב לפרש גם כונת המחבר **בתוך הסעודה** היינו **משהתחיל אפיקומן**, - גם בפר"ח משמע כן, שבתחילה כתב ע"ד הרמ"א שכן גם הפירוש במחבר, ומש"כ אח"כ שהמחבר נמשך אחר הרמב"ם לא חזר ממש"כ קודם לזה, אלא אדרבה מיישב שמה שנקט לשון זה משום שהעתיק לשון הרמב"ם, ולהרמב"ם את"ש משום דמייירי גם לענין הפסח. - אך צ"ע דהא אוכל בתחילה לקרבן חגיגה, וא"כ אכתי לא את"ש לישנא בתוך הסעודה, אלא הו"ל למימר תוך אכילת בשר הפסח.

בדעת הפר"ח שמחלק בין ישן או לא - לענין לאכול ע"ד שיאכל פעם ב' אפיקומן

עיי'ן **בפרי חדש סימן תע"ח** - כנראה נקט דלהרמב"ם אין דין ב' מקומות במצה - וכמש"כ לעיל [באות ד']. - עיי"ש שכתב (וכנראה אליבא דהרמב"ם, ואולם אולי דין זה הוא לדינא לכו"ע) שבלי שינה עדיין לא סילק עצמו מלאכול⁵, וע"כ אפילו אם אכל אפיקומן יכול לאכול כל מה שרוצה כל שחזור ואוכל אפיקומן. (א"כ משמע דס"ל כרדב"ז ולא כחיי אדם, זולת שנוקים דברי החיי אדם אחר שאמר הב לן ונברך וכמש"כ באגרו"מ שם - ואולי עכ"פ לפני שאמר הב לן ונברך אפשר להקל ממ"מ, או שגם החיי אדם לא נתכוין לזה, או שנימא דלמא לא ראה דברי הפר"ח ורדב"ז, דהרי כתב ונ"ל ולא הזכיר מדבריהם כלל).

וסיים הפרי חדש אבל אם ישן הרי סילק עצמו מלאכול, ואף אי בעי לאכול מידי ולאכול אפיקומן אחריו אינו רשאי, וסיים "כ"כ המ"מ". והיינו ממש"כ שלדידן שאין מפטירין וכו', ה"ה דלאחר אכילת מצה אם ישן **כבר סלק סעודתו**, ואינו רשאי לאכול דברים אחרים ולחזור ולאכול מצה בסוף - ואשר משמע שאם לא ישן יכול לחזור ולאכול דברים אחרים אע"ג שכבר אכל

משום שאין לאכול אחר האפיקומן, ודגם האפיקומן אסור לאכול בב' מקומות.

5. אולי בהב לן ונברך הוי סילוק - ועיי'ן אגרו"מ חו"ח ח"ב סימן ס"ז - כי יתכן שאין כונת הפר"ח רק לשינה, אלא רבותא דשינה הוי הפסק אפילו תוך הסעודה, וכש"כ עיי" ברכת המזון או הב לן ונברך דהוי סילוק להדיא.

4. **עכ"פ** לפי מש"כ כאן יתכן שאין להכריח דהרדב"ז דלא כשו"ע, אלא כשו"ע בב' מקומות, והרדב"ז איירי בנשאר במקומו הראשון ושם נודמן לו להוציא למי שאינו יודע - ועיי'ן משנ"ב סימן [תפ"ד שעה"צ ס"ק ד'] שכתב להדיא דהוא לא יוכל לאכול כדי להצטרף

3. נכתב בראשי פרקים.

אפיקומן, ויחזור ויאכל מצה בסוף. (ובזה מתבאר במה שתלה זה בדין אין מפטירין וכו', דאילו אם מפטירין א"כ אפילו אחר שינה יכול לחזור ולאכול דברים אחרים ואפילו בלי מצה בסוף, אבל כיון שאין מפטירין אסור בזה אפילו אם יחזור ויאכל מצה בסוף). - וצ"ע הטעם בזה, ואולי כנ"ל שבזה היה המצה כמצת רשות, ולא כמסיים בטעם של מצת מצוה, או שנימא כחיי אדם וכנ"ל שמה שהפ"ח התיר זה בלי הבן ונברך וכלי שינה, ובהו יתכן דחיי אדם מודה, אבל אחר שינה האיסור של המצה בסוף הוא משום אכילת ב' פעמים אפיקומן, וממילא א"א לאכול דברים אחרים משום אין מפטירין. (וכנ"ל בשם האגר"מ דדין החיי אדם יא באחר שאמר הבן לך ונברך - אך צ"ע מקיצו סתימת לשון החיי אדם).

ואולם אי נימא כחיי אדם, א"כ אולי יא בהכרח שיש דין ב' מקומות, והרי הפ"ח משמע שאזיל כעת אליבא דרמב"ם, ודלרמב"ם אין דין ב' מקומות במצה, א"כ ע"כ נצטרך לומר כנ"ל משום **דהוי כמצת רשות**. (ואולי גם החיי אדם לא נתכוין ללמוד דבר זה מהא דב' מקומות, אלא דאסור לאכול ב' פעמים, דפעם השני לא עדיפא המצה מדברים אחרים, דאז היא של רשות, והוי ג"כ כלא נשאר טעם מצת מצוה בפיו. ולכאורה יותר מסתבר שכונתו כעין ב' מקומות, דהא דברי החיי אדם הם בכלל ק"ל סוף סעיף י"ג, ואח"כ בסוף סעיף י"ד כתב לדינים של ב' מקומות ב' שלחנות ודין שינה - א"כ לכאורה מסתבר שגם מש"כ בסעיף י"ג נתכוין ללמוד זה מדין שינה.

- ואולם לענין טעם הדבר, לכאורה בשלמא אם שינה מטעם סילוק - כהפ"ח, אפשר לומר שגם ב' פעמים אפיקומן אסור, ובוונא של סילוק באמצע (וכמש"כ האגר"מ אליבא דח"א), ועוד יתכן במכל שכן שבזה הו דאי סילוק, ורק דריבואת דשינה הוי ג"כ כסילוק, אבל אי נימא שהחיי אדם אתי עלה משום ב' מקומות הרי צ"ע, דבשלמא שינה יש לה דמיון לב' מקומות דהוי כב' מצבים, אבל למה נימא דסילוק של הבן ונברך הוי כב' מצבים, כי דחוק לומר שגם זה הוי בדמיון של ב' מקומות, ואולי כיון דהוי סילוק א"כ הוי אח"כ כקביעות חדשה ודומה לב' מקומות, ובפרט לפי מש"כ הפמ"ג בא"א סוף סימן תע"ח שכתב לדייק לעיל מדבריו שהטעם הוא **שישכח** שכבר אכל ויחזור לאכול במקום אחר יען שחושב שעדיין לא אכל ועי"ז יצא שאכל בב' מקומות, א"כ הרי בענין הבן ונברך וכדו' לא שייך זאת. - אך אפשר לומר שהחיי אדם לא ס"ל כהפמ"ג בזה, אלא משום דמיון לב' מקומות, ולכן משהו גם לזה. עכ"פ לכאורה לענין ב' פעמים בלי סילוק לרדב"ז, פרי חדש, ויתכן גם לפמ"ג מותר, ולאגר"מ יתכן שגם לחיי אדם מותר).

בכונת הפ"ח באכילת אפיקומן לחוד פעם ב' אחר שישן דלהמג"מ מותר ולהרמב"ם וטור אסור

- **ואח"כ** ולפי"ז יראה שאם רוצה לאכול אפיקומן עוד אחר שהקיץ משנתו רשאי, משמע לכאורה שכונתו שלהמג"מ אסור רק באכילת דברים אחרים על סמך שיאכל כזית מצה בסוף, אבל לאכול מצה גרידא מותר, והיינו שאין בזה כב' מקומות וגם לא כמצת רשות. וצ"ע א"כ למה אסור בדברים אחרים על סמך שיאכל אפיקומן בסוף, דהרי ממ"נ באפיקומן עצמו אין איסור לאכול פעם ב' אפילו עם שינה, ובלי שינה אין איסור לאכול דברים אחרים על סמך כזית מצה בסוף, א"כ מה גרע כאן שהיה שינה לגבי דברים אחרים כשאכל אפיקומן בסוף. ואכן הפ"ח מסיים שמהרמב"ם משמע שגם זה אסור וכהטור, אך צ"ע דקארי לה מאי קארי ליה.

וכנראה ממאי דמיחא זאת שזה **כהטור** משמע דאתי עליה משום ב' מקומות, וחוזר בו ממש"כ בתחילה שלרמב"ם לא אסור בזה, ולפי"ז יא אסור במצה בב' מקומות גם לרמב"ם (והוה שלא הזכיר כן, משום שלא נזכר כן בהדיא בגמ', אך נלמד במש"כ מדין דשינה) - ואך עכ"פ צ"ע במה דכתבתי קודם דממ"נ אם לא סבר עדיין להא דב' מקומות, וגם כנראה לא אתי עלה משום מצת רשות, א"כ למה אסור בדברים אחרים על סמך אכילת אפיקומן בסוף. עוד צ"ע במה שסיים הפ"ח דמ"מ מסתברא שאם עדיין לא אכל כזית אפיקומן שיאכל עוד כזית, משמע שעדיין לא אכל כלל, ומשמע שצריך להכריע להקל, והרי לכאורה מתחילת דבריו לא חלק ע"ד הרמ"א שפסק דלא כמהר"ל, ואדרבה נטה לפרש כן גם בכונת המחבר, ומש"כ הרמב"ם תוך הסעודה הוא בגלל פסח, א"כ למה הוצרך שם לומר ומ"מ מסתברא, וכי עוד היה לו מקום ספק לסבור כמהר"ל שכעת הוצרך להכריע דלא כותיה, ועוד הרי משמע שזה שייך למש"כ קודם, ואין זה שייך לזה.

והנה עיין עוד בפ"ח סימן תפ"ד שכתב שמדברי רב כהן צדק וב"י משמע לאסור לאכול ב' סעודות בליל פסח, ואפילו אם יניח מלאכול אפיקומן עד סוף סעודה ב', והשיג והזכיר למש"כ לעיל בסימן תע"ח דמותר אפילו אם אכל כבר אפיקומן ע"י שיאכל שוב, ושכ"כ **הכנה"ג** בשם **הרדב"ז** בשם **בעל הדברות**, ואולם ע"ז כתב שאם הב"י היה איירי באופן זה היה מחריש, משום דאפיקומן זכר לפסח ומחוי **כאכול ב' פסחים**, ואין נמנים **על ב' פסחים**. - לא השוה לב' מקומות אלא סברא חדשה שדומה לב' פסחים, ויתכן לשיטתו לעיל שס"ל שלרמב"ם אין דין ב' מקומות במצה, וכנראה דס"ל שכן גם למחבר - מדהשמיט דין ב' מקומות בסימן תע"ח, וע"כ כתב לחדש שלב"י כאן יא האיסור משום ב' פסחים, וא"כ אולי כבר אפשר לומר שגם לחיי אדם אין צריך לומר שיליף לזה מדין ב' מקומות (אע"ג שפסק לאיסור גם בזה), אלא דבהו אתינן עלה משום ב' פסחים (והידוש דב' מקומות הוא אפילו בלי היסח דעת, שלא היה בזה משום ב' פסחים, ומ"מ אסור משום ב' מקומות). - וסיים דמ"מ קשיא על רב כ"צ וב"י בגוונא שאוכל רק בסוף סעודה ב'. - ויתכן דהשגתו רק ע"ד **הב"י**, אבל **בשו"ע** את"ש משום דאירי באכל כבר הכל בביתו ע"כ אסור לו שוב לאכול, ואולי הקושיא גם על השו"ע

דלא הו"ל למימר שיאכל הכל בביתו אלא שישאיר את האפיקומן לסוף סעודה ב'.

וע"ע בפ"ח סימן תע"ט במש"כ בד"ה כתב, ע"ד ה"ב, וכתב דהרב כהן צדק והב"י בסימן תפ"ד ס"ל לאיסור לאכול ב' סעודות בליל פסח, ואפילו אם מניח את האפיקומן לבסוף, ולכאורה היה אפשר להסביר שטה כזאת עפי"ד מהר"ל שגם בישן תוך הסעודה הוי כב' מקומות, א"כ ס"ל שדין ב' מקומות הוא על **הסעודה**, א"כ ה"ה שאסור לאכול את הסעודה בב' מקומות ממש, ואת"ש לשיע למש"כ לעיל שאפשר לומר שדעת הב"י כמהר"ל, ואולם הפ"ח בסימן תע"ח ס"ל שגם בדעת המחבר נפרש כרמ"א שהאיסור הוא רק **בתוך** אכילת אפיקומן. - וצ"ע למה, דממ"נ אם כבר ס"ל שלב"י יש איסור של ב' סעודות, למה לא נפרש שיש על זה ג"כ דין של ב' מקומות, הן ב' מקומות ממש והן בענין שינה, אך כנראה כנ"ל משום דלא כתב להדיא כן בב' מקומות ממש ע"כ ס"ל רק לענין ב' סעודות. וצ"ע דאם כן הרי כבר אפשר לומר גם בהסבר דין **שינה** שע"ז נעשה כב' סעודות דומה לב' פסחים (היינו לא לב' מקומות אלא לב' פסחים) - ולא נצטרך לומר כנ"ל דוקא משום **טעם מצה** אלא משום ב' פסחים. - אך אכתי צ"ע, דהרי אחר שינה לאכול לאפיקומן גרידא פעם ב' לא רצה לאסור, ואולם למש"כ אח"כ שאפשר לומר שלרמב"ם אסור זה **כלטור**, ודייקנו למעלה דחוזר בו, והטעם דדמיה לב' מקומות, אזי לפי מש"כ כאן היה אפשר לומר שאמנם ס"ל כטור, אך לא מטעמיה אלא דדמיה לב' פסחים (וכבר לא נצטרך לומר שלרמב"ם אסור גם בב' מקומות), - ואי נימא כן אזי את"ש מה ששייך להכריע שאם לא אכל אפיקומן שיאכל כעת, והיינו משום דמש"כ כעת שהרמב"ם כטור הוא עוד יותר מהטור והיינו דהטעם משום ב' פסחים ואפילו לתוך הסעודה ממש אסור וכהא דב"י בסימן תפ"ד, וא"כ היה יוצא שבישן תוך הסעודה שכבר יאסר לאכול את האפיקומן, ע"כ סיים דזאת אפשר להכריע שאם לא אכל את האפיקומן שיאכל כעת. - ורק אכתי צ"ע לענין מאי דקארי ליה וכנ"ל. - ואולי יש ט"ס וצ"ל ולפי זה יראה וכו' **אינו רשאי**, אך לא משמע כן שהרי משמע שכאן כתב דרשאי, וע"ז סיים דמיהו מדברי הרמב"ם משמע שאינו רשאי. זולת שכונתו כאן דודאי באכל אפיקומן אסור לו לאכול אחר שינה, הן לשאר דברים עם אפיקומן שני והן לאפיקומן שני גרידא, ורק נתכוין שלפי"ז עכ"פ מותר לאכול אפיקומן אחר שהקיץ אם עוד לא אכל, והיינו משום דמתחילה אול בשיטת רמ"א דלא כמהר"ל, ורק דקשיא לישנא שכתב לאכול אפיקומן **עוד**. זולת שהמכוון כאילו כתב שאם רוצה **עוד** לאכול וכו', שהמכוון שעוד יכול לקיים המצוה, ואולם צ"ע במש"כ **רשאי** שהו"ל למימר **חייב**, ואולי כיון שמיירי בענין איסור כתב רשאי וממילא משתמע **דחייב**, אך אכתי קשה דאם כעת הנדון לענין שינה באמצע סעודה לפני אכילת אפיקומן, לא הו"ל לייחס זאת שס"ל **כטור**, דהא בדרכי משה דייק דהטור לא ס"ל כמהר"ל.

בדעת הרמב"ם באכילת אפיקומן פעם ב' ובאכילה אחר שינה

עיין ב"מעשה רקח" על הרמב"ם פ"ו ה"א שכתב לדייק מלשון הרמב"ם "ופוסק", שבא לרמוז שאסור לחזור ולאכול על דעת לחזור ולאכול אפיקומן פעם שני, והשיג ע"ד כנה"ג בשם הרדב"ז, וסיים להשיג שאם יסמוך על אכילה שני' דלמא לא יוכל לאכול ויצא שעבר איסור.

ועי"ש בפרק ח' ה"ד שכתב לפרש שלהרמב"ם אסור אפילו אחר תחילת האכילה מדלא חילק, וסיים להוכיח כן מסופ"ח דקרבן פסח שכתב אפילו בתחילת הלילה. ולכאורה היה אפשר לומר דבשלמא במצה כבר אכל מצה, אבל בפסח אם אכל רק חגיגה איזו התחלה יש כאן לגבי פסח (זולת כשנימא משום שמירה והיסח הדעת - למש"כ בצפנת פענח ושירי קרבן) - ועכ"פ להמעשה רקח יוצא שדעת הרמב"ם כמהר"ל.

עיין מורמי שדה דף קי"ט שנחית לבאר החילוקים בין תוס' להרמב"ם, ודאם אסור ע"י שינה אפילו באמצע אכילתו.

אם שייך אין מפטירין בשאר אכילת קדשים

עיין בחקרי לב חאו"ח סימן צ"א מש"כ לחקור אם בכל אכילת קדשים, בשר קדשים, או שירי מנחות - ונאכלים על השובע, אם אסור לאכול שום דבר אחר אכילת קדשים, ועי"ש שנחית לחלק בין הטעמים בזה. ועי"ש מש"כ אליבא דרשב"ם - תוס' - ורמב"ן (ושקיל וטרי בטעמי התוס' לענין נאכל על השובע, אם משום שבירת עצם אם משום שלא יצא משלחו רבו רעב).

לחוש שלא יאחז כנראה שאכל על השובע

במלחמות - בענין איסור שתייה אחר ד' כוסות שלא יאחז מוסף על ד' כוסות, ונראה כמו שמתחיל בסדר אחר ורוצה לאכול פסח מצה ומרור, ואין נמנין על שני פסחים כאחד, ועוד שא"כ לא היה פסח ראשון נאכל על השובע וכן במצה לפיכך וכו'. - כנראה מש"כ אח"כ ועוד וכו' וכן במצה, היינו שע"י שחושבים שמתכוון לאכול עוד הרי יחדשוהו שכל מה שאכל בעבר הן פסח והן מצה היה שלא על השובע.

להר"ן דאין מפטירין משום שכחה איך נפרש דאין לאכול אחר שישן

לכאורה לפי טעמו של הר"ן - שמא ישכח (ומש"כ הפמ"ג בא"א ס"ק ד' בסופן) ג"כ כונתו כנראה למש"כ הר"ן ולא לענין שינה, אזי היה אפשר לומר ה"ה לגבי **שינה**, וכעין הסברא שכתבתי לעיל [שישכח ויבוא לאכול בב' מקומות]

מקומות - מחמת שאינו זוכר שאכל כבר]. אך חתני ר' אליהו יהודה רוזנטל הי"ו העיר דבשלמא שם יש טעם אחר שמשכחו, אך כאן גם אחרי השינה יש לו את טעם הפסח. אך אולי אפשר לומר ע"פ מש"כ בגמ' נדה ס"ב ע"א דבישן יש לו רוק תפל, וכפירש"י שהשינה ממורתו, ע"כ כבר לא זוכר טוב.

ישוב התנאי של האבנ"ז לשיטה שחצות הוא משום סייג

לכאורה אפשר לומר לענין התנאי של האבני נוה, דאליבא דהשיטה שמה"ת כל הלילה ומדברנן רק עד חצות, א"כ אי נסבור משום "טעם מצה בפיו" א"כ יתכן לדון כנ"ל, דאם חו"ל ביטלו האפשרות לצאת המצוה בכל הלילה, אזי גם לא תיקנו לדין טעם מצה בפיו לכל הלילה, אבל אי הטעם משום "זכר לפסח", ובפסח הרי שייך שבירת עצם, וגם אחרי שתיקנו שיאה רק עד חצות מ"מ שייך לגזור שיאכל לפני חצות, ואין כאן דמיון למ"ד עד עלות השחר אשר שם לא גזרו אחר עמוד השחר אטו שמא יאכל ברעבון לפני עמוד השחר, דשם כבר לא הוי כלל זמן פסח, אבל כאן שהוי זמן פסח שייך לגזור בזמן זה שלא יאכל בו שאר דברים אטו שיאכל הפסח ברעבון לפני חצות.

בדברי הירושלמי דיחנו הוא משום היסח הדעת

אולי אפשר לומר פירוש חדש בכונת הירושלמי דהיסח הדעת היינו כמו שנתבאר לעיל אליבא דפ"ח ומו"מ - והיינו היסח דעת שנראה כאכילה חדשה - והמסקנא ג"כ משום היסח הדעת.

לטעם הר"ן י"ל דאין לאכול אפיקומן ב' פעמים

לענין נידון החק יעקב וא"ר אם יחזור ויאכל - לכאורה לפי טעם הר"ן של "שמא ישכח" א"כ שייך לומר שאדברה לא יחזור ויאכל, שהרי אם נחית לאכול יש עיקר החשש של שמא יאכל בב' מקומות. - דוכי לכל א' שמורין לו לחזור ולאכול יודע שעיקר הטעם של חשש שכחה, והרי הוא באמת יאחז במצב של שכחה, ובגללו הוא שבאמת יבא לאכול, וע"י שכחתו יאכל במקום אחר.

אכילת אפיקומן ב"פ לסברת התוס' והרמב"ן שאין מפטירין משום שבירת עצם

יש מקום לומר שדברי המג"מ רדב"ז ופ"ח הם אליבא דרמב"ם שבענין טעם מצה בפיו, א"כ שייך למימר שיחזור ויאכל שאר דברים ואח"כ יאכל שוב אפיקומן, אבל אליבא דטעם של שבירת עצם א"כ אדרבה עי"ז שיחזור ויאכל הרי גורם שהפעם הקודמת היתה בתוך הסעודה (ועי"ן ברמב"ן במלחמות שכתב על החשש של מיחוי כב' סדרים, שע"ז נראה שפסח ראשון אכל באמצע), וא"כ ה"ה לענין **המצה** אם היא בגלל זכר לפסח. - וכן את"ש לומר ע"ד החיי אדם שלא לאכול **ב' פעמים אפיקומן**, ושלא יאחז סתירה לדבריו מדברי המג"מ רדב"ז ופ"ח כאשר נימא שדרכו ע"ד הרמ"א ושאמרו במצה אטו פסח, ואע"ג דע"י שאכל כבר שאר דברים כבר נעשה אכילת הפסח כבאמצע, מ"מ ע"י אכילה שניה של הפסח גורם שיותר נעשה מה שאכל קודם כבאמצע, וא"כ יוצא שהן לפי טעם הר"ן והן לפי טעם של שבירת עצם אולי יותר עדיף לא לחזור ולאכול. ולפי"ד "מעשה רוקח" לא יאכל דברים אחרים על סמך אכילת עוד מצה. - אך לכאורה אם אכל אולי יתקן ע"י שיחזור ויאכל מצה.

אכילת אפיקומן אחר היסח הדעת

לסברת היסח דעת יש מקום לומר שברכת המזון יש יותר היסח דעת, ויש מקום לומר שבשינה יש יותר היסח דעת, וברדב"ז איתא אע"ג שכבר ביקר ברכת המזון ומשמע שלא ידע קודם שידמנו לו אח"כ להוציא, וע"כ אי נימא דרדב"ז ומחבר לא פליגי, אזי נצטרך לומר שלא ס"ל שיש היסח דעת בברכת המזון, ורק דעכ"פ בבית אחר גרע משום דמיחוי כב' סעודות, או שנימא משום "שינוי מקום" - אך אם היסח דעת גרידא לא מגרע למה יגרע שנוי מקום שיש לו רק דין של היסח דעת (ובפרט שלא היה גם היסח דעת בפועל, כי ידע לפני ברכת המזון שידוקק להוציא), ואולם אם למחבר אין דין ב' מקומות ויש דין היסח דעת, אזי אם "שינוי מקום" ג"כ דינו כהיסח דעת, אזי הנפק"מ יאחז רק לגוונא שאין שנוי מקום כגון מחדד לחדד לדעת הסוברים שאין זה שינוי מקום, או בגוונא של משלחן לשלחן לכו"ע.

לענין הקושיא שבחגיגה ניבעי אכילה על השובע (עיין ברכת רפאל) - עיין תוס' סוף פרק ערבי פסחים [ק"כ ע"א ד"ה מפטירין] שעמדו בזה, ותיצו לשיטתם דמשום ענין שבירת עצם, ודשם לא שייך זה. - ועי"ש בברכת רפאל מש"כ מהמאירי, וכתב ליישב דכשאוכלים אפילו כמה קרבנות אם יוצא בסוף שבטיעה שפי"ד - וצ"ע בזה.

ואולי אפשר לומר עפי"ד המאירי דכיון שכל מטרת החגיגה כדי שהפסח יאחז לשובע, ע"כ שאני חגיגה זו משאר חגיגות ושאר קרבנות.

ייש"כ מרובה להרה"ג יצחק זאב טוקר שליט"א מכולל "אליבא דהלכתא" רוממה על סיועו המרובה בעריכת מדור זה

סימן תס"ח

בטעם איסור עשיית מלאכה בער"פ לבני חו"ל

סעיף א' במ"ב ס"ק א'. מחצות ולמעלה. הטעם מפני שהוא זמן שחיטת הפסח שכל א' מ' ישראל חייב בו ויום שמביאין קרבן הוא כיו"ט.

ואף לדריים בחו"ל כיון שהוא יו"ט לרוב ישראל המקריבים בו פסח - הגר"ז ס"א.

נטילת הצפרנים ער"פ אחר חצות

מ"ב ס"ק ה'. ונטילת צפרנים אם שכח לטול אותם קודם חצות יש להקל אפילו ע"י עצמו או ע"י אחר בחנם.

עיון שדי חמד מערכת אבלות אות ס"ד מש"כ בענין היתר לאבל לטול צפרנים ע"י אחר משום חשש חמץ בלוע, ואף באוכל במזלג לא יבצר מלאכול איזה דבר בידו. ע"ש.

עשיית מלאכה ער"פ כשחל פסח במוצ"ש

בה"ל ד"ה מחצות ולמעלה. ורש"י פירש עוד טעם כדי שלא יהא טרוד במלאכה וישכח ביעור חמץ וכו' ותיקון מצה לצורך הלילה וכו', ולפי טעם זה אפילו כשחל פסח במוצ"ש ג"כ יש ליהדר שלא לעשות מלאכה מחצות.

עיון שעת"ס סוף סימן תמ"ד מש"כ בענין זה [דבשו"ת חיים שאל מסתפק בזה, וכתב בדברות מהר"ל כתב שהרצאה להחמיר יחמיר, והשכנה"ג כתב שלא ראה נזהרים בזה, וכן במחזיק ברכה כתב להיתר] - ועיון חק ישראל [-להגר"י וועלץ זצ"ל דין י"ז ובהערות באות מ"ד שמביא דברי האחרונים בזה, ומסיים מספר שער המפקד דבעיה"ק ירושלם כל הבעה"ב עושים מלאכתם].

תיקון כליו בער"פ אחר חצות

סעיף ב' מ"ב ס"ק ח'. מתקן הוא כליו ליו"ט. ר"ל כלי ישן שנתקלקל קצת.

עיון שו"ע הגר"ז ס"ז [שפי' כן] - וג"כ כתב שם להתיר במלאכת אומן.

תיקון כלים לעצמו בער"פ מעשה אומן - ותפירה מחדש במעשה הדיוט

מ"ב ס"ק ח'. מתקן הוא כליו ליו"ט וכו'. וכתבו האחרונים דאפילו מעשה אומן מותר בזה.

- **ועיון** ביאור הגר"א סימן רנ"א סעיף ב' ד"ה לתקן [דעל הדין דמותר לתקן בגדיו וכליו בער"פ כל היום לצורך שבת, מצוין דאף בחוה"מ הדיוט תופר כדרכו], ובה"ל ד"ה לתקן [שמדייק בדעתו דאף בער"פ מותר רק מעשה הדיוט] - וע"ע שם בביאור הגר"א ד"ה ומספתרין [דער"פ אחר חצות שוה באיסור מלאכה ער"פ מן המנחה ולמעלה] - וא"כ אם להגר"א בער"פ מותר רק תיקון מלאכה הדיוט, כל שכן דבערב פסח מותר רק תיקון ומלאכה הדיוט, אלא שלהגר"א גם תופר מחדש אם תופר רק **מלאכה הדיוט** מותר אפילו בערב פסח, כיון דאפילו בחול המועד מותר בזה כמש"כ בסימן תקמ"א ס"ה.

תיקון כלים בשכר בער"פ אחר חצות

מ"ב ס"ק ח'. וכתבו האחרונים דאפילו מעשה אומן מותר בזה. **ובשעה"צ ס"ק י'.** והגר"ז כתב דאם הוא בשכר אפילו מעשה הדיוט ולצורך המועד אסור, ולפי מה שמבואר בסימן תקמ"ב בשע"ת בשם הנוב"י דבזה אפילו בחוה"מ מותר, כש"כ שיש להקל בזה בער"פ אחר חצות.

עיון לקמן סימן תקמ"א סעיף ה' בה"ל ד"ה אלא שכתב להקשות ע"ד הנוב"י.

כתיבת ד"ת ער"פ אחר חצות

מ"ב ס"ק ט'. לעצמו דרך לימודו. דכיון שדרך לימודו ולעצמו הוא כותב אינה נראית כמלאכה גמורה.

וה"ה צורך מצות כתיבת ד"ת שיהא לו לזכרון - הגר"ז ס"ח (וכנראה המכוון אע"ג שאינו בגדר דבר האבד).

בנים שאבותיהם נהגו לאיסור במלאכה ער"פ קודם חצות

סעיף ג' מ"ב ס"ק י"א. ואפילו בניהם אחריהם עד סוף כל הדורות אין רשאי לעשות משום אל תיטוש תורת אמן.

בניהם אחריהם וכו' - **הדריים בעיר הזאת** - הגר"ז ס"ט. (-כנראה המכוון דאם קבעו עצמם בעיר אחרת שנוהגים היתר מותרים, דלא עדיפי מאבותיהם עצמם שאם היו יוצאים לעיר שמקילים - בבקיעות, היו ניתרים).

ועיון שו"ע הגר"ז סעיף ט"ז-י"ז מש"כ בענין ליל י"ד עד הנץ החמה [-דתלוי אם נהגו כן ג"כ או שעכ"פ היה בדעתם לנהוג כן לעולם].

ההולך ממקום שאין עושין למקום שעושין מלאכה ער"פ עד חצות

סעיף ד' מ"ב ס"ק י"ד. דאם דעתו להשתקע שם נפקע ממנו חומרת מקום שיצא משם משבא למקום החדש. **ובשעה"צ ס"ק ט"ז.** היינו לתוך תחומנו.

עיון שו"ע הגר"ז סעיף י"ב.

ההולך ממקום שעושים למקום שאין עושים

מ"ב ס"ק ט"ו. לא יעשה וכו'. ומיירי כשדעתו לחזור למקומו, דאי אין דעתו לחזור אפילו במדבר אסור.

היינו אחר שכבר הגיע לתחומה ושוב יצא למדבר וכדלעיל ס"ק י"ג.

מנהג שיש בו צד איסור

מ"ב ס"ק כ"ג. ודוקא אם הדבר הזה אינו אסור מעיקר הדין אלא שנהגו לאיסור.

עיון לקמן סימן תק"צ סוף סעיף י"ז בבה"ל ד"ה ואין.

ההולך ממקום שהמנהג בו להחמיר למקום שאין בו מנהג קבוע להקל או להחמיר

בה"ל ד"ה וחומרי מקום. עיון באחרונים שכתבו דלא פקעי מיניה חומרי מקום שיצא משם אלא בדוקא אם למקום שבא שם יש מנהג קבוע להיתר.

עיון שו"ע הגר"ז סעיף ט"ו.

מנהג מקום שנחרבה וחזרה ונתישבה

בה"ל באו"ד. וכתבו עוד בקהילה שנחרבה ונתישבה ע"י אנשים אחרים שנוהגים היו להקל באיזה דבר וכו'.

עיון חק יעקב [ס"ק ט' ד"ה ונשאלת].

פרטי דינים בדיני מנהג

בה"ל באו"ד. ועיון עוד פרטי דינים הרבה בזה בפר"ח ובחיי אדם כלל קכ"ז.

עיון לקמן סימן תק"צ סעיף י"ז בה"ל ד"ה ואין.

להתחיל בשלשה אומניות בער"פ קודם חצות כשא"א לו לגמור בעיו"ט

סעיף ה' בשו"ע. הגה ויש מקילין לומר ששלשה אומניות הנוכרים מתחילין ועושין עד חצות אפילו במקום שנהגו שלא לעשות.

עיון שו"ע הגר"ז סעיף י"ז שכתב "אם יכולין לגמור עד חצות כדי שיוכל ליהנות ממלאכתו במועד" - משמע שאם לא יוכל לגמור לא יעשה מקצתו כיון שלא יוכל ליהנות מזה במועד.

תיקון מנעלים מקורעים בער"פ

מ"ב ס"ק ל"א. אבל לתקן המקורעים ליו"ט לכו"ע שרי להתחיל ולתקן עד חצות [אחרונים].

והיינו כהא דמתקנין מנעלים לעולי גללים במועד [פסחים נ"ה ע"ב], ורק תחילת מלאכה לא ילפינן משם [-ודלא כר"י בר"י שאומר אף הרצענין דילף תחילת מלאכה מסוף מלאכה].

בדעת המחמירים להושיב תרנגולת לכתחלה על ביצים בער"פ

סעיף ז' מ"ב ס"ק ל"ו. מוכח מזה דלהושיב לכתחלה תרנגולת על ביצים בער"פ אסור אחר חצות.

- **או** קודם חצות במקום שנהגו שלא לעשות - שו"ע הגר"ז סעיף י"ט.

הוצאת הזבל מהרפת בער"פ

סעיף ט' בה"ל ד"ה הזבל. ודע דמירושלמי מוכח דמן הרפת בודאי מותר להוציא לאשפה.

עיון שו"ע הגר"ז ס"כ ובצינונים שם אות נ"ג [שציון לירושלמי לענין להתיר גם ברפת גדולה והזבל מעט].

סימן ת"ע

קריאת ויחל בתענית בכורים

סעיף א' מ"ב ס"ק ב'. ואם עשרה בכורים מתפללים ביחד ואחד מהם ש"ץ, כשמחזיר התפלה יאמר ענינו בשומע תפילה כדין תענית יחיד.

עיון לקמן סימן תקס"ו סעיף ב' בבה"ל ד"ה ויש שכתב בשם שער אפרים שאף אם יש עשרה בכורים אין קורין ויחל.

סיום מסכתא לתענית בכורים

סעיף ב' מ"ב ס"ק י'. וכן נוהגין כהיום בכמה מקומות במדינתנו להקל ולאכול אף בסעודת סיום מסכתא.

עיון שו"ת הגרעק"א מכת"י (גסטטנר) סימן ל"ד לענין שלא לכוון לסיים [-נדפס בשו"ת הגרעק"א "המאור" כ"ד או"ח סימן ס"ד].

סימן תע"א

אכילת פת קודם שעה עשירית - אחר חצות

סעיף א' מ"ב ס"ק ב'. משעה עשירית וכו'. היינו מתחילת שעה ד' אחר חצות היום, ואפילו אם התחיל לאכול פוסק כיון שהתחיל באיסור.

ובשעה"צ ס"ק א'. ודעת הר"ן שיש להחמיר מחצות היום ואילך, והעתיקו הרמ"א לקמן בהלכות סוכה, דחווה הפר"ח והגר"א לקמן בהלכות סוכה.

עיון ביאור הגר"א כאן, ועיון בחק יעקב [דכאן לא הביא הרמ"א לדעת הר"ן כיון דלדין אין בזה נפק"מ שאין נוהגין לאכול מצה עשירה כדלעיל ס"ה תמ"ד ס"א].

לאכול מחמשת מיני דגן המבושל במי פירות אחר שעה עשירית

מ"ב ס"ק ג'. אבל מחמשת המינים שמבושל במי פירות אסור דסעי"ד. **ובשעה"צ ס"ק ד'.** ודברי חק יעקב שכתב דרוב פוסקים מסכימים להרא"ש צ"ע.

והגר"ז סעיף ב' כתב כהחק יעקב [שמותר לאכול מעט תבשיל העשוי מחמשת המינים שנתבשלו במי פירות להנוהגים היתר במ"פ].

אכילת ירקות מבושלים ער"פ אחר שעה עשירית

מ"ב ס"ק ד'. או ירקות. בין חי בין מבושל. **ובשעה"צ ס"ק ה'.** חק יעקב ופמ"ג דלא כהרמ"א.

וכ"כ הגר"ז בסעיף ב'.

שיעור יין הרבה שמותר לשתות ער"פ

מ"ב ס"ק ז'. ושתי כוסות של רביעית או רובן יש לחשוב להרבה ושרי. **ובשעה"צ ס"ק ז'.** אף דזה אין ברור (עיון במ"א ונהר שלום) מ"מ וכו'.

ועיון בפמ"ג בא"א [ס"ק ד'].

אכילת מצה בער"פ לקטן שיש בו דעת להבין

מ"ב ס"ק י"ג. שאינו יודע. אבל אם יש בו דעת להבין אין להאכילו מצה. **עיון** לקמן סימן תע"ב בשעה"צ ס"ק ב' במש"כ שם בגליון בשם הגר"ז.

מניעה מאכילת מצה ביו"ט ראשון מן המנחה ולמעלה

מ"ב ס"ק ט"ז. ומן המנחה ולמעלה מן הדין צריך ליהדר בכל יו"ט ראשון מפני שהוא ערב יו"ט שני כמו שכתב המג"א בסימן תקכ"ט ס"ק א'.

ע"ש בבה"ל סימן תקכ"ט שהקשה ע"ד המג"א [דאף שמחמירין לעשותו יו"ט אף דאנן בקיאיין בקביעא דירחא, אבל להחמיר מלאכול ביו"ט ראשון כדי שיאכל בלילה לתיאבון מנין לנו]. - ועיון אגרו"מ או"ח ח"ג סימן ס"ח שכתב שכאן גם למשנ"ב יש להחמיר [כיון דהאיסור הוא מחמת המצה ולא רק מחמת כבוד היום].

לצאת ידי חובת מצה בפירורין שגבלן וחזר ואפאן

מ"ב ס"ק כ'. ומ"מ לצאת בה די מצה בלילה אין כדאי לפי מה שנתבאר לעיל בסימן קס"ח במ"ב ס"ק נ"ט ע"ש. **ובשעה"צ ס"ק י"ז.** ע"ש במ"ב דמבואר שם דבאפוי נמי אין נכון לאכול כ"א בתוך הסעודה.

עיון מש"כ שם בגליון [ע"ד המ"ב שכתב על לחם שפירר וחזר וגיבלן ואח"כ אפאן, נכון שלא יאכלם כ"א בתוך הסעודה - דע"כ קאי היכא שאפה במי ביצים], ואם כנים הדברים מש"כ שם בגליון א"כ כאן יאה קאי על גילוש בביצים, ובגילוש רוב שומן בודאי מברך בורא מיני מזונות, וא"כ כאן אינו יוצא יד"ח, ובגילוש במיעוט שומן לפ"ד הרמ"א שם דאין זה פת הבא בכיסנין א"כ הוי כפת גמור, ולא שייך בזה טעם א' המבואר כאן [-משום מה שנתבאר בסימן קס"ח]. אך אולי טעם ב' דיש מי שאומר דהוי מצה עשירה גם ככה"ג, אולי שייך אפילו לענין מיעוט שומן. - ועיון כאן במג"א וחידושי הגרעק"א.

וצ"ע במאי דמשמע כאן בטעם א' דנמאי דברכתו בורא מיני מזונות אין יוצא יד"ח, הרי לעיל בסימן תס"א ס"ק ט' כתב דגם במאי דכשקבע מברך המוציא בכ"ז יוצא יד"ח - ומש"כ בגליון שם בשם הפמ"ג שיוצא יד"ח בכזית, וא"כ הרי שייך לדון רק משום טעם הב' - וצ"ע.

ר' מנחם שטרנולץ הי"ו העיר למש"כ באבן העזר סימן תס"ח, ואשר לפי דבריו יובנו דברי המשנ"ב שם בסימן קס"ח.

אכילת מצה מבושלת בערב פסח כאשר יש בהם חתיכות של כזית

מ"ב ס"ק כ'. אבל אם בשלה וכמו שנוהגים במדינתנו לעשות כדורים ממצה שקורין (קניידלך) או מצה מבושלת בכלי ראשון, מותר לאוכלה קודם שעה עשירית. **ובשעה"צ ס"ק י"ט.** ואפילו אינן פירורין רק יש בהם כזית שמברכין עליו המוציא, מ"מ לענין מצה אינו יוצא בה משום דבעינן טעם מצה.

עיון לעיל סימן תמ"ד בשעה"צ ס"ק א' ומש"כ שם בגליון. - ועיון כאן בהגהות חכמת שלמה [דאם יש בחתיכות כזית אסור לאכול מהם בערב פסח אפילו כשנתבשלו, כיון דכזית לא בעינן תואר לחם א"כ אפשר דיוצאין בה].

קיום לחם משנה לשאר המסובים כשפורס מפה ומקדש

סעיף ג' בשו"ע. אם התחיל לאכול קודם שעה עשירית ומשכה סעודתו עד הלילה דינו כמו בשבת ושאר ימים טובים.

עיון שו"ע הגר"ז סעיף י"ד [שכתב ואח"כ יברך על אכילת מצה על לחם עוני וא"צ לברך המוציא], ועיון [בשו"ע הגר"ז] לקמן סימן תע"ג סעיף כ"ד

[שא"צ ליתן המצות לפני כל המסובין אף שצריך לבצוע על לח"מ, מ"מ כיון שהם יוצאים בברכת המוציא של בעה"ב הם יוצאים ג"כ בלחם משנה של בעה"ב] - וא"כ צ"ע לענין בני ביתו כיון שאין כאן "המוציא" איך יצאו על ידו את דין "לחם משנה", דוחק לומר שברכת על אכילת מצה תועיל לזה.

להסתפר בערב פסח

ברמ"א. ומצוה לרחוץ ולגלח בערב י"ט.

לפי המבואר לעיל סימן תס"ח מ"ב ס"ק ה' [שע"י ישראל אסור אפי' בחנם] ובסעיף ה' [דג' אומניות להשו"ע במקום שנהגו לעשות מתחילין - ולהרמ"א גם במקום שנהגו שלא לעשות מתחילין], א"כ הרמ"א כאן איל לשיטתו לעיל שם סעיף ה', אבל לדעת המחבר שם א"כ במקום שלא נהגו לעשות אין לגלח אפילו קודם חצות (-הערת רנ"ק הי"ו).

להפסיק סעודתו לעריכת הסדר כשהתחיל בהיתר

מ"ב ס"ק כ"א. ור"ל דאף שהתחיל בזמן היתר מ"מ צריך להפסיק, ואינו מותר לאכול רק עד בין השמשות.

עיינ מ"ב סימן רל"ה. ועיין כאן בשו"ע הגר"ז סעיף י"ד [דא"צ להפסיק כשתגיע שעה עשירית, אלא יכול למשוך סעודתו עד הלילה].

ברכת היין על כוס ראשון וברכת המוציא

על המצה כשפורס מפה ומקדש

מ"ב ס"ק כ"א. אכן לפי מנהגו שמברכין על כל כוס וכוס משום דכל כוס וכוס מצוה בפנ"ע ותקנו חז"ל ברכה עליהם, נראה דאפילו בזה צריך לברך על כל כוס וכוס, ולא מיפטר במה שבירך מתחילה על היין בסעודה.

מקור דין זה משו"ע הגר"ז - אך בחק יעקב ריש סימן תע"ד כתב דלפי טעם הרא"ש [דחייב ברכה על כל כוס וכוס] משום הפסק לא שייך בזה, וכתב דגם לפי טעם המג"א אין לברך כאן. - ולכאורה צ"ע על המ"ב שבסימן תע"ד הביא לב' הטעמים, א"כ עכ"פ למה לא חשש כאן לטעם דהפסק וספק ברכות להקל. - דאפילו אי לא ס"ל כהחק יעקב דלכו"ע לא יברך על כוס ראשון, מ"מ הרי לטעם של הפסק לא שייך לברך על קידוש כיון דעדיין לא הפסיק. - ואולי נוקט לדינא כטעם המג"א כדמשמע בבה"ל סימן תע"ג ס"ו ד"ה ואינו שכתב ד"לפ"ד המג"א נדחו דברי הגר"א, וכמג"א כתבו הרבה אחרונים, והגם דיתכן דכונתו שם דמפני טעם המג"א צריך להיות ספק ברכות להקל ולא לברך אחר הכרפס, מ"מ מלשונו הנ"ל משמע דנוטה כטעם המג"א.

ולכאורה לפי הטעם של "הפסק" יתכן דלכוס של קידוש לא יברך דעדיין לא הפסיק בהגדה, אבל לכוס ב' יברך כיון דכבר הפסיק. ולכאורה לפי"ז גם "המוציא" יברך כיון דכבר הפסיק, ולטעם של מצוה לכאורה שייך לומר שג"כ יברך המוציא דהרי גם זה ברכה על מצוה, וכי משום שיש עוד ברכה גרע.

- ועיין לקמן בה"ל שם ומש"כ שם בגליון. - ועיין שו"ע הגר"ז ס"ד הגם שכתב לענין ברכת הכוסות, מ"מ לענין המוציא לא הזכיר.

אכילת מצה עשירה בערב פסח

מ"ב ס"ק כ"א. וכתבו האחרונים דלפי מנהג רמ"א לעיל בסימן תמ"ד דאין נוהגין לאכול מצה עשירה אפילו בער"פ, לא שייך כלל על עיקר דינא דמחבר.

לפי מה שציינ שם הרמ"א לסימן תס"ב סעיף ד' [ששם הטעם משום דחוששים דמי פירות לחד מחמיצים] נראה שזה רק בזמן איסור חמץ, אלא דמ"מ כבר לא שייך ענין דינודם. וכן צ"ל לענין מש"כ כאן בשעה"צ ס"ק כ"ו [דמש"כ באה"ט שתמא דאין מברין האבל בערב פסח, ולא חילק בין קודם זמן מנחה לאחר זמן מנחה משום מנהגו דאין אוכלין מצה עשירה כלל]. - אך שם קשיא כיון דמסיים לענין להברות בלחם חמץ [דבזה אפשר להברות בזמן היתר חמץ], א"כ ה"ה במצה עשירה. ואולי דזה נכלל בזה כיון דהחומרא מחשש חימוץ, והרי מסיים דבבוקר אפשר להברות בחמץ ממש, אך לשונו שם דחוק.

סימן תע"ב

להאכיל לתינוקות מצה קודם ההגדה

סעיף א. בשעה"צ ס"ק ב'. ובינין שמועה להרשב"ץ כתב בזה"ל וממריים להאכילם כדי שלא יישנו, ואתינוקות קאי, ופירוש זה את"ש טפי, ומ"מ אין להאכילם הרבה שאדרבה טפי יש לחוש שישנו ע"ז.

עיינ שו"ע הגר"ז סעיף כ"ג שכתב דאפשר שמצת לחם עוני אסור להאכילם אפילו מעט קודם אמירת ההגדה מטעם שנתבאר בסימן תע"א (ע"ש במ"ב ס"ק י"ג).

הסיבה על הספסל

סעיף ב. מ"ב ס"ק ח'. יסב על הספסל.

כלומר יעשה איזה הסיבה כל שהוא על הספסל להניח בגדו או חפץ אחר - ערוך השלחן סעיף ד'.

חיוב הסיבה כשרבו נותן לו רשות

סעיף ה. מ"ב ס"ק ט"ו. אא"כ יתן לו רבו רשות. ואז מחויב להסב. ובשעה"צ ס"ק כ'. מסקנת פרה"ח.

עיינ שו"ע הגר"ז סעיף י"א.

שתי א' משתי כוסות ראשונות בלא הסיבה

מ"ב ס"ק כ"א. אבל למנהגו שאין שותין שום כוס אפילו בין כוסות ראשונות וכדמבואר בסימן תע"ג ס"ג הוי ליה כנמלק, ואם שותה צריך לברך, והוסיף עוד וכו' דכיון שמברך עליו נראה כמוסיף עוד כוס על הכוסות.

לכאורה היה אפשר לומר דכיון דלא יצא א"כ הוי שתיית כוס הקודם כרשות, א"כ צריך קצת לברך על מה שישתה וכדלעיל בסימן תע"א ס"ק כ"א [דמה שהכוס הוא מצוה הוא מחייב ברכה] (ועיין מש"כ בגליון בה"ל סימן תע"ג ס"ו ד"ה ואינו). - אך זה אינו, דהרי ודאי לא יברך כיון דלראבי"ה יצא וא"כ לא יראה כמוסיף, ע"כ כתב דמ"מ יברך בגלל דהוי כנמלק.

למנהגו שאין שותים בין כוסות ראשונות אם מהני

מה שהיין לפניו לפטור מברכה כשהוור ושותה

מ"ב ס"ק כ"א. ונכון שקודם שמברך על כוס ראשון יהיה בדעתו לחזור ולשתות בין הכוסות הראשונות, ואז אפילו יטעה וישתה כוס ראשון בלי הסיבה יוכל לשתות כוס אחר בהסיבה ובלי ברכה, ולא יהא נראה כמוסיף.

יתכן דכונתו דוקא בדעתו לכך, ולא מהני כשיש יין לפניו על השלחן אשר כתב לקמן בסימן תע"ג ס"ק י"ג דמהני, דהתם קאי אליבא דעיקרא דדינא, אבל לפי מש"כ שם בס"ק י"ד דמנהגו שלא לשתות, א"כ בסתמא גם כשיש יין לפניו אין דעתו לזה, לכן כתב כאן דיהיה דעתו לכך.

אכילת ב' פעמים אפיקומן

מ"ב ס"ק כ"ב. מיהו באפיקומן אם שכח לאכול בהסיבה לא יחזור ויאכלנו דהא אסור לאכול שני פעמים אפיקומן. ובשעה"צ ס"ק ל"ג. ח"א.

ח"א - סימן ק"ל סעיף י"ג.

עיינ לקמן סימן תע"ז מ"ב ס"ק ד' [דבדיעבד אם שכח ואכלו בלא הסיבה א"צ לחזור ולאכול **אם קשה עליו האכילה**], ובשו"ת אג"מ חאו"ח ח"ג סימן ס"ז כתב דשם איירי לפני ברכת המזון ולפני שנטל ידיו ולא אמר הב לן ונברך, וכאן איירי אחר ברהמ"ז או אפילו אחר שנטל ידיו או אמר הב לן ונברך. - ועיין לקמן מ"ב סימן תע"ח ס"ק א' [דבדיעבד אם אכל אחר אפיקומן שום דבר יחזור ויאכל כזית מצה שמורה לשם אפיקומן], ובשעה"צ בשם הא"ד דלא חחק יעקב - ועי"ש בא"ר [שקאי כשאכל פירות] - א"כ לכאורה ה"ה הכא כשאין לפני ברכת המזון עכ"פ לא יגרע מהנידון שאכל פירות אחר האפיקומן. - ואולי שם רמ"א עליה שיאמר בטעם מצה, משא"כ כאן אם יצא הרי אכל ב' פעמים. - ועיין באג"מ שכתב דלפני ברהמ"ז הוי כאוכל כמה זיתים לאפיקומן.

- עיינ לקמן סימן תפ"ד מש"כ בגליון השו"ע בשם שו"ת הרדב"ז, ואשר משמע שלא ס"ל כהח"א - ועיין מש"כ בגליון שעה"צ סימן תע"ח.

מי שאינו יכול לשתות את הד' כוסות

סעיף י. משנ"ב ס"ק ל"ה. מפני שמויקר ר"ל שמצטער בשתייתו וכואב בראשו מזה, ואין בכלל זה כשיפול למשכב מזה.

עיינ שו"ת להורות נתן ח"ב סוף סימן כ"ט שכתב שעכ"פ ישמע הקידוש הגדה וברהמ"ז והלל מפי אחר שיש לו ד' כוסות, ויצא לפי דעת התוס'.

חובת נשים בליל הסדר

סעיף י"ד. מ"ב ס"ק מ"ד. גם הנשים חייבות. דאף שהוא מצוה שהזמן גרמא מ"מ חייבות.

עיינ מעדני שמואל סימן קי"ט ס"ק י' [שמביא מהשד"ח לפוסקים שס"ל דסברא דאף הן היו מאותו הנס לא מהני אלא למצות שהן מדרבנן, ולא למצות שהן מדאורייתא יעו"ש].

גיל חינוך לחייב במצות הסדר

סעיף ט"ו. בשו"ע. תינוקות שהגיע לחינוך מצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו.

עיינ מעדני שמואל סימן קי"ט ס"ק ג' [דבחי"כ כתב כבן ה' או ו' שנים, ושבוש"ע הגר"ז ס"ל משהגיעו לזמן שראוי לחנכם לשמוע הדברים שאומרים על הכוסות].

קטנים בד' כוסות

מ"ב ס"ק מ"ו. מצוה ליתן. אבל אינו מעכב.

עיינ שם [במד"ש] ס"ק ב' מש"כ בשם מסגרת השלחן דבהגיעו לחינוך יש חיוב, ורק בלא הגיעו לחינוך יכול להשקותם בכוסות קטנים.

סימן תע"ג

שינה סדר הברכות בקידוש על הכוס

סעיף א. בשו"ע. ואם חל במו"ש אומר יקנה"ז.

אם הקדים קידוש לברכת היין לא יצא יד"ח, וצריך לחזור ולברך ברכת הקידוש. - הגר"ז סעיף ו'.

כוס של הבדלה למי שלא הבדיל ונזכר קודם שהתחיל ההגדה

מ"ב ס"ק ד'. דאם נזכר קודם שהתחיל ההגדה א"צ להמתין, אלא תיכף מוזג כוס ואומר עליו הבדלה ושותה, אכן זהו רק לדעת המחבר דאין מברכין על כל כוס, אבל לדעת הרמ"א בתע"ד בהג"ה וכמנהגו דמברכין על כל כוס ויצטרך לברך עליו ברכת בפה"ג, א"כ נראה כמוסיף על הכוסות דאסור וכדלעיל בסימן תע"ב ס"ז, א"כ אפשר דאף אם נזכר קודם שהתחיל ההגדה ג"כ אין תקנה עד שישלים ההגדה.

עיינ לקמן סימן תע"ד מ"ב ס"ק ד' [ב' טעמים בזה שלהרמ"א מברכים על כל כוס וכוס, א' כיון דאסור לשתות משהתחיל ההגדה הוי הפסק להצריך ברכה, וטעם ב' כיון דכל חדא וחדא הוי מצוה בפנ"ע] - ולכאורה ב' הטעמים דהתם לא שייכים כאן, דהרי איירי לפני שהתחיל את ההגדה, והכוס הוא כוס של הבדלה ולא כוס של הד' כוסות שהם הוו כל א' מצוה בפנ"ע. ואולי כונתו כיון דנהגין כרמ"א והרי זה בעת שקידוש ושכח להבדיל, אז לא רמ"א אדעתיה בענין הבדלה, וידע שלכוס ב' של הד' כוסות צריך לברך מחדש, א"כ כבר הסיח דעתו מהמשך השתיה על סמך ברכת בורא פה"ג של כוס קידוש, ע"כ גם שנודמן לו א"כ להבדיל כבר צריך לברך כיון שהסיח דעתו, וכיון שצריך לברך שוב נראה כמוסיף על הכוסות.

- אך לכאורה היה אפ"ל בפשטות כמו דכתב לעיל בסימן תע"ב ס"ק כ"א דכיון דאין נהגין דאין שותין בין כוס א' לב', ע"כ יש כאן היסח הדעת וצריך לברך והוי כמוסיף על הכוסות.

- ועיין בשו"ע הגר"ז שכתב כן הן לאחר שהתחיל ההגדה הן לפני שהתחיל משום מוסיף על הכוסות, וקאזיל בשיטת המג"א, וצ"ל לדעתו דגם כוס אחר של מצוה קובע ברכה לעצמו - ועיין מש"כ בזה לקמן סעיף ו' בה"ל ד"ה ואינו בגליון.

שו"ר במש"כ בשעה"צ ס"ק ט"ו, א"כ חזינו דלא ס"ל דכל כוס של מצוה קובע ברכה לעצמו. - ועיין בהגדה של פסח ע"פ תולדות אדם (לבעל הח"א) בסופו בהערות הגרש"כ מוילנא ז"ל במש"כ להסתפק באופן שזכר לאחר שתיית כוס השני.

להבדיל בכוס בפנ"ע לדעת הרמ"א שמברכים על כל כוס

שעה"צ ס"ק י. ומה שכתבתי אח"כ בלשון אפשר [-דאף אם נזכר קודם שהתחיל ההגדה ג"כ אין תקנה עד שישלים ההגדה -] משום דבאופן כזה שנוטל הכוס לשם הבדלה אפשר דברכת הבדלה מוכיח עליו דאינו מכוין להוסיף על הכוסות וכו', ומן הח"י משמע דאף בזה נראה כמוסיף.

עיינ בה"ל ד"ה עד בסופו. - ועכ"פ מדעת הגר"ז שהובאה בבה"ל משמע שס"ל כהח"י.

נזכר שלא הבדיל אחר שמוזג כוס שני קודם שהתחיל בהגדה

מ"ב ס"ק ד'. משמע דאם נזכר קודם שהתחיל ההגדה א"צ להמתין, אלא תיכף מוזג כוס ואומר עליו ברכת הבדלה ושותה וכו'. אבל לדעת הרמ"א בתע"ד בהג"ה וכמנהגו דמברכין על כל כוס ויצטרך לברך עליו בפה"ג, א"כ נראה כמוסיף על הכוסות דאסור וכדלעיל בסימן תע"ב ס"ז, א"כ אפשר דאף אם נזכר קודם שהתחיל ההגדה ג"כ אין תקנה עד שישלים ההגדה.

עיינ בסעיף ג' בה"ל ד"ה הרשות [-שכיון שמוזג את הכוס והכין עצמו לאמירת ההגדה אסור כבר להפסיק באמצע] - וא"כ צ"ל דדיינו כאן הוא באופן שעוד לא מוזג הכוס והכין עצמו לאמירת ההגדה, דאם כבר מוזג וכו' הרי כבר אסור משום דין איסור הפסק בגלל ההגדה - וכן משמע ממש"כ אלא תיכף מוזג כוס וכו' משמע דעדיין לא מוזג כוסו. (-אך אפשר לומר שאיירי שכבר מוזג לכוס ב', ע"כ כתב דימוזג עוד כוס אחר להבדלה).

שו"ר שמש"כ בבה"ל שאסור משמוזג, זהו רק לדעת הר"ן, אבל לדעת הרמב"ן אסור רק משהתחיל בהגדה. וע"ז סיים שם **שהמחבר** פסק **כהרמב"ן**. - ועיין מש"כ שם בגליון שלדין שמוזגים אחר הא לחמא עניא אין נפק"מ בזה דכבר התחיל לפני המוציא.

ברכת פה"ג על כוס של הבדלה כשמבדיל מיד אחר ששתה כוס שני
שעה"צ ס"ק ט"ו. וה"ה אם נזכר מיד לאחר ששתה כוס השני צריך למוזג מיד כוס ג' ויבדיל עליו, ולא יברך עליו בפה"ג אא"כ לא היה דעתו לשתות עוד בתוך הסעודה.

עיינ לקמן במ"ב ס"ק י"ג במש"כ שם בגליון.

נזכר שלא הבדיל אחר אכילת אפיקומן

מ"ב ס"ק ה'. ואם נזכר תוך בהמ"ז שלא הבדיל מברך בהמ"ז והבדלה על כוס אחד.

עיינ שו"ע הגר"ז ס"ז דאם נזכר אחר אכילת אפיקומן דלא יבדיל לפני בהמ"ז, אלא יבדיל על כוס של בהמ"ז.

בדעת הרא"ש שמברך על הכוס בין ב' כוסות הראשונים

בה"ל ד"ה עד. דדינא דמוסיף על הכוסות ע"י ברכה לא נזכר בכל הפוסקים רק בדברי ראבי"ה ומשמעות הטור בסימן תע"ב דלהרא"ש ל"ח כלל לזה בין ב' כוסות הראשונים.

לכאורה יש כאן משמעות בטור [-שלהרא"ש א"צ לברך על כל כוס ולכן אין חילוק אם יברך "שאם אנו חושבין אותו כמוסיף אפילו בלא ברכה נמי"] - אבל בסימן תע"ב לא דן הטור בזה.

אם כשמבדיל בין הכוסות א"צ לחוש למוסיף בין הכוסות

בה"ל באו"ד. ובפרט שאפשר שבוה גם אבי העזרי מודה שההבדלה מוכיח על כוס זה שלא הובא להוסיף על הכוסות.

עיינ שעה"צ ס"ק י'.

לברך על היין ששותה בין הכוסות

סעיף ג'. מ"ב ס"ק י"ג. לפמש"כ הרב לקמן סימן תע"ד בהג"ה דמנהגו לברך ברכה ראשונה על כל כוס וכוס, הא דמותר לשתות בין הכוסות היינו

עין בשו"ת חסד לאברהם (תאומים) תנינא סימן נ"ד מש"כ לחדש שחיוב סיפור יציאת מצרים הוא רק אם יש לו מצה ומרור [וכתב וכו' מדברי שו"ת תה"ד סימן קכ"ה שכתב שם לענין קטן שאם יודע ומבין מה שמספרים לו ביציאת מצרים אין רשאי לאכול מצה ביום כדי שיאכל מצה לתאבון דבעבור זה וכו']. - לכאורה שם שאני שבקטן תלוי בזה דכיון שצ"ל בעבור זה אזי אם אינו מבין מה שמספרים לו אין לו שייכות למצה, ואם מבין לא נותנים לו מצה כדי שיהא לו "חידוש" ונקיים בו מצות סיפור, אבל בגדול שפיר שייך לומר שיש מצות סיפור בכל גוונא, ולכאורה פשוט הדברים היא שיש חיוב סיפור בכל גוונא.

אמירת ההגדה באימה ויראה

מ"ב ס"ק ע"א. וקורא כל ההגדה. ואין לומר בהסיבה רק באימה ויראה [של"ה].

עין בשו"ע הגר"ז סעיף מ"ח שכתב זאת לענין הגדה והלל.

בנושא ונאמר לפניו שירה חדשה

מ"ב ס"ק ע"א. כשיאמר ונאמר לפניו שירה צ"ל ונאמר בניקוד סגול.

בכתר ראש להגר"ח מול"זין צ"ל איתא לומר בחולם, ע"ש אות ק"א.

סימן תע"ד

אכילת ב' הכזיתים של מוציא ושל מצה בבת אחת

סעיף א' בשו"ע. ויאכלם בהסיבה ביחד כזית מכל אחד.

ובחק יעקב ס"ק ה'. ועיין בב"ח וט"ז שהקשו בשם מהר"ל מפראג דאין יאכלם יחד, הא אמרינן בפרק האיש מקדש דכל שאינו בזה אחר זה אפילו בבת אחת אינו, עיין מה שתיירצו בזה. ולע"ד וכו' דוקא התם בקדושין בקידוש שתי אחיות וכו', לכן אף אם קידש בב"א אינה מקודשת, וכה"ל כג הנ"ל דקדושיה התם, משא"כ כאן דמצותן דוקא שניהם יחד ולא לבד ולא זה אחר זה כי כך מצותן, והוא פשוט.

לכאורה בשלמא כורך להלל או ד' מינים מצותן יחד, אבל כאן המצוה רק כזית א', ורק משום הפלוגתא לוקח כזית מכל א'. אלא דלכאורה היה אפשר לומר שמ"מ כעת אוכל את הכל לשם מצוה, וכי אילו לוקח חתיכה שיש בה כמה זיתים האם אין כולה דבר אחד של מצוה, והרי רק בעיני שלא יפחות מכזית - וכל שכן לפי"ד הסוברים אליבא דרמב"ם שכל מה שאוכל בלילה זו היא כמרבבה בקיום המצוה. - ואולי דעת מהר"ל מפראג שרק בכזית הראשון מקיים, ולכן אפילו תימא שאם אוכל חתיכה אחת גדולה מקיים בכולה את המצוה, מ"מ כאן שיש קפידא לכל דיעה על מה שמברך על אכילת מצוה, ומצה זו רוצה לקיים בה ולא בשניה - ולכן אפילו תימא שאין כאן ענין של ביטול דהוי מחצה על מחצה, מ"מ כיון שאינו בזה אחר זה שאילו אכל כזית אחד כבר קיים המצוה ולא שייך מצוה בשניה, א"כ גם כעת שלוקח בבת אחת מ"מ הרי יש כזית אחד שלא רוצה לקיים בו, וזה גורם שלא יצא כלל כיון שלא מבורר איזה רוצה, וכיון שבזה אחר זה לא שייך שעוד יקיים לכן יפקע הקיום גם מבת אחת, ואע"ג שחתיכה אחת של כמה זיתים לא היא חסרון זה שזו אכילה אחת של מצוה, אבל כאן גרע כיון שאינו רוצה לצאת בכזית א' מהם. - ועיין פמ"ג מ"ז ב' שלכאורה כונתו כנ"ל.

כשעובר זמן עיכול משתיית כוס ראשון

במ"ב ס"ק א'. לא ברכה ראשונה. ואע"ג דארבעה כוסות שתקנו רבנן כ"א מצוה בפנ"ע היא, מ"מ כיון דליכא היסח הדעת משתיה שהרי כשברך על כוס א' היה יודע שישתה עוד כוס, הלכך לא בעי לברוכי על כל כוס וכסא.

לענין ברכה אחרונה על כוס ראשון אם לחוש לזמן עיכול - עיין שו"ת מהר"ח או"ז סימן רי"ג (הו"ד בקי לליל הסדר [ס"ק ל"ה]).

ועיין אשל אברהם (בוטשאטש) [דכיון שאין שום צד של ספק היסח הדעת אין בזה חובת ברכה אחרונה].

סימן תע"ה

צירוף השרשים שבמרור לבריה

סעיף א' מ"ב ס"ק י"ב. כזית מרור. ואפילו אכל קלח שלם עם העלין כברייתא לא יצא כל שאין בו כזית [תה"ד]. **ובשעה"צ ס"ק י"ב.** ואפילו למ"ד לעיל סימן ר"י ס"א דדבר חשוב כבריה מברכין ב"א אפילו בדליכא כזית, הכא ליכא בריה אפילו אכלה עם השרשים שהרי אין יוצאין בשרשין (וכדלעיל סימן תע"ג ס"ה), וא"כ אתי שרשים דרשות ומבטלים מרור דמצוה [מחה"ש]. ועיין בח"י רע"א שפקפק בטעם זה.

עיין מחצית השקל, וחידושי הגרעק"א [שהקשה דבמרור ומצה אמרינן דמעט מצה שנכנס במרור מבטל את שיעור המצה, אבל הכא סוף סוף במשהו מרור שלא נתבטל בשרשים יוצא מדין בריה כיון דאוכל כולו]. - ולכאורה היה אפשר לומר לתרץ קושית הגרעק"א, שאע"ג דהשרשים

התחלת סדר ההגדה

סעיף ו' מ"ב ס"ק ס"ב. ויאמר בלשון וכו'. ר"ל מהא לחמא ואילך דהוא התחלת הגדה.

עיין ריש סדר ההגדה ברמב"ם [שמתחיל כן בבהילו וכו' הא לחמא עניא].

עיקר חובת ההגדה

מ"ב ס"ק ס"ד. ולכן החיוב גם על המשרתת שתשב אצל השלחן ותשמע כל ההגדה.

עיין שו"ע הגר"ז סעיף מ"ג שכתב דהחיוב הוא מתחילת עבדים היינו עד ה"ז משובת, ואח"כ מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו עד סוף דרוש פרשת ארמי אובד אבי ואח"כ פסח וכו' מצה וכו' מרור זה וכו' בכל דור ודור וכו' ואותנו הוציא משם וכו' לפיכך וכו' עד ברוך א"י גאל ישראל, **והשאר** הוא מנהג שנהגו כל ישראל מדורות הראשונים.

במנהג בהסרת הקערה קודם מה נשתנה

מ"ב ס"ק ס"ו. וישאל. המצות המוכנות לאכילה למה מסלקין אותם, ויאמר להם שאין רשאין לאכול עד שיספר ביציאת מצרים. **ובשעה"צ ס"ק ע"ח.** עיין בא"ר שהשיג על המג"א סקכ"ה, והעתיקו הפמ"ג, ולכן לא העתקתי דבריו.

עיין חק יעקב ס"ק ל"ג [שהביא דברי המג"א שעכשו לא נהגו להסירם, וכתב דקצת נוהגים לומר שיסיר הקערה אע"פ שאין מסירין] ושו"ע הגר"ז סעיף ל"ח שכתב כהמג"א. - ועיין קונטרס ליל הסדר [ס"ק ל"ד שסיים אבל כמדומה שנהגין אצלנו כהמג"א].

סברא דב' מצות ניהו שמחייב ברכה לכל

א' - בד' כוסות - ובכרפס ומרור

בה"ל ד"ה ואינו מברך אחריו. אבל לפי שיטת הג"ה וכפי מנהגו דמברך אכל כוס וכו' דא"ל לסמוך אברכת כוס ראשון משום דהפסיק בהלולא והגדה, וא"כ א"א לומר דסומכין אנו באכילת מרור אברכת כרפס וכו', זהו תורף דברי הגר"א. ובאמת הרב מג"א נזהר מזה וכתב וכו', וצ"ל דגם כאן י"ל סברא זו דכרפס ומרור ב' מצות ניהו, ולהכי אין אחת פוטרת את חברתה וצ"ע.

צ"ע דמאי שנא מסועד לפני קידוש דאינו מברך בורא פה"ג אע"ג דקידוש הוא מצוה, ודוחק לומר דב' מצות עדיף ממצוה ורשות. ועוד דא"כ למה לעיל בסיומן תע"א ס"ק כ"א כתב דבסועד לפני שהגיע ליל פסח דיברך בורא פה"ג על כוס של קידוש, ומאי שנא כאן מכל שבת הרי גם שם הוי מצות, וכי כיון שלכוס א' יש ב' מצות קידוש וכו' ראשון של ד' כוסות יאה עדיף, והרי גם כאן הוי רשות ומצוה. וזולת דנימא דמש"כ בד' כוסות דיש לברך בכל כוס משום דכל חדא מצוה בפני עצמה, היינו דס"ל דכן היתה התקנה של ד' מצות עם ד' ברכות, ולכן כאן מברך גם כשסועד קודם לרשות, א"כ מנין לנו לומר כן גם בכרפס ומרור דאם אתינן עלה משום סברא דכן היתה התקנה שם, א"כ אולי רק בד' כוסות תקנו כן. וזולת דנימא שמסתבר למילף משם דבכל דוכתי שיש ב' מצות, תקנו שכל א' יאה לה ברכה בפני עצמה. ואולם עיין לעיל מ"ב ס"ק ד' ומש"כ שם בגליון.

ועיין בסיומן תע"א שם מש"כ בגליון בשם החק יעקב שלכאורה מחלק בין רשות ומצוה לבין מצוה ומצוה, וא"כ כיון דבמ"ב סימן תע"א לא כתב כן א"כ מוכח דלא ס"ל כן, וא"כ צ"ל דזו תקנה מיוחדת בד"ן ד' כוסות, א"כ קשיא למה לעיל בס"ק ד' כתב גם לענין כוס של הבדלה (ואם נימא כמש"כ לעיל בגליון שם ניהו, אך מלשון המ"ב משמע דנתכין כפשוטו).

ואם טעם דמצוה קובעת ברכה לעצמה, א"כ למה בקידוש לא נימא כן. - וזולת דבעלמא יש חילוק בין רשות ומצוה לב' מצות, ונוסף בד' כוסות דיש תקנת ברכה ולכן גם אחר רשות צריך לברך, אך צ"ע מנין לנו לומר כן בדעת המג"א דסובר לב' דינים, אולי ס"ל רק לחד מהני.

עיין בר"ן פרק ערבי פסחים (דף כ"ד ע"א מדפי הר"ף) שכתב לענין כוסות דכיון דהם בגדר "נמלך" כמו שכתב שם לענין זוגות, ע"כ קובע ג"כ ברכה אחרת, וא"כ אולי רק בכוסות הוי כן ולא בכרפס ומרור - ואולי ג"כ כדי שלא יהיה זוגות ב' הטיבולים הוי כנמלך. - ועי"ש במלחמות משמע לכאורה איפכא, דכיון דמברך על כל כוס לכן הוי כנמלך שאין בו משום זוגות, ואם כן ה"נ שייך למימר דהווי ב' מצוות.

בטעם שחוטפין את האפיקומן

באר היטב ס"ק י"ט. ועח"י סימן תע"ב ס"ק ב' טעם למנהג שהתינוקות לוקחים האפיקומן.

עיין מעדני שמואל סימן ק"ט אות י"ז שכתב בשם מאורי אור זכר לוינצלו את מצרים.

מצות סיפור למי שאין לו מצה ומרור

סעיף ז' ברמ"א. ויהיה הפת מגולה בשעה שאומר ההגדה.

דוקא אם היה דעתו בשעת ברכה לפטור וכו', או שהיה היין לפניו דממילא נפטר כ"ז שלא חשב בהדיא שלא לשנות.

ולפי המבואר לקמן מ"ב ס"ק י"ד [דמנהגו לזיזתה שלא לשנות בין ראשון לשני] מסתבר דלא מהני בסתמא כשיש יין לפניו. - ועיין לעיל סימן תע"ב מ"ב ס"ק כ"א ומש"כ שם בגליון (ועיין שעה"צ ס"ק י"ח, וא"כ לפי מנהגו אזי לכונ"ע לא מהני ביין לפניו).

נראה כמוסיף על הכוסות כששותה בברכה

קודם הסעודה ותוך הסעודה

מ"ב ס"ק י"ג. דאם אין דעתו לשנות בין הכוסות ואח"כ נמלך לשנות א"כ יצטרך לברך עליהם, וזה אסור שנראה כמוסיף על הכוסות כיון שמברך על כוס זה כמו על שאר ד' כוסות.

עיין שו"ע הגר"ז ס"ב שנראה שאפילו קודם הסעודה לאחר שתיית כוס ב' לא ישתה אם צריך לברך. - ועיין לעיל שעה"צ ס"ק ט"ו ואשר כתב כן גם הגר"ז שם ס"ז - ועי"ש בגליון מש"כ שכנראה מחלק בין הבדלה כדי שלא יטעם כזית מצה בלי הבדלה, לכן לא חושש גם אחר שתיית כוס ב' בנמצא כבר באמצע סעודתו שאין אז חשש למוסיף, אבל בשתייה בעלמא לא ישתה אם צריך לברך, ורק תוך הסעודה לא איכפת לן אפילו אם מברך.

שתיית חמר מדינה בברכה בין כוס א' לב'

מ"ב ס"ק ט"ו. כדי שלא ישתכר. משמע דוקא יין או שאר משקין כה"ג המשכרין, אבל משקה שאין משכר מותר לשנות בין הכוסות.

ואם הוא חמר מדינה ובאופן שצריך לברך לא ישתה. - שו"ע הגר"ז סעי' ג'.

איסור הפסק אחר מזיגת כוס שני

בה"ל ד"ה הרשות. כ"כ הרמב"ן בהשגותיו וכו"ה ר"ן, ומשמע מדבריו עוד יותר דאפילו לא התחיל עדיין בהגדה רק שמוזג הכוס והכין עצמו לאמירת הגדה ג"כ אסור.

לפי המבואר לקמן מ"ב ס"ק ס"ב דמהא לחמא עניא הוי תחילת ההגדה - וכן מבואר ברמב"ם ריש סדר ההגדה, א"כ כיון דמוזג הכוס אחר הא לחמא עניא וכו' הרי כבר התחיל בהגדה (ע"פ הערת רי"ב נ"י). - אולם עיין ברמב"ם דכתב דמוזג הכוס לפני הא לחמא עניא וכו', ואולי גם הרמב"ן ס"ל כן.

תיקון בציון במשנ"ב

סעיף ד' מ"ב ס"ק כ"א. [פמ"א]

נראה דצ"ל פמ"ג (עיין א"א ס"ק ז').

הקלחים שיוצא בהם למרור אם ברכתם שהכל או אדמה

סעיף ה' בשו"ע. ובקלחים יוצאים בין לחים בין יבשים.

צ"ע לענין הברכה אם יברך בזה שהכל אם ע"פ רוב זורקים אותם לאשפה, לפי מש"כ בה"ל לעיל סימן ר"ה סעיף א' ד"ה כשהם (הערת ר' אלי' שוב הי"ן). וצ"ע אם אפשר לומר שכיון שלוקחים אותם **למצוה** הוי חשיבות גדולה שלא ניזיל בתר רוב ענינו. - ואולם יתכן דסברא זו לא מהני לנדון הַסְלָרִי לכרפס אם דרכו לאכול מבושל, דסוף סוף הוי שלא כדרך אכילתו, וא"כ יתכן דאין ברכתו בורא פרי האדמה, אבל כאן שהנידון שום גריעותא של זריקא לאשפה ע"כ שפיר אפ"ל שמה שנלקח למצוה הוי חשיבות שלא נגרר בתר דרכו של חסרון חשיבות.

פירות שנמשלו בהם ישראל

ברמ"א. ועושין חרוסת מפירות שנמשלו בהם ישראל כגון תפוחים תאנים אגוזים רמונים שקדים.

עיין מג"א סימן תס"ז ס"ק ח' מש"כ לענין ענבים [בשם תשו' מהר"ל], ואם יחפוץ אדם לקיים מ"ש בשייר השיירים פתח הסמדר יכול לקיים בענבים [ד"ן], ועי"ש במחצית השקל [פתח הסמדר דקאי על גאולת מצרים].

מרור שתחילתו מתוק

מ"ב ס"ק מ"ב. בחזרת. שהוא זכר לשיעבוד מצרים שהיה תחלתו רך ולבסוף קשה.

עיין חזו"א [סימן קכ"ד לדף ל"ט ע"א שר"ל שאין יוצאים במרור שטעמו מתוק בתחילתו, והכונה בתחילתו מתוק הוא במין החזרת, אבל אין יוצאין בו עד שתפול בו המרירות].

לצאת יד"ח מרור אם אינו ראוי לאכילה

בה"ל ד"ה יקח לענה. והנה ע"ד מ"ש לעיל בענין מרור אם בעיני שתהא ראויה לאכילה, מצאתי כעת בפמ"ג שמסתפק קצת בזה.

עיין פמ"ג אשל אברהם ס"ק ט' [שנסתפק בזה כיון דאכילה כתיב ביה] וס"ק י"ב [שמביא ראיה שאף שאין ראוי לאכילה אלא ע"י הדחק יוצאים בזה], וע"ע סימן תע"ה א"א ס"ק י' [שמוכיח משם דמרור אע"פ שאין ראוי כלל לאכילה יוצא בו יד"ח].

עיין לקמן סעיף י"ב משמע **דקודם הסעודה** גם אחר ששתה כוס ב' אם יברך הוי כמוסיף וכו'. - ואולי רק כאן שהנידון לענין הבדלה שאם ידחה ההבדלה לתוך הסעודה הרי יטעם את הכזית לפני הבדלה, לכן לא חשש להבדיל גם לפני הסעודה, ואע"ג שלעיל לא חייש לאיסור טעימה לענין אכילת כרפס, מ"מ כאן כיון שאפשר כבר להחשיב כ"אמצע" לא רצה להטעים איסור טעימה (-ובפרט שהנידון לענין אכילה ממש של כזית מצה) - אבל לקמן ס"ב לענין סתם שתיה לא רצה להתייר עם ברכה קודם הסעודה גם לאחר שתיית כוס ב', ורק בתוך הסעודה ממש משמע שם שלא אוסר גם בברכה.

1. **ע"ד הגר"ז ס"ז שכתב** וה"ה אם נזכר מיד לאחר ששתה כוס הב' צריך למזוג מיד כוס ג' ויבדיל עליו ולא יברך עליו אא"כ וכו', ואם לא נזכר עד לאחר גמר הסעודה דהיינו לאחר שאכל אפיקומן לא יבדיל על הכוס קודם ברהמ"ז שלא יאה כמוסיף על הכוסות, שחכמים תקנו שני כוסות אחר הסעודה והוא ישתה ג' (**משא"כ באמצע שלא תקנו כלום אין כאן הוספה**).
כתב ע"ז בגליון: **לכאורה** משמע ש"אמצע" נקרא גם לפני הסעודה אחר ששתה כוס ב', דהרי לעיל כתב גם להבדיל לפני הסעודה גם באופן שהסיח דעתו משתיה וצריך לברך בברכה פה"ג, ולא חושש דהוי כמוסיף על הכוסות, - אך

משלימים היינו רק משום דעכ"פ ממה ששייך לאכילה של מצוה אוכל הכל, אבל כשחלק מן השייך לאכילה של מצוה מתבטל מהיותו מרור, גרע מן השורש עצמו אשר לא עומד למצוה, ולא סגי במה שנשאר רק קצת מרירות דבעינן עכ"פ שיטעום כל המרירות אשר היה פה השייכת לקיום המצוה.

אך לכאורה זה אינו, דבעוף טמא הגם דבאכילה יתכן שקצת מן בשר העוף מתבטל בעצמות, האם נימא שלא אכל הכל מה ששייך לאכול, אלא נימא דאפילו אם יתבטל קצת מ"מ לא גרע מאילו היה יותר עצמות מתחילה ופחות מעט מן הבשר.

והנה לכאורה הרי היה אפשר לומר שכונת המג"א משום דרק מה ששייך למצוה משלים לבריה, ולא מה שלא שייך כשרשים - אלא שהגרעק"א סותר מלומר כן דהרי עצמות שאינן בכלל איסור אבר מן החי מצטרפים לצפור. ולכאורה היה אפשר לומר לולא דב"ק, דעצמות כיון שאינם ראויים לאכילה הו' כטפלים לצפור ולכן משלימים, אבל כשיש חלק שראוי לאכילה ואינם בכלל המצוה גרועים הם מעצמות ולא יוכלו להשלים - ואולי סיוע לזה מחידושי הרמב"ן חולין (הנדמ"ח) בפרק גיד הנשה (צ"ט ע"ב) שכתב לחלק בין גיד לבין חלב, דחלב הוא בכמה מקומות וחלק ממנו אינו בריה, וכשאכל הכל לא מהני כיון שאין זה במקום אחד - ויעו"ש שהוסף גם שיש חלב אסור וחלב מותר, וצ"ע בכונתו אם זה טעם מספיק לבד, או שכתב זאת בצירוף לסברא הקודמת - עכ"פ לכאורה יש כאן משמעות שדבר המותר לא משלים לדבר האסור לדין בריה, וא"כ לכאורה צ"ל כ"ל לחלק בין זה לבין הא דעצמות. ולהנ"ל הוסיף רמ"ש ה"ו ש"ל דעצמות של אבר מה"ח הם בכלל שם אבר מן החי, רק שלא עליהם חל האיסור ולכן מצטרפין, משא"כ בחלב אינו נכלל כלל בענין האיסור, וכן בשרשים אינם נכלל מה שראוי למצוה.

ובעצם דברי הרמב"ן צ"ע הרי גיד הנשה אסור בב' הירכים, וא"כ הרי לא הוי בריה מקובצת יחד, ולמה כל גיד הוי בריה בפני עצמה, וכי תימא שמתחברים יחד בשדרה א"כ נימא שהם אבר א' עם השדרה, ונצטרך שיהיו שניהם שלמים יחד עם השדרה, וכי תימא שלשדרה שם בפנ"ע מ"מ ליבעי שניהם יחד עם חלק השדרה המחרם - והיינו לגבי שילקה על גיד הנשה גם בפחות מכזית ניבעי שיש לב' הגידים יחד (וכן לגבי ביטול כהערת רמ"ש ה"ו) - וצ"ע.

אם יש דין כזית באכילת מרור

בשעה"צ ס"ק י"ב. ולי נראה פשוט דצווי התורה הוא לאכול מרור זכר לומר ר"ח את חיייהם, ובפחות מכזית לא חשבה התורה לזכר, וא"כ מאי מהני שהוא בריה והוא חשוב הלא עכ"פ בכל שהוא ליכא זכר, והתם שאני דמשום חשיבות הבריה חשוב להודות לה'.

עיי' שו"ת כתב סופר חאו"ח סוף סימן פ"ו (מד"ה ואחר העיון ולהלן).

בנידון אם יוצא יד"ח מרור בבריה שהוא פחות מכזית

בשעה"צ ס"ק י"ב. ולי נראה פשוט דצווי התורה הוא לאכול מרור זכר לומר ר"ח את חיייהם, ובפחות מכזית לא חשבה התורה לזכר, וא"כ מאי מהני שהוא בריה והוא חשוב הלא וכו'.

עיי' פרי מגדים א"א ס"ק ה' שהקשה בזה ונשאר בצ"ע.

מה שלא נהגו לשקע את המרור כולו בחרוסת

מ"ב ס"ק י"ג. וישקענו כולו. כדי להמית ארס שבתוכו. ויש מקומות שאין נוהגין לשקע כולו אלא בטיבול מקצתו. **ובשעה"צ ס"ק י"ג.** פר"ח וכדחויא דט"ס דבריה חרוסת סגי להמית הארס, ואינו אלא משום מצוה זכר לתפוח.

עיי' בפר"ח דזה ב' טעמים, טעם א' סומכים על דחוי הש"ס וסגי לקפא בריח חרוסת, וטעם ב' דהקפא לא מצוי בינינו, ומה דטובלים בחרוסת כר"א בר צדוק דמצוה בכך. - ועיי' שו"ע הגר"ז ס"א (שכתב כטעם הב' משום דאינו מצוי בינינו).

הכנסת הכורך לפיו יחד

מ"ב ס"ק כ"ב. ואוכלן ביחד. עיי' לעיל ס"ק ט' שכתבנו שא"צ לבלוע ביחד רק להכניסם בפיהו בב"א, וה"ה הכא.

צריך עיין אם הכונה שיבלע כזית כזית בפני עצמו, וכנראה שזו הכונה אע"ג שבכל כזית אין כזית שלם לא של מצוה ולא של מרור, א"כ צ"ע מאי המעליותא באופן זה יותר ממעט מעט, וכי בין ב' פעמים לה' פעמים.

בליעת המצה עם המרור בכורך

מ"ב ס"ק כ"ב. ואוכלן ביחד. עיי' לעיל ס"ק ט' שכתבנו שא"צ לבלוע ביחד רק להכניסם בפיהו בב"א, וה"ה הכא.

עיי' שו"ע הגר"ז ס"א בסופו דמשמע דבאוכל מעט מעט צריך שבכל בליעה ובליעה יהא הן ממצוה והן ממרור.

נטילת ידים לנוגע בכתבי הקדש

בה"ל ד"ה יטול ידיו. וכתוב בשיבולי הלקט כיון שתלוי הטעם בהיסח הדעת, אם ברור לו ששימר ידיו היטב ולא נגע בכתבי הקודש או בשאר דברים המטמאין הידים א"צ לחזור וליטול ידיו שהרי וכו'.

עיי' לעיל סימן קס"ה ס"א בה"ל שהשיג ע"ד החיי אדם [שכתב להצריך ליטול ידיו לנוגע באמצע סעודתו בס"ת או בתפלין], וס"ל דבזה א"צ ליטול לענין אכילת חולין (הערת ר' ישראל טויב [צ"ל]).

אכילת שני זיתים למוציא מצה

בה"ל ד"ה כזית מכל אחד. אכן בעיקר הדבר תמוה מאד דלפי כ"ז נפק לן דבר חדש דבליעה ראשונה צריך לאכול ב' כזית, ולא מצינו זה בשום מקום וכו', ובש"ס לא נזכר אלא כזית השמש שאכל כזית.

לכאורה לא קשה, כיון דאנן עושים כן רק משום ספק אם ברכת על אכילת מצה קאי על עליונה או אמצעית, אבל לחז"ל היה ידוע על מה קאי. - אולם לפי טעם הב"ח שכתב בשעה"צ ס"ק ו' [-]דאם יאכל השלמה בראשונה יצא בה יד"ח מצה, ולכתחילה בעינן לחם עוני, וליקח מהפרוסה ג"כ א"א כשהעליונה השלמה קרובה לפניו יותר, את"ש קושיא דהכא.

אכילת שני זיתים למצה

בה"ל באו"ד. גם ר' ירוחם שהעתיק ג"כ באחרונה דעת רבו הרא"ש לא הזכיר רק שאוכל משתייהם, אבל ב' כזית לא הזכיר וצ"ע.

עיי' לעיל סימן תע"ב ס"ז בה"ל ד"ה לא יצא בסופו [דפשוט דאף דלכתחילה מצוה לאכול שני זיתים בהסיבה כמבואר בסימן תע"ה, מ"מ יצא בכזית אחד].

אמירת טול כרוך לפני כורך

בה"ל ד"ה ואומר זכר למקדש. קשה הלא אמירה זו הוי הפסק בין ברכה לכריכה והמחבר וכו', ודוחק לומר דגם אמירה זו הוי מענין הסעודה כמו טול בריך.

ואע"ג דבעלמא אין להפסיק לכתחילה גם מצרכי סעודה, מ"מ כאן בטור משמע דבטול כרוך אין צריך ליהור גם לכתחילה (כנראה משום הספק שבין רבנו והלל - ולמש"כ הפמ"ג גם להלל יצא בדיעבד באכל כל א' בפנ"ע).

אמירת זכר למקדש קודם כרוך

בה"ל באו"ד. ולולא דמסתפינא הוי אמינא דצ"ל במחבר וטובלה בחרוסת זכר למקדש כהלל וכלשון הש"ס וכל הפוסקים, והאי ואומר הוא שיטפא דלישאנא וצ"ע.

עיי' שו"ע הגר"ז סוף סיף י"ח שכתב **דנוהגין** במדינות אלו לומר **קודם** אכילת כריכה זו כן עשה הלל וכו'.

ברכת אכילת מרור על הכרפס כשאינו לו מין אחר לכרפס

סעיף ב'. מ"ב ס"ק כ"ו. ע"כ יברך בתחילה על אכילת מרור ואוכל ממנו לשם כרפס, ומ"מ הברכה אינה לבטלה שמברך אותה כדי לאכול המרור שאחר המצה. **ובשעה"צ ס"ק כ"ו.** ובתוס' דף קט"ו כתבו עוד דמועלת הברכה מאחר שאוכל ממנו מעט.

עיי' שו"ע הגר"ז סכ"ו [-]סכ"ב, "כיון שמיד אחר הברכה טעם מעט מהמרור הרי התחיל במצוה, ואין כאן הפסק בין הברכה לתחילת עשיית המצוה".

מצה אם בעינן הנאת גרונו או הנאת מעיו

סעיף ג'. בשו"ע. בלע מצה יצא.

עיי' מנחת חינוך מצוה י' שאם הקיא יצא, ובאכל חצי זית והקיא וחזר ואכלו יצא (ע"ש בריש המצוה ובדף כ"א ע"ב טור א' וברי"ש מצוה ו'). - וכן ס"ל לשר"ת חתם סופר סימן קכ"ז ושו"ת כתב סופר סימן ע"א דבמצה סגי בהנאת גרונו - וכן דעת מהר"ם שיק. אולם במחצית השקל סימן זה וכן במקור חיים סימן תנ"ד ס"ק א' ס"ל דבמצה בעינן הנאת מעיו. - אולם אפ"ל דלמקו"ח ומחצה"ש סגי בהגעה למעיים - וכעין הערת הברכי יוסף ע"ד פנים מאירות. ובחתם סופר ס"ל דהפנים מאירות מודה במצות דסגי בהנאת גרונו, ומהאמרי בינה משמע דלפנים מאירות ה"ה במצות, ובאמרי בינה משמע לפ"ד הלבוש אזי עכ"פ במרור סגי במרירות גרונו, ובמהר"ם שיק השיג בענין דעת הלבוש, ועיי' כאן במ"ב ס"ק ל"ד ומש"כ שם בגליון.

- ועיי' אמרי בינה דיני פסח סימן כ"ג כתב להוכיח מלבוש דבעינן הנאת מעיו (-ועיי' שו"ת מוצל מאש למהר"י אפלנדר זצ"ל סימן ט"ז ובמפתחות והערות שבסוף הספר שם).

לעיסת המצה בפיו

מ"ב ס"ק כ"ט. בלע מצה יצא בדיעבד דגם זה וכו', ומ"מ כ"ז בדיעבד אבל לכתחלה יש ללעוס אותה עד שירגיש הטעם בפיו.

עיי' לעיל סימן תנ"ד סעיף ד' בה"ל ד"ה אין.

אנסוהו לאכול מצה

סעיף ד'. מ"ב ס"ק ל"ד. ואע"ג דמצות צריכות כונה כדלעיל בסימן ס' ס"ד, וכ"ש הכא דאינו רוצה לאכול הרי בודאי אינו מתכוין לצאת ידי המצוה, תירצו המפרשים דבמדיד דאכילה שע"כ נהנה גרונו עדיף טפי ומתכוין דמי.

אולי מוכח דס"ל דגם מצות מצה תלוי בהנאת גרונו ולא במעיו. - אולם לפי מש"כ המנ"ח מצוה ש"ג דגם לר"ל [בחולין ק"ג ע"ב דס"ל דאכילה במעיים בעינן] בעינן גם הנאת גרונו, א"כ יתכן דלא מוכח מאן. - ועיי' מש"כ בגליון לעיל.

- ואולם לעצם הנידון לכאורה גם אם בעינן הנאת מעיו ג"כ אמרינן שעל כרחך נהנו מעיו.

אכל מרור כשהיה סבור שהיום חול

בה"ל ד"ה לא יצא. עיי' בח"י שדעתו דבמרור אף אם לא ידע שהוא מרור או שהוא סבור שהוא חול ג"כ יצא, ועיקר סברתו דמלתא דרבנן לכו"ע לא בעי כונה.

עיי' בבה"ל בדיבור הקודם [דלהרא"ה והרשב"ץ בסבור שהוא חול לא יצא אפילו למ"ד מצות א"צ כונה] - ולכאורה צ"ע דאם דברבנן לא בעינן כונה מ"מ לא גרע מאשר למ"ד בדאורייתא אין צריך כונה, וכיון שכתב לעיל סברא שבגוונא דהכא גרע אפילו למ"ד אין צריך כונה, א"כ מדוע לא נימא כן גם דברבנן.

הפטור מהמצוה לענין ברכה ולענין להוציא אחרים יד"ח

סעיף ה'. בשעה"צ ס"ק ל"ט. לאפוקי שומר אבידה [או משמר המת] אף שהוא ג"כ פטור אז מכל המצות [ואפילו יכול לקיים שניהם אם צריך לטרוח אח"ז לדעת כמה פוסקים וכדלעיל בסימן ל"ח], אם אכל או מצה יצא ידי חובתו דהוא איש, אלא שאז לא חייבתו התורה מפני שהוא עוסק במצוה אחרת, ומ"מ מסתפקנא אם יוכל אז לברך ברכת אכילת מצה אשר קב"ו וכו' כיון שהוא או אינו מצוה ע"ז.

ואולי לא גרע מאשה במצות עשה שהזמן גרמא. - ואולי כאן גרע שאולי לא ניחא שיחמיר על עצמו.

ולכאורה ג"כ נפק"מ במשמש לחולה ומחמיר לאכול כזית מצה אם יברך או לא.

וצ"ע אם ספק זה קאי גם על המוסגר באפשר לקיים שניהם, דאולי רק בא"א לקיים שניהם דהוי זלוול למצוה ראשונה הוא בגדר של מאנה תורה בו ואיך יברך, אבל באפשר לקיים שניהם הוי פטור בעלמא, ואולי מברך עכ"פ למ"ד דנשים מברכות. - ולכאורה כשם שיוצא אז ה"נ יכול להוציא אחרים (בגוונא ששייך זאת).

- ועיי' בספר אבן ישראל ח"ז סימן כ"ט [על דיונו בענין אנוס אי מקרי בר חיובא להוציא את האחרים, והאר"ך תללות ד"ז במחלוקת הראשונים אם אנוס מקרי אינו בר חיובא, או שמקרי בר חיובא אלא שפטור מעונשין כיון דאנוס הוא].

ומש"כ שם בגליון - לענין עוסק במצוה דפטור מן המצוה - עיי' בשעה"צ סימן תע"ה ס"ק ל"ט שס"ל דאף שהוא פטור מן המצות, מ"מ אם קיים אז יצא וא"צ לעשות שוב אחר שכבר אינו עוסק, ובמ"ב שם הסביר דשוטה שאני "דאינו איש", ולכן בשעה"צ שם כתב על הנ"ל **דהוא איש** אלא שאז **לא חייבתו תורה**, ורק נסתפק אם יברך כיון שהוא אז אינו מצווה. - ויתכן מה דלא אמרינן שיברך אליבא דמאן דס"ל דגם נשים יכולות לברך, יתכן משום שבאמת בו מאנה התורה שיעשה אז המצוה ע"י שיעזוב את האחרת (אלא שאין זה בגדר של פטור כמו שאינו איש), אבל בנשים כיון **דלא מיאנה** בהן יכולות לברך. - ולכאורה בכה"ג מהני גם אם אז הוציא אחרים כיון דהוא איש, ומסתבר דלמשנ"ב ענינא **דאנוס** לא גרע מעוסק במצוה דג"כ פטרתו תורה, אז וככ"ז מעשהו הוי מעשה מצוה שיצא אז, ואשר כבר מסתבר כנ"ל דג"כ מוציא לאחרים, וא"כ יתכן דכל שכן אנוס שיצא אז (אם התחזק לקיים ובאופן שאכתי הוא בגדר אנוס) וממילא גם מוציא אחרים, ועדיף מעוסק במצוה דשם סוף סוף מאנה תורה בו, ובאנוס לא מאנה תורה, ואשר לכן יתכן שבהתחזק וקיים אע"ג שהוא עוד בגדר אנוס יכול ג"כ לברך עכ"פ למ"ד דגם נשים יכולות לברך. - ואולם גם למ"ד שנשים לא יברכו ושממילא יתכן שג"כ לא יברך, מ"מ פשיטא שאינו כנשים לגבי שלא יוכל להוציא, דכשהוא מקיים הרי זה גדר קיום של איש, ורק לענין ברכה כיון שלא שייך כעת "וציונו" לא יברך.

- ולפי מהלך בעל הספר (שליט"א) [זצ"ל] יתכן שגם בעוסק במצוה יקרא דאינו בר חיובא, אם גם באנוס נימא דאינו בר חיובא, ואדרבא אפילו למ"ד דאנוס בר חיובא יתכן דעוסק במצוה לא הוי בר חיובא, דבו ודאי הגדר דלא חייבתו וא"כ אינו מוציא (ויתכן שג"כ לא יצא בעצמו), אבל המ"ב ס"ל דאע"ג שלא חייבתו תורה מ"מ אינו מופקע מהמצוה, וע"כ מעשהו הוי מעשה לצאת בו, ואשר ממילא יתכן ג"כ לענין להוציא לאחרים, אבל בחרש וכה"ג דומה לשוטה שמופקע דמסתבר כמו דשוטה דלא הוי איש ומופקע ולא יצא בעת שטותו - וכמובן שגם לא מוציא, ה"ה מסתבר דגם חרש הוי כמופקע לענין שמיעה, והוי **כאילו** אינו איש **בשמיעה** שלא שייך כלל לחיוב זה. וא"כ יתכן דבנתרפא החרש גם למ"ב לא יצא במאי דקיים בעת חרשותו, כמו דלא היה יכול להוציא אחרים.

- אך צ"ע במה שהזכיר בשעה"צ האופן של יכול לקיים שניהם וצריך לטרוח, והזכיר זאת במוסגר - ואח"כ סיים מ"ש שאולי לא יברך אז - אם ההסבר הוא כנ"ל דמאנה תורה בו ולכן גרע מנשים, צ"ע אם זה קאי גם על המוסגר, דבאופן זה אולי אין זלוול למצוה ראשונה ורק דפטור מלטרות, והוי פטור בעלמא ולא בגדר מיאון, וא"כ יתכן דיכול גם לברך למ"ד דנשים מברכות.

מי שאין לו אלא חצי זית מצה בליל פסח

סעיף ו'. בשע"ת. ובמחזיק ברכה הביא בזה תשובת חכם אחד, וגם הוא ז"ל האריך ודעתו דכמו לענין איסורין חצי שיעור אסור מן התורה, כמו כן לענין מצוה עכ"פ קצת מצוה איכא.

ועיי' במהר"ט אלגזי [חלה אות ב' ס"ק י"ד שס"ל שאין בזה שום מצוה].

ע"ש הטעם משום דארבעה כוסות הם כנגד ד' כוסות התרעלה שעתידי הקב"ה להשקות את העכו"ם.

סימן תפ"ב

מאיזה מצה הכזית לאפיקומן למי שאין לו רק ג' מצות לב' לילות

מ"ב ס"ק ט'. וכן להיפך אם אין מספיק לו ללילה הראשונה במצה אחת לכל ב"ב יקח פרוסה וכו', ויברך המוציא ועל אכילת מצה על הפרוסה שעל גבי השלמה, ומהשלמה יעשה כריכה והאפיקומן.

כנראה דזה באופן שלא מספיק לו מהפרוסה לקחת גם לאפיקומן, דאם מספיק לו למה לא יקח גם עבור אפיקומן מן הפרוסה כמו שתמיד לוקחים הן למצות כזית ראשון והן לאפיקומן מאותה מצה.

סימן תפ"ג

אחיזת המצה בשעת ההגדה וההלל כשאין לו יין לסדר

סעיף א' בשו"ע. מי שאין לו יין לביל פסח מקדש על הפת שמברך המוציא ובוצע.

ע"י אור שמח פ"ז מהלכות חו"מ ה"א [ע"ד הרמב"ם שכתב מ"ע של תורה לספר בנסים ונפלאות וכו' שנאמר זכור את היום הזה וגו' כמו שנאמר זכור את יום השבת], כתב האור"ש כמו שמה"ת לקדש ומד"ס לזכור על היין, וכי לית ליה יין מקדש אריפתא, כן הוא כאן מצוה מה"ת לזכור הנסים ולספר אותם, ורבנן תקנו על היין, וכי לית ליה יין **אומר ההגדה על הפת** - כנראה המכוון אע"ג דאפילו ביש לו יין, מ"מ בשעת הגדה הפת מגולה ואומר עליו ההגדה כמו שאמרו לחם שעונין עליו דברים הרבה, מ"מ באין לו יין אזי הפת הוא ג"כ במקום הכוס שני, ומקרי שאמר ההגדה על הפת כמו שבעלמא נאמר על היין, וע"כ גם בעת ברכת אשר גאלנו יתכן הדפת מגולה, ויתכן יותר דאפילו נקטי לה בידיה (וג"כ יתכן לנוקטה באמירת "לפיכך", ולהאוחזים הכוס שם מלפיכך עד גאל ישראל ה"נ כאן יעשה כן בפת).

ולפי המבואר שיתכן דבכה"ג שאין לו יין אזי יאחז הפת בעת אמירת ברכת גאולה וכן באמירת לפיכך (ואם בעלמא אוהו מלפיכך עד גאל ישראל ה"נ כאן) - וע"יין כאן במ"ב ס"ק ג' מש"כ כן לענין כוס ראשון [שכיון שמקדש עליו מצוה לאוחזו בידו כשם שאוחזו בכוס שמקדש עליו] - וזהו כמו בעלמא במקדש על הפת, וה"נ י"ל כנ"ל לענין כוס ב'. - ואולם בברכת המזון אולי לא שייך לאחוז פת, כיון דעיקר ענינו של כוס ג' שהיו לכוס ברכת המזון וזה לא שייך כעת, ואולם בהלל אם בכוס יש ענין לאחוז בשעת הלל, א"כ יתכן דיש ענין כאן לאחוז הפת (ואם נימא שמ"מ בהלל ג"כ יסוד ענינו כעין כוס שבע ברכות וזה לא שייך בפת, א"כ גם לענין הגדה נוכל לומר דשייך זה רק בכוס ולא בפת, ורק בקידוש שייך כן כבעלמא. - ואולם לפי"ד האור שמח דמשמע דשייך כן בענין הגדה, אולי שייך כן גם בענין הלל (וזה נכלל במש"כ שאומר הגדה על הפת, והיינו הן הגדה והן ההלל).

סימן תפ"ד

אכילת ירק ומצה כשמסדר הסדר לאחרים אחר שאכל אפיקומן

סעיף א' בשו"ע. מאן דבעי לברוכי בתרי או בתלת בתי מברך ברישא בביתיה ואכיל כל מאי דצריך ומברך בהמ"ז, והדר מברך לכל חד וחד בביתיה, ושתי אינהו כסא דקידושא ודאגדתא ואכיל ירקי ומצה, ואיהו לא אכיל ושתי בהדיהו.

ע"י שו"ת הרדב"ז ח"א סימן ת"פ [לענין מי שאכל אפיקומן ונזדמן לו סדר אחר לברך למי שאינו יודע, דמותר לאכול ולשתות עמהם ויברך להם ברכהמ"ז ובלבד שיאכל כזית מצה שמורה באחרונה]. - ואולי אפשר לומר שלא חולק ע"ד השו"ע, אלא השו"ע איירי בב' מקומות א"כ אי אפשר לו לאכול שוב מצה, ע"כ אסור בירקי משום הא דאין מפטירין, אבל הרדב"ז איירי בנזדמן לו מי שאינו יודע במקומו הראשון, וע"כ יוכל לחזור ולאכול מצה, ולכן כבר מותר בירקי ובלבד שיאכל מצה בסוף. (-וע"יין לעיל סימן תע"ח בחק יעקב וא"ר ובמ"ב ס"ק א' ושעה"צ שם [דבדיעבד אם אכל דבר אחר אפיקומן שיחזור ויאכל כזית שמורה לשם אפיקומן], ויצא שלהרדב"ז מותר לעשות כן אפילו לכתחילה).

ואולם עכ"פ משמע שלא ס"ל כהא דמובא לעיל סימן תע"ב ס"ק כ"ב בשם הח"י אדם שאסור לאכול אפיקומן ב' פעמים. - וע"יין לעיל סימן ת"פ במ"ב ס"ק ט'.

טעימה בבית שני אחר שכבר אכל אפיקומן

מ"ב ס"ק ו'. ואיהו לא אכיל. שהרי כבר אכל אפיקומן ואסור לו לטעום שוב.

אע"ג דבשו"ע איתא ירקי ומצה, מ"מ אפ"ת כרדב"ז (ע' מש"כ כאן בגליון שו"ע) הא מ"מ יש איסור של ב' מקומות, וכנ"ל בסימן ת"פ ס"ק ט'.

האבני נזר לענין ממ"נ היא לא לכונ"ע, דלפי שיטה זו לא יוכל לעשות כן. - וע"יין מנחת חינוך מצוה ו' סוף אות א' משמע דס"ל דלכו"ע יש עכ"פ איסור דרבנן עד חצות. - וע"יין בספר "סדר משנה" על הרמב"ם הלכות חמץ ומצה בעמוד 109-111 מש"כ בזה בשם הפר"ח ומש"כ לדעתו.

ברכת המצות והאוכל מצה ומרור אחר חצות

בה"ל באו"ד. והנה משום זה החליטו הרבה אחרונים דאף דבדאי חייב לאכול מצה אף כשאחר לחצות, דשמא הלכה דמן התורה זמנו כל הלילה, עכ"פ לא יברך על אכילת מצה דספק ברכות להקל.

ע"י אור שמח פ"ו מהלכות חמץ ומצה הלכה א' [שס"ל שגם אחר חצות יברך, ודלא כאחרונים שפסקו להיפך].

מצות שמורות שיוצאים בהם יד"ח אפיקומן

סעיף ב' בשו"ע. ואם לא נזכר עד אחר שבירך בפה"ג לא יאכל אפיקומן, ויסמוך על מצה שאכל בתוך הסעודה שכולן שמורות הן משעת לישא, אבל במקום שנהגו שימור למצות משעת קצירה אפילו לא נזכר עד אחר הלל יטול דיו וכו'.

ע"י שו"ע הגר"ז סימן תנ"ג סעיף י"ד שכתב פלוגתא [בשימור המצות] אם למצות בערב וכו' או למצות שבעת ימים וכו', וסיים דזכר עיקר, וע"ש במ"ב סימן תנ"ג ס"ק כ"א [שכתב לקיים בהם מצות בערב תאכלו מצות].

סימן תע"ח

אם אכל אחר אכילת האפיקומן

סעיף א' מ"ב ס"ק א'. ובדיעבד אם אכל אחריו שום דבר יחזור ויאכל כזית מצה שמורה לשם אפיקומן.

ע"י מש"כ לקמן סימן תפ"ד בגליון השו"ע בשם שו"ת הרדב"ז.

אם צריך לחזור ולאכול אפיקומן כשאכל אחריו דבר

מ"ב ס"ק א'. ובדיעבד אם אכל אחריו שום דבר יחזור ויאכל כזית מצה שמורה לשם אפיקומן. **ובשעה"צ ס"ק ב'**. א"ר, ע"ש שהוכיח כן דלא כחק יעקב.

לכאורה כן נוטה ג"כ דעת הפמ"ג בסימן תע"ח א"א סוף ס"ק א'. - והנה ע"י בפמ"ג משמע דפירש כונת חק יעקב בלפני ברכת המזון, לכן השיג על ראייתו, והא"ר כאן בס"ק ב' כתב ג"כ כהחק יעקב **דא"צ** לחזור ולאכול, אלא שהמ"ב נתכוין כנראה למש"כ בא"ר סימן תע"ז ס"ק ג' לחלק בין לפני ברכת המזון או אח"כ, וכיון שהמ"ב פירש כונת ח"י כפמ"ג לכן כתב כא"ר דלא כח"י. - אך לכאורה תמוה דהרי כאן גם הא"ר כתב כחק יעקב, אלא שבע"כ לפי מש"כ בסימן תע"ז צריך לומר דכונתו **אחר** ברכת המזון, א"כ למה לא נפרש כן גם בכונת חק יעקב, ועוד דהו"ל לשעה"צ להזכיר החילוק בזה כיון שכאן לא כתב כן הא"ר. - וע"יין באג"מ חו"מ ח"ג סימן ס"ז שכתב ליישב סתירת המ"ב מסימן תע"א לתע"ז ע"י החילוק שבין בהמ"ז או אח"כ.

אכילת ב' פעמים אפיקומן

מ"ב ס"ק ד'. בשני מקומות. וה"ה בחדר אחד מקצתו בשלחן זה ומקצתו בשלחן אחר דהוי כשני מקומות.

ע"י לעיל סימן תע"ב מ"ב ס"ק כ"ב לענין אכילת אפיקומן ב' פעמים, וע"יין כאן במ"ב ס"ק א' ובא"ר (שצ"יין לו בשעה"צ) - וע"יין אג"מ ח"ג סימן ס"ז.

סימן תע"ט

שתיית שאר משקים בין כוס שלישי לרביעי

מ"ב ס"ק ה'. ולא ישתה יין. שמא ישתכר וישן ולא יגמור את ההלל, ויש שכתבו הטעם מפני שהוא נראה כמוסיף על הכוסות, וכתבו האחרונים וכו', מיהו אם אינו משכר מותר והוא שלא היה חמר מדינה.

ע"י לקמן סימן תפ"א מ"ב ס"ק א' [ע"ד השו"ע שאחר ד' כוסות אינו רשאי לשתות יין, כתב בנוסף עוד טעם ג' שלא יתבטל טעם מצה מפיו, ושפ"י"ז כל משקה אפילו אינו חמר מדינה ואינו משכר אסור]. ולכאורה לפי טעם הג' דהתם שייך ג"כ כהא, והרי כתב שם דמשמע ממחבר ורמ"א שדעתם להחמיר בכל גווני, והיינו אפילו כשאינו חמר מדינה, ורק במקום צורך גדול כתב להתייר ע"ש.

אמירת ההלל בשלשה

מ"ב ס"ק ט'. והכא לענין הלל מייירי שמצוה להדר לומר הלל בשלשה כדי שיהא אחד אומר לשנים הודו והם יענו וכו'.

ע"י סימן תכ"ב מ"ב ס"ק כ' לענין המנהג כהיום [דאף דאמירת יאמר נא וכו' יאמרו וכו' יוכלו הציבור לצאת במה ששומעין מפי הש"י דשומע כעונה, מ"מ טוב יותר שיאמרו בעצמם בנחת דלפעמים אינו מכוין וכן נוהגין כהיום].

סימן ת"פ

טעם אמירת שפוך חמתך אחר כוס רביעי קודם ההלל

סעיף א' ברמ"א. הגה ו"א שיש לומר שפוך חמתך וכו' קודם לנו (ר"ן פרק ערבי פסחים).

חובת אכילת מצה בימי הפסח

סעיף ז' מ"ב ס"ק מ"ד. וכל הימים אינו מוזהר אלא שלא לאכול חמץ, ואף דמחוייב לאכול פת ביו"ט כדמוכח בסימן קפ"ח יכול לצאת במצה עשירה.

ע"י לעיל סימן תמ"ד [ס"א ברמ"א] ותס"ב [ס"ד ברמ"א דבמדינות אלו אין נוהגין לאכול מצה עשירה].

מצות אכילת מצה כל שבעה

מ"ב ס"ק מ"ה. ובשם הגר"א כתבו דעכ"פ מצוה איכא לאכול מצה כל שבעה אלא שאינו חייב.

ע"י מעדני שמואל סימן ק"ט אות כ"ז מש"כ בשם השדי חמד מש"כ כן בשם ראשונים - וע"יין אבני נזר חו"מ סימן שו"ע ס"ק ד'.

סימן תע"ו

אכילה לביל פסח צלי שבשלו

סעיף א' מ"ב ס"ק א'. ואם היה צלוי ואח"כ בשלו מותר לכל.

ע"י מעדני שמואל סימן ק"ט אות מ"ג.

אכילת בצים לביל הסדר

סעיף ב' מ"ב ס"ק י"א. והגר"א כתב עוד טעם מפני שהביצה הוא זכר לחגיגה.

ע"י במעשה רב [הלכות פסח אות קפ"ז] וטעם האכילה לא מפני אבילות כי ח"ו להזכיר אבילות ט"ב ביו"ט, רק הטעם זכר לחגיגה].

סימן תע"ז

עצתו של האבני נזר באכילת המצה אחר חצות

סעיף א' בשו"ע. ויהא זהיר לאכול קודם חצות.

ע"י אבני נזר סימן שפ"א אות ה' מש"כ שאיסור אכילה אחרי אפיקומן הוא רק בזמן המצוה, ועל כן מי שרואה שהוא קרוב לחצות והוא עדיין באמצע או בתחילת סעודתו יאכל כזית מצה על תנאי, אם הלכה כרבי אלעזר ב"ע יהיה לשם אפיקומן וימתין עד לאחר חצות ויאכל סעודתו, ואח"כ יאכל שנית אפיקומן ויצא ממ"נ ע"ש. - אך ע"יין כאן בבה"ל ומש"כ שם בגליון שלכאורה לא מהני עצה זו אליבא דכו"ע.

לחזור ולאכול האפיקומן בהסיבה כשאכלו בלא הסיבה

מ"ב ס"ק ד'. ובדיעבד אם שכח ואכלו בלא הסיבה א"צ לחזור ולאכול אם קשה עליו האכילה.

ע"י לעיל סימן תע"ב מ"ב ס"ק כ"ב ובמש"כ שם בגליון.

אמירת ההגדה אחר אכילת המצה כאשר קרב זמן חצות

מ"ב ס"ק ו'. ואם החשיך לו קודם אמירת הגדה עד סמוך לחצות יקדש וישתה כוס ראשון ויטול דיו ויברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל, וגם יברך על המרור תיכף קודם חצות ואח"כ יאמר הגדה ואח"כ יסעוד סעודתו.

ע"י עמק ברכה [-סדר ליל פסח אות ד'] שהקשה דאם חוששים לר"א בן עזריה לאכול את המצה קודם חצות ה"נ צריך לחוש לאמירת ההגדה, ועדיף ממרור שאינו אלא מדרבנן], וע"יין לעיל סימן תע"ג מ"ב ס"ק ד' [דאם שכח לומר ההגדה בלילה אין לו תשלומין כלל דכתיב בעבור זה, בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך], וע"יין מעדני שמואל סימן ק"ט אות מ"ד.

אמירת ההלל קודם חצות

מ"ב ס"ק ז'. שגם ההלל. ר"ל עם ברכתו שמברך לאחריה יאמר לכתחילה קודם חצות. **ובשעה"צ ס"ק ו'**. וע"יין בח"י שמוכח ג"כ שרק לכתחילה יש ליהדר בזה.

הח"ח זצ"ל במחנה ישאל פרק ל"ו סעיף ג' כתב להחמיר בזה שלא יחתום בברכה [אם הוא לאחר חצות] [ר' זלמן דוד צוקרמן הי"ו]. - וע"יין ביאור הגר"א (ובדמשק אליעזר) מש"כ בענין הכוסות [דאף דמפני ההלל אין להקפיד דהוא דרבנן, מ"מ הרי יש לשתות את כל הד' כוסות קודם חצות]. וע"יין במהר"ל עמוד כ"ו [-פליאה נשגבה על מה שצריכים להמתין עם הסדר עד הלילה, וכ"ת משום שתיית הכוסות שצריכין נמי להיות בלילה דומיא דמצה, תקשי לך על שני כוסות האחרונים דלאחר אכילה יהיו ג"כ מחוייבים לשתות קודם חצות], וע"יין עמוד ל"ג סוף טור א' [שכתב "והד' כוסות צריך לשתותם קודם חצות"]. רז"צ הי"ו.

בדעת הרמב"ם בזמן אכילת מצה

בה"ל ד"ה ויהא זהיר וכו'. ודעת הרמב"ם וכו' דזמן אכילת מצה כל הלילה.

ע"י בקרית ספר שכתב דמצות הגדה הוי עד חצות - וצ"ע דלפ"ד הרמב"ם דזמן אכילת מצה כל הלילה, א"כ ה"ה במצות סיפור יציאת מצרים.

ע"ד האבני נזר שאפשר לאכול אחר חצות ממ"נ

בה"ל באו"ד. ויש מהראשונים שכתבו דאפילו לרע"ק הוא רק לענין דאורייתא, אבל משום הרחקה מודה דאסור לכתחילה לאחר יותר מחצות.

ומ"מ לכאורה גם לשיטה זו אסור לאכול אחר האפיקומן עד הבוקר, כיון דמעיקרא דדינא זמנו כל הלילה (-ודוחק לומר שלא אסרו מדרבנן איסור זה בזמן שכבר אסרו לקיים אז את המצוה). וא"כ לפ"ז יוצא שהעצה של

חקר הלכה

סימן ע"ט

הסיבת ימין (תע"ב ס"ג)

הסיבת ימין אי מעכבת באדם רגיל ובאטר

א. אמרינן בפסחים (דף ק"ח ע"א) דמיסב על צד שמאל משום דהסיבת ימין לא שמה הסיבה, ופי' רשב"ם שהרי צריך לאכול [ב]יד ימין, וכשמסב קשה להשתמש ביד ימין, וממילא הסיבת ימין לא הוי דרך חירות, ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לוושט, והלכך [מהגב' ב' טעמין] יש להסב על צד שמאל.

וכתבו הפוסקים (עי' ב"י ס' תע"ב בשם תרומת הדשן) נפק"מ באטר יד ימינו, דהנה לטעמא קמא ראוי שישב על יד ימינו [שיוכל להשתמש ביד שמאלו כדרכו], אך מפאת טעמא דשמא יקדים קנה לוושט מיסב על צד שמאלו, וחמירא סכנתא מאיסורא והלכך יסב על צד שמאל, וכן במ"ב (סימן תע"ב ס"ק י"א) בשם יבן שמועה לרשב"י דיאכל וישתה בימינו (שהוא שמאל ידיה).

ודן במ"ב בדיעבד אם אטר הסיב על ימינו, וכן בשם הפמ"ג דיצא [ע' משבצות זהב סק"ב], וכן בשעה"צ דלפי מש"כ בפר"ח דין זה אינו ברור כל כך, והיינו דהפר"ח כ' דאדם רגיל שהסיב על ימינו, לטעמא שיאכל בימינו ודאי לא יצא אפילו בדיעבד, אך לטעמא דשמא יקדים קנה לוושט י"ל דיצא בדיעבד, דמאי דהוה הוה, אך כ' הפר"ח ד"ל דכיון דתקנו להסב על שמאל משום סכנתא גם בדיעבד לא יצא. [ולפי דבריו יל"ע דשמא משום חשש סכנה לחוד נמי לא יצא י"ד, וע"כ אף דכל הסיבת האטר על צד שמאל רק משום חשש סכנה, מ"מ י"ל דלא יצא י"ד אם יסב בימין].

ושמעין דפשיטא להו [לפר"ח פמ"ג ומ"ב] דאם אדם רגיל הסיב על ימין לא יצא.

היסב על ימין ונזכר לאחר אכילת אפיקומן

ב. ויל"ע [בהיסב ב' כוסות ומצה על צד ימין] ונזכר לאחר אכילת אפיקומן, אם צריך לחזור כיון דהסיבה מעכבת, אך י"ל דלאחר אפיקומן אין לאכול, [ואין לומר שלא יצא גם האפיקומן, והלכך אין כאן איסור אכילה אחרי האפיקומן], שהרי בדיעבד [באכל אפיקומן בלא הסיבה] א"צ לחזור כמבואר במ"ב ס' תע"ז סק"ד], אך באמת מבי' (בס' תע"ז שם) דבשכח ולא היסב באפיקומן אם לא קשה לו יחזור ויאכל, [וש"מ דכשחזר ואוכל מחמת שלא היסב לא חיישין לאיסור אכילה לאחר אפיקומן], וא"כ בנידון דידן שאכל

גם המצה והכוסות והאפיקומן על צד ימין שפיר יוכל לחזור ולאכול, וא"כ לדינא ראוי שיהא מחוייב לחזור ולאכול הכל בהסיבת שמאל¹. [ולכא' הכא ליכא צירוף ט' הר"מ דא"צ הסיבה באפיקומן, כיון שלא היסב גם במצה, דהרמב"ם מודה בזה דצריך הסיבה, וא"כ יש לחייבו אף אם קשה לו].

[והנה מ"מ לכא' לא יברך, וכדקיי"ל דאחר] שדעת רב"ה דבזה"ו אין מסיבין, ואף שכ' הפר"ח שהיא דעת יחידאה מ"מ חיישין לה, ואם לא היסב במצה יחזור ויאכל בלא ברכה, כמבואר ברמ"א ס' תע"ב ס"ז [וה"נ הכא נהי דהסיבת ימין לא שמה הסיבה, מ"מ לא גרע ממי שלא היסב כלל].

[אכן] הנה העירוני דהסיבת ימין גרע טפי, ובזה מודה רב"ה דלא יצא כיון דא"ז דרך חירות אף בזה"ו [ולא קאמר רב"ה אלא כשאוכל כדרך שרגילים בזה"ו לאכול, וא"כ אולי יוכל לברך ג"כ].

היסב בימין באכילת מצה והאפיקומן היסב בשמאל ונזכר אח"כ

והנה אם נזכר לאחר אפיקומן שלא היסב כלל במצה הראשונה, אך היסב באפיקומן כראוי י"ל דיסמוך על רב"ה ולא יאכל לאחר אפיקומן, [ועוד י"ל דיצא באפיקומן חובת מצה]², אבל אם היסב בימין באכילת מצה, ובאפיקומן היסב על שמאל, בזה י"ל דיחזור ויאכל המצה בהסיבת שמאל [וכמוש"נ דזה גרע טפי מבלא הסיבה דבזה ידה רב"ה, וא"כ אין לנו אפשרות לצרף ש' רב"ה להקל].

אלא שיל"ע אם נימא דהאיסור אכילה לאחר אפיקומן מבטל מצות מצה ומרור [דהיינו את החיוב לחזור ולאכול בהסיבת], והרב אר"י ליב בן יעקב שליט"א הביא ראי' דמותר לאכול לאחר אפיקומן אכילה דמצוה, דמבו' דבאין לו יין ויש לו רק כזית מצה מקדש על המצה, ואח"כ אוכל כל סעודתו, ע"י ס' תפ"ג, וחזינן דאוכל לאחר אפיקומן לשם מצוה, [וה"נ עכ"פ כשמחוייב לכו"ע לחזור ולאכול נתיי' לו לאכול אחר אפיקומן, ורק בגונא דיש צד שא"צ לחזור, דלחך צד הוה איסור בלא מצוה, לא יחזור לאכול]³.

סתירת ד' המ"ב בענין אכל אפיקומן בלא הסיבה

ג. והנה בהא דכתבנו לעיל דאם היסב בימין במצה ואפיקומן שיכול לחזור ולאכול, מכח הא דכ' המ"ב (ס' תע"ז סק"ד) דבלא היסב באפיקומן אם קשה לו יכול לסמוך על רמב"ם ורב"ה [ומשמע דאם לא קשה לו חוזר ואוכל], הנה בס' תע"ב (ס"ק כ"ב) כתב דבלא היסב באפיקומן אין חוזר לאכול, ויסמוך על רמב"ם ורב"ה ותיקשי אהדדי,

האגון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל מראשי ישיבת "כוכב יעקב" טשעבין

וכבר הק' כן בשונה הלכות, ותי' דבס' תע"ז איירי בלא הסיח דעתו מאפיקומן וע"כ יכול לאכול, ומשא"כ בס' תע"ב איירי בהסיח דעתו, ועי' עוד בשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סימן מ"ו) מש"כ ליישב סתירת ד' המ"ב⁴. [ועי' להלן סימן ק"ה].

האם צריך להסב ע"ג ידו או דסגי בהסיבת גופו

ד. והנה יש לעי' בהסיבת גוף בלא יד, מיצריך להסב על ידו, או דסגי במיסב רק על גופו, ומהא דהסיבת ימין אינה הסיבה אין ראייה, ד"ל דמשום שלא יוכל בקל לאכול בימינו [ע"כ אין שמה הסבה], אך מדברי המ"ב בס"ג בביאור הלכה שדן בגידים יד ימינו האין יסב על שמאלו דבמה יאכל, וכ' ד"ל דאינו מיסב כלל, ותיקשי דהרי יסב ויאכל בשמאלו, וש"מ דלא משכח"ל [הסיבה שיכול להשתמש ביד שבצד שמאל], והכי חזינן נמי במ"ב שכ' דאטר יאכל בימינו (עיי"ש ס"ק י"א), [וש"מ דבעינן בהסיבה להסב על ידו, וע"כ א"י להשתמש באותה יד], ופרט זה תליא במהות ההסיבה [והיינו שנוכל ללמוד מזה מהו הסיבה].

אטר באיזה יד מחוייב בשעה שמברך בליל הסדר

ה. ויל"ע באטר שלהאמור כ' במ"ב שיאכל בימינו, ויל"ע אך יברך, ולכא' בשמאל, ולד' השו"ע (נדצ"ל הרמ"א)⁵ דאטר מברך ביד שמאל ועיביר לימינו ויאכל או ישתה, ואע"ג דבעינן לכתחילה [לאכול או לשותת] תוך כדי דיבור [לברכה], י"ל דזה הכל לצורך הסעודה, ואכתי צ"ת.

סימן פ'

בגדרי פטור הסיבה לתלמיד אצל רבו והמסתעף (תע"ב ס"ה)

בגדרי פטור תלמיד אצל רבו ובדין מי שנואב לו להסב

א. קיי"ל דתלמיד אצל רבו אינו מיסב אלא א"כ נתן לו רבו רשות, וכן אצל אביו מיסב דסתמא נותן לו רשות, ויל"ע בפטור הסיבה של תלמיד אצל רבו אם הביאור דחייב אלא שאנוס דאסור להסב משום כבוד רבו, או דפטורו מהסיבה, או דכה"ג חשיבא דרך חירות⁶, ולכא' נר' שפטור מהסיבה, דהרי שרי ל' לאכול אצל רבו אף כשהדבר שקול אצלו ויכול לאכול בביתו, וע"כ טעמא דבכה"ג חיוב הסיבה, ואכתי צריך לברר טעם הפטור.

ואף דלכא' ג"ז צ"ע, דהרי לכא' החולקים על רב"ה חסר לו אפיקומן, שקשה לומר שקיים ב' המצוות באותה אכילה, אלא דלק"מ שא"כ נמצא שאם יחזור הרי זה חזרה על אכילת אפיקומן, ואין חוזרים לאמר שהסיח דעת כאשר הוכיח בשונה הלכות וכנ"ל, אך אכתי אין כאן צירוף שיטת הרמב"ם, וצ"ע.

4. א.ה. אין לפרש כונת רבינו דבהסיח דעתו יחזר דבאל מצה ואפיקומן בהסיבת ימין לא יחזור לאכול משום איסור אכילה אחר אפיקומן, דכיון דלכו"ע לא יצא י"ד מצה הרי כבר הכריע רבינו שמוותר לאכול לצו"מ אחרי אפיקומן, [וגם כבר נת' לעיל הוכחה מן הביה"ל לגבי לא היסב כלל דחוזר לאכול אפי' אחר ברכהמ"ו, וכ"ש בהסיבת ימין דס"ל לרבינו דגרע טפי]. אלא שזו הערה מענין לענין, ובאמת פשיטא שכל חך איסורא לאחר היסח דעת אינו אלא בהסיב במצה כדן ובאפיקומן לא היסב, דבזה איכא צירוף ש' ר"מ ושי' רב"ה [ויל"ע בהסיב באפיקומן בימין דאין לנו אלא שיטת הרמב"ם שא"צ הסיבה באפיקומן ולא שיטת רב"ה] [למש"כ רבינו דבימין גרע ומודה רב"ה], אי סגי לסמוך על שיטת הרמב"ם במקום שלהרמב"ם הוה איסור אכילה אחר אפיקומן, וצ"ע].

ומאחר ורבינו ז"ל קיצר, אך נמצאנו למדים חילוקי דינים רבים, ראיתי לנכון לסכם הדינים העולים בצירוף מה שנתברר בהערות לעיל:

[א] לא היסב כלל לא במצה ולא באפיקומן, כבר הורה זקן רבינו הביה"ל דחוזר ואינו מברך, ומפורש שם שזה אפי' לאחר ברכהמ"ו, דהיינו באופן שמצד אפיקומן לחוד היינו מורים לו שלא לחזור וכדלהלן [והטעם י"ל דא"א לצרף כאן שיטת הרמב"ם דאפיקומן א"צ הסיבה, כיון שלא היסב כלל].

[ב] היסב במצה ולא באפיקומן ע"ז איכא סתירה במ"ב, ולדינא תליא בין הסיח דעת מאכילת אפיקומן, שאין לחזור, ויסמוך על רב"ה ור"מ משום חשש איסור אכילה אחר אפיקומן, לבין לא הסיח דעת, שאם לא קשה לו יחזור ויאכל, ואם קשה לו יכול לסמוך להקל.

[ג] לא היסב במצה והסיב באפיקומן, לא יחזור [והנה בגונא דהסיח דעת מלאכול עוד אפיקומן ודאי דכן הוא, דיש כאן ב' סברות, א. דסומך על רב"ה במקום איסור אכילה אחר אפיקומן. ב. דנימא שיצא ידי מצה בהסיבה ע"י האפיקומן, כן מבו' מדברי רבינו זצ"ל [ואמנם ע"י מש"כ להעיר ע"ז לעיל עיי"ש], אך בלא הסיח דעת מאפיקומן יל"ע, ולכא' י"ל דכיון שלחולקים על רב"ה קיים עכשיו מצות מצה וחסר לו עדיין אפיקומן, וכיון שגם לרב"ה עוד לא חל איסור אכילה אחר אפיקומן ע"כ יחזור ויאכל].

[ד] היסב בהכל בימין, ודאי דחוזר, ואולי אפי' מברך, ד"ל דגרע טפי ומודה רב"ה [והנה רבינו זצ"ל לא קבע הדבר כדבר ברור ורק העלה צד לומר כן, וצ"ע לדינא].

[ה] היסב בימין במצה, ובאפיקומן היסב בשמאל בלא הסיח דעת מאפיקומן, לכא' יחזור ויאכל, ד"ל דלית ל' צירוף שי' רב"ה [ועל סברא דיצא ידי מצה באפיקומן לחוד לא סמכינן כשאין חשש איסור, וגם י"ל דגם לפי סברא זו חסר לו אפיקומן ויקיימנה עכשיו]. ואם הסיח דעת מאפיקומן יל"ע לכו"ע, והכריע רבינו זצ"ל דגם בזה יחזור ויאכל, וכאשר הוכיח רבינו דאכילה לצו"מ מותרת אחרי אכילת אפיקומן, והכא' י"ל דלכו"ע הוה אכילת מצוה.

[ו] ויל"ע היסב במצה בשמאל ובאפיקומן בימין, דאין לנו ש' רב"ה, האם נסמוך רק על הרמב"ם לענין אם קשה לו או כשהסיח דעת מלאכול אפיקומן [ובד' רבינו זצ"ל לא נתפרש ד"ו, ועי' מש"כ בענין לעיל].

5. א.ה. תקנתא עפ"י ס' תרנ"א ס"ג, ועי' ס' ר"ו מ"ב ס"ק י"ח, אך כבר דבריו לנוהגים כרמ"א, ועי' כף החיים ס' ר"ו ס"ק ל"א, וד"ק.

6. א.ה. צד זה הזכירו רבינו במק"א בכת"י יש מזה נפק"מ, ויובא להלן סק"ו, ולכא' מהא דפסק המ"ב דבהרשה לו רבו מחוייב להסב, ש"מ דלא כ' חך גיסא [ובאמת ע"י שם שעה"צ (סק"כ) דנר' שוה פטור מצד אונס דמצות כבוד התורה דוחה מצות הסיבה, עיי"ש היטב], ובאמת ה"ח חולק ע"ז עיי"ש.

1. א.ה. כ"ה בבה"ל ס' תע"ב ס"ו להדיא, ועיי"ש שלא יברך לפי רמ"א דחייש לרב"ה, אף התבוננתי דכנראה ספיקו של רבינו דהכא קיל טפי מלא היסב כלל, כיון שעיקר נידון לא היסב בימין תלוי בטעמי הגמ', ואולי לא בריא דמעכב, וחזי לאצטרופי עם חשש איסור אכילה לאחר אפיקומן, אך מ"מ כיון דבאדם רגיל פשיטא להו לרבנן ז"ל, ע"כ נראה שאין כאן ספק.

2. א.ה. לכא' צ"ע אמאי הכא יכול להקל טפי לסמוך על רב"ה, ולכא' צ"ל משום דיצא י"ד מצות מצה ע"י אכילת האפיקומן, אך מלשון רבינו מבו' דיש כאן עוד טעם [שהרי טעם זה הוכיח בסוגריים], וכנראה דכונתו ע"פ מש"כ בהמשך לדון דאיסור אכילת אפיקומן יגרום לבטל מצות מצה, ואף שמכריע בהמשך שזה אינו, מ"מ הא מהית שממילא נסמוך על רב"ה דכל שיש חשש איסור יסמוך על רב"ה, ושאי היכא דגם האפיקומן אכל בלא הסיבה דכיון שחוזר גם מחמת האפיקומן קיל טפי, דבזה יש לדון שא"ז בגדר אכילה אחר אפיקומן כיון שחוזר ואוכל אפיקומן ג"כ וכדלהלן, ומשא"כ בזה שאכל האפיקומן בהסיבה שפיר הוה ליה אכילה לאחר אפיקומן, דהרי יצא י"ד אפיקומן בהך אכילה וכדלהלן בהערה הבאה, וכיון דהוה חשש איסור סומך על רב"ה.

3. א.ה. הנה פשיטא ליה לרבינו דיש שם אפיקומן גם אם לא אכל רק כזית א', והוא חידוש, ד"ל דאין ע"ז שם אפיקומן כלל וא"ז אלא קיום מצות מצה, וצ"ל דכיון שמה"ת יצא י"ד מצה באכילה ראשונה אף שלא היסב בה, שפיר איקרי מצה שלאחריה בשם אפיקומן, ועיי"ל בדברי רבינו להלן ס' פ"א סוף ענף ב', ודו"ק, ועוד י"ל דאפיקומן א"צ שתהא אחר קיום מצות מצה דוקא אלא שיהא נאכל על השובע דומיא דקרבן פסח, והרי אכלו באופן זה ושפיר יצא י"ד אפיקומן, ועכ"פ לפי' פשוט מה שדן רבינו בהיסב בימין בכזית מצה ולא באפיקומן דנחשב שאוכל אפיקומן, וחל כאן איסור אכילה אחר אפיקומן, ואפי' לפמש"כ דלא יצא י"ד במצה משום שהסיבת ימין לכו"ע ל"ח הסיבה, דמ"מ אפיקומן מיקרי, והו"ל אכילה אחרי אפיקומן, ודו"ק, ומשמעות ד' רבינו דבלא היסב כלל סומך על רב"ה משום חשש איסור אכילה אחר אפיקומן, ומשום דהו"ל אכילת ספק מצוה בזמן שחל איסור אכילה, ורק בהיסב בימין שודאי לא יצא, בזה הוא שדן להתיר אכילת מצוה אחר אכילת אפיקומן, ובעיקר ספיקו של רבינו לגבי אכילה אחר אפיקומן לצו"מ, הנה כבר כ' דס"ל לרבינו דמהיכא דלא היסב גם באפיקומן אין ראי', כיון שחוזר גם משום האפיקומן, אך באמת הנה כבר הוכיח בשונה הלכות מ"מ המ"ב (ס' תע"ב ס"ק כ"ב) דבגונא דהסיח דעת וכ"ש שבי"ח ברכהמ"ו, אין רשאי לחזור ולאכול האפיקומן בהסיבה, משום האיסור לאכול ב' אפיקומן, וסמכינן על רב"ה והר"מ [ומבואר בד' רבינו בהמשך], וא"כ מאחר שאעפ"כ מבו' בביה"ל (ס' תע"ב ס"ז) דחוזר לאכול מצה כשלא היסב באכילת מצה, ואפי' לאחר ברכהמ"ו, ש"מ דמשום המצה לחוד חוזר לאחר אכילת האפיקומן, ואף כשהוא באופן שאינו חוזר משום האפיקומן, ושמעינן עוד דבכה"ג לא סמכינן על רב"ה, דאף שלרב"ה אסור לו לאכול מ"מ שרינן ל' לאכול, ואף שבשכח להסב באפיקומן לחוד סמכינן בכה"ג על רב"ה, מ"מ בשכח להסב גם באכילת מצה ונזכר בזמן שכבר אסור לו לאכול חוזר לאכול, וצ"ל דשאני לא היסב רק באפיקומן דיש לו צירוף שיטת הרמב"ם שא"צ להסב, וע"כ חיישין נמי לרב"ה שלא לחזור ולאכול, ומשא"כ היכא שלא היסב גם בכזית מצה, ודו"ק היטב.

[ומ"מ צ"ע דלגבי לא היסב ב' כוסות סגי לן לסמוך על רב"ה משום חשש מוסיף על הכוסות אף בלי צירוף שיטת הרמב"ם, אך באמת התם הרי כן דין ההסיבה ב' כוסות ספיקא הוי, ועי' עוד במרדכי פרק ערבי פסחים [דף ק"ח ע"א] שמצד לדון דהסיבה כלל לא מעכב ב' כוסות, ושפיר סגי לן לצרף ש' רב"ה משום חשש מוסיף על הכוסות, ועי' היטב].

ועכ"פ לכא' ד' רבינו צ"ע, דמאי פשיטא דבלא היסב כלל סמכינן על רב"ה משום חשש איסור אכילה אחר אפיקומן, דהרי מוכח מדברי הביה"ל דבכה"ג [דליכא צירוף שיטת הרמב"ם] אוכל מצה אחרי אפיקומן, ולא סמכינן על רב"ה ולא חיישין לרב"ה, דאף לרב"ה פטור ואסור לאכול מצה מ"מ מחייבין ל' לאכול, וצ"ל בד' רבינו זצ"ל דבאופן דהוה ודאי אכילה אחר אפיקומן גרע טפי, ושאי התם דכל עיקר הדין דחשיבא אכילה אחר אפיקומן הוא בספק, לפי שלא אכל אפיקומן בהסיבה, ומשא"כ בזה שהיסב באפיקומן, [ולמאי דס"ל לרבינו דיש ע"ז שם אפיקומן, ויצא ידי אפיקומן], ואכתי צ"ע.

ומ"מ לכא' לדינא אסור לסברא שני' שהזכיר רבינו זצ"ל דנימא דיצא ידי מצות אכילת מצה בהסיבה בעת אכילת האפיקומן,

צ"ל דכורך דידן לא מהני לרבנן, דרבנן כורך לא מהני רק באופנים מיוחדים

וי"ל דהנה קשה בכל כורך דילמא גמר המצה קודם שגמר המרור, והוה המצה [רשות] כלפי המרור [ושמא המצה הוא הרוב ומבטל להמרור], אך י"ל [דאף אם גמר המצה קודם א"י רשות] דהרי אם גמר המצה קודם לא קיים כורך, דנהי דיצא חובת מצה מ"מ חובת כריכת פסח מצה ומרור לא יצא, והלכך [לעולם חשיבא דהוא] גומר שניהם יחד, ושור"ן כן בחזו"א (סי' קכ"ד בהערות לדף קט"ו), אך כ"ז להלל דכורך לעיכובא, ומשא"כ לחכמים [דלדידהו ליכא חיוב כזה, וא"כ כשאכל כזית מצה כבר יצא, ואשתכח דהמצה שנסאר הוה מצה דרשות ומבטל למרור], והלכך א"א בכורך לחכמים.

אבל זה אינו, דא"כ האיך עשו כורך בזמן הבית אף לחכמים, והלא נהי דהוו תרווייהו דאו', אך דילמא גמר המצה קודם, ועכשיו המצה רשות ותבטל למרור, ובע"כ צ"ל שהיו אוכלים זית מצה וזית מרור מצומצם, [שלא יא לא מצה יתירה מן המצה דהיינו רשות], ואע"ג דא"א לצמצם מ"מ יש ס"ס לגבי כל מין דילמא השני הי' כזית מצומצם, וליכא הכא מצה דרשות.

אלא דצ"ע דהא איכא למיחש דילמא פחות מכזית [שאין מקיים בו המצה] והו"ל נמי רשות, וא"כ שוב תיקשי לרבנן איך עבדו כורך, וצ"ת.

וי"ל דלחכמים איירי בגונא שאכל ב' זיתים מצה וב' זיתים מרור, באופן שבכל ענין יצא דאף אם גמר הכזית מצה קודם [מ"מ ה"ל המרור רוב, דאם גמר המצה ולא גמר המרור א"כ המרור הוא המרובה ואין המצה מבטלו, ואם לא גמר עדיין א"כ תרווייהו הוו מצוה]¹⁹.

וכיון שכן א"ש קושית מהרש"ם דליתא לתקנתא דכורך לרבנן רק באופנים מיוחדים [ואנו אין עושין כן, דכורך דילן רק לצאת שיטת הלל דלדידי א"צ לכ"ו, אך א"כ בגונא דלא היסב א"י לסמוך על כורך לחוד, דכורך דידן לא מהני לרבנן]²⁰, וצ"ת בכ"ז.

ענף ב'

אימתי צריך לחזור ולברך (לשו"ע)

ניזכר אחר ברכת אכילת מרור

א. יל"ע בבירך המוציא ועל אכילת מצה (ואכל מצה בלא הסיבה) ובירך על אכילת מרור ואכל, ואשתכח דלא קיים מצות מצה שנוזר שלא היסב באכילת המצה, דחייב לאכול שנית, ויל"ע אם צריך לברך שנית או דברכה ראשונה בתקפה²¹, [ועיי' בביה"ל סי' תע"ב דבעיקר הדבר אם צריך לברך כשחוזר ואוכל, הדבר תלוי בין המחבר דסובר שצריך לברך, לרמ"א דסומך בכ"מ על ראב"ה הסובר שא"צ להסב בזה"ז, דא"כ לא יברך, דהא לראב"ה א"צ לחזור ולאכול, וא"כ כל נידון זה הוא לפי המחבר].

והנה א"י בפסקי מהרא"י (תרה"ד סי' קט"ו) דבקידוש וחשב שהוא יין ונמצא מים, צריך לקדש שנית. וכ' מג"א (סי' רע"א ס"ק ל"ב) דמ"מ היכא דדעתו היתה לשתות יין וזלת כוס זו חייב רק בקידוש אבל לא בפה"ג, ובט"ז כתב (שם ס"ק ט') דאם הי' יין על השלחן אף קידוש א"צ, ובמאמר מרדכי פליג, ופסק המ"ב כהט"א.

והגרעק"א כ' שם בגליון על ד' המג"א דזה אינו, דחייב נמי בפה"ג כיון דהקידוש הוה הפסק, וביאור דבריו דהיכא דהקידוש עולה לו שפיר קאמרי ב"ה [במתני' פסחים דף קי"ד] דאמרינן קודם בפה"ג, ואין לשאול דהוה הפסק [שהקידוש צורך היין והכל ענין א'], ומשא"כ בכה"ג דהקידוש לא עולה לו שפיר הוה הפסק.

ולכאול' לד' הגרעק"א ה"ה בהשמיט מהקידוש דבר המעכב, כגון זכר ליצי"מ, שצריך לחזור על הקידוש, דא"כ חייב נמי לחזור על בפה"ג, ומשום האי טעמא דהשתא הוה הפסק.

ולד' הגרעק"א ה"נ כיון דאכילת מצה ראשונה לא עלתה לו, א"כ חייב שנית בברכת מצה מפאת דע"ז ברכת על אכילת מרור הוה הפסק בין ברכת המצה לאכילתה²².

וצ"ע בלישנא דהביה"ל (סי' תע"ב ס"ז) שכ' דלדעת המחבר חוזר על הברכה, ולכן אם גמר כל הסעודה ובירך ברכהמ"ז ואח"כ נזכר שלא הי' בסעודה, צריך לחזור ולברך המוציא ועל אכילת מצה, ולהאמור אף קודם ברכהמ"ז חייב ברכת על אכילת מצה, משום הפסק דברכת המרור.

ניזכר קודם ברכת אכילת מרור

ב. ובנזכר קודם ברכת המרור לכאול' כיון דדעתו הי' לאכול מצה לאחר מכן מהני אף לענין ברכת על אכילת מצה, אע"ג דדעתו היתה לאכול [אח"כ] שלא בתורת מצוה.

אך באמת כ"ה לפי ה"ט"ז דבה"י היין לפניו על השלחן א"צ לחזור אף על הקידוש, אף שלא הי' סבור לשתות בתורת כוס של קידוש, אך למאמר מרדכי לא יחא כן, [אך המ"ב פסק כהט"ז וכנ"ל]²³.

אמר גביל לתורא בטעות אי הוה הפסק²⁴

ג. ויל"ע בדינא דהגרעק"א ה"ל דלכאול' ליהוי כגביל לתורא, דאף היכא דאשתכח טעותא, וכגון דנתברר שהבהמות כבר אכלו, נמי לא הוה הפסק.

וי"ל בב' אנפי, או דנימא דקידוש לא דמי לגביל לתורא [דהיתיר לאו משום צורך הברכה אלא שכך הסדר, ואדרכה בפה"ג באה עבורו, ולא עבור קידוש בטעות], או דנימא דלענין היין השני לא הוה קידוש ראשון כגביל לתורא [דקידוש ראשון לא נאמר עבור שתיית יין שני כלל].

ונ"מ היכא דהפסיק ע"מ לעשר פרי, דשרי מפאת גביל לתורא, ואח"כ נפל הפרי ולקח פרי אחר מעושר, שהי' דעתו עליו בשעת ברכה [אם צריך לחזור ולברך, כיון דהך מעשר לא כגביל לתורא כלפי פרי שני].

ומ"מ נר' דאף אם נימא דבכה"ג לא הוה גביל לתורא, אך דעת הגרעק"א [לאו מהך טעמא אלא מטעם ראשון] דקידוש שלא עלה לו לא הוה כגביל לתורא אף לגבי אותו כוס [וכצויר ה"ל בקידוש ולא יצא ד"ח מפאת השמטת תיבה אחת, שחוזר ומקדש על אותה כוס].

וכ"ה בהגרעק"א (סי' רצ"ח על מ"א ס"ק ו') שכ' דבאמר בורא מאורי האש על אש שלא שבת, חייב לחזור גם על בפה"ג מפאת הפסק, וצ"ן לדברי ה"ט"ז (או"ח סי' תרכ"ב), ובגליון הגרעק"א (על ד' ה"ט"ז שם) צ"ן לתשו' גינת ורדים (סי' ח').

[ועיי' בסידור דרך החיים לנתיב"ש שכ' בטעם דבחופה אומרים בפה"ג קודם ה' ברכות, ובסעודה אומרים בפה"ג אחר ז' ברכות, דלפי שבסעודה המברך שותה חיישין שברכות א"צ כוס, והו"ל הפסק בין בפה"ג לשת', ומשא"כ בחופה שאין המברך שותה [ואף אם א' לא ישתה שפיר דמי ככוס של מילה ביה"כ], אך צ"ע לפי"ז איך חתן וכלה שותים ולא חיישי' להפסק, ואם אינן יוצאין בברכתו א"ש, ובלא"ה צ"ל כן דהא לדידי' חיישי' שאינו חובה, וא"כ אינו יכול להוציאם בלי שישתה].

אי האכילה בלא הסיבה הוה הפסק לאכילה בהסיבה שלאחר²⁵

ד. וראיתי בשו"ת מנחת יצחק (חלק ט' סימן מ"ו) דהקשו קמ"ל דליהוי אכילה הפסק [והיינו מה שאכל המצה בלא הסיבה, ולא יצא יד"ח באכילה זו, והפסיק בה בין ברכת על אכילת מצה לאכילה בהסיבה שלאחר], ות' דכיון דמה"ת יצא גם בלא הסיבה לא הוה הפסק.

והנה עיקר הדבר דהק' קמ"ל דליהוי אכילה הפסק, הנה במ"א סי' ר"ט (סק"ה) מבואר דאכילה לא הוה הפסק, וכ"ה במ"ב שם (סק"ח), ובפמ"ג (סי' ר"ב מ"ז סק"ו) דן דליהוי הפסק, ולא הביא דברי מג"א, ובספר שדה הארץ (ח"ב סי' ל"ח) נקט דבהדליק השמש בין ברכה להדלקת נ"ח חוזר ומברך, והגרעק"א בגליון שו"ע (או"ח סי' כ"ז) כתב דאם בירך והניח תפילין ובאותה שעה הי' לו חציצה והסירה וחזר והניח כדן הו"ל הפסק, ויעוי' במנחת אלעזר (ח"א סי' כ"ה), והעירני לכ"ז הרב מרדכי ועקנין שליט"א, [ונפק"מ למי שיש לו תפילין של יד ספק ותש"ר ספק, אם יברך לפני התש"י [משום שפוסט התש"ר בברכתו, או ד"ל דבלא"ה לא יפסור התש"ר אם התש"י אינו כשר דממילא הוה התש"י הפסק, ומצד התש"י נמי לא יברך דהא הוה ספק פסול, וספק ברכות להקל]].

בירך וקיים המצוה באופן שיוצא מה"ת ולא מדרבנן אם ברכתו לבטלה ואם רשאי להפסיק בדיבור

ה. והנה תי' של המנח"י זהו חידושו רבתא, [נ"מ במי שבירך על סוכה והי' עלי' נסרים ואכל בה, ואח"כ פתחו הג' [ואפילו שח בינתיים]²⁶, שלא יצטרך לברך שנית], דבפשוטו מי שבירך על מצוה דאו' שפסולה מדרבנן הוה ברכתו לבטלה, ורק היכא דא"א לקיים הדרבנן בזה אמרינן דמברך, וכדכ' הפמ"ג וכמכו' בריטב"א בסוכה (דף י"ד), אבל כ"ז כשא"א לקיים הדרבנן, ומשא"כ כשאפשר.

ואולי נימא בכונת המנחת יצחק דנהי דאין הברכה נתפסת, אבל מ"מ הפסק לא הוה, כיון דהוה עשיית מצוה דאו', ולפי"ז אם שח לאחר שאכל מצה בלא הסיבה, יחזור ויברך, ומשא"כ אם הטעם מפאת דהיכא דיש מצוה דאו' נתפסת הברכה גם בשח לא יברך²⁷.

יל"ע מ"ש מהחליפו לו שופר לאחר ברכה קודם תחילת התקיעות

אך על הדרך הב' דזה רק לא הפסק, העיר הרב מרדכי ועקנין שליט"א, דהרי דעתו היתה לקיים המצוה דאו' רק בכזית הראשון, וא"כ דמי להחליפו השופר לפני התחלת התקיעה דלא מהני [יעוי' ס' תקפ"ה ס"ק י"ח], דהכא נמי הוא סבור לקיים מצוה בכזית ראשון, ורבנן פסלוהו, והצריכוהו לקיים הדאו' בכזית השני שלא הי' סבור לקיים בה המצוה דאו', כי אם מצוות דרבנן של כורך ואפיקומן, וממילא יצטרך ברכה חדשה, אלא אי נימא כדרך א' [דלפי"ז א"ש שהדאו' נתקיימה בראשון וע"ז חיילא הברכה, ולגבי הדרבנן אף שהי' סבור לקיימה בראשון, והשתא מקיימה בשני לא איכפ"ל, שכיון שכבר נתפסה הברכה הו"ל כהחליפו לו השופר אחר תחילת תקיעתו], אך דרך הא' צ"ת דהא אין תורת ברכה כיון שנפסלה מדרבנן.

והנה באמת שקושיא זו היא אפי' לפי דעת מ"א שאכילה לא הוה הפסק, ומשום דסוכ"ס כיון דדעתו היתה לקיים המצוה בראשונה והשתא מקיים בשני, וכהחליפו לו השופר דמאי²⁸.

אך באמת הנה כל הך נידון הוא לשו"ע, דלרמ"א בלא"ה לא מברכים משום ספיקא דראב"ה, ולדינא גם הנוהגים כהשו"ע מ"מ אין מברכים בלא היסב, משום דלענין ספק ברכות שפיר חיישין לראב"ה, דככתבו רבנן בתראי, עי' ברכ"י וחקרי לב וכף החיים [ודלא כביה"ל].

סימן פ"ב

בענין הסיבה בד' כוסות (תע"ב ס"ז)

ענף א'

בטעם שצריך הסיבה בכל הד' כוסות ולא סגי בתרי כסי בתראי

ד' הר"ן בטעם דחייבים להסב בד' כוסות ולא אמרינן ספיקא לקולא [וקושיית הגרעק"א ע"ז]

אמרינן בפסחים (דף ק"ח ע"א) דמצה בעיא הסיבה ומרור לא בעיא הסיבה, ולענין ד' כוסות תרי בעו הסיבה ותרי לא בעו הסיבה, ואמרינן בגמ' דאמרי לה תרי קמאי בעו מפאת דבהיא שעתא מתחלל לה חירות, ומשא"כ בתרי בתראי דהוה לבתר חירות, ואמרי לה תרי בתראי דאז הוא דהוה בני חורין, ומסקינן בגמ' דהשתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי כולהו בעי הסיבה.

וכ' הר"ן דהא דלא אמרינן ספיקא דרבנן לקולא הוא מב' טעמים, חדא דבקל יכול להסב, ועוד דא"כ מיעקרא תקנתא [וכיעין דדנו הפוסקים לגבי טבריא דחייבין לקרות המגילה ב"ד וט"ו מספיקא, דאם נימא ספיקא דרבנן לקולא נקל בשניהם, ומיעקרא תקנתא, ועי' במשנה למלך (פ"א ממגילה ה"א)].

והק' הגרעק"א בתשו' שנדפס בסוף דרוש וחיודושו²⁹ על טעמא בתרא דהא לא דמי להך דטבריא, דהתם אם יבא להקל בכל יום ממילא מיעקרא תקנתא, אבל בד' כוסות הרי לא יוכל להקל בתרווייהו, דאם לא יסב בראשונות יצטרך להסב באחרונות ממ"ל, דאם הראשונות פטורות מהסיבה הרי אחרונות חייבות בהסיבה, ואם הראשונות חייבות

עצם חלות הברכה שפיר חיילא על כל מה שבדעתו לאכול אח"כ אף שזה רשות. ולגופן של דברים יל"ע להנך רבוותא דס"ל דכל אכילת מצה בליל הסדר יש בהן קיום מצוה דאורייתא, וכמוש"כ הנצי"ב (בפתחת להגדש"פ) ואבני נזר (או"ח סי' תמ"ח), ועי' ב"ח סי' תע"ב בשם המהר"ל (בגבורת ד' פרק מ"ח), א"כ י"ל דגם המאמר מרדכי יודה דנחשב שהברכה חלה גם עליהם, ודו"ק.
24. ועי' בר אלמוגים סימן י"ח.
25. בענין זה עיי' בבר אלמוגים סימן י"ט באריכות, ועיי"ש בהערות הרבה מ"מ שכ' רבינו זצ"ל בענין זה.
26. א.ה. הוספה זו הוספתי עפ"י המבואר בד' רבינו זצ"ל בהמשך (בד"ה ואולי) דמשמע דלפי מה שפ' בתחילה הדין כן.

27. א.ה. עי' במנח"י שם שיעקר התי' הוא של נכדו, עיי"ש, והוא ז"ל כתב לחזק התי' עפ"י ד' תו' פסחים דף ק"ב ע"א, ולא פי' כונתו, ונר' שכונתו לק"ו הנוזר לעיל בהערה לס"ק א', עיי"ש. דע שעפ"י ז' אולי יש לחלק בין מצה הכשירה גם מדרבנן אלא שהוא לא יצא יד"ח, דלא אכלה בהסיבה או בלא כריכה, או בלא כונה, לסוכת נסרים שהחפצא פסולה מדרבנן, ודו"ק היטב.

28. א.ה. הנה באמת קו' זו יש ליישב עפ"י ד' ה"ט"ז הנ"ל דהקידוש מהני ליי'ן שהי' על השלחן אף שסבור לקדש ביי'ן שבכוס, וטעמו של דבר י"ל דגם בשופרות אם שניהם מונחים לפניו א"צ לחזור ולברך, ועי' בסי' ר"ו לגבי נפל פרי הראשון שהוא מקור הדין דשופרות, ועיי"ש היטב בביה"ל.

29. והועתק בחי' רעק"א הנדמ"ח ע"י הוצאת זכרון יעקב בפסחים דף ק"ח (עיי"ש בסוף הדברים בדברי בן הגרעק"א בשם אביו).

19. וצ"ל דהתוספת שיתות מכזית לא מבטלת, וצ"ע מדוע, ועיי' עוד בכ"ז להלן סימן צ"ח ובהערות שם.

20. א.ה. אך צ"ע לפי"ז סתימת ל' הרמב"ם הנ"ל לעשות כורך בזמן הבית אפי' לרבנן, ולא פירש דצריך אופנים מיוחדים, וצ"ע.

21. א.ה. הנידון לגבי ברכת המצות, דברכת הנהנין ודאי יצא כיון שכבר אכל מצה, ועי' להלן.

22. א.ה. הנה התם הפסיק בדיבור שלא עלתה לו בין ברכת בפה"ג ליי'ן שאחרי קידוש שני, והכא המרור עלתה לו, אלא שזה הפסק בין ברכת מצה לאכילתה כיון שאכילת המצה לא עלתה לו, ונפק"מ דבזה ה"ל דכו"ע ידו, ושאיני התם דס"ל למ"א דדיבור הקידוש מענינא אף שלא עלתה לו, אך הכא המרור לאו מענינא [ועי' בד' רבינו להלן מה שפלפל בביאור פלו' מ"א ורעק"א], ודו"ק.

ומ"מ לקוטא דמיתלתא יש לדון דהכא אהני הברכה לקיים מצה דאו', ואף שאנו מצריכים ברכה גם כלפי קיום החיוב דרבנן, מ"מ י"ל דא"צ ברכה חדשה, דכיון דמצאה הברכה מקו' לחול תו הו"ל כסעודה אריכתא, וכמפסיק בברכת מרור באמצע סעודה [וזכר לדבר מקו' מהנך רבוותא דס"ל דמברך על מרור בטיבול ראשון אף שמקיים המצוה בטיבול שני ומפסיק בהגדה, ומשי' רשב"ם לגבי מצה, שמברך בתחילה ומקיים באפיקומן, ומפסיק בברכת מרור, וי"ל דכו"ע מודו הכא דמקיים מצוה דאו' ואח"כ דרבנן, ודו"ק [שו"ר לד' רבינו בכת"י במק"א והעתקתים להלן סק"ג, ד]. ועכ"פ בזה יתיישבו ד' ביה"ל דרק לאחר ברכהמ"ז חוזר לברך, ומשום דקודם ברכהמ"ז אכתי הברכה בתקפה, ושאיני לאחר ברכהמ"ז שכבר הסיח דעת ע"י ברכהמ"ז, ולהכי חוזר ומברך, ודו"ק.

23. א.ה. לכאול' לפי"ז יצטרכו שיהא המצות לפניו, אך באמת י"ל דדוקא התם בעינן לקדש על היין בעינן שיהא לפניו, אך מצד

היה או השלמת שחרית או דהוה מנחה, ולא נימא בכל תפלה בפנ"ע ספיקא לקולא, ולא אדע אם הלכה זו נכונה.

ויעוי' בחזו"א (או"ח סי' י"ח סק"ח) לגבי מאי דאיתא (בשו"ע סי' קי"ז ס"ב) דבדיעבד אם הזכיר גשמים בין פסח לעצרת (בארץ שצריכים גשמים בזמן זה) דסומכים על הרא"ש דיצא, והק' דהא השתא ממ"נ מחוייב דהא חסרה לו תפלה, דלהרא"ש חסרה לו תפלה קודמת שלא שאל בה מטר, ולאידך רבוותא חסרה לו הך תפילה ששאל בה מטר, וא"כ יתחייב להשלים בממ"נ, ות"י דמ"מ הרי לא שייך להשלים [עיי"ש, ואמנם צ"ע דיכול להשלים ע"י שלא יזכיר בברכת השנים כי אם בשומע תפלה דיצא לכו"ע], וחזו"ן מדבריו דאמת חייב להשלים כה"ג.

קושיא עצומה על כ"ז

אך באמת קשיא מהא דקיי"ל (בסי' רל"ג ס"א) דבשעת הדחק יכול באותו היום להתפלל מנחה כרבנן דר"י בפלג המנחה, ומעריב כר"י בפלג המנחה, והשתא ממ"נ חסרה לו תפלה ויצטרך להשלים, וצ"ע³⁶.

בחילוק הרמ"א בין מי שלא היסב בכוסות ראשונות לבין מי שלא היסב באחרונות

ג. מבואר בסי' תע"ב (ברמ"א לסעיף ז') דמי שלא היסב בד' כוסות כיון דאיכא פלו' אי בזה"ו צריך להסב, ע"כ תליא בין אם הוא בכוסות ראשונות דמותר לשתות ביניהם (כמבואר בסי' תע"ג) וע"כ דינא הוא דצריך לחזור, לבין אם הוא בכוסות אחרונות דכיון דאסור להוסיף על הכוסות (כמבואר בסי' תע"ט) אזלינן להקל [ובאמת י"ע מ"ש ראשונות מאחרונות, דבשלמא אם משום שכרות י"ל דאין חשש שכרות רק לאחר ששתה שלש כוסות, אך אם משום דאסור להוסיף על הכוסות, א"כ בתר ראשונות נמי, וצ"ע]³⁹.

ויל"ע אם בכל ספיקות בד' כוסות אמרינן דבאחרונות אזלינן להקל, וכגון ספק ששה רוב כוס או ספק ששה מלא לוגמיו, או דרך בנידון דהסיבה דאיכא קמן דעת רב"ה, וכן בשתה ביותר מכדי שתית רביעית (עי' מ"ב ס"ק ל"ד) דנימא דיותר נוטה ד' הפוסקים דתליא בכדא"פ (עיי"ש שעה"צ ס"ק מ"ח), אבל לא בספק שקול, אך לכאו' משמע דלא מפליגין בזה, ואמרינן הכי בכל הספיקות, דבשלישי ורביעי אמרינן ספיקא לקולא, ולא ישתה ביניהם [דלא מחמירין בספיקא במקום דמאיך הוה ספק איסור].

לא היסב בשלישית אמאי לא נימא לי' למיעבד כוס ד' על הלל המצרי וכוס ה' על הלל הגדול

ג. ויל"ע דאמאי אמרינן דבשלישית ורביעית לא יחזור דנר' כמוסיף על הכוסות, דהא אמרינן [בסי' תפ"א ברמ"א] דאם תאב לשתות ישתה כוס חמישית, ונהי דבלא היסב ברביעית ליכא תקנתא כיון דכבר גמר כל ההלל [עיי"ש בסי' תפ"א בביה"ל], אבל בשלישית איכא תקנתא, דישתה באמצע ההלל, ויתנה שאם יצא בשלישית יאזכר זה רביעית ואח"כ חמישית, ואם לא יצא יאזכר זה שלישית והרביעית לאחר כל ההלל, וי"ל דלא מתקנינן כן לכלל [הציבור] דאתי למיפק מיני' חורבא⁴⁰.

בדברי המג"א דזמנינו גם בלא היסב בראשונה לא יחזור וישתה - ואי איכא תקנתא לחייבו לשתות עוד כוס אחר כוס שני'

ד. והנה כ' מג"א דהא דחילק רמ"א בין ראשונות לאחרונות זה רק בכוס שני', דהרי שרי ל' לשתות בסעודה בלי ברכה, אבל בכוס ראשונה כיון דמנהגנו שלא לשתות בין ראשונה לשני', ונמצא דאם ישתה יצטרך לברך בפה"ג, כיון דהברכה אודא מיני', דהרי על כוס שני' חוזר ומברך [לדידן דמברכים על כל כוס וכוס וכהרמב"ם (וכדכ' רמ"א סי' תע"ד), ומשא"כ לד' הרא"ש דפסק השו"ע שם כותי' דאין מברכין על כוס שני', א"כ אין מברך על מה שישתה ביתניים אם שהסח דעתו מלשתות ביניהם, כיון דהברכה עדיין בתוקף עבור כוס שני']. וכיון דחוזר ומברך א"כ אף בין ראשונה לשני' מיחזי כמוסיף על הכוסות, והלכך בלא היסב בראשונה [וכן בשתה ביותר מכדי רביעית] יסמוך להקל, וכשם שמקילים בכוס ג' וד' וא"כ לא נשאר להחמיר רק לענין כוס שני' [אלא א"כ כיון בעת שתיית כוס ראשונה דהברכה תחול על כל מה שישתה בין ראשונה לשני', דבזה שוב דין הראשונה כדון השני'].

ולכאו' כ"ז לענין שנאמר לו לשתות מיד אחר כוס ראשונה, אך עדיין נאמר לו למי שלא היסב בראשונה או שתה אותה ביותר מכדי שתית רביעית שישתה כוס נוספת לאחר כוס שני', ויעיל לדעת ב"י דמקום

ולכאו' חזו"ן דבשתה ראשונה והשלישית בלא היסב דמחייבין מכח ממ"נ, ותיקשי [דמה שייך לחייב לחזור] בשביל הראשונה הא לא הוי על הסדר [דהלא כתי' ב'], וגם השתא הא ישתה רק כוס א' [שלא יוסיף לשתות אח"כ עוד ודלא כתי' א'], וגם הוה השתא כשאומר בהיפוך [שאומר דברי סוף הגאולה ודלא כתי' ג, וא"כ ש"מ דלא אמרינן הכי, אלא אמרינן שייצא בזה יד"ח דיעה דכוסות ראשונות בעו היסב וחייב ממ"נ, וא"כ שפיר הך הגרעק"א].

אבל באמת לא אדע אם זו כונת רשב"ץ שהרי כתב דחייב לשתות בהסיבה, ומשמע דבלא היסב בראשונה ובשלישית שותה שתיהן בהסיבה, ותיקשי דהא סגי בחדא [דהיינו עוד כוס, אחר כוס ד', וממילא יצא יד"ח דיעה דאחרונות בעו היסב, ותו אמרינן ספיקא לקולא], אך בזה י"ל סוף דינא כתחילת דינא, וכמו שבתחילה שותה כולן בהסיבה, ה"נ כשחייב מתרתי זוגות ממ"נ כיון שלא היסב אחת בזו ואחת בזו חשיבא הנידון כבתחילה [והודר דינא דנקטינן דכולהו בעו היסב וצריך לתקן כולן], וצ"ת³³.

ומ"מ אכתי חזו"ן מד' הרשב"ץ כד' הגרעק"א [דסוכ"ס הרי הנך כוסות ישתה שלא על הסדר, ושלא בזמן אמירת דברים של תחילת גאולה, ואעפ"כ קאמר דיחזור וישתה, והיינו משום סברת ממ"נ, וש"מ דלא כתירוצים הנ"ל]³⁴.

תירוץ ד' דהוה תרתי דסדרי משנה לשנה

ה. ולכאו' י"ל עוד ביישוב קו' הגרעק"א דאכתי הוה תרתי דסדרי, דבשנה אחת ישתה הראשונות בלא היסב, ובשני' ישתה האחרונות בלא היסב, ויחסר לו ממ"נ מצות הסיבה בא' מהשנים, אך י"ל דבשני' זמנים לא חשיבא תרתי דסדרי, וכדחזו"ן לענין פלג המנחה דאיכא חילוקי דינים אימת עבדינן תרתי דסדרי [וכגון אם זה לא באותו יום, יעוי' סי' רל"ג].

ותו חזו"ן דהגרעק"א דן (בתשו' שם) לענין פלוגתא איזה שורה צריכה להיות בראש עמוד, דלא שייך לומר להחמיר בתרווייהו כיון דהוה חד ס"ת, ולכאו' הא נ"מ בב' ס"ת [וש"מ דזה לא חשיב תרתי דסדרי דמקיים המצוה בכל ס"ת בזמן אחר].

ונ"מ בזה בשני אתרוגים שנתערבו זב"ז וחד מהם פסול מדרבנן [דאפשר לקיים המצוה כל יום באתרוג אחר, ולא אמרינן דהוה תרתי דסדרי, כיון דהוה בזמנים נפרדים]³⁵.

ענף ב'

בדיני מי שלא היסב בד' כוסות

מי שלא היסב בא' מראשונות וא' מאחרונות אי אמרינן ממ"נ חסרה לו כוס או דאומרים על כל א' ספיקא לקולא

א. בעיקר ד' הרשב"ץ הנ"ל דבלא היסב בב' ראשונות לחוד או בב' אחרונות לחוד א"צ לחזור דספיקא דרבנן לקולא, ומשא"כ בלא היסב בא' מהראשונות וא' מהאחרונות דממ"נ לא יצא צריך לחזור, תמה בברכ"י (סי' תע"ב ס"ק ח') אמאי צריך לחזור, והא על כל כוס בפנ"ע שייך לו' ספיקא לקולא, ובפשוטו צ"ל בד' רשב"ץ דס"ל דממ"נ חסרה לו כוס.

ואשכחן (בשו"ע סי' תפ"ט) דבספר ביה"ש של תחילת יום יצא וא"צ לספור שוב, וכן בספר בביה"ש של סוף היום יוצא יד"ח דספיקא דרבנן לקולא (עיי"ש בשע"ת), ונפק"מ שיכול לספור למחרת בברכה, וכתבו הפוסקים (תשו' בית שלמה או"ח סי' ק"ב) דאם ספר ביום א' בביה"ש דתחילת יום, וביום אחר בביה"ש דסוף היום דאמרינן ממ"נ חסרה לו יום א', ותו א"י לספור בברכה³⁶.

ומיהו התם עדיפא דמעבדות זו את זו, דהרי הנידון לדעת בה"ג [דאם חסר לו יום א' אין כאן קיום מצוה כלל], ומשא"כ הכא בד' כוסות למאי דקיי"ל דאין מעבדות זו את זו [יעוי' בסי' תפ"ג (ולהלן סי' פ"ג), וא"כ שפיר יש לדון כלפי כל כוס בפנ"ע], ומ"מ מסברא שפיר י"ל דממ"נ חסרה לו כוס [וממ"נ חיובא רמיא עלי' להשלים כוס בהסיבה, ועי' עוד לעיל סוף ענף א'].

יש לו ספק על אחת מנב' תפילות שהאחת מהן ודאי לא יצא יד"ח ואינו יודע באיזה אם חייב להשלים

ויהא נ"מ בהתפלל שחרית ומנחה ויודע שבאחת מהן לא התפלל³⁷ ואינו יודע איזה מהן, דאף שבכל אחת בפנ"ע אמרינן ספק להקל, אבל על שתיהן יש ממ"נ דחסרה לו תפלה ויחזור ויתפלל שלישיית, וממ"נ

בהסיבה נמצא דלא שתה ב' הראשונות, וא"כ חייב להסב בב' האחרונות שהם הראשונות, [וא"כ לא מיעקרא תקנתא ואמאי חייב להסב בכל הד'], ונשאר הגרעק"א בקושיא.

והנה פשוט דכונת הגרעק"א שישב בב' האחרונות ואח"כ לא ישתה יותר, דאימר ספיקא לקולא, ושמא האחרונות הם החייבות בהסיבה, ולא הראשונות [וכבר יצא יד"ח כל הד' כוסות, ואף דלהצד שב' הראשונות בעו היסב צריך לשתות עוד ב' כוסות, דהשתא הוא דשתה ב' כוסות ראשונות כיון שרק עכשיו היסב, מ"מ הוה ספיקא, וספיקא לקולא כל דלא מיעקרא תקנתא]³⁰.

ויש לדון וליישב קושייתו בד' אופנים.

תירוץ ראשון עפ"י המהר"ל דד' כוסות מעבדות זו את זו

א. חדא, דהנה דעת מהר"ל מפראג (גבורות ד' פרק מ"ט) דד' כוסות מעבדות זו את זו, ואם יודע שלא ישתה ד' כוסות פטור מד' כוסות, וא"כ לפי"ז א"א לחייבו להסב בב' כוסות בתרא מפאת ממ"נ, דהרי זה רק לגיסא דאחרונות חייבות, אבל לגיסא דראשונות חייבות אין לחייבו שהרי יודע שלא ישתה עוד, [וא"כ להצד שב' ראשונות חייבות א"כ הרי גם אם יסב באחרונות לא יקיים מצות ד' כוסות, וממילא שלפי צד זה אין צריך להסב, וא"כ שוב יאמר ספיקא לקולא ויפטור לגמרי], ושוב מיעקרא תקנתא.

ועל כרחק צ"ל דהגרעק"א לא ס"ל לי' ד' מהר"ל, [ועי' להלן סימן פ"ג שגם ד' הפוסקים משמע דלא כמהר"ל].

אך באמת יל"ע בדברי מהר"ל, דהאיך דן הר"ן להקל בשניהם, הא א"כ ודאי לא שתה שתי כוסות [דממ"נ יש שתי כוסות שצריכות הסיבה ולא היסב בהן ולא יצא בהן יד"ח], וא"כ פטור מכל הד' כוסות, וא"כ על כרחק להסב בשנים מיהא, וא"כ יהא מוכרח מהר"ן דלא כמהר"ל³¹, וצ"ת.

תירוץ שני עפ"י שיטת מג"א ופר"ח דלעיכובא שישתה ד' כוסות ע"ס ההגדה

ב. תו י"ל ביישוב קו' הגרעק"א לדעת המג"א (בסי' תע"ב) בהא דשלא על הסדר לא יצא, דהיינו שלא כסדר ההגדה, וא"כ לא יתחייב בב' אחרונות להסב בכדי לקיים עי"ז ב' ראשונות [למ"ד דראשונות בהסיבה, דהא בלא"ה לא יקיים בהם ב' ראשונות כיון שלא קידש ולא אמר ע"ז ההגדה], וא"כ אודא הממ"נ דהגרעק"א דגם ד' כוסות דמי לטבריה [שהרי אם נאמר ספיקא לקולא נאמר כן גם באחרונות, שכל הצד להסב בהם הוא רק למ"ד דאחרונות בני הסיבה, וא"כ שנאמר ככולם ספיקא להקל שוב נמצא דמיעקרא תקנתא].

אך במ"ב בביה"ל (לסי' תע"ב ס"ח) כ' דד' מג"א תליא בפלו' ב"י ופר"ח (סי' תפ"ד) אם סדר ההגדה לעיכובא בד' כוסות או דרק לכתחילה, וכ' בביה"ל ד"ל כהב"י, ושכ"כ במאמר מרדכי ונהר שלו', ואשכחן הכי ברבינו דוד (בדף ק"ח) דאסיק הכי מכח הירושלמי, וא"כ שפיר הך הגרעק"א³².

תירוץ שלישי דלא יתכן לקיים הסיבה מצד כוסות ראשונות דהיינו תחילת גאולה כשאומר ברכהמ"ז והלל דהא הוה סוף גאולה

ג. תו י"ל דאף אם נימא כהב"י הני מילי בשותה ד' כוסות בלחודייהו רק שאין רצופין, ובהו אמרינן דב' ראשונות היוין כלפי התחלת הגאולה, והאחרונות כלפי סוף הגאולה, אבל הכא דשותה על ברכהמ"ז והלל לא יתכן לחייבו בהסיבה משום ראשונות, ונימא דהשתא מתחלה לה גאולה, שהרי שותה אותם בסוף הגאולה, [וא"כ גם ל"י לא יקיים בזה הסיבה מצד כוסות ראשונות, וא"כ גם לדיד' אין ההסיבה רק למ"ד דאחרונות בהסיבה, וא"כ נימא ספיקא לקולא, ומיעקרא תקנתא].

אך אין סברא זו מוכרחת, דאולי לא אזלינן בתר אמירתו אלא בתר המספר [א.ה. לכאו' צ"ל השותה], והרי עכשיו [שותה בשביל קיום] ב' הראשונות.

הוכחה לד' הגרעק"א מד' הרשב"ץ

ד. שו"ר ראי' לד' הגרעק"א וכנגד כל ג' התירוצים, דהנה בברכ"י (סי' תע"ב אות ח') איתא בשם הרשב"ץ במאמר חמץ שכ' דאם שתה ב' כוסות ראשונות בלא היסב או ב' האחרונות בלא היסב ה' נראה שא"צ לחזור, אבל אם שתה א' מן הראשונות וא' מן האחרונות בלא היסב צריך לחזור ולשתות בהסיבה, ולכאו' כונתו דאז יש ממ"נ דלא יצא.

יותר מאתרוג א', ולכל היותר דנים כל א' לאיש אחר או ליום אחר, אך ממ"מ לכאו' הוה כב' שבילין שבאו לשאול בב"א עליו ועל חבירו, וצ"ע. ולהלן ענף ג' נקט רבינו כדבר פשוט דמיקרי תרתי דסדרי עיי"ש.

36. יעוי' בר אלמוגים סי' כ' ובהשלמות שם.

37. א.ה. לכאו' הכונה שבאחת מהן לא יצא יד"ח, וכגון שלא אמר ותן טל ומטר בא' מהן.

38. ויעוי' עוד בכ"ז בספר בר אלמוגים סימן ע"ג (עמודים שע"ח שע"ט).

39. א.ה. לכאו' הכונה שכיון שהדרך לשתות אז ממילא לא נראה כמוסיף, ואולי קו' רבינו לפי מה דקיי"ל שלא לשתות כי אם לצורך גדול עכ"פ לאחר שהתחיל ההגדה, וא"כ שוב מיחזי כמוסיף, דהרי שוב אין דרך לשתות, ומ"ש מבין כוס ג' לכוס ד' [וזה אפי' בלי הסברא שצריך לברך, ונ"מ גם למי שכיון ע"ז להדיא]. אך לכאו' כיון שבמקום צורך גדול מקילים שוב לא נר' כמוסיף על הכוסות, דנראה כשותה לצורך גדול, ואין לך צורך גדול יותר מלצאת יד"ח שתי' בהסיבה.

40. א.ה. לא ידענא מאי חורבא איכא, דהא ד' הרמ"א דאפשר לשתות כוס ד' וכוס ה', ולא יאזכר אלא כוס ד' וה', ואולי הכונה שיבואו לברך ב' פעמים על ההלל לפני כוס ד' ולפני כוס ה', וצ"ע.

הכוסות על סדר ההגדה לאו לעיכובא, וא"כ אם ישתה כוס נוספת בהסיבה בהפסקת זמן אחר כוס שני, הרי אם לא יצא ידי כוס ראשונה תיקן עכשיו ושפיר דמי, ונהי דלדעת הפר"ח דהמקום לעיכובא בזה ליתא להך תקנתא, אך מ"מ לד' הב"י שפיר דמי [ולומר דלא מחייבין לי כיון דספק אם יצא, ומאיך ספק אם יועיל דלפר"ח דהאי לא יועיל, לא נהירא, דהא המ"ב נוטה לד' הב"י], וצ"ע.

ענף ג'

מי שאינו יכול להסב רק בשתי כוסות כיצד יעשה

חקירה מה עדיף ספק אם קיים לגמרי אם לא קיים כלל או שיקיים לפחות כוס א' בודאי

א. הנה היכא דיכול להסב רק בשתי כוסות ולא בד', ויכול לבחור כרצונו, יל"ע מי נימא דעדיפא שיבחר שני ושלישית, ואזי ידעין דהאי דקיים אחת וביטל אחת, או שיבחר שתיים ראשונות או שתיים אחרונות, ואזי יתכן שקיים כולם. [ואף יתכן שביטל כולם, שאולי היסב רק היכא שא"צ להסב].

ונלענ"ד דעדיפא שנים ראשונות או שנים אחרונות, דאזי יתכן שכולם כהוגן, ואמרינן בזה ספיקא דרבנן לקולא, מאשר שני ושלישית דאזי ידעין בודאי שחסרה לו כוס אחת, כנלענ"ד [ועי' ענף ב' סק"א].

אך מ"מ אכתי אית לי תקנתא להסב שני ושלישית, ובשני לשותות רוב רביעית, ולהפסיק ולשתות עוד רביעית, ויעלה לו לשתיים, אך גוונא דידן דאי"ה להסב רק ב' פעמים ובכה"ג הרי צריך להפסיק, ושוב לא יוכל להסב.⁴¹

יש לחלק בין היכא שעל הספק יחול דין ספיקא דרבנן לקולא להיכא דלא חל הרך כללא

ב. והנה נידון זה נמי ביש לאדם אתרוג ולימון ונתערבו, ונמצא בחול המועד, ויכול לקחת בכל יום רק אחד, אם נימא לי ליקח בשני הימים של חול המועד אותו הפרי, ואזי יתכן שיצא בשני הימים ויתכן שלא יצא כלל, או שנימא שיקח כל יום פרי אחר, ואזי יודע שיום אחד יצא בודאי.

ולכא"ו הנה אם כשלוקח ספק אתרוג יכול לברך בחוה"מ, כיון דספיקא דרבנן לקולא, וכמו שמברך בספירת העומר למ"ד מדרבנן בביה"ש (וכדאי"ה בס' תפ"ט), א"כ דהאי דנימא דיקח בשני הימים אותו הפרי, ואף אם נימא דלא מברך, אך עכ"פ אם נימא דבלקח ספק אתרוג בחוה"מ, ואח"כ נזדמנה לו אתרוג דהאי אינו חייב לקחתו, וחזינן דיצא מספק, א"כ דהאי יקח אותו הפרי בשני הימים, [שעי"ז ייחשב שיצא י"ח בכל הימים ולא יעשה באופן דנימא דממ"נ יום א' לא קיים מצות]⁴².

אך אם נימא דהך אתרוג ולימון שנתערבו לא נימא בהו ספיקא לקולא, כיון דהוה תרתי דסתרי וא"א להקל בשניהם, א"כ הדרנא להסתפק מה עדיף, חדא מצוה ודאית או ב' מצוות מספק.

ונר' בדבא' כה"ג דהאי דחד ודאית עדיפא, וא"כ הדין נותן דאף מדרבנן הדין כן, דרק אם חל פסק של ספיקא דרבנן לקולא בזה שאני דאורייתא מדרבנן.

ולפי"ז הכא במי שא"י להסב רק בשניים, דליכא הכא דין ספיקא דרבנן לקולא, כיון דהוה תרתי דסתרי אהדדי וכדכ' הר"ן, א"כ לכא"ו נימא דעדיף שיסב באופן שיהא לו ודאי מצוה אחת, ולא באופן שיהא לו ספק אם קיים הכל או שביטל הכל, והיינו דלא כדברינו הנ"ל שיסב באותו זוג, אלא שיסב באחת מן הראשונות, ואחת מן האחרונות.

גדר ההלכתא דלא אמרינן ספיקא דרבנן הקל בתרתי דסתרי

אך שפיר י"ל דמש"כ הר"ן דלא אמרינן ספיקא דרבנן לקולא היכא דמיעקרא תקנתא, וכמו שכ' גם התוס' בביצה (דף י"ד) [וכן בס"ס בדא"ו דמחמירין בכה"ג דיבואו להקל בשניהם כמב' בתוס' ב"ק דף י"א], מ"מ עיקר דין ספק דרבנן לקולא נשאר, אלא דיש הנהגה שלא למיעבד תרתי דסתרי [וכיון שכן שפיר י"ל כדברינו לעיל דסו"ס זה שא"י לנהוג הנהגה זו ולהסב בכלם, אם יסב בשניים של אותו זוג שפיר נימא דלמעשה יצא י"ח מדין ספק דרבנן לקולא, וע"כ זה עדיף לן מגונא דנימא דממ"נ חסרה לו כוס, שבכה"ג לא אמרינן ספיקא לקולא וכנ"ל ריש ענף ב'].

וכנלענ"ד הקלושה כמו שכתבתי לעיל שיסב באותו זוג.⁴³

ספיקא דרבנן דסתרי אהדדי וספיקא דרבנן דאיכא איסורא אם שוין לענין הקל הקל תחילה, ואי נידון הנ"ל תליא בזה או לא

ג. אך הנה יש לשאול דבשאר גווני דלא אמרינן ספיקא דרבנן לקולא, וכגון בדבר שיש לו מתירין, או באיכא איסורא, ויכול לאכול מהני גווני, או מגונא דהוה תרתי דסתרי אהדדי [כבתוס' ביצה י"ד ע"א], מאי נימא לי למיכל לענין הקל הקל, ולכא"ו שניהם שוים, וא"כ דלא כדברינו.

ועדיין יש לקיים דברינו דלעולם דברי הר"ן לא מפקעא דינא דספיקא דרבנן לקולא, ומ"מ נימא דאין בזה הקל הקל⁴⁴, והנני מגשש בזה כעור באפילה, ומ"מ ה' נלענ"ד דישתה ראשונה ושני'.

עד"ז יש לדון בבית שיש בו כמה חדרים וביכלתו מוזהר ודאית לחדר א' או מוזהר מסופקות לכולם

ד. והנה בבית שחייב מדרבנן במוזהר ויש לו שני חדרים ויכול להניח בכל חדר ספק מוזהר, וממילא יתכן שקיים בכלן, או להניח בחדר אחד מוזהר ודאית ובחדר שני לא יניח, לכא"ו נראה שניני בשניהם, וה"נ דכוותה.

והנה ברבבות אפרים (ח"ב סי' כ"ח אות ב') דן במי שיש לו כמה חדרים ובידו סכום כסף לקנות, או מוזהר ודאי כשירות ורק לכמה חדרים, או מוזהר ספק כשירות לכל החדרים, שהמוזהר הללו הם יותר בזול, ודן מה יקנה, וכתב שם ששאל לחכמי הדור, ואמרו שיקנה הודאית, אע"פ שישאר בכמה חדרים בלי מוזהר, דעדיפא שיקיים ודאי מצוה, ואף שעי"ז יעבור על דאי מצוה, מאשר שקיים ספק, שיתכן שלא קיים כלום אף שיתכן שקיים בכלם⁴⁵.

ולענ"ד דהאי ד"ל כי האי פיסקא [והיינו דוקא בגונא דמחוייב מדאורייתא, ולא בגונא דחייבו מדרבנן וכנ"ל], אך י"ל דיתן הבית לחבירו במתנה על מנת להחזיר, וחבירו ישכיר לו, או ישאל, שאז חיובו רק מדרבנן, ואז יקח המוזהר המסופקות ויצא בכלן מדין ספיקא דרבנן לקולא.

אם יש עיצה להסב באחרונות ולשתות אח"כ עוד ב' כוסות

ה. והנה הרב ארי' ליב בן יעקב שליט"א אמר בעיקר הנידון הנ"ל דיש עיצה להסב באחרונות ולשתות אח"כ עוד ב' כוסות ויוצא ממ"נ, דאם צריך ב' כוסות ראשונות הוה הנך אמצעיית ראשונות⁴⁶ [ואם צריך אחרונות הרי היסב באחרונות], אלא דבאמת אסור לשתות אחר כוס ד', ולהצד שצריך הסיבה באחרונות הוה להו ב' כוסות לאחר כוס ד', וכיון שכן אסור לו לשתות [דהא כשיש ספק אם מחוייב ומאיך ספק מוסיף על הכוסות נקטינן דלא יסב, וכמבואר בס' תע"ב ס"ח לגבי לא היסב, וא"כ לאו תקנתא היא, ועי' לעיל ענף ב' סק"ב].

ענף ד'

נספח: בענין תרתי דסתרי בספיקא דרבנן [ובסוגיא דחמשה שנתערבו עורות פסחיהן]

לא אמרינן ספיקא דרבנן לקולא בתרתי דסתרי

הנה נתבאר בדב' כוסות אף דאיכא ספק איזה כוסות צריכים הסיבה, מ"מ א"א לומר ספיקא דרבנן לקולא כיון דהוה תרתי דסתרי וא"א להתיר כולם, והי מינייהו מפקת, והלכך הכל אסור, והיינו מש"כ הר"ן דאי נימא ספיקא לקולא מיעקרא תקנתא.

ורק כללא אשכחן ביו"ד (סי' ק"א) דכל ספיקא דרבנן דאיכא תרתי דסתרי לא אזלינן להקל, וכגון בשתי קדירות שנפל לא' מהם איסור דרבנן דמחמירין בתרווייהו [וכן בכתם שנמצא בין ב' נשים עי' יו"ד סי' ק"ד], ואף אם נפל אח"כ קדירה אחת לים אכתי באיסורא קיימא, ורק היכא שמלכתחילה הנידון רק על אחת, וכגון דאיך אסורה בלא"ה, אזלינן שפיר לקולא.

קושיא עצומה לפי"ז על מהרש"ם וחזו"א בסוגיית חמשה שנתערבו עורות פסחיהם

והנה בפסחים (פ"ח ע"ב) אמרינן דחמשה שנתערבו פסחיהם, ונמצא יבלת באחד מהם, אם נמצאה היבלת לאחר זריקה דאז רק אחד חייב בפסח שני, דהיינו זה שנמצא בו היבלת, אינם עושין פסח שני, מפאת דהוה ספק מי המחוייב, והו"ל ספק חולין לעזרה, והק' דיתנה בשלמים, ות' דממעט באכילתו, ומקשינן דמ"מ יתנה במותר הפסח, ומשני דאין המתנות שוות, ע"כ הסוגיא.

והק' בשער המלך (פרק ג' מק"פ הלכה ט' ד"ה תו ק"ל) דהא בכל הקרבנות שובר העצמות ואוכלן ובפסח אסור, וא"כ ממעט באכילתו [ואיך יתנה במותר הפסח].

ות' במהרש"ם (ח"ו סי' י') דיכולים לשבור ע"י גומרתא דאסירא רק מדרבנן, וכיון דהוה ספק פסח ספק שלמים הו"ל ספיקא דרבנן לקולא ולישתרי, [וא"כ אינו ממעט באכילתו]⁴⁷.

וכן ת' בחזו"א (בסי' קכ"ד בהערות למסכת פסחים שם) דיכול לשבור מבעו"י דמיתסר רק מדרבנן, והו"ל ספיקא דרבנן ולקולא.

ותיקשי על מהרש"ם וחזו"א דהא יש כאן קרבן פסח א' בודאי אלא דלא ידעין היכן הוא, וא"כ הו"ל כשתי קדירות לפנינו, ומספקינן להיכן נפל האיסור דרבנן [דתרווייהו אסיר, ואיך כתבו דהכא נוכל להקל].

שתי קדירות של שני בני"א

והנה נחלקו רמב"ן ורשב"א בשתי קדירות של שני בני"א, דעת רמב"ן לקולא, ורשב"א לחומרא, ולרמב"ן לכא"ו א"ש [דהכא נמי קרבנות של אנשים אחרים], ועכ"פ בבאו בזאח"ו, אך לרשב"א תיקשי.

והש"ך (סי' ק"א סק"ט) פסק כהרמב"ן מהך דפסחים (דף י') וכתובות (דף כ"ז) דשרינן בזא"ו, אבל החזו"א (ביו"ד סי' ל"ט ס"ק ב' ד"ה ועיקר) תי' דדוקא היכא דדיינינן לאסור מחמת סיבה האוסרת את המותר [שכל א' נידון בפני"ע אם הוא נאסר] בזה שרינן בזא"ו, ומשא"כ כשדיינינן על הדבר בעצמו היכן הוא, והשתא לענין נידון דידן זה הוה נידון על הדבר בעצמותו מי הוא הקרבן פסח, וא"כ יש לאסור להרשב"א, וחזו"א (שם בסוף הדיבור) פסק כרשב"א, [וא"כ צ"ע איך תי' כן לגמ' דפסחים פ"ח ע"ב].

יישוב שי' מהרש"ם וחזו"א

ויש ליישב דברי מהרש"ם וחזו"א, דנהי דבעינן למיסר, וכשתי קדירות, מ"מ האי איסורא קילא טפי ושרינן במקום מצוה.

תירוץ נוסף לקו' השעה"מ ובענין שבירת עצם ע"י נכרי

ולכא"ו י"ל ביישוב קו' השעה"מ דישרו ע"י נכרי דהו"ל שבות דשבות במקום מצוה, דהא מה"ל בטל ברוב, ורק מדרבנן אינו בטל, וכי תימא דהנכרי יטמא הבשר כיון דעשאום כזבים, ואפי' ע"י פשוטי כלי עץ יטמא בהיסט, י"ל דאפשר ליקח נכרי פחות מכן ט' דאין מטמא בזיבה, אבל הא חזינן דאין נמנין על המוח שבקולית (פסחים דף פ"ד ע"ב), אף דיכולים להוציא ע"י נכרי דליעבד בגומרתא, דהו"ל שבות דשבות במקום מצוה, או ע"י נכרי מבעו"י, וחזינן דלא שרינן למיעבד הכי⁴⁸.

תי' נוסף של החזו"א על קו' שעה"מ

ובחזו"א (או"ח סי' קכ"ד שם) כ' עוד, דאפשר ליקח כבש שאין בעצמותיו כזית, דליכא איסור מה"ל לשבור עצם [והתי' ע"ד הג"ל דנימא ספיקא דרבנן לקולא], אך לכא"ו ליתסר מה"ל משום ח"ש, וצ"ל דעצם שיש בו כזית זה תנאי בהאיסור ולא שיעור בהאיסור, שאין כאן עצמו של איסור בכה"ג.

סימן פ"ג

ד' כוסות אי מעכבין זא"ז (תע"ב ס"ח)

יש לו רק ג' כוסות אם ישתה ג' או שפטור

יל"ע ביש לו רק ג' כוסות אם חייב בהם, דהיינו האם כל הד' כוסות הוה מצוה אחת ומעכבין זה את זה, או דכל [אחת הוה] מצוה באנפי נפשה.

ובמהר"ל בספר גבורות ד' (פרק מ"ט) כתב דמעכבין זא"ז, ולפי"ז ביש לו רק ג' כוסות יעשה רק כוס של קידוש [ובלי הסיבה, ואולי כוס של קידוש בליל הסדר בעי הסיבה]⁴⁹, וכן מבואר בחידושי רבינו דוד על מסכת פסחים (דף ק"ט ע"ב) עיין שם.

אך לענ"ד ראי' דדעת הפוסקים דאין מעכבין זא"ז, מדחזינן לענין הסיבה דסמכין [כשאי אפשר לחזור] על הרבא"ה שא"צ הסיבה, וכן מקילים בשתה יותר מכדי רביעית, ומפליגין בין כוס ראשון לשני או שלישי ורביעי, דכשיש חשש מוסיף על הכוסות לא יחזור וישתה, ולדידן דמברכין על כל כוס וכוס, ולמנהגנו שאין הדרך לשתות בין כוס ראשון

או משום הפסד קדשים, וא"כ לטעמא דהפסד קדשים גם בשלמים ליתסר וא"כ אין כאן ספק להקל דממ"נ אסור, וצ"ל דסוגיין כמ"ד דמשום שמא יפקע. עכ"ל רבינו זצ"ל.

48. א.ה. צ"ע דאף אם לכתחילה אין סומכין ע"ז, אך מ"מ בהך גונא דתערובת שאם לא נעשה כן לא יהא תקנה, אולי שפיר סומכים על זה, ועי'.

49. א.ה. כונת רבינו להסתפק אם דין הסיבה נתחדשה רק שכך צורת קיום מצות ד' כוסות, או שזה גם תקנה כלפי צורת קיום מצות קידוש דליל הסדר, ושתית הכוס שמחמתה [ואף שלמצוות סעודה דליל הסדר לא חייבו הסיבה, מ"מ שמא בקידוש תקנה]. ויל"ע דמי שיש לו ממצה שמורה רק כזית, דקיי"ל דממלא כריסו בבציקות של נכרים ומקיים לחם משנה באינה שמורה נמי נימא דניבעי הסיבה, והיינו שנאמר שלחם משנה דליל הסדר בעיא הסיבה, ולא רק שכך צורת קיום מצות מצוה. ובתורה"ד

41. א.ה. צ"ע דיכול להשאר בהסיבה ולהפסיק זמן מה ושוב לשתות, ומ"מ נפק"מ באופן שא"י לעשות כן, וק"ל.

42. ועי' בר אלמוגים סימן קע"ח סק"ה.

43. א.ה. בכת"י כתב רבינו אח"כ וצריך ל' רב בזה ושוב חזר והעביר קול על זה, ונר' שהכריע ד"ז. אך ד"ז נכתב קודם מש"כ בס"ק דלהלן [שהנ"ל הוא ממערכה ה"א רס"ז, וס"ק דלהלן ממערכה ה"א רס"ח], וא"כ צ"ע סוף דעתו.

44. א.ה. אולי הכונה דלענין הקל הקל תליא בדיני ההנהגה, ולא בדיני החפצא מצד עצמה, ועי'.

45. ועיני' בספר בר אלמוגים סימן ב' (עמ' נ"ד) וסימן ז' (עמ' צ"ח-צ"ט).

46. א.ה. והיינו לפי הבי"ו וביה"ל דהסדר לא מעכב.

47. וכתב ע"ז רבינו זצ"ל וז"ל: והעיר הרב מינצברג שליט"א דהנה נחלקו אמוראי אמאי אסרינן שריפה, אם משום שמא יפקע,

א"צ לשתות בעצמו ויכול לצאת יד"ח בשמיעה מאחר, ואח"כ נודמנה לו חמר מדינה, שבדאי מחוייב לשתות חמר מדינה, להרמ"א דיוצאין יד"ח ד' כוסות בחמר מדינה (עי' סימן תפ"ג). וד' המ"ב שפטר מד' כוסות למי שיפול למשכב, צ"ל דאיירי באין לו חמר מדינה, או דמיין קפטר לי ואה"נ שישתה חמר מדינה⁵⁴, דלהב"י חייב לשתות, ולהפ"ח לכא' פטור.

נפק"מ אם מי שכבר בירך ברכה"ז יכול להוציא בברכה"ז את חברו

ג. והנה בר"ה (דף כ"ט ע"ב) אי' דברכת הנהנין א"א להוציא אלא א"כ אכל, חוץ מכוס של קידוש דמוציא [את חברו בברכת] בפה"ג, וכן בהמוציא דמצה, והנה ה"ה בפה"ג של ד' כוסות, וכן המוציא של אכילת לחם בלילה ראשונה של סוכות, כיון דהוה חיובא והלכך יועיל [ונח' הפוסקים (בסי' תפ"ד) לענין בפה"א של כרפס], והשתא יל"ע לענין ברכה"ז בליל הסדר, אי נימא דבלעד"י ליכא למצוות ד' כוסות וע"כ יוכל להוציא [אף שכבר בירך או שעדיין לא אכל], וקאמר הב"י (בסי' תפ"ד) דאינו כן שהרי גם אם לא יברך ברכה"ז יוכל לשתות כוס שלישי, והפ"ח פליג דברכה"ז לעיכובא [בשביל קיום מצות ד' כוסות, דכוס ג' צריכה שתאמר עלי ברכה"ז, ובלעד"י אין יוצא יד"ח כוס ג'], והלכך באמת יוכל להוציא.

אכן בעיקר מאי דמשמע בב"י דבמידי דאינו אלא לכתחילה ליכא דין ערבות ואין יכול להוציא את חברו, יל"ע מד' הביה"ל (בסימן ק"צ ס"ד) דאף אם ברכה"ז אין טעונה כוס שייך ערבות [ויכול להוציא את חברו בברכת בפה"ג], וצ"ע.

והרב פיש העיר דהנה קמאי דנו בשכח יעו"י בליל הסדר שצריך לחזור משום מצה [יעו"י מש"כ ברשב"א וריטב"א בברכות דף מ"ט ע"ב], ועפ"י דן הגרעק"א (בתשובות מהדו"ק סימן א') לחייב נשים לחזור, אף שאינן מצוות בסעודות יו"ט, ובעלמא אין חזרותאם שחכו יעו"י בברכה"ז של יו"ט, ולד' הפר"ח תיקשי דתיפול שברכה"ז חובה משום כוס ג', ועי"ש⁵⁵, ולד' הב"י ניחא דאי"ז אלא לכתחילה.

שתה קודם הלל כוס ד' אם צריך לחזור ולשתות כשאומר הלל

ד. ונלענ"ד דמי ששתה כוס ב' בלא הגדה או כוס ד' בלא הלל ואח"כ נודמנה לו הגדה, דאינו חייב יותר לשתות [לפי ד' רבינו דוד והב"י ודעימיהו] דהא כבר יצא יד"ח, ולא שייך לצאת [יד"ח הדין] לכתחילה [לקיים הגדה והלל על הכוס] אחרי שכבר יצא יד"ח [וכוס נוסף שישתה כבר לא ייחשב מהד' כוסות, ואין הלכה שהגדה או הלל צריכים כוס, דהמה מצוה באנפי נפשה אף בלי כוס, אלא שיש דין לכתחילה לקיים מצוה על הכוס של הד' כוסות, וזה שכבר יצא יד"ח ד' כוסות א"י לתקן ד"ז]. וראיתי בהערות על רבינו דוד שלא כתב כן, אך הנלענ"ד כתבת.

והנה מצוה לשתות בכל שבת ויו"ט בתוך הסעודה, אך לפי"ז לד' הב"י צריך לכוין שלא לצאת ידי כוס ג' [דאל"כ הרי כבר קיים כוס ג' באופן של דיעבד שלא קיים ע"ז מצות], אך זה דוקא בשותה רביעית או רוב רביעית [מכוס של רביעית].

ובאמת צל"ע, דבהלכות שבת (סוף סי' רנ"ג)⁵⁶ והלכות יו"ט (סי' תקק"ט סק"י) כתוב שיש מצוה לשתות יין בסעודה מלבד הקידוש, ולכא' ה"ה בליל הסדר, ולא ראיתי מוזכר ד"ז בשום מקום לגבי ליל הסדר, וכ"ת משום מוסיף על הכוסות הא אמרינן דשרי לשתות בין שני לשלישי, ובמכוין לכך שלא יצטרך לומר בפה"ג ליכא מאן דאסר, וצ"ע.

הוכחת רבינו דוד מהירושלמי, ובענין נשים בהלל וקידוש בליל הסדר

ה. וברבינו דוד הביא ירושלמי המובא גם בתוס' ברכות (דף י"ד ע"א) דנסתפקו בד' כוסות מהו לשתותן מכורכין, ופשטו מהא דאמר הלל בביה"כ א"צ לחזור ולאומרם בביתו, ומ"מ שותה ד' כוסות, והוכיח מזה רבינו דוד דסגי במפורזין וא"צ על הסדר דוקא⁵⁷, והיינו דאיהו מפרש דמכורכין היינו שלא על הסדר, וכדמוכח מהוכחת הירושלמי, ומפורש שהכריעו דאינו

סימן פ"ד

בענין ד' כוסות על הסדר (תע"ב ס"ח)

מחלוקת הראשונים והאחרונים אם שתיית ד' כוסות על סדר ההגדה לעיכובא

א. אמרינן בגמ' פסחים (דף ק"ח) דשתאן לד' כוסות בב"א לא יצא ידי ד' כוסות. ויש בזה ב' פירושים, דרש"י פי' ששתאן מכלי אחד, ורשב"ם כ' דמילתא דפשיטא דלא יצא דהא היינו כוס אחד, ותוס' נמי נחלקו על רש"י וכו' דלישנא דשתאן לא משמע כוס אחד, ורשב"ם פי' ששתאן שלא על הסדר הכתוב במשנה אלא רצופין, וכ"כ בר"ן ובמהר"ם חלאוה.

[והנה בביה"ל (סי' תע"ב ס"ח) כתב בשם פמ"ג דכוס אחד לא יצא, ותמה עליו בביה"ל דודאי יצא, ולכא' הא לרש"י ורשב"ם לא יצא, אלא דלא קשה דרש"י ורשב"ם איירי בשותה בלא הפסק, והמ"ב איירי בלא שתאן בבת אחת, ועי' בחי' רבינו דוד (בדף ק"ח ע"ב) דמעיקרא קאמר כהפמ"ג, ובסוף אסיק דכל רביעית ככוס אחר הוא חשוב, אך התם איירי לגבי כששתו כמה אנשים מכוס אחד, שבוה גם הפמ"ג מודה [וכדמפורש בביה"ל שם אליבא דהפמ"ג עיי"ש]].

ובד' רשב"ם יש ב' פירושים, דרבינו דוד תלמיד הרמב"ן פי' דברי רשב"ם דהסדר הוא לעיכובא, וכן פי' הפר"ח (סי' תפ"ד), והמ"ב בביה"ל (סי' תע"ב ס"ח) הביא דכן דעת מג"א, אבל איהו כ' ע"ז דדברי רשב"ם לאו דוקא, וסגי שלא יהיו רצופין, והביא כן בשם מאמר מרדכי ונהר שלו, ושכ"כ כבר בב"י (סי' תפ"ד), והפר"ח שם תמה עליו מכח ד' רשב"ם אלו, ואהא תירצו המאמר מרדכי ונה"ש וביה"ל דאין כן כונת רשב"ם.

וברבינו דוד עצמו אף שפי' ד' רשב"ם כפר"ח מ"מ תמה עליהם ונחלק לדינא, דמהני כל שאינן רצופין אע"ג דאינו במקומו, דדין מקומו רק לכתחילה, ונמצא דלמעשה נקט כהב"י, ונמצא דלרבינו דוד הא דאמרינן בב"א לא יצא היינו רצופין זה לזה, ומשום דזה חשיבא כשתי אחת, אבל במפורזין [באופן שנחשב לד' שתיות נפרדות] יצא, אע"פ שאינן במקומו. [וכ' עוד רבינו דוד דלפי"ז יש לפרש [עוד באופ"א] מה שאמרו בגמ' שתאן בב"א ידי יין יצא וידי ד' כוסות לא יצא, [דהכונה] שלא שתאן על הסדר [דיצא מצות שתי, אלא] שלא יצא הדין לכתחילה לקיים כל כוס במקומו [והיינו דלי"פ דאיירי במפורזין, ואף דיצא יד"ח, אה"נ, דהוה כונת הגמ' ידי יין יצא, שיצא מצות שתיית ד' כוסות, אלא שלא קיים הדין לכתחילה לקיים בכל א' מצוה וברכה כתקח"ז"ל].

נפק"מ כשא"י לקיים המצוות על הכוס אם צריך לשתות הכוסות, וכן אם כבר קיים המצוות בלא כוס

ב. ולפי דברי מג"א ופר"ח כשם שאם לא אמר הגדה בכוס שני' או הלל בכוס ד' לא יצא ידי כוס זו, כן לפי"ז המקדש מבעו"י שיצא ידי קידוש, או כשקידש על הפת [וכגון בבציקות של נכרים] לא יצא יד"ח כוס ראשון [אפילו אם ישתה אח"כ כוס], ונפק"מ דלדבריהם בכה"ג אין צריך לשתות כלל כוס, וכן אם אין לו הגדה או הלל וא"י לומר בע"פ דאין צריך לשתות דבלא"ה לא יקיים המצוה, אבל לפי ד' ב"י ומאמר מרדכי ונה"ש וביה"ל חייב בד' כוסות אף אם אין לו הגדה או הלל או סעודה, אלא שישתה אותן מופלגין זה מזה, ולד' רמ"א יברך ד' פעמים בפה"ג כיון דהם ד' מצוות חלוקות⁵².

וכן משכח"ל כוס ג' בלא ברכה"ז, וכגון שקיים מצות מצה בטרוקנין שברכתו בומ"מ וליכא ברכה"ז [עי' ברכות דף ל"ו ובשו"ע או"ח סי' תס"א וכפי מה שביאר במ"ב סק"ט].

וכמו"כ בהלל י"ל עוד נפק"מ שכשבר אמר הלל בביה"כ"ג, ואין חזור לומר בבית⁵³.

ומשכח"ל עוד שיצא יד"ח קידוש אף שלא שתה, וכגון שפטור מלשתות יין דיפול למשכב (עי' מ"ב סי' תע"ב ס"ק ל"ה) ויוצא יד"ח קידוש ע"י שמיעה מאחר, שהרי לא נפטר מחובת קידוש, אלא שלזה

לשני ויצטרך ברכה ויהא נראה כמוסיף על הכוסות [אמרינן דה"ה בשתה כוס ראשון באופן שספק אם יצא יד"ח אזלינן להקל וא"צ לחזור], והשתא משמע דאם בכוס ראשונה לא היסב או שתה ביותר מכדי שתיית רביעית לא מתקנינן, וסומכין על ראב"ה או על הסוברים דסגי בכא"פ, ואם אתרמי נמי בשני' כה"ג מתקנינן השני', והתינוח אם אין מעכבות זו את זו א"כ אף דלגבי ראשונה סמכין על המקילים מ"מ בשני' דאפשר לתקן מתקנינן, אבל אם מעכבות זו את זו כיון דלגבי ראשונה סמכין על המקילים, א"כ אין ענין לתקן השני' [דממ"נ להמקילים א"צ, ולהמתמרים בלא"ה לא יהא לו ד' כוסות דהא לא תיקן הראשונה], וע"כ דלא מעכבי אהדד⁵⁰.

ב' חלקים של מצוה המעכבים זא"ז ועשה חלק א' באופן של בדיעבד אם צריך לעשות חלק שני באופן דלכתחילה

והיינו דאע"ג דבדברים הכשרים רק בדיעבד יש לן למיעבד לכתחילה, ואפי' רק חלק מן המצוה דמעכבי אהדדי, מ"מ זה דוקא כשאנו מחמת ספיקא אלא שכך עיקר דינו דיש בו לכתחילה דיעבד, וכגון בקריאת המגילה דלכתחילה כולו מתוך הכתב, ובדיעבד מהני בע"פ כל שלא הוה רובו, וקרא תיבה אחת בע"פ דמ"מ אכתי צריך לקרא שאר תיבות מתוך הכתב, ולא אמרינן דבלא"ה כבר יצא רק בדיעבד [דהרי כל תיבה מעכבת, וכשם שאם לא קראה לא יצא כלל, כך כשחשר לו תיבה אחת מתוך הכתב כבר לא היו קיים מצוה באופן דלכתחילה], וזה מפאת דכל תיבה יש לעשותה לכתחילה, אבל כאשר הנידון מפאת ספיקא שאני, וכן במגילה אם קרא מתוך מגילה הכשירה רק לרמב"ם וכגון שמעובדת שלא לשמה, ונודמנה לו באמצע הקריאה מגילה הכשירה לכו"ע, דנר' דאין ענין להחליף דממ"נ מעכבין זא"ז [דאי חיישת למאן דפליג על הר"מ הרי לדידהו תצטרך לקרוא מהתחלה, וע"כ לעבור ולקרוא מהאמצע במגילה השני' לאו כלום הוא, דהא גם השתא לא יוצא יד"ח רק לרמב"ם].

וכן בק"ש להסוברים דלכתחילה יש למיעבד בזמן הראשון, ויודע שהזמן יתחלף באמצע הקריאה המחוייבת שכבר אין ענין להתחיל.

וא"כ ה"נ בד' כוסות נימא הכי, ואמאי יתקן שני', וא"כ מוכחא דאין מעכבות זא"ז.

יל"ע לפי"ז בד' האבודרהם בטעם שאין מברכין ברכת המצות על מצות ד' כוסות

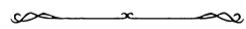
והנה באבודרהם הובא בדעת תורה למהרש"ם (סי' תע"ב) כ' בטעם הא דלא מברכין על ד' כוסות ברכת המצוות, כיון דאין מקיים המצוה בב"א כיון דשתאן רצופין לא יצא.

ולמהר"ל מתפרש בפשוטו [דכיון דמעכבין זא"ז הוה מצוה אחת המורכבת מכמה חלקים שנעשה במפורז, וכיון שאין מקיים המצוה בלעדיהם, והם אינם סמוכים לברכה, ע"כ אין מברך כלל, דצריך לברך סמוך לקיום המצוה, וליתא].

אך אם נימא דאין מעכבין זא"ז, צ"ל דמ"מ לא לתקנו ברכה כיון דיש ד' מצות בו ביום [ונעשין באופן מפורז, שא"א שהברכה תחול על כולן שאין נעשין סמוך לברכה, וע"כ כבר לא מברכים כלל⁵¹].

הכרעת המ"ב בענין זה

ובמ"ב (סי' תפ"ג) מבואר דבאין לו ד' כוסות ישתה פחות מד', ומשמע דיברך בפה"ג על כל אחת, [ובהכרח דכל אחת חשיבא מצוה אף שאין לו עוד כוסות, שהרי ד' המ"ב שעיקר הטעם דמברכים על כל כוס הוא משום דכל אחת מצוה באנפי נפשה, ואם אין מקיים מצוה אין מברך על כל כוס וכדלהלן סי' צ"ו], הרי דנקט דלא כרבינו דוד ומהר"ל [ועי' עוד ברש"ש (בדף ק"ט ע"ב) דמפרש לשון הגמ' דאין מעכבין זא"ז עיי"ש].

סימן תפ"ז שלא השיג בזה על השו"ע, וגם משמע שם להדיא דס"ל כשו"ע, וכ"ת דכונת רבינו בגונא שא"י לומר הלל כיון שאינו בקי וכדו', א"כ זה אותו נפק"מ כדלעיל.

ובאמת שאפילו לב"י דס"ל שאין הסדר מעכב נמי חזרון לומר הלל אף שכבר יצא יד"ח בביה"כ כד' השו"ע סוף סי' תפ"ז, דמ"מ חזור וקורא הלל משום הדין דלכתחילה לשתות הכוס על ההלל, ואה"נ דלשו"ע הוא חידוש גדול יותר, דלפ"ר כל יסוד ההלכה אינו אלא שלכתחילה לקיים ב' מצוות הללו יחדיו, וא"כ שכשבר קיים הלל כבר יצא, וכבר אין לו אפשרות לקיים הלכתחילה, ובהכרח שא"י גדר הדברים, ועי' היטב. [ועי"פ אין כאן נפק"מ בין ב' לפר"ח, ועי' להלן ס"ק ה'].
54. ועי' להלן סימן פ"ה.

55. א.ה. מב' דס"ל לרבינו דדין לחזור משום שכחת יעו"י לא תליא באכילת חובה כי אם בברכה"ז חובה, ועי' היטב. [ואולי לזה נתכוין רבינו צ"ל במש"כ, ועי' (ודו"ק)]. ועיקר כונת רבינו כאן לדון אם יש הוכחה מדברי הנך קמאי לשיטת הב"י, ודע דיש נפק"מ במי שאין לו מצוה שמורה כי אם בציקות של נכרים, ובירך ברכה"ז ושכח יעו"י, דלא שייך טעמא דהנך קמאי, ובנשים כה"ג לא יחזור לד' הגרעק"א, ולד' הפר"ח יל"ע. [ופשוט לא נתכוין רבינו להק' מד' הגרעק"א, כי אם מד' רבותינו הראשו' ז"ל דבלא"ה מוכח דס"ל כב"י, ועי' להלן סק"ה].

56. א.ה. ועי' סי' קע"ד סק"ח. ויש להעיר דמב' במ"ב (סי' תע"ב ס"ק כ"א) שהדך לשתות יין בסעודה בליל הסדר [ואיירי גם בזמננו שאין רגילים כ"כ בשתיית יין], ומסתמא הוא מה"ט, וא"כ שפיר נזכר בד' הפוסקים, ועי'.

57. א.ה. הנה מד' הירושלמי משמע לכא' שכשאמרו בביה"כ אינו חזור ואומר הלל בביתו על הכוס, והיינו דס"ל שקיים הדין לכתחילה גדרו לקיים מצות הכוס בזמן קיום מצות הלל, ואפי' לפי הצד שעל הסדר לעיכובא נמי הבינו בירושלמי שהכונה שוה מעכבם לקיימו עם קיום מצות הלל, וכל שקרא הלל תו א"י לקיימו, ויש לדחות דודאי לפי צד זה יודה הירושלמי שיצטרך לחזור

מפורש שכזית שאוכל לשם המוציא א"צ הסיבה (יעו"י ח"ב סוף סי' קנ"ב ובפרישה סי' תפ"ו), אכן שאני התם דד' תרוה"ד כהנך רבנותא שקיים מצות לחם משנה וברכת המוציא וקיום מצות מצוה נעשים בב' מצות נפרדות, וא"כ מעולם לא תקנו הסיבה למצוה של המוציא ולחם משנה, והו"ל כשאר אכילה שבסעודה, ודו"ק.

50. ועי' מש"כ לעיל סי' פ"ב בהערה לסוף סק"א, ולפי"ז אודא לה הרך הוכחה, ועי'.
51. א.ה. באמת הוא פלא, דאדרבה א"כ נברך ד' פעמים על כל א' וא' בפנ"ע כדן מקיים ד' מצוות נפרדות, ואפילו אם נאמר שגדר הדבר שנצטוונו לקיים ד' פעמים את המצוה הזאת, א"כ ממ"נ אם יש היס' דברך ד' פעמים, ואם לאו יברך פעם א' ויפטור את הפעמים שאח"כ, אך ע"פ מ"ט לפטור את הראשון. אכן גם לד' מהר"ל יל"ע, דהנה אשכחן דלדעת בה"ג כל מ"ט ימי הספירה מצוה אחת, ולפי שהיא מתקיימת ע"י מ"ט מעשים חלוקים במ"ט ימים נפרדים מברך על כל מעשה בפנ"ע [וכמו שביאר ד"ז בחי' הגר"ז עמ"ס מנחות (דף ס"ו ע"א), והוכיח ד"ז הגר"ח שליט"א בספר שערי אמונה עמ"ס פאה (עמוד ח') עיי"ש], וה"נ דכוותיה, אלא דבאמת אין ד"ז מוסכם, דבאמת בשיבולי הלקט סימן רל"ד ובספר המכריע סימן כ"ט הוכיח מכח קושיוא זו דלא כבה"ג [ועי' בפמ"ג סי' תפ"ט א"א ס"ק י"ג], ולפי"ז א"ש ד' אבודרהם ואליבא דמהר"ל.
ועי' עוד להלן סי' צ"ז ס"ק ג' בהערה מה שהעתקנו מכת"י רבינו צ"ל בענין זה.

52. א.ה. הנה ד"ז תלוי בפ"י ד' רמ"א אי משום שנאמר בתי' בהגדה או משום מצוות חלוקות, ועי' ביה"ל סוף סי' תע"ג, ובפשו' תרתי בעינין, וכן מוכח ברמב"ן במלחמות פרק ערבי פסחים, ואכמ"ל. אכן יעו"י בד' רבינו הלן (סימן צ"ו) דרבינו פשיטא לי' דסגי בטעמא דמצוות חלוקות להצריך ברכה על כל כוס בפנ"ע, וא"כ שפיר קאמר הכי, ולשיטתו קאזיל.

53. א.ה. ד' רבינו ז"ל צלע"ג, דלכא'ו גם אם יצא יד"ח הלל צריך לחזור ולומר הלל בביתו, משום חובת ד' כוסות, דבעינן שישתה הכוס על הלל, דאטו לפר"ח לא אמרו הלל בביה"כ ואעפ"כ חזרו לומר הלל על הכוס בבית, וכמנהג הספרדים [ועי' פר"ח סוף

מעבב, ובד' הפר"ח צ"ל [הירושלמי ס"ל דלא בעי על הסדר, אך] הבבלי [בדף ק"ח ע"ב] פליגא.

והנה בתוס' בסוכה [דף ל"ח ע"א] כתבו דנשים אע"פ שפטורות מן ההלל דסוכות ודשבועות, מ"מ חייבות בהלל של ליל הסדר, דכיון דחייבות בד' כוסות ותקנו ד' כוסות כדי לומר הלל, עכ"ד. וזה לכאורה כהפ"ח, אך תיקשי דבברכות הביאו לדברי הירושלמי [דמוכח כהב"י וכמוש"כ רבינו דה], ונצטרך לומר דכיון דלכתחילה תקנו את ההלל אחר כוס שלישי ש"מ דחייבות בהלל⁵⁸. [ובמק"א כתב רבינו וז"ל:] דאף דתחילת התקנה משום ד' המקומות [וכלשון תוס' כדי לומר הלל], מ"מ ס"ל לב"י דאחר שתקנו נשאהר התקנה לשתות ד' כוסות [ומתקיימת אף שלא במקומן].

ותיקשי על הגרעק"א בתשו' (מהדו"ק בהשמטות לסי' א'), שכ' דאשה פטורה מקידוש ביי"ט, וא"כ הא אין לה כוס ראשונה, ולומר [דבליל הסדר שאנן] שכשם שחייבות בהלל משום אותו הכוס ומשום שהיו באותו הנס ה"נ חייבות בקידוש, לכאורה לא דמי [דשאני הלל שזה כל תקנתו משום כוס ד' וכלשון תוס', ומשא"כ הכא] דקידוש דפסח הוא כמו בכל י"ט שאינו משום הנס אלא משום כבוד יו"ט⁵⁹.

ונהי דהגרעק"א ס"ל כהב"י ודלא כהפ"ח, וכדמוכח מדבריו בתשו' שבסוף דרו"ח דהק' על הר"ן שכתב דצריך להסב בכל הד' כוסות, ונלא אמרין ספיקא דרבנן לקולא [כיון] דאל"כ מיעקרא תקנתא, והק' דהאיך תיעקר התקנה, הא בשלישית ורביעית יתחייב להסב ממ"נ, דאם הם חייבות יסב בהן, ואם אין חייבות אז חייב בראשונה ושני, וכיון שלא היסב בהן יסב עכשיו על הראשונה והשני, ואת השלישית והרביעית לא ישתה אח"כ מספק, וא"כ לא מעיקרא תקנת חכמים [עכ"ד], והנה זה כהב"י [דלפר"ח אין משלים די כוס ראשונה ושני כששתה אותן שלא במקומן]⁶⁰. ומ"מ הרי למה שכתבנו נמצא דאף להב"י עיקר התקנה [של כל כוס בתחילתה היתה] על מקומה [ומי שפטור מהלל נפטור מכוס ד', ומכאן זה הוכיחו תוס' דנשים חייבות בכוס ד', וא"כ אם פטורות מקידוש אמאי חייבות בכוס ראשונה].

[והנה הגרעק"א (בי"ד בגליון השו"ע ס' א') כתב דסומא חייב בקידוש אע"פ של' יהודה פטור מעשין (עי' ב"ק דף פ"ז ע"א), וקשה ע"ז מתוס' ברה"ה (דף ל"ב) דכ' דלר"י סומא פטור מקידוש, וקאמר הרב חיים מאיר הורוביץ דלגרעק"א לשיטתו א"ש, דנוקי ד' תוס' בקידוש של יו"ט].

בספיקות בכוס א' שאינו חוזר ושותה אם יחזור וישתה אחר כוס ב'

ו. והנה מבואר (בסי' תע"ב) דבספיקות אם יצא די כוס ראשונה כגון בלא הסיבה בזה"ז (עי' שם ס"ז), או כגון בשתה ביותר מכדי שתית רביעית (עי' ס"ק ל"ד), לדידן דאין רגילים לשתות בין כוס ראשון לשני, הו"ל נמלך וצריך ברכה חדשה, ולדידן דמברכים על כל כוס וכוס, לא יחזור וישתה, דכיון שיברך נראה כמוסיף על הכוסות, אבל כיו"ב בכוס שני שא"צ ברכה אם שותה אחריו יחזור וישתה⁶¹.

ולכאורה לדעת הב"י ודעימי י"ל שישתה אחר כוס שני או בתוך הסעודה, [דיתקן די כוס ראשונה אף שאינו על הסדר], וי"ל דאה"נ, עוד י"ל דכיון דזהו ספק א"כ חיישינן לד' הפר"ח דהסדר והמקום מעבב בדיעבד [וכיון שזה ספק אם צריך וספק אם יועיל א"צ לחזור], אך זה לא יתכן דהמ"ב נטה לב"י.

והנה יש לעי' בהא דספק ברכות להקל, ומ"מ אם יכול לשמוע מאחר ישמע, האיך הדין אם יש לו ספק אם בירך פרי העץ, ויכול לשמוע מאחר בורא פרי האדמה דיוצא בדיעבד בברכת בפה"ע, אם יש ענין למיעבד

הכי, [ואי נימא דהתם לא אמרין לי למיעבד הכי, י"ל דה"נ כיון שלא יצא רק דיעבד, דהוה שלא במקומו לא אמרין לי לחזור ולשתות], אבל לענין נידון דידן ודאי קשיא [דבשלמא התם הרי בלא"ה מעיקר הדין אמרין ליה ספק ברכות להקל ופטור מלברך, וא"כ י"ל דכאשר גם ברכה שני לא תהא באופן של לכתחילה, א"צ לשמוע, ומשא"כ הכא], דחזוין דאמרין לי להשלים בשני [ולא אמרין בזה ספק ברכות להקל, וגם בראשונה היינו אומרים לו כן אלא שיש חשש מיחזי כמוסיף, ובמקום חשש איסור פטרינן לי, והשתא] הא אית לי תקנתא שישתה לאחר השני [ואמאי לא חייבוהו לעשות כן].

בספיקות של כוס ג' אי יועיל לשתות כוס ד' מכוס גדולה בהפסקה בינתיים

ז. וכיו"ב יל"ע בספיקות בכוס שלישי דאמרין שלא יחזור וישתה, אמאי לא נימא לי שישתה כוס ד' גדולה וישתה בינתיים וכיון שאם חייב שלישית שיהא לשלישית ורביעית, ואם פטור שותה הכל לשם רביעית [ואף ששוהה בינתיים לא יאכיל כמפר' ברמ"א (סי' תע"ט), ואהני לב' כוסות אם נצרך אף שהם מכוס א', ולדעת המ"ב דפליג על הפמ"ג [וס"ל כשה"ג אחי לב' כוסות, ונזכר לעיל אות א' בסוגריים]], ולדעת הפר"ח א"ש [דלא יקיים כוס ג' שלא במקומו], אך הא המ"ב לא ס"ל כן.

והעירוני דכיון דחייב להפסיק הוי מוסיף על הכוסות, וצ"ע אם סברא זו נכונה.

והעירוני עוד דמה דמבו' (בסי' תע"ט) דבמפסיק בשתיית כוס גדולה אכתי חשיבא כוס אחת ולא נחשב מוסיף על הכוסות, הנה שם מבו' דבשהה יותר מכא"פ אחתי הוה חד כוס, ומשמע דלא הוה חד כוס בשהה שיעור מרובה דמפקעא מדין רצופין [וא"כ חזונו לחששא דמוסיף על הכוסות, שהרי יצטרך לשהות באופן שלא ייחשב רצופין, ובה"ג כבר ליכא לקולא דרמ"א], אך אינה ראי' מכרחת כ"כ, דדילמא בבציר מהאי שיעורא [והיינו דהשיעור שלא יאה רצופין עדיין אינו בגדר שיעור מרובה בכדי שייחשב מוסיף על הכוסות, דלזה צריך הפסקה גדולה יותר].

ודע דכל הנידון הזה [דס"ק ו', ז'] משכח"ל גם בכוס שני כשלא הי' דעתו לשתות עוד יין שכל במ"ב (סי' תע"ב ס"ק כ"ג) שלא יחזור וישתה בספיקות, דנחשב מוסיף על הכוסות כיון שיצטרך לברך, דמ"מ ישתה בכוס שלישית כנ"ל.

ויל"ע עוד שיכוין בכוס ג' [לאחר שנסתפק אם יצא בכוס ב' וכנ"ל] או בכוס ד', [באופן שנסתפק אם יצא בכוס ג'] לפטור שאר משקין, וישתה חמור מדינה, למש"כ במ"ב (סי' תע"ט סק"ה) [דאיכא מ"ד דס"ל דלא הוי מוסיף על הכוסות ככה"ג [ולמ"ד דמהני לד' כוסות עי' ברמ"א (סי' תפ"ג)].

היכי תמצוי ששותה ברציפות ואעפ"כ ייחשב שהפסיק בין הכוסות [ויועיל לב"י וביה"ל]

ח. והנה בשתאן רצופין שלא יצא הנה מ"מ יצא יד"ח כוס ראשון, וכ' במ"ב דצריך לחזור ולשתות עוד שלש כוסות ולברך עליהם, ולא הוי כמוסיף על הכוסות כיון דלא יצא.

ויש לעי' בשתה ד' כוסות רצופין, וכונתו הי' לצאת בראשון ובאחרון, והני שבאמצע שתאן שלא לשם ד' כוסות, והמרחק בין הראשון לאחרון הוא באופן שאינו בבחינת רצופין, היכי נידון לה [לב"י ונה"ש וביה"ל].

וכן אם שתה השני' והשלישית בכוסות קטנות שאין בהם רביעית מה⁶².

[ושו"ש הספק] אם נימא דחשיבא שת' אחת [ועי' חשיבא כוס אחת], או דדוקא כשיש ד' כוסות [דרק עי' חשיבא כרצופין, והיינו דבשתי' דשייכי למצוה מצטרפת להיות כוס א' של מצוה, אבל שת' אחרת לא שייכי אהדדי, ושפיר אנו דנים לב' הכוסות של מצוה באפני נפשייהו ושפיר הוו מפורין, ומהני לפי הב"י והביה"ל].

בירך ברכהמ"ז ושכח יעו"י ונזכר לאחר שתיית כוס ד' [ובענין מי שרצה לקיים מצוה לכתחילה ואשתכח שיצא בדיעבד]

ט. והנה בשכח יעו"י בברכהמ"ז ונזכר אחר ששתה כוס ג' א"כ צריך לחזור ולברך, ויל"ע אם יצא בכוס ג', ולפר"ח י"ל דלא יצא, דהא הך ברכהמ"ז כמאן דליתא [אך באמת תליא בפל' מטה אפרים (תקפ"ב סעיף כ"א) וספר החיים (סי' ק"ח ס"א) לעומת שו"ת גור ארי' יהודה (סי' י"ז) שהביא הדעת תורה למהרש"ם (בסי' ק"ד) אם כששכח יעו"י כמאן דלא מצלי, או כמאן דמצלי אלא שחסרה לו הזכרה⁶³], אך להב"י שפיר יצא בדיעבד, [דהרי אף בשתה שלא במקומו נמי יצא], ואדרבה אסור לו לשתות מפאת האיסור לשתות בין שלישי לרביעי.

[ואין לומר דהוה מצוה הבאה בעבירה, שהרי אסור לשתות אחר שאמר הב לן ונברך קודם ברכת המזון, די"ל דדמי לקורע בשבת דאין זה גופא עבירה, וכמוש"כ בירושלמי שבת (פרק האורג)].

אלא דיל"ע [גם לב"י] דהא אין רצונו לצאת בדיעבד [וא"כ נכתוין שלא לצאת דמי ויצטרך לחזור ולשתות], ותליא בנידון מי שסבור שכבר הי' הנץ החמה והתפלל, ובאמת הי' [רק] עלות השחר, אם יצא בדיעבד, או דנימא דלא יצא כיון שלא רצה לקיים המצוה באופן שאינו מועיל אלא בדיעבד, אך בסברא לא אשכחן דמבטלין המצוה היכא דיתבטל הלכתחילה, וכגון בקרא ולא השמיע לאזנו דיצא רק בדיעבד ואין לו תקנה, דמשמע דהמצוה קיימת [ואף שהוא רצה להשמיע לאזנו אלא שלא עלתה בידו], וכן ראי' מקורע בשבת דיצא די קריעה, וממילא חייב [חטאת] משום קורע [כדאי' בשבת דף ק"ה ע"ב], ולא מבטלין המצוה משום מקח טעות [דהא איירי שחטא בשוגג, וי"ל שאילו ידע שאסור או שהיום שבת לא הי' רוצה לקרוע, וש"מ דמי שקיים מצוה ונתכוין לקיים המצוה אף שנתברר שטעה ואילו הי' יודע לא הי' מקיים להמצוה עכשיו או באופן זה נמי יצא יד"ח, דאין דין טעות במצות], אך יל"ע בתשו' הרא"ש (כלל כ"ד סימן ג') המובא בסי' תע"ז, ויתבאר באורך במק"א [יעו"י להלן סימן ק"ג].

והעירוני על מש"כ דאסור לשתות [לאחר ברכהמ"ז פעם שנית] אליבא דהב"י [כיון שכבר יצא יד"ח כוס ג' והו"ל בין כוס ג' לכוס ד'], דהרי בשתה בסעודה יצא ידי חובת כוס לדעת הב"י [ואעפ"כ מותר לו לשתות כוס אחר ברכהמ"ז], וה"נ [חשב] כשתה בסעודה [דהיינו מה ששתה מקודם לאחר ברכהמ"ז פעם ראשונה, שלא נחשב בברכהמ"ז משום דכמאן דלא צלי כיון ששכח יעו"י, וא"כ שפיר יוכל לשתות אחר שיברך ברכהמ"ז כדן], אך י"ל דעכשיו שתה לאחר הסעודה, וגם בסעודה אם שתה כוס שני י"ל דאסירא [לי לשתות עוד בסעודה], והנה תליא בטעם החילוק אמאי בין ראשונה לשני' ישתה, ובין שלישית לרביעית לא ישתה⁶⁴ [ועי' עוד להלן סי' ק"ג].

ויעו"י בספר שבט הלוי חלק ט' (סי' מ"א אות ב') ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ז סי' קי"ז) ושו"ת קנין תורה (ח"ז סי' ל"ח), וכן מטו בשם הגאון בעל דרך אמונה [ועי' בהערה שבתחילת סי' ק"ה], דכשחוזר ומברך משום ששכח יעו"י בראשונה אינו חוזר ושותה, ולהאמור איכא תרי טעמא לפטור, או כהגור ארי' יהודה שיצא יד"ח ברכהמ"ז אלא שחסרה לו הזכרה, וא"כ גם לפר"ח יצא, או משום ד' הב"י שהביה"ל פסק כותיה דיצא יד"ח אף שלא במקומו.

62. א.ה. לכאורה יתכן ויש לחלק בין ב' הספיקות, דבספק ראשון יש כאן שם כוס על האמצעיות אלא שלא שתה לשם מצוה, ובספק ב' אין עליהם שם כוס כלל [ומש"כ רבינו או דוקא כשיש ד' כוסות קאי על ספק ב', דלספק א' צ"ל דוקא כשהם לשם שתיית ד' כוסות], ומ"מ בסברא לדינא אין לחלק ביניהם, דאי שתיה רצופה שם חדא שת' עלה, לעולם חשיבא כוס א', ואם לאו, בתרווייהו לא חשיבא כוס א', וק"ל.

63. ובא' המקומות בכת"י הוסיף כאן רבינו זצ"ל וז"ל: וחזוין דמי ששכח יעו"י א"צ לחזור ולזמן [וש"מ דחשיבא שכבר בירך], אך י"ל דהתם הזימון קיימא ותליא בנידון אם הי' היסח דעת בין הזימון לברכה, ובפשוטו כמאן דלא צלי להסוברים דבשכח יעו"י במנחה ב"ח חוזר ומתפלל שתיים במוצאי ר"ח, ואף להחולקים י"ל דהתם דין הוא רק בתשלומין [שא"צ להשלים כשאין משלים מה שהחסידי, ועי' מש"כ בסיומן ע"ט באורך].

שוב מצאתי בכת"י רבינו זצ"ל במק"א תוספת מרובה לענין זה וז"ל: והגאון בעל דרך אמונה נמי קאמר [דיחזור ויברך בלי כוס], ואייתי מדחזוין [בסי' קפ"ח סעיף ט'] דאם לאחר הזימון נזכרו ששכחו יעו"י אינו חוזר ומוזמן אלא מברכים ללא זימון, ולכאורה מזה לפינן לנידון דין דהכוס השלישית לא אזלה [שהרי הברכהמ"ז לא בטלה דרך חסירה לו הזכרה], אך באמת התם מתפרש דהזימון הראשון קיים.

אך העיר הרב משה גרינוולד דמקור דין השו"ע שם הוא בכלבו, והתם מספקא לי' לכלבו אם בעינן שיהא הון אחד לכולם [היינו שזימון אינו רק אמירת ברוך שאכלנו וכו' כי אם לומר הון ביחד, וא"כ אי נימא דבטלה הברכהמ"ז א"כ בטלה ברכת הון, דהא באמת צריך לחזור על הון, וא"כ א"א לומר דהזימון הראשון מהני לברכהמ"ז השני דהא גם הזימון בטלה], והשתא מדקאמרין דידי זימון יצאו, משמע דלא בעינן מידי [וא"כ מוכח דהברכהמ"ז לא בטלה, וכד' הגאון בעל דרך אמונה]. ובאמת דמשמע הכי בכל בו מדקאמר רק שכחו יעו"י, ולא שכחו דבר שהוא מגוף הברכהמ"ז [דבזה כיון שבטלה ברכהמ"ז יצטרך גם זימון מחדש, דהיינו לזמן ולומר הון כאחד, או שיוציאם בברכת הון].

ונפק"מ מנידון זה למ"ד ברכהמ"ז טעונה כוס, אם כשחוזר משום שכח יעו"י אם יצטרך פעם ב' כוס, וכן לענין חזרת הש"ץ שברכו ברכת כהנים, ואח"כ נזכר הש"ץ כשהוא בשים שלום ששכח יעו"י, דחוזר לרצה, אם יצטרך שוב ברכת כהנים. וד"ז תליא בכל ההזכרות שמעכבות, אם כשלא אמר כמאן דלא צלי, ותליא בנידון שכח יעו"י במנחה ב"ח, ואנן קיי"ל בסי' ק"ח דצריך להתנות בנדבה, וד' ספר החיים [ומטה אפרים] דלכו"ע כמאן דלא צלי, ולא נחלקו רק לענין תשלומין, ובהא תליא נידון כשיש ב' הזכרות המעכבות והתפלל פעמיים ובכל פעם אמר הזכרה אחרת [א.ה. ועי' לעיל בסיומן פ' ובספר בר אלמוגים סימן ע"ד מש"כ בהו].

64. א.ה. רבינו זצ"ל קיצר כאן מאוד, והנה לפיר' י"ל דבשתה בסעודה שלא לשם מצוה לא יצא, וע"כ רשאי לשתות אחר

ויאכל ויברך שנית אשתכח דשתה שלא במקומה, [וע"כ אמרין לי שלא יטול דיו אלא יסמוך על מצה שמורה שכבר אכל בכדי שתחשב כוס ששתה, ושיצא בה יד"ח כוס ג' במקומה]⁷¹.

ומ"מ בגוף הדבר לא קיי"ל כ"ח ומאמר מרדכי, ונקטינן דדין השו"ע לא אתיא אלא למ"ד דברכהמ"ז טעונה כוס, ולדין ליכא לפיסקא דהשו"ע (סי' תע"ז ס"ב), וכמו שכ' שם במ"ב, ושפיר אית לן למימר כהב"י [וע"כ השו"ע לא סתם משנתו שבב"י, וכן המ"ב לא סתם משנתו שבב"ה"ל סי' תע"ב שפסק כב"י], כ"ז מתורתו של הרב משה גרינולד שליט"א.

סימן פ"ה

בענין דרך חירות (תע"ב סי')

אם דין דרך חירות נאמר בכל הד' כוסות

א. אמרין בסי' תע"ב (סי') דאף אם היין מזיק חייב בד' כוסות, דהיינו שיש לו כאב ראש משתיית יין, וכתב במ"ב דמ"מ אם יפול למשכב פטור מפאת דלא הוא דרך חירות.

[ולכא' (הא לגבי קידוש ליכא להך סברא) ויתחייב מפאת קידוש, וצ"ל דאיירי באפשר לשמוע מאחר (ויצא בשתיית האחר), ורק לד' כוסות לא שייך לצאת מאחר, ואכתי צ"ע דיתחייב לשתות חמור מדינה, וצ"ל דאיירי באין חמור מדינה, או דמ"מ בין אינו מחוייב, [ועי' להלן סי' ד' מש"כ עוד בזה]].

ולכא' הא אמרין בפסחים (דף ק"ח) דמספקא לן אם ראשונות בעי הסיבה דאז תחילת חירות ולא האחרונות כיון דכבר הי' חירות, או דהאחרונות כיון דאז נגאלו ולא הראשונות דאז היו עבדים, וא"כ חזינן דלא בעינן דרך חירות בכלן, [ולכא' בהנך דלא בעינן בהו דרך חירות מחוייב אף שיפול ע"י למשכב]⁷², וא"כ יתחייב לשתות [כל הד' כוסות אף שיפול למשכב, דכמספקא לן באיזה מן הכוסות פטור וא"א לפטרו מכולן דמיעקרא מיני' תקנתא חייב בכלן, וכמו דקיי"ל מה"ט שצריך להסב בכלן].

וי"ל דדרך חירות בעינן בכלהו, ורק הסיבה פטרינן, וכדחזינן (בדף ק"ח ע"ב) דבשתאן חי ולא מזוג יצא ידי יין ביו"ט, אבל לא יצא דרך חירות [ומשמע דקאי כלפי כל הד' כוסות, דבכל כוס בעינן מזוג לצאת ידי חירות].

והר"י יעקב פכטהלט נ"י אמר דא"א לחייבו לשתות וליפול למשכב כשיש צד דבעי דרך חירות בהנך כוסות, וע"כ מספק פטור, ולא שייך לומר ששונה עבור האחרונות, [והיינו שיועיל ממ"נ או בתורת ראשונות או בתורת אחרונות מבלי לשתות ראשונות, כיון שפטור מלשתותם, דבהו בעינן דרך חירות ולא שיפול מחמתם למשכב], דאם אין ראשונות הרי הם ראשונות [וא"א להיות אחרונות בלי לשתות ראשונות, וממילא הרי מספקא אם ראשונות בעו דרך חירות פטור], וכי תימא דחל עלייהו שם אחרונות מחמת שאומר ברכהמ"ז והלל, א"כ נידון כאחרונות, ושמה אחרונות בעו הסיבה ודרך חירות [וא"כ לא שייך לומר ממ"נ, והדר הו"ל ספיקא ומספק פטור]⁷³.

מי שאינו יכול להסב אם יקיים מצוות הלילה הצריכות הסיבה

ב. והנה יש לעי' בד' כוסות ואינו יכול להסב [ובאופן שמ"מ שיבטו אינה דרך חירות, והיינו דלא כאשה שאין דרכה להסב, דאיירי במי שדרכו בהסיבה, אלא שנמאיזה סיבה חיצונית א"י להסב עכשיו] אם ישתה בלא הסיבה, או שפטור כיון דאינו דרך חירות, ומתבאר מדברי המ"ב דכשא"י לקיים דרך חירות פטור לגמרי⁷⁴.

ועכ"פ כיון דאינו יוצא בין של המקדש, א"כ אם נמצא דיין דידי חומץ או שהי' פחות מכשיעור, או שהכוס היתה נקובה, א"כ לא יצא ידי קידוש, ויצטרך לחזור ולקדש⁶⁹.

אך יש לומר דמ"מ שפיר דמי, שהרי יש לפניו יין ודעתו לשתותו לכוס שני, ובכה"ג הקידוש חל על הכל, [וא"כ רק יחזור לשתות אך בלא לקדש שנית], וכמבואר כ"ז במ"ב סי' רע"א (ס"ק מ"ח), אך מ"מ איכא נפקותא כשהיין לכוס ב', [שזה היין שחוזר לשתות אחר שלא יצא ידי"ח כוס א'] אינו לפניו [דבזה יצטרך גם לקדש שנית, ולא סגי לי רק לחזור ולשתות].

הוכחה משיטת ראב"ה דס"ל כפר"ח

יג. והרב משה גרינולד שליט"א קאמר דיש לדקדק מדברי הראב"ה כד' הפר"ח, דכתב ראב"ה [נמוכא בטור סי' תע"ז] דאם שכח לאכול אפיקומן ובירך ברכת המזון ושתה יין, יסמוך על מה שאכל [מצה בסוף סעודתו], דאם יאכל שנית יצטרך כוס שנית ויהא כמוסיף על הכוסות, וביארו דבריו הב"ח והמאמר מרדכי (שם) דבאמת ס"ל לראב"ה דברכת המזון אינה טעונה כוס, והרא"י דבלא בירך הגפן נוטל דיו לאפיקומן אע"ג דאשתכח דברכהמ"ז קמייתא בלא כוס [ועי' במאמר מרדכי שדחה זאת, ד"ל דכוס שאחר ברכהמ"ז שני קאי אף אקמייתא, אך הב"ח מפרש כן], ואעפ"כ מקום הכוס בברכהמ"ז של גמר הסעודה [דהיינו אחר הברכהמ"ז שאחר אכילת האפיקומן], והלכך אם לא בירך [עדיין פה"ג] יטול ויאכל ויברך ברכהמ"ז, ואז יקיים כוס שלישי, אך אם כבר בירך על הכוס אם יטול שני הו"ל מוסיף על הכוסות [דהא מוכרח לשתות עוד הפעם אחר ברכהמ"ז השני, וכיון שכבר שתה קודם ברכהמ"ז הראשונה אשתכח דשתה ה' כוסות], והשתא יתקשי אם נימא כהב"י לאו משום מוסיף על הכוסות אתינן עלה אלא משום דכבר יצא בכוס ששתה, ומה יועיל ליטול [דאף נוטל דיו ואוכל אפיקומן ומבכר מ"מ למה ישתה פעם נוספת, וכ"כ בשביל שיהא על ברכהמ"ז שאחר האפיקומן, אך כיון שכבר יצא ידי כוס ג' כבר לא יקיים יותר כוס ג' על ברכהמ"ז אחרונה, שכבר שתה להך כוס אחרי ברכהמ"ז ראשונה], אלא רא"י כהפר"ח [דבמקומו לעיכובא, וכיון דס"ל דמקומו אחר ברכהמ"ז אחרונה א"כ אשתכח דשלא במקומה שתה לה, ולא יצא ידי"ח וע"כ צריך לחזור ולשתות, וממילא רק משום דנמצא שמוסיף על הכוסות הוא דאית עליה]⁷⁰.

ואמנם למסקנת המאמר בד' ראב"ה [דס"ל דברכהמ"ז טעונה כוס] ליכא הוכחה, [ד"ל דמה יצטרך לחזור ולשתות לאו משום ד' כוסות הוא דשפיר יצא ידי"ח בשתי קמייתא, וכהב"י, אלא משום ברכהמ"ז שטעונה כוס הוא דשתה], אך הרא"י מהב"ח בד' ראב"ה.

והנה המאמר מרדכי קאמר דדינא דהשו"ע (סי' תע"ז) הוא אף לדין דברכהמ"ז אינה טעונה כוס, ואעפ"כ שאני לן בין נזכר קודם ששתה כוס ג' לנזכר אחר ששתה כוס ג', ומפאת הסברא דמקום הכוס הוא בגמר ברכהמ"ז בתרא, ולכן אם לא שתה מוטב ליטול [דין ולאכול אפיקומן ולברך ולשתות כוס ג'], משא"כ אם שתה [דאם יטול ויאכל ויברך שנית נמצא דשתי' ששתה קודם לא היתה במקומה], וע"כ לא יטול וכו' אלא יסמוך על מצה שמורה שאכל בסעודה, [ומשמע לכא' שאם יטול ויברך שוב יצטרך לחזור ולשתות שוב, משום דכוס ששתה קודם לא היתה במקומה, כיון שלא היתה אחר ברכהמ"ז בתרא, וממילא היא כמוסיף על הכוסות, ומוכח דכששותים שלא במקומה צריך לחזור]. אך מזה עדיין אין רא"י לפר"ח, ד"ל דודאי אם שתה יצא כבר וכהב"י, ואם לא שתה צריך שישתה במקום הראוי לכתחילה, ומה דבשתה לא יטול אינו משום שנר' כמוסיף, אלא משום שע"ז שיטול

שתה ד' כוסות ונתברר שהיין הי' טבל

יד. והנה שמעתי עובדא דלאחר ששתו ד' כוסות נתברר שהיין הי' טבל ודא, והנה מוכח מתוס' בסוכה (דף ל') דגם בשוגג אמרין מצוה הבאה בעבירה⁶⁵, שהרי הקשו במצה של טבל למה לי קרא דאין יוצאין יד"ח, דתיפול משום מצוה הבאה בעבירה, והכריח מזה מהר"ט אלגאזי (בכורות פ"ח אות ס"ה) דגם בשוגג אמרין מצוה הבאה בעבירה [ודלא כר"ת בספר הישר (סי' ק"ב המובא בחת"ס סוכה דף ל') דבשוגג ליכא חיסרון של מצוה הבאה בעבירה], ומעתה לדעת תוס' בסוכה לא יצא יד"ח ד' כוסות.

והשתא להב"י ישתה עוד פעם ד' כוסות שלא ברציפות, ולא יאכל ולא יהא לו ברכהמ"ז [ואדרבה אסור לו לאכול שהרי הוא אחר אפיקומן], וגם הגדה והלל כבר יצא ידי"ח מקודם, ומה יועיל שיחזור [על הגדה והלל] הא לא יוכל לברך בסופן [אך יל"ע אם הכוס צריך להיות על הברכה דוקא, או דה"ה על הגדה והלל בלי ברכת]⁶⁶.

ומ"מ את הקידוש יצטרך לחזור [דהו"ל כעשה קידוש שלא על הכוס], והקידוש יהא במקום סעודה ע"י שתיית הכוס השני [שישתה אח"כ שלא ברציפות].

אך באמת י"ל דפטור לגמרי למאי דכתב במחזה אברהם להגאון אבדק"ק בראד (ח"א סי' מ"ט) דבקדש או הבדיל, ונודע שנגע נכרי בין ונאסר משום סתם יינם דיצא, חדא, משום שי' ר"ת דבשוגג לא אמרין מצהבב"ע, ותו דאיכא דסברי דלולב הגזול בחוה"מ כשר, משום דבדרבנן לא פסלינן מצהבב"ע (יעו"ב סי' תרמ"ט) [ובגונא דהמחזה אברהם גם העבירה מדרבנן], וא"כ ה"נ דכותה לד' כוסות דהוה מצוה מדרבנן ועבירה מדרבנן, דטבל בזה"ז דרבנן והוה שוגג⁶⁷.

לפר"ח מאי מהני לחזור ולשתות כשלא היסב בשתייתו

יא. ויש לשאול לפר"ח בלא היסב בכוס ראשונה, הא חובת קידוש יצא, ומאי ענין לשתות עוד, [והרי לא יחשב שקידש על כוס זו, ואין שותה הכוס במקומו על הקידוש], וי"ל דכיון דסמוך לראשונה חשיבא ככוס של קידוש.

ואין לומר דלפי"ז בהנך גוויי דלעיל ס"ק"ב שכבר קידש בלי כוס שיצטרך לשתות בנזדמן לו כוס אח"כ אף שקידש מבע"י וכו', דומיא דמה שחוזר לשתות בלא היסב דאמרין דמצטרף כוס ששונה אח"כ לקידוש דמקודם, ד"ל דהתם גרע טפי דלא שתה כלל [ולא קידש על כוס כלל, ומשא"כ הכא שקידש על הכוס אלא שלא יצא ד' כוסות ומתקנן], ואולי מ"מ מדמינן להסיבה⁶⁸.

אם מקיים מצות קידוש שבכוס בעה"ב או בכוסו [ונפק"מ בנמצא פסול בכוסו]

יב. ובידי דאיירין בזה יל"ע באמת אם כ"א צריך לעשות הקידוש בעצמו או דיכול לצאת ידי קידוש מאחר, דהיינו שיוצא מהשני רק את אמירת הקידוש, אבל האמירה תהא על הכוס דידי, ולכא' שפיר דמי, ובביה"ל (סי' תע"ב ס"ח) אליבא דהפר"ח כ' דהנשים ישמעו כל ההגדה מבעליהן, ומשמע גם הקידוש, אך יל"ע דצריך לכוין להדיא שהכוס שבידו תהא כוס של קידוש, או דסתמא דמילתא הכי הוא, [שהקידוש נעשית על כוס בכדי שייחשב שקיים המצוה והברכה על הכוס הראשונה].

69. אה. לכא' בנידון דידן הוא גם לב"י, דהא לכתחילה צריך לקיים מצות קידוש בכוס ראשונה, וא"כ בע"כ מתכוין כל א' לקיים הקידוש בכוס דידי'.

70. אה. אכן הוכחה זו רק אם לא נימא דין טעות במצוות ככה"ג, ועי' להלן סי' ק"ג באורך ולעיל סק"ט.

71. אה. באמת זה סברא קשה לכא', דסומכין על אפיקומן באופן של בדיעבד בכדי שהכוס ג' לא יחשב בדיעבד, ואולי הך דיעבד קיל מהך דיעבד, או דשב ואל תעשה עדיף, ועי'.

72. אה. והיינו דפשיטא לי לרבינו זצ"ל שזה לא פטור בכל מצוות דרבנן כי אם חיסרון בדרך חירות בלבד, ויל"ע דאך אפ"ל כן, דהרי אטו מי שיש לו רק יין חי וא"י למוגו שלא יצא ידי חירות, וכי פטור מד' כוסות [ולסבורים דבמי צימוקים ומיץ ענבים אין יוצא ידי חירות, וכי אם אין לו יין מפטר מלצאת ידי יין מיהת], וא"כ אמאי יפטר ע"י שיפול למשכב, ומה בכך שא"י לקיים דרך חירות מ"מ יקיים מיהת מצות שתי' [וברכה על הכוס], וצ"ל דהכא גרע טפי שא"י רק העדר ביטוי לחירות אלא זה היפך החירות, ואם נימא הכי א"כ בודאי מסתברא דיש לומר הך כללא גם בכוסות דלא בעו הסיבה, וכתירוצו של רבינו, ועי' בזה.

[ובעיקר הנידון אם זה פטור בכל מצוות דרבנן, או רק בד' כוסות, הנה ודאי דמשמעות ד' השעה"צ (סי' תע"ב ס"ק ל"ה) דזה פטור מיוחד בד' כוסות, אך כבר העירו מד' המ"ב סי' תע"ג ס"ק מ"ג דפטור גם לגבי מרור וצ"ע, ואולי התם שאני שמוזיק לבריאותו, וקיל טפי מגוונא דיפול למשכב באופן זמני מכאב ראש וכו' עד שיפוג יינו מעליו, ועי' מהר"ם שיק סי' ר"ס, ובנין שלמה סי' מ"ז. ויש שכתבו דבדואי זה פטור בכל התורה במצוות דרבנן, אלא דס"ל דהכא יתחייב משום דד' כוסות חייבין לחזור על הפתחים ולמכור כסותו, דחמירא טפי משום פרסומא ניסא, ולהכי אצטרף לפטורא דלאו דרך חירות, ולפי"ז עכ"פ בד' כוסות בעינן להך סברא, וע"כ שפיר קאמר רבינו זצ"ל דבהנך דלא בעו דרך חירות שפיר יש לדון דיתחייב אפילו יפול למשכב, ואכמ"ל].

73. אה. למעשה עיקר התירוץ נופל לפמ"ש"כ רבינו זצ"ל עפ"י ד' הר"ן דהכא א"א לפטור מספק, ומ"מ דהפסנו המו"מ מצד עצם הסברא הנפלאה הנוכר כאן בדרך מו"מ, וק"ל. ובאמת שיש כאן נקודה לעיני בה, להצד בגמ' דראשונות בעו הסיבה ולא אחרונות, ואיזה לא שתה בראשונות או ששתה בלי הסיבה ונזכר לאחר ברכהמ"ז קודם שתיית הכוס, אם היינו אומרים לו דהשתא הו"י כוס ראשונה, או שהיינו דנים אותו לפי תוכן ברכתו ואומרים לו שלא להסב, אלא שישתה חוץ מזה להשלמת הראשונות בהסיבה, ומד' הגרעיק"א הנוכר בסימן פ"ב ענף א' מבואר שייחשבו כוסות אחרונות כראשונות.

74. אה. להאמור בהערה הקודמת יל"ע אם ללמוד אכילה בלא הסיבה, משתי' שיפול ע"י למשכב, דאולי אכילה בלא הסיבה דמי לשתיית יין חי, דאינו כ"כ היפך החירות, וזה רק העדר ביטוי לחירות [ובפרט בזמנינו שא"א לדונו כדרך עבודת], אלא דבאמת בשתה יין חי לא אשכחן שצריך לחזור [ועי' בנצ"ב על הש"ס בדף ק"ח ע"ין שם], ובלא הסיבה צריך לחזור, וא"כ חמירא טפי, ומ"מ י"ל דאכתי לא דמי לשתי' שיפול ממנה למשכב, וצ"ע בזה.

ברכהמ"ז, ומשא"כ הכא ששתה לשם מצוה, ובפרט למש"כ רבינו שאין המצוה מתבטלת מחמת הטעות הנ"ל. [עוד יל"ע דהא יש מצוה לברך על הכוס, ואף אם אין חיוב אולי כבר לא שייך מוסיף על הכוסות אף אם יצא כבר ידי כוס ג', ועי']. אך רבינו זצ"ל לא ניח"ל כ"ז, ומשמע דכוננו לתרץ דכאשר נמצא ששתה ה' כוסות וג' אחרי הסעודה אסור, אך כששתה ה' ורק ב' מהם שתה מחוץ לסעודה ליכא אסור, והיינו דדן הכא דנחשב ג' מחוץ לסעודה, אך הסברא צ"ב, ולכא' ע"ז הוא דהוסיף דתליא בטעם החילוק שבין שתי' בין א' לב' דשריא מדינא לרוב פוסקים, לבין השתי' בין לג' לד' דלכו"ע אסירא, אך לא פ"ל לן כונתו, ויעו"י בסיומן פ"ב שנתקשה בזה בענף ב' ס"ק ב' ע"י"ש, ואולי כונתו דלטעם דשכרות לא שייכא רק במוסיף לאחר סעודה יותר מב', דבלא"ה ליכא שכרות לא בהוספה קודם סעודה ולא בהוספה בתוך סעודה, דין שבתוך הסעודה אינו משכר, ורק בשתיית יותר מב' כוסות לאחר סעודה שייכא שכרות, וע"כ כל שיהא כאן שתיית ג' כוסות אחר סעודה אסור, וזהו דקאמר דהכא יחשב ג' כוסות אחר סעודה.

אכן מה שהוסיף רבינו זצ"ל וכתב [וגם בסעודה] וכו', משמע דר"ל דאה"נ דלבי' צריך להזהר שלא לשתות כוס שלימה בסעודה, וזו לא שמענו מעולם, וצ"ע.

65. אה. ועי' בסיומן ע' מש"נ בזה באורך.

66. אה. עי' לעיל ס"ק ה' ובהערה שם, והנה מדברי רבינו כאן משמע שמצד זה שיצא ידי"ח המצוה י"ל שאכתי יכול לחזור בשביל לקיימו על הכוס, ואפי' להב"י דהסדר לא מעכב מ"מ הי' לנו לומר שיחזור בשביל לקיים הכוס באופן דלכתחילה, ורק מצד הברכה מספק"ל, והיינו דפשיטא לי שלא יוכל לברך שוב [ועי' חק יעקב (סוף סי' תפ"ז) מש"כ לגבי ברכה על הלל לאחר שכבר בירכו בביה"ל], שנתקשה איך מברכים, אך למעשה מנהגו לברך יהללון, ורק מברכת אשר קדשנו שלפני ההלל נפטרו [יעו"י בטור סי' תע"ג], וצריך לחלק בין ברכת המצוות, דזה רק במחוייב ולא כשיצא ידי"ח, לברכת יהללון, ואולי באמת היא נאמרת משום אמירת ההלל וברכה על הכוס, אלא שא"כ ה"נ כיון שקורא הלל משום הכוס יוכל לחזור ולברך יהללון, ועי']. ומספק"ל מאי בעי על הכוס הלל או ברכה, דאי בעי ברכה א"כ בשביל מה יחזור אחרי דלא יוכל לברך שוב, ויל"ע דאפשר לפשוט מהנך רבנותא דס"ל (בסי' תפ"א) שאומר הלל המצרי על כוס ד' בלי ברכה, והלל הגדול עם ברכה בכוס ה', ושי"מ דברכה לא מעכבא למצות ד' כוסות, דעיקר הדין לומר הגדה או הלל על הכוס, ועי' היטב.

67. אה. הנה כל ד' רבינו אליבא דהב"י, אך לפר"ח לכא' יקדש וישתה, ויאכל שוב ויברך ברכהמ"ז, ולכא' נתיי' לו לאכול אחר אפיקומן כדי שיוכל לקיים ד' כוסות וצ"ע, אך הלל והגדה לכא' כבר יצא וא"כ לא ישתה ב' כוסות הללו [ועי' לעיל בהערה הקודמת ובהערה לסק"ב ובהערה לסק"ה מש"כ בזה].

68. אה. לכא' כל הספק בשותה סמוך לקידוש, ויל"ע מהו בכלל סמוך לענין זה, ועי'.

אבל במצה בודאי אינו כן, דהרי התם דרך חירות לאו לעיכובא, כיון דמה"ת חייב גם בלא הסיבה.⁷⁵

ובאפיקומן דהוה רק דרבנן יל"ע אם אמרינן דכעין דאז, או דנימא דהשתא הוה דרבנן [ורבנן לא תקנו שלא בדרך חירות].

ותליא בנדין המבואר בשו"ת ערוגת הבושם (או"ח סימן ב') אם כשיש לו בחוה"מ אתרוג שכשר מה"ת ופסול מדרבנן [אם יטלנו למצות ד' מינים בחוה"מ שמדרבנן].⁷⁶

ואין להביא רא"י מד' כוסות [דלכא' פטור וכנ"ל], דהתם י"ל דהוי חד תקנתא [שזה כל התקנה לשתות דרך חירות, ומשא"כ הכא שהוא זכר לדא' וי"ל דכעין דאז תקנו, ודין דרך חירות תקנה נוספת היא, וע"כ י"ל דבד' כוסות שלא בדרך חירות אין קיום המצוה כולל משא"כ באפיקומן, שיש כאן מצוה אלא שאין כאן קיום דין הסיבה].

כפאוה נכרים אי חשיבא דרך חירות

ג. ושאל הרב בן יעקב נ"י בכפאוה נכרים דלכא' לא עדיפא מבלא הסיבה, [דלכא' נר' דאין לך שלא בדרך חירות גדול מזה], ואמאי אמרינן דיצא, וצ"ל דמ"מ עדיפא וחשיבא דרך חירות.

ד' כוסות בחמר מדינה

ד. ובמה שהק' לעיל דישתה חמר מדינה למאי דמבואר (במ"ב ס"ק מ"ג) דמהני חמר מדינה, הנה (בסי' רע"ב ס"ט) איתא פלוגתא אי חמר מדינה מהני לקידוש, ולהסוברים דלא מהני יל"ע מאי ס"ל בד' כוסות [והיינו חוץ מקידוש שיקדש על המצה], ואי נימא דס"ל דלא מהני א"כ לא תיקשין, ולכא' מבואר במ"ב דמהני (עי' סי' תע"ב ס"ק ל"ז וס"ק מ"ג ועי' רמ"א סי' תפ"ג) [ולכא' משמע דהיינו משום דבד' כוסות כו"ע מודו], וא"כ הדרא קושיין [אליבא דכו"ע], וי"ל דביין מצוי לא מהני חמר מדינה [לכו"ע] כמבואר שם (בסי' רע"ב), וא"כ יש ליישב דמייירי הכא ביין מצוי ולהכי לא מהני לשתות חמר מדינה לכו"ע, אך באמת הרי בהבדלה משמע (בסי' רצ"ו בב"ה"ל לס"ב) דבחביב עליו שטר מבדיל עליו אף שהיין מצוי [והו"נ בד' כוסות אי בזה כו"ע מודו דכהבדלה דמאי, אלא א"כ נאמר דלעולם לאו כהבדלה, אלא שהיכא דלא אפשר סומכים על ידיה שני' בסי' רע"ב, וממילא שפיר י"ל דלקידוש דמי ולכו"ע לא מהני כשיין מצוי, ושפיר אפשר לומר כתי' הנ"ל].

והנה במ"ב (ס"ק ל"ז) כתב לגבי מי ששונאו ליין שיכול ליקח חמר מדינה, ולכא' אי קידוש דמי לד' כוסות א"כ הא לכתחילה לא עבדינן קידוש בחמר מדינה, [ולכא' אפי' כששונאו], וי"ל דבכה"ג [ששונאו, ומאידך מחוייב לשתות בעצמו וא"י לצאת מארח] מקילינן [לסמוך על השיטה השני' שבסי' רע"ב], ולעולם לקידוש מדמינן לה, ושפיר י"ל כתירוף הנ"ל דביין מצוי לא מהני חמר מדינה].

אך במ"ב (ס"ק ל"ז) משמע דבשונאו יוצא יד"ח ד' כוסות בחמר מדינה אף כשהיין מצוי [ובהכרח דלהבדלה דמאי ולא לקידוש], וא"כ תיקשי אמאי פטר למי שנפל למשכב מד' כוסות, וצ"ל דאירי בליכא חמר מדינה.⁷⁷

סימן פ"ו

בענין ד' כוסות ביין לבן (תע"ב ס"א)

קידוש או ד' כוסות ביין לבן כשהלבן משובח מן האדום [ובענין חמר מדינה בד' כוסות]

א. אמרינן (בסי' תע"ב ס"א) דמצוה לחזר אחר יין אדום, אם הלבן אינו משובח ממנו. והנה (בסי' רע"ב סעיף ד') איתא דרמב"ן פוסל יין לבן לקידוש אפילו בדיעבד, אבל מבדילין עליו גם לפי רמב"ן, ומשום דהוה חמר מדינה, וכ' המחבר דמנהג העולם דלא כרמב"ן, ובמ"ב (סי' רע"ב ס"ק י"ב) כתב בשם הא"ר דביין שהוא לבן יותר מדאי נכון לחוש לדעת רמב"ן.

ויל"ע אמאי (בסי' תע"ב) בהא דאמרינן שאם הלבן משובח הימנו יקח הלבן, לא הוזכר במ"ב דאם לבן ביותר לא יקחנו אף שמשובח, ורק אם אין לו אדום [יקחנו].

75. א.ה. ע"י סי' פ' (ס"ק ו') מה שהביא רבינו זצ"ל פלו' באכל מצה בלא הסיבה אי לא יצא מה"ת או רק מדרבנן, ומ"מ י"ל דהכא שאינו יכול כו"ע מודו דיקיים הדא' והוא אנוס על הסיבה, ועי' בד' רבינו זצ"ל שם לגבי אכילה בסוכת נסרים בלית ל' אחריתי.

76. ועי' בר אלמוגים סימן פ"ה.

77. א.ה. בעיקר חקירת רבינו זצ"ל בענין חמר מדינה לד' כוסות, יעוי' בהגהות הרמ"א (בסי' תפ"ג) דלכא' מפו' שהוא משום דסמכין על המיקל בקידוש, אך באמת יעוי"ש היטב בדרכי משה דלא קאמר לה אלא לגבי קידוש דליל הסדר, דעיי"ש שפתח בהא דבד' כוסות סגי בחמר מדינה לכו"ע, ועי' כתב דלי נראה דבליל פסח יש לסמוך אמאן דאמר דמקדשין על חמר מדינה עיי"ש [וצ"ל ד"א לומר שיצא מאחר שמקדש על היין, ד"ל דבעינן שישתה מהכוס שהוא מקדש עליו, וכיון שקשה לו לשתות יין, ממילא סומך להקל לצאת ידי קידוש ג"כ בהך כוס דחמר מדינה, ויש מזה סיוע לדבריו של רבינו זצ"ל לעיל סי' פ"ד ס"ק י"ב], ומבואר מזה כהכרעת רבינו זצ"ל דד' כוסות דמי להבדלה [ועי' בסימן הבא סק"א ובהערות שם].

78. א.ה. לכא' כונת רבינו זצ"ל דאף שבד' כוסות מקילים כהסוברים דאפשר בחמר מדינה, מ"מ הרי זה רק כמו בקידוש, וא"כ קשיא ליה אמאי בקידוש לא צירף השיטות לענין יין לבן, והכא צירפם. אך לא הבנתי, דהרי התם למעשה אין לסמוך על שיטה זו, ומשא"כ בד' כוסות דאפשר לסמוך ע"ז, וכ"ש שאפשר לצרפו, אלא דבאמת בלא"ה דברי רבינו אלו הם דלא כמסקנתו בסימן הקודם (סי' פ"ה סק"ד), ועיי"ש מש"כ בהערות לדחות ההוכחה מד' רמ"א אלו דלא איירי רק לגבי קידוש ולא לעצם מצות ד'

ולכא' יש ליישב דהרי חזינן שלהבדלה שרינן ביין לבן מפאת חמר מדינה, וצ"ל דבקידוש לא שרינן כיון דאיכא פלוגתא אם מועיל חמר מדינה לקידוש, ומשא"כ בד' כוסות דמבואר (בסי' תע"ב ועי' עוד בסי' תפ"ג) דמהני חמר מדינה א"כ יין לבן יועיל כמו בהבדלה, וע"כ רק מצד חשיבות יין אדום [הוא דקאית עליה], אבל לא מפאת סברת הרמב"ן [דבד' כוסות לא שייכא סברתו].

ואה"נ דלכוס ראשונה של קידוש בזה לא יועיל הך סברא [ובוה צריך לחוש לשי' רמב"ן].

שו"ר (דבסי' תפ"ג) מב' ברמ"א דהא דמהני חמר מדינה בד' כוסות תלי בד' קידוש [והיינו שסמך על המקילים בד' קידוש לגבי ד' כוסות], וא"כ הדרא קו' לדוכתה אמאי לא הביא המ"ב הכא לדברי הא"ר [דהא לא דמי להבדלה אלא לקידוש], ואולי צ"ל דאה"נ, ויגיד עליו ריעו [שסמך על מש"כ בהלכות קידוש].⁷⁸

אי בעינן שלא יהא יין אדום מצוי

ב. ויל"ע דהא גם לסוברים דמהני לקדש על חמר מדינה [היינו דוקא] כשאין היין מצוי, או שחביב עליו [והכא לא קאמר דוקא כשאין היין מצוי, וכשהיין מצוי דליכא דחמר מדינה לא שייך לומר לקדש על יין לבן מדין חמר מדינה, וא"כ א"א לצרף שיטה זו להכשיר יין לבן כשיין אדום מצוי], אך גם בהא דאמרינן דמבדילין על יין לבן מפאת חמר מדינה יל"ע, דלכא' רק באין יין מצוי [ועי' ביה"ל סי' רצ"ו ס"ב], והיינו שאין מצוי אדום, או שהלבן חביב עליו,⁷⁹ וצ"ל דאה"נ [דבהכי איירי גם בד' כוסות, והיינו דאמרינן דכשהלבן משובח הימנו איהו עדיף, דבכה"ג מסתמא גם חביב עליו יותר].⁸⁰

קידוש ושתה בלא הסיבה וחוזר ושותה אי

בעי יין דוקא או דסגי בחמר מדינה

ג. ויל"ע בלא היסב בכוס ראשונה דאמרינן דשותה ומשלים, אם יש לכוס זו חומר של קידוש ולא ישתה חמר מדינה, או דזה הוה כד' כוס של ד' כוסות מפאת דכבר יצא בקידוש, והנה לפר"ח דס"ל דד' כוסות בעינן במקומן, [בהכרח דחשיב כשותוהו על הקידוש, וא"כ לפי"ד יש לו חומר כוס של קידוש, ובגונא דמהני לפר"ח נלמד גם לב"י דמה"ת דחילוק ע"ז], ומ"מ נלענ"ד דגם לפר"ח אין כאן חומר כוס של קידוש, [דסוכ"ס אינו שותוהו בשביל מצות קידוש כי אם בשביל מצות ד' כוסות].

מעלת אדום בחמר מדינה

ד. [ולכא' [הך סברא דזכר לדם זהו סברא גם בחמר מדינה], שאם יש לו ב' מיני חמר מדינה וא' מהן אדום, יבחר באדום מהטעם דזכר לדם].

מה עדיף אינו מבושל או אדום

ה. תו אמרינן דביין מבושל יוצאין אך רק דיעבד, וטעמא דמבושל אין משובח כל כך, ויל"ע אדום מבושל ולבן שאינו מבושל מהו [דהרי זה שני מיני מעלות אחרות, ויל"ע איזה מעלה עדיף].⁸¹

סימן פ"ז

בחייב להוציא יותר מחומש ממונו לד' כוסות (תע"ב ס"א)

ד' כוסות או נר שבת כשצריך להוציא יותר מחומש ממונו מה יעשה

קיי"ל דלד' כוסות מוכר כסותו [כדאי' בסי' תע"ב ס"ב], והנה שמעינן דאע"ג דלכל המצות נותן רק עד חומש ממונו, אבל ד' כוסות שאני, ולפי שהוא פרסומא ניסא.

והנה מבואר במ"ב (תע"ב ס"ק מ"א) דנר ביתו קודם לד' כוסות, וכדאמרינן בגמ' דנר ביתו קודם לנר חנוכה, והנה לנר ביתו לא מצאנו דיתן יותר מחומש ממונו [אכן עי' סי' רס"ג ס"ב] דצריך לחזר על הפתחים, ובביה"ל שם כ' דנלמד מנר חנוכה].

והשתא יל"ע כאשר לפנינו או נר שבת ויו"ט או ד' כוסות, וזה יכול רק ע"י שיוציא יותר מחומש, מאי נימא ל'י, אם שיוציא לד' כוסות, הרי נר שבת קודם, ואי שיוציא לנר שבת, הרי אינו מחוייב להוציא כל כך, וא"כ

פטור מנר שבת, וא"כ שיוציא לד' כוסות, אך אם מוציא לד' כוסות הרי צריך ליתן לנר שבת.

והנה זה פשוט דלא שייך לומר שלא יעשה כלום, דזה לא יתכן דאם ה' רק מצות ד' כוסות ה' מחוייב ליתן יותר מחומש ממונו, ועכשיו נימא ל'י כיון שיש גם חיוב נר שבת שיהא פטור מהכל.

ומסברא נראה דימכור הכסות בשביל ד' כוסות, כי אם נחייבנו לקנות נר א"צ, ונמצא דישתה ד' כוסות ולא יקח נר.

אם יש ללמוד מאבידתו ואבידת חבירו שנמצאים ברוחק

והנה באמרי מהרש"ם (סוף פרק אלו מציאות) דן כשאבידתו ואבידת חבירו נמצא רחוק ומתעצל לילך מהו, [דהרי אבידתו קודמת לאבידת חבירו, ואם ילך לשם יציל אבידתו תחילה, אך א"צ להתאמץ להציל אבידתו, ומאידך אילו ה' רק אבידת חבירו ה' צריך להתאמץ לילך, אך הרי אם ילך יציל אבידתו, וא"כ נפטרנו מלילך, אך א"כ נמצא שנמנע מלהציל אבידת חבירו שלא מחמת הצלת אבידתו, וזה אינו רשאי], וכ' שם דאף דלכא' חייב להציל אבידת חבירו, מ"מ כיון שכשילך יפטר דיקח של עצמו, ונמצא דבלא"ה לא יציל את של חבירו א"כ פטור, ולא יקח אף אחד, וכ' מהרש"ם שכן ה' נר' מסברא.

וא"כ בד' כוסות נמי דהכסות בלא"ה נמכרת א"כ יקנה נר, [דכשם שהתם כל החיוב להתאמץ להצלת אבידת חבירו הוא רק כל עוד שאינו מתעסק בהצלת עצמו, אבל אם לכשיתעסק כבר יתעסק בשלו כבר נפטר מלהתעסק, ה"נ הכא להיפך דכיון שכל הפטור מנר שבת משום שא"צ להפסיד ממונו, א"כ אם בלא"ה יפסיד נימא ל'י להפסיד לצורך נר שבת, דכל הפטור רק משום שעי"י שיפטר לא יפסיד, אך כל שגם אם יפטר מנר שבת אכתי יפסיד ממונו א"כ כבר אין לו פטור כלל].

אבל באמת לא דמי, דהתם הרי חבירו לא יקבל [ובשביל מה לחייבו להתאמץ כשלא יצא מזה כלום לחבירו, דכשיגיע לשם יתעסק באבידתו], אבל כאן אי אפשר לומר שימכור עבור הנר כי אם בשביל הד' כוסות, והלכך ישתה ד' כוסות [דאדרבה אם ימכור בשביל הנר הרי לא ימכור דאין למכור לנר, וממילא ימכור לד' כוסות, ולא דמי להתם שבאמת אומרים לו שא"צ לעשות כלום, ולא אומרים לו להתאמץ בשביל עצמו דזה א"א ליאמר, והכא לפטור לגמרי א"א וכנ"ל].

אם יש הוכחה מתוס' ב"מ (דף ל"ב)

והנה מהרש"ם חזר בו מחמת ד' תוס' ב"מ (ל"ב ע"א) דדנו התוס' מה יעשה באבידת עצמו ואבידת רבו וכיבוד אב, ומאי נסתפקו, דהרי רבו בלא"ה לא יקבל האבידה, דאם יטפל באבידה כבר יטפל באבידות עצמו, וא"כ יד' מכאן חיוב אבידת רבו, [וש"מ דלא אמרינן הך סברא כלל].

והנה ספיקא דתוס' [למ"ד] דכיבוד אב חייב אף משל בן, ומשא"כ אבידת רבו אף שקודם לאביו מ"מ שלו קודם, והנה זה ספיקא דידן ממש דד' כוסות המה אף מכסותו, ונר שבת אינו מכסותו, ונר שבת קודם, [שהשאלה היא אם להוציא מכספו עבור המצוה שיש מצוה אחרת שקודמת לה אלא שא"צ להוציא עבורה מכספון], וא"כ תליא בספיקא דהתוס'.

וכבר נת' דלמש"כ בב"ה"ל (בסי' רס"ג) ליכא למיבעי כל הני ספיקי [דנר שבת שוה לד' כוסות בדיני הוצאת ממונו, וממילא פשוט שנר שבת קודם], ועי' עוד בספר שלמי תודה על חנוכה (סימן כ"ז) מש"כ בכ"ז באורך.

סימן פ"ח

בענין מרור וד' כוסות מי קודם

יש לחלק בין ד' כוסות לכוס א'

א. יל"ע במי שאין יכול לקיים רק או מרור [דהוה בזה"ז דרבנן כיון שאין לנו פסח] או ד' כוסות, מפאת בריאות דא"י לאכול ולשתות תרתי רק חדא, או מפאת דאין לו כסף, או שאר סיבות, מאי חמירא, מי נימא כיון דתרווייהו דרבנן הוי שקולים, או דנימא דמורו עדיפא דחשיבא עיקרו מה"ת, או דד' כוסות עדיפי [ועי' להלן הטעם לומר כן].

והנה אם הנידון על כל הד' כוסות, לכא' באנו לספיקא דהפ"ת ביו"ד הלכות מזוזה (סי' רפ"ה סק"ב) באיכא חדא מצוה תדירה וכמה מצוות לא תדירות [מאן קדים] [ועי' מש"כ בחתן סופר בהאי ספיקא] [דה"נ גם אם נימא דיש למרור מעלה ע"פ ד' כוסות, ומטעם שיתבאר להלן, מ"מ שמא מאי דהד' כוסות הו' ד' מצות זהו סיבה להקדימן].⁸²

כוסות, ולפי"ז כ"ש דשפיר י"ל כתי' רבינו זצ"ל, והיינו שהמ"ב כאן דן מצד דיני ד' כוסות, ואה"נ דמה שנוגע להלכות קידוש שפיר צריך להחמיר בזה לפי דיני קידוש (המבוארים בסי' ער"ב), [ומ"מ לקושטא דמילתא כבר כ' דכבר הורה רמ"א דהכא אפי' לגבי קידוש מקילים כהדיעה דס"ל התם להקל וכנ"ל].

79. א.ה. לכא' הכונה דאף דהבדלה קיל טפי מקידוש, מ"מ בליכא חביבות לחמר מדינה או יין לבן (שהוא כחמר מדינה לרמב"ן) צריך להבדיל על יין [אדום] דוקא.

80. א.ה. ונמצא לפי"ז דלגבי כוס של קידוש דא"א להקל בחמר מדינה רק באין יין מצוי, וממילא גם נכון להחמיר ביין לבן ביותר אפילו כשמשובח מן האדום, אבל לשאר ד' כוסות אם הלבן משובח יותר וחביב עליו, הוא עדיף מן האדום [ועי' מש"כ לעיל דלא אמרינן בקידוש שישמע מהמקדש על יין, והוא ישתה חמר מדינה, ודכוותיה נמי לענין לבן ביותר ואדום, וק"ל].

81. א.ה. יל"ע דהא חזינן דכשהלבן משובח עדיפא מאדום, וש"מ דמעלת משובח עדיפא ממעלת זכר לדם, וממעלת חשיבות אדמיות (עי' היטב מ"ב ס"ק ל"ח), וא"כ אדום מבושל שאינו משובח כ"כ ודאי דלא עדיפא מלבן, אך אולי שאני התם דאיירי במשובח המורגש יותר מהך שבח דאינו מבושל, ועי'.

82. ועי' בר אלמוגים סימן קל"ח (עמוד תרס"א).

אם דעתו היתה לשתות יין בסעודה זולת כוס של קידוש אין חייב לברך שוב בפה"ג [ואמנם עיי"ש בהגרעק"א מה שהק' דקידוש עצמו להיה הפסק, והיינו הר קידוש שקידש על המים ולא עלתה והוה ברכה לבטלה, ואכמ"ל]⁸⁸.

ושמעין מכ"ז דכל שהברכה בתוקפה על העתיד מהני אף לשתי שלא חשב עליה⁸⁹.

תמי' לפי"ז אמאי צריך לברך על כוס שבין ראשונה לשני' (למנהגו)

ב. ויש לתמוה לפי"ז במש"כ מג"א ס' תע"ב [ומובא במ"ב שם ס"ק כ"א וס"ק ל"ד, ועי' עוד ס' תע"ג ס"ק ט"ו] דאף דרשאי לשתות בין הכוסות, ושורת הדין דבספיקות בכוס ראשונה יחזור וישתה לאחר כוס ראשונה, דמ"מ לדין שאין אנו נוהגים לשתות בין כוס ראשון לשני חייב לברך שנית בפה"ג, וממילא איתסר ל' לשתות משום דנר' כמוסיף על הכוסות, ותיקשי דהא הברכה בתוקפה לפטור יין שבתוך הסעודה [שמצוה לשתות יין בסעודת שבת וי"ט (וכדא"י בסיומ' תקט"ט מ"ב ס"ק י"א), ומסתמא ה"ה גם בליל הסדר].

והנה אין הקו' מצד מה שיפטור שאר משקין שבתוך הסעודה [או שדעתו לשתות בין כוס ראשון לשני], דבאמת לא אשכחן דיעיל למין שלא חשב לשתותו, וזה דמי למי שרוצה לאכול שני תפוחים ולא אפרסק, וטרם גמר התפוח השני, דודאי דאם יאכל האפרסק יצטרך לברך, וה"ה בנידון דידן, ועי"כ עיקר השאלה מצד שעומד לשתות יין בסעודה, ומה"ט יוכל לשתות אף בין הכוסות⁹⁰.

י"ל דמכיון להדיא שכוס שני יפטור יין שבתוך הסעודה

ג. וצ"ל דכיון דיועד שישתה כוס שני' עם ברכה, להרמ"א דמברכין על כל כוס, ממילא דעתו לפטור היין שבסעודה מכוס שני', ולא מכוס כוס ראשונה [ועיי' בפמ"ג (ס' קע"ד) ובמגן גיבורים שם]⁹¹.

ולפי"ז הוה מצי המ"ב למיעבד תקנתא אחריתי לענין הא דכ' מג"א דחייב בפה"ג, ושממילא הוה כמוסיף על הכוסות, ד"ל דכיון בכוס ראשון על היין שבסעודה, וממילא יוכל לשתות בין ראשונה לשני', וכדינא דמג"א ומאמר"ר והגר"ז הנ"ל [ולא ה' צריך לומר שיכין לשתות בין הכוסות].

[ובאמת שבעצת המ"ב שיכין לשתות בין הכוסות תמה בספר מנחת שלמה (ח"א ס' י"ח) דמאי שייך כונה, דהרי האי איניש אינו שותה בין הכוסות, וכ"ת דמכיון שאם יצטרך לשתות משום שישתה שלא כהוגן, אף הרי דעתו לשתות כהוגן, ובדעת המ"ב צ"ל דבמה דאמרין ל' דעלול להיות שישתה כבר נתפסה הכונה [כיון שכבר חושב על אפשרות זו], ועכ"פ צ"ע דהי' לו למ"ב ליתן עצה פשוטה יותר].

ד"ז תלוי בטעם שמברכין על כל כוס וכוס

ד. אך באמת ד"ז תליא בטעם דמברכין על כוס שני', אי משום דהגדה הוה הפסק, אי משום דהוה מצוות חלוקות, דאי משום הפסק א"כ א"ש, דהא א"א לו לכיון לפטור משקין שבתוך הסעודה, דהגדה הוה הפסק והיסח דעת בינתיים, אך אי משום מצוות חלוקות א"כ זה סברא רק שעל כוס שני' יברך, אך אכתי יכול לפטור משקין שבסעודה, ואכתי איתא להך תקנתא.

והנה מסתברא דגם לטעם זה י"ל דכיון שסוכ"ס יודע שעומד לברך על כוס שני', א"כ דעתו להדיא שלא לפטור ע"י כוס ראשונה את הכוס שני' ויין שבסעודה, אלא דמ"מ י"ל דכיון להדיא לפטור בכדי שאם יארע תקלה שלא יצטרך לברך בין כוס ראשונה לשניה, ולא יצטרך להקל ולסמוך על ראבי"ה וכדו'.

אך הנה חזינו דטעמא דמצוות חלוקות נקטינן בתורת ודאי, מדפורס מפה ומקדש כ' הגר"ז (ס' תע"א ומובא במ"ב שם ס"ק כ"א) דמברך בפה"ג, אף שבכל השנה אינו מברך, דשאני הכא דהוה מצוות חלוקות, ומאיך חזינו דחיישין להצד דלא הוה הפסק, ועי"כ כ' מ"ב דבאכל כרפס כזית לא יברך אחריו, דילמא הכרפס פוטר את המרור, ועוד חזינו דבשותה ד' כוסות אחר חצות כ' בפמ"ג (ס' תע"ג סק"א בא"א) שלא יברך על שני', אף שאומר הגדה בינתיים, דכיון דאולי אין יוצא י"ח ולא שייך מצוות חלוקות לא סמכין לומר דהגדה הוה הפסק, [וכיון שכן א"כ לגבי לפטור יין שבסעודה דלא שייך טעמא דמצוות חלוקות, נימא דשפיר נפטר עי"כ בפה"ג דכוס ראשון אם כיון לכך, מחמת דשמא לא הוה הפסק], אך מ"מ י"ל דאכתי הוה ספיקא וחיישין נמי להצד דהוה הפסק, והלכך תקנתא דהמ"ב דמהני בודאי עדיפא מהך תקנתא דמהני רק בתורת ספק.

האם מוקדם תלוי בזמן חלות החיוב או בסדר הפעולות

והנה חזינו בגמ' (שבת דף כ"ג) דדיינינן אם נ"ח עדיפא או קידוש היום, ולכא' תיפוק ל' דנ"ח קדים [וא"כ מוכח דלא אזלינן בתר מוקדם], אך יש לדחות דבנ"ח המצוה רק בלילה, ואע"ג דכבתה בער"ש אין זקוק לה לתרוה"ד (ס' ק"ב) המובא בס' תרע"ג, ואזלינן בתר שעת חיובה ולא בתר שעת הפעולה, ועי"כ לא מיקרי ש"ח קודמת אף שזמן פעולתה הקודמת.

והנה מה"ט נמי יש לדון דמרור וכוס ד' לא מיקרי שמרור קודם, דכל ד' רב"ז רק בשזמן החיוב קדים, אבל הכא זמן החיוב שווה לשניהם, אלא דיש סדר בפעולות להקדים מרור לכוס ג' וד'.

ונ"מ בזה היכא דיכול עכשיו להתפלל שחרית ביחידות ואז לא יתפלל כלל מוסף, או שימתין ויכול להתפלל מוסף בציבור, דבפשוטו ימתין, דתפלה בציבור עדיפא, [ויבטל שחרית לצורך תפילה בציבור של מוסף], אך לפי הרב"ד ל' לכא' שחרית קדים, אך החילוק אשר כתבנו אכתי מוסף בציבור עדיפא [דזמן חיוב מוסף כבר חל, ולא אזלינן בתר סדר קיום הפעולות].

העולה מן האמור

העולה מן האמור דלפשוטו ד' מג"א (ס' רע"א) כוס ד' קודם משום פרסומי ניסא, אך לרב"ז ופמ"ג לכא' מרור קודם, ולבלושי שרד גם מג"א מודה, אך מאידך למש"כ י"ל דהכא גם רב"ז ופמ"ג מודו למג"א דכוס ד' קודם וכמוש"כ.

[ויל"ע א"י ד' כוסות חשיבי תדיר כיון דאיתנהו ד' פעמים, ואולי מ"מ אין כאן מעלת תדיר וצ"ע⁸⁵, ומ"מ יתכן עוד שעיקרו דא' דמרור קודם לתדיר דרבנן].

למהר"ל אין חילוק בין כוס ד' ל' כוסות

ד. ודע דלמהר"ל דס"ל דד' כוסות מעכבות זא"ז, אם נקדים מרור לכוס ד' יפטר מכל הד' כוסות, והדר הו"ל כד' כוסות נגד מרור ותליא במש"כ בתחילת דברינו, אך כבר כ' במק"א להוכיח שאין הלכה כך [עי' לעיל ס' פ"ג].

אפיקומן או מרור או ד' כוסות

ה. ואפיקומן או מרור נמי יש לעי', ובהו בפשוטו מרור קודם [דקדם בזמן ולא אשכחן מעלה לאפיקומן יותר ממרור, ואדרבה מרור מסתמא טפי עיקרו דא' מאפיקומן שכבר יצא י"ח הדא'].

ואפיקומן וד' כוסות י"ל דד' כוסות עדיפא [ומהך טעמא שנת' לגבי ד' כוסות ומרור]⁸⁶.

ואפיקומן או מרור וכ"ש ד' כוסות לעומת כרפס, נר' פשוט שכל א' מהם לחוד קודם לכרפס⁸⁷.

סימן פ"ט

בענין ברכת בפה"ג על שתי' שבין הכוסות (תע"ב ס"ז - תע"ג ס"א)

בירך וכיון לפטור שתי' דלאח"י ונתחדשה סיבה שרוצה לשתות קודם לכן א"צ לברך

א. דעת המחבר (בס' תע"ד) דמברכין בפה"ג בליל הסדר רק בכוס ראשונה ושלישית, אבל על שני' ורביעית לא מברכים, דהם נפטרות בפה"ג של ראשונה ושלישית, והנה בין כוס שלישית ורביעית אסור לשתות, והנה אם הכוס השלישית לא עלתה לו, וכגון שלא היסב דחזור ושותה בהסיבה (להשו"ע ס' תע"ב), דעת הב"ח דחזור ומברך בפה"ג, דהרי לא היתה דעתו לפטור אלא את השלישית ורביעית ולא כוס שבינתיים, כי יודע שבינתיים אסור לו לשתות, ודעת המאמר מרדכי (סימן ת"פ) והובא שם במ"ב (סק"ח), ועיי"ש בשעה"צ דאינו כן, דכיון דהברכה בתוקפה על הרביעית, ממילא יכול לשתות גם קודם בלא ברכה.

וכע"ז אשכחן בשו"ע הגר"ז (בס' קע"ד) לענין יין שפוטר שאר משקין שאם בירך על היין שלפני הסעודה לפטור משקין שבסעודה, שכבר יכול לשתות אף קודם סעודה, ואף שלא חשב ע"ז תחלה כיון שהברכה בתקפה.

וכע"ז מבואר במג"א (ס' רע"א ס"ק ל"ב) בהא דאיתא בפסקי מהרא"י דבקידש וחשב שהוא יין ונמצא מים דצריך לקדש שנית, דמ"מ

אך מ"מ יהא הנידון לכו"ע, בגונא דהספק לגבי חד כוס או מרור, [וכגון שיש לו כסף רק עבור כוס אחד או מרור] מאי קדים, אם חדא כוס מד' כוסות או כזית מרור.

מצוה דא' או שעיקרו דא' ופרסומא ניסא מאי קדים

ולכא' תליא בנידון אם טבל בזה"ו ואיסור אחר מדרבנן, ולענין הקל הקל תחילה, אם נימא דטבל חמירא מפאת דעיקרו דא', [וא"כ ה"ג מרור עדיפא שעיקרו דא'].

והנה אשכחן בכמה דוכתי דעיקרו דא' חמירא טפי, יעוי' (בס' רע"א) לענין קידוש בביה"ש של סוף היום ששותה לפני הבדלה [והיינו שספק קידוש שעיקרו דא' קודם לספק איסור שתי' קודם הבדלה שכל עיקרו דרבנן], וכן בהא דמקדמינן קידוש שבת לקידוש י"ט אע"ג דתרווייהו דרבנן, [כיון דקידוש של שבת עיקרו דא' קדים].

וכי"ב אשכחן דכרמלית [שעיקרו דא' כיון שסודו אטו הרה"ח] חמור ממוקצה [ועיי' ברכת שמעון למסכת שבת ס' מ"ט], ועוד אשכחן ד"ו לענין הא דשרי' להוסיף לבטל ברוב דרבנן, אבל לא בדרבנן שעיקרו דא' (כדא"י ביו"ד ס' צ"ט).

[אך מאידך] הנה העירני הרב ראטה שליט"א דלענין ד' כוסות אשכחן שצריך למכור כוסות משום פרסומי ניסא, ולענין מרור דרבנן לא אשכחן [וא"כ ד' כוסות עדיפא].

אך הא גם לענין מצוה לא אשכחן [חיוב למכור כוסות] כל דהוה יותר מחומש ממונו, ומ"מ פשיטא דמצוה וד' כוסות מצוה קדמה [ומשום דהמצוה הוה דאורייתא, וא"כ אולי נימא הכי גם לדבר שעיקרו מה"ת]⁸⁸, וצ"ת.

ומ"מ י"ל דאהני לן הא דד' כוסות יש בהן פרסומי ניסא, ומחוייב למכור כוסות לצרכם לגבי להקדים ד' כוסות למרור [דכלפי מצוה דרבנן דכותיה אהני לן הר מעלה], וכדמקדמינן מה"ט נר חנוכה לקידוש היום [כדא"י בגמ' שבת (דף כ"ג) ושו"ע (ס' תרע"ח)].

והנה יש לומר דלא אשכחן דפרסומי ניסא קודם לעיקרו דאורייתא, [וכשם שאינו קודם לדא' כך אינו קודם לעיקרו דאורייתא, ואף דאשכחן דנ"ח קדים לקידוש אע"ג דאשכחן דקידוש חשיבא עיקרו דא', י"ל דרק כשאנו דנים על עצם הקידוש אמרינן דעיקרו דא', וממילא גם היין שבו עיקרו דא'], וכגון במה שכ' המ"ב דקידוש של שבת קודם לקידוש היום [דהתם בתרווייהו הנידון כלפי היין, וממילא דנים על עצם הקידוש בכדי לקבוע לאיזה קידוש ליתן היין], אך כשהנידון בין נ"ח ליין לקידוש י"ל שאין הנידון אלא להקדים פרסומי ניסא קודם לתדיר [כיון שבכה"ג אין הנידון על עצם הקידוש כי אם על מצות נ"ח מול מצות יין לקידוש, ומשום הכי הקדימו נ"ח ליין של קידוש], אך לא אשכחן דקדים לעיקרו דא', אך מ"מ אינו מוכרח, וי"ל דסוכ"ס אשכחן דיש ליין מעלת הדא' ואעפ"כ נ"ח עדיפא, וש"מ דפרסומי ניסא קדים לעיקרו דא', וא"כ ד' כוסות עדיפי על מרור.

אי אזלינן בתר חיוב הבא ראשון

ב. והנה (בסימן רע"א) בהא דכ' המג"א סק"א דקידוש שבת עדיף על קידוש יו"ט משום דקידוש של שבת עיקרו דא', ואף ביו"ט שחל ביום שישי, כ' ע"ז בשעה"צ דהפמ"ג מפסק בהא, [ומשום דס"ל] דאזלינן בתר החיוב הראשון, והיינו כמש"כ במ"ב (ס' צ') בהך דתשו' רב"ז [לגבי מי שתפוס בבית האסורים] שיצא לתפלה ביום הראשון דיש לו [ולא יחה ליה"כ וכו'].

והנה לפי"ז הנה כזית מרור קודם לכוס רביעית וכהך דהרב"ז, אך במג"א הא לא ס"ל הכי, וס"ל דגם בכה"ג אמרינן דקידוש שבת עדיף, ולדידי' כוס רביעית קדים למרור.

אכן בלבושי שרד כ' [דגם המג"א מודה לסברת הפמ"ג דמקדימין את המוקדם], והא דלא ס"ל להקדים הראשון הוא משום דיקיים קידוש על הפת, [ונמצא שלא יבטל קיום המצוה לגמרי, שהרי יכול לקיים שניהם], וכל הנידון מי עדיף לקדש בו על היין, ובהו לא אמרינן דהראשון עדיף, ולפי"ז בנידון דמרור וכוס רביעית [שהנידון איזה מצוה קיים ואיזה יתבטל] לכו"ע [הראשון דהיינו] מרור עדיף.

אבל גוף ההנחה דאזלינן בתר הראשון, וכדכ' הרב"ז, צ"ע אם היא מוסכמת, דהא קשה ע"ז מסוגיא דמוספין דיומא ותמידין של מחר [דש"מ דלא בריא לן להקדים קרבנות של היום לשל מחר], ונצטרך ליישב דשם קרבנות חד הוא [ולא חשיב קדים החיוב דמוספין לחיוב תמידין דלמחר]⁸⁹.

87. א.ה. יעוי' בס' תפ"ד בטור ובב"י מה שדנו אם כרפס זה בגדר חיוב, ואי שייך בזה ערבות לומר דאף מי שיצא כבר מציא, עיי"ש, [ועי' עוד בטור ובב"י בס' תפ"ג אופן שיתכן ואין מקיימים כלל כרפס, עיי"ש לשיטת בעל העיטור ואכמ"ל].

88. ועי' לעיל סימן פ"א ענף ב' ובמה שצויין שם.

89. עי' בהערה לסק"ח מש"כ בהו.

90. א.ה. וכן חזינו ד"ז בהא דחזינו דבכוס שני' קאמר המ"ב שאם לא היסב או לא שתה בכא"פ יחזור וישתה בלי ברכה, כיון שעומד לשתות בתוך הסעודה, יעוי' היטב בדבריו בשעה"צ ס' תע"ב ס"ק מ"ט וס' תע"ג מ"ב סק"ה.

91. א.ה. הנה בט"ז ס' תע"ד מבו' דלעולם מנהגו לכיון בכוס ראשון שלא לפטור את הכוס השני, ולכא' א"כ א"א לומר שיכין לפטור יין שבסעודה ואעפ"כ יברך על יין של כוס שני, דאטו נימא דכיון לפטור יין שבסעודה ולא יין של כוס שני, וגם אם יחשוב יתכן דלא יועיל כיון דהברכה בתקפה לצורך הסעודה, ואיך יברך על כוס שני, אך באמת רבינו צ"ל אזיל השתא דלא כדורך

83. א.ה. באמת קשה לומר שבמצוה ליכא מעלת פירסומא ניסא, ואפילו אם במרור ליכא למעלה זו, מ"מ מסתמא במצוה איכא, וצ"ע. [ומ"מ אכתי מספק"ל לרבינו וכדכתב בהמשך דמספק"ל בדין פרסומא ניסא כלפי דבר שעיקרו דא'].

84. ועיי' בר אלמוגים סימן ד' סוף ענף ג', ועיי"ש בהשלמות לסימן קס"ה, מש"כ יישוב לקושיא זו בתוך דבריו עיי"ש.

85. א.ה. לכא' כיון דד' כוסות ד' מצוות נפרדות, א"כ כל א' מהמצוות אינן נעשין אלא פעם אחת, אך י"ל דלגבי מצות השתי' שבד' כוסות מיקרי אותה מצוה, שמקיימין אותו ד' פעמים [אך למהר"ל נר' פשוט דזה מצוה אחת עם ד' חלקים ואי"ז תדיר], וכנר' שרבינו מסתפק דד' פעמים בלילה אחד שמא לא משיי ל' תדיר [ועיי' עוד בר אלמוגים סימן ד' ענף ג'].

86. א.ה. ויל"ע דאפיקומן לאו עיקרו דא' כיון שכבר יצא י"ח מצוה מה"ת, ואינו אלא מדרבנן, וא"כ פשיטא דד' כוסות קודמים [אך לרשב"ם י"ל עי' אי הצורך לקיים הכזית מצוה דא' בסוף הסעודה נחשב עיקרו דא', דמה"ת סגי לקיימו בתחילת הסעודה, ועי'].

ובאמת שהי אפשר לומר דגם אם לגבי כוס שני נקוט כטעמא דהגדה הוי הפסק, מ"מ א"י הפסק רק לגבי כוס שני, ולא לגבי יין או משקין שבתוך הסעודה, דהא כבר הק' הרז"ה מהא דהתפלל באמצע סעודה דאינה הפסק, ות' רמב"ן דזוקא הגדה שך הסדר הוי הפסק, ולא תפילה, וא"כ יש לדון דלגבי יין או משקין שבסעודה דמי לתפילה, אמנם נראה דהגדה שפיר הוי הפסק גם לגבי זה [דסוכ"ס ההגדה קבועה אחר כוס ראשון]⁹².

עד"ז יש לדון במי שבירך בד' כוסות ונשפך לו היין שבכוס קודם ששתה אי צריך בפה"ג על כוס שני

ה. והנה יש לעי לגבי מי שבארבע כוסות בירך בפה"ג, ולפני ששתה, וכגון כשהתכופף להסב, נשפך לו הכוס, אם צריך לחזור ולברך בפה"ג, דהנה מי שבירך על מאכל ונפל מידו ולוקח אחר צריך לברך (כמבואר בס"י ר"ו ס"ו), וא"כ השתא לענין ד' כוסות לכא' נמי נימא הכי.

[ואפילו אם לא נשפך הכל אלא מקצת, ואיהו רוצה להוסיף כי בנשאר ליכא שיעור, דהוה פחות ממלא לוגמיו, דגם בזה יצטרך ברכה, וכמוש"כ (בביה"ל סי' רע"א סעיף י"ד) לענין נשפך כוס של קידוש דאם נשאר פחות ממלא לוגמיו צריך להביא כוס אחר, ולשתות הנשאר בכוס כדי שלא יהא ברכה לבטלה א"א דאסור לשתות קודם קידוש, ובמה שישתמש בו עם מה שיוסיף לקדש שנית, א"כ כיון שבלא"ה צ"ל בפה"ג על הנוסף כבר הפסיק ואודא לי ברכה קמייתא].

אך באמת הא ניחא בכוס שלישית [לדין] או בכוס רביעית [לכו"ע], דבזה הא לא הי' דעתו לשתות עוד וא"כ צריך ברכה על היין השני, אבל בכוס שני שנשפכה י"ל דלא יברך, כיון דדעתו היתה לשתות בתוך הסעודה [ובאמת יש מצוה לשתות בסעודה והנ"ל] וכמבואר במ"א (סי' רע"א ס"ק ע"ו).

והרי זה כמו שמתבאר (בס"י ר"ו ברמ"א) דאם דעתו לאכול יותר ונפל א"צ לברך על מה שלוקח פרי אחר (ועי' סי' תע"ג שעה"צ ס"ק ט"ו) [והיינו כשדעתו להדיא ולא בסתמא וכד' במ"ב בד' הרמ"א, ועיי"ש שלשו"ע גם אם דעתו להדיא לא מהני].

אכן מה שיש לדון היינו אם נעשה כן בכוס ראשונה, ובפשוטו בזה יברך, אך יל"ע דהיא פוטרת את היין שבסעודה, אך להאמור י"ל דאינה פוטרת יין שבתוך הסעודה דדעתו שכוס שני תפסור, ואפי' להסוברים שהגדה אינה הפסק, ושאינו כוס קידוש בליל הסדר דבנשפך חוזר ומברך, מכוס קידוש בכל שבתות השנה שכ' מג"א דבנשפך לא יברך בפה"ג כיון שדעתו לשתות בסעודה, דליל הסדר שאני כיון שכונתו שכוס שני תפסור.

למ"ד דהגדה לא הוי הפסק יל"ע אי תליא בפלו' התבו"ש והפ"ח

ו. ובאמת חזינן ד"ז הן מהא דבלא היסב אין שותה בין הכוסות, וכמוש"כ מג"א וכנ"ל, והן מהא דבנזכר שלא הבדיל דחוזר ומבדיל בברכה (כמב' בס"י תע"ג ס"א וביביאור הלכה שם), וחזינן להדיא דכוס ראשונה אינה פוטרת כלל יין שבסעודה.

ואע"ג דכתב התבואות שור (בי"ד סי' י"ט) שאין אדם יכול לומר שאינו רוצה לפטור מה שעומד לאכול א"כ, [וא"כ לכא' כיון שעומד לשתות בסעודה, ולמ"ד הגדה לא הוי הפסק לכא' א"י לכוין שלא לפטור בכוס ראשונה להך יין ומשקין שבסעודה], אבל באמת הרי בין שקודם סעודה מודה התבו"ש שיכול לכוין שלא לפטור, וכדמוכח מהבדלה קודם סעודה [עי' סי' קע"ד, וכ"כ בתבו"ש שם להדיא, וה"ה הוא הוה יין שקודם הסעודה שיכול לכוין שלא יפטור יין שבסעודה דלא יפטור אלא ע"י כוס שני].

יל"ע לטעמא דמצות חלוקות דלעולם יצטרך לברך כשחוזר ושותה

ז. והעיר הרב יצחק מאיר וויס שליט"א דלטעמא דמצוות חלוקות לכא' לעולם יצטרך לחזור ולברך בחוזר ושותה דלא יועיל כונה, [דהא אשתכח דהו"ל כשתה יין דרשות בברכה וחוזר ושותה יין דמצוה דמברך], וכד' הגר"ז דבפורס מפה ומקדש מברך אע"פ שכל השנה אינו מברך, ומפאת טעמא דמצוות חלוקות דנקטינן להך טעמא בתורת ודאי, לברך מפאת הך טעמא. [ובשלמא בנשפך ש' לו דכל הברכה קאי רק ע"ז אם לא סח ביתיים, ואולי אפי' בלא נשפך כל שלא סח ביתיים, אך בשתה וסח וחוזר ושותה יצטרך ברכה], ולא יועיל כונה להדיא לפטור יין שבסעודה⁹³.

יל"ע בעיקר הפלו' שבסק"א מסוגיא דמי שהיה שותה וקידש עליו היום אי בעי ברכה

ח. והנה מבואר בסימן רע"א (מ"ב ס"ק כ"ג) שאם שתה יין וקידש עליו היום דנתחייב בקידוש ואסור לאכול ולשתות, מ"מ אם עבר ושתה לא יברך וכמבואר שם במ"ב בשם הט"ז, ולכא' זה א"ש רק למאמר מרדכי [הנ"ל בראש דבריו דכל שהברכה בתוקפה אף שאין דעתו לשתות עתה א"צ ברכה], אך לב"ח אמאי פטור מברכה [שהרי בודאי הסיח דעת מלשתות עכשיו מפאת האיסור, ולהב"ח לא סגי מה דבדעתו לשתות א"כ].

וי"ל דכיון שרשאי לשתות עד שתחשך [וא"כ כיון על כוסות הללו ג"כ, ומה שנאסר לפי שעה ועומד לשתות את אותו הכוס בהמשך לא מיקרי היס"ד], אך לפי"ז אם נמצא סמוך לחשיכה שאין לו פנאי לשתות יותר מכוס א', ונמצא דידוע שרק בקידוש יוכל לשתות, אולי באמת להב"ח יתחייב לברך⁹⁴, אבל למאמר מרדכי א"ש בכל גוני.

האם יתכן שהברכה בתוקפה ואעפ"כ איכא היסח הדעת [ומסתעף לגדרי דעת בעל הבית]

והנה באמת מבואר שם דאם אמר הבה ונקדש אסור לו לשתות, ואם ישתה באיסור חייב לברך, ולכא' צ"ע דאמאי חייב לברך הא הברכה בתוקפה, [שהרי על היין של הקידוש אינו מברך, דנפטר בברכה שבירך על היין ששתה קודם שקידש עליו היום], ונצטרך לומר דאמירתו שרוצה לקדש חשיבא טפי היסח הדעת [מכל האופנים הנ"ל סק"א] כיון דבא על ידו ומדעתו.

ט. ולפי"ז נמצא דשייך היסח הדעת גם בברכה שהיא בתוקפה, דהיינו דאף שהברכה באמת בתוקף, מ"מ לא מהני רק לגבי מה שהיא בתוקף, אך מ"מ יש [דברים שעליהם ה"ל סק"א] היסח הדעת ש"ע"ז מברך, ומ"מ משמע דלא סגי באמירה כי אם בצירוף מה שגם באמת אסור לו לשתות.

ויש לעי לפי"ז באורח שמתארח אצל בעה"ב ודעתו על דעת בעה"ב, שאם בעה"ב יביא לו לאכול או לשתות פטור מלברך, ואם ישתה שלא מחמת בקשת בעה"ב יצטרך לברך, דאע"פ שלענין בקשת בעה"ב לא הסיח דעת, מ"מ [משתי] בלא [בקשת] בעה"ב הסיח דעת, אך באמת א"י דומה לדלעיל, דהכא זה גופא דעתו שאינו רוצה יותר מכוס א' אלא א"כ יבקש ממנו בעה"ב [ועי"כ א"ש בפשטות דאין הברכה בתוקף רק לגבי כשיבקש בעה"ב, דכהתנה על כך דמי].

והרב מרדכי ועקנין שליט"א אמר דאינו כן, דכיון שידוע שעלול להתבקש מבעה"ב שוב אינו מסיח דעת אף כשאין בעה"ב מבקש⁹⁵.

והנה בספר שערי הברכה (פי"ג) הביא בשם ספר ברך את אברהם דכאשר בעה"ב לא רצה להביא לו מאכל מסויים, ואח"כ נמלך ליתן לו, [ואיירי שבעה"ב מבקש ממנו לאכול, אלא שהבעה"ב גופא נמלך], נחלקו בזה רבנן בתראי, וטעם הסוברים דלא מהני דעת בעה"ב משום דבעינן שבשעת ברכה יהא דעתו על מה שבעה"ב חושב באותה שעה, ואידך רבנן פליגי [וס"ל דדעתו על מה שבעה"ב יביא לו אף מה שעדיין לא חושב ע"ז]⁹⁶.

ולענין נידון דידן אם נימא [כדברי הרב ועקנין] דדעתו על כל מה שבעה"ב יכול לבקשו ואף אם אינו מבקשו, הנה בזה אם יתחדש דבר שלא הי' בד' בעה"ב מעיקרא, [א"כ אפילו שהוא יקח ד"ז מעצמו, ג"כ] יהא תלוי בהך פלו', אך אם נימא דלא מהני אלא א"כ בעה"ב מבקשו א"כ לא יועיל כשלוקח מעצמו, אף אם הי' ד"ז בד' בעה"ב מעיקרא, [דאיהו מסיח דעת מכל דבר וזולת אם בעה"ב יבקש ממנו]⁹⁷.

והנה חזינן דכתבו הפוסקים [הובא בספר הנ"ל] דאף כשאחד האורחים הביא לו מאליה נמי מהני, ולפי"ז מוכח שלא תלה עצמו בבקשת בעה"ב כי אם באפשרות שבעה"ב יביא לו [וכד' הרב ועקנין שליט"א], אא"כ נימא דהתם איירי בסתמא ולא בנמלך גמור [דהיינו כשמצדו כבר החליט לא לאכול עוד, דבזה הדין כמוש"נ דמברך, כיון דהוא נמלך גמור, ומ"מ אם בעה"ב מבקש ממנו אין מברך, דהברכה בתוקפה לענין אם בעה"ב יבקש ממנו, ומשום דתולה עצמו בבעה"ב אף כשמצדו הוא נמלך גמור].

ומ"מ כבר כ' דכל האמור בזה לא שייכא לנידון דלעיל אי איכא היסח דעת לחצאין, דהא הכא הנידון אם דעתו תלוי בדעת ובבקשת בעה"ב, או שלא הסיח דעתו מכל מה שאפשר לבעה"ב להביא, ואינו ענין כלל

לנידון הי"ד לחצאין, דהא אפי' אם נימא שא"צ ברכה א"י משום שהברכה בתוקפה וחיילא אף על מה שנמלך, אלא משום דאמרינן דלא נמלך כלל מכל מה שבאפשרות בעה"ב להביא לו.

סימן צ'

בענין מי שלא בירך שהחיינו ביו"ט שני של גלויות (תע"ג ס"א)

מחלוקת אחרונים וסתירה במג"א בענין זה

א. קיי"ל (בס"י תע"ג ס"א) דמברכין שהחיינו בכוס ראשון, ובחול"ג גם ביו"ט שני, ואם לא בירך בקידוש מברך כל שבעה, וכ' במ"ב סק"א דאם לא בירך ביו"ט שני של גלויות אפי' שבירך בליל יו"ט ראשון, חייב לברך אימתי שנזכר בימי החג [מפאת יו"ט שני של גלויות דנהגים כאילו הי' יום ראשון חול ואכתי לא בירך], ובשעה"צ (אות ג') כ' שכ"כ מג"א ושאר אחרונים, אך אייתי דבמור וקציעה ונהר שלו' מפקפקין בזה, והיינו דאינו ס"ל דהרי אכתי בירך ביו"ט ראשון [דלגבי שאר ימי החג אולינן כפי האמת דבקיאינן בקביעא דירחא, ויו"ט ראשון הוה יו"ט וכבר בירך על הי"ט].

והנה (בס"י תרמ"ג סעיף א') בביה"ל הביא לענין סוכה בשם המג"א דדוקא אם לא בירך בלילה הראשון מברך כל שבעה, [אבל בירך בלילה ראשון אף שלא בירך ביו"ט שני לא יברך כל שבעה], ותמה הביה"ל דאף אם בירך בראשונה מ"מ יברך כל שבעה מפאת יו"ט שני של גלויות, והביא כן בשם דרך החיים.

והנה לדבריו (בס"י תע"ג) בשעה"צ בשם מור וקציעה ונה"ש נתיישבו ד' מג"א ס' תרמ"ג, אלא דלפי"ז סתרי דברי מג"א אהדדי וצע"ג.

הוכחת האור שמח מסוגיא דסוכה דף מ"ז וביאור שיטתו

ב. [ויעוי' בסוכה (דף מ"ז) דאיתא התם דכל גדולי הדור לא בירכו על הסוכה בראשון כיון דמאפר אתו, וכשבאו בסוף החג ה' עליהם לברך (אלא שבאו ביום ח' שהוא ספק ז', ומוזה למדו בגמ' דלא מברכים על סוכה ביום זה), ואתאי הסוגיא למ"ד דמברכים על סוכה פעם אחת בכל החג בלבד עיי"ש, ותמה האו"ש (בפ"ו מהלכות סוכה הלכה י"ג) דאטו כל גדולי הדור לא קיימו מצות סוכה ביו"ט ראשון, ות' דהכונה שבאו מן המדבר שאינו מקו' יישוב, ולא היו צריכים לנהוג יו"ט שני, ונמצא שביכרו רק ביו"ט ראשון, וממילא כשבאו אח"כ ליישוב שדינן ע"ז כבני חול"ל היו צריכים לברך שוב ברכת הסוכה, דהא לבני חול"ל יש פעמיים ברכת הסוכה, דהיינו בב' ימים ראשונים, ולדידהו לא הוה רק ברכה ביו"ט א' והלכך הוצרכו לברך שוב, וזה א"ש להדה"ת, ומשא"כ למ"ק ונה"ש דאף בן חול"ל שמברך פעמיים דהיינו בב' הימים, מ"מ אם לא בירך ביום א' אינו משלים את זה אח"כ, א"כ הדרא קו' האו"ש לדוכתה].

אכן יעוי"ש באור שמח, והעולה מדבריו בביאור ד' הגמ' בסוכה (דף מ"ז) למ"ד דמברכין על סוכה רק ביום ראשון [ובחול"ל בב' ימים ראשונים], דאם היו בחול"ל ביו"ט ראשון אף שלא בירכו ביו"ט שני א"צ להשלים [וטעמא משום דכונתו ביו"ט ראשון לפטור את יום ח', ולהצד שביום ח' שהוא ספק ז' צריך לברך], אך אם היו ביו"ט ראשון בא"י [או במדבר שנידון כא"י למאן דבקיאי בקביעא דירחא] יברכו בחוה"מ [כיון שלא בירכו על יום ח' שלא חל עליהם עדיין כיון שלא היו באותה שעה בני חול"ל].

והנה נמצא דס"ל כמור וקציעה ונה"ש דמי שלא בירך ביו"ט שני א"צ לברך כל ז', ודלא כדה"ח, אך צ"ע דלכא' למו"ק אף אם נשתנה דינו מבו"ט א"י לחול נמי לא יברך כל ז', דהא כבר בירך בראשון [וסברת המו"ק דלגבי חוה"מ אולינן כפי האמת שכבר יצ"ח בברכת יום ראשון, וכל הדין לנהוג ביו"ט שני כאילו שהוא תחילת הי"ט לא נאמר רק לגבי יו"ט גופא], וא"כ סוגיית הש"ס א"ש ברווחא רק לדעה"ח, דלמו"ק ונה"ש תיקש⁹⁸.

סימן צ"א

בענין מי ששכח להבדיל על כוס ראשון (לס"י תע"ג ס"א)

מחלוקת הגר"ז וביה"ל בשכח הבדלה וזכר קודם כרפס

א. קיי"ל דאסור לאכול קודם הבדלה וקידוש, והלכך בשכח לומר יקנה"ז [בליל יו"ט ראשון של פסח שחל במוצ"ש] כ' המ"ב (בס"י תע"ג ס"א)

דעת מדברים אחרים, ויש צד שהוא בגדר סתמא ותליא בנידון הנ"ל, דו"ק ותשכח. ויעוי' בספר בר אלמוגים סימן נ"ב סק"ה.
96. ויעוי' בר אלמוגים סימן נ"ב ענף ב'.
97. א.ה. לכא' כונת רבינו לחדד הנפק"מ שבין ב' הצדדים הנ"ל בגדרי ההלכה של דעת בעה"ב, לדבריו יצוייר אופן שהבעה"ב חשב ע"ז ואעפ"כ אם לוקח מעצמו מברך, ומאידך לדברי הרב ועקנין יתכן שאפילו דבר שלא היה ע"ז אפילו דעת בעה"ב, אעפ"כ א"צ לברך [אלא שזה תלוי בפלו' שהביא ספר שערי הברכה].
ויעוי' בספר בר אלמוגים סוף סימן נ"ב דרבינו נוקט כדבר פשוט דגם כשבעה"ב לא חשב ליתן לו נמי מיקרי דעת בעה"ב, עיי"ש.
98. א.ה. לכא' גם האו"ש מודה שלגבי חוה"מ עד יום ז' אינו מחוסר ברכה, דסגי בברכת יום ראשון, אלא שמחדש דיו"ט אחרון של פסח לגבי זמן, או יום ח' דסוכות לענין סוכה [להך מ"ד ולמאן דס"ל דמברכין ביום זה] בעי ברכה, וצריך שיכוין ע"ז ביו"ט ראשון, וזהו סברא מיוחדת לגבי הך יומא, ועי"ז הוא שחידש עוד שמי שהי' בא"י לא חל עליו יום זה, אלא שבאמת יל"ע אם לדבריו ממילא יברך בחוה"מ אם בא בחוה"מ מא"י לצורך יום ח', או שרק כשיגיע יום ח' יברך, ועוד יל"ע דאין מהני ברכת יום א' ליום ח' דהרי זה תרתי דסתרי, דאי יום א' יו"ט יום ח' לאו יו"ט [לענין זמן בפסח או סוכה בסוכות], וא"כ אמאי בני חול"ל נפטרים בברכת יום א', ובאמת שיל"ע דלכא' מהיכי תיתי שכל יום צריך שיפטור בברכת שהחיינו, דלכא' הם פטורים מברכת שהחיינו, דברכת שהחיינו הוא רק על ההתחדשות בלבד, וצ"ע. ועכ"פ עיקר חידושו בפשוטו לא ס"ל לנהר שלו' ומור וקציעה,

הט"ז, וכדלהלן, דלאו משום שכיון שלא לפטור, אלא שאפילו אם יכוין לפטור ג"כ יצטרך לברך, וק"ל.
92. ויעוי' להלן סימן צ"ג סק"ו.
93. א.ה. צלע"ג אם רבינו וצ"ל הסכים לזה, דהרי במ"ב מבואר שאם יכוין להדיא לא יצטרך ברכה, ובכתבי רבינו הביא ד"ז על ד' המ"ב (סי' ת"פ) לגבי בין כוס ג' לד' לדלדין הוה היסח הדעת וצריך ברכה בחוזר ושותה, והעיר הרב הנ"ל דתפוס"ל משום מצות חלוקות, ות' דהמ"ב הפשוט יותר נקט, וכ' ע"ז רבינו וצ"ל דלפי"ז אפי' נתכוין להדיא לא יועיל, עכ"ז, אך צ"ע מד' המ"ב בס"י תע"ב ותע"ג, אלא שלקושטא צ"ע מ"ט לא נימא כהערת הרב הנ"ל, וצ"ע.
ואולי ס"ל לרבינו לחלק בין כונה לפטור יין שבסעודה לכונה לפטור כוס של מצוה, אך לא משמע הכי, וגם המ"ב שם איירי להדיא אף במכוין על יין שבסעודה דסגי בזה שלא יצטרך לברך. וצ"ע. ולכא' צ"ל דכיון שהוא היה סבור בברכתו על שתית כוס של מצוה ואח"כ דרשות, אף שנתהפך הסדר כבר אחשביה לכוס של ברכה, וכמי שבירך עליו להדיא דמי, ויצא בזה יד"ח מצוות חלוקות, ועי' היטב.
94. א.ה. לכא' י"ל דהרי סוכ"ס אחרי קידוש ישתה הרבה, ויש כאן רק הקדמת זמן השתי', ומשא"כ בשתי' שבין כוס ג' לד' שלא עומד לשתות יותר מכוס ד', וא"כ הך כוס אינו בדעתו לשתותו כלל [ובאמת שכחילוק זה י"ל גם בד' מג"א והגר"ז שהביא רבינו בראש דבריו, ד"ל דהב"ח יודה לזה, ועי' היטב].
95. א.ה. וא"כ יש כאן ג' צדדים בנידון זה, דהיינו שיש צד שכאילו חשב על כל מה שיכול לאכול, ויש צד שכמו שהסיח להדיא

ואע"ג [דקיי"ל דלאחר הבדלה עדין] ומעשים שבכל יום שמאחרין
הבדלה, מ"מ שפיר דמי להקדים [ולא להתעסק עם אמירת ההגדה זמן רב
כשמוטלת עליו חובת ההבדלה].

סימן צ"ב

בענין צליית הזרוע ביו"ט (תע"ג ס"ד)

כתב המ"ב (סי' תע"ג ס"ק ל"ב) וה"ל ואסור לאכול הזרוע בלילה וכו',
ולפי"ו אסור לצלות הזרוע אלא מבע"י, אם לא שדעתו לאכול למחר
באותו היום וכו', ואם שכח וצלאו בלילה יזהר לאכול מחר בבקר.

בישול או הוצאה לצורך קיום מנהג אי שריא

א. והנה במש"כ שאסור לצלות הזרוע אם אינה אוכלה ביו"ט, מבל דאף
שיש לו צורך בזרוע צלוי לקיים המנהג לא שרינן ל"י מחמת זה לצלות
ביו"ט [דלא חשיב צורך לענין לומר מתוך].

ויל"ע דהרי שרינן להביא שופר לנשים ביו"ט אף דאין חייבות, ואי"ז
אלא מנהג שנהגו לשמוע תקיעת שופר, ולכא"ו ה"נ שרינן להביא [דרך
ה"ר] זרוע צלוי ביו"ט לקיים המנהג לסדר זרוע צלוי על הקערה, וצ"ע
לחלק בין הדברים, וצ"ע¹⁰⁸.

עבר ובישל לחול וחזר ואכלו ביו"ט האם תיקן איסורו

ב. ובמש"כ שאם צלה יאכלנו אח"כ, שמעינן דבזה שאוכל אח"כ מציל
העבירה דלמפרע, וכ"כ במאירי בפסחים (דף מ"ז) דהמבשל מיו"ט
לחול אינו לוקה, משום דהוה התראת ספק, שמה יאכל ביו"ט ונמצא
מציל האיסור [אלא שתוס' כתבו בכמה דוכתי דמחוסר פעולה הו"ל התראת ודאי
[אך מ"מ לא פליגי בעצם היסוד אי אכילה דלאחר מעשה מציל למפרע]¹⁰⁹.

האם נלמד מכאן לחילל שבת שיצא מזה הצלת נפש

ויש לפשוט מכאן ספיקא דלמדי' השם שנסתפק בעשה חילול שבת
ונעשה אח"כ פיקול'ג, וכגון הנוסע באיסור בשבת ברכב ובדרך הציל עי"ז
אדם.

והביא סוגיא דמנחות (דף ס"ד) בפלוגתא דרבה ורבה בפרש ממכורת
להעלות דגים בשבת והעלה תינוק, אם אזלינן בתר מחשבתו או בתר
מעשיו, אך מתבאר שם בשיטה מקובצת דהתם גרע טפי, שאין הדגים
משמשים לפיקול'ג, וכן הא דמדמינן לשחט ונמצאת כחושה שאין
מציאת הכחושה משמש להמצוה [היינו דהו"ב מעשים נפרדים וחשב על
א' ועשה השני, ומשא"כ כאן שעשה העבירה אלא שנסבב מזה היתר שלא ה' נעשה
אלמלא העבירה, וא"כ נימא דהעבירה עצמה הותרה עי"ז, ומשא"כ התם שהעבירה לא
הותרה ונשארה עבירה, אלא שנעשה דבר אחר ממה שכיון לעשות].

ולפי"ז הנוסע ברכב והציל אדם בדרך, על הבערת המכונה היא
פטור, אך על הוצאת המטען [שטעון ברכב] יתחייב משום הוצאה מרשות
לרשות, ואף דאם ה' מפרק המטען לא ה' מספיק להציל האיש [דסוכ"ס
מהחילול שבת דהיינו מההוצאה לא יצא פיקול'ג, וא"כ הך הוצאה לא נהפכה להתיירא].

זרוע שהי' צלוי ובשלו אחר כניסת היו"ט אי רשאי לאכול

ב. והנה קיי"ל [בסי' תע"ז סעיף א'] דאסור לאכול צלי בליל הסדר, ולכן
אין אוכלים הזרוע בלילה אלא למחרת, ואם ה' מבושל ואח"כ צלוי
חשיבא כצלי, וצלי שבשלו חשיבא מבושל [עיי"ש סק"א], וראיתי בספר
פסקי תשובות (שם) שכ' [בשם הכף החיים] דאם ה' צלי בכניסת יו"ט
ואח"כ בשלו אין לאכול, וצ"ע אמאי.

וכי תימא משום מיגו דאתקצאי, הא כיון דבבוקר אוכלו לא הוה
מוקצה.

ואולי כיון דהי' ראוי בכניסת הלילה למצות זרוע שבישלו לאחר
כניסת היו"ט [אין לאכול, דשם צלי עילי ע"י שעמד למצות זרוע בכניסת היו"ט]
וצ"ע, אך אם דעתו לבשלו אח"כ אינו עומד למצות זרוע, וצ"ע¹¹⁰.

תמיהה על ד' הביה"ל שמפקק על דין חשש

מוסיף על הכוסות מחמת ברכת בפה"ג¹⁰⁴

ג. והנה במש"כ לעיל פלו' הביה"ל והגר"ז לגבי נזכר קודם כרפס,
יעוי"ש בביה"ל שכתב דאיסור מוסיף על הכוסות מחמת שמברך לא
ברירא כולי האי, דהא משמע בטור (סי' תע"ג) דהרא"ש פליג וס"ל דאף
כשמברך ליכא למיחש, עכ"ד.

ויעוי"ש בטור דמתבאר דהרא"ש לשיטתו דאין מברכים על כל כוס,
א"כ אין חילוק בין אם מברך לאין מברך, ואם היתיר לשנות לא יתווסף
שום חשש מחמת הברכה, אך לפי"ז לדידן דמברכים על כל כוס וכוס
שפיר י"ל דברכה מיחזי כמוסיף על הכוסות, דהא כך הוא דינן של
הכוסות דמה ששותין אותן לכוס בפנ"ע מחייב ברכה, וכל שמברך נר'
כאילו שותהו למצוה באנפי נפשה ושמחמת כן מברך ומיחזי כמוסיף על
הכוסות, וא"כ לדידן שפיר ברירא לן הך איסורא, וצ"ע¹⁰⁵.

צ"ע בנוזר שלא הבדיל אין יצא מה ששתה

קודם הבדלה והא הוה מצוה הבאה בעבירה

ד. ויל"ע בנוזר שלא הבדיל אחר ששתה כוס א' או ב' [דאין יצא יד"ח
כוסות הללו], והרי שתאן באיסור מפאת שהי' לפני הבדלה, וא"כ י"ל
מצוה הבאה בעבירה, ויצטרך לקיים מצות ד' כוסות בכוס של הבדלה
[ומה שייך לדון מוסיף על הכוסות, הרי כוס זה הוא מהד' כוסות דלא יצא יד"ח]. והנה
בפשוטו בכוס של הבדלה א"צ להסב דאינו מהד' כוסות, אך צ"ע דאין
יצא במה ששתה קודם, ואמאי לא נימא ששתיית ההבדלה היא שתיית
כוס מד' כוסות ויצטרך להסב.

ונר' דלא שייך כאן מצוה הבאה בעבירה דדמי לקורע בשבת, דהאיסור
מפאת הזמן [ועי' ירושלמי שבת פרק האורג], וה"נ הכא [שאין גוף השתי עבירה
כי אם מפאת הזמן ומפאת היות הגברא קודם קיום מצות הבדלה].

תו י"ל דבשווג ליכא מצהב"ע, ותו י"ל דהוא מצוה דרבנן ואיסור
דרבנן, ובדרבנן ליכא מצהב"ע, וכבר כ' במחזה אברהם (ח"א סי' מ"ט)
דבאיכא תרת"י לטיבותא שוגג ודרבנן יצא, עיי"ש לענין קידש על סתם
יינם [ועי' בסימן צ"ט ס"ק ב']¹⁰⁶.

בטעמא דבנוזר קודם כוס שני מקיים

הבדלה וכוס שני על אותו כוס

ה. והנה אמרינן דבנוזר אחר כרפס קודם כוס שני מבדיל על כוס שני,
ואע"ג דהוי חבילות ואין עושין מצות חבילות [ולא דמי להבדלה וקידוש דהווי
חד מילתא כדאייתא בפסחים (דף ק"ב ע"ב)], כיון דא"א בענין אחר עבדינן הכי.

והנה מה שא"א לעשות כוס שני ואח"כ להבדיל [ולא יצטרך לומר בפה"ג
שייחא דעתו ע"ז בברכת בפה"ג של כוס שני], הוא משום שאסור לשנות לפני
הבדלה.

ומה שא"י להבדיל על כוס שני ואח"כ לשנות כוס ג', ויברך ב"פ
בפה"ג להרמ"א מטעם דהוה [כוס ג' שהוא שתיית כוס ב' מד' כוסות] מצוה
באנפי נפשה, י"ל משום דהוה ברכה שא"צ שאומר ב"פ בפה"ג.

אך תיקשי דבמ"ב כ' דבנוזר קודם הגדה יבדיל ויאמר בפה"ג, ושוב
יאמר בפה"ג כשישתה אחר הגדה [עי' סק"ד ושעה"צ סק"י דאפי' לדי' המ"א
שצריך ברכה על כל כוס, ואפי' למנהגו שצריך ברכה בין כוס ראשון לשני כשלא
כיון לשנות נמי אפשר דיכול להבדיל קודם שהתחיל ההגדה, ונשאר בצ"ע], ומשום
מוסיף על הכוסות ליכא כיון דהבדלה מוכיח עליו, ותיקשי דהא גורם
ברכה שא"צ, [וש"מ דלית לן בה, וא"כ דבריו תיקשי דגם בנוזר לאחר שהתחיל
הגדה יבדיל לפני שתיית כוס ב' על כוס, ואח"כ ישתה כוס ג' בתורת כוס ב', ועי"ז לא
יהא עשיית חבילות, דעד כמה שאין חשש מצד מוסיף על הכוסות, ומצד ברכה שא"צ,
א"כ אמאי מיקרי א"א בענין אחר].

ושמעתי בשם הגאון רבי ברוך רוזנברג וצ"ל דדילמא בעינן להסמיך
שתיית כוס ב' לאמירת ההגדה וברכת גאל ישראל ולא להפסיק ביניהם
[בשתיית כוס הבדלה, והלכך לא אפשר אלא לעשות שניהם על אותו כוס]¹⁰⁷.

ועוד י"ל דמשום זריזין מקדימין למצות [ע"כ קאמר המ"ב להקדים לפני
הגדה אף דגורם ברכה שא"צ, אך בלא"ה חיישנן לזה שלא לגרום ברכה שא"צ].

בביה"ל [דאף שהביא שם] בשם הגר"ז דלא יעשה מיד הבדלה כיון דהוה
מוסיף על הכוסות כיון דמברך בפה"ג, אלא יאכל כרפס בלא הבדלה
ויבדיל בכוס שני, אך הביה"ל מפקק עלה דאין יאכל קודם הבדלה
דהוה איסור ברור מדינא, [ואיסורא דמוסיף על הכוסות לא ברירא כלל, עיי"ש
בביה"ל].

עיצה לשנות מעט ולאכול כרפס ולגמור השתי' בשתיית כוס ב'

והנה לכא' יש לו תקנתא דיעשה הבדלה וישתה מעט ויאכל הכרפס,
דבהאי פורתא לא הוי מוסיף על הכוסות [דהוה רק בשותה שיעור הראוי לצאת
בה יד"ח כוס מד' כוסות דהיינו רוב רביעית], וכיון שכבר אמר נוסח הבדלה
שרי לי למיכל, וכמו שמותר לאכול לאחר שגמר קידוש קודם שהתחיל
הסעודה, [וכדכתב במטה אפרים (סי' תר"ו ס"ו) דאת הרימון אוכלים ביו"ט של
ר"ה בין קידוש לנטילת], ואע"פ שטרם יצא חובת קידוש כל שלא סעד [וה"נ
אף בטעם פורתא ולא יצא חובת הבדלה דלא שתה מלא לוגמיו שהוא כשיעור רוב
רביעית, בדרך כלל נמי שרי לי כבר לטעום הכרפס, ויתקן הכוס אח"כ וישתהו בשתיית
כוס ב' ואז יושלם קיום חובת הבדלה, ולא יהא כאן מוסיף על הכוסות]⁹⁹.

עצת הזכר טוב¹⁰⁰

ושמעתי בשם הגאון זכר טוב שליט"א [מרן הגר"ד לנדוי שליט"א]
עצה אחרת, שיעשה הבדלה ואת היין יחלק בין המסובים ששתייתם
מצטרפת למלא לוגמיו (כמב' בסי' רע"א סעיף י"ד ועיי"ש במ"ב ס"ק
ע"ג), ובלבד שישתה כולם תוך כדי אכילת פרס כמבואר שם, וא"כ ליכא
מוסיף על הכוס.

הערה לפי כ"ז בענין האיסור לברך הטוב והמטיב בין הכוסות

אך יל"ע על ב' העיצות דא"כ אמאי כ' בטור (סי' תע"ג) שלא לברך
הטוב והמטיב בשתי' בין הכוסות משום דמיחזי כמוסיף על הכוסות,
[דהרי א"צ לשנות רביעית בב"א], וישתה פחות פחות מכשיעור [ולא יהא
שתייתו כשתיית ד' כוסות ולא יהא כמוסיף על הכוסות, ואולי באמת בכה"ג] יהא
מותר, וצ"ע.

נזכר שלא הבדיל אחר כוס שני באופן שצריך ברכה¹⁰¹

ב. והנה איתא [בסימן תע"ב מ"ב ס"ק כ"א] דכשמברך בפה"ג איכא
מיחזי כמוסיף על הכוסות אף בין ראשון לשני, ומשמע דגם בכוס שני
[לפני הסעודה מיהת] אם ישתה אחריו בברכה [וכגון שנמלך שלא לשנות
בסעודה] הוה מוסיף על הכוסות, אלא א"כ כיון לשנות גם בתוך הסעודה
מחמת ברכת כוס השני, דעי"ז אף אם ישתה קודם סעודה אינו מברך
בפה"ג כיון דהברכה בתוקפה על תוך הסעודה, וממילא אינו כמוסיף
על הכוסות [ודמי לקידש על יין ונשפך שיכול לשנות יין אחר בלא ברכה מה"ט
כדא' בסי' רע"א].

ולכא' באופן שיהא חייב בברכה אף בתוך הסעודה חשיבא מוסיף על
הכוסות [ועי' מש"כ בענין זה בסימן פ"ד סק"ו בהערה].

אך חזינן במ"ב (סי' תע"ג סק"ה) דאם נזכר שלא הבדיל שותה
בסעודה עם ברכה, וכן אם נזכר קודם נט"י כ' בשעה"צ דיבדיל קודם
הסעודה ובברכה¹⁰², ותיקשי דלכא' הו"ל מוסיף על הכוסות [דהא מה"ט
לא שרינן לי להבדיל בין כוס ראשון לשני כדא' (ברי"ש סי' תע"ג) בשו"ע], וצ"ל דכיון
דאין לו אפשרות אחרת שרינן לי [שהרי לא יוכל לאכול מצה ומרור וסעודה
ואפיקומן קודם הבדלה].

אך יל"ע דבביה"ל נשאר בצ"ע לגבי נזכר קודם כרפס אי שרינן לי
להבדיל [כדי שיוכל לאכול כרפס, או דשרינן לי לאכול כרפס קודם הבדלה, כדי
שלא יהא מוסיף על הכוסות], והכא קאמר דיבדיל לאחר כוס שני בברכה
כיון דא"א בענין אחר [מפאת האיסור לאכול קודם הבדלה], וא"כ ה"נ קודם
כרפס נימא הכי.

ואולי כרפס [שאינה אלא טעימה פחות מכזית] קילא מסעודה [אף שודאי
לולי חשש מוסיף על הכוסות ג"ז אסור קודם הבדלה, אך מ"מ קילא טפי]¹⁰³.

וג' שיטות בדבר, ודו"ק.

99. א.ה. הנה לא קאמר רבינו שישתה מלא לוגמיו דזה רוב רביעית, והוה שפיר מוסיף על הכוסות, אכן במש"כ רבינו דאף
שלא יצא יד"ח רשאי לאכול, ויליף לה מקודם סעודה, לכא' ה' מקו' לדחות דשאני התם שאין הסעודה עצם מצות קידוש כי
אם תנאי בעלמא, ומשא"כ הכא שהוא מעיקר מצות הבדלה ואולי שפיר מעכבו מלאכול עד שישתה מלא לוגמיו, ועי' היטב.

100. ויעוי' בר אלמוגים סימן קפ"ו.

101. א.ה. בסוף הדברים המודפסים מכאן עד סוף ס"ק ז' רבינו וצ"ל שכ"ז שמעתי מהרב שלמה ראט שליט"א, וההמשך
נלקח משיעור אחר.

102. א.ה. יל"ע במה שהמ"ב הפרידם לב' חידושים, דמאי חידושא קודם סעודה טפי מתוך הסעודה, ומשמע דתוך הסעודה
פשיטא טפי דאין בו חשש מיחזי כמוסיף על הכוסות אף אם צריך ברכה, וכבר נסתפק בזה רבינו וצ"ל לעיל סימן פ"ד בהערה
סק"ו אלא שהכריע לאיסור, וצ"ע.

103. א.ה. הנה באמת הביה"ל קאמר מסברא גם לגבי כרפס שעדיף להתיר לו להבדיל, ולא לאכול כרפס קודם הבדלה, אלא
דהגר"ז קאמר להיפך ומש"ה נשאר בצ"ע, ויל"ע מה דעת הגר"ז לגבי נזכר בסעודה [כשלא ה' דעתו לשנות יין] אם יתיר לו
לאכול בלא הבדלה, ואולי בד' הגר"ז נימא כחילוק שחילק רבינו וצ"ל.

104. א.ה. ס"ק ז' ה' כתוב בקיצור גדול ונערך בלשון העורך.

105. א.ה. מ"מ גוף האיסור דמיחזי כמוסיף צ"ע, דהא אפילו בהא דאסור לשנות בין ג' לד' לא ברירא שהטעם משום מיחזי
כמוסיף, ועי' סי' תע"ט במ"ב שם, ודו"ק היטב. ומ"מ על טענת הביה"ל בשם הרא"ש שפיר העיר רבינו וצ"ל.

106. ועי' עוד בבר אלמוגים סימן קפ"ד.

107. א.ה. לכא' הכונה דאולי י"ל שאם יבדיל בין הגדה לשתיית כוס ב' לא יחשב שקיים מצות הגדה וברכתה על הכוס, כיון
ששותהו רק לאחר שתיית כוס ההבדלה, וק"ל.

108. א.ה. לכא' נר' דיש לחלק בין שופר דאף שאין חייבות, מ"מ כאשר שומעות מקיימות מצוה, וכדחזינן ד"ז מהא דמברכות
על זה [וגם לשו"ע ה' אפשר לברך לולי לישנא דוצונן], ומשא"כ הכא שגם כשמקיים אין כאן אלא קיום מנהג. ואין לחלק בין
בישול להוצאה, דעי' בסי' תקי"ח דאין נקטינן דין מתוך גמ' בישול, ולא רק לגבי הוצאה, ואכמ"ל.

109. א.ה. לכא' יל"פ ד' המ"ב שבישל ע"ד לאכול בלילה כי שכח שאסור לאכול, והנה מצד המחשבה היתה לו מחשבת
היתר, אלא דמ"מ מוכח בהלכות יו"ט דאזלינן גם בתר המציאות, והלכך כד אשתכח דאין רשאי לאכול וכגון שנמצאת טריפה,
נחשב שעבר איסור [יעוי' סוף סי' תצ"ז, ומ"מ לכא' רק איסור דרבנן למ"ד דאמרינן מתוך, ועי' בסוגיא דמבשל גיד הנשה ביו"ט
(בפסחים פרק ד'), ויש לדחות דהתם עדיין רוצה לאכול, וכאן נתברר שאינו יכול ואינו רוצה ממילא לאכול, וכל מחשבתו היתה
בטעות], ולזה מהני מה שבמציאות אוכלה בחשירת אף שלא חשב ע"ד כן, דהא מצד מחשבתו בלא"ה אין כאן סיבת איסור,
ומצד התוצאה סגי במה שבמציאות יאכל למחר, ולפי"ז אין מקור לחידוש שהוציא רבינו וצ"ל מכאן.

110. א.ה. לכא' סברת רבינו דעצם היותו צלוי בכניסת היו"ט ודאי לא איכפ"ל כי אם מה שעמד למצות זרוע, וקיבל חשיבות
של זכר לקרבן פסח, ועי"ז חייל עלי' איסורא דאכילת צלי, ועי'. [ומ"מ פשיטא לי' דלא שייך לו' שהוקצה מלאכול בלילה, דאי
הוה מוקצה מלאכול בלילה ה' נאסר ממילא מאכילה ביום מדין מיגו דאתקצאי, ויל"ע באמת מ"ט לא הוקצה מהלילה, ועכ"פ
בזרוע שרוצה לקיים בו מצות זרוע ואינו רוצה לבשלו לאכול ממנו בלילה, ועי'].

סימן צ"ג

בפלוגתא דרבוותא אי ברכת בפה"א של הכרפס פוטרת את המרור (תע"ג ס"ו)

מחלוקת הראשונים בטעם שאין מברכים בפה"א על המרור והנפק"מ שביניהם

א. מבואר בגמ' בפסחים (דף קט"ו ע"א) דאין מברך בפה"א על המרור, ובטעמא דמילתא נחלקו קמאי, דדעת רשב"ם (ק"ד ע"ב) והתוס' (קט"ו ע"א) בשם הר"ר יוסף טוב עם דהכרפס פוטרו, ודעת תוס' (קט"ו ע"א) דהמרור פטור מברכה בעצמותו כיון שהוא בא מחמת הסעודה [וביה"ל ב' צדדים, או מפאת שהדרך לאכלו בשעת הסעודה, או מפאת דע"י המצוה (שמצוה לאכלו עם המצוה) חשיבא מחמת הסעודה, ואפילו בכורך"ל דכיון דאתיא מחמת ספיקא חשיבא מחמת הסעודה], ולד' רשב"ם ודעימי' בהכרח דמרור לא חשיבא בא מחמת הסעודה, [וביה"ל ג"כ ב' דרכים, או מפאת שאין דרך לאכלו בסעודה, או דאפי' אם דרך (לאכלו בסעודה, מ"מ) השתא דאוכלו מחמת המצוה לא הוה מחמת הסעודה]¹¹¹. וכ"כ הרשב"א (בתשו"ח"א ס' רמ"א) דלא חשיב מחמת הסעודה, וריטב"א בהלכות סדר ההגדה כתב דודאי אין בו תועלת לסעודה, ומ"מ כ' דכיון דקא עביד לה לשם מצוה הו"ל כבא מחמת סעודה.

[ונפק"מ מזה כמה מילי].

[א] דלטעמא קמא אם לא ה' לו כרפס יברך על המרור בפה"א, ומשא"כ לטעמא דהוי דברים הבאים מחמת הסעודה לא יברך.

[ב] דאם הכרפס פוטרו את המרור לא יברך אחריו בנ"ר אף באכל כרפס, דכיון דפוטרו את המרור שוב עולה עליו ברכת המזון, אבל אם המרור פטור מברכה אין ברכת המזון עולה עליו וא"כ חייב בבנ"ר.

[ג]. למ"ד דעל דברים שאינן באין מחמת הסעודה צריכים ברכה לאחריהם, יעוי' בסימן קע"ז¹¹² אי מרור לא בא מחמת הסעודה יצטרך לברך בנ"ר לאחר אכילת המרור, משא"כ אי חשיבא בא מחמת הסעודה, וברשב"א לשיטתו כתב (בתשו"הנ"ל) דיאמר בנ"ר אחר אכילת המרור [ועי' ב"י ודרכי משה ס' תע"ג, ועי' מש"כ להלן בדעת הטור].

הכרעת הטור והשו"ע להלכה וד' המ"ב בענין אכל כרפס [ובגדר דין סד"ר להקל]

ב. וכ' הטור (בס' תע"ג) דהוה ספיקא, והלכך צריך לאכול כרפס פחות מכזית, ואז פטור מבנ"ר, דאם יאכל כזית יכנס לספק אם צריך לברך בנ"ר, דילמא המרור א"צ ברכה, וממילא הכרפס צריך ברכה אחרונה דלא נפטור בברכהמ"ז, ואם יברך בנ"ר יכנס לספק אם צריך לברך על המרור, דהכרפס כבר לא יוכל לפטור המרור כיון שכבר בירך אחריו בנ"ר, והלכך ע"כ לאכול פחות מכזית, ואע"ג דלהרמב"ם כרפס בעי כזית, מ"מ על כרחינו למיעבד דלא כהרמב"ם.

[והטור לא ס"ל כדעת הרשב"א דאם הכרפס פטור למרור מברך אחריו בנ"ר, דא"כ ה' לו לומר דיאכל כזית ויברך בנ"ר אחר אכילת המרור ויצא ממ"נ, או דפטור בזה את הכרפס לחוד בברכה אחרונה, או דקאי על הכרפס והמרור, ובהכרח דהטור ס"ל להך גיטא שהכרפס פטור את המרור נפטור הכרפס בברכהמ"ז וא"צ ברכה אחרונה כלל, וע"כ שפיר אית לי ספיקא, והיינו דהרשב"א ס"ל דאם המרור לא בא מחמת הסעודה בעיא ברכת בנ"ר לאחר, והטור ס"ל דא"צ ברכה אחרונה אף למ"ד דלא בא מחמת הסעודה, ותליא ד"ז בפלו' שבס' קע"ז, ואנן נקטינן התם דאין מברך אחריהן].

והנה כ' המ"ב (ס' תע"ג ס"ק נ"ו) דמ"מ אם אכל כזית נמי לא יברך אחריו, דספק ברכות להקל, [היינו דבדואי דאולינן להקל, אלא] שכונת הטור כדאשכחן בדוכתי טובא דאף דתלינן לקולא, מ"מ לכתחילה אין להכניס עצמו לספק ברכות.

והנה במש"כ המ"ב דאם אכל כזית אינו מברך אחריו בנ"ר, מבי' דתלינן להקל שהכרפס פטור את המרור, ואולינן לפי הצד שהמרור טעון ברכה, וממילא לית לו בה במה שאין מברך בנ"ר אחר הכרפס, אך יל"ע דהא השתא אילו ה' לנו נידון על המרור אם טעון ברכה או לא היינו אומרים דספיקא להקל, וא"כ לכא' תיקשי דא"כ נימא דהמרור

פטור בדואי מברכה, וא"כ הכרפס בדואי אינו פוטרו ונצטרך לברך בנ"ר, אלא שמעינן מהכא דדינא דספיקא לקולא אינו הכרעה בדואי, אלא הוא דין תלי', והלכך אכתי דילמא באמת צריכה ברכה והכרפס פוטרו, וע"כ אין מברך אחריו בנ"ר דספיקא הוה, וזיל הכא לקולא וזיל הכא לקולא¹¹³.

והנה זה דלא כמוש"כ בתשו' חמדת שלמה (או"ח ס' ד') דבספיקא דרבנן לקולא אמרינן שאדעתא דהכי לא תקנו, ולפ"ז כ' דמי שמכר חמצו בשעות שיש להסתפק אם אסור בהנאה מדרבנן, כיון דמספק שריא לי' ליהנות נחשב כודאי שלו וכודאי חל מכירה, ואף לכשיבואו שעות שנאסר בהן מה"ת בב"י א"צ לבער [ולדבריו בענייננו ה' לו לחייבו בבנ"ר, ושמעינן מהמ"ב דלא ס"ל כדבריהן]¹¹⁴.

אלא שהעירוני דדילמא ספיקא דדינא שאני, וכדכ' בש"ש ש"א סוף פרק ג' עיין שם [דבזה א"א לומר שעל כה"ג לא תקנו חז"ל שהרי אנו מסופקים מה אמרו חז"ל, ומשא"כ בספק במציאות ד"ל שפיר שעל כה"ג לא גזרו חז"ל וכדכ' החמדת"ש], ולפ"ז בגונא שאכל כרפס כזית ויש לו ספק על המרור שלפניו אם הוא מרור או שהוא פרי אדמה הבא מחמת הסעודה, בזה יהא חייב לברך בנ"ר בתורת ודאי לדעת החמדת שלמה, [שהרי הירק שמשופק בו ספק במציאות אם נפטר ע"י הכרפס או לא מוכרע דינו שפטור מברכה ראשונה, וא"צ לברכת הכרפס, וממילא הכרפס חייב ברכה אחרונה].

אכן מ"מ נר' דגם בספק במציאות אי"ז אלא תלי', וכן יש לענ"ד להביא כמה ראיות, [וחדא מינייהו מד' הביה"ל (ס' תנ"ז) בשם הפמ"ג דאפשר להפריש מספק טבל דרבנן לחלה על דאי טבל דרבנן, אף דדין הספק טבל דרבנן לקולא שא"צ להפריש ממנו], וכתבנום במק"א¹¹⁵.

מחלוקת האחרונים מ"ט לא נאמר לגבי המרור שנצטרך לברך משום דבמצוות חלוקת מברכין על כל אחת בפנ"ע

ג. והנה דעת הר"ף והרמב"ם דמברכים על כל כוס וכוס, וטעמא דמילתא או מפאת דההגדה וההלל הוי הפסק בין כוס לכוס, או מפאת דבמצוות חלוקות בעינן ברכה על כל מצוה באנפי נפשה, וד' הרא"ש שא"צ ברכה, [ומשום] דפליג על ב' הסברות, והשו"ע (ס' תע"ד) פסק כהרא"ש, ורמ"א (שם) פסק כר"ף ורמב"ם, והק' הגר"א (בס' תע"ג) דלד' רמ"א שפסק כר"ף ורמב"ם א"כ בע"כ דאין הכרפס פטור למרור, וכדכ' תו' (קט"ו ע"א) דלשיטתם (בדף ק"ג ע"ב) דהגדה הוי הפסק אין הכרפס פטור את המרור, דהא מפסיק בינתיים בהגדה, ובע"כ דאין המרור טעון ברכה דחשיבא בא מחמת הסעודה, [וא"כ באכל כזית כרפס יברך בנ"ר, דהא לדין בע"כ דלית לו שום ספק, וכדס"ל לברך על כוס שני בפה"ג, דלא חשיבא כספיקא כלל], וכן ברמב"ם כ' על שי' הר"ף והרמב"ם דס"ל דהלילא והגדה הוה הפסק דתקשי דא"כ אין הכרפס פטור את המרור, ות' דלשיטתם צ"ל דהמרור א"צ ברכה, [וא"כ חזינו דהא בהא תליא, וא"כ לדין דנקטינן כר"ף ורמב"ם מבעיא על נמי לומר דאין הכרפס פטור את המרור וכדכ' הגר"א, והלכך ה' לנו לומר שיברך בנ"ר אחריו הכרפס].

וכ' בביה"ל (ס' תע"ג) ליישב דהא דמברכין ברכה על כוס שני' לאו משום טעמא דהפסק, אלא משום טעמא דהוו מצוות חלוקות, [וכן פסק המ"ב (בס' תע"א ס"ק כ"א) דבה"א אוכל וגם שתה יין קודם השקיעה לביל הסדר וקדיש היום, מקדש עכשיו ומברך בפה"ג, ואע"ג דבעלמא בכל שבת כה"ג אין מברך בפה"ג, שאני הכא דאיכא טעמא דמצוות חלוקות, וחזינו דס"ל דהיינו עיקר טעמא, ולא משום הפסק של הגדה והלל], וס"ל דלענין כרפס ומרור לא אמרינן דהוו מצוות חלוקות, [ואין לומר הטעם דבין רשות למצוה לא אמרינן להא מילתא, וכדחזינו דבממלא כריסו מבציקות של נכרים ואוכל כזית מצוה באחרונה אינו חוזר לברך המוציא (יעוי' בסימן תפ"ב)¹¹⁶, דהא מוכח מהא דפורס מפה ומקדש דבין רשות למצוה נמי שייכא הך טעמא], והטעם צ"ל דס"ל דזה סברא רק לגבי כוסות ולא בשאר מצוות [וע"כ לא שייכא לגבי מרור שאחרי כרפס, ולגבי מצוה שאחר בציקות של נכרים].

ובביה"ל כ' דד' הגר"א דטעמא דמצוות חלוקות שייכא גם לגבי כרפס ומרור, [והלכך בע"כ דמרור א"צ ברכה מפאת דבא מחמת הסעודה, דא"כ ה' לנו לברך עליו ולא לפוטרו ע"י הכרפס], ולד' הגר"א נמצא דהשתוה כוס בתוך

הסעודה דיוצא בזה בדיעבד יד' כוסות [להב"י דהסדר אינו מעבד], ושותהו מחמר מדינה שדרכו להיות בא מחמת הסעודה, לא יצטרך לברך עליו, דבזה לא מהני טעמא דמצוות חלוקות [דכשם שהמרור מצד עצמו ה' לנו לברך עליו מטעם דהוה מצוות חלוקות, ואעפ"כ כיון דחשיבא בא מחמת הסעודה אינו מברך עליו, והיינו דאלימא לן פטורא דבא מחמת הסעודה מפטורא דכבר יצא יד"ח בברכה שבירך על כוס קודמת או על ירק קודם, דעל הך טעמא דבא מחמת סעודה לא מהני טעמא דמצוות חלוקות, א"כ ה"נ בכוס כה"ג לא יצטרך לברך עליו].

עוד נמצא לפ"ז דמי שאין לו מצוה ואוכל כרפס ומרור בלא מצוה יצטרך לברך על המרור, מפאת מצוות חלוקות [דהרי בזה לא שייך טעמא דבא מחמת הסעודה, וכ"ז לפי דרכו של הגר"א, אבל לפי דרך הביה"ל בד' איך רבוותא א"כ ליכא כלל לטעמא דמצוות חלוקות במרור ומצוה, דלא איתמר רק בכוסות]¹¹⁷.

ואמנם ה' מקום לומר בד' הגר"א דלא ס"ל כלל לטעמא דמצוות חלוקות, ואזיל רק בתר טעמא דהיסח הדעת.

ביאור הנהגת החזו"א באכילת כרפס

והנה איתא דהחזו"א ה' אוכל כזית כרפס, ולכא' משום דס"ל כהגר"א דהמרור ע"כ פטור מברכה דההגדה הוי הפסק, אך זה א"א, דא"כ ה' לו לברך בנ"ר אחריו הכרפס, ונצטרך לו' דהחזו"א חשש לרמב"ם דכרפס בכזית, וס"ל דהכרפס [הוא] פטור את המרור וא"צ לברך אחריו בנ"ר¹¹⁸, וא"כ לאו מטעמי' דהגר"א, דלהגר"א דהגדה הוי הפסק אוכל כזית ומברך אחריו בנ"ר.

האוכל בתוך סעודה ירק שאין דרכו לבא בתוך הסעודה האם צריך לברך או דיכול לסמוך על ברכת הכרפס

ד. והנה יל"ע אם רוצה לאכול ליפתן מפה"א לביל הסדר דבבר שבדרך כלל מברכים עליו בתוך הסעודה [כמוש"כ במ"ב סימן קע"ז סוף סק"ד], וכן אם רוצה לאכול בננה שדינו לברך עליו בתוך הסעודה [כיון שאין דרכו לבא מחמת הסעודה], דלכא' לא יוכל לברך עליו, דילמא כרשב"ם דס"ל דהכרפס הוציא, ומאיך דילמא כתוס' דס"ל דהגדה הוה הפסק, והכרפס לא הוציא דכבר הסיח דעת בינתיים, ושאני מרור דבא מחמת הסעודה ומשא"כ בזה, וא"כ לכא' לא יאכל הליפתן.

ובשו"ת באר שרים (ח"ג ס' כ"ג אות ד') כתב דאין לברך על הליפתן, דנקטינן [בתורת ודאי] דההגדה לא הוי הפסק, ודייק כן מלשון המג"א דעיקר הטעם דמברכין על כוס שני' הוא משום מצוות חלוקות, וא"כ ברכת הכרפס עולה על הלפתן ויאכלנו בלא ברכה, ולכא' יש להוכיח כן מדחזינו דנקטינן לטעמא דמצוות חלוקות בתורת ודאי, ומשו"ה פסק המ"ב (בס' תע"א ס"ק כ"א) בשם הגר"ז דכפרוס מפה ומקדש מברך בפה"ג אף ששתה ובירך בפה"ג מקודם, ואף דליכא כאן הגדה להפסיק, והיינו דנקטינן להך טעמא דמצוות חלוקות בתורת ודאי, [ואין לנו ספק בטעם פסק הרמ"א לברך על כל כוס, ולא אמרינן דהרמ"א קאמר לברך ממ"נ או מטעם דהגדה הפסק או מטעם דמצוות חלוקות, וזהו היפך ד' הגר"א (סוף ס' תע"ג) דנקט לכא' דטעמא דרמ"א משום רק משום דהגדה הוי הפסק], ומענתה לכא' ה' אפשר לומר [וכן מכריע בספר הנ"ל] דאחרי דהרא"ש פליג בין על סברת הגדה הוי הפסק ובין על סברת מצוות חלוקות, וא"כ כאשר אנו מוכרחים לפרש טעם הרמ"א (בס' תע"ד) משום דהוו מצוות חלוקות, [ונקטינן לטעם זה בתורת ודאי], א"כ שמא נאמר מעתה דלטעמא דהפסק לא חיישינן כלל, וא"כ שפיר נפטור הליפתן ע"י הכרפס, דנמא לן לומר דלא ס"ל כהרא"ש בתרת, אימא רק בחדא דהיינו בסברת מצוות חלוקות לחוד.

אך באמת הנה סברא זו הוזכרה בדברי קמאי, ומהיכי תיתי לומר דלא חיישינן לה, והרי יש לומר דתרווייהו אמת, ועוד דיש להוכיח דחיישינן לה, דאל"כ אמאי אוכלין כרפס פחות מכזית אע"ג דברמב"ם איתא דבעינן כזית [והרי ה' לנו לאכול כזית לצאת שיטת הרמב"ם ונכוין לפטור המרור, ואין לחוש שההגדה הוי הפסק ואין המרור נפטר ע"י הכרפס, וצריך ברכה אחרונה לכרפס], וכי תימא משום דלא אפשר [דאף דפשיטא לן דהגדה לא הוי הפסק, אך מ"מ מספק"ל שמא המרור א"צ ברכה דחשיבא בא מחמת הסעודה,

116. א.ה. בכתבי רבינו זצ"ל הזכיר כאן סברא לומר דבסמוכות כולי האי ברציפות כבציקות של נכרים וכזית מצוה לא שייכא טעמא דמצוות חלוקות, אך ג"ז נדחה מהא דפורס ומקדש, דמי לא עסקין גם בה"י עסקו בשתי' תוך כדי סעודה, וקידש עליו היום, וק"ל.
117. א.ה. ומספק"ל דאולי מ"מ סברא שכל רבינו דבנפטר משום בא מחמת הסעודה לא מהני טעמא דמצוות חלוקות שפיר נאמר גם למ"ב, דהנה נר' ביאור סברת המ"ב לפי ד' רבינו דס"ל דזה סברא מיוחדת בד' כוסות בכדי לייחדם לד' כוסות בפנ"ע, ועי"ז להחשיבם לד' מצוות, ומשא"כ בדברים שגם בלא"ה חלוקים ועומדים כבציקות של נכרים ומצוה או כרפס ומרור, ועוד שרק היכא שיש לנו עניין לייחוד לד' מצוות, שיש ענין שיהא ד' ומ"מ שיהיו מצוות חלוקות, בזה בעינן ברכה, ובזה יתיישב קו' הרא"ש מב' תפלין דא' פטור את השני, ולפ"ז בבא מחמת הסעודה דאין הנידון להפריד בין הכוסות כי אם מן הסעודה, בזה שפיר י"ל דא"צ ברכה, ודיק' היטב.
ובאמת שלפ"ז כבר ה' אפשר לו' דהגר"א לא פליג על עיקר הסברא, אלא דס"ל דכרפס ומרור נמי בעינן לייחדם לתרי טיבולי' [ובפרט בגונא דתרווייהו נעשים ממרור], ועי' היטב.
118. א.ה. וא"כ לכא' סיוע מד' החזו"א לפסק ספר באר שרים המובא להלן סק"ג, דלחזו"א ודאי אפשר לאכול לפתן או בננה בסעודה, ועי'.

ועי' ש"ש בכף החיים מש"כ בזה, ונר' דכונתו מצד מנהג שגדרו גדר לאיסור אכילת צלי כיון שה' עליו שם צלי בכניסת היו"ט, ועי"ש.
111. א.ה. ולפי דרך זו השני' נמצא שיש כאן מחלו' בסברא, ומשא"כ לפי דרך א' נצטרך לו' דזה פלו' במציאות, וגם שד"ז יכול להשתנות בין מיני מרור ובין כל דור ודור לפי דרך האכילה, וד"ז לא מסתברא כלל ואינו במשמעות הפוסקים ז"ל, ועי'. ונפק"מ טובא לאוכלים חסה למרור, שבזמנינו הוא דבר שבא מחמת הסעודה, דאטו נימא דלכו"ע אינו זקוק לברכת הכרפס, וא"כ ממילא נוכל לאכול כזית בכרפס [ולצאת עי"ז שיטת הרמב"ם, דס"ל דבעינן כזית בכרפס] ולברך ברכה אחרונה, וזו לא שמענו, ובהכרח לכא' כדרך ב' דגם כה"ג תליא בפלוגתא. וכבר כ' רבינו דברשב"א ובריטב"א מפורש כדרך ב'.
112. א.ה. נפק"מ ב' ונפק"מ ג' לאו בחדא שיטתא קיימי, דמאן דאמר נפק"מ ב' לא אמר נפק"מ ג', וכדמתבאר מד' רבינו להלן סק"ב, וגם בכתבי רבינו זצ"ל לאו בחדא דוכתא נכתבו. [שהדברים הנדפסים כאן ערוכים מתוך הרבה שיעורים שנכתבו בענין זה, ובכ"מ כשפתח במחלוקת זו כ' נפק"מ אחריתא].
113. ויעוי' בר אלמוגים סימן א' באורך [ועי"ש עמ' ל"ד שהביא ראי' זו].
114. ויעוי' מה שנתבאר בסימן ס"ב בגליון פ"ד.
115. א.ה. יעוי' בד' רבינו זצ"ל שנדפס בסוף ספר חידושי רבינו יהונתן ובספר בר אלמוגים סימן א' [ועי' לעיל בגליון ס"ב סימן הנ"ל], ומש"כ רבינו מהא דספק טבל, לכא' התם איירי בספיקא דדינא, ואין מזה ראי' לספק במציאות, ועי' בדברי רבינו זצ"ל שם.

אם יועיל לכיין בכרפס להוציא המרור ולא להוציא הלפתן

ח. הנה בספר באר שרים שם כ' עיצה בכדי שיוכל לאכול לפתן שברכתו בפה"א בברכה, ע"י שיכוין בברכת הכרפס שלא להוציא את הלפתן, וזה תליא בפלו' התבואות שור (י"ד סי' ט' ס"ק י"ז) והפר"ח (ביו"ד סי' ט') [אם אפשר לכיין בברכתו שלא תועיל לפטור דבר שלולי כונתו הי' נפטר ע"י ברכתו], וכ' שהש"ד חמד (מערכת ברכות סי' א' אות ד') פסק כפר"ח [דאפשר לכיין שלא לפטור]¹²⁹.

ו"ל עוד דבקודם סעודה גם התבו"ש [דסובר [בעלמא] דלאו כל כמיני' לכיין שלא לפטור] מודה, וכדחזינון [בסי' קע"ד] דמכיון בהבדלה שלא לפטור היין שבסעודה, וזה מהני אף להתבו"ש וכדכ' שם התבו"ש גופי', וה"נ בכרפס שקודם סעודה כלפי הלפתן שבסוף הסעודה [ולא אדע דילמא רק ביין הבדלה קודם סעודה, ולענין יין ולא לכל מילי, דין שבתוך הסעודה יותר מתחלק מן היין של ההבדלה, אך בפשוטו חידושה הוא לחלק כן]¹³⁰.

אך בזה י"ל דכיין דהמרור לגיטא דלא הוי מחמת הסעודה נפטר בברכתו, א"כ בע"כ נפטר גם הלפתן לד' התבו"ש, דבזה שוב לאו כל כמיני' שתחול רק על חלק ממה שבתוך הסעודה, כיון שכבר בע"כ קאי גם על תוך הסעודה [ויעוי' בקונטרס מר דרור להרב מרדכי ועקנין שליט"א, ויל"ע אם נידון דהכא דומה לנידון דהתם]. ונ"מ במבדיל קודם סעודה ומכיון לפטור יין שבסעודה, שיוכל לכיין רק על מקצת יין מתוך היין שישתה בסעודה¹³¹.

ומ"מ לפר"ח פשיטא דיכול לכיין שלא לפטור, ואיכא הך תקנתא. ולכאוי' יש להוכיח דד' השו"ע כהפר"ח, דהנה שיטת הרשב"א (ברכות דף מ"א) דבשינה מסדר הקדימה, וכגון שאכל שאינו חביב קודם לחביב, לא נפטר החביב בסתמא, והובא בשו"ע (סי' ר"א ס"ה ברמ"א), ולכאוי' לתבו"ש צ"ע איך יתפרש, וכן הק' הרב ארי' לייב בן יעקב¹³².

אך מאידך יל"ע דהנה במי שיש לו ספק וודאי, וכגון שיש לו תפוא"א ובארשט מסלק דהוא ספק אם ברכתו בפה"א או שהכל, יש לדייק ממג"א (סי' ר"ה סק"ו)¹³³ שיקדים הספק ויברך עליו שהכל, ואף דהוי כנגד סדר הקדימה מצד חשיבות הברכות, ואמאי לא עבדינא לתקנתא לכיין שלא להוציא את הספק, וש"מ דחיישינן לסברת התבו"ש, אך י"ל דשאני התם דאיכא תקנתא אחרינא ומשא"כ הכא, ולעולם י"ל דבעיקר דהין נקטינן כהפר"ח.

אכל כזית כרפס ועומד לאכול חזרת למרור [שאיין ברכתו בופה"א]

ט. והנה מן האמור למדנו דחיישינן להצד דאינה הפסק וההכרפס פטור למרור, וע"כ אין אומרים בנ"ר אפי' אכל כרפס [ודלא כהג"א שהכריע דהוה הפסק, ואף דמאידך י"ל גם חיישינן להצד דהוה הפסק וכנ"ל]. והנה במג"א (סימן תע"ה) כ' דחזרת שאנו אוכלין [אין ברכתו בופה"א], ואין נפטר ע"י הכרפס, אלא דסמכינן על הסוברים דמרור הוה מחמת הסעודה, וצריך לומר דהוה ספק השקול ומקילין ככל צד, [דגם באכל כזית כרפס לא מברכים, שמא הכרפס צריך לפטור את המרור, ומאידך אוכלין חזרת דידן וסומכין שהכרפס אינו צריך לפטור], ולפי"ז באכל כזית כרפס ועומד לאכול חזרת דידן יתחייב לברך בנ"ר, [דהא ככה"ג דהוי שאין הכרפס פטור], אך הארכנו במק"א¹³⁴ ד"ל דגם חזרת [שברכתו שהכל כיון שאינו נאכל חין] נפטר ע"י הכרפס [כיון שבדיעבד ברכתו בפה"א], וכדברי הגרעק"א שם בגליון [וא"כ גם ככה"ג לא יברך בנ"ר אחרי הכרפס].

אכל כרפס ושתה אח"כ רביעית מים האם יברך בנ"ר

י. והנה יל"ע באכל כרפס פחות מכשיעור, ואח"כ שתה כוס מים מה יעשה¹³⁵, דאם יברך בנ"ר הא חייל גם על הכרפס, ולא יוכל להוציא את

יש לדון ולחלק דהגדה הוה הפסק בין כרפס למרור ולא בין כרפס ללפתן שבסעודה

ו. ובעיקר הנידון אם יכול לאכול ללפתן שברכתו בפה"א בסוף הסעודה לביל הסדר, העירו הרב מרדכי ועקנין שליט"א והרב בן שלמה שליט"א, דהכרפס יכול לפטור הלפתן, והגדה לא חשיבא הפסק, דאף אם ההגדה חשיבא הפסק לגבי המרור מ"מ לא חשיבא הפסק לגבי הלפתן, דהנה קמאי הקשו דהא חזינון דבתפלת באמצע סעודה אינו חוזר ומברך, ות' (רמב"ן במלחמות והר"ן ורבינו דוד בפסחים שם) דשאני הגדה בין הכוסות או בין כרפס למרור שכך הוא הסדר, ומשא"כ בתפילת מנחה באמצע סעודה שהוא מקרה, וא"כ י"ל שה"ה הגדה בין כרפס ללפתן הוה מקרה כלפי הלפתן¹²³.

ובספר מר דרור דן לפי"ז דכוס ראשונה תפטור יין שבתוך הסעודה, דלגבי זה אין ההגדה הפסק, וממילא שפיר תפטור כוס ראשונה בברכהמ"ז דשייכא שפיר לסעודה. [וסגי לזה אפי' שישתה פחות מכשיעור בתוך הסעודה]¹²⁴.

אך לא אדע אם הסברא נכונה, וצריך לי לעיין בזה היטב.

ולכאוי' יש ראי' דלא נימא הך סברא, דאם כן היינו יכולים לאכול כזית כרפס, וגם לפתן, ולפטור המרור להסוברים שצריך לפטור, ומאידך לא לברך בנ"ר אחרי אכילת הכרפס דפוטור הלפתן, דלגבי זה לכ"ע אינו הפסק [וממילא יפטר הכרפס בברכהמ"ז לכ"ע], אך באמת העיר הרב בן יעקב שליט"א שגם אם נפקפק בסברא זו אכתי איכא תקנתא לאכול חוץ מהכזית כרפס בננה לאחר הכרפס, וגם בתוך הסעודה, ולגבי זה ודאי דהגדה הוה מקרה [ושפיר יפטר הבננה שבסעודה, ולא יצטרך ממילא בנ"ר על הבננה והכרפס, ויוכל גם לפטור המרור], וצ"ע בזה¹²⁵.

תקנתא למי שאכל כזית כרפס [וכן בכדי שיוכל לקיים שיטת הרמב"ם ולאכול כזית כרפס]

ז. והנה בעיקר הנידון דמי שאכל כזית כרפס שד' המ"ב שלא לברך בנ"ר, ואעפ"י שלתוס' נמצא דלא בירך ברכה אחרונה, מ"מ עדיפא זאת מלברך בנ"ר, דלרשב"ם נמצא שייאכל מרור בלא ברכה¹²⁶. ויש לשאול דלכאוי' איכא תקנתא, וגם תיקשי דניעביד אלו תקנות בכדי שיוכל מלכתחילה לאכול כזית כרפס, ולצאת שיטת הרמב"ם דכרפס בעי כזית. א. דיאכל פרי העץ ויברך בנ"ר, ואח"כ יאכל פחות מכזית של פרי האדמה לכרפס, והנה ככה"ג אין הבנ"ר ברכה שא"צ, [דהא נצרכה לפרי העץ שלא יאכל ממנה בסעודה, ולא תפטור בברכהמ"ז], אך מ"מ הברכה ראשונה שעל הפחות מכזית שאח"כ זהו ברכה שא"צ [ועי' להלן] [ואם יברך בנ"ר על הכרפס שאכל כזית ושוב יברך בפה"א על פחות מכזית, איכא תרי ברכה שא"צ, גם ברכה אחרונה לד' רשב"ם, וגם ברכה ראשונה לכ"ע].

ב. עוד יש תקנה שישתה מים לאחר כוס שלישית, דשרי לשתות מים לאחר אפיקומן, ויברך אחרי בנ"ר ויפטור גם הכרפס¹²⁷. ואין לומר דנפטר ע"י היין דהא משכח"ל באין היין לפניו, אלא דמ"מ ג"ד ברכה שא"צ דהא ביכלתו לכיין בברכת היין של כוס ג' לפטור את המים, וא"כ ברכת המים ברכה שא"צ.

ואעפ"י דבספק שרינן ברכה שא"צ, והרי הכא איכא ספיקא, צ"ל דסברינן דלא כהרמב"ם [וכיון שעיקר ההלכה דלא כרמב"ם אין לנו להתיר לברך ברכה שא"צ בשביל לצאת שיטתו], ועוד י"ל דלא בעינן לתקנה דיביא חורבא אם לא ידקדק [וזו תשובה אמאי לא נתקן לעשות כן לכתחילה לצאת ש"י הרמב"ם, אך לגבי מי שכבר אכל כזית דנמצא בספק מצד ש"י תו' שמחוייב בנ"ר, לכאוי' אין כאן תירוץ אמאי לא יעשה כן, ואולי אה"נ]¹²⁸ (ויעוי' בר אלמוגים סי' קי"ז-קי"ח).

ואין הכרפס צריך לפטור, וממילא בעי ברכה אחרונה], והרי נהי דעל המרור אין סומכים לומר דנפטר ע"י הכרפס די"ל דבא מחמת הסעודה, אך מ"מ הי' לנו לומר דיאכל ירק שאין דרכו לבא מחמת הסעודה בתוך הסעודה והכרפס יפטור אותו, ועי"ז יפטר בברכהמ"ז, [ולא ירא לו ספק אם לברך ברכה אחרונה, ושוב יוכל לאכול כזית כרפס כשי' הרמב"ם, ומדלא אמרו הכי ש"מ דחיישינן לטעמא דהפסק, וע"כ אכתי מידי ספיקא לא נפק דשמא אין הכרפס פטור להך ירק משום דאיכא הפסק ע"י ההגדה, ואכתי צריך לברך אחרי בנ"ר, וש"מ דחיישינן לטעמא דהפסק, וה"נ מחמת הך חששא לא יוכל לאכול הלפתן בלא ברכה], אך אינו ראי' מוכרעת די"ל דלא רצו לתקן הכי לכלל עם ישראל [שיאכלו כזית ואח"כ יאכלו ירק בסעודה].

וכיון שכן י"ל דלא יאכל ירק של בפה"א בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה, דלברך עליו א"א דילמא הכרפס פטור, ושלא לברך עליו נמי א"א דילמא אין הכרפס פטור מחמת הפסק.

אם יש תקנה לברך בנ"ר אחרי אכילת המרור

ה. ואין לומר שיברך בנ"ר על הכרפס והמרור לאחר אכילת המרור, וממילא יצטרך לברך על הלפתן, שהרי [למנהגנו] הכרפס אינו אלא פחות מכזית, והמרור דילמא דינו [להפטר] בברכהמ"ז כיון שבא מחמת הסעודה, ואף כשהי' הכרפס כזית מ"מ לאחר שאכל מצה ומרור [ולהצד שהמרור נפטר בברכת הכרפס] כבר חל על הכרפס דין ברכהמ"ז (והיינו למאי נדקטינן כהטור ודלא כרשב"א וכנ"ל סק"א וסק"ב) ואין לו לברך בנ"ר, דהוה ברכה לבטלה, דלא מהני ברכת בנ"ר להפקיעו מדין ברכהמ"ז, וכמו דברים הנאכלים בתוך הסעודה עצמה שאם יברך אחריהם בנ"ר הוה ברכה לבטלה, [וה"נ כיון שבירך על הכרפס ופטר ע"י את המרור שכבר נאכל בתוך הסעודה שייך הכל לסעודה, ודינו בברכהמ"ז ולא בבנ"ר].

וד"ז מוכרח בלא"ה מדלא קיהיב המ"ב תקנתא למי שאכל כזית לברך בנ"ר אחרי אכילת המרור, בכדי שלא יהא בספק שמא לא בירך אחרי הכרפס, וש"מ דליתא להך תקנתא¹¹⁹.

והנה כ' המ"ב (בסי' ר"ח שעה"צ אות ע') בשתה כזית יין ורביעית מים די"ל דלא יברך בנ"ר, דאם שיעור ברכה אחרונה במשקין בכזית א"כ דינו במעין ג', והנה יש חולקים על המ"ב [ע' בשו"ע הגר"ז סדר ברכת הנהנין פרק א' כ"א] וסברי דכל שאינו מברך מעין ג' י"ל דיש כאן ברכת בנ"ר¹²⁰, ולכאוי' לדבריהם אף בבירך בנ"ר ואח"כ מעין ג' [לא הוי ברכה לבטלה אלא ברכה שא"צ, והיינו דס"ל דנשאר דינו בברכת בנ"ר אלא שאפשר לפטור במעין ג', ואם לא עשה כן אין כאן ברכה לבטלה אלא ברכה שא"צ], אך דבריהם נסתרים מהא דאכל כזית כרפס דלא אמרינן להך תקנתא דיברך בנ"ר לאחר המרור [דמוכח דכשיכול לפטור במעין ג' נחשב שדינו כן, וברכת בנ"ר הוה ברכה לבטלה]¹²¹.

וי"ל לדידהו דדוקא בלא בירך מעין ג' יכול לברך בנ"ר, אבל אם יברך מעין ג' זו נמי הברכה להמים, ומשוי' עי"ז את הבנ"ר לברכה לבטלה [למפרע], וה"נ הכא כשיברך ברכהמ"ז [אגלאי דהבנ"ר הוה לבטלה, ושאיני התם בגונא דספק, שלא יברך לבסוף מעין ג'].

אך אכתי תיקשי לדעת שער אשר (חלק א' או"ח סימן ד' המובא ברב פעלים ח"ב סימן ל"ב) דבלא כיון בברכה אחרונה לא נפטר, וא"כ יכול לכיין בברכהמ"ז שלא לפטור הכרפס, וממילא אתיא שפיר ברכתו בנ"ר שאינה לבטלה אלא שא"צ ושפיר עבדינן לה בספיקא, וא"כ שפיר אית לי' תקנתא¹²².

119. [במק"א כתב רבינו זצ"ל וז"ל]: ולכאוי' יש תקנתא למי שאכל כזית שיברך בנ"ר לאחר אכילת המרור, דאם המרור פטור מברכה שפיר דמי, [דא"כ הרי מחוייב לברך על הכרפס], ואף אם חייב בברכה [ונפטר ע"י הכרפס] מ"מ יכול לברך בנ"ר על הכרפס, ולא יחול עליו ברכהמ"ז, וכי תימא דהוה ברכה שא"צ, [דהא הי' יכול לפטור בברכהמ"ז] לגיטא דהמרור חייב בברכה, הא שרינן לברך בספק ברכה שא"צ כדי שלא יאכל בלא ברכה, ולכאוי' אין חילוק בין ספק בברכה שלפני' לספק בברכה שלאחרי', עכ"ל.
א.ה. אך הכא נ"ר דלא ס"ל הכי, וס"ל דגרע מברכה שא"צ, ומעין בכתבי רבינו זצ"ל נראה שמה שהודפס בפנים זהו סוף דעתו בענין זה, שבמערכה יותר מאוחרת הביא לב' הצדדים והכריע כן, ומשם נלקח ג"כ הקטע הבא במש"כ על הנידון דסימן ר"ח [ויעוי' עוד בדברי רבינו בספר בר אלמוגים סי' קכ"ה], ואמנם בעיקר הנידון דנתייר הכא ברכה שא"צ ע"י להלן סק"ה מש"כ בזה רבינו זצ"ל.
120. ויעוי' בר אלמוגים סימן קכ"ד.
121. א.ה. עי' לעיל סק"ג [ולהלן סק"ה] במש"כ רבינו זצ"ל דיש לדחות ההוכחה דלא רצו לתקן כך לכלל, דילמא אתי למיפק חורבא מינה, אכן לכאוי' יש לחלק בין אם ההוכחה מדלא תקנו לאכול כזית ולעשות תקנתא וכו' בכדי שיוכלו לצאת ש"י הרמב"ם, דע"ז י"ל דלא רצו לתקן כן כיון שיתכן שיצא תקלה מזה, לבין ההוראה למי שאירע לו טעות שאכל כזית כרפס, דבזה שפיר הי' לנו ליתן לו עיצות שלא ישאר בלא ברכה אחרונה, ומדלא יחבינן ליי' עיצות ש"מ שאין הלכה כן. [אך בשביל להוכיח נגד הגר"ז צריך לומר דגם הגר"ז ס"ל הכי לגבי נכשל ואכל כזית כרפס, ועי' שו"ע הגר"ז סי' תע"ג]. ועי' היטב להלן סק"ה, דוד"ק.
122. ועי' בר אלמוגים סימן קי"ז. ויעוי' עוד שם סימן קי"ח, ונוגע גם להמשך דברי רבינו בסימן זה.
123. ויעוי' לעיל סימן פ"ט סוף סק"ד ששם הכריע רבינו זצ"ל דלא כסברא זו [ועיין שם עוד מש"כ בענין הנידון דלהלן אם כוס ראשון פוטור יין שבסעודה או לא].
124. א.ה. רבינו זצ"ל הוסיף כאן וכתב וז"ל: דנלענ"ד דברכה אחרונה חל נמי על פחות מכשיעור, וכן ברכהמ"ז, ומשו"ה באכל בננה כשיעור קודם סעודה ופחות מכשיעור בסעודה אין מברך בנ"ר, דהברכהמ"ז חל גם על הפחות מכשיעור שבסעודה, וממילא גם על מה שאכל קודם, ופטר בכך את מה שאכל בתוך הסעודה, ומשו"ה בשתה רביעית יין קודם סעודה ובתוך הסעודה פחות מכשיעור א"צ ברכת מעין ג'.
125. א.ה. לכאוי' למש"כ רבינו לעיל דלא רצו לעשות תקנה דילמא נפיק מיניה חורבא, י"ל גם כאן הכי, וא"כ אין הוכחה.

המורד לרשב"ם, אך מאידך הרי יש עליו חיוב בנ"ר מצד המים, וזה לא יפטר ע"י ברכהמ"ו [כיון דמים שבסעודה א"צ לברכת המים שקודם הסעודה], והשהכל לא הועיל כלום לסעודה, ואין לומר שיפטר ע"י על הגפן שבסוף הד' כוסות כדין יין פוטר שאר משקין, דהא בלא היו לפניו בשעת ברכה ולא קבע על היין אין היין פוטר שאר משקין וחיוב בבנ"ר, כמבואר בס"י ר"ח מ"ב ס"ק ע"ב, והלכך נלענ"ד דבזה יברך בנ"ר אחר המורד.

שכח לכיין בברכת הכרפס לפטור את המורד

יא. ויל"ע אם שכח לכיין לפטור את המורד מה יעשה, ולכא"ו מ"מ יאכל המורד בלא ברכה משום דהוה ספק דילמא מורד חשיבא מחמת סעודה וא"צ ברכה, אך עכ"פ בכה"ג אם אכל כזית יברך בנ"ר, דהא כל מה שלא מברכים הוא משום דילמא צריך לפטור המורד, והכא הרי אפי' לרשב"ם לא פטר את המורד, וא"כ צריך לברך בנ"ר.

אך י"ל דא"צ לכיין להדיא דא"י לעיכובא, כיון שידע שעתיד לאכול מורד וגם מונח לפניו, וא"כ אף שלא כיון שפיר דמי.

אך יל"ע בזה, דהנה בפמ"ג (ס"ח) כ' בדירך על ציצית [בבגד המחוייב] מדרבנן לא פטר בסתמא לציצית [שבגד המחוייב] מדאורייתא, לד' הרשב"א (ברכות דף מ"א המובא ברמ"א ס"י ר"יא ס"ה, דס"ל בדירך על שאינו מין ז' לא פטר בסתמא את מין ז'), והשתא הרי כרפס מנהגא ומורד חיובא, וא"כ לא יפטר הכרפס בסתמא את המורד, אך י"ל דהכא עדיפא מסתמא [דכמי שחשב ע"ז להדיא דמין], ומ"מ ודאי לכתחילה צריך לכיין להדיא.

ועוד י"ל דהנה בעיקר הדבר דמי שלא כיון לפטור המורד נר' די"ל דלכו"ע א"צ לברך על המורד, וכדחזינו דבשכח לאכול אפיקומן ואמר הב לן ונברך אמרינן דאוכל בלא ברכה, דאתכא דרחמנא סמך, וה"נ כיון שהוא מחוייב לאכול מורד א"כ אתכא דרחמנא סמך, שהוא כדין דעת בעל הבית ושפיר נפטר¹³⁶, [ובזה גם רשב"א מודה כמ"כ ביה"ל ס"י ר"יא בשם רעק"א].

והנה יש לעי' במי שהתארח אצל בעה"ב ואכל פרי שפטור מברכה אחרונה לפי שהי' פחות מכשיעור, ואח"כ התחילו הסעודה, ובתוך הסעודה הביאו לו דברים שלא באים מחמת הסעודה, אם נימא בזה על דעת בעה"ב, ולכא"ו אין לחלק, וה"נ בנידון דידן [לא יצטרך לברך על המורד מה"ט].

אלא שיש לשאול לפי"ז אמאי כתבו הפוסקים לכיין לפטור המורד, וי"ל דבאמת כל דינא דאתכא דרחמנא הוא בפלוגתא, ונהי דקי"ל הכי באפיקומן (עי' ס"י תע"ז), התם הוא בדיעבד, ולכתחילה בעינן למיעבד לכו"ע [וכ"ז לגבי הבעה"ב, אך לגבי בני הבית ודאי אית להו דעת בעה"ב].

ונר' דאם היינו אומרים שלא פטר בברכת הכרפס את המורד בלי כונה, לא יועיל לו לשמוע מאחר הברכה [ושיכיון בברכתו של חבירו על הכרפס גם על המורד], דהשתא הו"ל לגבי כברכה רק על המורד, דהא לגבי הכרפס כבר יצא יד"ח מכח ברכה ראשונה, וא"כ איכא הפסק בין ברכה לאכילת המורד ולא מהני מיד.

ומ"מ לכתחילה צריך לכיין להוציא [דאין לסמוך על סברות הנ"ל לכתחילה] ואם נזכר אחר שאמר תיבת העולם יכיון [באמירתו בפה"א] לפטור המורד, וי"ל דיועיל, עי' ספר בנין שלו, ואם אמר כבר בורא [ואז נזכר] י"ל דלא יועיל שיכיון אח"כ, אך יכול לחזור על תיבת בורא, אמנם לספר הלכות קטנות שנסתפק (בס"י ק"מ) דמהני לחשוב בתוכה"ד (והובא שם בבנין שלו), א"כ ה"נ יועיל לחשוב אפי' אחר הברכה, אך צ"ע אם מוסכם, וגם הלכות קטנות גופי' מספק"ל בזה, ומספיקא לא נפקא, והלכך עדיף שיחזור על תיבת בורא.

אם אפשר ליקח ירק שהוא ברי' פחותה מכזית לכרפס

יב. והנה במש"כ הטור שלא יאכל כזית לכרפס כיון שנכנס לספק לענין ברכה אחרונה, ראיתי בספר פסקי תשובות (ס"י תע"ג) שכ' דגם ברי' לא יאכל, דהא איכא צד דחייב בברכה אחרונה, אך לכא"ו הא הוי ס"ס לפטור, דילמא פוטר המורד וא"צ ברכה אחרונה, ודילמא ברי' א"צ ברכה אחרונה [וא"כ שפיר דמי לסמוך על ס"ס].

בירכו על הכרפס ואח"כ נתברר שהמורד אינו מעושר וצריכים ליקח משכנים

יג. והנה עובדא הוה דלאחר אכילת הכרפס בעת ההגדה נזכרו שהמורד אינו מעושר, וצריכים ליקח מורד אחר משכנים [ומפאת שינוי

מקו' לא הוה איכפ"ל דהניח חברים], ויש לעי' דכונתו בברכת בפה"א של הכרפס ה"ל לפטור את המורד דידהו, ולא על המורד של השכנים.

אך י"ל לפמש"כ הרמ"א (ס"י קע"ז ס"ה) דדעתו של אדם על כל מה שיהא בסעודה [ומשו"ה כשהביאו לו מבחוץ באמצע סעודה א"צ לברך], ונהי דהברכה הראשונה שבעת אכילת הכרפס לא היתה בתוך הסעודה, מ"מ הא באה לפטור ירקות שבתוך הסעודה [ודמי לברכת הסעודה דקאי על כל מה שיביאו לו].

אך יש בזה מקום עיון מפאת תרי מילי.

חדא, ד"ל דרק ברכת המוציא פוטר כל מה שיביאו לו, דאטו מי שאכל שקד ויודע שיאכל אח"כ סעודה, והביאו לו שקדים בתוך הסעודה, לא יצטרך לברך ע"ז כיון דאכל שקד קודם הסעודה [והלא ודאי בכה"ג הברכה מתייחסת רק לאותו שקד שחשב לאכלו ואינו כמב"ר על סעודה, שכולל כל מה שיביאו לו בהמשך], אלא דמ"מ נימא דהכא שאני, דנימא דהכרפס קודם הסעודה הוה מעמד אחד [שכונתו על הסעודה שכבר עומד לאכלה]¹³⁷.

ועוד יל"ע מטעמא אחרני, דיש לחלק בין אם הביאו לו לבין אם לקח מעצמו דבר שלא ה"ל בדעתו, דהרי חזינו בכל דוכתא דאם שתה יין בסעודה ולא ה"ל דעתו להמשיך לשתות יין ונמלך חייב לברך שנית, ותקשי מ"ש מד' הרמ"א, וע"כ דזה שאני כיון שלא חשב מתחילה על מה שלפניו, והשתא יל"ע בנידון דידן שהוא מבקש מהשכנים [שיצטרך לברך מחדש].

תו יש לעי' מדינא דשמש (שבס"י קס"ט) דמב"ר על כל פרוסה כשאין ת"ח [שיכול השמש לסמוך שבדאי יתן לו, כמב"ר שם בשו"ע], ותיקשי מ"ש מסעודה דקאמר רמ"א שדעתו על כל מה שיביאו לו, וי"ל דהכא החליט בלבו שמא לא יקבל, ומשא"כ בהביאו לו [והשתא י"ל לגבי מורד שהחליט בדעתו שיש לו מורד וא"צ משכנים, ולא דמי למביאים לו מה שלא ה"ל בדעתו מחשבה הפכית], אכן מ"מ למעשה א"צ לברך על המורד דיסמוך על השיטות דא"צ לברך בפה"א מורד [וכדכתב המ"א (לפי שיטתו) לגבי אוכל חזרת למורד, דאפשר לסמוך בדיעבד על הסוברים דחשיבא בא מחמת הסעודה].

תו י"ל דכיון דאמרינן לענין אפיקומן (בס"י תע"ז) דאתכא דרחמנא סמך, ה"נ לענין דידן, [וממילא כיון שחובתו ליקח מהשכנים מורד, כיון שמורד שלו אינו מעושר, ממילא דעתא דרחמנא ע"ז ודינו כדעת בעה"ב וא"צ ברכה].

מקדש על הפת אם מברך על הכרפס [ובגדר דינא דגורר תאות המאכל]

יד. והנה במי שלא ה"ל לו יין וקידש על הפת, שאוכל כרפס בתוך הסעודה (כדאיתא בס"י תפ"ג), כ' במ"ב (שם סק"ג) דאם הכרפס גורר תאות המאכל אין מברכין עליו בפה"א [ובכה"ג מה שאין מברך בפה"א על המורד הוא בהכרח משום דסומכין על השיטות דהמורד מיקרי מחמת הסעודה]¹³⁸.

ויל"ע דהנה ברא"ש כ' (מובא בס"י קע"ד) ש"יין שקודם הסעודה אין מברכין אחריו לפי שגורר תאות המאכל, ותיקשי דא"כ לא יברך עליו בתוך הסעודה דומיא דכרפס הנ"ל, והרי בפשוטו דינא דעיקר פוטר את הטפל איתמר גם כן, [דאף שקובע ברכה לעצמו מ"מ כל שהוא טפל א"צ ברכה, וכשהוא גורר תאות המאכל לכא"ו ייחשב כטפל], וצ"ל דגדר דינא דגורר תאות המאכל אינו שנעשה טפל אלא דחשיבא בא מחמת הסעודה, ובכרפס סגי בזה להפטר מברכה, ומשא"כ ב"יין שקובע ברכה לעצמו.

סימן צ"ד

שינוי מקום בליל הסדר (תע"ג ס"ו - תע"ד)

שינוי מקום בין קידוש לסעודה

א. יש לעי' מי שהוצרך לעזוב את מקומו בליל הסדר ולצאת החוצה ולחזור איתו יעזוב, [ויש כאן ב' נידונים, א' מצד קידוש במקום סעודה, ב' מצד דחיישינן להנך רבוותא דס"ל דברכת הכרפס צריך לפטור את המורד, ובודאי שאם ביכלתו לעזוב את מקומו אחר המורד בודאי שפיר דמי שכבר קיים סעודה, ובתוך הסעודה ליכא הפסק, אך הנידון אם צריך לעזוב לפני נט"י לסעודה].

[ובמק"א כתב רבינו זצ"ל וז"ל: ואם יאכל במקום הקידוש מצה ומורד וכורך וילך למק"א להמשיך שם סעודתו, לכא"ו שפיר דמי, אך יל"ע לרשב"ם דס"ל דברכת המצה פוטרת לאפיקומן, והשתא איכא שינוי מקום בין ברכת המצה לאכילת האפיקומן, ואולי א"צ לחוש לשיטת רשב"ם¹³⁹.

נידון א' מפאת קידוש במקום סעודה

ב. והנה לגבי קידוש במקום סעודה, שכ' במ"ב (ס"י רע"ג ס"ק י"ב) דיש לזוהר לא לעזוב מקום הקידוש לפני הסעודה אף כשחוזר לאכול הסעודה במקומו, ומ"מ בדיעבד כ' לסמוך על שכנה"ג דס"ל דיחזור למקומו ולית לן בה, [וא"כ לכתחילה יזוהר, ובדיעבד אם הוכרח לעזוב וחזר אח"כ א"צ לחזור ולקדש].

אך כ"ז בין כוס ראשונה לשניה, אך לאחר כוס שניה, הא לגאונים חשיבא קידוש במקום סעודה, וא"כ יוכל לעזוב [ואם שתה כוס ראשונה כולה, דנו הפוסקים אי חשיבא ג"כ מקום סעודה להגאונים, יעוי' מש"כ במ"ב ס"י רע"ג ס"ק כ"ז].

ונפק"מ נמי למי שמוכרח לעזוב ולא לחזור למקומו הראשון דאיהו אינו יכול לסמוך על השכנה"ג, וא"כ בודאי לא יעזוב עד לאחר כוס שני שאז יוכל לסמוך על הגאונים [ואמנם אם שתה כוס ראשון כולו ע"י מש"כ לעיל], וזה פשוט דמה שהוא מחוייב בכוס שני משום ד' כוסות אינו מגרע בחשיבות מקום סעודה, וכמו שהכזית מצה של חובה פשיטא דמהני לענין מקום סעודה.

נידון ב' איך תועיל לו ברכת הכרפס לפטור את המורד

ג. אך יל"ע מצד אחר דהא נח' רבוותא בטעם דאין מברכין על המורד, אי משום שבא מחמת הסעודה, וכן שי' תו' (פסחים קט"ו) ורמב"ן, אי משום דברכת בפה"א שמב"ר על הכרפס פוטר את המורד, וכן שי' רשב"ם (פסחים ק"ד ע"ב), ומב"ר בטור (ס"י תע"ג) דחיישינן לתרווייהו, וע"כ יקח כרפס פחות מכזית וכיין לפטור את המורד, ואף דשי' הרמב"ם דבעי כזית, מ"מ אנו לא אפשר לן לאכול כזית, דאי הוה ס"ל כרשב"ם הוה אכלינן כזית ופוטרים את המורד, והכרפס נפטר לאחריו בברכהמ"ו כיון דשי"ר לסעודה ע"י שפוטרו את המורד, וכן אי הוה ס"ל כתוס' הוה אכלינן כזית ומברכים אחריו בנ"ר, אך השתא דלא ידעינן אי לברך אחריו בנ"ר או לא אוכלין פחות מכזית, דפטור מברכה אחרונה, ובמ"ב (שם ס"ק נ"ו) כ' דכיון דספיקא הוי אם אכל כזית לא יברך אחריו בנ"ר.

ובספר אשל אברהם להגאון מבושטאטש כתב דלאחר כרפס לא יצא החוצה, דאם יצא לא יוכל לפטור המורד דהא איכא השתא שינוי מקום בין כרפס למורד (כדאיתא בס"י קע"ח), ואליבא דרשב"ם יצטרך ברכה חדשה על המורד, אך מאידך הרי א"א לברך, דחיישינן לשי' תו' דהמורד א"צ ברכה, ואין לו להכניס עצמו לדי ספק ברכה.

אכן אם יצא החוצה וחזר לכא"ו מ"מ יאכל המורד בלא ברכה, ויסמוך על שי' תוס' דהמורד הוה מחמת הסעודה וא"צ ברכה, וכד"כ מג"א (ס"י תע"ה סק"י) לענין חזרת שברכתה שהכל [ולדעתו דס"ל שאינה נפטרת בברכת הכרפס] דסמכין על שי' תוס'.

אכן באמת אית ל' תקנתא לחזור ולאכול עוד הפעם כרפס פחות מכזית בברכה קודם הסעודה, כיון דברכה ראשונה בטלה מפאת שינוי מקום וכיין לפטור המורד, ולכא"ו הכי ראוי למיעבד למיפק נפש' מפלו' ומספק ברכות, והך אכילה שני' אפשר לאכול בלא טיבול ובלא הסיבה דכבר יצא יד"ח.

אכל כזית כרפס ואח"כ שינה מקומו קודם סעודה

ד. ויל"ע באתרמי תרווייהו שגם אכל כזית לכרפס וגם יצא החוצה, ולענ"ד בזה יברך בנ"ר מפאת דבדאי אין הכרפס פוטר את המורד, שהרי ה' שינוי מקו', וכיון שאכל כזית חייב בברכה אחרונה, ולא יפטר בברכהמ"ז כיון שאין הכרפס פוטר את המורד, [ושוב יאכל פחות מכזית במקום הסעודה לפני הסעודה לפטור את המורד].

ובאמת יל"ע היכא דאכל כזית כרפס אמאי אמרינן דלא יברך בנ"ר ולסמוך שהכרפס מוציא את המורד, הרי אית ל' תקנתא דיברך בנ"ר ויאכל עוד פעם פחות מכזית, וכי נימא דילמא הבנ"ר אינו [גורם להצריך ברכה על] האכילה שאח"כ, וכדמשמע מד' מג"א ס"י ק"צ [דמשמע התם שבדעתו לאכול עוד אחר הברכה אין הבנ"ר מפסיק, וא"כ ברכה שיברך על כרפס שני בלבטלה]¹⁴⁰, הא מצי למיעבד נמי שינוי מקום [וממילא שפיר יוכל לברך בנ"ר דבודאי בטלה ברכה ראשונה], ואולי נימא דבזה נכנסנו לספיקות לענין הקידוש במקום סעודה, אך אכתי צ"ע דהא לאחר כוס שני' כבר יצא יד"ח סעודה לדעת הגאונים, וא"כ יעשה שינוי מקום לאחר כוס שני' לפני נט"י¹⁴¹, וחזינו מכל האמור דכל שיש לו על מי לסמוך סגי לן [וא"צ לחפש עיצות כיון דהוה דיעבד, ורק לכתחילה אין לו להכניס עצמו לדי ספק].

לו הכרת, והמ"ב איירי רק לכתחילה היכא דאפשר, וצריך שיטתו לשיטות אחרות עיי"ש.

אך יל"ע דלכא"ו הא הוה בתוך הסעודה ובה לא שייך שינוי מקום, וצ"ל דס"ל לרבינו דלא מהני לענין ברכת המצות דזה רק סברא לברכת הנהנין של הסעודה, אך באמת חזינו דלא אמר המ"ב שלא להפסיק בדיבור קודם אכילת אפיקומן, וש"מ חדא מתרת, או דלענין זה שקשה לעמוד בזה לא חשש לרשב"ם, או דס"ל דגם לרשב"ם חשיבא באמצע סעודה אף לגבי זה, דבודאי נתפס הברכה באכילה ראשונה, ולא חשיבא הפסק [ועי' לעיל ס"י פ"א ענף ב'], וא"כ ממ"נ הכא שפיר קאמר רבינו דרשאי לצאת אחרי אכילת כורך, ועי' היטב.

140. א.ה. ויעוי' בזה בספר בר אלמוגים סימן מ"ג עמ' רל"ו, עיי"ש היטב דאין זה ברור.

141. א.ה. יל"ע דהרי שיטת הגאונים איכא דפליגי עלי', ומאי חזית להכנס להך פלו' בשביל לאפוקי נפש' מפלו' דכרפס, ועי'. גם הך מסקנא שהסיק רבינו זצ"ל במש"כ וחזינו וכו', לא מצאתי בכתביו שדן בסוגיא זו, וכאשר יעוי' בסיומן צ"ג הרבה צדדים

136. א.ה. רבינו זצ"ל הוסיף כאן הערה, ולפי שנוגעת לסוגיא אחרת נדפס כאן בשולי הגליון: ויש לעי' בדן דעת בעל הבית, דהנה קי"ל דגם לאחר שיעור עיכול אם כיון לכתחילה בברכה ראשונה מהני כמב"ר במ"ב ס"י קפ"ד [ודלא כמג"א שם], והשתא יל"ע בנתארח אצל חבירו ועבר שיעור עיכול, ושוב אמר לו בעה"ב לאכול, אם חל כאן דינא דדעת בעה"ב לפטור מברכה ראשונה, וצ"ע.

137. א.ה. לכא"ו י"ל בפשוטו דהתם לא היתה לו שום כונה כלפי הסעודה, וא"כ כל דעתו רק על שקד זה, אך הכא הרי דעתו על מורד שבסעודה ושפיר הוה כמב"ר על סעודה, שכולל כל מה שיביאו לו בסעודה.

138. א.ה. ולכא"ו כיון דהוה פלו' נכון בכה"ג שלא לאכול כרפס מדברים הבאים מחמת הסעודה או שגוררים תאות המאכל, בכדי שיוכל לברך ולפטור המורד, וקצת צ"ע שהמ"ב לא העיר מזה כלום.

139. א.ה. מש"כ רבינו שא"צ לחוש לשיטת רשב"ם חידוש הוא, דעי' מ"ב ס"י תע"ז שעה"צ ד' דחייש לה, ואולי כונתו היכא דיש

בהניח חברים

ה. והנה כ"ז באוכל יחיד, או שכל בני הסעודה עזבו מקומם, או שאין דעתו לחזור למקומו דבזה כ' המג"א (סי' קע"ח) דלא חשיבא הניח חברים, ונהי דהמאמ"ר (שם) פליג, אך המ"ב (שם) העתיק ד' מג"א ופסק כמותו [ויכול לסמוך ע"ז ולאכול במקו' השני כרפס קודם הסעודה בברכה, וא"צ לחוש למאמ"ר].

אבל אם הניח חברים וחזר למקומו א"כ בפשוטו אין כאן שינוי מקום, ואע"פ שזה לפני הסעודה, וכבר כלתה אכילתם שקודם הסעודה שהרי מפסיקים לאכול והם קוראים להגדה [ולפ"ר ה' אפ"ל דזה לא נחשב הניח חברים שממשיכים הסעודה], מ"מ בפשוטו חשיבא הניח חברים, וקודם כוס שני י"ל עוד שעומד עוד לשתות עמהם כוס שני, וכן נר' באכל פירות קודם סעודה ויצא והניח חברים וחזר דאינו מברך בנ"ר, כיון שהי' דעתו לאכול בסעודה מפירות הללו שאינן מחמת הסעודה, וכן נלענ"ד הקלושה דזה חשיבא הניח חברים [והיינו דאולינן בתר אכילת הדברים שאינן מחמת הסעודה, דלגבי זה מיקרי הניח חברים באמצע האכילה, שהם עדיין לא סילקו ידיהם מאכילת מה שאינו מחמת הסעודה].

ולפ"ז דברי האשל אברהם איירי רק באוכל יחיד או שכולם עוזבין המקום, ופשוט דסגי בחבר אחד או אורח שנשאר במקומו, ובפשוטו אפי' בהניח קטן, [ויצוירי שכולם רוצים לעזוב כגון שהולכין לקדש הלכנה ביום אחרון בשעה אחרונה].

אי י"ל דחשיב עומד לחזור למקומו מפאת הקידוש או היין ולא ייחשב שינוי מקום

ו. ולכאוי' יש לומר דכיון שלא בירך ברכה אחרונה על היין [ובגוונא דשתה רביעית יין בשביל המצוה לשתות לכתחילה כל הכוס, או כשתה כן בשביל שהיא לו קידוש במקום סעודה ולהסוברים דמהני וכנ"ל], ונמצא דחייב לחזור למקומו ע"מ לברך על היין, א"כ אף בלא הניח חברים אין כאן שינוי מקום גם לענין הכרפס, כיון דצריך לחזור למקומו, אך לכאוי' אין לומר כן דזה לא יועיל למזוה, כיון דמחמת הכרפס א"צ לחזור למקומו, וכדדייק לישנא דהגר"ז (סי' קע"ח סעי' ד') דהא דבאכל דברים שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה ליכא דינא דשינוי מקום [וכמבואר בתוס' בפסחים דף ק"א] זהו רק מפאת דהברכהמ"ז קאי גם עליהו, וזה לא שייך כאן דאכתי לא הוה הכרפס בר חיוב ברכהמ"ז, ואף שאם יפטר את המזוה יפטר בברכהמ"ז, אך הרי עלי' אנו דנים שלא יפטר את המזוה ולא יפטר בברכהמ"ז, וא"כ שפיר חשיבא שינוי מקום.

אכן העירוני דכיון דמפאת הקידוש צריך לחזור למקומו, ואף שעצם זה שצריך לחזור מחמת הקידוש לא מהני לגבי הכרפס והמזוה דא"י מחמת הכרפס, אך מ"מ הא מהני דע"ז י"ל דהוי כבר השתא כבתוך הסעודה, ושפיר דמי לדברי התוס' לגבי אכל דבר שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה, אך לענ"ד זו צריכה ראי' [וגם לא מהני רק בגוונא דמפאת הקידוש צריך לחזור למקומו, ולא כשכבר שתה יין ויצא יד"ח קידוש במקום סעודה להגאונים, דהכי בעי למיעבד לכתחילה וכנ"ל, וכל הנפק"מ רק בגוונא דבדיעבד, והיינו כשסומך דביעבד על השכחה"ג וכנ"ל].

[ובמש"כ לדון דייחשב כמו דברים שלא מחמת הסעודה תוך הסעודה מחמת שיפטר בברכהמ"ז כיון דפטר המזוה, אין לדחות מצד שהרי אכל פחות מכזית וזה א"צ ברכה אחרונה, דאי משום הא י"ל דנלענ"ד דברכה אחרונה קאי גם על פחות מכשיעור, וכיון שפטר המזוה שפיר קאי הברכהמ"ז גם על הכרפס אע"פ שהוא פחות מכזית ואכלו קודם הסעודה, אך עיקר הדחי' הוא מצד מש"כ לעיל דהרי תחילה דיינינן אם ככוחו לפטור את המזוה שבתוך הסעודה, ואח"כ דנים אם הברכהמ"ז פוטרו, וכיון דהוה שינוי מקום אינו פוטר את המזוה ואינו נפטר בברכהמ"ז ואינו כבתוך הסעודה].

ותליא זה, במי שעשה קידוש במקום אחד ואכל שם והולך למקום אחר, דהנה איהו יכול לשתות בסעודה כיון דטעון במקום ראשון שחילק להם פחות מכזית [ואח"כ באמצע סעודה הולכים להמשיך הסעודה במק"א], האם כששותים יין במקום האחר צריכים לברך בפה"ג, ודנו בזה חכמי הדור¹⁴².

ואם נימא דאין מברכין במקום השני י"ל דהוה מפאת האי טעמא, דאדרבה כיון דפטר היין הראשון של שיירי הכוס את היין שבסעודה

הלכך נפטר בברכהמ"ז, וא"כ חשיבא יין ראשון כבתוך הסעודה, וא"כ אין שינוי מקום פוטר, וא"כ לדבריהם גם הכרפס אין בו שינוי מקום ופוטר את המזוה.

אך מ"מ הסברא קשה, דלכאוי' צריך תחילה לדון אם פוטר המזוה, ורק אח"כ לדון אם הברכהמ"ז פוטרו, ובאמת שבנידון השוטה שיירי כוס של קידוש ובאמצע סעודה משנה מקום ורוצה לשתות שם יין, י"ל סברא אחרת מפאת דשיירי הכוס נמי חשיבא כקידוש [וקידוש שייכא לסעודה מצד היותו קידוש שהוא צרכי סעודה, ולא משום דנפטר בברכהמ"ז, וא"כ אין מזוה ראי' לדידן].

דברי ספר בדי השלחן בענין זה

ויעוי' בספר וזאת הברכה (פרק ו') שדן בנידון הנ"ל, והביא פלו' חכמי הדור, וכתב שם דבספר בדי השלחן [שבספר קצות השלחן (סי' כ"ז אות ב')] כתב דתליא בין אם הולך למק"א לבין חזר למקומו הראשון, דהבדה"ש מחדש שכל ד' הגר"ז בסי' קע"ח [דד' תוס' תליין בנפטר בברכהמ"ז] אינן אלא להולך למק"א, אך בחזור למקומו הראשון א"צ לזה, ולפ"ז בחזור למקומו הראשון שמחוייב לחזור לשם מחמת הקידוש או ברכה אחרונה ליין, לא ייחשב שינוי מקום אף לגבי הכרפס והמזוה.

אבל דברי בדי השלחן אינם מוכרחים. וצריך לעי' בטעם החילוק.

והנה לד' בדה"ש א"צ שום תקנתא, ומאיך הך תקנתא דכתבנו שיאכל פעם נוספת פרי אדמה פחות מכזית ויברך עליו ויכוין לפטור המזוה, לכאוי' לבדי השלחן לאו שפיר דמי, דהא לדיד' ליכא הכא שינוי מקום, ואסור לו לברך על מה שאוכל אח"כ. וא"כ ע"כ לסמוך בדיעבד או על השיטות דמזוה א"צ ברכה, או על סברת בדה"ש שהמזוה נפטר שפיר גם בכה"ג בברכת הכרפס.

ומ"מ נר' דאם אכל בתחלה כזית דיברך בנ"ר על הכרפס [דקודם סעודה א"ג א"ל דלכדה"ש אפשר לפטור המזוה וממילא לפטור הכרפס בברכהמ"ז, מ"מ סוכ"ס כל שעדיין לא חל עליו דין ברכהמ"ז ודאי אין כאן חשש ברכה לבטלה, ורק חשש ברכה שא"צ דשריא במקום ספיקא, ובדאי מידי ספיקא לא נפקא], דהא סברת בדה"ש לא בריא אף דאי יצטרך לסמוך לגבי המזוה על הסוברים דהוה מחמת הסעודה¹⁴³.

יש לדון דלכו"ע אפשר לברך בכה"ג ברכה ראשונה על כרפס שני שקודם סעודה

ז. ובמש"כ דא"א לברך על אכילת כרפס פעם שני' כשחוזר למקומו קודם סעודה, ומשום דלהסוברים שאין כאן שינוי מקו' [ומשום דשייכא לסעודה כיון שהברכהמ"ז יפטר אותו מחמת שהוא פוטר את המזוה], א"כ אכתי ברכה ראשונה בתקפה, וכרפס שני א"צ לברכה שלפניו, והו"ל ברכה לבטלה. הנה באמת אשכחן להגר"ז (סי' רע"ב סי"ג) והבן איש חי (פרשת נשא) [הובאו בפסקי תשובות סי' קע"ד אות ד'] דבמקדש ושותה מים ואוכל, הברכה המזוה קאי רק על היין ולא על המים, [דאף שהמים נפטר ע"י היין, אך כיון שהמים לא נצרכים בשביל לפטור את היין שבסעודה א"כ המים לא שייכי לסעודה, וע"כ ברכהמ"ז לא קאי עלי], וא"כ ה"נ בנידון דידן דהכרפס השני אינו פוטר שום דבר בסעודה, א"כ אינו נפטר ע"י הברכהמ"ז, וממילא לגבי הכרפס השני איכא שינוי מקו', ואינו נפטר מהכרפס הראשון¹⁴⁴, ושפיר אפשר לברך עליו ברכה ראשונה [וא"כ שפיר אפשר למיעבד הך תקנתא אף לדידהו, ואף דלדידהו א"צ לכך מ"מ נייעבד הכי לצאת ידי סברא שני', ואין בו חשש ברכה לבטלה לכ"ע].

והנה יש להביא ראי' דלא כהגר"ז ובן איש חי, דלדבריהם אמאי באוכל פרי אדמה קודם הסעודה פטור מבנ"ר, ומשום דברכת המזון עולה עליו כיון שפטר פרי אדמה בסעודה שלא בא מחמת הסעודה, דהרי לפטור סגי בכל שהוא, והשאר לא נצרכה בשביל לפטור, וא"כ איך יפטר השאר מבנ"ר, אלא ע"כ דכיון דהמקצת הראשון חשיבא מן הסעודה א"כ [וחשב] הכל כך, וא"כ ה"נ במים שאחר היין.

ונצטרך לחלק [דהתם הוה אכילה אחת ממש וא"א להפריד באמצע ולכן כולו שייכא לסעודה, ומשא"כ מים ויין דתרי מילי ניהו, וה"נ כרפס ראשון ושני שהפסיק ביניהם בשינוי מקו' נמי תרי מילי ניהו].

וסוף דבר דהעצה שיאכל כרפס שני נמי עיצה טובה, דהרי אין פה"א הראשון מועיל לפטרו [וכשיעשה כן ויכוין לפטור המזוה ויאכל ממנו פחות מכזית יצא די' כולם].

ונמצא לפ"ז דבאכל כרפס פחות מכזית ושינה מקו' יש לו תקנה, אך באכל כרפס כזית ושינה מקומו שכ' שייברך בנ"ר, הנה להנך דס"ל דחשיבא תוך הסעודה לא יברך בנ"ר, [אך כבר כתבנו דלא נהירא בסברא ואין ראי' דהכי ס"ל, ומ"מ יש לדון מצד סברת בדי השלחן, וג"ז צ"ע וכנ"ל]. ומ"מ יכול לאכול כרפס שני בברכה לפטור המזוה, דזה א"ש לכ"ע.

הצעת דרך חדשה לומר שכבר התחילה הסעודה מתחילת אכילת הכרפס כיון דגורר תאות המאכל, ונפק"מ א' לענין בנ"ר, ב' לענין לפטור המזוה¹⁴⁵

ח. אך עלה בלבי דבר חדש, דהנה בשו"ע איתא לאכול כרפס פחות מכזית שאל"כ יתחייב בברכה אחרונה, אך בספר כל בו (הלכות פסח סי' נ) איתא דכיון דהכרפס הוא לאחר הקידוש חשיבא חלק מן הסעודה, ולכן פטור מברכה אחרונה, [ואף אם לא נצרך לפטור את המזוה, וע"כ אפי' אם אכל כזית א"צ ברכה אחרונה], והוא חידושה רבנא.

[וראיתי בפוסקים בסי' קע"ד (מובא לעיל) שדנו כשאדם עשה קידוש ושתה אח"כ מים קודם הסעודה שיתחייב בבורא נפשות, לפי שהמים אינם חלק מהסעודה, דרך הקידוש הוא חלק מהסעודה, אבל מהכל בו מפורש להפיק].

ולפ"ז י"ל דכיון שבסעודה אין חיסרון של שינוי מקום כיון שנפטר בברכהמ"ז, אם כן גם בכרפס נימא הכי, וכל אלו חידושים גדולים, לומר שהסעודה מתחילה כבר בקידוש.

ולפ"ז נמי בגורר תאות המאכל נמי לא יאה חיסרון של שינוי מקום כיון שנפטר בברכהמ"ז, והוה טעון ברכה במקומו, ובאמת שזה אפי' אם נימא דלא כהכל בו, אלא כהגר"ז והבן איש חי דמים שאחר היין אין נפטרים בברכהמ"ז, [דהתם המים אינו חלק מן הסעודה מצד עצמו אלא מצד מה שנפטרים ע"י היין של הקידוש שהוא צורך הסעודה, ומשא"כ כאן] דמ"מ הדבר בעצמו [שגורר תאות המאכל] הוא חלק מן הסעודה [ושפיר יש לדון שכבר התחילה הסעודה, וכל הירקות הגוררים תאות המאכל המה חלק מן הסעודה, ואין בהם דין שינוי מקום]¹⁴⁶.

וכן בקידוש [שהוא מצד עצמו שייכא לסעודה], י"ל דבאופן ששתה עוד יין ויצא יד"ח קידוש במקום סעודה לגאונים ושינה מקומו קודם הסעודה, דמ"מ יפטר יין הראשון בברכהמ"ז [דהיין מצד עצמו כבר שייכא לסעודה, ולא אמרינן דע"י השינוי מקו' בזה גופא עקרק שייכותו מן הסעודה ע"י דאינו טעון ברכה במקומו (למ"ד דרך פת מיקרי טעון ברכה במקומו) ושינה מקום בינו לסעודה, אלא אדרבה כיון דשייך לסעודה כבר התחילה סעודה וליכא דין שינוי מקום].

ובספר ויצבר יוסף בר איתא דהכרפס גורר תאות המאכל¹⁴⁷, והלכך אין מברכים בנ"ר אף בכזית, ולפ"ז אף בשינוי מקו' נמי [לא יברכו בנ"ר וג"כ יפטר עדיין את המזוה].

אך באמת יש לחלק, דלענין שינוי מקום אולינן בתר השתא, אי השתא טעון ברכה במקומו, [אך לענין ברכהמ"ז אולינן בתר בסוף דאשתכח לבסוף כשאכל סעודה שג"ז הי' חלק מן הסעודה], אף דאח"כ אגלאי שכבר נתחייב בברכהמ"ז, ובנ"ר שבירך הי' לבטלה, דמ"מ לא שייך למימר לקבע' קמא הדר [ויצטרך ברכה חדשה על מה שירצה לאכול כשיחזור למקומו], וצ"ע.

נספח: בענין הניח חברים¹⁴⁸

והשתא דאתינן לענין הניח חברים אכתוב בזה כמה ספיקות שיש לי בד"ן הניח חברים.

בזמן שלא הי' שם יצאו החברים וחזרו

א. ספק חדא, בהניח חברים וידע שהם יצאו לרגע החוצה ע"מ לטלפן וחזרו, אם מהני, והנה בפשוטו אם יוצאין כולם ע"מ להחזיר לא מהני, וא"כ מ"ש יוצאים עמו, או שיצאו אח"כ בלעדיו, אבל ערבך ערבא צריך, דדילמא גם ביוצאים עמו חשיבא הניח חברים, ובפשוטו לא משמע הכי, וא"כ גם ביוצאים בלעדיו לא מהני, וצ"ת¹⁴⁹. שו"ר בספר בצל החכמה (סי' ע"א) שכל' להדיא דחשיבא שינוי מקום.

בנ"ר גם לבדה"ש צריך לברך, וצ"ל דחשש בזה לסברת מג"א סי' ק"ב צדענתו לאכול אין הבנ"ר מפסיק ומבטל ברכה ראשונה והוי ברכה לבטלה, אלא דאי היינו דנים דיש כאן שינוי מקום הוה א"ש, וכנ"ל, אך לבדה"ש הא אין כאן שינוי מקו', וד"ק.
144. א.ה. חידוש גדול שנה לן רבינו זצ"ל, דלכאוי' גדרי שינוי מקו' יסודו גמור אכילה ראשונה, ועד כמה שהיא לא נסתלקה שהרי היא שייכא לסעודה לפטור המזוה, א"כ שפיר יכולה לפטור כרפס שני, ומה בכך שהיא לא תצטרף ולא תהא חלק מן הסעודה. ועוד הי' אפשר לחלק בין מים שיש לו ברכה אחרת אלא שנפטר מהיין, לבין ירק שזה אותה ברכה וחדא סעודתא, ועי'.
145. מתוך מכתב לרבי אליעזר חפץ שליט"א.
146. א.ה. דברי רבינו זצ"ל צ"ב, דלכאוי' עד כמה שכבר התחילה סעודה ממילא המים הם מים שבתוך הסעודה, והנה גם הכא מב' בד' רבינו שדן גדרי שינוי מקום מצד הדבר שבא לאכול כשחוזר אם הוא מישך שייכא לסעודה, ולא תלאו בנידון הדבר שאכל קודם שעקר ממקומו, ועי' בהערה שעל ס"ק הקודם.
147. וכו"ה בב"ח ס' תע"ג ובפכ"ג שם מ"ז סק"ז בתוך הדברים.
148. א.ה. הדברים נכתבו בשולי א' השיעורים שמהם נערך סימן זה, ואע"פ שאינם נוגעים להלכות פסח הדפסנוהו כאן, והנה יעוי' בספר בר אלמוגים סימן מ"ח שדן בדיני הניח חברים, אך רוב הדברים כאן, המה דברים חדשים שלא נדפסו שם. [וגם בנדפס שם יש כאן תוספת והכרעות למה שלא הוכרע שם].
149. ועי' בר אלמוגים סי' מ"ז ס"ק א' שג"כ נשאר בספק בד"ז ובהערת העורכים שם.

כשהחברים יצאו בינתיים לחדר באותו בית וחזרו

ב. ספק ב', אם יוצא החוצה, וחבירו יוצא מחדר לחדר באותו בית ע"מ לחזור, מי נמצא דכשם שלחבירו אמרינן דלא הוי שינוי מקום, ה"נ לענין הניח חברים [יחשב שכמו שהחבר נשאר כה"ז במקומו ויעיל לאותו שיצא מן הבית], או דילמא מ"מ השתא ליכא חברים במקומו, ולכא"ו זה שפיר דמי דחשיבא חד מקום.

הניח חבר שאכל דברים הטעונים ברכה במקומו והחבר יצא וחזר

ג. ספק ג', בהניח חבר, וחבר זה גם יצא החוצה, אבל חבר זה אכל דבר שטעון ברכה במקומו ולכן יחזור למקומו [וחבירו לכשיחזור לא יצטרך לברך], אם חשיבא הניח חברים כיון דלחבירו מהני כיון דטעון ברכה למקומו, או ד"ל דרך לחבירו מהני כיון דאיהו צריך לחזור למקומו [ומשא"כ איהו דאכל דברים שאין טעונין ברכה במקומו].

ויש להוסיף עוד דהא החבר יכול לאכול גם בחוץ, וכשיאכל בחוץ כבר לא יצטרך לחזור למקומו [וא"כ לכא"ו א"א לדונו שבהכרח כנשאר במקומו, דהוא רק מוכרח או לחזור או להמשיך לאכול בחוץ, וע"כ מיקרי שסעודתו לא נסתלקה, אך לעולם יתכן שיתלק מן המקום ולא מן הסעודה, וממילא י"ל דלא יעיל לזה שאכל דברים שאין טעונין ברכה במקומו דבעי להשאר במקומו, וא"כ להמשיך לאכול במק"א].

והעירוני, דהנה באכל דברים הטעונים ברכה במקומו עם דברים שאין טעונין ברכה במקומו, האם אחד מציל על השני כאשר אין ברכתיהן האחרונות שוות, [דבשוות מבואר בתוס' (פסחים דף ק"א ע"ב ד"ה אלא דמהני), ומשא"כ באין שוות משמע בשר"ע הגר"ז (סי' קע"ח ס"ד וסדר ברכת הנהנין ס"ט) דלא מהני¹⁵⁰], והשתא אם לדיד' לא מהני מה שצריך לחזור מפני הטעון ברכה במקומו לגבי הדבר שאין טעון במקומו, א"כ חברים [שאכלו הטעון במקומו] ודאי לא מהני לדיד' [דקאכל שאין טעון במקומו], אך לא אדע אם היא ראי' מכרעת, ומ"מ י"ל דכיון דחזינו בספר בצל החכמה (בסי' ע"א) הנ"ל דאף יציאה ארעית של החבר מקלקלת הקביעות, ה"נ הכי אף שחייב לחזור¹⁵¹.

כשהחבר יצא והניח חבר שלישי

ד. ספק ד', היכא דהחבר שהניח, הניח גם הוא חברים, שאינם מועילים לראשון כיון שנתיישבו רק עם השני, [לאחר שיצא הראשון], אם מהני גם לראשון כיון שע"ז השני עתיד לחזור למקומו מפאת החבר השלישי, ונר' דתליא בספק הב', וגם בזה י"ל דלא חשיבא הניח חברים.

אם הניח חברים תלוי בידיעתו או במציאות

ה. ספק ה', בחשב שהניח חברים, ובאמת עזבו המקום ואיהו לא ידע שהם עזבו, וכאשר חזר למקומו הראשון ראה שעזבו, ד"ל דחייב לברך דהו"ל שינוי מקום, וי"ל דכיון דדעתו שהם ע"כ לא הסיח דעתו, והי' נ"ל כדרך הא' [ועי' בר אלמוגים סוף סימן מ"ח].

והנה לענין טעונים ברכה במקומו כתב במג"א (סי' קע"ח ס"ק י"ב) ומובא במ"ב שם ס"ק מ"ד) דבשבעת המינים שהיא פלוגתא רשאי לברך במקום השני, ומ"מ לא הוי שינוי מקום דילמא חייב לחזור [וחזינו מזה דספיקא דרבנן לקולא אינו הפקעה אלא תלי¹⁵²], ותמה הגרעק"א בגליון השר"ע דהא במציאות אינו חייב לחזור, וכ' בשעה"צ (שם ס"ק ל"ט) דמ"מ נקטינן כהמג"א, וצ"ל דאזלינן כלפי שמיא, וא"כ י"ל הניח חברים נמי [דלא ניזיל בתר דעתו אלא בתר כלפי שמיא], וכן להיפך בסבור שלא הניח חברים ובאמת היו חברים [שלא יצטרך לברך כשחזר וראה שהיו חברים].

אך העירוני שיש לחלק בין הניח חברים דזה תלוי בצפיית הלב, ר"ל בדעת האדם אם מתייחס לזה כסעודה הנמשכת או לא, ומשא"כ טעון ברכה במקומו, [שהוא מצד הדין המחייבו לחזור למקומו, וע"כ תליא בתר מה דגליא כלפי שמיא].

ועי' בספר בצל החכמה (סי' ע"א) שכ' דבכה"ג שכשחזר ראה שאינם, ואפ"ר רק נודע לו [אח"כ] שהיה רגע שיצאו וחזרו [וכנ"ל בספק א'], נמי הוה שינוי מקום.

ויתכן דגם להגרעק"א דבטעונים ברכה במקומו לא אזלינן בתר מה דכלפי שמיא והוה שינוי מקום, מ"מ י"ל דרק התם דקם דינא הכי, [וניידון כאילו אין טעון ברכה במקומו], ומשא"כ בהניח חברים תליא במציאות [וכיון דאגלאי מילתא דליכא חברים חשיבא שינוי מקום].

מסופק אם יחזור

ו. וכ' שם בצל החכמה דפשיטא דלא מהני הניח חברים כשאין דעתו לחזור למקומו, וכמפורש בר"ח בפסחים (דף ק"א) ובמג"א (קע"ח ס"ק

ל"א), ואף דהמאמר מרדכי (שם סק"ד) פליג על מג"א מ"מ הרי חזינו בר"ח כהמג"א, והכי נקטינן¹⁵³.

ועיין שם בספר בצל החכמה שכ' דבמסופק אם יחזור, לא מהני, אף אם לבסוף חזר [ובספר פסקי תשובות סי' קע"ח כ' דה"ה במסופק אם החברים ישארן].

אך לענ"ד זה תליא במה שיעשה אח"כ, וחזינו במי שבא לא"י מחו"ל ומסופק אם יחזור, דאיכא רבנן דס"ל דהוה כבן א"י, עי' בספר יו"ט שני של גלויות, אך אייתי דהחזו"א קאמר דהוה ספק, וחזינו דדעת ספק מקשרתו למקומו, וכן בדעתו לחזור לעירו לגבי מגילה, וה"נ בנידון דידן י"ל הכי, אך מ"מ לא בינת אדם לי להרהר אחר פסקו של בצל החכמה.

מסופק אם החברים עזבו או לא¹⁵⁴

ז. ויש לעי' כשחזר למקומו ורואה שהחברים אינם, אך באופן שיתכן שבכניסתו לבית עדיין היו ויצאו מפתח אחר, וכן אם ראה שבירכו ברכה אחרונה ויתכן שבכניסתו לבית עדיין לא בירכו, אך יתכן שכבר בירכו לפני שנכנס והוה שינוי מקום, ולכא"ו בכ"ז הוה ספק ברכות ולהקל, ויוכל לאכול בלא ברכה.

[ובנידון של הליכה, יש לצרף עוד דתלין דהלכו ככל המאור, משום דהוה חזקה, דומיא דמספקינן אם גררו הנפל מהבור, קודם שהאהיל הכהן על הבור, דיש חזקה שלא גררוהו כמבואר בפסחים (דף ט'), ונ"מ בהא דהוי חזקה אם יצטרף עוד ספק לחייבו בברכה, כגון שאינו זוכר אם כבר אכל מקודם].

יצא לעשות צרכיו או לצורך סעודה ע"מ לחזור מיד

[ולא הניח חברים או שהחברים עשו כן]

ח. והנה דע דבביה"ל (סי' קע"ח) כתב דס"ל דביצא להתפנות נמי חשיבא שינוי מקום, [ולהנ"ל דבהניח חברים ויצאו וחזרו הוה שינוי מקום, ה"נ ביצאו להתפנות וחזרו לא מהני, ואף כשהם אכלו פת, והוא לא אכל פת, או שאכל רק כחצי זית פת], והוא קצת מחודש.

והעירוני הרב א.מ. גולדבלט שליט"א ד"ל דדינא דביה"ל אינו מוסכם, ועי' מנחת פתים (סי' רע"ג), וערך לחם למהריק"ש (סי' קע"ח) ושור"ע הגר"ז (סי' קע"ח ומובא שם במ"ב) דביצא לצורך הסעודה לא מיקרי שינוי מקומו, [ולכא"ו ה"ה ביצא לעשות צרכיו נמי דינא הכי], ועי' בריטב"א בהאי ניידון.

סימן צ"ה

בגדרי מצות והגדת לבנך (תע"ג ס"ז)

אב בן חו"ל שאומר לבנו בן א"י ההגדה ביו"ט

שני האם מקיים מצות והגדת לבנך

א. יל"ע בדין והגדת לבנך אם בעינן שהבן יהא בתורת פסח, וכגון שאצל האב קידש היום והבן לפני שקיעה, והאב אומר בקול ובנו שומע [ואין לו נפק"מ כשהאב קיבל תוספת יו"ט והבן לא, דמצות הגדה תליא בליה דוקא דומיא דמצה, [וכדכתב בתרוה"ד (ח"א סי' קל"ז) מובא בב"י ריש סי' תע"ב], ורבנן בתראי דנו דלר"א בן עזרי' שמצות מצה עד חצות, ה"נ סיפור יצי"מ רק עד חצות]¹⁵⁵.

וכן יהא נ"מ באב ובנו שנמצאים ע"י קו התאריך.

וכן נ"מ כשהאב חייב ביו"ט שני של גלויות והבן אינו חייב, וכגון שהאב בן חו"ל בא לי"ט לא"י אצל בנו שהוא בן א"י ודעת האב לחזור, או להיפך שהבן בא מא"י לחו"ל ודעתו לחזור.

ושורש הנידון האם מצות והגדת לבנך הוא חיוב דרמי על האב לספר ביצי"מ גם שיאמר לבנו [דהיינו שמוטל על האב חובת הבן], או דהמצוה שהבן ג"כ ידע מיציאת מצרים אף שהבן אינו בר חיובא [והיינו שזה חלק מחובת הסיפור של האב שיספר באופן כזה שבני יקבלו ממנו הסיפור].

ומסברא י"ל דהמצוה נמי על הבן, [ובמצות הבן תליא, דגדר חובת האב הוה דרמי עלי' מצות הבן], והלכך ביו"ט שני של גלויות לא יצא האב המצוה באמרו לבנו בן א"י [ומקיים מצות זכור את היום הזה אשר יצאתם שהוא סיפור בינו לבין עצמו, אבל לא מצות והגדת לבנך].

נידון הנ"ל בגונא דתרווייהו שוים אלא שהאב נוהג כהסוברים

שהוא בן חו"ל והבן נוהג כסוברים שכה"ג הוא בן א"י

ב. אכן אם האב והבן קיימו בחד נידון השנוי במחלוקת הפוסקים אם כה"ג נידון כבן א"י או כבן חו"ל, והאב שומע בקול רבו הסובר שהוא בן חו"ל, והבן שומע בקול רבו הסובר שהוא בן א"י, בזה י"ל דיוצא האב מצותו באמרו לבנו.

וחזינו בשער המלך שכ' לענין חפץ שנחלקו הפוסקים אם מותר להשתמש בו ביו"ט, דלזה שסובר שאסור להשתמש הוה מוקצה, ולא אמרינן דכיון דשרי לאחרני לאו מוקצה הוא [ולדידי' נידון לגבי שלכו"ע אסור, וה"נ לכא"ו לגבי האב נידון גם כבן חו"ל, ושפיר מקיים מצות].

ולא דמי ליו"ט שני של גלויות שגם לבני חו"ל משרא שרי לבני א"י [דהא ידעי שכל טעם המנהג לא שייכא אלא לחו"ל ולא לא"י] [אלא שצ"ע מ"ט באמת הוה מוקצה, דהא גם לדידהו שרי לבני א"י], והלכך לא יצא באמירת ההגדה לבנו בן א"י.

וכן בפרוים דקיי"ל שפרוז ששלח משלוח מנות למוקף לא יצא, עי' בחי' רבינו מאיר שמחה על מסכת מגילה (דף ד' ע"א), אך בגונא דאיכא פלו' אם מקו' זה כפרוים או כמקופים, ושולח זה שס"ל שהוא מוקף לזה שס"ל שהוא פרוז, או להיפך, י"ל דשפיר יצאו.

סימן צ"ו

בשיטת הרמ"א שמברכין על כל כוס וכוס (תע"ד)

[מכתב להגר"ע טולידנו שליט"א]

לכבוד הגאון הגדול רבי עמנואל טולידנו שליט"א

אמינא בזה תשובות חן לקדם הדר"ג שליט"א על העונג הגדול שענגנו בחג הפסח דהאי שתא ע"י הבן יקיר נרו יאיר, ספרא דמארי טב על מסכת פסחים אשר כולו עוטה אור ונגוהות, והוא לי הקטן שמחת חג למרבה עד למאוד, ומודינא עלה, ומצלינא לבריות גופא ונהורא מעליא אצל מר ניהו רבה, ויוסיף לזכות את כלל ישראל בפרי תנובתו הגדולה, וירבה גבולו אכ"ר.

קושית המהר"ל דמאי קשיא לגמ' דד' כוסות

הוה זוגות דהא ע"י הגדה הוה כנמלך

ראיתי בסי' נ"ד שכ' הדר"ג שליט"א להקשות בד' כוסות דהוה זוגות, ומשני דד' כוסות הוה ד' מצות, תיפול' דמדמברכים על כל כוס וכוס משום היסח הדעת דהגדה ודהלל, וא"כ הוה לי' נמלך, ובנמלך ליכא לדינא דזוגות. ואייתי דקו' זו הק' מהר"ל מפראג בספרו גבורות ד' (פרק מ"ט).

ת' העוטה אור דב' הטעמים משלימין זא"ז [והערה

לפי"ז על הגר"ז והמ"ב לגבי פורס מפה ומקדש]

וכ' הדר"ג שליט"א דמלשון הרמב"ן במלחמות ד' יש ליישב דזה באמת שינויא דגמ' דד' מצוות ניהו, והיינו משום הגדה והלילה, [והיינו דבאמת הגדה מצד עצמה אינה הפסק וכמו שתפילה אינה הפסק בסעודה, וגם הא דהו' ב' מצוות עדיין א"ז סיבה לברך ב' ברכות, וכדחזינו בב' תפילין, וכדקח' הרא"ש, אלא דע"ז דמוכרח לומר הגדה בין ב' הכוסות נעשו למצוות חלוקות, שלא נפטר א' ע"י חבירו, ועי' ש"ש ה"טב ברמב"ן מה שביאר בזה].

ועפ"ז העלה הדר"ג שליט"א דבאמת כל ד' הרי"ף [שנראה לכא"ו שהוכיח ב' טעמים, חדא משום מצוות חלוקות, ואידך משום היסח דעת שע"י הגדה, באמת לאו תרי טעמי ניהו, אלא] חד טעמא ניהו, ומשום היסח הדעת, ועפ"ז כ' הדר"ג שליט"א דבשונה מערב פסח וקידש עליו היום לא יברך בפה"ג, דהא בעלמא בפורס מפה ומקדש אין מברך בפה"ג, והק' הדר"ג שליט"א מזה על המ"ב (סי' תע"א ס"ק כ"ג) בשם הגר"ז דבפסח מברך על היין בפה"ג כיון דהוה מצוה [וחלוק משתיית רשות שלפני], וקאמר הדר"ג שליט"א דכ"ז לטעמא דמצוות חלוקות [אי הוה טעם באנפי נפשה], אבל לטעמא דהיסח הדעת לא יתכן זה, וכיון דרק חד טעמא איכא [דהרי צריכין זליז] א"כ גם בלייל פסח לא יברך.

הערה ע"ז מהא דמספק"ל אם כרפס פוטר את המרור

והנה יש לעי' דהטור כ' (בסי' תע"ג) דמספק"ל אם כרפס פוטר את המרור בבפה"א או דהמרור נפטר מפאת דבא מתחת הסעודה, וכ' הטור והרמ"א (סי' תע"ג) דאיכא פחות מכזית, והק' הגר"א [על הרמ"א] דהאיך שייך להסתפק דהכרפס פוטר את המרור, דהרי חזינו דמברכין בפה"ג על כוס ראשון ושני, [וש"מ דהגדה הוה הפסק בודא], ות"י המ"ב בביה"ל (סי' תע"ג) דזה לטעמא דמצוות חלוקות, וכדכ' המג"א (סי' תע"ד), ואם נימא דגם טעמא דמצוות חלוקות רק מפאת היסח הדעת הוא דמחייבין לברך בפה"ג על כל כוס וכוס, א"כ הדרא קו' הגר"א [דאשתכח דקיי"ל דהוה היסח הדעת, ומוכח מד' רמ"א ומג"א כד' הגר"ז דטעמא דמצוות חלוקות א"צ לטעמא דהיסח הדעת, ומש"ה שפיר מספק"ל דילמא כרפס פוטר למרור]¹⁵⁶.

¹⁵⁵. יעו' להלן סימן ק"ב ענף ב'.

¹⁵⁶. א.ה. לכא"ו ביאור ד' רמב"ן שהגדה אינה היסח הדעת, והיא רק גורמת לחלוק בין המצוות, שמצוה לא תפטר חבירתה כיון שמוכרח להפסיק ביניהם, אך לגבי מידי דאכילה שאינן בגדר ב' מצוות שפיר י"ל דהגדה אינה הפסק והיסח דעת, אלא דמ"מ הא גופא קשיא דאמאי לא נדון גם כרפס ומרור כשני מצוות שהגדה תחלקם ותחשב היס"ד ביניהם. ועי' מש"כ רבינו זצ"ל בסי' צ"ג לבאר סברת הביה"ל דטעמא דמצוות חלוקות לא שייכא בכרפס ומרור [ועי"ש שכך גם דעת החזו"א], אך זה א"ש רק אם זהו סברא באנפי נפשה לאשווי' ד' מצוות נפרדות, אך לא אם זה סברת מכת דין הפסק שע"י ההגדה, דכלפי זה אין טעם

¹⁵⁰. עי' קצוה"ש סי' נ"ז בבדי השלחן ס"ק ה', ועי' ספר זאת הברכה פ"ו. ועי' לעיל מה שדן רבינו זצ"ל בדבריהם בארוכה, ומה שהוכיח מדברי הכלבו עי"ש.

¹⁵¹. א.ה. לא זכיתי להבין מה ענין זה לזה, דהתם הרי לחברים נפסקה הקביעות, ומשא"כ הכא, וצ"ע.

¹⁵². ועי' בר אלמוגים סימן א' באורך [ולעיל סי' צ"ג סק"א].

¹⁵³. ועי' בר אלמוגים סי' מ"ח סק"ב.

¹⁵⁴. ועי' עוד בספר בר אלמוגים שם.

כוס שני או רביעי שיוצאים בו רק מספק אי מברכין עליו בפה"ג

והנה מסתפקא לטעמא דמשו"ה מברכין על כל כוס משום דהוה מצוות חלוקות, איך יהא כאשר יש כוס דמהני מדין ספיקא דרבנן לקולא, וכגון שיש בה ספק רביעיית שא"א לברך, או שאר ספיקות בכשרות היין לקיים בו המצוה, ויוצא ידי חובת ד' כוסות רק מספיקא אם מברך על כל כוס וכוס, שהרי יתכן שאינה כוס של מצוה¹⁵⁷.

ולכא' מדחזינן דמברכין על ספירת העומר בביה"ש (עי' סי' תפ"ט ס"ב), חזינן דחיייל עלה שם מצוה לברך על'י מפאת דין ספיקא דרבנן לקולא, וא"כ ה"נ יברך בפה"ג.

ד' כוסות שלא על הסדר אי מברך על כל כוס בפנ"ע

והנה בסי' תע"ב בביה"ל לס"ח הביא ד' ב"י דכסדרן בד' כוסות אינו מעכב, וסגי מדינא שלא יהיו רצופין, והשתא יש לעי' אם מברך על כל אחת ואחת, והנה זה תליא בטעמים, דאם מפאת היסח הדעת הא השתא ליכא היסח הדעת, ואם מפאת מצוות חלוקות [וכד נימא דהוה טעם לעצמו בלי שייכות להיס"ד וכד הגר"ז ומ"ב] הכא אכתי הוה מצות חלוקות.

ע"כ המכתב -

ביאור החילוק בין קידוש וברכהמ"ז כל השנה מליל הסדר

והנה הרא"ש פליג על תרי טעמי דהר"ף, ועל טענה דהיס"ד הוכיח מתפלה באמצע סעודה, ועי' מש"כ הרמב"ן דשאני התם שהוא מקרה ומשא"כ הכא שזה הסדר, ועל טעם דמצוות חלוקות הוכיח הרא"ש מהא דלגבי כוס של ברכהמ"ז דנו בגמ' דהיין שבסעודה יפטור אותה [אי לאו משום דברכהמ"ז חשיבא היסח דעת, וש"מ דאי משום מצוות חלוקות אין בוה סיבה להצריך ברכה], ולכא' יש לדחות ולומר דשאני כוס של ברכהמ"ז בעלמא שאין המצוה בשתי' אלא שהברכהמ"ז יהי' על הכוס, [ומשא"כ בליל הסדר שהמצוה בשתי', ובכדי שנטרף בפה"ג מחדש בעינן שהשתי' תהא שתי' של מצוה, ששתי' כזאת חשובה להצריך ברכת הנהנין בפנ"ע על'י].

ומה"ט נמי מחלק הגר"ז והמ"ב בין פורס מפה ומקדש בכל שבת לפורס מפה ומקדש בלא הסדר דבכל השנה אין מברך בפה"ג, [דהקידוש אין מצוות בשתי' אלא לומר קידוש על הכוס ואינו חולק ברכה לעצמו, משא"כ קידוש דליל הסדר שהוא מן הד' כוסות ומצוות בשתי' וחולק ברכה לעצמו, ולהכי' בליל הסדר מברך בפה"ג להר"ף והרמב"ם דפסק רמ"א כוותייהו, ולמאי נדקטינן לטעמא דמצוות חלוקות.

סימן צ"ז

בענין היסח דעת באמצע קיום המצוה (תע"ה ס"א)

בירך על מצוה והתחיל לאכול ואבדה מחציתה והוצרך לקיים באחרת האם צריך לברך

יל"ע בהי' לפניו כזית מצוה ובירך המוציא ועל אכילת מצוה, ואכל מחציתו ומחצית השני' אבדה, ולקח מחצית אחרת שלא הי' דעתו עליו, ובגונא דחייב לברך המוציא, האם חייב לברך גם על אכילת מצוה.

לכא' יש לפשוט משופר דא"צ לברך

א. והנה יעו"ב במ"ב סי' תקפ"ה (סק"ד) דאייתי תשובת בנין עולם (סי' ל"א) דאם נטלו השופר באמצע התקיעות והביאו לו שופר אחר, דא"צ לברך, אבל אם הי' זה בין ברכה לתחילת התקיעות צריך לברך, והיינו דמדמי לי' לסח דאמרינן (בסי' תקצ"ב ס"ג) דאם סח קודם עשיית המצוה צריך לברך, אבל אם סח באמצע המצוה א"צ לברך, [ומקורו של דינא דסח מדברי הר"ף והרא"ש (בסוף מסכת ר"ה) בשם ריש מתיבתא, ואייתי ראי' מהלך דבפוסק באמצע א"צ לברך שנית יעו"ש, ועו"י בתשו' מהר"ם בר ברוך (סי' שצ"ה)¹⁵⁸ מש"כ בטעמא דמילתא יעו"ש].

ולפ"ז בגונא דשאלתנו נמי יהא הדין דא"צ לברך על אכילת מצוה אע"ג דברך המוציא, [דהא ה"נ הוה באמצע המצוה, וקיום מצוה במחצית אחרת כבשופר אחר דמי].

לחלק בין כרפס ומרור לבין ד' כוסות, ודו"ק היטב.

157. אה. עי' בפמ"ג (סי' תע"ג ס"ק א' בא"א) שכל שם דבשות ד' כוסות אחרי חצות לא יברך על כל כוס [וכבר הוכיח מזה רבינו לעיל סי' פ"ט סק"ד דלולי טעם דמצוות חלוקות לא סמכינן על טעם דהפסק דמספק"ל דילמא אין הפסק, וכדמוכח מכרפס ומרור], אך באמת התם מפאת דינא דספק לקולא אמרינן דכבר אינו מחוייב כלל, ודמי לביה"ש של סוף היום ולא לביה"ש של תחילת היום, ודו"ק.

[ובכתבי רבינו זצ"ל כאן התחיל לדון בדין ד' כוסות אחר חצות ולא סיים והעביר קו למחוק, ואולי נתכוין לכ"ז]. יעו"י בר אלמוגים סימן ב' (עמ' נ"ח נ"ט) וסוף סימן כ', עיי"ש היטב.

158. בהוצאת מכוון ירושלים (תשע"ד) נדפס בכרך ב' בחלק דפוס לבוב סי' תמ"ב (שצ"ה).

159. אה. הנה באמת לדינא מפו' ברמ"א (סי' תרנ"א ס"ג) דבסח בין לולב להדס חוור ומברך, וש"מ דכלא התחיל במצוה דמי, אכן יעו"ש בביה"ל בשם המג"א דמפו' דנידון כבאמצע מצוה [ואף דלענין שח"כ שם דממילא לא יצא גם יד"ח לולב, אך לענין מביאים לו אחר מפו' שם במ"ב שיצא יד"ח לולב, ורק ידי הדס לא יצא], וא"כ ק"י רבינו במקומה עומדת.

[ובאמת שלכא' נר' דמ"א שהזכיר השעה"צ (ס"ק ע"ד) לשיטתו אזיל, ואולי האחר' דפליגי ס"ל דדמי לב' מצוות, וכפשוטות ד' הרמ"א, אך המ"ב נמצא כמזכיר שטרטא לבי תרי וזה פלא, וצע"ג.

יש לפשוט מהדס שנמצא פסול דצריך לברך

[ונבד' החיד"א מבואר שא"צ לברך]

ב. והנה (בסי' תרנ"א) במ"ב (סקנ"ו) אייתי דאם בירך על הלולב ואגלאי מילתא דההדס פסול ולקח הדס אחר, צריך לברך על ההדס השני, ומקורו מארחות חיים (הלכות לולב אות כ"ב) בשם רבינו משולם, ועיי"ש בשעה"צ (ס"ק ע"ד) שהביא ק"י המג"א, וכ' דהאחר' תירצו דדמי לתורמוס, וחזינן דדינא דאם דעתו לא היתה על הדבר צריך לברך איירי אף בהתחיל כבר המצוה [דהא ד' מינים מצוה אחת, וכבר התחיל מצוה זו בלולב וערבות ואתרוג הכשרים].

וזה לכא' דלא כהבנין עולם [ותיקשי סתירת ד' המ"ב אהדדן], ואולי יש לחלק דבד' מינים נהי' דהוה מצוה אחת מ"מ כל חד וחד חולק שם לעצמו, [ולגבי ההדס חשיבא כלא התחיל עדיין קיום המצוה, וע"כ מברך], אבל צ"ע בסברא [דהא סוכ"ס הוה חדא מצוה וכבר התחיל בעשיית המצוה]¹⁵⁹.

אכן ראיתי בתשו' יוסף אומץ להחיד"א (סי' ב') דאייתי תשו' מוהר"ר צמח נכד הרשב"ץ (ביכין ובוועז ח"א סי' קכ"ג) שכ' שלא לברך כשיטול פעם אחרת כי ראה שהלולב נפסל, וש"י שכ"ה ג"כ בדברי החיד"א במחזיק ברכה (סי' תרנ"א) מובא בשע"ת (שם).

מהדלקת נ"ח יש לפשוט שצריך לברך

ג. ובמג"א (סי' תרנ"א ס"ק כ"ה) אייתי בשם ר' דוד אבודרהם בשם הרמב"ם (בתשו' פאר הדור סימן ק"א) שאם בשעה שהדליק לא היתה כונתו על כל הנרות מברך [כשנמלך להדליק שאר הנרות, ואפילו שלא הפסיק בינתיים] [ובתשו' הגרעק"א תנינא סי' ג' אייתי בזה פלו' פרו"ח וא"ר, ושם הפלו' רק מפאת דלא מברכין על הידור, וצ"ע דלא הביא מהאי מג"א, ועי' בא"ד סי' תרע"ב [שבאמת מקורו מאבודרהם שהוא המובא במג"א הנ"ל, והא"ר סיים ועי' סי' תרנ"א]].

ולכא' תיקשי מינה על הבנין עולם [דמוכח דחיסרון דעת גורם להצריך ברכה אף בהתחיל כבר בעשיית המצוה].

אכן באמת גונא זה דמאי להיכא דהי' בדעתו לתקוע רק סדר אחד, ואח"כ נודע שצריך לתקוע יותר דבזה ודאי צריך לברך, דזה כהמבואר (ביו"ד סי' י"ט) דבהי' דעתו לשחוט עוף אחד, והביאו לו עוד עוף, ובגונא דלא הי' בדעתו ע"ו, דבעי לברך שנית¹⁶⁰ [וה"נ דכותיה כיון דאיירי שלא הי' דעתו כלל להדליק עוד נרות, ומשא"כ בנידון דידן שהי' דעתו לאכול כזית שלם אלא שחשב שהמחצית השנית תקיים באותה חתיכה שנאבדה, והשתא מקיימה באחרת שלא הי' דעתו עליו, ובוה הוא דקאמר הבנין עולם שא"צ לברך]¹⁶¹.

ומיהו בסברא צ"ע מה בין זה לזה, דאם אמרינן כהבנין עולם דכיון שהתחיל במצוה שפיר דמי א"כ ה"ה בכה"ג [דסוכ"ס יש כאן נידון א' אם חיסרון דעת מצריך ברכה לאחר שכבר חל ברכה על התחלת המצוה או לא].

אך אולי נימא בנ"ח דכל נר חולק שם לעצמו [כמוש"ג בענין ד' מינים], ומשא"כ בשופר [ומצה], וג"ז צ"ע [וכנ"ל].

לכא' ממג"א סי' ק"מ מוכח דצריך לברך

ד. והנה במג"א (סי' ק"מ סק"ד) מתבאר מדבריו דאם הוי נמלך ממש אף באמצע מצוה צריך לחזור ולברך, ואם לא הוי נמלך ממש איכא חילוקא בין אם התחיל ללא התחיל.

אך לפ"ז בהך דשופר לכא' הוי כנמלך ממש, וא"כ צ"ע בפיסקא דהבנין עולם¹⁶².

הערה במ"ב סי' תרל"ט בענין בירך כשהגג הי' סגור

ה. ובהאי ענינא יש להעיר במש"כ במ"ב סי' תרל"ט (סוף ס"ק מ"ח) דבבירך לישב בסוכה ואשתכח דהי' גג על הסוכה, דצריך לברך שנית, ואמאי, דהא הי' דעתו על השאר [ולא סח בינתיים, וא"כ ליהוי כהי' דעתו על כמה שופרות שאף אם לא הצליח לתקוע בראשונה ותוקע באחרת דא"צ לברך, עי' מ"ב תקפ"ה ס"ק י"ח, ועי' סי' רע"א לגבי נשפך היין והי' דעתו לשתות עוד יין והי' לפניו, ועי' סי' ר"ו במש"כ לדינא דהרמ"א דפליג על השו"ע עיי"ש].

ואע"ג דבשחט ונמצא העוף הראשון טריפה, דן בכרתי ופלתי (סי' י"ט) דיצטרך לברך, התם איירי בגונא דהא דתתייחס הברכה לאחרים הוא רק מפאת גרידה, וכמו באוכלים דאיכא חילוק בין אם הראשון נפל [דצריך ברכה אחרית, לבין אם אכל מהראשון דתו לא איכפ"ל], אך הכא הא לאו

משום גרידה הוא, דהא הי' דעתו להדיא על הכל [וכאשר בכה"ג גם באוכלים א"צ ברכה חדשה להכרעת רמ"א וביה"ל סי' ר"ו, וכמוש"כ להדיא לגבי שופר וכנ"ל].

וי"ל דדינא דהמ"ב איירי בדיבר שום דיבור לאחר ההתחיל לאכול בעת שהי' הסוכה סגורה, וא"כ אשתכח דסח בין ברכה לתחילת המצוה, ואין הברכה יכולה לעלות על האכילה שאחר פתיחת הגג, אבל באמת בלא דיבר ראוי לומר שלא יברך.

ובדברי עם ג"א שליט"א אמר ב' טעמים בדברי המ"ב, חדא די"ל דדמי לבירך על אתרוג קודם שקנאו [ואמר שיש שדנים דכהנים שבירכו ברכה על הברכת כהנים קודם אמירת כהנים אולי לא יצאו הברכה], ועוד אמר דעתו היתה על אכילה חוץ לסוכה [דהא לא הי' דעתו לפתוח הגג, והי' דעתו לאכול כך אף שהי' זה בטעות שהי' סבור שזה סוכה, אך סוכ"ס לא הי' דעתו על שינוי זה].

ברכה בזמן שעדיין לא הי' אפשר לקיים המצוה אי מהני

ונ"מ בין הטעמים כשידע שהסוכה פסולה והי' דעתו להסיר הגג אחר ברכה, דלטעם א' לא מהני הברכה ולטעם ב' מהני.

[ואף שכ' בחזו"א (דמאי סי' ט"ו) דאפשר להפריש תרו"מ אחר הברכה, י"ל ברכת הנהנין שאני [דהאכילה כבר קיימת ומסיר ארי דרביע על'י ע"י שמפריש תרו"מ ומתירה, ומשא"כ הכא דהחפצא דמצוה לא קיימא דהסוכה פסולה ואין כאן מצוה כלל], ולפ"ז בהי' אתרוג טבל לא מהני להפריש תרו"מ לאחר ברכה [דהא אכתי אין אתרוג כשר דלא מיקרי לכס כדא' בסוכה (דף ל"ה)], ולענ"ד כ"ז אינו מוכרע.

סימן צ"ח

בענין כורך

ענף א'

כורך בזמן שביהמ"ק הי' קיים

קושיא עצומה איך אפשר לעשות כורך בזמן הבית

דהא א"א לצמצם ואיכא הכא מצוה דרשות

א. אמרינן בגמ' פסחים (קט"ו ע"א) דבזמן הבית להלל בעינן דוקא כורך, ולרבנן אפשר בכורך [עיי"ש רשב"ם ועי' רמב"ם (פ"ח מהלכות חו"מ)], וטעמא משום דמצוות אין מבטלות זו את זו כששניהן דאו'.

ויל"ע בהך מילתא דאמרינן דאי תרווייהו דאו' אין מבטלות זו את זו, היכא דסיים הכזית מצוה מקמי הכזית מרור וממשיך השתא לאכול מצוה, [היינו כשכורך יותר מכזית מצוה], אי נימא דיבטל יתרון המצה את המרור, כיון דהך מצוה הוה חוליך.

ואין לומר דאכתי הוה מצת מצוה, דהא חזינן בתוס' בסוגיין דבזה"ז לא סגי לאכול מצוה ואח"כ כורך, לרבנן דהלל כיון דהשתא הוה המצה רשות ומבטלת למרור שהוא מצוה דרבנן [וש"מ דכל דנפיק יד"ח מצוה חשיבא מצוה דרשות, וא"כ ה"ה בהך יתרון דחשיבא מצוה דרשות].

וא"כ תיקשי איך משכח"ל כורך, דהא א"א לצמצם [ולעולם יש לנו לחוש שיש כאן מצוה דרשות שתבטל למרור]¹⁶³.

יש כאן גלגל החוזר שאם לא יצא ידי מרור אף ידי מצוה לא יצא למפרע

ב. ולכא' י"ל דאם נימא דיתרון המצה יבטל המרור, א"כ שוב יחזור המרור שבתחילה להיות מרור דרשות ויבטל המצה, [דהא אשתכח] דהמרור הו"ל רק ח"ש [כיון דלא נפיק במחצית השנין], וא"כ מצות מצוה תתחיל רק לאחר מכן והו"ל מצת מצוה.

אבל אינו מספיק, דדילמא המצה הוה בתחילה רוב על המרור, [וא"כ המרור לא יבטל את המצה, ושפיר יצא יד"ח מצוה והוה השתא המצה דרשות].

וגם עיקר הסברא אינה סברא כלל, דעכ"פ לבתר דאמרינן דהמרור שבסוף אינו מתבטל, אשתכח דהמצוה בתחילה לא נתבטלה ע"י המרור, ושוב תגלי מילתא דהמצוה דלאחר הכזית הוה מצת חוליך.

160. א.ה. הנה התם איירי במצוות חלוקות, והכא איירי בב' חלקים של מצוה אחת וע"ז שייך סברת הבנין עולם, ומשא"כ בב' מצוות נפרדות שכל א' מחייב ברכה לעצמו, וא' לא מיקרי התחלה לחבירתה, וע"כ יש אומרים שאסור לדבר ביניהם, ואכמ"ל.

161. וכתב ע"ז רבינו זצ"ל בגליון ו"ל: ויל"ע בפדיון הבן שיכול ליתן ה' סלעים בזאח"ז אם חייב כל פעם בברכה [כיון שמקיים כל חלק בפנ"ע], וכן בתקע בתשע שעות ביום, ובגונא דהי' היסח דעת בינתיים, ובמעשה רב איתא דאם פדה פחות מכשיעור יחזור ויפדה עוד פעם בלי ברכה, אך י"ל דהתם משום דלא הוה דאי פחות מכשיעור אלא ספק פחות מכשיעור [הא לא"ה אולי כן יברך על כל חלק בפנ"ע]. עכ"ל.

א.ה. ולכא' כן מוכח מד' מינים דהוה מצוה אחת, ובנוטלם בזאח"ז מברך על כל חלק בפנ"ע, אך אולי התם שאני שכל אחד חולק שם לעצמו, וכמו"כ י"ל לגבי הידור בנ"ח שזה לא חלק מהמצוה אלא תוספת על המצוה, ומשא"כ בתשע תקיעות או בתצאי כזית של המצה. ויעו"י עוד לעיל סי' פ"ג (ובהערה שם) בסוף הסימן.

162. א.ה. לכא' י"ל דלא מיקרי נמלך ממש כיון שעדיין דעתו על קיום המצוה ומצפה לשופר אחר, וכן במצה דכותיה, ורק בסבור שאין לו ושללא יהא לו עוד עתה עכ"פ ומסיח דעת ואח"כ הביאו לו, בוה י"ל דהוה נמלך ממש [ובמצוה יצויר רק כשהביאו לו תוך כזבא"פ דאל"כ בלא"ה בטלה אכילה קמיימא, וכלא התחיל דמי, וכעין מש"כ ביה"ל (סי' תרנ"א)], וק"ל.

163. במק"א ציין בוה רבינו לספר מגן האלק סי' תע"ה שדן בוה עיי"ש.

אליבא דהלל לא קשה מידי דמ"מ לא יצא

יד"ח כורך והוה מצה דחובה¹⁶⁴

ג. וי"ל דנהי דיצא יד"ח בערב תאכלו מצות, אך מ"מ מצות כריכה הנלמד מעל מצות ומורורים לא נפיק, והלכך [לעולם חשיבא דהוא] גומר שניהם יחד [דהוה המצה הנאכלת עם המרור מצת חובה שהיא באה לקיום חובת כריכה], וכ"כ בחזו"א סי' קכ"ד (בהערות לדף קט"ו), אך כ"ז רק להלל דס"ל דהכריכה לעיכובא, ומשא"כ לחכמים [דלדידהו ליכא חיוב כזה, וא"כ כשאכל כזית מצה כבר יצא, ואשתכח דהמצה שנשאר הוה מצה דרשות ומבטל למרור].

ואף שכל' תוס' [בסוגיו ד"ה אלא] דגם להלל יצא בדיעבד בלי כריכה, היינו לענין המצה דאכילת מצה לחוד דהוה מצוה בפנ"ע, וכן במרור לחודא בזמן הבית איכא מצוה, וכגון למי שהי' בדרך רחוקה [יעיי' בפסחים דף ק"כ]. אבל מצות כריכה שהוא מצות על מצות ומורורים יאכלוהו אף בדיעבד לא נפיק [והלכך שפיר חשיבי תרווייהו אכילה דמצוה, ושפיר עביד כריכה להלל].

ועכ"פ לחכמים תיקשי האיך עשו כורך בזמן הבית, ואיך מבו' עיי' רשב"ם ו"מ ה"ל דאף לרבנן רשאי לעשות כורך.

אין לתרץ שאכלו ב' זיתים מצומצמים

ד. ואין לומר דהיו אוכלים זית מצה מצומצם עם זית מרור מצומצם, ואע"ג דא"א לצמצם מ"מ יש ס"ס לכל מין, דילמא השני הי' כזית מצומצם וליכא הכא מצה דרשות [ודילמא איכא מצה יתירה מכזית, אך כבר סיים אכילת הכזית מרור בזמן אכילת הכזית מצה]¹⁶⁵.

דהרי צ"ע דאיכא למיחש דילמא פחות מכזית [שאין מקיים בו המצה] והו"ל נמי דרשות, וא"כ שוב תיקשי לרבנן היכי עבדי כורך בזמן הבית.

צ"ל שאכלו ב' זיתים מכל דבר

ה. וי"ל דלחכמים איירי בגונא שאכל ב' זיתים מצה וב' זיתים מרור, באופן שבכל ענין יצא, דאף אם גמר המצה קודם [מ"מ הו"ל המרור רוב, דאם גמר המצה ולא גמר המרור א"כ המרור מרובה ואין המצה מבטלו, ואם לא גמר עדיין א"כ תרווייהו הוו מצוה]¹⁶⁶.

ענף ב'

כורך בזה"ז

כורך בזה"ז לאחר שאכל כזית מצה וקודם שאכל כזית מרור - להלל ולרבנן

[וכן לאחר שאכל מכל חד לחודי']

א. ואמרין בגמ' דבזה"ז להלל הוה סגי לן לאכול מצה וכורך, [דכורך לחודא א"א, דאתי מרור דרבנן ומבטל מצה דאין], ובה נפיק די מצות מרור [דתרווייהו חדא מצוה], ולרבנן אית ל' לאכול מצה והדר מרור, [אבל לא מצה והדר כורך, דלדידהו המצה שבכורך תבטל למרור דרבנן וכמוש"כ תוס'], והשתא דלא איתמר הלכתא אכיל מצה לחודא, והדר מרור לחודא, והדר כורך.

ויל"ע דאיך אמרין דלהלל סגי במצה וכורך, דהא כ' תוס' דגם להלל יצא יד"ח מצה בדיעבד בלא כריכה, וא"כ הוה המצה שבכריכה מצה דרשות, אך כבר כ' בחזו"א דמש"כ דלהלל יצא בדיעבד היינו מצות מצה לחודא, אך די כריכה לא יצא אף בדיעבד [וכמוכא לעיל ענף א'], וא"כ לא הוה מצה דרשות, [ומשא"כ לחכמים דליכא כי הך מצוה, א"כ שפיר הו"ל מצה דרשות דמבטל למרור, וע"כ לרבנן א"א לכורך בזה"ז, ואחר שאכל מרור לחוד תו א"צ לכורך לרבנן דכבר יצא כל חובתו, אבל להלל אף לאחר שאכל מכל א' לחוד אכתי חייב בכריכה].

אכל כורך בזה"ז קודם שאכל מצה ואח"כ

אכל מצה אם צריך לאכול מרור

ב. ובספר מגן האלף (סי' תע"ה) דן האיך הדין באכילת תחלה כורך ואח"כ אכל מצה אם צריך לאכול מרור, דהא להלל ודאי נפיק אף בזה"ז, ואולי

לרבנן נמי נפיק, או דילמא דלרבנן חייב לאכול מרור לחודא אח"כ, ושורש הספק דהא מרור דהאידינא אטו בזמן הבית, והרי התם הוה נפיק בכה"ג, דהא חכמים מודו להלל דמצי לכורך, ודוקא באכיל מצה מקודם, דגם בזמן הבית אי הוה עביד הכי לא יצא לחכמים בכה"ג דהא הו"ל מצה דרשות כיון שכבר יצא יד"ח מצה, [ובזה הוה נפקותא בזמן הבית בין הלל לחכמים, דלהלל יצא דהוה מצה דמצות כריכה, ולחכמים לא יצא דלית להו הך מצוה, והו"ל מצה דרשות, והלכך לחכמים אף בזה"ז לא נפיק, ומשא"כ בגונא דאכל כורך קודם אכילת המצה דאף דהאידינא לא נפיק בה אך בזמן הבית הוה נפיק בה]. אבל יש לומר כיון דבמצויות בזה"ז לית ל' שם מצת מצוה בהאי אכילת מצה הכרוכה עם המרור, דהא מצה דאו"צ צ"ל באפי נפשה, ומצות כורך ליכא לחכמים, א"כ שפיר מבטלת המצה דרשות את המרור דרבנן.

ובספר מגן האלף החליט דחייב לאכול שוב מרור לחודא, [וצ"ע אם גם בברכה, דאפשר דכיון דיצא להלל והרי מספקא לן הלכתא כמאן, א"כ שוב א"א לברך, ועיי'].

וטעמא דמילתא¹⁶⁷ דהא נהי דאם המצה רוב יצא יד"ח מצה וגם יד"ח מרור [דהרי המרור בכה"ג לא מבטל למצה כיון דהוה מיעוט והוה המצה דמצוה ואינה מבטלת למרור דרבנן], וכן אם המצה מיעוט נמי יצא יד"ח מרור [דהא המיעוט אפי' דרשות לא מבטלת את הרוב דמצוה, דאדרבה המיעוט בטל ברוב], אלא דמ"מ חיישינן דמחצית זית דמצה במיעוט [דמרור], ואיך מחצית [הוה מיעוט ובטילה] ברוב [דמרור], וא"כ במחצית אינו מקיים מצות מצה, והלכך מבטלה למרור, [ועיי' לרבנן לא נפיק יד"ח מרור ובעי למיכל שוב מרור לחודא].

אופנים שבהם בודאי לא יצטרך לאכול שוב מרור

ג. ואם יהא ב' זיתים מצה וב' זיתים מרור כרוכים, בזה שפיר יצא [דהא גם אם אינו בלול בשוה, מ"מ איכא כזית מצה שהמרור המעורב בה הוה מיעוט ובה יצא יד"ח שניהם, דהמרור המועט לא ביטל למצה דאו', והמצה דאו' המרובה לא ביטל למרור], ועיי'¹⁶⁸.

ולכא' גם אם יהא ב' זיתים מצה וזית מרור נמי שפיר דמי.

אלא דיל"ע דהא בעלמא לרבנן מצוות מבטלות זו את זו, ורק הכא גלי קרא דאין מבטלות [דאף דאין חיוב לכורך מ"מ רשאי לכורך], והכא אין הנידון בקיום מצות על מצות ומורורים, ועיי' היטב¹⁶⁹ [ועיי' עוד ענף ג' סק"ב].

ענף ג'

בעיקר גדר ההלכתא דרשות מבטלת מצוה [ונפק"מ לכורך בזה"ז]

גדר ההלכה דרשות מבטל מצוה ואי סגי לאכול אח"כ חצי כזית מן המצה

א. והנה בעיקר הדבר דאמרין דבגונא דמצוה ורשות [או דרבנן ודאין] אתי רשות ומבטל למצה ואתי דרבנן ומבטל לדאו', הנה בפשוטו טעם הדין, דאמרין דאיכא בבליעתו גוש שרובו מצה וגוש שרובו מרור [דלא נבללו בשוה, דאין בילה ביבש, וע"כ אפי' אם לקח זית מצומצם מכל א' אכתי בעינן למיחש דהוה כה"ג, וא"כ באותו גוש שהרוב מדרבנן או מרשות נתבטלה המצה ברוב וכמאן דליתא דמיה, ואשתכח דלא קאכיל כזית].

ונר' לפי"ז דאם כרך כזית מצה וכזית מרור בזה"ז, ואח"כ אכל עוד חצי זית מצה דשפיר יצא, ודוקא בתוך כדי אכילת פרס, דהרי גם באכילת הכורך חצי זית מצה אית ל'.

[שוב העירוני דזה אינו, דיתכן דפחות מכזית מצה התבטל בכזית מרור]¹⁷⁰.

כורך מצה של חיוב דאו' עם מרור דרבנן לענין לצאת יד"ח מרור

ב. ולענין אי יצא די מרור היכא דהמצה דאו' [וכנ"ל בענף ב'] באכל כורך קודם שאכל מצה בפנ"ע, הנה כשהגוש דהמרור הוא הרוב ודאי יצא, אבל כשהגוש דמצה רוב י"ל דלא יצא כיון דהמצה בציר מכזית [דהא חיישינן דמקצתו שפיר נמצא מעורב ברוב מרור] והו"ל רק חצי זית מצה, וכיון דליכא בזה

שיעורא הו"ל כמצת חולין וא"כ מבטלת למרור [דאע"פ שמצה דחובה לא מבטלת מרור, דמצוות אין מבטלות זו את זו, אך זו חשיבא כרשות].

אלא דמ"מ אם ישלים עוד חצי זית מצה שפיר יצא גם די המרור [בממ"נ דאו שהמרור מרובה או שהמצה חשיבא מצת חובה, ומ"מ לגבי המצה י"ל דהוה ספיקא דילמא לא נפיק, דדילמא רוב הכזית נתבטל ברוב מרור, וכנ"ל]. [ויעו"י עוד לעיל ענף ב' ס"ק ב', ג].

צ"ע אמאי לא הוי כחד בחד ומה שייך ביטול [ותמיה ממתני' במסכת טהרות]

ג. והנה בסוגיין יל"ע דהא התערובת הוי חד בחד ומאי שייך ביטול ברוב, ועי' במתני' דטהרות דאמרין [כביצה אוכל שני וכביצה אוכל שלישי שנתערבו זה בזה וחילקן דאין בכל א' כביצה מן השני, ועל כן חילקן, נידון כל א' כשלישי ולא כשני, מ"מ] אם תרווייהו נגעי [בבת אחת בככר של תרומה] הוי שני, וחזינן דמצטרפין תרווייהו, [ולא אמרין דילמא בא' מב' החתיכות הוה השלישי מרובה, וא"כ השני שבו נתבטל ברוב וכמאן דליתא, וא"כ גם אם בחתיכה השנית איכא רוב מן השני מ"מ ליכא הכא כביצה של שני, ולא נפסלו את התרומה, ושי"מ דכל שנוגע בשניהם שפיר נידון כאילו היו מעורבין כגוש א', דהוה חד בחד שאין א' מבטל את חבירו, וכמו אם לא חילקן כלל דנידון כשני מחמת שהשני לא נתבטל, ומעתה תיקשי דה"נ הרי אם הי' בולע לתערובת בב"א לא שייך כאן ביטול דהוה חד בחד, וה"נ כשאכל את כולו בדרך אכילה אף שאין בלול בשוה לא נימא כלל שבטל], וכי תימא מפאת דהאכילה בזאח"ז, [וע"כ אנו מוכרחים לדון כל חלק בפנ"ע וממילא יש לנו חלקים שבהם הרשות מרובה והמצוה כמאן דליתא], אבל הא דיינינן על כל הכזית [דכיון שדינן להצטרף בתוך כ"פ שפיר חייילא שם אכילה אחת על הכל יחדיו, והוה כנגעו בב"א ולא שייך לו' ביטול ברוב, ושאינה התם דאין שום צידוף בין נגיעות שבזאח"ז זה לזה כלל, אך הכא כל אכילות שבתוך כ"פ כנגיעה בב"א דמין]¹⁷¹.

אין להוכיח מתו' בזבחים דלאו משום ביטול ברוב נגעו בה

ד. והנה העירוני ד"ל דטעם דסוגיין לאו משום ביטול ברוב, אלא מפאת ביטול הטעם, דלא הוי מצה בכ"ג [ש"א לטעום כל הטעם של המצה], והוכיחו כן מד' תוס' בזבחים [דף ע"ח ע"א] ד"ה אלא שהקשו בהא דאמרין דאתי מרור דרשות ומבטל מצה דמצוה, דהא איכא טעם [וטעם כעיקר ואינו מתבטל ברוב], ות"י דמחמת חזוק המרידות [לא מרגישים טעם המצה, ומשמע לכא' דגדר ההלכה משום ביטול טעם המצה].

אך לענ"ד משום ביטול ברוב נגעו בה, ומש"כ תו' בזבחים לחלק בין איכא טעמא לליכא טעמא, היינו רק דבאיכא טעמא [לא איכפ"ל דאיכא רוב רשות כיון דטעם גורם] שלא יתבטל ברובא¹⁷².

ב' טעמים בהא דמתבטל ברוב ולא אמרין דטעמא לא בטיל

ה. ובעיקר ד' תוס' תמה במנח"ח במצות ק"פ [מצוה ח'] דהא אמרין נמי דאתי מצה דרשות ומבטלת למרור דמצוה [כשכבר יצא יד"ח מצה ובא לאכול כורך, ובה לא שייך לומר שאין מרגישים את טעם המרור החזק, וא"כ אמאי מתבטל המרור במצה המרובה], ונשאר בצ"ע.

ובחזו"א [או"ח סי' קכ"ד בהערות למסכת פסחים לדף קט"ו] כתב דאע"ג דאיכא טעמו וממשו מ"מ לא מהני למצה דאעפ"י מתבטל, ולפי"ז לא בעינן לסברא דמחמת המרידות מתבטל טעם המצה, וא"כ י"ל דאף ברובו מרור לא יתבטל¹⁷³.

נפק"מ בין הטעמים כשהמצה של איסור

ו. והנה במנח"ח [מצוה ח'] אייתי קו' העולם אהא דהק' הירושלמי [שהובא בתוס' קידושין דף ל"ח] בהא דאכלו מעיבור הארץ רק למחרת יו"ט, [ולא אכלו מצה בשנה זו בליל הסדר] דנימא עדל"ת, והק' דהא נשתכחו השיעורים, וא"כ דילמא אכיל בציר משיעורא [ולכא' עדל"ת], א"נ דילמא אכיל יותר מכשיעור [וג"כ ליכא עדל"ת על היותר מכשיעור האסור מדין ח"ש האסור מה"ת], והביא המנח"ח ת' רבינו יחונתן בעל הכו"פ ורבינו יצחק הורביץ מהמבורג דהא להלל עבדינן כורך, וגם לרבנן מצי עביד כורך, וא"כ היתרון משיעור מצה מיבטיל בטיל ע"י המרור.

הכונה דמאן לימא לן צורת התערובת, דשמא קרוב לכזית מצה נתערב בכזית מרור ונשאר לו קצת מצה, ולפי"ז עכ"פ א"צ עוד כזית שלם, אלא דלא נדע כמה יאכל עוד ויצא יד"ח, ואולי הכונה דא"א לצמצם, ויש כאן קצת יותר מזית מכל א' וברוב התערובת המרור מרובה, ובמיעוט המצה מרובה [כיון שלא נבלל בשוה בכלו], ודו"ק.

171. הוספה מכת"י רבינו זצ"ל: ודע שמהך מתני' שמעינן דאין המיעוט מקבלת מעלת הרוב, דאל"כ גם בחדא מינייהו [ויהא נידון כשני דהשני אף שאינו כביצה יבטל את השלישי המיעוט להיות כמורו].

א.ה. הנה אין כונת רבינו להק' מגוונא דנגע רק א' לחוד, דמנא דיעינן מה מרובה בתוכו, אלא בנגעו תרווייהו בזאח"ז קא קשיא לי, ועיי"ש היטב משנה ה', ודו"ק.

172. א.ה. לכא' אדרבה מקושית תוס' מוכח דמשום ביטול ברוב אתינן עלה, דאל"כ מאי קשיא להו דנימא דמ"מ נפגם קצת טעמו, וכן מוכח מד' החזו"א המובא להלן סק"ה, אכן יל"ע במ"ב סי' תס"א שעה"צ ס"ק כ"ט שדן דין ביטול רשות למצה במצה שרירה, ולכא' התם שפיר נבלל ונבלע המשקין במצה ולא שייך ביטול ברוב, ועיי"ש היטב.

ויל"ע עוד דלפי ת' תוס' א"כ התינו שמרור תבטל את המצה, אך להיפך מצה דרשות לא תבטל את המרור שאין טעמה החזק מתבטל, וכיון שטעם המרור אכתי נרגש שפיר נימא טכ"ע ויצא בה יד"ח, ויל"ע עוד באוכל למרור חסה שאין בה טעם חזק כל כך, דאטו מי נימא דאין המרור מבטל את המצה, וצ"ע.

ודע, שלכא' א"א לומר שהנידון הוא משום שמבטל את הטעם, דהא קי"ל דבלע מצה וצ"ע להרגיש הטעם, ורק במבוסלת שנתבטל טעמה בעצמותה לא יצא יד"ח, והכא לכא' א"א לדוננו כנתבטל טעמו העצמי, כי אם כמי שהגברא לא מרגיש הטעם בעת אכילתו, ולכא' בזה לא איכפ"ל, ובהכרח דמשום ביטול ברוב אתינן עלה.

173. א.ה. ז"ל החזו"א: מ"מ לקיום מצוה משמע כאן דלא מהני אכילת פרס, עיני תו' זבחים ע"ח ע"א ד"ה אלא, עכ"ל. ומשמע

164. א.ה. מכאן ואילך עד סוף הענף נלקח מתוך מש"כ רבינו לעיל סימן פ"א עיי"ש, והדפסנו כאן הנוגע לכאן בלבד ובשינויי לשון קלים כפי השייך להדפסתו כאן.

165. ויל"ע באוכל בב"א ממש [כמוש"כ במרדכי (פרק ערבי פסחים לדף קט"ו) ותרו"ד (סימן קל"ט)], דא"כ בודאי אכל מצת רשות עם זיתים של חובה, ומשמע שם במרדכי שכן אכלו בזמן הבית שדן שם איך אוכלים ג' זיתים בב"א, והרי אין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים עיי"ש, וצ"ע, וצ"ל דאינהו איירי אליבא דהלל, וק"ל.

166. א.ה. וצ"ל גם לפי"ז שאכלו בזאח"ז ולא בב"א, דאי בב"א הא בע"כ איכא מצה ומרור דרשות עם המצה ומרור דמצוה, ואין להק' שהי' אפשר לתרץ כן גם בפחות מב' זיתים, דהרי אם גמר מצה תחילה א"כ מרור מרובה, ד"ל דאיכא למיחש שמלכתחילה הי' המצה מרובה מן המרור.

167. א.ה. הנה רבינו זצ"ל לא מבאר כאן טעם הכרעת הספק, דזה מצד כבר הכרע המגן האלף דאולינן בתר זה"ז, ולא בתר זמן הבית, והשתא מבאר רבינו עיקר החשש שיש בכה"ג, והוצרך לבאר ד"ז דבאמת יש כאן צד נוסף לדון דהכא עדיפא ממצה דרשות ומרור דרבנן או ממצה דאו' ומרור דרבנן, וכאשר ית' בד' רבינו דיש כאן ב' צדדים לומר שיצא, ודו"ק היטב.

168. א.ה. לכא' לפי"ז גם מצות מצה יצא וא"צ שוב לאכול, ואולי חיישינן דהוה מרור מרובה כל הזמן, ורק לגבי מרור יצא ממ"נ, דבטלה חשש הנ"ל.

169. א.ה. לכא' כונת רבינו דבזה"ז דמצה דאו' ומרור דרבנן ליכא להך גזיה"כ, דהא לא תקנו כלל שיהא אפשר לכורך, וא"כ המצה דאו' תבטל למרור דרבנן כשהמצה מרובה, אך לכא' כ"ז תלוי בכלל ספיקא דמגן האלף, דאי תקנו דומיא דזמן הבית א"כ ג"ז נכלל בתקנה שמצה לא תבטל למרור, אך רבינו דן לאיך גיסא, ודו"ק.

170. א.ה. לכא' אין הכונה מצד ש"א לצמצם, אלא מצד שאולי המרור מרובה מכל המצה, אך הלשון לא משמע הכי, ואולי

[ואולי כיון דתקנו חכמים למיכל כורך אליבא דהלל, אי אפשר לשמש כאפיקומן מספיקא, וצ"ת]¹⁸².

סימן צ"ט

נזכר לאחר הסדר שלא הפרישו חלה מן המצות (תע"ה)

נזכר לאחר חצות אם מחוייב לחזור ולאכול

א. איתא במנחת יצחק (חלק ו' סי' מ"ו) דעובדא הוא שלאחר גמר הסדר נתודע ששכחו להפריש חלה מן המצות וא"כ לא יצא יד"ח, וכדתנן מצה של טבל לא יצא, ומשום מצוה הבאה בעבירה, ובפשוטו אע"ג דחלה בזה"ז דרבנן מ"מ לא יצא, אך מ"מ הא דלא יצא אינו אלא מדרבנן כיון דלא הוי רק טבל מדרבנן, ומדרבנן הוא דהוי מצוה הבאה בעבירה.

והשתא יל"ע אם צריך להעיר כל המוזמנים שיחזרו לאכול מצה. ואין לומר דכיון דאין חיובו אלא מדרבנן, א"כ לאחר חצות דכל החיוב מספיקא [כדא"ב בס' תע"ז], א"כ נקל דהו"ל ספיקא דרבנן ולקולא, דזה אינו, דאע"ג דכל חיוב האכילה רק מדרבנן מ"מ חייב לאכול אחר חצות, וכדכ' הפוסקים דחייב לאכול מרור אחר חצות אם לא אכל לפני חצות, ואע"ג דהוה דרבנן, ונהי דחזינן דאע"ג דמחייבין לי"מ אינו מברך, מ"מ לא נימא דחשיבא ספיקא לענין לפטור אותו ממרור, וא"כ ה"ה הכא.

אם אפשר להקל מפאת דהוה שוגג¹⁸³

ב. ויש לדון מפאת דהוה שוגג, אך הנה הוה פלוגתא קמאי אם בשוגג אמרינן מצהב"ע, דדעת תוס' בסוכה (דף ל') דאף בשוגג אמרינן מצהב"ע, מדהקשו למה לי קרא למצה של טבל, ולא תי' דאצטרין לשוגג, וש"מ דגם בזה אהני לן דינא דמצוה הבאה בעבירה, וכדייק מהרי"ט אלגאזי פ"ח מבכורות (סי' ה'), אך דעת ר"ת בספר הישר דבשוגג לא אמרינן מצוה הבאה בעבירה, והביאו בחת"ס ריש פרק לולב הגזול, וכן בתשו' מחזה אברהם (ח"א סי' מ"ט) להגר"א שטיינברג אבדק"ק בראד¹⁸⁴.

ונמצא דמפאת דהוה שוגג אכתי קשה להקל, כיון [דהוה פלו' והנפק"מ במידין] דהוה דאו', ואע"פ דהעבירה דרבנן.

אי יש להקל להאורחים שא"צ לחזור מפאת דהיו אנוסים

ג. ובתשו' מנחת יצחק שם כ' דגם לשי' תו' דמצהב"ע אף בשוגג מ"מ רק בשוגג ולא באונס, וכמוש"כ מהר"ט אלגזי, והחמד"ש בתשו' (או"ח סי' כ"ז סק"ה), וכ' במנחת יצחק דלגבי בעה"ב הוי שוגג והוה מצהב"ע וצריך לחזור ולאכול שוב, אך לגבי אורחים הוה אונס, וא"צ לחזור ולאכול, דבאונס לא אמרינן מצהב"ע.

ומה שהמנח"י דנו כאונס, הנה כיו"ב אמרינן לגבי אדם המזיק, לגבי בנים שסברו שהפרה של אביהם ושחטוהו ואכלוהו דמיקרי אונס (עי' כתובות דף ל"ג) ופטורים מלשלם מצד מזיק, והיינו משום שיכולים לסמוך על אביהם, וחשיבא אונס טפי מסתם אונס, שאדם המזיק חייב באונס ובה פטורים, וה"נ בניו ואורחיו יכולים לסמוך עליו.

אך צ"ע אי בקרבן כה"ג כשוגגים או כאנוסים, ולכא"ל כשוגגין ויתחייבו קרבן, וצריך לומר דלגבי קרבן שאני כיון שסוכ"ס אילו היו שואלין היו יכולין לברר, וע"כ מיקרי שוגג ולא אונס, וצריך לחלק בין הנידונים, וצ"ע. ובעיקר ההנחה דבאונס ליכא מצהב"ע צ"ע, דהא מד' תו' סוכה (דף ל') לכא' מוכח דגם באונס איכא מצהב"ע, דאל"כ היו יכולים להעמיד פסוק דאצטרין לכה"ג דהניח להם אביהם סוכה גזולה וכסבורים שהוא של אביהם ואכלו בתוכו דליכא מצהב"ע, וצ"ע.

אם י"ל שיצא מצות מצה במצה שאכל למצות כורך

ד. ויש לדון ולהקל מפאת כורך, ד"ל דבעת אכילת כורך בטל איסור טבל שבמצות במרור הרוב, דרק מצוות אין מבטלות זו את זו, אבל איסור טבל בטל [ועי' מש"כ לעיל סימן פ"א וסימן צ"ח וסימן ע"א ענף ב'].

אלא דהא כבר יצא במרור והו"ל השתא מרור דרשות ומבטל לי למצה, אך התינח לרבנן, אבל מ"מ להלל שפיר מהני [כיון דאכתי לא קיים

ענף ד'

הערות שונות בסוגיא דרשות מבטלת מצה או דרבנן מבטל לדאו'

אמאי חרוסת לא מבטל למרור

א. בתוס' (בדף ק"ד ע"א) הק' אמאי אין החרוסת מבטלת את המרור, ותי' דמשום קפא, ולכא"ו צ"ע דמ"מ הא מבטל דהא לא הוי מרור, [שהרי נתבטל מקצתו ברוב חרוסת].

ובהגהות מוהר"ב רנשבורג פי' דבריהם דמשום דלא הוה רק קצת [כפי השיעור הנצרך לקפא שזו מועט, ואינו אלא טיבול בעלמא ולא אכילה]¹⁷⁸.

והיינו כדבריהם להלן (בדף קט"ו) לענין מצה מתובלת דלא שייך לוי' בזה דהתבלין מבטל למצה.

אמאי כשבוצע משלימה ופרוסה אין אכילת המוציא מבטלת את אכילת מצה דאו'

ב. והנה בהא דקאמר ר"י בתוס' (דף קט"ו) דמברך על אכילת מצה על המצה השני' משום דדרכו של עני בפרוסה, והמוציא על הראשונה [השלימה שמקיים בה לחם משנה עם התחנותה], ובוצע [ואוכל] משתייהן [כאחד], אין הכונה דכונתו לצאת המצוה רק בשני', דא"כ הא בטילה ברוב, אלא דרק סדר הברכות כך.

שו"ר במגן האלף (סי' תע"ה), אך תי' לא הבנתי במאי דתלי לה בדין ברירה, וצ"ע.

האוכל ברי' של מרור עם השרשים אי אתו שרשים ומבטלי למרור

ג. בפסקי מהרא"י (סי' רמ"ה) דן אי שייכא במרור דין ברי' בפחות מכזית, וכ' דלא שייך כיון דאיכא שרשים דאין יוצא בהם חובת מרור, וביאר במחצית השקל (סי' תע"ה) דממ"נ אם חתך להו פקע מינה דין ברי', ואם לא חתך להו [א"כ אתו שרשים דרשות] ומבטלי למרור דמצוה.

וכ' הגרע"ק א בגליון (שו"ע סי' תע"ה) דיש לדון דאף אם מבטל מ"מ נשאר חלק מהמרור לא מבטל, ושוב יוצא בו מדין ברי' [והיינו שאפי' שמקיים המצוה רק בחלק קטן מכל אכילתו, שבה ה' המרור מרובה, מ"מ חשיבא אכילה מחמת שהרי סוכ"ס היתה זאת חלק מאכילת כל הברי', שמחשבת את אכילתו להחשב כאכילה שלמה וחשובה, שזהו דינא דברי'].

מצוות מבטלות זו את זו לגבי כיסוי הדם

ד. והנה בתב"ש (סי' כ"ח) הוכיח דבאיכא כמה מיני דמים מכמה עופות וחיות, דאין דנין דיבטלו זה את זה, ומהני כיסוי אחד לכולם.

וצ"ע דהא תליא בפלוגתת נטאי [אי בעלמא זולת פסח מצה ומרור] מצוות מבטלות זו את זו, וצ"ל דכיסוי הדם שאנן¹⁷⁹.

עוד דן בתב"ש, אם חלק מהדם נתכסה אם יבטל [לשאר הדם], וצ"ע בסברא למה לא יבטל¹⁸⁰, [ועי' מש"כ בכ"ז בספר יד יהודה י"ד סי' כ"ח].

שכח לאכול אפיקומן ולא אכל מצה בסעודה

אם יכול לסמוך על מה שאכל כורך

ה. והנה (בסי' תע"ז) אי' דשכח לאכול אפיקומן וכבר בירך, יסמוך על מצה שמורה שאכל סעודה, ואם לא אכל מצה בסעודה יחזור ויטול דיו ויאכל מצה לשם אפיקומן, ויל"ע אמאי לא נימא דיצא די אפיקומן במצה שאכל בכורך, דהא לרבנן א"צ כורך, וא"כ [יכול] לקיים בזה מצות אפיקומן כבמצה שבסעודה, ונסמוך בזה מספק על חכמים באפיקומן [שהוא מצוה] דרבנן.

אך העירני הרב שלמה רובינפלד, דלרבנן הוה הך מרור דרשות ומבטל לי' למצה ולא נפיק בי' די חובת אפיקומן¹⁸¹, [וא"כ ממ"נ לא חשיבא הך אכילה למצוות אפיקומן], והן אמנם דבאכל שני זיתים מצה ושני זיתים מרור לכורך י"ל דיש כזית מצה שהוא רוב דמבטל למרור, אך נפק"מ להיכא דלא ה' כן דבזה הוא שאמרו דליכא אפיקומן ויחזור ויאכל, ואה"נ דאם יאכל בכורך מצה ומרור בריוח באופן שמסתמא יש לו ב' זיתים מצה, ד"ל שבכא"פ אכל זית מצה באופן שהמצה ביטלה את המרור, לא יצטרך לחזור ולאכול אפיקומן.

ובמנח"ח הק' דאכתי ליתסר משום דיהיב טעמא, ולד' תוס' יש ליישב [דמחמת חזק טעם המרור בטל המצה, וכשם שאי הוה מרור דרשות ומצה של מצוה לא נפיק די מצה, ה"נ השתא דלא בטיל משום דאיכא ילפותא דמצוות אין מבטלות זו את זו, מ"מ] האיסור שבו נתבטל [דאיכא רוב היתר, וטעמא ליכא, ולא שייך לאסור משום טכ"ע לאסור התערובת]¹⁷⁴.

אך המנח"ח תמה על ד' התו' [וכנ"ל], ולד' החזו"א י"ל דהאיסור לא יתבטל אף ברוב מרור ד"ל דלעולם נרגש טעם המצה במרור, אלא דלא מהני לצאת יד"ח, אך עכ"פ אם המצה אסורה תאסור התערובת מדין טעמו וממשו, וא"כ הדרא קי' העולם לדוכתה].

נפק"מ למי שזכר שלא הפריש חלה מן המצות

אם י"ל דיצא יד"ח מצה בכורך¹⁷⁵

ז. ונפק"מ מכ"ז בגונא ששכח ולא הפריש חלה מן המצות וזכר אחר שכבר אכל כורך, ד"ל דאף אם לא יצא יד"ח מצה בהכזית מצה, כיון דהוה טבל ואין יוצאין בטבל אפי' טבול מדרבנן כטבל לחלה בזה"ז דמדרבנן, מ"מ יצא יד"ח מצה בכורך דהרי האיסור שבמצה נתבטל ברוב בהמרור, והמצה עצמה לא נתבטלה, והיינו להלל דאכתי מחוייב לאכול מרור מפאת חובת כריכה אף שכבר אכל מרור בפנ"ע, וע"כ לא הוה מרור רשות, וגם המצה אינה מדאו' כיון שכל חיובו רק מדרבנן, דהרי מה שלא יצא יד"ח בראשונה הוא מפאת טבל דרבנן, וא"כ הוה תרווייהו דרבנן ולא מבטלי זא"ז דמצוות אין מבטלות זו את זו, ומ"מ האיסור שבמצה שפיר נתבטל.

ואף ע"ג דבאכל כזית מצה וכזית מרור הרי בזית א' מן התערובת הרוב מצה ובאיך זית הרוב מרור, וא"כ אין לנו זית מצה שבטילה ברוב מרור, מ"מ הרי בהווא איכא בכורך יותר מכזית מן המצה ויותר מכזית מן המרור באופן שיהא בכא"פ כזית מצה שנתבטלה ברוב מרור, וממילא איכא כזית מצה שבטל איסורו ויצא בו יד"ח, ואף אי ספיקא הוי מ"מ ספיקא דרבנן לקולא כיון שכל חיובו רק מדרבנן מפאת טבל דרבנן.

ואע"ג דכל הנידון רק להלל, דלחכמים כבר יצא יד"ח מרור והו"ל מרור דרשות ומבטל למצה דמצוה, מ"מ כיון דלא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר הו"ל ספיקא, וספיקא דרבנן לקולא [דהא החיוב רק מדרבנן וכנ"ל], ואע"ג דהוה ס"ס לחומרא [דיש ב' צדדים להחמיר שמא לא ה' רוב מרור, ושמא הלכה כחכמים והו"ל מרור רשות], אך כבר דייק בשעה"מ הלכות מקאוות מתשו' הרמב"ם (המונבא בב"י שו"ע סי' ת"ד) דדברבנן מקילים אף בס"ס להחמיר.

ומ"מ כ"ז רק לפמש"כ התוס' דהמצה בטילה לפי שאין נרגש טעמה, אך לסברת החזו"א י"ל דלעולם אין המצה בטילה דטעמה נרגש וא"כ לא נתבטלה איסורה, ולא נפיק בה יד"ח מצה דאכתי נידון כמצה של טבל.

כשהמצה והמרור שניהם חייב מדרבנן אך כל א' הוה

דרבנן מטעם אחר אי מבטלות זו את זו או לא

ח. אך יש לעי' אם בכה"ג דתרווייהו דרבנן מפאת סיבות אחרות, דהמרור דרבנן מפאת מרור בזה"ז, והמצה דרבנן [שלא יצא יד"ח באכילה ראשונה מפאת טבל טבול לחלה דרבנן] מפאת שמה"ת יצא יד"ח, אי נימא בכה"ג דמצוות אין מבטלות זו את זו¹⁷⁶.

אמנם בתשו' מהרש"ם (חלק ו' סימן ל"ח) נקט הכי, דהרי הק' דהיכא דלא היסב במצה יאכל כורך בהסיבה, [ולא יאכל מרור], דהשתא הוה תרווייהו דרבנן, ואין מבטלות זו את זו, [ואע"פ דכל א' דרבנן מטעם אחר, דהמרור משום דמרור בזה"ז דרבנן, והמצה משום שמה"ת יצא באכילה ראשונה אף שלא היסב, וש"מ דס"ל דגם בכה"ג אין מבטלות זא"ז וכסברא הנ"ל]¹⁷⁷.

שבא לפרש טעם התוס', וצ"ע.

174. א.ה. בעיקר קושיא זו עי' אריכות דברים בסימן ע"א (נדפס בגליון פ"ו).

175. א.ה. ס"ק זה נערך בלשון העורך, ועיקר הדברים מבוארים באורך בלשון רבינו וצ"ל בסימן צ"ט, ושם נת' עוד מה שיש לדון בזה, וכאן לא נדפס רק מה שנוגע לסוגיא דין כהשלמה לדברי רבינו וצ"ל הנ"ל, ומשום שבכתבי רבינו הזכיר ד"ו בכתבו שבסוגיא זו.

176. א.ה. יל"ע מה הספק, דמהיכי תיתי שלא נאמר הכי, ובפרט להלל דס"ל דלעולם מצוות לא מבטלות זו את זו, ואולי ס"ד דהוה כשתי דרגות בדרבנן, דשאני דין דרבנן במצוה דאו' ממצוה דאו' אולי בעינן לנהוג בו כבדאו', ועי' היטב.

177. ובעיקר קושייתו עי' מש"נ לעיל סימן פ"א ענף א' ולעיל בסימן נ"ה ענף א' ס"ק ג'.

178. א.ה. יל"ע אם הביאור בזה דלא שייך בזה כל הספיקות הנ"ל, ומשום דפשיטא לן דלעולם המצה או המרור מרובין על החרוסת, ומשום דלא יצויר שיהא חרוסת מרובה על המצה וכן בתבלין, או שזה סברא שאין בכוחו לבטל, כיון שאדברה הוא מתבטל למצה הרוב מיעוטו, ואולי גם משום שבה לצורך המרור וחשיבותו מתבטלת ממילא, ועי'.

179. א.ה. לכא"ו י"ל דהא הוה ב' שמות וכל שם מבטל את חברו, והתם כולוהו שם אחד להם שמחוייבין בכיסוי, ואין שום חילוק בין דם עוף לדם עוף אחר או דם ח'י, וע"כ לא שייך כאן ביטול כלל.

180. צ"ע מה שייך כאן ביטול דהמכוסה הרי הוא מכוסה והמגולה מגולה, וצ"ל שהכונה שהדם כבר ה' מכוסה ונתגלה (עי' יו"ד סי' כ"ח סעיף י"א), ועכשיו נתערב עם דם שלא נתכסה כלל, דבזה הו"ל תערובת דם פטור עם דם מחוייב ושפיר תמה רבינו דאמאי לא יתבטל, וצ"ע.

181. א.ה. אך לפי"ז מה שאמרו דיצא די אפיקומן במצה שבסעודה היינו דוקא אם אכלו בפנ"ע, ולא כשאכלו עם שאר מאכלים יחדיו, דבזה לא יצא די חובת אפיקומן דאתי מאכלים דרשות ומבטלי לי'.

182. א.ה. יל"ע דליהוי ככונה הפכית דגרע מסתמא. דכיון לשם כורך ולא לשם אפיקומן, וע"כ אף שסמכו (בסי' תע"ז) דיצא די אפיקומן אף שלא כיון מ"מ בזה גרע טפי, ועי'. [והיינו משום דכורך זהו היפך מאפיקומן שיסודו אכילה לאחר אכילת המצה דמעיקרא שנשלמת בשעת הכריכה, ודו"ק היטב], ועי' להלן סי' צ"ט סק"ד ד"ה אך העירויני. ובעיקר דברי רבינו וצ"ל הכא עי' לעיל ענף ג' סק"ז ולהלן סי' צ"ט סק"ד.

183. א.ה. בענין האמור להלן סק"ב וסק"ג לגבי שוגג ואונס במצה הב"ע, עי' באורך בסימן ע' ענף ג' סק"ז וסק"ח ובהערות שם.

184. [הננו מדפיסים כאן מה שכתב כאן רבינו וצ"ל בכת"י, ולפי שמסתעף לסוגיא אחריתי הדפסנוהו כאן, ועי' בזה בספר בר אלמוגים סימן קפ"ד באורך].

קידוש על יין ושתה ואח"כ נתברר שהי' יין של איסור, וגדר דין יין בקידוש

חובת כריכה, ומחוייב לאכול מרור בתורת כריכה, והו"ל ספק [דהא מספק"ל אי הלכתא כרבנן או כהלל], וא"כ שוב הו"ל ספק דרבנן לקולא.

אך צ"ע אי שיטת הלל מיקרי ספק, ד"ל דעיקר הדין כחכמים, ומיהו לשון הגמ' (בדף קט"ו) דהשתא דלא איתמר הלכתא כהלל או כחכמים, [מוכחא מילתא דהוה ספקא¹⁸⁵].

ומיהו באכל כזית מצה וכזית מרור בכורך הנה בכזית אחד מן התערובת הרוב הוא מצה, ובכזית שני הרוב הוא מרור, ונמצא דאין לנו כזית מצה שבטל ברוב מרור, אך בהווה יש בכורך יותר מכזית מצה וכזית מרור¹⁸⁶, באופן שיהא כזית מצה שאכלו בכדי אכילת פרס, שאותו כזית נתבטל איסורו ברוב מרור, ואפ"י אם הוה ספקא [אי הי' לו כזית שלם הבטל ברוב או לא], הא לגבי חיוב מצה דרבנן כיון דמה"ת כבר יצא יד"ח כיון שאינו אלא טבל מדרבנן, שפיר נוכל לומר ספקא דרבנן לקולא, ואף דנמצא דיש כאן ס"ס להחמיר דילמא ליכא כזית מצה, ואפ"י את"ל דאיכא כזית מצה דילמא הלכה כחכמים, מ"מ כבר כ' בשעה"מ הלכות מקואות דברבנן מקילים אפ"י בס"ס להחמיר¹⁸⁷.

אך [באמת י"ל דגם לרבנן יד"ח] דנימא דמצות מרור שאכל לחודא תתבטל מחמת [דאגלאי דהוה] טעות, דבזה יפסיד את המצה, [שהרי הא דהוה מרור דכריכה רשות היינו משום דכבר יצא יד"ח מרור במרור שאכל לחודא, וי"ל דאי הוה ידע דלא יצא יד"ח מצה מדרבנן וצריך למצה דכריכה לא הי' רוצה לצאת יד"ח מרור ועי"ז תהיה הכריכה ב' מצוות דרבנן], וזה תליא בהא דהארבנא [הלן בסי' ק"ג] בד' תשו' הרא"ש [המובא בסי' תע"ז], ושם נת' בשם דברי מלכאל דאין מבטלין מצוה מפאת טעות.

[אלא שיל"ע אם ככה"ג דתרווייהו דרבנן מפאת סיבות אחרות, דהמרור דרבנן מפאת זה"ו, והמצה דרבנן כיון שכבר יצא מה"ת אי נימא דגם בזה מצוות אין מבטלות זא"ו. אך כבר נת' במק"א [ע"י סי' צ"ח ענף ג' סק"ח] עפ"י המהרש"ם (חלק ו' סי' ל"ח) דגם בזה מצוות לא מבטלות זו את זו].

אך העירוני דאין אפ"ל דנפק ידי מצה בכורך, והלא לא כיון רק למצות כורך דהלל ולא למצות מצה דמחוייב מדרבנן [משום שלא היסב או משום שאכל טבל], אך י"ל דשפיר דמי, דמ"מ התכוין לכורך, [והרי לפי הלל ככה"ג זהו חיובו, דחובתו מדרבנן לאכול מצה עם כורך ולקיים המצוה בכריכה, והכל יסודם א' קיום מצות מצה באופן המושלם גם מדרבנן].

ומ"מ כל האי התירא דהטבל בטל ברוב ליתא לכא'ו, דהא בעינן שישים לבטלו, דבלי זה הוה טעם המצה שבמרור כעיקר ונשאר באיסורו, וכבר העיר בחזו"א (סי' קכ"ד בהערות לדף קט"ו) דא"כ מאי מקשינן דנימא מצוות מבטלות זו את זו, דהא איכא טעמו וממשו, וכ' דלמצוה לא מהני, אבל לענין איסורים אינו בטל [ומה"ט כ' במק"א לעיין בתירווא דהפליג על הקו' שהק' העולם על הירושלמי בערלה בהא דלא אכלו מצה של חדש בכניסתם לארץ דנימא עד"ת, ומקשינן דהא נשתכחו השיעורים, ותי' הפליג דהיתרון בטל ברוב דהיינו בפסח ומרור¹⁸⁸, אך להחזו"א בעינן ס' כדן מין בשאינו מינו וליכא], אך באמת יש לעי' בתוס' זבחים בסוגיא דמצוות אין מבטלות זו את זו [בדף ע"ח ע"א ד"ה אלא], ועי' מנח"ח מצוה ח' [ועי' מש"כ לעיל סימן צ"ח ענף ג' סק"ז].

יש לעי' דמ"מ צריך לחזור ולאכול לקיום מצות אפיקומן

ה. ועוד יש לעי' דאף אם נימא דיצא במצה מפאת דבטל ברוב מרור, אך לא יצא ידי אפיקומן, וחסרה לו מצות אפיקומן, והרי חזינן [בסי' תע"ז] דבשכח לאכול אפיקומן ולא אכל מצה שמורה בסעודה מחייבין לי לחזור וליטול ולאכול משום האפיקומן, [וא"כ הי' דותי, שהרי מצה שאכל בסעודה הוה טבל ולא קיים בהו מצות אפיקומן]¹⁸⁹, וצ"ע.

סימן ק'

בענין מצוות בלא כונה או בכונה הפכית

(ובהוכחת ר"ל ממתני' דשני טיבולים דמצוות צ"כ)

מחלוקת רשב"ם ורא"ה בענין מכיין שלא לצאת למ"ד מצוות א"צ כונה

א. נחלקו רשב"ם (מובא בר"ן כ"ה דף כ"ט) ורא"ה (מובא בב"י סי' תקפ"ט) לדעת הסוברים דמצוות א"צ כונה, [והיינו דיוצא במעשה המצוה אף היכא דאינו מתכוין לקיים מצוות ד'], האיך הדין במכויין להיפוך, דדעת רשב"ם דלא יצא, והיינו דנהי דאין הכונה תנאי לצאת יד"ח, מ"מ היכא דאינו רוצה לצאת לא יוצא בע"כ, ודעת רא"ה דלא מהני כונה הפכית [והיינו דלהך מ"ד המצוות המה מציאות, וכל שנעשה המעשה שציווה ד' לעשות כבר יצא יד"ח, ואין תלוי ברצונו כלל].

ואייתי הרא"ה ראי' לדבריו מהא דאמרין כפאוהו פריים ואכל מצה דלמ"ד מצוות אין צריכות כונה יצא, והרי כיון דאיירי בכפאוהו איכא כונה הפכית, ומ"מ יצא.

ובדעת רשב"ם עי' בבית מאיר (סי' תע"ה) שכ' דהכפ"י היתה על האכילה, אבל לענין לצאת יד"ח נהי דלא חשב לצאת [דאז הי' מועיל לכר"ע], אבל גם לא חשב שלא לצאת.

קו' החזו"א על שיטת רשב"ם מסוגיא דפסחים ק"ד ע"ב

ב. והנה בפסחים (ק"ד ע"ב) יליף ר"ל ממתני' דמצוות צריכות כונה, דאם נימא דאצ"כ תקשי מתני' דמטבל ב"פ מרור, חדא לכרפס וחדא למרור, ואמרין בגמ' דס"ל דאי משום הכירא דתינוקות לשמעין בשאר ירקות.

ונחלקו רשב"ם ותוס' בפירווא דמילתא, דלדעת רשב"ם ס"ל לר"ל דאם אצ"כ הי' ראוי לבטל הכירא דתינוקות, מפאת דבזה מבטלין הא דמרור [צריך להיות לכתחילה] לאחר מצה, וא"כ הי' ראוי לבטל הכירא דתינוקות מפאת דמפסיד קדימת מצה למרור, והא דנקטה מתני' ככה"ג דלית לי' צנון, רבותא קמ"ל דלא מבטלין [והיינו משום דבאמת לא מפסיד קדימת מצה למרור, כיון דמצות צ"כ, ואין יוצא ידי מצות מרור רק במרור דלאחר המצה שבוה מכיין לשם מצוה].

ולדעת תוס' גם ר"ל מודי לסברא דסתמא דגמ' דלא מבטלין הכירא דתינוקות מפאת קדימת מצה למרור, אבל הא פשיטא דכ"ז רק בלית לי' שאר ירקות [דבכה"ג בלית ברירה מבטלין קדימת מצה למרור כי היכי דנוכל לעשות הכירא לתינוקות, שבע"כ כיון דאצ"כ כונה ממילא כשיאכלו מרור משום הכירא יקיימו מצות מרור ויוקדם מרור למצה], וס"ל לר"ל דמתני' איירי בכל גוונא [דאף היכא דאית לי' שאר ירקות רשאי לקיים הכירא לתינוקות במרור, ובהכרח שאינו מפסיד כלל קדימת מצה למרור עי"ז, והיינו בהכרח משום דמצות צ"כ ולא נפיק ידי מצות מרור באכילת מרור זה], והלכך דייק מינה דמצוות צריכות כונה.

ונמצא דבדעת סתמא דגמ' אין מחלוקת בין תו' לרשב"ם, ולא נחלקו אלא בדעת ר"ל, דלדעת רשב"ם פליג ר"ל על סתמא דגמ' [בנידון ביטול קדימת מצה למרור בשביל עשיית הכירא לתינוקות], ולדעת תו' לא פליג.

ולדינא כמדו' דאין נפקותא בפלוגתת רשב"ם ותוס' אליבא דר"ל, דממ"נ אם נקטינן דמצ"כ א"כ אין נפקותא [דהא מצות צ"כ ולא יפסיד כלל קדימת המצה, שהרי לא נפיק ידי מרור באכילה ראשונה, ואם מצות אצ"כ בהכרח קי"ל כסתמא דגמ' דדחתה לדיוקא דר"ל, ואוקמה למתני' בלית לי' שאר ירקות ושלא מבטלין הכירא מפני קדימת מצה למרור]¹⁹⁰.

ובחזו"א (סי' קכ"ד לדף ק"ד ע"ב) הקשה דלשי' רשב"ם דאף אם אצ"כ כונה, מ"מ בכונה הפכית אינו יוצא, א"כ אכתי מאי הוכיח ר"ל, נימא [דלא מפסיד קדימת מצה למרור] דבטיבול ראשון אית לי' כונה שלא לצאת [שיכוין להדיא שאינו אוכלו אלא להכירא לתינוקות, ונמצא שגם אם אצ"כ כונה לא יתבטל קדימת מצה למרור, כיון דאפשר לאכול מרור בכונה הפכית, וא"כ אין שום סיבה לבטל הכירא דתינוקות, וגם אין שום סיבה לאסור קיום הכירא ע"י אכילת מרור, וא"כ נימא דזו כונת משנתניו דקאמר למיעבד הכי, ומהיכי תיתי לומר דכונת המשנה משום מצות צ"כ, וגם לדחיית הגמ' תיקשי, דאמאי באמת מבטלין קדימת מצה למרור כי היכא דלהוי הכירא לתינוקות, ואמאי לא נימא לי' לכיון כונה הפכית יוצא ידי שניהם]¹⁹¹.

ותירץ דלא מתקנינן הכי, דמצי למיפק מיני' חורבא שמא ישכח לכיון שלא לצאת.

כונה הפכית לענין בל תוסיף

ג. ובטורי אבן (ר"ה דף כ"ח) הק' על ד' רשב"ם דמהני כונה הפכית, מהך דפרק בתרא דעירובין (דף צ"ה ע"ב) דאמרין דלמ"ד מצוות צ"כ לא הוי בל תוסיף בב' זוגות תפילין, ומשא"כ למ"ד מצוות א"צ כונה [אכתי הוה בל תוסיף, והלכך המוצא תפילין לא יכול להכניס דרך מלבשו יותר מזוג א' עיי"ש], ותיקשי דהא יכול להכניס ב' זוגות בכונה הפכית, ולא יעבור על ב"ת אף למ"ד מצוות א"צ כונה.

ותי' בחזו"א (או"ח סי' כ"ט סק"א) וכן בספר ח' רבי שלמה היימן (חלק א' סימן א' ממסכת ר"ה) דלמ"ד מצוות צ"כ אין צורת המצוה בלא כונה [והלכך אין כאן מעשה מצוה ולא הוה בל תוסיף], משא"כ למ"ד מצוות א"צ כונה הוי שפיר מצוה [ואף בכונה הפכית], אלא דבכונה הפכית לא יוצא יד"ח דלא יוצא בע"כ, אך הוי שפיר בל תוסיף [דסוכ"ס יש ע"ז שם מעשה מצוה וחשיבא הזוג הנוסף תוספת למעשה המצוה דקעביד].

והעירוני דמ"מ תיקשי קו' הטו"א דיכוין בשני התפילין [כשמצא ב' זוגות תפילין] שלא לצאת, ואז ודאי לא שייך בל תוסיף [דהרי לא שייך בל תוסיף רק כשמוסיף תוספת להמצוה דקעביד, אך עד כמה שאין כאן שום קיום מצוה לא שייך ב"ת].

קו' מהר"ל בסוגיא קט"ו ע"ב אמאי לא נימא דיאכל בטיבול ראשון פחות מכזית

ד. ודאיתנן להך סוגיא דפסחים (קט"ו), הנה הק' מהר"ל מפראג, הביאו בקרבן נתנאל בסוגיין, דהא מצי נפיק בכרפס פחות מכזית [וכאשר אנו נהגינן הכי מחמת ספקא דפלו' רשב"ם ותוס' אי לברך ברכה אחרונה [יעוי' בסי' תע"ג], ואכמ"ל], וא"כ היכי הוכיח ר"ל דמצוות צ"כ, לעולם נימא דאצ"כ, ומ"מ לא תיקשי אמאי מטבילין ב"פ [לפי רשב"ם], או אמאי לא מהדרין אשאר ירקות [לפי תוס'], ד"ל דאיירי דאוכל פחות מכזית.

ועי' בק"נ שתי' דמתני' משמע אף בלקח כזית, ומשו"ה שפיר הוכיח ר"י¹⁹².

אי איכא איסור לאכול חצי זית בלי ברכת המצוות

ה. ובשג"א סי' ג' כ' [דלא אמרו עיצה זו משום] דאסירא לאכול ח"ש דמרור בלי ברכה מפאת איסור ח"ש, דחזי לאצטרופי, ובכזית שלם [בלי ברכה] איכא איסורא.

אך בפשוטו ל"ש לומר כן, כיון דיסוד האיסור אינו באכילה אלא במצוה בלא ברכה, והכא הרי ליכא שום מצוה.

ובזה גם מתבאר הא דלא שייך לאסור אכילת ח"ש של מרור קודם מצה, משום דבשיעור שלם אסור משום קדימת מרור למצה, [דהרי ג"ז

189. א.ה. לכא'ו זה כבר מצוה דרבנן, ובוה שפיר יש להקל בשוגג וכמוש"כ במחזה אברהם, ועי'.

190. יעוי' בסי' תע"ה במ"ב (ס"ק כ"ו) דבאין לו אלא מרור, דינו שיאכל דוקא פחות מכזית בטיבול ראשון, כי היכי דלא יקדים מרור למצה, ומאיך לד' הרבה פוסקים שהביא המ"ב (בס"ק כ"ח) יאכל כזית וכיון לשם מצות מרור [יעיי"ש ס"ק כ"ח], והנה אנו נקטינן דמצות צ"כ (עי' סי' ס'), וא"כ לכא'ו הי' לנו לחוש לד"ל ולא לבטל קדימת מרור למצה, ולשיטת תוס' ניהא דגם לר"ל כשא"א מקדים מרור למצה, [וכת' דמ"מ למה לנו לאכול כזית לכיון לשם מצוה, י"ל דזה משום דקי"ל דמברך בטיבול ראשון], ומשא"כ לפי רשב"ם תיקשי, דהי' לנו לבטל הכירא משום קדימת מרור ומצה, וא"כ נמצאו למידים לכא'ו נפק"מ בין תו' לרשב"ם למעשה, ונמצא דקי"ל כשיטת תוס'.

אכן הנה באמת דהך פלו' דאיתי המ"ב הנ"ל היא פלו' רשב"ם ותוס' (דף קט"ו), ודיעה בתרייתא הוא דעת רשב"ם (עי' שעה"צ כ"ט), וא"כ תקשי לכא'ו מדרשב"ם אדרשב"ם, ובהכרח צ"ל דהנה בסי' תע"ה ס"ד מבואר בשו"ע דבמידי דאכילה קי"ל דאצ"כ כונה, וא"כ קי"ל כסתמא דגמ', ומשו"ה נקטינן דאין לנו לבטל מצות הכירא לתינוקות משום קדימת מצה למרור, ועי"כ שפיר ס"ל להנך פוסקים לכיון למצות מרור, ובאמת שהכונה היא לכתחילה דממילא נפיק כיון דאצ"כ כונה, [וזאת אחרי דקי"ל כר"ח שצריך לברך על אכילת מרור בטיבול ראשון], ומ"מ דיעה קמיייה חיישא לה, ועי"כ ס"ל לאכול פחות מכזית, ולכיון שלא לצאת, ועי' שעה"צ [ובאמת י"לע' לדיעה זו אמאי צריך לכיון שלא לצאת, הא בלא"ה לא מצי נפיק כיון דאכיל פחות מכזית, ואולי כדי שלא יכשל בלא תגרע אם מיכוין לשם מצוה (ועי' בסי' ל"ד בב"ה"ל)], אך באמת דיל"פ הא דדיעה קמיייתא חיישא לזה, היינו משום דכיון דס"ל דאפשר לאכול פחות מכזית ועי"ז לא יקדים מרור למצה, וכיון דאפשר בעינן להקפיד שלא יקדים מרור למצה [ונמצא דכל הפלו' רק אי חשיבא אפשר או לא, ותליא בפי' ד' ר"ח דמברך על אכילת מרור בטיבול ראשון], דלכו"ע אי לא אפשר מבטלין קדימת מרור למצה, והיינו כשי' תו' לכו"ע, וכשי' רשב"ם לפי סתמא דגמ'.

191. א.ה. באמת הי' אפ"ל דהי' למשנתניו לפרש ד"ו ולהתנות שיכוונו כן, ומדלא כתבה כן ש"מ דאצ"כ לכיון כך, וזו הוכחת ר"ל דש"מ דמצוות צ"כ, וממילא בלא"ה לא נפיק יד"ח מרור, ועי"כ אצ"כ לכיון כונה הפכית, אך מ"מ תיקשי על דחיית הגמ', דמשמע שדוחין קדימת מצה למרור משום שא"א, ואמאי באמת אצ"כ לכיון כונה הפכית.

192. א.ה. ובאמת דלמאי דחיי הגמ' לכא'ו בע"כ למיעבד הכי, דלמה לן לבטל קדימת מצה למרור בחנם, וא"כ נחלקו ר"ל וסתמא דגמ' בפי' מתני', אי אוכל כזית או פחות, ועי' במ"ב סי' תע"ה ס"ק כ"ו.

דוקא עד חצות, וכשם שחייש המ"ב למאן דפסק כראב"ע לגבי מצה, ה"נ ה' לו לחוש לגבי הגדה, ונהי דביש לו ב' אפשריות מצה או הגדה לא תיקשי, [דבראי י"ל דעדיף להקדים מצה לפני חצות מאשר הגדה לפני חצות כיון דאולי לא בריא דדיים כי אהדדן], אך הרי כ' להקדים את המרור לפני הגדה, והא קשיא דהגדה דאו' [והו"ל ספיקא דאו'] ומרור דרבנן [והו"ל ספיקא דרבנן], והי' לו לוותר על המרור בשביל לומר לפחות חלק מההגדה לפני חצות.

ג"מ לענין אשר גאלנו אחר חצות

ג. ונ"מ לדינא לענין ברכת אשר גאלנו אם יאמרנו לאחר חצות, ובפתיח תשובה (המובא בכף החיים ס' תע"ז) אייתי דברי הדגמ"ר (המובא לעיל), וכתב דאם יאמר ההגדה לאחר חצות אסור לו לומר אשר גאלנו, ומכח הך דינא דההגדה בעינן כאשר מצה ומרור מונחים לפניך, אך אולי יש לחלק בין אמר כל ההגדה אחר חצות [דלא יברך אשר גאלנו, לבין] אמר לפני חצות דשפיר יאמר ברכת אשר גאלנו אף אחר חצות.

מהו שיעור סיפור יצי"מ מן התורה

ד. ובמכילתא (סוף פרשת בא) מפו' דלראב"ע זמן סיפור יצי"מ רק עד חצות, והביאו הריטב"א על הגדש"פ [במעשה דר"א וכו'], וכתב הריטב"א דמסדר ההגדה דס"ל לספר ביצי"מ כל הלילה ס"ל כחכמים, ומ"מ יש להחמיר כראב"ע.

ויל"ע דהרי גם לחכמים מדרבנן צריך לאכול קודם חצות, וה"נ לגבי סיפור יצי"מ, וצ"ל דס"ל לריטב"א דלגבי זה לא גזרו, ועוד י"ל דאה"נ דפסח מצה ומרור צ"ל לפני חצות [אך מ"מ כיון שמה"ת זמנה כל הלילה א"כ דינא דכל המרבה לספר שפיר מתקיים כל הלילה].

והעירוני דאולי משום דבק"ש וקידוש כבר יצא למצוה דאו', אך צ"ע דא"כ ל"ל דינא דסיפור יצי"מ בליל הסדר, דתפ"ל ממצות זכירת יצי"מ שבק"ש שבכל השנה כולה, אך באמת בפר"ח (ס' תע"ג) כ' דבזכר ליצי"מ יוצאין חובת הגדה מדאו', והביא כן מאבודרהם, וכ' שם דמשו"ה לא תקנו ברכה על ההגדה, וכבר הוכיח במנח"ח מד' הפר"ח אלו דלא כאומרים דמצות סיפור יצי"מ דליל ט"ו שאני ממצוה של כל השנה עיי"ש, וכ"כ בפמ"ג בפתחה להלכות ק"ש [וכן הוא בהלכות פסח ס' תע"ט א"א סק"ב] דבזכירת יצי"מ יצא יד"ח הגדה דאו', [ולפי"ז לא תיקשי על המ"ב, דאפי' אי ס"ל כהמשכנו"ג נמי א"ש, דלא חמירא ממרור וא"צ להקדימה לפני מרור].

ודע שאף אם דברי האבודרהם והפר"ח אינן מוסכמין [ובאמת קשיא עלייהו ק' המנח"ח דלמאי אצטרך קרא כיון דבלא"ה איכא מצוה בכל יום לזכור יצי"מ], אך מ"מ הוה ס"ס, דספק אי כאבודרהם [שכבר יצא יד"ח] וספק אי הלכה כר"ע, אלא דאי משום הכי אכתי תיקשי דמאי עדיפא ספק אחד דרבנן במרור מס"ס בדאו' [והלכך צ"ל דהדגמ"ר ומ"ב ס"ל הכי בתורת ודאי שכבר יצא יד"ח].

צ"ע דמפסיד הברכה

ה. והעירוני הבה"ח בר' דהג"ר שאול קרליץ שליט"א דמ"מ איך סתם המ"ב לומר ההגדה לאחר חצות ככה"ג שלא הספיק וכו' דהא איך יאמר אשר גאלנו [שהרי ספק ברכות להקל, וכשם שאם אוכל מרור אחרי חצות כ' שלא לברך, ה"נ באמירת אשר גאלנו לא יאמר אחרי חצות], ועכ"פ ה' לו לומר שיאמרו פסח מצה ומרור קודם חצות [בכדי שיוכל לומר אשר גאלנו אחר חצות וכנ"ל].

בענין אמירת פסח מצה ומרור או אכילת מרור

קודם חצות מאי עדיף בא"א לקיים שניהם

ו. תו תיקשי מדינא דר"ג דכל שלא אמר פסח מצה ומרור לא יצא יד"ח, וא"כ נצטרך לאמרו קודם חצות, ונהי שכ' הר"ן דאי"ז מה"ת רק מדרבנן, מ"מ לא גרע ממרור, וכ"ה מבואר בהלכות סוכה (בס' תרל"ד)¹⁹⁷ דהוה חיוב לומר והוה מעכב רק שמדרבנן ולא מן התורה, [ועכ"פ כיון דמעכב נימריניהו קודם חצות].

ואולי ס"ל לדגמ"ר דקיי"ל כראב"ע רק בדאו', ובמרור שיעיקרו דאו' ולא בדרבנן [אפי' שוה דין דרבנן בהמצוה דאו'¹⁹⁸], דהיינו באמירת פסח מצה ומרור [ומה"ת נ"ת' במק"א¹⁹⁹ דאם ביכלתו לקיים מרור או כוס מן הד' כוסות עדיף לן מרור דעיקרו דאו'], ומ"מ אכתי קשה אמאי לא כ' שישתדל לומר פסח מצה ומרור קודם חצות, וצ"ע.

פי מהרא"ל צינץ על הא דהזכירו בני ברק

ז. [מהרא"ל צינץ בהגדש"פ ברכת השיר ת' עיקר הקו' בהא דקתיני שהיו מסובין בבני ברק, דר"ע ה' תלמיד של ר"א וקיי"ל דתלמיד בפני רבו א"צ הסיבה, [וכבר נתבאר (בס' פ') שא"צ לבקש מחילה וא"צ לבקש שצדקי לילך למק"א], וא"כ אמאי היסב

[ובשו"ת מנח"י הק' דאכילת המרור יהיו הפסק, אך לכאו' י"ל דאכילה לא הוי הפסק, ורק דיבור]¹⁹⁶.

סימן ק"ב

זמן קיום המצוות דליל הסדר (תע"ז)

ענף א'

זמן מצות מצה

מחלוקת ר"ע וראב"ע והכרעת ההלכה לגבי מצות מצה

א. הנה במצוות ליל הסדר איכא מצוות דאו', כגון מצה וסיפור יצי"מ, ומצוות דרבנן, כגון ד' כוסות ומרור וכרפס ואפיקומן והלל.

והנה במצות מצה נח' ראב"ע ור"ע, לר"ע זמנה מדאו' כל הלילה ורק מדרבנן בעי עד חצות, ולראב"ע מה"ת עד חצות, ואף דעיקר מחלוקתם לגבי פסח, מב' בגמ' [בפסחים דף ק"ב] דמצה איתקש לפסח וגם בזה קאי מחלוקתם, [ואפי' לגבי דינא דס"ו ט"ו לחג הסוכות (יעו' בס' תרל"ט) נמי דינא הכי], ונחלקו הפוסקים כמאן קי"ל, וכ' המ"ב דיש ליהרר מאוד לאכול הכזית מצה ומרור עד חצות, ואם נשתאה עד לאחר חצות יאכלם בלי ברכה [עי' ס' תע"ז ס"א ובה"ל שם] דספק ברכות להקל.

האם צריך להוציא ממנו כדי לאכול מצה לפני חצות

ב. ונראה דאם בכדי לאכול מצה קודם חצות יצטרך להוציא ממנו, יהא חייב עד חומש מממונו, דלכאו' דגם על ספיקא דאו' מחוייב להוציא עד חומש מנכסיו [אבל לגבי סיפור יצי"מ אם כבר הזכיר יצי"מ אינו אלא מדרבנן, שעיקר ההלכה לגבי זה דספיקא לקולא, ורק במרור החמירו (וכדלהלן ענף ב'), אלא שבמ"מ גם לגבי יצי"מ מפסיד ברכת אשר גאלנו וכדלהלן].

ונר' דאם עבר הזמן ויכול להשיב הזמן ע"י חומש ממנו [וכגון שיש ביכלתו ע"י הוצאת ממון לחזור למקום ששם עדיין קודם חצות], נלענ"ד דג"כ חייב, אך העירוני דהרי לו יצויר שנעשה מחוייב רק בכלות הזמן, וכגון שהי' שוטה ונשתפה רק לאחר כלות הזמן הרי בזה לא יתחייב, וא"כ אף בהי' חייב מאי איכפת לן, אך יש לדון דמחוייב לתקן, וכמו דחזו"ן דמי שהפריש שלא מן המוקף דחייב להשאל ולחזור ולתרום מן המוקף, ובפשוטו מחוייב להוציא ע"ז חומש.

והיכא דהי' אנוס יל"ע, ותליא בדין מי שהפריש שלא מן המוקף באונס, או שאכל קונם באונס משום פיקו"ג, ועכשיו יכול להשאל, ודן בזה באמרי בינה, וצ"ע בכ"ז.

ענף ב'

זמן מצות סיפור יצי"מ

מחלוקת רבנן בתראי במצות סיפור יצי"מ אליבא דראב"ע

א. כ' במשנות יעקב (או"ח ס' קנ"א) דה"ה הגדה לראב"ע זמנה עד חצות, דהא אמרינן בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך.

וכ' המשכנו"י דהא דחזו"ן דראב"ע ג"כ הי' מספר ביצי"מ כל הלילה היינו משום דר"ע, ובוה ביאר בקה"י (ברכות ס' ד') אמאי קתיני בהגדה שהיו מסובין בבני ברק, דלמאי נפק"מ היכן, אלא דבא ליתן טעם אמאי ראב"ע היסב וסיפר ביצי"מ כל הלילה, ולוה תי' דלפי שהי' בבני ברק והוה ר"ע מרא דאתרא בבני ברק, ונהג ראב"ע כמותו.

ובחת"ס בקידושין ל"ח ע"ב (בחדשים) כ' דחזו"ן דראב"ע אמר כל הלילה אף שס"ל דזמנה עד חצות, ומשמע דס"ל דלא כמשכנו"י, וכן בעמק יהושע (ח"ב דרוש י"א) מובא בהתעוררות תשובה החדש (או"ח ח"ב ס' רע"א בהגהות המו"ל) נמי נקט דגם לראב"ע זמנה כל הלילה, אך בדרשות חת"ס כ' כהמשכנו"י.

דעת המ"ב בענין זה

ב. ובמ"ב (ס' תע"ז ס"ק ו' בשם הדגול מרובה) כ' דאם לא הספיק לומר ההגדה והוא סמוך לחצות, יאכל תחילה מצה ומרור ואח"כ ההגדה, ואח"כ הסעודה, ותקשי דלמשכנו"י גם הגדה יש להקדים לפני חצות, ועדיפא ממרור דהוה רק דרבנן, וסיפור יצי"מ מדאו'.

[והנה אין לומר דהמ"ב לא ס"ל דבעינן הגדה בזמן אכילת מצה], דעי' בס' תע"ב במ"ב (סק"ד ובשעה"צ סק"ו) דאייתי ד' מהר"ם חלאוה, דיש להתחיל משתחשך ולא ביה"ש, דזמן מצות סיפור יצי"מ הוא דוקא בלילה ולא בזמן התוספת יו"ט דומיא דמצה, וא"כ מסתברא דה"ה דלראב"ע הוא

אינו איסור אכילה כי אם קיום מצות מרור קודם מצות מצה, והשתא דאכיל ח"ש הרי אין כאן מצוה כלל, וליכא הקדמת מצות מרור למצה].

ונראה דגם השאג"א נחית לה, ועיקר טעמו אינו אלא דאין ראוי לאכול אפי' ח"ש של מרור בלא ברכה, דומיא דסברת רב חסדא (דלהלן קט"ו ע"א) דאיך ימלא כריסו ואח"כ יברך, [וחזו"ן דהך סברא נאמרה אפילו באוכל פחות מכוית כמתבאר מדברי הפוסקים (יעו' מ"ב ס' תע"ה ס"ק כ"ו), דאף לדין דאוכלין פחות מכוית מ"מ מברך על אכילת מרור בטיבול ראשון משום סברא דרב חסדא].

סימן ק"א

הערות קצרות בעניני ליל הסדר

הערה בענין כיסוי המצות בזמן אחיזת הכוס (תע"ג ס"ז)

א. הנה איתא בס' תע"ג (מ"ב ס"ק ע"ג) דכשאומרים והיא שעמדה או מלפיכך שאוחזים הכוס מכסים המצות.

ושאלני הב' דאמב נ"י נכד הרב שמואל הרציג, דבמג"א (ס' רע"א סק"כ) איתא דאם טעמא דכיסוי החלות משום שמקדים היין ושלא יראה הפת בושתו, סגי שלאחר בפה"ג יגלו החלות, דעצם הקידוש על החלות אינו בזיון ליין.

ותיקשי דא"כ כשאומר והיא שעמדה או לפיכך אמאי צריך לכסות המצות, דהא ליכא בזה בושת למצות דאינו מברך עדיין בפה"ג.

וחשבתי דהוא מפאת שעומד לברך בהמשך בפה"ג ע"כ מכסה מעיקרא, אך זה לא שייכא בוהיא שעמדה.

ואולי יש לחלק בין היכא דבסוף יברך על הכוס קודם המצות, וע"כ כבר מהשתא הוה בושת לכוס, לבין היכא שכבר בירך בלא"ה, ועצם הקידוש אינו בושת לפת.

אך זה דוחקא, דהא הגבהה דהשתא לא לצורך ברכה היא [ועכ"פ בוהיא שעמדה], וצ"ע.

אם יש חיוב מצה בזה"ז מדרבנן מצד זכר למצות מצה שבזמן הבית

ב. קיי"ל דמרור בזה"ז דרבנן אטו זמן המקדש, ומצה בזמן הזה דאו', ונסתפק בספר צפנת פענח (הלכות חמץ ומצה) אם יש חיוב מצה אטו זמן המקדש, [והיינו שמלבד הדאו' דבערב תאכלו היא גם חיוב מדרבנן זכר לעל מצות ומרורים שעם הפסח, ובאכילה אחת יתקיימו שני החיובים].

והנה חזו"ן דכורך עבדינן זכר למקדש, וחזו"ן דגם במצה, אך י"ל [דהיינו דוקא להלל] ומשום דיש נ"מ בזה שיעשה כורך, [אך לא לרבנן שאין בזה שום תוספת, וכיון שבלא"ה כבר מחוייב מה"ת לא הוסיפו לחייב].

ובצ"פ כתב דבוה תליא פלו' הר"מ והראב"ד (פ"ח מחמץ ומצה) אם מטבלין את המצה בחרוסת, דדעת הרמב"ם דתקנו כאן זכר למקדש [והרי במקדש כשאכלוהו עם מרור ופסח היו מטבלין]¹⁹³, ודעת הראב"ד דלא תקנו [ומצד מצות בערב תאכלו מצות אין סיבה לטבל בחרוסת].

וצ"ע דבמצה שבכורך יתחייב גם לראב"ד לטבל בחרוסת, [דהרי זה דאי זכר למקדש, והרי משמע דעת הצ"פ דכל שהוא זכר למקדש בעיא טיבול בחרוסת, ומשמע שהראב"ד פליג גם על כורך, וכן צ"ל בהכרח לד' הרמ"א (תע"ה ס"א), ועכ"פ תיקשי על שי' הרמ"א דס"ל הכי].

ובצ"פ שם כ' דחזו"ן דאבידת אביו ואבידת אמו, ונתגרשו, שניהם שוין, ותיקשי דתפ"ל דאיש קודם לאשה (כדאי' בסוף הוריות), אלא דכיון דיש מעלת אב ליכא מעלת איש.

אך לכאו' אינה ראי' דהתם הנידון בדאו', והכא הנידון בדיני דרבנן אם תקנו כשיש כבר חיוב מדאו', ובהא פליגי, ומשא"כ התם כו"ע מודו.

שמע ברכה בין מרור לכורך אם יפסיק

ג. יל"ע במי שמע ברכה בין המרור לכורך¹⁹⁴ אם יענה אמן, כיון דהברכה עולה גם לכורך [וכמושי"כ בשו"ע ס' תע"ה סעיף א'].
ותליא בנידון מי שיש לו ספק ברכות, ושומע מחבירו שמברך ורוצה לצאת עי"ז ידי ספיקו, אם צריך לענות אמן על ברכה אחרת.

ולכאו' כיון דכל חיובה רק מספק, ומדינא ספק ברכות להקל, א"כ איך יפטור מן הודאי [חיוב לענות אמן] מפאת הספק.

אך מ"מ משמע דגם אמן לא יענה בין המרור לכורך, וצ"ת¹⁹⁵.

193. א.ה. יל"ע דלכאו' לרבנן שאכלו פסח מצה ומרור בזמנא ז' לא היו מטבלין המצה, וכ"ת להלל הא לדידי כבר מקיימין הזכר למקדש בכורך, ועי'.

194. א.ה. רבינו ז'ל נקט בלשונו ברכת מרור, אך בשו"ע משמע שה"ה ברכת מצה עולה לכורך, ובאמת יל"ע בזה דבשלמא מרור לד' הלל אין מתקיים רק במרור דכריכה [עי' בר"ן ועי' דרישת], אך מצה ודאי נתקיים במצה ראשונה, ואולי להלל חד ברכה גם למצה דאו' וגם למצה דרבנן, וק"ל.

195. א.ה. צ"ע מנין משמע לי לרבינו ד"ז, ומ"מ בסברא י"ל דנעשה עכשיו ספק מחוייב לענות, דעל הצד שמקיים עכשיו מצות ברכה נפטור מענית אמן, ותליא אם זה מדין דחי' וא"כ ליכא למימר הכי, או שזה פטור מצד עוסק במצוה וא"כ שייך לו' כן, ודו"ק.

196. יעו"י לעיל סימן פ"א ענף ב' סק"ד.

197. א.ה. לא ידענא למאן כונת רבינו, ובר"ן הכא מב' שרק לא יצא מצוה כראוי, אלא שהר"ן מדמה לאכילה בסוכה וראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית, והתם ודאי לעיכובא כמבואר בס' תרל"ד, ועכ"פ מדרבנן, ואולי זה כונת רבינו דהר"ן מדמה לסוכה, ובסוכה מב' דמעכב וה"ה הכא, והלשון קצר.

198. א.ה. דהיינו שזה דין דרבנן בהמצוה של סיפור יצי"מ מה"ת, ומדרבנן צריך לומר ג' דברים הללו, ולא סגי במה שהזכיר בקידוש וק"ש.

199. יעו"י לעיל סימן פ"ח באורך.

ר"ע, ונהי דמחל לו ר"א אך הא גופא תיקשי אמאי מחל לו, וע"ז קאמר משום שהיו מסובין בבני ברק והי' ר"ע מרא דאתרא וילכודו מחל לו ר"א שיוכל להסב במקום שהוא מרא דאתרא [ועי' בסימן ה"ל].

מאי ס"ד דיכול מבעו"י ובענין קיום מצות בזמן תוספת יו"ט

ח. והנה במאי דדרשינן יכול מבעו"י ת"ל בעבור זה וכו', יל"ע מאי ס"ד דיקיימו המצוה מבעו"י, ובשלמא לתו' ריש פרק ערבי פסחים (דף צ"ט ע"ב) שאפשר לקיים מצוות היו"ט בזמן התוספת, י"ל דס"ד שיקיימו גם מצות סיפור יצ"מ בזמן התוספת, אך לתו' כתובות (דף מ"ז ע"א) דליכא מצות שמחה בזמן התוספת יו"ט, א"כ מהיכי תיתי שמצות סיפור יצ"מ יהא בזמן התוספת, ואמאי אצטרך קרא למעט, וצ"ע [ולראב"ע להמשכנו"י י"ל דבא למעט אחר חצות, אך לישנא משמע יכול מבעו"י דאתא למעט ערב יו"ט].

ענף ג'

זמן מצות אפיקומן

עצת האבני נזר בענין אפיקומן אי א"ש עם שיטת ר"ע דזמנה כל הלילה - ואי לר"ע צריך לאכול קודם חצות

א. אמרינן [בסי' תע"ז ס"א] דיש לאכול האפיקומן קודם חצות, ובאבני נזר (סי' שפ"א) כ' דלראב"ע מצות מצה רק עד חצות, שרי לאכול לאחר אפיקומן לאחר חצות, דכבר אינו זמן מצה, ולפי"ז הא דאסור לאכול לאחר אפיקומן גם לאחר חצות [והו"ו] רק לרבי עקיבא דזמנו כל הלילה, והא דלא אכלינן האפיקומן לאחר חצות, [היינו משום] דחיישינן לראב"ע, ולפי"ז כ' דיכול לאכול ב' אפיקומנים, ולהתנות [דאם הלכה] כראב"ע יהא האפיקומן קודם חצות, ואם [הלכה] כר"ע [יהא האפיקומן] לאחר חצות, [וממילא ממ"ז יהא רשאי לאכול אחר חצות].

ולכאוף הוה קשיא לי דהא מבואר בב"ה"ל (סי' תע"ז) דגם להפוסקים כר' עקיבא ממ"ז י"ל דמדרבנן רק עד חצות, וכמו בקריאת שמע דגזרו חכמים כדי להרחיק את האדם מן העבירה [כדא' במתני' ריש מסכת ברכות], וא"כ אכתי לא מצינן למיעבד הכי, דגם לר"ע צריך לאכול קודם חצות, וממילא תו לא יוכל לאכול גם לאחר חצות [כיון דזוהו זמן מצות מצה מה"ת ואיכא איסור אכילה לאחר אפיקומן בזמן זה, כיון דבעינן שישאר בזמן זה טעם מצה בפיו].

אך ראיתי בספר שבח פסח [להגאון זרע אמת] במצות צפון, דאייתי בשם הפר"ח דגם לר"ע יש לאכול האפיקומן קודם חצות, ואיהו נחלק עלי, [וטעמון] דהך גזירה להרחיק את האדם מן העבירה לא נאמרה אלא במצוה דאורייתא, אבל לא אפיקומן דרבנן, דבזה לא גזרו חכמים דהו"ל כגזירה לגזירה, ואע"פ [שבזמן שביהמ"ק הי' קיים והי' אוכלים הפסח] הוה דאו' גזרו לאכול קודם חצות²⁰⁰, ממ"ז לענין עיקר הדאו' עבדינן זכר ולא לענין הגדר דרבנן לדאו', וע"כ אפיקומן בזה"ז אפשר לאכול לר"ע כל הלילה.

ונמצא דדברי האבני נזר א"ש לדעת השבח פסח.

האוכל אפיקומן גדול וכבר אכל כזית לפני חצות

האם יכול להמשיך לאכול אחר חצות

ב. הנה יל"ע אם צריך להפסיק בחצות, או דיכול לאכול כמה כזיתים באפיקומן ובלבד שיאכל כזית או שנים²⁰¹ קודם חצות, דאין כאן איסור אכילה אחר אפיקומן [דהכל נחשב לאפיקומן, כיון שאי"ז אכילה אחרי האפיקומן כיון] שהרי יכול לאכול אפיקומן גדול כרצונו. אך י"ל דהכא גרע, דמה שאוכל אחר חצות אין לו שם אפיקומן, וא"כ חשיבא אכילה אחר אפיקומן.

אלא דבאמת הנה לראב"ע [שזמן אפיקומן עד חצות] הרי לא איכפ"ל במה שאוכל אחר חצות, ולר"ע [שזמנה כל הלילה] נמי שרי [דיש ע"ז שם אפיקומן כיון] דהוה אפיקומן גדול [אחרי שגם על אכילה שלאחר חצות יש שם אפיקומן]²⁰².

סימן ק"ג

בענין טעות בקיום מצות (תע"ז ס"ב)

ביאור דברי תשו' הרא"ש לענין נזכר לאחר שתיית כוס ג' או אחר כוס ד' שלא אכל אפיקומן

א. כתב בתשו' הרא"ש (כלל כ"ד סימן ג') דבאופן שנוזר אחר שתיית כוס ג' שלאחר ברכה"ז שלא אכל אפיקומן [ובאופן שאינו יכול לסמוך על מצות שאכל בשעת הסעודה יעוי' שם ובשו"ע סי' תע"ז ס"ב], חוזר ליתול ידיו

ומברך המוציא ואוכל אפיקומן ומברך ברכה"ז על הכוס, ולא הוה כמוסיף על הכוסות, דכיון שהכוס השלישי הי' בטעות חוזר כוס שהוא מברך עליו עתה להיות כוס שלישי, ואם נזכר אחר ששתה כוס ד' שאחר ההלל, אע"פ שעשאן שלא כסדרן שנמצא הקדים כוס של הלל שהוא ראוי להיות אחרון לכוס של ברכה"ז, מ"מ אין סדר הברכות מעכב.

והנה לכאוף תיקשי אמאי לא נאמר שיששב כוס ג' בכוס של ברכה"ז פעם ראשונה וכוס ד' אחר ההלל, והך כוס דברכה"ז בתרא תהא לשם כוס של ברכה"ז ולא לשם ד' כוסות.

וצ"ל דס"ל להרא"ש דאין שותין שום כוס לאחר כוס ד' וכדאיאת בתשו' הרא"ש (סוף כלל י"ד), וכדאיאת בסימן תפ"א, [והיינו אפי' כוס של מצוה, ומשו"ה מוכרח להשוות כוס של ברכה"ז ראשונה כטעות כדי להתיר לו לשתות כוס בברכה"ז פעם שנית]. דלוותר על כוס בברכה"ז פעם ב' ולסמוך שכבר יצא בפעם א' נמי אי אפשר, משום דס"ל דברכה"ז טעונה כוס [ועי' מ"ב סי' תע"ז ס"ק י"א].

[ואנמם במאמר מרדכי ביאר ד' הרא"ש אף למ"ד דבר ברהמ"ז אין טעונה כוס, ולפי"ז שמעינן דאף בטעות שאינו מעכב נמי אמרינן טעות, אך אנו לא קי"ל הכי, עי' במ"ב (סי' תע"ז ס"ק י"א)]²⁰³.

מצוה מתבטלת מפני טעות בדבר המעכב ולא מפני טעות בדין לכתחילה

[ובענין נזכר קודם שתיית כוס ד' אמאי לא יברך על כוס ד' ויאמר הלל בלי ברכה]

ב. והנה מתבאר מד' תשו' הרא"ש דמצוה שנעשה בטעות כאילו לא נעשתה, ולא יצא יד"ח אף שבשעתו נתכוין למצוה, אכן מ"מ רק בטעות המעכב, ולא בטעות שהפסיד דין לכתחילה.

ויל"ע בגונא דנזכר קודם ההלל דנימא שישאכל ויברך וישתה כוס ד' בברכה"ז, ואח"כ יאמר הלל בלא כוס, שהרי מפאת המקום של הכוס [אי יקיימו בברכה"ז או בהלל] לא הוה אלא דין לכתחילה לדעת הב"י (סי' תפ"ד) וביה"ל (סי' תע"ב)²⁰⁴, ומפאת דין לכתחילה לא מבטלינן המצוה.

[והנידון בזה אפי' בנזכר באמצע הלל, שיפסיק באמצע הלל, א"נ שיגמור ההלל בלא כוס ויאכל אפיקומן ויברך על הכוס].

ויש לומר דזה לא אמרינן שישאר עם הכוס בלא מקומו לכתחילה, וממילא [הדר דינא] דהוה מקח טעות מפאת דינא דברכה"ז טעונה כוס [והיינו שאין זה טעות מפאת הדין לכתחילה, כי אם מפאת הדין לכתחילה שותה כוס ד' במקומו, וממילא הדין ברכה"ז טעונה כוס גורם מקח טעות, והיינו דהדין לכתחילה לשתות כוס במקומו מתיר לו להכניס עצמו למצב של ביטול המצוה מחמת טעות בדבר המעכב].

עוד יש ליישב דיש חילוק בין אם הנידון לעשות השתא בקו"ע כנגד דין לכתחילה, ובין אם הדבר כבר נעשה [שכבר עבר על הדין דלכתחילה, והשתא כבר הוה דיעבד] דבזה לא מבטלינן [והיינו דזה שפיר חשיבא אומדנא לבטל המצוה כדי שלא יזדקק מחמת זה לעבור להדיא בקו"ע על דין לכתחילה, ורק מה שאגלאי מילתא שהגיע למצב של דיעבד וכבר יצא יד"ח בדיעבד, בזה אמרינן דכיון דכבר יצא יד"ח בדיעבד לא מיקרי טעות לבטל מחמתו המצוה לגמרי], כן תי' הרב ארי' לייב בן יעקב שליט"א, [ואשכחן כעין חילוק זה דאמרינן בגמ' דבאיסורא מודהר א"יניש דהיינו אם יאכל, ובהנאה לא מודהר]²⁰⁵.

אמאי לא יאמר הלל וברכה"ז פעם ב' יחדיו על כוס ד'

ג. ואכתי יש לשאול על ד' תשו' הרא"ש בגוונא שעדיין לא בירך כפה"ג על ההלל, [או שעדיין לא אמר כלל הלל], שיברך ברכה"ז ויניח הכוס של ברכה"ז עד אחרי ההלל [או להיפך שניח כוס של ההלל עד אחרי ברכה"ז].

וכדאשכחן [בסי' תע"ז] במי שנוזר שלא אכל אפיקומן אחר ברכה"ז קודם שתיית הכוס דיאכל ויברך על הכוס, וכוס זו תעלה לו לב' הברכה"ז, ומקיים ע"ז ברכה"ז טעונה כוס על שתייה.

אם אפשר להבדיל על כוס ברכה"ז

וכן אשכחן לענין סעודה שלישית שנמשכה עד לאחר שתחשך, דמברכין על הכוס ושותה אותו אחרי הבדלה [ועי' בספר פסקי תשובה לחלק ב' סי' ק"צ אות א].

ובפשוטו שמעינן מהרא"ש דבאמת שתיית הכוס בהבדלה אינה עולה לברכה"ז טעונה כוס, אך מ"מ אכתי תקשי מנוזר אחרי ברכה"ז קודם שתיית הכוס דהכוס דברכה"ז שני' עולה לו לשני הברכה"ז, וא"כ בהלל נמי.

ואולי שאני ב' ברכה"ז דתרווייהו חשיבי כחדא, [ומשא"כ הלל וברכה"ז, או ברכה"ז והלל].

והעירני הרב א"מ גולדבלט שליט"א דהנה בפסחים (דף ק"ב ע"ב) אמרינן דאין לעשות כוס של ברכת המזון וקידוש על כוס אחת משום חבילות חבילות, [ועי' מש"כ בשו"ת באר משה לדון בהא דעבדינן קידוש עם כוס של ברית כבוס א'], ורק יקנה"ז עבדינן על כוס א' דקידוש והבדלה חדא מילתא, דתרווייהו משום קדושת היום קאתו, ומעתה י"ל דהלל וברכה"ז [וכן ברכה"ז והבדלה] הו"ל חבילות חבילות, ומשא"כ תרי ברכה"ז דהוו חד מילתא.

[אלא שנצטרך לחלק בין ב' ברכה"ז לבין השקאת ב' סוטים, יעוי' סוטה דף ח' ע"א].

ולפי"ז בסעודה ג' לא נוכל לעשות הבדלה על כוס של ברכה"ז, אך יש לו תקנתא לשתות הכוס של ברכה"ז בפנ"ע חוץ מהבדלה.

ביאור ד' הרא"ש דמבטלינן הכונה ותליא בנידון אי מצות צריכות כונה

ד. והנה בפשוטו ביאור ד' הרא"ש דמבטלינן הכונה [מחמת הטעות, שאם הי' יודע לא הי' מתכוין לצאת יד"ח, דאי א"צ כונה הרי המצוה היא מציאות ומה שייך בזה טעות], וקיימינן השתא למ"ד מצוות צריכות כונה.

אכן יל"ע דהנה ברא"ש כ' דאם אכל מצוה שמורה בתוך הסעודה א"צ לחזור ולאכול אפיקומן, ותיקשי דהא לא כיון לאפיקומן, ובשדי חמד [מערכת מ' כלל ס"ד] הביא ב' ביאורים, או דס"ל להרא"ש דברבנן א"צ כונה [ועי' מ"ב סי' ס'], או דנהנה שאני [עי' סי' תע"ה], והשתא לב' הביאורים תיקשי אמאי מבטלינן לכוס מחמת טעות [דהא הוה דרבנן ומצוה שבשתי' דנהנה בזה, וממ"ז נימא דא"צ כונה].

וי"ל דמחמת האומדנא משוינן לי' כמכוין שלא לצאת, דזה גם במידי דאכילה, ובמצוות דרבנן נמי לא נפיק [לשיטת רשב"ם שבב"י סי' תקפ"ה ורבינו ירוחם שבב"י סי' תע"ה].

וכיון שכן י"ל דד' הרא"ש א"ש גם למ"ד א"צ כונה וגם למ"ד דבמידי דאכילה א"צ כונה, דהכא גרע טפי.

שכח יעו"י בברכה"ז ונזכר אחר ששתה כוס ברכה"ז אם צריך לחזור ולשתות כשחוזר ומברך

ה. והנה כבר נתבאר [בסימן פ"ד סק"ט] דאם שכח יעו"י בברכה"ז ונזכר אחר שכבר שתה כוס ג' חוזר ומברך בלא כוס, ומשום דכבר יצא יד"ח כוס ג', ואפי' אם נימא דבלא הזכיר יעו"י הו"ל כמי שלא בירך, מ"מ הא לד' הב"י והמ"ב יוצא יד"ח כוס ג' אפי' שלא במקומה, דדין שתיית הכוס במקומה אינו אלא לכתחילה, ובדיעבד יוצא אף שלא במקומה, אכן לכאוף תיקשי דמ"מ נימא דהוה טעות וכי ההיא דתשו' הרא"ש, דהא אי הוה ידע הי' מכוין שלא לצאת בכוס באותה שעה, דהיינו אי נימא דברכה"ז הוה כמי שלא בירך והוה הכוס כשלא במקומה, דהי' רוצה לשתות הכוס במקומה בעת ברכה"ז שעם יעו"י.

ויש ליישב דכיון דהטעות רק מחמת דמפסיד הדין דלכתחילה, דבזה לא מבטלינן המצוה מחמת טעות, אלא המצוה כדקיימא קיימא, ומשא"כ בתשו' הרא"ש שטעותו מפאת דהשתא יבטל לגמרי תקחו"ל שברכה"ז טעונה כוס, והלכך שפיר מבטלינן המצוה לגמרי.

[ואף דלמאמר מרדכי יש להוכיח דאף כשהפסיד הדין לכתחילה נמי חשיבא טעות, אך כבר נת' דאנו לא קי"ל הכי וכמושי"כ במ"ב].

ואה"נ דלהסוברים דברכה"ז טעונה כוס אם שכח יעו"י ונזכר אחר ששתה כוס ג' דהשתא צריך לחזור ולברך על הכוס, משום דברכה"ז טעונה כוס [אי נימא דברכה"ז קמא כמאן דליתא דמיא], ודאי דנצטרך לו' דכוס הראשון הוה טעות ובטלה הכוס, דאל"כ יהא אסור לו לשתות דנמצא מוסיף על הכוסות, ושלא לשתות נמי אי אפשר דנמצא מבטל תקחו"ל דברכה"ז טעונה כוס [להך מ"ד], אך כל דברינו הנ"ל אליבא דהלכתא דברכה"ז אינה טעונה כוס.

יל"ע ממי שתרם מן הרעה על היפה בטעות

ו. ובעיקר הדבר דאמרינן דטעות מחמת שהפסיד דין לכתחילה לא מיקרי טעות העיר הרב פיש שליט"א, דהא חזינן [בתרומות פ"ג מ"א, ועי' תו' יבמות דף פ"ט ד"ה קישות] דמי שתרם מן הרעה על היפה בטעות חשיבא טעות ומבטלינן הפרשתו, אף דאינו אלא לכתחילה, אך י"ל דהתם מפאת דאשתכח דעבר על לאו דאו', ואפי' בזה"ז הא עיקרו דאו', וחמיר טפי ומשו"ה חשיבא טעות.

ומה בכך דממשיך לאכול האפיקומן אחר חצות, שהרי אין איסור לאכול אחר חצות כי אם חיוב לאכול לפני חצות, ואטו יש חיוב לגמור לפני חצות, אכן בכת"י רבינו זצ"ל אחרי שכתב ד"ז כ' ההערה הנ"ל בענין אי לר"ע איכא גזירה להרחיק את האדם מן העבירה, ושמא נתכוין להעיר דלפי"ז יהא אסור להמשיך אך אינו מוכרח [ואנמם עיקר הדברים שבס"ק הנ"ל נלקח משיעור אחר שכתב רבינו זצ"ל ע"ד עצת האבני נזר, אלא שכאן ג"כ כ' להעיר הערה זו בקצרה], וצ"ע.

203. א.ה. ומ"מ בעיקר גדר הטעות כאן יעוי' להלן סק"ז ובהערות שם, ודו"ק.

204. יעוי' לעיל סימן פ"ד באריכות.

205. א.ה. לכאוף כונת רבינו דמבאר החילוק דזה בקו"ע וזה ממילא, ולמדנו מזה יסוד בדעת בנ"א, ונלמד מזה מהי אומדנא

קעביד, ותיקשי דהא צריכות כונה, ותי' בבית הלוי דמ"מ קיים המצוה [ולענ"ד י"ל דנהי דאכל אכילה גסה מ"מ אולי כונתו גם למצוה, וש"ר שכן תי' בחמת שלמה או"ח סי' כ"ד אות ז']. ושמעתי מהגר"מ הייזלר שליט"א דמ"מ הוי רשע משום דביטל מצות אכילת קרבן פסח], ואייתי כת"ר דכן הוא ג"כ באמרי בינה (או"ח סוף סי' י"ד).

וא"כ לא שייך לומר ביטל הקריעה מחמת טעות, דהא גם בלא כונה יצא ידי קריעה.

[והנה באמת לומר דאם ארע שהאבל פנה ללכת וקרע ע"ז בגדו בלא כונה דנימא דיצא ידי קריעה, הוי חידושה רבנא. אך י"ל דכונת כת"ר דמ"מ הי' לשם המת²¹²].

עדיין הדבר תלוי בנידון אם ע"י טעות נחשב כמכיון שלא לצאת

והנה י"לע אף לבית הלוי ואמרי בינה בכונה הפכית מהו, שמכיון שלא לצאת [ומ"מ קורע מחמת המת אך שלא לשם מצוה], וי"ל דמדודו בזה²¹³, וא"כ אכתי בקריעה אם הי' יודע ששבת, הי' מכיון שלא לצאת הקריעה, וי"ל דמקח טעות רק מסלק הכונה, אבל לא נותן כונה אחרת, וכדהאר"ק הגרעק"א בתשו'.²¹⁴

אך הנה המ"א (סי' ס' סק"ג) כ' בשם הרדב"ז דבדרבנן מצוות א"צ כונה, ותיקשי מתשו' הרא"ש דמבטלין הכוס השלישי, ונצטרך לומר דהוה אנו סהדי שהי' מכיון שלא לצאת, וא"כ בקריעה נמי.

אבל האחרו' נחלקו על המ"א, וכ' דגם בדרבנן מצוות צ"כ, וכדאייתי המ"ב (סי' ס'), וגם כתבו דמהרדב"ז אין ראי', וא"כ אין להוכיח מהרא"ש דמקח טעות הוה כמכיון שלא לצאת, וא"כ שפיר י"ל כמוש"כ כת"ר²¹⁴.

למ"ד דגם במצוות שעיקרן התכלית צ"כ י"לע אם שאני דין הכונה בהו מדין הכונה במצוות שאין עיקרן התכלית, ונפק"מ לענין טעות

ב. תו כתב כת"ר דאף אם נימא דגם במצוות שעיקרן התכלית איתא לדינא דמצוות צריכות כונה, וכדמשמע מהגרעק"א (בח"י לע"ז דף כ"ז ובתשו' ח"ד סי' ע"ב) ומהחת"ס (בח"י לחולין דף ל"א)²¹⁵, מ"מ התם הכונה אינה מכלל המצוה, והלכך לא שייך לו' דהוה מקח טעות, משא"כ במצוות שאינן מפאת התכלית, דהתם הכונה מעצם המצוה, ובזה מהני מקח טעות²¹⁶.

והנה עיקר הסברא כתבוהו רבנן בתראי ליישב השיטות דבכונה הפכית לא יצא יד"ח לכוי"ע, וא"כ יהא תקנתא לענין בל תוסיף (בהא דעירובין דף צ"ו, וכדהק' השאג"א בטור"א ר"ה דף כ"ח), ותיצרו דדוקא בכונה שהיא חלק מהמצוה בלא כונה ליכא בל תוסיף, ומשא"כ למ"ד א"צ כונה דאף דבכונה הפכית לא מהני, מ"מ יהא בל תוסיף (דסוכ"ס אין מעשה המצוה חסירה כלום, ואף שלא יצא יד"ח, מ"מ לענין בל תוסיף א"צ לצאת יד"ח כי אם שייחשב מעשה המצוה ותוספת במעשה מצוה], יעוי' בקובץ שיעורים (ח"ב סי' ל"ג אות א') ובח"י הגר"ח (סנטסיל בענין בל תוסיף) ובח"י הגר"ש היימן (עמ' קע"א) ובחזו"א (סי' כ"ט ס"ק י"א).

אך קשיא לי על גאוני בתראי דמ"מ יקח התפילין זוג זוג ויכוין בשניהם שלא לצאת יד"ח, [דהוה פשיטא דרק כשמקיים מצוה שייך לאסור בל תוסיף על ההוספה אף שכיון בה שלא לשם מצוה, אך כשאין מקיים מצוה מה שייך לאסור בזה להוסיף ע"ז, דהרי אינו מוסיף על מצוה כלל, וא"כ כשמכיון בשניהם שלא לשם מצוה ליכא שום איסור], וממילא אין בל תוסיף והדרא קו' לדוכתה [ועיקר קו' השאג"א הנ"ל כבר הק' ברבינו פרץ בפסחים (דף ז'), ומשום הכי דחה לשיטה זו (דכונה הפכית מהני לכ"ע שלא לצאת בע"כ) מן ההלכה עיי"ש].

זה ראיתי להעיר בעת עיוני באגרת המופלאת והמאירה באור יקרות. והנני לברך ברכת הדייט לכל טוב והצלחה גדולה ברוחניות וגשמיות. כעתירת המודה מקרב לב על דבריו המסולאים מפז.

תוספת²¹⁷ בעיקר נידון כונה במצוה שעיקרה התוצאה [ולענין מצוה הבאה בעביירה]

ג. והנה בעיקר דברי הבית הלוי דמצוות שעיקרן התכלית לא בעינן כונה, הנה הדבר מפורש בבית הלוי בג' מקומות, א. בשו"ת ח"ג סי' נ"א

ע"י לבישה, יעוי' ביבמות (דף צ' ע"ב), דהכא בשעת לבישה לא הוה איסורא ורק אח"כ נעשה איסורא ממילא, ושפיר הוה שוא"ת].

אם יש לחלק בין טעות דאשתכח דקיים שלא במקומה לשאר טעות, ובעיקר ד' תשו' הרא"ש אולי י"ל דשאני התם דלא רק דהוה טעות, אלא דגם אשתכח דקיימה שלא במקומה, וזה גרע מסתם טעות [שהוה טעות באופן קיומה, ומשא"כ בשאר טעות שהוה מחמת סיבות חיצוניות, והרי זה כתנאי כשלא פירש את התנאי]²⁰⁸, ואע"פ שכבר נת' שדברי הרא"ש רק למ"ד דטעונוהו כוס [ומשום שיצטרך לבטל על תקח"ל או שיכשל לעבור מחמת חיוב זה על האיסור לשתות לאחר ד' כוסות], מ"מ סוכ"ס הטעות היא במקום [והוה רק סיבה לאלומי האומדנא שבטעותו בקיום הכוס שלא במקומה]²⁰⁹, אך אכתי צ"ב.

הוכחה מדין תנאי במצוות

ד. [ועוד] דמאיךך י"לע דהא חזינן (בס"ל תפ"ט) דמהני תנאי במצוות [עיי"ש בס"ג], וא"כ אמאי לא יהא בזה דין טעות וכמוש"כ הרא"ש²¹⁰.

נ"מ למי שקרא ק"ש מעלוה"ש וניזכר שלא קרא ק"ש של ערבית

ה. והנה נ"מ במי שקרא ק"ש של שחרית לאחר עלות השחר, ואח"כ ניזכר שלא קרא של ערבית, דהשתא הוה תרתי דסתרי, וכדאמרינן (בשר"ע או"ח סי' נ"ח) דבקרא ק"ש של ערבית אחר עלוה"ש צריך להמתין לקרא ק"ש של שחרית עד אחר הנץ החמה [ולכאוי' ה"נ להיפך דאם קרא ק"ש של שחרית כבר לא יוכל לקרא של ערבית]], וא"כ נבטל הקריאה ויוכל לקרא ק"ש של ערבית, דהרי אם לא נבטל יפסיד ק"ש של ערבית, [ואיכא אומדנא דמוכח שאם הי' זוכר לא הי' רוצה לצאת ידי ק"ש של שחרית], וצ"ע.

והרב שמואל פיש טען דאין ראי' לומר דבתרתי דסתרי לא יקיים בדיעבד, ונ"מ לדינא דבקרא ק"ש של ערבית משעלה עה"ש, ויודע שלא יוכל לקרא של שחרית אחר הנץ, דנימא דמ"מ יקרא גם של שחרית לאחר עלוה"ש [וה"נ הכא שכבר קרא של שחרית, ואם לא יקרא של ערבית יפסיד לגמרי, שפיר יקרא של ערבית דהוה דיעבד, וא"כ ליכא תו להך נ"מ, דכיון שא"ז אלא הפסד דין לכתחילה, והשתא כבר הוה דיעבד לא חשיבא טעות וכנ"ל ענף א'].²¹¹

אך אינו מוכרח, דאולי לא שייך כלל ק"ש של ערבית אחר ק"ש של שחרית [והיינו דאפי' לסברת הרב פיש י"ל] דהכא גרע טפי [וא"כ שפיר הוה טעות גמורה].

ענף ג'

מכתב מרבינו זצ"ל בענין הנ"ל

בס"ד כ"ט ניסן תשס"ד

לקדם הג"ר מנחם הרץ - קרית ספר

אין קץ לעונג שהוסב לי בעת קריאת האגרת הנעלה.

יישוב הקושיא מקריעה בשבת דבקריעה שהמצוה שיהא קרוע א"צ כונה

א. והנה כתב כת"ר ליישב הא דאשכחן דלא מבטלינן מצות קריעה, מחמת שאם הי' יודע שהיום שבת לא הי' קורע, ובזה רויח שלא יהא חילול שבת, דיהא מקלקל, ולענין כוס שלישי שבירך על ברכת המזון, ולא הי' אפיקומן דמבטלינן הכוס שלישי.

[ולכאוי' הי' אפ"ל דלא שייך לבטל מחמת דלא ניח"ל באיסור, דאם יתבטל האיסור שוב ניחא לי בפעולה²¹¹, ויעוין בתוס' פסחים (כ"ו ע"ב ד"ה עלה) לענין פרה אדומה, ובאגלי טל (מלאכת האופה אות כ') הקשה בהא דאסרינן להניח ע"ג כירה אף לזמן קצר, שלא יתבשל, משום שמא ישכת, והק' דהא לא ניח"ל מחמת האיסור, ותי' דאם נתיר שוב ניח"ל].

וע"כ כ' כת"ר דכיון דבקריעה המצוה היא שיהא קרוע, וכ' הבית הלוי (ח"ג סי' נ"א סק"ג) דמי שאכל קדשים שלא לשם מצוה קיים מצוה אף למ"ד מצוות צריכות כונה, דהמצוה שהקרבן יאָכַל, ומה"ט סגי בפחות מזכית, ואף שמצות ק"פ בעי כונה, אבל מצות אכילת קדשים לא בעיא כונה, [ותי' בזה סוגיא דנזיר (דף כ"ב) דאמרינן דמי שאכל לשם אכילה גסה, מצוה

אכן י"לע דבדוכתי טובא אשכחן דלא עבדינן מק"ט מחמת דינא דלכתחילה ואפי' בדאו', וכגון בקרא ק"ש ולא דקדק באותיות' בשוגג [דהפסיד דין לכתחילה, ולא אמרינן דהוה טעות וחוזר]²⁰⁶.

י"לע דלכאוי' אפי' אי נידון כוס ג' טעות עדיין לא נרויח האיסור של שתיית יין אחר ד' כוסות [ותלוי בטעם האיסור לשתות יין אחר ד' כוסות]

ז. והנה בעיקר דברי תשובת הרא"ש [נת' לעיל סק"א] דטעמו בכדי שיוכל לשתות כוס בברכהמ"ז שאחר אפיקומן, ולא יהא אסור לו מפאת האיסור שלא לשתות יין אחרי האפיקומן וזולת הב' כוסות, וי"לע דהא מב' במ"ב (סי' תע"ט סק"ה) כמה טעמים בדבר, או משום מוסיף על הכוסות, או משום שיבא לידי שכרות ויתבטל מסיפור צ"מ, או משום שיסאר טעם מצה בפיו, והשתא תיקשי מאי מרויח בכך דבטלה כוס שאחר ברכהמ"ז פעם א', דמ"מ אין לו טעם מצה בפיו, וכמו"כ תיקשי לטעם דשכרות דהא סוכ"ס יוכל לבא לידי שכרות, וברא"ש בפסקיו (פרק ערבי פסחים) איתא להדיא לטעמא דשכרות, [ואם כל הטעות משום טע"י שמשחיש כוס זה לכוס ג' בא לידי איסור בכוס ששתה לאחר ברכהמ"ז פעם ב', הא השתא נמי דלא מחשיבו לכוס ג' בא לידי איסור זה]²⁰⁷.

ואולי מ"מ לא אסרו רק לאחר הד' כוסות [לכאוי' צ"ל לאחר ג' כוסות, דהא בן ג' לד' נמי אין לשתות, וק"ל].

אך מ"מ אכתי תיקשי, דברא"ש בפסקיו מב' דאין זה איסור אלא מנהגא, וא"כ תיקשי דהיכי נעשה מקח טעות, ונצטרך לומר דגם זו סיבה למיעבד טעות, ואע"ג דלענין מידי דלכתחילה ודיעבד עבדינן מקח טעות [והטעם לכאוי' משום דזה בקו"ע ולא ממילא, וכנ"ל סק"ב בתירוץ השני, ודו"ק].

ענף ב'

בעיקר דין ביטול מצוה מחמת טעות

דברי שו"ת דברי מלכיאל בענין אונן ששמע תקיעות ונתכוין לצאת
א. והנה בעיקר הדבר דמבטלינן מצוה מפאת טעות, קאמר הרב משה גרינוולד שליט"א דדן בזה בשו"ת דברי מלכיאל (חלק א' סי' כ"ב ס"ק כ"ח) באונן ששמע התקיעות ונתכוין לצאת יד"ח ובאומר מותר, ולא מבטלינן משום טעות, ומ"מ אסיק דלא יצא, וכ' שם דהמשמיע בסתמא ודאי לא נתכוין להוציא את מי שאסור לו, וכדאשכחן דאיסורא לא ניח"ל.

הוכחתו מהקורע בשבת דלא מבטלין המצוה מחמת טעות

וע"ש שהביא מהא דהקורע בשבת דיצא ידי קריעה וחייב חטאת [בקורע בשוגג] [כמבואר בשבת דף ק"ה], ותיקשי דאמאי לא נבטל המצוה מחמת טעות [שהי' שוגג שלא ידע שאסור או שהיום שבת], והדר ליהוי מקלקל וליפטר מחיוב חטאת, [ודומיא דמש"כ תי' שבת (דף ק"ו) לגבי חובל וצריך לדם, ונתברר שאסור בהנאה דחשוב מקלקל, וכן חזינן מדברי הגרעק"א (מהדו"ק סוף סימן קע"ד) שדן דנימא אי עביד לא מהני, ועיי"ו ליהוי מקלקל וליפטן].

בשו"ת בית שלמה ג"כ כתב דאין דין טעות במצוות

ב. ועוד העירני הרב גרינוולד שליט"א לתשו' בית שלמה סי' ט"ז [והובאה האי תשובה בחזו"א או"ח מועד] דהקשה [בהא דאיתא במנחות (דף ל"ז ע"ב) בעובדא דמר בר רב אשי שנפסק לו טלית, דאמרינן שא"צ לומר לו כיון דאינו עובר רק בשב ואל תעשה ובמקום כבוד הבריות, ותיקשי דהו"ל קום ועשה], דבנפסק לו טלית קא עבר על לא תגרע כיון דמכיון למצוה [ויש לו ציצית כשירות רק בג' כנפות], ותיקשי דהוה כונה בטעות, וחזינן דס"ל דלא מבטלינן.

[והנה יעוי"ש בבית שלמה שכ' דאנן קיי"ל דליכא לא תגרע בכה"ג, אך בביה"ל (סי' ל"ד) לענין תפילין דר"ת כ' דלכאוי' יש כאן לא תגרע, וא"כ הדרא קו' הב"ש, והנה בב"ש כ' שאין ליישב [דמקילין במקום כבוד הבריות] משום דהוה שוא"ת, דהא בא ע"י מעשה [שזוה ע"י הלבישה], אך לענ"ד שפיר יש לדון וליישב כן, דמ"מ חשיבא שוא"ת, ולא דמי ללבישת כלאים [דהוה קום ועשה כיון דבאה

ברורה ומה אינו ברור. וק"ל.

206. א.ה. ומ"מ אולי עבר לאו דאו' חמור טפי שאי"ז הפסד מצוה אלא איסור, ואיסורא לא ניח"ל לאיניש, ועי' להלן ענף ב'.

207. א.ה. לכאוי' י"ל דמ"מ לא מפסיד חיוב דברכהמ"ז טעונוהו כוס, ואיסורא דעבד עבד, ומשא"כ אם לא יתבטל כוס הג' א"כ יצטרך לבטל חיוב חז"ל מחמת האיסור וזה לא ניח"ל, אלא דלקוטא דמילתא למה שהוכיח רבינו זצ"ל מד' הרא"ש שאי"ז איסורא אלא מנהגא, א"כ ודאי דלא יהא רשאי לבטל החיוב דברכהמ"ז טעונוהו כוס מחמת זה, אלא שיהא מוכרח לעבור על האיסור, וא"כ שפיר קשיא לי לרבינו זצ"ל מה מרויח, דהא השתא נמצא שעבר על האיסור למפרע, ומוכרחים אנו לתירוצו של רבינו זצ"ל, ודו"ק.

208. א.ה. הנה בתק"ש באונן ובקורע בשבת, הוה טעות מחמת סיבה חיצונית, אך בטלית שנקרע א"ז סיבה חיצונית, ותיקשי דע"י טעות ליהוי כמכיון שלא לצאת, וצ"ע.

209. א.ה. דברי רבינו זצ"ל צ"ב, דהא הכא הברכהמ"ז ודאי חשובה ברכהמ"ז, דהרי קאי על כל מה שאכל קודם, ואין הברכהמ"ז טעות, וא"כ שפיר חשובה הכוס במקומה, ומה בכך שהוא יש לו עוד ברכהמ"ז אחרי האפיקומן, וא"כ בהכרח שוה טעות רק מפני מה שהפסיד ונכנס ע"ז אח"כ לכלל מכושלו, ולא מפני שלא קיימה במקומה, וצ"ע ג'.

210. א.ה. הנה באמת הט"ז שם חולק וס"ל דלא שייך תנאי במצוות, אך יעוי"ש במ"ב דפי' דמהני, ובמג"א שם משמע דתלוי בין מ"ד צ"כ למ"ד אצ"כ, וי"לע שם היטב, וצ"ע בכ"ז.

211. א.ה. צ"ע דמ"מ גם איסור דרבנן לא ניח"ל לעבור, ומקלקל פטור אבל אסור מדרבנן, ובאג"ט דן שמ"מ לא יגזור גזירה מחמת זה דהו"ל גזירה לגזירה, אך לנידון דסוכ"ס הוה טעות.

212. כפי הנר' בא רבינו להעיר דקריעה אין מצוהה התוצאה לחוד, ועי' להלן בתוספת למכתב.

213. יעוי' להלן בתוספת למכתב שחזו בו רבינו זצ"ל מזה.

214. א.ה. אכן לעיל ענף א' הכריח רבינו זצ"ל ד"ז עפ"י מה דמוכרח בד' הרא"ש דס"ל חדא מתרת, או דבדרבנן א"צ כונה או דבמדי דאכילה א"צ כונה, ובהכרח דהכא כמתכוין שלא לצאת עיי"ש, וא"כ אודא לה הך תירוצא.

215. א.ה. במכתבו של הרב השואל שליט"א הוסיף כאן לציין גם לד' מנח"מ מצוה ב' אות י"ח, וביה"ל סוף סי' תצ"ח עיי"ש [ועי' להלן בד' רבינו בתוספת למכתב שהביא מד' רבינו הביה"ל בספרו אהבת חסד, ולשיטתו קאזיל].

216. הננו מעתיקים בזה מתוך מכתב הרב השואל שמבאר סברתו הנוכרת בקצרה בד' רבינו זצ"ל, וז"ל: והנה א"כ יתכן דכל עיקר חידושו של הרא"ש שאפשר לבטל מצוה משום טעות, הוא רק באופן שהדין דמצוות צ"כ הוא משום ייחוד, שהכונה הוא דשויה לי' למעשה מצוה, ולהכי במקום טעות אין כאן הייחוד למעשה מצוה, אבל אם אין דין כונה בעלמא שצריך לכיון על קיום המצוה, א"כ כיון שאין כאן גדר של חלות [ע"י כונתו] א"כ לא שייך למידן ב' משום טעות, דהרי במציאות הי' לו כונה על קיום המצוה, ואם כנים הדברים יש מקו' לומר דמש"נ מדברי החת"ס [בחידושי סוגיות לפסחים שנדפס בספר ח' מהר"ם שיק על פסחים] והגר"ח שהכונה היא מעיקר מעשה המצוה, וביאור הדבר שצריך את הכונה [בכדי] לייחד את המעשה למעשה מצוה, היינו רק במצוה כמו לולב ושופר שעיקר המצוה הוא המעשה, ולהכי צריך לייחד המעשה למצוה [ע"י הכונה], ומה"ט איכא למידן ב' משום טעות, אבל כיסוי הדם וקריעה דגדר מצוותה הוא שיהי' קרוע או מוסכה, יש לומר דאפילו אם נמצא דמצוות צריכות כונה, מ"מ ודאי לא צריך תורת ייחוד למעשה מצוה, שהרי עיקר מצוותה אינה מצד המעשה [כי אם מצד התוצאה, וזה הרי מציאות קיימת, וא"צ כונה רק בשביל לצאת יד"ח], וא"כ שוב ליכא למידן ב' משום טעות גם לדעת הרא"ש, וא"ש.

217. א.ה. דבר זה הוסיף רבינו זצ"ל לעצמו בכת"י בשולי המכתב.

(הנ"ל). ב. ובבית הלוי עה"ת פרשת תרומה, לענין סעודת שבת, אך שם י"ל להנידון אם כונה לעונג מקלקלת]. ג. וכ"כ בסוף חלק א' בדרוש א'.

אך החפץ חיים באהבת חסד (ח"ב פכ"ג) כ' הדנותן צדקה וכוונתו להנאת עצמו, אין זו מצוה, כדקיי"ל בעלמא מצוות צריכות כונה [ועי' בזה במשברי ים על עדל"ת סי' טו].

ובמנח"ח כ' לענין פרו ורבו דמקיים אף בלא כונה, ואף במצוה הבאה בעבירה, כיון שהעיקר הוא התכלית, אך הנה בקריעה איתא בירושלמי דיש לפסול משום מצוה הבאה בעבירה, וא"כ י"ל דבעינן גם כונה [דהרי מוכרח חזק מותר, או דלא כמנח"ח, או דקריעה עיקרה המעשה ולא התכלית, דהרי נידון כונה ונידון במצוה"ע תלויים זה בזה], ואולי לא דמי ממש לפרו ורבו.

והנה בפרו ורבו מסברא דמקיים אף בכונה הפכית, וא"כ י"ל דלביה"ל אף במכוין כונה הפכית קיים המצוה, וזה דלא כמוש"כ לעיל [וכן כתב במשברי ים שם].

סימן ק"ד

בעניני היסח דעת בטעות [לגבי אפיקומן ועוד] (תע"ז-ת"פ)

היסח דעת בטעות

א. הנה בכדי שתחול הברכה בעיני שיחשוב לאכול, ואם חשב רק על מאכל אחד ואח"כ נמלך לאכול עוד, צריך לחזור ולברך, וכן בחשב לאכול כמה דברים ונמלך מלאכול עוד, ואח"כ חזר בו צריך לחזור ולברך, ומ"מ אם נמצא אצל בעה"ב, בזה אמרינן שדעתו על דעת בעל הבית, ואינו חוזר ומברך, [כמבואר בסימן קע"ט].

והנה מבואר בטור (סי' תע"ז) דמי שסבר שאכל אפיקומן והסיח דעתו מלאכול עוד, ואמר הב לן ונברך, ונזכר שלא אכל אפיקומן, דחשיבא היסח הדעת מצדו, ולכא"ו הי' צריך לחזור ולברך המוציא, אלא דמ"מ פליגי רבוותא אי אמרינן דאתא דרחמנא סמכינן, [דה"ל כדעת בעה"ב ולא חשיבא היסח דעת, או דלא אמרינן הכי והוה היסח"ד].

ויל"ע דהא הוה היסח"ד בטעות, ולכא"ו מוכח מכאן דהיסח"ד בטעות נמי חשיבא היסח"ד, וכבר דן בזה בדעת תורה למהרש"ם (סי' ח' ס"ד) לגבי מי שפשט טליתו לפי ששכח שצריך להתפלל מוסף [ונזכר אח"כ ורוצה לחזור ולבוש בשביל להתפלל מוסף אם צריך לברך, ולכא"ו מכאן מוכח שצריך לברך]²¹⁸.

חילוק בין שחכ לאכול אפיקומן ללא היסח בכוס רביעית לענין אי אתא דרחמנא סמכינן

ב. והנה להלכה קיי"ל (בסי' תע"ז ס"ב) דאמרינן דאתא דרחמנא סמכינן [וא"צ לחזור ולברך], ויל"ע דהנה איתא בשו"ע (סי' ת"פ) דמי ששתה כוס רביעית ולא היסח צריך לחזור ולברך ולשתות בהסיבה, וכ' הגרעק"א דיל"ע דמי' מהך הלכתא דאפיקומן, דהכא נמי נימא דאתא דרחמנא סמכינן [ולא יחשב היסח"ד, דאף שלא הי' סבור לשתות עוד וזאת כוס זה ששתאו בלא הסיבה, מ"מ הרי דעת בעה"ב שישתה עוד כוס]²¹⁹.

והי' מקום לומר דחלוק היכא דסבר לאכול ולא אכל, מהיכא דבאמת אכל וסבור שזה הגמור, [דק לקבוע מה עומד לאכול ומה עוד נכלל בברכתו, אהני דעת בעה"ב, כשהסיח דעתו מפאת שלא ידע או שחש שיש עוד דברים לאכול אהני דעת בעה"ב, אבל כשהטעות היא בענין אם אכילתו הועילה לו שמצד מה צריך לאכול אין כאן טעות, ע"ז לא מהני דעת בעה"ב], וכן כתב בספר קרבן פסח למהרש"ק ז"ל (לסי' תע"ז) דק בחיסור דבר שלא אכלו כלל שייך לו דסמכינן על מה דיביא לפניו כדת של תורה, אבל אם באמת עשה מה שצותה עליו תורה רק שעשה שלא כהוגן וכי, ודאי היסח דעתו, דק במשעבד עצמו לסדרי האכילה הוא דנאמר הך כללא²²⁰.

לא היסח באפיקומן אם חזר לברך המוציא [למ"ד שחזר לאכול]

ולפי"ז יתחדש שבאכל אפיקומן ולא היסח, אם נימא דמעכב [ויעוי' בסימן ע"ט וסימן ק"ה מה שנתבאר באורך בענין זה] יחזור ויברך המוציא.

ובביה"ל (סי' תע"ב ס"ז) כ' דאם לאחר שבירך [בברכת המזון] נזכר שלא היסח מברך המוציא, ומשמע [דאם נזכר] מקודם אינו מברך, ועל כרחך משום דאתא דרחמנא סמכינן, [אך צ"ע דהא לדידן הסיבה הוה ספיקא משום שיטת ראב"ה, וא"כ מאי שייכא תכא דרחמנא, ואולי מה דמחוייב מחמת ספק לחזור ולאכול נמי חשיבא כאתא דרחמנא], אך להנ"ל לכא"ו צריך לברך וצ"ע.

218. א.ה. ולכא"ו מבי' מזה דבעינן דעת חיובית להמשיך לאכול ולכא"ו וע"כ לא מהני בזה דין טעות לבטל מחשבתו שלא לאכול, ודו"ק. ובבר אלמוגים סימן נ"ה סוף ענף ב' כ' רבינו שטעם הדבר משום שזה מציאות עיני שם, ויעוי"ש סימן קפ"א.

219. א.ה. לכא"ו י"ל דבאפיקומן בשעת ברכה חשב בעה"ב להאכילו את האפיקומן וחיל"ע ה' הברכה, אך בשעת ברכה סבר רק על כוס ד' ששתה ולא על כוס אחר, אלא שכיון שלא שתאו כדון נתחדש דעת בעה"ב להאכילו עוד [אלא דיעוי' בדברי רבינו בספר בר אלמוגים סימן נ"ג [לעיל סימן פ"ט סק"ט] דס"ל דגם כה"ג חשיבא דעת בעה"ב, וא"צ דעת בעה"ב בשעת ברכה].

220. א.ה. הלשון כאן (מו"כ כתב) הושלם עפ"י ספר בר אלמוגים סימן נ"ב סק"ג עיי"ש [ויעוי"ש עוד], ולכא"ו הביאור בזה עפ"י האמור לעיל דבאמת היסח"ד בטעות שמה היסח דעת, ודין דעת בעה"ב לאו משום טעות, אלא שבאמת אין מסיח דעת ידוע שיתכן שדעת בעה"ב שייכא עוד [ועי' לשון המ"ב סי' קע"ט סק"ג], והוא לא החליט בעצמו מה יאכל דתלה עצמו בעה"ב, ואף שסבור שבעה"ב לא יתן לו עוד, מ"מ אי"ז דיעה מוחלטת שתולה עצמו בדעת אחרים, אך כשיודע מה בעה"ב רוצה

מתארה אצל בעה"ב והסיח דעת מפני איסור ונמצא טעות

ויל"ע בנמצא אצל בעה"ב וסבור שלא לאכול עוד מפאת איסור, וכגון שסבר שכבר נכנס תענית ונתברר שלא היתה תענית, האם יועיל דעת בעה"ב, וצ"ע בכ"ז [והיינו דהרי גם בזה אין הטעות בהיס"ד מצד שסבור שאין עוד מה לאכול, אלא שהסי"ד מצה סיבה אחרת שגם אם יש עוד מה לאכול אינו רוצה לאכול עוד, וע"ז לא יועיל דעת בעה"ב, דהוה היס"ד גמורה בטעות דשמה היס"ד].

לא היסב בכוס ד' וחזר ושותה אם צריך לברך מפאת מצוות חלוקות

ג. דע שבכוס רביעית כשלא היסב דאמרינן (בסי' ת"פ) דאיכא היס"ד, הנה לכא"ו הי' לנו לדון עוד מצד דהוה מצוות חלוקות דמחייב ברכה [ודומיא דפורס מפה ומקדש שמברך בפה"ג (עי' בסי' תע"ז ס"ק כ"א), דהכא נמי כיון ששת' שותה אח"כ היא קיום מצוה ממצות ד' כוסות בעיא ברכה], אך באמת הנה למחבר א"צ ברכה מה"ט דלית לי' הך סברא [כמב' בסי' תע"ד וסי' ת"פ, ולשיטתו לא בירכו על כוס ד' שבפעם ראשונה וסומכין על מה שבירך בכוס ג', וא"כ תליא השתא אי איכא היס"ד או דאכתי ברכה זו קיימא], ולהרמ"א [דאית לי' הך סברא בסי' תע"ד וסי' ת"פ], הא בלא"ה ס"ל שאין חזר ושותה בלא היסב בכוס ג' או ד' (כמב' בדבריו בסי' תע"ב), ומפאת דסמכינן בזה על שיטת ראב"ה.

סימן ק"ה

בענין אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן (לסימן תע"ח)

ענף א'

טעם אחר אכילת אפיקומן אם יחזור לאכול אפיקומן

א. קיי"ל דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, והנה יש לעי' אם אכל אחר האפיקומן, אם נימא לי' לחזור ולאכול אפיקומן, או דנימא דלא יאכל, ומבואר במ"ב (סי' תע"ח סק"א), דאם טעם משהו אחר אפיקומן יחזור ויאכל כזית לשם אפיקומן, והוא מא"ר ודלא כחק יעקב.

ובמנחת יצחק (חלק ט' סי' מ"ז) אייתי דתיקשי דהא חזינן דבאכל אפיקומן בלא הסיבה כ' במ"ב (סי' תע"ב ס"ק כ"ב) דלא יחזור ויאכל, דאין אפיקומן אחר אפיקומן, ומקורו מחיי אדם (כלל ק"ו אות י"ב), וא"כ הכא איך יחזור ויאכל, [ונימא דאף שטעם, מ"מ אין אפיקומן אחר אפיקומן ואין לו תקנה].

ותי' במנחת יצחק [דבדאי דשיכא אפיקומן אחר אפיקומן, אלא] דבאכל בלא הסיבה סמכינן על הפוסקים דס"ל שא"צ הסיבה, דהיינו הרמב"ם [לגבי אפיקומן] והראב"ה [דלא ס"ל הסיבה בזה"ז כלל, דלדידהו כיון שיצא יד"ח ואין שום סיבה לאכול אפיקומן פעם ב' שפיר איכא בזה איסורא, דהרי אפיקומן השני תחשב מצה של רשות], ומשא"כ בטעם אחר האפיקומן דלכו"ע אסירא, [שפיר ס"ל דאית לי' תקנתא] שיחזור ויאכל אפיקומן [ויהא שם אפיקומן ע"ז, דבאה לתקן שיסאר טעם מצה בפין].

והנה באמת מב' (בסי' תע"ז ס"ב) לגבי ששכח לאכול אפיקומן וכבר בירך ושתה הכוס ג' [ואליבא דמ"ד דברכהמ"ז טעונה כוס, ויש חשש מוסף על הכוסות] דבדיעבד סומכין על מצה שמורה שאכל בסעודה, ואף דנמצא דאכל אחר אפיקומן, שהרי אכל המצות באמצע הסעודה ואכל דברים אחרים אחריו, מ"מ כ' במ"ב (שם ס"ק י"ב) דבדיעבד יצא אף שאכל אחריו, ומעתה תיקשי דכיון דאמרינן דיצא בדיעבד אמאי כ' הא"ר שיחזור ויאכל, הרי כבר יצא, וכי תימא בשביל הלכתחילה, דמאי שייך לצאת לכתחילה אחר ששכח יצא בדיעבד.

וצ"ל דאם חזר ואוכל אפיקומן חל שם אפיקומן על האחרון, וא"כ יהא לו קיום מצות אפיקומן באופן דלכתחילה, וגם ירויח הא דאכל אחר הראשון, דפקע מהראשון שם אפיקומן ע"י אכילת השני²²¹.

טעם אחר אפיקומן לאחר שבירך ברכהמ"ז

ב. והנה עיי"ש (בסי' תע"ז במ"ב ס"ק י"א) לגבי מי שנזכר שלא אכל אפיקומן, דלדידן דברכהמ"ז אין טעונה כוס לא יסמוך על מצות שאכל בסעודה, אלא יטול ידיו ויברך ויאכל אפיקומן ויברך ברכהמ"ז בלא כוס.

ויל"ע באכל מצה לשם אפיקומן אלא שטעם אח"כ, דאמרינן (במ"ב סי' תע"ח סק"א) שיחזור לאכול אפיקומן פעם ב', האם זה גם בבירך [או דד' המ"ב רק התם בלא אכל מצה לשם אפיקומן, בזה לחוד אמרינן שאפילו לאחר שבירך לא יסמוך על מה שאכל בסעודה כיון שמצה שאכל בסעודה אכלו בלא כונה

לשם אפיקומן, ומשא"כ בזה שכבר יצא יד"ח בדיעבד, או דילמא דנחייבנו להרויח הלכתחילה ולהרויח תיקון האיסור שעבר באכילתו, וע"כ נחייבנו לאכול אפילו שכבר בירך].

שו"ר במנח"י (סי' מ"ו) דאיי"ד א"ר בשם אבודרהם דאם אכל אחר האפיקומן חזר ואוכל, אך דוקא קודם ברכהמ"ז, ומשום דיש חשש איסור, וצ"ע מאי איסורא איכא, וי"ל מפאת מוסף על הכוסות, והא"ר לשיטתו דאף למ"ד אין טעונה כוס, מ"מ ברכהמ"ז בליל הסדר אפי' במברך פעם ב' צריך כוס, שהוא בכלל תקנת כוס ג' [ופי' כן ד' תשו' הרא"ש, ומ"ב לא פסק כותיה (עי' היטב סי' תע"ז ס"ק י"א), ומשמע דבלא"ה הי' לנו לומר לו שיחזור לאכול אף אחרי ברכהמ"ז, ונפק"מ לדידן דנקטין כהחולקים דא"צ כוס וכמוש"כ מ"ב הנ"ל].

יישוב סתירת המ"ב בענין מי שלא היסב באפיקומן

ג. והנה בתשו' שם רמי אהדדי דברי המ"ב, דבסי' תע"ב (ס"ק כ"ב) כתב דבלא היסב באפיקומן אין חזר לאכול פעם ב', ובסי' תע"ז (ס"ק ד') כ' דמי ששכח לאכול האפיקומן בהסיבה, אם קשה לו לא יחזור ויאכל, [ומשמע דבלא"ה צריך לחזור ולאכול].

וכ' שם דלא פסיקא לי' למ"ב מי האי דינא, אך אכתי צ"ע דסתרי אהדדי. ושמעתי ליישב²²² דהרי נהי דשיעור אפיקומן כזית [ואנן אכלינן תרי זיתים כמוש"כ מ"ב סימן תע"ז סק"א], מ"מ הא פשיטא דיכול לאכול כרצונו, והשתא בסי' תע"ז איירי שלא החליט בדעתו לגמור אכילת אפיקומן, ואכל בלא הסיבה, ובה אמרינן דאם לא קשה לו ימשיך לאכול בהסיבה, ומשא"כ בסי' תע"ב איירי שכבר גמר בדעתו שלא לאכול יותר [וא"כ כבר ייחשב אכילה ב' כב' פעמים אפיקומן, דאכילה ב' כבר לא יחול עלי' שם אפיקומן, אלא תחשב אכילת רשות, להסוברים שכבר יצא באכילה ראשונה אף שלא היסב].

עפ"י"ז יש לדון דכל דינא דטעם אחר האפיקומן איירי

דוקא בלא החליט לגמור אכילת האפיקומן [ויישוב קושיית

המנחת יצחק הנ"ל אות א' ופשיטות הספק הנ"ל אות ב']

ד. והנה לכא"ו בהא דהביא הא"ר מד' האבודרהם דבאכל אחר האפיקומן שאר דברים צריך לחזור ולאכול אפיקומן, ונפסק במ"ב (סי' תע"ח סק"א), לכא"ו מוכרחים להעמיד דאיי"ד בלא היסח דעת מלאכול, דאל"כ איך אוכל האפיקומן השני [דהרי יצטרך לברך המוציא]²²³, ולפי"ז לא יתקשי מד' הח"א שהביא במ"ב (סי' תע"ב ס"ק כ"ב) דבלא היסב אסור לחזור ולאכול אפיקומן, דאין אוכלין אפיקומן אחר אפיקומן, וה"נ הרי כבר יצא באפיקומן ראשון [כמב' בסי' תע"ז דבדיעבד יצא אף שאכל אח"כ שאר דברים], ואיך קאמר הא"ר לאכול אפיקומן שנית, והא קעבד איסורא דאוכל אפיקומן אחר אפיקומן.

אך לפי מש"כ י"ל דכיון דאיי"ד בלא היסח דעת, א"כ הוה האפיקומן השני המשך של אפיקומן ראשון ונגעה אפיקומן גדול, ואי"ז אפיקומן אחר אפיקומן.

אך לפי"ז כל דינא דאבודרהם רק בכה"ג שלא היסח דעת מלאכול, ודעתו שימשיך האפיקומן [וזה אי אפשר לומר, דהא חזינן שקאמר לי' אף לאחר ברכהמ"ז, לולי דאיכא חשש איסור, וצ"ע].

לדינא נר' דבטעם אחר אפיקומן אף

בהסיח דעת אוכל אפיקומן שני

[אכן לקושטא דמילתא י"ל דהכא אף בהסיח דעת נמי רשאי לאכול אפיקומן שני] דהכא גרע טפי, דכאן האפיקומן הראשון אינו מושלם, כיון דאכל אחריו, ובה שפיר דמי לתקוני ע"י אפיקומן אחר, ולא דמי לדינא דח"א דהתם כיון דההסבה בפלוגתא [דפליגי אי בעי הסיבה], ולגיסא דלא בעי הסיבה הא הוי אפיקומן מעליא [וכיון שכבר היסח דעת איתסר לי' להך גיסא לאכול אפיקומן ב', ומספק מחמירים שלא לאכול].

ומ"מ פשוט דאף בלא היסח דעת [שאכתי רשאי לאכול עוד אפיקומן מ"מ אסורא לי' לאכול שאר מילי כל שכיון באכילתו לשם אפיקומן, דכיון שאכל כזית אפיקומן אף שהוא עדיין באמצע שרוצה לאכול אפיקומן גדול נאסר באכילת שאר דברים], ואע"ג דיכול לתקן [ע"י שיאכל אח"כ עוד אפיקומן], ומשא"כ בלא כיון לשם אפיקומן, [דאף דבדיעבד יצא אף שאכל אח"כ שאר דברים (וכמב' בסי' תע"ז)], מ"מ לא חל איסור אכילת שאר דברים רק לאחר אכילה לשם אפיקומן.

ויתכן עוד שבאמת דינא דח"א אינו מוסכם [וכדכ' המנח"י דהמ"ב לא ביריא לי' ד"ז], והלכך כאשר אכל דברים אחרים דודאי עבד איסורא לכ"ע

שיאכל ואכלו, וכסבור שיצא יד"ח וע"כ היסח דעת, א"כ הו"ל היס"ד בטעות, והיס"ד בטעות שמה היס"ד.

221. א.ה. צע"ג האך אפשר לעשות ד"ז, ולכא"ו צ"ל הטעם דענין אפיקומן תליא במציאות שזה המצה שאכל באחרונה, אך א"כ בטעם אחר אפיקומן, הא אגלאי דמצה שאכל קודם לא היתה באחרונה, ואולי גדרו מצה שאכל באחרונה שבאכילת מצות, וצ"ב.

ואם הי' שייך לאכול ב' פעמים אפיקומן ויהא הכל כאפיקומן א', ואף שכבר יצא ואף שהפסיק והסיח דעת בינתיים הוה א"ש, אך א"כ לא א"ש דברי המ"ב (סי' תע"ב) הנ"ל לגבי מי שלא היסב, ועי' להלן.

222. א.ה. יעוי' בספר שו"ת הלכות. ויעוי' בד' רבינו זצ"ל לעיל סימן ע"ט סק"ג ואילך.

223. א.ה. וה"ה דתקשי איך אכל שאר דברים, אך יש לדחות שבירך, והי' אפ"ל שהסיח דעת מאפיקומן ולא משאר דברים דשכח שאסור לאכול שאר דברים, ועי'.

סמכין על החולקים על הח"א [ושריטן לי לאכול אפיקומן שני, אף שכבר הסיח דעת], ומשא"כ בלא היסב חיישינן להח"א, ודוחק.

ענף ב'

אכילה אחרי שאכל אפיקומן ע"י בליעה

(מתוך מכתב)

מה שדן מעתכ"ר בהא דקיי"ל בלע מצה יצא, [וה"נ באפיקומן יהא דינא הכין], וגם בפסח בפשוטו יצא בבליעה, וא"כ לא שייך בזה דבעינן שישאר טעם מצה בפיו, וא"כ מאי שייך בזה אין מפטיירין אחר הפסח.

ואולי נימא דנהי דיצא, מ"מ כיון דבעלמא יש טעם פסח היכא דלא בלע, שוב תיקנו כן אף בבלע.

והנה למאי העלה כת"ר דבבלע ליכא שום הרגשת טעם, לכאוי יל"ע לפי"ז בתבשיל של היתר שבלע טעם של איסור הנאה ובלעו מהו, אך פשוט דאף אם לא יהא אסור מטעם הנאה, דהרי לית לי טעם [ולכא הנאת מעיו, שהרי ליכא הכא רק טעם ולא ממשות], מ"מ יהא אסור מטעם אכילה, [והרי החפצא נאסר באכילה משום בליעת טעם האיסור, ובליעה נמי שמה אכילה, ואיסורא דטב"ע לאו משום הרגשת הטעם הוא].

סימן ק"ו

בענין הזכרת היום בברכהמ"ז בליל הסדר ובברכת מעין ג' שלאחר הד' כוסות (לסימן תע"ט)

ענף א'

כשמחוייב לאכול דבר שברכתו מעין ג' ושכח להזכיר מעין המאורע האם חוזר

[והאם הזכרת מעין המאורע נחשב חלק מנוסח ברכת מעין שלש]

א. בפמ"ג (סי' קפ"ח במשבצות זהב אמצע אות ט') [וכן בספר התעוררות תשובה בהערות לסי' קפ"ח] דן דבקידוש על פת הבאה בכסנין ושכח במעין שלש רצה חוזר, כיון דהוה אכילה חיובית, דחייב לאכול כי היכי דהקידוש יהא קידוש במקום סעודה²²⁴, ואע"ג דיצא קידוש במקום סעודה גם ביין לדעת הגאונים, אך הא ג"ז בעי ברכה אחרונה מעין ג', וא"כ נמצא דברכת מעין ג' הוה הכא חיובית וצריך לומר בה רצה, ואם לא אמר חוזר.

[והנה בפמ"ג שם דן דבאין לו רק יין א"צ רביעית, וסגי ברוב רביעית, אך זה צ"ע דהא בשביל קידוש במקום סעודה בעינן רביעית, וכמב' במ"ב (סי' רע"ג ס"ק כ"ב) בשם הפמ"ג, ובעיקר נידון הפמ"ג הנה להסוברים קידוש במקום סעודה סגי בפירות (כמבואר בסי' רע"ג מ"ב ס"ק כ"ז), א"כ אין לחזור, וכבר הזכיר הפמ"ג סברא זו בסימן ר"ח א"א ס"ק פ"ח].

והנה זה כד נקטינן דרצה במעין ג' הוה מנוסח הברכה של מעין ג', אך יעוי' במ"ב (סי' ר"ח בשעה"צ אות ס') די"ל דרצה לא הוי רצה כלל מנוסח הברכה דמעין שלש.

והנה בתלמידי רבינו יונה לברכות (דף מ"ט) כתבו דהא דבשבת חוזר אם שכח לומר רצה, לא הוה מפאת חיוב סעודה, דס"ל שאפשר לצאת חובת סעודה בפירות, גם בסעודה ראשונה ושני, אלא מפאת חיוב דקידוש במקום סעודה, וזה כי האי צד דהפמ"ג [שחיוב אכילה שמחמת קידוש במקום סעודה גורם לאשווי הזכרה חיובית] וכדכ' בהתעוררות תשובה שם, אך אין ראי' לדינא, דלדין כיון דאיכא דסברי דיוצא בפירות לדין קידוש במקום סעודה, וכן אפי' אי רק בפת כסנין אך נימא דאין ההזכרה חלק מנוסח ברכת מעין ג' א"כ לא יחזור כלל, ובדעת תר"י צ"ל דס"ל [דלקידוש במקום סעודה] בעינן פת גמור, וכדדייק בגליון הגרעק"א (סי' רע"ג על מג"א ס"ק י"א)²²⁵.

הוכחה מנידון שכח יעוי' בברכהמ"ז בליל פסח

ב. והנה כד נימא דיכול לצאת יד"ח מצה במצה שברכתה מונונת [בתחילה ולבסוף מעין ג', וכגון בטרקנין, יעוי' סי' תס"א], יהא מוכח דרצה [הוה] חלק מנוסח הברכה דמעין ג', דאל"כ אמאי קאמרי הרשב"א בברכות (דף מ"ט ע"ב) והחיונר (מצוה ת"ל) דחוזר על ברכת המזון [בליל הסדר אם שכח יעוי' בברכהמ"ז], מפאת חיוב מצה, ותקשי דהא יכול לאכול מצה שברכתה מעין ג' ולא יצטרך להזכיר, וא"כ מוכחא דיעוי' חלק מנוסח הברכה דמעין שלש, [ומשו"ה נמצא דממ"נ יצטרך להזכיר הזכרת היום בברכה אחרונה, ושפיר חשיבא חיובית שא"ב בלעדי, וע"כ חייב לחזור כשלא הזכיר], וצ"ת.

וכן יש להוכיח מדברי הגרעק"א שכתב (בשו"ת סי' א') דנשים [צריכות לחזור בליל הסדר אם לא הזכירו יעוי'], אע"פ דבכל יו"ט אין חוזרות, מ"מ בליל פסח שאני משום [דהייבות לאכול] מצה, וג"כ יהא מוכחא דהזכרת היום הוה מנוסח הברכה דמעין ג' [דאל"כ הרי אין ההזכרה חיובית והכרחית דא"ב בלעדי].

ובאמת שכן מפורש בריטב"א ברכות (דף מ"ט ע"ב) דבר"ח אינו חוזר כיון שיכול לאכול פירות שא"צ לומר עליהן מעין ג', ומוכחא דאילו צריך לאכול דברים שברכתן מעין ג' שפיר הוה הזכרה חיובית, ובהכרח משום דכאשר מברכים ברכת מעין ג' מחוייבים להזכיר מעין המאורע מעיקר נוסח הברכה.

וכ"ז צ"ת, ויעוי' בקה"י (ברכות סי' ט"ז) דהוכיח דלהפוסקים דאין הזכרה במעין שלש בהכרח דאין יוצאין סעודת שבת בפת הבאה בכסנין [דאל"כ אמאי חוזר כששכח הזכרה בברכהמ"ז של סעודת שבת, דהא הי' יכול לאכול פת כסנין ולא הי' צריך להזכיר, ובהכרח דאין יוצאין סעודת שבת בפת כסנין], ותו הביא פלוגתא אם יוצאין יד"ח מצה בפה"כ, וכ' דבהך פלו' תליא הפלו' דסעודת שבת ויו"ט בפת כסנין, ונמצא דלהסוברים דיוצאין יד"ח מצה בפה"כ בודאי ס"ל דמעין ג' בעיא הזכרה [כיון דאינהו ס"ל דיוצאין בזה סעודת שבת, וא"כ מוכח דצריך להזכיר במעין ג' וכנ"ל].

ולפי"ז נמצא במש"כ הגרעק"א דנשים חוזרות על ברכהמ"ז בליל הסדר אם שכחו לומר יעוי', ותיקשי לכאוי דהא להסוברים דיוצאין ידי מצה בפת כסנין ולהסוברים דמעין ג' א"צ הזכרה, א"כ אמאי מצה גורמת חיוב להזכיר [הא אפשר במצה מפכה"כ ולא יצטרך ברכהמ"ז, וממילא גם לא יצטרך לומר רצה], אך להני"ל א"ש דהוא ממ"נ, דלהסוברים דאין מוזכרין במעין ג' גם ס"ל דאין יוצאין מצה בפת כסנין, ולסוברים שיוצאים בפת כסנין א"כ ס"ל שצריך להזכיר במעין ג', ונמצא דבמצה חוזרים אם שכחו יעוי' בממ"נ, [אך באופן שבאמת אכלו פת כסנין וכגון לקידוש במקום סעודה אכתי מספק"ל, ואין להוכיח מד' הראשונים והגרעק"א, די"ל דאולי הלכה כסוברים מעין ג' לא מוזכרים, וגם לא יוצאים סעודת שבת ומצות מצה בפת כסנין וכמוש"ג].

שכח ולא הזכיר מעין המאורע במעין ג' שלאחר כוס ד'

ג. והנה שמעתי שדנין עפ"י ד' הפמ"ג והתעוררות תשובה לענין קידוש על דברים שברכתן על המח'י, דא"כ ה"נ לענין מעין ג' שלאחר כוס ד' כיון דהוה שתי חיובית.

אך באמת בזה יש למידן דלא דמי, כיון דהוי סגי ששותה רוב רביעית, ונהי דלכתחילה שותה כל הרביעית [וכמב' בס' תע"ב סעיף ט' דלמצוה בעינן שישתה כולו, מ"מ כיון שא"ז חיוב אין ההזכרה חיובית ואינו חוזר אם שכח].

ואמנם להסוברים דשיעור ברכה אחרונה של משקין שיעורן בכזית, א"כ לא יתכן ד' כוסות בלא ברכה אחרונה, דהא חייבין לשתות רוב רביעית, וברוב רביעית יש כזית, [וא"כ לדידהוה אם שכח להזכיר במעין ג' יצטרך לחזור, אם נימא דהזכרה מנוסח הברכה], אך הא מספיקא [דמספק"ל האך הלכתא] ליכא נפק"מ, דדילמא ברכה אחרונה ברביעית [וא"כ לא הוי שתי וא"צ לחזור].

תו יש לומר דכיון דבחמור מדינה יוצאין ד' כוסות [כדאייתא בסימן תפ"ג ברמ"א], א"כ אין הזכרת רצה חיובית.

אכילה חיובית שאינה מצד שמחת וקדושת הי"ו"ט אי מחייבת הזכרה

ד. ושמעתי למידן דד' כוסות לא הוה מפאת שמחת וקדושת הי"ו"ט, ואע"ג דחייב לאכול היום [מ"מ א"ז אכילה המחייבת הזכרה וא"צ לחזור אם שכח], וכמו בר"ח שחל להיות בשבת דאינו חוזר אם שכח יעוי', כיון שאין הר"ח מחייב לאכול כי אם השבת, אך הא חזינן ברבינו יונה וברשב"א הנ"ל דמפאת מצה בעי למיהדר אם שכח, וא"כ ה"ה מפאת ד' כוסות, ואנן לא פלגינן על רבינו יונה, אלא סבירא לן [דגם בלא"ה צריך לחזור לפי שיש חיוב אכילת פת ביו"ט], ונ"מ דאם כבר יצא ידי סעודת יו"ט מבלי לצאת ידי חובת מצה, וכגון שהיתה מצה שאינה שמורה, ובירך ברכהמ"ז, וחזר ונטל ידיו בשביל מצה, ושכח יעוי', דחוזר, כיון שזה אכילה מחייבת מפאת מצות מצה, וכמו שכ' הגרעק"א לגבי נשים, [דמדבריו ג"כ מבי דנקטינן להך סברא ונפק"מ לנשים].

וכן נפק"מ בשכח לאכול אפיקומן דחוזר ונטול ידיו [עי' בסי' תע"ז], ואם שכח יעוי' יחזור ויברך, וכדכתב בהתעוררות תשובה [בהערות לאור"ח סי' קפ"ח], אלא דע"ז כתב שם דכיון דבאפיקומן דאיכא פלו' [עי' טור סי' תע"ז] ע"כ מספיקא לא יחזור ויברך.

וצ"ל דלא דמי לר"ח שחל להיות בשבת, דמ"מ מפאת ר"ח אינו חייב, ומשא"כ במצה וד' כוסות דחשבינן לה מפאת היום, [אף שא"ז מצד כבוד ושמחת היום, דמ"מ היום גורם למצוות שיבואו].

ואם פסח חל בשבת ואכל סעודה ממצה שאינה משומרת, ובירך ברכהמ"ז, ואח"כ חזר ואכל מצה משומרת למצות מצה ובירך ושכח רצה, לא יחזור, ובשכח יעוי' יחזור, [דהי"ט גורם למצות מצה, והשבת אינו גורם למצות מצה].

נשים ששכחו יעוי' בליל הסדר כשבירכו לאחר חצות אם צריכות לחזור²²⁶

ה. ובעיקר דברי הגרעק"א דאף דנשים א"צ לחזור אם שכחו יעוי' ביו"ט, מ"מ בליל הסדר צריכות לחזור, יל"ע אם בירכו ברכהמ"ז אחר חצות, דלראב"ע כבר לא הוה זמן מצה, ואף דאכלו המצה קודם לחצות מ"מ לכאוי אין חזרו, וכמו באכלו בשבת ובירך במוצאי שבת ושכח רצה דאינו חוזר [כמבואר בב"ה"ל בסימן קפ"ח], דחיישינן להסוברים דלא אזלינן בתר תחילת הסעודה, וכן באכל ביו"ט ובירך במוצאי יו"ט אף שהוא חוה"מ [וה"נ דכותיה שאף דיעוי' שייכא לאחר חצות, אך מ"מ כבר א"ז זמן אכילת מצה לראב"ע, ולולי סברת אזלינן בתר בתחילה, דהיינו בתר שעת האכילה, א"א למצה שתחייב ברכה עם הזכרה לאחר זמנה].

אלא די"ל דזוה רבו הספיקות להצריך לחזור, חדא, דילמא אזלינן בתר תחילת סעודה, ודילמא הלכה כר"ע שזמן מצה כל הלילה, ודילמא נשים חייבות בסעודת יו"ט, [וע"כ י"ל דצריך לחזור].

והנה בספר שיח מרדכי (פרק י"ב הערה כ"ח) כתב דאם סעודת יו"ט השני נמשכה למוצאי יו"ט שהוא חוה"מ, דאין לומר ברכת אשר נתן [והיינו כשנובר קודם ברכת הטוב והמטיב]. אך א"ז נכון לענ"ד, דהרי גם בחוה"מ אומר ברכת אשר נתן, ועי"ש עוד שכתב שם דע"כ פ' דלא יחתום כיון שבחוה"מ אינו חותם, וזה אינו נוגע לנידון דידן דהתם החתימה לא שייכא בחוה"מ, [ומשא"כ הכא דהזכרה שייכא לאחר חצות אלא שא"ז זמן חיוב האכילה], וכמו"כ בנוסח הברכה לא יאמר ימים טובים אלא מועדים, כדרך שאומרים בחוה"מ [עי' מ"ב סי' קפ"ח ס"ק כ"ז].

אמאי אין חוזרין בחוה"מ אם שכחו יעוי' כששתו יין בסעודה

ו. והנה בדברי הגרעק"א דנשים אין חוזרות על ברכהמ"ז ביו"ט משום שפטורות מסעודת יו"ט, ולדידהו דמי לר"ח, כיון דחיוב סעודה ביו"ט נלמד מדין עונג וכבוד, ונשים פטורות משום דהוה מ"ע שהזמן גרמא, ואינן חייבות רק בשמחה, ושמחה אינה מחייבת פת.

ושאל הרב יחיאל בויס שליט"א דהרי מפאת שמחה יש חיוב ביין, והגר"ז כ' בדרוש לפורים דחיוב יין לשמחה הוא רביעית, וכ"כ המנחת אלעזר בספרו נימוקי אורח חיים, וכ"כ בקובץ מבקשי תורה בדברי הגאון בעל דרך אמונה שליט"א די"ל דהוא רביעית²²⁷, וא"כ זימנן דיצטרכו הנשים לחזור על יעוי' כאשר שתו יין בסעודה, או בקידוש ויצאו עי"ז חובת שמחה, וא"כ יחזרו על יעוי' מפאת היין, והיינו אם נימא דמעין שלש צריך הזכרה.

ובאמת יש לשאול זאת על הא דנקטינן דבחול המועד אין חוזרין על יעוי' [וכמבואר בסי' קפ"ח], והרי אם שתו יין בסעודה דזה הוה חיובא גם בחוה"מ יצטרכו לחזור על יעוי' [דהברכהמ"ז בא לפטור גם היין].

והנה בריטב"א נקט לתירווייהו, דכ' דחוה"מ דינו כר"ח שאינו חוזר, וכ' דבר"ח אין חוזר לפי שיוצא בפירות שאין טעונין מעין שלש, ומשמע דבמעין שלש צריך להזכיר [ואם יש חיוב לאכול דבר המצריך ברכת מעין שלש יחזור אם לא הזכיר, וא"כ תיקשי דהרי בחוה"מ נמי איכא חיוב לשתות מידי דבעי מעין ג', וכששתה בסעודה והברכהמ"ז פטור את היין יצטרך לחזור אם לא הזכיר].

ותי' הרב בויס שליט"א, דכיון דהיין טפל לפת שהרי אין מברכין עליו מעין שלש אלא ברכהמ"ז, א"כ לא יהא טפל חמור מן העיקר, וכיון שלענין העיקר אין ההזכרה מעכבת, ה"נ לענין היין.

אך לענ"ד הי' נראה לומר דלא דמי, דאם הי' היין טפל לדבר שברכתו בנ"ר, ואזי באמת הוה מברכין בנ"ר [ולא הי' מוזכרין כלל], אבל השתא דהוא טפל לדבר שברכתו ברכהמ"ז, ובזה יש הזכרה של רצה, נמצא דהאי רצה צריך לפטור גם היין, [וא"כ לא הפסיד היין את חובת ההזכרה], וא"כ השתא דלא הזכיר יצטרך לחזור ולברך.

ואם נימא כמו שכתבתי נמצא דבכה"ג ברכהמ"ז על הפת עלתה לו, וחסר לו רק ברכת מעין ג' על היין, ויברך רק מעין ג' עם הזכרת היום.

וכ"ז כ' לדידי, אך חברו עלי שכנגדי, וקאמרי דטפי מסתברא כהצד השני דקאמר הרב בויס שליט"א, וא"כ שפיר יתיישב קו' הני²²⁸.

[א.ה. ובלא"ה יש להקפיד כן בכוס ד' בשביל לברך ברכה אחרונה, וכמוש"כ במ"ב סימן תע"ב ס"ק ל'].

והנה במג"א (סי' רע"א הובא במ"ב שם סוף ס"ק כ') כתב דקידוש שבת קודם לקידוש ביו"ט, והקשה בכלי חמדה (במלואים) דהרי בעינן יין לשמחת יו"ט מן התורה, [וא"כ יש לנו להקדים קידוש דיו"ט שיקיים בו המצוה דא' של שמחת יו"ט ג"כ, וצ"ע].

228. א.ה. ולפי"ז השותה יין שלא בסעודת פת בחוה"מ ושכח להזכיר יצטרך לחזור, אך כ"ז להתר"י ולדעת הסוברים דברכת מעין ג' בעיא הזכרה, אך לדינא נקטינן כהמ"ב וכנ"ל. [ועצם הדבר מחודש, דמעין ג' יהא חמור מברכהמ"ז, אכן יעוי' מש"כ רבינו זצ"ל להלך, דרו"ק].

אך בעיקר הקו' לגבי נשים ביו"ט, קאמר הרב א"מ גולדבלט שליט"א דלא מצאנו שנשים חייבות לשתות יין לשמחת יו"ט, והרי לשון השו"ע (סי' תקכ"ט) דנשים בראוי להן, וכ"כ בשאג"א (סי' ס"ה) דנשים לא חייבות בשתיית יין ביו"ט, אך מ"מ אכתי תיקשי מחוה"מ לאנשים, ואם נימא דליכא שיעור רביעית בשתיית יין למצות שמחה נמי לא תיקשי.

אכל מצה מפת שברכתה מזונות באמצע סעודה ממצה שלא נאפתה לשמה ושכח יעו"י בברכהמ"ז

ז. ונפק"מ מכל האמור במי שאכל סעודה בליל הסדר ממצה שאינה שמורה, ובירך עלי' [ואח"כ אכל פעם נוספת סעודה ממצה שלא לשמה], ובאמצע אכל מצה שנאפתה לשמה שברכתה מזונות, [אלא שלא בירך עלי' כיון] שבאה מחמת הסעודה, ושכח יעו"י בברכהמ"ז, דמפאת סעודת יו"ט אינו חוזר כיון דכבר אכל מקודם, ומפאת המצה הרי טפילה לפת העיקרית [שאין חוזר מחמתה אם שכח יעו"י], האם יחזור על ברכהמ"ז, כד נימא דבמעין ג' ה' חוזר, והיינו לשיטות דתקנו הזכרה במעין שלש.

שכח להזכיר שמחנו במעין ג' שלאחר שתיית יין לשמחת יו"ט

ח. והנה לדינא אם שתה יין לשם שמחת יו"ט שלא בסעודה, ושכח לומר ושמחנו במעין שלש, נראה דא"צ לחזור, חדא, דילמא כהפוסקים דלא תקנו הזכרה במעין שלש, ועוד, אי נימא כסברת הרב ב"מ שליט"א, א"כ כיון דיכול לשתותה בסעודה, ואז לא ה' חוזר, השתא נמי לא יחזור.

ויש להק' דא"כ במצה נמי נימא הכי, דהי' יכול לאכול במצה של מזונות ובתוך הסעודה [וכצויר ה"ל, וממילא אף כשלא עשה כן לא יצטרך לחזור בשכח הזכרה בברכהמ"ז], ואולי נימא מפאת דלא שכיחא, וצ"ע בכ"ז.

ענף ב'

הנצרך לברך ברכהמ"ז אחר שתיית כוס ד' אם יכוין לפטור היין של כוס ג'

א. עובדא הוה באחד שבבחהמ"ז של ליל הסדר ה' מסופק אם אמר יעלה ויבוא, ונתעורר לו הספק לאחר ששתה הכוס, והנה קיי"ל דבמסופק אם אמר יעו"י, חוזר ומברך, ומשום הכי חזר ובירך, אך כאן דן שמא ה' לו הוכחה שכן אמר, [והשתא חושש לנפשו שלא ישלם בברכה לבטלה ח"ו], ולכאוי' יש לו תקנתא שיכוין לפטור את הכוס השלישית בברכת המזון, שהרי אם בירך על יין ברכת המזון יצא.

אך מבואר (בסי' ר"ח ס"ז) דסגי בברכת הזן, ולא בעינן ג' ברכות [וא"כ אחר שאמר ברכת הזן או לו להמשך], וגם לענין ברכת הזן יל"ע אם ראוי למיעבד הכי, שהרי זה רק בדיעבד, ולכתחילה יש לברך מעין שלש, והרי חזינן דעת רמב"ן ור"ן דאחר קידוש מברך מעין ג', ומשום דסברי דקידוש לא הוי חלק מהסעודה, ולא אמרינן שיכוין לפטור בברכהמ"ז את היין שבקידוש, וחזינן דכיון דזה רק בדיעבד לא עבדינן לה.

אבל י"ל דמ"מ הא עדיפא מאשר תהא ברכה לבטלה של ברכהמ"ז, להצד שהזכיר יעו"י בברכהמ"ז, וא"כ יתנה שאם אמר יעו"י בראשונה, אז תעלה לו ברכת הזן על היין, [ואם לא אמר. תעלה לו על הסעודה, ויפטור היין במעין ג' שאחר כוס ד'].

אך באמת כיון דנקטינן דמחמת הרגלו מסתמא לא אמר, א"כ למה יתנה [וצריך לכיון רק לפטור את הסעודה ולא את כוס ג']²²⁹.

מה החילוק בין מעין ג' על פירות שלא מז' מינים לברכהמ"ז על היין

ב. [ובעיקר מש"כ דא"י] לכתחילה לפטור בהזן את היין, ועפ"י נ"ל שכל שברור לו שצריך לברך ברכהמ"ז, וכגון שהודיא לא אמר יעו"י, וכד', שלא יכוין לפטור בברכתו את היין דכוס ג'] יש לשאול, דהנה קיי"ל [בסי' ר"ח ס"ק כ"ו] דבאכל פרי עץ ופרי משבעת המינים יוצא בברכת מעין ג' ופטור את שניהם לכתחילה, ואמאי דהא מעין ג' הוה רק בדיעבד לגבי פרי העץ שאינו מז' מינים, ומ"ש דהתם פטור לכתחילה והכא אינו פטור לכתחילה.

ו"ל דהא דמעין ג' הוה בדיעבד על פרי העץ כיון דיש בו יתר [ממה שצריך לומר], והכא דקאמר לה בלא"ה שפיר דמי, ומשא"כ בברכהמ"ז לענין שבעת המינים גרע כיון דלא מבורר על הגפן ופרי הגפן.

וראיתי בתשו' ארץ צבי (ח"א סי' כ"ט) דמי שאכל תפוח ותבירו אכל משבעת המינים, דיכול לכתחילה להוציאו ולהיות הוא שומע כעונה על מעין שלש²³⁰.

התחיל לברך מעין ג' על פרי העץ שאינו מז' מינים מה יעשה
ג. ויל"ע בטעה ובירך על פרי העץ מעין שלש, ונזכר באמצע, אם יגמור ויחתום, או דיפסיק באמצע ויברך בנ"ה, ולכאוי' י"ל דיחתום כדי שלא יהא ברכה לבטלה ויצא בזה על פרי העץ, אך הרב בן יעקב שליט"א העיר דיחתום בבורא נפשות ושפיר דמי²³¹.

סימן ק"ז

בענין ממלא אדם כריסו בציקות של נכרים ואוכל כזית מצה שמורה באחרונה (סי' תפ"ג)

מ"ט א"צ לברך המוציא על כזית שאוכל באחרונה

יש לשאול בהא דאיתא דאוכל בציקות של נכרים ואח"כ מצה (כדאי' בסימן תפ"ב) שיחזור ויברך המוציא, וכמו בשתה יין קודם הסדר שמברך שנית על כוס ראשונה (כמוש"כ במ"ב ס' תע"א ס"ק כ"א) [ומשום דכיון דהוה מצוות חלוקות בעיא ברכה באפי נפשה, וה"נ דכוותה]²³².

ויש להוכיח מזה דדוקא בכוסות אמרינן לסברא דמצוות חלוקות דהכוסות מחלקות [ולא בדברים אחרים, וכמוש"כ בענין זה באורך בסימן צ"ג עיי"ש].

אבל יש לדחות דהנה הגר"א כ' להוכיח דמורו א"צ ברכה אלא דהמוציא פוטרו, וביאר בב"ה"ל (סי' תע"ג בסוף דבריו) דהוקשה לו דאם מצוות חלוקות א"כ איך הכרפס פוטרו, והשתא תיקשי והאיך המוציא פוטרו, וחזינן מדבריו דדברים הבאים מחמת הסעודה לא דינינן בזה סברא דמצוות חלוקות, וא"כ כש"כ בפת עצמו [דלא יועיל סברא דמצוות חלוקות להצריכו ברכה].

אבל יש לחלק דדוקא דברים הבאים מחמת הסעודה דבטלים להמוציא יותר, [כעין טפל אף שא"י] ממש גדר עיקר וטפל, ובה לא מהני מה דהוה מצוות חלוקות להצריכו ברכה, ומשא"כ בפת גופא [דבזה אין א' נטפל לחבירו, אלא שא' נגדר אחר חבירו, וע"י דהוה מצוות חלוקות שפיר מתחלקים ואינם נגדרים זה אחר זה].

איך מותר לאכול קודם קיום המצוה (מכתב)

בס"ד ד' סיון תש"ע

להגר"ר יוסף לעפקאוויטש שליט"א

מה ערב לחכי הקונטרס על מצה שלימה ופרוסה, ועל שי' רשב"ם דמקיים מצוות מצה בסוף הסעודה, ומאוד נהנית מכל הדברים האמורים ביתרון השכל, אשר ערבו מאוד בפי טעמים ונוגעים סידורים.

והנה נמצא לפ"י דאוכל קודם מצוות מצה, ותיקשי הא אסרינן למיכל, וי"ל כדכתבו תוס' (פסחים צ"ט): בהא דממלא אדם כריסו בבציקות של נכרים, והרי אינו יוצא בזה ידי חובה ואיך אוכלם לפני מצת מצוה, ות"י דכיון שהוא אכילה אחת שרינן.

ולפ"י מי שהוא שליח מצוה ופטור מן הסוכה גם בלילה הראשון, ויודע שתיכף יגמור עשיית המצוה ואז יתחייב בסוכה, [ויל"ע] האם מותר לו לאכול חוץ לסוכה לפני האכילה המחויבת, [ולהאמור] יצא לן דיהא מותר לו, וכמו בבציקות של נכרים לפני מצה [ולכ"ז הוצרכנו כד נימא דמי שעכשיו שליח מצוה ויודע שתכף יתחייב ליקח לולב, יהא אסור לאכול כיון דתיכף יתחייב במצוה].

מיהו באמת הנידון בסוכה לא יתכן, דהא אסור לאכול בלא קידוש, ולגבי הקידוש לא שייך לומר שמצטרף עם האכילה, ולא דמי לבציקות של נכרים, וא"כ ליתסר דהא גם מים אסירא.

אך יהא הנידון כשכבר עשה קידוש מקודם בסוכה על יין [ונשתה רביעית לצאת ידי קידוש במקום סעודה] וכשי' הגאונים, ועוד לא יצא ידי חובת סוכה²³³. [אי רשאי להתחיל לאכול כיון שזה יהא אכילה אחת עם האכילה בסוכה שלאחמ"כ].

ודע שכל נידון אכילה קודם מצוה רק במצוה ודאית ולא במסופקת, וכדכ' הגרעק"א בגליון שו"ע או"ח (סי' רע"א בגליון שו"ע) דשרי לאכול בכה"ג, ומשום דדיינין בזה ספיקא דרבנן לקולא, דהא איסור אכילה קודם מצוה אינו אלא מדרבנן.

וע"כ אם מסופק אם אכל כזית מצה או בסוכה, יהא מותר לאכול [קודם שחזור לאכול כזית פת], ולא נימא דחזקת הגוף של האוכל, דנאכל

פחות, וא"כ הו"ל פחות מכזית, דאין הנידון אם נאכל אלא הנידון אם קיים מצוותו, [וזה הוה ספק שאין ע"ז חזקה].

ואחתום מעין הפתיחה ברוב שמחה על הדברים המפיצים נוגה ואור.

סימן ק"ח

בענין אכילת כרפס למי שאין לו יין ומקדש על מצות ואוכל כרפס בתוך הסעודה (תפ"ג)

ב' טעמים שאין ראוי ליקח בכה"ג לכרפס ירק הגורר תאות המאכל
א. איתא בשו"ע או"ח (סי' תפ"ג) דמי שאין לו יין ומקדש על מצה ואוכל הכרפס אח"כ, ואח"כ אומר ההגדה ואוכל מרור וכו', ומקורו מד' הרי"ף [יעו"י בטור וב"י].

וכ' במ"ב (סק"ד) דלענין ברכה ראשונה על הכרפס תליא, דאם אוכל דבר המושך תאות המאכל לא יברך, [ואמנם עיקר הדבר דבמושך תאות המאכל לא מברך ברכה ראשונה כשאוכלו בתוך הסעודה, מבוי' (בסי' קע"ד במ"ב ס"ק י"ט ושעה"כ ס"ק מ"ה) דתליא בפלוגתא, והא דאנן נקטינן דלא מברכין הוא מספיקא, ועי"ש בשעה"כ ש' דהרוצה להסתלק מן הספק יאכל קודם הסעודה ויברך, או שיברך על סוכה], ואם אוכל לכרפס דבר שאינו מושך תאות המאכל יברך בפה"א²³⁴.

והנה יש לשאול, דהנה בתוס' פסחים (דף קט"ו ע"א) מבואר שתי שיטות אמאי לא מברכין בפה"א על המרור, דדעת תוס' דחשיבא בא מחמת הסעודה, ודעת רבינו יוסף טוב עלם (שהביאו תוס' שם) שנפטר בברכת הכרפס, [ועי' מש"כ בענין זה באורך בסי' צ"ג], ותוס' גופיהו לא ניחא להו בזה כיון דס"ל דהגדה הוי הפסק.

ולדידן הוה ספיקא דדינא, ומשו"ה לא אוכלים כרפס כזית, ואם אכל כזית לא מברכין, והיינו דילמא המרור צריך לברכת הכרפס (וכמבואר בסי' תע"ג), ומאיך גם א"א לן לאכול כזית ולא לברך אחריו דילמא המרור א"צ ברכה, וא"כ הכרפס צריך ברכה אחרונה, [ולפ"י צריך ליהדר שלא לצאת החוצה בינתיים דאז בטלה ברכתו, אלא א"כ הניח חברים, ומיהו בלא"ה י"א שלא יצא משום קידוש במקום סעודה [ועי' סימן צ"ד בארוכה]].

והשתא יש לעי' היכא שהכרפס גורר תאות המאכל והלכך לא בירך עליו, א"כ האיך יאכל המרור, לדעת רבינו יוסף טוב עלם דס"ל דהמרור צריך ברכה, וצריכים לפטרו ע"י הכרפס, וזה לא בירך על הכרפס, וא"כ יצטרך לברך על המרור.

ונצטרך לומר [דהא"נ דכן הוא לר' יוסף טוב עלם, אך] אנן סמכינן בדיעבד על התוס' דס"ל דמרור א"צ ברכה, ומשו"ה לא מברכין בכה"ג על המרור, דלתו' א"צ ברכה דחשיבא כבא מחמת הסעודה.

ולפ"י יתחדש שצריך לחזור ליטול [בכה"ג דאוכל כרפס בתוך הסעודה] דוקא כרפס שאין גורר תאות המאכל, בכדי שיוכל לפטור את המרור, וא"כ יש לתמוה על סתימת הפוסקים [שלא כתבו ד"ז לענין לכתחילה].

אך באמת לא קשה מידי, דהרי בלא"ה אמרינן דהא דבגורר תאות המאכל פטור מברכה הרי רק מספק, [וכמוש"כ במ"ב ס' קע"ד וכנ"ל], וראוי שלא יבא לידי כך, וא"כ ע"כ איירי המ"ב באין לו עיצה אחרת [דהיינו שאין לו ירק אחר לכרפס, וא"כ לק"מ דה"נ מה"ט מכניס עצמו לספק ברכה לגבי המרור]²³⁵.

צ"ע מ"ש כרפס שגורר תאות המאכל מיין של הבדלה שצריך ברכה אחרונה אף שגורר תאות

ב. והנה בהא דאמרינן דכשאוכל לכרפס ירק שגורר תאות המאכל לא יברך על הכרפס, יל"ע דהנה מבואר [בסימן קע"ד סעיף ד'] דבשותה יין קודם הסעודה דעת הרא"ש שאינו מברך אחריו, וטעמו משום דמושך תאות המאכל, והכי קיי"ל, [וטעם החולקים משום דאף דמושך תאות המאכל, מ"מ כיון דהוה קודם סעודה צריך ברכה אחרונה].

ומבואר עוד (בסי' קע"ד ס"ו, וסי' רצ"ט סעיף ח') לענין הבדלה דיברך ברכה אחרונה קודם שיטול ידיו, ותיקשי דהא גורר תאות המאכל, וע"כ דכיון דכונתו לשם המצה, ולא לשם משיכת תאות המאכל, הלכך מברך ברכה אחרונה, והכי קיי"ל.

והשתא תיקשי דבכרפס אף שמושך תאות המאכל, מ"מ הכי כונתו לשם כרפס, ומ"ש מהבדלה.

ויש ליישב בב' דרכים.

233. א.ה. ולא רצה רבינו לצייר שכבר התחיל בסעודה קודם היום או בזמן שהי' פטור מסוכה מחמת שליח מצוה או גשמים, ורוצה להמשיך לאכול או לשתות דברים אחרים כשכבר נתחייב בסוכה, קודם שאוכל פת, דבהתחיל בהיתר בלא"ה רשאי להמשיך, וא"כ לא יצויר כל הנידון, וק"ל.

234. א.ה. ומבוי' דאין צד שהכרפס יחשב מחמת מצוותו כבא מחמת סעודה, דומיא ד"א"י כן לגבי מרור, והטעם פשוט שהרי עיקר מקומו של הכרפס לפני הסעודה, וזה אוכלו בתוך הסעודה בלית ברירה.

235. א.ה. יל"ע דא"כ לכאוי' בכה"ג עדיף שיאכל כרפס ממרור או מירק הגורר תאות המאכל, ועי' סי' תע"ג ס"ק כ"ו וסי' תע"ה ס"ק כ"ה, ועי' היטב.

חילוק א' בין קודם הסעודה לתוך הסעודה

חזא, דאיכא חילוק בין קודם הסעודה, ובין תוך הסעודה, דקודם הסעודה ע"מ שיהא שייך לסעודה בעינן שיהא כונתו למשוך האכילה, ומשא"כ בתוך הסעודה, כל שבמציאות מושך הוה כדברים הבאים מחמת הסעודה.

חילוק ב' בהבדלה הוה חיוב טפי מכרפס

תו יש ליישב, דשאני כרפס מהבדלה, דחזינן בכרפס דלא אמרינן דיכול להוציא [אחרים] בבפה"א [כשהוא אינו אוכל], ובהבדלה פשיטא שמוציא [אחרים אף כשכבר יצא], וטעמא דכרפס קיל [ואין בו ערבות], וא"כ י"ל דלא אמרינן דאין כונתו למשוך תאות המאכל, [והיינו דכיון שאינו בגדר חיוב גמור, י"ל שגם אינו חולק להיות דבר נפרד לעצמו, ושפיר אהני ל' מה שבמציאות גורר תאות המאכל].

ולא ברירא האי תירוצא, דסו"ס אין כונתו למשוך אלא לכרפס, והרי בהבדלה אף ביצא כבר, ומוציא אחר, ועוד לאכול עכשיו סעודה, נמי יברך ברכה אחרונה, [ואע"ג שלא עשאו מחמת חיוב, אלא דסו"ס לא נתכוין למשוך תאות המאכל, וש"מ דבכונתו תליא מילתא, וא"כ ה"ג הרי אין מכיון לך], אלא א"כ נדחוק דסו"ס יש ע"ז שם הבדלה²³⁶.

סימן ק"ט

בענין מי שאין לו יין לכל הד' כוסות איזה כוס עדיף (תפ"ג)

ענף א'

בענין הקדמת כוס של ברכה"ז לכוס של הגדה - ובענין תדיר שאינו נמצא עכשיו לפניו

ב' טעמים בביאור ד' מג"א דביש לו שתי כוסות יניח שני לברכה"ז ולא להגדה

כ' במג"א (ס' תפ"ג) דאם יש לו יין לכוס אחת יקדש, ואפי' מי שמקדש כל השנה על הפת, [והטעם לפי שאם יקדש על הפת יקדים המצה להגדה, ולכתחילה בעינן להקדים הגדה לאכילת מצה]²³⁷, ואם יש לו שתי כוסות, יקדש, וכוס שנית יניח לברכה"ז, ואם יש לו שלש כוסות, יקדש, וישתה כוס על ההגדה, וכוס שלישית לברכה"ז.

וטעמא דמילתא אמאי בשניים יניחנו לברכה"ז ולא להגדה, ביאר במחצית השקל, דהוא מפאת תדיר, דברכת המזון תדירה טפי מהגדה.

אך במ"ב (שם סק"א) ביאר דכוס שניה יקח לברכה"ז, כדי לצאת דעת ה"א דברכה"ז טעונה כוס.

תדיר ושאינו תדיר כשאין רוצה עכשיו לקיים התדיר [תלוי אם יוכל לקיים אח"כ התדיר או לא]

א. והנה על טעמא דהמחצה"ש י"ל, דהנה (בס"י רפ"ו סעיף ד') מבואר ברמ"א בשם י"א, דהא דאמרינן בברכות (דף כ"ח), דבהיו לפניו שתי תפילות מתפלל תחילה מנחה ואח"כ מוסף, דזה דוקא כשרוצה עתה להתפלל שתיהן, אבל אם אינו רוצה להתפלל עכשיו מנחה, מתפלל מוסף, דכללא דתדיר קודם דוקא כשרוצה לעשות עכשיו שניהם, אבל לא כשאינו רוצה לעשות עכשיו את התדיר.

וא"כ בנידון דידן הא כשגומר ההגדה אין לפניו כוס ברכה"ז, וא"כ אמאי אמרינן דתדיר קודם²³⁸. אבל באמת ל"ק מידי, דהאי כללא (דס"י רפ"ו) דוקא כשעושה שניהם, והנידון מה להקדים, דבזה אמרינן דלא שייך קדימה כיון שאין דעתו לעשותו עכשיו, אבל בנידון מחה"ש שהוא יכול לעשות רק אחד, א"כ בזה אמרינן דתדיר עדיפא, והלכך יעשה רק התדיר.

ואשכחן כן במסכת מנחות (דף מ"ט) דתמידין דלמחר ומוספין דהאידינא, דאם מקודש עדיפא יקדים המוספין, ואם תדיר קודם דוחה תמיד דלמחר את מוספין דהאידינא.

ולפ"ז עלה בידינו דהא דכ' רמ"א דאם לא מתפלל עכשיו מנחה יכול להתפלל עכשיו מוסף, כ"ז אם אח"כ יוכל להתפלל מנחה, אך אם כשיתפלל מוסף לא יוכל להתפלל אח"כ מנחה לאח"ז, כי היא עייף

אח"כ וכי"ב, בזה אע"פ שאינו מתפלל עכשיו מנחה, לא יתפלל מוסף, אלא יחכה עד מנחה.

לפ"ז יתבאר הטעם שהוצרכו קרא להקדים תמיד של שחר ולא סגי בדינא דתדיר קודם

והנה לפום האי כללא דס"י רפ"ו [דינא דתדיר קודם לא נאמר רק כשרוצה עכשיו לקיים את התדיר], כתב בתשו' מהרש"ג (ח"א סי' כ"ב) ליישב קו' תוס' במנחות (דף מ"ט ע"א ד"ה תיפול) ובזבחים (דף פ"ט ע"א ד"ה כל התדיר) דלמה לי קרא דהעולה עולה ראשונה, [דנלמד מזה] דמצוה להקדים תמיד של שחר [לשאר קרבנות], ותיפוק ל' מצד תדיר ושאינו תדיר.

[ועיי"ש בתוס' שתי דנפק"מ לענין מנחת חביתין דכה"ג, וצ"ע דהא כללא הוא דקרנן ציבור קודם לקרבן יחיד, כמבואר בהוריות (דף י"ב: ודף י"ג), ועוד י"ל דמצד תדיר קודם שפיר דמי אם יקריבו שניהם יחד, ולזה אתי קרא דעולה ראשונה, לומר דבעינן להקדים התמיד, ויעו"ר חו"א (מנחות סימן ל"ג סק"י)²³⁹].

ותי' מהרש"ג (שם) דנ"מ היכא שידוע שעכשיו לא יקריב תמיד של שחר, וכגון שצריך להביאו מחוץ לירושלים וכי"ב, [וכדאשכחן בב"ב (דף פ"ב ע"ב) דהביאו מבחוץ], שמצד דין תדיר ה"י רשאי להקריב שאר קרבנות, ולבתר קרא דהעולה עולה ראשונה יצטרך להמתין עד שיביא את קרבן התמיד, כדי שתהא עולה הראשונה.

ואע"ג דחזינן דליכא איסור להקריב שאר קרבנות קודם תמיד, כי אם מניעת מצוה בלבד, דהא חזינן דבליכא תמיד מקריב שאר קרבנות, וכגון בהא דאמרינן דמוספין דהאידינא קודמין לתמידין של מחר, וא"כ למחר לא יקיים העולה הראשונה, [וש"מ דאינו איסור כי אם מצוה להקדים התמיד, דדוקא באיכא תמיד שייך לצוות להקדימו, וא"כ לכאו נימא בגונא דמהרש"ג דכיון דליכא השתא לתמיד ליכא מצוה להקדימו, אכן] מ"מ שפיר קאמר מהרש"ג [דלבתר דגלי קרא אמרינן דכשיכול להמתין] שלא יבטל מצוה של עולה הראשונה, אלא ימתין עד שיביאו התמיד של שחר, ומשא"כ [אי לא קרא, שלא היינו מקדימים רק] מפאת דינא דתדיר קודם [שבוה א"צ להמתין על התדיר בליחא קמן השתא, שכל עיקר דין הקדימה לא נאמרה אלא כששניהם לפנינו].

דחיית הטעם הנ"ל דכשאנו יכול לקיים עשה עכשיו לא מיקרי מבטל עשה

ולכאו הא חזינן דמן התורה מותר לילך בד' כנפות בשאין לו ציציות, וכמוש"כ קמאי מכח סוגיא דמנחות (ל"ז ע"ב) דמשום כבוד הבריות יכול לילך בכרמלית או להתפלל בד' כנפות בלי ציצית, ותיקשי דהא מבטל עשה דאו', אלא דחזינן מהתם דאין כאן ביטול עשה כיון דאינו יכול להטיל הציציות²⁴⁰.

וכן חזינן דמן התורה מותר לשחוט אף כשיודע שלא יוכל לכסות את הדם, ורק מדרבנן אסרינן [וכמבואר בגילון מהרש"א י"ד ס"י סעיף כ"א].

וא"כ לגבי העולה הראשונה אמאי אסרינן להקריב מקודם קרבנות אחרות, והרי כיון שאינו יכול לקיים העשה עכשיו [אין כאן ביטול עשה].

ג' יישובים על קו' זו

(א.) ויש ליישב דאירי שיכול להביא התמיד עכשיו ע"י הוצאות, ולזה אמרינן דאי מפאת תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, אינו מחוייב להוציא הוצאות בכדי שיוכל להקדים התדיר, ומשא"כ השתא דמפאת מצוה להקדים התמיד כדי שתהא עולה ראשונה שפיר חייב להוציא הוצאות, וכמו בלובש בגד שאם ע"י הוצאות יוכל להטיל ציציות, שמחוייב להוציא עד חומש.

(ב.) אך באמת גם בלי זה יש לעי', דהא חזינן דאם אינו יכול לסמוך אינו מקריב [כדאי בתוס' חגיגה (דף ד'')] לגבי ספיקות, ותיקשי הרי הוא אנוס על הסמיכה, שאסור לו לסמוך מספק, וכיון דהוה רק מצוה [והוא אנוס מלקיימה, אין כאן ביטול עשה], ומ"ש מכיסוי הדם וציצית, וצ"ל שיש פגם בקרבן אף שהוא רק מצוה, וא"כ י"ל דהעולה עולה ראשונה נמי [אף שזה רק מצוה מ"מ אם לא קיימו מצוה זו איכא פגם בקרבן, וע"כ לבתר דגלי לן קרא חייב להמתין], ומ"מ אין הדברים ברורים.

אך צ"ע דלפ"ז אמאי באית ל' רק למוספין דהיום או לתמיד של מחר, מקדים מוספין, כיון דמקודש קודם הרי נמצא דלמחר יהא פגם בקרבן, דהרי לא יקיים עשה דהעולה הראשונה, וי"ל [שאי"ז פגם בקרבנות האחרות כי אם בתמיד בכך שאיחרו ולא ה' ראשון, וממילא לא שייכא] רק כשמביא קרבן תמיד של שחר [אחרי שאר קרבנות] ולא כשאינו מביאו כלל, ומביא שאר קרבנות, וצ"ע בכ"ז.

(ג.) ועוד י"ל דהמצוה היא שתהא כאן עולה ראשונה, ולא דיש כאן מצוה נוספת דאנוס עלי', והלכך לא דמי לכיסוי הדם דלא שייך השתא כיסוי, והלכך שרי לשחוט, אבל הכא המצוה להקדים העולה תחילה²⁴¹.

לכאו ד' המג"א תלויים במחלוקת הסוגיות אי יקיים מצוה דהיום או מצוה חשובה יותר דלמחר

ב. והנה בסוכה (דף כ"ה) אמרינן דעוסק במצוה פטור מן המצוה, וילפינן לה מקרא דבלכתך בדרך, וגם מקרא דהיו אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם, והיינו שנטמאו לקרובים, ולא יכלו להקריב הפסח, ופי' רש"י בסוכה שם, דאע"פ שמצות פסח שיש בה כרת עדיפא ממצוה להטמאות לקרובים, מ"מ השתא [קודם שהגיע זמן הקרבת הפסח] אכתי יש לו המצוה להטמאות לקרובים, וצריך לקיימה, וממילא חשיבא עוסק במצוה ונפטר מפסח [והיינו שאין הילפותא מדלא הקריבו אח"כ בטומאה, דזה פשיטא שאסורים, אלא מדהיו רשאים להתעסק, אע"פ שידעו שלא יוכלו אח"כ להקריב, ואע"פ שהנידון על עצם תחילת כניסתם לעסק זה, מ"מ ג"ז עצמו שעכשיו הוטל עליהם מצוה זו, ג"ז נכלל בהך הלכתא דעוסק במצוה פטור מן המצוה, דמתעסק במצוה שנודמנה לו עכשיו, וא"צ לחשוב על מצוה שאח"כ, אף שהן חשובות וקודמות יותר, ויעו"ר ש"ש ה"טב].

והקשה ע"ז הגרא"מ הורביץ זצ"ל בהגהותיו על הש"ס (שם), דהרי אמרינן במנחות (דף מ"ט) דמוספין דשבת ותמידין דלמחר, למ"ד דתדיר קודם, יש לעשות תמידין דלמחר, ותיקשי דנימא דיקריב מוספין דהיום, ויפטר מתמידין דלמחר, מפאת עוסק במצוה.

ונמצא דיש סתירת הסוגיות היכא דיש לו עכשיו מצוה פחות חשובה, ואח"כ מצוה חשובה יותר, ויכול לעשות רק אחת, אם עבדינן הראשונה, ונפטר משנ"י מפאת עוסק במצוה, או דעבדינן החשובה יותר דלמחר, ולא יעשה הקלה דהיום.

ולכאו בזה יהא תליא פסקא דהמג"א [לפי המחצה"ש, לגבי מי שיש לו רק כוס אחת איזה מצוה יקיים בה], דלפום סוגיא דמנחות שפיר יקיים בזה כוס של ברכה"ז, ולפום סוגיא דסוכה יקיים בזה כוס של הגדה.

ב' דרכים ביישוב סתירת הסוגיות - ונפק"מ ביניהם לנידון יש לו ב' כוסות

והנה ביישוב הסתירה מצאנו ג' דרכים.

(א.) הגראמ"ה גופי' תי' דבתמיד של מחר יש גם מצוה ביקור [היום, והלכך לא שייך לפטור מדין עוסק במצוה דמוספין, דתרווייהו נודמנו לו היום], וזה חידושא, דלכאו' אם נימא דיקריב מוספין, ממילא אודא לה מצוה ביקור, [דהרי כל המצוה חלה עליו רק אם מקריבין תמיד של מחר, וא"כ קודם צריכים לדון את מי להקריב, ואח"כ נדון על מצוה ביקור]²⁴².

ולהאי תירוצא הכא ביש לו ב' כוסות, ומסתפק מה לעשות בכוס שני', לכאו דמיא לסוגיא דסוכה, ונימא ל' דליעבד בה כוס של הגדה ויפטר מכוס של ברכה"ז מפאת עוסק במצוה.

(ב.) תו יש ליישב סתירת הסוגיות, דהעיקר כסוגיא דמנחות, וסוגיא דסוכה שאני, דטמא בקרבן פסח אינו כאנוס, אלא פטור, וכמו בדרך רחוקה, [ועי' בחזו"א זבחים (ס"ד ד' ס"ק ט"ז) דיליף כן מדברי הרמב"ם], ובה אמרינן דיעשה הראשון, [ולדך זו הכא ידחה הכוס לברכה"ז וכדכ' מג"א].

אך באמת הנה חזינן דבלא דינא דעוסק במצוה הוה אסרינן להטמא, וחזינן דאסירא ל'י, ורק מפאת המצוה שרינן ל'י, [וא"כ בע"כ דגם בלא"ה איכא כללא דמצוה דהשתא קדמה, והוא מכלל הלכתא דעוסק במצוה פטור מן המצוה, וא"כ הדדא קו' לדוכתא, דנימא הכי אף בהא דמנחות].

ונצטרך לדחוק דדוקא בצירוף תרווייהו, מצוה דהשתא, ופטור במצוה השני', ואין הדבר מוכרח.

וכגון שיקשור שלא כדרך או כגון בפיו, דזה מותר מה"ת, אך כיון דמדרבנן אסירא, נמצא דבמציאות אינו יכול לקיים המצוה, ולפ"ז אם זה בזמן שקיבל על עצמו תוספת שבת, שאפשר לו להשאל ולבטל התוספת ולקשור, והי"ל כמבטל עשה, יצטרך לומר לו לעשות כן [או להסיר הבגד, דהרי הוא יכול שפיר לקיים העשה], אבל בבין השמשות לא יצטרך לומר לו, כיון דבפועל אינו יכול לקיימו, שלא התירו לעשות [מלאכות גמורות] שלא כדרך בביה"ש [דשבות חמור כזה לא התירו ביה"ש אפי' לצו"מ], ודו"ק.

241. א.ה. לכאו' כונת רבינו דהתם המצוה דעל האי שענתא א"א לקיימו, ואף אם אח"כ יוכל להטיל ציצית או לכסות הדם, מ"מ על הליכה בבגד דהשתא [או דם דהשתא] מצווה ולא יוכל לקיימו אח"כ, דאח"כ הוא מצוה אחרת כלפי הלבישה והדם דאח"כ, ומשא"כ הכא ע"י ההמתנה שפיר יקיים העשה דהשתא, שאי"ז ציווי המתירא לזמן דעכשיו דוקא כי אם שבסופו של דבר יהא התמיד קרבן ראשון, וזה יוכל לקיים ע"י המתנה, וא"כ שיכול לקיים המצוה ע"י שימתין, אין סיבה להתיר לו לשחוט עכשיו בלי להקדים, ורק כשלא יוכל להקריב כלל תמיד רשאי להקריב קרבנות אחרות.

242. א.ה. אך לכאו' כונת הגראמ"ה דמ"מ חשיב' כמי ששני המצוות עומדים לפניו עכשיו, ולמה נדון שיעסק במוסף, נימא ל' לעסוק בתמיד, דהביקור הוא עסק בתמיד של מחר.

236. א.ה. לכאו' רבינו זצ"ל חוקר כאן בטעם שבהבדלה לא חשיבא כבא למשוך תאות המאכל, אי משום שאיהו לא מכיון לך, וכדי שיהא שייך לסעודה בעינן כונה, או דבאמת עד כמה שגורר תאות המאכל ממילא נפטר מברכה אף בלא מתכוין לשם כך, דזה מידי דבמציאות שייכא לסעודה ולא תליא בכונתו, אלא דהמצוה קובעו ונותנת לו שם בפני"ע, וע"כ לא שייכא לסעודה, ונפק"מ לכרפס [ולגבי שתיית יין הבדלה כשמבדיל לצורך אחר נסתפק רבינו אי תליא בין הן ב' צדדים, או דלב' הצדדים לא שייכא לסעודה וצריך ברכה אחרונה].

237. ועי' עוד ענף ב' סק"ב.

238. א.ה. לכאו' ה' אפשר להק' טפי, דהכא אכתי לא נתחייב בברכה"ז, אך י"ל דהיינו בחיוב לברך בכוס מצד שברכה"ז טעונה כוס [למ"ד דס"ל ח"ן], אך בחיוב מצד ד' כוסות שפיר נתחייב כבר אלא שאין רוצה לקיימו עדיין, וא"כ שפיר דמי להתם, ואכתי יש לדון דהכא אכתי א"א לו לקיים כוס ברכה"ז.

239. א.ה. לכאו' נתכוין רבינו ל' חו"א אלו דשם מב' חילוקי דינים בין אם זה מדין תדיר, או דין מיוחד בתמיד שתהא עולה ראשונה.

240. הוספה מכת"י רבינו זצ"ל [ולפי שמסתעף לסוגיא אחרת הדפסנוהו כאן] וז"ל: ולכאו' הא יכול להטיל ציצית ואפי' בשבת,

עוד הקשו השומעים, דהרי הא דטמא פטור מקרבן פסח נתחדש בפרשת פסח שני, והרי הקרובים שנטמאו לנפש אדם, ה' מקודם שנצטוו על פסח שני, [ובע"כ דזה כלל השי"ך לכה"ת אך לולי שנתחדשה פרשת פסח דאזלינן בתר מצוה דהשתא, וא"כ הדרא קו' לדוכתא].

אך באמת ל"ק, ד"ל דכל מה שנטמאו ה' משום ששאלו את מרע"ה, והוא השיב להם מפי הגבורה, וזה ה' על סמך [מה שעתיד לומר להם] דין פסח שני, אע"פ שהם לא ידעו עדיין.

עוד ב' תירוצים ליישב סתירת הסוגיות [שלפ"ז א"ש ד' המג"א]

והרב אוהיון קאמר ב' תירוצים ליישב סתירת הסוגיות.

(ג.) חדא, דמצוות טומאת קרובים שיהא טמא שבעת ימים, וא"כ המשך הטומאה היא גופא המצוה, וזוה אמרינן עוסק במצוה [דבשעת מצוה שני' יהא עוסק במצוה ראשונה], אך אין הדבר ברור [לחדש שכך גדר המצוה].

(ד.) תו קאמר, דשאני תמידין ומוספין, דאולי ימצא כבשים אחרים, ושייך להקריב תמידין למחר, [והלכך לא נפטר מפאת עוסק במצוה, דאכתי יהא מחוייב במצוה], ומשא"כ במי שנטמא דלא שייך שיקריב קרבן פסח [הלכך עיסוקו במצוה זו פוטרת אותו לגמרי ממצות הפסח].

[ולב' דרכים אלו א"ש ד' מג"א, דהכא אם יקיים כוס בהגדה לא יתעסק אח"כ במצוה זו, וגם לא יפקע לגמרי ממצוה שני', ובכה"ג מצוה התדירה דלאח"ז קודמת].

בדברי הגרעק"א מבי' דאזלינן בתר מצוה דהשתא [וחזינן דס"ל כהגראמ"ה ודלא כמג"א]

והנה הגרעק"א בתשו' (ס"ט) דן לענין מי שיש לו כסף לקנות או לולב או תפילין מה יעשה, וכתב דבפשוטו יקנה תפילין דהוה תדיר [ולפ"ז ה"ה מצה ותפילין, תפילין עדיף, ואף דמצוה שוה בכל דגם נשים חייבות, ומשא"כ תפילין נשים פטורות, מ"מ כבר כ' שם הגרעק"א דמה דשוה בכל לא משוי כלל דין קדימה, אלא שבבאר יצחק (י"ד סימן י"ט) נחלק עליו, והשתא יל"ע [לבאר יצחק] תדיר שאינו שוה בכל, ושוה בכל שאינו תדיר מי עדיף²⁴³].

וכ' ע"ז הגרעק"א דאין בזה נ"מ, דאם נמצא בזמן לולב [דהיינו ביו"ט שאז מצות לולב דאור, ואז ליכא מצות תפילין] יקח לולב, דזה מוטל עכשיו לפניו, [ואם נמצא בזמן תפילין דהיינו בחול או בחוה"מ שאין השתא זמן מצות לולב מה"ת, ודאי יקח תפילין שזה מוטל עכשיו לפניו].

[ויל"ע בליל יו"ט דשניהם אינן לפניו השתא, דגם לולב אינו אלא למחר ביום, ותפילין למחרת יו"ט, וא"כ איכא נפקותא בנידון הגרעק"א, ותיקשי אמאי קאמר דליכא שום נפקותא], וצ"ל דס"ל להגרעק"א דהמוקדם בזמן קודם [גם בשעה ששניהם עדיין לא הגיעו, דיותר מוטל עליו לדאוג לזמן הקרוב יותר].

ואמנם יהא נפק"מ ביכול לטוס בכיוון השמש ולהשיגה, ובאופן שבאותן מספר שעות יקבל את האתמול ואת המחר, [והיינו בנמצא ערב יו"ט ובאופן שיכול לילך במקומו כמה שעות ולהשיג מצוה דיו"ט ביו"ט, ויכול לטוס בכיוון השמש ולהשיג תפילין בעוד שבמקום ההוא עדיין לא יו"ט, וא"כ נחשב כמי ששני המצוות עומדים לפניו בשוה, דאף שהשתא חול, אך הרי אם יתאמץ במקומו ג"כ לא ישיג מבוקשו רק כשכבר יהא יו"ט שאז כבר יהא זמן לולב], וזוה לכא' תדיר קודם.

וכן נפק"מ ביכול לעבור את קו התאריך במקום שהשתא הוא יום האתמול ויקיים שם תפילין בזמנו²⁴⁴, וזה נראה לכא' דבה"י אנוס מלקיים תפילין או שה' עוסק במצוה דהשתא יוכל לקיים ע"י שיעבור קו התאריך, דלכא' מחוייב²⁴⁵].

ובדברי מלכיא חלק א' תמה על הגרעק"א מסוגיא דמנחות (דף מ"ט) הנ"ל, אך לדברי הגרא"מ הורביץ א"ש [דהעיקר כסוגיא דסוכה דאזלינן בתר מצוה דהשתא, וכד' הגרעק"א, ושאיני בתמיד דאיכא השתא עסק במצוה דלמחר, ולפ"ז לכא' ד' הגרעק"א דלא כמג"א]²⁴⁶.

תירוץ חמישי על סתירת הסוגיות [ולפ"ז א"ש ד' מג"א וד' הגרעק"א יחדיו]

(ה.) והנה י"ל עוד דשאני תמידין ומוספין דהוה חדא מצוה, ולכן אמרינן דיעשה התדיר, ולא תיקשי עלי' דהגרעק"א [דאיירי בשתי

מצוות], ולפ"ז בד' כוסות נימא כהמג"א [דנחשב כחדא מצוה, ואף דאמרינן בגמ' דכל חדא מצוה באפי נפשה, מ"מ כן הוא גם בתמידין ומוספין, אלא דסוכ"ס תרווייהו חדא ענינא, ומין מצוה אחת הוה, וזוה אזלינן בתר התדיר, ולא אמרינן דנפטר מן השני משום עסק בראשונה, דכל שבא לקיים ענין א' עדיף שיעשה החשוב שבאותו ענין].

ויעוי' בתשו' חכם צבי שדן בהאי סברא, ויעוי' עוד בחיי אדם (כלל ס"ח) מה שדן באורך בנידונים הנ"ל.

ענף ב'

הערות שונות בדברי מג"א בסוגיא זו

כונת מג"א שיש לו רק כוס א' היינו שאין לו רביעית ורוב רביעית

א. והנה בד' מג"א דביש לו כוס א' מקיים רק קידוש, לכא' איירי ביש לו רביעית בצמצום, דאם יש לו קצת יותר מרביעית, ואפי' רק שני משהוין, ישתה רוב רביעית לכוס ראשונה, ואיך רוב רביעית לשני, אלא א"כ נימא דלא מהני לשני' אלא א"כ יהא רוב מתוך רביעית שלימה, ואכתי יל"ע דנימא דכוס ראשונה תועיל להחשיבו רוב רביעית שמתוך רביעית שלימה.

ויעוי' בס' תע"ב (בשעה צ"צ אות ס"א) דאם בעה"ב שתה רוב רביעית יכול ליתן המיעוט לתינוק שהגיע לחינוך כיון דהוה מלא לוגמיו דידי', וחזינן דאע"ג דכשהקטן בא לשתות לא הוה מתוך רביעית שלימה נמי מהני, ובהכרח כיון דהוה מתוך רביעית שה' אצל בעה"ב.

ומאיך חזינן דכוס של הבדלה לא מהני לברכהמ"ז, ובכדי שיקיים ב' כוסות של הבדלה ושל ברכהמ"ז בכוס אחת בעינן שיהא לו רביעית שלימה ועוד רוב רביעית, שכאשר ישתה רוב רביעית בהבדלה ישאר לו רביעית שלימה לברכהמ"ז²⁴⁷.

והלכך נראה דכוס ראשונה לא מהני לכוס שני' להחשב רוב רביעית שמתוך רביעית שלימה, והשתא לפ"ז א"ש ד' מג"א דאיירי שאין לו רביעית ורוב רביעית, דזוהו הוה סגי לב' כוסות, אלא שיש לו פחות מזה.

טעם דעדיף לקדש על הכוס ולא לקדש על המצוה ולהניח הכוס לברכהמ"ז

ב. והא דביש לו כוס א' מקיים זוה קידוש, ולא אמרינן שיקדש על הפת, ובכוס יקיים ברכהמ"ז [שהיא תדירה, וגם לצאת ידי הסוברים דברכהמ"ז טעונה כוס], חדא, משום שאז יקדים אכילת מצה להגדה. ואיך, שיצטרך לאכול הכרפס בתוך הסעודה [ויש בוה פלו, יעוי' בס' תפ"ג בטור], וכן שיהא הפסק בהגדה בין ברכת המצה לאכילת הכריכה, [ובעלמא ליכא הפסק רק בברכת ואכילת מרור דקאי נמי על הכריכה].

קו' על המחצה"ש אמאי בג' כוסות שותה בהגדה ולא בהלל

ג. והקשוני דלמחצה"ש [שמקדים בב' כוסות ברכהמ"ז להגדה משום תדירה], א"כ ביש לו ג' כוסות יקדים הלל לתדירה מהגדה, וצ"ע²⁴⁸. ד. עוד העירוני דאם יכול לצאת בקידוש מאחר, [ויקיים קידוש על היין ולא יצטרך להקדים מצה להגדה וכו']. דלכא' יקח הכוס לברכהמ"ז [דתדירה טפי מקידוש, דכוס של ברכהמ"ז שייכא תמיד], וזה תיקשי²⁴⁹ גם לפי' מחצה"ש [דס"ל דטעמא דמג"א משום תדיר, וה"נ ברכהמ"ז תדירה] וגם למ"ב [דס"ל דטעמא דמג"א משום לצאת ידי הסוברים דברכהמ"ז טעונה כוס, וה"נ נימא הכי, דהרי מצד מצות ד' כוסות אין סיבה להקדים כוס של קידוש, ורק מטעמים הנ"ל סב"ק, ובכה"ג שיוצא הקידוש מאחר דליכא להנך טעמי שפיר יקיים בה כוס של ברכהמ"ז]²⁵⁰.

סימן ק"י

בענין מי שאין לו רק ג' מצות לב' לילות ראשונות של פסח [לס' תפ"ג]

צ"ע דכשבוצע ביום ראשון ואוכל רק מן הפרוסה אינו מקיים לחם משנה

איתא בסימן תפ"ג דאם יש לו רק ג' מצות, ישמור שתי מצות לליל שני (בחול"ל), ויעשה כורך ואפיקומן מהפרוסה, וכ' המ"ב דבכה"ג

יעשה היחף לאחר המוציא, באופן שבעת ברכת המוציא יהא לו לחם משנה.

ומשמע דבלילה הראשון עושה יחף כדרכו לאחר הכרפס, [ואח"כ בעת ברכת המוציא מחזיק ה' שלימות עם הפרוסה, ואוכל רק מהפרוסה, דמניח ה' שלימות למחרת], ותיקשי דאם משאיר השני שלימות למחר, ואוכל מהפרוסה שפירס ביחף, א"כ לא הוה לחם משנה, דהא אוכל מן הפרוסה, ומה לן בזה דמונח לפניו ב' שלימות חוץ מן הפרוסה [כיון שאינו אוכל מהם, ולכא' הברכה לא חלה עליהם ג"כ], ותיקשי דה' להפוסקים לומר דגם בלילה הראשון יעשה יחף לאחר המוציא, כן הק' הרב יצחק מאיר ווייס שליט"א, והדבר צריך תלמוד.

לכא' צ"ל דסומכין על הרי"ף ומקיימין לחם משנה בשלימה ופרוסה, ומ"מ צ"ע שיעשו כן בליל שני

והנה נחלקו קמאי אם סגי במצה ופרוסה, וכן דעת הרי"ף דזה חשיבא לחם משנה, ואע"ג דבעלמא בעינן שלימות, הכא סגי בפרוסה, [כיון דמצותו בלחם עונין] וזוה מקיים לחם משנה, [והוא"ש פליג ובעי ב' שלימות ללחם משנה לבר מן הפרוסה, והכי נקטינן (עי' ס' תע"ה ס"א וסי' תפ"ג), והי' אפ"ל דסמכו בלילה ראשון על הרי"ף וקיימו לחם משנה בשלימה ופרוסה].

אכן הרי מבו' הכא דלא סומכין על הרי"ף בלילה שני', וא"כ כ"ש שבלילה ראשונה לא יסמכו ע"ז, ואין לומר דשאני התם דאיכא תקנתא למיעבד יחף אחרי ברכת המוציא [וע"כ הוא דבעינן לחוש לדעת הרי"ף], דהא הך תקנתא אפשר למיעבד נמי בלילה הראשונה, ואמאי לא אמרו הפוסקים לעשות כן.

וכי תימא דבראשונה אם יפרוס לאחר המוציא לא יהא מינכר [דיחשבו שפורס לצורך אכילה, ולהכי מוכרח לפרוס קודם המוציא], ומשא"כ בשני' דאוכל מהשלימה [והיינו שעד כמה שאפשר לעשות הכירא עבדינן, וזו סיבה לסמוך על ד' רי"ף ולמיעבד לחם משנה בשלימה ופרוסה שפורס תחילה בכדי דליעביד הכירא, אכתי תיקשי, דאדסמכת על הרי"ף בראשונה, ובשני' אין סומכין עליו ולא עבדינן הכירא, נייעביד איפכא] דליעביד בראשונה [שיקיים יחף לבתר הברכה וגם יבצע מן השלימה], ובשני' יסמוך על הרי"ף [ויברך על שלימה ופרוסה, ולא על ב' שלימות, דהא השתא אפילו שמברך בראשונה על ב' שלימות ופרוסה, מ"מ כל שבוצע ואוכל רק מהפרוסה, נחשב כמברך על שלימה ופרוסה, וא"כ יעשה כן ביום שני וביום ראשון יתנהג כדרכו תמיד].

דחיית תירוץ על קו' הנ"ל

ושמעתי דלדין הפרוסה נמי חשיבא כשלימה, אלא דבעינן ב' שלימות עמה [וסגי זוה אף שאין אוכל מהם], אך בסברא צ"ע, דהא אם הוה כשלימה תסגי בשתיים, ולמה בעינן ג', ואם לא הוה כשלימה צריך לאכול מן השלימה, וצ"ע²⁵¹.

סימן קי"א

בסוגיא דנשבע שלא לאכול מצה (תפ"ה)

בטעם מה דנשבע שלא לאכול מצה בליל פסח וכולל גם כזית שני לא מיקרי כולל

א. קי"ל (באור"ח ס' תפ"ה ומקורו מירושלמי פ"ג דשבועות) דנשבע שלא לאכול מצה לא חיילא שבועה, כיון דהוה מושבע ועומד מהר סיני, ובנשבע בכולל כל ימות השנה חיילא, והק' מהרי"ט (בשו"ת ח"ב יו"ד סי' מ"ז) והגרעק"א (תנינא סי' ט"ז) דליחול [השבועה שנשבע לא לאכול מצה כלל בליל ט"ו ניסן] בכולל, דכולל גם כזית שני, ותירצו דלא חשיב כולל, ומוכיחין ד"ז מסוגיא (דשבועות דף כ"ח ע"ב) דנשבע שלא לאכול תשע, וחזר ונשבע שלא לאכול עשר [דלא חייל, ומה"ט גופא].

ובטעמא דמילתא כתב הגרעק"א (שם) ב' טעמים, טעם הא', מפאת דאין אפשרות לכולל אלא א"כ יעבור על שבועתו [הראשונה, או שיעבור על מה שמושבע מהר סיני], וכ"כ במהרי"ט, וטעם הב' כתב כיון דמחוסר פעולה, [וכמי שלא חלה עדיין השבועה, וע"כ לא שייך לומר מיגו דחיילא וכו'].
 ודע שלד' הגראמ"ה אודא הוכחת רבינו לעיל סק"א, דבכה"ג שיכול לעשות רק א' ליכא לכללא דרמ"א סי' רפ"ו, דלד' הגראמ"ה חשיבא כמו ששניהם לפניו, ודו"ק.

243. ויעוי' בר אלמוגים סימן ד' ענף ב'.

244. א.ה. לכא' אם עכשיו כבר נתחייב בלולב לכא' מה"ת לומר לו להפקיע עצמו להכניס עצמו לכלל חיוב תפילין, אך נפק"מ בלילה דשניהם עדיין לא לפניו, ועי'.

245. ויעוי' לעיל סימן ק"ב ענף א'.

246. א.ה. הנה לכא' לק"מ דהכא כבר נתחייב בב' המצוות, וזוה לא אמרינן שיעשה את האפשר לקיים עכשיו כי אם את החשוב יותר, אף שעדיין א"י לקיימו, ושאיני סוגיא דסוכה ונידון דהגרעק"א דלא נתחייב השתא במצוה דלמחר, ואזלינן בתר מה דנתחייב השתא, ודו"ק.

247. א.ה. לכא' טעם החילוק י"ל דבס' תע"ב איירי ששניהם אמרו לקידוש או הגדה בזמן שה' רביעית שלימה, ואח"כ כל א' שותה מלא לוגמיו דידי' מאותה כוס, ומשא"כ היכא שבזמן מצוה שני' אומרה על כוס חסירה, וק"ל.

248. א.ה. לכא' התי' פשוט דאין הכונה שברכהמ"ז תדירה, אלא דכוס של ברכהמ"ז תדירה מכוס של הגדה, ומשא"כ כוס של הלל אינה תדירה לכוס של הגדה, ודו"ק.

249. א.ה. לכא' אין כאן קושיא, דמאן לימא לן שאין הדין כן, ואולי סתימת הפוסקים שלא חילקו בדבר קשיא ל"י לרבינו זצ"ל, ועי'.

250. להנ"ל בהערה הקודמת יל"ע לדין דנקטינן דברכהמ"ז אינה טעונה כוס, א"כ אף שברכהמ"ז תדירה מקידוש, אך אולי כוס שלה לא חשיבא תדירה מקידוש, אלא אדרבה איפכא, ועי' היטב.

251. א.ה. לכא' מוכרח לומר דהלחם משנה חייל אף שאוכל שלא מן הלחם משנה, והיינו משום דסוכ"ס אוהיון בידי ובהכרח

אך תיקשי דא"כ הוה שבועה דלית' בלאו והן, דאם ישבע תחילה לאכול ככר זו היום ואח"כ נשבע שלא לאוכלה כלל לא תחול השבועה השני', וכ"ת דאה"נ דגם בנשבע לאוכלה מהני רק למלקות ולא לקרבן, אך בראב"ד משמע דמהני גם לקרבן.

תי' הקצוה"ח דשאני סתם ממפרש

אכן בקצוה"ח (סי' ע"ג סק"ג) כ' דהראב"ד מחלק בין מפרש להדיא תרווייהו, דחייל האי כולל אף שכולל דברים דלאח"ו, [לבין בסתמא דלא חייל אלא א"כ כולל דברים שקודמין בזמן], וכיון שכן א"ש דמשו"ה מיקרי אית' בלאו והן, [והיינו דלענין לקיים סגי אף בסתמא, ושאינו מלבטל וכנ"ל, ומ"מ לענין איתא בלאו והן סגי במה דיש אפשרות להשבע גם שלא לאכול ע"י שיפרש להדיא].

מחלוקת בשיטת הרמב"ם

ג. ובדעת הרמב"ם כ' בכסף משנה דס"ל דכולל דלמחר לא הוה כולל, ובחזו"א (בגליון האחיעזר המובא להלן) תמה ע"ז מדינא דהירושלמי בנשבע שלא לאכול מצה, והיינו משום שהבין ד' הירושלמי גם בנשבע לביל פסח, וכדכ' המ"ב, ואפ"ה חייל, [וש"מ דסגי בנשבע וכולל זמן דלמחר להחשב כולל].

ולכן כ' בחזו"א (באה"ע סי' קל"ד ליבמות דף י"ג ע"א ובחזו"מ ליקוטין סימן כ"ד עמוד רע"ו ד"ה ר"מ) דדברי הרמב"ם איירי כששבעה שני' ג"כ קאי רק על אותו היום כשבעה ראשונה, או בדסתמא מתפרש דהכונה כשבעה ראשונה.

ובגליון האחיעזר כ' החזו"א [ונדפס באחיעזר ח"ד סימן פ"ג ובחזו"א שו"ת וחידישים סימן תי"ב] דדעת הרמב"ם דאם אכל ביום ראשון אגלאי דלא יאה כולל, דלא נשאר לו במה לקיים השבועה למחר, ע"כ לא מיקרי כולל, אבל בלא"ה שפיר מיקרי כולל מה שכולל אכילה דלאחר זמן.

הגרעק"א ס"ל דבכל גוני פליגי ר"מ וראב"ד

ד. אך הגרעק"א (בתשו' מהדו"ת סי' ט"ז) נקט דכל כולל זמן שלאח"ו בנשבע לבטל את המצוה דהשתא, תליא בפל' הרמב"ם והראב"ד, דיעווי"ש שדן בנשבע תחילה להיות שוחט שנה, ואח"כ נשבע לא להיות שוחט לעולם, [דשבעה שני' באה לבטלה שבועה ראשונה, וכולל זמן דלאח"ו שבועה ראשונה], וכ' הגרעק"א שם דלרמב"ם לא יחול ולראב"ד יחול.

ומב' דהגרעק"א ס"ל דהראב"ד בפ"ד משבועות שכולל זמן דלאחמ"כ מיקרי כולל אף בלבטל [ולכאו' להראב"ד בתמים דעים מוכח דמודה להרמב"ם בלבטל וצ"ע], ומפרש ד' הירושלמי כדפי' מ"ב וחזו"א, דאיירי אף בנשבע לביל פסח, ומאידך בד' הרמב"ם מפרש דהירושלמי לא איירי רק בנשבע קודם פסח ולא בנשבע לביל פסח עצמו, [וכדפי' הראב"ד בתמים דעים, ודלא כמ"ב].

ועיווי"ש בהגרעק"א דהוכיח מד' רמ"א (יו"ד סי' רל"ח ס"ו) דהנשבע לקדש אשה עד פסח, ואח"כ נשבע שלא לקדשה כלל, חיילא השבועה השני' משום שכולל זמן שלאחמ"כ, וש"מ דפסק כהראב"ד, [ונמצא דפליגי על השו"ע (בחזו"מ סימן ע"ג סעי' ה') לפי הש"ך הנ"ל].

אך הגרעק"א גופי' נקט לדינא דנחשב ספיקא דדינא, דלרמב"ם לא חיילא שבועה, ולראב"ד חיילא, והלכך כ' שצריך להשאל השתא לחוש לד' הראב"ד דחיילא כבר, ולהשאל אח"כ לחוש לרמב"ם דלא חיילא רק לאח"ו [דהרי א"א להשאל רק בזמן שהשבועה חלה כבר] עיין שם.

ענף ג'

המסתעף מסוגיין בדברי מהרי"ט בענין נשבע שלא לישא אשה

הנשבע שלא לישא אשה לזמן ידוע אי נחשב כנשבע לבטל את מצוה

א. בתשו' מהרי"ט (ח"ב יו"ד סי' מ"ז) דן במי שאירס אשה בת חמש שנים, ונשבע לה כמנהג שלא ישא אשה אחרת, האם חיילא השבועה, וכתב שם מהרי"ט דהוה נשבע לבטל את המצוה כיון דאיהי אינה בת בנים השתא, וכיון שאיהו יותר מכל' שנים ואין רשאי להבטל מפרי' ורבי', [וע"כ מחוייב לישא אשה אחרת].

תאנים (וכנ"ל סק"ד), דהענבים לא היו בכלל שבועה ראשונה ושפיר חשיבא כולל].

אמאי לא חשיבא כולל דכולל מצוה ושירה או אכילת מצוה בכונה שלא למצוה

ה. והק' מהרי"ט שם דאכתי בנשבע לאכול מצוה ליהוי כולל דהרי כולל מצוה עשירה, ומצוה שאינה שמורה, וכ' בשם הריב"ש דכונתו על מצוה של מצוה, ולפי"ז בפשוטו גם נתיישב הקו' מכזית שני [דלא נתכוין לכזית שני שהוא כזית של רשות, דכונתו רק לכזית של מצוה].

והעירוני לומר [דאכתי תיקשי מכזית שני], דרק מה שאינו ראוי למצוה [לא נכלל בשבועתו], ולא אדע הכרח לזה, [ומסברא נראה דכיון דקאמר מהרי"ט דכונתו על מצוה של מצוה, א"כ ממילא מתפרש כונתו רק על כזית ראשון ולא על כזית שני].

ולדבריהם תיקשי דמשכח"ל כולל במצוה ובסוכה, כגון שכולל גם אופן שמתכוין שלא לשם מצוה, ולדברי א"ש כיון שכונתו רק על אכילה שמקיים בה המצוה, [וממילא אינו כולל אכילת מצוה הכשרה למצוה כשאוכל באופן שאינו מקיים המצוה, וכגון בלא כונה], אך לחולקים עלי' תיקשי, [דהרי לדידהו כולל כל אכילת מצוה הראוי לקיום המצוה] [ואולי דמי לכניסה לאכילת עראי, כיון שביכולתו לכונן לשם מצוה, ודמי להתם שביכולתו לאכול קבע אחרי כניסה זו], וכדכתבנו [לעיל סק"ב] בשם מהרי"ט דלא משוי כולל], וצ"ת.

[ובמש"כ לדון בסוכה דיכולל אכילה שלא לשם מצוה בסוכה, הנה באמת באכילה זו מבטל עשה, וא"כ הו"ל כנשבע שלא לאכול מחוץ לסוכה, וצ"ע אם יחול למלקות, כנשבע לקיים עשה [יעו' ר"ן בנדרים דף ח' ע"א], או דהוה אין איסור חל על איסור [ולא חל איסור זה כלל שא"ז לקיים עשה, אלא שלא לבטל עשה שזה כמו לא לעבור עבירה].

ענף ב'

כשכולל אכילה שלאחר פסח אי מיקרי כולל

א. והנה במש"כ דבכולל אכילה דשאר ימות השנה מיקרי כולל, וחיילא שבועה אף על ליל פסח, כ' הראב"ד בתמים דעים (בהשגותיו על הבעה"מ על מסכת פסחים (אות רמ"ה), ונדפס כעת עם הבעה"מ שעל גליון הרי"ף בסוף מסכת פסחים בדף כ"ז ע"א מדפי' הרי"ף) דכל הך דינא רק בנמצא קודם פסח דאכילת הרשות קמן, ובזה מה שכולל אכילות אלו בשבועתו מיקרי כולל, אבל בנמצא בתוך הפסח, דאכילות הרשות לאו קמן, לא מיקרי כולל.

וכ' הש"ך בחו"מ (סימן ע"ג ס"ק י"א) דזה דעת השו"ע, דאיתא התם בשו"ע (חו"מ סי' ע"ג סעיף ה') דהנשבע שלא לפרוע לא חייל השבועה, ואף דכולל בשבועתו גם על חובות של עכו"ם, אלא דבעינן שכולל דברים שהם קודם למצוה, והתם כבר חל החוב, והוה כנשבע לביל פסח.

ועיו' במ"ב (סי' תפ"ה סק"א ובשעה"צ סק"א) שכ' דלדינא חיילא שבועתו שלא לאכול מצוה סתם אף בנשבע לביל הפסח, וציינ לעי' בדברי הש"ך הנ"ל.

פלו' הר"מ וראב"ד - וד' הראב"ד סתרי אהדדי לכאו'

ב. והנה (בפ"ד מהלכות שבועות ה"י) כ' הרמב"ם דמי שנשבע שלא לאכול פת זו היום, וחזר ונשבע שלא יאכלנה, חייב רק אחת דהא כבר מושבע ועומד ולא חיילא שבועה שני', והראב"ד השיג דהו"ל כולל שכולל עוד זמן שלאחמ"כ, ולכאו' דברי הראב"ד סתרי אהדדי, [דלכאו' דמי לנשבע לביל פסח וכולל זמן דלמחר].

חילוק בכולל דלאח"ו בין שבועה לקיים לבין שבועה לבטל

וצ"ל דדוקא בלקיים ס"ל לראב"ד דמהני כולל דלאח"ו, אבל לא בלבטל, [והיינו דבתמים דעים איירי באופן שהוא נשבע לבטל את המצוה, ובזה לא מהני מה שנשבע על דבר שהוא רשות דלאחר זמן, אך בהלכות שבועות מיירי בנשבע לקיים מה שכבר נשבע, ומוסיף עוד מה שלא הי' נכלל בשבועתו הקודמת, ובזה סגי אף כשמוסיף דבר שנפק"מ רק לאח"ו, והיינו דבכ"ז שהשבועה תחול לבטל את המצוה, לא מהני רק אם כבר חל על דבר רשות קודם שהגיע המצוה, אך כשנשבע לקיים את המצוה שהנידון רק שלא יהא כשבעה מיותרת כיון שכבר מושבע, סגי במה שיש לו נפק"מ לאח"ו].

וכ' דלפי טעם ב' מי שנשבע שלא לתת מזונות לאשה, לא יחול בכולל משום [שכולל מזונות] אחר שיגרשנה, כיון דמחוסר פעולה, ולא דמי למחוסר זמן דחייל בכולל [ומשא"כ לטעם הא' הרי יכול לגרשנה מיד, ואינו מוכרח לעבור על השבועה בכדי להגיע לכולל, וא"כ שפיר ייחשב כולל].

ולפי"ז בנשבע שלא לאכול תאנים, ואח"כ חזר ונשבע על תאנים וענבים, ושבועתו השני' רק אם הענבים אחר התאנים, לא תחול שבועתו [דאין כאן כולל, דא"א לשבועה לחול רק לאחר שיעבור על שבועתו הראשונה], וכן לטעם הב' דהגרעק"א י"ל דמיקרי מחוסר פעולה, כיון שזמן חלות השבועה על הענבים תליא בפעולה בתאנים.

אמאי לא מיקרי כולל משום דכולל חצי זית

ב. והנה אם נשבע שלא לאכול חצי זית מצוה לביל הסדר, [לכאו' חיילא, וא"כ תיקשי] האי יש כאן כולל, [דאפי' לאכול רק חצי זית בלי להמשיך לאכול נמי נאסר עליו, וזה דבר שאין בכלל מצות אכילת מצוה, וא"כ כולל בשבועתו לאסור דבר שאינו מצוה].

אך הגרעק"א כתב בתשו' (חלק א' סימן ע"ו) דכה"ג לא מיקרי כולל, דאל"כ בכל נשבע לאכול נבילות וטריפות יחול בכולל, דיצטרך לאכול חצי זית של נבילה וחצי של טריפה דע"ז השבועה חלה [דמיקרי אכילה, ואין כאן אכילת איסור שלם, וממילא יחול גם על כזית נבילה לחוד, דחיילא מידי דחיילא אחצאי זית, וכדינא דכולל], וא"כ ה"נ הכא [לא חשיבא כולל וכנ"ל, וביאר שם הגרעק"א הטעם כיון דהוה מין א', ואותה אכילה רק באופן אחר].

נשבע שלא ליהנות מסוכה ליהוי כולל מצד שנאסר אכילת עראי

והנה בנשבע שלא ליהנות מסוכה כ' מהרי"ט (שם) דלכאו' נראה דמיקרי כולל, לפי שכולל עמו כניסה לסוכה לאכילת עראי, [ותקשי אמאי מב' (במשנה שבועות כ"ט ע"א) דהשבועה לא חלה כיון דמושבע ועומד מהר סיני].

ותי' מהרי"ט דאם ימשיך לאכול קבע, אשתכח דהו"ל אתחלתא דמצוה, ולכאו' כונתו דבאמת השבועה חלה על אכילת עראי, אלא דכולל לא מצי משוי, [ועיו"ש במהרי"ט שביאר שכיון שלעולם המצוה מתחלת בכניסת עראי, א"כ הרי כך היא צורת השבועה על המצוה, דמצד המצוה ג"כ צריך לעשות כן], וכסברת הגרעק"א לגבי חצי שיעור²⁵².

[אך בעיקר קו' מהרי"ט י"ל לפמש"כ הגרעק"א בתשו' מהדו"ת (סימן קל"ח) דהנשבע על הנאת סוכה אין כונתו אלא על הנאת המצוה, [וא"כ אכילה עראית לא בכלל זה שא"ז המצוה], וכן בנדרים, ומשום הכי אמרינן בזה מצוות לאו ליהנות ניתנו, ולא אמרינן דליתסר משום הנאת הגוף].

ובעיקר ד' מהרי"ט דכניסה עראי לא משוי כולל, יל"ע א"כ בנשבע שלא יעלה בסולם נימא דלא תחול שבועה לגבי לעלות בסולם להוריד מצוה דלא הוי כולל, ויש לחלק דזה שני סוגי עליות לסולם, וזו כניסה אחת לסוכה²⁵³.

כשכולל דבר שא"א לקיים שבועתו רק ביחד עם מה שמושבע כבר

ג. והא דבמתנה לעני' [יעו' בשבועות דף כ"ה ע"א] לא אמרינן דנחשב כולל דנתניה יותר מאשר מחוייב, [שע"ז חל השבועה וממילא יכלול גם את המחוייב], מפאת דלא יתכן ליתן יותר ממה שמחוייב לפני שיתן מה שמחוייב שיעבור על שבועתו, ורק ביחד עם שבועתו [ובכה"ג לא מיקרי כולל כיון דבעינן שתחול השבועה גם בלי לחול על מה שמושבע כבר תחילה, ואם מוכרח שתחול גם על מה שכבר מושבע, ובלי זה אין מקום לשבועה על הנוסף, א"כ אדרבה לא תחול השבועה כלל, שהרי על מה שמושבע לא חל].

והנה אם נשבע בתאנים, וחזר ונשבע בתאנים וענבים, [מבואר בשבועות דף כ"ח ע"ב] דמיקרי כולל, ותיקשי דהכולל רק אם יעבור על שבועתו [דהרי כל שבועתו רק על שניהם יחדיו, ותיקשי אמאי מיקרי כולל].

החזו"א פליגי על מהרי"ט והגרעק"א

ד. ודע שכ"ז שיטת מהרי"ט והגרעק"א, אבל בחזו"א (חו"מ למסכת שבועות לדף כ"ח ע"ב סק"א) כתב דהא דתשע ועשר לא חשיבא כולל [כמבואר שם בסוגיא וכנ"ל סק"א] היינו דוקא משום שהעשירית יכול להיות בכלל התשע, [וא"כ כבר חיילא עלה שבועה, ומה שנשבע שגם אם תהא עשירית תיאסר לא סגי להחשיבו כולל], אבל תשע ככרות ותאנים בעשירית שפיר הוי כולל, [ואע"פ שא"א לכולל אלא לאחר שיעבור על השבועה הראשונה], ולפי"ז לק"מ מתאנים וענבים [שלאחר שבועה על

ודו"ק, [ונתיישב הערת רבינו על תירוצו].
 252. א.ה. הנה כשאנו דנים על החצי שיעור שבתחילת המצוה, וכן על הכניסת עראי ההכרחית לקיום המצוה, א"כ התי' דהוה חלק מהמצוה וגם ע"ז א"א להשבע, וכשנדון על חצי שיעור אחר או כניסת עראי אחרת, ע"ז נימא כדכ' הגרעק"א דהוה אותה אכילה באופן אחר, ובכה"ג לא מהני להחשב כולל.
 253. א.ה. כונת רבינו להק' דאף שחל השבועה על סתם עלי' בסולם, מ"מ לא מהני להחשב כולל שיחול גם על עלי' לסולם ליקח מצוה, דהתם הרי הוא נחשב מכלל המצוה, כיון שהוא הכרחי למצוה, והשבועה לא חלה ע"ז, ומה שחל על עלי' לדברי רשות לא חשיב כולל, וע"ז תי' רבינו דעלי' לסולם ליקח דבר רשות זה כמו דבר אחר לגבי עלי' ליקח דבר מצוה, ושפיר נחשב

והנה בתשו' הרשב"א (חלק ד' סי' צ"א) כתב שמי שנשבע שלא ישא אשה לזמן ידוע חיילא שבועתו, ולא מיקרי נשבע לבטל את המצוה, כיון שאפשר לקיים שניהם, שישא אח"כ, ולא חילק הרשב"א בין אם הוא בן כ' או לא, ומשמע דלא ס"ל כמהרי"ט.

והיינו דנהי דמהרי"ט איירי בגוונא דאסר על עצמו לעולם, אך מ"מ הי' לנו לומר דכיון דאפשר לקיים פ"ו] לאחר זמן כשארוסתו תגדל, לא יחשב כנשבע לבטל את המצוה, דהא יכול לקיים אח"כ, [וש"מ דרשב"א דלא כמהרי"ט], ומ"מ גם ד' מהרי"ט לא איירי בכל גוני דכבר מצווה אח"כ ואפשר לקיימו לאחר, ד"ל דבזה יודה לרשב"א, אלא דוקא בגוונא דמהרי"ט שהן בן כ' שנה, ומב' ברמב"ם (פס"ו מאישות ה"ב) דבכה"ג חשיב מבטל עשה [בכל יום שאינו נושא אשה].

ב' אופנים בנשבע בזמן שעכשיו אי"ז ביטול עשה

[ולפי"ז בנשבע כשהוא אכתי בן י"ח דאכתי אינו מבטל עשה שפיר חיילא שבועה השתא, ועי"ז חיילא גם על לאח"ז משום כולל, אך כ"ז בנשבע שבועה שכולל השתא, ותקופה מסוימת לאחר שיהא בן כ', דעכ"פ אינו מבטל לגמרי דיקיים לאח"ז], אבל בנשבע שלא לישא אשה כל ימי חייו, קאמר הרב חיים מאיר הורוביץ דאפי' בנשבע בהיותו בן י"ח נמי לא חיילא השבועה, ולא נימא דהוה כולל משמונה עשרה עד כ', ובאמת מוכח כן דאל"כ הנשבע שלא יאכל מצה בליל פסח, [ייחשב כולל, שכולל שעה ראשונה] שהרי אינו חייב לאכול בשעה ראשונה [וכשמנע אז מלאכול אינו מבטל עשה, ובהכרח דכיון דשבועתו כולל הכל, ומתוך כולם תבטל המצוה, שפיר חשיבא נשבע לבטל את המצוה].

קו' על מהרי"ט מ"ש מנשבע לאכול מצה כל השנה [ותליא ברמב"ם וראב"ד הנ"ל]

ב. והנה יש לשאול על מהרי"ט דהרי לאחר שתגדיל לא הוי [שבועתו שבועה] לבטל את המצוה [דאז שפיר רשאי לישבע שלא לישא אשה אחרת], ותחול שבועתו [מהשתא על אותה שעה], וא"כ תחול שבועתו גם על שעה זו מפאת כולל, וכדאמרין בנשבע שלא לאכול מצה כל השנה, דחיילא שבועתו בכולל אף על ליל פסח, וכדכתב בירושלמי [ונפסק בס' תפ"ה].

והנה בשלמא להרמב"ם לא תיקשי [ולפי' הכס"מ והגרעק"א], ד"ל דהכא דמי לנשבע בליל פסח, כיון שבשעה שנשבע הו"ל לבטל עשה, ולא מהני מה דלאח"ז לא ייחשב לבטל עשה, אבל לראב"ד הא גם ככה"ג מיקרי כולל, דהרי דעת מהרי"ט דכולל לא נחשב אלא א"כ קדם הכולל או בבת אחת [ועי' ענף א'], אבל כולל דלאח"ז לא מהני, וזה דלא כהראב"ד וצ"ע.

ובאמת שמהרי"ט שם פ' ד' הירושלמי בנשבע קודם הפסח דוקא, ולא בנשבע בפסח עצמו, [ועי"ש מש"כ בזה].

פלו' האחיעזר והחזו"א בענין נדה שנעשית ערוה אי הוה כולל

ג. ולכא' יש ליישב דברי מהרי"ט, אף אם נימא דבנשבע בליל פסח הוי כולל, דהנה באחיעזר (ח"א סי' ג') דן בנדה שנעשית ערוה דאין איסור חל על איסור, וממילא יחולו הקידושין, [דהיינו דפסיקא לי דקידושין חיילי בנדה, אך לא בערוה, ונימא דהשתא לא חשיבא ערוה, משום אין איסור חל על איסור], ושוב כ' האחיעזר דשם ערוה מונע הקידושין, ולא החיוב כרת²⁵⁴.

ובחזו"א (אה"ע נשים סי' קל"ד ליבמות דף י"ג ע"א) כ' ד"ל דערוה חשיבא כולל, דכולל זמן דלאחר שתטהר מנדתה, ואע"ג דערוה לא חיילא על אשת איש [אף שכולל זמן דלאחר שתתגרש, שאני התם] דאשת איש לאו לא למנות קיימא, ולא לגירושין קיימא, אבל נדה לטבילה קיימא²⁵⁵.

ובאחיעזר תמה עליו (בח"א סי' ל"ד אות ח') דהא חזינן דטריפה לא חיילא אאבר מן החי, ואמאי לא נימא כולל [דכולל זמן דלאחר מיתה], אלא ע"כ דכולל זמן שלאחמ"כ לא חשיבא כולל, ומשום דחשיבא איסור נצחי אלא שע"י מיתה יחול התירא, וכן בנדה תהא לה היתר ע"י טבילה, ולא דמי לכולל זמן [דלאחמ"כ], דלהראב"ד ודאי חייל [דחשיבא כולל, דהתם איירי באיסור התלוי בזמן שמלכתחילה אינו איסור לעולם].

ובחזו"א השיב בגליון [הנ"ל ונדפס באחיעזר ח"ד סי' פ"ג ושו"ת וחידישים סי' תי"ב] דלמ"ד לאיברים עומדת, א"כ עומדת לאכילה [והיינו לאכילה כמות שהיא, ולא לשחיטה קיימא].

והעירוני [דיל"ע בדבריו, דהנה נראה] דהכונה גם לאכילה [דהשתא קיימא], אבל לא רק לאכילה, דהרי אסור לאכול אבר מן החי ואפי' לנכרים, וא"כ צ"ע דהרי עומדת ג"כ למוות, ואז יהא טריפה איסור לעולם. ויחול על איסור אבר מן החי, ואמאי לא חל השתא, אלא ע"כ דהטעם משום דאבר מן החי חשיבא איסור נצחי [וכהאיחיעזר].

אך לק"מ דמ"מ הוה ספק השקול, אם תמות או תאכל, וא"כ שפיר דמיא לערוה על אשת איש דלא חיילא [דגם התם הוה ספק השקול אם תתגרש או תתאלמן ויכלול הערוה זמן דלאחמ"כ, אלא דבמקום ספיקא לא חשיבא כולל].

עפי"ז יש ליישב שיטת מהרי"ט דאיסור שצריך למעשה להוריד האיסור א"א לדון מה שכולל זמן שלאחר המעשה

ד. והנה השתא נימא בדעת מהרי"ט כדעת הנו"ב [הנ"ל בהערה] והאחיעזר [וכן נקט בספר מאיר עיני חכמים] דנדה חשיבא איסור נצחי, וא"כ האי קטנה אף שתגדל הרי אינה מותרת לו, דאכתי מיחסרא כניסה לחופה, [והך איסורא דכלה בלא חופה ובלא ברכה חשיבא נמי איסור נצחי], והלכך אין כולל זמן דלאחמ"כ כשתגדל, [ולא דמי לזמן שלאחר ליל הסדר, שאינו דין לעולם, שכל עיקרו דין לשעתו בלבד, ורק ככה"ג אהני כולל דלאח"ז].

ב' דחיות לתי' הנ"ל [ובחילוק שבין שבועה על דבר האסור לנידון אפשר לקיים שניהם]

ה. אך לאחר העיון אינו מעלה ארוכה, (א) דהא ביש לפניו מצת טבל ומצת חולין, ויכול להפריש [תרו"מ ולתקן את הטבל], ונשבע שלא לאכול מצת חולין תחול השבועה, דאפשר לקיים שניהם, ולא נימא דמצת הטבל אסורה עולמית [וא"כ כפי המצב העכשווי הוה נשבע לבטל את המצוה], דיש לחלק בין לענין איסור חל על איסור לבין לענין אפשר לקיים שניהם, [דלזה סגי גם במחוסר פעולה דסוכ"ס אפשר לקיים שניהם].

וא"כ ה"נ דכוותה דכשתגדל הקטנה ותהא ראוי' לביאה ולחופה הא תחול השבועה [שלא לישא אחרת] כיון שאפשר לקיים שניהם, דיכול להכניסה לחופה [ולא לישא אחרת], וא"כ שפיר כולל בשבועתו זמן זה, [וא"כ תחול השבועה השתא].

(ב) וזולת זה העיר הרב ח"מ הורוביץ, דהרי האיסור קודם חופה דרבנן, וא"כ לכשתגדל תחול השבועה [דהרי מה"ת אפשר לקיים שניהם], אך באמת זה תליא ביש מצה כשירה ומצה אסורה מדרבנן, ונשבע שלא לאכול את הכשירה, ד"ל דחשיבא נשבע לבטל את המצוה [דאף דבנשבע לבטל מצוה דרבנן חיילא שבועה, הכא הרי הוא נשבע לבטל מצוה דאו', ואפשרות לאכול מצה האסורה מדרבנן לא חשיבא אפשרות, וה"נ דכותיה].

ואע"ג דכ' מהרי"ט (בהמשך דבריו שם) לדון, דהשבועה חלה מפאת שכולל נשים דלאו בת בנים דהשבועה חלה עליהם, אע"ג דאסור לישא אותם קודם שנשא אשה בת בנים, כיון דלא אסור רק מדרבנן, [ומדמה ד"ז לגונא דנשבע שלא לאכול מצה וכולל מצה עשירה וכיו"ב], התם לענין כולל שיחול השבועה על נשים הללו [ובזה צריכים לדון מהו איסורו בהם], אבל הכא הנידון בענין אפשר לקיים שניהם.

ובזה באנו לדברי הגרעק"א בגליון שו"ע או"ח סי' תמ"ו [לגבי עדל"ת כשאפשר לקיים העשה בלי לעבור האיסור, אך באופן האסור מדרבנן].

חילוק בין דין נשבע לבטל המצוה לדין עשה דוחה ל"ת באפשר לקיים שניהם ע"י שיעשה המצוה לאח"ז

ו. [והנה לעיל סק"א הבאנו פלו' בין רשב"א למהרי"ט, אי כשאפשר לקיים המצוה לאח"ז חשיבא אפשר לקיים שניהם, וממילא חיילא השבועה, או דכיון דעכשיו א"י לקיים שניהם הו"ל כנשבע לבטל המצוה, ולא חל השבועה כלל], ויל"ע בד' הרשב"א דס"ל דחשיבא אפשר לקיים שניהם, והשבועה חלה, דהנה לענין עשה דוחה ל"ת כשעכשיו אינו יכול לקיים העשה רק אם יעבור על הל"ת, אך לאח"ז יוכל לקיים העשה בלי לעבור על הל"ת, דאיפליגו בזה קמאי, כמוש"כ בשו"ת דבר אברהם (חלק ב' סי' ד'), דדעת תוס' יבמות (דף ה' ע"ב ד"ה כולה) וכן תוס' ישנים שבת (דף כ"ה ע"א) דמה שאפשר לקיים למחר חשיבא אפשר לקיים שניהם, אבל דעת רמב"ן בשבת שם דאינו כן, ובעינן שיהא אפשר לקיימו השתא, דמה שאפשר לקיימו למחר לא חשיבא אפשר לקיים שניהם, ומשום דחביבה מצוה בשעתה, והרשב"א בחידושו לשתת שם הביא ד' רמב"ן, וכ' דהכי נראה כדבריו, מדדיינין לגבי בנין ביהמ"ק דנימא

עשה דוחה ל"ת [עי' בסוגיא ביבמות שם, אע"פ שאפשר למחר], וכן לענין מיתת ב"ד בשבת [עיי"ש].

והשתא לכא' ד' הרשב"א סתרי אהדדי, דבתשו' (ח"ד סי' צ"א) כתב דחשיבא אפשר לקיים שניהם, ומשו"ה השבועה חלה, ובחי' לשבת קאמר דלא חשיבא אפשר לקיים שניהם לענין עדל"ת.

וי"ל דלא סתרי אהדדי, דלגבי נשבע לבטל המצוה דלא חל הטעם הוא משום דהוי נגד התורה, והכא דאפשר לקיים שניהם ע"י שיעשה למחר [תו לא הוי נגד התורה], אבל לענין עדל"ת סגי לן במה דהשתא רמי עלי' מצוה, וחביבה מצוה בשעתה [וזה מספיק סיבה לדחות הל"ת].

נשבע לבטל מצוה קיומית

ז. והנה בד' הרשב"א דנשבע שלא לישא אשה לזמן ידוע לא הוה שבועה לבטל את המצוה, מפני שאפשר לאח"ז, העירוני דהא מקיים מצוה קיומית בכל ילד, והו"ל נשבע לבטל מצוה זו, וכ"ת דלא הוי אלא מצוה קיומית, הא כ' הרשב"א בתשו' המובאת ברשב"ץ (סי' ק') דאם נשבע שלא ליבם לחודא, או שלא לחלוץ לחודא, לא חיילא שבועתו [אף שבידו הברירה לבחור א' מהם], וכ"כ שם הרשב"ץ לגבי הנשבע ללמוד פרק זה, שאף שיכול בפרק אחר [מ"מ חשיבא שבועה על מצוה], וא"כ תיקשי דהכא נמי [ייחשב נשבע לבטל המצוה].

וי"ל דמה"ת ליכא מצוה רק בבן ובת, וטפי מינה אינה אפי' מצוה קיומית מה"ת, דאין כאן אלא מצות שבת שמדברי קבלה, ואע"פ דהוה מצוה רבה [מ"מ השבועה חלה עלי].

אך יל"ע ברשב"א בשבועות (דף כ"ה ע"א) לגבי נשבע שלא לתת צדקה לעני, שהק' דהא יכול ליתן לעני אחר, ותיקשי דהא איכא מצוה קיומית [ליתן לעני זה, וא"כ שפיר תחשב נשבע לבטל את המצוה הקיומית], וצ"ע סתירת ד' הרשב"א אהדד²⁵⁶.

ענף ד'

נשבע לבטל ספק מצוה [והמסתעף לדיני ספק מצוה]

(מכתב)

לקדם, הר"ר שמעון סלומון שליט"א.

מה מאוד שמחתי לאגרתא דכת"ר, אשר כולה מלאה זיו ונוגה.

נשבע לבטל ספק מצוה

והנה דן כת"ר, אשר כתבתי בעניי בקובץ לקח טוב, בענין מי שהיה לו ספק מצוה, ונשבע שלא לעשותה, האם חיילא השבועה מספק, ותמה כת"ר דהא כיון דמחוייב מה"ת לדעת הרשב"א ושאר פוסקים דפליגי על הרמב"ם [וס"ל דספיקא דאו' מה"ת לחומרא], א"כ הו"ל כנשבע נגד המצוה.

מצוה שמחוייב מכח ספק דאורייתא אין כאן מצוה עצמית בודאי

אך הא חזינן בשו"ע הלכות ציצית (סימן י' ס"ז) דבגד שחייב מספק בציצית אין לצאת בו בשבת, דילמא פטור מציצית והוי משוי, [ויעוין בתשו' משיב דבר [להנצ"ב] (ח"א סי' ב') שדן בהאי דינא חילופי אגרות עם הח"ח], הרי חזינן דהוה רק ספק מצוה, וכן הוא בתוס' בחולין (דף פ"ד) דכתבו דאין להוציא שופר ביו"ט לתקוע לטוטמום, דילמא פטור, וחזינן דאין כאן מצוה בעצמיות.

אלא דאכתי יל"ע דהא מ"מ מצד ההנהגה מחוייב [והוה שבועה נגד חיובו], וזהו מקום העיון דילמא הא דנשבע לבטל את המצוה דוקא כשנשבע כנגד עצמיות הדין.

והנה בתשו' הגרעק"א (חלק א' סי' ז') דן במחוייב בברכהמ"ז מספק, האם יכול להוציא אחר, וכתב שם דכיון דהוה רק ספק לא יכול, ולא משוינן לי' כודאי [מחמת שמחוייב בודאי מתורת הנהגה מחמת האי ספיקא].

מ"מ לענין עוסק במצוה סגי בעוסק בספק מצוה

ואמנם כתבו רבנן בתראי דהעוסק בספק מצוה פטור מן המצוה, דלא חשיבא לכת דידך [וכדי לפינן מקרא ובלכתך, בלכת דידך לחוד הוא דמחייבת].

254. הוספת רבינו זצ"ל: ועי' בנו"ב או"ח סי' ל"ה בענין חלות איסור סוטה על איסור נדה דלא חייל, וגם איסור נדה על איסור סוטה משום דלא נחשב דחל לעלמא, כיון דלדידהו אסירא משום אש"א ולדידי' משום סוטה.
255. א.ה. יעו"י בענף א' מש"כ בשם הגרעק"א לגבי מחוסר פעולה.
256. א.ה. לכא' כשיתן לעני אחר את אותו סכום יקיים את אותה המצוה עצמה ע"י אחר, ושפיר לא נחשב לבטל אפילו מצוה קיומית, ועי' היטב.

שליט"א, דזה הערמה ניכרת, והרי אפי' בהקנאה לעכו"ם במעשה קנין
כבר דן בפתחי תשובה (ביו"ד סי' ק"כ ס"ק ט"ו) עיי"ש.

ולענין הפקר, כבר כ' במהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון סימן ה' אות
קל"ו) דהפקר אינו פוטר מטבילת כלים.

סימן קי"ג

בעניני הפסק בין קידוש לשיית היין ע"י ברכה בטעות

טעה ואמר בא"י של ברכת שהחיינו אחר

קידוש ליל ז' של פסח מה יעשה

עובדא הוה לביל אחרון של פסח, וחד קאמר קידוש הלילה, והתחיל
לומר שהחיינו, ואמר בא"י, והנה צריך לומר למדני חוקיך, והשתא איך
ישתה מן הכוס, דהו"ל הפסק.

ויש לדון דאמירת בא"י לשם שהחיינו הוה כגביל לתורי, ונימא דאך
כשנתברר שהבהמות אכלו לא הוה הפסק, [דסוכ"ס הוה דיבור מענין
הסעודה, דאזלין לפי מחשבתו שחשב שזה נצרך לסעודה]²⁶¹.

אך מה שאמר למדני חוקיך לכאן הוה הפסק²⁶², [שהרי זה לא נאמר
לצורך סעודה אלא לצורך תיקון הוצאת שם שמים שלא תהא לבטלה], ואולי
הוה כהמשך, אך אינו נראה.

תקנתא ע"י שיתן לאחר לשתות רוב כוס

ועכ"פ י"ל דיכול לומר למדני חוקיך מטעם אחר, דאך דהוה דאי
הפסק ויצטרך לברך שנית בפה"ג, ונמצא ברכת בפה"ג הראשונה
לבטלה, אך מ"מ י"ל [שיברך בפה"ג שנית], ואחר שיגמור לשתות רוב
כוס, יתן לאחרים לשתות שיירי הכוס, והם ישתו מכח ברכת בפה"ג
של המקדש, ואע"ג דלדיד' לא הועיל, מ"מ יועיל לאחרים, דהא
בבפ"ג של קידוש אם יצא מוציא [ויכול לברך לאחרים אף שהוא א"צ
לברכה זו, ואף אם אין שותה כלל], וכדאיתא בר"ה (דף כ"ט ע"ב).

גדר שתיית שיירי רוב רביעית מכוס של ברכה

אלא דזה תליא אם לשיירי הרוב רביעית יש דין כוס של ברכה [והיינו
דבזה תליא אם מה שיתן לאחרים לשתות הנותר מן הרוב רביעית על סמך ברכת
הראשונה ייחשב קיום מצות שתיית כוס של ברכה, ושנימא שגם הברכה ע"ז
חשיבא ברכת המצות שאפשר להוציא, אף שלא הועיל להם, דאי נימא שא"י
שתיית כוס של ברכה, א"כ גם הברכה ע"ז אינו אלא כברכת הנהנין, וכשלא הועיל
לו לא הועיל להם, ונמצא דהויה ברכה לבטלה]²⁶³.

ונ"מ עוד מהך ספק בהא (דקיי"ל בעירובין דף מ' ובשו"ע סימן
תרכ"א סעיף ג') דביוה"כ מברכין המילה על כוס של ברכה, ונותן
לתינוקות לשתות, וכן עושין בהבדלה במוצ"ש חזון (כדאיתא בסימן
תקנ"א סעיף ט'), וי"ל ע"כ אם רשאי ליתן רוב רביעית לאחד, והשאר
לתינוק אחר, [ואז דכיון דזה כבר לא בגדר כוס של ברכה, אין ליתן לתינוק בזמן
שצריך לחנכו שלא לשתות, ולא מתירים רק מפני צורך מצוה, ואולי זה אינו בגדר
מצוה, ותליא בהני"ל]²⁶⁴.

והעירוני דבספר מנחת שלמה כתב דלא ימשיך לומר למדני חוקיך,
דאז הו"ל דאי הפסק, אלא ישאר באמירת בא"י [דאינה הפסק וכנ"ל],
אך לדברינו אפשר לקיים שניהם.

ובהכרח דדעת הפמ"ג שאיסור ההשתמשות בלי טבילה הוא מדאורייתא, ויעוין
בשא"ג א (סי' נ"ו) דמשמע נמי דהוה דאורייתא.

אי השתמשות בכוס לצורך ד' כוסות מיקרי

עדל"ת בעידיני דקיום העשה

ג. ובפמ"ג שם הוסיף וז"ל, ואפשר לא הוה בעידיני ע"י סי' תמ"ו, וצ"ע.

[ונראה בכונתו] דהנה יעוין בסי' תמ"ו שכ' המג"א (בסק"ב) בשם
השל"ה שאם מצא חמץ בביתו ביו"ט, יוציא החמץ לרה"ר ע"י עכו"ם,
ואיירי לאחר ביטול, [דחייב ההשתתה רק מדרבנן], ואתי עשה דרבנן
דביעור חמץ ודחי ל"ת דרבנן דאמירה לעכו"ם, ואע"ג דבשופר לא
שרינן [לומר לעכו"ם להביא שופר דרך רה"ר (וכדאיתא בסימן תקפ"ו)], התם
לא הוה בעידיני, ומשא"כ בחמץ דהוה בעידיני, וקאמר המג"א דצ"ע
דה"נ בחמץ לא הוה בעידיני, דאין המצוה רק שיבערו מן העולם, [ורק
בעידן שמבערו מן העולם הוה שעת קיום המצוה, ולא בשעת ההוצאה לרה"ר
בכדי לפרו שם וכו'], אלא ע"כ קאמר המג"א שיאמר לעכו"ם שיטיל לים
[דהוה הוצאה לרמלית] דהו"ל שבות דשבות [במקום מצוה].

וא"כ זה כונת הפמ"ג [דלמדנו מד' המג"א דגם בעדל"ת דרבנן בעיני דליהוי
בעידיני], והכא ההשתמשות בכוס לשיית היין לא הוה בעידיני, דעצם
המילוי הוא השימוש וזה קדם למצוה, [שבשעת מציאת היין לכוס אכתי לא
הוה שעת קיום המצוה, ששעת קיום המצוה רק בעת אמירת הברכה על הכוס
ושיית היין], וש"מ דס"ל דכה"ג לא הוה בעידיני, וע"י תו' ב"ב (דף י"ג)
[שמבואר שם דכה"ג לא חשיבא בעידיני, עיי"ש היטב].

הוצאת חמץ ביו"ט לצורך ביעורו אי חשיבא בעידיני

והנה בדברי השל"ה דהוצאת החמץ הוה בעידיני, כ' ביד אפרים (סי'
תמ"ו) דכיון שכך דרך העש' שפיר הוה בעידיני [אף שעדיין אין מקיים
העשה בעת ההוצאה], אך תיקשי ע"ז מדברי תוס' בב"ב (דף י"ג ע"א)
[דמפ' דלא חשיבא בעידיני].

אך י"ל בדברי השל"ה [באופ"א, וממילא יתבאר שאין דבריו סותרין לכל
הנ"ל], דכיון דאיירי בביטול וזוה האיסור משום שמא יבא לאכלו, א"כ
כשזוה ביד העכו"ם תו לא יבא לאכלו [וכבר מיקרי תחילת המצוה, אף
שאסור להסתפק בזה ובעיניו לבעור מן העולם, אך מ"מ ג"ז חלק מן המצוה],
וכ"כ בנתיב חיים (סי' תמ"ו).

שבירת עצם לצורך אכילת פסח אי חשיבא בעידיני

והנה בזבחים (דף צ"ז ע"א) דיינינן דעשה דאכילת פסח ידחה לאו
דשבירת עצם, ומשני דהוה ל"ת שבמקדש, ותיקשי דהא לא הוה
בעידיני [דשבירת העצם אינה קיום מצות אכילת הפסח, אלא הכשר והכנה
בעלמא].

ובפסקי תוס' (זבחים אות ס"ט) כ' דהיכא דאי אפשר בענין אחר
הוה בעידיני, אך מד' תו' ב"ב (דף י"ג ע"א) שמעינן דלא [ס"ל] כן.

ונמצא לדינא דאם אין לו רק כוס בלתי טבול, ואינו יכול לטבול
במקוה, יבטל מצות ד' כוסות, כיון דלא הוה בעידיני, וכדעת המג"א
(סי' תמ"ו) דפליג על השל"ה²⁶⁰.

אם יש עיצות להתיר השימוש בלי טבילה

ד. והרב בן סניור שליט"א שאל, שיעשה אודיתא ויהא שיך לגוי,
והאודיתא תהא עם שיור זכות שימוש, ותירץ הרב א"ש קרליץ

אך שם י"ל דתליא בהנהגה, דהא אפי' בעוסק במצוה דרבנן איכא
דסברי דפטור ממצוה דאורייתא, [והעירני הרב ח"מ הורוביץ שליט"א לדברי
המ"ב סי' ע"ב בב"ה"ל ד"ה אם].

מצוה מסופקת תדירה ומצוה ודאית שאינה תדירה²⁵⁷

והנה קיי"ל דתדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם, ויל"ע מצוה שהיא
ספק מצוה, אך תדירה יותר מן המצוה הודאית, והנה לכאן יקדים
הספק, דממ"נ אם הוא מצוה הרי קודם, ואם אינה מצוה ודאי רשאי
להקדימה, וכדכתב כע"ז בשאגת ארי' (סי' כ"ב), אך יעוין בנו"ב (קמא
או"ח סי' ל"ט) דמבואר דחייב להקדים הודאי.

ולדברינו יל"ע [אמאי מקדים את הודאית]²⁵⁸, וי"ל דמ"מ יש כאן הנהגה
ודאית [בהמצוה הודאית] ובוה סגי לבטל הממ"נ [והיינו דבגדרי הנהגה גופא
שיך לחלק בין מחייב להתנהג מחמת ספק למחייב מחמת ודאין].

ומדי כתבי מכתב זה העירני הרב ח"מ הורוביץ שליט"א דיש לדון
אם מותר ליקח מזווה מחדר המחוייב בודאי לחדר המחוייב בספק,
דלכאוי יש כאן ממ"נ, דאם חייב אין כאן מורידין, ואם אין מחוייב הו"ל
כמניחה על שולחנו [וג"כ אין ע"ז שם הורדה], אך להאמור [בדעת הנו"ב]
יל"ע²⁵⁹, [שהרי שמא עצם מה שמורידה להנהגה מחמת ספק חשיבא הורדה].

והנני מודה מאוד לכת"ר על דבריו אשר כל ההוגה בהם חש ביפיים
זיוום והדרם.

ואברך בכל טוב.

סימן קי"ב

בענין מי שאין לו כוס טבול לד' כוסות (לסי' תפ"ו בפמ"ג)

האם מותר להטביל כלי ביו"ט לצורך מצות ד' כוסות

א. איתא בסימן תפ"ו בפמ"ג (במשבצות זהב) דבליל פסח אם אין
לו כוס כי אם אחד שלא טבול, י"ל דשרי לטבול במים סרוחים לצורך
הלילה, [דאם אינן סרוחים איתא לתקנתא דכ' הרמ"א באו"ח (סי' שכ"ג ס"ז)
שישאוב מים מן המקוה בכלי זה], ואע"ג דאסור לטבול בשבת ויו"ט, מ"מ
שרינן משום מצות ד' כוסות.

וי"ל פ' בכונתו דמעיקר הדין קיי"ל דשרי לטבול כלי עכו"ם בשבת
ויו"ט [ואי"ז אלא חומרא כמב' בשו"ע או"ח סי' שכ"ג ס"ז, ובמקום ביטול מצות
ד' כוסות מוקמינן אדינא].

כשא"א להטביל האם מותר להשתמש בלי טבילה

ב. והוסיף הפמ"ג דאפשר שאם אין לו מקוה שרי להשתמש בו, דאתי
עשה דרבנן דד' כוסות, ודחי לאיסור השתמשות בלי טבילה, אך זה
רק בכוס זכוכית [דהחייב טבילה שלו מדרבנן], אבל במתכת הוה דבר
תורה [ואין עשה דרבנן של ד' כוסות דוחה איסור דאורייתא של השתמשות בכלי
עכו"ם בלי טבילה].

ובביה"ל (סי' שכ"ג) נקט דאך דבמתכות החייב טבילה מה"ת, אך
איסור ההשתמשות הוה רק מדרבנן עיי"ש, והנה זה דלא כפמ"ג [דאם
איסור ההשתמשות אינו מה"ת, ומצות טבילה בלא"ה אינו יכול לקיים עכשו
כיון שאין לו מקוה, א"כ אמאי לא ידחה עשה דד' כוסות לאיסור השתמשות,

257. א.ה. ויעוין מש"כ בענין זה בספר בר אלמוגים סימן ד' (עמ' פ"א).
258. א.ה. מהמשך דברי רבינו נר' דהוה קשיא לי, דממ"נ אם אזלינן בתר המצוה העצמית נימא ממ"נ, ואם מצד ההנהגה, הרי
יש לו חיוב בתורת ודאי להתנהג בקיום הספק מחמת דין ספיקא דאו'.
259. א.ה. לכאן יל"ע עוד בזה דנימא דספק אם מוריד לקולא, וע"י.
260. א.ה. מש"כ רבינו זצ"ל דזה דלא כשל"ה לכאן היינו רק לפי היד אפרים, ולא לפי הנתיב חיים, דלדיד' גם השל"ה מודה,
ומ"מ היינו כתוס' ולא כפסקי תוס' וכהכרעת המ"א [ואולי נתכוין רבינו לומר ד"ל כיד אפרים, ונימא דהשל"ה פסק כפסקי תוס',
אלא שמ"מ מג"א הכריע כתוס' וכד' הפמ"ג].
261. וע"י בר אלמוגים סימן י"ח.
262. א.ה. ומעתה לכאן שורת הדין שלא לומר דע"ז גורם לשם ד' שאמר תחילה בברכת בפה"ג דתיהוי לבטלה, ומאי חזית
לתקן שם השם דהשתא טפי משם השם דמעיקרא, ואדרבה התם מתבטלת ברכה, והשתא רק שם השם, ועוד דאם ישתוק
הוה שב ואל תעשה, ומשא"כ לומר למדני חוקיך. [אכן לפמ"ש"כ רבינו בהמשך נמצא דאין בפה"ג לבטלה, אך נפק"מ כשאין

הערת המערכת: הנה הגאון זצ"ל כתב מערכת אלו בקצרה ובאופן מתמצת מאד, ונוסף גם עוד שכתב היד היה קשה מאד לפיענות, ולפיכך הושקעה עבודה רבה ומלאכת מחשבת במלאכת העתקת כתב היד ובעריכת הדברים. וכיון שרצון הגאון זצ"ל היה שלא לשנות מדבריו מאומה,
לפיכך כדי לעשות צרון צדיק לא שינונו, וכדי לבאר הדברים הוספנו תוך דבריו סוגרים באותיות קטנות למען ידעו המעינים כי מאתנו היתה זאת, ועל כן אם המצא נמצא תמיהה או טעות בדברי הגאון זצ"ל עמנו תלון משוגעונו, ובדאי הגמור שהטעות בנו ובהעתקתנו.
החייד"ת הנדפסים כאן עורכו מתוך עשרות מערכות בכת"י רבינו זצ"ל מתקופות שונות, ושלכנו את כל מש"כ באותו ענין למקום אחד, ושבצנו למערכה אחת בסדר נכון שיהא לתועלת הלומדים, ובפרט כאשר הרבה מן הדברים מצינו ששנונו ונכפלו כמה וכמה פעמים בכת"י, ומחובתנו
לציין שבדרך כלל לא נמצאו סתירות בין הדברים, אלא אדרבה אחז צדיק דרכו ושיטתו וסברתו באותו ענין בכל המקומות, ואדרבה שבדבריו משלימין זא"ז ומאירין זע"ז, כאשר פעמים קיצר בצד מסוים ובמקום אחר ביארו יותר, ובמק"א הקדים סידור השיטות וקיצר במו"מ, ובמקום
שני קיצר בסידור השיטות והרחיב במו"מ, וכן אפי' בתוך כל המו"מ, עד שאם היינו מדפיסים הכל כמכתובתו היינו מקשים מאוד על המעינים, ולתועלת הלומדים והמעינים ריכזנו כל דברי רבינו באותו ענין והשמטנו הכפילויות, ואדרבה השתמשנו בכל מה שמק"א מאיר ומשלים את
חבירו, וערכנו וסידרנו הדברים באופן שיהא לתועלת הלומדים ולע"נ רבינו זצ"ל, אך לשם כך הוכרחנו לשנות הרבה פעמים מלשונן אך ורק שנוגע לקישור הדברים מקטע למשנהו וכדו', ואדרבה דקדקנו הרבה אחרי לשוננו וכותנו שנתבררה לנו ע"י שהדברים חזרו על עצמם במהדורות
וצורות שונות בכת"י, ובמקום שמצאנו סתירות ציינו הדברים, ולפעמים הדפסנו השינויים בהערות שבשולי הגליון תוך ציון והדגשת דברים שוה העתק מכת"י רבינו במק"א, כמור"כ הקפדנו מאוד שכל תוספת הסבר וביאור שלא מצינו בהדפיס בכת"י, אף שהי' ברור לנו שזו כונתו
הודפס באותיות קטנות לאות שהם מהוספת העורך. ואחרי כל זאת בודאי שגיאות מי יבין, וע"כ פשוט שהמוצא טעות יתלה בעורכים ולא ברבינו זצ"ל.
כמור"כ הדפסנו בהרבה מקומות גם מה שמצאנו בכת"י סידור וסיכום שיטות הראשונים וגדולי האחרונים בסוגיא, אף שלכאן אין בזה כל חידוש, אך מ"מ מלבד מה שיש מעלה בדברי רבינו זצ"ל שסדרם באופן מתמצת ובהירות נפלאה, ויש ללמוד מזה ההבנה הנכונה בדבריהם, אך
מלבד זאת הדפסנוהו כהקדמה בכדי שכל המשך ההערות והמו"מ יובן היטב, דבהמשך כבר קיצר בהעתקת השיטות, וה"ל.
כמו"כ כל הכותרות וחילוקי הסעיפים והענפים וכותרות המערכות והרבה מצינו המראי מקומות, וכן כל מה שנתוסף בסוגריים בכתב קטן בתוך הדברים המה מאת העורך שליט"א, וכ"ש ההערות שבאו בשולי הגליון, שהוצרכנו כ"ז בכדי להקל על המעינים הי"ו.
יישר כח מרובה למשפחת הגאון זצ"ל, הרבנית הדגולה שתבלחט"א ובנו חביבו הרה"ג רבי שלמה יוסף שליט"א שנהגו בנו בעין טובה, והעמידו לחיטובנו את כתביו של הגאון זצ"ל לזכות בהם את הרבים, שיוסטו רבים ותורה הדעת. כמור"כ יישר כח מרובה להרה"ג רבי מרדכי ועקנין
שליט"א, ולדידינו היקר יד ימינו של הגאון זצ"ל הרה"ר מרדכי קרימילובסקי שליט"א, על סיועם וטרחתם בהשגת הכתבים.
אחרון חביב יישר כח מרובה להעורך היקר ברוך הכשרות הרה"ג רבי בן ציון רפאל גרינהויז שליט"א על עשיה מיים ויללות בטיחא מרובה להעמיד דברי הגאון זצ"ל על מתכונתם.

שו"ת בהלכה

הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א
ראב"ד "העדה החרדית" ירושלים

מי שקשה לו לשתות יין ואפי' יין מזוג האם עדיף שיקח לדי' כוסות מיץ ענבים או צריך שידחוק עצמו לשתות יין מזוג

הרמב"ם כתב "ארבע כוסות האלו צריך למוזג אותן כדי שתהיה שתייה עריבה, הכל לפי היין ולפי דעת השותה". ועיין בחידושי מרן הגריז"ס שביאר הטעם דכיון דמצות שתיית היין של ד' כוסות זהו משום דרך חירות, לכן בעינן שתהיה שתייה עריבה שאז הוה דרך חירות. וכן בגמ' פסחים (קח:) איתא, א"ר יהודה תינוקות פטורין משתיית ד' כוסות משום ד"וכי מה תועלת לתינוקות ביי", ופירש שם הר"ן על הרי"ף דבכי הא לא שייך לחנכם במצות, דכיון שאין נהנים ממנו ושומחים בו אין להם דרך חירות, עכ"ל. ומהא דס"ל לר"י דלא חייבו התינוקות במצות ד' כוסות, דכיון שאין נהנים ושומחים מהיין לא שייך אצלם לקיים המצוה, חזינן דזהו מעיקר המצוה שיהיה נהנה ושמת בשתיית היין.

והנה יש מגדולי ההוראה דס"ל דלכתחילה אין ליקח מיץ ענבים לדי' כוסות, משום דלדרך חירות בעינן יין המשמת, ובמיץ ענבים שאין בו אלכוהול אינו מביא לשמחה. והביאו יסוד לדבריהם מהא דכתב הפר"ח דלכתחילה אין ליקח יין צימוקים לדי' כוסות כיון שאינו משמת, וא"כ ה"ה דאין ליקח מיץ ענבים. (וע"ע בתשו"נ ח"ב סי' רמ"ג מה שביארנו הטעם להחמיר לכתחילה ליקח יין לדי' כוסות ע"ש).

ובתשובות והנהגות (ח"ו סי' ק"ט אות ד') ביארתי דבזמנינו שאין רגילים בשתיית יין, הרבה בנ"א אינם נהנים משתיית יין, וע"כ מי שאינו נהנה משתיית יין ודוחק עצמו לשתות יין לצאת לכתחילה לדעת הפוסקים הנ"ל, נמצא דמאידיך גיסא הוא מפסיד שאין הד' כוסות לכתחילה כיון שאין השתייה עריבה לו, וזהו מעיקר מצות ד' כוסות שתהיה עריבה עליו. וע"כ מי שקשה לו לשתות יין עליו לערב רבע יין וג' רבעי מיץ ענבים (שזהו שיעור מויזגה) ובוזה יוצא ידי שניהם, שגם השתייה עריבה וגם זהו יין המשמת.

ולענ"ד נראה דמי שאינו סובל אפי' לשתות יין מזוג, עדיף יותר שישתה מיץ ענבים מאשר שידחוק עצמו לשתות יין מזוג, דמעלת יין ערב עדיף על מעלת יין המשמת, שזהו מעיקר המצוה שיהיה היין ערב וכמ"ש לעיל. (מיהו מי שיכול גם לשתות יין אלא שחביב לו יותר מיץ ענבים, אזי כיון שגם בשתיית יין אינו מפסיד מעלת ערב, צריך לשתות יין שבוה ירויח גם מעלת יין המשמת).

ובגמ' נדרים (ט"ז:) איתא דרבי יהודה שתה ד' כוסות והיה חש בראשו עד חג השבועות משתיית ד' כוסות, וצ"ל דהא דלא שתה מיץ ענבים ואז לא היה חש בראשו, זהו משום שהיה נהנה משתיית יין המשכה. [שבזמן חז"ל היו רגילים בשתיית יין המשכה כמבואר בפ"ו דברכות שהיו שותין יין לפני הסעודה ובתוכה ובסופה, (וכעין שהיום רגילים ברוסיא לשתות "ואדקע" בכל סעודה), והיה היין ערב להם ונהנו לשתות ולהיות בהתרוממות הנפש, ולדידהו הוה מיץ ענבים כשאר משקה בעלמא], ולמי שנהנה משתיית יין אזי מצותו לכתחילה ביי דוקא שגם ערב לו וגם הוא משמת, ורבי יהודה דקדק לצאת כמצותה לכתחילה אף שעי"ז נגרם לו מיחושי ראש. וכן הא דבירושלמי שקלים מסתפק אם צריך לשתות כל הכוס בבת אחת, ומשני דלא בעינן דוקא בבת אחת דכלום אמרו אלא שישתה ולא שישתכר (ור"ל דאילו הוה בעינן שישתכר הוה אמרין ליה שישתה בפ"א, אבל כיון דלא אמרו שישתכר ע"כ לא בעינן שישתה בפ"א), ומשמע שהיו שותים לדי' כוסות יין המשכה (שאילו היו שותים מיץ ענבים הרי גם אם ישתו בפ"א לא יבואו כלל לשכרות). כל זה משום שבזמננו היו נהנים מלשתות יין המשכר כמ"ש לעיל, וע"כ לדידהו הוה המצוה לכתחילה ליקח יין המשכה ולכן שתו לדי' כוסות יין המשכה. אבל למי שאין נהנה מלשתות יין המשכר וכמו שמצוי אצל הרבה בנ"א בזמנינו, אזי אדרבה מצותה לכתחילה שלא ישתה יין אלא ימוזג היין, ואם גם זה א"א לו אזי ישתה רק מיץ ענבים.

והנה בתוס' (פסחים קח:) כתבו דבד' כוסות בעינן לכתחילה לשתות רביעית, ובדיעבד סגי ברוב כוס. ויש מקום לומר דהתוס' נתכוונו רק כששותה יין שאז בעינן לכתחילה לשתות רביעית, שבשתיית רביעית בא לידי שמחה והתרוממות הנפש, וכדחזינן דרק כהן ששתה רביעית יין ואילך הוה שיכור שפסול לעבודה. [ואף דהתם אינו נפסל אלא כששתה רביעית יין ח, ואינו דומה לנד"ד ששותה לדי' כוסות יין מזוג (וכדאיתא פסחים קח), אבל עכ"פ חזינן מיהת דשתיית יין בשיעור רביעית משפיע על האדם (עד שביין חי הוא בא לידי שכרות כששותה בפ"א), וע"כ אמרין דגם לשמחה (דלזה מועיל גם יין מזוג) בעינן שיעור רביעית שבוה ישפיע עליו לבוא לידי שמחה]. אבל מי ששותה לדי' כוסות יין מגיחו (מיץ ענבים) דאין היין משכר, תו אין מעלה מיוחדת בשתיית רביעית, דהרי גם בשתיית רביעית אינו מביאו לידי שמחה והתרוממות הנפש יתר על פחות מרביעית, וע"כ יכול לשתות

גם לכתחילה רוב כוס. אבל הפוסקים סתמו ולא חילקו, ומשמע דבכל גוונא יש לשתות לכתחילה רביעית.

ביאור ההידור להקנות המצוה לאורח ולבני ביתו

בגמ' פסחים (לח.) איתא דילפינן מצה מהפרשת חלה בגו"ש "לחם לחם", דכמו שבהפרשת חלה אין יכול להפריש אלא משלו, ה"נ אין מקיימין מצות מצה אלא במצה שהיא שלו. ולכן יש אחרונים דס"ל שבליל הסדר צריך להקנות המצוה לב"ב ולאורחים (כ"כ בשפ"א ובאמרי בינה, וכן הורו הגאון רבי מאיר שמחה והגאון הצפנת פענח זצ"ל, וכן נהגו כמה מגדולי ההוראה בזמנינו), אבל מרן הגריז"ס זצ"ל ס"ל שא"צ להקנות המצוה. וכן רבינו החזו"א והקה"י זצ"ל לא דקדקו להקנות המצוה למסובין.

ועיין בדברינו ח"ה סי' קמ"ד שביארתי דלכאור' צריך להבין מהו טעם המחמירין לכוון להדיא להקנות המצוה, והרי אף אם נחוש לשיטת הר"ן והרשב"א (בנדרים לד:) דס"ל דסתם בעה"ב שמומין אורח לשולחנו אינו מקנה האוכל לאורח, ואינו כ"א רשות בעלמא שנותן לו לאכול. [ובשו"ע אה"ע סי' כח ס"ז כתב הרמ"א דאורח שנטל חלקו וקידש בו אשה הוה מקודשת, והעיר המהר"ט אלגזי (הובא באוצה"פ שם) דהדבר תלוי בפלוגתת הקדמונים אם סתם המומין אורח לשולחנו קנה האורח את חלקו, דדעת התוס' והרא"ש דקנה, ודעת הר"ן והרשב"א דלא קנה]. מ"מ כאן גם לשי' הר"ן והרשב"א א"צ לדקדק להדיא להקנות לו, שהרי כיון שנתן לו לאכול המצה כדי לצאת בו המצוה, כלול בזה שכונתו ליתן לו המצה באופן המועיל לצאת המצוה, וממילא כיון שאין יוצאין המצוה אלא כשהקנה המצה הוה כאילו הקנה לו המצה.

וביארתי דצ"ל דהאחרונים דס"ל דצריך לכוון להדיא להקנות לו המצוה, טעמם דס"ל דכדי לצאת יד"ח מצה בעינן שתהיה המצה שלו לגמרי לכל דבר, ולהכי ס"ל דאם יתן המצוה בסתמא לב"ב ולאורחים לצאת בו המצוה אינו מועיל, שהרי מסתמא כשנותן מצה לב"ב ולאורחים נותן להם בשביל שיאכלוהו לצאת בו, אבל אם ישלכו המצה או יתנום לאחרים וכיו"ב יפסיד עליהם שלא הסכים ליתן להם לשם כך [וכמ"ש הט"ז באה"ע סי' כח סקל"ד לתמוה על הרמ"א שכתב דאורח שקידש בחלקו הר"ז מקודשת, והרי אין האורח רשאי ליתן חלקו לאחר אלא ברשות בעה"ב, וכן הקשה בשו"ת מהר"ט ועוד אחרונים (הובא באוצה"פ שם), ומסקי דאורח שקידש בחלקו הוה רק ספק קידושין]. ומשום כן הצריכו שיקנה המצוה, ור"ל שיקנה המצוה לאורחים לכל דבר. ולפי"ז ביארתי דכשמקנה המצוה לא די שיאמר שמקנה להם המצוה, אלא יאמר שמקנה להם המצוה לכל דבר, והאורח או ב"ב יגביהו המצוה ויתכוון לזכות בו.

ונראה להוסיף עוד דאפי' אם נימא דסגי שיקנה המצה לאכילה, מיהו מהודר יותר שתהיה המצה שלו לכל דבר. וכמו שביארנו במק"א (ח"ב סי' שט"ו) דלדעתנו מסתבר דאף דאם קיבל ד' מינים במתנה ע"מ להחזיר יצא, מ"מ מהודר יותר שתהא שלו לגמרי. וטעם הדבר דכיון שה"לכ"ם" הוא חלק מקיום המצוה, לכן כל שהוא יותר בגדר "לכ"ם" המצוה מהודרת יותר, שכשם שמצוה להדר בניו כך מצוה להדר ב"לכ"ם", ובמתנה ע"מ להחזיר שבפועל אינו כשלו לגמרי שיוכל לאוכלו וכו' אין המצוה בו מהודרת כבאתרוג שהוא שלו לגמרי, ולכן כשיש לו אתרוג כשר בלי פקפוק אבל לא כ"כ נאה, ולחבירו אתרוג נאה יותר שנקי לגמרי ויכול לקבל ממנו במתנה ע"מ להחזיר, מ"מ עדיף שיברך על אתרוג שלו אף שאינו נאה כשל חבירו, שבוה שהוא שלו לגמרי ולא במתנה ע"מ להחזיר הוה ג"כ הידור מצוה, ועדיף הידור זה מהידור בניו האתרוג עיי"ש. [ויש ליתן סמך לדבר מלשון הגמ' (קידושין ו:) אמר אתרוג זה ע"מ שתחזירוהו לי נטלו והחזירו "יצא", ולשון יצא משמע בדיעבד כמ"ש כעיי"ז בביאור הגר"א סי' תע"ה ס"א (ד"ה ואם אינו). מיהו יש לדחות דאגב דנקט בסיפא לא החזירו לא יצא (וקמ"ל דאפי' בדיעבד לא יצא), נקט נמי ברישא לשון "יצא". ועוד יש להוכיח כן מלשון הרמב"ם בהל' לולב (פ"ח ה"ב) שכתב נתנו לו ע"מ להחזירו הר"ז יוצא בו "ידי חובתו", ומהא דהוסיף תיבות "ידי חובתו" ולא כתב "יוצא בו" בלבד, יש לדייק דאשמעינן דרק יצא ידי חובתו והיינו מה שמחויב מדינא, אבל מה שאי"ז חייב מדינא אלא הידור לא יצא. וע"ע בדברינו בתשו"נ שם מה שהוכחנו כן עוד גם ממנהג העולם שאין מחזרים בביהכ"נ אחר האתרוג היותר מהודר לברך עליו]. ולפי"ז נראה דה"נ במצות מצה בליל פסח כיון דבעינן שתהיה שלו, על כן כל שהוא יותר שלו המצוה מהודרת יותר ולכן אף אם יוצא יד"ח במצה שקנאה לאכילה, מ"מ מהודר יותר שיהיה שלו טפי, והיינו שתהיה שלו לכל דבר.

והנה נחלקו תוס' עם הרמב"ן אם לקיים למצות עשה דלולב במקדש כל שבעה ג"כ בעינן שיהא "לכ"ם" כמו דבעינן הלולב ביום ראשון

בגבולין, דלדעת הרמב"ן ללולב במקדש כל שבעה לא בעינן לכ"ם, ודעת התוס' (סוכה כט: ד"ה בעינן) דגם ללולב במקדש כל שבעה בעינן שיהיה "לכ"ם". והריטב"א שם (כט: ד"ה לולב) ביאר סברת הרמב"ן דאף דכל פסולי לולב דאיכא בגבולין ביום הראשון נוהג גם במקדש כל שבעה, מיהו דין "לכ"ם" שאינו חומר גופן של ארבעת המינים" אלא שהחמיר הכתוב ביום הראשון כמו שהחמיר בציצית דכתיב ועשו להם משלהם, לא למדו ממנו לשאר הימים במקדש, שהרי היום הראשון חמור משאר ימים שהוא נוהג גם בגבולין מה"ת, ולפיכך אין לנו להחמיר בענין זה שאמרה תורה לכ"ם ביום הראשון שיהא נוהג גם בשאר הימים, עכ"ל. ולפי"ז י"ל דהתוס' דס"ל דילפינן לולב כל שבעה במקדש מביום הראשון בגבולין גם לענין מה דבעינן "לכ"ם", היינו משום דס"ל דגם דין "לכ"ם" הוא חומר בגופו של ארבעת המינים, והיינו דלולב שהיא שלו אזי שמו של הלולב הוא "לולב שלו", וזהו דין "לכ"ם" דבעינן לולב ששמו "לולב שלו".

ונראה לומר דנד"ד אם יש ענין להדר ב"לכ"ם" שתהא שלו לגמרי ולא רק במתנה ע"מ להחזיר, תלוי בפלוגתת תוס' והרמב"ן הנ"ל, דלשיטת הרמב"ן דדין "לכ"ם" אינו דין בשמו של המין, והוא רק הלכה בקיום המצוה של הגברא שאינו מקיים המצוה אלא בד' מינים שהיא "לכ"ם", א"כ א"צ להדר ב"לכ"ם", דדין הידור הוא בחפצא דמצוה, או שמהדר במעשה המצוה (וכגון שמצוה להדר שיהא הלולב אגוד שאז הוה יותר "לקיחה תמה"), וכאן אין ה"לכ"ם" מעלה ומוריד בהידורו של המין עצמו וגם אינו מהדר במעשה המצוה (אשר ע"כ הוה יותר "לקיחה"), ולכן אין ענין להדר ב"לכ"ם". אבל לדעת התוס' דדין לכ"ם הוא דין בחפצא עצמו, והיינו דבעינן דשמו של הלולב הוא "לולב שלו", א"כ כשם שמצוה להדר בשאר הפרטים דבעינן בחפצא, כך מצוה להדר בהא דבעינן שיהא חפצא ששמו "לולב שלו", ולהדר שיהא לולב שלו לגמרי ולא רק במתנה ע"מ להחזיר. [וכן לענין מצה דילפינן דבעינן שיהא לכ"ם, היינו דילפינן שיהא מצה ששמו "מצה שלו", ולכן ככל שהמצה יותר שלו כן המצוה מהודרת יותר, ושפיר ביארנו שמהודר יותר שהמצה היא שלו לגמרי לכל דבר ולא רק לאכילה וכמשנ"ת].

ובתשו"נ ח"ה (שם) כתבתי דהא מיהת לשיטת הרמב"ם (הל' לולב פ"ח ה"ב) דס"ל דיוצאין יד"ח באתרוג של מע"ש, אף דקיי"ל כמ"ד מע"ש ממון גבוה, על כרחך מוכח דס"ל להרמב"ם דסגי כשהוא "לכ"ם" לאכילה בלבד, דהא למ"ד מע"ש ממון גבוה אינו יכול לקדש בו אשה ולא שאר צרכיו, ואינו שלו לשום דבר אלא לאכילה בלבד.

מיהו לפי מה שידוע בשם הגר"ח מברסק זצ"ל דביאר דלמ"ד מע"ש ממון גבוה אין הפירוש שאינו שלו, אלא מצד הבעלות הוא בבעלותו לגמרי לכל דבר, ורק שפמני קדושת המעשר אינו יכול לנהוג בעלותו לענין דברים הנוגדים את ההקדש כלמוכרו או לקדש בו אשה. ולפי"ז נמצא דגם לשי' הרמב"ם דס"ל דיוצאין באתרוג של מע"ש ג"כ אינו מוכח דסגי ב"לכ"ם" לאכילה בלבד, דהא גם למ"ד מע"ש ממון גבוה אינו מצד הבעלות גופא הוא בבעלותו לכל דבר.

ולמעשה לא ידעתי למה לא נחוש להחמיר להקנות המצוה לאורחים ולב"ב, שראוי לקיים מצוה מצה שהיא פעם אחת בשנה בהידור ובאופן שיוצא לכל הדעות בלי שום פקפוק, ולכן יקנה הכוית מצה שיוצאין בו יד"ח לאורחים ולב"ב, וכן ראיתי מביאים שגדולי ההוראה בזמנינו נהגו לדקדק להקנות המצוה לאורחים ולב"ב. וראוי שיקנה גם הכוית אפיקומן לאורחים, כיון שלשיטת רש"י ורשב"ם אזי מדרבנן מקיימין מצות מצה רק בכוית דאפיקומן.

[ובמק"א (ח"ו סי' קט אות ה) נסתפקתי אם לקיים מצוה מצה כל שבעה בעינן נמי שתהא המצה שלו. ודעתי נוטה דא"צ שיהא שלו וכמ"ש שם. אמנם אין הדבר ברור אצלי כדי להכריע].

והנה בבה"ל (סי' תנד ד"ה אין) הביא מש"כ הפר"ח דכיון דאיתא בגמ' פסחים (לו. ולט:) דמרור איתקש למצה, לכן כמו דבעינן במצה דיהא "לכ"ם", כן נמי בעינן במרור שיהא "לכ"ם", ואינו יוצא יד"ח אלא במרור שלו. וא"כ נמצא דלדעת המחמירין דא"ז נקרא לכ"ם אלא כשהמצה שלו לכל דבר, כן נמי בעינן במרור שיהא המרור שלו לכל דבר. וראוי לצאת מכל ספק ולהחמיר להקנות גם המרור לב"ב ולאורחים שיהא שלהם לכל דבר, ואף כי במרור שהוא דרבנן יש להקל לסמוך על הפוסקים דסגי בשלו לאכילה, אבל מ"מ כיון שנקל להחמיר להקנות גם המרור לב"ב ולאורחים שיהא להם לכל דבר, ראוי לעשות כן כדי לצאת המצוה בלא שום פקפוק.

ייש"כ מרובה להרה"ג יונה שטרנבוך שליט"א
מכולל "אליבא דהלכתא" רמת בית שמש
על סיועו בעריכת והבאת הדברים

הגאון רבי יעקב משה הלל שליט"א
ראש ישיבת "חברת אהבת שלום"

בענין סידור י"ב מצות בליל פסח שחל להיות בשבת, וארבע כשחל פסח בחול, לדעת הרש"ש ז"ל

שאלה

נכנסנו לבית הספק, כאשר ליל התקדש חג הפסח חל להיות בשבת קדש, כיצד עלינו לנהוג בדבר מנין המצות וסידורן על זה השולחן אשר לפני ה'. כי הנה ליל הסדר מצוותו בשלש מצות (שלחן ערוך אור"ח סימן תע"ג סעיף ד'), וכן כתב האר"י ז"ל בשער הכוונות (דרושי פסח, דרוש ו', דף פ"ג ע"א), ועיי"ש. ואילו בשבת קדש המיישרים אורחותיהם על דרך הסוד (שער הכוונות דף ע"ב ע"א) מסדרים על שולחנם תריסר נהמי, ובאופן מיוחד נחשבו ארבעה האמצעיים שבהם, השנים העליונים כנגד אותיות הזכרים שבשם הוי"ה י' ו', והשנים התחתונים זה לעומת זה, כנגד שתי אותיות הנקבות ה"ה, כי על שנים העליונים מברכים ברכת המוציא. והרי שמחד גיסא מצות ליל פסח היא בשלש מצות, ומאידך מצות השבת היא בי"ב, בדגש על ארבעת האמצעיים, ונסתפקנו כיצד ראוי לנהוג בזה לשיטת המקובלים.

תשובה

בתחילה נערוך לפני המעיין מה הן האפשרויות והספקות בנדון זה. והוא, דהנה בפשטות נראה שאין קשר בין הג' מצות דפסח להי"ב מצות דשבת, וכל בחינה מהם בפני עצמה היא עומדת. וטעם הדבר הוא שתיקון השבת הוא בפרצוף הימים, ואילו תיקון הפסח הוא בפרצוף הזמנים, והם שתי מערכות שונות הן מצד עצם בחינתם, והן מצד הכוונות שלהם, דלא ראי זה כראי זה, כידוע ליודעי חן. ולפי זה נראה לכאורה שראוי ונכון הדבר שנעשה כמנהגינו בליל פסח בכל השנים להניח בקערה שלש מצות לתיקון פרצוף הזמנים, ולא נסדר כלל הי"ב מצות שהם לתיקון פרצוף הימים. וטעם הדבר הוא כפי הכלל הידוע, שבימים שאנו עוסקים בתיקון פרצוף הזמנים "ארובות השמים נפתחו לרוב", לעומת פרצוף הימים "הנוטף טיפין טיפין", כמ"ש האר"י ז"ל בשער הכוונות (דרוש בית מועד דף ע"ז ע"א), ולכן תיקון בחינת פרצוף הימים מתבטל אליו, ואינו עולה בשם, ונתקן ממילא, וכמ"ש מרן הרש"ש ז"ל יסוד זה בספרו נהר שלום (דף ט"ל ע"ג, ודף י"ג ע"א).

אלא דעדיין אין זה מוכרח כלל, ואדרבא אפשר דעדיין שנקיים שניהם, ונסדר שתי מערכות אלו גם יחד, דהיינו להניח בקערת ליל פסח שלש מצות כנגד תיקון פרצוף הזמנים וכפי מנהגינו בליל פסח בכל השנים, ומלבדם נסדר י"ב מצות בקערה נפרדת כמנהגינו בכל השבתות לתיקון פרצוף הימים. וטעם הדבר, כמו שכתב מרן הרש"ש ז"ל בנהר שלום לגבי ברכת מעין שבע בליל פסח שחל בשבת, שיש לאמרה ללא כוונה, וכן בכל המצוות שאנו חייבים בהם הגם שאינם שייכות לתיקון פרצוף הזמנים, שצריכים אנו לעשות מעשה המצוה בלא לכיין הכוונות השייכות לה, כי לענין זה אנו אומרים שתיקוני פרצוף הימים מתבטלים לתיקוני פרצוף הזמנים ונתקנים ממילא בלא שנכוין בהם הכוונות שעל דרך האמת. ואם כן הוא הדין בנידונינו, שנסדר גם קערת השבת בפני עצמה עם י"ב לחמים בלא שנכוין בהם הכוונות, כי בימים אלו נתקן פרצוף הימים ממילא בהכללו בפרצוף הזמנים שהוא העיקר. והרי שביארנו שני דרכים בדרך אפשר, כל אחד בטעמו ונימוקו בציוד.

אלא דעדיין ישנה דרך שלישית לקיים דבר זה, והיא דרך ממוצעת, לשלבם אהדדי ולסדר בסידור אחד כלשהו את שתי מערכות הללו דג' וי"ב כולם בקערה אחת.

שיטת מרן הרש"ש ז"ל בנידון זה

והנה שיטה זו השלישית היא אכן שיטת מרן הרש"ש ז"ל בסידור בנידון זה (סידור היר"א המצולם של הרמ"ך ז"ל, ח"ב דף שמ"ו, וסידור אהבת שלום, הגדה של פסח, מוציא מצה וכורך, עמוד ת"ת ואילך, ובשפת הים על חג הפסח, סימן ט"ו, עמוד ר"פ ואילך). והוא, כי שם נדרש מרן ז"ל לנידון דגן וכתב דעתו כדת מה לעשות, וז"ל: וכשחל פסח בשבת, יסדר שולחנו בשנים עשר מצות כמו שאר שבתות, ובכללם השלש מצות שמורות דמוציא מצה וכורך, ואלו יהיו מן הארבעה האמצעיים [רצה לומר, השנים הימניים, עליון ותחתון, והשמאלי העליון]. וכשיחתוך המצה [השניה, שהיא המצה התחתונה שבצד ימין] לשנים ביחץ, ישים אחרת שלימה במקומה. וכשירצה לברך המוציא, יקח השני מצות האמצעיים העליונים, דמוציא מצה שכנגד היו"ד בימין, ושכנגד הוא"ו בשמאל. ויחברם אחוריהם ביתה ופניהם חוצה, וביניהם הפרוסה. ובעודם בידו ומברך עליהם יהיו מונחים ועומדים על גבי שתי המצות התחתונות שהם השני ההי"ן שהם הנקבות, להשפיע עליהם, היינו שאותיות י' וו' הזכרים שהם העליונים, ישפיעו בשני ההי"ן הנקבות. ורצה לומר שיעשה הכל כסדר הנזכר מפני סודו, אבל אין לכיין בהם וכנ"ל, שאין כוונת הי"ב ככרות שייכות עם פרצוף הזמנים. עד כאן מתוך הפירוש הרהוט.

והרי לן שהרגשתי בביאורי הנ"ל את השאלה הנ"ל, שכאשר אנו עוסקים בתיקון פרצוף הזמנים, התיקון הנוגע לפרצוף הימים נעשה ממילא, שפרצוף הימים נכלל ומתבטל אל פרצוף הזמנים, ויישבנו בס"ד שזהו דווקא כך לענין הכוונות, שאין אנו מכוונים אז בכוונות הנוגעות לפרצוף הימים, אבל המצוות והמעשים והתפלות אנו עושים אותם כסדרם בכל ימות השנה, ולכן שפיר צריך לסדר גם בליל פסח שחל בשבת י"ב לחמים, והיישוב כנ"ל, שנכללים הג' מצות דפסח בכלל הי"ב דשבת, וכולם בקערת ליל פסח ביחד עם שאר המינים, ודו"ק.

ועל כל פנים מלשון רבנו הרש"ש ז"ל משמע להדיא שכאשר ליל פסח חל להיות בשבת, צריך שיהיה מקומם של שלשת המצות בתוך מערכת הי"ב, ובפרט בתוך ארבעת המצות שבאמצע, וכנ"ל, וכצד השלישי שציידנו לעיל.

שיטת רבינו הרי"ח טוב ז"ל בנידון

אולם לעומת זאת מצינו למרן הרי"ח טוב זלה"ה בספרו לשון חכמים (ח"א סימן מ"ט), שהביא דברי מרן הרש"ש ז"ל אלו, אך נטה קו ושינה הוראת דבריו ממשמעותם הפשוטה והברורה, ופירש דסידור הקערה הכולל ג' מצות עם שאר הסימנים נשאר במקומו כבשאר השנים, אלא שכשחל פסח בשבת מסדר בנוסף י"ב מצות בפני עצמם, שבכלל י"ב אלו הם השלש מצות השמורות, וכמו שיתבאר בדבריו בסמוך.

וז"ל הרי"ח טוב זלה"ה [ובסוגריים מרובעים הוספתי את אשר השמיט הוא ז"ל מלשון הרש"ש בסידור כת"י שהעתיק ממנו], ומחמת התוספות האלו העתקתי לשון הרש"ש בשנית: [כתוב בסידור רבנו הרש"ש ז"ל, כשחל פסח בשבת יניח י"ב מצות כמו כל שבת, ובכללם השלש השמורות ויהיו מן הארבעה אמצעיים. וכשיחתוך המצה לשנים ביחץ, ישים אחרת שלימה במקומה. וכשירצה לברך המוציא יקח השני מצות אמצעיים העליונים, שכנגד היו"ד בימין, ושכנגד הוא"ו בשמאל, ויחבר אחוריהם ביתה ופניהם חוצה, וביניהם הפרוסה. ובעודם בידו ומברך עליהם יהיו מונחים על גבי התחתונות שהם שני ההי"ן שהם הנקבות להשפיע עליהם. ויברך ברכת המוציא בכוונותיו כמו בחול. אלא שבמלת לחם יכוין להשפיע שפע והארה מ"ב אותיות דשלש הוי"ת ד"ב נימין] [דשערות אל הי"ב מצות, מכל אות אל מצה אחד, ואז יכוין בכל מצה הוי"ה אחת. ואחר כך יברך על אכילת מצה בכוונותיו] וכו'. ובעוד שני המצות האלו שבידו מונחים כנגד השתים התחתונים, יבצע מכל אחת כזית סוד יו"ד דהוי"ה

1. ותמיה לי מילתא שבספר כף החיים להרי"ח סופר לא נזכר כלל דברי הרש"ש המצריך בליל פסח שחל לסדר שולחנו בי"ב מצות, מלבד מ"ש בהלכות שבת (סימן רס"ב סוף אות ב') שבימים טוב שחל בשבת צריך לסדר י"ב לחמים, ולא הזכיר מקור לדבריו, וצ"י.

בענין סידור ד' ככרות בשלחן של יום טוב

ובדרך אגב נעיר עוד בדברי רבינו הרי"ח טוב ז"ל על מ"ש בסוף דבריו בספר לשון חכמים שם, שהרש"ש ז"ל כתב בסידורו הנ"ל בפירוש שבימים טובים יש לסדר שלחנו בארבעה לחמים, ע"כ. וכן כתב בספרו עוד יוסף חי בהלכות יום טוב (פרשת צו אות י') וז"ל: יהיה שולחנו ערוך מבעוד יום כדי שיקדש מיד כשתחשך. ובסידור רבינו הרש"ש ז"ל מפורש שאם חל יום טוב של פסח בשבת יסדר על השלחן י"ב ככרות, ואם חל בחול יסדר ארבעה עיי"ש, וכן נוהגים בביתנו, עכ"ל. ובדאי שכוונתו היא כמ"ש האר"י ז"ל שבשבת ישנה כוונה להאיר מ"ב נימין דשערי דא"א שיש בהם י"ב אותיות דשלוש הוי"ת פשוטות ל"ב לחמים, כמ"ש בשער הכוונות (דרושי שבת דף ע"ב ע"א ד"ה ענין השלחן), ובסידור הרש"ש הנ"ל. אבל ביום טוב אין מקום לכוונה זו, ולכן כתב שעל כל פנים כוונת הארבעה לחמים האמצעיים שהם כנגד ארבע אותיות הוי"ה צריך לכוין בהם, ולכן צריך להניח על שלחנו ביום טוב ארבעה ככרות שנים על גבי שנים (עיין בן איש חי שנה שניה פרשת וירא אות ט"ו בסופו שכתב שאם בשבת אין לו י"ב ככרות יסדר לכל הפחות ד', עיי"ש).³ והדבר מפליא, כי איך ראה רבינו הרי"ח טוב ז"ל שום צד התייחסות בסידור הרש"ש ז"ל לגבי יום טוב כשחל בחול. ואכן דבר זה של ד' ככרות ביום טוב לא נזכר בשום דוכתי, לא בחז"ל ובפוסקים ולא בזהר ובכתבי האר"י ז"ל. וז"ל השלחן ערוך בהלכות יום טוב (סימן תקכ"ט סעיף א'): וחייב לבצוע על שתי ככרות, ע"כ. ועיין באחרונים דהטעם על פי הפשט דיום טוב הוא כמו שבת. וכן כתב בכף החיים שם (אות כ'), ולא העיר שעל דרך הסוד צריך ד', ולא הזכיר כלל לדברי הרב עוד יוסף חי ולשון חכמים הנ"ל.

וראיה מפורשת לזה יש להביא מסדר הקערה דליל פסח בשאר השנים כשלא חל פסח בשבת, שמנהג כל ישראל פשוטים ומקובלים הוא לסדר בקערת ליל הסדר רק שלש מצות, ולא אישתמיט לשום פוסק או מקובל שיאמר שצריך שיהיו בקערה ד' מצות משום יום טוב. וכן כתב בפשטות רבינו הרי"ח ז"ל עצמו בבן איש חי (פרשת צו מאות ל' עד אות ל"ד), לסדר קערת ליל פסח בשלש מצות, מרור וכו'. וביחץ כתב לחלק המצה "האמצעית" לשנים וכו'. ויצוה להעביר הקערה בסוף השלחן וכו'. וכשיברך על המצות כתב שיקח השלש מצות יחד משום לחם משנה, ויברך המוציא, וישמיט השלישית, ויברך על אכילת מצה על השלימה והפרוסה, את"ד עיי"ש. הרי להדיא שסידר כל מהלך סדר המצות הקשורות עם המצות שבלייל הסדר על השלש מצות שבקערה, וכמ"ש כן בכל הפוסקים. ועיין שלחן ערוך (סימן תע"ג סעיף ד'), ובכף החיים שם (אות מ"ג). ואין נראה לדחות ולומר כי לדעת רבינו הרי"ח ז"ל הד' מצות יהיו בפני עצמם מלבד הג' מצות שבקערה, וכמו בלייל פסח דסבירא ליה שהי"ב מצות הם מלבד הג' מצות שבקערה, דהרי לפי דבריו בלשון חכמים שם צריך לברך על הד' מצות כסדר הנזכר בסידור הרש"ש לגבי שבת, ופשיטות כל הפוסקים והבן איש חי בכללם הוא שמברכים המוציא לחם מן הארץ על הג' מצות שבקערת ליל פסח כנ"ל, והן שתי מצות שלימות, כמו בכל יום טוב דבעינן שני ככרות, והפרוסה שביניהן אינה עולה בשם עד ברכת על אכילת מצה, כאשר ישמיט המצה השלישית מידו. ולא נשמע מעולם בשום ספר שביום טוב יש לברך על ד' ככרות. וצ"ע.

ולענ"ד אין לסמוך בזה על מרן הרי"ח טוב ז"ל מאחר שלא זכינו כלל להבין איך למד חידוש זה ממ"ש הרש"ש ז"ל בסידורו הנ"ל. וגם הרי"ח סופר ז"ל בכף החיים שדרכו להזכיר דעת הרב בן איש חי, ובפרט מה שנוגע על דרך הסוד, ואילו בענין זה לא הביאו. ולכן אני נוהג בזה כמנהג כל ישראל לסדר שלחני ביום טוב בשתי ככרות, ותול"מ.

עלינו להמליץ טוב בעדו. ולזה נאמר דסבירא ליה (הגם שאין אפילו רמז לזה בדברי מרן הרש"ש ז"ל) דהגם שחל פסח בשבת שתיקונו בפרצוף הימים, ואנו עושים קערת י"ב לחמים לכבוד שבת, בכל זאת קערת ליל פסח היא העיקר, כיון שתיקונו בפרצוף הזמנים השולט בימים מקודשים אלו, ולכן צריך לקיימה על כל פנים, שיסאר רמז השלש מצות בקערת שאר המינים על מקומה, ובתוספת נביא גם י"ב לחמים לסוד השבת, שעל כל פנים בדרך מעשה אין תיקונו מתבטל בליל פסח, ועל מקומו יבא בשלום. ולזה פירש וסידר מרן הרי"ח ז"ל כסדר הנ"ל, והבין שבלא ספק גם מרן הרש"ש ז"ל הכי סבירא ליה בודאי כדי שלא יתבטל רמז קערת ליל פסח במקומה, שהיא העיקר בליל זה בבחינה השולטת בו ביום שהיא פרצוף הזמנים. כל זה כתבתי להליץ בעד רבינו הגדול, אבל לענ"ד פשט לשון הרש"ש ז"ל אינו מורה כן, וכמבואר לכל מעיין. אלא דגם על זה יש להרגיש, דאם אכן ישנה לקערת פסח והיא העיקר, למה לא נברך ככל השנים על שלשת המצות שבקערת פסח, ולמה הוצרך מרן הרש"ש ז"ל לחדש שהג' מצות שמורות יהיו מהד' מצות שבאמצע ובכלל הי"ב, והיה אפשר להניח מערכת י"ב המצות כמות שהם, ויברך על השלש מצות שבקערה שהם העיקר בליל זה המתקן בפרצוף הזמנים. ואולי תלה דבר זה במה שסבירא ליה שבכל יום טוב צריך לברך על ד' מצות וכדלקמן, אלא שגם על זה ישנן סתירות וכמו שנביא להלן.

ובדרך אגב אמרתי להעיר שנוסח הסידור של מרן הרש"ש ז"ל שהעתיק ממנו רבינו הרי"ח טוב ז"ל הוא המהדורה קמא של סידורו (והוא כפי שנדפס בצילום בשם "סידור הכוונות הגדה של פסח מכ"ק של מו"ר רבי שלום שרעבי" בשנת תשס"ז בירושלים, עיי"ש בעמודים 34-35). ומרן ז"ל השמיט בסידור המ"ב שלו את כל אותה האריכות שבעמוד 35 מכיון שיש בדברים ההם עירוב כוונות מהנוגעות לסדר הימים, בכוונות דסדר הזמנים, ורק העתיק בסידור המ"ב את ענין הי"ב מצות כנ"ל ותול"מ.

ואחרי ככלות הכל, אם כי אהובים עלינו דברי רבינו הרי"ח טוב זלה"ה, אבל האמת אהובה עלינו מכל, ודברי הרש"ש פשוטים וברורים שיש לסדר מערכה אחת בלבד הכוללת את קערת סימני ומצות ליל הסדר בהדי הדדי, כאשר בליל פסח שחל בשבת יהיו מספר המצות רק י"ב, ולא ג' לבד כבשאר השנים, ובדאי לא ט"ו מצות בסך כולם כשיטת הרי"ח ז"ל.

ואנא עבדא כך נוהג בעצמי למעלה מארבעים שנה כשחל פסח בשבת, להניח על השלחן קערה אחת בלבד גדולה מאוד, שבתוכה מסודרים הי"ב מצות וגם שארי סימני ליל הסדר, כל מין וגם המצות בקערה בפני עצמו, וכולם יחד תוך הקערה הגדולה. אלא שבקערה הפרטית של המצות אני מסדר י"ב מצות לכבוד שבת במקום ג' מצות כבכל השנים, באופן שיחדיו יהיו תמים י"ב המצות עם סימני הסדר כולם בתוך הקערה הגדולה, ואין כאן שתי מערכות של מצות, א' לשבת עם י"ב מצות בקערה לבדם, ואחד לליל פסח עם ג' מצות בתוך קערת שאר המינים. והנה, בהיות המצות שלנו גדולים ודקים קשה הדבר לסדר הי"ב מצות בציור שני סגולים זה כנגד זה בקערת המצות, ולהניח קערת המצות בראש קערת שאר המינים הגדולה, ומסתמא שבזמן מרן הרש"ש ז"ל היו נוהגים במצות קטנות ועבות, שבנקל היה להם לסדרן ככל הנ"ל, וכדמוכח קצת גם ממ"ש לאוחזן בידו פנים ואחור, שבמצות הדקות כמעט לא ניתן להבחין בכך. ועל כל פנים חביבים עלינו דברי דודים, ולכן כל קושי וטרחה בכגון דא לא יכבידו עלינו לעשות רצון בוראנו, שיהיו מעשינו בשלימות לאור השמ"ש בגבורתו.

ויאכלם הוא. ויבצע עוד מכל אחת כזית ששניהם הוא כביצה סוד יו"ד דאדנ"י, ויתן לאשתו, ויכוין לחבר ולשלב הוי"ה ואדנ"י ("אה"דו"נה"), ואחר כך יתן לשאר המסובין, ויאכל, ויכוין להשפיע מזווג דחור"ב [דחין גרון וישראל ולא דרך פיו לחב"ד דחור"ב דחין גרון דיעו"ר. ויכוין לזווג חור"ב דחין גרון ולהמשיך לו משם שפע] וכו'. ויאכל די צרכו. ואף על פי שאוכל יותר מהצורך אינו הולך לחיצונים [כמו בחול] אלא הכל נבלע באברים, עכ"ל.²

וככלותו מלהביא לשון הרש"ש כתב הרי"ח טוב זלה"ה להורות מתוך דבריו, וז"ל הנוגע לענייננו: וכאשר עושה יחץ לוקח מצה התחתונה שבשתיים דימין ומצניע חלק הגדול לאפיקומן, וחלק הקטן מניחו בקערה שיש בה שלש מצות זורוע וביצה וכו'. ולוקח מצה אחת שלימה מן שלש מצות אלו שבקערה ומניחו במקום הפרוסה תחת מצה העליונה שבאמצעיים, כדי שיהיו שתיים (עליונים) בימין האמצעיים. וזו הפרוסה יניחה בקערה במקום אותה השלימה שנטלה מן הקערה. ונמצא בכל קריאת ההגדה עד שעת אכילת מצה מונח על השלחן י"ב ככרות, וגם קערה מסודר בתוכה מצות זורוע וביצה וכו' כרשום בספרי ההגדה. וכל זה הוא כשחל פסח בשבת כדי שיברך המוציא על שתיים העליונות האמצעיים אשר ב"ב ככרות. וכשיגיע זמן ברכת המוציא לאכול מצה, לא יברך המוציא ואכילת מצה על המצות אשר בקערה הסדורה הנזכר, אלא יברך המוציא על אותם האמצעיים אשר ב"ב ככרות. ויקח שתיים העליונות שבארבע אשר באמצע, ויקח הפרוסה מן הקערה ויניחה בתוכם. ונמצא שיש שלש בידו שהם שתיים שלימות וא' חצי ככר שהוא הפרוסה שאוחזו ביניהם. ויברך ברכת המוציא בעודו אוחז בשתיים השלימות, וישמיט האחת השלימה וישאר בידו רק השלימה העליונה והפרוסה שהיא החצי ככר הנזכר, ויברך על אכילת מצה. ויבצע מכל אחת מהן כזית, ויכוין שהוא כנגד יו"ד דשם הוי"ה וזה הוא לאכילתו. ויבצע עוד כזית מכל אחת ויכוין כי צירוף שניהם הוא שיעור ביצה שהוא כנגד יו"ד דשם אדנ"י ויתנה לאשתו. זה הוא העולה מדברי רבינו הרש"ש ז"ל לעשות כשחל פסח בשבת, עכ"ל.

ודבריו בפירוש דברי הרש"ש ז"ל קשים להולמם, שבתחילת דבריו הביא את דברי הרש"ש שכתב לסדר מערכה אחת של י"ב מצות, דמשמע שהם י"ב מצות תמורת הג' מצות בראש הקערה של פסח, והג' מצות שמורות יהיו בכלל הארבע אמצעיות. ולא הזכיר כלל שבנוסף להם יסדר עוד שלש מצות נוספים בקערת ליל פסח עם שאר הסימנים. אבל כאשר ביאר דבריו הוציאם מידי פשוטם ומשמעותם, והורה לסדר שתי מערכות שונות, מערכה אחת של שלש מצות וסימני הסדר בתוך קערת ליל הסדר כמדי שנה בשנה, ולעומתה מערכה שניה של י"ב מצות כתרסר נהמי של כל שבת בשבתו. וגם דייק מלשון הרש"ש ז"ל שהג' מצות שבארבע אמצעיות יהיו מהשמורות ועליהם מברך ככל הסדר הנ"ל, אבל הג' מצות שבקערת ליל פסח משמע שלא יהיו מהשמורות. ואחר כך הזכיר העברת מצות מקערה לקערה, דהיינו להעביר את המצה השלימה שבקערת פסח, להשלים במקום המצה שנפרסה שבכלל הד' מצות אמצעיות שעם הי"ב. וכן בשעת הברכות, כתב להעביר מקערת ליל פסח את המצה השבורה בצורת ד' בחזרה עם הד' האמצעיות השלימות, וכל אלו הפרטים לא נזכרו כלל בדברי מרן הרש"ש ז"ל בסידורו, ויתר על כן כשהזכיר נתינת מצה שלימה תמורת המצה השבורה כתב וז"ל: וכשיחתוך המצה לשנים ביחץ וכו' ישים אחרת שלימה במקומה ע"כ, ולא כתב שיקחנה מבין הג' מצות שבקערת ליל פסח, וכל זה הוא פלא גדול ותמיהה רבתי.

ועל כל פנים מכיון דפליט מקולמוסו של השליט בכל מכמני התורה הלא הוא מרן הרי"ח טוב ז"ל פירוש זה, מצוה

2. והזכיר דברי הרש"ש ז"ל אלו גם בספרו בן איש חי (שנה שניה פרשת בראשית אות ל"א) ובשו"ת רב פעלים (ח"א, בסוד ישרים סימן י"ג).

3. וכן כתב בכף החיים (סימן רס"ב אות ג') והביא ראיה לכך מהזהר (חלק ג' דף רמ"ה ע"א) שכתב שם שבכל סעודה צריך שיהיו ד' ככרות בלבד, באופן שבתלת סעודתא הם ס"ב חלות. ולפי זה אין כל כך ראייה שגם לדעת האר"י יש להניח ד' ככרות על הפחות, והוא בגדר חידוש המסתבר ולא ראייה חותכת. ועל כל פנים בתיקונים (תיקון מ"ז, דף פ"ד סוף ע"א), ובהר"ח שם (פרשת אחרי דף מ"ח ריש ע"ד) מפורש כדעת האר"י ז"ל שצריך י"ב ככרות בכל סעודה, שיש לימין ושש לשמאל, עיי"ש.

הגאון רבי עזריאל איערנבאך שליט"א רב ביהמ"ד "חניני הישיבות" בית וגן ומרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

דרשת שבת הגדול מוצש"ק פר' אחרי מות ניסן תשע"ד

אופן קיום מצות אכילת מצה בבת אחת ובכדי אכילת פרס (וביאור גדרי לעיסה ובליעה לענין אכילה)

א. שיעור זמן כדי אכילת פרס מהלעיסה או רק מהבליעה

בכל דיני אכילות בתורה בין במאכלות אסורות ובין בקיום מצוות אכילה, ק"ל מהלכה למשה מסיני ששם אכילה הוא (בכזית) הנאכל בזמן של כדי אכילת פרס. ובשיעור זמן זה נחלקו פוסקי זמנינו, דדעת הגר"ח נאה שהוא בארבע דקות, והוא דעת רוב הפוסקים, ובשיעורין של תורה לבעל הקה"י כתב לחוש לחומרא לדעת החת"ס, והיינו דלגבי אכילת מצוה הזמן הוא ב' דקות, דלגבי איסור אכילת יוה"כ תשע דקות, וישראל קדושים הם ונהגו להדר בזה באכילה של מצוה, ועכ"פ שלא ישהה יותר מארבע דקות מתחילת האכילה לסופה.

ויש להסתפק מאימת מודדין את שיעור הזמן, דהנה בפסחים קטו: אמר רבא בלע מצה יצא, וחזינן שהמצוה מתקיימת בבליעה לבד. אכן כבר כתב הרשב"ם דד"ז הוא בדיעבד (וכ"כ המ"ב סי' תע"ה ס"ק כ"ט), וכדמשמע הלשון יצא שהוא רק בדיעבד [וכמש"כ המג"א והגר"א לענין המבואר בדף קיד: באכילה לחצאין יצא דהיינו בדיעבד], וה"ט דצורת וסדר האכילה היא בלעיסה ובליעה, ולכן לכתחילה צריך לאכול בצורת אכילה שהיא בלעיסה ובליעה [והנה הרשב"ם ביאר הא דיוצא רק בדיעבד, משום דבעינן טעם מצה בפיו (כלשון הגמ' דברכות לח:), והיה נראה שהוא טעם אחר ממשנת"ת. ברם נראה דהן הן הדברים, דלמה הצריך טעם מצה בפיו, בע"כ משום דכך היא צורת האכילה שיעמינו בפיו בלעיסה ואח"כ יבלע, ועדיין יל"ע דא"כ ליכא הוכחה לכל דיני אכילות דמשערים מהלעיסה, דיתכן דרק לענין אכילת מצוה בעינן שיעשה כך שיעמינו באופן של לעיסה, ודוק בכ"ז]. ומעתה יש לדון דכיון שסדר אכילה כך היא, א"כ זמן של כאכ"פ נמדד מתחילת האכילה כצורתה והיינו מהלעיסה, א"כ כיון שעיקר האכילה היא בבליעה, והלא ע"ז מתחייבים במאכלות אסורות [וכדמוכח בסוגיית קלב"מ שזמן החיוב הוא בתחב לו בחיוב בבית הבליעה], א"כ גם שיעור הזמן נמדד בבליעה דוקא.

ב. ראייה שהלעיסה היא חלק ממעשה המצוה

בפסחים לח. אמרו דלר"מ הסובר דמעש"ש ממון גבוה אין יוצאים במצה של מעש"ש, ומשום דילפינן גז"ש מחלה שנאמר בה ערסותיכם משלכם, אף כאן משלכם. וכתב שם הרא"ש דלפ"ז אין יוצאים במצה גזולה דלא הוה שלכם. והריטב"א בסוכה לה. הביא מהירושלמי שפסל מצה גזולה משום מצוה הבאה בעבירה. והוסיף הא דלא נזכר בבבלי ענין מצה גזולה משום דלא משכחת לה, וכדאמרין בפרק אלו נערות מכי לעסיה קניה וכו' [ואע"ג דמשכח"ל בבלע מצה, צ"ל דכיון דלאו דרך הוא ואינו מצוי אכילה כה"ג, לא איירינן בה]. ומתבאר בזה מחלוקת הרא"ש והריטב"א האם יוצאים במצה גזולה, דשיטת הריטב"א דכיון דקונה בלעיסה קודם קיום מצוה תו אין בזה משום מצוה הבאה בעבירה וגם משום לכם.

ובשו"ע סי' תנ"ד ס"ד כתב דאין יוצאים במצה גזולה וכדעת הרא"ש, והרעק"א הקשה עפ"ד הריטב"א דהלא מכי לעסיה קניה. ובביאור"ל תי' דס"ל להרא"ש והשו"ע דכיון דבעינן לכתחילה לעיסה לקיום המצוה מקרי שהקנין בא בשעת המצוה, הגם שעצם קיום המצוה הוא בבליעה. ובפשטות יש לשמוע דס"ל דהלעיסה היא חלק ממעשה המצוה, וכיון שבשעת הלעיסה עדיין לא הוה לכם, הוה חסרון בתחילת המצוה. אולם במקור חיים כתב דהא דבירושלמי לא פסל המצה הגזולה מחמת חסרון בלכם משום דמכי לעסה קניה, ורק משום מצוה הבאה בעבירה איכא כיון דהלעיסה היא חלק ממעשה המצוה הו"ל מצוה הבאה בעבירה, כלומר דס"ל דבקיום המצוה שהיא בבליעה ליכא חסרון כלל, ורק במעשה המצוה שמתחיל בלעיסה יש חסרון דמהבב"ע. ונ"מ לדניא יש בביאור זה, דכיון דחסרון דמצוה הבב"ע הוא רק במצוות דאורייתא, א"כ במרוז גזול יצא כיון שמצוותו מדרבנן, ומעתה הדרין לספק לדן שיעור האכילה האם נדון רק את זמן קיום המצוה שהוא בבליעה, או גם את מעשה המצוה שמתחיל בלעיסה.

ג. ראייה והכרעה ששיעור הזמן מהלעיסה

בכריתות פ"ג מ"ג תנן לענין חיוב חטאת באכילת חלב כמה ישהה האוכלן וכו', חכמים אומרים עד שישעה מתחילה ועד סוף כדי אכילת פרס. וכ' הרע"ב אפילו לא הפסיק בין אכילת חצי זית לאכילת חצי האחר, אלא ששהה בלעיסת שני חצאי זיתים כאכ"פ מתחילת האכילה עד סוף בליעתו, מצטרפין. וכן בתפא"י כ' אם שהה בלעיסה ובליעה מתחילה ועד סוף יותר מכאכ"פ, אין מצטרף. וכן אמר מרן הגר"ש זצ"ל דמסתבר שהשיעור מתחיל מהלעיסה.

ונראה להכריח כן מדברי המרדכי שהקשה להלל שהיה כורך פסח מצוה ומרור ואוכלן יחד, דהאיך אפשר לכוון ג' זיתים, והלא אין בית הבליעה מחזיק יותר מכביצה, וכזית הוא חצי ביצה. ותידן שנתקטנו הזיתים אחרי הלעיסה, ושפיר בולע ב' זיתים שהם כביצה. ואי נימא שהלעיסה אינה חלק

משיעור האכילה, יוצא שבשעת קיום המצוה לית ליה שיעור כזית שהרי נתקטן, ובע"כ שהשיעור מתחיל מהלעיסה.

ד. הבנת התורה"ד באופן האכילה בבת אחת (בלעיסה ובליעה)

בתורה"ד סי' קל"ט כתב וז"ל, שאלה כזית של מצה ושל מרור צריך לבלועו בב"א או לא. תשובה, יראה דמצוה מן המובחר לבלוע כל הכזית כשהוא מרוסק בבת אחת, והכי מוכח במרדכי בפרק ער"פ אהא דקאמר דהלל היה כורך בב"א ואוכלו, פי' היה נוטל כזית מצה וכזית מרור וכזית פסח, וא"ת האיך מחזיק בית הבליעה כולי האי וכו', מכאן מוכח דאין לבלוע הזית של מצה מעט מעט, דאל"כ לא הוי קשה מידי דשפיר יוכל להכניס כל הג' זיתים לפיהו ולכוס אותם ביחד ולבלוע ביחד מעט מעט, אע"כ מצוה לבלוע בב"א להלל, וה"ה לדידן זית אחד של מצה או של מרור, והעתיק כ"ז המג"א בס' תע"ה סק"ד.

ומשמיה דמרן הגר"ז זצ"ל מטו להקשות על הוכחת התורה"ד דמאי ראייה היא מכורך לכזית מצה, דבאמת כורך דינו לאכול יחד בכריכה ולכן דינו בבת אחת משא"כ כזית מצה יוכל לאכול מעט מעט בתוך כדאכ"פ. ונראה דקושיותו צריכה ביאור, דהן אמת דכורך דינו ליאכל בכריכה ובב"א, אבל עדיין יש מקום להקשות על המרדכי מאי ק"ל האיך בולע ג' זיתים בבת אחת, הלא יכול ליקח מעט ממצה ומעט למרור ויבלעם, ושוב יקח מעט מצה ומעט מרור ויבלעם עד שיסיים כל הג' זיתים ובכריכה, וכמש"כ הגר"ז בס' תע"ה סעיף כ"א וז"ל, אם קשה עליו לבלוע ב' הזיתים בבת אחת, יכול לבלוע מעט מכזית זה ומעט מכזית זה בבת אחת, ואח"כ יחזור ויבלע מעט מכזית זה ומעט מכזית זה בבת אחת עד שיאכל כל השני זיתים. וכיון דלא ס"ל להמרדכי כן, בע"כ דס"ל דכל אכילה לכתחילה הרי היא בבת אחת ולא בשניה כאכ"פ, ושפיר הוכיח התורה"ד מהלל לכזית דידן.

ונראה ליישב הבנתו של הרב מברסק זצ"ל בהקדם דקדוק לשון התורה"ד שכתב דקושית המרדכי לק"מ, דשפיר יוכל להכניס כל הג' זיתים לפיהו ולכוס אותו יחד ולבלועו מעט מעט, דלכאורה כיון דס"ל השתא בקושיא דאין דין לאכול בבת אחת, מאיזה דין צריך להכניס כל הג' זיתים בב"א, ובע"כ דכיון דבכורך עסקינן בעינן להכניס כולם בב"א ובכריכה, וא"כ מנליה דבבליעה שייך לעשות מעט מעט, נימא דמדן כורך בעינן להכניס הכל בב"א וגם לבלוע הכל בב"א, דהרי מודה התורה"ד דיש דין מיוחד בכורך לענין הכנסה לפיו, וא"כ נימא דה"ה לענין בליעה, והדרין לקושיין מנליה להוכיח מכורך לכל כזית.

אכן לפמשנת' לעיל דהלעיסה היא חלק ממעשה המצוה, י"ל דמה שהצריך התורה"ד להכניס הכל בב"א לפיו ה"ט דמודה הוא גם בלאו דברי המרדכי דדין אכילת כזית לחצאין הוא רק בדיעבד, ולכתחילה בעינן בבת אחת, אלא דלענין זה סגי בשיכניס לפיו בבת אחת ותחילת האכילה עבד בבת אחת, ורק הוכיח מהמרדכי שהצריך גם את הבליעה שתהא בבת אחת, ולא סגי שבוולע מעט מעט בכריכה.

ונראה להביא סמך להבנה זו שיש לחלק בין לעיסה ובליעה לענין בב"א מלשוננו של החזו"א דלהלן, דהנה בזבחים דף ע' מבואר דנבילת עוף טהור מטמאה בבית הבליעה גם כשבוולע בשיהוי עד כדי אכ"פ, והרמב"ם בפ"ג מהל' אבות הטומאות השמיט הך דינא. וביאר בחי' רבינו חיים הלוי שיטת הרמב"ם (ע"פ הסברא) דטומאת נבילת עוף"ט בבית הבליעה א"יז טומאת אוכלין ע"י מעשה אכילה אלא טומאת מקום, ובוה לא נאמר דין של כאכ"פ. והחזו"א פליג עליה (בגליונותיו שם), ומ"מ ס"ל דלחשיב אכילה בב"א כדעת הרמב"ם סגי במה שאכל כל הכזית בב"א ובלעו כדרך הבולעים, שאין בולעין כזית בבת אחת אלא בליעתו נמשכת. הנה שמענו הבנתו של החזו"א דכל שהכניס בב"א ובלע כדרך הבולעים מקרי בבת אחת, וכן מוכחא סוגיא דסוף פרק שביעי דחולין (שהביא המג"א) לענין חלקו לחצאין שכתב רש"י סמוך לבליעתו ע"ש. ומעתה א"ש הבנתו של התורה"ד שבא להוסיף להוכיח מהמרדכי דבעינן גם בליעה בבת אחת.

ה. שיטת המהר"ל באופן אכילה בבת אחת

והנה המהר"ל (הובא במג"א הנ"ל) ס"ל דלכתחילה יכול לאכול מעט מעט, ובלבד שלא ישהה באכילתו יותר מכדי אכילת פרס. וצ"ע מהמבואר בגמ' אכלו לחצאין יצא, ומשמע דהוא בדיעבד מדמנה להך דינא עם אינך דינים שבוודאי בדיעבד הם ע"ש, וכמשנת' לעיל מהבנת התורה"ד המג"א והחזו"א דלכתחילה בעינן אכילה בבת אחת ועכ"פ לעיסה.

ונראה לבאר דעת המהר"ל ע"פ מה שאמר לי מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל בביאור ענין לחצאין דהיינו שאוכל בהפסקות, אבל כל שאוכל ברציפות מקרי בבת אחת. ויסוד לזה נראה ממשנה דכריתות פ"ג מ"ג וכמה ישהה האוכלן כאילו אכלן קליות, דברי ר"מ. ופי' בפיה"מ כשאניו שוהה בין אכילת חלב וחלב אלא שאוכל אותו חלק קטן אחר חלק קטן כמי שאוכל קליות, דרך משל גרגיר אחר גרגיר ומאריך בלעיסתו ובליעתו, ואפילו שהה באכילת כזית דרך משל כל היום, ה"ה חייב הואיל ולא פסק מלאכול. וע"ש בשיטמ"ק לדף יב: אות י"ד דס"ל דר"מ מודה דאיכא חיובא בשיעור כאכ"פ והיינו למי שאוכל בהפסקות, אבל חידש ר"מ דהאוכל כאכילת קליות והיינו ברציפות בלא הפסקות הו"ל אכילה אחת אפילו במשך כל היום, וע"ז לא הוצרכנו להל"מ בשיעור אכילה באכ"פ [ונראה דזהו ג"כ כונת הרמב"ם

הנ"ל]. וס"ל להמהר"ל דגם רבנן מודו דאכילת רצופין בכדי אכילת פרס מקרי בבת אחת.

ויש לדקדק כן לשון הרמב"ם בפ"ד מהל' מאכלות אסורות ה"ח וז"ל, האוכל כשעורה או כחרדל מאחד ממאכ"ס ושהה מעט וחזר ואכל כחרדל וכו', אם שהה מתחילה ועד סוף כדי אכילת וכו' יצטרף הכל, וה"ה חייב כרת וכו' כמי שאכל כזית בבת אחת. ואם שהה יותר מזה מתחילה ועד סוף, אע"פ שלא שהה ביניהן אלא אכל כחרדל אחר כחרדל, הואיל ולא השלים כזית אלא ביתר מאכ"פ אינן מצטרפין, ומחילוק דבריו שמענו שלא נחלקו חכמים אר"מ באכילת קליות אלא לענין שיעור הזמן, אבל לענין החשבת האכילה כבבת אחת מודו דזה מקרי בב"א, ולא דמי לאכילה בשהיות. וכמו כן יש לשמוע מלשון החזו"א הנ"ל דדרך הבולעים הוא מעט מעט, וכן היא צורת אכילה. ובוה א"ש שיטת המהר"ל דלא כהתורה"ד והמרדכי.

ו. הכרעת האחרונים באופן אכילת ב' הזיתים בבת אחת

והנה המג"א לאחר שהעתיק דברי התורה"ד הנ"ל שכתב שצריך לבלוע הכזית בב"א כתב וז"ל, משמע דס"ל דדי כשבוולע זית אחד בבת אחת, ומה שכתב בשו"ע דיאכלם ביחד דהיינו שיכניסם לפיו בבת אחת. וכ"כ הגר"ז בסעיף ו' ושני כזית אלו צריך לאכולם ביחד, דהיינו שיכניסם לפיו בבת אחת, שאם יאכל מתחילה את הכזית של המוציא דהיינו של השלימה, ואח"כ יאכל הכזית של אכילת מצה דהיינו של הפרוסה, יהיה מפסיק בין ברכת על אכילת מצה לאכילת כזית מהפרוסה באכילת מצה כזית מהשלימה וכו', לפיכך יכניסם לפיו בב"א, אבל א"צ לבלועם בב"א אלא ירסקם בפיו ויבלע בתחילה כזית אחד כולו בב"א, ואח"כ יבלע כזית השני בב"א, וכן העתיק המ"ב.

והנה בהא דהצריך השו"ע ב' כזיתים של מצה נאמרו ב' ביאורים, הב"ח והמג"א ביארו ע"פ מה שנתבאר להם שלפרוסת המוציא בעינן כזית, וא"כ בעינן כזית מהמצה העליונה מלבד מה שאוכל כזית למצות מצה מהפרוסה. והטור פירש ע"פ שיטת הגאונים שמצות מצה יוצא בשלימה, וברכת המוציא מברך על הפרוסה, וכיון שיש ספק באיזה מצה יוצאים האם בשלימה או בפרוסה, לכן צריך לאכול ב' זיתים מספק. ומעתה נחזי אגן מה הריח שמכניס הזיתים בב"א ובלוע זית אחד ואח"כ השני כמש"כ התורה"ד (וד"ז צ"ל האיך מתקיים במציאות) הלא בשעה שבוולע הכזית הא' יתכן שאי"ז הכזית שיוצאים בו י"ח, וכבר יצא י"ח בכזית אחר, והאיך יחשב לו שקיים המצוה לכתחילה. ובשלמא לשיטת הב"ח והמג"א שכל דין הב' זיתים היא מחמת שפרוסת המוציא צריכה כזית, ואכילת מצה יוצאים בפרוסה שהיא לחם עוני, שפיר יש להבין אופן אכילתו עפ"מ של עניות כשהכניס לפיו אוכל פרוס שהוא מאכל העני, ואין דין שיבלענו בדוקא בשביל לצאת י"ח אלא שתהא אכילתו בעניות, ושפיר יש כאן באכילתו מאכל של עניות, אבל לשיטת הגאונים שדין הכזית הוא מחמת שברכת אכילת מצה קאי על השלימה, כלומר שבזה הוא שמקיים מצותו, א"כ צריך לבלוע כזית זו דוקא מקודם, ואם יבלע כזית אחד הרי יתכן שבלע מהפרוסה ולא מהשלימה, ומה יועיל שיכניס בב"א.

וי"ל דגם לשיטת הגאונים אין הכונה שמצות המצה יוצאים בשלימה, אלא דלחשיבות הברכה בעינן שלימה, אבל עצם המצוה יוצא בפת הנקראת מצה בין שתבוא מהפרוסה ובין שתבוא מהשלימה.

[ואגב דאיירינן בענין מצה שלימה ופרוסה, יש להעיר במה שנהגין באופן דחוק שאין מספיק מצות שלימות דמניחים לאמצעי מצה ששבורה במקצת בסברא שהרי ב"י שוברים אותה, אולם בשו"ת מהרש"ל סי' פ"ז מתבאר שיחף הוא מצוה, ולהידור מצוה צריך ליקח שלימה ולשברה. ויש לסמוך לזה שיטת הראשונים שהביא המרדכי שבוצעין דוקא את העליונה משום שאין מעבירים על המצוות. וענין המצוה בזה יתפרש בב' אופנים, א' כדי שיקיים המצוה בפרוסה, ב' כדי שיאמר ההגדה על לחם עוני, ועי' בשו"ע הגר"ז סי' תפ"ג ס"ב כמה הפליג במצוה זו של אמירת הגדה על מצה ומרור].

המורם מכל האמור

א. יש לחקור בשם אכילה בתורה האם נקבעת בשעת בליעה או גם בשעת אכילה, ונ"מ למצה גזולה האם נאמר דבלעיסה קנייה ואח"כ יוצא י"ח בבליעה, ועוד נ"מ לשיעור הזמן דכאכ"פ ונתבאר ע"פ מפרשי המשניות וסברת מרן הגר"ש זצ"ל דמודדים מהלעיסה.

ב. נחלקו התורה"ד והמהר"ל האם בעינן לכתחילה אכילה בב"א, ונתבאר דשיטת המהר"ל דבאכילה רצופה הו"ל בב"א.

ג. בדעת התורה"ד נתבאר דעיקר הנידון הוא לענין בליעה, אבל הכנסה לפיו בודאי בעינן בב"א, והרב מברסק זצ"ל תמה על דבריו דיתכן דכל דין ב"א נאמר רק לענין כורך.

ד. לענין קיום מצות האכילה סגי בהכנסה לפיו של ב' זיתים כדי להתחיל הלעיסה מכל הזיתים המסופקים, ול"צ גם לבלוע בראשונה הזית שבו יוצא ידי חובתו.

השיעור נערך ע"י הרה"ג ר' יהודה קיסטר שליט"א

שונה הלכות מן הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א

הרה"ג יעקב חי בן שמעון שליט"א שיעורי הלכות מרבני בית ההוראה - "אהבת שלום"

ח במקום שנהגו לעשות עד חצות מותרים בין להתחיל בכל המלאכות ובין לגמור¹ בין לצורך המועד ובין שלא לצורך אבל במקום שנהגו שלא לעשות אסורין להתחיל בשום אומנות אפי' לצורך המועד ואפי' יכול לגומרה קודם חצות אבל אם התחיל קודם הנץ של יום י"ד והוא לצורך המועד יכול לגומרו עד חצות² וכיון שהגיע חצות חייב להפסיק באמצע המלאכה ושלשה אומניות התירו אפי' להתחיל קודם חצות³ מפני שהן צורך גדול למועד החייטין והספרין והכובסין שאם הוא צורך המועד מותרין להתחיל ולעשות עד חצות אבל רצענין הוא בכלל שאר אומניות ודוקא לעשות מנעלין חדשים אבל לתקן המקורעין ליו"ט מותרין להתחיל ולתקן עד חצות (ס"ה וס"ק כ"ה כ"ו כ"ז כ"ח כ"ט ל' ל"א ל"ב).

ט ואלו מלאכות מותרין להתחיל ולעשות כל היום [ואפי' במקום שנהגו שלא לעשות קודם חצות] מוליכין ומביאין כלים מבית האומן כל היום אע"פ שאינן לצורך המועד, ומותר לתקן מקום שיעמדו התרנגולים והתרנגולות, ותרנגולת שישבה על הביצים ג' ימים או יותר ומתה מושיבין אחרת תחתיה וכ"ש אם ברחה שמחזירין אותה למקומה כדי שלא יפסידו הביצים אבל אם עדיין לא ישבה ג' ימים שלא נפסדו עדיין הביצים אסור להושיב עליהן תרנגולת וכ"ש שאסור להושיב לתחלה תרנגולת על ביצים בע"פ אחר חצות ויש מקילין בזה⁴ ולעת הצורך קצת יש להקל, ומותר להוציא במגרפה הזבל מתחת רגלי בהמה ולהשליכו לאשפה ודעת הב"ח⁵ דדוקא כשעומדת הבהמה בחצר אבל כשעומדת ברפת אין מותר רק לסלק לצדדין [ובירושלמי לא משמע כן] והזבל שבחצר לא יוציאנו לאשפה אלא יסלקנו לצדדין ואם נתרבה בחצר יוציאנו לאשפה וכ"ש דמן הרפת מותר להוציא לאשפה (ס"ו ז' ח' ט' י' וסק"ג ל"ד ל"ה ל"ו ל"ז ובה"ל ד"ה הזבל).

י ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין ודעתו לחזור למקומו לא יעשה בשוב של ישראל כל שבא לתוך תחומו של אותו ישוב מפני המחלוקת ואפי' בצנעא דמלאכה א"א לעשות כ"כ בצנעא שלא יתדע אבל עושה הוא בשדה העיר חוץ לתחום אפי' בפרהסיא שאין אנשי הישוב מצוין שם ואם דעתו להשתקע שם אסור אפי' יצא אח"כ במדבר (ס"ד וסק"ט ט"ז י"ז י"ח וס"י תצ"ו שה"צ אות י"ד).

יא וההולך ממקום שאין עושין למקום שעושין ודעתו לחזור למקומו לא יעשה ואע"כ לא יתראה בפניהם שהוא בטל בשביל איסור מפני המחלוקת ואם דעתו להשתקע כאן לעולם יכול להתנהג כקולי המקום שיושב ביניהם עכשיו⁶ ודוקא אם בא למקום שיש שם מנהג קבוע להיתר אבל לא בעיר שאין בה מנהג קבוע (ס"ד וסק"ט כ"א ובה"ל ד"ה וחומרי).

יב וכן הדין בכל המנהגים כשאדם הולך מעירו לעיר אחרת ובעירו נהגו להקל באיזה דבר ובעיר שבא בה מחמירים בזה אם אין דעתו להשתקע בעיר הזאת בתמידות אינו חל עליו חומרי מקום זה מעיקר הדין ויכול לנהוג להקל כמנהג מקומו בצנעא בתוך ביתו אבל בפרהסיא אין לו להקל מפני המחלוקת ואם עשה בצנעא ומצאוהו אנשי המקום שהוא בו עכשיו צריך להפסיק ממנהגו שלא יכירו בו מפני המחלוקת אבל אם מצאו ת"ח א"צ להפסיק ומ"מ לתחלה לא יעשה כמנהגו אפי' בפני ת"ח (ס"ד וסק"י ד"כ כ"ב כ"ג כ"ד), וכ"ז בדברים שאפשר לעשותן בצנעא ולא יתדע לאנשי המקום אכן בדברים שא"א לעשותן כ"כ בצנעא כמו מלאכה אין לו לעשות אף בצנעא בתוך העיר כנ"ל אלא יצא חוץ לתחום העיר ושם יוכל להקל כמנהג מקומו, ואם דעתו להשתקע חל עליו מנהג המקום תיכף כשבא לתחום העיר ואפי' אם ירצה אח"כ לצאת חוץ לתחומה של עיר ולהקל כמנהגו אינו רשאי דכיון שבא לכאן לקבוע מקומו כבר חל עליו מנהג מקום זה (סק"ד וע"ל סי' תקע"ד דין ב').

יג וכן ה"ה אם מנהג מקומו להחמיר והלך למקום שמקילין אם דעתו להשתקע שם נפקע ממנו חומרת מקום שיצא משם⁷ משבא לתוך תחום המקום החדש ומותר לו להקל כמנהג אותו המקום ואם אין דעתו להשתקע במקום זה לא נפקע ממנו חומרי המקום שיצא משם ואסור לו להקל באותו דבר כמנהג המקום ההוא ומ"מ אין לו להתראות בפני אנשי אותו מקום שיכירו בו שאינו נוהג כמותם מפני מחלוקת אלא יחמיר בצנעא ואם א"א לו שלא ירגישו בו שהוא משנה ממנהגם יש לו לנהוג לקולא כמותם אף שדעתו לחזור מפני המחלוקת ודוקא אם הדבר אינו אסור מעיקר הדין אלא שנהגו לאיסור אבל דבר שאסור מצד הדין אפי' איסור דרבנן ח"ו לעבור מפני

כאברהם יצחק סג"מ הל"א
 הנה ידידנו הרה"ח בן שמעון סיני א"א מנהגי הספרדים והמקובלים על
 או"ח כי המ"ב לא דיבר בדרך כלל רק על מנהגי האשכנזים ויפה סידרם
 חיים קנייבסקי

בעזה"י י"א טבת תש"ע
הנה ידידנו הרה"ח בן שמעון סידר כל מנהגי הספרדים והמקובלים על
או"ח כי המ"ב לא דיבר בדרך כלל רק על מנהגי האשכנזים ויפה סידרם
חיים קנייבסקי

סימן תסח. שלא לעשות מלאכה בערב פסח אחר חצות

א אסור לעשות מלאכה בערב פסח מחצות ולמעלה והעושה מלאכה משמתין אותו וגם אין רואה סימן ברכה מאותה מלאכה ואם חל ערב פסח בשבת אפשר שאין להחמיר בע"ש⁸ (ס"א וסק"ב ובה"ל ד"ה מחצות).

ב כל מלאכה שעושה להשתכר אסור אפי' אינה מלאכה גמורה ואפי' אם הוא לצורך המועד [א"א"כ הוא פועל שאין לו מה יאכל (עי' סי' תקמ"ב דין ג')] שאז מותר לעשות מלאכה להשתכר, ואם הוא עושה מעשה הדיוט ולצורך המועד יש להקל אפי' בשכר (ס"ב וסק"ו ז' ושה"צ אבל בסי' תקמ"א בה"ל ד"ה אלא מסיק (לענין חוה"מ) דבשכר אסור).

ג ואם עושה לעצמו או לאחרים בחנם אם הוא מלאכה גמורה כמו תפירת בגדים ממש או לכבס כליו אסור אפי' לצורך יו"ט אבל אם אינה מלאכה גמורה כגון לתקן כלי ישן שנתקלקל קצת או בגדיו שנקרעו קצת רשאי לתקנם ולתפרם לצורך יו"ט וכן מותר כ"ז לצורך חבירו אם הוא בחנם ואפי' מעשה אומן, וכן מי שכותב ספרים לעצמו דרך לימודו מותר אבל לאחרים אסור בזה אפי' בחנם (ס"ב וסק"ג ח' ט').

ד כל מה שמוותר לעשות בחוה"מ כגון דבר האבד או שעושה מעשה הדיוט ולא מעשה אומן ויש בו צורך המועד וכיו"ב משאר דברים המותרים בחוה"מ כ"ש שמותרים בע"פ אחר חצות וכן כל אותן שהתירו לספר ולכבס בחוה"מ כגון הבא ממדה"י והיוצא מבית האסורין מותרין ג"כ בע"פ אחר חצות ואפי' בשכר (סק"ז ובה"ל בסי' תקמ"ב ד"ה אפי').

ה ומותר לעשות מלאכה ע"י גוי אפי' הוא עושה בביתו של ישראל ולכן מותר ליתן כלים לכובסת גויה לכבסם וכן להסתפר ע"י גוי הסכימו הרבה אחרונים להקל אף שמטה ראשו לצד המספר ומסייע קצת אבל ע"י ישראל אסור אפי' בחנם שהיא מלאכה גמורה⁹ (ס"א וסק"ז ז', ואם רואה שמסתפרין במרחץ אם מותר לומר להם שם שאסור להסתפר ע"ל סי' פ"ה דין ד').

ו ונטילת צפרנים אם שכח ליטולן קודם חצות יש להקל אפי' ע"י עצמו או ע"י אחר בחנם (סק"ה).

ז קודם חצות תלוי במנהג המקומות מקום שנהגו לעשות מלאכה עושין אפי' בשכר ומקום שנהגו שלא לעשות אין עושין מנהג החמה ולמעלה [אבל בלילה מותר] ואפי' בניהם אחרים עד סוף כל הדורות אין רשאים לעשות משום אל תטוט תורת אמר ואפי' התרה אין מועיל בזה ודוקא מלאכות שאסור אחר חצות כנ"ל אבל מה שמוותר אחר חצות אפי' מנהג ליכא וכתב הרמ"א דלדין מקום שנהגו שלא לעשות אבל יש הרבה מקומות שנהגו לעשות עד חצות ולכן תלוי כ"א לפי מנהג מקומו¹⁰ (ס"ג וסק"י י"א י"ב ג').

שיעורי הלכות

הרא"ש. וכן נראה מדבריו באבקות רוכל בסי' ר"ב שכתב דההולכים להשתקע בעיר אחרת נוהגים בעניני טרפיות כמקום שהלכו לשם גם להקל, והוכיח כן מדברי הרא"ש ולא הזכיר כלל מדברי הרמב"ם, ואם היה לומד בדעת הרמב"ם שחייב לנהוג החומרות שבא משם לא הוה שתיק מיניה, ולא עוד אלא דבכמה מקומות פסק בשו"ע לדעתו להשתקע במקום שבא לשם נוהג כמנהג אותו מקום בין להקל ובין להחמיר, ובטלו ממנו החומרות של המקום שבא משם, וכמ"ש לקמן בסי' תקע"ד ובי"ד סי' ר"ד ס"ב, וכבר עמד ע"ז הש"ך שם. וע"כ פירש המהר"א במקראי קדש דגם ברישא של הסעיף בשו"ע כאן מיירי בדעתו לחזור למקומו, וכמ"ש המ"ב כאן בשם המג"א, וביאר מאי דקאמר בסיפא וכן מי שדעתו לחזור דיש בזה קיצור לשון, וכונתו וכן כל מי שדעתו לחזור, והיינו דרישא מיירי במלאכה, ולכן אסר בשוב דאפילו בצינעא אית ליה קלא, ובסיפא אחרונים, והובא בקיצור במ"ב כאן בסק"ב. והמהריק"ש כתב דברי שא מיירי ביצא בסתם ואינו יודע אם יחזור או לא, ולכן לא אמר ברישא היכי מיירי, ובסיפא מיירי בדעתו לחזור, או דברווייהו מיירי בדעתו לחזור, וברישא מיירי בעושה בפרהסיא ובסיפא בצינעא, והוא כעין דברי המהר"ח א. ומ"מ הצד השוה שבהם דבאין בדעתו לחזור נוהג כמנהג שבא לשם אפילו לקולא. ולענין דינא גם הש"ך והח"ק יעקב הנ"ל שביאר לדעת מרן להחמיר, פסקו דבאין דעתו לחזור נוהג כמנהג המקום שבא לשם אף לקולא, וכן פסקו הרבה אחרונים, עי' בפרי האדמה בפ"ט מהלכות אבות הטומאות ה"ב, ובגינת ורדים בי"ד כלל ג' סי' ה', וכן הכריע בב"ה ל"א. וכן לכאורה י"ל לדעת מרן דילמד סתום היינו דבריו שבסי' זה, מן המפורש במקומות אחרים וכנ"ל.

י' ועי' לקמן באות הקודמת מה שביארנו לדעת מרן.

ה לפסק מרן הנ"ל כדעת הרמב"ם במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה אפילו לגמור מלאכה שהתחיל בה אסור.
 ו לפסק מרן גם שלשה אומניות אלו התירו רק במקום שנהגו לעשות מלאכה, וכנ"ל.
 ז ופשוט דעת השו"ע דלכתחילה לא, וכמ"ש המ"מ בדעת הרמב"ם לחד פירושא, וכ"כ כמה האחרונים. אמנם בשו"ג סק"טו ביאר גם בדעת השו"ע להתיר לכתחילה, ושכ"ה דעת כמה ראשונים. והביא דבריו בכה"ח סק"ג, וכתב ע"ז מסקנת המ"ב דלעת הצורך קצת יש להקל.
 ח והפר"ח ומאמר והגר"ז חולקים, והביאם בכה"ח סק"א, יע"ש.
 ט הנה מהא דכתב בשו"ע בסוף הסעיף וכן מי שדעתו לחזור למקומו נוהג כאנשי מקומו בין להקל ובין להחמיר, מבואר דבריש הסעיף מיירי באין דעתו לחזור למקומו, ואפי"ה כתב דנותנין עליו חומרי המקום שיצא משם, ומבואר דס"ל לפסק הלכה דמנהג המקום שהיה בו לא נפקע ממנו לעולם אפילו אם אין דעתו לחזור למקומו, והוא כלשון הרמב"ם בפ"ח מהלכות יו"ט ה"כ, וכ"כ בשו"ת מהרש"ם או"ח סי' ט"ו בדעת הרמב"ם, וכן דקדק הש"ך בי"ד בסי' ר"ד סק"ח מדברי השו"ע כאן כדעת הרמב"ם, וכן ביאר הפר"ח בדעת הרמב"ם, יע"ש שהאריך הרבה בזה, וכ"כ הח"ק יעקב כאן בסק"ט, והגר"א בביאורו, והמאמר"ר סוף סק"ב והנה"ש בסוף סק"ג. ועי' בדברי האחרונים בביאור שיטה זו מהא דחולין י"ח ע"ב דרבי זירא אכל מוגרמת דרב ושמואל משום שאין דעתו לחזור, והרי נפקע ממנו מנהג מקומו הקודם. ויש שכתבו ליישב ע"פ הגמ' בפסחים, ויש בזה אריכות דברים ואכ"מ. ואמנם לא ברירא מילתא לדעת מרן, דהא בב"י כאן הבי"ד הרא"ש בדמקום שאין דעתו לחזור נוהג כמנהג המקום שבא לשם בין להקל ובין להחמיר, ולא הזכיר כלל דעת הרמב"ם דפליג, ובשו"ע העתיק לשון הרמב"ם, ולכאורה נראה שהבין גם בשיטת הרמב"ם דלא פליג ע"ד

סימן תסח. שלא לעשות מלאכה בערב פסח אחר חצות
א עי' כה"ח סק"ג וס"ק תמ"ד סק"א שהביא מכמה אחרונים להקל בזה, ושכ"ד הרחי"ד יע"ש. ועי' בשער המפקד בהלכות פסח אות ו' ובהנה פקוד שם בד"ה ולענין ע"פ שחל בשבת, שכתב כמ"כ מכמה אחרונים להקל, ושכן המנהג בירושלים, יע"ש.
ב עי' כה"ח סק"טו מחלוקת אחרונים אי שרי לספר עצמו אחר חצות.
ג עי' שער המפקד בהלכות פסח אות ו' ובהנה פקוד שם שהאריך בענין מנהג ירושלים בזה, והסיק דהויא מקום שנהגו לעשות מלאכה עד חצות, יע"ש מעדות מכמה גדולי האחרונים על המנהג, וכמ"ש האדמת קדש סי' י' ונחפה בכסף סי' ז' ועוד, ולעיקר הטענה דירושלים כיון דלקוטאי ניהו ומתקבצים שם גם ממקומות שנהגו בהם איסור, וע"כ צריך לנהוג ככל חמירא דאיכא ברשות אחרים וכמ"ש הפר"ח בשם התוס', כתב שם שהדבר קשה לשמוע, דא"כ אין לירושתי"ו מנהג עצמה כלל לכל דיני התורה, ומבעי לנהוג ככל חומרי המנהגים שנמצאו בכל יתר המקומות, יע"ש שהאריך, וכתב בזה שם כללא דמילתא דבכל מנהג שאינו מדינא אלא שהמנהג הוא שאוסר עליהם דאינהו דאסרו אנפשיהו, יש להחמיר בירושתי"ו כחומרי כל המנהגים דלקוטאי ניהו, אבל במנהגים ששרשם ועיקרם במחלוקת הפוסקים, ונהגו בירושלים כסברת המוני, כיון דרבנן קשישי דירושתי"ו בדורות הקודמים הכריעו להקל בזה אין להניח הכרעת רבותינו מחמת אנשים אשר מקרוב באו, אחר שלא נראה בעיניהם סברת האוסרים והנהיגו כן דור אחר דור, יע"ש שהאריך בזה. ועמש"כ בזה בנתיבי עם. ועי' ע"ע מש"כ בכה"ח סק"א וסק"ב וסקע"ג לענין מנהג ירושלים בער"פ.
ד מרן פסק כדעת הרמב"ם בדמקום שנהגו לעשות היינו דוקא לסיים מלאכה שהתחיל בה, ורק עד חצות, חוץ משלשה אומניות החייטים והכובסים שמוותר להתחיל, וג"כ יעשה עד חצות בלבד, ודוקא לצורך המועד.

שיתענה בשביל בנה וכן יולדת כל ל' יום אין לה להתענות עבורו בכל גווי אכן אם התחילה פ"א להתענות עבורו
הוי נדר וצריך התרה (ס"ב וסק"ח ט' י').

ד אם חל ערב פסח בע"ש יתענו באותו יום ואם חל ע"פ בשבת מתעניין ביום ה' ואם קשה להם התענית ביום ה'
משום דצריך לבדוק החמץ בלילה ולפעמים יש לו הרבה חדרים לבדוק ואין רשאי לסעוד קודם הבדיקה יטעום
מעט [כשיעור שנתבאר בס' רל"ב דין ג' (וע"ל בס' תל"א דין ה' וצ"ע)] קודם הבדיקה או יצוה לאחר לבדוק
והם יאכלו (ס"ב וסק"ה ו' ושה"צ).

ה תענית בכורים צריך להשלים עד צה"כ והבכורים כשמתענים אומרים ענו בשומע תפלה במנחה ואם עשרה
בכורים מתפללים יחד ואחד מהם ש"ץ כשמחזיר התפלה יאמר ענו בש"ת כדן תענית יחיד ומ"מ לכתחלה טוב
שלא יה' הבכור ש"ץ כשעשרה בכורים מתפללים יחד כי י"א שאין נכון להזכיר התענית בצבור בחזרת הש"ץ כיון
שהוא חדש ניסן (סק"ב וע"ל ס' תקס"ו דין ט"ו).

ו בענין סעודת מצוה תלוי במנהג המקומות יש מקומות שנהגו להחמיר ולפ"ו אם רוצה לאכול על סעודת פדיון
הבן¹ או ברית מילה צריך התרה דהמנהג חשיב כמו נדר מלבד המוהל והסנדק ואבי הבן [וכן מי שמתענה עבור
בנו הבכור אף שאינו מבועלי הברית] יכולין לאכול ואעפ"כ צריכין לפרוע תענית אחר אחר הפסח ויש מקומות
שנהגו הבכורות להקל² ולאכול בסעודת מצוה³ וכן נוהגין כהיום בכמה מקומות במדינתנו להקל ולאכול⁴ אף
בסעודת סיום מסכת⁵ ואף שהבכורים בעצמן לא למדו את המסכת מ"מ כיון שאצל המסכים הוא סעודת מצוה
מצטרפים לסעודתו והמנהג שמתקבצים להמסיים קודם שסיים ומסיים לפניהם המסכת ושומעים ומצטרפים
עמו בסיומו⁶ ואח"כ עושין סעודה⁷ (סק"י ושה"צ).

ז איש מפונק שאם יאכל ביום אינו תאב לאכול בלילה מתענה בע"פ כדי שיאכל מצה לתיאבון ואם חל ע"פ
בשבת אין כדאי לגמרי לדחות סעודת שבת בשביל זה רק שיהיה לאכול מעט לצאת ידי סעודת מצוה בלבד (ס"ג
וסק"א).

סימן תעא. בערב פסח אחר שעה עשירית אסור לאכול פת

א אסור לאכול כל יום י"ד מעומד השחר מצה שיוצאין בה בלילה^א [ואפי' פיררה לפרורין דקין] מדרבנן כדי שיהי'
היכר לאכילתה בערב ומצה נפוחה או כפולה אף שמחמירין בה לחשבה כחמץ מ"מ אסור לאכלה בע"פ דמעיקר
הדין מצה היא אבל מצה עשירה דהיינו שנילושה במי פירות ואפי' לש במים ועירב בה קצת ממי פירות כל שטעם
מי פירות נרגש בה מדינת מותר לאכלה בע"פ עד שעה עשירית [אבל אם אין בה טעם מ"פ לא מקרי מצה עשירה,
חזו"א או"ח ס' קכ"ב סק"א] אבל המנהג שלא לאכול גם מצה עשירה בע"פ משעת איסור חמץ^ב (וע"ל ס' תמ"ד
תמ"ד דין י"ב בשם הגר"א) ויש נוהגין שלא לאכול מצה מראש חדש (ס"ב וסק"י י"א י"ב י"ח כ"א).

ב מצה שנאפית כתיקונה ואח"כ נתפררה ונילושה ביין ושמן בין שנאפית שנית בין שלא נאפית ויש בה תואר לחם
ורוצה לאכלה כמו שהיא אסור לאכלה בע"פ דאין זה מצה עשירה [ומ"מ לצאת בה ידי מצה בלילה אין כדאי]
וכ"ו כשלא בישלה אבל אם בישלה וכמו שנוהגין במדינתנו לעשות כדורים ממצה שקורין קניידלע"ך או מצה
מבושלת בכלי ראשון אפי' אינם פיורין אלא יש בהם כזית מותר לאכלה קודם שעה עשירית (וע"ל ס' תמ"ד דין
י' דהגר"א מחמיר במצה מבושלת) אבל אם שרה המצה בקערה אף שהוא רותח לא מקרי בישול (ואם עירה
מכ"ר ע"ל ס' קס"ח דין ל"א) ולענין טיגון הגר"ו והח"א מקילין ובפמ"ג מסתפק בזה (ס"ב וסק"ט כ' ושה"צ).

ג קטן או קטנה שאינן יודעים מה שמספרין בלילה מציאת מצרים מותר להאכילם מצה כל היום אבל אם יש
בהם דעת להבין אין להאכילם מצה (ס"ב וסק"ג י"ד).

ד יש קצת נוהגין למעט באכילת מצה ביום א' דפסח בחו"ל כדי שיאכל בלילה לתיאבון, ומן המנחה ולמעלה צריך
ליזהר בכל י"ט ראשון מפני שהוא ערב י"ט שני כדלקמן ס' תקכ"ט דין ד' (ס"ב וסק"ז).

ה משעה עשירית ולמעלה דהיינו מתחלת שעה ד' אחר חצות היום בערב פסח אסור לאכול אפי' מצה עשירה
ואפי' התחיל לאכול פוסק כיון שהתחיל באיסור^ה [ואם יודע שימשך סעודתו בתוך שעה עשירית לא יתחיל לאכול
אפי' קודם לכן] ואפי' קניידלע"ך או מצה מבושלת אפי' נתבשל במי פירות אסור לאכול כיון שהוא מה' מינין, אבל

שערי הלכות

ז וכתב באור לציון בפ"ב תשובה א' דכיון דהיתר זה לא הוזכר בראשונים, נראה
דאין כדאי להקל בזה אלא רק מי שהתענית תפריע לו לעריכת ליל הסדר, ומ"מ
המקילים יש להם על מה שיסמוכו, עכ"ד. וכן פטת המנהג להקל בכל אופן.
ח וכתב באור לציון שם דחשיב סיום דוקא כשולמד מסכת שיש בה גמרא, ומ"מ
סיום על מסכת תמיד אף שחלק מפרקי המסכת אין בה גמרא שפיר הוא סיום,
עכ"ד. ומסתברא דאם מסיים כל הששה סדרי משנה הוא סיום.
ט ובחיים לראש להגר"ח פ' בדיני ער"פ והבא"ח פרשת צו אות כ"ה כתבו דסעודת
סיום מסכת מהני דוקא אם הבכור גמיר וסביד להבין מה שאומרים בעת הסיום.
י וכתב באור"צ בפ"ב תשובה א' דצריך לזהר לאכול לפחות כזית מוזנות או
רביעית יין כדי שתהא לאכילתו שם סעודה, ויחשב שסעד בסעודת מצוה, ואפשר
דגם בכזית תמרים חשיב סעודה דמיון זייני, וכהיא דש"ע ס' ר"ח ס"ז, וצ"ע,
עכ"ד.

סימן תעא. בערב פסח אחר שעה עשירית אסור לאכול פת

א ומצה שנאפתה שלא לשמה, אף שאין יוצאין בה י"ח מ"מ אין לאוכלה בער"פ,
עי' מש"כ בזה בשש"כ פרק נ"ו הערה מ"ז בשם הגרשו"א, ובאור"צ פ"ג תשובה
ד'.

ב היינו עפ"ד הרמ"א לעיל בס' תס"ב דין א', ועי' מש"כ שם בשע"ר לענין מנהג
בני ספרד להתיר לאכול.

ג ושם בשע"ר אות ג' תוך הדברים.

ד הנה כן דעת הבית דוד בס' רמ"ז לאסור לאכול מצה מבושלת, דכיון שקודם
בישולה חל איסור אכילה בער"פ עליה תו לא פקע האיסור ממנה, אלא דבס'י
רמ"ח כתב דהנ"מ כשנתבשלה בע"פ עצמו דחל איסור עליה, אבל אם בשלה
קודם ערב פסח מותרת באכילה. ועי' שהאר"ק בראיות לדבר, אלא שסיים
דעומד לנגדו החק יעקב סק"ו דהסכמת האחרונים להתיר מצה מבושלת [עי'
ציונים לדברי האחרונים בשע"ר ובכה"ח סק"ד], וכתב עליו בשולחן גבוה
סק"ו דנראה דבטלה דעתו מפני דעת האחרונים. וכן הרחי"ד א' בשיורי ברכה
[הנדפס בשאלוניקי] סק"ב וכן נדפס ביוסף אומץ ס' ע"ט דחה ראיות הבית דוד
והסכים להתיר, אלא שסיים ועדיין יש לצדד, וכ"כ להתיר ביוקח נא סק"ט, ועי'
במעשה אליהו למוהר"א מאני בס' ש"ג שהביא דכ"ד רוב האחרונים להקל,

מציונו לכמה אחרונים דנקטו דפדיון הבן הוא סעודת מצוה, וכמ"ש בכנה"ג ב"ד
ס' ש"ה אות י"ג בשם מהר"ל, ושו"ת פרי הארץ ח"ב או"ח ס' ח' מה"ש ב"ק
ס' ל"ז, והביאו בעיקרי הד"ט י"ד ס' ל"ג אות ח', וכ"כ הפמ"ג בס' תקס"א א"א
סק"י ועוד, ובכה"ח סק"י א כתב דמשמעות הרמ"א ב"ד ס' ש"ה דיש שנהגו
לעשות סעודה בשעת הפדיון, משמע דהוי סעודת מצוה. ומאידך מציונו להבא"ח
דהגם דנקט דפדיון הבן חשיב סעודת מצוה, כמ"ש בשנה שניה בפרשת לך
אות כ"א להתיר בער"ש, מ"מ בשנה ראשונה פרשת צו אות כ"ה כתב דאם נדמון
לבכור פדיון בנו אין לאכול, אך בכה"ח שם כתב דבמקום שנהגו להקל לאכול
הבכורים בסעודת פדיון הבן יש להם על מה לסמוך, וכ"כ הח"א בכלל קכ"ט אות
י"ב דבוליא נהגו להקל.

ה והנה בבתי כנסיות סק"ד כתב: ונראה דבסעודת ברית מילה שאוכלים שם
הבכורות הוא דוקא כשיש מנין מצומצם עמהם, אבל אם יש מנין בלעדס נ"ל
דטוב וישר שימנעו הבכורות לסעוד שם וכו', אמנם בסעודת נישואין נראה
דיכולים לסעוד שם רבים, דברוב עם הדרת מלך, והחתן דומה למלך, עכ"ל.
והביאו הגר"ח פ' בחיים לראש בהלכות ער"פ. אך הבא"ח החמיר גם בחתן, וז"ל
בפרשת צו אות כ"ה: ויש נוהגין דהחתן מומין את הבכורות לסעוד בו ביום אצלו
בסעודת חתן, וכן אבי הבן בסעודת מילה, מיהו אינו יכול להזמין הרבה אלא
רק צמצום להשלים העשרה ולא יותר, ועי' חק יעקב. והביאו הבה"ח סק"ג.
וע"ע ברב פעלים ח"ד שאלה ל"ה דאין להתיר האכילה בסעודת חתן או מילה
סמך גמור, יעו"ש מה שהחמיר בזה. ומ"מ כתב באור"צ בפ"ב תשובה א' דפשט
המנהג לאכול בסעודת חתן או מילה וגם יותר ממנין אנשים.

ו וסעודת בר מצוה ביום שנכנס למצות היא סעודת מצוה, וכמו שמצינו ברשב"י
שעשה סעודה ביום שנכנס ר"א בנו לשנת י"ד, וכמבואר בזו"ח בראשית דף
י"ב סו"א, והוכיחו מזה כמה אחרונים דחובה לעשות סעודה ביום הבר מצוה,
וכמ"ש ביפה ללב בס' רכ"ה בשם מהר"י אירגס, וכן בספר שיח יצחק למוהר"י
אלפיה בדף מ"א, וכן בכה"ח בס' רכ"ה סק"א. וכ"כ הי"ש"ש בב"ב בסוף מרובה
להוכיח מהגמ' בקידושין בדף ל"א דהוי סעודת מצוה, דאמר רב יוסף דמאן
דא"ל דהלכה כר"י עבידנא יומא טבא לרבנן, דגדול המצוה ועושה, אלמא דראוי
לעשות סעודה בשביל זה, וכ"כ בחות יאיר בס' ע'.

חשש איבה ומחלוקת ומוטב לסבול ע"ע קטטות ולא לעבור על ד"ס שהעובר על ד"ס חייב מיתה בידי שמים (ס"ד
וסק"ד כ"ג ושה"צ וע"ל ס' תקע"ד דין א').

יד קהלה שנחרבה ונתיישרה ע"י אנשים אחרים שנוהגין היו להקל באיזה דבר במקומות שבאו משם אין חייבים
גם עתה להחמיר אע"פ שהעיר החרבה הזאת בישובה היו נוהגין אנשי' להחמיר בדבר זה מאחר שאנשי' כבר
נתגרשו ממנה נתבטל מנהגם מיהו אם נשאר בה אפי' מיעוט כל שיש עדיין שם קהלה עלי' הבאים לשם חייבים
לנהוג כמנהג המקום ההוא שאין שיעור לקהלה ואפי' הבאים לתוכה רבים ממנה נטפלים המה להמיעוט שבה
אם לא שהקהלה החדשה מתנהגת בפ"ע ואינה מתערבת עם הקהלה הישנה בעניני' כמו שמצוי בעירות הגדולות
שנמצאים בה כמה קהלות שכל אחת מתנהגת כפי מנהג אבות' מדור דזה, וכל קהלה שיש בה מנין נקרא קהלה
והבאים לשם נטפלים אליהם ודוקא אם יש להם עכ"פ כל צרכי צבור כנהוג דהיינו ביהכ"נ ומתפללים בה בכל יום
בצבור ויש להם מו"ץ ומקוה וכדומה כנהוג בכל קהלות ישראל דאל"ה גם היא בעצמה נטפלת לעירות הסמוכות
לה כנהוג וע"ע פרטי דינים הרבה בזה בפר"ח ובחיי אדם כלל קכ"ז (בה"ל ד"ה וחומרי וע"ל ס' תר"צ דין כ"ה).

טו אין להקזי דם בשום ערב יו"ט [גזרה משום ערב שבעות שהוא סכנה] אבל בלילה שלפני ע"ט מותר להקזי
חוץ מליל הו"ה, ובע"ט אחרון של פסח מותר שאינו רגל בפ"ע [וטרעפ"ן שקורין קע"פ ועצ"ן יש מתירין מלבד
הו"ר שהוא יום הדין ובערב שבעות יש להחמיר בזה שהוא סכנה] וכ"ו כשרוצה להקזי לבראות אבל הצריך
להקזי משום סכנה כבר דשו בו רבים ושומר פתאים ה' ואפי' בערב שבעות התיר בא"ר כשצו הרופאים בחולי
שיש בו סכנה אבל בלא"ה לא (ס"י וסקל"ה, וע"ל ס' תכ"ט דין ט"ו שמשכימין לביהכ"נ בע"פ ושם דין ט"ז שא"א
מומור לתודה בע"פ ואא"א ולמנצח).

סימן תסט. שלא לייחד בשר לפסח

א אסור לומר על שום בהמה בין גדולה בין קטנה ואפי' אינו גדי וטלה בשר זה לפסח וכן לא יאמר לחברו צלה לי
זרוע לפסח לפי שנראה שהקדישו לקרבן פסח ונמצא אוכל קדשים בחוץ אלא יאמר כשקונה או כשמולח בשר זה
ליום טוב וכן אסור לומר הילך מעות הללו קנה לי בהם בשר לפסח [וכ"ו לכתחלה אבל דיעבד אין לאסור הבשר
באכילה בכל אלן] ואם אומר בלה"ק או בל"א בשר זה על פסח אפי' בגדי וטלה מותר וכן יכול לומר על מעות קנה
לי בהם בשר על פסח דאם הקדישו הול"ל לפסח וכ"ו בבהמה שהוא מין הקרב לגבי מזבח ויש מחמירין גם על
עופות ודגים ולכן לכתחלה טוב לזהר גם בזה שלא לומר לומר לפסח אבל מותר לומר חטים אלו לפסח שכיון שצריכין
שמירה מחימוץ בודאי כוננו שששמרין לאכלן בפסח (ס"א וסק"א ב' ג' ד' ושה"צ).

ב אסור לצלות בע"פ אחר חצות או בליל פסח גדי שלם על ראשו ועל כרעיו וקרבו אפי' לא פירש ואמר זה לפסח
שנראה כעושה קדשים בחוץ (וע"ל ס' תע"ו דין ב' שאפי' צלחו כמה ימים מקודם אסור לאכול בליל פסח) (ס"א
וסק"ה).

סימן תעו. שהבכורות מתעניין בערב פסח

א הבכורות מתעניין בערב פסח זכר לנס שניצולו ממכת בכורות ואפי' בכורות כהנים ולוים בין בכור מאב בין בכור
מאם [אבל גדול הבית א"צ להתענות אם אינו בכוח] והבא אחר נפלים צריך להתענות דהוי בכור לנחלה ודוקא
בנפל ודאי אבל מי שנולד אחר בן ט' אע"פ שמת תוך ל' א"צ להתענות וי"א שאפי' נקבה בכורה מתענה ואין
המנהג כן^א (ס"א וסק"א ב').

ב מי שחש בראשו או בעיניו א"צ להתענות וכן אדם שהתענית קשה לו ואחר התענית אין יכול לאכול רק דברים
קלים ובשיעור מועט מאד וקורבו הדבר שעי"ז לא יוכל לקיים אכילת מצה ומרור ושתיית ד' כוסות כתיקונם מוטב
שלא להתענות כדי שיקיים מצות הלילה כתיקונם ומ"מ בזה ובהו טוב יותר שיאכל רק מיני תרמיא (סק"ב).

ג האב מתענה בעבור בנו הבכור עד שיגדל ובעוד שלא נתמלא לבנו ל' יום א"צ להתענות עברוב, ואם האב
בכור ותעניתו עולה לעצמו האם מתענה תחת בנה הבכור כשעדיין קטן ובמקום שמצטערת יש להקל שתענית
האב עולה גם בשביל בנו וכ"ש אם היא מעוברת או מניקה ומצטערת מהתענית שיש להקל אף אם אין לה בעל

סימן תעו. שהבכורות מתעניין בערב פסח

א הנה מרן בשו"ע הביא דעה זו בשם יש מי שאומר, וכתב ע"ז הרמ"א דאין
המנהג כן, ומ"מ יש מקומות שנהגו הבכורות להתענות וכמ"ש בפסח מעובין
להכנה"ג באות מ"א שכן המנהג להתענות, וכן העיד בשו"ג סק"ג על מנהג
שאלוניקי, וכ"כ הזכור לאברהם שכן המנהג וכמו שהביא בכה"ח סק"ז, וכן
מנהג ג'רבה וכמ"ש בבית כהונה מערכת ע' אות ז' [ועי' חמדת ימים פ"ה דפסח
דטוב ויפה שיתענו הבכורות נקבות, יעו"ש טעם לדבר]. אך הרחי"ד א' בשמחת
הרגל ובמכת"ד סק"ב כתב דהעיקר דאין הבכורות מתענות ושכן המנהג, ומנהג
ישראל תורה הוא. ומ"מ בשו"ב כתב דנהרא נהרא ופשיטה, יעו"ש. וכן בבא"ח
פרשת צו אות כ"ה כתב דלא נהגו הבכורות להתענות, וכן הביא בכה"ח שם, וכ"כ
באור"צ פ"ב תשובה ב'.

ב הנה כן דין זה כתבו הרמ"א, ובשו"ע ליתא, ומ"מ כתבו כמה אחרונים שנהגו
כן וכמ"ש בפסח מעובין באות מ"ב, וש"ג סק"ה שכן מנהג שאלוניקי, וכן מבואר
בברכ"י סק"ו לדינא.

ג ואף דבשו"ע ביש בתרא כתב דאין מתעניין כלל, וק"ל דהלכתא כיש בתרא,
וא"כ ס"ל לעיקר"ד דאין מתעניין, מ"מ כתבו כמה אחרונים כדעה זו להתענות
ביום ה', וכמ"ש הכנה"ג בפסח מעובין אות מ"ו, וכ"כ השו"ג סק"ד שכן מנהג
שאלוניקי, וכ"כ הבא"ח פרשת צו הלכות ער"פ שחל בשבת אות א', וכה"ח
סק"ג, וכן העיד על המנהג בנתיבי עם, וכתב באור"צ פ"ג תשובה ג' דאף
שמעיקר"ד א"צ להתענות, מ"מ כיון שנהגו לפטור בסיום מסכת א"כ אפשר
בקל לצאת כל הדעות. [והנה בברכ"י סק"ה הביא דיש להתענות ביום ו', וכ"כ
ביפה ללב סק"א דכן הוא מעלי' טפי להתענות ביום ו', אא"כ יש עשרה שמתענים
ומתפללים ענו ביום ה', ולא ימצאו ביום ו', דלהתענות ביום שיתפלל ענו
בכנופיה דעשרה עדיף, אך בכה"ח סק"כ כתב מכמה טעמים שלא להתענות
ביום ו', ושכן המנהג להתענות ביום ה'].

ד מבואר דנקט בפשיטות דסעודת פדיון הבן חשיב סעודת מצוה, ותלה לענין
תענית בכורים במנהג המקומות, אך אין זה מוסכם באחרונים, דהנה בבתי
כנסיות כתב דטוב שימנעו לאכול בסעודת פדיון הבן, עפ"ד הברכות המים
דאין חיוב כ"כ לעשות סעודה בפדיון הבן כבמילה, והביאו הגר"ח פ' בחיים לראש
בהלכות ער"פ, וכ"כ בחות יאיר ס' ע' דאפשר דלא מיקרי סעודת מצוה. אמנם

אוכל מעט פירות או ירקות בין חי בין מבושל [וכן נהגו העולם לאכול בע"פ תפוחי אדמה] וכן בשר ודגים וביצים וכה"ג אבל לא ימלא כרסו מהם ואם הוא איסטניס שאפי' יאכל מעט משעה עשירית ולמעלה לא יוכל לאכול בלילה לתיאבון הכל אסור [וע"ל סי' תע"ד דין ז'] ויין מעט לא ישתה [מיהו פחות מכוס או עכ"פ מרוב כוס מותר] אבל יין הרבה כגון שתי כוסות של רביעיית או רובן וכ"ש יותר מותר שהרבה גורר תאות המאכל ויש מקילין אף במעט ומסתבר דתלוי לפי טבע אותו האדם לפי מה שמרגיש בנפשו דבר שגורר תאות לבו או להיפך ומ"מ לא ישתה כ"כ עד שיהא שבע כי ודאי יקלקל תאות המאכל וגם יוכל להשתכר ויתבטל מצות הלילה ומכ"ש ביי"ש שלנו שזיהר שלא ישתה הרבה (ס"א וסק"א ב' ג' ד' ה' ו' ז' ח' ט' כ' ובה"ל ד"ה ויין ושה"צ).

ו יש נוהגין שלא לאכול חזרת בע"פ כדי לאכול מרור לתאבון [וכן ביו"ט ראשון של פסח בחו"ל כדי לאכול בליל שני לתאבון] ואין למנהג זה טעם ויש מחמירין עוד שלא לאכול פירות כדי לאכול החרוסת לתיאבון ואין לחוש למנהג ההוא ויש מחמירין שלא לפרר או לשבור המצות בע"פ שלא יבוא לאכול מהם ואין לחוש גם לזה (ס"ב וסק"ט).

ז מצוה לגלח (ודוקא קודם חצות כנ"ל סי' תס"ח דין ה' ח') ולרחוץ וללבוש בגדים נאים כמו בשבת (ועי' סי' תקכ"ט דין ה' שיהיו יותר נאים) וע"ל סי' ר"ס ורס"ב ואחר חצות ילך לבית המרחץ ויטבול לכבוד הרגל ואחר תפלת המנחה נכון שיתעסק בדיני קרבן פסח ויחשוב לו הקב"ה כאילו קיים בפועל ובשל"ה העתיק מסדה"י מה שילמוד כל אדם (ס"ג וסק"ב).

ח אין מברין האבל בע"פ מיהו בבקר כשמותר לאכול חמץ יכול להברותו בלחם חמץ (סק"ב ושה"צ).

ט א"צ לקרות פרשת יו"ט בערב יו"ט כמו שצריך לקרות פרשת שבת כנ"ל סי' רפ"ה דין י"א, ובענין העירוב שנוהגין לעשות בע"פ ע"ל סי' ר"ס דין ט' וס' שס"ו דין ו' וס' שצ"ג דין ג'. ודיני עירובי תבשילין יתבאר בע"ה בס' תקכ"ז, וע"ל סי' ר"ס דין ט' דבע"פ צריך לשאול לכו"ע אם הפרישו חלה, ודיני ברכה על הדלקת הנר יתבאר בע"ה בס' תקי"ד דין כ"ז. ודין ע"פ שחל בשבת ע"ל סי' תמ"ד.

סימן תעב. דיני הסיבה וד' כוסות

א יהי' שלחנו ערוך מבעוד יום כדי שיהי' אפשר לו להתחיל הסדר תיכף משתחשך ולא ישתה וכן בביהכ"נ צריך לזרו עצמו לקרות ק"ש ולהתפלל ולילך תיכף לביתו ואף אם עוסק בלימודו בביהמ"ד יקום מפני שמצוה לזרו לעשות הסדר בשביל התינוקות שלא יישנו כשידעו שלא ישתה הרבה עד האכילה וממילא ישאלו מה נשתנה וישיב להם לקיים מש"כ והגדת לבנך ביום ההוא (ס"א וסק"א ב' ג') ומ"מ לא יאמר קידוש עד לאחר צאת הכוכבים ולא בין השמשות דכל מצות לילה זו צריך בלילה דוקא (ס"א וסק"ד ה').

ב ומצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים כדי שיראו שינוי וישאלו ועי"ז יתעוררו לתת לב על כל השינוים ומנהגי לילה זה וישאלו שאלות המבוארים בנוסח מה נשתנה וגם לא ישנו וצריך לעוררם שלא ישנו עד אחר עבדים היינו כו' שידעו ענין יציאת מצרים שעיקר המצוה הוא התשובה על שאלת בנו ולא כמו שעושין איזה המון שאחר אמירת מה נשתנה מניחים לילדים לילך ולישן ואינם יודעים שום תשובה על שאלתם, ואפשר דראוי למהר קצת כדי שהתינוקות לא ישנו ויראו ג"כ אכילת מצה בהסיבה והמרור וטיבול בחרוסת כדי שישאלו על כל זה וצ"ע (סט"ז וסק"נ ושה"צ אות ב').

ג יסדר שלחנו יפה בכלים נאים כפי כח"ו ואע"ג דבכל השנה טוב למעט בזה משום זכר לחורבן בליל פסח מצוה להרבות שזהו בכלל דרך חירות ואמרו על מהר"ל שכשהיו בידו משכנות של גוים כלים נאים לא הי' משתמש בהם בשום פעם רק בפסח הי' מנהגו להשיב אותם על שלחן מיוחד לשמוח בראייתם (ס"ב וסק"ו וע"ל סי' תנ"א דין ג').

ד ויכין מקום מושבו שישב בהסיבה ראשו מוטה לצד שמאל"ו על המטה או על הספסל וכרים תחת ראשו אצל השלחן דרך חירות ואפי' עני שאין לו כרים יסב על הספסל לצד שמאלו ואם אין לו ספסל והוא יושב על הקרקע [ונכמו בארצות המזרח] ג"כ צריך להסב על צד שמאל, ואם סומך עצמו על ברכי חברו גם זה מקרי הסיבה ע"פ הדחק אבל לא על ברכי עצמו דמחוי כדוואג (ס"ב וסק"ז ח').

ה וכשהוא מיסב לא יטה לא על גבו ולא על פניו ולא על ימינו אלא על שמאלו ואפי' איטר יסב על שמאלו ויאכל אותו הפעם בימין כל אדם ובדיעבד אם איטר היסב על צד ימין שלו יצא [ולפ"ד הפר"ח אין זה ברוך] ומי שהוא גידם ביד ימינו או שיש לו מום בידו הימנית שא"ל לו לאכול בו צ"ע איך יעשה ואפשר דאין חייב כלל בהסיבה וצ"ע (ס"ג וסק"א ובה"ל ד"ה ואין ושה"צ).

ו אשה א"צ הסיבה אא"כ היא חשובה וכל הנשים שלנו מיקרי חשובות אך לא נהגו להסב כי סמכו על דעת ראב"ה דבזה"ז שאין רגילות בארצנו בשאר ימות השנה להסב אלא יושבין כדרכן א"צ להסב (ס"ד וסק"ג).

ז בן אצל אביו צריך הסיבה אפי' הוא רבו מובהק דסתם אב מוחל לבנו אבל תלמיד אצל רבו אפי' אינו רבו מובהק [וכן ת"ח מופלג בדורו אע"פ שלא למד ממנו כלום חשיב כרובן] א"צ הסיבה וגם אסור להסב דמורא רבך כמורא שמים אא"כ הרשהו רבו בפירוט"ו ואז חייב להסב ואפי' ברבו מובהק, דוקא כשאוכלין על שלחן אחד אבל אם אוכלין על שלחן בפ"ע צריך להסב אע"פ שהוא בפני רבו ויש מחמירין בזה כל שרואהו רבו ולכן טוב שבאופן זה יטול ממנו רשות (ס"ה וסק"ד ט"ו וט"ז י"ז י"ח).

ח השמש צריך הסיבה ואפי' בפני אדונו עכ"פ ככזית מצה וכזית אפיקומן וד' כוסות (וע"ל דין י') וכן פועל שיש לו תלמיד ללמדו אומנות וכן עבדים עברים חייבים בהסיבה ולענין עבד כנעני עי' באחרונים"ה (ס"ו וסק"ט).

ט אבל תוך י"ב חדש על אביו ואמו או תוך שלשים על שאר קרובים כגון שלא נהג שבעה לפני הרגל אף שהוא חייב בהסבה כיון שעברה עליו שעה אחת לפני הרגל מ"מ הנכון שלא יסב על מטה כבודה וכלולה אלא יסב בשינוי קצת דהיינו על מטה וכו' אחד תחת מראשותיו או על ברכי חברו, וק"טל נהגו שלא ללבוש"ו ומ"מ הלוש אין מוחין בידו (סק"ג ושה"צ וע"ל סי' תר"י דין ז').

י לכתחלה יסב בכל הסעודה באכילתו ובשתייתו ובדיעבד יצא בשעת אכילת כזית מצה ואפיקומן וד' כוסות והשמש כיון שהוא טרוד דיינין ל' כדיעבד וא"צ להסב אלא ככזית מצה ואפיקומן וד' כוסות (ס"ז וסק"כ"ג ושה"צ).

יא כל מי שצריך הסיבה ואכל הכזית מצה בלא הסיבה צריך לחזור ולאכול כזית מצה בלא ברכה [מיהו אף דלכתחלה מצוה לאכול ב' זיתים מצה בהסיבה כדלקמן סי' תע"ה דין ב' בדיעבד יצא בכזית א'] ואם לא היסב כלל וגמר כל הסעודה ויברך ברהמ"ז ואח"כ נזכר שלא הי' בהסיבה צריך לחזור ולברך המוציא ולאכול אבל לא ברכת על אכילת מצה"ו , ובאפיקומן אם שכח לאכול בהסיבה לא יחזור ויאכלו דהא אסור לאכול ב' פעמים

שערי הלכות

אם קשה עליו לחזור שוב ולאכול ב' כזיתים סגי בכזית אחד, ועי' כה"ח סקמ"ה. [ואם טעה ולא היסב באכילת כורך, נתבאר לקמן בס' תע"ה בשע"ה אות ג].

ח הנה בביה"ל כתב דלדעת מרן צריך לחזור ולברך כשגמר כל הסעודה ויברך בהמ"ז גם על אכילת מצה. ולי"א דכדאי הוא הראב"ה לסמוך עליו בדיעבד, לא יחזור לברך על אכילת מצה. ולכאורה י"ל דכיון דנקטינן כדעת מרן, ודעת הראב"ה הוא שיטה יחידאה וכמ"ש בב"י דכל הפוסקים חולקים עליו, י"ל דבכה"ג אף דחיישין טובא לספק ברכות, מ"מ יחזור ויאכל בברכה, דממציו בכמה מקומות לדעת מרן לפסוק להלכה לברך במקום דסברי כן רה"פ, וכהא דלעיל בס' ט' גבי חוטי פשתן בבגד פשתן דפסק לברך על טלית זו, כיון דסברי הכי'ג עמודי ההוראה הר"ף והרמב"ם והרא"ש, אף שהוא נגד דעת הגאונים ור"ת. וכן בס' רע"א ס"ד דכשהיה אוכל בער"ש מבעו"י וקדש עליו היום דפורס מפה ומקדש, והביא ב"א הדעות שלא יברך, והיינו דפסק לעיקר דברך דהכי ס"ל להר"ף והרא"ש ורוב בני מנין הפוסקים, וע"ש במאמר"ר סק"ד דהכי ס"ל למרן בהרבה מקומות דלא חייש בכה"ג לספק ברכות, ועי' בית דוד בס' של"ז דכיון דהתורה צותה לנו אחרי רבים להטות אין כאן בזה חשש ברכה לבטלה, ובפתח הדביר בס' ק"צ בקונטרס כסא דחיי דף ר"ע ע"ד ד"ה ותא חזי, הביא כמה פוסקים דסברי כדבריו, והם העולם שמואל בסוף סי' ז', ומהר"ח מודעי, ומהר"ץ מאי בעל שרשי הים ועוד אחרונים. וכן הביא בשדי חמד באס"ד מערכת ברכות סי' י"ח אות ד' כמה פוסקים דסברי כדבריו, ולהנ"ל כ"ה דעת מרן. אולם מציו גם לא ידבר גיטא מקומות שמרן חש לספק ברכות גם במיעוט פוסקים, וכמ"ש בב"י בס' תרמ"ט גבי לולב היבש בשעת הדחק דלהראב"ד אינו מברך עליו, ורוה"פ סברי לברך, וכמ"ש שם הב"י מדברי הגאונים והרמב"ם בפ"ח מהלכות לולב ה"א, והרא"ש ותוס' ר"ד ומרדכי בשם היראים, והתוס' בסוכה דף ל"א ע"א ד"ה לא, והראב"ה והגהות מימוניות, ובכ"ז סיים הב"י נטולי נטלין ברוכי לא במרכינן, הרי דחש לשיטת הראב"ד נגד כל הפוסקים, וכן עוד בס' קנ"ח גבי טיבולו במשקה, ובס' תפ"ט סעיף ח' גבי שכח לספור יום אחד יעו"ש. וכבר הקשה כן הלק"ט מס"י ה"ג לסי' תרמ"ט, יעו"ש. וגם מציו בכמה אחרונים שכתבו דבכל ספק במחלוקת הפוסקים נקטינן בברכות להקל, אף במקום שרוב הפוסקים סוברים לברך, וכמ"ש בפתח הדביר שם מהדבר משה ח"א סי' ל"ח ועוד מקומות שחלק על הבית דוד הנ"ל, יעו"ש טעמו, וכ"כ השו"ג בס' תקנ"ה סוף סק"א והוב"צ בשו"ת שסוף ח"א סוס"א, וכן בספר טהרת המים במערכת ב' אות נ', ושם בשיורי טהרה במערכת ב' אותיות ל"ט מ', וכ"כ בישכיל עבדי ח"א סי' ט' אות ל', וכ"ה שיטת הבא"ח והכה"ח בדוכתי טובא, וכבר הארכנו בזה בס"ד לעיל בס' ט' בשע"ה באריכות, והעולה דהגם דלמעשה נקטינן לקולא וחישינן למיעוטא מחמת חומר דלא תשא, מ"מ לאו מילתא פסיקתא היא, ולא מיבעיא דלא חיישינן לשיטה יחידאה, אלא אפילו במקום שיש כמה פוסקים שלא לברך אם רובא דרובא ס"ל לברך אולינן בתרייהו ומברכינן, וגם במקום דיש מיעוט חשוב שלא לברך מציו לכמה פוסקים דסברי לברך, וצריך לדון בכל מקום בראיות מהש"ס והסברות לאותו נידון יעו"ש, ומ"מ הכא י"ל דכיון דכתב בב"י דהראב"ה יחיד בדבר זה, דדעת כל הפוסקים לדעולם בעי הסבה אפילו

ג ומנהג בני ספרד דהנשים מסיבות וכמ"ש בפסח מעובין באות ק"ע, והביאו בשולחן גבוה בסק"ב, והוסף דכן מנהג שאלוניקי. וכן בכה"ח סק"ח הבי"ד הפסח מעובין, וכ"כ בנתיבי עם שכן מנהג ירושלים. אמנם לענין דיעבד אם לא הסיבה אם תצטרך לחזור ולאכול, לכאורה י"ל דכיון דכמה פירושים נאמרו בביאור אשה חשובה, דרבינו מנוח בהלכות חמץ ומצה פ"ו ה"ח והביאו בכס"מ שם דהיינו אשה שאין לה בעל והיא גברת הבית, א"נ שהיא חשובה בפרי ידה בת גדולי הדור אשת חיל יראת ה' כוללת שבחי אשת חיל, א"נ אשה חשובה שיש לה עבדים ושפחות שאינה צריכה להתעסק בתיקון המאכל ועניני הבית. והנה הרמ"א דכתב כאן דכל נשים שלנו מיקרי חשובות [והוא מדברי רבינו ירוחם והמרדכי בשם התוס', והביאם בב"י], בע"כ דלא ס"ל כאחד מפירושים אלו, אלא צ"ל כפירוש הרוקח בס' רפ"ג דאין הבעל מקפיד עליה. והאידיא אין דרך הבעל להקפיד ע"ז, וע"כ מיקרי הנשים שלנו חשובות [וכ"כ כה"ח סק"ו], וא"כ לפירושים שהביא הכס"מ מרבינו מנוח נשים ידון פטורות מהסבה. ובצירוף דעת הראב"ה דבזה"ז א"צ להסב ה"ל כעין ס"ס לפותרם, וע"כ לענין דיעבד י"ל דלא יחזור לאכול, וכ"ש בשתיית ד' כוסות וכדלקמן, אך באור לציון בפט"ו תשובה ב' כתב דכיון דמנהג בני ספרד כשיטת המרדכי ורבינו ירוחם שמסיבות, והיינו דנקטינן דנשים שלנו חשובות [וביאר שם דהאידיא נשים שלנו חשובות דדרוך לאכול עם בעליהן יעו"ש], וע"כ גם בשכחה ולא הסיבה צריכה לחזור ולהסב. וכ"כ בנתיבי עם כאן. אמנם בשע"ה דכשקשה לה לחזור ולאכול י"ל דיש להקל שלא תחזור וכנ"ל, וגם באול"צ שם בתשובה א' היקל לאשה שמצטערת בהסבה אף לכתחילה.

ד ובדברי הב"י מבואר דכל שרואהו רבו שמיסב ושותק הוי כנתינת רשות, וכ"כ לדעתו בפסח מעובין אות קע"ב, וכ"כ בעולת שבת סק"ג ובפר"ח כאן וש"ג סקט"ו. אך בחק יעקב סק"א כתב דמלשון השו"ע שכתב אא"כ יתן לו רבו רשות, מבואר דבענין שיתן לו רשות בפירוש, דאל"כ איך יסב לכתחילה דלמא יקפיד עליו רבו. וגם בב"י דמבואר דסגי בראוהו ושותק, מייתי שם מתלמידי רבה, והם לא ידעו הדין וע"כ הסיבו ושתק, אבל היודע הדין אסור לו להסב עד שיתן לו רבו רשות בפירוש. [ופליג שם ע"ד הפסח מעובין שעשה מחלוקת ב"י וב"ח ע"ש]. וכ"כ במאמר"ר סק"ב דלא כתב מרן דשרי לכתחילה להסב, אלא דאם עבר והיסב ושתק רבו הו"ל כנתינת רשות.

ה עי' עיקרי הדברים בכה"ח סקמ"ד.

ו ומבואר דשלא באבל נהגו ללבוש הקיטל, וכ"כ בחמדת ימים פ"ו דפסח דאם אפשר לו ילבש לבנים כי הוא סימן חירות שיצאנו בדימוס, וכ"כ הגר"ח פ"ח בחיים לראש בדיני עריכת השלחן אות ג', יעו"ש.

ז ומ"מ לכתחילה אם שכח ולא היסב יחזור ויאכל ב' זיתים בהסבה, כ"כ בפסח מעובין אות רע"ה, וכ"כ בשבח פסח בדיני מוציא מצה אות ה' דיחזור ויאכל ב' זיתים, דכיון דמספקינן איזוהי של המוציא ואיזוהי של מצה צריך הסבה בשתייהן, דומיא דתרי כסי קמאי ובתראי, וע"כ כתב דאפילו אם לא היסב בכזית של השלימה והיסב בפרוסה, יחזור ויאכל עוד כזית בהסבה מספיקא, עכ"ד. ומ"מ

יעו"ש שציון לכמה אחרונים הרחיד"א [הנ"ל] ולב מבין בהלכות חמץ ומצה פ"ו ה"ו וזכור לאברהם בח"ג דף ל"ב וחכמה מוסר למוהר"א ענתבי בדרך חוקק אות ט"ז, וסיים שם במעשה אליהו בדודא דכן ראוי להורות, אמנם טוב להחמיר ולחוש לסברת הרב בית דוד, עכ"ד. והנה הבא"ח בפרשת צו אות כ"ו כתב דמצה מבושלת שבשלה קודם י"ד מותר לאוכלה ב"ד, ומבואר דאם בשלה ביום י"ד אסור, והוא כסברת הרב בית דוד, ונראה דלא כתב כן להדיא כיון דאין דעתו לאסור אלא לחוש לחומרא, שהרי כתב ע"ז: כן העליתי בתשובה רב פעלים בח"ג סי' כ"ז, ושם הביא דברי החק יעקב שהתיר והבית דוד שאסר ושהביא ראיות לזה, ושוב הבי"ד השו"ג שכתב דבטלה דעתו מפני דעת האחרונים, ודברי הרב לב מבין והרחיד"א שדחו ראיות הבית דוד, וסיים: מיהו גם הרב בית דוד לא אסר אלא דוקא כשנתבשלה אחר שנכנס יום י"ד, אבל קודם י"ד מותר. ומבואר דלא ברירא ליה כלל לאסור, וע"כ הביא את ההיתר הברור כשנתבשלה קודם י"ד, ונראה שהסכמתו כדברי המעשה אליהו הנ"ל דראוי לחוש ולהחמיר, וכן בכה"ח סקל"ד הביא דרוב האחרונים ס"ל להתיר, אלא דאם אפשר יש להחמיר ולבשלה קודם יום י"ד, עכ"ד.

ה ואם התחיל בהיתר והיינו שכשקבע סעודתו על מצה עשירה דמותר מעיקר הדין, מ"מ מכיון שמצוה לאכול המצה לתיאבון יש להחמיר ולהפסיק מבעו"י, כה"ח סק"ד.

ו עי' אול"צ פ"ג תשובה ה' דמדן זה דבעי למעט באכילתו הוציא שלא יאכל אורז ותפ"א אחר שעה עשירית, כיון שדרך בנ"א לאוכלם בלא פת וקובעים עליהם עיקר סעודתם. ואם בכ"ז רוצה לאוכלם, שלא יאכל יותר משלשים גרם. ודברי המ"ב בסמוך דלא כדבריו. וכ"ה בכה"ח סק"ט דנהגו לאכול תפוחי אדמה.

ז וכ"כ בב"י דאנו לא נהגנו בזה.

ח ועי' סדר הרחיצה והטבילה בכה"ח סי' תס"ח ס"ק ק"א.

ט ועי' סדר קרבן פסח שנהגו לאומרו בער"ה בכה"ח סי' תנ"ח סק"י.

י ושם בשע"ה.

סימן תעב. דיני הסיבה וד' כוסות

א וטוב שיקח כוס מכסף, עי' כה"ח סק"א. ובחיים לראש בבית הכסות אות ד' כתב כוס של זכוכית עדיף.

ב כתב בחוט שני דמש"כ ראשו מוטה, אין הכונה דסגי להטות ראשו לבד בלא הגוף, דודאי עיקר ההסבה הוא שגם גופו מוטה דרך חירות, אלא החידוש דאף שמטה גופו ויש כרים תחת גופו, מ"מ צריך שגם יהא כרים תחת ראשו. [ואם מטה עצמו באויר אין זו דרך הסבה ולא דרך חירות, אול"צ שם, וכ"כ בחוט שני]. ושיעור ההטיה כתב באול"צ בפט"ו תשובה א' דצריך להטות ראשו וגופו לפחות לזוית של ארבעים וחמש מעלות, שהוא מצב שאין שכיבה שהוא עיקר צורת ההסבה שבזמן חז"ל שהיו מסיבים ע"ג המטה קרוב לשכיבה, לבין זקיפה, ע"ש ראה שמצב שבין זקיפה לשכיבה חשיב כשוכב, אבל בפחות מזה ספק אם נחשב הסבה בכך.

אפיקומן¹ ויסמוך בדיעבד ע"ד רבי"ה הנ"ל בדיון ו' (ס"ז וסק"ב ובה"ל ד"ה לא ושה"צ וע"ל סי' תע"ז דין ב' וצ"ע ו"ל דהתם בשלא הסיח דעתו עדיין).

יב ולענין ד' כוסות, אם שכח הסיבה בכוס שלישי או רביעי לא יחזור לשתות² ויסמוך ע"ד רבי"ה דכיון שאסור לשתות אז נראה כמוסיף על הכוסות מיהו אם א"צ לחזור למלאות כוס אחר כגון שיש לו כוס גדול ולא שתהו כולו ונשאר בו שיעור ונוכר ששתהו בלא הסיבה אם נזכר קודם שאמר הלל או שאר ההגדה יכול לשתות השאר בהסיבה ובלא ברכה אבל אם התחיל לומר הלל או שאר ההגדה כתב בדה"ח דכיון שאם ירצה לשתות הנשאר בכוס יצטרך לברך³ דהוי כנמלך אסור לשתות דהוי כמוסיף על הכוסות וצ"ע בזה, ואם שכח להסב בכוס שני יחזור וישתה בהסיבה בלי ברכה שהרי גם בתוך הסעודה אם רוצה שותה בלא ברכה אם לא שאין דעתו לשתות יין תוך הסעודה, ובכוס ראשון² כיון שמנהגו שאין שותין בין ראשון לשני כדלקמן סי' תע"ג דין ט"ז ויצטרך לברך עליו⁴ אין כדאי לשתות⁵ ונכון שקודם שמברך על כוס ראשון יהי בדעתו לחזור ולשתות בין הכוסות הראשונים⁶ ואז אפי' אם יטעה וישתה כוס ראשון בלי הסיבה יוכל לשתות כוס אחר בהסיבה ובלא ברכה אבל לב' כוסות אחרונים לא מהני עצה זו (ס"ז וסק"א ובה"ל ד"ה אין ושה"צ).

יג צריך לשתות ארבע כוסות על הסדר שיאמר ההגדה בינתיים ואם שתאן זה אחר זה ולא שהה ביניהם לא יצא וצריך לחזור ולשתות עוד שלש כוסות על הסדר ולברך על כל כוס וכוס ולא דוקא ששתה כולן שלא על הסדר דה"ה אם שתה כוס רביעי יתיקף אחר שלישי לא יצא דכולן בעינין כסדר ואם שתה הד' כוסות בלי אמירת ההגדה בינתיים אבל שהה ביניהם יש דעות בזה אם יצא בדיעבד⁷ ולכן צריך להזהיר הנשים שיאמרו סדר ההגדה על כל כוס וכוס או שעכ"פ ישמעו ומבעליהן דאל"ה י"א שלא יצאו (ס"ח וסק"ד כ"ו ובה"ל ד"ה שלא) וכ"ש אם שפכן כולן בכוס אחד ושתאן דבדואי לא יצא ובפמ"ג מצדד שאפי' הפסיק בינתיים ואמר הגדה נמי לא יצא דארבע כוסות בעינין ולכאורה לא מסתבר כן וכי ד' כלים בעינין ד' פעמים בעינין וצ"ע (סק"ה ובה"ל ד"ה על).

שערי הלכות

יד שיעור הכוס רביעית [ושיעורו ע"ל סי' רע"א דין ל"א] בין ששותה יין חי וחזק צריך רביעית ובין שמוזג במים שיעורו רביעית ביחד עם המים שמוזג בו, ובזמנינו שהיינות חלושים אין חיוב למוזג⁸ רק אם רוצה יכול למוזג ושיעור המזיגה ע"ל סי' ער"ב דין י"ב (ס"ט וסק"ז כ"ח כ"ט).

טו וצריך לשתות לכתחלה כל הכוס ובדיעבד די ברובו ובמדינות שהיין ביוקר אפי' לכתחלה סגי ברובו אך כוס רביעי ישתה כולו כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה לכו"ע ויש שמקמצין וכועסין על המשתתים אם שותין הרבה ועתידין ליתן את הדין שמכשילן ומונען מן המצוה, ואדם גדול שמלא לוגמיו שלו הוא יותר מרוב רביעית אין יוצא אא"כ ישתה מלא לוגמיו ואדם קטן שנעשה בן י"ג (ע"ל דין כ"ג) ומלא לוגמיו שלו הוא פחות מרוב רביעית צריך לשתות דוקא רוב רביעית (ס"ט וסק"ל ובה"ל ד"ה וישתה), ודעת החו"מ דגם בזה יוצא בדיעבד במלא לוגמיו שלו (או"ח סי' ל"ט סק"ז) לפ"ד התוס' דקי"ל כן מדינא) ואם הכוס גדולה יותר מרביעית סגי ששותה רוב רביעית ואם יש בה הרבה רביעיות שותין ממנו כ"כ בנ"א כמנין רביעיות שבו [ומקרי כוס מלא ואינו פגום אצל כולם כיון שכולן באין מכח הראשון] ובדיעבד סגי אפי' אם הי' לכל אחד רוב רביעית ומ"מ אם אין בדעתו לשתות הרבה לא יקח לכתחלה כוס גדול רק כוס שמחזיק רביעית כדי לחוש לדעת הסוברים דבכוס גדולה צריך לשתות רוב הכוס ולא סגי ברוב רביעית (ס"ט וסק"א ל"ב ל"ג ויש שם ט"ס).

טז לכתחלה נכון לשתות רוב הרביעית בבת אחת, ועכ"פ יזהר שלא לשתות בשתיית רוב הכוס יותר מכדי שתיית רביעית⁹ ובדיעבד אם שהה בב' כוסות אחרונות לא יחזור לשתות ובכוס שני יחזור וישתה ובכוס ראשון לא ישתה אא"כ הי' דעתו לשתות בין ראשון לשני שא"צ לברך וכו"ל דין י"ב¹⁰ לענין הסיבה, אך אם שהה בשתיית רוב הכוס יותר מכדי אכילת פרס לכו"ע לא יצא אפי' דיעבד וצריך לחזור ולשתות ולברך אפי' בכוסות אחרונות (ס"ט וסק"ד ושה"צ ושיעור אכילת פרס ע"ל סי' תע"ה דין ג').

כתב דאפילו אם המצא תמצא ענבים משובחים, ויצא יין משובח שאפשר למוזג במים רבים, מ"מ צריך שיהא לפחות יין בשיעור של חלק אחד משהה במים. וכבר הקשו האחרונים בדברי הרמ"א, והובא במשנ"ב ס"ק ל"א, הלא השר"ע בא להחמיר ביינות שלנו שהם חלושים שאפילו חד בארבע בטל, וא"כ איך מיקל הרמ"א בזה יותר, וכתב דבש"ע מייעל על שמרים והרמ"א בין עצמו, ובס"ק ל"ב הביא המושב"ב דביותר מאחד בששה במים שם יין עליו, ובלבד שיהא בו טעם יין, ונמצא דהרמ"א לא נחלק ע"ד הש"ע אלא מבאר דבריו, דיש גבול של אחד משהה. ומה שמרן לא הזכיר כן בש"ע, כיון שאינו מצוי בימינו שיהא יין שאפשר למוזג בשיעור זה, וכ"כ בתהלה לדוד סק"ג דהרמ"א בא לפרש דברי הש"ע, ומ"מ אף אי נימא דיש מחלוקת בין מרן להרמ"א בגבול שיעור המזיגה [ואכמ"ל בזה], מ"מ ביינות שלנו לא נחלקו, דחלוי אם נשאר בו טעם יין ודרך למוזג כן באותו מקום. והשיעור ביינות שלנו לא נתבאר לא בדברי מרן ולא בדברי הרמ"א, אלא כתבו לפי הטעם של אותו חזוק היין ולפי דרך המזיגה, ולכן כתב בעו"ת סוף סק"ז דעכשיו שאין נוהגים למוזג היין במים כי היינות שלנו רפויים מאד, אם נתערב בו מעט מים, אפילו המים שנתערב בו הוא פחות מהיין, אפילו הכי אין מברכים עליו הגפן, מיהו למעשה צ"ע, עכ"ל. והביאו הא"ד סק"י, וכתב דלכן השמיט הלבוש דברי הרמ"א. ובפמ"ג בא"ט ס"ק ט"ז כתב דביינות שלנו שאין חזקים, כל שיש בו רוב מים ראוי לברך שהכל, והביא כן הכה"ח בס"ק ל"ב. והנה ברור הדבר דיש בזה ב' תנאים: חדא שישאר בו טעם יין, ועוד שכן דרך המזיגה באותו מקום, וכ"כ להדיא המהר"ל גופיה הנ"ל, וכן בממ"ג שהביא שם בס"ק ט"ז נוסח אחר בדברי המהר"ל כתב ג"כ ב' התנאים הנ"ל, וכ"כ מוהר"א אזולאי על הלבוש שם, והגר"ז בס"ט והמשנ"ב שם בס"ק ל"א, ועוד אחרונים. וע"כ מה שדרך היקבים למוזג היין, עדיין לא מספיק להורות לברך עליו הגפן אם לא נשאר בו טעם יין, וכיון שידוע שמוסיפים אלכוהול ושאר חומרים להשביח טעמו, ע"כ א"א לבדוק אם נשאר בו טעם יין. וראיתי דיש שכתבו דכיון דכן דרך היקבים למוזג, הו"ל דרך המזיגה ומברכין הגפן, ולהמבואר זה אינו. ומה שרצו להביא ראיה לדבר מיין קונדיטון שיש בו מיעוט יין, דהלא הוא שלישי יין שלישי דבש ושלישי פלפלין, ומברכין עליו הגפן וכמבואר בס"ר ר"ב ובמשנ"ב שם סק"ו, דכיון שבאו להשביח את היין א"כ הם טפלים ליין ואין היין בטל בהם, וברור שאין זה ראיה, חדא דמיירי ביינות שבזמננו, ובש"ע הביא את עיקר הדין. ואפשר דצריך לשער כפי ערך זמנינו, ועוד דהתם כל התערובות שעירב ביין הם באים להטעים את היין, וע"כ טעם היין עיקר והם טפלים, משא"כ כשמוסיפים מים הלא המים הם מחלישים כח היין, וא"כ באופן שהמים בשיעורם בטלו כח היין וטעמו, א"א לומר שטעם היין עיקר לגבי המים, ובטל המים ביין, ומה שנוסף טעם ע"י החומרים שהוסיפו ביין, הלא טעם זה ברכתו שהכל. וכ"כ באור לציון בפרק כ' תשובה י"ח דצריך לטעום חזוק היין כדי לבדוק אם נשאר בו טעם יין אחר המזיגה, והיין של היקבים א"א לבדוק ע"י טעימה, וא"א לבדוק חזוק היין, ובפרט במיץ ענבים שהוא ללא אלכוהול צריך זהירות יותר, דבמעט מים בטל ממנו טעם היין. והעולה מן האמור דבין לדעת מרן הב"י ובין לדעת הרמ"א במזיגת יינות שלנו יוכל לברך הגפן ולצאת י"ח ארבע כוסות אם נתקיימו שני התנאים, חדא שישאר בו טעם יין, ועוד שכן דרך המזיגה באותו מקום, ואם חסר אחד מהתנאים לא יוכל לברך הגפן.

כא ע"י אור לציון ח"ב פרק י"ד תשובה י"ז דכדי לצאת מן הספק אין להפסיק כלל, וישתה הרביעית בבת אחת, ואף שמבואר בש"ע סי' ק"ע ס"ח שמדת דרך ארץ לשתות את הכוס בב' פעמים [וכ"כ המ"ב בס"ר שעה"צ אות י"א למעשה לענין ברכה אחרונה ע"ש]. מ"מ כיון שאין ידוע כמה אפשר לשתות בין שתיה לשתיה לא יפסיק כלל. עכ"ד. ויש להוסיף דכ"ז דוקא ביין חזק, אבל אם הוא יין מתוק וכ"ש מיץ ענבים שלנו אין בזה ממתד דרך ארץ להפסיק [כמ"ש בפסחים דף פ"ו ע"ב לא אמרו ביינך מתוק], וא"כ בזה דאי דאין להפסיק בשתיית הרביעית.

כב ועי' בדבריו לעיל שם בשע"ה אות י' דלדעת מרן ליתא להאי חילוקא לגבי שכח ולא היסב, והנה בבא"ח בפרשת צו אות כ"ט כתב: צריך לשתות רוב הרביעית בבת אחת דהיינו שתיה אחת, ולא יפסיקנו בשתי שתיות, ובדיעבד אפילו הפסיק כמה פעמים יצא, ורק לא ישנה מתחילת שתיה עד הסוף יותר מכדי שתיית רביעית. עכ"ל. ומבואר דאם שהה יותר מכדי שתיית רביעית אף בדיעבד לא יצא, ולא חילק בין כוסות ראשונים לכוסות אחרונות. והיינו דכן עיקר לדינא וכמו שסתם בש"ע בס"ר תר"ב ס"ט, והביא דעת הסוברים כדי אכילת

יב ואם נזכר שלא היסב כשכא לשתות כוס שני תליא בפלוגתא המבוארת לקמן בדין י"ג ושם בשע"ה אות י"ז, אי יש לו תקנה לחזור ולשתות, ולדעת מרן שם ישתה כוס שני בהסבה ויחשב לו ככוס ראשון וימתין מעט [ושיעור ההמתנה ע"י לקמן בשע"ה סוף אות י"ז], ושוב ימוזג כוס שני וישתה בהסבה. יג ע"ש דאחר שהתחיל ההגדה ודאי אסור, ומ"מ מסתימת הפוסקים מבואר שאם לא הסיב בכוס ראשון ונוכר אחר שהתחיל ההגדה יחזור וישתה תוך ההגדה, ול"ד לשכח הבדלה שלא יבדיל תוך ההגדה כדלקמן סי' תע"ג ס"א, דהכא עיקר תקנת חכמים לומר ההגדה בין כוס ראשון לשני.

יד ולמנהגינו כדעת מרן דאינו מברך על כוס שני, א"כ אף אין דרך לשתות בין כוס ראשון לשני כיון דברכה כוננו לפטור כוס שני, לא הוי הפסק כיון שהכוס לפניו ודעתו לשתותו, כ"כ סברא זו בקרבן נתנאל בפרק ערבי פסחים על הרא"ש בס"י כ' אות ש', ובמאמר בס"י תע"ט סק"א ובמ"ב בס"י ת"פ סק"ח, ושם דברו לגבי שתיה בין כוס שלישי לרביעי, וכ"ש ד"ל כן בין ראשון לשני.

טז ולדעת מרן א"צ לזה וכו"ל.

יז דלדעת מרן בב"י בס"י תפ"ד אף אם עבר על תקנת חכמים ולא שתאן כ"א במצותו, היינו כוס ראשון קידוש, וכוס שני אשר נאלמו, וכוס שלישי בהמ"ז, וכוס רביעי ברכת ההלל, יצא ידי חובתו, ורק אם שתאן רצופין בלא הפסק ביניהם לא יצא. ודעת המג"א והפ"ח והגר"ז באות ט"ז ועוד אחרונים דאם לא הפסיק באמירת ההגדה בין ראשון לשני, ובאכילת מצה ומרור בין שני לשלישי, ובאמירת ההלל בין שלישי לרביעי, לא יצא, ועי' במ"ב בביה"ל ד"ה שלא שביאר כן לדעת מרן, ויישב דבריו מקושת הפ"ח. וע"ע בספר מלכי בקדש סק"ח מש"כ ליישב דעת מרן. [ולפלא על הכה"ח כאן שהבי"ד האחרונים, ולא הזכיר דבב"י פליג ע"ז]. ושיעור ההמתנה כתב הגר"ח נאה שיפסיק בכדי אכילת פרס, ואז לא יחשב כשתיה אחת. ויש להעיר דדעת מרן לעיקר ד' שיעור צירוף בשתיה הוא בכדי שיעור שתיית רביעית, ולחלקמן בשע"ה אות כ"ב.

יח היינו כ"ז דהר"ם, וכמ"ש הרמב"ם בפירושו המשנה בפ"א עדיות מ"ב, ושיעורו במדות של ימינו לפי שיעור הדרה"ם שהיה בזמן הרמב"ם שהיה משקלו בין 2.83 ל-2.92 גרם, וכמו שביאר בספר מדות ומשקלות של תורה בפ"ה [וע"ש שהגר"ח נאה הפריז במדותיו, ושכן העיר הגר"ז אויערבאך, ונקט שיעור הדרה"ם הטורקי שהיה בזמנו שהוא 3.2], ונמצא שיעור רביעית 75-77 גרם. וע"ע מה שהארננו לקמן בשע"ה בס"י תפ"ו בענין השיעורים, ושם באות ח' ביחס לשיעור חו"מ למנהג בני ספרד.

יט וכתב בכה"ח סקנ"ט דלפי סודן של דברים יש למוזג מפני שיין שאינו מוזג נקרא יין המשכר, וע"י המזיגה נקרא יין המשמה, יע"ש טעמו, ויש למוזג בו טעם יין מים, יע"ש הכונה בזה. [ואף שלא נזכר בדברי רבינו הארי"ל להדיא דבני לחלק לג' טיפין. כן י"ל, ועמ"ש ברב פעלים ח"ב שאלה מ"ה יע"ש]. וכתב עוד בכה"ח הנ"ל דאף אם היין חזק ורוצה למוזגו הרבה, יחלק המזיגה לג' פעמים.

כ ושם בשע"ה אות י"ב הארכנו בביאור שיעור המזיגה שיוכל לברך עליו הגפן, והבאנו הדברים כאן, הנה בענין שיעור מזיגת היין במים ביינות שלנו, נתפרסם שלדעת מרן צריך שיהיה רוב יין, ולהרמ"א אחד משהה, וזה צ"ע, דבמקור הדברים נראה דאין מחלוקת לגבי היינות שלנו, ובשום מקום לא הוזכר בדברי מרן שצריך רוב יין, ומאידך אין בדברי הרמ"א מקור להקל ביינות שלנו, דהנה ז"ל מרן בש"ע בס"י ר"ה סע"ה: שמרי יין מברך עליהם בפה"ג, נתן בהם מים אם נתן שלשה מדות מים ומצא ארבעה, הו"ל יין מוזג ומברך בפה"ג וכו', והיינו ביינות שלהם שהיו חזקים, אבל ביינות שלנו שאינם חזקים כ"כ אפילו רמא תלתא ואתא ארבעה אינו מברך עליו בפה"ג, ונראה שמשערים בשיעור שמוזגים יין שבאותו מקום. וכתב הרמ"א שם בהגהה: ובלבד שלא יהא היין אחד משהה במים, כי אז ודאי בטל. והנה מקור דברי מרן שביינות שלנו החלושים משערינן כפי דרך המזיגה באותו מקום, הוא מדברי רבינו יונה שהביאו הב"י שם, ומקור דברי הרמ"א הוא מדברי האגור שהביא תשובת מהר"ל [וג"ו הביאו הב"י שם], שכתב דאע"ג דבעלמא פסק ר"ת דטעם כעיקר דאורייתא, מ"מ לענין ברכה חד בשיתא בטיל, דלא חשיב טעמא לענין ברכה, ואי הוה יותר מחד בשיתא הולכים אחר הטעם אי רגילי אינשי למישייתו במקום יין מברך, עכ"ד. ומבואר דמהר"ל נתן גבול של אחד משהה, אבל לא חולק דביותר מאחד משהה צריך לבדוק לפי הטעם, וביינות החלושים שלנו ודאי שלא יועיל חד בשש. ומה שהביאו הרמ"א בהגהה, הוא כלפי מה שכתב בש"ע דאזולין ביינות החלושים שלנו בתר הטעם,

בזמן הזה, וכן פסק בפשיטות בש"ע דכל מי שאכל או שתה בלא הסבה לא יצא, א"כ כשחזרו ואוכל יצטרך לברך שוב, ולא יניחו בכה"ג לספק ברכות. ועוד י"ל לברך עפ"י סברת הרדב"ז בח"מ סי' רכ"ט דכשיש מחלוקת במצוה ונקטינן לחיוב לעשות המצוה, מברכין עליה, ואף דרוה"פ פליגי ע"ד, וכמ"ש בדבריו הנ"ל בס"י ט', וכן לעיל בס"י תנ"ג בשע"ה אות ט', יע"ש סברת הרדב"ז והחולקים. מ"מ ע"ש שהבאנו דברי הרחיד"א דבמקום שיש פסק גמור לקיים המצוה, וכהא שפסק מרן בפשיטות וקבלנו הראותי, דבזה הסכים הרחיד"א דהברכה נגזרת אחר המצוה, יע"ש שהארננו בזה, א"כ מכל טעמים אלו י"ל דלא יניחו הכא לספק ברכות ויחזור ויברך. אלא דעדיין יל"ע בזה, דכיון דהרבה אחרונים הסכימו לענין דיעבד לסמוך על הראב"ה וכסברת הרמ"א, אפשר דנימא בזה סב"ל, וצ"ע. ומ"מ המברך ודאי אין מוחין בידו, וכמ"ש הרחיד"א בחיים שאל ח"ב סי' ט"ו דאף דנקטינן סב"ל גם כנגד דעת מרן, מ"מ המברך כדעת מרן אין מוחין בידו.

ט הנה מרן פסק לקמן בס"י תע"ז דבעי לאכול האפיקומן בהסבה, וס"ל דכל מקום שצריך הסבה ולא היסב לא יצא, וצריך לחזור ולהסב, וא"כ לא חשיב ב' פעמים אפיקומן דהא לא יצא בראשונה [ובכ"ה סקמ"ט הבי"ד המ"ב כאן בשם הח"א דלא יחזור באפיקומן, דהא אסור לאכול ב' פעמים אפיקומן, ובסקמ"ה וכן לקמן בס"י תע"ז סק"ז ביאר דבריו יותר, ומבואר בדבריו שסמך ע"ד הפר"ח שם שכתב דלענין דיעבד יש לסמוך על שיטת הרמב"ם דמשמע מדבריו דא"צ להסב באפיקומן, ומ"מ דעת מרן דהוא לעיכובא וצריך לחזור ולאכול]. אלא דבש"ע לקמן בס"י תע"ז ס"ב כתב לגבי השוכח לאכול אפיקומן, דאם נזכר אחר שבירך ברכת המזון ובירך הגפן ושתה כוס שלישי דלא יחזור ויאכל, אלא יסמוך על מצה שאכל בתוך הסעודה. ולכאורה יש להקשות הלא אין דרך להסב בסעודה ומסתמא לא היסב, ואיך יסמוך על מה שאכל בסעודה, וע"כ כתבו כמה אחרונים דהלך דבאופן שכבר בירך בהמ"ז ושתה כוס שלישי בזה סמך מרן דבדיעבד יצא, ע"י ש"ג שם סק"ב ובמאמר שם סק"ב, ומוהר"פ בחיים לראש צפון אות ב', ועי' אגרות משה בח"ג דא"ח סי' ס"ז שרצה ליישב בחילוק זה דברי המ"ב במה שרמזו כאן בשו"ה"ל להקשות מדבריו כאן למש"כ בס"י תע"ז, יע"ש. [ועפ"י יל"ע אם נזכר שלא היסב אחר שעשה מים אחרונים או אמר הב לן ונברך, אי יברך שוב המוציא על האפיקומן דהסיח דעתו, או דל"ה היסח הדעת דאתא דרחמנא סמכינן, וכהא דשכח לאכול אפיקומן בס"י תע"ז, ועי' מש"כ בזה לקמן בשע"ה סי' ת"פ אות י"א].

י בש"ע פסק דכל מי שאכל או שתה בלא הסבה לא יצא, וצריך לחזור לאכול ולשתות בהסבה, ולא חילק בין כוסות ראשונים לאחרונים, והוא כמסקנת הרא"ש שגם בשתי כוסות אחרונים צריך לברך, ואינו נראה כמוסיף על הכוסות, דכיון ששתה שלא כתיקונו הוברר הדבר שהכוס ששתה הוא לא ממנין הכוסות, ומה ששותה עתה הוא כוס של חובה. ועפ"י ליתא לכל החילוקים שכתב כאן בדין זה, ובכ"ג חזר ושותה בהסבה. [ואף דעיקר טעמא דבעי הסבה בכל הד' כוסות ולא אמרינן ספק דרבנן לקולא, מפני דאי ניוול לקולא יפטר מכולם ומיעקר תקנת חכמים, וכדכתב הר"ן בערבי פסחים, ואף כשהיסב בב' כוסות ראשונות עדיין חייב להסב בב' אחרונות, דשמא תיקנו בב' כוסות אחרונות ומיעקר תקנת חכמים, וע"כ צריך להסב בכל הד' כוסות, ע"י משנה למלך בהלכות מגילה פ"א הלכה י"א דמיישב בזה ההבדל מעירות המסופקים לגבי מגילה. וא"כ הכא כששכח ולא היסב הרי בכ"ה לא חשיב כעקירת התקנה לגמרי, והו"ל כשאר ספיקא דרבנן, אלא דאיכא טעמא אחרינא שכתב הר"ן שם כיון דלא טריחא מילתא לחזור ולשתות בהסבה, ועפ"י אם הוא במצב שקל לו להוסיף ולשתות שוב י"ל דנימא ספק דרבנן לקולא ואינו חייב לחזור ולשתות, ובפרט שגם פסק מרן הש"ע אינו מוסכם לכו"ע, שהרי מצינו להכנה"ג בפסח מעובין אות קס"ד שכתב להקל בב' כוסות אחרונים וכדברי הרמ"א, ונראה מדבריו שמקיל כהב"ח גם בכוסות ראשונים, וכ"כ להקל בכל הכוסות הרחיד"א בברכ"י סק"ח. וכן היקל בב' כוסות אחרונים בעל הזרע אמת בשבח פסח קדש אות ג', וכהכרעת הרמ"א. וכ"כ כה"ח בסקמ"ו וסקמ"ח. ונהי שכתבו כמה אחרונים שאין לזוז מפסק מרן וכמ"ש הפר"ח כאן, והשו"ג בסק"ח, והמאמר"ר בסק"ג, מ"מ באופן שקשה לו לחזור ולשתות יש להקל וככל הנ"ל].

יא ולמנהגינו כדעת מרן שאין מברכין על כוס שני ורביעי בכ"ג, כששכח להסב בכוס שלישי לא יצטרך לברך [ועי' לקמן בהמשך באות י"ד], וליכא להאי חששא. ולענין ברכה כשחזרו ושותה באופן ששכח להסב בכוס רביעי, נתבאר בדבריו לקמן בס"י ת"פ בשע"ה אות י"א.

זי אין ליקח כוס שפיו צר כעין קלוג גלא"ז מפני שלא יוכל לשתות רביעית כאחת ובדיעבד אינו מעכב אם לא שהה הרבה כנ"ל [ולכוס ברהמ"ז וקדוש בלא"ה אין לקחתו כנ"ל סי' קפ"ג דין י"א] (סט"ו וסקמ"ח מ"ט).

יח מי שאינו שותה יין מפני ששונאו או שמצטער בשתייתו וכואב בראשו מזה צריך לדחוק עצמו ולשתות לקיים מצות ארבע כוסות [ובשבתות וימים טובים יכול לשמוע קידוש מאחר ויצא בזה אבל כאן חל החיוב על כל אדם] ויכול למוגזו היטב במים²² כדין קידוש שנתבאר בסי' ע"ב דין י' וגם יכול ליקח יין צימוקים או חמר מדינה²³, מיהו אם יפול למשכב מזה פטור (סי' וסקל"ה ל"ו ל"ז).

יט מצוה לחזור אחר יין אדום אם אין הלבן משובח ממנו²⁴ ובמקומות שמצויין הגוים להעליל עלילות שקרים נמנעים מליקח יין אדום (סי' וסקל"ח).

כ יוצאין ביין מבושל ובקונדיטון שהוא יין שמעורב בו דבש ופלפלין ולכתחלה טוב ליקח יין שאינו מבושל אם לא שהמבושל טוב יותר וכן לענין קונדיטון וע"ל סי' ע"ב דין י"א וה"ה כאן (סי' וסקל"ט מ').

כא גבאי צדקה מחוייבים ליתן לעניים ארבע כוסות [ותמהני על איזה מקומות שאין משגיחין ע"ז שהוא דבר פשוט ומבואר בכמה פוסקים] ואם הגבאים לא נתנו לו אפי' הוא עני המתפרנס מהצדקה ימכור מלבושו או ליה או ישכיר עצמו בשביל יין לד' כוסות או חמר מדינה, ומי שאין לו אלא ד' כוסות אחר המזיגה יקחם הכל ללילה ראשונה, ונר ביתו עדיף מארבע כוסות משום שלום ביתו, ומי שאין לו אלא ב' וג' כוסות ע"ל סי' תפ"ג דין ב' (סי' וסקמ"א מ"ב מ"ג).

כב גם הנשים חייבות בארבע כוסות ובכל מצות הנוהגות באותו לילה כגון מצה ומרור ואמירת ההגדה אף שהוא מ"ע שהזמן גרמא שאף הן היו באותו הנס (סי' וסקמ"ד מ"ה וע"ל סי' תע"ג דין מ').

כג תינוקות שהגיעו לחינוך מצוה ליתן לכל א' כוס לפניו אבל אינו מעכב, וקטן י"ל שא"צ לשתות רוב רביעית רק כמלא לגומיו שלו (סט"ו וסקמ"ו מ"ז).

סימן תעג. דיני כוס ראשון וסדר הפסח עד כוס שני

א (קדש) מוזגין לו כוס ראשון לקדש עליו ובעה"ב לא ימוגז בעצמו רק אחר ימוגז לו אם אפשר לו שהוא דרך חירות (סי' וסק"ט).

ב אין ליטול ידיו כלל קודם קידוש ואף הנוהגין כל השנה ליטול ידיהם לסעודה קודם קידוש אין לעשות כן בליל פסח ואפי' ליטול ידיו כדי שלא יצטרך לחזור וליטול ידיו אחר הקידוש לאכילת כרפס ג"כ אינו נכון ואם אין ידיו נקיות יטול מעט ולא נטילה גמורה [דמחזי שסובר שקידוש טעון נטילה] ואפי' נטל נטילה גמורה לא יברך עלי' דהוי ברכה לבטלה שאין הנטילה עולה לו לאכילה (סי' וסק"ו ז' ח').

שערי הלכות

שיאכל הכרפס בכ"ג מיד, ולא יאכלנו קודם הבדלה, ועוד י"ל דישתה הכוס בלא הסבה ולא יחשב כמוסיף על הכוסות, וע"ל מש"כ בסברא זו לקמן בשע"ה אות ט'. ו למנהגינו שאין מברכים על כוס שני וכנ"ל, א"כ פשוט שבכ"ג יבדיל מיד על הכוס בלא ברכת הגפן כל שלא התחיל ההגדה.

ז ולמנהגינו בלא ברכת הגפן. ח ומבואר דימשיך בקריאת ההגדה בלא ברכת הנר אף שנהנה מן האש, וכשיגמור ההגדה סודרה על הכוס יחד עם ההבדלה כתקנת חז"ל, וכן הביא המ"ב בסי' רצ"ח סק"ד שמצד דהגרע"ק באם אין לו כוס, ומשער שיזדמן לו כוס בלילה, ורוצה ללמוד קודם שיבוא הכוס לידו, שלא יברך עתה על הנר ויותר טוב שיסדרם על הכוס, ושם בשע"ה צ"א אות ג' כתב שהמנהג להקל בזה, אמנם בדבר זה נחלקו האחרונים, וגם בדעת מרן לא ברירא מילתא, דהנה בסי' תרצ"ג הביא בב"י דברי הכלבו שכתב דפורים שחל במוצש"ק שקורין המגילה לאור הנר מברך מאורי האש קודם הקריאה, ואף שיש חולקים בזה מ"מ טעמא דמתברר הוא שלא ינה ממנו בלא ברכה, עכ"ד. והבי' הביאו ולא העיר בדבריו כלום, ומשמע דהכי ס"ל, וכ"כ לדעתו בכנה"ג שם בהגב"י, והביא שם שכ"כ גם הראב"ד בספר תמים דעים דהקורא את המגילה, ומלא עיניו מן האור בקריאת המגילה ואח"כ מברך בורא מאורי האש, לא נכון הדבר, עכ"ד. וכן הביא עוד דכן ס"ל לרד"א. וכתב בגינת ורדים בכלל ג' סי' כ"ה דאף דאינה כברכת הנהנין לגמרי, שהרי לא מברכין אותה בכל פעם שנהנה מן האור, אלא רק במוצש"ק לזכר אדה"ר, מ"מ לא מפני זה נקיל לגמרי ליהנות ממנה במוצש"ק בלא ברכה, דהא מיהא כיון דעבדינן זכר לאדה"ר אית לן למיעבד לגמרי כוותיה, ומיד שבא לכלל הנאה ראוי לברך ברכתה, וכתב ע"ז בפרח שושן בכלל ג' סי' כ' אחר הביאו דברי הכנה"ג הנ"ל, דמדברי הב"י בהלכות הבדלה סי' רצ"ח מוכח דאזיל בתר איפכא, דאחר שהביא דברי הכלבו הנ"ל הבי"ד רבינו ירוחם בשם המפרשים, דקודם שמברך בורא מאורי האש אסור לעשות מלאכה, ויחזירנה לומר על הכוס, וכתב דהנ"מ מלאכה כגון אורג או כותב וכי"ב, אבל להדליק נר ולהצית מרשות לרשות א"צ לכ"ז. וכתב ע"ז הב"י דאף דלא ידענא מנא ליה, מ"מ לקרות מגילה לאור הנר דלאו מלאכה היא כלל, נראה דבהבדלה בתפילה סגי, עכ"ד. הרי דס"ל דא"צ לברך ברכת מאורי האש קודם שיקרא לאורו, ולכאורה דברי הב"י סתראי ניהו, וכאן עדיף דכתב להדיא, משא"כ בההיא דסי' תרצ"ג דהוא מדשתיק, אמנם העיר בזה הפרח שושן דמ"ט קאמר עד שיבדיל בתפילה, וכי אסור לקרות קודם שיבדיל בתפילה, ובאמת מכח קושיא זו כתב הבית דוד בסי' תצ"א דבע"כ כוננת מרן בב"י מדין הבדלה ולא מדין מאורי האש, דלענין ברכת מאורי האש מה יתן ומה יוסיף שיבדיל בתפילה, הלא אין שם ברכה, וגם דעפ"ז יצא דיש איסור לעשות מלאכה קודם ברכת מאורי האש, ולא לישתייט מרן בשו"ע וכל הפוסקים לומר שיש איסור כזה, וכתבו רק כפשטא דמילתא איסור מלאכה קודם הבדלה, ומה ענין מלאכה לברכת מאורי האש, ובע"כ דכוונת רבינו ירוחם שהביא הב"י דאין לעשות מלאכה קודם שיברך מאורי האש, הוא מדין הנאה מהאש קודם הברכה, ובוה לא שאני לן בין מלאכה למלאכה, וקאמר שיחזירנה לומר על הכוס, וחילוק בין מלאכה למלאכה היינו לעיקר דין הבדלה, וע"ז קאמר הב"י דלא ידענא חילוק המלאכות לגבי הבדלה, והא מיהת קריאת המגילה לאור הנר שאינה מלאכה כלל מותר קודם הבדלה על הכוס אחר שיבדיל בתפילה, אבל לא מיירי כלל לענין הנאה מהנר קודם ברכה, דלזה הבי"ד הכלבו ולא העיר ע"ד, וכההיא דסי' תרצ"ג. ועיין עוד שם בדברי הב"י, ומ"מ מסקנת הפרח שושן שם לחומרא. וכ"ה דעת המהריק"ש והפר"ח בסי' תרצ"ג, והברכ"י שם בסק"א, ובשו"ת בית יהודה למוהר"י עייאש במנהגים במנהגי פורים, ובערך השולחן שם בסי' תרצ"ג וברוח

ג קודם שיקדש ימין שרוצה לקיים מצות קידוש וגם מצות ד' כוסות שכוס של קידוש הוא אחד מארבעה כוסות ויש נוהגין לומר הריני מוכן ומוזמן לקדש ולקיים מצות ד' כוסות²⁵ רק שצריכין ליהרר שלא יאמרו זה לאחר קידוש שהרי בירך על הכוס בפה"ג אלא דוקא קודם קידוש (סק"א).

ד מקדש על הכוס ומברך שהחיינו קודם השתי' ואם חל בשבת אומר ויכולו (סי' וסק"א) ואם שכח לקדש בלילה דינו כנ"ל סי' רע"א דין כ' (סק"ד) וחזיתם מקדש ישראל והזמנים ואם חתם מקדש ישראל לבד לא יצא (סי' תפ"ז סק"ב) ואם שנים רוצים לקדש יחד ע"ל סי' רע"א דין י"ב.

ה אם לא בירך שהחיינו קודם השתי' מברך אח"כ אימתי שיזכור ביום א"י ואפי' באמצע השוק הזהזמן ארגל קאי ואם נזכר בליל ב' בחו"ל לאחר שקידש היום יפטור עצמו בשהחיינו שיברך על הכוס לאחר הקידוש ואם שכח לברך שהחיינו בקידוש ליל ב' [אפי' אם בירך כבר בליל ראשון, ויש מפקפקין בזה וצ"ע למעשה (וע"ל סי' תרמ"ג בה"ל ד"ה ואח"כ וצ"ע)] חייב לברך אימתי שנוכר בכל החג דהיינו עד סוף יו"ט האחרון של גלוית וכן ה"ה בשאר יו"ט חייב לברך עד סוף יו"ט אבל לא אחר יו"ט אפי' בעצרת (סק"א ושה"צ).

ו אם חל במוצאי שבת אומר קנה"ז דהיינו בתחלה ברכת היין וקידוש ונר דהיינו ברכת בורא מאורי האש והבדלה וזמן ואין מברכין על הבשמים בכל מוצ"ש ליו"ט ואומרים הבדלה זו מיושב כמו הקידוש²⁶ (סי' וסק"ג ואם אין לו יין ע"ל סי' תפ"ג דין ג').

ז ואם שכח להבדיל אם נזכר לפני שאכל הכרפס ולא ה' בדעתו לשתות יין בין הכוסות²⁷ צ"ע אם יאכל הכרפס לפני הבדלה או שיבדיל מקודם ואם נזכר אחר שאכל הכרפס אם ה' בדעתו בשעת ברכת כוס ראשון לשתות בין הכוסות יבדיל על כוס אחר ולא יברך בפה"ג אבל אם לא ה' בדעתו לשתות שאם יבדיל יצטרך לברך בפה"ג אפשר דאסור להבדיל שם²⁸ וכ"ש אם נזכר אחר שכבר התחיל ההגדה שאז אסור להפסיק בשתי' באמצע ההגדה [וע"ז לא מהני דעתן] שילים ההגדה עד גאל ישראל ואח"כ יברך בפה"ג על הכוס השני' וגם ברכת הנר' והבדלה של יו"ט ושותהו. ואם נזכר באמצע סעודתו שלא הבדיל חייב להפסיק תיכף מסעודתו ולהבדיל ולא יברך עליו ברכת בפה"ג שנתה. וזמן נזכר אחר ששתה לפני האכילה פוטרנו א"כ לא ה' בדעתו או לשתות בתוך האכילה שאז צריך לברך עליו גם ברכת בפה"ג וכן אם נזכר מיד לאחר ששתה כוס השני צריך למוגז מיד עוד כוס ויבדיל עליו ולא יברך עליו בפה"ג א"כ לא ה' דעתו לשתות או בתוך הסעודה. ואם נזכר תוך ברהמ"ז²⁹ שלא הבדיל מברך ברהמ"ז והבדלה על כוס אחד וכן אם לא נזכר עד לאחר ששתה כוס של ברהמ"ז ימתין עד לאחר גמר הלל והגדה ואז יבדיל על הכוס הד' ואם לא נזכר עד לאחר ששתה כוס ד' יבדיל על כוס ה' וצריך לברך עליו גם בפה"ג שהרי כבר הסיח דעתו משתי' (סי' וסק"ד ה' ובה"ל ד"ה עד ושה"צ).

ח שותה בהסיבה [ואם שכח ולא היסב ע"ל סי' תע"ב דין י"ב] ואינו מברך אחריו על הגפן וכו' ואפי' שנתה רביעית שהרי יברך ברהמ"ז בסוף וגם ברכה אחרונה אחר כוס ד' וע"ל סי' תע"ד דין ג' (סי' וסק"א).

חיים להגרו"פ שם, ובמועד לכל חי סי' ל"א אות ע"ח, ובסי' י' אות מ"ו שהמנהג כדברי הרח"ד א לברך קודם על הנר, וכ"כ לדינא בספר יוקח נא שם, ובזכרונות אליהו מערכת פ' אות ל"א ושכן המנהג בחברון, ועוד אחרונים. ולדברי אחרונים אלו י"ל דיפסיק באמצע ההגדה לברך על הנר, דלא גרע ממפסיק מפני היראה והכבוד שמתור אפילו בהלל שמברכים לפניו ולאחריו, וכ"ש הגדה שאין ברכה לפניו, ובפרט דהכא הוא צורך קריאת ההגדה, והו"ל ככרכת ציצית ותפילין בבין הפרקים של ק"ש כמ"ש בסי' ס"ו ס"ב, וטוב שגם כאן יברך בין הפרקים. אמנם מאידך מציינו אחרונים שהקילו בזה, וכדמשמע מדברי הרמ"א בסי' תרצ"ג דכתב דמבדילין אחר המגילה, ומשמע אף ברכת הנר. וכ"כ הכנה"ג דכ"ה מנהג אביו, וכ"כ בשו"ת דבר שמואל סי' קכ"ח, ובשו"ת זרע אמת ח"ג אור"ח סי' ל"ג, ובפמ"ג במש"ז בסי' תרצ"ג סק"א ועוד. ובכה"ח בסי' רצ"ח סק"ו ובסי' תרצ"ג סק"י ס"ל לדעת מרן שיכול לקרוא קודם שיברך, והביא את המחלוקת וסיים נהרא נהרא ופשטיה. ולכאורה היה מקום לחוש לדברי רוב האחרונים הנ"ל, ובפרט דרבים ס"ל כן גם לדעת מרן ולברך על הנר באמצע ההגדה וכנ"ל, אלא דיש עוד מקום לומר שיניח מלברכה עד שיבדיל עפ"י מש"כ המ"ב לקמן בסי' תקצ"ט סק"א עפ"י השע"ת שם, דהמנהג שמתפללין מתוך הסידור אף שלא בירכו מאורי האש כיון שאין זה הנאה גמורה, דקצת שגורה בפיו וכדלעיל סי' רע"ה ס"ט, א"כ ה"נ י"ל גבי ההגדה דקצת שגורה בפיו, אולם עפ"י מה שנוהגים להרבות בסיפור יציאת מצרים עפ"י מדרשים ומפרשים על ההגדה, א"כ לא חשיב כשגור בפיו. אמנם נראה דכ"ז לא שייך לגבי נורת נאון [המכונה פלורוסנט], אמנם ראיתי שדנו אחרוני זמנינו לגבי נורת ליבון המאירה ע"י חוט להט, ודנו אם אפשר לברך עליה בורא מאורי האש, ואם איסור הנאה קודם הברכה תליא בהא דסו"ס נהנה מהאש, אבל בנורת הנאון אשר ממולא בגז, שתכונתו היא שכאשר חולפים בו אלקטרונים הוא מאיר באור אולטרא סגול, ודפנות הנורה מצופות בחומר הנקרא פלורוסנטי, שתכונתו שכאשר הוא מוקרן ע"י אור אולטרא סגול הוא קולט את האור, ופולט במקומו אור לבן הנראה לעין. ודרך פעולתו ע"י התלהטות האלקטרודות שבקצות הנורה, ואז ע"י התלהטות גורם האלקטרונים מתרחקים מהאטומים, ואז מחמת המתח החשמלי שקיים בין האלקטרודות גורם שהאלקטרונים שהתרחקו מחמת החום יורמו מאלקטרודה לאלקטרודה בתוך הגז [ומתחלף כיוון הזרימה חמישים פעם בשניה]. ואז אף שההתלהטות שבקצוות מפסיקה, אין הזרימה של האלקטרונים מפסיקה, ונמצא שאין הנאה ישירה מהאש. ועיין בספר קרני אורה דברי הגרש"ז אויערבאך דאין דין מבעיר בגרימת הגז להאיר, ואינו בגדר אש, חוץ מההתלהטות שבצדדים שהוא אש. [ואמנם סמוך לזמן שהנורה נשרפת, החוט שמתלהט בצדדים מתבלה, וההתנהגות החשמלית עולה ונשאר לוהט כל זמן שהנורה דולקת, וע"כ הנורה משחירה בצדדים, ומ"מ גם בזמן זה אין הנאה מאור הלהט, אלא מהאור הלבן הנ"ל]. וע"כ נראה שיוכל לקרוא ההגדה לאור נורת הנאון קודם ברכת מאורי האש לכ"ע. ואמנם יש לו הנאה מהאש שגורם להדליק את הנורה ע"י ההתלהטות שבצדדים, מ"מ אפשר שיש לדמות לשתית העשן (עישון) שחלק מהפוסקים הנ"ל שאסרו לקרוא לאור הנר קודם הברכה, התיירו שתיית העשן, וכמ"ש בגור"ר הנ"ל ועוד פוסקים. ואפשר דאף לדעת האוסרים העישון, הכא יתירו דאין הנאה ישירה, ומ"מ באופן שנשאר דולק משבת נראה דאין בזה בית מיוחד. ובתאורה החדשה הנקראת ק"ל, פשוט יותר להתייר דאינו בכלל אש, וע"י בספר קרני אורה בפה"ג ענף ו' אות ד' שכתב דאין במנורות אלו דין מבעיר.

ט וכן אם נזכר קודם ברכת המזון לאחר שאכל אפיקומן, כתב הגר"ז בסי' שלא יבדיל על הכוס קודם ברהמ"ז כדי שלא יהיה נראה כמוסיף על הכוסות, שהרי

סימן תעג. דיני כוס ראשון וסדר הפסח עד כוס שני

א ע"י כה"ח סק"ג נוסח לשם יחוד כללי למצות הלילה [וע"ע שם סק"ד ענין הד' כוסות עדה"כ בקיצור].

ב וע"ע שם דין ז' ובשע"ה שם לענין טעה ואמר מקדש השבת, וחזר ותיקן ישראל והזמנים.

ג כ"פ המג"א והחק יעקב ושאר אחרונים המ"ב כאן. והנה בשו"ת ערוגת הבושם סי' קמ"ב פקפק לומר דאם כבר אמר אשר גאלנו, כיון שאמר והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור הרי כבר בירך על הזמן, ושוב אין לחזור ולברך שהחיינו. ולדינא צ"ע דצריך לידחק בגמ' בעירובין דף מ' ע"ב דמיירי כשלא אמר אשר גאלנו, ומ"מ סב"ל, ואיכא דחשו לה לענין מעשה שלא לברך, וכתב באול"צ בפט"ו אות ו' דבברכת אשר גאלנו הזכיר שם הגיענו לאכול מצה ומרור, אבל אין שם הודאה שהגיענו לעצם קדושת היום, וע"כ אין לחוש לספק בברכות בזה ויאמר כל שבעה, וכהסכמת האחרונים.

ד ומנהגינו לומר הקידוש מעומד, וכמ"ש בכה"ח כאן סק"ה דעפ"י דברי רבינו האריז"ל כל הקידושין צריכים להיות מעומד [וכמ"ש בשע"ה כ"ד דף ע' ע"ד ופעי"ח שער השבת פי"ד גם על יו"ט]. ועפ"ז כתב היפה ללב בסק"ב דהגם שמהנהגו בכל השנה הבדלה מיושב וכמ"ש בשו"ע בסי' רצ"ו ס"ו, מ"מ כשחל יו"ט במוצש"ק שהקידוש אומרים אותו מעומד, גם ההבדלה מעומד, והביאו בכה"ח סק"כ.

ה ולמנהגינו אין נ"מ בין היה בדעתו לשתות או לא היה בדעתו, כיון שאין מברכים על כוס שני, א"כ גם בכוס הבדלה יפטור בברכת היין של הקידוש [כמבואר לעיל בסי' תע"ב בשע"ה אות י"ד], וע"כ ל"ה כמוסיף על הכוסות, ופשוט שיבדיל קודם

יח ויוצאין במינים אלו בין בעלין שלהן ובין בקלחן שהוא שורש הגדול שבו עומד הירק אבל לא בשרשים קטנים המתפצלים לכאן ולכאן בתחתיתו או בצדדיו, אלא שבעלין אין יוצאין אלא"כ הם לחים דבישים אין בהם טעם מרור אבל בקלחין מתוך שהוא עב אפי' הוא יבש אין מפסיד טעמו, ועלין כמושין י"א שיוצאין בהן ויש שמחמירין אפי' בכמושין, ויכול לצאת בעלין אפי' לכתחלה וראיתי כמה אנשים חלושים שדוחקין עצמן לקיים מצות מרור בקלחין ולא אדע למה לא יקחו העלין למצוה ואולי מפני שמצוי בהן יבשין וכמושין אבל אם הם לחים אין להחמיר בזה כלל וכלל (ס"ה וסקל"ז ל"ח).

יט ובין בעלין ובין בקלחן אם בישלן בין מעט בין הרבה אין יוצאין בהן וכן כבושים דהיינו ששראן במים מעל"ע וי"א דדווקא אם כבשן בחומץ¹⁹ ולכן לכתחלה יש לזיזה שלא לשרות חריריין במים מעל"ע ובדיעבד יש לסמוך להקל כשאין לו אחרים מיהו בעלין אין להקל דאפשר דבהו יוצא טעם מרור ע"י כבישה מעל"ע במים (ס"ה וסקל"ח ל"ט).

כ כל חמשת מיני מרור הנ"ל מצטרפים לכזית שהוא השיעור שלהן והוא כחצי ביצה וע"ל סי' תפ"ו ואם מקיים המצוה בעלין יראה לדחוק אותם ביחד דהריוח שבין העלים לא מצטרפי לכזית דאל"כ אינו מקיים בזה מצות מרור וגם הוי ברכה לבטלה (ס"ה וסק"מ מ"א).

כא אם אין לו אחד מחמשה הירקות הנ"ל יקח שאר ירק מר שיש להם הסימנים המזכירים בש"ס לענין מרור שיהי' ראוי לאכילה וכשחונתכין אותו יוצא במקום חיתוכו מוהל לבן כחלב ועלה שלו אינו ירוק מאד כעלי הבצלים ושאר ירקות אלא נוטה קצת לזובן ומ"מ לענין ברכה לא יברך עליהם מפני שאין אנו בקיאים כ"כ בסימנים אלו ואם גם זה אין לו יקח לענה אף שאין יוצא בזה כלל שהוא מין אילן ומרור צריך מין ירק דוקא מ"מ יקח לזכר בעלמא או שאר ירק מר (ס"ה וסקמ"ד מ"ו ובה"ל ד"ה יקח).

כב החרוסת יעשה מעי"ט ואם שכח מותר לעשותו ביו"ט ועושין החרוסת מפירות שנמשלו בהם ישראל בשה"ט כגון תפוחים תאנים אגוזים רמונים שקדים ונותנין עליו תבלין שאין נידוכין היטב והן ארוכין כגון קנמון וזנגביל הדומין לתבן שהיו מגבלין בו הטיט [וי"א שלא ידוך את התבלין והיו ארוכין] (ס"ה וסקמ"ז מ"ט נ' ושה"צ).

כג ויעשה החרוסת עב זכר לטיט ואח"כ נותנין בו מעט חומץ²⁰ של יין או יין אדום [כדי לרכך אותן] זכר לדם ואם חל בשבת יתן בו המשקה מעי"ט ואם שכח יעשנו רכה ולא יטרוף בכף אלא באצבע כמו שנתבאר לעיל סי' שכ"א דין ל"ו וע"ש (ס"ה וסקמ"ח).

כד כרפס הוא מין ירק והוא תקנת חכמים כדי להתמיה את התניקות²¹ שיראו שינוי שאוכלין הירקות בטיבול שאין דרך לאכלם קודם הסעודה בכל ימות השנה ושאלו על שינוי זה שאמירת ההגדה מצותה לאומרה דרך תשובה על שאלות ששאלוהו שנה' כי ישאלך בנך וגו' ואמרת לבנך עבדים היינו וגו', ובהו לכתחלה במין זה²² שהוא נוטריקון ס' פרך כלומר ס' רבוא עבדו עבודת פרך ואם אין לו יקח ירק אחר מאיזה מין שהוא אך לכתחלה טוב שיקח מאותו המין שמברכין עליו אותה הברכה שמברכין על המרור כדי שיפטור בזה מרור שאוכל בתוך הסעודה אבל לא יקח לזה אחד מחמשת מיני מרור כי אחר שמילא כרסו ממרור איך יברך אח"כ על אכילת מרור ואם אין לו מינים אחרים ע"ל סי' תע"ה דין ט"ז (ס"ד וסקל"ט כ"א).

כה אם חל בשבת יעשה המי מלח קודם שבת ולא יעשה בשבת כנ"ל סי' שכ"א דין י' ואם לא עשה קודם שבת ואין לו חומץ לטבול בהן יש לעשות מי מלח מעט כמו שנתבאר שם (סקכ"א וע"ל דין ל"ב שכ' שאפשר לטבול ב"ן).

כו שני תבשילין נהגו בבשר וכ"ש אם רוצה לעשות שני מיני בשר²³ א' צלי וא' מבושל דשפיר דמי וי"א דמה שבחרו בביעא כלומר בעי רחמנא למפרק יתנא וי"א שהביצה זכר לאבילות ביהמ"ק שאין אנו יכולין להקריב קרבן פסח (ס"ד וסקכ"ג).

כז והבשר נהגו שיהי' זרוע ע"ש זרוע נטוי' שהראה הקב"ה במצרים וצריך שיהא מעט בשר על הזרוע שהוא זכר לבשר קרבן פסח ומי שאין לו זרוע יקח שאר בשר אף בלא עצם ונהגו שהבשר יהי' צלי ולא מבושל זכר לקרבן פסח²⁴ אבל א"צ לצלות על השפוד וסגי שיצלהו על הגחלים והביצה תהי' מבושלת או צלוי²⁵ שהוא זכר לחגיגה שבאה בין צלי בין מבושלת [וכתב הרמ"א שבעירונו נוהגין לצלות הביצה] (ס"ד וסקכ"ז כ"ח כ"ט ל' ל"א ל"ב).

שערי הלכות

יז ומנהג רבינו האריז"ל בעשיית החרוסת כפי שכתב המהר"ח [הובא בשער התפילה סוף דרושי הפסח, ובשעה"כ הנדפס בסוף דרוש ו' בהגוב"ן], שלשה מיני תבלין שכולת נרד וזנגביל וקנילה הנקרא קנמון, ושבעה מיני פירות ענבים תאנים רימונים תמרים אגוזים תפוחים ופיראש [אגסים]. והוסיף שם אבל האשכנזים נוהגים לשים עיקר החרוסת מן ג' דברים אלו, והם היותר מוכרחים, והם ר"ת אבן בלשון אשכנז, והם אגוזים תפוחים ופיראש, כי בלשון אשכנז ר"ת שלשה מיני פירות אלו הן אב"ן, ונותנים סימן לדבר ובוחרים' אבן למלאות [ושם בהגוב"י הביא הגהת מהרמ"פ דאינו עפ"י הסוד אלא מנהג האשכנזים, וצ"ל דקאי על סוף ההגהת מנהג האשכנזים. ועי' עוד יוסף חי פרשת מקץ אות י' דאין דרכו של רבינו האריז"ל להזהיר ולהזכיר דבר אלא הנוגע לסוד, וכ"כ בשפת הים סי' י"ב (ועי' בתורה לשמה סי' קכ"ו שלא לעשות החרוסת מדבש דבורים)].

יח בשפת הים פסח סי' י"ב הביא מכת"י מהרש"ו שראה לאביו המהר"ח שהיה בכל שנה כותש הדברים הנוכרים, ולש אותם ביין דוקא ולא בחומץ.

יט עי' שעה"כ דרוש ו' דפסח דף פ"ג ע"א ביאור תמיהת התניקות ע"ד הסוד, והביאו בעוד יוסף חי פרשת צו אות ח', וכתב שם דע"פ דהתניקות אין להם ידיעה בזה, מ"מ תקנו חכמים שיאמרו דרך שאלה מפני שנשמתם משגת הסוד שבענין, ונפשם שהיא בסוד הקטנות מרגשת ויודעת סודן של דברים.

כ כתב רבינו האריז"ל בשעה"כ דרוש ו' דפסח אחר שביאר סוד הכרפס כתב: ובה תבין כי לקיחת הכרפס בליל פסח אינה בהזדמן כמ"ש הפוסקים שלוקח ירק אחר במקומו אם ירצה, ואין הענין כך כי דברי חכמים ומונהגם תורה היא, וצריך לדייק ולהזהר לאכול דוקא כרפס ולא ירק אחר, עכ"ל. והביאו בעוד יוסף חי בפרשת צו, וכתב דאם לא מצא כרפס לא יבטל מצוה הכרפס, אלא יקח ירק אחר במקומו וכסברת הפוסקים. ועי' מ"ש בחיים לראש ענין הכרפס אות א'.

כא ובשו"ע כתב ונהגו בבשר וביצה. וכ"ה מנהגינו. ועמ"ש בזה בכה"ח סקנ"ח.

כב ומ"מ אם אין לו זרוע צלוי אלא מבושל ניח מבושל, ויסמוך על סברת האומרים שתהיה מבושלת. כ"כ בחיים לראש בסידור הקערה אות ג'.

כג בשו"ע כתב ונהגו שהבשר יהיה צלי על גחלים, והביצה תהיה מבושלת. וכן העיד על המנהג בפסח מעובין אות רל"ג. והגהר"פ בחיים לראש בסידור הקערה

יא כגון ששכח ולא הבדיל, או שבני מעיו כבדים עליו ורוצה לשתות עוד כדי לגרור תאות המאכל ויאכל מצה לתיאבון, כה"ח סקל"ט. ובכל כה"ג למנהגינו ישתה בלא ברכה, וכנ"ל בסי' תע"ב בשעה"א אות י"ד.

יב וכתב בסידור הרש"ש [בסידור היר"א ח"ב עמ' שמ"ו] וז"ל: וכשחל פסח בשבת יניח י"ב מצות כככל שבת, ובכללם הג' שמורות יהיו מן הד' האמצעיים, וכשיתחור המצה לשנים ביחף ישים אחרת שלימה במקומה, וכשירצה לברך המוציא יקח הב' מצות אמצעיים העליונים המוציא שכנגד הי"ד בימין ושכנגד הוא"ו בשמאל, ויחבר אחוריהם ביתה ופניהם חוצה וביניהם הפרוסה, ובלקיחתם ובברכתם יהיו על גבי התחתונות שהם ב' הה"ן להשפיע עליהם, עכ"ל. [וכתב ברב פעלים ח"א סוד ישרים אות י"ג דמנהגו בליל פסח שחל בשבת שלא לומר שלום עליכם ואשת חיל וזומר בשבחין, אבל נאמר אתקינו סעודתנו ונעשה הקפות וברכת הריח. ואפשר שהוא בשביל המהירות, עכ"ד. ועי"ש עוד בבא"ח שנה ב' ס"פ בראשית].

יג ובסדר הקערה של רבינו האריז"ל ליתא למי מלח תוך הקערה, וכתב בכה"ח סוסקנ"ח וז"ל: ולפ"ז אין להניח המי מלח אלא חוץ לקערה, וכן הכוסות של יין, כדי שלא להוסיף ולא לגרוע מסדר הנזכר עד לאחר אכילת מצה ומרור.

יד ועי' לקמן בשעה"א אות כ"ז שהבאנו סדר הקערה של רבינו האריז"ל.

טו ובהליכות שלמה פ"ז אות כ"א כתב דיוצאין בחסה אף כשעדיין אינה מרה, ושם בדבר הלכה אות ל"ד דצריך להרגיש הטעם של אותו המין הנקרא מרור, אע"פ שאינו מר. והוכיח כן מדברי הב"י בביאור דעת הרמב"ם שהשימי הא דמצוה בחזרת, אולי שהוא מפרש מצוה נמי בחזרת אע"פ שהיא מתוקה ואין בה מרירות, ואי כדברי החזו"א הרי אינה מתוקה אלא מרה, עכ"ד, יעו"ש עוד.

טז וע"כ אין לשרות החסא בחומץ אפילו רגע אחד כדי להסיר התולעים, דאף דשיעור כבישה בחומץ הוא כדי שיתנגן על האור וירתיה, מ"מ פחות משיעור זה נאסר כדי קליפה, וכמ"ש בשו"ע ביו"ד סי' ק"ה ס"א. וכ"כ בכה"ח כאן סקפ"ג דלכתחילה ודאי דאין ליתנו בתוך ציר או חומץ אפילו רגע אחד, וכ"ד הגרש"ז א, עי' הליכות שלמה פ"ז אות כ"ו. [ועי' מש"כ בזה במנחת יצחק ח"ח סי' ס"ו וציץ אליעזר חט"ו סי' כ"ו].

תקנו חכמים ב' כוסות אחר הסעודה והוא שותה ג' כוסות, אלא ימתין עד לאחר בהמ"ו ואז יבדיל על כוס בהמ"ו. והביאו הכה"ח סקכ"ה. ולאורה י"ל דהגר"ז לשיטתו שפסק כדברי הרמ"א לסמוך ע"ד הראב"ה בדיעבד כששתה בלא הסבה, וע"כ אף אם ישתה בלא הסבה יראה כמוסיף על הכוסות, אבל למנהגינו כדעת מרן דאם ישתה בלא הסבה לא יצא, א"כ יוכל לעשות הבדלה על הכוס קודם בהמ"ו וישתה אותו בלא הסבה, ובה לא יראה כמוסיף על הכוסות, והוא כסברת הרא"ש שפסקו בשו"ע לעיל בסי' תע"ב שאם לא היסב אפילו בב' כוסות אחרונים יחזור וישתה, דכיון שלא היסב ושתאו שלא כתיקונו הוברר שהכוס ששתה עתה הוא כוס של חובה, וכנ"ל בסי' תע"ב בשעה"א אות י'. וא"כ אם ישתה הכוס בלא הסבה אין כאן בית מיוחש למוסיף על הכוסות לפסק השו"ע. וא"כ י"ל דעדיף שיבדיל קודם בהמ"ו, ולא יצטרך לעשות מצות חבילות חבילות, בהמ"ו והבדלה על כוס אחד. ולענין ברכת היין על כוס זה של ההבדלה אף שאחר שאכל אפיקומן הסיח דעתו מלאכול ולשתות, והוי היסח הדעת גמור, דכיון שיש עליו איסור לאכול ולשתות לא גרע מאמר הב לן ונברין או מים אחרונים, וכ"ש אם נזכר אחר שעשה מים אחרונים, אך אפשר דכיון דיש עליו חיוב הבדלה חשיב כהיסח הדעת בטעות, וכדלקמן בסי' תע"ז בשכח לאכול אפיקומן, אלא דלמש"כ בשו"ע בסי' ת"פ בשכח להסב בכוס רביעית דחזור לשתות בהסבה, ומברך עליו בשפ"ק כיון שהסיח דעתו מלשתות עוד, אף דהיסח הדעת בטעות הוא, וע"ש בשעה"א באות י"א מה שהבאנו מדברי האחרונים ביישוב דעת מרן, ולחלק מהיישבים לא ידמה האי דינא לכוס רביעי הנ"ל, ועכ"ז י"ל סב"ל ולא יחזור לברך הגפן, ומה גם דאיכא למימר עוד דכיון שיש לו תקנה גם בלא שתיתי עוד כוס, אלא לצרפו עם כוס שלישי או רביעי, ל"ה כ"כ טעות בהיסח הדעת וסב"ל. [ולא דמי למש"כ בשוה"ל בסוף דין זה דאם נזכר שלא הבדיל אחר כוס רביעי יחזור ויבדיל על כוס חמישי, ויברך עליו כיון שהסיח דעתו משתיה, דהתם ל"ש לומר היסח הדעת בטעות כיון שכונתו בברכתו רק על כוס רביעי, או לדין על כוס שלישי רביעי, ומשא"כ בסעודה דכונתו לשתיה בעלמא, ומה שהסיח דעתו לסיים לשתות הוא בטעות, וכן בשכח ולא היסב בכוס רביעית כיון שכונתו בברכה על כוס זו ולא שתאה כדניה הו"ל היסח הדעת].

י ושם בשעה"ה.

כח ויכול לאכול הביצה בלילה¹⁷ אף אם היא צלוי שאין איסור צלי בביצה (וע"ל סי' תע"ו דין א') אבל הזרוע אסור לאכול בלילה שאין אוכלין בשר צלי בלילה¹⁸ שנראה כאוכל קדשים בחוץ כדלקמן סי' תע"ז דין ב' ולפי"ז אסור לצלות הזרוע בלילה אלא מבעו"י דמסתמא דעתו להניחו לצורך סדר השני ולא לאכול אצ"כ דעתו לאכול למחר באותו היום ולכן אם שכח וצלאו בלילה יזהר לאכול מחר בבקר ואם דעתו שלא לאכול הביצה עד ליל ב' גם הביצה אסור לצלותה בלילה אלא מבעו"י (סקל"ב ושה"צ).

כט וכתב בח"א רע עלי המעשה שזורקין הזרוע והוא ביזוי מצוה ומצוה להניחו ביו"ט שני בבקר לתוך הצלי שצולין ליו"ט ואוכלין אותו (סקל"ב).

ל ויסדר הקערה בענין שלא יצטרך לעבור על המצות לדלג עליהם דהיינו הכרפס יהי' סמוך לו מן הכל והחומץ סמוך ל¹⁹ יותר מן המצה והמצות מן המרור והחרוסת הם יהיו קרובים אליו מן הבשר והביצה וי"א שאין להקפיד על בשר וביצה אם יצטרך לדלג עליהן וגם על מרור וחרוסת אפשר דאין שייך אין מעבירין ועי' באחרונים סדר הקערה של האריז"ל²⁰ (ס"ד וסקל"ד כ"ה כ"ו).

לא (ורחץ) נוטל ידיו לצורך טיבול ראשון ולא יברך על הנטילה כדין דבר שטיבולו במשקה שצריך נטילה בלי ברכה כנ"ל סי' קנ"ח דין י"ד²¹ [ולפי"ז הגר"א צריך לברך על הנטילה אם אוכל כזית] (ס"ו וסקנ"א נ"ב ושה"צ וע"ל סי' קנ"ח דין ט"ו) ואפי' אותן שאין נוהגין כל השנה ליטול ידיהן לדבר שטיבולו במשקה היום יטלו (שה"צ).

לב (כרפס) ויקח מהכרפס²² פחות מכזית²³ [לפי שבכזית יש ספק בברכה אחרונה אם יברך אותה או לא]²⁴ ומטבלו בחומץ או ביו"ט או במי מלח²⁵ [אבל לא בחרוסת כי חרוסת אינו אלא לטיבול שני של המרור] ומברך בורא פרי האדמה ויכוין לפטור בברכה זו גם המרור שיאכל אח"כ ואוכל²⁶ ואינו מברך אחריו אפי' אם אכל כזית שברמ"ז פטורו בדיעבד²⁷ ודעת הגר"א דצריך לברך בברכה אחרונה אם אכל כזית (ס"ו וסקנ"ג נ"ד נ"ה נ"ו ובה"ל ד"ה ואינו).

לג (יחץ) יקח מצה האמצעית ויבענה לשתיים לקיים מצות אכילת מצה ואפיקומן על הפרוסה שקראה הכתוב לחם עוני ודרכו של עני בפרוסה ויתן חציה לאחד מהמסובין²⁸ לשמרה לאפיקומן וטוב שאותו חלק יהי' יותר גדול ונותנין אותה תחת המפה זכר למש"כ משארותם צרות בשמלותם ויש שנותנין אותה על כתפיהם זכר ליציאת מצרים [ויש ליהרר שיכרוך האפיקומן במפה שלא יכיסו בקראכמע"ל כי הכרים מסתמא מכוסין בקראכמע"ל] וחצי השני ישים בין שתי השלמות (ס"ו וסקל"ח נ"ז נ"ח נ"ט).

לד (מגיד) קודם הגדה יכוין²⁹ או יאמר שרוצה לצאת ידי מצות סיפור יציאת מצרים (סק"א).

שערי הלכות

לה ומותר לומר ההגדה בספר אם חל בשבת אף שהוא יחידי ולא חיישינן שמא יטה כמו שנתבאר בסי' ער"ה דין וי"ז ע"ש (סק"ב).

לו יגביה הקערה שיש בה המצות³⁰ עם כל מה שעליה וא"צ להסיר התבשילין ויאמר בקול רם הא לחמא עניא³¹ [וי"א כהא לחמאמ] עד מה נשתנה ואז יצוה להסירם מעל השלחן³² ולהניחם בסוף השלחן כאילו כבר אכלו כדי שיראו התינוקות וישאלו למה מסלקין המצות המונקות לאכילה ויאמר להם שאין רשאי לאכול עד שיספר ביציאת מצרים ואם השלחן קטן יסירם לגמרי מעל השלחן כי בלא זה ליכא שינוי לתינוק, ואין ליתן שום מצה על השלחן עד זמן הסעודה (ס"ו וסק"ס ס"א ס"ה ס"ו).

לז ומיד שמסיר הקערה מעל השלחן מוזגין לו כוס שני כדי שישאלו התינוקות למה שותים כוס שני קודם סעודה ועי"ז יתעורר לשאלו יתר השאלות והתמיהות שרואה בלילה ההוא, והכוס א"צ שטיפה והדחה שכבר שטפו מקודם³³ (ס"ז וסקס"ז ס"ח ס"ט).

לח אם אין חכמה בנן אביו מלמדו לשאלו ואם אין לו בן אשתו שואלתו ואפי' ת"ח שואלין זה את זה ואם לאו הוא שואל את עצמו מה נשתנה וכו' וכשהבן או האשה שואלת או ת"ח שאחד שואל לחברו א"צ הנשאל לומר מה נשתנה אלא מתחיל עבדים (ס"ז וסק"ע וע"ל סי' תע"ב דין ב').

לט וכשתחיל עבדים היינו לפרעה מחזיר הקערה שבה המצות לפניו וקורא כל ההגדה ויהי' המצה מגולה בשעה שאומר ההגדה דכתיב לחם עוני שעונין עליו דברים (ס"ז וסקע"ו).

מ אין לומר ההגדה בהסיבה רק באימה ויראה³⁴, ויאמר כל ההגדה [מהא לחמא ואילך שהוא התחלת ההגדה] בלשון שמבינים הנשים והקטנים ויקיים בזה מה שאמר הכתוב והגדת לבנך וגו' או יפרש להם הענין וכן עשה ר"י מלונדר"י כל ההגדה בלשון לעז כדי שייבנו הנשים והקטנים שגם נשים חייבות במצות הלילה ובאמירת הגדה כנ"ל סי' תע"ב דין כ"ב, ולכן החיוב גם על המשרת שתשב אצל השלחן ותשמע על ההגדה ואם צריכות לצאת לחוץ לבשל עכ"פ מחויבת לשמוע הקידוש וכשיגיע לר"ג אומר כל שלא אמר וכו' תכנוס ותשמע עד לאחר שתיית כוס ב' שהרי מי שלא אמר ג' דברים הללו לא יצא ונוהגין שגם קוראין אותן שתשמע סדר עשרה מכות שהביא הקב"ה על מצרים כדי להגיד להם כמה נסים עשה הקב"ה בשביל ישראל (ס"ו וסקס"ב ס"ג ס"ד ע"א).

מא כשיאמר הפסקא והיא³⁵ שעמדה לאבותינו ולנו עד הקב"ה מצילנו מידם יאחז הכוס בידו ואז יכסה המצות כשאוחז הכוס בידו שלא יראה בושתו כנ"ל סי' רע"א דין י"ג (סקע"ג ע"ח).

לב ובשלחן גבוה סקל"ד כתב דמנהגינו להגביה המצה הפרוסה, ע"ש מה דרכו של עני וכו', וכן העיד על המנהג מוהר"פ בחיים לראש מגיד אות י', וכ"כ בבא"ח פרשת צו אות ל"ג להגביה הפרוסה, ובכה"ח בס"ק קכ"ו דקדק כן מדברי רבינו האריז"ל בשעה"כ דיגביה רק המצה הפרוסה, ויאמר עליה הא לחמא עניא.

לט ובמחבר"ד סק"ו כתב דע"ד הסוד נכון לומר ה"א בצירי, וכ"נ מדברי שעה"כ דרוש ו' דפסח דף פ"ג ע"ג שמבארו על אות ה"א, וכן הביא מוהר"פ בחיים לראש מגיד אות י' ד"ה הא מארחות צדיקים לגורי הארי"ז ומשנת חסידים, וכ"כ בבא"ח פרשת צו אות ל"ג לומר בצירי, והביאם כה"ח ס"ק קכ"ט. וכתב עוד בבא"ח ש דמנהגינו לכלול פסקא זו ג"פ.

מ עי' חיים לראש שם מש"כ בזה. ולהנ"ל לומר הא בצירי, הנוסח הא בלא כ'.

מא ויש אחרונים שכתבו שיש נוהגים לומר שסידר הקערה ואין מסירין, והביאם בכה"ח ס"ק ק"מ.

מב הנה בפע"ח פ"ו דשער חג המצות דף ק"ח ע"ג כתב וז"ל: ימלא כוס של יין וכו', ובברכה של כוס זה יכוין לפטור כוס שני, ובין הכוסות הללו אם ירצה לשנות ישתה, וידיח כוס של ברכת המזון בחוץ ומבפנים ימלאנו יין וכו', ומשמע דרק כוס של בהמ"ז צריך הדחה. והנה בכה"ח סק"א הביא את מה שכתב לעיל בסי' קפ"ג סק"ד דלדברי הוזה"ק והתיקונים כוס של בה"מ צריך הדחה אף אם הוא נקי, ושם ביאר דבריו דלטעם שנתנו בסוד על הדחה ושטיפה משמע דצריך הדחה אף אם הוא נקי [וכ"כ בבא"ח בשנה שניה פרשת בראשית אות כ"א לגבי כוס קידוש שדיחנו אף אם הוא נקי], והנה הוזה"ק שם מיייר על ענין הסעודה, והוא בפרשת פינחס דף רמ"ה ופרשת עקב דף רע"ג, והביא שם ענין העשרה דברים שנאמרו בכוס של ברכה, וביארם ע"ד הסוד. והנה בגמ' בברכות דף נ"א ע"א ענין העשרה דברים שנאמרו בכוס של ברכה, פירש"י שם ברכת המזון, וברמב"ם בפכ"ט מהלכות שבת ה"ז כתבם גם לגבי קידוש, ופסקו מן בשו"ע סי' רע"א ס"י. ומבואר דכוס של בהמ"ז לאו דוקא, אלא כל כוס דברכה שתיקנו חכמים במשמע, וכן כתב הלבוש שם בסי' רע"א להדיא שכל כוסות של ברכה דינם שוה, וכן מבואר במ"ב שם סקמ"ב. ועי' פמ"ג במש"ז רס"י תפ"ו דגם כוס ב' וד' בכלל כוס של ברכה הם, ויהודר לטעם גם בכוס נקי, ועפ"ז י"ל דכיון שלומד הכה"ח מדברי הוזה"ק דבעי הדחה ושטיפה גם בכוס נקי, א"כ בכל כוסות של ברכה נימא הכי, ומש"כ בכה"ח כאן סק"א הנ"ל דבכוס של בהמ"ז בעי הדחה גם בנקי, כתב כן כיון שצוין לדבריו שבסי' קפ"ג, והתם מיייר בכוס בהמ"ז, וכן נראה מהמשך דבריו שם שכתב דטוב שיהיה לו כלי מלא מים סמוך לשלחן כדי לטוף ולהדיח את הכוסות בין כוס לכוס, ומשמע דבכל הכוסות כן הוא. ובבא"ח בפרשת צו סוף אות כ"ט כתב כן להדיא וז"ל: וכל הארבע כוסות צריכים שטיפה והדחה שירחצם מבית ומחוץ בכל פעם [ושם באות כ"ח דכל הדי' כוסות צריכים מויגה ג"פ במים]. ובפשוטו מבואר דגם בכוס שלו שהוא שתי ב' נמצא לפניו, דלדברי הפוסקים נחשב כוס נקי וא"צ שטיפה, יש לטוטפו ולהדיחו והוא בכל פעם, ואפשר דטעמו כהנ"ל.

מג ובשמחה, וזה מקצת לשון הוזה"ק בפרשת בא דף מ' ע"ב: כל בר נש דאשתעי ביציאת מצרים ובהואו סיפור חדי בחדוה, זמין איהו למיחדי בשכינתא לעלותא דאתי דהוא חדו מכלא, דהאי איהו בר נש דחדי במאריה, וקודשא בריך הוא חדי בההוא סיפור וכו', עכ"ל. [ועי' כה"ח ס"ק קנ"ב הטעם שיש לביל פסח הארה ושמחה יותר משאר לילי שבת ויו"ט]. ועי' באול"צ בפט"ו בביאורים לתשובה י'. וכתב מוהר"ח בחיים לראש מגיד אות ג' דצריך ללמוד לשון הוזה"ק הנוכר קודם שיתחיל ההגדה. [ועוד שם טעם שלא יסב באמירת ההגדה, דבאים מלאכי עליון לשמוע, ואינו מן הראוי להסב בפניהם, אי מפני מעלתם ואי מצד המשלחם ממ"ה הקב"ה, ונפקא מתלמיד לפני רבן].

מד נוסח בני ספרד, היא.

הכרפס, יעשה היסח הדעת ויברך ברחיצה שניה ברחצה, עי' כה"ח ס"ק ק"ז מש"כ בזה. [ושם בס"ק ק"ח כונת הרחיצה משעה"כ]. ועי' לקמן בסי' תע"ה בשוה"ל דין א'.

כט ויזהר להשאיר קצת מן הכרפס בקערה לאחר האכילה, כדי שישאר סוד הקערה [שכולם רומזים לאורות עליונים] שלם עד לאחר אכילת מצה ומרור, כ"כ בבא"ח פרשת צו אות ל"ב וכה"ח סקנ"ב.

ל ונכון שיאכל פחות מ-16 סמ"ק לצאת גם לדעת הסוברים דכזית שליש ביצה, וכמבואר לקמן בסי' תפ"ו בשעה"ה אות א'.

לא והטיבול קודם הברכה כדי שלא יהיה הפסק בין הברכה לאכילה, וכן מבואר בסידור לשון השו"ע בענינו. כה"ח ס"ק ק"א.

לב ולהנהיגים לטבל במיץ לימון, כתב באול"צ פט"ו תשובה ח' דייערבו רוב מים כדי שיכשיר לקבל טומאה לכוי"ע, ויחשב טיבולו במשקה.

לג הנה בברכ"י סק"ד הביא דברי הבית דוד בסי' ר"נ שכתב להסב בכרפס, וכתב לחלוק ע"ד כיון שאין הכרפס רומז לזכר חירות, והביא עוד פוסקים דהכי ס"ל, והוסיף דכ"ה ע"ד האמת דלאו זימניה דהסבה הוא [בסוד הקטנות]. והבי"ד במאמר"ד בסק"ד, וכתב דמדברי הפוסקים שכתבו שלא להסב במרור, משמע קצת שבכרפס יש להסב, והטעם שדרך גדולה הוא לטבל קודם אכילה, וכתב דאין הפסד להסב, יעו"ש עוד בדבריו. ומאידך כמה אחרונים הסכימו כן שלא להסב וכמ"ש בשב"כ פסח כרפס אות ז' וכסא אליהו סק"ד ושו"ג סק"ט ובא"ח פרשת צו אות ל"ב, ושכן המנהג, ועי' כה"ח ס"ק ק"ד שהביא דברי האחרונים, וסיים נהרא נהרא ופשטיה, ובאול"צ פט"ו תשובה ט' ג"כ כתב דהעיקר שא"צ הסבה, ומ"מ טוב שיאכל מעט בלא הסבה ומעט עם הסבה לצאת כל הדעות, אלא שיהיה שלא יאכל כזית. עכ"ד.

לד והכי נקטינן דסב"ל, וכ"ה לדעת מרן וכמו שפירשו האחרונים, ועי' כה"ח ס"ק ק"ט וקט"ו. ובבא"ח פרשת צו אות ל"ב כתב דאם אכל כזית יברך, וחזר בו בעוד יוסף חי שם אות ז', יעו"ש. ומ"מ אם אכל כזית לא יברך האדמה על המרור דסב"ל, וכמ"ש שם.

לה והוא צורת ו', וחציה השני ששם בין השלימות הוא צורת ד' וכמ"ש בשעה"כ בדרוש ו' דפסח, והביאו כה"ח ס"ק ק"ז, ובבא"ח פרשת צו אות ל"ב היה ט"ס, וכפי שכתב בספרו בעוד יוסף חי שם אות ו' דצ"ל צורת ה' לאפיקומן, וצורת הד' לבין השלימות. ומ"מ מבואר בבא"ח שיחלק את המצות בצורת ד", החלק הגדול צורת ו' לאפיקומן, והקטן צורת ד' לבין השלימות, והנה ע"ד שעה"כ שם הגיה מוהרמ"פ, והובא בהגוב"י שם דף פ"ג ע"ב אות י"ב, דאין הכונה לציייר עליהם אותיות ממש שזה אסור וכו', יעו"ש מש"כ בדבריו הגוב"י שם, וכן הברכ"י כתב בסי' תע"ה סק"ד דאין כונת הארי"ז צ"ל לציייר האותיות בפועל כאשר יראה המדקדק בלשונו הזהב, ושוב מצאתי שכן כתב הרב המקובל גדול בדורו מוהר"ר יעקב צמח זלה"ה עש"ה, עכ"ל. וצ"ל שגם הבא"ח לא פליג על דברים אלו, וס"ל דאין לחקוק צורת ד"ו על המצות, אבל לשברם צורת ד"ו שפיר דמי, ואדרבה יש לעשותו. ועי' בכה"ח ס"ק ק"ח שהביא דברי מוהרמ"פ והברכ"י, וכתב דע"כ כשבוצע את המצה האמצעית לא יעשה צורת ד"ו אלא רק בכונה לבד. ומיהו אם נעשה צורת אותיות לא אסור לשברם בשבת ויו"ט, עכ"ד.

לו עי' כה"ח ס"ק קנ"ב לשון הוזה"ק על ענין סיפור יציאת מצרים, ויש שנהגו לקרואו קודם שמתחיל ההגדה, ועי' לקמן באות מ"ג. וכתב בלב דוד בפרק ל' וז"ל: ולא ידבר שום שיחת חולין משהתחיל הקידוש עד גמר ההלל, כי הכל יחוד גמור ואין להפסיק ביניהם. והביאו במועד לכל חי סי' ד' אות י"ד וכה"ח ס"ק קל"ג.

לז יעו"ש הטעם דאין ע"ה דאינה שגורה בפיו קצת. ועפ"ז אם קורא מדרשים ומפרשים אינו בכלל ההיתר, ויצטרך לקרוא ע"י שומר.

אות ג' והבא"ח בפרשת צו אות ל'. [והפר"ח ומלכי בקדש נהגו בצלויה כמ"ש הרמ"א].

כד ומנהגינו לאכול הביצה בשולחן עורך [וכמ"ש בפסח מעובין אות ש"א], וכדלקמן בסי' תע"ו דין א' ושם בשעה"ה, ולומר בעת האכילה זכר לקרבן חגיגה, והזכיר מנהג זה בכה"ח לקמן בסי' תע"ו אות כ"ו [ועי' להסמיכו לאחר הכורך דשניהם זכר, וכמ"ש בחיים לראש שולחן עורך אות ח']. ויש נוהגים לאכול מיד אחר הקידוש.

כה ותלי במנהג המקומות באיסור אכילת צלי בלילה הזה, וכמבואר לקמן בסי' תע"ו דין ב' ושם בשעה"ה אות ג', אלא דיש אחרונים שכתבו דכיון שזה כנגד קרבן פסח אין לאוכלו אפילו במקום שנהגו לאכול צלי, וכמ"ש מהר"ו והביאו בחק יעקב סק"ז, וכ"כ בפר"ח, וכ"כ הגר"ז באות כ"א, והביאם בכה"ח סקס"א. ובספר מלכי בקדש חלק ע"ז, וכתב שמנהגם [בצפת] לאוכלה, והביאו בארץ חיים כאן, ובפמ"ג במש"ז סק"ד כתב דכיון שעשאו לזכר קרבן פסח, אף אם בשלו אין אוכלין אותו בלילה אלא למחר, והביאו בכה"ח שם. אך באול"צ בפט"ו תשובה כ' כתב דאין להחמיר בזה. [ובחיים לראש בסידור הקערה אות ג' כתב דנהגו שלא לאוכלה, אלא לתלות הזרוע צלי על פתח הבית זכר לזכר קרבן פסח שנתנו על המשקוף והמזוזה, והוא שמירה לבית].

כו עי' לעיל אות י"ג שהחומץ מוחץ לקערה, וגם כל סדר זה שכתב כאן אינו כסדר הקערה של רבינו האריז"ל, ועי' כ"ה נהגנו בזה.

כז הנה מקור סדר הקערה לרבינו האריז"ל הוא מכתבי מהר"ח הכהן תלמיד מהר"ח מועתק מע"ח, והובא בפרי עץ חיים שער חג המצות פ"ו דף ק"ח ע"ג, וז"ל: סדר סידור הקערה לליל פסח, תקח הג' מצות מצה שמורה, ותניח הכהן למעלה והלוי למטה ממנו והישראל למטה ממנו, והם שלש בחינות חב"ד וכו', אח"כ תקח מרור וכרפס וזרוע וביצה ותניח על הג' מצות, והזרוע הרומז לחסד מצד ימין שלך, והביצה הרומזת לגבורה בצד שמאל שלך, ומרור הרומז לתפארת באמצע כי תפארת מרכיע בין חסד לגבורה, והחרוסת בצד ימין תחת הזרוע בקו ימין והוא נגד הנצח, והכרפס הרומז להוד תניח הביצה מצד שמאל בקו שמאל, וחזרת תניח למטה מן המרור לעשות בו אח"כ כורך והוא נגד היסוד, והקערה בעצמה הכוללת כולם נגד המלכות וכו', עכ"ל. [וצריך שהמצות ושאר מינים יהיו כולם תוך הקערה, וכן הוזהיר בעי"ח פרשת צו אות י"ב]. ולכאורה פשוטו לשון שהג' מצות למטה, ועליהם מרור וכרפס וזרוע וביצה. והוא פלא לסוד רמזיותם ג' מצות בחב"ד שיהיו למטה מרמזיות שאר המינים ב"ק, ובאמת הרחי"ד א שהביא במורה באמצע סי' ז' אות ר"ו סדר הקערה, כתב את הסדר כולם זה אחר זה באורך, למעלה ג' מצות, ואחריהם באורך זרוע ביצה ומרור, ואחריהם חרוסת כרפס וחזרת. ועי' בכה"ח בסקנ"ח שהביא לשון הפע"ח ביאר דמש"כ מרור וכרפס וזרוע וביצה על הג' מצות, הכונה על בסמוך, כמו ועליו מטה מנשה. וכן הביא הרי"ז מרגליות בספר כוחו דר"א ברשב"י בשם השד"ה לסדרם באורך וביושר ולא ע"ג המצות, ושכן נהגו חכמי המקובלים. ושם הביא הרי"ז תשובת האדמו"ר ממונקאטס לדחוק ליישב מנהג תלמידי הבעש"ט כפשט דברי הפע"ח הנ"ל, ועי' מש"כ הגר"ז בסכ"ו, ומ"מ מנהגינו פשוט לסדרם באורך וככל הנ"ל. [והנה מבואר בסדר הקערה שהמרור מניחים מין אחר מהחזרת, ואת החזרת לוקחים לכורך, ומשמע שלכזית מרור לוקחים מין אחר, ובאמת כן נהגו במצרים וארם צובא דמשק לאכול עולשין למרור, וכמ"ש הגר"ע עטיה בהסכמתו לחזו"ע, ולכאורה קשה דהלא מצוה בחזרת לאוכלה בעיקר אכילת המרור, ובאור לציון פט"ו תשובה י"ח כתב להניח עולשין במקום המרור, אך לענין אכילה אין אוכלין אלא החזרת שהיא החסה בין במרור ובין בכורך, ומי שאין לו עולשין יסדר חסה בשני המקומות, עכ"ד].

כח וכן פסק מרן בשו"ע שם בס"ד שלא יברך, וכן המנהג [ואעפ"כ יסמין הנטילה לאכילה דתיכף לנטילה ברכה, ופשוט]. ומיהו אם טעה וברך כאן קודם טיבול

להכניס לפיו את ב' הזתים בב"א ולרסקם אבל אין חייב לבלועם בב"א אלא די שילבלע כזית לערך בב"א ואח"כ יבלע השאר ואם אינו יכול לאכול כשני זיתים ביחד יאכל המוציא תחלה בהסיבה מהשלמה העליונה ואח"כ של אכילת מצה מהפרוסה בהסיבה ובדיעבד אם אכל כזית אחד בין מהשלמה ובין מהפרוסה יצא [ומרוב הפוסקים נראה דגם לתחלה די שיאכל כזית א' ורק צריך לטעום משניהם וצ"ע] (ס"א ז' וסק"ב ג' ד' ה' ו' ח' ט' י' י"א ובה"ל ד"ה ויברך וד"ה כזית ושה"צ בס"י תע"ז אות ד' וע"ל סי' תע"ז דין ג' אם אכל המצה ומרור אחר חצות ובסי' תס"א דין ח' ט' י' אם יוצאין במצה שריו ומבושלת וע"ל דין י"ח שלא יסיח עד אחר הכורך).

ג בדיעבד אם בלע הכזית מעט מעט ואפי' נתן לפיו מעט ואכלו והפסיק וחזר ונתן לפיו ואכל מעט אם שהה מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה יותר מכדי אכילת פרס [ואפי' לא הפסיק רק שהה באכילתו] לא יצא ואם לאו יצא (ס"ו וסק"ט מ' מ"א מ"ב) ושיעור אכילת פרס נכון לתחלה לחוש למה שצדד החת"ס שלא ישהה יותר משני מינוטין ועכ"פ יזהר שלא ישהה באכילת הכזית יותר מארבע מינוטין (שיעורין של תורה וע"ל סי' תר"ב דין ה') ושיעור כזית וע"ל סי' תפ"ו (ס"ז).

ד בלע מצה יצא בדיעבד אבל לתחלה יש ללעוסה עד שירגיש הטעם בפיו ואפי' בלע מצה ומרור יחד כיון שלא לעסן ולא נתערבו יחד אין טעם המרור מבטל להמצה ויצא ידי מצה (ס"ג וסק"ט ל"א).

ה כרך המצה בסיב [הוא קליפה הגדל סביב הדקל] ובלעו לא יצא שאין דרך אכילה בכך אבל אם כרך המצה בדבר מאכל ובלע יצא אע"פ שיש הפסק בין המצה לגרונו כיון ששניהם מיני מאכל דרך אכילה בכך (ס"ג וסק"ב ל"ג).

ו ברכת המוציא של ליל א' וב' של פסח יכול להוציא חברו אע"פ שאינו אוכל או שכבר יצא כיון שהוא מצוה (סי' קס"ז ס"כ וסק"ג צ"ו וע"ל סי' קס"ז דין ל"א וע"ל סי' תפ"ד כל הפרטים בזה).

ז אכל מצה בלא כוונה אם ה' סבור שהוא חול או שסבר שאין זו מצה לא יצא כיון שלא ידע כלל שהוא עושה מעשה המצוה ואפי' ביו"ט שני שהוא דרבנן אבל אם ידע שהלילה פסח ושהוא חייב במצה רק לא כיון לשם מצוה דעת השו"ע דיוצא אע"ג דמצות צריכות כונה מ"מ במידי דאכילה כיון שנהנה גרונו יצא אא"כ כיון בהדיא שמכין שלא לצאת ידי המצוה דבזה אפשר דלא יצא ולפ"ז אם אנסוהו גוים או לסטים לאכול וכ"ש אם כפאוהו ישראל לאכול לקיים המצוה יצא [ואפשר דגם צריך לברך ברהמ"ז ע"ז אפי' לא אכל כדי שביעה כיון שהוא מצוה] אבל כמה פוסקים חולקים ע"ז וס"ל דכל שלא נתכין לשם מצוה [אפי' לא כפאוהו] לא יצא וכמו דקיי"ל בכל המצות בס"י ס' דין ז' וכן פסק הפר"ח מיהו אם אכל בהסיבה שמוכח מתוך הענין שעושה לשם מצוה אע"פ שלא כיון בפירוש לצאת יצא (ס"ד וסק"ד ל"ה ל"ו ל"ז ובה"ל ד"ה ובס"י ס' בה"ל ד"ה וכן וסי' ר"ד שה"צ אות ל"ח).

ח אכל כזית מצה והוא נכפה בעת שטותו ואח"כ נתרפא באותה הלילה חייב לאכול אחר שנתרפא לפי שאותה אכילה היתה בשעה שה' שוטה ופטור מכל המצות אבל אם נתרפא למחר אינו מברך על אכילת מצה שאין תשלומין למצוה זו (ס"ה וסק"ח ל"ט).

ט שומר אבדה או משמר המת אע"פ שפטור אז מן המצות ואפי' יכול לקיים שניהם לכמה פוסקים כנ"ל סי' ל"ח דין י"ח ע"ש מ"מ אם אכל אז מצה יצא יד"ח אך אפשר שאינו יכול לברך ע"ז אקב"ו על אכילת מצה כיון שאינו מצווה ע"ז (שה"צ אות ל"ט).

י אין חיוב אכילת מצה אלא בלילה הראשון בלבד אבל שאר כל הלילות וכל הימים אינו מוזהר אלא שלא לאכול חמץ ואף שמחויב לאכול פת ביו"ט יכול לצאת מדינא במצה עשירה שנילושה במי פירות (וע"ל סי' תס"ב דין א') אבל לחם עוני אין חיוב מה"ת כ"א בלילה הראשונה ובחול"מ משום ספיקא דיומא חייב אף בלילה שני ובשם הגר"א כתבו דעכ"פ מצוה איכא לאכול מצה כל שבעה אלא שאינו חייב (ס"ז וסק"ד מ"ה).

מב נוהגין לזרוק מעט מן הכוס^מ באצבע שני' שנקרא אצבע^מ וי"א בקמיעה^מ כשמגיע לדם ואש ותמרות עשן וכן כשמוזכר המכות דצ"ך עד"ש באח"ב^מ בכלל ובפרט הכל ט"ז פעמים כנגד אותיות י"ו משמו של הקב"ה שהכה את פרעה ואם הוא איסטניס ואם יזרוק באצבעו י"ה נמאס בעיניו אח"כ לשתות הנותר מהכוס^מ לא יזרוק באצבעו אלא ישפוך מהכוס^ל (ס"ז וסק"ע ד"ה ע"ה ושה"צ).

מג כשיגיע למצה זו צריך להגביה להראותה למסובין שתחבב המצוה עליהם ויש להגביה מצה הפרוסה^מ שהיא כלחם עוני וכן כשיגיע למרור זה יגביה המרור אבל כשיגיע לפסח שהיו אבותינו וגו' לא יאחז בידו הבשר שהוא זכר לפסח דהוי כמגביה קדשים בחוץ^מ שנראה מזה שהקדישו לפסח (ס"ז וסק"ע"ב).

מד כשמגיע ללפיתך מגביה כל אחד כוסו ביזו עד שחותם גאל ישראל כדי לומר שירה על היין וכשאוחזו הכוס ביזו יכסה הפת כנ"ל דין מ"א (ס"ז וסק"ע"ז ע"ח).

מה כשיאמר ונאמר לפניו שירה חדשה^מ צ"ל ונאמר בניקוד סגול תחת הנו"ן ותחת האל"ף שהוא לשון עבר דקאי על גאולת מצרים (סק"ע"א).

מו צריך לומר ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים דהחגיגה נאכלת תחלה וי"א דכשחל פסח במוצ"ש י"ל באותה לילה מן הפסחים ומן הזבחים^מ שאין חגיגת י"ד זוחה שבת ובכ"י כתב שאין מדקדקין בכך דהא קאי אשנה הבאה ואז לא יה' במוצ"ש (סק"ע"ב ושה"צ).

מז אם שכח לומר ההגדה בלילה אין לו תשלומין כלל^מ דכתיב בעבור זה בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך (סק"ד).

סימן תעד. על כוס ב' אין מברכין

א שותה כוס שני ומברך עליו בפה"ג^א דההגדה הוי הפסק ועוד שכל כוס מצוה בפ"ע (ס"א וסק"ד).

ב בליל פסח יכול ליקח כוס א' ממין יין זה וא' ממין אחר ויברך על השני בפה"ג והטוב והמטיב^ב אבל תוך הסעודה טוב לתחלה שלא ליקח מין יין אחר לברך עליו הטוב שנראה קצת כמוסיף על הכוסות אא"כ צמא וחושק לשתות ממנו יכול לברך עליו הטוב (סי' קע"ה סק"ב ושה"צ).

ג אחר הכוס אין מברך ברכה אחרונה שברכה אחרונה שיברך אחר כוס ד' פטור כל הכוסות^ג (ס"א וסק"ג).

סימן תעה. יתר דיני הסדר

א (רחצה) יטול ידיו ויברך על נטילת ידים ואע"פ שנטל כבר ידיו להירקות כיון שאמר בינתיים הגדה והלל הוי הפסק ומ"מ אם ברור לו ששימר ידיו היטב ולא נגע בדברים המטמאין הידים נכון שיטמא ידיו קודם הנטילה כדי שיוכל לברך על הנטילה^א (ס"א וסק"א ובה"ל ד"ה יטול).

ב (מוציא מצה) ויקח המצות כסדר שהניחם הפרוסה בין שתי השלמות ויאחז שלשתן ביזו ויברך ברכת המוציא ויניח המצה התחתונה להשמט מידו ויברך על הפרוסה עם תפיסת העליונה על אכילת מצה טרם ישברם [לפי ש"א שברכת המוציא קאי על השלמה ועל אכילת מצה על הפרוסה וי"א להיפך, וי"א שיכין בשעת הברכה לפטור גם האפיקומן] ואח"כ יבצע מהשלמה העליונה ומהפרוסה משתייהן ביחד, ואין נוהגין לטבול במלח^ב בב' לילות ראשונות דיותר נראה לחם עוני כשאינו טבול במלח, ויאכל בהסיבה [ואם שכח להסיב ע"ל סי' תע"ב דין י"א] [ביחד כזית^ב מכל אחד [לפי ש"א שברכת על אכילת מצה קאי אפרוסה וי"א אשלמה כנ"ל] וצריך רק

שערי הלכות

ב למנהגינו לא יברך הגפן וכנ"ל אלא רק הטוב והמטיב, ועי' כה"ח בס"י קע"ב סק"ג ד' דעות האחרונים לגבי הטוב והמטיב בליל פסח, ועוד ע"ש בכל הסימן התנאים שבהם יוכל לברך הטוב והמטיב.

ג וגם אם אין לו אלא ב' כוסות לא יברך ברכה אחרונה, דברכת המזון פוטרתו, כה"ח סק"ח. אלא שהב"ד המג"א דאם אין לו אלא ב' כוסות יקח לקידוש ובהמ"ז, ואז יברך עליו ברכה אחרונה, יעו"ש.

סימן תעה. יתר דיני הסדר

א עי' שה"כ דרוש ו' דפסח דף פ"ג ע"א ענין הצורך בב' רחיצות ע"ד הסוד, ומבואר יותר בסידור הרש"ט, והובא בקצרה בכה"ח בס"י תע"ג ס"ק ק"ח.

ב ובשו"ע כתב לטבול במלח, וכ"ה עפ"ד רבינו הארי"ל גם בפת נקי יש לטבול במלח וכמ"ש כה"ח סק"ז, וכ"כ בבא"ח פרשת צו אות ל"ד לטבול במלח.

ג ושם בשע"ה.

ד ושיעור הכזית נתבאר לקמן בס"י תפ"ו, ועמ"ש בשע"ה.

ה ודעת רבינו הארי"ל מסכמת כדעת הסוברים לברך המוציא על השלימה, ועל אכילת מצה על הפרוסה, ואע"פ כתב לאכול מכל אחד כזית, וז"ל בדרוש ה' בפסח דף פ"ב ע"ב: והנה כנגד ציור ד"י אנו בוצעין המצה העליונה להמוציא שיעור כזית שהוא י' שלימה, וכזית מן הפרוסה שהוא סוד ד' וכו', עכ"ל. וכמ"כ

כתב בפע"ח בפ"ג דשער חג המצות דף ק"ז ע"ב שבוצעין מן המצה העליונה כנגד ציור ד"י שיעור כזית, ושם הוסיף וכתב גם כי שיעור המוציא שיעור כזית דאיהי' י', וכזית מן אכילת מצה מן הפרוסה וכו', עכ"ל. והביאו בכה"ח סק"ז.

היינו דבכל אחד יש כונה בפ"ע, והשלמת התיקון בכזית מן המצה השלישית בכורך, וכמבואר בשע"כ שם בדרוש ו', והביאו כה"ח בס"י תע"ג ס"ק ק"ז בקיצור, ועי' פת"ע בכונת מוציא מצה וכוך, ואכמ"ל. ולכאורה י"ל כן גם לכל המסובין דמאי שנא, וזה דלא כהטעם הפשטי הנז' בשו"ל. [ועי' אול"צ פט"ו

בביאורים לתשובה י"ב שמן הראוי היה שלכל אחד מן המסובין יהיה קערה שיהיו בה לפחות מצה שלימה ופרוסה, כיון שע"ד הסוד צריך ליקח מצה מן הקערה, באופן שלכל אחד יהיה כזית מן הפרוסה וכזית מן השלימה, אך אין המנהג כן, ומ"מ יתן לפניהם מעט מן השלימה ומעט מן הפרוסה, וע"ש עוד דנתן טעם ליקח שני כזיתות להאוכלים כשיעור הקטן, דבשני הכזיתות יהיה שיעור זית אחד גדול להחמיר באכילת מצה דאורייתא.]

ו עי' מש"כ בזה באול"צ במבוא לח"ג ענף ד' אות ד', ושם שיטות האחרונים בקיצור, ועי' בדברינו לקמן בשע"ה באות ט'.

ז ואין חשבון הלעיסה קודם ההתחיל לבלוע מצטרף לחשבון זמן זה. כ"כ באול"צ פט"ו תשובה י"ג. ובשבת הלוי ח"ט סי' ק"י אות ג' כתב לחשב מזמן הלעיסה שיש כבר הנאת גרונו. וכ"ד הגרי"ש.

השפיות, עכ"ל. ואולי אפ"ל לאידך גיסא דכונתו על כוס השני שעתיד להשפך, דאם הוא כוס מיוחד פשיטא דא"צ שטיפה והדחה, ומאי קמ"ל.

ג ויש נוהגין שכנגד כל שפיה מהיין ששופך מסדר הסדר, שופכין כנגדו ג"כ שפיה אחת מכוס של מים, וכן העיד על מנהג ארץ ישראל בספר כתר שם טוב ח"ג עמוד 130 יעו"ש. וכן נהגו עוד בכמה עדות.

גא וכ"כ בפסח מעובין באות רס"ב שכן נהג, אך מוהר"פ בחיים לראש מגיד אות י"ג כתב דבהא לחמא עניא שמוזכר לחם עוני שם שייך להגביה הפרוסה דוקא [עי' לעיל אות ל"ח], אך כאן שהוא כדי לחבב ואומר מצה זו הווי יותר בשלימה, וגם שהוא כנגד כהן אית ליה קדימה לכל דבר שבקדושה ופגע ברישא. וכ"כ הבא"ח פרשת צו אות ל"ג להגביה השלימה.

גב ומ"מ יסתכל בו, כ"כ כה"ח ס"ק קנ"ח מכמה אחרונים.

גג ונוסח בני ספרד ונאמר לפניו הללויה, ונוסח זה שכתב כאן ונאמר לפניו שירה חדשה הוא נוסח התוס' בפסחים דף קט"ז ע"ב, אך הנוסח במשנה שלפנינו כגירסתינו ונאמר לפניו הללויה, וכ"ה ברי"ף ורמב"ם ורא"ש וטור ולבוש. וכ"כ הדרישה באות ח' דלגויסא זו צ"ל ונאמר בחולם ושכ"צ, ומצורף עם הלל דבתריה.

גד ומנהגינו שאין לחלק, וכמ"ש בשכנה"ג הגה"ט אות ו' ובספרו פסח מעובין אות רס"ח, והביאו בחיים לראש מגיד אות ט"ז יעו"ש מעוד אחרונים, וכ"ה בכה"ח ס"ק קס"ב.

גה והנה נחלקו האחרונים לדעת ראב"ע שזמן אכילת פסח ומצה עד חצות, אי גם ההגדה וסיפור יציאת מצרים עד חצות, וכן סברי רוב האחרונים. וע"כ כתב בפתחי תשובה בס"י תע"ז להסתפק אם יוכל לברך ברכת ההגדה היינו אשר גאלנו אחר חצות, עפ"י מש"כ המג"א המובא כאן דאין תשלומין להגדה, דכתיב בעבור זה בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, וכיון שלאחר חצות הוא ספיקא דדינא אם הוא זמן אכילת מצה [ומי שנתאחר לאחר חצות לא יברך וכדלקמן בס"י תע"ז], א"כ יש להסתפק גם אם יוכל לברך, והסכים עמו בכה"ח שם בס"י תע"ז סק"י דסב"ל ולא יברך. ובספר בס"י כ"ג כתב דלדב דיש ס"ס לברך, ועיקר המצוה דאורייתא, והו"ל כספירת העומר דבספק אם ספר לילה אחד יברך, וה"ה ד"ל כאן, עוד כיון שיוצאין בזה ברכת שעשה ניסים שהיה צריך לברך עם ברכת הקידוש וכמ"ש כמה ראשונים, וגם שברכה זו אינה ברכת המצות אלא ברכת השבח, ע"כ כתב דאם לא בירך קודם חצות יוכל לברכה לאחר חצות. יעו"ש שהאר"ך.

סימן תעד. על כוס ב' אין מברכין

א ומרן בשו"ע פסק כדעת הרא"ש דאף דכל חד וחד מצוה באנפי נפשיה היא, כיון דליכא היסח הדעת א"צ לברך אלא על כוס ראשון ושלישי, וכן הוא מנהגינו.

יא מי שאין לו מצה לא יצא ביו"ט חוץ לתחום עברו זה וע"י גוי מותר להביאו ואפשר אף כשלא יביא לו כ"א אחר חצות (בה"ל ד"ה אין) ודיני מצה שיהא שלכם נתבאר בס"י תנ"י מדין ח' עד סוף הסי'.

יב יש נוהגין לעשות שלש מצות של סדר מעשרון זכר לחמצי תודה ועושים בהן סימן לידע איזו ראשונה או שני או שלישית [ואין לעשות אותיות לסימן שכששוברין אותה היא מוחק ביו"ט וע"ל סי' ש"מ דין ל"ג] ואופין אותן ג"כ כסדר ומניחין הראשונה עלינה והשני באמצע והשלישית בתחתונה לכריכה ואם שינה לא עיכב ואם נשברה אחת מהן אפי' אם השלישית נשברה לוקחין אותה לשני' דבלא"ה פורסין אותה, ובבית מאיר מפקפק על המנהג ובכמה מקומות כהיום נשתקע המנהג (ס"ז וסקמ"ז מ"ו מ"ח).

יג (מורה) ואח"כ יקח כזית (וע"ל סי' תפ"ו) מרור [ואפי' אכל קלח שלם עם העלין כברייתה לא יצא כל שאין בו כזית] וישקענו כולו בחרוסת ויש מקומות שאין נוהגין לשקע כולו אלא בטיבול מקצתו, ולא ישהה המרור בחרוסת שלא יבטל טעם מרירותו ומטעם זה צריך לנער החרוסת מעליו ויברך על אכילת מרור ויאכלנו (וע"ל סי' תע"ג דין ט"ז דלכתחלה יש לאכלו בב"א ובדיעבד כל שלא שהה באכילתו יותר מכדי אכילת פרס יצאט) וא"צ הסיבה ואם רצה לאכלו בהסיבה רשאי (ס"א וסקי"ב י"ג י"ד).

יד בלע מרור לא יצא דבעינן שירגיש המרירות בפיו זכר לומר את ח"יהם ואם בלע מצה ומרור יחד ידי מצה יצא (כ"ל דין ד') וידי מרור לא יצא (ס"ג וסק"ל).

טו אכל מרור בלא כונה י"א כיון דמרור דרבנן יצא אע"פ שלא ידע שהוא מרור או שסבור שהוא חול אבל כמה פוסקים חולקים ע"ז וי"א שאם אנסוהו לאכול מרור ל"ל דלא יצא אע"ג שידע שהוא מרור ושהיה פסח כיון שהוא מר ומזיק ואינו נהנה וצ"ע (בה"ל ד"ה כגון וד"ה לא) ודין מרור גזול ע"ל סי' תנ"ד דין י"ד וסי' תע"ג דין י"ב.

טז אם אין לו ירקות לטיבול ראשון אלא מרור יברך עליו בטיבול ראשון בפה"א (וי"א שאם יש לו רק תמכא שקורין חרי"ן יברך עליו שהכל וכ"ל סי' ר"ג דין ה') ועל אכילת מרור ואוכל ממנו מעט לשם כרפס ולא לקיים המצוה של מרור^א וברכת על אכילת מרור קאי על האכילה השני' שיאכל אח"כ וההגדה אינו נחשב הפסק ובלבד שלא יפסיק בדיבורים אחרים, ובטיבול השני אחר כזית המצה יטבלנו בחרוסת ויאכל כזית בלי ברכה והרבה פוסקים סוברים דיותר טוב לכוין באכילה הראשונה לקיים מצות מרור וחייב לאכול אז כזית ולטבול בחרוסת ומרור השני שאוכל בלי ברכה הוא לשם כרפס וא"צ לאכול כזית ולא לטבול בחרוסת וסגי שיטבלנו בחמוץ או במי מלח כ"ל סי' תע"ג דין ל"ב לענין כרפס ועי' בפמ"ג (ס"ב וסקכ"ו כ"ו כ"ח ובה"ל ד"ה בטיבול ושה"צ).

יז (כורך) ואח"כ נוטל מצה שלישית [כדי לקיים מצוה בשלשתן] ובוצע ממנה כזית וכורכה עם כזית מרור וטובלה בחרוסת וינער החרוסת כ"ל דין י"ג^ב [ובמקומות שנהגו שלא לטבול בחרוסת יעשו כמנהגם] ואוכלין יחד בהסיבה^ב [משום המצה] וא"צ לבלוע ביחד רק להכניסם לפיו בבת אחת וכ"ל דין ב' (ס"א וסקט"ו ט"ז י"ז י"ט כ"ב כ"ג).

שערי הלכות

חלק מהאחרונים שהביאו דברי המג"א הנ"ל כתבו שיעור בזמן, וצ"ע, ובאול"צ במבוא לח"ג בענף ב' רצה לתלות דין זה במחלוקת הרמב"ם והראב"ד, דלדעת הרמב"ם משערינן כל מאכל לפי מה שהוא, ולהראב"ד הכל בפת חטיין, ועי"ש בדבריו, וע"כ כתב דיש לתפוס לחומרא לשער כל מאכל לפי פת חטיין, ודבר הנאכל מהר יש לשערו כפי דרך אכילת אותו המאכל, ועפ"ז באכילת המרור יזהר לאוכלו מהר ככל האפשר בדרך אכילה רגילה, כיון דלמ"ד שמשערינן לפי מה שהוא הרי הוא נאכל מהר.

י ובאכילת חסה לא שייך האי סברא. ולעיקר דין מצות צריכות כונה בדרבנן, עי' מ"ב לעיל בס"י ס' סק"י דמשמע מהשו"ע בכמה מקומות דס"ל דגם בדרבנן צריכות כונה. יעו"ש מעד אחרונים, ורמזו במ"ב בביה"ל כאן.

יא כ"ה פסק השו"ע כדעה זו, ועי' כ"ה סקמ"ד.

יב הסכים כאן כדברי המאמר סק"ז דגם בכורך צריך לנער שהרי הכורך הוא זכר להלל, והלל בזה היה יוצא ידי מצוה, ומסתמא היה מנער, והביא שכן נתעורר בזה בראש יוסף למחר"י אישקפא, ושם תמה המאמר על מנהג העולם שאינם מנערים, ומצא סמך למנהג העולם בדברי הב"י שהביא דברי האגור בשם מהר"י מולין שכתב לטבול את הכריכה בחרוסת, אבל במרור יטבל וינענע החזרת מן החרוסת, יעו"ש עוד מה שתמה ע"ז. והנה בשו"ע במרור כתב לנער, ובכורך לא כתב לנער [וגם לא כתב כאן לשקע כולו, וע"ל אות ח']. ומבואר דס"ל דבכורך א"צ לנער, ואפשר דכיון דעיקר הדין כבר יצאנו במצה ומרור, והכורך הוא זכר להלל, והניעור כתבו רבינו יונה ולא נזכר בש"ס, ושאר הראשונים שלא הזכירוהו כיון דס"ל דאין טיבול בעלמא בלא ששהה בתוכו מבטל המצוה, וכ"כ כמה אחרונים וכמ"ש בפסח מעובין אות ש"ח דא"צ לנער בכורך. וכן מוהר"ח פ"ה בחיים לראש במרור כתב לשקע בחרוסת ולא ישנהו בתוכו וינער החרוסת שעליו, ובכורך כתב וטובלו היטב בחרוסת, הרי שכתב לטבול היטב ולא כתב לנער. וכ"כ בפקודת אלעזר דא"צ לנער בכורך, וכן הבא"ח בפרשת צו אות ל"ד במרור כתב לנער, ובכורך לא כתב.

יג ובדיעבד אם טעה ולא היסב, פשטות דעת מרן דבעי לחזור ולהסב, דהא כללא כ"ל לן בס"י תע"ב ס"ז דכל מי שצריך הסבה כשאכל ושתה בלא הסבה לא יצא וצריך לחזור ולהסב, וס"ל דכורך בעי הסבה וכמבואר בב"י ובשו"ע כאן, אולם בפר"ח כאן הגם דפסק כהשו"ע דבעי הסבה, מ"מ לענין ידעבד כתב דא"צ לחזור ולהסב, דהא כבר יצא עיקר חובתו במצה, ושכ"ן דעת הרמב"ם דלא בעי הסבה, והביאו מהר"ש הכהן בזה פסח כורך אות ב', יעו"ש מה שהעיר בדבריו, ומ"מ הסכים לענין דינא דאם אכלו שלא בהסבה דא"צ לחזור ולאכול, כיון דאינו אלא זכר בעלמא. וכ"כ בשו"ג סק"ח דבדיעבד יצא, שהרי עיקר חובתו נפיק במצה. וכ"כ הגר"י בס"כ דהגם דלכתחילה צריך להסב דהא עבדינן לה זכר להלל, והלל היה יוצא ידי חובת מצה בכריכה זו, והיה מיסב באכילתה, ומיהו אם לא היסב יש לסמוך על הפוסקים דא"צ הסבה. ועי' כ"ה סק"ו דהביא דעות הפוסקים בזה בקצרה, וציון לדבריו בשב"י תע"ב סקמ"ה, ומבואר דדוקא כשקשה עליו לחזור ולאכול י"ל דיצא בדיעבד.

יד ומנהגינו פשוט כדעת מרן השו"ע לאומרו קודם הכריכה, והוי מענין הכריכה כמו טול ברוך, ובפרט דלעיקר המצוה יוצאין י"ד במצה ומרור. וכ"כ כמה אחרונים, עי' כ"ה סק"ה מדברי הרמ"א והלבוש, וכ"כ הגר"ז בסוף אות י"ח שכן המנהג, וכ"כ הגר"ח פ"ה בחיים לראש [עי' לקמן באות הבאה], וכ"כ בבא"ח שם ועוד.

טו ז"ל הגר"ח פ"ה בחיים לראש כורך את ד': בנוסח אמירה זו נתחבטו בזה כמה אשלי רברבי, וענין תרנאה בספר שבח פסח אות ב' ובבאה"ט ס"י תע"ה סק"ט ובמ"ש בספר יוסף עליכם אות ש"א ובספר זכור לאברהם ח"ג דל"ח ע"א באורך, ואנחנו תופסים לעיקר כנוסחא שהעתיקו מאורי אור מרנא ורבנא הרב החבי"ב

יח משבירך על אכילת מצה לא יסיח לכתחלה בדבר שאינו מענין הסעודה עד שיאכל כריכה זו כדי שתעלה ברכת אכילת מצה וברכת אכילת מרור גם לכריכה זו ובדיעבד אם סח בינתיים א"צ לחזור ולברך על הכריכה (ס"א וסקכ"ד).

יט אחר שאכל הכריכה אומר [ולא קודם שלא היא הפסקיד] זכר למקדש כהלל כן עשה הלל בזמן שביהמ"ק וכו' ה"י כורך מצה ומרור ואוכלם ביחד^{טו} [וי"א שצ"ל ה"י כורך פסח מצה ומרור], שבזמן שה"י פסח ה"י הלל עושה כן דס"ל דמצותן ביחד אבל בזה"ז א"א לצאת בזה אפי' להלל דכיון דמרור בזה"ז דרבנן אתי טעם מרור ומבטל לטעם מצה שהוא מה"ת כיון שהן מעורבים [ואפי' אם יש במצה כזית בכדי אכילת פרס לא מהני לצאת המצוה, חזו"א או"ח סי' קכ"ד בהערות לדף קט"ו א'] רק הוא זכר לזמן ביהמ"ק (ס"א וסקט"ז כ"א ל"א ובה"ל ד"ה ואומר).

כ כתב שלי"ה ראיתי מבני עליה שהיו מנשקין המצות והמרור וכן הסוכה בכניסתו וביציאתו וכן ארבעה מינים שבלולב והכל לחיוב המצוה ואשרי מי שעובד ה' בשמחה^{טז} (סי' תע"ז סק"ה).

סימן תעו. מנהג אכילת צלי בליל פסח

א (שולחן ערוך) נוהגין בקצת מקומות לאכול בסעודה בשני הלילות ביצים זכר לחורבן שהיו מקריבין ק"פ^א וי"א הטעם שהביצה זכר לחגיגה ולכן צריך לאכול^ב [ולטעם זה הוא רק לביצה שמונחת על הקערה ולכן יזהר לאכול גם בליל א' אותה ביצה שמונחת על הקערה] ולכל הטעמים הביצים שאוכלים בתוך הסעודה הוא רק זכר בעלמא ודלא כההמון שחושבין זה למצוה ומחמת זה ממלאים כרסם עד שאוכלין האפיקומן על אכילה גסה ולכן צריך אדם לידע בנפשו (ס"ב וסקי"א י"ג ושה"צ).

ב אסור לאכול שה בין שה כשבים ובין שה עזים צלוי כולו כאחד ראשו על כרעיו ועל קרבו כמו בפסח מפני שנראה כאוכל קדשים בחוף ואפי' צלאו כמה ימים קודם פסח אבל עגל שאין ראוי לפסח אפי' צלחו כולו כאחד או אפי' שה אם אינו כולו כאחד כגון שנחתך ממנו אבר א' קודם הצלי' ובשעת הצלי' הניחו אצלו וצלאו ביחד או שלק בו אבר א' והוא מחובר ואח"כ צלחו כולו כאחד מותר לאכול במקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אבל במקום שנהגו שלא לאכול אסור לאכול כל דבר הטעון שחיטה אפי' בשר עגל ועוף ואפי' לא נצלה כולו כאחד ובאלו ארצות^ג אין נוהגין לאכול צלי בשני הלילות^ד ואפי' נצלה בקדרה בלא מים ושום משקה רק נתבשל במוהל היוצא ממנו אסור מפני מראית העין ואפי' אם בישלו מתחלה במים ואח"כ עשאו צלי קדרה יש לאסור ומיהו

בפסח מעובין והרב מופת הדור חיד"א ז"ל בספר שמחת הרגל לומר כך, זכר למקדש [בימינו יחודש] כהלל הזקן שהיה כורכן ואוכלן בבת אחת לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו, עכ"ל.

טז ז"ל מוהר"ח פ"ה בספר חיים לראש נרצה אות ט' וי': הנה מה טוב ומה נעים דאם יש לו מצות שמורות די סיפוקו ויותר, דישמור מהם קצת לאכול ביום פסח שני בל"ד באייר, וגם בחג השבועות שהוא רמז לשני הלחם חמץ ומצה דככתב הרב שלי"ה, ועכ"פ אם אין לו ישמור ממצות אחרות שאכל מהם תוך הפסח. ועוד אני נוהג לשמור מהמצות כדי לאכול בראש השנה וכו', ולמדתיהו ממש"כ בזה"ק פרשת תצוה דף קפ"ג וז"ל: ואלמלא הוון נטרין ישראל תרי סטרין דנהמי אלין לא הוון עיילי לדינא לעלמין ביומא דר"ה דאיהו יומא דדינא, דלאו איהו אלא לאינון דלא נטלי מיכלא דאסוותא ושבקו אורייתא בגין מיכלא דחמץ, ע"כ. ועי' בספר חמדת ימים בפ"ו מפסח וכו'. א"כ ראוי והגון שביים ר"ה נאכל מצת מצוה בתוך הסעודה, לזכרון לפני ה' כדי שיהיה למגן וצנינה בעדינו להושיע משופטי נפשינו, ולהוציא לאור משפטינו, ונזכר ונכתב בספר חיים טובים עם כל ישראל אחינו אכ"ה, עכ"ל.

סימן תעו. מנהג אכילת צלי בליל פסח

א כתב הגר"ח פ"ה בחיים לראש שולחן ערוך אות י"א, וז"ל: כתב בספר לב דוד דף ע"ב ע"ב דטוב לקרות על השלחן מעט מהלכות קרבן פסח, וגם בספר המון חוגג כתב כן משם הרב יעב"ץ, יע"ש. ועתה הנני מעתיק לפניך מש"כ בספרו הנורא עמודי' שמים בשער עשירי דמ"ב ע"ב, וז"ל: למוד על השלחן הטהור לפני ה' בלילה הזה ראוי להיות בעסק אכילת הפסח, אחר שבעוה"ר אי אפשר לקיימו בפועל, צריך לעשות דוגמא וזכר לדבר בשלום שפתינו כדרך שאנחנו עושים בגלות בקריאת פרשיות קרבנות וסדרי עבודות שתעלה קריאתנו לרצון לפני אלקינו, על כן ינהג כך גם בזו ויוציא בשפתיו ויאמר כך, אכילת בשר הפסח בליל חמשה עשר של חדש האביב וכו', יעו"ש נוסח אמירתו עם כמה פסקי הלכות, ובהמשך שם הביא עוד לשון הוזה"ק שטוב לקרוא בסעודה. ובכה"ח בס"י תפ"א סק"י כתב דטוב ללמוד בסעודה משניות פסחים שטוב לקרוא בסעודה, ואם אינו יכול להספיק את כל המסכת לפחות ללמד ב' פרקים אחרונים, יעו"ש ענינו.

ב ולטעם זה שפיר הוקבע המנהג לאכול אחר הכורך שגם הוא זכר למקדש, וכמ"ש בשבח פסח בשולחן ערוך אות א' ובחיים לראש שולחן ערוך אות ח', ועו"ש בחיים לראש עוד כמה טעמים מדברי האחרונים לאכילת ביצים. וכתב בכה"ח סק"ז דיש נוהגין בעת אכילת הביצה לומר זכר לקרבן חגיגה, וע"ע לעיל בס"י תע"ג בשע"ה אות כ"ד.

ג ובארצות ספרד מצונו בזה מנהגים חלוקים, דהנה הבית יהודה למוהר"י עייאש בסוסי" נ"א ובמנהגי ארג"ל חמץ אות ט"ו כתב דהמנהג שלא לאכול, והביאו הברכ"י בסק"א, וכן מנהג איזמיר שלא לאכול וכמ"ש בתי כנסיות כאן ורוח חיים להגר"ח פ"ה בסק"א, וכן העיד על מנהג שאלוניקי בשולחן גבוה סק"ג שלא לאכול, וכן מנהג גר"בא שלא לאכול וכמ"ש בברית כהונה מערכת פ' אות כ', ומאיך במלכי בקדש בס"י תע"ג סוף ס"ד כתב דהמנהג לאכול הזרוע צלי בליל פסח, והוא היה מחכמי צפת, ומבואר שמנהג צפת היה לאכול צלי, והביאו בארץ חיים כאן, וכ"כ בספר חת"ר שם טוב על מנהג בני ספרד בארץ ישראל לאכול צלי [וכמדומה שנשתנה כיום המנהג]. וכן בסידור בית הבחירה דיני כורך אות ט"ו שנהגו בארם צובא לאכול הזרוע צלי אחר אכילת הכורך, כיון שנהגו לאכול צלי, וכן מנהג בני תימן לאכול צלי וכמ"ש באול"צ פט"ו בביאורים לתשובה כ', [ואמנם לענין אכילת הזרוע שבקערה בליל פסח עי' מש"כ לעיל בס"י תע"ג בשע"ה אות ח"ה].

סימן תעז. דיני אכילת האפיקומן

א (צפון) לאחר גמר כל הסעודה אוכלים האפיקומן שהוא זכר לפסח שנאכל על השובע^א. דיינו כשהוא שבע כבר ומ"מ צריך שיהא לו קצת תאוה לאכול וכנ"ל סי' תע"ז דין ג' ואל יהי אכילת האפיקומן עליו לטורח דע"ז אין מתקיים מצוה מן המובחר (ס"א וסק"ג וסי' תע"ז סק"ו).

ב ואוכלים ממצה השמורה תחת המפה כזית כל אחד ואף הנשים חייבות בזה ולתחלה טוב ליקח ב' זיתים א' זכר לפסח וא' זכר למצה הנאכלת עמו, ויאכלו בהסיבה ולא יברך עליו ובדיעבד אם שכח ואכל בלא הסיבה א"צ לחזור ולאכול אם קשה עליו האכילה (ס"א וסק"א ב' ד' ומש"כ בשם השל"ה כתבו בסי' תע"ה דין כ' וע"ל סי' תע"ב דין י"א^ב וצ"ע) ואם נאבד האפיקומן יאכל כזית אחד ממצה שמורה אחרת (ס"ב).

ג יהא זהיר לאכול האפיקומן קודם חצות^ג [וכ"ש כזית הראשון שמברכין עליו על אכילת מצה שצריך לזוהר מאד שלא לאחור עד אחר חצות ובדיעבד אם אחר מסתפקים הראשונים אם יצא יד"ח ולכן יאכלנו ולא יברך עליו על אכילת מצה, וגם מרור אף שהוא מדרבנן יזהר לאכול קודם חצות ואם אחר יאכלנו בלא ברכה, ואם החשיך לו קודם אמירת הגדה עד סמוך לחצות יקדש וישתה כוס ראשון^ד ויטול ידיו ויברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל וגם יברך על המרור תיכף קודם חצות ואח"כ יאמר הגדה ואח"כ יסעד סעודתו^ה ולתחלה יקדים עצמו שגם ההלל עם ברכתו שמברך לאחר^ו יקרא קודם חצות^ז (ס"א וסק"ו ז' וע"ל סי' ת"ק דין ט' אם מותר לעשות נקב ביו"ט באפיקומן לתלותו בו).

שערי הלכות

וצ"ל כוונתו גם כהנ"ל. וע"ע באול"צ ח"ג פט"ו בביאורים לתשובה כ"ב שכתב דיש מקום להחמיר בזה [אלא דמש"כ בהמשך דבריו דיש מקום להוסיף על זמן חצות הכתוב בלוחות, דכיון דעיקר ההלכה כרבי יוסי דעד ג' רבעי מיל הוא ודאי יום, א"כ יש למנות גם זמן זה כיום ודאי, ונמצא דנוסף על חצות היום עוד כשבע דקות, וצ"ע ג' בזה, דממ"נ אם מניין מזריחה ועד השקיעה כיון דדינא דחצות הוא חמה בראש כל אדם, ואינו קשור ליום ההלכתי, א"כ צריך למנות עד השקיעה וכפי המנהג וכנ"ל, ואם חיישין לדיון יום א"כ נתחיל למנות מעה"ש].

ד ועי' בדברינו לעיל בסי' תע"ג בשע"ה אות נ"ה לענין ברכת אשר גאלנו, אם יוכל לברכה לאחר חצות.

ה הנה בשו"ע כתב ויהא זהיר לאכול [את האפיקומן] קודם חצות, ולא הזכיר על ההלל, והרמ"א כתב בהגהה ויקדים עצמו שגם ההלל יקרא קודם חצות, ומבואר דגם למש"כ הרמ"א הוא רק דין לתחילה [עי' הליכות שלמה פ"ט אות ס"ג דברוב השנים דקדק הגרשו"א לסיים קודם חצות גם ההלל וכוס ד', ובארוחות הלכה שם הוסיף דלענין זה א"צ לחשוב את זמן חצות הלילה מהשקיעה ועד עה"ש, עי' לעיל בשע"ה אות ב' מש"כ בזה]. ונ"מ בזה אם לא הספיק לסיימו לפני חצות אי יברך ברכת יהללך, והנה מדברי הב"י מוכח דלהקדים ההלל קודם חצות הוא לדעת הרא"ש והר"ן ולא לדעת הרמב"ם, דאחר שהביא דברי הרא"ש דכתב דנכון להחמיר כראב"ע דאמר דהפסח וכן המצה אינו נאכל אלא עד חצות, דאפשר דגם רבי עקיבא מודה להרחיק את האדם מן העבירה, ד"ל עד חצות, ושכן היה נוהג ר"ת למהר לאכול אפיקומן קודם חצות, והוסיף להביא דברי הר"ן דכתב בספ"ב דמגילה שצריך לזוהר שלא לאכול מצת מצוה בליל פסח אחר חצות, וכן בהלל שבליל פסח החמירו התוס', ואחר זה כתב והרמב"ם פסק בפ"ו שזמנה כל הלילה, ומבואר בדבריו דס"ל להרמב"ם שגם אין דין הרחקה לגבי אפיקומן והלל. ועי' בביאור הדבר בשבח פסח צפון אות ב' דל"ש להרחיק את האדם מן העבירה אלא בדאורייתא, אבל האפיקומן דאינו אלא זכר וכן ההלל דהוי דרבנן לא שייך האי גזירה, דהו"ל כגזירה לגזירה, ועי' פ"ח דהקשה מ"ט שביק מרן לכלילה לפסוק כאן כהרא"ש להקדים באכילת אפיקומן קודם חצות כהרא"ש והר"ן כנגד דברי הר"ף והרמב"ם, ות"י דגם הרמב"ם יש לחוש להחמיר מצד להרחיק את האדם מן העבירה, שהרי הוא זכר לפסח, ושם פסק הרמב"ם בהלכות קרבן פסח סוף פרק ח' לאכול קודם חצות כדי להרחיק, ולכן החמיר בזה בשו"ע. ולגבי ההלל, בתוס' שלפנינו כתבו דאין להחמיר בהלל שהרי דרבנן הוא, יעו"ש. ועי' מש"כ על דבריו בשבח פסח שם, ומ"מ הסיק ג"כ דזהירות לאכול אפיקומן ולקרות ההלל קודם חצות אינו אלא חומרא בעלמא, אבל מעיקר הדין יש כמה צדדין וצדדין להקל, עכ"ל. ועי' בשו"ג בסק"ד שהסכים כדברי הפר"ח, וכתב דבין להרמב"ם ובין להרא"ש לתחילה קאמר. ועי' בנה"ש סק"א דהביא דברי הפר"ח, ופליג ע"ד וס"ל דלהרמב"ם אין דין ההרחקה קודם חצות, ומ"מ אף דהר"ף והרמב"ם בחדא שיטה קיימי, חש השו"ע לדעת שאר פוסקים במידי דלא צריך אלא זהירות דמהיות טוב. וכ"כ הגר"ז שהביא המ"ב כאן לענין ההלל דהוא רק לתחילה, וכן מוכח בחק יעקב וכמ"ש בשע"ה צ. וכ"נ מדברי הפמ"ג בא"א סק"א דבדיעבד יוכל לברך על ההלל אחר חצות, יעו"ש. וכן הגר"פ בחיים לראש צפון אות ג' הבי"ד הרב שבח פסח הנ"ל. והבי"ד ביפה ללב סק"ג, והוסיף לומר דבמדרש תהלים וכן בזה"ק נראה דטפי עדיף לקרוא ההלל אחר חצות, דמבואר שם דבפסח מצרים קראו ההלל אחר חצות, יעו"ש. והביא הכה"ח בסק"ד, וכתב ע"ז דכיון דאינו אלא טפי עדיף, ומצינו בפוסקים דיש מחמירין לתחילה, ע"כ יש לזוהר כדי לצאת אליבא דכו"ע, ומ"מ אם אחר לחצות חצות הסכים הכה"ח שיאמר ברכת יהללך עם חתימה, ושכ"פ בשו"ת בנין שלמה. ועי' באול"צ פט"ו תשובה כ"ב דנקיט לה כספק ברכות, כיון ד"א דברכת יהללך הוא ברכה על ההלל, ואף ד"א דגם להחמיר הוא רק לתחילה, מ"מ כיון דחיישין טובא לספק ברכות ע"כ אין לברכה אחר חצות, ושכ"פ המ"ב במחנה ישראל במאמרים פ"ב ס"ג דאחר חצות לא יחתום בברכה, וע"כ בודאי דיש לחוש לזה, ולהנ"ל י"ל"ע בזה. וגם מדין ספק ברכות י"ל דהמנהג לברך. ומה שהביא מפסק המ"ב במחנה ישראל, י"ל דחור בו אח"כ במ"ב כאן שחיברו זמן הרבה אחרי שחיבר מחנה ישראל, וכתב דהוא רק לתחילה, וכמ"ש בציץ אליעזר חלק י"ז סי' א' אות ד'.

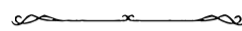
ו ומשמע דא"צ נטילה, ועי' כה"ח סק"ו דחש להפוסקים להצריך נטילה אך בלא ברכה.

ז ואף דמסתמיות לשון מרן דכתב דיטול ידיו משמע בברכה, מ"מ בכל כה"ג דנחלקו בזה האחרונים נקטינן דסב"ל, ובפרט למש"כ בשע"ה צ"ב אות ט' והביאו בכה"ח סק"ח. ובאול"צ בפרק ט"ו תשובה כ"א נקט בפשיטות שיברך אם יאכל שוב כביצה.

לצורך חולה קצת יש להקל בזה ואם הי' צלוי ואח"כ בישלו מותר לכל^א וכ"ז בדבר הטעון שחיטה אבל אם אין טעון שחיטה כגון דגים^ב וביצים מותר לאכלם צלויים בכל מקום ואפי' הביצה שמניחין על הקערה מותר ע"י צלי ולאכלה (ס"א ב' וסק"א ב' ד' ה' ט' י' וסי' תס"ט סק"ה וע"ל סי' תע"ג דין כ"ח).

ג ולא יאכל ולא ישתה הרבה יותר מדאי שלא יאכל האפיקומן על אכילה גסה דאף שהאפיקומן נאכל על השובע כדלקמן סי' תע"ז דין א' מ"מ צריך שיהא לו קצת תאוה לאכול אבל אם אינו מתאוה כלל לאכול אינו עושה מצוה מן המובחר ואם שבע כ"כ עד שנפשו קצה באכילה מרוב שובע אף שדוחק עצמו לאכול אינו יוצא יד"ח כלל במצוה זו שאכילה גסה כזו אינה נקראת אכילה כלל ולכן צריך לזוהר ועוד שמא ישתכר וישן מיז וחייב אדם לעסוק בהלכות פסח כל הלילה כדלקמן סי' תפ"א דין ג' (ס"א וסק"ו ז').

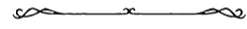
ד יש נוהגין שלא לאכול שום טיבול בלילה רק ב' פעמים שעושין בסדר וטיבול המרור של הכריכה בחרוסת שהוא משום ספק (ס"ב וסק"ד ז').

ד הנה הבית יהודה שם בסי' נ"א כתב דבמקום שנהגו שלא לאכול גם ביום אין לאוכלו, והסכים עמו מוהר"ד פ' בספרו חסדי דוד על התוספתא בספ"ב דביצה. וכן הביאו בברכ"י סק"א, אלא שציין אח"כ לדברי המג"א בסי' תע"ג סק"ח דביום שרי, וכן בספרו חיים שאל ח"ב סי' ל"ח אות פ"ט כתב שראיות הבית יהודה אינם ראיות, וכן השיג ע"ד הבית יהודה הרב שבח פסח בשלחן ערוך אות ג', וסיים דאפי' אם נהגו כן מבטלינן ליה. וכן דחה דברי הבית יהודה בנה"ש בסק"ב. וכ"כ השולחן גבוה סק"ג מסברא דנפשיה להתיר ביום, ושכן המנהג, והביא הדברים בחיים לראש שלחן ערוך אות ט', וכתב דמנהגינו [איזמיר] לאסור בב' הלילות ויום ראשון, אך ביום השני אוכלים, ושכ"כ מארי דאתרא הרב בתי כנסיות יעו"ש. ועי' מש"כ בטעם החילוק בין יום ראשון ליום שני, וגם בא"ח בפרשת צו אות א' כתב לגבי הזרוע שבקערה שאין אוכלים אותו גם ביום הראשון, [צמנם מה שהתיר לצלותו לפי דבריו צ"ע, ועי' כה"ח סי' תע"ג סק"ג שהעיר בזה, ואכמ"ל]. ומ"מ שארי אחרונים התירו ביום בכ"ג.

ה והפר"ח כתב לאסור גם בזה, וכ"כ לאסור בבית יהודה שם בשם רבו, והביאו הרחי"ד במחב"ר סק"ב. ועי' כה"ח סק"ד שהביא דבריהם ודברי האחרונים שהתירו, וכתב דנראה דלעת הצורך ושמחת יו"ט יש להקל כדברי המג"א ודעמיה להתיר בצלוא ואח"כ בשלו, כיון דעיקר איסור זה אינו אלא משום מנהג.

ו וכתב בספר מועד לכל חי בסי' ד' אות כ"ג דנכון לאכול דגים בשלחן ערוך [ולומר יה"ד שתזכנו לאכול מסעודה של לותין, יעו"ש], והביאו מר בריה דרבינא ביפה ללב בסק"ב, ונתן שם כמה טעמים בזה. ובסי' תע"ג סק"ה הוסיף ומה גם כשחל בשבת, והביאו בכה"ח סק"ג.

סימן תעז. דיני אכילת האפיקומן

א ונוהגים לומר קודם אכילתו זכר לקרבן פסח הנאכל על השובע. עי' כה"ח סק"א. וכ"כ בכתר שם טוב בשם סידורי ספרד.

ב ועי' מש"כ שם בשע"ה מכמה אחרונים שכתבו לדעת מרן לחלק בין קודם שיברך בהמ"ז שאז יחזור ויאכלנו בהסבה, ובין לאחר שיברך ושתה כוס שליש שלא יחזור, יעו"ש.

ג הנה לענין חישוב שעת חצות איכא לעינאי, דהנה ביארנו לעיל ברס"ז נ"ח ובסי' תמ"ג בשע"ה אות א', דהעיקר לדינא בחישוב שעות היום שיעור המיל י"ח דקות, ושם באות ג' המחלוקת אי מנינן מעה"ש עד צאת הכוכבים או מהנץ ועד השקיעה, ושם דכמה אחרונים כתבו לדעת מרן דס"ל מעה"ש ועד צאה"כ וכן הסכימו אחרונים רבים לדינא, ושכתב הרחי"ד א"א שכן פשטה ההוראה בכל המקומות יעו"ש. אלא שקשה דהתינוח לפסח מרן בזמן צאה"כ כד"ת, ע"כ מנינן מעה"ש שעה וחומש קודם הזריחה עד שעה וחומש אחר השקיעה, והוא צאה"כ דר"ת, ויצא חצות חמה בראש כל אדם וכמ"ש בגמ'. אלא לפי שפשט המנהג כהגאונים צאה"כ ג' רבעי מיל אחר השקיעה, שוב אין אנו יכולים למנות שעות היום עד צאה"כ דר"ת, שהרי נמצא שמצדדים לשעות היום חלק מהלילה, והרי לרבנן סוף זמן מנחה הוא עד הלילה שהוא סוף ה"ב שעות של היום, ואם נמנה שעות היום עד צאה"כ דר"ת יצא סוף זמן תפילת מנחה מאוחר הרבה לתחילת לילה דאי למנחה הגאונים. ויש שכתבו דאה"נ לדעת הגאונים ודאי דצריך לשער מהזריחה ועד השקיעה, וכל המחלוקת הוא אליבא דר"ת, וכ"כ בספר דברי יוסף להר"י שוארץ בדף נ"ח, ובשו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' נ"ג אות ט"ו, ובחדושים וביאורים שבת סי' ז' סק"י, ובמשנת רבי אהרן ח"א סי' ב' ועוד פוסקים, אך מצינו להרחיק ד"א שכתב בחיים שאל ח"ב סי' ל"ח סוף אות ע' לשער מעה"ש ועד צאה"כ, ושכן פשטה ההוראה בכל המקומות וכנ"ל, והוא כתב לעיקר ההלכה כדברי הגאונים, וכן המנהג, וכמבואר במחב"ר סי' רס"א סק"ז ובקור"א שם, ובסי' תנ"ה ס"ה, וכן בברכ"י סי' רס"א סק"א, וכמ"כ כתבו כמה אחרונים. וליישב דרך זו יש שני מנהגים, דיש שכתבו לשער מעה"ש ועד צאה"כ של הגאונים, וכמ"ש המאמר בסי' רל"ג סק"ב, ובעל הגינת ורדים בתשובה שהובאה בשו"ת מהר"י פראגי סי' מ"ו, וכ"כ הגר"ר נתן אדלר המובא בליקוטי תשובות חת"ס, הביאו בבירור הלכה ח"ד סי' נ"ח עמ' ע"ה. וכן יוצא ממה שחישב החסל"א בסי' נ"ח אות ה' [וביאר בספר הזמנים בהלכה פ"ג הערה 15, והביא שם גם מהזב"צ דס"ל הכי יעו"ש], וכן העיד על המנהג מוהר"א מאני בתשובה בספר מכתב מאליהו כתי' בענין אכילת חמץ בערב פסח [אלא שכתב שם ששיעורו מעה"ש עד המג"ב], וכ"כ הבא"ח פרשת ויקהל באותיות ד' וח', ושכן נהגו בבגדאד [ושם כתב דחיישין לחומרא, ומבואר דלגבי מנחה גדולה דחומרא הוא לחשב מהזריחה עד השקיעה, והוא חצי שעה לאחר חצות דחמה בראש כל אדם, הכי נקטינן, וכמבואר בהמשך]. וכן חיישו את הזמנים בירושלים בספר הנברשת ובלוח א"י להגר"מ טיקוויצ'נסקי משנת תרס"ה עד שנת תרפ"ה, וכן ערך את הלוח בספר מעשה ניסים, וכ"כ באול"צ ח"ב פט"ו תשובה ו' ועוד מקומות, וכן

ד אם שכח ולא אכל אפיקומן ולא נזכר עד שנטל ידיו או עד שאמר הב לן ונברך אוכל אפיקומן בלא ברכת המוציא [דהוי היסח הדעת בטעות] ואם לא נזכר עד שברך ברהמ"ז אם נזכר קודם שברך בפה"ג יטול ידיו אבל לא יברך ענט"י [ונפרט היכא שידוע שלא הסיח דעתו שלא יברך] ויברך המוציא ויאכל האפיקומן ויחזור ויברך ברהמ"ז ויברך בפה"ג על הכוס השלישי וישתה הכוס ואם לא נזכר עד אחר שברך בפה"ג או שכבר שתה הכוס יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן ויברך ברהמ"ז בלא כוס ואם נזכר באמצע הלל יאכל האפיקומן ויברך ברהמ"ז בלא כוס ויחזור ויאמר הלל על הכוס ואם גמר הלל ישתה הכוס ויחזור ויאכל אפיקומן ויברך ברהמ"ז בלי כוס (ס"ב וסק"ח ט' י"א י"ז ושה"צ).

סימן תעת. שלא לאכול אחר אכילת האפיקומן

א אסור לאכול האפיקומן בשני מקומות ואפי' בחדר אחד מקצתו בשלחן זה ומקצתו בשלחן אחר אסור^א שהוא זכר לפסח ופסח אין נאכל בשני מקומות אבל שאר הסעודה אין קפידא ומי שישן בתוך סעודתו אם ישן לפני שהתחיל לאכול האפיקומן אין לחוש^ב [ואם צריך לברך עוד פעם המוציא ע"ל סי' קע"ח דין ז'] אבל אם התחיל האפיקומן ונרדם והקיץ אינו חוזר לאכול דהשינה הוי הפסק והוי כאוכל בשני מקומות ואם ה' חבורה וישנו מקצתן כיון שהשאר היו נעורין לא הוי הפסק אף לגבי הישנים וחוזרים ואוכלים אבל אם נרדמו כולן לא יאכלו מיהו אם נתנמנמו כולן [דהיינו שלא נשקעו בשינה כ"כ ואם שואלים אותם היכן הנחת כלי זה וכשמזכירין לו הנחתו במקום פלוני נזכר] לא הוי הפסק ויאכלו (ס"א ב' וסק"ג ד' ז' ח' ט' י' י"א).

ב אחר אפיקומן אין לאכול שום דבר כדי שלא יעבור מפיו טעם מצה של אפיקומן^א ובדיעבד אם אכל אחריו שום דבר יחזור ויאכל כזית מצה שמורה לשם אפיקומן, ולענין שתי נחלקו הפוסקים ויש להחמיר במשקה המשכר ולכתחלה נכון ליהרהר מכל משקה חוץ ממים וכה"ג דלקמן סי' תפ"א דין א"י (ס"א וסק"א ב').

סימן תעט. ברכת המזון על כוס שלישי

א (ברך) נהגו שהבעה"ב מברך ברהמ"ז בלי פסח אף אם יש לו אורח ומ"מ אין קפידא בזה אם בירך אחר (ס"א וסק"ג).

ב ומוזגין לו כוס שלישי (וכן לכל א' מהמסובין) וצריך הדחה ושטיפה אם אינו נקי^א ואף מי שאינו נזהר בכל השנה לראות אם הוא נקי מ"מ בזה הלילה יזהר משום הידור מצוה, ומברך עליו ברהמ"ז [אפי' אם הוא מברך ביחידין]^ב ובפה"ג ושותהו בהסיבה [ואם שתה בלא הסיבה ע"ל סי' תע"ב דין י"בד] ולא יברך אחריו אפי' שתה כל הרביעית דהברכה שאחר כוס רביעי תפטרנו (ס"א וסק"א ב' ג' ד') ואם שכח יעלה ויבא ברהמ"ז מבואר בסי' קפ"חה, ואומרים מגדול ברהמ"ז כ"ל סי' קפ"ט דין ד'.

ג מי שאין לו זימון ורצה לחזור אחר זימון ורצה לילך לשכנו לברך שם לא יאכל האפיקומן בביתו דהא ע"כ יא צריך לאכול שם דבר מה כדי להצטרף לברהמ"ז ואסור לאכול אחר האפיקומן שום דבר וגם האפיקומן עצמו אסור לחלק ולאכול בב' מקומות כ"ל סי' תע"ח אלא יאכל האפיקומן במקום שזמנו ומברך שם^א וגם ישתה שם הכוס וישאר שם עד גמר הסדר (וע"ל סי' תפ"ד דין ג') ואם רצה יחזור לביתו אחר ברהמ"ז ויגמור ההלל וישתה כוס רביעי^ב אבל מ"מ לא נהגו עכשיו כן לילך לאכול האפיקומן בבית אחר וע"כ טוב יותר לברך בביתו יחידי מליך

באמצע סעודתו לבית אחר ולחפש אחר זימון אכן אם רוצה להדר ולקיים הכל מן המוכרח ואין לו בביתו זימון שלם של ג' אנשים יראה להזמין לכתחלה לסעודה איזה אורח כדי שיהא לו זימון שלם לברהמ"ז וגם לאמירת הודו דבלא"ה מבואר בזוה"ק דמצוה להזמין אורח עני בחג ובפרט בפסח שאומר כל אחד כל דכפין ייתי ויאכל (סק"ט ושה"צ, ודיני הלל העתקנו בסי' ת"פ).

ד לא ישתה יין ולא שום משקה המשכר ואפי' מעט בין כוס שלישי לרביעי^א אבל משקה שאינו משכר מותר אם אינו חמר מדינה אבל אם ה' חמר מדינה יש להחמיר^ב דנראה כמוסיף על הכוסות [ואם שותה רק מעט צ"ע] ואם ה' דעתו בשעת ברכת היין לפטור שאר משקין^א א"כ א"צ לברך עליהן ומותר דלא מחזי כמוסיף על הכוסות אבל יין אסור בכל גווני, מיהו מכוס שלישי יכול לשתות כמה פעמים והכל נחשב שתי אחת אע"ג שהפסיק לאחר ששתה רוב רביעית הרבה יותר מכדי אכילת פרס מיהו אם לאחר ששתה רוב רביעית לא ה' בדעתו לשתות יותר ואח"כ נמלך לשתות עוד י"א דכיון שצריך לברך עליו מחדש נראה כמוסיף על הכוסות וצ"ע בזה, ובכל גווני אם הכוס גדול הרבה יותר מדאי לא ישתנו כולו שלא ישתכר (ס"א וסק"ה ו' ז' ח' ושה"צ ובה"ל ד"ה ולא).

סימן תנ. סדר כוס רביעי

א (הלל נרצה) מוזגין כוס רביעי ונוהגין באלו המדינות^א למוזג כוס א' יותר מהמסובין וקורין אותו כוס של אליהו הנביא [לרמוז שכשם שגאלנו השי"ת ממצרים הוא יגאלנו עוד וישלח לנו אליהו לברשנן] ופותחין הפתח^ב כדי לזכור שהוא ליל שימורים ואין מתייראין משום דבר ואומרים שפוך חמתך וכו' ובזכות אמונה זו יבא משיח וישפוך חמתו על הגוים (ס"א וסק"י).

ב ואח"כ מתחיל לא לנו בלא ברכה וגומר עליו את ההלל ואומרים ההלל מיישב דרך הסיבה וחירות^א וגם נשים חייבות בהלל זה ואפי' מי שהוא אבל ביו"ט שלא נהגו אבילותו קודם יו"ט מ"מ גומר את ההלל (ס"א וסק"א ב' וסי' תע"ט וסק"ט).

ג מצוה להדר לומר הלל בשלשה גברים גדולים כדי שיהא אחד אומר לשנים הודו והם יענו פסוק שאחר זה והגדול שבהן אומר הודו ואנא והאחרים עונים ואחריו [והוא רק מצוה לכתחלה ולא לעיכובא] ואם אין שם כ"א שנים שניהם יאמרו הודו ואם יש בביתו על שלחן אחר גברא בר חיובא בודאי מהנכון לצרף אותו לאמירת הודו ומ"מ אין קפידא כ"כ שיכול לצאת בזה באשתו ובניו דהיינו שהוא יאמר הודו והם יענו וכן אשתו יכולה לומר הודו [אך לפי מה שנוהגין לומר הודו בניגון נעימת קול יש לחוש למ"ש בגמ' זמון נשי וענין גברי כאש בעורתך] וכן יכול ליתן רשות לקטן לומר אנה כדי לחנוכו במצות וכדי שלא יישן וזה דוקא באנא מפני שענין אחריו אותו פסוק גופא אבל לא בהודו ואם רוצה לקרות לא משכניו לצרפו אז אותו שיקראוהו לא יאכל ולא ישתה עמהם ולא יסייע לברך ברכת הזימון אלא ישמע הודו ויענה עמהם ויחזור לביתו ואם האחר רוצה יכול לגמור כאן הלל אף שלא אכל כאן ולשתות הכוס רביעי^א ואף שאינו שותה הארבעה כוסות במקום א' אין בכך כלום שמותר לגמור הלל אף שלא במקום סעודה (ס"א וסק"א וסי' תע"ט וסק"ט י"א י"ג וע"ל סי' תע"ט דין ג').

ד אחר שגמר הלל אינו אומר יהללך אלא אומר הלל הגדול שהוא מהודו לה' עד על נהרות בבל שהם כ"ו כי לעולם חסדו [ואינו אומר רננו צדיקים] ואח"כ אומר נשמת כל חי וישתבח עד מעתה ועד עולם^א ואז יאמר יהללך^ב עד מלך מהולל בתשבחות^א ובדיעבד אם חתם ישתבח בברכה אומר אח"כ יהללך בלא חתימה. ויש נוהגין לומר

שערי הלכות

ה דין י"ב, ושם במש"כ בשע"ה. ולענין הכוס אם נזכר שטעה אחר ששתה כוס שלישי יחזור בהמ"ז על הכוס, ואין חשש דנראה כמוסיף על הכוסות שהרי כוס שלישי תקנו חז"ל על בהמ"ז, והוברר שאינה כדינה שלא יצא בה ידי חובתו, וא"כ כוס זה שחזור ומברך עליה היא כוס שלישי, וכדין טעה ולא הסיב בכוס שלישי ועדיפא מינה, ע"י לעיל בדברינו בסי' תע"ב בשע"ה אות י'.

ו אמנם לפסק מרן השו"ע לעיל בסי' קע"ח דאם רוצה לצאת תוך הסעודה צריך לברך בהמ"ז, ואח"כ לברך שוב המוציא במקום השני, א"כ אם ירצה לילך לבית חבירו יצטרך לילך מתחילת הסעודה, וע"י כה"ח כאן סק"ג. ולענין לכתחילה ודאי דנקטינן כדעת מרן שם, וכמבואר בשע"ה שם.

ז אמנם למנהגינו נכנס כאן לבית הספק אם יברך על כוס רביעי וכהנ"ל בסי' קע"ח, וע"ש בסי' תע"ג סק"ד הטעם עדה"ס שלא ישתה בין שלישי לרביעי.

ח ע"י כה"ח בסי' תע"ג סק"ד הטעם עדה"ס שלא ישתה בין שלישי לרביעי. ט לפסק מרן בשו"ע בסי' רע"ב ס"ט דאין דין חמר מדינה אא"כ אין יין מצוי בכל העיר, א"כ לכאורה לא שייך האי דינא להחשב כמוסיף על הכוסות, וצ"ע. י למנהגינו שלא מברכים על כוס רביעי לא שייך חילוקים אלו שכתב כאן עד סוף דין זה.

סימן תנ. סדר כוס רביעי

א ובמדינותינו לא נהגו בזה. ב ובפסח מעובין כתב באות של"ח דלא נהגו לפתוח הפתח, ובחיים לראש הלל אות ב' הביא מנהג זה. ג ויאחזו הכוס כל זמן ההלל. חיים לראש הלל אות א', ושכן מבואר בב"י יעו"ש. ד ע"י במ"ב, והיינו דא"צ לעמוד אלא ישב שהוא דרך הסבה וחירות, אבל אין הכונה שיסב ממש, דלא גרע מההגדה שפסק המ"ב לעיל סי' תע"ג בשוה"ל דין מ' דאין לאומרה בהסבה, ועמ"ש בשע"ה. וכו"כ מוהר"ח פ' בחיים לראש הלל אות א' שלא יסב בהלל כלל.

ה ואין מנהגינו לענות פסוק שאחר זה. והנה בהלל דעלמא בסי' תכ"ב הביא במ"ב שם סק"כ דנוהגים הציבור לומר ראשי פרקים, שהש"צ אומר פסוק והציבור עונים הודו, וגם מנהג זה לא נהגנו בהלל. וע"י עוד יוסף חי בפרשת צו אות ט"ו לגבי הלל דליל פסח, שמחה על המנהג שנהגו בבגדא בכל ההלל שבעה"ב אומר חצי פסוק והמסובין עונים שם ה', וכתב לנהוג שבעה"ב יאמר חצי פסוק, והמסובים יאמרו את חצי השני של הפסוק בקול.

ו אמנם למנהגינו נכנס בזה לבית הספק אם יברך עליו, וכנ"ל בסי' תע"ט בשע"ה אות ז'.

ז ובשו"ע כתב הנוסח ומעולם ועד עולם, וכן מנהגינו. ח כ"כ הב"י ובשו"ע יהללך לאחר נשמת וישתבח, וכן מנהגינו. וע"י מאמר סק"א וכה"ח סק"א.

ט ואין עונים אמן כאן אחר ברכת עצמו כיון שאין ברכה לפניו, וכמבואר לעיל בסי' רט"ו.

ב מקומות לגבי מצה שנוי במחלוקת הפוסקים, דלדעת התוס' ודעימיה אין דין זה אלא לגבי פסח, שפיר סמכינן להלך].

ג הנה לשון מרן בשו"ע ישן תוך הסעודה, והרמ"א כתב דוקא לאחר שהתחילו לאכול האפיקומן, וכתב בשו"ג דדעת מרן בזה דלא כפסק הרמ"א, אלא אף אם נרדמו בתוך הסעודה לא יוכל לאכול האפיקומן, ושכ"ח דעת הרמב"ם ופסקו בשו"ע להלכה, וע"כ אף דהרי"ף והרא"ש והרשב"ם ועוד ראשונים סברי דשינה תוך הסעודה לא הוי הפסק אלא רק אחר שהתחיל לאכול האפיקומן, מ"מ אנו קי"ל כפסק השו"ע דקבלנו הוראותיו, עכ"ד. וכן הסכים הנה"ש סק"א לדעת מרן. אולם אין זה מוסכם לדעת מרן, דכבר הביאו השו"ג והנה"ש דדעת הפר"ח דהרמ"א אתי לפרושי דברי המחבר, דמ"ש תוך הסעודה היינו תוך אכילת האפיקומן, ובשו"ע תפס לשון הרמב"ם דמיייר בקרבן פסח ושפיר קרי ליה תוך הסעודה, ואף דהשו"ג והנה"ש לא הסכימו עם דברי הפר"ח יעו"ש. מ"מ מצונו לכמה אחרונים שהסכימו כהפר"ח לדעת מרן, וכמ"ש בפמ"ג בא"א סק"ה ובמלכי בקדש, וכ"כ לדינא בשבח פסח צפון אות י"ד ועוד אחרונים, הביאם כה"ח סק"י, ושם הוסיף דכ"מ מלשון הב"י דתוך הסעודה היינו תוך אכילת האפיקומן, וכתב דכיון דעיקר דין זה דשינה מפסיקה הרבה פוסקים ס"ל דלא נאמר דין זה רק בפסח ולא במצה, ע"כ אין להחמיר אם נרדמו קודם שהתחיל האפיקומן. וע"ע כע"ז בביה"ל ד"ה נתנמנו. ומ"מ לכתחילה יש ליהרהר וכמ"ש בבא"ח פרשת צו אות ל"ה.

ג כתב הבא"ח בפרשת צו אות ל"ה וז"ל: אחר האפיקומן אין לאכול שום דבר משום דבעינן שיהיה טעם האפיקומן בפיו עד שישן. וראיתי שיש שרצו לדקדק בדבריו דכל האיסור רק עד שישן, ואם נעור שוב אין איסור לאכול, וזה צ"ע. ונראה פשוט דאין כונת הבא"ח כן, ומש"כ עד שישן משום דאחר השינה בלא"ה אסור עפ"י דהזוה"ק לאכול קודם תפילת שחרית, וכוונתו בזה דאסור לאכול עד סוף הלילה, וע"י מש"כ בחיים לראש צפון אות ח'.

ד והנ"מ כשלא בירך בהמ"ז, אבל אם כבר בירך בהמ"ז א"צ לחזור ולאכול. ע"י כה"ח סק"ג ולעיל בסי' תע"ג בכה"ח סק"א.

ה ושם בשע"ה אות א'.

סימן תעט. ברכת המזון על כוס שלישי

א וכתב בכה"ח סק"א דעפ"י דהזוה"ק כוס בהמ"ז צריך הדחה ושטיפה גם אם הוא נקי. וע"ע בדברינו לעיל בסי' תע"ג בשע"ה אות מ"ב בענין זה, ושם גם לענין שאר כוסות.

ב ומקבלו בשתי ידיו וכו', ואוחז הכוס כל זמן ברכת המזון, וימוגנו בברכת הארץ תתיבת את, וכפי המבואר פרטי הדברים לעיל בסי' קפ"ג בשוה"ל דינים ד' ח' ט' י' י"א, ושם בשע"ה.

ג ויכוין לפטור כוס רביעי, ומ"מ גם אם לא כיון להדיא לפטור לא יברך על כוס רביעי.

ד ובדברינו שם בשע"ה אות י'.

ח הנה בשו"ע כתב דהנ"מ במקום שנהגו לעשות שימור למצת מצוה משעת קצירה, שאז אינו יכול לסמוך על מצות שאכל בסעודה [דמייירי כשנהגו לעשות שימור משעת קצירה רק למצות מצוה ולא למצות רשות, אבל במקומינו שגם למצות רשות עושים שימור משעת קצירה, א"כ יכול לסמוך על מה שאכל בסעודה, וכמ"ש כן בשו"ג סק"ט ובברכ"ס סק"ב, אבל במקומות שנהגים לעשות שימור רק משעת לישא א"כ יסמוך על מצה שאכל בסעודה [ע"י כה"ח סק"ב] דעות האחרונים אם יוכל לסמוך על הכזיתות של המצוה. ופשטות דעת השו"ע מבואר דלא מהני]. ולא יחזור ליטול ולברך ולאכול האפיקומן, כיון שיצטרך לברך שוב בהמ"ז על הכוס ויראה כמוסיף על הכוסות. וכתב המ"ב דכדברי האחרונים דהנ"מ למ"ד דבהמ"ז טעונה כוס, וע"כ אם יברך שוב בהמ"ז עם כוס יראה כמוסיף על הכוסות, אבל לפי מנהגינו דבהמ"ז אינה טעונה כוס א"כ יחזור ויאכל אפיקומן ויברך בהמ"ז בלא כוס. אמנם הלא בשו"ע לעיל בסי' קפ"ב פסק ביש בתרא דבהמ"ז אינה טעונה כוס, והכי נקטינן, יעו"ש בשע"ה. ואעפ"כ פסק כאן שיסמוך על מה שאכל בסעודה ולא יחזור ויאכל, וכתב הבית דוד בסו"ס רנ"ט דאף דבעלמא אינה טעונה כוס, עכ"ז בפסח שתקנו עליו כוס ג' אין לברכה בלא כוס, וכ"כ בשו"ג סק"ח ובשבח פסח צפון אות ה'. וכעין זה כתבו הא"ר סק"ב ומאמר סק"ג, כמ"ש המרדכי דהכי תקינו רבנן שכוס שלישי יא אחר גמר האכילה, ואם יצטרך לברך שוב בהמ"ז יצטרך לברכו עם כוס ויראה כמוסיף על הכוסות. וע"כ כתב המאמר שם דאין לזוז מפסק השו"ע, והביאו כה"ח סק"כ. [וע"ע באול"צ פט"ו תשובה כ"א שכתב דאם אכל בסעודה רק מצות מכונה, לא יוכל לסמוך עליהם לאפיקומן (ובביאורים יש שם ט"ס). ואזיל לטעמיה דס"ל שם בפ"א תשובה ו' דאינו יוצא מצות מצוה במצות מכונה, אא"כ מופעל ע"י מפסק שרק ע"י לחיצה תמידית עליו מעבירה את הזרם. וע"ש שצ"י לדברי החזו"א].

ט אמנם להמבואר לעיל באות הקודמת לדעת מרן באופן שלא אכל בסעודה מצות הראויות לאפיקומן, כשיחזור לברך בהמ"ז יברך עם הכוס [וכ"ה באופנים שבהמשך דין זה בשוה"ל]. וכ"כ להדיא בשבח פסח צפון אות ה' [ושכ"ה במקור דברי השו"ע והרמ"א בתשובת הרא"ש, ואף דהרשב"א והראב"ד סברי שיברך בלא כוס, מ"מ רבים פלגי עליה ופסק כרבים, עכ"ד יעו"ש]. וכ"כ בבא"ח פרשת צו אות ל"ו, וכ"כ כונת הכה"ח בסק"ט, וע"ע בדבריו בסי' כ"ו וכו"ח. וכ"כ באול"צ פט"ו אות כ"א.

סימן תעת. שלא לאכול אחר אכילת האפיקומן

א וכתב בספר שבח פסח צפון אות י' דהיינו דוקא כשאלו הופכים פניהם אילך ואוכלים ואלו הופכים פניהם אילך ואוכלים, אבל אם היו הופכים פניהם חשיב הכל כמקום אחד אע"פ שהם בשתי שולחנות, יעו"ש שהוכיח כן מדברי רש"י ושכ"מ מדברי הפר"ח. וע"כ כתב דבכה"ג יכול לעבור משלחן לשלחן, וכ"ש שיכול לילך מפניה לפניה באותו חדר ולא חשוב אוכל את הפסח בב' מקומות. והביאו דבריו מוהר"ח פ' בחיים לראש צפון אות ה'. [ואמנם מדברי הרמב"ם בפ"ט מקרבן פסח ה"ג וד' מבואר דלא כפירש"י הנ"ל, מ"מ כיון דאעיקרא דמילתא דין

שלו משומרות רק משעת לישא יברך על כזית המשומר משעת קצירה המוציא ועל אכילת מצה, והכריכה יעשה ממצה המשומרת משעת לישא וכן האפיקומן ג"כ ממצה זו (בה"ל ד"ה מצה).

ב מי שאין לו מצה משומרת כלל אלא כזית מברך בתחלה ברכת המוציא לבד על מצה שאינה משומרת ואוכל ואח"כ מברך על אכילת מרור ואוכל וכשגומר סעודתו ממצה שאינה משומרת מברך על אכילת מצה ואוכל אותו כזית ועולה לו גם בשביל אפיקומן ואינו טועם אחריו כלום, וכריכה לא יעשה כלל² ו"א שיעשה כריכה ג"כ במצה שאינה משומרת תיכף אחר אכילת מרור וצ"ע לדינא (ס"א וסק"ג ה' ושה"צ).

ג ואם יש לו שני זיתים אוכל כזית אחד בתחלת אכילתו ומברך עליו המוציא ועל אכילת מצה וכזית אחר יאכלנו אחר גמר סעודתו לשם אפיקומן (סק"ו).

ד חולה שאינו יכול לאכול רק כזית או מי שאין לו שום מצה רק כזית יאכל תבשילו בלא המוציא ואחר סעודתו יברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל אותו כזית [ולענין נט"י ע"ל ס' קנ"ח דין ה'] אבל אם אין לו ג"כ אין א"כ צריך לקדש על המצה תחלה ואח"כ יאכל תבשילו (סק"ו ושה"צ).

ה מי שאין לו לב' הלילות בחו"ל רק ג' מצות יפרס ליל ראשון המוציא ועל אכילת מצה וכן הכריכה הכל מן הפרוסה שפרס ממנה כבר כזית לאפיקומן וב' השלמות ישאיר לליל ב' משום לחם משנה ו"א שבוה לא יבצע פרוסה לאפיקומן בליל ב' עד לאחר ברכת המוציא קודם ברכת על אכילת מצה כדי שיברך המוציא על לחם משנה שלמות ועל אכילת מצה יברך על הפרוסה, ואם אפשר לו לשירי בליל א' פרוסה קטנה של כזית ישיר וינחנה בליל ב' בין שתי השלמות כדי שיהיה לו לחם משנה מלבד הפרוסה, וכן להיפך אם אין מספיק לו ללילה ראשונה במצה א' לכל בני ביתו יקח פרוסה מהשני וישאיר מצה א' וחצי לליל שני ויברך המוציא ועל אכילת מצה על הפרוסה שע"ג השלמה ומהשלמה יעשה כריכה ואפיקומן (ס"א וסק"ח ט') ואם יש לו ד' מצות מסתפק ביום הראשון משנים ושנים לליל שני (סק"ז).

ו אם יש לו רק ג' מצות שמורות ויש לו שאר מצות שלא חשבו בשעת עשייתן לשם מצת מצוה ישאיר אחת מהשלשה לליל שני שיקיים בה מ"ע דאכילת מצה ואפיקומן ומשום לחם משנה יצרך מצה אחרת שאינה שמורה (בה"ל ד"ה מי).

סימן תפג. דין מי שאין לו יין

א מי שאין לו יין בליל פסח יכול לסמוך על הסוברין דמקדשין שאר משקין אם הם חמר מדינה^א כדי שיוכל לעשות הסדר כסדרו ולקיים ד' כוסות ולכן במקומות שנהגין לשתות משקה הנעשה מדבש שקורין מע"ד [וע"ל ס' תס"ז דין ל"ג] והוא חמר מדינה [שנתבאר בסי' ער"ב דין א' ב'] יכול לקחתו ואפי' במקום שכל השנה אין שתיית רוב העם במי דבש רק בפסח ג"כ יש להקל ואפשר עוד שאם שתיית רוב ההמון לאקר"ץ או עפ"ל טראנ"ק מותר ליקח אותו לארבעה כוסות בשעת הדחק אם אין לו יין ובפמ"ג מצד דבעפ"ל טראנ"ק וכדומה אין כדאי לברך ברכה ראשונה על כל כוס וכוס כ"א על כוס ראשון וכוס ברהמ"ז (ס"א וסק"ח י' ושה"צ וע"ל בסי' ר"ה דין י' שהמשקה שעושים בפסח מתפחים ברכתן (שהכל).

ב ומי שאין לו לא יין ולא שאר משקין שהן חמר מדינה לד' כוסות אם יש לו כוס אחד יקדש עליו ולא יקדש על הפת אף אם דרכו בשארי שבתות וי"ט לקדש על הפת מ"מ בלילה זה תקנו לקדש על היין ולא על הפת ואם יש

תיכף אחר הלל יהלוק עד כי מעולם ועד עולם אתה אל ואח"כ אומר הלל הגדול ונשמת וישתבח וחותם בא"י מלך מהולל בתשבחות [ויש שחותרין בחבור בשירי זמרה וכו' כמו שאומרים בישתבח תמיד] ולפי מנהג זה אם בשעה שאומר יהלוק שכח וחתם בא"י מלך מהולל בתשבחות שוב לא יחתום בישתבח אלא יאמר הלל הגדול ונשמת וישתבח עד מעתה ועד עולם (ס"א וסק"ג ד' ה' וע"ל ס' תפ"א דין ב').

ה ומברך בפה"ג ושותה הכוס בהסיבה [אם שתה בלא הסיבה ע"ל ס' תע"ב דין י"ב] ומברך אחר"ל על הגפן ובברכה זו פוטר גם הכוס השלישי כנ"ל ס' תע"ט דין ב' (ס"א וסק"ז) ואם שכח להזכיר של יו"ט בברכת מעין ג' נתבאר בסי' ר"ח דין ה'.

ו אחר השתי' נוהגין לומר הפיוטים^ב ובליל א' יאמר אז רוב נסים וכו' ובליל ב' יאמר אומץ גבורתיך ויש נוהגין שאומרים הכל בשני לילות שוין, ומהר"ם ה' שותה הכוס אחר הפיוטים ואחר כי לו נאה כדי שלא יהא צמא כשישכב וכ"ה בסידורים (ס"א וסק"ו).

סימן תפא. שלא לשתות אחר ארבע כוסות

א אחר ארבע כוסות אינו רשאי לשתות יין ולא שום משקה אפי' אינו משכר ואינו חמר מדינה חוץ ממים מיהו אינגבע"ר וואסער וכן ט"י או עפ"ל טראנ"ק ו"א גם לאקר"ץ דינו כמים ומותר אכן בעפ"ל טראנ"ק שכותש את התפוחים בבית הבד שיש להם טעם גדול יש אוסרין, ובמקום צורך גדול יש לסמוך על המתירין לשתות משקין שאין משכרין^א ובפרט בליל שני בודאי יש להקל בשאר משקין שאין משכרין (ס"א וסק"א).

ב מי שהוא איסטניס או תאב הרבה לשתות יין אם עדיין לא אמר הלל הגדול יכול לשתות הכוס הרביעי ואח"כ יאמר הלל הגדול עד סוף ויחתום בברכה וישתה כוס חמישי^ב אבל אם כבר סיים סוף הברכה אין יכול לחזור ולומר הלל הגדול ולברך לבסוף דלא תקנו כ"א ברכה אחת וצ"ע, והפמ"ג כתב דאפשר שאפי' כבר אמר הלל הגדול כל שלא סיים הברכה יכול לומר עוד הפעם הלל הגדול ולחתום בברכה וישתה (ס"א וסק"ג ב' ובה"ל ד"ה ויאמר ושה"צ).

ג חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו אפי' כל הלילה עד שתחטפנו שינה^ג (ס"ב וסק"א).

ד נוהגים שלא לקרות על מטתו רק פרשת שמע^ד ולא שאר דברים שקורין בשאר לילות כדי להגן כי ליל שימורים הוא מן המזיקין וצריך לברך ברכת המפילה, ואם קרא ק"ש בביהכ"נ קודם הלילה צריך לקרות כל הק"ש כדי לצאת וכנ"ל ס' רל"ה דין ב' (ס"ב וסק"ד וע"ל ס' ר"מ דין ג' שאין לשמש בליל א' של פסח ע"פ קבלה אם לא בליל טבילה ע"ש ו').

ה כל דין ליל ראשון יש ג"כ בליל שני (ס"ב).

סימן תפב. דין מי שאין לו מצה שמורה

א כבר נתבאר בסי' תנ"ג דין י"ד ט"ו ט"ז דמדינא די בשימור המצה משעת טחינה וע"פ הדחק די משעת לישא ויש מחמירין שצריך שימור משעת קצירה, ולפיכך מי שאין לו מצה משומרת משעת קצירה רק כזית ושאר מצות

שערי הלכות

בהסבה בלא ברכה. ויל"ע עוד. ומ"מ אם נשאר עדיין יין בכוס ודעתו לשתותו, יוסיף עליו וישתהו בלא ברכה, ופשוט.

יב ואין מנהגינו באמירת פיוטים אלו, אלא נוהגים באמירת שיר השירים. וז"ל הרחיד"א במורה באצבע סי' ז' אות ר"י: אחר ההגדה יאמר בקול שמחה שיר השירים כולו בעידן חדותא עת המזמר הגיע, כי כל עולמות עליונים למעלה מאירים ומוהרים. [ועי' בעמודי ההוראה שם מה שרצה לומר בזה עדה"ס כדוגמת שים שלום שבעמידה]. וכן כתב מורה"פ בחיים לראש נרצה אות ב' וז"ל: תיכף בלי הפסק כלל יתחיל ללמוד ספר שיר השירים בקול נעים וכו', עכ"ל. וכן הביא בכה"ח סק"ב מדברי השל"ה, וע"ש לשון זוה"ק על ענין שיר השירים, וסיים בכה"ח שם דיש נוהגין לומר אחר שיר השירים פיוט חד גדיא, ששם הוא מדבר בענין גאולת מצרים ושאר גלויות וגאולה אחרונה, עכ"ד.

סימן תפא. שלא לשתות אחר ארבע כוסות

א הנה בב"י כתב: ומיהו שאר משקין נראה דלמאן דאסר לשתות יין ה"נ אסר בהו, וע"ש דמים כתב להתיר לשתות. והקשה שם הכנה"ג דהרי לטעם שנתן רבינו יונה לפי שחייב לעסוק כל הלילה ביציאת מצרים, ואם ישתה ישתכר, א"כ שאר משקין שאינם משכרים מותר. ולטעם שנתן הראב"ד מפני תקנת עניים שפסקו להם ד' כוסות לב' הלילות, וכדי שלא ישתה את של לילה ב' בלילה א', ג"כ בשאר משקין לא שייך האי טעמא. וכתב דאפשר דגם לטעם רבינו יונה אסור לשתות שאר משקין שמא ימלא כריסו מהם ותחטפנו שינה, ולטעם הראב"ד גזרו שאר משקין אטו יין, והביא שם בשם המהר"ל בתשובה שהמחמיר תע"ב. ובספרו פסח מעובין באות שמ"ו כתב דהעולם נהגו איסור ביין ושאר משקין חוץ מן המים. ומאידך בפר"ח הבי"ד הב"י, וכתב ע"ז דבין לטעמא שנראה כמסויף על הכוסות ובין לטעמא שמא ישתכר וימנע מלהמשיך לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים, לא שייך אלא במשקה המשכר, וע"כ הדבר ברור להתיר לשתות הקפה וכיוצא, עכ"ד. ובשו"ג בסק"ב כתב מכח הקושיות הנ"ל דאין ספק דשאר משקין דקאמר הב"י היינו משקין המשכרים כיון ושכר, אבל שאר משקין כגון קפה וכיוצא ודאי שרי, וגם משום שישאר טעם מצה בפיו הוא דוקא באכילה אבל לא בשתייה, שהרי שתה ב' כוסות אחר האפיקומן, יעו"ש. והביא שכ"כ הבית דוד בסי' רס"ב ע"ד הב"י דנראה דאין לאסור שאר משקין אלא דומאי דין וכו', אבל קפה וכיוצא מותר, ושכ"כ בחק יעקב בסק"א. וכ"כ להתיר ביד אהרן בהגב"י, וחמדת ימים בפ"ו דפסח בסוף הלכות ליל הסדר, ומלכי בקדש כאן, ושבח פסח צפון אות ט' והלל אות ז', ואפי' זוטר למורה"א פניסו, וכ"כ הברכ"י כאן בסק"א להתיר ושכן המנהג, אלא שבמורה באצבע באות ר"א כשהביא את המנהג הוסיף וכתב: אמנם שיהיה בלי סוכה. ומאידך המאמר בסק"א כתב דא"א לומר דלדעת מרן שאר משקין דקאמר היינו שאר משקין המשכרים, שהרי כתב להתיר רק במים, ואיכא נמי דאסרו גם במים, והבו דלא להוסיף עלה, וסיים דמאן דמיקל בליל שני אף דאין היתר גמור אין למחות בידו. ובנה"ש סק"א הבי"ד הפר"ח, וכתב דמשמעות הה"ג והרמב"ם דכל משקה אסור לבר ממים וכדברי מרן ז"ל, וע"כ אין ראוי להקל בזה, עכ"ד. ועי' למורה"פ בחיים לראש נרצה אות ש' שהביא הדיעות בזה, וסיים: ומאחר עלות נראה דמי שמדקדק על עצמו בכל

עניניו ראוי שלא ישתה אפילו קפה בליל א', אך בליל ב' דרבו המתירים ישתה קפה לבד, ולא עוד משאר משקין, ויחשוב בדעתו כאילו הוא לפנות בוקר דאיכא איסורא דלא תאכלו על הדם, יעו"ש. ובבא"ח בפרשת צו אות ל"ה כתב דרק מים מותר לשתות, ויש מתירין בקפה, ויש לסמוך עליהם לצורך גדול. וכן בכה"ח סק"ד הבי"ד האחרונים בזה, והסכים כדברי הבא"ח. ובאול"צ בפט"ו תשובה כ"ג כתב להתיר תה וקפה בלא סוכה, אבל עם סוכה רק לצורך גדול.

ב דין זה כתבו הרמ"א בהגהה, וכתב ע"ז בכה"ח סק"ו וז"ל: ומה שלא הזכיר זה השו"ע, אפשר דחשש לדעת הסוברין דאין לשתות כוס חמישי כלל, עי' בטור וב"י, עכ"ל.

ג וכתב בכה"ח סק"א דיש מעלה לשבח להשי"ת בנקודת חצות בזאת הלילה וזכר ליציאת מצרים, וכמ"ש בזה"ק פרשת בהעלותך בשעתא דאיתפליג ליליא איתער רוח צפון, וקב"ה כדן עבד נוקמין, וישראל עבדין שירתא בקול רם, יעו"ש.

ד ובבא"ח פרשת צו אות ל"ח כתב וז"ל: צריך לומר קריאת שמע שעה"מ עם הפסוקים הנוהגים בכל לילה כסדר רבינו האריז"ל, ואם הוא ניעור עד אחר חצות יאמר אותה מעט קודם חצות, עכ"ל. והביאו כה"ח סק"ג.

ה ובכה"ח סק"ד דעפ"ד רבינו האריז"ל אין מקום לברכת המפיל בליל פסח, כיון שאין מסתלקין כל הלילה ההוא וכל היום כמ"ש בשעה"כ, עכ"ד. ובלא"ה הישן אחר חצות אינו מברך בשו"מ, וכנ"ל בשעה"כ בסי' רל"ט.

ו ואפילו אם מוחלת לו לא אריך לדחות המצוה. תורה לשמה סי' קמ"ב. ובתשובה למורה"א מאני בספר מכתב מאליהו כתב על הרוצה לפרוש כשחל ליל י"ט, לא בשם חסיד יקרא כי אם בשם חסר, יעו"ש עוד.

סימן תפב. דין מי שאין לו מצה שמורה

א ויעו"ש מש"כ שם בשעה"ה.
ב עי' במ"ב מכמה אחרונים שהבינו כן לדעת מרן מדהשמיט דין הכריכה, והיינו דממצה שאינה משומרת לא חשיב כריכה כלל. וכן הביא בכה"ח סק"ו דברי האחרונים, וכ"כ בפסח מעובין אות ש"ב לדעת מרן. אולם הפר"ח פליג ע"ז, וכתב בסוף דבריו וז"ל: ולענין דינא כיון דלדעת הר"ף משמע ודאי דבעי למיעבד כריכה, וכן משמע מדברי הרמב"ם, ולא אשכחנן מאן דפליג עליהו בהדיא, וכן ראוי לנהוג. והסכים עמו בשו"ג בסק"ב, וכתב גם כן לדעת מרן דלא מסתבר שיניח דעת הר"ף והרמב"ם וכו', יעו"ש בדבריו. ומאידך כמה אחרונים פקפקו בדבריו לומר כן בדעת הרמב"ם, עי' נה"ש סק"א ומלכי בקדש וראש יוסף למורה"א אישקופא, והסכימו דלא יעשה הכריכה כלל. ועי' בכה"ח סק"ו.

סימן תפג. דין מי שאין לו יין

א עי' לעיל בסי' תע"ב בשעה"ה אות א' דלדעת מרן יש חשש דברכת הקידוש לבטלה כשמקדש על חמר מדינה, וע"כ פסק כאן בשו"ע דכשאין לו יין יקדש על המצות, וכדלהלן בשוה"ל בדין ג'.
ב עי' לעיל בסי' תע"ב בשעה"ה אות ה' ד"א דחמר מדינה הוא דוקא במשקה המשכר, ובלא"ה דעת מרן לדינא דלא חשיב חמר מדינה א"כ אין יין מצוי בכל

י ומנהגינו שאין מברכין על כוס רביעי, וכנ"ל בסי' תע"ד אות א'.

יא הנה בשו"ע כאן כתב דאם שתה בלא הסבה צריך לשתות פעם אחרת בהסבה, ויברך עליו שוב הגפן לפי שהסיח דעתו מלשתות, ועי' מש"כ לעיקר דין לחזור ולשתות לעיל בסי' תע"ב בשעה"ה אות י' דבאופן שקשה לו לחזור ולשתות עוד כוס אפשר להקל, יעו"ש. ומש"כ כאן לחזור ולברך הקשה בגן המלך בסי' ל"א מ"ט חשיב לה היסח הדעת, הלא פסק לעיל בסי' תע"ז ס"ב דאם נזכר אחר שנטל מים אחרונים או אמר הב לן ונברך אוכל אפיקומן בלא ברכת המוציא, דאתכא דרחמנא סמכינן, א"כ נימא הכא נמי דל"ה היסח הדעת, וכתב דכן עיקר דאמרינן דאתכא דרחמנא סמכינן. והביאו הגרע"ק כאן, וכן הצ"ע במשחא דרבוותא. והנה מציינו כמה חילוקים ליישב דעת מרן, דביד אהרן בסי' תע"ז בהגה"ט כתב דל"א אתכא דרחמנא סמכינן אלא כששכח לגמרי מקיום המצוה, וכחתם ששכח לאכול האפיקומן, בזה אמרינן דל"ה היסח הדעת דאתכא דרחמנא סמכינן, א"כ במקום שזוכר את המצוה, ודעתו שעתה מקיימה אלא שלא קיימה כתיקונה, א"כ לא שייך לומר דל"ה היסח הדעת כיון שבדעתו זכר מהמצוה, ובדעתו שקיימה והסיח דעתו. [וליתרוץ זה אם שכח ולא היסב באפיקומן, ונזכר אחר שעשה מים אחרונים או אמר הב לן ונברך, יחזור לברך, וז"ל כשכח לגמרי מאכילת האפיקומן]. עוד מציינו חילוק בילקוט הגרשוני דשאני שכח אפיקומן דעדיין יש עליו חיוב בהמ"ו והלל וב' כוסות, ועדיין הוא נמצא אתכא דרחמנא, וע"ז ל"ה היסח הדעת, ומשא"כ אחר כוס רביעי הרי סילק עצמו לגמרי מהשלחן אשר לפני ה', ובע"כ דהו"ל היסח הדעת. [ולתי' זה אם שכח ולא היסב באפיקומן ל"ה היסח הדעת ולא יברך]. אלא דיש קצת לפקפק בזה, דהלא עדיין מחויב לספר ביציאת מצרים עד שתחטפנו שינה. ועוד אפ"ל דאעיקרא דמילתא לחזור ולשתות כוס רביעי כשלא היסב תליא בפלוגתא, וכנ"ל בסי' תע"ב דין י"ב ובשעה"ה שם אות י', וא"כ אפשר דלא חשיב כ"כ טעות בהיסח הדעת וע"כ יחזור לברך, ומשא"כ בשכח לאכול אפיקומן [ועפ"ז בשכח להסב באפיקומן דג"כ לא ברירא מילתא וכנ"ל שם בד"י י"א ובשעה"ה אות ט', ג"כ לא יחזור לברך]. ועוד יש לחלק כהסברה הנ"ל בשעה"ה בסי' תע"ג סוף אות ט', דבסעודה כשבירך המוציא כוננו על כל אכילה שיאכל עד שיסיח דעתו מהאכילה, ובאופן שהיסח הדעת בטעות אכתי ברכת המוציא קיימא שפיר, ומשא"כ בברכת הגפן על כוס רביעי דאעיקרא דמילתא כוננו לשתות כוס זה ותו לא, או למנהגינו בברכת כוס שלישי כוננו לכוס שלישי ורביעי ותו לא, ובפרט דאין לשתות בין שלישי לרביעי ואחר רביעי, א"כ לא שייך לומר היסח הדעת בטעות כיון שלא כיון בברכתו אלא לכוס זו ותו לא. [ולסברה זו כשלא היסב באפיקומן לא יחזור לברך]. וא"כ עפ"י חילוקים אלו א"ש האי דינא כשלא היסב בכוס רביעי שיחזור לשתות עוד כוס בברכה, ובפרט דיש לצרף שיטות הראשונים דס"ל דצריך לברך על כל אחד מהד' כוסות, ועדיין לא בריך על כוס רביעי, ולשיטתם ודאי דצריך לברך, ומה גם דפסק כאן בשו"ע דיחזור לשתות בברכה, וכבר נודע מדברי הרחיד"א בחיים שאל ח"ב סי' ט"ו דאף דאמרינן ספק ברכות להקל נגד פסק מרן, מ"מ העושה כדעת מרן ומברך אין מוחין בידו, ובפרט דהכא הו"ל ס"ס לחייב ברכה. אמנם עי' באול"צ בפט"ו בבאורים לתשובה ב' דספק ברכות הוא, וספק ברכות להקל, ויחזור לשתות

לו שני כוסות יקדש על הראשון ואח"כ יאמר ההגדה בלא כוס וברמה"ז יברך על כוס השני [ולא ישאיר ללילה שני] ואם יש לו ג' כוסות מקדש על א' ואומר הגדה על א' וברמה"ז על אחד וחצי הלל שאחר ברהמ"ז יאמר בלא כוס (סק"א ושה"צ).

ג ואם אין לו כלל פורס המצה האמצעית לשתים בתחלת הסדר ומקדש על הפת שמברך המוציא ומניח ידיו עליו עד שגומר הקידוש כדי לאוחזו בידו בשעת ברכה ומברך שהחיינו [ואף אם הוא מוציא"ש יכול לעשות כל היקנה"ז על הפת כנ"ל סי' רצ"ו דין י"ב ע"ש] ומברך על אכילת מצה ובוצע גם העליונה ואוכל ואח"כ אוכל הכרפס או שאר ירקות וטובלן במי מלח או בחומץ ומברך עליהן בפה"א (כנ"ל סי' קע"ז דין ב') ואם הם דבר שממשיך תאות המאכל אין מברך עליהם שהוא בא בכלל הסעודה ואומר הא לחמא עניא וכו' ומסלק הקערה ואומר מה נשתנה וכל ההגדה עד גאל ישראל ומברך על המרור וטובלו בחרוסת ואוכלו ואח"כ כורך מצה ומרור ואוכל וא"צ לברך שנית על המצה מיהו נט"י צריך דהא הפסיק בהגדה ואם כיון בנטילה ראשונה לגמור סעודתו ולשמור ידיו שלא יטנפם א"צ נט"י שנית ואח"כ גומר הסעודה וכל הסדר בלא כוס יין ויכול לחתום ג"כ יהללך בברכה אף שאין לו כוס (ס"א וסק"א ג' ד' ה' ו' ז' ובה"ל ד"ה ובוצע וד"ה עד שגומר ושה"צ).

ד חולה שאינו יכול לאכול כזית מצה לא יאמר בברכת אשר גאלנו לאכול בו מצה ומרור רק יאמר והגיענו הלילה הזה כן ה' אלקינו יגיענו וכו' ויהללך יכול לחתום בברכה (בה"ל ד"ה עד גאל).

סימן תפז. דין מי שרוצה לעשות הסדר בהרבה בתים

א מי שרוצה לברך בשנים או שלשה בתים שאין בהם מי שיודע לקדש ולומר הגדה בין נשים ובין אנשים [שבכל מצות הלילה שוות נשים לאנשים, אבל אם יודעים בעצמם אין נכון לכתחלה להוציאם ובפרט לעקור באמצע הסדר ולהפסיק כדלקמן] יכול לגמור כל הסדר בביתו עד אחר הלל ואח"כ ילך לקדש בבתי האחרים ולא יאכל וישתה עמם ואם רוצה יכול לילך אחר ברהמ"ז [אבל לפני ברהמ"ז אסור לעקור ממקומו וע"ל דין ג'] ויעשה להם כל הסדר כדלקמן ולא יטעום שם ואח"כ יחזור לביתו ויגמור הסדר ואם רוצה יכול להקדים להם ויעשה להם כל הסדר והוא לא יטעום ואח"כ ילך לביתו ויקדש (ס"א וסק"א ב' ג' ובה"ל ד"ה מאן ושה"צ).

ב וכיצד מברך להם מקדש להם ומברך גם בפה"ג והם שותים כוס של קידוש ומברך להם ברכת כרפס והם אוכלים הכרפס ואומר לפניהם ההגדה וברכת כוס שני והם שותים הכוס ומברך להם ברכת המוציא ועל אכילת

מצה ומרור והם אוכלים המצה והמרור ואח"כ אוכלין סעודתן, וברהמ"ז אין יכול להוציאם כיון שלא אכל עמהן [וצ"ע] אלא הם יברכו בעצמן (וישתו הכוס) ואם אין יודעים יקריא להם מלה במלה והם יענו אחריו [ואין זה ברכה לבטלה אצלו כיון שעושה ללמדם] ואח"כ יגמור לפניהם הלל וישתו הכוס ואח"כ יכול לילך לבתים אחרים לעשות כן (ס"א וסק"ד ה' ז' ח' ובה"ל ד"ה ומברכי ושה"צ).

ג ואם ירצה לילך באמצע הסעודה לפני אכילת האפיקומן לבית אחר ויגמור שם סעודתו ויברך שם ברהמ"ז רשאי (אם ה' דעתו בשעת נט"י לזה כנ"ל סי' קע"ח דין א"י וע"ל סי' תע"ט דין ג') אבל לברך ברהמ"ז ואח"כ ליטול ידיו ולאכול האפיקומן ולברך עוד פעם ברהמ"ז הט"ז מחמיר (שה"צ).

סימן תפה. דין מי שנשבע שלא לאכול מצה

א אמר שבועה שלא אוכל מצה סתם בין אמר זה קודם הפסח ובין אמר זה בליל פסח עצמו ואפי' אמר שלא אוכל כל שבוע של פסח אסור לאכול מצה בליל פסח דכיון דכולל בשבועתו כל מצה חל השבועה ומ"מ מצוה להתיר שבועתו כדי שיוכל לקיים מ"ע דאכילת מצה אבל אם אמר שבועה שלא אוכל מצה בליל פסח לא חל השבועה ולוקה משום שבועת שוא [בין יאכל אח"כ בין לא יאכל] ואוכל מצה בליל פסח ואם אמר שבועה שלא אוכל מצה זו אסור אפי' אין לו אחרת (ועי' בחזו"א חו"מ החדש דף רע"ו א' ד"ה ויש לעי' שמפסק ע"ז) ויתירו לו שבועתו (ס"א וסק"א ג' ובה"ל ד"ה שבועה ושה"צ), ואם הזכיר ליל פסח אף שכלל גם שאר הימים כגון שאומר שלא אוכל מצה בליל פסח ובז' ימי פסח נראה דלא חל השבועה (חזו"א או"ח סי' קכ"ג סק"ב).

ב ואם אמר קונם אכילת מצת מצוה עלי אסור באכילת מצה דנדר חל על דבר מצוה וכופין אותו לישאל על נדרו כדי שיוכל לקיים המצוה (סק"ג ושה"צ).

ג ואם אמר שבועה שלא אוכל מרור של מצוה או שלא אשתה ד' כוסות^א חל השבועה דשבועה חלה על מצוה דרבנן וכן אם אמר שבועה שלא אוכל מצה בליל שני בחו"ל שהוא דרבנן חל השבועה אלא שגם בזה יש לכופו שישאל על שבועתו (סק"ג).

שערי הלכות

יותר על תשעה, והוא לחוש לחומרא לשתי השיטות. אמנם במ"ש שיעור שיטות אלו במשקל הדרהם הנו' עי' מש"כ לקמן בשע"ה אות ג'.

ב הנה בהאי שיעורא דנקיט חצי ביצה בקליפתה איכא לעיוני טובא, דהנה מצינו בביצה שני גרדי שיעורים, דהביצה המזכרת בכל מקום כמדת יסוד של מדות הנפח כמו לוג' ביצים, קב כ"ד ביצים [כמבואר בכמה מקומות, וכ"ה ברמב"ם פ"ו דמקואות ה"ג], וכן רביעית או שיעור חלה וכדומה, הוא שיעור ביצה בקליפתה, וכמבואר בעירובין דף פ"ב ע"ב לענין שיעור סעודה חצי ככר, ששיעורו נלמד משיעור קב הנמדד בביצים בקליפתן, וכמבואר שם ברש"י פ"ג ע"א ד"ה כמה וד"ה בלא. וכ"ה בהמאירי שם להדיא. ואילו הביצה שנאמרה לגבי טומאת אוכלין שם בגמ' מחלוקת תנאים אי הוי ביצה בקליפתה, ופסק הרמב"ם בפ"ד מהלכות טומאת אוכלין ה"א חכמים שהוא ביצה בלא קליפתה, ועפ"ז יש לנו לדון בשיעור הזית ביחס לביצה למאי דמיא, אי ביצה בקליפתה או בלא קליפתה. והנה מקור שיטה זו שכתב כאן בשו"ע חצי ביצה הוא מדברי התוס' בחולין דף ק"ג ע"ב ד"ה חלקו, וכמ"ש בב"י כאן, וכ"ה בערובין דף פ' ע"ב ד"ה אגב וביומא דף פ' ע"א ד"ה ושיעורו, שהשווה את הגמ' בכריתות דף י"ד ע"א דאין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים לגמ' ביומא שם, דאין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת, והרי שב' זיתים הוא שיעור כביצה. [וכ"ד המרדכי בדיני פסח ומהר"ל בדיני חלה ותה"ד ח"א סי' קל"ט ועוד]. וא"כ מכיון דילפינן לה משיעור ביצה של בית הבליעה, דהוא שיעור של ביצה דטומאת אוכלין, מבואר דכזית הוא חצי ביצה בלא קליפתה, וכ"כ הגר"א כאן דלמ"ד כזית חצי ביצה הוא ביצה בלא קליפתה. וכ"כ בנוב"י קמא או"ח סי' ל"ח ובתוספת שבת סי' שס"ח ועוד, וכ"כ בחזו"א מהלכות עירובין סי' ק' סק"ה, וע"ש מש"כ ע"ד המג"א כאן דנראה דלא ס"ל הכי. ועפ"ז הקשה החזו"א או"ח סי' ל"ט אות י"ז ע"ד המ"ב כאן דכתב ביצה בקליפתה דליכא מאן דסבר הכי [והוא מה שהביא בשו"ה"ל כאן בהמשך בדין ג.]. וכן הקשה בדברי המ"ב בשיעורי תורה להגר"ח נאה בסי' ב' אות ד' בעמ' קכ"ט. וכן הביא קושיא זו באול"צ במבואר לח"ג בענף א' אות ו'. אלא דעוד יש להקשות, דהנה הרמב"ם בפיה"מ בעדות פ"א מ"ב כתב שמדד שיעור הרביעית בתכלית הדקדוק, והוא קרוב לכ"ז דרה"ם מים, ומקמח חטה י"ח דרהם, ועפ"ז כיון שהרביעית הוא ביצה ומחצה, שהרי הלוג הוא ו' ביצים יצא שיעור הביצה י"ח דרהם מים, וזה בביצה בקליפתה שהרי הוא ממדת הלוג ו' ביצים שהוא בביצה בקליפתה וכנ"ל, ושיעור הזית חצי ביצה ילפינן לה מביצה דטומאת אוכלין שהוא בביצה בלא קליפתה, ואעפ"כ מצינו להרבה אחרונים דנקטו שיעור הזית ט' דרהם, והראשון שמצינו שכתב כן הוא חמדת ימים בפ"ו דפסח בדיני מצה, והביאו השולחן גבוה כאן סק"א, והסכים עמו לעיקר החשבון דט' דרהם, וכמ"ש עוד כן לעיל בסי' תע"ב סק"ג, אלא שהקשה עליו דבמצה בעינן לשער שליש פחות ממשקל המים וכמ"ש הרמב"ם שם, וא"כ יוצא ו' דרהם למ"ד חצי ביצה. ועי' מש"כ ליישב בזה בנר מצוה על סה"מ להרמב"ם ח"ב סי' י"ז, והוא ג"כ נקט הזית ט' דרהם. וכמ"כ כתבו עוד בבית דוד בסוף ההשמות לאו"ח ב"ד דף קל"ו ע"א, ובפרי האדמה בפ"א מהלכות ערובין, וחסד לאלפים בסי' ר"י אות א', וכ"כ בפתה"ד בסי' ק"צ בקונטרס כסא דחיי אות ה' ד"ה ומכל [ובדפ"ו] ב"ד קצ"ו ע"ב] שכן נהגו מימי עולם וקני תורה בעלי תריסין באכילת מצה בליל פסח, ששוקלן במשקל כזית ט' דרהם וכו' [ומש"כ ענין המשקל עי' לקמן בשע"ה אות ט"ו]. וכ"כ הב"ח בפרשת צו אות ל"ד, וכ"כ בכה"ח בסי' קס"ח סקמ"ו דכן המנהג פשוט אצל בעלי הוראה לשער כל השיעורים דהיינו כזית מצה בפסח וכזית מרור וכזית לשיעור ברכה אחרונה וכו', כולם במשקל [עי' לקמן באות ט"ו] לפי חשבון ביצה י"ח דרהם, וכזית חצי ביצה ט' דרהם, ולהנ"ל הדבר תמוה שהרי חשבון זה של ביצה ומחצה לשיעור רביעית הוא בביצה בקליפתה וכנ"ל, והשיעור של כזית חצי ביצה הוא ביצה בלא קליפתה, וצריך להוריד שיעור הקליפה מהט' דרהם. ועוד יש להוסיף דגם כזית חצי ביצה אינו מדויק, ולמעשה הוא מעט פחות, וכמ"ש המג"א כאן והגר"א המובא לקמן באות ג', ועי' להגר"ח

העיר בשנה זו, וכמבואר שם בשו"ה"ל דין ב' ובשע"ה אות ו'. ונ"מ בזה לשאר כוסות, דלקידוש בלא"ה לא יוכל לקדש עליו וכנ"ל באות הקודמת. ג ויטול ידיו בתחילה קודם הקידוש, ולא יטול בטיבול ראשון.

סימן תפז. דין מי שרוצה לעשות הסדר בהרבה בתים

א ולדעת מרן שם גם בדבר שטעון ברכה במקומו לא מהני דעתו, וצריך לברך בהמ"ז על מה שאכל ושוב לברך כשחזר, אא"כ הניח מקצת תבירים, יעו"ש בשע"ה דלענין לכתחילה ודאי דהכי נקטינן.

סימן תפה. דין מי שנשבע שלא לאכול מצה

א עי' כה"ח סק"ט וסק"י לענין נשבע שלא יאמר הגדה או נשבע שלא להסב מה דינו.

סימן תפו. שיעור כזית

א הנה כן הוא לשון מרן בשו"ע: שיעור כזית יש אומרים דהוי חצי ביצה, ע"כ. ולא הביא כאן חולק, ולכאורה מבואר דנקיט כן לעיקר דינא, אולם הפר"ח כאן כתב דאין סברא זו מוסכמת להלכה, שהרי הרמב"ם בפ"ח מהלכות שבת ה"ה כתב דהגרורת שליש ביצה, וכ"ה בפ"א מהלכות ערובין ה"ט דשיעור ב' סעודות שהם כשמונה עשר גרוגרות הם כשש ביצים בינוניות. והגרורת הוא יותר מכזית וכדמוכח בריש המצניע, ונמצא שיעור הכזית מעט פחות משליש ביצה [אמנם לא נתבאר אם קרוב הזית לשיעור גרוגרת או פחות הרבה ממנה, ולשם בגמ' בשבת אין גילוי לזה, ועי' מש"כ לקמן בשע"ה אות י"ד, ועי' מש"כ לקמן באות ג' בשיטת הרמב"ם], יעו"ש עוד בפ"ח שהוכיח שכה"ה עיקר לדינא. והביאורו האחרונים [ועי' בביאור הגר"א במשלי פכ"ב ט' איתא בזה"ה שבג' זיתים יש עשרה זיתים]. וכתב מוהר"ר' בשבח פסח אות ח' דדברי הרמב"ם אתיין כריב"ק בעירובין דף פ"ב ע"ב, וכמ"ש המ"מ והכס"מ ע"ה הרמב"ם שם דהלכתא כוותיה, כיון שהזכר שם בגמ' בלשון חכמים, והתוס' דנקיט שיעור הזית חצי ביצה וכדלקמן בשע"ה ריש אות הבאה, אזלי לשיטתיהו בעירובין פ' ע"ב ד"ה אגב וביומא פ' ע"א ד"ה ושיעורו, דלגבי ב' סעודות לעירוב לא קי"ל לא כריב"ק ולא כר"ש אלא כר"מ או כר"י יעו"ש, והוכיח שם בשבח פסח מדברי הר"ף והרא"ש והטור דפסקו כריב"ק, ובע"כ דסברי דכזית הוא שליש ביצה, יעו"ש בדבריו, ועי' הקשה היאך פסק כאן השו"ע כדברי התוס' שהזית חצי ביצה כנגד ג' עמודי ההוראה דסברי שהזית כשליש ביצה, ועי' רצה לומר בע"כ כתב השו"ע כאן דין זה בשם יש אומרים כיון שאינו מוסכם, ורק כתב כן להודיע דטוב לחוש במצות אכילת מצה דאורייתא גם לדעה זו. ובפרט דנראה בכמה מקומות בשו"ע דתופס לעיקר כסברת הרמב"ם, וכמו שהביאו הפר"ח והשבח פסח ועוד אחרונים, ממש"כ השו"ע בסי' שס"ח ס"ג בסתם ד"ח גרוגרות הם שש ביצים, והביא ב"א הדעה שהם שמונה ביצים, הרי שתפס לעיקר דעת הרמב"ם [ועי' בפ"ח שם מה שהקשה על השיעור דשמונה ביצים]. וכן עוד בסי' ת"ט ס"ז סתם בשו"ע לגמרי כשיטת הרמב"ם שהם שש ביצים [ועי' מש"כ שם בשע"ה אות ג.], וכן בסי' תר"ב נקט ביש בתרא לגבי אכילת פרס ג' ביצים. ומבואר דנקיט לעיקר כדעת הרמב"ם, ובע"כ דהשיעור דנקט הכא חצי ביצה הוא לחומרא, וכ"כ באול"צ במבואר לח"ג באות ח', ושכן נקט להחמיר גם בסי' תר"ח ס"ז לגבי שיעורין שמאכילין את החולה ביו"כ, שהביא רק את הדעה של ד' ביצים לאכילת פרס. ועפ"ז גם לגבי שיעור ברכה אחרונה כיון שחיישינן טובא לספק ברכות, אין לברך ברכה אחרונה אלא כשאוכל חצי ביצה, ובפרט שמצינו דבכמה מקומות מרן חש לדעה זו. אך מאידך יש לזוהר שלא לאכול כשליש ביצה, כיון דלעיקר דינא כ"ה דעת מרן כשלושת עמודי ההוראה וכנ"ל. ועי' כמ"כ בחסד לאלפים בסו"ר ר"י שהביא בשם יש מי שאומר להחמיר שלא לאכול כי אם פחות משש דרהם או

נאה בשיעורי תורה בסי' ב' אות ה' שהקשה כן, ועכ"ז שם בסי' ג' אות י"ב הגם דנקיט השיעור דחצי ביצה בלא קליפתה, מ"מ כתב ט' דרהם כנגד מה שנשאר בין השניים שאינו מצטרף לשיעור, אלא דזה יכול ליישב לפי שיטתו דשיעור קליפת הביצה הוא חלק אחד מט"ו מהביצה, וכמ"ש שם בסי' ב' אות ג' כפי מה שבחן ושקל כפי החוש מעיד [ואמנם יש לצרף עוד לשיעור קליפת הביצה את האויר שנשאר תוך הביצה, שהרי אין הביצה ממלאת כל חלל הקליפה, וביצה קלופה היא בלא האויר שנשאר, ועי' חזו"א או"ח סי' ל"ט אות י"ז]. אבל האחרונים נקטו שיעור קליפת הביצה כנפח רבע ביצה, וכמ"ש המהר"ל בריש סדר ההגדה, והשל"ה בשער האותיות בכללי הברכות כלל ו' בהגדה, ומג"א סי' ר"י סק"ב, וחק יעקב בסי' תע"ב סק"ה, ונוב"י קמא סי' ל"ח, ושנות אליהו פאה פ"ח מ"ג, וחת"ס או"ח סי' קכ"ז, ומ"ב בסי' רע"א סק"ח וכה"ח סי' קנ"ח סק"ח ועוד. ועי' באול"צ במבואר לח"ג בענף א' אות ה' שכל"ג כ"ה מדברי הר"ש בנה"ש דף מ' רע"ג בכונת חנוכה שהביצה י"ג דרהם [וחצי], והיינו בלא קליפתה, ושכן נקטו רבותינו הספרדים לשער הקליפה רביע מן הביצה, עכ"ד. ועפ"ז הקשה שם באות ז' ג"כ קושיא זו מ"ט נקטו שיעורא דכזית ט' דרהם, הלא כיון שהוא חצי ביצה בלא קליפתה שהוא לפי שיעור הקליפה רבע מהביצה, א"כ הביצה בלא קליפתה י"ג דרהם וחצי, נמצא שיעור הזית חצי ביצה הוא שש דרהם וג' רבעים, ואעפ"כ כתב שם באות ט' דלכתחילה כדי שלא להכנס בספק ברכות יברך ברכה אחרונה רק כשאוכל ט' דרהם, וכן יש לזוהר לגבי אכילת מצה בט' דרהם, אבל מאידך צריך לזוהר שלא יאכל יותר משש דרהם ומחצה [שהרי הזית הוא פחות מעט מחצי ביצה וכנ"ל], כי כן נראה לעיקר שצריך לברך עליו ברכה אחרונה, והוא לבד ממה דיש לחוש לשיטת הרמב"ם שיעור הזית שליש ביצה דהוא עיקר להלכה וכנ"ל בשע"ה בסוף האות הקודמת. ודעת הגרשו"א הובא בהלכות שלמה פסח פ"ט בדבר הלכה אות י"ז, שאם אינו יכול להשלים כזית לכז"ע יוכל לברך ברכה אחרונה על 17-20 גרם, וכן נהג בשנותיו האחרונות. ועי' בשע"ה לקמן באות י"ד דיש שכתבו לחוש לזוהר שלא לאכול כגודל זית שבימינו, יעו"ש מש"כ בזה. ועי' מה שהאריך במבואר האול"צ שם בענף א' לענין פרטי השיעורים בכמה דינים אי אולינן בביצה קלופה או אינה קלופה. [אלא דבהשוואה למשקל הגרם שבימינו נקט כשיעור הגר"ח נאה, ועי' לקמן בשע"ה באות ט' דיש להפחית משיעור זה].

ג הנה שיעור זה לדעת הרמב"ם הוא שליש ביצה עם הקליפה, והיינו דכיון דנלמד משיעור המשנה בעירובין דף פ"ב ע"ב דשיעור ב' סעודות י"ח גרוגרות וכנ"ל בשע"ה ריש אות א', והמשנה שם מיירי בביצים בקליפתן וכנ"ל בריש האות הקודמת, וכ"כ הנוב"י קמא סי' ל"ח והתו"ש בסי' שס"ח, והביאו הפמ"ג שם בא"א סק"ב. וכ"כ הגר"א כאן, ובזה כתב ליישב דלא תקשי ראיית התוס' הנ"ל באות הקודמת מדברי הגמ' בשיעור בית הבליעה, דביומא כתוב כביצה, ובכריתות כתוב ב' זיתים, ומוכח דזית חצי ביצה, דהתם מיירי בביצה קלופה דהיא שיעורא דטומאת אוכלין כמוה בלא קליפתה, ומש"כ לגבי שיעור סעודה י"ח גרוגרות שש ביצים שמוה מתבאר הזית כשליש ביצה, הוא בביצים בקליפתן וחד שיעורא הוא, אלא דלא הוי חצי ביצה ממש יעו"ש, וכייושב זה קדם ליישב בהון עשירי בפ"ז דכלים מ"ז, וכ"כ בתוספת שבת שם, והוסיף דאיכא למימר נמי דלדעת הרמב"ם מ"ש בכריתות אין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים, הכונה דג' אינו מחזיק [ועי' כמ"כ במג"א], ובה א"ש דשיעור קליפת הביצה הוא רבע ביצה ולא יותר, ודוק [ועי' מה שכתבו ליישב דברי הרמב"ם הפר"ח כאן, דב' זיתים לאו דוקא אלא ב' שיעורים, ובישועות יעקב באו"ח סי' ש"א כתב דאה"נ הסוגיות חלוקות. ועוד יש שכתבו ליישב דברי הרמב"ם, דביומא שכתוב ביצה היינו בדרך אכילה, ובכריתות ע"י הדחק, עוד יש שיישבו דביומא הוא עם לעיסה, ובכריתות בלא לעיסה, עי' בזה בדברי האחרונים, ואכמ"ל]. והנה

סימן תפנ. שיעור כזית

א שיעור כזית י"א דהוי כחצי ביצה^א בינונית עם קליפתה^ב ודעת הרמב"ם דכזית הוא שליש ביצה^ג ולכן במצוה דאורייתא כגון במ"ע דאכילת מצה יש להחמיר ולאכול עכ"פ כחצי ביצה אם לא שהוא חולה וקשה לו לאכול כחצי ביצה יכול לסמוך על הרמב"ם^ד ולענין מרור וכה"ג שהוא דרבנן יש לסמוך בדיעבד אם אכל כשליש ביצה אך לכתחלה כיון שצריך לברך על המרור אין להקל בזה אם לא שהוא אדם חלש וקשה לו יכול לסמוך ולאכול רק כשליש, ולענין ברהמ"ז ששיעורו מד"ס בכזית וכן לענין ברכה אחרונה ספק ברכות להקל ולא יברך עד שידע שאכל כחצי ביצה^ה ולכתחלה נכון ליהרר שלא יכניס עצמו בספק ברכות ואכל כחצי ביצה או פחות הרבה משליש ביצה ונכון לכתחלה שיאכל כביצה פת דאל"ה יש חשש ברכה לבטלה על הברכה שבירך מתחלה על הנטילה לאיזה פוסקים כנ"ל סי' קנ"ח דין ה' (ס"א וסק"א).

ב ויש מאחרונים שהוכיחו דביצים המצויים בזמנינו נתקטנו הרבה עד למחצה מכפי שהיו בימים הקדמונים שבהם שיעור חמשים^ו ולפ"ז בכל מקום שהשיעור הוא כחצי ביצה צריך לשער בכביצה בזמנינו וכן לענין רביעית שהוא כביצה ומחצה צריך לשער בג' ביצים בזמנינו ובשע"ת הכריע דלענין דבר שחיובו מה"ת כגון מצה חיוב לאכול עד שיעור כביצה^ז אבל בדבר שחיובו מדרבנן כגון מרור בזה"ז ואפיקומן יש להקל בשליש ביצה כנ"ל דין א' וכן לענין ד' כוסות שהוא דרבנן יש להקל בכביצה ומחצה בזמנינו (סק"א ושה"צ ועי' בס"י רע"א דין ל"א).

שערי הלכות

ג דעת החזו"א דשיעור כזית הוא חצי ביצה בלא קליפתה^ח ולדעת הרמב"ם והגר"א הוא שליש ביצה בקליפתה ובביצים של זמנינו שנתקטנו לחצאין^ט כזית הוא ביצה קלופה ולרמב"ם ב' שליש ביצה עם קליפתה [וצריך מעט יותר שאין הקליפה שווה לפי ערך האוכל בגדולה וקטנה] ואפשר לסמוך ע"ד הרמב"ם דכזית ב' שליש ביצה שלנו עם קליפתה ושיעור המצה צריך לקבוע ע"פ אומד וקשה לקבוע משקל^י (או"ח סי' ל"ט סק"ז וסי' ק' סק"ו ז') ובס' שיעורין של תורה כתב שיעור הכזית לענין אכילת מצה וברהמ"ז צריך שיהא בו כשני שליש ביצה בינונית של זמנינו עם קליפתה [ול"א צריך כביצה שלמה בלא קליפתה] ומ"מ אפי' אכל פת רק כמו כזית הרגיל בזמנינו אסור שיהא בלא ברהמ"ז^{יא} וצריך להוסיף לאכול עד שיהא כשיעור הנ"ל ולברך ברהמ"ז (וע"ש בשיעור מצה ע"פ המצות שבזמנינו) ולענין מרור בזה"ז שהוא דרבנן מסיק שם דמי שקשה עליו אכילת כזית גדול יכול להקל ולשער בכזית של זמנינו שהוא לכל היותר כשליש ביצה של זמנינו ולענין ד' כוסות אין להקל וצריך שיחזיק הכוס ג' ביצים בזמנינו שהוא מאה וחמשים גרם וכנ"ל סי' רע"א דין ל"א.

ד בירקות צריך למעך חלל האויר שבין הירק^{יב} ולשער שיעור הכזית בירקות עצמן ולא באויר שביניהם וכן אם יש חלל במצה אין מצטרף החלל לשיעור כזית וצריך למעכו אבל אם אין חלל במצה אפי' היא רכה ועשו' כספוג א"צ למעכו^{יג} וכן הדין לענין ברהמ"ז (ס"א וסק"ג ושה"צ, ולעיל סי' ר"י סק"א כ' דגם פת ספוגין צריך למעך ובחזו"א עוקצין סי' ג' סק"ז פסק כמש"כ כאן דא"צ למעך וע"ש עוד לענין ברהמ"ז אכן שם סק"ה כתב דכ"ו מדרבנן ולפ"ז במצה דאורייתא צריך לשער כמדת החטים וצ"ל, ודין לאכול בב"א כתבנו בס"י תע"ה דין ב' י"ג).

לחוש לחומרא גם בפחות משיעור זה. אמנם מאידך למש"כ לעיל בשע"ה אות ג' ביישוב דעת הרמב"ם מראיית התוס' לשער הזית חצי ביצה, א"א להרחיק הזית הרבה משליש ביצה, יעו"ש, ויל"ע.

טו כתב הרחיד"א במחבר"ר סק"ב על האי דינא וז"ל: מהכא משמע דאין משערין הזית במשקל, וכן לענין האיסורין כתב הרב פר"ח ביו"ד סי' צ"ט סק"ו דאין לשער במשקל, וכ"כ הרב שער אפרים סי' נ"א והנמשך, ע"ש באריכות. וכן הסכימו הרב החסיד מהר"י מולכו וזה"ה בתשובותיו כתי"סי נ"ו, ומוהר"י פראג'י בתשובותיו כתי"סי ט"ל, ומוהר"ם חאגיז בהלק"ט ח"א סי' ז"ך, וכן הסכים הרב הכולל הדר הוא כמוהר"י בן נאים בתשובותיו זרע יעקב סי' ס"ח, עי' בדברי הרבנים הנז' באורך דברים על בורין על מתנותן, עכ"ל, והנה כ"ה מפורש בלשון הרמב"ם בכמה מקומות בפי"מ בעדיות פ"א מ"פ במדה ולא במשקל, ובחלה פ"ב מ"ו שלא נתנו שיעור חלה במשקל אלא במדה, והנותן חלה בשיעור המשקלים טועה, ובטירות פ"ג מ"ג, וכן בהלכותיו פ"ה מחמץ ומצה ה"ב כגוף הביצה הבינונית לא כמשקלה. וכ"כ רש"י בחולין ק"ח רע"ב. וכ"ה באחרונים, הפר"ח ביו"ד סי' צ"ט סק"ו והפר"ת שם סוף סק"ד ובש"ת בית דוד יו"ד סי' פ"ב ועוד רבים. ועי' שיעורי תורה להגר"ח נאה בס"י א' אות א' שהוכיח כן מהש"ס ופוסקים, וזה ברור. וכתב הרב המגיד בעירובין שם דהרמב"ם והגאונים שנתנו מדה במשקל להיות יותר קל ידיעת המשקל מידיעת המדות, והיינו דאין כונתם לתת שיעור במשקל כי כן הוא השיעור, אלא סימן למדה שלא לטעות בו. והנה הכה"ח בס"י קס"ח סקמ"ו כתב לדעת הרחיד"א שמשערין במשקל, מהא דכתב דשיעור קביעות סעודה נ"ד דהר"ם, ושכן המנהג. והוסיף להביא מדברי פת"ה ד בס"י ק"צ שהביא מכמה פוסקים לשער במשקל, וכן הסכים לדינא, וסיים בכה"ח דכן המנהג פשוט אצל כל בעלי הוראה לשער כל הישעורים במשקל לחשבון ביצה ח"י דהר"ם, וכזית ט' דהר"ם, עכ"ד. ולכאורה דבריו נסתרים מדברי הרחיד"א כאן. וצ"ל פשוט דכונתו כדברי המגיד משנה הנ"ל, והרי נסמך בדבריו ע"ד הפת"ה, והוא עצמו כתב שם בס"י ק"צ בקונטרס כסא דחיי אות ה' (ובדפ"י דף קצ"ה ע"ב בד"ה וכיון, ובהמשך שם) דאף דעיקר הישעורים הוא במדה ולא במשקל, מ"מ בדבר שהמדה והמשקל שווה יכול לשער במשקל, ומש"כ באבב"ק ריכ"ל סו"ס י"ג דאין לסמוך על המשקל היינו במקום שסותר את המדה. אבל במקום דאיבר לן שאינו סותר את המדה אדרבה עדיף לשער במשקל, שהמשקל לא יכוב כמו המשער באומדנא של המדה, דכיון דהשיעור לכל מסור כל אחד יסמוך למראה עיניו, ויטעה בדמינו שזה כמות כביצה, וגם דלאו כו"ע בקיאי בתנאי המדה, ופעמים יש חלל שאינו מצטרף ולא אדעתייהו, והביא שם דברי המגיד משנה הנ"ל ועוד אחרונים שכתבו כע"ז, וכתב דמהאי טעמא נתנו האחרונים שיעור במדת הרביעית והביצה עפ"י הרמב"ם במשקל הדרה"ה [והזכיר ביניהם את הרחיד"א שהביא בכה"ח הנ"ל, והיינו כדי שלא יטעו בשיעור המדה, והכה"ח עצמו כתב בס"י תנו"ו סק"י לגבי שיעור ביטול איסורים במדה ולא במשקל, והביא שם דברי הרמב"ם בפי"ה מ"ו בהלכות הנ"ל. וא"כ בע"כ דלענין שיעורי אכילה דלכל מסור נתנו הפוסקים שיעור במשקל שלא יטעו המון העם, אבל בדבר שידוע משקלו שהוא פחות ממדתו, וכמו משקל היבש שהוא פחות ממדתו, וכמו במשקל היבש שהוא שליש פחות ממשקל הלח וכנ"ל, ודאי דהשיעור האמיתי הוא המדה, וזה פשוט ומוסכם מכל הפוסקים. וע"ע במש"כ באול"צ במבוא לח"ג בענף ב'].

טז עי' שע"ה צ' באות ז' שכתב דהוא ממשנה בעוקצין בפ"ב מ"ב דקתני פת סופגנית משתערת כמות שהיא, אם יש בה חלל ממעט את חללה, והנה בשו"ת זרע אמת ח"א סי' כ"ט כתב דאף דמבואר במשנה דפת סופגנית משתערת כמות שהיא, אין זה אלא מדרבנן להחמיר בטומאת אוכלין, אבל לא להקל לברך עליו ברכה אחרונה, ועוד דלענין ברכה אחרונה בעינן הנאת מעיו בכזית, וכאן אין כזית אלא למראה עינים, והביאו הרחיד"א במחבר"ר סי' ר"י סק"ג והשע"ת שם סק"א והחסד לאלפים שם סק"י וכה"ח שם סק"ג. והנה המ"ב שם סק"א גם הביא פסק זה להלכה, וזה מה שהביאו בשוה"ל כאן בהמשך דלכאורה סותר את מה שפסק כאן. ומ"מ לדינא אין זה מוסכם בפוסקים. עי' ערך השלחן שם בהשטות דס"ל דמשערין בכמות שהוא שכן הוא דרך הנאתם, ובדעת תורה למחרש"ם ובחזו"א שמציין בשוה"ל כאן. ועי' שדי חמד באס"ד מערכת ברכות סי' א' אות ז' שהביא מחלוקת האחרונים בזה, וכתב דנמצא הדבר במחלוקת שנוי, ויש לו להביא עצמו לדין חיוב ברכה בבירור לאפוקי נפשיה מפלוגתא, ואם א"א לו לאכול עוד נקטינן דסב"ל, יעו"ש דברי האחרונים בזה.

שהוא כתב כל המידות לפי הדרה"ה הטורקי שהיה בזמנו שהיה שלש גרם וחומש, וכבר העיר הגר"ש אויערבאך זצוק"ל ששמע מכבר שהרא"ח נאה הפריז במידותיו, רק אינו יכול להחליט כי אינו מתמצא במשקל הדרה"ה העתיקים, והביא דבריו בספר מדות ושיעורי תורה בפרק ה' הערה 81, ושם כתב שהגר"ש המריצו לפרסם מסקנותיו. והנה שם בפרק ל' כתב דעפ"י מה שמבואר בדברי הרמב"ם שהדרה"ה הוא ס"ד שעורות, והוא שני שליש ממשקל המתקאל שהוא 4.25 גרם [יעו"ש], ומשקלו דהר"ם וחי, ונמצא משקל הדרה"ה 2.83 גרם, אמנם במק"א כתב הרמב"ם ס"א שעורות, ונמצא משקל הדרה"ה קטן יותר. ואכן משקל הדרה"ה שהיו בתקופת ממה שנמצא מההטבעה במצרים בימיו היו בין 2.83 ל-2.92, ע"ש דבריו כי קיצרתי, ולהמבואר ששיעורי הגר"ח נאה גדולים במקצת, וע"כ שיעור האצבע קטן יותר ממה ששיער לשיטת הרמב"ם והוא 1.92-1.92 ס"מ, דשיעור המדה והנפח קשורים זב"ז עפ"י הגמ' בפסחים דף ק"ט ע"א רביעית של תורה אצבעיים וכו', ועפ"ז יוצא הרביעית 75-77 גרם, והביצה 50-51 גרם, והזית חצי ביצה בקליפתה כ-25 גרם, ובלא קליפתה כ-19 גרם, וכזית שליש ביצה בקליפתה כ-17 גרם, וכ"ז במשקל המים, אבל לגבי שיעור כזית מצה שהוא יבש [דאזלינן בכל השיעורים נפח ולא במשקל וכדלקמן בשע"ה אות ט"ו], והרי הוא קל בכשליש פחות ממשקל המים וכמבואר ברמב"ם בפי"ה מ"בעדיות וכנ"ל בשע"ה אות ב', ובעוד מקומות, וא"כ יצא לשיעור חצי ביצה בקליפתה כ-17 גרם, ובלא קליפתה כ-13 גרם, ולשיעור שליש ביצה בקליפתה כ-11 גרם. וא"א לצמצם בשיעור כיון שיש הבדל בין מצה למצה, ומשתנה לפי כמות המים שניתן בעיסה ויבשות המים באפיה, ואמנם בכל שיעורים אלו יש שכתבו לחוש גם בפחות משיעור זה, וכדלקמן באות י"ד.

י מבואר בדבריו לעיל בשע"ה אותיות ב' ו'ג.

יא עי' אול"צ במבוא לח"ג ענף ג' אות ו' דכתב דמלבד מה שהביא החזו"א טענת האחרונים שהתקטנו הביצים, עוד הוסיף לחדש שעיקר השיעור לפי דעתו של רואה, היינו לפי מה ששיערו חכמי ישראל שבדור את השיעור, וכיון שנקבע הדבר עפ"י הוראת הנוב"י והגר"א והחת"ס שנתקטנו הביצים, ופשטה ההוראה על פיהם, הרי כאילו קבעו ב"ד לכל ישראל את המדה לפי ראות הבי"ד, וע"כ כתב האול"צ דכיון דבני ספרד לא קבלו הוראה זו יודה החזו"א שיש להם לילך אחר רבותיהם שקבעו השיעורים כדעת הרמב"ם, וע"ע מש"כ שם ע"ד החזו"א. והגר"ח"ק בתשובה בכת"י כתב לי ע"ז יתכן וצ"ע. אולם יש להעיר עוד דגם בבני אשכנז לא נתקבלה הוראה זו בכל המקומות, דהלא המ"ב בס"י רע"א בד"ה של רביעית קרא לשיעור הקטן מנהג העולם. וכן כתבו גאוני ירושלים המפורסמים בהסכמות על ספר שיעורי מקוה להגר"ח נאה, שכן המנהג בירושלים ובשאר א"י משנים קדמוניות מגאוני תקיפי דארעא דישאל, והם מכוונים לפי חשבון הרמב"ם. וכן בהליכות שלמה בהלכות פסח פ"ט אות ח' כתב עיקר המנהג בשיעורי כזית ורביעית הן לקולא הן לחומרא הוא כדעת הסוברים שלא נתקטנו הביצים, ומ"מ לענין שיעור כזית מצה נהגו ישראל קדושים להחמיר, וע"ש דבר הלכה אות ט"ז שמדת שיעור זה שביאר הגר"ח נאה בספריו הוא השיעור שנתקבל בישראל, וכן נהוג בירושלים מקדמת דנא, יעו"ש עוד באורחות הלכה.

יב עי' לעיל בשע"ה סוף אות ב' מדברי הפוסקים לגבי שיעור הקליפה. יג ומבואר לקמן באות ט"ו ענין זה השיעור דהוא נפח ולא במשקל, וע"כ צריך לאמוד הכמות.

יד ע"ש בשיעורין של תורה שהביא מספר שערי רחמים מנהגי הגר"א אות קס"ה בהגהה, שהגר"ח מוולאז'ין היה מיקל מאד בשיעור הכזית, אף שהחמיר לענין הרביעית, כיון שיש בו מדה של אצבעות המגדיל את השיעור ולומר שנתקטנו הביצים, וע"ש בשיעורין של תורה שבא לבאר דממ"נ אי נקטינן שנתקטנו הביצים וצריך להגדיל את השיעור, א"כ גם בית כן הוא, וכתב לבאר בב' אופנים, או דס"ל דכל השיעורין משערין בינוני דאותו זמן זולת רביעית שיש בו שיעור אחר בגודליו, או דס"ל לשיטת הרמב"ם דלא נתן שיעור לכזית, וילפינן לה משיעור הגרורות שהם י"ח גרורות בשש ביצים, וכזית פחות מגרורות וכנ"ל בשע"ה ריש אות א' וריש אות ג', א"כ יש לנו ללמוד דאינו יותר משליש ביצה, אך לא נתבאר לנו כמה ההפרש בין הזית לגרורות, וא"כ אפשר שהוא פחות הרבה משליש ביצה. [ויש עוד שרצו לומר דלהכי לא נתן הרמב"ם שיעור לזית, כיון שהוא תלוי בזית של אותו דור ואין לו שיעור מסוים]. וזה מ"ש כאן משמו לחוש לשיעור זה, ועפ"ז מש"כ לעיל לחוש שלא לאכול יותר על 17 גרם בשיעור המים שהם 11 גרם ביבש, יש

עוד מיישב הגר"א לפ"ז גם פסקי השו"ע אהדדי, דלגבי שיעור סעודה פסק ה"הרמב"ם והוא כשליש ביצה בקליפתה, ולא נמנע מלהביא כאן דברי התוס' דשיעור כזית חצי ביצה דהיינו בלא קליפתה, ואידי ואידי חד שיעורא הוא, ועפ"ז יוצא דלשיעור הרמב"ם שליש ביצה בקליפתה יצא שיעור הזית קרוב לשש דהר"ם, ולשיעור התוס' כחצי ביצה בלא קליפתה, שהוא י"ג דהר"ם וחצי, וחציה כשש דהר"ם ומחצה. ועפ"ז צ"ע שיעור הזית שנקטו האחרונים ט' דהר"ם, ועי' מש"כ לעיל באות הקודמת.

ד אך לא יברך ככה"ג על אכילת המצה, וכדלקמן באות הבא.

ה ובאופן זה לא יברך על המרור, כ"כ ככה"ח סק"א משום סב"ל, דהלא איכא דס"ל דכזית הוא חצי ביצה. ואמנם יל"ע בזה, דלמש"כ לעיל בשע"ה באות ב' ו'ג שיעור חצי ביצה הוא כביצה קלופה, והוא קרוב לשליש ביצה שאינה קלופה, וא"כ יש כמה צירופים לברך, וכ"ה לעיקר הדין וכנ"ל. אמנם למש"כ לעיל בסוף אות ב' דכמה אחרונים כתבו השיעור ט' דהר"ם, וחיישין טובא בספק ברכות, וע"כ צ"ל דגם בזה לא יברך וכנ"ל שם.

ו ולהנ"ל סוף אות ב' דיברך רק כשיעור ט' דהר"ם, ועי' לקמן באות ט' שיעורו במדות של ימינו, וע"ע שם ובאות ט"ו דהוא שיעור נפח של ט' דהר"ם ולא משערין במשקל.

ז אמנם בזה ודאי שיעור הביצה בלא קליפתה, דהא הנידון הוא טומאת אוכלין, ופסק הרמב"ם שזה כביצה בלא קליפתה וכנ"ל בשע"ה אות ב', וכ"כ ככה"ח שם בס"י קנ"ח סק"ח, ועי' מש"כ שם בשע"ה.

ח הנה בענין זה האריכו האחרונים מאד בראיות מהתלמוד ומעוד מקומות לכל אחד מהשיטות, ודבר זה טובל אריכות יתירה, ולא באנו כאן לברר וליישב הדברים לכאן או לכאן, אמנם מנהגינו פשוט וברור לשער כפי השיעורים ששיער הרמב"ם למדת הדרה"ה שהיה בזמנו, ולדבריו שיעור הביצה הוא כביצה של זמנינו, וכ"ה דעת מרן ביו"ד סי' שכ"ד ס"א שהביא שיעור חלה כפי מה שמדד הרמב"ם, שהוא תק"ק דהר"ם מקמח חטים שבמצרים, ועוד הוכיח הגר"ח נאה בספר שיעורי מקוה עמ' נ"ט מדברי מרן השו"ע באבב"ק ריכ"ל ונ"ג, וכן מבואר בספרי כל גדולי ספרד בכל הדורות ששיעורו כשיעור הדרה"ה שכתב הרמב"ם, וע"כ א"א גם לומר שנשתנה הדרה"ה שהרי בכל הדורות הזכירו הפוסקים שיעור הדרה"ה שכתב הרמב"ם, ולא הזכירו שנשתנה, ואם היה משתנה היו צריכים לשנות השיעורים לפי הדרה"ה אחר שנשתנה. ועי' באול"צ במבוא לח"ג בענף ג' אות ד' שהביא דברי גדולי הדורות מהכפתור ופרח שהיה סמוך לדורו של הרמב"ם עד מרן שכתבו שיעורי הרמב"ם, וכן מרן כתב כשיעור הרמב"ם וכנ"ל, והרי שעד זמן מרן לא השתנה הדרה"ה. וע"ע שם באול"צ בהערה שם שהביא גדולי כל הדורות שאחר זמן מרן דור אחר דור שכתבו שיעור הדרה"ה של הרמב"ם ללא שינוי, ויש מהם שכתבו שאף הם מדדו ושיערו ויצא להם שיעור זה. ושם תו"ד הבי"ד הפת"ה בהשטמה [בנד"מ בסוף סי' ק"צ עמ' תרכ"ח ד"ה ואם] שכתב על שיעור ז"ך דהר"ם של רביעית ששיער הרמב"ם וז"ל: שידענו נאמנה ששיעור זה פשוט ומורגל בכל תפוצות ישראל ארץ הקדושה וסביבותיה וערי טורקיא ואיטליא וערי המערב ומצרים, כמו שנתברר לנו מפי מגידי אמת גברי רברבי וכו', יעו"ש עוד פירוט כמה מקומות שנוהגים בשיעור זה דור אחר דור. וע"ע כמ"כ בהסכמת רבי עובדיה הדאיה לספר שיעורי תורה של הגר"ח נאה שג"כ כתב מגדולי הדורות דור אחר דור ששיערו בדרה"ה ששיער הרמב"ם, וא"א לומר שנשתנה הדרה"ה, וע"ע הוכחות לזה דלא נשתנה הדרה"ה בספר שיעורי מקוה להגר"ח נאה בעמ' מ"ו, וע"ע בדבריו בעמ' קע"א. וכן נמצאו בגני מלכים דהרמ"ם מוזמן הרמב"ם, ואינם גדולים יותר וכדלקמן, והנה באול"צ שם באות י"ב והלאה רצה לתלות מחלוקת השיעורים במחלוקת ראשונים, וע"כ כתב דראוי להחמיר בדאורייתא. ומ"מ כיון שהמנהג פשוט כדברי הרמב"ם אין זה נכנס בגדר ספק, ולא אמרינן בזה ספק ברכות להקל, ומברכים ברכה אחרונה ומקדשים ומפרישים חלה בברכה בשיעור הקטן, וכן ברכת המצות כברכת מצה ומרור דמברכים בשיעור הקטן, ובפרט דלהמבואר לעיל יש עוד כמה סניפים להקטין שיעור הזית, וע"ע מש"כ לקמן בס"י תרל"ד בשע"ה אות א' לגבי שיעורי הרמב"ם במדות אורך דאורייתא.

ט ומנהגינו פשוט כהשיעורים ששיער הרמב"ם לכל מילי וכנ"ל באות הקודמת, וכבר איזן וחיקר הגר"ח נאה בספרו שיעורי תורה השיעורים כמנהג ירושלים כשיטת הרמב"ם שכתב עפ"י משקל הדרה"ה לפי מדות ימינו בכל שיעורי התורה. אלא דיש להעיר בכל השיעורים שכתב בספרו,

שיח הלכה

הערות וביאורים במ"ב וחזו"א מלוהקים מספר "שונה הלכות" וחילופי מכתבים בין הגר"צ גרינהויז שליט"א למרן הגר"ק שליט"א

סימן תס"ח

שונה הלכות סי' תס"ח דין ב': כל מלאכה שעושה להשתכר אסור אפי' אינה מלאכה גמורה ואפי' אם הוא לצורך המועד [א"כ הוא פועל שאין לו מה יאכל (עי' סי' תקמ"ב דין ג')] שאז מותר לעשות מלאכה להשתכר, ואם הוא עושה מעשה הדיוט ולצורך המועד יש להקל אפי' בשכר (ס"ב וסק"ו ז' ושה"צ אבל בסי' תקמ"א בה"ל ד"ה אלא מסיק (לענין חוה"מ) דבשכר אסור).

שונה הלכות סי' תס"ח דין ח': במקום שנהגו לעשות עד חצות מותרים בין להתחיל בכל המלאכות ובין לגמור בין לצורך המועד ובין שלא לצורך אבל במקום שנהגו שלא לעשות אסורין להתחיל בשום אומנות אפי' לצורך המועד ואפי' יכול לגמור קודם חצות אבל אם התחיל קודם הנץ של יום י"ד והוא לצורך המועד יכול לגמור עד חצות וכיון שהגיע חצות חייב להפסיק באמצע המלאכה ושלשה אומניות התיירו אפי' להתחיל קודם חצות מפני שהן צורך גדול למועד החייטין והספרין והכובסין שאם הוא צורך המועד מותרין להתחיל ולעשות עד חצות אבל רצענין הוא בכלל שאר אומניות ודוקא לעשות מנעלין חדשים אבל לתקן המקורעין ליו"ט מותרין להתחיל ולתקן עד חצות (ס"ה וס"ק כ"ה כ"ו כ"ז כ"ח כ"ט ל' ל"א ל"ב).

מעשה הדיוט לצורך המועד אי מותר בשכר (לאחר חצות)

ש. מש"כ דאפי' בשכר מותר, והוא מד' השעה"צ סק"ח בשם הנו"ב, צ"ע דבביה"ל סי' תקמ"א [ד"ה אלא] סתר דברי הנו"ב, ושמו כונתו הכא דלד' הנו"ב שרי, א"נ שבער"פ סמך עליו (ור"ק בחוה"מ פליג עלי), א"נ שדבריו דהתם בתראי כלפי דבריו דהכא, שלאחמ"כ חזר ועיין בדבר והכריע דלא כנו"ב, אף דמעיקרא היה סבור כמותו, וצ"ע.

[א.ה. הנה במהדורה שלפנינו כבר קבע רבינו שליט"א הערה זו בסוגריים בסוף הסעיף, ורמז בתוך הדברים בסוגריים עגולות דהתם איירי לענין חוה"מ, ונתן מקום לדון שאולי יש לחלק בין חוה"מ לפסח (וכתי' השני של הגר"צ שליט"א), ולקוטטא דמילתא גם בד' השעה"צ הכא לא ברירא לי שכונתו להקל, שהרי הביא ד' הגר"ז שמחמיר, וכ' שלד' השעה"צ בשם הנו"ב מותר, ושמו סו"כ נשאר בגדר פלו', וזה מסייע לפי' קמא דהגר"צ שליט"א. אלא שבשו"ה השמיט ד' הגר"ז, ומשמע דס"ל שנתכוין להכריע כהנו"ב להקל, ועי' היטב].

בענין הנ"ל קודם חצות ובמקום שנהגו שלא לעשות

ש. הנה לכא' משמע דדין מקום שנהגו שלא לעשות קודם חצות שיהא אסור שבכ"מ אחר חצות לכל דבר, אמנם בסוף דין ח' מוכח דקודם חצות רשאי לעשות מלאכות שאינן גמורות בשכר, דהרי ודאי איירי בשכר, דבחנם מותר אפילו להתחיל אחר חצות.

[א.ה. הנה מאי דפשיטא ליה להגר"צ שליט"א דמותר לתקן מנעלים קרועים בחינם לאחר חצות, אין כונתו משום דהוה מעשה הדיוט לצוה"מ, אלא משום דהוה מלאכה שאינה גמורה דשרי אפי' מעשה אומן כל שעושה כן בחינם (אך בודאי דהוה מעשה אומן, דאי הוה מעשה הדיוט איך יתכן שסתם כאן בס"ק ל"א להחמיר, ולעיל הביא בזה פלו', ורבותינו שליט"א לעיל דין ב' שנתכוין להכריע להקל, אלא ודאי דזה מעשה אומן, אלא שמ"מ מסתברא שאי"ז מלאכה גמורה, ועי' דין ג'), ומעתה בע"כ דאיירי התם בשכר, ואעפ"כ שאני לן בין קודם חצות לאחר חצות, ומזה הוכיח הגר"צ שליט"א דאפילו במקום שאין עושין קיל טפי קודם חצות מאחר חצות לענין מלאכה שאינה גמורה בשכר, אכן באמת הנה הגר"צ שליט"א לא הוכיח מעצם הדין דג' אומניות, דנר' פשוט דמיירי בשכר, ומפ' דשאני בין קודם חצות לאחר חצות, דזה פשיטא ליה שיהוה קולא מיוחדת לענין ג' אומניות ולענין קודם חצות, אלא שהוכיח כן מהא דתיקון מנעלים קרועים, ולפי שפירש טעמו משום דהוה מלאכה שאינה גמורה לצורך המועד. אכן מ"מ לכא' יש לדחות ההוכחה, ומשום דנר' דכונת המ"ב דתיקון מנעלים ישנים הרי הוא כג' אומניות שהקילו להדיא למקום שנהגו שלא לעשות ודוקא עד חצות, והטעם דהא בגמ' (פסחים דף נה ע"ב) שאלו מ"ט לא מנו גם רצענין משום דעולי רגלים מתקנים מנעליהם, ותי' דשאני עשיית מנעלים בתחילה מתיקון מנעלים ישנים, וא"כ נמצא דתיקון מנעלים ישנים שפיר דמי לג' אומניות דיש בהן קולא כיון דאשכחן בהו היתר בחוה"מ כמב' בסוגיא, ומעתה י"ל דזולת זאת שוה קודם חצות לאחר חצות לגמרי, דלא אשכחן חילוק רק לענין ג' אומניות ותיקון מנעלים ישנים דדמי ליה, דחד טעמא לכולהו דאשכחן בהו היתר בחוה"מ כמב' בסוגיא].

שונה הלכות סי' תס"ח דין ט': ואלו מלאכות מותרין להתחיל ולעשות כל היום [ואפי' במקום שנהגו שלא לעשות קודם חצות] מוליכין ומביאין כלים מבית האומן כל היום אע"פ שאינן לצורך המועד, ומותר לתקן מקום שיעממו התרנגולות והתרנגולות, ותרנגולת שישבה על הביצים ג' ימים או יותר ומתה מושיבין אחרת תחת' וכ"ש אם ברחה שמחזירין אותה למקומה כדי שלא יפסידו הביצים אבל אם עדיין לא ישבה ג' ימים שלא נפסדו עדיין הביצים אסור להושיב עליהן תרנגולת וכ"ש שאסור להושיב לכתחלה תרנגולת על ביצים בע"פ אחר חצות ויש מקילין בזה ולעת הצורך קצת יש להקל, ומותר להוציא במגרפה הזבל מתחת רגלי בהמה ולהשליכו לאשפה ודעת הב"ח

דדוקא כשעומדת הבהמה בחצר אבל כשעומדת ברפת אין מותר רק לסלק לצדדין [ובירושלמי לא משמע כן] והזבל שבחצר לא יוציאנו לאשפה אלא יסלקנו לצדדין ואם נתרבה בחצר יוציאנו לאשפה וכ"ש דמן הרפת מותר להוציא לאשפה (ס"ו ז' ח' ט' י' וסקל"ג ל"ד ל"ה ל"ז ל"ז ובה"ל ד"ה הזבל).

הוצאת זבל מן הרפת לאשפה

ש. מש"כ בסוף דין ט' וכ"ש דמן הרפת מותר להוציא לאשפה (הנה ד"ז לא מפורש במ"ב אלא) שלמדתם ד"ז מד' הירושלמי (דמתיר גם בלא נתרבה וכ"ש בנתרבה), אך המ"ב הביא ד' הב"ח (שמחמיר ברפת יותר מבחצר, ורק בביה"ל הזכיר ד' הירושלמי (וגם בשו"ה העתיק ד' הב"ח, ורק בסוגריים הבאתם ד' הירושלמי, וא"כ אין מקום לסיים וכ"ש דמן הרפת שזה אינו נכון לפי הב"ח דס"ל שרפת חמור מחצר, וא"כ לאו כ"ש הוא, ולכא' י"ל דלפי הב"ח כשם שאין היתר לסלק לאשפה מתחת רגלי בהמה, כך אין היתר לסלק לאשפה מן הרפת אפילו בנתרבה, ולפי סדר וסגנון לשון השו"ה אין מקום לכתוב כן כי אם בסוגריים ואליבא דהירושלמי).

[א.ה. כפי הנר' סברת רבינו הגר"ח שליט"א דודאי דרפת קיל טפי לכו"ע, ושייך לומר כ"ש לענין נתרבה, ורק סברת הקולא בזבל שברגלי בהמה ליכא ברפת [שהוא באמת קולא הצריכה ביאור, דמ"ט קיל טפי ואמאי בזה לא יסלקנו לצדדים, וצ"ל דבמקומו מאוס טפי, ומאוס בעיני האדם לסלקו לצדדין ולהשאירו בחצר, ולגבי זה רפת חמיר טפי, אכן הגר"צ שליט"א מפרש שלדעת הב"ח רפת חמיר טפי, שאינו מקום השתמשות בני אדם, והבע"ח רגילין בכך, וזה לא נחשב כ"כ צורך כבחצר, וי"ל דבזה ליכא שום היתר].

סימן תס"ט

שונה הלכות סי' תס"ט דין א': אסור לומר על שום בהמה בין גדולה בין קטנה ואפי' אינו גדי וטלה בשר זה לפסח וכן לא יאמר לחברו צלה לי זרוע לפסח לפי שנראה שהקדישו לקרבן פסח ונמצא אוכל קדשים בחוץ אלא יאמר כשקונה או כשמולח בשר זה ליום טוב וכן אסור לומר הילך מעות הללו קנה לי בהם בשר לפסח [וכ"ז לכתחלה אבל דיעבד אין לאסור הנבשר באכילה בכל אלון] ואם אומר בלה"ק או בל"א בשר זה על פסח אפי' בגדי וטלה מותר וכן יכול לומר על מעות קנה לי בהם בשר על פסח דאם הקדישו הול"ל לפסח וכ"ז בבהמה שהוא מין הקרב לגבי מזבח ויש מחמירין גם על עופות ודגים ולכן לכתחלה טוב ליהרר גם בזה שלא לומר לפסח אבל מותר לומר חטים אלו לפסח שכיון שצריכין שמירה מחימוץ בודאי כונתו שנשמרין לאכלן בפסח (ס"א וסק"א ב' ג' ד' ושה"צ).

בטעם ההיתר לומר חיטין אלו לפסח

ש. במש"כ בסוף דין א' בטעם ההיתר לחיטין משום שצריכין שמירה מחימוץ (ומקורו משעה"צ סק"ו) צ"ע, דבמ"ב סק"ו כ' טעם אחר (כיון דלא דמי כלל לקדשים וכו'), ונפק"מ לשאר פירות (דלא שייך טעם השעה"צ ושייך טעם המ"ב).

ת. נר' דתרווייהו חד טעמא ודו"ק.

[א.ה. הנה לכא' ד' רבינו שליט"א צ"ע, דד' השעה"צ נאמרו להא"ר דאוסר גם דגים ועופות דלא דמו לקדשים, ולפיכך הוצרך לפרש טעם ההיתר בחיטין מצד שחיטין שצריכין שימור שאני, ולכא' לפי"ז כל דבר חוץ מחיטין אסור דחיישינן שהקדישו לדמי, ומשא"כ המ"ב קאי בד' השו"ע שלא אסר רק מה שיש לו דמיון לקדשים, ושפיר קאמר המ"ב דלפי"ז טעם ההיתר בחיטין פשוט, והיינו משום דלא דמי לקדשים, ופשוט שה"ה כל מילי נכלל בזה, וא"כ ל' השו"ה שנקט טעם הא"ר בלבד צ"ע, ותירוצו צ"ע, ולולי תירוצו י"ל פ' דאה"ר שבא רק לבאר מ"ט בזה ליכא אפילו טוב לכתחילה להזהר, כיון שגם הא"ר שמחמיר מודה בזה להקל, אלא שעדיין צ"ע מה שלא העתיק כלל הטעם אליבא דהשו"ע, אלא שלקוטטא דמילתא יעוי' במג"א שכ' דחיטין בעו לטעמא דצריכין שימור לכו"ע, דאי לא"ה היינו אומרים שנתכוין להקדיש למנחה, וא"כ נמצא דלכו"ע צריכים אנו לטעם דצריכים שימור, וק"ל].

סימן ת"ע

שונה הלכות סי' ת"ע דין ד': אם חל ערב פסח בע"ש יתענו באותו יום ואם חל ע"פ בשבת מתענין ביום ה' ואם קשה להם התענית ביום ה' משום דצריך לבדוק החמץ בלילה ולפעמים יש לו הרבה חדרים לבדוק ואין רשאי לסעוד קודם הבדיקה יטעום מעט [כשיעור שנתבאר בסי' רל"ב דין ג' (וע"ל בסי' תל"א דין ה' וצע"ק)] קודם הבדיקה או יצוה לאחר לבדוק והם יאכלו (ס"ב וסק"ה ו' ושה"צ).

שיעור אכילת פירות בליל בדיקת חמץ קודם הבדיקה

[א.ה. בהערה דלהלן יתבאר היטב כונת השו"ה בסוגריים ובמה שנשאר בצ"ע].

ש. הנה לכא' פשוט שהמ"ב שציין בשעה"צ (י"א) לסי' רל"ב, נתכוין להשיעור הנזכר שם בד' המחבר (דרשאי לאכול הרבה פירות קודם מעריב), אבל בסי' תל"א נת' באחר' ובביה"ל דכאן מחמיריין יותר (ואסור לאכול פירות הרבה עיי"ש היטב), וא"כ פשוט שכונתו הכא ג"כ לזה, ומה שציין

לסי' רל"ב היינו לעיקר ההלכה אלא שלא נכנס לפרטיו, וא"כ צריך לציין לסי' תל"א.

ת. אין בידינו לשנות מד' המ"ב, ורק להעיר ע"ז.

שונה הלכות סי' ת"ע דין ה': תענית בכורים צריך להשלים עד צה"כ והבכורים כשמתענים אומרים עננו בשומע תפלה במנחה ואם עשרה בכורים מתפללים יחד ואחד מהם ש"ץ כשמחזיר התפלה יאמר עננו בש"ת כדן תענית יחיד ומ"מ לכתחלה טוב שלא יהי' הבכור ש"ץ כשעשרה בכורים מתפללים יחד כי י"א שאין נכון להזכיר התענית בצבור בחזרת הש"ץ כיון שהוא חדש ניסן (סק"ב וע"ל סי' תקס"ו דין ט"ו).

תענית בכורים אי הוה תענית ציבור או תענית יחיד

ש. צ"ע דבמ"ב כ' להשלים עד צה"כ לפי שזה תענית ציבור, ולבסוף כ' דאין אומרים עננו לפי שזה תענית יחיד, וצ"ע דנמצא סותר משנתו מרישא לסיפא, וצ"ע.

סימן תע"א

שונה הלכות סי' תע"א דין ב': מצה שנאפית כתיקונה ואח"כ נתפררה ונילושה ביין ושמן בין שנאפית שנית בין שלא נאפית ויש בה תואר לחם ורוצה לאכלה כמו שהיא אסור לאכלה בע"פ דאין זה מצה עשירה [ומ"מ לצאת בה ידי מצה בלילה אין כדאי] וכ"ז כשלא בישלה אבל אם בישלה וכמו שנהגין במדינותינו לעשות כדורים ממצה שקורין קניידלע"ך או מצה מבושלת בכלי ראשון אפי' אינם פיורין אלא יש בהם כזית מותר לאכלה קודם שעה עשירית (וע"ל סי' תמ"ד דין י' דהגר"א מחמיר במצה מבושלת) אבל אם שרה המצה בקערה אף שהוא רותח לא מקרי בישול (ואם עירה מכ"ר ע"ל סי' קס"ח דין ל"א) ולענין טיגון הגר"ז והח"א מקילין ובפמ"ג מסתפק בזה (ס"ב וסק"ט כ' ושה"צ).

עוגות מקמח מצה

ש. במש"כ ויש בה תואר לחם, הנה בשעה"צ כתב זה על לא נאפית, וכן משמע מהמקור בסי' קס"ח ס"י דאיירי בלא נאפית פעם שני, ועיין.

[א.ה. הנה להלן סק"כ כתב דבחזרה ונאפית איכא ספיקא איך לברך, וציין לסי' קס"ח ס"ק נ"ט, וכתב שלכן צריך להחמיר שגם לא לאכול בער"פ וגם לא לצאת ידי"ח, ושם איירי להדיא בנתפוררה כל כך עד שאין בה תואר לחם, דבהכי איירי בסי' קס"ח עיי"ש, ובע"כ שמש"כ קודם דאיירי ביש בה תואר לחם קאי על לא נאפית וכמוש"כ הגר"צ שליט"א, ונמצא לפי"ז דבאין בה תואר לחם, אם אוכלה בלא אפי' שני' רשאי לאכול בער"פ, ופשוט שאין יוצא ידי"ח בלילה, אך בחזר ואפאה מספק"ל, וזיל הכא והכא לחומרא (ואם כי לשון השו"ה משמע דקאי אתרווייהו, בהכרח שלא נתכוין לכך, וכאשר לא מצאתי תשובת רבינו ע"ז, וכנר' שהסכים ולא ראה צורך לתקן ד"ז, ודו"ק].

סימן תע"ג

שונה הלכות סי' תע"ג דין י"ב: ולענין ד' כוסות, אם שכח הסיבה בכוס שלישי או רביעי לא יחזור לשתות ויסמוך ע"ד רב"ה דכיון שאסור לשתות אז נראה כמוסיף על הכוסות מיהו אם א"צ לחזור למלאות כוס אחר כגון שיש לו כוס גדול ולא שתהו כולו ונשאר בו שיעור וזכור ששתהו בלא הסיבה אם זכור קודם שאמר הלל או שאר ההגדה יכול לשתות השאר בהסיבה ובאל ברכה אבל אם התחיל לומר הלל או שאר ההגדה כתב בדה"ח דכיון שאם ירצה לשתות הנשאר בכוס יצטרך לברך דהוי כנמלך אסור לשתות דהוי כמוסיף על הכוסות וצ"ע בזה, ואם שכח להסב בכוס שני יחזור וישתה בהסיבה בלי ברכה שהרי גם בתוך הסעודה אם רוצה שתה בלא ברכה אם לא שאין דעתו לשתות יין תוך הסעודה, ובכוס ראשון כיון שמנהגו שאין שותין בין ראשון לשני כדלקמן סי' תע"ג דין ט' ויצטרך לברך עליו אין כדאי לשתות ונכון שקודם שמברך על כוס ראשון יהי' בדעתו לחזור ולשתות בין הכוסות הראשונים ואז אפי' אם יטעה וישתה כוס ראשון בלי הסיבה יוכל לשתות כוס אחר בהסיבה ובלי ברכה אבל לב' כוסות אחרונים לא מהני עצה זו (ס"ז וסק"ב ובה"ל ד"ה אין ושה"צ).

שונה הלכות סי' תע"ג דין ט': אם ירצה לשתות כמה כוסות בין כוס ראשון לשני או לאחר כוס שני הרשות בידי (ואם הוא מין יין אחר ע"ל סי' תע"ד דין ב') וכ"ש בתוך אכילה [אבל בין ג' לד' אסור כדלקמן סי' תע"ט דין ד'] מיהו למנהגינן שמברכין על כל כוס וכוס אין לשתות בכל גוויי א"כ הי' דעתו בשעת ברכה לפטור על כל מה שיביאו לו אח"כ לשתות או שהי' היין לפניו דממילא נפטר כ"ז שלא חשב בהדיא שלא לשתות [דאל"ה יצטרך לברך עליו פה"ג ומחזי כמוסיף על הכוסות] ואולי בין כוס א' לב' כיון שאין הדרך לשתות לא מהני מה שהיין לפניו וצריך שיהא בדעתו בהדיא לשתות (וע"ל סי' תע"ב דין י"ב), ומ"מ ראוי ליהרר שלא לשתות בין ראשון לשני אם לא לצורך גדול שיש מחמירין בזה כדי שלא ישתכר וימנע מלעשות הסדר וקריאת ההגדה וכן מנהגינן ודוקא יין או שאר משקה המשכר אבל משקה שאין משכר מותר לשתות בין הכוסות (ס"ג וסק"ב י"ג ט"ו ט"ז ושה"צ). וכ"ז דוקא

1. א.ה. בכל מקום שיש סוגריים מרובעות הרי זה מדברי הגר"צ שליט"א, וסוגריים עגולות הם הוספת העורך להבנת הדברים לתועלת המעיינים, ובד' הגר"ח ק שליט"א גם הסוגריים (בין המרובעות ובין העגולות) הכל הם לשונו ממש בלי שום שינוי. יישר כח מרובה להעורך היקר ברוך הכשרונות הרה"ג רבי בן ציון רפאל גרינהויז שליט"א על שעשה ימים וילות בטירחא מרובה להעמיד דברי הגאון שליט"א על מתכונתם

לפני שהתחיל ההגדה אבל אם מזג הכוס והכין עצמו לאמירת הגדה וכ"ש אם התחיל ההגדה אינו רשאי להפסיק באמצע (בה"ל ד"ה הרשות).

בענין שתי בין הכוסות אי בעיא ברכה

[הערה זו בלשון העורך].

ש. נראה דכל דברי המ"ב ס"ק י"ד איירי בין כוס א' לכוס ב', ולא לאחר כוס ב', ומשום שיש חילוק בין אחר כוס א' דבעינן דעת לשתות, לבין אחר כוס ב' דא"צ שום דעת לשתות דבסתמא כעומד לשתות דמי, וכן מוכח בס"י תע"ב דין י"ב.

[א.ה. הנה בס"י תע"ב דין י"ב איתא דלמנהגנו בכוס ראשון צריך דעת לשתות לאחריו, דבסתמא כעומד שלא לשתות, ובכוס ב' א"צ לזה, כיון שבסתמא דעתו לשתות, אם לא שיש דעת להדיא שלא לשתות [ומקורו מהמ"ב שם ס"ק כ"א ושעה"צ ל"א]. והנה במ"ב כאן ס"ק י"ד כתב דצריך דעת לשתות, ובה"י היין לפניו מספק"ל אם צריך דעת לשתות, וע"י שעה"צ י"ח, וע"ז כ' הגר"צ שליט"א דכל ד' המ"ב רק לאחר כוס א', דלאחר כוס ב' א"צ דעת לשתות ואפי' אין היין לפניו (ונראה הטעם לפי שדרך לשתות יין בסעודה, וע"י בס"י תקכ"ט, וק"ל). ורבינו הגר"ח שליט"א הסכים לדבריו, והוסיף בשו"ה המילים בין כוס א' לב' שלא נזכר במ"ב ס"ק י"ד, ועפ"י הערת הגר"צ שליט"א.

והנה בשונה הלכות כאן בסוגריים העיר דבס"י תע"ב משמע דאפי' בין כוס א' לב' נמי אף בסתמא א"צ ברכה, ולפ"י יפלא דלהדיא מפ"י בס"י תע"ב דצריך דעת לשתות, ומאי קשיא ליה. אך האמת דק"י גדולה הקשה, דהנה המ"ב ס"ק י"ד ושעה"צ י"ח איירי אליבא דמ"ד דמתור לשתות בין הכוסות (דקאי בד' הטור דס"ל הכי עיי"ש), ואעפ"כ קאמר דבעי דעת [דרק אם כוס א' פוטור כוס ב' כמו שיש דעת דמי דהא מכוין לפטור כוס ב', אך לפי מנהגנו לברך על כוס ב', א"כ לא נתכוין לפטור כוס ב', ובעיא דעת לשתות בין כוס א' לב'], ומספק"ל אפילו בהיו לפניו כיון שאין רגילות לשתות, והיינו דאף לסוברים שמתור לשתות מ"מ אין רגילות לשתות, וע"ז שפיר תמה בשו"ה דבס"י תע"ב ס"ק כ"א משמע דרק למנהגנו שנוהגים להחמיר שלא לשתות בעיא דעת לשתות, הא לא"ה סתמא מכוין לשתות אף לנוהגים לברך על כל כוס, עיי"ש היטב הלשון, וא"כ שפיר תמה השו"ה על סתירת ד' המ"ב [הי"א אפ"ל בדוחק דקאי התם על אופן שהיין לפניו, ולולי דבריו בשעה"צ כאן אלא כפשטות סברתו במ"ב כאן, וע"י]. וצ"ע.

שונה הלכות ס"י תע"ג דין י"ח: יוצאין במינים אלו בין בעלין שלהן ובין בקלחן שהוא שורש הגדול שבו עומד הירק אבל לא בשרשים קטנים המתפצלים לכאן ולכאן בתחתיתו או בצדדיו, אלא שבעלין אין יוצאין אא"כ הם לחים דיבשים אין בהם טעם מרור אבל בקלחין מתוך שהוא עב אפי' הוא יבש אין מפסיד טעמו, ועלין כמושין י"א שיוצאין בהן ויש שמחמירין אפי' בכמושין, ויכול לצאת בעלין אפי' לכתחלה וראיתי כמה אנשים חלושים שדוחקין עצמן לקיים מצות מרור בקלחין ולא אדע למה לא יקחו העלין למצוה ואולי מפני שמצוי בהן יבשין וכמושין אבל אם הם לחים אין להחמיר בזה כלל וכלל (ס"ה וסק"ל י"ח).

אם יש מעלה לצאת בעלין טפי מבקלחין

ש. הושמט שעה"צ נ"ג (שכ' דעיין מ"א וט"ו שלדעתם נכון יותר לצאת בעלים מבקלחים ע"ש טעמיהו ע"ל), ועכ"פ בתורת ו"א וכו'.
 ת. מל' המ"ב משמע דלא קי"ל כן, רק שעכ"פ אין להחמיר בזה כלל. [א.ה. כוונת רבינו דכונת המ"ב שאם העלים לחין אין סיבה להחמיר ע"ע שלא להשתמש בהם, כיון שהם גם טובים לצאת בהן לכתחילה, ומוכח דלא ס"ל לד' המ"א והט"ו, והיינו דלדינא אין בזה שום מעלה, ורק שיה יותר נוח לאכילה שאינו חריף כ"כ כהקלח, ובאמת גם הגר"צ שליט"א לא העיר אלא שיהא כתוב וי"א, אך רבינו שליט"א ס"ל שהמ"ב דחאם לגמרי מההלכה, ואף בשעה"צ לא העתיקו אלא לחזק דבריו כנגד המתאמצים שלא לוקחם, וכאומר דאין יתכן לומר שיש בזה גריעותא בשעה שהט"ו והמ"א סוברים שיש בזה מעלה, אך זולת זאת לא הי' המ"ב מעתיקים כלל, ודו"ק].

שונה הלכות ס"י תע"ג דין כ"א: אם אין לו אחד מחמשה הירקות הנ"ל יקח שאר ירק מר שיש להם הסימנים המוזכרים בש"ס לענין מרור שיהי' ראוי לאכילה וכשחוטכין אותו יוצא במקום חיתוכו מוהל לבן כחלב ועלה שלו אינו ירוק מאד כעלי הבצלים ושאר ירקות אלא נוטה קצת ללובן ומ"מ לענין ברכה לא יברך עליהם מפני שאין אנו בקיאין כ"כ בסימנים אלו ואם גם זה אין לו יקח לענה אף שאין יוצא בה כלל שהוא מין אילן ומרור צריך מין ירק דוקא מ"מ יקח לזכר בעלמא או שאר ירק מר (ס"ה וסקמ"ד מ"ו ובה"ל ד"ה יקח).

בענין שאר ירק מר או לענה למצות מרור

[הערה זו כתובה בלשון העורך].

ש. הנה הביה"ל האריך לדון על דברי הרמ"א במש"כ לצאת בלענה, וע"ז סיים אם לא דלא כתב רמ"א לצאת בזה מדינא אלא לזכר בעלמא, כשאין לו מה' מינים, ויל"ע אם כונתו גם לגבי שאר ירק מר הנזכר ברמ"א, או דזה קאי רק לגבי לענה שע"ז קאי כל דבריו בתחילה (דבין מה שטוען שאין ראוי לאכילה ובין מה שטוען שזה מין אילן, אינן טענות אלא לגבי לענה לחוד).

ת. לשון הרמ"א יקח לענה או ירק מר.

[א.ה. כונת רבינו להעיר, דלשון הרמ"א משמע דתרווייהו חד דינא, וא"כ כשכ' המ"ב דכונתו לזכר בעלמא אתרווייהו קאי, ויש להוסיף שהרי הקדים לענה לשאר ירק מר, ואם יש מעלה לירק מר די"ל שיוצאין בו היה לו להקדימו, דלענה זה הברירה האחרונה, דהיינו רק כשאין לו שום דבר חוץ מזה, ויש להוסיף עוד דז"ל הביה"ל אלא לזכר בעלמא כשאין לו המינים, ומוכח דכל שאינו מן ה' מינים אינו אלא לזכר בעלמא, ונמצא שיש כאן טענה נוספת זולת ב' הטענות הנ"ל, ובאמת י"ל דזה פשוט לו שמה שאינו מן ה' מינים לא מהני אלא לזכר, ולא הוצרך לטענות הנ"ל אלא כנגד מה ד"א דלענה הוא א' מן ה' מינים, וע"י הוצרך להוכיח שאינו כן, ודו"ק].

וחזר הגר"צ שליט"א וכתב וז"ל: הנה במ"ב ס"ק מ"ו מפרש שירק מר הכונה שיש לו הסימנים הנזכרים בגמ' (וסיים שלא לברך כי אין בקיאים כ"כ בסימנים, ומשמע דאילו היינו בקיאים היינו יכולים לברך, וא"כ ודאי שמה שנוטלים זאת אינו רק לזכר אלא בתורת ספק דשמא יוצאים בזה), ורק לגבי לענה נדחק בביה"ל לפרש שהכונה לזכר בעלמא (ובס"ק מ"ה ציין על לענה לד' הביה"ל, אך לגבי שאר ירק מר פ"י היטב במ"ב ס"ק מ"ו, וע"י בסוף ד' הביה"ל ודו"ק), אך מ"מ אולי מהמשך הלשון (שרמ"א כתבם אחד כו') מוכח דגם ירק מר רק לזכר בעלמא.

[א.ה. ולמעשה בשונה הלכות פתח בשאר ירק מר שיש להם הסימנים וכו' שאין בקיאים, ואח"כ ואם ג"ז אין לו יקח לענה לזכר בעלמא או שאר ירק מר, ומוכח דיש תרי גוני ירק מר, דיש ירק מר שאין בו הסימנים וזה רק לזכר, ולפ"י ירק מר שברמ"א וירק מר שבמ"ב ס"ק מ"ו לאו בחד גוונא מיירי, וצ"ע"ק].

שונה הלכות ס"י תע"ג דין מ': אין לומר ההגדה בהסיבה רק באימה ויראה, ויאמר כל ההגדה [מהא לחמא ואילך שהוא התחלת ההגדה] בלשון שמבינים הנשים והקטנים ויקיים בזה מה שאמר הכתוב והגדת לבנך וגו' או יפרש להם הענין וכן עשה ר"י מלונדר"י כל ההגדה בלשון לעז כדי שיבינו הנשים והקטנים שגם נשים חייבות במצות הלילה ובאמירת הגדה כנ"ל ס"י תע"ב דין כ"ב, ולכן החיוב גם על המשרתת שתשב אצל השלחן ותשמע כל ההגדה ואם צריכות לצאת לחוץ לבלש עכ"פ מחויבת לשמוע הקידוש וכשיגיע ל"ג אומר כל שלא אמר וכו' תכנוס ותשמע עד לאחר שתיית כוס ב' שהרי מי שלא אמר ג' דברים הללו לא יצא ונוהגין שגם קוראין אותן שתשמע סדר עשרה מכות שהביא הקב"ה על מצרים כדי להגיד להם כמה נסים עשה הקב"ה בשביל ישראל (ס"ו וסקס"ב ס"ג ס"ד ע"א).

שונה הלכות ס"י ת"פ דין ב': ואח"כ מתחיל לא לנו בלא ברכה וגומר עליו את ההלל ואומרים ההלל מיושב דרך הסיבה וחירות וגם נשים חייבות בהלל זה ואפי' מי שהוא אבל ביו"ט שלא נהג אבילותו קודם יו"ט מ"מ גומר את ההלל (ס"א וסק"א ב' וס"י תע"ט סק"ט).

אופן אמירת ההגדה

ש. מש"כ שאין לומר ההגדה בהסיבה, צ"ע מס' ת"פ דין ב' (שכ' ואומרים ההלל מיושב דרך הסיבה וחירות).
 ת. שם אין הכונה בהסיבה, רק דרך הסיבה וחירות, דהיינו מיושב ולא עומד.

[א.ה. כונת רבינו שליט"א דכיון ששורת הדין היה לאמרו בעמידה, א"כ כשאומרו במיושב זה עצמו נחשב דרך הסיבה וחירות, והיינו שלגבי הלל כך מראים את הדרך חירות בעצם זה שאומרה מיושב, אך לומר בהסיבה ממש זה כבר ממש בחי' גבהות לפני המקום, וזה לא יתכן כלל בעת אמירת שבחו של מקום, וק"ל].

סימן תע"ה

שונה הלכות ס"י תע"ה דין ב': (מוציא מצה) ויקח המצות כסדר שהניחם הפרוסה בין שתי השלמות ויאחו שלשתן ביזו ויברך ברכת המוציא ויניח המצה התחנונה השמט מידו ויברך על הפרוסה עם תפיסת העליונה על אכילת מצה טרם ישברם [לפי ש"א שברכת המוציא קאי על השלמה ועל אכילת מצה על הפרוסה וי"א להיפך, וי"א שיכוין בשעת הברכה לפטור גם האפיקומן] ואח"כ יבצע מהשלמה העליונה ומהפרוסה משתיהן ביחד, ואין נוהגין לטבול במלח בב' לילות ראשונות דיותר נראה לחם עוני כשאינו טבול במלח, ויאכל בהסיבה [ואם שכח להסיב ע"ל ס"י תע"ב דין י"א] ביחד כזית מכל אחד [לפי ש"א שברכת על אכילת מצה קאי אפרוסה וי"א אשלמה כנ"ל] וצריך רק להכניס לפיו את ב' הזתים בב"א ולרסקם אבל אין חייב לבולעם בב"א אלא די שיבלע כזית לערך בב"א ואח"כ יבלע השאר ואם אינו יכול לאכול כשני זיתים ביחד יאכל המוציא תחלה בהסיבה מהשלמה העליונה ואח"כ של אכילת מצה מהפרוסה בהסיבה ובדיעבד אם אכל כזית אחד בין מהשלמה ובין מהפרוסה יצא [ומרוב הפוסקים נראה דגם לכתחלה די שיאכל כזית א' ורק צריך לטעום משניהם וצ"ע] (ס"א ז' וסק"ב ג' ד' ה' ו' ח' ט' י' י"א ובה"ל ד"ה ויברך וד"ה כזית ושה"צ בס"י תע"ז אות ד' וע"ל ס"י תע"ז דין ג' אם אכל המצה ומרור אחר חצות ובס"י תס"א דין ח' ט' י' אם יוצאין במצה שרוי' ומבושלת וע"ל דין י"ח שלא יסיח עד אחר הכורך).

שונה הלכות ס"י תע"ה דין י"ח: משיביר על אכילת מצה לא יסיח לכתחלה בדבר שאינו מענין הסעודה עד שיאכל כריכה זו כדי שתעלה ברכת אכילת מצה וברכת אכילת מרור גם לכריכה זו ובדיעבד אם סח בינתים א"צ לחזור ולברך על הכריכה (ס"א וסק"ד).

כונה בברכת על אכילת מצה על אפיקומן ועל כורך

ש. מש"כ לפי ש"א וכו' וי"א שיכוין וכו', (הנה באמת ענין הכונה על האפיקומן אף שהוא נכון ומפורש במ"ב, מ"מ) לא שייך לטעם אחיות ג' המצות (ולפולוגתא על מי חל הברכה), דהרי את האפיקומן בלא"ה אינו אחוז (שהוא צפון), וא"כ מש"כ דין זה כאן (שנראה כהמשך לנתינת טעם לאחיות הג' מצות) אינו במקומו.
 יל"ע דלכא' צריך לכוין על כורך, ואף שלא נתפרש להדיא במ"ב, מ"מ הוא נלמד מלהלן דין י"ח.

[א.ה. במה שהעיר הגר"צ שליט"א דצריך לכוין על כורך, לכא' י"ל דכיון דמצה של כריכה אחוז ביזו, א"כ הו"ל כסתמא כששניהן לפניו דהוה כמכוין להדיא, ורק לגבי אפיקומן שאינו לפניו הוצרכנו לומר לו שיכוין על כך, אלא שא"כ הכונה על הכריכה היתה יכולה להיות סיבה לאחיות הג' מצות שייחשב כמכורך על מצה דכריכה, ובמ"ב לא משמע כן, ובב"ח כתב בשם מהרש"ל שאינו אחוז מצה שלישית שמקיים בה כריכה בעת ברכת על אכילת מצה, ומוכח שא"צ לאחוז המצה דכריכה בשעת ברכה, אלא שצ"ע מ"ט, אך באמת מסתברא דכיון שבדאי מקיים בכזית ראשון המצוה דאו' לכו"ע, והברכה חלה ע"ז, א"כ אין זה סיבה להצריך לאחוז גם מצה דכריכה

ביזו, וכשם שבכל סעודה סגי לאחוז ביזו הכזית ראשון שעליו חלה הברכה, ולא על כל הנגרר אחריו, וה"נ סגי לאחוז הכזית דאו', א"צ לאחוז גם הכזית דרבנן הנגרר אחריו ונפטר באותה ברכה. אך באמת יש לחלק דהא חזינן שאין זה נידון כסעודה אחת, דהא אסור לטעום בין ב' הכזיתים, וכדלהלן דין י"ח, ושאני מסעודה אחת, וא"כ שפיר יש לדון ולהצריך לאחוז המצה דכריכה ביזו בשעת ברכה, ויהא בזה טעם נוסף לאחיות הג' מצות, אכן באמת הרי אפילו בברכת מרור אין אחוז ביזו כזית דכריכה, ואפילו דהתם להלל כך עיקר המצוה מדרבנן לעשותו בכריכה (וכמוש"כ הר"ן ואכמ"ל), וש"מ דלגבי זה שפיר נחשב נגרר אחר הראשון, וסגי לאחוז ביזו את הכזית של המצוה שמקיים בתחלה באכילה בפנ"ע, וצריך טעם לחלק בין נידון שיחה לנידון אחיזה, וצ"ע].

שונה הלכות ס"י תע"ה דין י"ב: יש נוהגין לעשות שלש מצות של סדר מעשרון זכר ללחמי תודה ועושיין בהן סימן לידע איזו ראשונה או שני' או שלישית [ואין לעשות אותיות לסימן שכששוברין אותה הוי מוחק ביו"ט וע"ל ס"י ש"מ דין ל"ג] ואופיין אותן ג"כ כסדר ומניחין הראשונה עליונה והשני' באמצע והשלישית בתחתונה לכריכה ואם שינה לא יעקב ואם נשברה אחת מהן אפי' אם השלישית נשברה לוקחין אותה לשני' דבלא"ה פורסין אותה, ובבית מאיר מפקפק על המנהג ובכמה מקומות כהיום נשתקע המנהג (ס"ז וסקמ"ו מ"ז מ"ח).

הערה בלשון השו"ה

ש. מש"כ כי נוהגין, הנה הרמ"א כתב סתם שכך נהגו, וכנראה שבזמנו כולם נהגו כך, אלא שאח"כ נשתקע המנהג בכמה מקומות, וכלשון המ"ב שהובא בשו"ה בסוף הדין (וא"כ הך יש נוהגין הוא לאחר שכבר נשתקע המנהג בכמה מקומות, ונמצא שרק יש שנוהגין כן, ולשון השו"ה סותר קצת ראשו לסופו, ואם הי' כותב ברישא כלישנא דהרמ"א הוה עדיף טפי).

שונה הלכות ס"י תע"ה דין ט"ו: אכל מרור בלא כונה י"א כיון דמרור דרבנן יצא אע"פ שלא ידע שהוא מרור או שסבור שהוא חול אבל כמה פוסקים חולקים ע"ז וי"א שאם אנסוהו לאכול מרור י"ל דלא יצא אע"ג שידע שהוא מרור ושהיום פסח כיון שהוא מר ומזיק ואינו נהנה וצ"ע (בה"ל ד"ה כגון וד"ה לא) ודין מרור גזול ע"ל ס"י תנ"ד דין י"ד וס"י תע"ג דין י"ב.

אנסוהו לאכול מרור

א. ש. יש להדגיש דמש"כ לגבי אנסוהו לאכול מרור ד"א שלא יצא היינו דוקא למ"ד מצוות צריכות כונה, אך למ"ד דא"צ כונה, או שעכ"פ בדרבנן א"צ כונה, בודאי יצא באנסוהו (דהא לדידיה לא בעינן לטעמא דשכן נהנה, דגם בלא"ה יצא, כיון שעכ"פ ליכא כונה שלא לצאת).

ב. ש. ובעיקר הדבר שהעיתקתם ד"א שלא יצא [באנסוהו לאכול מרור], הנה הפמ"ג (שהוא הך י"א) רק מצדד דלא יצא (והיינו דלא ברירא ליה ד"ז, וכלשון הביה"ל הפמ"ג מסתפק ד"ל דלא יצא). [א.ה. ועפ"י הוסיף בשו"ה ד"ל, ד"ק ותשכח].

ג. ש. ומש"כ בסוף וצ"ע, (הנה אין לשון כזה בביה"ל), וכנראה שפירשתם כן סוף ד' הביה"ל במש"כ לעיין בד"ה הקודם (דשם דן דהוא בהכרח דבר הראוי לאכילה, אלא דמספק"ל אם הוא ראוי לאכילה כמות שהוא, או דסגי במה שראוי לאכילה ע"י תיקון, ולכא' ד' הפמ"ג אינן אלא לצד השני [שהו] דרך המג"א עיי"ש בביה"ל], ומשא"כ לאידך רבנותא, ופשטות ד' הביה"ל שם דס"ל כצד א' א"כ אין מקום לד' הפמ"ג, שהרי גם ע"ז יש שם אכילה משום שראוי לאכילה ע"י הדחק, ושפיר י"ל שכן נהנה, אך א"כ לכא' נתכוין הביה"ל לפשוט ספיקו של הפמ"ג לומר דיצא).

סימן תע"ז

שונה הלכות ס"י תע"ז דין ד': אם שכח ולא אכל אפיקומן ולא נזכר עד שנטל ידיו או עד שאמר הב לן ונברך אוכל אפיקומן בלא ברכת המוציא [דהוי היסח הדעת בטעות] ואם לא נזכר עד שברך ברהמ"ז אם נזכר קודם שברך בפה"ג יטול ידיו אבל לא יברך ענט"י [בנפרט היכא שידוע שלא הסיח דעתו שלא יברך] ויברך המוציא ויאכל האפיקומן ויחזור ויברך ברהמ"ז ויברך בפה"ג על הכוס השלישי וישתה הכוס ואם לא נזכר עד אחר שברך בפה"ג או שכבר שתה הכוס יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן ויברך ברהמ"ז בלא כוס וכן אם נזכר באמצע הלל האפיקומן ויברך ברהמ"ז בלא כוס ויחזור ויאמר הלל על הכוס ואם נגמר הלל ישתה הכוס ויחזור ויאכל אפיקומן ויברך ברהמ"ז בלי כוס (ס"ב וסק"ח ט' י"א וי"ז ושה"צ).

נזכר באמצע הלל שלא אכל אפיקומן

א. ש. במש"כ (שאם נזכר באמצע הלל יחזור ויאכל ויברך ברכהמ"ז בלי כוס ויחזור ויאמר ההלל), זה נלקח משעה"צ ס"ק י"ג, אמנם אם לדין יש תשובה, דשם איירי דוקא לשיטת המחבר דבעינן דליהוי ד' כוסות כסדרן (וכיון שמברך ברכהמ"ז על הכוס וכדס"ל הכא לשו"ע וכמב' בס"ק י"א, א"כ אם יאכל אפיקומן ויברך ברכהמ"ז על הכוס אחרי ההלל נמצא שכוס ג' יקיים אחר כוס ד' [דהיינו שכוס ג' אמר עליו הלל, וכוס ד' אמר עליו ברכהמ"ז]), ומשא"כ לדין דאינו מברך (ברכהמ"ז) שבפעם השני' על הכוס, מה איכפת לן שיאחר לאכלו אחר ההלל.

ת. לכתחילה יש לומר הלל אחרי האכילה.

וכתב ע"ז הגר"צ שליט"א וז"ל: והוא חידוש (ויל"ע מנלן ד"ז).

[א.ה. הנה באמת ד' השעה"צ צ"ב, דלכא' הרי כוס ג' כבר יצא בכוס של ברכהמ"ז פעם ראשונה, וכוס שבברכהמ"ז פעם שנית לא אתא אלא משום מצות כוס ברכהמ"ז בלבד, וא"כ אמאי חסר כאן בסדרן של ד' כוסות, ולכא' טעמי דרבינו שליט"א עדיפא, וי"ל מקור לדבריו דהרי אפיקומן במקום ק"פ, וההלל היה נאמר בזמן המקדש אחרי אכילת הפסח, וע"כ בעינן שיהא אחר האפיקומן, וע"י, אך עכ"פ מדלא מייתי השעה"צ לטעם זה דנפק"מ גם לדין, משמע לכא' דלא כסברת רבינו שליט"א, וצ"ע].

ב) ש. מספק"ל אם בכה"ג צריך לברך על נט"י (שלא נתפרש להדיא וצ"ע). [א.ה. ועי' ביה"ל ריש סי' תע"ה, ולכא"ה ה"ה הכא, ולכא"ה אין לחלק בין אחר ברכהמ"ז לאמצע הלל, ובין לאחר ההגדה לענין שמירת ידיו, ועי' היטב]. ג) ש. מש"כ לענין נזכר אחרי אמירת ההלל קודם שתיית הכוס, ד"ז לא כתוב מפורש, אך אולי דייקתם כן משעה"צ ס"ק י"ג שכתב ואם התחיל הלל ועדיין הוא קודם נשמת או קודם החתימה, ומשמע דאם גמר ההלל ישתה, (וזה אפי' לשר"ע) וכ"ש לדין, אכן יעוי' ס"ק ט"ז (דעכ"פ בד' השר"ע פי' המ"ב דמש"כ נזכר אחר ההלל היינו כשכבר בירך בפה"ג שאחר ההלל על כוס ד' עיין שם), ואולי התם לרבותא קאמר לה, דהיינו שבכה"ג אין ביכולתו לקיים שניהם בכוס אחד, אך לכא"ה משמע דאי לאו הכי יקיים הלל וברכהמ"ז על אותו כוס, וצ"ע. (ומ"מ לדין שפיר י"ל דאחר שכבר אמר הלל וברכהמ"ז א"צ כוס למה יפסיק לאכול בין הלל לכוס ד', ושפיר ישתה הכוס ואח"כ יאכל האפיקומן ויברך ברכהמ"ז בלי כוס, וכמוש"כ בשונה הלכות).

סימן תע"ח

שונה הלכות סי' תע"ח דין ב': אחר אפיקומן אין לאכול שום דבר כדי שלא יעבור מפיו טעם מצה של אפיקומן ובידיעבד אם אכל אחריו שום דבר יחזור ויאכל כזית מצה שמורה לשם אפיקומן, ולענין שתי' נחלקו הפוסקים ויש להחמיר במשקה המשכר ולכתחלה נכון לזיהר מכל משקה חוץ ממים וכה"ג כדלקמן סי' תפ"א דין א' (ס"א וסק"א ב').

אכל אחר האפיקומן אם צריך לחזור ולאכול

ש. צ"ע מס' תע"ז ס"ק ב' (דמכו' שבדיעבד יצא אף שאכל אחר האפיקומן, וא"כ אמאי הכא צריך לחזור ולאכול אפיקומן פעם ב'), ויל"ע עוד דע"ש ס"ק י"ג דאכילת אפיקומן על השובע הוא לעיכובא, והוא חידוש.

[א.ה. הנה לכא"ה אפ"ל ביישוב הקושיא דהכא דאיירי קודם ברכהמ"ז דהוה כלכתחילה לפי שעוד אפשר לתקן בקל, ומשא"כ הכא שנוכר לאחר ברכהמ"ז דאיכא טירחא, ולשו"ע יש גם חשש מוסיק על הכוסות ע"כ הוה כדיעבד, אלא שבאמת יל"ע דהא אסור לאכול ב' פעמים אפיקומן, ועי' סי' תע"ב ס"ק כ"ב, וא"כ מצד זה ליהוי כדיעבד ויצא באכילה הראשונה, ועי' ובמש"כ הגר"צ שליט"א בפניני אפיקומן על השובע, הנה לכא"ה טעם פשוט דהא כל עיקרו של אפיקומן זכר לקרבן פסח שהיה נאכל על השובע, אלא דכיון דבכ"פ גופא אינו מעכב, ע"כ שפיר תמה הגר"צ שליט"א דאמאי מעכב באפיקומן, ואיך יהא חמור מק"פ, וצ"ע. אלא דבאמת לכא"ה ד' המ"ב שם צ"ע דאמאי הוצרך לטעמא דבעינין על השובע, דהא התם איירי שלא אכל רק כזית מצה שמורה לשם מצות מצה (ואולי עוד זית עם מרור לכריכה). וי"ל דכל עיקר תקנת אפיקומן לאכול עוד זית וזלת המצה דלשם מצות מצה, שיהא לזכר הק"פ או לזכר המצה הנאכלת עם הק"פ, וכיון דלא אכל זית נוסף לא קיים מצות אפיקומן דאין על אכילתו הראשונה שם אפיקומן, ואולי לזה גופא נתכוין המ"ב אלא שקיצר, ועי'].

סימן תע"ט

שונה הלכות סי' תע"ט דין ג': מי שאין לו זימון ורוצה לחזור אחר זימון ורוצה לילך לשכנו לברך שם לא יאכל האפיקומן בביתו דהא ע"כ יהא צריך לאכול שם דבר מה כדי להצטרף לברהמ"ז ואסור לאכול אחר האפיקומן שום דבר וגם האפיקומן עצמו אסור לחלק ולאכול ב' מקומות כנ"ל סי' תע"ח אלא יאכל האפיקומן במקום שזימון ומברך שם וגם ישתה שם הכוס וישאר שם עד גמר הסדר (ועי' סי' תפ"ד דין ג') ואם רוצה יחזור לביתו אחר ברהמ"ז ויגמור ההלל וישתה כוס רביעי אבל מ"מ לא נהגו עכשיו כן לילך לאכול האפיקומן בבית אחר וע"כ טוב יותר לברך בביתו יחידי מליך באמצע סעודתו לבית אחר ולחפש אחר זימון אכן אם רוצה להדר ולקיים הכל מן המובחר ואין לו בביתו זימון שלם של ג' אנשים יראה להזמין לכתחלה לסעודה איזה אורח כדי שיהא לו זימון שלם לברהמ"ז וגם לאמירת הודו דבלא"ה מביאר בזה"ק דמצוה להזמין אורח עני בחג ובפרט בפסח שאומר כל אחד כל דכפין ייתי ויאכל (סק"ט ושה"צ, ודיני הלל העתקנו בסי' ת"פ).

סימן ת"פ

ביאור דברי המ"ב בענין לחזור אחר זימון לברכהמ"ז ש. הלשון אבל מ"מ וכו' וע"כ טוב יותר וכו' מקורו במ"ב, אך לא הבנתי פי' מילים אלו (דלכא"ה יש מצוה לחזור אחר זימון, אלא דלכך יצטרך לאכול שם האפיקומן, וכשלא נהגו לעשות כן ממילא אסור לילך לשם לברכהמ"ז בלי לאכול שם אפיקומן, ולעצם המנהג שלא נהגו לילך לשם לאכול האפיקומן לכא"ה אין בזה מעלה, אלא שלא נהגו כן ולא חייבים לנהוג כן, ומה הכונה דע"כ טוב יותר שלא לילך, דמה טוב יותר בזה, ומה נשתנה בזה"ז מבזמנם שהיום יותר טוב שלא לילך, וכו"ת שלא לילך לברכהמ"ז בלי לאכול, זה איסור ולא רק טוב).

[א.ה. אולי י"ל הביאור בזה דמקפידים לאכול האפיקומן בבית עם הב"ב שזה חלק מן הסדר, אלא שאכתי יש תקנה לילך באמצע סעודה לאכול בבית אחר ולחזור לביתו לאפיקומן ושוב לילך לאותו בית לברכהמ"ז, ועי' קאמר המ"ב דכיון שאם ירצה לזמן בבית אחר יצטרך לעשות כן, ע"כ אמרינן דטוב יותר שלא לילך לשם, דבשלמא לילך לשם לגמור הסעודה ולברך ניחא, אך לילך ולחזור וכו' עלול לצאת מזה תקלה, וע"כ טוב יותר שלא לעשות כן, וק"ל].

סימן ת"פ

שונה הלכות סי' ת"פ דין ג': מצוה להדר לומר הלל בשלושה גברים גדולים כדי שיהא אחד אומר לשנים הודו והם יענו פסוק שאחר זה והגדול שבהן אומר הודו ואנן והאחרים עונים אחריו (והוא רק מצוה לכתחלה ולא לעיכובא) ואם אין שם כ"א שנים שניהם יאמרו הודו ואם יש בביתו על שלחן אחר גברא בר חיובא בודאי מהנכון לצרף אותו לאמירת הודו ומ"מ אין קפידא כ"כ שיכול לצאת בזה באשתו ובניו דהיינו שהוא יאמר הודו והם יענו וכן אשתו יכולה

סימן ת"פ

שונה הלכות סי' ת"פ דין א': אחר שבועה שלא אוכל מצה סתם בין אמר זה קודם הפסח ובין אמר זה בליל פסח דכיון דכולל בשבועתו כל מצה חל השבועה פסח אסור לאכול מצה בליל פסח דכיון דכולל בשבועתו כל מצה חל השבועה ומ"מ מצוה להתייר בשבועה כדי שיוכל לקיים מ"ע דאכילת מצה אבל אם אמר שבועה שלא אוכל מצה בליל פסח לא חל השבועה ולוקה משום שבועת שוא [בין יאכל אח"כ בין לא יאכל] ואוכל מצה בלילי פסח ואם אמר שבועה שלא

סימן ת"פ

שונה הלכות סי' ת"פ דין א': אחר שבועה שלא אוכל מצה סתם בין אמר זה קודם הפסח ובין אמר זה בליל פסח דכיון דכולל בשבועתו כל מצה חל השבועה פסח אסור לאכול מצה בליל פסח דכיון דכולל בשבועתו כל מצה חל השבועה ומ"מ מצוה להתייר בשבועה כדי שיוכל לקיים מ"ע דאכילת מצה אבל אם אמר שבועה שלא אוכל מצה בליל פסח לא חל השבועה ולוקה משום שבועת שוא [בין יאכל אח"כ בין לא יאכל] ואוכל מצה בלילי פסח ואם אמר שבועה שלא

לומר הודו [אך לפי מה שנהגין לומר הודו בניגון נעימת קול יש לחוש למ"ש בגמ' זמרון נשי וענין גברי כאש בנעורת] וכן יכול ליתן רשות לקטן לומר אנא כדי לחנכו במצות וכדי שלא יישן וזה דוקא באנא מפני שעונין אחריו אותו פסוק גופא אבל לא בהודו ואם רוצה לקרות לא' משכניו לצרפו אז אותו שיקראוהו לא יאכל ולא ישתה עמהם ולא יסייע לברך ברכת הזימון אלא ישמע הודו ויענה עמהם ויחזור לביתו ואם האחר רוצה יכול לגמור כאן הלל אף שלא אכל כאן ולשתות הכוס רביעי ואף שאינו שותה הארבעה כוסות במקום א' אין בכך כלום שמותר לגמור הלל אף שלא במקום סעודה (ס"א וסק"א וסי' תע"ט ס"א וסק"ט י"א י"ג ועי"ל סי' תע"ט דין ג').

אם יש מצוה לומר הלל בשניים (כשאין להם שלישי)

ש. מש"כ ואם אין שם כי אם שנים וכו', אין לזה מקום פה, וכן מש"כ ואם יש בביתו וכו' בודאי מהנכון לצרף אותו וכו', נראה דכונת המ"ב כשאותו אחר יצטרף להיות שלישי (דנר' דבשנים לא שייכא למצות זימון הנוכח כאן בשו"ע דזה רק בג', ובמ"ב לא נזכר הא דאם הם שנים כאופן של זימון כי אם דין בפנ"ע, שבכה"ג אין א' אומר והשני עונה אחריו אלא שניהם שוין, ואדרבה דהיינו טעמא לפי שאין כאן שום קיום של מצות זימון כלל, ולשון השו"ה שהכניס ענין שנים מיד בתחלה, ואח"כ כתב ההלכה דאם יש בביתו ובלשון יחיד, משמע שזה ג"כ אופן של קיום מצות זימון דהלל, אך לכא"ה אינו כן, ואין שום ענין לקרוא לאחר כדי שיהיו שנים דאין בזה שום מעלה).

סימן תפ"א

שונה הלכות סי' תפ"א דין ב': מי שהוא איסטניס או תאב הרבה לשתות יין אם עדיין לא אמר הלל הגדול יכול לשתות הכוס הרביעי ואח"כ יאמר הלל הגדול עד סוף ויחתום בברכה וישתה כוס חמישי אבל אם כבר סיים סוף הברכה אין יכול לחזור ולומר הלל הגדול ולברך לבסוף דלא תקנו כ"א ברכה אחת וצ"ע, והפמ"ג כתב דאפשר שאפ"י כבר אמר הלל הגדול כל שלא סיים הברכה יכול לומר עוד הפעם הלל הגדול ולחתום בברכה וישתה (ס"א וסק"ב ג' ובה"ל ד"ה ויאמר ושה"צ).

כוס חמישי

[הערה זו כתובה בלשון העורף.]

ש. בספיקו של הביה"ל שנשאר בצ"ע יל"ע אם נשאר בצ"ע בלא אמר הלל הגדול על כוס ד', והיינו דמספק"ל אי עבדינן כוס ה' בהלל הגדול לחדו בלא ברכה, או דספיקו באמר כבר הלל הגדול וחתום, אם עבדינן כוס ה' ע"י אמירת הלל הגדול פעם ב', ולכא"ה נראה דנשאר בצ"ע על ב' האופנים, דבכל גווני מספק"ל.

[א.ה. לפנ"ה ה' נראה דלגבי גוונא דכבר אמר הלל הגדול שפיר קיבל סברת הגר"ז דלא יועיל לחזור ע"ז פעם שנית, שאין כאן שום תוספת התחדשות, דהלא ההלל הגדול כבר אמרו, וברכה אינו אומר, ועל מה ישתה את הכוס החמישי, אך אולי מ"מ מחמת ד' הפמ"ג נשאר בצ"ע, ואולי גם מכח ההוכחה שהוכיח בתחילת דבריו במש"כ דהא הם חתרו למצוא היתר וכו', וזה מצוי ביותר אחר שכבר גמר כל הסדר וכו', עכ"ל. ובדרך כלל בכה"ג גם כבר אמר הלל הגדול, וא"כ זה הוכחה כנגד הגר"ז, וא"כ מסתברא דגם ע"ז נשאר בצ"ע.]

סימן תפ"ג

שונה הלכות סי' תפ"ג דין א': מי שאין לו יין בליל פסח יכול לסמוך על הסוברין דמקדשין שאמר משקין אם הם חמר מדינה כדי שיוכל לעשות הסדר כסדרו ולקיים ד' כוסות ולכן במקומות שנהגין לשתות משקה הנעשה מדבש שקורין מע"ד [ועי' סי' תס"ז דין ג'] והוא חמר מדינה [שנתבאר בסי' ער"ב דין א' ב'] יכול לקחתו ואפ"י במקום שכל השנה אין שתיית רוב העם במי דבש רק בפסח ג"כ יש להקל ואפשר עוד שאם שתיית רוב ההמון לאקרי"ץ או עפ"י"ל טראנק"ל מותר ליקח אותו לארבעה כוסות בשעת הדחק אם אין לו יין ובפמ"ג מצד דבעפ"י"ל טראנק"ל וכדומה אין כדאי לברך ברכה ראשונה על כל כוס וכוס כ"א על כוס ראשון וכוס ברהמ"ז (ס"א וסק"ט י"א ושה"צ ועי"ל בסי' ר"ה דין י' שהמשקה שעושינן בפסח מתפוחים ברכתן שיהל).

אם עפ"י"ל טראנק חמר מדינה

ש. מש"כ ואפשר עוד וכו' בשעת הדחק וכו', הנה הלשון ואפשר כתוב במ"ב, והלשון בשעה"ד כתוב בשעה"צ, ועי"ש בשעה"צ שכונתו להכריע דבשעה"ד ודאי מותר ליקחנן לד' כוסות, ואי"ז רק בגדר ואפשר (שהרי זה לשון השעה"צ שם, והא"ר דה"א כשהעתיקו דבריו לא כתבו בלשון ואפשר וכו', והגר"ז משמע שמתמיר וכו', ונראה דהכל תלוי לפי שעה"ד וכו', עכ"ל. ומשמע שמכריע בהך פלו' להקל בשעה"ד, וא"כ לכתוב ואפשר על שעת הדחק זה דלא כדעת המ"ב, דבאמת מש"כ ואפשר קאי על שלא בשעה"ד, דגם שם אפשר דמהי, ובשעה"ד ודאי מהי).

[א.ה. רבינו שליט"א לא חזר בו, וכנר' שאינו מסכים לזה, ובאמת הרי השעה"צ סיים ע"ז בדברי הפמ"ג שלא לברך על כל כוס, והיינו דאיהו ס"ל דהוה ספיקא אי מקיים בזה ד' כוסות וכלישנא דמ"א, ומשמע דבודאי העיקר כלשון המ"א המועתק במ"ב שמדי ספיקא לא נפקא, ואפ"י בשעה"ד, אלא שאדרבה דכיון דספיקא הוא אין להקל בזה אלא בשעת הדחק שאין לו יין, וזה עדיף מכלום, כיון דסוכ"ס הוה ספיקא דילמא שפיר מהני, ומש"כ השעה"צ ונראה דהכל תלוי וכו', בא להורות כנגד ד' הגר"ז שהכריע דלא מהני, וע"ז קאמר דמידי ספיקא לא נפקא ובשעה"ד יקחנו, אך לעולם לא נתכוין לפשוט ספיקו של המ"א, וגם אין טעם לחלק ולומר שהוא בודאי חמר מדינה בשעה"ד וספק חמר מדינה שלא בשעה"ד, אלא שהוא לעולם ספק, ובשעה"ד עבדינן הכי כיון דסוכ"ס מידי ספיקא לא נפקא, ולהגר"צ שליט"א צריך לפרש שבשעה"ד סומכין על הסוברים שא"י ספיקא, ועי"ל].

שונה הלכות סי' תפ"ג דין ג': ואם אין לו כלל פורס המצה האמצעית לשתים בתחלת הסדר ומקדש על הפת שמברך המוציא ומניח ידיו עליו עד שגומר הקידוש כדי לאוחזו בידו בשעת ברכה ומברך שהחיינו [ואף אם הוא מוצ"ש יכול לעשות כל היקנה"ז על הפת כנ"ל סי' רצ"ו דין י"ב ע"ש] ומברך על אכילת מצה ובוצע גם העליונה ואוכל ואח"כ אוכל הכרפס או שאר ירקות וטובלן במי מלח או בחומץ ומברך עליהן בפה"א (כנ"ל סי' קע"ז דין ב') ואם הם דבר שממשיך תאות המאכל אין מברך עליהם דהוא בא בכלל הסעודה ואומר לא לחמא עניא וכו' ומסלק הקערה ואומר מה נשתנה וכל ההגדה עד גאל ישראל ומברך על המרור וטובלו בחרוסת ואוכלו ואח"כ כורך מצה ומרור ואוכל וא"צ לברך שנית על המצה מיהו נט"י צריך דהא הפסיק בהגדה ואם כיון בנטילה ראשונה לגמור סעודתו ולשמור ידיו שלא יטנפם א"צ נט"י שנית ואח"כ גומר הסעודה וכל הסדר בלא כוס יין ויכול לחתום ג"כ יהללוך בברכה אף שאין לו כוס (ס"א וסק"א ג' ד' ה' ו' ז' ובה"ל ד"ה ובוצע ודי"ה עד שגומר ושה"צ).

פרטי דינים כשאוכל כרפס בתוך הסעודה

מחמת שקידש על המצות

א. לכא"ה בכה"ג יכול לאכול כזית כרפס בלי לברך אחריו, עי' סי' קע"ז ס"א (דעל דברים שאין באים מחמת הסעודה בתוך הסעודה מברך לפניהם ולא לאחריהם).

ב. מש"כ ומברך על המרור, אינו מבואר אם צריך נט"י (דלא נזכר ענין נט"י רק בהמשך, ומצד אכילת המצה של כורך, עיי"ש היטב הלשון).

[א.ה. לכא"ה צ"ע דגם מצד המרור היה לנו להצריך נטילה, ובאמת אפ"י קודם שתיית כוס הב' ה' לנו להצריך נט"י, יעוי' סימן ק"ע סעיף א', ואולי הך היס"ד שמחמת הגדה קיל טפי דלא מחמירינן ביה רק לגבי אכילת פת, ודו"ק היטב].

ג. מש"כ מיהו נט"י צריך, לכא"ה צריך ברכה [א.ה. ועי' ריש סי' תע"ה, ועי' להלן].

ד. ומש"כ ואם כיון וכו', יל"ע אם בכל נטילה שבכרפס נימא הכי דיועיל (לפטרו אח"כ מנט"י באופן) שיתנה כן.

[א.ה. לכא"ה יש לחלק בין הכא שהנט"י הראשונה לשם אכילת פת, מבכרפס בעלמא שהנט"י לשם ירקות, וי"ל דבכרפס דעלמא י"ל דלא יועיל אפ"י יכוין, ואף אי נימא דיועיל בדיעבד מ"מ אין רשאי לעשות כן, ויעוי' בסי' קס"ד בדינא דנטול אדם ידיו שחרית וכו' דלמעשה צריך לחזור וליטול, עיי"ש היטב. ובאמת י"ל דמשו"ה התם מברך, וצריך להכניס עצמו לכלל ברכה, עי' ביה"ל ריש סי' תע"ה, אך הכא לכא"ה כל שאינו ברור שהסיח דעת משמירת ידיו לא יברך, ועי' היטב].

סימן תפ"ד

שונה הלכות סי' תפ"ד דין א': מי שרוצה לברך בשנים או שלשה בתים שאין בהם מי שידוע לקדש ולומר הגדה בין נשים ובין אנשים [שבכל מצות הלילה שוות נשים לאנשים, אבל אם יודעים בעצמם אין נכון לכתחלה להוציאם ובפרט לעקור באמצע הסדר ולהפסיק כדלקמן] יכול לגמור כל הסדר בביתו עד אחר הלל ואח"כ ילך לקדש בבתים האחרים ולא יאכל וישתה עמהם ואם רוצה יכול לילך אחר ברהמ"ז [אבל לפני ברהמ"ז אסור לעקור ממקומו ועי' דין ג'] ויעשה להם כל הסדר כדלקמן ולא יטעום שם ואח"כ יחזור לביתו ויגמור הסדר ואם רוצה יכול להקדים להם ויעשה להם כל הסדר והוא לא יטעום ואח"כ ילך לביתו ויקדש (ס"א וסק"א ב' ג' י' ובה"ל ד"ה מאן ושה"צ).

שונה הלכות סי' תפ"ד דין ג': ואם ירצה לילך באמצע הסעודה לפני אכילת האפיקומן לבית אחר ויגמור שם סעודתו ויברך שם ברהמ"ז רשאי (אם ה' דעתו בשעת נט"י לזה כנ"ל סי' קע"ח דין א' ועי"ל סי' תע"ט דין ג') אבל לברך ברהמ"ז ואח"כ ליטול ידיו ולאכול האפיקומן ולברך עוד פעם ברהמ"ז הט"ז מחמיר (שה"צ).

באיזה אופן אפשר לאכול בליל הסדר בשני מקומות

ש. מש"כ בדין ג', כפי הנר' כך פירשתם ד' המ"א המובא בשעה"צ ס"ק ד', אך מלשון השעה"צ נר' דאין כונתו כמו שפירשתם (דהיינו לילך באמצע הסעודה ולגמור שם הסעודה, דבשעה"צ משמע שכונתו שלא יאכל האפיקומן בביתו, רק יברך ברהמ"ז ואח"כ ילך למקום השני ושם יאכל האפיקומן ויברך ברכהמ"ז שנית), והיינו מדכתב ויחזור ויברך שם ומשמע שמברך פעמיים, והיינו דהמ"א פליג על הט"ז שאוסר. וא"כ מש"כ בסוף דין זה כדבר שאין בו חולק, שהט"ז אוסר, ולא נזכר חולק, להאמור אדרבה כל הנך רבונתא שהזכיר שם השעה"צ בתחילת דבריו פליגי על הט"ז).

ובאמת נר' דהיתר הט"ז לילך באמצע סעודה ולסיים שם הסעודה, [המ"א לא ס"ל הכי, וכנ"ל דין א', והוא במ"ב סק"ג שמקורו ממ"א, ושפיר ציינתם בדין א' לענין בדין ג' לפי שבמחלוקת שנוי' (ונמצא דיש כאן ב' מחלוקות בין הט"ז למ"א, חדא בדין הליכה באמצע סעודה, ואידך בדין לילך לאכול במק"א אחר ברכהמ"ז, ופליגי בסברות הפוכות).

ובאמת צ"ע שלא נזכר כאן ההיתר של דעתו בעת ברכת המוציא לילך למק"א שהזכרתם כאן בשו"ה דין ג' בתחילה (דלדברינו הנ"ל אף א' לא הזכיר את זה כאן, ועכ"פ המ"א ודאי לא הזכיר את זה כאן), ועי' עוד בסק"ט (שג"כ לא נזכר עיצה זו עיי"ש) וצ"ע.

סימן תפ"ה

שונה הלכות סי' תפ"ה דין א': אחר שבועה שלא אוכל מצה סתם בין אמר זה קודם הפסח ובין אמר זה בליל פסח דכיון דכולל בשבועתו כל מצה חל השבועה פסח אסור לאכול מצה בליל פסח דכיון דכולל בשבועתו כל מצה חל השבועה ומ"מ מצוה להתייר בשבועה כדי שיוכל לקיים מ"ע דאכילת מצה אבל אם אמר שבועה שלא אוכל מצה בליל פסח לא חל השבועה ולוקה משום שבועת שוא [בין יאכל אח"כ בין לא יאכל] ואוכל מצה בלילי פסח ואם אמר שבועה שלא

עוד יוסף חי

בירורי הלכה בדיני סדר פסח

[א]

המפריש חלה ממצות האם צריך לקחת מצה טובה ויפה

בש"ת תורה לשמה סימן ק"ל נשאל, במצה של פסח שנוהגין לטול חלה אחר אפיה, ויש במצות איה מצה שאינה אפיה בטוב וגם מעופרת בעפר התנור, אם טוב להפריש מצה זו בשביל החלה, כיון דעתה לשריפה קיימא. או"ד צריך ליקח החלה ממצה חשובה ונקיה, ואע"ג שהוא שורפה בתנור. והשיב, דבמתניתין דתרומות פ"ב משנה ד' תנן, כל מקום שיש כהן תורם מן היפה, וכל מקום שאין כהן תורם מן המתקיים. רבי יהודה אומר לעולם הוא תורם מן היפה. ופירש רבינו עובדיה לעולם הוא תורם מן היפה דכתיב בהרימכם את חלבו ממנו, לעולם בעיני חלבו, ואי פסיד יפסד. ואין הלכה כרבי יהודה עכ"ל. וכן פסק הרמב"ם ה' תרומות פ"ה ה"א ע"ש. מיהו עד כאן לא פליגי רבנן על רבי יהודה אלא בהיא דאיכא למיחש להפסד ולא יהנה ממנה הכהן, ולהכי עדיף טפי שיהנה ממנה הכהן, אבל היכא דליכא הנאת הכהן וכמו נידון הנזכר החלה שורפה בתנור, מודו רבנן לר"י דצריך שיוציא מן היפה, דהא ודאי אין להרבות המחלוקת, וכל היכא דאפשר למעט פלוגתיהו ממעטין. ולכן נראה בנידון השאלה אע"ג דשורפה מפריש חלה מן היפה דבעינן חלבו ע"ש.

ויש לעורר, דיעויין בשו"ע יור"ד סימן של"א ס"ב שכתב וז"ל, אין תורמין אלא מן היפה. ונראה לי דהשתא דלאיבוד אולא מפני הטומאה, אין להקפיד בכך. מיהו במעשר הניתן ללוי ולעני ישי להקפיד בכך. וע"ע שם סעיף ל"ב וס"ג. ומבואר שכל שעומד לאיבוד אין להקפיד לתרום מן היפה, וה"נ בנידון דידן שמצה זו עומדת לשריפה, אין צריך לתרום מן היפה. וכבר עמדתו בזה בשו"ע הגליון של ש"ת תורה לשמה הנדפס ע"י הוצאת אהבת שלום.

ועתה ראיתי בספרי במדבר פרשת קרח פסקא קכ"ב שכתב וז"ל, ואמרת אליהם בהרימכם את חלבו ממנו ונחשב ללויים כתבואות גורן וכתבואות יקב, הרי זו אזהרה לב"ד של לויים שלא יהו תורמים אותו אלא מן המובחר וכו'. ולא תשאו עליו חטא, מנין אתה אומר שאם הפרשתם אותו שלא מן המובחר שאתם בנשיאות עון, ת"ל ולא תשאו עליו חטא וגו'. אין לי אלא בן לוי, ישראל שנטל רשות מלוי מנין. ת"ל ולא תשאו עליו חטא. בהרימכם את חלבו ממנו למה נאמר, לפי שהוא אומר והרמותם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר, אין לי אלא תרומה טהורה תרומה טמאה מנין. ת"ל בהרימכם את חלבו ממנו ע"ש. ומפורש להדיא שגם תרומה טמאה יש להפריש מן המובחר. בעמק הנצי"ב שם הביא בשם ספר ספר דברי רב ד' רב עמדה על דברי השו"ע שחם גנד דברי הספרי, ונדחק לפרש דברי הספרי באופן אחר ע"ש. אך באמת שבגירסת הגר"א שם לא מובא דין זה. ואפשר שכן גם היתה הגירסא לפני הב"י. אולם ע"ש שהרמב"ן על ס"ה"מ שכחת הלאוין אות' ז' התיק את הספרי כגירסא שלנו וז"ל, ולשון ספרי ולא תשאו עליו חטא, מנין אתה אומר שאם הפרשתם אותו שלא מן המובחר שאתם נושאים עליו עון, תלמוד לומר ולא תשאו עליו חטא. אין לי אלא בן לוי, בן ישראל שנטל רשות מלוי מנין, ת"ל ולא תשאו עליו חטא. בהרימכם את חלבו ממנו למה נאמר, לפי שהוא אומר והרמותם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר, אין לי אלא תרומה טהורה, תרומה טמאה מנין, תלמוד לומר בהרימכם את חלבו ממנו ונחשב ללויים בנשיאות חטא הלוים אם יפרישו מן הרע על היפה, ורבו ממנו אפילו בתרומה טמאה שאינה ראויה לכהן, לפי שהיה מספיק שיאמר ולא תשאו עליו חטא בלבד, כי הוא נקשר למה שהקדים מכל מתנותיכם תרומת את תרומת ה' מכל חלבו את מקדשו ממנו, ואמרת אליהם בהרימכם את חלבו ממנו ונחשב ללויים כתבואות גורן וכתבואות יקב, ולא תשאו עליו חטא. כלומר ולא תגרמו לכם חטא על זה, והחזיר בהרימכם את חלבו, ללמד כי בכל המשטרות ואפילו בתרומת מעשר הטמאה נמנעו מזה. עכ"ל. וכ"ה בפירושו רבינו הלל. וראיתי בדרך אמונה ברמב"ם שם ציון ההלכה אות י"ט שכתב, דאפילו לפ"ד הראשונים הנ"ל דגם בתרומה טמאה צריך ליתן מן היפה, הני מילי בזמנא שהיו נותנים לכהן, אבל בזמנא שאין נותנים לכהן אין להקפיד. ואולי זו כונת השו"ע דלאיבוד אולא, דהיינו שאין הכהנים נהנין מהן. ומיושב מה שהקשה בעמק הנצי"ב ס"פ קרח מהא דספרי דתרומה טמאה, אך לפ"ז בשמן טמא דלפ"ד השו"ע נותנין לכהנים ונהנין ממנו, צריך ליתן מן היפה כגון אם יש לו שמן נקי שיותר טוב להדלקה ואינו נקי וצ"ע וכו' ע"ש. ועכ"פ בשו"ע יור"ד שם מבואר שבזמן הזה אין צריך לתרום מן היפה. וצ"ע.

[ב]

האם יש מצוה באכילת חצי כזית מצה

האחרונים הסתפקו במי שאין לו לביל פסח אלא חצי זית מצה, אם צריך לאכול כדי לעשות בו קצת מצוה, דהא ק"ל חצי שיעור אסור מן התורה, הרי דנחשב לענין איסורא, וכ"ש בהיתרא ומצוה דמרוכה מדה טובה וכו', ועל כן י"ל דחייב לאכול שיש קצת מצוה בחצי שיעור. או"ד לא אמרינן כן רק בלאוין, אבל במצות עשה אין חצי שיעור חשיב כלל, וליכא בזה אפילו קצת מצוה ואינו חייב בזה כלל.

ובש"ת תורה לשמה סימן קל"ו האריך בנידון זה, ובת"ד כתב וז"ל, ואחר ההתבוננות אמרת כי יש לדמות דין אתרוג הקטן כמו אדם קטן בשנים שעדיין לא בא לכלל שנים של חיוב לאו מדאורייתא ולא מדרבנן, ועכ"ז ודאי כל מ"ע שהוא מקיים יש לו קבלת שכר עליהם, והנה הוא עולה מפטיר וגם עונין אמן אחר כל ברכותיו, אע"ג דאינו מצטרף לעשרה ואינו מחוייב עדיין בכל המצוות האלו, עכ"ז יש לו שכר על המצוות שעשה בערך מה. וא"כ ה"ה באתרוג הקטן אע"ג דהנטולו לא קיים מצות עשה מן התורה, עכ"ז יש קצת מצוה בנטילתו ומקבל שכר. ולפ"ז יש לתמוך לענין חצי שיעור במצות עשה בנידון השאלה בחצי ית מצה בליל פסח וכיוצא, דודאי יש קצת מצוה וקבלת שכר בזה, וכ"ש הוא, דהא הכא בקטן שעושה מצוה ליכא טעמא דחזי לאצטרופי באותה שעה שעושה המצוה, ועכ"ז יש לו שכר במעשיו ע"ש. [וע"ע בשו"ת סוד ישרים ח"א

סימן ג' שכתב דענין זה של הקטן אינו דומה לחצי שיעור דאמרינן בעלמא, אלא דומה למי שיש לו מעט עיסה שאין בה שיעור דאינה חייבת בחלה כלל לא מן התורה ולא מדברי סופרים ואין כאן סרך מצוה כלל, דלכו"ע פחות מן חמשה רבעים פטור מחלה. מיהו לזה י"ל הא דחלה שאני, שהיא מ"ע, ואולי הלכה כמ"ד אין דין חצי שיעור נוהג במ"ע אלא רק במצות לא תעשה בלבד. וראיתי בחק"ל או"ח סי' צ"א (דף קצ"ב ע"א), שכתב להביא ראיה דאין חצי שיעור בעשה מדין הקטן דפחות מכן י"ג ליתיה בשום מצוה, ואי יש ח"ש במ"ע הו"ל לחייבו מה"ת. ושוב דחה זה, דפטיור הקטן משום דלית ביה דעת ע"ש. וע"ע בשו"ת רב פעלים ח"ג או"ח סי' ל"ב.

ונראה דשאני קטן המקיים מצוות שהוא עושה מעשה מצוה מושלם, ורק שאינו מחוייב בדבר והוי כאינו מצוה ועושה. ועיין במנחת חינוך מצוה י"ז אות י"ד שכתב דקטן בן מצוות ניהו רק שהתורה לא הזהירה אותו. ובשו"ת אגרות משה יור"ד ח"ב סימן ח' הסתפק אם יש לו שכר כמצוה ועושה או כאינו מצוה ועושה ע"ש. ועכ"פ הוא עושה מעשה מצוה גמור ושפיר אפשר שיקבל שכר. משא"כ אדם גדול המקיים מצוה בחצי שיעור, אפשר דלא חשיב מצוה כלל דאין זה מה שצויתה התורה, וממילא אין על זה שכר כלל.

[ג]

שומע כעונה בהגדה של פסח

בגמ' פסחים דף קט"ז ע"ב איתא, אמר רב אחא בר יעקב סומא פטור מלומר הגדה. כתיב הכא בעבור זה, וכתוב התם בננו זה, מה להלן פרט לסומא, אף כאן פרט לסומין. איני, והאמר מרימר שאלתינהו לרבנן דבי רב יוסף, מאן דאמר אגדתא בי רב יוסף, אמרו רב יוסף. מאן דאמר אגדתא בי רב ששת, אמרו רב ששת ע"ש. והמנחת חינוך מצוה כ"א כתב, שמבואר שרב יוסף ורב ששת היו מוציאים את בני ביתם במצות סיפור יציאת מצרים, ומוכח מזה שאפשר לצאת ידי חובת קריאת ההגדה ע"י שומע כעונה. וכן כתב הגר"י סי' תע"ב ס"כ"ב וסי' תע"ג ס"כ"ד שבעל הבית קורא ובני הבית שומעים ויוצאים ידי חובה. וכן היה נוהג הגר"א כמו שכתוב במעשה רב אות קצ"א, וכ"כ בשו"ת חתם סופר או"ח סי' ט"ו.

והנה הריטב"א בסדר ההגדה כתב וז"ל, חייב אדם לומר את ההגדה בנעימה ובקול רם בכל כוחו, עכ"ל. וכ"כ המ"ב סי' תע"ג ס"ק ס"א בשם שו"ת מהרש"ל סי' פ"ח שצריך לומר את הא לחמא עניא בקול רם. ובכף החיים ס"ק קכ"ז כתב, דהיינו מהא לחמא עניא ואילך, שאת כל ההגדה צריך לומר בקול רם. ובספר יוגד משה סי' ט"ט אות כ"א כתב מקור לזה (בשם הגדה אמרי קודש פסקא הא לחמא עניא בשם מהר"ש מבעלז"ל בתוספת מדידיה), שהמצה נקראת לחם עוני על שם שעונים עליה דברים הרבה כדאיתא בפסחים דף ל"ו. ובכל מקום שכתוב "עניה" הוא לשון הרמת קול כמו שכתב רש"י בשייר השירים ב' י' ענה דודי, לשון עניה ולשון צעקת קול רם, וזה בנין אב לכולם דעני הלויים. וכן בסוטה דף ל"ב תניא, אדם אומר שחבו בקול נמוך מיידי מעשה, וגנותו בקול רם ממקרא ביכורים. ופרש"י דבידוי מעשר לא כתיב עניה לכן אינה נאמרת בקול, אבל במקרא ביכורים דכתיב עניה נאמרת בקול רם ע"ש. ועי' בספר אריח על גבי לבנה דף ע"ו.

ויוצא מזה דמהני דין שומע כעונה במצות סיפור יציאת מצרים, ואף שיש דין לומר את ההגדה ולספר ביציאת מצרים בקול רם. והיינו, דעל ידי ששומע מאדם שאומר בקול רם, חשיב השומע כאומר בקול רם, דשומע כעונה.

ומזה יש לתמוה על מה שכתב הבית הלוי עה"ת בסוף הספר וז"ל, מה שאמר חכם אחד בברכות כהנים, דכהן אחד יכול לומר ברכת כהנים, ושאר הכהנים ישמעו, ושומע כעונה וכו'. עיקר הדבר לא נהירא כלל, דשומע כעונה שייך רק בדבר דאין צריך בו אלא אמירה לחודא, אבל בברכות כהנים דצריך קול רם כאדם האומר לחבירו וכמו דנפקא לן בסוטה (דף ל"ח) מקרא דאמור להם, ובהו לא שייך שומע כעונה, דהרי ענייתו של הכהן השומע הרי אינו נשמע להעם השומעים, ולא עדיף הך כהן השומע מאם היה אומר מפורש בפה רק בלחש דלא יצא ע"ש.

וכעין זה הביא בשו"ת הר"ב צבי או"ח ח"א סי' נ"ז בשם הגאון בעל צפנת פענח, בענין שנהגו הצבור השומעים את המגילה מפי הקורא, שאומרים בעצמם את הפסוקים של עשרת בני המן. וכתב טעם לדבר, עפ"י מה שכתב הרמ"א סימן תר"צ סעיף ט"ו, שעשרת בני המן יש לומר בנשימה אחת, ומשום כך צריך לומר את עשרת בני המן בפה, ואין יוצאים י"ח בשמיעה, דרק את הקריאה בעצמה אפשר להוציא מדין שומע כעונה אבל לא את הנשימה אחת ע"ש.

וכבר החזו"א או"ח סי' כ"ט סק"ג כתב לתמוה על הבית הלוי, דכמו שבקורא מתוך המגילה ומקדש על הכוס, השומע ממנו יוצא ידי חובתו, שמתייחס לשומע הקריאה מתוך הכתב והקידוש על הכוס, הוא הדין בקורא בקול רם מתייחס לשומע הקריאה בקול רם. ומנין לנו לחדש שבוה לא מועיל שומע כעונה ע"ש.

ובפשוטו נחלקו הבית הלוי והחזו"א בגדר שומע כעונה, דהבית הלוי סבירא ליה דשומע כעונה, היינו דהשומע הוא כעונה ממש, דהוא אחד ממיני הדיבור. ולפי זה סבירא ליה דחשיב כדיבור, אבל אכתי חסר את הקול רם. אבל החזו"א סבירא ליה דהשומע כעונה, היינו שקריאה חבירו פוטרנו, ויוצא ידי חובתו כמו אחר עושה בפיו ממש, וא"כ שפיר יוצא ע"י קול רם. ועי' בקה"י ברכות סי' י"ג. וכבר הארכנו בחקירה זו בכמה דוכתי.

והנה בשו"ת רע"א מה"ק סימן ז' כתב, גבי אשה שרוצה לצאת ל"ח קידוש מנער בן י"ג שנה שיש ספק אם הביא ב' שערות, והרי גבי דין תורה לא סמכינן על חזקה דרבה שהביא ב' שערות. וכתב דיכולה האשה לומר נוסח ברכת הקידוש בלי פתיחה וחתימה, ואת הפתיחה והחתימה תשמע מהבן י"ג, שמדין תורה יוצאת ממה שאומרת את נוסח הקידוש, ולגבי חיוב הברכה שהוא מדרבנן סמכינן שהביא ב' שערות ע"ש. ומבואר דיכול אדם לצאת ל"ח ברכה אחת, חצי ע"י דיבור וחצי ע"י שמיעה. וכ"כ הרע"א בדו"ח ברכות דף כ'.

ובשו"ת רב פעלים ח"א סימן י' תמה על זה, דהא איתא בשו"ע סימן קצ"ד ס"ג גבי ברכת המזון, שאם אחד יודע חצי ברכה וחבירו יודע חצי ברכה, אין

הרה"ג שלום טוויל שליט"א בעמח"ס "פסקי בן איש חי" ומרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

הברכה מתחלקת לחצאים ע"ש. וכן הקשה החזו"א סימן כ"ח סק"ו. ובמק"א הארכנו בזה. וצ"ב במאי פליגי, דאם מועיל שומע כעונה לברכה שלמה למה שלא יועיל לחצי ברכה.

ונראה שהדבר תלוי בגדר שומע כעונה, האם פירושו שכל מילה ומילה של העונה עוברת לשומע. או שהברכה של העונה עוברת לשומע, שהשומע יוצא ידי חובתו בברכה של העונה. דאם המילים עוברות לשומע, א"כ אפשר לחלק ברכה לחצאים ולצאת ל"ח שומע כעונה בחצי ברכה. אבל אם הברכה עוברת לשומע דהיינו שיוצא ל"ח בברכת חבירו, א"כ אין לומר שומע כעונה בחצי ברכה. ואזיל החזו"א לשיטתיה בנידון דידן, שהשומע כעונה יוצא ידי חובה גם את הדין של בקול רם וכמבואר.

והאחרונים (עי' אבי עזרי' ה' נש"כ פ"ד ה"א, עמק ברכה דיני נש"כ אות ה', הר צבי שם, וכן מטו משמיה דהגר"ז הלוי ז"ל) כתבו בביאור דעת הבית הלוי, דודאי השומע מחבירו הקורא בקול רם, נחשב לשומע כקרא בקול רם, וכמו השומע מחבירו שקורא מתוך המגילה, שנחשב לשומע כקורא מתוך המגילה וכמו שכתב החזו"א. ושאני ברכת כהנים שיש דין שהציבור ישמעו את קול הכהן, וכלשון הספרי בפרשת נשא, אמור להם שיהיה הקהל שומע, ובשומע כעונה יוצא שהכהן השומע אמר בקול רם, אך הציבור לא שמע את קולו.

ולפי זה אתי שפיר גם מה שמהני שומע כעונה בסיפור יציאת מצרים, שלכו"ע כל ההשמיע אומר בקול נחשב גם השומע כאומר בקול, ולכן אף שבעיני שישפר בקול כמבואר בריטב"א, מהני שומע כעונה, ושאני מברכת כהנים.

אך אכתי יש לעיין, דהנה הפמ"ג בפתיחה לה' ק"ש אות ד' הקשה, מה החדש במצות סיפור יציאת מצרים בליל פסח, הרי בכל יום ובכל לילה יש מצוה לזכור את יציאת מצרים. והמנחת חינוך מצוה כ"א כתב ליישב, שבכל יום ובכל לילה יש מצוה לומר לעצמו את יציאת מצרים, ובליל פסח התחדש שיש מצוה לספר לאחרים, ואם אין אחרים אינו יוצא ידי חובה את המצוה המיוחדת של לילה זה, ורק יוצא ידי חובה את המצוה שיש בכל לילה ע"ש. וכבר עוררו שכן כתב הרשב"ץ במאמר חמץ ח"ג אות ק"ט וז"ל, וזאת המצוה היא מיוחדת בליל הפסח, נוספת על מצות זכירת יציאת מצרים ביום ובלילה שאומרים פרשת ויאמר שנוכרת בה יציאת מצרים. אבל זאת המצוה המיוחדת בזמן הגאולה היא, להגיד אל הבנים זכר הנסים והנפלאות שנעשו לנו בזמן הגאולה. כדי שישאר הזכר לדורות כענין שנאמר (ויאל א', ג') "עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם [ובניהם] לדור אחר", כדי שיגדלו הילדים וגם עד שיבה וזקנה על זאת הידיעה וכו'. על כן צוה התורה להגיד זה לבנינו מנעוריהם, וגם עד זקנה ושיבה לא יעזבוהו, עד יגידו זרוע ה' לדור אחרון לכל יבא גבורותיו. והוה תועלת זאת המצוה ע"ש. ויוצא שבסיפור יציאת מצרים בליל פסח, המצוה היא לספר באופן שאחרים ישמעו אותו מספר. והדרא קושיא לדוכתא, איך מהני ככה"ג שומע כעונה, שאף שנחשב כאילו הוא אומר, מ"מ אחרים לא שמעו אותו. ודמי ממש לברכת כהנים שאף שנחשב כאילו הוא אומר בקול רם, מ"מ אחרים לא שמעו אותו ואינו יוצא ידי חובה וכמו שכתב הבית הלוי. וצ"ע.

וכן יש לעיין לדברי הצפנת פענח הנ"ל, דנראה דס"ל דעל ידי שומע כעונה אין יוצאין ידי חובה אלא כלפי אמירה גרידא, וכמו שהבין החזו"א בדברי הבית הלוי, ולדבריו אכתי צ"ב איך יוצאין ידי חובה בשמיעת ההגדה שבעיני שיאמר בקול רם.

ויש לומר ע"פ מה שמורגל בפומא דרבנן, דאפשר דמצות סיפור יציאת מצרים השומע יוצא ידי חובה גם בלא דין שומע כעונה, דדרך סיפור הוא שאחד מספר ואחד שומע, ובין שניהם יוצא סיפור, ובהו מקיימים שניהם מצות סיפור יציאת מצרים. ועי' במועז"ו ח"ז ס"ו סק"פ. ולפי זה אתי שפיר הכל. אך בפשטות הוא מדין שומע כעונה כמבואר בחיד"א בס' גאולת עולם (על הגדה של פסח) פסקא מה נשתנה, בשם שו"ת הרא"ם ח"א סי' מ"א, ובשו"ת חתם סופר או"ח סי' ט"ו. ועי' בחיי אדם כלל ק"ל ס"ו ס"ב.

[ד]

הרהור כדיבור בהגדה של פסח

בשו"ת האלף לך שלמה השמטות סימן מ' כתב, דודאי בסיפור יציאת מצרים לא מהני בהרהור אף למד"א הרהור כדיבור, דאינו דומה לשאר מצוות התלוין כדיבור, דדוקא היכא דכתיב דיבור לבד, בזה אמרינן דהרהור כדיבור דמי. אבל ביציאת מצרים כתיב והגדת לבנך, הרי בעינן שתהיה הגדה הראויה לאחרים, ובהרהור אינו נשמע לאחרים כלל, ואינו יוצא בהרהור בזה. וזה פשוט ונכון. ודלא כפמ"ג סי' תע"ד משי"ז סק"א שכתב שלמד"א הרהור כדיבור, יוצאין בהרהור ע"ש.

ויש לעורר, דהנה בגמ' פסחים דף קט"ז ע"ב מבואר שיוצאים ידי חובת סיפור יציאת מצרים בשומע מחבירו, דשומע כעונה ע"ש. ויוצא שאף במין דיבור שאין ראוי לומר לאחרים, יוצאים ידי חובה. וה"ה שיוצא ל"ח במין דיבור של הרהור, אף שאינו ראוי לאחרים.

ונראה דחלוק דין שומע כעונה מדין הרהור כדיבור, דהנה האחרונים חקרו במהות דין שומע כעונה (עיין שו"ת חתם סופר או"ח סימן ט"ו, חזו"א או"ח סימן כ"ט, קה"י ברכות סימן י"ג), האם פירושו שהשומע נחשב כמדבר ממש, דהשמיעה היא אחד ממיני הדיבור. או ששומע כעונה אין פירושו דהוא כמוציא המילות בפיו, אלא שהוא יוצא ידי חובתו על ידי שחבירו דיבר וכעין דין שליחות. ולצד האחרון בחקירה נראה לומר, דשאני שומע כעונה שהוא יוצא ידי חובתו ע"י אחר, ואין צריך לדיבור כלל, וא"כ סגי במה שדיבור המשמע"י היה דיבור כהגון והיה ראוי לאחרים. משא"כ ביוצא ע"י הרהור שהוא סוג דיבור, שפיר יש לומר דבסיפור יציאת מצרים בעינן סוג דיבור שראוי לאחרים, וליכא. ובמק"א הארכנו בחילוק בין שומע כעונה להרהור כדיבור, והנפ"מ ביניהם בכמה דינים, ובתוכם גבי איסור לא תשא, והפסק בתוך תפילתו.

ועוד יש לומר ע"פ מה שהבאנו לעיל, שבשומע מאחרים יוצא ידי חובה מדין שע"י שניהם מתקיים סיפור יציאת מצרים, ולא מדין שומע כעונה. נמצא שיוצא ידי חובתו ע"י דיבור שראוי לאחרים. ושאני מדין מהרהר ביציאת מצרים, שצריך לצאת ל"ח ע"י הרהור גרידא, והוא מין דיבור שאינו ראוי לאחרים.

בירור הלכה

הרה"ג מרדכי קרליבך שליט"א
רו"ח "תורת רפאל" - אהבת שלום

הגרי"ז לכאורה אין כאן מעשה מצוה בעצם אכילת אפיקומן, והוא אך מידי דממילא כל שגמר סעודתו ע"י המצה, ולמש"כ האחרונים דאף למ"ד מצות אי"צ כוונה לכתחילה מיהא בעיני כוונה ה"נ בזן.

והוא מפורש בטור וברמ"א סי' תע"ח דאין לאכול את האפיקומן בשני מקומות, ובחיי אדם כלל ק"ל סק"ג כתב דאף במקום אחד אסור שכן אין לאכול ב' פעמים אפיקומן [ובמ"ב לא פסיקא ליה בזה, יעוין סי' תע"ב סק"ב שפסק כחיי אדם, ובסי' תע"ז סק"ד סותר דברי עצמו, ויעוין במ"ב סי' תע"ח סק"א דאם טעם אחר אפיקומן יחזור ויאכל כזית לשם אפיקומן, והאריך בזה במנחת יצחק (ח"ט סי' מ"ז), יעו"ש].

וכן נראה ממה שכתבו בתוס' פסחים [דף קה. ד"ה מאי] דמצת אפיקומן צריכה הסיבה, וכן פסק הרא"ש פסחים [פ"י סי' כ'], וכן נפסק בשו"ע [סי' תע"ז ס"א], הרי דאכילת מצת אפיקומן קובעת שם לעצמה בתורת אכילת מצוה, באופן דמכ"ז מוכרח ומבואר דאכילת אפיקומן בעיא כוונה לשם אפיקומן, וכל זה סותר דברי הגרי"ז שנקט שאין חלות שם מצת אפיקומן, ועיקרה רק שישלים סעודתו בכזית מצוה, וצ"ע.

[ויש לבאר עיקר דברי הגרי"ז בסגנון אחר, דלעולם יש חלות שם מצת אפיקומן, ואסור לאכול אחר מצת אפיקומן, ואך דלא תליא ביחודו לשם מצת אפיקומן, רק תליא בקביעות המצה לכזית מצוה אחרונה, וכל שבדעתו להמשיך לאכול (בזמן אכילת הפסח) אין עליו שם מצת אפיקומן, ובוה נכונה דבריהם לדעת רב"ע דזמן אכילת מצוה עד חצות, אזי כל שאוכל מצוה באחרונה עד חצות שם אפיקומן עליו].

אכן באמת מצוינו שכבר נחלקו רבוותא בגדר אכילת מצת אפיקומן, האם מותר לו לאדם לאכול מצוה לאחר שכבר אכל מצת אפיקומן, דהנה כתב הר"ף דמי שגמר כל סדר ליל פסח בביתו, יכול לילך לבית אחרים להוציאם ידי חובה בברכת המזון, מדין ערבות [כמבואר בר"ה כ"ט], וסיים דלא יאכל וישתה עמהם, ופירש במג"א [סי' תפ"ד סק"ב] דמאחר שאכל אפיקומן נאסר לאכול ולשתות מדין אין מפטירין וכו'.

אכן בעל העיטור [הל' מצוה ומורו] נחלק על הר"ף וז"ל, אע"ג דבריך ברהמ"ז בביתיה אכיל בהדיהו כל מה דבעי, ולבסוף אכיל כזית מצוה באחרונה זימנא אחרינא וכו', דמסתברא דאטו אינש דבעי למיכל תרי זימנא בליליא לא מצי אכיל, ובלבד שיאכל כזית מצוה באחרונה, עכ"ד, והדברים סתומים, דמאחר שאמר אין מפטירין אחר המצה אפיקומן היאך יאכל אחר האפיקומן, ומה לי שאוכל כזית מצוה באחרונה, וצ"ע.

והרדב"ז [ח"א סי' ת"פ] הביא דברי העיטור וכתב לבאר וז"ל, דלא אמרו אסור לאכול אחר אפיקומן אלא במי שאינו אוכל כזית מצוה באחרונה, דהא טעמא הוה כדי שישאר טעם מצוה בפיו והא איכא, וכדבריהם הכריע בפר"ח סי' תפ"ד, והשיג מזה על דברי הראשונים והפוסקים שאין לאכול כזית מצוה בב' מקומות, שכן באמת אין אסור אכילה אחר מצת אפיקומן כל שאוכל באחרונה כזית מצוה, והדברים חדשים.

הן הן דברי הגרי"ז, דאין אסור אכילה אחר מצות אפיקומן, שכן באמת אין חלות שם אכילה של 'מצת אפיקומן', אלא עיקר הדין הוא שישאר טעם מצוה בפיו, וממילא לא איכפת לן במה שאוכל אחר אפיקומן כל שישאר טעם מצוה בפיו מאכילה אחרונה, ונמצא דדברי הגרי"ז מכוונים לדינא רק לדעת בעל העיטור הרדב"ז והפר"ח, אכן הפוסקים לא ס"ל כן וכמש"נ, ונמצא דברי הגרי"ז בזה [דאין צריך תנאי] לדינא צ"ע.

דברי הגרי"ז ביסוד מצות אפיקומן שאין לה שם אכילה בפנ"ע

ובפולגות הראשונים במצות אפיקומן א. זכר לפסח ב. זכר למצה ג. טעם

והנראה דבר נפלא, דדברי הגרי"ז תליין בפולגות הראשונים, א. ביסוד דינא דאין מפטירין אפיקומן, אחר הפסח, ואחר המצה, ב. ואף זה תלוי במה שנחלקו הראשונים בזמן אכילת קרבן הפסח, כדיבואר, באופן דכל דברי הגרי"ז מכוונים ונפלאים בדעת הר"ם בגדר מצת אפיקומן, אכן לדינא דלא קי"ל לדעת הר"ם אזי נמצא דכדברי הפוסקים דמצת אפיקומן הרי היא חלות שם לעצמה, דלא כדברי הגרי"ז, וכפי שיבואר.

הראשונים האריכו לבאר יסוד הדין דאין מפטירין אחר הפסח והמצוה אפיקומן, בירושלמי פירשו דהוא משום דדין הוא שיאכל הפסח על השובע [מדינא דלאכלה למשחה או משום שבירת עצם], וה"נ גזרו במצת אפיקומן [לפי שעיקרה באה כנגד הפסח], עוד איתא שלא יבוא לאכול בחבורה אחרת, ויעוין בפירוש רבינו דוד מה שגזרו גם במצה ע"ש, וכ"כ בקרית ספר [פ"ח] בדעת הר"ם, ויעוין מש"נ בזה לעיל.

אכן בר"מ נראה פירוש מחודש ביסוד הך דינא דאין מפטירין וז"ל, ואחר כך נמשך בסעודה ואוכל כל מה שהוא רוצה לאכול ושותה כל מה שהוא רוצה לשתות, ובאחרונה אוכל מבשר הפסח אפילו כזית ואינו טועם אחריו כלל, ובזמן הזה אוכל כזית מצוה ואינו טועם אחריה כלום, כדי שיהיה הפסח סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו, שאכילתו היא המצוה, עכ"ד, ודברי הר"ם בזה 'אכילתו היא המצוה' אין להם מובן.

[והגאון רבי רפאל רייכמן העירני, דהנה המהר"ל כתב בדעת הר"ם דכל מה שאוכל בלילה בכלל המצוה, וכוונתו להר"ם הנ"ל, דמאחר שכל הלילה יש מצוה באכילת מצוה לכן טעם המצה מכלל המצוה, עכ"ד].

אשר מדברי הר"ם נראה דיסוד מה דאין מפטירין אחר המצה אפיקומן יסודו משום תקנת חכמים שישאר טעם פסח וטעם מצוה בפיו כל הלילה, וכן משמע בלשון הש"ס בפסחים [דף קיט:] כמש"כ בתוס' שם [דף קכ. ד"ה באחרונה וד"ה מפטירין], וזהו שהוסף הר"ם שהטעם שהצריכו שישאר

דכוותה הוא דין מצת האפיקומן שהיא זכר לפסח, הרי מצוינו כמה הלכות חדשות שנשנו במצת אפיקומן להיותה זכר לקרבן פסח.

[ויסוד הדין הוא נראה, דאכילת שובע היא אכילת מלכות, שאינה אכילה של רעב, ודין אכילת הפסח צריכה היא להיות כאכילת מלכות, וכלשון החינוך [מצוה ט"ו] בביאור הלאו שהוזהרו בקרבן פסח 'לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה' [ממקום אכילתו] וז"ל, מפני שנעשינו אדונים באה המצוה שיהא נאכל במקום החבורה ולא נוציאהו לחוץ, כדרך מלכי ארץ שכל המוכן להם נאכל בהיכלם ברב עם שלהם, יעו"ש].

אכן בתוס' שם תירצו בטעם מה דאין מפטירין אחר המצה, דהוא שישאר טעם מצוה בפיו, [וכ"מ בש"ס דפריך למה תנן במשנה רק אחר הפסח ולא אחר המצה, ומשני דקמ"ל דאף דפסח דנפיש טעמיה עכ"ז אין מפטירין], וכן הוא לשון הרשב"ם [דף קיט:] ד"ה אין] דהוא כדי שלא ישכח טעם מצוה, ומבואר דהוא זה עיקר הטעם שאין מפטירין אחר המצה, אלא דעדיין לא נתבאר מה ענין זה שישאר טעם מצוה בפיו, וצ"ב.

ובריטב"א בפירושו על תשובת בן החכם כתב וז"ל, אין לנו לאכול שום דבר אחריו [הפסח] כדי שישאר טעמו בפיו, ומתוך הטעם נזכיר טעמי המצוה ונספר בה כל הלילה, עכ"ל, הרי שהוא הכשר למצות הסיפור.

ובאופן אחר מצוינו בעל המאור שם וז"ל, לפי שהיו כל ישראל בזמן שבהמ"ק קיים אוכלים לפני מן החומה וכו', ומפני דוחק המקום היו צריכין לזוז ממקומן אחר אכילתן מיד ועולים לראש גגותיהם [ושם אסור לאכול קדשים קלים] לומר את ההלל, לפיכך חשו להם חכמים שלא ישכחו מלומר את ההלל, לכן אסרו להפטיר אפיקומן שלא להפיג טעם הפסח, והנהיגו הדבר אף לאחר חורבן הבית במצה זכר למקדש.

והוסיף בעל המאור לחדש עפ"י דבריו, דמאחר שכבר קרא את ההלל מותר לאכול, שהרי כל האיסור לאכול אינו אלא כדי שלא ישכח מלומר הלל, ונחלק בזה על הר"ף שכתב להדיא דאף לאחר ההלל אסור, ע"ש.

הלא מעתה נשוב לדברי האבני נור [דכל האיסור לאכול אחר אפיקומן אינו אלא בזמן שנוהגת מצות מצח], שכן כל הדין הוא כדי שישאר טעם מצוה בפיו, ודין זה של 'טעם מצוה' ליתא אלא בזמן שנוהגת מצות מצוה.

דנהג לטעם הירושלמי דעיקרו כדי שיאכל פסח על השובע, [ולפי' הראשונים דדין המצה כדין הפסח], א"כ ודאי דאין זה שייך אלא בזמן המצוה, וכסברת האבני נור, וכן להריטב"א דעיקרו כדי שישאר יציאת מצרים, צדקו דברי האבני נור למש"נ לעיל [פסיקא מעשה ברא"א] דלראב"ע אין חובת סיפור יציאת מצוה אחר חצות, וכן לסברת בעה"מ דעיקרו שלא ישכח לומר הלל, א"כ מאחר דלראב"ע אין לומר הלל אחר חצות, שרי לאכול.

אכן בדעת הר"ם הוא שיש לדון, דהנה נתבאר לקמן בדעת הר"ם, דהא דאין מפטירין אחר המצה אפיקומן, כדי שישאר טעם מצוה בפיו, אין זה הכשר בעלמא לסיפור יציאת מצרים [כהריטב"א] או סייג לאמירת ההלל [כבעל המאור], אלא עיקרו תקנת חכמים מחודשת דבעינן שישאר טעם מצוה בפיו, ובוה שפיר י"ל דקבעו חכמים שיהא טעם המצה בפיו כל עונת הלילה, וכפי שהעיר באגרו"מ על האבני נור.

שיטת הגרי"ח והגרי"ז בהמצאתו של בעל האבני נור

ודברי הגרי"ז הנפלאים בגדר מצות אכילת אפיקומן

הגרי"ז אמר על דברי האבני נור [דאחר שעבר זמן המצוה לא בעינן טעם מצוה ומותר לאכול] שראויים הדברים למי שאמרן, והוסיף דבאמת אף לדעת ר"ע [דזמן אכילת מצוה עד עלה"ש] עכ"ז יכול להמשיך לאכול בלא תנאי, דאין אכילה 'לשם אפיקומן', ואך דכזית מצוה שאוכל באחרונה הוא הנקרא אפיקומן, ולפי"ז אף בלא תנאי יכול להמשיך לאכול אחר חצות, ובלבד שיאכל כזית מצוה באחרונה, עכ"ד, והובא בהגדת מבית לוי.

ושמעתי ממור"ה הגאון ר' אברהם יהושע הלוי סאלאווייציק שבאמת הגרי"ח כבר הסכים לעיקר סברת האבני נור, ובחיל' בי"ט שני [שהתחילו הסדר מאוחר] היה הגרי"ח נוהג כן למעשה, ובלא תנאי וכו"ל דאין צריך תנאי, וכן בספר מקראי קודש להגר"צ פראנק [ח"ב סי' נ"ו] הביא גישו הגרי"ח אריה לוי העיד שגם הגרי"ח נהג כן. וכן אמר הגאון ר' אברהם גורביץ שאביו הגרי"ח לייב העיד שכן נהג הגרי"ז כשיטתו ובלא תנאי.

למדנו מדברי הגרי"ח והגרי"ז, דקיומה של אכילת אפיקומן חלוקה משאר מצוות שבאכילה, דמצות אפיקומן אינה בעצם מעשה האכילה וביחודה לשם אפיקומן, אלא מצות גברא היא להשלים סעודתו בכזית מצוה, לאשר עצם המצוה היא שישים סעודתו במצה, וכל שאוכל אחר המצה הרי יש בו ביטול מסויים מקביעת סיום סעודתו ע"י המצה, וממילא דאף בלא תנאי יכול כל שאכל כזית מצוה באחרונה נתקיימה המצוה.

אכן דעת הגרי"ח והגרי"ז תמוהה לכאורה, דבפשוטו מצות אכילת אפיקומן מצות אכילה היא זו, בין לדעת הרשב"ם דעיקרה של מצת אפיקומן כנגד המצה הנאכלת עם הפסח, בין לדעת הרמב"ן דעיקרה כנגד קרבן פסח עצמו הנאכל באחרונה, הרי בודאי שקבעו חכמים כמצות אכילה כדין אכילת הפסח, וכדין המצה הנאכלת על הפסח שעיקרה דין אכילה [ויל"ד ע"פ"ד השא"ג] בדעת הרא"ש בדין מרוו הנאכל עם הפסח].

וכן מבואר במג"א [סי' תע"ז סק"א] שצריך לאכול ב' כזית מצוה באחרונה, האחד לשם פסח, והשני לשם מצוה הנאכלת עם הפסח, הרי שאין זה דינא דעלמא שישלים סעודתו בכזית מצוה, אלא אכילה עם כוונה. [ובחכ' יעקב [סי' תע"ה סק"ד] הביא דעת השל"ה שלא יפסיק בדיבור בין הברכה שעל המצה עד סוף אכילת מצת אפיקומן, שכן הברכה קאי אף על מצת האפיקומן, ולדבריו ע"כ חלות שם אכילת מצוה עלה, ואילו לדברי

בתנאו של האבני נור באכילת אפיקומן לפני חצות ולאחריה

ידועה ומפורסמת היא עצתו של הגאון מסאכטשוב בעל האבני נור [או"ח סי' שפ"א] במי שהגיע זמן חצות לילה ועדיין לא השלים סעודתו, שיש פתרון שיוכל להמשיך לאכול אחר חצות, וכפי שיבואר.

נחלקו רב"ע ור"ע באם מצות מצוה נוהגת רק על חצות, דעת רב"ע בפסחים [דף קכ:] דכשם שמצות פסח נוהגת עד חצות כך מצות מצוה נוהגת עד חצות, דאיתקש מצוה לפסח, ודעת ר"ע דמצות מצוה נוהגת כל הלילה, ונחלקו הראשונים לדינא, דעת הר"ם שהמצוה נאכלת כל הלילה, וכן נראה מדברי הר"ם, ואילו הרא"ש נסתפק אם הלכה כראב"ע, ולכן כתב שטוב להמיר לאכול קודם חצות, ונסתפק כן אף לר"ע כדלקמן.

וחידש האבני נור דהך איסורא דאין מפטירין אחר המצה אפיקומן לא נאמר אלא בזמן מצות המצה, שכן מאחר דעיקר הדין הוא שישאר טעם מצוה בפיו, א"כ מסתבר דאין צריך שישאר טעם מצוה אלא בזמן המצה, וממילא דלדעת רב"ע דמצות מצוה נוהגת רק עד חצות כנ"ל, כמ"כ אין איסור אכילה אחר אפיקומן נוהג אלא עד חצות, [וכן נתבאר לדידיה [לעיל] פסיקא מעשה ברא"א] דאין מצות סיפור אלא עד חצות].

אלא דכ"ז נכון רק לראב"ע, אך לר"ע דזמן מצות מצוה היא עד עלות השחר, לדידיה מאחר שכבר אכל מצת אפיקומן שוב אסור לאכול, והמצוה האבני נור שיוכל לאכול לפני חצות אפיקומן ולהתנות כזאת, אם הלכה כראב"ע הרי הוא אפיקומן, [ואחר חצות ימשיך לאכול כנ"ל], ואם הלכה כר"ע אין כוונתו באכילה זו לשום אפיקומן, וממילא אחר חצות יכול להמשיך בסעודתו מ"מ, ויאכל אפיקומן בסוף אכילתו, עכ"ד.

והרבה מרבוותא היו נוהגים לעשות כתנאו של האבני נור, ושמעתי מאממו"ר שאף רבו הגאון רבי אהרן קטלר היה נוהג כן, וכן אמר לי הגרי"א שוורצמן נכדו שהיה מיסב על שלחן הגאון הנ"ל בליל הסדר. ואף הגרי"ח היה נוהג לעשות כענין דברי האבני נור [ועוין לקמן מדברי הגרי"ז דאף תנאי אין צריך לעשות], וכן נהג הגרי"ז בי"ט שני כאשר היו מתחילין עריכת ליל הסדר מאוחר, וכן עוד מגדולי הדורות.

ודברי האבני נור תלויים באשלי רברבי קמאי ובתראי שחקרו בדין התנאי במצוות, שדנו א. הן מהלכות שליוחב ב. הן מהלכות ברירה, כמש"נ לקמן, וכאן באנו לדון רק בהנחתו הראשונה בהלכות אין מפטירין.

נפ"מ בטעם שאין מפטירין אפיקומן א. אחר הפסח ב. אחר המצה

א. שבירת עצם ב. יציאה מחבורה ג.

אכילת שובע ד. שישפר ה. טעם

באגרות משה [או"ח ח"ה סי' ל"ח] השיג על האבני נור, דנראה דהך איסורא דאין מפטירין אחר המצה אפיקומן, כדי שישאר טעם מצוה בפיו, אין זה מוגבל דוקא לזמן קיום אכילת מצוה, אלא מצוותה כל הלילה, ואף לדעת רב"ע דמצות אכילת מצוה עד חצות, מ"מ הרי כל הלילה הוא עונה אחת, ושפיר י"ל שקבעו חכמים שישאר טעם מצוה בפיו כל עונת הלילה, כפי שנהגו אבותינו מימות קדם דלא כהאבני נור, יעו"ש.

והגאון ר' רפאל רייכמן הראני לדברי הגדת 'שבח פסח' להגאון רבי ישמעאל הכהן [בעל שו"ת הזרע אמת פסיקא שולחן עורך] שכתב להדיא דאף לדעת רב"ע אסור לאכול אחר חצות מדינא דאין מפטירין וכו'.

ונראה דדברי האבני נור והאגרות משה תלויין באשלי רברבי רבוותא הראשונים שנחלקו בטעם מה דתנן בפסחים [דף קיט:] דאין מפטירין אחר 'הפסח' אפיקומן, ונחלקו בש"ס אם גם אחר המצה אין מפטירין.

והרבה טעמים נאמרו בפירוש המשנה, בירושלמי פסחים [פ"ו ה"ד] פירשו שהוא כדי שיאכל הפסח על השובע כדי שלא יבוא לידי שבירת עצם, והובא בתוס' פסחים [דף קכ. ד"ה מפטירין] ובמלחמות שם. בירושלמי פסחים [פ"ה ה"ד] פירשו טעם שני, שהוא כדי שלא יבוא לאכול את הפסח בב' חבורות, והקשו הראשונים דזה לא יכון דגם אחר 'המצוה' אין מפטירין, דאין שייך בזה שבירת עצם ולא איסור אכילה בב' חבורות.

ברא"ש פסחים [פ"י סי' ל"ד] כתב ליישב וז"ל, נראה לי דאותה מצוה אינה לשם חובה אלא אוכלין אותה זכר לפסח שהיה נאכל על השובע באחרונה, ולפי שהוא זכר לפסח יש ליתן לה דין הפסח שלא לאכול אחריה, וכ"כ הרמב"ן במלחמות שם, והיינו דעיקר קיום מצוה אינו בכזית אחרון אלא בכזית ראשון, ואילו כזית אחר אינו נאכל אלא זכר לקרבן פסח שנאכל באחרונה, ולכן ניתן לו דין קרבן פסח שאין מפטירין.

וכן מצוינו שנחלקו הראשונים בפסחים [דף קיט:] במי שאכל מצת אפיקומן אם מותר לו להמשיך לאכול במקום אחר, ולדינא מפורש בטור וברמ"א סי' תע"ח דאין לאכול את האפיקומן בשני מקומות, כקרבן הפסח.

וכן מצוינו במהרי"ל [מנהגים] וז"ל, צריך לאכול [מהאפיקומן] כשיעור ב' זיתים, דהיינו כביצת תרנגולת, דחביבה היא משאר מצוות דשיעורם בכזית שהיא חצי ביצה, ונאכל על השובע גם כדי שביעה וכו', עכ"ל, ובב"ח [סי' תע"ג ס"א] כתב על דברי המהרי"ל שאין להם יסוד, ולכן העלה כדבריו ולא מטעמיה, והמג"א [סי' תע"ז סק"א] נמשך אחריו, אכן הט"ז ואליהו רבה נמשכו אחר דעת המהרי"ל ומטעמיה דידיה.

וביאר הגרי"פ [על הרס"ג עשה מ"ז ע"י רט"ז] עפ"י דקדוק לשון הר"ם [פ"ח ק"פ ה"ג] דמה שפסח נאכל על השובע היינו אכילה שיש בה שביעה, והיינו כביצה, ומקורו במכילתא דהפסח נאכל אכילת שובע, ע"כ, דמשמע שהוא קיום דין בעצם אכילת הפסח שהוא נאכל אכילת שובע, עיי"ש, ולכן

טעם מצה בפיו הוא לפי שמצות היום באכילת מצה, והצרכי חכמים שישיאר טעם אכילת המצוה בפיו, וכ"מ בב"ח [סי' תע"ז סק"ב].

והדברים מוכרחים בדעת הר"מ, דהנה דעת הר"מ [פ"ח מצה ה"ז ואילך] דב' אכילות פסח איתנייהו, א. פסח הנאכל עם כל הסעודה, ב. אכילת כזית פסח באחרונה, והרי דין אכילת שובע ישנו בכל אכילת בשר הפסח, כמבואר בר"מ [פ"ח ק"פ ה"ג], וע"כ דין אכילת שובע ודין אין מפטירין וכו' לא שייכי אהדי, דדין על השובע הוא דין בכל בשר הפסח, ודין נוסף הוא לאכול זית פסח באחרונה שישיאר טעם פסח בפיו.

הלא מעתה מכוונים מאד דברי הגרי"ז דאין חלות שם אכילת אפיקומן כלל, וכל עיקר הך דינא דאכול כזית מצה באחרונה הוא רק לאשוויי טעם מצה בפיו עד סוף הלילה, ודכוותה במצות אכילת הפסח באחרונה שעיקר האכילה הוא רק לאשוויי טעם פסח בפיו כל הלילה, [דאילו מצות אכילת הפסח כבר נתקיימה באכילה ראשונה שאכלו בסעודה לדעת הר"מ דעיקר הפסח נאכל בסעודה, כמבואר במעשה רוקח ובצל"ח].

[והעירויני שזוהי כוונת הר"מ בדבריו 'אוכל באחרונה מבשר הפסח אפילו כזית', ע"כ, והיינו דס"ד דעיקר דין אפיקומן הוא זה לגמור את סעודתו בטעם הפסח, וא"כ אפשר דצריך שיעור סעודה, וקמ"ל דסגי בכזית].

הן הן דברי הגרי"ז דאף אם אכל מצה באחרונה לשם אפיקומן יכול להמשיך לאכול והוא שיאכל מצה באחרונה, שכן למש"נ אין חלות שם 'אכילת אפיקומן', ואך שישיאר טעם מצה בפיו מאכילת כזית מצה. ומה שנתבאר מדברי כל הפוסקים דיש חלות שם אכילת מצת אפיקומן, היינו משום דהפוסקים כולם הכריעו כדעת רוב הראשונים דמצות אפיקומן בא כנגד הפסח או כנגד מצה שעם הפסח, דעיקר דין אכילה.

ויתיישב בזה מאד מה שלא הזכיר הר"מ [פ"ח חמץ ה"ט] שמתבטל מצת אפיקומן בחרוסת, אשר לכאורה יש להקשות למה אין דין טיבול מצת אפיקומן בחרוסת, כמפורש בר"מ שם [ה"ח] דלענין אכילת כזית מצה ומצת כורך מטבול בחרוסת הן לאכילת כזית מצה והן לאכילת כורך, אכן למש"נ ניהא מאד, שכן אין זו מצות אכילה, ועיקר דין טיבול לא נקבע אלא במצה שיש בה חלות דין אכילה, והדברים מבוארים ונפלאים.

וכמדומה שהדברים מפורשים בר"מ [פ"ו חמץ ה"א] וז"ל, מדברי סופרים שאין מפטירין אחר מצה כלום, אפילו קליות ואגוזים וכיוצ"ב, אלא אע"פ שאכל מצה ואכל אחריה מאכלות אחרות ופירות וכיוצ"ב חוזר ואוכל כזית מצה באחרונה ופוסק, עכ"ד, ופשוטו של דברי הר"מ הוא דאף לאחר שכבר אכל כזית מצה הראשונה אם חזר ואכל קליות ואגוזין [וסעודה] אחריה שצריך לחזור ולאכול מצת אפיקומן.

[שכן הנה בפרק ו' מסדר הר"מ הלכות המצה של כזית ראשון ומצות אכילתה, ואילו בפ"ח העתיק הר"מ וסידר כל המצוות שבלייל פסח דבר דבר על אופניו, והנה עד הלכה זו [ה"א] לא זכר הר"מ מאומה ממצת אפיקומן דלא שייכא לפרק זה, באופן דמוכרח מזה דעיקר דין אין מפטירין נאמר כלפי כזית מצה ראשונה, אלא שאם אכל קליות אחר כזית מצה ראשונה נקבע הדין שצריך לאכול כזית נוספת באחרונה].

הרי מוכרח ומבואר מזה דאם אינו אוכל שום סעודה וקליות ואגוזין אחר כזית מצה ראשונה אינו צריך לאכול מאומה, הן הן דברינו בשיטת הגרי"ז דמי שאוכל רק כזית מצה שוב אינו צריך לאכול מצת אפיקומן.

אשר לכאורה דברי הר"מ בזה תמוהין, הרי הר"מ כאן בפ"ו קאי על כזית מצה הראשונה [שהרי כאן לא הזכיר מאומה שצריך לאכול מצת אפיקומן], וכי על כזית מצה ראשונה אין מפטירין אפיקומן, והרי בפשוטו עיקר דינא דאין מפטירין נאמר רק לאחר שנתחדש שיש דין לאכול כזית מצה נוספת לשם מצת אפיקומן [שעיקרה כנגד הפסח להרימ"ב], או כנגד מצה הנאכלת עם הפסח להרשב"ם], ודברי הר"מ בזה צע"ג.

גם יש לתמוה על מה שפסק הר"מ דאם אכל אחר כזית מצה הראשונה אוכל כזית מצה באחרונה ופוסק, דמשמע שאם לא אכל מאומה אחר כזית מצה ראשונה אין צריך לאכול מצה באחרונה, וקשה דהלא צריך לאכול כזית מצה לשם אפיקומן, באופן דמוכרח מזה כדברי הגרי"ז דבאמת אם אינו אוכל אחר אכילת כזית מצה הראשונה אינו צריך לאכול כזית נוספת לשם מצת אפיקומן, וכמש"נ לעיל.

אשר מוכרח ומבואר דדין אין מפטירין וכו' אינו מחדש שיש דין לאכול כזית נוסף של 'מצת אפיקומן', אלא עיקרו דין שצריך שישיאר טעם מצה מאכילת מצת מצוה, והן הן דברי הר"מ על עיקר מצות אכילת מצה שתקנת חכמים שישיאר טעם אכילת מצת מצוה בפיו כל הלילה, והוא שהמשיך הר"מ וכתב דאף אם אכל קליות ואגוזין אחר כזית מצה ראשונה, חוזר ואוכל כזית מצה באחרונה ופוסק, והדברים נפלאים.

נמצא מדברינו בדעת הר"מ ובביאור דברי הגרי"ז, דמי שאין לו בידו אלא מצה בלבד, אין צריך לאכול כזית מצה באחרונה לשם אפיקומן, דמאחר שאכל כזית מצה תחילה הרי שטעם מצה בפיו מן המצה.

והנה במעשה רוקח דקדק לשון הר"מ שכו' דאכול כזית מצה באחרונה 'ופוסק', וכתב ע"ז וז"ל, אפשר שבא לרמוז דאינו ראוי לחזור ולאכול [אחר אפיקומן] על דעת שיאכל כזית מאפיקומן פעם שניה, לאפוקי ממ"ש הרב כנסת הגדולה [סי' תפ"ד] שהביא משם הרדב"ז בשם בעל הדברות ז"ל דמותו לאדם לאכול כזית אפיקומן ולברך ברכת המזון ולחזור ולאכול ובלבד שיחזור לאכול אפיקומן וכו', ע"כ, ועי' פר"ח סימן תע"ד.

ולכאורה כוונת המעשה רוקח לדקדק מלשון הר"מ שכתב 'ופוסק', אחר שכבר כתב הר"מ תחילה דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, וע"כ דקמ"ל בזה דמאחר שייחד כזית מצה זו באחרונה לשם אפיקומן פוסק לגמרי.

אכן למש"נ לכאורה נראה דמוכרח בדברי הר"מ להיפוך, שהרי מיד כשנשאר כזית מצה ראשונה נאמרה ההלכה 'אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן', וע"ז המשיך הר"מ וכתב שאף אכל אחריה קליות ואגוזין חוזר ואוכל כזית באחרונה ופוסק, ומה שנתנה בין כזית ראשונה דמותו לו לאכול אם ישלים אכילתו בכזית מצה, א"כ דכוותה נראה שיכול לאכול אחר כזית מצה אחרונה אם ישלים אחר אכילתו כזית מצה שלישית.

אשר לדברי הגרי"ז ניהא מאד, שהר"מ לטעמיה אויל בזה דאין חלות שם 'מצת אפיקומן', ואין שום איסור לאכול אחר מצת אפיקומן, ועיקר הדין הוא רק שיהא פוסק סעודתו במצה שישיאר טעם מצה בפיו. והנה במעשה רוקח תמה על הרדב"ז היאך יכול לאכול אחר אפיקומן, ויסמוך על כך שיאמר מצת אפיקומן שנית, שמא יבוא לידי תקלה, ולדברי הגרי"ז בדעת הר"מ אין בזה קושיא, והדברים ברורים.

וראיתי בספר מנחת מאיר שהאר"ך בזה, והעירני שלפ"ז נמצא שהר"מ לטעמיה אויל, דהנה נתבאר לעיל להוכיח דאכילת מצת אפיקומן הוה מצות אכילה הקובעת שם לעצמה בתורת מצת אפיקומן, שהרי כתבו הראשונים דמצת אפיקומן טעונה הסיבה, אכן הרי בפר"ח סי' תע"ז ס"א העלה דמדברי הר"מ נראה דמצת אפיקומן א"צ הסיבה, והוא לשיטתו דבאמת אין זו מצות אכילה לשם אפיקומן, וכמש"נ.

תמיחת האחרונים על האבני"ז בדין מצה ואפיקומן לפני חצות לר"ע

ובישוב הקושיא למה לא עשו סייג דחצות במצות בימו תתן שכרו
האחרונים תמנה על האבני"ז, דהרי אף לדעת ר"ע דס"ל דהפסח נאכל כל הלילה מה"ת, מ"מ חכמים עשו סייג שאין הפסח נאכל אלא חצות, וכמבואר בזבחים [דף נז: ובר"מ [פ"ח קרבן פסח ה"ט]], ונחלקו בזה רבוותא קמאי ובתראי, דברשב"א ברכות [דף טו.] דן דלענין פסח לא עשו חכמים סייג לדבריהם, ודחה הראיה משמעטא דזבחים דלא קיימי למסקנה, ע"ש, וכן נחלקו בזה הצ"ח בברכות והשא"ג [סי' ד'], יעו"ש.

וברא"ש פסחים [פ"י סי' ל"ח] הוסיף דלדעת ר"ע אפשר שצריך גם לאכול מצה דאורייתא לפני חצות, ור"ת החמיר כן אף לענין אפיקומן, והובא בשו"ע [סי' תע"ז ס"ד] לדינא שיהא זהיר לאכול את האפיקומן קודם חצות, ובב"ח משמע שהוא משום דאפיקומן זכר לקרבן הפסח הנאכל באחרונה, ומודה ר"ע שצריך לאכול את הפסח קודם חצות כנ"ל, וכן ציין הגר"א שם לסוגיא דזבחים ה"ל דמודה ר"ע שיש סייג בקרבן פסח. ומעתה דברי האבני נזר תמוהים, שכן אף לר"ע צריך לאכול את האפיקומן קודם חצות, ושוב אסור לו לאכול מאומה, ואף אם ימשיך לאכול מצת אפיקומן אחר חצות כבר נאסר לאכול מתחילת אכילת האפיקומן. והנה אף הגר"ח עצמו היה אוכל מצת אפיקומן אחר חצות, והוא כשיטת הר"מ שלא הזכיר שצריך לאכול קודם חצות, אכן לפי מה שהכריע בשו"ע לדינא כדעת הרא"ש לכאורה אין פתרון בתנאו של האבני"ז, וצ"ע.

ואין ליישב, דהנה דעת הרא"ש [פ"י סי' ל"ד] דקיים מצות מצה מתקיים בכזית ראשון, ודעת הרשב"ם בפסחים [דף קז. ד"ה הוי] שהוא בכזית אפיקומן, ומעתה י"ל דכל מה שהחמיר ר"ת שלא לאכול אפיקומן אחר חצות הוא רק אם המצוה היא בכזית אפיקומן, אך לדין דמקיים בכזית ראשון לא עשו סייג, זה אינו, דהלא קי"ל דהמצוה בכזית ראשון, ועכ"ז החמיר בשו"ע לאכול אפיקומן לפני חצות, וכנ"ל מהגר"א.

והפשוט, דהאבני"ז ס"ל דבאמת לא החמיר הרא"ש [אליבא דר"ע] אלא במילי דאורייתא, כלשונו שם, והיינו רק לענין אכילת קרבן פסח ואכילת מצה, ואילו מה שהמשיך הרא"ש להחמיר גם לענין אפיקומן אין זה אליבא דר"ע, וכן האריך בהגדת שבח פסח [לבעל הזרע אמת פיסקא צפון סק"ד] להוכיח מדברי הב"י דאליבא דר"ע אין מקום להחמיר באפיקומן דרבנן, והעלה כן בדעת הרא"ש דכל מה שהחמיר הוא רק לראב"ע.

וא"כ מבואר היטב תנאו של האבני"ז, דמאחר דכל החומרא לאכול אפיקומן קודם חצות הוא רק לשיטת ראב"ע, הרי שפיר נלכל בתנאו שאם הלכה כראב"ע יצא ידי חובת אפיקומן בכזית שאכל לפני חצות.

במנהגי חת"ס [פ"י ה"ד] כתוב וז"ל, בסדר לילי חג הפסח האריך עפ"י הרוב עד שעה או שתיים אחר חצות, ולא הקפיד על אכילת אפיקומן קודם חצות, ע"כ, וזהו דלא כמש"כ בשו"ע, (ומקורו בליקוטי חבר בן חיים [ח"ג בהקדמה]), ושם כתוב בנוסח אחר, באופן שיש לדחות קצת דרך בליל יו"ט שני לא הקפיד], וגם בהגדת 'שבח פסח' שם כתב דאכילת אפיקומן קודם חצות אינו אלא חומרא בעלמא [ואליבא דראב"ע וכנ"ל].

הפר"ח העיר מש"כ בשו"ע כדעת הרא"ש ליהזר לאכול האפיקומן עד חצות, דהלא לדעת הר"מ והרי"ף לא עשו חכמים סייג לענין מצה, [שהרי דרכו של הב"י לפסוק כרוב הפוסקים מתוך הרי"ף הר"מ והרא"ש].

והגאון ר' רפאל רייכמן העירני ליישב, דספיקא דהרא"ש [האם לר"ע גזרו חצות באיסורא דאורייתא], אין כוונתו למצות מצה [דבמ"ע לא גזרו], אלא לקרבן פסח [איסור נותר], ואף שמפורש בזבחים שם שגזרו, י"ל שכוונת ספיקתו האם לר"ע יתיקנו 'זמן' עד חצות כראב"ע, או סתם גזירה, ונפ"מ באפיקומן שהוא כנגד הפסח שנאכל רק ב'זמן' הפסח, שאם קבעו זמן לפסח ה"נ נקבע באפיקומן שזמנו כמו זמן הפסח.

ומעתה תירץ ד"ל דאף שהשו"ע שהחמיר לאכול אפיקומן עד חצות, לא החמיר במצה [כמש"נ דבמ"ע לא גזרו], אלא באפיקומן שהוא זכר לפסח, והר"מ הרי ס"ל דאפיקומן אינו זכר לפסח, ולכן החמיר בשו"ע.

ובזה כתב לבאר גם מה שנחלקו הפוסקים בדין אכילת כזית בליל סוכות, שהרמ"א [סי' תרל"ט ס"ג] פסק לאכול קודם חצות, דומיא דמצה, אמנם מסתימת לשון השו"ע נראה דפליג, והוא לפי דדעת השו"ע דהחומרא בפסח הוא באפיקומן בלבד שהוא זכר לפסח, וא"כ אין להחמיר בסוכה, אך הרמ"א שהחמיר אף לענין הלל דרבנן, ומשום דחשש דקי"ל כדעת ראב"ע, וא"כ לשיטתו החמיר אף בסוכות דילפינן מפסח.

והואיל ואתינא להכא, אכתוב מה שנתעוררו לדון בשמעתא דב"מ [דף קי:]: דשכיר יום השלמים עבודתו ביום גובה כל היום, וכן שכיר יום דלילה גובה כל הלילה, הרי דלכתחילה מותר לו לשלם עד סוף הזמן, וקשה לדעת הרא"ש דס"ל דבמצה ובכל מידי דאורייתא עשו חכמים הרחקה כדי שלא יכשל, למה לא עשו חכמים הרחקה שיפרע עד חצות, כהרחקה שלא יבוא לידי לאו דבל תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר, וצ"ע.

ובני היקר בנימין בינוש נ"ו תירץ, דיסוד דין חצות אינו חובת גברא להרחיק מלבוא אל הספק, אלא יסוד דין קביעות זמן חדש בעיקר המצוה,

וממילא י"ל דלא נאמר דין חצות אלא כאשר החיוב נתפס ביום או בלילה, שיש לו זמן חצות, אך חובת הפרעון מדין בל תלין אינו תלוי ביום או בלילה, אלא בעונה [עונת יום או עונת הלילה], וממילא י"ל דלא נאמר בזה דין חצות, שכן בעונה אין נתפס דין חצות, ויש לדון בזה.

עוד נראה בזה [והעירני לזה בני הנ"ל], דלענין תשלום שכירות ע"כ אין לומר שנקבע זמן חדש של חצות, שהרי אם השלים עבודתו אחר חצות ע"כ דאין זמן הפרעון עד חצות בלבד, וממילא חזרנו למש"נ לעיל, דמה שקבעו חכמים זמן עד חצות אינו חובת גברא להתרחק מן העבירה, אלא קביעות זמן חדש בעיקר המצוה, וממילא אין זה שייך כלל לענין פרעון, דע"כ לא קבעו זמן המצוה הוא רק עד חצות, וכמש"נ.

עוד יש ליישב דאין המצוה נתפסת בעצם היום או הלילה, כי אם שהמצוה היא שיתקיים הפרעון בלא איחור לעונה אחרת [כענין לאו דלא ילין שעיקרו 'להלין'], ולפ"ז יותר מובן מה שלא תיקנו הקדמה לחצות.

עוד נראה ליישב דכל עיקר דין הרחקה זו עד חצות אינו אלא במצוות המוטלות אקרקתא דגברא, כגון מצות קר"ש, וכן אכילת קדשים המוטלת על הבעלים לאכול את הבשר לפני חצות להרחיקו מן העבירה, פרט למצות בימו תתן שכרו שעיקרו נולד מחמת זכותו של הפועל, ומאחר שאין זכותו של פועל אלא עד סוף הזמן, ממילא אי אפשר שיתחייב הבעה"ב ליתן עד חצות, והדברים מבוארים.

עוד בעצתו של האבני נזר להמשיך לאכול אחר חצות

ובענין תנאי במצוות א. ספירת העומר ב. אפיקומן

ובמהות התנאי א. כלפי הכוונה ב. כלפי הכוונה שלא לצאת

מפורסמת היא עצתו של הגאון מסאטשוב בעל האבני נזר [או"ח סי' שפ"א] במי שהגיע זמן חצות לילה, אשר מדינא צריך להפסיק ולאכול את האפיקומן. לצאת ידי חובת הפוסקים כדעת ראב"ע דאין מצה אפיקומן נאכלת אלא עד חצות, אלא דמעתה שוב אינו יכול להמשיך בסעודתו מדינא דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, ואשר ע"ז באה ההמצאה של הגאון להמשיך בסעודתו עפ"י ב' הנחות.

א. חידוש דין, דהך איסורא דאין מפטירין אחר המצה אפיקומן לא נאמר אלא בזמן מצות המצה, וממילא דלדעת ראב"ע דזמן קיום מצות מצה אינו אלא עד חצות ממילא אין איסור אכילה זו נוהג אלא עד חצות, אלא דכ"ו נכון רק לדעת ראב"ע דזמן אכילת מצה היא רק עד חצות, אך לדעת ר"ע דזמן מצות מצה היא עד עלות השחר, לדידיה מאחר שכבר אכל מצת אפיקומן שוב אינו יכול לאכול עד עלות השחר.

ב. יכול להתנות באכילת אפיקומן כזאת, שאם הלכה כראב"ע הרי הוא אוכל לשם אפיקומן, ואם הלכה כר"ע אין כוונתו באכילה זו לשום אפיקומן, וממילא אחר חצות יכול להמשיך בסעודתו ממ"נ, שכן אם הלכה כראב"ע הרי לאחר חצות מותר לאכול כנ"ל, ואם הלכה כר"ע הרי נמצא דאכילתו הראשונה לא היתה לשום מצת אפיקומן, וממילא יכול להמשיך לאכול ולקיים מצות אכילת אפיקומן בסוף אכילתו, עכ"ד.

והנה על חידושו הראשון של האבני נזר בדין אין מפטירין אחר המצה אפיקומן, כבר נתבאר לעיל בארוכה, יעו"ש, ומעתה נראה להעיר על חידושו השני של האבני נזר בדין עשיית תנאי באכילת מצת אפיקומן.

בב"י [או"ח סי' תפ"ט סק"ג] הביא בשם המחזור ויטרי, המתפלל עם הציבור מבעוד יום מונה עמהם בלא ברכה, מימר אמר אם אזכור בלילה בביתי אחזור ואברך כדן ונמצא שלא בירכתי לבטלה, ואם אשכח הרי מניתי ימים ושבעות למצוה, והאבודרהם השיג על דבריו שאין זה נכון למש"כ הר"מ [פ"ו תמו"מ ה"ח] שאם מנה ספירת העומר בלא ברכה יצא ואינו חוזר לברך, וא"כ מאחר שמנה בביהכ"נ היאך יברך בביתו.

ובשו"ע [שם ס"ג] כתב לדינא שהמתפלל עם הציבור לפני צאה"כ מונה עמהם בלא ברכה וחוזר ומונה בביתו בברכה, ותמנה האחרונים על זה שהרי בב"י העלה שאין זה נכון לדעת הר"מ שכבר יצא יד"ח במה שביקר בביתו, ובט"ז תירץ דכוונתו שלא לצאת בביהכ"נ, ובמג"א [סק"ז] יישב דהשו"ע לשיטתו [סי' ס' ס"ד] דמצוות צריכות כוונה, וא"כ יתנה ויאמר שאם יזכור לברך בביתו לא תהא ספירה שמונה בביה"כ לשם מצוה.

הרי מבואר במג"א דרק כלפי הכוונה הוא דשייך להתנות, שהוא מתנה שאם יזכור למנות בביתו הרי שמנין הראשון נשאר בלא כוונה, אכן למ"ד מצוות אצ"כ אין על מה להתנות, ותנאי בטל ומעשה קיים.

ומעתה לכאורה יש להעיר על דברי האבני"ז, שכן ה"נ במצת אפיקומן דאין צריך כוונה אין התנאי מועיל, שהרי מצת אפיקומן עיקר חיובה וקיומה היא רק מדרבנן, וקי"ל דמצוה דרבנן אי"צ כוונה, וא"כ במצוה דרבנן אין לעשות תנאי, וכמש"נ, וביותר לדעת הר"מ והשו"ע דבמצות מצה אי"צ כוונה מדאורייתא, הואיל שכן נהנה, וא"כ אין שייך תנאי לדעת המג"א דלא שייך תנאי אלא במידי שהכונה מעכבת בו.

והנראה בזה עוד, הנה בפמ"ג תמה על המג"א דסברת האבודרהם [דלא כהמחזור ויטרי] היא כמ"ד דמצות אי"צ כוונה, ומאחר שמנה בביהכ"נ שוב אינו יכול לברך בביתו, אף שהתנה ואמר שאם יזכור בביתו אין כוונתו למנות בביהכ"נ בברכה, וזה תמוה דהלא קי"ל דאף נתכוין שלא לצאת לא יצא, וא"כ אף למ"ד מצוות אי"צ עדיין יכול להתנות ולומר שאם לא יזכור בביתו הרי מכוון שלא לצאת בספירה שבביהכ"נ, וצ"ע.

ובמחצית השקל ציין לשיטת הרא"ה בברכות [דף יב.] דלמ"ד דמצוות אי"צ אפילו אמר בפירוש שאין רצונו לצאת מכל מקום יוצא, אבל בב"י [סי' תקפ"ט ד"ה וצריך] העלה דלא קיימא לן כותיה, ושוב צ"ע דברי המג"א למה א"א להתנות כלפי הך כוונה הפכית, [ומדברי המחצית השקל נראה דבאמת שפיר אפשר להתנות על הך כוונה הפכית, ולעניותי דבריו צ"ת, וכמפורש כן בפמ"ג בביאור דעת המג"א], וצ"ע.

והנראה בזה בהקדם מש"כ שמעתא דר"ה [דף כה:]: דשם מבואר דהמניח ב' זוגי תפילין עובר בכל תוסף, ולמ"ד דמצ"כ אינו עובר בכל תוסף א"כ בכוונה כמו שצריך כוונה לצאת יד"ח, ואילו למ"ד מצוות

משמע שאין זה צריך להתנות, ואך שכוונתו שלא לצאת ידי חובתו בספירה זו שמונה מבע"י בביהכ"ג, וצ"ע דא"כ נמצא שלא עשה כלום.

ולמש"נ ניחא מאד, דהנה כל שמכוון שלא לצאת ידי חובה בספירת העומר לא יצא, ושפיר יכול לברך אחר זמן מאחר דעדיין מחוייב בהמצוה, ועכ"ז שפיר מהניא ליה ספירה זו שמנה בבית הכנסת, שכן אם ישכח לספור יכול לסמוך על מה שמנה מבע"י, מאחר דכל מה שמי ששכח לספור יום אחד ביטל מצוותו, היינו משום דאין כאן תמימות, ולאשווי תמימות סגי לן מה דהוה ספירה דמצוה, אף שלא יצא בה ידי"ח.

וכזאת נראה לענין קידוש בצלותא, דהנה דעת המג"א סי' רע"א סק"א דמאחר שקידש בתפילה יצא ידי חובתו מדאורייתא, ויסוד לזה ממה דאיתא בברכות [דף לג:]: דמקדש בצלותא חוזר ומקדש אכסא, הרי שעיקר הדין הוא להיות מקדש בצלותא, אכן דעת החת"ס [או"ח סי' ט"ו ד"ה וליישב וסי' י"ז ד"ה ואפשר] דבתפילת ליל שבת מכוין שלא לצאת ידי"ח קידוש, ולא יצא מה"ת, כיון שחכמים תיקנו שדין הקידוש על היין.

ודברי החת"ס תמוהים לכאורה, כמו שהוכיח המג"א בברכות דאף שהוא מקדש בתפילה מקדש על הכוס, הרי שמתקיים חלות קידוש בתפילה, ולעניות יש לתמוה ביותר בין הבדלה בתפילת ערבית במו"ש דאם מכוון שלא לצאת ידי חובת הבדלה באמירת אתה חוננתנו, קשה דהלא עיקר תקנת אמירת אתה חוננתנו נולד מחמת לתא דהבדלה [ברכות לג:], ואם מכוין שלא לשם הבדלה למה אומר כולל, וצ"ע"ג.

אשר למש"נ נראה באופן נפלא, שחכמים תיקנו לקיים מצות קידוש והבדלה בתפילה, ובדאי כוונתו לשם מצות קידוש והבדלה, וקיים מצות קידוש והבדלה, ואך מכוון שלא לצאת ידי חובה, ובע"כ לא נפיק ידי"ח.

והרה"ג רא"י קוק העירני עוד בזה למש"כ באגרו"מ [או"ח סי' ע"ד] דמי שצריך מעין ג' ואין לו סידור יברך בורא נפשות, אלא שאינו יוצא ידי חובתו בזה, הרי שיש קיום של ברכה אחרונה אף שאינו יוצא ידי חובתו בזה. עוד העירני למש"כ בקה"י דמי שלא כוון בברכה ראשונה ממשיך להתפלל אף שלא יצא ידי חובתו, דמי"מ תפילה מיהא הוה ומוקיים בזה מצות תפילה, אלא דלא יצא ידי חובת בתפילה בלא כוונת ברכה ראשונה.

ולפי"ז נראה לדון בדבר החדש, דמי שאינו יכול לתקוע בשופר ורק אשה יכולה להוציאו, דנראה דאף שלא יצא ידי חובתו כדנתן ב"ה [דף כט.]: דמי שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא ידי"ח, מ"מ מעשה מצוה מיהא הוה, וכמו שאשה יכולה לקיים מצות שופר אף שאין לה חובה, הרי שגם האיש יכול לקיים מצוה בלא שיוצא ידי חובתו, ושפיר יכול לברך על זה לדעת הראשונים דאשה מברכת על מצות עשה שהזמ"ג, וזה חדש.

בתוס' פסחים [דף צט: ד"ה ע"ד] דנו במי שקיבל על עצמו תוספת יו"ט האם יכול לקיים מצות מצוה ומרור בזמן זה וז"ל, תניא בתוספתא הפסח ומצה ומרור מצותן משתחשך, וטעמא משום דכתיב ואכלו את הבשר 'בלילה הזה', ומצה ומרור איתקשו לפסח, אבל סעודת שבת וימים טובים מצי אכיל להו מבעוד יום, כדאמר בברכות [דף כז:] מתפלל אדם [תפילת ערבית] של שבת בערב שבת, ואומר קידוש היום מבעוד יום.

ובכתבי הגר"ח בפסחים שם הקשה על דברי התוס' [שכתבו שלולי גזיה"כ היה בדין לקיים מצות אכילת פסח ומצה בתוספת יו"ט], דנהי שיש על התוספת דין קדושת יו"ט, ולכן זמן זה אסור בעשיית מלאכה משום שכבר נתקדש היום, מ"מ פשיטא דידי חובת מצוה לא יצא בזמן זה מסבא, דחובת פסח ומצה תליא בתאריך ט"ו ניסן, ומה שייך בזה תוספת, [כמו דלענין גדלות ודאי לא תועיל תוספת יו"ט להקדים גדלותו], וצ"ע.

ובחי' תורה להגר"ח ליבוביץ הביא בשם זקינו הגאון רבי ברוך בער ליבוביץ שהיה אומר את קושית הגר"ח בנוסח אחר, דאף אם נימא דשפיר יכול לקיים מצות פסח ומרור בזמן תוספת יו"ט, היינו רק לקיים מצוה, אך כשאנו לדון אם יכול להפטר מחובת פסח מצוה ומרור נראה דתוספת אינו יכול לפטור את החיובים של היו"ט, ועפי"ז כתב גם לענין סעודת שבת שהם מחוייבי השבת ויו"ט, שאינו נפטר בזמן תוספת.

וביסוד הנך מילי הארכתי לקמן בעניני חינוך, דאף לדעת כמה אחרונים שחידשו שיש לו לקטן קיום מצוה מדאורייתא [כאשה וכמי שאינו מצווה ועושה], היינו רק לקיים המצוה, אך לפטור את עצמו לכשיגדל לא, שכן מעשה מצוה לא סגי לפטור את עצמו אא"כ קיום זה בא בשעת החיוב, וה"נ דכוותה נימא לענין תוספת, דאף שיכול לקיים מצות פסח מצוה ומרור, עכ"ז לא יפטר מחובתו דחייל עליו בתחילת ליל ט"ו.

וכזאת הארכתי לקמן [עניני ברוך] לדון בדין ספק דאורייתא לחומרא, דאיתבדרא בבי מדרשא בשמיה דהבית הלוי, דמדין ספק דאורייתא לחומרא לא מצינו לחייבו אלא אם יפטר מחובתו, אך לקיים מצוה של חובה לא מצינו, וכך השיב להגאון מראד"זין על טענתו למה לא ילבש את הציצית עם התכלת לפי שיטתו מדין ספק דאורייתא לחומרא, דהוא משום דאף לאחר שיקיים המצוה עדיין לא נפטר מחובתו, יעוין בזה שם.

והגאון רבי מנחם זמבא [גור אריה יהודה ח"ב סי' ח'] כתב כסברת הבית הלוי, ופירש, שהוא משום דיסוד מה דספק דאורייתא לחומרא [במצות עשה] הוא דין ודאי, שכשאמרה תורה ואכלת ושבעת וברכת היינו ברכת המזון ודאי, ומאחר דעיקר חיובו בא בתורת ודאי שפיר י"ל דכל שאין לו ברהמ"ז ודאי אין כאן קיום כלל, [ובספר שעשועי ריעונים (כלל כ' ד"ה וי"ל) האריך לפי"ז לחלק בין ספק דאורייתא לספק דרבנן].

עוד פירש הגאון הנ"ל סברת הבית הלוי באופ"א, והוא דבכלל חובת המצוה איכא תרת"י, א. קיום עצם המצוה, ב. לפטור את עצמו מחיובו, ובמקום שאינו נפטר מחיובו לא הטילה עליו תורה לקיים את המצוה. [וכתב שם, דנפ"מ בגוונא דמקיים מצוה מתורת ס"ס, כגון טומטום שלוקח ספק לולב, דמצד ס"ס נפטר ואינו חייב עוד, ועכ"ז מעשה המצוה אינו אלא מספק, דלפי טעם הראשון פטור, ולטעם השני יתחייב, יעוין"ש].

ובתוס' פסחים [דף קכ. ד"ה באחרונה] הקשו דאם מכוון שלא לצאת בכזית ראשון נמצא שמפסיק בין ברכה לקיום המצוה, ותירצו דכיון דמ"מ אכל מצוה אחר הברכה אין זה נחשב הפסק, ולא פירשו דבריהם.

ובתוס' ציינו לדבריהם שם [דף קטו. ד"ה מתקין], ששם כתבו לבאר שיטת ר"ח דמי שאוכל בטיבול ראשון חזרת מברך עליה על אכילת מרור, אף שמצות מרור מקיים רק אחר המצה, וז"ל, אע"ג דעיקר מצות מרור לא נפיק אלא בטיבול שני אחר מצוה, מועלת הברכה שבירך בטיבול ראשון לטיבול שני, מידי דהוה אברכת שופר דמברך אתקיעות דישביה, ומועלת ברכה לתקיעות שבעמידה שהם עיקר ונעשית על סדר ברכות.

[ובחזו"א (סי' קכ"ד לדף קטו), הקשה על דמיון התוס' לברכת שופר, דבשלמא בתקיעות איכא מיהא מצוה דרבנן בתקיעות דמיושב, ושפיר מברך אתקיעות דמיושב ומוציא בברכתו גם תקיעות דמעומד, (ואף להתוס' ע"כ כוונתו לצאת ידי"ח מצוה דרבנן ולא מצוה מדאורייתא), אבל הכא אין בטיבול ראשון שום מצוה במרור אפי' מדרבנן, אלא שאוכל חזרת מפני שאין לו שאר ירק, ולא שייך לברוכי עליה כלל, עכ"ד, וצ"ע].

והדברים סתומין, דכיון שלא יצא ידי חובתו במעשה מצוה שלאחר הברכה, א"כ למה לא יצאה הברכה לבטלה, והרי עיקר ברכת המצוות ניתנה עובר לעשייתן למעשה המצוה, וצ"ע"ג.

במרדכי פסחים הקשה על הרשב"ם דאם מצת אפיקומן היא זו כזית מצות מצוה, למה אוכלין בתחילה לחם עוני ולא מצוה עשירה, [ויעוין בחידושי מרן ר"ז הלוי בדעת הר"מ דבלייל ראשון אסור לאכול מצוה עשירה כלל], ותיריך בספר המנהיג פסחים [סי' פ"ו] דאם יאכל בתחילה מצוה עשירה שמא ימלא כריסו ויתרשל מלאכול האפיקומן, ולכן תיקנו לאכול בתחילה לחם עוני לסמוך עליו אם לא יאכל האפיקומן.

ובפשוטו אינו מובן, דהלא בכזית ראשון אינו מכוין לשם חובה, ומה נפ"מ אם מצוה היא או מצוה עשירה, הלא אף אם לא יאכל בסוף מצוה לא יועיל מה שאכל בראשונה בכוונה שלא לצאת, וצ"ע"ג.

והנראה בזה, דהנה בקו"ש [ח"ב סי' ל"ג סק"ב] ובחי' רבי שלמה ר"ה [דף כח:]: כתבו להוכיח דלמ"ד מצוות צריכות כוונה כל שלא כיוון לשם מצוה אין זה מעשה מצוה כלל, אך הך מילתא שאם חישב שלא לצאת לא יצא אף למ"ד מצוות אין צריכות כוונה, לאו משום חסרון במעשה המצוה הוא דאיתנין עלה, דלעולם אף בכוונה הפכית הוה מעשה מצוה, ואך דדין מחודש הוא במצוות דבעל כרחו לא נפיק ידי חובתו, יעוין"ש.

ומעתה בשלמא למ"ד מצוות אי"צ כוונה י"ל דשפיר חלה הברכה על מעשה אכילה קמיינתא, כיון דמעשה מצוה מיהא הוה, ולכן אין כאן הפסק בין הברכה למצוותו שלבסוף, כיון שאחר הברכה קיים המצוה, אלא שלא יצא ידי חובתו, אך למ"ד מצוות צריכות כוונה קשה, דהלא בלא כוונה אין כאן מעשה מצוה, ונמצא שיצאה ברכתו לבטלה, והרי מדברי הראשונים הנ"ל מבואר דאף למ"ד מצ"כ אינו יוצא עד לבסוף, וצ"ע.

אכן הגאון רבי ברוך בער אמר [עחי' הגר"ח ר"ה], דאף למ"ד מצ"כ אזי כל שעשה בלא כוונה מעשה מצוה מיהא איכא, ובוה ביאר דברי התוס' הנ"ל דהברכה חיילא על כזית ראשון אף שכיוון שלא לצאת עד לבסוף.

אשר לפי דבריו יש לדון ליישב גם דברי ספר המנהיג הנ"ל שאם לא אכל מצוה לבסוף יסמוך על מה שאכל מצוה בתחילה אחר הברכה, אף שנתכוון שלא לצאת באכילה זו, שכן מ"מ מעשה מצוה מיהא הוה, ואך דלכאורה עדיין צ"ע, שכן אין שום קיום דין 'מעשה מצוה' כל שאין בזה קיום מצוה, ומאחר דכוונתו שלא לצאת ידי חובתו באכילה קמיינתא איזה מעלה יש בזה אם לא אכל מצוה לבסוף, וכל הדברים צ"ע"ג.

דברי אאמו"ר שבלא כוונה קיים מצות

מצוה ואך דלא יצא ידי חובתו

א. אכילת מצוה ב. ספירת העומר ג. קידוש ד. מעין שלש ה. תפילה

מצוה בלא לצאת ידי"ח א. בלא כוונה ב.

אשה ג. קטן ד. בזמן תוספת

ואאמו"ר הגאון שליט"א ביאר בסגנון מחודש ונפלא, דאף למ"ד דמצוות צריכות כונה, אזי גם בלא כוונה חשיב 'מעשה מצוה', ואף גם יש בזה 'קיום מצוה', אלא ד'לא יצא ידי חובתו' עד שיחזור ויעשה בכוונה, עכ"ד.

ולעניותי נראה סמך לזה, דהנה אשה המקיימת מ"ע שהזמ"ג מקיימת מצוה, ולדעת ר"ת אף יכולה לברך ברכת המצוות, ואף שאין לה שום חובה, עכ"ז מעשה וקיום מצוה הוה, הרי דמעשה מצוה לא תליא במה שבא לקיים חובת הגברא, אלא דהוה חפצא של מצוה מצ"ע, וא"כ אף האיש יכול לקיים ענין המצוה אף בלא שיוצא ידי חובתו, ואף במכוון שלא לצאת ידי"ח דבע"כ לא נפיק עכ"ז יכול לקיים את המצוה, כמו אשה.

אשר לפי דבריו נראה להוסיף, דאף לפי מה שהעלו הקוב"ש והגר"ש היימן הנ"ל דבלא כוונה אין זה נחשב כמעשה מצוה כלל [דלא כדעת הגר"ב הנ"ל דהוה מעשה מצוה לכוי"ע], עכ"ז יש לקיים דברי אאמו"ר אלו, שכן זה האוכל מצוה הרי מכוון לשם מצוה, שהרי מברך עליה ברכת 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו על אכילת מצוה', ואך דכוונתו שלא לצאת ידי חובתו בזה, וא"כ לא נפיק ידי חובתו אף שיש כאן מעשה וקיום מצוה.

הלא לפי"ז ניחא מאד גם דברי ספר המנהיג, דבמה שאוכל כזית בתחילה מקיים מצות אכילת מצוה, ואך דלא יצא ידי חובתו, הא מיהא אם לא יאכל באחרונה יסמוך על מה שקיים מצוה בתחילה אף שלא יצא ידי"ח. וכזאת מצינו בכמה דוכתי, בבי"י [סי' תפ"ט] כתב דסופר בביהכ"ס ספירת העומר טרם החשיך, וסומך על ספירה זו אם ישכח לספור אח"כ, והמג"א [סק"ז] כתב דהוא סופר בביהכ"ס בדרך תנאי, שאם ישכח אח"כ יחזיר ספירה זו עולה לו, יעוין"ש ובפמ"ג, אכן מדברי הראשונים שהביאו זה

אי"כ עובר אף בלא כוונה, ומשמע דאף אם נתכוין שלא לצאת עובר בבל תוסיף, ותמה בטורי אבן דהלא ק"ל דבכוונה הפכית אינו יוצא ידי"ח, וכשם שאינו יוצא ידי"ח מן הדין שלא יעבור בבל תוסיף, כמש"נ למ"ד מצ"כ.

ובחי' דושי הגר"ש היימן [ר"ה שם] ובקוב"ש [ח"ב סי' ל"ג] ובחזו"א [או"ח סי' כ"ט סק"א] תירצו קושיית הטו"א, בהקדם דברי הגר"ח דלמ"ד מצוות צריכות כונה הרי הכוונה חלק ממעשה המצוה, ומצוה בלא כוונה אינה מעשה מצוה, וא"כ כשם שלא יצא ידי"ח משום שאין כאן מעשה מצוה כמו"כ אינו עובר בבל תוסיף, ואף דלענין בל תוסיף אין אנו צריכין שיהא מעשה לצאת בה, מ"מ הרי בעינין הוספה של מעשה מצוה.

משא"כ למ"ד מצוות אי"כ הרי דאף בלא כוונה יש כאן מעשה מצוה, ומה שאינו יוצא בכוונה הפכית, אין זה משום שיש ריעותא במעשה המצוה, אלא דינא בעלמא הוא דבע"כ לא נפיק ידי חובתו, וממילא דכלפי בל תוסיף שאין אנו צריכין מעשה שיוצא בה ידי חובתו, ממילא שפיר עובר בבל תוסיף אף בכוונה הפכית, דאין כוונה זו מפקעת אלא קיום המצוה, אך מעשה המצוה מיהא הוה, עכ"ז האחרונים בישבו קו"ה הטו"א.

[ובפמ"ג (פתיחה כוללת ח"ג סק"ה) מבואר לא כן, שכתב שם דבמתכוין שלא לצאת לא יצא, כענין שכתב ביש"ש חולין [פ"ב סי' י"ג], דאף דשחטיה אי"צ כוונה עכ"ז בנתכוין לשם נחירה הוה נחירה, והתם אין שייך סברת האחרונים הנ"ל דבע"כ לא נפיק ידי"ח, ונפ"מ בזה שהפמ"ג שם כתב דבמצוות שבאכילה אף בכיוון שלא לצאת יצא שכן נהנה, וזה ליתא להאחרונים הנ"ל].

הלא מעתה ניחא דברי המג"א, דהנה באמת 'תנאי' הוא אשווי חלות מחודשת הנלמדת מפרשת תנאי בני גד ובני ראובן, כמבואר בדברי רבוותא דתנאי מילתא אחריתא היא, וביאור הדברים דאין אדם יכול לעשות מעשה התלוי על צד אחד, באופן דע"כ המעשה מצ"ע מעשה גמור הוא זה, ואך דתנאי כח נוסף ומילתא אחריתא בחלות שם 'תנאי', ותנאי זה הוא המקיים והוא המבטל את המעשה, והדברים ארוכים מיני ים.

ומעתה נראה בביאור דברי המג"א, דכוונה זו הנצרכת למ"ד מצוות צריכות כונה, היא לאשווי חלות שם מעשה המצוה, ושפיר אפשר להתנות עליה, אך בכונה הפכית [דבע"כ לא נפיק] אינה אשווי חלות בהמעשה, ואך שהגברא אינו יכול לצאת ידי חובתו בע"כ, באופן דלפי"ז אין שייך פרשת תנאים על כוונה זו, שהרי תנאי מילתא אחריתא לקיים ולבטל את המעשה, ואילו כוונה זו אין בה עשיית חלות כלל שיועיל בו דין תנאי.

[ואשר לפי"ז יש ליישב דברי המג"א הנ"ל באופן נוסף, דאף אם מהני תנאי כלפי הכוונה הפכית, עכ"ז לא יוכל למנות בביתו עם ברכה, והוא למה ש"ל דמצות ספירת העומר עיקרה רק שיהא היום ספור, ואך דכל שכוונתו שלא לשם מצוה אין כאן 'ספירת מצוה', אך למ"ד מצוות אצ"כ לא תועיל הכוונה שלא לצאת, דמאחר דע"כ יש כאן ספירת מצוה הרי היום ספור, וממילא תו אין לו קיום מצוה, ועמש"נ בעניני שבועות].

ושבו חזרנו למש"נ להעיר על עצתו של האבנ"ז, דרק כלפי הכוונה של מצוות צריכות כוונה שייך להתנות, שכן כוונה זו היא דמשויה ביה בהמעשה חלות שם 'מעשה מצוה', ובהך כוונה הוא שיש לעשות חלות שם תנאי, אך כלפי הכוונה הפכית לא מהני תנאי, וממילא דלענין מצת אפיקומן שאין בה דין כוונה כלל [א. משום שהיא מצוה דרבנן ב. שכן היא מצוה עם הנאה] בזה אין על מה להתנות, ודלא כדברי האבנ"ז.

ויש לקיים את עצתו של האבנ"ז, בהקדם מש"נ בדברי האחרונים דכל מה שצריך למשפטי התנאים הוא רק באשווי חלות קנין וקידושין וכדומה, שבוה אין יכול לאשווי חלות קנין שיהא תלוי ועומד לכאן או לכאן, ורק שנתחדשה פרשה של תנאים שיכול לעשות חלות תנאי העומד בצד חלות הקנין לקיימו או לבטלו, אך מצוה אין בה אשווי חלות, ובוה בלא משפטי התנאים יכול לעשות מעשה המצוה שיהא תלוי על צד אחד.

ובדרך אמונה להגר"ח קנייבסקי [פ"ד תרומות ה"ח] כתב ששאל את החזו"א האם התנאי במצוות זקוק למשפטי התנאים, והשיב דאין צריך, והוא בעש"ד הרמב"ן בב"ב [דף ככו:]: דכל מה שצריך משפטי התנאים היינו רק במעשה הנעשה בינו לבין תבירו, אך במעשה הנעשה בינו לבין עצמו אי"צ משפטי התנאים, ולכאורה כוונת הרמב"ן שאין צריך בזה דין תנאים, והיינו שיכול לפעול החלות על צד מסוים, ויש להאריך ואכ"מ.

ויעוין עוד לקמן בסמוך במש"נ מדברי אאמו"ר בדין ספירת העומר כאשר מונה מבעוד יום, ויעוין בספר אהל המועד שהאריך בהנך מילי בטו"ט ודעת, ואקוה לא'ל גומר עלי שיוכני לערך הדברים בעניני ספיה"ע.

פלוגתת הראשונים באיזה כזית מקיים

המצוה א. ראשון ב. אפיקומן

ובפלוגתת האחרונים בגדר מצות מצוה בלא כוונה למ"ד מצ"כ

ובזמן הזה אוכל כזית מצוה ואינו טועם אחריה כלום, כדי שיהיה הפסק סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו [רמב"ם פ"ח מצוה ה"ט].

נחלקו הראשונים באיזה כזית מצוה מקיימים מצות עשה דאורייתא של בערב תאכלו מצות, דעת הרא"ש [פ"י סי' ל"ד] דכזית ראשון אוכל לשם חובה, אכן דעת רשב"ם והמרדכי בפסחים [דף קכ. ד"ה הוין] דהוא במצת אפיקומן שאוכל באחרונה, וכ"ה בתוס' מגילה [דף כא. ד"ה לאתניין], ובטעם מה שאינו יוצא בכזית ראשון, מבואר בתוס' דהוא משום דמצות צריכות כוונה, ואינו מכוין לצאת ידי חובתו עד לבסוף.

באופן נוסף י"ל דמכוון שלא לצאת, דאף למ"ד מצוות אין צריכות כוונה לא יצא בע"כ, מבואר בתוס' פסחים [דף ז: ד"ה לצאת] ותוס' סוכה [דף לט. ד"ה עובר] דאינו יוצא ידי"ח, אכן מאידך דעת הרשב"ם דיוצא ידי"ח מצוות אף במכוון שלא לצאת, והובא ברבינו יונה ברכות [דף יב. ובר"ן ר"ה [דף כח.], וכן נקט בטו"א ר"ה [דף כח: לב:], אלא דבבי"י [או"ח סי' תקפ"ט סק"ח] הכריע שאם נתכוין שלא לצאת לא יצא ידי"ח.

**הרה"ג נדב פרץ שליט"א
בעהמח"ס נדבת פרץ על הש"ס**

האיר המזרח

**רבני בית ההוראה שטי"י ישיבת "חברת אהבת שלום"
הגאונים רבי מנשה שוע ורבי דוד פנירי שליט"א**

סימן תס"ח

איסור עשיית מלאכה בערב פסח על ידי גוי

כתב השו"ע סי' תס"ח סעיף א': העושה מלאכה בערב פסח מחצות ולמעלה משמתין אותו. ואפילו לעשות מלאכה בחינם אסור. ויש מי שאוסר אפילו על ידי אינו יהודי. ויש מי שמתיר (וכן הוא המנהג). וכתב הכף החיים בס"ק י"ב ע"ד הרמ"א שכתב, שכן הוא המנהג (להתיר), שכן הוא דעת השו"ע, וכמו ש לעיל סימן י"ג אות ז', דכל היכא שכותב השו"ע יש ויש, דעתו לפסוק כסברא אחרונה, אלא רק דכסברא הראשונה לחומרא חושש לה לכתחילה.

להסתפר ע"י עכו"ם וע"י עצמו לאחר חצות

כתב במ"ב סי' תס"ח ס"ק ה' דלענין להסתפר על ידי עכו"ם אחר חצות, הסכימו הרבה אחרונים להקל, אף משטה ראשו לצד המספר ומסייע קצת, אבל על ידי ישראל אסור אפילו בחינם משום דהיא מלאכה גמורה. ומ"מ לכתחילה כתבו הן איש חי פרשת צו הלכה כ"ד והכה"ח בס"ק י"ג שיסתפר קודם חצות [וע"י בס"ק ע"ג בשם המחזיק ברכה שהנכון לזיהר שלא להסתפר ע"י עכו"ם אחר חצות].

ודע דנחלקו האחרונים אם יכול ישראל לספר את עצמו לאחר חצות, ד' הש"ך ביו"ד סימן שצ"ט ס"ק י"ב להתיר, וכן נראה דעת השולחן גבוה בסימן זה, אבל הפרי חדש והגר"ז ועוד כתבו לאסור (כה"ח ס"ק ט"ו).

האם ירושלים הוי מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה

סי' תס"ח סעיף ג': קודם חצות מקום שנהגו לעשות מלאכה עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין. הגה, ולדין מקום שנהגו שלא לעשות, ודוקא מלאכות גמורות, אבל שאר מלאכות אפילו מנהגא ליכא. ובמ"ב ס"ק י"ב: עיין בבלבוש ובשאר אחרונים שאין זה מוסכם, כי יש הרבה מקומות שנהגין לעשות עד חצות, ועל כן תלוי כל אחד לפי מנהג מקומו.

ועיין להכה"ח בס"ק ל"ב דירושלים היא מקום שנהגו שלא לעשות [וכ"כ הפרי חדש]. ומ"מ נהגו להסתפר קודם חצות, כסברת הרמ"א שבסעיף ה' דהתירו להסתפר קודם חצות המועד [מדין ג' אומניות יעו"ש]. וע"ע להכה"ח בס"ק ע"ג בשם המחזיק ברכה.

וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ג פרק י"ג תשובה א' שנהגו להסתפר קודם חצות אף בירושלים [וע"ש בביאורים או משום שנהגו כד' הרמ"א בסעיף ה', מדין ג' אומניות, או דירושלים הוי מקום שנהגו לעשות, וכד' המחזיק ברכה]. ומ"מ עדיף להסתפר ביום י"ג.

וע"ש בביאורים דמ"מ יש להיזהר לנהוג כדעת מרן בסעיף ה' דאף קודם חצות לא התירו אלא תספורת ותפירה וכיבוס [במקום שנהגו לעשות מלאכה], אבל שאר מלאכות מותרות רק אם התחיל בהם קודם י"ד.

סימן ת"ע

האם הנקבות נהגו להתענות תענית בכורות

סי' ת"ע סעיף א': הבכורות מתענין בערב פסח, בין בכור מאב בין בכור מאם. ויש מי שאומר שאפילו נקבה בכורה מתענה. [ואין המנהג כן]. וע"י להכה"ח בס"ק י"ז בשם ס' פסח מעובין שבמדינתו המנהג פשוט שהנקבות מתענות, וכ"כ בס' שולחן גבוה על מנהג שלוניקי. אולם הרב חיד"א במחזיק ברכה ובס' שמחת הרגל ובס' יפה ללב כתבו שהעיקר שהנקבות לא יתענו. וכ"כ בבן איש חי צו הלכה כ"ה שהנקבות לא נהגו להתענות. וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ג פרק י"ב תשובה ב' שהמנהג כיום שנקבות אינן מתענות. והוסיף שאף מי שנהגה להחמיר יש לה להקל אם יביאו לה מאכל מסעודת מצוה כגון מסעודת סיום מסכת, ואף שלא השתתפה בסיום.

אם חל ערב פסח בשבת, האם צריכים הבכורות להתענות

סי' ת"ע סעיף ב': אם חל ערב פסח בשבת, יש אומרים שמתענים הבכורות ביום חמישי. ויש אומרים שאינם מתענים כלל. הגה. אבל יש לנהוג כסברא הראשונה וכו'. וע"י להכה"ח בס"ק כ"ג בשם ס' פסח מעובין שג"כ כתב להחמיר להתענות. וכ"כ השולחן גבוה על מנהג שלוניקי. וכ"כ בבן איש חי צו הלכות ערב פסח שחל בשבת הלכה א'. אולם בשו"ת אור לציון ח"ג פרק י"ב תשובה ג' כתב, דלפי הכלל המסור בדינו דיש ויש הלכה כיש בתרא, א"כ מעיקר דינא דא"צ להתענות כלל. ומ"מ ראוי להנהיג לערוך סיום מסכת ביום חמישי שלפני פסח, ושיבואו הבכורות להשתתף בסעודת סיום מסכת, יעו"ש.

השתתפות בסעודת מצוה לבכורים

כתב במ"ב סי' ת"ע ס"ק י': ולענין אם מותרים הבכורים לאכול בסעודת מצוה תלוי במנהג המקומות, יש מקומות שנהגו להחמיר וכו'. ויש מקומות שנהגו הבכורים להקל ולאכול בסעודת מצוה. וכן נוהגין כהיום בכמה מקומות במדינתנו להקל, ולאכול אף בסעודת סיום מסכת, ואף שהבכורים בעצמם לא למדו את המסכת, מ"מ כיון שאצל המסיים הוא סעודת מצוה מצטרפים לסעודתו. והמנהג שמתקבצים להמסיים קודם שסיים ומסיים לפנייה המסכת, ושומעים ומצטרפים עמו בסיומו ואח"כ עושים סעודה. ע"כ.

וכ"כ בבן איש חי צו הלכה כ"ה: ובסעודת סיום מסכתא אם הבכור גמיר וסביר להבין מה שאומרים בעת הסיום, מותר לו לאכול שם. ועיין חיים לראש.

והנה המ"ב לא נחית לחלק בין סעודת סיום מסכת לשאר סעודת מצוה. אולם יעו"ש בבא"ח שחילק בזה, וכתב דאין לאכול על סעודת פדיון הבן. ולענין סעודת חתן או ברית מילה דוקא עשרה בצמצום. ומשמע שם דשאר המוזמנים זולת החתן או אבי הבן או סנדק צריכים לפרוע התענית לאחר הפסח. וכ"כ בשו"ת רב פעלים ח"ד סימן ל"ד. אולם בכה"ח ס"ק י"א כתב שהנוהגים להקל לאכול על סעודת פדיון הבן, יש להם על מה לסמוך. ודע דכתב בשו"ת אור לציון ח"ג פרק י"ב תשובה א' שמי שלא קשה לו להתענות, טוב שלא יקל לכתחילה לפטור עצמו מהתענית על ידי השתתפות בסיום מסכת [וע"ש בביאורים באורך עוד פרטי דינים בכל זה].

סימן תע"א

טלטול המצה בערב פסח שחל בשבת

כתב הרמ"א סי' תע"א סעיף ב': אבל מצה שיוצאין בה בלילה אסורים לאכול כל יום ארבעה עשר.

וכתב הבן איש חי פרשת צו דיני ע"פ שחל בשבת הלכה ו', שבערב פסח שחל בשבת לא יטלטל את המצת מצוה שיוצא בה יד"ח בלילה ראשונה, משום דהוי מוקצה, כיון דקפיד מלהאכיל לתינוקות. אבל שאר מצות של ימי הפסח לא הוי מוקצה, כיון דחזו לקטנים. וכ"כ הנה"ח בס"ק כ"ד בשם הפמ"ג [וע"י להכה"ח בס"ק מ"ב דהיכא דיש לו הרבה מצות לליל הסדר ולא קפיד, מותר לטלטל בערב פסח].

לאכול חזרת בערב פסח

עוד כתב הרמ"א, שיש נוהגים שלא לאכול חזרת בערב פסח כדי לאכול מרור לתיאבון. וכן ביום ראשון של פסח, כדי לאכול מרור לתיאבון. והמ"ב בס"ק ט"ו כתב בשם האחרונים, שאין למנהג זה טעם. ע"כ. ועיין בבית יוסף שג"כ כתב דאין טעם למנהג זה, ושאנחנו לא נהגנו כן. אולם בבן איש חי צו הלכה כ"ח כתב שנוהגים שלא לאכול חזרת בערב פסח. וכן בחו"ל אין אוכלים חזרת ביום ראשון של פסח. [וע"י להכה"ח ס"ק כ"ז שיישב המנהג, דכדי לאכול מרור לתיאבון, ר"ל משום חיוב מצוה].

אכילת מצה בלילה של ערב פסח

כתב במ"ב סי' תע"א ס"ק י"ב, שאיסור אכילת מצה בערב פסח חל מעמוד השחר. אולם הבן איש חי צו הלכה כ"ו כתב, דאף בלילה של ערב פסח אסור לאכול. [וכל' המג"א, ע"י להכה"ח ס"ק כ"ב].

אכילת מצה מבושלת ומטוגנת בערב פסח

כתב במ"ב סי' תע"א ס"ק כ': וכל זה בשלא בישלה, אבל אם בישלה וכמו שנהגין במדינותינו לעשות כדורים ממצה שקורין [קניידלעך], או מצה מבושלת בכלי ראשון, מותר לאכלה קודם שעה עשירית, דזה בודאי לא מקרי מצה וכדמבאר בסימן תס"א. ובשער הציון אות כ', ולענין טיגון הגר"ז וח"א מקילים כמו בבישול, ובפמ"ג מסתפק בזה. ועיין לעיל סימן קס"ח במ"ב ס"ק נ"ו ובע"ש ע"כ. וע"ע בשעה"צ סימן תמ"ד אות א'.

אולם בס' בן איש חי צו הלכה כ"ו לחלק יצא, דכל שנתבשלה מקודם י"ד מותר לאכלה, אבל אם נתבשלה בערב פסח חל עליה איסור ולא פקע. וכ"ה ברב פעלים ח"ג סימן כ"ז בשם הבית דוד. והכה"ח ס"ק ל"ד הביא דבס' יוסף אומץ סימן ע"ט דחה דברי הבית דוד. ומסיק הנה"ח דמעיקר הדין מותר לאכול מצה מבושלת אפילו שנתבשלה ב"ד, אלא דאם אפשר יש להחמיר ולבשלה קודם יום י"ד. [עי"ש עוד בס"ק ל"ה]. ודע דכתב בשו"ת אור לציון ח"ג פ"ג תשובה ד', דאף שאין יוצאין יד"ח במצה שנועשת שלא לשמה, מ"מ אין לאכלה בערב פסח, יעו"ש שהאריך בזה.

[וחו"ר בית ההוראה שליט"א הוסיפו וז': דע דאם רוצה לאכול מצות מבושלות ביום השבת כדי לצאת י"ח סעודת שבת, לא יוכל לעשות זאת אלא במצות רכות שכל השנה ברכתם המוציא, אבל מצות יבשות שנוהגים לברך עליהם מזונות, גם אם מבשלים עדיין ברכתם מזונות, ואינו יכול לצאת בהם י"ח סעודות שבת. עכ"ד. וכבר נתבאר בזה באורך לעיל בסימן תמ"ד].

סימן תע"ב

מנהג הספרדים לענין הסיבה בנשים

כתב השו"ע בסימן תע"ב סעיף ד': אשה אינה צריכה להסיב אלא אם כן היא חשובה. הגה. וכל הנשים שלנו מקרי חשובות. אך לא נהגו להסיב כי שמכו על דברי ראב"ה דכתב דבזה"ז א"צ להסיב.

וכתב הנה"ח בס"ק כ"ח בשם הנה"ג בספרו פסח מעובין, דהמנהג אצל הספרדים להסיב [וע"ש בס"ק כ"ד כ"ו דלד' מרן והרמ"א גדר אשה חשובה הוא כל שאין בעלה מקפיד עליה], וכ"כ בבן איש חי צו הלכה כ"ח. וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ג פרק ט"ו תשובה ב' [וע"ש שהחמיר אף לענין דיעבד. וחו"ר בית ההוראה הוסיפו: מלבד נשים המצטרפות בכך].

לא הסיב בשתיית ד' כוסות האם צריך לחזור ולשתות בהסיבה

כתב השו"ע בס' תע"ב סעיף ז': כל מי שצריך הסיבה, אם אכל או שתה בלא הסיבה לא יצא, וצריך לחזור לאכול ולשתות בהסיבה. הגה. ויש אומרים דבזמן הזה דאין דרך להסיב, כדאי הוא ראב"ה לסמוך עליו שבדיעבד יצא בלא הסיבה. ונ"ל אם לא שתה כוס שלישי או רביעי בהסיבה, אין לחזור ולשתות בהסיבה, דיש בזה חשש שנראה כמוסיף על

הכוסות. אבל בשני כוסות ראשונים יחזור וישתה בלא ברכה. וכן באכילת מצה. ולכתחילה יסב כל הסעודה. ע"כ. [וע"י עוד במ"ב ס"ק כ"א]. אולם ד' מרן מתבאר בהדיא דכל שלא הסיב לא יצא בין במצה ובין בד' כוסות. וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ג פט"ו תשובה ב'.

אך דע דבברכי יוסף כתב דנראה דבכל ד' כוסות אם שתאן בלא הסיבה יצא ידי"ח, וטעמו כיון דבגמ' פסחים ק"ח א' איכא תרי לישני איזה כוסות בעו הסיבה, תרי קמאי או תרי בתראי, ולכן נהי דלכתחילה צריך להסיב בכלהו, אבל לענין דיעבד ספיקא לקולא. והובא בכה"ח ס"ק מ"ח, וע"ש בס"ק מ"ו.

[אלא דצ"ע דזה דלא כד' מרן. גם צ"ב, איך מקילין בכלהו, והא ממנ"פ לא יצא ידי"ח. גם ראיתי בס' קיצור שו"ע להגר"ב טולידאנו וצ"ל שכתב להקל בהסיב רק בכוס אחד. יעו"ש. ומי כהחכם יודע פשר דבר].

ודע דבעיקר גדר הסיבה חידש באור לציון (שם בתשובה א') שיהא לפחות זוית של ארבעים וחמש מעלות [וע"ש בביאורים דנראה דמסתפק אם הוא לעיכובא].

שיעור רביעית

סי' תע"ב סעיף ט': שיעור הכוס רביעית לאחר שימוגנו (אם רוצה למוזגו). וישתה כולו או רובו. ואם יש בו הרבה רביעיות, שותין ממנו כל כך בני אדם כמנין רביעיות שבו. ויש אומרים שצריך לשתות רוב הכוס אפילו מחזיק כמה רביעיות. [וצריך לשתות השיעור שלא בהפסק גדול בינתיים].

וכתב במ"ב ס"ק כ"ז דשיעור רביעית עיין לעיל בסימן רע"א ס"ק ס"ח במ"ב שם. ושם מבואר דשיעורו הוא ביצה ומחצה עם הקליפה. ויש סוברים שהביצים היום התקטנו לחצי, ומסיק המ"ב והבה"ל שם להחמיר במצוות דא' כמו קידוש ליל שבת ששיקרו דא', וכ"כ במ"ב לקמן סימן תפ"ו ס"ק א' להקל לענין ד' כוסות.

וע"י בשו"ת אור לציון ח"ג פרק ט"ו תשובה ג' ששיעור רביעית הוא כ"ז דרהם, שהוא כשמונים ושש ושבע סמ"ק יין.

חיוב מציאת מים בכוס

בהא דכתב הרמ"א, אם רוצה למוזגו, פירש במ"ב ס"ק כ"ט, ר"ל בזמנינו שהיינות חלושים אין חיוב למוזגו אפילו לכתחילה. אולם כתב הנה"ח בס"ק נ"ט שכל זה עפ"י פשוטו, אבל כפי סודם של דברים צריך למוזגו אף בזמנינו, מפני שהיין הוא בחי' גבורה, והמים בחי' חסד, וצריך למתק הגבורות בחסדים. [וע"ש שישפוך ג' טיפין שלמים, ויכוין שהם ג' יודין שיש בשם ס"ג, וכנגד ג' יודין שיש בשם אהיה במילוי יודין. וגם אם היין חזק ורוצה למוזגו, יחלק המזיגה לג' פעמים].

כוס גדול שמחזיק כמה רביעיות האם צריך לשתות את רוב הכוס או מספיק רוב רביעית

כתב במ"ב סי' תע"ב ס"ק ל"ג, דלדינא קיימא לן כדעיה הראשונה שאם יש בו הרבה רביעיות א"צ לשתות רוב הכוס. ומ"מ אם אין בדעתו לשתות הרבה לא יקח כוס גדול רק כוס שמחזיק רביעית, כדי לחוש לדיעה זו. ע"כ. [ומ"מ בכוס גדול כתב המאמר מרדכי שימלאנו על כל גדותיו לקיים מצות מלא כמבואר בסימן רע"א סעיף ז', ודלא כהב"ח שבכוס גדול ימלאנו רק עד רובו (כה"ח ס"ק ס"ז)].

וכ"כ הנה"ח בס"ק ט"ו שכבר כתבנו לעיל סימן י"ג אות ז' דכל מקום שסותם השו"ע לקולא, ואח"כ כותב בשם יש אומרים לחומרא, דדעתו לחוש להם לכתחילה, ואם כן הכא נמי לכתחילה יש לחוש לדעת היש אומרים, ואפילו בכוס גדול יש לשתות כולו או רובו. ועיין בבן איש חי צו הלכה כ"ט (בסופו) שכתב, שאם יש בכוס כמה רביעיות צריך לשתות רובו. [ואפשר דלכתחילה קאמר הבא"ח. ויש להעיר עוד דל' השו"ע שישתה רובו, וכ"ה ל' הבא"ח, אך ל' הנה"ח שישתה כולו, וכ"כ הנה"ח שם בשם הב"ח].

אם שהה בשתיית הכוס יותר מכדי שתיית רביעית האם יצא

כתב במ"ב סי' תע"ב ס"ק ל"ד, דאם שהה בשתיית הכוס יותר משיעור אכילת פרס אפילו בדיעבד לא יצא, וצריך לחזור ולשתות אפילו בכוסות אחרונות, ולכתחילה יש לזיהר שלא לשהות בכדי שתיית רביעית, ומ"מ בדיעבד אם שהה בשתי כוסות אחרונות לא יחזור וישתה. ע"כ. וכ"ה הנה"ח בס"ק ס"ח. אולם מד' הבא"ח צו הלכה כ"ט מתבאר דאפילו בדיעבד תלוי בשתיית כדי רביעית, ולא חילק בין שתי כוסות ראשונות לבין שתי כוסות אחרונות. [ואפשר טעמו ז"ל משום דהשו"ע בסימן תרי"ב כתב בסתם דשיעור שתיה הוא בכדי שתיית רביעית, ושיעור כדי אכילת פרס כתב בשם יש אומרים]. ומאידך בשו"ת אור לציון ח"ג פט"ו בביאורים לתשובה ג' כתב שבדיעבד כל שלא שהה בכדי אכילת פרס יצא. ולא חילק בין שתי כוסות ראשונות לשת"י כוסות אחרונות.

סימן תע"ג

שטיפה והדחה בד' כוסות

כתב השו"ע סעיף א': מוזגין לו כוס ראשון. והנה עיין במ"ב לקמן סימן תע"ט ס"ק א' שהכוס צריך הדחה ושטיפה אם אינו נקי. וכ"מ לקמן בס"ק ס"ח. אולם יעו"י להכה"ח כאן בס"ק א' ובס"ל תע"ט ס"ק א' שכתב, דלפי ד' הזוה"ק והתיקונים הכוס צריך הדחה ושטיפה אפילו אם הוא נקי. וכ"ז מד' הבא"ח צו הלכה כ"ט בסופו שכתב: ועל הארבע כוסות צריכין שטיפה והדחה שירחצם מבית ומחוץ בכל פעם.

צריך הסיבה, וכ"ה ד' מאמר מרדכי וקיצור שו"ע. ועי' בשו"ת אור לציון ח"ג פט"ו תשובה ט' שהגם שיעקר הדין הוא שהכרפס א"צ הסבה, מ"מ טוב שיאכל מעט בלא הסיבה ומעט בהסיבה. [שו"ר בס' חיים לראש שג"כ כתב כן, אך שם כתב שיקח ב' חצאי זיתים. יעו"ש. וזה צ"ע מאד, דהרי כתב מרן שיאכל פחות מכזית].

לחתוך את האמצעית צורת ד' וצורת ו'

עוד כתב השו"ע: ויקח מצה האמצעית ויבצענה לשתים, ויתן חציה לאחד מהמסובין לשומרה לאפיקומן.

וכתב הבן איש חי פר' צו הלכה ל"ג שכפי הסוד יחלקנה להאמצעית צורת ד' ו', וציוור של ו' יניח לאפיקומן וצורת ד' יניח בין המצות. אך עי' להברכי יוסף בסימן תע"ה שכתב דאין הכונה לציייר בפועל, אלא רק לציייר במחשבתו, וכן הסכים הכה"ח בס"ק קי"ח יעו"ש.

המנהג להצניע את האפיקומן במפה

עוד בשו"ע: ונותנין אותה תחת המפה, וחציה השני ישים בין שתי השלימות. ויגביה הקערה שיש בה המצות ויאמר הא לחמא עניא, עד מה נשתנה.

וכתב הכה"ח בס"ק קכ"ג, שמנהגינו לכרוך אותו במפה ולקושרו בכתף התינוק, ואח"כ אומרים הא לחמא עניא וכו', ואח"כ הולך התינוק ודופק על הדלת ואומרים לו מי אתה ואומר ישראל, ומאין באת ואומר ממצרים, ולאן אתה הולך ואומר לירושלים, ומה אתה נושא ואומר מצה וכו', יעו"ש.

אמירת הא לחמא עניא

ובמה שכתב השו"ע שיאמר הא לחמא עניא, כתב הברכי יוסף שעפ"י הסוד יאמר הא בצירי, וכ"כ הבן איש חי פר' צו הלכה ל"ג ובכה"ח ס"ק קכ"ט.

עוד כתב בבא"ח שם שמנהגינו לומר פיסקא זו ג' פעמים.

להגביה את הקערה

ובמש"כ השו"ע שיגביה הקערה, פירש במ"ב ס"ק ס', עם כל מה שעליה, וא"צ להסיר התבשילין, אולם בבא"ח פר' צו הלכה ל"ג כתב שיגביה הפרוסה. וכ"כ הכה"ח ס"ק קכ"ו שכן נראה מד' שער הכונות. וכ"כ בשולחן גבוה. וסיים הכה"ח דאם כן כל מנהג יש לו סמך.

אכילת פחות מכזית בדבר שטיבולו במשקה האם צריך נטילת ידיים

כתב בביאור הלכה ד"ה פחות מכזית, שמדין זה שנוטלין לכרפס, אף שכתב השו"ע שאוכלים פחות מכזית, ש"מ שאף פחות מכזית צריך נטילה לדבר שטיבולו במשקה, וחמור מפת, יעו"ש בכל דבריו.

ועי' בברכ"י סימן קנ"ח שג"כ דקדק הכי מסעיף זה, אך הביא ד' הרשב"י (שהביאם ג"כ בה"ל כאן) דס"ל דפחות מכזית א"צ נטילה.

אולם עי' להבן איש חי שנה ראשונה פרשת תזריע שכתב: אפילו אוכל פחות מכזית מהדברים שטיבולן במשקה מהמשקים הנוכרים, חייב ליטול ידיו. והראיה לזה מליל פסח שאוכלין כרפס פחות מכזית, ועם כל זה חייב ליטול ידיו משום טיבולו במשקה, וכנזכר בברכי יוסף. ע"כ. וכן הסכים הכה"ח בס"ק קנ"ח ס"ק כ' להחמיר. [ועי' עוד שו"ת אור לציון ח"ג פט"ו בביאורים לתשובה ט', ומה שציין לשו"ת חיים שאל בסימן ל"ח אות ע"ו].

אופן אמירת ההגדה [באימה ויראה ושלא לדבר שיחת חולין]

כתב השו"ע בס"ק תע"ג סעיף ז': מווגזין לו מיד וכו', וכשמחיל עבדים היינו לפרעה מחזיר הקערה שבה המצות לפניו וקורא כל ההגדה וכו'. ובמ"ב ס"ק ע"א, ואין לומר בהסיבה. וכתב בס' לב דוד פרק ל' ומועד לכל חי סימן ד' אות י"ד שלא ידבר שום שיחת חולין משהחיל הקידוש עד גמר ההלל, כי הכל יחוד גמור, ואין להפסיק ביניהם. והובא בכה"ח ס"ק קל"ג, ושכן כתב בשל"ה דף קמ"ב עמוד א' שראוי לאדם להיותו נזהר שלא ידבר בלילה הזה שום שיחה משיחת חולין, ויזהיר בני ביתו על זה. [ועי' בה"ל ס"ק תע"ג סעיף ג' בשם הרמב"ן שלא ישתה באמירת ההגדה]. ועי' בס' בן איש חי פר' צו הלכה ל"ז שהביא ל' הוזה"ק ברעיא מהימנא פרשת בא, דקוב"ה חדי בהאי סיפורא וכן כל פמליא של מעלה, ואמר להון זילו שמעו האי שבחא ולתתא, ובהאי סיפורא בקעי רקיעיא ויהבי חילא למאריהון, יעו"ש, וכן העתיק בכה"ח ס"ק קנ"ב כל ל' הוזהר בזה יעו"ש.

הנוסח ונאמר לפניו - בסגול או בחולם

כתב במ"ב ס' תע"ג ס"ק ע"א: כשיאמר ונאמר לפניו שירה צריך לומר ונאמר בניקוד סגול, ונאמר שהוא לשון עבר, דקאי על גאולת מצרים. אכן כ"ז לנוסח האשכנזים, אבל לפי הנוסחא דידן שאומרים ונאמר לפניו הללויה, צ"ל ונאמר בחולם (כה"ח ס"ק קכ"ו).

המנהג מהכוס באמירת דם וכו'

כתב הרמ"א ס' תע"ג: ונוהגין לזרוק מעט מן הכוס באצבעו כשמגיע לדם ואש ותימרות עשן. וכן כשמזכיר המכות דצ"ך עד"ש באח"ב.

ובשעה"צ אות פ"א כתב ש"א שלכתחילה נכון לנהוג כן ע"י שפיכה מן הכוס ולא באצבע. ועי' כה"ח ס"ק קס"ג שכתב כן בשם המהר"ו שישפוך מן הכוס ולא באצבעו.

עוד כתב הכה"ח בס"ק קס"ד שישפכנו לתוך כלי שבור הרומז אל הקליפה הנקראת ארוו. וכ"כ בס' עוד יוסף חי פר' צו.

והנה מד' השער הציון אות פ"א נראה שאינו שופך את כל מה שבכוס, אולם עי' כה"ח ס"ק קס"ה שיש נוהגין לשפוך את כל היין שבכוס, ואח"כ שוטפין הכוס מטעם שלא לשתות מה שנזכר שם המכות, ויעו"ש עוד.

ובס' עוד יוסף חי פר' צו הלכה י"ד כתב, כוס זה שמריק ממנו היין בשפיכות ההם לא ידיחנו וישפטנו וירחצנו מבית מוחץ קודם שישים היין בתוכו עבור אלה השפיכות, עכ"ל.

והלוי למטה ממנו והישראל למטה ממנו (חב"ד דאבא עילאה). הזרוע הרומז לחסד מצד ימין שלך, והביצה הרומזת לגבורה בצד שמאל שלך, ומרור הרומז לתפארת באמצע, והחרוסת בצד ימין תחת הזרוע בקו ימין והוא כנגד נצח, והכרפס הרומז להוד תחת הביצה מצד שמאל בקו שמאל, וחזרת למטה מן המרור בקו האמצעי לעשות בו אח"כ כורך, והוא כנגד היסוד, והקערה בעצמה הכוללת כולם נגד המלכות. וסיים הכה"ח שלפ"ז אין להניח את המי מלח והכוסות של יין בתוך הקערה. [ודלא כהרמ"א שכתב שהחומץ בתוך הקערה].

ועי' ג"כ בס' עוד יוסף חי הלכה י"ב, שיש בני אדם שמסדרים המצה ושאר מינים אשר עמה על השולחן בלתי קערה, וטעות הוא בידם, אלא צריך קערה ממש.

ועי' עוד בשו"ת אור לציון ח"ג פט"ו תשובה י"ח, שמד' האר"י הנ"ל משמע שהמרור אינו החזרת, ולכן מנהגנו ליתן שם עולשין שהוא הנדבי בלשון ערבי, אלא שאין אוכלין אלא את החזרת הוא החסה. ואם אין לו עולשין יתן חסה בשני המקומות.

האם מותר לצלות את הזרוע בליל פסח

כתב במ"ב ס' תע"ג ס"ק ל"ב, שאסור לצלות את הזרוע בלילה אלא מבטעו, אם לא שדעתו לאוכלו למחר באותו היום. ועל כן אם שכח וצלאו בלילה יזהר לאוכלו למחר בבוקר. ואם דעתו שלא לאכול את הביצה עד ליל שני, גם הביצה אסור לצלותה בלילה, אלא יצלה אותה מבטעו.

אולם בבן איש חי פר' צו הלכה ל' כתב שאין אוכלין צלי ביום ראשון, ומ"מ כתב שאם שכח ולא צלה את הזרוע בערב פסח מותר לצלותו בליל פסח. אולם בכה"ח ס"ק ס"ג כתב ע"ד הבא"ח, דכיון דצלי אינו אלא מנהג, לא יצלה את הזרוע, אלא מניח במקומו בשר מבושל.

[ובעיקר ד' הבא"ח שאין אוכלין צלי אף ביום, עי' כה"ח ס' תע"ו ס"ק ב' שכ"ה ד' הברכ"י, וע"ש עוד דעות בזה].

ודע דכתב הכה"ח בס"ק ס"א בשם הפמ"ג דהזרוע אף שהוא מבושל, כיון שהוא זכר לפסח אין לאכלו בלילה. אולם האור לציון ח"ג פט"ו תשובה כ' כתב דכל שהזרוע מבושל מותר לאוכלו.

לקחת חסה למרור

ס' תע"ג סעיף ו': אלו ירוקות שיוצא בהם יד"ח בפסח חזרת וכו', ויוצאין בעלין שלהן ובקלחן וכו', ועיקר המצוה בחזרת. וכתב במ"ב ס"ק מ"ב שבחסה מצוי תולעים קטנים שאינם ניכרים לחלושי עין, ועל כן מי שאין לו אנשים בעלי יראה שידקדק כראוי טוב יותר ליקח תמכא וכו'.

ובספר בן איש חי צו הלכה כ"ז כתב שעדיף לקחת את הקלחים. וכן כתב בכה"ח ס"ק ד'.

אך כהיום אפשר דרא שיש גידול מיוחד לחסה, באופן שאין בה תולעים, וא"כ ודאי נוכל לקיים את עיקר המצוה בחזרת.

הפירות שעושין את החרוסת

כתב הרמ"א, שעושין את החרוסת מפירות שנמשלו בהם ישראל, כגון תפוחים תאנים אגוזים רמונים ושקדים. ופירש במ"ב ס"ק מ"ט דשקדים הם על שם ששקד הקב"ה על הקץ לעשות.

והכלבו הוסיף ענבים זכר ל"הגפנים סמדר נתנו ריח", והובא בכה"ח ס"ק צ"ט, וכתב בשם היפה ללב שיעקר המצוה הוא התפוח, כדמשמע שם בגמ' מאי מצוה, ריש לקיש אמר זכר לתפוח. וכתב הכה"ח שמנהג האר"י ז"ל להניח בחרוסת ג' מיני תבלין, שבולת נרד, ובערבי נקרא סנבול, ובושש"י ווינגובל"י וקאנילה הנקרא קומון, וז' מיני פירות והם ענבים ותאנים ורמונים ותמרים ואגוזים ותפוחים ופירא"ש. אבל האשכנזים נוהגין לשום עיקר החרוסת מג' דברים אלו, ואלו הם היתור מוכרחים. והם ראשי תיבות אב"ן בלשון אשכנז. והם אגוזים ותפוחים ופירא"ש. וזה אינו ע"פ הסוד, אלא רק עפ"י מנהג האשכנזים. יעו"ש.

אם שכח ובירך ענט"י על הכרפס

כתב השו"ע בס"ק תע"ג סעיף ו', נוטל ידיו לצורך טיבול ראשון, ולא יברך על הנטילה, ויקח מהכרפס פחות מכזית ומטבילו בחומץ, ומברך בפה"א ואוכל, ואינו מברך אחריו [ועי' כה"ח ס"ק ק"ח מש"כ בכונת הרחיצה].

אם שכח ובירך בנטילה זו, כתב בספר חיים לראש שלא יסיח דעתו ועלתה לו נטילה זו בשביל נט"י לסעודה. אולם ד' הכה"ח בס"ק ק"ז דכדי שלא לבטל ברכת ענט"י לסעודה, א"צ להיזהר מלהסיח דעתו, יעו"ש.

לטבול את הכרפס במי לימון

וכתב במ"ב ס"ק נ"ד, שיכול להטביל ג"כ ביין או במי מלח, ולא בא לאפוקי אלא בחרוסת, כי חרוסת אינו אלא לטיבול שני שמטבל המרור בחרוסת.

ובכה"ח ס"ק נ"א וקי"ב הוסיף לבאר, דהיינו כל דבר שיש עליו שם משקה. ועי' בשו"ת אור לציון ח"ג פט"ו תשובה ח' שלכן יכול אף לטבול במי לימון, אולם צריך שיערב את מי הלימון ברוב מים, כדי שיחשב משקה לכוב"ע יעו"ש.

אם אכל כזית מהכרפס האם מברך בורא נפשות רבות

כתב במ"ב ס"ק נ"ו, שאף אם אכל כזית אינו מברך אחריו, משום דהבהמ"ז פוטרת את הכרפס, כיון שברכת הכרפס באה לפטור את המרור שאוכל בתוך הסעודה. וכ"כ הכה"ח ס"ק ק"ט וקט"ו. ואולם בס' בן איש חי הלכה ל"ב כתב שאם שגג ואכל כזית צריך לברך אחריו בנ"ר. אך יעו"ש בס' עוד יוסף חי הלכה ז' שחזר בו הבא"ח, וכתב שלא יברך בנ"ר.

האם אכילת הכרפס צריך הסיבה

כתב הברכי יוסף שאין צריך להסב באכילת הכרפס. וכ"כ הבן איש חי פר' צו הלכה ל"ב. אולם עי' כה"ח ס"ק קי"ד דדעת האבודרהם שכרפס

לקדש מעומד

עוד כתב השו"ע: ומקדש עליו. ולפי דברי האר"י ז"ל כל הקידושין ז"ל מעומד, בין של שבת בין של יום טוב, כמ"ש לעיל סימן רע"א סעיף ב'. וכן כתב היפה ללב חלק ב' אות א'. וכתב שם, ומתחיל אלה מועדי ה' וכו' אם חל בחול. ור"ל אבל אם חל בשבת קודם הכל יאמר יום הששי ויכולו וכו', ואח"כ אלה מועדי ה' וכו', ואח"כ סברי מרנן, ואח"כ ברכת היין וברכת קידוש היום ושהחיינו. וקודם הכל י"ל מומור לדוד ה' רועי וכו', כמ"ש לעיל סימן רע"א אות ס"ג. עכ"ד. (כה"ח סק"ה).

אמירת יקנה"ז בישיבה או בעמידה

עוד כתב השו"ע: ואם חל במוצאי שבת אומר יקנה"ז. וכתב במ"ב ס"ק ג', שאומרים הבדלה זו מיושב כמו הקידוש. אולם לדין בני ספרד שנוהגים לקדש מעומד, אזי אומרים הכל מעומד [אף שבשאר ימות השנה אומרים הבדלה מיושב וכמ"ש השו"ע בסימן רצ"ו סעיף ו']. (כה"ח ס"ק כ' בשם יפה ללב).

לומר את סימני הסדר בפה

גם כתב הכה"ח בס"ק ל"ב בשם ס' יסוד ושורש העבודה, שיאמר את הסימנים בפה, דהיינו קודם קידוש יאמר קדש, וקודם הרחיצה יאמר ורחץ, וכן כל הסדר, כי נרמזו בו סודות גדולים ונפלאים מאד. ועיין בפרי עץ חיים פרק ז' מש"כ סודות בזה.

שבעה"ב לא ימוזג לעצמו אלא אחר ימוזג לו

כתב הרמ"א בסוף הסעיף: ובעה"ב לא ימוזג בעצמו, רק אחר ימוזג לו דרך חירות. ובמ"ב ס"ק ט', אם אפשר לו.

וכתב ע"ז הכה"ח בס"ק ל"א: ואם כן אם חפץ למוזג בידו כדי לכוין כונת המוזגה כמ"ש לעיל סימן תע"ב אות נ"ט, הוי כלא אפשר.

ברכה אחרונה על ד' כוסות

כתב השו"ע בס"ק תע"ג סעיף ב': שותה בהסיבה ואינו מברך אחריו. ובמ"ב ס"ק י"א, על הגפן וכו'. אפילו שותה רביעית, דסומך על מה שייברך בהמ"ז לבסוף. ועוד, דהרי יברך ברכה אחרונה לסוף ארבע כוסות. ובסימן תע"ד יתבאר היטב. ע"כ. [ועי' עוד כה"ח ס"ק ל"ד].

והנה עי' להבא"ח פר' צו הלכה כ"ט, דאע"ג דברכה אחרונה אין לברך אלא בשותה רביעית משום סב"ל, מ"מ בליל פסח דאיכא ד' כוסות וברכה אחרונה שייכת לכולם, אם בא' מהם או בבי' מהם שותה רביעית שלם יוכל לברך אח"כ ברכה אחרונה. יעו"ש. אך לפי"ד המ"ב הנ"ל דבהמ"ז פוטרת את הכוס שקודם הסעודה, לכא' לא יוכל לברך. וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ג פט"ו תשובה ג'. [ועי' ג"כ בכה"ח סימן תע"ד ס"ק ח' דמי שאין לו אלא ב' כוסות ראשונים, שלא יברך ברכה אחרונה, כיון שבהמ"ז פוטרתם].

להניח בקערה ג' מצות

ס' תע"ג סעיף ד': מביאין לפני בעה"ב קערה שיש בה שלש מצות. [ועי' ב"י דלהר"ף והרמב"ם סגי בב' מצות, אלא שהעולם נוהגים כדעת תוס' והרא"ש]. וכתב הכה"ח בס"ק מ"ד, שכן כתוב בתיקונים תיקון ס"ט ד"ה ותוסף עוד ללדת וכו', ולקבל ג' טיפין אליו תיקוני תלת מצות בפסח. וכ"כ בשער הכונות [דף פ"ג ע"ב ודף פ"ז ע"ג], דמצה העליונה והאמצעית הם כנגד חכמה ובינה דמצד אבא, והמצה התחתונה היא כנגד הדעת דמצד אבא. וכ"כ בפרי עץ חיים פרק ג', ולקמן נבאר סודם, עכ"ד.

להשאיר קצת כרפס בקערה עד אחר אכילת מרור

עוד כתב השו"ע: וכרפס או ירק אחר (וחומץ או מי מלח). ועי' מג"א ס"ק ה' שכתב, שלאחר שאכל הירק מותר לסלק הירק ומי המלח בקערה. אולם הכה"ח בס"ק נ"ב כתב, שלפי מה שנכתוב לקמן, שאלו הדברים שמניחים בקערה יש בהם רמז לאורות עליונים, אם כן יש להשאיר קצת כרפס בקערה אף לאחר האכילה כדי שיהיה הסדר שלם עד לאחר אכילת מצה ומרור. וכן כתב בבן איש חי פרשת צו הלכה ל"ב. והוסיף הכה"ח שאת המי מלח יכול להסירו, כיון שאינו מכלל הסדר כמבואר לקמן בס"ק נ"ח.

[ועי' בשו"ת אור לציון ח"ג פרק ט"ו תשובה י"ח שם כתב שיש להשאיר מכל מין הנמצא בקערה עד "סוף ליל הסדר". וצ"ע מקורו. ואפשר שלמד כן מסברא כיון שעדיין יש לאכילת אפיקומן. ושור' בס' יוגד משה סימן י"ז אות כ"ב שהביא מס' דרכי חיים ושלום אות תקפ"ו שכתב, שהקערה עם המינים נשאר על השולחן עד אחר הסדר].

הטעם לקחת בדוקא כרפס

כתב במ"ב ס' תע"ג ס"ק י"ט, שכרפס הוא מין ירק שקורין אותו כרפס. ובחרו לכתחילה במין זה שהוא נוטריקון ס' פרך, כלומר ס' ריבוא עבדו עבודת פרך. ובבן איש חי פר' צו הלכה ל"ב כתב שכרפס היינו אותיות כר [הם סוף של תיבת "מכר"] ואותיות פס [הם ראש תיבת "פסים"]. רמז לסיבת קושי השיעבוד שהיה בשביל מכירת יוסף הצדיק עליו השלום, ושהטבילו תכונת פסים שלו בדם, ומכרוהו וגרמו צער ליעקב אבינו עליו השלום.

ועי' עוד להכה"ח בס"ק מ"ט שהביא מס' שער הכונות דף פ"ג ע"א, שמילת כרפס הוא גימטריא ש"ס, והוא שם אלהים במילוי יודין שהוא ש', וכשתמלאנה במילואה ש"ן יהיה בגימטריא כרפס, ויעו"ש עוד בכל סוד הענין, וסיים בל' שעה"כ: וזוהו תבין, כי לקחת הכרפס בליל פסח אינה בהזדמן כמ"ש הפוסקים שלוקח ירק אחר במקומו אם ירצה, ואין הענין כן, כי דברי חכמים ומנהגם תורה היא. וצריך לדייק ולהזהר לאכול דוקא כרפס ולא ירק אחר. ע"כ. וכ"כ בס' עוד יוסף חי הלכה ז' יעו"ש.

סדר הקערה של האר"י ז"ל

כתב במ"ב ס' תע"ג ס"ק כ"ו: ועיין באחרונים סדר הקערה של האר"י ז"ל. ע"כ. ועי' כה"ח ס"ק נ"ח שהעתיק הסדר מס' עץ חיים, הכהן למעלה

סימן תע"ה

לטבול את המצה במלח

כתב השו"ע סימן תע"ה סעיף א': יטול ידיו ויברך ענט"ו. ויקח המצות כסדר שהניחם, הפרוסה בין שתי השלמות, ויאחזם בידו ויברך המוציא ועל אכילת מצה, ואח"כ יבצע מהשלמה, העליונה ומהפרוסה משתייהן ביחד, ויטבלם במלח. הגה, ואין המנהג לטבלם במלח בלילה ראשונה, דפת נקי אין צריך מלח.

ופירש במ"ב ס"ק ד', ר"ל אף שבכל ימות הפסח מטבילין במלח אעפ"י שהיא נקיה וא"צ טיבול מן הדין, וכדמבואר לעיל סימן קס"ז סעיף ה', מ"מ בלילות ראשונות של פסח אין נוהגין כן, דטפי הוא נראה לחם עוני כשאינו טבול במלח.

אולם מד' מרן נראה שאף בליל פסח צריך לטבולם במלח. וכ"כ בבן איש חי הלכה לד', שיטבול במלח ג' פעמים. ועי' ג"כ להכה"ח בס"ק י"ב דעפ"ד האר"י ז"ל כל פרוסת המוציא צריך לטבל במלח כדי למתק הגבורות. ועיי"ש בס"ק י"ד שהבא לצאת אף אליבא דהרמ"א, יש לטבלם במלח ולכוין למתק הגבורות, ואח"כ ינפץ מעליהם ולאכולם בלא מלח.

לאכול ב' כזיתות מוציא מצה

עוד כתב השו"ע, ויאכלם בהסיבה ביחד כזית מכל אחד וכו'. ועי' בשו"ע סימן תפ"ו ששיעור כזית הוא חצי ביצה, ובמ"ב שם, בינונית עם קליפתה. אך בחזו"א א"ח סימן ל"ז ס"ק י"ז כתב שהוא בלי קליפתה. וכ"כ בשו"ת אול"צ ח"ג במבוא הספר ענף א' אות ו'. וע"ש עוד בענף ב' שהאר"י לברר דהשיעור הוא לפי נפח, ולכן לפי שיעור כזית ט' דרהם, בעשרים גרם מצה קשה בודאי יש שיעור כזית. וכ"כ בפט"ו תשו' י"א.

וע"ש עוד בתשו' י"ב שיעקר דין ב' כזיתות הוא בשביל בעה"ב שיאכל מהשלמה ומהפרוסה, וכמו שביאר במ"ב ס"ק ט"ו [ואין הכי נמי אם יהיה לפנייהם לפחות שלימה ופרוסה יתקיים הדין דב' כזיתות, והכי עדיף טפי יעו"ש], אבל באופן שאוכלין ממצות שממקום אחר, סגי בכזית א'. ומ"מ המנהג לאכול שתי כזיתות, ובכך יצאו אף ידי הסוברים שנתקטנו השיעורים (עי' מ"ב ס"י תפ"ו).

לשקע את המרור בחרוסת

עוד כתב בשו"ע: ואח"כ יקח כזית מרור וישקענו כולו בחרוסת ולא ישנהו בתוכו, שלא יבטל טעם מרירותו. ומטעם זה צריך לנער בחרוסת מעליו. ויברך על אכילת מרור, ויאכלנו בלא הסיבה. ואח"כ נוטל מצה שלישית ובוצע ממנה, וכורכה עם המרור וטובלה בחרוסת וכו', ואומר זכר למקדש כהלל.

וכתב במ"ב ס"ק י"ג שיש שאין משקעין את כולו אלא מקצתו. ועכ"פ ד' השו"ע לשקע כולו, ואח"כ לנער.

ועי' בשו"ת אור לציון ח"ג פט"ו בביאורים לתשובה י"ט שמן הראוי היה גם בכורך לשקע כולו ולנער, אלא שהמנהג לא כן, יעו"ש.

אמירת זכר למקדש כהלל

במש"כ השו"ע ואומר זכר למקדש כהלל, עי' בה"ל שהקשה אמאי לא הוי האמירה הזו הפסק בין ברכת על אכילת מצה לאכילת הכורך (שכתב השו"ע שלא יסיח ביניהם). ודוחק לומר דלא הוי הפסק, דהוי כטול וברין. ולא נתקרה דעתו ז"ל אלא לומר דאולי האי ואומר שכתב השו"ע לאו דוקא, וע"ז. אולם המנהג פשוט לומר זכר למקדש כהלל, ואין לחוש בזה משום הפסק, דחשיב מענייני הסעודה. (שו"ת אור לציון ח"ג פט"ו בביאורים לתשובה י"ח).

חצי שיעור במצות עשה

כתב השו"ע בס"י תע"ה סעיף ו': אכל כחצי זית וחזר ואכל כחצי זית יצא, ובלבד שלא ישנה בין אכילה לחבירתה יותר מכדי אכילת פרס. [ועי' בשו"ת אול"צ ח"ג פט"ו תשובה י"ג דלכתחילה שיעור אכ"פ תוך ארבע דקות, ולזקן או חולה תוך שש או שבע דקות, ולפחות תוך תשע דקות, ומונים זמן זה מרגע הבלעיה].

והנה דנו האחרונים אם אין לו אלא חצי זית, האם יש ענין שיאכלנו ועי' כה"ח ס"ק פ"ט שכתב בשם המחזיק ברכה, דאיכא קצת מצוה בחצי שיעור, וכ"כ בברכ"י סימן תפ"ב, ובחיים שאל סימן י"ג. אך לא יברך על אכילת מצה, יעו"ש. וכ"כ בשו"ת רב פעלים ח"ג סימן ל"ב. וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"א א"ח סימן ל"ה יעו"ש. [והיא לו נדפסה בח"ג פט"ו תשובה ט"ו]. [ועי' במ"ב ס"י תע"ג ס"ק מ"ג לענין מרור, שם כתב שאם א"א לו לאכול כזית מרור, יאכל מעט "לזכר" טעם מרירות, וי"ל].

אם כל כזית שאוכל בפסח הוי מצוה דא"י

ס' תע"ה סעיף ז': אין חיוב אכילת מצה אלא בלילה הראשון בלבד, ואף בלילה הראשון יוצא בכזית. וכתב במ"ב ס"ק מ"ה בשם הגר"א דע"כ פ"מ מצוה איכא לאכול כל שבעה אלא שאינו חיוב. וכ"כ בתשו' חת"ס יו"ד ס' קצ"א בשם החוקוני, הובא בכה"ח ס"ק ע'. ועי' בב"ח ס' תע"ב בשם מהר"ל מפראג עפ"י דברי הרמב"ם, שבלילה הראשון אף שיוצא בכזית, מ"מ כל מה שממשיך לאכול הוי מצוה דא"י. וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ג פט"ו בביאורים לתשובה י"ד.

סימן תע"ו

לאכול צלי בליל פסח וביום

ס' תע"ו סעיף א': מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אוכלים, מקום שנהגו שלא לאכול אין אוכלין וכו'. ובמ"ב ס"ק א' דבאלו ארצות אין נוהגין לאכול צלי בשני הלילות.

ועי' כה"ח ס"ק ב' דהבית יהודה כתב שבמקום שנהגו שלא לאכול הוא אף ביום ובב' הלילות. והביאו הברכ"י. ויש חולקים ע"ז. ומנהג איזמיר שלא לאכול צלי ב' לילות של פסח ויום א' בלבד, וביום ב' אוכלין. ומנהג בני תימן לאכול צלי בליל פסח (שו"ת אור לציון ח"ג פט"ו בביאורים לתשובה כ').

סימן תע"ז

אמירת הלל קודם חצות

כתב הרמ"א בס"י תע"ז סעיף א', שיקדים עצמו שגם ההלל יקרא קודם חצות. ובמ"ב ס"ק ז', ר"ל עם ברכתו שמברך לאחריה יאמר "לכתחילה" קודם חצות. (ועי' שעה"צ אות ו'). וכ"כ להכה"ח בס"ק י"ד שאם איחר עד חצות יאמר יהללך בחתימה בברכה. אולם בשו"ת אור לציון ח"ג פט"ו תשובה כ"ב כתב שנראה דהוי ספק ברכות להקל.

[ובעיקר הטעם דגם אמירת ההלל עד חצות, עי' כה"ח ס"ק י"ד הטעם כיון דהוי דומיא דקרובן פסח דטעון הלל באכילתו, ואכילת קרבן פסח הוי עד חצות. וכ"כ הצ"ח בברכות דף ט'. אולם הגר"א ז"ל פירש הטעם משום דהכוס זמנו הוי עד חצות. ולענ"ד י"ל דבדעבד יוכל לומר הלל אחר חצות, מצד עצמו ולא מצד ק"פ או הכוס, וממילא שאף יוכל לברך. וקיצרתי].

מי ששכח ולא אכל אפיקומן כיצד ינהג

כתב השו"ע ס' תע"ז סעיף ב': אם שכח ולא אכל אפיקומן, ולא נזכר עד שנטל ידיו או שאמר הב לן ונברך, אוכל אפיקומן בלא ברכת המוציא. ואם לא נזכר עד שבירך ברכת המזון, אם נזכר קודם שבירך בורא פרי הגפן יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן. (ויחזור ויברך בהמ"ז, ויברך בפה"ג וישתה הכוס). ואם לא נזכר עד אחר שבירך בורא פרי הגפן, ולא יאכל האפיקומן, ויסמוך על מה שאכל בתוך הסעודה, שכולן משרות הן משעת לישא. אבל במקום שנהגו לעשות שימור למצת מצוה משעת קצירה, אפילו לא נזכר עד אחר ההלל, יטול ידיו, ויברך המוציא, ויאכל האפיקומן. הגה. ויחזור ויברך על הכוס, ואין לחוש במה שמוסיף על הכוסות. ואם נאבד האפיקומן, יאכל כזית אחד ממצה שמורה אחרת. ע"כ.

ובמ"ב ס"ק ח', טעם השו"ע דקודם בהמ"ז יאכל אפיקומן בלא ברכה, ואף דאמר הב לן ונברך, משום דאתכא דרחמנא שמכינן, ופסק השו"ע כד' רבינו פרץ המובא בטור, ודלא כד' אבי העזרי והרא"ש המובא בטור, משום סב"ל (שעה"צ אות ז').

ובהא דכתב השו"ע דאם לא נזכר עד אחר שבירך בפה"ג לא יאכל האפיקומן, פירש במ"ב ס"ק י"א משום שאם יאכל אזי יצטרך לברך בהמ"ז על הכוס, וא"כ הוא כמוסיף על הכוסות. אך כתבו האחרונים דכל זה הוא למאן דס"ל בס"י פ"ב דבהמ"ז טעונה כוס, אולם למנהגינו שם דבהמ"ז אינה טעונה כוס, א"כ גם עכשיו יאכל אפיקומן ויברך בהמ"ז בלא כוס.

אולם הבית דוד ושולחן גבוה ומאמר מרדכי כתבו דד' השו"ע נכונים לכונ"ע, דס"ל להשו"ע דאע"ג דבהמ"ז אינה טעונה כוס, הכא שאני, דמעיקרא נתקן שכוס שלישי יאח לאחר גמר אכילה, וכיון שאוכל שוב אפיקומן, הרי שוב חייב בכוס. [והביאם להכה"ח בס"ק כ', ולפ"ז נראה דה"ה לענין סוף ד' השו"ע במקום שנהגו לעשות שימור משעת קצירה, שאפילו לאחר גמר ההלל יטול ידיו ויברך המוציא, דנראה שיברך בהמ"ז על הכוס, וכד' הרמ"א. ע"ש במ"ב ס"ק י"ז וכה"ח ס"ק כ"ט, ודוק].

סימן תע"ח

לשתות אחרי אפיקומן

ס' תע"ח סעיף א': אחר אפיקומן אסור לאכול שום דבר. ובמ"ב ס"ק ב', ולענין שתיה נחלקו הפוסקים, ויש להחמיר במשקה המשכר. ולכתחילה נכון לזיזר מכל משקה חוץ ממים וכה"ג, כמו שמבואר לקמן בס"י תפ"א במ"ב ס"ק א'.

ובסימן תע"ט סעיף א': אחר כך מוגזין לו כוס שלישי וכו', ולא ישתה יין בינו לכוס רביעי. ובמ"ב ס"ק ה', שמא ישתכר וישן ולא יגמור את ההלל. ויש שכתבו הטעם מפני שהוא נראה כמוסיף על הכוסות. וכתבו האחרונים דלאו דוקא יין, הוא הדין שאר משקין המשכרין, מיהו אם אינו משכר מותר. והוא שלא היה חמר מדינה, דאם היה חמר מדינה יש להחמיר ולחוש לטעם השני, דנראה כמוסיף על הכוסות.

ובסימן תפ"א סעיף א': אחר ארבע כוסות אינו רשאי לשתות יין אלא מים. ובמ"ב ס"ק א', הרבה טעמים יש בזה בפוסקים וכו', ויש שכתבו משום שלא יתבטל טעם מצה מפיו על ידי שתייתו, וכמו שאסרו לאכול אחר הסדר מטעם זה. ולפי טעם זה כל משקה אפילו אינו חמר מדינה ואינו משכר אסור. ומסתמת המחבר והרמ"א משמע שדעתם להחמיר ככל הני טעמי. ומ"מ כתבו האחרונים דאינגבער וואסער (מי זנגביל) וה"ה טיא (תה) או עפל טראנק (משקה תפוחים) וכו' מותר וכו'. והנה אף דלכתחילה נכון להחמיר בכל דבר שמבטל טעם מצה, מ"מ במקום צורך גדול יש לסמוך על סברא הראשונה להתיר לו לשתות שאר משקין שאין משכרין. ובפרט בליל שני בודאי יש להקל בשאר משקין שאין משכרין. ע"כ.

והכה"ח ס' תע"ח ס"ק ב' כתב דהר"ף כתב אחר אפיקומן אין לטעום כלום חוץ מכוס בהמ"ז וכוס ההלל, ומי שצמא אין לו רשות לשתות אלא מים אבל לא יין, ומשמע אפילו משקין שאינם משכרין. ובסימן תפ"א ס"ק ד' בשם נהר שלום דאין להקל בזה נגד מרן. אך לענין קפה כתב הברכ"י ובמורה באצבע להקל בזה, אך יהיה בלי סוכר. והבן איש חי פר' צו הלכה ל"ה כתב, ורק מים מותר לשתות. ויש מתירים בקפה, ויש לסמוך עליהם לצורך גדול. (ועיי"ש בכה"ח). ובשו"ת אור לציון ח"ג פט"ו תשובה כ"ג כתב: יין ושאר משקאות משכרים אסור לשתות לאחר אפיקומן. ומים וכן תה ללא סוכר מותר לשתות. ותה וקפה עם סוכר ושאר משקאות מתוקים ראוי להמנע מהם, אלא אם כן יש בו צורך גדול שאז מותר לשתותם. ע"כ. [ועי"ש בכה"ח ס"ק ה' בשם הברכ"י להקל בליל שני במשקין שאינם משכרים].

עוד כתב שם הבן איש חי: ושתית עשן שם הסכים הרב חיים פלאג'י בחיים לראש להזהיר בליל ראשון, אבל בליל שני התיר.

סימן תע"ט

לשתות מכוס שלישי כמה פעמים

כתב הרמ"א בס"י תע"ט סעיף א': מיהו מכוס שלישי יכול לשתות כמה פעמים, והכל מחשב שתיה אחת אע"ג דהפסיק ביניהם. ובמ"ב ס"ק ו', דמ"מ אם לאחר ששתה רוב רביעית לא היה בדעתו לשתות יותר ואח"כ נמלך לשתות עוד, דעת מג"א וחק יעקב כיון שצריך לברך עליו מחדש מיחזי כמוסיף על הכוסות, ועיין לעיל בסימן תע"ב בביאור הלכה (סעיף ז' ד"ה אין) מש"כ בזה. ע"כ.

אך דע דכל זה למנהג האשכנזים שמברכים על כל כוס וכוס כמ"ש לעיל סימן תע"ד, אבל למנהג הספרדים שאין מברכין כי אם על כוס א' וכוס ג', בלא הכי ברכתו על כוס בהמ"ז היתה גם על כוס ד'. (כה"ח ס"ק ט').

אם יוצא באמצע סעודתו לבית חבירו

כתב המ"ב בס"ק ט': ואם רוצה לחזור אחר זימון לבהמ"ז, ורוצה לילך לשכנו לברך שם, לא יאכל האפיקומן בביתו וכו', אלא יאכל האפיקומן במקום שזומן ומברך שם, וגם ישתה שם הכוס וישאר שם עד גמר הסדר. ואם רוצה לחזור לביתו אחר בהמ"ז ויגמור ההלל וישתה כוס רביעי וכו', ע"כ.

אך דע דכל זה לד' הרמ"א בס"י קע"ח, אבל לד' השו"ע שם אסור לו לצאת באמצע סעודתו אלא אם כן בירך תחילה בהמ"ז (כה"ח ס"ק י"ג). [וחו"ר בית ההוראה שליט"א הוסיפו על זה וז"ל: עי' רב פעלים ח"ד א"ח שאלה ל"ד, הדעלה שאם כשבירך המוציא היה דעתו לילך לבית השני מהני לילך לבית השני, א"כ גם כאן יוכל לעשות כפי עצתו של המ"ב אם רוצה בכך].

ברכת חתנים על כוס של בהמ"ז

עי' כה"ח בס"ק ג' שהביא מחלוקת גדולה אם מברכים ברכת חתנים על אותו כוס שלישי של בהמ"ז או על ב' כוסות (כמו בכל השנה לסברא א' באבן העזר סימן ס"ב סעיף ט').

לדעת החיד"א בחיים שאל (סימן ע"ד אות י"ג) וביוסף אומץ (סימן מ"ז) יברך ז' ברכות על אותו כוס של בהמ"ז (וע"ש אם קודם בפה"ג או לבסוף). אבל לדעת ס' ברכות המים ועיקרי הד"ט וכפי אהרן אם יש א' מהמסובין שידע לברך שש ברכות, הוא יברך על אותו כוס שהיה בידו לבהמ"ז, והמברך בהמ"ז יברך על היין דבזה לא הוי מוסיף (וע"ש עוד).

שתה כוס רביעית בלא הסיבה אם חוזר ומברך בפה"ג

שו"ע: כוס רביעי מתחיל לא לנו וגומר עליו את ההלל וכו', עד מלך מהולל בתשבחות. ושותה בהסיבה בלא ברכה תחילה (הגה, וכבר נתבאר לעיל סימן תע"ד דאנו נוהגין לברך). ומברך אחרי על הגפן. ואם שותהו בלא הסיבה צריך לשתות פעם אחרת בהסיבה (ועיין לעיל סימן תע"ב סעיף ז'). ומברך לפני בורא פרי הגפן לפי שהסיח דעתו מלשתות עוד. ע"כ.

הנה מש"כ השו"ע בסוף דבריו שמברך בפה"ג לפי שהסיח דעתו מלשתות עוד, כן כתב הטור בשם הרא"ש. וראיתי להאור לציון ח"ג פט"ו בביאורים לתשובה ב' שהביא קו' הגרעק"א בשם הגינת ורדים בגן המלך סימן ל"א, דהרא"ש לשיטתו בס"י תע"ז שמי שאמר הב לן וניברך ונזכר שלא אכל אפיקומן, יברך שוב המוציא, אבל להשו"ע שם שפסק כהרבינו פרץ (בטור שם) שלא יברך המוציא משום דאתכא דרחמנא שמכינן, ה"נ הכא. וכ"פ הגינת ורדים. וכ"פ בשו"ת אול"צ מכח סב"ל.

[ולענ"ד אם לדין יש תשובה, ד"ל דכל הכלל דאתכא דרחמנא שמכינן הוא דוקא בסעודת פת שמצינו בו אתכא דבעה"ב סמך, ואכן י"לע"א אם בפירות אומרים אתכא דבעה"ב סמך. ובכל אופן המברך כד' מרן לא הפסיד, וכמ"ש החיד"א בחיים שאל סימן ט"ו שגם בברכות העושה כד' מרן אין מזניחין אותו].

[וחו"ר בית ההוראה שליט"א כתבו על זה וז"ל: עי' שו"ע ס' קע"ט סעי' ה' ש', הקרואים בבית בעל הבית לאכול מיני "פירות", ומביאים להם בזה אחר זה, אינם צריכים לברך אלא על הראשון, וכ' המ"ב ס"ק י"ז ואף אם הסיחו דעתם אח"כ שסברו שלא יביא להם עוד ג"כ אין זה היסח דעת גמור, כיון דתלויים בדעת בעה"ב וכו'. וכ"פ הב"א ש"ר פר' בלק אות ט' ופר' בהעלותך אות י"א, עכ"ד. ולענ"ד עדיין י"ל דכל זה בהיסח הדעת רגיל, לא בהב לן וניברך, אלא שדוחק לחלק בכך].

אמירת שיר השירים וחד גדיא אחר הסדר

כתב השל"ה: חסידים ואנשי מעשה אומרים שיר השירים בליל השימורים. וכן כתב בס' מורה באצבע סימן ז' אות ר"י שאחר ההגדה (ר"ל אחר גמר כל הסדר) יאמר בקול שמחה שיר השירים כולו בעידן חירותא עת הזמיר הגיע, כי כל העולמות עליונים למעלה מאירים ומזהירים, והובא בכה"ח ס"ק י"ב. וע"ש שהביא מהזוה"ק פר' תרומה דף קמ"ד ע"א שכתב על שיר השירים, דאיהו כללא דכל אורייתא, כללא דכל עובדא דבראשית, כללא דרזא דאבהן, כללא דגלותא דמצרים וכד נפקו ישראל ממצרים וכו', יעו"ש. ועל כן נוהגין לאומרו ג"כ בכל ליל שבת כמ"ש לעיל סימן ר"ס אות כ"ז.

עוד כתב שם הכה"ח שיש נוהגין לומר בליל פסח אחר שיר השירים פיוט חד גדיא וכו', שגם הוא מדבר בענין גאולת מצרים ושאר גלויות וגאולה אחרונה (וע"ש בס"ק י"ג).

סימן תפ"א

להיות ער בנקודת חצות

כתב השו"ע בס"י תפ"א סעיף ב': חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה, ע"כ.

והנה מש"כ המ"ב שחצי ביצה היינו בקליפתה, עי' חזו"א סי' ל"ט ס"ק י"ז שחולק וסובר דמשערים בביצה בלי קליפתה, וכ"כ בשו"ת אור לציון במבוא לחלק ג' ענף א' אות ו'. [וחו"ר בית ההוראה שליט"א הוסיפו על זה וז"ל: אבל עי' באול"צ ח"ג פרק ט"ו הלכה י"א דכזית הוא נפח 29 סמ"ק, א"כ משמע דגם לדידיה למעשה משערים לחומרא שיעור כזית כחצי ביצה עם קליפתה].

ושיעור כזית הוא ט' דרהם כמש"כ הפוסקים, והובא בכה"ח ס"ק א'. וכתב הכה"ח בס"ק ג' דמד' הרמ"א שכתב למעך את החלל, וכן הפוסקים שכתבו דהחלל שבמצה אינו מצטרף, מוכח דמשערים לפי הנפח ולא לפי המשקל. [והיינו דאם היו משערים במשקל, א"כ למה לי למעך, הרי בלאו הכי המשקל מורה על אמיתותו]. וכ"כ הכה"ח בס"ק תנ"ו ס"ק י"ב בשם הרמב"ם שהנותן שיעור חלה בשיעור המשקלים טועה. ומ"מ כתב הכה"ח שעכשיו המנהג לשער במשקל לצאת אליבא דכו"ע, וגם משום ספק ברכות. ועי' בשו"ת אור לציון ח"ב (פי"ד תשובה י"ז בביאורים) וח"ג שהאר"ק בזה הפוסקים, ומסיק דעיקר הדין הוא לשער לפי נפח, ולכן במצה דקה במשקל עשרים גרם יש בודאי שיעור כזית שהוא כעשרים ושבע סמ"ק, אבל במרו, חסה, הנפח קרוב להמשקל (יעו"ש בענף ב', ובפס"ו תשובה י"א).

[ועכ"פ זה פשוט דאף להכה"ח, א"א להקל לשער במשקל, דכל ד' הכה"ח הם רק לצאת אליבא דכו"ע, וגם משום ספק ברכות, כלשונו הנ"ל].

ומש"כ המ"ב דפת ספוגית משתערת כמות שהיא בין לענין מצה ובין לענין בהמ"ז, כבר נודע מה שהק' בזה מד' המ"ב בס"ק ר"י ס"ק א' שם כתב שהאוכל פת ספוגית, האוכל ממנו כזית כמות שהוא אינו מברך, כיון שלפי האמת לא אכל כזית. עי' שו"ת הלכות שם שהעיר בזה. ועי' חזו"א עוקצין סימן ג' ס"ק ז'.

ולמעשה כתב האור לציון בח"ג במבוא ענף ב' אות י"ג כד' הזרע אמת והמחזיק ברכה סימן ר"י, שפת ספוגית האוכל ממנו כזית כמות שהיא אינו מברך [וההיא דעוקצין, הוי חומרא לענין טומאת אוכלין ע"ש].

אכילת מצה על כזית ממצת מכונה בתוספת חתיכה קטנה ממצת עבודת יד, ואת הכזית מצת עבודת יד יאכל באפיקומן, וכד' השו"ע כאן לענין מצה משומרת. וכ"כ בפס"ו תשובה י"ד לענין מי שאינו יכול לאכול אלא כזית, שיאכלנו באפיקומן.

[ויש לעיין, דא"כ מדוע לענין מצה משומרת משעת קצירה כתב הבה"ל הנ"ל שיאכלנו בתחילה, ולא כתב שיאכלנו באפיקומן. ואמנם מצת מכונה הדין נותן דלא יצא יותר ממצה שאינה משומרת משעת קצירה. אבל מאחר ועכ"פ מברך על אכילת מצה על המצה השמורה משעת לישה, מדוע שלא יעשה להיפך, שיברך על המצה השמורה משעת לישה, וכמש"כ האול"צ כאן שיברך על מצת מכונה. וצ"ל דדוקא כאן משום שיש לו מעט מעבודת יד, ואין הכי נמי אם היא לו קצת מהמצה שמורה משעת קצירה, יברך על המצה השמורה משעת לישה בצירוף מעט מהמצה השמורה משעת קצירה, ועדיין צ"ע. ועיין עוד מה שכתבנו בזה במדור "הוראת הלכה"].

סימן תפ"ו

שיעור כזית במשקל או בנפח, ודין פת ספוגית

שו"ע: שיעור כזית, יש אומרים דהוי כחצי ביצה. הגה. ויאכלנו ביחד ולא מעט מעט. ובירקות צריך למעך חלל האויר שבין הירק, ולשער שיעור הכזית בירקות עצמן ולא באויר שביניהם.

ובמ"ב ס"ק א', כחצי בינונית עם קליפתה. ודעת הרמב"ם דכזית הוא שליש ביצה. ולענין דינא במצוה דאו' כמו אכילת מצה יש להחמיר ולאכול כחצי ביצה, אם לא בחולה, יעו"ש. וכן לענין בהמ"ז ושאר ברכות, שיעורו כחצי ביצה, ולכתחילה לא יאכל שליש ביצה שלא יכניס עצמו לספק ברכות, אלא יאכל או כחצי ביצה או פחות הרבה משליש ביצה. ולענין מש"כ הרמ"א שצריך למעך החלל, כתב במ"ב ס"ק ג', דה"ה אם יש חלל במצה שאינו מצטרף לכזית, אבל אם אין חלל במצה אפילו היא רכה ועשויה כספוג א"צ למעכו. ובשעה"צ אות ז' דנראה פשוט דה"ה דלענין בהמ"ז פת ספוגית משתערת בכמות שהיא, ע"כ.

הוראת הלכה

חכמי ורבני בית ההוראה שע"י ישיבת "חברת אהבת שלום" בעריכת הר"ג נדב פרץ שליט"א

ועל כן נראה דכמו דתספורת הראש אסור כך גילוח הזקן, אם כי דהוי פחות מלאכה וטורח. [ועי' בשו"ת אול"צ הנ"ל בביאורים שנשאר בזה בצ"ע].

האם מותר לעשות בדיקת דם בערב פסח

שאלה: כתב הרמ"א בס"י תס"ח סעיף י'. ונוהגים שלא להקיז דם בשום ערב יו"ט, ואין לשנות. ועי' במ"ב ס"ק ל"ח עוד פרטים בזה. ויש לשאול אם בדיקות דם כנהוג היום בכלל האיסור.

תשובה: הנה נראה פשוט דכיון דעיקר האיסור הוא משום דהוי זמן סכנה, כמפורש בגמ' שבת קכ"ט שאלו לא קיבלו את התורה היה השד טובח אותם, ולהקזי הוא סכנה וכמבואר בגמ' שם שהגוף מאד נחלש, יעו"ש אריכות בזה, אם כן פשוט דכל זה לא שייך בבדיקת דם. [ואף לענין תרומת דם יש לדון להקל, עכ"פ לענין בדיקת דם, הדבר פשוט וברור כמש"כ].

האם לד' מרן הנקבה מתענה תענית בכורות, ומה המנהג בזה אצל בני ספרד

שאלה: כתב השו"ע בס"י ת"ע סעיף א': הבכורות מתענין בערב פסח וכו', ויש מי שאומר שאפילו נקבה בכורה מתענה. והרמ"א כתב, ואין המנהג כן. ויש לעיין מה היא ד' מרן להלכה האם להחמיר בהנקבה תענה, וכן מהו מנהג בני ספרד בזה למעשה.

תשובה: הנה מצד הכלל דסתם ויש הרי ידוע הוא דהלכה כסתם, אך מאידך ידוע ד' הכה"ח סימן י"ג ס"ק ז' וד' האור לציון ועוד, לחוש לכתחילה כהיש, וא"כ מן הראוי דאף נקבה תתענה. אך י"ל דהיום שהגופות נחלשים, וא"כ י"ל דהוי כשעת הדחק, והעיקר כסתם מרן דהנקבה לא תתענה. אך י"ל דמאחר וכבר נהגו כהיום לפטור התענית בסיום מסכת, וכמש"כ המ"ב ס"ק י' והבא"ח פר' צו, א"כ יכולה בקל לפטור ע"י סיום מסכת [דהיינו שתעמוד בעזרת נשים ותשמע הסיום, או ע"י בעלה בבית]. אך כ"ז נתבאר מצד הכלל דסתם ויש, אך לענין המנהג למעשה כבר כתבו החיד"א במחזיק ברכה והבא"ח פר' צו הלכה כ"ה דהנקבות לא נהגו להתענות [ועי' כה"ח ס"ק י"ז]. וכ"פ בשו"ת אור לציון ח"ג פי"ב תשובה ב'.

מהי דעת מרן להלכה בע"פ שחל בשבת לענין תענית בכורות, ומה המנהג אצל בני ספרד בזה

שאלה: כתב השו"ע בס"י ת"ע סעיף ז': אם חל ערב פסח בשבת, יש אומרים שמתענים הבכורות ביום חמישי. ויש אומרים שאינם מתענים כלל. והרמ"א כתב אבל המנהג כסברא הראשונה. ויש לשאול מה היא ד' מרן להלכה בזה, האם צריך להתענות בע"פ שחל בשבת, ומהו מנהג בני ספרד למעשה בזה.

תשובה: הנה לפי הכלל המסור בידנו דיש ויש הלכה כיש בתרא, א"כ עיקר הדין ד' מרן דא"צ להתענות, אך יש לדון דלכתחילה יש להחמיר בקל להתענות או כהיום לפטור ע"י סיום מסכת, וכנ"ל בתשו' הקודמת. ומיהו למעשה לענין מנהג בני ספרד, הנה הכה"ח בס"ק כ"ג הביא מס' פסח מעובין (להרב כנה"ג) ושולחן גבוה דמנהג סלוניקי להתענות, אך לענין שאר מקומות לא נתבאר. ובבא"ח פר' צו דיני ע"פ שחל בשבת

כפסק הרמ"א בסעיף ה' דג' אומניות מתחילין ועושין קודם חצות אפילו במקום שנהגו שלא לעשות. [ועי' שו"ת אור לציון ח"ג פי"ג בביאורים לתשובה א', ודוק].

האם כיבוס במכונה נחשב מלאכה לאיסור עשיית מלאכה בערב פסח

שאלה: כתב במ"ב ס' תס"ח ס"ק ז', שכיבוס בגדים הוא בכלל מלאכה גמורה ואסור. ויש להסתפק האם כיבוס במכונה כביסה ג"כ נאסר, דאפשר כיון שאין בזה טורח ואינו לוקח זמן ממושך שרי, או דדינו כחוה"מ שהסכימו הפוסקים לאסור.

תשובה: הנה רואים בהלכות אלו שמדמים להלכות חוה"מ, אלא דבע"פ קיל טפי מחוה"מ, אך עכ"פ הנה לענין גדר האיסור במלאכה שוים הם, ומאחר ורואים לכל פוסקי דורינו שאסרו לכבס במכונה כביסה בחוה"מ, ה"ה הכא. [וחו"ר בית ההוראה כתבו על זה וז"ל: אינו דומה, דשם האיסור משום שלא יכנס לחג כשהוא מנוול, ממילא אין חילוק בין מכונה או יד, עכ"ד. אך לענ"ד עם כל זה הרי חזינן דלמדו הפוסקים דין איסור כיבוס ותספורת בערב פסח מאיסור כיבוס ותספורת בחוה"מ, וי"ל].

אך נלענ"ד בפשוטו שזה תלוי בטעם איסור מלאכה בע"פ, לפי ד' התוס' שהוא משום דהוי זמן שחיטת הפסח והוי כיו"ט, וכ"פ במ"ב ס"ק א', א"כ הוי האיסור מצד גדר מלאכה יו"ט, ולכן אף במכונת כביסה יש לאסור, אבל לפי טעם רש"י שלא יהא טרוד במצות הפסח והובא בביאור הלכה, א"כ י"ל דבמכונת כביסה ליכא למיחש. אלא דלהלכה הרי אנו תופסים עיקר הטעם כהתוס'. אך זה י"ל דבע"פ שחל בשבת, דהתם אין לך להחמיר מצד יו"ט, רק מצד טעם רש"י [וכמש"כ הביאור הלכה דבערב פסח שחל בשבת איכא לטעם רש"י יעו"ש], דזה י"ל דבמכונת כביסה ודאי יש להקל. ודוק.

האם מותר להסתפר ע"י עצמו בערב פסח אחר חצות

שאלה: מבואר בשו"ע ורמ"א בס"י תס"ח סעיף ה' שתספורת היא בכלל מלאכה שאסורה בערב פסח. ועי' במ"ב ס"ק ה' דמותר להסתפר ע"י גוי. וצ"ע האם מותר לספר את עצמו, או שאין לחלל בזה, דכל דהוי ע"י ישראל אסור.

תשובה: הנה לא מצאנו להמ"ב שיכתוב כאן בזה [ומשמע דלא ס"ל לחלק בזה]. אכן ביו"ד סי' שצ"ט סעיף ג' מצאנו פלוגתא בזה, הרמ"א שם מיקל בזה, אך בשו"ע הרב כאן מחמיר בזה, וכ"כ הפרי חדש. והובא כ"ז בכה"ח ס"ק ט"ו [ויעו"ש ד' השולחן גבוה להקל בזה]. והעולה, דמד' המ"ב משמע קצת דס"ל להחמיר בזה. ועל כן נראה דודאי עדיף שיסתפר ע"י גוי, ובאם לא ימצא גוי צ"ע אם להקל בזה.

האם גילוח הזקן הוי בכלל איסור תספורת בערב פסח

שאלה: יש להסתפק אם גילוח הזקן בכלל איסור תספורת כמו בחוה"מ, או שלא אסרו אלא שער ראשו.

תשובה: הנה לפימש"כ לעיל דע"פ דומה למלאכת חוה"מ, א"כ כמו שלענין חוה"מ ידוע הוא שאף גילוח הזקן בכלל האיסור, ה"נ הכא. והגם דע"פ קיל טפי מחוה"מ וכנ"ל, מ"מ לענין גדר המלאכה נראה דשוים הם,

ויש נוהגין להיות נייעורין עד לאחר חצות כדי לשבח להשי"ת בנקודת חצות בזאת הלילה זכר ליציאת מצרים, וכמ"ש בזוהר פר' בהעלותך דף קמ"ט ע"א, בשעת דאתפלג לילה אתער רוח צפון וקוב"ה כדן עבד נוקמין, וישראל עבדין שירתא בקול רם. ואחר חצות יש לומר ברכות השחר חוץ מברכת התורה, ואח"כ פתיחת אליהו הנביא, ואיזה קצת דברי תורה, או שירות ותשבחות, ואח"כ לישן (כה"ח ס"ק י"א).

אמירת ק"ש שעל המטה וברכת המפיל בליל פסח

הגה. ונוהגים שלא לקרות על מטתו רק פרשת שמע, ולא שאר דברים שקורין בשאר לילות כדי להגן, כי ליל שמורים הוא מן המזויקין. וכתב במ"ב ס"ק ד' שצריך לברך ברכת המפיל.

אולם הנה איש חי פר' צו הלכה ל"ח כתב שצ"ל ק"ש על המטה עם הפסוקים בכל לילה כסדר רבינו האר"י ז"ל. ואם הוא נייעור עד אחר חצות יאמר אותה מעט קודם חצות. והביא דבריו הכה"ח בס"ק י"ג. ולענין ברכת המפיל (שכתב המ"ב הנ"ל לברך), עי' כה"ח ס"ק י"ד שכתב, שלפי ד' האר"י ז"ל אין לה מקום בליל פסח, כיון שאין מסתלקין המוחין כל הלילה ההוא וכל היום, כמ"ש בשער הכונות בדרושי הפסח דרוש ג' יעו"ש.

סימן תפ"ב

מי שאין לו אלא כזית אחד ממצת עבודת יד מתי אכלנו

מי שאין לו מצה משומרת אלא כזית, מברך על אכילת מרור ואוכל. וכשגומר טעודתו ממצה שאינה משומרת מברך על אכילת מצה, ויאכל אותו כזית, ואינו טועם אחריו כלום.

וכתב בביאור הלכה ד"ה ממצה משומרת, שאם אין לו מצה משומרת משעת קצירה רק כזית, ושאר מצות משומרות רק בשעת לישה, כיון שע"פ הדחק די משעת לישה כמבואר בשו"ע סימן תנ"ג סעיף ד', לכן בזה יברך המוציא ועל אכילת מצה על כזית המשומר משעת קצירה, וכורך ואפיקומן מהמצה המשומרת משעת לישה.

אולם לענין מי שאין לו אלא כזית אחד ממצת עבודת יד, והשאר מצות מכונה, כתב בשו"ת אור לציון ח"ג פרק י"א תשובה ו', שבזה יברך על

איך משערים זמן חצות לענין איסור עשיית מלאכה בערב פסח

שאלה: כתב השו"ע בס"י תס"ח סעיף א': העושה מלאכה בערב פסח מחצות ולמעלה משמתין אותו וכו'. ויש לדון איך משערים זמן חצות, האם מהנץ עד השקיעה, או מעלות השחר עד צאת הכוכבים.

תשובה: הנה כבר נודע המחלוקת בין הבלבש והגר"א להמג"א בכל השעות של דיני התורה, אם משערין מהנץ עד השקיעה או מעה"ש עד צאה"כ, עי' במ"ב סימן רל"ג ס"ק ד' [לענין זמן מנחה גדולה וקטנה ופלג], ובסימן תמ"ג ס"ק ח' [לענין סוף זמן אכילת חמץ], ובסימן נ"ח ס"ק ד' [לענין סוף זמן ק"ש]. אך באמת לענין נידון דידן, הנה אם משערים מעה"ש עד צאה"כ דר"ת, אזי אין נפ"מ בפלוגתא זו, דהרי מהשקיעה דהגאונים עד צאה"כ דר"ת יש ע"ב דק', וכן מעה"ש עד הנץ יש ע"ב דק', וכנודע, ואם כן לענין חצות יוצא אותו זמן. אולם לפי"ד הבא"ח שמשערים מעה"ש עד צאה"כ דהגאונים, אז החצות הוי מוקדם יותר.

אולם יעו"ש בשו"ת אור לציון (ח"ב פ"ד בביאורים לתשובה ח', ובפרק ט"ו תשובה ב') [לענין זמן מנחה גדולה] שכתב דלענין חצות לכו"ע משערים מהנץ עד השקיעה, וטעמו כיון דחצות מבואר בש"ס דחמה בראש כל אדם, וזה דוקא שייך אם משערים מהנץ עד השקיעה. [אך יעו"ש שחידש שכיון דלר' יוסי הצאה"כ הוא כשיגמר ביה"ש דר' יהודה, לכן יש להוסיף עוד כמה דקות לחצות, יעו"ש]. אך דבריו ז"ל שם נאמרו לחומרא לענין זמן מנחה, אבל כאן להקל י"ל שיודה דלא נקל. [גם בעיקר דבריו ז"ל, נראה שהבין דלד' ר' יוסי אף "השקיעה" אינה אלא כשנגמר ביה"ש דר' יהודה, ע"י שבת דף ל"ה ב', אך במקום אחר כתבתי בזה דלכאו' לכו"ע השקיעה של השמש היא כמו ר' יהודה, וכל הפלוגתא היא אימתי צאת הכוכבים, וכמש"כ התוס' בשבת דף ל"ה א' שרבי יהודה ורבי יוסי נחלקו בשיעור כוכבים בינונים. ולשון הגמ' בשלים בין השמשות דר' יהודה, אין הכרח דהכוננה היא על גוף שקיעת השמש].

האם ירושלים הוי מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה

שאלה: כתב השו"ע בס"י תס"ח סעיף ב': קודם חצות, מקום שנהגו לעשות מלאכה עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין. והרמ"א כתב, ולדידן מקום שנהגו שלא לעשות. והמ"ב בס"ק י"ב כתב, עיין בלבוש ובשאר אחרונים שאין זה מוסכם, כי יש הרבה מקומות שנוהגין לעשות עד חצות, ועל כן תלוי כל אחד לפי מנהג מקומו. ויש לשאול אם אצל בני ספרד יש מקומות שנהגו שלא לעשות, וכן ירושלים אם נחשב מקום שנהגו שלא לעשות.

תשובה: הנה יעו"ש להברכי יוסף שכתב בשם הבית דוד שסלוניקי הוא מקום שנהגו שלא לעשות, והובא בכה"ח ס"ק ל'. אך לענין שאר מקומות לא מצינו הדבר מבואר. אך לענין ירושלים יעו"ש להפרי חדש שכתב דנחשב מקום שנהגו שלא לעשות.

והנה ראיתי להמחזיק ברכה שכתב דמהא דבירושלים נהגו להסתפר בערב פסח על ידי ישראל קודם חצות (ואחר חצות ע"י גוי), שמעינן דלא חשו לד' הפרי חדש דירושלים הוי מקום שנהגו שלא לעשות, והובא בכה"ח ס"ק ע"ג, יעו"ש. ולכאו' יש להעיר, דלעולם י"ל דהפרי"ח דירושלים הוי מקום שנהגו שלא לעשות, והא דנהגו להסתפר קודם חצות הוא

הלכה א' כתב ג"כ להתענות. ועכ"פ הנראה דלכתחילה ודאי יש להחמיר בקבל בזה, זולת אם קשה לו התענית. [וע"ע בשו"ת אור לציון פי"ב תשו"ג, ודוק].

האם אצל בני ספרד נהגו שהאם או האב יתענו בעד בנם הבכור

שאלה: כתב הרמ"א בסימן ת"ע סעיף ז': ונוהגין כשהאב בכור, האם מתענה תחת בנה הבכור כשעדיין קטן. ואם אין האב בכור, הוא מתענה בעד בנו עד שגדל. ועי' עוד מ"ב ס"ק ט' י'. ויש לשאול האם אף בני ספרד נהגו בזה שהאב או האם מתענים בעד בנם הבכור, דהרי מרן השו"ע לא כתב כלל ממנהג זה.

תשובה: הנה מרן הב"י בכלל לא זכר מנהג זה, ועיקר מקורו בדרכי משה בשם מהר"ל. וצ"ע מנהג בני ספרד בזה. ונראה דעכ"פ כיום שמתתפים בסיום מסכת, ודאי עדיף לנהוג כן.

האם שמיעת הבכור לסיום המסכת הוי לעיכובא או העיקר להשתתף בסעודה

שאלה: כתב במ"ב ס"י ת"ע ס"ק י' דיש מקומות שנוהגים הבכורים להקל ולאכול בסעודת מצוה, וכן נוהגים כהיום בכמה מקומות במדינתנו להקל ולאכול אף בסעודת סיום מסכת, ואף שהבכורים בעצמם לא למדו את המסכת, מ"מ כיון שאצל המסיים הוא סעודת מצוה מצטרפים לסעודתו. והמנהג שמתקבצים להמסיים קודם שסיים ומסיים לפנייהם המסכת, ושומעים ומצטרפים עמו בסיומו ואח"כ עושים סעודה, ע"כ. ויש להסתפק האם "השמיעה" של הבכור הוי לעיכובא, או העיקר לאכול על הסעודת הסיום. ונפק"מ היכא שבא אחרי שגמר את הקריאה של הסיום, או שלא הצליח לשמוע את הסיום, וכל כיו"ב.

תשובה: הנה מ"ל המ"ב אין הכרח בהשמיעה הוי לעיכובא, אך מ"ל הרב בן איש חי נראה ודאי דס"ל דהוי לעיכובא, דז"ל בסוף הלכה כ"ה: ובסעודת סיום מסכתא, אם הבכור גמיר וסביר להבין מה שאומרים בעת הסיום, מותר לו לאכול שם, ועיין חיים לראש, עכ"ל. הנה דקדק לכתוב דאם הבכור גמיר וסביר וכו' "מותר" לו לאכול שם, ודוק מינה הא אם לא גמיר וסביר, "אסור" לו לאכול שם.

ואולם ראיתי להתשובות והנהגות ח"ב סי' ר"י שהביא בשם מרן הקה"י להקל בזה, ועכ"פ בודאי ראוי להחמיר מאד בזה, אחרי שכל הקולא דסיום מסכת חידוש הוא, וכמ"כ בשו"ת אור לציון פי"ב תשובה א'.

האם מועיל שיביאו לו מהסעודה של הסיום או צריך שיאכל עמהם בדוקא

שאלה: עוד יש להסתפק את"ל בהשמיעה לא הוי לעיכובא, האם מהני שיביאו לו מהסעודה של הסיום, או שצריך שיאכל עמהם דוקא.

תשובה: בפשוטו י"ל דאין נפק"מ אם אוכל עמהם, דהעיקר הוא שאוכל מהאוכל שהיה שם, דחשיב שיירי סעודת מצוה. והא דכתב המ"ב בסי' תקנ"א ס"ק ע"ה לגבי תשעת הימים, שאם הביאו לו בשר מסעודת סיום אין לו לאכול, י"ל דהתם חמור יותר. אך למעשה נראה דכיון דנתבאר לעיל ד' הבא"ח בהשמיעה מעכבת, א"כ אף להמקילים דסגי בהשתתפות בהסעודה, אין לך להקל יותר מכך, אא"כ משתתף עמהם ממש. [ועי' באול"צ פי"ב בביאורים לתשובה ב' שכתב להקל בזה לענין נקבה דוקא, ודוק].

האם הוי לעיכובא שיאכל עמהם, או שיכול לאכול בביתו על סמך שישמע את הסיום

שאלה: עוד יש להסתפק להיפוך, את"ל בהשמיעה הוי לעיכובא, האם העיקר הוא השמיעה, ואף באופן שלא יאכל עמהם, או שצריך דוקא שיאכל עמהם, ונפק"מ אם נגמר האוכל שם, או שהיה קודם תפילה וכל כיו"ב, האם מהני שיכול לאכול אח"כ, או שצריך ג"כ שיאכל עמהם באותה סעודה.

תשובה: לענ"ד פשוט, דאם השמיעה הוי לעיכובא, הרי הגדר הוא שנחשב כאילו סיים עמהם, וא"כ שוב אין נפק"מ כלל אם אוכל עמהם או לא. אולם ראיתי להרב אור לציון שם בתשובה א' דאזיל בתר איפכא, והחמיר עוד שיאכל כזית מוזנות או ישתה רביעית יין. אך דבריו ז"ל חומרא גדולה, וכמדומה שהיום אין נוהגים כ"כ כן, שכבר ידוע בהרבה מקומות שמקפידים בבתי כנסיות, שלא להביא לסיום בכורות דברים שהם של חמץ, ולכן הרבה מביאים מאפים שברכתם שהכל, ואילו לד' האול"צ צריך להקפיד על מצוה עשירה וכו'. ואכן ראיתי לכמה מפוסקי דורינו שכתבו להקל בזה שהעיקר הוא שמתתף בסיום, וא"צ דוקא לאכול עמהם. והובא במ"ב מהדו' דרשו הע' 23, הלא המה בספרתם. יעו"ש.

האם צריך דוקא "לאכול" עמהם, או סגי אף בשתייה עמהם

שאלה: עוד יש להסתפק את"ל שצריך שיאכל עמהם, האם מהני אף שתייה, או צריך דוקא אכילה.

תשובה: כבר נתבאר בזה לעיל מד' האול"צ שהחמיר באכילה או שתיית רביעית יין, ולמד כן מדין אין קידוש אלא במקום סעודה יעו"ש.

כיצד משערים זמן שעה עשירית לענין איסור אכילת פת בערב פסח

שאלה: כתב השו"ע בסימן תע"א סעיף א': אסור לאכול פת משעה עשירית ולמעלה כדי שיאכל מצוה לתיאבון. ויש לשאול מתי משערים את השעה העשירית, מהנץ עד השקיעה או מעלות השחר עד צאת הכוכבים.

תשובה: נראה שזה תלוי במחלו' הלבוש והגר"א בכל השעות של דיני התורה אם משערים מהנץ עד השקיעה, או מעה"ש עד צאה"כ, עי' במ"ב סי' רל"ג ס"ק ד' ובסימן תמ"ג ס"ק ח' ובסימן צ"ח ס"ק ד'. ועי' בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק ו' תשובה ד') שהביא מהחיד"א בשו"ת חיים שאל דפשטה ההוראה להחמיר מעלות השחר עד צאה"כ. וא"כ ה"נ הכא יש להחמיר לשער מעה"ש עד צאה"כ. [וביותר דהרי עיקר הזמן מבואר

במשנה וגמ' פרק ערבי פסחים סמוך "למנחה", והיינו מנחה קטנה ע"ש, וא"כ דינו כזמן מנחה קטנה דעלמא].

האם יש שיעור לאיסור האכילת פת משעה עשירית

שאלה: יש להסתפק האם יש שיעור לאיסור האכילת פת משעה עשירית [כזית או כביצה], או אין שיעור ואפילו כל שהוא. [דלכא' לפי הטעם כדי שיאכל מצוה לתיאבון זה לא שייך בכל שהוא].

תשובה: הנה לפי הטעם דיאכל מצוה לתיאבון, היה נראה פשוט דיש שיעור לאכילה כזית או כביצה. ובמ"ב לא זכר מזה כלום. אולם ראיתי להפמ"ג שכתב דאפי' בפחות מכזית אסור, והובא בכה"ח ס"ק ב'. ונראה לבאר הדברים, דהנה יעו"ל להתוס' בריש ערבי פסחים ד"ה סמוך למנחה לא יאכל, שהקשו מהא דפסחים דף מ' דבציקות של נכרים ממלא כריסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצוה באחרונה, ותיצו שבאותה הסעודה אדם נוהר ואינו אוכל כל שובעו, יעו"ש. והמתבאר מד' התוס' דבאמת עיקר סיבת האיסור לא הוה מצד האכילה מועטת שאוכל, אלא שחוששים שמא יגרר לאכילה מרובה, ולכן באותה סעודה שנוהר לא אסור, ודוק [וכן מוכח לחד פירושא בגמ' דף ק"ז דהוה משום פסח דילמא אתי למימשך]. ובאופן דשפיר י"ל דאסור אפי' כל שהוא, כיון שלא חילקו בזה, כדי שלא יבוא ליגרר לכדי שובעו. והבן.

[ומיהו ראיתי שהעירו בזה ע"ד הפמ"ג מד' התוס' ר"פ ע"פ ד"ה לא יאכל אדם, שכתבו, פירוש אפילו התפלל, דבלא התפלל תפילת מנחה אפילו בשאר ימות השנה אסור, יעו"ש. ואם איתא כד' הפמ"ג דאסור אפי' פחות מכביצה, א"כ מאי ק"ל להתוס', דהא קודם תפילה אין איסורו אלא בכביצה ומעט, אך י"ל קצת דהתו' נח"ל לפ' אף באופן שאוכל יותר מכביצה].

האם מותר לשתות מיץ ענבים בערב פסח משעה עשירית

שאלה: כתב השו"ע: ויין מעט לא ישתה משום דמסעד סעיד, אבל אם רצה לשתות יין הרבה שותה, מפני שכשהוא שותה הרבה גורר תאות המאכל. ויש לעיין אם גם שתיית מיץ ענבים דינו כיוין.

תשובה: הנה נלענ"ד פשוט דבמיץ ענבים בין לענין לשתות מעט ובין לשתות הרבה אין דינו כיוין, ולכן יכול לשתות כרצונו ודינו כשאר משקים. [ויש לצרף להסברים דאפילו יין שרי לשתות הרבה, עי' בה"ל. אך א"צ לצירופים, דהדבר מוכרע ממקומו. וכיו"ב ראיתי בח' בתרא להגר"ח"פ שייבגר זצ"ל בס"ב סעיף ק"ד סעיף ו' לענין יין שקודם הסעודה, דאפשר שמ"ץ ענבים אינו בכלל גורר תאות המאכל, וצריך לברך אחריו].

האם מותר לאכול פת (שאינה חמץ) לביל פסח לאחר הקידוש

שאלה: יש להסתפק לביל פסח לאחר שעשה קידוש, האם ראוי לאכול פת (היינו מצוה עשירה או שאר מיני דגן שאינם חמץ), דאפשר דלא אסור אלא בערב פסח, או דנאמר דקל וחומר הוא אם בערב פסח אסור, קל וחומר לבילה עצמו.

תשובה: הנה הדבר מבורר להיתר בד' תוס' הנ"ל שכתבו בהא דאוכל בציקות של נכרים וכו', משום שבאותה סעודה אדם נוהר. וא"כ ה"נ שרי. אך באמת התוס' שם הק' מהא דאמר בדף ק"ז ב' דין גורר, דאי מסעד סעי' בין הכוסות האלו אמאי ישתה, ות"י דבשתייה א"א ליהור. אי נמי דבין ראשון לשני חשיב סעודה אחרת. ונמצא איפוא שלת' השני כל דהוי קודם ההגדה חשיב סעודה אחרת. אך י"ל, דכיון דהנידון הוא בדרבנן, א"כ כיון דהתו' יש להם ב' תי' בזה, שפיר הלך אחר המיקל, היינו כתי' קמא, דרק בשתייה א"א ליהור. אך י"ל דבאמת לתי' בתרא כל דהוי אחרי כוס שני מותר אפי' בשתייה, והיינו במעט יין דמסעד סעיד, ונמצא דבכל תי' יש קולא וחומרא, וכל כה"ג י"ל דלא מקילינן כלל. ואכמ"ל. העולה מכ"ז, דנראה דלמעשה יש להחמיר שלא יאכל מין דגן, רק דברים אחרים שמותר לאכלם משעה עשירית. ועי' אול"צ פ"טו ס"ז ש"כ, שמי שקשה לו כגון בכור שמתענה, שיאכל דברים קלים כגון ביצה וכדומה.

האם מותר לאכול מצת מכונה בערב פסח

שאלה: כתב הרמ"א בסי' תע"א סעיף ב': אבל מצוה שיוצאין בה בלילה, אסורים לאכול כל יום ארבעה עשר. והטעם, מדרבנן, כדי שיהא היכר לאכילתה מבערב (מ"ב ס"ק ט"א בשם הרמב"ם). ויש להסתפק האם מותר לאכול מצת מכונה בערב פסח, שהרי אין יוצאין בה לביל פסח, וא"כ הוי כמו מצוה עשירה, או שנאמר דשאני מצוה עשירה דהוי טעם אחר של מצוה [ואין בזה חסרון דהיכר לאכילתה מבערב].

תשובה: הנה בפשוטו הגם דהמצת מכונה הוי אותו טעם, מ"מ לא אסור חז"ל אלא על אותה מצוה שיוצאים בה יד"ח מצוה, וכיון דמצת מכונה אין יוצאים בה יד"ח, כמש"כ פוסקי הדור, ונתבאר בזה בסימנים הקודמים, ה"ה שיצא קולא להתיר לאכול בע"פ. ואפשר להביא ראיה לכך, מהא דאיתא בפסחים דף מ' (והביאו התוס' ר"פ ע"פ), דבציקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצוה באחרונה, הרי דאף בליל פסח גופא יכול לאכול מהמצוה, מקודם שמקיים מ"ע דמצוה, והטעם בע"כ דכיון דאין יוצאים יד"ח במצת נכרי, דהוי שלא לשמה, ליכא בזה איסורא דאוכל מצוה בע"פ. [וחו"ר בית ההוראה שליט"א כתבו על זה וז"ל: אין הנידון דומה לראיה, שכל האמור בע"פ דהוי כבועל ארוסתו וכו', ומה זה דומה לאכול בסעודה עצמה. ועוד, דהרי כתב מרן בסי' תפ"ב דמי שאין לו מצוה משומרת אלא כזית וכו', וכשגומר סעודתו ממצוה שאינה משומרת וכו', הרי שהתיר לאכול ממצוה שאינה משומרת לפני שמקיים מצוה עשה של המצוה, עכ"ד. ועיין עוד מה שיתבאר בזה בתשובה הבאה].

אלא דראיתי להמהרש"א בריש ע"פ שכתב ע"ד התוס' ד"ה לא יאכל אדם, שהק' ואת"ו ומה לא יאכל, אי מצוה אפילו קודם לכן נמי אסור וכו', ולא תי' דאוכל בציקות של נכרים, ות"י המהרש"א דבציקות של נכרים אסור, כיון שיש לזה טעם מצוה, ולפי"ד המהרש"א יוצא חידוש להלכה לאסור לאכול מצוה שלא לשמה. [והך דבציקות של נכרים ממלא כריסו מהם, יתבאר בתשובה הבאה].

ונראה לי דאף ללא ד' המהרש"א, מצת מכונה יש להחמיר יותר, דכיון ד"א דמצת מכונה נחשב לשמה, הגם דלא קיי"ל הכי, מ"מ הני מילי לחומרא, אבל לא לקולא כדי לאכול בע"פ, ובפרט בהצטרף ד' מהרש"א הנ"ל. גם חזיתי להרב אור לציון ח"ג פי"ג תשובה ד' שהחמיר שלא לאכול בע"פ מצוה שנעשתה שלא לשמה זולת דוחק גדול, יעו"ש שהאר"ך בזה מכמה טעמי תריצי.

האם מותר לאכול מצוה לביל פסח לאחר הקידוש בלא לכיין לשם מצוה

שאלה: יש להסתפק האם האיסור לאכול מצוה בערב פסח חל דוקא בערב פסח, או אף בלילה גופא, ונפק"מ אם יאכל מצוה וכיון שלא לצאת בה יד"ח, דכיון דלא יצא יד"ח (עי' מ"ב ס"י תע"ה ס"ק ל"ו), א"כ נמצא שעובר איסור באכילת המצוה.

תשובה: הנה מסברא ק"ו הוא לאסור לביל פסח גופא, דאם בע"פ אסור כדי שיהא היכר לאכילת מצוה מצוה, ק"ו לביל פסח. אך נראה דלפי"ד המהרש"א הנ"ל שכתב דאסור לאכול בציקות של נכרים בע"פ, והרי גמ' ערוכה דבציקות של נכרים ממלא כריסו מהם, ובע"כ דליל פסח גופא לא נאסר. והטעם י"ל דדקדקו חז"ל כבועל "ארוסתו" בבית חמיו, וגדר ארוסה היינו דוקא קודם פסח, הא לביל פסח הוי כשואה.

ואכן ראיתי להפמ"ג במשב"ו ס"ק א' שדן בזה, אם לביל פסח איכא איסורא, ואיהו ז"ל דן מצד דאיסורא דמצוה בע"פ הוי ככלה בלא ברכה, ונחלקו האחרונים באבן העזר אם כלה בלא ברכה היינו ברכות או חופה, דהכא לביל פסח הוי חופה אבל בלא ברכה, יעו"ש.

ובאמת יש לדון מעוד טעם לאסור, דהרי אנו ילפי' סוכה ט"ו ט"ו ממצוה וכנודע, ועי' ל' המ"ב בסי' תרל"ט ס"ק כ"ב ומקורו בטור שם, דבלילה ראשונה שהוא חובה, אפילו לא בעי למיכל אלא כזית אסור לאכול חוצה לה. ובשעה"צ אות מ"ד, דהיינו קודם שקיים מצות אכילה בסוכה. ומתבאר לפי"ד דאיכא איסורא לאכול כזית מחוץ לסוכה בלא קיום מצוה, ולפי"ד ה"נ הכא י"ל דאסור לאכול כזית מצוה בלא לקיים מצוה, ומוכרח איפוא לכיין בהדיא לשם מצוה. [רק שצ"ב המקור לאיסור זה. אלא דלטעם זה י"ל דוקא שיעור כזית הוא דאסור].

והעולה מזה, דודאי לכתחילה יש להחמיר שלא לאכול מצוה שיוצאין בה יד"ח, אפילו לביל פסח גופא, ומטעמים הנ"ל.

בערב פסח שחל בשבת האם המצות מצוה הוי מוקצה, באופן שיש לו הרבה מצות מצוה

שאלה: עי' בס' בן איש חי פר' צו דיני ע"פ שחל בשבת הלכה ו' שכתב: מצת מצוה שיוצא בה יד"ח בלילה ראשונה לא יטלטלנה ביום שבת זה שחל בערב פסח, כי מוקצים הם דלא חזו למיכל מינייהו דודאי קפיד להאכיל לתינוקות, אבל שאר מצות שהם לצורך אכלו בימי הפסח מותר לטלטלם בשבת זו, דאע"ג דהגדולים אסורים לאכול מצוה בערב פסח, מ"מ חזו למיכל לקטנים. וכ"כ הכה"ח בסי' תע"א ס"ק כ"ד. ויש לדון היכא שיש לו הרבה מצות מצוה ואינו מקפיד, האם הוי מוקצה או לא.

תשובה: נלענ"ד פשוט, דכיון דעיקר הטעם דהוי מוקצה הוא משום דמקפיד עליה, אם כן כל היכא דלא קפיד, כגון שיש לו הרבה מצות שלימות, א"כ פשוט הוא דלא הוי מוקצה. לא מיבעיא לפי מש"כ כל הפוסקים (עי' מ"ב ס"י ש"ח ס"ק ו'), דמוקצה מחמת חסרון כיס תלוי בקפידי דידיה ולא בשאר אינשי. זאת ועוד, דבמקרה כזה שיש לו הרבה מצות רובא דאינשי לא קפדי ליתן לו מאותם מצות. כנלענ"ד. ושור"ר שכן כתב בהדיא בכה"ח סימן ש"ח מ"ב. וצ"ל דאף הבא"ח דסתם בזה מודה לכך, אלא שדבר באופן שיש לו מצות בצמצום, ומקפיד עליהם שיהיו שלימות, כגון שיש לו רק ג' מצות, או שרוצה ליתנם לאורחים שיהיו להם ג"כ ג' מצות שלימות וכל כיו"ב. ופשוט.

מהו זמן צאה"כ למעשה לענין עשיית הקידוש לביל הסדר

שאלה: כתב השו"ע בסימן תע"ב סעיף א': יהיה שולחנו ערוך מבעוד יום כדי לאכול מיד כשתחשך וכו', אבל לא יאמר קידוש עד שתחשך. ועד שתחשך היינו צאת הכוכבים ולא בין השמשות (מ"ב ס"ק ה'). ויש לשאול מהו הזמן למעשה היום דצאת הכוכבים לענין זה, האם ג"ג וחצי דק' מהשקיעה או יותר, והאם יש מקום להחמיר כדעת רבינו תם בזמן השקיעה וצאה"כ.

תשובה: הנה לפי"מ שפסק השו"ע בסי' רס"א דצאה"כ היינו ג' רבעי מיל אחר ביה"ש, והיינו י"ג דק' וחצי (לפי שיעור מיל ח"י דק'), ה"נ הכא. אולם כבר נודע מש"כ הבא"ח (שנה שניה פר' ויצא הלכה א') לענין מוצ"ש שמחמירים חצי שעה ולפחות שליש שעה, והיינו עשרים דק' אחר קריאת המגרב, ועי' ג"כ לרבינו האור לציון בח"א חיו"ד סימן י' ובח"ב ועוד שכתב דלמעשה יש להחמיר דצאה"כ כעשרים ושבע דק' לערך מהשקיעה, מאחר ואין ברור לנו אימתי השקיעה בימינו, וא"כ נראה דג"כ הכא, הגם דאפשר לומר דמדאור"צ קידוש בשעה הראויה למצוה, ורק ההגדה והמצוה צריך בלילה, מ"מ יש להחמיר אף בדרבנן. [אולם חו"ר בית ההוראה כתבו על זה וז"ל: נראה שכל מה שכתבו בהחמיר במוש"ק, דהיינו משום חומרת שבת, משא"כ הכא אפשר להקל].

ומ"מ משמע דא"צ להחמיר כרבינו תם, אף דהשו"ע בסי' רס"א פסק כרבינו תם, מ"מ הא כבר כתבו הברכ"י ועוד אחרונים שלא נהגו כרבינו תם, ואף דהרבה מחמירים כרבינו תם, משמע יותר דנהגו להחמיר דוקא בשבת דהוי סקילה ואולי אף ביו"ט, אבל לא בשאר מילי. וכמדומה שכן המנהג שלא להקפיד בזה מלקדש לביל הסדר קודם צאה"כ דרבינו תם.

האם צריך להקפיד שמזמן הקידוש לביל הסדר עד הסעודה לא יעבור ע"ב דקות

שאלה: יש לעיין האם צריך להקפיד שמזמן הקידוש עד הסעודה לא יעבור ע"ב דק', מצד דין תיכף לקידוש סעודה (כמבואר בסי' רע"ג), וכן מצד שלא יעבור זמן שיעור ברכה אחרונה של פה"ג.

ע"כ, והפמ"ג לא זכר מד' הב"י הנ"ל, אך עכ"פ סוף דבריו, דמי שאנוס י"ל דיצא, יל"פ כנ"ל.

הפסיק בשתיית הכוס יותר מכדי שתיית רביעית האם יצא

שאלה: כתב הרמ"א בסי' תע"ב סעיף ט': וצריך לשתות השיעור שלא בהפסק גדול בינתים, ופירש במ"ב ס"ק ל"ד דהיינו שלא ישהה בשיעור כדי אכילת פרס, ואם שהה לא יצא ידי"ח אפילו בדיעבד. אבל אם שהה רק בכדי שתיית רביעית יש חילוק בין ב' כוסות ראשונים לב' כוסות אחרונים. ע"כ, וצ"ע אם דין זה הוא אף לד' השו"ע בסי' תרי"ב סעיף י' שם כתב, שמה מעט וחוזר ושתייה, אם יש מתחילת שתייה ראשונה עד סוף שתייה אחרונה כדי שתיית רביעית, מצטרפין לכשיעור, ואם לאו אין מצטרפין. ויש אומרים ששיעור צירוף השתייה כדי אכילת פרס כמו צירוף אכילות. ע"כ, [ונראה מזה דד' מרן בסתם דשיעור הצירוף בשתייה הוא בכדי שתיית רביעית. וכ"כ המ"ב שם בס"ק ל"א בד' השו"ע, וא"כ י"ל דלד' מרן צריך לחזור ולשתות, כל ששהה בכדי שתיית רביעית צריך לחזור ולשתות בכל ענין. והרי מקור ד' המ"ב כאן שכתב בכדי אכילת פרס, הוא פרי חדש והגר"א, והם לשיטתם בסי' תרי"ב דהעיקר כדעיה השניה, וצירוף השתייה בכדי אכילת פרס, כמש"כ במ"ב שם ס"ק ל"א].

תשובה: הנה לסתם מרן בסי' תרי"ב מתבאר דשיעור הצירוף בשתייה, הוא בכדי שתיית רביעית. וא"כ משמע דלד' השו"ע אין להקל בזה אפי' בדיעבד, ואפילו בב' כוסות אחרונות. ונ"ל דכ"מ מ' הרב בן איש חי פר' צו הלכה כ"ט שכתב: ובדיעבד אפילו הפסיק כמה פעמים יצא, ורק לא ישהה מתחילת שתייה עד הסוף יותר מכדי שתיית רביעית, עכ"ל. ומשמע בודאי דס"ל להרב בא"ח דבין בב' כוסות ראשונות ובין בב' כוסות אחרונות, כל ששהה בכדי שתיית רביעית יחזור וישתה. [וע"כ כה"ח ס"ק ס"ה שכתב כד' המ"ב, ומאידך בשו"ת אור לציון ח"ג פט"ו בביאורים לתשובה ג' היקל אף בב' כוסות ראשונות, כל ששהה תוך כדי אכילת פרס].

האם לד' השו"ע יוצאים בדיעבד יד"ח ד' כוסות בחמר מדינה

שאלה: כתב השו"ע בסי' תע"ב סעיף י': מי שאינו שותה יין מפני שמזיקו או שונאו, צריך לדחוק עצמו ולשתות לקיים מצות ארבע כוסות. וכתב במ"ב ס"ק ל"ו, שיכול ג"כ ליקח יין צימוקים או חמר מדינה. והנה המקור שאפשר לצאת בחמר מדינה, מבואר הוא בד' הרמ"א בסימן תפ"ג. ויש לעיין האם אף ד' השו"ע מסכמת לחידוש זה, דהרי השו"ע לא זכר כלל מדין חמר מדינה בד' כוסות [וגם בפשטות מהא דלא כתב כאן השו"ע את העצה של חמר מדינה, משמע דלא ס"ל הכין].

תשובה: הנה השו"ע לא זכר כלל מדין חמר מדינה בד' כוסות, ומשמע דלא שמייעא ליה כלומר לא ס"ל להך דינא. ובאמת דאף בד' הרמ"א ראיתי בחי' הגרי"ז ז"ל ע"ד הרמב"ם דמייית לד' הרמ"א הנ"ל, וכתב דנראה דעיקר החידוש דמועיל חמר מדינה לד' כוסות הוא רק לענין חיוב הברכות שעל הכוסות, אבל חיוב שתייה ודאי לא הוא אלא בין שהוא דרך חירות, וד' הרמ"א הרי קאי רק במי שאין לו יין, ולכן עדיף שיקיים עכ"פ חן חיובא דברכות שעל הכוסות.

אך לענ"ד מד' המ"ב הנ"ל לא משמע כד' הגרי"ז, דהרי המ"ב כאן קאי על ד' השו"ע שמי שאינו שותה יין וכו' צריך לדחוק עצמו וכו'. וביאר המ"ב בס"ק ל"ו משום דחיוב ד' כוסות הוא על כל אדם, ולא כמו קידוש שיכול לשמוע מאחר, והיינו דבחיוב ד' כוסות נא' חיוב "שתייה". [ודלא כהתוס' ריש ע"פ שנתבאר לעיל]. וע"ז בא המ"ב ואומר שיכול לשתות חמר מדינה, והרי ד' המ"ב ברור מללו דאכן יכול לקיים אף חובת השתייה בחמר מדינה. ודוק.

ועכ"פ בד' השו"ע ודאי נראה דאם יכול לשתות יין, לא מהני שישתה חמר מדינה, אף שקשקה לו לשתות יין, דהרי השו"ע כתב שידחוק עצמו, ולא כתב שישתה חמר מדינה. ועל כן נלענ"ד דעכ"פ לדידן דאוליגן בתר ד' השו"ע, דיינו להקל כשאין לו יין [ולקיים עכ"פ חובת הברכות שעל הכוסות] ולא זולת, ובפרט דבריו הגרי"ז מסייע לן, וכנ"ל.

האם יוצאים יד"ח ד' כוסות בשתיית מיץ ענבים

שאלה: יש להסתפק האם יוצאים יד"ח ד' כוסות במיץ ענבים, וכמו שיוצאים ידי"ח קידוש בכל השנה, כמבואר בשו"ע סימן רע"ב: סוחט אדם אשכול ענבים ואומר עליו קידוש היום, או שאני הכא דבעינן דרך חירות.

תשובה: הנה הוא ודאי דנראה דמיץ ענבים לא גרע מחמר מדינה שכתב הרמ"א בסי' תפ"ג דיצאין בו ידי"ח ד' כוסות אם אין לו יין, אך למש"כ לעיל באורך מד' הגרי"ז דלענין ד' כוסות בעי' דוקא שתיית יין, ורק לענין חובת הברכות הוא דמהני חמר מדינה, א"כ י"ל דה"ה לענין מיץ ענבים, דהרי מבואר בש"ס פסחים ק"ח א' דבעינן "דרך חירות". אך י"ל דמ"מ הדרך חירות אינו לעיכובא. ובפשטו זה מחלו רשב"ם והרמב"ם, דיעו"ש בגמ', שתאן חי ידי יין יצא, ידי חירות לא יצא. ופ"י רשב"ם דהיינו שאין זו מצוה שלימה, ובאופן דלפי"ז שפיר י"ל דמצד עצם המצוה יצא אף בין דלא הוא דרך חירות, כל ששם יין עליו. אולם יעו"י בחי' הגרי"ז ז"ל שביאר דד' הר"מ, דאכן לא יצא ידי"ח השתייה ד' כוסות, רק חובת הברכות שעל הכוסות, והיינו דלפי"ז הדרך חירות הוא לעיכובא במצות השתייה. ולפי"ז י"ל דבמיץ ענבים לא יצא ידי"ח.

אך נלע"ד דבאשר לרשב"ם, דרך חירות אינו לעיכובא במצות הד' כוסות. ואף לד' הרמב"ם, ע"י מגיד משנה שביאר אף בד' הרמב"ם כפי' רשב"ם, א"כ עכ"פ בשעת הדחק יש להקל במיץ ענבים. אבל לכתחילה בודאי מהראוי למי שיכול, שיקיים המצוה דוקא בין. וראיתי שכ"כ בס' שבות יצחק פסח פרק י' אות ב' בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל. וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ג פט"ו תשובה ד' [ועי"ש שיכול לערבו במחצה מיץ ענבים].

האם אשה חייבת בהגדה מן התורה או מדרבנן

שאלה: כתב השו"ע בסי' תע"ב סעיף י"ד: גם הנשים חייבות בארבע כוסות ובכל מצות הנהוגות באותו לילה. וכתב במ"ב ס"ק מ"ד, דאף שהוא מצוה שהזמן גרמא מ"מ חייבות, שאף הן היו באותו הנס. ובס"ק

כזית מצה וארבע כוסות. ולגבי שמש כיון שהוא טרוד, דינינן ליה כדיעבד לגבי כל אדם. ע"כ. ומקור ד' הרמ"א בדרכי משה בשם מהר"י ברונא. וכו"ה בהרמב"ם. (עי' שעה"צ אות ל"ד). ויש לעיין אם אף ד' השו"ע להסב לכתחילה כל הסעודה.

תשובה: הנה השו"ע לא זכר כלל בבית יוסף מהך דלכתחילה יסב כל הסעודה, ורק בדרכי משה הביא כן משם מהר"י ברונא. [וצע"ק מדוע לא הביא הב"י דכ"כ הרמב"ם שלכתחילה יסב כל הסעודה, ואפשר הטעם שהביא מד' האחרונים הוא כדי לנהוג כן למעשה]. ועל כן נראה דלד' השו"ע ליכא בזה מצוה. ובתשו' הבאה יתבאר דכהיום שאין רגילים להסב, י"ל דבדואי ליכא בזה מצוה.

האם לד' הרמ"א שלכתחילה יסב כל

הסעודה, הוי חיוב או רק הידור

שאלה: עוד יש לעיין אם כונת הרמ"א לכתחילה יסב וכו', היינו בתורת "חיוב" לכתחילה, או בתורת "ענין ומצוה" [ונפק"מ למעשה בפרט בזמנינו שאין רגילות להסב כל השנה].

תשובה: הנה ל' הד"מ בשם מהר"י ברונא "דמצוה" להסב כל הסעודה, ומשמע דאינו חיוב כלל, רק בגדר הישר והטוב. ואף ל' הרמ"א שכתב "ולכתחילה" יסב, יש לפרשו כן. ולכאול גם מל' הרמב"ם שכתב, אם היסב הרי זה משובח, משמע דלאו חיובא הוא. אולם מל' המ"ב בס"ק כ"ג שכתב, "ובדיעבד" יצא בשעת אכילת מצה וארבע כוסות, משמע קצת דאכן לכתחילה "חייב" להסב בכל הסעודה. ואף בד' הרמב"ם יש לדון מסוף דבריו שכתב, ואם לאו "אינו צריך", ומשמע דלכתחילה הוי חיוב. אך עכ"פ נראה דכ"ז בזמן הקדום שהיו רגילים להסב כל השנה, והוי זה דרך חירות, אבל כהיום שאין דרך להסב, דיינו לקיים עיקר חיוב הסיבה, אבל שאר כל הסעודה אין בזה דרך חירות כלל. וכן ראיתי שהביאו מגדולי דורינו שנהגו שלא להסב בכל הסעודה (עי' ארחות רבינו ח"ב עמ' כ"ט שכן הוא מנהג מרן החזו"א והקה"י. ובס' הליכות שלמה פסח פרק ט' מנהג הגרש"א זצ"ל). וכ"כ לדידן בני ספרד שלא נאמר כלל בב"י ושו"ע חומרא זו, וכנ"ל בתשובה הקודמת, כנלענ"ד.

האם לד' מרן מי שאכל אפיקומן בלא הסיבה

צריך לחזור ולאכול בהסיבה

שאלה: כתב במ"ב ס' תע"ב ס"ק כ"ב: מיהו באפיקומן אם שכח לאכול בהסיבה לא יחזור ויאכלנו, דהא אסור לאכול שתי פעמים אפיקומן. ויש לעיין האם זהו אף לדידן בני ספרד דקיבלנו הוראות מרן, ומרן פסק בסכינא חריפא שכל מי שצריך הסיבה אם אכל או שתה בלא הסיבה לא יצא, וצריך לחזור לאכול לשתות בהסיבה [ודוקא לבני אשכנז שהקילו בזה לענין ב' כוסות אחרונים, ומשום שצירוף ש' ראבי"ה דבזה"ל אין דרך להסב, לכן י"ל דהקילו באפיקומן, אבל לא לדידן וצ"ע].

תשובה: הנה השו"ע לא חילק בזה, ומשמע בודאי דס"ל דאף באפיקומן אם לא היסב חוזר ואוכל בהסיבה. ואף בד' המ"ב יש לעמוד הרבה, שכאן כתב בסתמות אלא יחזור ויאכל אפיקומן, דהא אסור לאכול ב"פ אפיקומן. ואילו לקמן בסימן תע"ז ס"ק ד' כתב רק באופן שקשה עליו לחזור ולאכול, יעו"ש. וכבר עמדו בזה אחרוני זמנינו הלא המה בספרתם, ונקבצו ובאו לך במ"ב מדה"ל דרשו הע' 28, עיין עליהם.

ולענ"ד נד' דכיון דד' מרן לחזור ולאכול בהסיבה, וממילא אף אין בכך חשש איסור לאכול ב"פ אפיקומן, דהא לד' מרן לא יצא באפיקומן שאכל בלי הסיבה, לכן אף אם היבנא להקל, לא נקל אלא בשקשה עליו האכילה. [וכ"כ מד' הרב כה"ח בס"ק מ"ה, וכ"כ בס' חיים לראש. מיהו מד' הכה"ח בסי' תע"ז ס"ק ז' בשם שולחן גבוה נראה דאם בירך בהמ"ז, לא יחזור ויאכל בהסיבה. וכן ביאר הרב אגרות משה ח"ג ס' ס"ז אף בכונת המ"ב כאן].

אם אינו יודע לומר את ההגדה האם מחוייב בד' כוסות

שאלה: כתב בשו"ע ס' תע"ב סעיף ח': צריך לשתות ארבע כוסות על הסדר. ואם שתאן זה אחר זה שלא כסדר לא יצא. ופ"י במ"ב ס"ק כ"ד, פירוש שיאמר ההגדה בינתים. ויש להסתפק לפי"ז במי שאין לו הגדה [ואינו יודע את סדר ההגדה בע"פ ואינו יכול לשמוע מאחר], האם חייב בשתיית ד' כוסות, או לא.

תשובה: הנה יעו"י להביאור הלכה בד"ה שלא כסדר לא יצא, שהביא פלוגתא בין הב"י בסימן תפ"ד להפ"ח שם, אם שתה שלא על סדר ההגדה, אבל לא שתאן רצופין, אם יצא, דלד' הב"י בדיעבד יצא, ולד' הפ"ח לא יצא. [ועי' תוס' בברכות י"ד א' שמבואר בהדיא כן, ששמע ההגדה בבהכ"נ ואח"כ שתה ד' כוסות. אך "ל דוהו רק לד' הירושלמי, יעו"ש. ואכמ"ל]. וביאר ד' הב"י דאף דמד' התוס' ר"פ ע"פ נראה דעיקר חיוב ד' כוסות אינו השתייה, אלא הברכות שעל הכוסות, וכמו שהאריך בזה בחי' הגרי"ז ז"ל ע"ד הרמב"ם [וכ"כ התוס' בסוכה ל"ח א'], ומ"מ בד' הר"מ ביאר שם הגרי"ז דהוי החיוב אף בהשתייה, יעו"ש. וכ"מ במ"ב ס' תע"ב ס"ק ל"ו בביאור ד' השו"ע. ולכן סובר הב"י דהגם דאיכא נמי חיוב בהברכות, אכתי אין זה מעכב את עצם החיוב שתייה. [ולד' הפ"ח י"ל דס"ל דמ"מ כיון שתיקנו ברכות, הוי לעיכובא אף לענין החיוב שתייה, אי נמי דעכ"פ צריך לחזור לקיים חיוב הברכות, ודוק].

ובאופן דלענינו במי שאין לו הגדה, נראה דלד' הב"י ישתה עכ"פ ד' כוסות שלא בב"א, אבל לד' הפ"ח י"ל דאינו חייב. או י"ל דאף לד' הפ"ח, שאני הכא דאנוס הוא, לא עיכבו את החיוב שתייה [ובפרט אם נימא דאף לד' הפ"ח איכא חיוב שתייה חוץ מחיוב הברכות וכנ"ל].

ובאמת עי' להפמ"ג בסי' תע"ד במשבצות ס"ק א' שכבר דיבר בזה בקצרה, וז"ל: ומי שאין לו הגדה ואינו יכול לומר הגדה, מ"מ יש לו לשתות ד' כוסות, עיין פסחים ק"ח ב' שתאן בב"א וכו'. ומ"מ י"ל דישתה ד' כוסות לזכר. ואפשר היכא שאנוס בהגדה דיצא ידי ד' כוסות, אבל ודאי ברכה בפה"ג לא יברך כי אם אקידוש ואכוס בהמ"ז לבד. ועל הגפן ברביעי.

תשובה: הנה מצד אין קידוש אלא במקום סעודה, לכאול אף תוך ע"ב דק' לא מהני, דעי' בס' רע"ג שם מבואר שצריך להסמיך הסעודה לקידוש, ולא נזכר שם שיעור ע"ב דק' [ומאידך עי' בא"ח שנה שניה בראשית הלכה ד' שהיקל בדיעבד אפילו אחר שיעור עיכול]. ועל כרחק צ"ל דכיון שההגדה הוי מצרכי הסעודה לא חשיב הפסק, וראיתי ג"כ להרב חיים לראש שביאר עוד בזה, דכיון דעיקר הקידוש הוא שבת היום, וההגדה הרי הוי מענין היום, הכל הוי דבר אחד יעו"ש.

אך מצד ברכת על הגפן צ"ע, דהרי מה שאין מברכים ברכה אחרונה ביאר במ"ב ס' תע"ג ס"ק י"א משום הברהמ"ז? שלבסוף, או משום ברכת על הגפן שאחרי כוס רביעי, והרי עבר שיעור עיכול, [ועי' בשו"ת אור לציון ח"ג פט"ו בביאורים לתשובה ג' שג"כ נשאר בזה בצ"ע]. ואפשר שגם לענין זה מהני מה דהוי הכל מצורך מצות הסדר, והיינו דלכן נחשב כאילו מברך מיד אחרי שגמר הכוס, שבוה כתב בחזו"א דא"צ שלא יתעכל, ואכמ"ל. ועכ"פ פוק חזי מאי עמא דבר, שאין מקפידים שיעבור זמן עיכול, ולא שמענו למי שיברך על הגפן על כוס ראשון. וברור.

האם לד' מרן הנשים צריכות להסב, ומה

המנהג למעשה בזה אצל בני ספרד

שאלה: כתב השו"ע בסי' תע"ב סעיף ד': אשה אינה צריכה הסיבה אלא אם כן היא חשובה. והרמ"א כתב: וכל הנשים שלנו מקרי חשובות, אך לא נהגו להסב, כי סמכו על דברי ראבי"ה דבזה"ל א"צ להסב. וצריך לדעת מה היא ד' מרן בזה האם נשי דידן מיקרי חשובות, ומהו המנהג למעשה בזה אצל בני ספרד.

תשובה: הנה לא נתבאר בהדיא בד' השו"ע אם נשי דידן מיקרי חשובות, אך עכ"פ למעשה לענין מנהג בני ספרד בזה, ראיתי להרב כה"ח ס"ק כ"ח שכתב בשם הרב כנה"ג בס' פסח מעובין, שהמנהג אצל הספרדים דאף נשים מסיבות. וכ"כ בבן איש חי פר' צו הלכה כ"ח. וכ"כ באול"צ ח"ג פט"ו תשובה ב'. [ועי"ש שהחמיר אף לענין דיעבד]. ותו לא מדי.

האם הרב חייב למחול לתלמידו כדי שיוכל להסב

שאלה: כתב השו"ע בסי' תע"ב סעיף ה': בן אצל אביו צריך הסיבה אפילו הוא רבו מובהק. ותלמיד לפני רבו אין צריך הסיבה אפילו אינו רבו מובהק, אלא אם כן יתן לו רבו רשות וכו'. ויש לעיין האם הרב חייב למחול לתלמיד, או לא.

תשובה: הנה מפשט ההלכה לא משמע שהרב חייב למחול לו, והטעם נראה פשוט, דיסוד הדין כאן שא"צ הסיבה אין זה משום איסור גרידא, אלא דכיון שיש דין מורא רבו, לכן "אין דרכו להסב", ושוב אין זה דרך חירות [וכמו גבי אשה שאינה חשובה], ובאופן שלא מתבטל שום דין הסיבה, ורק אם מחול לו אז שוב במצב כזה הוי דרך חירות, כיון שאז אין חסרון מורא. אך צע"ק ל' הרי"ף גיאת שהביא השעה"צ אות כ' שכתב, אע"ג דהסיבה מצוה, כבוד רבו נמי מצוה, ומצוה דכבוד תורה עדיף, אשר משמע מזה דאכן יש מצוה כנגד מצוה. ועכ"פ בין כך ובין כך נראה כמש"כ, דמשמע סתמות הדין דאין חיוב לרבו למחול, זולת אם רוצה מעצמו מה טוב.

אם אכל מצה בלא הסיבה, האם כשאוכל את המצה

בהסיבה צריך לברך שוב על אכילת מצה

שאלה: כתב השו"ע בסי' תע"ב סעיף ז': כל מי שצריך הסיבה, אם אכל או שתה בלא הסיבה לא יצא, וצריך לחזור לאכול ולשתות בהסיבה, ועי' להרמ"א שחילק לענין ד' כוסות בין ב' כוסות ראשונים לב' כוסות אחרונים יעו"ש. ויש להסתפק היכא דאכל מצה דחוזר ואוכל בהסיבה, האם צריך אף לחזור ולברך על אכילת מצה, או לא.

תשובה: הנה לד' הרמ"א פשוט הוא דאינו מברך על אכילת מצה, כיון שחשש לשי' הראבי"ה דבזה"ל אין דרך להסב, וא"כ הגם דמחייבין ליה לחזור ולאכול בהסיבה, מידי ספיקא לא פליטין, וסב"ל. אבל לד' השו"ע פשוט הוא דמברך על אכילת מצה. וכ"כ כל זה בהדיא בביאור הלכה ד"ה לא יצא וצריך לחזור ולאכול, אלא דלמעשה נראה דלא יברך, דהרי קיימא לן סב"ל ואפי' נגד מרן, וכמש"כ הברכ"י וכה"ח בכמה דוכתי, ועל כן נהי דמחייבין ליה לחזור ולאכול בהסיבה, לא יחזור ויברך.

ומ"מ אם מברך אין מזניחין אותו, וכמש"כ החיד"א בשו"ת חיים שאל סימן ט"ו, דהגם דסב"ל נגד מרן, מ"מ המברך אין מזניחין אותו. [וצ"ב גדר הדברים. עכ"פ כל עיקר הכלל דסב"ל נגד מרן הוא מד' הרב חיד"א, והוא ז"ל כתב דהעושה כד' מרן אין מזניחין אותו].

איברא, דבעיקר הא דחוזר ומברך על אכילת מצה, הנה ל' הבה"ל הוא, אם "גמר כל הסעודה ובירך בהמ"ז", ואח"כ נזכר שלא היה בהסיבה, ומשמע דכל זמן שלא בירך בהמ"ז אינו מברך על אכילת מצה. אך אין נראה כן, דהרי כבר הסיח דעתו מהמצוה. ובדואי דפשוט הוא דמש"כ הבה"ל ובירך בהמ"ז, הוא כדי לחייבו אף בהמוציא. ומ"מ זה נ"ל ד"ל דכל זמן שלא אכל את האפיקומן, עדיין י"ל דלא יברך ברכת על אכילת מצה, כיון ד"ל דעדיין הברכה על אכילת מצה קאי גם על אפיקומן, וכמש"כ בשעה"צ ס' תע"ז אות ד' דלד' רש"י ורשב"ם שעיקר המצוה הוא אפיקומן צריך לכיון בברכת המצה על האפיקומן. והגם שכאן לא יצא באכילת המצה, י"ל דמ"מ לא חשיב הפסק, דומיא דמש"כ השו"ע בסי' תע"ה סעיף ב' לענין מרור, במי שאין לו כרפס, שיברך על מרור בטיבול ראשון, ואף שאוכל ממנו רק מעט, ועדיין לא יצא ידי"ח מרור, מ"מ חלה הברכה, וכמו שביאר ע"כ במ"ב שם ס"ק כ"ו. והיינו דלענין חלות הברכה סגי באכילת מרור אף אם לא "קיים" את המצוה, וה"נ הכא [ובפרט אם נימא דאכילת מצה בלא הסיבה חשיב קיום מצוה דאו', דהרי חיוב הסיבה הוי רק דרבנן, ואכמ"ל בזה].

האם לד' השו"ע יש מצוה להסב בכל הסעודה

שאלה: כתב הרמ"א בסי' תע"ב סעיף ז': ולכתחילה יסב כל הסעודה. ופירש במ"ב ס"ק כ"ג, באכילתו ובשתייתו. ובדיעבד יצא בשעת אכילת

מ"ה, מצות הנוהגות, כגון מצה ומרור והגדה. ויש לעיין האם אשה חייבת בהגדה מן התורה כמו באכילת מצה, שמבואר בפסחים דף מג"ע"ב דהוקש לחמץ והוי חיוב דאוי, או דלענין הגדה אינן חייבות אלא מדרבנן, משום שאף הן היו באותו הנס.

תשובה: הנה מהא דהוצרך הש"ס בפסחים מג"ב ב' לילפוטא דהוקש מצה לחמץ, ש"מ דלולא הילפוטא אינן חייבות במצה מדא' משום שאף הן היו באותו הנס. וכבר עמדו בזה התוס' במגילה דף ד' ע"א וכתבו ב' תירוצים, א. דשאף הן היו באותו הנס לא הוה סברא לחייב מדא'. ב. דהוה פטרינן מגז"ש דט"ו מסוכה יעו"ש. ובאופן דאף לאחר ההיקש אין לך לחייב נשים בהגדה אלא מדרבנן. וכן ראיתי להרב חיי אדם סימן ק"ל סעיף י"ב, שחיוב נשים בהגדה הוי רק מדרבנן.

ומיהו ראיתי להרב ברכ"י סימן תע"ג אות ט"ו שכתב דלפי הת' השני שבתוס' במגילה הנ"ל, דהא דצריך לטעמא דשאף הן היו באותו הנס הוא כדי דלא לפטור מגז"ש דט"ו מסוכה, א"כ כל זה דוקא לענין חובת אכילת מצה, אבל חובת הגדה לא נא' בו ט"ו, ושפיר קם דינא דשאף הן היו באותו הנס יתחייבו מדא', והיינו דתלוי בב' תי' התוס' במגילה אם אף הן היו באותו הנס, הוי סברא לחייב מדא' [וכ"כ הפמ"ג באשל אברהם סימן תע"ט ס"ק ב', יעו"ש ה]. [ולענ"ד אולי י"ל דאף דלא כתיב בהדיא "בחמשה עשר" בחובת הגדה, אבל כתיב והגדת לבנך "ביום ההוא", והוי כאילו כתיב ט"ו, דזוהי שיבה זוהי ביהא]. עוד הביא הברכ"י שם מס' החינוך לחד מתקיא דקמא ז"ל, שכתב דנשים חייבות בהגדה מה"ת. [אלא דלא פורש בס' החינוך הטעם, ואפשר מטעם שאף הן היו באותו הנס. ויש שפ"י דהוה משום דכתיב לחם עוני, ודרשינן ביה בפסחים לחם שעונים עליו דברים הרבה, והוי חיוב מלתא דהמצה].

האם קטנים שהגיעו לחינוך חייבים בד' כוסות

שאלה: כתב השו"ע סי' תע"ב סעיף ט"ו: תינוקות שהגיעו לחינוך, מצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו. ובמ"ב ס"ק מ"ו, אבל אינו מעכב. ויש להסתפק אם ר"ל דאכן הוי חיוב, רק שאינו מעכב, או דלא הוי כלל חיוב, ורק מצוה קיומית הוא אם ירצה.

תשובה: נראה דהגם דל' המ"ב משמע דהוי חיוב, ורק אינו מעכב, אך אי אפשר לפרש הכי כלל, דאיהו "עיקוב" יש בד' כוסות, ובע"כ כונת המ"ב דהוי רק למצוה מן המובחר. וכן הוא במקור הדברים בחק יעקב: ואם לא נתן לא עיכב, רק לכתחילה הוא מצוה מן המובחר.

האם מותר לשתות באמירת ההגדה יין או שאר משקה

שאלה: כתב השו"ע בסימן תע"ג בסעיף ג': אם ירצה לשתות כמה כוסות הרשות בידו וכו'. יש לעיין האם מותר לשתות אף בתוך ההגדה יין או שאר משקה.

תשובה: הנה בד' השו"ע אינו מבואר שיכול אף לשתות בתוך ההגדה עצמה. ואכן יעו"י בביאור הלכה ד"ה הרשות בידו שהביא בזה מחלו, לרמב"ן ור"ן אסור להפסיק בשתיה בתוך ההגדה, ולהר"ה והתוס' מותר. וסיים הבה"ל, דהשו"ע סתם בסעיף א' כד' הרמב"ן. וכונת הבה"ל למש"כ השו"ע בסעיף א' שבפסח שחל במו"ש ושכח להבדיל, לא יבדיל בתוך ההגדה, והיינו מצד שאסור להפסיק בשתיה [יעו"ש במ"ב ריש ס"ק ד' ובשעה"צ אות ט']. אלא דאכתי אינו מבואר אם האיסור הוי דוקא בשתית יין או אף בשתית מים. ונ"ל דכיון דאין האיסור בזה מצד מוסף על הכוסות, א"כ דין הוא דאף בשתית מים אסורה. [ועי' עוד במ"ב מהדו"ד דרשו הע' 75, והנלע"ד דכתבתי].

האם יוצאים יד"ח מרור בחסה שאינה מרה

שאלה: כתב השו"ע בסימן תע"ג סעיף ה': אלו ירקות שיוצא בהם ידי חובתו, חזרת, עולשין, תמכא, חרחבינא (פירוש מיני עשבים מרים), מרור וכו'. ועיקר המצוה בחזרת [והיינו חסה, (מ"ב ס"ק מ"ב)]. ויש להסתפק האם צריך שהחזרת תהיה קצת מרה, או אפי' היא מתוקה יוצאין בזה. [דלכאוי' כל שאין בה טעם מרירות, הו"ל כבלע מרור לא יצא, בס' תע"ה (סעיף ג'), משום שלא טעם את המרירות (מ"ב ס"ק ל').]

תשובה: הנה בפשטות מצד הסברא נראה דבעינן שיהא בה קצת מרירות, דאין לומר דעיקר מצות מרור אינו שירגיש בפועל מרירות, אלא העיקר הוא הסוג של הירק, דהרי מבואר בגמ' דף קט"ו ע"ב ובשו"ע סי' תע"ה סעיף ג' דבלע מרור לא יצא, ופי' רשב"ם שם, דבעינן טעם מרור וליכא, דמשום הכי קפיד רחמנא למרר את פיו של אוכל זכר לומר את חיייהם. וכ"ה במ"ב שם ס"ק ל'. [רק דצ"ב, מנ"ל לדרוש טעמא דקרא, דילמא העיקר דהוי סוג מרור בהפצא]. ובאופן דלכאוי' לפי"ז אם החסה אין בה שום מרירות לא יצא יד"ח. וכן ראיתי להחזו"א או"ח סי' קכ"ד מס' פסחים דף ל"ט א' לאחר שהוכיח מדין הנ"ל דבלע מרור לא יצא ועוד דוכתי, שצריך שעיקר המצוה להטעם מרירתא וז"ל: והנה החכם צבי סימן קי"ט כתב דהוא סאלאט בלע"ז. וצריך ליהרר שלא לצאת בו עד שיתמרר, ובסופו הוא מר כלענה כמ"ש החכם צבי שם. וצריך ליקח קודם שיתמרר כל כך, ע"כ.

ואולם יש לעיין בזה מלשון הבית יוסף בס' תע"ג שכתב בד' הרמב"ם (שהשמית ד' הגמ' מצוה בחזרת) וז"ל: אולי שהוא מפרש מצוה נמי בחזרת אע"פ שהיא מתוקה ואין בה מרירות. עכ"ל. הרי דס"ל להב"י דא"צ כלל מרירות. ואפשר לידחק גם בל' הב"י דר"ל שאינו מרור מתחילתו או שאינו מר כל כך, וכמו שנדחק בחזו"א שם לפרש ל' היר' יעו"ש.

[ודע דראיתי בס' קיצור שו"ע להגר"ב טולידאנו ז"ל שהרגיש בדין זה אם החסה מתוקה איך יוצאים בה יד"ח מרור. [ועי' שם שהביא ד' הב"י]. ולא נחה דעתו ז"ל עד שכתב לנהוג לאכול מעט כרפס עם המרור יעו"ש. ודבריו ז"ל צ"ע טובא, דהרי כרפס אינו ממין מרור כלל].

האם יש להקפיד שלא לקנות מרור בהקפה

שאלה: כתב במ"ב סי' תע"ג ס"ק ל"ג: כשם שאין יוצאין במצה גזולה וכו"ל בסימן תנ"ד, כך אין יוצאין במרור גזול. ויש לדון האם יש להקפיד

לשלם על המרור קודם פסח, דמעות קונות מה"ת, וכמש"כ האחרונים לענין ד' מינים.

תשובה: הנה עי' להכה"ח בסימן תנ"ד ס"ק מ"א לענין מצה שכתב שישתדל לפרוע קודם פסח כדי לצאת יד"ח אליבא דכו"ע שיקנה בקנין דאוי, דמעות קונות מה"ת, וכמש"כ החיד"א בס' מורה באצבע בענין קניית ד' מינים. והנה אף לענין מצה ד' כה"ח צ"ב, דהרי במצה כבר כתב הט"ז דיוצאים במצה שאולה, וכ"ה בכה"ח שם ס"ק ל"א, וא"כ לו יהי דמשיכה אינה קונה מן התורה, מ"מ לא גרע משאולה, וכבר העירוני בזה שם, אך נראה דאף אם נניח כד' הכה"ח, כל זה במצה דחובה מן התורה, אבל מרור בזה"ז דחייבו מדרבנן, שפיר סגי לן בקנין משיכה, דאתי דרבנן ומוציא דרבנן. כנלע"ד פשוט.

אם בירך בטעות ענט"י על הכרפס האם יברך שוב בנט"י שעל המצה

שאלה: כתב השו"ע בס' תע"ג סעיף ו': נוטל ידיו לצורך טיבול ראשון, ולא יברך על הנטילה. ויש להסתפק היכא שבירך בטעות ענט"י, האם כדי לינצל מברכה לבטלה ישמור ידיו עד הסעודה ותעלה לו הברכה, או א"צ, ואולי אף אסור לו להתנהג כך.

תשובה: הנה לכאוי' הייתי אומר דעדיף שישמור ידיו, ויאכל כזית (ולא יברך בורא נפשתי). ואין זו ברכה לבטלה כיון שיש סוברים שיש לברך על דבר שטיבולו במשקה, והגם דכתב בב"י בריש סימן תע"ה שאין נכון לכתחילה לנהוג ליטול ידיו לכרפס ולשמור ידיו להמצה, כדי שלא לבטל תקנת חכמים יעו"ש, כל זה לכתחילה, אבל הכא הא בדיעבד עסקינן. וכן ראיתי להחיים לראש, שאם שכח ובירך על נטילה זו לא יעשה היסח הדעת ותעלה לו לאכילה, ואין אמירת ההגדה הפסק.

אלא דלכאוי' צ"ע, דהרי פסק השו"ע בסימן קנ"ח (סעיף ז') שאם נטל ידיו לדבר שטיבולו במשקה ורוצה לאכול פת, יטול ידיו שוב בלא לברך, כיון דהנטילה לדבר שטיבולו במשקה לא היה לשם פת, וא"כ ה"נ הכא שהנטילה הראשונה היתה לשם הכרפס. ואפשר דאין הכי נמי גם כאן יטול שוב בלא לברך. ומ"מ ירויח במה שישמור ידיו, שעכ"פ ניצול הוא מברכה לבטלה. אלא דלכאוי' להצד דצריך ליטול ידיו שוב לפת, נמצא שלא הרויח כלום במה שבירך, וי"ל, ואכן ראיתי להכה"ח בס"ק ק"ז שכתב ע"ד הרב חיים לראש שא"צ ליהרר מלהסיח דעתו, ויטול אח"כ ידיו להמצה ויברך שוב, יעו"ש ה. [רק שעיקר ד' הכה"ח שם אינם ברורים מהי עיקר טענתו ע"ד הרב חיים לראש]. אולם חו"ר בית ההוראה שליט"א כתבו דעתם, דנראה שלא יברך בנטילה שניה.

האם צריך ליהרר שלא להפסיק בדיבור בין הנט"י לאכילת הכרפס

שאלה: יש להסתפק האם צריך ליהרר שלא להפסיק בדיבור בין נטילת ידים לאכילת הכרפס, כמו שאין מפסיקים בדיבור בין נט"י להמוציא, עי' ס' קס"ו, או שיש לחלק בזה בין פת לדבר שטיבולו במשקה.

תשובה: הנה בפשוטו לא מצינו איסור דהפסק בין נט"י להסעודה אלא בפת, אך באמת נראה דעיקר האיסור דהפסק אינו משום "הברכה", אלא משום עצם הנטילה שצ"ל סמוך להסעודה. אלא ד"ל דעיקר הדין דתיכף לנט"י ברכה הוא דוקא "בסעודת פת", אבל נראה דאין מקור לומר כן. [ואכן ראיתי לגדולי דורינו שכתבו כן שלא להסיח בין הנט"י להכרפס, עי' במ"ב מהדו"ד דרשו הע' 63 ובס' קנ"ח הע' 31].

האם לטיבול הכרפס צריך דוקא משקה מז' משקין

שאלה: כתב השו"ע: ויקח מהכרפס פחות מכזית ומטבילו בחומץ. וכתב במ"ב ס"ק נ"ז, או ביון או במי מלח. ולא אתי אלא לאפוקי שלא יטבול בחרוסת, כי חרוסת אינו אלא לטיבול שני שמטבל המרור בחרוסת. ויש להסתפק האם צריך דוקא משקה שנחשב מז' משקין, לענין דבר שטיבולו במשקה, היינו י"ד שח"ט ד"ם, עי' ס' קנ"ח, דהיינו כדי שיטול ידיו, כי זו היתה מעיקר התקנה, או דלענין זה סגי בכל משקה, דהעיקר הוא "הטיבול", ואין צורך לנט"י, כי לא זו עיקר התקנה.

תשובה: הנה מאחר ועיקר טעם הטיבול דכרפס הוא משום היכר לתינוקות וכמבואר בפסחים קי"ד, והיינו שאין רגילין לטבול קודם סעודה, וכמו שאומרים ג"כ במה נשתנה וכו' והלילה הזה ב' פעמים (משנה בדף קט"ז א'), א"כ נראה דעיקר החיוב אינו "הנטילה" רק הטיבול, אלא דממילא צריך ליטול ידיו משום דבר שטיבולו במשקה, וכמבואר בפסחים קט"ו א', וא"כ אם טיבל בדבר אחר אף דלא הוי גדר משקה, שפיר דמי ואין צריך נטילה. אולם ראיתי להכה"ח בס"ק נ"א וק"ב דפשיטא ליה דבעי' דוקא משקה שמחייב בנט"י. וכן ראיתי להרב אור לציון ח"ג פט"ו תשו' ח' שלכן המטבל במי לימון יערב בו רוב מים. וצ"ל דס"ל דאכן יש כאן תקנה דנט"י. [ולכאוי' כ"מ מ' החק יעקב שכתב דלכל בליל פסח כו"ע נוטלין לדבר שטיבולו במשקה, כדי שיהא היכר לתינוקות. וי"ל. ואכן כ"מ מד' הרב ב"י ריש סימן תע"ה שכתב דאין ליטול קודם סעודה ולכוין על המצה, כדי שלא לבטל תקנת נט"י ב' פעמים, ומשמע איפוא שיש כאן תקנת נטילה].

אכל כזית כרפס ובירך עליו בטעות בורא נפשות, האם יברך בפה"א על המרור

שאלה: כתב השו"ע: ומברך בפה"א ואוכל, ואינו מברך אחריו. וכתב במ"ב ס"ק נ"ה, ויכוין לפטור בברכה זו גם המרור שיאכל אחר כך. ובס"ק נ"ו, ואינו מברך אחריו, אפילו אם אכל כזית, לפי שברכה ראשונה קאי גם על המרור וכו"ל, ועל כן בהמ"ז שפוטור את המרור שאוכל בתוך הסעודה קאי גם על הכרפס שאכל מקודם. ע"כ. וצ"ע היכא שבירך בטעות בורא נפשות על הכרפס, האם יברך על המרור בפה"א.

תשובה: הנה לפי"מ שמתבאר בפוסקים דהוי ספק אם ברכת בפה"א על הכרפס קאי על המרור, ולכן אוכל מהכרפס פחות מכזית, כיון דיש אומרים שברכת בפה"א לא באה לפטור את המרור, אלא המרור נפטר משום דברים הבאים מחמת הסעודה, עי' כ"ו בתו' פסחים קט"ו ובטור

וב"י, א"כ נראה פשוט דאף אם בירך בנ"ר על הכרפס, לא יברך בפה"א על המרור. וכן כתב בשו"ע הגר"ז, והובא בכה"ח ס"ק ק"ט. וכ"כ הבן איש חי פר' צו הלכה ל"ב [אלא שדבריו ז"ל שם לענין אכל כזית שיברך בנ"ר צריכים תלמוד, וכבר חזר בו בעוד יוסף חי וכנודע].

ואמנם ראיתי להרב חיים לראש שכתב, שאם בירך בנ"ר אחר אכילת הכרפס יברך עתה בפה"א על המרור, דבריו ז"ל צריכין תלמוד, ואף שאר פוסקים לא ס"ל הכי. [שו"ע הגר"ז, בא"ח, כה"ח וכאמור. וכן מפורש בטור וב"י שם]. זאת ועוד, דנ"ל דכהיום שרגילים לאכול חסה אף בשאר ימות השנה בתוך הסעודה, א"כ פשוט הוא דהוי דברים הבאים מחמת הסעודה וזלת היכא דהיא מרה באופן יוצא מהרגיל [וכבר נתבאר בזה לעיל לצאת יד"ח בחסה מתוקה] (וכבר שמעתי להעיר דכהיום שרגילים לאכול חסה בתוך הסעודה, שוב אם אכל כזית מהכרפס מדוע שלא יברך בנ"ר].

האם כרפס צריך הסיבה

שאלה: יש לחקור האם כרפס צריך הסיבה או לא, דאפשר דכיון שאינו מרור שבא זכר למרירות, צריך להסב, או אפשר דכיון שלא בא אלא משום היכר לתינוקות, א"צ הסיבה.

תשובה: הנה במ"ב לא כתב בד"ז כלום, ובפשוטו מאחר וכרפס עיקרו אינו אלא משום היכר לתינוקות, ולכן סגי בפחות מכזית, א"כ א"צ הסיבה, דהוי כמו כל אכילות שבליל הסדר דאין בהם חיוב הסיבה. וכן כתב הברכי יוסף דכרפס א"צ הסיבה, וכן כתב בס' בן איש חי פרשת צו הלכה ל"ב, ושכן המנהג. אולם ד' האבודרהם דכרפס צריך הסיבה, וכ"ד המאמר מרדכי ובקיצור שו"ע סימן קי"ט סעיף ג'. והכה"ח ס"ק קי"ד כתב ע"ז דנהרא נהרא ופשטיה.

וראיתי להאור לציון ח"ג פט"ו תשובה ט' שכתב דהגם דהעיקר הוא שכרפס א"צ הסיבה, מ"מ טוב שיאכל מעט בלא הסיבה ומעט בהסיבה. יעו"ש. אך יזהר שלא יאכל כזית.

[ודע דראיתי בס' חיים לראש שג"כ כתב ע"ד ד' האול"צ אלו, אך שם כתב שיאכל חצי כזית בהסיבה וחצי כזית שלא בהסיבה יעו"ש. ודבריו ז"ל צריכים תלמוד, דהא אנו קפדינן שלא יאכל כזית, וכי בשביל להחמיר בדין הסיבה נקל נגד ד' מרן, ושבו ראיתי שכבר תפס עליו ז"ל בס' ויגד משה (סימן י"ז אות י"ט). ועוד דלמה לי ליכנס בפירצה דחוקה לאכול כזית, דהא יכול שפיר לאכול חצי בהסיבה וחצי שלא בהסיבה עד פחות מכזית, וכד' האול"צ הנ"ל].

האם לאחר שאכל מהכרפס צריך להשאיר עוד כרפס בקערה

שאלה: יש להסתפק האם לאחר שאכל מהכרפס צריך להשאיר עוד כרפס בהקערה עד סוף המרור או סוף הסדר, או אין צריך.

תשובה: הנה יעו"י להמ"א סי' תע"ג ס"ק ה' שכתב שלאחר שאכל הירק מותר לסלק הירק מהקערה. אולם כ"ז עפ"י הפשט, אבל לפי סודם של דברים כתבו הב"ח פר' צו הלכה ל"ב והכה"ח בס"ק נ"ב שיש להשאיר קצת כרפס בקערה אף לאחר האכילה כדי שיהיה הסדר שלם עד לאחר אכילת מצה ומרור. וכ"כ בס' חיים לראש. ודע דראיתי ל' האול"צ ח"ג פט"ו תשובה י"ח שכתב שיש להשאיר מכל מין הנמצא בקערה עד "סוף ליל הסדר", ולא ידעתי מקורו. ואפשר שטעמו כיון דעדיין יש לאכילת אפיקומן. [ושבו ראיתי בס' סימן י"ז אות כ"ב] שהביא כן מס' דרכי חיים ושלום (אות תקפ"ו) שיש להשאיר עד סוף ליל הסדר].

האם צריך למוזג לכל המסובין כוס שני מתחילת ההגדה

שאלה: כתב השו"ע בס' תע"ג סעיף ז': מוזגין לו מיד כוס שני כדי שישאלו התינוקות למה שותים כוס שני קודם סעודה. ויש לשאול האם הוא דין דוקא לבעה"ב, או אפשר דהוי דין לכולם, כדי שתיאמר כל ההגדה על הכוס.

תשובה: הנה מהא דכתב השו"ע, מוזגין לו מיד כוס, כדי שישאלו התינוקות למה שותים כוס שני קודם סעודה, משמע דלולא הטעם שישאלו התינוקות א"צ למוזג לו כוס, וא"כ משמע שזהו דין מסויים לבעה"ב, ומשום היכר שישאלו התינוקות.

ושו"ד שכ"כ הכה"ח בס"ק קמ"ד: משמע דדוקא לבעל הבית, אבל לשאר המסובין אין צריך למוזג מיד אלא עד לפיכך, כי אז צריך להגביה כל אחד כוסו בידו כמ"ש לקמן. ע"כ.

אך לכאוי' צ"ע לומר כן, דהלא כתבו התוס' בסוכה דף ל"ח שעיקר הד' כוסות הם לומר את ההגדה וההלל על הכוסות יעו"ש. ואם כן הרי צריך לומר את ההגדה כולה על הכוס. ולענ"ד לול"ד הכה"ח י"ל דלעולם צריך למוזג לכולם מיד קודם אמירת ההגדה, ומש"כ השו"ע מוזגין לו מיד כוס שני כדי שישאלו התינוקות, היינו לבאר מדוע "מוזגין" לו, ולא כל א' מוזג לעצמו. אך לא משמע כן מל' השו"ע. ועוד דמה דמוזגין לו ולא הוא מוזג לעצמו, כבר כתב הרמ"א בסעיף א' לענין כוס ראשון, שאחר ימוזג לו דהוי דרך חירות. ויותר נראה דהשו"ע והכה"ח ס"ל דעיקר הד' כוסות הם בשביל "הברכה" שעל הכוס, והיינו מלפיכך. וכ"נ מל' הר"ן ר"פ ע"פ, שכתב: תיקנו חכמים "לארבע ברכות" ארבע כוסות [ולפי"ז אף לענין ההלל העיקר הוא בזמן ברכת ההלל]. ודוק. [ועוד יבואר בזה לקמן לענין מה ששופכים מהכוס, אם צריך למוזג שוב].

האם מותר לדבר דברי חולין בתוך ההגדה

שאלה: כתב השו"ע: וקורא כל ההגדה וכו'. וצ"ע האם מותר לדבר דברי חולין בתוך ההגדה.

תשובה: הנה לעיל נתבאר מד' השו"ע בסעיף א' דאסור להפסיק בשתיה בתוך ההגדה [ונתבאר אם דוקא יין או אפילו מים], אך לענין דיבור לא שמענו. ולכאוי' י"ל דהוי כמו שאסור להפסיק באמירת ההלל, אף בהלל דר"ח שאין מברכים עליו, עי' בס' תכ"ב. אך לא דמי, דהתם הוי "שבח" להקב"ה, ואילו הכא הוי בתורת "סיפור". ופשוט.

האם מותר לשפוך מיין של שמיטה לתוך

הכוס בזמן אמירת עשרת המכות

שאלה: יש לעיין האם מותר לשפוך מיין של שמיטה לתוך כוס אחר, או דהוי איבוד פירות שביעית.

תשובה: נראה פשוט, שאם עכ"פ אינו שותה מהיין ששופך [מה שבדרך כלל הוא כך], הרי יש בזה משום הפסד, דאף אם עצם פעולת השפיכה לא נדונה כהפסד, שהרי יוכל לשתותה, מ"מ איך יורקנו אח"כ. וכן ראיתי בס' חוט שני פסח פרק י"ז ס"ק י', ועוד. [וע"ע בס' אור לציון שביעית פרק ב' תשובה ו', שם היקל למוזג יין של שביעית על כל גדותיו, ולכבות בשארית היין את נר ההבדלה, ולשים מהיין ע"ג עיניו כנהוג, כיון שהדרך בכך. אך מלבד דגם ע"ז חלקו כמה אחרוני זמנינו, עוד נראה דשאני התם שאינו "שופך" בהדיא, אבל כאן איך ישפוך. כנלע"ד].

אם שתי רביעית רק בא' מהד' כוסות האם מברך ברכת על הגפן

שאלה: כתב השו"ע בסימן תע"ד: ואין מברכין על הגפן כי אם על כוס רביעי. ופירש במ"ב ס"ק ג', שאז יפטור בברכה אחרונה את כל הארבע כוסות ביחד. וצ"ע לפי"ז היכא שלא שתי רביעית בכל הכוסות [דבדיעבד סגי ברוב רביעית, ע"י ס' תע"ב סעיף ט', דהרי לענין ברכה אחרונה צריך דוקא רביעית וכמש"כ במ"ב ס' תע"ב סק"ל], האם יוכל לברך ברכה אחרונה על שתיית כוס אחד מתוך הארבע כוסות, או שצריך שישתה רביעית [מכל הד' כוסות או] עכ"פ מאחד מהב' כוסות האחרונות.

תשובה: הנה לפי הטעם שכתב כאן המ"ב, דהברכה אחרונה שאחרי הכוס הרביעי פוטרת את כל הכוסות, נראה דשפיר סגי ששתה בא' מן הכוסות רביעית. וכן מל' הבא"ח פר' צו הלכה כ"ט. אולם ע"י במ"ב לעיל סימן תע"ג ס"ק י"א שביאר לענין כוס הקידוש, שסומך על ברהמ"ז, ומקורו בד' ה"טז [וע"י היטב להכ"ח שם בס"ק ל"ד, דוק]. ולפי"ז נראה פשוט דלא סגי בששתה בא' מהב' כוסות הראשונים רביעית, כיון שהם נפטרו כבר בבהמ"ז. [וכדברינו מתבאר בשו"ת אור לציון ח"ג פט"ו תשובה ג']. ועיין ג"כ להכ"ח בסימן תע"ד ס"ק ח' בשם הפמ"ג, שמי שאין לו כי אם שני כוסות הראשונים לא יברך ברכת על הגפן, כיון דבהמ"ז פוטרן.

האם המסובין צריכים לאכול ב' כזיתות

שאלה: כתב השו"ע בסימן תע"ה סעיף א': יטול ידיו ויברך ענט"י ויקח המצות וכו' ויאכלם בהסיבה ביחד כזית מכל אחד. ויש לדון דאולי כל הדין שיאכל ב' כזיתות הוא דוקא הבוצע שבוצע מן השלימה ומן האמצעית, אבל אם בלאו הכי אוכל משברי מצה [כמו שנהוג אצל רוב המסובין כיום], י"ל דאין ענין שיאכל ב' כזיתות.

תשובה: הנה לפי המבואר בפוסקים ובמ"ב ס"ק ח' וט' שכל הטעם לאכול ב' כזיתות הוא משום שיש ספק אם ברכת על אכילת מצה קאי על השלמה או על האמצעית, א"כ פשוט דדוקא אם הוא בוצע כזית מהשלמה וכזית מהאמצעית אז שייך שיאכל ב' כזיתות, אבל בלאו הכי מה הענין שיאכל ב' כזיתות. וכ"כ הרבה מפוסקי דורינו [ומיהו כתב בשו"ת אול"צ ח"ג פט"ו תשובה י"ב ש"מ"מ המנהג לאכול ב' כזיתים, דע"ז יצאו ידי"ח הסוברים דהכזית שלנו קטן בחצי מהכזית של פעם].

האם צריך לכתחילה שיהיה לפני המסובין ג' או ב' מצות

שאלה: את"ל דאין ענין שיאכל ב' כזיתות, האם מהאי טעמא צריך לכתחילה במידת האפשר שיהיו לפני המסובין מצות שלימות, כדי שיקיימו דין ב' כזיתות.

תשובה: נראה לכאן דהא גופא מאחר ויש צד דברכת על אכילת מצה קאי על השלימה, דין הוא שיהיה לפני המסובין שלימה. ונראה דאין הכי נמי אם אפשר בקל שיהא לכל הפחות שלימה אחת, ופרוסה בלאו הכי הרי אוכל מהשברים, אך נראה דמאחר דעדיף שיהיו לפניו בשעת הברכה, לכן עדיף אם אפשר שיהיו לפני המסובין שלימה ופרוסה, ומצד לחם משנה אף דנהגין ב' שלימות ופרוסה וכמש"כ בב"י ושו"ע, לענין זה שפיר יוצא ידי"ח מהבעה"ב, ונותן להם מעט מהשלימה. כנלע"ד. [וע"ע באור לציון ח"ג פט"ו תשובה י"ב ובביאורים שם. וג"כ העולה מדבריו ז"ל דעיקר דין ב' כזיתות שייך רק כשאוכלים מהשלימה ומהפרוסה, ויעו"ש שראוי שיהא לפנייהם שלימה ופרוסה. ונראה כנותן כמש"כ שיתן להם עכ"פ אף משלו בשביל קיום דין לחם משנה].

ודע דני"ל דכיון דכתבו הפוסקים דמעיקר הדין ברכת על אכילת מצה קאי על הפרוסה, ולכן מי שאינו יכול לאכול ב' כזיתות ביחד יאכל של המוציא תחילה היא השלימה העליונה, ואח"כ על אכילת מצה היא הפרוסה (מ"ב ס"ק י'), א"כ באופן שאין לפנייהם כלל מצה שלימה ופרוסה, אז כשנותן הבעה"ב א"כ להמסובין כזית, צריך שיהיו המצות כבר פרוסות מקודם לכן, ולא שיהיו שלימות בזמן הברכה, דאנן בעינן שתהא ברכת על אכילת מצה על הפרוסה. ופשוט. [ובלאו הכי מן הראוי לנהוג כן, כדי שלא יהא הפסק גדול בין הברכה להאכילה].

האם מותר לאכול את הכזיתות של מצה עם דברים אחרים

שאלה: כתב השו"ע: ויטבלם במלח וכו'. ויש לדון האם מותר לאכול את הכזיתות של מצה עם סלט וכו' כיו"ב, או שנאמר שמגרע בקיום המצוה.

תשובה: נראה פשוט דיש להקפיד שלא לטבל שום דבר אחר בהמצה בזמן קיום המצוה, דהרי מבואר בגמ' ובפוסקים בהא דאוכלים מצה בפ"ע ומרור בפ"ע ואח"כ כורך, כדי שלא יבטל המרור דרבנן את המצה דאו" (מ"ב ס"ק טז), וא"כ ק"ו הוא דמה שיטבל בו רשות יבטל את המצות מצה דאו', [אלא דא"כ י"ל"ע איך מטבלים המצה במלח, לד' השו"ע, ואיך מטבלים את הכורך בחרוסת. וע"י תוס' בזבחים ע"ח שכתבו דרק מרור מבטל טעם מצה משום מרירותו. ועיין גם כן תוס' מנחות כ"ב ב'].

האם מותר להסב באכילת המרור

שאלה: כתב השו"ע: ויברך על אכילת מרור, ויאכלנו בלא הסיבה, וכתב המ"ב בס"ק י"ד דמ"מ אם רוצה לאכול בהסיבה רשא. ומקורו בשעה"צ

ומ"מ כתבו כמה אחרונים להחמיר בזה, ע"י של"ה ולב דוד הובא בכה"ח ס"ק קל"ג, וז"ל שם: ולא ידבר שום שיחת חולין משהתחיל הקידוש עד גמר ההלל, כי הכל יחוד גמור ואין להפסיק ביניהם. לב דוד פרק ל'. מועד לכל חי סימן ד' אות י"ד. וכן כתב בשל"ה דף קמ"ב עמוד א', שראוי לאדם להיותו נזהר שלא ידבר בלילה הזה שום שיחה משיחת חולין, ויזהר בני ביתו על זה, יעו"ש. עכ"ל. ועכ"פ נתבאר דמעיקר דינא לא נתבאר לאסור דיבור בזמן ההגדה, רק חומרא בדרך כלל לכל ליל הסדר מומן הקידוש עד סוף ההלל. [ועיין ג"כ אול"צ ח"ג פט"ו ס"ז שכ' דאף מדיבור שלא מענין הסדר יש לזהר שלא לדבר בשעת אמירת ההגדה].

האם מועיל שומע כעונה במצות ההגדה

שאלה: יש לחקור האם מועיל שומע כעונה במצות ההגדה, או צריך שכל א' יאמר בפיו.

תשובה: ע"י ל' המ"ב בסימן תע"ג ס"ק ס"ד: ולכן החיוב גם על המשרתת שתשב אצל השולחן [ותשמע] כל ההגדה. והרי דמהני שומע כעונה במצות ההגדה. וכ"כ הכה"ח בס"ק קל"ה [ובאמת שכ"ה מפורש יוצא בסוגיית הש"ס בפסחים דף קט"ו ע"ב, מאן דאמר אגדתא בי רב יוסף, אמרו רב יוסף, מאן דאמר אגדתא בי רב ששת, אמרו רב ששת, קסברי רבנן מצה בזה"ז דרבנן וכו', ופי' רשב"ם שהנידון הוא להוציא אחרים ידי חובתן]. [ויל"ע לפי"ד הקה"ה בפסחים (ס"מ מ"ה ס"ק ה')] דלא מועיל שומע כעונה בברכת כהנים, לפי שכל שהמצוה היא ע"י אמירה לחבירו, לא שייך בזה תורת שומע כעונה, א"כ מאי שייך שומע כעונה בהגדה. וי"ל והוא פשוט, דשאני מצות סיפור יצ"מ דאף אם אין בן הוא שואל לעצמו, והיינו דהוי מצוה בעצם הסיפור אפי' לעצמן]. [ועיין ג"כ אול"צ ח"ג פט"ו ס"י בביאורים בסופו שכ' שהנשים אף בשמיעה יוצאות י"ח].

האם לד' השו"ע נוהגים לשפוך מהכוס בזמן אמירת עשרת המכות, ומהו מנהג בני ספרד בזה

שאלה: כתב הרמ"א בס' תע"ג סעיף ז': ונוהגין לזרוק מעט מן הכוס באצבעו כשמגיע לדם ואש ותימרות עשן, וכן כשמזכיר דצ"ך עד"ש באח"ב בכלל ובפרט, הכל ט"ז פעמים. ויש לדון האם גם לפי ד' השו"ע יש מנהג כזה, דהשו"ע לא הזכיר כלל מזה, וד' הרמ"א מקורם בד' מהרי"ל, ומהו מנהג בני ספרד בזה למעשה.

תשובה: הנה מקור מנהג זה הובא בדרכי משה אות י"ח בשם מהרי"ל, ומשמע דאצל השו"ע לא היה מנהג כזה. אך למעשה מנהג כל ישראל לעשות כן, ואדבריה עיין בס' פרי עץ חיים שער כ"א פרק ז' שהביא כן, והוסיף לשפוך מהכוס עצמו ולא מהאצבע כד' הרמ"א. והובא בכה"ח ס"ק קס"ג, יע"ש.

האם צריך לזרוק את הכוס ששפכו בה את היין

שאלה: עוד יש לשאול האם צריך לזרוק את הכוס ששפכו בה את היין.

תשובה: הנה בד' הרמ"א והמ"ב לא נתבאר אם צריך לזרוק את הכוס, אולם ראיתי להכ"ח בס"ק קס"ד שכתב, וישפכנו לתוך כלי שבור הרומז אל הקליפות הנרקא ארו. מ"ח שם אות ב', וכן כתב בסידור נהראי השלם. ע"כ. ולא נתבאר אם הטעם משום שצריך לזרוק את הכוס, או משום שיש ענין לקחת בדוקא כלי שבור, ונפק"מ כהיום לשפוך לתוך כוס חד פעמי ולזרוק. [ועיין עוד יוסף חי שכ' וז"ל, וזה הכלי ששופכין בתוכו היין מן הכוס יהיה שבור מעט, וישברנו מערב יו"ט ויזימו לנו כך].

האם צריך לשפוך את כל תכולת הכוס ששפכו בה את היין

שאלה: עוד יש לשאול האם צריך לשפוך את כל תכולת הכוס, או לא.

תשובה: הנה מל' השעה"צ אות פ"א (שכתב, דאם הוא איסטניס ועי"ז יהיה נמאס בעיניו אח"כ לשתות הנותר מן הכוס ויבוא לידי הפסד אוכלין, אין כדאי לזרוק ממנו באצבעו אלא על ידי שפיכה מן הכוס), נראה דפשיטא ליה דא"צ לשפוך את כל תכולת הכוס. וכן הביא הכה"ח בס"ק קס"ה מהחך יעקב ועוד, אך הביא דיש נוהגין לשפוך את כל היין שבכוס ואח"כ שופכים את הכוס, כדי שלא לשתות ממה שנזכר שם המכות, יעו"ש.

האם לאחר ששופך מהכוס צריך למוזג שוב את הכוס, או שיכול להמתין עד "לפיתך"

שאלה: עוד יש לשאול האם אחרי ששופך מהכוס, צריך למוזג שוב כדי לומר את ההגדה על הכוס, או שיכול להמתין עד לפיתך וכו'.

תשובה: הנה לפי"מ שנתבאר לעיל מדקדוק ל' השו"ע, ומביאור ד' המ"ב והכה"ח, שכל הטעם שמוזגין לו מיד ולא מלפיתך, כדי שישאלו התינוקות, ואלמא דלולא טעם זה א"צ למוזג לו מתחילת ההגדה, ושלכן כתב הכה"ח דהוא דין מסויים לבעה"ב. ונתבאר לפי"ז דעיקר חיוב הכוס הוא בשביל ברכת ההגדה. וא"כ נראה פשוט, דלאחר ששפך א"צ למוזג שוב את הכוס, עד לפיתך. אולם ראיתי להכ"ח בס"ק קס"ה שיש שנוהגין להביא כוס אחר לשפיכה, כדי שאותו כוס שמוזג קודם אמירת מה נשתנה יאמר עליו כל סיפור יציאת מצרים, ואחר כך ישתהו לכוס שני, וסיים דכל מנהג יש לו על מה לסמוך. ומתבאר דיש מנהג כזה שכל ההגדה תיאמר על הכוס, אך עכ"פ משמע דאין זה מנהג כו"ע. אם לא ד"ל דלכו"ע צריך שוב למוזג, ורק המנהג ההוא שלא לשפוך מאותו כוס שאמרו עליו ההגדה, עכ"פ נתבאר דמשמע דמעיקר דינא א"צ למוזג עד לפיתך. [ובפרט אם נשאר רביעית בהכוס, ואינו שופכו, הרי יש כאן שיעור כוס, ואף שאינו מלא].

[וחו"ר בית ההוראה שליט"א כתבו על כל הנה"ל וז"ל: ע"י עוד יוסף חי פר' צו אות י"ד שכ', כוס זה שמריק ממנו היין בשפיכות ההם לא ידחנו וישפטנו וירחצנו מבית ומוחץ קודם שישים היין בתוכו עבור אלה השפיכות, עכ"ל. משמע שלוקחים כוס אחר. וכן הוא מנהג הבבלים, וכן הורה הר"ה בן ציון אבא שאול זצ"ל].

אות י"ד, ב"י ומג"א ופר"ח ומשמעות הגר"א בס"ק י"ד. אולם ראיתי להכה"ח בס"ק כ"ז שכתב לדייק מל' המג"א שכתב אם אכלו בהסיבה יצא, משמע דוקא דיעבד. וצריך לדעת האם יש עוד פוסקים שכתבו כן שלא יסב.

תשובה: נלע"ד מהא דכתב בס' חיים לראש, שאם היסב באכילת מרור א"צ לחזור ולאכול, ואם איתא דאף רשאי לכתחילה, א"כ פשיטא הוא דא"צ לחזור ולאכול, ואלמא דס"ל להחיים לראש דלכתחילה לא יסב, וכמו שהבין הכה"ח מד' המג"א [וכן כתב בס' דרך פיקודיך להרב בני יששכר, מצוה כ"א אות י', דאסור להסב באכילת מרור, ואם אכל בהסיבה אין צריך לחזור ולאכול]. ומ"מ נ"ל פשוט דהעיקר לדינא כהב"י ושאר אחרונים שתפסו דאין איסור להסב, אלא שלא תיקנו. [ורק דרך חומרא הוא דכתב החיים לראש שלא יסב].

היה סבור שהוא חול או שאין זו מצה, האם כשאוכל

שוב צריך לחזור ולברך על אכילת מצה

שאלה: כתב השו"ע בס' תע"ה סעיף ד': אכל מצה בלא כוונה יצא, כגון שאנסוהו נכרים או לסטים לאכול יצא ידי חובתו, כיון שהוא יודע שהלילה פסח ושהוא חייב באכילת מצה, אבל אם היה סבור שהוא חול או שאין זו מצה לא יצא. ע"כ. וצ"ע היכא דהיה סבור שהוא חול או שאין זו מצה שלא יצא, האם חוזר ומברך על אכילת מצה, או לא.

תשובה: הנה אף דבשו"ע פסק להך דינא דאם היה סבור שהוא חול או שהוא סבור שאינו מצה, לא יצא ידי"ח. ומקורו מהר"ן בשם הרא"ה. אך נ"ל דלענין ברכה לא יברך, דיעו"י להבאור הלכה (בד"ה אבל אם היה סבור שהוא חול), דלד' רבינו ירוחם בשם התוס' אפילו סבור שהוא חמץ יצא, וא"כ נהי דלמעשה יחזור ויאכל וכמש"כ בבה"ל שם, מ"מ לענין ברכה קיימינן אכללא דסב"ל. ושור"ר שכ"כ הכה"ח בס"ק כ"ז בשם מגן האלף, דבלא ידע שהוא פסח יאכל שנית בלא ברכה, דאין סברא זו מוכרתה. ע"כ. [וכל זה באופן שגמר סעודתו, אבל אם עוד לא גמר סעודתו, בלאו הכי י"ל דעדיין ברכת המצה קיימת על האפיקומן, וכמש"כ לעיל בזה לענין אכל מצה בלא הסיבה].

האם יש מצוה דאו' בכל הכזיתות שאוכל בליל הסדר

שאלה: כתב השו"ע בס' תע"ה סעיף ז': אין חיוב אכילת מצה אלא בלילה הראשון בלבד, ואף בלילה הראשון יוצא בכזית. יש לחקור בהא דכתב השו"ע ואף בלילה הראשון "יוצא" בכזית, היינו דאחר כך אין שום קיום מצוה מן התורה במה שאוכל, או דרק ליהא "חיוב", אבל איכא קיום מ"ע דאו'.

תשובה: הנה בפשוטו לאחר שיצא בכזית, שוב אין קיום מצוה דאו'. [דהוי כמו שופר ולולב לאחר שנטל ותקע פעם א', דבפשוטו ליכא קיום מצוה דאו']. אולם ראיתי להב"ח בסימן תע"ב שכתב בשם מהר"ל מפראג (בס' גבורות ה' פרק מ"ח), דכל האכילה של המצה אפילו אוכל הרבה הכל הוא מצוה אחת. [וביאר בז' דלכן לכתחילה יסב בכל אכילת המצות].

ועיין ג"כ בס' קה"י עמ"ס ברכות סימנים ו' ז' שהביא מהנצי"ב בס' העמק שאלה שכתב שזהו יסוד בכל התורה כולה, שכל העושה מצוה ועדיין הוא עוסק בה, אף שקיים חיובו, מ"מ כל זמן דעסיק בה, נחשב הכל בכלל הקיום מ"ע דאו', יעו"ש לענין נטילת לולב שופר ומצה. וע"י ג"כ באור לציון ח"ג פט"ו בביאורים לתשובה י"ד שדקדק מל' הרמב"ם שכתב "ומשאכל כזית" יצא ידי חובתו, דמשמע דמקיים מיהת מ"ע בכל מה שיאכל. [וכ"פ שם בגוף התשובה].

[והנה זה אין להקשות, דמאחר ולד' הגר"א המובא במ"ב ס"ק מ"ה מקיים מ"ע באכילת מצה כל הפסח, ואם כן מאי נפק"מ במה שמקיים מצוה דוקא בלילה הראשון. אך זה לק"מ, דב' מצוות הם, ואנן קיימינן על מ"ע דלילה הראשון. ופשוט].

כיצד משערים זמן חצות לענין אכילת אפיקומן

[מהשקיעה עד הנץ או מצאה"כ עד עה"ש]

שאלה: כתב השו"ע בסימן תע"ז סעיף א': לאחר גמר כל הסעודה אוכלים ממצה השמורה תחת המפה כזית כל אחד, וזכר לפסח הנאכל על השובע, ויאכלנו בהסיבה ולא יברך עליו, ויהא זהיר לאוכלו קודם חצות. ויש לשאול איך משערים את זמן חצות, האם מצאה"כ עד עה"ש, או מהשקיעה עד הנץ.

תשובה: הנה אם משערים מהצאה"כ דר"ת, אזי אין נפק"מ אם משערים מהשקיעה עד הנץ או מהצאה"כ עד עה"ש [דהרי חצות יוצא אותו זמן, כיון דמהשקיעה עד צאה"כ ד' מילין, ומעה"ש עד הנץ ד' מילין, ופשוט]. אבל אם משערים מהצאה"כ דהגאונים עד עה"ש, יוצא זמן חצות מוקדם יותר. ובפשוטו משמע דמשערים בזמן חצות דהכא, כמו בכל זמן חצות דעלמא [שכתב האור לציון בח"ב פרק ד' תשובה ח', דלענין חצות לענין זמן מנחה ותיקון חצות דתלוי מהזריחה עד השקיעה].

אולם ראיתי להמנחת שלמה (ח"א סימן צ"א אות ט"ו) שהעיר בזה דהגם שנהגו לחשב זמן חצות דאפיקומן מהשקיעה להנץ, הכא לענין אפיקומן תלוי בגדר לילה ויום, והרי הלילה מתחיל מצאה"כ. וכן ראיתי להרב אור לציון ח"ג פט"ו בביאורים לתשובה כ"ב שכתב להחמיר בזה מאד מצאה"כ עד עה"ש, יעו"ש. [ולענ"ד פשוטו הדברים דאין לחלק בין אפיקומן לשאר מילי, דאל"כ לא הו"ל להפוסקים לאישתמוטי ילפרש כן, ובפרט דיש לצרף הסוברים דזמן פסח ומצה כל הלילה, וגם אפיקומן הוי רק דרבנן [וע"י ג"כ בס' חיים לראש שכתב על אפיקומן, שראוי לאוכלו קודם חצות. אך מעיקר הדין יש צדדים רבים להקל. עכ"ל]. ואף לשון האול"צ שם הוא "יש מקום" להחמיר].

אם לא אכל קודם חצות עד אימתי יכול

לאכול [עד עה"ש או עד הנץ]

שאלה: כתב במ"ב ס' תע"ז ס"ק ו' דבדיעבד אם לא אכל כזית ראשון קודם חצות, יאכלנו בלא ברכת על אכילת מצה. ויש לשאול עד אימתי

הוא זמנו, האם עד עה"ש או עד הג' (כמו לענין ק"ש של ערבית, שאם לא קראה, קוראה עד הג' עיין בסימן רל"ז).

תשובה: נראה פשוט שזמנו הוא עד עלות השחר, ידידוע הוא דמעלות השחר חשיב יום לכל דיני התורה כדאיתא במגילה דף כ', וק"ש שאני דתלי בשכבך, בזמן שכיבה, כמבואר בסוגי דברכות דף ה' יעו"ש.

אימתי הוא זמן עלות השחר לענין אכילת מצה [ע"ב דק' קודם הג' או תשעים דק' קודם הג']

שאלה: את"ל דזמנה הוא עד עלות השחר, יש לשאול אימתי הוא עלות השחר, האם ע"ב דק' קודם הג' או תשעים דק' קודם הג'.

תשובה: הנה כבר נודע דמע"ש עד הג' ה"ד מילין וכמבואר בפסחים צ"ד א', גם ידוע ד' מין דמילי הוי י"ח דקות, ע"י ס' תנ"ט, וע"י ס' רס"א ועוד. ובאופן דלד' מרן, מע"ש עד הג' הוי ע"ב דק'. וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ב פ"ו בביאורים לתשובה ד'. ובאופן דלענינו נראה פשוט, שכל זמן שלא הגיע ע"ב דק' קודם הג' יאכל מצה וכו'. ולענין ברכה בלאו הכי הרי אין מברכים מחצות, וכמש"כ הפוסקים בריש סי' תע"ז.

ומיהו לענין ברכת יהלוק אם נימא דמברכים גם לאחר חצות, כד' הכה"ח בסי' תע"ז ס"ק י"ד, וכמו שיבואר לפנינו, בזה י"ל דלענין ברכות נחשוש לד' הסוכרים דמע"ש עד הג' הוי תשעים דק', ונמצא שמתשעים דק' לא יברך. [וע"ע באול"צ ח"ג פ"ח בביאורים לתש"י י"א לענין הגיעור בחג השבועות, לענין ללמוד מע"ש בלא ברכת התורה].

האם יכול לאכול אפיקומן קודם חצות ולהתנות שאם זמנו אחר חצות יאכל גם לאחר חצות

שאלה: יש לעיין האם יכול לאכול קודם חצות ולהתנות שאם ההלכה דזמנה עד חצות ה"ז אפיקומן, ושוב אחרי חצות אין איסור לאכול, כיון דכבר עבר זמנה, וה"ז כאוכל למחר, ואם ההלכה דזמנה כל הלילה האפיקומן נחשב בסוף אכילתו, או דלא שייך כלל גדר תנאי בזה.

תשובה: הנה בעלמא מצינו תנאי במצות, ע"י בבי' בסי' תפ"ט לענין ספירת העומר, והוא במ"ב שם ס"ק ט"ז. וכן בעוד דוכתי. ועפ"י י"ל דיתנה שאם זמן אפיקומן עד חצות יצא ידי"ח באכילה זו, ואף שאוכל אחרי חצות י"ל דכיון דעבר הזמן לא קפדינן על טעם מצה, כיון דכבר אינו זמן מצוה. ועצה זו כתב בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' שפ"א אות ה'). ואף שראיתי למי שהעיר ע"ז, דעדיין יש לחשוש לשי' הראשונים שהביא הביאור הלכה, דאף דמה"ת זמנו עד סוף הלילה, מ"מ מדרבנן זמנו עד חצות משום הרחקה, ונמצא איפוא דקעבר אדרבנן. נראה ד"ל בזה, דכיון דכל הגזירה דרבנן הוא משום הרחקה שמא ישכח ולא יאכל, וכאן דקעביד תנאי ואכל את האפיקומן, הרי אין חשש שמא ישכח [אם לא דנימא לא פלוג].

ודע דראיתי שהביאו משמיה דהגרי"ז (ע"י הגש"פ מבית לוי עמ' ר"י), דא"צ גדר תנאי, דהאפיקומן אינו תלוי בכונתו אלא בסוף אכילתו. ולענ"ד אינו מובן, דנהי דמבואר בשו"ע סי' תע"ה סעיף ד' דאכל מצה בלא כונה לא יצא, וכן מבואר בסימן תע"ז סעיף ב' שאם שכח לאכול אפיקומן ויברך כבר בפ"ג, יסמוך על מה שאכל בתוך הסעודה לשם אפיקומן, יעו"ש. ומוכח דאפי' שלא כיון יצא ידי"ח, מ"מ לכתחילה הרי לכו"ע צריך כונה. ועוד, דהרי בדרך כלל אדם מכיון לאפיקומן בסוף הסעודה, וא"כ בלא תנאי י"ל דכונתו לסוף הסעודה, והוי כמכוין שלא לצאת קודם חצות. [דעי' מ"ב סי' תע"ה ס"ק ל' דהמכוין שלא לצאת באכילת מצה לא יצא]. ולכן עדיף לעשות תנאי, כנלע"ד.

ודע דראיתי בסי' חיים לראש שכתב, לאחר אכילת האפיקומן אין לאכול מאומה עד הבוקר. והמיקל לאכול לאחר כמה שעות, יש לו על מי לסמוך. ע"כ. [ודבריו ז"ל חידוש הם].

עבר חצות האם יכול לברך על ההלל שביליל הסדר

שאלה: כתב הרמ"א: ויקדים עצמו שגם ההלל יקרא קודם חצות. ויש להסתפק היכא שעבר חצות, האם יכול לברך או לא.

תשובה: הנה מקור הדין דצ"ל ההלל קודם חצות, מד' הר"ן במגילה בשם התוס' הובא בב"י. אולם התוס' במגילה דף כ"א כתבו דאין להחמיר בהלל שהוא מדרבנן. ובאמת אף ל' המ"ב בס"ק ז' הוא "לכתחילה" קודם חצות (וע"י שעה"צ אות ו'). וכן לשון הבא"ח באות ל"ה, "וטוב" שגם ההלל יאמר קודם חצות. ומשמע ודאי איפוא שאף יכול לברך. וכן ראיתי להכה"ח בס"ק י"ד בשם שו"ת בנין שלמה שיכול לברך בחתימה. ונראה טעם הדבר אחרי דעיקר דין חצות אף במצה הוא פלוגתא, א"כ הוי ספיקא, והלל דרבנן י"ל ספיקא דרבנן לקולא. ואין לומר סב"ל, דכיון שהכרענו שמקיים המצוה אחר חצות שוב יכול לברך, וכמו בנר תנוכה לאחר שתכלה רגל מן השוק, ע"י סי' תרע"ב, ואכמ"ל. אך לכאז"ל א"א לפרש טעם זה, דהא קמן דכתב השו"ע לענין אפיקומן שיהא זהיר לאכול קודם חצות. ואף דאפיקומן דרבנן, אך י"ל דחומרא הוא באפיקומן, בפרט דלד' רש"י ורשב"ם עיקר מצות מצה באפיקומן הוא, ע"י שעה"צ אות ד'. [אולם מהא דכתב במ"ב ס"ק ו' דגם מרור שהוא מדרבנן יאכלנו קודם חצות, ואם עבר חצות לא יאכלנו בברכה].

גם נראה עוד טעם, דעיקר הטעם להחמיר בהלל לאחר חצות, אינו ברור, דלכאז"ל מאי שייאטיה דהלל לחצות. וע"י כה"ח ס"ק י"ד שביאר הטעם דאפיקומן זכר לקרבן פסח, והפסח טעון הלל באכילתו [וכ"כ הצ"ח בברכות דף ט']. והגרי"א ביאר משום דהלל טעון כוס, והכוס שייך לסדר קודם חצות. אך כמובן כ"ז צריך הכרע, ד"ל דההלל שביליל הסדר אינו שייך דוקא מצד לתא דקרבן פסח. וכן הלל בלא כוס, לד' הפר"ח הכוס אינו מעכב הלל בברכה, ע"י מ"ב סי' תפ"ג ס"ק ה'. ולכן י"ל דנהי דלכתחילה יאמרנו קודם חצות, משום דין כוס לכתחילה, ומשום דין קרבן פסח טעון הלל באכילתו, אבל בדיעבד שפיר זמן חצות אינו מעכב.

אולם בשו"ת אור לציון ח"ג פט"ו תשובה כ"ב חשש לסב"ל, וכתב דלא יברך אחר חצות, ולא כהכה"ח, והנלע"ד כתבתי.

האם זמן קיום מצות ההגדה הוא עד חצות

שאלה: יש להסתפק האם אף לענין קיום מצות ההגדה זמנה הוא עד חצות או לא.

תשובה: הנה יעו"י להמג"א בסימן תפ"ה ס"ק א' שכתב דמי שלא אמר הגדה בליל פסח אין לו תשלומין, דהא כתיב בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, וכתב בערב תאכלו מצות, מכאן ואילך רשות. וכ"כ במ"ב סימן תע"ג סוף ס"ק ד'. ובפשוטו לפי"ז מאחר ויש פלוגתא אם קיום מצות מצה הוא עד חצות או עד סוף הלילה, הוא הדין דלענין חיוב דהגדת לבנך תלי בהך פלוגתא.

ולפי"ז צ"ל דהא דכתב השו"ע בסימן תפ"א סעיף ב', חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ובנפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה. ומקורו טבור בשם התוספתא. או דאית כר"ע דזמן מצה כל הלילה, ועכ"פ לחומרא קעבדינן כר"ע. או דהתם הוי דין בפ"ע לספר ביצי"מ כל הלילה, ולא משום חיובא דהגדת לבנך. תדע דהא בהלכות פסח נמי אמר, והל' הפסח בפשוטו אינו שייך לקיום דהגדת. דוק. [וע"י בס' קה"י עמ"ס ברכות סימן ד' שג"כ דן בזה אין שייך מצות והגדת לאחר חצות, והביא מס' משכנות יעקב דתלי זה בפלוגתא דראב"ע ור"ע אם זמן מצה עד חצות, והקה"י כתב עלה ד"ל דאיכא תקנה מיוחדת לספר כל הלילה, יעו"ש מהמעשה בבני ברק שהיו מספרים ביצי"מ כל הלילה].

אם שכח לאכול אפיקומן ויברך בהמ"ז, האם יכול לסמוך על מצות מכונה שמורה שאכל בתוך הסעודה

שאלה: כתב השו"ע בסי' תע"ז סעיף ב': אם שכח ולא אכל אפיקומן וכו', ואם לא נזכר עד אחר שבירך בפ"ג לא יאכל האפיקומן, ויסמוך על מצה שאכל בתוך הסעודה שכולם שמורות הן משעת לישא. אבל במקום שנהגו לעשות שימור למצות מצוה משעת קצירה, אפילו לא נזכר עד אחר ההלל יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן. ע"כ. ויש לדון כהיום שאוכלים מצות יד לקיום המצות, היכא ששכח לאכול האפיקומן ונזכר עד אחר שבירך בפ"ג, האם יסמוך על המצות מכונה שאכל בתוך הסעודה או לא.

תשובה: הנה לכאז"ל היה נראה, דיסמוך על מצת מכונה לשם אפיקומן, אך נראה דלא דמי, דמצה שמורה משעת לישא הרי בשעת הדחק יוצאים בה ואף מברכים עליה, אבל מצת מכונה אין מברכים עליה. [וכיו"ב יבואר לקמן מד' האול"צ במי שאין לו אלא כזית מצת עבודת יד, שיאכלנה באפיקומן, ולא דמי למי שאין לו אלא כזית מצה שמורה משעת קצירה, יעו"ש]. זאת ועוד, דהשו"ע עצמו כתב, שבמקום שנהגו לעשות שימור למצוה משעת קצירה, לא יסמוך על מה שאכל בתוך הסעודה, וא"כ פשוט הוא דהוא הדין הכא, כיון שנהגו לאכול מצת יד בדוקא, לא יסמוך על מצת מכונה.

האם אומרים אמן אחר ברכת יהלוקן שבסוף הסדר

שאלה: כתב השו"ע בסימן ת"פ: כוס רביעי שמתחיל לא לנו וכו', ואז יאמר יהלוקן עד מלך מהולל בתשבחות. והנה ידוע דאנן בני ספרד אומרים בכל הלל שמברכים עליו, אמן אחר מלך מהולל בתשבחות, ויש לשאול האם גם בהלל שבתוך הסדר אומרים אמן.

תשובה: הנה עיקר הטעם דאנן בני ספרד אומרים אמן בברכת ההלל הוא כפסק השו"ע ע"פ ר"ף ורמב"ם, שכל שלאחר שתי ברכות הסמוכות זו לזו אומרים אמן, ולכן בברכת ישתבח עונים אמן, ואחרי השכיבו אומרים אמן. וכל זה מבואר בהדיא סימן רט"ו סעיף א'. וא"כ פשוט הוא כביעתא בכותחא, דהכא בליל הסדר דליכא ברכת ההלל לפניו, אין לענות אמן אחר מלך מהולל בתשבחות. וזה פשוט, ואין צריך לפניו. [ושו"ר שכ"כ בשו"ת אול"צ ח"ג פט"ו בביאורים לתשובה כ"ב]. [וכתבתי כל זה, לפי שראיתי כמה הגדות שנדפס בהם אמן בסוף הברכה, ואפשר דטעות דפוס הוא]. [וחו"ר בית ההוראה שליט"א הוסיפו על זה וז"ל: וע"י מעשה ניסים שכ"כ בדף קנ"ג סעי' ח'].

אם שתה כוס רביעי בלא הסיבה, האם כששותה שוב את הכוס מברך בפ"ג

שאלה: עוד כתב השו"ע: ואם שותהו בלא הסיבה צריך לשתות פעם אחרת בהסיבה, ומברך לפניו בפ"ג לפי שהסיח דעתו מלשתות עוד. והנה ע"י בגליון רעק"א שהביא מהגן המלך שהקשה ע"ד השו"ע וס"ל שאינו מברך בפ"ג, דהוי כמו גבי אפיקומן (לעיל בסי' תע"ז סעיף ב'), שאף אם אמר הב לן ונברך, אינו חוזר ומברך המוציא, כיון דאתא דרחמנא סמכינן. וצ"ע האם להלכה נאמר בזה סב"ל אפילו כנגד מרן, וכנודע בשאר דוכתי.

תשובה: הנה מכל שאר הפוסקים שראו ד' השו"ע בשתיקה ולא העירו וחלקו, נ"ל דלא קשיא להו ולא מדי. והיינו טעמא, ד"ל דהיסוד דאתא דרחמנא סמכינן נאמר דוקא בסעודת פת ולא בשאר מילי, כמו כאן לענין היין. ואם כי הגדר דסמוך על שולחן בעה"ב משמע דקאי אף בשאר מילי, היינו לענין שדעתו על כל מה שביא לו בעה"ב, אבל הדין דהב לן ונברך לא הוי היסח הדעת באורח הסמוך על שולחן בעה"ב, ע"י בשו"ע סימן קע"ט, אפשר דנא' דוקא בפת.

אלא שאנכי הוראה בשו"ת אור לציון ח"ג פט"ו בביאורים לתשובה ב', שהביא בשם' גינת ורדים פסק שלא יחזור לברך בפ"ג, ולכן סב"ל, יעו"ש. [ולענ"ד צ"ע דשום אחרון זולת הגינת ורדים חלקו ע"ד השו"ע, ומשמע דמחלקים בין הדינים וכו']. [ועיין מה שכתבנו עוד במדור 'האיר המזרח' על זה].

מי שאין לו אלא כזית אחת מצה עבודת יד ושאר המצות עבודת מכונה, כיצד ינהג

שאלה: כתב השו"ע בסימן תפ"ב: מי שאין לו מצה משומרת אלא כזית, מברך על אכילת מרור ואוכל. וכשגומר סעודתו ממצה שאינה משומרת מברך על אכילת מצה, ואוכל אותה כזית ואינו טועם אחריו כלום. וכתב הביאור הלכה, דאם אין לו אלא מצה משומרת משעת קצירה רק כזית, ושאר מצות שלו משומרות רק משעת לישא, בזה יברך על כזית המשומר משעת קצירה המוציא וגם על אכילת מצה, וכורך ואפיקומן יעשה ממצה המשומרת משעת לישא, וכמו שנוהג תדיר. ויש לדון במי שאין לו אלא כזית א' מצה עבודת יד, ושאר המצות עבודת מכונה, כיצד ינהג.

תשובה: הנה יעו"י להביאור הלכה שם שאם יש לו מצות שמורות משעת לישא ומצה משומרת משעת קצירה, בזה יתנהג כרגיל, דהיינו שיברך המוציא ועל אכילת מצה על המצה שמורה משעת קצירה, והאפיקומן יוצא ידי"ח במצה שמורה, כיון דעפ"י הדחק יוצאים במצה שמורה משעת לישא כדלעיל סי' תנ"ג, יעו"ש. ולא כתב הבה"ל שעדיף לאכול את המצה שמורה משעת קצירה לאפיקומן. ולפי"ז הייתי אומר גם הכא בנידון דידן, דאת המצת מכונה יאכל באפיקומן. אולם ראיתי להאור לציון ח"ג פרק י"א תשובה ו' שכתב לא כן, אלא שיאכל את האפיקומן ממצת יד, וכד' השו"ע כאן בסימן תפ"ב. אלא דבנידון דידן כתב שיברך על אכילת מצה על המצת מכונה בצירוף חתיכת מצת יד, כיון דיש פוסקים שיצא ידי"ח במצת מכונה, יעו"ש. [וע"ש בפט"ו תשובה י"ד לענין מי שאינו יכול לאכול אלא כזית, שיאכלנו באפיקומן]. וצ"ל דס"ל להאור לציון דמצת מכונה גרע ממצה שמורה משעת לישא, והיינו דמצה שמורה משעת לישא בשעת הדחק יוצאין בה, ואף מברכין עליה, ומשא"כ במצת מכונה. והבן.

[אולם חו"ר בית ההוראה שליט"א כתבו על זה וז"ל: אין כן דעת האול"צ, אלא שמצת מכונה עדיפה ממצה משעת לישא, והטעם כיון שנוהגים לעשות שימור למצת מצוה משעת קצירה אין יוצאים במצה השמורה משעת לישא, וכדכתב מרן בסי' תע"ז סעי' ב', ולכן סובר הרב דכיון שדעת הרמב"ם והר"ף שאין צריך שמירה לשם מצת מצוה, ובצירוף שלדעת החזו"א אין במצות עבודת מכונה חסרון של לשמה, אף שאין הוא פוסק כמותו, אבל בשעת הדחק כזו, חזי לאיצטרופי לענין שאר אכילות מצה בליל פסח, יוצא אפיקומן שעדיפה מצות מכונה משעת קצירה ממצות משעת לישא, ולכן כ' שיברך על אכילת מצה על כזית ממצת מכונה בתוספת חתיכה קטנה ממצה עבודת יד, ואת הכזית של עבודת יד ישאירו לאפיקומן וכדברי מרן].

מי שאין לו אלא מצה עשירה האם יש ענין שיאכל אותה עכ"פ [בלא ברכה]

שאלה: יש להסתפק במי שאין לו אלא מצה עשירה, האם נאמר דיאכל עכ"פ בלא ברכה, או דכיון דאין יוצאין במצה עשירה, אין שום ענין שיאכל.

תשובה: הנה בפשוטו מאחר ומצה עשירה אין יוצאין בה ידי"ח משום דלא הוי לחם עוני, וכמבואר בשו"ע סימן תס"ב סעיף א', הרי דמדאז' אין בזה שום קיום מצוה, אלא דנהג חזיתי להפמ"ג בסימן תע"א באשל אברהם אות ה' שכתב לדון שאם אין לו אלא מצה עשירה יאכל עכ"פ מצה עשירה ובלא לברך על אכילת מצה, ומב' טעמים, א. היכא דנילוש עם מים, משום סברת הב"ח דנילוש עם מים לא חשיב מצה עשירה. [אך האחרונים חלקו על דברי הב"ח, ע"י שעה"צ סי' תע"א אות י"א. וע"ע כה"ח שם ס"ק ט"ז]. ועוד, דאף נילוש בלא מים י"ל כן, יעו"ש. אלא דד' הפמ"ג צ"ב, דמאחר ונילוש בלי מים, איזה קיום מצוה יש בזה. [ולא דמי לחצי זית מצה, וכמובן]. ואפשר דס"ל להפמ"ג, ד"ל דמצה עשירה אין הפי' דלא חשיב מצה כלל, אלא הוי עוד קיום דלחם עוני. וכך כתב בחי' הגרי"ז ע"ד הרמב"ם, דיסוד דינא דלחם עוני הוא עוד דין בפ"ע, ולכן שפיר י"ל דיקיים עכ"פ עצם קיום מ"ע דמצה. [אך כמובן כ"ז הוא חידוש. וגם מהא דכתבו הראשונים והאחרונים, דמותר לאכול בערב פסח מצה עשירה, משמע דבפסח לית בה קיום מצוה כלל. וי"ל. אך זה אפשר עכ"פ, דבאם אוכל בפסח רק מצה עשירה, אז לא יאכל בערב פסח מצה עשירה].

ודע דד' הפמ"ג הנ"ל הביאם הכה"ח שם בס"ק י"ז, והוסיף שנראה שיוכל לומר בלשם יחוד קודם הברכה, הריני בא לקיים עליה מ"ע של אכילת מצה. וצריך לפרש ד' הכה"ח, דאף דהוי ספיקא, מ"מ לענין לשם יחוד לא קפדינן אספיקא [ובמקום אחר הארכתי בזה מכמה דוכתי דמוכח ד' הבא"ח לומר לשם יחוד לקיים מ"ע, גם אם הוי קיום מספיקא, כמו ספיקא ע"ב בזה], קידוש על היין ועוד].

מהו שיעור כזית מצה למעשה

שאלה: כתב השו"ע בסימן תפ"ו: שיעור כזית יש אומרים דהוי כחצי ביצה. וכתב במ"ב ס"ק א' דכיון ד"א שהיום נתקטנו הביצים, לכן למעשה לענין דאז' צריך לקחת שיעור כפול. ויש לשאול מהו המנהג למעשה אצל בני ספרד בזה, ומהו השיעור למעשה בדרמה וגרמים.

תשובה: הנה הבא"ח פר' צו הלכה ל"ה כתב שכזית הוא ט' דרהם, וכבר האריכו בזה רבותינו ז"ל שהמקובל אצל הספרדים היה שדרהם הוא שלש גרם ועוד קצת [וי"א שהיום נתברר שהוא דוקא שלש גרם, ויש אומרים אף פחות משלש גרם]. אולם לענין דאז' כתב בשו"ת אור לציון במבוא לח"ב, ובח"ג להחמיר בזה, ולכן כתב שנוהגים שאף המסובין אוכלים שני שיעורי כזית, יעו"ש. ויעו"ש בתשובה י"א שהשיעור לפי הנפש, ויוצא בזית כעשרים גרם במצה דקה [ובשם החזו"א ידוע שאמרו אף פחות מכן]. אך לפי"ד האול"צ יוצא שצריך ליהור לאכול את הב' כזיתות בשיעור הקטן תוך אכילת פרס, ולא רק כזית אחד דשיעור הקטן, דהרי אם הכזית הוא באמת השיעור הגדול, צריך לאכול את הב' כזיתות כאילו הם כזית אחד [וצע"ק על האול"צ דלא נחית לכך, ע"ש בתשובה י"ג].

עבר את שבת ביקורתם של חכמי ורבני בית ההוראה אהבת שלום, הגאונים רבי מנשה שוע שליט"א ורבי דוד פנירי שליט"א

הרה"ג אליקים דבורקס שליט"א חו"צ בד"ץ "שארית ישראל"

לצאת חובת קידוש בשמיעה מאחר משום ברוב עם הדרת מלך או שיקדש כל אחד לבדו

קידוש בשבת ויו"ט

כשיש אנשים מסובים יחד לסעודת שבת ויו"ט, האם עדיף שאחד יקדש ויוציא את כולם ידי חובתם משום "ברב עם הדרת מלך" (משלי י"ד כ"ח). חכמינו ז"ל למדו פסוק זה שיש להדר ולפאר מלכו של עולם בענין שתהא כבודו מתרומם, והוא ע"י ריבוי עם שמביעים את כבודו, כמובא בברכות נ"ג ע"א פסחים ס"ד ע"ב ראש השנה ל"ב ע"ב ובסוכה נ"ב ע"א. וכמו שמגדיר בשו"ת הרדב"ז ח"ג סימן תע"ב וז"ל: "אינו דומה קילוס המלך והדרתו במתקלס באנשים מרובים, לקילוס שהוא מתקלס באנשים מועטים". ומשום כך נפסק בשו"ע הרב או"ח סימן ר"ג סעיף ו' דכמה אנשים שמקיימים יחד מצוה אחת כגון שמיעת שופר או מקרא מגילה, דמצוה שאחד יברך ויוציא את כולם בברכתו, ולא שכל אחד יברך בעצמו, משום ברוב עם הדרת מלך, משום שע"י קביעתם יחד נעשו כגוף אחד.

יש צד לומר שעדיף שכל אחד יקדש לעצמו משום דמצוה בו יותר מבשלוחו כמובא בקידושין מ"א ע"א. ונראה דצדדי הספק כבר מצינו מחלוקת הפוסקים, והוא דבגמ' ברכות נ"ג ע"א מובא "ת"ר היו יושבין בביהמ"ד והביאו אור לפניהם, בית שמאי אומר כל אחד ואחד מברך לעצמו, וב"ה אומרים אחד מברך לכולם משום ברוב עם הדרת מלך". בגמ' מבואר טעמם של ב"ש "מפני ביטול בית המדרש", וכמו שמפרש רש"י (שם) "שבזמן שאחד מברך לכולם הם צריכים לשתוק מגירסתם כדי שיתכוונו כולם וישמעו אליו ויענו אמן", ומשמע דאף שיש ביטול ביהמ"ד כשאחד מברך לכולם, עכ"ז דעת בית הלל דאחד מברך לכולם משום ברוב עם הדרת מלך, וכן נפסק בשו"ע סימן רח"צ סעיף י"ד. בשו"ע הרב (שם) בסעיף כ' כותב "ואעפ"י שאם היה כל אחד מברך בפני עצמו לא היו כל כך מבטלים מלימודם, מ"מ עכשיו יש הידור יותר דברבו עם הדרת מלך". ויותר מזה שאין מצב של ביטול ביהמ"ד גם ב"ש מודים שאחד מברך לכולם, וכ"כ בשו"ת המב"ט סימן קי"ז דע"י שכולם מזדמנים ועונים ביחד יש בזה משום הדרת מלכו של עולם הקב"ה. ונראה דכך שיטת התוספת שבת סימן רע"ג ס"ק י' דעדיף שאחד יקדש לכולם משום ברוב עם הדרת מלך, ואם משום הדין מצוה בו יותר מבשלוחו **הרי שומע כעונה ממש**. וכ"כ המג"א סימן קס"ח ס"ק ב'. ויותר מזה מובא במג"א (שם) דגם בב' אנשים מצוה יותר לצאת בברכת חבריו משום ברוב עם (ע"י מג"א סימן תרפ"ט ס"ק י').

אולם דעת העולת שבת בסימן רע"ג ס"ק דעדיף יותר לקדש בפיו, דהרי אמרו בכל מקום "מצוה בו יותר מבשלוחו", שעדיף שהאדם יקיים בעצמו את המצוה, ודלא כמש"כ בתוספות שבת דכיון דשומע כעונה הרי הוא כעושה המצוה בעצמו ממש, וכ"כ בס' בגדי ישע בסימן רע"ג ס"ק ז' דשומע כעונה מיקרי בו ממש. ולכאורה מדברי התוס' בסוכה ל"ח ע"ב ד"ה שמע משמע כדברי העולת שבת, וז"ל: "דאע"ג דשומע כעונה מ"מ עונה עדיף ומצוה מן המובחר". וכ"כ התוס' בברכות כ"א ע"ב בד"ה עד דעניה נחשב יותר הידור מצוה. וכך כתב הפמ"ג סוף סימן ר"צ דלכתחילה עדיף שיקדש האדם בעצמו משום דין דמצוה בו יותר מבשלוחו. וכך משמע דעת הגר"א במעשה רב אות קל"ג דהיה קורא פרשת זכור בעצמו (דהוא חיוב מדאורייתא משא"כ בשאר פרשיות), דאף דשומע כעונה מ"מ יש ענין של מצוה בו יותר מבשלוחו, וכ"כ בשו"ת בנין שלמה ח"א סימן נ"ד.

אולם למעשה כבר מוצאים אנו מנהגים שונים בזה, החתם סופר ותלמידיו נהגו שאחד מברך לכולם כמובא בס' תורת חיים או"ח סימן ר"ג אות ח', אולם רבים נהגו שכל אחד מקדש בפני עצמו, וכפי שכבר כתב בעל התוס' שבת לחלוק על העולת שבת שאחד מוציא לכולם, עכ"ז כתב בסו"ד "דהעולם נוהגים דמקדש כל אחד ואחד בפני עצמו", וכ"כ בס' בגדי ישע סימן רע"ג ס"ק ז'. בס' תורת חיים הנ"ל כותב דאם יש לכל אחד ואחד כוס כל אחד מקדש לעצמו, ואם אין לו כוס יוצאים ע"י בעה"ב.

אולם מדברי הרשב"א משמע כדברי התוספות שבת, דמובא בשו"ת הרשב"א ח"ה סימן י"ג וז"ל: "ומ"מ אפשר שאינו צריך להפסיק ולענות בפיו אלא שותק דשומע כעונה, ואפילו לכתחילה". ומשמע מדבריו דהא דשומע כעונה היינו אפילו לכתחילה, ואין הידור מצוה יותר בעונה יותר מבשומע. (ע"י בס' פתח הדביר או"ח סימן רע"ג). בס' אליה רבה סימן רע"ג ס"ק ט' מביא שהעיקר הוא כדברי העולת שבת שכל אחד צריך לקדש בפני עצמו, ולא קשה ממה דמבואר בהלכות ציצית סימן ח' סעיף ה' דאחד מברך לכולם, דיש חילוק בין עשיית מצוה לברכה על עשיית מצוה, דקידוש מצוה עצמה הוא משא"כ ברכת ציצית. בס' ליקוטי מהר"ח (סדר קידוש דליל שבת) כתב בסו"ד דמה דאמרו שאחד מברך לכולם היינו דווקא ברכה קצרה, משא"כ גבי ברכה ארוכה כקידוש שמצוי שבקל נטרדת מחשבת האחד, ונמצא שאין שומעים כהוגן לברכת המקדש, על כן ראוי להשתדל לברך ולקדש לבד ולא לסמוך על המקדש. בשו"ת שבת הלוי ח"ח סימן רפ"א סעיף ט' כותב: "ועיקר מנהגא לענ"ד דמן הנסיון דאין כ"כ שומעין הברכה מתחילה ועד סוף, ולכן רצוי שכל אחד יקדש בפני עצמו" (ע"י שו"ת שבת הלוי ח"י סימן ע"ו אות ג' ובשו"ת משנת יוסף ח"א סימן נ"ט).

בס' קודש הלולים סימן ר"כ כתב להסביר דהמחלוקת בין התוס' שבת לעולת שבת תלוי בביאור ענין של שומע כעונה, האם אותו דיבור של חברו מועיל בשביל השומע ונחשב המשמיע כעין שלוחו של השומע, או דגוה"כ דע"י ששומע ומכוון לדיבור חברו יש כאן דיבור נסתר של השומע, וכאילו דבר בפיו ממש. ע"י בב"ח סימן תל"ד שכתב בתו"ד "דכמה מצוות יש התלויים בדיבור כגון תפילה וברכות **דיכול לעשות ע"י שליח**", ומשמע מדבריו דשומע כעונה הוא מדין שליחות, אולם בשו"ת חתם סופר או"ח סימן ט"ו כתב דודאי לא שייך במצוות התלויות בדיבור לצאת בדיבור עצמו של חברו דאין פיו כפיו, וכמו דלא מועיל שליחות ככל מצוות שבגופו, ובמכוון אמרו חז"ל **שומע כעונה**, כיון שמכוון לדברי חברו **שמיעת אזנו הוה כמוציא בשפתיו ממש וכאילו נעשית המצוה בגופו של זה**, ומבואר דנקט כדרך השני בביאור דין שומע כעונה. ולפי"ז יש לומר במחלוקת האחרונים אם יש דין מצוה בו יותר מבשלוחו גבי שומע כעונה, לפי ההסבר דיוצא בדיבור חברו ובכעין שליחות עדיין יש ענין של מצוה בו יותר מבשלוחו, משא"כ להסבר השני שנחשב כאילו הוא דיבר בעצמו ובשפתיו, וכאילו נעשית המצוה בגופו, חשיב בו ממש ולא שייך ענין של מצוה בו יותר מבשלוחו, וכסברת התוספות שם. [בשו"ת הר צבי או"ח סימן קס"ז מציין את דברי הרוקח סימן ר"ח שכתב "ואעפ"י שש"ץ מוציא, מצוה מן המובחר שיהא היחיד מתפלל בעצמו"].

מי מקדש לבילי הסדר

לגבי קידוש בחג הפסח לבילי הסדר מוצאים אנו מנהגים שונים. בשו"ע הרב סימן תע"ב סעיף כ"ב כתב שבעה"ב יאמר הקידוש בקול רם, ויכוון להוציא ידי חובה כל המסובים, והמסובים יכוונו לצאת, וכן נהגו בבית הגר"ז מבריסק זצ"ל כמובא בהגדה מבית לוי עמ' ס"ו. ובפשוטות הטעם משום ברוב עם הדרת מלך, וכך נהג מרן בעל הקהלות יעקב כמובא בארחות רבינו ח"ב עמ' ס"ז (ע"י בס' דעת תורה ומהרש"ם סימן רע"ג ס"ד). יש שנהגו לבילי פסח שכל המסובים אומרים הקידוש בלחש עם בעל הבית, וכך מובא בס' ויגד משה סימן ט"ו אות ז' (ע"י בס' הליכות שלמה למרן הגר"ז אויערבאך זצ"ל עניני פסח פרק ט' סעיף כ"ג, שו"ת באר משה ח"ו סימן פ"ג, שו"ת משנה הלכות ח"ח ס"י ל"ו, ובס' מועדים וזמנים חלק ז' סימן רל"א). ויש נוהגים שכל אחד מהמסובין אומר קידוש בפני עצמו זה אחר זה, ואף הנשים מקדשות לעצמן (ע"י בויגד משה שם). והטעם לזה היות ולבילי פסח מספרים ביציאת מצרים, ראוי שכל המסובין יאמרו הקידוש, לפי שבנוסח הקידוש מזכירים יציאת מצרים, וכך משמע בפמ"ג סימן תפ"ח בא"א ס"ק ב' (ע"י שו"ת רב פעלים ח"ד או"ח סימן ל"ג).

לאותם שיטות שמקדשין כל המסובין יחד עם בעה"ב לבילי הסדר, הטעם לזה שצריך למהר לבילי פסח כדי לאכול האפיקומן קודם חצות, ואם כל אחד יקדש זה גורם לאריכות זמן לבילי הסדר. בס' חג המצות פרק כ"ט הערה כ"ו כתב שבשאר שבת ויו"ט שבעה"ב מוציא את בני ביתו בקידוש, ואנו מקדשין המסובין יחד, נכנסים למחלוקת האם שייך בזה חשש "דחרי קלי לא משתמע", דבחק יעקב סימן תפ"ח ס"ק ד' כתב דבקידוש אידי דחביבי יתב דעתיה ויוצאין, אבל בא"ר סימן רע"א ס"ק ב' מביא בשם מלבושי יום טוב דאין יוצאין, וכמו שכתב בשו"ע הרב סימן תפ"ח ס"ד שיותר טוב שלא יקדשו ביחד, וכ"כ במט"א סימן תרכ"ה סעיף כ"ז, משא"כ לבילי הסדר שכל אחד כוסו לפניו ואומר בעצמו הקידוש, ואין צריך לצאת בקידוש דבעל הבית, שוב אין בו חשש הנ"ל. וגם לפמ"ש"כ הפמ"ג בסימן תפ"ח ס"ק ב' שאין לומר ביחד מפני שמבלבלין זא"ז, חוץ מר"ה ויו"כ שכל אחד סידורו בידו, וא"כ לבילי הסדר שכל אחד לפניו סדר ההגדה של פסח לא שייך חשש זה.

חולה לענין שתיית יין, אכילת מצה, אכילת מרור ואכילת קטניות

שתיית יין לבילי הסדר

מי שאינו שותה יין כל השנה מפני שמזיקו או שהוא שונא יין, אף על פי כן חייב לדחוק את עצמו ולשתות כדי לקיים מצות ארבע כוסות, וכך נפסק בשו"ע או"ח סימן תע"ב סעיף י', המקור להלכה זו הוא מדברי שו"ת הרשב"א ח"א סימן רל"ח, ומציין שכל"כ בירושלמי פסחים ומגמ' נדרים מ"ט ע"ב דר' יהודה הוה חגיב רישא עד העצרת מחמת הד' כוסות ששתה לבילי פסח. וכתב במשנה ברורה (שם) ס"ק ל"ה לפרש מש"כ בשו"ע שאינו שותה כל השנה **מפני שמזיקו**, רצה לומר שמצטער בשתייתו וכואב בראשו, אולם אם יפול למשכב ע"י שתיית היין א"צ לדחוק עצמו לשתות ארבע כוסות, וכפי שכתב בשער הציון (שם) אות נ"ב משום שאין זה דרך חירות, והמקור לדבריו הוא מדברי הגמ' פסחים דף ק"ט ע"ב "רבינא אמר ארבע כוסות תקנו רבנן דרך חירות", ומשמע שיש דין בקיום שתייה בדרך חירות, ובאם אינה שתייה בדרך חירות אינו מקיים בזה מצות ד' כוסות. וכתבו האחרונים דאם יפול למשכב ע"י שתיית ארבע כוסות פטור, ואפילו יהיה רק חולה שאין בו סכנה אינו צריך לשתות.

בשו"ע הרב סימן תע"ב סעיף כ"ב כותב דזה דווקא בפסח בחיוב ד' כוסות, אבל בקידוש של שאר ימים טובים ושבתות א"צ לדחוק את עצמו לשתות את הכוס, אלא יכול לשמוע הקידוש מאחר. אולם בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סימן ר"ס כתב שאם יהיה חולה שאין בו סכנה עדיין מחוייב לדחוק עצמו ולשתות, ורק אם הוא יהיה במצב שהוא חולה שיש בו סכנה פטור לשתות יין. לגבי חיוב ברכה כתב בשו"ת מהר"ם שיק הנ"ל דאף

דהיין מזיק לו צריך לברך, דכיון שנהנה בשעת השתייה ורק אח"כ הוא מזיקו נחשב אכילה, ולכן צריך לברך ע"ז.

לענין חולה שהזהירו אותו הרופאים שלא ישתה יין, והוא מחמיר על עצמו ושותה, אין לך מצוה הבאה בעבירה גדולה מזו, וכך כתבו בשו"ת מהר"י אסאד או"ח סימן ק"ס ובשו"ת ציץ אליעזר חלק י"ב סימן מ"ג, ויותר מזה אינו ראוי לברך על היין ששותה, דאין יכול לברך שהרי אמרה תורה "ונשמרתם מאד לנפשותיכם", ואסור לשתות היין במצב שיבוא עי"ז לסכנה.

בשו"ת עונג יום טוב סימן מ"א דן לגבי חולה שיש בו סכנה, ואמרו לו הרופאים שלא יאכל מצה מחמת סכנה, והוא מרוב חביבות המצוה לא שמע לקולם ואכל, ואח"כ נתפא, האם יצא במה שאכל בעת שהיה מסוכן, או שמא כיון שפטור מלאכול לא יצא יד"ח. בשו"ת ציץ אליעזר הנ"ל כתב דמדברי המהר"י אסאד הנ"ל מוכח שאינו יוצא בזה שאכל המצה, כיון שאין זו מצוה רק עבירה א"כ הוא פטור לגמרי ולא יצא יד"ח באכילה ראשונה וצריך לחזור ולאכול, אך בחולה שאין בו סכנה פשוט דאם עבר ואכל יצא יד"ח.

מי שקשה לו לשתות יין יכול למוזג היין במים שיהא ליין פחות חריפות, רק שיהא עדיין היין ראוי לקידוש, וכ"כ בשו"ת כתב סופר או"ח סימן צ"ו, כמו כן יכול לשתות מיץ ענבים שגם בזה יוצאים יד"ח ארבע כוסות יין, כמובא בשו"ת תשובות ונהגות ח"ד סימן רמ"ג שהגר"ז מבריסק וגאב"ד מטשעבין זצ"ל שתו מיץ ענבים לד' כוסות. בשו"ת להורות נתן ח"ב סימן כ"ח פסק דחולה שאינו יכול לשתות ארבע כוסות ואף לא שאר משקין הראויים לצאת בו ידי מצות ארבע כוסות, נכון שישמע הקידוש וברכת היין של שאר הכוסות מפי אחרים שיכוונו להוציא, וסומכים על הפוסקים שבד' כוסות יכולים להוציא אחרים כמו בקידוש.

אכילת מצה

זקן או חולה שקשה להם לאכול מצה יבשה, מותר להם לשרות המצה במים קרים או לא להשרות הרבה זמן את המצה, שאז המצה נחשבת כמבושלת, וכ"כ במג"א סימן תס"א סק"ז ובחק יעקב (שם) ס"ק י"ג, וכך משמע ברמב"ם שכתב בהלכות חמץ ומצה פרק ו' הלכה י' "חולה או זקן שאינו יכול לאכול, שורין לו ריקק (מצה) במים ומאכילין אותו והוא שלא נימוח, וזה דלא דכדברי הבשמים ראש בתשובותיו סימן צ"ד דכתב לחדש חידוש גדול דחולה אף שאין בו סכנה אינו חייב לאנוס את עצמו ולאכול מצה ומרור דאין זה דרכי נועם, ולכן חולה שקשה לו לאכול פטור הוא ממצות מצה לגמרי, אולם כפי שהבאנו רוב הפוסקים חולקים עליו וסוברים שחולה או זקן שייכים למצות אכילת מצה, אלא ששורין המצה במים, אין לבשל המצות ואף לא להשהות המצה במים חמים כיון שטעם המצה מתבטל, וכך נפסק בשו"ע סימן תס"א. כמו"כ אפשר להקל בחולה או זקן באכילת מצה יבשה ע"י שיפוררו המצה לפירורים דקים, אפילו שזה יהיה מצב כמו קמח, ויוצאין בזה ידי חובת מצה היות ועדיין שם לחם ע"ז. חולה שאינו יכול לאכול מצה או מרור, ראוי שילמד את ההלכות בזמן האכילה ויחשב לו כאילו קיים המצוה, וכפי שכתב בס' ויגד משה סימן כ"ד עפ"י דברי הגמ' במנחות דף ק"ז ע"א שכל העוסק בתורת הטאת כאילו הקריב קרבן חטאת.

אכילת מרור

ראוי לכל אדם אף מי שקשה לו לאכול מרור בשיעור כזית, לדחוק את עצמו ככל יכלתו לקיים מצות חז"ל, וכלשון החק יעקב סימן תע"ג ס"ק כ"א, אולם חולה מותר לו לקחת מאיזה מין שערב עליו ביותר, וכ"כ המשנ"ב (שם) ס"ק מ"ג, אולם אם החולה לא יכול לאכול כל סוג מרור, שיהיה יכול לאכול פחות מכזית מרור או שיטעם מעט עד שירגיש טעם מרירות בפיו. וכתב החק יעקב (שם) שאם אוכל פחות מכשיעור לא יברך על "אכילת מרור", וכ"כ המשנ"ב (שם) ס"ק מ"ג, אולם בשו"ת אבני נזר או"ח סימן שפ"ג כתב דחולה שאוכל פחות מכזית מברך על המרור על אכילת מרור, ויש אומרים שטוב שישמע הברכות מאחר ויכוון לצאת, ואז יוצא ידי חובת כל הפוסקים, וכך מובא בס' ויגד משה סימן כ"ה בשם שו"ת עצי חיים סימן ג' (ע"י שו"ת בשמים ראש סימן צ"ד, שו"ת מהר"ם שיק או"ח סימן ר"ס, ושו"ת בנין שלמה סימן מ"ז). כשהרופא אומר שאם יאכל החולה מרור נשקפת סכנה לחייו אסור לו להחמיר על עצמו, ואם מחמיר ואוכל אסור לו לברך על אכילת מרור, שאין זה מברך אלא מנאץ (ע"י שו"ת תשובות ונהגות ח"ב סימן ר"ג).

אכילת קטניות

נהגו במדינות אשכנז לא לאכול קטניות, מפני שלפעמים תבואה מעורבת במיני קטניות וא"א לבררם יפה, ועלול לבוא לידי חימוץ, וכך מובא בדרכי משה (להרמ"א) סימן תנ"ג ס"ק ב'. אולם אם החולה צריך לאכול קטניות מותר לבשל עבורו קטניות, וכך פסק במשנה ברורה סימן תנ"ג ס"ק ז' וז"ל: "ופשוט דה"ה לחולה אף שאין בו סכנה דמותר לבשל לו אם צריך לזה".

שיירי מצה מרור ואפיקומן

מובא בגמ' סוכה ל"ח ע"ב "שיירי מצוה מעכבין את הפורענות, שהרי תנופה שיירי מצוה היא עוצרת רוחות רעות וטללים רעים", דהיינו שתי הלחם ושני כבשי עצרת שמביאים בחג השבועות שמצוה להניפם יחד שנאמר "והניף כהן אותם על לחם הביכורים תנופה לפני ה'" על שני

כבשים (ויקרא כ"ג כ'). התנופה מעכבת את הפורענות אעפ"י שזה שירי מצוה, וכמו שפירש רש"י וז"ל: "המצוה שהיא שיריים שאינה עיקר לעכב כפרה, אעפ"י כחשובה היא לעכב את הפורענות", רבא מוסיף "וכן בלולב", דהיינו גם בנענועים שבלולב מוליך ומביא ומעלה ומוריד הוא לעצור רוחות רעות וטללים רעים, ולא מגוף מצות נטילת לולב, וכך מובא ברש"י סוכה כ"ט ע"ב ד"ה כדי.

מובא בילקוט שמעוני (פרשת בא רמז כ"ח) עה"פ "וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארותם צרורות בשמלותם על שכמם" (שמות י"ב ל"ד), משארותם אלו שיריי מצוה ומרור. "צרורות בשמלותם", ר' נתן אומר וכן לא היה שם בהמה, והלא כבר נאמר "וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר מקנה כבד מאד" (שמות י"ב ל"ח), ומה ת"ל "צרורות בשמלותם על שכמם", אלא שהיו מכבדין את המצוות, בפירוש זית רענן (מהמג"א) על הילקוט שמעוני מעיר "ואם תאמר כיון דעברה לילה ראשונה כבר עברה מצות מצוה ומרור, וי"ל דמ"מ שיריי מצוה הם". ז"א שגם השיריים הם הם נספחים למצוה.

הט"ו בספרו דברי דוד עה"פ "משארותם צרורות בשמלותם", מביא דברי רש"י בזה המכילתא משארותם שיריי מצוה ומרור, דהיינו דמתוך חשיבותם שהם שיריי המצוה הביאו את זה במשארותם. ומעיר הט"ו דרש"י דקדק "שיריי מצוה ומרור", אבל "שיריי פסח" הם נוותר ודינם בשריפה, אלא קשה מה מצוה יש בשיריי מצוה אחר שכבר נעשית המצוה בזמנה, ואין כאן אלא הזמנה בעלמא, והזמנה לאו מילתא היא, ותיריך דכיון דהוקצה למצוה יש להזהר אף בנותר ממנו לחבבו. כוונת דבריו דכיון דזה היה מוכן לפנייהם לקיים בה את המצוה, ובחלק ממנו קיימו את מצות ה', וזהו הנותר מהמצוה וחמור מהזמנה בעלמא, ומטעם זה היה חביב אצלם שיריי המצוה והמרור, ונעשה בו נס דזה הספיק להם עד יום ט"ו אייר יום ירדת המן כמובא ברש"י שמות ט"ז א'. ומכאן סיוע למש"כ הט"ו בסימן קס"ז ט"ז וז"ל: "ראיתי בס' טעמי המצוות להראקנטי במצה דמצוה שמוהיר בה שלא להאכילה למי שאינו בן ברית (גוי), וכן ראיתי רבים נוהגים נוהרים בזה בפסח, ממילא יש להזהר גם בחתיכת המוציא אותו טעם הוא". ועי' בשלה"ק (פסחים מצוה עשירה דרוש חמישי) שכתב: "מצאתי בספר אחד שעל כן לא נתנו לגוים ממצה לאכול כי הוא במקום פסח, וא"כ יש להזהר שלא ליתן לכותני מן חתיכת המצה שבוצע היות וזה נקרא שיריי מצוה, גם מה שנשאר מן הפרוסה של המוציא". וזה מה שמביא רש"י בשם המכילתא ששיריי המצות שמו על שכמם ולא הניחו ע"ג בהמה שהיו מחבבין את המצוות, כלומר כיוון שהיה שיריי מצוה אינו כבוד שיהיה מחולל להולכים ע"ג בהמה.

הטור בסימן רצ"ט כתב "אנו נוהגין להטיל מים בכוס של ברכה לאחר ששותין אותו ושופטין אותו ושותהו, ושמענו מרבתינו שמצוה לעשות כן לפי ששיריי מצוות מעכבין הפורענות, ומה שישתייר מן המים מטילין על ידיו ומעבירין אותו על עיניו לחבב המצוות", וכן מובא בב"י סימן קפ"ט בשם הכלבו שנהגו לרחוץ כוס של ברכה אחר שתייתו, ומעביר אותם המים על עיניו שלא לשפוך יין של ברכה לארץ במקום בזיון". כמו"כ מובא בירושלמי מועד קטן פ"ב ה"ג ובסנהדרין פ"ח הלכה ב' "רבי יוחנן בצפרא הוה נחת לכנישתא, והוה מלקט פירורין ואכל, ואמר יאה חלקי עם אילין דאכלין הכא רומשות", ופירש הפני משה שהיו נוהגין לעשות סעודת קידוש החודש בביהכ"ס, ומלקט פירורין מהנשאר מהסעודה של אמש ואכלו אותו, וכן זה כדי לחבב ולייקר למתאספים בחבורת סעודת מצוה זו, ואמר יאה חלקי עם אלה שאכלו כאן בלילה זו.

בס' אגרא דכלה (לבעל הבני יששכר) פרשת חיי שרה מביא בשם ספר חסידים סימן תתפ"ח שה"ה לכל משקה ומאכל שבירך עליו ונשאר בצלחת או בכוס, שלא יתנונו לנכרי או לבעלי חיים אפילו טהורים, וכנראה סברתו משום חיובו של שיריי מצוה. וכך כתב בס' מקור חסד (על הספר חסידים), וציין דברי הפמ"ג א"ח בסימן קס"ז בא"א סק"א. בכך החיים סימן קס"ז אות קמ"א מביא בשם הכלי יקר בפירושו למלכים ב' א' שלא לתת מסעודת מצוה שום דבר מאכל לגוים, וסעודות שאומרים בהם דברי תורה כולם חשובים סעודת מצוה היות ונחשבים כאילו אוכלים לפני המקום ברוך הוא, כמש"כ בפ"ג דאבות דג' שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו משולחנו של מקום, וכ"כ בס' ראשית חכמה. בחידושי מהרש"א פסחים קט"ז כתב דאפילו מצוה בליל פסח היא כאכילת המנחה לכהן, וא"כ יש בה קדושה, ולכן אסור הגוי לאכול משיריי מצות מצוה.

לאור מקורות אלו נתפשט המנהג בתפוצות ישראל לחבב המצוה ולשירי חתיכה מאפיקומן לכל השנה, וכ"כ בס' כח יהודה (מהרי"ב בינגא) וז"ל: "יש כמה טעמים וסודות רמוזים מה שעושין בזה הלילה בליל שימורים על כל השנה לשמירה מעולה, ולכן נוהגין עמא דבר, ונתפשט המנהג אחר אכילת אפיקומן שיקחו חתיכה קטנה מאפיקומן בשני לילות של פסח לתוך כיסם, ונושא אצלם כל השנה עד פסח הבעל"ט". וכך כתב בס' שפת אמת (פסח תרמ"ב) עה"פ "ליל שימורים לדורתם", שמליל פסח נשאר שמירה על כל ימי השנה כמו שהיה אז שימורים לדורות, כמו"כ בכל שנה נשאר שמירה מלילה זה לכל השנה, וזהו רמז האפיקומן להשאיר חלק מהמצוה על כל השנה. מנהג זה מוזכר בחק יעקב בסימן תע"ז ס"ק ג' וז"ל: "נהגו לשמור חתיכה מאפיקומן ולנקוב אותה ותולים אותה, ואין בו חשש איסור מה שמנקרים אותה ביו"ט". וכן המג"א בסימן ת"ק כתב: "מותר לנקוב חתיכת אפיקומן בפסח לתלותו, דלא כיש מחמירים". גם בעל החוות יאיר בספרו מקור חיים סימן תע"ז מזכיר שני טעמים למנהג זה, וז"ל: "מנהג לתלות חתיכה ממצת אפיקומן בכותל זכר ליציאת מצרים, גם מסוגל לשמירה".

בס' קיצור של"ה (מסכת פסחים הנהגת הסדר) מובא מנהג זה לתלות אפיקומן בקיר, וכתוב "ולא נמצא מנהג זה בשום ספר, ולפענ"ד לא שפיר

עבדי דהוא בזיון אוכלים כמובא בשו"ע א"ח סימן קמ"א, וגם אמרו חז"ל בפסחים ק"א ע"ב "התולה פתו יתלה פרנסתו", ובפרט שתולין החתיכה של אפיקומן במסמר, אלא אם רוצה לקיים המנהג יקח דבר מועט מאפיקומן לנשוט אצלו בכיסו". אולם בשו"ת שבות יעקב ח"ג סימן נ"ב [הובאו דבריו בשערי תשובה סימן תע"ז ס"ק ד'] מעיר: "לא ידעתי מה ביוזי יש בזה, ומעולם ראיתי מרבתי שנהגו כן, ואין כאן ביוזי מצוה, והוא זכרון ליציאת מצרים". מובא בס' זכירה ד"ס דשיירי אפיקומן שהיא סגולה בחונה להוליך עמו באמתחתו כזית מהאפיקומן, **כי הוא מבריה מויקין כמו מזוזה**, וכן מובא בס' מדרש תלפיות (ענף אפיקומן) בשם ספר התשבי דף ע"ח. בס' אלה המצוות (מצוה י"ט) כתב: "מנהגן של ישראל תורה להיות כל אחד מוליך כזית מצוה של מצוה, ואומרים עליו שהוא לשמירה".

ירק מרור מגידולי מים ועציץ שאינו נקוב

ברכת המוציא או האדמה על הגדל בעציץ שאינו נקוב

כתבו גדולי הפוסקים להסתפק בירקות שגדלו בעציץ שאינו נקוב האם ברכתם האדמה או שהכל, דכשם שאין מברכים המוציא על לחם הגדל בעציץ שאינו נקוב, וכמובא בחיי אדם כלל נ"א סעי' י"ז וז"ל: "אחד מה' מיני דגן שגדל בעציץ שאינו נקוב ועשה ממנו פת, אינו מברך המוציא לחם מן הארץ דאינו נקרא ארץ, ומברך בורא מיני מזונות, ומברך אחריו ברכת המזון, ונ"ל דה"ה דאינו מברך בורא פרי האדמה, דלא נקרא אדמה אלא המחובר כדמשמע בחולין דף קל"ט", וכ"כ במפורש בחתם סופר עה"ת בתורת משה פרשת וירא וכן בקרן אורה מנחות דף פ' דאין חילוק בין המוציא ובורא פרי האדמה, ושתייהן אין לברך על עציץ שאינו נקוב, ובפ"ת יש לברך בורא מיני מזונות, וביריקות יש לברך שהכל.

אולם כתב האגלי טל בהוספות שבסוף הספר על מלאכת דש ס"ק ח', שכתב מהר"ל נתיב העבודה פרק ט"ו וז"ל: "והפרש יש בין אדמה ובין ארץ, כי אדמה נקראת אחר שנתלשה קצת מן הארץ, כמו עפר שנקרא עפר הארץ אף לאחר שנתלש, אבל ארץ לא נקראת רק על הארץ ביחד אשר כלל הארץ יש לה קיום כדאמר קרא "והארץ לעולם עומדת", ולכן לחם שהוא עיקר קיום האדם מייחסים אותו לארץ, משא"כ שאר דברים לאכילת עראיות מייחסים אותם לאדמה. וע"כ הנוזע בעציץ שאינו נקוב שנפסק מכלל הארץ אין מברכים עליו המוציא לחם מן הארץ, וע"ז לא נסתפק הירושלמי רק בברכת המוציא ולא בברכת בורא פרי האדמה". ומבואר מדבריו דאדמה תלושה מקרקע עולם שם "אדמה" עליה, ולכן פשוט שאפשר לברך על הירקות הגדלים בעציץ שאינו נקוב ברכת בורא פרי האדמה.

האם יוצאין במצה מחיטים שגדלו בעציץ שאינו נקוב

כתב הרש"ש בפסחים דף ל"ו שמצה שנאפתה מחיטים שגדלו בעציץ שאינו נקוב, יוצאים בו די חובה בפסח. בספר פתחי שערים עמ"ס פסחים דף ל"ה כתב להסתפק אם יוצאין במצה במיני דגן שנזרעו בעציץ שאינו נקוב, כיון דאמרינן בפסחים דף ל"ט ע"א שצריך להיות דומה למצה, מה מצוה גידולי קרקע אף מרור גידולי קרקע. עכ"ז כתב להביא ראיה מדברי הגמ' דף ל"ה ע"ב עמש"כ שאין יוצאין במצה של טבל, ושואלת הגמ' פשיטא, ומתריצין דאירי בטבל שטבול מדרבנן הואיל ונזרע בעציץ שאינו נקוב, ומוכח מזה שדווקא משום האיסור טבול אינו יוצא, אבל בלאו הכי היה יוצא בזה אף שהוא מגידולים של עציץ שאינו נקוב.

בספר מקראי קודש להגרצ"פ פרנק זצ"ל ח"ב סימן י"ב מביא מש"כ להעיר איך אכלו מצה בליל פסח כל הארבעים שנה במדבר, ואיך יצאו ידי חובה דפסח במן, דהרי אינו בכל תאכל חמץ ואינו מחמשת המינים ואין גידולו מן הארץ, ומתוך דאפשר דמה שאמרו שצריך גידולי קרקע היינו שיהא ממין גידולי קרקע, אבל אין צריך גידולי קרקע ממש שהרי משמע מגמ' פסחים דף ל"ה דחטים שגדלו בעציץ שאינו נקוב יוצאים ידי חובת מצוה, אע"פ שאין עציץ נקוב נקרא קרקע כדמשמע בירושלמי כלאים ספ"ז "רבי יוסי בעי מהו לומר על פיתו המוציא לחם מן הארץ" (דעציץ שאינו נקוב לא נקרא ארץ), וכן מברכין ע"ז ברכת המזון כדמשמע בברכות דף מ"ז, ורק לענין המוציא הסתפקו בירושלמי, והיינו שלענין ברכת המזון העיקר שיהא ממין שגדולו מן הארץ, ורק בברכה ראשונה שמטבע הברכה הוא המוציא לחם מן הארץ נסתפקו שבעציץ שאינו נקוב לא יוכל לברך, דאולי זה לא נקרא ארץ. (עי' ירושלמי כלאים ספ"ז).

אם יוצאין ידי חובת מרור שגדל בעציץ שאינו נקוב

בשו"ת שרגא המאיר ח"ה סימן ב' כתב דאף אם נאמר דמברכין על עציץ שאינו נקוב שהכל, עכ"ז יוצאין בזה ידי חובת מרור, דהנה כתב המגן אברהם סי' תע"ה סק"י דעל "חריין" מברכין שהכל, ומשמע שהברכה הוא שהכל ועכ"ז יוצא ידי חובת מרור. ומבואר שאין תלוי מצות מרור בברכת בורא פרי האדמה. (עי' שו"ת דובב מישרים לגאב"ד טשעבין ח"א סימן ק"י לענין איסור חדש בעציץ שאינו נקוב).

ויש לברר לגבי מרור שגדל על פני המים בלי שום עפר כי אם בתערובת זבל כימי בתוך המים, אם יוצאין יד"ח בו, שהרי הבאנו לעיל שצריך להיות מרור גידולי קרקע, וא"כ מרור שגדל ע"פ המים לאו גידולי קרקע הם, או שמא יצאו בזה ידי"ח. ועל ידי כן ימצא פתרון לצאת ידי"ח בשנת שמיטה ע"י מה שהמציאו זריעה ע"פ המים שנקרא "הידראפוניקס", היינו שמעמידים פחים גדולים מלאים מים או שעושין בורות בעומק בנויות וטוחות מבפנים בטון באופן שלא יהא נקוב, ועל המים פורשים רשת של ברזל, וזורעים ע"ג הרשת והשוורשים נכנסים לתוך המים, ועי"ז צומחים פירות וירקות.

בסידור מנחת ירושלים (לאאמור"ר הרה"ג ישעיהו אריה ליב דבורקס זצ"ל) בעמ' של"ד מובא דעתו של הגאון רבי חנוך זונדל גרוסברג זצ"ל

שגידולי הידראפוניקס ברכתן שהכל, ואין זה נחשב זריעה. ולמעשה מצינו מחלוקת הפוסקים אם זה נחשב זריעה. בשו"ת נחפה בכסף ח"א י"ד סי' ה' כתב שזה פשוט כביעתא בכותחא שהשרשה במים אינה כהשרשה בקרקע לכל המצוות התלויות בארץ, שביעית תרומות ומעשרות וכלאים. אולם הגאון רבי צבי פסח פרנק זצ"ל בשו"ת הר צבי זרעים ח"ב סי' ל"א ובאו"ח ח"א סי' ר"ח דן בענין גידולי מים, והוא אוסר אותם שביעית כדי עציץ שאינו נקוב, ועיקר הסתמכותו הוא עפ"מש"כ בשו"ת שדה הארץ ח"ג י"ד סי' כ"ח שאסר להניח פקעת או בצל במים הנמצאים בכלי זכוכית. ואולי יש חילוק אם הוא מים לבד או מים עם מעט עפר. (עי' בס' ברית עולם הל' שביעית סי' א' אות מ"ח).

אולם אפשר לומר שזה ברור שיוצאין יד"ח בגידולי מים, עפ"י מש"כ בס' חקר הלכה מערכת לולב אות א' שמה שגדל בעציץ שאינו נקוב הוא מכח מה שלקח עץ או גרעין ונטעו בעציץ שאינו נקוב, אבל בתחילת בריאת העולם היה גדל בקרקע, ומני אז יש לו הכח שיגדל גם בעציץ שאינו נקוב, וא"כ לא יצא מכלל גידולי קרקע, שלא התמעט רק כמהין ופטירות וכדומה שגדלים מן האויר שאינם גידולי קרקע כלל, אבל הגדל בעציץ שאינו נקוב נקרא גידולי קרקע כיון שבנטיעה ראשונה בעת בריאת העולם היה בקרקע. ומסיק שפרי האדמה הגדל בעציץ שאינו נקוב מברכין בורא פרי האדמה.

ולפ"ז כתב בשו"ת שרגא המאיר ח"ה סי' ב' דה"ה בגידולי מים אע"פ שאין לו עכשיו שום ניקה מן הקרקע, וכל ניקתו כעת מן המים, יש לברך בורא פרי האדמה, וא"כ ברור מדבריו שאפשר לצאת ידי חובת מרור בגידולי מים. (עי' שו"ת מחזה אליהו (פאלק) סימנים כ"ה-ל" שהארץ בזה, ובשבט הלוי ח"א בהגהות לשו"ע סי' ר"ה). בשו"ת קנין תורה ח"ד סי' נ"ד כתב שאפשר לצאת יד"ח בגידולי מים, ולכתחילה עדיף לקחת גידולי קרקע ממש. וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' קמ"ט. בשו"ת אור לציון מהגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל ח"ב פרק י"ד סעיף י"ג כותב שעל גידולי מים מברכין בורא פרי האדמה מכיון שבא מזרע שגדל באדמה, אף שהוא עצמו לא גדל באדמה, שהרי נוצר מזרע שיצא מן האדמה, שברור שיוצא ידי חובת מצות מצוה מחיטים שגדלו במים, שהרי הם באים לידי חימוץ כמובא בפסקים. וזה פשוט שיוצאין ידי חובת מרור בגידולי מים, דאף שצריך שהמרור יהיה גדולי קרקע זה קיים כי גידולי מים בכלל גידולי קרקע ניהו, ולא נחשב שקר כשאומר בורא פרי האדמה. ולא מסתבר לחלק בין גידולי קרקע לבורא פרי האדמה, ולכן נראה לברך בורא פרי האדמה על גידולי מים. (עי' בס' באר המלך הלכות חמץ ומצה פ"ז ה"ב להגרא"ד רוזנטל זצ"ל מש"כ בזה).

פרסומא ניסא

כלל קבעו חכמים במצוות - "המבזבז אל יבזבז יותר מחומשו" (ב"ק ט' ע"ב). הדברים אמורים בין מצוות דאורייתא ובין מצוות דרבנן. דומה שחז"ל הגבילו בקביעה זו את מקיימי המצוות והמהדרין במצוות. התמונה הידועה של חג שקרב ובא, אם בסוכות עסקינן שיש צורך לרכוש ארבעה מינים מהודרים, או בפסח שאפילו ה"לחם עוני" עולה בדמים יקרים. נכונים הדברים לכל מצוות התורה, מי אינו מעוניין לרכוש מצוה בשלימות, תפילין מהודרות טלית נאה וכו', אך חז"ל הגבילו אותנו לא לבזבז יותר מחומשו, זהו כלל לכל מצוות התורה, ויש יוצא מן הכלל, שלא נאמרו עליהם כלל זה, וא"כ יש לברר שורש הדברים בכלל זה, וע"כ נעמוד במאמרינו זה.

חיוב ד' כוסות בפסח

שנינו בגמ' פסחים צ"ט ע"ב "ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין ואפילו מן התמחוי", ומפרש הרשב"ם (שם) "גבאי צדקה המפרנסים את העניים לא יפחתו לו מארבע כוסות של יין, והה"נ אם לא יתנו לו שצריך לחזור בכל כוחו אחריו, ואפילו הוא מתפרנס מתמחוי של צדקה דהיינו עני שבעניים, דתנן מי שיש לו מזון ב' סעודות לא יטול מן התמחוי, אפ"ה אם לא נתנו לו גבאי צדקה ימכור את מלבושו או ילוה או ישכיר את עצמו בשביל יין ד' כוסות". וכ"כ המרדכי בפרק ערבי פסחים.

נפסק בשו"ע א"ח סימן תרע"א "צריך להזהר מאד בהדלקת נרות חנוכה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן להדליק". וכן כתב הרמב"ם בהלכות חנוכה פ"ד ה"ב "מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד, וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח והודיה על הניסים שעשה לנו, אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק", וכתב המגיד משנה שהרמב"ם לומד דין זה ממה שנתבאר בפ"ז מהלכות חמץ ומצה שאפילו עני שבישראל לא יפחות מד' כוסות, והטעם משום פרסומי ניסא, וכ"ש בב"ח דעדיף מקידוש היום, עכ"ל. ובאמת הרמב"ם שם בה"ג כותב "הרי שאין לו אלא פרוטה אחת, ולפניו קידוש היום והדלקת נר חנוכה, מקדים לקנות שמן להדליק נר חנוכה על היין לקידוש היום, הואיל ושניהם מדברי סופרים מוטב להקדים נר חנוכה, שיש בה זכרון הנס". על דברי המגיד משנה שלומד "מכש"כ שר חנוכה עדיף מקידוש היום", שואל הלחם משנה וז"ל: "קשה דמאי כש"כ הוא זה, אי אמרינן חנוכה עדיף מקידוש היום היינו דחנוכה הוי פרסומא ניסא משא"כ בקידוש היום, אבל ד' כוסות שיש בהם משום פרסום הנס ודאי דהוה כמו חנוכה, ולא היה לו ללמוד מכש"כ, אלא מהוה הדין".

עוד קשה מדוע נאמר דחנוכה וד' כוסות עדיף מקידוש היום, דאם משום פרסום הנס הרי קידוש היום שהוא זכר למעשה בראשית לא הוי פרסומא ניסא פחות מחנוכה וד' כוסות, אדרבה בריאת שמים וארץ הוא נס גדול יותר מחנוכה. ועוד קשה, אמנם חשיבות נר חנוכה משום פרסומא ניסא, אבל מהיכן לומדים דדין זה שהוא מדרבנן חשוב יותר

את העבט מביטו. וכתב (שם) התו"ט דכ"כ הרמב"ם פ"א מהלכות שקלים שלוקחים בעל כרחו ואפילו כסותו, ואין כאן משום בחוץ תעמוד, דהכא מצות גבוה עליו, משא"כ פריעת בע"ח מצוה אע"ג דנמי מצוה אין למדין ממנה ממצות גבוה. (עי' זרע אברהם להגר"מ זעמבא ס"יז סק"ז). ומסביר זאת עפ"י מה שכתב הרשב"א בתשובות הטעם דאין מברכין על נתינת תרומה דכיון דמשלך הכל ומידך נתנו לך, מה שנתן לגבוה אינו בגדר נתן משלו, לכן נראה דה"ק קרבנות שהוא חייב לגבוה אינו בגדר זה שיהיה תלוי בשליש ממנו או ביותר כיון דמשלך הכל. אולם בעל חלקת יואב כתב לדחות דבריו במכתב ששלח אליו, דכוונת התו"ט היא דהרי אסור למשכן בזרוע, ואין כאן כותב הרמב"ם שלוקח עבטו מביטו, ולזה כתב דמה דאסור למשכן הוא בחוב של הלוואה, אבל לא חוב שאינו מחמת הלוואה כערבות ושכירות כמבואר בשו"ע חו"מ (סימן צ"ז סעיף י"ד), מדכתב (דברים כ"ד, י') "כי תשה ברעך משאת מאומה", וכמו כן גבוה אינו בכלל משה ברעהו, ואין לזה שום שייכות לענין דאין שיעור למצות גבוה, ורק בגלל הפסוק "והדל לא ימעטי" נאמר חיוב של מוכר כסותו בחיוב מחצית השקל (עי' חזו"א במסכת קידושין סימן מ"ז מה שכתב ליישב בזה).

עיי' באבני נור או"ח תק"א ס"ק ב' שכתב דבכל המצוות אינו מחויב למכור כסותו שהרי חשב לעשות מצוה ולא עשה מעה"כ כאילו עשה, משא"כ בפרסומא ניסא שצריך לפרסם לאחרים מה לי במחשבתו, ולכן נר חנוכה וארבע כוסות מוכר כסותו. אולם בס' פרדס יוסף (שמות במלואים לפ' בראשית י"ג ל"ב) מובא שהקשו על דבריו, שהרי במחצה"ש אין ענין של פרסום ובכ"ז מוכר כסותו, ותירצו דמצות מחצה"ש ענינו שיהיה חלק בקרבנות ציבור, וכפרת כל ישראל תלוי בזה, משו"כ דינו כנר חנוכה שתלוי באחרים, וזהו דוחק. (עי' הגר"י פערלא ברס"ג דף קמ"ט ובחלקת יואב דיני אונס ענף ג').

פדיון הבן

הביאור הלכה בסימן תרנ"ו מקשה על דברי הגמ' בקידושין דף כ"ט שנשאלה שם שאלה, הוא לפדות ובנו לפדות מי קודם, ומפורש שם בגמ' דמדובר שאין לו רק חמשה סלעים, ואעפ"י כ' רואים שמחויב לפזר את כל ממנו כדי לקיים מצוה אחת, אולם נראה דיש חילוק גדול בין מצות פדיון הבן לכלל המצוות, דפדיון הבן מלבד חיוב המצוה יש גם עליו שיעבוד נכסים על החמשה סלעים, ואין זה דומה לשאר מצוות שיש רק חובת הגוף לקיים המצוה, ואין כל חוב על היורשים לקיים מצוות עבור האב, משא"כ בפדיון הבן יש שיעבוד נכסים, ואם נאמר שמלוה הכתובה בתורה ככתובה בשטר דמי גובה גם ממשועבדים, אבל עכ"פ יש חיוב על הנכסים לתת ה' סלעים לכהן, וכ"כ המקנה בקידושין כ"ט שם. (עי' מג"א ס"י תרנ"ו ס"ק ח'). וכ"כ בשו"ת מהר"ם שיק סימן של"א דבדבר שנוגע לאחרים לא שייך ענין של המבזבז אל יבזבו יותר מחומש.

בחידושי רבינו שלמה היימן זצוק"ל בקידושין סימן ג' מובא וז"ל: "בהיותי בעיר באבריקס הוזמנתי לפדיון הבן והיה הפדיון בערב, והיה דעת איזה ת"ח שצריך לאחר הפדיון עד אחר מעריב, משום דתדיר ושאינו תדיר קודם, ודנתי אז דנראה דמצות פדיון הבן אינו נדחה מפני מצוה אחרת אף התדירה, כיון דהוא חוב גמור על האב ולא רק מצוה בלבד, ובדאי פשוט דאם אחד יתבע לחבירו חוב שחייב לו לא יכול לפטור עצמו ולדחות התשלומין מפני שלא התפלל עדיין, ותפילה היא מצוה תדירה והיא קודמת, דמה לו למלוה עם חיוב מצוותיו, הרי ממנו אצלו והוא חייב לשלם לו, וא"כ גם פדיון הבן כן. ואמרתיו אז הדברים לפני ר' זלגי ריגר מו"ץ בבריסק, לאחר זמן אמר לי כי התראה עם הגאון ר' חיים סולוביצ'יק זצוק"ל ואמר לו הדברים בשמי, והסכים על זה". (וכ"כ החזו"א במסכת קידושין סימן קמ"ז).

והנה האחרונים כתבו להסביר בדרך אחרת קצת, דהנה בכל המצוות ואפילו מצוה עוברת אין צריך לבזבו הון רב, אלא דהחילוק הוא בין המצוות דלא חייבה התורה עליו ליתן ממנו בשביל קיום המצוה כמו אתרוג ושאר מצוות, אין החיוב עליו אלא ליקח אתרוג, ואתרוג יהיה שלו ולא גזול, רק אם אין לו אתרוג צריך ליתן ממון להשיג אתרוג כדי לקיים המצוה, וא"כ נתינת ממון אין זה אלא הכשר לקיום המצוה, בזה אינו חייב אלא עד חומש או עד עשור כמש"כ במג"א בסימן תרנ"ו, אבל מצות פדיון הבן עצם חיוב המצוה הוא על הוצאת ממון ליתן חמש סלעים לכהן, וכן לעלות לרגל דכתבה התורה ולא יראו פני ריקם ואיש כמתנת ידו, א"כ עיקר המצוה הוא על הוצאת ממון. מצוה זו היא חיוב על ממון להוציא ממנו לקיום המצוה, בזה אפילו אין לו אלא חמש סלעים מחוייב להוציא כל החמש סלעים לקיום המצוה, דמצוה זו היא כחוב על ממון, לאפוקי שאר המצוות אין החיוב על ממון רק החוב הוא על האדם, ובהוצאת ממון פוסט החוב מחויב המצוה שהוא על האדם. וכעין זה כתב בשו"ת אחיעזר חלק אבן העזר סימן כ' דספק ממון לקולא הוא אם כל המצוה הוא חיוב נתינת ממון, אבל מה שגורם המצוה הפסד ממון האם גם זה יקרא ספק ממון, וכי נאמר דכל המצוות הדורשות הוצאת ממון לבעלים יפטר ע"י מצד ספק ממון לקולא [ועי' במנ"ח מצוה כ"ג ובאבי עזרי מהדורא רביעאה הלי' בכורים].

קריאת המגילה

האם חייב עני למכור כסותו כדי לאפשר לו קריאת המגילה או שמיעתה, דגם ענין קריאת המגילה ענינו הוא פרסום הנס שקרה, ולא מצינו בשום מקום שיש חיוב על העני למכור כסותו עבור קיום מצות המגילה בפורים. וכבר כתב להסתפק בספר "מעט צרי" הגהות על הרמב"ם וז"ל: "בחנוכה הדין מוכר כסותו, ויש להסתפק מהו הדין במגילה". ובדאי כוונתו לדעת הרב המגיד שכל שיש פרסומא ניסא אמרינן מוכר כסותו. אולם כתב לתמוה שם על דברי הרמב"ם פ"ב ה"ט

אפילו יש בו זכות הרבים, אבל לפמש"כ הרא"ש מו"ק סימן נ' דמצוה שיש בו זכות הרבים עדיף ודוחה אפילו מצוה דאורייתא, וזהו שהגמ' אומרת בברכות מצוה דרבים שאני. לפ"ז מובן דנר חנוכה יש בו זכות הרבים שרואים וזוכרים את הנס ומברכין על הראיה, משו"ה דוחה מ"ע דאורייתא. עי' בשאלות פרשת תצוה דמעלת פירסומא ניסא עדיף גם ממצוות דאורייתא, וכך משמע מביאור הגר"א או"ח סימן תרפ"ז. ועפ"י מסבירים האחרונים דמובנים דברי הרשב"א ב"ק ס"ב דדוקא בני"ח פטור אם הזיק לחבירו משום פרסומא ניסא, משא"כ אם עשה סוכה ברה"ר ובא אחר וניזק בה. (עי' במראה הפנים על הירושלמי סוף פ"ו דמסכת ב"ק, ושו"ת בנין ציון החדשות סימן מ"ג). ומוצאים אנו בגמ' ברכות פ"ב אם מחלוקת מצוות צריכות כוונה או לא, אבל במצוות שהם לפרסום הנס צריך לכ"ע כוונה. וכ"כ בפרי מגדים או"ח סימן תרצ"ה מש"ז סק"א ובברכי יוסף או"ח סימן תפ"ט ובשו"ת כתב סופר או"ח סימן ק"ז.

נר שבת

כתב הרמב"ם פ"ה ה"א מהלכות שבת: אחד אנשים ואחד נשים חייבין להיות בבתיהן נר דלוק בשבת, אפילו אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר שזהו בכלל עונג שבת, ומשמע דצריך לחזור על הפתחים עבור הדלקת נר שבת, וכתב באור שמח (שם) מקור לדברי הרמב"ם, דהרי הרמב"ם כותב בהלכות חנוכה פ"ד ה"ד, היה לפניו נר ביתו ונר חנוכה או נר ביתו וקידוש היום, נר ביתו קודם משום שלום בית, הרי שמפורש שאעפ"י שנר חנוכה חביבה עד מאוד מ"מ אם אין לו רק נר אחד, נר ביתו עדיף. לפ"ז מובן דיסוד הדין ששואל על הפתחים הוא משום פרסומא ניסא, ואמרו דנר ביתו עדיף מנר חנוכה, אע"ג דנר חנוכה הוא פרסומא ניסא, מ"מ שלום בית עדיף דשואל על הפתחים (עי' בצינוי מהר"ן שבסוף הרמב"ם שמביא עוד מקור לדבריו).

ואפשר לומר לפי"ש במהר"ם שיק שבמצוה שהוא נגד אחרים מוכר כסותו. א"כ י"ל דענין של שלום בית הוא כדבר שנוגע לאחרים, ולכן החמירו בה יותר מכל המצוות. וידוע דברי המד"ר פרשת צו "גדול השלום, שבכל המצוות כתוב "כי תראה, כי תפגע, כי יקרא". אם באת מצוה לידך אתה זקוק לעשותה, ואם לאו אי אתה זקוק לעשותה, ברם הכא בקש שלום, בקשה למקומך ורדפהו למקום אחר. ובברכות ו' ע"ב יקדים לו שלום שנאמר "בקש שלום ורדפהו", ועי' בירושלמי פ"א דפאה בקש שלום ורדפהו, בקשהו במקומך ורדפהו במקום אחר. ועי' בשו"ת הלכות קטנות חלק ב' סימן קפ"א דבשביל עונג שבת לחוד לא יצטרך לחזור על הפתחים, רק משום שיש ענין של שלום בית (ועי' מג"א סימן רס"ג סק"ה ובמחצית השקל שם). ועפ"י מסבירים האחרונים ליישב דברי הגאון בעל מחנה חיים קול סופר פ"ב דשבת, דבנר שבת לא אמרינן הכלל עוסק במצוה פטור מן המצוה, דמ"ש משאר המצוות, אבל לפ"ז י"ל דשונה נר שבת שאינו מצוה שנוגעת לו לבדו, אלא נוגע ג"כ לאחרים, ובכה"ג אינו פטור. (עי' שבות יעקב ח"ג סימן מ"ט).

פרעון חוב

מובא בחידושי הגר"ח מבריסק זצ"ל דהנה יש דין דהמבזבז אל יבזבו יותר מחומש, וא"כ אם חייב הלוה למלוה מאה שקל ויש ברשותו רק מאה שקל, שיהיה הדין שלא יצטרך לפרוע כל המאה שקל אלא רק חומש, וכתב להסביר דכיון שיש חוב א"כ כאילו מונח הכסף של המלוה אצל הלווה, והכסף שייך לו. וניתן להבין זאת עפ"ימש"כ בס' קוב"ש במסכת ב"ב סימן תרס"ח ובכתובות סימן ש"ב להסביר ענין של פריעת בע"ח מצוה (כתובות פ"ו), דאין כוונת הגמרא דהוא סתם מצוה שבין אדם לשמים שהלווה חייב לפרוע למלוה, דא"כ היה צריך לפרוע רק חומש מנכסיו כיון דהוא סתם ככל המצוות. ובע"כ הביאור דיש חוב עוד לפני קיום המצוה, ואילו לא היה חוב לא היה מצוה כלל. והחילוק שבין מצוה זו לשאר חיובי מצוה, דכאן המצוה היא בתולדה מהחוב, ובשאר חיוב מצוה להיפך דהחוב הוא בתולדה מהמצוה. ולכך יש שייך בזה ענין ירושה שחייבים לפרוע אם מת המלוה ליורשים את החוב, דאילו היה מצוה בעלמא לא היה ענין של ירושה בזה. אולם לפ"ד המהר"ם שיק דכל מצוה ששייך לאחרים מוכר כסותו, וא"כ לגבי פריעת חוב לא נאמר דין דהמבזבז אל יבזבו יותר מחומש, לכן צריך לפרוע כל נכסיו.

חיוב מחצית השקל

הרמב"ם בהלכות שקלים פ"א ה"א כתב: "מצות עשה מהתורה ליתן כל איש מישראל מחצית השקל בכל שנה ושנה, אפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ושואל מאחרים או מוכר כסות שעל כתפו ונותן מחצית השקל, שנאמר העשיר לא ירבה והדל לא ימעטי וגו'". וכן משמע בס' החינוך מצוה ק"ה. בפרי מגדים (או"ח א"א סימן תרצ"ד סק"ג) מסתפק אם גם בזמן הזה חייב עני בזה, עיין בגמ' ב"ב דף ט' "אר"א בזמן שביהמ"ק קיים, אדם שוקל שקלו ומתכפר לו, עכשיו שאין ביהמ"ק קיים אם עושים צדקה מוטב וכו'". (עי' העמק דבר ריש פרשת כי תשא).

יש שכתבו עפ"י דברי הרמב"ם היות שהתורה אמרה "והדל לא ימעט", למדו שמוכרח למכור כסותו לקיים המצוה, וכ"כ בקרית ספר להמב"ט "משמע שהתורה הדגישה והדל לא ימעטי שחייב למכור כסותו". עוד כתבו האחרונים להסביר כיון שהוא בא לכפר על הנפשות, ובמקום סכנה חייב למכור אפילו כסותו כמאמר הכתוב "כל אשר לאיש יתן בעד נפשו", וכך משמע במהר"ל מפראג בס' גבורות ה' פל"ז, ומכיון שזה הצלה מנגף א"כ זה נוגע לאחרים, והוא כעין ענין של פרסומא ניסא.

הכלי חמדה בפרשת יוצא כתב להסביר דמצות שקלים כיון שהוא לצורך גבוה, ע"ז לא נאמר המבזבז אל יבזבו יותר מחומש, כדאיתא במס' שקלים (פ"א מ"ג): "בחמשה עשר בו שלחנות היו יושבין במדינה, בעשרים וחמשה ישבו במקדש, ומשישבו במקדש התחילו למשכן". וכתב הרמב"ם בפיה"מ, פירוש למשכן את מי שאינו שוקל, כלומר שמוציאין

מאשר מצוה דאורייתא, דק"ל המבזבז אל יבזבו יותר מחומש, ואילו בנר חנוכה אומר הרמב"ם אפילו אין לו מה יאכל שואל או מוכר כסותו. בשו"ת אבני נור בהלכות חנוכה (ס' תק"א אות ב') כתב להסביר את דברי הרב המגיד וז"ל: "וצריך להבין מה הטעם נ"ח קודם לקידוש היום משום פרסומי ניסא, הרי שבת הוא עדות על חידוש העולם כמו שאומרים זכר למעשה בראשית, וחידוש העולם יש מאין יותר פלא מניסים של יציאת מצרים, ואין לומר שאני ניסים שביציאת מצרים שהם עניני בני ישראל, הלא חידוש העולם הוא ג"כ עבור ישראל שקבלו את התורה, וא"כ כיון דבארבע כוסות חשובים פרסום הנס שמפרסמים יציאת מצרים, שבת ג"כ יחשב פרסומי ניסא שמפרסמים חידוש העולם, וצריך לומר דשונה המצוות שבליל פסח שהם לפרסם לבניו ולבני ביתו כדכתיב "והגדת לבנך", משא"כ שבת שהוא רק לעצמו, והדבר מובן עפ"י"מ שאמרתיו כבר בטעם דהרמב"ם שבכל המצוות אינו מחוייב למכור כסותו, שהרי חיוב לעשות מצוה ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה (עי' ברכות ו' ע"א), משא"כ בפרסומי ניסא שצריך לפרסם לאחרים, מה לאחרים במחשבתו, ע"כ קידוש היום שהוא לעצמו שוב דומה הוא לשאר מצוות, ובה מובן מה שכתב הרב המגיד נר חנוכה מ"ק ממצה, כיון דנר חנוכה קודם לקידוש ע"כ דתלוי בפרסום לאחרים דווקא, וא"כ נר חנוכה שמניח בפתח ביתו מבחוף שיפרסם לכל, ק"ו מארבע כוסות שאין מפרסם רק לבניו ובני ביתו". (וכ"כ באתון דאורייתא כלל י"ג ובס' משך חכמה פרשת בא, ובשו"ת שבות יעקב ח"ג ס' מ"ט).

כיבוד אב ואם

נאמר בירושלמי פ"ק דפיהא וז"ל: "נאמר כבד את אביך וגו' מהונך, ממה שיחנך, מפריש לקט שכחה ופאה וכו', ציצית ותפילין, אם יש לך אתה מחוייב בכלן, ואם אין לך אתה מחוייב באחד מהם, אבל כשהוא בא אצל כיבוד אב ואם בין שיש לך הון ובין שאין לך הון כבד את אביך, ואפילו אתה מחזיר על הפתחים", משמע להדיא שבשאר מ"ע אין צריך לחזר על הפתחים אם אין לו, ולכאורה מה שונה מצות כיבוד או"א מכל המצוות. וכתב להסביר בשו"ת מהר"ם שיק (ס' של"א) דמצוה שהוא כנגד אחרים דהיינו שבין אדם לחבירו, הו"ל כבעל חוב ומניח אפילו מגלימא דעל כתפיה, וזהו הטעם דכיבוד אב ואם צריך להחזיר על הפתחים. משום דהוא כפריעת חוב, וביתר הסבר ניתן להסביר דבריו ע"פ מש"כ בירושלמי פ"ק דפאה וז"ל: "א"ר אבין ומה אם דבר שהוא פריעת חוב כתוב בו 'למען ייטב לך ולמען יאריכון ימיך', דבר שיש בו חסרון כיס וסיכון נפשות לא כש"כ", ומשמע דכיבוד או"א הוא מגדר פריעת חוב, וכמו שמפורש בפני משה (שם) ובפירוש ר"ש סירלאו שכל מה שעושה לאביו ולאמו אינו אלא כפרעון חוב שבמלווה הטובה בלדינתו וגידולו ולימודו. ולפ"ז יש לפסוק ספיקו של בעל המני"ח (במצוה ל"ג) שמשפתק לפי המבואר ברמב"ם הלכות תשובה שעבירות שבין אדם לחבירו לא מועיל תשובה עד שירצה את חבירו, האם זה נחשב מצוה שבין אדם למקום, דבין אדם לחבירו אינו אלא במה שהוא שוה לכל אדם, אבל כאן מדובר רק באב ואם, או דילמא כיון שציוה השי"ת במצוה זו לכבד הוריו הוי כמצוה שבין אדם לחבירו, ולא מועיל תשובה עד שירצה את הוריו. והנה לפי מש"כ בשם הירושלמי דהוא בגדר פריעת חוב, א"כ מוכח במפורש שהוא מצוה שבין אדם לחבירו, אולם נראה שברמב"ם ריש מסכת פאה בפירוש המשניות כותב שם במפורש דכיבוד או"א נחשב כמצוה שבין אדם לחבירו.

ועפ"י"ז כותב (שם) המהר"ם שיק למה בכל המצוות אין צריך לחזר על הפתחים, ובה צריך כן לחזר, משום דבכל המצוות שהוא חייב בצינוי הקב"ה אמרינן חיוב לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה, משא"כ במצוה שהוא מחוייב נגד אחרים א"א לומר דמחשבתו הטובה לא מועיל לאחרים, והנה הטעם של פרסום הנס הוא לפרסם כבוד ה' יתברך וגם להראות חשיבות ישראל, כדאמרינן גבי מנורה שנה המערבי הוא עדות לישראל שהשכינה שרויה ביניהם, והוא כדבר שחייב נגד אחרים, ע"כ מוכר כסותו כדי לקיים המצוה. ויוצא דאח"כ מצוה מדאורייתא חמור יותר מאשר מצוה דרבנן, ואפ"ה אם אין לו אין צריך למכור כסותו כיון דאם אין לו הוא אנוס, אבל בני"ח הדלקת נר חנוכה לפרסם וכל כיבו"ז הלא הוא נגד אחרים, לכן חייב למכור כסותו כדי לקיים המצוה.

לכאורה עניינו של פרסומי ניסא אינו אלא דין דרבנן, שתקנו להדליק נר חנוכה לפרסם הנס, אולם בס' מעשה ניסים להרב דניאל הבבלי כתב שיסוד הדין הוא דין דאורייתא (עי' בהגרי"פ בפירוש הרס"ג עשה נ"ט). והנה בגמ' שבת דף כ"ג שנינו נר חנוכה וקידוש היום מהו, קידוש היום עדיף דתדיר, או דילמא נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא. בתר דבעיא הדר פשטה, נר חנוכה עדיף משום פרסומא ניסא. וכתב בס' עמק ברכה (מערכת קידוש והבדלה אות י') להעיר למה באמת פרסומא ניסא עדיף, הרי מעלת התדיר הוא דין דאורייתא הנלמד מפסוק דהעולה דתדיר קודם כדאיתא בזבחים פרק כל התדיר, וא"כ למה הוא נדחה מפני מעלת פרסומא ניסא אשר לכאורה אין לו יסוד מן התורה. וכתב דענין פרסומא ניסא ג"כ יש לו יסוד מן התורה לפי דעת רבינו יונה במנין המצוות, שיש מצוה דאורייתא לזכור חסדי השם (להתבונן בהם שנאמר "וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך זה ה' ארבעים שנה במדבר ויאכילך את המן, שמלתך לא בלתה וגו'"), וא"כ פרסומא ניסא לזכור ולפרסם את חסדי השי"ת הוי בכלל מצוה זו, ומפני זה ענין של פרסומא ניסא עדיף ממעלת התדיר.

הנצי"ב בביאורו על השאלות פרשת תצוה מעיר על דברי הגמ' בשבת דף כ"ג ע"ב שמביאה דברי רבא שאומר "פשיטא לי נר חנוכה ונר ביתו נר ביתו עדיף משום שלום בית", והגמ' מביאה בעי רבא נר חנוכה וקידוש היום מהו, קידוש היום עדיף דתדיר, ולמה לא אמר דקידוש היום עדיף דהוא מדאורייתא כדאיתא בערבי פסחים, ואינה נדחית מפני מצוה דרבנן

מהל' מגילה שכתב כיצד חובת סעודה זו שיאכל ויתן סעודה נאה "כפי אשר תמצא ידו", ומפורש דהסעודה היא כפי אשר תמצא ידו ולא אמרינן מוכר כסותו.

בס' שלמי שמחה מהגר"ש עלברג זצ"ל כתב לחקור בהדלקת נר חנוכה ובקריאת מגילה דצריך שיהיה פרסומא ניסא, אם זה תנאי בקיום המצוה, דאין קריאת המגילה והדלקת נ"ח הדלקה בלי פרסום הנס, ואם קורא את המגילה בלי פרסום הנס אין הקריאה קריאה, וכמו"כ אם מדליק בלי פרסום הנס אין ההדלקה הדלקה, דדין פרסום הנס הוא תנאי בקיום המצוה, ואם ע"י קריאתו או הדלקתו הנס אינו מתפרסם אין זו קריאת מגילה או הדלקת נרות חנוכה, והוי כקורא בעלמא וכמדליק נר בעלמא, דתורת קריאת מגילה או תורת הדלקת דנ"ח חלה רק אם ע"י ההדלקה או הקריאה מתפרסם הנס, או דפרסום הנס הוא דין מיוחד בפני עצמו ואין זה תנאי כלל בקיום המצוה, דיש לומר דחייב קריאה ופרסום הנס הם שני דינים נפרדים, דאם קורא את המגילה בלי פרסום הנס אז חסר דין דפרסום הנס, אבל חייב קריאה יוצא גם בלי פרסום הנס. וכן בהדלקת נ"ח אם מדליק בלי שהדלקה זו מפרסמת את הנס שפיר מקיים מצות הדלקה, אלא שחיסר מצוה דפרסומא ניסא. ונראה דאין דומה דין פרסומא ניסא בחנוכה לדין פרסומא ניסא דמגילה, דבחנוכה הדין פרסומא ניסא הוא תנאי בקיום המצוה, ופרסומא ניסא במגילה או בד' כוסות הוא חייב בפני עצמו, ואין זה תנאי בקיום המצוה. ויש להוכיח זאת בדחבונכה אנו מוצאים הקפדה וסיגים מיוחדים לקיים את ההדלקה, למשל נר חנוכה שהניחה למעלה מ'כ' אמה פסולה, וכתב רש"י בשבת כ"ב ע"ב וז"ל: "דלא שלטא ביה עיניה למעלה מ'כ' וליכא פרסומא ניסא", וכ"כ הרמב"ם פ"ד ה"ז מהלכות חנוכה, ומפורש דהדלקה בלי פרסום הנס לא הוי הדלקה וחייב פרסום הנס מעכב.

אולם בקריאת מגילה יתכן שיש קיום מצוה גם בלי פרסום הנס, כמבואר במגילה י"ט ע"א "הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא", וכתב רש"י (שם) "דבעינן אגרת לעצמה דמפורסם הנס יותר, וכי קוראה בין הכתובים נראה כקורא במקרא, ומחו לה אמוחא בציבור שנו". וכתב הר"ן שאין לך לומר לא יצא שלא אמרו אלא בציבור, אבל ביחיד אפילו לכתחילה, הילכך אפילו בצבור דיעבד מיהא יצאו, וכ"כ המאירי דאף הציבור יוצאים בדיעבד. ומתבאר דאין בקריאה זו פרסומא ניסא אפ"ה יוצא בקריאה זו, ואף שלכתחילה צריך קריאה שיש בה פרסום הנס, אבל פרסום הנס אינו מעכב לעצם הדין קריאה, ושפיר יוצא בקריאה שאין בה פרסום הנס, וגם בשתיית ד' כוסות גם אם שנה בלי פרסום הנס ג"כ יצא יד"ח, דכל עיקר דין ד' כוסות לא הותקנה כדי לפרסם את הנס, אלא דהחייב הוא בפני עצמו, אלא שיע"ז ג"כ מפרסם את הנס דגאולה.

ועפ"ז כתב ליישב את קושיית הלח"מ על דברי הרב המגיד, דה"ה למד את דין פרסום הנס בחנוכה, מכש"כ מדי' כוסות בפסח. ושאל הלח"מ הרי בשניהם קיים טעם שווה של פרסום הנס, א"כ איזה כש"כ יש כאן, אך לפי"ז מובן שהרי אם אומרים שהעניי חייב למכור כסותו כדי לרכוש ד' כוסות בגלל פרסום הנס, אעפ"י שבדין ד' כוסות אין פרסום הנס חלק מהמצוה דעיקרה לא כדי לפרסם את הנס, ובכ"ז חייב העני למכור כסותו, א"כ כש"כ בנר חנוכה שהעני חייב לעשות זאת ולמכור כסותו, כי בפרסום הנס של חנוכה הוא תנאי בקיום המצוה, ובלי פרסום הנס אין כאן מצות הדלקת נר חנוכה, א"כ בודאי שחייב העני למכור את כסותו כדי לקיים את פרסום הנס במצות נר חנוכה.

מצאתי חידוש גדול בס' מור וקציעה (להיעב"ץ) בסימן תרע"ב שכתב להסביר את דעת הטור לגבי אם יש לו ספק אם בירך על הדלקת נר חנוכה דצריך לברך, והסביר זאת בזה"ל "דנר חנוכה שונה ובדאי דברכתה מעכבת, לפי שכל עיקרה לפרסומא ניסא, וכי מדליק בלא ברכה לאו מידי עביד, דהרואה סבר לצורכו הוא דמדליק, ולא מינכרא מילתא כלל דלשם מצוה קעביד, ולא דומה לקריאת מגילה דבספיקא לא מברך, משום דבלא ברכה ג"כ מפורסם הנס ע"י קריאתה. זה הטעם שמברכין על נרות חנוכה בביהכ"ס, אעפ"י שאין החייב מדינא דגמרא, והיה די להדליק בביהכ"ס בלא ברכה וזה דומה לספק, אם כל מה שהרבו המחברים לתת טעם להדלקה דביהכ"ס כמש"כ ב"י בשם הריב"ש והכלבו, ואעפ"י לא חשו לברכה שאינה צריכה מספק, כי חשבוהו צורך המצוה לעשותה כהוגן, וכיון שראו שהלכה הופתא אמרו שלא לזוז ממנהגן של ישראל. וא"כ ה"ה המדליק בביתו מחמת ספק ג"כ לא הפסיד הברכה". עכ"ד.

ויצא מבואר מדבריו דחלוק דין ברכות בחנוכה מדין הברכות בפורים, דבחנוכה אפילו בספק צריך לברך, דברכתה מעכבת, לפי שכל עיקרה לפרסומא ניסא, דבלי הברכות יאמרו שלצרכו הוא מדליק, משא"כ ברכות של המגילה, דינן כשאר ברכות שמספק אין לברכן, משום דגם בלי ברכות יש פרסום הנס ע"י הקריאה (ע"י בס' משנת יעקב הלכות מגילה פ"א ה"ג למור"ה הגאון רבי יעקב רוזנטל זצ"ל מש"כ בזה).

סידור שלחן בכלים נאים

מובא בשו"ע בסימן תע"ב סעיף ב': "יסדר שולחנו יפה בכלים נאים כפי כוחו, ויכין מקום מושבו שישב בהסביבה דרך חירות". [מובא בס' יפה ללב ח"ב סימן תע"ב בשם ספר ארחות יושר דבזה שנוהג שררה וחירות בלילי פסח, יכופר מה שנהג בשררה וגאות במשך השנה שלא כדון]. וכתב הב"ח (שם) הטעם לסידור שלחן יפה בכלים נאים וז"ל: "לפי שאמרו בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא משיעבוד מצרים", ובפשוטות כוונתו דכיון דחייב לראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא זה עתה ממצרים, והרי יצאו ברכוש גדול, לכן מניח לפניו כלים נאים על השלחן כדרך אדם בעל רכוש. וכך משמע במנהגי מהר"ל הלכות הגדה וז"ל: "כל ימות השנה טוב למנוע כלים נאים למען מיעוט

שררה זכר לחורבן לבד מלילות הסדר, לפי שהתורה הזהירה להראות דרך חירות".

במאמר חמץ לרשב"ץ אות קכ"ב כתב וז"ל: "ויהא לו מוכן שלחן אחד קטן מעוטר בכלים נאים משום זה קלי ואנוהו". והלא לפני מלך ב"ו עושים כן, שנאמר "ויכינו את המנחה" (בראשית מ"ג כ"ה), ומפרש רש"י "עטרוהו בכלים נאים".

ועוד י"ל כמש"כ בס' ויגד משה סימן א' שהוא זכר לרכוש גדול שהגיעו בחסדי השם יתברך כשיצאנו ממצרים, כמובא במסכת בכורות דף ה' ע"ב שאין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספה וזהבה של מצרים, ולכן יש להוציא את כל כליו הנאים, וכך משמע בשו"ת חתם סופר חלק אבן העזר ח"ב סימן קל"ז שהמהר"ל עשה כן בליל פסח זכר לוישאלו וינצלום. וכ"כ בס' חוקת הפסח להגאון רבי משה פיזאטני (נדפס בשאלוניקי שנת שכ"ט).

לפי הטעם שעררכת הסדר בכלים נאים מפני שהוא דרך חירות, כתב בס' מקדש ישראל סימן ש"א דזה לא שייך אלא דוקא כשהם שלו, אבל לא מעלה ולא מוריד כשישאל מאחיים, אעפ"י שכתב המג"א (שם) בשם המהר"ל שהיה משתמש בכלי כסף שקיבל בתורת משכון מגוים, י"ל שהיה לו עליהם שעבוד נכסים [וכפי שמובא בגמ' קידושין דבע"ח קונה משכון], משא"כ בסתם שאלה. ואף למה שהביא החק יעקב (שם) סק"ד מהמהר"ל דאמת לא היה משתמש בהם אלא משימם לפניו בשלחן מיוחד לשמוח בראיתם, י"ל דשמחת הראיה הוא משום שהם משועבדים לו ויש לו בזה זכות מסוים, אבל אין אדם שמח כ"כ בשביל אחרים. אולם בס' ויגד משה מביא בשם ספר שער המלך ח"ב שער ואמרתם זבח פסח, דאף מי שאין לו ישאל מחבירי כלים נאים.

ומובא בשם הרב מברסקי זצ"ל שפירש ענין של סדר בכלים נאים, עפ"י דברי המשנה בפסחים צ"ט ע"ב דאפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, וכתבו רש"י והרשב"ם שיסב במטה ועל השלחן. ומבואר מזה דחלק מהסבה דרך חירות הוא שמסב על שלחן ובכך נראה דרך חירות, א"כ גם השלחן הוא חלק ממצות הסבה, וגם השלחן צריך שיהיה שולחן שנראה בו הנהגת שררה וחירות, ולכן יש לעטר השלחן בכלים נאים.

השלח"ק ריש מסכת פסחים כתב: "תנהגוהו הוא ואשתו כמלך ומלכה, ובני ביתו כבני מלכים, ויכינו כלי כסף וכלי זהב במדי משי ורקמה מכל מה שחננם השי"ת, והכל כדי להראות חירות ושמחת לבו בחסדו של מקום".

מפשוטות לשון השו"ע משמע דאין צריך להוציא את כל הכלים הנאים לחוץ, אלא כל מה שעורך ומסדר יהיה בכלים הנאים ביותר, ומשמע עוד מהמהר"ל דיש לסדר הכלים הנאים גם שאר כלים שאין משתמש בלילה זה, והוא כדי לשמוח בראיתם, וכן כתב בקיצור שלחן ערוך סימן קי"א סעיף ג' שאפילו בכלים שאין צריכים לסעודה יסדרם יפה על השלחן זכר לחירות, וכך משמע במנהגי חתם סופר סימן י"א סעיף י"ב. בקונטרס סדר הפסח ממורן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל מובא בהערה מ"ב דבבית מרן זצ"ל היו כמה כלי כסף שנפלו בירושה, ולא היו מוציאים אותם כי אם בליל הסדר, ומעשה בתלמיד שהביא במתנה כסא מכובד עם ידיות, וכשיצא הנותן שמח במתנתו הנעימה גרר מרן את הכסא לפינת הבית בחדר פנימי, ולא היה מוציאו ויושב עליו אלא בפסח.

משכונות של עכו"ם

המג"א סימן תע"ב ס"ק ב' מביא דהמהר"ל לא היה משתמש במשכונות של עכו"ם כי אם בפסח, וכן מצא שכתוב בשם מהר"ם דהוי גניבת העכו"ם, דשואל שלא מדעת גזלן הוי, וקשה האם בפסח מותר לגזול, וי"ל כיון דאין משתמש בהם אלא פעם אחת בשנה לא מקפיד העכו"ם, ועי' בט"ז יור"ד סימן ק"ב סעיף ט'. אולם בחק יעקב (שם) ס"ק ד' העתיק את המהר"ל באופן אחר וז"ל: "אפילו כלים הממושכנים בידו מן העכו"ם מותר להשים על השלחן לשמוח בראיתם".

וכתב החק יעקב (שם) דמבואר בהדיא דאף בפסח עכ"פ אין להשתמש בהם רק להניח אותם על השלחן לנוי בעלמא, ודלא כמש"כ המג"א בשם המהר"ל שמוותר להשתמש בכלים אלה. ויש נ"מ בין המג"א לחק יעקב, דלדעת המג"א משתמש בכלים רק ליל ראשון של הסדר ולא יום השני, דהרי כתב הלשון דבפעם אחת העכו"ם לא מקפיד, משא"כ לחק יעקב דין דמשכונות העכו"ם נוהג גם בליל שני של הסדר, דהרי לא משתמש בזה אלא רק מניח הכלים לנוי. והנה בהגר"א סימן תע"ב כתב דסידור השלחן בכלים נאים הוא "דרך חירות", אולם בשו"ע הרב סימן תע"ב ס"ו כתב דהוי "זכר לחירות", וכבר עמד בזה הגרי"ז דיש שינוי בין הגר"א להגר"ז, ונראה מלשון השו"ע דאפשר ללמוד דסידור בכלים נאים היינו בכלים שצריך לסעודה, אבל כלים שא"צ לסעודה אין צריך לסדרם על השלחן, אבל בשו"ע הרב כתב טוב להרבות בכלים נאים כפי כוחו, אפילו הכלים שאין צריך לסעודה יסדרם על השלחן לנוי זכר לחירות, הרי דמסדר על השלחן גם כלים שלא ישתמש בהם, וכן כתב הגר"ז דדין סידור כלים הוא משום זכר לחירות, דאם משום דרך חירות היה מסדר רק את הכלים משתמש בהם דרך חירות בשימוש גרידא.

חידוש גדול מאוד מובא בדרשות חתם סופר ח"ב דף רנ"ה שבלייל פסח מותר להשתמש בכלים של נכרים אף אם לא נטבלו, כי מכה גודל ההתלהבות של סיפור יציאת מצרים לא ישלוט בנו כח הטומאה. ולכאורה לא מצאנו חידוש זה בגדולי הפוסקים. (עי' שו"ת חתם סופר חלק אבן העזר ח"ב סימן קל"ז).

סוג הכוס של ארבע כוסות

נהוג למי שהשיגה ידו להשתמש בשל כסף, ובס' כף החיים סימן תע"ב ס"ק י"א כתב שעל פי קבלה יש טעם שיהיה משל כסף, אולם מאידך

מובא בסידור היעב"ץ (הוצאת אשכול עמוד תס"ו) בשם אביו הגאון חכם צבי זצ"ל דבר חידוש, וז"ל: "והיה אבי מורי הגאון ז"ל בוחר בכוס עגול של זכוכית בהיר ויפה לכוס דברכה, לא בגביע כסף וזהב, אף שלא חסרו לו כלי שתייה של כסף מזהבים מכלים שונים יקרים וחשובים, והיה נותן טעם לזה משום הפסוק "אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכוס עינו", משמע ששבח הוא ליהנות גם ממראיתו, וטוב מראה עינים מהלך נפש, ועוד מאחד הדברים שנאמרו בכוס של ברכה "הוא נותן עינו בו" א"כ צריך שיהיה נראה היין, ויש לזה סמך במד"ר על הפסוק "ולהשקות בכלי זהב", והלא נפשו של אדם רוצה לשתות בכלי זהב אלא כוסות וזכוכית משובחים, עוד ירויח בזה כי בכלי זכוכית יראה היטב כל דבר מאוס הצף או משוטט ושוקע בתוכו, מה שלא יראה זאת בכלי זהב. וכ"כ בס' נזירות שמשון תחילת סימן ח'.

כוס של אליהו הנביא

נוהגין להוסיף על מצות ארבעת כוסות בליל הסדר למזוג כוס נוסף, וקוראין אותו "כוס של אליהו הנביא", מנהג זה לא מוזכר לא בגמ' ולא בשו"ע, ורק בדורות האחרונים נתפשט מנהג זה, מנהג זה מוזכר בהגדה של פסח למהר"ל מפראג שכתב "וימזוג כוס אחד יותר לכבודו של אליהו הנביא שאנו מצפין שיבוא לבשר הגאולה, וזה הכוס של אליהו הנביא יציגנו באמצע ויסובבו בשאר הכוסות". וכן מובא בחק יעקב סימן תפ"ז ס"ק ו' "ונוהגין באלו המדינות למזוג כוס אחד יותר מהמסובין וקורין אותו כוס של אליהו הנביא", וכן בסידורו של רבי יעקב עמדין זצ"ל מזכיר זאת "מכנינים כוס גדול וקורין אותו כוס של אליהו הנביא".

מובא בשם הגר"א טעם למנהג זה משום שיש מחלוקת בגמ' אם צריכין כוס חמישי (עי' פסחים קי"ח), וכשיבוא אליהו יתברר הספק, ועל כן מוזגין הכוס מספק ולא שותין אותו, וקוראין אותו כוסו של אליהו כי בבואו יתבררו כל הפסיקות וגם ספק זה. ונוהגין לעשות כוס יפה ומהודר לכוס אליהו הנביא, דלוקחין כוס גדולה יותר כמובא בסידור ר"י עמדין, וכן מובא במנהגי חתם סופר סימן י' אות י"ב.

המקור לזה שאלהו הנביא יבוא לנו בליל שימורים הוא במד"ר שמות פי"ח אות ב': "ליל שימורים הוא שבו עשה גאולה לצדיקים כשם שעשה גאולה לישראל כשיצאו ממצרים, ובו הציל לחנניה מישאל ועזריה מכבשן האש, ובו הציל לדניאל, ובו המשיח ואלהו מתגלים שנאמר אתא בוקר וגם לילה" (ישעי"ה כ"א). וכן מובא לשון זה במשנ"ב סימן ת"פ ס"ק י' "שהוא לרמז שאנו מאמינים שכשם שגאלנו השי"ת ממצרים, כן יגאלנו עוד וישלח לנו את אליהו לבשרנו". עוד מובא באחרונים עפ"י דברי הירושלמי פסחים פ"י שתקנו ד' כוסות כנגד ד' לשונות של גאולה "הוצאתי והצאתי וגאלתי ולקחת", ומה שתקנו כוס חמישי הוא כנגד "הוצאתי אתכם אל הארץ" שגם הוא לשון גאולה, שאם לא היה מביא אותם לא"י מה מועיל להם היציאה של מצרים, אולם השתיה של כוס חמישי היא לא מעיקר הדין ועדין אנו נמצאים בגלות (עי' דעת זקנים מבעלי התוס' שמות י"ד ח'). בשו"ת שתי הלחם למהר"מ חאגיז זצ"ל כתב "אל תלעיג במנהגן של ישראל דכעין תורה הוא, ועל הבאת הכוס לאלהו זכור לטוב יש לו שורש וענף עץ עבות למעלה".

מי מוזג הכוס

בהגדת מועדים וזמנים (להגר"מ שטרנבוך שליט"א) כתב אף שארבע כוסות ראוי למזוג ע"י אחר דרך חירות, אבל כוסו של אליהו המנהג שבעה"ב מוזגו משום כבודו של אליהו, ואינו נוהג שררה בכוס זה. ויותר מזאת מובא בהגדת דברי נגידים ממהר"ל מפראג עמ' קע"ד שראוי שכוס החמישי ישתה אותו רק ראש הבית בלבד, היות וכוס חמישי הוא מסוגל לפרנסה, ושפע הפרנסה ושפע לראש הבית המפרנס את בני ביתו.

זמן המזיגה

לגבי מתי זמן מזיגת הכוס של אליהו הנביא, בקיצור שו"ע סימן קי"ט כתב שצריך למזוג הכוס מיד בתחילת הסדר. וכן כתב במעדני שמואל בתחילת אות ב' משמע מדברי הרב מאורי אור, וכך דעת מהר"י בינגא מסכת פסחים סימן י"א, וכן דעת היעב"ץ בסידורו בדיני ארבע כוסות, אולם דרך העולם נוהגים דאין נוהגין למזוג כוסו של אליהו אלא בשעת מזיגת כוס רביעי קודם אמירת שפוך חמתך. וכ"כ במסגרת השלחן שעל הקיצוץ"ע, וכך מובא בס' בני יששכר חודש ניסן מאמר ב'.

מה עושים בכוס של אליהו

בס' פסח מעובין כתב שיש שותים כוסו של אליהו בתוך הסעודה, דהיינו ששפכו מהכוס של אליהו לכוס רביעי שעומדים לשתות. יש שמשאירים כוס של אליהו על השלחן כשהיא מלאה עד הבוקר, ואומרים עליה קידוש היום, עפ"י הכלל שנאמר בגמ' ברכות ע"ט "הואיל ואיתעבדא חדא מצוה נעביד מצוה אחרית", וכן מובא במנהגי חתם סופר סימן ו' אות ז'. אולם יש נוהגים שרק מוזגין כוס חמישי, אבל שותים בליל פסח כוס של אליהו. החתם סופר בהגהות לשו"ע סימן תפ"א ס"ב כ' הטעם כיון שארבע כוסות בליל זה רמוזים שאין חוששים לזוגות כמובא בפסחים ק"ט ע"ב, כי ליל שימורים הוא מפני המזיקין, ולכן אין לשתות כוס חמישי שאז נראה שלא מאמין בזה שהוא לילה המשומר ממזיקין.

אין נויעלים חדרים בליל פסח

מנהג ידוע שלא לנעול דלתות הבתים בליל פסח לאות כי ליל שימורים הוא זה הלילה, וכך מובא בס' מעשה רוקח "מצאתי במגילת סתרים ראיתי מרבנא אלוף אבא לא היה סוגר דלתות הבית אשר אנו יושבין בו כלל ודלתות הבית פתוחות, כשיבוא אליהו נצא לקראתו בלא עיכוב, ואמרינן בפסח עתידין להגאל שנאמר ליל שימורים הוא לה", וכן מביא האור זרוע מנהג זה בשם רבינו ניסים גאון.

או"ח ח"ב סימן רנ"ו אות ב' כתבו להעיר דלכאורה אם כבר בירך ברהמ"ז אסור לו לאכול שום דבר כיון שעדיין לא הבדיל על הכוס [ודלא כדעת כף החיים (שם) סק"א שמוותר גם קודם ברהמ"ז].

ובע"כ צ"ל שהמשנ"ב חולק על המג"א שאסור לאכול חמץ לפני הבדלה, דאם יאכל בתוך סעודתו קודם ברהמ"ז חמץ איך יוכל לומר יעלה ויבוא, ולאחר ברהמ"ז בלא"ה אסור לו לאכול קודם הבדלה (עי' שו"ת מקדשי השם ח"א סימן ג'). אולם בא"א (בוטשאטש) והשואל בס' שלמת חיים (להגרי"ח זונפלד) סימן ש' כתבו דאה"נ אפשר לאכול חמץ גם אם לא בירך ברהמ"ז, אלא שנמצא עמו עוד איש אחד שאינו אוכל חמץ והוא יוציא אותו בעילה ויבוא, ועוד כתב (שם) להסביר דברי המשנ"ב שכוונתו שיכול לברך ברהמ"ז על כוס של שרש שהוא חמץ וישתה אותה, ובכך הוא אוכל חמץ אחר ברהמ"ז וקודם הבדלה, ואם עבר ואכל חמץ אחר שחשיכה קודם ברהמ"ז דעת מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (כפי שמובא בשמירת שבת כהלכתה פני"ט הערה מ"ב) שיתכן שיאמר יעלה ויבוא, אלא שלא יאמר בו חג המצות הזה אלא חג הפסח הזה, ועכ"ז נשאר בצ"ע (עי' שו"ת אדרת תורת סימן ג'). בשו"ת ר"י מילר זצ"ל (בן דורו של החכם צבי) סימן ק"ט כותב שאפילו לא בירך ברהמ"ז יכול לומר יעלה ויבוא אחר אכילת חמץ.

המג"א הנ"ל ציין לחידושו שיכול לאכול חמץ אף לפני שבירך ברהמ"ז, את סימן רס"ג דשם מצדד שהמבדיל בתוך סעודתו יכול לומר אח"כ רצה ברהמ"ז, וה"ה יכול לומר יעלה ויבוא (עי' בס' מעגלי צדק למור"ר הגרד"צ קרלינשטיין זצ"ל עניני פסח דף ר"מ).

בגליון רעק"א סימן תצ"א כתב להעיר מדוע מסתפק המג"א בענין חמץ לפני הבדלה, הרי המג"א בתחילת סימן תרנ"ד כתב דמותר ברחיצה ובכולם קודם שיבדיל, א"כ משמע שגם חמץ לא תלוי בהבדלה. בשו"ת משיבת מרדכי או"ח סימן פ"ג כתב לתרץ דרחיצה וסיכה והדומה לזה דאין חיוב כרת כמו על מלאכה ואכילה, ולא נזכרו בתורה בפירוש עליהם, ע"כ אמרו חכמים להבדיל, ואסור לעשות מלאכה מקודם כדי ללוות את המלך (עי' רש"י שבת ק"נ ע"ב), וע"ז אמרו דחכמים עשו על מה שכתבו בתורה בפירוש, וצריך ללוות המלך ויעשו הבדלה, אבל לא עשו על הדברים שלא נזכרו בפירוש בתורה, אבל לא כן חמץ דעיקר יו"ט הוא הנקרא ע"ש דנקרא בתורה חג המצות ע"פ חכמים דאמרו להבדיל כדי ללוות את המלך, דזווקא בשבת דאין רק איסור מלאכה לכן אמרו דאסור לעשות מלאכה קודם שיבדיל. א"כ בחג המצות דיש איסור לאכול חמץ עד אחר יו"ט, וחמץ הוי עיקרו של יו"ט, ולכן הוא דנקרא חג המצות, ע"כ יש סברא שלא לאכול חמץ קודם שיבדיל (עי' שו"ת שרגא המאיר ח"ב סימן ע"א, שו"ת קנין תורה בהלכה ח"א סימן פ"ט, ושו"ת שואל ומשיב מהדורא תליתאה ח"א סימן קפ"ט).

עי' במשנה ברורה סימן תרכ"ד ס"ק ג' שמביא בשם המג"א לגבי חמשת העיניים, דכיון שמתפללין אחר צאת הכוכבים מותרים בכולם, אף שעדיין לא הבדיל על הכוס, רק באכילה ושתייה אסורים עד אחר ההבדלה, ומוכח מלשונו דע"פ הבדלה בתפילה בעיניו, רק הבדלה על הכוס לא צריך (עי' שמירת שבת כהלכתה פרק ס"ב הערה נ"ט מה שמביא בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, ובחידושי מרן הגר"ז מבריסק עמ"ס יומא).

ולעצם הענין באיסור מלאכה ואכילה לפני הבדלה, המקור לזה הוא מגמ"ש שבת ק"נ ע"ב "אסור לו לאדם שיעשה חפציו קודם שיבדיל" (עי' שו"ע סימן רצ"ט ס"י), מה שאסור לעשות מלאכה לפני הבדלה כתב הפמ"ג בא"א סימן רצ"ו בהקדמה דכל זמן שלא עשה מלאכה עדיין שבת עליו. ובמשנ"ב (שם) ס"ק ל"ג כתב דכ"ז שלא הבדיל עדיין חלה עליו קדושת שבת במקצת, ואסור חז"ל במלאכה. בחידושי מרן הגר"ז בהלכות שבת כתב לבאר הטעם עפ"י שכתב הרמב"ם בפרק כ"ט מהלכות שבת ה"ה שהביא שני הדינים, איסור מלאכה ואיסור אכילה לפני הבדלה, דעל שניהם נאמר חיוב הבדלה, ולא משום שעדיין חלה קדושת שבת.

וזה מה שמבואר בגמ' דאסור לאדם לעשות חפציו קודם הבדלה, ולא כתב אסור לאדם לעשות מלאכה קודם הבדלה, הרי דאין זה גדר איסור מלאכה באיסורי שבת אלא באיסור לעשות צרכי לפני הבדלה, כמו שאסור לעשות חפציו לפני תפילה [ודלא כר"ח (שם) שכתב "שאסור לעשות מלאכה קודם הבדלה", ומשמע דהוא מצד איסור שבת.

בס' שמו וזכור סימן ל"ד כתב להסביר המחלוקת כמובא בשו"ע סימן רצ"ט ס"י האם איסור מלאכה לפני הבדלה הוא דזווקא במלאכה גמורה כגון אורג וכותב, אבל מלאכה קלה מותר, או אסור אפילו מלאכה קלה, דאם נאמר דאיסור מלאכה מצד קדושת השבת שעדיין קיימת כל זמן שלא הבדיל, א"כ אין לחלק בזה בין מלאכה גמורה למלאכה קלה, וכל מלאכה שאסור בשבת אסורה גם במקצת קדושת שבת, ואלה החולקים סוברים שמצד קדושת שבת אין איסור עשיית מלאכה כלל, אלא כל האיסור מצד דיני הבדלה דבזה יש לחלק דרק מלאכה גמורה אסור, אבל מלאכה קלה אין איסור, וכמו ששתיית מים מותר לפני הבדלה כמובא בשו"ע סימן רצ"ט, ה"ה מלאכה קלה מותר לפני הבדלה.

יש שכתבו שאיסור עשיית מלאכה לפני הבדלה הוא גדר אחר, והוא עפ"י דברי הגמ' בפסחים נ' ע"ב "העושה מלאכה במוצאי שבת ובמוצאי יו"ט אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה", ופירש רש"י במוצאי שבת מטעם כבוד שבת. בחידושי הגר"ז הנ"ל הסביר דברי רש"י דכל ענין איסור מלאכה לפני הבדלה הוא משום כבוד שבת, וכמו שאסור לעשות מלאכה בע"ש מטעם כבוד שבת ה"ה במוצאי שבת, והוא כדי להראות שאינו נפרד מהר מהשבת, ומשמע דגדר האיסור לא משום חובת הבדלה ולא מטעם שקדושת השבת נמשכת, אלא איסור מלאכה גרידא, דחז"ל אמרו שאיסורי מלאכה של שבת ימשיכו מטעם כבוד שבת.

מודים להקב"ה שאנו מפקידים את הנשמה בידו בשעה שאנו ישנים, ואח"כ הוא מחזיר לנו את הנשמה, וזה לא נוגע לעצם חיוב ק"ש שהיא המלכת הקב"ה או פסוקי הגנה שאומרים לשמירה מן המזיקין. ולכן אומרים פסוק זה גם בליל הסדר, שפסוק זה לא שייך לענין של מזיקין אלא ענין של הודאה שאנו מפקידים הנשמה אצל הקב"ה ומחזירה בבוקר, כמובא בזה"ק (פ' בראשית ד"ח) וז"ל: "ר' יצחק אומר אפילו לכל אדם נמי, בהאי עלמא נאים (ישן) בשינתא בכל לילא וסלקא נשמתא לעילא, ואשתכח בכמה חיובין קמי הקב"ה, ומהימנותא רבה דהקב"ה אחזיר ליה לגופיה ומחדש לה, ולמה, רבה אמונתך, מפני שרבה אמונתך. מכאן א"ר יצחק המתחייב ממוון לחבירו, וחבירו מוציא לו מה שמחזיק בידו, אסור לו להחזיק בו עד שיתנהו לו חבירו, הדא הוא דכתבי: "אם חבול תחבול שלמת רעך וגו' תשיבנו לו", לפיכך צריך אדם להפקיד נשמתו ליצרו, וקורא חד פסוקי דרחמי כגון בידך אפקיד רוחי, והואיל והיא בפקדון, אעפ"י שהיא מחויבת בכמה חובות הקב"ה משיב אותה לחיקו של אדם, כעין זה צריך להתנהג במדותיו של הקב"ה".

לאור דברי זוהר הללו, כתב בשו"ת הרדב"ח (ח"ג ס' תפ"א) וז"ל: "פקדון אין ראוי לעכב, ואם עכבו לא נקרא איש אמונים, וזה לא ראיתי במפורש בתלמוד, וראיתי אותו בספר זוהר וכו', וכמדומה לי שהוא על פסוק "חדשים לבקרים רבה אמונתך", קיימו וקבלו שאין אדם נפטר מתוך שינה, אלא אם הגיע זמנו למות והוא ישן, מחזירין לו נשמתו וניעור משנתו, ואח"כ נוטלין אותה הימנו, מפני שבשעה שאדם ישן מפקיד נשמתו ביד הקב"ה שכתוב "בידך אפקיד רוחי", מכאן אתה למד שהפקדון אין לעכב משום סיבה, ואם עיכב לא נקרא איש אמונים ואינו הולך בדרכו יתברך שמו". וכך מובא בקצוה"ח (ס' ד' ובס' קצ"ה סק"ה), וכך מובא בריטב"א (פרק הכותב). ועי' בבעה"ט (דברים כ"ד, י"ד) עה"פ "לא תעשוק שכר שכיר" וסמוך לו "כי תשה" וגו': "לומר אפילו הוא חייב לך, אל תאמר אעכבנו בחובי, אלא פרע לו מיד ואח"כ גבה חובך". וא"כ לפי"ז יוצא שענין של הפקדת פקדון והחזרתו לגופו כשמשכים שייך גם בת"ח, ולכן נקט אביי דוקא פסוק זה שצריך לומר הת"ח, הגם שהוא פטור מק"ש, מ"מ זה שייך גם בת"ח. (עי' קונטרסי השיעורים להגרי"ז גוסטמאן זצ"ל על מס' ב"ק, שיעור כ').

מלשון הרמ"א סימן תכ"א משמע שרק פרשה ראשונה של ק"ש קורין בליל הסדר, וכתב המג"א (שם) הטעם כיון שהיא מוזכרת בגמ' בברכות ס' ע"ב "הנכנס לישן על מטתו אומר משמע ישראל עד והיה אם שמוע", על כן צריך לומר רק פרשה ראשונה, משא"כ שאר פרשיות של ק"ש והיה אם שמוע ופרשת ציצית לא נזכרו בגמ' שם לאמרה כלל, ומקורו הוא בדברי רבינו יונה בס' היראה, והובאו דבריו במג"א סימן רל"ט סק"א ובבאר היטב (שם) בשם האריז"ל, שקודם השינה יקרא כל פרשיות הק"ש כולה לפי שיש בה רמ"ח תיבות, להרחיק כל המזיקין מרמ"ח איברים שבו, ולפי"ז לכאורה אין מקום לקרות את כל הפרשה בליל פסח מאחר ששמו הוא מן המזיקין, כשאר פסוקים של שמירה שאין לאמרם בלילה. בס' מקור חיים (לבעל החוות יאיר) בסיומן תפ"א כתב דמי שרגיל לקרות כל ג' פרשיות בכל לילה אל ישנה.

אכילת חמץ במוצאי פסח לפני הבדלה

המג"א בסיומן תצ"א כתב "מי שהתחיל לאכול במוצאי פסח מבעוד יום ונמשך עד הלילה ועדיין לא התפלל והבדיל, צ"ע אם מותר לאכול חמץ, דלכאורה נראה שמוותר לאכול, דכיון שחשכה לילה הוי חול לכל מילי, אלא שחכמים אמרו שאסור לעשות מלאכה עד שיבדיל, אבל איסור חמץ אינו תלוי בהבדלה, שהרי אף בחול המועד אסור לאכול חמץ, ולכן כיון שחשכה מותר לאכול חמץ". ומשמע מדבריו שיש שני הסברים מדוע מותר לאכול חמץ לפני הבדלה, א. משחשיכה כבר אינו יו"ט והוא כחול לכל דבר, ומה שיש איסור מלאכה קודם הבדלה אין זה בגלל קדושת יו"ט, אלא שאסור לאדם שיעשה חפציו קודם שילווה את המלך, דהיינו שיבדיל על הכוס או בתפילה, וכיון שכבר אינו יו"ט מותר באכילת חמץ, ולפי"ז יש הבדל בין איסור מלאכה לאיסור חמץ בגדרי הבדלה, דכל מה שצריך לעשות הבדלה כדי ללוות את המלך בציאתו זה רק לענין איסור מלאכה ולא לגבי שאר דברים. ב. שאיסור חמץ בכלל לא תלוי בהבדלה, שהרי אף בחוה"מ אסור לאכול חמץ, דהיינו אפילו אם יש עדיין קדושת יו"ט כל זמן שלא הבדיל, אולם איסור חמץ אסור אפילו בחוה"מ, ומשמע דאיסור חמץ לא תלוי בקדושת היום, ולכן אעפ"י שיש עדיין קדושת היום כל זמן שלא מתפלל ומבדיל, מ"מ איסור חמץ אסרה תורה שבעת ימים בלבד, ולכן אסור לעשות מלאכה הוא מצד שעדיין קיים קדושת היום, ואיסור חמץ לא תלוי בקדושת היום. וכך משמע מדברי שו"ע הרב סימן תצ"א וז"ל: "מי שנמשכה סעודתו במוצאי יו"ט האחרון ש"פ עד לאחר צאה"כ, מותר לאכול חמץ בסעודה אף שעדיין לא התפלל ערבית ולא הבדיל כלל, לפי שאיסור חמץ אינו תלוי בהבדלה כלל, דכיון שחשכה הוא לילה לכל דבר וכבר הלכה ממנו קדושת יו"ט, ומה שאסור בעשיית מלאכה קודם ההבדלה אינו מחמת קדושת יו"ט אלא שחכמים אסרוהו מטעם אחר, אבל לענין שאר דברים התלוים בקדושת היום כבר הלכה, וכ"כ לענין אכילת חמץ שאינו תלוי כלל בקדושת היום שהרי אף בחוה"מ אסור לאכול", וכ"כ החק יעקב ואילה רבה (שם).

אולם מדברי המשנ"ב (שם) סק"א משמע אחרת, דבפשטות מדברי המג"א משמע דאפילו אם עדיין לא בירך ברכת המזון יכול לאכול חמץ, ואילו המשנ"ב כותב במפורש [לפי דפוס ראשון של המשנ"ב] דאם עדיין לא בירך ברהמ"ז בודאי אין לו לאכול חמץ, דהרי יצטרך לומר יעלה ויבוא משום דהולכים אחרי תחילת הסעודה כמובא בסימן קפ"ח, וא"כ יהיה תרתי דסתרי, דהיינו כיון שאכל חמץ זמן זה הוא כבר כחול, ומצד שני אומר יעלה ויבוא שקדושת יו"ט עדיין נמשכת, ובהכרח שכבר בירך ברכהמ"ז, אולם בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב סימן מ"ג בשו"ת דברי יציב

קריאת שמע על המטה בליל הסדר

גדר מצות ק"ש שעל המטה

מובא בגמ' ברכות (ד' ע"ב): "אריב"ל אעפ"י שקורא אדם ק"ש בביהכ"ס מצוה לקרותה על מטתו". ובדף ה' שם: "א"ר יצחק כל הקורא ק"ש על מטתו כאילו אחוז חרב של שתי פיפיות בידו". ורש"י מסביר שם: "להרוג את המזיקין". והנה אם מדייקים בלשון הגמרא הנ"ל "כל הקורא", משמע שק"ש על המטה אינה חובה וגם לא מצוה, אלא תלויה ברצונו של כל אדם.

אולם מדברי הירושלמי (ברכות פ"א ה"ב) משמע דק"ש מצוה אבל יש בה גם הנאת עצמו להבריא את המזיקין, דז"ל הירושלמי: "רב הונא בשם ר' יוסף מה טעם אמרו אדם צריך לקרוא את שמע בביתו בערב, בשביל להבריא את המזיקין", מלשון "צריך" דנקט הירושלמי משמע שיש כאן חיוב מצוה, דאם קר"ש שעל המטה אינה אלא לשם הגנה ותלויה ברצונו של האדם, אין הלשון "צריך" מדוקדק.

עי' במדרש תנחומא (פ' בלק) ומובא ברש"י (שם) עה"פ "לא ישכב עד יאכל טרף", דכשבא אחד מישראל לישון אינו ישן עד שממליך להקב"ה, לא ישכב עד יאכל טרף, עד שאומר ה' אלוקינו ה' אחד, ומחבלין שומעין שהזכיר שמו של הקב"ה וחומלין עליו ומלחשים אחריו בשכמל", והוא נסמך בזה ופוקד נפשו בידו וכו', משמע שיש בק"ש שעל המטה ענין של המלכת הקב"ה לפני השינה, ולא סתם קריאה לשם הגנה בעלמא.

אולם מדברי התוס' (ברכות ב' ע"א ד"ה מאימתי) שכתבו: "ועוד דאותה ק"ש על המטה אינה אלא בשביל המזיקין", משמע דכל קריאתה הוא להגן מפני המזיקין. וכן כתב בהגמ"י (פ"ז מהל' תפלה ה"א), וכן הרבינו יונה (פ"א ד"ה אלא) וז"ל: "אחרי שיאכל קורא סמוך למטתו כדי להבריא את המזיקין". וכן דייק המג"א (סי' רל"ט סק"ב) מדברי אבודרהם. וכ"כ בירושלמי ברכות פ"ו, ועי' בפירוש החרדים (שם).

לילה המשומר מן המזיקין

מובא בגמ' ר"ה י"א ע"ב שליל פסח הוא לילה המשומר מן המזיקין ומכל פגעים רעים, וכן הכתוב אומר "ליל שימורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם" (שמות י"ב מ"ב). וכן מובאים אנו בגמ' פסחים ק"ט ע"ב לגבי מה שתקנו חכמים לשתות ד' כוסות בלילי פסחים, איך תקנו דבר שיכול להביא לידי סכנה, הרי יש ענין לא לאכול זוגות, ולא דזווקא שנים אלא ה"ה ארבעה כמובא ברשב"ם (שם), ומתרג' רב נחמן עפ"י הפסוק "ליל שימורים" - ליל המשומר ובא מן המזיקין, יוצא דלא רק על השמירה מן המשחית של מכת בכורות נאמרה שמירה זו, אלא גם שאר סכנת מזיקין משומר הלילה הזה, וכלשון הר"ח (שם) "המשומר מכל היזק", וכפי שכתב השלה"ק במסכת פסחים (פרק תורה אור) בשם ספר המוסר "שהוא שמור מן המזיקין ופורעניותו ומקטרגיו של העולם, והם יושבים שמורים כבני חורין כיון הטוב שעומד על שמרו והבטחה בלי פגע רע ובלי שטן ובלי שום קטרוג". בפירוש המורחי על דברי רש"י כותב להסביר מש"כ "משומר ובא מן המזיקין", מה הלשון ובא, ומפרש שהשימור הזה נמשך ובא בכל דור ודור, ולומדים זאת מלשון שמורים בלשון רבים ולא שמור בלשון יחיד, הורה שהיה שמור אחר שמור בכל דור ודור.

קריאת שמע על המטה בליל הסדר

מובא בשו"ע או"ח סימן תפ"א ברמ"א "ונוהגין שלא לקרות על מטתו רק פרשת שמע, ולא שאר דברים שקורין בשאר לילות כדי להגן, כי ליל שימורים הוא מן המזיקין". וכתב המג"א (שם) שבלייל פסח אומר ברכת המפיל, רק אינו אומר את המיזורים שאומרים לשם הגנה. ולמעשה דברי המג"א כבר נמצא בשו"ת מהרי"ח ווי"ל סימן קצ"ג וז"ל: "ויברך המפיל ויקרא פרשה ראשונה של ק"ש, ולא יקרא שאר פסוקים דרחמי דכתיב ליל שימורים וגו', שמור מן המזיקין". וכך כתב המהר"ל (בסדר ליל שני של פסח אות ב'). בהגהות מחצית השקל (שם) סק"ב כתב שאין להחמיר בזה ולומר פסוקי שמירה, אלא דנראה שאינו מאמין ח"ו לדברי חכמינו ז"ל שהוא ליל שימורים, וכ"כ החק יעקב (שם) סק"ד ובס' יסוד יוסף סוף פרק פ"ה. היוצא שברכת המפיל וק"ש אינה להגן מן המזיקין, ורק הפסוקים שאומרים אח"כ הם לשמירה, אולם מלשון ספר סדר היום (ענין ק"ש שעל המטה) משמע אחרת, שכתב "ואעפ"י שקריאתה להגן היא, מ"מ מצוה לקבל עליו עול מלכות שמים סמוך למטתו", ומשמע שהקריאה היא להגנה, אלא שיש ענין לקרוא ק"ש כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים, וכפי שהבאנו לעיל לשון המדרש תנחומא פרשת בלק.

האם בליל שני של פסח ג"כ לא אומרים ק"ש, הלבוש בסיומן תפ"א כתב וז"ל: "ונוהגין בשתי לילות הללו שלא לקרות על מטתו רק פרשת שמע, כי ליל שימורים הוא מן המזיקין", וכן הפמ"ג (שם) סק"ב כותב במפורש "היינו אף בליל ב' ג"כ רק המפיל ופרשה ראשונה". וכן כתב בעל כנה"ג בס' פסח מעובין אות ש"ס דה"ה בליל שני לבני חו"ל שעושים שני ימים מספק, וכן כתב בעל העטרת ישועה מדיוקוב ז"ע כמובא בסוף ספר אמרי נועם ח"א.

בסידור יעב"ץ כותב שאף בליל פסח צריך לומר הפסוק "בידך אפקיד רוחי וגו'" כמו שאומרים בכל השנה, ויש להסביר זאת עפ"י דברי הגמ' בברכות ד"ה ע"א לגבי חיוב ת"ח ק"ש שעל המטה שאינו צריך לומר ק"ש שעל המטה, וע"ז אומר אביי אף ת"ח מביע ליה למימר חד פסוקא כגון "בידך אפקיד רוחי", וכתב רש"י דטעם שת"ח פטור מק"ש שעל המטה "שרגיל לחזור על משנתו תמיד דיו בכך", וז"ל בדעת רש"י דענין ק"ש שעל המטה הוא המלכת הקב"ה לפני השינה, ות"ח כיון שעוסק בדברי תורה וכל מחשבותיו עוסקים בד"ת הר"ז נחשב כאומר ק"ש, ומדוע צריך לומר דזווקא הפסוק בידך אפקיד רוחי, יש לומר מפני שבפסוק זה אנו

המנהג ועמו

הרה"ג אליהו נכס שליט"א נוגל "אליבא דהלכתא" קרית ספר

בענין אכילת כרפס

המשנה אינה מזכירה את טיבול הכרפס כי אם "מטבל בחזרת". ובגמרא מבואר, שעיקר הטיבול הראשון שלאחר הקידוש הוא בשאר ירקות, אלא שהמשנה משמיעה לנו שמי שאין לו ירק אחר, יקח חזרת לטיבול ראשון, אף שצריך לאוכלה אח"כ למרוו. גם הטור לא הזכיר כרפס, ובשו"ע כתב: "מביאין לפני בעל הבית קערה שיש בה שלוש מצות ומרוו וחרוסת וכרפס או ירק אחר".

בירושלמי משמע שכרפס זה פטרוזיליה, וז"ל הירושלמי שביעית פרק ט' ה"א: מהו כרפס שבנהרות, רבי יוסי ב"ר אמר פטרוזילין.

ובספר המנהיג כבר הובא המנהג ליקח כרפס וז"ל: הלוקח שאר הירקות כגון כרפס וכל ירקות שבעולם שהן מאכל אדם טובים לזה הטיבול [אך ראיתי כתוב לכך נהגו כל ישראל בכרפס, סימן אל עבודת פרך בהפך התיבה והס' סימן], ומברך בורא פרי האדמה וטובלן בחרוסת, וכן מנהג כל ישראל בספרד ופרובינצ' וברוב צרפ', לבד תלמידי רבי' שמואל ורבי' יעקב נ"ע אחיו מצרפת שהנהיגו לטבול טיבול ראשון בחומץ, וכל דבר חוזק וקיהווי להמית הקפא הוא תולעת שביקות שלא יזיק לאדם, אבל בחרוסת לא יתכן.

וכן כתב באבודרהם ליקח כרפס וז"ל, ולוקח מן הכרפס ומברך בורא פרי האדמה, וטובלו בחרוסת להמית את הקיפא שביקות (ק"א, ע"ב) בחומץ שבהרוסת כדי שלא תזיק לאדם, ואוכל ממנו כזית בהסבה הוא וכל אחד מן המסובין עמו, כך כתבו הגאונים ורוב המפרשים. אבל ר"ת ורשב"ם הנהיגו לתלמידיהם לטבול ראשון בחומץ ולא בחרוסת, ומביאין רביה מדתנן בפ' ערבי פסחים (ק"ד ע"א) הביאו לפניו מטבל בחזרת עד שהוא מגיע לפרפרת הפת. נמצא שבמשנה אינו מזכיר חרוסת עד טיבול שני. וה"ר יונה פי' הטעם לפי שטיבול ראשון אינו לחיוב אלא להכירא בעלמא, ורגילין כל השנה שאוכלין חזרת בלא חרוסת ואין חוששין לקיפא, גם עתה נמי לא חשו חכמים, אם ירצה יאכלו בלא חרוסת כמו בשאר ימות השנה, אבל טיבול שני שהוא של מצוה הזהירו חכמים שלא יאבד שום סכנה. והעולם נהגו כדברי הגאונים.

ובבית יוסף סי' תע"ג ד"ה כתב האגור, כתב שהאגור מסתפק אם פטרוזיליו זה מרוו, ואמנם דעת הב"י שאינו מרוו וז"ל: כתב האגור מהר"י מולין הורה לחזר אחר כרפס לטיבול ראשון שקורין בלעז אפי"ה כי אינו מרוו, ויש סמך בלוקח כרפס אותיות ספר"ך ששעבדו חצרים ששים רבוא, אבל בפטרוזיליו וקירב"ל בלשון אשכנז היה מסופק שמא עולשין הוא מין מרוו, ולאחר שמילא כריסו ממרוו בטיבול ראשון היאך יברך על אכילת מרוו, וכשאין לו כרפס יקח כרתי פורי' בלע"ז, עכ"ל. וכנראה שלא היה בקי בפ' עולשין, ולכן נסתפק שמא הוא פטרוזיליו, אבל אנו יודעים שעולשין הוא אינדור' בלע"ז, ואינו ענין לפטרוזיליו.

ועיין במ"א סי' תע"ג ס"ק ד' שדן בענין הפטרוזיליו וז"ל: וכרפס, כ' מהר"ל נוהגין ליקח כרפס שהוא נוטריקון ס' פרך, כלומר ס' ריבוא עבדו עבודת פרך. ועוד ה' מסופק אם מותר ליקח פטרוזיליו מפני שהוא טוב יותר מבושל מחי, וא"כ אין מברכין עליו בפה"א כמ"ש סי' ר"ה, ע"ב. ואני תמה למה נהיגי במדינתנו ליקח פטרוזיליו, ואפשר דס"ל שע"י הבשר הם משביחין כמש"ש, ולפי מש"ש בשם תר"י דוקא כשאין נאכלין כלל חיינ מברך שהכל, אבל כשאכלין חיינ אף ע"פ שטובים יותר מבושלים מ"מ מברך כשהן חיינ בפה"א, א"כ א"ש. ומ"מ דעתי חוכך בזה למה בחרו בדבר שיש בו פלוגתא, ה"ל ליקח ירק אחר, ואפשר ששאר ירקות אין מצוים כ"כ בימי הפסח, א"נ משום דבגמרא נזכר ירק ושאר דברים נקראו לפת, והירק שלנו אין נאכל כמו שהוא חי אח"כ כבוש, וזה אינו מצוי בפסח. ובטור וגמ' א' שגם על מרוו מברך בפה"א, וצ"ל דמרוו שלהם ה' ראוי לאכול חי כמו לר"ך ע"ה.

ועיין בקיצור שלחן ערוך סי' ק"ח שכתב שהמובחר ליקח צנון, וז"ל: לצורך טיבול ראשון שהוא כרפס, נוהגין הרבה ליקח פטרוזיליו. וטוב יותר לקחת צעללער שיש לו טעם טוב כשהוא חי. והמובחר הוא לקחת צנון. ועי"ש במסגרת השלחן שהביא המנהג בורא פרי האדמה כדלעיל סי' נ"ב סעי' ה' (ע' באחרונים שראוי להדר אחר ירק הנקרא כרפס, ובמחה"ש שם כ' דצעללער הוא כרפס ואינו מצוי במדינתנו, ופטרוזיליו אין דרך כלל במדינתנו לאכול חי. ע' לעיל סי' נ"ב ס"ד, ובסידור בשם ספר אור כשלמה, ובמג"א סי' תע"ג ס"ק ד' וסי' תע"ה ס"ק ט' ובחיי"א כלל ק"ל), ויש נוהגין ליקח תפוחי אדמה מבושלים (עבמ"א ופמ"ג שיכולין ליקח על כרפס ירק כבוש שמברכין עליו בפה"א).

ועיין בספר דרכי חיים ושלום מנהגי ליל הסדר אות תקפ"ט שכתב: לכרפס לקח עשבי ירק הנקרא גרינ"ם פון פעטרוזי"ל מעט מזעיר (עיין במג"א סי' תע"ג סק"ח, ועיין ירושלמי שביעית פ"ט הל' א' על המשנה שם כתב מהו כרפס וכו' פטרוזיליו, ועיין בגמ' סוכה ל"ט ע"ב, וכן בכתובות ס"א ע"א כרפס כתב רש"י וז"ל לפרש שם אפי"ה, וכן כתב הברטנורא במשנה שביעית שם כרפס אפי"ו, וכתב שם המתרגם שאפי"ו דאז פטרוזיליו, וכן כתב בתפארת ישראל שם כרפס פעטרוזי"ל עיי"ש), וטבל במי מלח ואכלה בלא הסיבה.

ועיין ערוך השלחן סי' תע"ג שהביא מנהג ליקח בצלים, וז"ל: ועל כרפס אנו נוהגין ליקח בצלים או צנון או מין ירק שברכתו האדמה או תפוחי אדמה, והאחרונים הזכירו שנהגו ליקח פטרוזיליו ואין אנו יודעין מה הוא, ועינין הכרפס היו זכר לעבודת פרך שעבדו ס' ריבוא, כי כרפס היא אותיות ס' פרך.

ועיין בשו"ת חתם סופר ח"א תשובה קל"ב בסוף שכתב, ועוד באתי לעוררהו ע"ד שארי ירקות שהמציא מהר"ל שיהיה כרפ"ס על רמז פר"ך ס' כמ"ש מג"א [סי' תע"ג סק"ד], ומ"ו הגאון מו"ה נתן אדליר טרח ויגע לידע איזה נקרא כרפס הואיל ונפיק מפומא דגברא רבא מהר"ל, ומצא שנקרא ברוב לשונות אפי"ה (ובהגדה אפי"ך), והוא הנקרא בלשון דייטש צעל"ר, והוא נאכל כמו שהוא חי נטבל בחומץ, וכן אנו נוהגין אחריו, ונתתי סימנא מילתא אפי"ה ר"ת כמו א"ל פוע"ל ישועות את"ה, ע"כ יאכלו עונים וישבעו הללו ה' דורשיו ויחי לבבו לעד כנפשו ונפש א"נ הדש"ת.

ועיין בספר ויגד משה שהביא בשם האר"י וז"ל ליקח דוקא כרפס, והביא כמה טעמים באכילת הכרפס דוקא, בשער הכוונות להאר"י וז"ל דרוש ו' כתב דמלת כרפס הוא גמטריא ש"ס כאות ש"ן במילואו וכו', וסיים ובה תבין כי לקחת הכרפס בליל פסח אינה בהזדמן כמו שכתבו הפוסקים שלוקח ירק אחר במקומו אם ירצה, ואין הענין כן כי דברי חכמים ומנהגם תורה הוא, וצריך לדייק ולהזהר לאכול דוקא כרפס ולא ירק אחר, עכ"ל. [וכן מצאתי בספר מגיד מישירים פרשת צו ד"ה אור ליום ג', שכתב והא דמצוה בכרפס טפי משאר ירוקין, משום דכרפס עולה ש"ס, וארבע אתון דאית ביה ותיבה הא אינון ש"ס לקבל מצות לא תעשה וכו', וגם בד"ה אור לארבעה כתב וכרפס רמזי לאינון דסמיכין במלכות, וזה סוד חור כרפס ותכלת וכו', עכ"ל. ולשון הפוסקים שהזכיר בשער הכוונות הנ"ל הוא לשון הטור ריש סימן תע"ג, שכתב ומביאין לפניו קערה שבו ג' מצות ומרוו וחרוסת ושאר ירקות מאיזה מין שירצה, וכן בפיוט לשבת הגדול המתחלת אלקי הרוחות מריבנו יוסף טוב עלם שקיל גרגירא או כרפסא או כוסברתא וכו', הרי שסידר כרפס שנית (ולענין גרגירא עיין יומא דף י"ח ע"ב שמביא את האדם לידי טומאה, וכוסברתא מבואר במסכת שבת דף ק"ט ע"א שמזיק לעינים), ועיין עוד לשון המחזור ויטרי מובא להלן ריש אות ה' - אמנם בשלחן ערוך סעיף ד' שינה לשונו וכתב כרפס או ירק אחר, והוא כלשון הרוקח סי' רפ"ג לוקח כרפס או ירק אחר, ומבואר הכוונה שיהדר אחר כרפס, ובאין לו ירק אחר, דאם לא כן למה פרט כרפס יותר משאר ירקות (ודמיון לזה מה שכתב המחבר בסעיף ה' לענין מרוו שיחזור אחר ראשון ראשון כפי הסדר שהם שנויים, וכן כתב מהר"ל שאביו דייק כן לענין כרפס כסדר ששנוי בהפייט, עיין להלן אות ו'), ואזיל בזה לשיטתו שהעתיק בבית יוסף דברי האגור סימן תת"א בשם מהר"י מולין שהורה לחזור אחר כרפס לטיבול ראשון שקורין בלע"ז אפי' כי אינו מרוו, ויש סמך בלוקח [לפנינו כתוב, ברוקח] כרפס אותיות ספרך ששעבדו מצרים ס' רבוא, עכ"ל. והביאו במגן אברהם ס"ק ד'. ובכלבו כ' כעין זה שיש בו אותיות פרך וס' סבלות, ובספר המנהיג אות ס' כתב נהגו בכרפס סימן לעבודת פרך בהיפך התיבה, והסמ"ך סימן, עכ"ל. וכלשון הזה כתב גם בקמחא דאבישונא שני מיני ירקות נהגו להיות א' מהם כרפס וכו', והא' חזרת שנקראת חסא, וכן בפירוש הריב"ב ל'מס' פסחים הנדמ"ח פרק ערבי פסחים ד"ה פיסקא מברך על היום כתב האי דקתני מטבל בחזרת לאו דוקא, אלא ירקות כל שהן כמו שאנו נוהגים בכרפס, והנה להמבואר לעיל סימן י"ד אות א' שהמחבר סימני הסדר של קדש ורחץ כרפס וכו' הוא רש"י ז"ל או גדול אחר מימים ההם, אם כן חזינון שלקחת כרפס כבר נתאשר ונתקיים מראשוני הראשונים, ולפלא שלא העירו בזה. ועיין בברכי יוסף סימן תע"ג אות י"ד שכתב משם פירוש הר"ר מנוח כמה טעמים באכילת כרפס, זכר לכתנות פסים סיבה ראשונה גלגות מצרים, ושהוא מורה נצוח מלחמה, ושהיו אוכלים אותו במצרים לרפואת האברים שהיו נרדים בעבודת פרך עש"ב, עכ"ל. וכעין זה כתב בספר ארחות חיים אות כ"ה כרפס קראוהו ז"ל כן זכר לפרך וסבלות שיש בו אותיות פרך וס' מסבלות, ויש אומרים לפי שהוא נוטריקון

כתונת פסים על שם יוסף שהיתה סיבת ירידת אבותינו למצרים, ויש אומרים על שם שהיו מוכים בעבודת פרך, ומנהג לעשות תחבושת על המכה מכרפס, ויש אומרים על שם שהנושא כרפס במלחמה נוצח, ולד' הישועה הלילה הזה, והיא שעמדה לאבותינו ולנו, עכ"ל. ועיין עוד בהגדה אגודת איזוב פסקא דכרפס].

ועיין בשו"ת תרוש ויצהר שהביא מקור אכילת הצנון, וז"ל: ומה שאמרת שאיך יודע מאין יצא להם מה שלוקחים צנון לכרפס כי לא נזכר בשום פוסק, דע ידידי כי בש"ע (סי' תע"ג) תמה המג"א למה בחרו בפטרוזי"ל. ואמת הדבר כי גם בעיני יפלא, רק אחרי שהכלל בידי מקובל מרובתי כי מנהג ישראל תורה היא, ואם אין נביאים הם בני נביאים הם, ע"כ חפשתי למצוא טעם, ראה זה מצאתי טעם ברור ע"פ מאמרם ז"ל בירושלמי (והובא בערוך ערך כרפס) וז"ל: מאי כרפס, אמר ר' חנינא פטרוזילאני, עכ"ל. ואני שאלתי אצל בעלי הלשונות והוגד לי שפטרוזי"ל נקרא כן בכל הלשונות פטרוזי"ל, ואולי בעת ההוא ה' ראוי לאכול כמות שהוא חי וקעת נשתנה טעמו, כמו כמה וכמה דברים זולתו שנשתנה טעמם לעת הזאת ואינו ראוי לאכילה כעת כמו שהוא חי, ע"כ יפה התפלא המג"א. ע"כ אני אומר, כי יפה עושים אותן האנשים שבחרו בצנון, ויש להם על מה שיסמכו. והוא ע"פ מה שיסד הפייט (ביוצר של שבת הגדול) המתחיל "אל אלהי הרוחות לכל בשר" וכו'. וז"ל שקיל גרגירא או כרפסא או כוסברתא או חסא. ויטבול בחרוסת ויברך בורא פרי האדמה. וכדאכיל יחצה אחת משלש מצות ואין ברכה עמה. מחצה בקערה ומחצה בשולחן להשימה. עכ"ל הפייט. התבונן כמה פליאות יש בפייט הזה לכאורה, הא' איך כ' כאן כוסברתא או חסא, וחסא אין כאן מקומו, כי מקומו אח"כ אחר שעשה המוציא, וכמו שיסד שם הפייט, לוקח פרוסה ויברך לאכול מצה במלל. ובהדי ההוא דהמצה אוכל וכולל, ומברך בחזרת לאכול מרוו וטובל וכולל, והדר אכיל מצה ומרוו בלא ברכה וכורכו בבת אחת כהלל. ואין כאן מקום חסא כלל, ומה ענינו לכאן. הב', החרוזים נשתנו בחרוז הזה מכל החרוזים שלפניו ושלאחריו, כי בפייט הזה תמצא שכל בית הוא בנוי מד' חרוזים, עיין עליהם. וכמו שהתחיל, אל אלהי הרוחות לכל בשר, חוק לעמו מסר, והזהירם בכתב מוסר, לבדוק חמץ אור לארבעה עשר, וכן בכל הבתים ד' חרוזים. דוק ותשכח. ובבית הזה התחלתו הוא ב' חרוזים, שוים בחרוז. שקיל גרגירא או כרפסא, או כוסברתא או חסא, הרי כאן שני חרוזים. ואח"כ תמצא בית של ג' חרוזים, ויטבול בחרוסת ויברך בורא פרי האדמה, וכדאכיל יחצה אחת משלש מצות ואין ברכה עמה, מחצה בקערה ומחצה בשולחן להשימה, עכ"ל. ומה נשתנו הבתים האלו משאר הבתים. אמנם אומר לך שטעות נפל בכל הדפוסים, ובמקום "חסא" צריך להיות "חמא", והוא צנון בלשון גמרא. עיין במקומו בפ' ע"פ ובמס' ע"א (דף כ"ג סוע"ב). ולפי"ז גדול יהי כבוד הבית הזה, כמו הראשונים והאחרונים מן ד' חרוזים. ובהיות כן יוצא לנו מזה שדעת הפייטן הוא ליקח צנון לכרפס, ע"כ יש להם עמוד ברזל להשען עליו ונכון. עכ"ז אומר לך דבר חדש עוד בענין זה, שלפענ"ד כל האוכל צנון לכרפס צריך לזוהר שלא יאכל צנון שלם, אפי' הוא פחות מכזית. עיין של"ה שצריך לזוהר שלא יאכל כזית כרפס בכדי שלא יתחייב בברכה אחרונה ע"ש. וכשאוכל צנון שלם הוא ברי'. ומבואר בש"ע (א"ח ס' ר"י סעיף א') שהוא ספק אם צריך לברך אחריו ברכה אחרונה. והוא מהירושלמי הובא בתוס' ברכות דף הנ"ל. אבל יש לספק עוד בדבר ע"פ מ"ש המג"א (סי' תע"ה ס"ק ה') בשם פסקי מהר"א וז"ל: ואפי' אכל הברי' שלם לא מקרי ברי' לצאת בפחות מכזית, דהא אין יוצאין בשרשים, עכ"ל. ובצנון ג"כ אין דרכו לאכלו עם השרשים לגמרי, וצ"ע. מ"מ לפענ"ד לצאת ידי הכל אין לאכול צנון שלם לכרפס, וצ"ע.

ועיין בספר הסדר הערוך עוד כמה רמזים שיש בכרפס, וז"ל: יש נוהגים ליקח לכרפס כרתי, רמז שיכרתו שונאינו. וכן יש לרמזו בירק הנקרא סילקא, שיסתלקו שונאינו. יש אומרים שהנושא כרפס במלחמה מנצח, מי שאוכל מרוו הרבה, מעיז נעשים נפוחים וכתושים, ואכילת כרפס משמשת לו כרפואה. ולכן מקדימים אכילת הכרפס לאכילת המרוו, ובוזה רומזים שהקב"ה שולח רפואה קודם המכה. וכך היתה גאולתם של ישראל מוכנה עוד קודם לירידתם למצרים. כרפס בגימטריא שס"ה, בצירוף האותיות והתיבה, רמז לקבלת מצוות לא תעשה. תיבת כרפס יש בה אותיות כסף ואת ריש, רמז שצריך ליתן צדקה לרש. ואוכלים ירק קודם הסעודה, שהוא מאכל בהמה, ואח"כ אוכלים מצה, שהיא מאכל אדם, רמז לתיקון חטאו של אדם הראשון, שבתחילה נאמר לו: "ואכלת את עשב השדה", ונודעו צו איברי בגלל אכילה זו שהיא מאכל בהמה, עד שאמר לו הקב"ה: "בזיעת אפך תאכל לחם", ורמז לו שעל ידי עבודה וגייעה בתורה ובמצוות, תתברר אכילתו ממאכל בהמה למאכל אדם.

הרה"ג יוסף זונדל שוב שליט"א רב ומו"צ בקרית ספר ומרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

הוריה הספרדים. והספק בזה, אם האשה נגרת אחרי בעלה כדחזינו בנר חנוכה דדי לנר אחד לאיש וביתו (שבת דף כ"א ע"ב), והגם שכל ילד מדליק, בכל זאת אשתו כגופו ויוצאת ממנו. ואם כן שהאשה נחשבת לחלק מבעלה, חייבת להתנהג כמו בעלה, לחומרא ולקולא, וחל עליה דין עצמי. או שהחוב עליה רק מפני כבוד בעלה, שהיא חייבת בכבודו (קידושין דף ל"א ע"א). והנפק"מ עם מבקרת בבית הוריה, היכולה היא לאכול עמם אורז ושאר קטניות, וכן כשהיא בביתה, ובעלה אינו בבית. שאם חל עליה איסור עצמי, שמהנישואין שלה ואילך נשתנה דינה, לצאת ממנהגי בית אביה, למנהגי בעלה, אז גם שלא בפני בעלה אסורה. אבל אם זה רק מדין כבוד בעלה הרי זה שייך רק כשהיא עמו יחד. והנה קי"ל (פסחים דף נ"א ע"א ובש"ע א"ח סימן תצ"ו), דההולך ממקום שמקילים באיזה דבר, למקום שמחמירים על מנת להשתקע שם, ולא לחזור למקומו, הרי זה נתחייב בחיוב עצמי בחומרות המקום שבה לשם, וכן עובר הוא לקולות שנוהגים במקום שבה להשתקע שם. ואם כן כשאשה נישאת לבעלה, הרי כל חפצה להקבע ולהשאר אצלו, ומקבלת על עצמה להיות טפלה אליו. וממילא כשהיא באה מבית שאוכלים בו אורז בפסח, הרי זה קיבלה על עצמה חומרות בעלה שבה להשתקע בצל קורתו. [ואין המדובר בעיריות נפרדות, עיר אשכנזית ועיר ספרדית, אלא בכל עיר יש מנ"ע]. ויותר מזה שאפילו אם בעלה האשכנזי מקבל "מוזנות" אצל חמיו הספרדי, ובפסח מבשלים לו כמנהגו בלי אורז, נתחייבה אשתו בבית הוריה להיות כבעלה. ואפילו כשהיא לבדה וכנ"ל, שהוזמנה לבית הוריה, או כשבעלה אינו בבית, חייבת היא מצד החיוב שעל גופה להתנהג בחומרות בעלה, כיון שקבעה עצמה בעדה אשכנזית. וכן להיפך, אשכנזיה שנישאת לספרדי, הרי זה נקבעה כבעלה ומותרת באורז וקטניות וגם כשהיא לבדה. ואפילו כשהיא לבית הוריה מותרת בזה, ואין חשש מפני המחלוקת (כבפסחים דף נ"א ע"א שם), דזה רק אם קשור עדיין למקומו הראשון בכל זאת לא ישנה במקום שבה לשם על מנת לחזור, אבל אם אין דעתו לחזור, הרי זה נעשה בעצמיותו כאנשי המקום שבה להשתקע שם, כמבואר כל זה בס"ד במשנת יוסף על סוגיות (א"ח ח"ב סימן א') עיי"ש. וכל זה בחומרות שיש להם יסוד בהלכה, אבל בחומרות יתירות, כגון לא לאכול ולשתות בפסח סוכר תה חלב דגים קפה וכדומה, בזה אין מקפידים היוגות זה על זה, וכל אחד כמנהגו.

ובס' יו"ט שני כהלכתו (פרק אחרון סעיף י"ח) כתב בשם מרן הגר"ש אויערבאך זצוק"ל דאיש ואשה שמנהגיהם שונים, לאחר נישואיהם צריכה האשה לנהוג ככל מנהגי בעלה בין לקולא ובין לחומרא, והטעם בזה הוא משום שעבודה, דכיון שמשועבדת לשמשו נוהגת כמוותו לכל דבר, ואין לה דין הולך ממקום למקום. וכן כתב בשם מרן זצוק"ל בס' הליכות ביתה להגר"ד אויערבאך שליט"א (סימן י"ח הערה נ"ד) דהטעם דאשה צריכה לנהוג כמנהגי בעלה הוא משום שהיא משועבדת לו וצריכה לנהוג כמותו.

ובספר מועד לכל חי להגר"ח פלאגי (סימן ב' סעיף כ"ג) כתב: והאיש יכול לכופף את אשתו שלא תנהג כמנהגי בית אביה בחומרות פסח.

וכן בארחות רבינו (ח"ב עמ' פ"ז) כתב: שמעתי מרב חשוב על אחד מעדות המזרח שהתחתן עם אשה אשכנזיה, ושאל החתן את מרן החזו"א זצוק"ל אם מותר לאשה להשתמש בקטניות בפסח, ואמר לו מרן שהיא בטלה לגביה ומותר לה לאכול קטניות בפסח. ויעוין להלן מש"כ בתשובות והנהגות בשם מרן החזו"א זצוק"ל.

וכן שמעתי מהגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל באשכנזיה הנשואה לספרדי מותר לה לאכול בפסח קטניות, וספרדיה הנשואה לאשכנזי אסור לה לאכול קטניות.

וכן מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א שמעתי דאשה נשואה משועבדת לבעלה, וצריכה לנהוג כמוותו בכל המנהגים בין לקולא ובין לחומרא, ולכן בת ספרד שנשאה לבן אשכנזי אסור לה לאכול קטניות בפסח, ובת אשכנזי שנישאה לבן ספרד מותר לה לאכול קטניות בפסח. וכן אשה נשואה צריכה לשנות את נוסח התפלה שלה אחרי הנישואין, כנוסח התפלה של בעלה. ועיין עוד מש"כ להלן (בדין אשה שמנהגי בית אביה אינם כמנהגי בעלה האם רשאי הבעל למחול לה להמשיך במנהגיה הקודמים) לגבי נוסח התפלה.

וממך הגר"ש אלישיב זצוק"ל שמעתי דאשה צריכה לנהוג כמנהגי בעלה בין לקולא ובין לחומרא, אולם בת אשכנזי שנישאה לבן ספרד אסור לה לאכול קטניות.

וכן כתב בספר משנת הגר"ש (פסח פרק ז' סעיף י"ח) בשם מרן זצוק"ל: אשה שנהגה בבית אביה שלא לאכול שרויה, ונישאת לבעל שאוכל שרויה, אינה צריכה להמשיך בחומרת בית אביה, אלא נמשכת אחר בעלה.

ובפרק ח' סעיף ז' כתב בשם מרן זצוק"ל: אשה מבני עדות אשכנזי שנישאה לבן עדות ספרד צריכה להחמיר ולא לאכול קטניות, כיון שבאותו דור שקיבלו לא לאכול קטניות, קיבלו זאת עליהם בקבלה גמורה ובחרם גם על בניהם אחריהם עד סוף כל הדורות. אשה מבני עדות ספרד שנישאת לבן עדות אשכנזי, אסור לה לאכול קטניות גם מחוץ לביתה.

בידה ממה נפשך, אם באת בטענה שכך נהגה בבית אביה כבר הוכחנו דאומדן דעת הוא להיפך, שמסתמא לא קיבלה לגמרי עליה כנו', ואם כן קבלת והנהגת זמן ההוא ללא חשיב, וכחרס הנשבר הוא, ואם כונתה שמעתה ומעכשיו רוצה לקבל הדבר פשוט שאין כח בידה כי הבעל מפר לה ומבטל מעשיה, ואם כן יכול הבעל לכופף את אשתו להקל כמוהו, ובכל המעשה אשר יעשה כן עשה תעשה גם היא ואין עליה שום חטא.

וכן בס' עקרי הד"ט (סימן כ' אות ד') הובא בקיצור התשובה הנ"ל, וז"ל: כתב בספר אדמת קודש ח"ב בהשטמות סימן ב' באשה שנהגה בבית אביה שלא לאכול אורז בפסח, ונשאת במי שדרכו לאכול, מותרת לאכול שאין דעתה לחזור לבית אביה, והוי כחומרי מקום שיצא משם ואין דעתו לחזור, ואף שמה שהוא משום סייג חל עליו ועל זרעו, אשה שאני דאין הדברים אמורים רק לזכרים ולא לנקבות דינה יודעת מזלה, ויכול בעלה לכופף שתאכל.

וכן בשו"ת אגרות משה (א"ח ח"א סימן קנ"ח) כתב: הנה איש ואשה שהם ממדינות חלוקות אשר כל מדינה יש לה מנהגים חלוקים נגד מדינה האחרת להחמיר ולהקל, ונישאו זו לזו בנוא יארק שהמנהגים עדיין חלוקים מדין שני בתי דינים בעיר אחת, איך יתנהגו אם ישאר כל אחד במנהג מדינתו, או יהיו שניהם שוים להחמיר בחומרות שתי המדינות, או האשה צריכה להתנהג כמנהג הבעל או הבעל כמנהג האשה. הנכון לע"ד דהאשה צריכה להתנהג כמנהג הבעל בין לחומרא בין לקולא, דהא דין מנהג בהולך ממקום למקום כשאין דעתו לחזור למקומו הראשון, נוהג כמנהג המקום שבה לשם בין לקולא בין לחומרא כמפורש ביו"ד סימן רי"ד. אך אף להש"ך יו"ד שם ס"ק ח' שלהרמב"ם אף באין דעתו לחזור נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם, מסיק שלהלכה הוא כהרא"ש והר"ן פסחים דף נ"א שבאין דעתו לחזור נוהג גם להקל כמקום שבה לשם, וכן פסק גם החק יעקב בס"ק ט'. וכן פסק במ"ב ס"ק י"ט, ועיי"ש בביאור הלכה. והנה באשה לאחר נישואיה שנחשבת בכל מקום נכנסה לרשות הבעל, הוא משום שמקומה להיות אצל הבעל מדאורייתא, שזהו עיקר הנישואין שנמסרה לבעל להיות בביתו כדאיתא בכתובות דף מ"ח, ולכן בהנישואין אין לך הולכת ממקום למקום גדול מזו. והוא אדעתא שלא לחזור בהכרח שאין יכולה אף לחזור בה, ואם במחשבה בעלמא שלא לחזור נעשה בדין המקום שבה לשם, כ"ש באשה שניסת שהוא במעשה שאין בידה לחזור שיש לה להיות בדין המקום שהלכה לשם. ולכן אם יש חלוקי מנהגים בין בית אביה לבית בעלה, יש לה לנהוג כמנהג בית בעלה בין לקולא בין לחומרא. ויש מקום לומר שאף להרמב"ם אליבא דהש"ך שסובר דאף באין דעתו לחזור נותנין עליו חומרי המקום שיצא משם, נמי הוא רק באין דעתו לחזור שהוא רק במחשבה בעלמא שבידו בכל עת שרוצה לחזור ממחשבתו ולהמלך לחזור למקום שיצא משם, משום שנפרש שטעם הרמב"ם הוא משום שמחשבה אינה מוציאה מידי ודאי נתחייב, אבל בנישואין שהוא מעשה שלא לחזור שוב למקומו הראשון דבית אביה אפשר מודה שאף לקולא היא בדין מקום בעלה שבאת לשם.

ומסיים שם: ולדינא אין נוגע זה משום שהש"ך וכל האחרונים הא פסקו כהרא"ש דבכל אין דעתו לחזור אין עליו חומרי המקום שיצא משם. ולכן כיון שאף שבין הבעל ובין האשה הם בנוא יארק יש על כל פנים חלוקי מנהגים ביניהם, משום שבפה נוא יארק נשאר כל אחד במנהגי עירו שביארפא בין לקולא בין לחומרא מטעם שהם כב"ד בעיר אחת, נחשב ממילא לגבי האשה שניסת לבעל שמנהגיו אחרים ממנהגי בית אביה כיצאה ממקום בית אביה ובאה למקום בעלה, שצריכה להתנהג כמנהגי בית בעלה בין לקולא בין לחומרא, בין בדברים שאין נוגעים לאיסורים בין בדברים הנוגעים לאיסורים.

וכן כתב גם בחלק אבן העזר ח"א סימן נ"ט: אבל פשוט לע"ד דאשה נחשבת ברשות בעלה, ונמצא שיצאה ממש ממקום מנהגה ואין דעתה לחזור, דהא מוכרחת מחיובי אשה לבעלה להיות דוקא בביתו ובמקום שרוצה הבעל לדור, ובכל מקום בגמ' נחשבת האשה נכנסה לרשות הבעל ולא שהאיש נכנס לרשות האשה, ומפורש בתוס' ריש כתובות שהאשה היא שדה של הבעל ולא הבעל שדה של האשה עיי"ש. ולכן ברור שא"צ לנהוג כמנהגי מקומה שיצתה משם, אלא צריכה לנהוג כמנהג מקום בעלה בין לחומרא בין לקולא. ומסתבר שאף לתירוץ ב' דתוס' חולין דמבבל לבבל ומא"י לא"י נותנים לעולם חומרי ב' המקומות אף באין דעתו לחזור, יודו באשה אצל בעלה דטעמם הוא שכיון שאין חלוק כל כך בין המקומות דתירויהו הם בבבל או בא"י, אין החלטתו לחזור או שלא לחזור ברורה, אבל אשה אצל בעלה שמדינא היא ברשות הבעל ואין תלוי כלל בדעתה, אלא שמוכרחת מדינא להשתקע אצל בעלה ולא לחזור, יש לה דין אין דעתה לחזור אף שתירויהו המקומות הם בבבל או בא"י. וכבר הוריתי כן בספרדית שניסת לאשכנזי ובאשכנזית שניסת לספרדי שהוא דבר מצוי בכאן, שצריכה האשה לנהוג כמנהגי בעלה.

וכן בשו"ת משנת יוסף (ח"ג סימן קמ"ט) כתב: בני עדות אשכנזי אסורים בקטניות (רמ"א בשו"ע תנ"ג סעיף א') ובשו"ע מתיר, וכן נוהגים הספרדים, מלבד באורז שיש גם מעדות ומשפחות הספרדים המחמירים מחשש תערובת גרגירי דגן (חיטה וכדומה). השאלה באשה מעדות המזרח (ספרדיה) שנישאת לאשכנזי, מה דינה בקטניות, בביתה, ובבית

אשה האם צריכה להתנהג כמנהגי בעלה לחומרא ולקולא

בשו"ע (סימן תס"ח סעיף ד') איתא: ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין לא יעשה בישום מפני המחלוקת אבל עושה הוא במדבר, וההולך ממקום שאין עושין למקום שעושין לא יעשה ונותנים עליו חומרי מקום שיצא משם.

ובמשנה ברורה (ס"ק י"ט) כתב: זה מיייר גם כן בדעתו לחזור למקומו ועל כן לא נפקע ממנו חומרי מקום שיצא משם, אבל בדעתו להשתקע כאן לעולם אין צריך להחמיר כמנהג מקומו שיצא משם, ויכול להתנהג כקולי המקום שיושב ביניהם עכשיו, וכמו שמוכח מדברי המחבר לקמן סימן תקע"ד.

בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סימן קע"ט) כתב: במקומות שיש קהילות חלוקות בתקנותיהם, שהם כמו שני בתי דינין בעיר אחת, פלג מורין כבית שמאי ופלג מורין כבית הלל, דלית ביה משום לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות כדאיתא בפרק קמא דיבמות, ונשא איש מאנשי קהילה אחת אשה מאנשי קהילה אחרת, אין ספק שהאשה היא נכללת עם בעלה בכל חיובין, דאשתו כגופו בכל הדברים, ונפטרה מקהילת בית אביה. ודבר זה מילתא דפשיטא היא, ואין בו ספק, שלא יהיו שנים מסובין על שולחן אחד חלוקין בעיסותיהן, האסור לזה מותר לזה, אם היו הקהילות מורדות זו מזו מחמת איזו תקנה ביניהם.

והיינו שהתשב"ץ ביאר הא דאשה צריכה לנהוג כמנהגי בעלה הוא משום דאשתו כגופו, ולא הזכיר כלל את הדין של הולך ממקום למקום.

ובספר אדמת קודש ח"ב בהשטמות סימן ב' מובא תשובה מכן המחבר לגבי מי שאוכל אורז בפסח, ונשא אשה שבבית אביה אין אוכלין אורז בפסח, וז"ל: בעיני נראה דהתורה יוצאת שאין ביד האשה כח מספיק למנועו מחוקיו אשר עשה זה ימים ושנים, ומחייבא איהי לילך אחר מנהגיו כיון שהאשה רשות בעלה עליה וכפופה תחתיו. ועיי"ש שהאר"ך בדין הולך ממקום למקום, וכתב: איך שיהיה מעתה ניהדר אנפין לנידון דידן, דלענ"ד פשוט דמאחר שהבעל נהג היתר כל ימיו באכילת האורז שהיה אוכל בימות חג הפסח הוא וכל בית אביה, והאשה זו שנישאת לו באתה בטענה שבבית אביה נהגה איסור מחמת שאביה נמי היה מחמיר שאין ממש בדבריה, דהרי זה דומה לשינויה דשני רב אשי ומחלק בין אין דעתו לחזור לדעתו לחזור, ובאין דעתו לחזור ס"ל דנהוג כאותו מקום שהלך לשם, וכן פסק מרן ז"ל ביו"ד סימן רי"ד סעיף ב' וז"ל, קבלת הרבים כו' ואף בדברים שהיו אסורים בהם בעירם מפני מנהגם, ואין מנהג העיר שבאו לדור שם לאסור, הותרו בהם אם אין דעתם לחזור, ע"כ יעו"ש, ואם כן גם האשה הזאת דנידון דידן דמיא לאין דעתו לחזור, ודאי דמנשאת לו אדעתא ליישב תחתיו כל הימים הובא, ואין דעתה לחזור עוד מיקרי, ואם כן יש לה לנהוג בקולי בית הבעל דוקא ולא בחומרי בית אביה, ואל תשנה מפני המחלוקת. אך יש לצדד צד אחר לאיסור את האשה הזאת אף שהלכה למקום אחר מיקרי וגם אין דעתה לחזור עוד, עם כל זה אסורה היא בכבלי ברזל, דהלא לכו"ע האורז לית ביה שום חשש חימוץ, והמחמירים הוא לגדר וסייג. והרב מטה יוסף ז"ל סימן א' ליו"ד דף כ' ע"ג כתב וז"ל, ואף אם לא היתה קבלה עליהם בחרם ושבועה אלא שקיבלו על עצמם לעשות איזה דבר משום סייג ופרישות, או שנתפשט המנהג ביניהם משום סייג, כתב הריב"ש ז"ל בסימן שצ"ט דחל עליהם ועל זרעם, וכן כתב בשו"ע סימן רי"ד, ומשמע מלשונו דבכל מקום הוא, ולא פקע מינה בהליכתו ממקום למקום. ומאחר שכן הדין יוצא בנידון דידן לפי זה דהדין עם האשה, ולא פקע חומר מננה, ואפילו נישאת לבעל ומיקרייא אין דעתו לחזור, אפילו הכי אסורה לאכול בבית בעלה כנו' [ועיי"ש שמביא דבס' מטה אשר דף קל"ט סוף ע"ד חולק על הבנת המטה יוסף בריב"ש, וס"ל דההולך ממקום למקום ואין דעתו לחזור יכול להקל כמנהג מקום שהגיע לשם אף במנהג שהוא משום סייג, ועיי"ש מה שכתב ליישב דברי המטה יוסף], ומסיים שם: אך האמת יורה דרכו והוא פשוט דאין ראייה מדין הנז' דבנדרים, דבנידון דידן שהיא לא נדרה ולא קבלה מעצמה חומרת אכילת האורז כי אם אביה, והיא נגררה אחר מנהגו מטעם שהיתה סמוכה עליו, יש לומר שהדין נותן שתוכל להקל במנהג ההוא ולנהוג כקולי בעלה, ואפילו שלפי כל הנ"ל מורה שהבנים נגררים אחר חומרי האב כנו', ואף שהוטעו ממקום למקום כנו"ל, מכל מקום יש לומר שדין זה לא נאמר כי אם לבנים הזכרים לא לבנות, דאמדין בדעתה דלא קיבלה על עצמה חומרת אביה, כי תאמר מי יודע מה תהי מזלי ועם מי אינשא, ואפשר שלמחר בעלי לא יתנהג באלו החומרות, אם יהיה עשיר אפשר שיהיה מכת המקילין וכירחיני לעשות גם אני כמוהו, ואם ח"ו אפשר שיהיה עני ועל כן יקל מעליו ואעשה כן גם אני, כל זה דנה היא בדעתה, ואינה מקבלת עליה כל חומרי אביה בקבלת נדר, כי אם ע"כ היא עושה לרצונה כל זמן שהיא בבית אביה, ואם כן נמצא שאין כאן לא נדר ולא שבועה ולא קבלה כלל, ולא שייך בה כלל לומר שתלך אחר חומרת אביה כי נקבה מסובב גבר, ועכ"פ תינשא לאחר, ולא דמי לבנים זכרים דבההיא ודאי שייך בהו כל הנוצר להחמיר עליהו. ועוד דלפי פסק מרן בשו"ע סימן רי"ד דמנהיג התרה יע"ש, אם כן בנידון דידן נמי משום שלום הבית תישאל על נדרה ותנהוג ככל קולי בעלה, ואף אם תמאן האשה אחר נישואיה ותרצה לתפוס חומרות בית אביה, אינו עולה

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סימן פ"ג) כתב: ע"ד שלאחרונה הרבה אשכנזים מתחננים עם הספרדים, ואם כן יש נפ"מ לגבי בשר, ולגבי פסח, דברים שהספרדים אוכלים, אם האשה נגררת אחרי בעלה, והאם יש נפק"מ בשנה ראשונה או לא. וכתב שם: נראה דאם האשה כבר בביתו הקבוע, יש לה כבר הדין של אין דעתו לחזור, בין לחומרא, ובין לקולא, ועוד יותר נראה, דאף להרמב"ם דלכמה פוסקים בשיטתו, אף בשאין דעתו לחזור, נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם, היכא דליכא למיחש למחלוקת, וחומרי מקום שהלך לשם נוהג רק מפני המחלוקת, מכל מקום כפי מה שהוכיח בתשו' אבני נזר (או"ח סימן תנ"ד מאות כ"ז ולהלן), דבנשתקע שם כו"ע מודים דדינו כאנשי העיר עיי"ש, אם כן לפי זה נראה לגבי האשה, שעל מנת כן נשאה לדור עמו בעירו, פשיטא דבנוגע לה, לא גריעא מקנה בית על מנת להשתקע, דלכו"ע דינה כבני אותה העיר, וכל זה לרווחא דמילתא, אבל בלא"ה, הרי להלכה פסקינו, בכל אין דעתו לחזור, אף בלתי מעשה מוכיח, דינו כבן אותה העיר. וכל זה אם נשא אותה בעירו, אבל אם נשא אותה בעירה, ודעתם לקבוע דירתם בעירו, אבל עדיין לא הלכו לשם, לא חלו עליה עדיין דיני מקום הבעל, וכמפורש יוצא מתשו' חיים שאל (ח"א סימן נ"ה), במה שכתב באמצע התשובה, בזה"ל, ועוד יש לצרף לזה, דכיון שאשתו שהיא מחו"ל, עד שלא באת לארץ, עושה ב' יו"ט וכו' עיי"ש, ולא דוקא לחומרא אלא אף לקולא, כגון שלא להתפלל תפילת י"ח, דמה"ט כתב שם, דלא מצי הבעל להתפלל תפילת י"ח בצנעא, שאשתו עמו וכו' עיי"ש, ואם כן הוא הדין בכל הענינים, ואף דיש לחלק דשאני יו"ט שני, ד"ל דהמקום גורם, וכמו שכתבתי מזה שם, מכל מקום פשיטא דאין לחלק בזה לענין נדונינו. אמנם בכל זה, מה דנוגע לחומרות הבעל, י"ל דכל זה אם הבעל אינו מקפיד, על מה שהיא אינה נזהרת בכל אלו, אבל אם הוא מקפיד, הרי אמרו אין לך כשרה בנשים, אלא שעושה רצון בעלה. וכל הנ"ל, אם הבעל והאשה מב' עיירות, אבל אם הבעל והאשה מעיר אחת שיש ב' קהלות, אשכנזית וספרדית, מסתברא דתיכף כאשר נשאה לו, הוי גילוי דעת, שרצונה להשתייך לקהלה שלו, וחלו עליה חומרי הבעל, אבל לקולא, נראה, דרק אחרי שבאה בצל קורת ביתו, דאז דינה לגמרי כמוהו בין לקולא ובין לחומרא.

ובספר יו"ט שני כהלכתו (פרק אחרון הערה נ') כתב בשם הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל דדין זה [דאשה צריכה לנהוג כמנהגי בעלה] נוהג משעת כניסתה לחופה, אפילו קודם שנכנסה לביתו. וכן משמע בשאר הפוסקים שדנו בזה, דלא כמנחת יצחק. ועיין בס' משנת הגר"ש (נישואין בחלק התשובות סימן א').

ובתשובות והנהגות (ח"א סימן ד"ש) כתב: אשה שנהגה שלא לאכול שרויה בפסח, ועתה נישאה לאדם שלא נוהג בזה, אם מותר לה לנהוג כמנהג הבעל ולאכול שרויה. נראה שהמנהג לא לאכול שרויה אינו משום שמעיקר הדין סבירא להו דאסור, אלא חומרא בעלמא הוא, והראיה שהרי אוכלין שרויה ביו"ט אחרון של פסח, ואינו אלא כדין מנהג איסור, שרק בהיותה בבית אביה נהגה כמותו, וכמו באחד שהלך ממקום שנוהגין איסור למקום שנוהגין היתר על מנת להשתקע, שמותר אף בלא התרת נדרים משום שאדעתא דהכי לא נהג, הוא הדין כאן כשבאה לרשות בעלה אין לך מקום שבאה לשם להשתקע גדול מזה ואדעתא דהכי לא נהגה, ולכן נוהגת כמנהגו, ועיי"ש בהמשך דבריו, מובא להלן בדין אשה שמשנה את מנהגיה שנהגה קודם נשואיה אם צריכה לעשות התרת נדרים.

ובחלק ב' סימן רל"א כתב: נשאת לבעל שרויה בפסח אם גם היא מחויבת כן. נראה שהאשה משועבדת לבעלה ויכול לכופה לבשל ולנהוג אצלו כאורח חיי, אבל כשהיא נוהגת באיזה חומרא לעצמה, ולבעלה לא כופה לנהוג להחמיר, שמבשלת לו כרצונו, אין הוא זכאי לכופה לבטל מנהג בית אביה. ולא מסבירא אני אומר כן אלא עובדא ידענא, בן תורה אחד התחתן עם אחת ממשפחת חסידים שמוקפידים מאד על שרויה, והיא אמרה שמוכנה לבשל עבורו כרצונו, אבל היא לעצמה לא תטעם משרויה, וזה לא יזיק לבעלה כמלא נימא, ורבו זה עם זה, עד שהסכימו להכרעת רבינו החזון איש זצ"ל, והוא השיב שאינו רואה טעם למה הבעל מתעקש שהיא תאכל שרויה, ועליו להניח לה כמנהג בית אביה כשאינה מפריעה לו במנהגיו, וכנראה אף אם מעיקר הדין הבעל יכול לכופה לנהוג כמותו בכל דבר, מכל מקום תמה רבינו החזון איש זצ"ל למה לו לכופה לשנות מנהגה ולרבי עמה אם אין רצונה בכך. והאמת שאין לבעל כאן טענה שזוהו בזיון לו שהיא לא תאכל והוא יאכל, דידוע שיש בישראל בזה מנהגים, יש גדולים שנהגו לאכול שרויה, ויש שמחמירים מאד בזה, וכל אחד נוהג כמשפחתו. ולכן בנידון דידן דעתו שאם לא מפריעה לו גם הוא לא יפריע לה, ובס"ד שלום יהיה באהלים תמיד, אבל אם מתעקש או ברצונה לנהוג כמוהו לגמרי ולעזוב מנהגי בית אביה, הזכות בידה. (אבל לא תוכל לנהוג כקולות שניהם וכסיל בחושך ילקך, רק אם רצונה תמיד כבעלה אף להקל, פשיטא שצריכה לנהוג כמוהו גם להחמיר).

ומהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א שמעתי דלחומרא בודאי האשה צריכה לנהוג כמנהגי בעלה, אולם לקולא אינו פשוט כל כך להקל.

וכן בשו"ת שרגא המאיר (ח"ב סימן ל"ה) כתב: היות שבא לפני כמה פעמים שאלה בענין שהתחתנו מעדה אחת לשניה, היאך להתנהג במנהגים לקולא ולחומרא, כי מחלוקת ביניהם אם להתנהג כבעלה בין לקולא ובין לחומרא או רק לחומרא כבעלה, הנני פוסק רוב פעמים שרק לחומרא כבעלה ולא לקולא, כי שמעתי פעם מכ"ק אממ"ר שהיה שאלה בין ב' אשכנזים, רק האשה היתה מבני פולין והיה לה חומרות, ובעלה היה מבני אשכנז והיה מייקל בכמה דברים, היאך להתנהג, ופסק

כ"ק אממ"ר הגאון זצ"ל שרק לחומרא תתנהג כבעלה אבל לא לקולא, ושאלתי לו מאז טעמו, ואמר לי לפי זכרוני כיון דחכמו"ל אמרו במסכת כתובות דף ס"א ע"א, וכן בדף מ"ו ע"א, ודרשינן זה מבעולת בעל דעולה עמו ואין יורדת לענין גשמיות, אם כן לא גרע רוחניות שאצלה היא ירידה שאינה מתנהגת לחומרא במנהגים שיש מקורות להלכה להחמיר, ועל כן פסק שתתנהג בכל החומרות כמקדם.

אשה שמשנה את מנהגיה שנהגה קודם נשואיה האם צריכה לעשות התרת נדרים

בס' אדמת קודש (ח"ב בהשטמות סימן ב' בתשובה מבן המחבר) לגבי מי שאוכל אורז בפסח, ונשא אשה שבבית אביה אין אוכלין אורז בפסח, דמסיק שם שמותר לה לאכול אורז בפסח, וכתב שם בתוך דבריו: אם כן בנידון דידן משום שלום הבית תישאל על נדרה ותנהוג ככל קולי בעלה.

ובארחות רבינו (ח"ב עמ' פ"ז) מובא שהורה מרן החזו"א זצוק"ל לאחד שהתחתן עם אשה אשכנזיה, שמותר לאשה לאכול קטניות בפסח, אמנם אם היא צריכה התרה לא היה ברור לו (ולמעשה ע"ע).

ובשו"ת אגרות משה (ח"א סימן קנ"ח), הו"ד לעיל, שכתב דהאשה צריכה להתנהג כמנהג הבעל בין לחומרא בין לקולא. ומסיים שם: ואין צריך התרת נדרים.

וכן כתב בס' יו"ט שני כהלכתו (פרק אחרון סעיף י"ח) בשם מרן הגר"ש אויערבאך זצוק"ל: ואינה צריכה התרת נדרים על מנהגיה שנהגה קודם נשואיה מכיון שאין אנו יודעים למי שתנשא, על כן מתחלה אין חלין עליה חיובי המנהגים בבית אביה, אלא עד שעה שתנשא לבעלה, ולא לאחר מכן, ומשום הכי אינה צריכה התרה עליהם.

וכן כתב בס' משנת הגר"ש (פסח פרק ז' סעיף י"ח) בשם מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל לגבי אשה שנהגה בבית אביה שלא לאכול שרויה, ונישאת לבעל שאוכל שרויה, דאינה צריכה להמשיך בחומרת בית אביה, אלא נמשכת אחר בעלה, ואינה צריכה התרת נדרים, כיון שקיבלה חומרא זו רק עד הנישואין שנכנסת לרשות הבעל.

וכן שמעתי מהגר"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל לגבי אשכנזיה הנשואה לספרדי, שמותר לה לאכול בפסח קטניות ואינה צריכה לעשות התרת נדרים.

וכן שמעתי מהגאון רבי אברהם קופשיץ זצ"ל והגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א, דאשה שמשנה את מנהגיה אחרי הנישואין לקולא כמנהגי בעלה אינה צריכה לעשות התרת נדרים.

וכן מהגאון רבי חיים פינחס שיינברג זצ"ל שמעתי דאינה צריכה התרה דהוי נדרי אונסין, ועוד שהרי אומרת כל נדרי ביו"כ, ולרוב הפוסקים זה עוזר שמנהגי מצוה לא יחשב כנדר [ועיין במנחת שלמה ח"א סימן צ"א אות כ'].
ובתשובות והנהגות (ח"א סימן ד"ש) כתב לגבי אשה שנהגה שלא לאכול שרויה, ועתה נישאה לאדם שלא נוהג בזה, שיכולה לנהוג כמנהגו. וכתב על זה: ולא צריכה אפילו היתר נדרים, שאינו מחוייב לנהל הבית במנהגים חלוקין בתבשילין לה ולו. ולענין אשה שאכלה מצות יד ועתה נישאה לאחד שאוכל מצות מכונה מהודרים, הנה אלו האוסרים מצות מכונה ביארתי במקום אחר שיסודו לסייג וגדר לבד. על כן יהיה מותר לה לנהוג כמותו ולשנות מנהגה שנהגה עד עכשיו כמנהג אביה, דעכשיו השתקעה בבית בעלה נוהגת כמותו, שגם בזה יפריע לו אם מנהגה יהיה משונה ממנהגו הוא, (וההיתר במצות שיש עליהן השגחה מעולה דוקא), ועל כל פנים ראוי לה להתיר נדר בזה, כיון שהאוסרים הוא בגדר סייג. (ואף שבתקנה לסייג לא מועיל התרת נדרים כשקיבלו כן גם אבותיהם, מכל מקום הכא שהתחתנה עם אחר לא גזרו עליה כה"ג, ועל כל פנים בהתרה בודאי מועיל, וגבי עצם ההתרה הנה החיתון הוא פתח המועיל, דהוי נולד המצוי או החרטה גופא מועיל לפתח). וכן הדין לגבי השאלה באשה שנהגה עד עכשיו להמתין במוצאי שבת כשיעור ר"ת, הנה כשמנהגה זה לא יפריע כל כך לבעלה, נראה דהואיל ואין זה חומרא בעלמא אלא להרבה מגדולי הפוסקים הוא איסור תורה, על כן ראוי להבעל לאפשר לה לנהוג כמנהגה אם מתעקשת כן, שהרי לענין גשמיות עולה עמו ולא יורדת, וראוי גם ברוחניות לנהוג כן, אבל אשה שלא קיבלה על עצמה הדבר ואין רצונה להחמיר בזה, אלא שממשיכה לנהוג במנהגה מבית אביה, ועכשיו רצונה להקל כבעלה, אולי ראוי לה להתיר לה נדר ככל מנהג טוב שיש לזה דין נדר הצריך התרה, והפתח שהתחתנה הוא נולד דשכיח ועל דעת כן לא נדרה ודי בכך להתיר נדרה, או לא צריכה אפילו התרה, שלעולם לא קיבלה על עצמה החומרא, רק שבבית אביה נהגה כמותו, ועכשיו שנישאה לבעלה נוהגת כמותו, וכן עיקר. נמצא דלמעשה תלוי אם החמירה בבית אביה רק משום שרצתה לעשות כאביה, הנה עכשיו שעזבה את ביתו נוהגת כבעלה, אבל אם הבינה שיש בזה חומרא, ונתכוונה באמת להחמיר באיסור שבת, עליה להתיר כהנ"ל, וכן בפסח הדין כן.

אשה שמנהגי בית אביה אינם כמנהגי בעלה האם הבעל יכול למחול לה להמשיך במנהגיה הקודמים

בהליכות ביתה להגר"ד אויערבאך שליט"א (סימן י"ח סעיף י"ב) כתב בשם מרן הגר"ש אויערבאך זצוק"ל דאשה מעדות המזרח הנשואה לבעל מעדות אשכנז, אם אין בעלה מקפיד על כך שלא תאכל קטניות רשאית לנהוג בהיתר וכמנהגם קודם נשואיה, דההולך ממקום למקום חייב לנהוג כמנהג המקום מחמת עצם היותו במקום זה שהמקום גורם

לזה, אבל באשה עיקר הטעם שמשועבדת לבעלה וצריכה לנהוג כמוהו, ואם הוא אינו מקפיד אינה צריכה להחמיר. והו"ד להלכה בשו"ת משנת יוסף ח"ג סימן קמ"ט.

וכן כתב בס' יו"ט שני כהלכתו (פרק אחרון סעיף י"ח) בשם מרן זצוק"ל: אמנם רשאי הבעל למחול לה על זה ואז תוכל להמשיך במנהגיה הקודמים, שמכיון שכל החיוב הוא רק מחמת שעבודה לבעל [ולא מדיון ההולך ממקום למקום המבואר ביו"ד סימן ר"ד סעיף ב'], לכך מהני מחילה על זה. ומעשים בכל יום שהבעל מוחל לאשתו שתמשיך להתפלל בנוסח שהיא רגילה בו מבית אביה. מיהו אם כבר נהגה כמנהג הבעל מעת הנישואין, ולאחר מכן רצונה לחזור למנהגה הקודם, גם בזה רשאי הבעל למחול לה, אלא תצטרך התרת נדרים כדרך שנשאלין לדבר מצוה. וכן אם נהגה כמנהגה הקודם לאחר הנישואין מפני שהבעל מחל לה בעת הנישואין, אם רצונה לאחר מכן לשנות מנהגה ולנהוג כמנהג בעלה, גם בזה צריכה התרת נדרים וכו"ל.

וכן כתב בספר טל אמרתי לידג"נ הגר"ט דואר שליט"א (כלל ט"ז סעיף ג') בשם הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל, שאם הבעל לא מקפיד ומוחל לה רשאית לנהוג כמנהג בית אביה.

וממרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל שמעתי דאשה נשואה צריכה להחמיר בכל החומרות שנוהגים בבית בעלה, אבל את נוסח התפילה אינה צריכה לשנות כיון שזה מבלבל מאוד לשנות נוסח התפלה, לכך יכולים להקל בזה.

ומהגאון רבי חיים פינחס שיינברג זצ"ל שמעתי דבאגרות משה כתוב שצריכה לנהוג הכל כמו בעלה, אבל לדעתו נראה שאת נוסח התפלה אינה צריכה לשנות כיון דזה לא סותר כשמתפללים שני נוסחאות.

ומהגר"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל שמעתי דספרדיה הנשואה לאשכנזי אסור לה לאכול קטניות בפסח, אף שבעלה אינו מקפיד אם תמשיך לאכול קטניות.

וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א דלחומרא בודאי האשה צריכה לנהוג כמנהגי בעלה, ואינו יכול למחול לה על זה.

וכן מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א שמעתי דאשה נשואה משועבדת לבעלה, וצריכה לנהוג כמותו בכל המנהגים בין לקולא ובין לחומרא, ואין הבעל יכול לוותר לה שתמשיך לנהוג כמנהגה לקולא.

אשה שנהגה כמנהגי בעלה ונתאלמנה או נתגרשה האין עליה לנהוג

בהליכות ביתה (סימן י"ח הערה נ"ד) כתב שלפי דעת מרן הגר"ש אויערבאך זצוק"ל שאשה צריכה לנהוג כמנהגי בעלה לפי שמשועבדת לו, גם אשה שנהגה כבעלה באיסור קטניות מכל מקום לאחר פטירתו יכולה לחזור למנהג אבותיה, וכן בשאר חומרות שנהגה בעוד בעלה עמה.

ובשו"ת משנת יוסף (ח"ג סימן קמ"ט) כתב: וכתב הרב הליכות ביתה, דלפי זה אם נהגה כבעלה באיסור קטניות, מכל מקום לאחר פטירתו [או גירושיה], יכולה לחזור למנהג אבותיה, וכן בשאר חומרות שנהגה בעוד בעלה עמה, עכ"ל. ודברים אלה האחרונים פשוטים הם, דכיון שנפקעה מלהיות כפופה לבעלה, הרי זה כאילו חזרה למקומה הראשון, אפילו אי נימא דהכפיפות לבעלה הוי כהלכה למקום אחר על מנת שלא לחזור, כיון שנפרדה ממנו ממילא חזרה למקומה הראשון (ולפי זה) [אמנם - כך אמר לי הגאון המחבר שליט"א לתקן] בספרדיה לאחר שנישאת לאשכנזי, וילדה לו בנים וכולם מתנהגים כאשכנזים, לאחר אריכות ימיו קשה לומר שחזרה למנהגה המקורי. דסוף סוף עברה היא בעצמותה לעדה אשכנזית, ומחנת בניה ובנותיה כמותם, מהיכי יתתי נאמר שחזרה לבית אביה כנעוריה, כשכבר התנתקה מהם.

בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סימן קע"ט) כתב לאחר שכתב את הדברים שהובאו לעיל: והשאלה אינה אלא אם נתאלמנה האשה אם היא חוזרת לבית אביה כאשר היתה קודם שנישאת, או תישאר עם בית בעלה כאשר היתה קודם שנתאלמנה. ונראה שאם יש לה זרע ממנו תישאר עם זרעה בכלל חיוביהם ותקנותיהם, ואם אין לה זרע ממנו תשוב לבית אביה. ודבר זה נלמד מן התורה ומדברי חז"ל. מן התורה, בת כהן שנישאת לישראל נפסלה מן התרומה, נתאלמנה, אם יש לה זרע נפסלה, אם אין לה זרע חוזרת לבית אביה, וכן בת ישראל שנישאת לכהן אוכלת בתרומה שנאמר כל טהור בביתך יאכל אותו, או מן הכתוב וכהן כי יקנה נפש קנין כספו הוא יאכל בו, נתאלמנה, אם יש לה זרע אוכלת בתרומה בשביל זרעה, אם אין לה זרע אינה אוכלת, אפילו יש לה עובר שנאמר ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו, ופירשו בפרק הערל ילוד מאכיל, שאינו ילוד אינו מאכיל. הרי למדנו מן התורה שהאלמנה הולכת אחר זרעה בין זכר בין נקבה. מדברי חז"ל, מה שדנו במסכת שמחות אביה אומר תיקבר אצלי ובעלה אומר תיקבר אצלי, קוברין אותה אצל אביה, ואם יש לה בנים ואמרה קברוני אצל בני קוברין אותה אצל בניה. ואף על פי שיראה מזה דמסתמא קוברין אותה אצל אביה אפילו יש לה בנים, אין ללמוד מזה לנדון שלפנינו, שבענין קבורה יש טעם לקבורה אצל אביה מן הסתם ממה שאמרו בירושלמי שמותר לפנות המת בתוך שלו אפילו מהמכובד לבזוי, משום דערב לאדם בשעה שהוא מונח אצל אבותיו, ולפי זה אפילו אמר בעלה תיקבר אצלי תיקבר אצל אביה, אף על פי שבחיה היא נמשכת אחר בעלה. אבל בנדון הזה יש ללמוד, כיון דאם אמרה קברוני אצל בני היא נקברת אצל בניה, הוא הדין שהיא נשאת עם בניה בחיוב שהיתה בעלה קיים, כיון שקרובי אביה יכולים לכוף לבניה שתהא נקברת עמהם, כדמוכחא ההיא ברייתא דבכפיה איירי,

וכן בתשובות והנהגות (ח"א סימן ש') כתב: נהגו שהבכורות לא מתעניין כשיש סיום, אבל נהגתי להזהיר הבכור או אביו כשצריך לצום במקומו, שצריך להרבה פוסקים בסעודת מצוה כדי לבטל תענית לאכול שיעור ככותבת או לשתות מלא לוגמיו דוקא, ואם רק שותה מעט יין שרף או משהו מזונות לא בטל בזה תענית, וצריך להמשיך לצום אחר כך, אם לא שגמר עמהם כל המסכתא שאז אפילו לא אכל בסיום אוכל בביתו לבד וכמו שיבאר. ולפי זה כשמסיימים רק אחרים ולא סיים הוא, יזהר לאכול מזונות ככותבת, (זהו יותר מכזית קרוב לכביצה), ואם אי אפשר על כל פנים מלא לוגמיו יין, והמדקדקין משתדלים לאכול ככותבת בסעודת ברית שלכו"ע מועיל שאין צריך לצום, ואם אפשר להשתתף שם בסעודה ממש מה טוב ומה נעים. וראיתי בספר רבבות אפרים (ח"א סימן רצ"ו) שמפלפל אם נוכח בסיום ולא אכל, אם יכול אח"כ לאכול בביתו, ולדבריו אף שלא אכל כיון שהשתתף ביום טוב בסיום, יכול לאכול גם בביתו, אמנם לע"ד נראה שכל זה אם הוא גם כן סיים עמהם, אף שלא אכל עמהם, יכול לאכול בביתו שהשתתף ביום טוב טבא ושייך בו, אבל מי שלא סיים וגם לא השתתף לאכול בשמוחה עמהם, אינו יכול לאכול בביתו על סמך שהשתתף בסיום, כיון שלא היה בשמחה עמהם, והוא גופא אין עליו דין שמחה שלא סיים. ומסבירא אמרנא שיעקר סעודת סיום מבואר בגמרא שבת דף ק"ח ע"ב דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתא עבדינא יומא טבא לרבנן, והיינו כשלמדו יחד אף שלא גמרו כלום, כשאחד גמר כולם משתתפים, וצורבא מרבנן דהיינו בחור חריף וכמבואר ברש"י תענית (דף ח' ע"א), וכשהוא סיים אף שהאחרים לא סיימו ומכל מקום למדו עמו המסכת בצוותא משתף חבריו הרבנים, אבל אם הוא גמר לבד והאחרים לא למדו עמו כלל אינו משתף אחרים שלא שייכי כלל ללימוד זה, ואפילו נהגו לשתף גם כה"ג, היינו בסעודת מצוה דוקא, וכמו שמצינו במילה בתשעת הימים לפני ת"ב שכל המשתתפין אוכלין בשר, אבל מי שלא השתתף בסעודה לאכול כשיעור וגם לא למד עמהם, לא הותר לו לאכול.

ובהליכות שלמה (מועדים ח"ב פרק ח' סעיף א') כתבו בשם מרן הגר"ש אויערבאך זצוק"ל דעיקר שמחת המצוה שמפסיקים מפניה את תענית הבכורים הוא בשעת הסיום, ולכן בכור ששמע סיום מסכת, מאחר ולא השתתף בסעודה, מסביר שרשאי להפסיק תעניתו, ואף דלכתחילה יש לטעום על כל פנים קצת מסעודת הסיום, מכל מקום גם אם לא טעם כלום מסעודה זו מסתבר דסגי בכך לפוטרו מן התענית. וכן אם המסיים עצמו אינו מיסב עמהם לסעודה, שפיר מותרים שאר המשתתפים לאכול.

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סימן מ"ה) כתב: והנה בהיה אצל הסיום ולא אכל מהסעודה דנו כמה גדולי התורה אשר אספם בס' רבבות אפרים (או"ח סימן רצ"ו), דיש שדנו להחמיר והוא עפ"י המבואר בתשו' ארץ צבי (סימן ע"ט) דיש ב' דינים בכל תענית, א' מצוה להתענות, ב' איסור אכילה, ועל כן אף אם כבר אכל ול"מ תענית, אבל מכל מקום יש עוד איסור אכילה, משא"כ בערב פסח לבכורים יש רק מצוה להתענות, ואם כבר אכל מכל מקום שוב אין מצוה, וממילא אם לא אכל אין היתר לאכול, וכן מוכח מהמג"א (סימן תקס"ח ס"ק י') והובא בבאר היטב (סימן תקנ"ט ס"ק ט"ו) דבמקום שמותר לאכול על סעודת מצוה אינו תענית כלל, ומותר לאכול אחר כך בביתו, משמע אם לא אכל אסור לאכול בביתו, אבל יש סוברים כיון דהוי יומא טבא כמבואר ביש"ש (ב"ק פ"ז אות ל"ז), אין חילוק בין אוכל במקום זה או במקום אחר, ולכתחילה בודאי יש לאכול בסעודת הסיום קודם שאוכל בביתו. ולכתחילה נכון שיאכל שם במקום הסיום כשיעור, ולא לסמוך על שתיית י"ש וכיוצא.

וממין הגר"ש אלישיב זצוק"ל שמעתי דהעיקר שהבכור ישתתף בסיום, ואין צריך להשתתף בסעודה כדי ליפטר מתענית בכורים.

וכן כתב בשם מרן זצוק"ל בס' משנת הגר"ש (פסח פרק י' סעיף ה'): אם היה בשעת הסיום אינו חייב לאכול עמהם, ויכול לאכול בביתו. וכן כתב בשו"ת דבר יהושע (ח"ב סימן פ"א) שנהוג להקל בתענית בכורים בהשתתפות בסיום, אפילו המסיים בעצמו אינו עושה שום שמחה וכ"ש המשתתפים, אלא כל אחד הולך מיד לביתו ואוכל בפני עצמו.

וכן שמעתי מהגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל דבכור שהשתתף בסיום מסכת אך לא השתתף בסעודת מצוה, פטור מלהתענות תענית בכורים בערב פסח.

וכן כתב בחוט שני (פסח עמ' נ"ד): העולם נוהגים להקל אם השתתף רק בסיום, אף אם לא השתתף בסעודת מצוה.

וכן שמעתי מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א דבכור ששמע את הסיום בערב פסח ולא השתתף בסעודה, מותר לו להפסיק התענית בביתו.

וכן כתב בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סימן רצ"ו): נשאלתי מבכור שהשתתף בבית הכנסת בסיום ולא אכל שם ובא לביתו, ורוצנו לדעת אם יכול לאכול כי לא אכל בסיום. ואמרתי לו דיכול לאכול, וטעמי כי הסיום הו"ל יום טוב, עיין שבת קי"ח, אם כן אם זה יום טוב שלו אין נפ"מ אם אכל שם או לא, ואם כן יכול לאכול בביתו כי זה הסיום והשמחה והיום טוב שלו, ועי"ש עוד מה שהאריך בזה.

וכן בשו"ת אבני דרך (ח"י סימן מ"ח) מביא שכתב לו הגאון רבי יוסף ליברמן שליט"א בעל המשנת יוסף: תענית לבכור רק מנהג, ולכן יש להקל שיאכל משהו בהגיעו לביתו ויכוון שיהיה לשמחת הסיום. ועי"ש עוד מה שהאריך בזה באבני דרך.

אחרים לסיים המסכתא עמו, ובכה"ג הוא דחל על כולם מצוה לשמוח בהסיום, שאם לא כן מה לו ולשמחתם, ועיין בשבת דף ק"ח ע"ב דכי צורבא מרבנן שלים מסכתא עבדינן יומא טבא לרבנן ע"ש. ועיין ש"ך יו"ד רמ"ו ס"ק כ"ז ובבאר היטב שם, ויש לומר דכשמשיימים עמהם חל עליהם מצוה להשתתף בסעודת מצוה ואין להם לבטלו, אבל להשתתף בסעודה לבד על חשבון הצום, באופן שאין על גופו המצוה, אינו מוכח שדחו הצום בכה"ג, (ומשמעות המ"ב דצריך שישמעו ג"כ הסיום ע"ש). וליישב דברי רבותינו זצ"ל נראה, שבאמת עיקר חיוב תענית בכורות אינו מבואר בש"ס וברמב"ם ע"כ קיל, ובירושלמי מבואר שרבי לא התענה, ויסודו ממנהג ע"פ מס' סופרים, ואמנם איסור איכא ואין לזלזל בו. מכל מקום כשיש טעם קלוש ליפטר שוב לא נקרא מזלזל ותולין בו ליפטר, וזהו טעם מרן הגאון רבי יעקב קניבסקי זצ"ל דמיקל אפילו כשמשתתפין בסעודת הסיום לבד, כיון שעכ"פ יש בזה קיום מצוה בסעודה שקוראים אחרים להשתתף, וכמבואר בש"ך שם. ועל כן יש למיקל בזה על מה לסמוך ולהקל בתענית בכורות. ועל כל פנים לדברינו היה ראוי להחמיר לכתחילה.

ובשו"ת מהר"ם בריסק (ח"א סימן קל"ג) כתב: בסיום מסכתא אף אם באו הבכורים אחר שכבר גמר המסיים סיום המסכת, ג"כ יכולים לאכול עם המסובים בסעודת המצוה, רק דבמשנה ברורה סימן ת"ע ס"ק י' כתב דהמנהג שמתקבצין אצל המסיים קודם שסיים, ומסיים לפנייהם המסכת ושומעים ומצטרפים עמו בסיומו ואח"כ עושין סעודה, אבל לענ"ד אין זה מעכב דעיקר היתר הוא שיאכלו עם המסובים ביחד.

וכן שמעתי מהגה"ק בעל המשנה הלכות זצ"ל דבכור שהשתתף בסעודת מצוה של סיום מסכת ולא השתתף בסיום המסכת, פטור מלהתענות תענית בכורים.

וכן כתב בחוט שני (פסח עמ' נ"ד): בכור שהשתתף בסעודת סיום, אך לא השתתף בסיום המסכת, שפיר מנהי, דהעיקר הוא הסעודת מצוה.

וכן בהלכות חג בחג (פסח עמ' רל"ו) כתב: ומכל מקום מנהג העולם בזה כששומעין הסיום אף שאינו גמיר וסביר, ואף אם אין שומעים כראוי, וזהו שמקילין אף בהשתתפות בסעודה לחוד, ומדין סעודת מצוה דנוהגים להקל אף למי שאינו בעל ברית, וכמ"ש במהר"ם מיינץ סימן קי"ט שהתירו מדין סעודת מצוה ולא משום הלימוד. ועיין בשו"ת אז דברו (ח"ב סימן נ"ח).

הבכורים המשתתפים בסיום האם נפטרים מהתענית בשמיעת הסיום או צריכים גם להשתתף בסעודה

בשו"ת אור לציון (ח"ג פרק י"ב בביאורים ס"ק א') כתב: ונראה שהרוצה להפסיק את התענית על ידי השתתפות בסעודה [ומשמע שם שמדובר שהיה גם בשעת הסיום] צריך להזהר לאכול לפחות כזית מזונות או רביעית יין, כדי שתהא לאכילתו שם סעודה ויחשב שסעד בסעודת מצוה. שהרי מצינו לענין קידוש במקום סעודה, דסעודה מיקרי דוקא באכילת כזית מזונות או שתיית רביעית יין, כמבואר בשו"ע בסיומן רע"ג סעיף ה' ובמג"א שם ס"ק י' וס"ק י"א. ואפשר שאף באכילת כזית תמרים ייחשב סעודה לענין זה, שהרי מבואר בברכות דף י"ב ע"א, דתמרים מיינן זייני. ונפסק כן בשו"ע בסיומן ר"ח סעיף י"ז, וצ"ע. מבואר דהמשתתף בסיום צריך גם להשתתף בסעודת הסיום.

וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א דבכור ששמע את הסיום בערב פסח, חייב להשתתף בסעודה כדי ליפטר מהתענית.

וכן כתב בשו"ת ויברך דוד (ח"א סימן נ"ה): מה שיש ששומעים הסיום והולכים לאכול בביתם זה שלא כהלכה, דשמיעת הסיום אינו מתיר כלום, דעיקר היתר משום דמותר לאכול אצל סעודת מצוה, וכיון שכבר הפסיק תעניתו שם שוב מותר לאכול אף בביתו. ורע עלי המעשה מה שבכמה מקומות עושים סיום, אבל אין נותנים שם בבית המדרש לטעום כלום, והשומעין הולכין לביתם לאכול על סמך סיום ההוא, ולא הועילו כלום, ואיסור תענית רביע עליהו. ואף המסיים בעצמו לא שפיר עבד, דאף שאולי הוא מותר לאכול אף בביתו דיו"ט דליה הוא כנ"ל, מכל מקום ביטל מצוה דרבנן לעשות סעודת סיום בעת סיום מסכת, כמו שכתב הרמ"א (יו"ד סימן רמ"ו סעיף כ"ג) דכשמסיים מסכת מצוה לשמוח ולעשות סעודה.

ובשו"ת מהר"ם בריסק (ח"א סימן קל"ג) כתב: אבל אם אין הבכור נוטל חלק בסעודת מצוה שעושה המסיים לשמחת גמרא המסכת, אף אם שמע מהמסיים סיום המסכת בזה עדיין לא הותר לו לאכול בביתו, כמו שלא הותר לאכול לאותם האנשים שהיו בבית הכנסת בעת מילת הקטן, רק בסעודת ברית מילה יכולים ליקח חלק, ואין נפ"מ אם היו בבית הכנסת בעת המילה. והוא הדין בסיום מסכתא אף אם באו הבכורים אחר שכבר גמר המסיים סיום המסכת, גם כן יכולים לאכול עם המסובים בסעודת המצוה, רק דבמשנה ברורה סימן ת"ע ס"ק י' כתב דהמנהג שמתקבצים אצל המסיים קודם שסיים, ומסיים לפנייהם המסכת ושומעים ומצטרפים עמו בסיומו ואחר כך עושין סעודה, אבל לענ"ד אין זה מעכב דעיקר היתר הוא שיאכלו עם המסובים ביחד, אבל להיפוך ודאי ליכא למימר שאם שמעו מאחד סיום מסכתא שעל סמך זה ילכו לביתם לאכול, כי אין זה סעודת מצוה כלל, בשלמא המסיים עצמו יוכל לעשות הסעודה של גמרא המצוה בכל מקום ובכל עת בזה היום שגמר המצוה, ואפשר אפילו ביום שלאחריו לשיטת החוות יאיר, אבל אחרים שלא למדו אין להם שוב התקשרות עם המסיים רק לענין זה לבד שיוכלו לשמוח בשמחת התורה בהסעודה שעושין לכבוד גמרא התורה והמצוה, לא זולת זה.

מדתניא שיכולין קרובי האב לכוף לבעל לקוברא אצלו מפני שהוא חייב בקבורתה כדאיתא התם, והוא הדין שאם בניה אינם רוצים שתיקבר אצלם והיא רוצה להקבר אצלם, שכופין אותם ותיקבר אצלם, שהיא נמשכת אחריהם כמו שהיתה נמשכת אחר בעלה. וכיון שדינה בקבורתה עם בניה כדינה עם בעלה, הוא הדין לכל הדברים דינה עם בניה כדינה עם בעלה. ודינה אם נתגרשה כדינה אם נתאלמנה.

ויל"ע לדעת התשב"ץ האם כשאין לה בנים חייבת לחזור למנהגי אביה, וכשיש לה בנים חייבת לנהוג כמנהגי בעלה, או רק שכך יש לעשות לכתחילה. דלכאורה צ"ע דלא מסתבר לומר באשה ששנתה למנהגי בעלה ולא זכו לזרע של קיימא ונפטר הבעל בגיל תשעים, שכבר שבעים שנה נוהגת כמנהגי בעלה, ואביה ואחיה כבר נפטרו, דחייבת כעת לחזור למנהגי אביה, או להיפך אשה שנתגרשה תקופה קצרה אחרי החתונה ויש לו ילד אחד וחוזרת לבית אביה, לא מסתבר לומר שחייבת להמשיך במנהגי בעלה, וצ"ע.

ומהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א שמעתי דאשה נשואה ששינתה אחרי הנישואין את מנהגיה כמנהגי בעלה, ונתאלמנה או נתגרשה בין כשיש לה ילדים ובין כשאין לה ילדים, ממשיכה לנהוג כמנהגי בעלה, אולם אם היא רוצה מותר לה לחזור למנהגי בית אביה, וזה לא דומה לאכילת תרומה. ועיין בספר טל אמרתי כלל ט"ז סעיף ד' ובביאורים שם.

בכור שלא שמע הסיום האם יכול להשתתף בסעודת הסיום וליפטר מתענית בכורים

במשנה ברורה (סימן ת"ע ס"ק י') כתב: ויש מקומות שנהגו הבכורים להקל ולאכול בסעודת מצוה, וכן נוהגים כהיום בכמה מקומות במדינתנו להקל ולאכול אף בסעודת סיום מסכת, ואף שהבכורים בעצמן לא למדו את המסכת, מכל מקום כיון שאצל המסיים הוא סעודת מצוה מצטרפים לסעודתו, והמנהג שמתקבצים להמסיים קודם שסיים ומסיים לפנייהם המסכת, ושומעים ומצטרפים עמו בסיומו ואחר כך עושין סעודה.

ובבן איש חי (ש"א פרשת צו סעיף כ"ה) כתב: ובסעודת סיום מסכתא אם הבכור גמיר וסביר להבין מה שאומרים בעת הסיום, מותר לו לאכול שם.

וכן בשו"ת אור לציון (ח"ג פרק י"ב בביאורים ס"ק א') כתב: הסומך על סעודת סיום מסכת, צריך להשתתף בסיום ולהבין את הנאמר שם, וכמו שכתב הגאון רבי חיים פלאגי בספר חיים לראש דף י"ד, והביאו הבן איש חי בפרשת צו אות כ"ה.

וממין הגר"ש אלישיב זצוק"ל שמעתי דאם הבכור לא שמע הסיום, אינו יכול להשתתף בסעודת הסיום וליפטר מתענית בכורים.

וכן כתב בשם מרן זצוק"ל בספר משנת הגר"ש (פסח פרק י' סעיף ה'): הסיום דוקא פטור מתענית, אבל אם איחר הסיום והגיע רק לסעודה שאחריה אינו פטור מהתענית.

וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א והגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א דבכור שלא שמע את הסיום אינו יכול להשתתף בסעודה ולהפסיק התענית.

ובהליכות שלמה (מועדים ח"ב פרק ח' סעיף א') כתבו בשם מרן הגר"ש אויערבאך זצוק"ל דאם לא שמע את הסיום והגיע רק בשעת הסעודה, אינו רשאי להפסיק תעניתו אלא אם הוא שותף לשמחת המסיים על ידי שלמד עמו מסכת זו וכדומה, דכיון שהוא שותף לשמחתו של המסיים ושמוח עמו יכול להצטרף גם על ידי הסעודה אע"פ שהיא אינה עיקר השמחה.

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סימן מ"ה) כתב: ואם לא היה בשעה שסיים המסכת, אם יסייע לעשות הסעודה יש לומר דגם כן מנהי, עיין בבאור הלכה (סימן תקנ"א סעיף י' ד"ה וסיום מסכת). וביותר יש להקל בתענית בכורים על פי מה דאיתא במנחת יצחק ח"ב סימן צ"ג אות ד'.

ובשו"ת ויברך דוד (ח"א סימן נ"ד) כתב: מנהג העולם להקפיד שהבכורים ישמעו מפי המסיים את סיום המסכת, ואם איחרו לבוא אין אוכלים עד שזדמן לפנייהם אחר שיעשה סיום, ולפי משמעות הפוסקים מוכח דאין צריך לכך, שעיקר המתיר הוא סעודת הסיום שחשובה סעודת מצוה, וסומכין על הפוסקים המתירים לבכור לאכול בסעודת מצוה, אבל אינו תלוי בשמיעת תיבות אחרונות של המסכת, ועיין מ"ב סימן ת"ע ס"ק י'. אמנם יעו"ש בתחילת הסימן שכתב: בכור ששומע סיום מאחר ידקדק לשמוע ממסיים שהוא מכירו, שהוא שייך לסעודתו, דכתבו כמה פוסקים דלא מנהי להשתתף בסעודת מצוה אלא אם כן הוא מכיר לבעל הסעודה (בעל השמחה) והוא שמח עמו, וגם שבלאו הכי היה בא להשתתף בסעודתו, ואם אין כזה אז ישתתף בהוצאות סעודת הסיום, עיין מ"ב סימן תקנ"א ס"ק ע"ה ובה"ל שם.

ובתשובות והנהגות (ח"ב סימן ר"י) כתב לגבי תענית בכורים בערב פסח: והיום נהגו להקל מאד, ונהגו להקל לאכול אף שלא שמעו הסיום רק משתתפים באכילה, ושמעתי שהסכים לכך מרן הגר"י קניבסקי זצ"ל, ויסוד היתר נראה משום שגדול כח המנהג, ומאחר ששורש האיסור עיקרו רק מנהג, והיום שהתרופף מצב הבריאות וחולשה ירדה לעולם לכן נהגו להקל כה"ג, ויש לסמוך על זה ולהקל בחיוב שעיקרו ושורשו אינו מדינא. וכן כתב גם בח"א סימן ש'.

ובחלק ג' סימן קי"ד כתב: ועיין בתשובות והנהגות (ח"א סימן ש') שהבאנו בשם מרן הגאון רבי יעקב קניבסקי זצ"ל שאפילו אין משתתפים בסיום המסכתא גופא אלא רק אוכל ושותה עמהם סגי לפוטרו מתענית, וצ"ע דלכאורה הענין שפטור מתענית הוא רק שמצדף

שיח הלכה

**תשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א
נערך ע"י הרה"ג מרתיהו גבאי שליט"א**

סימן תס"ט

שטר מכירת חמץ אם מוקצה

שאלה: שטר מכירת חמץ אם הוי מוקצה בשבת.
תשובה: כן.

ובס' בירורי משנה עמ' ס"א כתב בשם מרן שיתכן שאי"ז מוקצה כמו גט שיכול ללמוד בו דיני גט ע"ש.

אכילה גסה בער"פ

שאלה: ברשב"ם פסחים צ"ט ע"ב כתב דלא יאכל בער"פ מהמנחה, משום שיאכל לתיאבון משום הידור מצוה, וצ"ע מ"ט לא פירש משום דלא יאכל אכילה גסה כמבוי' בגמ' פסחים ק"ז.

תשובה: בימינו לא שכית.

ועמש"כ לתרץ בזה בס' נתן פרי פסחים צ"ט ע"ב שם ובס' פרי אברהם ח"א סי' כ"ג ובס' ארח המועדים עמ' פ"ג הגר"א גרבוז, ובס' אמרי גדליה ב"ק אות קצ"ה ובס' יקח מצוות עניני הידור מצוה ס"ו עמ' שס"ז.

אכילת מצה לתיאבון הוי הידור מצוה

שאלה: ברשב"ם פסחים צ"ט ע"ב כתב דלא יאכל בער"פ מהמנחה ולמעלה משום שיאכל לתיאבון, משום הידור מצוה, וצ"ע מהו ההידור מצוה שהגביר אוכל לתיאבון, ולא מצינו הידור מצוה אלא בלולב נאה וכיו"ב.

תשובה: אכילה נאה.

כן הקשה בשיעורי רבי גרשון פסחים צ"ט ע"ב למרן הגר"ג אדלשטיין ע"ש, ועמש"כ בס' ברכת אברהם סוכה י"א, ובפירושי רש"י ורשב"ם ערבי פסחים עמ' קצ"ט, ובס' יקח מצוות הידור מצוה סי' ל"ב ענף י"ח, ובס' הלכתא מאורייתא ח"א כרך א' סי' ט"ז, ומש"כ בבית מתתיהו ח"ג סי' ל"ז.

מת לו מת בערב פסח אם מניח תפילין

שאלה: כשמת לו מת בערב פסח, למש"כ הרמ"א יו"ד סי' שצ"ט שבערב פסח אחר חצות נוהג אבילות, א"כ שפיר ניח תפילין.

תשובה: לא.

ובס' הליכות שלמה פסח פ"ט ס"ו כתב שלא ניח ע"ש. ולכאוי' ה"י תליא בתרי טעמי דכתב רש"י דאין מניחין תפילין ביום א', דרש"י בסוכה כ"ה כתב שהוא מהל' אבילות שמראה שאינו אבל, וא"כ בערב פסח שאין נוהג אבילות שפיר מניח, אולם רש"י בכתובות ו' ע"ב וברכות י"א כתב שהוא מהל' תפילין שאי"ז פאר לתפילין, וא"כ י"ל שבערב פסח נהי שאין נוהג אבילות, מ"מ הוא בצער ואי"ז פאר. וכתב לי מרן בדעת רש"י ששני הטעמים נכונים, ועמש"כ בס' בד קודש למרן הגר"ד פוברסקי מועד א' ברכות ס"ט מנחות סי' ס'. ודעת מוח"ז זצ"ל בעל שו"ת דברי שלום, דאבל בערב פסח לא ניח תפילין שיום מר לו, וכ"כ לי בעל שבט הקהתי. ועמש"כ בבית מתתיהו ח"ב סי' ל"ו ובס' צבא הלוי מו"ק סי' כ"ג. וכ"כ שלא ניח בס' נטעי גבריאל אבילות ח"א פרק קכ"ד ס"ה ובשו"ת מנחת שמואל ח"ד יו"ד סי' כ"ג. והגר"א נבנצאל כתב לי שמניח. ובס' משמרת הפסח סי' ע"ד הביא מהגר"ש זצ"ל שאין מניח ע"ש, ובשו"ת מציון תצא תורה שאלה תרמ"ב, ובספר גם אני אודך תשובות מהגר"מ חליוה שליט"א ח"ד סימן מ"ט אות ב', ובשו"ת דברי בניהו חלק כ"ו סימן נ"א ובס' מנחת אלימלך ח"ב עמ' תל"ו.

סימן תע"א

צחצוח נעלים בערב פסח

שאלה: אם מותר לצחצח נעלים בערב פסח אחר חצות בזמן איסור עשיית מלאכה.

תשובה: אסור.

ובס' מקראי קודש ליל הסדר פ"ב סי' י"ט כתב שרשאי לצחצח נעלים דאי"ז מלאכה ע"ש. ועי' במועדי הגר"ח ח"א תשו' רס"ג לאסור צחצוח נעלים בחוה"מ ע"ש. ובתשו' ש"כ לענין תשעת הימים, ובתשו' תקפ"ט לענין צחצוח נעלים בזמן הדלקת נר חנוכה ע"ש.

גיהוץ בגדים בערב פסח

שאלה: אם מותר לגהץ בגדים בערב פסח אחר חצות.

תשובה: לא.

ובס' אורחות רבינו ח"ב עמ' נ"ו מובא שהחזו"א התיר לצורך המועד ע"ש. וכ"כ להתיר בשו"ת אור לציון ח"ג פי"ג ס"א ובס' מקראי קודש ליל הסדר פ"ב סי' י"ט.

אכל מצה אם יברך ברכה אחרונה

שאלה: האוכל מצה בשוגג בערב פסח אם יברך ברכה אחרונה.
תשובה: אם הוא איסור מדינא לא יברך.

ועמש"כ בזה בשו"ת השיב משה או"ח סי' כ"ח. ובארוכה בשו"ת חמדת משה או"ח סי' ל"ד. ובס' דולה ומשקה עמ' רנ"ט השיב מרן, שאם בירך על חלב ושתה תוך ו' שעות מבשר, מברך ברכה אחרונה.

מיץ ענבים בערב פסח

שאלה: למש"כ השו"ע סי' תע"א ס"א בערב פסח יין מעט לא ישתה, אם גם מיץ ענבים לא ישתה.

תשובה: כן.

וכן השיב מרן בס' שאלת רב ח"א עמ' שנ"ב דגם מיץ ענבים אסור. וכ"כ בס' מצת מצוה פי"ב הערה ע"ט. וכ"כ בס' סוכת חיים פסח עמ' ת"ו בשם הגר"א נבנצאל, ועמש"כ בזה בס' מקראי קודש [הררי] פסח פ"א סי' י"ח ס"ק כ"ו. וכ"כ בס' אהל יעקב ליל הסדר עמ' י"א בשם בעל נתיבות אדם להחמיר. וכ"כ בס' נטעי גבריאל פסח ח"ב פמ"ט ס"ו. ועמש"כ בס' גם אני אודך מתשובתי ח"א ס"ג.

סימן תע"ב

מיץ אשכוליות לארבע כוסות

שאלה: אם יכול לצאת יד"ח ארבע כוסות במיץ אשכוליות דהוי כחמר מדינה לחולה שאין יכול לשתות מיץ ענבים.

תשובה: לא.

ובס' מועדי הגר"ח ח"א תשו' ק"ה השיב ע"ז מרן שיוצא. ובס' שער המועדים עמ' ד' הביא שא"ל מרן שחשב ששאלה היתה בסוחט אשכול ענבים, אבל באשכוליות אין יוצא. אולם בס' חוט שני פסח פי"ז כתב שיוצא במיץ אשכוליות בשעה"ד. וכ"ה בס' ארחות רבינו ח"ב עמ' ס"א. וע"ע בס' שלחן שלמה סי' רצ"ו אר"ז בהערה. ובס' אגרות וכתבים דרך אמונה באגרות הגר"ש עמ' ע"ט, ומש"כ בס' מקראי קודש [הררי] הל' פסח פ"ד סי' י"ח ס"ק ס"ד, ובמקראי קודש להגר"פ פראנק זצ"ל פסח ח"ב סי' ל' ובשו"ת משנה הלכות ח"ח סי' קע"ז ובס' תורת היולדת פל"ט ס"ב.

ארבע כוסות בין של שביעית

שאלה: בירושלמי פ"י מפסחים ה"א מביע"ל מהו לצאת ארבע כוסות בין שביעית, ויש מי שביאר כיון שאסור לאכול פירות שביעית אכילה גסה, וארבע כוסות שותים בזה אחר זה ואין נהנים, א"כ הוי כהפסד פירות שביעית.

תשובה: למה אין נהנה בודאי נהנה.

כן ביאר ספק הירושלמי בס' מנחת אשר שביעית סי' ל"ח. וכעיי"ז א"ל הג"ר משה חליוה מח"ס ענפי משה. ועמש"כ לדחות בקובץ מוריה ניסן תשע"ה עמ' שס"ו. ועיקר הדבר דאין לאכול פירות שביעית אכילה גסה, כתב מרן בדרך אמונה פ"ה משמיטה ויובל סק"ב. וכ"כ בס' תורת הארץ פ"ח אות מ"ו ע"ש. ועמש"כ מרן בס' שיח השדה ח"ג שקלים ח' ע"א ובביאור לירושלמי פ"ח משבת ופ"י מפסחים שם. וביאורים נוספים עמש"כ בס' בית מתתיהו ח"א ס"ב, ובשו"ת משנת שלום ח"א קונ' השמיטה סי' ט"ו כ"ו ביאורים.

מי שאינו אוהב יין בשביעית

שאלה: בשו"ע או"ח סי' תע"ב סי" כ' דמי ששונא בין צריך לדחוק בעצמו, אם זהו גם היין שביעית, או דלמא הוי כהפסד פירות שביעית.

תשובה: גם בשביעית.

וע"כ דל"ה אכילה גסה דאסור, כמש"כ מרן בדרך אמונה פ"ה משמיטה סק"ב.

ליתן יין אדום לתוך לבן

שאלה: אם מותר ליתן יין אדום לתוך יין לבן בליל הסדר.

תשובה: אין ראוי.

ועמש"כ בזה בס' הליכות שלמה פסח פ"ט ס"ז ובשו"ת באר משה ח"ח סי' כ"ד אות י"ז ובשו"ת שבט הלוי ח"י סי' נ"ו

ובשו"ת נשמת שבת סי' ש"כ אות רפ"ד ובס' מעדני סופר ח"א סי' ל"ו. ובפ"א השיב מרן ע"ז שמותר.

והגדת לבנך בן מאומץ

שאלה: אם יוצא מ"ע דוהגדת לבנך כשמאמץ ילד ואומר לו ההגדה.

תשובה: עי' רמ"א בחו"מ סי' מ"ב ס' ט"ו שהמגדל יתום בביתו יכול לכתוב עליו אבי ואין זה שקר שכאילו ילדו.

ועמש"כ בזה ידידי הגר"א דבורקס בס' על בן אמצת לך פי"ג ס"ד. ומש"כ בס' חינוך הבנים כהלכתו פע"ב ס"ו.

והגדת לבנך אם הוי מצות הבן על האב

שאלה: מ"ט לא הוזכר בגמ' קידושין כ"ט, במצות הבן על האב, מ"ע דוהגדת לבנך בפסח.

תשובה: זה אינו בשביל הבן.

ועמש"כ בזה לתרץ בהגדה של פסח פוניבז' ח"ב עמ' הגר"ש ליבוביץ זצ"ל, ומש"כ בשם מרן בס' דרך שיחה ח"א פר' בא, ומש"כ בהגדש"פ מבית לוי עמ' ל"ד ובס' מאורי המועדים פסח עמ' ע"ב.

אילם בסיפור יציאת מצרים

שאלה: אילם מה יעשה בסיפור יציאת מצרים לבניו, ובמ"ע דוהגדת לבנך.

תשובה: יראה לו בהגדה ובאצבע.

ועמש"כ בס' חשוקי חמד פסחים קט"ז. ומה שהבאנו בס' מועדי הגר"ח ח"א תשו' קט"ו.

השמטת השו"ע לדברי ר"ג

שאלה: מ"ט השו"ע השמיט הא דפסחים קט"ז, כל שלא אמר פסח מצה ומרור לא יצא יד"ח, וכמו שפסק הרמב"ם פ"ז מחור"מ ה"ה.

תשובה: כבר כתוב בהגדה.

ולכאוי' י"ל עפמש"כ הר"ן פסחים קט"ז הא דלא יצא היינו לא יצא כראוי, ועיקר המצוה יצא. אולם בבכור"י סי' תרכ"ה סק"ג כתב שלא יצא כלל, וכ"כ בשו"ת בנין ציון ח"א סו"ס ל' ובקריית ספר פ"ז מחור"מ ה"ב. וכתירוץ מרן כתב בס' שערי דעת פסחים ושו"ת חק ומשפט סי' ל"ו. וע"ע בשו"ת שואלין ודורשין ח"ז סי' מ"ז ומש"כ לתרץ בס' משנת יוסף סוגיות מועד סי' י"ג.

ארבע כוסות או מצה

שאלה: מי שיכול לקיים או ארבע כוסות או מצה, מה עדיף.

תשובה: מצה דאורייתא.

ועמש"כ בזה בשו"ת משנת יוסף ח"י סי' פ"ג.

ברכת מצה ומרור בישיבה

שאלה: מ"ט מברכין על אכילת מצה ומרור בישיבה, הא ברכת המצוות יש לברך בעמידה כמש"כ הפרמ"ג פתיחה להל' ברכות סי' י"ח.

תשובה: המצוה בישיבה גם הברכה.

וכן תירץ בשו"ת שמש ומגן ח"ד ס"ו. ועמש"כ מרן בנחל איתן ס"ה סק"ד בארוכה. ומה שהשיב בס' אשיחה ח"ב עמ' שמ"ו. וע"ע בשו"ת דרכי נועם או"ח ס"ג.

שח באכילת כזית

שאלה: שח באמצע אכילת כזית מצה, אם חוזר לברך.

תשובה: לא.

ועמש"כ בזה בס' מועדי ישראל פסח סי' י"ב ובס' שלמי יוסף חולין סי' קט"ז ובס' משנת יוסף מועד ס"ח ובס' אורח יאה הפסק בברכת המצוות עמ' פ"ב.

כשלרבו אין כזית

שאלה: כשלרבו אין כזית מצה ולתלמיד יש אם יתן לו ויבטל המצוה.

תשובה: מצוה בגופי' עדיפא ואין חולקין לרב כמ"ש בשע"ת סי' תרנ"ח בשם שכנה"ג.

וע"ע בס' עולת כהן לולב סי' ל"ז ובס' חשוקי חמד סוכה מ"א ע"ב ובס' משנת כהן סי' ר"מ ס"ה ביה"ל.

שתיית ארבע כוסות בקשית

שאלה: אם יכול לשתות ארבע כוסות בקשית למי שנצרך לכך.

תשובה: ביזוי מצוה.

ועי' בס' משנת איש עמ' ע"א בשם הגרי"ש זצ"ל. ועמ"ש"כ בשו"ת אבני דרך ח"ח סי' ס"ג. ובס' מקראי קודש פסח פ"ד הערה מ"ד כתב שהגר"א נבנצאל הסתפק בזה. ועמ"ש"כ בס' סוכת חיים פסח עמ' ק"ל. ועי' בשו"ת תורה לשמה סי' קל"ד. ומש"כ בזה בשו"ת וישמע משה ח"ג סי' ככ"ד ובשו"ת השואל ח"א סי' מ"ד. ובקובץ הלכות להגר"ש קמנצקי פסח עמ' רנ"א. ובמשנה ברורה ביצחק יקרא להגר"א נבנצאל סי' תע"ב ס"ק ל"ד ובס' אהל יעקב ליל הסדר עמ' כ'.

שנת רוב כוס בהסיבה

שאלה: שנתה בליל הסדר רוב כוס בהסיבה ומיעוט שלא בהסיבה אם יצא.

תשובה: יצא.

ועמ"ש"כ בזה בס' שערי אושר להגר"א זוננפלד ח"ב סי' י"ז, ובס' שערי זבולון או"ח פסח סי' ס' או"ד.

אכל ללא הסיבה וברוב

שאלה: אכל מצוה ללא הסיבה וצריך לחזור לאכול, ואח"כ הגיע רבו שפטור מהסיבה, אם צריך לאכול מצוה.

תשובה: יאכל בלי הסיבה.

ועמ"ש"כ בזה בתשובות והנהגות ח"ד סי' ק"א ובס' חשוקי חמד פסחים ק"ח ובס' סוכת חיים פסח עמ' קפ"ח ובס' ארח המועדים ובס' גם אני אודך תשו' הגר"י ליברמן בעל המשנת יוסף עמ' רנ"ה ובשו"ת שבט הקהתי ח"ד סי' קל"ז ובס' שיח הפסח עמ' קל"ט ובס' אגרות ורשימות קה"י ח"א ובס' אמרות משה סי' ט"ו ובס' ברכת מועדין סי' ל"ה ובשו"ת ברכת ראובן שלמה ח"ג סי' מ"א ובס' רץ כצבי פסח סי' י"ב ובשו"ת וישמע משה ח"ג סי' ככ"ו ומה שהשיב מרן בס' שיח התורה ח"ב עמ' רל"ו ובס' גם אני אודך תשו' בעל אבני ישפה זצ"ל סי' צ"ט.

היסב בלי לישען

שאלה: מי שהיסב בליל הסדר על הצד בלי לישען על משהו, האם יצא יד"ח הסיבה.

תשובה: לא.

וכ"כ הערוך השלחן סי' תע"ב ס"ד. וכ"כ בתשובות והנהגות ח"ד סי' ק"א ובס' חוט שני פסח עמ' קפ"ז ובס' שבות יצחק פסח עמ' ר"ד בשם הגרי"ש זצ"ל. ובס' נטעי גבריאל פסח פ"ח סי' ט"ז ובס' סידור פסח כהלכתו הכנה לסדר פ"ב סי'. ובשו"ת מציון תצא תורה תשו' ק"ה ובשו"ת אבני ישפה ח"ד סי' ס"ו ענף ג'.

לבקש מאביו למזוג לו

שאלה: אם מותר לבן לבקש מאביו שימזוג לו ארבע כוסות.

תשובה: אין ראוי.

ועמ"ש"כ בזה בספר פרדס יוסף החדש על הגדה של פסח עמוד צ', ובשו"ת שערי יושר ח"ג סי' פ"א ובשו"ת אבני דרך ח"ח סי' שס"א ובשו"ת משנת יוסף ח"ה סי' צ"ט ובשו"ת ודרשת וחקרת ח"ד יו"ד סי' ל"ז או"ג, ובס' אהל יעקב ליל הסדר עמ' מ"ג, ובספר גם אני אודך תשובות רבי יקותיאל ליברמן סימן פ"ב, ובספר גם אני אודך שבתוך ספר אהל יעקב ליל הסדר עמוד ר"ז ובשו"ת מציון תצא תורה שאלה ק"ח.

סימן תע"ג

קטן במרוו

שאלה: מאימתי יש לחנך קטן במרוו, כשיודע לאכול כמו במצה או כשמבין ענין המצוה.

תשובה: יודע לאכול.

ועמ"ש"כ בזה בס' חידושים וביאורים שבת סי' כ"ד ובס' חינוך הבנים כהלכתו פ"ג סי' כ"א, ומה שציניתי בזה בס' מועדי הגר"ח ח"א תשו' ק"כ. ועי' בשו"ת משנת יוסף ח"ג סי' קנ"א.

השמטת הרמב"ם אכל מרוו לחצאין

שאלה: מ"ט הרמב"ם השמיט הא דמבו' בגמ' פסחים ק"ד אכל מרוו לחצאין יצא.

תשובה: הביאו בפ"ד ממאכלות אסורות ח"ח לענין איסורים.

כן הקשה בעל הרבבות אפרים זצ"ל בגיליון פנינים י"ד. ויעו"ש בתשו' הרבנים מש"כ לתרץ. ועיין בס' בד קודש פסחים סי' ל"ב. וכן הקשה על השמטת הרמב"ם הגרי"פ פערלא ח"ג מילואים ס"ז עי"ש, ובס' משנת חיים פסח סי' קכ"ה ובשו"ת שאילת משה [רוזין] או"ח סי' ל"ב.

דעת החזו"א בחטיפת האפיקומן

שאלה: האם זה נכון שדעת החזו"א שלא ליתן לילדים לחטוף האפיקומן.

תשובה: לא.

בס' אורחות חיים סי' תע"ג אות י"ט הביא לשלול מנהג חטיפת האפיקומן. וכ"כ המקור חיים להחז"י סי' תע"ז. ובס' נטעי גבריאל פסח פ"ז הביא שהחזו"א התנגד למנהג. ובס' לבנימין אמר עמ' קי"א כתב מרן שהקה"י לא נחה דעתו מזה. וכן הביא בס' שער המועדים פ"כ סי' מ"ב ס"ק ק"ד שמקפיד מרן לא לגנוב האפיקומן עי"ש. וכן הקפיד הגר"ח מבריסק זצ"ל כמובא בהגש"פ מבית לוי ח"ב הוספות עמ' ע"ה. ועמ"ש"כ בס' הליכות שלמה פסח עמ' ר"ס ובס' חוט שני פסח עמ' ר"ב. וראה מש"כ בס' נתיבי המנהגים עמ' רכ"ה ובגיליון פנינים ל"א ובס' פרדס יוסף החדש הגש"פ אות תר"י ובס' ארח דוד סי' רי"ג שהגר"ד בהר"ן זצ"ל נהג בזה. ועמ"ש"כ בס' הליכות אבן ישראל פסח עמ' קס"ה ובתשובות והנהגות ח"ג סי' קמ"א ובס' אהל יעקב ליל הסדר עמ' ס"ב. ובס' הליכות חיים פסח מובא שבעל הדברי יציב לא נהג בחטיפת אפיקומן. ועי' בס' מנהגי מהרי"ץ הלוי מועדים עמ' קמ"ג.

מה נשתנה בארבע כוסות

שאלה: מ"ט אין שואלין מה נשתנה על שתיית ד' כוסות, הרי בשאר לילות אין שותים ד' כוסות.

תשובה: לפעמים שותים י' כוסות, עי' כתובות ח' ב'.

וכן הקשה הרש"ש פסחים קט"ז ע"ב. ועמ"ש"כ בזה בשו"ת באר שרים ח"ז סי' ד' אות י"ז ובס' סוכת חיים פסח סי' עמ' שע"א ובס' פרדס יוסף לידידי הרה"ג ר"ג רבינוביץ פסח עמ' ק"כ, ומש"כ בשם מרן בס' שיח הפסח עמ' מ"ד, ובשו"ת שואלין ודורשין ח"ה סי' ל"ה או"ד ובשו"ת זכרון יהודה ח"ב סי' ר"ל ובשו"ת דברי מנחם ח"ג סי' כ"ה, ומה שציין בזה בס' שואל כענין מועדים עמ' רס"א, ומה שהשיב מרן בס' אשיחה ח"ב עמ' שמ"ה.

ברכת שהחיינו בעצמו

שאלה: מי שרוצה לצאת יד"ח קידוש מחבירו וברכת שהחיינו לברך בעצמו, האם יכול.

תשובה: יתכן.

חקירת הרה"ג ר"ג רבינוביץ בקונ' גם אני אודך ח"ד. ובשו"ת משנת יוסף ח"י ס"ט השיב לתלות אם מהני שוק"ע לחצי ברכה עי"ש. וכ"כ בס' מכתבי קהילות הקודש ח"א סי' צ"א. ועמ"ש"כ בס' בית מתתיהו ח"א ס"ח אות מ' אם מהני שוק"ע לחצי. ובשו"ת דברי בניהו חט"ז סי' י"ד השיב לתלות בדין אחד מברך לכולם. ועמ"ש"כ בזה בס' בית מתתיהו ח"א ס"ד. וע"ע בס' ברכת הזמן פ"א סי' ופ"ג סי' ו, ובס' גם אני אודך תשו' הגר"ח"ש סגל סי' מ"ד, ובס' פרדס יוסף ר"ה אות קצ"ט, ובס' גם אני אודך תשו' בעל אבני ישפה סי' קכ"א, ובשו"ת עולת יצחק ח"ג סי' קנ"ב.

סימן תע"ה

אנסוהו לאכול מצוה

שאלה: בשו"ע או"ח סי' תע"ה אנסוהו נכרים לאכול מצוה יצא, ומ"ט יצא הא ל"ה דרך חירות, ובהכי כתב השו"ע סי' תע"ב ס"ז מי שאכל בלא הסיבה לא יצא.

תשובה: אנסוהו לאכול בהסיבה ודרך חירות.

בס' מבקשי תורה פסחים עמ' שצ"ב מובא קושיא זו בשם בעל האבי עזרי זצ"ל. ועיין בס' צפנה פענח פ"ו מחומ"ה ה"ג. וע"ע בתשובות והנהגות ח"ג סי' קל"ד ובשו"ת באר שרים ח"ז סי' ד' ובס' פרדס יוסף פסח עמ' ש"ד ובס' חשוקי חמד פסחים ק"ח ובס' גם אני אודך תשו' הגר"י ליברמן בעל המשנת יוסף סי' ל"ח ובס' אלה הם מועדי פסח סי' מ"ט או"ב ובשו"ת שואלין ודורשין ח"ה סי' ל"ה או"ב ובס' סוכת חיים פסח ס"ח ענף ב', ומה שתירץ מרן בס' דולה ומשקה עמ' קפ"א. ומש"כ בס' מועדים וזמנים ח"א סי' ט"ו וליקוטי הערות לסי' רנ"ז ובשו"ת ודרשת וחקרת ח"ד סי' מ"ד או"ג. ובקובץ המאור ניסן תשע"ו עמ' מ"ב תירץ מרן, דאיירי בפני רבו או אשה בפני בעלה שא"צ הסיבה. ועי' בקובץ מוריה תשרי תשע"ז עמ' שע"ו.

אכל מצוה וחשב שהי מצוה דרבנן

שאלה: אכל מצוה וחשב שמקיים בזה מ"ע מדרבנן, אם יצא יד"ח.

תשובה: צ"ע.

ועמ"ש"כ בזה בס' חשוקי חמד יבמות נ"ב ע"ב. וע"ע בשו"ת חלקת יואב או"ח סי' ל"ג ובשו"ת ישיב יצחק חל"ז סי' ל"ב ובשו"ת שערי זבול ח"ד סי' ל"ד.

מצה ללא הסיבה אם יצא

שאלה: בתוס' פסחים ק"ח הסתפקו אם שנת ד' כוסות ללא הסיבה אם יצא, ומ"ט לא הסתפקו על מצה ללא הסיבה.

תשובה: מצה דאורייתא.

והיינו שבמצה יצא אף ללא הסיבה, ורק ארבע כוסות שהם מד"ס י"ל דלא נפיק. וכ"כ בשו"ת להורות נתן ח"א סי' כ"ב. וכן תירץ בס' ברכת אברהם פסחים ק"ח שם. ועמ"ש"כ לתרץ בס' מועדים וזמנים ח"ג סי' רנ"ז. ובס' אלה הם מועדי להגר"א שלזינגר פסח סי' ל' ובס' ירח למועדים פסח סי' מ"א ובס' פרי אברהם פסחים סי' ל"ב ובס' אור לי פסחים סי' כ"ג.

מצה ללא הסיבה אם יאכל

שאלה: מי שיכול לאכול מצה רק שלא בהסיבה, אם יאכל, שהרי לא יוצא יד"ח מצה ללא הסיבה.

תשובה: לא.

ועמ"ש"כ בס' חשוקי חמד פסחים ק"ח ע"א.

לכם ולשמה במצה כל שבעה

שאלה: להגר"א שיש מ"ע דאכילת מצה כל שבעה, אם צריך שיהא המצה לכם, ודין לשמה.

תשובה: יתכן שלא.

ועמ"ש"כ בזה בשו"ת מגדנות אליהו ח"ד סי' ל"ה ובס' ליקוטי שיעורים להגר"פ שטיין זצ"ל פסחים סי' י"ד.

אכילת מצה כל שבעה ליד קבר

שאלה: להגר"א שיש קיום מצוה באכילת מצה כל שבעה, אם אפשר לאכול ע"י קבר.

תשובה: אין ראוי כל השנה.

אכל מצה בזמן פטור

שאלה: המשנ"ב סי' תע"ה הסתפק אם אכל מצה בזמן שהיה פטור משום עוסק במצוה אם מברך, איך נקטינן לדינא.

תשובה: ספק ברכות להקל.

ועמ"ש"כ בשו"ת להורות נתן ח"ח סי' ל"ב. ומש"כ בבית מתתיהו ח"א סי' ס"ז אות ה' ובשו"ת אדרת תפארת סי' מ'.

סימן תע"ז

אכל אפיקומן ללא הסיבה

שאלה: במשנ"ב סי' תע"ז סק"ד כתב ובדיעבד אם שכח ואכל האפיקומן בלא הסיבה א"צ לחזור אם קשה האכילה, וצ"ע ממש"כ המשנ"ב סי' תע"ב ס"ק כ"ב דלא יחזור ויאכלנו דאסור לאכול אפיקומן שני פעמים.

תשובה: עי' שונה הלכות סי' תע"ב דין י"א.

וכן הקשה בסתירת המשנ"ב בשו"ת מנחת יצחק ח"ט סי' מ"ו. ועמ"ש"כ לתרץ בשו"ת אגרות משה ח"ג סי' ס"ז ובס' פניני רבינו הקה"י ח"א עמ' ק' ובשו"ת צמח יהודה ח"ג סי' קכ"ט ובס' ישורון ח"ב עמ' תס"ד ובס' מועדים וזמנים ח"ז סי' קפ"ז ובס' הליכות שלמה פסח פ"ט דה"ל אות ק"ו ובשו"ת מגדנות אליהו ח"ד סי' ל"ג ובס' סדר הערוך ח"א פל"ח הערה 13 ומש"כ מרן בס' נזר החיים עמ' ר"ה ובס' סוכת חיים פסח עמ' שמ"א. ומש"כ בס' ברכת שלמה פסח עמ' שמ"ט. ובס' משנת חיים פסח סי' קל"ד ובס' משנת יעקב פ"ז מחומ"ה ה"ה ובהגדש"פ וללוי אמר עמ' קצ"ט ובשו"ת שמן אפרסמון ח"א סי' י"ג.

סימן תע"ט

אמר חג הזה

שאלה: אמר בברכהמ"ז ביעלה ויבוא ביום החג הזה במקום חג המצות, אם יצא.

תשובה: לא.

ועמ"ש"כ בשו"ת משנת יוסף ח"ז סי' צ', ומש"כ בזה הגר"ר אי"ש רוטר בקובץ מבקשי תורה אייר תשע"ד, וע"ע בס' שגיאות מי יבין ח"ב סי' מ"ט סי' כ"ט.

קידוש קודם שתחשך

שאלה: להמכו' בשו"ע דאין לקדש קודם שתחשך, כשעבר וקידש האם יצא יד"ח קידוש.

תשובה: יצא.

ופ"א שאלתי למרן אם יחזור ויקדש, והשיב לא. ובס' בד קודש למרן הגר"ב ד פוברסקי מועדים עמ' ס"ט ועמ"ס פסחים סי' ל"א כתב לתלות בתרי טעמי שכתבו המג"א והט"ז סי' תע"ב בטעם דאין לעשות קידוש מבעו"י, ולמש"כ הט"ז והפרמ"ג שם נפיק שהחסרון בקידוש ולא יצא יד"ח עי"ש ובס' עולת כהן ליל הסדר ס"ז או"ז ובס' משמרת הפסח ח"א סי' ס"ג או"ב. ועמ"ש"כ בזה בס' כנסת אברהם להגר"א פרבשטיין זצ"ל מועדים סו"ס כ"ג

ובס' ירח למועדים להגר"י אולשין פסח ס"ו אות י"ג ובס' שיח האורים פסח עמ' קי"ב ובס' סידור פסח כהלכתו דיני ד' כוסות פ"ג ס"ו הערה 39 ובס' מקראי קודש [הררי] ליל הסדר פ"ד ס"ג ובשו"ת אבני דרך ח"א ס' ס"ח. וע' מה שהעיד מרן בס' דולה ומשקה עמ' קפ"א.

ובעיקר הדבר אם יוצא יד"ח קידוש מבעו"י, עי' בחת"ס פסחים צ"ט ע"ב שהוכיח מהסוגיא שם שיוצא, וכן ס"ל להרשב"ץ בס' יבין שמועה מאמר חמץ אות קל"ד. ועיין מש"כ בשו"ת משנה הלכות ח"א ס' שע"ז ובס' משנת יעקב להגר"י רוזנטל זצ"ל פ"ה משבת ה"ג, ובס' ברכת מרדכי בין פסח לעצרת ס' י"ז, ומה שכתבתי כאן בגליון.

כשאין לו יין אם יכול לקדש מבעו"י

שאלה: למש"כ המג"א ס' תע"ב דאין לקדש מבעו"י, דכוס של קידוש אחד מד' כוסות, כשאין לו יין אם יכול לקדש מבעו"י.

תשובה: לא.

ובס' בד קודש מועדים עמ' ס"ט כתב נפק"מ בין המג"א להט"ז הנ"ל, היכא שאין לו יין לקדש, דלהמ"א יכול לקדש מבעו"י, עיי"ש ובס' משמרת הפסח ס' ס"ג עיי"ש.

קידוש בליל הסדר אי"ז מקום סעודה

שאלה: איך עושה קידוש בליל הסדר, ואח"כ מאריך בסיפור יצ"מ, והא אי"ז קידוש במקום סעודה.

תשובה: הכל סעודה אחת.

ועמש"כ בזה בתוס' פסחים ק"ג ע"ב ובשו"ת גינת ורדים או"ח כלל ג' ס"כ ובס' שלחן גבוה ס' תע"ג ס"ק כ"ז ובאשל אברהם מבוטשאטש ס' רע"ג ס"ג, ובארוכה בס' אלה הם מועדי להגר"א שלזינגר פסח ס' כ"ו ובס' מעדני אשר פסח עמ' ל"ו ובשו"ת מנחת שלמה ס' י"ח ובס' שמירת שבת כהלכתה פמ"ח הערה קי"ט ובס' קרואי מועד פסח ס"ד.

התערב לו כוס מארבע כוסות שלא הוטבל

שאלה: התערב לו אחד מארבע כוסות שלא הטביל, עם ג' כוסות שהוטבלו, אם יכול לצאת בהם ד' כוסות.

תשובה: לא.

ובשו"ת לבושי מרדכי יו"ד ס' פ"ב כתב עפ"י הצ"ח ביצה כ"ד ע"ב שבטל ברוב, ול"ה דבר שיש מתירין ע"ש. ועמש"כ בזה בס' רוח חיים יו"ד סק"ב ובשו"ת הר צבי יו"ד ס"ד ובס' תבואת שמש [שפירא] ס' פ"ז ובשו"ת מורשת משה ס' כ"ו ובשו"ת הלכה למש [ניימאן] ס' קנ"ו ובשו"ת באר משה ח"א ס' מ"ה ובשו"ת ציץ אליעזר ח"א ס' נ"ח ובשו"ת ברכת ראובן שלמה ח"ט ס' ל"ז ובשו"ת פאת שדך יו"ד ס' ע"א אות ג' ובשו"ת מהרי"ץ דושינסקי ח"א ס' ס"ט ובס' דרכי תשובה יו"ד ס' ק"כ ס"ק ל"ו ובשו"ת תשורת שי עה"ת ס' ק"ד ובעד"ת למהרש"ם יו"ד ס' ק"כ ובס' פסקי הוראה תערובת ס' ק"ב ס"ג ס"ק נ"ז ובס' פתחי תשובות תערובת ס' ק"ב ס"ג ובשו"ת שבט הלוי ח"ד ס' צ"ג ובס' דברות משה מוקצה ס"מ ענף ג' ובשו"ת ישיב יצחק ח"ג ס' ל"א ובס' אהל יעקב טבילת כלים ס' ל"ג ובס' אשרי האיש יו"ד פ"ט ס' נ"ח ובס' טבילת כלים להגר"צ כהן פ"ד ס' כ"ד ובשו"ת מציון תצא תורה תשו' שמו"ו ובס' שערי ציון ח"ב עמ' ר"ל מה שהשיב מרן. וע"ע בשו"ת ויען הכהן ח"ב ס"כ עיי"ש. ובס' דרכי הלכה תערובת ס' ק"ב עמ' קפ"ח.

ארבע כוסות ביין של שביעית

שאלה: מ"ט השמיט הרמב"ם שמותר לשתות ארבע כוסות ביין של שביעית, כמבואר בירושלמי.

תשובה: מובן מעצמו.

כן הקשה במראה הפנים פ"ח משבת, בטעם שהשמיט הרמב"ם, ועמש"כ לתרץ בס' קובץ השמיטה עמ' תע"א, ומש"כ בעל נתיבות אדם בס' אהל יעקב ליל הסדר עמ' קס"א עיי"ש. ועי' בס' פאת השלחן פ"ה ס' י"ח שעדיף ליקח לארבע כוסות יין שביעית עיי"ש. ומש"כ בבית מתתיהו ח"א ס"ב עיי"ש.

ובעיקר השמטות הרמב"ם עי' בס' אמרות משה ח"ב עמ' ע"ט שהובא מהקה"י בשם החזו"א, שברמב"ם יש השמטות לאלפים ואין הוכחה שסובר דהוי לא כהלכתא, דמפני הקיצור השמיט כמה דינים עיי"ש.

לצאת ארבע כוסות בכוס אחד גדול

שאלה: האם אפשר לצאת יד"ח ארבע כוסות בכוס אחד גדול ארבע פעמים.

תשובה: חלילה וחס.

והסתפק בזה הפרמ"ג ס' תע"ט א"א סק"א עיי"ש, ועמש"כ בשו"ת מנחת יצחק ח"ח ס' ע"ו. ובשו"ת דברי שלום למוח"ז הגה"ח רבי שלום יצחק מזרחי זצ"ל ח"ד ס' ל"ה מסיק שיוצא יד"ח ארבע כוסות בכוס אחד גדול ארבע פעמים עיי"ש. ומה שהשיב מרן בס' תשו' הגר"ח ח"א עמ' תש"מ, ועי' בביאור הלכה ס' תע"ה שכתב לדון דשפיר יצא בכוס אחד גדול בהפסק ד' פעמים עיי"ש, ובס' נטעי גבריאל פסח ח"ב פע"ב ס"ד.

סיפור יצ"מ בהל' פסח

שאלה: האם מקיימים מצות סיפור יצ"מ בלימוד הל' פסח.

תשובה: לא.

ובס' מקראי קודש פסח ח"ב ס' מ"ב ובשו"ת אור לציון ח"ג פט"ו ס"י נקטו בדעת השו"ע ס' תפ"א ס"ב שיוצא מצות סיפור יצ"מ בהל' פסח. ומקורו בתוספתא סוף פסחים, ומובא ברא"ש פסחים פ"י ס' ל"ג. ועמש"כ בשו"ת אבני ישפה ח"ו ס' פ"א ובס' אהל יעקב ליל הסדר עמ' ס"ח, ובס' גם אני אודך תשו' הגר"מ חליוה ח"ט ס' י"ט. וע"ע בהגדש"פ מבית לוי עמ' קי"ז ובס' משאת משה פסחים ס' קמ"ט ובס' שלמי שמחה ח"ב ס' מ"ב ובס' עמק ברכה עמ' ע"ו ובס' משלחן מלכים ח"ב עמ' תתרע"ח ובס' הזכרון גנזי מועדים עמ' ס'.

הגדת לבנך בנך גדול

שאלה: האם יש מ"ע והגדת לבנך בנך גדול שכבר התחתן ויודע סיפור יצ"מ, או רק בקטנים.

תשובה: בכלום.

ועמש"כ בזה בשו"ת משנת יוסף ח"ג ס' קנ"ב עיי"ש. ובשו"ת התעוררות תשובה או"ח ס' ת"ד ובס' נטעי גבריאל פסח ח"ב פפ"ו ס"ו ובקובץ שערי הוראה כ' עמ' ס"ד.

מים אחרונים מ"ט ל"ה בסימני הסדר

שאלה: מ"ט לא הזכר כאחד מסימני הסדר מים אחרונים בסדר ההגדה קודם ברך.

תשובה: אינו אלא משום סכנה.

כן הקשה בס' לקט יושר הל' פסח עמ' 94 עיי"ש, ובשו"ת שיח יצחק ס' ר"כ עיי"ש. ובס' שלמי מועד עמ' ת"א בשם הגר"ח זוננפלד זצ"ל עיי"ש, ובס' שערי ציון ח"א מועדים עמ' פ"ג הביא ממרן שמים אחרונים כחלק מברכהמ"ז עיי"ש, ובס' פרדס יוסף החדש הגש"פ להרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ עמ' של"ב בכמה אנפי בזה. וכן השיב מרן בס' פניני שיח עמ' ס"ד, כיון שהוי רק משום סכנה אי"ז בסימני הסדר עיי"ש.

אשתו נדה להכין כרים להסיבה לבעלה

שאלה: האם מותר לאשה נדה להכין לבעל כרים לישען למצות הסיבה.

תשובה: שלא בפניו.

ובס' פסקי משנה הלכות עמ' ס"ו כתב דשרי גם בפניו שהוי צורך מצוה עיי"ש. ובס' נטעי גבריאל נדה עמ' רפ"ד ובס' תפארת הטהרה פ"ג ס' י"ז עיי"ש.

לצאת ממצה שאמרו עליה סיפור יצ"מ

שאלה: יש שחידש שמצה שיוצאין בה יד"ח היא ממצה שאומרין עליה ההגדה, האם יש להקפיד ע"ז.

תשובה: לא שמענו.

כן חידש הגרי"ז הלוי זצ"ל, ומובא בהגדש"פ מבית לוי עיי"ש. ומש"כ בתשובות והנהגות ח"ו ס' ק"ט אות ה' ובשו"ת משנת יוסף ח"ג ס' קנ"א ובס' מרקחת חיים פסח ס' ל"א ובס' פרדס יוסף החדש הגש"פ עמ' קס"ט ובס' ימי הפסח עמ' פ"ג.

מצה נאה

שאלה: מ"ט לא מצינו דין מצה נאה, כמו לולב נאה ושופר נאה.

תשובה: כי מצה עיקרה שיהא כשרה וזה נוייה.

כן הקשה הכלי חמדה סוכות ס' קל"ד, ועמש"כ בס' חבצלת השרון פסח. ובשיעורי רבי גרשון פסחים צ"ט ע"ב תירץ מו"ר מרן הגרי"ג אדלשטיין, שהמצוה במצה היא אכילתה, וכשהיא נאכלת כבר אינה לעינינו עיי"ש, ובהגדש"פ פונוביץ ח"ב עמ' רע"ד ובס' מנהג ישראל תורה ח"ב עמ' רל"ז, ומש"כ ידידי הגר"מ חליוה בקובץ אליבא דהלכתא גליון פ"ו עמ' קי"ז.

חולה האוכל עם צינור לוושט במצה

שאלה: כתב לי מרן, שחולה האוכל עם צינור לוושט, יתכן שחייב במצה, וצ"ע מדאמר' בפסחים קט"ו ע"ב, כרכן בסיר ובלען, אף ידי מצה לא יצא.

תשובה: דרכו בכך שאני.

כן השיב מרן במועדי הגר"ח ח"א תשו' ק"ו עיי"ש, ובשו"ת מנחת יצחק ח"ג ס' י"ח ובס' נטעי גבריאל פסח פצ"ג ס' ט"ו ובס' רופא חולים ח"ב עמ' פ"ב ובשו"ת שואלין ודורשין ח"ח ס"ב. וע"ע בס' רץ כצבי פסח ס' כ"א ובשו"ת מציון תצא תורה שאלה קי"ג קי"ד.

ליתן לגוי לאכול מצות

שאלה: האם מותר ליתן לגוי לאכול מצות בפסח.

תשובה: לא.

וכן מבואר בט"ז או"ח סו"ס קס"ז ובשו"ת בשמים ראש ס' קס"ט ובכף החיים או"ח ס' קס"ז סק"מ ובס' נתיבי המנהגים פסח עמ' רס"א ובספרו מרגניתא טבא עמ' של"ג, ומש"כ ידידי הגר"מ חליוה בקובץ אליבא דהלכתא פ"ו עמ' קכ"ה.

טבילת כוס של אליהו

שאלה: האם צריך להטביל כוס של אליהו כשאין שותה היין ורק מניח היין בכוס.

תשובה: כן.

ועמש"כ בזה בס' חשוקי חמד ע"ז ע"ה עמ' תקי"ג ובשו"ת מציון תצא תורה תשו' שס"ד ובשו"ת מנחת אשר ח"ג ס' ס"ב ובס' אהל יעקב ליל הסדר עמ' ק"ל ובשו"ת אבני דרך ח"א ס' ק"צ ובשו"ת מרכבות ארגמן ח"ד ס' ל'.

תליית מצת אפיקומן

שאלה: בבאר היטב ס' תע"ז סק"ק כתב דנהגו לשבור חתיכה מאפיקומן ולנקוב אותה ותולין אותה, וצ"ע הא התולה פתו ה"ז קשה לעניות כמב' בפסחים קי"א ע"ב.

תשובה: חתיכה לתליה שאני ואינו מזיק.

ובס' שערי ציון ח"א עמ' ע"ו הביא ממרן דהא דתולה פתו קשה לעניות זהו בדבר שרוצה לאכול, וחתיכה מאפיקומן שמשאירים כל השנה ואין אוכלו ליכא חשש עיי"ש. ובס' עץ השדה הנדמ"ח פ"ל ס"ד ובס' ברכת השם ס"ג ס' ס"א ובס' שמירת הגוף והנפש פל"א ס"ב ובס' מרגניתא טבא עמ' שכ"ג לידידי הגר"א דבורקס, ובס' פרדס יוסף החדש הגש"פ להגר"ג רבינוביץ עמ' מ"ב, ובס' לבנימין אמר עמ' קנ"ח בשם מרן שעיקר הקפידא כשתולה בתוך סל, ולא פת בלבד. ועי' בשו"ת שיח יצחק סו"ס קפ"ט ובשו"ת שבט הקהתי ח"ג ס' קכ"ב. ועי' מה שהשיב מרן בקובץ אליבא דהלכתא גליון פ"ז עמ' מ"ז, לענין תליית פת חמץ אחר הבדיקה עיי"ש.

חזר בו מאפיקומן תוכ"ד

שאלה: סיים לאכול אפיקומן, ותוכ"ד חזר בו שאי"ז לאפיקומן, אם הוי חזרה.

תשובה: לא.

הסתפק בזה הגרש"ז זצ"ל בס' שמירת שבת כהלכתה פ"ס הערה ל"ד ובס' הליכות שלמה פסח פ"ט ס' נ"ה עיי"ש, ובס' שיח הלכה ח"ב ס' מ"ו אות ט"ז צידד הגרש"ז זצ"ל שיכול לחזור בו.

ק"ש על המיטה בליל הסדר

שאלה: איך נהגו החזו"א והקה"י בק"ש על המטה בליל הסדר, אם קראו הכל כמו בכל השנה, או רק פ"ר שמע כמש"כ הרמ"א ס' תפ"א ס"ב, ואיך נוהג מרן שליט"א.

תשובה: ככל הלילות.

וכן נקטו שיש לומר ק"ש, בס' מקור חיים ס' תפ"א ס"ב והבן איש חי פר' צו אות ל"ח, וכן מובא בהגדש"פ מבית לוי עמ' רנ"ח שהגר"ז מבריסק זצ"ל היה קורא כל הג' פרשיות בליל הסדר. ועמש"כ בס' ברכת איתן עמ' תק"צ ובס' שו"ע המקוצר ס' צ"א עיני יצחק ס"ק נ"ד ובס' נטעי גבריאל פסח ח"ב פרק ק"ו ס"ב. וע"ע בשו"ת מחקרי ארץ ח"ו ס' קנ"ה ובשו"ת אבני דרך ח"י"ב ס' קכ"ג.

שינון הלכה

שׁוֹת וּסְיֻחוֹת הַלְכוֹת לְהַלְכָה וּלְמַעֲשֶׂה
מִתּוֹךְ הַמַּבְחָנִים שֶׁנֶּעְרְכוּ בְּכֹלֵי "אֵלִיבָא דְהַלְכָתָא" תַּמִּידִין כְּסֻדְרָן

סימן תס"ח

שאלה: מדוע אין לעשות מלאכה בערב פסח אחר חצות [פרט גם כמו איזה טעם נטה הביה"ל לפסוק].

תשובה: כ' המ"ב ע"פ הירושלמי שהוא זמן שחיתת הפסח שכ"א מישראל חייב בו, ויום שמביאין קורבן הוא כיו"ט, ולכן אסור במלאכה, ואפי' בזה"ז האיסור במקומו עומד. ובבה"ל הביא עוד טעם בשם רש"י כדי שלא יהא טרוד במלאכה וישכח ביעור חמצו ותיקון מצה לצורך הלילה, וסיים הבה"ל דרוב הפוסקים נוקטים כטעם הראשון (ס' תס"ח ס"ק א' ובה"ל ד"ה מחצות).

שאלה: כשפתח בערב פסח אחר חצות את הארון הגדול רבי שמואל אהרן יודלביץ שליט"א רבה של קהילת יוצאי ישיבת חברון ברמות א', גילה לתדהמתו שהפראק של יו"ט נקרע קצת. הרב שליט"א הסתפק האם אפשר שאשתו הרבנית שתחי' תתפור את הקרע שבפראק בתפירה רגילה או אומנותית, מה לדעתך הכריע מורנו הרב שליט"א.

תשובה: כ' השו"ע דמתקן הוא כליו ליו"ט, וכ' המ"ב דאם נקרעו בגדיו קצת רשאי לתקן ולתפורם לצורך יו"ט, וה"ה שמוותר לצורך חבירו בחינם, וכ' האחרונים דאפי' מעשה אומן מותר בזה (ס' תס"ח שו"ע ס"ב ומ"ב ס"ק ח').

שאלה: א. מדוע אין לעשות מלאכה בערב פסח אחר חצות [פרט גם את הנפק"מ בין הטעמים]. ב. האם מותר לעשות מלאכה בערב פסח אחר חצות ע"י אינו יהודי [פרט גם כשאינו יהודי עושה זאת בבית הישראלי].

תשובה: א. י"א משום דהוא זמן הקרבת פסח, וביום הקרבת הקרבן הוא כיו"ט, ואף דבה"ז ליכא קרבן פסח השאירו האיסור במקומו, וי"א שהתקינו כן שלא יהיה טרוד במלאכה וישכח עניני היום כביעור חמץ ותיקון מצה לצורך הלילה. והנפק"מ כשחל הפסח במוצאי שבת דזמן הקרבת הפסח הוא בשבת, וע"כ בער"ש שרי במלאכה, אמנם לטעם שישכח לבער החמץ וכו' שייך גם בזה, ומסקנת הביה"ל דאפשר דאין להחמיר (ס' תס"ח סעי' א' ומ"ב ס"ק א' ובה"ל ד"ה מחצות). ב. בשו"ע כתב יש מי שאוסר ויש מי שמתיר, וברמ"א כ' דהמנהג להתיר, והיינו אפי' בבית הישראלי (שם ומ"ב ס"ק ה').

שאלה: באלו אופנים מותר לעשות מלאכות בערב פסח אחר חצות.

תשובה: א. מלאכה שאינה מלאכה גמורה כגון לתקן כלי ישן שנתקלקל קצת או בגד שנקרע קצת לצורך יו"ט, ובלבד שלא בשכר (וכן לכתוב לעצמו דרך לימודו, דלעצמו דרך לימודו אינו נראה כמלאכה גמורה, אבל לא לאחר אפי' בחינם) (ס' תס"ח סעי' ב' ומ"ב ס"ק ח' ט'). ב. התירו לעשות מלאכה להשתכר למי שאין לו מה יאכל (שם ומ"ב ס"ק ו'). כל מה שהותר בחוה"מ שרי בער"ש דקל מחוה"מ, כגון א. דבר האבד, ב. מלאכת הדיוט לצורך המועד, ג. התירו ליוצא מבית האסורים והבא ממדינת הים לספר ולכבס (ולגר"ז היינו בחינם, ובשעה"צ מביא דהנו"ב מיקל אף בשכר, שעה"צ י') (שם ומ"ב ס"ק ז').

שאלה: ההולך ממקום שעושיין מלאכה בערב פסח קודם חצות למקום שאין עושיין, האם והיכן מותר לו לעשות מלאכה א. באין דעתו לחזור, ב. בדעתו לחזור [פרט בכל הנ"ל גם את הכרעת הביה"ל].

תשובה: א. לדעת תוס' והרא"ש וכ"פ כמה אחרונים לדעת הרמב"ם חל עליו מנהגי המקום שבא לשם ואסור במלאכה, וי"א בדעת הרמב"ם שלא חל עליו לגמרי מנהג המקום שבא לשם, ויכול לעשות חוץ לתחום העיר כמנהג המקום שיצא משם, ולדינא העיקר לאסור דאף החולקים בפ"י הרמב"ם כתבו לדינא כדעת התוס' (ס' תס"ח סעי' ד' ומ"ב ס"ק י"ז ובה"ל ד"ה ההולך). ב. להתוס' דברים ששייכים בצנעה ושלא יתפרסמו שרי אף בעיר, ובדברים שעשויים להתפרסם "כמלאכה" אסור בעיר, ושרי רק מחוץ לתחום העיר, ולהרמב"ם ככ"ג שרי בעיר בצנעה, ונקטי' כדעת התוס' (שם).

שאלה: ההולך ממקום שעושיין מלאכה בערב פסח קודם חצות למקום שאין עושיין ודעתו לחזור, היכן מותר לו לעשות מלאכה [פרט גם את הכרעת הביה"ל].

תשובה: השו"ע העתיק לשון הרמב"ם ונחלקו האחרונים בפירושו, להמ"א מיירי כשדעתו לחזור ולכן לא נפקע דינו, אך מלאכה אסור לו לעשות בעיר ובתחומה אפי' בצנעה, דמלאכה א"א שלא יתודע, ולהש"ך וכ"ד הח"י והגר"א מיירי כשאין דעתו לחזור ולכן אסור במלאכה בעיר, אבל כשדעתו לחזור מותר במלאכה בצנעה אפי' בתוך העיר, והכריע הבה"ל כדעת המ"א כיון שגם החולקים בדעת הרמב"ם מודים שכך ההלכה למעשה (ס' תס"ח בה"ל ד"ה ההולך).

שאלה: במקום שנהגו לעשות מלאכה בערב פסח קודם חצות, אלו מלאכות מותר לו לעשות.

תשובה: כ' השו"ע אפי' במקום שנהגו לעשות לא יתחיל במלאכה אלא שלושה אומנויות בלבד, ואלו הם החייטים והספרים והכובסים, אבל שאר אומנויות אם התחיל בהם קודם י"ד מותר, והוא שיגמור עד חצות, וכ' המ"ב דהתחיל קודם י"ד היינו קודם הנץ, ואז מותר כשעושה לצורך המועד, ולדעת הרמ"א מותר גם להתחיל בכל מלאכה אפי' שלא לצורך המועד (ס' תס"ח סעיף ה' ובמ"ב ס"ק כ"ט וס"ק ל').

שאלה: א. במקום שנהגו לעשות מלאכה בערב פסח קודם חצות, אלו מלאכות מותר לעשות. ב. במקום שלא נהגו לעשות מלאכה בערב פסח קודם חצות, האם ואלו מלאכות מותר לעשות.

תשובה: א. לשו"ע שרי בג' מלאכות, ואלו הם החייטים והספרים והכובסים, והיינו לצורך המועד, וכן אם התחיל במלאכה קודם ארבעה עשר (והיינו קודם הנה"ח ד"ד, מ"ב ס"ק ל') מסיימן אף בארבעה עשר קודם חצות, והוא שעושה לצורך המועד, ולרמ"א שרי בכל מלאכה ואף שלא לצורך המועד (ס' תס"ח סעי' ה' ומ"ב ס"ק כ"ו כ"ז כ"ט). ב. לשו"ע אסור אף באלו, ולרמ"א שרי במה דשרי לשו"ע במקום שנהגו לעשות (שם).

סימן תע"ז

שאלה: במהלך דרשת שבת הגדול של רבם של חסידי סלונים בחיפה הגאון החסיד רבי זאב וינברג שליט"א, נשאל הרב שליט"א מה יעשה בערב פסח בכור שחש בעיניו [ואין במקומו סעודת מצוה], מה הכריע מורנו הגה"ח שליט"א.

תשובה: כ' המ"ב ונראה דאם חש בראשו או בעיניו א"צ להתענות, ומ"מ טוב שיאכל רק מיני תרגימא שאז יוצא ידי תענית לדעת ר' יחיאל (ס' ת"ע מ"ב ס"ק ב' ושעה"צ ס"ק ו').

שאלה: א. כתוב בתשובת מהרי"ל שנקבה שהיא בכורה צריכה להתענות, מה הראיה שהביא לדבריו. ב. ערב פסח שחל בע"ש או שחל בשבת האם ומתי יצומו הבכורות. ג. כשהאב בכור האם צריכה להתענות בשביל בנה הבכור [פרט גם את הכרעת המ"ב].

תשובה: א. מבתיה בת פרעה שאמרינן במדרש שהיתה צריכה למות, וניצולה בזכות משה (ב"י ת"ע וד"מ אות א'). ב. כ' השו"ע אם חל ע"פ בשבת י"א שמתענים הבכורות ביום ה', וי"א שאינם מתענים כלל, וכ' הרמ"א דיש לנהוג כסברא ראשונה, וכ' המ"ב דאם חל בע"ש יתענו באותו יום (ס' ת"ע סעיף ב' ומ"ב ס"ק ה'). ג. כ' הרמ"א ונוהגים כשהאב בכור האם מתענה תחת בנה הבכור כשעדיין קטן, וכ' המ"ב ויש מהפוסקים שכ' דא"צ להתענות דתענית האב עולה גם בשביל בנו, והכריע המ"ב דבמקום שמצטערת יש להקל (ס' ת"ע סעיף ב' ומ"ב ס"ק ט').

שאלה: א. ערב פסח שחל בע"ש או שחל בשבת, האם ומתי יצומו הבכורות. ב. כשהאב בכור האם צריכה להתענות בשביל בנה הבכור [פרט גם את הכרעת המ"ב]. ג. ומתי האב (שחש בטוב) לא צריך להתענות בשביל בנו הבכור.

תשובה: א. כשחל בער"ש מתענים בו ביום, וכשחל בשבת י"א דמתענים ביום חמישי, וי"א דאין מתענים כלל, וברמ"א כ' דהמנהג להתענות כ"ל (ס' ת"ע סעי' ב' ומ"ב ס"ק ה'). ב. ברמ"א כ' דהאם מתענה, ובמ"ב מביא י"א דאין צריכה, והכרעת המ"ב דבמקום שמצטערת יש להקל, אמנם אם נתענתה פעם אחת צריכה התרה (שם בהגה"ה ומ"ב ס"ק ח'). ג. כשכינו הבכור עדיין תינוק ולא מלאו לו ל' יום, וכן למחמירים שאין הבכורות אוכלים בסעודת מצוה (בלא התרה) אבי הבכור יכול להקל (שם מ"ב ס"ק י' ושעה"צ ט"ז).

סימן תע"א

שאלה: אל הגאון הצדיק רבי רפאל פילבר שליט"א שהינו מרבני בית הכנסת נר יוסף ברמת שלמה, ניגש אחד משומעי לקחו ושאל, כמה יין מותר לשתות בערב פסח אחר שעה עשירית, מה לדעתך הכריע הרב שליט"א.

תשובה: כ' השו"ע ויין מעט לא ישתה, אבל אם רצה לשתות יין הרבה שותה, וכ' המ"ב דמ"מ פחות מכוס או עכ"פ מרוב כוס מותר, ויין הרבה הכוונה שתי כוסות של רביעית או רובן, ובבה"ל הסיק שמסתבר שתלוי הכל כפי טבע אותו האדם לפי מה שהוא מרגיש בנפשו דבר שגורר לבו מאותו המאכל או להפך, וכדברי הרי"ף גיאות (שו"ע ס' תע"א ס"א ומ"ב ס"ק ו' וס"ק ז' ובה"ל ד"ה ויין מעט" בסופו).

שאלה: כמה יין מותר לשתות בערב פסח משעה עשירית ומעלה [פרט גם את הכרעת הביה"ל].

תשובה: הרבה יין שרי (והיינו מפעמיים רוב כוס, ובמ"א מפקפק דל"ח הרבה, ומ"מ כן הכריע במ"ב, ועי' להלן הכרעת הביה"ל), ומ"מ לא ישתה כ"כ עד שיהא שבע וגם יוכל להשתכר, וכן פחות משיעור "מעט" (והיינו פחות מכוס ועכ"פ פחות מרוב כוס). אמנם מעט יין כ' בשו"ע דאסור, ובביה"ל הביא דמסתמת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש משמע דשרי וצ"ע, ומסקנת הביה"ל כמו שהביא מהרי"ף גיאת דכל אחד לפי טבעו מה שמרגיש שגורר אכילה שרי, ומה שמרגיש שמשביעו אסור (ס' תע"א סעי' א' ומ"ב ס"ק ו' ח' ושעה"צ ז' ובה"ל ד"ה ויין).

שאלה: אל רב קהילת תפארת יעקב בכפר סבא, הרב אליהו פנחסוב שליט"א, התקשר בערב פסח בבוקר אחד מתלמידיו ושאל האם מותר לאכול ממצות חמץ שנשארו בביתו או מהמצות הכפולות, מה הורה לו מורנו הרב שליט"א.

תשובה: ממצות חמץ שרי, וממצות כפולות אסור (ס' תע"א סעי' ב' מ"ב ס"ק י"ג).

סימן תע"ב

שאלה: א. מדוע כשיש תינוקות מצוה להזדרז לעשות הסדר. ב. והאם אפשר לקדש מבע"י ומדוע.

תשובה: א. כדי שלא ישנו התינוקות וישאלו מה נשתנה וישיב להם, ויקיים מש"כ והגדת לבנך (ס' תע"ב סעי' א' ומ"ב ס"ק ג', ועי' שעה"צ ב'). ב. אי אפשר, והטעם י"א דהקידוש צריך לעשות בשעה שראוי לאכילת מצה, וי"א דהקידוש הוא אחד מד' כוסות, ואף הד' כוסות מצותן בלילה דכולהו גרירו בתר הגדה ומצה ומרור (שם ומ"ב ס"ק ד').

שאלה: מדוע כשיש תינוקות מצוה להזדרז לעשות הסדר.

תשובה: כ' המ"ב שיזדרזו לעשות הסדר כדי שלא יישנו התינוקות כשידעו שלא ישתנה הרבה עד האכילה, וממילא ישאלו מה נשתנה וישיב להם ויקיים והגדת לבנך, ובשעה"צ כ' דאפשר לומר בכונת השו"ע דיש למהר ולהגיע לידי מוציא מצה כדי שישאלו התינוקות למה אוכלים מצה ובהסיבה ולמה אוכלים מרור, ומטבילים בחרוסת דעיקר שאלתו של התינוק בשעה שרואה המעשה בעיניו (ס' תע"ב ומ"ב ס"ק ג' ובשעה"צ ס"ק ב').

שאלה: באמצע ליל הסדר בביתו של רב בית הכנסת זכרון שלמה הגאון הגדול רבי יעקב אביעזר כץ שליט"א, לאחר ששתו את הכוס השניה, שאל אחד האורחים את הרב שליט"א האם צריך לחזור ולשתות כוס זו מכיון שבטעות היסב בה לצד ימינו, מה לדעתך הורה לו מורנו הרב שליט"א [פרט הדין גם באיטר יד].

תשובה: כ' השו"ע כשהוא מיסב לא יטה על ימינו אלא על שמאלו, וכ' הרמ"א ואין חילוק בין איטר לאחר, וכ' המ"ב דעל ימינו לא שמה הסיבה ולא יצא, אך איטר שהיסיב על ימינו יצא בדיעבד. וכ' השו"ע שמי ששתה בלא הסיבה צריך לחזור ולשתות, וכ' המ"ב בשם המ"א דלמנהגנו שאין שותים אפי' בין כוס ראשונה לשניה הוי ליה כנמלך, ואם שותה צריך לברך, והוסיף עוד דלפ"ז אין כדאי שיחזור וישתה דנראה כמוסיף על הכוסות, ויסמוך על דעת אבי העזרי, ומיהו אם שכח ולא היסב בכוס שני יחזור וישתה בהסיבה בלי ברכה, דל"ה כנמלך שהרי גם בתוך הסעודה אם רוצה לשתות א"צ לברך, וסומך על ברכת כוס שני. וכ' בשעה"צ דאם אין דעתו לשתות בסעודה צריך לברך, וא"כ לא יחזור וישתה (ס' תע"ב ס"ג בשו"ע ומ"ב ס"ק י' וס"ק י"א ושו"ע ס"ז ומ"ב ס"ק כ"א ושעה"צ ס"ק ל"א).

שאלה: א. כשהוא מיסב לאיזה צד יטה ומדוע [פרט גם לאיזה צד יטה איטר יד ומדוע]. ב. האם האוכל לפני רבו מיסב ומדוע.

תשובה: א. יטה לשמאלו כיון שרגיל לאכול בימינו, ואם יטה על ימינו ויאכל שלא כרגילותו לא חשוב הסיבה, וכן דאם יטה על ימינו יש לחוש שיקדים קנה לושט (דהושט בצד ימין, וכשיטה יפתח הכובע שעל הקנה ויכנס שם המאכל), ואף איטר יטה לצד שמאל, דאף דלטעם א' צריך להטות על ימין דרגילותו לאכול ביד שמאל, מ"מ לטעם ב' עליו להטות לשמאל, ואזלינן בתר ההוא טעמא דחמירא סכנתא מאיסורא (ס' תע"ב סעי' ג' ומ"ב ס"ק י' י"א). ב. באותו שולחן אינו מיסב א"כ נתן לו רבו רשות דמחויב במורא רבו ואינו דרך מורא, ובשולחן אחר כ' ברמ"א דמיסב, והפ"ח כ' דאינו מיסב כל שרבו רואהו, וכ' בפמ"ג דע"כ טוב שיטול מרבו רשות (שם סעי' ה' ומ"ב ס"ק ט"ו י"ח).

שאלה: האם האוכל לפני רבו מיסב [פרט גם את הכרעת האחרונים].

תשובה: כ' השו"ע תלמיד לפני רבו א"צ הסיבה אפי' אינו רבו מובהק א"כ יתן רבו רשות, וכ' המ"ב דאסור לו להסב בפני רבו, ובשעה"צ הביא דעת מהרי"ב דא"צ אבל רשאי, וכשיושב בשלחן אחר בפני רבו כ' הרמ"א דיסב, ודעת הפר"ח דלא יסב, והכריע הפמ"ג דטוב שיטול רשות ויסב (סי' תע"ב ס"ה ומ"ב ס"ק ט"ו וס"ק י"ח ושעה"צ כ"ב).

שאלה: אל ביתו של הרב הגאון רבי בנימין זוננבליק שליט"א, רבה של הקהילה החרדית בנתניה, הגיע מיד אחר גמר ליל הסדר אחד מתלמידיו ושאל האם צריך לחזור ולאכול שוב מצות ולשתות ארבע כוסות מכיון שבטעות היסב בהם לצד ימינו [והוא לא איתר יד], מה לדעתך הורה לו מורנו הרב שליט"א א. לגבי אכילת המצות. ב. לגבי שתיית ארבע כוסות.

תשובה: א. לשו"ע צריך לחזור ולאכול בהסיבה ולברך על אכילת מצה, ולרמ"א על אכילת מצה לא יברך, ומ"מ משמע דצריך לחזור ולאכול כזית אחד בהסיבה (סי' תע"ב סעי' ז' ביה"ל ד"ה לא יצא). ב. לשו"ע צריך לחזור ולשתות ד' כוסות בהסיבה, ולרמ"א לא יחזור (שם).

שאלה: כמה יין צריך לשתות לכתחלה מהכוס ובכמה יוצא בדיעבד [פרט גם את הכרעת המ"ב].

תשובה: לכתחילה רביעית, ובדיעבד (וכן לכתחילה כשהיין ביוקר) יוצא במלוא לוגמיו דידיה, ובעיני נמי שיהיה רוב רביעית (מלבד בקטן דמצדד להקל דסגי במלוא לוגמיו דידיה, מ"ב ס"ק מ"ז), ו"א דבעיני לשתות רוב הכוס ולא נקטי הכי, ומ"מ אם מתחילה דעתו שלא לשתות כ"כ יקח כוס שיכול לשתות רובה כדי לחוש לדעה זו (סי' תע"ב סעי' ט' ומ"ב ס"ק ל' ל"ג וביה"ל ד"ה וישתה).

שאלה: במהלך דרשת שבת הגדול של רבה של שכונת נוה יעקב הרב הגאון רבי יוסף שרביט שליט"א, נשאל הרב שליט"א האם מי שלא שתה בליל הסדר את אחת הכוסות בבת אחת צריך לחזור ולשתות ולברך על שתיה זו, מה לדעתך הורה מורנו הרב שליט"א.

תשובה: אינו מעכב, ורק לכתחילה יש אומרים לשתות רוב רביעית בבת אחת (סי' תע"ב סעי' ט' מ"ב ס"ק ל"ד).

שאלה: א. כמה יין צריך לשתות לכתחילה מהכוס ובכמה יוצא בדיעבד [פרט גם את הכרעת המ"ב]. ב. ומדוע מצוה לחזור אחר יין אדום.

תשובה: א. כ' השו"ע שיעור הכוס רביעית וישתה כולו או רובו, וכ' המ"ב היינו לכתחילה כולו ובדיעבד רובו, ובמדינות שהיין ביוקר אפי' לכתחילה סגי ברובו, אך כוס רביעית ישתה כולו שיוכל לברך ברכה אחרונה. עוד כ' השו"ע ד"א דישתה רוב הכוס אפי' מחזיק כמה רביעיות, וכ' המ"ב לדלעה זו לא יצא בפחות מרוב כוס, אך לדינא קי"ל כדעה ראשונה, ומ"מ לכתחילה אם אין בדעתו לשתות הרבה לא יקח כוס גדולה לחוש לדעה זו (סי' תע"ב סעיף ט' ומ"ב ס"ק ל' וס"ק ל"ג). ב. כ' השו"ע מצוה לחזור אחר יין אדום, וכ' המ"ב דמכתוב אל תרא יין כי יתאדם משמע שהאדמיות מעלה וחשיבות, ועוד זכר לדם שהיה פרעה שוחט בני ישראל (סי' תע"ב סעיף י"א ומ"ב ס"ק ל"ח).

שאלה: מי שלא שתה את הכוס הראשונה או השלישית בבת אחת, האם צריך לחזור ולשתותה.

תשובה: כ' הרמ"א צריך לשתות השיעור שלא בהפסק גדול בינתיים, וכ' המ"ב דלכתחילה יש לזוהר שלא ישתה בשתיית רוב הכוס יותר מכדי שתיית רביעית, ובדיעבד אם שהה יותר מכדי אכילת פרס אפי' בדיעבד לא יצא, וצריך לחזור ולשתות אפי' בכוסות אחרונות. ואם לא שהה כא"פ אך שהה יותר מכדי שתיית רביעית, בשתי כוסות ראשונות יחזור וישתה, ובשתי כוסות אחרונות לא יחזור וישתה, וכעין המבואר לעיל בס"ז בהג"ה דיסמוך על הדעה המקילה כדי שלא יהיה נראה כמוסיף על הכוסות, וכ' בשעה"צ שלמנהגנו שלא שותים אחר כוס ראשונה לא יחזור וישתה אא"כ היתה דעתו לשתות בין כוס ראשונה לשניה (שו"ע סי' תע"ב ס"ט ומ"ב ס"ק ל"ד ושעה"צ ס"ק מ"ט).

שאלה: א. מי פטור משתיית ארבעה כוסות ומדוע. ב. מדוע מצוה לחזור אחר יין אדום. ג. ומתי עדיף לשתות יין לבן.

תשובה: א. מי שנופל למשכב מחמת שתית היין, ומשום דאין זה דרך חירות (סי' תע"ב סעי' י' מ"ב ס"ק ל"ה ושעה"צ נ"ב). ב. דהוא מעלה ליין, ועוד זכר לדם שהיה פרעה שוחט ב"י (שם סעי' י"א מ"ב ס"ק ל"ח). ג. אם הלבן משובח ממנו (שם בהג"ה).

שאלה: אל הגאון הצדיק רבי אברהם צוקרמן שליט"א רבם של קהילות פרושים בירושלים ובבית שמש ניגש אחד מתלמידיו בערב פסח ושאל, א. האם חייב או שיש מצוה לחנך את בניו הקטנים שהגיעו לגיל חינוך לשתות ארבעה כוסות. ב. וכמה יין ישתו קטנים אלו מהכוס, מה הורה מורנו הגאון הצדיק שליט"א.

תשובה: א. כ' השו"ע תינוקות שהגיעו לחינוך מצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו, וכ' המ"ב אבל אינו מעכב, והוסיף בשעה"צ מפני שלהרבה פוסקים לא נתקנו ארבעה כוסות לקטנים (סי' תע"ב סעיף ט"ו ומ"ב ס"ק מ"ז ושעה"צ ס"ק ס'). ב. כ' המ"ב עיין בסימן רע"א ס"ג שצדדנו דקטן א"צ לשתות רוב רביעית רק כמלוא לוגמיו דידיה (שם כתב דגדול ישתה כמלוא לוגמיו דידיה גם כשזה יותר מרוב רביעית, אך לא יפחות מרוב רביעית - ובקטן היקל) (סי' תע"ב מ"ב ס"ק מ"ז).

סימן תע"ג

שאלה: נזכר שלא הבדיל לפני תחלת ההגדה או באמצע ההגדה, מתי יבדיל ומדוע.

תשובה: קודם שמוזג הכוס והכין עצמו לאמירת ההגדה יבדיל מיד, ולמנהג הרמ"א דמברכין על כל כוס אם כיון לשתות בין הכוסות יבדיל, ואם לא כיון אפשר דלא יבדיל אלא על כוס שני (והגר"ז כ' דאף בנזכר קודם כרפס יאכל בלי הבדלה, ובה"ל מפקפק בזה ונשאר בצ"ע לדינא. בה"ל ד"ה עד). ואם מוזג כוס שני והכין עצמו לאמירת ההגדה, וכ"ש אם התחיל בהגדה, נח' הראשונים אם מותר להפסיק בשתיה, ובשו"ע פסק דלא יפסיק אף להבדלה כיון דכבר עוסק במצוה לא יפסיק, וע"כ יבדיל לאחר ההגדה והיינו על כוס שני (סי' תע"ג סעי' א' ומ"ב ס"ק ד' ושעה"צ י' וסעי' ג' בה"ל ד"ה הרשות).

שאלה: א. הדר בא"י ושכח לברך שהחיינו בשעת הקידוש בפסח או בעצרת, האם ועד מתי יכול לברך [פרט גם את הכרעת המ"ב]. ב. הדר בחו"ל ושכח לברך שהחיינו בשעת הקידוש בליל יו"ט שני של פסח, האם ועד מתי יכול לברך.

תשובה: א. כ' השו"ע מוזגין לו כוס ראשון ומקדש עליו ומברך שהחיינו, וכ' המ"ב דאם לא בירך קודם השתיה מברך אח"כ אימתי שיזכור אפי' בשוק עד סוף יו"ט האחרון, וה"ה בשאר יו"ט מחוייב לברך עד סוף יו"ט, וכ' בשעה"צ דדעת הח"י דבעצרת יש לו תשלומין כל שבעה, ולא נהירא, וגם בפמ"ג כ' דלמעשה אין לנהוג כן (סי' תע"ג סעיף א' ומ"ב ס"ק א' ושעה"צ ס"ק ה'). ב. כ' המ"ב דאם שכח לברך שהחיינו בקידוש ליל ב', אפי' אם בירך כבר בליל ראשון חייב לברך אימתי שנוזר בכל החג, דהיינו עד סוף יו"ט האחרון של גלויות, ובשעה"צ כ' דהמר"ק ונה"ש מגמגמין בזה דאף דיו"ט שני כראשון לכל דבר, ואף לענין ברכה כי היכי דלא ליתי לזלוזלי ביה, היינו רק לכתחילה אבל לא אם שכח, וצ"ע למעשה (סי' תע"ג מ"ב ס"ק א' ושעה"צ ס"ק ג').

שאלה: האם מותר לשתות יין או מיץ בין הכוסות.

תשובה: לשתות יין בין כוס ג' לד' לא ישתה, ובין א' לב' י"א שלא ישתה, וע"כ לא ישתה אלא לצורך גדול, ולמנהג הרמ"א (דמברכין על כל כוס וכוס) גם בצורך גדול לא ישתה אא"כ כיון לפטור מה שישתה בין הכוסות (או שיין לפניו על השולחן, ובשעה"צ י"ט מצדד קצת דלא סגי בזה), ובין ב' לג' לכ"ע ישתה. אמנם לשתות משקה שאין משכר, מותר לשתות בכל מקום (סי' תע"ג סעי' ג' ומ"ב ס"ק י"ב י"ג ט"ז).

שאלה: מביאין לפני בעה"ב שני תבשילין וכו' ונהגו בבשר וביצה, א. מדוע נהגו דוקא בביצה. ב. והאם עדיף לצלות את הביצה ומדוע. ג. והאם מותר לצלות את הביצה בליל הסדר.

תשובה: א. לאו דוקא ואפשר אף בבשר דהיא זכר לחגיגה, אלא דיוצאים גם בביצה, ו"א דנהגו בביצה דהוא בלשון ארמי ביעא, כלומר בעי רחמנא למפרק יתנא, ו"א שביצה מאכל אבילות זכר לאבילות ביהמ"ק שאין יכולין להקריב הפסח (סי' תע"ג סעי' ד' ומ"ב ס"ק כ"ג). ב. בשו"ע כ' דיכולין שתהא מבושלת דקיי"ל דהחגיגה נאכלת מבושלת, וברמ"א כ' דנהגו שתהא צלויה לחוש לפוסקים כבן תימא דאף חגיגה נאכלת דוקא צלי (שם ומ"ב ס"ק ל"ב ושעה"צ ל"ו). ג. שרי אא"כ אין דעתו לאכלה היום אלא ביום ב' או בזמן אחר (שם מ"ב ס"ק ל"ב).

שאלה: מביאין לפני בעה"ב שני תבשילין וכו' ונהגו בבשר וביצה, א. מדוע נהגו דוקא בביצה [כתוב גם את הטעם שהוזכר בב"ב]. ב. והאם מותר לצלות הביצה בליל הסדר.

תשובה: א. בב"ב כ' דנהגו בביצה זכר לאבילות בית המקדש, ו"א מפני שהיא קלה לבשל, ובמ"ב הביא עוד טעם דביצה בארמית ביעא לרמוז בעי רחמנא למפרק יתנא (סי' תע"ג בב"ב ומ"ב ס"ק כ"ג). ב. כ' המ"ב שאם דעתו לאוכלה באותו היום יכול לצלותה בלילה, ואם אין בדעתו לאוכלה עד ליל ב' אסור לצלותה ביו"ט (סי' תע"ג מ"ב ס"ק ל"ב).

שאלה: א. מהו המין שלכתחלה עדיף לקחת למרור ומדוע [כתוב גם את הטעם שהוזכר בב"ב]. ב. והאם יוצאים ידי חובת מרור בשורש הירק. ג. והאם יוצאים ידי חובת מרור בעלים כמושין. ד. והאם אפשר להלכה לצאת בעלים כבושין במים.

תשובה: א. חזרת, דתחילתו מתוק וסופו מר זכר לשעבוד מצרים שתחילתו רך וסופו קשה, ובב"ב הביא טעם דקרוין אותו חסא מלשון דחס רחמנא עלן (סי' תע"ג סעי' ה' ומ"ב ס"ק מ"ב). ב. בשורש הגדול שבו עומד הירק יוצאין דהוא הקלת, ובשאר שורשים המתפצלים אין יוצאין

(שם ומ"ב ס"ק ל"ו). ג. מח' (שם מ"ב ס"ק ל"ז). ד. לא (שם מ"ב ס"ק ל"ח).

שאלה: א. האם צריך ליטול ידיו לפני שאוכל הכרפס. ב. במה לא מטבילים את הכרפס. ג. והאם כשאכל כזית כרפס צריך לברך אחריו ומדוע.

תשובה: א. בשו"ע כ' דנוטל ידיו (ואף באוכל פחות מכזית, אמנם יש פוסקים בעלמא בפחות מכזית - בה"ל ד"ה פחות), ויש מהאחרונים שכל דאף לפוסקים בעלמא דס"ל דאין צריך נטילה לטיבולו במשקה, הכא בפסח נוטל כדי שישאלו התינוקות (סי' תע"ג סעי' ו' ובמ"ב ס"ק נ"א ושעה"צ ס"ט). ב. בחרוסת (שם מ"ב ס"ק נ"ד). ג. לשו"ע לא יברך אחריו, ובהגר"א כ' דלרמ"א דמברך על כל כוס דאמירת ההלל וההגדה היו הפסק, ה"ה בזה לא יפטר הכרפס את המרור, ולא יפטר בברכהמ"ז ויצטרך ברכה אחרונה. ובה"ל כ' דלמג"א דהטעם דמברכים דכל אחד מצוה באפי נפשה א"כ לא הוי הפסק ושפיר נפטר בברכהמ"ז, אמנם נשאר בצ"ע שמא כרפס ומרור נמי הוו כל חד מצווה באפי נפשה (שם ומ"ב ס"ק נ"ו ובה"ל ד"ה ואינו).

שאלה: א. האם צריך ליטול ידיו לפני שאוכל הכרפס. ב. והאם כשאכל כזית כרפס צריך לברך אחריו ומדוע.

תשובה: א. כ' השו"ע נוטל ידיו לצורך טיבול ראשון ולא יברך על הנטילה ויקח מהכרפס פחות מכזית, וכ' בה"ל מ"כאן משמע דדבר שטיבולו במשקה צריך נטילה אפי' בפחות מכזית, ודלא כמש"כ במ"ב בסי' קנ"ח ס"ק כ', וכבר הערתי זאת שם בגיליון, אכן מצאתי ברשב"ץ דדברי שבפחות מכזית א"צ נטילה, וצ"ע לדינא. וכתב בשעה"צ ס"ק ס"ט ויש אחרונים שכתבו דאפילו אלו שלא נוטלים ידים כל השנה, היום טילו כדי שישאלו התינוקות (סי' תע"ג ס"ו ובה"ל ד"ה פחות מכזית). ב. כ' השו"ע ויקח כרפס פחות מכזית ואינו מברך אחריו, וכ' המ"ב אפי' אם אכל כזית לפי שברכה ראשונה פוטרת את המרור שבסעודה לכן ברכהמ"ז פוטרת את הכרפס, ובה"ל הביא שדעת הגר"א שיברך אחריו כי אינו פוטר את הכרפס דהגדה הוי הפסק, ולכן הוא ענין בפנ"ע, והוסיף המ"ב דגם לטעם המ"א שמברכים על כל כוס כי מברכים על כל מצוה בפנ"ע, י"ל גם כאן סברא זו שהיה צריך לברך על המרור והוא מצוה בפנ"ע, אלא שנפטר מחמת הסעודה ולא ע"י הכרפס, ולכן יברך ברכה אחרונה על הכרפס, וצ"ע (שו"ע סי' תע"ג ס"ו ומ"ב ס"ק נ"ו ובה"ל ד"ה ואינו מברך).

שאלה: כיצד מוציאים מעט יין כשאומרים דם ואש ותימרות עשן וכו' [פרט גם את הכרעת בעל המ"ב].

תשובה: כ' הרמ"א ונוהגין לזרוק מעט מן הכוס באצבע, וכ' המ"ב דהוא ע"ש אצבע אלהים היא, ודלא כהגהת מנהגים שכתב לזרוק בזרת קטן, ובשעה"צ כ' ד"א שיזרוק בקמיצה, והכריע דזרוק באצבעו אא"כ הוא איסטניס ועי"ז יהיה נמאס בעיניו אח"כ לשתות מן הנותר מן הכוס שאז ישפוך מן הכוס, ובפרט שי"א שלכתחילה נכון לנהוג כן ע"י שפיכה מן הכוס ולא באצבע, וע"כ מי שהוא איסטניס בוודאי ינהוג כך (סי' תע"ג ס"ק ע"ד ושעה"צ ס"ק פ"א).

שאלה: אל הרב הגאון רבי יאיר בר חנין שליט"א ניגש אחד מתלמידיו אחר תפלת ערבית בליל הסדר, ושאל כיצד מוציאים מעט יין מהכוס כשאומרים דם ואש ותימרות עשן וכו', מה ענה הרב שליט"א.

תשובה: ברמ"א כ' דזורק באצבע, ובמ"ב דנוהגים לזרוק באצבע ולא כ"א בזרת, ובשעה"צ מביא י"א דזורק בקמיצה, ו"א דלכתחילה ישפוך מן הכוס ללא אצבע, וע"כ מי שהוא איסטניס בוודאי ינהוג כך (סי' תע"ג סעי' ז' בהגהת ומ"ב ס"ק ע"ד ושעה"צ פ"א).

סימן תע"ד

שאלה: א. האם מברכים על כוס שני ומדוע. ב. והאם צריך ליטול ידיו ולברך על נט"ל לפני שאוכל המצה [פרט גם את הכרעת הביה"ל].

תשובה: א. ברכה ראשונה, לשו"ע אין מברך דנפטר במה שבירך על כוס ראשון, ולרמ"א מברך, והטעם י"א משום דאסור לשתות משתחיל ההגדה וחשיב הפסק לענין ברכה, ו"א כיון דכל חד מצוה באפי נפשה מחייב נמי ברכה על כל חד בפני עצמו, וברכה אחרונה אין מברך לכ"ע דאין הפסק וסילוק מחייב ברכה אחרונה, ודי שיברך אחר כוס רביעי (סי' תע"ד סעי' א' ומ"ב ס"ק א' ג' ד'). ב. צריך ליטול ידיו ולברך, אמנם אם לא הסיח דעתו משמירת ידיו י"א דאי"צ ליטול, ובמ"ב כ' דלדידן צריך ליטול ולא יברך, וראוי שיטמא ידיו ואז יטול ויברך (סי' תע"ה סעי' א' ובה"ל ד"ה יטול).

סימן תע"ה

שאלה: האם יטול ידיו ויברך על נט"ל לפני שאוכל המצה [פרט גם את הכרעת בעל המ"ב].

תשובה: כ' השו"ע יטול ידיו ויברך ענט"ל, וכ' המ"ב דאף שנטל לירקות מ"מ כיון דאמר בינתיים הגדה והלל חישינן שמא הסיח דעתו ונגע במקום מטונף, וכ' בה"ל בשם השבלי הלקט דאם ברור לו ששימר ידיו א"צ לחזור וליטול ידיו, וכ' עליו דאף דלדינא בודאי צריך לחזור וליטול

מ"מ אין לו לברך, והנכון שבאופן זה יטמא ידיו קודם הנטילה כדי שיוכל לברך (שו"ע סי' תע"ה ס"א ומ"ב ס"ק א' ובה"ל ד"ה יטול ידיו).

שאלה: א. מדוע צריך לאכול ביחד משתי המצות. ב. והאוכל קלח שלם עם העלים והטורשים האם יוצא ידי חובתו אפילו שאין בהם כזית ומדוע.

תשובה: א. דאיכא פלוגתא אם אכילת מצה היא מן השלימה או מן הפרוסה, וע"כ אם יאכל מהשלימה הוי הפסק בין הברכה לאכילה למ"ד דמן הפרוסה היא אכילת המצה, ואם יאכל מן הפרוסה הוי הפסק למ"ד דמן השלימה היא, והב"ח כ' גם למאי דקיי"ל לעיקר דמהפרוסה היא, שלא יאכל מהשלימה תחילה דמ"מ יצא יד"ח אכילת מצה, ולא יצא את הדין לכתחילה שיאכל מהפרוסה דכבר יצא, ולא יאכל מהפרוסה תחילה דהוי מעביר על המצות (דסו"ס יכול לקיימה מהשלימה) (סי' תע"ה סעי' א' מ"ב ס"ק ח' ושעה"צ ו'). ב. לא יצא אף דהוי בריה, דאתי שורשים דרשות (דאין יוצאין בהן יד"ח מרור) ומבטלי מרור דמצוה, וברעק"א מפקפק בטעם זה, ובשעה"צ כ' דאין יוצא דל"מ בריה להחשיבו לשיעור "אכילה" שיצא בו יד"ח מרור (שם מ"ב ס"ק י"ב ושעה"צ י"ב).

שאלה: מי שיש לו רק מרור ואין לו ירקות לטיבול ראשון מתי יוצא ידי חובת מרור ומדוע.

תשובה: כ' השו"ע דאם אין לו ירקות לטיבול ראשון אלא מרור, יברך עליו בטיבול ראשון בפה"א ועל אכילת מרור, ובטיבול השני יטבלנו בחרוסת ויאכלנו בלא ברכה, וכ' המ"ב דיוצא מצות מרור באכילה השניה דלכתחילה בעינן מצה והדר מרור כדכתיב על מצות ומרורים וכו', אך יברך באכילה ראשונה דאין הגון לברך על אכילת מרור אחר שכבר מילא כריסו ממנו קודם לכן בלי ברכה, וכ' המ"ב ודע דהרבה פוסקים חולקים ע"ז וסוברים דעדיף לכון באכילת מרור הראשונה לקיים מצות מרור כיון שמברך אז אשר קדשנו וכו' (סי' תע"ה סעיף ב' ומ"ב ס"ק כ"ו וס"ק כ"ח).

שאלה: א. מי שיש לו רק מרור ואין לו ירקות לטיבול ראשון, מתי יצא ידי חובת מרור ומדוע. ב. מי שיש לו רק תמכא [חרייין] ואין לו שאר ירקות, מה יברך עליו ומדוע.

תשובה: א. מבואר דמברך מיד על אכילת מרור, דאין ראוי שאחר שמילא כרסו ממרור רק אז יברך, ולשו"ע יד"ח מרור יוצא כרגיל כשאוכל מרור בסעודה, ואין יכול להקדים לאכול מרור לאלתר, דלכתחילה מצות מרור לאחר המצה כדכתיב על מצות ומרורים וגו', וי"א דאוכל מיד לשם מרור (סי' תע"ה סעי' ב' ומ"ב ס"ק כ"ח). ב. למ"א אין מברך עליו כלל דאין דרך לאכול כמות שהוא, וי"א דמברך עליו בפה"א מדראוי לאכול בחומץ (ובבה"ל מצדד עוד סברא מדאחשביה רחמנא לענין מרור, ע"כ בשעה שמקיים בו מצות מרור חשוב הוא גם לענין ברכה), ובבאה"ל כ' דכ"פ שהכל ראוי לו לברך, דודאי אינו בגדר אינו ראוי לאכילה כלל דא"כ גם ידי מרור לא נפיק (שם בה"ל ד"ה בטיבול).

שאלה: כתוב לפחות חמשה מקרים שאכל או בלע מצה ולא יצא ידי חובתו [כתוב גם מקרים שלא מוסכמים לכו"ע].

תשובה: א. נתנה בסיב ובלעה (סי' תע"ה סעי' ג'). ב. י"א שלא יצא כשאכל שלא בכונה לשם מצוה (שם סעי' ד' מ"ב ס"ק ל"ד). ג. אף לשו"ע לא יצא כשלא ידע שהוא מצה או כסבור שהוא חול (שם). ד. כשאומר בפירוש שמכוין לא לצאת אפטר שלא יצא (שם מ"ב ס"ק ל"ו). ה. כשהיה שוטה בשעת אכילתו ונשתפה (שם סעי' ה'). ו. אכל כזית בשיעור של יותר מכדי אכילת פרס (שם סעי' ו').

סימן תע"ו

שאלה: אל הרב הגאון רבי אביחי סומך שליט"א רב בית הכנסת זכור לאברהם שבשכונת נווה יעקב, התקשר אחד מתלמידיו שבתפוצות ושאל, במקומות שלא נוהגים לאכול צלי בליל הסדר, האם מותר לאכול בשר שבישלו במים ואח"כ עשאו צלי קדר או בשר שצלאו ואח"כ בישלו, מה הורה הרב שליט"א.

תשובה: בשלו ואח"כ עשאו צלי קדר אסור לאכול, ומיהו לצורך חולה קצת יש להקל, צלאו ואח"כ בישלו מותר (סי' תע"ו סעי' א' מ"ב ס"ק א').

סימן תע"ז

שאלה: במהלך שיעורו בהלכות ליל הסדר של הרב אלימלך בש שליט"א מרבני שכונת נאות הפסגה, נשאל הרב שליט"א מי שאכל אפיקומן בלא הסבה או שאכלו כשלא היה שבע האם יחזור ויאכל שוב אפיקומן, מה לדעתך הורה מורנו הרב שליט"א.

תשובה: כשאכלו בלא הסיבה בדיעבד אם קשה עליו האכילה אי"צ לחזור (סי' תע"ז סעי' א' מ"ב ס"ק ד'). וכשאכלו כשאינו שבע לא יצא (שם סעי' ב' מ"ב ס"ק י"ג).

שאלה: א. שכח ולא אכל אפיקומן ונזכר מיד לאחר שנטל מים אחרונים, האם יברך שוב המוציא ומדוע. ב. שכח ולא אכל אפיקומן ונזכר מיד לאחר שבירך בורא פרי הגפן, האם יחזור ויאכל שוב אפיקומן.

תשובה: א. לא יברך דאתכא דרחמנא סמך ולא מסיח דעתו לגמרי (סי' תע"ז סעי' ב' ומ"ב ס"ק ח'). ב. אם אכל בסעודה מצה שמורה לא יחזור, וכתבו האחרונים דכ"ז למ"ד דברכהמ"ז טעונה כוס, אמנם למה דנהגינן דברכהמ"ז אינה טעונה כוס שפיר חוזר לאכול אפיקומן אף כה"ג, ואם לא אכל שמורה או שאכל שמורה משעת לישא ונוהג לאכול שמורה משעת קצירה לא יצא (שם ומ"ב ס"ק י"א).

סימן תע"ח

שאלה: א. האם מותר לאכול ולשתות אחר אפיקומן [פרט גם את הכרעת המ"ב]. ב. האם מי שנמנם או שנרדם באמצע אכילת האפיקומן יכול להמשיך ולאכול.

תשובה: א. לאכול אסור, ולשתות נח' הפוסקים, ויש להחמיר במשקה המשכר, ולכתחילה יחמיר בכל משקה חוץ ממים (סי' תע"ח סעי' א' ומ"ב ס"ק ה'). ב. מי שנמנם - לשר"ע יכול, ויש מחמירים דדוקא שהיה בחבורה וחלקם לא נמנמו, והכרעת הביה"ל להקל. ומי שנרדם, לשר"ע יש להקל כשהוא בחבורה והם לא נרדמו, ויש מחמירים, ונקט"י להקל דיש מקילים בכ"ז שלא נאמר אלא לענין פסח ולא לענין אפיקומן (שם סעי' ב' ובה"ל ד"ה נתנמנמו).

סימן תע"ט

שאלה: א. מי שנמנם או שנרדם באמצע אכילת האפיקומן, האם יכול להמשיך ולאכול [פרט גם את הכרעת בעל המ"ב]. ב. ומי נהגו שמומן בליל הסדר ומדוע.

תשובה: א. כ' השו"ע מי שישן בתוך הסעודה והקיץ אינו חוזר לאכול, בני חבורה שישנו מקצתן בתוך הסעודה חוזרים ואוכלים, נרדמו כולם ונעורו לא יאכלו, נתנמנמו כולם יאכלו, ובה"ל הביא דדעת הח"י דדווקא בנתנמנמו מקצתם, ובנרדמו אפי' מקצתם אסור, וכ' הבה"ל שכיון שדעת הרבה פוסקים דכל דין זה הוא רק בקרבן ממש ולא באפיקומן, דיינו להחמיר בנרדמו כולם וכפסק השו"ע (סי' תע"ח סעיף ב' ובה"ל ד"ה נתנמנמו). ב. כ' הרמ"א נהגו שבעה"ב מברך ברכהמ"ז בליל פסח שנאמר טוב עין הוא יבורך, והוא מיקרי טוב עין שאמר כל דכפין ייתי ויכול (סי' תע"ט בהג"ה, ועיין בדרכי משה שכתב עוד טעמים).

שאלה: מדוע אין לשתות בין כוס שלישית לרביעית [כתוב גם לפחות ב' נפק"מ בין הטעמים].

תשובה: י"א משום שמא ישתכר ולא יגמור ההלל, וי"א משום דמחזי כמוסיף על הכוסות, ונפק"מ א. אם הוא חמר מדינה ואינו משכר, דלטעם קמא שרי ולטעם ב' אסור. ב. כשממשיך לשתות מהכוס השלישית לאחר שהסיח דעתו משתיה, דלטעם קמא שרי דסו"ס אינו שותה יותר מכוס, ולטעם ב' י"א דאסור דצריך לחזור ולברך. ג. שותה משקה המשכר שאינו חמר מדינה, דלטעם דמשכר איתא ולטעם ב' ליכא. ד. בבה"ל כתב אפשר דכששותה מעט משום מוסיף ליכא, ומשום דמשכר איתא. ה. כוס גדול ביותר כ' שלא ישתה כולו, וזה לטעם שמשכר ולא לטעם דמוסיף (סי' תע"ט סעי' א' ומ"ב ס"ק ה' ו' ז' ובה"ל ד"ה ולא).

שאלה: א. האם אשה יכולה לומר הודו או אנא. ב. האם קטן יכול לומר הודו או אנא. ג. והאם אפשר שאדם אחד יאמר הודו ואדם שני יאמר אנא, הוכח.

תשובה: א. יכולה (ומ"מ למה שנהגו לומר בהודו יש לחוש לדאמרי בגמ' זמרי נשי ועני גברי כאש בנעורת) (סי' תע"ט סעי' א' מ"ב ס"ק ט'). ב. הודו אין יכול ואנא יכול (שם מ"ב ס"ק י"ב). ג. שרי כמבואר בקטן (שם).

סימן ת"פ

שאלה: א. השותה כוס שלישית או רביעית בלא הסבה, כשחוזר ושותה [לדעת המחבר] האם צריך לברך בורא פרי הגפן ומדוע. ב. מתי שותים את הכוס הרביעית.

תשובה: א. בשלישית אי"צ דלא הסיח דעתו דהא צריך לשתות כוס רביעית, ובכוס רביעית צריך דהא אין שותה אחריו (סי' ת"פ סעי' א' ומ"ב ס"ק ח'). ב. אחר ברכת מלך מהולל בתשבחות, ומהר"ם היה שותה אחר הפיוטים שלא יהיה צמא כשישכב (שם ומ"ב ס"ק ו').

סימן תפ"א

שאלה: אלו הלכות בליל יו"ט ראשון של פסח טעמים הוא בגלל שליל זה ליל שמורים [כתוב לפחות שתי הלכות].

תשובה: א. שפותחים הדלת כשאומרים שפוך חמתך (סי' ת"פ סעי' א' בהגה"ה). ב. שאין קורין בקר"ש שעל המיטה שאר פוסקים לשמירה (סי' תפ"א סעי' א' בהגה"ה). ג. שאין אומרים בשבת שחל בליל פסח ברכת מעין שבע (סי' תפ"ו סעי' א').

שאלה: א. מתי יש היתר לשתות כוס חמישית. ב. ומה הטעמים שאין לשתות אחר גמר שתיית ארבע כוסות.

תשובה: א. כתב ברמ"א דמי שהוא איסטניס או שתאב הרבה יכול לשתות כוס חמישית ויאמר עליו הלל הגדול, ובמ"ב העתיק דדוקא כשלא בירך עדיין על ההלל, אמנם בבה"ל הביא חולקים בזה דאף בפסוקי הלל הגדול ללא ברכה יכול לשתות, עוד נח' ד"א דדוקא כשלא אמר הלל הגדול על כוס רביעית, ובפמ"ג מצדד דאפשר דאף שכבר אמר חוזר ואומר (סי' תפ"א סעי' א' ומ"ב ס"ק ג' ושעה"צ ח' וביאוה"ל ד"ה ויאמר). ב. א. י"א משום שלא ישתכר וימנע מסיפור יציאת מצרים, דמצוה עד שתחטפנו שינה, ב. וי"א דלא יהיה נראה כמוסיף על הכוסות, ג. וי"א שלא יבטל טעם מצה מפיו, וכמו שאסור באכילה לאחר אפיקומן, ובשו"ע ורמ"א משמע דמחמירים ככל הני טעמים (שם מ"ב ס"ק א').

סימן תפ"ב

שאלה: במהלך שבת הגיבוש של משפחת קארפ על כל ענפיה, גילו לפתע בני המשפחה שיש להם לכל השבת רק שתי חלות שלמות והרבה פרוסות לחם. בני המשפחה לא ידעו כיצד יקיימו חובת לחם משנה, ומיד נתנו עיניהם ברב המשפחה הגאון הגדול רבי אליהו קארפ שליט"א שהינו משמש כמו"צ קהילת חניכי הישיבות בנווה יעקב שיוורה להם מה יעשו. מה לדעתך הורה להם מורנו הרב שליט"א ומהיכן הוכיח זאת.

תשובה: מהני שיניח הפרוסות בין השלימות ויברך על כולן ויאכלו מהפרוסות, וחשיב לח"מ כמבואר במי שאין לו אלא ג' מצות דבליל ראשון אוכל מהפרוסה ומניח שתי מצות לליל שני כדי לקיים לח"מ, ומבואר דחשיב שקיימו דין לח"מ גם בליל יו"ט א', דאל"כ אדרבה עדיף לקיים דין לח"מ בליל א' (סי' תפ"ב סעי' א' בהגה"ה).

סימן תפ"ג

שאלה: מי שמקדש על מצות א. מתי יברך את ברכת שהיינו ומדוע. ב. ומתי יבצע ומדוע. ג. והאם יברך על אכילת הכרסם.

תשובה: א. בסוף הקידוש קודם ברכת על אכילת מצה, דברכת הזמן בכלל קידוש הוא (סי' תפ"ג סעי' א' בה"ל ד"ה עד). ב. בשו"ע כ' שבוצע לאחר שבירך המוציא קודם שממשיך בקידוש לקיים לח"מ בשלמות, והסכימו האחרונים דכ"ה רק לדעת הר"ף דמברכין על שתי מצות, אבל לדין דמברכין על ג' מצות יפרוס האמצעית קודם תחילת הקידוש, והעליונה לא יבצע אלא לאחר ברכת אכילת מצה (שם ובה"ל ד"ה ובוצע). ג. אם ממשיך את תאות האכילה לא יברך, ואם לאו יברך (שם מ"ב ס"ק ד').

שאלה: עקב המחסור החמור השורר בשנה זו ביין כשר בארגנטינה, התקשרו ראשי הקהלה אל רבם של יוצאי ארגנטינה בא"י הרב הגאון רבי יצחק קסטיקה שליט"א ושאלוהו, א. מי שיש לו חמר מדינה בלבד האם יקדש עליו או על המצות. ב. ומשקה שרק היהודים נוהגים לשתות ולא הגוים האם נקרא חמר מדינה. מה לדעתך ענה מורנו הרב שליט"א [פרט גם מהיכן לדעתך הוכיח הרב שליט"א את תשובתו על השאלה השניה].

תשובה: א. י"א שלא יקדש על חמר מדינה אלא על המצות, והכריע הרמ"א דיקדש על חמר מדינה (סי' תפ"ג סעי' א' בהגה"ה). ב. נקרא חמר מדינה, ומוכח כן ממשקה שרגילים רוב העם לשתותו רק בפסח, והיינו כנ"ל שנוהרו היהודים בשאר משקין ולכן שותין ממנו בפסח (שם מ"ב ס"ק י"א).

סימן תפ"ה

שאלה: נשבע שלא לאכול מצה או נשבע שלא לאכול מצה בליל פסח [והוא בא"י], האם מותר באכילת מצה בלילה זה בלא התרה ומדוע.

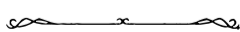
תשובה: בנשבע שלא לאכול מצה חלה שבועתו, דשבועה חלה בכלל דברים המותרים עם דבר מצוה, אמנם בנשבע שלא יאכל בליל פסח מסתמא כונתו על מצת מצוה בלא לכלול דבר אחר עמו, והוי שבועה לבטל את המצוה דהוי שבועת שוא (סי' תפ"ה סעי' א' ומ"ב ס"ק א' ב' ג', ועי' בה"ל ד"ה שבועה).

סימן תפ"ו

שאלה: מהו השיעור של כזית המצה והמרור [פרט גם את הכרעת המ"ב].

תשובה: נח' בעיקר שיעור כזית, י"א שהוא כחצי ביצה עם קליפתה, וי"א שהוא כשליש ביצה, ע"כ לענין מצה שהיא מדאורייתא יאכל כחצי ביצה (אם לא שהוא חולה וקשה לו יכול להקל), ובמרור שהוא מדרבנן יכול להקל בדיעבד בשליש ביצה (אמנם לכתחילה משום שמברך עליו יחמיר נמי בכחצי ביצה), אמנם י"א דבזמנינו נתקטנו הביצים לכמוחצית גדולם שבזמן חז"ל, ומכריע בשע"ת דלענין דאורייתא יחמיר וע"כ לכזית מצה יקח כגודל ביצה, ולמרור דרבנן יצא בכשליש ביצה (סי' תפ"ו סעי' א' ומ"ב ס"ק א').

יישר כח מרובה להרה"ג אריה ויינפלד שליט"א

והרה"ג יהודה לוי שליט"א מכולל "אליבא דהלכתא"

על סיועם המרובה בעריכת מדור זה

סיכום משנה ברורה

נערך בין כותלי "אליבא דהלכתא" קרית ספר

סימן תסח

עשיית מלאכה בער"פ

שאלה: (א) מאימתי אסור מן הדין לעשות מלאכה בערב פסח. (ב) מה דינו של העושה מלאכה. (ג) האם כל זה גם ביום שישי שלפני ערב פסח שחל בשבת.

תשובה: (א) מחצות ולמעלה. (ב) משמתין אותו, וגם אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה. (ג) אפשר שאין להחמיר בזה [דרוב הפוסקים נקטו כטעם הירושלמי הנ"ל בהקדמה]. (ס"א וס"ב ב ובאה"ל ד"ה מחצות).

מלאכה להשתכר

שאלה: (א) האם מותר לעשות מלאכה בשכר. (ב) ואם אינה מלאכה גמורה. (ג) ולצורך המועד [ואם עושה מעשה הדיוט]. (ד) מה הדין בכל זה בפועל שאין לו מה יאכל.

תשובה: (א) לא. (והטעם, כתב המ"ב בס"י תקמב סק"ב בשם הרא"ש דקבלת שכר במועד כעובדא דחול דמיא. ונראה כוונתו שאף שעצם הפעולה מותרת, התשלום עושה שהמלאכה תראה כמעשה של חול. והרי לא הותר אלא כשעושה לצורך המועד ולא ליום חול, ואילו זה נראה כמעשה של חול. וכן ביאר בחוט שני חוה"מ עמ"ר, וע"ש נ"מ בביאור זה). (ב) אסור כנ"ל. (ג) כנ"ל. ומעשה הדיוט יש להקל. (אבל בבאה"ל ס"י תקמא ס"ה ד"ה אלא, דן בשיטת הנו"ב שהובא בשעה"צ כאן, והעלה שם לענין חוה"מ שבשכר אסור, ונראה שחזר בו ממה שכתב כאן. שונה"ל ב', ונתבאר ע"פ כתבי הגר"צ גרינהויז. (ד) מותר (ואפי" במלאכה גמורה. ס"י תקמב ס"ב. והטעם משום שכדי מחייתו לא אסרו כלל). (ועי' לקמן ס"י תקמב ס"ק ז ושעה"צ ס"ק יד מה נחשב שאין לו מה יאכל, ואם צריך שיעשה בצינעה). (סעי' ב וס"ק ו ז ושעה"צ).

מלאכה בחינם

שאלה: (א) האם מותר לעשות מלאכה לעצמו, או לאחרים בחינם, כשעושה מלאכה גמורה (דהיינו מלאכה חשובה ויש בה טורח), כגון תפירת בגדים ממש או כיבוס בגדים, [ומה"ד לצורך יום טוב]. (ב) ומלאכה שאינה גמורה, כגון לתקן כלי ישן שנתקלקל קצת או בגד שנקרע קצת, לצורך יום טוב. (ג) ובמעשה אומן (שבחווה"מ אסור). (ד) ולכתוב ספרים לעצמו דרך לימודו, או שכותב לאחרים בחינם.

תשובה: (א) אסור, ואפי" לצורך יום טוב. (ב) מותר לצורך יום טוב (אבל שלא לצורך יו"ט אין היתר אפי" במלאכה שאינה גמורה. הנה מה שהוזכר בסעיף זה כמה פעמים לצורך יום טוב, פשוט דלאו דוקא הוא, אלא ה"ה גם לחוה"מ, ובדאי שעדיף לעשות צורכי המועד בער"פ מחוה"מ שחמור ממנו. וכן משמע בסעי' ה'). וכן מותר כל זה אפי" לצורך חברו, כשעושה בחינם. (ג) גם מותר. (ד) לעצמו דרך לימודו מותר (שאינו מקפיד שהכתב יהיה יפה ומושלם כדרך שכותבים לאנשים אחרים, וכשם שהתירו מלאכה שאינה גמורה לצורך המועד, כך מותר לצורך מצות כתיבת דברי תורה. שוה"ר ח'). אבל לאחרים אסור אפי" בחינם (שכשכותב לאחרים מקפיד על כתיבה הגונה). (סעי' א ב וס"ק ג ט ח).

מלאכות המותרות בחוה"מ

שאלה: (א) מלאכות המותרות בחול המועד (עי' בס"י תק"ל אלו מלאכות מותרות במועד), כגון דבר האבד או שעושה מעשה הדיוט לצורך המועד, מה דינם בער"פ. (ב) אותן שהתירו לספר ולכבס בחוה"מ, כגון הבא ממדינת הים והיוצא מבית האסורין, מה דינם בער"פ.

תשובה: (א) כל שכן שמוותרים בער"פ (שהרי יש מלאכות האסורות בחוה"מ ואילו בער"פ מותרות, כדלקמן סעי' ז' וס"ט, וא"כ מה שמותר בחוה"מ ודאי שמותר בער"פ). (ב) מותרים. (ס"ק ז).

ע"י גוי

שאלה: (א) האם מותר לעשות מלאכה ע"י גוי, [כגון לכבס]. (ב) ואם עושה בבית ישראל (שע"י ניכר שעושה לצורך ישראל). (ג) ולהסתפר ע"י גוי, והישראל מטה ראשו לצד המספר ומסייע קצת. (ד) ולהסתפר ע"י ישראל, ואם עושה בחינם.

תשובה: (א) מותר (בשו"ע הביא בזה מחלוקת, וביש בתרא הביא דעת המתירים. וכן כתב הרמ"א שהמנהג כהמתירים). (ב) גם מותר. (ג) הסכימו הרבה אחרונים להקל כנ"ל, ואפי" שמסייע קצת (מב' טעמים, משום דמסייע אין בו ממש, וכמבואר במ"ב ס"י שכח ס"ק יא. ב,

משום דמלאכה שאינה גמורה מותר, וסיוע אינה מלאכה גמורה. חיי אדם, צוין בשעה"צ). (ד) אסור אפי" בחינם, שהישראל המספר עושה מלאכה גמורה. (סעי' א וס"ק ה ז).

נטילת ציפורניים

שאלה: האם מותר לטול ציפורניים לאחר חצות, וע"י ישראל אחר.

תשובה: אם שכח לטול קודם חצות יש להקל אפי" ע"י עצמו (ולא רק ע"י גוי), או ע"י אחר בחינם. (לדעת השו"ע בס"י תקלב אפי' לכתחילה מותר). (ס"ק ה).

קודם חצות

שאלה: (א) האם מותר לעשות מלאכה קודם חצות, [ובשכר]. (ב) מאיזו שעה האיסור. (ג) מקום שהחמירו בזה, האם בניהם בכללם. (ד) האם מועיל להם התרה. (ה) מה דין מלאכות המותרות לאחר חצות. (ו) האם לדידן הוי מקום שנהגו שלא לעשות.

תשובה: (א) תלוי במנהג המקומות, מקום שנהגו לעשות מלאכה עושין ואפילו בשכר, ומקום שנהגו שלא לעשות אין עושין אפי" בחינם. (ב) המנהג החמה ולמעלה, אבל בלילה מותר. (ג) כן, וכן עד סוף כל הדורות, משום אל תטוש תורת אמן. (ד) לא (דהנה החיי אדם [קכו, יב] הביא מחלוקת אחרונים אם מועיל חרטת הבנים על נדרי אבותיהם, וכתב שכל המחלו' דוקא באופן שלא תקנו האבות במפורש גם על הבנים, אבל כשקיבלו על הבנים לכו"ע אין מועיל חרטת הבנים, ומנהג איסור עשיית מלאכה בודאי נתכוונו האבות לקבל גם על בניהם, שכיון שחשבו זה לדבר נצרך ודאי קיבלו כן גם על זרעם). (ה) בזה אין מנהג להחמיר. (ו) הרמ"א כתב דלדידן מקום שנהגו שלא לעשות, אכן יש הרבה מקומות שנהגו לעשות עד חצות, ולכן תלוי כל אחד לפי מנהג מקומו. (סעי' ג וס"ק י-יג).

מנהגי חומרות בהולך לעיר אחרת

חומרה בשביתת מלאכה

ההולך למקום שאין עושין

שאלה: (א) ההולך ממקום שעושים מלאכה קודם חצות למקום שאין עושין, ודעתו לחזור למקומו, האם מותר שם בעשיית מלאכה. (ב) מה הטעם. (ג) מאימתי חל עליו דין זה. (ד) האם בצינעה מותר במלאכה. (ה) והיכן מותר באיזור ההוא. (ו) ואם דעתו להשתקע שם.

תשובה: (א) לא. (ב) מפני המחלוקת. (ג) משבא תוך תחום (-אלפיים אמה) לישוב של ישראל (ולאפוקי משבא לישוב של גוים. ונ"מ במנהג ארץ שלמה, כגון מנהג אכילת חלב הקיבה שנהגו להתיר בארץ ישראל ובכל בכל נהגו לאסור, והלך מא"י לבבל והגיע לישוב גוים, הרי עדין מותר כל שלא נכנס לתחום ישוב של יהודים). (ד) לא, כי א"א לעשות כ"כ בצינעה באופן שלא יתודע. (ה) חוץ לתחום (-אלפיים אמה) מהישוב, כיון שאין אנשי העיר מצויים שם. (ו) אסור במלאכה, ואפי" יצא אח"כ למדבר, שכבר חל עליו מנהג מקום זה. (סעי' ד וס"ק טו-יח).

ההולך למקום שעושים

שאלה: (א) ההולך ממקום שאין עושין מלאכה למקום שעושים, ודעתו לחזור למקומו, האם רשאי בעשיית מלאכה. (ב) ומה צריך לזהר. (ג) ואם דעתו להשתקע שם לעולם, האם יכול להקל כקולי המקום שיושב ביניהם עכשיו. (ד) ואם (הנ"ל ג') בא למקום שאין שם מנהג קבוע להיתר.

תשובה: (א) לא. (ב) שלא יתראה בפניהם שהוא בטל מחמת איסור, מפני המחלוקת. (יש להעיר שבכמה מהדורות השו"ע פסקו בלשון השו"ע לאחר תיבות 'שהוא בטל', ואינו נכון, כי 'שאינו בטל' שייך להמשך 'מפני איסור', ואח"כ כתב השו"ע כלל לעולם אל ישנה וכו', וכן מבואר במשנ"ב ס"ק כא). ואם לא ניכר שבטל מחמת איסור יכול להיבטל בפניהם, והרואים אמרו שמחמת שאין לו מלאכה לעשות אינו עושה ולא מחמת איסור. (ג) כן. (ד) אינו יכול להקל כמותם (בשו"ת אבני נזר [בהשמטה להל' יו"ט אות מה-מז] ביאר טעמו של דבר, שבאמת ההולך מעיר לעיר נחשב הוא גם בן העיר הישנה וגם בן העיר החדשה, אלא שכיון שיש התנגדות בין מנהגי העיר החדשה למנהגי העיר הישנה אמרינן שבאין דעתו לחזור נחשב יותר בן העיר החדשה ועליו לנהוג כמנהגיה, ובדעתו לחזור נחשב יותר בן העיר הישנה, אבל באופן שבעיר החדשה אין מנהג קבוע נמצא שאין דבר שמתנגד לחיובו למנהגי עירו הישנה, לכן נשאר מחוייב למנהגי עירו הישנה). (סעי' ד וס"ק יט ושעה"צ יח, ותחילת באה"ל ד"ה וחומרי).

שאר מנהגים

הולך למקום שמחמירים

שאלה: כפי הנ"ל לענין מלאכה בער"פ, כן הדין בכל המנהגים כשאדם הולך מעירו לעיר אחרת, ובעירו נהגו להקל באיזה דבר ובעיר שהלך לשם מחמירים בזה, אם אין דעתו להשתקע בעיר הזאת בתמידות, לא חל עליו חומרי מקום זה מעיקה"ד, ויכול לנהוג להקל כמנהג מקומו באופן שלא ירגישו, מפני המחלוקת, (א) האם מותר בצינעה בתוך ביתו, או צריך דוקא חוץ לעיר. (ב) אם עשה בצינעה ומצאוהו אנשי המקום, מה דינו. (ג) ואם מצאו תלמיד חכם. (ד) ומה לכתחילה. (ד) דברים שא"א לעשותן כ"כ בצינעה שלא יתודע לאנשי המקום, כמו מלאכה, האם מותר בצינעה.

תשובה: (א) מותר בצינעה (שלא כבמלאכה שאסור בכל העיר דקשה שלא יתודע כנ"ל). (ב) צריך להפסיק, שלא יכירו בו, מפני המחלוקת. (ג) א"צ להפסיק, דיודע שתלוי במנהג. ומ"מ לכתחילה לא יעשה כמנהגו אפי" בפני ת"ח (שגם בפני ת"ח יש חשש רחוק שהדבר יכול להגיע לידי מחלוקת, ולכן לכתחילה יש להימנע מזה). (ד) אסור, אלא יצא חוץ לתחום העיר ושם יכול להקל כמנהג מקומו. ואם דעתו להשתקע שם חל עליו מנהג המקום תיכף כשבא לתחום העיר, ואפי" אם ירצה אח"כ לצאת חוץ לתחומה של עיר ולהקל כמנהגו אינו רשאי, דכיון שבא לכאן לקבוע מקומו כבר חל עליו מנהג מקום זה, וכנ"ל לענין מלאכה בער"פ. (סעי' ד וס"ק יד יב-כד).

הולך למקום שמקילים

שאלה: וכן ה"ה אם מנהג מקומו להחמיר והלך למקום שמקילים, אם דעתו להשתקע שם נפקע ממנו חומרת מקום שיצא משם משבא לתוך תחום המקום החדש, ומותר לו להקל כמנהג אותו המקום, ואם אין דעתו להשתקע במקום זה לא נפקע ממנו חומרי המקום שיצא משם, ואסור לו להקל באותו דבר כמנהג המקום ההוא, ומ"מ אין לא להתראות בפני אנשי אותו מקום שיכירו בו שאינו נוהג כמותם, מפני המחלוקת, אלא יחמיר בצינעה, וכנ"ל לענין ער"פ. (א) ואם א"א לו שלא ירגישו בו שהוא משנה ממנהגם ומחמיר, מה יעשה. (ב) ואם הדבר אסור מצד הדין, [ובאיסור דרבנן].

תשובה: (א) יש לנהוג לקולא כמותם, אף שדעתו לחזור, מפני המחלוקת. (ב) כל הנ"ל הוא דוקא אם הדבר אינו אסור מעיקר הדין אלא שנהגו איסור, אבל דבר שאסור מצד הדין אפי" איסור דרבנן ח"ו לעבור מפני חשש איבה ומחלוקת, ומוטב לסבול על עצמו קטנות ולא לעבור על דברי סופרים, שהעובר על ד"ס חייב מיתה בידי שמים. (סעי' ד וס"ק יד כג ושעה"צ טז).

גדרי קהילה

שאלה: (א) קהילה שאנשיה עזבו את המקום ובאו אנשים אחרים לדור שם, ונהגו להקל באיזה דבר במקום שבאו משם, ותושבי המקום הקודמים היו מחמירים בדבר, האם זה מחייב את הבאים עתה להחמיר. (ב) ואם נשארו שם מעט, ועדיין שם קהילה עליהם. (ג) ואם האנשים הבאים מרובים מהאנשים הנמצאים. (ד) ומה הדין באופן שהקהילה החדשה מתנהגת בפני עצמה ואינה מתערבת עם הקהילה הישנה בענייניה. (ה) מהו גדרי "קהילה" [מהי הכמות שנקראים קהילה, ואלו תנאים צריכים].

תשובה: (א) אין חייבים להחמיר, דמאחר שאנשיה גלו משם נתבטל מנהגם. (ב) הבאים לשם חייבים לנהוג כמנהג המקום. (ג) גם חייבים, כמו שנטפלים למיעוט שבה. (ד) בזה אין הבאים החדשים נטפלים, כמו שמצוי בעיירות הגדולות שנמצאים בה כמה קהילות שכל אחת מתנהגת כפי מנהג אבותיה מדור דור. (ה) שיש שם מנין, ויש להם כל צרכי ציבור כנהוג, דהיינו בית הכנסת ומתפללים בה בכל יום בצבור, ויש להם מורה צדק ומקוה וכדומה כנהוג בכל קהילות ישראל. (באה"ל ד"ה וחומרי).

מלאכות המותרות קודם חצות

שאלה: (א) האם בערב פסח קודם חצות מותר להתחיל מלאכה או לסיים, לצורך המועד או לא לצורך המועד, במקום שנהגים לעשות מלאכה, לדעת השו"ע. (ב) ובמקום שלא נוהגים לעשות מלאכה (לדעת השו"ע). (ג) ולדעת הרמ"א, במקום שנהגים לעשות מלאכה. (ד) ובמקום שלא נוהגים לעשות (לרמ"א). (ה) בכל אופן שמותר לעשות, והתחיל קודם חצות והגיע חצות, מה יעשה. (ו) האם רצענין בכלל ג' אומניות, ובאיזה אופן מותרים.

המקור שבסוף התשובה חוזר על כל חלקי התשובה, כשיש מקף בין האותיות כגון ס"ק א-ג הכונה למשנ"ב ס"ק א ו ג. הדברים שבסוגריים מרובעים הם מהשו"ע ומשנ"ב, ושבסוגריים עגולים זהו תוספת ביאור מהאחרונים. ההבנה בהכרעת המשנ"ב מבוסס על דעת מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בספרו שונה הלכות.

פרטים בתענית

שאלה: א) תענית בכורים, האם צריך להשלים עד צה"כ. ב) האם הבכורים המתענים אומרים ענו בשומע תפילה במנחה. ג) ואם עשרה בכורים מתפללים יחד ואחד מהם ש"ץ, בחזרת התפילה האם יאמר ענו, והיכן. ד) מה ראוי לזוהר לכתחילה כשיש עשרה בכורים.

תשובה: א) כן. ב) כן. ג) יאמר בשומע תפילה [כבתענית יחיד ולא כבתענית ציבור שאומר אחר גואל ישראל]. ד) שלא יהיה הבכור ש"ץ, כי י"א שאין נכון להזכיר התענית בציבור כיון שהוא חודש ניסן. (ס"ק ב).

סעודת מצוה

שאלה: א) האם סעודת מצוה פוטר בכור מהתענית. ב) למחמירים, אם רוצה לאכול בסעודת פדיון הבן או ברית מילה מה יעשה [או שהוא מוהל, סנדק, אבי הבן. או אדם אחר שמתענה עבור בנו]. ג) האם גם סעודת סיום מסכת בכלל סעודת מצוה. ד) ואם הבכור לא למד בעצמו את המסכת. ה) ומה המנהג בזה.

תשובה: א) תלוי במנהג המקומות, יש שנהגו להחמיר ויש שנהגו להקל, וכן נוהגים היום בכמה מקומות להקל לאכול בסעודת מצוה. ב) צריך התרה. לבד מהמוהל סנדק ואבי הבן, וכן המתענה עבור בנו, וצריך לפרוע תענית אחרת לאחר הפסח (אבל אותם העושים התרה א"צ להשלים. כן מבואר במחצ"ה). ג) כן, וכן נוהגים המקילים דלעיל (א') להקל אף בסעודת סיום מסכת. ד) מ"מ מצטרפים לסעודת הלומד, שאצלו זהו סעודת מצוה. ה) שמתקבצים אצל המסיים קודם שסיים, ומסיים לפניהם המסכת, ושומעים ומצטרפים עמו בסיומו, ואח"כ עושין סעודה. (סק"י ושעה"צ).

איסטנים

שאלה: א) איש מפונק שאם יאכל ביום אינו תאב לאכול בלילה, מה עליו לעשות בער"פ. ב) ואם חל ער"פ בשבת.

תשובה: א) יתענה בער"פ, כדי שיאכל מצה לתיאבון. ב) אין כדאי לדחות לגמרי סעודת שבת בשביל זה, רק שיוהר לאכול מעט לצאת ידי סעודת מצוה בלבד. (סעי' ג' וס"ק יא).

סימן תעא

אכילה בערב פסח

שאלה: א) מאיזו שעה אסור לאכול בערב פסח. ואיזה מאכל אסור לאכול אז כלל, אפי' מעט. ב) ואם התחיל לאכול לאחר זמן האיסור. ג) האם מותר לאכול מעט פירות או ירקות, [ויקרא מבושל]. ד) ומעט בשר ודגים וביצים וכהאי גוונא. ה) איזו הגבלה יש באכילתם (בהנ"ל ג' וד'). ו) איסטנים, שאפי' יאכל מעט משעה עשירית ומעלה לא יוכל לאכול בלילה לתיאבון, מה דינו. ז) האם משעה עשירית מותר לשתות יין מעט, וכמה. ח) ויין הרבה, וכמה. ומה יש לזוהר בשתיית יין. [ומה דין שתיית יי"ש].

תשובה: א) משעה עשירית ולמעלה, דהיינו מתחילת שעה רביעית אחר חצות היום. והאיסור הוא במצה עשירה וכל תבשיל מחמשת מיני דגן [וכן כדורים ממצה שקורין קניידל"ך, או מצה מבושלת (מ"ב ס"ק כ)]. ואפי' בישלן במי פירות. ב) פוסק, כיון שהתחיל באיסור (ודוקא כשעדין יום, אך אם כבר שקעה החמה, ראה לקמן). [ואם יודע שימשך סעודתו בתוך שעה עשירית לא יתחיל לאכול אפי' קודם לכן (ס"ק ט)]. ג) מותר, [ואפי' ירק מבושל, וכן נהגו העולם לאכול בער"פ תפוחי אדמה]. ד) מותר. ה) שלא ימלא כריסו מהם. ו) הכל אסור לו לאכול. [אבל קודם לשעה עשירית שאינו מזיקו מותר, ועי' לעיל סי' ת"ע ס"ג באיסטנים שמוזק לו גם אכילת הבוקר]. ז) מעט אין לשתות, מיהו פחות מכוס או עכ"פ פחות מרוב כוס מותר (וכן דעת השו"ע). ויש מקילין במעט יין [דהיינו אפי' כוס]. ומסתבר דתלוי לפי טבע אותו אדם לפי מה שמרגיש בנפשו דבר שגורר תאות לבו מותר, ואם משיבועו אסור. ח) הרבה יין מותר, כגון שתי כוסות של רביעית או רובן, וכ"ש יותר מותר, שהרבה גורר תאוות המאכל. ויש לזוהר שלא ישתה כל כך עד שיהא שבע, כי ודאי יקלקל תאות המאכל, וגם יוכל להשתכר ויתבטל ממצוות הלילה. ומכל שכן ביי"ש שלנו שיוהר שלא ישתה הרבה. (סעי' א וס"ק א-ח ושעה"צ ובאה"ל ד"ה ויין).

מצה בער"פ

שאלה: אסור לאכול בערב פסח מצה שיוצאין בה בלילה, מדרבנן, א) מה טעם האיסור. ב) במאימתי הוא איסור זה. ג) מה דין מצה שפיררה לפירורין דקין. ד) ומצה נפוחה או כפולה, ולמה. ה) ומצה עשירה דהיינו שנילושה במי פירות. [ואם לשה במים ועירב בה קצת מי פירות].

תשובה: א) כדי שיהא היכר לאכילתה בלילה. ב) מעמוד השחר של יום י"ד. ויש נוהגין שלא לאכול מצה מראש חודש. ג) גם אסור, שהרי יוצאים בה. ד) אסור לאכולה בער"פ, דאף שמחמירים להחשיבה כחמץ, מעיקר הדין זה מצה. ה) מדינא מותר. ואף בלשה במים, כל שעירב בה מי פירות וטעם המי פירות נרגש, מותר. אבל המנהג שלא לאכול גם מצה עשירה בער"פ [משעת איסור חמץ (ס"ק כא)]. והטעם משום דחוששין לסוברים דמי פירות לבדם ג"כ ממחרת להחמיץ. וגם

הול"ל לפסח. ח) כל זה בבהמה שהוא מין הקרב על המזבח (וכן דעת השו"ע), ויש מחמירים גם בעופות ודגים, ולכן לכתחילה טוב לזוהר גם בהם שלא לומר לפסח. ט) מותר, שכיון שצריכים שמירה מחימוץ בודאי כוונתו שנשמרין לאכול בפסח. (טעם זה הוזכר בשעה"צ סק"ו, והקשה בכתבי הגר"ה גרינהויז שבמשנ"ב סק"ו כתב טעם אחר משום 'דחייטים לא דמי לקודשים', ונ"מ בין הטעמים לשאר פירות. והשיב לו מרן הגר"ח קניבסקי: 'תרווייהו חד טעמא ודוק'. וכוונתו דטעם אחד משלים את השני, וכן מבואר בחי' הר"ן נג. סוה"ע ע"ש). (סעי' א וס"ק א-ד ושעה"צ).

שאלה: א) האם מותר לצלות בערב פסח אחר חצות או בליל פסח, גדי שלם על ראשו ועל כרעיו וקרבו, [ואם אינו אוכלו]. ב) ואם לא פירש 'זה לפסח'. ג) ואם צלאו כמה ימים קודם פסח האם מותר לאכול בליל פסח.

תשובה: א) אסור, ואפי' לעשות אסור, שנראה כעושה קודשים בחוץ. ב) גם אסור. ג) אסור. (סעי' א וס"ק ה).

סימן תע

מי צריך להתענות

שאלה: הבכורות מתענין בערב פסח, א) מה הטעם. ב) האם גם בכורות כהנים ולוים בכלל זה. ג) ובכור רק מהאב או מהאם. ד) וגדול הבית שאינו בכור. ה) והבא אחר נפל (-שנוולד בטרם כלו לו חודשיו ומת תוך שלושים יום, או שנוולד מת לאחר ט' חודשים. פמ"ג א"א א'). והנוולד אחר תינוק שנוולד חי כשהוא בן ט' חודשים שמת תוך ל' יום. ו) ונקבה בכורה.

תשובה: א) זכר לנס שניצלו ממכת בכורות. ב) כן. ג) גם. ד) אינו מתענה. ה) הבא אחר נפלים צריך להתענות דהוי בכור לנחלה, ודוקא בנפל ודאי, אבל מי שנוולד אחר בן ט' חודשים (ומת תוך ל' שהוא ספק נפל) א"צ להתענות. ו) י"א שמתענה, ואין המנהג כן. (השו"ע כתב 'ויש מי שאומר' שנקבה מתענה, והרמ"א כתב שאין המנהג כן, וכתבו החיד"א (מחב"ר ב') והב"ח (פר' צו כה) והאול"צ (ח"ג יב ב) שכן מנהג הספרדים שנקבה אינה מתענה). (סעי' א וס"ק א ב).

הפטורים מהתענית

שאלה: א) החש בראשו או בעיניו, האם צריכים להתענות. ב) ואדם שהתענית קשה לו, ואחר התענית אינו יכול לאכול רק דברים קלים ובשיעור מועט מאד, וקרוב הדבר שיעי"ז לא יוכל לקיים אכילת מצה ומרור ושתיית ד' כוסות כתיקונם. ג) ומה ראוי שיעשו (הנ"ל א' וב').

תשובה: א) לא. ב) מוטב שלא יתענה כדי שיקיים מצות הלילה כתיקונם. ג) טוב יותר שיאכלו רק מיני תרגימא [שיוצאים ידי שיטת רבינו יחיאל דס"ל מעיקה"ד אפשר לאכול מיני תרגימא בתענית זן]. (ס"ק ב).

קטן

שאלה: א) מה דין קטן בתענית, ואם עדין לא נתמלאו ל' יום משנוולד. ב) ואם האב בכור. ג) ובמקום שהאם מצטערת. ד) וכשהאם מעוברת או מניקה ומצטערת מהתענית, ואין לה בעל. ה) ואם היא יולדת עד ל' יום. [ואם התחילה פעם אחת להתענות עבורו].

תשובה: א) האב מתענה עבור בנו בכור עד שיגדל, ובעוד שלא נתמלאו לו ל' יום א"צ להתענות עבורו (שלא יצא מכלל נפל). ב) האם מתענה תחת בנה. ג) יש להקל שתענית האב עולה גם בשביל בנו. ד) יש להקל שפטורה מהתענית. ה) יולדת פטורה בכל גווי (-אף שאין לה צער. שועה"ר ה'). ואם התחילה פעם אחת להתענות הוי נדר וצריך התרה. (סעי' ב וס"ק ח-י).

ערב פסח בשבת

שאלה: א) כשחל ער"פ ביום שישי, מתי מתענים. ב) ואם חל ער"פ בשבת. ג) לדעות שמתענים, אם קשה לבכור התענית ביום ה' משום שצריך לבדוק את החמץ בלילה, ופעמים שיש לו הרבה חדרים לבדוק ואין רשאי לסעוד קודם הבדיקה, מה יעשה.

תשובה: א) ביום שישי. ב) בשו"ע כתב י"א שמתענים ביום חמישי, וי"א שאינם מתענים כלל (את המקילים הביא ביש בתרא, ועי' אול"צ ח"ג פ"ב ג'), ודעת הרמ"א כהסוברים שמתענה ביום חמישי. ג) יטעום מעט קודם הבדיקה [כשיעור שנתבאר בס' ר"לב (שם בשו"ע (ס"ג)) כתב לגבי אכילה קודם תפילת מנחה, שמותר לאכול פירות, וכן מותר לאכול פת כביצה, כדרך שאדם אוכל בלא קבע. והוסיף במ"ב שם (סקל"ד) שהוא הדין שמותר לאכול תבשיל העשוי מחמשת מיני דגן אם אינו קובע עליו. ולגבי אכילת פירות, כתב המ"ב שמותר לאכול אפי' הרבה מהם, שאין זה נחשב סעודה. אמנם לגבי בדיקת חמץ, כתב לעיל (סי' תלא סק"ו) שהרבה פירות מותר לאכול רק בחצי שעה שקודם הבדיקה, אבל משהגיע זמן הבדיקה, אינו נכון לשהות הרבה גם ע"י אכילת פירות], או יצוה לאחר לבדוק והבכור יאכל. (סעי' ב וס"ק ה ו ושעה"צ).

תשובה: א) אסור להתחיל, ואפי' לצורך המועד, ואפי' יכול לסיים עד חצות, אך מותר לסיים מלאכה שהתחיל לעשותה קודם הנץ של יום י"ד (שאיסור עשיית מלאכה מתחיל מזמן הנץ החמה, כדלעיל מ"ב ס"ק יא), וג' אומניות - תפירה תספורת וכיבוס, מותר גם להתחיל. ורק עד חצות מותר לעשות. והכל רק לצורך המועד מותר. ב) אסור שום מלאכה [גם ג' אומניות], אפי' לגמור, ואפי' לצורך המועד. ג) כל מלאכה מותר ואפי' להתחיל, ואפי' לא לצורך המועד. ד) אסור להתחיל, ומותר לסיים, וג' אומניות מותר להתחיל. ודוקא לצורך המועד מותרים. הכל כנ"ל א' בדעת השו"ע. ה) יפסיק באמצע המלאכה. ו) דינם כשאר מלאכות, ודוקא לעשות מנעלים חדשים, אך לתקן המקורעין למועד מותרים להתחיל ולתקן עד חצות (אפי' בשכר, דאילו בחינם יכול להמשיך לאחר חצות, ואפי' להתחיל, וכנ"ל ס"ב. וכן כל סעיף זה מדבר אפי' בשכר, וכן משמע מג' אומניות דמתמנא לא עושים בחינם. כתבי הגר"ה גרינהויז). [לדעת השו"ע ההיתר לתקן מנעלים (בשכר) הוא רק במקום שנהגו לעשות מלאכה, כנ"ל]. (סעי' ה וס"ק כה-לב).

מלאכות המותרות כל היום

הושבת תרנגולים

שאלה: א) האם מותר לתקן מקום שיעמדו התרנגולים (כלומר לסדר להם מקום לשהות וללון בו), לפני חצות או לאחר חצות, ובמקום שלא נהגו לעשות מלאכה קודם חצות. ב) תרנגולת שישבה על הביצים ג' ימים [או יותר], ומתה, האם מותר להושיב אחרת תחתיה, או אם ברחה האם מחזירין אותה למקומה. ג) ואם עדיין לא ישבה ג' ימים [שלא נפסדו עדיין הביצים לגמרי], האם מותר להושיב אחרת תחתיה, או להושיב מתחילה.

תשובה: א) מותר להתחיל ולעשות כל היום, ואפי' במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה. וכן הדין בכל המלאכות המותרות המוזכרות מכאן עד סוף הסימן. ב) מותר. ג) אסור לאחר חצות (וכן דעת השו"ע), ויש מקילים בזה, ולעת הצורך קצת יש להקל. (יסוד הדברים הוא, דבגמ' חילקו בין ישבה ג' ימים ללא ישבה, ודעת הרמב"ם שזה חוזר על ערב פסח, וכן פסק השו"ע, ואילו הרבה ראשונים למדו שהגמ' מירי רק על חול המועד, ולא על ערב פסח שאז מותר הכל, והמשנ"ב מיקל כמותם לעת הצורך). (סעי' ו וס"ק לג-לו).

שאלה: א) האם מותר להוציא במגרפה הזבל מתחת רגלי בהמה ולהשליכו לאשפה, [כשהבהמה עומדת בחצר או ברפת]. ב) הזבל שבחצר, האם מותר לפנותו לאשפה.

תשובה: א) מותר, ודעת הב"ח שדוקא כשעומדת בחצר, אבל כשעומדת ברפת מותר לסלק לצדדים, ובירושלמי לא משמע כן. ב) לאשפה אין לפנות, אלא יסלק לצדדים. ואם נתרבה בחצר מותר להוציאו לאשפה. (סעי' ח ט וס"ק לז ובאה"ל ד"ה הזבל).

הולכת כלים לבית האומן

שאלה: האם מותר להוליך כלים לבית האומן או להחזיר משם כלים, לאחר חצות, שלא לצורך המועד.

תשובה: מותר, [אפי' במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה קודם חצות]. (סעי' י וס"ק לג).

שאלה: א) האם מותר להקזי דם בערב יום טוב, [ולמה]. ב) ובלילה שלפני ערב יום טוב. ג) ובערב יו"ט אחרון של פסח. ד) וכוסות רוח (שערפפ"ן). ה) ומה הדין בכל זה הרוצה להקזי משום סכנה.

תשובה: א) לא, גזרה משום ערב שבועות שהוא סכנה. ב) מותר, חוץ מליל הושענא רבא (שהוא יום הדין, כדלקמן). ג) מותר, שאינו רגל בפני עצמו. ד) יש מתירין, מלבד ליל הו"ר שהוא יום הדין (ויש לחוש בו יותר), ובערב שבועות יש להחמיר בזה שהוא סכנה (ולא משום גזירה). ה) כל הנ"ל דוקא כשרוצה להקזי לבריאות, אבל הצריך להקזי משום סכנה כבר דשו בו רבים ושומר פתאים ה', ואפי' בערב שבועות התיר בא"ר כשצו הרופאים בחולי שיש בו סכנה, אבל בלא"ה לא. (סעי' י וס"ק לח).

סימן תסט

שאלה: א) האם מותר לומר על בהמה 'בשר זה לפסח', [בבהמה גדולה או קטנה]. ולמה. ב) ובהמה שאינה גדי וטלה. ג) ולומר לחברו 'צלה לי זרוע לפסח'. ד) ולומר 'הילך מעות הללו קנה לי בהם בשר לפסח'. ה) מה יכול לומר. ו) בדיעבד בכל אלו שאמר 'לפסח', האם נאסר הבשר. ז) אם אומר בלשון הקודש או בלשון אחר 'בשר זה על פסח', האם מותר, [ובגדי וטלה]. או לומר על מעות 'קנה לי בהם בשר על פסח'. ח) האם כל זה רק בבהמה, או גם עופות ודגים. ט) ולומר 'חייטים אלו לפסח', ולמה.

תשובה: א) אסור, לפי שנראה שהקדישו לקרבן פסח ונמצא אוכל קודשים בחוץ. (מה שכתב המ"ב 'אפילו קטן', צ"ב דאדרבה פסח קטן הוא ככתוב בפסוק (שמות יב, ה) וברש"י שם) וכל שכן שאסור, ונראה דכוונת המשנ"ב אפי' שעתה בעת האמירה הוא פחות מכן ח' ימים שפסול להקרבה [ויקרא כב, כז]. ב) גם אסור. ג) גם לא. ד) אסור כנ"ל. ה) 'בשר זה ליום טוב'. ו) לא. ז) מותר, דאם הקדישו

חוששין שמה נתערב בהם מעט מים (ולא מיהר ללוש) דלכו"ע מחמיץ (משנ"ב תס"ב ט"ו). (וזהו לדעת הרמ"א בס"ב תס"ב ס"ד), אך לדעת השו"ע שם (ס"א) אוכלים מצה עשירה אפי' בפסח. ולענין נילוש במים עם מי פירות ע"ש בס"ב דלכתחילה אין לעשות כן, ובדיעבד שלש יאפה מיד. אכילה לפני שעה עשירית נתבאר לעיל. (סעי' ב וס"ק י"ב ח).

מצה שנתפררה

שאלה: א) מצה שנתפררה ונילושה ביין ושמן, בין שנאפית אחר כך ובין שלא נאפית ורוצה לאכול הפירורים כמות שהם מעורבים ביין ושמן, ויש בהם תואר לחם, האם מותר לאוכלם בער"פ. והאם אפשר לצאת בזה ידי מצה בלילה. ב) ואם בישלה, כגון קניידלך. ג) ומצה מבושלת ששראה בכלי ראשון (שהוסרה מן האש ועדיין היד סולדת בה. מ"ב תסא כ). ד) ואם (הנ"ל ב' וג') אינם פירורין אלא יש בהם כזית וברכתו המוציא. ה) ואם שרה מצה בקערה (כלי שני) והוא רותח. ו) ואם טיגנה (בכלי ראשון על האש).

תשובה: א) אסור לאוכלה, דאין זה מצה עשירה. ומ"מ אין כדאי לצאת בה ידי חובתו (שאין זה ודאי לחם, וגם לחוש למ"ד אינו לחם עוני). **ב)** מותר לאכול קודם שעה עשירית (דבישול מפקיע משם מצה. ואפי' למנהג הרמ"א הנ"ל מותר דכיון שהיתה מצה שוב לא מחמיץ). (והגר"א מחמיר במצה מבושלת כל היום. שעה"צ תמד א). **ג)** כנ"ל ב'. **ד)** כנ"ל (דליכא טעם מצה). ה) אין זה נקרא בישול ואסור לאכול (דמעיקה"ד קי"ל דכלי שני אינו מבשיל. סי' תמו ס"ג וס"ק כה). ו) הגר"ז והח"א מקילים, ובפמ"ג מסתפק בזה. (סעי' ב וס"ק יט כ ושעה"צ).

קטן

שאלה: א) האם מותר להאכיל קטן מצה בערב פסח. ב) וקטנה.

תשובה: א) אם אינו יודע מה שמספרים בלילה מיציאת מצרים מותר [ואפי' לאחר שעה עשירית], אבל אם יש בו דעת להבין אין להאכילו [כל היום]. **ב)** היינו הך. (סעי' ב וס"ק יג ד).

הימנעות אכילה משאר דברים

שאלה: האם יש להימנע בער"פ א) מאכילת חזרת, ולמה. ב) ומאכילת פירות, ולמה. ג) ולשבור מצות או לפרון, ולמה.

תשובה: א) יש נוהגין שלא לאכול, כדי לאכול מרור לתיאבון [וכן ביו"ט ראשון של פסח בחו"ל כדי לאכול בליל שני לתיאבון], ואין למנהג זה טעם (לפי שטוב יותר לאכול המרור שלא לתיאבון, שהרי הוא זכר לעינוי. עולת שבת וערוה"ש ס"ה). **ב)** יש מחמירים בזה, כדי לאכול החרוסת לתיאבון, ואין לחוש למנהג זה (לפי שהחרוסת אין בה מצות אכילה [ואינה באה אלא להפיג את המרור. גמ' קטן]), וא"כ אין צורך להקפיד על אכילתה לתיאבון. ד"מ סק"ה). **ג)** יש מחמירים בזה כדי שלא יבוא אכילת מהם, ואין לחוש גם לזה (כיון שאינו רגיל באכילת מצה ואין לחוש שיכניס לפיו). יש קצת נוהגין למעט באכילת מצה ביום א' דפסח בחו"ל כדי שיאכל בלילה לתיאבון, ומן המנחה ולמעלה צריך ליהרר בכל יו"ט ראשון מפני שהוא ערב יו"ט שני כדלקמן סי' תקטס ס"ק א. (סעי' ב וס"ק טו טז).

החשיך היום בתוך סעודתו

שאלה: א) התחיל לאכול ביום מצה עשירה (באופן שצריך לברך המוציא, דבמזונות לא שייך כל סעיף זה, דודאי פוסק וכו'), ונמשכה סעודתו עד הלילה, האם מותר להמשיך [כשהתחיל בהיתר קודם שעה עשירית, או כשהתחיל באיסור]. ומה יעשה. ב) אם שתה יין מתחילה בתוך הסעודה קודם שקידש היום, האם צריך לחזור ולברך על היין כשמקדש. ג) וברכת המוציא.

תשובה: א) בכל אופן צריך להפסיק הסעודה, כדין שבתות וימים טובים, ואינו מותר לאכול רק עד בין השמשות, ואח"כ ימתין עד שיהיה ודאי לילה (צאת הכוכבים) כמו שיתבאר בסיומן תע"ב (דליל פסח אינו כשאר ימים טובים, ואינו יכול להוסיף מחול על הקודש ולקדש מבעוד יום), ואז פורס מפה על השולחן ומקדש. **ב)** לא, אלא יברך רק ברכת קידוש לבד. זהו לדעת השו"ע. וכתב המ"ב שלפי מנהגו שמברכין הגפן על כל כוס וכוס משום דכל כוס מצוה בפני עצמה, ותקנו חז"ל ברכה עליהם, צריך לברך הגפן על כוס הקידוש. **ג)** לכו"ע לא מברך כיון שהוא בתוך הסעודה וכבר בירך המוציא, רק מברך 'על אכילת מצה'. לפי מנהג הרמ"א הנ"ל דאין אוכלים מצה עשירה בער"פ לא שייך כל דין זה, שהרי לא אכל מצה עשירה מתחילה. (אמנם לכאוי שייך באופן הנ"ל דברכתו המוציא והוי מצה עשירה (ואינו מחמיץ דכבר היה מצה לכן מותר אף לרמ"א כנ"ל). וכן לענין חולה או זקן, כתב הרמ"א לעיל (תסב ד) שאפשר להקל באכילת מצה עשירה אם יש להם צורך בכך, וא"כ לגביהם שייך דין זה בסתם מצה עשירה). (סעי' ג וס"ק א ושעה"צ כב).

אבל

שאלה: האם מברין האבל בער"פ.

תשובה: לא, כדי שיוכל לאכול מצה בלילה לתיאבון, מיהו בבוקר כשמותר לאכול חמץ יכול להברותו בלחם חמץ. (ס"ק כב ושעה"צ).

סימן תעב

תחילת הסדר

שאלה: א) מה יש לעשות מבעוד יום כדי שיוכלו להתחיל את הסדר מיד. ב) אימתי הוא זמן תחילת הסדר. ג) מה צריך ליהרר בענין זה. ד) ואם הוא באמצע הלימוד. ה) מה הטעם בכל זה. ו) האם אפשר לקדש לפני הלילה. ז) ובבין השמשות.

תשובה: א) לערוך את השלחן מבעוד יום (כדי שבהגיע הזמן לא יצטרך לעסוק בענינים אחרים, אף לא בעריכת השלחן. ועריכת השלחן פירושה להניח מפה על השלחן). **ב)** תיכף משתחשך (-צאה"כ). **ג)** שלא ישתהה, וכן בבית הכנסת צריך לזרו עצמו להתפלל ותיכף לילך לביתו. **ד)** ג"כ יקום. **ה)** מפני שמצוה לזרו לעשות הסדר (היינו שיעשה קידוש ויאמר ההגדה בלא עיכוב) בשביל התינוקות שלא יישנו כשידעו שלא ישתהה הרבה עד האכילה (ויהיה להם סבלנות להמתין כל עת אמירת ההגדה), וממילא ישאלו מה נשתנה וישיב להם, לקיים מה שכתוב והגדת לבנך ביום ההוא (והתורה כתבה את חיוב סיפור יציאת מצרים בליל הסדר בדרך של סיפור לבנים, ולכן חשוב שהבנים יהיו ערים בשעת ההגדה שעי' זה יוכל לקיים מצות 'והגדת לבנך ביום ההוא'). (ועי' שעה"צ סק"ב עוד ב' פירושים בענין הזריות, ע"ש. ו) לא, דכל מצוות לילה זה צריך בלילה דוקא. ז) גם א"א (דהוא ספק יום). (ס"א וס"ק ד ה).

דיני הסיבה

דרך חירות בשלחן

שאלה: א) איזה דרך חירות יש לנהוג בשלחן. ב) מהו החידוש שיש בזה לעומת כל השנה. ג) מה נהג מהר"ל.

תשובה: א) שיסדרו יפה בכלים נאים, כפי כחו. (נראה כונת השו"ע שיש להכין כל זה מבעוד יום, שסעי' זה הוא תוספת על הנאמר בסעיף הקודם יהי שלחנו ערוך (במפה) מבעוד יום, וכאן מוסיף שיש גם לעורכו בכלים נאים וכו', ועוד שכבר נתבאר בסעיף הנ"ל שייך סברא זו). **ב)** שאע"ג שלא יצטרך להשתהות בלילה, וגם כאן שייך סברא זו). **ג)** שבכל השנה טוב למעט בלפאר שולחנו בכלים נאים משום זכר לחורבן (עי' סי' תק"ס ס"ב), בליל פסח מצות להרבות בכלים נאים, שהוא בכלל דרך חירות. **ג)** שכשהיו ברשותו משכונות של גוים - כלים נאים, לא היה משתמש בהם בשום פעם, רק בפסח היה מנהיג להשיאם אותם על שלחן מיוחד ולשמוח בראיתם. (סעי' ב וס"ק ו).

ההסיבה

שאלה: א) מה צריך להכין במקום מושבו. ב) ואם הוא עני ואין לו כרים, כיצד יסב. ג) ואם אין לו ספסל והוא יושב על הקרקע. ד) אם סומך על ברכי חברו האם נחשב הסיבה. ה) ועל ברכי עצמו.

תשובה: א) שיוכל לישב בהסיבה - ראשו מוטה לצד שמאלו (עם מקצת גופו. כ"מ בשבלי הלקט סי' ריח שכתב: ומטין ושוכבין על צדו, וכן משמע ברש"י שהובא לעיל בהקדמה (בכלל הראשון). וכן משמע מהא דלקמיה שאין להסב על ימין מטעם שצריך לאכול ביד ימינו, ואילו מטה בהסיבתו רק את ראשו לא מובן החשש. וראה גם משנ"ב דרשו הע' 11), על המיטה או על הספסל, וכרים תחת ראשו, וישב ליד השלחן, דרך חירות. **ב)** יסב על הספסל [לצד שמאלו]. **ג)** ג"כ יסב [על צד שמאלו]. **ד)** כן, על פי הדחק. **ה)** לא יסב כך, שנראה כדואג (ואין זה דרך חירות). (סעי' ב וס"ק ז ח).

לא דרך חירות

שאלה: א) כשהוא מיסב, האם יכול להטות על גבו או על פניו. ב) ועל ימינו. ג) איטר, על איזה צד יסב. ד) ובדיעבד שהסב על ימינו. ה) גידם ביד ימינו, או מי שיש לו מום בידו הימנית שאינו יכול לאכול ביד זו, מה דינו.

תשובה: א) לא. **ב)** לא (שאיין יכול לאכול ביד ימינו כדרכו תמיד, ושוב לא הוי דרך חירות), אלא יש להסב על שמאל בלבד. **ג)** שמאלו, ויאכל אותו פעם ביד ימין. **ד)** יצא (שהטעם הוא משום סכנה ולא משום חירות, ואין דין זה קשור להלכות פסח, וכיון שכבר אכל כך יצא [ולפי דעת הפר"ח אין זה ברור (שכתב שאפשר שכיון שכך תיקנו חכמים ולא עשה כתקנתם, לא יצא ידי חובת הסיבה)]. **ה)** צ"ע איך יעשה, ואפשר שאין חייב כלל בהסיבה, וצ"ע. (סעי' ג וסקי"א ושעה"צ ובאה"ל ד"ה ואין).

נשים בהסיבה

שאלה: א) האם אשה צריכה להסב, מעיקר הדין. ב) ובזמננו, מעיקר"ד. ג) ומה נהגו.

תשובה: א) לא, אלא א"כ היא חשובה. **ב)** כתב הרמ"א דנשים שלנו מיקרי חשובות ומעיקר"ד צריכים הסיבה (וכן המנהג פשוט אצל הספרדים שגם נשים מסיבות. כה"ח ס"ק כח. ועי' עוד אול"צ ח"ג טו ב). **ג)** כתב הרמ"א: הנשים לא נהגו להסב, כי סמכו על הראב"ה שבזמן הזה שאין רגילות בארצנו בשאר ימות השנה להסב אלא יושבין כדרך [ואף המלכים אינם רגילים עכשיו להסב. ביאור הגר"א], א"צ להסב. (סעי' ד וס"ק יג).

אבל

שאלה: א) אבל תוך י"ב חדש על אביו ואמו, או תוך שלשים על שאר קרובים, כגון שלא נהג שבעה לפני הרגל (שאם נהג דיני שבעה והרגל פגע בו באמצע השלושים, הרגל מבטל את דיני השלושים, ושוב אין לו דיני אבל כלל היות ואבילות על שאר קרובים מסתיימת לאחר ל' יום. הלכך מדובר כשלא נשלמו ימי השבעה קודם הרגל, שבהכנס הרגל נתבטלו הלכות שבעה אבל לא הלכות שלושים. ע"פ יו"ד שצט), האם מיסב. ב) והאם לובש קיטל.

תשובה: א) אף שחייב בהסיבה כיון שעברה עליו שעה אחת לפני הרגל, מ"מ הנכון שלא יסב על מיטה כבודה וכלולה, אלא יסב בשינוי קצת דהיינו על מיטה וכו' אחד תחת מראשותיו או על ברכי חברו. **ב)** נהגו שלא ללבוש, ומ"מ הלוּבש אין מוחין בידו. (ס"ק יג ושעה"צ).

בן ותלמיד

שאלה: א) בן אצל אביו, האם צריך הסיבה. ואם אביו רבו מובהק. ב) ותלמיד אצל רבו. ואם אינו רבו מובהק. ג) ואצל ת"ח מופלג בדורו והוא לא למד ממנו כלום. ד) אם תלמיד רוצה להסב בפני הרב, האם רשאי. ה) מה הדין כשהרב מרשה לתלמיד להסב. ו) מה הדין כשתלמיד ורב אוכלים כל אחד על שלחן בפני עצמו.

תשובה: א) צריך הסיבה, אפי' אביו רבו מובהק, דסתם אב מוחל לבנו. **ב)** א"צ הסיבה, אפי' אינו רבו מובהק. **ג)** א"צ הסיבה. **ד)** לא, דכיון שפטור ממילא אסור משום מורא רבך (ע"פ הפרישה סק"ו בשם מהרש"ל). **ה)** חייב להסב [כיון שמצות ההסיבה לא פקעה אצל רבו, רק שמצות כבוד רבו גובר על מצות הסיבה משום דכבוד תורה עדיף, וממילא כשהרב מוחל נשאר המצוה של ההסיבה וחייב להסב. שעה"צ כ']. **ו)** צריך להסב אע"פ שהוא בפני רבו, ויש מחמירים בזה כל שרואהו רבו, ולכן טוב שבאופן זה יטול רשות מרבו. (סעי' ב וס"ק יד-יח).

פועל

שאלה: א) האם שמש צריך הסיבה, [וכשהוא בפני אדונו]. ב) ועבד עברי. ג) ותלמיד אצל פועל המלמדו אומנות.

תשובה: א) צריך, עכ"פ בכזית מצה וכזית אפיקומן וד' כוסות (ועי' מ"ב לקמן ס"ק כג שכיון שהוא טרוד, לכתחילה מסב רק באכילת כזית מצה ושתית ד' כוסות). **ב)** כנ"ל. **ג)** גם צריך (ואין דינו כתלמיד הלומד תורה מרבו שחייב במוראו). (סעי' ו וס"ק יט).

זמן ההסיבה

שאלה: א) אימתי יש להסב. ב) ומתי הוא לעיכובא. ג) ומה דין השמש.

תשובה: א) לכתחילה יסב בכל הסעודה, באכילתו ובשתיתו. (יש לעיין אם זה חובה לכתחילה, שהרי ברמב"ם ז, ח) [מקור הל' זו (שעה"צ לד)] [לשון: ושאר אכילתו ושתיתו] **אם** היסב הרי זה **משובח**, וכן בדרכי משה א' בשם המהר"ב [גם מקור זה], כתב: **מצוה** להסב בכל הסעודה. ועי' משנ"ב דרשו הע' 29. **ב)** בדיעבד יצא בשעת אכילת כזית מצה ואפיקומן וד' כוסות. **ג)** כיון שהוא טרוד דיינין ליה כדיעבד, וא"צ להסב אלא בכזית מצה ואפיקומן וד' כוסות. (סעי' ז וס"ק כג ושעה"צ).

לא הסב במצה

שאלה: א) מי שצריך הסיבה ואכל הכזית מצה בלא הסיבה, מה דינו. ב) ואם לא היסב כלל וגומר כל הסעודה ויברך ברכה"ז ואח"כ נזכר שלא היסב, מה יעשה. והאם יברך 'על אכילת מצה'. ג) ואם לא הסב באפיקומן.

תשובה: א) צריך לחזור ולאכול כזית מצה בלא ברכה. מיהו אף דלכתחילה מצוה לאכול ב' זיתים מצה (דהיינו כזית מהמצה הפרוסה וכזית מן השלמה) בהסיבה [כדלקמן סי' תעה ס"א], בדיעבד יצא בכזית א' (שאכל בהסיבה, כיון שאפי' אם אכל רק כזית אחד יצא מ"ב שם סקי"א). **ב)** צריך לחזור ולברך המוציא ולאכול. ועל אכילת מצה, לדעת השו"ע מברך (שכיון שפסק שהאוכל בלא הסיבה לא יצא וצריך לאכול שוב בהסיבה, הרי צריך גם לברך על אכילת מצה שוב, משום שבברכת המזון נפסקה הברכה הראשונה לגמרי), ולדעת הרמ"א לא מברך (דס"ל שבדיעבד האוכל בזמנינו בלא הסיבה יצא, ואם יברך שוב הוי ברכה לבטלה. ורק יחזור לברך 'המוציא' ככל נוטל ידיו לסעודה שניה). **ג)** לא יחזור ויאכלנו דהא אסור לאכול ב' פעמים אפיקומן (כשבירך כבר ברכת המזון, או כשהסיח דעתו מלאכול עוד. אג"מ או"ח ג סז, ושונה"ל יא. ובזה מיושבת הסתירה מהמ"ב תעו ד), ויסמוך בדיעבד על דעת הראב"ה שבזמנינו א"צ להסב, או על הרמב"ם שלא הזכיר הסיבה באפיקומן. (סעי' ז וס"ק כב ושעה"צ ובאה"ל ד"ה לא).

לא הסב בשתיה

שאלה: א) אם שכח ולא הסב באחד מד' כוסות, מה דינו, לדעת השו"ע. ב) [מאן ואילך הוא לדעת המשנ"ב]: אם שכח ולא הסב בכוס שלישי או רביעי, מה יעשה. ג) ואם אינו צריך לחזור ולמלאות כוס אחר, כגון שיש לו כוס גדול ולא שתהו כולו ונשאר בו שיעור ונזכר ששתהו בלא הסיבה. [ואם התחיל לומר הלל או שאר ההגדה]. ד) ואם שכח להסב בכוס שני, [ואם אין בדעתו לשתות יין בתוך הסעודה].

(ה) ובכוס ראשון. (ו) איזו עצה כתב המ"ב שנכון לעשות, [ולאיזה כוס היא מועילה].

תשובה: (א) לא יצא, וצריך לחזור לשתות אותו כוס בהסיבה. **(ב)** לא יחזור לשתות, ויסמוך על דעת רב"ה, דכיון שאסור לשתות אז, נראה כמוסיף על הכוסות. **(ג)** אם נזכר קודם שאמר הלל או שאר ההגדה, יכול לשתות השאר בהסיבה ובלא ברכה. ואם התחיל הלל או שאר הגדה, כתב בדה"ח דכיון שאם ירצה לשתות הנשאר בכוס יצטרך לברך דהוי כנמלק, אסור לשתות דהוי כמוסיף על הכוסות, וצ"ע בזה (דבאותו כוס לא שייך נראה כמוסיף). **(ד)** יחזור וישתה בהסיבה בלי ברכה, שהרי גם בתוך הסעודה אם רוצה שותה בלא ברכה, אם לא שאין בדעתו לשתות יין בתוך הסעודה לא יחזור. **(ה)** כיון שמנהגו שאין שותין בין ראשון לשני כמבואר בשו"ע בסי' תעג (שכיון שהכוס ראשון של קידוש אינו סמוך לסעודה יש עדין מקום לחשוש בו לשכרות. מ"ב שם טו), ויצטרך לברך עליו (כדרך שמברך ברכה ראשונה על ד' כוסות), אין כדאי לשתות, דכיון שמברך נראה כמוסיף על הכוסות. **(ו)** שקודם שמברך על כוס ראשון יהיה בדעתו לחזור ולשתות בין הכוסות הראשונים, ואז אפי' אם יטעה וישתה כוס ראשון בלי הסיבה יוכל לשתות כוס אחר בהסיבה ובלי ברכה. אבל לב' כוסות אחרונים לא מהני עצה זו. (סעי' ז' וס"ק כא ושעה"צ ובאה"ל ד"ה אין).

סדר ד' כוסות

שאלה: (א) ארבע כוסות שתקנו חז"ל, מתי צריך לשתותן. (ב) ואם שתאן זה אחר זה ולא שהה ביניהם. (ג) ואם שתה כולן על הסדר ורק כוס רביעי שתה תיכף אחר שלישי. (ד) ואם שתה הד' כוסות בלי אמירת ההגדה (מגיד, ברכה"מ, הלל) בינתים אבל שהה ביניהם. [ומה נ"מ מזה לענין הנשים]. (ה) אם שפך כל הכוסות לכוס אחד, והפסיק ביניהם באמירת הגדה, האם יצא.

תשובה: (א) על הסדר, שיאמר ההגדה בינתים (כלומר כסדר שתקנו חכמים, שבין כוס ראשון לשני יאמר הגדה, ואח"כ יאכל מצה ומרור ומברך ברכת המזון ושותה כוס שלישי, ואומר הלל ושותה כוס רביעי. ואין כוונת המשנ"ב רק ל'מגיד' שבין ראשון לשני, וכן הרבה פעמים בסימנים אלו קורא המשנ"ב 'הגדה' לכל הסדר). **(ב)** לא יצא [וכ"ש אם שפך כולן בכוס אחד ושתאן לא יצא], וצריך לחזור ולשתות עוד ג' כוסות על הסדר ולברך על כל כוס וכוס (היינו לדעת הרמ"א בסי' תעד, ולדעת השו"ע שם אין מברך שוב רק על כוס שאחר ברכה"מ). **(ג)** לא יצא (ידי כוס רביעי), דכולן בעינין כסדר. **(ד)** לדעת הב"י בדיעבד יצא, ולפר"ח לא יצא. ולכן צריך להזהיר הנשים שיאמרו סדר ההגדה על כל כוס וכוס, או שעכ"פ ישמעו מבעליהן, דאל"ה לדעת הפר"ח לא יצאו, וגם לב"י אין זה לכתחילה. **(ה)** הפמ"ג מצדד שלא יצא דארבע כוסות בעינין (או שיגמור בכל פעם כל הכוס, ושוב ישפוך לתוכה יין, שאז היא ככוס חדשה). ולכאורה לא מסתבר כן, דוכי תקנת חז"ל היה ענין על מספר הכלים שישתה בהם יין, והלוא כוונתם היתה לחלק שתיית היין לכמה פעמים כל כוס למצוותו על הסדר וי"ל שיצא (כשהפסיק בין שתייה לשתייה בהגדה), וצ"ע. (סעי' ח וס"ק כד כה כו ובאה"ל ד"ה על וד"ה שלא).

שיעור היין

שאלה: (א) כמה יין צריך שיהא בכוס. (ב) והאם יש בזה הבדל אם שותהו חי או שמוזגו במים. (ג) האם צריך למוזג במים.

תשובה: (א) רביעית. ושיעורו ע"י ס' רע"א ס"ק סח (שנתבאר ששיעור רביעית הוא נפח של ביצה וחצי עם קליפתה, ויש מחמירים לומר ששיעור רביעית הוא כפליים כנפחם של ג' ביצים, היות והביצים של זמנינו התקטנו ואינם בגודל של הביצים שבזמן חז"ל. ושם בבאה"ל האריך בזה, וכתב שם: ולמעשה נראה דלענין דאורייתא כגון כזית מצה בליל פסח בודאי יש להחמיר, וכן לענין קידוש של לילה שעיקרו דאורייתא ג"כ נכון לחוש לכתחילה. (עכ"ל). ולפי"ז בד' כוסות יש להקל כשיעור הקטן, שהם דרבנן [ע"י מ"ב תפ"א א, וכן לגבי קידוש יו"ט נקט המ"ב (רע"א ב) שהוא דרבנן]. **(ב)** בכל גונא צריך רביעית, והמים מצטרפים. **(ג)** בזמן הגמרא היה מצוה לכתחילה דוקא במוזג כדי שיהיה שתייה נוחה ועריבה, אך בזמנינו שהינות חלושים אין חיוב למוזג, רק אם רוצה יכול למוזג. ועד כמה יכול למוזג ע"י לעיל סי' רעב ס"ק טז (שאם היין הוא שישית מהמים דאי בטל שם יין ואין מברכין עליו הגפן, ויש הסוברים שכל שיש טעם יין הוי יין, וירא שמים יזהר להחמיר כדעה ראשונה). (סעי' ט וס"ק כז כח כט ושעה"צ לח).

שיעור השתייה

שאלה: (א) כוס המחזיק רביעית, כמה יין צריך לשתות ממנו, לכתחילה ובדיעבד, [ובכוס רביעי]. (ב) אדם גדול שמלא לוגמיו שלו הוא יותר מרוב רביעית, כמה ישתה לכל הפחות. (ג) וקטן שנעשה בן י"ג ומלא לוגמיו שלו הוא פחות מרוב רביעית. (ד) כוס הגדולה יותר מרביעית, כמה ישתה ויצא. (ה) אם יש בכוס הרבה רביעיות, האם יכולים לשתות ממנו כמה בני אדם, [ובאיזה שיעור, לכתחילה ובדיעבד].

תשובה: (א) לכתחילה צריך לשתות כל הכוס, ובדיעבד די ברובו. ובמדינות שהיין ביוקר אפי' לכתחילה די ברובו, אך כוס רביעי ישתה כולו (-רביעית שלמה) כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה לכו"ע (היינו גם לפי השיטות שאין לברך ברכה אחרונה בפחות מרביעית, ע"י סי'

קצ ס"ג. אבל בג' כוסות ראשונות אין מברכים אחריהם). **(ב)** מלא לוגמיו. **(ג)** צריך לשתות רוב רביעית (דאזלינן לחומרא בב' הצדדים, צריך רוב רביעית וצריך מלא לוגמיו. ולענין קטן ע"י מ"ב ס"ק מז). סעי' ט וס"ק ל ובאה"ל ד"ה וישתה. **(ד)** רוב רביעית. וי"א דבכוס גדולה צריך לשתות רוב הכוס ולא סגי ברוב רביעית, והלכה כדעה ראשונה, ומ"מ אם אין בדעתו לשתות הרבה לא יקח לכתחילה כוס גדולה רק כוס שמחזיק רביעית כדי לחוש לדעה שניה, (ולא יקח כוס גדולה וימלאנה עד תציה בשיעור רביעית, דקימא לן (שו"ע קפג ב, רעא י) שהכוס צריך להיות מלא על גדותיו לכתחילה). **(ה)** אפשר (כדעה א' בהנ"ל ד'), [ונחשב אצל כולם כוס מלא (דהכוס צריך להיות מלא על גדותיו כנ"ל ד'), וגם נחשב כוס שאינו פגום, כיון שכולם באים מכח הראשון (מ"ב ס"ק לא, ע"פ השוה"ל טו)]. והשיעור לכתחילה לכל אחד ברביעית, ובדיעבד די ברוב רביעית. (סעי' ט וס"ק לא-לג).

רצף בשתייה

שאלה: (א) כמה זמן ראוי להיות רצף השתייה לכתחילה. (ב) ובדיעבד אם שהה בשתיית רוב הכוס יותר מכדי שתיית רביעית [באחד מד' כוסות]. (ג) ואם שהה בשתיית רוב הכוס יותר מכדי אכילת פרס.

תשובה: (א) לכתחילה נכון לשתות רוב הרביעית בבת אחת (כדמצינו לענין מצה בסי' תע"ה ס"א שלכתחילה יש לאכול כל הכזית בבת אחת. מ"ב ס"ק מה, ע"י גם באהג"א בסעי' טו). ועכ"פ יזהר שלא לשהות בשתיית רוב הכוס יותר מכדי שתיית רביעית (היינו כדרך שתיית בני אדם בשתי פעמים שכך היא מידת דרך ארץ כמבואר בסי' קע ס"ח. שעה"צ רי יא. והשתיה מצטרפת עם השתייה לשיעור זה, וכן אפי' לא הפסיק כלל אין מצטרף השתייה שיותר ממשיך זמן זה. באה"ל תריב י). **(ב)** בב' כוסות אחרונות לא יחזור לשתות, ובכוס שני יחזור וישתה, ובכוס ראשון לא ישתה אלא א"כ היה דעתו לשתות בין ראשון לשני שא"צ לברך [וכנ"ל ס"ק כא לענין הסיבה]. (יש לציין שבב"י בשם הרוקח הלשון: בתוספתא, שתאן בפוסין לא יצא, פירוש ששהא 'שעה גדולה ביניהם' עכ"ל. וע"י אור לציון ח"ג טו ג בביאורים). **(ג)** בזה לכו"ע לא יצא, וצריך לחזור ולשתות אפי' בכוסות אחרונות, ומברך (זהו כדעת הרמ"א בסי' תעד, ובאופן שלא היה בדעתו לשתות בין הכוסות. ולדעת השו"ע שם משמע שלא יברך כי תמיד דעתו בברכה גם על כוס הבאה, לבד מבכוס רביעי שצריך לברך כששתה שוב שהרי הסיח דעתו מלשתות עוד). (סעי' ט וס"ק לד ושעה"צ מז מט).

מי שקשה לו היין

שאלה: (א) מי שאינו שותה יין (כל השנה) מפני שנואו או שמצטרך בשתייתו וכואב ראשו מזה, מה דינו בחיוב ד' כוסות. (ב) במה זה שונה משבתות וימים טובים. (ג) איזה עצה יש לו. (ד) ומה הדין אם יפול למשכב מהשתיה.

תשובה: (א) צריך לדחוק עצמו ולשתות לקיים מצות ד' כוסות. **(ב)** שבשבתות ויו"ט יכול לשמוע קידוש מאחר ויוצא בזה, וכאן חל החיוב על כל אדם (שחכמים קבעו את מצוות ארבע כוסות לכל אחד ואחד משום פרסומי ניסא, ואין האחד יכול לצאת בשתיית חברו). **(ג)** למוזג בהרבה מים בשיעור שנתבאר לעיל, וגם יכול ליקח יין המופק מצמימקים, או חמר מדינה. **(ד)** פטור (אף שודאי לא יהיה בסכנה), שאין זה דרך חירות. (סעי' י וס"ק לה-לו ושעה"צ נב).

יין לבן

שאלה: האם בליל הסדר יוצאים ביין לבן.

תשובה: כן, אך מצוה לחזר אחר יין אדום [שהאדמיות היא מעלה וחשיבות ליין, ועוד זכר לדם], אם לא שהיין הלבן משובח (בטעמו ואיכותו) מהאדום. (סעי' יא וס"ק לח).

יין מבושל, קונדיטון

שאלה: (א) האם יוצאים ביין מבושל או בקונדיטון [-יין שמעורב בו דבש ופלפלין]. (ב) ומה לכתחילה.

תשובה: (א) כן. (ב) לכתחילה טוב ליקח יין שאינו מבושל (משום שיש שיטות שע"י הבישול היין נשתנה לגריעותא וגם מברכים עליו שהכל, כדאייתא בסי' רעב ס"ח), אם לא שהמבושל טוב יותר. וה"ה לענין קונדיטון. (סעי' יב וס"ק לט מ).

עני

שאלה: (א) האם גבאי הצדקה מחוייבים לספק לעני ארבע כוסות. (ב) ואם לא נתנו לו וכל פרנסתו רק מהצדקה, מה יעשה. (ג) מי שיש לו רק ד' כוסות [לאחר מציגה במים], והוא בחו"ל שצריך ד' כוסות גם ללילה שני, מה יעשה. (ד) נר ביתו או ד' כוסות, מה קודם.

תשובה: (א) כן (ולענין שאר צרכי החג ע"י לעיל סי' תכט ס"א). **(ב)** ימכור מלבושו או ילוה או ישכיר עצמו למלאכה, להשיג יין או חמר מדינה. **(ג)** יקח הכל ללילה ראשון. **(ד)** נר ביתו, משום שלום ביתו. (ובזמנינו שיש אור מתאורת החשמל, כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה סי' כ אות ל, לענין יין לקידוש, ופשוט שה"ה בזה) שהיין קודם להדלקת הנר). (סעי' יג וס"ק מא-מג).

נשים

שאלה: (א) האם נשים חייבות בד' כוסות. (ב) ובשאר מצוות הנהגות באותו לילה כגון מצה ומרור ואמירת ההגדה.

תשובה: (א) חייבות, שאף הן היו באותו הנס. **(ב)** גם חייבות (וע"י עוד סי' תעג ס"ו ברמ"א ומ"ב שם). (סעי' יד וס"ק מד מה).

קטנים

שאלה: (א) קטנים, האם מחוייבים בד' כוסות. (ב) וכמה צריך הקטן לשתות.

תשובה: (א) אם הגיעו לחינוך מצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו, אבל אינו מעכב. **(ב)** כמלא לוגמיו שלו וא"צ רוב רביעית. (ולענין אדם גדול ראה לעיל). (סעי' טו וס"ק מו מז).

כוס שפיו צר

שאלה: (א) האם אפשר ליקח כוס שפיו צר כעין קלו"ג גלא"ז (כמו בקבוק). (ב) ואם לקח.

תשובה: (א) לא, מפני שלא יוכל לשתות רביעית כאחת. ולכוס ראשון של קידוש ולכוס שלישי של ברכה"מ בלא"ה אין לקחתו שצריך ליתן עיניו בו (כדי שלא יסיח דעתו מן הברכה), כדלעיל סי' קפג ס"ד ורעא ס"י. **(ב)** בדיעבד אינו מעכב אם לא שהה הרבה כנ"ל. (סעי' טו וס"ק מח מט).

עירנות הילדים

שאלה: (א) מצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים. מה הטעם. (ב) עד מתי צריך לעוררם שלא ישנו.

תשובה: (א) כדי שיראו שינוי וישאלו, ועי"ז יתעוררו לשים לב לכל השינויים שבליה זה, וישאלו את שאלות מה נשתנה. וגם בשביל שלא ישנו. (וכל זה בתינוקות שהגיעו לחינוך, דהיינו שמבינים סיפור יציאת מצרים. ע"י לעיל ס"טו וסי' תעא ס"ב וס"ק יג). **(ב)** עד אחר עבדים היינו וכו', שידעו עניין יציאת מצרים. שעיקר המצוה הוא התשובה על שאלת בנו. [ואפשר דראוי למהר קצת כדי שהתינוקות לא ישנו ויראו ג"כ אכילת מצה בהסיבה והמרור וטיבול בחרוסת, כדי שישאלו על כל זה. וצ"ע בזה (שעה"צ ב')]. (סעי' טז וס"ק נ).

סימן תעג

קדש

כוס ראשון

שאלה: מוזגין לו כוס ראשון לקדש עליו, (א) איזה דרך חירות יש לנהוג במציגת הכוס. (ב) האם זה לעיכובא.

תשובה: (א) שבעה"ב לא ימוזג בעצמו ורק אחר ימוזג לו, שהוא דרך חירות. **(ב)** לא, אלא רק אם אפשר לו. (סעי' א וס"ק ט).

נטילת ידיים

שאלה: (א) הנוהגים כל השנה ליטול ידיהם לסעודה קודם קידוש, האם גם בליל פסח ינהגו כן. (ב) האם אפשר ליטול קודם קידוש בשביל אכילת כרפס. (ג) מה יעשה מי שאין ידיו נקיות. (ד) הנוטל נטילה גמורה קודם קידוש מה יש לו ליהרהר.

תשובה: (א) לא [דמפסיק הרבה עד הסעודה ומסיח דעתו משמירת ידיו]. **(ב)** ג"כ אינו נכון (שהטעם שקידוש אינו הפסק תמיד כיון שהוא מצרכי הסעודה שאין קידוש אלא במקום סעודה, אך הקידוש ודאי הפסק בין נטילה לכרפס שאין הקידוש מצרכי הכרפס. ב"ח). **(ג)** יטול מעט ולא נטילה גמורה (כגון שיטול בלא כלי [ע"י שו"ע סי' קנט ס"א] וכדומה) [כדי שלא יהא נראה שסובר שקידוש טעון נטילה]. **(ד)** שלא יברך עליה, דהוי ברכה לבטלה, שאין הנטילה עולה לאכילה וכנ"ל. (סעי' א וס"ק ו ו ח).

כוונה

שאלה: מה יש לכוין קודם הקידוש. [מה יש נוהגים לומר, ומה הם צריכים ליהרהר].

תשובה: יש לכוין שרוצה לקיים מצות קידוש וגם מצות ד' כוסות [שכוס קידוש הוא אחד מד' כוסות] [דקי"ל מצוות צריכות כוונה, לעיל סי' ס' סעי' ד. וע"י מ"ב ס"ק"י לענין מצוות דרבנן, מ"מ לכתחילה לכו"ע צריך ליהרהר לכוין, מ"ב שם ז'.] ויש נוהגים לומר הריני מוכן ומזומן לקדש ולקיים מצות ד' כוסות. ויזהרו שלא לאמרו לאחר הקידוש דהוי הפסק בין ברכת הגפן לשתייה. (משנ"ב הראשון).

קידוש, שהחיינו

שאלה: מקדש על הכוס. (וחותם מקדש ישראל והזמנים, ואם חתם מקדש ישראל לבד לא יצא. מ"ב תפז ב'). אם חל בשבת אומר ויכולו. שכח לקדש בלילה, ע"י לעיל סי' רע"א ס"ח (שיש לו תשלומין כל היום ויאמר נוסח הקידוש של לילה, וכשחל בשבת לא אומר ביום ויכולו). (א) מתי מברך שהחיינו בקידוש. (ב) לא בירך שהחיינו קודם השתייה, מתי יברך, [והאם צריך כוס]. (ג) עד אימתי יכול לברך שהחיינו. ומה הדין בשאר ימים טובים. (ד) ואם נזכר בליל ב' בחו"ל לאחר שקידש

היום, מה יעשה. (ה) ואם שכח שהחיינו בקידוש ליל ב' בחול, [ואם כבר בירך בליל ראשון].

תשובה: (א) לאחר הקידוש קודם השתיה. (ב) מברך אימתי שיזכור, ואפי' הוא באמצע השוק (וא"צ כוס), דומן ארגל קאי. (ג) כל החג עד סוף יו"ט אחרון [ובחול"ע עד סוף יו"ט אחרון של גלויות]. וכן ה"ה בשאר יו"ט חייב לברך עד סוף יו"ט, אבל לא אחר יו"ט אפי' בעצרת. (ד) יפטור עצמו בשהחיינו של קידוש. (ה) חייב לברך אימתי שנוזר בכל החג (כנ"ל ג'). ואפי' בירך כבר בליל ראשון, ויש מפקפקים בזה, וצ"ע למעשה. (סעי' א וס"ק א וסוס"ק ד ושעה"צ ג ה).

מוצ"ש

שאלה: (א) חל במוצאי שבת, מה סדר הקידוש. (ב) האם מברכים על בשמים. (ג) האומרים תמיד הבדלה מעומד (עי' סימן רצ"ו ס"ו), כיצד יאמרו ההבדלה עתה.

תשובה: (א) יקנה"ו, דהיינו בתחילה ברכת היין, אח"כ קידוש, נר - ברכת מאורי האש, הבדלה, זמן. (ב) אין מברכים בין מוצ"ש ליו"ט (דהמאכלים טובים של יו"ט מיישבים דעתו [על יציאת הנשמה יתירה של שבת] כמו בשמים. מ"ב תצא ג). (ג) מיושב, כמו הקידוש. (ולנוהגים ע"פ הקבלה לעמוד בקידוש, גם בהבדלה זו יש לעמוד. כה"ח כ'). (סעי' א וס"ק ג).

שכח להבדיל

שאלה: מי ששכח להבדיל, (א) ונוזר לפני שאכל כרפס (שהוא קודם ההגדה, והסימן ידוע "קדש ורחץ כרפס יחץ מגיד"), האם יבדיל לפני אכילת הכרפס. (ב) נוזר אחר שאכל כרפס. (ג) נוזר אחר שכבר התחיל ההגדה. (ד) נוזר באמצע הסעודה [או מיד לאחר כוס שני]. ומה עם ברכת הגפן. (ה) נוזר תוך ברכת המזון שלא הבדיל. (ו) נוזר לאחר כוס ג' של ברכת המזון. (ז) נוזר לאחר ששתה כוס ד', [ומה עם ברכת הגפן].

תשובה: (א) לדעת השו"ע יבדיל. ולדעת המ"ב: אם היה בדעתו לשתות יין בין הכוסות, יבדיל על כוס נוסף ולא יברך הגפן, ואם לא היה בדעתו לשתות, צ"ע בזה. (ב) לשו"ע יבדיל מיד. ולמ"ב, אם היה בדעתו לשתות בין הכוסות יבדיל ולא יברך הגפן, ואם לא היה בדעתו לשתות שאם יבדיל יצטרך לברך הגפן אפשר שאסור להבדיל (עי' שעה"צ י). (ג) אין להפסיק שם בשתיה, ולא יבדיל [גם לשו"ע], וישלים ההגדה עד גאל ישראל, [ולנוהגים כהרמ"א יברך הגפן על כוס שני], יברך על הנר, יאמר הבדלה, וישתה. (ד) חייב להפסיק תיכף מסעודתו ולהבדיל. ולא יברך הגפן, שברכת כוס שני שלפני האכילה פוטרתו, ואם לא היה בדעתו לשתות בתוך האכילה יברך. וה"ה אם נוזר לאחר כוס שני ימוזג כוס נוסף ויבדיל עליו. (ה) מברך ברכה"מ והבדלה על כוס אחד. (ו) ימתין עד לאחר גמר הלל והגדה ואז יבדיל על הכוס הרביעי. (ז) יבדיל על כוס נוסף, וצריך לברך עליו הגפן שהרי כבר הסיח דעתו משתיה. (הכלל העולה: מתי שנוזר יבדיל בכוס הבאה של הד' כוסות, ואם אוכל עתה, יבדיל מיד. [וקודם ההגדה - לדעת השו"ע מבדיל מיד, ולמשנ"ב תלוי אם היה בדעתו לשתות או לא, ולענין קודם כרפס צ"ע]. ואין צריך לברך הגפן בהבדלה, אלא א"כ הסיח דעתו מלשתות על סמך ברכה קודמת). (סעי' א וס"ק ד ה ושעה"צ טו ובאה"ל ד"ה עד).

הגדה

שאלה: (א) מה יש לנהוג קודם אמירת ההגדה בענין הכנה למצוה. (ב) האם מותר לומר ההגדה בספר כשחל בשבת והוא יחיד שאין לו שומר. (ג) שכח לומר ההגדה בלילה, האם יש לו תשלומין.

תשובה: (א) לכיין או לומר שרוצה לצאת ידי מצות סיפור יציאת מצרים. (ב) כן, ולא חיישינן שמא יטה כמו שנתבאר בסי' רע"ה ס"ט (משום שמתכל בספר רק לראות ראשי פרקים, ובזה לא חוששים שמא יטה. ועי' עוד לענין מי שלא יודע כלל, ועכ"פ לענין נרות לבנים (סטארין) שבזמנינו, כתב המ"ב שם סק"ד שלא חוששים שמא יטה, דאורם צלול ולעולם אינו צריך הטיה. וכ"ש לענין אור חשמל, וכן נקטו רוב פוסקי זמנינו - הגרש"ז אויערבך [בשש"כ יג הע' קכב] אול"צ [ח"ב יח יח] ועוד, וכן נכון למעשה - הלכות שבת בשבת ח"א עמ' קנד). (ג) לא, דכתיב בעבור זה, בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך. (משנ"ב הראשון וס"ק ב ד).

שתיית כוס ראשון

שאלה: שותה בהסיבה, ואם לא היסב נתבאר לעיל סי' תעב ס"ז (דלשו"ע צריך לחזור ולשתות בהסיבה, ולמ"ב כיון שצריך לברך הגפן נראה כמוסיף על הכוסות ולא יחזור, וסומכים על הראייה שבזמן הזה א"צ הסיבה, ואם היה בדעתו בברכת הגפן לשתות עוד, יחזור). האם מברך אחר כוס ראשון ברכה אחרונה, ולמה.

תשובה: לא מברך [ואפי' שתה רביעית], שהרי יברך ברכה"מ בסוף (ופוטרת היין של קידוש. שו"ע רע"ב י), וגם שיברך ברכה אחרונה אחר כוס רביעי. (סעי' ב וס"ק י יא).

שתיה בין הכוסות

שאלה: (א) האם מותר לשתות משקה משכר בין כוס ראשון לשני, כשהיה בדעתו לשתות עוד בעת שבירך על כוס ראשון. [ומה דין משקה

שאינו משכר]. (ב) ובין כוס שני לשלישי. (ג) ובעת אמירת ההגדה. או שרק מוג הכוס והכין עצמו לאמירת ההגדה. (ד) ולשתות בין כוס ראשון לשני [לשיטת המתירים משקה משכר (לעיל א')], או בין שני לשלישי, כשלא היה בדעתו לשתות וצריך לברך הגפן. (ה) לדעות שצריך לברך על כל כוס, האם בסתמא פוטרת את היין שישתה בין הכוסות. ואם היה היין לפניו.

תשובה: (א) מותר, ומ"מ ראוי ליהזר שלא לשתות אז אם לא לצורך גדול שיש מחמירים בזה כדי שלא ישתכר וימנע מלעשות הסדר וקריאת ההגדה, וכן מנהגנו. דוקא יין או שאר משקה המשכר, אבל משקה שאינו משכר מותר לשתות בין הכוסות. (ב) מותר כל משקה. (ג) אסור, ואפי' רק מוג הכוס (לחוש לדעת הר"ן, כנ"ל בהקדמה. ועי' עוד בענין אכילה ושתיה בעת ההגדה במשנ"ב דרשו סי' תע"ג ס"ק סו). (ד) לדעת השו"ע מותר לשתות (דאע"פ שמברך לא מחזי כמוסיף, וכנ"ל), ולמשנ"ב אין לשתות (דכשמברך מחזי כמוסיף. ומשקה שלא יוצאים בו ידי' כוסות מותר, דבזה לא שייך נראה כמוסיף). (ה) כשלא היה יין לפניו אין פוטר, אא"כ היה דעתו בשעת ברכה לפטור כל מה שיביאו לו אח"כ לשתות. ואם היה יין לפניו ממילא פוטר כל זמן שלא חשב בהדיא שלא לשתות. ואולי כיון שאין הדרך לשתות לא מהני מה שהיין לפניו, וצריך שיהיה בדעתו בהדיא לשתות. (וכל זה בין כוס ראשון לשני, אך בין שני לשלישי א"צ לשום דעת (שהרי דרך לשתות בסעודה, אלא א"כ דעתו להדיא שלא לשתות יין בסעודה), כדלעיל סי' תע"ב ס"ק כא ושעה"צ לא. כתבי הגרצ"ה גרינהויז. וכן משמע בריטב"א ובכלבו שציון השעה"צ כאן). (סעי' ג וס"ק יב-טז ושעה"צ יח ובאה"ל ד"ה הרשות).

קערת ליל הסדר

למי מביאים קערה

שאלה: (א) לפני מי מביאים את קערת ליל הסדר. (ב) ובמקומות שיש שלחן קטן לפני כל אחד ואחד.

תשובה: (א) לפני בעה"ב, אבל לפני שאר בני ביתו א"צ להניח כסדר הזה אלא כולן נוטלין משל בעה"ב. (ב) גם כנ"ל, וכל שכן במקומותינו שכולן יושבין על שלחן אחד. (סעי' ד וס"ק יז).

תוכן הקערה

שאלה: (א) כמה מצות מניחים בקערה, ולמה. (ב) מה עוד מניחים בקערה. (ג) אם חל ע"פ בשבת, כמה תבשילין צריך, ולמה.

תשובה: (א) שלש, שתיים בשביל לחם משנה כשאר יו"ט, ואחת בשביל יחץ. (ב) מרור, חרוסת [כדי לטבול בו המרור], כרפס או ירק אחר, חומץ או מי מלח [לטבול בהן הכרפס והירק], שני תבשילין אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה. י"א דדי בתבשיל אחד זכר לפסח דחגיגה אינה דוחה שבת, וי"א דאע"פ צריך שני תבשילין דלא פלוג רבנן, וכן נוהגין. (סעי' ד וס"ק יח-כב).

מין טיבול ראשון

שאלה: כרפס הוא מין ירק. (א) למה מביאים אותו. (ב) למה בחרו דוקא בכרפס. (ג) ואם אין לו כרפס, [ומה לכתחילה]. (ד) ומה אין לקחת, ולמה.

תשובה: (א) כדי להתמיה התינוקות, שיראו שינוי שאוכלין הירקות בטיבול עתה, שאין דרך לאכלם קודם הסעודה בכל ימות השנה, וישאלו על שינוי זה, שאמירת ההגדה מצותה לאומרה דרך תשובה על שאלות ששאלוהו, שנואמר כי ישאלך בנך וגו' ואמרת לבנך עבדים היינו וגו'. וטיבול זה הוא תקנת חכמים. (ב) שכרפס נוטריקון סי' פ"ך, כלומר סי' ריבוא עבדו עבודת פ"ך. (ג) ירק אחר מאיזה מין שהוא. ולכתחילה טוב שיקח מאותו מין שברכתו כהמרור כדי שיפטור את המרור שאוכל בסעודה (עי' לקמן סעיף ו בהקדמה שם ד"ה ברכת). (ד) אחד מחמשת מיני מרור, כי מצות אכילת מרור הוא לאחר המצה, ולאחר שמילא כרסו ממרור איך יברך אח"כ על אכילת מרור. (סעי' ד וס"ק טי-כא).

מי מלח בשבת

שאלה: (א) האם מותר לעשות מי מלח בשבת. (ב) כשלא עשה קודם שבת ואין לו חומץ לטבול, מה יעשה.

תשובה: (א) לא [כנ"ל סי' שכא ס"ב (משום שנראה שעושה כדי להתקיים הרבה זמן ודומה למעבד)]. אלא יכין לפני שבת. (ב) יעשה מי מלח מעט (ולא יעשה מי מלח עזין דהיינו שני שלישי מלח ושליש מים. שם). (ועי' מ"ב לקמן ס"ק נד שכתב שאפשר לטבול בין. שונה"ל כה). (ס"ק כא).

שני תבשילין

שאלה: (א) מהם שני התבשילין. (ב) ואם רוצה לעשות שני מיני בשר.

תשובה: (א) נהגו בבשר וביצה (עי' לעיל בהקדמה ד"ה שני). (ב) כ"ש שאפשר. וי"א שבחרו דוקא בביצה כלומר בעי רחמנא למפרק יתנא, וי"א שהביצה זכר לאבילות ביהמ"ק שאין אנו יכולים להקריב קרבן פסח (ומה שעושים עתה זכר לאבילות שלא כשאר ימים טובים, ואדרבה עכשיו יותר צריך להראות בו הידור, לפי שבניסן עתידין ליגאל, וראוי לעשות זכרון אבילות, שעדיין לא נבנה. מור וקציעה. עוד

י"ל שכיון שעושים זכר לקרבן, מראים הצער על שא"א לנו להקריב הפסח בעצמו, וכן משמע ברמ"א לקמן תעו א). (סעי' ד וס"ק כג).

שאלה: (א) איזה מין הוא תבשיל הבשר, ולמה. (ב) מה צריך ליהזר כשלוקחין עצם. (ג) מי שאין לו זרוע מה יעשה. (ד) האם הבשר יהיה צלי או אפי' מבושל. (ה) על מה צולים אותו. (ו) האם הביצה מבושלת או צלוייה.

תשובה: (א) נהגו שיהיה זרוע, ע"ש זרוע נטויה שהראה הקב"ה במצרים. (ב) שיהיה מעט בשר על הזרוע, שהוא זכר לקרבן פסח (שרק בשרו נאכל). (ג) יקח שאר בשר, אף בלא עצם. (ד) דוקא צלי, זכר לקרבן פסח. (ה) ע"ג גחלים, אך א"צ דוקא על השיפוד של רמון (דגם בקרבן פסח מעיקה"ד יוצאים בצלוי בגחלים, ובזה שהוא רק זכר לא החמירו מפני הטורח להשיג שיפוד של רמון). (ו) אפשר גם מבושלת, שהוא זכר לחגיגה שבאה בין צלי בין מבושלת. וכתב הרמ"א שבעירנו נוהגין לצלות הביצה. (סעי' ד וס"ק כז-לב).

אכילת הבשר וביצה

שאלה: (א) האם מותר לאכול את הביצה הצלוייה בלילה. (ב) ואת הזרוע הצלוייה. (ג) האם מותר לצלות הזרוע בלילה. (ד) מה הדין אם שכח וצלאו בלילה. (ה) אם דעתו שלא לאכול את הביצה עד ליל ב', האם מותר לצלותה בלילה. (ו) מה כתב הח"א על אותם שזורקים הזרוע. (ז) מה מצוה לעשות בזרוע.

תשובה: (א) כן, שאין איסור צלי בביצה (ואף מצוה יש בדבר, כמו שכתב לקמן סי' תע"ז ס"ק יא שיהדר לאכול את הביצה משום זכר לחגיגה). (ב) אסור, שאין אוכלין בשר צלי בלילה שנראה כאוכל קדשים בחוץ, כדלקמן סי' תעו. (ג) לא, דמסתמא דעתו להניחו לצורך הסדר השני (בחול"ל) ולא לאכלו היום, אלא א"כ דעתו לאכלו למחר באותו היום. (ד) יזהר לאכלו מחר בבוקר. (ה) לא, רק מבעו"י. (ו) רע עלי המעשה שזורקין הזרוע, והוא בזיוו מצוה (והיינו כשזורקן במקום מגונה. ועי' לשון הרמ"א סי' כא לענין חוטי הציצית: וי"א דאף לאחר שנפסקו, אין לנהוג בהן מנהג בזיוו לזורקן במקום מגונה, אלא שאינן צריכין גניזה. ויש מדקדקין לגונזן, והמחמיר ומדקדק במצוות תע"ב). (ז) להניחו בזי"ט שני (ובא"י ביו"ט ראשון) בבקר לתוך הצלי שצולין ליו"ט ואוכלין אותו (דהואיל ונעשתה בו מצוה אחת [זכר לקרבן פסח] יעביד ביה מצוה אחרית [שמחת יו"ט]). (ס"ק לב ושעה"צ לט).

סידור הקערה

שאלה: (א) מה כתב הרמ"א שיש להקפיד בסידור הקערה. (ב) האם זה מוסכם לענין כל המינים שבקערה.

תשובה: (א) שייסדר בענין שלא יצטרך לעבור על המצוות לדלג עליהם, דהיינו הכרפס יהיה סמוך אליו מן הכל, והחומץ סמוך לו יותר מן המצה, והמצה מן המרור והחרוסת, והם יהיו קרובים אליו מן הבשר וביצה. (ב) י"א שאין להקפיד על בשר וביצה אם יצטרך לדלג עליהן, וגם על מרור וחרוסת אפשר דאין שייך אין מעבירין (שגם בחרוסת יש שיטה בגמ' [קיד]. שאינו מצוה, ובמרור י"ל שכיון שאינו חביב על האדם ואין בו דיני קדימה לא שייך אין מעבירין על המצוות). ועי' באחרונים סדר הקערה של האריז"ל. (סעי' ד וס"ק כד-כו).

המרור

שאלה: (א) האם מצות מרור מהתורה או מדרבנן. [ובזמן הזה]. (ב) האם יוצאים במרור גזול. (ג) מטעם זה מה יש ליהזר כשקונה מרור מקרקע של גוי.

תשובה: (א) מהתורה, ובזמן הזה שאין קרבן הוא דרבנן. (ב) לא, דמרור הוקש למצה שאין יוצאים בגזול (נתבאר לעיל בבאה"ל תנד ד ד"ה אין). (ג) שלא יעקור ישראל בעצמו המרור מהקרקע של גוי ואף שנותן לו רשות, דסתם גוים גוזלי קרקע הם ועל קרקע לא שייך יאוש. אלא יעקור הגוי וכשהוא תלוש שייך ע"ז שם יאוש, ואח"כ כשיקנה הישראל ממנו הוי יאוש ושינוי רשות (במכירה). (ס"ק לג).

מיני מרור

שאלה: אלו ירקות שיוצאים בהן ידי מצות מרור: חזרת, עולשין, תמכא, רחבינא, מרור. וכל אלו הם עשבים מרים. (א) אלו מתוכם אנו יודעים מהם. (ב) במה עיקר המצוה, ולמה. (ג) ואם הוא ביוקר קצת משאר מרור. (ד) אם אין לו מין זה, מה יקח.

תשובה: (א) חזרת שהוא שאלטי"ן (-חסה), ותמכא שהוא חריי"ן. (ב) בחזרת (חסה), שטבע חזרת תחילתה מתוק וסופה מר, והוא זכר לשעבוד מצרים שהיה תחילתו רך וסופו קשה. [וצריך ליהזר בו מתולעים, ואם א"א טוב יותר ליקח חריי"ן אף שהוא שלישי בסדר (דפחות מהודר, כדלקמן ד'), כי חלילה להכשל בלאו משום קיום עשה דרבנן, ובפרט שאפשר לקיים גם הלאו וגם העשה דרבנן ע"י חריי"ן]. (ג) ג"כ נכון להדר אחריו. (ד) יחזר אחר ראשון ראשון כפי הסדר ששנויים: חזרת, עולשין וכו'. (סעי' ה וס"ק לג לד מב).

אנוס

שאלה: (א) חולה או איסטניס (וקשה לו מין מסויים), האם מותר לו ליקח מין שערב עליו ביותר. (ב) איזה עוד עצה יש לו בענין שיעור האכילה. (ג) ואם גם זה א"א לו מפני בריאותו. (ד) ואם אינו נוגע לבריאותו ורק קשה לו.

להם כמה ניסים עשה הקב"ה בשביל ישראל. ג' דברים הנ"ל שאמר רבן גמליאל. (סעי' ו' וס"ק סב-סד).

כוס שני

שאלה: א) מה עושים אחר שמסיר הקערה מהשלחן. ב) ומה הטעם שעושים זאת עכשיו. ג) האם הכוס טעון שטיפה והדחה.

תשובה: א) מיד מוזגין לו כוס שני. **ב)** כדי שישאלו התינוקות למה שותים כוס שני קודם הסעודה, ועי"ז יתעורר לשאול על שאר התמיהות שרואה בלילה זה (והם השאלות שב'מה נשתנה'. והתשובה לשאלות בענין מצה ומרור וההסבה היא, שעושים כן זכר לשיעבוד והגאולה. ולענין שני הטיבולים, יש מבארים שטיבול ירק לפני הסעודה אף הוא דרך חירות, שכן נוהגים בני חורין כדי לעורר תאוות האכילה. ב"ח ס"ח, ע"ש ביאורים נוספים). **ג)** לא, שכבר שטפו מקודם לכוס ראשון. (סעי' ז' וס"ק סז סח סט).

מה נשתנה

שאלה: א) בהנ"ל שעושים דברים המתמיהים התינוקות. **ואם אין חכמה בנן לשאול. ב)** **ואם אין לו בן. ג)** **ואם המסובין רק תלמידי חכמים. ד)** **ואם סועד לבדו. ה)** **כשהבן או האשה או ת"ח שואלים, האם הנשאל צריך לומר בעצמו מה נשתנה.**

תשובה: א) אביו מלמדו לשאול. (וזה לשון הרמב"ם ז' ב): מצוה להודיע לבנים, ואפילו לא שאלו, שנאמר והגדת לבנך. לפי דעתו של בן אביו מלמדו, כיצד, אם היה קטן או טיפש אומר לו: בני, כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים, ובלילה הזה פדה אותנו הקדוש ברוך הוא והוציאנו לחירות. ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שאירע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו ע"י משה רבינו, הכל לפי דעתו של בן. **ב)** אשתו שואלת. **ג)** שואלין זה את זה. **ד)** הוא שואל את עצמו (עי' בהקדמה לסעיף). **ה)** לא, אלא מתחיל עבדים היינו. (סעי' ז' וס"ק ע. ועי' לעיל ס"י תעב ס"ק נ).

אמירת ההגדה

שאלה: א) מה עושה כשמתחיל עבדים היינו. **ב)** בעת אמירת ההגדה, מה יש לנהוג במצה, ולמה. **ג)** האם נכון לומר ההגדה בהסיבה.

תשובה: א) מחזיר הקערה, וקורא כל ההגדה. **ב)** בעת אמירת ההגדה תהיה המצה מגולה, דכתיב לחם עוני שעונין עליו דברים (דהיינו סיפור יציאת מצרים). **ג)** לא, אלא יאמרנה באימה וביראה (דאין ראוי לספר שבחיו של הקב"ה בהסיבה שזה דרך גאוה ושררה. כ"מ משועה"ר מח). (ואופן סיפור יציאת מצרים, ביאר בחוט שני פ"ז ס"ק יז) שצריך להיות באופן שיבינו וירגישו ויתפעלו ממה שעשה ה' לנו במצרים, ולהודות לה' על כל זה, וכל שאר הפלפולים הדרשות והקושיות אין ענינם לסיפור יציאת מצרים, ואין מקומם בזמן זה של קריאת ההגדה. ע"ש עוד). (לענין אכילה ושתייה בעת ההגדה עי' באה"ל ס"ג ד"ה הרשות. ועי' משנ"ב דרשו ס"ק סו). (סעי' ז' וס"ק עא עו).

הגבתה הכוס

שאלה: א) באלו מקומות בהגדה אוחז הכוס בידו. **ב)** מתי יש לכסות המצות.

תשובה: א) כשיאמר פיסקת 'והיא שעמדה' עד 'הקב"ה מצילנו מידם' (זכר למה שנאמר "כוס ישועות אשא" - לשאת את הכוס בעת הזכרת הישועה. ערוה"ש כג, ע"ש עוד). וכן כשמגיע ל'לפיקך' עד שחותרם 'גאל ישראל', כדי לומר שירה על היין (והשירה היא ההלל שאומר אחריו. הגר"א). **ב)** במקומות הנ"ל, כדי שלא יראה הפת בושותו כנ"ל ס"י רע"א ס"ט. (סעי' ז' וס"ק עג עז עח).

זריקת היין

שאלה: א) מתי נוהגין לזרוק מעט מן הכוס באצבע. **ב)** סה"כ כמה, וכנגד מה. **ג)** באיזו אצבע עושים זאת. **ד)** אם הוא איסטניס ואם יזרוק באצבעו יהיה נמאס בעיניו אח"כ לשתות הנוותר מהכוס, מה יש לו לעשות.

תשובה: א) כשמגיע לדם ואש ותמרות עשן, וכן כשמזכיר המכות דצ"ך עד"ש באח"ב בכלל ובפרט. **ב)** סה"כ ט"ז פעמים, כנגד אותיות י"ו משמו של הקב"ה שהכה את פרעה. (לאחר ששפך מהכוס, צריך לחזור ולמלאו. מ"ב דרשו 82 בשם הגר"ח קניבסקי). **ג)** אצבע שניה שנקראת אצבע, וי"א בקמיצה (דנחלקו באיזו אצבע הכה ה', עי' מג"א כח). **ד)** לא יזרוק באצבעו אלא ישפוך מהכוס (עי' שעה"צ פא ש"א שלכתחלה נכון לשפוך מהכוס ולא באצבע. ודעת הכה"ח קסג שכך יש לעשות, וכן היה מנהג המהר"ו). (סעי' ז' וס"ק עד עה ושעה"צ פא).

שאלה: א) כשמגיע למצה זו' מה יש לעשות, ולמה. **ב)** באיזו מצה יעשה כן. **ג)** היכן עוד יש להגביה, והיכן לא ולמה.

תשובה: א) צריך להגביה המצה להראותה למסובין, שתחבב המצוה עליהם. **ב)** הפרוסה, שהיא כלחם עוני. **ג)** כשיגיע למרור זה' יגביה המרור. אבל כשיגיע לפסח שהיו אבותינו וכו', לא יאחז בידו הבשר שאינו הפסח ממש אלא זכר לפסח, ונראה מהגבהתו שהקדישו לפסח (ונמצא אוכל קדישים בחוף). (סעי' ז' וס"ק עב).

בלילה רכה, וכן דעת הרמ"א שם. ואם נתן מעט משקה בערב שבת, לכל הדעות מותר להוסיף עוד יין אך יעשה בשינוי (כמבואר שם ס"ק סד), אבל אם נתן מער"ש רק כמה טיפות ולא נתגבל המאכל על ידיהן, אין היתר להוסיף עוד. שם ס"ק סה). (סעי' ה' וס"ק מז-נ ושעה"צ).

ורחץ

שאלה: א) מה עושה לאחר הקידוש, ולמה. **ב)** האם מברך על זה. **ג)** מי שלא נוהג כל השנה לטבול ידיים לדבר שטיבולו במשקה, האם צריך לטבול עתה.

תשובה: א) נוטל ידיו, לצורך טבול ראשון. **ב)** לא, כדין דבר שטיבולו במשקה שצריך נטילה בלי ברכה כנ"ל ס"י קנח ס"ד [ולדעת הגר"א צריך לברך אם אוכל כזית]. **ג)** כן. (סעי' ו' וס"ק נא נב ושעה"צ סט ע).

כרפס

שאלה: א) כמה לוקח מהכרפס, ולמה. **ב)** האם מטבולו, ובמה. **ג)** האם אפשר לטבולו בחרוסת, ולמה. **ד)** מה מברך על הכרפס. **ה)** מה יכירן בברכה. **ו)** האם מברך ברכה אחרונה על הכרפס. **ז)** ואם אכל כזית.

תשובה: א) פחות מכזית, שבכזית יש ספק אם יברך ברכה אחרונה (נתבאר לעיל בהקדמה ד"ה שיעור אכילת). **ב)** מטבולו, בחומץ או ביין או מי מלח. **ג)** לא, כי חרוסת אינו אלא לטיבול שני של המרור (נתבאר בהקדמה ד"ה במה מטבילים). **ד)** ב"פ האדמה. **ה)** לפטור המרור. (מלשון השו"ע משמע דהטיבול קודם לברכה, כדי שלא יהא הפסק בין הברכה לאכילה. כה"ח קיא). **ו)** לא מברך, ואפי' אכל כזית, שברכה"מ פוטרו בדיעבד. ודעת הגר"א דצריך לברך אם אכל כזית. (סעי' ו' וס"ק נג-נו ובאה"ל ד"ה ואינו).

יחץ

שאלה: א) מה יעשה אחר כרפס. **ב)** איזו מצה יש לבצוע. **ג)** מה טעם הבציעה. **ד)** איזה חלק שומרים לאפיקומן. **ה)** והיכן מניחים אותה. **ו)** היכן מניח את החצי השני.

תשובה: א) חוצה המצה לשתיים. **ב)** האמצעית. **ג)** לקיים מצות אכילת מצה ואפיקומן על הפרוסה, שקראה הכתוב לחם עוני ודרכו של עני בפרוסה (ונתבאר לעיל בהקדמה ד"ה חציית), ויתן חציה לאחד המסובין לשמרה לאפיקומן. **ד)** טוב ששל האפיקומן יהיה יותר גדול (כיון שטוב לכתחילה לאכול ממנו שיעור שני כזיתים זכר לפסח וזכר למצה הנאכלת עמו. ב"ח ס"א, ע"י ס"י תעז ס"א וס"ק א). **ה)** תחת המפה, זכר למשארותם צרוות בשמלותם. ויש שנותנין אותה על כתפיהן זכר ליציאת מצרים (ויש ליהרר שיכרוך במפה שלא כיבסו בעמילן חיתה). **ו)** בין ב' מצות השלמות (כדי שיפגע בשלימה תחלה כשיבא לברך ברכת המוציא, שמהשלמה יש לבצוע. טור). (סעי' ו' וס"ק נז-נט וס"ק יח).

מגיד

שאלה: א) אחר יחץ יגביה את הקערה שיש בה המצות, **א)** האם צריך להסיר התבשילין (-הזרוע והביצה) מהקערה. **ב)** מה אומרים אז, וכיצד. **ג)** ומה אח"כ, ולמה. **ד)** ואם השלחן קטן. **ה)** מה יש ליהרר מטעם זה.

תשובה: א) לא (כיון שכונתו רק על המצות ואינו נראה כמקדיש בהמתו כשמגביה הקערה שבה הבשר, ע"י מ"ב ס"ק עב). **ב)** הא לחמא עניא וי"א כהא לחמא (כיון שאין זו המצה שאכלו אבותינו ממש אלא כמותה, ודעה קמייא מיישבים הלשון שמשמעו כמותה). [עד מה נשתנה, ויאמר בקול רם (כדי שישמעו כל המסובין. יפה ללב י ע"ש עוד). **ג)** יצוה להסיר הקערה מעל השלחן ולהניחה בסוף השלחן כאילו כבר אכלו, כדי שיראו התינוקות וישאלו למה מסלקין המצות המוכנות לאכילה, ויאמר להם שאין רשאי לאכול עד שיספר ביציאת מצרים. **ד)** יסיר הקערה לגמרי מהשלחן כי בלא זה ליכא שינוי לתינוק. **ה)** שלא ליתן שום מצה על השלחן עד זמן הסעודה (כיון שאם מניח מצות לבד הג' שבקערה, שוב אין היכר לתינוקות, שלא יתמהו מדוע מסלקים את המצות היות ומשאיר מצות אחרות לאכילה, ע"י פמ"ג א"א כו). (סעי' ו' וס"ק ס סא סה סו). הכנה קודם ההגדה ראה מ"ב ס"ק א, ואם מותר לקרוא בספר בשבת ע"י ס"ק ב (ובדברינו לשם).

אמירת ההגדה

שאלה: א) כשיש אצלו נשים וקטנים שמבינים לשון לעז, באיזו לשון יאמר ההגדה. **ב)** מה דין המשרתת. **ו** **אם היא צריכה לצאת. ג)** איזה דבר בהגדה הוא לעיכובא.

תשובה: א) בלשון שהם מבינים, ויקיים בזה מה שאמר הכתוב והגדת לבנך, או יפרש להם הענין. וכן עשה ר"י מלונדר"י כל ההגדה בלשון לעז כדי שיבינו הנשים והקטנים. שגם נשים חייבות במצוות הלילה ובאמירת ההגדה [כנ"ל ס"י תע"ב ס"ד]. **ב)** חיוב גם עליה שתשב אצל השלחן ותשמע כל ההגדה. ואם צריכה לצאת לחוף לבשל עכ"פ מחויבת לשמוע הקידוש, וכשיגיע לרבן גמליאל אומר כל שלא אמר וכו' תכנס ותשמע, עד לאחר שתיית כוס שני. ונוהגין שגם קוראין אותן שתשמע סדר עשרת המכות שהביא הקב"ה על המצרים כדי להידי

תשובה: א) כן. **ב)** שיאכל מעט מעט בכדי שיעור אכילת פרס, דמעיקה"ד יוצא בזה כדלקמן ס"י תעה. ואף דמצוה מן המובחר לאכלו כשהוא מרוסק בבת אחת כמבואר שם, מ"מ באדם חלוש בודאי נכון לעשות כן. **ג)** עכ"פ יאכל מעט (פחות מכזית) או רק ילעס בפיו לזכר טעם מרירות, אך לא יברך על זה (שאינו מקיים מצות מרור). **ד)** ראוי לדחוק עצמו בכל יכולתו, כדי לקיים מצות חז"ל. (ס"ק מג ושעה"צ ס סא).

חרי"ן

שאלה: במדינתנו שאין שאר המינין מצויים נוהגין לאכול חרי"ן, א) מה יש ליהרר באכילתו. ב) מה הנהיג הגר"א.

תשובה: א) שלא לאכול אותו כשהוא שלם שכמעט הוא סכנה ואין בו מצוה, שמחמת חריפותו הוא מזיק גדול, ולכן צריך לפררו על ר"ב איז"ן (פומפיה) ולהעמידו כך מגולה, ואז מפיג חריפותו. **ב)** שלא לפרר אותו קודם ביאתו מביהכ"ס כדי שלא יפיג הטעם דאז אינו יוצא בו, אלא יפרר אותו אחר ביאתו, ויכנסו עד תחילת הסדר (לשמור על חריפותו), ואז יפזר אותו על קערה ועי"ז יפיג חריפותו (שצריכים להקפיד שלא יהיה מדי חריף, ומאידיך שלא תפוג חריפות לגמרי), ואז ימך אותו וישער שיהיה כזית ויכול לאכול בטוב. (ס"ק לו).

במה יוצאים

שאלה: א) חמשת המינים הנ"ל, האם יוצאים בעלין, או בקלחים שלהם [שהוא השורש הגדול שבו עומד הירק], או בשורשים הקטנים המתפצלים לכאן ולכאן מתחתיתו או מצידיו. **ב)** האם יוצא בהם לחים או יבשים. **ג)** ועלים כמושין. **ד)** האם יוצא בעלים לכתחילה. **ה)** יש אנשים חלושים שדוחקים עצמן ליקח קלחין, מה טעמם, ובאיזה אופן אין להחמיר בזה.

תשובה: א) יוצאים בעלים או בקלחים, אבל לא בשורשים קטנים. **ב)** בעלין רק לחים, דיבשים אין בהם טעם מרור. ובקלחין יוצאים ביבש דמתוך שהוא עב אין מפסיד טעמו. **ג)** מחלוקת. **ד)** כן. **ה)** אולי טעמם מפני שמצוי בעלים יבשין וכמושין, אך אם הם לחים אין להחמיר בזה כלל. (סעי' ה' וס"ק לו לח).

מבושל, כבוש

שאלה: א) עלין או קלחין, שבישולן מעט או הרבה, האם יוצאים בהם. **ב)** וכבושים במים מעל"ע או שכבשן בחומץ. **ג)** מה למעשה בחרי"ן כבוש במים, לכתחילה ובדיעבד. **ו** **ומה דין העלים.**

תשובה: א) לא. **ב)** כבושים במים לא, וי"א דוקא כשכבשן בחומץ אין יוצאים (ושיעור הכבישה בחומץ הוא בשיעור זמן שיעמיד את המאכל ע"ג האש ויתחיל להרתית. מ"ב תקכו טו). **ג)** לכתחילה יש ליהרר שלא לשרותו במים מעל"ע, ובדיעבד ששרה יש לסמוך להקל כשאין לו אחרים. מיהו בעלין אין להקל, דאפשר דבהו יוצא טעם המרור ע"י כבישה מעל"ע במים. (סעי' ה' וס"ק לח לט).

שיעור מרור

שאלה: א) כמה הוא שיעור אכילת מרור. **ב)** האם חמשת המינים מצטרפים זה לזה להשלים השיעור. **ג)** בעלין, האם הרווחים מצטרפים.

תשובה: א) כזית, והוא כחצי ביצה. ועי' לקמן ס"י תפו. **ב)** כן. **ג)** לא, אלא יראה לדחוק אותם ביחד, ואם לאו אינו מקיים מצות מרור וגם הוי ברכה לבטלה. (סעי' ה' וס"ק מ מא).

אין לו ה' מינים

שאלה: א) כשאין לו אחד מחמשה הירקות הנ"ל, מה יעשה. **ב)** האם יברך על זה. **ג)** ואם גם זה אין לו.

תשובה: א) יקח שאר ירק מר שיש לו סימנים המוזכרים בגמרא: שיהיה ראוי לאכילה, וכשחותכין אותו יוצא במקום חיתוכו מוהל לבן כחלב, ועלה שלו אינו ירוק מאד כעלי הבצלים ושאר ירקות אלא נוטה קצת ללובן. **ב)** לא, מפני שאין אנו בקיאיין כ"כ בסימנים אלו. **ג)** יקח לענה - אף שאין יוצא בזה כלל שהוא מין אילן, ומרור צריך מין ירק דוקא, מ"מ יקח לזכר בעלמא, או שאר ירק מר. (סעי' ה' וס"ק מד מז ובאה"ל ד"ה יקח).

החרוסת

שאלה: א) אימתי יש להכין החרוסת. **ו** **האם מותר ביו"ט. ב)** ממה עושים החרוסת. **ג)** כיצד עשיתו. **ד)** ואם חל בשבת.

תשובה: א) מערב יו"ט. ואם שכח מותר לעשות ביו"ט (דקי"ל כמ"ד [בגמ' קטז]. חרוסת מצוה היא. ח"י כה). **ב)** מפירות שנמשלו בהם ישראל בשיר השירים כגון תפוחים תאנים אגוזים רמונים ושקדים, ונותנים עליו תבלין שאין נידוכין היטב והן ארוכין כגון קנמון וזנגביל הדומין (בצורתן הארוכה) לתבן שהיו מגבלין בו הטיט, וי"א שלא ידוך התבלין והיה ארוכין]. **ג)** יעשה עב, זכר לטיט. ואח"כ נותנים בו מעט חומץ של יין, או יין אדום, כדי לרכך אותו, זכר לדם. **ד)** יתן בו המשקה מער"ט. ואם שכח עי' לעיל ס"י שכא טז וס"ק סח (שלדעה ראשונה בשי"ע מותר ליתן המשקה בשבת ולא יטרוף בכף אלא באצבעו, ולדעה שניה שם גם זה אסור אלא א"כ יעשה החרוסת

דיוקים בנוסח ההגדה

שאלה: (א) כשיאמר 'ונאמר לפניו שירה חדשה', האם 'ונאמר' לשון עבר או לשון עתיד. (ב) 'מן הזבחים' מן הפסחים, מה קודם, ומדוע [בשנה רגילה]. (ג) וכשחל פסח במוצ"ש, ולמה.

תשובה: (א) לשון עבר, דקאי אגאולת מצרים (שכל השירות נאמרו בלשון נקבה, שהנקבה יש לה צער לידה אף כל הנסים יש אחריהם צער, חוץ מהשירות שלעתיד לבוא שנאמרו בלשון זכר דכתיב [תהילים קמט] שירו לה' שיר חדש, שאין אחריהם צער. תוס' קטז: ושמו"ר כג יא. וכיון שאומר בהגדה 'שירה חדשה', צריך לאמר בלשון עבר. אולם בברכת אשר גאלנו אומר ונודה לך שיר חדש, דקאי אלעתיד לבוא כדמוכח מהענין. טור בסוה"ס. לכן יאמר ונאמר הנו"ן והאל"ף בסגול. (וזהו לגירסת התוס' 'ונאמר לפניו שירה חדשה', אך לגירסת הרי"ף הרא"ש והרמב"ם ועוד 'ונאמר לפניו הללויה', וכן גירסתנו במשנה, צ"ל ונאמר בחולם, דחזור על ההלל שלאחריו. כה"ח קנו). **(ב)** מן הזבחים קודם, דחגיגה נאכלת תחילה (עי' לעיל בהקדמה לסעיף ד' ד"ה ענין. וחגיגה דינה כשלמים הקרויים זבח). **(ג)** יאמר מן הפסחים קודם, שאין חגיגת י"ד דוחה שבת. ובכנס"י כתב שאין מדקדקין בכך, דהא קאי אשנה הבאה ואז לא יהיה במוצ"ש (ואף אם לפי קביעות שבידנו בשנה הבאה יחול הפסח במוצ"ש אין בכך כלום, דלעת"ל נקדש ע"פ ראייה ולא ע"פ חשבון. שם בכנס"י). (ס"ק עא עב ושעה"צ פ). עי' מ"ב סק"ד שאין תשלומין להגדה.

סימן תעד

ברכה על הכוסות

שאלה: שותה כוס שני (לאחר ברכת גאל ישראל), (א) על אלו כוסות מברך ברכה ראשונה, ולמה. (ב) על אלו כוסות מברך ברכה אחרונה.

תשובה: (א) לדעת השו"ע מברך רק על כוס ראשון, וכן על כוס שלישי [שברכת המזון הוי הפסק מברכה ראשונה], אך לא על כוס שני ורביעי דנפטרים בברכת הכוס הקודם, שלא היה היסח הדעת בין הכוסות. ולרמ"א מברך על כל כוס וכוס, דההגדה (או ההלל) הוי הפסק, ועוד שכל כוס מצוה בפני עצמו. **(ב)** רק על כוס אחרונה, שהוא פוסט כל הכוסות. (סעי' א וס"ק א-ד).

סימן תעה

רחצה

שאלה: אחר כוס שני יטול ידיו. (א) האם מברך על נטילה זו [אחר שכבר נטל ידיו לירקות], ולמה. (ב) ואם ברור לו ששימר ידיו היטב ולא נגע בדברים המטמאין הידים, [לענין נטילה וברכה].

תשובה: (א) יברך, ואע"פ שנטל כבר לירקות, דכיון שאמר הגדה והלל בינתים הוי הפסק. **(ב)** יטול ידיו (כדי לחוש לסוברים שאין חיוב נטילה לדבר שטיבולו במשקה, ולדבריהם נטילה ראשונה לא היתה לשם נטילה שחייב בה, ואינה עולה לצורך סעודה. מ"ב קנח כח), ונכון שיטמא ידיו תחילה כדי שיוכל לברך על הנטילה (דבלא שיטמא ידיו אין יכול לברך, דהא יש פוסקים שבנטילת ידים לחולין יוצא אף כשלא כיוון לשם נטילה. מ"ב קנח לב). (סעי' א וס"ק א ובאה"ל ד"ה יטול).

מוציא מצה

שאלה: (א) כמה מצות יקח כדי לברך עליהן, ובאיזה סדר יקחן. (ב) כיצד ינהג בברכות. (ג) האם מטבילים המצות במלח. (ד) האם אוכלים את ב' המצות [השלמה והפרוסה] בהסיבה. (ה) כמה צריך לאכול מהמצות. (ו) היאך יאכלם בפיו. (ז) ואם אינו יכול לאכול שניהם ביחד מה יעשה. (ח) מי שאכל רק כזית אחד סה"כ, האם יצא.

תשובה: (א) יקח שלשת המצות, כסדר שהניחן - הפרוסה בין שתי השלמות, ויאחזם בידו ויברך. **(ב)** יברך המוציא תחילה, ויניח המצה התחתונה להישמט מידו (שאפי' לשיטות שברכת 'על אכילת מצה' קאי על השלמה, מ"מ ודאי אינו צריך ב' שלמות לצורך זה. וביאר הפמ"ג (מש"ז א) שטעם השמטת המצה הוא כדי שלא יראה כזולול בה, והיינו שמחזיקים אותה בעת הברכה ואילו לא אוכלים ממנה עתה עד כורך), ויברך על הפרוסה עם תפיסת העליונה 'על אכילת מצה', טרם ישרם. (וי"א שיכוין בשעת הברכה לפטור גם האפיקומן. שעה"צ תעז ד). ואח"כ יבצע מהשלמה העליונה ומהפרוסה משתיהן ביחד. **(ג)** בשו"ע כתב ויטבילם במלח. ולדעת הרמ"א אין נוהגין לטבול במלח בליל הסדר, דיותר נראה כלחם עוני כשאינו טבול במלח. **(ד)** כן, גם הראשונה של המוציא (לחוש לפוסקים שעליו קאי ברכת על אכילת מצה ובו מקיים מצות אכילת מצה. שועה"ר ט). ואם שכח להסב (בשניהם) עי' ס"ה תעז ס"ז (שלדעת השו"ע לא יצא, ולרמ"א בדיעבד יצא, ומ"מ יחזור ויאכל כזית מצה בהסיבה ולא יברך על אכילת מצה). **(ה)** כזית מכל אחת (וכן דעת השו"ע) [ומרוב הפוסקים נראה דדי שיאכל כזית אחת ורק צריך לטעום משניהם, וצ"ע]. **(ו)** יאכל שני הכזיתים ביחד [לפי שי"א שברכת על אכילת מצה קאי אפרוסה וי"א אשלמה], וצריך רק להכניס לפיו את ב' הזיתים בבת אחת ולרסקם, אבל אין חייב לבלועם בבת אחת אלא די שיבלע כזית לערך בבת אחת ואח"כ יבלע השאר. **(ז)** יאכל של המוציא תחילה דהיינו מהשלמה

העליונה, ובהסיבה, ואח"כ של אכילת מצה מהפרוסה, ובהסיבה. [דמעיקה"ד קי"ל כהשיטה ש'המוציא' על השלמה 'ועל אכילת מצה' על הפרוסה]. **(ח)** בדיעבד יצא (דהא מה"ת אינו מחויב לאכול אלא כזית אחד של מצה, ומעיקה"ד יוצא בכל מצה שיאכל בין משלמה ובין מפרוסה). (סעי' א וס"ק ב-יא ובאה"ל ד"ה ויברך וד"ה כזית).

מרור

שאלה: אחר מוציא מצה אוכל מרור, (א) כמה מרור יקח. ואם אכל קלח שלם עם העלין כברייתא ואין בו כשיעור, האם יצא. (ב) האם אוכל המרור בטיבול. (ג) במה מטבילו. (ד) כיצד מטבילו. (ה) וכמה זמן מטבילו. (ו) כמה צריך לטעום זה. (ז) מה מברך לפני אכילת המרור. (ז) מה דין הסיבה במרור.

תשובה: (א) צריך כזית. וכברייתא שאין בו כזית לא יצא. **(ב)** כן. **(ג)** בחרוסת. **(ד)** ישקענו כולו בחרוסת. ויש מקומות שאין נוהגים לשקע כולו אלא בטיבול מקצתו. **(ה)** לא ישהה המרור בחרוסת שלא יבטל טעם מרירותו, ומטעם זה צריך לנער החרוסת מעליו. **(ו)** על אכילת מרור. (ולכתחילה יש לאכול ב"א, ובדיעבד כל שלא שהה באכילתו יותר מכדי אכ"פ יצא. מ"ב תעג מג). **(ז)** אינו טעון הסיבה [שהוא זכר לעבודת], ואם רצה לאכול בהסיבה רשאי (שהטעם הנוכח הוא סיבה שתכמים לא תיקנו מצות הסיבה במרור, אך אין איסור בכך, וכלשון הגמ' 'מרור א"צ הסיבה'. ב"י לענין מרור שבכורך). (סעי' א וס"ק יב-יד).

כורך

שאלה: (א) איזו מצה נוטל לכורך, ולמה. (ב) וכמה בוצע ממנה וכמה מהמרור. (ג) האם מטבילם בחרוסת. (ד) האם אוכלם בהסיבה. (ה) כיצד יאכלם בפיו.

תשובה: (א) מצה השלישית, כדי לקיים מצוה בשלשתן. **(ב)** כזית מכל אחד. **(ג)** כן, וינער החרוסת כנ"ל. ובמקומות שנהגו שלא לטבול בחרוסת (וסברתם שאין לחוש לארס משום דמתבטל בטעם המצה) יעשו כמנהגם. **(ד)** כן, משום המצה. **(ה)** יכניס כזית מהמצה וכזית מהמרור יחד, אך א"צ לבלוע יחד וכנ"ל ס"ק ט. (סעי' א וס"ק טו-יז יט כב כג).

שאלה: (א) מתי אומר זכר למקדש וכו'. (ב) בהנ"ל, לנוסח שאומרים 'כן עשה הלל', האם הגירסא היא 'היה כורך מצה ומרור'. (ג) מה טעם אכילה זו, והאם יכול לצאת באכילה זו לבדה.

תשובה: (א) בשו"ע כתב קודם האכילה, ודעת המ"ב לאחר הכריכה משום הפסק. (באה"ל ע"פ הבנת השוה"ל יט. ומה שכתב הבאה"ל שלא מצא כן, צ"ע דהובא בהרבה פוסקים, ד"מ ג' ולבוש ב' ושועה"ר יח ומש"ז ז בתו"ד 'ואפשר שאומרים' וכו'. ואפשר שכונת הבאה"ל שלא מצא כן בראשונים). **(ב)** כן, וי"א שצ"ל 'היה כורך פסח מצה ומרור' (שהרי כך היה הלל עושה בזמן המקדש. וסברת החולקים מבואר בח"י ס"ק יג שא"כ אין יכול לומר 'כך עשה הלל', והוא אינו עושה כמותו שהרי עתה אין פסח, ועוד שיש סוברים שגם בזמן המקדש הלל היה כורך רק מצה ומרור ואת הפסח אוכל בפ"ע). **(ג)** טעם הכורך לפי שבזמן שהיה פסח היה הלל עושה כן, דסבירא ליה דמצותן ביחד. אבל בזמן הזה א"א לצאת בזה אפי' להלל, דכיון דמרור בזמן הזה דרבנן אתי טעם מרור ומבטל טעם המצה שהוא מן התורה, רק הוא זכר לזמן המקדש. (סעי' א וס"ק טז כא ובאה"ל ד"ה ואומר).

שאלה: (א) משבירך על אכילת מצה ואכל, האם רשאי לדבר, ועד מתי. (ב) אם דיבר, האם יברך על הכורך.

תשובה: (א) לכתחילה אין לדבר, והיינו כל דיבור שאינו מענין הסעודה, עד שיאכל הכורך. והטעם כדי שתעלה ברכת אכילת מצה וברכת אכילת מרור גם לכורך. **(ב)** בדיעבד אם דיבר, א"צ לחזור ולברך על הכורך (כיון שבזמן הזה אין יוצאים כלל בכריכה זו, ואינה אלא לזכר בעלמא לדעת הלל שהיה נוהג כן בזמן שהיה פסח, וא"כ היאך יכול לברך על הכריכה לבדה שאין יוצאים בה. ב"ח ס"ז). (סעי' א וס"ק כד).

כמה פרטים במוציא מצה, מרור וכורך

אין לו ירקות לכרפס

שאלה: (א) מי שאין לו ירקות חוץ ממרור, מה יקח לטיבול ראשון. (ב) מה יברך עליו. [ואם יש לו רק חרי"ן]. (ג) באיזה מרור הוא מקיים מצוות מרור. ומאיזה מרור יאכל כזית.

תשובה: (א) מרור. **(ב)** אדמה (וי"א שאם אוכל חרי"ן יברך עליו שהכל, ועל אכילת מרור. **(ג)** מקיים מצוות מרור בשני, ויאכל מהראשון מעט לשם כרפס ולא כדי לקיים מצוות מרור (ויטביל בחומוץ או מי מלח כדין כרפס), וברכת על אכילת מרור קאי על האכילה השניה שיאכל אח"כ [וההגדה אינו נחשב הפסק ובלבד שלא יפסיק בדיבורים אחרים]. ובטיבול שני אחר המצה יטבולו בחרוסת ויאכל כזית בלא ברכה (וכן דעת השו"ע). ולהרבה פוסקים יותר טוב לכיון באכילה ראשונה לקיים מצות מרור, וחייב לאכול אז כזית ולטבול בחרוסת, ומרור השני שאוכל בלא ברכה הוא לשם כרפס (דהיינו שיהא שני טיבולים כדי להתמיה התינוקות), וא"צ לאכול כזית ולא לטבולו בחרוסת, ויכול לטבולו בחומוץ או מי מלח כנ"ל ס"ה תעג לענין כרפס. (סעי' ב וס"ק כו-כח ושעה"צ ובאה"ל ד"ה בטיבול).

בלע מצה ומרור

בלע מצה

שאלה: (א) בלע מצה, האם יצא. (ב) האם זה לכתחילה. (ג) בלע מצה ומרור יחד, האם יצא. [ולמה לא קשה על זה מהא דלעיל שאם אוכל עם המצה דבר רשות מתבטל טעם המצה].

תשובה: (א) כן. **(ב)** לא, אלא יש ללועסה עד שירגיש הטעם בפיו. **(ג)** יצא ידי מצה, וכיון שלא לעסן ולא נתערבו יחד אין טעם המרור מבטל למצה. (סעי' ג וס"ק כט לא).

כרך בסיב

שאלה: (א) כרך המצה בסיב [-קליפה הגדלה סביב הדקל] ובלעו, האם יצא, ולמה. (ב) ואם כרך המצה בדבר מאכל ובלע, ומאי שנא מהנ"ל א'.

תשובה: (א) לא יצא, שאין דרך אכילה בכך. **(ב)** יצא, ואע"פ שיש הפסק בין המצה לגרוננו, כיון ששניהם מיני מאכל דרך אכילה בכך. (סעי' ג וס"ק לב לג).

בלע מרור

שאלה: (א) בלע מרור, האם יצא, ולמה. (ב) בלע מצה ומרור יחד, האם יצא.

תשובה: (א) לא יצא, דבעינן שירגיש המרירות בפיו זכר לומררו את חייהם. **(ב)** ידי מצה יצא, וידי מרור לא יצא. (סעי' ג וס"ק ל).

אכילה בלא כוונה

מצה

שאלה: (א) האם בעלמא קי"ל שמצוות צריכות כוונה. (ב) אכל מצה בלא כוונה, והיה סבור שהוא יום חול או שסבור שאין זו מצה, האם יצא. [ובי"ט שני שהוא דרבנן]. (ג) ואם ידע שהלילה פסח ושהוא חייב במצה, רק לא כיון לטעם מצוה. [כגון כפאווה גוים או יהודים לאכול]. (ד) ואם כיוון להדיא לא לצאת.

תשובה: (א) כן. **(ב)** לא יצא, כיון שלא ידע כלל שהוא עושה מעשה מצוה [ואפי' ביו"ט שני דרבנן (באה"ל ד"ה לא)]. **(ג)** דעת השו"ע דבמידי דאכילה כיון שנהנה גרוננו יצא [וכ"ש בכפווה יהודים שיצא (שדעת הכפות תמרים "ר"ה כח), שכוונת הכופה מועילה לו כאילו נתכוין בעצמו לצאת ידי המצוה]]. אבל כמה פוסקים חולקים וסוברים דכל שלא נתכוין לשם מצוה לא יצא, ואפי' לא כפווה כלל, וכמו בכל המצוות דצריך כוונה, וכן פסק הפר"ח. (מיהו אם אכל בהסיבה שמוכח מתוך הענין שעושה לשם מצוה, אע"פ שלא כיון בפירוש לצאת יצא. באה"ל ס"ה ד"ה וכן. ולכאז"ב צ"ב שעד כאן הלא על כורך מדובר בהיסב, שאל"כ פשיטא שלא יצא [לעיקר הדין שצריך הסיבה, עי' באה"ל תעב ז ד"ה לא]. והישוב לזה נתבאר בצפנת פענח (על הרמב"ם חמץ ו ג) שלכן נקטו בגמ' כפאווה 'פרסיים' ולא סתם גוים, כי דרך פרסיים לאכול תמיד בהסיבה כמבואר בגמ' (ברכות מו:), ואין ראייה ממה שאכל בהסיבה שכונתו למצוה, אלא שכונתו לאכול עם הפרסיים שכפאווה לאכול כדרך אכילתם, משא"כ כשמיסב מעצמו מעשיו מוכיחים שכונתו לקיים מצות מצה). **(ד)** אפשר דלכו"ע לא יצא (דאף למ"ד אין צריך כוונה אם מכוין להדיא לא לצאת לא יצא, אבל בכפאווה גוים לא היתה לו התנגדות לעצם אכילת מצה בלילה זה, אלא שחפץ היה לאכול בעצמו ולא רצה שיכריחוהו לכך, ולאחר שכפאווה ודאי לא כיון שלא לצאת ומשום כך יצא. ערוה"ש יז). (סעי' ד וס"ק לד-לז).

מרור

שאלה: (א) אכל מרור בלא כונה, ולא ידע שהוא מרור או שסבור שהוא יום חול, האם יצא. (ב) אם אנסוהו לאכול מרור וידע שהוא מרור ושהיום פסח, האם יצא (לשיטות שבמצוות דרבנן צריך כונה).

תשובה: (א) י"א שיצא, כיון שמרור דרבנן [וס"ל שבמצוות דרבנן יוצא בלא כונה (והיינו אפי' באופן שלא ידע שהיום פסח או לא ידע שזה מרור, וסברת הח"י שהוא בעל דעה זו כשיטת רבינו ירוחם שהובא בבאה"ל ד"ה אבל. ואע"פ שהבאה"ל לעיל הכריע דלא כהרי"ו, היינו רק לענין חידוש הרמב"ם שסובר בעלמא שמצוות צריכות כונה ובמידי דאכילה לא צריך, בזה כתב הבאה"ל דאין לך בו אלא חידושו, ואין לנו להקל אלא כשידע שעושה מצוה כשיטת הר"ן, ולא להקל כשיטת רבינו ירוחם שאפי' לא ידע כלל שעושה מצוה יוצא, ומשא"כ לסוברים בעלמא מצוות אין צריכות כונה [או לח"י ודעימיה שבמצוות דרבנן א"צ כונה] בזה לא הכריע הבאה"ל כהר"ן]. אבל כמה פוסקים חולקים על זה [דס"ל שגם במצוות דרבנן צריך כונה]. **(ב)** יש לומר שלא יצא, כיון שהוא מר ומזיק ואינו נהנה, וצ"ע. (משמע מהבאה"ל דהיינו דוקא בחרי"ן שהוא מר וחרץ מאד ואינו נהנה, אך בחסה ודאי שנהנה ודינה כמצה לעיל. וכ"כ בשו"ת אלף המגן ס"ה כא). (באה"ל ד"ה כגון וד"ה לא).

שוטה

שאלה: (א) אכל כזית מצה והוא נכפה בעת שטותו, ואח"כ נתרפא באותו לילה, האם יצא. (ב) אם נתרפא למחר האם מברך על אכילת מצה.

תשובה: א לא יצא וחיוב לאכול, לפי שאותה אכילה היתה בשעה שהיה שוטה ופטור מכל המצוות. **ב** לא, שאין תשלומין למצוה זו. (סעי' ה"ו ס"ק לח לט).

עוסק במצוה

שאלה: א שומר אבדה או משמר המת [שפטור אז מן המצוות ואפי' שיכול לקיים שניהם לדעת כמה פוסקים כנ"ל סי' לח], אם אכל אז מצוה האם יצא. **ב** והאם יכול לברך על אכילת מצוה.

תשובה: א כן. **ב** אפשר שאינו יכול לברך אך"ב וציוונו, כיון שאינו מצווה על זה. (שעה"צ לט).

שהה באכילה

שאלה: א האם לכתחילה אפשר לבלוע הכזית מצוה מעט מעט. **ב** אם בלע באופן זה [הנ"ל א'], או שנתן לפיו מעט ואכלו והפסיק וחזר ונתן לפיו ואכל, ולא שהה מתחילת אכילה הראשונה עד סוף אכילה אחרונה יותר מכדי אכילת פרס. **ג** ואם שהה כדי אכילת פרס. **ד** ואם לא הפסיק כלל, אמנם שהה באכילתו משך יותר מכדי אכילת פרס.

תשובה: א לא, אלא יבלע הכזית בבת אחת (וכנ"ל סעיף א'). **ב** יצא. **ג** לא יצא. **ד** לא יצא. (סעי' ו' ס"ק ט מ-מב).

זמן מצוות אכילת מצוה

שאלה: א מתי יש חיוב לאכול מצוה בפסח. **ב** מה דין שאר ימי הפסח. **ג** ומה עם החיוב לאכול פת ביו"ט.

תשובה: א רק בלילה הראשונה בלבד [ורק כזית (ונתבאר לעיל ס"א, וע"ש ס"ק יא)]. ובחול' משום שפיקא דיומא חיוב אף בלילה שניה. **ב** שאר הימים והלילות אינו מוזהר אלא שלא לאכול חמץ, ובשם הגר"א כתבו דע"פ יש מצוה לאכול כל שבעה, אלא שאינו חיוב. **ג** יכול לצאת מדינא במצוה עשירה שנלושה במי פירות (ואין יוצאים בה ידי מצוה משום שאינה לחם עני. סי' תסב ס"א). (סעי' ז' ו' ס"ק מד מה).

יצאה חוץ לתחום

שאלה: א מי שאין לו מצוה, האם מותר לצאת ביו"ט חוץ לתחום עבור זה. **ב** האם מותר להביא ע"י גוי, ואם יביא לו רק אחר חצות.

תשובה: א לא. (אף תחומין אלפיים אמה דרבנן ומצוה דאורייתא, השוו חכמים דבריהם לשל תורה והעמידו דבריהם בשב ואל תעשה במקום עשה. מ"ב תקפו פג.). **ב** ע"י גוי מותר (דהוי שבות דשבות לצורך מצוה ושרי [כמבואר בסי' שז ס"ה]). מ"ב סי' תקפו ס"ק פד. ובתחומין ד"ב מיל, נחלקו הראשונים אם הוא דאורייתא או דרבנן, ע"י מנחת חינוך רצ"ח ב, ואפשר שמותר אפי' כשיביא לו רק אחר חצות (ד"א שעבר זמן אכילת מצוה, ע"י באה"ל סי' תעז). (באה"ל ד"ה אין).

מנהגים במצוות

שאלה: א באר את המנהג של עשיית המצוות מעשרון, ומנהג עשיית הסימנים במצוות. **ב** האם מותר לעשות הסימנים מאותיות. **ג** מה הדין אם שינה בסדר. **ד** ואם נשברה אחת מהן, כגון השלישית. **ה** האם מנהג זה מוסכם.

תשובה: א יש נוהגים לעשות שלש מצוות של הסדר מעשרון, זכר ללחמי תודה. ועושים בהן סימן לידע איזו ראשונה או שניה או שלישית, ואופין אותן ג"כ כסדר, ומניחין הראשונה עליונה והשניה באמצע והשלישית תחתונה לכורך. **ב** לא, שכששבורים אותו הוי מוחק ביו"ט (אלא יעשה סימן אחר בעלמא מחריצים או נקבים שאין בהם חשש מחיקה. לבוש ז. וימהר בעשייתן שלא יחמיצו המצוות, ע"י שו"ע תס ד). (עוד בענין מוחק באותיות ע"י מ"ב סי' ש"ק טו, וע"י שו"ת שבט הלי ח"ט סי' עז). **ג** לא עיכב. **ד** לוקחין השבורה לשניה, דבלא"ה פורסין אותה. **ה** בבית מאיר מפסק על המנהג (דכיון שעושה זכר ללחמי תודה נראה כאוכל קדשים בחוץ, ע"ש עוד), ובכמה מקומות כהיום נשתקע המנהג. (סעי' ז' ו' ס"ק מו-מח).

סימן תעו

שלחן עורך

אכילת צלי בליל פסח

שאלה: א האם מעיקה"ד מותר לאכול שה [שה-כשבים או שה עזים] צלוי כולו כאחד ראשו על כרעיו (-עם רגליו) ועל קרבו כמו קרבן פסח, ולמה. **ב** ועגל [שאינו ראוי לפסח] שצלה כולו כאחד. **ג** ושה שאין כולו כאחד, כגון שנחתך ממנו אבר אחד קודם הצליה וצלה האבר עם כל הגוף יחד, או שלק בו אבר אחד תחילה ועדין מחובר בו וכך צלאו. **ד** האם מותר לאכול צלי בליל פסח. **ה** מה בכלל 'צלי' [ומה דין דגים וביצים, והביצה שבקערת ליל הסדר]. **ו** אלו הארצות (-ארצות אשכנז) בכלל מקום שנהגו לאכול או לא. **ז** ומה דין צלי קדר [-בשר שנצלה בקדרה בלא מים ושאר משקה רק נתבשל במהול היוצא ממנו]. **ח** ואם בישל הצלי קדר מתחילה במים ואח"כ עשאו צלי קדר. **ט** מי שחולה קצת האם יש להקל בזה. **י** וצלוי שאח"כ בשלו (לכל אדם).

תשובה: א אסור, מפני שנראה כאוכל קדשים בחוץ. (ואפי' צלאו כמה ימים קודם פסח. מ"ב תסט ה. ואסור לצלות גדי מקולס מחצות של ערב פסח. רמ"א שם ומ"ב שם). **ב** מותר (אם לא במקום שאין

אוכלים צלי כדלקמן). **ג** כנ"ל ב'. **ד** מקום שנהגו לאכול אוכלים, מקום שנהגו לא לאכול אין אוכלים. **ה** כל דבר הטעון שחיטה, אפי' בשר עגל ועוף, ואפי' לא נצלה כולו כאחד אסור במקום שנהגו לא לאכול. אבל דבר שאין טעון שחיטה כגון דגים וביצים מותר צלויים בכל מקום, ואפי' הביצה שבקערה. **ו** מקום שאין נוהגין לאכול [בשני הלילות]. **ז** אסור, מפני מראית העין. **ח** יש לאסור. **ט** כן. (ומבואר במחצ"ה ופמ"ג [א"א א'], וכן משמע בשו"ע ר"ס"ד, שהיתר זה חוזר גם על צלי קדר בלבד (דלעיל אות ז'), ואין צריך תרתי לטיבותא גם נתבשל תחילה וגם צלי קדר). **י** מותר, בכל מקום (כיון שנראה כבשר מבושל ואין חשש למראית העין). (סעי' א ב' ו' ס"ק א-ה ט י).

זהירות באכילה ושתייה

שאלה: א מה יש לזהר בענין האכילה והשתייה בסעודה, ולמה. **ב** למה יש לזהר כנ"ל א' (משום אפיקומן) והרי אפיקומן נאכל על השבע [כדלקמן סי' תעז ס"א]. **ג** מה הדין אם אכל האפיקומן עד שנפשו קצה באכילה מרוב שובע ודוחק עצמו ואוכל.

תשובה: א שלא יאכל ולא ישתה הרבה יותר מדאי, כדי שלא יאכל האפיקומן אכילה גסה, ואינו מצוה מן המובחר. ועוד (בשתייה יש חשש נוסף-) שמא ישתכר וישן מיד, וחיוב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה כדלקמן סי' תפא ס"ב (והיינו שאף כשיודע בעצמו שיוכל לאכול אפיקומן ולגמור ההלל בזמנו יש לחוש שירדם אח"כ וימנע מלספר יצי"מ). **ב** דמ"מ צריך שיהיה לו קצת תאוה לאכול, וזהו מצוה מן המובחר. ומטעם זה כתבו הפוסקים שאל יהיה אכילת אפיקומן עליו לטורח דאין מקיים מצוה מן המובחר (כשם שאם אינו מתאוה לאכול א"י מצוה מן המובחר. אלא צריך לאכול בכונה ובשמחה ולהתאוות לו). **ג** אין זה נקרא אכילה ולא יצא ידי חובה (ולכאורה דינו שיאכל שוב אפיקומן משך הלילה לאחר שיתעכל המזון שבמעיו ולא יתקף באכילתו, ואפי' שזה לאחר חצות, ע"י לקמן סי' תעז ס"א). (סעי' א ו' ס"ק ו ז).

אכילת הביצה

שאלה: א באר מנהג אכילת הביצים. ומה הטעם (ג'), ומה נ"מ. **ב** האם במקום שנהגו לאכול ביצים הוא דבר שבחובה, ומה צריך לזהר.

תשובה: א נוהגין בקצת מקומות לאכול בסעודת ליל הסדר [בשני הלילות] ביצים. והטעם זכר לאבילות שליל תשעה באב נקבע בליל פסח, וזכר לחורבן שהיו מקריבין קרבן פסח. וי"א הטעם שהביצה זכר לחגיגה (שהיתה נאכלת בליל פסח. נתבאר לעיל בסי' תעג בהקדמה לסעיף ד ד"ה ענין), ולכן צריך לאכול הביצה. ולטעם זה הוא רק לביצה שמונחת על הקערה, ולכן יהדר לאכול בליל הסדר הביצה שמונחת על הקערה. **ב** לכל הטעמים הביצים שאוכלים בתוך הסעודה הוא רק זכר בעלמא, ודלא כההמון שחושבים זה למצוה, ומחמת זה ממלאים כרסם עד שאוכלין האפיקומן אכילה גסה, ולכן צריך האדם לידע בנפשו להיזהר בזה. (סעי' ו' ס"ק יא יג ושעה"צ י).

טיבולים

שאלה: א מה יש נוהגים בענין הטיבולים בליל הסדר.

תשובה: שלא לטבל חוץ מב' פעמים שעושים בסדר וטיבול הכורך שעושים משום ספק. (כדי שיהא ניכר ששני טיבולים אלו הם לשם מצוה, שאם יוסיף עליהם יהא נראה שלצורך עצמו עושה אותם. שו"ע"ה ז, וכע"ז בבהגר"א ע"ש). (סעי' ב' ו' ס"ק יז).

סימן תעז

צפון

שאלה: א מתי אוכלים אפיקומן בסעודה, ולמה. **ב** מאיזו מצוה אוכלים האפיקומן. **ג** כמה צריך לאכול ממנו. **ד** האם נשים חייבות באפיקומן. **ה** האם מברכים על האפיקומן. **ו** האם אוכלים אותו בהסיבה [לכתחילה ובדיעבד]. **ז** מה נוהגים בני עליה.

תשובה: א אוכלים האפיקומן לאחר גמר כל הסעודה, כי הוא זכר לפסח שנאכל על השובע דהיינו כשהוא שבע כבר. [ומ"מ צריך שיהא לו קצת תאוה לאכול, וכנ"ל סי' תעז ס"א ו' ס"ק ו, ע"ש עוד]. **ב** השמורה תחת המפה (ע"י לעיל סי' תעג ס"ו). **ג** כזית, כל אחד. ולכתחילה טוב ליקח ב' זיתים, א' זכר לפסח וא' זכר למצה הנאכלת עמו. **ד** כן. **ה** לא. וי"א שצריך לכיון בברכת על אכילת מצוה לפטור גם האפיקומן (שעה"צ ד). **ו** כן, ובדיעבד אם שכח ואכל בלא הסיבה א"צ לחזור ולאכול אם קשה עליו האכילה. (בענין הסתירה במ"ב אם מותר לאכול פעמיים אפיקומן, נתבאר לעיל סי' תעב ס"ז ס"ק כב). **ז** שמנשקין המצות והמרור, וכן הסוכה בכניסתו וביציאתו, וכן ד' מינים שבלולב, והכל לחיוב מצוה, ואשרי מי שעובד את ה' בשמחה. (סעי' א ו' ס"ק א-ה).

שאלה: א מה יש לזהר בענין זמן אכילת האפיקומן. **ב** ובכזית הראשון שמברכים עליו על אכילת מצוה [לכתחילה ובדיעבד]. **ג** ובמרור [לכתחילה ובדיעבד]. **ד** ובהלל. **ה** אם כבר סמוך לחצות ועדין לא התחיל סדר ההגדה, מה יעשה.

תשובה: א יש לזהר לאכול קודם חצות. **ב** כ"ש שיש לזהר מאד לאכול קודם חצות, ובדיעבד אם איחר מסתפקים הראשונים אם

יצא יד"ח, ולכן יאכלנו אבל לא יברך על אכילת מצוה. **ג** גם יזהר לאכול קודם חצות, אפי' שהוא דרבנן (שגם מרור הוקש למצה. רש"י לט: וע"י לעיל בהקדמה ד"ה מצוה). ואם איחר יאכלנו בלא ברכה. **ד** לכתחילה יקדים עצמו שגם ההלל עם הברכה שלאחריו יקרא קודם חצות (ומשמע שאם נתאחר לאחר חצות יברך, וחזר בו ממה שכתב בספרו מנחה ישראל (פלו"ס"ג). וע"י אור לציון ח"ג טו יד, ותשובות והנהגות ג קלח). **ה** יקדש וישתה כוס ראשון (וידלג על אכילת כרפס ואמירת ההגדה) ויטול ידיו ויברך המוציא ועל אכילת מצוה ויאכל המצה, וגם יברך על המרור תיכף קודם חצות, ואח"כ יאמר ההגדה (דמצוות סיפור יצי"מ הוקשה למצה ומרור, כדשינוי בהגדה "בעבור זה" לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך. וא"כ זמן ההגדה תלוי במחלוקת הפוסקים לענין מצוה אם סוף הזמן בחצות או כל הלילה. מנח"כ כא א), ואח"כ יסעוד סעודתו (ואפיקומן יאכל אחר חצות, שהרי נאכל על השבע וא"א לאכול קודם הסעודה). (סעי' א ו' ס"ק ו ז).

שכח אפיקומן

שאלה: א שכח ולא אכל אפיקומן, ונזכר רק לאחר שעשה מים אחרונים או שאמר הב לן ונברך, מה יעשה. **ב** ואם לא נזכר עד שבירך ברכה"מ, ועדין לא בירך על כוס שלישי. **ג** ואם לא נזכר עד אחר שבירך הגפן (ושתה הכוס). **ד** ואם נזכר באמצע הלל [ועדין לא חתם]. **ה** ואם גמר ההלל. **ו** מה דין מי שאבד לו מצת האפיקומן.

תשובה: א יאכל אפיקומן עתה ולא יברך המוציא, דהוי היסח הדעת בטעות. **ב** יטול ידיו, ולא יברך על נטילת ידים [ובפרט כשיודע שלא הסיח דעתו], ויברך המוציא ויאכל האפיקומן, ויחזור ויברך ברכה"מ, ויברך הגפן על כוס שלישי וישתה. **ג** יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן ויברך ברכה"מ בלא כוס. (כ"כ המ"ב ע"פ האחרונים שביארו שמה שכתב השו"ע שאם אכל מצוה שמורה לא יאכל שוב משום דברכה"מ טעונה כוס והוי כמוסיף על הכוסות [אלא א"כ לא אכל שמורה בעת הסעודה חוץ מכזית ראשון, או שאכל בסעודה שמורה רק משעת לישיה, והמנהג במקומו להחמיר לאכול אפיקומן משמורה משעת קצירה, ככה"ג יחזור ויאכל אפיקומן ויברך על הכוס, ואפי' גמר ההלל (ומה שכתב המ"ב אפי' בירך על כוס רביעי, זהו לדעת הרמ"א בסי' תעד ולשו"ע שם אין מברך)], כל זה הוא רק לסוברים בסי' קפב ס"א דברכה"מ בעלמא טעונה כוס, אך למנהגנו דבעלמא אין ברכה"מ טעונה כוס, הכא בכל גונא יאכל שוב ויברך ברכה"מ בלא כוס. מיהו הא"ר (סק"ב, הובא בפמ"ג א"א ד') ומאמר מרדכי (סק"ג) כתבו שהשו"ע כתב דבריו בסתם גם אליבא דמ"ד ברכה"מ בעלמא אין טעונה כוס, דס"ל כדעת המרדכי (סוף פסחים) ועוד ראשונים דהכי תקינו רבנן כוס שלישי על ברהמ"ז (ולתוספת הסבר בזה ע"י מ"ב ס"ק י' דלא' וכו'). וע"י אול"צ ח"ג טו כא בביאורים ד"ה וכתב). **ד** יאכל האפיקומן ויברך ברכה"מ בלא כוס (ולדעות הנ"ל שברכה"מ טעונה כוס לא יחזור, ואם לא אכל שמורה [כנ"ל ג' בסוגרים מרובעים] יאכל ויברך עם כוס), ויחזור ויאמר הלל על הכוס. **ה** ישתה הכוס ויחזור ויאכל האפיקומן ויברך ברכה"מ בלי כוס (ולדעות הנ"ל שברכה"מ טעונה כוס לא יחזור, ואם לא אכל שמורה יאכל ויברך עם כוס). **ו** יאכל כזית אחד ממצוה שמורה אחרת. (סעי' ב' ו' ס"ק ח-יא יג-יז ושעה"צ יב ג).

סימן תעח

אכילה בשני מקומות ושינה

שאלה: א האם מותר לאכול האפיקומן בשני מקומות. ולמה. **ב** ובחדר אחד מקצתו בשלחן זה ומקצתו בשלחן אחר. **ג** ואת שאר הסעודה. **ד** מי יששן בתוך סעודתו קודם שהתחיל האפיקומן, האם יכול להמשיך הסעודה. **ה** ואם התחיל האפיקומן ונרדם והקיץ. ולמה. **ו** ואם היו חבורה וישנו מקצתן. [ומה דין אותם שנרדמו]. **ז** ואם נרדמו כולם. **ח** ואם נתנמנמו כולם. **ט** מה הגדר של נמנום.

תשובה: א אסור, לפי שהוא זכר לפסח ופסח אינו נאכל בשני מקומות. **ב** גם כנ"ל. **ג** מותר לאכול בשני מקומות. **ד** כן. **ה** אינו חוזר לאכול, דשינה הוי הפסק והוי כאוכל בשני מקומות. **ו** כיון שיש נעורין לא הוי הפסק אף לגבי הישנים וחוזרים ואוכלים. **ז** לא יאכלו. **ח** לא הוי הפסק ויאכלו. **ט** שלא נשתקע בשינה כ"כ, ואם שואלים אותו היכן הנחת כלי זה וכשמזכירים לו הנחתו במקום פלוני נזכר. (סעי' א ב ו' ס"ק ג ד ז-יא).

אכילה אחר אפיקומן

שאלה: א האם מותר לאכול אחר אפיקומן. **ב** ואם אכל. **ג** האם מותר לשתות אחר אפיקומן.

תשובה: א אסור לאכול כלום, כדי שלא יעבור מפיו טעם מצוה של אפיקומן. **ב** בדיעבד שאכל שום דבר יחזור ויאכל כזית מצוה שמורה לשם אפיקומן. (ומה שכתב לעיל סי' תעז ס"ק יב שבדיעבד אם אכל לאחר האפיקומן יצא, ביאר הא"ר [סי' תעז ס"ק ג] שכאן מדובר שעוד לא בירך ברכה"מ, ולכן יחזור ויאכל אפיקומן). **ג** מחלוקת,

ויש להחמיר במשקה המשכר, ולכתחילה נכון לזוהר בכל משקה חוץ ממים וכהאי גונא כדלקמן סי' תפ"א (וע"ש). (סעי' א' וס"ק א' ב).

סימן תע"ט

ברך

כוס שלישי

שאלה: (א) מה עושים לאחר האפיקומן. (ב) ואם הכוס אינו נקי. (ג) ואם כל השנה אינו נוהר לראות אם הכוס נקי. (ד) המברך יחיד, האם יברך על כוס. (ה) מה אחר ברכה"מ. (ו) האם כוס זה טעון הסיבה. (ז) אם שתה רביעית, האם מברך אחריו 'על הגפן'.

תשובה: (א) מוזגין לו כוס שלישי, ועליו מברך ברכה"מ. (ב) צריך הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ (ע"פ שו"ע קפ"ג א). (ג) מ"מ בלילה זה יזהר משום הידור מצוה (שיש לחוש בכוס ברכה"מ שמא יש בה שיירי פת מהסעודה. הגר"ש אויערבך בשולחן שלמה רע"א יז). (ד) כן. (ה) מברך הגפן ושונה כוס שלישי. (ו) כן. ואם שתה בלא הסיבה ע"י לעיל סי' תע"ט (שלדעת השו"ע חוזר ושונה בהסיבה, ולרמ"א לא יחזור משום שנראה כמוסיף על הכוסות, בהסתמך על שיטת הראב"ה שבזמן הזה א"צ הסיבה). (ז) לא, שהברכה שאחר כוס רביעי תפטרנו. (סעי' א' וס"ק א' ד).

המברך

שאלה: (א) כשיש אורח, מי מברך ברכת המזון. (ב) ואם בירך אחר.

תשובה: (א) נהגו שבליל פסח בעה"ב מברך, אף כשיש אורח. (ב) אין קפידא בדבר. (סעי' א' וס"ק י' ג).

זימון

שאלה: (א) מי שאין לו זימון, ורוצה לחזור אחר זימון, ולכך רוצה לילך לשכנו לברך שם, היכן יאכל האפיקומן, [והאם זה בדוקא]. (ב) והיכן ימשיך הסדר. (ג) מה המנהג בזה, ומה למעשה. (ד) ואם בכל זאת רוצה להדר ולקיים הכל מן המובחר, ואין לו בביתו זימון שלם של ג' אנשים, מה עתה. [ומה עוד מרוויח בעצה זו].

תשובה: (א) יאכל במקום השני שמזמן ומברך שם, אך לא יאכל האפיקומן בביתו דהא על כרחך יהא צריך לאכול בבית האחר דבר מה כדי להצטרף לברכה"מ, ואסור לאכול אחר האפיקומן שום דבר, וגם האפיקומן עצמו אסור לחלק ולאכול בו מקומות [כנ"ל סי' תע"ח]. (וזהו לדעת הרמ"א בסי' קע"ח ס"ב, אך לדעת השו"ע שם אין לצאת באמצע הסעודה לפני שמברך תחילה ברכה"מ. מג"א סק"ב). (ב) במקום האחר ישתה הכוס, וישאר שם עד גמר הסדר (כדי לומר ההלל בזימון, כדיתבאר לקמן). ואם רוצה, יחזור לביתו אחר ברכה"מ (וכוס שלישי), ויגמור ההלל וישתה כוס רביעי בביתו. (ג) עכשיו לא נהגו לילך לאכול האפיקומן בבית אחר, ומאחר שהמנהג כך שלא לחזור אחר זימון בבית אחר טוב יותר לעשות כן, אע"פ שנמצא מברך יחיד (כיון שבליל פסח מברך על הכוס ביחיד בלא שלשה כנ"ל, ולענין זימון בהלל יסמוך על אשתו ובניו כדלקמן. נתבאר ע"פ הט"ז סק"ג). (ד) יראה להזמין לכתחילה לסעודה איהו אורח כדי שיהא לו זימון שלם לברכה"מ וגם לאמירת הודו, דבלא"ה מבואר בזה"ק דמצוה להזמין אורח עני בחג, ובפרט בפסח שאומר כל אחד כל דכפין ייתי ויאכל. (ס"ק ט ושעה"צ).

שתיה אחר כוס שלישי

שאלה: (א) בין שלישי לרביעי לא ישתה' (משנה קי"ז). מדוע. (ב) מה אסור לשתות. (ג) ולשתות רק מעט. (ד) ואם היה דעתו בשעת ברכה לפטור שאר משקין. (ה) מכוס שלישי עצמו, האם יכול לשתות כמה פעמים, ולמה. [ואם לאחר ששתה רוב רביעית (שמעיקה"ד יצא בזה. משנ"ב תע"ב) הפסיק יותר מכדי אכילת פרס. ואם הכוס גדולה הרבה]. (ו) ואם לאחר ששתה רוב רביעית לא היה בדעתו לשתות יותר ואח"כ נמלך לשתות עוד.

תשובה: (א) שמא ישתכר וישן ולא יגמור ההלל. ויש שכתבו מפני שנראה כמוסיף על הכוסות. (ב) יין, ולא שום משקה משכר [לטעם הראשון]. ולא חמר מדינה [לחוש לטעם השני]. (ג) משקה משכר אסור, וחמר מדינה צ"ע (באה"ל ד"ה ולא). (ד) כיון שא"צ לברך על זה מותר שאינו נראה כמוסיף על הכוסות כשאינו מברך (וזהו לדעת הרמ"א בסי' תעד שמברכים על כל כוס, דאינו נראה כמוסיף כוס אלא כשמברך עליה, אך לדעת השו"ע שם שאין מברכים על כל כוס הרי גם אם אינו מברך נראה כמוסיף, כדכתב הטור סי' תע"ג, ולפ"ז לדעת השו"ע אין לשתות חמר מדינה גם כשאינו צריך לברך, אבל יין אסור בכל גווני. (ה) יכול, דהכל נחשב כשתיה אחת, ואע"ג שהפסיק לאחר ששתה רוב רביעית הרבה יותר מכדי אכילת פרס. ואם הכוס גדולה הרבה יותר מדאי לא ישתנו כולו, שלא ישתכר. (ו) י"א שכיון שצריך לברך עליו מחדש נראה כמוסיף על הכוסות, וצ"ע בזה. (לדעת השו"ע בסי' תעד לא שייך זה, דבלא"ה אין צריך לברך עוד כששתה, שהרי כשיברך דעתו לפטור גם כוס רביעית. ומ"מ אפי' אם הוזקק לברך אינו נראה כמוסיף וכנ"ל ד' בשם הטור, שלדעת השו"ע אין הברכה מראה על כוס חדשה). (סעי' א' וס"ק ה-ח ושעה"צ).

הלל

שאלה: (א) האם נשים חייבות בהלל. (ב) בכמה אומרים את ההלל, ולמה. (ג) מי יאמר הודו ומי יענה. (ד) האם לעיכובא הוא לעשות כנ"ל ב' ג. (ה) וכיצד אומרים כשיש שם רק שנים. (ו) ואם יש שם על שלחן אחר גברא בר חיובא. (ז) האם הגדול יכול לתת רשות לקטן לומר. (ח) ואם רוצה לקרוא לאחד משכניו לצרפו, מה דינו לאכול ולשתות כאן.

תשובה: (א) כן. (ב) מצוה להדר לאומרו בשלשה גברים גדולים, כדי שיהא אחד אומר לשנים הודו והם יענו פסוק שאחר זה. (ג) הגדול שבהם אומר הודו ואנא, והאחרים עונים אחריו. (ד) הוא רק למצוה לכתחילה ולא לעיכובא. (ה) כשיש שנים שניהם יאמרו הודו. ואם יש גברא בר חיובא על שלחן אחר, בודאי מהנכון לצרף אותו לאמירת הודו, ומ"מ אין קפידא כ"כ, שיכול לצאת בזה באשתו ובניו, דהיינו שהוא יאמר הודו והם יענו, וכן אשתו יכולה לומר הודו [אך לפי מה שנוהגין לומר הודו בניגון נעימת קול, יש לחוש למ"ש בגמ' זמרון נשי וענין גברי כאש בנעורת]. (ז) כן, כדי לחנכו במצוות וכדי שלא ישן, וזה דוקא באנא מפני שעונין אחריו אותו פסוק גופא, אבל לא בהודו. (ח) אסור באכילה ושתיה כאן, ולא יסייע לברך ברכת הזימון, אלא ישמע הודו ויענה עמהם ויחזור לביתו. (ועי' סי' תפ"א וס"ק י"א שיכול לגמור כאן את ההלל וגם לשתות כוס רביעי, וכיו"ב מבואר כאן במ"ב סק"ט). (סעי' א' וס"ק ט-י' ב).

סימן תפ

הלל, נרצה

שאלה: (א) מה עושים אחר שתיית כוס שלישי. (ב) מה נוהגים באלו המדינות.

תשובה: (א) מוזגין לו כוס רביעי. (ב) למזוג כוס אחד יותר מהמסובין וקוראים אותו כוס של אליהו הנביא [לרמז שכשם שגאלנו השי"ת ממצרים הוא יגאלנו עוד וישלח לנו אליהו לברשנו], ופותרים הפתח כדי לזכור שהוא ליל שימורים ואין מתייראין משום דבר, ואומרים שפוך חמתך וכו', ובזכות אמונה זו יבא משיח וישפוך חמתו על הגוים. (סעי' א' וס"ק י').

הלל

שאלה: (א) מה אומר לאחר הנ"ל. (ב) האם מברכים בזה. (ג) האם אומרים ההלל בעמידה ככל השנה. (ד) מי שהוא אבל ביו"ט שלא נהג אבלותו קודם יו"ט, מה דינו בהלל. (ה) האם מותר לגמור ההלל [וכוס רביעי] שלא במקום סעודתו.

תשובה: (א) מתחיל לא לנו (שאת חציו הראשון של ההלל כבר אמר בהגדה), וגומר את ההלל. (ב) אין מברכים על הלל זה. (ג) אומרים מיושב דרך הסיבה וחירות (כלומר בישיבה, לאפוקי עמידה, אך לא יסב בו, כשם שבהגדה אין להסב דהוי דרך שררה וגאווה, אלא יש לאומרו באימה ובריאה כנ"ל סי' תע"ג ס"ק ע"א. תשובת הגר"ח קניבסקי להגר"ח גרינהויז על השו"ע"ל סי' תע"ג סעי' מ). (ד) גומר את ההלל (שבליל פסח חובה לומר הלל על הגאולה, ואינו מנהג בעלמא כמו בראש חודש. ח"י ב'). (ה) כן. (סעי' א' וס"ק א' ב יא. עי' לעיל סי' תע"ט וס"ק ט-י' ב עוד דיני ההלל, ובתשו' אחרונה שם).

חתימת ההלל

שאלה: (א) מה הם הד' מיני שבח שאומר אחר ההלל. (ב) מה הם שלשת המנהגים בענין חתימת ההלל. (ג) אם בטעות חתם ועדין צריך לומר יהללך [למנהג השו"ע] או ישתבח [למנהגים אחרים הנ"ל ב'], האם יחתום שוב.

תשובה: (א) הלל הגדול שהוא כ"ו כי לעולם חסדו [ואינו אומר רננו צדיקים] (דלנוסח אשכנז אומרים אותו בשבת אחר הלל הגדול, ועתה אין לאומרו שאינו שייך להלל הגדול). נשמת כל חי, ישתבח, יהללך. (ב) א, אחר שגמר ההלל לא אומר יהללך, ובסוף ישתבח אינו חותם אלא אומר יהללך וחותם בו (וכ"כ השו"ע), יש נוהגים לומר אחר ההלל יהללך, ולא חותם בו, ובסוף אומר ישתבח, וחותם בשל יהללך [-מלך מהולל בתשבחות]. ג, כנ"ל ב', וחותם בשל ישתבח [-ה'בחור בשיירי זמרה]. (ג) לא (כיון שאנו נוהגים שלא לברך ב' ברכות על כוס רביעי, כנ"ל בהקדמה), אלא יאמר מה שעוד לא אמר בלא לחתום ברכה. (סעי' א' וס"ק ג-ה). (ועי' לקמן סי' תפ"א ברמ"א, ובמ"ב ובאה"ל שם, לענין שינוי סדר ההלל למי שרוצה לשתות כוס חמישי).

כוס רביעי

שאלה: (א) מה לאחר ההלל וחתימתו. (ב) האם מברך על הכוס. (ג) האם שותים בהסיבה [לכתחילה ובדיעבד]. (ד) מה לאחר ששתה כוס רביעי.

תשובה: (א) כוס רביעי (וישתה שיעור רביעית כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה. מ"ב תע"ב, ע"ש לענין שאר כוסות). ומהר"ם היה שותה הכוס אחר הפיוטים (דלקמן ג') ואחר כי לו נאה, כדי שלא יהא צמא כשישכב (שהיה אסור לשתות אחר ד' כוסות לבד ממים, כדלקמן סי' תפ"א ס"א), וכן הוא בסידורים. (ב) לדעת השו"ע לא מברך ולדעת הרמ"א מברך. (ג) שותים בהסיבה, ולענין דיעבד, לדעת השו"ע חוזר ושונה בהסיבה ויברך הגפן כי הסיח דעתו מלשתות עוד, ולרמ"א לא חוזר. [וה"ה כל זה בכוס שלישי, אך לשו"ע אין מברך שוב דלא הסיח

דעתו מלשתות]. (ד) מברך ברכת על הגפן (כששתה לפחות שיעור רביעית מכוס שלישי או רביעי). ואחר השתיה נוהגים לומר הפיוטים [ובליל א' יאמר אז רוב ניסים וכו', ובליל ב' יאמר אומץ גבורותיך, ויש נוהגים שאומרים הכל בשני הלילות שוים]. ועי' לעיל (אות א') מנהג מהר"ם, ע"ש עוד. (ועי' לקמן סי' תפ"א ס"ב שאח"כ יספר ביצי"מ). (סעי' א' וס"ק ו-ח).

סימן תפ"א

שתיה אחר ד' כוסות

שאלה: האם אחר ד' כוסות מותר לשתות, (א) יין. (ב) שאר משקה, שאינו משכר ואינו חמר מדינה. (ג) מים. (ד) תה, אינגב"ר ווס"ר (-מי זנגביל), עפי"ל טרנ"ק (-משקה תפוחים, העשוי מתפוחים מבושלים במים. מג"א). לאקרי"ץ (-משקה העשוי ממים שהתבשלו עם שורשים מתוקים). עפי"ל טרנ"ק שכותש התפוחים בבית הבד. (ה) מה הדין בכל זה בליל שני.

תשובה: (א) לא. (ב) לא (וכן משמע מהשו"ע. ועי' אול"צ ח"ג טו כג). ובמקום צורך גדול יש לסמוך על המתירין לשתות משקין שאין משכרין. (ג) כן. (ד) תה, מי זנגביל, משקה תפוחים, דינם כמים ומותר, ויש אומרים גם לאקרי"ץ דינו כמים. אך במשקה תפוחים שכותש התפוחים בבית הבד שיש להם טעם גדול (של תפוחים) יש אוסרין. (ה) יש להקל במשקין שאין משכרין. (סעי' א' וס"ק א').

כוס חמישי

שאלה: (א) כיון שאסור לשתות יין אחר ד' כוסות כנ"ל, מי שהוא איסטניס או תאב הרבה לשתות יין, ועדין לא אמר הלל הגדול וגם לא סיים הברכה על כוס רביעי, מה עתה. (ב) ואם כבר אמר הלל הגדול. (ג) אם עדין לא אמר הלל הגדול, אך כבר סיים סוף הברכה על כוס רביעי.

תשובה: (א) שלאחר כוס רביעי יאמר הלל הגדול עד סוף, ויחתום בברכה, וישתה כוס חמישי. (ב) אין יכול לאמרו שוב על כוס חמישי. והפמ"ג כתב דאפשר שכל שלא סיים הברכה יכול לומר עוד הפעם הלל הגדול ולחתום בברכה וישתה. (ג) אין יכול לחזור ולומר הלל הגדול ולברך בסוף, דלא תקנו כי אם ברכה אחת, וצ"ע. (סעי' א' וס"ק ב ג ושעה"צ ובאה"ל ד"ה ויאמר).

זמן סיפור יצי"מ

שאלה: (א) עד מתי הוא זמן סיפור יציאת מצרים. (ב) האם לספר עד אז הוא חובה או רשות. (ג) מה בכלל הסיפור. והאם הלכות פסח גם בכלל.

תשובה: (א) כל הלילה, עד שתחטפנו שינה. (ועי' משנ"ב דרשו סי' תע"ט ס"ק ז). (ב) חובה. (ג) לשון השו"ע: 'חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח, וביציאת מצרים, ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו [עד שתחטפנו שינה]'. (ועי' בזה בהרחבה בשו"ת אור לציון ח"ג פט"ו ס"י במקורות). (סעי' ב' וס"ק א').

קריאת שמע

שאלה: (א) מה אומרים בקריאת שמע שעל המיטה. (ב) ולמה. (ג) ואם קרא ק"ש קודם הלילה.

תשובה: (א) נוהגים שלא לקרוא רק פרשת שמע ולא שאר דברים שקורין בשאר לילות כדי להגן, כי ליל שימורים הוא מן המזיקין. וצריך לברך המפיל. (ב) צריך לקרוא כל הק"ש כדי לצאת. (סעי' ב' וס"ק ד).

סימן תפ"ב

יש לו רק כזית שמורה

שאלה: (א) מי שיש לו רק כזית מצה השמורה משעת קצירה, ושאר מצות שלו שמורות משעת לישה, כיצד ינהג. (ב) מי שיש לו כמה מצות אך ממצה שמורה יש לו רק כזית, כיצד ינהג. [ולענין כורף]. (ג) ואם יש לו שני כזיתים משמורה. (ד) ומה יעשה חולה שאינו יכול לאכול אלא כזית, או מי שאין לו שום מצה רק כזית. (ה) ואם אין לו גם יין.

תשובה: (א) כיון דמדינא די בשימור משעת טחינה, ובשעה"ד די משעת לישה, ויש מחמירים שצריך שימור משעת קצירה, לכן יברך על כזית המשומר משעת קצירה המוציא ועל אכילת מצה, והכריכה יעשה ממצה השמורה משעת לישה, וכן אפיקומן יאכל ממצה זו. (באה"ל ד"ה מצה) [לכא' צ"ע מסי' תע"ז ס"ב שבמקום שנהגו בשמורה משעת קצירה לא יוצא בשמורה משעת לישה, וגם כאן הרי תמיד נוהגים בשמורה לפחות משעת טחינה. וי"ל דהתם במקום שתפשו כן לעיקר הדין, משא"כ כאן נוהגים כן משום חומרא בלבד, ומודים ששמורה משעת לישה כשרה בשעה"ד, ועי']. (ב) מברך בתחילה המוציא על מצה שאינה שמורה ואוכל, ואח"כ מברך על אכילת מרור ואוכל, וכשגומר הסעודה ממצה שאינה שמורה מברך על אכילת מצה ואוכל כזית השמורה [וכאן לא אומרים 'וכי לאחר שמילא כריסו ממנו מברך עליו' [וכלעיל סי' תע"ז ס"ק כו לענין מרור], ונראה לבאר משום שרק כשאוכל בתחילה מצה הראויה לצאת בה שייך לומר כן, ודוק], ועולה לו גם לאפיקומן, ואינו טועם אחריו כלום. וכריכה לא יעשה כלל [וכן משמע דעת השו"ע]. וי"א שיעשה כריכה ג"כ במצה שאינה שמורה תיכף אחר אכילת מרור, וצ"ע לדינא. (סעי' א' וס"ק ג ה ושעה"צ). (ג)

תשובה: א (א) השבועה חלה, ואסור לאכול מצה. ומצוה להתיר שבועתו כדי שיוכל לקיים מ"ע של אכילת מצה (אבל אין כופין אותו לכך [כדלקמן בנשבע לעבור על מצוה דרבנן], משום שאינו בכלל לעבור על המצוה כיון שנשבע בכלליות. ב"ח. ג) הדין כנ"ל. ד) לא חל השבועה, ולוקה על שנשבע לשוא [בין יאכל אח"כ ובין לא יאכל], ואוכל מצה בליל פסח. ה) אסור באכילתה (דלא נשבע על המצוה אלא על מצה זו), ויתירו לו שבועתו (פי' מצוה להתיר, כנ"ל א', ע"ש). (סעי' א וס"ק א ג ושעה"צ ובאה"ל ד"ה שבועה).

נדר

שאלה: א אמר 'קונם אכילת מצת מצוה עלי', האם מותר במצה. ב) ומה דינו.

תשובה: א אסור באכילת מצה, דנדר חל על דבר מצוה (שבנדר הוא אסור את החפץ' עליו, ואין זה שבועה על הגברא' שנאמר שהאדם כבר מושבע ועומד לקיים את המצוה. ע"פ ר"ן נדרים טז: ד"ה הא). ב) כופין אותו לישאל על נדרו כדי שיוכל לקיים המצוה. (ס"ק ג ושעה"צ).

שבועה במצוה דרבנן

שאלה: א אמר שבועה שלא אוכל מרור של מצוה, האם חלה השבועה. [ומה דינו]. ב) נשבע שלא ישתה ד' כוסות, האם חלה השבועה. ג) אמר שבועה שלא אוכל מצה בליל שני בחור'ל [שהוא דרבנן], האם חל.

תשובה: א כן, דשבועה חלה על מצוה דרבנן. ויש לכופו שישאל על שבועתו. ב) כנ"ל א'. ג) גם כנ"ל. (ס"ק ג).

סימן תפו

שיעור כזית

שאלה: א כמה הוא כזית לעומת ביצה. ב) ומה למעשה במצוה דאורייתא, כגון מצה. [ולחולה שקשה לו]. ג) ובמצוה דרבנן, כגון מרור. [ולאדם חלש שקשה לו]. ד) ומה למעשה לענין ברכה"מ ששיעורו מדברי סופרים בכזית. ה) ולענין שאר ברכה אחרונה. ו) ואיזה שיעור יש לזיהר לכתחילה שלא לאכול, ולמה. ז) וכמה פת יש לאכול לכתחילה.

תשובה: א יש אומרים שהוא כחצי ביצה בנונית [עם קליפתה], ודעת הרמב"ם דכזית הוא שליש ביצה. ב) יש להחמיר ולאכול עכ"פ כחצי ביצה, וחולה שקשה לו לאכול כחצי ביצה יכול לסמוך על הרמב"ם. ג) יש להקל בשליש ביצה, אך במרור) כיון שצריך לברך עליו אין להקל לכתחילה, ובדיעבד יצא. ואדם חלש יכול להקל בשליש. ד) ספק ברכות להקל, ולא יברך עד שידע שאכל כחצי ביצה. ה) כנ"ל ד'. ו) כדי שלא יכנס לספק ברכות יזהר לאכול או כחצי ביצה או פחות הרבה משליש ביצה. ז) כביצה, דאל"ה יש חשש ברכה לבטלה בברכת הנטילה שבידך לכמה פוסקים כנ"ל ס' קנח ס"ב. (סעי' א וס"ק א).

כזית בזמנינו

שאלה: א כמה הוא שיעור כזית לעומת ביצה שבזמנינו. ב) ורביעית. ג) ומה למעשה, [כגון במצה, מרור, אפיקומן, ד' כוסות].

תשובה: א יש מהאחרונים שהוכיחו דביצים שבזמנינו נתקטנו הרבה עד למחצה מכפי שהיו בימים הקדמונים שבהם שיעור חכמים, ולפי"ז בכל מקום שהשיעור הוא כחצי ביצה צריך לשער בכביצה שבזמנינו. ב) לדעות אלו (הנ"ל א'), רביעית שהוא כביצה ומחצה צריך לשער בג' ביצים של זמנינו. ג) בשע"ת הכריע דלענין דבר שחיובו מהתורה כגון כזית מצה חייב לאכול עד שיעור כביצה, אבל בדבר שחיובו מדרבנן כגון מרור בזה"ז, ואפיקומן, יש להקל בשליש ביצה (היינו ב' קולות, לשער בביצה של זמנינו, ושכזית הוא שליש ביצה כהרמב"ם. ועי' לעיל שבמרור שמברך עליו אין להקל לכתחילה בשליש ביצה), וכן לענין ד' כוסות שהוא דרבנן יש להקל בכביצה ומחצה דזמנינו. (וכאן לענין ספק ברכות לא כתב המ"ב לחוש למחמירים כמו שכתב לעיל להחמיר במחלוקת התוס' והרמב"ם, וביאר בשו"ת שבט הלוי ח"ו סי' ס אות א שכוין שכבר ידוע בין הפוסקים שהטור והשו"ע סתמו בכמה מקומות שלא התקטנו השיעורים, וגם אין לחוש שלאחר סתימת השו"ע עד היום התקטנו השיעורים, כיון שהחוש מוכיח לא כך, ועל כן אין להחמיר בכך במצוה דרבנן, גם כשמברך עליה (עכ"ד), אבל כדי לצאת ידי חובת מצוה דאו', חוששים לכל השיטות, לעשות את המצוה בשלמות). (ס"ק א ושעה"צ ה).

כיצד משערים

שאלה: א ירקות, שיש חלל אויר בין הירק, כיצד משערים אותו. ב) ואם יש חלל במצה. ג) ואם אין חלל במצה אך היא רכה ועשויה כספוג. ד) מה הדין בכל זה לענין חיוב ברכת המזון.

תשובה: א צריך למעך החלל ולשער הירקות עצמן ללא האויר. ב) גם אין החלל מצטרף, וצריך למעכו. ג) א"צ למעכו. ד) היינו הך. (סעי' א וס"ק ג ושעה"צ). דין לאכול הכזית בבת אחת נתבאר לעיל ס' תעה.

ייש"כ מרובה להרה"ג ישראל בן ישי שליט"א מכולל "אליבא דהלכתא" קרית ספר על סיועו בעריכת והבאת הדברים

המוציא ומניח ידיו עליו עד שגומר הקידוש [כדי לאחוזו בידו בשעת ברכה], מברך שהחינו, מברך על אכילת מצה (מה שמברך בסדר זה הוא ע"פ הכלל דתדיר קודם, והמוציא [או הגפן] תדיר מברכת הקידוש, והקידוש תדיר מעל אכילת מצה. ושהחינו קודם למצה דנתקן לאומרו בקידוש), בוצע גם העליונה ואוכל, אוכל כרפס או שאר ירקות וטובלן במי מלח או חומץ [ולענין ברכה עליהם תלוי, שאם הוא דבר שממשיך תאות המאכל אין מברך דהוא בא בכלל הסעודה, ואם לאו מברך אדמה] (ואינו נוטל ידיו לכרפס שהרי הוא בתוך הסעודה), ואומר הא לחמא עניא וכו', מסלק את הקערה (להתמיה את התינוקות. שו"ע תעג ו), ואומר מה נשתנה וכל ההגדה עד גאל ישראל. ב) מברך על המרור וטובלו בחרוסת ואוכלו, כורך מצה ומרור ואוכל, וא"צ לברך שוב המוציא. מיהו נטילת ידים צריך (ובברכה. מאמ"ר ד') דהא הפסיק בהגדה (דהיינו הסיח דעתו משמירת ידיו), ואם כיון בנטילה ראשונה לגמור סעודתו ולשמור ידיו שלא טנפם א"צ נטילה שנית. ואח"כ גומר הסעודה וכל הסדר בלא כוס יין. ג) כן (ע"פ שונו"ל ג'), אף שאין לו כוס. (סעי' א וס"ק א ג-ז ושעה"צ ובאה"ל ד"ה ובוצע וד"ה עד שגומר).

חולה שלא אוכל מצה

שאלה: א חולה שאינו יכול לאכול כזית מצה, איזה נוסח יש לו לשנות. ב) האם יאמר יהלוך בברכה.

תשובה: א בברכת אשר גאלנו לא יאמר לאכול בו מצה ומרור, רק יאמר והגיענו הלילה הזה כן ה' אלקינו יגיענו וכו'. ב) כן (גם לשיטות בס"ק דמי שאין לו יין לא חותם יהלוך, דהלל ודאי לא תלוי במצה). (באה"ל ד"ה עד גאל).

סימן תפד

עשיית הסדר בכמה בתים

שאלה: א מי שרוצה לברך בשנים או שלשה בתים שאין בהם מי שיועד לקדש ולומר הגדה, האם יכול לגמור כל הסדר בביתו עד אחר הלל ואח"כ ילך לקדש בבתיים אחרים. ב) ואם רוצה לילך אחר ברכה"מ ולעשות להם הסדר ואח"כ לחזור לביתו ולגמור הסדר. ג) ולצאת לשם לפני ברכה"מ. ד) ואם רוצה להקדים לעשות להם את כל הסדר ולא יטעם כלום, ואח"כ ילך לביתו ויקדש ויעשה הסדר ויאכל. ה) האם יש הבדל בכל זה בין הולך להוציא אנשים או נשים. ו) ובכל זה אם יודעים בעצמם, האם יכול לילך ולהוציאן.

תשובה: א כן, אבל לא יאכל ולא ישתה עמהם. ב) רשאי, ולא יאכל וישתה כנ"ל א'. ג) אין לעקור לפני ברכה"מ. ד) רשאי. ה) לא, שגם נשים חייבות בכל מצוות הלילה (כדלעיל סי' תעב סעי' ד). ו) אין נכון לכתחילה. (סעי' א וס"ק א ג-י ושעה"צ ובאה"ל ד"ה מאן).

עשיית הסדר לאחרים

שאלה: א כיצד עושה לאחרים את הסדר - מי מקדש ומי מברך הגפן ומי שותה, מי מברך על כרפס ומי אוכל, וכן שאר הסדר [הגדה, ברכת כוס שני, המוציא, מצה, מרור, ברכה"מ, הלל]. ב) אם אינם יודעים ברכה"מ, מה יעשה.

תשובה: א הוא מקדש להם ומברך גם הגפן והם שותים, ומברך ברכת כרפס והם אוכלים כרפס, ואומר לפנייהם ההגדה וברכת כוס שני (ולדעת השו"ע בס' תעד אין מברכים על כוס שני) והם שותים, ומברך להם המוציא ועל אכילת מצה ומרור והם אוכלים מצה ומרור, ואח"כ אוכלין סעודתן. וברכה"מ אין יכול להוציאן כיון שלא אכל עמהן [וצ"ע], אלא הם יברכו בעצמן (ויברך על כוס שליש והם ישתו הכוס), ויגמור לפנייהם ההלל וישתו הכוס. ואח"כ יכול לילך לבתים אחרים לעשות כן. ב) יקריא להם מילה במילה והם יענו אחריו, ואין זה ברכה לבטלה אצלו כיון שעושה ללמדם (שכשאומרים אחריו מילה במילה לומדים מתוך זה לברך ברכה"מ. משב"ז ג). (סעי' א וס"ק ד ה ז ח ושעה"צ ובאה"ל ד"ה ומברכי).

לצאת באמצע הסעודה

שאלה: א אם ירצה לילך באמצע הסעודה לפני אכילת האפיקומן לבית אחר ולגמור שם הסעודה ולברך שם ברכה"מ, האם רשאי. ב) ואם ירצה לילך לשם אחר ברכה"מ, ואח"כ ליטול ידיו ולאכול האפיקומן ולברך עוד פעם ברכה"מ.

תשובה: א רשאי (אם היה דעתו בשעת נט"י לזה, כנ"ל סי' קעח סעי' ב' ד'. שונו"ל ג'). וכל זה לדעת הרמ"א שם ס"ב, אך לדעת השו"ע שם ס"ג לא מועיל דעתו מתחילה לילך לשם, ע"ש ברמ"א ס"א ובשעה"צ לב). ב) הט"ז מחמיר. (שעה"צ ד).

סימן תפה

שבועה על מצוה דאורייתא

שאלה: א אמר 'שבועה שלא אוכל מצה' סתם, האם חלה השבועה. ומה יעשה. ב) ואם אמר כן בליל פסח. ג) ואם אמר שבועה שלא אוכל מצה כל שבוע של פסח. ד) ואם אמר שבועה שלא אוכל מצה בליל פסח. ה) ואם אמר שבועה שלא אוכל מצה זו, ואין לו אחרת.

יאכל כזית אחד בתחילת אכילתו ויברך עליו המוציא ועל אכילת מצה, וכזית שני יאכל אחר גמר סעודתו לשם אפיקומן. (ס"ק ו). ד) יאכל תבשילו בלא המוציא, ואחר סעודתו יברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל הכזית מצה. ולענין נטילת ידים על פחות מכביצה, עי' לעיל סי' קנח ס"ב (שנוטל ידיו בלא לברך, ולהגרו"א מברך. הערה: מה שכתב השעה"צ סק"ה 'וכתב הגר"ז שיאכל בלי נטילת ידים', כונתו שנוטל בלא לברך, וכן מפורש בהגר"ז ס"ג, וכן למד השונו"ל ס"ד). (סק"ו ושעה"צ). ה) יקדש על המצה תחילה ואח"כ יאכל תבשילו. (ועי' לקמן סי' תפג ס"א בהרחבה דין מי שאין לו יין). (ס"ק ו).

יש לו רק ג' מצות שמורות

שאלה: א מי שאין לו לב' הלילות בחור'ל רק ג' מצות, כיצד יאכל את המצות. ב) כשהשאיר שתיים שלמות לליל שני, מתי יעשה היחץ. ג) מה יעשה אם לא מספיק ללילה ראשונה מצה אחת לכל בני ביתו (ג' כזיתים לכל אחד). ד) ומי שיש לו ד' מצות. ה) ומי שיש לו רק ג' מצות שמורות, ויש לו עוד מצות שלא חשבו בשעת עשייתן לשם מצת מצוה.

תשובה: א יפרוס בליל ראשון המוציא ועל אכילת מצה, וכן הכורך הכל מן הפרוסה שפרס ממנה כבר כזית לאפיקומן, וב' השלמות ישאיר לליל ב' משום לחם משנה. ואם אפשר ישיר בליל א' פרוסה קטנה של כזית לליל ב', ויניחה בין שתי השלמות כדי שיהיה לו לחם משנה מלבד הפרוסה. ב) י"א שלא יבצע פרוסה לאפיקומן עד לאחר ברכת המוציא קודם ברכת על אכילת מצה, כדי שיברך המוציא על לחם משנה שלמות (שבציעת המצה קודם ההגדה אינה אלא מנהג, ודין לחם משנה עדיף על זה. משב"ז תעה ה), ועל אכילת מצה יברך על הפרוסה. ג) יפרוס מהשלמה האחת, וישאיר מצה וחצי לליל שני, ויברך המוציא ועל אכילת מצה על הפרוסה שעל גבי השלמה, ומהשלמה יעשה כריכה ואפיקומן. (סעי' א וס"ק ח ט). ד) יאכל מהשנים בליל ראשון (דהיינו שלמה ופרוסה למוציא מצה, ואפיקומן גם מהפרוסה, כתמיד, וכן כורך יעשה מהפרוסה), ושנים (שלמים) ישאיר לליל שני (ואם יכול לשמור כזית פרוסה משל ליל ראשון לליל שני יעשה כן, כנ"ל א'). (ס"ק ז). ה) ישאיר אחת מהשלמה לליל שני שיקיים בה מצות עשה דאכילת מצה ואפיקומן, ומשום לחם משנה יצרף מצה אחרת שאינה שמורה. (באה"ל ד"ה מי).

סימן תפג

יש לו רק חמר מדינה

שאלה: א מי שאין לו יין, האם יכול לקדש ולעשות שאר הד' כוסות על חמר מדינה, [ובס"י רע"ב מבואר שבלייל שבת מי שאין לו יין לא יקדש על חמר מדינה אלא על פת]. ב) במקומות שנוהגין לשתות משקה הנעשה מדבש שקורין מע"ד [עי' בזה לעיל סי' תסז ס"ח], והוא חמר מדינה, האם יכול לקחתו. [ומה במקום שרק בפסח רוב שתיית ההמונים ממנו ולא כל השנה]. ג) ואם שתיית רוב ההמון היא לאקרי"ץ (-משקה העשוי ממים שהתבשלו עם שורשים מתוקים) או עפ"י"ל טרני"ק (-משקה העשוי מתפוחים מבושלים במים), האם יכול לקחתו לד' כוסות. [ועל איזה כוס יברך].

תשובה: א בליל הסדר יכול לסמוך על הסוברין דמקדש על חמר מדינה, כדי שיוכל לעשות הסדר כסדרו ולקיים ד' כוסות. ב) יכול לקחתו. וגם אם רק בפסח רוב השתייה ממנו יש להקל (כיון שמי דבש הוא משקה חשוב, ומועיל בצירוף מה שרגילים לשתותו בפסח. מחצה"ש). ג) אפשר שיכול בשעה"ד אם אין לו יין. ובפמ"ג מצדד דבעפ"י"ל טרני"ק וכדומה אין כדאי לברך ברכה ראשונה על כל כוס וכוס כי אם על כוס ראשון וכוס ברכה"מ (היינו לדעת הרמ"א בס' תעד שמברך על כל כוס, והטעם משום שכיון ש"א שא"א לצאת במי תפוחים וכי"ב, יש חשש ברכה לבטלה על צד שאינו יוצא בו, שרק במשקה שיוצא בו שייך הסברא שכל כוס מצוה בפ"ע כדכתב המ"ב שם ד'). (ס"א וס"ק ח י א ושעה"צ).

סדר הקדימה

שאלה: מי שאין לו יין ולא שאר חמר מדינה, מהו סדר הקדימה בד' כוסות כשיש לו רק כוס אחד או יותר.

תשובה: אם יש לו כוס אחד יקחנו לכוס ראשון של קידוש [ולא יקדש על הפת, אף אם דרכו בשאר שבתות וי"ט לקדש על הפת (כיון דחביב לו, ובפת חביב י"א שלכתחילה יכול לקדש עליו, עי' מ"ב רעב לב ובאה"ל ד"ה ואם), מ"מ בלילה זה תקנו לקדש על היין ולא על הפת]. אם יש לו עוד כוס יקחנו לכוס של ברכה"מ [ובחור'ל לא ישאיר לליל שני]. אם יש לו עוד כוס יקחנו לכוס של הגדה. (ס"ק א ושעה"צ).

אין לו משקה לקדש

שאלה: א אין לו יין ולא חמר מדינה, מה משנה בסדר 'קדש ורחץ' וכו'. ומה הסדר שעושה בפרטות - עד גמר 'מגיד'. [והאם יברך על הכרפס]. ב) ומאחר 'מגיד' ועד ההלל. והאם יטול ידיו למצה. ג) האם חותם יהלוך בברכה.

תשובה: א מקדים את 'חץ' ('ורחצה') ומוציא מצה לתחילת הסדר. והסדר שעושה מתחילתו בפרטות, הוא כך: פורס מצה אמצעית לשתים (נוטל ידיו. מ"ב רעא עא), מקדש על הפת דהיינו שמברך

מרפסן איגרי | מדור שאלות

הערות ותמיהות שנתעוררו בבית המדרש ודורשות עיון ותשובה

[א]

כיבוס ותספורת בערב פסח

הנה מבוי בס"י תס"ח סק"ה וסק"ז שתספורת וכיבוס חשיבי כמלאכה גמורה, ואסור אפי' בחנם [ומהא דהוצרכו להתיר ספרים קודם חצות (עי' בס"ה) אין הוכחה, ד"ל שהוצרכו להתיר בשכר]. ויל"ע דהא בחוה"מ לולי הטעם דשלא יכנס מנוול לחג היינו מתירים להסתפר ולכבס, ובהכרח שזה מעשה הדייט לצורך המועד. וא"כ בער"פ דלא שייך הך טעמא לישתר, ועכ"פ בחינם דהא שרינן מעשה הדייט לצורך המועד [עיי"ש סק"ז ושעה"צ סק"י]. וא"כ אמאי ליתסר, וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[ב]

בענין הנ"ל

כתב המ"ב בסימן תס"ח סק"ז' לאסור כיבוס בגדיו אחר חצות מכיון שהיא מלאכה גמורה, אך ע"י גוי שרי, ומפשטות דבריו נראה שאף לצורך המועד אסור, ועוד שסתם כביסה בערב החג היא לצורך המועד, ועוד דאל"ה הו"ל לפלוג וליתני בדידה ולא להתיר רק בגוי, ועוד שבסוף הס"ק כתב להתיר למי שיצא מבית האסורים וכו' שהותרו בכיבוס אפי' במועד, ומה שהותר ליצא מבית האסורים הוא רק לצורך המועד, ופשוט.

ומאיך באותו ס"ק כתב המ"ב שכל מה שהותר בחול המועד, הותר גם בערב פסח אחר חצות מק"ו. וקשה הרי זה שכיבוס בחוה"מ לצורך המועד אינו אסור מחמת אסור עשיית מלאכה בחוה"מ, שהרי כיבוס אינו אלא מעשה הדייט, ומעשה הדייט הותר לצורך המועד אף לצורך יחיד כנועד, ומה שלמעשה אסור לכבס בחוה"מ אף לצורך המועד אינו אלא מחמת הגזירה שלא יכנסו מנוולין לרגל, ולא מחמת אסור עשיית מלאכה בחוה"מ.

ולפי"ז לכאורה יש להתיר בפשיטות לכבס בער"פ לצורך המועד מק"ו, שהרי מצד חומרת המלאכה שבו הותר בחוה"מ וק"ו לער"פ, וקשה מאוד לומר שהגזירה שלא יכנסו מנוולין חלה כבר מחצות, דמהיכי תיתי לומר כן, ואדרבא חזינן שבערב סוכות אין אסור כזה, אף שלגבי הגזירה שלא יכנסו מנוולין לרגל סוכות ופסח שווים הם.

ואין לומר שיש לאסור אף שלא מחמת הגזירה הנ"ל אלא מחמת טירחא, שלא מציינו אסור טירחא בער"פ אלא אסור מלאכה.

יוסף מימון - צפת

[ג]

בענין סילוק זבל מן החצר לאשפה

בס"י תס"ח סק"ל' כ' המ"ב דמה שאמרו דגורפין מתחת רגלי בהמה, הכונה שמותר לסלק הזבל לאשפה, ויל"ע דלהלן איתא בס"ט דזבל שבחצר מסלק לצדדין, ואין רשאי לסלק לאשפה, אלא א"כ נתרבה ונעשה כרפת, וצ"ע דא"כ אמאי במסלק גורף מתחת רגלי בהמה מסלק לחוץ [ואין לפרש דכיון שגורף כבר רשאי ליקח לחוץ, דה"ה כשמסלק זבל שבחצר לצדדין נמי נימא הכי, ואמאי לא יסלק לאשפה], וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[ד]

עוגות מקמח מצה

הנה ברמ"א ס"י תע"א כתב דמצה שנתפוררה ונילושה בשמן ודבש אסורה באכילה בער"פ, ובמ"ב סק"י' כתב ע"ז דאיירי בין שנאפית ובין שלא נאפית, ובשעה"צ (ט"ז) כ' דמ"מ מיירי ביש לה תוריתא דנהמא, ולהלן סק"כ כתב דמ"מ אין לקיים בה מצות מצה לפי שתליא במה שנח' האחרו' המבו' בס"י קס"ח סק"ג נ"ט, עיי"ש, וצ"ע דהתם הנידון בגונא דבטל תוריתא דנהמא וחזר ואפאה, אך בלא נתבטל תוריתא לכו"ע ברכתו המוציא, וכיון דהכא איירי בכה"ג א"כ לכו"ע ברכתו המוציא, ואמאי לא יקיים בה מצות מצה [ואה"נ דיש לחוש לטעם ב' שבמ"ב כאן, אך טעם א' שהזכיר אינו מובן], ויש מי שרצה לפרש ד' המ"ב דבנאפית איירי אף כשבטלה תוריתא דנהמא קודם אפי', וצ"ע דהרי אם קודם האפי' היה רשאי לאכלה בער"פ, וכדמוכח משעה"צ ט"ז הנ"ל, א"כ אטו ע"י שחזר ואפה עם שמן ודבש יאסר באכילה בער"פ, שהרי אם בטל ממנו שם לחם וחזר וקיבל שם לחם ע"י אפייה בדבש, אטו יחזור לקבל שם לחם

עוני, דהרי אפיה ראשונה בטלה, ואפיה שניה היא עם שמן ודבש, וא"כ עדיין צ"ע ממ"נ, דאי איירי בלא נתבטל תוריתא מה הצד לא לקיים מצות מצה, ואם בטלה תוריתא קודם אפי' מה הצד לאסור בער"פ, וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[ה]

הסיבת ימין

במ"ב ס"י תע"ב סק"י' כתב דאיטר שהסב על ימין יוצא יד"ח בדיעבד, ומשמע שאדם שאינו איטר לא יצא יד"ח. והנה בטעם דהסיבת ימין ל"ש הסיבה מבוי' בגמ' ב' טעמים (לפי' רשב"ם), חדא שאי"ז דרך חירות שא"י לאכול ביד ימין, ואידך מצד חשש סכנה, והנה לכא' הצד שלא יצא יד"ח הוא בהכרח מחמת טעם א', וא"כ ש"מ שאין ע"ז שם הסיבה כלל שאי"ז דרך חירות, ומעתה צ"ע דאיטר נהי שמצד חשש סכנה צריך להסב בצד שמאל, אך מ"מ מאחר דהסיבת שמאל לדידיה כהסיבת ימין לדידן, א"כ אין ע"ז שם הסיבה כלל, וכשם שלדידן בימין לא יצא יד"ח שאי"ז דרך חירות, א"כ ה"ה לדידיה בשמאל, וא"כ יפטר לגמרי מהסיבה דמה טעם שיעשה הסיבה שאינה דרך חירות, ואי משום סכנה א"י להסב בשמאל יפטר לגמרי מהסיבה, ואם יש ע"ז שם הסיבה אלא שאינו שלימות דרך החירות, א"כ אמאי מי שאינו איטר אינו יוצא יד"ח, דהרי ודאי שאפשר לצאת יד"ח גם במה שאינו שלימות דרך החירות [דומיא דפסל לעני ואו על ירך חבירו וכדו'], ומה שטוב לאיטר משום שא"י להסב בצד ימין יועיל לן בדיעבד [דלכא' גם טעמו של איטר משום דכדיעבד דמי], וממ"נ צ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[ו]

דין השוכח להסב באכילת האפיקומן

במשנ"ב (תע"ב כ"ב) פ' כהחיי"א שאם שכח להסב באכילת האפיקומן, לא יחזור ויאכלנו, דאסור לאכול ב"פ אפיקומן, ומאיך להלן מינה (תע"ז ד') כ' בהאי דינא ש"אינו צריך לחזור ולאכול אם קשה עליו האכילה, ומשמע דלכתחילה יחזור ויאכל פעם שניה, וצע"ג.

שלמה ידידיה בן שמעון - בני ברק

[ז]

שתה בלי הסיבה וחזרו ושותה אם צריך ברכה

הנה מבוי' בס"י תע"ב סק"כ"א [ועי' עוד בביה"ל שם ד"ה אין לו ובס"ק ל"ד] דמי שלא היה בדעתו לשתות בין הכוסות, אם נמלך ורוצה לשתות צריך לברך, ואם שתה בלי הסיבה או הפסיק יותר משתיית רביעית, ורוצה לחוש לסוברים שצריך לחזור ולשתות, צריך ג"כ לברך ומשום דהוה ליה כנמלך, ויל"ע דאמאי לא נפטור אותו מברכה משום דנימא אתכא דרחמנא סמיך ולא ייחשב כנמלך [ואין לומר משום דיש לחוש לסוברים שיצא יד"ח, דאכתי הו"ל ספיקא וספק ברכות להקל], דמ"ש משכח לאכול אפיקומן ונטל ידיו למים אחרונים, שמבואר בסוף ס"י תע"ז דא"צ לברך [ובאמת גם שם י"א שכבר יצא יד"ח אפיקומן, ואעפ"כ דיינינן ליה שלא נמלך משום דאתכא דרחמנא סמיך], וא"כ מ"ט הכא לא אמרינן הכי וצריך לברך, וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[ח]

ד' כוסות מכוס אחד גדול

בביה"ל ס"י תע"ב ס"ז ד"ה אין כתב בשם דה"ח בשם מג"א דביש לו כוס גדול ונמלך שלא לשתות יותר ורוצה לחזור ולשתות דצריך לברך, ומשור"ה הרי הוא נר' כמוסיף על הכוסות, והשיג ע"ז הביה"ל דכיון דהוה כוס א' למה נראה כמוסיף עיי"ש, וצ"ע דהא איהו גופיה כתב בס"ח בד"ה על הסדר דאפשר לקיים ד' כוסות מכוס א' ששותה ממנו רביעית כל פעם, וא"כ ש"מ שאפשר לקיים ד' כוסות בכוס א', וכיון שכן הכא שחזור לברך בפה"ג בודאי נר' כמוסיף על הכוסות, למאי דחיישי אבי העזרי והרמ"א והמ"א דע"י ברכת בפה"ג מיחזי כמוסיף על הכוסות, וא"כ להביה"ל לשיטתו מאי קשיא ליה על המג"א, וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[ט]

כשמלא לוגמיו דידיה פחות מרוב רביעית כמה ישתה

במ"ב ס"י תע"ב סק"מ"ז לגבי קטן כתב, דעי' לעי' ס"י רע"א ס"ג בביה"ל שצדדנו דקטן א"צ לשתות רוב רביעית, וסגי במלא לוגמיו דידיה, עכ"ל. וצ"ע דהתם איירי בקידוש והכא בד' כוסות, והרי כבר כ' לעיל ס"ט בביה"ל דבד' כוסות בעינן רוב רביעית אפילו כשמלא לוגמיו דידיה פחות מרוב רביעית [והטעם משום דאי"ז דין טעימה אלא דין שתיית הכוס, וע"כ בעינן שתיית רוב כוס או רוב רביעית דוקא], וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[י]

ד' כוסות מכוס א' גדול

בביה"ל ס"י תע"ב ס"ח פ"י ד' השו"ע (שם ס"ט) דאפשר לשתות ד' כוסות מכוס א' גדול שיש בו כמה רביעיות [ועיי"ש אפשרות נוספת בד' השו"ע], וצ"ע דהא כבר הך' במ"ב סק"ל' א' אמאי לא הוי כוס פגום, ות"י דכיון דאצל הראשון אינו פגום, וכולהו מכוחו הם באים, ע"כ לא נחשב גם לדידהו כפגום, ולכא' זה סברא רק לגבי כמה אנשים ששמעו קידוש מאדם א' וכיו"ב, שכולם קיימו מצות קידוש על אותו כוס ורק שתייתן חלוקה בזאת"ז, אך בב' כוסות לכא' ודאי יחשב פגום, ומה הצד לפרש ד' השו"ע דאיירי לאדם א' לד' כוסות [גם ל' השו"ע לא משמע כן, וצ"ע מ"ט זהו ההבנה הפשוטה של המ"ב בבאור ד' השו"ע], וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[יא]

דעת הרא"ש בענין מוסיף על הכוסות כשמברך בפה"ג

ז"ל הביה"ל ס"י תע"ג סעיף א': ומשמעות הטור ס"י תע"ב [א.ה. לכא' צ"ל תע"ג] דלהרא"ש לא חיישין כלל לזה בין כוסות הראשונים ואפילו כשמברך, עכ"ל. ודבריו ז"ל מרפסן אגרי, דהטור כתב וז"ל: והם הולכין לשיטתם שמצריכים לברך בפה"ג על כל כוס, והלכך מסתבר להו למימר שאם יברך יותר נר' כמוסיף, אבל לדעת א"א הרא"ש ז"ל שא"צ לברך בפה"ג על כל כוס אין חילוק אם יברך אם לאו, שאם אנו חושבים אותו כמוסיף אפילו בלא ברכה נמי, עכ"ל. וכונת הטור ברור דאם מצריכים ברכה לכל כוס, ש"מ שברכה מורה שזה מצוה באפי נפשה, וא"כ יש חשש שנראה הוספת כוס של מצוה ע"י ברכה, אך לרא"ש שאין ברכה בכל כוס א"כ אין בברכה משום הוראה שזה כוס של מצוה, וממילא לא נר' כמוסיף, ומעתה לדידן דנהגים כרמ"א שפיר יש לנו לחוש דהוה כמוסיף, וכיצד מביא הביה"ל ד' הרא"ש אליבא דידן [והיכן מצא למ"ד דמברך על כל כוס, ואעפ"כ ליכא חשש מוסיף כשמברך], וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[יב]

עבר וצלאו לזרוע ביו"ט אם יש תקנה לאיסורא דקעבד

הנה קיי"ל דאין אוכלין הזרוע בליל הסדר, וע"כ אסור לצלותו ביו"ט, עי' ס"י תע"ג סק"ל"ב, וכ' המ"ב ואם שכח וצלאו יאכלנו שחרית, ומשמע דאף שלא צלאו ע"ד כן יעשה הכי, ויל"ע ממ"נ אם חשב שיוכל לאכלו ובישלו ע"ד אכילה ונתברר שא"י לאכול, לכא' לא עבד איסורא דלפי דעתו ה' רשאי לבשלו. ואי נימא דעבד איסורא, איך מתקנו באכילתו בבוקר כשלא בישלו ע"ד כן [ולשוון המג"א סק"ח אם שכח לצלות עד הלילה יצלנו בלילה ויאכלנו למחר, והיינו דקאמר ל' לצלות ע"ד כן, אך המ"ב שינה מלשון המג"א ורבותא קמ"ל, אלא שדבריו צ"ע], וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[יג]

הסיבה בכוס שני

יש להתבונן טעם דבשו"ע הזכיר מרן הסיבה בכוס ראשון (תע"ג ב') ובכוס שלישי (תע"ט א') ורביעי (ת"פ א'), ואילו בכוס שני (תע"ד א') לא הזכיר ההסיבה, על אף שודאי גם הוא ס"ל שחייבים בה, כמתב' בדבריו במקו"א.

שלמה ידידיה בן שמעון - בני ברק

[יד]

בענין טעם מרור

הנני כותב מה שמעודי תמהתי (וכבר שמעתי רבים תמהים ע"ז), דבמ"ב סי' תע"ג ס"ק ל"ו הביא בשם הגר"א להזהר שלא תפוג חריפות החריין, וצ"ע דמה ענין חריפות למרירות, ומה בכך שתפוג חריפות דסוק"ס טעם המרור עצמו נשאר, ומהיכי תיתי להצריך חריפות, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[טו]

כיסוי המצות כשמגיע ללפיכך

הרמ"א (סו"ס תע"ג) פ' שיכסה הפת טרם שתיית כוס שני [ומקור הדברים בב"י שם משם האגור (סי' תשצ"ח) ד"כ מנהג נקיי הדעת], ובמשנ"ב כ' הטעם שלא יראה הפת בושתו, והנה טעם זה נאמר לעיל (רע"א) גבי קידוש, והתם טעמא משום שמברך על היין, ולכא' רק משום ברכת הגפן הוא [שבוזה מראה קימתו על הפת, שמברך עליו ובא לשתותו], וממילא כשמקדש על היין צריך לכסות משום שמזכיר בברכה את היין, אמנם הכא לכא' יש מקום לומר שלדעת מרן (תע"ד א') לא יהא צריך לכסות מהאי טעמא כיון שאין מברכים בופה"ג על כוס שני, וב'לפיכך' אינו ניכר שבא לשתותו אח"כ, ואף אי נימא הכא לטעם דדמיא לטל, הרי יל"ד דהכא עדיף טפי שישארים מגולים, שהרי על אף דלהאי טעמא צריך שיהא מכוסה עד אחר ברכת המוציא, כמשה"ב המשנ"ב (רע"א מ"א) משם החי"א, בליל פסח יש לגלותו כל זמן אמירת ההגדה, משום דכתיב לחם עוני - שעונין עליו דברים הרבה (פסחים קט"ו:), ואותו טעם שייך גם באמירת הלפיכך, ושאינו מכל שבת, וי"ל דמה"ט לא הזכיר המשנ"ב כאן להאי טעמא, ויש ליישב.

שלמה ידידיה בן שמעון - בני ברק

[טז]

בהכרעת הרמ"א ומנהג אשכנז לברך על כל כוס בפה"ג

הנה מנהג בני אשכנז עפ"י הרמ"א לברך על כל כוס וכוס בפה"ג, ויש בזה ב' טעמים, א. משום שנאסר לשתות בזמן ההגדה והלל. ב. משום דהוה מצוות חלוקות, וד' המג"א והגר"ז דהעיקר מצד טעם הב', וכמוש"כ בסי' תע"ד, וכן מורה שם ל' המ"ב, וכן כתב להדיא בב"ה"ל סוף סי' תע"ג, והוכיח מן מדמספק"ל דילמא הכרפס פוטר את המרור, יעוי"ש. והנה בסי' תע"א ס"ק כ"ב כתב במ"ב בשם הגר"ז דמי שהתחיל לאכול ולשתות בער"פ מקודש עליו היום, דפורס מפה ומקדש של הרמ"א צריך לברך בפה"ג על הכוס, ומשום הך טעמא דמצוות חלוקות, ואע"ג שלא שייך כאן הטעם דהפסק מצד שנאסר עליו לשתות, ואע"ג דשתיה שלפניה היתה שתיית רשות, יעוי"ש היטב.

ויש לתמוה בענין זה דמצאנו בכמה דוכתי דלא ס"ל הכי, וכ"ז אומר דרש"י:

א. יעוי"ש סי' רע"א מ"ב ס"ק י"ח דבפורס מפה ומקדש [בכל ער"ש], אע"ג דאיכא מרבוותא דס"ל לברך המוציא אח"כ אנו נקיטינן שלא לברך מספיקא, ולכא' הרי בכה"ג שייכי לב' הטעמים ואמאי לא נברך [ובשלמא מברכת בופה"ג של הקידוש לק', ד"ל דב' הטעמים לא שייכי התם לפי שלא היה שלב של איסור שתי' שא"י לשתות, וגם אין כאן מצות שתי' מצד עצמיות השתי' שנאמר סברא דמצוות חלוקות, אך באכילת הפת שלאחר' שייכי ב' הטעמים, דהא נאסר לו לאכול בזמן קידוש, ומקיים מצות אכילה בפת].

ב. ויל"ע באוכל בציקות של נכרים בראשונה ומצה שמורה באחרונה [ע"י סי' תפ"ג], אמאי לא יברך המוציא על הכזית מצה שבאחרונה, ומ"ש מ"יין הקידוש שבפורס מפה ומקדש [דעכ"פ איכא בזה לטעמא דמצוות חלוקות].

ג. גם מש"כ ביה"ל סוף סי' תע"ג דכרפס יכול לפטור המרור, אף שאיכא איסור אכילה בינתיים בזמן אמירת ההגדה והחצי הלל, ומשום דלא שייכא בזה טעמא דמצוות חלוקות, צ"ב דאמאי לא שייכא בזה הך טעמא, דממ"נ אם הכרפס כמצוה מ"ש שני טיבולים מד' כוסות, ואם כרשות מ"ש מפורס מפה ומקדש, דהיינו מ"ש כרפס משתיית רשות שלפני קידוש [ובאמת שברמב"ן ור"ן מפורש דלר"ף אין כרפס פוטר את המרור, וד' הביה"ל בד' האחרונים ז"ל צע"ג].

וכ"ז צריך עיון ליישב הסתירות ולבאר עומקה של הלכה זו, וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[יז]

אכילת ב' כזיתים של מצה מן השלימה ומן הפרוסה

בביה"ל ריש סי' תע"ה תמה טובא על ד' השו"ע שהצריך לאכול ב' כזיתים, א' מן השלימה וא' מן הפרוסה, שלא נזכר ד"ז באף א' מן הקדמונים, אף מאותן רבוותא שהצריכו ג' מצוות עיי"ש, ודבריו ז"ל מרפסן אגרי דמה טענה היא זו, דהרי הוא כבר פי' במ"ב סק"ט דטעם השו"ע משום דמספק"ל על מה קאי ברכת על אכילת מצה אם על השלימה או על הפרוסה, וא"כ בודאי דרבותינו הראשונים לא הצריכו לאכול ב' כזיתים, משום דלדידהו הוה פשיטא להו [למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה] על איזה מצה קאי ברכת על אכילת מצה, אך לדין דמספק"ל הלכתא כמאן דינא הוא למיעבד הכי מספיקא [ובשלמא אם היה מפרש כהמג"א והגר"ז דבעינן ב' כזיתים א' להמוציא וא' לעל אכילת מצה, שפיר היה מקום לקושייתו, אך לפי פירושו בד' השו"ע הרי אין מקום לקושייתו], וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[יח]

אופן אכילת ב' הזיתים בב"א בכורך

במ"ב סי' תע"ה ס"ק כ"ב כתב וז"ל: ואוכלן ביחד. ע"י לעיל סק"ט שכתבנו דא"צ לבלוע ביחד רק להכניסם לפי בבת אחת, וה"ה הכא, עכ"ל. וע"י בשעה"צ שכתב דזה דלא כמג"א, והיינו דבמג"א מפורש בסק"ח דהכא שאני, עיין שם, וטעמו נראה לכא' משם, דבשלמא התם הרי מקיים מצות מצה בשניהם, וכל שבלע כזית בב"א נחשב שאכל כזית מצה בב"א, אך כאן מה יועיל בליעת כזית בב"א, דהלא זה כזית המורכב חלקו ממצה וחלקו ממרור, ואין כאן לא זית מצה ולא זית מרור, וכמי שלא בלע כזית בב"א דמי, והנה לכא' סברת המ"א ברורה מאוד, וסברת רבינו המ"ב צ"ב דמה ענין לבלוע זית בב"א כשאין כאן לא זית מרור ולא זית מצה, ולגבי כל חד מינייהו לחוד נמצא שאוכל זית בזאח"ז ולא בב"א, וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[יט]

לחם משנה למ"ד שברכת המוציא קאי על הפרוסה

במ"ב סי' תע"ה סק"ט מייתי פלו' דרבוותא אי המוציא קאי על השלימה ועל אכילת מצה על הפרוסה או להיפך, ויל"ע להסוברים דהמוציא קאי על הפרוסה, דא"כ לדידהו לא נצטרך ג' מצות דהא בלא"ה מקיים לחם משנה בשלימה ופרוסה, דאם ברכתו המוציא קאי על הפרוסה מה יתן לך ומה יוסיף מה שהוא מוקף בב' שלימות, שאין עיקר ברכת המוציא חלה עליהם, וכ"ת לדידהו באמת א"צ ג' שלימות, ואנו בעינן ג' שלימות משום אידך מ"ד דהמוציא קאי על השלימה, הנה זה אינו, דבתוס' (דף קט"ז) ובראב"ן (סי' תל"ט) שהם המקורות לשיטה זו מפורש שלוקחים ג' מצות כדי שיהא ב' שלימות ללחם משנה, ואעפ"כ מברך המוציא על הפרוסה עיי"ש, וא"כ צ"ע בשביל מה נוטל ג' מצות, וצע"ג. [ועי' עוד במרדכי בסדר הפסח (השני) בשם הר"ר יו"ט שג"כ מפורש שהמוציא על הפרוסה, ומ"מ צריך ב' שלימות משום לחם משנה, וצ"ע כנ"ל, אך באמת יש שם סתירה בד' הר"ר יו"ט אי מביא ג' מצות או רק ב', ועיי"ש בבגדי ישע סק"ג].

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[כ]

איך אפשר לברך המוציא על הפרוסה האמצעית והרי אין מעבירין על המצוות

יל"ע בביאור שיטה זו דמברכין המוציא על הפרוסה, דהא היא המצה האמצעית ואין מעבירין על המצוות, ואטו מעליותא דפרוסה דוחה לדין זה [שי"א שהוא מדאורייתא], ובשלמא לענין קיום מצות מצה י"ל דג"ז דאו' לקיימה בפרוסה [אף שצ"ע אי דינא הכי לומר דהוה מדאו', דהא ודאי לא מעכבא], אך לענין דיני קדימה לחשיבות לקיום ברכת המוציא לכא' ודאי יש לנו לזוהר שלא להעביר על המצוות [ואין לומר דאה"נ דלשיטה זו יתננה לפרוסה למעלה, ורק אנו עבדינן הכי כיון דס"ל לעיקר הדין דהמוציא על השלימה כמפ"י במ"ב (סק"י), דיעוי' בתוס' (דף קט"ז ע"א) דמפורש שמברך גם המוציא על הפרוסה, והיא נמצאת בין ב' השלימות, עיין שם היטב], וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[כא]

המטבל ב' טיבולים במרור אימתי מקיים מצות מרור

בשעה"צ סי' תע"ה ס"ק כ"ט דייק משיית רשב"ם דכשמטבל ב' טיבולים ממרור מקיים מצות מרור בטיבול ראשון, וטיבול שני אינו אלא להכירא בעלמא לתינוקות, ויל"ע דברשב"ם (ק"ט ע"ב ד"ה אין מפטירין) מפורש דיליף הא דאפילו שמברכים על אכילת מצה

בתחילת הסעודה מ"מ המצוה מתקיימת בסוף, מהא דב' טיבולים במרור (שבדף קט"ו ע"א), ומפ"י שהבין דבכה"ג אף שמברך על אכילת מרור בתחילה, מ"מ המצוה מתקיימת רק בסוף, דהיינו בטיבול שני, וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[כב]

אמירת זכר למקדש כהלל

בביה"ל (סי' תע"ה ס"א) נתקשה איך שרי למימר זכר למקדש, דהא הוה הפסק בין ברכה למצוה אליבא דהלל, וצ"ע דאטו זה הפסק יותר מאמירת ההגדה בין ברכת על אכילת מרור בטיבול ראשון [במטבל במרור ב' טיבולים] לקיום המצוה בטיבול השני, לפי פי' המ"ב (בסק"כ) בדעת השו"ע בסעיף ב', עיי"ש היטב, שהרי לכא' מבואר שכיון שהתחיל לאכול אף שעדיין לא קיים המצוה כבר לא איכפ"ל מהפסק, שכבר נחשב כשח באמצע סעודה, וכ"ש הכא שכבר אכל למצה בפנ"ע ולמרור בפנ"ע דגם להלל קיים המצוה בדיעבד, והכריכה אינה אלא לכתחילה למצות כריכה, עי' תוס' קט"ו ע"א ד"ה אלא (ויעוי' בחזו"א סי' קכ"ד על ד' תו' אלו), ועכ"פ השו"ע לשיטתו א"ש מה דלא איכפ"ל לומר זכר למקדש כהלל בין אכילת מרור לכריכה, ומאי קשיא ליה למ"ב, וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[כג]

הלכה כראב"ע דעד חצות, או כר"ע דעד עלוה"ש

פסק מרן (תע"ז א') שיהא זהיר לאכול האפיקומן קודם חצות (וע"ש ברמ"א דידרזו לסיים גם ההלל קודם חצות), ויסוה"ד הוא משום דעת ר"א בן עזריה (ר' ברכות ט'. ושי"ג) דאכילת קרבן פסח לא הויא אלא עד חצות, וכדברי רבא (פסחים ק"כ:) דהאוכל מצה בזה"ז אחר חצות - לראב"ע לא יצא יד"ח, ואשר לפ"ז הרי מחצות ואילך כבר לא יהא לדין המיוחד לספר ביצי"מ בזה הלילה, שהרי "לא אַמְרַתִּי אֶלְא אֶלְא בְּשַׁעֲרֵי שְׁמִצָּה וּמְרוֹר מִנְּחִים לְפָנֶיךָ", וממילא ילה"ב פְּסַק מרן (תפ"א ב') דחייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביצי"מ ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה.

שלמה ידידיה בן שמעון - בני ברק

[כד]

בענין אי אמרינן סתמא לשמה קאי לענין מצות

בביה"ל סי' ת"ס ובסי' תפ"ב כתב בשם הפמ"ג דלא אמרינן סתמא לשמה לגבי מצות מצה, אלא בענין לחשוב להדיא לשם לצאת בו יד"ח מצות מצה, ולכתחילה צריך לומר בפיו, ובסי' ת"ס אסיק בביה"ל שזה פלו' בין רש"י לריטב"א, ובסי' תע"ז כ' לחוש לד' הפמ"ג עיי"ש, ופלא דהבר איך נתעלם רבינו הגדול זצ"ל מד' הטור ושו"ע סי' תע"ז [ויעוי' בב"י שם שהמקור מדברי רבב"ה, רא"ש, רוקח, אבודרהם ומהר"ל ועוד] שכתבו דסתם מצות שלנו בחזקת שימור קיימי, ומשמע להדיא דאיירי אף שלא חשב להדיא לשם מצוה, ויעוי"ש בדרכי משה שא"ז באמת פליג [ומקורו מד' רש"י שהביא ביה"ל סי' ת"ס עיי"ש], וס"ל דבעינן לכון להדיא לשמה, אך למעשה בשו"ע נפסק כדיעה קמייא, והרמ"א לא פליג ע"ז, וד' רבינו הגדול שלא הזכיר כ"ז ולא תלאו בזה, צע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

[כה]

אם שייך לקיים לחם משנה כשבוצע ומברך על פרוסה שבין ב' שלימות

כ' המ"ב בסימן תפ"ב סק"ט לגבי מי שיש לו רק ג' מצות לשני הלילות של פסח בשלילה השני' לא יקיים יחף, כדי שיהא לו לחם משנה, וע"כ יבצע רק אחרי ברכת המוציא קודם ברכת על אכילת מצה, ויל"ע דלפי"ז בלילה הראשון שאוכל ממצה אחת ומניח ב' למחרת, נמי נימא הכי שלא יפרסנה עד לאחר ברכת המוציא כדי שיבצע בעת ברכת המוציא על אחת מן הב' שלימות של הלחם משנה, אך יעוי' בסק"ח שכתב להדיא דיברך המוציא ועל אכילת מצה בליל ראשון הכל על הפרוסה שפרס כבר מקודם ממנה כזית לאפיקומן, ומשמע להדיא שמקיים יחף, ותיקשי איך מקיים לחם משנה, וכי במה נחשב קיום לחם משנה כשאנו בוצע מן השלימות ואוכל רק מן הפרוסה שביניהם, [וזה ודאי לא יתכן לומר שבינים ב' מקיים לחם משנה ולא ביום א'], וצע"ג.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

ייש"כ להרה"ג יהודה לוי שליט"א מכולל אליבא דהלכתא רמב"ש על סיועו המרובה בעריכת מדור זה

מרפסן איגרי | מדור תשובות

הערות ותמיהות שנתעוררו בבית המדרש דורשות עיון ותשובה

ואף שיש מתירין משהו לגמרי, ע"י בבאר היטב בר"ס תמ"ז, אפשר שה"ה שהחמירו בחלוט להחשיבו כודאי חמץ, ולאסרו אף בהצטרף ספק נוסף. יוסף מימון - צפת

[ו]

שהיית חרדל שנילוש עם קמח

במ"ב סי' תס"ד סק"ו כ' דמותר להשהות בפסח חרדל שאין בו קמח, ובשעה"צ הביא פמ"ג שמיקל אף עם קמח אם הקמח הוא מחיטין שאינן לתותות, עכ"ד. וצ"ע דאמאי אסור להשהות חרדל עם קמח, דהא אם לש עיסה בקמח ומ"פ בלי מים שרינן בשהיה, יעו"י סי' תס"ב ס"ק י"ח, ואפי' בקמח מחטה לתותה לכאור' נוכל להתיר להשהות, דהא כל קמח מחטה לתותה (כשלא כיבסו החיטין זמן רב) שרינן בשהיה כמפ"י בס"י תנ"ג ס"ק כ"ז, עיי"ש היטב, ומה בכך דנצטרפו שניהם יחדיו, ואולי חשש למים שנתייבשו שחוזר וניערור להחשב כמים עם מ"פ, ועי' סי' תס"ב ס"ב ביה"ל ד"ה אין ללוש שהביא פלו' בענין זה [עיי"ש שצירף ד' המקילים אפי' לגבי אכילה ובאופן מסויים עיי"ש], וא"כ עכ"פ לענין להשהות היה לנו לסמוך על הסוברים שם דאין המים חו"ג, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: בתרתי לריעותא מחמירין יותר.

הנה המ"ב שצ"י השואל שהיקל בשהיית קמח חיטים לתותות, היינו שהוציאום מהמים מיד, כמו שהדגיש גם הרב השואל, ואילו המ"ב כאן מקורו בפמ"ג שכתב להדיא שאיסור השהיה הוא ב"קמח חיטים שלנו לתותים חמץ הוא", הרי שלהדיא הדגיש שהמציאות בימיהם היתה שסתם לתיתה היא חמץ, וכן מה שהעתיק המ"ב קאי על המצוי בימיהם, ומה שצ"י השואל שהיקל הוא בלתיתה של הרמב"ם, ולא למעשה בקמח שלנו שהוא שונה.

יוסף מימון - צפת

[ז]

אם יש איסור להכניס חמץ לחורין תוך ל' יום לפסח

במ"ב סי' תס"ה סק"ה כ' דיש מי שכתב דאף קודם הפסח [והיינו תוך ל' כמות"כ בשעה"צ סק"ב], יש ליהזר שלא להשליך שעורין במקום לח לפני בהמתו, וצ"ע דאמאי אין רשאי לסמוך על מה שיבדוק בליל י"ד [ועיין שעה"צ מה שצ"י לסי' תל"ג במה דפליגי בודאי חמץ אי סמכינן על אכילת בהמות, אך שם הנידון לענין אי לפטרו מבדיקה מחמת זה או לא, אך עד כמה שאנו מחייבים אותו בבדיקה צ"ע אמאי לא ישליך ויסמוך על מה שיבדוק בליל י"ד]. ובשלמא לאחר הבדיקה י"ל שהוא בכלל דינא דמה שמשירי יניחון בצנעא, אך קודם בדיקה אמאי אין רשאי לסמוך ע"ז, ובשעה"צ כ' דאירי בניחין בחורי חצר, וכנר' מה"ט, דאי לאו הכי יסמוך ע"ז שיבערנו כשיראנו בער"פ, אך צ"ע דגם בחורי חצר הרי זהו מקום שמכניסים בו חמץ, שזה מקום שהבהמות אוכלים משם ומחוייב בבדיקה, ואמאי לא יסמוך על כך שיבדוק בליל י"ד כדין, והיכן אשכחן שאסור להכניס חמץ תוך ל' לפסח בחורין שהם בגדר מקום שמכניסין בו חמץ, משום שמה לא יבדוק (או שמה לא ימצא מחמת חשכת הלילה), דבפשוטו רשאי להשתמש בכל החורין שדרכו להשתמש כל השנה ולסמוך על הבדיקה, וא"כ ה"נ נימא הכי, וצ"ע.

[וראיתי מש"כ במ"ב הוצ' דרשו בשם הגר"ז, אך זה טעם אחר מטעם המ"ב, ולדבריו אף שלא בחורי חצר נמי אסור, ומ"ב בהכרח לא פי' כן].

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: מאי ראי' שטעם המ"ב הוא לא כהגר"ז, אף שבדרשו כתבו שזה טעם נוסף, אבל העיקר שכל דבר שאח"כ לא ישים לב שצריך לבער או שיוכל לסמוך שאכלוהו, לכתחילה צריך תוך ל' יום ליהזר בזה, דילמא אח"כ יהי' לאו אדעתא.

אכן אם היה מכניס ודאי חמץ ללא פקפוק צדקו דברי השואל שיהיה מותר ללא ספק שהרי סמכינן על בדיקתו, אך כאן מיירי שהוא מניח לפניו שעורים שלימות שכרגע אינם חמץ, אלא שיש חשש קרוב שיחמיצו מכיון שהניחם במקום לח, וכתב מהר"ל לאסור להניח שעורים ככה"ג תוך ל' לפסח משום שבידוע שהוא לא יבדוק שם, שהרי ההלכה היא (לעיל סי' תל"ג ס"ו) שרפת בקר וכד' שמניחים בה רק ספק חמץ אינה צריכה בבדיקה, שמסתמא הבהמות יאכלוהו, ומכיון שאנו יודעים שהוא לא יבדוק שם כנ"ל לא התרנו לו להניח שם את השעורים הנ"ל, שבהם החשש שיחמיצו הוא מאוד קרוב, ובה לא סמכינן להתיר לכתחילה להניח שם שעורים על סמך אכילת הבהמות.

יוסף מימון - צפת

[ח]

טעם איסור שפשוף במורסן יבש ע"ג הגוף כשהוא יבש

הנה בשו"ע סי' תס"ה ס"ב מפ"י שאין לשוף במורסן אפי' יבש, ובמ"ב סק"ז כ' דאפי' כשהגוף יבש נמי אסור, משום שמה לא תסיר כל המורסן, וכשתרחץ במים יחמיצו שירי המורסן שע"ג בשרה, עיי"ש. ויל"ע דמה בכך דהלא מיד נופלים לארץ ונמאסין, ולכאור' אין עליהם חובת ביעור דהך

ג. ובלא"ה נראה שעל עצם מה שהקשה השואל מהיכי תיתי שגם בזה החמירו, יש להשיב אדרבא מהיכי תיתי שהקילו, שהרי אם הראשונים שהנהיגו זאת היו מקילים בכה"ג הם היו צריכים לפרש זאת, שכן פשוט שכל איסור שלא נתבאר דינו בדיעבד הוא נשאר באיסורו ולא להיפך.

יוסף מימון - צפת

[ג]

בענין מים שנתבטלו ברוב מי פירות

כתב רבינו הביה"ל סי' תס"ב ס"ג בסוף דבריו לגבי מים שנתבטלו ברוב מ"פ, וז"ל: מ"מ אפשר לסמוך אהני פוסקים שהבאתי עכ"פ לענין להתיר ללוש לכתחילה ולשמרן מחימוץ כשאר עיסה שנלושה במים וכו', יכולים אנו לסמוך עליהם, וכ"פ הח"י ובעל מגן האלף, עכ"ל. ויל"ע דמה מקום לפסק הלכה למעשה בענין זה, אחרי דלמעשה כבר הורה הרמ"א דאין ללוש אפי' במ"פ לחוד, ואפי' לזקן וחולה לא הותר רק ללוש ולאפות מיד בלי שום שהייה, והכא בא להורות ללוש לכתחילה כשאר עיסה שנלוש במים שלדין אפי' לחולה לא שרינן הכי ואפי' במ"פ לחוד, ואף שבודאי צריך לברר הכרעת הלכה מצד הדין, אף שאין נפק"מ למעשה מצד המנהג, אך לשונו משמע שבא להורות הלכה למעשה [ודוחק לומר שמכריע לנוהגים כהשו"ע, ולאתרא שלא נהגו שם במנהג הנזכר ברמ"א, שאי"ז דרך המ"ב], וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: נפ"מ למעשה לענין להשהות לאחר הפסח.

אמנם אין דרך המ"ב לכתוב את ההלכה לנוהגים כדעת המחבר כידוע מהרבה דוכתי, שאני הכא שעוד מתחילת הביה"ל צ"י שהמ"מ שלו בפירוש לשון המחבר, ולא בבירור הדין גרידא, ע"כ לא ראה רבינו צורך להדגיש בסיום העניין שמה שהוא כותב הוא רק בדעת המחבר, הואיל וזה ניכר כבר מתחילת דבריו.

יוסף מימון - צפת

[ד]

קושיא בהטעם דמותר לחרוך שני שיבולים ביחד

כתב השו"ע בסיומן תס"ג ס"א וז"ל: מותר לחרוך שני שיבולים ביחד, ולא חיישינן שמה יצאו מים מאחת לחבירתה, שהם מי פירות ואין מחמיצין, עכ"ל. וא"כ צ"ב היאך מותר לאפות מצות, הא כשעבד העיסה מתערב מים עם המי פירות וא"כ ממהר להחמיץ, וצ"ע.

אלקנה הכהן - בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: מקמח לא יוצאים מים.

בשעת הלישה המי פירות כבר אינם בעולם כלל, שהם מתאדים תוך כדי החירוק, וא"כ אין מה שיזרז את חימוץ המים [ואין לדמות למח' שהובאה בביה"ל סי' תס"ב ס"ב ששם הוא על קמח ולא על חיטה שלימה, ובחיטה שלימה פשוט שהיבוש הוא גמור], ושאינן לחוש שיצאו מי פירות באפיה עצמה ע"י חום התנור כמו מחום החירוק, שלעולם לא יוצא הנוזל העצמי מדגן שהוא רטוב, שדרך הטבע שתחילה מתאדים הנוזלים החיצוניים ורק לאחר מכן הנוזלים העצמיים שלו. וזה לא שייך שיקרה באפיה כידוע, שכן כשהנוזלים החיצוניים מתאדים זה כבר אפוי, ואז כבר לא שייך חימוץ.

יוסף מימון - צפת

[ה]

בדין כרמל שמהבהין אותו באור

סימן תס"ג סעיף ג': כרמל שמהבהין אותו באור אין מבשלים אותו שמה לא נקלה יפה, ולכאור' אמאי המאכל אסור והרי זה ס"ס, ספק אם אפה או לא אפה, וספק אם יש כאן חליטה או לא, וצ"ע.

משה ישראל מלכה - אשדוד

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: השאלה שיעשה ע"י חליטה, אין עושים ס"ס לכתחילה. ועוד דהוי חיסרון חכמה, וגם אטו אם יקלה פעמים יהי' ס"ס.

אכן השו"ע מיירי בבישול ולא בחליטה, אך מ"מ יש מקום לאסור כהבנת השואל מכמה טעמים:

א. הספק אם נקלה יפה אינו ספק בדין אלא חסרון ידיעה פרטי, וחסרון ידיעה אינו נחשב לספק אפי' להצטרף לס"ס, ובפרט שהוא חסרון ידיעה פרטי כהכא, וכמו שכתבו הפוס' בכמה דוכתי, והובא גם בביה"ל ר"ס רס"א עיי"ש.

ב. ע"י הכנסת החיטים למים הוא יוצר מציאות של ס"ס, וכמדומני שאינו פשוט כלל להתיר להקל להיכנס למציאות של ס"ס [ואינו נוגע לנידון האם ס"ס מותר לכתחילה או רק בדיעבד, ששם מיירי שהס"ס קיים, והשאלה היא אם לאחר שהוא כבר קיים אם אפשר להקל לכתחילה או לא, משא"כ כאן שהוא יוצר את המציאות הזו].

ג. נראה שאחר שמצינו (עי' במ"ב וביה"ל סי' תנ"ד ס"ג) שהחמירו הגאונים בחלוט אף לחשאב"ס ואף בתערובת משהו [שאינו אלא מדרבנן,

ברכת יישר כח מרובה למרנן ורבנן הגאונים רבי חיים קניבסקי שליט"א ורבי נתן קופשיץ שליט"א ששמו עינם הטובה ליישב תמיהות האברכים כיז ה' הטובה עליהם.

[א]

בענין מים ומי פירות

בביה"ל בס"י תס"ב ס"ג הביא ד' תו' פסחים כ"ח: דשמרי יין חמירי מיין והוה חמץ גמור, ובתו' שם כתבו דביין הוה לאו בעלמא כדין נוקשה, ובשמרי יין חמץ גמור. ויל"ע דלכאור' אין דרך ללוש בשמרים לחוד, וא"כ איירי בשמרים עם מים ודכותיה ביין עם מים, וע"ז כתבו דיין עם מים דומיא דשמרים עם מים אינו חמץ גמור, ולכאור' הא כה"ג הו"ל מ"פ מועטין עם מים מרובין, ובכה"ג כ' בביה"ל ס"ב דהוה חמץ גמור לכ"ע, ואמאי כ' תו' שאינו אלא בלאו, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: הח"י מקשה זה על האחרונים שהביאו את התוס' והג' אשרי, ולכן ס"ל דשמרי יין בלחוד לא מחמיץ. אבל האחרונים ס"ל דמיירי בשמרי יין בלחוד, או עכ"פ מיעוט מים.

אין שום הכרח מדברי התוס' והביה"ל שהביאו שהם מדברים במציאות השכיחה, ואדרבא מהגמ' שם מוכח שתוס' התכוונו לשמרי יין ללא מים, שכן תוס' שם מפרשים את מה שהגמ' שם הקשתה לשיטת רבי יהודה מהיכן לומדים שחמץ ע"י דבר אחר גם הוא בכלל האיסור, והגמ' עונה שלמדים זאת מדאפקיה רחמנא בלשון "מחמצת", ועל זה תוס' ביארו שמייירי בשמרי יין ולא ביין [שכן ביין אף לפי המסקנה אינו חמץ גמור]. וא"כ דאי שתוס' מיירי ללא תערובת מים כלל, שהרי בתערובת מים [במים מרובים עכ"פ כמו שהדגיש השואל] כבר א"צ לפסוק מיוחד ללמד שהוא חמץ. ואינו תימה כלל שהגמ' מצריכה פסוק למציאות שאינה שכיחה שכ"ה בכמה דוכתי כנודע, שכן ס"ס מדובר בדין דאורייתא, וצריכים ללמדו אף שאינו שכיח [בשונה מאיסור דרבנן שלעיתים מחמת שאינו שכיח לא גזרו בו].

יוסף מימון - צפת

[ב]

בגדר המנהג שלא ללוש במ"פ כלל

במ"ב סי' תס"ב סק"ח כ' דלפי המנהג שכ' הרמ"א שם ס"ד אפי' לש ואפה מיד אין לאכול, והדברים תמוהים דהרי בין אם טעם המנהג אטו חשש תערובת מים, ובין אם הטעם לחוש לשיטת רש"י [עי' סק"ו], מ"מ הרי מפ"י בגמ' דאפי' מים עם מ"פ אם עבר ולש תאפה מיד, והאין נחמיר יותר מזה במה שאינו אלא חומרא ומנהגא. ועי' שעה"צ שכ' להוכיח ד"ז מלשון הרמ"א סי' תמ"ד וסי' תס"ג, ולא הבנתי הראי' דעיי"ש היטב דהתם הנידון לענין לעשות לכתחילה, שע"ז איכא מנהג לאסור, אך לענין עבר ועשה ולא שהה כלל לא איירי התם, ומנלן ומ"ט לאסור אפי' דיעבד [ועי' בשו"ע הרב מש"כ בטעם הדבר, אך מ"מ צ"ע מנלן שכן החמירין], וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: בס"י תמ"ד שאירי בע"פ שחל בשבת אם ה' מותר בדיעבד גם שם הוי כדיעבד כיון שאין לו עצה אחרת. וכן בס"י תס"ג לצורך זקן וחולה דוקא מתירין משמע דגם בדיעבד אסור.

אמנם עיקר שאלת השואל היא על מקור החומרא ולא על הסברא, מ"מ אתחיל בסברא שלענ"ד היא יותר גדר בעניני מנהגים, וממילא מבחינה מסוימת היא הנפכת למקור.

א. כמו שבקטניות מחמירים לא לאכלם אפי' כשהם יבשים לגמרי [כגון פיצוחים וכדו'], שאין בהם חשש חימוץ כלל אפי' היו דגן, משום דבמילי דמנהגא מחמירים יותר. וכעין מה שאמרו (ר"ה ט.) שחכמים החמירו בדבריהם יותר משל תורה שדבריהם צריכים חיזוק, וק"ו למילי דמנהגא, ואם כן הוא במנהג הקטניות, ק"ו למנהג במצה עשירה שהוא מבוסס הרבה יותר מהמנהג להחמיר בקטניות [שלאר"ב דרש"י הם איסור גמור, משא"כ בקטניות שלכו"ע אין בהם איסור].

ב. ומש"כ השואל שכוונת הרמ"א לאסור את הפעולה ולא את המאכל, אינו מובן, שהרי הרמ"א בריש סי' תמ"ד כתב ש"אין נוהגים לאכול", ודאי כוונתו על האכילה ולא על ההנאה, ולא מצינו שאין לאכול שהוא רק לכתחילה אם לא על תערובת [כלומר שהדיעבד הוא כשהתערב], ועוד שמחמת החומרא במצה עשירה היקל הרמ"א באכילת סעודה שלישית בבשר ופירות, ואם היה צד היתר באפה מיד היה צריך להחמיר בחיוב סעודה ג', שהרי שעת הדחק כדיעבד דמי, ובפרט שמייירי בער"פ ולא בפסח עצמו כן שעדיין אינו איסור כרת וקיל טפי, ואף לגבי מש"כ הרמ"א בס"י תס"ג לענ"ד אדרבא לשון הרמ"א מפורש יפה יותר כמו שפירש המ"ב, שכן בס"י תס"ג ס"ג כתוב מונחים של "מותר" ו"אסור", ובדר"כ כשמונחים אלו באים בסתמא [כלומר לא כתוב אסור לו... אלא אסור גרידא] הם באים על החפצא ולא על הפעולה, ובפרט שהשו"ע שעליו קאי הרמ"א שם לא מיירי על פעולה אלא על התבשיל, וא"כ ברור שכוונת הרמ"א שם גם לגבי דיעבד, של"ש איסור על החפצא רק לכתחילה כשלא מדובר בתערובת, ופשוט.

לאסור רק בכ"ג וכמוש"כ בס"ק מ"ו, וע"כ פי' הטעם או משום דהעיסה מתחממת ועי"ז המים מוליכין הטעם בכל העיסה, או משום שלא ידעין באיזה מקום בעיסה נגעה ונדחקה החטה, עיי"ש היטב. ויל"ע דאמאי לא סגי לומר דעי"ז הדוחק נכנס טעם במים, והמים עצמן מעורבין בכל העיסה, ואף אם אין בכחם של המים להפליט טעם משהו שקיבלו מהחטה להקמח ושאר חלקי העיסה, מ"מ הרי אותן המים עצמן שקיבלו טעם משהו מתערבין בכל העיסה, שאין נשארים במק"א, והו"ל כלא שקיבל טעם משהו שנתערב בלא שהכל נאסר [ועי"ש שעה"צ ס"ק ס"ז], וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: העיסה היא לא לח שהמים מתערבין.

[יח]

חטה כבושה מעל"ע שנתחממה תוך מעל"ע אי נר"ט

במ"ב סי' תס"ז ס"ק מ"ט ובשעה"צ צ"א וס"ק ס"ב כ' לגבי מים שבודאי היתה בהן חטה שנתבקעה או עכ"פ נתרככה, ויש ספק אם היתה שם מעל"ע, דיש לדון ס"ס, דשמא היתה פחות ממעל"ע, ואף את"ל שהיתה מעל"ע שמא לא נתרככה או נתבקעה רק תוך מעל"ע, ומבו' דאילו ודאי לא נתחממה רק תוך מעל"ע אין כאן נ"ט, וצ"ע ג' דהא בסוף המעל"ע נפלט טעם מן החטה למים, ואטו נפלט טעם מן החטה ולא מן החמץ שבה, וכי אפשר להפריד ביניהם, והרי זה חטה חמוצה, וכל שהיא כבושה מעל"ע ונר"ט והשתא היא חמוצה יש כאן טעם חמץ, וצ"ע ג'.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: עי' בהערות למ"ב המודפס בגליון זה.

[כ]

בדין גרעיני תבואה שנמצאו במים בפסח

כתב המשנ"ב סי' תס"ז ס"ק ס"ט דאם נמצא גרעיני תבואה בפסח במים שבבאר, אסור להשתמש, אא"כ חייו תלוים בו יש להתיר מטעם ספק ספיקא, עיי"ש. ויל"ע דלעיל בסקמ"ט גבי חבית כרוב שנמצא בו חיטה מרוככת, כתב דיש להקל בהפסד מרובה כיון דהוי ספק ספיקא, ועי' בשעה"צ סקצ"א שמבאר דהוי ספק ספיקא כמו שכתב כאן, ויל"ע אמאי מיקל בסוגיין רק בחייו תלויים בו, ולא בהפסד מרובה באופן שנתרככה (והכא מייירי בנתרככה, ורק בשעה"צ הוסיף דיש להקל גם בנתבקעה), וצ"ע.

שלמה עמר - בני ברק

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: בבאר שכיח יותר שמתחמץ.

[כב]

בד' הגר"א לגבי מי הגעלה שירדו לבור

בשעה"צ סי' תס"ז ס"ק ק"ב הביא ד' הגר"א דמי הגעלה שהגעיל בהם בער"פ שירדו לבור בתוך הפסח, שרי אפי' למ"ד דנ"ט בר נ"ט בפסח אסור משום דהוה נ"ט בר נ"ט דאיסורא, דשאני הכא דהוה ג' נ"ט, א. יל"ע מנלן קולא זו, דהא לעיל סי' תנ"א תמה הגר"א על ההיתר להגעיל בת יומא קודם זמנה, דלדידן נידון כנ"ט בר נ"ט דאיסורא, ועיי"ש בביה"ל, ולא ניח"ל לומר דהטעם החוזר לכלי נידון כג' נ"ט וא"כ ה"נ ליסתר, ב. ועוד צ"ע דכל קולא דנ"ט בר נ"ט וכן דג' נ"ט אי נימא להך כללא שייכא רק כשנקלט קודם שנאסר, והכא לא נקלט לטעם שלישי רק לאחר זמן איסורו, ואי ב' נ"ט יכול להאסר תו לא יותר ע"י שהגיע לטעם ג' לאחר איסורו, ואין צד להקל רק בנעשה טעם ג' קודם זמנו, וזה לא שייך לכאן. ג. ועוד צ"ע, דדיני נ"ט בר נ"ט הוא לגבי הפליעה הנפלטת מכלי למאכל וממאכל לכלי, אך המים שבלעו מכלי ונתערבו במים אחרים אין כאן גדר נ"ט בר נ"ט בג' נ"ט, דהנאסר ע"י נ"ט בר נ"ט בעצמו נתערב במים אחרים, ואין כאן קלישות הטעם ואיך ייחשב כג' נ"ט, וצ"ע ג'.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: צ"ע ועי' דמשק אליעזר על בהגר"א.

[כה]

חטה שנמצאת במעי תרנגולת אי אמרינן דנתעכלה לענין איסור חמץ

במ"ב סי' תס"ז ס"ק פ"ח כ' דמסקנת הגר"א דאין לחלק בין איסור לטומאה, ואפילו שלמין חשיבי כמעוכלין. וצ"ע ג' שבביאור הגר"א שלפנינו איתא איפכא וז"ל: והעיקר כתי' שמחלקים בין רכין לקשין וכמ"ש שם בגמ' בהדיא, ולכן דג אסור וכ"ש חטים דשיריין, עכ"ל. וזה ממש היפך מש"כ המ"ב בשמו, וצ"ע ג'.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

המ"ב כתב משמו שאין לחלק בין שלם לשבור, והשואל ציין מהגר"א לחלק בין רך לקשה, ואינו סותר שחיטה אף שהיא שבורה נחשבת לקשה, ודג אף שהוא שלם נחשב לרך, ופשוט. ובתוס' במנחות סט. סט. ד"ה דבלע הוצין בסה"ד מבואר להדיא שאלו שני חילוקים נפרדים, והגר"א הכריע לדחות את החילוק הראשון [שלמים/שבורים], ולקבל את החילוק השני [קשין/רכין]. ופשוט.

יוסף מימון - צפת

[יג]

ביטול לחמץ שסבור שאינו חמץ ועומד להשתמש בו אחר הפסח

במ"ב סי' תס"ז בשעה"צ ס"ק ב' מבואר דישראל שקנה קמח מן השוק משום דסבור שאינו חמץ, אף אם כלפי שמיא גליא שזה חמץ, מ"מ אינו עובר בב"י משום דג"ז נכלל בביטול שביטל כל חמץ שאין ידוע לו, ויל"ע דבביה"ל סי' תל"ו מבוי' שמי שמבטל חמץ שעומד להשתמש בו אחר הפסח אין כאן ביטול כלל [ועי' רמ"א סוף סי' תמ"ה דהמפקיר חמץ ודעתו לזכות בו אחה"פ אינו מועיל, ומשמע שם דזה מדאו', עי' דרכי משה ומ"ב ואכמ"ל], וא"כ זה שעומד להשתמש בקמח זה [ועכ"פ לאחר הפסח], שהרי בשביל זה קנאו ומחזיקו בביתו, לא יחשב ביטול כלל, דלא אשכחן ביטול אלא כשמפקירו עי"ז לכל העולם, ואין עומד להשתמש בו כלל. [ולא דמי לחמץ שמוכר לעכו"ם (הנזכר בשו"ת חת"ס סימן קל"ג), שהוא סבור שהחמץ של העכו"ם, והוא אינו מחזיקו לצורך אחר הפסח, אלא שחושב שהעכו"ם יתן לו אחה"פ, ובוהו י"ל דיועיל הביטול שמבטל, שאין כאן שום סתירה לביטול, ומשא"כ בזה שכל הנהגתו סותרת לביטול], וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: אם אחר הפסח יתברר שזה חמץ ישירוף אותו ולכן מותר, דאל"כ כל ספק חמץ לא מועיל ביטול משום שאחר הפסח יהי' מותר משום ספק חמץ שעבר עליו הפסח.

[יד]

גשמים שירדו על חטים במחובר

במ"ב סי' תס"ז ס"ק י"ח כתב דגשמים מועטין שירדו על חטים במחובר, אפי' לאחר שנגמר גידולן אין מחמיצין עיי"ש [ועיי"ש שציין לשע"ת, ושם מבוי' חידוש גדול יותר עיי"ש], ויל"ע דהא המ"ב וביה"ל ס"ל דאסרינן אפי' בזליפה מועטת כל ששהה בלא עסק שיעור מיל, עי' ס"ב במ"ב וביה"ל, וא"כ אמאי בגשמים מותרין, ולכא' סברת רבינו מנוח דמתיר משום דס"ל כהר"א ממיץ דבזליפה מועטת לעולם שריא [וכן משמע בהגהות מיימוניות פ"ה מהלכות חמץ ומצה, כשביאר טעם ההיתר בגשמים בשם הר"א ממיץ ועפ"י שיטתו עיי"ש, וכן נקט החזו"א סי' קכ"א ס"ק כ"ה ד"ה ולפיכך (ועיי"ש ס"ק כ"א) כדבר פשוט], אך המ"ב שלא פסק כדבריו [ועכ"פ שלא בהפסד מרובה] לא היה לו להקל בזה, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: עם השיבולים לא מחמיץ במיעוט מים.

[טו]

אכילת פירות יבשים בפסח

ז"ל הרמ"א (סי' תס"ז ס"ח): ולכן נהגו במדינות אלו להחמיר שלא לאכול שום פירות יבשים אם לא שידוע שנתייבשו בדרך שאין לחוש לחמץ, ומתבאר מדבריו שכל הפירות יבשים שנהגו לאכול המה כאלו שאין בהם חשש חמץ, וצ"ע לפי"ז מש"כ בסוף דבריו ובי"ט אחרון אוכלים פירות יבשים שאין בו חשש חימוץ, עכ"ל. דהרי את זה אוכלים כל הפסח, וצ"ע ג'.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: נהגו מה שידוע שאין חשש חמץ, ובשמיני אוכלים דבר שאין לו לחוש שיש חמץ עפ"י דין אע"פ שאין ידוע שאין חמץ.

לשון הרמ"א: ולכן נהגו במדינות אלו להחמיר שלא לאכול שום פירות יבשים, אם לא שידוע שנתייבשו בדרך שאין לחוש לחמץ. וצוקר אסור לאכול, אפילו להשהותו אסור. וביום טוב האחרון אוכלין פירות יבשים וצוקר קנדי"ל, שאין בו חשש חימוץ (מהר"ל).

ושגה השואל והסביר שמש"כ שאין בהם חשש חימוץ קאי גם על הפירות יבשים, ואינו כן אלא פירות יבשים מותר ביו"ט אחרון אף בסתמא, אך צוקר שהוא חמור הרבה יותר [שאסור אף בשוה"ת] בתוך הפסח הוא אסור אף שאין בו שום חשש חימוץ, ובי"ט אחרון הוא מותר רק כשאין בו חשש חימוץ. כך מבואר להדיא בד"מ הארוך ע"ש.

יוסף מימון - צפת

[טז]

בהא דלכתחילה יבער תבשיל שנמצא בו חיטה מבוקעת בשביעי של פסח

במ"ב סי' תס"ז סקמ"ד הביא מחלוקת הפוסקים גבי חיטה מבוקעת הנמצאת בתבשיל בשביעי של פסח, האם יש חובת ביעור כיון דאין זה משהה ע"מ לבערו, או דמותר להשהותו, ולמעשה פסק דבמקום הפסד מרובה יש להקל. וצ"ב דמשמע דמעיקר הדין ס"ל שמותר להשהות, ורק לכתחילה יש איסור שהיה, וא"כ צ"ע איך לכתחילה יבערנו, והרי אסור לשרוף ביום טוב אם אין זה לצורך, וכיון דמעיקר"ד ס"ל דמותר להשהות איך מתיר לכתחילה לשרוף, וצ"ע.

שלמה עמר - בני ברק

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: אפשר לבער בלא שריפה.

[יז]

טעם איסור עיסה שנמצאת בה חטה

במ"ב סי' תס"ז ס"ק מ"ז ושעה"צ פ"ב נדחק לפרש הטעם לאסור כל העיסה שנמצאת בה חטה, דאף שעי"ז הדוחק נפלט טעם, מ"מ לא היה לנו

שיירי מורסן שע"ג בשרה שנפלו ע"י הרחיצה לארץ לכא' בטילי מאליהן, ובט"ז כ' הטעם משום שנהנית מהחמץ, והדברים תמוהים, חדא, דמה הנאה יש לה כשהיא מורידה את המורסן מהגוף, דאינה משפספת עתה, שכבר שפספה קודם כשהיה הגוף יבש, ועכשיו רק שוטפת להסירו מהגוף. ועוד, דהרי אינו מחמיץ מידי, דכששוטפת הם מתרטיבים ומחמיץ בקרקע, ולכא' אין כאן הנאה, וגם החימוץ נעשה כשכבר נאמס ובטל מאליו, וא"כ מה איסור יש בדבר, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: החשש שיחמיצו המורסן שנשאר על בשרה כמש"כ המ"ב.

הנה לא אמרו שהשפה גופה במורסן יבש חייבת מלקות על הנאה מחמץ, אלא זו הרחקה מאיסור חמץ החמור [ובטור משמע שאף מדינא דגמ' שמותר לשוף בשר יבש במורסן, מ"מ חייבת להסירו ללא מים כלל, ופרט זה אינו מהרחקת הראשונים]. ואין לומר שאין כאן מקום להרחקה כלל, שכן ישנה אפשרות קרובה שלא כל המורסן ירד מיד [ומשמעות הטור שבדר"כ אינו יורד כולו מיד], ובפרט אם תשטוף בחמין שהוא יותר חמור מסתם שהיה כנודע, ומאוד מצוי שתוך כדי הורדת המורסן תשוף בשרה שוב ותגיע להנאה מחמץ גמור בפסח רח"ל, וודאי שהרחקה זו מתבקשת מאוד, ובפרט בענייני חמץ החמורים מאוד.

יוסף מימון - צפת

[ט]

בהא דמותר ללעוס חטים ולבולען

כתב השו"ע בסיומן תס"ו ס"א: לא ילעוס אדם חטיין ויתן ע"ג מכתו מפני שהן מחמיצות, שהרוק מחמיץ, ודקדק המ"א דמשמע דמותר ללעוסן ולבולען דאין מחמיצין מידי, וא"כ צ"ע במי שיש לו חורים בשיניו דודאי ישאר שם מקצת מן החיטים, וכי יהיה אסור לו לאכול חטים.

אלקנה הכהן - בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: אפשר לשאול לאלו שאין אוכלים שרוייה, מה יעשו עם החורים שבשיניו.

אם אינו יכול להפקיד לנקותם מיד אין הכי נמי ומאי קושיא.

יוסף מימון - צפת

[י]

בענין חטה שנמצאת במעי התרנגולת

בשעה"צ סימן תס"ו ס"ק ע"א כתב דאם שרו עופות עם בשר ונמצא בהם חטה שנתרככה, אין לאסור בדיעבד אם לא שהה במים שיעור מיל, דהא כשהי' במעי התרנגולת לא החמיצה דגללים אין מחמיצין, ובחוץ לא שהה שיעור מיל [וצ"ל דהיינו למ"ד דצואה אינו כמ"ב, ועי' להלן מ"ב ס"ק כ"ח בסופו ושעה"צ ס"ק ע"ג, ע"ז, ואכמ"ל]. ויל"ע דמ"מ ניחוש שהחמיץ בזפק של התרנגולת שיש שם מים, וקודם שנעשו גללים, ועי' להלן סימן תס"ז בסופו דחטה הנמצאת בזפק חיישינן שהחמיצה, וכן מפורש שם במ"ב ס"ק פ"ז וז"ל: דתלינן שנתחמצו מלחות שנמצא שם בספק, וא"כ ה"נ אמאי לא ניחוש כן, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: לא שכיח בזפק רק אם נמצא חוששין שמא שרה והחמיץ.

[יא]

בענין זיעת אדם או בהמה

הנה במ"ב סי' תס"ו ס"ק כ"ג מבוי' דמ"ר של בע"ח יותר גרועים ממ"ר אדם, דאע"ג דבשל אדם חשיבי מים בשל בהמה י"ל שזה מ"ב, ועי' עוד שעה"צ סוף ס"ק ע"ז. והנה לגבי זיעת אדם כ' במ"ב ס"ק כ"ח דזה אינו אפי' מ"ב, ולכא' היה נר' לפי"ז דכ"ש זיעת בע"ח דקילי טפי דלא יהא אפי' מ"ב, וצ"ע לפי"ז מש"כ במ"ב סי' תנ"ג לחוש דנחשב אפילו כמים, יעוי"ש ס"ק ל"ד, ולכא' נהפוך הוא, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: מאי ראי' זיעה למ"ר.

[יב]

בחשש שיקנה הישראל קמח מן העכו"ם להשהותו לאחר הפסח

סי' תס"ז סעי' א', בשעה"צ ס"ק ב' הביא קו' החק יעקב על ההיתר לקנות קמח (אפי' מחטים שנבקעו) מן הגוי ע"מ להשהותו לאחר הפסח, הלא קא עבר אבל יראה, וכתב בשעה"צ ליישב (וכ"ה בא"ר סק"א) די"ל דסמכינן דכל ישראל מבטלים ואומרים כל חמירא וכו' דלא חזיתא וכו'. וצ"ע ג' הלא עדיין איכא איסורא מדרבנן דבל יראה, ועוד הלא הוה חמץ שעבר עליו הפסח, דאסור להשהותו אחר הפסח אף אם השהה באונס, כמבואר בסי' תמ"ח סעי' ג'. ואכן המעיין במחצית השקל הכא יראה להדיא שהוסיף כנ"ל דליכא לתרץ כנ"ל דאכתי איסורא דרבנן איכא בזה, ועיי"ש שיישב בע"א, וצ"ע.

בני החבורה דביהמ"ד נחום - ירושלים

תשובת הגר"נ קופשיץ שליט"א: לכאורה משום דהוי ספק חמץ נוקשה.

מקור הלכה

הרה"ג יוסף משה שליט"א
 נולד "אלינא דהלכתא" בני ברק מרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

סימן תנג

דיני החיטים, שמירתם וטחינתם לפסח, ודין קטניות

["ס"א-ב]

מין המצה

- אלו דברים שיוצאים בהם ידי חובת מצה לביל פסח, בחיטים בשעורים בכוסמין, ובשיבולת שועל ובשיפון. אבל בקמח אורז או תירס או כוסמת ושאר מיני קטניות, אין יוצאים בהם ידי חובת מצה¹. ושיבולת שועל הוא הנקרא כיום "קואקר"².
- הידור מצוה לקחת חיטים יותר משאר המינים³. ואם אין לו חיטים יקח מהמין החביב עליו ביותר⁴. ואם כולם שוים בחביבות, יקח לפי הסדר הנזכר לעיל, דהיינו שעורין, ואח"כ כוסמין, ואחר כך שיבולת שועל או שיפון, ועיין בהערה⁵.
- חולה שאסור לו לאכל מאכל העשוי מחיטים [חולי צליאק], יכולים לצאת ידי חובת מצה בשאר מיני דגן הנזכרים⁶. ויש עדיפות במצות העשויים מכוסמין⁷. וגם בשאר ימי הפסח רשאים להשתמש בהם, ובלבד שנהרוז בהם ביותר שלא יהיה בעשייתן כלל, יותר ממצות חיטים⁸.
- העושה עיסה מקמח דגן מעורב עם קמח אורז או שאר מינים, הדבר תלוי כדלהלן:

אם הוא קמח חיטים ואורז, לדעת השו"ע די בכך שיש לה טעם דגן, ואפילו אם אין בעיסה קמח חיטה בשיעור כזית בכדי אכילת פרס, יוצא בה ידי חובת מצה כשאוכל כזית מן העיסה. ויש אומרים שאפילו בחיטים ואורז אין יוצאים ידי חובה אלא אם כן יש חיטים באורז בכדי שיאכל מהחיטים באכילת פרס.

אם הוא קמח חיטים עם שאר מינים חוץ מאורז, או קמח של שאר מיני דגן אפילו עם אורז, גם לדעת השו"ע אינו יוצא בה ידי חובת מצה אפילו כשיש בה טעם דגן, אלא אם כן יש בה קמח דגן שיהיה ממנו כזית בכדי אכילת פרס, כלומר שבכל פרס ממנו יהיה כזית מקמח דגן, ואז די באכילת כזית מכללות העיסה ויוצא ידי חובה. ויש אומרים שאפילו אם יש משאר מיני דגן כזית בכדי אכילת פרס אין יוצאים ידי חובה, אלא אם כן יש רוב דגן ומיעוט אורז או שאר מינים, שאז בטלים האורז ושאר המינים בדגן, ונכון להחמיר כדעת היש אומרים לענין מצות מצה דאורייתא⁹.

חיטים וקמח קלויים, או שהוציאו מהם את הגלוטן

ה. חיטים שהניחו אותם בתנור להתייבש, ונעשו כמו קליות, נחלקו הראשונים אם יוצאים בהם ידי חובה. ולמעשה יש להחמיר¹⁰. אמנם אם ייבשו אותם בבית שמחממין אותו, אין לחוש¹¹.

ו. קמח חיטה שהוציאו ממנו את הגלוטן [עשוי במיוחד לחולי צליאק, הרגישים לגלוטן שבחיטה], אין להשתמש בו לצאת ידי חובת מצה בפסח¹². ומכל מקום כשאין ברירה אפשר להשתמש בזה בלא ברכה

לן בבדיקות מעבדה בכ"כ דיני תורה, וי"ל. והרי זה כחמץ חרש, וי"ל ב.

וחשבתי ראה להחשיב מצה זו כמצה כשרה, וזאת ממה שמצאנו להלן (סימן תנד ס"ג) שמדן הגמרא בפסחים (לו:): מותר לחלוט עיסה, דהיינו להכניס את הקמח או העיסה ברותחין, שבאופן זה שוב לא תוכל להחמץ. אלא שיש בזה חיסרון מפני שאינו לחם עוני. [לרבינו האי גאון, ה"ד ברי"ף גיאת ובב"י שם, הוא משום שמדובר שחלטהו בשמן. ואף לשאר ראשונים י"ל מפני שבאופן זה הוא מושבח ומבושל ואינו לחם עוני, עיין בב"י שם]. וכן הגאונים אסרוה מפני חוסר בקיאות בחליטה, ומשמע שמצד עצמו הוא ראוי למצה אילו לא היה לחם עוני אע"פ שאינו מחמץ.

אך זה אינו ראייה, משום שהוא היה ראוי להחמץ מצד עצמו אם היה משאיר אותו בלא שום עשייה. ובגלל שחלטהו הרי הוא נמנע מחימוץ, ואין בכך שום חיסרון. וה"ז דומה לעיסה שאפה אותה, וע"י האפיה שוב אינה מחמיצה. ולעולם אין בזה קפיידא. אבל בחיטים אלו שלא יכולים להחמץ גם אם יתן בהם מים וישהה אותם, שמא גרע טפי. אולם עדיין י"ל דמנא לן לחלק בין אם עשוי להחמץ מחמת שהיה או מצד עצמו.

ואכן מצאנו פתחא להאי מילתא, ממה שדנו לגבי קמח או חיטים שקלה אותם באש קודם שנתן בהם את המים, וכדי שלא יתעפשו [מחמת הלחות] שמים אותם בתנור חם להתייבש, ונעשים כמו קליות. ובנשמת אדם (שאלה יד) כתב שזה תלוי במח' ראשונים, שלפי הרמב"ן לא יצא, ולפי הרמב"ם יצא כיוון שהוא מין הבא לידי חימוץ, וסיים שם שכדאי הוא הרמב"ם לסמוך עליו בשעת הדחק, ע"כ. [והרמב"ן בזה במלחמות דף י: מדפי רי"ף שאין יוצא במצה ממי פירות, מה"ט שאינו בא לידי חימוץ, וע"ע בקובץ שיעורים פסחים קעה]. וה"נ י"ל כן שלהרמב"ם יוצא י"ח, כיוון שהחטה ממין הבא לידי חימוץ [וכע"ז מצאנו בהל' ברכות בין ששמו בו חומר כדי שלא יתסוס, וכמש"ט, שיש בו מעלת יין מפני שהיה ראוי לכך]. אולם חשבתי שמש"כ הרמב"ם (פ"ו ה"ה) שנילוש במי פירות יוצאים בו י"ח, וכמש"כ המפ' דלא קפדינן בזה שאינו מחמץ בכך, שאני התם דמ"מ החיטה עצמה היא מין הראוי לחימוץ, ורק מפני סוג המים לא החמץ. והלימוד בתורה לקפיידא על מין החיטה שיהיה ראוי להחמץ. משא"כ בחיטה כזו שקלו אותה עד שאינה מחמיצה, וה"ה אם הוציאו ממנה את הגלוטן [ששתיהם רעיון אחד להוציא הגלוטן או לשורפן], שבכה"ג אפשר שזה נהפך למין חטה אחרת שלא יוצאים בה, ענין שבהלכות ברכות יש דבר שברכתו באופן מסוים, וכי שהוא נתבשל נשתנה ברכתו, כך י"ל שנשתנה מהותו. שור"ר בשד"ח (באס"ד ח"ו ס"ו י) שהביא בשם ספר חיים של שלום שדן בזה, וכתב שאף אמנם שאינו מחמץ בכך, אולם לצאת בו י"ח מצה נראה שלא מועיל, כיוון שלא ראוי לבא לידי חימוץ, ואנן בעינן מצה הראויה לבא לידי חימוץ (כמש"כ בפסחים לה. ואור"ח ר"ס תנג). וא"כ י"ל דה"ה קלוי, אולם כתב לדחות שמה שמיעט דברים שאינם באים לידי חימוץ, היינו דברים שאינם מיני דגן, שלא שייכים לבא לידי חימוץ. אבל קלוי שנעשה ממין דגן שהוא מין שמחמץ, אלא שהקלייה גורמת שלא נתחמץ, לא נתמעט, ע"כ. ויש לפרש כמו שכתבנו לעיל שלא מיעטו אלא מין כזה, והיינו דנקטו סימן לדבר ולא סיבה. וא"נ שמ"מ שורשו ראוי לבא לידי חימוץ וסגי בהכי. ושוב כתב שזה שנוי במח' ראשונים גבי מצה שנילושה במי פירות, שהרמב"ם (פ"ו ה"ה) כתב שיוצאים בה י"ח, כל שאינו מין שמן ודבש, וכפי שביאר הלח"מ שהרמב"ם סובר שההיקש של לא תאכל עליו חמץ לא ממעט אלא דברים שאין יכולים לבא לידי חימוץ בשום אופן. משא"כ קמח עם מי פירות שהקמח ראוי לחימוץ, רק שהמים של הפירות גורמים שלא יחמץ, לא נתמעט מזה, ויכול לצאת במצה זו י"ח. אולם המ"מ הביא חולקים וסוברים שכיון שא"צ שימור במי פירות מפני שאינו מחמץ, רק לא יוצאים בו י"ח, והוקש מצה לחמץ, ע"כ. ולפי"ז לשיטתם לא יוצא בזה י"ח. ואף להרמב"ם י"ל שמצה שנעשית מקמח קלוי לא יוצאים בו י"ח, ושונה מנילוש במי פירות, שאילו היה נילוש במים רגילים היה מחמץ וכתע לא, משא"כ קמח זה שאף במים רגילים אינו מחמץ, ומפני שנשתנה י"ל שזה נעשה כמו אורז ודוחן דלכו"ע אין יוצאים בו, ע"כ. ותהלי"י שכתבתי לחלק כעין זה.

ועוד בענין הנ"ל העירוני אחר"ז להא דזבחים (עח). בעשה עיסה מקמח החמירו האח' כשיטת ה"א, וכן ראוי לצאת מחשש ביטול מצוה בדאו'. וכיום ב"ה אין שעת הדחק כדי שיצטרפו להקל בזה.

10. הנה יעוין בשו"ע להלן (סימן תסג ס"א) דמותר לחרוך שני שבולים יחד (וה"ה להעמיד כד של דגן לח בתוך התנור חם כדי שיהיה קליות), ואין חר' ששים שמא יצא מים מן הדגן ויבלע בחיטים וכו'. עיין שם. אך עדיין צ"ע אם יוצאים בחיטים אלה ידי חובה למצה, מפני שבאופן זה כבר אין החיטים מחמיצים יותר, ואפשר אפוא שכל חיטה שאינה יכולה להחמץ אין יוצאים בה יד"ח. [ויש לציין, שגם בקמח הדין כן, שאחר קלייה אינו מחמץ מעיקר הדין. ועיין כה"ח סימן תנח אות פג. אמנם כמה פו' חששו בזה, ולכן אסרו מצה שרויה, כיעוין בשע"ת ומשנ"ב ו"א בסו"ס תנח. אך שם יש טעם אחר כמש"כ המשנ"ב ס' תסג סק"ח שהמצה מפסיקה בין הקמח לאור. וא"נ מחשש שמא לא נקלה יפה וכמש"כ הגר"ז בתשו"ס י"א].

ודנו הפוסקים, והדבר הזה נחוץ והיה מעשי בזמן קדום, וזאת מפני שקר צרים את החיטים בעודם לחים, כדי שלא יהיה חשש חימוץ אפילו בעודם מחוברים [עפמש"כ בשו"ע סימן תסז ס"ה]. וכן כתב הח"י אדם שמפני זה מדקדקים לקצור בעודם לחים. וה"ז במשנ"ב בס' י"ח תסז שם, ובכה"ח כאן אות קט]. ומפני שחוששים מעיפוש [מחמת הלחות] מייבשים אותם. וע"ע בשו"ע (סו"ס תסג), וכן מבואר בשערי תשובה (סו"ס תס) בתוה"ד בענין שרויה בפסח.

ובנשמת אדם (שאלה יד) כתב שזה שנוי במח' הרמב"ן והרמב"ם, והרמב"ם מיקל כאן מפני שהוא מין הראוי לבא לידי חימוץ. וכתב ע"ז הנשמת"א שכדאי הוא הרמב"ם לסמוך עליו בשעת הדחק. ע"כ. וה"ד בכה"ח (אות סז), וע"ע גם בצמח צדק החדשות ס' נו.

ובשד"ח באספ"ד הביא מספר חיים של שלום (מערכת חו"מ סימן י אות כא) שכתב לדון בזה, ותחילה דן אם יש בזה ביטול במי פירות וכו'. ואח"כ כתב לדון שאינם ראויים למצת מצוה כיוון שא"א לבא לידי חימוץ. ושוב הביא שזה שנוי במחלוקת הרמב"ם (פ"ו מחו"מ ה"ה) וה"א שהביא המ"מ, ומסיק ד"ל שלכו"ע אין יוצאים בזה, ע"כ. ואפילו בספק שמא נתייבשו כ"כ, יש לחוש (עכ"פ לכתחילה) כמבואר שם. וכבר ביארנו בצדדי הנידון.

11. נשמ"א שאלה טז, ה"ד בכה"ח אות טז.

12. הנה מצאנו בגמרא פסחים (לה). שאין יוצאים ידי חובה אלא במצה העשויה ממיני דגן, ולא באורז וכדומה, וזאת מפני שאין באים לידי חימוץ. עיי"ש. ויש לחקור אם עתה זה סיבה שאין יוצאים בזה י"ח, והיינו שהתורה חידשה שאין יוצאים י"ח, אלא במצה העשויה מדבר שיכול להחמץ. וכאשר שומרים אותו ועושים ממנו מצה אז יוצאים י"ח, או שאין זה אלא סימן בעלמא שנתנה התורה לומר שאין יוצאים י"ח אלא בסוג דבר כזה שעשוי לבא לידי חימוץ, וממילא כיון שהוא חומר שממנו עושים את המצה, לא איכפת לן אם אין בו את כל המרכיבים שבו. [וע"ע במג"א ס' תנד סק"א לענין מורסן וסובין, אך עיקר דבריו שם צ"ע, וכמו שהקשה בנת"ח מהמשנה בפסחים לט].

עוד יש לדון בדבר שמוציאים ממנו חלקים, אם הוא מאבד את שמו, והרי חיטה שנטחנת עם קליפתה יוצאים בה ידי חובה, ונשלם שיעור כזית הן בקמח והן בקליפה. וא"צ לאכול עוד לחסרון השיעור מחמת הקליפה מפני שכולו בכלל. ואעפ"כ שכשמוציאים את הקליפה לא נחסר משם החיטה כלל, וגם כאן הגלוטן הוא חלק מן החיטה, אולם אם הוציאוהו לא נחסר שם החיטה. אך כמובן שיש לדחות דשאני קליפה שאינה אלא כשומר לפרי, ובר דאי אינה ממש כמו החטה אלא שכשהיא מחוברת הרי היא נטפלת לחיטה, וגם כשנטחנת עימה עדיין היא טפלה לה.

והנה זה ודאי שאם הוציאו מן החיטה את כל הלחלוחית שבה, הרי יבש היתה כעץ ולא נחשבת כלל. וכעין מש"כ ביו"ד ס' פז, ודו"ק. [וזה מצוי כיום בדובדבן מסוכר, שמוציאים ממנו את כל מהותו, ומרקחים אותו בסוכר. ומפני זה נתפרסם ע"י בד"צ ירושלים שאין ברכתו העץ אלא שהכל בלבד]. אבל כאשר יש בו טעם החיטה רק הוציאו ממנו את מרכיב הגלוטן, י"ל שאין בכך קפיידא [וגם יש לדון עפמש"כ בכ"מ דלא דנים לפי מה שאין עין של אדם שולטת בו, דלא ניתנה תורה למלאה"ש. ועפ"י כתבנו בכ"מ שלא איכפת

1. פסחים (לה), שדווקא ה' מיני דגן הם המינים הבאים לידי חימוץ. ודווקא בהם אפשר לקיים מצות מצה, משא"כ אורז (וכן כוסמת שהוא מין קטנית) ושאר דברים שאינם באים לידי חימוץ אלא לידי סירחון. ע"כ. (וכ"פ שו"ע ר"ס תנג). ויבואר עוד להלן.

2. הליכ"ש (פסח פ"ט הערה 326) ע"פ המסורת (שלא כמו שנתברר לכמה חוקרים שאינו מין דגן שנתכוונו אליו חז"ל). וכ"כ בנשמת אברהם ס' תנא בשם האגר"מ והגר"ש א"א.

וכל מה שיוצאים בהם ידי חובה, הוא באופן שהוא שמור לשם מצוה. ויבואר להלן סימן תס.

3. רמ"א ס"א בשם מהר"ל, ושם כתב שכן המנהג, ומשמע שכן הוא חיוב, ואף שהשו"ע לא הזכיר שום עדיפות בזה י"ל שנקט את עיקר הדין. ואמנם כן המנהג. אך י"ל שזה משום שחיטים הם המצויים וגם מובחרים ביותר, ועכ"פ בודאי שאינו מן הדין, והרוצה לסמוך על זה רשאי, ולכן כתבנו שאינו אלא הידור בעלמא, אלא כדי שיועיל לו שיאכל מצה לתיאבון (וכמובא במשנ"ב סק"ב), וכדרך שמצאנו בכ"מ שהקפידו על כך שיאכל המצה לתיאבון, וכד' להלן בהל' ליל הסדר, ודו"ק. ג] טעם נוסף שיש מעלה בחיטים שהם קשות ואינם ממהרות להחמץ כשעורין וכדו'. כ"כ התפ"א בפסחים (פ"ב מ"ה). וכ"כ בדע"ת ששעורין ממהרים להחמץ (וכמש"כ בהקדמה). ויש עוד טעם ד' בפתחא זוטא (ס"ב, א) עפמש"כ הרמ"א (סימן תעה ס"ז) שהג' מצות הם מעשרון וזכר לחמתי תודה, וא"כ הרי לחמי תודה באים מן החיטין.

והנה לפי טעם א-ב אין זה אלא הידור מצוה, אולם לטעם ג' יש להקפיד טפי, וכ"כ במנח"י (ח"ט ס' מט) עפ"ז דכיון שלא פירשו לנו הפוסקים היאך יש להזהר בשעורים, יש להימנע מהם ככל האפשר, מאחר שהם ממהרים להחמץ. עיי"ש. וז"א מוכרח, דבפשטות דברי השו"ע וכל הפו' דלהלן שדין שעורים וחיטים שוה, ורק שבכמה פרטים אנו חוששים בשעורין, כיעוין. אך לא כדי שנאמר שיש להמנע מזה מפני שהפ' לא ביארו סדר הלישה והאפיה בהם. ומ"מ סתימת הפו' היא ברורה שכל הדברים שוים בסדר הכנת המצה (ובפרט לפי"ד שאר הפו' שלא כתבו את הטעם של הדע"ת ודעימיה, וע"ע בהערות הבאות), ודו"ק.

4. אח"י ה"ד במשנ"ב ב וכה"ח ה.

ונראה לכאורה שגם זה תלוי בטעמים, דהניחא לטעם א-ב הנ"ל, אבל לטעם ג' הרי יש קפיידא בשעורים ושיפון שממהרים להחמץ, אבל בכוסמין לא שמענו כן, ואפשר א"כ שהם כחיטים, וא"כ יש להעדיף אותם (וע"ע מנח"י ח"ט ס' מט). ואכן מצוי כיום "מצות כוסמין" למי שקשה לו מצות חיטין.

5. בכה"ח (אות ה) כתב שיקח כסדר שכתבנו בפנים, עיי"ש.

ויש להעיר גם עליו, דזה ניחא לטעם א-ב הנ"ל, אבל לטעם ג' אינו כן, וככל האמור בהערה הקודמת.

6. פשוט, ואפשר דכוסמין עדיף כנ"ל [וכוסמין אומרים שהוא נקרא כיום חיטה הספלטה, או דינקל].

7. כמו שהבאנו לעיל ממנח"י בתשו' ששעורים (ובכללם שיפון ושבולת שועל) ממהרים להחמץ טפי.

8. עיין מנח"י בתשו' (הנ"ל) שכתב לאסור בזה מחשש שלא ידקדקו בזה להזהר מכל חימוץ, וכתב שלא שכיח נמנע שיהיה אדם שלא יכול לאכול פעם בשנה כזית מחטה, עיי"ש. אולם לענ"ד זו גזירה חדשה, ובשו"ע לא חשש לה כלל. ואף הרמ"א והרבה אח' לא כתבו אלא שמנהג והידור מצוה לעשות כן, ולא איסור. וכבר הערנו ע"ז בקצרה בהלכה הקודמת בכמה הע' רות מסתימת כל הפו'. אך זה ודאי כמו שכתבנו שיהיה בהם ביותר, ולהלן יבוארו דיני שהיה במצות וכו'.

9. נחלקו בדבר הראשונים, וכמובא בב"י ובמשנ"ב וכה"ח בסעיף ב'. ושם

על אכילת מצה¹³. וכיום יש אפשרויות אחרות¹⁴.

[ס"א]

דיני הקטניות

ז. אורז ושאר מיני קטניות אינם בחשש חמץ כלל, וכמבואר בתלמוד ובשו"ע. ואמנם בני אשכנז נהגו איסור באכילתם. אולם בני ספרד לא נהגו כן, ולכן הרבה קהילות הספרדים אוכלים קטניות בפסח¹⁵.

ח. המנהג פשוט בכל קהילות האשכנזים שלא לאכול קטניות בפסח¹⁶, ואפילו הם שלימות¹⁷, ואפילו אם נזהרו בהם מחימוץ נהגו רבים להחמיר¹⁸.

ומותרים בהנאה מן הקטניות¹⁹, ואפילו אם נרטבו במים ונעשו תבשיל²⁰. ולכן, מותרים להדליק נר בשמן היוצא מהם²¹, וכן מותרים לבשל קטניות עבור האוכלים אותם²².

ואין צריך לומר שמותרים להשהות את הקטניות בביתם²³, ואינם צריכים למכרם לגוי²⁴.

ט. הנהוגים איסור בקטניות, מותרים בטלטול הקטניות ואין בזה משום מוקצה, כיון שראוי לספרדים, וכמו כן מותר להם מן הדין לבשל אורז ביום טוב עבור ספרדים²⁵.

י. ישנם אופנים שאפשר להקל בהם בקטניות גם לנוהגים בהם איסור:

א. בשעת הדחק שאין לאדם מה לאכול²⁶, ובפרט לעניים²⁷. וכן בשנת בצורת וכדומה²⁸, כשאין אפשרות בדברים אחרים²⁹.

ב. חולה, אפילו שאין בו סכנה הצריך לכך, בודאי מותר³⁰, וכל שכן בתרופות העשויות מקטניות³¹.

ג. קטנים הצריכים לכך מותרים³², עד גיל תשע עשר³³. [ואפשר ליתן לקטן דייסא מקטניות, ואין צריך לחפש אבקה מיוחדת]³⁴.

יא. בכל האופנים שמקילים בקטניות, כתבו הפוסקים שישתדל לכתחילה שיהיה משאר קטניות חוץ מאורז ודוחן וכוסמת³⁵, וכן ראוי לעשות להם חליטה ברותחים³⁶, וכן היה עדיף לבשלם כשהם שלימים³⁷. וכל זה הוא מלבד זה שצריך לברור אותם היטב מחשש תערובת דגן³⁸. ועיין בהערה³⁹.

יב. מותר ליתן לילדים קטנים פריכות אורז או במבה, כדי להשקיט רעבונם, אף על פי שמנהגם שלא לאכול קטניות⁴⁰, וכל שכן בערב פסח.

יג. אדם הנוהג להחמיר באכילת קטניות, ואירע שנתארח אצל קרוביו או מכיריו, והגישו לו לאכול קטניות, ואם לא יאכל עשוי להיות חשש איבה ומחלוקת, יש מקום להקל לפי הענין⁴¹.

יד. אם נתערבו קטניות בתבשיל, ויש רוב בתבשיל כנגד הקטניות, הכל מותר, ואין צריך ביטול בשישים⁴². אמנם יש אומרים שזה בתנאי שאינם המעמיד ובנותן טעם בתבשיל⁴³. ומכל מקום אם הקטניות ניכרים יש להוציאם⁴⁴.

האיסור, והנה אף אם זו תקנה י"ל דאדעתא דהכי לא קבלו עליהם, וכמש"כ בערה"ש ס"ה ועוד. וע"ע בזה בשד"ח מערכת חו"מ סימן ו אות א. וה"ד בכה"ח אות יג. והכריע שיש להתיר בשעת הדחק ושנת רעבון ורק לעניים. והכל לפי הענין. וע"ע גם בכה"ח אות יד משם המכתם לדוד במי שהגיע למקום שאין לו שם מאכלים, והתירו לו אורז בצנעא.

27. הנה בזה י"א שמותר לעניים רק בשעה"ד כללי בעולם, ויש שהקילו בכל אופן, שאין לבטלם משמחת יו"ט כשהו הדבר היחיד, אמנם ז"א בדרגה המצויה כיום, ולכן רק בשעה"ד כללי יש מקום לכך במציאות. וע"ע בשואל ומשיב מהדו"ת ח"ד סימן קכח.

28. עיין בהערה שלפני הקודמת, ובמעשה רב אות קפד החמיר בזה ועוד, אך כפה"א הכרעת המשנ"ב להקל. וכ"כ עו"א.

29. שאם יש אפשרות בדברים אחרים אין להקל בזה, וכ"כ בדברי מלכיאלי ח"א סכ"ח ועוד, ופשוט שהרי הכל לפי הדוחק.

30. במשנ"ב (סק"ז במוסגר) כתב דפשוט שיש להתיר לחולה הצריך לכך, וע"ע גם בחת"ס הנ"ל סי' קכא קכב. וע"ע בדברי יציב סי' קצה שאדעתא דחולה לא קיבלו, עיי"ש. וכן פשוט מכו"כ דינים בחולה ביו"ד סי' קנה ועוד.

31. דבהרבה מקרים הוא גם אכילה שלא כדרך, ואפילו בחשש חמץ הרי הוא מותר [וכמו שנתבאר בס' תמב בדיני תרופות], וכל שכן שמותר בקטניות.

32. ח"א כלל קצו ס"ו, וכדרך שהתירו לחולה, וז"פ שהרי מבואר בשו"ע סי' שכח סי"ז ובכ"ד שצרכי קטן כחולה שאיב"ס.

33. ראה בדברינו בס' שכח סי"ז שביארנו שעד גיל 10-9 הוא בגדר חולה שאיב"ס, שמותר לו כל הצריך.

34. יש לדון כיום שהתחילו לייצר אבקת חלב לתינוק מערמונים ללא חשש קטניות, ונראה שא"צ להחמיר בזה, דאדעתא דקטן כזה א"צ לחוש כלל, שהרי יש מתירים ספיייה בדברנן וכמשנ"ב בס' שמג, וכ"ש במנהג זה שהוא חומרא, וגם י"ל שמעיקרא לא גזרו. וכ"ש בתינוק קטן שכל שינוי באכילתו עשוי להפריע לו, וכמבואר בחו"א סי' נט סק"ד עד גיל 2-3, ודו"ק. [וגם לק"טנים יש דייסת קורנפלור ועדיף מאורז, אך כאמור שזה רק אם אין לתינוק שום נפ"מ בכך].

35. משנ"ב סק"ז מח"א ועו"א, וע"ע להלן במנהגי הספרדים שיש הנמנעים מאורז למרות שאוכלים שאר הקטניות. וכ"ה בכה"ח אות יד משם המכתם לדוד.

36. משנ"ב שם בשם הח"א והחת"ס, וכ"כ עו"א.

37. כן היה נ"ל לפי טעם אחד באיסור קטניות שהזכרנו לעיל שלא יהיה דומה למעשה קדירה. וצ"ע שהפ' לא הזכירו זאת, ושור"ר בשד"ח שם סק"ה וכה"ח אות יח שהביאו כן.

38. פשוט, וכ"כ האח"ש.

39. עיין להלן שיש מחמירים בכלים שבשלו בהם קטניות, ולדבריהם היה עדיף לייחד כלים נפרדים.

40. שאלה: יש נוהגים איסור באורז ובקטניות, ושואלים אם אפשר בערב פסח ליתן לקטנים פריכות אורז, וכן במבה וכדומה, בהכשר לפסח לאוכלי קטניות.

תשובה: נהגו להמנע מקטניות גם בערב פסח מזמן איסור חמץ, אך מאחר ויש מקילים יש לסמוך בזה לגבי קטנים. ולא זו בלבד, אלא שישנה קולא נוספת לגבי קטנים בקטניות, וכמו שנתבאר בס' תנג. ואמנם זה היתר רק מפני שהוא צורך הילדים. מ"מ גם זה נחשב צורך, שהרי זה אוכל, וכל צרכי קטן, כולל כל דבר שזה מאכלו. וכ"ש שמותר בערב פסח [וכ"ז הוא מלבד שאין זה מוסכם כלל שיש איסור ספיייה לקטן בדברנן בדין שיש לו בו צורך, עמ"ש בס' שמג, ובפרט במנהג קטניות ששורשו הוא חומרא].

41. עיין שו"ת מהר"ם שיק סימן רמט, ודו"ק. וע"ע בצי"א חט"ז ס"ג ח"ב, עיי"ש. אולם כ"ז לבני ספרד שנהגו להחמיר בזה, אולם לבני אשכנז בודאי אין להקל שהדבר ידוע אצלם שהוא כאיסור גמור, ואף לבני ספרד יש לש' קול לפי תוקף המנהג ולפי הצורך.

42. רמ"א ס"א, וכן הסכימו הח"י והגר"ז סי' תסד ומשנ"ב וכה"ח וש"א שכל שיש רוב מותר וא"צ שישים. [אולם כשאין רוב בודאי אסור, שהרי זה כאוכל אותם בעצמם, וכ"כ האח"ש ופשוט].

43. שכל מעמיד ה"ז כניכר הדבר ואינו בטל. וע"ע בח"י ובגר"ז, וכן הוא בנש"מ"א הל' פסח סל"ב, אולם בשו"ת באר יצחק ס"א כתב להתיר כל שאינם רוב, וע"ע בשד"ח שם סק"ד.

44. ח"א שם ומשנ"ב סק"ח (ודלא כמש"כ בשד"ח שם בשם שאלת שלום שרק בפליטה שר).

(ס"ב סל"ו) שכתב כן, [וטעם נוסף עד"ז הוא מש"כ המג"א סי' קלא ס"ק יד ובכה"ח אות צד שאין אוכלים דברים כאלה שהם כמאכלי אבלים]. אולם ודאי שאינו מדינא כלל. ובהדיא מבואר בביצה (יד): ובפ' בהל' יו"ט שביררו קטנית לאכילה.

והנה העיקר כב' טעמים הראשונים, וכמו שכתבו הראשונים ובתרייהו אזלי כל האח', וכיעוין במשנ"ב סק"ז וכה"ח ט (והטעם הג' שהביא בביה"ל, הוא לרווחא דמילתא להטעים ענין המנהג). אבל בודאי שאין בזה שום חשש חימוץ, וכמש"כ הראשונים שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים את זה, וכ"כ האח"ש, ולאפוקי מאיזה אח' שרצו לדחוק שיש איזה חשש חימוץ, וכי לא פטרו חז"ל אלא אורז ודוחן. ואין להאריך. וישנם כו"כ נפ"מ בין הטעמים, וכמו שיבואר להלן.

16. עיין בהלכה הקודמת ובהערה בטעם הדבר. והנה ישנם כו"כ נפ"מ בין הטעמים כגון: א] אם מותר לבשל קטניות שלימות, שלטעם א' הנ"ל אסור ולטעם ב' מותר. [וע"ע בהערה הבאה]. ב] אם לא נפלו עליהם מים, לטעם א' י"ל דאסור [אך אינו מוכרח ד"ל דכולי האי מספק לא חיישין], ולטעם ב' מותר. ג] אם נפלו לתבשיל ויש רוב, לטעם א' י"ל דאסור [אך אינו מוכרח, כנ"ל], ולטעם ב' מותר. ד] חולה הצריך לאכול קטניות, נחלקו הפו' אם צריך חליטה, והוא תלוי בהנ"ל. ועו"ל כו"כ נפ"מ. אמנם הרבה מהם אינם מוכרחים, ויש לצדד לכו"ע לכאן ולכאן, ואכמ"ל.

17. משנ"ב וכה"ח ט מח"א, דלא פלוג וכנ"ל.

18. עיין לעיל דאיכא ב' טעמים לאיסור. והנה לטעם א' מפני תערובת מיני דגן אין חשש, שהרי גם אם יש שם דגן הרי נזהרו בו מחימוץ [כגון שלא נרטב אלא נקלה באש, או במי פירות, וכהנה]. וגם לטעם שני יש להתיר דהרי אינו כתבשיל, אמנם הבאנו לעיל מהח"א דלא פלוג ואסרו גם בזה.

והנה נחלקו בזה האח', שבגר"ז ס"ה מבואר דמותר. וכן כתב בח"א כלל קצו ס"א שאם נזהרו מחימוץ שפיר דמי, וע"ע גם בדע"ת שכתב כן משם היוסף דעת. וע"ע גם בתשובות המהרש"ם ח"א סימן קפג, וע"ע גם באבנ"ז סי' שעג ותקלג, ובחת"ס ח"א סי' קכא, ומאידך בשו"מ מהדו"ק ח"א סי' קעה כתב להחמיר גם בזה שיש חשש שיבואו לטעות, וע"ע גם בשד"ח מערכת חו"מ סי' אות ב. ושכ"מ בפמ"ג. ועיין עוד בשו"ת רב פעלים ח"ג סי' ל שדן בכיוצ"ב באורז שלא נתבשל שאין בו חשש, שהרי יכול לקלותו על האש. וכתב אבל לגבי האשכנזים יש להסתפק, דאפשר שאסורים בכך משום מראית העין. וע"ע כה"ח אות טוב, וכן בכה"ח אות יח כתב ע"ד הח"א הנ"ל שיש להחמיר בעשייתן כעין מצה וכו'. [וע"ע בכ"ז בשו"ת באר יצחק ס"א ומרחשת ס"ג ושד"ח ס"ו סק"א-ב]. וכן המנהג כידוע שהנוהגים איסור בקטניות נזהרים בכל האופנים.

19. תרוה"ד, וכ"פ הרמ"א בהגה ס"ב, וכ"פ האח' [וע"ע בלקט יוסר ע' עד].

20. אח' במשנ"ב סק"י-יב, וכה"ח לג.

21. רמ"א, וע"ע משנ"ב (ובמקומו בס' תמו ועוד בהוספת דברים במהדו"ב כתבנו בדין שימוש בשמן למאור, שא"צ כשרות לפסח).

22. כן נראה דהיינו הך, ואמנם בד' האח' הנ"ל מדובר אחר שנפלו המים על הקטניות. אולם נראה שאין נפ"מ בזה, והעיקר שאינו אכילה, שבחשש לאכילה החמירו טובא, ודוק. ולכן יכולים לבשל לספרדים וכדו'. ודלא כמו שראיתי מי שהחמיר בזה.

23. הרמ"א כתב שמותר להשהותם, וביאר הכה"ח (אות לה) בשם הח"י דקמ"ל שלא חוששים שיבא לידי תקלה וכו'. וע"ע גם בד' האח' סו"ס תסד.

24. לאפוקי מרבים שמוכרים זאת לגוי, ויש שמבערים זאת מהבית, והוא באיסור בל תשחית.

ואמנם בשו"ת דברי מלכיאלי (ח"ד סימן כב) כתב שמוכרים גם את הק'טניות, אולם בביאורים סק"ה ביאר שזה משום החמץ המעורב בו. עיי"ש.

אולם מלבד שיש כאן כמה ספיקות, הרי האידנא בלא"ה מוכרים כל החמץ, וא"צ לחוש יותר. וכן המנהג גם אצל האשכנזים.

25. כבר נתבאר לעיל שאין בקטניות איסור הנאה לכו"ע, ולכן יכולים לבשל לספרדים, וגם ליהנות ממכירתם. והפ' דנו לגבי טלטול ולגבי ביטול. ודעת רה"פ דשרי. עיין בחקת הפסח אות א וערה"ש ור"פ ח"ג ס"ל ובבא"ח פ' צו ושד"ח סימן ו אות ו ובכה"ח אות טז-יז, עיי"ש. ומדינא הכל מותר. ומה גם שמותר גם לקטנים וכו'. ועכ"פ אסור לבשל ביו"ט אלא לצורך אכילה ביו"ט.

26. משנ"ב סק"ז בשם הח"א והיעב"ץ, וכן נהגו גדולי הדור כו"כ פעמים בשנת בצורת, וכ"ה בחת"ס סי' קכב ועוד רבים בתשו' הפו' שדנו בזה. ואף אמנם שיש מקומות שלא הקילו אפילו בשעת הדחק, וכיעוין בצ"צ סי' נו שתמה על הח"א ועוד רבים, אולם למעשה יש להקל, וזה תלוי ג"כ בגדר

חטה וקמח אורז, שאם יש בה טעם דגן חייבת בחלה ואפילו שרובה אורז, ויוצאים בה י"ח. עיין שם ובפרש"י. והקשה הרמב"ן בהל' חלה, והובא ברא"ש על הל' חלה, דהיאך יוצא בזה י"ח ברוב אורז ומיעוט דגן, הרי מבואר בע"ז (זו). שרק אם יש כזית בכא"פ הוי דאורייתא. וא"כ אף שהטעם אינו בטל, מ"מ הרי עיקרו אורז. ותידך הרמב"ן דיש כאן גרידה שאורז מחמיץ ע"י הדגן, ושוב גם האורז נעשה כמו שבא לידי חימוץ. וע"ע שם. אבל בדוחן וכדומה אף שאין גוררו להחמיץ יוצא י"ח. ומשמע שאינו תלוי באפשרות להחמיץ בפועל. אבל ר"ת והרא"ש שם כתבו ליישב באו"א, שע"י טעם הדגן נחשב הכל כדגן. וע"ע שם בשיטת הר"ח הכהן באו"א, וכפי הנראה שנחל"קו בזה גופא אם בעינן אפשרות לחימוץ בפועל, או העיקר שהוא מין דגן. וע"ע ברמב"ם פ"ו מחו"מ ה"ה. ויש לפלפל הרבה בכל זה. ולעצם הדין יעוין במשנ"ב סי' תנג סק"ד וסי' תנה סקמ"ה.

ולסיכום: לאור כל האמור נראה שאין לצאת י"ח ממצה שהוציאו ממנה את הגלוטן.

13. מאחר ונתבאר שאפשר דלהרמב"ם יוצא בזה י"ח, וכן למד הנש"מ"א, וסיים בנש"מ"א שכדאי הרמב"ם לסמוך עליו, א"כ כשאין ברירה עדיף מכ"לום, הגם ש"ל שאף להרמב"ם לא יוצאים. ומ"מ אין לברך על זה מחשש ברכה לבטלה, שהרי אין יוצאין בו כנו'.

14. כפי שנשמע שיש מצות העשויות משאר מיני דגן שקלים יותר לעיכול לחולים אלה. ועוד יש ליעיץ לערב מעט מקמח חטה הראויה להחמיץ בת"ערובת מינים אחרים, כמש"כ בשו"ע סי' תנג ס"ב. ואפשר א"כ לערב קמח ללא גלוטן עם קמח גלוטן, לפי שיעור המבואר שם, אם היה בזה טעם דגן לולי הרגשת הקמח שללא גלוטן, וכמש"כ יש הרבה חולי צליאק שרק אם אוכלים הרבה זה מזיק להם, ולא בכזית אחת, וצריך לברר אצל רופא. וע"ע להלן בסיומן תעב בענין אדם שמזיק לו אכילת מצה שאם יכול לבא לידי חולי פטור.

15. מבואר בפסחים (לה). שמותר לאכול אורז בפסח, ודלא כריב"ג, והיא הלכה פסוקה. וכן לקמיה (קיד): שהיו אמוראים שהביאו לשולחן בליל הסדר אורז לזכר שני תבשילין. וכ"פ הרמב"ם ושאר, וכ"כ הריטב"א שם שכן המנהג פשוט בכל ספרד לאכול אורז מבושל, וסומכין על הגאונים וכו'. וע"ע גם בב"ר רס"י תנג. וכ"פ בשו"ע ס"ג.

ומאידך, כמה ראשונים כתבו שמנהגם כתבו שבאשכנזי שלא לאכול קטניות, וכי עיין ברוקח ורבינו מנוח בשם ספר המנהגות, ורבינו פרץ בסמ"ק בשם הר"י מפאריש. ונז' בד' האח' כאן. וכ"כ הכלבו ואו"ח בשם ר"פ ועוד. וע"ע באו"ז (ח"ב סי' רנו) שהביא שרבינו יהודה היה אוכלם, וכן נהגו אחריו. וכ"ד השא"תתות ועוד שמותר קטניות, וסיים שאף שלדעתו הדבר מותר, ומה שנהגו אבותינו הוא מחמת טעות ואין בו משום דברים המותרים וכו'. מ"מ אין להקל בהם לפני האוסרים, ואפילו בצנעא טוב לימנע ולאסור. וע"ע בד"מ, וכ"פ הרמ"א. והנה בזמן קדום גם באשכנז לא היה זה מנהג מוחלט, וכד' מוכח באו"ז שם, וכ"מ באגור הל' הגעלה סי' תשמה, ודו"ק. ומ"מ בדורות שאח"ז כבר נתפשט כדבר מוסכם בכל קהילות אשכנז.

ובטעם הדבר שנהגו איסור בקטניות, מצאנו כמה טעמים:

א] מפני שמצוי תערובת תבואה בין הקטניות וקשה לבדוקן, ויש חשש שיבואו לידי מכשול, עיין בהגה"מ פ"ה מחו"מ ה"א מדברי הראשונים בזה. וכ"כ בכל בו ואו"ח, וכ"כ המכתם בפסחים (לה). וע"ע בריטב"א שם.

ב] כיון שקטנית היא מעשה קדירה, ודגן הוא ג"כ מעשה קדירה כדייסא, ויש חשש שיבואו להחליף ולהתיר גם תבשיל של דגן, וגם הוא מיני דמדגן כמו ה' מיני דגן. וגם יש מקומות שעושים ממנו פת כמו מה' מיני דגן, ויבואו עמי הארץ להחליף ביניהם, וכמש"כ רבינו פרץ הנ"ל, והובא במרדכי בפס' חים סי' תקפח ובכל בו ואו"ח הנ"ל. [והנה בדבריו מבואר כמה טעמים, אבל כולם שורש אחד הם דאתי לאחלוף].

ג] מחשש שיהיו קטניות הדומים לחיטים, ויעטו בהם, וכמש"כ רבינו מנוח (פ"ה מחו"מ ה"א) שהובא בביה"ל (ד"ה ויש). והוסיף שיש מין חיטה שעשוי להשתנות בצורתו, כמין הזונים שכאשר השנה אינה מבורכת יוצאת התבואה מדרך הישר ונראים כמיני זרעונים.

ד] עיין עוד ברבינו מנוח שם שיש עוד טעמים קלושים, כגון מפני שיש להם חימוץ וכו', עיי"ש. אך בודאי ש"א לחוש לזה כלל נגד פשטות דברי הגמ' בפסחים (לה). והריטב"א ומהר"ם חלאוה שם, ואין להאריך. וכן כתב עוד מפני שאין דרך לאכול קטנית במועד, דכתביב ושמתח בחגן, אף שאין בזה איסור, עיי"ש. אולם גם זה אינו איסור כלל. וזאת ועוד דאם איתא הכי גם בכל יום טוב ימנעו מזה. ואכן מצאתי כן להגר"ח פלאגי' במל"ח

ואסור לערב קטניות בידיים כדי לבטלן, ובדיעבד אם עירב בידיים אפשר להקל⁴⁵.

טו. כלים שבשלו בהם קטניות, מותר לבשל בהם תבשיל לפסח לאחר מעת לעת (כ"ד שעות)⁴⁶, ויש נוהגים לייחד כלים נפרדים לגמרי⁴⁷. ובכל אופן אם כבר בישל בכלים ואפילו תוך מעת לעת, הרי זה מותר לכל הדעות⁴⁸.

טז. אדם הנוהג איסור בקטניות, ומתארח אצל אדם הנוהג היתר בקטניות, יכול לאכול אצלו מן הסתם כל זמן שאינו יודע שהכלי בן יומו מבישול הקטניות⁴⁹, ובכל אופן לאחר שכבר נתבשל אין חשש⁵⁰.

זי. אדם שמנהגו להחמיר בקטניות בפסח, או בשאר חומרות הידועות בהלכות פסח, ויושב עימו אדם המיקל בזה, בשולחן אחד, נראה שאסור⁵¹. אבל אפשר לעשות היכר ביניהם, או לאכול על מפה אחרת, וככל הפרטים המבוארים ביורה דעה סימן פח וסימן קצה⁵².

יח. זמן איסור אכילת קטניות לנוהגים כן, הוא מזמן איסור אכילת חמץ, ורק בעת הצורך אפשר להקל בערב פסח עד כניסת החג⁵³. וביום טוב אחרון של פסח גם כן אסור⁵⁴.

יט. הרוצים לבשל קטניות לצורך שבת הגדול, וכבר הכשירו את כל המטבח והוציאו כלי פסח, לבני ספרד המחמירים בקטניות הרי זה מותר לכתחילה, ובני אשכנז מחמירים לכתחילה לייחד כלים מיוחדים לקטניות, אף על פי שמן הדין מותר⁵⁵.

ובכל אופן אין צריך לברור את האורז והקטניות מחשש תערובת חטים⁵⁶.

כ. קטניות שנפסל מאכילה, מותר לאכלם בפסח גם למחמירים בקטניות⁵⁷.

מיני הקטניות והדומה להן

כא. הגדרת הקטניות, כל גרעיני זרע שזורעים אותו ומצמיח כמותו. ואוכלים את הזרע, ולא נוסף עליו בשר הפרי כשאר פירות וירקות. והוא מפירות האדמה⁵⁸. ויש מוסיפים עליהם עוד דברים, כאשר יש בהם חשש לתערובת דגן וכדומה⁵⁹.

כב. בכלל איסור הקטניות וכדומה, ישנים כמה דרגות ופרטים:

[א] קטניות שהם הזרעונים הנזכרים. ובכללם: פולים, שעועית, חמוס, עדשים, פרג, תלתן, ספיר, שומשום תורמוס, וכדומה. אפונה, חמניות, סויה⁶⁰, וכן לפתית (שמן קנולה) דנו הפוסקים⁶¹.

[ב] מינים שעושים מהם דגן, ומהם גם עושים קמחים, כמו אורז, דוחן כוסמת⁶².

[ג] עוד דברים הדומים לקטניות ואסורים, כגון תירס, חרדל, חילבה⁶³.

[ד] עוד דברים דנו הפוסקים, אם אסורים בקטניות, כגון: בוטנים⁶⁴, גרעיני דלעת וגרעיני אבטיח⁶⁵, ויש מי שהחמיר גם בתפוחי אדמה⁶⁶. וכמו כן דנו הפוסקים לגבי שמן קטניות⁶⁷.

[ה] שבת, כוסבר, קימל, וכדומה, וכן מיני תבלינים ישנם נמנעים⁶⁸.

[ו] יש פיצוחים למיניהם בכלל הקטניות, ויש מוסיפים עליהם עוד דברים, כמו פיסטוק⁶⁹.

כג. קפה ותה אין בהם איסור משום קטניות⁷⁰, אך יש לוודא שיש להם כשרות לפסח⁷¹. וכן סוכר⁷².

מנהג הספרדים

כד. הרבה קהילות מבני ספרד ועדות המזרח נהנו להמנע מאכילת אורז וקטניות בפסח⁷³. ויש מנהגים שונים בכל זה, כגון: שיש האוכלים קטניות ולא אוכלים אורז⁷⁴. ויש הנוהגים בהיפך⁷⁵. ויש הנמנעים מסוגי קטניות מסוימים⁷⁶.

והנה, גם בתוך עדה מסוימת מצוי מאד שיש המחמירים ויש המקילים. וכנראה שהיה תלוי במקומות מסוימים, ולכן כל מקום שאין מנהג ברור בדבר יש להקל⁷⁷.

כה. הספרדים בקהילות שאסרו קטניות, הקילו בכמה וכמה דברים, ועל כל פנים בקטניות לחים, ולא אסרו אלא את היבשים⁷⁸. וכל אחד יעשה כמנהגו.

מאורז, ועתה נהגו להמנע מקטניות ואפילו ההמון, עיי"ש. והובא כ"ז בכה"ח (אות י'), וע"ע גם בזרע אמת ח"ג סי' מח.

וכן מבואר עוד בדברי כמה אחרונים שנהגו כ"מ להמנע מאורז וקטניות, כיעוין בתשו' מהר"י הלוי כלל ה סל"ח שבקנדיא להגו איסור באורז, וכן בשו"ת משפט וצדקה ביעקב ח"א ס"ט ועוד מחכמי מרוקו כתבו שמנהגם שלא לאכול אורז בפסח (והוא תקנה קדומה מאות שנים, ודלא כמו שיש החושבים שזה מהשפעת חסידי חב"ד שבאו לשם), אך זאת מחשש שהיו רוחצים את האורז בסובין, או מחשש טעות שהיה אטריות הדומות לאורז ועוד חששות. [ורובן אינן מצויות, אך מצוי כיום פתיתים הדומים לאורז, והיינו כענין הפידיאוס שהזכיר שם, והוא מוזכר גם בשו"ע סו"ס תמו, ועמש"ש]. וכן מנהג אזורי וסביבותיה, וכמש"כ הגר"ח פלאגי בלב חיים ח"ב סי' צד, והובא בכה"ח אות ט', וע"ע גם בחקרי לב ח"ב סי' קצג ועוד. וכן מנהג שלוניקי בדור האחרון וכמש"כ בארץ חיים ס"א [בשונה ממש"כ הבית דוד סי' ריו, שבשלוניקי יש מיני קטניות שאכלו, עיי"ש אך נראה שתלוי באיזה סוגים]. וע"ע גם בשו"ג (סימן תסד אות ג) שבמקומו נזהרין בשאר מיני קטניות חוץ מחרדל עיי"ש (ובכה"ח שם אות ז), ובשו"ת רב פעלים ח"ג סימן ל, שמזמן קצת נהגו להמנע מאורז, וע"ע שם.

ומאידך, רבים נהגו היתר, וכמש"כ בשער המפקד שבירושת"ו מרבית העם מבני אר"ץ ודמשק וסוריה ומצרים נוהגים היתר באכילת האורז בפסח, ולא זוז מחבבו וכו'. וע"ע בנתיבי עם. אך הדבר שנוי בחילוק מנהגים בין הקהילות ובין המשפחות, וכבר כתב בכה"ח במקומות הנ"ל דנהרא נהרא ופשטיה.

74. הנה רבים נמנעים מאורז יותר משאר קטניות, וכמבואר בדברי הפר"ח והחיד"א והגר"ח ועוד רבים ושלמים שהזכרנו לעיל. והוא מפני הנסיון שאירעו מכשולות ע"י האורז [וכן הבאנו לעיל שאף בני אשכנז המקילים בזה במקום צורך, יעדיפו שאר קטניות מאשר אורז].

75. עיין בברית כהונה שמנהג תונים לאכול אורז וקטניות קלויים ומבוש"ים, והחמירו בקטניות יבשים כמו חמוס ועדשים, עיי"ש. וכן ידוע על יוצאי אירן וסביבותיה שנוהגים לאכול אורז ולא קטניות. וראיתי בספר הלכה של פסח ע' קז בהערה שהביא מנהג זה שיש מעדיפים קטניות מאורז, וביאר שזה משום שאורז מוזכר בגמרא בהדיא שאינו מתמייץ וכו'. [ויש להטעים דבריו לפי מה שהבאנו לעיל שיש מקצת ראשונים שחשבו לומר שרק אורז שרי ולא שאר קטניות. וכמו שהזכיר הריטב"א בפסחים לה. וכן רבינו מנוח פ"ה מחומ"מ, עיי"ש. אולם באמת לפי"ד שאר כל המפ"י יש לנו לומר להיפך, ודו"ק]. אולם כפי שמעתי הסיבה היא מפני הדוחק, באשר האורז היה רוב אכילתם ולכן לא החמירו בו. אך היא גופא קשיא דמילא לא היה לנו להחמיר גם באחרים. ודו"ק.

76. ידוע, ואמנם יש מנהגים שאינם מחוורים, כגון מה שיש שלא אוכלים חמוס מפני שנשמע בלשונם חמץ (וכמו שכתבנו להלן), אך י"ל שסתם תלו זאת בלשון, אך באמת הסיבה היא בגלל שיהיה חשש תערובת חמץ באותם מינים [וכעין מש"כ בשו"ת ר"פ ח"ג סי' ל' בשם מהר"י ברונא שאמר חמץ (אפונים) חמץ]. וכן יש שלא אכלו חמוס, אבל אמרו לי איזה זקנים שאמנם לא אכלו חמוס, אבל פזרו אבקת חמוס על המקלות העשויים להכנסת המצות לתנור, ותמוה. ואפשר דכמו שכתבו האחר' שקטניות בטלים ברוב וכו'. אך לכתחילה הרי אין נפ"מ, ואם חוששים לחמץ איך עשו כן, ולכן נראה שהדברים לא ברורים, או שהם מנהגי יחידים וכו', ואין להאריך.

77. מנהגי העדות בכללותם ידועים, אם ארצות המערב (בעיקר מרוקו, וכן אלג'יר ומקצת טונים), או ארצות הבלקן (בעיקר תורכיה, וכן יון, איטליה וכו'), שכולם אוסרים אורז וקטניות. וכן יש ארצות, אפגניסטן, בוכרה, הודו שנהגים בקטניות ואוכלים אורז, וכן בארצות לבנון וכו', ויש גם מיוצאי מצרים שנהגו כן, אמנם בספיקות יש להקל דהוי ספק מנהג לקולא, ולרווחא דמילתא יעשו התרה.

78. ידוע אצל רבים מבני ספרד שהחמירו בקטניות יבשים דווקא, ולא בלי חים, וכ"כ בבית דוד (סימן ריו), וראיה ממש"כ בי"ד (סימן ריו ס"ה) שזה נחשב ירק, וע"ע מש"ש. אולם בברכי" (סק"ב) כתב לפקפק ע"ד, ושראייתו

וכן ידוע גבי חילבה, ויש להזהר בו מאד, מפני ששמעתי שמצאו בו כ"פ חטים.

64. יש מתירים בזה מפני שאינו דומה כ"כ לקטניות וגם לא היה בזמן הגז"י רה. והמנהג לאסור בזה, ועיין מלמד להועיל ספ"ח ושרידי אש ח"א ס"נ בשם כמה אחר', וחלקי סי' רז ואגר"מ ח"ג סי' סג, ומקראי קודש, וש"א.

65. הנה הפרי דלעת ואבטיח מותרים, אבל לגבי הגרעין יש לדון אי נידון בפ"ע או לא, ובהלכות"ש כתב שמותר, אך יש מחמירים בזה, ועכ"פ כשהם בפני עצמם העולם נזהרים בזה.

66. יש שאמרו מפני שעושים מזה קמח וכו', אולם רובם מקילים, וכבר הת' מרמר היעב"ץ (סי' קמז ד, וביותר בסי' קנט על המחמירים בזה, וש"א). ויש מקילים בפרי ומחמירים בקמח, עיין ברכ"י ואור"ח בסי' תסג וש"א.

67. דנו בזה האחר' אם חמור קטניות, ובתורה"ד ומרה"ל ועוד מוכח לאיסור בזה ג"כ.

הערה בד"ן "חוזר וניעור": ואגב יל"ד בכל זה, שהרי אחר שנעשה שומן הרי הוא לח בלח, ואף אם היה חיטה הרי בטל ואינו חוזר וניעור, וכמש"כ הפו"י בסי' תמו ס"י אף להרמ"א. וא"כ היה לנו לומר שאם הוא נעשה לפני פסח מותר. ומכאן ראייה למה שכתבנו בסי' תמו שאף שהתירו בחזור וני"ע עור, מ"מ מנהג ישראל להזהר מכל חשש שעשוי להיות ולא לבא לידי כן, ועמש"ש. [וגדולה מזו מוכח שגם אצל הספרדים חששו בזה, עיין פר"ח סי' תמו סק"ה, שחשש לגרעיני חטה בשומשום. וכן בהלק"ט ח"א סק"א, ול"ח ח"ב סצ"ב, ושד"ח ועוד]. אולם אפשר לדחות שיסוד האיסור הוא משום לא פלוג, שהרי גם בלא"ה אין חשש, שהרי לא בא במגע עם מים וכו'. (ועוד דנו האחר' בשמן כותנה, עיין מנח"י דברי יציב מקראי קודש וש"א).

68. עיין רמ"א גר"ז משנ"ב וש"א.

69. מדינת הרי הוא פרי העץ ואין לאוסרו, אך במקראי קודש הביא מעצי הלבנון שאסור בזה, עיי"ש. ולדבריו צ"ל דמש"כ בשו"ע י"ד (סימן תעב סט"ו) "קליות" ואגוים. היינו קליות כאלה שאינם בחשש גרעינים. וא"נ דהשו"ע מיידי לפי דינא דגמרא, ולכן הרמ"א לא חשש להגיה, דסמך על מה שכתב בסי' תנג. ומה גם דקליות אינו מפורש במה איירי, ודו"ק.

70. עיין שו"ת וכה"ח ושאר פו"י באריכות, ובלא"ה הרי הוא פרי העץ שאינו בכלל הגזירה, והפו"י בה"ל ברכות דנו בזה אמאי אין ברכתו בפ"ע.

71. האחר' דנו אם יש לחוש לתה שהוא מזויף ומשתמשין בו עם חמץ. עיין שבו"י ח"ב ס"ה ובית מאיר סי' תסז סה ושע"ת כאן, ובדבריו בסי' תמו. והנה בתחליפי קפה וקפה בטעמים, וכן בתה לסוגיו יש חשש. אולם ראוי ליקח תמיד עם הכשר על כל דבר, שהמציאות שלעיתים יש מכשולות כגון בשימוש של קיטור המשמש לדברים אסורים וכדו'.

72. עיין להלן סימן תסז מה שדנו הפו"י בענין הסוכר, ועמש"ש.

73. הגם שכל חכמי ספרד מומן התלמוד והגאונים והראשונים עד הדורות האחרונים התירו אכילת הקטניות כדין התלמוד, וכמש"כ הריטב"א (בפ"י סחים לה). שכן המנהג פשוט בכל ספרד לאכול אורז מבושל וסומכים על הגאונים והרמב"ם וכו', וע"ע במגדל עוז פ"ה מחומ"מ מהרשב"א וכו'. וגם אצל בני אשכנז בדורות קדומים נהגו בזה היתר, וכמבואר באו"ז בפירוש הר"י מפלייש בשם השאלות. ועכ"פ לא היה המנהג לאיסור קטניות רווח כלל, וכדמשמע גם בתשו' הרא"ש כלל יט כא, ור"י נ"ה ח"ב, ועוד ראשונים שהבאנו לעיל, ודו"ק. מ"מ חזינו שרבים מחכמי ספרד בדורות האחרונים החמירו בענין הקטניות.

וכיעוין בפר"ח (ר"ס תנג) שמנהגינו לאכול קטניות, זולת אורז, שפעם אחת נמצא חטה באורז לאחר שבדקוהו כמה פעמים, ומאז והלאה נמנעו מאורז [אך אין זה מוכרח שזו תקנה לכלל הציבור, רק לדידיה]. וכ"כ ברכ"י ס"א בשם מהר"י ציין בשערי ישועה שירא שמים לא יאכל אורז מחמת שנת' פשט איסורו בכמה קהילות [ולא נתברר לו באיזה קהילות נהגו כן, אך רבים נמנעו]. וכ"כ עוד החיד"א בטוב עין (סימן ט אות ו) שבירושת"ו נהגו רוב ת"ח ויר"ש שלא לאכול אורז מחמת מעשה שהיה, ורק אין מוחין ביד האוכלים אותו וכו', עיי"ש. (ובספרו לב דוד פ"ל). וכ"כ בספר פקודת אלעזר (ח"א סי' נא) שהספרדים בירושלים שינו ממה שנהגו לפנייהם באכילת קטניות חמץ

45. עיין בשו"ע הגר"ז שם שאסור, ובח"י כתב שאם אפשר להשהות לאחר הפסח יעשה כן, ובבאר יצחק שם מיקל, וע"ע בי"ד.

46. כ"כ הרבה אחר', ה"ד בכה"ח אות כז.

47. כן מנהג המחמירים להחמיר גם בזה לכתחילה. עיין בהליכות שלמה פ"ד ואה"ל בס"ת, ובקובץ תשו' הגרי"ש ח"ג ספ"א. וכ"מ במהר"ם שיק סי' רמא, וי"ל.

48. ק"ו ממה שהתירו הפו"י אפילו ברוב, וכו"ל. וכ"כ כה"ח.

49. כה"ח (אות כז) בשם הרבה אחר'.

50. כנ"ל, וצ"ע שלא ביארו כן האחר'.

51. הנה בדבר זה אינו חמור כ"כ, שאינו אלא מנהג, אולם מ"מ כיון שהוא נוהג להחמיר ה"ז כעין נדר, ואין לו להתירו שלא ע"י התרת נדרים, וכמשנ"ת במקומו. וא"כ יש לדמות זאת למש"כ הש"ך בי"ד (סימן פח סק"ב) שאע"פ שמותר להעלות כל האיסורים בשולחן אחד בשונה מבשר וחלב, מ"מ במאכל היתר והאדם מודר הנאה אסור, מפני שלא בדיל מיניה שהרי הוא מותר. עיי"ש. והיינו הך לגבי הרבה חומרות מצויות בפסח, כעין בחזור וניעור ונטל"פ ושרויה וכו', כל אחד לפי תוקף החומרא שבו, זולת אם זה חומרא בעלמא שבזה יש להקל טפי.

52. פשוט, שהרי אין כאן הנידון משום חשש תערובת פירור חמץ, כמו שהח"מירו (בסו"ס תמ ס"ג) שלא לאכול בשולחן שגוי אוכל עליו חמץ. ואף על פי שבאמת גם בנדרים יש איסור לאכול משהו, שהרי הוא ג"כ בכלל דבר שיש לו מתירין (וזה אחד הטעמים שלכן חמץ בפסח אסור במשהו, כמשנ"ת בס' תמו). אולם מ"מ נראה כמש"כ הש"ך שם בתורה"ד שחומרא דחמץ וכו'. אי"נ יש לומר כמש"כ היעב"ץ בחי' ליו"ד (סימן פח) שכיון שאינו אוסר במשהו אלא במינו יש להקל. ובלא"ה הרי קטניות בטל בתערובת, וכמשנ"ת לעיל, ולכן אין בזה חשש, אלא רק שמא יאכל מזה.

53. נחלקו בזה האחר', עיין בדע"ת כאן בשם הפמ"ג שמתיר, וע"ע שם וכן בח"י לאיסור, וע"ע במהרש"ם ח"א סי' קפג ובשד"ח שם סק"י"ב. ומנהג המ"חמירים בקטניות להחמיר גם בזה, ומה שכתבנו בפנים הוא ע"פ הכרעת הגרי"ש"א שהובא בספר סידור פסח כהלכתו, עיי"ש. ומן הדין בודאי היה אפשר להקל בזה, אלא שנהגו להחמיר.

54. גר"ז, ומשנ"ב סק"ז.

55. הוספנו זאת בעקבות רבים הנוהגים בשבת הגדול להשתמש בכלי פסח, ורוצים לבשל קטניות לשבת כדרכם. וכבר נתבאר לעיל שאין איסור בכלים שבשלו בהם קטניות כלל, אלא שבני אשכנז נוהגים בד"כ להחמיר גם בזה, אבל מן הדין מותר. ולבני ספרד המחמירים בקטניות בודאי מותר בכלים. **56.** כן נראה שאע"פ שבפסח צריך לברור היטב, מ"מ לפני פסח אין חשש, ואין לחוש שאכילת הכלים, כדיון שמתבטל לפני פסח בשישים שוב אין איסור וכמשנ"ת בס' תמו ועוד. וע"ע בסי' תנג. ועכ"פ די בביריה קלה הרי גילה, ועמשנ"ת בס' תמו, ואכמ"ל.

57. שו"ת שבות יעקב (ח"ב ס"ה). ועיין בהקדמה ד לסימן תמב מש"כ בזה לגבי חמץ. אולם בקטניות בודאי יש להקל, שהרי אפילו בתערובת מותר. וכאן יש להקל אפילו בפסח וכדו'. ומצוי הדבר בתערובות וכדו'. ושם בלא"ה יש היתרים אחרים.

58. עיין רמב"ם (פ"א מכלאים ה"ח) שיש ג' מיני זרעונים, א] תבואה וחמשת מיני דגן, ב] קטניות שהם זרעים הנאכלים לאדם, חוץ מהתבואה. ג] זרעוני גינה, שהפרי של הזרע הוא הנאכל. וע"ע בי"ד סי' רצו, וע"ע בפמ"ג וגר"ז ושע"ת ושד"ח וכו', וע"ע בשו"ת מהרש"ג סמ"ג.

59. עיין משנ"ב סק"י"ג כע"ז, וכן להלן.

60. עיין בי"ד סי' רצו וכן בשו"ע הגר"ז כאן, ה"ד בכה"ח ט. ובשעועית וכדו' דנו הפו"י, כיון שלא היה מצוי בזמן הגזירה, עיין זכר יהוסף סי' קנז ועוד. גם יעוין בהליכ"ש ד"ל שעועית מותר כיון שאוכלים אותה עם הרשביטים עיי"ש. והמנהג הוא לאוסרו.

61. עיין אבנ"ו שמג, תקלג, ומהרש"ם ח"א קפג.

62. שו"ע ואח', ומשנ"ב ד הוסיף כוסמת ותיס.

63. עיין ברמ"א בסי' תסד ומשנ"ב שם סק"ה, וכה"ח כאן אות ט, גבי חרדל,

ובכל אופן אין להחמיר בכל החומרות הנהוגות אצל בני אשכנז⁷⁹.

כו. הנהגים לאכול אורז בפסח, נהגו לבדוק שלש פעמים⁸⁰. [ויש שאינם משתמשים באורז שבור]⁸¹. אולם למעשה בזמנינו כיום שהחשש להמצאות חיטה הוא רחוק, אין צורך לבדוק שלש פעמים, ודי בבדיקה אחת כהוגן⁸². ואף מי שנהג לבדוק שלש פעמים, רשאי להקל בלא התרה⁸³.

ומכל מקום יש להזהר לקחת אורז שאין בו חשש שמשחו עליהם עמילן חמץ להבריקים, וכן שלא יהיה אורז המונח ליד קמח וכדומה. וכיום מצוי אורז עם הכשר לפסח, כדי להנצל מחששות הנזכרים⁸⁴.

ישנם קטניות שגם כיום מצוי בהם תערובת דגן, כמו כמון, חילבה, וכדומה. וצריכים בדיקה מדוקדקת. וכיום משתדלים להביא קטניות לפסח ממקומות הרחוקים מקירבה לדגן, ומכל מקום יש להזהר בכל זה⁸⁵.

כז. אשכנזי שלא ידע ואכל קטניות במשך שנים, כשנודע לו האיסור הרי הוא חוזר לאיסורו. אמנם אם נתערב בקהילות הספרדים ונוהג כמנהגם, רשאי להמשיך באכילת קטניות⁸⁶.

כח. ספרדי המארח אצלו בפסח אשכנזי, אסור ליתן לאורח קטניות, ואם יש קטניות צריך להודיע זאת לאורח, אלא אם כן הם נתבטלו ברוב המאכל וכדומה⁸⁷.

כט. ספרדי שהוריו נהגו שלא לאכול קטניות, ונשא אשה, יש אומרים שהוא יכול לנהוג מחדש כפי שירצה, וגם לקולא. וטוב יותר שיעשה התרת נדרים⁸⁸. ומכל מקום אם נהג פעם אחת כמנהג אביו, הרי זה חייב להמשיך בכך⁸⁹.

ל. אשה אשכנזית שנשאת לספרדי, יכולה לאכול קטניות בפסח, ואינה צריכה התרת נדרים. וכן אשה ספרדיה שנשאת לאיש אשכנזי, אין לה לאכול קטניות בפסח.

אבל אם בעלה מסכים שתמשיך לנהוג כפי שנהגה עד עתה, רשאית להמשיך במנהגה, בין לקולא ולאכול קטניות ובין לחומרא⁹⁰.

התרת נדרים

לא. בני ספרד ועדות המזרח שנהגו להמנע מאכילת אורז וקטניות, יכולים לעשות התרת נדרים על מנהגם⁹¹. [אבל בני אשכנז אין להם היתר אפילו בהתרת נדרים]⁹².

כתבו האחרונים שכל האפשרות לעשות התרה על המנהג הוא רק כאשר יש סיבה, כגון: מסיבות בריאות, או כשיש דוחק מחסרון מאכלים לבני הבית, או כשסמוך על שולחן חמיו וחמותו, או אצל אחרים, או מחמת קושי הפרנסה, וכדומה, אבל בלאו הכי אין להקל, ומכל מקום מן הסתם במציאות אפשר להתיר⁹³.

ריו במור וקציעה הנז', ועל שעושים טפל עיקר וכו'.] אולם המהר"ץ חיות במנחת קנאות (ח"ב ע' תתרכז והלאה) האריך לסתור כל דבריו, וכן כתבו כל חכמי אשכנז שאין להקל ולא מידי. וכיעוין בחת"ס ס' קכב, שצריך בית דין גדול מכל בית הדין בדור ההוא, ואין מצוי כזאת, וגם מבואר ברמב"ם (פ"ב מממרים ה"ג) שכל שהוא סייג לתורה אפילו גדול אינו יכול לבטלו וכו', ואדרבה יש לנו להוסיף עוד גדרים וסייגים לפי פרוצות הדור וכו', וע"ע שם. וכן בתשובה מאהבה ס' רנט וכן בערוה"ש ש"ד ועוד רבים, ודימו זאת לתקנת חרם שלא לישא שתי נשים, עיין שעת"ה הנ"ל, או לתקנה לסופרות ז"נ וכו'. עיין נשמ"א כלל קי"ט ס"כ ועוד, ובלא"ה הנה גם החכם צבי עצמו לא התיר רק התמרמר על הדבר. ואף התשובה מאהבה הנ"ל כתב שאין בידינו להתיר עד שנוזהר ונחיה ונראה ונירש טובה בארץ חמדה טובה ורחבה וכו', ואז נאכל אורז וקטניות.

ואגב, יש לציין שבספר בשמים ראש (סימן שמח) כתב שמנהג איסור אכילת אורז וקטניות הוא מנהג זרות, וקרוב הדבר שבא מהקראים שאינם יודעים לחלק בזה לדגן, וחלילה לאסור וכו'. עיי"ש. אולם כבר ידוע שציאו עוררין על ספר בשמים ראש כמש"כ החת"ס יו"ד ס' שכו ועוד רבים באח', וכן בנידו"ד השיגו עליו הבית מאיר והדעת בס' רנג, וע"ע במנהגי מהרי"ל הנ"ל שכבר העיר שגם אם יבא חכם וכו' אין להאמין לו, כי שקר ענה באחיו.

93. הנה מלשון הרב פעלים הנ"ל מבואר שאף לבני ספרד אין להתיר אלא כשיש סיבה. וכתב כגון מתמת שאינו בקו הבריאות או מסיבה אחרת [וכן העתיקו כדבריו עוד באח' זמנינו]. ומשמע שלולי סיבה אין להתיר, וגם בחזו"ע העתיק כדברי הר"פ הנוכח. ואמנם הגר"ח פלאגי ועוד לא הזכירו שצריך סיבה, אולם הרי גם הם דיברו בזמני דוחק, וכמו שמבואר בנידונו שהיה צורך. וכתב שם שאף זקנו התיר בכה"ג שהיה דוחק, עיי"ש.

וחשבתי שיש לומר שאף להגר"ח לא נקט שצריך סיבה, אלא מפני שלולי הסיבה אין כאן פתח וחרטה, כי לאיוו סיבה הוא מתיר, ולכן צריך סיבה. אולם בזמנינו הרי עושים פתח מהחרטה. אך הרי בכל אופן יוכל להתחרט על המנהג הזה, ושוב יעשו מזה פתח. אך יש לדון בדבר, כיון שמנהג זה הוא לא קיבל אלא בא ממילא אחר שהוריו נהגו בכך, אך לא שייך בזה לומר שהוא מתחרט על שנהג כך, שהרי זה בא ממילא. אך י"ל שכיון שאם היה רוצה שלא לנהוג בכך מעת שנעשה איש לעצמו, וכבר אינו סמוך על שולחן הוריו, והוא בכ"ז המשיך את המנהג, ה"ו כמי שקיבל עליו את המנהג, ולכן יכול להתחרט ולפתח פתח להתרה.

אולם יש להעיר ע"ז שאי אפשר להתיר את הנדר ע"י חרטה מעיקרו, שיאמר שמתחרט על שנהג כן, שהרי באופן כזה הרי הוא כתוהה על הראי' שנותן שמפסיד את שכרו במה שהחמיר, וכמבואר בגמ' ובפ', אולם יכול להתחרט על שקיבל את המנהג הזה בנדר (בלא שאמר בלא נדר), ואז יתירו לו, וכמו שביאר כה"ג בערוה"ש יו"ד ס' ריד ס"ד.

ועכ"פ הנה אף אם נאמר שבכל אופן רשאי להתיר, הרי לא מצאנו לאף חכם שכתב כן להתיר בלא סיבה, ואי איתא למה לא אמרו כן [וכעין שדנו הפו' גבי שינוי המנהג שנהגו לברך לאחר הדלקת נרות שבת, אולם עוד יש סיבה של חשש ברכה של עובר לעשייתו, והוא בחשש ברכה לבטלה, אבל כאן שאין שום סיבה היאך אפשר לשנות]. ויש לנו לילך בעקבות רבותינו. אמנם י"ל מפני שבזמן קדום עוד היה החשש מצוי שיש תערובת של חמץ בקטניות וכהנה, ולכן מן הסתם הניחו המנהג, אבל כיום שאינו מצוי (מלבד שיש השגחה על זה כידוע), אפשר להתיר טפי.

ומה גם שבזמנינו נראה שבד"כ מצוי סיבה להתיר, הגם שב"ה אין צורך. והרי כ"כ מאכלים מצויים כיום בחסדי ה', מ"מ לפום גמלא שינא, וקשה לאנשים לשנות הרגלים, וביותר מפני שמתארחים זא"ז וכו'. ואינו מוכרח.

ומאחר והחשש למצוא חיטה בהרבה סוגי קטניות הוא רחוק מאד, כמו שכתבנו לעיל שמתעם זה א"צ לברור את האורז כמה פעמים וכו', א"כ ה"נ יש להקל, וי"ל שהוא גופא ג"כ סיבה למצוא פתח להתיר את הנדר, ודו"ק. ויש לבאר, שאע"פ שיש טעם נוסף לאיסור קטניות כדי שלא יבוא עמי הארץ לטעות ולעשות תבשיל מקמח כמו שעושים תבשיל מקטניות וכדו' (כמו שהבאנו לעיל מד' הראשונים), אולם כפי הנראה עיקר מנהגם של הספר"דים להחמיר היה מפני הטעם של חשש תערובת (וכמבואר בפר"ח ובחיד"א ובבא"ח, ודו"ק). ואף שאפשר שחששו גם לטעות עמי הארץ (עיין כנה"ג ועוד שהבאנו להלן לענין פת ועוגה כשרה לפסח), מ"מ אין לחוש כולי האי, ודו"ק.

ולכן נלענ"ד שהגם שהנשאר במנהגו תע"ב, מ"מ אפשר גם להתיר ע"י שיתחרט על שנהג כן ולא אמר בלא נדר [ואי איתא להכי היה מקום להקל

נות ממנהג ישראל (ודיינו שהקלנו לעיל שא"צ ג' פעמים) יש להורות לבר דקו פעם אחת, כדי שלא יבואו לטעות בין זה לאורז אחר [אף שמן הדין א"צ, כאמור].

83. שאין זו תקנה ולא גזירה לבדוק ג' פעמים, אלא רק מפני המציאות, ואם אכן נשתנתה המציאות ישנתה הדין, ופשוט.

84. ידוע שיש אורז שמבריקים אותו בעמילן, וכבר עמדו ע"ז בתשו' האחרון נים אם אפשר לטוטפו ודיו. וכן מצוי בשווקים שמוכרים אורז במשקל, ולידו יש קמח וכדו', ויש להזהר.

85. הוספנו זאת, שאע"פ שכתבנו לעיל שבאורז א"צ ג' פעמים האידנא. מ"מ בסוגי קטניות למיניהם יש להזהר עדיין, ובס"מ תמו כתבנו לדון אודות ב"י טול דגן בכמון לפני פסח, כאשר עדיין לא החמץ וכי ע"פ דין א"צ להרטיבו קודם פסח בשביל שיתבטל, ואכמ"ל.

86. נשאלתי בפתגמא דינא באשכנזי שלא ידע במשך כמה שנים, ושוב נודע לו, והנה אם הוא נוהג ככל מנהגי אשכנזים, הרי שב למנהג אבותיו, וכמשנ"ת שאין לזה התרה, אולם אם נוהג ככל מנהגי הספרדים וסומך על הגדולים שבאופנים מסוימים רשאי בכך, וכגון שהם רבותיו ובפרט בא"י וכו', א"כ בודאי שכמו שנוהג בכל הדברים כהספרדים, ק"ו בענין הקטניות שאינו אלא מנהג בעלמא.

87. עיין חולין (ק"א); חס ליה לזרעיה דאבא דליספי ליה מידי דלא ס"ל (וע"ע גם בבא"ח פ' צו). וכה"ג מצאנו בשו"ת בית יוסף (דיני יבום וחליצה ס"ב) לגבי אשכנזיה שפלה לפני יבם ספרדי, שאינו יכול לייבם נגד מנהג אשכנזים לחלוץ, דהוי כמאכילה איסור, עיי"ש. ולא זו בלבד, אלא שצריך גם להודיע לאשכנזי שלא יעבור על מנהגם, וז"פ. אמנם אם נתבטל שרי.

ויש לדון אם מותר לספרדי לערב קטניות במאכל באופן שיתבטל ברוב, דאמנם כתבנו לעיל שאסור לערב בידיים, אך כ"ז למי שאסור לו, אבל כאן שלספרדי מותר י"ל שמוותר לו, אך מאחר וזה במטרה ליתן מזה לאשכנזי נראה שאין לעשות כן, ודוק.

88. עיין להלן בכללי ודיני המנהגים שנחלקו בזה הפו', וי"א שחל עליו מנהג אבות, ונראה שבנידו"ד יש להקל עכ"פ בהתרה.

89. פשוט ועמ"ש.

90. נתבאר כל זה להלן בכללי ודיני מנהגים ו. וראה שם אודות אשה שני-תאלמנה או נתגרשה.

91. לבני ספרד מעולם לא היתה תקנה וגזירה כזו לאיסור קטניות, אלא נמנ"עו מאליהם מחמת מעשה שהיה. ואולי אם אח"כ נעשה כאיסור מוסף, מ"מ אינו אלא חומרא וגדר וסייג. וכל כה"ג בודאי אין איסור לבטל המנהג ע"י התרה, וכ"כ הגר"ח פלאגי בלב חיים (ח"ב ס' צד) שבודאי מהני ע"י התרה, ושכן נהג מו"ז הגאון בעל חקרי לב, עיי"ש. וכ"כ הגר"ח ברב פעלים (ח"ג סימן ל), וכן הובא בכה"ח (אות ט), וע"ע גם בנתיבי עם ע' קפה, ובאול"צ וחזו"ע ו"א.

אמנם במקום שנתקנה תקנה ברורה בזה ע"י רבני העיר, כמו שנראה בספרי חכמי מרוקו שזו תקנה ברורה, יש לדון אם רשאים להקל, ונראה שאף לדידהו אינו תקנת הראשונים דלהלן, אלא גדר וסייג. איברא שמצאנו למהר"י הלוי בתשו' (שם) שכתב להחמיר בזה שלא להתיר אפילו בהתרה, וע"ע בכה"ח גם מד' האח', אולם למעשה נראה שיש להקל כמש"כ רוב האח', וכמובא בכה"ח שם ועוד.

92. ולבני אשכנז הוא תקנה קבועה מגדולי הדורות במקומותיהם, ויש לבאר שהגם שלבני אשכנז התחיל האיסור מחמת חומרא וגדר וסייג. (וכמש"כ בלשון הגר"ז ומשנ"ב ועוד). מ"מ הוא רק שורש הדבר, אבל לאחר מכן נעשה תקנה קבועה ומחולטת, וכמבואר במנהגי מהר"ש מנוישטט (ס' מד), שכל העובר מה שאסרו חכמים חייב מיתה וכו'. וכ"ה במהר"ל (הל' מאכ"א בפסח טז) שהעובר ע"ז חייב וכו'. ועובר בלא תסור וכו'. וה"ד בכה"ח (אות יא), והוסיף שכ"כ החיד"א בטוב עין כיו"ב שבאשכנזי ופולין קיבלו עליהם זה כמה מאות שנים חומרא זו של איסור קטניות, ואין להקל להם. והמיקל הוא פורץ גדר וכו'. וכ"ה בשע"ת וכו'. [הגם שהבאנו לעיל שמוכח באו"ז ואגור ועוד שגם בזמנם לא היה זה מנהג פשוט באשכנז, מ"מ לבסוף נתקבל לגמרי, ועוד אפשר שרוב המקומות נהגו בו בהחלט מזמן קדום].

ואמנם מצאנו להיעב"ץ במו"ק (ס' תנג) שכתב שמר אביו הגאון חכם צבי נצטער על מנהג האשכנזים שאינם אוכלים אורז וקטניות. ואמר שאם היה בכוחו היה מבטל מנהג גרוע זה, דאתי לידי קולא משמחתו אוכלים הרבה מצות ולא נוהגים בהם כדן וכו', וגם נמנעים משמחת יו"ט וכו', עיי"ש. [וע"ע בתשו' היעב"ץ בסימן קנ שהתמרמר שוב על המנהגים (וציין לדב-

אינה מכרחת (וכמש"כ בחלקי"י יו"ד סכ"ה שבנדרים הלך אחר לשון ב"א). וע"ע גם בשיח יצחק ס' רי.

ומ"מ כל החומרא בזה אצל אשכנזים, והנהגים כמותם כאיסור מוחלט, אולם רבים מבני ספרד שהחמירו בקטניות החמירו רק ביבשים, וזאת מפני שהם נעשים כרי כמו דגן, והחשש גדול יותר לתערובת חמץ, משא"כ ב"י רוקים (ועפ"ז יש ליישב מש"כ בהליכ"ש להעיר בענין השעועית שאוכלים אותה, כשהיא רכה עם התרמילים שלה).

79. עיין לעיל בסוגי הקטניות כמה פרים, אולם לבני ספרד מן הסתם יש להקל בכל ספק או מחלוקת. ועיין בברכ"י ס' ריד, ודו"ק.

80. מנהג זה ידוע אצל הרבה מקהילות הספרדים. וכ"כ באח' זמנינו, אך לא ציינו מקור לזה. אמנם הוא יוצא מתוך דברי הפר"ח (סימן תנג) שכתב שמנהגם להחמיר באורז, מפני ששנה אחת אחר שנבדק האורז ג' פעמים היטב, נמצא בו גרעין חטה, ע"כ. ומשמע שנהגו לבדוק ג'פ. וכן מבואר מדברי החיד"א בשי"ב שהביא המעשה שבדקו האורז כמה פעמים וכו'. (וה"ד ברב פעלים ח"ג ר"ס ל), וכ"כ עוד החיד"א בטוב עין (סימן ט אות ו) ולב דוד (פ"ל), עיי"ש. וש"ד שכבר כתב כן בחי' הריטב"א בפסחים (לה), שצריך להזהר מאד באורז מפני שתמיד נמצא עם האורז כוסמין וכו'. ולכן צריך לבדוק אותו פעם אחר פעם בעיון גדול, ולא אחזקי איסורא הוא, כיון דשכיחא מילתא טובא, ע"כ. ומלשונו פעם אחר פעם נראה קצת שהוא יותר מב' פעמים, ושפיר יש לפרשו דהיינו ג' פעמים, ודו"ק. ומנהג זה הוא דווקא באורז, שדומה מאד לחיטה, אולם בשאר קטניות לא מצאנו שהחמירו בזה כלל.

81. ידוע מנהג זה אצל הרבה מקהילות אפגניסטן (ע"י פרס), והיה טעמם משום שבעודו שבור קשה ביותר להבחין בינו לבין חטה שבורה, ורק אם הוא שלם קל לבדוקו, ולא פליגי בין שבור כזה לשבור כזה, ויש רבים הנוהגים כך גם כיום.

82. כידוע בזמנינו שהתעשייה גדולה ומפותחת, ומביאים אורז משדות אורז נבדלות משדות חטה (ובפרט למפעלים המצהירים על כך), ואף במפעלים ישנה השגחה ע"ז (ובפרט ע"פ הפקדות של שירותי בריאות, מחשש לחולי צליאק וכו'). וגם בעצם הדימוי שבין אורז לחיטה, נראה שבאורז המצוי כיום שהוסרה קליפתו לגמרי, יש הבדל ניכר (בשונה מזמן קדום שהם משתמישים באורז עם קליפה, ועכ"פ בקליפה הפנימית, מה שנקרא כיום אורז מלא, ונתבאר בהל' ברכות דמה"ט אם נתבשל ברכתו מזונות בכל גווני).

ועל כולנה המציאות שאין מצוי גרגירי חטה באורז, והוא בודאי פחות ממייעוט המצוי [שלדעת המשכנות יעקב והסכים לזה בדרך אמונה, הוא כעשר אחוה, וי"א עוד פחות מזה. ומ"מ לכו"ע כאן הוא לא נחשב מייעוט המצוי. וכן אם יתפרש מייעוט המצוי לפי הענין אם זה נחשב כדבר מיוחד וחרגי הבא בהפתעה או לא. מ"מ כאן בודאי שזו הפתעה למצוא גרגירי חטה באורז, וכ"ש לפי דברי הריב"ש בתשו' שמייעוט המצוי הוא ברוב, וכ"כ הרבה מן הפו']. והרי ידוע שמחובת בדיקה מתולעים יש חילוק לפי דרגת המציאות האיסור, שאם הוא מייעוט המצוי חייב בדיקה מדרבנן, ואם הוא פחות ממייעוט המצוי א"צ בדיקה כלל. ואך אם אפשר להסתכל בדרך העברה נכון לעשות כן. וילפינו לה מדברי הראשונים פ"ק דחולין גבי רוב שוחטין מומחים, וכן מבדיקת הטריות ועוד, ואכמ"ל. וא"כ כמו"כ ה"ב ל"ט. ואף שבפסח איסורו חמור דחמץ בפסח במשהו. אולם גם בשרץ קטן ג"כ איסורו במשהו, ואדרבה חמץ בפסח אינו אלא מדרבנן. אמנם גם בדין בריה כתבו הפו' ביז"ד רס"י קי ואכמ"ל, וא"כ באופן שאינו מייעוט המצוי אין חיוב בדיקה כלל.

אלא שיל"ד שהרי מן הסתם גם בזמן קדום לא היה רובא שיש בו חטים, ואעפ"כ אמרו לבדוקו בדקדוק פעם אחר פעם. וי"ל שאכן היה מצוי ברוב פעמים מיני דגן, אולם בזמנינו שאינו מייעוט המצוי וגם לא אחד ממאה י"ל שא"צ לחוש. ועדיין צ"ע דהריטב"א והאח' כתבו רק דשכיח טובא ולא רוב, ואף גם זאת הרי בפעם אחר פעם כבר אינו רוב, ואעפ"כ הצריכו בדיקה, וכי דוחק י"ל דמה שמצאנו שבכל זאת היו בודקים אותו כ"כ הרבה, אף בזמנים שלא היה מצוי כ"כ. י"ל שהנשים חששו לעצמן שלא יפסידו כל המאכלים ויבטלו משמחת יו"ט ויפר שלום בית וכו'. וכן משמעות בד' כמה אח'. ועכ"פ בזה"ז שאינו שכיח טובא, וגם לא שכיח כלל, נראה בודאי שאין חיוב לבדוק, ועכ"פ א"צ ג' פעמים (ובפרט כשזה בחשש איסור משהו דרבנן), ודו"ק.

וכיום מצוי אורז שבדוק שאין בו שום תערובת (תולעים, חמץ), על ידי מכוונת מיוחדות, ומן הדין בודאי שא"צ בדיקה אפילו פעם אחת, שהרי זה כדבר ברור שאין חמץ, ועדיף יותר ממייעוט שאינו מצוי הנ"ל. (וכל דבר שאינו במייעוט המצוי, ויש טרחא בבדיקתו, אין להחמיר כלל). ומ"מ כדי שלא לשי-

ואם האדם חשש שיכשל באכילת קטניות מאיזו סיבה, ונמצא שעבר על מנהגו, רשאי לכל הדעות לעשות התרה על מנהגו, ואדרבה ראוי לעשות התרה, והוא דבר מצוי⁹⁴. אך יכול להמשיך את מנהגו בלא נדר⁹⁵.

ודע, שכל האמור הוא באופן שחששו מפני תערובת חמץ, וכדומה, אבל אם נהגו להחמיר מפני שחשבו שאורז וקטניות הם חמץ, הרי הם מותרים בלא התרה כלל⁹⁶.

מנהגים וחומרות מחשש טעות

לב. יש אומרים שאסור לבשל ולטגן ולאפות עם קמח מצה אפויה או קמח תפוחי אדמה וכדומה, מפני מראית העין. אולם בזמן הזה נתפשט הדבר וידוע לכל, ואין בזה שום חשש מראית העין, ופוק חזי מאי עמא דבר⁹⁷.

אמנם בדברים שאינם רגילים, כגון לחמניות וכדומה היה ראוי להמנע, אולם גם בזה נהגו להקל, ומכל מקום עושים זאת כל אחד בביתו ובחומותיו ולא בפרהסיא לכל⁹⁸.

לג. יש קהילות שלא אכלו חומוס, מפני שהוא נשמע בלשונם כמו חמץ, ויכולים להקל בדבר⁹⁹. וכן הדין לענין חומץ¹⁰⁰. ואינם צריכים התרה¹⁰¹.

לד. כבר נתבאר גודל הזהירות הנצרכת מפני חשש חמץ בפסח, ואפילו במשהו, ראה לעיל בסימן תמו. ולכן, יש להזהר מריבוי המאכלים החדשים הנוספים בכל שנה, וכן מכל מיני חותמות כשרות מפוקפקים¹⁰².

כללי ודיני מנהגים ומנהגי אבות, והתרתם

מכאן והלאה יבואר גדר המנהג וההתייחסות אליו לפי שינוי המנהגים ממקום למקום ומעדה לעדה ומשפחה ומשפחה, ומנהגי אבות ומנהגי בעל ואשתו, והאם יש אפשרות להתרה והיאך אפשר להתיר. ומוזה יש ללמוד לכל הלכות פסח, ולענין חומרת הדינים, ושאר חומרות הנהגות בפסח.

לה. המקבל עליו מנהג טוב, הרי זה בחשש נדר, ואם רוצה לחזור בו צריך התרת נדרים¹⁰³. והיינו, אם נהג במנהג זה בפועל אפילו פעם אחת, והיה בדעתו להמשיך במנהג זה¹⁰⁴, או שנהג כן שלש פעמים ואפילו בסתמא¹⁰⁵, הרי זה חייב התרת נדרים, ובאופן שנתכוין כן מחמת חומרא ולא במקרה¹⁰⁶. וכן הדין בכל אופן שחשב לנהוג בדבר טוב ששייך רק בזמן מסוים¹⁰⁷.

ובאופנים הנזכרים צריך לעשות התרת נדרים. והטוב ביותר לומר בתחילת המנהג שאינו מקבל על עצמו את המנהג בנדר, כדי שלא ישל באיסור נדר¹⁰⁸.

ודע, שכל החשש הוא רק כשידע שהדבר חומרה, אבל אם חשב שהוא אסור ע"פ דין, ונתברר לו שטעה, או שאינו חמור כמו שחשב, א"צ התרה כלל¹⁰⁹.

לו. הרוצה לחזור בו ולשנות את מנהגו, צריך התרת נדרים על ידי שלשה¹¹⁰. ואם זו אשה שנהגה במנהג מסוים ונודע הדבר לאביה או לבעלה, יכולים להפר ביום שנודע להם, אם יש בזה משום עינוי נפש או דברים שבינו לבינה¹¹¹. ואם מסר מודעה כנהוג בערב ראש השנה, והתחיל במנהגו לאחר מסירת המודעה, מן הדין אינו צריך התרה כלל¹¹². ואם אינו יכול לקיים את מנהגו מחמת מקרה מסוים, ואין כוונתו לשנות לגמרי את מנהגו, יש אומרים שאין צריך התרה על אותו מקרה, ולמעשה ראוי להחמיר לכתחילה אם לא בשעת הדחק¹¹³, ובאופן שאירע דבר שיש בו חשש איסור, או הפסד מצוה יש להקל יותר¹¹⁴.

ואופן ההתרה, על ידי שיאמר שהוא מתחרט על כך שנהג בלא לומר שהוא בלא נדר, ואחר כך עושים מהחרטת פתח, שאילו היה יודע שיתחרט לאחר זמן היה נוהג כן מתחילה בלא נדר¹¹⁵. ומן הדין אינו חייב לפרט את הנדר אם יאמר למתירים שאינו מבקש התרה על אותם נדרים שאין מתירים אותם¹¹⁶.

לז. במנהגים השונים ישנם כמה אופנים, יש מהם חמורים שהם סייג וגדר לתורה, שבהם יש מחמירים שלא להקל בהתרה¹¹⁷. ויש מהם הצריכים התרה, ככל הדברים שאדם מקבל על עצמו לתוספת פרישות

ואף הבא"ח שכתב בהלכותיו (פ' צו הלכה מא) שיש במקומו כאלה שנהגו שלא לאכול אורז, אעפ"כ כתב (שם בהלכה לב) שמטבילין הכרס בחומץ, אף שגם בלשוננו היה נשמע חמץ, ופשוט. אלא שמפני שיש האומרים כן הוצרכנו לאפוקי מזה. ועל כולנה מה שכתבנו בהערה הקודמת שבזמננו בא"י שונה הדבר, מפני שאומרים צ' בשונה מס', וגם אלו שנהגו בחו"ל לא היו נוהגים בכך, אך א"צ לכ"ז כי הדבר ברור להיתר.

101. כנ"פ שאין לזה שורש מנהג להחמיר, למרות כל הנ"ל שהבאנו איזה סמך בעלמא. ואף אם ליבו נוקפו יש לסמוך על התרה של ערב ר"ה ועויה"כ. למרות שבדברים אחרים כה"ג לא מהני ההתרה מפני שזה חל על כל זרעם של הנוהגים כן מוזמן קדום, ואין להאריך. ועכ"פ נראה שהוא כטעות. ולכל היותר אינו אלא חומרא בעלמא, שאינו בגדר מנהג.

ודע, שכבר האריך בכיוצ"ב בשו"ת זכר יהוסף (סימן קלה) להוכיח שלא להחמיר יותר מדאי, ובשו"ת אגרו"מ (ח"ג או"ח סימן סג) כתב שאין לאסור אלא דבר שמפורש בפיו, או שנקבצו החכמים ואסרוהו, והוא דבר מפורסם וברור וכו', ויש עוד אריכות בזה, ואכמ"ל.

102. הנה מאחר ובני ספרד אוכלים קטניות בפסח וכדו', עינו רואות הרבה מיני עונות ועוגיות ומוצרים למיניהם הנושאים חותמת כשר לפסח. ומאד יש לפקח את הדברים, באשר מומחי הכשרות הבאים ליתן הכשר צריכים לדעת את כל אופן עשיית המוצרים, ולהכיר את כל הסתעפות המכונות והיצוא והיבוא, ובזמן מסוים ומועט בשנה לא תמיד אפשר לדעת זאת. ובכלל יש לקחת את ההכשרים הידועים כטובים שאינם סומכים על כל מיני קולות, ואף בהם צריך רחמי שמים שלא יבוא מכשול, וד"ל.

והגם שמן הסתם אף אם אירע כן שהיה איזה פירור בתערובת הרי הוא בטל, וקיי"ל שאינו חו"ג, ולבני אשכנז אינו אלא אם כן נימוח ונעשה כדבר לח, אך הרי יש מחמירים וכמ"כ הכה"ח, ונת' שם. ובכלל, אינו בכלל הענין שהבאנו בר"ם תמו ועוד, ובתקוה שאין חשש מעמיד שאינו כשר וכדו'.

103. עיין יו"ד סימן ריד ס"א.

ויש לבאר, שכל זה דווקא בדבר שיש לו שם "מנהג", דהיינו שעשוי לה' משיך ולנהוג כן כדרך שאר דברים הנוהגים. אולם מה שמצוי שאדם מתחזק באיזה דבר שאינו קצוב וברור, ושאינו דרך להמשיך בו מפני שעשוי להשת' נות, אינו בכלל זה, וכגון מי שנתחזק ללמוד ג' ימים בהתמדה ללא הפסק, אם למחרת ישנה רגילותו אינו עובר על נדר.

104. שו"ע יו"ד שם.

105. אח' ביו"ד שם כהפרישה ועוד, וכן בכ"מ בכה"ח תיז' ובס' תקפא ובמשנ"ב תקצז סק"ו ועוד טובא.

106. שו"ת מהרשד"ם יו"ד סו"ס מ ועוד.

107. עיין בב"י ס' תרג, אמנם אם הזמן קבוע, ובאותו זמן נוהג בו לגמרי, בודאי שזה כנדר, כדוגמאות שהובאו בשו"ע יו"ד שם וכל הפי', ופשוט.

108. עיין בב"י ושו"ע יו"ד שם ואו"ח סו"ס קסא.

109. עיין שו"ע יו"ד שם, ובש"ך שם הוסיף ואפילו אם חשב שהוא חמור ונתברר שאינו כן, רשאי להקל בלא התרה.

ואם הוא רוצה להמשיך במנהגו, יכול לומר מעתה (כשנודע לו) שמכאן ואילך הוא בלא נדר, ובכך אין עליו שום חיוב.

110. שו"ע ס' ריד, ועיין להלן אופן ההתרה.

111. חוות יאיר ס' קפא, אבל בשאר דברים גם אב אינו מתיר, וכמבואר בב"י ס' רלד סנ"ח ושו"ע שם וש"ך שם סקע"ב ועו"א.

112. עיין מנחת שלמה ח"א ס' צא אות כ' ויב"א ח"ב סו"ס ל, ועוד רבים שהזכרנו בהל' שבת בסו"ס שכתב ועוד.

113. כתבנו בזה בסו"ס שכתב שם, ועוד באריכות טובא בתשו' [מצורפת בזה].

114. עיין שו"ת ציץ אליעזר חט"ז ס"ג.

115. ככל התרת נדרים, ועיין ערוה"ש סימן ריד ס"ד וסימן רכח ס"ט.

116. קריינא דאגרתא ח"א ס' קלה, וה"ד בספר כל נדרי עמוד תרסה.

117. עיין שו"ע ס' ריד ב' דעות, וסתם להקל, ויש מחמירים. ובס' רכח

בה קמח מצה וקמח תפוז"א וכדומה. ומה שגזרו אומר הרבנים כמו שכתב בכנה"ג, הוא מפני שהיה נראה דבר חידוש, וכמו שכתב הכנה"ג שם, ואף גם זאת לא אסרו אלא אחר מעשה שהיה ומפני מעשה שהיה (עיין שלהי יבמות), ואין לך אלא במקומם, אבל האידנא בודאי שאין ענין לאסור, ובא"י מת שגם הראב"ן שהביא החיד"א לא כתב לאסור מדינא אלא כדרך "טוב", וכמו שהעיר החיד"א בברכ"י שם, והאידנא כולם יסכימו להיתר. ופשוט. ויש לציין שבעיקר הדברים שכתבנו שאם הדבר מפורסם אין לחוש בו למראית העין, נחלקו בזה האח'. אולם כבר נתבאר ביו"ד ס' פז שההלכה כדעת המר תירים (וכה"ג מבואר במשנ"ב להלן ס' תסז סקל"ג שבדבר מפורסם אין לחוש למראית העין, עיי"ש. אולם שאני התם שאינו איסור ברור, אלא כולו חשש וגזירת האחרונים לפי מנהגם, ואינו ראיה לשאר מילי דאיסורא), וכ"ש בנידו"ד שיש להקל ע"פ המציאות, ודו"ק.

98. לכאורה לחמניות שנראים ממש כמו לחמניות חמץ היה ראוי להחמיר, ושמעתי שיש עושים לחמניות הנראים רגילים ממש, אולם נראה שגם בזה אין לאסור, שאינו כמו קמח שעשויים לטעות. וכאן אם יראה זאת עם הארץ ויחשוב שזה חמץ הא ודאי לא יטעה לאכול חמץ, כי יחשיב את אותו אדם לטעות חסר דעה או שמא שגג וכדומה, ואין בזה בכדי טעות, ואי נמי שיבא לתלות בהיתר, שהרי במצב התעשייה הגדולה היום כפי הנשמע יש את כל סוגי המוצרים [וגם ביגלה, וביסלי, ואיטריות, ושקדי מרק, כשר לפסח], והד"רכים קלות לעשות זאת ביד כל אדם, ולכן אין לחוש כולי האי, וכן פיתות מצה [כמו שעושים תימנים וכדומה] גם כן הדין כאמור שאין לחוש, שיבואו לתלות שזה ממצה או מקמח מצה וכדומה, ואצ"ל בעונות ועוגיות שאין לחשוש.

ואמנם יש סברא שאדרבה בריבוי הדברים יש להזהר, אולם ז"א, וע"כ נראה שאין לנכון לטווק בחנויות בפרהסיא דברים כאלה, ורק כל אשה חכמת לב עושה זאת בביתה ובני יודעים, ולא יבואו לטעות.

הערה: וגם במקומות שעושים כן בפרהסיא (בבתי הארחה וכדו', או במ' פעלים), צריך המשגיח כשרות לפקח שיהיה שינוי והיכר בין מוצר של פסח למוצרים של כל השנה, כדי שיבחינו בהבדל, (משום שאירעו תקלות, וכעין מש"כ הפי' ביו"ד ס' צז).

99. ידוע על כו"כ קהילות בצפון אפריקה ועוד שלא אכלו חומוס, מפני שבלשונם הצ' כמו ס' ונשמע חמץ. (וראית בר"ד"ק בשרשים שכתב שהמלה חמץ באה מלשון חומץ, כיון שיש בה חמיצות).

והנה לא מצאנו סמך לזה, אך ראיתי בספר הש"ש פ' ע' קנט שהביא מה' תש"י (ערך דבר) ועוד שכתבו שאכן יש שנהגו שלא להוציא מפייהם מילה לחם וכדומה, אלא חמץ, שמא יטעו התינוקות לבקש זאת. ע"ש. וע"ע שם [ובלא"ה כל הנ"ל תימה, שהרי מברכים על המצה המוציא "לחם" מן הארץ]. ואולי גם בקהילות הנ"ל נזהרו בזה מפני טעות של התינוקות ועמי הארץ, אך כמובן שאין זה דבר שישנו בכדי לחייב להמשיך מנהג זה, ויכולים בא"י להקל בדבר. ובפרט שאף אלה שהחמירו בדבר יתכן ובלשונם היו המילים קרובות ולז" (כידוע בהרבה מקומות בצפון אפריקה ועוד שיש שינויי הגייה בצירי וחולם וכדו').

עוד ראיתי לרבינו אשר מלוניל בספר המנהגות (והזכירו רבינו מנוח שהם טעמים קלושים) שכתב שנהגו להמנע מקטניות מפני שהם מחמיצין, ולכן נקראים "חמיצין", עיי"ש. אולם אף הוא לא הקפיד מצד השם חמיצין, אלא מהמציאות שמתחמצים מעט (כהריטב"א בפסחים לה.).

שוב ראיתי בשו"ת רב פעלים (ח"ג ס"ל) ד"ה והוא שהביא שבשו"ת מהר"י ברוגא נשאל על אפונים שנקראים "חמיץ" (וכנראה שהם החמוסם שלנו), והשיב להם "חמיץ חמץ", ולכא"ו היה במשמע שזה בגלל הלשון. אולם הר"פ ביאר שם שמה שהוא אסור זה בגלל שלמנהגם אסור קטניות, ואפונים הם קטניות, אבל לדין אין חשש. הרי להדיא שגם דבר שנקרא כעין הלשון חמץ אין בו שום חשש, ולכן גם מי שנהג להמנע מחמוסם וכדו' יכול לשנות מנהגו.

100. פשוט, והרי בשו"ע (סימן תעג ס"ו) איתא שמטבילין הכרס בחומץ,

גם בלא התרה, ע"פ מסירת מודעה שנהגו בית ישראל לעשות בערב ראש השנה, והיינו באופן שמנהג זה נעשה לאחר מסירת המודעה לפני שנים. ואפשר שגם במנהג אבות אפשר לסמוך ע"ז. לפי"ד האומרים שמשגהדיל יכול הבן לשנות מנהגו, וכבר עשה מסירת מודעה, ויל"ב].

ומיהו ראינו הרבה חכמים ויר"ש עומדים בתוקף על המנהג, וסמך לזה נראה ממה שמצאנו בכ"מ שאף בדברים שנשנתה המציאות המשיכו להח' זיק בהם, וכגון מה שהבאנו ביוסף טוהר בפתחה לסי' קצה בענין הנהגות טומאה וטהרה שאינם נוהגים בזה, ואעפ"כ לא רצו הגאונים לבטלם. וכן יש לציין עוד למש"כ הטור (סו"ס תנה) גבי מלה בעיסה, שנוהגים לאיסור. ואע"פ שאין טעם בדבר לאסור, מ"מ אין לשנות משום אל תיטוש וכו'. עיי"ש. אמנם מבחינה מסוימת שם יש שייכות לחשש, ויל"ב. וגם בראשונים בנידו"ד גופא חזינו הכי, שאע"פ שפקפקו בזה ודימו אותו למנהג טעות מ"מ כתבו שלא לשנות, ואכמ"ל. ולמעשה כ"א עושה כמנהגו.

94. נשאלתי כ"פ באנשים שמתארחים מפני הכבוד זא"ז, ואינם אוכלים קטניות, והמארחים מערבים בזה קטניות או נותנים עוגיות לאוכלי קטניות, ויש בזה חשש מכשול שעובר על הנדר, וא"כ בכה"ג פשיטא שזו סיבה גמורה להתיר (ועפ"מ שמתירים בכך אפילו בכעין נדרים לדבר מצוה או איסור כשיש חשש שיכשלו, כמבואר ביו"ד סימן רכח סט"ו, ועוד). ואמנם לפעמים ה"ז בטל ברוב, שמדינא אין בזה איסור קטניות, אך העולם הרי נהגו להחמיר ובפרט כשניכר או מעמיד וכו'.

95. שהרי זו חומרא שיש לה מקום בפיו, ולכן אף כשעושה התרה כדי שלא יכשל, מ"מ ימשיך במנהגו כפי האפשר לו, ועיין בשו"ת מהרש"ג ח"ב ס' קטו, ודו"ק.

96. עיין שו"ע יו"ד ס' ריד, ודו"ק. וכ"כ בכה"ח (אות טו) בשם מהר"י הלוי והפר"ח וש"א. וכן הלכה שאם זה מחמת טעות לא שנה טעות שלהם או של הוריהם שהתחילו בחומרא זו, מתירים להם גם ללא התרה.

97. בכנה"ג (סימן תפא) כתב שפעם אחת לקחה אשת חבר מצה וטחנה אותה לקמח, וטיגנה בזה דגים, והשכנה שלה אשת עם הארץ חשבה שהוא קמח רגיל, והלכה וטיגנה עם קמח רגיל, וכאשר נשמעו הדברים לחכמי העיר גזרו איסור בזה מפני מראית העין, ע"כ. ויש לציין, שאיסור מראית העין מבואר ברש"י כריתות (כא): שהוא משום שיבואו לטעות שהדבר מותר. אולם ברש"י בע"ז (יב). כתב טעם בדבר כדי שלא יחשדוהו באיסור, עיי"ש. ויש כו"כ נפ"מ בדבר. אולם לענ"ד הא והוא איתא, דחשד כבר מוזכר בפסחים (יג). וכ"מ מדכתוב והייתם נקיים, וחשש טעות ג"כ מצאנו כמותו בחז"ל, ואין להאריך. ובברכ"י (סימן תסג אות ב) כתב שכן מצאנו בראב"ן שכתב שמצה אפויה שבישלה כמו עושין מאכל שלקות וגם לתינוקות מאכל פרפל וכו'. ומיהו אינו טוב לעשות פרפיל שלא יעשו גם מקמח, וטוב הוא לאסור זה מפני זה, ע"כ. ובשו"ב (שם) הביא שכן מצא להגאון מהר"ם ממדינא שכתב שאסור לעשות פלאץ ממצה, ויש לקונסו אם עשהו, וכן נהגו רבני צרפת, ע"כ. וע"ע שם. וכ"כ עוד באח'.

ובאמת שיש סמך לדבר מגמרא דפסחים (מ): דרב פפא שרי ליה לבורדור קי דבי ריש גלותא לממחה קדירה בחסיסי, ותמה עליו רבא איך מתיר דבר כזה במקום שמצויים עבדים, ויכולים לטעות ולעשות כן בחמץ, עיין תוס' שם (ומסוגיה זו הביאו הפר"ח והגר"א סמך לאיסור הקטניות).

אולם הנה מהשו"ע והפ"י (סו"ס תסג) משמע שאין הגבלה בזה, כמו שמותר שימוש בקמח מצה. וכן המהרשד"ם (סימן כו) כתב שעושים סופג' נים ממצה אפויה. וכ"כ הפר"ח (והובא בשע"ת), וכתב שם שאין לחוש לדב' רי הכנה"ג, דאין לגזור גזירות מדעתינו, ואם אשה אחת טעתה מה בכך. וכ"כ בס"ס תפג. וה"ד בכס"א וערה"ש. ואף שהברכ"י הביא סמך לד' הכנה"ג. ומה גם שהמנהג להתיר כמש"כ הח"י ועוד אח', והובא דבריהם בכה"ח (שם) אות לא), וסיים דכל מקום יעשו כמנהגם, עיי"ש. והאידנא המנהג היתר וכדלהלן.

והנה בזמננו הדבר פשוט להיתר, ונראה איפוא שהוא מפני שהדבר ידוע לכל שיש עושים עוגות ועוגיות וכדו' מקמח מצה, ואין לך חנות שאין

מה. אשה שנתאלמנה או נתגרשה, ויש לה זרע מבעלה, הרי היא ממשיכה לנהוג כמנהג בעלה, אבל אם אין לה זרע מבעלה, הרי היא חוזרת למנהג בית אביה¹⁴⁴. אמנם נראה שאם היא דרה בביתה הנפרד, יכולה להמשיך לנהוג כמנהג בית בעלה¹⁴⁵.

ואם האלמנה או גרושה נשאת שנית, הרי היא נוהגת כבעלה השני ככל מנהגיו, ואינה צריכה התרת נדרים¹⁴⁶.

מו. עוד בדיני מנהגים ההולך ממקום אחד למקום שני יבוארו להלן בסימן תסח.

[ס"ג]

ברירת החיטים מחמץ ומתולעים

מז. החיטים העומדים לטחינה עבור המצות, ישנם אופנים שצריך לברור אותם מחשש תערובת של חיטים מחומצות וכדומה¹⁴⁷, וכמו שיבואר.

מח. חיטים שאכלו מהם עכברים, ראוי לבררם לכתחילה כדי להוציא את החיטים הנשוכים, ודווקא כשאין בחיטים השלמים פי שישים כנגד הנשוכים, אבל אם יש בהם פי שישים, אין צריך לבררם אפילו לכתחילה. וכן אם התחיל לברר חלק מהם עד שכבר אין שישים רשאי להפסיק את הבדיקה לכתחילה. ובכל אופן אם לא בירר, אפילו כשאין שישים, הכל מותר¹⁴⁸.

מט. יונים וציפורים שאכלו מן החיטים, אין בזה חשש חימוץ¹⁴⁹.

נ. חיטים שנאכלו מקצתם על ידי תולעים, אין בהם חשש חימוץ. ולכן אין צריך לבררם אפילו לכתחילה, למרות שאין פי שישים בחיטים השלימות כנגדם¹⁵⁰. ואם נשארו התולעים בתוך החיטים ראה בהלכה הבאה.

נא. חיטים שיש בהם תולעים, אם רובו מתולע אין להשתמש בו בשום אופן¹⁵¹, אבל אם רק מיעוט מתולע אפשר לטווחם במטחנה שיש בה אפשרות שהתולעים יברחו קודם הטחינה¹⁵². אבל אם אין לתולעים אפשרות לברוח, חייב לברור את החיטים מהתולעים קודם הטחינה. ולאחר מכן מותר לטחון גם אם יש חשש שנשארו מעט מהתולעים¹⁵³. ובדיעבד אם לא בירר וטחן אתם כמות שהם, מותר¹⁵⁴. ולמעשה אין לסמוך להקל בזמנינו בלא ברירה¹⁵⁵.

נב. אחר הטחינה אין צריך לנפות את הקמח מחשש תולעים, ובלבד שלא שהה הקמח הרבה זמן קודם האפיה¹⁵⁶. ומכל מקום נוהגים לרקד הקמח כדי להוציא את החתיכות הגדולות שלא נטחנו כהוגן, כפי המצוי ברחיים של יד¹⁵⁷.

וכדומה¹¹⁸. ויש מנהגים שהם חומרא יתירה שאפילו התרה אינו צריך¹¹⁹, וכן מנהגים שמצוי שמשנתנים, אין צריך התרה¹²⁰, או מנהגים הנעשים מאליהם ולא מחמת "מנהג"¹²¹.

ודע, שכל זה באופן שידע ענין המנהג וחומרותו, ואף על פי כן נהג איסור, אולם אם חשב שהוא דבר חמור, ונתברר שאינו כן, אין צריך התרה כלל. ובהרבה מקרים אין האדם ידע תוקף המנהג, ואפשר להקל גם ללא התרה¹²².

לח. מקום שנהגו במנהג מסוים, חייבים כל בני המקום לנהוג במנהגים אלו, וגם זרעם אחריהם חייב במנהגים אלו, ואפילו אם לא קיבלו עליהם בהסכמה אלא שנהגו כן מעצמם¹²³, וגם אם הוא מנהג לכתחילה¹²⁴, ואי אפשר להתיר את המנהג אפילו בהתרת נדרים¹²⁵.

לט. יש אומרים שאין הבנים חייבים לנהוג במנהג האבות, אלא רק באופן שגם הבנים נהגו כן בעצמם לאחר שהגדילו, אבל אם אחר שהגדילו לא נהגו כן, לא נתחייבו¹²⁶. ועיין בהערה¹²⁷. ויש אומרים שבכל אופן חל עליהם חובת המנהג¹²⁸.

מ. אדם שהחמיר על עצמו באיזה דבר, אין הבנים שלו חייבים לנהוג כמותו, וכל האמור בהלכות הקודמות הוא דווקא כשזה היה מנהג כל המקום¹²⁹. אמנם אם האב אמר בפירוש שמנהגים אלו חלים גם על בניו, ראוי להחמיר¹³⁰. ובפרט אם הבן נהג כן בעצמו¹³¹, וידע את שורש המנהג¹³².

מא. במקום צורך ושעת הדחק וכן לצורך קטן [עד גיל 9-10 כשצריך לכן], וכן לצורך חולה שאין בו סכנה, יש להקל בכל המנהגים גם ללא התרה¹³³.

מב. מקום שנהגו כמנהג מסוים, ורוצים לחזור בהם ולשנות מהמנהג, יכולים לעשות כן בהתרת נדרים¹³⁴, ואפילו אם הונהג על פי חכם¹³⁵. וכן הבנים יכולים לעשות התרה על מנהג שנהגו כאבותיהם¹³⁶. אמנם במנהג שנהגו משום שתפסו כן להלכה, יש מחמירים¹³⁷.

מג. במה דברים אמורים, במנהג שנהגו מקצת מהציבור או מקצת מהקהילות, אבל מנהג ישראל שנהגו בו כל בני אשכנז או כל בני ספרד או בני תימן, וכדומה, אין להקל¹³⁸.

מד. אשה שנשאת לאדם שמנהגיו שונים ממנהגי בית אביה, צריכה לנהוג ככל מנהגי בעלה בין לחומרא ובין לקולא¹³⁹. והבעל יכול לכופף את אשתו לנהוג ככל מנהגיו¹⁴⁰. ואינה צריכה לעשות התרת נדרים, על מה שהיא עומדת להקל¹⁴¹.

אמנם הבעל רשאי למחול לאשתו, ולהניח לה להמשיך לנהוג כמנהגי בית אביה בין לחומרא ובין לקולא¹⁴², ואם התחילה להחמיר אחר נישואיה ורוצה לשנות מנהגה צריכה התרת נדרים¹⁴³.

מבואר בשו"ע להחמיר. ועמדו בזה הפר"ח בסי' תצו וש"א, וע"ע בשו"ת רב פעלים ח"ב חו"ד סי' כג.

118. ככל סוגי הנדרים בכל דוכתא, וע"ע פר"ח שם וש"א.

119. פר"ח שם ועו"א. והיינו מנהגים שאין להם מקור בפ"י [כגון מה שכתבנו להלן לענין הנהגה שלא לאכול בפסח חוץ לביתו].

120. כמו שכתבנו בכ"מ שהנוהג להתחזק בלימוד וללמוד כמה שעות ללא הפסק, א"א לומר דרך כל ימיו הוא יהיה חייב בכך, שאין זה גדר "מנהג", שענינו דבר שעשוי להיות כן כל ימיו, ואילו כאן הוא דבר הידוע שעשוי להשתנות, ודו"ק.

121. גם זה כתבנו במקומו לענין דברים הנעשים ממילא, כגון ללכת לבהכ"ס לתפילה בציבור וכדו', שאם אירע שהתפלל בביתו ביחידות בודאי שאינו נחשב כעובר על מנהגו, כיון שאין זה גדר מנהג, אלא כדבר מוכרח הרובץ על האדם ממילא.

122. הוספנו הערה זו שמצויה טובא שאנשים נוהגים בדברים בלא לדעת תוקף הענין, וכאשר מתברר שאינו חמור כ"כ, הרי הם רשאים להקל בלא התרה. ועיין בברכ"י סי' ריד בשם גדולים שיש לתלות את המנהג בטעות, עיי"ש. אך זה חידוש [אמנם במנהג של רבים בודאי אין לתלות בטעות, וע"ע להלן].

123. שו"ע יו"ד סימן ריד ס"ב.

124. דעת שם עפ"ד הש"ך.

125. פר"ח סי' תצו, והו"ד בח"א כלל כזו ס"ט.

126. זכרון יוסף, ה"ד בפת"ש שם סק"ה. וכ"כ מהר"ם שיק או"ח סו"ס רמט, ועוד באח'.

127. וגדר הגדילו, בפשטות היינו מגיל י"ג, אך מאחר והוא סמוך על שולחן הוריו, ונגרר אחריהם, ממילא י"ל שהוא תלוי במה שנהגו מוזמן שנשא אשה, וכ"מ באח'.

128. פר"ח שם וח"א שם, וכן בערוה"ש שם סי' תמה על זה.

129. פר"ח שם וא"א שם.

130. פר"ח סל"ט סק"ב וסמכה לחיים יו"ד סי"ה, וע"ע בספר כל נדרי פע"ח סי' מד' האח' בזה.

131. פר"ח שם וח"א שם ועוד.

132. שאל"כ ה"ז עיני נדר בטעות בהרבה מקרים, וכמשנת לעיל.

133. ח"א שם, וכדרך שכתבנו עוד בדין הקטניות, ועיין מה שכתבנו שם כל הפרטים, וה"ה כאן.

134. פר"ח וח"א שם.

135. פר"ח שם, ודלא כפר"ט סל"ט שאסר בזה כל שלא נתפשטו הסיבות של הגזירה.

136. פר"ח ועו"א, ק"ו מההורים, וע"ע בספר כל נדרי פע"ח ס"ח.

137. פר"ח שם בדין השמיני, ויל"ב, ותלוי גם לפי תוקף הדין.

138. עיין ש"ך סימן ריד סק"ד בשם מהרש"ל, וכ"ה בפר"ח שם דין השישי, ובח"א שם. ואמנם כאשר נתערבו בקהילות הספרדים י"א שיכולים לנהוג כמותם לגמרי, ויש בזה פרטים, ואכמ"ל.

139. עי' שו"ת התשב"ץ ח"ג סי' קעט שאשתו כופו בכל דבר וכו'. וע"ע בשו"ת אדמת קודש ח"ב בהשמטות לאו"ח סוס"ב, ועוד האריכו בזה באגר"מ חאו"ח ח"א סי' קנח וחאה"ע ח"א סי' נט ומנח"י ועוד באח' טובא.

140. עיין תשב"ץ שם, וכ"כ במל"ח סי"ב סכ"ג לחומרא, וה"ה לקולא ע"פ סברת התשב"ץ וכמו שיבאר בספר כל נדרי עמוד תשי"ד.

141. אדמ"ק שם ואגר"מ שם ועו"א.

142. כ"ד הגרש"א, ה"ד בכל נדרי שם, ואמנם לצד דהוי כהולך ממקום למקום, לכא' חייבת לנהוג כמותו, ואינו מוכרח, דאין זה מנהג מקום ממש, אלא כעין אותו ענין ובעיקר כסברת התשב"ץ, ועכ"פ אינו "מקום" ממש.

143. פשוט.

144. שו"ת התשב"ץ (שם) דומיא דאשת כהן (ביבמות טו.).

145. כנלענ"ד שאע"פ שכתב ששבה לבית אביה, אין זה בהכרח, ולא גרע ממש"כ לעיל בכן שהגדילו. ועכ"פ כשיש לה בית נפרד, אין זה בגדר הולך ממקום למקום, ויכולה לנהוג כרצונה.

146. כנלענ"ד לכל הטעמים, ודלא כמש"כ בכל נדרי פע"ז ס"ט.

147. בטור סי' תנג הביא מרבינו פרץ שנוהגים לברור את החיטים מפני אכ"י לת העכבר, משום שהרוק שלהם מחמיץ, והביא יש אומרים שאינו מחמיץ דהוי כמי פירות, ודחה דבריהם, עיי"ש. וכ"ה בהגה"מ וסמ"ק כמובא בב"י. אולם הטור עצמו כתב שהרוק מחמיץ, אבל כתב שאינו מצוי שמעט רוק יח"י מיץ, ועוד שהרי הוא מתבטל מלפני פסח בשישים ואפילו באלף. ובב"י הביא שכ"כ בתשו' הרשב"א ח"א סי' תפת. ובד"מ הביא שכ"כ להקל בתרוה"ד. וע"ע להלן הנפ"מ בין הטעמים. ועוד יבואר להלן אופן הברירה.

ומה שכתבנו חיטים, לאו דווקא, והוא הדין גם שאר מיני דגן, וכמש"כ המשנ"ב (סקט"ו), ואמנם המג"א כתב שחיטים הוא בדווקא, אבל בשעורים ממחרים להחמיץ יותר מהר, וכ"כ עו"א ה"ד בכה"ח (אות מח) שנמשכו אחר המג"א. אולם הא"ר כתב דה"ה שעורה, ה"ד בפמ"ג ובכה"ח (שם) ושעה"צ (אות נא), ושכן מבואר בתשו' הרשב"א.

148. הנה מבואר בטור ובמפ"ב טעמים להיתר, א. שאין מיעוט רוק שבפה העכבר מחמיץ. ב. שיש שישים כנגד הנשוכים, והנה יש כו"כ נפ"מ בין הטע"מים, וכמש"כ כה"ח (אות מו) כגון אם אין שישים, וכן אפילו אם יש שישים למ"ד חוור וניעור. ומ"מ הפו' נקטו עיקר שאין הרוק מחמיץ כלל. ורק לכ"י תחילה כתבו לחוש לטעם שני שרק משום ביטול מותר. וכמבואר במשנ"ב סקט"ז וכה"ח אות מו-מו בשם האח' שבדיעבד אפילו כשאין שישים מותר, כיון שהעיקר לדינא שאין הרוק מחמיץ.

ואף כשאין שישים אין זה פשוט שצריך לברור, ובשו"ע (ס"ג) כתב בלשון דיעבד אם לא ביררו וכו', אך סיים שאם לא בררו אין בכך כלום. ומ"מ י"ל שזה רק דיעבד, וכבר נחלקו בזה האח' ה"ד בביה"ל (ד"ה אס), וע"ע כה"ח שם, ומ"מ הביא ד' הפמ"ג שאף לשו"ע אפשר דמיירי כשאין שישים, ולכן נכון לבררם לכתחילה, ועפ"ז מבואר מה שכתבנו שרק כשאין שישים ראוי להחמיר. וכ"כ האח' במשנ"ב וכה"ח מד, מו, נ.

ויש לבאר בעיקר הדבר, שצריך לשער כנגד הנשוכים, שזה רק כנגד הנ"שוכים, אבל לא חוששים שמא נגע הרוק באחרים ג"כ. וגם מנשוכים לכא' לא היה לנו לחוש כולי האי, דשמא לא החמיץ אלא מקצתה. אמנם בכל דוכתא כשרואים ביקוע אמרינן שכולה נתחמצה.

הערה בדין אכילת עכבר: ויש להעיר במ"ש בהוריות (יג). שהאוכל ממה שאכל עכבר ישכח תלמודו, וא"כ היה ראוי לברור מטעם זה, ויש שאמרו שהוא איסור של בל תשכח וכו'. אך ז"א, חדא שאינו איסור מדינא. ואף את"ל כן, הנ"מ בעודו בעיניו, אולם כאשר נטחן ומתבטל, הכל חוזר לקדמותו, וכמו שכתבנו במקומו שיש ביטול גם ברוח רעה. ונפ"מ למאכלים שנגעו בהם ביד שלא נטלה מרור"ד של שחרית ונתערב באחרות [וכמו שמצוי שילד נוגע בקופסת עוגיות קודם נטילה, והרי מה שהוא נגע מתבטלים באחרות]. ומכאן יש ללמוד גם במה שכתבו האחרונים לדון במאכלות האסורות שנתבטלו,

אם פג מהם הכח המטמטם, ואכמ"ל.

149. שהרי אינם מוציאים רוק אפילו כעכבר, אלא בולעות כל החיטה. וכ"כ בשואל ומשיב מהדו"ת ח"ג ספ"ב, ומה גם שאין דרכם לקחת חתיכה אלא אוכלות כל החיטה. ואכן מצוי במטחנות שיש הרבה יונים וציפורים, ומן הדין אין חיוב להקפיד כ"כ שלא יבואו.

150. בשכנה"ג כתב להחמיר בזה מחשש חמץ ע"י התולעים. אולם החיד"א בברכ"י ובמחבר"ר כתב שמחרמ"ו שהוא ב"י סי' רנד ל"מ כן. וכ"כ עוד הרבה אח', ה"ד בכה"ח כאן אות נד ובשד"ח מערכת חו"מ סי"א אות ה.

[וכן מצוי בחיטים שיש ביניהם חלזונות, כידוע. ובכל המקומות כיום אכשר דרי לברר מהם, וכן מגרגירי חרדל שביניהם, עיין להלן סי' תסא ועוד, ומאידך מחיטי חמץ אין בודקים, וסומכים שמן הסתם לא צמחו, כמצוי היום שלא משהים חיטים הרבה זמן עד שמחמיצים].

151. שלכל הטעמים שיבוארו להלן יש לחוש, דבדאי אין לתלות שכולם יצאו דרך אפרכסת וכו'.

152. עיין בב"י יו"ד סי' פד בשם תרוה"ד, ובשו"ע שם ס"ד, וכן ביארו הש"ך והאח' שם כמובא בכה"ח ביו"ד אות קלב, וכן בכה"ח כאן אות נה, וכתבו שם האח' שבדיעבד מותר לטחון גם אם אין לתולעים אפשרות בריחה [וכמו

שמצוי כיום במטחנות שלנו], עיי"ש. אמנם י"ל שבתשו' מהרא"י שבב"י מבואר שכל ההיתר הוא בגלל שיש ספק אם בכלל יש תולעים וכו'. ולפי"ז

הרי צריך לברור לכתחילה, ולא לטחון כשיש בודאי תולעים, ואין להם בר' דאי לאן לברוח. וק"ק בלשון האח' שלא כתבו כן, ומשמע שהקילו גם בלא ברירה במיעוט תולעים ברחיים סתומים, וצ"ל שסמכו עמש"כ לפנ"כ שצריך

לברור. וי"ל שלכתחילה צריך ב' למעילותא גם ספק תולעים וגם אפשרות ברירה, ואם אין לו מותר לכתחילה. וע"ע בכה"ח (כאן אות נה) שכתב דמ' שמעות השו"ע ביו"ד שא"צ לברר כלל שום איסור תולעים. וי"ל שהשו"ע קיצר, ובודאי גם הוא מסכים לכל דברי האח', שהרי מקורו מדברי מהרא"י.

ויש לציין, שבאופן שיש לתולעים היכן לברוח, יש להזהר לנפות את הקמח לאחר הטחינה, שמא התולעים שברחו נפלו בחזרה לקמח. ולכן צריך

לרקד לאור היום שיוכל לראותם (שו"ע יו"ד שם), ודווקא בתולעים אדומים או שחורים הנראים מבין הקמח, אבל הלבנים אסור. וכמש"כ הפר"ת והאח',

ה"ד בכה"ח ביו"ד שם אות קלד וכאן באות נו. ומפני זה כתבנו להלן שאין לסמוך ע"ז למעשה, שהרי כיום התולעים לבנים. ואין נפה שיכולה לבררם

אחר הטחינה, שהרי טחינה זו היא טחינה גסה, שא"א לה לעבור בנפת משי המצויה, והתולעים יכולים לעבור יחד עם הקמח, ומה גם שכיום בכל סוגי המטחנות אין בכלל פתחי מילוט לתולעים.

153. כן כתבו האח', ה"ד בכה"ח כאן אות נד, וביו"ד שם אות קלא.

154. כה"ח ביו"ד שם בשם האח'.

155. מפני שפיות המטחנות סגורות, ובשונה מרחיים של זמנם, ואין לתור לעים להיכן לברוח. וזאת ועוד שגם אם יברחו הרי יש חשש שיחזרו לקמח.

ובשו"ע לא התיר אלא בריקוד לאור היום וכו' ובתולעים הנראים, ובזמנינו אינו מצוי כמו שכתבנו לעיל לפני ב' הערות.

156. בקמח הנטחן למצות בד"כ אינו טחינה דקה בכדי שיעבור דרך נפת משי המצוי לקמח לבן, ובנפות אחרות עשוי להיות שתולעים קטנים יעברו דרכו. ומ"מ א"צ לנפות כיון שטוחנים בסמוך לאפיה, ואף אם שהה כמה

ימים וכדו' אין חשש, בשונה מקמח לבן המצוי, משום שהקמח של המצות הוא יבש (שלא עובר שום רחיצה וכו'), והתפתחות התולעים בו מועטת, ולהלן נת' עוד בענין זה (ושם הערנו שאין להניח הקמח בקירור, מפני הטל

נג. חיטים שהוסיפו לצמוח מחמת הלחות הרי הם חמץ גמור, וחובה לברור את החיטים לפסח שלא יהיה בהם תערובת מחיטים שצמחו¹⁵⁸. [משום שאם אין בחיטים הכשרות פי שישים מן החיטים שצמחו, אסור הכל בהנאה, וצריך לבער הכל כדין ביעור חמץ¹⁵⁹. ואפילו בספק אם יש שישים אסור¹⁶⁰], ודי לברור עד כדי שיש פי שישים כנגד החיטים שצמחו¹⁶¹. ואסור להוסיף עליהם חיטים כשרות כדי שיתבטלו בשישים¹⁶².

גם כאשר יש פי שישים בחיטים הכשרות יש אומרים שצריך לאפות הכל לפני פסח, אולם להלכה למעשה מותר לאפות גם בפסח, ובעל נפש יחמיר לעצמו לאפות קודם פסח¹⁶³.

נד. כל האמור לעיל שיש להקל בחיטים מצומחות וכדומה כשיש בחיטים הכשרות פי שישים נגדם, הם לכל ימות הפסח. אולם למצת מצוה בליל הסדר שצריך שימור לשמה, יש מחמירים. אולם למעשה דעת השו"ע שמותרים גם למצת מצוה¹⁶⁴.

[ס"ד - ח"א]

שמירה מחמץ ולשם מצוה

נה. הזהירות והשמירה מן החמץ, נצרכות בכמה שלבים קודם אפיית המצה, יש מהם דברים שהם להידור מצוה, ויש שהם לכתחילה, ויש דברים שמעכבים גם בדיעבד¹⁶⁵.

א. לפני הקצירה, כשהדגן יבש יותר מדאי, מנהג החרדים לדבר ה' לדקדק בזה. והוא בכלל השמירה משעת קצירה¹⁶⁶.

ב. משעת קצירה, טוב לכל אדם לשומרם¹⁶⁷.

ג. משעת הטחינה, יש להזהר לכל הפחות לשמרם מאז¹⁶⁸, ועיין בהערה¹⁶⁹.

ד. קמח מן השוק, מותר רק בשעת הדחק¹⁷⁰. ומשעת הלישה יזהר לשמרם, ומרגע הטלת המים לקמח, ועד האפיה¹⁷¹.

ה. בצקות של גויים, אסורים אם לא ראה אותם היהודי שנעשו כשמירה מחמץ¹⁷².

והמנהג להדר לקחת מצות שהם שמורות משעת קצירה לכל ימי הפסח. ותבא עליהם ברכה. ולפחות יש להזהר שיהיה שמור משעת טחינה¹⁷³. ולהלן יבואר שבשעת הדחק שאין שום אפשרות אחרת אפשר לקחת קמח מן השוק.

זו. מלבד השמירה שלא יהיה חמץ, צריך גם שתהא השמירה לשם מצוה¹⁷⁴. ולכתחילה טוב לשמר את המצות משעת קצירת החיטים¹⁷⁵, על ידי אנשים יראי שמים וממונים על ידי בד"צ¹⁷⁶. ולפחות משעת טחינה, ובשעת הדחק משעת לישה¹⁷⁷. ופרטי הדינים בשמירה לשם מצוה יבוארו להלן בסימן תס.

של חיטים שעברו לתינה, כמו שמצוי בזמנינו.
171. שמרגע הטלת המים לקמח כבר יכול לבא לידי חימוץ, ועד זמן האפיה לראות שנאפה טוב, ולא שיהיה ליד התנור ומתחמם ומתחמץ. כל זה הוא שמירה מחויבת לכל הדעות, והכל ענין אחד, וכמו שכתבנו בסימן תס בה' לכה ב.
172. בפסחים (מ). בצקות של גויים, אדם ממלא כריסו מהם, ובלבד שיאכל כזית מצוה באחרונה. ונחלקו הראשונים, רש"י מבאר שההיתר אפילו אם היהודי לא ראה את הלישה, מפני שניכר שלא הכסילו פניו וכו'. אולם הר"ן כתב שאין להתיר בלא לראות את הלישה, שמא נתערב בה שאור, וכן פירש הר"ח. והנה הב"י כתב שהר"ף והרמב"ם השמיטו מפני שאוסרים כהר"ח. והא"ר הביא פוסקים כרש"י. ולמעשה כבר הסכימו הפו"ל אסור, וכמש"כ ביה"ל (סימן תס ס"א ד"ה מצת מצוה) שיש בזה מחלוקת ראשונים, וכתב שם שרבים דחו סברת רש"י והסכימו להר"ח, וכן הר"ף והרמב"ם שהשמיטו בודאי סוברים כהר"ח, ודלא כמש"כ בא"ר, וע"ע שם.
 והנה השו"ע והפ"י כאן לא הזכירו מזה כלל, משום שכאן המדובר מצד לשמה מצוה, וגוי הרי בודאי אינו עושה לשמה. וע"ע להלן סימן תס, ודו"ק.
173. אע"פ שבשו"ע (ס"ד) כתב ד"ז לגבי "מצת מצוה", וגם זה כתב ב"י שו"ן "טוב", מ"מ נהגו להדר בזה וכדברי הפ"ח והגר"א (ה"ד בח"א והובא בביה"ל וכה"ח אות נט סג) ועוד שהחמירו בזה כל ימות הפסח. ובפרט כיום שהכל נעשה במפעלים גדולים להמון העם, ואין כ"כ טירחא בזה. ושוב ראיתי להחיד"א במחבר"ר (וה"ד בכה"ח סא) שכתב שנהגו ברוב הקהילות המפורסמות שהמצת מצוה היא משעת קצירה, ועושים לכל בני העיר שיי' זכו במצוה משעת קצירה. ובארץ הצבי נהגו רבים כי כל הפסח תהיה מעת קצירה, ע"כ. וכן המנהג. [וגם ההפרש מועט, ביחס למוצרים אחרים, ומה לו לחוס על הדמים בפעם אחת בשנה, ובמצוה רבה זו של אכילת מצוה. וגם בכל ימות הפסח, שהפליגו בזה בזה"ק ובסה"ק כידוע, וכבר כתב הגר"ח פלאגי' במל"ח שלא יחוס על כך שהוא ביוקר, כי גם הקב"ה ביוקר עמדו לו ישראל להוציאם ממצרים, וכמו שהביא כה"ח אות ס"ג, והוצרכתי לזה מפני שיש מההמון שנשמע מהם טרוניא על ההוצאה בדבר, ולא שתו ליבם על הוצאות גדולות מהבלי העולם שהם מוציאים, כנגד הפרש מועט למצוה גדולה זו ובדקדוק במצוות. ועיין בגמרא חגיגה דף ד:].
174. בפסחים (מ). אמר רבא להנהו דמהפכי כפי' "הפכו לשם מצוה". ע"כ. וגם למה שדנו המפ' אם זה לעיכובא או לא, וכנ"ל, מ"מ כל חד כדאית ליה כך יש לשמר "לשם מצוה", שמלבד ענין החימוץ עוד יש לעשות לשם מצוה. והיינו שכל דבר שצריך להזהר בו מחימוץ בעשיית העיסה, שיהיה לשמה. וכן מבואר בפסחים (לה) חלות התודה וכו' שנא' ושמרתם את המצות, מצוה המשתמרת לשם מצוה וכו'. ועי' בפרש"י שם, ודוק. וכן מבואר בחולין (ד). מצת כותי וכו', ובפרש"י שם שאע"פ שהם נזהרים ולא מניחים אותה לה' חמץ ומותרת באכילה, מ"מ לא בקיאים לעשות שימור לשם מצוה, עיי"ש. וע"ע ברמב"ם בפ"ה מחו"מ ה"ח-ט וכן בפ"ו, ודו"ק. וכן מבואר בשו"ע (ס"ד) שכתב החיטים שעושים בהם "מצת מצוה" וכו'. ומבואר שיש קפי"ד מיוחדת במצת מצוה, והיינו כמו שביארו המפ' דבעינן לשמה. וע"ע במשנ"ב סקכ"א כב וסוסקכ"ה ושאר פו'.
 ולכן, הגם שבשו"ע כאן לא הזכיר שצריך שתהא שמירה "לשמה" (רק הפו' כתבו כן), מ"מ כאמור שהוא דינא דגמרא, ובודאי שאף השו"ע מסכים לזה. ובאמת שבשו"ע להלן (סימן תנד ס"ב) בד"ץ עיסת הרועים מבואר שאין יוצאים בזה ידי חובה, אך שם נחלקו הראשונים בטעמא דמילתא, וראה בדברינו שם בדיעת השו"ע בזה, אך יותר מבואר הדבר בשו"ע להלן (ריש סימן תס) שאין אופין מצת מצוה אלא ע"י גדולים וכו', והיינו מפני שצריך שיהיה לשמה. ומה שהשו"ע סתם כאן הוא משום סמך אדהתם. ופשוט. כי שם זהו מקומו.
175. עיין לעיל ובהלכה הקודמת, ויעיין להלן בביה"ל (ר"ס תס) בענין שיי' מור במצות לשמה אם הוי מדא' או מדרבנן. וכתב שהוא חיוב מדא' בלישה ואפיה, ול"א משעת טחינה, אולם משעת קצירה הוא רק מדרבנן לכתחילה, וכמו שמבואר בראשונים, עיין שם.
176. עיין להגר"ח פלאגי' במל"ח, ה"ד בכה"ח (אות סב), שלא להניח לע' שות קצירה אלא לת"ח שהוא בר הכי לידע הדינים כדי להזהר מהם, וגם שיהיה יר"ש שלא מיקל באיסורים, אלא שהוא מיראי ה' וחושבי שמו, וע"ע שם. ויש כמה וכמה ענינים שצריך להשיג בהם.
177. עיין בהלכה הקודמת, וכבר כתבנו שם שהמנהג להדר במצות שמורות משעת קצירה. וזה ביותר לגבי מצת מצוה. וכמש"כ הפו'. וזה חיוב דאו' לכ"ו, ובכלל הלישה זה מרגע הטלת המים לקמח ועד האפיה, וכמו שנת'

[וכן ראוי, שם] לשמור משעת קצירה, וחד מהטעמים הוא מפני שלפעמים מניחים אותם להתייבש הרבה וכו'. וכ"ה בכה"ח שם (אות לח) משמו שמון הסתם סומכים להקל מפני שאין מניחים את החיטים לסמוך בקרקע כ"כ שלא יפלו הגרעינים, ומ"מ ראוי ונכון להשיגו ע"ז דלפעמים מחמת הגש"מים או שאר מניעות עומדים בקרקע לאחר שנתייבשו כל צרכן, ולכן ראוי לקצור בעודן לחים, ע"כ. ומטעם נוסף י"ל שלא הקפידו כ"כ עכ"פ במקומו תינו, מפני שאין יורד גשם כ"כ שעשוי להחמץ.
 ועוד כמש"כ המגן האלף (סק"ד) שאף אם ירד גשם המים זבים וכו' (וכ"ה בד' הפו' בס' תסז), ומ"מ מנהג היראים להקפיד בזה, וכן המשנ"ב (שם סק"ז) כתב שהוא מנהג החרדים (והשמיט ד' הח"א והוסיף שכן ראוי, ומשמע גם לכל אדם), וכפי שביארנו ה"ז חלק משמירה "משעת קצירה" (וכן מבואר בח"א הג"ל). והיינו הידור בכך שכל זמן שעשוי לקצירה שיהיה שמור.
 אמנם בגמרא פסחים (מ). מבואר שהשמירה למצות הוא מזמן "דמהפכי כפי", והיינו שמהפכים ומסדרים את העומרים לקושרן. ויש לפרש דזהו שעת קצירה, ויל"ד שעת הקצירה ממש, וכ"ה לשון הרמב"ם פ"ה מחו"מ שיש לשמור לאחר שעת הקצירה, ויש לפרש כנ"ל. וכ"ה בנוב"ת (סימן מט). וע"ע גם במגן האלף (סק"ד) שבעודם מחוברים א"צ לשמור מכיון שלא שכח שיחמיצו וכו'. (וכה"ג בשע"ת ס' תסז). ולא זו בלבד, אלא דחזינן בערוך (ע' כפי') שביאר כוונת הגמרא שם שהכוונה לטחינה (וזה כהמפר"שים שיש לשמור משעת טחינה). אולם מד' כמה פו' משמע שלמדו שמירה משעת קצירה כפשוטו מזמן הקצירה, ואנו הוספנו שכשיש חשש יש לשמור גם לפני כן, והוא בכלל שמירה משעת קצירה, אך מן הסתם דיינו בשעת קצירה ממש.
167. שו"ע (סימן תנג ס"ד) טוב לשמרם שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה, ע"כ. וזה הנהגה לכל אדם. (ולא רק לחרדים ויראים הנ"ל בהערה הקודמת). והפר"ח כתב שזה חיוב לדינא ומעכב שיהיה שמור משעת קצירה. וכמה אח' השיגו על דבריו, וכמו שהביא כה"ח (אות מח) בשם המקו"ח שהוא נגד כל הפו' ראשונים ואח', ושכן מבואר בירושלמי שאינו מעכב. וכ"כ הנה"ש, וכן בנוב"ת (סימן עט) דלית דחש לדבריו דהפר"ח אלא המהדרין מן המהדרין, ע"כ. וכ"ה בשו"ג (סק"ז) דלא כהפר"ח, ושכן המנהג בשלוניקי וכו', עיי"ש.
 אולם הנה ד' הפר"ח יבואר נכון מדברי הר"ף והרמב"ם ועוד שסתמו בזה, וכן בביה"ל (ד"ה טוב) כתב ע"ד הפר"ח שכדבריו נמצא בכמה ראשו"רים נים דשימור הוא משעת קצירה. וכתב עוד שבודאי נכון להחמיר למצה של מצוה לקחת דווקא שמורה משעת קצירה. והגר"א נהג להזהר בזה בכל ימות הפסח (וכ"ה בכה"ח אות נט ובאות סג בשם הח"א ממנהג הגר"א, וע"ע שם). אך כאמור שרואה"פ נקטו שאינו מעכב.
 ומ"מ די לנו בכך שהשו"ע כתב שטוב לשמרן משעת קצירה, ושכן כתבו הרבה גדולים, ועיין להגר"ח פלאגי' במל"ח (ה"ד בכה"ח אות פג) שלא יחוס על הדמים שהם ביוקר, כי גם ביוקר עמדו לו ישראל כדי להוציאם מצרים כאמור"ל וכו'. וכן נהוג כיום שהחרדים מהדרים בדבר, וכמש"כ גם בשע"ת (ה"ד בכה"ח סוף סח) דהאידינא רבים שוו עצמם כמהדרין ומחזירים על הגר"נות שיהיה להם חיטים שמורים משעת קצירה עכ"פ למצת מצוה, ע"כ. ומה גם שבזה ניצולים מחשש תיתיה (וכמו שיבואר להלן), וכיום אינו בטורח כלל מפני שכל עניני המצות עשויים בסיטונאות, וכל הרוצה יבא ויטול. [ויש לבאר שאין הנידון כאן מצד החשש לברכה שלא כדין, וסב"ל, משום שהמח' לוקח היא במצוה ולא בברכה, וכידוע מהרדב"ז סימן רכט ועוד. וכ"כ בנידו"ד בקול אליהו ח"ב סכ"ח ובתשובה מאהבה ח"ב ס' רלו ועוד באח'].
168. שו"ע, וכדעת הרא"ש. ואף לדעת הרבה ראשונים שאמרו משעת קצירה, שנת' שהוא רק לכתחילה.
169. לכאורה נראה על פי מה שכתב הרא"ש שכיון ששמירה משעת טחינה הוא משום שאז מקרבים אותם למים, ולכן צריך שמירה מאז, א"כ בזה"ז שהטחינה אינה נעשית עם מים, א"כ אין בזה מעלה יותר משעת קצירה. אולם מסתימת הפו' שלא חילקו בין אם הטחינה נעשית ברחיים של מים או של בהמה וכדו', משמע שהכל בכלל. וכן במג"א (סק"ז) נהגו בזה. וכתב שגם ברחיים של בהמה רגילים לרחוץ את החיטים, עיי"ש. וע"ע בכה"ח (אות ע). אמנם בשע"צ (אות לג) הביא בשם החמ"מ שבמקום שטוחנים ברחיים של רוח או יד א"צ שמירה לדעה זו, כי אם מלישה ואילך. עיי"ש. אולם הוסיף במוסגר דכ"ז במקום שאין רגילים לרחוץ, וזה כדברי המג"א הנו'. והנה גם בזמנינו רוחצים החיטים, ולכן יש להזהר.
170. שו"ע עפ"ד הגאונים הנ"ל, וע"ע להלן מה שיבואר בזה, אודות קמח

שנוצר (עלו).
157. ולהלן סימן תס נתבאר שא"צ לחוש לטחינה ברחיים של יד כלל, ואפ"י שר לכתחילה להשתמש ברחיים של מכונה.
 ובכל אופן, אם מנפים קמח של מצוה, משתמשים בנפה של 40 מש, (אע"פ שבד"כ משתמשים ב-60 וכו').
158. עיין בטור ובי"ו ובהגה ס"ג, וראה בהערה ראשונה שבהלכה קודמת.
159. משנ"ב כ, וע"ע שם שאם לא ביער ועבר עליהם הפסח, ימכרם לגוי חוץ מדמי איסור שבו. וע"ע כה"ח סי' תמו אות רנה.
160. משנ"ב שם במוסגר בשם חמ"מ. וכן בכה"ח אות נג הביא מהח"א שהביא בזה מח' אי הוי מין במינו, והניח בצ"ע. אבל האח' כתבו להחמיר כיעוי"ש.
161. משנ"ב יט, וכה"ח נא.
162. עיין משנ"ב (סוסק"כ) שרוב הפו' אוסרים בזה, ורק בשעת הדחק אפשר דיש לסמוך על המתירים, אולם בודאי שקשה להקל בכל זה אחר שבראשונים מבואר לאיסור, וכ"כ האח' כמוכא בשע"צ אות ל, וכ"כ בכה"ח אות נא דהוי כמבטל איסור לכתחילה, עיי"ש. אמנם יש משמעות מד' כמה אח' שמוות, וראה מה שכתבנו בסימן תמו, ומה שהעירו והוספנו ע"ז במכ"ת תב נוסף שלמעשה אסור גם אם הוא מלפני פסח.
163. משנ"ב יז וכה"ח מט, וע"ע שם. ולמעשה הרי קיי"ל דאינו חו"נ עכ"פ בלא בלח. וע"ע מה שנתבאר בסימן תמו ס"ד. ודון לנידו"ד. ומה שכתבו דבעל נפש יחמיר וכו', כבר מצאנו כן בכמה ענינים, וכמו שכתבנו בסימן תמו שהמנהג להזהר לכתחילה ממשוהו חמץ אפילו קודם פסח ואפילו כשמת' בטל, וכבר אמר החו"א שאילולי הגדרים המוחלטים בכשרות היו עשויים לאכול נו"ט ח"ו.
164. הנה בבית מאיר ס"ח בשם תשו' מהר"ם מלובלין סי' קיט כתב להח' מיר, וכ"כ המשנ"ב בכ"מ, וכמו שכתבנו להלן בסוף סימן תנג. וע"ע בשו"מ תליתאה סי' קסז שכתב כע"ז לענין תערובת מצות שמורות ושאינם שמו' רות, דבעינן שימור ודאי. וכ"ה במהר"ם שיק סי' קה. אולם פשוט השו"ע כאן בכל דרכו שהדבר מותר גם למצת מצוה, כאשר יראה הרואה בעליל. וכ"כ ביבי"א ח"ג ס"ה עפ"ד השו"ע הכא, ושכ"מ בשו"ע סימן תסז עפ"ד תשו' הר"ן, ועמש"ש. ושכ"כ בשו"ת ביכורי שלמה ומהר"ש"ג. ע"כ. וע"ע בד' בריו להלן בענין תערובת של קמח שמור וקמח שאינו שמור מש"כ בשם האח', ודון לנידו"ד.
165. בגמרא פסחים (לח). אמר קרא ושמרתם את המצות, מצוה המשתמרת לשם מצוה וכו'. ועוד בגמרא פסחים (מ). בסוגיה דלתיתה, הדר אמר רבא מצוה ללכות שנא' ושמרתם את המצות, ואמרו בגמרא ואפ"ה לא הדר ביה רבא, דאמר להנהו דמהפכי כפי, שיהפכו את העומרים לשם מצוה, אלמא שימור מעיקרא מתחילתו ועד סופו בעינן, ע"כ. ונחלקו בזה הראשונים, א' הר"ף (יב. מד' הר"ף) כתב שיש לשמור את הקמח של פסח משעת קצירה, וכ"כ הרמב"ם (פ"ה מחו"מ ה"ט) שצריך להזהר שלא יבא מים על הדגן מאחר שנקצר וכו', עיי"ש. ומבואר שמשעת קצירה צריך שימור. ואמנם הר"ן (שם) פירש דברי הר"ף שאינו אלא למצוה מן המוכרח, ואפשר שאע"פ שלא עשה כן אלא לקח מן השוק ג"כ יצא, וצ"ל דהיינו מחמת שאר הדק' דוקים (שכתבו הרא"ש ושאר"ר) דמשמע שא"צ שמירה משעת קצירה, וכמו שדקדק הר"ן גם מדברי הגמ' שרק משעת לישה ואילך צריך לשמה, ועי"ל. אולם הב"י כתב דלכא' משמע כהר"ף והרמב"ם שלעיכובא הוא, אלא שכתב שהר"ן לא פירש כן. ויעיין גם ברמב"ן פסחים (מ). ובריטב"א (שם) שרצו לומר שמעכב. ושוב כתבו שאינו אלא למצוה, והמעכב הוא רק משעת לישה, וכ"כ בשו"ג שם בשם רא"ז, וכ"כ הכל בו סימן מא. ב' הרא"ש פס' חים (פ"ב ס"ו) כתב שנהגו באשכנז וצרפת לשמרם משעת טחינה, לפי שאז מקרבים אותם אל המים שטוחנים ברחיים של מים, ע"כ. ועכ"פ לכתחילה בודאי צריך, וכמו שכתב הר"ן בשם גאון והטור שבשע"ד יש לקחת קמח מן השוק. ועיין ברא"ש שם שהביא שכן מבואר בשאלות (פ' צו עו) שיש לשמור מעת שהוא קרוב לכך שיפול עליו מים, ובב"י הביא מר"ו שלדעת השאלות אין יוצא אלא בשמירה שלא נפלו עליה מים מקצירה. ג] תשו' גאון שהביאו הר"ן וטור שבשעת הדחק מותר לקחת קמח מן השוק, וכך יתפרשו גם דברי השאלות (הנ"ל), וע"ע לבה"ג (ס"א) והר"צ גיאית במאה שערים (הל' פסח), ולהלן יבואר דברי הפו' בזה.
166. בשו"ע (סימן תסז ס"ה) כתב שדגן שמחובר לקרקע אבל א"צ ליניקה, כמאן דמנח בכדא דמי, ומקבל חימוץ אם ירדו עליו גשמים, ע"כ. ומבואר בפו' שם דהיינו בגשמים מרובים מאד. עיין שע"ת ומשנ"ב וכה"ח. ובד"כ אינו מצוי אצלנו שירדו כ"כ. ובח"א (כלל קח אות ל) כתב שמנהג החרדים

[ס"ד - ח"ב]

קמח וחיטים מהשוק

סג. בשעת הדחק שאין בנמצא קמח השמור מחימוץ, מותר לקחת קמח מן השוק, ואפילו מגויים, ויוצאים בו ידי חובת מצה בפסח¹⁸⁸.

וחיטים מותר לקחת מן השוק אפילו שלא בשעת הדחק, ומקיים בזה שמירה לשם מצה משעת טחינה¹⁸⁹, כנזכר לעיל.

סד. גם במקום שעושים לתיתה, מותר לקחת מהם קמח, מפני שאינו ודאי שנעשית הליתיה, וגם יש ספק שמא לא החמיץ¹⁹⁰. ואם ידוע בודאי שלתתו, אין להשתמש בזה כלל¹⁹¹. ובחטה מן השוק יש להקל יותר¹⁹².

ואם זה במקום שמשיהם את החיטים הרבה במים קודם הטחינה, אין היתר להשתמש בקמח מאותו מקום ואפילו בשעת הדחק, וגם אסור להשתמש בבית כדון חמץ¹⁹³. וכל ההיתר הנזכר לעיל הוא בליתיה מועטת.

סה. קמח שטוחנים אותו או אורזים אותו בסביבה שיש בה מיני חמץ, אין להשתמש בזה לכתחילה, אף על פי שמן הדין הוא מותר, כיון שמתבטל מלפני פסח, וגם מנפים אותו¹⁹⁴.

[ה] לתיתה

סו. לתיתה, דהיינו שרוחצים את החטה מעט, ומיד טוחנים אותה¹⁹⁵, אסור חכמים לעשות כן בשעורים, מפני שהם רכים ויש חשש שיחמיצו. והוא הדין שבוטל שועל ושיפון. והגאונים אסרו לעשות כן גם בחיטים שהם קשים. והוא הדין בכוסמת¹⁹⁶.

נז. אף על פי שמן הדין אין צריך שימור לשם מצה, אלא בשביל מצת מצוה של ליל פסח, אבל לשאר ימים די בכך שאין בהם חשש חמץ, אולם ישראל קדושים הם, ונוהגים לעשות שימור לשם מצה בכל המצות משעת טחינה, ולפחות משעת לישה¹⁷⁸. והמהדרים נוהגים לאכול בכל הפסח שמורה משעת קצירה, ועיין בהערה¹⁷⁹.

נח. מצה שנעשתה מתערובת של קמח שמור וקמח שאינו שמור, אם רוב הקמח שמור, יוצאים בזה ידי חובה כדון מצה שמורה, ועיין בהערה¹⁸⁰.

נט. השמירה משעת קצירה כוללת זהירות מכל חשש של מגע מים בחיטים, הן באסיפת החיטים, שלא יפול עליהם מים ממטרות ומקורות מים. וכן ברכב האיסוף. וכן בעת הנסיעה שלא יהיה גשם, וכדומה. ומכל מקום אינם נפסלות אלא באופן שיש ריעותא וחשש חימוץ¹⁸¹.

ס. אם הניח קמח של פסח אצל גוי בלא שומר, מותר בדיעבד. ומכל מקום יש אומרים שאין מן הראוי לשלוח חיטים וקמח ממקום למקום בלא שומר. אמנם כשיש חותם בתוך חותם יש להקל¹⁸².

סא. גם השמירה על המים שלנו שלא יפול בהם חמץ, הוא מכלל חיוב שמירה משעת השאיבה, ואף בדיעבד יתכן שאסור¹⁸³.

סב. הנוהג לאכול מצה שמורה, ורוצה לשנות את מנהגו, הרי הוא צריך לעשות התרת נדרים¹⁸⁴, וככל הפרטים שנתבארו בענין התרת נדרים על מנהג איסור הקטניות¹⁸⁵ [לעיל בסעיף א].

וכן הנוהג שלא לאכול מצה שרויה יעשה התרת נדרים¹⁸⁶.

והנוהג שלא לאכול חוץ מביתו, ורוצה לשנות מנהגו, ראוי להקל ללא התרת נדרים¹⁸⁷.

באר בסימן תס הלכה ב.

178. משנ"ב (סוסק"ה) בשם אחרונים. וע"ע גם בסימן תס סק"ב, וכה"ח אות ב, וש"נ.

179. כה"ח (אות פג) בשם הרב דברי יוסף, ה"ד ברכ"י שער"ת ומל"ח. וציין לה"ח שכתב שהגרא"ה החמיר מאוד שלא לאכול כל הפסח רק שמורה משעת קצירה, ע"כ. וידוע שלהגרא"ה יש מצוה באכילת מצה כל הפסח, אם כי שאינה מצוה חיובית. (וכמו שהבאנו במקומו, ועיין בדמשק אליעזר כאן סק"ד, וכבר במאירי נשמע כן). ועכ"פ משמע כאן שהוא דבר ראוי. וכן הביא בביה"ל כאן. וכן בביה"ל (סימן תס ס"א ד"ה מצת) עיי"ש. ומלבד זה גם מצד שימור דחמץ ה"ז שייך בכל ימות הפסח. וכן כתב החיד"א במחבר"ר, וה"ד בכה"ח (אות שא), וע"ע בדברינו בסוף הלכה ראשונה לסעיף זה סעיף ד, בהערה, ודו"ק.

והנה ד"ז אינו אלא מנהג טוב, שהרי מדינא מותר. ואף בליל הסדר אינו מעכב, וכ"ש לימי הפסח שאינו חייה, וגם המשנ"ב (הנ"ל) לא כתב להדר בכל הפסח אלא משעת טחינה. ואעפ"כ עינינו הרואות לכל היראים שמד"קדקים בכך. אכן יש בזה מעלה בכך שלא יהיה בחיטים חשש לתיתה וכדו'. אף שגם זה אינו מדינא, והרי הפו' התירו, ואף הריטב"א החמיר בליתיה הרבה (וכמו שהביא הביה"ל ס"ד ד"ה מן השוק), וכן הח"א החמיר בזה (כמש"כ בכה"ח פא), אפילו בשעה"ד. וכן המל"ח החמיר בזה (בכה"ח אות סב). אולם מצת מצוה שאינו. ומ"מ אינו מדינא. אמנם הצורך בלשמה הוא בעיקר בליל הסדר למצת מצוה, ומ"מ בד"כ כיום זה נעשה ביחד, ומאן דעי' ביד הא עביד האי.

180. כדמוכח בכ"ד שיש ביטול גם לענין חלות דינים, כביטול בסכך ס' תרכו. וכן באח' לענין סתם יינם שנתערבו, ועוד, ודלא כשו"ת עי"ט ס"ד, ואכמ"ל.

ועוד כתבנו בזה לעיל בסוף סעיף ג דמוכח מהשו"ע דשרי, כדחזינון שאין חוששים למעט חיטים חמץ המעורבים, ומוכח שגם זה נחשב שמורה, ושכ"כ באח'. וכן הלכה. אמנם בכמות הביטול, הנה שם מדובר כשיש שישים ואפי' לו אלף, אולם ברוב אין ביטול אלא בדבר יבש, אבל בלח צריך שישים. אלא שכאשר הוא מין במינו אינו אלא מדרבנו, וכמש"כ ביו"ד ס' צח. ולענין זה דשמירה דא' קיל טפי, ויש לדחות.

181. הנה שמירה מפני דבר שאינו מצוי, לא בעינן, ולכן לא אמרינן שיהיה האדם שומר בעינא פקחא, שלא ישפכו מים דרך צינור אל תוך האוצר של החיטים. וכמו"כ מה שמצוי שיש אנשים הנכנסים לחדר החיטים והקמח, לא חיישינן שיהיה רגע מסוים שיהיה מי שזרוק מים עליהם. ורק אם יש איזה חשש וריעותא זהו חיסרון בשמירה. אמנם יש שהחמירו ביותר מזה. וכיעוין בשד"ח מערכת חו"מ ס"א אות ו ובדברי האח' שבהלכה הבאה. וע"ע בחו"ש פ"ב סק"א.

ונפ"מ מצויה באיסוף החיטים מהשדה למטחנה, שביום רגיל בהיר א"צ לחוש שמא ירד גשם. אולם אם זה בימים מעוננים או בזמני הגשמים אף שיש הפסקות מן הגשם אין זה נחשב שמור, והכל לפי הענין. ומ"מ המד"קדקים משגיחים על החיטים בהשגחה תמידית עד שיגיע לאוצר הסגור.

182. עיין בשד"ח באספ"ד ס"א אות ו. ובביה"ל ד"ה ולפחות ובכה"ח (אות עג). ובחותם תוך חותם בודאי הוי שמירה. ועיין בדברינו בהל' שבת סו"ס שמ מש"כ בענ"ז.

183. עיין בשו"ת האלף לך שלמה (סימן רפב) שאפילו בדיעבד מעכב. וכן בשו"ת דברי מלכאל (ח"ד ס' רא). וע"ע בשע"ת בסימן תנה (אות ו) שג"כ כתב כן לאסור אפילו בדיעבד כשהוא בא מן הגוי, עיי"ש. אמנם בבית שמור, מן הסתם אין ריעותא, וא"צ לאחזוקי איסורא, והכל לפי הענין.

184. עיין ברכ"י ושע"ת וכה"ח כאן בסימן תנג. ודלא כהפ"ח. וע"ע בשד"ח מערכת חו"מ ס"ו אות ט.

185. ראה שם איך הוא אופן ההתרה. ועוד הערה נחוצה, שבהרבה מקרים א"צ התרה, כיון שאדם אינו יודע תוקף המנהג, והוי כנדר בטעות, ועמש"ט. וא"ב במסירת מודעה וכו', ודו"ק.

186. שער"ת סו"ס תס, וע"ע באגר"מ ח"ג סימן סד משכ"ב. וע"ע בסו"ס תס.

187. מנהג זה כתבנו לעיל ר"ס תמו. אך מפני שאין לו מקור ברור בפו' הוי כמילתא יתירא שכתבנו לעיל שא"צ התרה כלל. ושור"כ שכ"כ בשואל ונשאל ח"ה סס"ב ושרגא המאיר ח"ו ס' קמ, ה"ד בספר כל נדרי עמוד תרפח.

188. שו"ע (סוס"ג), ועיין לעיל שדעת כמה פוסקים שאפשר לשמור את המצה לשם מצוה משעת לישה ואילך, וממילא אפשר לסמוך ולצאת בזה ידי חובה למצת מצוה בשעת הדחק. ובאשר לזה שיש חשש שמא החמיצה החיטה, אנו תולים בהיתר, דאחזוקי איסורא לא מחזקינן, ולכן, אפילו מגויים מותר. וכמש"כ בביה"ל (ד"ה ה"ח). אך כתב שצריך לרקד את הקמח מתחילה שמא יש בו פירור חמץ.

ובריטב"א בפסחים החמיר בכל זה, וכתב שקמח של גוים מסתבר שאסור, שמא החמיץ בשעת הטחינה, ושכן דעת הרא"ה. וגם קמח של ישראל שלא נזהרו בו יש לחוש, ובשל עכ"פ אפילו בשעה"ד אין להקל. אבל הגאונים התירו את זה בשעת הדחק, וסיים דמ"מ כיון שאין כאן אלא חשש משהו של חמץ, יש להתיר זאת רק לכזית מצה דא', שאין איסור שהוא דרבנן דוחה מצוה דא' של מצה. ואע"פ שמצאנו שחז"ל התנו לעקור שם מצוה דא' בשב ואל תעשה, אולם כאן זה חשש רחוק וכו', ע"כ. ויל"ד בדבריו, חדא דאם הוא רק חשש משהו הלא מתבטל קודם פסח [ובנידונו מיירי גם לגבי קמח שנלקח מימות השנה], ורק למ"ד שחזור וניעורו אסור, עיין לעיל ר"ס תמו דקיי"ל להקל. ויל"א כ"כ שהוא חושש למחמירים דחו"מ. א"נ חושש שמא יש פירור חמץ, וכמ"ד שביבש חו"מ, וא"נ שמא יש פירור ניכר בקמח, שבאופן זה בכל אופן אינו בטל. אולם אי משום הלא לא אריא, שהרי אפשר לנקד את הקמח, ולמה לא אמר עצה זו. וזאת ועוד יש להקשות שהרי הוא גופיה כתב שהדבר חשש רחוק ואפשר דליכא איסורא, וא"כ למה חשש כולי האי, הגם דבפסח חזינון שהחמירו הפו' טובא, כידוע.

והנה בביה"ל (ד"ה מן) הביא דברי הריטב"א הנ"ל שאסר אפילו בשעת הדחק, וכתב ע"ז שלשאר פוסקים משמע שלא מחמירים בדיעבד, ואפילו כל ימי הפסח מותר, ע"כ. ובכה"ח (אות עד) הביא דברי הריטב"א, ולא נחית לזה שאין כן דעת הפו' [אולם הכה"ח הביא זה רק לציון בעלמא להראות חומר הענין, וכמו שסיים דכל היכא דאפשר וכו' עיי"ש. ומיהו להלן בכה"ח אות פא הביא מהח"א שכתב ג"כ שמנהגם להחמיר בזה אפילו בשעת הרחק שלא לקחת אלא שמור משעת קצירה, עיי"ש. אמנם י"ל שאין הכוונה לשעת הדחק כזו שאין בנמצא חיטים אחרים, אלא הכוונה שיש קושי למצאם, אך לפענ"ד כפי האמור לעיל יש להקשות אמאי לא כתבו האח' שאף להריטב"א זה רק אם אנו מחמירים בחזור וניעור, אבל לפי מה דקיי"ל שאינו חו"מ מותר. שהרי הריטב"א כתב שאינו אלא חשש איסור משהו, ואף להרמ"א הרי לח בלח בטל, וא"כ די לנו בריקוד הקמח, ובאמת גם הביה"ל עצמו לפנ"כ (באותו דיבור) כתב שצריך לעשות כן, וגם הכה"ח להלן (אות עט) הביא משום הראשונים שהמנהג לרקד הקמח וכו'. עיי"ש. וא"כ לפנ"ז הרי אין חשש כלל, וצ"ע. ומ"מ לדינא הדבר מותר עכ"פ בריקוד, וכמשנ"ת. וע"ע בהלכה הבאה.

ומיהו לדברי הנ"ל כל זה היתר רק "בשעת הדחק", והנה בכ"מ שעת הדחק הכוונה גם כשאפשר למצוא אחרים אבל יש קושי גדול. אולם בנידו"ד נראה מדברי הפו' שיש להחמיר כל שאפשר למצוא אפילו בקושי, ורק בשאין בנמצא יש להקל.

189. משנ"ב סק"ה, והיינו מצד לשמה שאין בזה קפידיא, ולהלן יבואר דין הליתיה.

190. הנה השו"ע ס"ג מיירי מענין לשמה, שאפשר לקחת מן השוק, אולם מלבד זה יש לדון ג"כ מחשש חימוץ, שהרי מצוי שלותתים את החמץ, וכבר עמד בזה הט"ז (סק"ג) וכתב שאפילו במקום שנוהגים לללות חיטים, יש לתלות שלא נתחמץ אף שאין אנו בקיאים (כדלהלן ס"ה), אולם כשלעצמו אין זה פשוט, דהפ"ו אסור חיטים לתותים. ואף להשו"ע להלן (סימן תסז) שמתיר כשלא נתבקע, הרי כאן לא נבדק, וכעת קמח לפנינו, אך המשנ"ב (סק"ד) הביא מהפמ"ג שכאן יש להקל מפני שאנו מצרפים ספק נוסף

שמא בכלל לא לתתו.

אמנם המג"א (סק"ח) בשם ג"א כתב לאסור מפני שבמקום משהים את החיטים הרבה במים, ואסור כדגן שנטבע (דלהלן ס"י תסז). ועוד ראייה ממש"כ התורה"ד (סימן קיט) שמחזיקין הסולת לחמץ מפני שלותתים וכו'. אולם המשנ"ב (סק"ד) הוסיף בשם הפמ"ג דההיתר הוא מפני שיש ספק נוסף שמא לא לתתו.

אמנם בכה"ח (אות עז) הביא דברי הפר"ח שאסר אפילו בספק, והיינו שיש אחד שידוע שהוא לותת, והיינו שההיתר הוא רק במקום שהמנהג לא ללותת, ולא במקום שנוהגים ללותת, ואנו רוצים לצרף להקל מספק. ושם כתב לאסור אפילו כשיש אחד המוכרים שלותת, שאנו אומרים כל קבוע כמחצה על מחצה. וע"ע שם. וכאן המדובר שאין אנו יודעים על אחד, אבל ידוע שנוהגים ללותת, והוי ספק. ומ"מ המשנ"ב נקט להקל, וכיון דיש כאן ס"ס סמכינן להקל, הקילו. ומאחר שיש כאן ס"ס בודאי יש להקל.

191. שהרי כל ההיתר הוא משום ס"ס, וכמו שנתבאר בהערה הקודמת, אבל באופן שידוע שלתתו אין היתר, ויש אחרונים שהחמירו אפילו ביתירה מזו מחשש שלתתו. עיין כה"ח (אות עז, עז). ובכה"ג שלתתו בודאי אסור, וכה"ג כתבו הפו' להלן סעיף ה.

192. שהרי לפי השו"ע להלן (סימן תסז) מותר כל שלא נתבקע, וא"כ כש" רואים שאין ביקוע מותר, ואף להרמ"א שאוסר, מ"מ בנידו"ד שיש עוד כמה ספיקות לקולא, ודוק.

193. אחרונים, ה"ד במשנ"ב סק"ד, וע"ע שם בענין שעבר ושהה אם נאסרו בהנאה, שנחלקו פו', וה"ד במשנ"ב (סק"ד, וסק"ח), ויש להקל.

194. עיין משנ"ב (סק"ה) שיש להקל אם נתבטל מלפני הפסח, וכו'. ואעפ"כ טוב לאפות הכל לפני"כ. ומיהו אם מנפה את הקמח ג"כ מהני, שהרי קמח הוא לח בלח, והפירוים הרי יכול להוציאם. וכ"כ בכה"ח (אות עט) בשם האח' מדברי כמה ראשונים. וכה"ג מצאנו בכ"מ בסימן תמו ותנא. ומיהו ישראל קדושים ונוהרים אפילו בנדנדו חמץ, ולא רוצים לסמוך על היתר של חזור וניעור, וכמבואר בכ"מ.

195. בפסחים (מ). הובאה סוגית לתיתה. ופירוש לתיתה מובא ברש"י בפ' סחים (לו). דהיינו לשורם במים מעט ולכתשן במכתשת להסיר מורסן כדי שתהא סולתן נקיה. ע"כ. וכה"ב ברמב"ם (פ"ה ה"ז) לבלול אותם במים כדי להסיר סובין, וטוחנים אותם מיד כדרך שטוחנים הסולת. ובמאירי (מה). פירש שהיו רוחצים את החיטים יפה יפה מפני האבק והעפר שעליהם, ואח"כ היו ממתנינים שיתייבשו בשמש וטוחנין אותם, ע"כ. וע"ע בשו"ת מהר"י פראג"י (סימן טו) שנהגו אצלם ליקח מעט חיטים ולרצחם במים היטב. ואח"כ מערבים אותם בחיטים העומדים לטחינה (כנראה שלא רצה לשים אלא מעט מים ועשו בדרך זו). ואח"כ משפשים וכו', עיי"ש. ומבואר ג"כ מדבריו שעשו כן כדי להסיר העפר.

196. בפסחים (מ). ת"ר אין לתתים שעורין בפסח, ואם לתת וכו'. ואמר רבה בעל נפש אפילו חיטין דשרירי לא ילתות, ויש שאמרו מותר, ורבה אמר שא" סור, והדר רבא ואמר מותר ללותת וכו'. והדר אמר מצוה ללותת וכו'. עיי"ש. וכתבו הר"ף והרא"ש דהאינא לא בקיאים בליתיה, והכי שדרו ממתיתא, ע"כ. וכן ברמב"ם (פ"ה ה"ז) כתב שמותר ללותת חיטים, אבל כבר נהגו כל ישראל שלא לעשות כן, גזירה שמא ישוה ויחמיצו. ע"כ. ועיין במ"מ שכתב לטחון מיד, לפי שאם הם ישוה ודאי יחמיצו וכו'. עיי"ש. ומשמע שאם שהו ה"ז ודאי החמיצו, וכל ההיתר הוא כשלא שהה. ואמנם מצאנו בפו' שכל שלא נתבקעו מותר. ויל"ד דל"ד, אלא שעשויים להחמיץ והחשש קרוב. והאריכו באח', יעוין בפו' להלן ס' תסז ובחקת הפסח שם.

וכפי המבואר בגמרא יוצא שיש חילוק בין החמשת מיני דגן, ששעורה אסורה בליתיה מדינא דגמרא הנ"ל (משום דרכיכי, ומה שאמרו שם דיש בה מעלה יותר מחיטה מפני שהיא חלקה, ואין בהם סדק שהמים יכולים להכנס שם), אבל חיטים מותרים מפני שהם קשים. וכך הוא מנהג מזמן הגאונים לאסור. ודלא כפי דמשמע בלשון השו"ע (ס"ה) שנהגו שלא ללותת בין חיטים ובין שעורים, ע"כ. והכוונה פשוטה לומר שלא רק שעורים שודאי

סז. אם לתת את החיטים והשעורים, אסור לאכול מהם בפסח בשום אופן¹⁹⁷, וכן אסורים בהנאה¹⁹⁸. ולהשהותם בפסח הדבר תלוי: שאם הם חיטים, מותר לשהותם אם הלתיתה היתה מועטת וטחנם מיד. אבל בשעורים אין להשהותם בכל אופן¹⁹⁹. ולכתחילה יש למכרן במכירת חמץ כנהוג, בין בשעורים ובין בחיטים²⁰⁰.

ואם שהו בלא מכירת חמץ ועבר עליהם הפסח, הרי הם מותרים בדיעבד, בין בחיטים ובין בשעורים כיון שהם ספק חמץ²⁰¹. אמנם אם שהו אותם במים הרבה בזמן הלתיתה עד שנתבקעו, הרי זה חמץ גמור ואסור בהנאה²⁰². ואם שהו הרבה אבל לא נתבקעו, מבואר בהלכה הבאה.

סח. גריסים, ומיני דגן כתושים, מצוי ששורים אותם הרבה במים. והרי הם אסורים לכל הדעות להשהות בבית כדין חמץ.

אמנם בדיעבד אם עבר ושהה אותם בלא מכירת חמץ, יש אסורים בהנאה, ויש מתירים כל שלא נתבקעו. ואם נתבקעו לכל הדעות אסור בהנאה²⁰³.

[ו]

טט. שקים ששמו בהם קמח פעם אחת, ורוצים כעת ליתן בהם קמח לפסח, צריך להתיר את התפירות שבהם בקצוות או במקומות שיש טלאי וכדומה, ולגרד בסכין היטב אם נדבק חמץ. ולאחר מכן לכבס אותם יפה במים חמין ובחומר ניקוי ובחביטה ושפשוף [ובמכונת כביסה כיום יוצא ידי חובת דברים אלה]²⁰⁴. וכל זה מן הדין. אולם לכתחילה יותר טוב לקנות חדשים, וכן המנהג²⁰⁵. ובדיעבד אם לא התיר התפירות שכיבס כראוי, יש אופנים שהקמח נאסר לפסח²⁰⁶.

[ז]

שמירת הקמח מן הזיעה והלחות

ע. שקי הקמח של המצות, אסור להניחם על גבי בהמה, אלא אם כן יש אוכף או איזה דבר עבה המפסיק בין השק לבהמה²⁰⁷. ואפילו אינו רוצה לאפות אלא לאחר זמן, יש להחמיר²⁰⁸.

ובדיעבד אם עשה כן, אין לאסור את הקמח בדיעבד, ומכל מקום ימתין מעת לעת [כ"ד שעות] עד השימוש בקמח, כדי שיצטנן²⁰⁹. וטוב לכתחילה גם ליטול את הקמח במקום שנתלחלח מן הזיעה²¹⁰.

עא. יש להזהר ולהזהיר את הפועלים שלא ישבו על שקי הקמח²¹¹.

ומכל מקום יכולים לישא השק על כתפיהם, אם יש להם בגדים עליהם²¹².

עב. יש להזהר שלא לשים שקי הקמח זה על זה²¹³, ואע"פ שהם לא עברו לתינה, יש להחמיר לכתחילה במקום שאפשר²¹⁴, אבל אם יש צורך לקחת הרבה שקים, ויש קושי בדבר, יש להקל²¹⁵.

ובכל אופן אין הדבר מעכב, רק שימתין מעת לעת כדי שהקמח יצטנן²¹⁶.

קמח שהיה במקור או מקפיא

עג. יש להזהר ולהזהיר את עושי המצות שלא ישימו את הקמח במקור או במקפיא, מפני הזיעה והלחות הנגרמת מן הקור²¹⁷.

וקמח למצות אפשר להשהות אותו מעט בחוף, ואינו צריך ניפוי מן התולעים, אך להניחו במקום מוצל ויבש²¹⁸.

עד אדם אינה מחמיצה (כמש"כ בסי' תסו ס"ה), אפשר שבהמה שונה הדין, וכמש"כ תרוה"ד שם, וא"א להקל בכדי ללא ראייה, עיי"ש. והנפ"מ בזה, א] אם רוצה לעשות זאת ולא לאפות מיד, ב] אם כבר עשה כן.

וכאמור שכן פסק השו"ע וכל הפו', ודלא כהפ"ח שחלק על התרוה"ד, שמ"מ כיון שהראשונים נסתפקו קשה לנו להקל בלא ראייה ברורה, ואף שיש עוד אחר' שחלקו קצת על טעמי האיסור, עיין שעה"צ (אות נו) מהגר"א והפ"ח, מ"מ למעשה חיישין לכתחילה.

ומה שכתבו תרוה"ד והשו"ע כשמומלים קמח "אחר הרחיים", לאו דווקא הוא, ואורחא דמילתא נקט, שהרי משם רגילים לקחת כמות גדולה ולחלק ליחידים שכל אחד יקח מעט קמח [ואין לומר בגלל מש"כ להלן ס"ט שיש חשש חימום כטחינה וכו', עיי"ש, ז"א, והעיקר כמו שכתבנו].

208. הנה זה נפ"מ בין שני הטעמים, ולפי הטעם השני מפני חשש זיעה של הבהמה יש להחמיר, ואף על פי שהרבה אחר' חלקו על טעם זה ובוחרו רק טעם ראשון (פר"ח, הגר"א, ועיין שעה"צ וכה"ח), מ"מ רה"פ מחמירים, ורק בדיעבד הקילו כדלהלן.

209. אחרונים, ה"ד במשנ"ב לד, וכה"ח צג.

210. שעה"צ נו והזכירו כה"ח שם, ויבואר עוד כה"ג להלן ס"י תסו.

211. משנ"ב (סקל"ו) דומיא דשקי קמח לעיל כנזכר בשו"ע ס"ז ה"ל. וכה"ב כה"ח (אות צה) מהאחר'.

ואם ישבו ונתחמם, יש לעשות ככל האמור בהלכה הקודמת (כה"ח שם).

212. הנה לכאורה היה לאסור גם בזה כמו בשקים על החמור הנ"ל. אולם נראה להקל כאשר יש בגד. ועי"ל דשאני בהמה שהחמירו שם מפני שכתב תרוה"ד שדרך הבהמה להזיע, אך גם אדם עשוי לכך, וגם יש לחוש לטעם של חימום השק, אך נראה שלא הזהירו כן מפני אורחא דמילתא, שאין דרך אדם לסחוב שקים על כתפו, אלא לזמן קצר מהכא הלתם. וכל כה"ג אין לחוש כ"כ שיתחמם וכו'. ומ"מ ראוי לשים בגד עליהם, שמן הסתם שגדולה מלאכה שמחממת וכו', ועשויים להיות מזיעים.

213. רמ"א בהגה, ועיין בסמוך.

214. ע"פ מש"כ הבי"ט סו"ה"ש בשם המרדכי מבואר שבעבר לתינה חמיר, ואין להקל אפילו בדיעבד, ולכאור' ק"ק שהרמ"א וש"א לא חילקו בזה, שהרי דברי המרדכי הם ע"פ הירושלמי, שבה משמע שהוא מעכב, ולא היקל המי רדכי אלא משום דאפשר שהיום לא לותתים, ולק"מ, כיון שלמעשה אין לותתים, ואין נפ"מ. ולכן כיון שבפועל אין לותתים, יש להקל אם אי אפשר.

215. דשעה"ד כדיעבד, ועדיף מדיעבד. וכ"כ הפו', ואף ביותר מזה יש להקל.

216. עיין משנ"ב וכה"ח צו.

217. כן יש ללמוד ממש"כ השו"ע (ס"ז) שאסור להניח את השקים של הקמח על הבהמה, וא"כ כך יש להזהר שלא לשים במקור מפני שדבר קר כשיוצא לחוף הרי הוא גורם אדים הנהפכים למים, וה"ו בחשש חמץ, ואף שאינו מתחמם כדכא, מ"מ יש לחות. וגם ע"י להלן בדין מים שלנו באמצע עים מלאכותיים. ודו"ק, וכתבתי זאת יען שידוע לי שיש טועים בדבר.

וכבר הבאנו במקומו ס' תמו לדון בשאלה כזו שאירעה, מה דין הקמח, בדיעבד י"ל שמותר, דיש לתלות שלא הזיע או שהתנדף הזיעה מהר קודם שהחמיץ. [וכעין מש"כ הפו' כאן שבדיעבד אם היה על הבהמה אין לאסור בדיעבד, אך שם הוא מטעם שיש לצדד דהוי כמי פירות וכמש"כ המג"א, אולם כאן חמור טפי, דהוי כמו שמבואר בשו"ע סימן תסו ס"ה שבטל מח' מוץ, ועיין בסי' ס"ג, ועוד בסימן תסו ס"ג, וע"ע בשד"ח סקי"ג]. וגם אם אירע איזה חשש הרי מתבטל קודם פסח, ואינו חוזר וניעור אף להרמ"א (כמבואר בסי' תמו דקמח בקמח הוי לח בלח), ואמנם לכתחילה יש לרקד את הקמח, וכמו שמצאנו בכ"מ בחששות כאלה. עיין ביה"ל לעיל ד"ה מן.

ומיהו למצת מצוה, י"ל שאינו נחשב שמור כ"כ, וכמו שמצאנו בפו' בדור כתי טובא שהחמירו בכיוצ"ב, וכיעוין בטוב"י בסי' תנג וכן בסי' תנה ועוד, ועיין שם במשנ"ב (סימן תנג סקל"ט) אודות קמח שטחנו אותו בריחים שלא ניקרו אותם, שצריך עכ"פ לרקד את הקמח, שמא נתערב פירור יבש בקמח.

ובשעה"צ (אות סו) כתב שאע"פ שהריקוד אין עצה גמורה לזה, כי כמה אחרונים סוברים שלענין פירור יבש לא מהני ריקוד וכו', וסיים שבאמת מן הנכון שלא להקל כל הני קולות של דיעבד עכ"פ לענין כזית של מצת מצוה, דנהי דאחזוקי איסורא לא מחזקינן, מ"מ שימור גמור לא הוי, וכן מצדד בספר בית מאיר וכו', ע"כ. וכה"ג במשנ"ב (סימן תסו סקי"ז) במצה שנאפתה בחשש פירור חמץ, שאע"פ שיש בה ס"ס להקל וכו', מ"מ לאכילת מצת

חמץ שע"ע הפסח. וכן בפו' בסימן תמט, עיי"ש. וכ"ש בחיטים שהם רק מתקנת הגאונים דספיקו להקל, וזאת ועוד, שהרי תבשיל שנמצאו בו חיטים או שעורים מבואר בשו"ע ס' תסו ס"ט שמוותר כל שלא נתבקעו עיי"ש. וזה מפני שמשוהו חמץ בפסח דרבנן, עיי"ש. וכ"ש שיש להקל בחמץ שלאחר הפסח שהוא קנסא, וקיל טפי מאיסור דרבנן כההיא דחמץ משהו. ודו"ק. וע"ע בהערה הבאה.

ועיין בשד"ח באספ"ד שהביא ד' הפו' שיש מתירים בזה אחר פסח, כה' חינוך ב"י שבחק יעקב תמח ד ועו"א, וע"ע שם ד"ה ומצאתי משם הבית שלמה שהרבה מתירים, ומ"מ סמך ע"ז בצירוף או הפ"מ. ומאידך בפמ"ג תמ מש"ז סק"א בא"ס ס"ט תמג ועוד וכן חת"ס ס' קיד שאפילו שהוא ספק חמץ החמיר מפני שעבר אבי"ב וכו'. וזה אינו כהרדב"ז שסובר שבזה"ז הלתיתה נעשית בשהיה ואסור בבי"ב, וע"ע שם בבי"ש שהבין בדברי הח"י שאוסר א"כ נטחן מיד, אבל בשד"ח לעיל מיניה כתב שמיני ריפות גרע א"כ שריה מועטת, וע"ע שם להתיר בביטול רוב מפני כמה ספיקות, וכ"ז כתבתי כמראה מקום בעלמא.

[ועיין בזה עוד במשנ"ב (סימן תמח סוסק"ט) אודות יהודי שהניח חיטים ברחיים, ובא הגוי ואמר ליהודי שלתנו וטחנו, שהח"י כתב להקל מכמה ספיקות, והפמ"ג פקפק היכא שדרך אנשי המקום ללתות (ואף שכאן אומר שהוא לתת, הרי הגויים פיהם דיבר שוא, ולפעמים אנו מחשיבים זאת עדיין כספק), וצידד שחילפינו הגוי בחיטים אחרים, ע"כ. וכפיה"א הדבר מותר, ואכן בשעה"צ (אות יג) העיר שאפילו לדבריו יש כאן ס"ס, שמא לא לתתו עד שנתחמץ, ושמא הלתיתה היה אחר פסח, ועוד ספקות, וסיים שלכן נראה שבמקום שאין השני רוצה להחליף הקמח, מותר, ע"כ. וצריך עיון על המשנ"ב שהחמיר כ"כ, והלא די בכך שאינו אלא ספק, אף שזה קמח ולא חיטים, ומ"מ יש להקל.

ואמנם היה מקום לאסור משום דהוי כספק דאוי' שהתגלגל לדרבנן, שהרי בפסח הוא היה בספק דאוי' של חמץ, וכבה"ג חמור טפי, וכמש"כ מהריב"ל (ח"ג ק), אולם הנה כאשר לא נודע הספק עד לבסוף שוב הוי סד"ר לקולא, וכמש"כ הבי"ט י"ד (ס' יז) בשם מצאתי כתוב. ועו"א. ואף שבמהריב"ל הנ"ל ל"מ כן, וכמש"כ הש"ך בכללי ס"ס (סימן קי אות יט). אולם רבי'ם אחר' הסכימו לדברי הבי"ט, וכן בשו"ת יבי"א ח"ט סל"ט עמד בנידו"ד להקל משום סד"ר. ולא חיישין להא דמתגלגל. והסיק כד' האב"ז סימן לא שאסר בזה. וי"ל ב"ע"ע גם בשד"ח באריכות בשם הפו', ואכמ"ל. שוב ראינו גם בחזו"א (סימן קכא סק"ג ד"ה במ"ב כתב) שכתב שדגן שהיה במים, כיון שבפסח היה אסור לאוכלו מחמת ספיקא דאוי' אסור גם אחר פסח. עיי"ש. וכאמור שאינו מוסכם.

202. פשוט דהוי חמץ גמור.

והנה בדין זה יש כמה פרטים, וכיעוין להלן סימן תסו (ס"א) בדגן שננטע שאסור לאכול ולקיימו, וע"ע שם, ומאידך אחר' (ס"ה) דגן שמוחבר לרקע וא"צ ניקה כמאן דמנח בכדא, ואם ירדו עליו גשמים נאסר, כתב המשנ"ב שכל הקפידיא זה רק בגשמים מרובים, ובשע"ת שם הביא בשם מעיל צדקה (סימן סט) שזה אפילו בגשם רב וכו' (והזכירו במשנ"ב שם). אך שם שזה מחובר יש עדיפות שוחל מן החטה, ועוד פרטים, עיי"ש.

203. עיין במשנ"ב (סקל"ח) שבדברים אלה יש להחמיר טפי כיון ששוהה, ואפילו בלא נתבקעו, וע"ע שם מדברי הפו'. וכן הזכיר בקצרה כה"ח סוף אות פז, ובסי' תסו. והנה בשו"ת כי האי אסור, ותמיר טפי מכל האמור לעיל, שאף שהתירו בלתיתה, זה בלתיתה מועטת וכמש"כ האחר', ויש שאסור אף בדיעבד. אמנם לענין דיעבד אפשר להקל כדעת המקילים, וכמו שהביא המשנ"ב (שם) מהאר"ר בשם זקנו, וכן הוא במשנ"ב לעיל (סוסק"ד), ורק אם נתבקעו אסור.

204. שו"ע (ס"ו) וכדברי המשנ"ב. וכבר נתבאר לעיל בסימן תנא ס"ח, עיין שם.

205. אחרונים, ה"ד במשנ"ב וכה"ח.

206. עיין משנ"ב וכה"ח, וזה תלוי בכ"כ פרטים שנתבאר בסימן תמו ס"ד לענין ביטול לפני פסח, אימתי חוזר וניעור לפי השיטות והמנהגים השונים, ואכמ"ל.

207. תרוה"ד (ה"ד בב"י) ושו"ע (ס"ז), וב' טעמים בדבר, א] שלא יהיה הקמח חם (וכעין שאמרו במים שצריך מים שלנו שלא תחמיץ העיסה), ב] שלא יבא מן זיעת הבהמה לתוך הקמח, ויש חשש שהוא יחמיץ. ואע"פ שז"י

אסור, אלא גם חיטים, וזו ואצ"ל זו קתני. ועיין כה"ח אות פח. ובכלל שעורים שיבולת שועל ושיפון, ובכלל חיטים כוסמת, וכמש"כ במשנ"ב (סקל"ו) בשם אחרונים. וכבה"ח (אות פו) בשם ערך השולחן. אמנם יש לציין שמצד המציאות יש חילוק ביניהם, כפי המבואר מדברי הביה"ל (ס"ג ד"ה ובשעת) בשם הפמ"ג שגם בשעה"ד טוב יותר לקחת מה' סוג קמח שיפון או שיבולת שועל למצות, מפני שלא לותתים אותם.

197. בפסחים (מ). אם לתת את השעורים בפסח, י"א שתלוי אם נתבקעו אסורות, ואל"כ מותרות. וי"א שאפילו אם ראויות להבקע אסורות. והר"ף ורא"ש כתבו שאסור לאכול אותם בעצמם מפני שספיקא דאוי' לחומרא, ורק בנתערבו בתבשיל יש להקל. וכ"ד הרמב"ם ועוד ראשונים. וע"ע בפוסקים להלן ס' תסו בכמה נידונים, ובפרט בסעיף ט. [ועדיין י"ל שעיקר החשש הוא בשעורים שאסורים מדינא דגמרא, ולא בחיטין שהם ממנהגא ותקנת הגאונים. אולם הפו' לא חילקו בזה]. ועיין בב"י (סימן תמב) בשם תרוה"ד (סימן קיט) שמחזיקים את הסולת לחמץ גמור מפני שלותתים אותם, וע"ע במג"א לעיל (סק"ח).

אמנם בשעת הדחק מצאנו לעיל (ס"ד) שמוותר לקחת קמח מהשוק, וכ"י תבו הט"ז וחי" ועו"א שאפילו במקום שלותתים את החיטים גם כן הדין כן. (וה"ד במשנ"ב וכה"ח שם). וה"ט דאחזוקי איסורא לא מחזקינן. ותלינן שלא נתחמצו בכך, עיי"ש. אמנם הוסיף הפמ"ג שיש לצרף עוד דשמה בכלל לא לתתו אותם (וה"ד במשנ"ב סק"ד) כיעו"ש. [אמנם במקום שמשוהים אותם במים ה"ז אסור אפילו בשעת הדחק, כדין דגן שננטע בסימן תסו ס"ב וכמש"כ הפו' שם]. ומיהו בזה"י יש לצרף מאידך להקל שהלתיתה שלנו קילא טפי, וכמו שכתב מהר"י פראגי' בתשו' הנ"ל. עיי"ש. אך זה תלוי בכל מקום לפי מנהגו בצורת הלתיתה.

ונמצא שאם לתתו חיטים אסור לאכלם בפסח, ורק בשעה"ד שאין חיטים אחרים בכל המקום, יש מקום להקל לפי הענין. ובה"ז ב"ה אין מצוי מחסור בחיטים, ואין להקל. ובפרט כשידוע שלתתו, שאין לנו רק ספק אחד אם הח' מיץ או לא, ואנן הא לא בקיאינן בלתיתה. ועיין ביוסף טוהר ח"א על סימן קצ ביו"ד בענין שאין בקיאינן בהעברת' ז' סממנים על הכתם ועוד כהנה. ואע"פ שחיטים הם קלים יותר משעורים, דזו מדינא דגמ', וזו מחומרת הגאונים. מ"מ לא ראינו בפי' שחילקו בזה למעשה, אלא בשהיה ולא באכילה. וע"ע גם בשו"ת הרדב"ז ח"ג ס"ס תקפט כמה צירופים צירף בענינו, וגם ע"ז תמה הפ"ח שאסור באכילה וכו', ודוק.

ובגדר הדבר שאנו אסורים עפ"ד הגאונים, הנה כיון שהסיבה היא משום שלא בקיאינן י"ל דהוי ספק, וא"נ כספק מחסרון ידיעה. ועיין כהאי גוונא ביוסף טוהר על יו"ד ס' קצ בענין העברת' ז' סממנים על הכתם שאין אנו בקיאינן בזה"י ועוד כה"ג, אי הוי כספק ולקולא או אדרבה יש להחמיר בזה, עיי"ש. ודון לנידו"ד. והנה להלן (בסימן תנד ס"ג) הובא דין חליטה שהוא ג"כ איסור מדברי הגאונים, ושם נתבאר שזה מעכב ואפילו בדיעבד, ומשום שאנו מחשיבים אותו כחמץ גמור, וזה למרות שהוא רק מחוסר בקיאות בזה"י, ואע"פ מחשיבים אותו כחמץ. אולם כאן הדבר קל יותר למרות שהוא איסור מחוסר בקיאות, מפני שאפילו בידוע לנו שנרטבו החיטים הלא קי"ל בסימן תסו לחלק בין נתבקעו ללא נתבקעו. משא"כ בחליטה שאין לנו אפשרות לדעת כלל. ולכן חזינו בפו' שחילקו בזה.

198. דאיסור הנאה כאיסור חמץ דאוי', וכ"כ האחרונים.

199. שעורים הם מדינא דגמרא וחמיר טפי. ועיין משנ"ב סק"ז ובשעה"צ וכה"ח אות פז משום האחר' (ובמשנ"ב כתב לגבי שעורים בלשון אפשר, אך יש שכתבו בהחלט לאסור כמובא בכה"ח). וע"ע בשו"ת הרדב"ז ח"ג ס' תקפט. ובשד"ח משכ"ב משם הח"י ועוד בדעת הא"ר. וע"ע שם. וע"ע במשנ"ב סק"ד ובחכמ"א ס' קכא סק"ב אם יש קפידיא שיטחנו מיד אחר הלתיתה.

200. כ"כ הרבה אחרונים כמובא בכה"ח אות פז ועוד בפו' טובא שדנו במי ששכח למכור החיטים, כיעוין בשד"ח באספ"ד ועוד באחר'. ובדאי שבאיסור חמץ החמיר, דחזינון שישראל קדושים ומקפידים יותר מן הדין (כדלעיל בסי' תמ"ב ס"ו וס"ז), כל שכן בדבר זה שיש בו חשש גדול. ומה גם שיש אומרים שלתיתה שלנו חמירא כמבואר בפמ"ג ועוד, הגם שנראה שבזה"י אינו כן, ואין להחזיק.

201. כיון שהדבר אינו אלא ספק, אין לנו לאסור, דהא חמץ שעבר עליו הפסח אינו אלא מדרבנן, וספיקו להקל, וכמבואר כה"ג בר"ס תמח בדין

[ח]

ניקוי מטחנת הקמח, והזדרז של עשיית הקמח והמצות

עד. יש לבדוק ולנקות כל חשש חמץ שלא יתערב בקמח, וכגון האופנים הבאים:

[א] לנקר הריחים, מחשש שדבוק בהם קמח חמץ²¹⁹. וכן יש לבדוק כיום את המטחנות, וכל החלקים שעשו לציאת מהם קמח או חמץ ויתערב בקמח הכשר לפסח²²⁰. [ועיין בהערה²²¹].

[ב] לבדוק את קירות הבית ובעיקר התקרה שלא נדבק שם חמץ, שעשוי ליפול לתוך הקמח הכשר, בשעת משב רוח כל שהיא, וכדומה²²².

[ג] להזהר שלא יטחנו קמח חמץ או שאר דברי חמץ, באותו חדר שטוחנים בו קמח לפסח, מפני שהאבק פורח ומתערב, אלא יעשו מחיצה גמורה מלמטה למעלה להפריד ביניהם²²³. והיינו בחדר נפרד.

[ד] להזהר שלא יהיה שיירי קמח בחדר על החפצים, או על החלון וכדומה, מפני שיש חשש שיגע בהם ויחזור ויתערב הקמח הכשר, או על ידי רוח וכדומה²²⁴.

[ה] לקחת נפה חדשה לניפוי הקמח, וכל שכן שלא להשתמש בנפה של כל השנה²²⁵.

ודע, שדינים אלה יש להזהר בהם גם במקום שאופים מצות, שלא יתערב קמח חמץ במצות²²⁶. אמנם במקום שאין משתמשים שם אלא לפסח בלבד, והוא מקום שמור היטב, שאין בו חשש חמץ, אפשר להקל בהרבה פרטים.

עה. בדיעבד שאי אפשר לנקר את החמץ שברחיים, ולא לעשות את האזהרות שהוזכרו לעיל, או בשעת הדחק, יש להקל לטחון הקמח בכל אופן, ויקפיד לטחון הכל קודם פסח²²⁷. וגם מן הראוי לאפות קודם פסח²²⁸. וגם ראוי לנקות את הקמח לפני האפיה²²⁹.

ובכזית מצה העשוי למצוה לביל פסח, יש להזהר ביותר ככל הנ"ל²³⁰.

השומרים על הקמח

עו. יש להזהר בשמירת הקמח שטוחנים למצות:

[א] שלא יהיה על ידי קטן²³¹, אלא עכ"פ גדול עומד על גביו²³².

[ב] שלא יהיה עם הארץ, אלא איש ירא שמים ובקי בדינים קצת²³³.

[ג] אין לסמוך על בעלי המפעל שישמרו כראוי, בדבר כזה העשוי לרבים, אלא צריך שרב המקום ימנה משגיחים מיוחדים להשגיח על הכשרות²³⁴.

[ד] אנשי מעשה הולכים בעצמם לפקח על כל עניני כשרות המצה²³⁵.

[ה] המעולה ביותר שתלמידי חכמים ממונים ישגיחו על כל עניני כשרות המצה שתיעשה לפי כל דקדוקי ההלכה²³⁶. ומכל מקום גם האדם בעצמו יתעסק במצוה²³⁷.

[ט]

המתנה שהקמח יצטנן

עז. אחר טחינת הקמח יש להמתין יומיים לפני הלישה, ואם אי אפשר ימתין יום אחד לפני הלישה²³⁸. ועל כל פנים לינת לילה²³⁹, בין בטחינה על ידי מכוונת או ביד וכדומה²⁴⁰. ואפילו אם ינפה הקמח צריך להמתין²⁴¹.

ובדיעבד אם עבר ולש אין לאסור, אך יזהר ביותר להזדרז בעשייתה מחשש חמוץ²⁴².

דיבור בזמן הטחינה והניפוי

עה. המנפים את הקמח, יזהרו שלא לדבר בעת הניפוי, שלא יתיז רוק מהפה לקמח ויחמיץ, ואפילו שזה קודם פסח²⁴³. וכיום בהרבה מקומות אין מנפים את הקמח, כיון שטוחנים אותו היטב סמוך ללישה, ואינו עשוי להתליע²⁴⁴.

עט. גם באופנים שאנו מקילים בחשש תערובת חמץ בקמח או בעיסה, מכל מקום פעמים שאין ראוי לקחת את זה למצת מצוה, משום שאינו שמור כהוגן²⁴⁵. אלא אם כן אין לו דבר אחר²⁴⁶. וראה בהערה²⁴⁷.

סימן תנד

באיזה מצה יוצאים ידי חובה

א

א. אפשר לעשות את המצה בין מקמח נקי ביותר המנופה מכל חלקי הקליפה, ובין מקמח שאינו נקי ומעורב בו הקליפות²⁴⁸.

מצוה יקח אחרת דאינו נחשב שמור כהוגן. ועוד כה"ג, כמו שהבאנו לעיל בס"ג. ובכל אופן אם באים להקל בזה ירקדו הקמח לפני"כ, ואף שגם זה י"ל שאינו חיובי, מ"מ ראוי לעשות כן.

218. הוספנו זאת להוציא מלב החוששים להשאיר את הקמח בחוץ שמא יתליע, ולכן מכניסים אותו למקרר, דזה אינו, שכפי המציאות שנתבררה אינו עשוי להתליע כמו הקמח הרגיל, כיון שאינו עובר לתחת כלל, וביבש אינו עשוי כ"כ להתליע מהר, ולכן יקנה קמח כמה ימים סמוך ללישה, ובכל אופן יניחנו במקום מוצל בלא לחות.

219. שו"ע (ס"ח) שנוהגים לעשות כן, מפני שפעמים נותנים שם חיטה רטובה.

והנה בשו"ת נחלת שבעה (ח"ב סי"ב) כתב להקל כשטוחן שלושים יום קודם פסח, אף בלא ניקור, והיה טעמו מפני שמתבטל בקמח שטוחן אחר"כ, ואין בזה ביטול איסור לכתחילה כיון שאינו מכוון וכו'. ועוד דהוי ס"ס אם יש חמץ בכלל וכו', עיי"ש. וי"ל שקודם שלושים יום אין חיוב כ"כ ליתן דעתו על ענין החמץ כמו שמצאנו בסימן תלה ועוד אופנים שהבאנו בסימן תכט, ודו"ק. אולם בספר בית מאיר בסימן זה האריך הרבה להשיב ע"ד, ושאיין לחלק בין קודם שלושים לתוך שלושים, ועוד האריכו האחר' (כמובא בשו"ת סימן י', ובה"ח אות קא ושעה"צ סב), ובפרט שזה עשוי לצורך מצת מצוה שהרי הוא צריך שימור למצוה, ויש לדקדק ככל האפשר.

220. עיין בשו"ת אות ב בענין רחיים של מים, ועוד בשו"ת אות ג אודות רחיים של קיטור וכו'. וע"ע כה"ח כאן. וכיום יש לנו להקפיד על המכוונות בכל חלקיהם שלא יהיה חמץ באיזה מקום שעשוי לחזור ולפול בשעת הל' תיתה הבאה.

221. בשו"ע הוסיף שנוהגים שהקמח הראשון אחר הניקור שומרים לאחר פסח, ע"כ. ואפשר גם לאכלו קודם פסח (גר"ז בכה"ח, ומשנ"ב מ).

222. כה"ח (אות צט), וה"ה שיש לחוש בקירבת הבית, לפי הענין מחשש משבי רוח.

223. עיין משנ"ב (סקל"ח) וכה"ח (אות קז), וזה תלוי לפי המציאות עד כמה יש לחוש לקמח חמץ, ובה"ז בודאי יש לחוש, ולכן יש להזהר שיהיה בחדר נפרד. [ולמרות שבטל קודם פסח ואינו חוזר וניעור יש להזהר לכתחילה, וכמש"כ הפו', ובפרט למצת מצוה].

224. עיין משנ"ב לז וכה"ח צט ועוד, והכל פרטים ברורים וידועים.

225. עיין משנ"ב שם וכה"ח.

226. היינו להזהר שלא יתפור קמח חמץ וכו'.

227. עיין משנ"ב סקל"ט, ובשעה"צ (סו) הביא מהח"י דעכ"פ יטחון הכל קודם פסח, ע"כ. ובתבונה פרט זה תחילה, מפני שהוא החמיר ביותר, שהרי בפסח חמץ בפסח במשהו ואין לו ביטול ואוסר אפילו בדיעבד לכ"ע, ולכן זה דבר ראשון שצריך להקפיד עליו.

228. פרט זה נזכר במשנ"ב הנ"ל, והוא שלב שני שצריך להקפיד, והיינו שבכך מועיל שמתבטל ואינו חוזר וניעור, ואף שגם זה לכא' אינו מעכב שהרי הוא לח בלח ואף הרמ"א מיקל, מ"מ לכתחילה נזהרים גם בזה, וכ"ש אם יש חשש שניכר האיסור בפירורים גדולים.

229. פרט זה נזכר במשנ"ב הנ"ל במוסגר, וע"ע שעה"צ אות לט, והוא שלב נוסף, אמנם בשעה"צ הביא י"א שמוכרח לעשות כן, ובפרט במצת מצוה.

230. מבואר במשנ"ב ושעה"צ, ועוד נת' לעיל במקומו שאף בדברים שאינם לעיכובא, מ"מ לכזית מצוה יש להזהר.

231. מג"א סקי"א, וה"ד במשנ"ב מא וכה"ח קיג.

232. עיין שעה"צ סט, וע"ע לעיל ס"ד.

233. פמ"ג בתוספת ביאור במשנ"ב מא.

234. עיין שו"ת משיב דבר ח"א סימן ל, ודו"ק, וידוע כיום שקשה לסמוך על

בעלי המפעלים, ואפילו השומרי מצוות ברובם מסתמכים על קולות מקולות שונות כדי למחר האספקה. וגם זה כי הכסף יעור וכו'. ולכן אין לוקחים שום דבר ללא כשרות בד"צ המפקח כראוי.

235. רמ"א בהגה (ס"ח), ויל"ד דבמקור הדברים ברוקח (ה"ד בבי") איתא בשם הרוקח, וצריכים "כל ישראל" לילך לטחון וכו'. עיי"ש. אולם הרמ"א הניח פשוט שכ"ז אינו חובה, שהרי ראיתם של הראשונים מאותם צדיקים שהתעסקו במצוה, אין מזה הכרח לכל ישראל שאם הם עשו מי מחייב את כל ישראל, וכו"כ דברים שמצאנו בש"ס שאינו חובה, ורק שיש ללמוד לכת' חילה להשתדל בהם, ועיין בקידושין (מא). דוגמתו בענין מצוה בו.

236. פשוט שבזה הם יודעים על מה לפקח, ובודאי עדיף על אותו אחד מאנשי מעשה שהולך לבדו, ולא עם הארץ חסיד, ועיין קיצושו"ע קמח ס"ג, ובמשיב דבר הנ"ל.

וגם עיין במל"ח (ה"ד בכה"ח אות סב) שראוי שלא להניח את מעשה הקצירה למצה, כי אם לת"ח שהוא בר הכי לדעת הדינים כדי להזהר בהם, וגם הוא מיראי ה' וחושבי שמו, שאם הוא מיקל באיסורים אין להניחו שי' מכור חטים משעת קצירה, ומן הראוי להכריז שלא יוכל שום מוכר למכור חטים, אם לא ילך תחילה אצל ת"ח בתחלה להראות לו את החטים וכו', עיי"ש. וע"ע בכה"ח (אות צח) שהביא עוד מהמל"ח שכתב כה"ג לגבי בדיקת ניקור הריחים שצריך להראות לת"ח וכו', עיי"ש. וגם כה"ח הזהיר על כיוצא בזה (באות קד ועוד) שחיוב הבית דין למנות אנשים נאמנים מרביצי תורה וכו'. עיי"ש. וכיום תפקיד זה עושים הבד"צ.

237. שאף על פי שמעלה גדולה ונצרכת לקחת ת"ח שיפקח על ההלכה, מ"מ ראוי שהאדם יעסוק בעצמו במצוה, וכמש"כ המרדכי והרוקח ממנהג האמוראים שנהגו כן וכמש"כ הב"י, וע"ע גם ברו"ח ה"ד בכה"ח אות קיב, וידוע שע"פ הקבלה יש ענינים גדולים בעסק המצות אפילו בעצמו. ועיין בפס"ת והשש"פ ועוד, וק"ק שלא הזכיר זאת כה"ח כאן.

וכן מנהג צדיקים ואנשי מעשה להתעסק בעצמם במצוה, כמו שאמרו בגמרא וראשונים, ותע"ב. וע"ע להלן בד"מ (סו"ס תנה) שלא להניח לגוי לשאוב את המים של המצות, ומצוה על כל אחד שישאב בעצמו, וכן נהג המרדכי (פ"ב ס" תקצב) לשאוב מים למצות של מצוה, ואף שאר המים ישאב ע"י ישראל אם אפשר, וע"ע שם בדברי האחר'.

238. שו"ע (סימן תנג ס"ט) כתב שצריך לטחון הריחים יום או יומיים לפני הלישה, ואם טחנו בערב פסח, יש אומרים שאסור ללוש מצה בו ביום לפי שהקמח בשעת טחינה רותח ומחמם את העיסה, ונוחה להחמיץ, ע"כ. ומי קורו מהאגור שהביא בשם י"א להוכיח מהירושלמי שצריך לטחון את החטה יום או יומיים קודם הלישה וכו'. וכמובא בבי", עיי"ש.

ובד"מ הביא ממחר"ם (סימן קצג) שצריך להמתין שלשה ימים, וכ"כ האחר', ה"ד בכה"ח (אות קטו). אולם הרמ"א והמשנ"ב לא הזכירו מזה כלל, ומה שכתב השו"ע "יום או יומיים", ביאור המפ' שלכתחילה יהיה יומיים, ואם אי אפשר יהיה יום אחד (וכמש"כ כה"ח אות קטז וכן בסוף אות קטז). וכן נוהגים להקפיד לכתחילה להמתין יומיים [48 שעות]. והמהדרים ממתנים ג' ימים.

ויל"ד שהאגור הביא כל הדברים בשם י"א, אולם השו"ע חילק זאת לת' רתי, והיינו שזה שצריך לטחון יום או יומיים לפני הלישה כתב בסתם, ואילו בדיעבד שכבר טחנו הביא בשם י"א שאסור ללוש בו ביום. ויש לפרש שמ' עיקרא בודאי ראוי להשתדל שיהיה לכתחילה קודם יום או יומיים, אך אחר מעשה יש צד להקל. אולם זה ק"ק מפני שלהניח את הקמח ולא להשתמש בו עד יום או יומיים הוא ג"כ כמו לכתחילה, אף שהיא דרגה נוספת. וא"נ שבאמת גם מש"כ בשם י"א אין זה ממש בגלל שיש פלוגתא, אלא מפני שלא מצא לו חבר כדרכו בקודש של השו"ע (ועי' כה"ח קיט), ומ"מ יותר

נראה כמו שביארנו לעיל.

239. אחרונים, ה"ד במשנ"ב (סקמ"ב), ואמנם השו"ע כתב יום או יומיים, אולם האחרונים מבארים שיום לאו דווקא הוא, והעיקר לינת לילה, אמנם יש חולקים, ולכן יש להקפיד בכל האפשר, והיינו לכתחילה יומיים, ואל"כ יום אחד, ולפחות לילה אחת, שהלילה מצוננת, וכמש"כ הגר"ז, וה"ד בכה"ח שם.

240. הפוסקים דנו בכמה אופנים של טחינה אם יש להקל בהם, דשמא כל מה שהחמיר השו"ע הוא בטחינה במים שהאבן משתפפת בכח, א] בטחי"נה ביד, י"א שאין חימום כלל, ומ"מ כתבו שהטוב להחמיר (הלק"ט, וי"א ה"ד בבאה"ט, ובשעה"צ ע"א וכה"ח קיז). ב] בטחינה ע"י בהמות כתבו כמה אחר' להקל, וכמש"כ הרדב"ז שבדק בעצמו שאינו חם, ומיד מתקרב לגמרי, ובפ"רט כשמנפים אותו, אך סיים שהאוסרים יש להם ע"מ שיסמכו, וה"ד בכה"ח (אות קיח), ועוד הביא כן מכנה"ג, אך למעשה כתבו האחר' שאין לסמוך על הריקוד, וכ"כ המשנ"ב מ.ב.

241. משנ"ב וכה"ח שם בשם האחר'.

242. משנ"ב סוה"ס, וע"ע כה"ח (אות קנ) שהביא מח' הפו' בזה, אם יש להקל בכל גונוי בדיעבד, או רק בבהמות שאינו מתחמם כ"כ וכו'. וסיים שמדברי הפו' מבואר שיש להקל בכל אופן.

וכתב הכה"ח שהסברא נותנת שאף בדיעבד אין להקל, אלא רק אם עבר איזה שעות שכבר נתקרב הקמח או ריקדו אותו, ע"כ. אולם אין זה מוחלט בד' הפו'. וגם המשנ"ב לא כתב כן, וי"ל דאם הקפיד ללוש מהר סגי ליה בהכי, ויל"ב.

243. ריטב"א, ה"ד בכה"ח (אות קכא), וכבר נתבאר לעיל דבטל בשישים לפני פסח וכו'. מ"מ יש להזהר ככל האפשר לכתחילה שלא יבא לשום חשש חמץ (ובפרט במצות מצוה שצריכים שימור לשם מצוה, וכנ"ל. ואף בלא"ה), ועיין עוד בכה"ח (אות קיד) בשם המל"ח להשתדל לרקד הקמח בבית בשו"בה ונחת, ולא בבית הריחים בחיפזון ובלבול וכו'.

244. ידוע, ובפרט שקמח של מצות לא עובר לתיתה והוא יבש, ולכן החשש שיתליע הוא חשש קטן יחסית לקמח המצוי שעובר לתיתה מועטת, ומחמת הלחות עשוי להתליע מהר יותר.

אך כל זה הוא בתנאי שאין חשש שנשארו תולעים מהטחינה של שנה שעברה, כידוע. וכל כיוצ"ב.

245. כן מצאנו בכמה מקומות, כגון בטוב"י בסימן תנג ובסימן תנה ועוד, וע"ע בשו"ע סו"ס תנג אות ס"ז, ושכן מצדד בספר בית מאיר. ושם בעניינו כתב המשנ"ב "שאינו נכון" וכו' [ודברי הבית מאיר הינם בס"ח]. וכן להלן במשנ"ב סימן תסו סקי"ז דאינו שמור כהוגן. וכן בביה"ל סימן תנג ס"ד ד"ה ולפחות בשם תוספות ירושלים עיי"ש. וע"ע גם בשואל ומשיב מהדו"ק ח"ג ס' פז ותליתאה ח"א ס' קסז, אמנם בשב"ה"ל ח"ג סימן סג חלק ע"ז, וי"ל בדבריו עפיה"א דמ"מ לכתחילה יש להזהר בזה. ודו"ק. וכה"כ בפו' בכ"ד. ובכל מקום צריך לדון לפי ענינו בתוקף הדין. וכן מצאנו שוב בכ"מ שלמצת מצוה יש להזהר ביותר, כגון מש"כ עוד בשעה"צ להלן סימן תסא אות כו, וע"ע גם בסימן תסו סקי"ז שלא להשתמש למצת מצוה במצה שהוכשרה ע"י ספק ספיקא, ועוד כהנה.

246. עיין ביה"ל (סו"ס תנג) סוד"ה מן השוק.

247. יש לציין שכל זה נחיא באופן שהיה ריעותא על כל הקמח, שבזה חסר בשמירה, ולכן אין לקחתו למצת מצוה. אולם כאשר יש חשש מתערובת של קמח שאינו שמור, יש להקל אם הוא מתבטל בשאר הקמח השמור, וכמו שכתבנו לעיל בסימן תנג סוף סעיף ג. ודו"ק.

248. פסחים (לו: לו), וטושו"ע (ר"ס תנד) שיוצאים גם בפת נקיה אע"פ שכתוב לחם עוני, וכן בפת שניטל הדרה. ולהלן יבואר באיזה תערובת מהני.

ב. אין יוצאים ידי חובה בפת שעשויה כולה מהקליפה, בין מהקליפה הנושרת מן החיטה בשעת הכתישה, ובין מהקליפה הדקה הנשארת בנפה אחרי יציאת הקמח, לפי שאינו נעשה לחם, בין לענין מצה ובין לענין חלה בכל ימות השנה, ובין לענין ברכת המוציא וברכת המזון.²⁴⁹

אבל אפשר להשתמש בקליפות כשהם מעורבים עם הקמח ולש הכל ביחד²⁵⁰. וכן מה שמצוי כיום לחם "סובין" שיש בו גם קמח, וברכת המוציא, ואפשר לצאת בו בפסח אם יעשה ממנו מצה²⁵¹.

ג. הקליפות מצטרפים ביחד עם הקמח לשיעור כזית מצה, ויוצא בכזית מהם ידי חובת אכילת מצה.

במה דברים אמורים, כשטחן את כל החיטה יחד, וכך לש אותה, אבל אם הפריד את הקליפות מן הקמח, ושוב חזר ועירבן ביחד עם הקמח, אין מצרפין הקליפות לשיעור כזית²⁵². אלא צריך לאכול הרבה באופן שידע שאכל שיעור כזית מהקמח ללא חשבון הקליפות ובתוך כדי אכילת פרס²⁵³. וגם כיום ב"קמח מלא" ראוי להחמיר בזה²⁵⁴.

ודע, שגם לענין חלה אין מצטרפים הקליפות עם הקמח לשיעור חלה, באופן זה שהפרידם בתחילה וחזר ועירבן, ורק אם בתחילתו הוא נטחון ביחד עם הקליפות הרי הוא כחלק ממנו. אמנם כיום שמצוי בקמח הנקרא "קמח מלא", שמפרידין את הקליפות ואחר כך חוזרים ומערבים אותם עם הקמח, ראוי להוסיף בשיעור כדי להפריש חלה בברכה מהקמח [בערך כ-15 אחוז]²⁵⁵. ומכל מקום חובה להפריש חלה על כל פנים בלא ברכה גם באופן זה שיש שיעור חלה ביחד עם הקליפות²⁵⁶.

ד. מן האמור יש ללמוד, אודות המשתמשים בזמנינו בפסח במצות העשויות מ"קמח מלא", שצריכים להוסיף באכילה על שיעור כזית עוד מעט [כ-15 אחוז], מפני תערובת הקליפות²⁵⁷.

ה. אין לעשות לכתחילה מצה גדולה בארכה ורחבה²⁵⁸, ובדיעבד מותר²⁵⁹. וכיום שעושים מצות דקות עושים אותם גם גדולות. ואין בזה חשש²⁶⁰. ולהלן בסימן תס יבואר דין עוביה של המצה ושאר פרטים.

ו. מצה שעשו אותה שלא לאכילת אדם, אלא לחיות ותעשייה וכדומה, אין יוצאים בה ידי חובה. ואפילו היא נקיה ובהשגחה שלא החמיצה, מפני שלא כיון לאכילת אדם לא נחשבת לחם, ועוד שלא עשאוה לשמה לצאת בה ידי חובה. וזה בין לצאת בה ידי חובת מצה, ובין לענין הפרשת חלה "בברכה", ובין לברכת המוציא.

כל האמור הוא לדעת מרן השו"ע, אבל לדעת הרמ"א אף אמנם שאין יוצאים בה ידי חובה לאכילת מצה, כיון שלא נעשית לשמה, מכל מקום הרי היא כלחם וחייבת בחלה וברכתה המוציא, זולת אם אינה ראויה לאכילת האדם מחמת ריבוי הקליפה שבה²⁶¹.

ז. מצה שאפו אותה גם לאכילת אדם, אף על פי שיש בה פסולת מרובה כדרך עיסת חיות, מכל מקום דעת השו"ע שיוצאים בה ידי חובה, אם כיון בעשייתה לשם מצה. אולם הרמ"א אין יוצאים בזה ידי חובה בשום אופן, מפני רוב הפסולת שבה²⁶².

חליטה

ח. חליטה, דהיינו להטיל את הקמח במים רותחים, או העיסה במים רותחים²⁶³, מדין הגמרא מותר לעשות כן, ושוב אינה מחמצת, ויכול להשהותה כפי שירצה. אולם הגאונים אסרו כל מיני חליטה, מפני שאין אנו בקיאים בחליטה לעשותה תקנה²⁶⁴. ואפילו אם יכניס הקמח ברותחין על האש, ויערבב היטב אסור²⁶⁵. אמנם אפשר לחלוט במי פירות²⁶⁶.

ט. עבר וחלט, הרי נחשב כחמץ, ואסור באכילה ובהנאה וכן אסור להשהותו בבית, משום איסור בל יראה²⁶⁷.

י"ל שבאכילה מותר בדיעבד, והעיר בזה הפמ"ג (וה"ד בכה"ח רב), וסיים הפמ"ג דמ"מ חמץ החמירו ביה, ע"כ. וביותר יש לאסור בשעורים וכן בשיבוי לת שועל ושיפון. שהרי מבואר לעיל בסימן תנג שהם חמורים יותר מחיטין. לפי שהם רכים, ולכן חוששים שהם מחמיצים מיד. כיעו"ש. ואולי מפני זה כתב המשנ"ב (סק"ג) לדון בכמה אופנים, והזכיר שהמדובר הוא בשיבולת שועל ושיפון ושעורים, שכולם ממין רך, ואילו בעיסה וקמח זה גם בחיטין. ויעוין בשו"ת הרדב"ז (ח"א סימן רמא) שדן להקל בשעורים שלימים, די ש לומר שלא אסרו אלא בקמח ועיסה ולא בשעורים שלימים, שהם קשים, וביה"ל (ד"ה ליכא) העיר עליו שברדב"ז מפורש שגם מי שעורים בכלל האיסור, וע"ע בזה גם בשו"ת בנין עולם (סימן י) באחד שחלט שעורים, וה"ד בכה"ח אות כה.

264. בגמרא פסחים (לו:): מבואר שמותר לעשות חלות בפסח, אלא שאינו לחם עוני וכו'. אולם כתבו הגאונים שאסור לעשות כן, מפני שאין אנו בקיאים בחליטת הרותחין. ויש לחוש שמא לא ירתיח המים יפה יפה וכמשי"כ הרמב"ם (פ"ה ה"ג) עיי"ש. ואף שאפשר לקבוע שלא יעשו כן אלא כאשר מעלה רתיחה, וכעין שאמרו הפו' לעיל (בר"ס תנב ס"א ועוד). אולם אף שם הרי חששו הפו' מפני המון העם שמגעילים בלא לבדוק שהעלה רתיחה, ואי נמי שאנו חוששים שמא כשמכניסים הכלי נחה הרתיחה, עיי"ש. וה"נ יש לחוש שיכניס הקמח או העיסה תנוח ברתיחה, ולא אדעתיה. והשתא אם בכלים של חמץ אסרו שאינו אלא חשש לטעם, ובפרט שאינו בן יומו דהוי נטל"פ, ואעפ"כ הזהירו, כ"ש בחמץ דהוא כרת. וא"נ כמשי"כ בהל' הרי"ץ גיאת בשם רב שרירא גאון (ה"ד בביה"ל ד"ה ליכא) שאין אנו יודעים איך יתמר שלא יבא לידי חימוץ. ושמא יצטנן מזוית זו או מן הקצה ויבא לידי חימוץ. ע"כ. והיינו שיש לחוש שבאיזה צד לא רתח כראוי, והרי כשהעיסה מתחממת ולא נחלטת כראוי הרי היא יותר ממהרת להחמיץ. ועיין בב"ח שכתב שהחשש הוא מפני שאין אנו בקיאים בשיעור המים הרותחים אם הרבה או מעט, וכמה שיעור זמן הרתיחה או יניחוהו ברותחין או ישפכו עליו רותחין, ע"כ. ומשמע שאין ידוע מה יותר טוב אם מים על החיטים או בהיפך. ועיין בהערה הבאה.

וכן מבואר ברי"ף גיאת שם בשם רב שרירא גאון לאסור, ושכן שמענו בשתי ישיבות שנהגו איסור, ולא התירו אלא במקום סכנה. ועוד הביא גם מתשו"ב רב האי גאון שכתב שכולהו רבנן קמאי מכמה וכמה דורות כתבו שלא ידעוין האי חליטה היכי איתא. (נ"ב). משמע מלשונן דזה איסור מזמן קדום דהסבוראים). וע"ע בביה"ל שם שהביא הדברים, וכ"פ הרי"ף ורא"ש והרמב"ם וכמשי"כ בב"י, וכ"פ בש"ע (ס"ג), ולכן לא הביא ד' הטור בענין מצה שחלטה.

265. משנ"ב (סק"ב) בשם שבלי הלקט (וע"ע כה"ח כד).

והנה בנותן קמח למים ה"ז בודאי מועיל טפי, שהרי הוא מתבשל ממש, דאילו בעירוי אינו אלא בישול כדי קליפה. ואמנם אם הוא ממרס ה"ז מת' בשל כהוגן בכל חלקיו (וכה"ג כתב המשנ"ב ובשעה"צ בסימן שיח לענין בישול עלי תה מערב שבת, עיין שם). אך הרי אף בדין עירוי יש שאומרים שאינו אלא ככלי שני (עיין ביו"ד סי' קה מח' ראשונים). אולם הרי פשו' סמכו ע"ז גם לענין בישול בשבת דליכא. ואין מסתבר שיש מעלה בנתינת מים על הקמח, שבוה יש לנו לתלות שכולו נגע ברתיחה. וז"א נהירא. ומשי"כ הב"ח בהערה הקודמת צ"ב, דהא אפשר להניחו ברותחין ויועיל בודאי. ואולי זה ג"כ חשש שחששו שמא יערה עליו רותחין במקום להכניסו כולו.

266. עיין להלן סי' תסב, אך לא יבשל א"כ במים, אלא יבשל הכל במי פירות בלבד.

267. כן מבואר מדברי הגאונים המובאים בביה"ל, שכתבו שאין להתיר בכל זה אלא לחולה שיש בו סכנה. ואף זה צריך לאוכלו מיד ואין להותיר ממנו כלום, וכן הוכיח בביה"ל. ודחה ד' המג"א שכתב שאפשר שאין זה אלא לכתחילה ועו"א [ואפשר שסבר המג"א דמשאר ראשונים שסתמו משמע שאינו מעכב, אלא לכתחילה, כעין ענין הלתיחה דלעיל בסימן תנג ס"ה, ועמש"ט, ודו"ק]. והעיר גם ע"ד הרדב"ז שהקיל קצת בזה, וכ"פ במשנ"ב (סק"ג), ואמנם בכה"ח (אות כא) הביא ד' המקילים בהערה הבאה. וי"ל

[א] שהדבר אינו מוחלט, וכפי הנשמע יש איזה מפעלים (אמנם מיעוטא) שטוחנים החיטה עם הקליפה.

[ב] כיון שמפרידים את הקליפות על דעת לחזור ולערבן, י"ל שעדיין הם טפלים לקמח, ולא חשיב כעץ בעלמא שנתן בתוך החיטה, ושו"ר שנסתפק בזה במקראי קודש ס"ח סק"ב והוסיף סברא דכיון שהם עשויין ועומדין כדי להתערב כמעורבין דמי. וע"ש, וכ"כ בתשובות והנהגות ח"ג סעי' א ועוד באח' זמנינו שעמדו בזה דכיום נשתנה הדין ומצטרפים. ובודאי שאפשר לסמוך על זה.

[ג] ובכלל הרי ידוע שיש להחמיר גם בשיעור קטן, כיון שעשוי הדבר לה' שתנות לפי סוג הקמח והטחינה, ובמק"א נתבאר.

ושו"ר במשפטי ארץ סופ"א בהערה שהביא סגנון אחר בעשיית קמח מלא, ולפי ענינו שם אפשר להפריש על הכל יחד (אך נסתפק גם אם זה לפני האפיה או אח"כ ויל"ב). אולם כפי הנשמע שכיום מפרידים, וא"כ יש לחוש לענין ברכה כנ"ל.

257. עפ"ה"א שאם הופרדו הקליפות וחזרו לקמח יש לחוש שאינם נחשבים כטפלים לקמח, ואינם כחלק מן הקמח, ולכן יש להוסיף עוד, וכפי הנשמע הוא בערך 15 אחוז.

אלא שמאידך כפי שכתבנו יש לחשוש דשמא מאחר והוא נפרד על דעת לחזור ולערבן, אפשר שהוא מצטרף עימו, וא"כ יש לחשוש לחומרא לענין ברכות (ובפרט בחשש ברהמ"ז דאו'), ועשה לך ר"ב והסתלק מן הספק.

258. בגמרא אמרו לחם עוני פרט לאשישה, וכ"כ הרמ"א בהגה סוס"א שטוב לכתחילה להזהר בזה. וע"ע בביה"ל ד"ה וטוב שהביא שיטות הפו' בזה.

259. כ"מ מלשון הרמ"א שהוא רק טוב לכתחילה, ועיין בביה"ל שם (ועיין כה"ח אות י, והוא ענין אחר, ויל"ב).

260. הנה כיום עושים מצות עבודת יד גדולות, ובודאי אין זה בכלל אשישה, וחזונו מוכחת עליו, ופשוט.

והנה בלא"ה אין בזה חשש כלל דאין זה נחשב גדולה, ועיין בביה"ל (ד"ה וטוב) ד"ל ששיעור גדול לעיכובא, הוא כגדולה אחד מששה באיפה, עיי"ש [והוא כ-3-4 קילו קמח], ואינו מצוי כיום כלל, וע"ע שם בביה"ל.

261. עיסת הכלבים במשנה (פ"א דחלה), ונחלקו בזה הראשונים כמובא בב"י ומפרשים, וכמה שיטות בדבר אם החיסרון הוא בגלל שלא נתכווין לא"כילת אדם [ודי בכך להוציא מתורת לחם, מלבד שלא מקימים בה בודאי מצות כזית מצה מאחר שלא נעשית לשמה]. או בגלל שאינה נקיה ולא נחשבת לחם ראוי, ויש עוד שיטות.

והשו"ע פסק כהרמב"ם שזה תלוי אם נעשית למאכל אדם, או לא. ואינו תלוי אם היא נקיה מקליפות או לא, בין להקל ובין להחמיר. והרמ"א פסק כהר"ש שהחיסרון בגלל שעירב בה מורסן הרבה (ואינו תלוי כלל אם חשב לאכילת אדם או לא). אך לא נתבאר כמה הוא שיעור המורסן שמקלקל את הפת, וכמו שנסתפק בביה"ל (ד"ה שאינו). ואמנם במחצית השקל נתן גדר לדבר, שכל שיש בה קליפות, כפי הכמות שלה (בין מעצמה ובין אם הוסיף מבחוץ להשלים את הקליפות שיצאו ממנה), מותר. אבל ביותר מהכמות הטבעית שלו, אינו ראוי (וה"ד בכה"ח אות ח, ונוצר בביה"ל). אולם בביה"ל הביא מהרשב"א שהכל תלוי לפי הענין אם הרועה יכול לאכול מהם או לא.

ולענין חלה האריכו המפ', אם חלוק דינו ממצה. ועיין כה"ח אות טו ואת יז, ויש להפריש בלא ברכה. אולם לענין ברכה יש לחוש שאינו לחם, ובס"פק יברך שהכל (כי אף אם יתכן שברכתה אדמה, כשירדה מחשיבותה, הרי כשיש ספק בדבר ראוי לברך שהכל, שבוה ודאי פוטר דברים אחרים, ואילו באדמה יתכן ואינו פוטר, כדרך שדנו הפו' בפויד"א המבואר בהל' ברכות, ואכמ"ל).

262. עיין בהלכה קודמת, ועיין שעה"צ (אות ו) דמשמע שאפילו סתמא מהני עיי"ש. אולם בזה"ז בודאי שיש לכוין לשמה.

263. עיין בטור כאן סימן תנד בעיסה. ולהלן בס"י תסא בקמח. וכן בפו' כאן השו"ת אותם.

חליטה בחיטים ושעורים שלמים: הם ג"כ בכלל האיסור. אולם י"ל דכיון שמבואר להלן (סימן תסז) שבלא נתבקע כתב השו"ע שמותר. וע"ע שם שאף שיש מחמירים אינו בודאי (וע"ע לעיל סי' תנג ס"ה בלתיחה). א"כ

והנה פתחנו סימן זה בדבר חיובי שיוצאין בו י"ח, וכלשון הטור, עיי"ש. אמנם השו"ע לא כתב כן. ולכאורה היה אפשר להבין שאינו לכתחילה, ובאמת שכ"כ הפר"ח שאין ראוי לעשות כן לכתחילה מסולת נקיה, אולם בערה"ש (אות ב) כתב להסגי עליו, וכ"ה בכה"ח (אות ט), וסיים שגם הפר"ח סיים שנהג כהטור. [עוד אפשר שמאחר וא"א לנו ללתות, אינו מצוי כ"כ שיהיה סולת נקיה, וכמבואר בפסחים דף מ].

249. עיין בטור וב"י מדברי הראשונים, ובד"כ הדברים תלויים בז"ז לכל הדברים, וכמשי"כ הר"ן (י: מדהרי"ף) שאין יוצאים אלא בלחם שחייב בחלה. ומכך, גם לענין מצה שאין יוצאים בה ידי חובה כיון שאינה נחשבת לחם. וכמו"כ כתב הרמב"ם (פ"ו ה"ה), וכן לענין חלה ברמב"ם בפיהמ"ש חלה פ"א. וכן ביד החזקה הלכות ביכורים פ"ו ה"ח וה"ח, עיין שם אימתי פטור וכדלהלן. וע"ע גם בשו"ע יו"ד סימן שכה, וכן לענין ברכה שאם אינה לחם אין ברכתה המוציא, ולא ברכת המזון. [אלא בופה"א, עיין ד"א פ"ו מביכורים ה"ח בביה"ל בנידונו, ובשבה"ל ח"ו סנ"ב, ויל"ב].

ומה שכתבנו בין קליפה הנושרת וכו', היינו מורסן וסובין שהזכירו הפו' (עיין משנ"ב ושעה"צ וכה"ח ב).

ויש להוסיף עוד שהקליפה ג"כ מחמיצה, ויש להזהר בה, וכמו שמבואר להלן סי' תסה אין שורין מורסן וכו'. (ועיין בכה"ח אות ג מדברי האח"). וכל שכן שבד"כ מצוי קצת קמח בקליפות. וע"ע בכה"ח (אות ד) שאם נמצא שובלת וקש תוך מאכל לח, ואין בשיבולת שום תבואה, אחזוקי איסורא לא מחזקינן, ואמרינן שהכל נפל בשעת דישה, עיי"ש. וזה עדיף מספק משהו שהבאנו ר"ס תמו, דכאן לא מחזקינן איסורא לכ"ע, וע"ע בכה"ח (אות ה) שנמצא קליפה של שעורה ולא ידוע אם זו שנפלה בשעת כתישה או בשעת טחינה.

250. בשו"ע ס"א כתב אבל לש הוא את העיסה בסובין ובמורסן שבה ויוצא בה י"ח. ועיין בהלכה הבאה שיש חילוק בין אם זו קליפה שיצאה וחזרה לקמח, או שהיא נטחנה עם הקמח.

251. פשוט, וכ"כ בשבה"ל ח"ו כב.

252. הנה אם טחן הכל ביחד, בודאי הסובין והמורסן טפלים לקמח ונעשים חלק ממנו לכל דבר, וכן מבואר בדברי רבינו מנוח והאחרונים, ה"ד במשנ"ב סק"ג ובשעה"צ וכה"ח אות ו. אבל אם הפריד את הקמח וחזר ועירבן, נסת"פק המג"א (סק"ב) אם מצטרפין הקליפות עם הקמח. ואע"פ שבשו"ע יו"ד (סימן שכד ס"ג) כתב לענין חלה שאם הפריד הקליפות וחזר ועירבן אינם מצטרפים. עיין במקראי קודש (פסח ח"ב ס"ח) שכתב לבאר החילוק עיין שם. אולם בדברי רבינו מנוח והאח' הנ"ל מבואר שבכה"ג אינו מצטרף לענין כזית מצה, וע"ע בביה"ל להלן ס"ב (ד"ה שאינו), ואינו ענין לנידו"ד, כי עיקר דבריו על עצם חשיבות לחם.

253. כ"כ הגרי"ז (ה"ד בכה"ח אות ו) שיאכל כזית בלבד מהקמח [והוספנו שיהיה ג"כ תוך כדי אכילת פרס]. וכן בכה"ח אות יד.

254. עיין להלן שגם לענין חלה ראוי להחמיר ולהוסיף בשיעור לצאת מכל חשט. וזאת ועוד שאף אם שם אפשר להקל ולסמוך שהכל מצטרף, מ"מ בנידו"ד לצאת י"ח כזית מצה דאו' בודאי שיש לחוש לסוברים שאינו מצט"ף, ולכן עשה לך ר"ב והסתלק מן הספק.

255. הערה זו נחוצה ומצויה כיום בקמח הנקרא קמח מלא שמעורב בו מן הקליפות, וכפי הידוע רוב המפעלים כיום מפרידים את הקליפות מן החי"טים, וטוחנים את החטה שהיא נקיה, ואח"כ מערבים לתוך הקמח מהק"ליפות. וכפי המבואר במשנה בחלה (פ"ב מ"ו) ובשו"ע (יו"ד סי' שכד ס"ג) שאם הפריש את הקליפות מהקמח וחזר ועירבם, אינו מצטרף לשיעור חלה, ע"כ. וכפי ששמעתי תוספת הקליפות הוא בשיעור קרוב לשביעית מכל הקמח (כ-15 אחוז), וא"כ ראוי לחוש בברכתו שלא לברך על הפרשת חלה אלא לאחר שיחשב עוד 15 אחוז יותר [כפי שנודע לי שהקליפה היא בין 13-17 אחוז].

משיעור הקמח של תק"כ דרהם, ועיין בהערה הבאה שבזמנינו מן הדין אפשר לסמוך על כך שמצטרף הכל לשיעור חלה.

256. הנה מכמה סיבות צריך להזהר ולהפריש בשיעור חלה גם אם זה שיעור חלה ביחד הקמח עם הקליפות.

וכן, אדם הדוחק את מוכר המצות שימכור לו בסכום מועט, ויש כאלה שמניחים כסף על השולחן והולכים להם, יש לחוש שאינו נחשב קנין הראוי²⁸⁰.

יד. ראוי לשלם על המצות לפני פסח, ולא לקנותם בהקפה²⁸¹.

וכן ישלם בכסף מזומן, ולא בצ'ק²⁸².

טו. בזוהר הקדוש החמיר מאוד שלא לעשות מצוה בחינם²⁸³, וכל שכן במצות מצה²⁸⁴. ואנשי מעשה שילמו כל מה שנדרש מהם²⁸⁵, ועל כל פנים לא יתווכח עם המוכרים²⁸⁶ וכו', וכן יש להזהר שיהיה כל כספו כשר²⁸⁷.

טז. שאל מצה מחבירו, יוצא בה ידי חובה, שהרי שאלה על מנת לאכלה ולא להחזירה בעצמה, והרי היא שלו²⁸⁸.

יז. מצה מן ההפקר, יוצאים בה ידי חובה²⁸⁹, ומצוי במאפיות שזורקים את המצות הנותרות לכל דיכפין²⁹⁰.

יח. חבורה של אנשים שעושים מצות ביחד, ומצוי הרבה פעמים שמתחלפים המצות, טוב ללמד את בני החבורה לומר בפירוש שכל מי שיגיע לו מצה שלי הרי היא לו במתנה, ובכך לא יהיה חשש גזיל²⁹¹, ובדיעבד שלא עשו כן, יצאו ידי חובה²⁹².

וכן כאשר טוחנים קמח בחבורות שונות, יתנו כן שאינם מקפידים אם יתערב מזה לזה, והרי הוא לו במתנה.

יט. המפרישים מעשרות מן המצות, מן הראוי שיקראו שם מעשר ראשון על המצות האחרות שאינם נאכלות בליל הסדר²⁹³, ולכן, בהפרשת תרומות ומעשרות יוצאו קצת יותר מעשר אחוז [ולא קצת יותר מאחוז כנהוג]. ולא יאכלו החלקים הללו שהוציאו אלא בשאר ימות הפסח. ורק את המצות שהפרישו מהן יאכלו בליל הסדר. וכיום במאפיות מצות שיש להם השגחה, מפרישים תרומות ומעשרות מהחיסים או מהקמח²⁹⁴.

כ. המתארך בליל הסדר אצל אחרים, ונתנו לו מצות משלהם, יוצא בזה ידי חובה. ויש מהדרים שהאורח יכוון לקנות את המצה, ואינו מוכרה²⁹⁵. והסמוכים על שולחן הוריהם, אינם חוששים לכל זה כלל²⁹⁶.

ואם נתערב ממנה במאכל, הרי היא אוסרת במשהו ככל חמץ. אך אין היא אוסרת את התבשיל במשהו אלא באכילה ולא בהנאה, וגם מותר להשהותו בבית²⁶⁸.

י. במקום שיש סכנה, וצריך לבשל לו קמח או עיסה, יש לעשות זאת בדרך חליטה, כדי להקל מן האיסור²⁶⁹. וכן כל כיוצא בזה²⁷⁰. אמנם יש לדעת, שמן הסתם אין צורך בחמץ וכדומה בשביל רפואה, ויש דרכים אחרות²⁷¹.

יא. חולה שיש בו סכנה שאינו יכול לאכול מאכלים מוצקים, וכל אכילתו היא דייסא משיבולת שועל, יחפש שיבולת שועל שאינה רחוצה ויעשה לה חליטה, ומזה יתן לחולה. ואם לא מצא יתן לו גם מן החמץ, שפיקוח נפש דוחה הכל²⁷².

יב. חולה שאין בו סכנה, אסור לחלוט לו לרפואתו קמח או עיסה, וכדומה, אבל אפשר לעשות באחד מהאופנים הבאים:

[א] שהגוי יחלוט לו משלו, או שהיהודי יקנה לו את הקמח והחיסים והגוי יעשה זאת²⁷³. ודווקא ברפואה חיצונית כגון למשחה מותר, אבל באכילה אסור בכל אופן²⁷⁴.

[ב] לחלוט במי פירות בלא טיפת מים, ואז מותר אף על ידי יהודי²⁷⁵. ולבני ספרד מותר לכתחילה ללוש במי פירות בכל אופן.

קנין המצה מדין "לכם"

יג. הגזול מצה, אין יוצאים בה ידי חובה²⁷⁶. וצריך לחזור ולאכול מצה אחרת משלו, אך לא יברך עליה²⁷⁷.

ובכלל זה, הקונה מצה ולקחה, והמוכר מבקש ממנו את התשלום והוא דוחה אותו, הרי זה גזול. וכן אם מכר לו בהקפה וכשהגיע יום הפירעון, אינו משלם, והמוכר דחוק למעות, הרי זה גזול, ולא יוצא בהם ידי חובה²⁷⁸. אמנם אם המוכר זקף המעות במלוה, והסכימו שהקנין יהיה במשיכה לרשותו, קנה, וישלם אחר הפסח²⁷⁹. וכן ראוי לעשות.

288. אחרונים, ה"ד במשנ"ב (טו), וכה"ח (לא), והוסף שם בחמ"מ והגר"ז שגם לכתחילה יוצאים, עיי"ש. ופשוט דהרי זה הלואה שלהוצאה ניתנה, וה"ז שלו. [וזה מלבד מש"כ הרא"ש שהובא במג"א סי' תרנח סק"ג וש"א שם].

289. יש לדון בלוקח מן ההפקר ואכלה אם יצא י"ח, או שחשר בדין לכם, ונראה מ"ב סיבות שיוצא י"ח, א] שמן הסתם אדם מתכוין לקנות בכך שלוקח אותה, ואף שצריך כוונה לקנין, כיעוין בחו"מ סי' ערה בעודד בנכסי הגר. מ"מ כתבו האחר' שבכה"ג שמביאה לרשותו הוי קנין, ועיין מהרי"ט ח"א סו"ס קנא, ועי"ע במחנה אפרים הל' קנין משיכה ס"ד ובפת"ח, ואכמ"ל. ב] באמרי בינה (פסח סכ"ג) כתב שאפילו אם לא נתכוין לקנותה, מ"מ כיון שבלעיסה אינה ראויה לאף אדם הרי היא כשלו, ויוצא בה י"ח, ע"כ. ואכן האחר' דנו בזה גם לגבי גזול, אך שם יש קניני גזילה, כידוע, ועיין במקור חיים בביאורים סק"א.

290. אך יש לשים לב שאין בזה חשש גזול באופנים מסוימים, ויותר יש לשים לב אם אין בהם חשש כשרות, שמפני זה עשויים לזרוק אותם. ואירע מאיזה מקומות שעישרו פירות וירקות באיזו חנות, ובעלי החנות הניחו את המעשר בצד ליד הפחים וכדו'. ובאו אנשים וראו פירות טובים ולקחו אותם בלא לדעת שזה המעשר. ובכלל, הרי כל חלב לה', ואין להזדקק לכך אלא מידו ית'.

291. הגה"מ (פ"ו מחו"מ אות א) בשם הרוקח, דומיא דמש"כ בסוכה (מב): לגבי ארבעת המינים שמלמדין אותם לומר וכו', והובא בב"י, ולהלן בב"י (סימן תנט) הביא כן הבי"ט שנית בשם אורחות חיים, עיי"ש. וכ"כ האחר' ה"ד בכה"ח (אות כו), והוסיפו שאם טוחנים קמח ביחד יאמרו כן גם לגבי טחינה. ובעצם הדבר שמועיל, אע"פ שאין ברירה דאורייתא, יעוין בשאג"א, וה"ד בשע"ת וכה"ח שם.

ויש לדקדק בלשון המשנ"ב (סקט"ו) שלגבי מצות כתב בלשון "נכון" שיאמרו וכו'. ולגבי קמח כתב המשנ"ב בלשון "טוב" לומר כן גם בשעת טחינה, ע"כ. וביאר הגר"א רפאל הכהן שליט"א דבטחינה הרי עשוי לקנות את זה בשינוי מעשה וכמש"כ השו"ע, וקיל טפי מדין גזול, שלאחר יאוש ושינוי קנה (ורק לענין ברכה גרע). ומיהו כ"ז בשינוי, אמנם מן הסתם הוא כן.

292. שמן הסתם אדעתא דהכי נכנסו לכך, ומסתמא שכל אחד מוחל לח' בירו, וכמש"כ ערוה"ש (סימן תנט סט"ז), וכן המשנ"ב נקט בלשון "נכון" ו"טוב", כנ"ל. ודו"ק.

293. הנה דרך הפרשת מעשרות בדרך כלל שמוציאים יותר מאחוז. ומפ' רישים תרו"מ הממעשר ראשון הוא האחוז עם עוד תשעה חלקים כמותו בפירות (בנידונינו, המצות). וזה עשוי ליתנו ללוי, ומפני שאין ודאות בדבר מעכבים ואוכלים את זה, ויש לדון אם בשביל מצה דאו' ראוי לעשות כן, שהרי יש דין לכם כמשנ"ת לעיל. וכעת יש חשש שאוכל מצה שאינה שלו, שהרי היא שייכת ללוי (וכן לגבי מעשר עני בשנים ג', ו' לשמיטה), או שמא חר וע"פ דין מקילים, ה"ז ככל המוציא מחבירו עליו הראיה שזה נחשב ממון גמור שלו, שיכול לקדש בו אשה וכדו'. כיון שהאיסורים נגזרים אחר הממון, וכן הדבר גם לגבי אתרוג שמפרישים ממנו מעשרות, וכמו שמבואר בפ"ו להלן סי' תרמט.

ומצאנו שהחזו"א החמיר בדבר (כמו שכתבו בשמו בד"א פ"ו מתרומות ה"ב בביה"ד ל"ד כהני, ובחו"ש פסח פ"ג סוסק"א). וכן דעת הגרשו"א לד' קדק בכך לכתחילה, וכמש"כ בהליכ"ש (שם פ"ז סכ"ב ובה"ל כב).

294. אמנם יש מקום לברר סדרי ההפרשה מכמה אנפי, ואכמ"ל. נ.ב. דין הגזול מרור, ודין הפרשת תרו"מ במרור, נתבאר להלן בסימן תעג בדיני מרור.

295. הנה לכאורה יש לדון שצריך האורח לכוין לקנות את המצה, שאמי גם המארח נותן לו בשבילו, מ"מ צריך לכוין לקנות כדי שיהיה שלו, ואז יוכל לצאת במצה שלו, שהרי נתבאר לעיל שיש דין "לכם" במצה, כמש"כ

(ד"ה אין), וכתב דסב"ל לחוש לדעתו, עיי"ש. ואפילו במצה דאו'. וכ"כ עו"א, ה"ד בהלכות חב"ח עמוד שדמ. אבל בלא לעיסה לא קנה וכמש"כ בישוע"י, ודלא כהמקו"ח.

278. משנ"ב (סקט"ו) ועוד כה"ג בהל' ציצית (סי"א סכ"ז). וזאת עפמש"כ בחו"מ סימן קצ סט"ז יז (ובאופן השני נחלקו שם הראשונים אם תלוי בגילוי דעת בעת המכירה וכו').

ויש להעיר, שבפוסקים בחו"מ מבואר כמה תנאים בדין זה, והמצוי בנידו"ד הוא לענין המוכר שדה מפני רעתה שבדאי מהני, עיי"ש. וא"כ זה מצוי במוכר מצות סמוך לחג שהרי בודאי ניח"ל למכור, שהרי לאחר החג לא יהיה לו מה לעשות בזה. וכן בארבעת המינים כה"ג, ואפשר דקנה בכל אופן. ולא זו בלבד, אלא אף שבמציאות יוכל למכור את המצות לאחרים, כמו שמצוי, מ"מ יש לו נחיצות למכור ונחשב כמוכר מפני רעתה. ועיין בטור חו"מ סי' קצ סט"ו ועוד. וזאת ועוד, שהרי אין כאן ממש עייל ונפיק אזוי שפירשו שיוצא ונכנס אצלו (עיין בפ"ו בחו"מ שם שיכנס באותו יום איהו פעמים), וא"כ לכאורה אין כאן מה לחוש מן הסתם. וצ"ע.

279. כמבואר ברמ"א סי' קצ סמ"ז שבכה"ג אין חשש, ויש אופנים כמבואר בח' רע"א ובפ"ו שם. ולכן מן הראוי לסכם עם המוכר שקונים בפרטה, והשאר מלוה עליו.

280. עיין בתשובה שכתבנו בשו"ת בית ההוראה שע"י אהבת שלום בחלק חו"מ בכיוצא בזה. והוא תלוי לפי סגנון ואופי המקום. נ.ב. דין הגזול מרור שהביא בביה"ל יובא להלן בס' תעג דיני מרור.

281. ידוע פלוגתא רבתי בקנין דרבנן אי מהני לדאורייתא, וכגון בקנה את המצוה במשיכה כתקנת חכמים (עיין בבכורות יג. וכ"כ הריטב"א בב"מ מח.). ולא בכסף הקונה מדאו', האם קניו לו גם כדי להחשב שלו ולצאת בו כדן לכם. ונפ"מ בארבעת המינים, וה"ה בנידו"ד לענין מצה, עיין במחנה אפרים (הל' קנין משיכה ס"ב) באריכות (ועוד בהל' קנין מעות סוס"א). ועוד בפוסקים בסימן תרנח ועוד בכל אתר ואתר, ועי"ע בשד"ח, ובספר מאור ישראל באריכות ועוד, וכן העיר בזה בנידו"ד בכה"ח (אות מא) עפ"ד החיד"א במו"ב כה"ג גבי ד' מינים בסוכות. וסיים דכשקונה בכסף ומשיכה הוי מצוה מן המובחר.

והנה במחנה אפרים (הל' קנין משיכה ס"ב) כתב לדון בזה דמ"מ יועיל מפני שמביאו לחצרו או בקנין יד. ועי"ע בדברי בן המחבר שם משכ"ב. וכ"כ בשע"ת ובפ"ו בס' תרנח, וא"כ כשמביא לחצר הרי מועיל, ויש בזה עוד אריי כות. ואכמ"ל.

282. דנו הפ"ו טובא בגדר מעמד הצ'ק בהלכה, אי הוי ככסף או שטר או עכ"פ מדין סיטומתא. ועכ"פ הרי לא יצאנו מידי חשש הנז' לעיל בסמוך. ובפרט בצ'ק דחוי.

והעיקר שיהיה שלא יהיה הצ'ק חוזר, שאם אין לצ'ק כיוסי מאיזו סיבה, והמוכר תובע כספו, יתכן ולא יוצא ידי חובה. והדין בזה ככל האמור בהלכה קודמת.

283. ראה זוה"ק פ' תרומה דף קכח, הובא בכה"ח כאן אות טל.

284. לפי סודן של דברים במעלת המצה והרחקה מן החמץ, שמסמלת המצה הרחקה מכל חשש חימוץ. והיינו הרחקה מכל סוג של הסט"א (עיין במה שהבאנו בר"ס תלא בהערה). ולכן יזהר שלא יתערב בה רוחא דמסאבא.

285. מנהג הארז"ל בשעה"מ פ' עקב, הובא בכה"ח אות מ, ומקורו מדברי הזוה"ק שם.

286. והיינו שלא די בכך שלא מקיים הנהגה זו, עוד בה שלא יתווכח על המחיר. ומ"מ אין זה אלא הנהגה, ואם קשה לו המתיר בודאי יכול לבקש הנחה, או לדון עם המוכר כדרך הסוחרים, ופשוט.

287. עיין זוה"ק פ' ויקהל דף קצח, ובספר קב הישר פכ"ט, וכיוצ"ב במל"ח סכ"א אות ה.

דמ"מ לאסור במשהו דהוא מדרבנן שמכין להקל, דהא אין זה אלא חוסר בקיאות והוי כסד"ר.

268. משנ"ב (שם), ועי"ע כה"ח כא, וכן הוא בכה"ח להלן סימן תסז אות קח לענין אורז שנמצא בו חטה בקוה ובעמקום שהרגילות היא לחלוט.

269. משנ"ב (סק"ג), דהקל הקל תחילה. אמנם אף זאת לא התירו אלא כשיש הכרח בדבר משום פיקוח נפש, וכמבואר בד' הגאונים (שהביא הביה"ל), שהתירו בזה רק לחולה וילדת על פי בקיאתן שאומרים כי יש לו רפואה בזה, ואל"כ הוא בא לידי סכנה, ואז מותר, דבכל מתרפאין חוץ מע"ז, ע"כ. ועי"ע גם בכה"ח סימן תסד משכ"ב מדברי הפו'. ועי"ע בסימן שכח משכ"ב, ודון לנידו"ד מהו חולי שיש בו סכנה ופרטיו. ועי"ע בכה"ח סי' תסד.

270. עיין במשנ"ב בחילות של מלך שרוצים שהיהודי יכין להם מאכל וכו', וכתב כמה אופנים דהקל הקל תחילה, שתחילה יעשה בקטניות (כוסמת וכדו'), ואל"כ בחליטה וכו'.

ויש אפשרות לחלוט במי פירות וכו"ל, וכ"כ כה"ח בסימן תסה משם הפו'. **271.** עיין כה"ח להלן (סי' תסה אות ט) שהרבה פתחים ומאכלים קלים לס' עוד החולה בלא חמץ וכו', עיי"ש. וק"ו בזמנינו בהתפתחות הרפואה, כידוע. **272.** נשאלתי בפתגמא דנא מחולה סופני שיש לו בעיות במערכת העיכול, ואוכל רק דברים קלים משיבולת שועל. והנה אם יש אפשרות לאכול מצות כתושות עם חלב וכדומה בצורת דייסא (או בשימוש סויה או כוסמת שהם קטניות וכדו'), הנה מה טוב, אך כפי המובן מדבריו שצריך דווקא שיביר לת שועל, ואם אכן יש צורך בזה דווקא, מותר ליתן לו בלא חשש, שאפילו בחשש רחוק יש להתיר מפני פיקו"נ. ואפילו כזוהי יכול להועיל לחזק אותו, ואפילו להאריך חיי שעה בלבד, ראה בדברינו בהל' שבת סי' שכח ס"ד ועוד שם ובס' שכת. אך ישנה אפשרות ליתן לו שיבולת שועל בלא חשש על ידי שיעשה לה חליטה, וככל משנ"ת לעיל.

273. משנ"ב (סק"ג), ועיין לעיל בסימן תנ"ו בדברי המשנ"ב ברפואה ע"י חמץ בפסח, ומש"ש. ודון לנידו"ד. וכן בפ"ו שהביא בכה"ח להלן סי' תסב.

274. במשנ"ב הזכיר כגון נתינת השעורים על בטנו של החולה, אבל באכ"י לה בודאי אין היתר. עיין בביה"ל (סוה"ד) שבאכילה ושתייה ודאי אין היתר, רק בלהניח על הבטן דהוא רק לתא דבל יראה, ואף זה לא נהירא, וצ"ע. וכמש"ש. אבל כאן הרי החמץ של הגוי, והיהודי מתרפא ממנו, ואף שנהנה ה"ז שלא כדרך הנאתו דמותר לחולה שאיב"ס וכמש"כ ביו"ד סי' קנה, וכן לעיל רס"ו תמב לענין רפואות בפסח.

275. משנ"ב שם. וכל שכן לדידן בני ספרד שבדאי מותר במי פירות, עיין להלן סי' תסב (וכן העיר בכה"ח שם אות ה), ודו"ק.

276. ושוש"ע (סו"ס תנד ס"ד). ובטעם הדבר מצאנו ב' טעמים, בבבלי פס' חיים (לח), גבי מעשר שני כתב דלמ"ד מעשר שני ממון גבוה אין יוצאים בו דלא הוי לכם, וילפינן לה גז"ש לחם לחם מחלה. ובירושלמי בשבת (פ' האורג ה"ג) מבואר שהוא משום מצוה הבאה בעבירה. ועי"ע בירושלמי חלה (פ"א ה"ה), והובא בב"י כאן.

והנה ברמב"ם (פ"ו ה"ז) משמע שהוא משום מצוה הבאה בעבירה, וכמש"כ הרמ"ך שהרי כלל כ"ז עם שאר דברים שם. אולם הרא"ש בפסחים (פ"ב ס"ז) כתב שמצה גזולה פסולה וכו' (ושם וכן בב"י הביא ע"ז דברי הרמב"ם, ולא כתב דפליגי), וכ"מ בריטב"א ועוד שהוא משום לכם.

ובלבד שכתב ג"כ שהוא משום מצוה הבאה בעבירה, וכן בשאגת אריה (סימן צד) כתב שזה עיקר הטעם, שאם משום לכם אין לפסול אלא רק לענין ברכה (וה"ד בקצרה בביה"ל ד"ה אין, ושכ"כ המקו"ח וכו'). אולם במנחת ברוך סימן עב ובעונג יו"ט סימן לט כתבו להשיב ע"ד השאג"א. וגם הגר"א כאן כתב שהוא משום לכם. וכ"כ המשנ"ב בפשיטות ועו"א. ולהלן יבוארו כמה וכמה נפ"מ התלויות בטעם הדבר.

277. מפני שיש ספק בדבר, דשמא יצא י"ח בעת שלעס את המצה הגזולה, שבכך הוא קנה אותה כדן שינוי יאוש, וכמש"כ הריטב"א והובא בביה"ל

כא. גזל מצה ונתנה לאדם אחר, אותו אדם יוצא בה ידי חובה, כיון שהוא קונה אותה בשינוי רשות עם יאוש הבעלים²⁹⁷, ואותו אחר יכול גם לברך עליה. ואם חזר ונתנה לגזלן, גם הגזלן יכול לברך עליה²⁹⁸, ויש חולקים²⁹⁹.

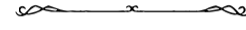
כב. הגזול חיטים או קמח ועשאו מצה, יוצא בזה ידי חובה בשונה מהגזול מצה, כיון שקנאה בשינוי עם יאוש הבעלים. והרי הוא חייב לו תשלום בלבד³⁰⁰. אלא שלא יוכל לברך עליה ברכת המוציא וברכת המצה, כיון שבאה לידו בגזלה³⁰¹. ולכן, למעשה אין להשתמש בה כלל³⁰².

ויש להזהר בזה גם בגוי, שלא יהיה חשש גזל³⁰³.

כג. הוציא מצה מרשות היחיד לרשות הרבים, כשחל פסח בשבת, יוצא בה ידי חובה, ויכול לברך עליה³⁰⁴.

כד. יש לדקדק במצות, שלא יהיו בחשש איסור, כגון באיסור חדש, טבל, ספיחי שביעית.

וספק טבל כטבל, ולא יוצאים בו ידי חובה, אבל בדמאי יוצאים ידי חובה³⁰⁵. ואם שכחו להפריש תרומות ומעשרות וחלה, ראה בהלכות שבת סוף סימן שלט שהבאנו כמה דרכים להפריש בשבת ויום טוב. וכן להלן סימן תנו.

תנה דיני מים שלנו

א. אין לשין את המצות, אלא ב"מים שלנו", בין מצת מצוה ובין שאר מצות לפסח. והיינו ש"לוננו" המים כדי שיצטננו³⁰⁶. ובדיעבד שלא עשה כן, יבואר להלן סעיף ג.

ב. בין מי בורות ומעינות, ובין מי נהרות, יש להקפיד על "מים שלנו"³⁰⁷. אבל במי גשמים אין צריך לינה³⁰⁸. אמנם אם אינו לש בהם תכך, צריך להזהר שלא להעמידם במקום שתפוג צינתן³⁰⁹.

ויש עדיפות למי נהרות יותר ממי בארות, חוץ מזמן שהנהרות גדולים מהפשרת הגשמים והשלגים, שאז יותר טוב מהבארות³¹⁰.

ג. זמן שאיבת המים: לדעת השו"ע, הוא מבעוד יום, או בתחילת הלילה בבין השמשות [מהשקיעה עד 13.5 דקות]. ולדעת הרמ"א דווקא סמוך לבין השמשות מותר. ואין להקל לתחילה לשאוב הרבה מבעוד יום, ובדיעבד אפילו שנשאבו הרבה מבעוד יום אין להתמיר, ויכול ללוש בהם לתחילה אחר לינת לילה³¹¹, ולהלכה ראוי להחמיר בזה לבני ספרד, לשאוב סמוך לבין השמשות, ובבין השמשות³¹². והמנהג לשאוב בבין השמשות סמוך לשקיעה ככל האפשר³¹³.

ויכולים לשאוב את המים ביום אחד לימים הרבה³¹⁴.

ד. אם שאב אחר בין השמשות, לדעת השו"ע אין ללוש בהם אלא לאחר לינת הלילה הבא. ולדעת המשנה ברורה אם השאיבה היתה קודם חצות מותר ללוש בהם לאחר אותו הלילה, אך צריך להמתין י"ב שעות מעת ששאבן³¹⁵.

309. משנ"ב (סו"ק כח) העיר בזה, אכן זה דין כללי בכל דין מים שלנו.

310. עיין לעיל בהערה שלפני הקודמת מדברי הראשונים, וכן כתב הרמ"א ס"א, וכמו שביארו ה"ט"ו והאח', וכיום אין מצוי ליקח מן הנהרות.

311. בשו"ע (ס"א) כתב שיש לשאוב את המים מבעוד יום או בין השמשות, והרמ"א הוסיף ע"ד השו"ע מבעו"י, סמוך לבין השמשות, ע"כ. אולם כבר ביארו באח' שאין זה דעת השו"ע, דלפי השו"ע בכל היום אפשר לשאוב, ולא דווקא סמוך לבין השמשות, וכמבואר בבי"י שפירש דעת ר"א ממיץ שאפילו לתחילה מותר אם נשאבו מבעו"י. והעיקר שעבר עליהם הלילה, ודלא כהר"א מזרחי, וכ"כ האחרונים כמובא בביה"ל (ד"ה מבעוד יום) וכה"ח (אות ח) בשם הפר"ח והמאמר והפמ"ג והגר"א, ולכן כתב המאמר שאף שהט"ז כתב לאחר, מ"מ אנו בתר מרן הבי"י גרין ומותר לתחילה. ורבינו הביה"ל צדיק עתק דברי המאמר, הגם שכונת המאמר לדין בני ספרד, מ"מ הסכים לזה בביה"ל כאשר יש קצת דוחק להקל. ומ"מ אף להרמ"א בדיעבד שנשאבו הרבה מבעו"י אין להתמיר ויכול ללוש בהם לתחילה, וכמש"כ במשנ"ב (סק"ד) בשם האח'. אך כאמור שבביה"ל היקל טפי. וע"ע בכה"ח (אות ט) בשם כנה"ג משם הרמ"ע מפאנו (סימן לב) שהאריך בזה דבמקום שנהגו לשאוב ביה"ש אין להקל לשאוב מבעו"י אלא בעה"ד והפס"מ, ע"כ. ומ"מ לעיקר הדין יש להקל להשו"ע לתחילה, וכ"כ כמה אח', ולהרמ"א רק בדיעבד. והביה"ל היקל גם כשיש קצת דוחק. וע"ע בה"ערה הבאה.

וזמן השאיבה לתחילה ובדיעבד, תלוי לפי שיטות הגאונים ור"ת, והנה לפי הנהגו הגאונים, הרי שיש לשאוב לתחילה סמוך לשקיעה, כמש"כ הרמ"א והאח' לתחילה. ו"סמוך" בכ"מ הוא תוך חצי שעה, כמו שמצאנו בר"פ ער"פ ועוד מקומות. אולם בכה"ח (אות יא) כתב שכאן אין הפירוש כן, אלא ככל שיהיה סמוך לו ממש, כן צריך להיות. וסיום הזמן הוא אחר ג' רבעי מיל, דהיינו כל י"ג דקות ומחצה מהשקיעה (כה"ח שם), אולם לפי זמן ר"ת הרי בין השמשות הוא מאוחר יותר. והנה אם נבא לעשות כר"ת, הרי שיש עדיפות לשאוב מאז השקיעה הראשונה, למרות שנתבאר שיהיה סמוך ככל האפשר, שהרי כבר אז אין השמש זורחת, ומאחר ויבואר להלן שנהגו לדקדק לעשות סמוך הרי שבכך הוא סמוך ומועיל טפי.

ונראה שעדיף לעשות כן לשאוב בבין השמשות דווקא, חדא דלפי הגאונים הרי זה מותר, וכמש"כ הפו', וכן בשו"ע השהו הדברים ושפיר דמי. וכ"ש להרמ"א שלתחילה יש לעשות כן, וזאת ועוד דלר"ת הרי הוא מבעו"י, אבל יש בו מעלה של סמוך שאין השמש נראית אז, וע"ע להלן.

וביום המעונן כתבו האח' שעדיף להקדים מלאחר, משנ"ב (סו"ק ט"ה), וכ"כ כה"ח (אות יב) בשם האח' שאם יש לו ספק בביה"ש"מ כמו ביום המי' עונן יש להקדים, עיי"ש (ובכה"ח אות ג). והיינו שיש לחוש שמא יעבור ביה"ש"מ ונמצא שהוא נשאב בלילה, שבוה הוא חמור טפי (וכדלהלן בהלכה הבאה). וע"ע גם בכה"ח אות טו.

312. כה"ח (סוף אות ח), ועוד, וכן מבואר בדברי הגר"ח פלאגי ברו"ח (אות ב) ובספרו חיים לראש שישאב בסיום י"ב שעות של היום עם השקיעה, ויסיים מיד אחריה לא יקדים ולא יאחר.

313. עיין בהערה הקודמת, וכן נהג החו"א לשאוב את המים בביה"ש"מ, ובשום אופן לא לפני כן (עיין בדינים והנהגות חו"א רפ"ז, ובארחר"ר ח"ב ע' לא). ועוד רבים, ונראה שכן יש לעשות לתחילה, ואין לומר שיש עדיפות לעשות מבעוד יום קודם ביה"ש"מ, אף שיש קפיא שא לא יהיה בלילה, דמ"מ בביה"ש"מ הקילו, וכמבואר בראשונים [וכה"ג כתב בבין השמשות וכוכבים הובא בטור]. וזאת ועוד שהרי השו"ע כידוע פוסק כר"ת, ולדידיה ביה"ש"מ שלנו הוא יום גמור. וכן יש לנהוג לשאוב בביה"ש"מ ככל שסמוך לשקיעה.

314. שו"ע, והרבותא בזה היא שלא נחשוב שיש צורך בצינון היום, כמו דמשמע שביים המעינות צוננים.

315. עיין בבי"י שאם שאבן אחר תחילת הלילה אין להם תקנה לדעת רא"ם וכו'. וע"ע בב"ח ומג"א וחי"ו ושי"א. והנה בשו"ע כתב שצריך לשאוב בביה"ש"מ, ולא כתב הדין לענין דיעבד. וכמה אח' הקילו בזה אם היה קודם חצות, ועכ"פ כשממתין י"ב שעות וכמש"כ המשנ"ב (סק"ד), וע"ע משנ"ב סק"ו, והדבר תלוי אם היה לפני חצות או אח"כ. ובכה"ח (אות יב) כתב

הם, כדאמרינן פסחים (צד): בימות הגשמים חמה מהלכת בשיפולי הרקיע וכו'. הילכך מלינן בלילה ומצטננים, ע"כ. ובאו"ז (ח"ב הל' פסחים רנו) הביא כעין פירוש זה וכו', וכתב שזו דעה רחוקה מן הדעת, שהרי פעמים שהתקור פה קודם וכו', ורבינו חיים כהן פירש עמשי"כ בפסחים (צד): שבלילה חמה מתחת לארץ על התהום ומחממת את המעינות (היא דעת חכמי אומות הער לם, שרבי אמר עליהם שנראים דבריהם מדברי חכמי), והסכים לזה, ולרש"י אין חילוק בין שאיבת יום ללילה, רק להמתין י"ב שעות, וכ"ה בראבי"ה (תפה), ובה"ג כתב למלאת ביה"ש"מ והוכוכבים וכו', והרא"ש (פ"ב סימן ל) הביא ד' ראבי"ה בשם רש"י הנ"ל, וכתב שהרא"ם בספר היראים (סימן נב) כתב טעם אחר, לפי שהחמה מהלכת בלילה תחת הארץ, ואסור לשאבן אחר תחילת הלילה. וע"ע בסמ"ג (ל"ת עט), והרי"ב בפסחים, ובכ"י האריך בדב"ריהם. וכן הלבוש הביא השיטות, וכן הב"ח ושאר מפרישים, וע"ע להלן.

ומה שכתבנו בין מצת מצה ובין שאר מצות לפסח, הוא משום שטעם הדבר הוא מחשש חימוץ העשוי להגרם ע"י חום המים, וכמש"כ הרא"ש (שם), ודלא ככעל העיטור שהוא חיוב רק במצת מצוה, ומה שהביא העיטור ראה מהיהא דבצקות של גויים וכו'. כבר כתב הבי"י (סימן תנד) שהעיקר כהר"ח שמדובר שהגוי לש במים שלנו. ובברכ"י ועו"א הביאו מהתשב"ץ במאמר חמץ ובתשו' שכתב שהחשש משום חמץ, וכן בערה"ש הביא מההלכו בו שכתב כן, וכן הגר"ז ה"ד בכה"ח רה"ס.

ומיהו בכמה פריטים וספיקות יש להחמיר יותר במים של מצת מצוה ממים של שאר מצות, כדרך שמצאנו בכ"מ בפו' שבמצת מצוה מחמירים יותר כיון שצריך שימור (ונת' לעיל ר"ס תנג, ובסו"ס תנג, עיי"ש), וה"ה במים שלנו. וכן מבואר גם בנידו"ד בטור כאן בשם הרי"צ גיאת והעיטור, וכן בכה"ח אות ה בשם האח' ועוד כה"ג.

307. עיין ברא"ש (פ"ב ס"ל) שכתב דמנהג כשר של הראשונים למלאות מים מן הנהרות, משום שבתחילת הלילה המעינות ובארות רותחים, אבל לא נהרות. וכן מבואר בתשו' רש"י, שחז"ל תקנו שיהיה מים שלנו משום הרבה עיירות שאין להם אלא מי בורות ובארות שהם רותחים, ומשמע שבנהרות אין חשש, וסיים הרא"ש דאין לפרוץ גדרן של ראשונים, ע"כ. וכן הטור כאן כתב שאין להקל אף בנהרות, שכן מבואר בדברי בה"ג שלא מחלק בזה, שכתב שאפילו במי דנהרא אסור. ובכ"י הביא גם מהלכו בו שהביא שיש מקילים בנהרות, וכתב ע"ז שאינו כלום, שאף מים אלו הרי השמש הכה עליהם, ע"כ. ויל"ד שהרי נהרות הם גם כן מתברכים ממעינות, כמש"כ בגמרא בתענית (כה): אין לך טפח שיורד מלמעלה שלא יוצאים לקראתו ב" טפחים מלמטה, וכן בבכורות (נה): אמר שמואל נהר מכיפה מברין, עיי"ש. ויל"ד דמ"מ הם מעורבים עם מים אחרים, וזה מועיל שלא יחשבו חמים כ"כ, ועוד שהרי הם זורמים ומתקררים באויר העולם (כעין המבואר בהלכה הבאה במי גשמים). ובעצם הדין פסק בשו"ע (ס"א) להחמיר גם בנהרות שיהיה מים שלנו. ומיהו נראה שיש מקום לצרף לקולא כאשר הוא נתן מנהרות שלא לנו.

308. בתשו' הרדב"ז (ח"ו סימן כ"א קעב) כתב שמי שקלט מים מהגש"מ מים מותר ללוש בהם מצה, וא"צ לינה אליבא דכו"ע, ולבלב שלא יניחם במקום שתפוג צינתן. וה"ד בברכ"י ושע"ת, ואמנם, בהלק"ט (ח"א ס"ז) יצא לחלק שאם נקלטו ביום צריך לינה, אבל בלילה א"צ לינה, וה"ד האח' הובא בכה"ח (אות ד). עוד הביא בכה"ח להלן (אות סד) בשם המחבר משם הרב מוזב אדמה שכתב שמי גשמים שנקלטו מהאוויר בלילה אין להקל, אם לא בשעת הדחק, כיון שהרב הלק"ט כדרך אפשר אמרה, ע"כ. אולם במשנ"ב להלן (סק"ח) כתב בפשיטות להקל, ובשעה"צ (אות כח) כתב שברדב"ז מבואר להקל אפילו ביום כיון שהוא דרך ירידתם מתקרר באויר, דלא כהלק"ט, עיי"ש. ויש להוסיף שגם בנוב"ת (סימן סז) מבואר להקל בזה (וכמש"כ תלמידו בתשו' מאהבה ח"ב סו"ס רנט). והעיר ע"ז שם בהגה מבן המחבר, שמדברי הרמ"א (סעיף א) משמע שגם מי גשמים צריכים לינה, וכמו שכתב מהפשרת שלגים וגשמים, עיי"ש. אולם ראיתי בכה"ח (אות לב) שהביא מהרב כר"ש שכתב ע"ד הרמ"א (הנ"ל) דווקא מי גשמים שכבר ירדו לנהרות ונתחממו שם אסור, אבל לקלוט מן האוויר כאשר ירד הגשם והשלג לא כווננו המהר"ו והרמ"א להחמיר, ע"כ. ולפי"ז נתיישבו דברי המתירים על נכון. ואחרי שובי ראיתי שגם המאירי בפסחים (מב). כתב בשם חכמי הדור רות להתיר במי גשמים אע"פ שלא לנו, כיון שממקום קרירות הם יורדים.

בפסחים (לו), וכ"כ כמה ראשונים, ודלא כהחולקים. ואכן כן העירו בזה השפת אמת (סוכה לה): ובשו"ת אמרי בינה (פסח סו"ס כג) ועו"א שהמתא"ר רח אצל חבירו צריך לקנות במפורש את המצה מיד בעה"ב, אך כתבו שיש ליישב המנהג שלא עושים כן, ע"פ ט"ז סק"ד וע"ע פו' בס' תרנה. וברמ"א באה"ע (סימן כח ס"ז) מבואר שאורח שהומון לאכול אצל בעה"ב וקידש בחלק שנתנו לו מקודשת, וכן הסכימו ב"ח והב"ש והגר"א ועו"א, וכן מצאנו בעוד כמה ענינים, וכמשנ"ב במקומו, וגם בצירוף סברת המהר"ק והכס"מ על הרמב"ם פ"ו מבכורים ה"ד, וע"ע שם ובצי"א ח"ב לו וח"ב טו. וא"צ לזה, כי מן הסתם מקנה לו לקיים המצוה. וכן מבואר בשו"ת מנחת יצחק ח"ח סימן כח, עיין שם, וגם כתבו באמרי בינה ועוד שבלעיסת המצות נקנתה המצה בשינוי מעשה, עיי"ש. אמנם במנחת שלמה (ח"ב נח אות ב) הקשה ע"ז שכל זה יתכן בגזלן ועכ"פ בכוונה לקנות, אבל כאן הרי אין מתכוונים לקנות כלל, ונחשב כל הזמן שאוכל משל אביו. וע"ע בשו"ת בצל החכמה ח"ד קעב, ומשנה הלכות ח"ה קצא, ושרגא המאיר ח"ד סס"ב. וגם החו"א לא נהג בזה להקנות את המצות למסובין, וכמש"כ בחו"ש פ"ג סו"ס ק"א, וכן שאר גדולים לא נהגו בזה, וע"ע בהליכות שלמה פ"ט ס"ד שמ"מ יש הידור בזה, עיי"ש. וכן באול"צ פט"ו אות י. וע"ע בספר הלכה של פסח עמוד תע"ה שהביא בשם הפני מנחם מגור שלא כל מה שכתבו בשפת אמת הוא להלכה, אלא יתכן שהוא להערה בעלמא דרך הלימוד, וכי גם בביתו ובבית בנו לא נהגו להקנות לאורחים, עיי"ש. וגם סתמית כל הפו' ומנהג ישראל תורה שלא הקפידו ע"ז.

296. בהש"פ ע' תע"ה בשם מצ"מ עפ"ד יד המלך. הגם שצריך קנין גם לקטנים. ומ"מ בדעת אחרת מקנה מהני גם לקטן, וע"ע פו' בסימן תרנה.

297. משנ"ב (סק"ז) כעין מש"כ השו"ע סו"ה"ס, וכה"ח (אות לב), וע"ע שם.

298. משנ"ב שם, וכה"ח אות לב-לד בשם האח'.

299. עיין שונה הלכות עמשי"כ במשנ"ב ס"א וס' תקפו, ואכמ"ל.

300. שו"ע (סו"ס תנד) מפני שקנאה בשינוי, ע"כ. ויש לברר שאכן גם היה יאוש, שרק אז קונה.

301. עיין להלן ס' תרמט, ובפ"ו כאן, וכן בדברי הביה"ל סו"ה"ס בשם האח', ולמעשה בודאי סב"ל, ולא יברך.

אמנם אם נתנה לאחר, יוצא בה ומברך, כמו שכתבנו בהלכה הקודמת, והיינו הך.

302. משנ"ב (סקט"ז), ופשוט כההיא (דמשנה בתרומות וחלה) הערום לא יתרום, ועוד. גם יש להוסיף שהרי לדעת כמה אח' צריך לברך (וכמו שה"י ביא הביה"ל שם), וה"ז מבטל ברכה, אף שסב"ל, ואדרבה מזה גופא היה לנו לחוש, שהרי זו כמו גזל דמצוה הבאה בעבירה, וכמבואר בברכות (לה). שהאוכל בלא ברכה ה"ז כגזול (ואכן כ"כ בשו"ת האלף לך שלמה סימן שכא). אולם אי מהא ל"ק, חדא דהרבה פו' ס"ל דברבנן אין קפיא במצוה הב"ב (וכמשנ"ב בס' תרמט ס"ה), ועוד דכבר האריכו המפ' שם שאינו כפי' שוטו, ואכמ"ל.

303. מלבד איסור גזל הגוי בכלל, הא גם כאן לא יוצא בזה י"ח, וכמש"כ בפו' עיין כה"ח אות לג, לד. ובפ"ו דנו שאין דין השבה בגוי.

304. הפר"ח הביא יש אומרים שלא יוצא בזה י"ח כמו שלא יוצאים במצה גזולה. וחלקו עליו הפר"ח ועו"א דפשוט שיוצא בזה, וכמבואר בירושלמי בשבת פ' האורג ה"ג ובחלה פ"א ה"ה שאין זה גופא העבירה, וכ"מ בלבוש וב"י ביו"ד סימן שמ סכ"ח כיוצ"ב. וטעם הדבר מפני שאין המצוה באה על ידי העבירה. וכ"כ הרבה אחרונים כמובא בכה"ח (אות לה), ושאפילו הוא עצמו שהוציא מותר לו, וכ"פ הביה"ל (ד"ה ולענין). ואין חילוק בין שוגג למזיד. וע"ע בדברינו בה"ל שבת סימן שי"א, וזה מלבד שיש לצרף דעת רבים שאין לנו רשות הרבים בזה"ז.

ועיין כה"ח (אות לו) בשם עה"ש שגם אם אפה את המצה בשבת יוצא בה י"ח, ולא הוי מצוה הב"ב, אלא שאסורה באכילה, כדן המבשל בשבת, ע"כ, וצ"ע. וע"ע בשד"ח בכללים ערך מערכת מצוה הב"ב.

305. עיין פסחים (לה): ורמב"ם (פ"ו ה"ה) ובראשונים שם, וע"ע בספר הל' כות חג בחג פט"ז.

306. פסחים (מב). אר"י אשה לא תלוש אלא במים שלנו וכו'. ופרש"י שה"מ ילוננו בלילה מפני שבימי ניסן המעינות חמים, שעדיין ימות הגשמים

ה. גם אם שאב בבין השמשות או לפני כן, יש להמתין עד שיעבור הלילה כולו, וגם שיעברו י"ב שעות מעת השאיבה. ובשעת הדחק יש להקל ללוש בהם אחר עלות השחר, אע"פ שלא עברו י"ב שעות.³¹⁶ וטוב להמתין עד שיאיר היום הרבה שלא יטעו בזמן עלות השחר.³¹⁷ אמנם כיום שיש שעונים אין צריך לחוש³¹⁸.

ו. כשמוליק את המים תחת אויר הרקיע, טוב לכסותם כדי שלא יפול בהם פיזור חמץ³¹⁹. [וגם יש לבדוק את הכלי קודם שאיבת המים שיהא נקי מכל לכלוך³²⁰, ויש מסננים את המים בבד נקי³²¹]. וירחץ ידיים קודם השאיבה³²².

ז. ביום שיש שמש, יש חיוב נוסף לכסות את הכלי, כדי שלא יתחממו המים³²³. והכיסוי ביום יהיה במפה וכדומה ולא בכיסוי זכוכית ופלסטיק או ניילון שקוף וכדומה, שעשוי להתחמם למרות הכיסוי. וגם הכלי עצמו אם הוא מזכוכית, יטעוף אותו במפה³²⁴, וכן לא בכלי שחור וכדומה³²⁵.

ח. את המים ששאבו יש להניח במקום קריר, דהיינו במרתף או בבית, אך זה דווקא כאשר הזמן הוא חם, אבל אם הזמן קר, הרי המרתף חם, ולכן יניח באויר³²⁶, ועיין בהערה. ובכל אופן, יש להזהר מאד שלא יהיו המים במקום שיש בו חום מפני תנור וכדומה³²⁷.

יש להזהר שלא יהיו מונחים בחוף בעת שהשמש זורחת, ואם השמש לא מגיעה לשם, כגון שיש כותל מפסיק בין השמש למים, מותר, אבל ביום המעונן אסור גם באופן כזה³²⁸.

ואם זרחה עליהם השמש, אזי אם לא נתחממו עד שנעשו פושרין [כ-37 מעלות], מותר, ויש מחמירין גם בזה³²⁹. ועיין בהערה³³⁰.

ט. כאשר רוצים לאפות במוצאי שבת (כגון שפסח חל ביום ראשון, או סתם כך), יש לשאוב את המים לביל שישו אור לייג ניסן, ולא ישאבו בערב שבת, אלא אם כן בדיעבד שלא שאבו לביל שישו³³¹. ובבין השמשות של ערב שבת עיין בהערה³³².

ודע, שלכתחילה אין ראוי לאפות לביל יום טוב, אלא קודם לכן³³³.

י. יש להזהר בהלנת המים, אף אם נראה בחוש האדם שהמים צוננים³³⁴. וכגון:

א. גם בארצות הצפוניות שימי ניסן קרים הם, צריך לינת לילה³³⁵.
ב. גם אם מורגש בנגיעת המים שהם קרים, צריך לינה³³⁶. וגם אם המים שלנו אינם קרים יותר ממים אחרים הדין כן³³⁷.

ג. אין להתחשב במד חום³³⁸.

ד. אין מועיל להכניס את המים למקרר וכדומה כדי לצננם³³⁹. וכן לא בנתינת גושי קרח לתוכם³⁴⁰.

ובדיעבד אם עבר ולש בהם בלא לינה, ראה להלן סעיף ג'³⁴¹.

יא. בזמן החום שגם אחר לינת המים הרי הם חמים, נכון להניח במקום קר, מקרר, מזגן³⁴², אך יש להזהר שלא יהיו המים קרים ביותר, מפני שקשה ללוש אותם כראוי.

יב. מים שנתקררו הרבה או קפאו, אסור להפיג את צינתם על ידי מקור חום כל שהוא, אפילו אם המים ישארו צוננים³⁴³. אבל מותר להניחם בחדר שמחומם על ידי מזגן, באופן שדרגת החום שם מועטת ועדיין הם צוננים כדוגמת מים שלנו אחרים³⁴⁴.

יג. ספק מים שלנו לא ילוש בהם, ואם לש מותר³⁴⁵.

יד. גוי שאומר במסיח לפי תומו שהמים לנו, אין ראוי להשתמש בהם למצת מצוה, אבל לשאר ימות הפסח מותר, והמחמיר תבא עליו ברכה³⁴⁶. ויש לסנן את המים³⁴⁷.

[ב]

המשך דיני מים שלנו

טו. מים הנמצאים במאגר הבנוי בקרקע, אף על פי שהוא מכוסה מלמטה ומלמעלה ומכל צדדיו, אין להשתמש בו, עד שישאבו ממנו את המים ולינו אותם בכלים כדין שאר מעינות ובארות³⁴⁸. בין בקיץ ובין בחורף³⁴⁹. בין שהוא בתוך הקרקע ובין מעל הקרקע³⁵⁰.

ובשעת הדחק יש להקל³⁵¹, ובלבד שאינם נובעים מן האדמה לתוכו, ולא נשפכים בצינורות ותעלות לתוכו, שאז גם בשעת הדחק אסור³⁵².

דין מים שלנו הוא רק בא"י ובבבל וכדו', וה"ד בשע"ת. ואף שמצאנו לו סמך באו"ח (אות ק), הרי גם הוא סיים שם שאין לפרסם היתר שלא לפרוץ גדר.

336. עפ"ה"א לעיל, והחת"ס ושאר פו'.

337. בין לחומרא ובין לקולא אם חמים קצת, לית לן בה.

338. כנ"ל, ואע"פ שבוה אין חשש דנתת דברך לשיעורים, כאשר נקבע שיעור מסוים, מ"מ יש כאן פריצת גדר, ועו"ל.

339. ככל הנ"ל ונתת דברך לשיעורים ופריצת גדר, וכ"כ בתשו"נ ח"ב סי' ר"ל ואול"צ פ"א תשו' ג והגר"ש"א ועוד גדולים.

340. שזה חמיר טפי מכל הנ"ל, עיין בהלכה הבאה ובהערה שם.

341. שבוה יש מקום להקל טפי.

342. הר צבי (ח"ב סימן סד) אודות מדינות שזמן הלישה הוא בזמן החום, וכתב שם שגם אם נתחממו המים יכול להניח בתוכם גושי קרח וכו'. עיי"ש. ואף שכתבנו לעיל שלא להניח במקום לינה, מ"מ כאשר עושה כל האפ"ש ע"פ תיקון חכמים, ומוסיף בדברים אלו שפיר דמי [ודלא כמש"כ בספר מצ"מ פ"ה הערה עו לאסור גם בזה]. ומיהו מש"כ בהנחת גושי קרח יש לדון, מפני שבטבע בהפגש קור וחום נוצר הכל וכו' [ראה בדברינו בגליון קודם בענין זיעה (אדים) היוצאים מן המאכל]. וי"ל.

343. עפ"ה"א לעיל שצריך מים שלנו שיתקררו, ולפ"ד החת"ס הנ"ל יש לחשוש לגידי מים החמים. וכ"כ בשו"ת מנח"י ח"ו סי' מד.

344. שבה"ל ח"א סי' קמה, וע"ע שם.

345. עיין מחבר"ר ובכה"ח אות ג, אכן יש ללמוד ד"ז מדברי הטוב"י והפ"ו בס"ג גבי בצקות של גויים ועוד.

346. בברכ"י הביא בשם מהר"י מולכו שמותר, משום דאחזוקי איסורא לא מחזקינן [וי"ל ד, שהרי מן הסתם הם לא לנו, ולמה נחשב הדבר דאחזוקי איסורא לא מחזקינן, שענינו דלא מחזקינן ריעותא, עיין בלשון הבי"י סי' פט, ולכא"ו היה להתיר בזה, כההיא דספק מים שלנו שלכתחילה לא ילוש ובדיעבד מותר, וכמש"כ כה"ח אות ג. ועיי' דיבור הגוי במסל"ת הוא קל טפי, עיין באה"ע"ז סי' יז ועוד ובח"מ לה ועוד]. והמחמיר תע"ב. וכתב ע"ז השע"ת דלמצות מצוה יש להחמיר דהא ליכא שימור וכו' (ה"ד בכה"ח). וי"ל, דמ"מ יש כאן כמו ס"ס להקל, ובדיעבד מיהא אפשר דשרי. אכן דין זה כבר מתבאר בטוב"י ובפ"ו סי' ג' גבי בצקות של גויים, אם המדובר שידוע שהיה במים שלנו וכו'. ושם זה רק לשאר מצות של פסח ולא מצת מצוה.

347. שע"ת שם, שמא נפל בתוכו חמץ.

נב. דינים נוספים המוזכרים בסעיף א, וכן דיני מים שבשכונת המת היתה ומים שבזמן התקופה יבואר להלן לאחר סעיף ד.

348. בב"י כתב שמן הדין היה לנו להתיר בזה, כיון שהם מוכנסים ואין החמה מהלכת תחתיו. והוסיף שכ"כ באו"ח בשם הראב"ד להתיר במי הזות שא"צ לינה, אך סיים הבי"י שנועד לו שמים אלה חמים בחורף כמו מי באר, ולכן כתב שאין להקל בדבר אא"כ בשעת הדחק, ע"כ. וכ"פ בשו"ע (סעיף ב) שאין להקל בא"כ בשעה"ד. והנה גם האו"ח שהביא הבי"י הדגיש שההיתר הוא במי דות "שהם קרים", וא"כ מה חידש הבי"י. וצ"ל שהבי"י חידש שאפילו כשהם קרים אסור מחמת אותם זמנים שעשויים להיות חמים, עיין בהערה הבאה.

349. הנה בב"י (הנ"ל) אחר שהביא דברי המתירים, כתב להעיר שנועד לו שמים אלה חמים "בחורף" כמו מי בור, ע"כ. וחשבתו לפי"ז שרק בחורף יש קפיצא ובקץ לא [ויש לבאר, שזה כדמיון מה שכתב השו"ע סימן תנה שאם הזמן חם יש להניח במרתף, ואם הזמן קר יניחם באויר, ודו"ק]. אולם בשו"ע השמיט זאת, ולא כתב שההיתר הוא בחורף, וי"ל דמש"כ בב"י בחורף הוא לסימן בעלמא, ולעולם גם בקיץ צריך להזהר.

350. פשוט דמש"כ השו"ע סיסטריני"ה, שהוא מן באר, לא דווקא, אלא ה"ה כשאינו טמון בקרקע, דזיל בתר טעמא, שמתחמם מהקרקע, ועיין בהלכה הבאה.

351. שו"ע סי' ב.

כיום לא ראינו מי ששם מים של מצות באויר החצר, וכולם מכניסים לתוך הבית. ולהאמור הלא הבית כמרתף, ויש זמנים שצריך להניח באויר. אמנם י"ל שאם יפתחו החלונות היטב, יתכן שגם בית הוא כמו באויר, ותלוי לפי המקום, אך גם זה לא מקפידים. ואפשר שג"ז אינו אלא לכתחילה היכא דא"פ, וכיון שלא אפשר מפני תקלות אחרות מכניסים אותם לבית. אך יזהר שיהיה במקום מאוורר, והעיקר שלא יהיה במקום שיש חימום, וכמו שיבואר בסמוך, ודו"ק. וכן אם אי אפשר כגון מחשש שמש וכדו', וה"ה האידינא כיום שהכל נחשב שאי אפשר לשים בחוף.

327. ח"א ה"ד בכה"ח (אות טוב) שמאד יש להזהר בזה, וכן הביא במשנ"ב שם מהאח"י, ויש לפרש לכא"ו עפ"מש"כ בהערה הקודמת שהדין האמור של מרתף ואויר הם לכתחילה, וקמ"ל שבתנור וכדו' ה"ז לעיובא (עיין להלן ס"ג, וע"ע משנ"ב סק"ח).

328. עיין משנ"ב ט וכה"ח ח, ור"ל שכיון שהוא חם שצריך להניח באויר, א"כ מוכרח להניח בחוף, אך כשיש שמש יזהר להכניס, ואם אין שמש להדיא על המים מותר, חוץ מיום המעונן שאז החום רבה ומתפזר בכל המקומות, וכל שיש מקומות בשמים שאין עננים החום בוקע באותם מקומות, ושאר מקומות אינו חם. עיין בברכ"י ושיע"ת (בכה"ח אות ח') משם הבית יהודה האם מותר להכניס ביום השבת את הכד והחבית לתוך הבית מחמת חום השמש, וכתב להתיר, אך שיותר טוב לשתות מהם מעט, או להניח במקום שא"צ לטלטלו. ע"כ. ולכא"ו קשה דהרי זה מותר כמו שמותר לטלטל כלי מחמה לצל בר"ם שח, ומאי שנא.

329. משנ"ב סק"י וכה"ח יט.

330. עיין כה"ח סח, ולהלן בדברינו סי' ג' אם יש להתירם לאחר צינון.

331. רמ"א סי' א, ומשנ"ב טו וכה"ח כו-ל, וע"ע בכה"ח שם כמה הערות נחוצות, ולדעת השו"ע יש להתיר בזה טפי לשאוב בערב שבת.

332. עיין משנ"ב (סוסקט"ו) שישאב ע"י גוי, ויש מתירין גם ע"י עצמו, וע"ע כה"ח שם, וכן בכה"ח להלן (אות נג). עיין שם [וע"ע בדברינו בסימן שמב].

333. עיין להלן בס' תעב למהר וכו'.

334. מדברי הראשונים מבואר שלינת לילה הוא משום קירור המים, ומן הדין היה סגי בכל אופן שרואים במציאות שהמים קרים. אלא שלמעשה אין להקל בזה, א[ממש"כ הראב"ה (סימן תפה) שאע"פ שכתב רש"י שמי נהרות שהם צוננים א"צ לינה, מ"מ אין לפרוץ גדר בזה, וכ"כ הרא"ש פ"ב דפסחים]. וכ"כ השו"ע והפ"ו בסעיף א. ב] גם אם אינו מצד מנהג ופריצת גדר שגדרו, מ"מ שורש הענין הוא כדחזינן בכל דוכתא דלא פלוג, שאל"כ נתת דברך לשיעורין. ג] בחת"ס (חאה"ע"ז ח"ב סו"ס קנ"ג השני) כתב שאין לה"תיר ע"פ הנסיון, שהרי עינינו רואות שכל המים הנשאבים מן הבאר צוננים, ואע"פ הצריכו חכמים לינה וכן במי הפשרת שלגים וכדו', וביאר הטעם מפני שיתכן שהמים חמים באמצעותם, שיש גידים במים שמתחממים, ואין זה נרגש כ"כ וכו'. וכ"ה בשבה"ל ח"א סי' קמה, עפ"ד החת"ס.

אמנם דברי החת"ס הקדושים מלבד היותם מחודשים בסברא (אף שמ"צאנו גידים באדמה ובטהרה כמש"כ בחת"ס במק"א, מ"מ הרי לח בלח כנ"מ מתערב היטב). עוד נראה שאינם בפשטות דברי הראשונים הנ"ל, וכ"מ מדברי כמה אח' דלהלן דלא ס"ל הכי, מ"מ יש לחוש. ומצאנו כהנה בה"שבת, כגון, א] בדין מים שהיד סולדת בהם שהעבירו אותם לכלי שני ועדיין היד סולדת בהם, דאע"פ כ"כ כתב הפמ"ג שאסור לחממם בכלי ראשון (וה"ד בביה"ל סי' שיח ס"ד, ודלא כהא"ט), והיינו בהכרח שיש בהם גידים מים קרים (אמנם בדברינו שם כתבנו באו"א). אמנם בחום שהיס"ב משערים לפי ההרגשה בלא חשש, ב] בדין תערובת מים קרים במים חמים כאשר מרגי"שים שהמים חמים לאחר התערובת. וכבר עמד בזה בחי' הרשב"א דאפשר שרק מפני התערובת מורגש כן וכו', ולעולם הקרים לא נתבשלו (ועיין עוד בדברינו בה"ש שבת משכ"ב).

335. כ"מ מסתימת הראשונים והרמ"א ושאר הפו' שהיו בארצות הקרות ואע"פ כ"כ כתבו כן, וכמש"כ החת"ס הנ"ל. ודלא כמש"כ היעב"ץ במו"ק שכל

דהיכא דאפשר באחרים יש להחמיר שלא להשתמש בהם אפילו לאחר י"ב שעות.

316. עיין בב"י בדברי הראשונים ובב"ח ופר"ח וכה"ח (אות יד), והנה פש"טות דברי המשנ"ב והאח"י להתיר בלינת לילה אע"פ שלא עברו י"ב שעות, אולם בכה"ח שם כתב לחוש לכתחילה לכונ"ע.

317. הנה באו"ח ועוד כתבו עלה"ט, אולם בב"י הביא מסמ"ק שיאיר היום הרבה. וכ"כ בכה"ח אות טו בשם א"ר.

318. פשוט, ואין זו גזירה כההיא דמגילה (כ).

319. מג"א (סימן תנה סק"ג), ובח"י (סק"א) ביאר שאם הזמן הוא חם שיש שמש הוא צורך גדול כדי שלא יתחממו, אבל אחר שקיעת החמה, אין זה אלא מנהג וזהירות יתירה, עיי"ש. (וע"ע גם בח"י סק"ו כה"ג בדומה לזה). ובמשנ"ב (סק"ב) וכה"ח (אות כד), ובודאי שאם לא שמרם אין בכך קפיידא, דאינו אלא חומרא בעלמא, שהרי אין לאחזוקי איסורא בזמן מועט כזה (ועיין מה שכתבנו לעיל בסימן תנג ס"ד בענין שימור חמץ). ובפרט כשהוא ביחד עם המים.

320. פשוט, ובאופן שהכלי הוא משנה לשנה אין חשש מן הדין, ודלא כמו שיש שנהגו להכשיר כלים, עיין בדברינו בס' תנא. ועיין ברמ"א (סוס"א) שנהגו לקחת כלים חדשים אם היו חרס, והוא ענין אחר. ומ"מ ישטפו הכלי היטב קודם השאיבה מאבק וכדו'.

321. כן כתבו הגר"ז והח"א, ה"ד בכה"ח (אות כד), שיש לסנן בבגד לבן ונקי, ע"כ. ולכאורה צ"ב למה לבן. וי"ל שיהיה ניכר אם יש בו לכלוך, אף שלעולם הוא בטל ואינו חוזר ונייעור, מ"מ כבר הערנו בס' תמו שהמדקדקים נוהרים בזה, ובפרט לשימור דמצת מצוה. ויעוין עוד בכה"ח להלן (אות לג) בשם כה"ה"ג שמהגם לשים על הקנקן בגד "לבן מלובן" כדי שאם יהיה חמץ ישאר בבגד והמים ידו משומרים כללי, ע"כ. והנה העיקר שיהיה מלובן מכל לכ"ל, לוך, שהרי אף אם יש חמץ הוא יעמוד על הבד. ומ"מ דקדקו בזה, וי"ל מפני שבכך אפשר לראות שגם הבד עצמו נקי, ול"ד כדי לראות את החמץ, ודו"ק. ומכל מקום כבר כתב הח"י (סק"ג וסק"ו) שכל זה אינו מדינא אלא חומ"רא וזהירות, וה"ד בכה"ח שם. ובסה"ק כבר הזהירו ע"ז כדרכם, אע"פ שהוא מילתא דחסידות, עיין בקב הישר פפ"ט ובהגש"פ חיים לראש, ועוד.

וכיום ששואבים בבזוים בהרבה מקומות (כמו בבני ברק), ג"כ יש עושים כן לכסות הברז בבד לבן, אע"פ שמן הסתם הוא כבר מסונן במאגר המים ומנהג אבותיהם בידיהם. אך באמת בזה"ז בד"כ אין בזה ענין כיון שמסונן במערכת המים, אא"כ מחשש נגיעת חמץ בברז החשוף לעין כל.

322. קב הישר שם וחיים לראש שם, אמנם אפשר שזה ענין של נטילת ידיים, כדרך שמצאנו בכמה מצוות שנהגו כן (וגם יש נוהגים לטבול במקוה ביום השאיבה), והרי שאיבת מים היא ג"כ מצוה וכמבואר במהר"י"ל ואח"י שיש לומר לשמה, (ודלא כמו שכתב בתשוה"נ ח"ג סי' קל שאינו מצוה כלל, דאמנם כ"ה ע"פ דין, מ"מ הקפידו והחשיבו זאת כמצוה). ומ"מ גם מפני הכללות יש לעשות כן.

323. כן מבואר מתוך דברי המג"א הנ"ל, שבאופן כזה שיש שמש הדבר חמור יותר, וכ"כ הא"ד ועו"א, ובזה אינו רק זהירות בעלמא כאשר כתב הח"י, אלא הוא דין גמור, ועיין בהלכה הבאה, ודו"ק.

324. כן העירו האח"י שאם זה כלי זכוכית, אין מועיל מה שהוא מכוסה (מפני פיוריים וכדו'). מפני שמתחמם דרך הכיסוי, וה"ד במשנ"ב (יג), וכה"ח (כה). ולא זו בלבד, אלא גם אם הוא מכוסה במפה, אין די בכך, כיון שהוא מתחמם דרך הצדדים, ולכן צריך לעטוף את הכלי גם בצדדיו, וע"ע גם להלן סי' תנט ס"א בפו'.

325. כן הוספנו לעורר שכידוע השחור סופג חום, ועדיף שיהיה בבד לבן וכדו'.

326. בשו"ע (ס"א) כתב שאם הזמן חם יניח במרתף, ואם לא כן יניח באויר, ע"כ. ובית ה"ז כמו מרתף. עיין משנ"ב ז וכה"ח אות טוב מהגר"ז. ולכן צריך להניח באויר כשהזמן קר.

טו. מאגרי מים בזמנינו, שבנויים בקרקע צריכים לינה³⁵³. [ובכלל יש לדעת, שמן הראוי שלא להשתמש במי ברז רגילים, מחמת חומר המעורב בהם]³⁵⁴.

ומגדל מים המופרד מן הקרקע, מותר להשתמש בו אחר הלילה, אלא שיש חשש מפני שהוא מקבל מים מתחתיו בקרקע³⁵⁵. והוא הדין בדודים של מים שעל הגגות³⁵⁶.

ומים בצינורות יש להחמיר, וצריך להוציאם ולהלינם בכלים³⁵⁷.

[ג]

בדיעבד

יז. מים שלא לנו, וכן מים שנתחממו באיזה אופן, אסור ללוש בהם למצות. ופעמים שגם בדיעבד אסור, וכדלהלן: א] מי הרוות ובארות ומעינות, שלא לנו, אם עבר ולש בהם בלא לינה אסור. אבל בשעת הדחק אם כבר לש בהם, ואין לו מצות אחרות, מותר³⁵⁸. וכן הוא לדעת השו"ע. ולהרמ"א מותר בזה אפילו שלא בשעת הדחק, לאחר שכבר לש בשוגג³⁵⁹. ועיין בהערה³⁶⁰. ב] מים שנתחממו בחמה, אסור ללוש בהם אפילו נעשו פושרים³⁶¹. אבל אם נצטננו לגמרי, נחלקו בזה הפוסקים. ויש לסמוך להקל בשעת הדחק, או בהפסד מרובה כגון שעבר ולש בהם הרבה מצות³⁶². ומכל מקום אם עבר ולש בשוגג והוא שעת הדחק, מותר אפילו בפושרים³⁶³. אמנם בחימום ממש נראה שאסור. ג] מים שנתחממו מחמת האש, בין שהיו בכלי בשעה שנתחממו מהאש, ובין שנכנסו לכלי שאינו על האש אבל היה חם מהאש, בין ממתכת ובין מחרס, אסור, אא"כ הכלי נצטנן קודם שנתן בו המים. אבל אם היו המים בתוכו חמים או פושרים, אסורים אפילו אחר צינון. ובדיעבד שלש בהם בשוגג והוא שעת הדחק, מותר אפילו בפושרים³⁶⁴. אמנם בחמים ממש נראה שאסור.

יח. אם אין לו מים שלנו, ואי אפשר לו למצוא מים שלנו, וגם אי אפשר למצוא מצות שנאפו עם מים שלנו, והזמן נחוץ עד הפסח, מותר לאפות במים שלא לנו, כדי שלא יבטל מצות אכילת מצה דאורייתא³⁶⁵. אבל בשאר ימות הפסח יאכל דברים אחרים, ולא ישתמש בהם למצות³⁶⁶.

[ד]

ביטול מים במים

יט. מים שלא לנו, שנתבטלו בפי שניים מים שלנו, מותר ללוש בהם³⁶⁷. ואפילו לכתחילה אם הוא רואה שלא יספיק לו המים שלנו מותר לערב, ויש מחמירים לכתחילה³⁶⁸.

ומים שנתחממו או פושרין, נחלקו הפוסקים אם הם מותרים בתערובת עם הרבה מים צוננים, ולהלכה יש להחמיר. אך בדיעבד במקום הפסד מרובה או מניעת שמחת יום טוב יש להקל³⁶⁹.

ודע, שכל ההיתר בביטול הוא רק כשנתבטל במים קודם הלישה, אבל ליתן בעיסה בעת הלישה, אסור³⁷⁰. ובדיעבד אפשר שאסור אם נעשה במזיד, אבל בשוגג מותר³⁷¹.

ודע עוד, שגם ביום טוב מותר לבטל מים במים³⁷².

פרטים בשאיבת המים

כ. שאיבת המים נעשית לכתחילה בזהירות ובקדושה, ועל כן נזהרים א] שלא ישאב את המים גוי³⁷³. ב] שלא ישאב חרש שוטה וקטן³⁷⁴. ג] שיהיה בטהרה³⁷⁵. ד] והטוב ביותר לשאוב בעצמו, ואף אם הוא זקן או חולה יטרח במצוה³⁷⁶.

ואם אי אפשר לשאוב בעצמו יכול לשאוב על ידי כל אדם³⁷⁷. ויזהרו ככל האפשר מפני חשש חמץ³⁷⁸. וטוב להזהר בכל האמור גם לשאר מצות הנאכלות בפסח³⁷⁹.

כא. בזמן השאיבה אומרים "לשם מצת מצוה"³⁸⁰. וגם אם נשאב על ידי גוי כנזכר לעיל, יאמר כן בעצמו לשם מצוה³⁸¹.

ולוקחים מים מיוחדים לשם כך³⁸².

כב. טוב לכתחילה שלא להלין את המים בכלי נחושת, ובדיעבד המים מותרים³⁸³. [אולם שאר הלישה והעיסוק במצות עושים גם בכלי נחושת³⁸⁴]. וטוב להניח את המים בכלי חרס³⁸⁵, או בכלי זכוכית³⁸⁶. וכן נוהגים להשתמש בפלסטיק³⁸⁷.

כג. אחר שהביא את המים לבית, יש להקפיד שיהיה הכלי מכוסה תמיד, אף על פי שהוא במקום מוצל³⁸⁸, ובדיעבד אפשר להקל³⁸⁹.

כד. אם יש חשש שנפל חמץ במים, יסננו אותם קודם השימוש³⁹⁰, ולכתחילה לוקחים מים חדשים³⁹¹. ויש להזהר בזה ביותר שלא ישימו את המים ליד מקומות שיש קמח, או שעשוי לבא לשם קמח מחמת הרוח וכדומה.

כה. אין להשתמש בכלים מאוסים, כגון כלי חרס ישנים, אלא אם כן הם מצופים זכוכית, וכדומה³⁹². וכן אין להשתמש בכלי פלסטיק³⁹³.

382. רמ"א ס"א וכה"ח שם. וע"ע בכה"ח לעיל (אות לג) שמנהג יפה לנקות את המעיין מן הלכלוך וכו'.

383. משנ"ב סק"ח. וע"ע כה"ח אות נב משכ"ב.

384. משנ"ב שם וכה"ח נג.

385. כה"ח אות נד בביאור ד' הרמ"א מפני שהם מקררים.

386. אגרות החזו"א (ח"א קפה אות ז), ואכן במציאות גם בהם קר, והפנ' שהזכירו חרס י"ל דאורחא דמילתא כמו שהיה מצוי בזמנם.

387. שהם זולים ולא נשברים וכו', ואין בזה שום חשש כנחושת, אמנם יש לדון בזה מפני שיש כלי פלסטיק שפולטים ריח פלסטיק במים [וראוי להדיחם ברותחים]. וש"ר שכן העיר באול"צ, והבאנוהו להלן. ומ"מ אם הוא נעשה באופן שאינו פולט ריח שפיר דמי.

388. הנה כשהוא בבית יש להקפיד לכסות הכלי מב' טעמים, א] מחשש שיפול חמץ במים. וכדרך שכתב המג"א סק"א ועו"א, ה"ד במשנ"ב סק"ב וכה"ח כד, וכאן החשש גדול יותר משם, ופשוט. ב] משום גילוי, מחשש של נחשים ושרצים כיעוין בטור יו"ד ס' קטז. ואף שכתב השו"ע שם שהאידיא אין מקפידין מפני שלא מצויים נחשים, מ"מ הרי במצות נזהרים טפי, וכמש"כ השו"ע עצמו בהל' שבת (סימן רעב) גבי יין לקידוש. עיי"ש. וה"נ י"ל בנידו"ד שהרי זה לצורך מצת מצוה. וש"ר שכ"כ בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סכ"א), עיין שם. וזה מלבד שידוע שהגר"א והחזו"א אסרו גם בזמן הזה מכמה טעמים. ויש להוסיף שגם ע"פ סוד יש להזהר בזה, וכמש"כ בקב הישר (פ' פט) שיהיה לכסות המים, מפני שהגילוי אסור מצד הנחש והסכ"א, ע"כ. וזה אחד מהטעמים של הגר"א לאיסור גילוי, ודו"ק.

389. הנה מטעם ראשון אין לאסור דאחזוקי איסורא לא מחזקינן, וכמו שמצאנו בכ"מ (וע"ע בדברינו בס' תנג ס"ד). ומטעם שני נמי יש לסמוך עמש"כ השו"ע (ביו"ד שם) דהאידיא אין חוששים לגילוי מפני שאין מצוי נחשים, ואכן כן כתב בכה"ח (אות לג) בשם המל"ח שאם הוא ערב פסח "ולא מוצא אחרים" ולא שכיח נחשים, יש להקל. ע"כ. ומבואר שזה רק בדי' עבד, ואף זאת רק במקום שלא מצויים נחשים, אבל אם הבית אפיה נמצא במקום שאינו מיושב ממש, כמו בעירות, בודאי יש לאסור אפילו לשתות מהם וכמש"כ בדברי מלכיאל שם ובדע"ת כאן ועוד. וזה מצוי בכמה מאפיות הנעשות בקצה הישוב, ויש להזהר בזה.

390. עיין משנ"ב סק"ב, וכה"ח להלן ס' תסז סק"ז.

391. שאין מקילים לכתחילה בחזור וניעור. עיין לעיל ס' תמו ס"ד, ושם נתבאר שמלבד שרבים מבני ספרד נהגו להחמיר ואפילו יותר מהרמ"א, כיעו"ש. עוד בה שכן המציאות שנוהרים העולם ביותר מכל חשש חמיוץ כל שהוא אפילו שהיה לפני פסח, וגם האח' המקילים בחו"נ הזהירו ע"ז לכתחילה שלא לקנות ממקום שעשוי להיות שנפל שם קמח וכו'. והלא מים נחשב כלכתחילה, כמבואר בכ"ד שכל שיש ספק במים מחמירים, ולא חוששים להפסד, אע"פ שכאן יש קצת טירחא בשאיבתם במיוחד והלנתם וכו'. וזאת ועוד שהמציאות היא שנוהרים ביותר (וזה סמך לכך שלכתחילה נזהרים מאד מחזור וניעור), וכ"ש למצת מצוה שנוהרים טפי, וכמו שנתבאר לעיל בס' תנג ועוד, ושם הוכחנו זאת מעוד מקומות ואכמ"ל.

392. רמ"א ואח'.

393. אול"צ (פ"א תש"ו ג) מפני שפולט ריח, עיי"ש. ואכן מצאנו בהל' הגי' עלת כלים שיש קפיידא בריח הכלי, עיין משנ"ת בס' תנא סכ"א, ועוד בפרק ה, ואף אם אין בזה חשש תערובת מי פירות, גם אין זה לכבוד המצוה, כמו שאסרו בכלי חרס ישנים.

יו"ט וללוש בהם מיד, ש"א דשרי, וכ"כ בכה"ח עח.

366. אח' במשנ"ב וכה"ח.

367. שו"ע (סעיף ד). ועיין בב"י מדברי הראשונים.

ועיין בב"י שדקדק מדברי הסמ"ק שלא די ברוב מים צוננים על מים אלו, אלא צריך בדווקא חד בתרי [וכן הוא בסמ"ק לפנינו, אך בדברי הפו' משמע שלא גרסו כן בסמ"ק], אמנם הרבה מגדולי האח' כתבו להתיר אפילו ברובה, וא"צ פי שניים וכמובא בכה"ח (אות כו), וכ"פ המשנ"ב (סקל"ח) ע"פ המג"א ופר"ח והגר"א והגר"ז, אולם עיין בכה"ח (שם) שהביא הרבה פו' שהסכימו לדברי מרן הב"י שצריך דווקא פי שניים, וכ"ה לפנינו בסמ"ק כנ"ל. וכן הלכה עכ"פ לכתחילה, וטעם הדבר הוא, שאף על פי שבביטולים איסור בהיתר די ברוב (ע"י יו"ד ס' צח, קיא, וש"ך קט סק"ו), מ"מ אנו צריי כים שיצטנן ובשביל זה צריך שיהיה פי שניים.

368. נחלקו בזה האח' כמובא בכה"ח (אות פז), שכמה אח' כתבו להקל בזה אף לכתחילה לערב, וכן פסק המשנ"ב (סקמ"ג), אולם בכה"ח שם הביא שיש אוסרים, וסיים שאפשר להקל רק אם אי אפשר למצוא בקל עוד מים שלנו, ע"כ. וכן כתב החזו"א באגרות (ח"א קפה אות ו) שלא לערב זב"ז.

369. עיין בביה"ל (ד"ה מים) וכה"ח (אות פה) שהביאו מחלוקת בזה, והכ"י ריעו כאמור בפנים.

370. משנ"ב (אות לט) וכה"ח (אות פח).

371. במשנ"ב (שם) כתב שיל"ע בזה לענין דיעבד במזיד, ע"כ. אולם בשוגג יש להקל אפילו במים שלא לנו וכמש"כ הרמ"א לעיל (שעה"צ אות נו), וכ"כ כה"ח שם, ואף שזה רק להרמ"א אבל להשו"ע שם זה רק בשעה"ד, י"ל שבנידו"ד קיל טפי).

והנה גם במזיד לא אסר המשנ"ב דאפשר שיש לסמוך בזה על המקילים, ויש כאן כמו ס"ס, שמא כאומרים שיהי ג"כ נחשב ביטול, ושמא כאומרים שבדיעבד אינו נאסר במים שלא לנו, אלא ש"ל שאינם ספיקות שקולים, ויש להחמיר [ובכלל אופן היתר זה הוא רק במים שלא לנו, ולא במים שנתחממו שבהם הרי יש יותר להחמיר דלא מהני כלל].

372. כה"ח (אות פט).

373. רמ"א ס"א ואח', ויש בזה ב' ענינים, א] שמא הגוי יתן שם חמץ. ואף על פי שמסננים אותם, וכמש"כ האח' ובמשנ"ב. ב] משום קדושה, וכמש"כ בסה"ק, וע"ע כה"ח, וגרע מההיא דלהלן אות ג.

374. גר"ז בכה"ח (אות מד), והוא מבואר ע"פ טעם א' הנ"ל.

375. עיין כה"ח (אות טז) ע"פ הגר"ח פ' בחיים לראש ובבא"ח פ' צו שכל העסק במצות לא יהיה אלא באשה טהורה.

376. עיין כה"ח אות מו.

377. שכל הנ"ל אינו אלא לכתחילה גרידא, וכ"כ עו"א ה"ד במשנ"ב כא וכה"ח מב.

378. שזהו טעם האיסור לשאוב ע"י גוי מחשש חמץ וכנ"ל. ומ"מ כתב המשנ"ב (סק"ב) שהמנהג לסנן את המים, וה"נ יש לעשות כן, לצאת מכל חשש - וכמו"כ אם מעיקרא אפשר לפקח עד כמה שאפשר ראוי לעשות כן. אמנם בד"כ כשאפשר לפקח אפשר כבר לשאוב בעצמו, אך נפ"מ כאשר צריך הרבה מים וכו'.

379. ע"פ טעם א' הנ"ל, וכ"כ משנ"ב (והוא מהגר"א), וא"נ כמש"כ כה"ח (אות מה) בשם מהרי"ל.

380. אח' ה"ד במשנ"ב וכה"ח עז ועוד בסה"ק.

381. כה"ח אות טט.

352. אחרונים במשנ"ב וכה"ח.

353. עפ"ה"א לעיל בהלכה הקודמת שגם באר הבנוי וכדו' אסור, ועוד שהרי תמיד נשפך אליהם, וה"ז כמו שכתבו האח' לעיל שאם יש לו פתח שמחובר עם הקרקע וכו' אסור. ואמנם יתכן שהמים נמצאים בצינורות במשך כמה ימים עד שמגיעים למאגר, ואינם נחשבים מחוברים למקורם באדמה, שהרי לא יתכן שמרחק כזה כ"כ יחשיב אותם חיבור כ"כ. ועוד שהרי יש סכרים וכדומה, מ"מ גם מצד הצינורות אסור, וכדלהלן.

354. במוע"ז ח"ג ס' רסא הביא בשם הגאון מטשיבין שיש לאסור לה' שתמש במי ברז שלנו למצות, כיון שמעורב בהם כלור וחומרים למיניהם, ויש חשש שהם כמו מי פירות, ומלבד זאת יש חשש שמתחממים במאגרים. ונ"מ עיקר החשש הוא החומר שיש בהם, וכ"כ בחו"ש פ"ב סק"ב, אולם הגרשו"א בהליכ"ש פ"ז ס"ג ואול"צ פ"ג תשו"ג כתבו להקל, והשבט הלוי היקל בדיעבד שנשתמשו בהם כמובא במבית לוי.

355. מסתבר לענ"ד שמה שמחובר לקרקע ע"י עמודים לא מחשיבו כחלק מן הקרקע ממש לענין זה, אף שבכל התורה כקרקע דמי, אלא שמ"מ הוא מקבל תמיד מים מצינורות שבקרקע, וא"כ מצד זה אסור. וגם שיש לו חיבור, עיין בהערה שלפני הקודמת.

356. שאין זה חיבור לענינו, אלא שמ"מ נראה להחמיר מפני שמתחממים הרבה מן השמש, ועיין אול"צ פ"א תשו"ג, והנלענ"ד כתבתי.

357. שמתחממים בקרקע כחלק מן הקרקע, וכ"כ ערוה"ש יט.

358. עיין שו"ע (ס"ג) שפסק כדעה שלישית בשעה"ד, וכפי שביארו האח', דהיינו אם אין לו עיסה אחרת [ובביה"ל הביא דעת הב"ח שיש חילוק בין בארות לנהרות, עיי"ש. אך שאר פו' לא חילקו, עיין כה"ח עו]. וזה מותר באופן שאין ניכר בו סימני חמיוץ.

359. רמ"א, ועיין משנ"ב סקל"ה וכה"ח אותיות עה-פב, ואפילו שיש לו מצות אחרות מותר.

360. עיין משנ"ב להלן (תסב סק"ח ושעה"צ שם) וחזו"א (קכא יב ד"ה ומ"פ) שנחלקו אם שהה זמן מועט (אפילו פחות משיעור מיל) אסור, ואינו מותר אא"כ אפוא מיד, או שתוך יח דקות מותר. וע"ע כה"ח עה.

וכמו כן יש להקל טפי באופן שקררו אותם באמצעי קירור, כמשנ"ת לעיל בסעיף א.

361. שו"ע וכביאור המפ'.

362. הכרעת האח' הגר"ז ומשנ"ב כט וכה"ח סח.

363. שו"ע כדעה שלישית.

אבל אם הם חמים משמע שאסור, וגדר "פושרים" עיין במשנ"ב וכה"ח, ופושרים בחמימות הרוק, י"א שהוא עד 37 מעלות. עיין בדברינו בהל' שבת סימן שכו וביוסף טוהר סו"ס קפח. אולם אם זה כדוגמת נהרות שחמים מעט בלילה אולי זה גם פחות מזה, שבהם יש הרגשת נעימות אף שאינו חם כ"כ. **364.** עיין שו"ע ומפ'.

וראה כה"ח (אות כב) בשם הא"ר שמבואר שאפשר לבדוק את חום המים לפי חושי האדם, שלא נתחמם שוב.

365. אחרונים ה"ד במשנ"ב לו וכה"ח אותיות עה-פד, ואף השו"ע יודה לזה כדי שלא יבטל מצות אכילת מצה. ואמנם אם יש לו בעצמו, אף באופנים המותרים בדיעבד כדלעיל בהלכה הקודמת, מ"מ אין להשתמש בהם למצת מצוה, כדי שתהיה שמורה מכל חשש חמיוץ כמבואר בטור ושאר פו'. אבל כשאין שום דבר אחר, עדיף שיאכלנה.

ועיין בגר"ז שאם אפשר, ראוי הדבר לשאוב בערב פסח בביה"ש"מ של ליל

מים המחוברים לקרקע, אין בהם חשש, ואפילו אם הם שאובים, אם הם נמצאים בבור או מקוה או בכל מקום המחובר לקרקע, מותרים⁴¹⁴.

מים הנמצאים בכלי סגור, בכל מכסה שהוא, ואפילו מכסה במפה, אין בהם חשש⁴¹⁵, וכן אפשר להקל אפילו בכלי פתוח אם יש בו ברזל או שהכלי עשוי מברזל⁴¹⁶. ואין צריך לומר שבבית שבברז מותרים, ופשוט.

בדבר מצוה יש להקל בדברים אלו, וכגון:

[א] אם בירך על המים, ושמע שיש מת, יטעם מעט, וישפוך השאר⁴¹⁷.

[ב] בישלו לכבוד שבת ויום טוב, יש להקל⁴¹⁸.

[ג] שאבו מים לפני פסח, מחשש חמץ בבארות המים⁴¹⁹.

[ד] הכינו "מים שלנו" למצת מצוה, אין לשפכם, אפילו אם אפשר בנקל להשיג אחרים⁴²⁰.

[ה] הכינו מים שלנו לשאר מצות של פסח, גם כן מותר, אך יש אומרים שאם אפשר בנקל להביא אחרים יעשה כן⁴²¹. ובכל אופן, אם ליבו נוקפו, רשאי לשפוך, ולקחת אחרים⁴²².

מים בזמן התקופה

כט. בזמן שמתחלפים עונות השנה, [הנקראים עונת ניסן, תמוז, תשרי, תבת]⁴²³, נהגו העולם להזהר שלא לשתות בהם מים⁴²⁴. אמנם בזמנינו רבים המקילים בזה, ובפרט בארץ ישראל יע"א, אך ישנם הנוהרים, ומכל מקום המחמיר יחמיר לעצמו, ושומר פתאים⁴²⁵.

[ב] משום מאורעות שקרו בחילוף המשמרות שעל ידם לקו המים, ונפלה בהם טפה של דם, בזמן שמשוה הכה בסלע ובשחית יצחק וכו'. וכמואב באבודרהם שם בטעם ראשון בשם מצאתי כתוב (וכן הוא בספר הכבוד הנ"ל, ור"ש האלקושי). וע"ע באבודרהם שם בסו"ד שכתב לפקפק ע"ז שהוא דרש שיש לו סוד, שהרי יצחק ובת יפתח לא נשחטו כלל.

[ג] משום שעקרב מתגרה עם אריה, ועקרב משליך טיפת דם במים כשאומרים תקופה נופלת, כ"כ באבודרהם שם בשם י"א, וכ"ה בראב"ן. ויל"ד דלאו דווקא בחודש תמוז אב, כי יש שליטת מזלות גם כל השנה, עיין רש"י סוף ר"ה ועוד.

[ד] משום שהשטן משליך טפה של מרה במים, וכמש"כ אבודרהם שם בשם י"א. אמנם צ"ב על שום מה, ולכא' הוא בנוי על טעם א'. וע"ע בפרק הקודם.

[ה] י"א שהוא ע"פ קבלה שיש סכנה בזה, וכמש"כ הרוקח בספר השם, שהובא בחצי גיבור שם.

[ו] עוד הביא באבודרהם (שם בסו"ד) שיש מהגאונים שאמרו שלא נחש ביעקב (והוא נאמר כלפי מש"כ בשם רב האי גאון, דלהלן בסמוך), אלא הקדמונים אמרו להפחיד בני אדם שיראו מהשם, ולא יוסיפו הרשעים לר"שוע, וישבו כדי שיצילם ה' מאותם תקופות וכו'. עיי"ש (ואכן בזה"ק פ' ויקהל ופ' ויקרא איתא שבד' תקופות אלו הכרוז יוצא ודינים מתעוררים וכו'. וכמש"כ במאורי אור עוד לימוד על זה). וע"ע בקב הישר המ"ז.

ועל כולנה, הביא אבודרהם שם בשם החכם ר"א אבן עזרא שכתב ששאלו חכמי קירואן את רבינו האי גאון למה נהגו ישראל הדרים במערב שלא לשתות מים בשעת התקופה. והשיב כי נחשו בעלמא הוא, כיון שהוא תחילת שנה ותחילת תקופה, וכמו שאוכלים ברה"ה דברים מתוקים לסימן טוב להיות שנתם מתוקה (ככריתות ו:), ולכן לא שותים מים שהם זולים [ג.ב. ולדבריו ה"נ היה מקום לעשות בראש השנה, ולא מצאנו שהקפידו אלא על דברים חמוצים וכו' אמנם באמת מצאנו במקרא על ר"ה אכלו משמנים ושתו ממתקים, אך בגמ' לא נזכר ולא דקדקו בזה. ואין להאריך]. ותשו' רב האי גאון הנ"ל, הובא בתשו' הגאונים חמדה גנוזה (סימן קסו). וסיים שם הראב"ע באבודרהם שכנגד אלו שעושים כן שתיהם שנתם מתוקה, אנו אומרים שמתוקה שנת העובד את השם, והבוטח בו לבדו וכו', ומה שאומרים שיש ניפוח וכו', היא שיחת נשים זקנות (ואף הפר"ח שם שכתב ששמעו מקרים כאלה, י"ל דמ"מ שיחת נשים הוא, והתורה אמרה ע"פ עדות יקום דבר, ויל"ב). וע"ע גם במור וקציעה בשם אביו הח"צ שסבר שאין לחוש בזה לדבר שאין לו יסוד בתלמוד (ואגב, כע"ז חזינן טובא בדרכו בקודש, כגון לעיל סי' תנג ובש"ת שאילת יעב"ץ בשם אביו לענין מנהג הקטניות ועוד). אך כאמור שכנגדם כתבו הרבה ראשונים לחוש לזה (וע"ע להחיד"א במחז"ב סימן תנה שהביא מספר תיקון יששכר שהאריך להשיב על תשו' רב האי גאון, וכתב עליו החיד"א דמי הקשה עליו וישלם). ועל מ"ש מתשו' רב האי גאון, הרי כנגדו איתא בתשו' הגאונים אחרות שהם מנהג פשוט להזהר. והנה להלן יבוארו הפרטים בענין התקופה, והרבה יש לדון בהם לפי הטעמים של המנהג, אך אין הדברים מוכרחים כ"כ. וכתבנו עיקרי הדברים עפ"ד הפ"י, ותן לחכם וכו'.

425. הנה כאמור שמנהג קדום היה להזהר בזה (ואף לרה"ג ואבודרהם, מ"מ נזהרו בזה בפועל). וגם בדברי הפו' מבואר כן, וכמו שהבאנו לעיל ממנהגי אשכנז והרמ"א, ומנהגי הספרדים כהכנה"ג והפר"ח והחיד"א, והעידו שכן המנהג בארץ הצבי ובערי איטליא ובכל גלילות תורקיה כמש"כ החיד"א שם. וכ"ה בירושלים ובערי המערב כמש"כ בנוה שלום ביו"ד שם ועוד. וכן המנהג בטוניס ושאר מקומות.

אך האידנא רוב העולם אין חוששים לזה, וכמעט שנשתכח הדבר (עד השנים האחרונות הללו שהתחילו לעורר ע"ז), וידוע לנו כמה חכמים שכאשר אירע ופרסמו ענין התקופה מחו על כך, באומרים שבבריסק ועוד גאוני אשכנז לא חששו לזה, ונראה שבפרט בא"י יש מקום להקל, כידוע בכמה ענינים שלרוב קדושתה לא חיישין להיזקא של כוחות חיצונים, ולא חיישין לחילוף המשמרות באשר עיני ה' אלוהין בה, וכן מצאתי להגאון בעל לב העברי בשו"ת ר' עקיבא יוסף (יו"ד סימן כז) שהביא בשם מחותנו הגרש"מ חייקין (אב"ד חברון, נפטר בסיון תרנ"ג) שאמר שבא"י א"צ לחוש

למעשה, ורק אפשר לצרף להקל, ובפרט בדבר מועט אין להקל. **414.** עיין חיים ביד, ישכיל עבדי ח"ב סי' ג ובקונטרס אחרון שם, וחזו"ע וש"א"ס. דומיא דמים שבזמן התקופה, ושכן מנהג כל החכמים, ואך דנו בכלי המחובר לקרקע, ואף בזה הקילו באח'.

415. בית דוד, ערוה"ש, וישכ"ע שם ועוד, שבמדי דצייר וחתים אין חשש, [וכל שכן מים שבצינורות שלנו, מלבד שהם מברזל].

416. ישכ"ע שם ועוד באח' דומיא דמים שבזמן התקופה בס"י תנה. [ומש"כ בהר צבי יו"ד סי' רסא ע"פ המשנ"ב אינו מוכרח].

417. ספר חסידים והביאוהו האח', וכ"ה במשנ"ב סי' רו סקכ"ו.

418. עיין פ"ת ואח', ובלא"ה הרי מן הסתם הוי הפסד, שהבאנו לעיל ע"ד הפו' שהקילו.

419. משמרת שלום מעצמות יוסף, ה"ד בד"ס.

420. מרדכי, הובא בב"י סו"ס תנה, וע"ע ט"ז ושאר אח', ה"ד במשנ"ב סק"ח וכה"ח לד.

421. עיין משנ"ב שם ובכה"ח שם משם האח', ובמשנ"ב הכריע לחלק בזה להחמיר אם אפשר באחרים, אף שאינו מוסכם.

422. פמ"ג ה"ד בכה"ח (סוף אות לד), ואמנם במצת מצוה חמיר טפי. אך אפשר דמ"מ דליבו נוקפו, ה"ז כמו פגם וחיסרון בעצם הדבר, ורשאי גם בזה לשופכו, ודוק.

423. חשבון התקופה מבואר בעירובין (נו). אמר שמואל וכו', וישנו עוד חש' בון התקופה לפי רב אדא בר אבהו (ולא הובאה בגמרא כלל, רק בברייתא דר"א), והובאו שתי השיטות הללו ברמב"ם בהל' קידוש החודש (בפ"ט הביא דברי שמואל, ובפ"י הביא החשבון לפי רב אדא, עיי"ש, ובדברי המ"פ רש"י). וע"ע באבודרהם (שער התקופות) שהאריך בחשבון התקופות, ולא' חר שהאריך בתקופת שמואל, כתב שיש תקופה אחרת של רב אדא, וסיים בדברי הרמב"ם שעל חשבון תקופת רב אדא היו סומכין לענין עיבור השנה וכו' לפי שחשבון תקופה זו היא יותר אמת מחשבון תקופת שמואל. עיי"ש, וע"ע באבן עזרא פ' בא משכ"ב. והנה העולם שנוהרים בתקופות נוהגים לפי תקופת שמואל, ואכן זה לבד מעורר ספק, וכמש"כ להלן.

424. ענין זה שנוהרו משתיית מים בזמן התקופה מצאנו בדברי רבותינו הגאונים (שע"ת סי' פ) שהוא מנהג פשוט בעולם (וכ"ה בתשו' הגאונים ליק סימן יד), ור"י החסיד בספר חסידים (סימן תתנא) ובספר הכבוד, והרוקח בספר סודי רו"י (ח"א אות ק) וכן בספר השם (הובא בקובץ חצי גיבורים ח"ט) וספר האסופות מר"י בר"ש האלקושי, והראב"ן בספר המנהגי (הל' סעודה יח), ומרדכי פסחים (סופ"ב סי' תקצג) והגה"מ (פ"ה מחו"מ ה"טו) ורבינו אפרים (שהובא בשו"ת יו"ד סי' קטז) ושיבולי הלקט (סימן ריא), ובעל תרוה"ד (בפ"י עה"ת שהובא בשו"ת ב, וכ"כ גם תלמידו בלקט יושר ע' 70), ומהר"ש מנויטט (סימן שעה) בשם ספר הרוזים, ומהר"ל (בהל' מים דלישת המצות ס"ז) ובליקוטי מהר"ל (סימן נו), ומנהגי טירנא (ע' לה), ומהר"י מברונא (סימן לו) ומטה משה (סימן תקנ).

וכן נזכר ענין זה בדברי רבותינו הפו', כגון מרן הב"י (סו"ס תנה) שהביא דברי המרדכי, אמנם לא העלה על שוה"ט ענין זה בשום מקום, אך הרמ"א הזכיר ענין זה גם באו"ח בד"מ שם, וכן בהגה על השו"ע (סימן תנה ס"א), וביתר דברים ביו"ד (סימן קטז) כתב שהוא מנהג פשוט, והוא מנהג קדמונים ואין לשנות וכו' (וזה למרות שהביא שם בד"מ את דברי האבודרהם שסיים שם אחר דברי רבינו האי שאינו אלא ניחוש ושיש לבטוח בה' וכו', ויובא להלן). וכן הוא בכנה"ג ביו"ד שם בהגב"י ובשו"ג ועו"א, וכ"כ הפר"ח (סו"ס תנח) שהוא מנהג פשוט בכל המקומות, ושכן נשמע על מקרים שקרו וכו'. וכ"כ החיד"א בכ"מ, ועוד באח'.

ובטעם הדבר, מצאנו כמה טעמים בדברי הראשונים לענין מניעת שתיית מים בזמן התקופה:

[א] משום שארבעה מלאכים ממונים על המים בארבע תקופות אלו, כל אחד ואחד בתקופתו ומתחלפים, וכשזה נכנס וזה יוצא עומדין המים בלא שמירה, וטעם זה איתא בקצרה בתשו' הגאונים הנ"ל, ובספר הכבוד שם, והרוקח בסודי רו"י, ובספר המנהגי, וספר האסופות ומהר"ש מנויטט בשם ספר הרוזים, וכן נזכר בדברי האבודרהם שם בשם י"א. וע"ע גם בלחם הפנים (ה"ד בכה"ח אות מא) עפ"ד הריקנטי ועוד.

אלא אם כן אינו פולט ריח במים³⁹⁴.

כו. אין להשתמש בכלים שהשתמשו בהם למשקאות ומאכלים למיניהם, אלא אם כן עברו הגעלה³⁹⁵.

כז. מי ברז המצויים, אין ראוי להשתמש בהם למצות אפילו אחר לינת לילה, מפני שמעורב בהם חומרים לחיטוי המים³⁹⁶.

ובמים מינרליים מותר להשתמש בהם ללישת מצות אחר לינת לילה³⁹⁷. אך המהדרים שואבים מים מיוחדים למצות על ידי יהודי ולשם מצת מצוה, וכמו שנתבאר.

מים שבשכונת המת

כח. מנהג לשפוך את כל המים השואבים שבשכונת המת³⁹⁸ [שמת באותו מקום, ולא שהביאוהו לשם³⁹⁹, וכן בבית חולים מותר⁴⁰⁰, וכן אם נהרג ולא מת מעצמו מותר⁴⁰¹, וכן בנפל מותר⁴⁰², וכן יש מקילים במת גו⁴⁰³].

שכונת המת, היינו שני בתים מכל צדדי הבית, מלבד הבית עצמו⁴⁰⁴, ובתנאי שאין דרך רשות הרבים מפסיקה ביניהם⁴⁰⁵. ושני בתים הוא דווקא של שני בני אדם, אבל של אדם אחד, הכל נחשב אחד⁴⁰⁶.

בדיעבד שאפו או בישלו במים אלו, נחלקו האחרונים, ובמקום הפסד יש להקל⁴⁰⁷, ובפרט אם היה בבית המת מים שאובים אחרים ששפכם⁴⁰⁸, וכן כשיש שישים במאכל נגד המים⁴⁰⁹.

בכמה אופנים כתבו הפוסקים להקל: במים קרושים, במים שיש בהם מלח או איזה תבלין, יין ושאר משקים⁴¹⁰, וכן מים שיש להם שם לוואי כמו מי סודה. וכן מים רתוחים. מים מזוקקים, מים מינרליים⁴¹¹.

וכן יש להקל במים חמים⁴¹², ויש מקילים בכל מים שנקנים בכסף, כמו שהוא בזמנינו. ולתחילה יש להחמיר בפרט זה⁴¹³.

394. כגון פלסטיק שאינו חדש, או שהרתוהו אותו וכדו'. וכנ"ל.

395. עיין משנ"ב וכה"ח שלא יפלט טעמים במים וכו'.

396. דלא עדיף ממש"כ הפו' שלא ליתנם בכלי שיכול לפלוט טעם במים וכו' וכנ"ל, וכ"ש כאן. וכ"כ במועז"ז ח"א סי' רסא אות ב בשם הגאון מטשיבין, וכ"כ בחו"ש ועוד. אמנם מאידך גיסא הביאו בהליכות שלמה ע' קמו להקל בזה, וכ"כ האור"צ ע' קל. אולם דברי האוסרים מסתברים מאד וקשה להקל, וע"ע בשו"ת שרגא המאיר ח"ג סי' כב, ובקובץ מבית לוי, ורק בדיעבד אפשר להקל. [ובבני ברק סידור ששבויעיים לפני פסח יהיו המים ללא שום תוספת חומרים].

397. שאין בהם שום חומרים, כידוע, ומה שיש הכשר על המים הוא לוודא שאכן לא מוסיפים חומרים, שמה אינם כשרים.

398. מנהג זה הוזכר בדברי הראשונים, או"ז הל' פסח סי' רמ וסמ"ג ומרדכי סופ"ב דפסחים וכלבו ועוד. והובא להלכה בשו"ע יו"ד סו"ס של. ובטעם הדבר כתבו בפוסקים כמה טעמים, ובשו"רשם הם שתיים, א] שמלאך המות מפיל טיפה של דם במים והוי סכנה, וכמש"כ הכל בו. ואמנם רבינו יהודה בר יקר בפירוש התפילות והברכות (ח"ב ע' נג) הביא י"א זה שמלאך המות רוחץ את סכיניו במים, וכתב ע"ז שלא מצינו כן בשום מקום, אולם בתשב"ץ (סימן תעב) כתב הביא חכם אחד שהזכיר איזה אדם על כך, מפני שראה את מלאך המות ששפף סכיניו במים, ולא שמע לו אותו אדם ומת. [ובפירוש רבינו יהודה הנ"ל כתב שרוח המת שותה מהמים, וה"ז כגזול את המתים]. ומצא שהחשש הוא משום סכנה. ב] כדי שידעו הכל על המתית ולא יהיו צריכים לפרסם (וכמש"ה הכל בו). א"נ רמז למיתת מרים וכו' (אבודרהם), וא"נ לכבוד המת וכו' (וכמש"כ התשב"ץ), וטעמים אלו הם למנהגא.

והנה טעמים אלה שהם מצד המנהג, חלקם אינם שייכים בזמנינו, וכמש"כ הבית דוד ועיקרי הד"ט ועוד. אולם הפו' חששו ביותר לטעם דסכ"נה. אך גם בזה הקילו כמה פו' מפני שלא שכיח היזיקא. וכן מצאנו שהקילו הפו' במידי דמצוה וכדו' וכמש"כ האו"ז ומרדכי הנ"ל גבי פסח, ומוכח דלא שכיח היזיקא. ודלא כהא"ר סי' תנה ע"פ האגודה, וע"ע בדברי האח' ביו"ד שם ובאו"ח סי' תנה ובשד"ח ועוד באח'.

ובמק"א דנו באריכות לגבי שאר שימושים במים חוץ מאכילה ושתייה, ורבים מתיירים.

ובשבת ויו"ט, דנו ג"כ הפוסקים, ויש באח' המתירים.

399. אח' בד"ס וחזו"ע ועוד.

400. מנהג ואפשר דל"ח בית דירה בנידו"ד, וי"ל, ובלא"ה הרי המים עולים כסף בזה"ז, וכדלהלן שבכה"ג יש להקל טפי, וגם יש צער לחולים אחרים, ועו"ל.

401. אח' שם ושם, דאין מיתת הנהרג ע"י מה"מ כמש"כ זוה"ק פ' וירא.

402. אח' שם ושם, וע"ע שם מד' הברכ"י והאח'.

403. עי' שם ושם מדברי האח' בזה.

404. עיין כנה"ג ט"ו ברכ"י ועוד שם ושם, [ובבתי קומות שלנו, נראה שכל קומה נחשב בית בפ"ע, וא"כ ב' הקומות העליונות וב' הקומות התחתונות בכלל הקפידא].

405. חסל"א חדרי דעה שד"ח ועוד באח' שם.

406. עיין ברכ"י דע"ת ועוד בד"ס, ופשוט ששכירות בית נחשב כשייך לשני בני אדם.

407. רבים מהאח' מתיירים מכ"א אף שיש אוסרים, וע"ע שד"ח.

408. ובזה כתבו האח' שיש לתלות שמה"מ שפסף הסכין באותו בית ולא באחרים.

409. מצאנו בכ"מ שמקילים בסכנה בשישים אף שיש אוסרים (ובדע"ת הביא מדע"ק שהפליג להקל אפילו ברוב).

410. עיין פת"ש ובית דוד ועוד, ה"ד באח' [אמנם כ"ז כשהיו קפואים וקרור שים קודם שמת המת, וכן שהיה בהם מלח ותבלין קודם שמת המת].

411. מהרש"ם ח"ג סי' שעה ועוד באח', אמנם יש הרבה שמחמירים, וע"ע בגשר החיים.

412. ע' באח' שם ושם. וחמין הוא גם ללא שיש להם שם לוואי, אך כאמור שיש הרבה שמחמירים בזה.

413. כ"כ כמה אח', וד"ס סקל"ג, אולם מסתימת הפו' מוכח שלא הקילו בזה

נהגו להזהר מלבד זמן התקופה, גם כחצי שעה לפני התקופה וחצי שעה לאחר התקופה.⁴²⁶

אחר שעבר זמן התקופה, יש שנמנעים מכל מים שהיו שאובים בזמן התקופה, אולם למעשה המנהג פשוט להקל, ורק בשעת התקופה נזהרים.⁴²⁷

מים המחוברים לקרקע או שנמצאים בקרקע אין בהם חשש, ורק מים שאובים ומונחים בכלי,⁴²⁸ ומכל מקום בשעת התקופה עצמה אין לשתות גם ממים המחוברים לקרקע.⁴²⁹

מים קפואים וקרושים אין בהם חשש⁴³⁰, וכן יין ושאר משקאות אין בהם חשש, ועיין בהערה⁴³¹.

מים שיש בהם מלח אין חשש⁴³².

מים הנמצאים בכלי סגור, ואפילו בכיסוי כל שהוא אין בהם חשש⁴³³, וגם הנמצאים גלויים במקרה סגור, אין חשש⁴³⁴.

אם שם ברזל במים, אין בזה שום חשש⁴³⁵. והיינו, אפילו לזוהרים גם לאחר התקופה, אם מתחילת שעת התקופה היה ברזל במים, מותר. [אבל לפי האמור שאין חוששים אלא בזמן התקופה עצמה ולא לאחריה, אין בזה צורך, ומ"מ טוב לעשות כן].⁴³⁶ ואפשר להקל גם בשאר מתכות⁴³⁷. ונהגו רבים לשים ברזל במים, ויזהר שלא ישים ברזל דק או מחט במים⁴³⁸.

וכן אם המים בכלי ברזל מותרים⁴³⁹, אבל אין לשים את הברזל על הכלי מלמעלה⁴⁴⁰, וכן אין מועיל מה שיש באותו חדר ברזל, בחלונות וכדומה⁴⁴¹.

בדיעבד כשהשתמשו במים שעברה עליהם התקופה למאכל ומשקה, מותר. ואצ"ל אחר התקופה⁴⁴².

בדבר מצוה מקילים, כגון בכל אותם אופנים שנתבארו לעיל בענין מים שבשכונת המת, אלא שכאן ישנה תקנה להמתין עד שיעבור זמן התקופה, ואז מותר לכתחילה⁴⁴³.

ומכל מקום יש אומרים שלכתחילה טוב לשים גם במים של מצת מצוה, ברזל⁴⁴⁴ [אך יזהר שיהיה חדש או נקי, וכן יתנו כשהוא קשור בחוט, כדי שלא יצטרך לגעת בו בידיו, ויתחממו המים]⁴⁴⁵.

עירוב מלח ותבלינים בעיסה

[ה]

מלח

ל. אין ליתן מלח בעיסה⁴⁴⁶. בין מלח ים ובין מלח מחפירה⁴⁴⁷. ובדיעבד, לדעת השו"ע מותר⁴⁴⁸. לדעת הרמ"א אסור באכילה⁴⁴⁹. אלא אם כן אפאה מיד, ועיין בהערה⁴⁵⁰. והמשנה ברורה פסק להתיר בדיעבד, אפילו אם לא אפאו מיד, ובפרט אם זה היה בשוגג⁴⁵¹.

מבעיא אם אוכל זאת לאחר התקופה, אלא אף בזמן התקופה עצמה י"ל דשרי. דפנים חדשות באו לכאן, וגם חום הבישול מקלקל את הלקותא, ועיין דרכ"ת שם סקצ"ב ועוד באח"ו דו"ק. ומ"מ אפשר בקל להשהות זאת לאחר התקופה.

443. הנה הבאנו שם כמה אופנים, ונפרט כאן ביותר את הפרטים המשתנים מדלעיל:

[א] בירך על המים, ושמע שנפלה תקופה, מן הדין מותר, דשומר מצוה וכו'. אלא שבנידו"ד מבואר בס"ח שימתין ולא ישתה עד שיעבור התקופה, שהרי אפשר בתקנה. וכן צריך לעשות ולא לשתות כלל. ויזהר מהפסק בדי בור והיסח דעת.

[ב] ביטלו לכבוד שבת, גם כן בנידו"ד יש להמתין עד לאחר התקופה, וכנ"ל בהערה הקודמת.

[ג] שאבו מים למצוה, ג"כ יש להמתין עד אחר התקופה.

[ד-ה] הכינו מים למצוה ג"כ אין חשש, וכנ"ל. ואף בשאר מצות מצוה [המשנ"ב והאח"ו דנו בזה. והוא רק לאוסרים גם לאחר התקופה, ואינו לדי דן]. וגם א"צ להיות ליבו נוקפו כלל בנידו"ד. ודוק.

ויל"ע באופנים שהתירו לדבר מצוה, אם מותר ממילא גם לשתות מהם לצורכו, שהרי אינו מצוה, או דילמא לא פליגין ליתן למים אלו שם רע שלא ראוי.

444. כ"כ הרמ"א והאח"ו כאן ס"ב, ואמנם להנ"ל שאין איסור לאחר התקופה א"צ לזה, ומ"מ טוב לעשות כן אם אפשר לצאת לרווחא דמילתא.

445. כ"כ האח"ו, ה"ד במשנ"ב סק"כ וכה"ח אות לח. והיו שהבינו שזה ענין כללי בסגולת הברזל, אולם כבר העיר בזה היד אהרן ומרן החיד"א ויוסף אומץ שם, וכ"כ בדעת"ו סי' תכח שהוא ענין מיוחד לפסח, ובשאר השנה יכול לעשות ככל שירצה.

446. בשו"ע (ס"ה) כתב נוהגים שלא ליתן מלח במצה וכו'. ויבאר להלן, והנה מצאנו כמה טעמים בדבר:

[א] מפני שהמלח מחמם את העיסה, ויש חשש שהוא ממנהר החמץ, וכמו שכתב לדוד הרא"ש בפסחים (פ"ב סימן כג), והמרדכי (סימן תקצד) שהאוכל מצה מלוחה כאוכל חמץ. והגה"מ (פ"ה אות ש) והכל בו (סימן מח) בשם הרשב"י, אמנם יש מפקפקים בזה וכמו שהביא הרא"ש, והגה"מ בשם רשב"י, וטור, ובכ"ז בשם הרשב"א. ועיין בכת"ס (סימן קכג) שביאר שאף על פי שאין מליח כרותח אלא כשאינו נאכל מחמת מלחו, מ"מ המלח עצמו שהוא בעין הרי הוא בפ"ע כרותח, ואוסר את מקום המגע. והאיסור הוא באותו מקום, עיי"ש. אלא שלפ"י היה מקום להתיר כשנתערב לפני פסח. אולם יש לחוש שלא נימוח. א"נ שלא נתערב יפה, וא"נ דמ"מ לכתחילה אסור, עיין משנ"ב סימן תנג סק"ה, ודו"ק.

[ב] משום דהוי מצה עשירה, ומצה צריכה להיות לחם עוני, וכמ"ש הכל בו (שם) שלכתחילה יש להזהר בזה מה"ט. אמנם יש חולקים דמלח בלבד אינה נחשבת עשירה, וכמ"ש הטור. וכ"מ משאר פו' שלא חששו לזה. ומ"מ יבואר להלן שהאח"ו חששו לכתחילה.

[ג] בד"מ (אות ה) הביא בשם מהר"א מפראג הטעם בדבר לפמ"ש"כ הטור (ס"ו ס"ט) דמלח הוי מי פירות, א"כ בודאי אסור, שהרי בתערובת עם מים מחמיץ. עיי"ש. אלא שטעם זה לא הוזכר בשום ראשון. ואף הד"מ נרגש בזה, וכתב דאע"ג שהרבה גאונים מתירים, מ"מ מאחר שנהגו להחמיר, אף בדי עבד אסור (ויש לפרש דהיינו שמצד טעם זה לשאר הטעמים, לענין דיעבד עכ"פ, ויבואר עוד להלן). אולם הרי הרבה מקילים וכמו שכתב הגר"א. וחי זקוק גם בב"ה"ל כאן ד"ה נוהגים. וגם בעצם הדבר דהוי מי פירות, הרי הב"י בס"י תסב הביא מהר"ן והגה"מ דלא כטור, וכ"כ בשו"ע שם.

[ד] ויש טעם נוסף לזה ע"פ סוד, כמבואר בתיקונים (תיקון סט), וה"ד בכה"ח (אות צב), וכבר חזינו מהו כוחו של מנהג, ומנהג ישראל תורה (תוס' מנחות כ.), ולכן אף אם אין אנו יודעים, מאיתנו ריק. ולכן כתב הטור שאף שאין טעם ברור אין לשנות, משום אל תיטוש.

ויש להוסיף ולבאר, דהנה הטור כתב שהרבה נוהגים שלא ליתן מלח בפת בפסח וכו', ואין טעם ברור לאוסרו, ומ"מ אין לשנות משום אל תטוש תורת אמוך. ע"כ. וכתב הב"י כלומר אע"פ שיש קצת טעם מפני שמחמם את העי"ס, מ"מ אינו ברור וכו'. ע"כ. והיינו דהוקשה לב"י למה כתב הב"י שאין טעם זה ברור. ואילו בסו"ה הביא בפשטות דברי הרוקח לאסור בפלפל. וה"נ נימא במלח, דבכל דוכתא הוא כדברים החריפים. עיין יו"ד סי' צו ועוד. ואף אם יש קצת חילוק מ"מ אינו עד כדי שהטעם לא ברור, ולזה קאמר שגם הטור סובר טעם, וכמו שמבואר כבר במקורו, הרי הוא ברא"ש שם. ומ"מ אינו ברור לאיסור.

ולהלכה, נראה שהב"י חושש רק מטעם ראשון שמחמם את העיסה (וכן

לו שהגיע התקופה, ימתין עד שתעבור התקופה, עיי"ש. ומשמע מזה להדיא שאין המים נאסרים לאחר זמן, וכן הוכיח מזה החיד"א בברית עולם שם, וכתב שהוא היפך מש"כ בעצמו במחז"ב. וע"ע במשנ"ב (ס"ו ס"ו) שהביא דברי ס"ח הנ"ל בסתמא. והוסיף שאף למ"ד שיש חשש סכנה אף לאחר התקופה, מ"מ בנידונו שרי, עיי"ש. ומ"מ מריהטת הדברים משמע שסובר כס"ח בסתמא.

ואמנם מדברי הרמ"א כאן (ס"ב) והמשנ"ב והאח"ו משמע לכאורה בהיפך, שהרי כתבו לגבי מים שלנו שישים ברזל במים. והרי בהכרח שלדעתם החשש הוא גם לאחר התקופה, שאם לא כן ברזל לשום מה. ואם כדי לשתות בשעת התקופה עצמה הרי לא מועיל ברזל כלל, כי אח"כ הכל נאסר שנית, וכמו שכתבנו להלן, ודו"ק. וי"ל דלזה כיון המשנ"ב הנ"ל בס"י ור דאיכא למ"ד שהאיסור גם אח"כ. וגם כאן י"ל דלא כתבו כן לשים ברזל אלא לרווחא דמילתא, וכמ"ש"כ "טוב לכתחילה", הגם שיש כאן גם כן מעלת שומר מצוה וכו'. וכמו שכתבנו לעיל כן היה פשוט גם למרן הב"י (הגם כי במרדכי ל"מ כן), ויש לזה סמך גם בלשון הגאונים, וכן עיקר.

428. כן פשוט לכל הפו' הב"י ופר"ח בס"י תכח וברכ"י (ומשנ"ב ס"ו ס"ו) ועוד. וכה"ג כתבו הפו' גם לענין מים שבשכונת המת, כמשנת' לעיל. וכ"כ בנידו"ד במאמ"ר ועוד, ה"ד בכה"ח אות לו, וע"ע בדרכ"ת סי' קטז סקפ"ו. הגם שיש לחלק בין נידון המזיקים וכו', וכ"ש לפי שאר הטעמים.

429. שהרי בעודו מוציאם מן המים הם תלושים, ויש חשש סכנה, וכ"כ הפמ"ג (בא"ס סק"ח).

430. שאין זה משקה אלא כאוכל, וכן שאר הטעמים אינם בחשש זה כלל. וכה"ג נת' לעיל בענין מים שבשכונת המת.

431. דאין לנו אלא מה שאמרו, וגם רוב ככל הטעמים של המנהג אינם שייכים בזה, וכ"כ בכנה"ג ביו"ד בהגב"ש שם, ובשו"ג ועוד באח"ו, ה"ד בכה"ח מ, שרק במים אסור, וכ"כ בדרכ"ת סי' קטז בשם שו"ת שם אריה.

ומ"מ שאר פרטים שהבאנו בענין שכונת המת יש לדון כאן אי שרי כמו שם לואי וכו', דנראה שכאן החמירו טפי. וכן הוא לפי הטעמים.

432. כ"מ במשנ"ב סק"כ בשם ד"מ ומג"א דבכל אופן ששם מלח שרי, וידוע שמלח מסלק את המזיקים כמש"כ בספרים בכ"מ. [ועיקר החשש משום הסכנה של המזיקים, והא ליכא].

433. משנ"ב שם ועוד, דכל מידי דצייר וחתים אין רשות להזיקו. וכ"כ בנידו"ד בכה"ח אות טל בשם פמ"ג.

434. דמ"מ המקרה סגור, אך יל"ע בבית סגור. והנה כבר הבאנו לעיל שכתבו הפו' שבלא"ה לא היה לאסור אלא בנהרות, ומ"מ בדבר שהוא כלי וחתום שפיר דמי, וגם מקרה נראה שהוא בכלל זה, ואף אם יש בו מ' סאה י"ל כן.

435. כ"כ הב"י והרמ"א (סימן תנה ס"ב) ועוד רבים. וכ"כ בקב הישר (פמ"ז), עיי"ש בענין הברזל. וכן ברו"ח כאן, דמסקל המזיקים [וכתב שם ברו"ח מקה"י שיאמר בעת נתינת הברזל שה' יציל בזכות האמהות וכו', והו"ד בכה"ח אות מן].

ואמנם אין זה מוסכם, וכיעוין להחיד"א במחז"ב משם תרוה"ד בפ"י עה"ת (וכ"מ קצת בס"ח סי' תתנא הנ"ל, ואינו מוכרח כלל). אולם מאידך כתב החיד"א שבפירוש רבינו אפרים בסו"ה מדברי הרוקח מבואר להדיא שמור על ברזל, וסיים שאילו ידע התרוה"ד מזה הרי מוסכים לך, ע"כ. וכאמור שכבר הסכימו לזה כל הפו'. וע"ע דרכ"ת סי' קטז.

436. שהרי לדידן כל משך התקופה אסור ולא מועיל לזה הברזל, ולא מיירי שיתן ברזל ותוך כדי כך ישתה. ואפשר שגם אינו מועיל בכה"ג, ורק לאוסרים לאחר התקופה יועיל הברזל לא ליאסר. ושור"ר שכן כתב החיד"א במחז"ב להדיא שכל ענין זה אינו לדידן עיי"שה, ודו"ק.

אלא שמדברי הרמ"א (ס"ב) והאח"ו שכתבו שטוב לשים ברזל וכו', מוכח דאסרו גם לאחר מכן, אך לדידן א"צ, וי"ל דמ"מ טוב לעשות כן לצאת מידי כל חשש, ובכן מה שראיתי באח"ו זמנינו שכתבו לחוש רק בזמן התקופה, וגם כתבו לשים ברזל, ולא דקדקו שלכא"ה הדברים סותרים, י"ל שהוא לרווחא דמילתא לצאת גם את הסוכרים שהחשש הוא גם לאחר התקופה.

437. עיין פמ"ג בא"ס סק"ח, ובדעת"ו סי' תכח שמשמע ברוקח שכל מתכת מהני. וצ"ע לפי הרמז הנ"ל לד' האמהות.

438. הוצרכתי לזה לאפוקי מספר אחד שכתב שישים "מחט" במים, וכן לא יעשה לבא לידי סכנה מצד אחר רח"ל.

439. דלא גרע מנתינת ברזל במים, ופשוט.

440. שצריך שיהיה ניתן במים, וכ"מ מכל הפו'. אמנם עיין בדעת"ו סי' תכח שיש מקילים בזה, ואינו פשוט. וע"ע גם בדרכ"ת שם.

441. כנ"ל שצריך שיהיה במים, אף שכאמור הבאנו ד' הדעת.

442. לאחר התקופה ודאי מותר, וכנ"ל. אבל אף בזמן התקופה מותר, לא

לתקופה, כי ברזל (ר"ת בלהה רחל זלפה לאה) מונחים בה [נ.ב. עיין להלן בענין הנחת הברזל במים. ולזה קאמר שאמותינו הק' נמצאים בה, ואין לך הגנה גדולה מזה, ובלא"ה איתא בזוה"ק פ' נח שאינה תחת מזל וכו', ע"כ. ונפ"מ בזה שאף לטעמים אחרים אין לחוש, כיון שענין ה' אלוקיך בה כמש"כ בפ' עקב, אלא שהחיד"א (במחז"ב סי' תנה) כתב שהמנהג בארץ הצבי לה' זהר בשעת התקופה, וכ"כ עו"א שגם בירושל"ו נזהרו כנ"ל מספר נוה שלום ועוד. ומ"מ איכא סמך להקל בדבר.

ולמעשה נראה שהמחמיר יחמיר לעצמו, אבל א"צ לפרסם זאת ברבים, והנח להם לישראל, דשומר פתאים ה', כמשחז"ל בכ"מ.

זאת ועוד שיש לנו ג' ספיקות בכל ענין זה, [א] זמן התקופה אינו ברור אם אכן הוא כשמואל או כרב אדא, וכמו שכתבנו לעיל בתחילת הענין. ואף הוא אינו ברור. עיין בדברי המפרש על הרמב"ם בהל' קידוש החודש שם ועוד [שו"ר שכבר העיר בזה הרב תו"ט בתשו' שמוכרחים לסמוך על ההיא דשומר פתאים ה', שהרי נהגו להזהר בתקופה לפי חשבון מר שמואל, וכבר נודע דיש חשבון רב אדא ואין נזהרים בו, וכתב שמיסדי המנהג ידעו שגזירת הסכנה הוא בחשבון האמצעי וכו', ע"כ. וביוסף אומץ סי' מב כתב החיד"א שמה שנסתפק אם שמואל או כרב אדא, אין זו טענה, כי במנהג הזה לא יעשו כרב אדא. וגם למר שמואל אינו עולה לפי האמת, ונמצאו קרחים מכאן ומכאן, ע"כ. (וסיים שיש כמה אנשים חשובים שנוהרים בין בתקופת שמואל ובין בתקופת רב אדא). אולם יש להעיר שהרי בודאי שמ"מ אין זה מוחלט, ואינו אלא ספק, ואף לתרוויהו משמע כן, ודו"ק. וע"ע גם בשו"ת כח שור, שה"ד בדרכ"ת סימן קטז סקפ"ח, שיש לפקפק בחשבון התקופות שלנו].

[ב] שיש מפקקים על עיקר ענין התקופה כמו שהבאנו מרב האי גאון הנ"ל ועוד. [ג] ביוסף אומץ (סימן מב) כתב שבדרשות מהר"ל איתא שאין להקפיד בתקופה אלא על המים שבנהרות, ורק גזרו בשאר מים אטו אלה, וצ"ע עוד שם ש"כ בשבלי הלקט ועוד, עיי"ש. וכ"כ גם בשו"ג שם ועוד באח"ו. וע"ע בדעת"ו שם, ובדרכי תשובה שם בשם האח"ו ושו"ת מלמד להועיל סי' קיג, ואכמ"ל.

ואחר כל האמור, הדבר ברור שאין לעורר איסור וחששות למאן דלא קפיד, והרוצה להחמיר יחמיר ויחוש לעצמו, ותו לא.

426. הנה בזמן הסכנה עמדו המפ', שהרוקח בסודי רזיא כתב שהחשש הוא כהרף עין. אולם בספר השם כתב שהוא כחצי שעה. וה"ד בחצי גיבור שם, וע"ע שם. ובלקט יושר הנ"ל כתב ממנהג רבו שזוהר שלש שעות, ומשום ספק אם היום הוא י"ב שעות או יותר, עיי"ש. ובמהר"ל (בליקוטים נו, הנ"ל) מבואר שש שעות, דהיינו שלש שעות מלפניו ושלש מלאחריו, אולם הרמ"מ קריכמל בשו"ת צ"צ סי"ד כתב שלפעמים שלש לפניו ולפעמים לאחריו, עיי"ש. וע"ע בשעת"ו כאן בשם השב יעקב. ובכנה"ג (שם) כתב ע"ד המהר"ל הנ"ל שלא ראוי נוהגים כן, אלא רק כחצי שעה לפני התקופה ולאחר התקופה, וביוסף אומץ שם הבין דהיינו רבע שעה לפני ואחרי, (וע"ע בדבריו בברית עולם על ספר חסידים סי' תתנא שמדברי ריה"ח מבואר שהתקופה הוא זמן מועט, שלא כמחמירים הרבה בזמנינו, ע"כ. אולם נראה שגם חצי שעה הוא יתכן בהבנת הס"ח, ודו"ק). אולם בנוה שלום שם כתב שהמנהג להמתין חצי שעה לפני וחצי שעה אחרי, וכן הבין בנהר מצרים בדברי כנה"ג הנ"ל. וכ"כ עוד באח"ו, וכן נהגו רבים.

427. עיין בב"י (סו"ס תנה) שהביא דברי המרדכי הנ"ל אודות מים שלנו שעבר עליהם התקופה בלילה הקודמת. ותמה ע"ז הב"י וז"ל: דכי נפלה בלילה שלפניו מאי הוי, כיון שבשעה שלשין בה אינה שעת התקופה, ועוד שאפילו היתה שעת התקופה בשעה שלשין לא היה להם לחוש, דלא חיישינן אלא כשאדם שותה מהם בשעת התקופה, ואפשר דס"ל שכל מים שהיו בתלוש בשעת התקופה כל ששותה מהם או לש בהם ואוכל אפילו אחר כמה ימים הם מזיקים, עכ"ל. ומבואר דהיה פשוט לו למרן הב"י שאין חשש אלא בשעת התקופה גרידא ולא לאחר מכן [וגם מלשון הגאונים הנ"ל שכתבו שעת התקופה משמע כן, וכמו שהביא אבודרהם ועוד שלא ישתו מים "בשעת התקופה"].

ואמנם מאידך גיסא הרי במרדכי מבואר שיש סכנה גם לאחר התקופה ושכן דעת ר"י החסיד, וכ"ד הגה"מ ושבה"ל ועוד, אולם יעוין להחיד"א במחז"ב שם וביוסף אומץ שם שכתב שאע"פ שמוכח מהראשונים הנ"ל לא"סור גם אחר התקופה, מ"מ כיון שכנגד לזה ישנה תשו' רב האי והאבן עזרא שהובא באבודרהם שחלקו ע"ז, נקטו במציעתא לאסור רק את זמן התקופה. עיי"ש. וק"ק דממה נפשך הוא, וי"ל. ומ"מ הרי כתב החיד"א שכן המנהג פשוט בכל ארץ הצבי אטליא ותורקיה, שלאחר התקופה אין חוששים ולא מידי. וה"ד בכה"ח (אות לו). וכ"כ עוד כה"ח סוף אות לו.

עוד מצאנו גם בספר חסידים (סימן תתנא) שאדם שבירך על מים ונודע

לה. מיני זרעים וקטניות שאין בהם שום חריפות כמו שומשום, מותר ליתנם לכתחילה בעיסה⁴⁶³. ומכל מקום ראוי לכתשם לפני כן⁴⁶⁴.
 וקצח, קימל וכדומה, לדעת השו"ע מותר לכתחילה כמו שומשום⁴⁶⁵. ויש מחמירים⁴⁶⁶.
לו. כל המינים המעורבים בעיסה, אם יש בה טעם מצה, יוצא בה ידי חובה⁴⁶⁷. אמנם יש להחמיר לאכול שיעור גדול באופן שבואי יאכל כזית מן הדגן⁴⁶⁸. וכן ראוי שיהיה לכתחילה רוב מן הדגן⁴⁶⁹.
 ויש מחמירים שלא לצאת בזה בשום אופן בליל פסח ידי חובת מצות מצה. ויש להחמיר. ורק בשאר ימות הפסח מותר⁴⁷⁰.

תנו

שיעור כמות עיסות המצות

[א-ב]

א. אין לשים לפסח עיסה גדולה יותר משיעור חלה [שהוא במידות זמנינו: קמח שמשקלו קרוב לקילו וחצי, וראה בהערה⁴⁷¹]. ובדיעבד אם לש יותר משיעור זה, מותר, אפילו כשעשה כן במזיד⁴⁷².

לא. אפילו מעט מלח, אסור לשים בה. ואפילו גרגיר מלח⁴⁵². ואם נפל בה מעט יש לאפותה מיד, ככל האמור בהלכה הקודמת⁴⁵³. ואם הוא הרבה מלח עד שאינו נאכל מחמת מלחו, אף להשו"ע יש להחמיר⁴⁵⁴.
לב. אחר האפיה, מותר לכל הדעות ליתן על פני המצה מלח או מי מלח, ולהחזיר לתנור. ומכל מקום למצת מצה ראוי שתהיה ללא מלח כלל⁴⁵⁵.
 וכן בשאר אופנים שנתבאר לעיל להקל, מכל מקום אין להשתמש בהם למצת מצה⁴⁵⁶.

[ו]
חבלינים

לג. פלפל אסור ליתנו בעיסה, ובדיעבד, לדעת השו"ע יש להקל. ולדעת הרמ"א אסור באכילה⁴⁵⁷. וסיד חי דינו כפלפל. אבל סיד מהכותל שכבר נתייבש, אינו אסור לכל הדעות⁴⁵⁸.
 זנגביל וכרכום וציפורן וכדומה, יש אומרים שדינם כדין הפלפל⁴⁵⁹.
 ודע, שאפילו גרגיר פלפל אסור, אך זה דווקא כשנלוש בתוכו, אבל אם נפל עליו, יסלקנו מיד ומותר⁴⁶⁰.
לד. תבלין שאינו חריף כמו פלפל, אבל יש בו קצת חמימות וקיוהא, אין ליתן אותו בעיסה⁴⁶¹. ובדיעבד מותר⁴⁶².

בקמח ולא בחיטה (וכמו שהביא הב"י כאן וכל הפוסקים). ובפ"ו דנו בכו"כ פריטים, ונזכיר בקצרה:
 [א] מודדים לפי ביצים בינוניות, ולפי דעתו של רואה, עיין כה"ח אות ו-ז.
 [ב] שיעור הביצה הוא ביצה בקליפתה, וכמש"כ הא"ח הובאו במשנ"ב וכה"ח אות כ. ועיין בב"י בשם ר"י וד"מ, ויל"ב.
 [ג] יש אומרים שביצים שלנו התקטנו מזמן חז"ל, ויש חולקים. עיין כה"ח אות יב ג. והפ"ו האריכו בזה טובא, כידוע. ואכמ"ל.
 [ד] החישוב של הביצים הוא בנפח ולא במשקל, כמו בכל מידות התור, ורמ"א המוש"ב (ג), וכה"ח (אות י) בשם הרמב"ם (בפיהמ"ש, ובכ"מ) שהנותן חלה בשיעור המשקלים טועה. (ושכן הוא השיעור באיסורים וכו'). עיין שם. וכבר האריכו בזה הפ"ו טובא. ועיין באול"צ בהקדמתו ועוד באח"י ודלא כהמתקשים לחשב לפי נפח, כי גם הבא"ח שכתב לפי משקל, הוא בהכרח מפני שכך נקל לחשב את הנפח, שלא יבואו ההמון לטעות. והא קמון הכה"ח שבכ"מ כתב לשער במשקל. והוא עצמו כתב שהעושה כן טועה, ורק להמון אמרו לעשות במשקל שלא יבואו לכדי טעות. והדברים פשוטים שכל שיעורי תורה בנפח.
 [ה] ומשערים לפי קמח מפורז, ולא דחוס. משנ"ב ד וכה"ח אות יז-יח, וזהו שיעור נפח.
 [ו] מודדים במדה מחוקה של קמח, ולא במדה גדושה. עיין בב"י וכ"כ הפ"ו.
 [ז] והשיעור לפי דעתו של רואה, עיין כה"ח ז. וכבר כתבנו במקומו שבזמן קדום השיעורים היו לפי אומדן הדעת, אלא שאם אפשר לכוון המידה שפיר דמי.

[ח] אופן חישוב הנפח, מובא בפ"ו בכמה אופנים, (א) ע"י ניקוב ביצה אחת ומילוייה במים מ"ג פעמים וחומש, (כ"כ ר"י הובא בב"י. ובד"מ הפליא ע"ז שהרי יש לחשב עם הקליפה). (ב) להכניס מ"ג ביצים וחומש לכלי מלא מים. ומה שיוצא מהמים הוא השיעור (אך כתב שא"א לכוון כ"כ. ובהוה הרי יש נותר שנדבק בדפנות הכלי וכו'). (ג) לשער לפי העברת המים מכלי לכלי. טור, והוא הנכון. (ד) לשער לפי אצבעות. עיין כה"ח אות יא, יב.

[ט] בשיעור זמנינו ידוע שנחלקו החזו"א והגרא"ח נאה, וכן בשיעור החלה. ולפי החזו"א הוא 2.250 ק, ולהגרא"ח הוא 1.666. והנה הגרא"ח חישוב לפי משקל 3.2 לדרהם. אולם כיום נמצאו המטבעות פחותות משיעור זה עד 3 גרם. וא"כ שיעור חלה הוא כ-1560 פחות מזה. אך מאידך נמצאו גם קצת מטבעות שהם במשקל 3.2 כנהוג. וא"כ עדיין יש מקום לחוש לסב"ל. ומאידך צריך להפריש בלא ברכה כבר משיעור מועט, ראה באות הבאה. וכפי שחישובו במשקל הקמח הלבן שלנו המצוי (והבאנו באילוב"ד ס"ר רמב ועוד), יצא כשיעור 1430 גרם (וזה היה עם דפיקה קלה ביותר של הכלי, ולא משמעותי כ"כ, ועיין הלהן שהמדידה בפזורה). ושוב ראיתי לכמה חכמים בדורינו שהגיעו לחשבון כזה, ואכן גם החזו"א וגם הגרא"ח אמרו להפריש בלא ברכה משיעור מועט של 1.200 בערך. ובכה"ח (אות יב בסופו) כתב להפריש בלא ברכה בשיעור אחר שיובא בהערה הבאה.

והנה כל זה לגבי חלה, אולם לגבי עיסה למצות, הלא זו קולא. ויש לשער כפי השיעור הקטן. וא"כ יש לשער עד 1.200. (והחזו"א באגרות ח"א ס"י קפה החמיר לעצמו עד קילו אחד). ואפשר עוד קצת, עיין באות הבאה.
 [י] יש אומרים שקמח של א"י שונה משל חו"ל, וכמש"כ כה"ח (אות יב) בשם יודעי דבר. וכתב שנמצא קמח שלנו הוא כמו 430 דרהם (ולא תק"כ דרהם, וכמו שכתבו הרמב"ם ושו"ע, שהם חישובו זאת לפי קמח חטה "מצרית"). שבו כתב שיש להפריש משם בלא ברכה. (ובבב"ר רק מתק"כ דרהם). והנה אם נבא לחשבון, הרי ש-430 לפי 3.2 גרם לדרהם יוצא 1.370, ואם כפי הנמצא שדרהם 3 גרם יוצא 1.290. והנה כידוע שיש מטבעות שהם פחות מ-3 גרם, 2.8, 2.9 ועוד. וא"כ בודאי שהבא להחמיר בהפרשת חלה, יש לו להחמיר בלא ברכה משיעור 1.200. [וכמו שכתב החזו"א ועוד]. וכן ראוי לעשות.

והנה קמח המצוי בא"י כל השנה הוא קמח של חו"ל כידוע (ויש לברר משקלו ביחס), אבל בפסח משתמשים ברוב המקומות בקמח שבה מארץ ישראל, וא"כ בודאי שיש להזהר שלא להשתמש בעיסה יותר מ-1.200, שזה שיעור החומרא לפי קמח שלנו. ולפי חשבון 2.8 לדרהם כפי הנמצא בזמנינו כנזכר. ואף שאולי יתכן שיהיה דרהם פחות מ-2.8, נראה שא"צ לחוש כולי האי, שכבר הביא הב"י סימן תנו בשם סה"ת שאין לחשוש מהוספת פורתא, וכמו שהבאנו להלן סו"ב.
 ולסיכום:
 לענין חלה - יש להפריש בלא ברכה משיעור 1.200. ובבב"ר מ-1.666,

שלש ברותחין.
455. אחרונים במשנ"ב (מא) וכה"ח (צט), והיינו שבכה"ג בודאי לא שייך חימום העיסה לאחר שנאפתה [וע"ע ג"כ הלהן בסו"ס תסא], אלא שיש לח" שוש לטעם שני שהבאנו לעיל שאין ראוי לעשות כן משום מצה עשירה, ע"כ. אף דרוה"פ לא כתבו כן, מ"מ מבואר באחרונים דזה מנהג.
456. פשוט עפיה"א בהערה הקודמת. ונוסף ע"ז שהרי למצת מצה מחמיר רים תמיד שלא יהיה שום חשש חימוץ יותר משאר מצות, וכמשנ"ת לעיל בס"י תג ועוד. וכן בטור בסימן זה לגבי מים שלנו ועוד. וכ"ש בנידוד"ד שהרי יש לחוש לטעמים א' וג' שיש קצת חשש חימוץ.
457. עיין בטור שהמתבל את העיסה במיני תבלינים כשרה. ושוב כתב ומ"מ כתב הרוקח שלא ליתן פלפלין, ע"כ (וכ"ה ברא"ש כמש"כ הב"י). ומשמע שפלפל חמור יותר, אולם השו"ע (ס"ו) כתב הלש את העיסה בקצח ושמש" מין ובמיני תבלין כשרה וכו', ומ"מ אין ליתן בה תבלין שהוא חד ומחמם את העיסה, ע"כ. ומשמע שגם פלפל מותר בדיעבד ואינו אלא לכתחילה, שהרי השמיט בשו"ע דין הפלפלין וכלל זאת בדין התבלין. וע"ז הביא את הטעם שנאמר לגבי פלפלין שהוא חד וכו'. ואעפ"כ אינו מעכב.
 אבל הרמ"א כתב שפלפל אסור אפילו בדיעבד, וזאת כמש"כ בד"מ בשם מהרי"ב. (וכתבו האחרונים שגם הרמ"א דווקא באכילה אסור ולא בהנאה, וכ"ה לעיל סימן תנה ס"ג לגבי לישת עיסה במים חמים).
 אך כאמור דהשו"ע לא שמייעא ליה, כלומר לא ס"ל להחמיר בזה, ואכן כמה אחרונים כתבו להקל בזה וכמש"כ כה"ח (אות קז), וש"כ ברמזים שבדיעבד שרי גם בפלפל. וכ"כ הרשב"ץ, וכ"פ הפר"ח וברכ"י. עיי"ש. וכא" מור שכ"מ בשו"ע. ודו"ק.

וע"ע בכה"ח הלהן (אות קי) שצריך סברא זו לקולא, וכתב שם דמ"מ יש לאפות מיד, עיי"ש. וגם כאן יש להזהר לאפות מיד. והיינו שדבר זה הוא כדין המלח דלעיל סעיף ה, שהרי שניהם שוים בכך שהם חדים ומחממים את העיסה. ולפי השו"ע כבר נתבאר שמוותר בדיעבד, וגם לגבי מלח נתבאר כן לעיל שבדיעבד מותר.

458. רמ"א ומשנ"ב וכה"ח בסוה"ס.
459. עיין משנ"ב (סקמ"ט) בשם הא"ח, וכן בכה"ח (אות קי), ושם פסק להקל בדיעבד, כיון שבלא"ה יש מקילים [ועיין לעיל שכתבנו שדעת השו"ע להתייר]. אך יאפה מיד. ועיין בהערה שלפני הקודמת.

460. אח"י במשנ"ב מח וכה"ח קו.
461. בשו"ע (ס"ה) כתב שבקצח ושומשמי וימני תבלין כשרה. ומ"מ אין ליתן בה תבלין לפי שהוא חד ומחמם את העיסה, ע"כ. וביארו המשנ"ב והכה"ח דהיינו שלכתחילה אין נכון ליתן בה, ונמצא שכל תבלין אסור.

462. עיין בהלכה הקודמת שרק בפלפלין אסור הרמ"א. והאחרונים נחלקו גם לגבי כרכום וכדו', אבל שאר סוגי תבלינים אפילו שיש להם קיוהא לכו"ע אינם אסורים. ולכא"ו דינו כדין המלח שכתבנו לעיל בסעיף ה, שאף להרמ"א אם אופה מיד מותר. ועיין כה"ח (אות קי). אולם י"ל שזה רק בזנגביל וכדו' הנ"ל בהלכה הקודמת, אבל בשאר תבלינים שיש בהם חמימות קצת מותר בדיעבד בכל אופן. ולשו"ע בודאי מותר.

463. כן מדויק בשו"ע (ס"ה), שהזכיר קצח ושומשום וימני תבלין. ושוב כתב שלכתחילה אין ליתן בה תבלין לפי שהוא חד וכו'. אבל שומשום וכדומה מותר. [ומיהו לבני אשכנז יש להחמיר משום גזירת קטניות. עיין סימן תנג ס"א במשנ"ב ובה"ל וש"א. וכאן המשנ"ב לא נחית לזה, אלא לענין חשש חימוץ].

464. כה"ח (אות קיא). וכ"כ המשנ"ב הלהן (בסי' תס סק"כ).
465. שו"ע ס"ו.
466. כה"ח אות קיא בשם הלבוש.
467. כ"מ בלשון השו"ע (ס"ו). וכמש"כ הא"ח ה"ד במשנ"ב מו וכה"ח קב. ועיין לעיל ר"ס תנג.

468. אחרונים, ה"ד במשנ"ב שם וכה"ח קא. [וע"ע לעיל בסימן תנג בדברינו הלכה ד].

469. שם ושם.

470. משנ"ב שם וכה"ח אות קב. וע"ע באות קד. וע"ע בכה"ח (אות קג) שמצה מתובלת אחר אפיה יוצא בה, עיי"ש.

471. בפסחים (מח). מבואר שיש שיעור שכמותו צריך לאפות לפסח, וכן להפרשת חלה. עיי"ש. וכן פסק בשו"ע (סימן תנו) לענין פסח. וכן לחלה ביו"ד (סימן שכד), שהוא מ"ג ביצים וחומש ביצה [בגימטריא "חלה". וכמש"כ בסה"ת ואח"י (ה"ד בכה"ח אות ה), ולפמ"ש כה"ח לקמיה (אות ז) שיהיה מ"ד ביצים, יתפרש אפוא שיעור חלה עם הכולל]. והשיעור הוא

ביארו הא"ח דברי השו"ע). ואף זה הוא רק לכתחילה. אבל הרמ"א לשיטתו בד"מ חשש גם לטעם השלישי. ולכן אסר אף בדיעבד. ולכן גם חילקו הפ"ו בין סוגי המלח כדלהלן. ועוד נפ"מ.

ומיהו נראה שאף לדעת הרמ"א שאסר בדיעבד, אין זה רק בגלל שסובר שעיקר הטעם בגלל הטעם השלישי, אלא זה בצירוף עם הטעם הראשון שהוא הטעם שכתבוהו רוב הראשונים, אלא שמאחר שטעם זה אסור עכ"פ לכתחילה, ראה הרמ"א לצרף לו טעם שלישי לאסור אף בדיעבד (ומצאנו כהנה בכמה דברים שאסרו חז"ל במים שלנו ועוד, שיש לצדד לאסור אפילו בדיעבד משום קנסא וכדו'). וש"ר גם בביה"ל (הנ"ל) בתוה"ד שכתב בל- שונו וצ"ע עוד שאפילו אם נפרש שהרמ"א בשו"ע שסתם להחמיר בדיעבד, אינו מטעם דהוא מי פירות אלא דחשש לדעת המחמירים משום חימום העיסה, ע"כ. הרי שנרגש בזה ד"ל שהאסור הוא בעיקר ע"פ טעם ראשון.

ובזה יש ליישב ולבאר דברי המשנ"ב (סקמ"ב) שהביא דברי האחרונים שכתבו מד' הרמ"א שאם נתן מעט מלח ואפה מיד, מותר. וביאר המשנ"ב דהיינו לענין שאינו כשאר מצות, שהעסק בהם מועיל שלא יחמיץ, אבל כאן צריך מיד, והעיר הגר"ש וולדנברג דבמשנ"ב הלהן (סימן תס סק"ז) לענין מי פירות עם מעט מים לא כתב אלא משום כך יזהר למהר גם בפחות משיעור מיל, ולא הזכיר כמו כאן שלא מועיל להשתתות עם העסק בידיים. ע"כ. וכפיה"א יש ליישב, דכאן מלבד מה שהוא מי פירות עיקר החשש משום חימום העיסה (וכמש"כ הביה"ל הנ"ל), ולכן הזהיר כאן על העסק בידיים שאינו מועיל, משום שאם החשש מחמת החום לא יועיל העיסוק, ואדרבה ע"י העיסוק מתחמם יותר. אך זה קצת חידוש לפלפל כן בד' הא"ח. ומ"מ בזה את"ש.

447. לטעם הראשון הנ"ל ולדעת הב"י פשוט שאין לחלק, שהרי שניהם חמים ומחממים העיסה. אבל להרמ"א יש בזה נפ"מ לענין דיעבד, שהרי טעמו להחמיר הוא משום דהוי מי פירות. והרי ברמ"א הלהן (סימן תסב) מבואר שהטור חשש למי פירות רק במלח שחופרין מהים, ולא במה שבא מהים. וכמו שביאר הביה"ל (ד"ה נוהגין) ומשנ"ב (סקמ"ב). וכ"ז לענין דיעבד, אבל לכתחילה אין נפ"מ.

448. שהרי לא כתב בשו"ע (ס"ה) אלא שנוהגים להזהר בזה "ונכון הדבר", ע"כ. וכן דקדקו מלשונו הביה"ל (בד"ה נוהגים) וכה"ח (אות צג). ובודאי שאינו מעכב בדיעבד [ועיין בהלכה הבאה שבהרבה מלח אסור אף לשו"ע].

449. הרמ"א כתב שאסור אפילו בדיעבד, וביארו הא"ח שדווקא באכילה אסור אבל בהנאה מותר, וכמובא במשנ"ב (מג) וכה"ח (צג).

450. כן כתבו הא"ח, ה"ד במשנ"ב (מב) וכה"ח (צד צה). כיון שהטעם לאסור הוא משום דהוי כמי פירות, וא"כ הדין בזה כדלהלן ס"י תסב.

ובגדד "מיד", כתב בכה"ח שהוא כדלהלן בסימן תסב ס"ב, ובסימן תסב (אות כא) ביאר הכה"ח כלומר שאנ"פ שעיסה שנילושה במים בלבד כל זמן שמתעסקים בה אפילו כל היום אינו מחמיץ (כמש"כ בס"י תנט ס"ב), בזה אסור להשתתות אפילו בעסק, עיי"ש. וכ"כ גם המשנ"ב כאן (סקמ"ב, במוסגר). ובביה"ל כאן (ד"ה נוהגים, במוסגר). והפלא הוא שלהלן (בסימן תסב סק"ז) הזכיר את הגריעותא בזה שממחר להחמיץ פחות משיעור מיל. וכבר הבאנו לעיל (בהערה ראשונה בהלכה זו) שהיו שהקשו כן, וכתבנו ליישב ולבאר הדברים דכאן הוא שונה משם, כיון שאין הטעם לגמרי משום מי פירות אלא ביחד עם חימום העיסה, ודו"ק.

אמנם שם המשנ"ב לא הסביר כן במושג "מיד". ויש לומר שצריך להחמיר בשני הדברים, א] שלא לסמוך על פחות משיעור מיל. ב] שלא לסמוך על עיסוק בידיים.

451. עיין במשנ"ב וכה"ח שהביאו מהפר"ח שכתב להקל בדיעבד [וכן בדין, שהרי כל הראשונים לא כתבו דטעם שלישי שמחמתו פסק הרמ"א כאמור]. והרמ"א סקמ"ג פסק להקל בשוגג. עיי"ש. ובביה"ל (ד"ה נוהגים, בסופו) צידד להקל טפי, ויעו"ש. ולבני ספרד יש להקל אפילו במזיד דלא מצאנו שקנסו בזה, וכ"מ מלשון השו"ע כנז'.

452. כ"מ מלשון הא"ח, ה"ד בכה"ח (אות צה) שאפילו גרגיר אסור, עיי"ש. והוא מבואר היטב לפי מה שהבאנו לעיל בשם החת"ס (סימן קג) שהחשש הוא במקום המגע של המלח, שהוא עצמו חם, ודו"ק.

453. כ"מ בדברי הא"ח שבכה"ח שם, וממילא הדין בזה הוא ככל האמור לשו"ע מותר ולרמ"א אסור וכו', אא"כ אפאו מיד, וככל הנ"ל בהלכה הקור דמת.

454. כן מבואר בביה"ל (בד"ה נוהגים במוסגר) שמה שכתוב שמליח כרותח, היינו באינו נאכל מחמת מלחו. עיי"ש. ומבואר דבזה חמור אף לשו"ע. אלא שלכאורה נראה שהדין בזה כההיא דלעיל (בסימן תנה ס"ג), דהיינו הך כמו

ואם שהה יותר משיעור מיל על ידי עסק שהתעסק במצות, נחלקו הפוסקים. ובדיעבד יש להקל. והמחמיר תע"ב⁴⁷³.

ב. יש אומרים שכל ההקפדה על שיעור מועט של העיסה הוא דווקא בזמנם, אבל בזמנינו מותר בשיעור גדול מזה מחמת כמה סיבות: כיון שעוסקים בה כמה אנשים ולא אחד, ומשערים לכל אדם כשיעור הנזכר. וגם משתמשים בכלי לשיה ולא בידים. וגם התנורים שלנו גדולים ואין חשש שהעיסה תשאר בחוץ בלא עסק. וכיון שלשים ואופים בזריזות גדולה, מותר. וכן מנהג העולם, ואין למחות בידם, ובלבד שלא יעשו יותר משלשה קבין. וירא שמים יחמיר בדבר⁴⁷⁴.

ג. במצות מכונה כיום, עושים עיסה גדולה מאד בכל פעם, ויש להם על מה שיסמכו⁴⁷⁵. ומיהו יש לדקדק גם על שאר דברים העשויים ללא לידי מכשול במצות מכונה, ואין להשתמש אלא בכשרות מהודרת⁴⁷⁶.

ד. המפרישים חלה מן העיסה, יוסיפו מעט על השיעור הנזכר, כדי שלא יהיה חשש ברכה לבטלה⁴⁷⁷. אבל המנהג שמפרישים חלה מן המצות לאחר האפיה כפי שמבואר בסימן הבא. ואם כן יש לצמצם ולא להוסיף על שיעור העיסה הנזכרת⁴⁷⁸.

ומכל מקום אם אין לו הרבה קמח כשיעור חלה, בודאי מותר לאפות בלא הפרשת חלה⁴⁷⁹.

[ג]

עוד דינים במדידת הקמח

ה. אף על פי שאין מודדים קמח ביום טוב, מכל מקום ביום טוב של פסח מותר למדוד, כדי שלא יוסיף על שיעור העיסה הראוי. ויש מחמירים שלא למדוד גם באופן זה אלא ליטול באומדן הדעת⁴⁸⁰.

ו. אין לדחוק את הקמח בכלי, מפני שכך הוא לא ילוש יפה⁴⁸¹. וגם כשמודד, לא יכביד בידו על הקמח, אלא ימדוד בפזיור⁴⁸². ובכלל, טוב הדבר שלא לגעת בקמח בידים שלא יתחמם⁴⁸³.

ז. טוב לומר בכל עסק המצות "לשם מצת מצוה", ובכלל זה בשעת מדידת הקמח⁴⁸⁴, וכן בשעת שאיבת המים⁴⁸⁵, ונתינת המים לקמח⁴⁸⁶, וכל שכן בשעת הלישה ועשיית המצות⁴⁸⁷. ונוהגים לומר בתחילת

העבודה על כל העיסוק עד הסוף שיהיה לשמה⁴⁸⁸. ולכן, יש לעשות זאת על ידי גדולים שיודעים לכוין לשמה⁴⁸⁹.

ח. מנהג ישראל למנות איש נבון וחכם וירא אלוקים, שישב במקום שעושים את המצות, לראות שהכל יהיה כהלכה, ולרזו את העוסקים במצות⁴⁹⁰. וגם במקום שעושים "חבורה" של אנשים יראי שמים שמתעסקים במצות, יהיה שיהיה שם משגיח⁴⁹¹.

ט. עם זאת שישנה מעלה במצות "חבורה", אשר בני תורה מפקחים על העושים במלאכה, לדקדק שיהיה הכל כראוי, מכל מקום את עשיית המצות עצמם עדיף להניח לפועלים העוסקים במלאכה, אלא אם כן הם מנוסים וזריזים ובקיאיים במלאכה ובהלכה⁴⁹².

תנו

הפרשת חלה מן העיסה והמצות

[א]

א. מאחר שצריך לעשות כל עיסה בשיעור מועט עד כשיעור של הפרשת חלה, כמו שנתבאר, ואי אפשר להפריש חלה בשיעור מועט⁴⁹³, יש אפשרות להפריש חלה באחד מהאופנים הבאים:

[א] אם הוא עושה כמה עיסות ביחד (על ידי כמה אנשים), יקרב אותם יחד בשעת ההפרשה, כדי שידבקו זה בזה, באופן שאם יתפרדו יתלשו אחת מחבירתה מעט, ואז הם נחשבים כעיסה אחת. ויטול חתיכה מאחת העיסות, ודין⁴⁹⁴. ואם הם עיסות קשות שאינן נדבקות זו בזו, יצרפם על ידי כלי או כיסוי מפה, כדרך שיבואר להלן⁴⁹⁵. ועיין בהערה שבכל אופן יש להזהר שלא לשהות מהעיסוק בעיסה בעת ההפרשה⁴⁹⁶.

[ב] יפריש חלה מן המצות לאחר האפיה מיד, והיינו שיתן את כל המצות בכלי אחד או סל אחד (ולהלן יבוארו הדינים בזה). ובכך מצטרפים כולם ויפריש מהם חלה⁴⁹⁷.

486. אח' בכה"ח שם. ובמשנ"ב לא הזכיר זה כמדומני.

487. אח' בכה"ח שם, וז"ל, ועיין לעיל סי' תנג ס"ד.

488. עיין לעיל בסימן תנג ס"ד משכ"ב.

489. אח' בכה"ח שם.

490. כנה"ג בהגה"ט וה"ד בכה"ח (ר"ס תנו וגם באות ד). וכה"ג הביא עוד בכה"ח (סימן תנג) לענין השגחה על החיטים והקמח וכו'. וכן הביא המשנ"ב (סימן תנט סוסקל"ג) בשם המג"א. ועוד בכה"ח סימן תס אות יב בשם המל"ח. ועוד בכה"ח (סימן תנט אות מד) בשם הפמ"ג (וע"ע שם שלא יהיו נערים שעוסקים בזה).

491. הוספנו ד"ד משום מעשים שהיו, וכן שמענו מגדולים שגם חבורה של אברכים ישימו עליהם משגיח, משום שאין אדם רואה נגעי עצמו, ואין חבוש מתייר עצמו וכו', ובלא רמיא עליה עשוי ללא לידי טעות, וכן הוא יזכיר להם בסוף הפרשת חלה וכו'. וידוע לנו על מקרים שחבורה כזו שכחה להפריש חלה, ונזכרו אחר סיום ליל הסדר. ועיין כה"ח בסימן תנו אות יד, ודו"ק.

492. הוצרכנו לזה משום שראינו במקומות מסוימים שבאו חבורות לעשות מצות ונטלו על עצמם תפקיד העשייה. ומפני שאינם מנוסים וזריזים עשויים לשהות את המצה, ולחממה בידיים וכו', ורק אם הם מנוסים גם בעשייה שפיר דמי, הלא"ה די להם בפיקוח והשגחה. וכן לענין שחיטה ושאר דברים, שיש הנוטלים על עצמם דברים שאינם מנוסים בו, והנסיין מראה שהרבה ממשלות באו ע"ז, וסמך לדבר משכ"ב בפ' פקודי שהנשים טוו למלאכת המשכן הגם שכל הדברים האחרים עשו האנשים, שמן הסתם היה גם בכ' ונות מיוחדות.

ואמנם לכתחילה מן הראוי שכל אדם יעסוק בעצמו במצות וכמש"כ הפו', מ"מ יש לשקול כל מקרה לפי ענינו. והרבה חכמים עושים בעצמם איזה עיסוק פשוט והשאר נותנים לעוסקים במלאכה. ומה טוב להוסיף בפיקוח על המלאכה ולא במלאכה עצמה, כאמור.

493. שו"ע (ר"ס תנו), ולעיל (בסימן תנו) נתבאר השיעור של עיסת המצה, שהוא עד שיעור חלה. עיי"ש. והנה אם יש לו רק עיסה אחת, עדיף יותר שלא יצמצם, ובכך לא יפקיע חיוב חלה (וכמש"כ בסה"ת, ה"ד בב"י ובביה"ל ר"ס תנו ובמשנ"ב בסי' תנו). וכאן המדובר כשיש כמה עיסות קטנות, וע"ע משנ"ב סק"ד.

והענין בזה הוא, שמאחר ולוקחים עיסה בשיעור מצומצם יש חשש שאין שיעור וההפרשה אינה נצרכת וברכה לבטלה, ואף בלא ברכה לא מהני, שמי לבד חשש ביטול ברכה (והרי אמרו במשנה פ"ג דערום לא יתרום), הרי יש חשש שאח"כ יצטרפו ויתחייבו, והוא יחשוב שכבר הפריש ונמצא אוכל טבל, וגם אין להפקיע מהפרשת חלה כשאפשר להועיל בזה. ועיין משנ"ב סק"ד וכה"ח אות ד, ז.

494. שו"ע ס"א וכמש"כ בב"י ופו', וכמש"כ ביו"ד סי' שכה. והוסיפו האח"רונים: [א] יש שחוחכים שתי העיסות יחד, וטעמם כדי שאם הם קשות ולא נושכים זה בזה, ע"י החיתוך ידבקו. ולכן, בעת הפרשת חלה חוחכים את החלה ממקום החיבור של שניהם ביחד (שעה"צ ב, וכה"ח ה). [ב] יש שכרו פלים העיסה לקחת משתי צדדיה, ואינו נכון, משום שבוהו שוהה העיסה ומתחמם ובחשש חימוץ (משנ"ב ד, וכה"ח ו).

495. ט"ז וש"א, וע"ע משנ"ב וכה"ח.

496. יש לציין, שלא יהיה שהיה מהעיסוק במצות, מפני שאחר שהתעסק במצה אם הוא שוהה עשוי להחמיץ, וכמבואר בשו"ע (סימן תנט) שבאופן כזה אסור להניח את המצות בלא עסק כי מיד הוא מחמיץ. עיי"ש. וא"כ היאך יפריש חלה. אכן בשל"ה כתב שבעודו מפריש מצד אחד יתעסק בה אחר מצד השני, וה"ד במג"א ואח" (בכה"ח אות ו), וק"ק המשנ"ב לא הזכיר פרט זה, וצ"ע.

497. שו"ע.

שיש, אבל לשאר דברים יש פתרונות, ויש עוד פרטים. ועל כן דרך כלל יש להשתדל לקחת רק מכשרות מהודרת ביותר.

477. בב"י להלן (סי' תנו) הביא מספר התרומה שאם עושה רק עיסה אחת, ומפריש ממנה חלה, יוסיף מעט על שיעור העיסה הנזכרת [שיהיה יותר משי"ע עור חלה מעט]. כדי שלא יהיה חשש של ברכה לבטלה. וה"ד האח"ר במשנ"ב (סוסק"ז) וכה"ח (כו). וע"ע גם במשנ"ב סק"ט. וכן הביא גם בביה"ל להלן (ר"ס תנו) את דברי סה"ת הנוכח. ואף על פי שמבואר בדברי כמה ראשונים שלא יוסיף כלל, שלא יהיה חשש חמץ, וכמובא בב"י, מ"מ הא עדיפא שלא יהיה ברכה לבטלה. ועיין בב"י כאן שהביא מח' הרשב"א ורא"ש בזה. ומ"מ למבואר בסה"ת שמשום פורתא אין חשש. ויש לבאר, שאין להוכיח מסתימת דברי הטור בסימן תנו שלא כתב להוסיף על השיעור, אלא כתב לעשות בנשיכת הבצק או בצירוף סל וכו', דמשמע שלא להוסיף, דהטור מדבר שיש לו כמה עיסות, אבל אם היה לו רק עיסה אחת, י"ל שגם הוא מסכים לדברי סה"ת שאפשר להוסיף קצת.

ויעיין עוד בזה גם בכה"ח (סימן תנו אות ג) שהביא מדברי הכל בו שכל הקפיידא שלא ללוש יותר מן השיעור הוא רק כשלוש מידות הרבה. אבל אם בא ללוש רק עיסה אחת, אין לצמצם כ"כ שמא לא יהיה שיעור ותהיה ברכה לבטלה. וכתב עוד הכלבו ושבה"ל ותניא שאם היה יותר מחמש או שש ב"י צים אין קפיידא. וכ"כ מהרי"ל שאפילו למצת מצוה הדין כן.

478. ואדרבה עדיף להפחית. ובפרט לפמש"כ לעיל שיש בשיעור חלה מדה פחותה יותר, וכמש"כ כה"ח אות יב.

479. ש"ך יו"ד (סימן שכד סקכ"ה) בשם פרישה, וה"ד בכה"ח (סימן תנו אות ד).

ויבאר דהנה אסור לאפות פחות מכשיעור כדי להפטר מן החלה (ויתירה מזו יענין להלן ברמ"א (ס"ס תנו) ש"א שמוטר ללוש ביו"ט פחות מכשיעור כדי להפטר מן החלה וכו'. וכתבו להשיג עליו הפר"ח ונה"ש ועוד. וכמובא בכה"ח שם, וכן הגר"א במשנ"ב וכה"ח שם). ומ"מ אם אין לו פשיטא ופ"י שיטא דמותר.

480. בשו"ע התייר בסתם, והיינו משום שגם זה נחשב צורך כדי שתהיה העיסה מועטת וכנ"ל. והביא יש מחמירים. וכבר ידוע שהלכה כסתם. אמנם הפר"ח (ה"ד בכה"ח כט) כתב שראוי להורות לאיסור. ולכתחילה שפיר דמי. אך בתנאי שלא יכשל בברכה לבטלה. ועיין לעיל בהלכה הקודמת שבזמנינו שפירשים לבסוף אין חשש ברכה לבטלה. ואם אין לו אלא עיסה אחת בודאי שימדוד לכו"ע, שהרי זו מדידה של מצוה, כדי שיוכל לברך. ועמשנ"ת בזה בסי' שו' ולהלן בה"ל יו"ט סי' תקו.

481. רמ"א ס"א בשם מהרי"ל, שבמקום הדחוס המים לא נבללים בו היטב, עיי"ש. ומשמע לכאורה שזה למרות שאח"כ הוא שופך את הקמח לכלי של שים בו, ושם הרי הוא חוזר להיות מפורז, אעפ"כ לא יעשה כן, דשמא לא יתפורז היטב. וזה חידוש, שהרי כפי המציאות הוא מתפורז לגמרי. ואילו היה לש בכלי המדידה נחא. אך כפי הנראה, שכלי זה הוא רק למדידה. ועו"ק דלעיל (סימן תנג ס"ז) כתבו הפו' שלא לשבת על שקים של קמח מפני שמ"י תחמם ומוזיע וכו', עיי"ש. ולמה לא הזכירו מפני שהוא דוחס את הקמח, ועל כרחק שכל שאח"כ מעביר לכלי אחר הוא מתפורז שוב. וי"ל שכמות גדולה אינו נדחס כ"כ. ורק בכלי קטן (של מדידה) יש חשש שהוא נדחס ונשאר כן. בקצת מקומות ולכן חששו, ובכל אופן כ"ז אינו אלא חומרא לכתחילה.

482. אח"י בשם מהרי"ל, ה"ד במשנ"ב וכה"ח טוב.

483. מחה"ש וגר"ז ה"ד האח"ר שם. ועיין לעיל סימן תנג ס"ז שלא להוליך הקמח ע"ג בהמה ללא אוכף לפי שהוא מתחמם ומוזיע. וע"ע שם. ומ"מ כ"ז רק לכתחילה. ובמקום צורך גם שם מותר ועמש"ש.

484. רמ"א (ס"א) ממרה"ל ומט"מ ועו"א, ה"ד בכה"ח כ.

485. שם, וכ"ה לעיל במשנ"ב סימן תנה סק"ג בשם האח'.

וי"א בזמנינו מ-1.560. ואכן לפי הקמח הלבן המצוי כיום אפשר לברך גם בפחות מזה. וכפי שכתבנו שלפי מדידה נמצא כ-1.430. אך זה עשוי להשתנות לפי סוגי הקמח.

לענין מצה - לכאורה יש להחמיר שיהיה 1.200 ולא יותר. א"נ 1.300 כד"ברי הכה"ח, אך המקילים בזה, יש להם ע"מ שיסמכו, כיון שיש אומרים שהשיעור גדול והביצים שלנו התקטנו, וי"א שיעור השיעור שלנו כ-1.660 או 1.560. ועכ"פ 1.430. ואף אם מוסיף פורתא הרי בב"י סי' תנו הביא מסה"ת להקל בהוספת פורתא, אך מ"מ אין להוסיף הרבה. ואעיקרא שזה אינו מעכב לאסור את העיסה. ולכן: מי שמיקל בקירוב לקילו וחצי, יש לו ע"מ לסמוך. אבל נראה שיש להשתדל לעשות עד 1.400 בערך.

והמהדר לקחת עד 1.200 (החזו"א לקח קילו אחד) תע"ב. וכן נוהגים המהדרים לקחת 1.200. ורבים מהיראים מדקדקים לאפות בכל פעם רק קילו אחד, כידוע. ויש לציין ללשון הטור ושו"ע להלן (ר"ס תנו) שכתבו בלשונם שצריך לדקדק בשיעור העיסה שלא להרבות בה משום חשש חימוץ, ומוטב שימעט בה. ע"כ. ומכפל הלשון יש ללמוד שכלל שיתמעט טפי עדיף, ומ"מ הדין כאמור.

472. שו"ע ופו'.

473. נחלקו בזה האח"ר, כמובא במשנ"ב סק"ז וכה"ח אות כד. ומדברי הרמב"ם והשו"ע נראה שזה כמו כל העיסות, ואינו אוסר בדיעבד. ומ"מ כתב הכה"ח בשם הגר"ז שאם אפשר לו להחמיר, ועפ"ז כתבנו שהמחמיר תע"ב.

474. עיין משנ"ב סק"ז וכה"ח כח בשם הפו', שיש מקילים בדבר. וע"ע במשנ"ב להלן סי' תנו סק"ד.

אך זאת בצירוף כמה וכמה תנאים, וכפי שפירטן במשנ"ב. (וכמו שהבאנו בהלכה בפנים). והעיקר שיהיו כמה אנשים שעוסקים בעיסה [וכתבנו שיהיה שיעור העוסקים כפי כמות העיסה. והיינו כשיעור לכל אחד העוסק, שהרי אם לא כן עדיין יש חשש. ואפילו בזה הרי יש לחוש שיגיע לכל אחד כמות גדולה. ומ"מ כיון שכולם עוסקים שפיר דמי, אבל אין לפחות מזה]. וכן לה"ז זהר שלא ישהה מחוץ לתנור ויתחמם, אלא יהיה בזריזות גדולה.

ולמעשה הסכימו הפו' שאין למחות, שיש להם על מי לסמוך, אך זאת רק בתנאי: [א] שלא יהיה עכ"פ ג' קבין (עיין שעה"צ אות י וכה"ח אות כח בשם הח"י שבוה יש למחות, ואפשר שגם בדיעבד אסור לכו"ע), והוא שיעור ע"ב ביצים (כה"ח שם). וזה כמו פי שניים ויותר משיעור הנ"ל בהלכה הקודמת. אמנם יש שחשבו כ-4 ק"ג לגרנא"ח, וכ-7 ק"ג לחזו"א, עיין מדות ושיעור"ת ופס"ת ועוד. וי"ל ע"ז. [ב] ואם זה בשישבים קטנים שאין להם הרבה מתנת סקים, בודאי יש להזהיר ע"ז. ובכל אופן יר"ש יחמיר כמש"כ האח". ועיין להגרשז"א בהליכ"ש פ"ז דה"ל טז.

475. הנה כפי האמור לעיל שיעור עיסה הוא כשיעור חלה בלבד [ואפשר להקל עכ"פ כהשיעור הגדול ולא יותר]. אלא שכפי שכתבו כמה פו' שאם יש הרבה מתעסקים אין למחות בנוהגים להקל, וכנ"ל בהלכה הקודמת. וא"כ גם במכונה, הרי זה בודאי כמו שיש מתעסקים רבים, ומותר.

אלא שיש לפקפק בזה, שהרי כתב בח"י שאין להקל אלא בפחות מג' קבין, ובמכונות אלו לוקחים הרבה יותר משיעור זה. אך מבואר בפו' שיש להקל, כיון שרואים בחוש שהלישה נעשית בה היטב ובשלימות, אלא שכתב בשו"ת מנח"י (ח"ג סי' קמ אות יז) עפ"ד המהרש"ם והמחזה אברהם שיהיה שלא לתעכב העיסה יותר מט"ו דקות, עיי"ש. אך בפועל אין בעלי המפעלים מוכנים לכך. וכתב המנח"י שאפשר להקל גם בזה שיהיה עד י"ח דקות, עיין שם. וכן בשו"ת דברי מליכאל ח"ד סי' כ' ושו"ת עצי הלבנון סט"ו.

476. הוספנו זאת מפני שבמצות מכונה ישנם חששות אחרות חמורות יותר, כגון: [א] חימום העיסה מחמת הלישה המהירה של המכונה. [ב] חשש פיזורי חמץ שעפים מהכא להתם בזמן הניקוי וכדו'. [ג] חימום המצות במסוע, מפני שאינו נאפה אלא אחר שתי דקות, וכמדומה שזוהי הבעיה החמורה ביותר

ה. יש נוהגים לנתק את החלה מן העיסה קודם הברכה, ואחר כך מברכים. ובאופן זה צריך להזהר שתהיה החלה סמוכה לעיסה, ויש נוהגים לנתק את החלה רק אחר הברכה. ואוחזים בה בעודה מחוברת⁵¹². וכן במפריש אחר האפיה.

ו. אחר הברכה יקרא שם על החתיכה ויאמר "הרי זו חלה". ואם לא אמר אינו מעכב⁵¹³.

ואם בירך ברכת הנהנין על המאפה כדי לאוכלו, וזכר שלא הפרישו חלה, יכול להפריש בדיבור גם קודם הטעימה⁵¹⁴.

ז. הברכה יכולה להעשות בישיבה, ויש נוהגים לעמוד בזמן הברכה⁵¹⁵.

ח. ישנם אופנים רבים שאין מפרישים חלה בברכה, מפני הספק, או מפני מחלוקת הפוסקים⁵¹⁶, ובאופן זה יוציא חתיכה ויאמר "הרי זו חלה", ודיו.

ט. בזמן הזה שהחלה אינה ניתנת לכהן, אפשר לקחת לכתחילה להפרשת החלה גם מחתיכה שאינה טובה כל כך, כגון מחלק שנחרך מעט וכדומה⁵¹⁷, ובלבד שהוא ראוי לאכילת אדם.

י. את החלה שהופרשה שורפים באש⁵¹⁸, עד שתיעשה פחם⁵¹⁹. ואם קשה לו לשורפה אפשר לקבורה⁵²⁰. וכן אפשר לעוטפה היטב (אפילו בכיסוי אחד) ולהניחה בפח האשפה⁵²¹. וכך צריך לעשות באופן שלא היה בעיסה משבעה משקין⁵²². ואם אבדה החלה שהופרשה, יצאו ידי חובה, ואין צריך לחזור ולהפריש⁵²³.

ויש להזהר שלא לשורפה בכלי וכדומה, מפני שעשוי להאסר בבליעת החלה האסורה באכילה. אבל אפשר לעוטפה היטב בנייר כסף ולשורפה⁵²⁴, ובמאפיית מצות שורפים את החלה בגחלים בצד התנור, ולא במקום שמניחים את המצות⁵²⁵.

יא. יש להזהר להפריש מיד, ככל המוקדם שאפשר, כדי שלא יבוא לידי תקלה⁵²⁶. ולכן, גם בהפרשה ממצות לאחר האפיה מפרישים במקום האפיה⁵²⁷. וגם בלילה מותר לשרוף⁵²⁸.

ולהלכה לכתחילה היה טוב יותר להפריש בעודה עיסה, כפי האופן הראשון. אלא שמפני המהירות שלא יחמיץ מפרישים לאחר האפיה. וזהו הדרך היותר נכון למעשה⁴⁹⁸. וכן המנהג פשוט⁴⁹⁹.

כל האמור כשעושים כמה עיסות, אולם כשעושים עיסה אחת, מוסיפים מעט שלא יהיה שיעור הפרשת חלה בצמצום⁵⁰⁰, וכן באותם מקומות שנהגו להקל בעיסות גדולות על ידי כמה עוזרים⁵⁰¹, יש להפריש מן העיסה, וזה עדיף לכתחילה. ואם עושים כמה עיסות שיש בכל אחת שיעור חלה, מפרישים חלה מכל עיסה ועיסה. ואם ישנם כמה נשים, הרי שכל אחת מפרישה מעיסה אחת בברכה. ואם אשה אחת מפרישה על כל העיסות, די בברכה אחת על כל העיסות. ובתנאי שלא הפסיקו בינתיים בשיחה שלא מהענין. ויש אומרים שאף אם הפסיק בשיחה אינו הפסק, כל שלא הסיח דעת⁵⁰².

ב. יש להזהר להפריש חלה "מיד" אחר האפיה, ולא להשהות המצוה. וגם לא לסמוך על כך שכל אחד יפריש בביתו, מפני שהמכשול קרוב, ויצא שכרו בהפסדו⁵⁰³. ואם שכח להפריש חלה וזכר בשבת או ביום טוב, יבואר להלן.

ג. כתב רבינו האריז"ל: טוב להזהר בכל ימות השנה כשאוכל פת של מי שאינו מוחזק בכשרות, להפריש ממנו חלה קודם שיאכל, ובפרט בפת מהאופה לרבים⁵⁰⁴.

וכן מן הראוי להפריש חלה מן המצות שאדם קונה, שמא לא הפרישו מהם חלה כראוי. אך אם יש השגחה טובה מבד"צ, יכול לסמוך עליהם⁵⁰⁵.

סדר ההפרשה והברכה

ד. בשעה שמפריש חלה, יברך קודם ההפרשה ברוך וכו', אשר קדשנו במצותיו וציונו "להפריש תרומה"⁵⁰⁶. ויש אומרים "להפריש חלה"⁵⁰⁷, ויש אומרים "להפריש תרומה חלה"⁵⁰⁸, ויש אומרים "להפריש חלה תרומה"⁵⁰⁹. [ואין מברך "שהחיינו", אפילו אם זו הפעם הראשונה בחייו שהוא מפריש⁵¹⁰]. ואם הפריש בלא ברכה, מה שעשה עשוי, ואינו חוזר ומברך⁵¹¹.

498. בלשון השו"ע ס"א מבואר שלכתחילה יש לעשות כפי אופן א', להפריש מן הבצק. וזאת מפני שלכתחילה מצותה בעודה עיסה, וכמש"כ גם ביו"ד דכתב ראשית עריסותיכם. אלא שמפני המהירות עושים למעשה כאופן שני, וכפי שסיים השו"ע שזו הדרך היותר נכונה.

499. כידוע, ובכך א"צ לדקדק שיהיה מי שעוסק בעיסה בעודו מפריש ולא לשהות בדיבוק העיסות וכו'. וזאת ועוד, דכיום אף שעושים הרבה עיסות, מ"מ עושים זאת אחת אחר השניה בנפרד, ואין אפשרות לברך, ולכן בהכרח עושים ההפרשה לבסוף.

500. כמו שנתבאר לעיל בס' תנו סוס"ב.

501. כמו שנתבאר לעיל בס' תנו, ועמש"ש.

502. עיין בד' האח' בזה במשנ"ב ד, ושם כתב שלא יפסיק בשיחה, אולם כתבנו ש"א שאינו הפסק, והוא עפ"מ שמצאנו בכ"מ שדבר כזה אינו הפסק, עיין בפ' בהל' ציצית סימן ח. ולעיל בהל' בדיקת חמץ סימן תלב, וביו"ד סימן ב ועוד. וסב"ל.

503. בשו"ע (ס"א) כתב יפרישנה אחר אפיה "מיד", ע"כ. ודקדק בזה לומר שלא להמתין. והטעם פשוט, משום שאפשר לבא לידי מכשול, וכמש"כ ערוה"ש (ס"ד) עיי"ש. וכן כתבנו עוד בהל' שבת (סו"ס שלט) בשם החזו"א שלעולם יזהר האדם שלא יהיה בביתו פירות ומאפים שאינם מתוקנים, עיי"ש. ואע"פ שמוצא במעשה רב (אות קפט) ועוד איזה גדולים שנהגו להפריש בער"פ מאיזה טעם, מ"מ אין למדין מפי מעשה (בב"ב קל). מכמה וכמה סיבות. והוצרכתי לזה מפני שידוע לנו על אנשים ת"ח ויר"ש שעשו מצות ב"חבורה", ונתנו לכל אחד להפריש בביתו, ונכשלו, וכנזכר לעיל בסוף סימן קודם, ואין לנו אלא מש"כ השו"ע להפריש "מיד".

504. שעה"מ (פ' שלח).

הנהגה ידועה שכמה גדולים דאזלי בתריה דמרנן החזו"א והגרי"ז מפרישים לעולם מכל דבר ודבר שבא לביתם, שמא לא הפרישו תרומה או חלה כדיון. ולא זו בלבד, אלא אפילו שקיבלו מאנשים יר"ש נזהרים בכך עד שיהיו מורחקים חזקים כחברים. וגם טוב הדבר להפריש תמיד כשקונה בתנות גם כאשר יש השגחה מבד"צ, מפני כמה עיקולי ופשוטי שנוהגים בהפרשת התרומה והחלה. וכתבנו בזה במקום אחר (עיין באו"ח סי' שלט, ועוד).

אולם מדברי רבינו הארי"ז מבואר להדיא שלא כפי הנהגה זו, [א] שהרי לא כתב לעשות כן אלא במי שאינו מוחזק בכשרות. [ב] שאף בזה לא כתב אלא "טוב להזהר". [ג] הוסיף להזהיר בפרט בפת פלטר מפני שרוב פעמים אינם זיהים להפריש חלה, ע"כ. ומבואר שרק בכה"ג שיש ריעותא גדולה יש להזהר, הלא"ה לא.

וכבר מצאנו כן במנהגו של רבינו האריז"ל לגבי זה שסמך לשתות ביצה חיה בלא לבדקה מדם, מפני שהולכים אחר הרוב שאין דם. וכן היה סומך לטלטל ע"י העירוב של צפת בלא לחשוש שמא יש קלקול בעמודי צוה"פ וכדו', וכמו שהזכרנו בהל' עירובין (בבירורי הלכה אליבא דהלכתא בריש הל' עירובין). וזאת מפני שסמך על דין תורה שהלך אחר הרוב, ושם כתבנו שאין זה נראה לומר שעשה כן מפני שידע ברוה"ק שאין מכשול, ויל"ב. ועכ"פ הדין ברור לפי"ז שכאשר יש השגחה מבד"צ א"צ לחזור ולהפריש. והמתחסדים בזה הוא מחשש שמא יהיה איזה פעם ברבות השנים שיהיה שום מכשול. ומ"מ עיקר הדין כאשר נהג רבינו הארי"ז [וכן הוא בהכרח במה שאוכלים ביצים וכדו', ואין חוששים לטריפה, אך זה לא ראיא לכאן, כיון שבטלים וכו'].

505. עיין כה"ח כאן (אות ד) שכתב שהקונים מן האופה יפרישו, מפני שה"ש כחה מצויה, ולפעמים גם לא מפרישים בצירוף כדיון. ואף הוא סיים שאם יש ממונה על זה יר"ש ויודע דיני חלה, יש לסמוך עליו אם שואלו ואומר שהם מתוקנים, ע"כ. וזה את"ש כמו שביארנו בהערה הקודמת בדעת הארי"ז. וכיום שיש הכשר וחותמת כשרות, הרי ידוע שיש בד"צ הממנים משגיח לחתום את האריות, וה"ז כמו שמעיד שכשר, ויכול לסמוך ע"ז.

506. שו"ע סי' ששכ [ומה שכתבנו לברך קודם ההפרשה, הוא פשוט ככל המצוות עובר לעשייתו. וכה"ג בשו"ע סי' שלא סע"ח לענין הפרשת תרומה.

וע"ע בהלכה הבאה]. וע"ע כה"ח (אות יב) לומר לשם יחוד וכו'. ויש נותנים צדקה וכו', ואכמ"ל.

507. רמ"א שם [שאפשר גם כן]. והוא מחלוקת ראשונים, עיין בהגר"א ואח'. וכן מנהג בני אשכנז, וכמש"כ בדרך אמונה פ"ה מביכורים ס"ק ק [וגם אם השליח מפריש יברך כן].

508. עיין ט"ז וש"ך שם.

509. בא"ח פ' צו, וה"ד כה"ח כאן בס' תנו אות ל, וכלשון הכתוב בתורה, וכן מנהג בני ספרד כיום. ובספר נתי"ע כתב באו"א, ולא נהגו כן, וע"ע כה"ח אות י.

510. כ' האח', מכמה טעמי, עיין בס' כב וכ"ד.

511. ככל הברכות שאין מברכים עליהם אלא עובר לעשייתו, וכ"כ בד"א, שאם אומר ה"ז חלה הרי נתקיימה המצוה ושוב אינו מברך.

512. הנה הפרשת חלה היא צריכה להיות עובר לעשייתו, וכנ"ל. אמנם כיון שנהגו לקרוא שם (וכמשנ"ת בסמוך) ה"ז עובר לכך. ואף אם ניתק את החלה, שעדיין לא נשלמה המצוה. וכ"כ ברמב"ן (סוף הל' חלה) ובמאירי בחלה (פ"ב מ"ב). ועפ"ז נהגו רבים לנתק החלה כדי למעט בהפסק. וכ"כ בשבט הלוי ח"ד סי' קמו ודרך אמונה פ"ה מביכורים סקצ"ח. [ואציין, שגם הגר"נ קרליץ שליט"א הורה פעם לנתק את החלה ולעוטפה בניילון (הוס' ביר שיהיה בחתיכת ניילון חתון, כדי שלא יהיה כלי) ולהניחו בקערה סמוך לעיסה ולברך ואח"כ להוציא, ע"כ. ויש לראות אם כתבו כן בחוט שני, ול"עצם הדבר כתבנו בזה עוד להלן בהלכה המתחילה שקית ניילון] אולם יש נוהגים לנתק רק אחר הברכה, ולא חוששים על הפסק מועט זה של הניתוק.

וכמש"כ בהא"ח ש"א פ' צו וש"ב פ' שמיני, עפ"ד הפו' שלא כתבו לומר ה"ז חלה. וא"כ בניתוק החלה נעשית המצוה עיי"ש. ואפשר שאע"פ שנהגו לקרוא שם, מ"מ גם זה חלק מן המצוה. ועכ"פ נהגו לאחוז בה בעודה דבוקה, וכך ממעט מההפסק. ועיין מש"כ הפו' בס' קסז, ואכמ"ל.

513. בשו"ע לא הזכיר קריאת שם לחלה, וה"ט בפשטות שמלבד שחל במ"ח חשבה (וכ"כ באח' עפמ"ש במאירי בשבת קכז: גבי תרומה, וה"ה חלה), הרי שעצם הברכה היא כקריאת שם. אמנם כמה ראשונים כתבו לקרוא שם כשאלות וראב"ד ועוד, ודלא כרמב"ם ורמב"ן ורשב"א ומאירי ועוד, עיי"ש. והנה בשו"ע להלן (סעיף ב) הזכיר קריאת שם, וכ"כ בכה"ח שם. ואמנם זה פשוט בכל דוכתא קריאת שם לחלות התרומה, מ"מ י"ל שכן צריך לעשות בכל אופן. ואכמ"ל. וע"ע כה"ח (אות יא). ומ"מ אם לא עשה כן י"ל דלכו"ע אינו מעכב, וכמש"כ בהעמק שאלה. וכ"ש להאמור שבברכה יוצאים י"ח קריאת שם. וע"ע בחזו"א (ערלה ה-ט) שרק בטבל ודאי צריך אמירה מפורשת או מעשה הפרשה. [ורק לכתחלה, אבל בדיעבד גם בטבל ודאי חל במחשבה]. אבל בדמאי די במחשבה, וכ"ה בד"א פ"ד מתרומות סק"ס.

514. חזו"א דמאי טו, ה. וע"ע מנח"ש ח"א סי"ח, ג, ויל"ב.

515. עיין בב"י ב"ח פרישה וש"א בס' ח. וכ"כ במג"א שם, וע"ע בבהגר"א. אולם בפת"ש סי' שכח בסק"ב הביא מהישוע"י שלכתחילה יש לעמוד (ומה שהזכיר המג"א ממשנה פ"ב דחלה, היינו רק לכתחילה). וע"ע גם בערוה"ש ועוד [וראה עוד בדברינו בהל' ברכות בענין כל הברכות אימתי צריך לעמוד בהם או אפשר לשבת, ונדפסו בגליון אליבא דהלכתא על משנ"ב ח"ב בהל' בריקים ורעמים].

516. ככל דיני ספק ברכות להקל שנת' במקומו. ועיין ש"ך סי' שכט סק"ט שיש אפשרות ליקח עיסה אחרת שחיובה ודאי, ויכוון בברכתו לפטור גם את הודאי וגם את הספק ויפריש מהם, עיי"ש. ועיין פת"ש סי' שכח סק"א עיצה איך לברך. ובדרך אמונה (פ"ה בצה"ל ס"ק קסב) כתב שהמשנ"ב לא הזכיר עיצה זו. ומשמע דלא ס"ל כן. עיי"ש. אולם לענ"ד ז"א מוכרח, דהא ישנם עוד כו"כ עיצות נכוחות שאפשר לעשותן ולא הזכירם במשנ"ב, והבאנו את כל העיצות הללו בהל' ברכות [ונדפסו בגליון אליבא דהלכתא על משנ"ב ח"ב], וע"ע שם.

517. אע"פ שבזמן קדום אין להפריש מן הרע על הטוב, אולם מצאנו בענין תרומות ומעשרות (סימן שלא סנ"ב) שבזמננו שהולך לאיבוד שרי. וכ"כ

בד"א פ"ו סק"ו בשם גידוה"ק.

518. רמב"ם פ"ה ה"ט ושו"ע סי' שכב ס"ד. ועיין בשעה"צ להלן סימן תקו אות מח שיש מחלוקת אם שריפת החלה מדאו' או מדרבנן, עיי"ש. ובזה"ו בודאי הוא מדרבנן.

519. שלא תהיה ראויה, וע"ע לעיל סי' תמה.

520. עיין רדב"ז (ח"ב סי' תשל"א) שכתב ששורפים את החלה או משליכים לאיבוד, ע"כ. ובחזו"א (במעשרות (ס"ז סק"ג) כתב שאם אין לו עצים לשרוף תרומה קוברם שלא יבוא לתקלה, עיי"ש. וכן בחזו"א דמאי (סט"ו סק"א) כתב שנהגו להקל בקבורה כפירות תרומה, כיון שקשה עלינו לשורפה מפני הטורח, ע"כ. (חזו"א במצוות הארץ פ"ב הערה כד, ושם ס"ד).

ואכן כן נוהגים רבים לקברה או לעטפה ולשים בפח, [א] מפני שקשה העשן והריח, [ב] מפני שעשויים לבא לתקלה בנגיעה בכלי, בתבנית התנור וכדו'. ואינו מוכרח.

ואמנם באגר"מ (חיו"ד ח"ג סימן קכט אות א) כתב שאין להקל בזה, כיון שמצותה בשריפה [זולת בהפרשה לחומרא]. ואכן כ"מ בפו' שיש להקפיד ע"ז ודו"ק. אך נהגו העולם להקל כחזו"א.

וכתב במנח"י (ח"ד סי"ג) שבאופן זה שאינו שורפה יפריש פחות מכזית (הו"ד בשש"כ פמ"ב הערה נג ועוד), שבזה יש לסמוך להקל שאין חיוב שרייפה, וכמש"כ בשו"ת מהרי"א (י"ד סי' שנב).

521. כ"כ בד"ח ח"א ע' 754 בשם החזו"א לגבי פירות תרומה, וע"ע שם שא"פ שר לעשות כן אם קשה לקבור [וכן מנהג העולם לעשות כן, וכמו שכתבנו בהערה הקודמת].

ועיין בדברינו בהל' פירות שביעית [ונדפס בקובץ נחלת אבות] אודות זרי קת פירות שביעית לפח אשפה כשהם עטופים, אם אין בזה מכשול לאוספי האשפה. וע"ע שם כמה פרטים, ודון לנידו"ד.

ועוד כתבנו שם שא"צ לעטוף בשני עטיפות, ודי בעטיפה אחת, משום שהעיקר שלא יהיה ביוון בעצם הנחתו בפח.

522. עיין בד"א שם.

523. ברכ"י סי' שכב אות ג ועוד.

524. עשוי להאסר הן ע"י נגיעת החלה בכלי או בתבנית התנור, והן ע"י האדים הגם שמן הדין אין איסור אדים בדבר יבש, [לפי מה שכתבנו בקובץ דיני זיעה (אדים) היוצאת מן המאכל, ונדפס באליבא דהלכתא גליון קודם, בהקשר לדברינו שם על הלכות הגעלת כלים].

אבל בעטיפת נייר כסף אין יוצא אדים (וכמשנ"ת בקובץ הנוכר). ומצד נגיעה ליכא, כיון שאין יוצא מכלי לכלי בלא רוטב. ואמנם ברמ"א סי' צב מבואר שאינו לכתחילה, וראה מה שכתבנו בזה שם בענין תנורים, ודון לנידו"ד.

ועכ"פ מנהג זה לשרוף בתנור, היה נהוג בזמנים קדומים (וכמבואר בב"י סו"ס תסא בשם המרדכי, ועוד). אך בזמננו לא היה זיעה אלא ריחא, וכמש"כ. ועכ"פ יש לעשות הפסק.

525. ויש להזהר בהנאה מן השריפה זולת כהן (עיין כה"ח אות מ). אך מן הסתם אין בדבר מועט זה ולא כלום [ומ"מ נזהרים לשרוף זאת בצד]. וכה"ג יש לדון על השורפים את החלה בשריפת החמץ, וע"ע בדברינו לעיל בסימן תמה ס"ב, ודו"ק.

526. כ"ה בלשון השו"ע כאן (סימן תנו ס"א) יפרישנה אחר האפיה "מיד", ע"כ. וכ"ה בגר"ז ס"ו ובערוה"ש ס"ד, וע"ע בכה"ח (אות טו) מבי"ו וכו'. [וכן בכל תרומות ומעשרות, וכמו שכתבנו בבלבוש יוסף סימן שלט]. וצע"ק מש"כ במעש"ר אות קפט, וי"ל.

527. עיין להלן שהבאנו שיש גדולים שנהגו להביא המצות הביתה כדי שהאשה תפריש מהם, כפי מצותה, כמובא בארחות רבינו ח"ב. וכ"ה בלקט העומר ועוד. אולם נראה שהמון העם הטרודים יפרישו במאפייה פן יכשלו, כאשר אירע. וע"ע בדברינו להלן משכ"ב.

528. כמש"כ הפו' טובא, וה"ד ביב"א ח"י סמ"ה, ואצ"ל שלא ישהה למחר ויבא לידי תקלה.

יב. יש לנקות את הידיים לאחר הפרשת החלה, קודם שיגע במאכלים אחרים, מפני שהחלה אסורה באכילה⁵²⁹. וגם כשמפריש מן האפיו יש להזהר שלא יפלו ממנו פיורים על מאכלים אחרים וכל כיוצא בזה.

צירוף ומוקף

יג. הקדמה: ישנם אופנים שצריך "צירוף" מיוחד כדי שיתחייב בחלה, והיינו כאשר אין בכל עיסה או מאפה כשיעור חלה, ורוצים שיצטרפו ויתחייבו בחלה, ובאופן זה ישנם שתי אפשרויות צירוף, כמו שיבואר. אבל כשיש שיעור אין צורך בצירוף, כדי להפריש חלה⁵³⁰. וכן אם באחת יש שיעור ובשניה אין שיעור, מפרישים מהעיסה שיש בה שיעור על האחרת⁵³¹. ומכל מקום ישנה מצוה לכתחילה להפריש מן "המוקף", והיינו שהיה לפניו, אף על פי שאין צריך צירוף, וכמו שיבואר⁵³². [וגם חתיכת הבצק או המאפה שמפריש אותה לחלה, צריך שתהא סמוכה לשאר הבצק או המאפה, מן המוקף⁵³³].

יד. עיסות של בצק, שאין בכל אחת מהם שיעור הפרשת חלה, אם הם מצטרפות יחד, הרי הן מתחייבות בחלה. וישנם שני אופנים שהם מצטרפים: א] אם הם "נושכים" זה בזה, כלומר שהם דבוקים באופן שאם יפרידו את הבצק נתלש מזו לזו⁵³⁴. ב] אם הם נמצאים בכלי אחד מכל סוג שהוא, וזה נקרא "צירוף סל"⁵³⁵. ולהלן יבוארו הפרטים, היאך מצטרפים, ובאיזה סוגים מצטרפים⁵³⁶.

וטוב הדבר לצרף את העיסות או המאפים כדי שיתחייבו בחלה, ובכך יקיים מצות חלה, ומלבד זאת יועיל שלא יצטרפו אחר כך, ויבואו לידי מכשול⁵³⁷.

אמנם בצק או מאפה שהיה בו שיעור והופרש ממנו חלה, אינו מצטרף עם עיסה או מאפה שלא הופרש ממנו חלה מפני שכבר נפטר ופקע ממנו חיוב חלה⁵³⁸. אמנם יש מקרים שהפרשתם היא מספק, וכאשר מצטרפים שוב לצירוף ודאי, יש לחזור ולהפריש שנית בלא ברכה⁵³⁹.

טו. צירוף על ידי נשיכה, הוא בין אם נתחבר ככוונה או מאליו על ידי תפיחה וכדומה⁵⁴⁰. אמנם אם נתחבר אחר האפייה, ויש אומרים גם בזמן האפייה מחמת התפיחה וכדומה, הרי זה ספק, ויש להפריש בלא ברכה⁵⁴¹.

טז. שתי עיסות מסוגים שונים, או שהאחת עם תבלין או סוכר וכדו' והשניה בלא זה, אינן מצטרפות אפילו על ידי נשיכה, כיון שמקפידים שלא יתערבו⁵⁴².

וכן בצק של שני אנשים, אינם מצטרפים. אלא אם כן אינם מקפידים על הנשיכה ועל התערובת של הבצקים לגמרי, ואופים אותם מחוברים, ורק אחר האפייה מפרידים את הבצקים⁵⁴³.

שתי עיסות מסוגי קמח שונים, יש אופנים שמצטרפים יחד, והיינו אם הם דומים זה לזה לפי סדר מסוים⁵⁴⁴. ומכל מקום אם הקמח מעורב מצטרפים, וגם אם עירב את העיסות יחד מצטרפים⁵⁴⁵.

אמנם עיסות שהם בצורות שונות, אין הם נחשבות חלוקות, ומצטרפות זו עם זו⁵⁴⁶.

יז. כל כלי שיש לו דפנות ובית קיבול, הרי הוא מצרף לשיעור חלה. ובכלל זה קופסה, קרטון, סל, סיר, וגם שקית נייר או מניילון⁵⁴⁷.

וכן שולחן שיש לו שפה, כעין שיש [אך בשיש עצמו אין צירוף, כיון שאינו כלי המטלטל]. אבל אם אין לו שפה, כמו שולחנות שלנו, אינו מצטרף. וטוב להניחם בכלי קיבול ולצרפם כך⁵⁴⁸.

יח. ארון שאינו מחובר לקרקע או לקיר, והוא קטן, מצרף מה שבתוכו⁵⁴⁹. ואם יש בו תאים נפרדים אינו מצטרף, ואין לברך על ההפרשה. אמנם אם הדפנות החיצוניות עודפות על הפנימיות, כמו שמצוי, הרי זה מצטרף⁵⁵⁰.

יט. ארון המחובר לרצפה או לקיר, אינו מצרף את הדברים שבתוכו, ויש חוששים להפריש בלא ברכה, אך מן הדין אפשר להקל⁵⁵¹.

ארון גדול בשיעור ארבעים סאה [אמה על אמה בגובה שלש אמות], אינו מצרף את הדברים שבתוכו [אפילו כשאין בו תאים נפרדים]. ויש חוששים להפריש בלא ברכה. ומן הדין אפשר להקל בזה, והיינו על כל פנים כשיש בו 60x60 ס"מ בגובה 180 ס"מ⁵⁵².

כ. מקרר, מקפיא, יש אומרים שמצטרפים הדברים שבו, אולם מן הדין יש להקל, ובכל אופן אין לברך על הפרשה זו⁵⁵³.

כא. תנור אינו מצרף, ועיין בהערה⁵⁵⁴.

כב. יש להזהר כשמצרף בכלי, שלא תצא כל העיסה או כל המאפה למעלה מדופני הכלי, כגון שישנם הרבה חתיכות, ומקצת מהם מעל דופני הכלי. אבל אם רק מקצת החתיכה מלמעלה, אין קפידא, ויש מחמירים גם כשיוצא מקצת העיסה או המאפה מן השפה. וישנה אפשרות לכסות עליהם במפה, ובהו בודאי מצטרפים. ומכל מקום מן הדין גם בלא כיסוי הרי הוא מצרף⁵⁵⁵.

כג. אפשר לצרף על ידי מפה, דהיינו שיפרוס מפה, ויניח בתוכה את העיסות או המאפים ויעטוף אותם, וגם אם מלמעלה באמצע פתוח, אין חשש⁵⁵⁶.

כד. יש אומרים שאם מכסה את המאפה במפה, הרי זה מצרף, אף על פי שהוא מונח על דבר שאינו כלי, ומכל מקום אין לברך על זה⁵⁵⁷.

כה. כלי הפוך על המאפים, הרי הוא כצירוף כלי⁵⁵⁸.

כו. גם באופן שצירף את הכל בכלי אחד, כתב המשנה ברורה שצריך שיהיו נוגעים זה בזה בתוך הכלי, ולכן אם הוא כלי גדול ואינם נוגעים זה בזה, אינם מצטרפים עד שיקרבו ויגעו זה בזה, ואז יוכל לברך על הפרשת חלה⁵⁵⁹. ואם לא עשה כן יפריש בלא ברכה⁵⁶⁰.

במה דברים אמורים שצריך שיגעו זה בזה, הוא רק כשלא היה בעיסה שיעור חלה, אבל אם היה בעיסה שיעור חלה, א"צ לצרף כדי שיתחייב בחלה. אבל צריך לצרף לענין מצוה לכתחילה של הפרשה מן "המוקף". ובהו מותר גם כשאינם נוגעים זה בזה, אם הם בכלי אחד או בחדר אחד, כמו שיבואר להלן.

כז. שני כלים שהם בכלי אחד, יש אומרים שאינם מצטרפים עד שיגעו המאכלים עצמם זה בזה⁵⁶¹. ודי בנגיעה כל שהיא מהמאכלים, למרות שרובן נמצאים בכלים נפרדים⁵⁶². ולכן, מצות הנמצאות בכלים וארונות נפרדים, יש ליתן את הדעת על כך⁵⁶³.

כח. שקית ניילון, הרי היא הפסק בין המאפים, וצריך לקרבו זה לזה⁵⁶⁴.

אבל ניילון העוטף את המאפה, הרי הוא טפל ובטל אליו ואינו הפסק, ולכן, מה שמצוי שארזים כמה מצות בניילון נפרד בתוך הקופסה, אין זה הפסק⁵⁶⁵.

כט. יש אומרים שאינם מצטרפים בכלי אחד, אלא אם הכניסם על דעת לצרפן, אבל אם אינו על דעת לצרפן אינו מצטרף. ויש חולקים. ולכן, יפריש בלא ברכה⁵⁶⁶.

פ"ד ס"ג, וכן בערוה"ש ביו"ד סה. וע"ע גם בכה"ח אות כה [ובפשטות משמע דל"ד כשיש שולחן ועליו מפה, אלא גם בשיש המחובר וכדו', שהעיקר תלוי במפה]. ולכן נראה שמן הדין די בכיסוי מפה מלמעלה, אך ראוי לחוש לחור לקים וכדו'.

558. ביה"ל סוד"ה והסל. וה"ד בכה"ח כו, וזה עדיף ממפה הנ"ל.

559. משנ"ב סק"ז. וע"ע שעה"צ (אות ט) שכתב שלכתחילה בודאי נכון לנהוג כן, ועיין בדרך אמונה פ"ו מביכורים בצה"ל ס"ק שא הוא מח' רא" שונים. ועי' בהערה הבאה.

560. מדברי המשנ"ב הנ"ל בשעה"צ שכתב שזה נכון לכתחילה, משמע שבי דיעבד הוא גם מצטרף. אולם נראה שלמעשה יש לחוש לכל האח' שהביא השעה"צ שם, ולכן לא יברך ע"ז. וכ"כ בד"א פ"ו מביכורים צה"ל ס"ק יא בשם הגרי"ש. והגם שבשו"ג שם הביא מהפ"ר ח' דבשו"ע משמע שא"צ נגי עה, אין זה מוכרח כ"כ. ומ"מ סתימת הדברים משמע כן, ועכ"פ י"ל דסב"ל. וע"ע כה"ח (אות כא) מש"כ בכל זה.

561. עיין בלשון המשנ"ב סק"ז ושעה"צ. ועמדו בזה האח'. עיין שלמת חיים ס' תקפג. ומנח"י ח"ח סי' קט, ושש"כ פמ"ב הערה לט, וד"א פ"ו מביכורים בביה"ל ה"ט"ז.

562. ד"א שם.

563. אמנם אם פותחים אחת אחת, הרי יכול להפריש חתיכה אחת כמות שהיא עתה, וממ"נ אין חשש נוסף, אא"כ יתחברו אח"כ כולם ביחד, וע"ע בד"א שם.

564. שזה ככלי לכל דבר, כמו שמצאנו בכ"מ, לענין ביטול כלי מהיכנו. עמשנ"ת בה"ל שבת בזה. וכן לענין צירוף סל כתב בדרך אמונה (פ"ו מביכורים) ר"מ ס"ק קלד) שנחשב כמו סל, ועוד. וע"ע גם בנידו"ד בשש"כ (פמ"ב הערה לט) בשם הגרש"א.

565. כן חשבת ע"פ מה שמצאנו כהנה לענין קריעה בשבת, שאין איסור קורע בנייר העוטף אוכל כמו נקניק, וכדו'. עמשנ"ת בסו"ס שיד וס' שמ, ושור"ד שכ"כ בפשטות בנידו"ד הגרש"א בשש"כ (שם), וע"ע בהליכות שלמה (פ"ו דה"ל אות כח) וכן דעת הגרי"ש א כמובא בדרך אמונה בה"ל ביכורים שם ס"ק קלח וביה"ל. וע"ע בחזו"ע ע' קעא משם שו"ת פרי הארץ ח"ג סי' קנ שאינו הפסק מפני שדרך ליטול משם המצות וכו'. וכ"ה במקראי קודש ח"ב ע' עב, עיין שם. וע"ע שם בשו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' קט. וע"ע להגרי"ח זוננפלד בשו"ת שלמת חיים יו"ד סי' קעד. וגדולה מזו כתב בקנין תורה ח"ב סי' עד, ודו"ק.

אמנם רבים משתמשים באריזה החד פעמית הזו לעוד פעמים, ומן הדין ה"ז ג"כ כדבר טפל, וכמשנ"ת בסו"ס שיד, אך יש מהדרים להפריש גם באופן כזה. אמנם לאחר מכן אין לחוש אלא אם נפתחו ונצטרפו יחד, ואל"כ כבר הופרש מהם.

566. נחלקו בזה ראשונים, שדעת תוס' רבינו פרץ (פסחים מב.) שדווקא

548. בשו"ע (סימן שכה ס"א) כתב שטבלא שאין לה לבזבו אין מצטרף. והיא בעיא דלא אפשטא (בפסחים מח:). וברמב"ם פ"ו מביכורים הי"ז כתב דהוי ספק, ובדרבנן לקולא. וכן בטושו"ע פסקו לקולא ככל ספיקא דרבנן בזה"ז. אך עיין רשב"א פסקי חלה ש"ב, וי"ל. ועיין גם מאירי שם. וע"ע חלת לחם ס"ד סק"א. וטוב הדבר לזכות במצות חלה, אם אפשר בנקל להניחו בכלי קיבול, ואל"כ והפריש הרי כשחזר והניחו בכלי קיבול נתחייב כעת, וע"ע כה"ח אות כד.

549. בהלכות הבאות יבואר טפי. והוא עפ"ד המפ' בביאור הרמב"ם פ"ו מביכורים ה"ט.

550. ע"פ המהרש"ם ח"ח ס"פ. ודע"ת כאן וביו"ד נו לה. וכמש"כ חלת לחם.

551. חלת לחם, וה"ד בדע"ת ד"ה ועי' בחלת. וע"ע שם, ובד"א פ"ו ה"ט"ז בביה"ל. והוא לחד פירושא כוונת הרמב"ם הנ"ל שאין התנור מצרף לחלה, וע"ע כה"ח אות כב.

552. גם זה בכלל פירושא דהרמב"ם הנ"ל, ובספר מק"מ כתב דארון גדול הוי ספק, ועיין שש"כ פמ"ב הערה לט. וד"א פ"ו ס"ק קלח, ובביה"ל ה"ט"ז. ונראה דמ"מ באופן שגדול בשיעורו כשיעור הגדול, בודאי יש להקל ע"פ דין.

553. הנה במקרר ומקפיא מלבד היותם גדולים בארבעים סאה, הרי גם שיי מושם קבוע, וע"י הקרקע (חיבור לחשמל) ועוד טעמים. וכמש"כ בשש"כ פמ"ב הערה לט. ואצ"ל שלא יברך, שמדינא הוא פטור. ולכן הגם שכמה גדולים ס"ל שמקרר ל"ח מחובר, ועיין בחלת לחם ד, י. וכן במנח"י ח"ח סי' קט. ומ"מ בסתם מקרר שלנו בודאי שאין לברך.

554. איתא שתנור לא מצרף, ועמדו בזה האח' מאיזה טעם הוא, אם מפני שאינו כשאר כלי המכסה את הכל, וכמש"כ בדע"ק בס"י שכה שהוא פתוח מצד אחד, או מפני שהיה מחובר לקרקע, עיי"ש. ובפשטות היה אפשר לומר שבכל אופן אינו מצרף כיון שהוא רק עשוי להיות מכשיר המאכל, ולא כדבר המצרף. שור"ד בדרך אמונה פ"ו ה"ט"ז בביה"ל ד"ה ואין התנור שביאר ע"ז. ובשבת הלוי ח"י סי' קצב כתב שאינו לחם וכו', וי"ל ב.

555. עיין בטור וב"י בס"י שכה בשם סמ"ג, ובהגה שם ס"א פסק כהטור. וע"ע בשו"ג שם. וע"ע בש"ך שם סק"ד שהב"ח חולק בדבר, ועיין ערוה"ש. וביה"ל כאן ד"ה והסל. וע"י כיסוי מפה לכו"ע שפיר דמי וכמש"ש. וע"ע בכה"ח (אות כח) מש"כ בכל זה.

556. עיין שו"ע סי' שכה ס"א בשם י"א דמהני כיסוי במפה, וע"ע להלן. ובש"ך סק"ה הביא ממהר"ל שאם מניחה על המפה, ומכסה במפה גם עליהם, נקרא צירוף הגון. ע"כ. וכן בשו"ג שם סק"ז, ובביה"ל כאן ד"ה והסל.

557. בשו"ע סי' שכה ס"א הביא ד"ז בשם י"א שכיסוי מפה כמו כלי. ועיין ש"ך סק"ה שאין חולק בדבר וכו'. עיי"ש. ובאגודה בפסחים פ"ג מ"ה, ובכל בו סמ"ח וספ"ט. ועיין בביה"ל ד"ה והסל בשם פ"ג שדן בזה דלא מהני. והעיר עליו הביה"ל מהסמ"ק וממח"ש דמהני. וסיים בצ"ע למעשה. וע"ע בשו"ת רב פעלים ח"ד יו"ד סל"ו וכן בבא"ח פ' צו יט דמהני, וכן בחלת לחם

529. ועיין בדברינו ביו"ד סימן צא אם אפשר לסמוך בקינוח במקום שטיפה, אך בדבר הנדבק יש לחוש.

530. שו"ע סימן שכה, ובלא צירוף אינו כלום, ועיין כה"ח לח. ויש לבאר, דבעלמא ראשי לאפות פחות מכשיעור לכתחילה, וא"צ הפ' רשת חלה כלל, אך כאן שעושה הרבה עיסות לסיבה של חשש חמץ, יעשה צירוף (עיין כה"ח אות ד). ואין לעשות כמות גדולה בלא הפרשה.

531. ש"ך שם סוה"ס.

532. שו"ע שם, וע"ע משנ"ב בס' תנו סק"ז, י. וע"ע כה"ח אות לה-לו.

533. אך א"צ נגיעה, וראה לעיל בסדר ההפרשה שיש המפרישים כאשר החלה מחוברת לעיסה. אך אין זה מוכרח בשביל דין מוקף.

534. בחלה (פ"ב מ"ד) העושה עיסתו קבין, ונגעו, פטורים מן החלה עד שישוכו (ועיין בר"ש שם שאם יפרידם יתלשו). וכ"ה בשו"ע (ר"ס שכה) אם נוגעות זב"ז שנדבקים וכו'. וע"ע במפ' שם. [וכה"ח (תנו לח) חשש לצירוף בנגיעה, וי"ל ב].

535. שם ושם.

536. שיהיה סוג הקמח והעיסה שוים, ובלא מקפידים וכו'. וכמש"כ ביו"ד סי' שכו.

537. עיין משנ"ב סק"ד [ואם הפריש בלא שהיה שיעור, אינו כלום. ואם נצטרף אח"כ לשיעור נתחייב. עיין שו"ע סו"ס שכן].

538. רמ"א סי' שדכ ס"ו.

539. פשוט, ועיין במשפ"א פ"ב ס"ו, וכתב דוגמא לדבר כגון שהיה ספק בשיעור הקמח, וע"ע שם.

540. עיין חלת לחם ס"ד סק"ג.

541. עיין רמב"ם פ"ו מביכורים הי"ז וברשב"א בפסקי חלה וכו'. ובכס"מ שם, ובבדה"ב שם, ובד' האח' סי' שכו.

542. עיין שו"ע סי' שכו וש"ך בנקה"כ שם וחלת לחם ס"ה ס"ה וש"א.

543. שם ושם ובהג"א וש"א. וע"ע להלן בענין שאין מקפידים על הנגיעה אבל מקפידים על התערובת.

544. ראה שו"ע סימן שכד ס"ב. וכן נזכר בסימן שכו ובש"ך וש"א.

545. עיין ט"ז, וכ"ה במאירי ריש חלה ועוד בד' האח'.

546. ידועה שיטת החזו"א (יו"ד סי' קצג) שאם חוששים שלא יפגם צורת החלה, ועושים דפוס שונה, אין מצטרפים, ע"כ. ויש לדון אם זה רק בדפוס שונה, או גם בצורה שונה שלא יגעו זב"ז. ובכל אופן אף תלמידי החזו"א הגאונים לא נהגו לחוש בזה. וכן ראיתי להגר"ח קניבסקי שליט"א שנסאל בזה. ואחר שעיין הרבה בחזו"א הזה, הפטיר, קשיא. ע"כ.

547. שכולם חשיבי כלי. ואף ניילון, חשיב הוא. ואף את"ל שכלי חד פעמי לא חשיב בכ"ד, מ"מ בזה הוי צירוף שהכל כאחד. ובלא"ה הנה שקית נח' שבת כלי לכ"ד. ושור"ד שכ"כ בד"א פ"ו מביכורים ס"ק קלד בשם הגרי"ש. ועוד כתבנו בזה להלן.

לח. עשה את העיסה על דעת לחלק ולבסוף נמלך ולא חילק, חייב בחלה בברכה⁵⁸⁵. וכן אם עשה שלא על דעת לחלק, ולבסוף נמלך וחילק, חייב בהפרשה בברכה⁵⁸⁶.

וכן בכל ספק שמא בסוף לא יתחלק, הרי זה חייב בחלה, גם אם כוונתו לחלק⁵⁸⁷.

לט. שותפים שעשו עיסה אחת ביחד, הרי הם חייבים בחלה, אף על פי שדעתם לחלק אחר האפיה⁵⁸⁸.

אמנם יש אומרים שאם מחלקים את העיסה בעודה בצק לחלקים קטנים כמו שמצוי, אף שהחלוקה בין השותפים נעשית לאחר האפיה, אין לברך על ההפרשה, ומכל מקום יש לעשות הפרשת חלה⁵⁸⁹.

מ. צירף בכלי אחד לאחר האפיה, יש להפריש חלה, אע"פ שדעתו לחלקו לכמה אנשים, אך לא יברך על ההפרשה⁵⁹⁰.

מא. מצות עבודת יד שעושים כל עיסה פחות מכשיעור חלה, ומשתתפים באפיה חבורה של אנשים, ואחר האפיה מצרפים את כל המצות בכלי אחד, ונותנים לכל אחד פחות מכשיעור חלה בפני עצמו, יפריש בלא ברכה⁵⁹¹. ואם נותנים לכל אחד כשיעור חלה, יפריש כל אחד על שלו בברכה⁵⁹².

מב. מצות מכונה שיש שיעור חלה בעיסה, ומשתתפים באפיה חבורה של אנשים, ואחר האפיה מחלקים לכל אחד משיעור חלה, יכולים להפריש מאחד על הכל, או כל אחד יפריש מחלקו, ואם מחלקים פחות מכשיעור יפרישו בלא ברכה⁵⁹³.

הפרשה ביום טוב ובשבת

מג. אסור להפריש חלה ביום טוב. במה דברים אמורים באופן שיכל להפריש בערב יום טוב, אבל אם החיוב של החלה חל ביום טוב עצמו מותר, כגון שלש עיסה ביום טוב, או שנצטרפו ביום טוב לשיעור חלה⁵⁹⁴.

מד. שכח להפריש חלה מערב יום טוב, אזי: בארץ ישראל יעשה עיסה חדשה ויפריש ממנה⁵⁹⁵. [ובחוץ לארץ אין צריך בדוקא עיסה גדולה בשיעור חיוב חלה, אלא גם אם אין בה שיעור חלה, וצירף אותה עם האחרות, הרי היא מתחייבת עתה]⁵⁹⁶. ובחוץ לארץ יש אפשרות אחרת לאכול ולשייר מעט, ולהפריש מזה אחר יום טוב⁵⁹⁷. ובכל אופן הטוב יותר לעשות עיסה חדשה ביום טוב ולהפריש ממנה על הכל⁵⁹⁸.

מה. אם שכח להפריש חלה בארץ ישראל, ונזכר בשבת, אין לו תקנה⁵⁹⁹. ולכן, ישאל מאחרים מצות⁶⁰⁰. ואם אין גם לאחרים, כתבו כמה אחרונים שמותר להפריש חלה לצורך מצות אכילת מצה בליל פסח. ולצורך מצות סוכה בליל חג הסוכות⁶⁰¹. אמנם ראה בדברינו בהלכות שבת סוף סימן שלט שיש עיצות אחרות בדבר⁶⁰². וראה להלן בסוף הסימן בקיצור ספר הפרשת חלה, בסופו.

מו. בחוץ לארץ, אפשר לאכול בלא הפרשת חלה, ולשייר קצת כדי להפריש אחר אכילתו. [ישייר מעט יותר ממה שהוא רוצה להפריש, כדי שיהיו שייריה ניכרים], ואח"כ מפריש בברכה⁶⁰³.

במה דברים אמורים בעיסה אחת גדולה שנתחלקה אח"כ לכמה עיסות או מאפים, אבל אם הם היו כמה עיסות שאין בהם שיעור חלה, וצירפו אותם על ידי סל, כתבו האחרונים שאין לאכול ולהשאיר מעט קודם ההפרשה אפילו בחלת חוץ לארץ, אלא יש להשאיר חתיכה מכל מצה, ובמוצאי יום טוב מצרפים הכל, ומפרישים מהם חתיכה עבור כולם⁶⁰⁴.

ל. יש אומרים שאין מצטרף בכלי אחד להפרשת חלה, אלא אם כן הניחו את המאפה בכלי שיש לו חלל מיד עם הוצאתו מן התנור, אבל אם זה נעשה אחר זמן מה, אינו מצטרף. ויפריש בלא ברכה. אולם המנהג לברך בכל אופן⁵⁶⁷. והמהדרים מניחים את המצות בכלי גדול ברזל מרושת מיד אחר הוצאתם מן התנור⁵⁶⁸.

לא. אם באו כמה אנשים שעשו עיסות שאין בכל אחת כשיעור חלה, ורוצים לצרף את כל המצות בצירוף סל אחד, כדי להפריש מהם חלה, אין להם לברך על ההפרשה⁵⁶⁹.

לב. אם כמה אנשים רוצים להצטרף יחד לשיעור חלה, אבל הם מקפידים שלא יתערבו העיסות זו בזו, אינם מצטרפים, אף אם אינם מקפידים על נגיעה⁵⁷⁰. ולכן, מה שמצוי במצות שאנשים מהדרים לאפות מצות מיוחדות כל אחד לעצמו, ומצוי שמקפידים שלא יתערבו המצות זו בזו, וכן במצות יד ומצות מכונה, וכדומה, אין מצטרפים⁵⁷¹.

לג. גם באופן שיש שיעור חלה ואין צריך צירוף סל, מצוה לכתחילה להפריש מן המוקף, [בהפרשת חלה, וכן בהפרשת תרומות ומעשרות]⁵⁷². והיינו שיהיו סמוכים זה לזה במקום אחד, בכלי אחד או בחדר אחד⁵⁷³. ואם הם בכלים נפרדים צריך לקרב אותם, כדי שיגעו הכלים זה בזה⁵⁷⁴. וגם יהיו פתוחים מלמעלה⁵⁷⁵. אמנם אם סגורים במכסה שאינו דבוק בכלי כמו פקק וכדומה, אינו נחשב סתום⁵⁷⁶.

לד. באופן שיש חשש שמא לא הפרישו חלה, יש להקל שאין צריך מן המוקף. ולכן, מה שנוהגים הרבה מהיראים להפריש בכל אופן, ואפילו במצות שבהשגחה, אין צריך שיהיה מן המוקף⁵⁷⁷.

לה. באופן שיש איזה דחק וצורך, יש להקל להפריש שלא מן המוקף, כגון, אם כשיצטרך להקיף יפתח את האריזה ויתקלקל המאכל⁵⁷⁸. וכן אם הוא מפריש כדי להציל אחרים ממכשול וכדומה⁵⁷⁹.

לו. מצות מעיסות שונות שמחלקם הופרשה חלה, ומחלקם לא הופרשה, או שיש ספק שמא הפרישו מחלקם, יש להזהר שלא יפריש ממה שהופרש כבר על אלה שלא הופרש מהם⁵⁸⁰. ואפילו מספק צריך להפריש מהכל כדי לצאת מידי ספק.

ואם נתערבו, אם הוא יודע על מצה אחת בבירור שלא הופרש ממנה, יקח ממנה ויכוין על כל מי שלא הופרש ממנו חלה או שיקח מכל אחת ואחת⁵⁸¹, ואם יודע מספר המצות שלא הופרש מהם חלה, כגון שהיו ארבעים, ומתוכם מעשרים לא הופרש, אזי יפריש מעשרים ואחת מצות ויכוון על הכל.

צירוף שעשוי לחלק

לז. העושה עיסה כשיעור חלה, על דעת לחלק אותה אחר כך לחלקים שהם פחותים משיעור חלה כל אחד, אזי: אם מחלק את העיסה בעודה בצק, הרי היא פטורה מהפרשת חלה [אמנם אם נשאר אצלו שיעור חלה שלם, יפריש ממנו]. אבל אם החלוקה היא לאחר האפיה, חייב בהפרשת חלה⁵⁸².

בהגדרת עיסה "העשויה לחלק", ישנם כמה ביאורים, ונפ"מ לדינא⁵⁸³.

ודע, שעיסה העשויה לחלק, שהדין הוא שפטורה, גם אם אחר כך לקחו את הכמות הקטנה הזו וצירפו אותה עם דבר אחר שלא הופרשה ממנו חלה, אינה מצטרפת, כיון שנפטרה⁵⁸⁴.

כיוונה לצרף, אולם בדע"ק ס' שכה"ס"א ומק"מ שם כתב בשם הרא"ש שמצטרף. וע"ע בזה בד"א פ"ו מביכורים צה"ל ס"ק שיש ושי"א.

567. במשנה בחלה (פ"ב מ"ד) ר' אליעזר אומר אף הרודה ונותן לסל, הסל מצרפן לחלה. אמנם בפסחים (מח:): ל"מ כן, וי"ל, וכבר נחלקו בזה הראשונים, שבהניוף (מצוה שפה) הביא בשם רבו, שאין דין צירוף בסל, אלא רק כשניתן בסל מיד לאחר הוצאתו מן התנור, עיי"ש. וכ"כ האו"ז (סימן רכו) בשם ריב"א (אלא שהאו"ז עצמו כתב שאין דבר זה בר סמכא, עיי"ש. והיינו שאין הדרך לפרש כן בד' ר"א). וכן הביאו שיטה זו הריטב"א ומאירי ומהר"ם חלאוה ורבינו דוד בפסחים (מח: מט.). ומאידך הרמב"ם הרמב"ן והרשב"א לא הביאו כן, וכ"מ ברא"ש ביצה (פ"ח סוסי"ג) ועוד. וגם השו"ע לא הזכיר שיטה זו. ולאוראה היה לנו לחוש לסב"ל, ולהפריש בלא ברכה. וע"ע בשו"ת פעולת צדיק ח"ב ס' רנה. אולם כבר עמד בזה בשו"ת רב פעלים (ח"ד י"ד פל"ו), וכתב שמי שרוצה יחוש לעצמו והנה מה טוב, אולם כיון שהמנהג משנים קדמוניות להפריש בכל אופן, ושכן המנהג בא"י כמו שכתב לו מהר"א מני, אין אומרים סב"ל נגד המנהג. וכן הובא בדברי הכה"ח (אות נג), וע"ע שם. וכ"ד היב"א ח"י"ס נח וחי"ד אות כא. וכ"פ הגרש"א במנח"ש ח"א סימן סח, ועוד. וכן משמע מדה"ח ס' שצה ס"ז וס"ח שדנו בכל מיני אופנים של צירוף שנעשו לאחר זמן, ודו"ק.

568. ואף שהוא מחורר למנוע לחות וכו', בודאי זה כלי מעליא.

569. עיין שו"ע (סימן שכו ס"א) שעיסות של שני אנשים אין מצטרפים, שסתמן מקפידים. וכן יש לדון במצות, ועיין בזה בחלת לחם בפתיחה לס"ה ד"ה והנלע"ד שהסתפק בזה, וכן בתורת הארץ פ"ד סק"ק. ואמנם במנח"ש ח"א ס' סח ובהשבה"ל ח"ב קסט אות ה כתבו שמצטרף ומפריש בברכה, אך במנח"י ח"ח סמ"ב כתב שלא יברך, וסב"ל.

570. בשו"ע (סימן שכו) כתב שאין מקפידים על תערובתן, ועוד כתב ואם היה מקפיד "שלא תגע עיסה זו בזו ולא תתערב" וכו', ע"כ. וי"ל שכוונתו תו בעיקר שלא יתערבו, ולכן לא כתב "או" שלא יתערבו (ויתפרש בדרך זו ואצ"ל זו). ואכן כן כתב בחלת לחם ס"ה סק"ו ועוד מקומות, וכן ביד אפרים ס' תקו על מג"א סק"ח. וכן יעוין בישוע"י סק"א. ובפמ"ג סק"א, והובא בחי"רע"א על יו"ד ס' שכה (וכ"ז הוא דלא כמש"כ הבית מאיר כאן ס"א ס"ח, וע"ע במקור"ח סק"א). וכ"פ בשבה"ל ח"ח ס' קיז, וע"ע בשש"כ פמ"ב הערה לט, ובשו"ת מנח"י ח"ח ס' קט ד"ה אמנם [וזה מצוי בשמחות שהרבה נשים מביאות עוגות שונות ואין מקפידות על הנגיעה, אבל מקפידות על התערור בת. ומן הדין אפשר להקל, לפי כמה צירופים שנת' לעיל].

571. דבדואי מקפידים על תערובתן.

572. משנה (פ"א דחלה מט) ורמב"ם (פ"ה הי"ג). וע"ע תוס' ורמב"ן ושאר גיטין (לב ע"א), והוא רק לכתחילה, וכמש"כ רמב"ם (פ"ג מתרומות הי"ז). ובשעה"צ (אות יג) העיר שדין "מוקף" אינו אלא למצוה מן המובחר, וכמש"כ ביו"ד ס' שכה. וכן מבואר בשטמ"ק (ב"מ יא.) בשם הריטב"א. וכ"ה במאירי בחלה (פ"ג מ"ד). ועוד.

573. משנ"ב סק"ז בבית אחד, והיינו חדר אחד בכל דוכתא.

574. משנ"ב שם שיהיו מעורבים, ובהגר"א ס' שכה כתב שיגעו זב"ז. וכ"כ

593. עפיה"א לעיל בהלכה ד"ה שותפים.

594. עיין להלן ס' תקו ובמשנ"ב שם. וכאן בס' תנו סק"י. וע"ע כה"ח (אות טז) מהאח', דאפילו במחשבה אין תקנה.

595. אח' כאן בס' תנו עפמש"כ בס' תקו [אך יש להזהר לאכול ממנה ביו"ט, שאל"כ אסור לאפות לצורך חול].

596. עיין משנ"ב ס' תנו סק"י. אמנם עיין להלן ס' תקו סק"ו שצידד להחמיר, ובכל אופן היתר זה הוא רק בחלת חו"ל. וכמש"כ בשעה"צ שם. וצ"ל שע"ז קאי גם המשנ"ב כאן בס' תנו על חו"ל.

597. משנ"ב סק"י. וכל דבריו הם בחלת חו"ל. וק"ק שלא פירש זאת. וע"ע כה"ח אות מט.

598. משנ"ב שם.

599. ברכ"י ביו"ד (סימן שכג אות ג) בשם הרב קרית מלך רב שגם במחשבה אסור להפריש בשבת, וה"ד כה"ח (אות טז). אמנם בביהש"מ עיין בס' רסא (ובס' שמב).

600. כה"ח (שם בס"ד) לכתחילה, ומיהו הני מילי כשיש עירוב כדן, שאם לא כן הרי עדיין אסור באיסור כרמלית מדרבנן [ואמנם מצד איסור טלטול יש אפשרות בפחות פחות מד"א, כמ"ד דמותר לצורך מצוה. עיין ביה"ל וב' דבריו סו"ס שטט, אולם עדיין יש איסור להוציא מרשות לרשות, כלומר מרה"י לכרמלית]. ואין לו אפשרות אלא לקיים את מצות האכילה אצל בעל המצה (או בעל הלחם בחג סוכות). ואם יש עירוב אבל הוא מפקפק כמו שמצוי בזמנינו, הדבר תלוי לפי עניינו, כידוע.

601. כה"ח (שם) בשם הפמ"ג (בא"א ס' תקו סק"ח) שמותר להפריש, דאיתי מצוה דאו' ודוחה לאיסור דרבנן. [וצ"ע מהא דלא התירו לעלות לאילן וכו' בשביל שופר וכו', ויל"ב], ובשו"ת בשאלת יעב"ץ (ח"א ס' קלג) נוטה להתיר כן בכל יו"ט, וכתב הכה"ח שיש לסמוך ע"ז אם אין לו לחם אחר. עיי"ש. וצ"ל"ע ממשמעות כל הפו' שלא חילקו בזה.

ואפשרות זו היא גם בכל יו"ט כשאין לו אפשרות לאפות עיסה אחרת [כמו שמצוי בפרט בפסח, שצריך קמח שמור וכו', ואינו מצוי כלל]. ובשש"כ (פי"א הערה נה) הביא מהגרשו"א שיפריש במחשבה ולא בדיבור וגם לא יברך, [ועיין בספר חיכו ממתקים ח"ב ע' שצא], ואכמ"ל.

602. עיין בדברינו שם ש"א שיתן לקטן מגיל 12 וכו' [ועיצה זו הובאה בצ"ץ הקודש ח"א סימן יט בשם המהר"ל דיסקין, ואמנם הובא שפעם אחרת לא רצה להקל בזה. אולם בספר מלא העומר ס' שכו סק"ב כתב שזה רק מפני שבפעם אחרת לא היה בדבר דוחק, ויכל לאכול מאחרים], ויש מפקקים בזה. [ועיין בזה בחלת לחם פ"ז ד. ובהערה, וע"ע בהר צבי ח"ב חאו"ח סימן א-ה. אך כתב שם בה"צ שבפסח וסוכות א"א לעשות עיצה זו. ואכמ"ל]. ויש אומרים עיצה באופן אחר להקנות את המצות לאיזה אדם גדול, ומאחר שהוא לא יכול להפריש קודם יו"ט, שהרי לא היה אצלו, יכול להפריש כעת. ועיין אור"ח על שו"ע ס' תקו, אך בפו' ל"מ כן, ויל"ב.

603. עיין בכל זה בשו"ע ס' שכג ובהגהה, ועיין משנ"ב כאן ס' תנו סק"י. ומה שכתב שם לאכול ולשייר, הוא רק בחלת חו"ל ולא בא"י.

604. עיין ברמ"א שם, ובמשנ"ב כאן סק"ו, וע"ע כה"ח אות כ, וע"ע כה"ח

חו"א טבול יום ס"ו סק"ה ועוד.

575. משנ"ב שם, והוא עפ"ד הגר"א ביו"ד ע"א.

576. עיין חזו"א שם שיש לדון שאין קפידא אלא בחביות סתומות ואף לא בדבוקות. ובד"א פ"ג מתרומות צה"ל ס"ק שנח כתב דמ"מ פקק אינו נחשב כיוס, עיי"ש. ובדברינו בסו"ס שיד. וע"ע במשפטי ארץ עמוד 420 בשם הגר"ק שרק בסגירה הרמטית כגון שעשוי לשימור המוצר אין זה מוקף. והעיר שבגר"א ומשנ"ב הנ"ל ל"מ כן. וע"ע כה"ח (אות יח) מש"כ בכל זה.

577. עיין רמב"ם (פ"ז מביכורים הי"ג) שאף בספק טבל א"צ מוקף, ואמנם בר"ש (פ"ד מ"ב) חולק. אולם בדמאי בודאי שיש להקל (עיין מאירי ושי"ט טה לנ"ל בנדה ז). ואצ"ל בהפרשה לחומרא כמו שנהוג אצל היראים. וכמו שהזכרנו בכ"מ (וראה לעיל בריש הסימן מה שכתבנו בזה), שבדואי א"צ להחמיר במוקף.

578. דאינו אלא לכתחילה, וכנ"ל. וכ"כ ד"א פ"ג מתרומות בצה"ל רצ בשם חזו"א.

579. שפוט, עיין תוס' עירובין (לב), ומה שכתבנו בבלבש יוסף סו"ס ש, ודו"ק.

580. כדן הפרשה מפטור על החיוב כמבואר בכ"ד, וכ"כ האח' כאן.

581. עיין ברמ"א ואח' כאן וכה"ג ביו"ד.

582. עיין חלה (פ"א מ"ז) ובירושלמי שם, וכן ברמב"ם וראב"ד פ"ו הי"ט, וכ"פ בשו"ע ס' שכו ס"ב.

583. עיין פת"ש (סק"ב) אם היינו לחלק לכמה אנשים, או לחלק את האפיה לזמנים שונים, או שלא לצרפן יחד (וראה שבה"ל ח"ד קמה שאין נוהגים כן). או שמקפיד שלא לערבן (חזו"א זרעים ליקוטם ב, ג).

584. שו"ע שם ס"ד.

585. כ"מ ברמ"א ס' שכו ס"ד, וכ"ה במק"מ סק"ח, וע"ע שם סק"י, וכן במנח"ש ס' סח.

586. רמ"א שם.

587. כ"מ בשו"ע שם ס"ב גבי נחתום, שכל שיש צד שאולי לא יתחלק בסוף, חייב בחלה.

588. שו"ע ס' של ס"ב.

589. החכמ"א בשערי צדק שער מצות הארץ (פ"ד בבינ"א אות ד) כתב שכיון שהם שותפים עד אחר האפיה, ה"ז נחשב לחלק אחר האפיה. אולם במנח"י ח"י ס' קב הביא מהארץ צבי מקוויגלוב ס' מט שגם ככה"ג פטור, כיון שבפעולת הוא מחלק בעודו בצק ע"ד לחלק אחרי האפיה. וע"ע שם. וכן במקראי קודש פורים ס' מא. [וע"ע בכל זה בכה"ח אות מן].

590. עיין חלת לחם סוף פתיחה לפרקה ה' ובס"כ. ועיין מש"כ בזה במנח"י ח"ח ס' מב שהביא כמה פו' דס"ל הכי, ומסיק דיפריש בלא ברכה. [וע"ע בזה במנחת שלמה ס' סח, ושבה"ל ח"ב ס' קעט ה, ונת' במק"א]. אך בודאי יש להחמיר ולהפריש מספק.

591. כפיה"א בהלכה קודמת [ויל"ע בצירוף עם אחרים בביתו, דיפריש בלא ברכה].

592. שבזה הרי יש שיעור שלם להפריש עליו בודאי.

מז. הקמח המצוי כיום בארץ ישראל רובו מיובא מחוץ לארץ [אך הקמח של המצות בדרך כלל הוא של ארץ ישראל]. ומכל מקום אם הלישה היתה בארץ ישראל, חיובו כחלת ארץ ישראל⁶⁰⁵. ומצות מארץ ישראל שנשלחו לחוץ לארץ, נחלקו הפוסקים אם דינם כחלת ארץ ישראל או כשל חוץ לארץ. ובדיעבד אפשר להקל⁶⁰⁶.

[ב]

הפרשת חלה להאופה ביום טוב

מח. המפריש חלה ביום טוב מן העיסה, אינו רשאי לאפותה, כיון שאינו לצורך אכילה. וצריך להשהותה עד הלילה לשורפה, ובפסח אינו יכול להשהותה משום שהיא תחמיץ⁶⁰⁷. ועל כן יש לנהוג באופנים הבאים:

א] שלא יפריש את החלה, ולא יקרא לה שם חלה לא בדיבור ולא במחשבה, עד לאחר האפיה⁶⁰⁸, וכן צריך לעשות לכתחילה. [ואם אירע והבעלים לא הפרישו חלה, ואדם אחר הפריש, אין בזה כלום, משום שאין אדם יכול להפריש ללא רשות]⁶⁰⁹.

ב] אם בדיעבד כבר הפריש חלה⁶¹⁰, יטיל אותה במים צוננים כדי שלא תחמיץ⁶¹¹. וכשרואה שהמים מתחממים קצת בעמדם בבית, מחליפם במים צוננים⁶¹². ואמנם אסור לטלטל את החלה בידיים משום מוקצה, ולכן יחליף בלא לגעת בחלה⁶¹³. ועיין בהערה⁶¹⁴. ויפריש פחות מכזית⁶¹⁵.

ג] בחוץ לארץ יש אפשרות נוספת, לאפות את החלה לאחר הפרשתה, משום שהיא ראויה לאכילה לכהן טהור⁶¹⁶ [וכמו שיבואר בהלכה הבאה]. ודווקא כשהכהן נמצא שם⁶¹⁷.

ד] יש אומרים שמותר לאפות חלה ביום טוב, משום שיש אפשרות לאכלה על ידי ביטול ברוב, אפילו לכהן טמא⁶¹⁸, אך אין לסמוך עליו.

ה] יש אומרים שמותר ביום טוב ללוש פחות מכשיעור חלה, כדי לפטור עצמו מחיוב חלה, ויש חולקים⁶¹⁹. ולכן, הנכון למעשה כאמור לעיל.

ו] אדם שכבר הפריש חלה בפסח, ואין לו אפשרות למנוע מחמץ, ישנה עצה לפגום את החלה על ידי חומר פוגם, או לפררה ולאבדה, אולם למעשה אין לעשות כן ביום טוב⁶²⁰.

ז] יש אפשרות ליתן במתנה לגוי את החלה, ובאופן שהגוי לא יאכלנו⁶²¹. וכן יש אפשרות להפקיר, ובמקום שלא יבא לידי בזיון⁶²², אך למעשה אין לנהוג כן.

אכילת חלה

מט. חלה אסורה באכילה למי שאינו כהן, וגם אם הוא כהן שנטמא, אסור לו לאכול חלה בשום אופן. וכן אם החלה טמאה אסורה היא אף לכהן טהור. ובזמן הזה שכולם טמאים מפני טומאת מת, אסורה החלה באכילה לכהן⁶²³. אבל מותרת בהנאה⁶²⁴.

כל האמור בארץ ישראל, אבל בחוץ לארץ שיעקר חיוב חלה הוא מדרבנן, הרי היא מותרת לכהן טמא, ואינה אסורה אלא לכהן שטומאה יוצאת מגופו. והם: בעל קרי, זב, זבה, נדה, ויולדת. אבל שאר הטמאים במגע הטומאות, אפילו טמאים טמא מת מותרים לאכלה⁶²⁵. ולכן, יש אפשרות בחלת חוץ לארץ לאכלה באופנים הבאים:

א] קטן פחות מגיל תשע, ועיין בהערה⁶²⁶.

ב] קטן מגיל תשע שלא ראה קרי, יש מתירים ויש אוסרים⁶²⁷.

ג] קטנה שלא ראתה נדה⁶²⁸.

ד] גדול שטבל, אף על פי שלא היה הערב שמש, ויש אומרים שצריך הערב שמש⁶²⁹, ועיין בהערה.

ה] נדה שטבלה עדיין אינה מותרת⁶³⁰.

לגוי כדי להנצל מאיסור. ועיין בדברינו בהל' שבת סי' שו, שכך, ועוד לעיל בהל' פסח סי' תמה תמו ועוד]. וכה"ג כתב באמת המשנ"ב להלן (סימן תנט סקל"ח) לגבי כלי לשה ביו"ט שיש בהם חמץ עי"ש. אולם בנידון דידן לענין חלה, אינו פשוט, שהרי זה אסור לזרים ולגויים, ויש לשמור את התרומה. וזה יתכן באופן שהגוי לא יגע בזה, כעין מכירת חמץ שלנו. אלא שכאן צריך שיהיה ודאי שלא יגע. ואם לא כן הרי עבר איסור, ולכן אינו כ"כ במציאות. ולכן גם לא כתבו הפו' עיצה זו, ואין לעשות אלא ככל הנ"ל.

622. דבכה"ג שמפקירה אין חשש, וכה"ג כתב המשנ"ב להלן (סימן תנט סק"ל) בדן האופה ביו"ט, [וה"ה ביטול במי שאופה ביו"ט. עיין בסימן תס ס"ג, וכ"כ המשנ"ב להלן בסימן תנט סקל"ח, עי"ש. וע"ע בשעה"צ שם לענין כזית, וע"ע בזה בסימן תמב עי"ש]. אולם כאן המשנ"ב והפו' לא כתבו כן, מפני חשש שיאכלוהו זרים וכו', ככל האמור בהערה הקודמת.

623. הדברים מבוארים ברמב"ם פ"ה מבכורים (וכה"ג בפ"ז מתרומות), וכן בפ"ג מתרומות. ובשו"ע יו"ד סימן שכב ס"ד.

624. עיין רמב"ם פ"ב מתרומות וכ"פ הרמ"א ביו"ד (סימן שלא ס"ט). ועיין בפו' שם. והחזו"א בשביעית (ס"ה סק"ד, יב) כתב שאפשר שלסבורים שבזה"ז אין הכהן אוכל בתרומה, ה"ה שאין נותנים לו, ולכן לא נהגו ליתן לכהן, ומ"מ מסיק דמותר. ועכ"פ המנהג שכ"א שורף לעצמו.

625. שו"ע יו"ד סימן שכב ס"ה [ועיין שם ברכה לכהן האוכל חלה].

626. בנדה (לב): ורמב"ם בהל' אבות הטומאה (פ"ה ה"ב) מבואר שקטן בן ט' אפילו שראה קרי אינו מטמא מגזח"כ. ואמנם האח' נחלקו בזה כמובא בכה"ח (אות סה), ומ"מ למעשה הסכימו הפו' להיתר, וכ"כ במשנ"ב (סק"כ). אלא שהוסף הכה"ח (אות סז) דכל זה לענין קרי, אבל לענין זיבה אפילו תינוק בן יום אחד טמא (נדה שם, ורמב"ם פ"א ממשכב ומושב ה"ד). אלא שמן הסתם פחות מכן תשע לא רואה זיבה (גר"ז). ע"כ, ואכן גם בגדול מבואר בחזו"א יו"ד (סימן קיט סק"י) שאינו שכיח [ובפשטות היינו משום דזיבה היא כענין חולי, ולא שכיח לרוב בני אדם. ובאשה הוא ענין אחר שהוא סוג חולי שכיח המצוי בשינוי הסדר]. וזה מלבד מה שמצאנו במשנה דזבים (פ"ב מ"ב) ועוד בש"ס (ריש קידושין וזירי סה:) בשבעה דרכים בודקים את הזב וכו', עי"ש. וקל וחומר שא"צ לחוש בקטן. [ובעיקר סוגי הראיות, עיין במשנה במקואות פ"ח מ"ב, וברמב"ם בהל' אבות הטומאה פ"ה ה"ו].

627. בכה"ח (אות סו) הביא מהב"ב בשם ר"י דמשמע שאם הוא גדול מתשע ה"ו בחזקת שראה, וכתב הגר"ז (שם) שאפילו אם הוא אומר שלא ראה אסור [עד שיטבול], ע"כ. וגם המשנ"ב (שם) סתם וכתב היתר רק לפחות מכן תשע, וע"ע גם בב"ב בשם ר"י ובברכ"י (סק"ה), ודו"ק. ובדרך אמונה (פ"ה מבכורים סקפ"ז, וזה"ל ס"ק קנג) כתב דמשמע ברמב"ם שאם ידוע שלא ראה מותר. [אמנם בעלמא י"ל שידוע לנו בבדיקה, ולא ע"פ נאמנות הקטן. ויל"ב. ואכן גם מצד חזקה י"ל כן, ובפרט במידי דרבנן. והו"ל להתיר, וצ"ע].

628. שו"ע יו"ד שם. והפו' כאן לא הזכירו מזה (זולת כה"ח), והוא ל"ד. א"נ דיברו בדבר הקשור ביחוסיה כהונתו, וכעין מה שכתבו הפו' להלן שלכך בפסח נתנו לכהנים. ודו"ק.

והנה ישנם שני דברים בקטנה מה שאין בקטן, חדא דקטנה אפילו בת יום אחד מטמאה בנדה כמש"כ בנדה (מג). תינוקת בת יומה וכו', משא"כ קטן שפחות מתשע אינו מטמא (בקרי ולא בזיבה). אלא שמן הסתם במציאות אינה רואה עד קרוב לגיל מצוות, משא"כ קטן שיתכן יותר מוקדם.

629. בשו"ע יו"ד שם כתב שא"צ הערב שמש. והרמ"א הביא י"א שצריך הערב שמש. [ועיין ביבמות (עד). בתרומה או מעשר שני]. ויש בזה כמה הוספות, [א] שהטבילה צריכה במקוה כשר של מ' סאה (עי' כה"ח ע). [ב] שלא יטיל מים אחר טבילתו עד שיאכל (וכמש"כ האח', עיין משנ"ב וכה"ח סט). ויש עוד פרטים בדיני טומאה וטהרה, ואכמ"ל.

630. הנה באשה בטומאה היוצאה מגופה, בפשטות היינו בנדה וזבה (ולא בזיבת לובן שיצאה מעצמה, אלא באודם, כמבואר במשנה בזבים פ"ב מ"א, ובגמרא נדה לב:), אלא שמצאנו שאשה נטמאת גם בבעילה (כמש"כ בפ' מצורע, וכמו שמבואר בנדה מא: שזה אינו תלוי במגע ש"ז, אלא גזירת הכתוב בעצם הבעילה). וכן בפולטת ש"ז (בשבת פה ונדה שם ועוד, ועיין

מנינו שבהפרשה בכל שהוא די, וכמש"כ רבינו החיד"א בברכ"י סימן שכב מדברי רבותינו והמנהג הפשוט, דלא כמון השו"ע שם, וכ"ה בבא"ח (ס"ר פ שמיני) ועוד. וע"ע גם בארץ חיים סתהון כאן. והגם שהרמ"א (שם) כתב שיש נוהגים להפריש כזית, אין מנהגינו כן. ועכ"פ בנידו"ד בודאי אין להפריש כזית, שלא לבא לידי איסור בשיעור שלם של כזית [מלבד שיש מקילים מהתורה בכל אופן בחצי שיעור של בל ראה ובל ימצא, כמשנ"ת בס' תלב"ת לן]. ודו"ק. ויהרר לקחת משהו קטן לצאת שיטות הגאונים ששיעור כזית הוא לפי כזית המצוי.

616. כ"כ הרמ"א (ס"ו סתנו). ואמנם השו"ע לא כתב עיצה זו, משום שהוא דיבר בחלת א"י או במקום שאין כהן וכדו', וכמש"כ האח' במשנ"ב וכה"ח אות מד, עי"ש. אבל בודאי שהוא דין ברור, וכמו שהביא ביו"ד (סימן שכג), וכן בב"ב כאן הביא ענין זה בפשיטות כיעו"ש. ואמנם ברמ"א עצמו הביא י"א שלא ליתן חלה לכהן בזה"ז כלל. אולם מעיקר הדין הוא סתם להתיר, וכמש"כ הש"ך ביו"ד (סימן שכב סק"ט) והובא במשנ"ב, וע"ע בכה"ח (אות ג) מדברי האח' בזה. ויבואר בהלכה הבאה.

617. עיין בטור בשם הגאונים ובד' האח' אי אמרינו הואיל ומקלע כהן.

618. עיין בשו"ע יו"ד (סימן שכג) דין ביטול החלה ובדברי הש"ך והפו' שם, ולפי"ז יש אפשרות לאפות מה"ט. וכמו שכתבו האח', ה"ד בכה"ח (אות עב) עיין שם.

619. ברמ"א (סוה"ס) הביא י"א דמותר לעשות כן כדי לפטור עצמו מן החלה, ע"כ. והיינו דהנה ביו"ד (ס"ו סכד) כתב השו"ע שאסור לעשות עיס"תו פחות משיעור כדי להפקיע ממנו חיוב חלה, ע"כ. [אא"כ אין לו עוד קמח כמש"כ הש"ך שם]. וע"ז כתב דכאן ה"ז כמו צורך ומותר (עיין בט"ז ביו"ד שם). והנה מקור דברי הרמ"א מהר"ן [ויש לציין להכה"ח (אות נ) שהביא מהריטב"א שכתב בהלכה זו שהמדובר כשהגיע לכלל הפרשה, דהיינו שג' לגלה, שאלמלא כן עושה אותה פחות מכשיעור, ע"כ. וצ"ע דזה הלא סברת הרמ"א הנזכר ע"פ ה"ו, והפו' פקפק ע"ז וכדלהלן, ולמה הוצרך לזה]. אולם הגר"א פקפק בזה כמש"כ המשנ"ב וכה"ח סוה"ס, ועוד הביא הכה"ח שכן פקפקו הפר"ח והנה"ש.

ויש לציין דמצאנו בבכור בהמה טהורה שכתבו התוס' בבכורות (ג). שמי"צוה להשתתף עם העובד כוכבים קודם שיצא לאויר העולם, כדי לפטור מן הבכורה. ואע"פ שבכך מפקיע את קדושתו עדיף טפי, כדי שלא יבא לידי מכשול ליהנות ממנו וכו'. וכ"פ בשו"ע (יו"ד סימן שכ ס"ו). ואעפ"כ לגבי בכור בהמה טמאה, כתב הטור וש"ע לקמיה (סימן שכ ס"כ) שאסור לה"שתתף עם גוי להפקיע קדושתו, כיון דאפשר בפדייה או בעריפה, ע"כ. ועד"ז כל שעשוי לבא לידי חיוב ואפשר בתקנה, וה"נ הלא יש כו"כ אפשרויות בתקנה כנ"ל.

620. הנה בעיקר הנידון נתעוררתי לזה במקרה שכבר הפריש מן העיסה אמרו להטיל לצונן, הלא אפשר לפגום את העיסה עד שלא תהא ראויה לכלב, ושוב אין עליו חובת ביעור [ואע"פ שאי אפשר לפגום אלא כזוה לפני פסח ולא בפסח עצמו, וכמו שנתבאר בהקדמה לסימן תמב, אולם שם זה בגלל שכבר נאסר, אבל כאן המדובר לפני שהחמץ, ובאופן כזה אפשר לפגמו]. איברא שאסור לטלטל את העיסה משום מוקצה. אולם לכאן יש היתר כל עוד שהוא בידו (כמש"כ הכה"ח אות נה). ואם כן יכול לפוררו לרוח או לפוגמו בחומר פוגם או לזרוק לבית הכסא שלנו וכדומה [אלא שלבית הכסא אינו ראוי משום בזיון הקודש של החלה].

שוב ראיתי שאכן בא"ר (אות ח) כתב בשם ספר המנהיג שיעשה פיורים דקין וזירם לרות, ע"כ. אולם בכה"ח (אות סב) העיר ע"ז שברש"י בביצה (כו): על המשנה כתב שאסור לבער קדשים ביו"ט בשום ביעור, וכ"ה בפמ"ג במש"ז ה, וא"א ו. ע"כ.

ואגב, מדברי המנהיג מבואר שאין איסור "זורה" במה שמפזר וזורה לרוח דברים שאינם כדי להפריד פסולת מאוכל, וראה בדברינו בסו"ס שיט בענין זה, מחלוקת ראשונים, הגם שסוגיאן דעלמא להתיר, כמו בנייעור מפה מפ"י רורים שבה וכדו'.

621. הנה אם נתן לגוי אין לו חשש של חימוץ [ומותר ליתן במתנה

אות עט, ונכון להחמיר.

605. עיין רמב"ם פ"ה ה"ו ובראב"ד וכס"מ ושאר מפ'.

606. עיין חשב האפוד ח"ב סמ"ג משכ"ב.

607. שורש הענין כמו שביארנו, ויבואר עוד: א] שאם הוא יפריש חלה, לא יוכל לאפותה, שהרי זה ללא צורך, מפני שאף אדם בא"י לא יוכל לאכלה ואפילו כהן, וא"כ אין זה צורך אוכל נפש. ב] ואם יניחנה כך הרי היא תחמיץ, והרי הוא עובר עליה בכל ריאה (אע"פ שאינה שלו, וכמש"כ בפסחים מו: משום הואיל דאי בעי מתשיל עליה עי"ש, ומ"מ אין לאפותה משום הואיל וכמש"כ התוס' והמפ'). ג] ולבטל אותה קודם שתחמיץ (כה"ה דלהלן סימן תס ס"ג בלש אחר זמן איסורו, עי"ש) ג"כ לא מועיל כיון שאינה שלו, וגם הכהן לא יכול לבטל שעדיין לא הגיע לידי (וכמש"כ האח', ה"ד בכה"ח אות נו. ויל"ע אמאי לא יביאנה לכהן לבטלה. ואף שהכהן לא יכול לטלטל משום מוקצה, אפשר לעשות כן בטלטול בגופו כלאחר יד, וצ"ע. אכן אם זה לכ"תחילה הרי יכול לעשות כפי האופן הראשון. ושוב א"צ לעיצה זו כלל). ד] לשרוף קודם שתחמיץ ג"כ אי אפשר, מפני שאין שורפים קדשים ביו"ט. (ועיין בסימן תמו דין המוצא חמץ ביו"ט).

608. שו"ע ס"א שלא להפריש חלה עד אחר שתאפה. והוספנו שבכלל זה לא לקרוא לה שם גם במחשבה, כיון שחלות תרומות ומעשרות חל גם במי חשבה, וכמש"כ בשו"ע יו"ד סי' שלא. וכן העירו גר"ז משנ"ב וכה"ח. וע"ע במשנ"ב סק"ד.

609. כן העירו המג"א וא"ר וש"א, ה"ד במשנ"ב סקל"ו וכה"ח אות נב עפ"מש"כ בשו"ע יו"ד סימן שכח. ויש בזה כמה פרטים, וכמו שהבאנו לעיל בדיני ההפרשה בענין "מי המפריש".

610. ולכתחילה צריך לעשות כפי אופן א' כנזכר, ומשום שבאופן ב' יש לחוש שמא המים לא יהיו צוננים יפה. וכמש"כ הבי"ב בשם הרא"ש, וכ"כ הלבוש וש"א.

611. שו"ע, ועיין כה"ח (אות סב) משם המג"א שפקפק ע"ז ודחוהו האח', וע"ע שם אות סג.

612. אח' במשנ"ב יט וכה"ח (אות סג). וע"ע שם אות סב.

613. גר"ז בכה"ח (אות סג), עיין שם (סק"ק המשנ"ב לא הזכיר זאת). והיינו שישאב את המים מן הכלי שהחלה מונחת שם, וישפוך לשם מים אחרים צוננים, וגם את הכלי אסור לטלטל (אם הוא עם החלה לבד, אמנם אם הוא עם המים ה"ז כבסיס לאיסור והיתר, אף שההיתר בא לשמש את האיסור. עיין סי' שט, ויל"ב), עי"ש. אולם יש אפשרות לטלטל בגופו וכ"לאחר יד. עיין בדברינו בהל' שבת ר"ס שח. אלא שהגר"ז והחזו"א סוברים שאסור לטלטל מן הצד לצורך האסור. ועיין מה שכתבנו שם.

ובעיקר דין מוקצה בחלה, כתבו האח' שזה מותר רק בעודן בידו. עי"ש. (וכמו שהביא כה"ח אות נה). וצ"ע לפי מה שהבאנו ברה"ס שם שאין היתר של עודו בידו במוקצה מחמת גופו. וע"ע מש"ש ובסו"ס שלט. שו"ר בשש"כ פ"א הערה סט שעמד בזה.

614. יש להעיר שכ"ז רק בהנחה שהבצק אינו צף, אבל אם הוא צף הרי החלק העליון אינו מתקדר, ואסור, וכה"ג כתב המשנ"ב להלן (סימן תנט סקל"ו) לגבי האופה ביו"ט שיניח הכלים במים צוננים, ויכביד עליהם שלא יצופו על המים, עי"ש. וצ"ל לפי"ז דלבצק שוקע אין חשש. ולכאורה היה אפשר לומר דמ"מ משפיע עליו החלק שבתוך המים [ולכן לא העירו בזה הפו']. כעין מש"כ הפו' לעיל שבעת הפרשת חלה יש להתעסק בצד השני בבצק (ושאני כלים הנ"ל שצריך להכבידם מפני שיתכן שע"י המצוף יהיה כל הבצק בחוץ). אולם הנה במשנ"ב להלן (סימן תנט סק"ב) איתא להדיא שאינו מועיל מה שמתעסק בצד אחד להשפיע על כל העיסה למנוע מחימוץ. ועל כרחק במש"כ לעשות בעת הפרשת חלה הוא להועיל כפי האפשר, וכן מוכח עוד ממש"כ שבעיסה גדולה כתוב שלא יאפה, מפני שאינו מתעסק בה כראוי. וכן יו"ד מטיף טיף בקמח. וי"ל שאף אם העיסוק לא מהני, מ"מ בקור זה משפיע על הכל (הגם שאינו בגדר קר מקצתו קר כולו). וע"ע להלן סי' תנט. וצ"ע. ועיין באגר"מ (ח"ג סימן נט) בענין הנחת חלה במקפאי.

615. חשבנו להעיר דבכה"ג עדיף להפריש פחות מכזית כפי עיקר הדין בז'

נד. מינוי השליחות הוא גם בהסכמה שמסכים הבעל הבית לכך, ואין צריך מינוי מפורש⁶⁴⁷. ולאחר המינוי נחלקו הפוסקים אם יכול המשלח לבטל את השליחות⁶⁴⁸.

נה. גם כשעשה שליח להפריש חלה ותרומות ומעשרות, אינו יכול לאכול עד שיברר שהשליח אכן הפריש, ויש מתירים מפני שחזקה שליח עושה שליחותו. ולהלכה אפשר להקל בזה, ובפרט אם השליח הבטיח לעשות כן. וכן אם השליח פתח מרצונו⁶⁴⁹. ומכל מקום יש להמתין עד סוף היום בזמן שהולכים לישן⁶⁵⁰.

נו. אשה רשאית להפריש חלה בביתה מהבצק והמאפה שהיא עושה⁶⁵¹. ולא זו בלבד, אלא יכולה למנות שליח להפריש חלה⁶⁵². וכן בן גדול האוכל בבית הוריו יכול להפריש מכל מה שבבית, אבל אם הוא אוכל לבדו וכן אורח, יכולים להפריש רק ממנתם⁶⁵³. וכן אם דרך למנות אחרים, כגון משרתת וכדו'⁶⁵⁴.

נז. מנהג למעשה שהאשה היא המפרישה חלה, ואין לבעלה לקחת את המצוה ממנה⁶⁵⁵. וגם בהפרשת חלה מן המצות, אם האשה נמצאת במקום האפיה, תפריש היא⁶⁵⁶. אך למעשה אין מדקדקים בכך בהפרשת חלה מן המצות⁶⁵⁷.

נח. שותפים בעיסה או במאפה רשאים להפריש, אמנם אם אחד מקפיד על חבירו, יפריש כל אחד על חלקו בלבד⁶⁵⁸. ומ"מ אי אפשר למנות שליח בלא הסכמת כל השותפים⁶⁵⁹. ומכל מקום כשיש שיעור אחד בעיסה, הקודם להפריש זכה⁶⁶⁰.

ולמעשה, המנהג גם בחוץ לארץ הוא שאין כהן אוכל חלה, ואפילו כהן טהור⁶³¹. ורק בפסח יש שנהגו ליתן את החלה מן המצות לכהן⁶³². והמנהג הפשוט שגם בפסח אין נותנים לכהן, ואין לשנות⁶³³, וזולת בדיעבד שכבר הפריש מן העיסה ויש חשש שתחמיץ מותר לאפות וליתן לכהן⁶³⁴.

מי המפריש

נ. אין רשאי להפריש חלה, רק הבעלים של העיסה והמאפה, או שלוחו⁶³⁵. ויהיה יהודי⁶³⁶. גדול בן י"ג שנה או בת י"ב שנה⁶³⁷. ובדיעבד גם קטן בן י"ב שנה ויום אחד וקטנה בת י"א שנה ויום אחד רשאים להפריש, ויכולים להיות שליחים⁶³⁸.

נא. מאפיה שהיא לכלל הציבור, המנהל הוא הבעלים. ואם הוא ממנה תחתיו אחראי לנהל, נראה שאותו אחראי הוא כמו בעלים, ובכוחו למנות שליח להפרשת תרומה וחלה⁶³⁹.

נב. מה שמצוי במאפיות משגיח מטעם בד"צ, המשגיח ממונה להפריש⁶⁴⁰. ועיין בהערה⁶⁴¹. ויכול ליתן רשות לאחר להפריש⁶⁴². וכיום עושים שטר מיוחד למינוי שליחות על ידי בעלי המאפיות והמשגיחים.

נג. בעל הבצק או המאפה יכול למנות שליח להפריש חלה, ואפילו כשעדיין לא נעשית העיסה ועתה הוא קמח⁶⁴³. והשליח שמפריש הוא מברך על הפרשת חלה⁶⁴⁴. וגם שליח עושה שליח⁶⁴⁵.

ונחלקו הפוסקים אם אומרים בהפרשת חלה מצוה בו יותר מבשלוחו⁶⁴⁶.

שזה משמעות של עיסוק במצוה כענין של מצוה בו יותר מבשלוחו, ולא דוקא מצד מצות פסח, ודו"ק). ומ"מ הרי זה סניף לענין זה. (ומלבד מעלה מיוחדת כדרכו של עני, וה"ז כענין "לחם עוני"). ובדאי שגם כאן יש ענין זה. ויתירה מזו שאף במצוה שנעשית חובה לאחר שכבר הגיע המאורע שמחמתו נתחייב, נמי מצאנו שיש בזה מצוה בו יותר מבשלוחו, וכמבואר בקידושין (ע) גבי מצות מעקה. ובאמת שגם בהפרשת חלה עצמה ראינו בפ' מעלת הפרשה, ודו"ק. וכבר האריכו באח' בענינים אלו. עיין בשד"ח בשו"ת דברי חכמים סימן מד ועוד באח', ובמשנת' בקידושין מא ואכמ"ל.

647. חזו"א מעשרות (סז סקט"ו) כמו שמצאנו באהע"ז (סוימן קסא ס"ה) במי שנשתתק ששואלים אותו אם רוצה ליתן גט לאשתו, ומרכין את הראש להסכמה.

648. נחלקו בזה הרמב"ם וראב"ד, וכן השו"ע עם הרמ"א והגר"א ועוד ביו"ד (סימן שלא סל"ו).

649. הנה הארכנו במקומו בענין חזקה דשליח עושה שליחותו. ולהלן יובא שוב המאמר (בתוספת אומר ודברים ממה שכבר נדפס בעבר), ועיקרי הדברים שבדאי לא אמרינן שליח עו"ש, ובדברנן אומרים שליח עו"ש. ובדברנן שיש לו עיקר מן התורה יש בזה מחלוקת, והנה בתרומ' וחלה נחלקו בזה בראשונים ואח' אם נחשב שעיקרו מן התורה. והנה ברמב"ם שו"ע מבואר בהדיא לגבי תרומ' (וה"ה חלה) שלא אומרים חזקה עי"ש. אך כתבו כמה מפרשים שזה נאמר רק בתרומה דאורי', ולא בזה"ז שהוא דרבנן. אלא שזה נחיא בדעת הרמב"ם ולא בשו"ע, ורק אם פתח השליח מעצמו שפיר דמי. והרמ"א אכן פסק להקל, שאף בדעת השו"ע י"ל עכ"פ שבצירוף נוסף להקל. והיינו כגון שהשליח הבטיח למשל, שבזה דעת המחנ"א והתור"ח מלובלין ועוד באח' להתיר, וכן יש מקילים בחבר, וכמו שכתבנו במאמר שם.

ועוד יש להוסיף מה שכתבנו שם שאם השליח ג"כ משתמש בזה אזי בדאי יש תלות שהוא עשה, שהרי יזהר לעצמו שלא ישל, והכל לפי הענין. **650.** כ"כ בחי' רע"א על השו"ע שם בסימן שלא סל"ד (ועיין מל"מ פ"ד מבכורות). ויש להמתין עד הערב. ומסתבר שזה תלוי בכל מקום לפי ענינו אם הוא זמן שדרך לישן שם, שיש מקומות שישנים ב-10 או 11 וכדומה, ועד אז יש להמתין.

651. ברמב"ם (פ"ד תרומות ה"ב) והאשה תורמת מעיסתה מפני שהיא ברשות, עי"ש. ומבואר שזה מצד שיש לה רשות. אולם באו"ז (סו"ס רכה) מבואר שהיא מצוה שלה (תרומה"ד ס" קפח). ויש לדון בזה עוד, א] אם יכולה לעשות שליח גם אם בעלה אינו מסכים לכך. ב] אם בעלה יכול לעשות שליח משהו אחר, ובאו"ז כתב ש"לכתחילה" לא יעשה כן. (ובדיעבד בודאי מהני.) ג] כשצריך להשאל על העיסה, כמו שדנו הפו"ד מצאנו בפ' שהפליגו לדון אם בעלה חטף לה המצוה לענין זהובים, ובהו ודאי שא"צ לשלם לה, ונת' במקומו, ועכ"פ אם בעלה מקפיד עליה בזה י"ל שאין לה רשות. ואף שהבעל נוהג שלא כהוגן. וע"ע בחזו"א מעשרות סימן ז סקט"ו ובד"א פ"ה סק"ח.

652. לא מבטיח לאו"ז הנ"ל, אלא אף לרמב"ם י"ל שהכל בטל מן הסתם, עיין ברמ"א ס" ששכ ס"ג. וע"ע בחזו"א שם וחלת לחם ס"ו טו.

653. עיין רמב"ם שם. **654.** עיין בב"ח ושו"ך ואח' בסי' שכח ס"ג, והכל תלוי לפי הענין אם ידוע שבעלת הבית מקפידה או לא.

655. במשנה (פ"ב דשבת) על שלשה דברים וכו', ובירושלמי בשבת (פ"ב סוף הלכה ו) איתא שמצות חלה נמסרה לאשה, לפי שהיא גרמה מיתה לאדם הראשון שהיה חלתו של עולם וכו', (וכ"ה במדרש רבא בראשית פ"ד א, ותנחומא ר"פ נח). ועוד. וכ"ה במג"א ואח' בס' רמב. וצריך הבעל לבקש רשות מאשתו, ובאח' דנו אם צריך לשלם לה עשרה זהובים עפ"מ ש"כ החיד"א במחזיק ברכה ס" רסג ועמש"ש. ולדינא בודאי שא"צ לשלם, כיון שהכל שלו, ומ"מ זו מצוה שלה.

656. שהרי זוהי מצוה, וכנ"ל. ומאי שנא, וע"ע ביעב"ץ. וכ"כ בלקט העומר פ"ב הערה ח. וכן נהג הסתייפלר כמש"כ באר"ח ח"ב ע' מב. וכ"כ בפשיטות בספר פסח בציון.

657. משום שהחשש לטעות מצוה, וההפסד גדול, וכדלהלן סו"ס. וגם יש לדון לפי הטעמים שנת' בס' רמב, וכ"כ בתשובות והנהגות ח"ב ס' תקנח. וכן הבאנו לעיל בזהירות שלא ישכחו מההפרשה. ומלבד כ"ז הרי במאפיות מפרישים על הכל מחשש דהוי כעיסה העשויה לחלק, וכנ"ל. וע"ע מקו"ח ב ושע"ת. (וגם שפיר דמי שיזכה האיש פעם בשנה להפרשה).

658. עיין יו"ד ס' שכח ס"ג ושלא סל"א, ובמפרשים.

659. שכח ס"ג. **660.** נראה בפשיטות שכל מה שאפשר להקפיד אחד על השני הוא כשיש שיעור לתרויהו, אבל בשיעור אחד של עיסה, הרי זו הפרשה אחת, ואם

תשלומים והחזרות וכהנה לרוב, ובאופן כזה הוי כמו בעלים, וא"כ גם לענינו י"ל כן שהם כבעלים למנות שליח, וכה"ג במשפ"א סופ"ד משם הגרי"ש"א. **640.** שכיום הדבר ידוע שהמשגיח הוא אחראי לכל ענין הכשרות, ובכלל זה ההפרשה כמו שכתבנו בכמה מקומות, וא"כ ה"ז כמו שמינו אותו שליח לכך. והרי מבאר בשו"ע (סימן שכח) שאפשר למנות שליח גם בעודו קמח, וה"נ כשממנה אותו בתחילת העבודה שפיר דמי.

וע"ע בטור (סו"ס שכח) במי שממנה לעשות בצקים לבעה"ב, ובב"י שם פקפק בזה. אך הב"ח והשו"ך שם סק"ה כתבו שבדיעבד מהני, וכ"כ עו"א. אולם אנן בעינן למימר שגם בלאו הכי נמי הדין כן. ואף לב"י, מפני שזה כאילו מינהו להדיא להפריש, וע"ע להלן דגילוי דעת כל דהוא נחיא ליה. וע"ע בהערה הבאה.

641. והנה מצינו הרבה פעמים שהקמח לא נמצא בעולם או שלא הגיע למאפיה בתחילת מינוי המשגיח, ויש לדון אי רשאי המשגיח להפריש אע"פ שמינו אותו בפעם אחת להרבה זמן. ונראה דלא גרע מזכין לאדם המבואר ברמ"א ס' ששכ ס"ג. וא"נ דהעיקר בגילוי דעת, וא"צ שליחות ממש, וכן מוכח מכמה דוכתי, ועיין בד"א פ"ד מתרומות סק"ב שכתב שאי אפשר לע"ש שות שליח על מה שעתידי לקנות בעתיד. אולם הדבר שנוי במח' ראשונים, דמכמה ראשונים משמע דמהני גם על העתיד. ועיין במשפ"א פ"ד ס"ה, אך כתב דמ"מ מותר מדין זכין.

642. מצוי במאפיות שבאות נשים ומפרישות חלה מן העיסה ברשות המ"שגיח, ויש לדון אם הדבר מותר, וכמש"כ בדרך אמונה (פ"ו מבכורים סק"ד וצה"ל סק"כ) להעיר בזה. אכן במשפ"א (פ"ד ס"ח) הביא ממאירי בגיטין (כט). ובשיטה לא נודע למי בקידושין (מא). ועו"א שמוות לעשות כן, דכל כה"ג ל"ח מילי, וכן בכל שליח עושה שליח בהפרשת חלה [אך זאת יש להעיר, שצריך המשגיח לעמוד עליהם לראות שאכן מפרישים כדן מכמה סיבות].

643. עיין שו"ע ס' שכח ס"ג, ובהלכה הקודמת בהערה.

644. כמש"כ בתרומות (פ"א מ"ו) ועוד.

645. כמו שהבאנו בהלכה הקודמת בהערה.

646. בשו"ע (סימן שלא ס"ל) איתא עושה אדם שליח להפרשת תרומה, ומשמע שאף לכתחילה נמי. ולכא"ז צ"ב הא קי"ל מצוה בו יותר מבשל"ח (כמש"כ בקידושין מא), ויש לדחות דבאמת זה ג"כ גדר של לכתחילה, אלא שמפסיד מעלה לעשות בעצמו, והרי כה"ג הלשון גם בגמ' בקידושין שם. ואע"פ ששם הוא בדיעבד לגבי שלוחו, מ"מ כתבו האיש מקדש. אך יש לדחות שזה נאמר אגב בו שהוא לכתחילה, אבל אילו היו כותבים האיש מקדש בשלוחו, היו כותבים בלשון דיעבד. ועכ"פ אין ראייה, ודו"ק. עוד היה אפשר לומר דשאני קידושין דהוי כמו מצות חיובית, ואע"פ שהוא משום פו"ר, וזה כמו הכנה לפו"ר (כדעת הרא"ש), ומ"מ זה בא ע"י חיוב של מצוה. וא"נ כאומרים שיש מצוה בקידושין (כדעת הרמב"ם ועוד). משא"כ בהפרשת תרומה וחלה שזה רק הכשר כדי שיוכל לאכול, וא"נ י"ל כמש"כ בשו"ת מהר"ח או"ז (סו"ס קכח) שדוקא בקידושי אשה אמרינן כן, שאין השליח נהנה. משא"כ שחיטה והפרשת חלה וכיוצא בזה. וכתב שכן נהגו כל רבותינו, שאע"פ שהיו בקיאים בשחיטה היו נותנים לממנה. וכן בהפרשת חלה. וכן המנהג שמשכירים מלמדים ללמד לבניהם, וכן מילה שאפילו האב מוהל יכול ליתן לאחר, עי"ש. אולם דבריו אינם מחוורים להלכה, דבשלמא בתרומה וחלה י"ל כן דאינו אלא כדי שיוכל לאכול, וה"ה שחיטה. אולם מילה בודאי שיש מצוה, שהרי הוא מחויב למול את בנו, ולמה לא יהיה הדין כך. [וזה מבואר ג"כ לפי טעם הדבר דמצוה בו יותר מבשלוחו, וכמש"כ המפרשים בקידושין שם, ואכמ"ל]. ובאמת שמצאנו בפ' שכתבו כן גם לגבי מילה שמצוה בו יותר מבשלוחו (וכמש"כ הש"ך ביו"ד ועוד), והאריכו בזה אי אריך למעבד הכי שהאב ימול גם אם אינו בקי כ"כ. והזכרנו מזה בהל' שבת סימן שלא, ואי סגי במילה בלא פריעה, ואכמ"ל. וכפיה"א שכל דבר ששורשו חובה הוא ודאי שיש מצוה בו יותר מבשלוחו, או עכ"פ מעין זה שמצוה להשתדל בעצמו במצוה, וכזה דחוינן בהלכות פסח בסימן תלב בענין בדי"קת חמץ, וכן בסימן תס ס"ב בענין העיסוק במצות מצוה. עיין שם ושם, נראה שאינו ממש כענין מצוה בו יותר מבשלוחו, וכמו שכתב הטור סמך לזה ממש"כ בפסחים מה דרכו של עני הוא מסיק וכו'. עיין שם. ואי איתא היה לו לומר דמצוה בו יותר מבשלוחו. ומשמע שאין בזה מצוה בו יותר מבשלוחו (אלא ששו"ר במהרי"ל בהל' תיקון המצות שכתב גם טעם זה). וכ"כ החיד"א במחבר"ר סימן תס אות ד בשם החוות יאיר, וכ"כ המשנ"ב שם סק"ה שכתב הטעם משום מצוה בו יותר מבשלוחו. עי"ש. ואף שלא כתב כן הרא"ש אלא מצד ענין מיוחד במצות, ומ"מ י"ל שהמשנ"ב ראה להוסיף זאת ג"כ. ומפני לשון מרן השו"ע סו"ב שכתב שכן ראוי לכל אדם להטפל בעצמו במצוה,

הפרטים בזה ביו"ד סו"ס קצו, עד כמה זמן הוא החשש, ומה הדין ברחיצה באו"מ וכו'). ולא נתבאר אם גם בטומאות אלו ה"ז כטומאה היוצאת מגופה לענין איסור, או שרק בנדה וזבה דעלמא. ועיין במנח"ח במצוה קפ ומצוה קפא ומצוה תקסה שנסתפק בזה, ויש להחמיר.

ומן הסתם הטומאה מצויה בה הרבה או בראיית וסת שזה טומאה עד שתספור ותטבול (והרי קודם להשלמת הספירה אין לטבול, וכמו שהורו גדולי הדורות מחשש מכשול, ונתבאר ביוסף טוהר). וגם אחר כך בימי הטוה"רה שנשארו הרי מצוי דין נשכבת ופולטת הנ"ל, וא"כ יש להחמיר. וכמעט אינו מצוי. והמכשול קרוב. ומסתבר שלכן לא כתבו הפו"ד דין אשה גדולה בהיתר של אכילת חלה, מטעם האמור שאינו מצוי אצלה כ"כ, וגם יש לחוש למכשול. ועיין חזו"א יו"ד ס' קיט סק"י.

והנה בעל קרי צריך טבילה במקוה כשר, ונטהר לגמרי עכ"פ בהערב שמש, אבל בוב ישנם ב' חומרות מיוחדות:

א] דיני ספירת ז' נקיים. ולבדוק שאינו רואה בהם, ואפילו משהו, כי אפילו משהו מטמא. [ויש להזהר בבדיקות מחשש הרגשה, עיין נדה יג].

ב] טבילה במים חיים, ויש בזה הרבה פרטים בדיני מעיין המבוארים בפ' ביו"ד ס' ר"א [ויש להזהר מחציצות המצויות].

וצ"ע למה המשנ"ב והפו"ר הזכירו טבילה לגדול רק מקרי, ולא מזיבה. ובשו"ע יו"ד ס' שכח ס"ג כתב שצריך טבילה גם לשכבת זרעו או לזיבתו. ואולי שזה חולי דלא שכיח כ"כ, עיין חזו"א יו"ד ס' קיט סק"י. ודוחק.

631. ברמ"א כאן (סו"ס תנו) הביא י"א שאין מאכילין חלה בזה"ז לשום כהן, וע"ע ברמ"א ביו"ד (סו"ס שכב), ובשו"ך שם (סק"ט) הביא שכן כתבו מהרי"ו בתשו' ס' קנג, וכן דרש מהרי"ל, וכ"כ מהרש"ל, וכ"כ עוד אחרונים כמו שהביא הב"ח שיש מקומות שנוהגים כן, וכן הביא בכה"ח (אות עג) בשם האח', וכ"כ בכנה"ג שכן המנהג פשוט, וע"ע גם בכה"ח שם בסו"ד ע"פ המנהג.

וכמה טעמים בדבר, חדא כמש"כ מהרי"ו שם, דחוששים שמא יפיר ואתי

לידי תקלה, עי"ש, ויש בזה תרתי, חדא, שמא יתפורר ויבאו לאכול מזה גם זרים. וכמש"כ הש"ך שם. והח"א בשערי צדק. ועוד דשמא יתפורר ויפול למאכל, אולם טעם זה אין כ"כ חשש. עפ"מ ש"כ בשו"ע (ר"ס שכג) שחלת חו"ל אינה מדמעת. אולם עדיין יש לחוש שמא יהיה באופן הניכר שאינו בטל ואסור. ובכל אופן אין המדובר כאן מפני הפסד חלה, חדא שבגדול אין חשש, וגם בשביעית הרי כתבו הפו"ר שמוותר ליתן לקטן פירות שביעית כדרכו ואין חוששים שיפסיד, וכן בתרומות וכדו'. ועוד טעם נוסף כתבו המהרי"ו ומהרש"ל ר"ח ועוד, שחוששים שמא אינו כהן מיוחס. ואע"פ שבשאר מילי (לנשיאת כפים ופדין הבין וכדו') סומכים על חזקת כהן, שאני התם דהוא דין דאורי'. אולם במילי דרבנן אין סומכים, וכמו שביאר החזו"א בשביעית (ס"ה סק"ד). וע"ע בדברינו באהע"ז סימן ג, ודו"ק.

632. בש"ך (שם) כתב שבערב פסח נהגו ליתן לכהן. וכתב שצריך לחלק בין פסח לכל השנה. ובמג"א כאן (סק"ט) ביאר שלפני פסח החלות מרו"בות, ואם לא יאכלם לא יחזיקוהו ככהן, עי"ש [אמנם י"ל בזה עפ"מ ש"כ בפ' באהע"ז ס"ג, ומש"כ כנ"ל]. וכ"כ הח"א שנהגו כן בוויילנא ע"פ הגר"א (והובא בכה"ח שם).

633. פמ"ג וחי' בכה"ח (שם) ושכן המנהג. וכ"מ מהגר"ז שם ועוד.

634. עיין בגר"ז, ה"ד בכה"ח אות עג וסוף עב. והיינו משום דכל כה"ג שיש חשש חימוץ אוקמא אדינא.

635. עיין בתרומות (פ"ו מ"א) והתורם את שאינו שלו, וטו"ש ע"י יו"ד ס' שכח ס"ג.

636. תרומות שם, ועיין משפ"א פ"ד ס"ג.

637. תרומות שם קטן אינו תורם. ומגיל בר מצוה ודאי שמותר. [ואף שאין ידוע אם הביא ב' שערות סומכים בדברנן על חזקה שהביא].

638. הנה מופלא הסמוך לאיש [בן י"ב ובת י"א] שהגיע לעונת נדרים תרו"רתו תרומה וכמש"כ הרמב"ם (פ"ד תרומות פ"ה), אלא שבתשו' הרמב"ם (פאה"ד סע"ב ובלאו סצ"ח) כתב שקטן אפילו שהגיע לעונת נדרים לכ"תחילה לא יתרום עד שביא ב' שערות, עי"ש. אולם מן הדין מותר. וזו עצה שנתן המהרי"ל דיסקין לאחד ששכח להפריש מן המצות כמובא בצ"ץ הקודש (ח"א ס"ט), והר צבי (ח"ב ס"א). וכ"כ הרבה אחרונים. עיין חזו"ע הלכות תרומ' עמוד קמט. ולא רק שיוכל לתרום, אלא אפשר גם לעשות שליח ולהעשות שליח, וכמש"כ הרבה אחרונים שהובאו שם עמוד קנג. אך יש להדגיש שכ"ז אינו לכתחילה וכמש"כ הרמב"ם הנ"ל בפאר הדור, הובא שם בעמוד קנג. וע"ע בדרך אמונה שם ובפ"ה סקצ"ז אם רשאי הקטן לברך אע"פ שאינו לכתחילה.

639. ד"ז ידוע בכ"מ שמנהלים ראשיים ממנים תחתיהם מנהלים משניים, ויש להם כח להחליט בעניני כספים בדבר מועט, וכגון אם לותר ללקוחות על

נט. מי שהפריש בלא רשות מבעל העיסה או המאפה, אין הפרשתו מועילה. ואפילו אם אחר כך באו הבעלים ואמרו שנח להם הדבר שהפריש, צריך לחזור ולהפריש⁶⁶¹. אך לא יברך על ההפרשה שנית⁶⁶².
ס. במקום שהעיסה יכולה להתקלקל, או שעלולים לבל לידי מכשול, יכול אחר להפריש⁶⁶³.

קיצור הפרשת חלה באפיית מצות ועוד פרטים

א. אף על פי שהמצוה לכתחילה להפריש מן העיסה, מכל מקום במצות מפרישים לאחר האפיה, על ידי "צירוף" בכלי אחד, ומפרישים חתיכה מן המצה. [הן מפני שרגילים לעשות עיסות קטנות מכשיעור חלה, והן כדי שלא ישתהו].

ושיעור חלה היינו לפי שיעור הקמח שהיה מתחילה, ולא לפי משקל המצות כעת [לחזו"א כ-2.250 גרם, ולגר"ח נאה 1.660 גרם. ולמה שנודע בזמנינו 1.566. וכפי הבירור בקמח המצוי יתכן אף פחות מזה כ-1.430. וכל זה בשביל לברך. אבל בלא ברכה יש להפריש אפילו ב-1.200].

ב. אופן הצירוף, להכניס את המצות לכלי אחד מכל סוג שהוא, וגם קרטון או שקית ניילון, וכדומה [ובלבד שאינו מחובר לקרקע, ואינו כלי גדול אמה על אמה בגובה שלש אמות], שלא תצא שום מצה שלימה למעלה מדופני הכלי. ויש מחמירים שאפילו מקצת המצה לא תצא מהכלי. ואם מכסה עליהם במפה או באיזה כיסוי שהוא, הרי זה מצרף הכל. [וגם אם המצה יוצאת כולה למעלה מדפנות הכלי, מועיל על ידי המפה].

אם אין לו כלי, יכול ליתן המצות על מפה שטוחה, ויעטוף את המצות באותה המפה מהצדדים, ואף אם מלמעלה באמצע קצת מגולה, אין בזה חשש והרי זה מצרף [ואם מכסה מלמעלה בלבד, והמצות נמצאות על משטח שאינו כלי, הרי זה מצרף, אך לא יברך על הפרשה זו].

אם המצות בכלים נפרדים [ויש שיעור חלה בכל כלי בנפרד], אפשר להפריש מאחד על כולם, אך מצוה לכתחילה להפריש מן המוקף, דהיינו שהיה כולם לפניו. ואם הם בכלים נפרדים יש לקרב את הכלים שיגעו זה בזה והיו פתוחים מלמעלה, וכגון שהניחו אותם בשקיות או קרטונים [אבל מה שעוטפים קבוצת מצות בניילון צלופן, אין בזה חשש, ואין צריך לפותחו כלל. ובדרך כלל אריזה שדרך לקרועה ואין משתמשים בה, אין לה חשיבות כלי להפסיק]. וכאשר ההפרשה היא לחומרא אין להקפיד על כל זה, וכיון שיש חיוב בכל קבוצה אפשר להפריש מאחד על הכל.

מצות שמקפידים שלא יתערבו, אין מצטרפין, הן בהקפדה מפני המין, כגון מצות כוסמין עם מצות חיטים, והן מפני דקדוק הכשרות, כגון מצת יד ומצת מכונה, או בהידורים שונים, וכדומה. וכל שכן מצות נפוחות או כפולות שנהגו לאוסרם [וגם אין להפריש מזה על זה, ולכן, אין להפריש מנפוחות או כפולות על הכשרות, אלא יקח חתיכה מהכשר דווקא (כ"כ בלקט העומר פי"ב הערה יג, ופשוט). ומכל מקום אין צריך להפריש ממצה יפה דווקא, כיון שממילא עומדת לשריפה]. וראה בהלכה המתחלת אם כמה אנשים, ובהערה שם.

ג. חבורה שאופים ביחד מצות עבודת יד, שאין שיעור בעיסה, אזי: אם אחר כך כל אחד נוטל מצות שיש בכולם שיעור חלה, כל אחד יפריש לעצמו בברכה לאחר צירוף סל [ואם צירפו כולם ביחד ועשויים ליחלק, יפרישו בלא ברכה]. ואם כל אחד נוטל פחות מכשיעור, אף על פי שצירפו את הכל כאחת, יפרישו בלא ברכה על הכל. [ויש לשים לב שלא יצטרפו למצות אחרות שיש לו כבר בביתו (והיינו כשאין מקפיד על תערובתן, וכנ"ל)]. ובאופן כזה יחזור להפריש בלא ברכה].

כל זה כשעושים בני החבורה את המצות בשותפות, אבל כשהם קונים את המצות מהמאפיה, הכל מצטרף להפריש בברכה [עפ"מ ש"כ ב"ש"ע ס' שכו ס"ב, ועיין מנח"י שם בח"ח ס' מב, וש"א].

חבורה שאופים מצות מכונה, שיש שיעור חלה בעיסה, צריכים להפריש חלה בברכה, ואפשר לפטור הכל בהפרשה אחת, ואם ירצו יקח כל אחד לעצמו שיעור חלה ויפריש לעצמו.

ד. אסור להפריש חלה ללא רשות בעל המצות, אבל שותפים אין צריכים ליטול רשות. ומן הראוי למנות בפירוש אדם אחד שיפריש בשליחות כולם [וכך עושים כדי למנוע תקלות]. ולכן, ראשית הכל טרם ההפרשה יטלו רשות להפריש מן הממונים והנוגעים בדבר.

ה. סדר ההפרשה, יש חותכים חתיכה מהמצה ומברכים, ואחר כך אומרים על החתיכה הרי זו חלה. [ומצרפים את חתיכת החלה בכלי אחד, או תחת מפה, כדי שיהיה מן המוקף]. ויש מברכים ואחר כך חותכים ואומרים הרי זו חלה.

אחר ההפרשה שורפים את החלה, או עוטפים אותה ומניחים בפח. ובאופן שמניחים בפח, כתבו האחרונים שיקח חתיכה פחותה מכזית.

ו. בשבת ויום טוב, אסור להפריש, אלא אם כן עשה תנאי מערב שבת וערב יום טוב, כמו שנתבאר בסימן שלט. [ולכן, מיד לאחר שצירפו את המצות, יפרישו חלה, ולא ימתינו, פן ישכחו, כאשר מצוין]. אמנם אם נצטרפו המצות לשיעור חלה ביום טוב, יש מתירים להפריש מהם, כיון שחיובם נעשה ביום טוב [אמנם אם חל פסח בשבת, אסור בכל אופן].

בדיעבד שנזכרו בפסח שלא הפרישו חלה, ישאלו מצות משכנים וכדומה. ואם אין אפשרות, ישנה עיצה בדיעבד ליתן המצות לילד בן י"ב שנה, והוא יפריש [אמנם בהר צבי ח"ב ס"א-ה כתב שיש לעשות כן בכל יו"ט חוץ מפסח וסוכות]. ועוד אופנים ראה לעיל בהלכות.

בחוץ לארץ יש אפשרות לאכול ממצות שלא הפרישו מהם, ולשייר מעט להפרשה אחר יום טוב. וראה עוד לעיל כמה פרטים בזה [ואם המצות מארץ ישראל ונשלחו לחוץ לארץ, עיין חשב האפוד ח"ב סימן מג].

אם אין שום אפשרות למצות שמורות למצות מצה בליל הסדר, מותר להפריש חלה גם ביום טוב וגם כשהוא בשבת. [כה"ח סימן תנו אות טז ע"פ הפמ"ג בס"י תקו סק"ח ועוד דכ"כ ע"א]. ועיין עוד בשש"כ פי"א סט"ז ובהערה שם כמה פרטים].

ותקנה טובה היא, שהרבנים מפרישים בערב פסח סמוך לחג, עבור כל מי ששכח להפריש [שש"כ שם מהגרשז"א, וכ"כ במנח"י ח"ד סני"ט עפ"ד הארץ צבי, וכ"כ ע"א]. אך אין לסמוך על זה לכתחילה [מד"ן ברירה התלוי בשכחת האנשים, ועו"ל].

ואם טעו ואכלו ממצות שלא הפרישו מהם כלל, יחזרו לאכול כזית מצה בלא ברכת על אכילת מצה. [עיין שו"ת להורות נתן ח"ב ס' כג, עיין שם. ובעצם הדין במי שאכל מחלה ושכחו להפריש, עיין כה"ח אות טו-י, ואכמ"ל]. אך כאמור שבהרבה מקרים רב המקום מפריש חלה עבור כולם.

סימן תנח

אפיית מצות בערב פסח אחר חצות

א. דעת הרבה ראשונים שהמצות שאוכלים בליל הסדר צריך לאפות אותם אחר חצות היום של ערב פסח בדווקא. אולם מאידך הרבה מהראשונים מתירים לאפות אפילו זמן רב קודם לכן. ומרן השו"ע הביא דין זה בלשון "מנהג", וכן ראוי לעשות לכתחילה.

אמנם כיום מנהג העולם להקל לאפות קודם פסח, מפני הדוחק. ורשאים להמשיך במנהגם. אולם המהדר במצות תבא עליו ברכה. ובכל אופן, אם אין לו אלא מצות שנאפו זמן רב קודם לכן, יוצא בהם ידי חובה לכתחילה⁶⁶⁴. [וראה להלן בסימן תנט ס"ד ובסימן תס ס"ג באיזה דברים צריך להזהר כאשר לשים בערב פסח אחר זמן איסור חמץ].

ולא לגבי עשייתם. וע"ע במרדכי (בפסחים פ"א סימן תקמג). וע"ע שם. וכ"ה בתשו' הגאונים ועוד, ומדברי כמה ראשונים בזה נראה שאמנם אין בזה חיוב דאין, אולם יש בזה חיוב דרבנן. והפסוק שהביאו הוא אסמכתא בעלמא הוא. ואפשר שתוקפו כתוקף האסמכתא (שכתב הריטב"א ב"ר"ה טו). ואפשר שאף לרש"י אין הכוונה שאסור מדאין ממש אלא כאסמכתא. וע"ע במרדכי הנ"ל, ודו"ק. [ועיין עוד להרדב"י ח"ה ס' ב"א ריג שאף לרש"י י"ל שאינו לעיכובא, וה"ד בברכ"י אות ד, וי"ל בדבריהם]. ועכ"פ סגי לן לדעת כמה ראשונים שיש בזה חיוב מדרבנן, וכ"כ הב"ח ע"פ ירושלמי ועוד.

[ג] דעת כמה ראשונים שאין בזה גם לא איסור דרבנן, אלא משום חביבה מצוה בשעתא. והיינו הידור מצוה. (וכמ"ש המרדכי הנ"ל וטור בשם הרא"ש שונים ועוד). א"ג מנהג כשר (ראה יראים סימן שג וכ"מ ברוקח סי' רפ"א. וה"ד בהג"מ פ"ו מחו"מ, והובא בב"י כאן סוה"ס ועוד ראשונים. וכ"כ האגור (ועוד).

[ד] דעת כמה ראשונים שאין בזה שום חשש, וגם לכתחילה מותר לאיפות מצות קודם ערב שבת. ודחו לגמרי דברי האומרים שיש היקש וכדו'. וכיעוין בר"ן וריטב"א ומאירי ומכתם (בפסחים יג); וכן במהר"ם חלאוה ורי"א שש"ה"ג (בפסחים מט); וכ"ה בד"ר"י שהביא הב"י בשם התוספות, ועוד רבים מספרי הראשונים. וע"ע בתפ"ל מ"ד סימן לד שהאריך בזה מד' הראשונים.

[ה] בדברי מקצת ראשונים מבואר גדולה מזה, שיש קצת עדיפות לעשות את המצות קודם לפסח מחשש שיתערב פיורו במצה ולא יתבטל. ולא מב' עיא כשנכנס חג הפסח, שאין לאפות מצות בליל יום טוב (וכמ"ש הטור סו"ס תנח שכן נהגו המדקדקים בברצלונו לאפות הכל קודם המועד, כדי שאם יש פיורו יתבטל ע"י"ש. ומה שכתב קודם זמן איסורו, פירש הט"ו בסוה"ס דהיינו קודם ליל פסח שאיסורו במשאו). וזאת מלבד החששות הנוספות שעשויות להיות באפייה ביו"ט, [וכדלהלן בהלכה זו ובהערה הבאה]. אלא אף אם אופה בערב פסח לאחר זמן איסור חמץ, נמי מצאנו בתשב"ץ (מאמר חמץ דף יג ע"ב) שהביא שיטת הראשונים שהיו מחמירים שלא לאפות מצת מצוה אלא אחר שש שעות ושיש מתירים וכו'. ושכאצות ישמעאל נהגו להזהר בזה. אולם במקומותינו וארצות אדום לא נהגו כן, והיו מדקדקים לומר כי טוב הוא לאפות הכל קודם זמן הביעור, שאם יתערבו פיורין משהו בעיסה יתבטלו קודם זמן איסורו, ע"כ. ויש לבאר, דאע"פ דחמץ במשהו הוא רק בפסח ולא קודם לכן. וכמשנ"ת בר"ס תמו ע"י"ש. מ"מ הם חששו

קדם זכה.
661. בגמ' (בב"מ כ"א). וכ"כ ב"ח ושו"ך ס' ש"כ סק"ה.
662. לחוש להרמב"ם פ"ד מתרומות ה"ג דבכה"ג דניח"ל מהני ההפרשה. וכמש"כ שם מהר"ק וכ"ס"מ, ואף שהחזו"א במעשרות ס"ז סק"ד דן ע"ז שלא מצאנו כהרמב"ם, מ"מ.
663. עיין ברמ"א ס' ש"כ ס"ג שאם יתקלקל מותר, וע"ע בפ"ו שם, ונלענ"ד שה"ה אם יש חשש למכשול שיבואו לאכול מזה שרי. ובמקומו עמדנו בד"ן ניח"ל לאיניש דלעביד מצוה בממוניה אם זה גם כן שלא ישלחו אחרים. וצ"ל דשאני בלא ידיעה (הנ"ל בהלכה הקודמת), דכל שמעיקרא אין ידיעה ברורה ל"ח כלום, משא"כ בחשיב שמעיקרא ניחא להו.
664. דבר זה נפתח בדברי הגאונים ורבנן קמאי שכתבו לאפות את המצות בערב פסח אחר חצות ולא קודם לכן, ושורש הדבר ממה שמצאנו בפסחים (קכ): שהוקשה מצה לפסח. ואמנם שם המדובר לענין זמן אכילתה. אבל יש ראשונים שלמדו כן גם לגבי עצם עשייתה, וכדלהלן. ואמנם בתוספתא (פ"ב ה"ג) איתא שיוצאים י"ח במצה ישנה, אולם הראב"ה הביא ירושלמי (פ"ב ה"ד) שאסור. (אמנם הירושלמי תלה זה במח"ב ב"ש וב"ה בסוכה ישנה. ומה הוכיח האו"ז ועוד כנגד האוסרים). ועמדו ע"ז הפו' בנידונינו בסימן תנח.

וכפי הנראה ישנם כמו ה' שיטות בד"ן זה:
 [א] שיטת רש"י בספר הפרדס (סימן קסט) שיש איסור מדאורייתא לאפות מצות לפני ערב פסח [ואפילו כשחל ערב פסח בשבת], שהרי הוקשו מצות לפסח (בפסחים קכ): לענין זמן אכילתם. וה"ה לענין עשייתם. (וכתב שם שזה דלא כהראשונים שאמרו שהוא משום הידור מצוה). ע"י"ש. (וכן הובא בשמו במחזור ויטרי ה' פסח אות יט. ושבה"ל סימן ריג). ופשטות דבריו משמע שהוא היקש גמור ומדאורייתא (ככל דוכתא דאין היקש לחצאין). ולא זו בלבד שאין יוצאים בזה ידי חובה (וכ"כ בדעתו האו"ז ח"ב סימן רג, וכ"כ עוד ראשונים כמומו בטור ועוד) אלא גם מדאין הוא מעכב.
 [ב] הרבה ראשונים חלקו על שיטת רש"י הנ"ל, שבדאי מדאורייתא אין בזה איסור. וראה לדבר, חדא מפורשי הים והולכי במדבר שמכינים את המצות הרבה קודם פסח, וכן מוכח מזה שאסור ללוש ולאפות מצות בערב פסח שחל בשבת. ואת"ל שיש היקש דאין לפסח היה צריך לדחות שבת, והא דאי שאין בזה חיוב מדאין. וכן העיר האו"ז הנ"ל ושבה"ל הנ"ל, ובפסקי ריקנטי (סימן קס) ועוד מכל הנ"ל, וכן מדין חלות תודה ורוקיקי נזיר (דפסחים לו). ועוד. וטעם הדבר, דלא הוקש מצה לפסח אלא לענין אכילה. וכמש"כ בקרא,

ולמעשה, מן הדין יש להקל לאפות גם זמן רב קודם לכן, וכפי המנהג האידנא. אך בודאי שהמחמיר ומהדר במצות לאפות בערב פסח תע"ב שיוצא ידי הרבה ראשונים, והמנהג טוב שכתבו השו"ע והאח". אך משום דוחק בודאי יש להקל. וכמו שמצוי כיום אצל רבים בזמנינו [שבזמן קדום היו אופים כל אחד לעצמו ובביתו. ומה גם שאפו מצות רכות, ובודאי היו צריכים לאפות אותם סמוך לאכילה, כדי שלא יתקלקלו והיו ראוים לאכילה (ולא זו בלבד, אלא שצריך שיהיו נוחות וטובות לאכילה). וממילא עשו זאת בערב פסח, ולכן גם הידורו לכתחילה לאחר חצות. אבל כיום גם מאפיה אחת ציבורית האופה מצות לאלפים, לא יתכן שתאפה בערב פסח לכולם. וע"ע בער"ה הנ"ל]. וגם מצד יוקר המצות (שמאחר ו"א לאפות לכולם, הרי שגם המחיר יקר, כידוע). אך לזאת כבר הבטיח הבורא ית"ש שהוצאות מצוה מחזירין לו, וכמו שנתבאר בסימן רמב. וכל שכן כאשר צריכים לשלוח מצות למקומות הרחוקים כמו שמצוי בזמנינו, מקילים בזה לכתחילה, וכן כשצריכים ליתן לעניים וראה בדברינו

ה. יש להזהר שלא ללוש קרוב לתנור, מפני חום התנור⁶⁸³, ודווקא קרוב לפי התנור. אבל בצדדיו ואחריו מותר, כיון שאין החום גדול שם. אך יש לברר במציאות שאכן אינו מחמם את כל המקום, והכל לפי הענין⁶⁸⁴. והטוב ביותר ללוש מצות בחדר אחד והתנור בחדר אחר⁶⁸⁵.

ו. חדר שיש בו הסקה, אין להפעיל את ההסקה בזמן האפיה, ואף אם כבר פעלה ההסקה יש לפתוח חלונות כדי שיצא החום, והכל לפי הענין⁶⁸⁶.

ז. יש לשים לב שהחדר שלשים בו את המצות לא יהיה חם מחמת התנור של אפיית המצות, אלא יש לפתוח את החלונות והדלת, שיצא החום, והכל לפי הענין⁶⁸⁷.

ח. יש להזהר להחליף את המקלות ששמים עליהם את המצות מידי פעם כדי ש"יצטננו". ובעונות הרבים הרבה נכשלים בזה⁶⁸⁸. והמהדרים מזמינים הרבה מקלות. ובכל פעם אחר השימוש מנקים אותם או מצפים אותם בנייר. ובנתיים שוהה המקל הרבה ומתקרר⁶⁸⁹. ואך יזהרו שלא להניח המקלות קרוב לתנור⁶⁹⁰.

ט. יש לזרז את העוסקים בבצק, שלא יתקרבו לתנור כשהמצות בידיהם כל עוד שאינם מיד סמוך לאפייתם. והרבה נכשלים בזה⁶⁹¹. וכמו כן צריך האופה להיות זריז ונוכח לדעת היכן להניח את המצות, ולא לשהות כדי לחפש מקום בתנור⁶⁹².

[ה]

י. אם עבר ולש במקום השמש, או קרוב לתנור וכדומה, הפת מותרת⁶⁹³. ואפילו אם עשה כן במזיד יש מתירים⁶⁹⁴. ובתנאי שלא התחמם הרבה, שאז יש לאסור⁶⁹⁵. וכן בתנאי שלא הכסיפו פניה⁶⁹⁶.

[ב]

שהיית הבצק בלא עסק

יא. קמח שהיה במגע עם מים, אינו מחמיץ עד שיעור מיל⁶⁹⁷ [שהוא 18 דקות, ועיין בהערה⁶⁹⁸. ואם הוא מקום חם, גם בפחות מ-18 דקות אסור⁶⁹⁹]. ואחר שיעור מיל, הרי זה חמץ אפילו אם לא ניכר בעיטה סימני חימוץ⁷⁰⁰. ואפילו בספק אם שהה שיעור מיל אסור⁷⁰¹. אך בספק נוסף יש להקל⁷⁰².

וכאשר ערב פסח חל בשבת, אין לשיין ביום טוב, אלא לשיין קודם לכן⁶⁶⁵. ומנהג טוב ללוש בערב שבת, אחר חצות היום⁶⁶⁶.

ודע, שעיקר ההקפדה היא בעשיית המצות בערב פסח, הוא רק במצות מצוה שיוצאים בהם ידי חובה לביל הסדר, אבל במצות של שאר ימי הפסח אין חוששים⁶⁶⁷. ולכל הפחות ראוי לדקדק בזה בכזית מצה ראשונה⁶⁶⁸.

ב. בזמן האפיה יש משוררים ההלל, ועוד מנהגים⁶⁶⁹. ויש להזהר מכל מקום שלא להסיח דעת מהזריות ומשימור המצות.

ג. אנשי מעשה נוהגים לומר סדר קרבן פסח, בערב פסח⁶⁷⁰. ועוד ענינים⁶⁷¹.

תנט

מקום וסדר לישת המצות

א. אסור ללוש במקום שיש שמש זורחת, וגם במקום הצל שהוא קרוב לשמש יש להחמיר, מפני שהשמש מחממת את העיסה וקרוב להחמיץ⁶⁷². אבל אפשר לפרוס סדינים ואהלים בחצר וללוש שם⁶⁷³.

ב. גם בתוך הבית אסור ללוש כנגד החלון פתוח כנגד השמש, ואפילו אם החלון סגור בזכוכית, אם השמש זוהרת שם, אסור. אלא יכסו את החלון בסדינים וכדומה⁶⁷⁴.

ג. ביום המעונן, אסור ללוש תחת כל אויר הרקיע⁶⁷⁵. ואפילו במקום שאילו היתה השמש זורחת בעולם היה שם צל⁶⁷⁶. ונהגו להזהר לכתחילה מללוש נגד חלון פתוח אפילו במקום שאין שם שמש, אם הוא רואה את פני הרקיע⁶⁷⁷.

וכל זה דווקא קודם השקיעה, אבל אחר שקיעת החמה אין חשש⁶⁷⁸.

ד. יש להזהר גם כשמוליכים את המצות ממקום הלישה לתנור, שלא לעבור דרך מקום שיש שמש⁶⁷⁹, אלא יכסה את הבר במפה⁶⁸⁰. אך יזהר שלא להשתמש במפה זו כמה פעמים, מפני הבצק שנדבק בו⁶⁸¹.

וכן המים והקמח יש להזהר בזה, אלא יכסה אותם⁶⁸².

לעיל ריש הל' פסח בסימן תכט בענין קמחא דפסחא, שעמדנו ע"ז למה נאמר קמח ולא מצות, ולפיה"א כעת י"ל מפני שמצות צריך לעשות בעצמו בערב פסח. ואת"ש. ומ"מ האידנא בודאי שעדיף ליתן להם מצות (אם הם בכשרות מהודרת שסומכים עליה רבים), ובפרט לשאר ימות הפסח.

ויש לציין כמה פרטים בנידונינו:

א] מה שכתבנו לאפות אחר חצות הוא כלשון השו"ע "לאחר שש", וכ"פ הרבה אח". ואף שיש שכתבו אחר שש ומחצה, עיין משנ"ב וכה"ה, מ"מ מן הדין די בחצות היום, וכן הביא בכה"ח משם הרב חק"פ דמוכח בכ"ד דשרי מאחר חצות (אך סיים הבה"ח שהברכ"י כתב שטוב להמתין עוד מחצית השעה). וכן עיקר להקל.

ב] המדקדקים נהגו להתפלל מנחה בערב פסח קודם אפיית המצות. [אע"פ שבכל השנה חוששים לכתחילה לדעת השו"ע סימן רלג שלא להתפלל מנחה גדולה. אמנם עיין בדברינו בתשו"ש שם בסימן רלג מש"כ בזה]. כן העיר בברכ"י. וטעם הדבר משום שכחה. אמנם בשע"ת כתב שאין בזה כ"כ חשש. אך בכה"ח (אות ד) כתב טעם נוסף לזה, עיי"ש. ומיהו עיקר הטעם משום שכחה. וה"ז תלוי בכל מקרה לגופו לפי הענין אם יש חשש שכחה או לא, וכמ"ש בכה"ח שם. - ולמעשה לא נהגו להתפלל מנחה קודם האפייה, כאשר ידענו מגדולים וצדיקים.

ג] מצה שנאפית אחר חצות בשנה קודמת (כמו שמצוי כיום שיש הקפאה, והם נשמרים, או שהם קשות, אך יש לבודקם מתולעים ועש), הרי זה גם כן בכלל מצה ישנה, דהא הוקש לפסח לדעת המחמירים, ופסח נפסל בכה"ג. ואכן בב"י כאן פירש כן לחד פירושא בפירוש מצה ישנה.

665. הנה כל האמור לעיל הוא בערב פסח שחל בחול, אבל בערב פסח שחל בשבת או לנוהגים להחמיר לעשות המצה דומיא דפסח, היה מן הראוי לאפות את המצות לביל יו"ט שחל במוצאי שבת, ואכן כן דעת כמה ראשונים וכמובא בטור. ועוד, אך מאידך מצאנו כמה ראשונים שלמרות שהחמירו לאפות בע"פ, כתבו שבע"פ שחל בשבת, אופין מלפני שבת. וכמו שהביא הטור מרב האי גאון. ושכן נהג אביו הרא"ש. וגם הב"י כתב שמנהג העולם לאפות בע"פ. וכ"כ הרבה אחרונים, ה"ד בכה"ח אות יא. וע"ע במשנ"ב (סוסק"ד, ה).

ואע"פ שכפי העולה מדברי הראשונים והאח"ש שבט"י וש"א"פ שיש כמה טעמים לאפות לביל יו"ט שחל במוצ"ש, א] מצד היקש דרש"י הנ"ל, ב] מצד שתיבא מצה בשעתא, הנ"ל. ג] בנידו"ד ישנו טעם נוסף שמא יאמרו שאפה בשבת. ד] וכן שמא יאכלנו בשבת. ה] וכן שמא יאמרו ששבת הוא פסח. עיין בטב"י [ובזמנינו שנתבאר שלא לעשות כן, הרי שיש טעם הפוך להימנע מזה בעו"ה דאחסור דרי. ויש חשש שיבואו להקדים ולהתעסק קודם צאת שבת, כעין מש"כ הפו' באהע"ז ובאו"ח לעיל בס"י שלט בעשיית נישואין במוצ"ש, ועוד אופנים כהנה].

ישנם כמה דברים שצריך להזהר כאשר אופה ביום טוב, בהפרשת חלה ומדידת הקמח ורחיצת הכלים, וביעור החמץ [וכן צריך להזהר שלא לאפות אלא מה שצריך ליום טוב, וכמו שהעירו האח"ש, שה"ד בכה"ח אות טז], ולכן, הגם שיש נהגו לאפות מצות בפסח עצמו (עיין במהרי"ל ואח"ש שה"ד בכה"ח אות טו), אין ראוי לעשות כן בזמנינו, שיכולים לבא לידי תקלה, וגם בחול המועד אין נוהגים בזה.

666. בשו"ע כתב שבע"פ שחל בשבת לשיין המצות בערב שבת, עיי"ש. והוא זכר לשאר שנים. והנה בעוד שלישה בערב פסח ממש הוא חומרא חשובה, אחר שלהרבה ראשונים ה"ז לעיכובא, מ"מ בזה לכו"ע אינו מעכב, ולכן כתבנו שזה רק "מנהג טוב".

667. עיין בב"י באריכות גדולה בביאור דברי הראשונים אם הקפידא על אפיית מצות בערב פסח הוא רק למצת מצוה או גם לשאר מצות של פסח.

עיין שם. ולמעשה נקטו הפו' שהקפידא היא רק במצת מצוה. וכ"ה בלשון השו"ע שלא ללוש "מצת מצוה". וכ"כ בד"מ. וכ"כ עוד אח", ה"ד במשנ"ב (סק"ב, וכתב דלא כהרוקח) ועוד. והפר"ח כתב שאפילו מצוה ליכא. וכן בדין, אחר שכל עיקר דין זה אינו לעיכובא. וכ"ש ששאר מצות שאינם בחיוב אכילה כלל שאין לחוש בהם.

668. כן נראה שטוב שיהיה לכל הפחות כזית מצה דאורייתא שנאפית בערב פסח. וכן מנהג רבים להדר בזה לפחות על ג' מצות שבקערה, ומחלקים מזה כזית לכל אחד כפי האפשר.

נב. דין מצה שרויה שהזכיר המשנ"ב כאן יבואר להלן סוף סימן תנט.

669. עיין להחיד"א במ"ב רה, ולהגר"ח פ"ח בחיים לראש דף כג. ועוד, ושיש נוהגים לתקוע בשופר וכו'.

670. עיין כה"ח (סימן תנח אות י) כל הסדר בזה, ונדפס במחזורים.

671. מ"ב מסעות, ופי' הר"ש מאוסטרופול וכו'.

672. פסחים (מב:), שו"ע (סימן תנט ס"א), ואין מותר אלא רק במקום הצל, עיין משנ"ב סק"א וכה"ח.

673. ברכ"י ועו"א, ה"ד בכה"ח ב.

674. אחרונים במשנ"ב סק"ב וכה"ח אות י, וכה"ג נתבאר לעיל לכסות מים שלנו, אלא שהח"י מחלק בין מים בכלי שהשמש מחממת את המים כאילו במגע ישיר [וכעין מה שדנו הפו' בס"י שיח ס"ג בודד שמש].

675. שו"ע ס"א, והנה יש אומרים שכל הקפידא הוא כאשר הרקיע כולו מעונן, ועפ"מ"כ הרמב"ן הובא במהר"ם חלאוה ופבר"ח כאן ובביה"ל ד"ה ביום וכה"ח אות ה, שאם הם הולכים ושבים לית לן בה. ומצאנו שכתבו עוד האח"י לעיל בדין יום המעונן, שאם יש לשמש מקום לצאת משם שפיר דמי. ולפ"ז רק אם כולו מעונן לגמרי. אך זה ק"ק שא"כ מה חששו הפו' כ"כ ליום המעונן, הלא הוי חשש רחוק שיהיה כולו. ועכ"פ כשאין נראה כ"כ עננים, ואולי משום לא פלוג. ומ"מ ע"פ המנהג שכתב הרמ"א יש לאסור בכל אופן. וכמ"ש האח"י שם, שמא יהיה מעונן ויבואו לידי טעות.

676. עיין משנ"ב סק"ג וסק"ה וכה"ח אותיות ז-יא.

677. בתרוה"ד כתב להחמיר, וכ"פ הרמ"א ס"א. וע"ע משנ"ב סק"ה. ובב"י אע"פ שהביא ד' תרוה"ד בב"י השמיטם בשו"ע, ואפשר דלא ס"ל, דלא אסור הפו' אלא כנגד השמש. וביום המעונן תחת הרקיע אף שאין שמש, אבל לא כשהוא בבית. ומ"מ האח"י החמירו. ועיין משנ"ב וכה"ח. אמנם בהרבה מקומות מקילים בזה. ועיין בערוה"ש ס"ג שלפעמים פותחים החלון שיכנס רוח וכו'. וכ"כ בנימוקי או"ח.

678. תרוה"ד ב"י ואח", וה"ד במשנ"ב וכה"ח יג.

679. רמ"א.

680. אח"י במשנ"ב וכה"ח טו (והוא מד"מ בשם מהרי"ל).

681. אח"י במשנ"ב וכה"ח טז. ואם אין לו מפה אחרת עדיף יותר שלא לכסות. מחה"ש בכה"ח שם.

ואמנם יל"ד כמה פעמים יהיה אפשר להשתמש בסדין זה. והנה מן הסתם כל י"ח דקות (שהוא שיעור מיל מותר). אלא שהרי יש לחוש למה שכתב בשו"ע שאם מניחים את הבצק אחר עשייתו מיד מחמיץ, וא"כ אפילו פעם אחת עשוי להיות חשש. ויבואר להלן ס"ב כה"ג לגבי כל עשיית מצות בכלל כשמשתמשים באותם כלים ללישה בתוך ח"י רגעים. עיין שם.

682. רמ"א שם. והיינו כשהשקים פתוחים, הלא"ה הרי הם כמכוסים במפה ואין חשש.

683. שו"ע.

684. עיין משנ"ב סק"ט וכה"ח אות יט-כ.

685. פמ"ג בכה"ח כא, וכן נהוג אצל המהדרים.

686. עיין משנ"ב שם וכה"ח יט-כ. [ועיין לעיל בהלכה ג בהערה].

687. שם, וכן בהלכה שלפני הקודמת.

688. משנ"ב סק"י, והעתיקו כה"ח כג, והרגשנו שצריך "שיצטננו" ולא סגי בפושרים, וכמ"ש כ"חזו"ר באגרות ח"א קפה יג, ואגר"מ ח"ד אהע"ז ס"ח ד.

689. כה"ח שם שמנהג אשכנזים לנקות הקנים וכו' [נב]. והיינו מחשש חמץ הדבוק בהם. ועיין בסימן תנא בענין הכשר ה"מרדה". עיי"ש מה שהערנו בזה. ומה שנהגו בכלל להשתמש במקלות ולא במרדה, כתב החזו"א סי' קק סק"י ז"ד"ה וכן נראה בשם תוס' מעשה רב, שהוא כדי שיתקרר. והתחילו כן בזמן הגר"א, עיי"ש]. וכה"ג בזמנינו שהמהדרים עוטים בנייר חד פעמי ומחליפים, והרבה פעמים הנייר מתלקח באש התנור. ומ"מ מניחים אותו להצטנן, ושפיר דמי.

690. כה"ח שם.

נב. ע"ע בדברינו בסימן תנא בענין המקלות של אפיית מצות.

691. משנ"ב סק"י, והעתיקו בכה"ח כג. ובכלל יש להזהר שלא לשהות עם המצות לאחר שכבר התעסק בהם, וכמו שכתב השו"ע להלן ס"ב, אלא דקמ"ל כאן שבכל אופן אסור אפילו אם זה זמן מועט.

692. משנ"ב שם. וכאשר התנור מלא וכוד' ירחיקו המצות.

693. שו"ע ס"ב, לגבי שמש. וה"ה לגבי פי התנור. וכמ"ש המשנ"ב כאן (סק"י). וכה"ח (אות ג ובאות כב). וכל שכן ביום המעונן דשרי (כמ"ש בכה"ח שם).

איברא בזו מחלוקת הרמב"ם ורא"ש וכמו שהביא הב"י. והשו"ע בכ"מ אזיל כוונתה דהרמב"ם כידוע, והרמ"א בד"כ חולק ומביא ד' הרא"ש, אולם כאן גם המ"מ נתן טעם לדברי הרמב"ם וכמ"ש כ"ב. ובאמת שמצאנו הרבה יוצאים מן הכלל שכבר תמחו בהם האח"י הכבד"י ועוד. וכגון מה שהבאנו בהל' עירובין. ורוה"ק דיברה מתוך גרונו של מרן הב"י, והכל בכתב מיד ה' וכו'.

694. כן כתבו הרבה אחרונים, וכ"פ המשנ"ב סקמ"א וכה"ח באות ג. ובאות עח עיין שם. ובחוקה"פ כתב שרוה"פ אוסרים. [וכן בראשונים טובא]. וכן בחזו"א קמא סק"י כתב דיש להחמיר משום קנס. עיי"ש. וראוי לחשוש לדבריהם.

695. במשנ"ב (סקמ"א) הביא כן שיש לאסור באכילה, ובכה"ח אות ג כתב שיש לאסור בהנאה.

696. עיין להלן ס"ב, וכן העיר החזו"א הנ"ל.

697. פסחים (מח), ושו"ע (סימן תנט ס"ב), אא"כ נתעסקו עימו בעסק טוב כדלהלן.

698. בשו"ע (שם) כתב שהוא כ-18 דקות. ומקורו מתרוה"ד (סימן כג), וכה"ג כתב השו"ע ביו"ד (סימן סט ס"ז) ובש"ך שם. אמנם י"א שהשיעור הוא 24 דקות, או 22.5 דקות (עיין ביה"ל ד"ה הוי, וכה"ח אות ל ובדברינו בסימן רסא). ולדינא כתב הביה"ל (שם) שאין להקל בזה אלא אם כן בהפסד מרובה, ובאופן שלא ראינו סימני סידוק ושיאור, ע"כ. וכן העתיק הכה"ח (שם). אך זה צע"ג שהיקל בחשש איסור דאו' כנגד השו"ע, והרי בכל ספק ג"כ מחמירים וכדלהלן בסמוך, וע"ע גם בחזו"א סימן קכג שכתב שהעיקר הוא ב-18 דקות, ושכן דעת הגר"א, ולכן אפילו במקום הפסד מרובה אין להקל.

699. רמ"א בהגה. וכדיבאר המשנ"ב (סק"ז) שאם יש בו יתרון חמימות ממחר להחמיץ בפחות משיעור מיל. אמנם יעוין בחזו"א (סימן קכב סק"ט) שיש לבדוק עוד אם יש בו סימני חימוץ והכסיפו פניו וכו'. וכראות עיני המורה. וע"ע שם בלשונו, ודו"ק.

700. כדיבאר המשנ"ב סק"ד. וע"ע בחזו"א שם, ודו"ק.

701. פמ"ג, ה"ד בביה"ל וכה"ח.

יב. לכתחילה אין להשהות את העיסה בלא עסק אפילו רגע אחד, אף על פי שעדיין לא נתחממה העיסה בעסק הלישה⁷⁰³. ואפילו בענינים הקשורים למצות אסור להשתהות. ולכן, העוסקים במצה יכינו הכל מראש⁷⁰⁴.

יג. כל האמור הוא רק באופן שלא נתחממה העיסה, אבל לאחר לישה ועריכה שהמצה מתחממת מחמת העסק שבה, אם מניח אותה בלא עסק "מיד" מחמיץ⁷⁰⁵. ויש אומרים שזה דווקא אם ראינו שנתחמם⁷⁰⁶. ויש מקומות שנהגו להקל יותר⁷⁰⁷.

ולמעשה יש להזהר לכתחילה לאפות בהקדם האפשרי, שלא תהיה שהיה עד חצי דקה. ועל כל פנים עד דקה. ועוד אפשר להקל קצת יותר בדיעבד⁷⁰⁸. וצריך לשקול את הדבר לפי הענין, אם מורגשת חמימות בעיסה, וכן אם רואים על העיסה שהכסיפו פניה או שאר סימני חימוץ, יש לזרוק את העיסה.

יד. אם מתעסקים עם הבצק בלא שהיה, אפילו כל היום, אין מחמיץ⁷⁰⁹.

ודווקא בעסק גדול, דהיינו בלישה, ועריכה במערוך, וכדומה⁷¹⁰. וכן בהכאתו על השולחן, וכדומה⁷¹¹. וכן בניקור פני העיסה⁷¹². אבל מה שמעבירים את הידיים על העיסה, אינו מועיל⁷¹³. וכן מה שמעבירים מיד ליד לא מועיל⁷¹⁴. וכן גלגול העיסה בנחת לא מועיל⁷¹⁵. ואדרבה באופנים אלו זה מקלקל יותר, מפני שמחמם את העיסה, ויש להזהר בכך⁷¹⁶.

וכן אינו מועיל להתעסק בה בצד אחד, אלא צריך להתעסק בכל העיסה⁷¹⁷. וכן אינו מועיל לדקור אותה בסכין באיזה מקומות⁷¹⁸.

טו. אם שהו מעט, ואחר כך המשיכו להתעסק בבצק, ושוב שהו מעט, וכן הלאה, אזי: אם היה בעסק גדול, דהיינו בעיטת הידים ורידוד, וכן כל עסק בלישה ועריכה, מתבטל תהליך החימוץ, אבל אם הוא בעסק מועט, כגון ניקור המצות וכדומה, הרי הוא רק מעכב לפי שעה את החימוץ ולא מבטלו. ולכן, אם יצטרפו השהיות בזמן חימוץ, הרי זה נאסר⁷¹⁹.

טז. מן האמור יש ללמוד, שמה שלפעמים גמר האחד את תפקידו, ורוצה להעביר את העיסה לחבירו, וחבירו עדיין עוסק בבצק אחר, שלא ישהה בנתיים ולא יגלגל העיסה מעט ובנחת. אלא ישבור אותה בחזרה ויבעט בה, ולא יחוס על טורחו, ושוב יכין אותה לחבירו. ואמנם לכתחילה היה עדיף שלא לבא לידי כך לשברה ולחזור ולתקנה, ומכל מקום הדבר מותר⁷²⁰.

זז. כמו כן יש להזהר לנקות את השולחן ואת הכלים, אפילו אם הוא בתוך שיעור מיל, אם אין עוסקים בהם מיד בעיסה אחרת⁷²¹, ויבואר להלן.

יח. ישנם סימני חמץ, שבהם העיסה אסורה בכל אופן, והיינו, אם נעשו בה סדקים, ואפילו לא נתערבו זה בזה אלא כל סדק הולך למקום אחר, הרי זה חמץ גמור, וחייב כרת. ואם אין בו סדק אלא הכסיפו פניו שנעשה מראית לבון, הרי זה אסור באכילה ובהנאה, ופטור עליו⁷²². וגם אם נעשה כן במקצת העיסה, כל העיסה אסורה. וכן אם היו שתי עיסות שנעשו כאחת, ובאחת נעשו סימני חימוץ, נאסרה גם השניה אף על פי שלא נעשו בה סימני חימוץ⁷²³.

עד דקה הוא בודאי מותר. [וכן היה מורה הגריש"א, ראה במעד"ש ועוד]. וכן מצוין אצלי מספר שולחן שלמה הקדמון ס"ב שכתב רגע אחת, וכן בשו"ג סק"ט. וביותר מזה יש שאמרו שהוא ספק, אולם לענ"ד קשה לאסור מן הדין עד 2-3 דקות (וגם מי שמוסיף עוד מעט אין למחות בידו, אחר כל הצדדים שנתבאר לעיל, שכן נראה שורת הדין, ובפרט בזמנינו). ומ"מ אין ראוי לבא לידי כך [וכ"ז מלבד באופן שהכסיפו פניה או שנעשו סדקים, שבזה הוא אסור בודאי].

709. פסחים (מה). ושו"ע ס"ב. ועיין כה"ח (אות כו, ואותיות לא-לב) שיש אומרים בשם הירושלמי שרק עד שיעור ד' מילין אינו מחמיץ. וכמ"כ הרא"י. והביאוהו כמה אחר, אך זה דלא כהרמב"ם והרשב"א בתשו' וטושו"ע. ומיהו כבר כתבנו להלן בסעיף ד שכיום נוהגים שלא לשהות יותר משיעור מיל מכמה טעמים. אבל מעיקר הדין הלכה כמ"כ בשו"ע שאפילו כל היום אינו מחמיץ.

710. מהר"ו בד"מ רובים מהאח, ה"ד במשנ"ב יב וכה"ח כד ועוד. וכן בכל אופן של דחיקה ומיעוך בבצק מועיל בין בידו ובין בכלי.

711. בפ"ו שם. הובא כה"ח הנ"ל אות א שאם נוקבין המצות ה"ז עסק, עיי"ש. ובסו"ד שם כתב אבל תחיבת סכין בעיסה לא מהני, עיי"ש. ובמשנ"ב לא הביא פרטים אלו, אלא בסק"ז לענין שזה נחשב עסק מועט שאינו מבטל השהיות.

712. שה"ז דחיקה ולישה מעלייתא, ומה לי לדחוק עליו מלמעלה, ומה לי לדחוק מלמטה.

713. כה"ח אות כד משם האח.

714. כה"ח אות מג משם האח, וכ"ש שמקרבין אותם לפי התנור וכו', שא"סור.

715. דהיינו הך שאינו נחשב עסק, ואדרבה כולם מחממים את העיסה.

716. ומוטל על המשגיח לבדוק את הדבר, ובפרט כשעושים מצות ב"חבורה", כדי להדר. ובאים כאלה שלא התנסו בעשיית המצות, ונוהגים שלא כדון. ויש להזהירם.

717. משנ"ב יב בשם האח.

718. עיין משנ"ב וכה"ח הנ"ל.

ונהי יש לציין בכל הנ"ל, ממה שמצאנו בטור להלן (סימן תסה) בשם בעל העיטור בשם הרב הבבלי בענין תניית מורסן וכדו' לתרגומים, שיש אומרים שכל זמן שמנקרים בהם, או מהפכים בהן, אינו בא לידי חימוץ. (וכ"ה ברמב"ם פ"ה מחומץ). ובפרט זה לא נחלק העיטור שם שלא יועיל הניקור, רק הביה"ל (שם ד"ה משום) הביא מהריטב"א שחלק ע"ז. וביאר שרק בטיף אחר טיף אינו מחמיץ, עיי"ש. ונמצא שנידונינו שדוק בסכין הוא תלוי במח' זו, דהיינו הך. ולמעשה הרי קיי"ל שם שלא לסמוך ע"ז.

719. עיין משנ"ב סק"ז [והביא שם מהרי"ל שכתב להחמיר בכל אופן שהשהיות מצטרפות. אולם כה"ח (אות לג) הביא מהאח' שהסכימו לדברי תרוה"ד דלא כמהרי"ל. וע"ע בשו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' קמ אות יב סת"י מת הרמ"א להחמיר, עיי"ש. אך בביה"ל כתב שהרמ"א כתרוה"ד. וא"כ שפיר יש לחלק, וע"ע במנח"י שם]. וראה בהש"פ עמוד תכח בהערה שהביא מהגר"ש"א שעד חצי דקה אינו כלום, ואינו מצטרף כלל. וע"ע בדברינו לעיל מה שכתבנו בזה.

720. ידוע שמרוב דוחק העבודה פעמים שהאחד גמר והכין המצה להמשך העבודה אצל חבירו, וחבירו עדיין עוסק במצה אחרת, שיוהר שלא לשהות בנתיים (וע"ע כה"ח אות לה בשם המאמ"ר). וגם יש להזהיר מה שיש טועים ומגלגלים העיסה בנחת או מעבירים יד עליה, וכבר נתבאר שאין זה מועיל, אלא ישבור אותה שוב ויערכנה מחדש. ואע"פ שכתב הרמ"א (שם) שלכת' חילה יש להזהר שלא לשברה וכו'. מ"מ הרי כתב שמן הדין מותר. ובנידו"ד שיש חשש חימוץ בודאי שצריך לעשות כן, וזאת ועוד שעורכים אותה היטב ולא מצוי חשש כפולה וכו'.

721. עיין בזה ברמ"א להלן ס"ד ובכל מה שנתבאר שם. ושם הערנו בענין הפירושים שבשולחן וכו'.

722. שו"ע ס"ב. וע"ע כה"ח מד' הפו' כמה פרטים. [ובהכסיפו פניו הוי נוי קשה, ומש"כ בסימן תמב שהוא חמץ גמור כשמחמיץ אחרים]. וע"ע ברמב"ם פ"ה מחומץ ה"ג.

723. שו"ע שם, ובכה"ח לח.

ועולות ומתפללות ויורדות עד שלא יחמיצו. ועיין גליוני הש"ס זרעים אות קפט, והובא בגליון יב"א שם.

[ו ברמב"ם (פ"ה מחומץ) מוכח נמי שאין קפיאד בשהיה, הן במש"כ שם בהלכה יב שהקפיאד היא אם מניחה את העיסה ועוסקת "בדבר אחר" (וכנ"ל באות ג). והן במש"כ שם בהלכה יג שכל זמן שעוסק בו אין חשש, ואף אם ידו והניחו, אין חשש כל זמן שלא השמיע קול וכו', וכמו שדקדק בביה"ל סי' תנט ס"ב ד"ה ואחר.

[ז בתשו' הרשב"א (ח"א סימן קכד) כתב שאין פקפוק במה שמוליכים את הבצק מהבית לתנור במהלך של חמשה או עשרה בתים, וכתב שגם הרמב"ן היה מוליך את העיסה לתנור במרחק של יותר מחמשה עשר בתים מביתו, ולא חשש אלא שלא יתעכב ליד התנור יותר משיעור מיל. ושכן מנהג הרבנים והגאונים וכו', וה"ב בד"מ ואח' בסעיף א.

[ח] יש ראשונים שהתירו להניח המצות בתנור שהוא קר, ואח"כ לחממו, כמובא בב"י סימן תסא, ואף השו"ע לא כתב (שם ס"ב) אלא שיש אוסרים וטוב להזהר, ע"כ. וכן הוכיח מזה באול"צ פ"א תשו' ו.

וגם במציאות, שצריך ליתן המצות על מקל האופה, ולפעמים הוא מחפש מקום וכו'. [וכן מצאנו בסמ"ק תנו לענין השקת העיסות להפרשת חלה, אך שם זה זמן מועט. ואף בזה כתב השו"ע שאם א"א מפני המהירות יפריש אח"כ, וכן נכון, ע"כ. וי"ל שהוא לשיטתו לפמש"כ להלן בסמוך. ומ"מ כן נהוג להזהר]. ובפרט בזמן קדום שמן הסתם היה הכרח בשהיות בתנור וכו'. אך כנגד כל זה בתשו' הגאונים (שע"ת סי' רצ) מבואר להחמיר ולא לשהות כלל, עיי"ש. אלא שנראה מדבריהם שאינו מן הדין אלא הרחקה מן העבירה, כיעוין. וכן בב"י (סי' תנט) הביא מתשו' הרא"ש להחמיר בזה. וכה"ג בטור (סימן תנו) דמיד עשוי להחמיץ, עיי"ש. ועדיין י"ל שאינו בודאי חמץ, ועכ"פ לכתחילה יש להזהר, ובשו"ע פסק לאסור, דמיד יחמיץ, ואפשר שגם הוא ס"ל שאינו מדינא, אלא הרחקה. אף שפשוטו לשונו משמע שהוא חמץ. וע"ע בד"מ ע"ד הבי"ש שם ועוד באח' טובא.

וכפי העולה שריהטת התלמוד בבלי וירושלמי שאין זה מעכב אם היתה העיסה אפילו לאחר העיסוק בה. וכן דעת רוב ככל הראשונים. ואף הגאונים לא אסרו זאת אלא בהרחקה. ואפשר שאינו אסור בדיעבד, אך השו"ע סתם וכתב שמיד מחמיץ, ואף בדיעבד במשמע. וכן הבינו כמה אחר, אף שמאידך כתבו שהמנהג להקל. וגם זאת יש אומרים שאינו מעכב, עיין משנ"ב סק"ח וסקל"ג.

ומלבד כל האמור, יש סברא לומר שבזמן הזה קיל טפי, ואף אם נפרש דברי השו"ע כפשוטו, מ"מ בזה"ז יש להקל, אף שהיום הלישה והעריכה נעשים על ידי מערוך. ובשו"ע כתב שאחר שנתעסקו בבצק ונתחמם "בי" דים", ע"כ. וא"כ י"ל שבלישה במערוך אין חשש (ובזה י"ל במשנ"ב החילוק בין לישה לעריכה, ודו"ק). ומה"ט יש לומר מה שאין עושים כיום קיטוף. (וכדלהלן ס"ג). אך במשנ"ב סק"ז כתב באו"א. ואמנם גם כיום עושים קצת בידיים. מ"מ אפשר שאינו כמו בזמננו, ב' ובאול"צ (פ"א תשו' ו) כתב שהיום העמילה והשולחנות הם ממתכת, והבצק מתחמם פחות וכו', עיי"ש. וכפיה"א אי איתא להכי י"ל שאף אם היה נעשה בדברים אחרים אין חשש כל שאינו בידיים. ג] עוד כתב באול"צ שם שיש לומר שבמצות שלנו שהם דקות אין חשש כ"כ, וכדמשמע בפסחים (לו), שבפת שאינה עבה א"צ זריזין כ"כ, ובשהיה מועטת אין מחמיץ עיי"ש. ומלבד זה עוד ידוע שבמצות כיום אין ממחר להחמיץ מצד מיעוט המים וכו'.

היוצא מכל האמור, שמן הדין יש כמה צדדים להקל עכ"פ בדיעבד, אך למעשה אין מי שהתיר לחשב לפי שיעור מיל, מאחר ופשוטו השו"ע שמיד יחמיץ, אך זה ודאי שאין איסור בשהיה מועטת.

ושיעור שהיה מועטת בשעון שלנו, מצאנו כמה דברים. וכפי המקור בל בכמה מקומות שלא להמתין יותר מחצי דקה עד דקה, כמ"כ בספר השש"פ (עמוד תכח) מהגרש"א שכתב שהוא תלוי בזמן שניכרת עזיבה, וזה יותר מדקה, ושי"א חצי דקה וכו'. ולאחר מכן ה"ז כראות עיני המורה [אם נשתנה מראית העיסה וכו']. ויש שהקילו בכמה דקות וכדומה, עיין בערוה"ש ס"י כמה רגעים, והמהרש"ם בבע"ת. וביב"א שם כתב שאפשר לסמוך להקל ב-2-3 רגעים, ובאול"צ כתב שאם השהיה אינה יותר מדקה אחת מותר (סוד"ה ונראה). ועל כל פנים אין לחוש להשהות כמה שניות אחרות, והוסיף שב-5 דקות יש לאסור, וב-3 דקות הרי זה ספק אם נאסרו, ע"כ. ונראה למעשה שלכתחילה יש להזדרז ככל האפשר עד חצי דקה [שיעור זה הוא לכתחילה, וכ"ה דעת הגריש"א, אך אין ראוי להשתהות בחינים], וגם

702. וכן יש לדון בזה בספק אם שהה 18 דקות, שהרי יש כאן ס"ס שמא לא שהה 18 דקות. ואת"ל שהשהה, שמא הלכה כהסבורים שהשיעור הוא עד 22.24 דקות (שו"ר שכ"כ בדברי הגאונים סימן אלף שכ). אך י"ל אי הוי כספק אחד, כעין דברי הביה"ל בר"ס רסא, וצ"ע. גם בצירוף אם הכסיפו פניו, וכו'. וע"ע בדברי הגאונים.

703. עיין שו"ע (רס"ב), ובמשנ"ב שם כתב דהיינו אחר הלישה קודם הע"ריכה למרות שלא נתחמם עדיין, עיי"ש. ויתפרש דלכתחילה אין לשהות ולסמוך על י"ח מיל כלל.

[ונראה שזוהי ג"כ כוונת המשנ"ב להלן (סוסק"ג) בשם האח' שיהיו ב' אגנות, שהרי שם לא שייך איסור בגלל חימום שהרי זו רק עיסה בלא עריכה, וכן זוהי גם כוונת המשנ"ב להלן (סקמ"ג) לגבי הלש שתי עיסות לחברם יחד, עיי"ש. ובכל המקומות דקדק המשנ"ב לכתוב "לכתחילה"]. ועיין בה"ערה הבאה.

704. עיין משנ"ב (סקי"ג) כגון תיקון התנור וכדו'. וכ"כ האחרונים, ה"ד במשנ"ב (סוסק"ג) ובכה"ח (אות כה). והיינו שלא יהיה נשאר אלא להוליך המצות בשלב אחר שלב עד האפיה בלא שום שהיה בנתיים.

ועיין להלן אם נתחמם העיסה הרי זה אסור אף בדיעבד. וכל הדין שהוא רק לכתחילה, זה רק כשעדיין לא נתחמם, וכפי שהבאנו בהערה קודמת מהמשנ"ב שכל עוד שהו בלישה ולא בעריכה עדיין לא נתחמם. והענין הוא משום שבלישה יש כאן עיסה גדולה ולא מתחממת, משא"כ בעריכה לאחר החלוקה. אך זה יתכן גם בחתיכת בצק שעוסק בה, ויש להזהר בזה שאם מתחמם מחמיץ, וכדלהלן.

705. שו"ע ס"ב ע"פ תשו' הרא"ש, ועוד. ועיין ביה"ל ד"ה ואחר.

706. עיין ביה"ל שם בסו"ד כדעת השו"ע. וסיים בצ"ע, עיי"ש. וכ"כ בהגהות הר"ב פרנקל ושבי"ל דוד כאן ובצוף דבש ובית היוצר ומהרש"ם בתשו' ח"ב סט"ז ועוד, ה"ד ביב"א ח"ב סכ"ד. ובחזו"א סימן קכא סק"ז כתב שאכן אין זה מעכב וכו'. ועיין עוד להלן שיש הוכחות לזה שאין שהיה מועטת מעכבת. **707.** עיין במאמ"ד (ה"ד ככה"ח לה) שכתב שהרבה מקילים בזה להניחה זמן מה, ואע"פ שאינו זמן ארוך, מ"מ אינו נכון כמבואר בשו"ע, וכתב עוד בתו"ד שאפשר דמש"כ השו"ע "מיד" לאו דווקא. וכן כתב המשנ"ב סק"ח ושהע"ז אות כב משמו, וע"ע בבע"ת, וחזו"א שם. וע"ע להלן. ומ"מ יש מקור מות שנהגו להקל וכמבואר בשו"ג סק"ה, עיין שם. וע"ע גם במהרש"ם הנ"ל, ועוד רבים באח' שהיה מנהג להקל, אך למעשה אין להקל, וכדלהלן.

708. הנה למעשה אין להקל נגד פשוטו השו"ע שכתב "מיד" מחמיץ. אולם הרי בודאי לא ניתנה תורה למלאכי השרת, ושהיה מועטת אינה כלום. וגם יש לדון אם בזה"ז קיל טפי. ונברר מתחילה שורש הענין.

הנה מכמה מקומות בגמרא ובראשונים מוכח שאין חשש חימוץ בשהיה מועטת, ועכ"פ לא לענין דיעבד. ואפילו לאחר שלש את העיסה ונתעסק בה, וכבר בראשונים הוכיחו כן מכמה דוכתי ועוד הוכחות באח' דמוכח שכל שמתעסק בעיני המצה אין חשש, אף שאינו עוסק בעיסה עצמה בפועל, ונוכח בקצרה.

[א] בפסחים (ז), הכא בתלמיד שישב בבית המדרש לפני רבו, ונזכר שיש לו עיסה מגולגלת בתוך ביתו ומתירא שמא תחמיץ, קדקדק ומבטל וכו', עיי"ש. ומשמע שאף שנתעסקו בה כל שלא שהה שיעור מיל אינה חמץ (ולולי סימני חימוץ המזכרים בגמרא). וכן הוכיח מזה בתשו' הרשב"א (ח"א סי' קכד), והרשב"ץ ביבין שמועה (דף ל ע"ד) ועוד. [ב] בפסחים (מ). בצקות של נכרים, אדם ממלא כרסו מהם, וברש"י מבואר שזאת אף על פי שלא ראו את הנכרי שאינו משהה, וכ"ה ברא"ש שם ועוד. ואף הר"ח ועוד ראשונים שחלקו על רש"י הוא מחשש תערובת חמץ. עיי"ש. וכן הוכיח ביב"א שם אות ג. וראה עוד מה שכתבנו בדין זה של בצקות של גויים בסימן תנד, ומבואר גם בסימן תס בביה"ל ואח'.

[ג] בפסחים (מב). אשה לא תגביה ידיה מן התנור עד שתגמור את כל הפת. ועיין ברש"י ובר"ן שנחלקו בדבר, וכ"ה בר"ח ועוד ראשונים. ועכ"פ משמע דכל שאינו עוסק בדבר אחר, אף שהעיסה שוהה אין קפיאד.

[ד] בפסחים (מה); ג' נשים לשות כאחת וכו'. ובגמרא משמע שכל אחת עושה עיסוק אחר, כך שגומרים ביחד ולא שוהה. אולם בירושלמי (פ"ג ה"ד) מבואר שאפילו שיש שהיה בגלל עסק המצות שפיר דמי (ובבבלי לא נא' בהדיא להיפך). ונחלקו בזה הראשונים כמבואר בשו"ג שם ובמאירי, וע"ע במאירי במגן אבות (ענין טז), ועוד הוכחות כמש"ש.

[ה] בירושלמי (פ"ה מעשר שני ה"ב) איתא שבנות לוד היו לשות עיסתן

למרות שאין שוהים כשיעור מיל⁷³⁷. והמנהג להקל בכל זה שלא לנקות עד אחר שעשו שתיים או שלש עיסות, כל זמן שלא עבר שיעור מיל⁷³⁸. אך אין להקל בזה אלא רק אם מיד עושים באותו כלי עיסה אחרת, כך שאם נשארו פירורים הם חוזרים ונילושים עם הבצק החדש⁷³⁹. והמהדרים מכינים שתי אגנות ללישת הבצק, ובעת שלש האחד באחת, השני רוחץ את הכלי השני, וחוזר חלילה⁷⁴⁰.

כד. יש לשים לב, שאם נפלו פירורים תוך כדי העריכה, ינקרו אותם אפילו כשהם עדיין בתוך שיעור מיל. וכן יש להזהר בפירורים שנדבקים בשולחן מחמת הניקור, משום שהם התחממו ועשויים להחמיץ. וצריך המשגיח לפקוח עין על כך⁷⁴¹.

כה. נקיון השולחן והכלים, מן הדין די בגרירת הפירורים היטב. ואם מדיחם במים הרי זה עדיף יותר. והמהדרים עושים את שניהם גם גרירה וגם הדחה, ואחר ההדחה ינגב היטב קודם שישתמש בהם שוב⁷⁴².

כו. המרדה שמכניסים על ידה את המצות לתנור, אין צריך להדיח אחר השימוש בה, מפני שאין מצוי שנדבק בה חמץ. [ואם אכן נדבק חמץ צריך להכשירה בליבון חמור, וכמו שנתבאר בסימן תנא סי"ט]⁷⁴³. כז. ומכל מקום נכון לפעמים לבדוק ולראות גם את המרדה שמכניסין בה את המצות לתנור, שאין עליה בצק⁷⁴⁴.

כח. יש מהדרים למעט במי הלישה, כדי שהעיסה תהיה יבשה ולא תדבק בכלים⁷⁴⁵. אך יש להזהר מאד שלא תהיה יבשה הרבה, כדי שיהיה הכל נילוש כראוי⁷⁴⁶.

כט. יש להזהר שכל הכלים ושולחן הלישה, יהיו חלקים בלא סדקים וגומות, ואפילו בשפת הכלי. וכן לא יהיו בו טלאי ומסמרים וכדומה, אלא חלק לגמרי. וגם המרדה יהיה חלק, וכן נוהגים להשתמש בכלי מתכות או כלי זכוכית חלקים.

ואין ללוש על מפה, ואפילו אם יהפוך אותה בפעם השניה בצד השני, מפני שנכנס החמץ בנקבי האריגה⁷⁴⁷.

ל. מלבד הנקיון המדוקדק של הכלים והדחתם, כנוצר לעיל, צריך גם לנקות היטב את הידיים⁷⁴⁸, בכל המקומות שיתכן שנגע שם בבצק, עד המרפק⁷⁴⁹. ויבדוק את הצפריניים, שלא נכנס בהם בצק⁷⁵⁰. [מלבד זאת שנוהרים לקצוץ את הצפריניים קודם הלישה]⁷⁵¹. וכן לבדוק את הבגדים שאין בהם שום חשש בצק⁷⁵².

לא. יש להעמיד משגיח בזמן אפייית המצות להשגיח על כל העשייה והניקוי מתחילה עד סוף, כי רבה המכשלה מאד⁷⁵³. וגם אם הם חבורה של חכמים ויראי שמים, צריך להעמיד משגיח⁷⁵⁴.

לב. ביום טוב אסור לטרוח שלא לצורך יום טוב, ולכן, לאחר שגמר ללוש, אם דעתו ללוש עוד באותו יום בכלי זה, מותר להדיחו. אבל אם אין דעתו לכך אסור להדיחו על ידי יהודי, כיון שאינו לצורך יום טוב. אבל מותר לומר לגוי שידיח⁷⁵⁵, ואם אין גוי עיין בהערה⁷⁵⁶. ובכל אופן אסור לשייף את הכלים, משום אסור ממחק⁷⁵⁷. ואמנם למעשה אין מצוי לאפות מצות ביום טוב⁷⁵⁸.

ובאופנים אלה העיסה אסורה אפילו כשלא שהה שיעור מיל, ואפילו אם התעסקו בה⁷²⁴, וכתבו האחרונים שצריך לדקדק בסימנים אלה, משום שמצוי שמכסיפים פניה, ואין איש שם על לב לראות זאת⁷²⁵.

וישנם עוד שני סימנים שיש אוסרים אותם מחשש חמץ, והם נפוחה או כפולה, שיבוארו להלן בסוף סימן תסא.

[ג]

יט. מן הראוי לצנן את הידים כשעושה את המצות. במה דברים אמורים כשהוא לש וגם אופה בתנור, אבל מה שעושים כיום שמחלקים את העבודה בין כמה אנשים, אין הידים מתחממות, וכן המנהג⁷²⁶.

אמנם אם נתחממו הידיים, צריך לצנן⁷²⁷. ובדיעבד מותר⁷²⁸.

כ. יש מקומות שטחים את פני המצה במים, אבל כיום לא נוהגים כן. ומכל מקום אם עשו כן אינו נאסר. אך יש להזהר שלא יעשו כן במים שמצננים בהם את הידיים⁷²⁹, ובדיעבד יש להקל אם המים זכים וצוננים, אבל אם הם לבנים ופושרים אסור אפילו בדיעבד. ואם אינם זכים או אינם צוננים אפשר שבדיעבד מותר⁷³⁰.

כא. אין ליתן את הכלי שיש בו בצק על שמירה או בגד צמר וכדומה, מפני שמתחמם, ורק על עור וכדומה מותר⁷³¹.

[ס"ד]

נקיון כלי הלישה הידיים והמלבושים

כב. המים שמצננים בהם את הידיים, וכן המים שמנקים בהם את העריבה ושאר כלי הלישה עשויים להחמיץ אם הם מתבצצים ושוהים במקום אחד, ורק אם שופכם במקום מדרון וכדומה, באופן שנבלעים בקרקע, שפיר דמי⁷³². וכמו כן יש למהר ולשפוך את המים, מפני שהם ממהרים להחמיץ⁷³³. ויש בזה ב' אופנים:

[א] אם הוא אחר זמן אסור חמץ, יש להזהר בזה מן הדין, ודווקא כשזה בחצרו הפרטית, אבל ברשות הרבים מותר לשפוך בכל אופן, שהרי הוא מפקירן ברשות הרבים קודם שיבואו לידי חמץ⁷³⁴.

[ב] אם הוא קודם זמן אסור חמץ, מותר לשפכם בכל מקום אפילו בחצרו שלא במקום מדרון⁷³⁵.

וכיום שופכים את המים בכיור והוא מתנקז לביוב, וזה הטוב ביותר⁷³⁶. אך יש לשטוף גם את הכיור, שלא יתקבצו בו המים באיזה מקום ויחמיצו.

כג. כל הכלים שעושים בהם את המצות, כגון: הערבות, והשולחנות, והמערוך, והסכין, והכלי שמנקרים בו את המצות, יש לגרור ולנקות אותם בשעת העשייה בין כל עיסה ועיסה, כדי שלא ידבק בהם הבצק,

724. אחרונים במשנ"ב יט וכה"ל (ובמשנ"ב הזכיר רק את זה שאפילו לא עבר שיעור מיל, ולא הזכיר ענין העיסוק בה, ואפשר שאינו מצוי כ"כ שאם יתעסקו בה יארע כן).

725. משנ"ב כא. וע"ע כה"ח. ואפשר שכיום שממהרים ומזדרזים ומרבים בעיסוק בה אינו מצוי שיהיה כן.

726. עיין בגמרא פסחים (מב). באשה שלשה וכו', וצריכה ב' כלים וכו', עיי"ש. ונחלקו הראשונים אם כל העוסקים במצות צריכים לצנן הידיים, או שזה נאמר רק למי שהיא גם לשה וגם אופה. עיין משנ"ב סק"ה וסק"ו ובשעה"צ שם, וכתב שהיא גם לשה וגם אופה. עיין משנ"ב סק"ה וסק"ו וסיים שאפילו בסתם טוב להחמיר לכתחילה, שכן הוא דעת כמה ראשונים, ע"כ. ובב"י הביא דברי הר"ן שלא אמרו שצריך לצנן אלא כשהיא גם אופה, ובכה"ח (אות מו) הביא שכ"כ הרבה אחרונים שכן המנהג. ודלא כהב"ח, וסיים בשם המאמר דמ"מ טוב ונכון לצנן ידיה בדופני הכלי שלשה בהם, ע"כ. אולם גם בזה אין נוהגים כן ולא מצננים כלל. והיינו מפני שסומכים על כך שלא נאמרו דברים הללו אלא שאופה, משא"כ כשלא מתעסקת באפיה. [וזאת ועוד שיש להזהר בכל אופן שלא יהיה העיסה מחמת הצינון, וכבר נתבאר לעיל שלכתחילה מקפידים שלא לשהות אפילו מעט]. וע"ע כה"ח אות מח.

ועוד יש לומר דהאידין קיל טפי, כיון שאין לשים את הבצק בידיים אלא עם כלים, וכמו שכתבנו לעיל בענין שהיה באפייית מצות שכתב השו"ע שמאחר שמתחמם בידיים הוא מיד מחמיץ. והבאנו שבה"ז שאופים במעי" רוך קל יותר. וה"נ י"ל דלא משפיע על העיסה מפני שעושים זאת במערוך. והלישה שבהתחלה כשהיא עיסה גדולה בודאי אין קפידא, שבעודה גדולה כ"כ אין חשש. שהחשש הוא רק בשלב שמחלקים את העיסה, וכל אחד מתעסק בחתיכה קטנה. אלא שגם בזה י"ל דכיון שאין כל העיסוק ע"י אחד אלא מעבירים הלאה, והוא זמן מועט אין חשש, ובכן המנהג שלא מצננים הידיים, ואין אחר המנהג כלום.

727. פ"ח ועו"א, ה"ד במשנ"ב כז וכה"ח מו.

728. רמ"א (ס"ב). ונראה דה"ה גם בידוע שהידיים חמות, שהרי הרמ"א מדבר על המקרה בשו"ע שלשה ואופה שהידיים בודאי מתחממות, ואעפ"כ בדיעבד מותר (וע"ע לעיל סי' תנה). וה"ז כדון עברה ולשה תחת השמש המבואר בשו"ע ס"ה שבדיעבד מותר. ובב"י הערה מקורו מהרמב"ם שכתב כן גם לגבי צינון הידיים.

729. עיין בגמרא שם, ושו"ע ס"ב שהיו מקטפים העיסה במים, והזהירו שמ"מ לא יעשה כן במים שמצננים הידיים, וכיום אין מצננים הידיים וכמש"כ כה"ח מו ועוד. וממילא אין חשש זה מצוי, אך גם קיטוף לא מצוי כיום (רק שמעתי שיש מהתימנים שעושים כן). ומ"מ כתב הד"מ ואח' שאין אסור לעשות כן, עיין כה"ח אות מו. וזה פשוט דמותר.

730. עיין כה"ח אות עט.

731. רמ"א סוס"ד, וע"ע באו"ח סימן תנג-תנט בדין חימום ובאיזה דברים מוסיף הבל או לא, ויש לדון לכאן. ויש לבאר שאף שבל"ה אין להשהות את הבצק בלא לישה. ועיין לעיל סי' תנו שאפילו השקת העיסות וכו', אך כאן מדובר אפילו באופן שלש בעיסה.

732. פסחים (מב). ובראשונים כתבו שאין לחלק בין מרובים למועטים. וכ"פ בשו"ע ס"ז.

733. משנ"ב ס"ק לא משם הריטב"א, עיי"ש. ובה אינו כשיעור מיל, שהרי כבר נתחמם בלישה קודמת הגם שבצינון מתקור (וכדלהלן בהגה ומשנ"ב לו).

734. כ"כ במשנ"ב סק"ל בשם א"ר בשם הרוקח.

אמנם הביא מהמג"א שנכון לכתחילה שלא לשפכן אפילו ברה"ר, עיי"ש. וכו"ה כה"ח אות נג בשם הגר"ז כהמג"א, עיי"ש. אך ז"א מן הדין.

735. ב"י, וכן סתמו המשנ"ב סק"ח וכה"ח אות נ.

אמנם הביאו מהב"ח וט"ו שהחמירו בזה. וזה תלוי במה שנתבאר בסימן תמה בענין חמץ ודאי או ספק שנשאר ברשותו, ומן הסתם גם אין מצוי שיהיה חשש כ"כ, וכ"ש אם נדרס ברגליים, וגם י"ל, שמלבד זה שיש לתלות שאכלוהו או נפגם, מן הסתם גם אין כזית.

736. שבוה יוצא גם דברי כל האח"ה נ"ל.

737. הרמ"א בהגה ס"ד. וכו"ה בשלה"ה וכמש"כ המג"א. וביארו המג"א והאח"ה דהיינו שאחר כל עיסה יש לעשות כן, מפני שיש לחשוש לדברי השו"ע הנ"ל ס"ב שאם נתחממה העיסה מיד מחמיצה.

738. משנ"ב סק"ג, עיי"ש. והנה יעוין עוד במשנ"ב להלן (סוסקמ"ד) בשם האח"ה שצריך לבער את הפירורים מעל השולחן אחר כל עיסה, ע"כ. ולכא"ו צ"ב דכאן ביאר שיש מנהג להקל, ואף אם כוונתו לעשות זאת אחר הכל, צ"ב מה חזר ע"ז שנית, ואולי בא לומר שאף שמגררם כנ"ל, מ"מ צריך לבערם.

739. כה"ח אות נט משם מהר"ל ומהר"ו, וכ"כ האח"ה, עיי"ש. ובודאי שגם המשנ"ב כוונתו כן, שהרי אם למשל עשו בעריבה בצק ואח"כ העבירו את הבצק הלאה ובנתים שהה הכלי עד שהוצרכו שוב לעיסה נוספת, הרי שהה מקצת הבצק לאחר שנתחמם ומחמיץ. ורק אם מיד מכניס שוב עיסה אחרת ולש אותה שפיר דמי.

740. משנ"ב סוסקל"ג. וע"ע כה"ח סוף נט.

741. הנה לפי האמור שאם נתחממה העיסה ומניחה, מיד מחמיצה, ע"כ. יש לעיין דלפ"ז על מה שמכו העולם שלשים וחוזרים ולשים עוד ועוד בתוך ח"י דקות, ולא חוששים לפירורים שנפלו בתוך ח"י דקות, הרי פירורים אלו נתחממו, וחשבת דמן הסתם לא מצוי מפני שכבר נעשית עיסה אחת מור דבקת היטב, ואין מצוי שיהיו ממנה פירורים, וגם העוסקים בה זריזין הם. אך המציאות היא שאחר כל לישה מצויים פירורי בצק דבוקים בשולחנות. ושור"ר להגרשו"א (בהליכ"ש) שהעיר בזה, ואכן שם לא כ' בזה מחמת שאר העורכים, אלא מחמת מה שמצוי בניקור שנשארים פירורים מחמת חוזק דחיקת הכלי ניקור, שאז הוא מצוי שנשארים פירורים, וכתב ד"ל שמה שחוזרים ומנקרים עליו נחשב כעיסוק, וצ"ע. ע"כ. ואכן הדבר צ"ע להקל בזה, דדלמא לא נתעסק בו ולא נגע בו שוב הכלי. וגם שמא בפעם הבאה הוא יעמיד את המצה במקום אחר ממה שהיה בפעם קודמת ובנתים שוהה. והנה שור"ר שבספר נט"ג כפ"ד יט כתב שיש נוהגים לנקר על השולחן אפילו כשאין שם מצה, כדי שלא ישוהה, ע"כ. אך גם זה אינו דאי שיגע בכל פעם בפירורים הדבוקים.

ולכן, המשגיח צריך לפקוח עין על כל זה [והנה אחר הביור, רבים מעושי המצות לא יודעים מהלכה זו, ולא שתו ליבם, שלכל הפחות צריך לדקדק שבמצה הבאה שמגיעה אליו תהיה בדיוק במקום בו עמדה מצה קודמת]. אך יש ללמד זכות על המקילים, [א] מפני שבטל במשהו לפני פסח. [ב] שיש לצרף דעת המקילים שאפילו בשהה אחר שנתעסק אינו מחמיץ, וכמבואר

לעיל (מכמה טעמים), אך לכתחילה בודאי שיש להזהר.

742. רמ"א ס"ד.

743. משנ"ב לד שא"צ להדיח, ובכה"ח נז, והנה מדברי כה"ח מבואר שלא דווקא שא"צ הדחה, אלא היינו שא"צ כלום, וכמש"כ שם מפני שהיא נקיה, עיי"ש. אך י"ל"ע בלשון המשנ"ב דמשמע שרק הדחה א"צ.

744. משנ"ב לב שלפעמים שהעיסה רכה נדבק בה, וכו"ה כה"ח שם.

745. כן נהג החו"א כמובא באגרות חו"א ח"א סי' קפה אות ט, ובדינים והנהגות.

746. פשוט, וכמו שכתבנו להלן בסעיף ו. ושור"ר שכבר הזהיר על כיוצ"ב בשור"ג סקט"ז, עיי"ש. ודו"ק.

747. הכל מבואר במשנ"ב לט, ובכה"ח, והם דברים ברורים.

748. משנ"ב לג [והיינו אלה שלטו את הבצק, וגם המגולגלים ישגוהו על ידיהם אם דבוק בהם בצק, שם].

749. עיין כה"ח אות סב בתחילתו, וכן לקמיה שם שיש לרוחץ עד המרפק, עיי"ש. אולם לא כולם נוהגים כן, וזה כנראה תלוי לפי דרך הלישה שכיום השולחנות נמוכים והעובדים בעמידה, ואין מצוי שיגיע עד המרפק.

750. עיין כה"ח שם.

751. כה"ח שם.

752. כ"כ בסמא דחיי ועוד, וכן נהוג עלמא.

753. משנ"ב סוסקל"ג.

754. המציאות מראה שאדם שעוסק בענין אינו רואה נגעי עצמו, וצריך אדם מן הצד שיפקח על הדברים, וכבר הערנו בזה לעיל בסימן תנה-תנו.

755. רמ"א ס"ד ומשנ"ב וכה"ח בשם האח"ה שאסור להדיח שלא לצורך, ורק ע"י גוי שרי כדון שבות דשבות לצורך מצוה [וכמש"כ בס' שז]. והיינו מצוה שלא יחמיץ. וראה לעיל בסימן תמו שכתבנו לדון אי הוי כמצוה או כמניעת איסור, ובפרט שיש אופנים אחרים, וכאן מבואר דהוי מצוה.

756. עיין ברמ"א שכתב ב' אופנים, [א] להטיל לצונן, והיינו את הכלים עם שיירי הבצק שבאופן זה אינו מחמיץ. וצריך להכניסם בפנים המים שלא יצופו. וכה"ג כתבנו לעיל תנו גבי הפרשת חלה, וע"ע שם. [ב] ליתנם בתנור כדי שהבצק שלהם יאפה, כמש"כ הרמ"א. אולם האח"ה תמהו ע"ז טובא, שהרי אינו אפיה לצורך יו"ט. ולכן אין להקל בזה. [ואין לומר שהוא יאכל את הנאפה, כיון שאינו נכון לכתחילה וכו'. וכמש"כ המשנ"ב סק"ז-ז-לח]. [ג] אופן נוסף כתבו האח"ה הובאו במשנ"ב סק"ח שיבטל החמץ קודם שיחמיץ (ובאופן שאין כזית בצק בכל כלי, וכמש"כ שעה"צ אות מח, וע"ע בזה בסימן תמב סק"ג, ואכמ"ל). [ד] אופן נוסף כתב שם המשנ"ב ליתן את הכלים במתנה לגוי (ע"י קנין הגבהה או משיכה, וכמש"כ בס' תמח), וע"ע בדברינו לעיל סימן תנו כמה פרטים כה"ג לענין הפרשת חלה להאופה ביום טוב, ושם הערנו כמה פרטים ואפשרויות שונות, ודון מיניה בנידו"ד.

757. עיין משנ"ב סק"ו, ושעה"צ מב, עיי"ש. וע"ע בדברינו בס' שב בגדרי דיני ממחק]. ולכן, הגם שפעמים שצריך לעשות כן (עיין משנ"ב סק"ג), מ"מ ביו"ט אסור.

אמנם, לא בכל שפשוף יש חשש ממחק, אא"כ בכלי או נייר שיוף, ופעמים ששם אינו פס"י, או שהוא פס"י בדרבנן ומקלקל וכו'. מ"מ יש להזהר בלתי דממחק, וכעין מה שהבאנו בסימן שב.

758. כמשנ"ת בס' תנו ועוד מפני כו"כ תקלות העשויות לבא.

[ו]

עוד פרטים בעשיית המצות

לג. אם העיסה רכה לא יוסיף בה קמח, אלא עושה עיסה קטנה מגיבול קשה ויערבה עם העיסה הרכה.⁷⁵⁹ ויש לעשות את העיסה על ידי אחר כדי שלא תשהה העיסה שלו⁷⁶⁰ לכתחילה.⁷⁶¹

ואם אי אפשר לעשות עיסה נוספת, אין איסור להוסיף קמח בעיסה הרכה, אך יראה ללוש אותה היטב. וגם יזהר לכתחילה שלא ליתן את המצות הללו בדבר לח כמו תבשיל, או לשרותו במים וכדומה. אך בדיעבד מותר⁷⁶². [וראה להלן בענין מצה שרויה].

לד. אם העיסה קשה, מותר וצריך להוסיף בה מים כדי שתהיה נלושית יפה⁷⁶³.

לה. עוד כמה דברים צריכים להזהר בעשיית המצות:

א] צריך להרחיק את האדם מן הקמח, כדי שלא יבא עליהם מהקמח, ואחר כך יפול בתבשיל ויחמיץ⁷⁶⁴.
ב] נותן הקמח לא יתן את המים בערבה, וכן נותן המים לא יתן את הקמח, אלא יהיו שני אנשים לכל מטרה, וכל אחד עומד על משמרתו.

ג] מודד הקמח לא יקרב אל העיסות, עד שינקה את מלבושיו מן הקמח, וידיח ידיו תחילה⁷⁶⁵. וכל שכן שאסור לו להתקרב למקום המצות האפיות⁷⁶⁶.

שרויה

לו. מותר לאכול "מצה שרויה", כלומר לשרות את המצה במים או באיזה משקה, וכן להכין מהמצות מיני מאכל בתבשיל. ואין חשש כלל שמא נשאר בו קמח העשוי להחמיץ. אמנם, יש מהיראים שאינם

אוכלים מצה שרויה בפסח. והנוהגים כן אין מזניחים אותם⁷⁶⁷. וימשיכו במנהגם כל זמן שלא עשו התרת נדרים⁷⁶⁸. אולם מן הדין הדבר מותר לכתחילה בלא פקפוק.

לז. אף אלה שהחמירו במצה שרויה נהגו להקל בכמה אופנים:

א] אם הוא שורה במים או משקה, ומיד אוכל, קודם שיגיע שיעור החמצה⁷⁶⁹, וכל שכן בעודו בפה⁷⁷⁰.
ב] במי פירות ללא מים⁷⁷¹. ג] בחליטה ברותחים⁷⁷². ד] לצורך חולה וקטנים⁷⁷³. ה] בשעת הדחק, או משום כבוד הבריות⁷⁷⁴. ו] תבשיל שהיה בו שרויה יש מקילים⁷⁷⁵. ז] כלים שבשלו בהם שרויה, יש מקילים⁷⁷⁶. ח] בחוץ לארץ ביום האחרון של פסח, אין חוששים לשרויה⁷⁷⁷.

לח. לכל הדעות והמנהגים, אם יש חשש שנתפזר אבק קמח על המצות, יש להזהר בשרויה, ותלוי לפי הענין. אמנם מוטל על העוסקים במצות להזהר בזה מאד, ואין לשווק מצות כאלה שיש בהם חשש שנפל עליהם אבק קמח, וצריכים להזהר להפריד בין מקום המצות למקום האפיה, וכן לשפוך את הקמח לכלי בנחת, וכיוצא⁷⁷⁸.

תס

שמירת מצת מצוה לשמה

א. חובה ללוש את המצות מצוה שמקיימים בהם מצות אכילת מצה "לשם מצת מצוה", כאשר נתבאר לעיל בסימן תנ"ג⁷⁷⁹. וישראל קדושים נהגו לשמור את המצות של כל ימות הפסח לשם מצוה⁷⁸⁰. ועוד מדיני מצה "שמורה" נתבאר לעיל בסימן תנ"ג.

ב. לכתחילה יש לומר בפה שהוא עושה את המצה "לשמה", ואם חשב במחשבתו לשמה, גם כן יוצא ידי חובה, אבל בסתמא אין להקל⁷⁸¹.

ריד, והארנו בזה בתשו', ואכמ"ל.

775. נראה דכיון דשרויה הוא חשש בעלמא, ואף את"ל הלא אינו אלא משהו, וקיי"ל דספק משהו להקל, וכמשנ"ת בר"ס תמו, וה"ה בזה. ועיין עוד בשע"ת (שם) שאם נפלו איזה גרגירי קמח ונבלל במשקה לא יתכן שיבא לידי חימוץ, וכעין מש"כ בדבר שמואל סימן שמא במצות שהניחם בבית שמרקדים שם קמח, ונתמלאו מאבק קמח, שאם נותנם במים י"ל שאינו מחמיץ וכו'. וע"ע בצ"א ח"ב סי' נג. אך המחמירים מחמירים אף בזה.

776. דלא גרע ממה שנתבאר לעיל בס' תנג לגבי קטניות, וכל שכן בנידוד, וז"פ. וכ"כ בציץ אליעזר שם.

777. עיין בדברי הגר"ז בתשו' סימן ו, וכן בא"א מבוטשאטש סו"ס תסג ועוד [וע"ע בחזו"א סי' מט סקט"ז].

778. ישנם מקומות שמקום המאפיה פתוח, ויש רוחות הנושבות על הקמח ומתפזר ועשוי ליפול על המצות, או ששופכים הקמח בחוזק ועולה ממנו עננה של קמח, ובעיקר צריכים להזהר להפריד בין מקום המצות לאחר שיש צאו מן התנור לבין מקום האפיה, משום שקודם לכן יש לסמוך טפי עמ"ש הפ' שאם הקמח נקלה שוב אינו מתחמץ, וכמשנ"ת לעיל בדיני שרויה, וע"ע בזה בס' תנג-תנט, ואכמ"ל. ואף בשע"ת (סימן תס) הביא בשם דבר שמואל (סי' שמא) די"ל שאינו מחמיץ כשנבלל היטב במשקה, אין לסמוך ע"ז לכתחילה, ועוד דיש חשש שיבא עליו מים ויעשה עיסה במקומו, ועו"ל. ומפני זה כתב באו"צ (סו"ס"א) שאף שבני ספרד לא נהגו באיסור שרויה, מ"מ במצת מכונה יש יותר מקום להחמיר, כיון שמצוי שפך קמח באויר מחמת תנודות המכונה, וקמח זה אינו נבלל יפה בעיסה וכו', עיי"ש. אולם גם זה אינו מן הדין כיון שנקלה הקמח, וכמש"ש. ועוד יש לתלות שנתערב וככל הנ"ל. [והנה ברמ"א (סו"ס תנט) לא כתב אלא להרחיק את המצות מן הקמח, ולא כתב להרחיק את העיסה מן הקמח, אך האח' כתבו להרחיק גם מהעיסה כמובא במשנ"ב וכה"ח שם]. ובפרט כיום שמהדירים בדרכים שונות של יעוף קמח על העיסה.

ובאופן נוסף יש להזהר בשרויה אם מוסיפים קמח לעיסה אחר שנעשית, וכמש"כ בשע"ת ואח', ונתבאר לעיל ריש הענין, וע"ע בפ' סו"ס תנט.

779. שם הוזכר הדבר בפוסקים, ובמשנ"ב שם, אולם השו"ע שם לא הזכיר זאת אלא שצריך לשמור מחמץ, ולא הזכיר שימור "לשם מצוה", מפני שסמך על המבואר כאן. והיה פשוט לו שצריך לשמה, ולכן איתאמרא מכללא ולא בהדיא. [איברא דזה ק"ק לפי"ד המט"י ודעימיה שביארו מה שכאן השו"ע נקט רק משעת לישה שיהיה לשמה, ולא כתב כן משעת טחינה כמו שכתב בס' תנג. וביאר דסמך אדהתם, וכמש"כ בביה"ל כאן הר"ס וכה"ח ז, וי"ל]. ועיין בביה"ל כאן שהאר"י לבאר שהוא חיוב דאו' לשמור לשם מצוה, וכמ' בואר בדברי הרמב"ם והרשב"א [והיינו בשימור משעת לישה, וי"א משעת טחינה, אולם שימור משעת קצירה הוא רק לכתחילה מדרבנן, וכן בגדול עומד על גבי קטן הוא מדרבנן, וכמש"כ שם ע"פ הב"ח, ועמש"ש].

780. עיין רמב"ם (פ"ה מחו"מ ה"ט) ובמ"מ, וכ"כ האח' ה"ד במשנ"ב כאן סק"ב ובביה"ל ד"ה מצת מצוה, ובכה"ח, וכן הבאנו לעיל בסימן תנג ס"ד, ועיין מה שכתבנו שם בהערה. ומ"מ אינו אלא הידור מצוה, וזאת ועוד שבי' עיקר יש להקפיד בזה משעת טחינה, ואכשור דרא להזהר בזה גם משעת קצירה.

והנה מה שיש נחיצות לשמור לשמה את כל המצות גם לשאר ימות הפסח, הוא מלבד המעלה שנתבאר בדברינו שם, מפני שיש הרבה שיוצאים בזה י"ח גם בכזית ראשון לבילי הסדר, וכמש"כ מהר"ל ה"ד בכה"ח ט.

781. עיין ברש"י (לח). כל שימור שאתה משמרה התכוון לשם מצוה, ומש"י מע דבסתמא לא מהני, וכמש"כ בביה"ל (סו"ד"ה אין לשין), והעיר מהריטב"א שכתב שבלישה סתמא לשמה הוא שהרי עושה זאת לשם פסח, ורק בקצירה כתב שיש לכוון לשמה כיון שאינו לשמה, ומשמע סתמא לשמה הוא וצ"ע, ע"כ. ובתוה"ד כתב הביה"ל להקשות עוד מאי שנא מאזכרות של ס"ת דלא אמרינן סתמא.

והנה בדרשות מהר"ח או"ז (סימן רא) כתב שצריך לומר בשעת לישה לשם מצת מצוה, וכן המהר"ל (בהל' אפיית מצות) הדגיש שצריך לומר בפה, דברי הר"ח וכו', עיי"ש. אך י"ל שאינו לעיכובא כמו שהוסיף שם עוד דברים שאינם מדינא.

והיינו שאין בזה משום יוהרא ולא משום מחלוקת ולא משום לא תתגודדו, ע"כ. וסיים שם בסוף הענין שבין המחמירים ובין המקילים, אלו ואלו עושים כוונים לשמים. אלו דעתם לפרוש מחמצא ובר חמצא בכדי להזהר מחמץ בכל שהוא בכל חומר האפשרי, ואלו משום מניעת שמחת יו"ט שלא ערב להם לחם מצה חריבה, ובפרט למי שקשה לו הלעיסה. וע"ע שם סייים שעל כולם הוא אומר ועמך כולם צדיקים, עיי"ש. ועכ"פ לדינא בודאי שהד' בר מותר, וכמש"כ הפו'. ורק מי שנוהג כן ימשיך במנהגו.

אגב, נתעוררתי בהרגשה אחת, אודות "נקיות כפיים בהוראה", שהנה מובא בספרים שרבינו החפץ חיים נהג להחמיר בשרויה, ועם זאת, כאשר כתב הלכה זו במשנה ברורה סימן תנח סק"ד הביא דברי השע"ת כלשונם שמן הדין אין חשש ובפרט בימינו. ומכל מקום מי שנוהג בחומרא זו "אין מזניחין אותו" (הגם שביארנו לעיל ביאור הדברים). ודלא כאותם שמחמיר באיזה פרטים שאינם מן הדין, ומאריכים לברר מנהגם ולהחליט כן, מפני הרגש למנהג, דאמנם יש לברר כל מנהג וללבנו, אך צריך תמיד לדעת מה הדין ומה חומרא.

768. עיין שע"ת (שם) שמי שרוצה להחמיר בשרויה, יתנה בפירוש שאינו מקבל עליו לעשות כן תדיר, ואין דעתו לנהוג כן רק באותו פעם או פעמים שירצה ולא לעולם. (עיין יו"ד סי' ריא שכל מנהג טוב יאמר שהוא בלא נדר, וכה"ג יעץ מרן הב"י באו"ח סו"ס קסא גבי נט"י). וכתב דבחרטה סגי ליה להתיר (וכמש"כ כיוצ"ב בס' תנג גבי מצה שמורה משעת קצירה). ושוב כתב דאפשר שא"צ התרה, דדוקא במי שמחזר אחר איזה הידור מצה שמורה משעת קצירה הרי הוא כמפרש שאינו אוכל דבר אחר, משא"כ בזה שהוא בשב ואל תעשה אין סתמו כפירוש, ואין כאן אומדנא דמוכח שאוסר על עצמו לאכול שרויה, ואף שהיה כן בליבו, מ"מ אין איסור נדר בלב, וכ"ש כאן שהוא חומרא, וקיצרתי, עכ"ת. אולם למעשה יש לחוש להצריך התרת נדרים, וככל מנהג. וגם עצם שנמנע ממה שמגשים לכל, בדרך כלל הוא יותר משב ואל תעשה, ודו"ק.

אמנם אם היה בהתרת נדרים בער"ה או עיוה"כ, ומסר מודעה כנהוג, שוב א"צ לחוש להתרת נדרים, וכמו שכתבנו באו"ח סו"ס שכח ועוד בכ"מ.

ודע עוד, שכל זה במנהג שהחמיר על עצמו באופן פרטי, אולם אם זה מנהג אבות שהשתרש במשפחתם, יש הרבה שמקפידים ע"ז ואין מתירים אפילו בהתרת נדרים [וכמו שהבאנו לעיל בסימן תנג ס"ב בענין קטניות בפסח, אע"פ שמן הדין בודאי שמועיל התרה, ק"ו ממה שכתבנו שם בקט' ניות], ובפרט אם זה מנהג המקום (וכמש"כ בס' תסח, וע"ע לעיל בס' תנג שם). וכ"כ באגר"מ (ח"ג או"ח סי' סד) ובהליכ"ש (פ"ד סי"ט ודה"ל ל) שאין להקל אף שהוא דברים המותרים, זולת במקום צורך, וכפי הענין.

769. שע"ת שם, וכמש"כ כיוצ"ב במג"א בס' תסו, אך יש מהחסידיים שה' חמירו גם בזה.

770. ק"ו. וכן נוהגים רבים בעת אכילת מצה להקל על אכילת כזית בכא"פ.

771. שע"ת שם, ודן בכמה סוגי משקה, עיי"ש. וכ"כ הגר"ז בתשו' סו"ו. אך יש מהחסידיים שהחמירו גם בזה.

772. כן נהג החזו"א כמובא בארח"ר ח"ב ע' נב, אע"פ דבעלמא אין בקיאין בחליטה, אך רבים מהמחמירים החמירו גם בזה.

773. פשוט, שאם מצאנו שהקילו בקטניות כדלעיל סי' תנג, ועמשנ"ת שם, כ"ש בדבר זה שהיא חומרא מאוחרת ואינה מוסכמת. וכן מובא בתולדות הח"ח שהיקל לקטנים [ונשים דינם כגדולים, זולת אם היא חלשה או מעוֹבֹרֶת ומניקה וכדו']. וע"ע בדברינו ביו"ד בס' צט בענין קולא לקטנים בהמתנה בין בשר לחלב.

774. עיין בדברינו בס' תנג גבי קטניות. וכה"ג כתבנו במק"א. ומסופר על מהר"ש מבלז שהחמיר בשרויה, ופעם אחת הכינו לו בטעות מאכל, ולת' מיתה החסידיים הפטיר ששרויה אינו אלא מנהג וחומרא, ואילו הלבנת פנים הוא דאו', ע"כ. (כך שמעתי, אך שו"ר בשו"ת קנין תורה ח"ב פ"ז שהביא מעשה זה לענין כבוד אימו של מהר"ש, שפיררה מצה במרק, עיי"ש שכיבוד אם דוחה). וע"ע בהנהגות החפץ חיים שסיפר בנו שאף שהיה מנהג אביו הח"ח להחמיר בשרויה גם באחרון של פסח, אולם כשבא אורח היקל בזה לכבודו, ואף טעם מהאוכל. וי"ל דאדעתא דהכי לא נהגו, א"נ דהוי כעין דין חולה שדעת רבים שבמקרה חד פעמי א"צ התרה כמבואר בדגמ"ר יו"ד סי'

- ג. כוונת לשמה, אין פירושו שתהיה עשייה לשמה, אלא היינו שהשימור מחמץ יהיה לשם מצוה⁷⁸². ומכל מקום כשמכוון לשמה די שמכוון שמה שהוא עשה יהיה "לשם מצות מצוה"⁷⁸³.
- ד. חיוב כוונת לשמה הוא מזמן הלישה, והרי זה מעקב אפילו בדיעבד ובשעת הדחק. וטוב לשמור לשמה משעת קצירת החיטים, ולפחות משעת טחינה⁷⁸⁴, ותע"ב.
- ה. חיוב עשיית המצה לשמה, הוא בכל שלבי הלישה והעריכה עד האפייה, והאפייה בכלל⁷⁸⁵. וגם שפיכת המים לקמח בכלל לישיה, ואין לעשותו על ידי קטן וכדומה⁷⁸⁶.
- גם ניקור המצה שעושים בה נקבים ראוי להזהר לכתחילה שלא לעשותם על ידי קטן. ואפילו בגדול עומד על גבם ומלמדם לעשות לשמה, טוב להזהר⁷⁸⁷.
- ו. לישיה שהיא עשויה רק בשביל שלא ישהה ויחמץ, נראה שגם בזה טוב להזהר שלא ליתן לקטן, ואפילו גדול עומד על גביו⁷⁸⁸.
- ז. אמירה לשם מצת מצוה, אין צריך לומר בכל מצה ובכל עיסה. אלא יכול לומר שכל מה שיעשה היום בענין מצה, יהיה לשם מצות מצוה⁷⁸⁹. אמנם אם הסיח דעת או שינה מקומו וכדומה, בין עיסה לעיסה, ראוי שיחזור לומר שנית⁷⁹⁰.
- ואין צריך לומר בכל פעולה ופעולה לשם מצת מצוה, אלא אפשר לומר בתחילת העבודה קודם שנותן את המים בקמח שכל מה שיעשה היום יהיה לשם מצות מצוה⁷⁹¹.
- לחן וכו' (ועיין מוע"ז ח"ג רסא). ואף שגם הוא לעסק המצות ואינו הפסק, וא"צ שוב לשמה ע"פ דין, מ"מ ראוי לעשות כן. וכיום משתדלים לומר מידי פעם לשם מצת מצוה. [והמשגיחים אחראים על זה, ויש תולים שלטים, כדי להזכיר]. וטוב הדבר, שהדיבור פועל בקדושה, כיצד. ובאמת שגם בביה"ל (הנ"ל) נראה שהיה מנהג בזה, וכמו שכתב זכורני בימי נעורי שהיה המנהג בישראל בעת אפיית מצות שבעל המצות חוזר ואומר לעוסקים כמה פעמים שיזכרו שהיא מצת מצוה.
- 794.** שו"ע ס"א, וזה חמור יותר מאלה שלא מכוונים לשמה, ואפילו בעומד על גביו אפשר שהוא מכוון כוונת אחרות, ועל דעת עצמו וכמ"כ הרשב"א ח"א סימן כו, עיין שם. וע"ע בחזו"א סימן ו סק"י דבגוי החיסרון דלאו בר הכי.
- 795.** כה"ח אות י מד"מ, ועיין ביו"ד סימן רסז ס"ז, ובה"ז יש חוק מלכות בכל המקומות שאסור לקנות עבדים ושפחות, וכולם אינם אלא שכירים בעלמא, וכ"כ כה"ח כאן (סוף אות יא), ואפילו אם היה רשות לקנות עבדים, הרי לא טבול, ודינם כגויים שכירים בלבד. וראה בדברינו בה"ל שבת סימן דש בענין עבדים ושפחות בזמנינו, ש"א שאפילו אם טבול לשם עבדות לא מהני, וע"ע שם.
- 796.** שדינו כמו גוי, ולא רק שאינו מכוון לשמה, אלא אינו בר הכי, לפמ"ש בהערה שלפני הקודמת. וע"ע בהערה הבאה.
- 797.** דכל מחלל שבת או עובר על רוב עבירות וכדו', ה"ז מומר שדינו כמו גוי [וכמו שכתבנו כל הפרטים בזה בה"ל עירובין סימן שפה]. והנה במומרים כיום "א" שהם כתינוק שנשבה, והנה אף אם כן הרי צריך ללמדם לשמה, ומ"מ למעשה אין להקל בזה, ויש לחוש שהם כגויים גמורים דלא מהני אפילו אם ילמדו אותם לשמה, ואף שבאודאי אינם כופרים בשאט נפש (כרוב המון העם החילוני, שהם מחללי שבת כמעשה אבותיהם בטעות, ולא בכ"פירה ומרידה), מ"מ כיון שעפ"ד מומר כגוי אין להניחם ולא מהני כוונתם, ואינם נאמנים, ולכן, כל מחלל שבת בזמנינו אסור להניחו לעשות מצות, עד שירחם ה' ויחזרו בתשובה.
- 798.** שו"ע, וכדכתבו השאלות שם ועוד ראשונים שקטן לאו בר דעה הוא ואינו מכוון לשמה.
- ובט"ז (סק"א) כתב שדוקא אם אינו בר דעת כלל, והיינו שאין לו הבנה וכדמשמע בתשו' הרשב"א, והיינו דאם יש לו הבנה קצת [כמו קטן בן 10-9] שפיר דמי. וכתב הט"ז שמהר"ל כתב שאינו מועיל עד שיהיה בן י"ג, וחומרה יתירה היא, ע"כ. ובשע"ת (סימן יא סק"א) העיר עליו דקטן פסול עד שיהיו לו שני גדלות, וכן העיר בח"י כאן (סק"ג) על הט"ז, עיי"ש. ואף שיש לדון בדבריו, מ"מ נראה ביאור הענין שאף אם יש להם הבנה קיבלו חז"ל שאין זו הבנה מעלייתא, אלא במוחין דקטנות ולא מהני, ודו"ק. וכ"כ הא"ר ועו"א, ה"ד במשנ"ב (סק"ג) וכה"ח (אות ג, טו), עיין שם.
- 799.** כ"כ המשנ"ב בביה"ל כאן (סימן תס, ד"ה אין לישן בתוה"ד) בשם הפמ"ג, שמאחר ובעינין שימור לשמה מדאו' יש להזהר ולבדוק שיהיה קטן שהביא ב' שערות, שהרי אין סומכין על חזקה דרבא אלא במידי דרבנן ולא במידי דאו', ע"כ. וכ"כ כה"ח (אות יג) בשם הפמ"ג [עיין בזה במש"ז סק"א בדעת הח"י וא"ר הנ"ל] שצריך שיביאו ב' שערות, או שיהיו גדולים בשנים, והיינו שיהיה נתמלא זקנו או עברו רוב שנותיו, כמבואר בחו"מ סימן לה סעיפים א-ב, ובאה"ע סי' קסט ס"י.
- 800.** כן אפשר ללמוד לכאן מסתימת כמה פו' שכתבו גיל י"ג וגיל י"ב, ולא הזכירו ענין השערות, אך זה אינו מוכרח, ד"ל שלא נחתו לכל הפרטים, ודינו ככל שאר המצוות בעלמא. וא"נ י"ל שסברו שגם שימור אינו אלא מדרבנן, אבל לדידן בהכרח שיהיה ברור שיש שתי שערות, כיון דשימור דאורייתא. אולם בשו"ת תפלה למשה (ח"ב סימן יא) כתב שמותר לקטן בן י"ג אף שלא הביא ב' שערות, וזאת מפני שיש חילוק בין אם החיסרון הוא משום דעת, או משום דבעינין איש, שאם זה רק משום דעת גם בן י"ג מותר וא"צ שערות. והוכיח כן, [א] ממה שהשו"ע (סימן קסט) לגבי חליצה כתב דבעינין שיביא ב' שערות, ואילו לגבי גט (בסימן קכג) לא כתב כן, והיינו משום דבגט הוא תלוי בדעה, ובחליצה תלוי באיש. ב] בחו"מ (סימן ז ס"ג) כתב בדעה בתרא שכן י"ג כשר לדון אפילו לא הביא ב' שערות, ואילו לענין עדות (בסימן לה ס"א) כתב שיביא ב' שערות. וביאר הסמ"ע (ס"ז סק"ט) דשאני עדות דבעינין איש, משא"כ בדינים שבעינין דעה, ולכן גם כאן במצות העיקר שיהיה בגיל מצוה.
- 801.** שו"ע ואח', כמ"ש ב"ד סימן א ס"ה.
- 802.** שו"ע ואח', כמ"ש ב"ד סימן א ס"ה, ובמקומו הבאנו פרטים בזה בחכם שמי למדים אותו וכו', עיין בס"י רסו ועוד.
- 803.** עיין במט"מ והובא בכנה"ג שאפילו נשי ישראל שלא למדו עניני הפסח,

- והיהודי עומד שם ומכוון לשמה, ודעת היהודי עיקר והגוי בטל, אבל ברחיים של יד שהגוי טוחן בידו יש להחמיר, ע"כ. וכן הביה"ל סיים כדברי הפמ"ג שאם אפשר יקצרו היהודים בעצמם לשמה, וכן כל העשייה, הן טחינה וכ"דומה שנוהרים בהם במצה שמורה. וכ"כ הביה"ל שם דמי שאפשר לו שכל תיקוני המצה שלו יהיה ע"י ישראל ה"ז משובח, ע"כ. וע"ע בכה"ח שם שכן המנהג כיום שב"ה מצויים טוחנים יהודים, ורק בשעת הדחק שאין בנמצא אלא גויים יעשו על ידם. רק יבדקו שהכל נקי מחמץ.
- והנה מדברי הפו' נראה לדינא שא"צ שמירה משעת קצירה אלא בתורת חומרא, וביותר יש להקל בעומד על גביו, דבזה מהני אפילו למחמירים להלן בעע"ג, כיון דשאני קצירה שאינו בגוף המצה. וכמ"ש הח"י (סק"ב) ועוד הרבה אח', והנה הגאון חקרי לב גזר אומר שכל עסק השייר למצות מקצירת החיטין יהיו ע"י ישראל, והיו שהקילו בזה, ועמד בזה מהר"י ד"א"ס בתשו' שהובאה בשו"ת לב חיים (ח"ב סי' פו), וכתב שאולי הקילו מפני סכנת נח"ש המצויים בין החיטים, והגר"ח פלאגי שם (בסימן פז) כתב שהקילו מפני שאין חיוב השמירה משעת קצירה ממש, אלא מזמן קשירת העומרים כדפרש"י (בפסחים שם). ושכ"כ הגרי"ט קריספין בתשו', וכה"ב בד"ח (סי' כ). וזה טעם אחר, אך כאמור לעיל שאפשר להועיל בדבר ע"י גדול עומד על גביו, וזה מהני לכו"ע.
- 785.** שו"ע (ס"א). וע"ע ביה"ל (ד"ה ולא אופין) וכה"ח, ויעוין ברדב"ז (ח"ג סימן אלף ט) שכתב שבמצרים נהגו שהיהודי לש ועורך וכו'. והגוי מכניס לתנור ואופה, וכתב לבאר שדוקא בלישה ועריכה יש חימוץ, משא"כ באפייה, ואף שיש לחוש שמא ישהה אותם הגוי לפני התנור וכו', הא ליתא, שהיהודי עומד שם והדבר נמסר לו ולא לגוי, ע"כ. והיינו בלישה ועריכה הוא פעולות בגוף המצה משא"כ באפייה, אך שאר פו' נקטו שיש בו שייכות חימוץ, ה"ז בחובת שימור לשמה. וזאת ועוד שגם זה נחשב פעולה בגוף המצה. וע"ע בב"י כאן בשם רב האי גאון שמתיר באפייה בעע"ג ולא בלישה, אולם כבר העירו ע"ז באח' שהכוונה אפיה כוללת כל העיסוק במצות, עיין בב"ח ופר"ח ושכנה"ג ושי"א, וע"ע בכה"ח אות ח בשם האח'.
- ויל"ע בהגברת חום התנור ע"י הקטן בעת שהמצות נמצאות שם, וזה גם לענין עשיית לשמה ע"י גדול שצריך לכוון לשמה. ולכתחילה יש לעשות לפני הכנסתם לתנור גם מחשש חימוץ.
- 786.** משנ"ב (סק"ד) עפ"ש כ"כ בסימן שכד ס"ג, וכן בביה"ל ד"ה וקטן, עיין מה שכתב שם.
- 787.** עיין משנ"ב (סק"א) מח' פו', וכתב בסתם וטוב להזהר, ויש מקילים בגדול עע"ג, ע"כ. ובכה"ח (אות ח) הביא ד' הפו', וסיים בשם הגר"ז שגם בגדול עע"ג ראוי להחמיר.
- 788.** הנה יש לדון בדבר, אם זה מכלל לישיה ואסור ע"י קטן וכו', או שאינו אלא כמבריה ארי. והיינו שמונע מחימוץ, ולכאורה אפשר לדמות זאת לניי קור המצות שגם הוא נעשה רק בשביל שלא יתנפח ויהיה בחשש חמץ. ואעפ"כ הבאנו לעיל ש"א שלא ליתן לקטן, וא"כ ה"נ י"ל כן, ואין לחלק ביניהם, ודו"ק.
- ואמנם שמי שאמר לקטן לכבות מוגן חימום (הגורם לחמם את העיסה), בודאי שאין זה חיסרון בלשמה, מה שמונע הקטן מחימוץ, שאני התם שאינו בגוף העיסה, אבל בגוף העיסה אסור, ודלא כמו שיש מן האח' שכתב להקל בלישה כדי שלא יחמץ, ד"א מחוור.
- 789.** ביה"ל ד"ה וקטן, שם כתב שא"צ לומר בין המצה למצה, והוספנו דה"ה בין עיסה לעיסה, שהרי אין עושים מצה מצה, אלא כיום עושים כל עיסה אחת בפני עצמה.
- 790.** עיין בא"א מבטושאטש. וכן הפסק שינה וכדו'.
- 791.** בביה"ל הנ"ל כתב בין מצה למצה, ופשוט שכל עשיית המצה בכלל זה, והיינו הך. והדגשנו שצריך לומר קודם נתינת המים, וזאת משום שעיקר החיוב משעת לישיה [ובדרך כלל עשיית המצות לממונים מתחיל אחר ה"ח חינה שבא להם קמח מוכן]. וכפי שמבואר להלן שכבר בנתינת המים לקמח מתחילת העשייה של המצות. וע"י הערה הבאה.
- 792.** עיין מהר"ל (הל' אפיית מצות) שכתב לומר לשמה הן בשאיבת המים, הן בנתינת המים לקמח, והן באפייה וכו'. והובא לשבח בשל"ה (נר מצוה כג) ומט"מ (מצוה תקעז), וכה"ג במל"ח ס"ג מב, עיין שם. אך כנראה שאינו ע"פ דין שכן הפו' לא כתבו כן, וכמבואר בדברי הביה"ל הנ"ל שיש לומר שכל מה שעושה היום וכו'. והיינו דהכל ענין אחד מהלישה (דהיינו מנתינת המים בקמח) עד האפייה, ולכן כתבנו שהוא מנהג אנשי מעשה.
- 793.** הוא דרגה נוספת בהכרח מדברי מהר"ל הנ"ל שאם בכל עשייה אמר כן, כ"ש בזמן ההפסקות, כמו שמצינו שמפסיקין כל ח"י דקות לנקות השו-

ובפמ"ג (הובא שם ובכה"ח יד) כתב שלשמה צריך להוציא בפה, ובדיעבד אפילו במחשבה סגי, וסתמא לשמה, משא"כ בטחינה וקצירה שתמא לאו לשמה וצ"ע, ע"כ. והנה אין לשונו ברור, ופתח וכתב במחשבה סגי, ואח"כ כתב שתמא לשמה הוא קולא נוספת. ונראה שכוונתו להוסיף שאחר שכתב שבמחשבה סגי, הוסיף שאפילו בסתמא י"ל כן [ודווקא בלישה, וכיון לדברי הריטב"א הנ"ל, אלא שהוסיף גם טחינה שאינו שתמא לשמה]. והנה הפמ"ג סיים בצ"ע. אולם נלענ"ד שצ"ע הוא רק לגבי ההוספה שסתמא לשמה. אולם לגבי זה שבמחשבה סגי, בודאי מועיל. ומה שכתב הכה"ח (שם) שלכן יש להזהר גם בשעת קצירה וטחינה לשם מצות מצוה, ע"כ. ומשמע קצת שאחר דברי הפמ"ג יש להקפיד גם על אמירה ולא סגי במחשבה, לענ"ד ז"א, דבמחשבה ודאי סגי. ומ"מ אה"נ שהדיון כן לכתחילה לומר בפה, וגם יש בזה ענין ע"פ קבלה שהדיבור פועל כמשי"כ בדוכתי טובא, ואכמ"ל.

782. כ"מ בפסחים (לח) ובשאלות (פי' צו שאלה עו) ובה"ג (עמוד 140) ועוד הרבה ראשונים שצריך שימור לשם מצוה, וכ"כ רש"י בפסחים שם ושימורם את המצות וכו' לשם מצוה, כל שימור שאתה משמרה התכוון לשם מצה של מצוה, ע"כ. וכן דקדק המשנ"ב בכ"מ בסימן תס סק"ב וביותר בסק"ג וכן בסימן תנג סק"ה. וביתר ביאור בשעה"צ (סימן תס אות ד) הביא משם ח"י הריטב"א בשם הרא"ה שעומד על גבן מהני משום דלא בעי עשייה לשם מצוה, אלא רק שימור לשם מצה כדכתיב ושמרתם וכו', ובשעה"צ אות ה.

והדברים מבוארים שא"צ עשייה לשמה כמו בכתיבת סת"מ וכדו', אלא צריך שימור לשמה, ועוד ראיתי בשו"ת הרדב"ז (ח"ג סימן אלף ט) שעיקר מ"ש שצריך לשמור לשם מצוה, היינו לשמור אותה מחימוץ, ויש לזה כמה ראיות וכו', עיי"ש. ואמנם מהט"ז (סק"א) ל"מ כן, ומחלק בין קצירה וטחינה לבין לישיה ואפייה, אולם כבר השיבו עליו האח' וכמו שיבואר להלן במקורו. ויעיין עוד בעונג יו"ט (סימן ב) בגדר לשמה במצה שענינו כוונה המורה על המעשה, ויל"ב. וע"ע בח"י הגר"ח מבריסק על הרמב"ם (סופ"ו מחו"מ), ואכמ"ל.

783. כן הוא בביה"ל (ד"ה וקטן) שיאמר כל אחד מה שיעשה היום יהיה "לשם מצות מצוה", ע"כ. והוה קשיא לי אחר האמור לעיל שא"צ עשייה לשמה, אלא צריך שימור לשמה. א"כ היה הביה"ל צריך לפרש שיאמר כל מה שאני שומר היום יהיה שמירה מחמץ לשם מצוה. וזה לא נזכר בדבריו, וי"ל דשמירה לשם מצוה הוא קל יותר מעשייה לשם מצוה. וכשאדם מכוון שעושה מצות לשם מצוה הרי הכל כלול בזה, שהרי בעשיית המצות כלול גם שמירה מחמץ (וזה ג"כ בכלל עשייה, אף שהוא בשב ואל תעשה), ודו"ק. ויעוין בגר"ז (סימן תנג ס"ד) בדיון כוונה לאכילת מצה בימות הפסח, ובחזו"א (סי' קכד בהערות לפסחים לה). כתב שאין מועיל כוונה שיהנה בפסח, אבל שימור לאכילת שאר ימי הפסח יתכן שמועיל, ע"כ. אולם יל"ב דהניחא לסוברים שיש מצוה כל הפסח, וכמו שנתבאר לעיל סי' תנג, אבל למאי דקיי"ל שהמצוה בליל הסדר צריך כוונה לשם מצת מצוה, וכ"כ הביה"ל הנ"ל. וי"ל דסתמא הכל בכלל כאשר העיקר שכיון לשמה, אך נראה שכ"ז בתנאי שלא יהיה במחשבה דבר המוציא מידי מצות אכילת מצה בליל פסח.

784. כן מבואר בשו"ע (סימן תנג ס"ד) שטוב לשמור משעת קצירה וכו', עיי"ש. והנה שם המדובר בשמירה מחימוץ, ויש לדון אם כן הדין גם לגבי שמירה של לשמה, שהרי בשו"ע כאן (סימן תס ס"א) כתב אין "לשיין" מצת מצוה וכו', ומשמע שרק מלישה צריך שמירה לשמה. ונחלקו בזה האח', שהב"ח כתב שכל הדינים בלשמה הם ככל הדינים בשימור המבואר בסימן תנג, וכ"כ הא"ר והמט"י, ומה שהשו"ע כאן לא כתב אלא לישיה לשמה, מיי לתא פסיקתא נקט, דזה אסור לכו"ע. וכ"מ מביאור הגר"א, כמ"ש בביה"ל כאן רה"ס.

והט"ז (סק"א) כתב דלענין לשמה יש להקל אפילו ע"י גוי כל שהיהודי רואה שאין חשש חמץ, עיי"ש. וכן מוכח מהפר"ח שיש לשמר לשמה בלי-שה או אפייה, וזאת למרות דהפר"ח סובר בסי' תנג שצריך שמורה משעת קצירה, עיי"ש. אך י"ל שהוא מטעם שבקצירה אין כאן עשייה בגוף המצה, ולכן סגי בשמירה בעלמא, משא"כ בלישה. אך אין זה בגלל טעמו של הט"ז, שכתב לחדש לחלק בזה, והם דברים מחודשים מאד, וכבר העירו עליו באח', ואכמ"ל, ומ"מ עיין בט"ז שם שכתב שכן המנהג בכל המקומות שאם אין רחיים של מים טוחנים ברחיים של יד ע"י גויים, ואין בזה חשש אם ישראל עע"ג, וכן הסכימו כמה אח' כהח"י והלכה ברורה והגר"ז, וה"ד בביה"ל (שם, וכה"ח אות ז). והוסיף הביה"ל שכן משמע ברוקח.

ובכה"ח (שם) הביא מהחיד"א במחבר"ר שכתב כן שברוב הקהילות נוהגים למצת מצוה משעת קצירה, ועם כל זה הטחינה במים נעשית ע"י גויים.

ח. אם יהודי גדול עומד על הגוי ושאר הנזכרים, ומזהירם שיכוונו לשמה בעשיית המצות, נחלקו הפוסקים אם זה מועיל. ולמעשה יש להחמיר⁸⁰⁴, זולת בשעת הדחק שאי אפשר בענין אחר⁸⁰⁵. ואף בזה טוב שהיהודי יסייע בעצמו קצת⁸⁰⁶. וביותר יש להזהר בלישת גוי ומומר⁸⁰⁷.

ט. גם לדעת המחמירים שאין מועיל עשיית מצות לשמה ביהודי גדול עומד על גבי הגוי או החשו"ו, מכל מקום קצירה וטחינה מותר לכתחילה גם על ידי גוי כאשר יהודי גדול עומד על גבי לשמה⁸⁰⁸. ואנשי מעשה עושים גם את הקצירה והטחינה בידי יהודים גדולים בני דעת שומרי מצוות, ותע"ב⁸⁰⁹.

מצות מכונה

י. מצות העשויות על ידי מכונה חשמלית, נחלקו הפוסקים אם יוצאים בה ידי חובת אכילת מצה בליל הסדר. ולכתחילה יש להדר לקחת מצות עבודת יד. אולם מן הדין יוצאים ידי חובה גם במצות מכונה. ובלבד שנעשו בפיקוח תלמידי חכמים ממונים ויראי שמים, שלא יהיה שום חשש חימוץ, ושומר לשם מצת מצוה⁸¹⁰.

יא. יש המהדרים לקחת קמח שנטחן לשמה בעבודת יד (הנקרא רחיים של יד). אולם זו חומרא גדולה ויתירה, ובודאי שגם המהדרים במצוות יכולים להשתמש בקמח שמור משעת טחינה שנעשתה במכונה (רחיים של מכונה)⁸¹¹. וכל שכן שא"צ להחמיר בזה לשאר ימות הפסח⁸¹².

יב. מלבד שאין שום הכרח בקמח טחינת יד, ישנה גם מעלה בקמח טחינת מכונה שהוא נטחן היטב, כך שבעירובו עם המים נעשית עיסה ראויה והכל נאפה כראוי⁸¹³.

יג. מצות שנאפו זמן רב קודם פסח, יוצאים בהם ידי חובה בפסח. כאשר נתבאר בסימן תנח. ודווקא כשאפאן לשם פסח, שאם לא כן יש חשש שאינו נזהר מחמץ. אמנם כיום עושים את המצות לפסח באופן מיוחד, ויודעים שישתמשו בה בפסח, ובודאי יוצאים בו ידי חובה⁸¹⁴.

[ב]

עשיית המצוות בעצמו

יד. ראוי לכל אדם להטפל עצמו במצוה של עשיית מצה, וכן היה נוהג הרא"ש לסייע בעריכת המצות⁸¹⁵. וכן יש לעמוד על עושי המצות ולזרום למהר בעשיית המצות שלא יהיה ויחמיצו⁸¹⁶. ובפרט אם העוסקים בהם אינם בקיאים בהלכה⁸¹⁷. ובוזה יש להשתדל גם בכל ימות הפסח, ולא דווקא במצת מצוה של ליל פסח⁸¹⁸.

טו. כתבו המקובלים שיטריח האדם את עצמו בעשיית מצת מצוה, עד שיתחמם ויזיע, והוא תיקון גדול לעוון החמור⁸¹⁹. אך יזהר שלא ינטף מהזיעה לעיסה⁸²⁰.

כוה. וע"ע בשו"ת יחוד ח"א סי"ד ותפל"מ סימן י. [וכ"ש שא"צ לחוש לדין לשמה בגלל החשמל שאינה מכח האדם, אלא ע"י חברת החשמל וכו'. דלי תא, לא מבעיא לכל שאר גדולים דלא ס"ל כן, אלא אף לשיטתיהוה הלא כאן הנידון מצד לשמה, ודי בכך שהישראל עומד ורואה שהכל כדיון].

ולכן, לדינא נראה שיש להתיר לצאת י"ח במצת מכונה אם נעשה בה שיי מור לשמה ע"י ת"ח יר"ש. אבל מאחר ורבים אסרו מפני שאין כאן לשמה ע"י מעשה ישראל (ככל שאר המפרשים שדנו לעיל בדין קצירה ע"י גויים, וכן ככל הנך גדולים שדנו במצות המכונה), יש לכתחילה לקחת מצות עבודת יד לשמה, וכן נהוג עלמא, וכן יש לעשות.

ומכל מקום בעלי המאפיות צריכים לכוון באפייית המצות לשמה גם במ צות מכונה, משום המון העם שרבים מהם יוצאים בזה ידי חובה. וכע"ז הזהיר גם רבינו המשנ"ב בביה"ל לעיל (רה"ס ד"ה וקטן) באותם שלקחו מרב העיר וכו', עיי"ש. וה"נ כע"ז בנידור"ד.

811. הנה ידוע שיש המהדרים ליקח מרחיים של יד, וזאת משום שלכתחילה יש לקחת שמורה משעת קצירה ולפחות משעת טחינה (וכמש"כ בשו"ע סי' תנג). וכיון ששמורה צריכה לשמה, א"כ צריך לעשות זאת ביד, שהרי הבאנו לעיל שיש רבים הסוברים שא"צ לצאת י"ח לשמה במצות מכונה, וה"ה בזה.

אולם זו חומרא יתירה, חדא שנתבאר לעיל שאף במצות מכונה יש להתיר לצאת י"ח מדינא, כיון שא"צ עשייה לשמה, אלא שמירה לשמה, וגם כך מתקיימת שמירה לשמה. ובפרט שהוא מפעיל את המכונה, וזה מועיל יותר מאשר גדול עומד על גביו של גוי וקטן, וזאת ועוד, שהרי בעיקר הדין דלש" מה מן הדין יוצאים י"ח משעת לישה וכמש"כ השו"ע, ואמנם זה רק בשעת הדחק, מ"מ חזי לאצטרופי לעיקר הדין. ונוסף עכ"ז שיטת הט"ז, שאפילו למ"ד שצריך שמירה משעת קצירה וטחינה, א"צ כוונת לשמה אלא משעת לישה. וחזי לאצטרופי, אף שיש חולקים.

ומ"מ המהדרים בזה יש להם ע"מ לסמוך, כיון דלא קיי"ל כהט"ז, ומא' חר וחוששים לפוסקים שאין יוצאים במצת מכונה, חששו נמי בזה. ומה גם שמצינו בסה"ק מעלת עשיה ביד, ואיכא מעלה בזה.

812. הגם שמצאנו מעלה בשמירה לכל הפסח וכנ"ל בריש הסימן, מ"מ הבו דלא לוסף עלה.

813. כידוע [וזה מהני בפרט לחוששים מפני מצה שרויה, דשמא לא נאפה באיזה מקום, וראה מה שכתבנו בזה סי' תסז], מלבד זאת שהיא קלה יותר לאכילה וכו'.

814. עיין בגר"ז, ה"ד בכה"ח סי' תנו ו. וכ"ז בזמנם שהיו עושים המצות כל אחד בביתו וכדו', ויתכן שיאכלנו קודם לכן, ואינו מדקדק. אבל מצות שעושים כיום לשיווק לפסח בודאי הוה לשם מצוה.

815. בטור הביא שבעלי מעשה וחסידים מחמירים על עצמם כגאונים המי מיריים ולשים בעצמם ואופים, כמש"כ (בפסחים קטז), מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה וכו'. וכן היה נוהג אביו הרא"ש ז"ל, ע"כ. ובדרשות מהרי"ל (הל' תיקון המצות) כתב שיש בזה חביבות מצוה וכו'. ועוד דמצה מקרי לחם עוני וכו' (כטעם הטור). ועוד משום שיבטל את הפירורים בעצמו טרם יחמיצו (עיין להלן סוף ג). ועוד כתב טעם נוסף דכל מצוה יעשה בעל הבית גופיה, כדאשכחן בשבת פ' כל כתבי (ק"ט), וכו', ע"כ. וטעמו הנז' כר ע"פ הגמרא בשבת (וכה"ג ברפ"ב דקידושין מא). היינו משום דמצוה בו יותר מבשלוחו. וכן הביא החיד"א במחב"ר (אות ד) בשם החותות יאיר, וה"ד בכה"ח (אות טז-יז). וכן המשנ"ב (סק"ה) כתב משום מצוה בו וכו' (וק"ק שלא כתב הטעם שהביא הטור כמו עני, ו"ל שהוא טעם פשוט יותר, ועי"ל). וכ"ז מלבד הענין שיוכל לראות בעצמו שנעשה כהוגן, כמבואר בה' ערה הבאה.

והנה אף שהטור כתב שיה מנהג בעלי מעשה וחסידים וכו', מ"מ סיים לכתוב כן בהנהגה ראויה לכל אדם. וכ"כ בשו"ע. ובפרט לטעם דמצוה בו יותר מבשלוחו, שזה מדינא דגמרא, וכבר מבואר בשו"ע בהל' שבת.

816. כהנהגת הרא"ש שהביאו הטושו"ע.

817. גר"ז בכה"ח [וכן אם האשה לשה, יש לעמוד עליה, כמש"כ שבלי הלקט ה"ד במשנ"ב סק"ו, וכן כתבנו לעיל בשם הפו' הגם שיש מעלה לאשה הלשה כמש"כ כה"ח כ].

818. פר"ח בכה"ח שם, כיון שרוב המצות כיום לא נעשות ע"פ הש"ס והמפ' רשים, ולכן יש להשתדל גם בכל המצות של פסח לבני הבית, ע"כ. וזה מלבד שיש מעלה לשמור לשמה כנ"ל בריש הסימן.

819. עיין כה"ח (אות יט) מקור הדברים ממשנת חסידים והחיד"א ועוד.

820. כה"ח שם. ד"א דהוי כמי פירות שממחר להחמיי.

יד רק ע"י ישראל ולא ע"י גוי, וע"ע שם. ג] בח"י (סק"ב) כתב שהיה ראוי לשמור משעת קצירה, אך אין לנו שדות, ומ"מ יש לשמור משעת קצירה. וביאר דהיינו שיהיה היהודי עומד ע"ג דגוי, שאפילו שהגוי טוחן מהני בעע"ג. ולא דמי לאפיה ולישה שעוסק בעיסה עצמה, משא"כ בזה, עיי"ש. וכה"ג כתב גם החת"ס (סימן קכח) לבאר המנהג שאין דין "קצירך" לשמה, רק שימור לשמה, וכיון שאינו אלא קצירה אין לחוש. משא"כ מנתינת מים לקמח שהלש ואופה הוא השומר, א"א בשר מר על גבי גוי. (וכ"כ בהגהותיו לכאן). וע"ע במנחת חינוך (מצוה י אות ב) ובתפל"מ (ח"ב ס"י) באריכות. וכן עיקר שכן מוכח מדברי הראשונים, וכן המנהג. והבו דלא לוסף עלה. וע"ע במוע"ז סימן רסד, ואין להאריך.

809. עיין להחיד"א במחב"ר, וכן בשד"ח שם, וכן בכה"ח אות ז דהיום מצוי לעשות ע"י ישראל. והנה יש שחששו לדעת המחמירים הנ"ל באות ב, אולם מן הדין נתבאר שיש להקל בעומד על גביו, ומ"מ אנשי מעשה עושים גם זה ע"י ישראל, ותע"ב, שעוסקים ומחבבים המצוות. וה"ז כלל מש"כ השו"ע להלן ס"ב. ואף בהכשר למצוה נמי מצוה רבה היא. כענין ושאתם מים בששון ועוד כהנה לרוב, ודו"ק.

810. בעת אשר התחילו לעשות מצות במכונות דנו הפוסקים באריכות הן מצד הכשרות וכמה וכמה פריטים (מלבד ההשקפה לטובה בדע"ת על התר צאות היוצאות מזה), והן בענין לשמה, והנה מצד כשרות המצות ישנם כו"כ פריטים, ויבוארו כ"א במקומו בעזה"י. וכעת נבאר לפי דרכינו מצד לשמה.

הנה נתבאר לעיל שגדול עומד על גביו שניו בפלוגתא משולשת אם זה בכלל מועיל, ואם זה מועיל גם בגוי או רק בקטן וחשו"ו, ואם זה מצד שמלמד אותם. והנה למ"ד דלא מהני גדול עע"ג ה"נ לא מהני, אבל למ"ד דמהני ה"ז תלוי אם הוא מועיל ע"י שמחשבת הגדול פועלת באחרים או מצד שמלמדם, וכאן לא שייך שמלמדם. וא"כ מצד זה לא מהני מידי. ולא זו בלבד אלא שהגרש"ק בשו"ת האלף לך שלמה (בהשטמות לאו"ח סל"ב) כתב שמכונה ה"ז קצתן שאינו מכוון לשמה, והוסף שאף אם בחשו"ו זה מועיל ע"י הצט" רפות הגדול עם מחשבת הקטן, מ"מ במכונה שאין בה רו"ח לא מהני כלל, והוי כמחשבה בלא מעשה. ולפ"ז לכר"ע לא מהני. וע"ע בקונטרס מודעה לבית ישראל, והוא אוסף תשובות הרבנים שאסרו את המכונה באותו דור.

אך האחרונים כתבו לדון בזה מצד כוחו של המפעיל את המכונה, עפמש"כ בסנהדרין (עז). שבכח ראשון זה נחשב כוחו של האדם ממש, ואילו בכח שני הוי כגרמא, עיין שם ובפרש"י, וכה"ג פסק השו"ע ביו"ד (סימן ז) ובאר"ח סי' קט"ו, והיינו דהגרש"ק חשב שהמכונה מופעלת מאליה, והגאון מהר"ש נתנוס בביטול מודעה העיר עליו דאטו זה נעשה ע"י כישוף שמשלמים עיסה ומתלגלג, והרי הרבה בני אדם בעלי כח מגלגלים הגלגל עד שנערכת המצה, ולא גרע ממערך עץ. וחזר הגרש"ק הנ"ל בשו"ת האלף לך שלמה וכתב שאכן לא ידע פעולת המכונה, שזה ע"י מעשה אדם. ועדיין כתב דכיון שזה מפעיל גלגלים אחרים הוי ככח כוחו, ואינו נחשב מעשה אדם אלא מאליו. עיי"ש. אך הגאון מהר"ש ס"ל שהכל נחשב ככוחו ממש, כי הרי זה כמו עץ אחד ארוך שכאשר דוחף אותו זו כולו, ודו"ק. אך כל זה לא יועיל לנו כלל בנידון מכונה חשמלית שלנו, שהיא נעשית מא' ליה ממש. וכמו שהעיר בזה הגאון מהר"ש (ח"ב סט"ז) שרק בזמנם שע"י דחפית הגלגל האחר נדחפו כולם, והוי כוחו, משא"כ פעולת החשמל שיש לדון אי הוי כוחו או כח כוחו, עיין שם, וע"ע בספר החשמל בהלכה שאסף את השיטות בזה.

ואכן נראה שקשה להקל בזה בחשמל מצד כוחו, ולא מבעיא לשיטת הגרש"א והאו"צ שסוברים בכמה דוכתי שחשמל אינו נחשב מעשה האדם, כי כל רגע הוא מתחדש (ואכן בשלמי מועד ע' שמ הביא מהגר"ב"צ שלא לצאת י"ח באפיה ע"י חשמל מה"ט עיי"ש). אלא אף לשאר גדולים הסוברים שהכל נחשב מחמתו, מכח פעולה ראשונה, מ"מ ה"ז כח מיוחד שאינו נחשב מעשה האדם, אלא רק גרמת האדם, ודו"ק. וע"ע במהרש"ם מה שצייד בזה מפני שעשו איזה עסק בעיסה וכו', וזה ג"כ אינו שייך בזמנינו.

ומיהו מצאנו כמה גדולים שהתירו גם בזה דכיון שמתחילה היה מכוחו ה"ז נחשב לשמה, וכמש"כ בשו"ת חסל"א תאומים (מהדו"ת ס"ג) עיין שם, וכן באחיעזר (ח"ג סי' סט ג). וכה"ג בחזו"א (סימן ו ססק"י) לגבי ציצית, שכולם כתבו שמועיל הכוונה לשמה בתחילה, ולא דמי לשחיטה, עיין שם. ומלבד כל זה, הנה הדבר תלוי במה שכתבנו לעיל בגדר לשמה במצות שהוא תלוי בשימור לשמה, וא"צ עשייה לשמה. וכמבואר בראשונים ובפ"ו. וכן הבאנו מהח"י ועוד שמתירים לכוון לשמה ע"י גדול בדבר שאינו פעולה בגוף המצות, ורק כשזה ע"י אדם אחר שאינו מכוון לשמה גרע. ולפ"ז במי כונה שאין כאן אלא מעשה קרקע עולם, י"ל דמהני ע"י כוונת מי שהפעיל. ואכן כן כתב במקראי קודש (ח"ב, ג, עמוד ח) שגם במכונה מועיל באופן

אין מאמינים וכו', שהרבה דברים יעלו על לב הנשים שהם מותרים או שמא שוכחות וכו'. עיי"ש. (וה"ד במשנ"ב סק"ו וכה"ח אות יא). אולם אם עומדים עליהם שפיר דמי, וכן אם מלמדים אותם, מותר. ורק באינם יודעות כלל יש לחוש. ולא זו בלבד, אלא שבכה"ח (אות כ) הביא משם הגר"ח פלאגי ובנו חיפ"ל בשם מוהר"ן ז"ל שסגולה לאשה שלא תפיל פרי בטנה לטחון וללוש קמח למצת מצוה.

804. הנה מצאנו בכ"מ לענין גדול עומד על גבי החשו"ו או גוי, א] בגיטין (כב:); לענין כתיבת גט שמועיל גדול עע"ג בחשו"ו, אבל לגבי גוי לא מהני, מפני שאדעתא דנפשיה עביד. ב] בחולין (ב). לענין שחיטה, שאם ראו את החשו"ו שוחטים כשר, ובגמרא אמרו שזה רק לר' נתן אבל לחכמים פסול. ג] ביבמות (קד:); לגבי חליצה בחשו"ו מבואר שמועיל עע"ג, וכבר עמדו בזה הראשונים, התוס' (שם, ושם) מבארים שהדבר תלוי אם הגדול עומד על גביו ומלמדו לכוון לשמה שאז באמת הוא מועיל, או שהוא רק רואה אותם דלא מהני מידי, וע"ע שם שבשוטה גרע טפי, וכע"ז בתשו' הרשב"א (ח"א סימן כו ותקצג) שהדבר תלוי אם נראה שהחשו"ו מבינים מה שאומר להם, עיין שם. ועוד הביא מדברי רבו ר' יונה שהדבר תלוי אם הוא מקום דמהני בו שליחות כמו גט ושחיטה, או דזה מקום דלא מהני כחליצה. וע"ע ברא"ש. ונראה יסוד דבריהם של הראשונים אם הדין של עומד על גביו, הוא משום דבזה הוא מלמד אותם ומכשרים להועיל כמו מחשבת גדול, או שיה פועל על ידי חיבור הגדול עם מחשבת הקטן שנעשו כמו שניהם פועלים דבד, [ועיין עוד בשו"ת מהר"ח או"ז (סימן ל"ו וסימן קמג) דמהני כוונת העומד מן הצד וחושב לשמה, אף שהעושה לא כיון כלל]. ואכמ"ל.

ובעצם הדין אם מועיל גדול עומד על גביו, מצאנו שנחלקו הראשונים, דהנה השאלות (שאלה עו) סתם בזה ומשמע דלא מהני וכמש"כ ברא"ש וטור כאן, וכן הבה"ג סתם בזה. וכמו שכתבו בדעתו המהר"ם חלאוה והריטב"א בפסחים (מ). ואו"ח (אות קטז) ועוד. וכ"כ הרבה ראשונים כה' מנהיג והרוקח ואוהל מועד והפרדס ומכתם ואו"ז ומהר"ם חלאוה וראב"ה ומאירי, ה"ד בתפל"מ עמוד צח. אולם בריטב"א (שם) משם רבינו חננאל איתא שמועיל אם ישראל עע"ג. וכ"כ הריטב"א שם בשם רבו הרא"ה שמצ' דד כן דמהני. וכ"כ בהדיא הר"צ גיאת במאה שערים דלא כבה"ג ודעימיה, אלא אם לש הגוי והישראל עשה שימור שפיר דמי, ושכ"כ רב האי גאון, וכ"כ בשמם באו"ח הנ"ל, ועוד ראשונים.

ולדינא העיקר הוא כדעת רוב הראשונים דלא מהני, ודלא כשיטת רבותיי נו הגאונים, מאחר ורבנן בתראי הראשונים כתבו דלא מהני. וכ"כ הרשב"א כמובא בב"י, וכ"כ המ"מ והלבוש כמש"כ האח' כעו"ש וט"ז ועו"א, וכן נראה דעת השו"ע שסתם בזה וכתב שאין מועיל בלישת חשו"ו גוי, והרי כה"ג דייקו הראשונים מדברי השאלות ובה"ג ססתמו בזה, וכך נאמר אנתנו בדעת מרן השו"ע. ואכן כ"כ בדעתו הפר"ח, וכ"פ השו"ג ומט"י, ה"ד בכה"ח (סק"ג). וע"ע גם במשנ"ב (סק"ג), וכן עיקר החמיר בזה.

805. כ"כ הרבה אח', ה"ד במשנ"ב שם וכה"ח שם. ונראה דמ"מ יש לחוש ולא לברך בזה על אכילת מצה.

806. כ"כ כמה אח', ה"ד במשנ"ב שם וכה"ח שם.

807. כן מבואר במהר"ל ומט"מ שאפילו מי שמיקל אין להקל בגוי כיון דאדעתא דנפשיה קעביד, וכ"כ עו"א ה"ד בכה"ח (שם) דבגוי גרע טפי, וע"ע גם במשנ"ב, ומ"מ כשאי אפשר בע"א יש להקל.

808. הנה הזכרנו לעיל בהלכה ה ובהערה מד' הפו', והנה מלבד שרבים מה' ראשונים מקילים בגדול עומד על גביו, עוד בה מצאנו שיש אומרים שלגבי קצירה וטחינה יש להקל לכתחילה על ידי עומד על גביו, וכן היה המנהג בקהילות ישראל, עכ"פ בישראל עומד על גביו, ומצאנו כמה דרכים בזה:

א] הט"ז (סק"א) כתב לחלק בזה, שדווקא בלישה ואפיה אסור ע"י גויים אלא משום שימור מחימוץ, ובעע"ג סגי. משא"כ לישה ואפיה שהוא עיסוק בגוף המצה, צריך שתהא עשייה לשמה, ע"כ. (וכן הסכים הגר"ז סט"ז). אולם דבריו תמוהים כיון שנתבאר לעיל שהעשייה לשמה ענינה שימור לשמה, כד' משמע בגמ' וכל המפ'. וא"כ הכל ענין אחד, וכבר העירו בזה הא"ר והחיד"א במחב"ר סק"ב, וכ"מ במט"י ועוד באח'.

ב] בשו"ת לב חיים (ח"ב ספ"ו-פז) מבואר שהגאון חקרי לב גזר שישמי רו משעת קצירה, ויש שהקילו בזה ע"י גויים. והגר"ח פ' כתב דהקולא הוא משום שא"צ קצירה ממש לשמה, אלא משעת קשירת העומרים. ומהר"י דיאס כתב שהקילו בזה מפני הדוחק מפני סכנת נחשים שבין החיטים וכו', ע"כ. ומבואר שאה"נ שצריך גם קצירה ע"י ישראל למי שמחמיר, אך עדיין אינו מיושב, וכן בקשירת העומרים וטחינה וכו', ואכן כ"כ המט"י שצריך לקצור ע"י ישראל, וע"ע להחיד"א במחב"ר שיש להחמיר לטחון ברחיים של

טו. למרות האמור שיש מצוה שיעשה האדם מצות בעצמו ויטרח בה, מכל מקום אם אינו בקי בלישה כראוי, עדיף שלא יעשה זאת בעצמו, אלא יניח את המלאכה לבקאים וזריזים, והוא יעמוד וישגיח על הנקיון וכדומה, ולפי הענין⁸²¹.

[ג]

יז. הלש מצות אחר זמן איסור חמץ, יאמר בשעת הלישה קודם שיחמיצו הפירורים, שכל הפירורים שיפלו בזמן הלישה והעריכה וכן מה שנדבק בכלים הרי הוא בטל⁸²², בזמן שנופלים ונדבקים⁸²³.
וצריך שבעל העיסה יבטלם⁸²⁴, ובכל מקום שהוא⁸²⁵, ובלבד שיבין את לשון הביטול⁸²⁶.

יח. אף על פי שביטל את הפירורים הנופלים בשעת הלישה, מכל מקום אחר האפיה יכבד את הבית, וכן השולחן שלשו עליו. ומה שימצא ירוף. וטוב לדורסם ברגליים קודם שיבואו לידי חימוץ, ושוב אין צריך לשרפם⁸²⁷. וכן הכלים יגררם מן הבצק ויבערם⁸²⁸.

[ד]

בדיני עשיית המצה

יט. אין לעשות ציורים למיניהם במצות בעודן בצק, מפני שעשויים לבא לידי שהיה וחימוץ. ואפילו בדפוס מיוחד שהציור נעשה בפעם אחת ואינו שווה, אסור. בין העושה מצות באופן פרטי לעצמו ובין נחתום העושה לכלל. ואפילו אם המצות דקים אסור⁸²⁹. ובדיעבד מותרים באכילה אם לא שהה מחמת הציור שיעור חימוץ המבואר בסימן תנט. ויוצאים בהם ידי חובה בליל הסדר⁸³⁰. ועיין בהערה⁸³¹.

כ. מנקבים את המצות במנקב, כדי שלא יתפח⁸³². ויש אומרים שכלי הניקוב צריך טבילה, ועל כל פנים בלא ברכה. ויש אומרים שאין צריך טבילה כלל, וכן המנהג⁸³³.

כא. יש להזהר לנקות היטב את המנקב של המצות מפני הבצק שנדבק בו ומחמיץ. אמנם אם לא שהה בין מצה למצה כשיעור שנתבאר בסימן תנט, אין חשש, מפני שנחשב שכל הזמן התעסקו בבצק, ורק בין עיסה לעיסה צריך להזהר⁸³⁴.

[ד-ה]

כב. אין עושים בפסח פת עבה⁸³⁵. ונפרט את עובי הפת לכתחילה ודיעבד, כדלהלן:

[א] יותר משיעור טפח אסור⁸³⁶, ואפילו בדיעבד אסור⁸³⁷.

821. כך הערנו במקומו לעיל שמצוי שבאים אנשים שלא מנוסים, ומתעסקים במצות, ולא יודעים דרכי הזהירות בנגיעה בבגדיהם וכו'. או שבמקום להתעסק במצות בעסק ממש, הם מעבירים היד על המצה ורק מחממים אותה. אבל יש דברים שיכולים לעשות תחת פיקוח המשגיח, או שיפקחו על הנקיון, ולאחר הנקיון לוודא שלא נשארו פירורים וכדו'. ועיין לעיל בס' תנ"ד-ו.

822. שו"ע ס"ג, מפני שאחר שיחמיצו אין בידו לבטלם, כיון שהוא בזמן איסור חמץ וכבר עבר בבל יראה וכו'. (בשונה מהלש קודם זמן איסור). ואע"פ שפירורים לא חשיבי ובטלי, י"ל דחיישינן שמא יתקבצו. ועוד דשמא יפול פירור כזית [אבל אם נדרסים ברגליים שוב אין חשש וכמשנ"ב סק"ט]. ועיין כה"ח (אות כה) בשם הפו' שכתבו שאסור מחשש שיתקבצו, וא"נ מפני שראויים להתקבץ.

ובשו"ע כתב שיאמר כן בשעת לישה, ול"ד אלא כל זמן שלא החמיץ, וכמש"כ הכה"ח. ואף שהם כבר נפלו ולא חשיבי, מ"מ הם ברשותו.

823. עיין בשו"ע (תנ"ד סק"ב) בשם הטע"א (ס"י צב צג) שצריך להתנות כן משום שאם יאמר קודם לכן, הרי אין ברירה בדאו', עיי"ש. וכבר עמדנו בזה לעיל בס' תמ ועוד.

824. ככל דין ביטול (עיין בדברינו סו"ס תלד), ואכן לעיל בסעיף ב בענין עשיית המצות בעצמו כתב מהר"ל שאחד הטעמים הוא כדי שיבטל בעצמו, וכמו שהבאנו שם, ודו"ק.

825. ככל דין ביטול בס' תלד, וכ"כ המשנ"ב והכה"ח כאן בשם האח'.

826. כדן דין ביטול דלעיל ס' תלד, וכ"כ המשנ"ב וכה"ח כאן בשם האח'. ועיין משנ"ב (סק"א) וכה"ח (אות כז) שיש לדקדק לומר כלשון השו"ע שיהיה בטל, ולא שהם הפקר, שזה נשמע כאומר שהם בטלים מעצמם. וע"ע שם.

827. משנ"ב סק"ט, וע"ע כה"ח כו. וצ"ע מש"כ שם מהשו"ג שלא נוהגים לשרפם אלא להשליכו לאשפה, שהרי אף על פי שבתלו צריך לבער, אא"כ זו אשפה שגורמת שיהיה מאוס. (וע"ע לעיל בריש הל' פסח שדיברנו בענין ביעור חמץ באשפה).

828. משנ"ב בסק"י. [ודווקא לפני יום טוב, אבל ביום טוב, עיין לעיל ס' תנט ס"ד].

829. עיין פסחים (לז), ושו"ע (ס"ד) שתם לאסור בכל אופן, ועיין משנ"ב (סק"ד) ובשעה"צ שהשו"ע שתם בכל אופן. וע"ע כה"ח מד' הפו', ושם (סוף אות לב) בשם מהר"ל טעם אחר, אך אינו מוסכם בפו'. וע"ע כה"ח להלן (אות מב) שאפילו בדקים אין לצייר.

830. משנ"ב סק"ג, וככה"ח אות לג מדברי הפו'.

831. עיין בדברינו בהל' שבת סימן שמ בענין אכילת עוגות שיש עליהם ציורים, שיש חילוק בין ציור מגוף העיסה או מדבר אחר, ואת"ש. אך ז"א מו" סכ"ב. וע"ע להלן סימן תעה ס"ז עוד בענין ציור על ג' המצות וכו'. ושם בהל' שבת עמדנו בנידון הציורים על המאכלים בשבת ויו"ט מצד כותב ומוחק.

832. שו"ע (ס"ד) עושים אותו במסרק כדי שלא יתפח, וכן מה שמנקבין המצות מותר.

833. ברוקח (סימן תפא) כתב שהברזל שעשה ריקין בבצק צריך טבילי לה, אבל באו"ה (כלל נח דין סה) כתב שאפילו בלא ברכה א"צ טבילה, וגם יותר טוב שלא להטבילו, שמא ישכח ויברך, והוי ברכה לבטלה, ע"כ. וכ"פ הרמ"א ביו"ד (סימן קכ ס"ה). והנה לדינא נחלקו האח', שהט"ז ובל"י ופר"ח וחי"ו חק יוסף כתבו להטביל בלא ברכה, וה"ד כה"ח (אות לח), אבל הש"ך בנקה"כ חלק על הט"ז, ושכן המנהג, וכ"פ בחכמ"א הובא כה"ח שם. עיי"ש. וכיום ראיתי שיש נוהגים לקחת מנקב העשוי מפלסטיק, והוא בלאו הכי פטור מטבילה. [וכלים אלה מפלסטיק לוקחים המהדרים, מפני שאינם מנקים אותם אחר השימוש, כדלהלן בהלכה הבאה, וזורקים אותם בכל פעם].

834. במאמר (ה"ד כה"ח לז) כתב להזהר לנקות את שיני המסרק, וטוב לגרום ולהדיחו בין כל עיסה ועיסה, ע"כ. ועוד הביא כה"ח (אות לט) מהפו' להזהיר שלא לנקוב שתי חלות בכלי אחד וכו'. וכתב מהרי"ק שיש ללמד זכות על מה שאין משנים את המסרק, כי אחד נוקב את כולם, ומתעסק הוא בעיסה לעולם, ואם שהה פשיטא שצריך לנקות, ע"כ, פר"ח.

והנה אופן הניקוי קשה מאוד, שהרי יש סדקים וכו'. וכבר מצאנו לעיל בס' תנא שאין לסמוך על ניקוי כלים שיש בה חריצים וכו'. עיין שם. וא"כ ק"ל איך סמכו על הנקיון בכלי זה.

ועיין כה"ח (אות לט) שכתב שראה שמזמינים עצים דקים לנקב המצות, ואחר כל מצה חותכין ראשי העצים שניקבו בו המצות, ומנקבים במקום החיתוך את השני עד שנגמר, ולוקחים אחר, ע"כ. וכיום מצויים מנקבים מפלסטיק חד פעמיים ושפיר דמי [אך ק"ק למה כתב כה"ח לעשות כן בין מצה למצה, הרי א"צ לעשות כן אלא בין עיסה לעיסה].

יש הנוהגים באופן אחר, שאחר חי' דקות מלכנים את המנקה באש, וגם זה צ"ע שהרי הפירורים נאפים ונשארים במנקה, ואח"כ מתערבים במצות, וה"ז כעין חשש נפילה דלהלן סו"ס תס וסו"ס תסא, ויל"ב.

ועדיין צ"ע בכל האמור מפני שעשוי להכנס בפנים הכלי, ושם אינם מתעסקים בו שנית. וכעין זה הערנו לעיל לגבי הפירורים שנופלים מן העיסה, ודון לנידוד"ר.

835. בד"מ (אות ג) הביא בשם אבודרהם בשם הראב"ד שהוא משום דכתב לחם עוני. אבל המהר"ו כתב שהוא משום שהעבה וגם ממחר החמיץ, ע"כ. אך הם כתבו טעמים אלו למה צריך ריקנים. אבל ככל שיהיה יותר דק זה מועיל בשביל טעמים אלו, ובמשנ"ב וכה"ח אות מו בשם האח' הביאו רק טעם שני, והוא העיקר, דזה הטעם המעכב.

836. עיין שו"ע ס"ה. וכ"ש ביותר מטפח.

837. ביה"ל ד"ה פת עבה, ובמשנ"ב סק"ה, וה"ד כה"ח מט.

838. שו"ע.

839. עיין בביה"ל (ד"ה פת) שהביא מח' בזה, וכן במשנ"ב, וע"ע כה"ח (אות מח) משם האח', ולמעשה יש להקל כדעת רוב הראשונים והאח', וכ"כ בירושלמי וכו'.

840. שו"ע, ואפילו בפחות משהו מותר, כמש"כ האח' כה"ח מז.

841. עיין ביה"ל שם ומשנ"ב.

842. בבית הלל (ביו"ד צו) כתב שהמנהג לעשות המצות בעובי אצבע, והביאו ח"י וא"ר (ה"ד כה"ח מ"ד).

843. עיין ברמ"א (ס"ד) שיש לעשות ריקנים ולא פת עבה, ואמנם י"ל דמשנ"כ הרמ"א להלן (סו"ס תעה) שנהגו לעשות שלש מצות של סדר מעיי שרון, עיי"ש. והלא בשיעור כזה בודאי שהמצות עבות, וצ"ע. דלפ"ז מש"כ כאן ריקין ולא פת עבה, יתפרש היינו עבות יותר משלנו. וזה אתי שפיר לפי המנהג שהביא הבית הלל הנ"ל, ודו"ק. ולא כמו שנראה מהכה"ח (אות מד) שהמנהג שעושים כיום הוא כדברי הרמ"א, והיינו שכוונת הרמ"א לדקים כמו שלנו, דכפי האמור הרמ"א התיר אף לפי המנהג הרבה יותר מזה, אמנם באמת מצאנו להגר"ו (בתשו' סימן ו) ועו"א שכבר כתבו להקפיד בענין זה שיהיו ריקנים, וע"ע גם בשערי תשובה (סו"ס תס), ובתוה"ד כתב דאכשור דרא לעשות מצות דקות.

844. כה"ח (אות מד). וזה מתאים למה שנהוג היום שהמצות דקות מאד, וזה דרגה מעולה יותר מכל הנ"ל. [וראה עוד בהלכה הבאה].

845. עיין כה"ח (סוף אות מד), ועוד עיין כה"ח (סוף אות מח) במצה טפח שאף אם היא כשירה, אין לקחתה למצת מצוה עיי"ש, והיינו משום דאינו שמור כהוגן. [ומצאנו כן בכ"ד שלמצת מצוה נוהרים טפי, וכנ"ל בסימן תנג ובסופו. והוא מכלל חיוב השימור].

ומזה יש ללמוד שבמצת מצוה יש להדר שיהיה יותר דק משאר ימים,

[ב] בשיעור טפח, אסור⁸³⁸. ובדיעבד יש אוסרים, ויש מתירים⁸³⁹.
[ג] בפחות מטפח, לשו"ע מותר⁸⁴⁰. ולמשנה ברורה יש להזהר לכתחילה, ובדיעבד מותר⁸⁴¹.

[ד] עובי אצבע, דהיינו רוחב אגודל [כ-כ"מ] הוא מותר לכתחילה⁸⁴².
[ה] המנהג לעשות את המצות דקים כמו ריקנים⁸⁴³, וכל הנוהר לעשות יותר דקים ולא עבים, הרי זה משובח⁸⁴⁴.

ודע, שדין זה הוא בין במצות מצוה של ליל פסח, ובין בשאר ימות החג, ומכל מקום בליל פסח יש ליקח דקות יותר להידור מצוה⁸⁴⁵.

כג. בני ספרד נהגו יותר במצות עבות מעט ורכות, וגם מי שנהג לאכול כל הזמן מצות דקות הנכססות, רשאי להקל בכך, [אך יש להקפיד על כשרות מהודרת], ובני אשכנז מחמירים שלא להשתמש אלא במצות דקות בלבד⁸⁴⁶.

כד. גודל המצה ורחבה נתבאר בסימן תנד סעיף א.

וצורת המצה, נהגו לעשותה עגולה⁸⁴⁷. אבל מצות מכונה עושים מרובעים⁸⁴⁸.

כה. אין לעשות פשטידא וממולאים מבצק המצה⁸⁴⁹, ואפילו בדיעבד אסור⁸⁵⁰. אבל אחר אפיה מותר⁸⁵¹.

כו. אין ליתן ביצים בבצק המצה שתאפה עמהם, ואפילו ביצה מבושלת⁸⁵². ואפילו בדיעבד אסור⁸⁵³. אבל דברים קטנים מעורבים בעיסה לא נאסר⁸⁵⁴.

סימן תסא

דין התנור לאפיית מצות

א. ראשית כל, יש לוודא שהתנור כשר לפסח, ואין בו בליעת חמץ. ואם הוא תנור שאפו בו חמץ אפילו פעם אחת, צריך להכשירו לפסח, כדן הכשר תנור שנתבאר דינו בסימן תנא. וישנם ב' אופנים:

[א] להסיקו היטב שהאש תעבור על פני כולו, עד שיהיו ניצוצות ניתזין ממנו, וזהו הכשרתו⁸⁵⁵, ודווקא בקרקעיתו ובמקום שנגע בו החמץ. והשאר די בחום התנור להכשירו⁸⁵⁶. וצריך כוונה מדוקדקת כדי להכשירו כמו שנתבאר בסימן תנא סעיף א⁸⁵⁷.

[ב] לטוח את קרקעיתו בטיט בעובי אצבע [כ-כ"מ] ס"מ⁸⁵⁸.

אך רבים נוהגים להיפך. וזאת מפני שרוצים שיהיה קל להם לאכול כזיתות המצוה כדין. ולכן לוקחים מצות רכות שהם עבות יותר. ובשאר ימות החג לוקחים הקשות. ומ"מ הדבר מותר לכתחילה, כיון שמן הדין מותר, וגם ע"פ המנהג נתבאר שמותר, כיון שהם בכלל דקות ובכלל ריקין.

846. ידוע שבני ספרד ותימן נהגו מקדם במצות רכות, ובני אשכנז נהגו במ' צות דקות קשות דווקא, וכן נהוג כיום ברוב העולם. וע"ע בהלכה הקודמת מדברי הפו' בזה. ויסוד הענין מפני שבכך יש פחות חשש חימוץ. ואמנם יש שאמרו שאדרבה צריך שיהיה עיסה הראויה לחמץ, שבכך יוצאים י"ח מצה וידי שימור לשמה, (ונראה סמך לזה ממש"כ בפסחים דף מ. הדר אמר רבא מצוה ללתות, עיי"ש) אולם ז"א, כי ודאי "שייך" בזה חמץ, ופשוט. ועכ"פ יש הידור במצות קשות שחשש החמץ הוא פחות, וכן הבאנו מהשערי תשובה (סו"ס תפ) שכתב בתוה"ד במצה שרויה דאכשור דרא לעשות מצות דקות.

ועל כן בני אשכנז שנהגו בזה במיוחד, ואצלם הוא מנהג מוחלט, קשה להקל בזה, וכ"כ בהליכות שלמה ע' קמו, וכ"כ הגר"מ פיינשטיין.

[ונשאלתי באשכנזי המתארח אצל ספרד, ואמינא שיביא מצות מביתו, אך אם קשה לעשות כן מאיזו סיבה, נראה שאפשר להקל בהתרת נדרים, ואינו חמור כענין הקטניות שנתבאר לעיל בסימן תנג, דה"נ אינו אלא גדר וסייג, ולא תקנה וגזירה כדהתם, ודו"ק].

אולם בני ספרד יכולים להקל בשופי, ואף אם נהגו במצות קשות, כיון שלא נהגו בזה אלא מפני שזה מה שהיה בא"י, (ועי"ל, וגם איכא מסירת מודעה בער"ה ועי"ה, כנהוג).

847. עיין שו"ת יהודה יעלה אסאד ס' קנו, ועוד בספרים טעמים בזה, עיין בהש"פ.

848. שם מחשש שמא יערכו את הקצוות שנית, עיי"ש. אולם גם במרובעות יתכן חשש זה, ומ"מ גם מהני להיכירא, מצד לשמה למחמירים הנ"ל בריש הסימן.

849. שו"ע ס"ו.

850. משנ"ב וכה"ח בשם האח'. אמנם אם הטעם משום דהוי חמץ כדין מי פירות עם המים שבעיסה, א"כ כשעשוי כולו מי פירות אינו אסור, זולת לבני אשכנז הנוהגים כן. ועיין כה"ח נב.

851. כה"ח נג מהפר"ח, וצ"ב דהא פשיטא, ועמש"ש. [אכן שוב הערנו בזה להלן סו"ס תסא שאחר האפיה הכל מותר, וראה שם בהערה].

852. שו"ע ס"ז, ואח'.

853. משנ"ב וכה"ח נד, וע"ע שם.

854. עיין משנ"ב וכה"ח סו"ה. ונתבאר עוד לעיל סו"ס תנה.

855. שו"ע ס' תסא ס"א, וע"ע בסימן תנא ס"א דין ההכשר לפי הסוגים השונים בחרס ואבן וכו'.

856. שרק מקום המגע אוסר וחיוב ליבון חמור, מפני שבליעתו חמורה ע"י האש, [וזה עשוי להיות גם בצדדים שלפעמים נוגע שם]. משא"כ בשאר מקומות בתנור שבלע ע"י זיעה, בליבון קל דיו. ובלא"ה הרי כבולעו כך פו' לטו.

857. ושם נתבאר שאם לא כיון במדוקדק יש לחוש שלא נתלבן, והרבה פוסקים אוסרים אפילו בדיעבד (וכמש"כ במשנ"ב וכה"ח כאן, אמנם ז"א מוסכם, וכמש"ש). אא"כ באופנים הבאים: [א] שיודע ודאי שבמקום שהיה המאכל היה מלובן שם (וכמש"כ בשעה"צ כאן). [ב] שעשה כן כמה פעמים (משנ"ב כאן, שמן הסתם נתלבן כולו). [ג] אם עבר מעל"ע מותר. [ואפילו בפסח אין להחמיר כולי האי בנטל"פ דהוי ס"ס. וכ"ש לדעת השו"ע, ואצ"ל כשיהו קודם פסח שמוותר].

858. ביה"ל שם, וכפי המבואר בפמ"ג שזה מדין נטל"פ, ולא הועלנו כ"כ במקום שאין אפר.

ואם הוא תנור חשמלי, נתבאר דינו בסימן תנא.

ב. לאחר שהכשיר אותו בליבון, לדעת השו"ע מותר להשתמש בו לאפיית המצות גם בעוד התנור חם מן הליבון⁸⁵⁹. וכן מנהג בני ספרד⁸⁶⁰. ולדעת הרמ"א טוב וישר להמתין עד שיצטנן קצת לאחר ההכשר, ולחזור ולהסיקו שנית בשביל אפיית המצות⁸⁶¹.

וגם בתנורים חשמליים שמכשיר אותם בהפעלת התנור, טוב להמתין לדעת הרמ"א⁸⁶².

ג. אם שכח להכשיר את התנור מבליעת החמץ, ורוצה לאפות בו ביום טוב, אסור להסיקו ולשוב להסיקו שנית לצורך האפיה, אף לדעת הרמ"א⁸⁶³. ורק פעם יסיקנו ואחר כך יאפה באותו ההיסק⁸⁶⁴.

ד. המציאות כיום במפעלים, שישנם פסי יצור המשמשים לחמץ כל השנה. ובפסח עושים בהם מצות לפסח, על ידי הכשר, וצריכים להזהר שיהיה ליבון חמור כדין, בכל שטח הפס היצור, ואם לא כן אפילו בדיעבד אינו מוכשר, לכל הדעות⁸⁶⁵.

ה. יש מהדרים להשתמש בתנור מיוחד לפסח, שלא משתמשים בו בדברים אחרים, ותבא עליהם ברכה⁸⁶⁶. ובאופן זה אין צריכים ללבנו קודם האפיה, אלא אם כן יש שום חשש שנשתמשו בו שלא כדין, ומן הסתם א"צ לחוש⁸⁶⁷.

[ב]

ו. מותר לאפות מצות על גבי טס של חרס או מתכת וכדומה, בין אם האש על גבה ובין אם האש מתחתיה⁸⁶⁸. ואם הוציא את האש והוא עדיין רותח מותר. ובתנאי שהמצה נאפית מיד⁸⁶⁹.

אמנם יש אומרים שאין לאפות על טס רותח, אלא כשהוא בתוך תנור, כדי שלא יתקרר על ידי האויר, ואינו מוכרח⁸⁷⁰.

ז. מותר לאפות בקערה רחבה על האש⁸⁷¹ [בלא מים או משקה]⁸⁷², ובתנאי שלא יהיה כיסוי על הקערה⁸⁷³. ויוצאים בהם ידי חובת מצה בפסח⁸⁷⁴.

ח. מותר לאפות על קרקע רותחת, או בגומא שבקרקע אם היא נאפית מיד, ואף אם הוא דבר שבכל השנה אין ברכתו המוציא אלא בקביעות סעודה, מכל מקום בפסח יוצאים בו ידי חובה⁸⁷⁵. ולכתחילה בשיעור קביעות סעודה⁸⁷⁶.

859. כ"מ בשו"ע סימן תסא ס"א, וכדפירש המשנ"ב סק"ב.

860. דלא שמינא להו חומרא בזה, וכ"כ מאמר"ר ג ועוד באח', ועיין כה"ח יד, ויל"ב.

861. רמ"א בהגה. ובטעם הדבר ראה בהערה הבאה.

862. הנה בטעם החומרא של הרמ"א מצאנו ב' טעמים, א] שמא בפעם ראשונה היה מקום אחד בלא גחלים. ב] שמא לא ילבן יפה בהיסק הראשון מפני שיתירא שלא ישרוף הפת, והובאו הטעמים במג"א (סק"ג) ובמשנ"ב (סק"ד), אולם בכה"ח (אות יד) כתב שהאח' תפסו כפי הטעם השני. ולפי"ז נראה דתנורים חשמליים שהאש שווה תמיד, ה"ז נפ"מ בין הטעמים, דטעם ראשון לא שייך כלל. אולם טעם שני הרי שייך גם בזה, דשמא יחוס ולא ירתיח הרבה. וכשלעצמו היה נראה להקל, דהא בלא"ה אינו אלא חומרא, וכולי האי אין להחמיר, אולם הרי כתב הכה"ח שהאח' נקטו כטעם שני, וגם המשנ"ב כתב שיש להחמיר לדינא ע"פ טעם שני, וה"ה בבידו"ד.

863. כיון שמן הדין די בהיסק אחד, אין להסיק שנית, דהוי היסק שלא לצורך. כ"כ האח', ה"ד במשנ"ב סק"ד וכה"ח אות יג. עיי"ש. וא"ת הרי מצאנו שגם לצורך קצת מותר, ולא דווקא לצורך האדם, אלא גם לצורך הידור מצוה, כגון לצורך ברית מילה, כמש"כ המשנ"ב בה"ל יו"ט סק"ל. וכן דנו הפו"ל ענין ברכת מאורי האש באבוקה וכדו'. וי"ל דשם יש תוצאה מיד בהבערה, ולכן אף שאינה לצורך חיובי מ"מ הוא מייפה את המצוה והוי צורך, משא"כ כאן שאינו אלא למנוע חשש בעלמא.

864. היינו שייסיק כדין הכשר תנור, בניצוצות ניתזין ממנו, ואף אמנם שהד" בר שנוי במח' אם מותר ללבן ליבון חמור ביו"ט, עיין בשו"ע להלן סי' תקט ס"ה, ביאר הפמ"ג (בא"א סק"ג) דהכא שרי, דנראה שמחממו לצורך האפיה, וה"ד בכה"ח אות יג.

865. הדבר ידוע שמכשירים פסי יצור לפסח, וכפי ששמעתי ממכה ת"ח שיש כמה דברים הצריכים תקון בדבר זה, מפני שלא מכשירים אותם כראוי, והוא ענין גדול, שהרי כל מידי שבוטל ע"י האור צריך הכשר בליבון, ואם לא כן לא הועיל לו ההכשר בשום אופן, וכמשנ"ת בר"ס תנא, וביו"ד סי' קכא, ודו"ק.

וחובת ההשגחה על נותני ההכשר לפקח ע"י אנשים נאמנים ויר"ש ות"ח שידעו לעשות הכל כדין. וזה חמור יותר מהנידון הנ"ל (בסעיף א) בליבון ע"י גחלים שלא בכוונה, דכאן לא מועיל כלום לכו"ע.

וכפי הנשמע אין עושין ליבון חמור ע"י ניצוצות, ואולי סומכים על חום גבוה במיוחד, שבדרגה כזו הי' כמו ניצוצות ניתזין, והיינו שמשערים לפי חום כזה שהיה עשוי ללבן. וכדרך שהבאנו בסימן תנא בפרק א, וגם בצירוף האומרים שמחמץ היתירא הוא, ודי לו בליבון קל. - וע"ע בדברינו בסימן תנא בפרק בענין חמץ היתירא או איסורא.

866. עיין לעיל בסימן תנא בדין כלי פסח, ושם הבאנו שיש הידור להשתמש בכלים מיוחדים לפסח, למי שאפשר לו, עיין פסחים (ל): ובמה שכתבנו שם, ובכך א"צ לדקדק שיהיו הגחלים על פני כולו וכו'.

867. ידוע במאפיות המהדרין שקודם השימוש בתנורים מכשירים אותו בגחלים על פני כולו, למרות שהוא עשוי רק למצות. ותימה למה צריכים לכך, ואולי שחששו לשמא השתמשו בו חמץ, אבל אם הוא סגור ואין חשש א"צ כלל. וכבר כתבנו בר"ס תנא שיש שנהגו להכשיר את כלי הפסח משנה לשנה למרות שהוא מיוחד לפסח, והערנו שאין ענין בזה, וזולת אם יש חשש שהיה במגע חמץ וכו'. [ואמנם מה שכתבנו שעדיף שלא להגעיל, מפני פלי"ט טת כלים אחרים שלא לצורך, זה אינו שייך כאן שהוא ליבון ושוורף הכל, ואין בזה שום הפסד]. וכן כפי התנור, דשמא נפל שם בצק ונתחמם ושהה בלא אפיה, אך מן הסתם כבר ראו זאת בפעם קודמת, ולכן א"צ כלום כל שאין חשש כגון בחדר סגור וכדו'.

868. עיין שו"ע (ס"ב), שהעיקר שהאור שולט תחתיה.

869. בשו"ע נזכר שהאש תחתיה, אולם בפשטות גם אם הוא רותח, והמצה דקה כזו שנאפית מיד, מותר. אך זה לא מצוי כ"כ. ועיין כה"ח (אות ל) לענין אפיה בחמה, ושם בודאי שהכוונה בתולדות חמה.

870. עיין אג"מ (ח"א סי' קנג) שכתב להחמיר בזה, ולדבריו כל ההיתר שהזכיר השו"ע כאן הוא רק כשהוא בתוך התנור מפני שמתקרר באויר העיר, ל"מ, אולם לענ"ד אינו משמע כן בסתימת הדברים. וי"ל שזה תלוי אם המצה נאפית היטב או לא, וזה תלוי לפי מידת עוביה, ולפי מידת חום האש, ולפי מזג האויר, ושור"ר באול"צ (פי"א תשו"י) שבמצה דקה אין חשש זה, כיון שנאפית מיד. ואמנם ראיתי בארח"ד (ח"ב ע' לב) שהסתייפלר לא רצה לצאת י"ח במצה שאין האש שולט בכלה רק מתחת לטס, עיי"ש. חומרא בעלמא היא, וכל הפו"ל היתרו בזה. וע"ע להלן מה שנתבאר בענין שימוש בתנורי גז וחשמל.

871. אילפס בשו"ע ס"ב.

872. דהיינו חליטה, וכמשנ"ת בסי' תנד ס"ג, וכל שכן אם לא רתח מתחילה שאסור. וה"ה בשאר משקין, ואף בדיעבד אסור וכמש"כ האח' בכה"ח כג.

873. שאז הרי הוא כבישול מחמת הזיעה, ובמשנ"ב ביאר קערה רחבה, וע"ע כה"ח.

874. עיין בביה"ל שתמה על השו"ע שלא הזכיר זאת (והיינו דהו"א דזה כמו מצה עשירה וכדו'). וי"ל דזה נשמע ממילא מדברי השו"ע.

875. עיין שו"ע ס"ב, לענין אפיה על קרקע, וכן דין טרוקנין, והוא מבואר בסימן קסח ס"טו. ושם מבואר שאין מברכים עליו המוציא, ואעפ"כ הרי הוא לחם עוני ויוצאים בו י"ח בפסח.

876. הנה בב"י (סו"ס קסח) כתב שגם לענין פסח צריך שיעור קביעות סעור דה, וע"ע שם צד אחר, וכשלעצמו היה נ"ל דבפסח סגי בכזית, ולא אמרו אלא שכל השנה צריך קביעות, אלא ששור"ר בשעה"צ כאן (יג) שנראה שהבין שגם כאן מוכרח קביעות סעודה. ושור"ר שעמדו בזה רבים בשו"ע בסי' קסח ועוד, שמן הדין סגי בכזית, ואין תלוי בברכת המזון [שהרי מה"ת בכזית סגי, אע"פ שאם לא שבע אינו חייב בברה"מ ז מה"ת], ומ"מ לכתחילה ראוי לאכול שיעור פרס.

877. עיין בטור וכו' שנחלקו בזה ראשונים, שבטור כתב שצריך להסיק תחילה, וכן נקט רב עמרם גאון, אבל הרמב"ם כתב שמוותר בכל אופן, וע"ע בראב"ד ומ"מ.

והנה בשו"ע (ס"ב) כתב דין זה בלשון יש אסורים, ואף זאת "טוב להזהר" (הגם שמתחילה כתב בסתם שקודם צריך להסיק וכו', עיי"ש). ומשמע שלא רק שבדיעבד מותר, אלא גם לכתחילה אינו איסור ברור (וכמש"כ המשנ"ב והגר"א דקאי על לכתחילה). והדבר צ"ע, שהרי מדברי הרבה ראשונים מבואר שהדבר אסור אם לכתחילה אם בדיעבד. ודוחק לומר שטוב להזהר הכוונה לענין דיעבד שיהיה לכתחילה שלא להשתמש בזה. [ובאמת שיל"ע בסברת הראשונים המתירים, דלפי שיטתם היה אפשר להקל בכמה וכמה הלכות גדולות שנתבארו לעיל מסימן תג והלאה בענין זהירות מחימוץ וכו' וצ"ע]. ועכ"פ בדיעבד ס"ל לשו"ע שמוותר.

878. משנ"ב י, וכה"ח כה.

879. גר"ז ועוד במשנ"ב יא וכה"ח שם.

880. אח', ה"ד במשנ"ב יא וכה"ח כו, מפני שהמצה נמצאת על דבר שאינו חם, הגם שהמצה נאפית מיד לכתחילה, וגם הוי כעין איסור כפולה המבואר בסו"ס תסא לכתחילה, עיין בחו"א סימן קכ סק"ז ד"ה ובמשנ"ב.

881. ע"י שו"ע, ומשנ"ב וכה"ח בשם האח'.

882. שכולו אש מעלייא, ועיין להלן לענין חשמל.

883. עיין כה"ח (אות ח) להסיק עם הלולב או עצי סוכה, וע"ע שם ובדברינו

ט. יש להסיק את התנור קודם שיכניס את המצות, ובדיעבד אם לא עשה כן, לדעת השו"ע מותר⁸⁷⁷, אם לא שהה שיעור מיל⁸⁷⁸. אבל האחרונים כתבו לאסור אפילו בדיעבד, אם אפשר באחרים⁸⁷⁹.

י. אין להכניס לתוך התנור מצה כאשר יש תחתיה נייר, אפילו שהתנור הוסק קודם לכן, ובדיעבד מותר⁸⁸⁰.

ואין לאפות מצות בתוך רמץ, ובדיעבד מותר⁸⁸¹.

יא. האש, יכולה להיות בין מעצים, ובין מגז⁸⁸², ויש מהדרים לאפות מצת מצוה עם הלולב⁸⁸³. ובכל אופן, אין להכניס שם דברים אחרים, כמו תפוחי אדמה וכדומה⁸⁸⁴.

יב. מידת חום התנור, הוא באופן שהמצה נאפית מיד עם הכנסתה לתנור⁸⁸⁵. [ותלוי לפי עובי המצה, ושאר המתלווה]⁸⁸⁶. ויש אומרים שהוא כשיעור שקש נשרף שם⁸⁸⁷. ובשיעור 100 מעלות חום⁸⁸⁸. והכל לפי הענין.

עם זאת, יש להזהר לאידך גיסא שלא יהיה במצב שהמצה נשרפת מבחוץ ובמנפים היא עיסה שלא אפוייה⁸⁸⁹.

יג. תנורי חשמל או גז, שאין האש בתוך התנור אלא מלמעלה או מלמטה, כשרים לאפיית מצות⁸⁹⁰.

וסיר גריל שאופים בו, כשר לאפיית מצות, אם האפייה במצה נעשית מיד⁸⁹¹.

יד. כפי התנור מצוי שהחום אינו חזק, ולכן יש להזהר להכניס את המצות לפני התנור, ואם נפלה המצה כפי התנור, הדבר תלוי לפי מידת החום שיש שם, ולפי מידת השהיה ששהתה שם, וכשיש ספק בדבר יש להכשיר את המקום⁸⁹².

טו. יש מהדרים לקחת מצות שנאפו ב"תנור ראשון", דהיינו בח"י דקות הראשונות של יום העבודה, שאז התנור חם ביותר, אולם בזמנינו התנורים חמים היטב, ואין בזה צורך⁸⁹³.

כמה דינים במצה

טז. בלילת הבצק של המצה יכול להיות עבה או רכה, ויוצאים בו ידי חובה⁸⁹⁴. ומכל מקום נוהגים העולם לעשות עיסה עבה שלא תידבק בכלים וכדומה⁸⁹⁵.

לעיל ס' תעה לענין שריפת חמץ.

884. להזירות בעלמא מחשש שיצא הבל וזיעה (אך ז"א, שמלבד שהוא יבש, הרי הזיעה נשרפת, וכמשנ"ת במקומו), או שיגע בו המצה, והוי כעין בישול או כפולה וכו'. ואינו מן הדין.

885. כמבואר בשו"ע (ס"ב) מרתח רתח והפת נאפית מיד וכו', ע"כ. והיינו שמתחילה לאפות מיד, שודאי א"צ שברגע אחד תיאפה.

886. וכגון מה שכתבנו עוד לעיל באופן שיש שם אויר מבחוץ וכו'.

887. אג"מ ח"א סי' קנג, וי"ל.

888. כן נראה לפמש"כ האגר"מ מלשון השו"ע מרתח רתח, דאם זה כר"י תיחה של מים המעלים רתיחה, הרי הוא בחוזק של 100 מעלות, וא"כ ה"ה כאן. ובשיעור זה הרי הוא בודאי רתיחה גמורה יותר משיעור יד סולדת בו [שיעור יד סולדת בו לחומרא הוא 45 מעלות. אולם למעשה יש להחמיר ביותר מזה, וכמו שכתבנו בה"ל שבת בס"י שיח בהקדמה לסעיף ג עיין שם, וראה שם מה שהבאנו בשם האגר"מ בשיעור יד סולדת בו, ובשיעור של 80 מעלות. וכ"ש להאמור ב-100 מעלות ודאי שפיר דמי]. ובמציאות כיום משתמשים בחום גדול יותר.

אמנם י"ל בזה קצת ממש"כ הגר"ז לענין אפיית מצה בחמה, ושם הרי אין חום של 100 מעלות, ואולי היינו בתולדות חמה בדברים שקולטים חום שעשויים לבא לחום גדול מאד.

889. כמו שהעיר בכיוצ"ב האול"צ פי"א תשו"ד, עיי"ש. אמנם מה שהיא רכה בפנים אין בזה חשש, וכדלהלן ס"ג.

890. בשו"ע (ס"ב) התייר אפיה בטפקא, והוא טס שמתחמם ע"י אש וכו"ל, וא"כ ה"ה באלה, אף שהאש אינה כלפי המצה, אלא תחת הטס. וכ"כ בדעת כאן ובשו"ת מחזה אברהם ס"י קה ובאגר"מ שם ועוד. וע"ע בשלמי מועד עמוד שמ שכן דעת הגרשו"א והגר"ש"א, וע"ע בהש"פ ע' תיא. וכבר עמדנו ע"ז עוד לעיל ע"ד השו"ע ס"ב.

ודלא כהמחמירים בזה (שהובאו שם). וכן מה שיש חוששים בדבר משום לשמה בחשמל שהוא נעשה שלא ע"י האדם, כבר כתבנו לעיל תס שאין בזה שום חשש לשמה, וא"כ אפשר לכתחילה לאפות שם מצות למצת מצוה.

[ואדרבה יש גם כמה מעלות באפייה על ידי גז וחשמל וכדומה, מפני שהאש חזקה כל משך האפיה ואינה משתנה, וא"צ לשהות בשביל גריפת הגחלים וכדו'. וגם אין עשן וכדומה המפריע לעבודה ביישוב הדעת וכו'].

891. כנ"ל, וכן נהגו רבים בדורות האחרונים כשבאו מחוץ לארץ שהיו אופים בסיר גריל שיש בו ספירלות של אש, ואופה מיד. ובאול"צ כתב שזה באופן שחופה בבת אחת עליון ותחתון, עיי"ש. אולם מן הסתם אין חשש, ובפרט במצות דקות שלנו שנאפים מיד, ומה גם שמיד הוא סוגר המכסה ונאפה מיד. ואין חשש שהיה בבצק שנתחמם, כיון שמיד הוא סוגר, ולכו"ע אין בזה חשש, אפילו להאגר"מ שם שחשש דזה כלי הפתוח לאויר העולם, ודו"ק.

892. הנה במאפיות רבות נוהגים המהדרים שאם נופלת מצה כפי התנור ע"י שים ליבון חמור באותו מקום. אולם אין זה מן הדין [אלא שבהוראה לרבים יש להורות כפי הדבר המוציא מידי כל חשש, וזאת מפני שא"א בעומס הע"י בודה לשאל ולבחון כל פרט], שהרי מצוי שגם שם הוא חם ועשוי להאפות. ועוד שאם הוציאו מיד הרי אינו אוסר בדיעבד כמש"כ הפו"ל להלן ס"ג כע"ז וכו'. וגם י"ל דהוכשר ככולעו כך פולטו, וי"ל.

893. פשוט, וע"ע בספר השש"פ ע' תפ, ומה שמהדרים בח"י דקות, אין זה מחוור, דאחרי אפיית כמה מצות, לא עדיף אותם ח"י דקות ממה שיותר מזה.

894. שמועה שמענו מעוררים על מצות עבודת יד של אחת המקומות בהכ"י שר מוסים, מפני שנעשים בבלילה רכה שנשפכת על גבי טס ברזל שתחתיו האש. אולם הנה מצאנו ברא"ש (פ"ב ס"ג) בדין חלוט, שכתב דמה שאמרו ביבמות (מ), שאם הדר אפייה בתנור לחם קרינא ביה, ואדם יוצא בו ידי חו

[ג]

ז. מצה שאינה אפוייה כראוי, אין יוצאין בה ידי חובת אכילת מצה, מפני שזה כאוכל בצק. וישנם כמה סימנים לדעת מתי המצה נחשבת אפוייה:

[א] אם כאשר פורסים אותה אין חוטים נמשכין ממנה⁸⁹⁶. ואפילו אם היא נפרכת כשמטלטלין אותה⁸⁹⁷, אך כל זה סימן רק בעת שהמצה חמה ולא כאשר נצטננה⁸⁹⁸. וכל שכן כשעבר זמן רב⁸⁹⁹.

[ב] אם כשתוחב אצבע בתוך המצה, ואינו נדבק בה עיסה, יש אומרים שזה נחשב סימן שאין חוטין נמשכים ממנה⁹⁰⁰, והיינו בעודה חמה⁹⁰¹, ויש חולקים, וכן הלכה שאין לסמוך על בדיקה זו⁹⁰².

[ג] אם רואים שנקרמו פניה קרימה טובה שאין בה ספק, מותר⁹⁰³. והיינו שיש מראה לבן ללא הברקה⁹⁰⁴. ואם יש קרימה רק בצד אחד יש להקל אם הם מצות דקות⁹⁰⁵. ובמצה עבה ובפרט הקרובה לטפח, אפילו בקרימה משני צדדים אין לסמוך על זה, אלא על ידי בדיקת חוטין כנ"ל אות א⁹⁰⁶. אמנם במצות דקות די בקרימת פנים, אף על פי שבתוכה היא רכה. וכן מצה שאין חוטים נמשכים ממנה מותר, אע"פ שבפנים רכה⁹⁰⁷.

ודע, שכל שיש ספק אם נאפתה כהוגן, הרי היא אסורה, ואפילו במקום הפסד ומניעת שמחת יום טוב⁹⁰⁸.

יח. מלבד האמור שאין יוצאים בה ידי חובה, הרי שהמצה הזו אסורה משום חמץ, זולת אם יאכלנה מיד שיצאה מן התנור, וזה אינו מצוי⁹⁰⁹.

יט. אין להוציא מצה שלא נאפתה כדון, ולהחזירה לתנור מפני שהיא יכולה לבא לידי חימוץ בשהיה אפילו מועטת חוץ לתנור⁹¹⁰. ובדיעבד אם עבר והחזירה מיד אין לאסור⁹¹¹. אבל אין כדאי לצאת בה ידי חובת מצוה⁹¹².

כ. אין להזיז את המצות בתוך התנור על ידי מרדה קודם שתיאפה, וכן באופנים שאין האש שולטת שם⁹¹³. ובדיעבד מותר אם החזיר מיד⁹¹⁴. ואם אינו מיד תלוי לפי הענין⁹¹⁵.

[ד]

מצה שרויה ונימוחה

כא. מצה שרויה במים, יוצאים בה ידי חובה⁹¹⁶, ויש אומרים שהוא רק בדיעבד. אבל לכתחילה לא⁹¹⁷. ומכל מקום זקן או חולה או מי שאין לו שיניים וכדומה שקשה להן, מותרים לכתחילה לשרות המצה⁹¹⁸. אך יזהרו שלא לשרותה במשך כ"ד שעות⁹¹⁹. וכן יזהרו שלא יהיו מים חמים, וכדלהלן. וכן יזהרו שלא תהא נימוחה, וכדלהלן.

בתו בפסח, י"ל דהתם בבבליה רכה, דקודם אפייתו אפילו לחם לא הוי, ואחר אפייתו חשיב לחם, וחשיב נמי לחם עוני, כיון שבבילתו רכה וכו'. וה"ד בטור (סימן תנד). ואף השו"ע שלא הביא ד"ז אינו אלא מפני שכתבו הגאונים דהאידיא לא בקיאי בחליטה, ועכ"פ חזינו שבבבליה רכה נמי מהני למצה. גם מבואר כן יותר להדיא בס"ס תנט ובסימן תסא ועוד. וגם לענין חלה הרי חייבת.

895. עיין באגרות חזו"א סי' קפה, ונת' במק"א.

896. שו"ע סי"ג.

897. אח' במשנ"ב יג וכה"ח לד.

898. אח' בכה"ח לה, ובמשנ"ב יד.

899. עיין חזו"א (סימן קכ סק"ז) שסובר שגם אם נצטננה ואין חוטים, מועיל, ורק כשעבר זמן שיתכן שנתייבשה, לא מהני.

900. ח"י ואח' במשנ"ב יג וכה"ח לו.

901. משנ"ב שם וכה"ח שם דאפשר שמהני רק בעודה חמה.

902. כה"ח שם בשם חמ"מ. וכ"כ חזו"א שם. וכן המציאות שאפילו בצק ממש כשמגובל היטב אין נדבק כלום.

903. אח' במשנ"ב טו וכה"ח לג לו. (וזהו סימן שהגיע המצה לשליש בישול, או חצי בישול (כמאכל בן דרוסאי, כל חד כדאית ליה). עיין כה"ח אות מג ושב"ח ח"ו נה).

904. עיין משנ"ב שם וחזו"ש פ"ב סק"ט אות ה-ו.

905. עיין שו"ע סוף כג שצ"ח לסי' רנד, ושם סק"כ מבואר כן. וכ"כ החזו"א שם ד"ה אמנם, וע"ע שבה"ל שם.

906. כה"ח אות לג. וע"ע באתו לו.

907. כ"מ מכה"ח ה"ל ושא"י, וע"ע גם בחזו"ש שם.

908. עיין בהלכה הבאה שכל האמור לעיל הוא נפ"מ גם לענין חימוץ, וחייב כרת, ולא רק לענין לצאת י"ח. וממילא אסורה בכל אופן בספק דא"ו (וגם בספק לצאת בה י"ח, ואי ספיקא דא"ו לחומרא). וכ"כ הפו' במשנ"ב סוף טו וכה"ח לו.

909. הנה היו מהאח' שדקדקו מהלשון אין יוצאים בה, שרק לענין מצות מצה לא יצא, אבל לענין חימוץ אין חשש. אולם כבר מבואר בכל הראשונים דהא בהא תליא. ובדאי שיש בזה ג"כ חשש חימוץ. וכמוכא בביה"ל (ד"ה) ויש בארוכה, ובכה"ח לט והלאה).

ומה שאפשר לדון רק בענין לצאת י"ח ולא לענין חימוץ, הוא באופן שיאכלנה מיד, וכמש"כ הפו', אך זה אינו מצוי, שהרי היא חמה, או עכ"פ שוהה קצת בלעיסה, ואולי לעיסה זה עסק. ולגבי אכילה חם, אפשר שעדיין לא נתחמם.

ויש לציין עוד, דהנה החזו"א (סימן קכ סק"ז וסי' קכא סק"ח ועוד) כתב שאם המצה חמה בחום שהיד סולדת בו אינה מחמיצה, ע"כ. והיינו שהחום ה"ז כמעכב מחימוץ, אף שחימום בעלמא ה"ז מורז את החימוץ, דבחום השי"ב ה"ז תחילת אפיה, ואף שאינו תחילת אפיה המתיר בעלמא, וכדלהלן. אמנם יש חולקים בזה, וכמש"כ בהש"פ עמוד תי בשם האגר"מ, ובשם מועז"ז ח"ג סי' רסא.

910. עיין רמ"א סי"ג ובמפ', ועיין בהערה הקודמת.

911. משנ"ב סוף טז. אולם עיין כה"ח מא ומב [וע"ע שם דין המרדה].

כב. מצה השרויה במשקים, כגון יין, מרק, מי פירות, אין יוצאים בה ידי חובה, וצריך לחזור ולאכול מצה אחרת, בין כזית של מצה, ובין כזית של אפיקומן⁹²⁰, בלא ברכת על אכילת מצה⁹²¹. ורק אם הוא זקן וחולה וכדומה שאינם יכולים לאכול מצה השרויה במים, מותרים לשרות בשאר משקין⁹²².

וכל זה דווקא כששורה את המצה במשקין, אבל להטביל אותה בהם ולאכלה, מותר⁹²³.

כג. מצה מבושלת, אין יוצאים בה ידי חובה⁹²⁴. ואפילו אם יש בכל חתיכה כזית, לפי שמתבטל ממנה טעם מצה⁹²⁵. ואפילו כשלא נימוחה⁹²⁶. ואפילו במים חמים בכלי שני יש להחמיר אם היד סולדת בו. ורק במקום צורך מותר⁹²⁷, במים, ולא בשאר משקין⁹²⁸, וכן בכבוש מעת לעת, אין יוצאים בה י"ח⁹²⁹.

כד. מצה שנימוחה במים, אין יוצאים בה ידי חובה, ואפילו אם לא נמחית לגמרי, אין לצאת בה ידי חובה, ויחזור לאכול שנית בלא ברכה⁹³⁰.

כה. מן האמור לעיל יש לשים לב, שהאוכלים כזית מצה בליל הסדר, וקשה עליהם יובש המצה, ובולעים אותה עם לגימות מים, שלא יהיה את המים עם המצה בפה, מפני שגורם שיהיה נימוח⁹³¹.

כו. ישנה עיצה אחרת מהודרת יותר למי שקשה לו לאכול מצה יבשה, שיפרר אותה, ואפילו כמו קמח⁹³². וברכתה המוציא וברכת המזון⁹³³. וכל אדם יכול לעשות כן לכתחילה, שיאכל מזה שיעור כזית⁹³⁴. [27 סמ"ק]. ובחולה אפשר להפחית כפי האפשר לן⁹³⁵. ויזהר שלא לשרותם במים כלל⁹³⁶.

ומותר גם בשבת ויום טוב לפרר⁹³⁷.

[ה]

מצה שנאפתה עם חמץ בתנור אחד

כז. אם נגע חמץ במצה, הרי הוא אוסר את המצה במקום המגע כדי נטילה⁹³⁸ [כ-2.4 ס"מ]⁹³⁹. ובתנאי שהיו חמים בחום שהיד סולדת בו [כ-45 מעלות], שאם לא כן אינו נאסר כלל, ולכל היותר בהדחה או בגרידה וקליפה⁹⁴⁰. והשאר מותר אפילו אם נעשה תוך הפסח⁹⁴¹. ובלבד שאינו עם שמן⁹⁴².

ויש להכשיר וללבוש את המקום שנגע החמץ בתנור⁹⁴³.

אם אפו חמץ בתנור אחד עם מצה ולא נגעו זה בזה, אין המצה נאסרת אפילו בתנור קטן וסתום⁹⁴⁴, ואפילו אם נילוש בשמן או שומן⁹⁴⁵.

ואפילו אם נעשה כן בפסח מותר⁹⁴⁶.

כפולה

כח. מצה שנתכפלה, יש אופנים שהדבר אסור, מפני שאין האש שולטת שם לאפות מיד, ויש חשש שבנתיים היא החמיצה, ויש אופנים שמותר, וכמו שיתבאר.

ודע, שבעיקר איסור כפולה, אין הדבר מוסכם, אבל הסכימו הפוסקים להחמיר בדבר, וכן המנהג⁹⁴⁷, בין באכילה ובין בהנאה⁹⁴⁸. אמנם בכמה ספיקות, אפשר להקל⁹⁴⁹. וכמו שיבואר.

933. ביה"ל ומבואר בסי' קסת, והיינו שעל פיירור כל שהוא [ואפילו דק כקמח, וכמש"כ הגר"ז בהל' ברכות] מברך ברכה ראשונה, ועל שיעור כזית מברך ברכה אחרונה.

934. בביה"ל (ד"ה יוצא), נראה שגם עיצה זו אינה אלא לחולה וזקן וכמו שפתח. והוסיף שישנה עוד עיצה למי שקשה לו (ומסתמא כוונתו לזקן וחור' לה הנ"ל) וכו'. אולם לענ"ד ה"ז לחם גמור לכל דבר, וגם כל אדם יכול לצאת בזה לכתחילה, שו"ר כיוצ"ב בבנין ציון סי' טז.

935. ידוע שישנם כמה שיעורים, וחולה או זקן יאכלו כפי האפשר להם. ולהלן בהלכות ליל הסדר הבאנו פירוט הדברים והדרגות.

936. שבזה הרי הם נימוחים לרוב קטנותם, ואפילו לגמרי. ועיין בהלכה קודמת, וק"ו כאן שאסור.

937. עמשנ"ת באור"ח סי' שכא.

938. שו"ע סי"ה, וכן בסי' תמוז סי"א.

939. עיין פפו' משכ"ב, ומשום חומרא דחמץ ראויה להחמיר.

940. ככל דוכתא. ואם אין יד סולדת בו אינו כלום, ואף קליפה א"צ, שהרי יבש ביבש אין חשש, ועיין יו"ד סי' צא. אמנם מחשש שנדבק בו איזה פיירור צריך הדחה, או גרידה או קליפה, איך שירצה, ולפי הענין.

941. שו"ע. והגם שנחלקו בזה הראשונים, כמוכא בבי', ועיקר הקפידא מפני הריח, ועיין בסי' תמוז שאופן התפשטות האיסור הוא ככל האיסורים בכל התורה, ועיין משנ"ב כד, וההלכה שמותר.

942. שבשמן [בין האיסור ובין ההיתר] אסור כולו, כדרך שנתבאר בסי' תמוז סי"א, וכן במשנ"ב להלן סק"ל, וכה"ח כאן סא, ונת' עוד במק"א.

943. אח' במשנ"ב וכה"ח.

944. שו"ע סי"ה. ואח' במשנ"ב כב וכה"ח נו. וע"ע בכל זה לעיל סי' תמוז סי"א.

945. משנ"ב כב וכה"ח נח.

946. ב"י בשם המרדכי ואחרונים.

947. איסור כפולה מובא בבי' (סו"ס תסא) בשם תרו"ד (ח"א סי' קכז) שמצה שנתכפלה בתנור באפייתה, איז בתוך הפסח כל המצה אסורה (כפי שפירש הב"י), ושכן נהג אחד מהגדולים, אבל בערב פסח אם יש שישים במצה מוציא את מקום הדבק והשאר מותר, ע"כ. וכתב הב"י ששאר מצות בודאי מותרות, ובפרט שאין חימוץ זה ברוך, ולא ראינו מי שחשש לו אלא הוא, דאפשר שאפילו המצה עצמה מותרת אחר שיסיר הכפל, ע"כ. והיה אפשר להבין מהב"י שמפקפק על כל עיקר דין זה, ורק שמוסיף שאף לשיטת התרו"ד אין להחמיר כולי האי, אולם י"ל שלא פקפק אלא בפרט זה עד כמה לאסורו, ועיין בדברי הרב השואל מהר"ח באסן בתשו' שנדפסה בשו"ת הרמ"ז סימן נב שלמד מהב"י הנ"ל גם לענין נפוחה דס"ל שאינו חשש ברוך. אמנם בשו"ע השמטיט דין זה, ומשמע שהוא ע"פ מה שפקפק, וכנ"ל (וה"ד ברמ"א סו"ס תסא), אולם למעשה הרי הובא דין זה במהרי"ל ומהר"י ומט"מ ומהרש"ל ולבוש (וכוללהו בחדא שיטתא כמנהגי אשכנז), וכ"פ הפר"ח ועו"א, ה"ד בכה"ח (אות סו והלאה), והנה הרדב"ז (ח"א סי' תצד) ג"כ פקפק על האוסרים, והתיר עכ"פ ביבש וקשה, עיי"ש ויל"ב. ומ"מ המנהג לאסור, ובפ"ר ט שאין מפורש בבי' להקל, ועיין במועד לכל חי סי"ג אות לג שהזהיר לת"ח שיבדקו המצות לעמי הארץ, עיי"ש. וע"ע גם בשו"ת חקקי לב סי"ד, ובברית

912. שעה"צ כו.

913. נחלקו בזה האח', ויעוין בדברי מלכיאל ח"ד כא יט וא"א מבוטשאטש שאוסרים. אבל החזו"א שם התיר, ונראה דמירי בזמן מועט. וע"ע בכה"ח משם האח' בדין המרדה כשהוציא מהתנור, וסתימת הפו' שבתוך התנור מותר.

914. פשוט אף לאוסרים הנ"ל, כדרך שכתבנו בהלכה הקודמת.

915. היינו אם יש חום וכו'.

916. שו"ע (ס"ד).

917. משנ"ב (סק"ז-יח) ובביה"ל וכה"ח מז. אמנם ז"א מוסכם כלל, וכמ"ב בואר באח'.

918. שם. וכן מי שיש לו פצעים בפה וכהנה.

919. עיין משנ"ב סוף יז וכה"ח נג.

920. עיין משנ"ב יח וכה"ח מז-מט.

921. שהרי י"א שיוצא י"ח וכיעו"ש.

922. שם שם.

923. משנ"ב שם וה"ד בכה"ח.

924. שו"ע ס"ד, [ואפילו בדיעבד ואפילו לזקן וחולה. גר"ז, בכה"ח נד].

925. משנ"ב סק"כ, שאם אין כזית, הרי בלא"ה אין שם לחם עלה, וכמש"כ בסי' קסת. וה"ד בכה"ח, וסיים דמ"מ מברך ע"ז המוציא וברמ"ז. ואף על פי שבלע מצה יצא, וא"צ טעם מצה, מ"מ צריך שיהיה ראוי. עיין בכה"ח (אות נב) בשם האח'.

926. טור ואח' בכה"ח נג.

927. בבי" כתב דמשמע שאם הם חמים ולא רותחים, מותר, שהרי אין זה בישול. אבל הרוקח כתב ישרה אותה במים או ביון קרים, אבל בתבשיל חם או במים רותחים או חמין לא יצא. ע"כ. ולכא"ה היה אפ"ל דרותחין היינו ביד נכוית, וחמים היינו בכלי ראשון שהיד סולדת בהם, ולא בפושרים, אולם מדכתב לפנ"כ שמותר במים קרים ס"ל שגם בפושרים אסור, וע"ע בר"ס תנא מהו לשון רותחים, ועוד כהנה, ויל"ב. והנה האח' כתבו להחמיר גם בכלי שני (וה"ד במשנ"ב כ, וכה"ח מה), אבל כשאין יד סולדת בודאי אין חשש לכיו"ע.

928. משנ"ב סוף כ, וע"ע כה"ח.

929. כ"כ רוב האח' לאסור כבוש כמבושל, וה"ד במשנ"ב סוף יז וכה"ח נג.

930. עיין פסחים (מא). ובבי"י, ובביה"ל ד"ה והוא כתב דמרש"י וגם הב"ח והגר"א מבואר שכל שלא נימוחה לגמרי יוצא י"ח. אך מהב"י ל"מ כן, וסיים בצ"ע, עיי"ש. ועי' כה"ח אות נ.

והנה בודאי שלכתחילה ראוי להזהר, ואף אם אכלה יחזור לאכול שנית, מ"מ לא יברך מספק.

ואפילו בנימוחה לגמרי י"ל שלא יחזור לברך משום דעת הטור, וכמש"כ הב"י בדעתו שהוא מפרש דעת הראשונים רק למצוה מן המובחר, אך כתב שזה דוחק, וצ"ע.

931. זו הערה נחוצה לרבים המקילים את אכילת המצה ע"י לגימת מעט מעט מים, ופעמים שמששים את המים בפה, או לועסים עמהם. ומאחר ונט' חנו המצות בפה, עשויים להיות נימוחים. ובד"כ מן הסתם אין חשש.

932. משנ"ב ד"ה יוצא בשם האח', וכן בכה"ח אות מו [והיא עיצה מהודרת יותר מאשר שריה, וכמש"כ הבנין ציון ה"ד בכה"ח שם].

מצה כפולה האסורה, היינו בתנאים הבאים: א. שאין הפסק אויר בין הכפלים⁹⁵⁰. ב. שהם נוגעים באופן שאפשר להפריד בין הכפלים⁹⁵¹. ג. שיש עובי מעט ולא במצות דקות, וכל שכן שלא במצות ריקין שלנו, מפני שנאפה היטב⁹⁵². ויבואר:

א. אם יש הפסק אויר ביניהם, ואפילו כל שהוא, מותר⁹⁵³, ובתנאי שיש קרימת פנים. אבל אם לא קרמו פניה, אסורה, ואפילו בספק אם קרמו פניה אסורה⁹⁵⁴.

ב. אם הם דבוקים, באופן שאי אפשר להפריד ביניהם, מפני שהם נושכים זה בזה, יש מתירים בצירוף נוסף⁹⁵⁵, ויש אוסרים⁹⁵⁶. ואם הם נעשו בעת העריכה, אין בהם חשש כלל, ואפילו אם יש בהם מראה כפל⁹⁵⁷.

ג. במצות דקות שלנו, שרואים שהכל נאפה היטב בכל המקומות, אין איסור בכפולות⁹⁵⁸. ואמנם יש מחמירים בכל אופן, וכן נוהגים העולם, אך זה אינו מן הדין⁹⁵⁹. וכאשר רואים שנאפה היטב הדבר מותר, ובפרט בתנור שחומו רב⁹⁶⁰. וכל שכן שהדבר מותר במצות ריקין כמו שלנו⁹⁶¹. [וגם במצות עבות אין לאסור אם הכפלים קטנים, על דרך הנוכר].

מצה שנכפלה ומיד פשטו את הכפל, הרי זו מותרת, וכן הדין במצה ששכבה על מצה אחרת ומיד הפרידו ביניהם⁹⁶².

מצה שיש בה כפל, יש להסיר את הכפל עם עוד קצת מהמצה בכדי נטילה [2 או 2.4 ס"מ], והשאר מותר אף על פי שאין במצה שישים כנגד הכפל⁹⁶³. וצריך להסיר בכדי נטילה גם אם יש שישים⁹⁶⁴.

כל האמור במצה העשויה מקמח ומים, אבל אם היה בה שמן כולה אסורה [אך זה אינו מצוין]⁹⁶⁵, וכמו כן אם המצה נעשתה בפסח עצמו, יש אומרים שכולה אסורה [אך זה אינו מצוי שאופין בפסח]⁹⁶⁶.

מצות כשרות שנגעו במצה הכפולה בעודה חמה, אם נגעו במקום הכפל צריך להסיר מהם כדי קליפה או נטילה, ואם לא נגעו בכפל עצמו, אין צריך אפילו כדי קליפה⁹⁶⁷. ואם היה שמן בעיסה הרי זה אוסר יותר, אך אינו מצו⁹⁶⁸.

היו בתנור עוד מצות חוץ מהמצה הכפולה, הרי הם מותרים, ואפילו אם נגעו ונשכו זו בזו, ורק צריך להוציא בכדי נטילה מן ההיתר עם האיסור במקום הנגיעה באיסור, כנוכר לעיל⁹⁶⁹.

כהונה ע"מ, ועוד.

וכבר מצאנו גם באיסור נפוחה שמקורו בדברי מהר"ש מנוישטט ומהר"ל ועוד (וכדלהלן), והט"ז ועוד רצו להקל בזה, ואעפ"כ העיר עליו המג"א סק"ג שהפריז על המדה להקל בדברים שאבותינו נהגו לאיסור, וגם מהר"ם מלובלין (בסו"ס קה) שכתב לפקפק על איסור זה סיים דלמעשה אין לסור מדברי האוסרים, כי בטר ירשא גופא גריר, וכ"כ ח"י ו"ש, והיינו הך בנידוד"ד, וכן נתפשט המנהג גם אצל הספרדים וכמו שהזכרנו בסמוך.

והנה בח"י (סק"י) כבר כתב שאיסור כפולה אינו אלא חומרא בעלמא, ואין לו מקור בש"ס, וכן כתב בשעה"צ (אות נז) שמה"ט אין להחמיר כ"כ, וע"ע שם בסו"ד, ומ"מ החמירו מפני שכאשר הם דבוקים אחד בשני אין האש שולט שם לאפות מיד, ובנתיים הוא מחמץ, עיי"ש. ואמנם י"ל שהרי אפילו מצה עבה עד טפח אינה בחשש חמץ, וא"כ מה לי שיש כפל, לו יהי אלא כמצה עבה, וצ"ל דכאן שאינם ממש עיסה אחת, אין האש שולט בה היטב, ורק כשזה גוש אחד הרי זה משפיע על הכל בשווה, וכן כתב לבאר בערוה"ש (סי"א), ועדיין ק"ק בסברא, ואכמ"ל [ומ"מ בפ"ד בכ"ד החשיבו ע"ז כחומרא, ואף הפליגו בזה בכמה פרטים, וכמו מש"כ החו"א סי' קנב שחששו לאסור הכל בפסח, מחשש שיהיה בו שמן וכו' למרות שזו חומרא, ואף אינה מצויה, שהרי אין מערבין שמן בעיסה].

948. כ"מ ברמ"א ואח', ואף גם זאת דנו אם צריך שריפה, וכמו שהבאנו להלן, ראה גר"ז וכה"ח אות עו, ומשנ"ב אות לה.

949. הנה כאמור שאיסור כפולה הוא חומרא ומנהג, ולפי"ז אם הוא ספק אפשר להקל כדון ספק דרבנן לקולא, ויתירה מזו, וכ"מ בפ"ו בכ"ד, וע"ע חו"א סי' קכ"ט, אך כל זה בספיקא דדינא וכדו', אולם בספק מחסרון ידיעה כידוע ביד"ד סי' צח ועוד ד"ל ספק.

950. רמ"א סו"ס תסא וגר"ז ומשנ"ב ו"ש"א בכה"ח אות סו.

951. עיין להלן ששנוי במח', ואינו היתר מוחלט, רק בצירוף נוסף [וראה עוד בהערה אחרונה של הלכה זו].

952. עיין להלן אות ג.

953. משנ"ב כז ושעה"צ מג.

954. אחרונים במשנ"ב כה, וכה"ח. וע"ע לעיל בסעיף ג מהו דין קרימת פנים.

955. ביה"ל סוה"ס ד"ה זע"ז בשם החמ"מ, וכ"ה בכה"ח פט.

956. חו"א סי' קכב סק"י.

957. פשוט, וכל שכן מן האמור, וזה גם ללא סיבת ההיתר במצות שלנו.

958. כן היה נראה מסברא, וכן נראה לדמות זאת למש"כ המשנ"ב לעיל (סו"ס תס) כעין זה בנתינת זרעונים וכו', שבדבר קטן אינו מעכב את האפיה, עיין שם, וממילא זיל בטר טעמא שבנידוד אין לחוש כלל, ואין חילוק בין הדברים, ודו"ק. והנה כי כן כתב המשנ"ב להלן (סקל"ה) לגבי איסור נפוחה, עיי"ש. אך ק"ק שלא כתב כן בכפולה, ואפשר דס"ל שנפוחה קיל טפי, וה"ט משום דכפולה הוא סיבה ברורה שאין האש שולט שם, משא"כ נפוחה שהיא רק "סימן" לחשש שלא נעשה כראוי. והנה קולא זו כבר נזכרה בתשו' הרדב"ז הנ"ל ח"א סי' תצד, וע"ע גם במועו"ז ח"ג סי' רסא מהלקט יושר [והיו באח' זמנינו שהבינו ברדב"ז שסיים שיש לחוש להחמיר הואיל ויצא מפי הראשונים שדעתו לאסור בכל גווני, אולם ז"א, כי מפורש לפני"כ ברדב"ז שם שאם נאפית יפה אין כאן בית מיוחש, ורק אם לא נאפית יפה כתב לחלק בין חוטינ' נמשכין שאסור, לאין חוטינ' נמשכין שמן הדין מותר, ובהו"ש לחוש לראשונים].

959. הנה עינינו רואות לציבור המהדרין שמוציאים את הכפולות בכל אופן (ועי' בקנה בשם ח"ג כג שכתב שכ"מ מסתימת הפו' להחמיר, עיי"ש, ואינו מוכרח). ואולי חששו כעין לא פלוג, אך כבר ידוע שבדברים שהם חומרא ומנהג לא א"ל פלוג, וכמשנ"ט במקומו, ועו"ל, ומן הדין הדבר מותר, כמו שלא אסרו בסו"ס תס, וכ"כ הפו' הנ"ל.

960. זו סברא ברורה להתיר ע"פ המציאות, ועל דרך האמור, וכ"כ הרדב"ז הנ"ל בח"א סי' תצד שבתנור שלנו שהאש חזקה, אין חשש כ"כ, עיי"ש. וכה"ג כתב בשו"ת בית דוד סי' רכו גבי מצה נפוחה. - איברא שפעמים מרוב חום יתכן שהמצה נשרפת מבחוץ, ואילו מבפנים אינה נאפית, ותלוי לפי הענין. [וכבר העיר בכיוצ"ב האול"צ פ"א ד].

961. כן נראה להוסיף היתר שאם ראינו שהפ"ו התירו במצות דקות, כל שכן שיש להתיר במצות ריקין שלנו, שהכל נאפה היטב, וכאשר רואים שנאפה היטב שוב אין חשש [ומש"כ באר"ח ח"ב ע"ג נג ועוד כהנה, בודאי שהוא חומרא, והמחמיר יחמיר לעצמו, מפני שע"פ דין הוא מותר, ומ"מ משום חומרא דחמץ החמירו בזה, וכן נוהגים לחוש להסיר עכ"פ כדי נטילה, אך מן הדין נראה דשרי, ובפרט לדין לאור ד' הב"י הנ"ל, ועוד סניפים, ודו"ק]. ויתירה מזו, שאף בנידון הנ"ל באות ב הרי שבנידוד"ד בודאי שיש להתיר, ולו יהי שבנידון הקודם החמירו, הרי שבנידון שבאות ב בודאי מותר, שהרי זה צירוף נוסף, אך א"צ להגיע לזה, ודו"ק.

962. עיין רמ"א סו"ס תסא ומשנ"ב לו, וכה"ח צ.

963. רמ"א, ואח' במשנ"ב, וע"ע כה"ח אות עז.

964. פשוט, שלא שייך ביטול ביבש.

965. עיין משנ"ב סק"ל ו"ש"א.

966. בתרוה"ד כתב לאסור את כולה, ובב"י כתב לתמוה ע"ז דדיינו לא"י סור את הכפל, ושכ"ה לדעת הרא"ש לגבי חיטה בקועה וכו', וכ"כ הפר"ח והגר"א, אולם הרמ"א פסק כדברי תרוה"ד כאן בס' תסא, [וגם להלן בס' תסז סי"א לענין החטה הבקועה], והלבוש נתן טעם לזה והובא במשנ"ב ובכה"ח אות סז, וע"ע בביה"ל ד"ה אוסרין, וע"ע בחו"א סי' קכ סקט"ז, [ואם נאפה לפני פסח מותר אפילו אם נמצא הדבר בפסח].

967. עיין רמ"א ומשנ"ב כט וסק"ל וכה"ח, ושעה"צ, ולא ברירא לאסור נטי"ל, וע"ע בר"ס תמוז ודו"ק, ועיין בחו"א סימן קכ סקט"ז.

968. עיין משנ"ב סק"ל ו"ש"א, ומבואר שאם ההיתר היה שמן נוגע במקום הכפל כולו אסור כדון המצה עצמה, ואם נגע שלא במקום הכפל די בכדי נטילה, ואם האיסור היה שמן, אוסר את ההיתר בכלו, אמנם אין זה מוסכם לכ"ע, עיין יו"ד סי' קה ובכה"ח שם אות עז, וע"ע בחו"א כמה פרטים בזה, ואכמ"ל.

969. עיין בב"י וברמ"א, ומצד ריחא אין חשש, ומצד מגע ג"כ כתבו להתיר דאין יוצא הבלוע מחתיכה לחתיכה בלא רוטב, וככל הנ"ל בהלכה הקודמת.

970. משנ"ב סי' תסא סוף לב, ובס"ל תנא ס"ק קיא, ועמש"ש, וכה"ח כאן אות עג, ובאות עב.

971. עיין משנ"ב לה וכה"ח אות פג, עיי"ש. ואצ"ל בדקות שלנו שנת' לעיל שמן הדין מותר.

972. כבר העירו בזה כמה אח', ועיין במל"ח סי' ג סקל"ג, וכן המנהג. ואף אם לע"ע שכן, נראה שאין בזה חיוב כמו של בדיקת חמץ בערב פסח, שהרי אינו אלא חומרא וכנ"ל, [וראה בדברינו בס' תמ-תמב], וכ"ש במצות שלנו שנת' לעיל שמן הדין מותרים.

973. עיין בגר"ז סכ"א וביה"ל (ד"ה אין), ולחם הפנים על קיצושו"ע סי' קי סק"א, ואפשר לבער בכל אפשרות, כמש"כ בשו"ע סי' תמה, ועמש"ש בנמצא בפסח או לפני פסח, עיי"ש. ובמשנ"ב (סקל"ה) משמע שאף בהנאה אסור, עיי"ש. ולפי"ז י"ל שגם בשהיה אסור, וי"ל, וע"ע כה"ח אות עו.

974. ואין בזה משום חמץ שעבר עליו הפסח, כיון שאינו אלא חומרא, כ"כ האח' במשנ"ב לב וכה"ח אות פד, עיין שם. וזה כל שכן לפמשנ"ט לעיל בתחילת הענין שלדעת הרדב"ז ובי"י אין איסור זה מוסכם כלל, [וכל שכן במצות דקות שלנו שמותר לתחילה להשהותם, וכנ"ל].

975. איסור נפוחה לא נזכר בב"י כדון הכפולה, אך הובא בד"מ סו"ס תסא, ומקור הדברים במנהגי מהר"ש מנוישטט (סימן תסה) שמהר"ם מאויברך אסר, ומהר"ש אמר שאינו כדון לאסור, כי זה מחמת האפיה, ובמהר"ל

טוב להוציא מצה כפולה מהתנור במרדה חדשה אם אפשר, ואם אי אפשר נקל מותר לכתחילה⁹⁷⁰. וכבר נתבאר שבמצות שלנו בודאי יש להקל.

מצה כפולה שהתערבה באחרות, כולם מותרות⁹⁷¹.

מן האמור, ראוי לבדוק את המצות קודם פסח, וכפי הנהוג להעמיד משגיחים ממונים על זה קודם שימכרו את המצות לאחרים⁹⁷².

הרואה מצה כפולה בפסח או בערב פסח אחר חצות, יש מחמירים לשורפה, והוא חומרא ולא מן הדין⁹⁷³. אך במצות שלנו כבר נתבאר שאין חשש.

אחר הפסח שמצאו מצה כפולה או נפוחה, מותר⁹⁷⁴.

נפוחה

כט. מצה שהתנפחה, יש אופנים שהדבר אסור, מפני החשש שלא התעסקו עימה כראוי, או מחשש שלא נאפית יפה, והחמיצה, ויש אופנים שמותר, וכמו שיתבאר.

ודע, שבעיקר איסור נפוחה יש המפקקים בזה, אבל הסכימו הפוסקים להחמיר בדבר, וכן המנהג⁹⁷⁵, בין באכילה ובין בהנאה⁹⁷⁶.

מצה נפוחה האסורה, היינו באופנים הבאים:

א. אם התנפחה בשעת האפיה, באופן שנחלקה באמצע, והחלק העליון עלה למעלה, ונעשה חלל כמו אגוז לוז או אצבע [כ-2 ס"מ], אסורה כולה⁹⁷⁷.

ב. אם תפחה המצה כולה כלפי מעלה, כמו לחם שתופח, אף על פי שלא נחלק בה כלום⁹⁷⁸, ועיין בהערה⁹⁷⁹.

ג. יש אומרים שאם המצה עלתה כולה מקרקעית התנור, ולא נגעה בקרקע התנור רק בקצוות המצה סביב, הרי זו נפוחה ואסורה⁹⁸⁰. אולם במצות שלנו שנראה בחוש שהמצה נאפית היטב, אין חשש⁹⁸¹.

(בהל' אפיית מצות) כתב שניפוח באמצע המצה אסור, ורק כמו קרום מותר אפילו כמלא אגרוף, עיי"ש. והאח' דנו בזה אם גם מהר"ש שהתיר הוא בק"י רום בלבד או גם בניפוח שנחלק עובי המצה, כיעוין בט"ז ומג"א וחי"י ו"ש"א, ומפשוט הדברים משמע שמהר"ש היקל בכל אופן, וגם בשיטת מרן הב"י אף שלא דיבר בנפוחה, מ"מ מסתבר שכמו שפקפק בכפולה ה"ה לגבי נפוחה (אך זה תלוי בטעמים לאיסור נפוחה, דלהלן בסמוך, ודו"ק), וכן למד מזה מהר"ם באסן בתשו' שבשו"ת הרמ"ז סי' נב, ואכמ"ל.

ובטעם האיסור כתב בתשו' מהר"ם מלובלין (סו"ס קה) שזה סימן שמצה זו שהתה בעשייתה ולא התעסקו בה כראוי, ולכן החמיצה בשונה מהאחרות, וה"ד בעו"ש ובפר"ח ו"ש"א, ומהר"ש אבוהב בדבר שמואל (סימן שעד) כתב שאין זה הטעם, שהרי כך הוא טבע האש שמעלה הלחוח ומתנפת, אלא הטעם הוא מפני שאין האור שולט בה יפה באותו מקום, ומצוי בהם שחלק נאפה יפה וחלק לא נאפה, וע"ע שם שהאר"י בזה, וע"ע בפמ"ג מש"ז סק"ו ושע"ת ו"ש"א.

ומדברי האוהל יוסף שהובא בכה"ח (אות עט) נראה שהבין ג"כ כהדב"ש שהחשש הוא מפני שאינו נאפה יפה, כיעו"ש, וכן יש ללמוד מכמה אחרים נים שהקילו במצות דקות, וכדלהלן, והיינו דהם נאפים היטב, ועוד יש לדון בכמה נפ"מ בין הטעמים.

והנה מהר"ש אבוהב (שם) העיר בתוה"ד שאם היה חשש בזה, איך לא אשתמט בשום מקום בתלמוד להזהיר על זה כמו שהזהירו על שאר סימני חימוץ [שהזכרנו לעיל בס' תסא], להצילנו מאיסור כרת, ולכן כתב הטעם כנז', [וא"ת אכתי למה לא הזהירו ע"ז, וי"ל שאם אינו נאפה כראוי ה"ז נראה לכל, וא"צ להזהיר ע"ז, ועיקר הטענה היתה על סברת המהר"ם שזה "סימן" שהיה כאן חימוץ], ובחק יעקב כתב סמך לזה ממ"ש בפסחים (מח): תפח תלטוש בצונן, ובערוך (ע' לטש) הביא פירוש אחד דהיינו כשמתנפת מיד צריך להורידו ע"י לטישה בצונן.

ולמעשה הסכימו הפו' להחמיר בזה, וכמש"כ הרמ"א בסו"ס תסא, ומג"א (סק"ג), והשיג על הט"ז שהפליג להקל בזה, אחר שכבר נהגו אבותינו לאיסור, וכ"כ המשנ"ב וכה"ח אות עח שהסכמת הפו' לאיסור, וע"ע בכה"ח אות עט, ומ"מ אין זה איסור ברור, אחר שיש כמה צדדים שלא אסרו בזה, ובשו"ת בית דוד (סימן רכו) ג"כ תמה על המהר"ל, והביא ראיה מהאו"ח שכתב שנהגו לנקב שלא יתפח, ומשמע שאם תפח אינו אוסר בדיעבד (וזה יותר מבואר על דרך מש"כ הדב"ש הנ"ל מסתימת הדברים), וכן כמה אח' צירפו ד' הט"ז וכו'.

976. כדרך שכתבנו לעיל לגבי כפולה, וה"ה בנפוחה, (הגם שבאח' דנו אם נפוחה חמור מכפולה וכו'), וכן מבואר במשנ"ב סוסקל"ה ועוד שגם בהנאה אסור.

977. רמ"א סו"ס תסא ובדברי האח' שהובאו במשנ"ב וכה"ח, ושיעור אצבע לחומרא 2 ס"מ כהגר"ח נאה, ולחזו"א יותר, כידוע (ודלא כהמג"א שכתב לפי אצבע קטנה, וכמש"כ שעה"צ אות סה).

978. פירוש שני בב"ח והאח' בכוונת הרמ"א לאיסור נפוחה.

979. יש לדון אם גם לפירוש זה היינו רק כשעלה בשיעור אגוז ואצבע, ועיין בא"א מבוטשאטש שכתב שגם בזה הוא בשיעור זה, אך בקנה בשם ח"א סכ"ג כתב ממשמעות הפו' להחמיר גם ביותר מזה, ואינו מוכרח, ועכ"פ אם אין המצה כולה בעובי אצבע נראה שאין לחוש, ועיין להלן בדין מצות דקות ובהערה שם מה שהבאנו מהאח', ודו"ק.

980. כן הביא בכה"ח (אות עט) בשם אוהל יוסף בביאור דין נפוחה, עיין שם, והביא כן בשם פת"ש שהוסיף ע"ז שהחוש מעיד על כך שאינו נאפה שם יפה, והתמרמר שם שהעולם לא נזהרין בזה.

981. כן נראה ממה ששיקר הקפדת האח' הנ"ל שנראה בחוש שאינו נאפה יפה, והשתא הלא במצות שלנו רואים שנאפית יפה, וא"כ אין חשש (ובאמת שזה תלוי בטעמים שהבאנו לעיל בפתה"ד באיסור נפוחה, אך מ"מ מי שאסר

תסב
מי פירות
לישה במי פירות

א. מי פירות בלא מים אין מחמיצין כלל, ואפילו אם לש את הקמח במי פירות ושהה כך כל היום בלא עסק, ותפח הבצק, מותר⁹⁹². [אך אין יוצאים בהם ידי חובה לבלי פסח⁹⁹³, וגם לבילה שני בחוץ לארץ⁹⁹⁴].

ב. "מי פירות" כולל את כל הדברים הבאים: יין, ושמן, בין שמן זית ובין שאר שמנים. ודבש, וחלב, ומי תפוחים, וכן שאר מי הפירות⁹⁹⁵, וגם פירות החמוצים⁹⁹⁶. וכן חומץ⁹⁹⁷. וכן מי ביצים⁹⁹⁸. שומן עוף או בשר, אבל לא שומן דגים⁹⁹⁹, וכן מי פרחים כמות שהם¹⁰⁰⁰. וכן מי צימוקים¹⁰⁰¹, וכדומה¹⁰⁰². וכן שאר משקין שבעולם שאינם מתולדות המים¹⁰⁰³.

ומותר גם לערב סוגי משקין, ובלבד שלא יתערב מים בתוכם¹⁰⁰⁴.

וכן שאר משקין שבעולם שאינם מתולדות המים.

ג. מנהג בני אשכנז שלא ללוש במי פירות כלל, ואפילו כשאין בהם שום מים¹⁰⁰⁵. וגם אם עבר ולש ואפילו אפה מיד, אין לאכלה בפסח, אלא ישנהה לאחר הפסח¹⁰⁰⁶. ורק לצורך חולה מותר במי פירות שאין בהם מים כלל, ויאפה מיד¹⁰⁰⁷. ואם לא שהה כדי חימוץ, יש מקילים¹⁰⁰⁸.

וקיטוף במי פירות, גם כן נהגו להחמיר, עד לאחר אפייתן בעודן חמים¹⁰⁰⁹.

ובכל אופן אין להשתמש בהם לבילה הראשון¹⁰¹⁰.

[ב]

מי פירות עם מים

ד. מי פירות עם מים ממחרים להחמיר¹⁰¹¹. ואפילו בטיפת מים כל שהיא¹⁰¹². וכן מי פירות מועטים אסור¹⁰¹³. ובספק מותר¹⁰¹⁴.

ולכן, צריך למהר לאפותם מיד, ואין להקל בשיעור מיל¹⁰¹⁵. ואפילו אם מתעסק בה¹⁰¹⁶, ואם עבר ושהה, יש להקל בהפסד מרובה אפילו באכילה אם לא ניכרים סימני חימוץ בעיסה, ויש מחמירים באכילה¹⁰¹⁷.

ה. אין חילוק בכל האמור בין שנילוש תחילה עם מי פירות, ואחר כך באו למים קודם שנאפה, או להיפך¹⁰¹⁸.

ודע, שבכל האופנים הנזכרים שאסור משום נפוחה, כל המצה אסורה, אפילו אם הנפיחות היתה במקום אחד בצד, ואפילו אם יש שישים במצה כנגד כל מקום הנפיחה, ואין חילוק אם זה נעשה בפסח או קודם פסח⁹⁸².

אופנים נוספים בהם אין איסור נפוחה:

א. אם עלה על המצה קרום דק מלמעלה, כמו שעולה על הפת בזמן האפיה, אין בזה איסור נפוחה⁹⁸³. וכל האמור בהלכה קודמת באות א', הוא כשנחלקה באמצעה.

ב. אם החלק העליון של המצה לא עלה למעלה, אלא שבתוך עובי המצה יש נקב חלול, אין אוסרים את כל המצה, אלא רק את מקום הנקב וסביבו בכדי נטילה, והשאר מותר - במה דברים אמורים כשהוא חלק, אבל אם יש בו אבעבועות הרי זה סימן לחימוץ, ואסורה כולה, וכן אם יש במצה שני נקבים נקב בתוך נקב חוששין לאסור את כולה⁹⁸⁴.

אם בשעה שהתחילה המצה להתנפח, היכה עליה האופה במקל או במרדה, כדי שלא תעלה למעלה, אין בזה חשש, והמצה מותרת⁹⁸⁵.

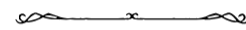
מצות רכות הנפוצים כיום, שפעמים שיש בהם כמו קרום שמתנפח, הדבר מותר לכתחילה⁹⁸⁶.

מצות דקות שלנו, אם רואים שהכל נאפה היטב בכל המקומות, אין איסור בנפוחה⁹⁸⁷. ואמנם יש מחמירים בכל אופן, אך אין זה מן הדין⁹⁸⁸. וכל שכן במצות ריקיין כמו שלנו⁹⁸⁹.

ובלא הכי, הנה במציאות כמעט ולא מצוי איסור נפוחות במצות דקות כלל, הן מפני שאין זה ניפוח באמצעותו אלא כמו קרום, והן מפני שאינו בשיעור אגוז (כ-2 ס"מ) כנזכר, אמנם אופן ג' של מצה נפוחה שהבאנו לעיל שהוגבה מקרקע התנור, הרי זה מצוי, אך כאמור שלמעשה הוא מותר, מפני שנאפה היטב.

בכל האופנים של מצה נפוחה, אין לאסור את מקום התנור שנגעה בו המצה, ולא את המרדה והכלים שהוציאו בו את המצה, וכן יש להקל בתערובת, וכן אין לאסור אם נמצאו אחר פסח⁹⁹⁰, ועוד פרטים בדין מגע מצה כשרה במצה נפוחה, ראה לעיל בדין מצה כפולה.

הדבר פשוט שאין שום חשש חימוץ לאחר שהמצה נאפתה כראוי, ולכן, אם מרחו על המצה שמן וביצים וכדומה, והחזירו לתנור ותפחה, מותר, וכן אם עשו "מתכון" מקמח מצה ותבלינים ועוד מינים, ומניחים לתפוח, שפיר דמי⁹⁹¹.

הרי היה טעמו כנ"ל). וכן המציאות שתנורים שלנו חומם חזק ונאפה הכל היטב, ועכ"פ גם המשנ"ב ושאר פו' לא הזכירו חשש זה ולא מיד, וכן המנהג פשוט להקל בזה.

982. משנ"ב סקל"ד וכה"ח וש"א.

983. רמ"א ס"ו תסא ובדברי המפרשים.

984. כ"ז במשנ"ב סקל"ד, וכ"ה בכה"ח אות פב, וסיים בשם החמ"מ שכל זה הוא חומרא בעלמא, ואין לאסור הכלים ושאר המצות משום זה.

985. שעה"צ אות סא, וכה"ח אות פא, והוא עפמ"ש"כ בח"י, והיינו מה שהביא שם מהערות (ע' לטש) בביאור מש"כ בפסחים (מח): תפחה תלטוש בצונן עיי"ש, וי"ל שאין הכוונה שמוריד את הנפיחה כדי שלא תעלה בעתיד, אלא משמע שגם אם באה לעלות בהווה מהני הורדתה, וגם צ"ל שאין חילוק בין לטישה בצונן לבין הכאה, ודו"ק.

אך לכאוי י"ל לפי טעם איסור נפוחה שסימן לחימוץ, א"כ מאי האי שנתן לה מכה והוריד את הנפוחה, הרי אין הנפוחה "סיבה" לאיסור, אלא "סימן" לחימוץ, וכמו שהבאנו לעיל מד' מהר"ם מלובלין והאח", וא"כ בעת שעלתה יש כאן סימן, ובדוחק י"ל שאילו היה זה חימוץ ממש לא היה יורד, וכאשר הוא יורד ה"ז סימן שאינו מחמת החימוץ, וזה חידוש, ושור"ר אחכ"ז בליקוטי מהר"ח בתיקון המצות שהביא י"א שזה חמץ גמור ולא מהני עיי"ש, ומ"מ נראה שאפשר לסמוך על המקילים בשגם כל איסור זה של נפוחה אינו מור סכס, וכמשנ"ת לעיל.

986. וכמש"כ הרמ"א והאח"ה הנ"ל שבקרום אין לאסור, וכל הני הם קרומים, ומלבד זאת שנת' שבמצות דקות יש להקל טפי.

והנה מצוי כיום סוגי מצות שעושים בני תימן, וחלקם כמו פיתות שמצוי בהם ניפוח, ועשוי להיות שהניפוח הוא יותר מקרום בעלמא, ואעפ"כ לשיי טתם הדבר מותר, שכפי הנראה לא נתקבלו אצלם חומרות אלו שמקורם בספרי הקדמונים מחמירי אשכנז הנ"ל, וכ"כ בהדיא בפעולת צדיק ח"ב סי' קלט שבעיר צנעא לא שמענו מי שמחמיר בנפוחה, ולא זו בלבד שאין פוצה ומצפצף, אלא אדרבה החכמים הקדמונים היו משחקים על חומרות אלה, עיי"ש. וע"ע בשתילי זיתים כאן (סקט"ו) שחשש לדברי האח"ה שהחמירו, אך כתב שבמצות שלנו שאין בהם עובי אצבע אפשר להקל, עיי"ש. אך למנהג האשכנזים, וגם הספרדים שהחמירו בזה, יש מקום להחמיר גם בזה אם אינו קקרום בעלמא, וע"פ המנהג, אך המיקל בודאי יש לו ע"מ לסמוך, ובלאו הכי אין זה מצוי שיהיה ניפוח האסור במצות דקות, וכמו שכתבנו לעיל בענין מצות דקות.

987. כן מצאנו כמה אחרונים שהקילו במצות דקות, וכיעוין בדברי מהר"ח באסן שהובאה בשו"ת הרמ"ז סימן נב, וכן הסכים הרמ"ז בסימן נג, וכ"כ בדבר שמואל סי' שעד, וה"ד בברכ"י ושע"ת וכה"ח כאן אות פו, וכן מבואר בדברי הבית דוד (סימן רכו) להקל בשופי בכה"ג, עיי"ש, וע"ע גם במשנ"ב סקל"ה, והשתא ק"ו הוא ממש"כ לעיל גבי כפולה, ואין להאריך. וגם בכפולה כתבנו לעיל שיש להקל, ובצירוף ד' הבי"ו והרדב"ו שפקפקו שם, וגם כאן י"ל כן, ומ"מ כתבנו שזה מפני שנאפה היטב, והיינו שבוה יש להבין שאין לנו את החשש של נפוחה שכתב הדבר שמואל שהבאנו לעיל, ואמנם לפי הטעם של המהר"ם ודע"מיה נראה שאין בזה תועלת, דהא מ"מ הוא סימן שלא התעי סקו בו כראוי, ולא איכפת לן שכעת אפוי, מ"מ יש לצרף טעם השני, ומה גם דלכו"ע מיהא בעי שיהיה אפוי היטב.

988. כן מוכח מזה שרבים אסרו בכפולה גם בדקות, וכנ"ל בענין כפולה, וממילא לשיטתם ה"ה בנפוחה, ואדרבה אפשר דק"ו הוא (ותלי בטעמים הנ"ל, ודו"ק). ומיהו מנהג אין לנו בזה, דאין מצוי נפוחות במצות שלנו,

ועכ"פ לדינא מותר נפוחה במצות דקות.

989. כדרך שכתבנו בכפולה, אך זה אינו ק"ו אלא לפי טעם השני של מהר"ש אבוב, ולא לפי טעם ראשון שאין נפ"מ (ואדרבה יש צד לומר שאם החמיר למרות האש, ה"ז חשש טפי, וז"א מוכרח), איברא דמשנ"ב סקל"ה בסופו נראה שמחמיר גם בריקיין דקין וכו', עיי"ש. אך הנה מוכח מדבריו דבריקיין קיל טפי, וכמו שכתבנו, ומה שהחמיר המשנ"ב הוא מפני דקאי לדעות המחמירים, אולם מעיקר הדין לדעת ר"ה"פ ה"ז מותר.

990. עיין במשנ"ב לה וכה"ח פג, וש"א, והנה בשלנו בודאי יש להקל.

991. נשאלתי השנה ממה שחדשים מקרוב באו לייצר מיני בצקים "כשר לפסח" (בצק לפיצצה, ללחמניות, עוגה וכדו'), ובהוראות הכנה כתוב שיש להניח שיתפח וכו', האם אין בזה חשש, והנה זה פשוט שלאחר שכבר נאפה שוב אין חשש, אך הבאנו זאת, אגב ראיתי כי כבר כתבו כן האחרונים, הב"ח והער"ש וש"א ה"ד בכה"ח אות פה עיי"ש, ובמשנ"ב סוסקל"ד (וזה מלבד הנידון שכתבו האח"ה בסימן תנג, תס אודות עשיית עוגות ולחמניות מקמח מצה, ועמש"ש).

992. בדין מי פירות בלא מים רבו הדעות, עיין בטור ובב"י, ובשו"ע (סימן תסב ס"א) פסק כהרמב"ם (פ"ה ה"ב) שמי פירות אין מחמיצין כלל, ואפילו תפח הבצק, וכן דעת ר"ת ורא"ש ומ"מ בשם הגאונים, כמוכא בב"י, וכ"כ הרשב"א בתשו' ועוד.

ואמנם בספר המנהיג (סימן לג) הביא דעות הראשונים, וכתב דג' שיטות בדבר, לרש"י אפילו במי פירות לבד אסור ללוש, ולהר"ף גם במי פירות ומים מותר. ולדברי הג"ר ור"ח אסור בין בלישה בין בקיטוף במי פירות עם מים, וסיים שאין להכניס ראשינו בזה, ויש להחמיר כדברי כולם. וכן מהראנ"ח כתב שירא שמים יחוש בזה ככל עיסה עם מים. וה"ד בכנה"ג שכן נזהרו עוד חכמים, ומ"מ הביא הכה"ח (אות א) שהפ"ח למרות שהביא דברי ראנ"ח פסק להקל כשו"ע. וכ"כ בשו"ג, ושכן המנהג בכל ערי ספרד, ע"כ. ואמנם בכה"ח כתב שבמקום שנהגו להחמיר בודאי יש להזהר, ואף השו"ג היה מחמיר, וכל שכן מנהג בני אשכנז שנהגו שלא ללוש במי פירות כלל, אם לא בשעת הדחק, וכדלהלן ס"ד. וע"ע כה"ח אות ב, וטו.

993. לפי שהיא מצה עשירה.

ויש לציין, שיש מלשונות הראשונים שכתבו לאיסור "בלילה ראשון", ולכאורה היה להדגיש שהכוונה שלא לצאת ידי כזית מצה, אבל בסעודה מותרים. וכן פשטות הפו'. אולם עיין בשעה"צ (להלן סוף אות כב) בשם ח"י וא"ר שנוהגים לבילות ראשונות שלא ליקחן אפילו שלא לכזית חובה, לזיכרון משום מצה עשירה, עיי"ש. והנה גם בב"י הביא בשם הכל בו שכתב שנהגו שלא לאכול בשני הימים של פסח, משום שמא יקחו את זה למצת חובה, וכתב ע"ז הבי"ו דהוא חומרא גדולה ואין לנו לחדש דבר שלא כתוב בתלמוד וכו'. וה"נ י"ל לגבי הלילה, אף שהחשש בו קרוב יותר.

994. משנ"ב ה וכה"ח יב בשם האח"ה.

995. רמב"ם (שם), ה"ד במשנ"ב ב וכה"ח ב, ואמנם יש שהחמירו בחלב, וכמש"כ כה"ח אות ד. מ"מ הסכימו הפו' להיתר (ודלא כמו שסיים שם משם הלק"ט). וע"ע להלן סי' תסו ס"ה ובמשנ"ב שם. וע"ע כה"ח (אות ז) שגם חלב אשה בכלל מי פירות יעו"ש, ובעצם דין חלב עיין בב"י כאן. ויש לאוסרו עכ"פ מחשש איסור כיו"ד סי' צז.

996. כ"כ האח"ה, ה"ד במשנ"ב ג וכה"ח ב בשם האח"ה, דלא כשלה"ג, עיי"ש. ואף שרש"י בספר האורה ופרדס אוסר מפני שמתפחים, וכ"ה בריטב"א (פסחים לה), אולם התוס' שם ורא"ש ור"ן ועוד מתירים, וכ"כ שו"ע. וע"ע גם בהערה הבאה.

997. תוס' פסחים (לה): וש"ע להלן (ס"ו), ואח' בכה"ח ג, אמנם הביא שר"י הראשון אוסר, וע"ע שם. ומ"מ מן הדין מותר.

998. שו"ע להלן ס"ד, אפילו שהוא תופח. ועיין מג"א רה"ס שאחר שהביא ד' ריא"ז שאוסר הביא מהתוס' שמותר. ושכ"ד כמה ראשונים, וכ"כ עוד רבים באח"ה.

999. עיין משנ"ב סק"ג וכה"ח אות ח ששומן אווז מותר (וה"ה בשר ועוף), חוץ מהדגים, דשומן דגים שונה מפני שהם תולדות המים. וע"ע בשו"ע ומשנ"ב וכה"ח להלן סימן תסו ס"ה.

אמנם כל זה בתנאי שלא היה מעורב בזה מים, אמנם מים של מי ההדחה יש להתיר אם התיכו מקודם לכן, מפני שנשרף המים שבהם. עיין בכל זה במשנ"ב להלן כג.

1000. כלומר בלא תערובת מים, או ביטולם במים, עיין כה"ח אות ט, ואת כט. [וע"ע גם בכה"ח להלן סי' תס"ה אות ז לענין מי ורדים שאסור כמש"כ המט"י, ודלא כהרדב"ן].

1001. עיין משנ"ב סק"א [ולהלן יבוארו הפרטים במי צימוקים, והדין בזה].

1002. עיין משנ"ב שם וכה"ח בכ"מ בשאר דברים שנתבטלו עם מים וכו'. [וע"ע כה"ח אות ה-ו, לענין טיגון שמן שיש בו חשש תערובת מים].

1003. עיין רמב"ם (פ"ב ה"ה) ובכס"מ שם. וכ"ה בריטב"א בשם הרא"ה פסחים (לה): ור"ד ומאירי (לו), וכ"כ האח"ה כהגר"ז, וה"ד במשנ"ב וכה"ח. ויבואר עוד להלן סימן תסו לענין טל, דם, מי הפה וכו'.

1004. דכולם מי פירות ולא מחמיצין (עיין להלן ס"ה-ו), וכפי שיבאר המאירי (פסחים לו). שהעידו חממי הטבע שאין התבואה מקבלת תיקון אלא במים שמתגדלת בהם בעודה בקרקע, ע"כ. ועיין להלן לענין שמרי יין בעיסה.

1005. רמ"א ס"ד, שחוששים לפו' שגם במי פירות בלבד, מחמיצים וממחרים להחמיר.

1006. משנ"ב יח, ועיין גר"ז ס"ו.

1007. רמ"א ס"ד ומשנ"ב ט.

1008. בחזו"א (קקא יב ד"ה ובשו"ע) מיקל. אולם עיין אגר"מ ח"א קנד וח"ד צח.

1009. רמ"א ס"ד.

1010. אפילו בקיטוף בלבד, ובפרט כשהחזירה לתנור, משנ"ב יז.

1011. עיין בטב"י ד"א שהוא חמץ גמור, וי"א חמץ נוקשה. ויש חולקים בעיקר הדין. כיעוין בב"י ובביה"ל ד"ה ממהרים וכה"ח אות ח"י ושאר מקו' מות, דלהר"ף ורמב"ם אינו מחמיץ יותר משאר דברים [ויש לצרף שיטתם לס"ס וכדלהלן], ומ"מ השו"ע ס"ב והפו' הסכימו שממהר להחמיר, וצריך לאפות מיד.

1012. עיין משנ"ב סק"ו, וכן להלן (סק"י יא) ועוד. ומשנ"ב כאן סק"ב, ולהלן סי' תסג סק"ד.

1013. עיין משנ"ב סק"ו, ולעיל סי' תנה סק"ב ועוד בכ"מ מבואר שאפילו בכל שהוא אסור. אמנם ע"י חזו"א קרב יא, וע"ע כה"ח כב. ושם הביא שבי מועט שנפל לעיסה [עד שיעור שישים] יש מקילים.

1014. דאיכא כאן ס"ס להקל, שהרי יש מתירים וכו"ל.

1015. שו"ע ופו'.

1016. ע"י גר"ז.

1017. עיין משנ"ב שיש אוסרים, ויש מתירים בהפס"מ. והמשנ"ב הכריע להקל רק בשוגג ובשעה"ד [וצ"ע לחלק בין שוגג ומוזיד]. וע"ע כה"ח אות כג שיש אוסרים באכילה או בהנאה.

1018. משנ"ב סק"י, וכה"ח טו.

ואם נפלו מי פירות על קמח או חיטים ונתייבשו, יש לסמוך ולהקל בשעת הדחק¹⁰¹⁹. וקיסוף העיסה במי פירות, ראוי להחמיר¹⁰²⁰.

ג. גם כשיש מים בעיסה עם מי פירות, ואפאה מיד, אף שמותר לאכלה, אין יוצאים בה ידי חובת מצה בליל פסח, כל שנגרש טעם המי פירות. ואפילו אם לש במים ואח"כ קיטף במי פירות, אין יוצאים בזה¹⁰²¹.

[ג]

ז. מעט מים שנתערבו במי פירות, או ביין לאחר ג' ימים מדריכת הענבים וכדומה, ואחר כך לש בהם, יש אומרים שהוא ממהר להחמיץ, ויש אומרים שכיון שנתבטל דינו כמי פירות ואינו מחמיץ כלל, ולהלכה יש להחמיר. אמנם אם נתערב כבר מותר ללוש בהם, ולהמתין אפילו כשיעור מיל, ככל עיסה¹⁰²².

ולכל הדעות אין היתר אלא כשנתערב במי פירות קודם שנתנם בעיסה, אבל ליתן מים בעיסה שלש אותה במי פירות, אסור בשום אופן, משום שממהר להחמיץ¹⁰²³.

ודע, שבכל אופן אין להתיר לבטל, אלא במים מועטים¹⁰²⁴.

ח. מים שנתערבו בענבים בשעת הבציר, או אפילו אחר סחיתם תוך שלשה ימים, ואח"כ נעשה יין, הרי זה כמי פירות ללא מים כלל, כיון שנשתנו¹⁰²⁵. ונראה שאף לכתחילה מותר לערב בהם תוך שלשה ימים¹⁰²⁶. אבל אחר שלשה ימים אסור¹⁰²⁷. וגם כשנתערבו בתוך שלשה ימים אסור עדיין להשתמש בהם¹⁰²⁸. והכלל: שמותר רק אם נתערבו תוך שלשה ימים והשימוש הוא לאחר השלשה ימים, ועיין בהערה¹⁰²⁹, ובכל אופן אין היתר אלא במים מועטים¹⁰³⁰.

ט. צימוקים ששראם במים בשביל לעשות מי צימוקים, וסחטן ועשאם יין צימוקים¹⁰³¹, מותר לאחר שגמרו לתסוס¹⁰³², ובתנאי נוסף שלא בא להם עוד מים¹⁰³³. וכן שיהיו ענבים שלימים¹⁰³⁴, וכן שיהיה רוב כנגד המים¹⁰³⁵.

ובעל נפש יחמיר גם בכל התנאים הנזכרים¹⁰³⁶, ובפרט שצריך אומן לידע שיעור התסיסה ויחס המים לגבי היין. אמנם אם יזהר לאפות מיד אפשר להקל¹⁰³⁷.

י. שאר פירות (מלבד ענבים) שעשו מהם מי דבש, או יין שרף או שכר, וזה נעשה על ידי בישול עם מים וכדומה, אף שנהפך הכל למין מיוחד של שרף ושכר וכדומה, יש להחמיר שנחשב מי פירות שמעורב עם מים, וכל שכן אם נתערב בו מים אחר כך¹⁰³⁸.

חומרי תסיסה

יא. חומר שגורם תסיסה בעיסה [כמו שמרי יין, ועוד חומרים המצויים]. יש אומרים שהוא מחמיץ את העיסה אפילו כשיש בה רק מי פירות בלא מים, ויש מתירים¹⁰³⁹.

מצה עשירה ועוגות "מצה עשירה"

יב. "מצה עשירה", דהיינו שלשים את הקמח עם מי פירות, כמו יין וכדומה, לבני ספרד מותר, ובלבד שנוהרו שלא יתערב בהם מים וככל הפרטים הנ"ל¹⁰⁴⁰.

ומה שמצוי כיום עוגיות "מצה עשירה", כבר יצאו על זה עוררין מכמה טעמים, ולכן ירא שמים ימנע מזה, ובפרט באכילה בפסח¹⁰⁴¹.

ומותר ליתן מלח בעיסה של מצה עשירה העשויה מקמח ומי פירות בלבד¹⁰⁴².

המים בכלל מי פירות, ולא חילקו בין הדברים. ומש"כ המאירי משם חכמי הטבע שאין החיטים מקבלים חימוץ אלא ממה שמתגדל בהם, יתפרש שאף במקום שאנו רואים שגורם לו להחמיץ, אין זו החמצה אלא סירחון. אך אפשר דבהחמצה גרע טפי, דלא הקילו חכמים אלא בדבר שבא נזול כב"ר יריתו, ולא בדברים שנשתנו ע"י מעשה אדם, שבהם י"ל שכן גורמים חימוץ, כיון שזו מציאות שגורם חימוץ, ולא עליהם דיברו חכמים. [והרבה דברים אין אנו יודעים כלל מה נתכוונו חז"ל, וגם לא בדברים שענינו רואות להיפך, כדוגמת שהבאנו לעיל בענין מים שלנו, שאין זה תלוי בחום וקור שלנו. והבאנו לכ"ז דוגמאות, שאפילו במים שהיו בהקפאה, אין הם מותרים מחשש חימום כשלא לנו, וכדומה, ורק רז"ל ואפילו הקדמונים ידעו כאותם החוריי יושבי הארץ כמש"כ בשבת דף פה. וכו"ד].

ושו"ר בספר דברי יעקב בעניני הלכה ח"ב שער י שכתב לפקפק בעוגיות אלו, ותמה על זה שבכלל לא ידעו מזה בתחילה רק אחר זמן, ועוד פרטים. ותוך כדי עיוני נתעוררתי בעוד איהו הערות. ונזכיר בקצרה הטענות ובתוספת נופך, ומה שיש להוסיף בזה, א] ראשית בעצם הסוגיה דמי פירות אין מחמיץ צים, הרי אין זה מוסכם, ויש ראשונים שאוסרים, והרמ"א הרי כתב שמנהגם לאסור לחוש להאוסרים, וגם יש מהספרדים שנהגו להחמיר בזה (וכידוע בכלל בעניני פסח שכתב הכה"ח בכ"מ שבני ספרד מחמירים כהרמ"א, ועיין סי' תמו ס"ד ומה שכתבנו שם), וכל אחד כמנהגו, ועכ"פ גם אם אנו נוהגים להקל, הרי בודאי שדעה זו חזי לאצטרופי. וכבר נת' במקומו דעבדינו ס"ס לחומרא אפילו דרבנן, וכ"ש בדאו' (אמנם בנידוד הוא נוגע בחמץ נוקשה לפי הראשונים האוסרים, ובגדר חמץ נוקשה יעוין בר"ס תמכ משכ"ב). ב] במח' חכמים ור"י בן נורי גבי אורז, ויש לבאר גדר מחלוקתם, ולפי"ז לדון בנידונינו שרואים התפחה דוגמת חימוץ. וממילא אפשר שבנידוד שמח" מיץ הרבה, אפשר שאף לרבנן אסור, ויל"ב. ג] מצד החוקרים קשה לסמוך, וכמש"כ לעיל. ובנוסף מה שהבאנו בסמוך אות ב במח' ריב"נ וחכמים. ד] עוד העיר בדברי"ש שם מצד שעוגיות אלו נעשות מקמח שאינו שמור משעת קצירה, וכתב שם שראוי להזהר בזה. כמש"כ בסי' תננ. ובפרט כשהחיטים כבר גמורים, וכמש"כ בשו"ע סי' תסז ס"ב שהם מחמיצים גם בעודם בקרקע וכו'. ע"כ, והעיר שבמניינו הוא מצוי מאד שרטבים וכו', עיי"ש. ויש להעיר, ראשית אכן כתבו הרבה פו' להחמיר לכתחילה, וכמו שהבאנו שם. אך בודאי שאינו מן הדין. ומה שכתב שכיום יש אזורים שירודים גשמים ויש תבואות נפסלות וכו', לענ"ד קשה לומר שנשתנה משהו מזמן מרן הבי"ר לזמנינו, וב"פרט שכתבו כמה פו' שכל הקפיא זה רק כשיורדים גשמים מרובים והחטה נכפפת וכו', אבל מן הסתם לא מחוקקין איסורא. ולכן לא חיישינן לאיסור. ה] עוד יש לברר שאכן אין תערובת מים וכדו', וצריך השגחה קפדנית על זה. ושמועתי שמצד ההשגחה יש השגחה טובה. ו] אך יש להזהר להשגיח מאד גם על כמיות היין הרבות שלא יגעו בהם גויים מומרים.

סוף דבר, הנה יש מקום ליישב וללמד זכות על האוכלים מעוגיות אלו, אולם בודאי שמדי ספיקא לא נפקא [ואצ"ל שאינו מהודר כלל]. וידוע לנו שכו"כ גדולים הרחיקו את זה מביתם בבחינת בל יראה ובל ימצא, ואף מאלה שעסקו בהיתר העוגיות הללו, הרי שהם עצמם לא הכניסו אותם לבית כלל. ועל זה נא' עלובה עיסה שבעליה מעידים עליה. וכ"ש לחממירים במצה שמורה (וכמו שהבאנו מד' הפו' שראוי להדר בזה) דליכא, ועל כן ירא שמים נמנעים מזה, ובפרט באכילה, ואף בשהיה בבית רבים נמנעים [אולם לאחר הפסח מותרים באכילה, ופשוט].

1042. כן מוכח מדברי השו"ע להלן (סימן תסג ס"ב) שמותר להכין מאכל מקמח ושמן וגם לשים בו מלח, עיי"ש. ואמנם היה אפשר לומר שכל ההיתר הוא רק במלח העשוי מחפירה שאינו מתולדות המים, אבל מלח מים שעשוי מים, הלא הוא תולדות המים ומחמיץ, כדלהלן (ס"ו ס"ט). אולם מסתי מת השו"ע בסי' תסג מוכח להיתר. וכ"כ בב"י שם בשם הר"ן (פ"ב דפס"י חים). וכ"כ האח"י ה"ד במשנ"ב (סק"ב) וכה"ח (אות ג), ובטעם ההיתר יעוין במשנ"ב שם, ובחזו"א סי' קא סק"כ, עיי"ש. ודוק, וגם אין חשש שמחמם את העיסה, דלא אסרינן בסו"ס תנה אלא בתבלין, וע"ע שם. ואמנם בביה"ל שם (ד"ה משמן) וכן הובא בכה"ח (שם) כתבו לחוש להריטב"א שאסור גם במצה עשירה, שלא ליתן בעיסה, אלא אחר האפיה, עיי"ש. אולם דעת מרן הבי"ר והפ"י להיתר. ואכן כ"כ הרשב"א ור"ן ורא"ש, ה"ד בב"י סו"ס תנה ועוד

1030. עיין בהלכה הקודמת שהזכרנו בהערה דין ברכת הגפן על היין. והנ"ל לענין זה שיחשב מי פירות, ולא יחשב כמים עם מי פירות שאסור.

1031. האריכו הפו' בענין מי צימוקים כיעוין בשע"ת וכה"ח כד, וכן משנ"ב יא ושעה"צ.

והנה שם הנידון בצימוקים ששראם במים [ולכן צריך לתסוס], אולם בהל' שבת (סי' ערב) הבאנו שאפשר לעשות יין צימוקים ע"י בישול. עיין שם. ולכאו' ה"ה כאן. אך אין זה תלוי בתסיסה. ואולי תלוי באומן, כדלהלן. והנה במשנ"ב כאן הזכיר גם דבש צימוקים, והוא ע"י בישול, אך זה שלב נוסף חוץ מהשריה, וע"ע גם להלן במשנ"ב (סק"ג) לגבי בישול שמותר, וזהו דבש צימוקין.

1032. משנ"ב יא מח"א.

1033. שם.

1034. עיין גר"ז סי"ב, והוא מחודש, וצע"ע.

1035. עיין בפ'י כאן בענין זה, והנה ע"י לעיל סי' רב וסי' ערב לענין ברכת הגפן, וה"ה בכאן.

1036. פו', במשנ"ב שם וכה"ח כד, ועיין שעה"צ.

1037. דכולי האי אין לחוש (וע"ע כה"ח שם). ודו"ק.

1038. נחלקו בזה האח"י האם דינו מים בענבים קודם שנעשו יין. עיין משנ"ב כ"ג, וכה"ח סג, וכתבו שיש להחמיר. וע"ע להלן בדין חטה. [ומש"כ שם המשנ"ב לאסור בחטה כשהיה גם מים, היינו לשו"ע בנתבקה, ולרמ"א אף בלא"ה, עיין סי' תסז ס"ט].

1039. הנה בביה"ל (סי' ד"ה ללוש) כתב בשם האח"י שאם נתן שמרי יין בעיסה אסור, ע"כ. ומקור דבריו מהבית מאיר שהביא דברי הח"י (סק"ה) שהתיר ליתן שמרי יין בעיסה, והיינו שהם נקראים מי פירות. וכתב עליו שחלילה לסמוך ע"ז, כיון שכתבו התוס' (כה): שמחמיץ ע"י שמרים, עיי"ש. אולם הנה שם מדובר שנתערבו בעיסה שלשו אותה במים, אבל אם היא נילושה במי פירות בלבד אין חשש, שהרי הכל זה מי פירות ואינו מחמיץ, וכ"כ בבית מאיר (בפסחים שם), אלא שבכ"ז כתב לאסור, ואינו מוכרח. וע"ע להלן.

1040. עיין לעיל שבני ספרד נוהגים היתר, ורק בני אשכנז מחמירים וכמש"כ הרמ"א ס"ד, וע"ע בסי' תעא.

1041. הנה עוגיות אלו נעשים מקמח עם יין, וכשלעצמו הדבר מותר, ואינו מחמיץ אפילו אם שווה כל היום בלא עסק, וכמשנ"ת לעיל לפי"ד השו"ע, אלא שנודע הדבר ששמים שם עוד חומרי התפחה, שגורמים לבצק לתפוח ויש בזה חשש חימוץ, וכבר עמדו בזה בשו"ת יבי"א ח"ט סמ"ב ושו"ת בנין אב ח"ד ס"ד ושמע שלמה ח"ד ס"ג ועוד כמה חיבורים שיצאו על ענין זה בפרט, כמו ספר מצה עשירה ועוד.

והנה לפי מה שכתבנו לעיל יש להקל מצד זה שהוא חומר תסיסה, מפני שזה נעשה עם יין ולא עם מים, ובכה"ג יש לומר שאין איסור, ואף שיש חולקים בזה, וכמו שכתבנו לעיל, ומ"מ עיקר הדין כהמקילים, ושפיר יכולים לסמוך עליהם.

אך הרבה חכמים דנו מצד שרואים בחוש שהוא מחמיץ [ואפשר איפוא שאף לפיה"א שאין איסור מצד מה שאנו יודעים שגורם תסיסה, שיש לת' לות דאינו מתחמץ במי פירות, מ"מ כשרואים את ההחמצה חיישינן, ואינו מחוור]. וכפי המבואר בספרים ששאלו וחקרו ע"ז, יש חוקרים שאמרו שאינו גורם החמצה כמו במים עם קמח אלא זו תפיחה, כמו באורז שאמרו בגמ' (לה). וכ"פ הרמב"ם ושאר פו' כחכמים שהדבר מותר מפני שאין זה נקרא חימוץ אלא סירחון, אך יש חוקרים שאמרו שזה סוג של החמצה. והנה אם הכל היה תלוי על זה, הרי בודאי שאי אפשר לעשות מעשה, מלבד שיש לדון בעצם הדבר של נאמנות מומחים, הן מצד נאמנותם לעניני תורה ואף לשאר מילי דעלמא, והן לעצם ידיעתם. (עיין ביוסף טוהר על סימן קפח בדיני נאמר נת רופאים בארוכה, ודון לנידוד). והן בעצם הדבר שידוע כמה כל המחקר הם כהררים התלויים בשערה הנפסדת, שיום אחד אומרים שדבר זה מוזיק לבריאות ולאחר זמן אומרים שהוא בריא, וכהנה מחליפים עשרת מונים.

ומ"מ אפשר לומר שאין לנו אלא מה שאמרו חכמים, וכיון שעיקר הדין נראה יותר כהאו' שאין איסור תסיסה בעיסה עם מי פירות, ה"ה גם בזה. ויבואר עוד עפ"ד הראשונים שכתבו שגם כל המשקין שאינם מתולדות

1019. ביה"ל ד"ה אין ללוש, הביא מח', והכריע כן (וע"ע שעה"צ בסימן תסו אות כב, ועוד מקומות). וכה"ח אות טוב.

והנה בעצם הדברים אודות מי פירות שנתייבשו אי שרי, יש לדקדק שהרי מיץ חיטים נחשב מי פירות. וע"ע בשו"ע (סימן תסג) אודות הריכת ב' שב' לים כאחד, עיין שם, ובכל זאת מצאנו אודות קמח מחטים קלויות, שמדיאנ היה מותר לעשות מזה מצות, אילולי שיש חוששים מפני החומר המחמיץ שבחיטה (וכמו שהבאנו לעיל סימן תנג עיין שם). ובשלמא עצם החטה אף שיש בה מיץ אין חשש, דזהו עצם הפרי. אבל כשעבר חום ויצא וחזר איך מותר. ועל כרחק דבנתייבש שרי. וי"ל שגם באופן זה עדיין הוא מתייבש במקומו שיצא ממנו, ועדיין נחשב כחלק אחד, אלא שיש לחוש מצד החיטים האחרות שנגעו בו (וכשו"ע סי' תסג), אך לזה י"ל דאינו אלא ספק ומועט ונתייבש וכו'.

1020. בביה"ל ד"ה בהם כתב שמנהגם להחמיר, וע"ע בשעה"צ להלן (אות כא), וע"ע בכה"ח (אות כ), וסיים שאפשר שגם השו"ע ס"ל שאסור, ושכ"כ המט"י. וע"ע בכה"ח אות כב.

1021. משנ"ב סוסק"ח בשם האח"י. וע"ע כה"ח יד, [וע"ע לעיל רה"ס בהערה שניה].

1022. בשו"ע (ס"ה) כתב שמותר ללוש ביין, אע"פ שיש בו מים בשעת הב' ציר וכו'. הואיל ונתבטלו המים קודם שלשו את העיסה, ע"כ. ונחלקו האח"י רונים בזה מערכה לקראת מערכה, האם ההיתר הוא דווקא כשנתבטלו קודם שנעשה יין, שאז בעת שנעשה יין נתהפך המים להחשב יין לגמרי, או גם קודם שלש מותר, כלשון השו"ע בס"ד, וה"ד במשנ"ב סק"י, ובביה"ל ד"ה הואיל, וכה"ח לא (וע"ע להלן במשנ"ב סק"ג שכתב שמותר אם נתן מים קודם תסיסה). והנה במשנ"ב וכה"ח כתבו להחמיר, והיינו שהוא מחמיץ. אולם עד כמה יש לחוש לו, ועיין בביה"ל בסו"ד שכתב שאפשר לסמוך על הרי"ף ורמב"ם ולשהות ככל עיסה, והיינו לאחר שכבר נתערב, עיי"ש. אבל לערב לכתחילה ולסמוך על שיעור זה לא, ולכאו' גם כשנתערב מן הראוי היה לחוש ולמהר, דלמה להכנס לס"ס לכתחילה (והכה"ח אכן השמיט היתר זה). אך מצאנו שהתירו הפו' ס"ס לכתחילה, כידוע. ובפרט שכן היה נוטה לשון השו"ע שכתב בסו"ד להתיר כל שלא לש עדיין, הגם שאינו מוכרח, ובפרט שהשו"ע דיבר ביין ולא הזכיר היתר בשאר משקין. וגם ביין הרי תלה זאת בתו"ד בזמן הבציר, ולא במערב בכוונה וכו', ויל"ב. ומ"מ אפשר לצרף את המקילים. [ומה שכתבנו שיה תלוי ביין עד ג' ימים, ע"י שעה"צ יא וכה"ח אות כז לג].

והוספנו לבאר, שאף שהפ"י דיברו על יין, לאו דווקא, וה"ה גם בשאר מי פירות, שהרי מ"מ מתבטל (לסוברים שאינו תלוי בתסיסה וכדומה, אלא גם אחר כך מתבטל בו).

1023. שו"ע. והנה הדבר ברור שהמים מועטים, דאל"כ אין זה נחשב ביטול, ואדרבה אף לענין ברכות מצאנו בפו' שאינו נחשב יין לברכת הפן. ושם נתבאר (וכן בהל' שבת סי' ערב) שאף שהפ"י הקילו ברביעית או בשישית, הרי שיינות שלנו חלשים, ואין להקל אלא ברוב יין. ועוד פרטים, וכמש"ש. ובין יש מקום להקל יותר באופן שהופך בתסיסתו את הכל ליין.

וכן יש לדון במי פירות, שגם בהם אם יש הרבה מים זה הופך אותם למים לכל דבר [ונפ"מ לסוברים שאפילו שלא שייך בו תסיסה וכנ"ל, ג"כ בטל]. ואפילו כשיש טעם מי פירות עדיין יש לחוש ולומר שלא התירו אלא במעט ממש, כלשון הפו' כדוגמת מים משעת הבציר וכדו'.

1025. שו"ע ס"ג, וע"ע משנ"ב ואח'. והענין בנתינת מים בשעת הבציר, עיין ביו"ד קכו ומשנ"ב, וכה"ח לד, לה. (וכבר נתבאר לעיל שיש מתירים אפילו אחר שלושה ימים כל שעדיין לא לש).

1026. אף שלשון השו"ע וכל הפו' הוא לשון דיעבד, אולם בסברא אין חילוק (זולת גזירה שיכולה להיות בחשש איסור, אך לא מצאנו כן).

1027. שעה"צ יא, וכה"ח כז, לג, ואינו תלוי במ' יום.

1028. שעדיין לא נהפך למהות אחרת, שעה"צ יב, וכה"ח סוף לה.

1029. יש לדון לפי"ז בשם מים שעה אחת קודם גמר ג' ימים, ובפ"ו לא חיי לקו. וצ"ע שהרי לא מסתבר שבכך הוא היפך ליין, ואולי זה כעין מש"כ להלן בהלכה הבאה שיש לדון ע"י מומחה לפי שיעור היין ועניינו.

קמח שקלו אותו בתנור, יש לנהוג בו כדין חמץ כנוצר. ובדיעבד יש להקל בהנאה, או להשהותו עד לאחר הפסח ואז לאוכלו.¹⁰⁶⁵

ד. מצה אפויה שנמצא בתוכה קמח, [מפני שלא לשו את העיסה היטב], אסור ליתנה במים או רוטב וכדומה. וכן שלא יגעו בה המים. ובדיעבד יש אוסרים אפילו בהנאה, אם עבר שיעור חימוץ, ויש מקילים בשישים.¹⁰⁶⁶

סימן תסד

א. חרדל וחומץ ושאר מיני טיבול שיש בהם קיוהא, ורוצה ליתן בהם קמח, אם אין בהם מים, מותרים ואפילו בשהיה זמן רב, שהרי מי פירות אין מחמיצין כלל.¹⁰⁶⁷ אבל אם יש בהם מים אסור ליתן בהם קמח. ואם נתן בהם קמח אזי בחרדל יאכל מיד ולא ישהנו כלל, ובשאר מיני טיבולין שאינם חריפים, ה"ז חמץ וישרפנו.¹⁰⁶⁸

סימן תסה

סובין וקליפות החטה, ואוכל לתרנגולים

א. מורסן וסובין דינים כמו חיטים וקמח, שהם מחמיצים (סימן תנד, וסימן תסה במשנה ברורה). אבל הקליפה של הקש שהגרירים בתוכה אינם מחמיצים כלל (שם).

ב. תרנגולים, אין ליתן להם חיטים ושעורים או מורסן וסובין כשהם שרויים במים, מפני שמחמיצים. אבל ישנם כמה אופנים:

א. יש אומרים שאפשר להאכילם מיד כשהם שרויים, ולא ימתין שיחמיץ.¹⁰⁶⁹ ולמעשה אין לסמוך על זה.¹⁰⁷⁰

ב. כל זמן שמנקרים בהם, יש אומרים שאינו מחמיץ.¹⁰⁷¹ ולמעשה אין לסמוך על זה.¹⁰⁷²

ג. כל זמן שמהפך בידו, מותר להאכילם מפני שאינו מחמיץ.¹⁰⁷³ ולמעשה אין לסמוך גם על זה.¹⁰⁷⁴

ד. חליטה ברותחים גם כן אסור.¹⁰⁷⁵

ולמעשה האופן היחידי שמותר ליתן להם לאכול, הוא בגרירים יבשים, ושלא יהיו במקום לח.¹⁰⁷⁶ וכן המים שנותן להם לשתות, ירחיק מהאוכל, וטוב שיתנם רק אחר שכיבד את המקום.¹⁰⁷⁷

ואם יש צורך מיוחד להרטיב לעופות את החיטים או הקמח וכדומה, אפשר לעשות זאת על ידי מי פירות.¹⁰⁷⁸ או קטניות.

ג. כשנותנים שעורים או חיטים לתרנגולים, יש להזהר שלא להשליכם במקום לח, שיבואו לידי חימוץ.¹⁰⁷⁹ ויש אומרים שכבר משלושים יום קודם פסח יש להזהר בזה, שמא יחמיץ וישאר עד הפסח, אלא אם כן יעמוד עליהם עד שיגמרו לאכול.¹⁰⁸⁰ ומה שישאר יבער.¹⁰⁸¹

[ב]

ד. אין זיעת אדם מחמיצה.¹⁰⁸² ונוזיר דוגמאות:

א. בזמן קדום היו נוהגים להזיע במרחץ, והיה דרך הנשים לשוף הגוף במורסן, אין זה מחמיץ. אך מפני החשש שלא יבואו לתקלה שיהיה במגע עם מים אסור לעשות כן.¹⁰⁸³

ב. אדם שיש לו מכה יכול ליתן שם חיטים ושעורים לרפואה, אף אם יש זיעה, רק יזהר שלא יגיעו בהם מים.¹⁰⁸⁴ ואם יש צורך לשרותם במים ולהניח על המכה, עיין בהערה.¹⁰⁸⁵

[ג]

ה. יש מקומות שהיו משפשים את האווז במורסן, כדי להסיר נוצותיו, אלא שיש לחשוש מפני המורסן שהוא מחמיץ. ויש בזה כמה אופנים:

א. מורסן ששרוהו במים או שנתלחלח.¹⁰⁸⁶

ב. מורסן יבש על האווז הלח ממני ההדחה.¹⁰⁸⁷

ג. מורסן יבש על האווז היבש, יש להסיר את העור, והשאר מותר.¹⁰⁸⁸

[ה]

עוד בדין מי פירות

יג. הלש עיסה ממי פירות, שאינם משבעה משקין [יין, דבש, שמן, חלב, טל, דם, מים], טוב לעשותה פחות משיעור חלה [פחות מ-1.000 - 1.200 ק"ג] כדי שלא תתחייב חלה, משום שאז לא יוכל לשרפה ולאבדה. וגם אי אפשר לאוכלה בדרך כלל.¹⁰⁴³

וישנה עיצה אחרת, לערב בזה יין, או דבש, שמן זית. אולם, מים אין לערב בזה.¹⁰⁴⁴ וכן חלב אסור לערב מפני התקלה, אלא אם כן יעשנה בצורה מיוחדת, כמבואר ביורה דעה צו.¹⁰⁴⁵ [ועיין בהערה כמה מים ומשקין יערב בעיסה¹⁰⁴⁶, ואופן התערובת¹⁰⁴⁷]. ועדיף לעשות כפי העיצה השניה שהזכרנו, כדי שלא יצטרף אח"כ לשיעור חלה.¹⁰⁴⁸

ואם אירע ולש כשיעור חלה, ולא נתן בה מהמשקין הנזכרים, יניחנה עד שתתקלקל מאליה.¹⁰⁴⁹ ובחוף לארץ אפשר ליתן לכהן קטן, ככל הנזכר בסימן תנו.

יד. חטה שנמצאה במי פירות, אפילו שהתה שם מעת לעת או נתבשלה, ואפילו נתבקעה מותר, ובלבד שלא נתערב במי פירות מים.¹⁰⁵⁰

חטה שנמצאת במי פירות שנעשו מבישול פירות ומים, שנחלקו בזה הפוסקים, הדבר תלוי: אם נתבקעה ושהתה מעת לעת או נתבשלה איתם, אסור באכילה ובשתיה. אבל מותר בשהיה והנאה, ואם לא שהה מעת לעת ולא התחמם שם מותר גם באכילה ושתיה.¹⁰⁵¹ ובאופן שלא נתבקעה רק נתרככה, אזי, אם שהה מעת לעת דינו כנ"ל, אבל אם הוא ספק אם שהה מעת לעת, מותר גם באכילה ושתיה.¹⁰⁵² ולשו"ע אין איסור בכל אופן אלא בנתבקעה.¹⁰⁵³

טו. חיטה שנמצאת במים, או במי פירות שיש בהם מים, אסורה ככל הפרטים דלהלן סימן תסז. ואם נמצאת בשומן שהודח תחילה במים, שהדרך היא שנותנים אותו בקדירה ואז כלים המים שבו ומערים אותו לכלי שני, אזי, אם נמצאת בכלי שני מותר. וגם בכלי ראשון אם נמצאת החיטה לאחר שהעבירו את הכלי ממקום למקום מותר. ורק כשנמצאת בכלי הראשון ובמקום הראשון וגם הבישול היה בפסח, אסור. אלא אם כן ברי לו שהשומן היה יבש בעת הבישול הראשון. ואם התיכו קודם הפסח, ונמצאת החטה בכלי הראשון, הטעם בטל. אמנם כל זה בקרוש, אבל אם זה נוזלי אסור, מפני שנכבש בו בפסח.¹⁰⁵⁴

[ז]

טז. מלח של ים דינו כמים, ולכן אם הוא נתלחלח ונגע בקמח או חטה, מחמיץ.¹⁰⁵⁵ אבל אם הוא יבש אינו מחמיץ.¹⁰⁵⁶

ומלח העשוי מחפירה בקרקע נחלקו האחרונים, ויש להחמיר.¹⁰⁵⁷

יז. יש לברור את המלח קודם פסח שלא יהיו בו חטים.¹⁰⁵⁸ ואם נמצא במלח חטה, והיה המלח לח, פעמים שהוא אסור.¹⁰⁵⁹

וכן יש לברור את התבלינים קודם טחינתם. ואם נמצא בהם חטה אינו אוסר, כיון שהם יבשים.¹⁰⁶⁰

ודין שימוש במלח ותבלינים במצה נתבאר לעיל סימן תנה.

יח. קפה שקלו אותו באש, ונמצא בו גרגירי חיטים או שעורים, יוציאם והקפה מותר.¹⁰⁶¹

תסג

[א]

א. מותר לחרוך שני שבליים ביחד, וכן מותר למלאת כלי בחיטים ולהניחם בתנור ליבשם, כדי שיהיו קליות, ואף על פי שיוצא מים מן השבליים ונוגע באחרים מותר, שהרי זה מי פירות.¹⁰⁶²

[ב]

ב. מותר להכין מאכל העשוי מקמח עם מי פירות, ואף לשים בתוכו מלח, ורק יש להזהר שלא יהיו בו שום טיפת מים.¹⁰⁶³

ג. חיטים שקלו אותם בתנור, וטחנו אותם, אסור לבשלם במים. ויש לנהוג בזה כדין קמח לכל דבר שמחמיץ, ואם לא עשו כן, אסור בהנאה, וגם אוסר את התבשיל בהנאה, כדין חמץ מספק.¹⁰⁶⁴

ראשונים, וכן עיקר.

1043. סמ"ק בב"י סוה"ס, וכ"פ השו"ע ס"ה, מפני שאם יתחייב בחלה לא יוכלו לשרפה, כיון שהיא חלה טהורה שהרי לא הוכשרה לקבל טומאה, ולא כלה אי אפשר, מפני שרובם טמאי מתים. ועוד כתב כן בשו"ע יו"ד סו"ס שכט, עיי"ש. וה"ד במשנ"ב סק"כ. וי"א טעם אחר כמש"כ בשעה"צ אות כז שזה מפני ש"א שפטור מחלה כשנעשה בלא שבעה משקין, ואע"פ שהשו"ע פסק שעיסה שנעשית ממי פירות חייבת בחלה, מ"מ ראוי לחוש לכתחילה.

1044. מים א"א לערב, מפני שאז ממחרת החמץ, וכנ"ל בסימן זה (וכן טל, בסימן תסו ס"ה), אבל אפשר לערב שאר משקין המכשירים, כמותם שהזכ"רנו, וכן העיר בשעה"צ כח, והשו"ע שלא הזכיר עיצה זו, צ"ל שמדובר שאין לו, או שאינו יכול לשימם מסיבות שונות.

1045. עיין ביורה דעה ס"ל צז עירוב חלב בעיסה, ונזכר מזה בב"י כאן לעיל מיניה ד"ה ומצאתי כתוב בכל בו.

1046. עיין שעה"מ הל' ברכות (פ"ו ה"א ד"ה ועיין בטור) שאם נותן מים די בכל שהוא, ואם נתן משאר משקין צריך רוב. וה"ד רע"א ופת"ש ביו"ד. אמנם כ"ז להרמב"ם, אולם להראב"ד גם מים במי פירות צריך רוב, וכ"ה באו"ש פ"ו מבכורים. וע"ע בד"א פ"ו בביה"ל ד"ה עיסה, ומאידך יעוין בפת"ש שם ד"ל שתמיד די בכל שהוא.

1047. עיין תורת הארץ (פ"ד אות קה) שאם לשו במי פירות ואח"כ הוסיפו מים, צריך שיעור גדול במים.

ועיין בש"ך (סקי"א) שיש לערב קודם גלגול, שהרי אח"כ אסור לטמא, אולם עיין בגר"א שם סק"ג, והארכו האח", ואכמ"ל.

1048. כדרך שמצאנו בכ"מ לעיל ס' תנו-תנו, והוא דבר מצוי. ולכן עדיף לעשות כן, אך אם אי אפשר כנ"ל, יזהר שלא לצרף אותם אחר האפיה.

1049. שהרי אסור לאבדה, אלא יניחנה עד שתתקלקל. [ובשאר חלה נת' בסימן תנו].

1050. עיין שו"ע ס"ו, וה"ז כדין מי פירות שאין מחמיצין.

1051. משנ"ב כג.

1052. משנ"ב כג וביה"ל ד"ה ובלבד.

1053. עיין שו"ע להלן ס' תסז ס"ט.

1054. עיין בכל זה במשנ"ב כג ובכה"ח משם האח". ויש להוסיף עוד בפרטי פרטים לפי כל כללי איסור והיתר ותערובת חמץ, ותו לחכם וכו'.

1055. שו"ע סוה"ס (ובחטה היינו דווקא אם נתבקעה לשו"ע תסז ס"ט).

1056. דיבש אין אוסר, כמבואר בשו"ע, וע"ע משנ"ב סקנ"ה וכה"ח.

1057. עיין משנ"ב כד ובשעה"צ, וכן בכה"ח, ולכו"ע יש לברר ולהסיר החיטה וכמש"ש.

1058. שו"ע סוה"ס.

1059. עיין משנ"ב וכה"ח שתלוי אם זה נמצא קודם פסח או בפסח, בכל אופן אוסר כדי נטילה סביבו.

1060. משנ"ב סוה"ס.

1061. עיין כה"ח ס' תסג אות יב. שהרי החיטים קלויים ולא מחמיצים, אלא שמצאנו להלן ס' תסג בפ"ו שמ"מ אף בגרעינים אלו יש לחוש שעדיין יכולים להחמיץ, ואסור ליתנם במים, עיי"ש. גם כאן י"ל כן שיוצא את הגרעינים והנפה מותר, ואכן באופן זה שמוציאים אין חשש כלל, שאף אם יצא מהם נוזל ה"ז מי פירות, וק"ק דהא פשיטא כסימן תסג.

1062. שו"ע ס"א, והאח" הוסיפו לענין כד, עיי"ש. וע"ע במשנ"ב להלן (סק"ה) שגם להרמ"א שרי בכה"ג.

והנה לכא"י יל"ד בחיטים אלה, אם שמים את החיטים הללו במים, ולכא"י יש כאן מי פירות עם מים וממחרת להחמיץ, י"ל, א] כיון שנבלעו בו ונעשו חלק ממנו, אין הם נחשבים כמי פירות בלבד. ועיין לעיל ס' תסג בפ"ו שדנו בזה כמו במי צימוקים שנבלעו בהם המים וכו'. ודו"ק. ב] כיון שהם באו מהם עצמם וחזרו להם בודאי אין חשש, ולא חששו אלא למים שנבלעו בפירות,

ולא למי פירות שנבלעו בחיטים, והם הם שיצאו ממנו. ועיין ס' תסו סקכ"ב, וע"ע גם בשעה"צ אות כב, ודו"ק.

1063. עיין שו"ע ס"ב. ובמשנ"ב ביאר שאף שמלח הוא מתולדות המים (כשבא מן הים), מ"מ מותר, עיין שם טעמו ובחזו"א ס' קכא סק"כ. ואף שבבה"ל פקפק בזה וחשש לריטב"א שאוסר, וכ"ה בכה"ח אות ד, מ"מ דעת מרן הב"י בשם הר"ן להתיר, וכ"כ עוד הרבה ראשונים בב"י סו"ס תנה. וכ"כ הרבה אח", וכן עיקר.

1064. עיין משנ"ב ז, וכה"ח יג.

1065. עיין משנ"ב ח, וכה"ח שם.

1066. עיין משנ"ב סק"ח שבזה בודאי יש לחוש שלא נקלה יפה, ואסור אפילו בהנאה כחמץ ממש, עיי"ש. ואף אמנם שבפמ"ג משמע שהוא רק ספק, י"ל דבזה החשש גדול יותר, והוא כמו רובא לאיסורא.

1067. שו"ע ס' תסד. אמנם להרמ"א אסור מי פירות כנ"ל ס' תסב.

1068. עיין שו"ע ס' תסד ובפ"ו.

1069. טור בשם בעל העיטור בשם הרב הבבלי, וכ"ה ברמב"ם פ"ה מחו"מ.

1070. בעיטור שם חלק ע"ז, והובא בטור, שאין לסמוך להשהות את העיסה כלל, וכ"פ בשו"ע ס"א אין שורין "בשום פנים".

1071. הרב הבבלי שם, ואף בעל העיטור לא נחלק עליו בפרט זה (וכמש"כ הפרישה ועוד, וע"ע במפ"ו).

1072. בביה"ל ד"ה בשום הביא מהריטב"א שחולק ע"ז (וכ"ש להגר"א שא"פילו בטיף אחר טיף על קמח אינו אלא דייעבד), וכ"ה להשו"ע הנ"ל. [וע"ע לעיל סימן תנט ס"ב בענין ניקור המצה בסכין שאינו מועיל (רק ניקוב כל פני המצה מועיל). ותלוינו זאת בשיטות הנ"ל].

1073. הרב הבבלי שם כל זמן שמהפכים בהם [והיינו שהתרגולים מהפכים בהם], או שהוא מהפך בהם כמש"כ הרמב"ם, ועיין בביה"ל (שם) שמן הדן לא היה צריך להיות בזה חשש איסור.

ובשני האופנים הראשונים, נאסר כל הבשר, ואף שפשוף או הפשטת העור לא יועיל לו, ואפילו שהוא בשר חי צונן¹⁰⁸⁹. ואם זה נעשה קודם פסח, לשו"ע מותר ולרמ"א אסור, ורק בהפסד מרובה יש מקילים¹⁰⁹⁰.

ו. אין להבהב את העופות בקשין, שמא יהיו בהם חיטים או דגן מחומצים, ויתן טעם בעופות בשעת ההבהוב. ואם אין העוף נוגע בהם, אלא מחזיקים אותו באויר והלהב עולה מלמטה אל העוף, מותר. ויש נזהרים גם בזה¹⁰⁹¹. ובכל אופן אינו נאסר בדיעבד אפילו אם היו החיטים חמץ בודאי¹⁰⁹².

ז. תבשיל שנמצא בו קש של חטה או דגן, מותר, ואין חוששים שמא היה בו דגן ונתערב בתבשיל, ועיין בהערה¹⁰⁹³.

סימן תסו

רוק אם מחמיץ

[א]

א. רוק האדם מחמיץ, ולכן, לא ילעוס אדם חיטים ויתנם על גבי מכתו, מפני שהם מחמיצים וחייב לבערם, ואם לא יבערם עובר בבל יראה ובבל ימצא¹⁰⁹⁴. ואפילו אם עשה זאת לפני פסח צריך להסירם כשיגיע זמן איסור חמץ ולבערם, אלא אם כן נסרח ונפגם כבר מאכילת כלב¹⁰⁹⁵.

והדבר פשוט שאם יש חולי שיש בו סכנה מותר, ואפילו אם זה רק ספק אם תועיל הרפואה הזו, שאפילו אכילת חמץ מותר, אלא שאם יש דרך של היתר בקל, יש לעשותה¹⁰⁹⁶.

ב. אם החיטים של הגוי ולעס הגוי והשאלים ליהודי הניחם על מכתו בפסח מותר, אם אין האחריות של הרטיה על היהודי, ויכול היהודי גם להקנות לו חיטים משלו וילעסן הגוי. ויחזור וישאל ממנו¹⁰⁹⁷. ומכל מקום אם יוכל להתרפא על ידי שירכך את החיטים במי פירות, יש לעשות כן לכתחילה¹⁰⁹⁸, או בחליטה¹⁰⁹⁹.

ג. מותר לאדם ללעוס חיטים ולאכלם¹¹⁰⁰. ואפילו אם יצא דם ברוק אין הדם מחמיץ¹¹⁰¹.

1074. כסתיתת השו"ע שבשום אופן אינו מועיל, וכמש"כ הביה"ל. ובטעם החילוק בין זה לבין עיסוק במצה שמוותר (כדלעיל בסי' תנט) י"ל ששם הוא עיסוק חזק בעיסה, ולא היפוך בעלמא, א"נ מחשש שמא לא יהפך לתרני גולים.

1075. שו"ע, וכבר נתבאר שם לעיל סי' תנד ס"ג.

1076. עיין בהגה ואח'.

1077. עיין משנ"ב סק"ו וכה"ח, ובתוספת ביאור דליתן בזה אחר זה אינו אלא לכתחילה, שהרי אינו אלא ספק אם מים בפיהם, ואם מים מועטים כאלה יחמיצו, ועוד ספיקות.

1078. עיצה פשוטה וגם לבני אשכנז י"ל דשרי, אולם עיין בדברינו בסי' תסב אם נאסר בכה"ג, [בעבר זמן ושהה, אמנם שם דיעבד], ויכול למכור את העופות לספרדי. [ואין בזה משום מה שכתבנו בתשו' ליתן לאשכנזי לחמם דבר לח שנצטנן קצת].

1079. רמ"א בהגה ס"א.

1080. משנ"ב סק"ה ובשעה"צ אות ג. וע"ע בדברינו בריש הל' פסח במשנ"ב דכל ל' יום יש ליתן דעתו על החמץ וכו'.

והנה הביא בשעה"צ שם ד"א שזה רק אם הניחם בחורי החצר, אבל בא" מצע החצר אין חשש, שהרי יש לתלות שהתנגולים יאכלוהו, והביא מהא"ר שכתב שלפמש"כ השו"ע שם שבדאי חמץ יש להזהר בכל אופן, ה"נ ל"ש, עיי"ש. אולם י"ל דלכא' אכתי אינו אלא ספק, שהרי שמא לא נתבקע, והוי ספק, עיין להלן סי' תסז, וי"ל דמיירי במקום שבדאי מחמיץ, ודוחק.

1081. עיין משנ"ב שם במוסגר שמה שנאסר לא יניחם לפניהם, ע"כ. והיינו שצריך לבערם, והנה ביעור הוא ע"י זיקתו לבית הכסא וכו'. אבל מצאנו שגם בדריסה ברגליים, ומבואר בסי' תמד וכמה מקומות, וכאן לכא' ג"כ יועיל, אלא שדרך התנגולים לנקר גם בין העפר, וא"כ הרי הוא נהנה מחמיץ, וא"כ גם בזה לא מהני.

1082. רמ"א להלן סי' תסו ס"ה, ושונה מזיעת בהמה, וכמש"ש הפו'.

1083. שו"ע ס"ב. ואם עברה ושפה עצמה, אין לטוּף במים עד שיעבור זמן מה שידוע שכבר נשטף הכל, או יטוּף עצמו במי פירות תחלה, וכמש"כ ח"י.
1084. פשוט שכאן לא גזרו אלא בהנ"ל שמצוי שטוּפים אח"כ, ועיין להלן ר"ס תסו חיטים על מכה.

1085. דבר זה תלוי אם יש סכנה או לא [וכיום גם אם יש סכנה, אין זה מור כרח, כי הרבה רפואות ותחליפים יש, וכמש"כ כה"ח אות ט, ואדרבה דברים טבעיים אלו, הרי בזמננו הם בחשש מוזיקים ויכולים לגרום זיהום וכו'], ומה מידת הצורך, וגם כשיש צורך הרי אפשר בהקל הקל תחילה, ע"י מי פירות, או ע"י גוי, או ע"פ ע"י חליטה. וכמש"כ הפו' ה"ד בכה"ח כאן ובמשנ"ב לעיל סי' תנד.

1086. טור.

1087. שו"ע, ועיין משנ"ב סק"ח.

1088. בלבוש כתב שגם באופן שהמורסן והאוזו יבשים אסור, מפני שאח"כ מדיחים אותו במים ומחמיץ. ושפשוף לא מועיל מפני שנכנס בו, אולם בא"ר ופמ"ג כתבו שבאופן זה די בהסרת העור, וה"ד בשעה"צ ז וכה"ח יט. [וע"ע בכה"ח שם שאין מועיל לצלותו כך, מפני שמדיחים אותו קודם הצליה]. ולא שייך דרך אחרת לכתחילה, מפני שכל מטרת השפשוף הוא להשתמש בעור, ומ"מ אם עבר יסירנו.

1089. בשר אוזו יש בו פרצות ובקעים, וכמש"כ הטור, ולכן אסור. והנה ביו"ד (סימן צא) כתב השו"ע שאינו אסור בכלול אפילו שיש בו בקעים, אלא רק כשהוא רותח. והרמ"א שם כתב לאסור גם בצונן אם יש בו בקעים עיי"ש. ולפי"ז מובן למה השו"ע כאן (ס"ג) הביא דין זה בלשון יש מי שאומר. וכן ביאר הפמ"ג. ומ"מ כתב הפמ"ג שהשו"ע הלכה קאמר (וה"ד בכה"ח אות טו-טז, עיי"ש). ויבואר, דאע"פ שכתב כן בלשון יש מי שאומר, ומשמע שאינו מוסכם, מ"מ עצם זה שהביא דעה זו ולא דעה אחרת בודאי הוא שכן הלכה

[ב]

ד. הנותן שעורים לבהמתו, ומצא בהם ריר, צריך לבערם, מפני שהוא מחמיץ, אבל מן הסתם שלא ראה שיש בהם ריר, אין לחוש, ובלבד שיבטל קודם אכילתם, בלשון עתיד, שכל מה שישאר מהבהמה מבטלו. ויש מחמירים גם מן הסתם¹¹⁰².

במה דברים אמורים בסוס וכדומה, אבל בשור ופרה שידוע שמוציאים ריר אסור אף מספק. וראוי להזהר בכל הבהמות לבער את הנשאר¹¹⁰³.

ולכן, למעשה ראוי ליתן להם בפסח מעט מעט, כדי שלא ישאר כלום מאכילתם, וכן שאחר האכילה יבער הנותן¹¹⁰⁴.

זיעה אם מחמיצה

ה. זיעת האדם אינה מחמיצה¹¹⁰⁵, אבל זיעת הבהמה אפשר שמחמיצה. וראוי להחמיר¹¹⁰⁶.

ו. זיעת הכתלים, דינה כזיעת אדם שאינו מחמיץ, אך מאחר ויש אוסרים יש לחוש לדעתם¹¹⁰⁷. ואם אירע ונפל בקמח מותר להשהותו עד לאחר הפסח¹¹⁰⁸. ואם רוצה להשתמש בו בפסח, ירקד הקמח, והנשאר מותר¹¹⁰⁹.

ודין זה הוא בין בכותל מאבנים, ובין מעץ¹¹¹⁰, או מתכות, או זכוכית¹¹¹¹.

ז. אין חילוק בכל הניזכר אם הזיעה באה ממיעוט אויר, כמו שמצוי במרתפים ומערות שהכתלים מזיעים, או שזה מחמת מים שבתוכה, כגון שלא נתייבשו אבני הכתל¹¹¹².

ומכל מקום אף שנתבאר שעיקר ההלכה שאינו מחמיץ, מ"מ הרי הוא כמי פירות, ויש להזהר שלא יתערב עם מים, ואם אירע כן יש לאפות מיד, מפני שממהר להחמיץ, ולכתחילה יש לרקד הקמח והשאר יכול לאפות¹¹¹³.

ח. זיעה הבאה מחמת חום והבל של מים חמים, הרי זה כמים¹¹¹⁴.

ט. זיעה הנוצרת מהקפאה או קירור, וכן מי מזוג, הרי הם כמים¹¹¹⁵.

י. בשר יבש שמזיע בשעת הגשמים, מחמיץ מכח המים שהדיחו אותו¹¹¹⁶.

יא. שק קמח שהיה מוטמן בחול, ונלחלח, הרי הוא חמץ¹¹¹⁷.

נוטה יותר, וכה"ג כתבנו ביוסף טוהר בפיחה ג. עיין שם. ולכן לדינא יש לאסור, משום דבפסח שאיסורו במשהו יש לחוש טפי, וע"ע כה"ח אות יח.

1090. הנה הרמ"א כתב לאסור משום משהו, ומשמע שרק בגלל שהוא בפסח דינא הכי, אבל קודם לכן בטל, אלא ש"ל דצריך לאוכלו קודם פסח משום חוזר וניעור, אך להשו"ע בסי' תמוז ס"ד אינו חוזר וניעור. ולהרמ"א רק בלח בלח אינו חו"ג, אבל ביבש חוזר וניעור. וכאן החשש הוא שמא נשאר משהו בעין, ולכן כתבו האח' להחמיר להרמ"א וכמש"כ משנ"ב יא וכה"ח כ. דבטעם הרי בטל אף לרמ"א, אך הוסיף המשנ"ב שיש מקילים בהפס"מ.
1091. עיין משנ"ב יב, וכה"ח כב.
1092. עיין שם ושם ועו"א.

1093. במשנ"ב כאן סוה"ס וכה"ח סי' תנד אות ד בשם האח', והנה שם הדגישו שמדובר בתבשיל הנימוח, ובפשטות י"ל דאל"ה הרי אפשר לבדוק. אולם בכל אופן הא איכא כמה ספיקות שמא לא היה דגן, ושמא לא החמיץ (ולשו"ע בסי' תסז רק בנתבקעה). ואמנם הוי דשיל"מ, אולם בסי' יט מקי" לים. וכאן עדיף טפי מפני שיש כאן סכרא של אחזקאי איסורא לא מחזקינן.
1094. שו"ע (ר"ס תסו) ואח'.

1095. משנ"ב רה"ס.

1096. משנ"ב סק"ב.

והנה המשנ"ב כאן כתב שמותר כל שאין אפשרות "בקל" לעשות בדרך היתר [ודרך היתר היינו במי פירות או ע"פ בחליטה, או ע"י גוי ברפואה חיצונית], צ"ע אמאי אם אפשר לטרוח לא יטרח כדי שלא יעשה איסור, וצ"ע. ואולי כוונת המשנ"ב בזה רק ברפואה חיצונית שאינו אלא איסורי דרבנן, ולא באופן שעובר באיסור דאורי' של בל יראה, אלא שלא משמע כן מריהטת המשנ"ב. [וכן אם צריך להוציא הוצאות על כך, הלא הוא טרח על הוצאה זו, וצ"ע]. ובכה"ח (אות ז) הביא בשם האח' שאכן כל ההיתר הוא בתנאי שהרפואה ידועה או ע"פ מומחה (ג.ב). עיין בסי' שכח מה שכתבנו בזה]. וגם כל היכא דאפשר לעשות בהיתר עבדינן, וכמש"כ הרמ"א ביו"ד סו"ס קנה.
1097. משנ"ב סק"א בשם האח', ואף שאסור ליהנות מחמץ אפילו שהוא של גוי (וכמשנ"ת לעיל בסימן תמה וכו"מ בענין הנאה מחמץ), מ"מ כאן זו רפואה חיצונית, והוי הנאה שלא כדרך הנאתו שמותר בחולה אפילו שאין בו סכנה וכמש"כ ביו"ד סו"ס קנה. ונתבאר לעיל בסימן תמב ועוד.

והנה י"ל בדברי המשנ"ב שכתב שכל ההיתר הוא דוקא כאשר החיטים של גוי 'ולועס הגוי', ולמה אי אפשר שהיהודי ילעס. כה"ק ידידי הגר"א רפאל הכהן שליט"א. ואין לומר מפני שבכך הוא קונה את זה ע"י הלעיטה, כענין שינוי שהבאנו לעיל בסימן בענין גזל מצה ודין לכס, שהרי הוא יכול לכוון שלא לזכות בזה. ואולי חששו שלא כו"ע ידעינן לכוון, ויבואו לידי טעות. אולם לא מצאנו חשש בזה, וצ"ע.

וכמו כן יש לדון ג"כ במה שכתב הכה"ח אות ו בשם המקור"ח לאסור בזה, מפני שלא שייך לשאול בלבד, שהרי מיד שנתנה על מכתו הוא נפסד ואין לך מתנה גדולה מזה. אולם כבר ביארו באח' דגם זה נחשב שאלה, דמ"מ אינו זוכה בזה. וכמו שכתב הכה"ח שם שהאח' כתבו ליישב, וסיים שלכתחילה יחמיר, אולם במקום צורך יש להקל, ויכוון שאין דעתו לזכות בזה כלל, וע"י דיין היא ברשות הגוי כל זמן שמונחת עליו, עד שיזרקנה.

1098. משנ"ב סוסק"א. וטעמו לחוש להפר"ח דמפקפק על דין זה דהלא הוא רוצה בקיומו ואסור, וכמש"כ בשעה"צ (אות ה), אכן בעיקר דין רוצה בקיומו הארכנו לעיל סו"ס תג, ושם מבואר שאסור בבישול בכלי, דהוי הנאה ישירה, ובפסח בפסח. ולפי"ז גם כאן יש לאסור, אלא שהוסיף בשעה"צ דהוי שלא כדרך הנאתו.

1099. זהו אופן נוסף להקל מן האיסור, וכמש"כ הפו' בכ"מ, וע"ע בסימן הקודם ובכה"ח. ועוד במשנ"ב סי' תנד סק"ג. ואפשר דכולי האי לא רצה המשנ"ב להטריח.

1100. כן כתבו הרבה אחרונים, ה"ד בכה"ח (אות א), והטעם דלא שוהה

שיעור מיל, וגם כל זמן שלועס ומתעסק בלעיסה אינו מחמיץ. והנה כתב הכה"ח (סוף אות א) דמ"מ צריך לנקות שינוי אח"כ שלא ישאר שם משהו ויחמיץ, ע"כ. אולם כל האח' לא העירו מזה, וי"ל מפני שכל הזמן הוא מתעסק בפה, וה"ז כדרך שכתבו הפו' שכל זמן שמתעסק אינו מחמיץ כנ"ל סי' תנה. וע"ע לעיל ר"ס תסה אם מועיל שמהפך באוכל התרנגולים. וגם יש לתלות שלא נשאר כלום, ועוד יש לצרף סברת האומרים שכל מה שבה נפגם ונסרח, וכמו שהבאנו בקונטרס כשרות השיניים, שהובאה בסי' מן תנן ועיין מה שהעירו שם בזה.

1101. כנ"ל בסי' תסב, וכה"ח י.

1102. בשו"ע וברמ"א ס"ב, עיין שם. והנה מש"כ לבטל קודם האכילה, הוא כמש"כ המפ" בביאור ד' השו"ע, ולכן פירשם בלשון עתיד, כדרך שכתב השו"ע לעיל סי' תס"ג.

1103. משנ"ב ה, וכה"ח יב.

1104. והעיקר שלא יהיה הרבה, שאז יקשה עליו לבער, וע"ע כה"ח אות יג-טו.

1105. טור כאן סי' תסו. וכה"ח ברמ"א להלן סוס"ה, וע"ע גם בסימן תנג ס"ז מה שכתבנו בזה.

1106. עיין לעיל סימן תנג ס"ז שתרוה"ד נסתפק בזה, וכ"פ השו"ע וש"א להחמיר בזה מספק, ולכן הזהירו מהנחת השקים על גב הבהמה.

1107. נחלקו בדבר הרא"ש והרוקח, כאשר מובא בטור. ובשו"ע (ס"ג) סתם להתיר, וסיים דיש אוסרים, וידוע שהלכה כסתם. אך רבים חוששים ל"א כמשנ"ב במקומו. והנה כאן הסכימו הפו' כסתיתת השו"ע, וכמש"כ המשנ"ב וכה"ח כד, ומ"מ כתבו תרויהו לחוש ל"א, ועיין כה"ח שם בשם הגר"ז.

1108. גר"ז ומשנ"ב וכה"ח.

1109. משנ"ב, ועיין שעה"צ כב.

1110. עיין מג"א, ומשנ"ב סק"ו ובשעה"צ ט, וכה"ח אות יט.

1111. עיין מג"א ומגן האלף במשנ"ב סק"ח וכה"ח כג.

1112. אח' במשנ"ב ז וכה"ח כב.

1113. עיין משנ"ב ז וכה"ח כג.

1114. משנ"ב סוף ז וכה"ח כ.

1115. הנה מצאנו להקל בזיעת החומה, ובפשטות היינו זיעה שנפלטת מב' ליעת החומה וכו'. וכיון שהיתה בפנים ונקשרה עם הכותל נעשית כמוהו, וכמש"כ בשעה"צ ט, ואח"כ נעשית כמי פירות (ורוק שהוא מחמיץ כנ"ל ס"א-ב, הוא ענין אחר). אבל זיעה זו אינה זיעה הנפלטת מן הכותל, אלא היא זיעה הנגרמת מן האויר שנפגש אויר קר וחם ונעשית הזיעה.

ודבר זה נראה לכאורה שדומה יותר לטל, שמבואר להלן בשו"ע ס"ה שהוא מחמיץ, ואף שטל הוא דבר שירוד משמים כדמשמע בקראי כטל חר"י מון שירוד וכו'. וע"ע בגמרא ריש תענית. מ"מ עניינו נוצר מן האויר, כמו גשמים שבאים מן העבים וגם הטל יורד מהאויר הקר, ולפעמים הוא נוצר למטה, ובודאי דינו כגשם, וככל מים שמחמיצים. אמנם מצאנו בהל' נט"י לדבר שטיבולו במשקה, שדנו האח' האם לחות שיש על הפירות מחמת הקור מכשירה ומחייבת בנט"י, כמשנ"ת במקומו, ויל"ב. [ובתשו' במקומו כתבנו אודות ניקוי משקפיים באידי הפה, שאין בזה חשש נולד בשבת בשור' נה ממי מזוג, ומ"מ תרויהו מחמיצים].

ואמנם מצאנו במשנ"ב (רסק"ז) שהביא שגם בזיעה הנוצרת מפני מיעוט האויר ג"כ נחשב זיעה, ולכא' ה"נ נאמר כאן, אולם ביאר יד"ן הגר"א רפאל הכהן שליט"א דשאני התם שזה ממיעוט האויר, והוי כמו עיפוש מקום דור' מה להבלא דבור, ומשתנה מטבע המים. משא"כ במזגן וכדומה שאינו מפני מיעוט האויר, אלא מפני רוב האויר שבא מבחוץ ומחמת הקור הוא נגרם, שמקבץ אליו את אידי המים שבאויר, וזה ממש דומה לטל כמו שביארנו.

1116. ראשונים בטור, וע"ע כה"ח כב בשם הפר"ח.

1117. כה"ח חי מהאח', דאין חול בלי מים.

ומוגלה שהיתה ביד ונתערבה בעיסה דינה כדם וליחה סרוחה, שאינו מחמיץ. אך יש להזדרז ולאפות מיד¹¹⁶⁰.
כה. זיעת אדם אינו מחמיץ¹¹⁶¹, אבל יש אומרים שדינו כמו מי פירות. ולכן, אם נטף זיעה לתוך העיסה, יזדרזו לאפות מיד¹¹⁶².
 וכן נוהרים הפועלים במות שלא יזיעו ויפול על העיסה.

כו. חומר ריסוס שנתנו על החיטים, יש אומרים שלא להשתמש בהם לאפיית מצות, ובדרך כלל אין לחוש¹¹⁶³.

כז. מותר לרסס את המחסנים והמפעלים של החיטים והקמח מפני מזיקי מחסן. ואין חוששים שיבא מזה על החיטים והקמח, וגם אם בא מהם על החיטים והקמח, מצוי שהוא מתנדף ואין בו חשש חימוץ¹¹⁶⁴.

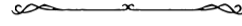
[ו]

כה. קמח שנפל עליו דלף, אפילו כל היום, אינו בא לידי חימוץ, והוא שיהיו הטיפות רצופות זו אחר זו כל היום, שאם לא כן השהיות מצטרפות לשיעור מיל ומחמיץ¹¹⁶⁵. ואפנו מיד לכשיפסק הדלף, ובדיעבד מותר¹¹⁶⁶.

וכל שיש בו ספק, אם הדלף טורד אסור¹¹⁶⁷, אפילו בשהיה¹¹⁶⁸.

ודע, שכל האמור מן הדין, אולם למעשה יש להחמיר בכל אופן, ואפילו בדלף טורד¹¹⁶⁹.

כט. חיטים שנפל עליהם דלף, דינו ככל האמור לעיל שאם הדלף טורד אינו מחמיץ, ולכשיפסיק יטחן מיד¹¹⁷⁰.

**סימן תסז
דגן שנפל עליו מים
הקדמה**

א. דגן, דהיינו אחד מחמשת מיני דגן (חיטים, שעורים, כוסמין, שבלת וסועל ושיפון)¹¹⁷¹. אם שוהים במים הרי הם עשויים להחמיץ, אבל יתכן שבא עליהם מים ולא החמיצו, מפני שהם קשים, ובפרט חיטים, למרות שיש בהם סדק. ולדעת השו"ע אינו חמץ אלא שנתבקע. ולדעת הרמ"א יש להחמיר גם כשלא נתבקע, אם הוא נתרכך¹¹⁷².

ודגן שנשרה במים שאסור לאוכלו, כך אסור לקיימו בפסח, משום שעובר בבל יראה ובל ימצא¹¹⁷³.

כיום הרבה מן הפרטים שבסימן זה אינם מצויים¹¹⁷⁴, ומכל מקום נבאר בקצרה להלן את עיקרי הדברים.

ב. חטה "בקועה", היינו שהסדק הקיים לאורך גרעין החטה, השתנה מהרגלו או נתרחב¹¹⁷⁵, ואפילו בכל שהוא¹¹⁷⁶, והרי זה חמץ גמור.

אמנם פעמים שהביקוע הוא מחמת דבר אחר, ולא מחמת מגע במים, כגון מחמת חום או שמנונית, ובדרך כלל באופן כזה הביקוע נעשה לרוחב החיטה, ולא לאורכו כלל¹¹⁷⁷. ואם שמרו את החיטים מכל

חשש מים ונוולים, ונמצאה חטה בקועה, דעת כמה פוסקים להתיר, ואין זה בכלל ספק דאורייתא לחומרא¹¹⁷⁸.

כשיש ריעותא וחשש שנפלו מים על החיטים, יש לבדוק לפי שינוי מראה, וכמו שיבואר להלן.

[א]

מכונת דגן שיש בו חשש חמץ

ג. אסור למכור דבר איסור לגוי, אם אין האיסור ניכר, מחשש שמא הגוי ימכרו לישראל. ואפילו למכור לו מעט מעט בענין שיש לתלות שהגוי ישתמש בעצמו, אסור, אלא אם כן במקום הפסד מרובה¹¹⁷⁹. ושונה הדבר בחמץ שאינו ניכר, שמותר למכרו לגוי מעט מעט¹¹⁸⁰, וכדלהלן.

ד. דגן שיש בו חשש חימוץ מפני שנפל עליו מים וכדומה, ואין סימני החימוץ ניכרים, אסור לאוכלו ולקיימו בפסח, אבל מותר למכור אותו קודם פסח באופן שאין חשש שיבא לידי תקלה, והדבר תלוי כמו שיבואר:

אם מוכר ליהודי, אזי, אם הוא מודיע לו שהחמיץ, מותר למכור לו אפילו הרבה, שהרי הקונה יזהר לכלותו קודם פסח, אבל אם הוא לא מודיעו, אסור למכור לו, ואפילו מעט, שמא ישאירונו בפסח¹¹⁸¹.

אם מוכר לגוי, אסור למכור לו הרבה, ובדאי שלא מועיל להודיעו שלא ימכור ליהודים, אבל מעט מעט מותר למכור לו באופן שיש לתלות שילכנו קודם פסח, ולכן בערב פסח קרוב לזמן איסורו אין להקל¹¹⁸². ובמקום הפסד מרובה יש להקל למכור לגוי אפילו הרבה כשהמדובר בגוי אוהבו שישמור לו את החמץ ויחזירונו לו לאחר הפסח, כדרך שנוהגים במכירת חמץ בעלמא¹¹⁸³.

ה. דגן שהחמיץ וניכר עליו סימני חומץ, מותר למכור ליהודי אפילו בלא להודיעו שחמיץ¹¹⁸⁴. אמנם אם הוא מוכר לו הרבה יש להודיעו לכתחילה¹¹⁸⁵. ולמכור לגוי מותר אפילו הרבה. ויש חוששים שמא הגוי יטחן וימכור לישראל, ולמעשה יש להקל¹¹⁸⁶.

[ב]

אימתי נאסר הדגן במגע עם מים

ו. חיטים או שעורים שנפלו במים, או שמים נפלו עליהם, ואפילו מעט, ושהו במים שיעור מיל, אסורים בפסח, ואפילו כשלא נתבקעו¹¹⁸⁷. ואפילו כשלא נתרככו¹¹⁸⁸.

ולכן, יש להזהר שלא יבואו מים או גשמים מזלפים על החיטים¹¹⁸⁹.

ז. אם אירע שנפלו גשמים על החיטים, אזי: אם הם גשמים או שלג, יכול לגרוף את החיטים העליונים וישתמש בשאר לאכילה, אבל אם הם גשמים מרובים הכל אסור¹¹⁹⁰.

אמנם גם בגשמים רבים, אם הם ירדו רק במקצת מקומות כגון שהיו חורים בתקרה, ויש ספק שמא נתלחלח הרבה, אותם שנתלחלו אסורים, ושאר המקומות מותרים להשהותן אבל לא לאכלם¹¹⁹¹. ובמקום הפסד או מניעת שמחת יום טוב, מותר אף לאכלם¹¹⁹². ויש מתירים גם בלי הפסד¹¹⁹³.

1184. עיין בטור שהדגיש דמייירי שאין החמץ ניכר, ועיין במשנ"ב וכה"ח רה"ס משם האח' משכ"ב, ולעיל מיירי שלא נתחמץ בודאי, וכמש"כ מג"א ובחי' רע"א, ודלא כחזו"א סי' קכא סק"ב-כג, ויל"ב.

1185. עיין כה"ח אות ה בשם הח"א שמתיר אפילו הרבה, אך דייק מלשון הפמ"ג שמותר רק מעט, ולכן פסק להחמיר.

1186. והנה מלשון הטור משמע שבניכר מותר למכור בין לגוי ובין לישראל, ולא חוששים שמא יטחן וימכור לישראל. אמנם בר"ן (יב' בד' הר"ף) הביא ב' ביאורים, ולפירוש שני יש לחוש שמא יטחן וימכור לישראל (וזכר בב"ח להלן). וכבר העירו בזה כמה אח', ויש מתירים רק בשעת הדחק. עיין משנ"ב סק"א וכה"ח אות א מדברי הפול' בזה. מ"מ הר"ן לא הכריע, והטור כתב בה' דיא להתיר (אלא שצ"ל בזה, שהרי השו"ע שניה מלשון הטור ולא כתב כן, וצ"ע). זאת ועוד שבזמננו אין דרך לקחת קמח מן השוק, ובהו"ש יש מקילים טפי, ואף שגם בזה כתב החמ"ב להחמיר אם לא בשעה"ד, בכה"ח השמיט. ועיין לעיל סימן תנג ששם המשנ"ב כתב שבזה"ז אין לקנות קמח מן הכ"רים, הגם שכתבנו שם שכיום נשתנה לטיבותא שאין על זה אלא לתיתה מור' עטת וכו'. ומ"מ מעיקר הדין מותר, ושור"ר באח' שהאריכו בזה ונוטים להתיר.

1187. עיין שו"ע סי' ס"ב דגן שנטבע וכו' וכמה פרטים בפ'.

[א] אין חילוק בין חיטים לשעורים, עיין ביפ"ל ד"ה דגן, וזכר בהקדמה.
 [ב] אין חילוק בין שריה במים לבין זליפה מועטת, עיין ביה"ל שם, וכ"כ משנ"ב וכה"ח אות מד, וע"ע גם להלן באת"כ. עי"ש, ויש להעיר שמדברי הב"י להלן (ס"ג) בשם הגה"מ גבי חיטים שנפלו עליהם מים או היו על הארץ במקום מדרון שיש להתירם. וכתב ע"ז הב"י שהם קולות יתירות, ואין לס' מוך עליהם, ע"כ. ומשמע שהב"י אסור גם במים מועטים, דאל"כ יפרש את ההגה"מ במים מועטים ולכן התיר, ומדתמה משמע שהבין שגם במועטים אסור, ולכן זו קולא יתירה. ודוחק לומר שהב"י הבין שהגה"מ דיבר גם על מים מרובים (מזה שלא לחלק, וגם שזה דומיא דליתיה וטבע בחיטתא, ומה גם שליתיה אינו בריווי מים). ורק ע"ז הקשה הב"י שהיא קולא יתירה, דהיא גופא קשיא, שהרי הב"י לא חילק, ומשמע שאף במועטים אסור.
 [ג] ודוקא ששהה שיעור מיל (וגם לא נתעסקו בו, לאפוקי ליתיה שנתבאר בס"י תנב שאינו מחמיץ מדינא). אבל אם לא שהה שיעור מיל, יכול בנתיים למכרו לגוי קודם שיחמיץ, ודווקא כדי שיאכלם תיכף (מחשש שמא ימכרו ליהודי, וכמש"כ המשנ"ב סק"ט וכה"ח טו).

1188. כ"מ מלשון השו"ע, ושינה ממה שכתב בסעיף ט אע"פ שלא נתבקע ממש, עי"ש. ששם אין איסור אלא בנתרכך, משום דהתם הוא חשש משהו דרבנן ולקולא, משא"כ כאן שהנידון על הדגן עצמו שהוא בחשש דאור, ולכן בכל אופן אסור. וע"ע בכה"ח אות טו והלאה שהביא כן בשם האח', וכן עיקר להחמיר בזה.

1189. רמ"א.

1190. עיין ברמ"א סי' ס"ב ובמשנ"ב וכה"ח.

1191. רמ"א שם משום ס"ס.

1192. אח' במשנ"ב יא וכה"ח כב.

ד"ה אבל. [ועיין כה"ח להלן בסימן תסז אות פט-צ אודות "זונין" שהדבר אסור במגע עם מים כמו שאר מיני דגן, שהם מין חיטים. אך יש להבחין בזה מפני שיש שהוא ממין אורז].

1172. יבואר להלן סעיף ט.

1173. שו"ע סי"א, וע"ע גם בסעיף ט ובמש"ש.

1174. כיון שאין החיטים מצויים בינינו תדיר, שהרי אין אופין בבתים, והח' מץ עצמו מבערים לפני פסח. ומים שנפלו בהם חמץ ג"כ לא מצוי כ"כ, וכך יש לדון בשאלת מי הכינרת ויבואר להלן בהרחבה). וכן אין דרך לשחוט תרנגולות בבתים שימצא בהם חמץ. (ורק לענין הכנת המצות יש לברר את החיטים. וראה להלן בסו"ס תסז בסדר הקצר לאפיית מצות מעת הקצירה).

1175. מהרש"ם ח"א סי' קסו ועוד. וע"ע בדברי מלכיאל ח"ג סי' כב.

1176. פמ"ג, ה"ד בביה"ל סימן תסז סי' ט.

1177. עיין בדברי מלכיאל שם.

1178. עיין בדברי מלכיאל ובדעת שם. עיין בדברי מלכיאל שם, וע"ע בספר מצת מצוה משכ"ב.

1179. בפסחים (מ): ההיא ארבא וכו'. בגד שאבד בו כלאים ה"ז לא ימכרו לגוי, עי"ש. וכה"ג עוד בכ"מ בענין ירך שיש בו ג"ה, או לחם עם חלב, וכן ביצים טריפה.

ואפילו מעט מעט ג"כ כתבו האח' שלא למכור לגוי, וכמוכח במשנ"ב ד וכה"ח כ. אך עי"ש בכה"ח שבזב"צ כתב שאפשר להקל בהפסד מרובה.

1180. דבחמץ יש ס"ס להקל, דשמא יאכלנו קודם זמן איסורו, ואע"פ שהוא כמו ס"ס בידיים. ומצאנו ד"א שלא עבדינו. עיין בכה"ח (אות י) משם האח', אך צ"ע דהכא חזינו דעבדינו, ויש בזה כו"כ פרטים, עיין בשד"ח, ובמק"א נת'.

1181. עיין שו"ע ובמשנ"ב סק"ב וכה"ח אות ד משם רוב הפול'. ובשעה"צ אות ו ביאר שרק לגוי מותר משום ס"ס, שמא יאכלנו, ואת"ל שימכור שמא יאכלנו הישראל קודם פסח, ע"כ. ועיין בחי' רע"א מש"כ בזה, ובחזו"א סי' קכא סק"ב-כג תמה ע"ז. וי"ל דס"ל שזה קרוב לודאי שחמץ, א"נ שבחמץ דחמירא החמירו יותר, כמו שיש מחמירים בספק משהו וכדו' לעיל ר"ס תמז.

1182. עיין שו"ע, ובמשנ"ב סק"ג, וכה"ח ז, ח.

1183. משנ"ב וכה"ח שם. והנה בזמננו במכירת חמץ נהוג להניח את החמץ במקומו, והגוי אפילו לא יודע מה יש שם, אלא שנוהגים למכור או להשכיר את המקום לגוי וכמש"כ בס"י תמה, ועדיין הרי לא מצוי לעולם שהגוי מגיע אל החמץ. (וכן למקילים במכירה גם ללא השכרה, ואין כ"כ נפ"מ). וא"כ גם בלא דחק היה לנו להתיר, וגם בגוי שלא אוהבו ג"כ היה לנו להתיר, שהרי החשש רחוק. ואפשר דזו גזירה שגורו חז"ל ולא פלוג, דא"כ נתת דבריך לשיעורים.

אומנם בחמץ שלנו פשיטא שמותר למכור לגוי אפילו הרבה לגוי בכל אופן, כיון שניכר, ואפילו אם אינו ניכר כיום אין קונים שום דבר ללא הכשר "כשר לפסח". וכל החשש המדובר כאן לאיסור למכור לגוי מייירי בחיטים כהוייתם.

1160. שהרי דם הוא כמי פירות, וצריך לאפות מיד. וכה"ג כתבו הח"י ופמ"ג הנ"ל בהלכה הקודמת. ואפשר דה"ה בליחה סרוחה כדן דם, ולא משתנה במה שהוא נטל"פ.

1161. שו"ע סי"ה. ונתבאר עוד לעיל.

1162. עיין במשנ"ב (סוסק"ח) ובשעה"צ (אות עז) עיין שם, וכן העיר בנידו"ד הכה"ח (תס יט). ובפרט לאור מש"כ שם (אות ז) לטרוח בעשיית המצות לתקון החטאים, שיש להזהר בזה.

1163. הנה בתשוה"נ (ח"ב רכה ג) כתב להמנע מלקחתם לאפיית מצות מפני שמעורב בהם מים. ועוד מפני שנתברר שיש בהם הפרשה של תולעים, ועשוי להחמיץ, ע"כ.

והנה מצד הטעם הראשון אין חשש מצוי, מפני שבד"כ הריסוס בעודו ירוק, והרי זה כמי גשמים שלא מחמיצים כדלהלן סי' תסז. ועוד שהוא מועט והוי כטל שאינו מחמיץ וכו'. אבל מטעם שני לכאן יש לחוש, שהרי אפילו אם זה מועט ג"כ אסור במי פירות כנ"ל סי' תסב שממחר להחמיץ. אך י"ל שכאשר מרססים בעודו ירוק, החומר פג, כמו שידוע. ולא נשאר אלא ריחא בעלמא. ועוד י"ל שהחומר הזה נמצא על הקליפה, והרי מקלפים אותם בדישה.

וגם אם נשאר מעט הרי יש לנו כמה צירופים להקל, שזה מעט, וגם מתייבש, וגם לצרף דעת הר"ף ורמב"ם שאין בזה חשש, וכמש"כ כיוצ"ב במשנ"ב בשעה"צ אות כב, ועוד. ודו"ק.

ולכן, א"צ לחוש לכזו [וביתור במה שמצוי שהריסוס הוא בעודו ירוק ועל הקליפה, ורק כשמתייבש ונפתח היה מקום לדון בהנ"ל].

1164. עיין שו"ת ישועות משה ח"א סל"ג, ובספר מצת מצוה פ"ב.

1165. שו"ע סי' ו' ומשנ"ב, ועיין משנ"ב סק"ב ב' ביאורים ובשעה"צ אות פ הנפ"מ בזה.

1166. שו"ע ומשנ"ב סקל"א.

1167. דספק דאור.

1168. משנ"ב סקל"ב, ובדיעבד י"ל דשרי אחר פסח. עיין לעיל ר"ס תמב ובס"י תמה.

1169. פמ"ג במשנ"ב סוה"ס, מפני שאין בקיאינו מהו טיף טיף [והיינו שצריך שיהיה טורד בעוד הקמח טרוד עדיין מפני המכה שקיבל מן הטיפה הקודמת, שאל"כ הרי יש שהיה מועטת בין זו לזו, ושהיות מצטרפות. וא"א לדעת מתי טרוד]. ובכלל כל זה אינו מצוי, שיהיה טורד, ושאח"כ מיד יאפה וכו'. וע"ע כה"ח אות סו.

1170. משנ"ב (סקל"ב). ויל"ע אם גם בזה החמיר הפמ"ג שהביא המשנ"ב (סקל"ג) כנ"ל, או שרק בקמח החמיר.

1171. וכפי שמבואר בפו' אין לחלק בין חיטים לשעורים אפילו לענין ספק חימוץ, עיין בב"י בשם הר"ן. ובשו"ע סי' ס"ב לא חילק בזה. וע"ע בביה"ל רד"ה אפילו ומבואר שאמנם יש מעלה בחיטים שהם קשים יותר, ועיין בס"י תנג ומש"כ שם. אולם מאידך יש בהם יותר חשש חימוץ מפני הסדק שלהם, עיין בב"י וכן בשו"ע להלן סעיף ט ובכה"ח אות צג, וע"ע בחזו"א סי' קכא סק"א

טו. כל האמור הוא בגשמים מרובים, אבל בגשמים מועטים אין חשש, ולכן בארץ ישראל שאין הגשמים מרובים אפשר לכתחילה לקצרם לאחר גמר בישול¹²⁰⁷. ויש מהדרים להמתין אחר ירידת גשמים כדי שיתבישו החיטים.

טז. המהדרים קוצרים את החיטים למצה לאחר חצות היום כדי שיתביש הטל שהיה עליהם¹²⁰⁸, וכיום נוהגים להמתין כמו ד' שעות מהיום.

[ו]

זי. חיטים שנמצאו בהם מבוקעות, הרי הם אסורים, והשאר שאינם מבוקעות ואינם לחות, מותרים¹²⁰⁹. וצריך לברור את המבוקעות ולהוציאן, או שיהיה על כל פנים שישים בחיטים נגד המבוקעות¹²¹⁰.

יח. אוצר חיטים שיש חשש שבקרקעית יש חיטים חמוצות וכדומה, אין צריך לחפש אחריהם ולבערם, ובביטול סג¹²¹¹.

[ז]

יט. דבש, לדעת השו"ע מותר לקנותו מכל אדם ואפילו מגוי, ואוכלים אותו בפסח¹²¹². ולדעת הרמ"א המנהג להחמיר, אלא אם כן הוא בא מן הכוורת, כגון שהוא מעורב עם השעורה, ואז אפשר גם לעשות ממנו משקה, והכל לפי הענין ולפי מנהג המקום¹²¹³. וכיום מצוי הכשר בכל דבר, וכן ראוי לעשות¹²¹⁴.

כ. פירות יבשים, כגון תאנים יש בהם חשש חמץ מפני הקמח שמפזרים עליהם¹²¹⁵, ושאר פירות יבשים לדעת השו"ע מותר¹²¹⁶, ולדעת הרמ"א המנהג להחמיר עד שיוודע שנעשו בלא חשש חמץ. וכן ביום טוב שני של גלויות מקילים, ולמעשה הכל לפי הענין ולפי מנהג המקום¹²¹⁷. וכיום מצוי הכשר בכל דבר, וכן ראוי לעשות¹²¹⁸.

כא. סוכר, לדעת השו"ע מותר¹²¹⁹, ולדעת הרמ"א המנהג לאסור, ורק ביום טוב שני של גלויות מותר. ותלוי לפי סוגי הסוכר, מפני שיש כאלה שהחשש גדול שיש בהם חמץ וצריך למכרם לגוי, ויש כאלה שאסור לאכלם אבל מותר לשהותם¹²²⁰. וכיום מצוי סוכר עם הכשר¹²²¹.

כב. כרכום וציפורן וכדומה, לדעת השו"ע מותר, והרמ"א הביא שיש מקומות שנהגו להחמיר, והכל לפי הענין ולפי מנהג המקום¹²²². וכיום מצוי גם באלה ושאר תבלינים הכשר.

כג. טבק, יש מהם בתערובת חמץ, ויש מהם בתערובת יין נסך ואסורים גם בכל השנה¹²²³.

ח. מאפיית מצות ששמרו חיטים למצה, ואירע שנפלו גשמים על החיטים דרך הגג, הגם שיש מקום להתיר כשיש ספק, כנזכר לעיל, מכל מקום אין ראוי לשווק אותם כמו שמורות למצת מצוה¹¹⁹⁴.

ט. גוי שמכר חיטים ליהודי, ואחר שיצאו מידו אמר ליהודי שהם לתותים, אינו נאמן, ואפילו אם אמר כן במסירה לפי תומרו¹¹⁹⁵.

[ג]

י. חיטים שנשתנה מראיתן או שהם לחות, ויש חשש שמא הוא מחמת מים שנפלו עליהם, אזי: אם הם באו בספינה או שהיו במקום שמצוי מים והחשש קרוב אסורים¹¹⁹⁶. אבל אם לא באו בספינה יש להתירם אם אין לו אחרים, למרות שמראיתם שונה, ובלבד שאינם לחות¹¹⁹⁷.

יא. חיטים שבאו בספינה והם יבשות וקשות ולא נשתנה מראיתן, מותרים¹¹⁹⁸, אפילו באכילה¹¹⁹⁹. אבל אין ראוי להשתמש בהם למצת מצוה¹²⁰⁰.

במה דברים אמורים בספינות כאלה שאינם שריות במים והם מכוסות מלמעלה מפני הגשמים, והתזת המשוטים. אבל בספינות ששרוי בהם מים אסורים החיטים, אלא אם כן יתברר שהם מהחלק העליון שלא החמיץ. ואם אינו אלא חשש של זליפת גשמים וכדומה, יש להקל בדיעבד בהפסד מרובה, אבל מפני שריית החיטים אין להתיר אלא אם כן נתבטלו לפני פסח¹²⁰¹.

יב. שינוי מראה תלוי לפי ענין החיטים, ויש אומרים שאם פניהם צהובים אינם בחשש חמץ. אבל אם הכסיפו פניהם, הרי הם חמץ¹²⁰². אך כאמור שאין לאסור בשינוי מראה, אלא כאשר יש ריעותא וחשש שבאו עליהם מים.

יג. אם ירדו גשמים על ערימות חיטים שבשדות, אין חוששים להם לחימוץ, אלא אם כן רואים שיש בנייהם חיטים מחמוצות שאז הכל צריך בדיקה, או באופן שבטלים בשישים¹²⁰³. ואם הם חמץ יש למכרם במכירת חמץ עד אחר פסח.

[ה]

יד. דגן שמחובר לקרקע אינו מחמיץ. אולם אם נתייבש לגמרי ואינו יונק כבר מן הקרקע הרי הוא כמונח בכד, ועשוי להחמיץ¹²⁰⁴. אם ירדו עליו גשמים מרובים¹²⁰⁵. ומפני זה נוהגים החרדים לקצור את החיטים בעודן לחים קצת¹²⁰⁶.

ממנו משקה [ואין חשש שיחמיץ קצת במגע עם המים מחמת הקמח המ' עורב בו]. והוא תלוי גם במנהגים, שיש מקומות שהקלו ויש שמחמירים, עיי"ש. והנה כו"כ פרטים לא שייכים בזמנינו, והכל לפי הענין.

1214. וכבר כתבנו בכ"מ שבזמנינו מצוי הכשר בכל דבר, ואינו כמו שהיה לפני עשרות שנים שהרבה דברים היו ללא הכשר, או בהשגחה חלשה וכה' נה. וב"ה אפשר דרא. ומי שלוקח כל דבר עם הכשר יועיל לו שלא יכשל, הלא"ה החששות כיום גדולים מאד בתעשייה ומשתנה הרבה. [ויש הרבה מקומות בחוץ לארץ שמשמשים במוצרי הגויים ללא הכשר. בהסתמכות על כך שיוודעים את הרכיבים שאינם בחששות איסור. אולם בארה"ק מקפידים מאד, וכן ראוי להזהר, כי דרך התעשייה גדולה מאד. ואפילו לחם פשוט עשוי להיות מעשרות רכיבים, שבהם עשויים להיות דברים מן החי וכו', וכן המפעלים גדולים, והכסף מעורר עיני חכמים ומנהלים וכו']. וע"ע משנ"ב להלן (סק"ט) שכשיש כתב הכשר סומכים עליו. וכה"ג נזכר במשנ"ב בה"א אתרוג שאינו מורכב, וכדומה.

1215. ידוע, וכבר בבי"א כאן נזכר חשש זה. ובודאי יש להזהר בזה ביותר. ויש לדון אם אפשר להתירם על ידי שטיפה, ובפשטות ראוי להחמיר שיש לחוש שנכבש בו ונתן טעם, או מפני הקפלים שלו שקשה להוציא, ואמנם זה תלוי במח' השו"ע והרמ"א ביר"ד סי' צא, מ"מ ראוי לחוש.

1216. עיין בב"י, וכן מסתבר לפמ"ש השו"ע סי"ח בדבש דאחזוקי איסורא לא מחזקינן, ה"ה כאן, דיש לתלות שנתייבשו בשמש בלא חשש, אך ז"א מוכרח, ד"ל שכאן החשש הוא ביותר מפני שדבש דיו לאוכלו כמות שהוא, ואין כ"כ ענין בהכנסת קמח לתוכו, משא"כ בפירות יבשים שיש חשש מצד יבושם בכלי חמץ, אך ז"א נהירא, דסתם כלים אינם בני יומן, ובפרט לפני פסח שאף לרמ"א מותר וא"צ לחוש, ויותר מסתבר שגם זה בכלל אחזוקי איסורא, וע"ע כה"ח בשם האח'.

1217. עיין ברמ"א להחמיר א"כ ידוע שנתייבשו בדרך שאין לחוש מחמץ, וע"ע במשנ"ב לענין עשיית משקה [ויל"ע מה שכתב לחלק בין שרייה לבין שול בפסח].

1218. עיין בהלכה הקודמת בהערה.

1219. כן נראה שלפמ"ש השו"ע סי"ח דאחזוקי איסורא לא מחזקינן, ה"ה לגבי הסוכר דשרי [וכן הוא במציאות כיום שאין בו חשש חמץ].

1220. עיין ברמ"א ובמשנ"ב וכה"ח בשם האח', שישנם כמה סוגי סוכר, מהם שמותרים באכילה, ומהם שאסורים באכילה ומותרים בשהיה, ומהם שגם בשהיה יש להזהר [וע"ע שם לענין תערובת לפני פסח או בפסח אי שרי בדיעבד, עכ"פ אם יש שישים, ובאם יש הפס"מ או שמחת יו"ט, ולא הארכנו בזה, כיון שהדברים תלויים גם לפי המציאות, וכראות עיני החכם].

1221. אף שכפי הנשמע א"צ הכשר, מ"מ כבר נתבאר לעיל דאכשר דרא, ואשרי מי שנוהר בזה.

1222. עיין ברמ"א סוס"ח, ובהלכות הקודמות מה שנתבאר בזה.

1223. עיין משנ"ב לג'.

והנה לענין פסח גם אם אכן הוא בתערובת חמץ, אין זה פשוט לאיסור הגם שהמשנ"ב הביא דברי האוסרים, דיעוין כה"ח (אות פא) שהביא בשם עיקרי הד"ט שהרבה מתירים משום דריחא לאו מילתא, או מפני שאינו כדרך הנאתו, ע"כ. וכ"כ עוד הרבה באח', וגם מטעמים נוספים שבטל בתערובת שאינו ראוי. ומוזה למדו לענין עישון סיגריות, וכבר כתבנו בזה בסימן תמב הלכה מד, עיי"ש. ובכה"ח כאן כתב שהמיקל יש לו ע"מ לסמוך, והמחמיר תע"ב.

ביבש ביבש חוזר וניעור לשיטתו, והיאך מותר, וע"כ שטחנום. אבל לשו"ע בכל אופן בטל.

1202. בשו"ת בנין ציון ח"ב ס"ה הובא סימן זה, אך בעלמא י"ל שתלוי לפי שינוי מראה משאר חיטים וכדומה.

1203. עיין שו"ע סי"ד ומשנ"ב וכה"ח והרבה פרטים בפ' כיעוין כה"ח ועוד בפ' טובא. ושייך הרבה לעניני רובא וחזקה וספיקות וביטולים, ויש לדון בכל מקרה לגופו, וכן תלוי אם הם חיטים לאחר הפרדתם מן המוץ או לא, עיין שעה"צ כד ושא"י. וכן בכל הדינים הנ"ל.

1204. שו"ע סי"ה.

1205. עיין שו"ע משנ"ב וכה"ח, ונת' במקומו. וכפי היוצא מהפ' שרק בג' שמים מרובים הרבה עד שנשרה החיטים מתוכם ה"ז חמץ, ואל"ה לא. וכה"ג מבואר עוד לעיל לענין חיטים בספינה שאין חשש כ"כ מגשם שעליהם וכו'.

1206. ח"א, הובא במשנ"ב.

1207. עפ"ה"א בהלכה הקודמת שרק בגשמים מרובים אסור, ולכן בא"י אין מצוי כ"כ. והראוני שבשו"ת ישועת משה ח"א סל"ח הביא מהגר"צ פ"ה שהנהיג שבא"י יש לקצור רק לאחר גמר בישול [ו"ל מפני שהם לחות לא מבוסלים היטב ולא ראוי לטחינה, וגם יש בהם הרבה לחות ועשוי למחר להחמיץ (כענין מי פירות, עיין לעיל סי' תסב). וכמו שהעיר בערוה"ש כאן סי"ן]. אך יש הרבה מהבד"צ שנוהגים גם בא"י לקצור את החיטים בעודם לחות, וע"ע לעיל סי' תנג.

1208. דע"ת כה"ה דכתבו בפסקי התוס' (מנחות אות רח), והביא כן בשם הנשמ"א בשם הגר"א ע"פ ירושלמי בפסחים. וע"ע להלן בקיצור סדר עשיית המצות.

1209. שו"ע סי"ו וגר"ז במשנ"ב וכה"ח.

1210. עיין משנ"ב וכה"ח בשם האח', והנה מה שכתב עכ"פ שיש שישים היינו משום דאין זה כמבטל איסור לכתחילה, כיון שהם כבר מעורבים, וזה רק חוסך ממנו טרחא לברור. וכיון שיש שישים והוא לפני פסח שפיר דמי, וע"ע לעיל במשנ"ב סי' תמו סק"ב וסי' תנג סק"כ. ובמשנ"ב סי' תמו. ובהוספה לשם הוספתי שאין לערב לכתחילה חמץ בער"פ, ורק אם כבר נפל ונתערב במקצת מותר להוסיף עליו וכדו', וכה"ה הנידון במשנ"ב סי' תנג. וכך יש לפרש כוונת השעה"צ בסימן תמו סק"ב דקאי ע"ז, אף דל"מ כן, אך בכמה אח' משמע שהקילו יותר.

1211. שו"ע סי"ז, וע"ע סימן תלו.

1212. שו"ע סי"ח. וכמבואר בב"י בשם הראשונים דאחזוקי איסורא לא מח' זקינן. ואף שיש שאסרו מחשש שעירבו בו קמח, אולם בב"י מבואר כמה צדדים להתיי, א' ראשית שאינו אלא ספק (כמש"כ הרא"ש), והוא בכלל זה שאחזוקי איסורא לא מחזקינן. ב' שהרי זה מי פירות שאינם מחמיצים. וא"ת ניחוש שמא עירבו בהם מים, ה"ז ב' חששות, והוא חשש רחוק יותר. ג' שבטל בשישים. ד' שנהפך לדבש בטבעו. ויל"ב.

והנה כתבו כמה אחרונים שאף לשו"ע מותר לאוכלו כמות שהוא ולא לערבו בעיסה, מפני שמצוי בעת הוצאת הדבש שמעורב בו מים, וממחר להחמיץ, וה"ד במשנ"ב כג. אולם זה יתכן רק לדעת השו"ע (דעליה קאי המשנ"ב) שמתיר מצה עשירה, אבל לבני אשכנז בלא"ה אסור, עיין לעיל סימן תסב.

1213. עיין ברמ"א, והאחרונים עוד האריכו בזה בכו"כ פרטים, כיעוין במשנ"ב וכה"ח באריכות. ושו"ש הדברים תלוי במציאות מהו החשש, ועד כמה יש להחמיר בדבר, האם רק בעין מותר לאוכלו, או שגם מותר להכין

1193. כיון שיש כאן ס"ס להתיר, ובכ"ד אנו מקילים בס"ס וכמש"כ בשו"ע רס"ב ועוד באח' טובא, ואף השעה"צ (אות יט) כתב שהאח' נתחבטו בדברי הרמ"א למה אסור, וסיים שבדאי יש להקל בשעה"ד. ומסתבר שכאן הרמ"א החמיר בגלל שחשש להקל בס"ס, וממילא לדין שרי, וכמו בכל דוכתא שמתירים אפילו בפסח בס"ס כידוע, וא"נ י"ל שהרמ"א חשש להא דהוי ס"ס בדשיל"מ, ולכן החמיר (וכן ביאר הגר"א). וממילא לדין קדעת השו"ע מותר ס"ס גם בדשיל"מ (וכמש"כ הש"ך ביו"ד סי' קי סק"ז ופר"ח שם סקמ"ג וע"ה"ש סק"ח ועוד באח'). ומה גם שנתבאר לעיל ר"ס תמו שרוב הפו' נקטו שחמץ בפסח אינו אסור משום דשיל"מ, וכבר העירו בזה בישועות יעקב כאן (סק"ג) ועוד אח' שה"ד ביב"א ח"ז סמ"ד יג, וע"ע שם. וגם מסתבר ככל האמור שספיקות מעין אלו מצאנו בפו' להלן להקל כע"ז, וה"ה כאן, ודו"ק.

1194. הנה אף באכילה הרי הרמ"א אסור, והאח' נתחבטו בזה, ומ"מ אף שיש להקל מעיקר הדין וכנ"ל, מ"מ אין ראוי למצת מצוה, עיין בס"י תנג.

1195. משנ"ב ט בשם האח', מפני שכבר יצאו מידו, הלא"ה נאמן וכמש"כ

בשעה"צ לו בשם האח', וע"ע כה"ח אות יא.

ואגב אציין כאן בענין נאמנות גוי כדלהלן.

בדין גוי מסיח לפי תומו

ביו"ד (סימן קלז ס"ו) מבואר שגוי אינו נאמן בהכשר כלים, ואפילו במי לי דרבנן, וכמבואר בב"י שם. [ועיין בפו' באהע"ז סי"ז, ובברכ"י ס"ט סק"י ועוד באח']. אולם כשיש צד נוסף לקולא, סומכין עליו, וכמו שמבואר ביו"ד סי' קכב (סי"א), ושם ההיתר מפני שרואים רגליים לדבר שזה כדבריו. ועוד מבואר כה"ג גם ביו"ד (סימן סט ס"ו) שסומכין עליו ומסתבר כן, וכן כשהוא דבר שאינו אסור מדינא נראה שיש לסמוך עליו. וע"ע גם ביו"ד ה"ל בכור בהמה ובהגהות רע"א ועו"א שגוי נאמן בדרבנן וכו'. ועוד מצאנו ביו"ד ה"ל תערובות (ר"ס צח) שסומכין על גוי בטעימה מפני האיסור, עיי"ש. ובב"י כתב שבקפילא נאמן תמיד מפני שלא מרע נפשיה (וכה"ג בציצית פ' הת' לכת), אבל באינו קפילא מסל"ת נאמן. והקשה הפר"ח הרי גוי אינו נאמן אפילו באיסור דרבנן בסימן סט, ותיירך דשאני התם דהוא מילתא דעבידא לאגלווי מיד, ובכה"ג סומכים אפילו בדאו', עיי"ש. וע"ע בפמ"ג שם. וע"ע בחושן משפט ה"ל עדות והלוואה.

1196. כ"מ בשו"ע סי"ג, שרק בלא נשתנו מותר, וע"ע משנ"ב יג וכה"ח כג, ושם מבואר שגם בלחות הדין כן.

1197. פמ"ג, ה"ד בשעה"צ כ"ז וכה"ח אות כז לענין נשתנה מראיתן, עיי"ש. [וצ"ל שזה לא שינוי מראה אלא שינוי כדרך החיטים בעלמא, והרבה דברים גורמים. עיין ביה"ל בר"ס תנג לענין זונין וכו', ודו"ק]. אבל לענין לחות נראה פשוט שאסור גם אם לא באו בספינה.

ועיין כה"ח (אות יד) שהיקל בחיטים שאינם קשות שאעפ"כ יש להתיר, "אם אינם לחות", והיינו שבלחות יש לאסור בכל אופן, וכל החילוק הוא בשינוי מראה, וכן אם באו עליהם מים אפילו מעט יש לאסור אע"פ שלא נשתנו מראיתם, וכמש"כ כל הפו' כאן במשנ"ב וכה"ח, ונת' שם לעיל.

1198. שו"ע סי"ג. וכן חיטים שהיו עצורים בבור ויתכן שירדו עליהם גשמים, מותרים כל שלא ראינו בהם שינוי במראה, כנה"ג, משנ"ב טז.

1199. טור, ופו' במשנ"ב וכה"ח כח.

1200. עיין לעיל סימן תנג ס"ד, וכה"ח בחת"ס כאן.

1201. עיין משנ"ב סק"ד בשם בית מאיר. ולמעשה יש לדון בכל מקרה לגופו לפי הענין, ומה שכתבנו בסוף שנתבטלו לפני פסח, הנה לפי הרמ"א והמשנ"ב כל שטחנו אותם לקמח ונתבטלו בשישים, דאל"כ תיקשי שהרי

[ט]

כד. חיטה או שעורה שהיתה במגע עם מים או תבשיל וכדומה, הדבר תלוי אם נתבקה או לא, וכדלהלן¹²²⁴.

אם היא נתבקה ואפילו בסדק כל שהוא¹²²⁵, הרי היא חמץ גמור, ואוסרת הכל במשהו, ככל דין חמץ. ואסור גם בהנאה¹²²⁶. אמנם לדעת השו"ע מותר למכרה לגוי, והאחרונים החמירו גם בזה¹²²⁷.

ואם לא נתבקה הרי זה ספק, ולכן: החטה או השעורה עצמה אסורה בהנאה, וצריך לשורפה¹²²⁸. אבל המים או התבשיל וכדומה שנמצאת בה החיטה מותרים, כיון שאיסור משהו אינו אלא מדרבנן, ויש להקל¹²²⁹.

וכל האמור הוא מן הדין, ולדעת השו"ע. אבל הרמ"א כתב שמנהגם לאסור אפילו אם לא נתבקה, ובלבד שנתרככה. ודווקא באכילה, אבל בהנאה אפשר להקל¹²³⁰. ויש גם מבני ספרד שנהגו בזה כהרמ"א¹²³¹.

כה. תבשיל שנמצאת בו חטה או שעורה בפסח, אם היא נצטננה מלפני פסח, וכעת מצאו אותה, יש להוציא את החטה והשאר מותר, ככל המבואר בסימן תמוז¹²³². אבל אם נתבשל בפסח, או נתחמם עם החטה, הכל אסור בהנאה.

במה דברים אמורים כשהחטה נמצאת בקועה, אבל אם לא נמצאת בקועה, לשו"ע ישרוף את החטה והשאר מותר באכילה, ולרמ"א הכל אסור באכילה, ומותר בהנאה¹²³³.

כו. באופן שהמאכל אסור מפני החטה שנמצאת בו [לשו"ע בנתבקה, ולרמ"א גם בלא נתבקה], נאסרו גם כל הכלים שהשתמשו בהם לתבשיל זה בעודו חם בחום שהיד סולדת בו. וצריך להצניע אותם עד אחר פסח, כגון הכף שמגיסים בה וכדומה¹²³⁴. ועיין בהערה¹²³⁵.

כז. אם נתערב מהתבשיל שנמצאת בו חטה בתבשיל אחר, אסור גם התבשיל השני¹²³⁶. ועיין בהערה.
כח. בכל הנזכר לעיל אין חילוק אם נמצאה חטה אחת או שלוש ויותר¹²³⁷.

כט. תבשיל שרגילים ליתנו ישירות במים רותחים, כמו אורז במקומות מסוימים וכדומה, ומצאו בו חטה, יש מתירים אפילו היא בקועה, מפני שיש לתלות שנעשה בחליטה, ויש אוסרים, וכן עיקר שאסור באכילה, אך יש להקל בהנאה¹²³⁸.

ל. ספק משהו מותר, כגון שהיו שני תבשילין בשולחן, ואחר שאלו מעט מצאו בשולחן חטה מבוקעת, יש להתיר התבשילין¹²³⁹. ופעמים שיש לתלות לפי הסברה באותו ענין¹²⁴⁰. ואם אכלו תבשיל והרגישו

בשיניים חטה ונמצאת מבוקעת, יש מתירים לתלות שנתבקה בשיניים¹²⁴¹. ואם נטלו חטה לשאל מורה הוראה אם היא מבוקעת ובנתיים אבדה, מותר¹²⁴².

[י]

לא. תבשיל שנמצא בו חמץ, הדבר תלוי מתי נמצא:

[א] בימי הפסח, מבער את החמץ¹²⁴³. והתבשיל עצמו מותר למכור לגוי, כיון שהחמץ בטל בשישים. ויש מחמירים לבני אשכנז¹²⁴⁴.

[ב] בשביעי של פסח כופה עליו כלי, ובמוצאי יום טוב מותר באכילה¹²⁴⁵. והחמץ עצמו צריך ביעור¹²⁴⁶.

[ג] בשמיני של פסח בחוץ לארץ, מותר באכילה אחר פסח¹²⁴⁷, והחמץ עצמו צריך ביעור.

ודע, שכל ההיתר הוא לגבי התבשיל, משום שהחמץ במשהו אינו אלא מדרבנן¹²⁴⁸.

[יא]

חטה שנמצאת בעיסה או במצה אפויה

לב. חטה שנמצאת בעיסה או במצה אפויה:

לדעת השו"ע - אם החיטה בקועה ראוי לאסור את כל אותה המצה או את כל העיסה, ובמקום הפסד מרובה או שעת הדחק די להסיר ממנה כדי נטילה, והשאר מותר¹²⁴⁹.

לדעת הרמ"א - אם החיטה בקועה ונמצאת בפסח, יש לאסור כל העיסה או כל המצה ואפילו בהפסד מרובה. אבל אם היא רק נתרככה ולא נתבקה, לכתחילה יש לאסור הכל באכילה ובהנאה¹²⁵⁰. ובהפסד מרובה יש להתיר בהנאה אף בלא נטילת מקום, אבל באכילה אסור¹²⁵¹. ורק בהפסד מרובה ובנטילת מקום אפשר שיש להקל¹²⁵², וכל זה בנמצא בפסח, אבל קודם פסח אין אוסרים את כל העיסה או המצה ובנטילת מקום סגי¹²⁵³.

לג. אם נמצאה חטה בחתיכת עיסה שבאה מעיסה גדולה, או שנמצאת החטה במצה אפויה שבאה מעיסה גדולה, אותה החתיכה או אותה המצה אסורה, והשאר מותרים, שאין מחזיקין איסור ממקום למקום¹²⁵⁴. אלא אם כן יש סימנים מוכיחים שכבר היתה בעיסה הגדולה, כגון שהיתה מלאה מים¹²⁵⁵, או שנמצאת בעובי העיסה כשעדיין לא גלגל את החתיכה¹²⁵⁶, שבכל דברים אלו יש לתלות לפי הענין בדבר המצוי והמסתבר.

1242. עיין כה"ח ק.

1243. בשו"ע סו"ט.

והנה יש לבאר לגבי שבת ויום טוב שאסור לשרוף, אבל אפשר לבער בוריקה לבית הכסא.

[אמנם יש להעיר בזאת שהוצאת החטה הרי היא ברירה, ואם זה ביום טוב שרי. אבל בשבת אסור משום בורר פסולת מאוכל, אא"כ יקח את התבשיל מהחמץ, או שיוציא את החמץ עם מקצת האוכל]. אבל לכאורה בלא"ה הרי גם אסור לטלטל משום מוקצה [בסימן תמו, ואינו מצוי טלטול כלאחר יד, ועיין מה שכתבנו שם שיש אפשרות לעשות כן], ואין לו אלא לכפות כלי, ובמוצאי היום"ט או שבת יוציא החטה וישרפנה. (אולם עיין בחכ"צ סימן פו וא"ר ס' תמו סק"ג, וצ"ע). ובכה"ח (אות קטז) כתב שבשבת ויו"ט יכול ליתן לגוי במתנה (למתירים בסי"ה), אך לא יתן לו בידים אלא יאמר לגוי שיקח בעצמו.

1244. שו"ע מתי, והרמ"א כתב שמנהגם לאסור, אלא בהפסד ממתירים.

1245. עיין במשנ"ב סקמ"ד שיש מתירים להשהותו. אמנם בשו"ע לא כתב להתיר אלא בשמיני ולא בשביעי, אך בדיעבד י"ל דשרי.

1246. כדן חמץ שעבר עליו הפסח.

1247. שו"ע.

1248. עיין כה"ח כג.

1249. הנה נחלקו בזה ראשונים אם כל המצה אסורה או רק כדי נטילה, עיין בטור וב"ב. והנה בטעם הדבר לאסור כל העיסה, מצאנו בראשונים מפני ש"ע הלישה מתחממת קצת, והמים שבעיסה מוליכין פליטת החטה שנע"ה ע"י דוחק הלישה בכל העיסה. עיין במשנ"ב סקמ"ז ובשעה"צ מז.

ויש להוסיף ולבאר, שאע"פ שאין פליטה בכל מקום אלא בחום שהיד סור לדת בו, מ"מ מצאנו דוגמתו בדברי הרא"ש בע"ז ועוד בפו' בסימן תנא ס"ח ועוד גבי כיבוס מפות וכדומה. שאע"פ שבלעו כלי ראשון, אפשר להכשירן בכלי שני, מפני שהכיבוס באפר והחביטה מועיל להפליט הכל, הרי שיש כח בחביטה להועיל כמו חום. ויש להוסיף עוד שגם כנגד זה ששם יש אפר, הרי שכאן יש ג"כ מעלה בכך שהוא בצק, שמצאנו גם בזה בסימן תנא ס"ז שלישי בצק מבליעה הרבה. וע"ע שם סכ"א, ודו"ק.

וכאשר לסברת המקילים בכדי נטילה, הביא המשנ"ב (סקמ"ו) בשם הפמ"ג לבאר שאע"פ שהוא צונן, מ"מ ע"י דוחק הלישה נפלט ממנה משהו סביב מקומה, ע"כ. וצ"ב דממה נפשך אם הוא מחממת דוחק הלישה הרי זה מתערב בכל העיסה. ודוחק גדול לומר שתולים שתמיד הוא נילוש באותו מקום, שהרי מצוי שמתקפל וכו'. ואולי הכוונה שהמקום עצמו אחר הלישה מחמיץ, מפני שהוא מתנפח בהחמצתו והוא דוחק על החטה. ול"ד מצד שני סחט ממנו חמץ וכו'. וצ"ע.

1250. רמ"א, וכפי העולה מד' האח', עיין משנ"ב וכה"ח.

1251. עיין משנ"ב מה.

1252. עיין משנ"ב מה.

1253. רמ"א בהגה.

1254. רמ"א ס"א.

1255. משנ"ב מט.

1256. ביה"ל ד"ה ואמרינן, בשם החמד משה.

ובעיקר דברי החמ"מ שהביא הביה"ל, יש לבאר היאך מתיישבים הדברים עם דברי הרמ"א. וכפי הנראה לבאר שיש בזה ג' דרגות, א] אם מצא את החטה על החתיכה או דבוקה בחתיכה מלמעלה, ועדיין לא גיבל את החתיכה, גם החתיכה מותרת משום דכאן נמצא כאן היה. ב] ואם מצא את החטה

1231. כ"כ בכה"ח (אות קב) בשם כנה"ג וזר"א, והזכירו גם במחבר"ר, וכן כתב עוד בכה"ח (סימן תמו אות עו) בשם זכ"ל, ושכ"ה הגאון מר רבי ז"ל. (וגם בכלל כתב שם דנהגו בכ"מ לדענין פסח הרי הם כאשכנזים). ומה שכתב להלן בהלכות "שו"ע, הכוונה לעיקר דעת השו"ע, ולנוהגים כהשו"ע בכל דבריו בלא לחוש למנהג כ"ה, או שמנהגם כהשו"ע לגמרי, כידוע.

1232. ראה בדברינו שם בהלכה לו-לז כל הפרטים.

1233. ככל האמור בהלכה הקודמת, ועיין כה"ח קז.

1234. משנ"ב סקל"ז לדעת השו"ע, ובסקל"ח לדעת הרמ"א. ובכלל זה הכף שהגיסו בה [ומ"מ אפשר להצניע את הכלי עד אחר פסח, ולהשתמש בהם אחר פסח, ואפילו בכלי חרס, וכמש"כ בסימן תמו ס"א].

1235. ובאופן שהוא כלי שני כגון הצלחות וכדומה, י"ל שהדבר תלוי, דלשו"ע שמדובר בחמץ גמור ודאי אסור, שהרי קי"ל להחמיר גם בכלי שני בפסח, כמשנ"ב בסי"ה תנא. אבל בלא נתבקעו הרמ"א שאוסר, י"ל שרק בכלי ראשון אסור. אולם בכלי שני שהוא תוספת חומרא, א"צ להחמיר כ"כ. ובאמת המשנ"ב סקל"ז הזכיר דין זה רק בכלי שמגיש בו דהוי כלי שני, ולא לגבי הצלחות וכדו'.

1236. הנה נחלקו הפוסקים אם יש להתיר בתרי משהו, עיין ט"ז וש"א, והז"כרנו מזה לעיל בר"ס תמו, ובאופן שזה לח בלח, כתב הט"ז שבוה בודאי יש לאסור. וכמש"ש. והנה במשנ"ב (סקל"ז) כתב שאם נתערב מעט מתבשיל זה לתבשיל אחר, גם אותו התבשיל אסור, עיי"ש. וכ"כ הרבה אחרונים כמו שהביא בכה"ח (אות צד) דפשוט שאסור, וכן נוהגים, עיי"ש. אולם הנה כתבו זאת רק ע"ד השו"ע ולא ע"ד הרמ"א. ובמשנ"ב (סקל"ח) שהוסיף גם ע"ד הרמ"א את מה שכתב בסקל"ח, לא הזכיר אלא התבשיל והכלים, ולא הזכיר דין תבשיל נוסף, וי"ל איפוא שבנידונו של הרמ"א שהוא חומרא נוספת א"צ להחמיר, אלא שזה ניחא ביבש, ובאופן שיש לתלות שלא נפל אליו, אבל בלח שבדאי חלק ממנו הלך לתבשיל אחר י"ל דהיינו הך. אמנם אף בזה מצאנו שיש חולקים ושפיר י"ל דשרי, אך הנה"ח (אות קג) הוסיף מדפנשיה לאסור בזה גם לדעת הרמ"א, ולא חילק בין הדברים. אך המשנ"ב משמע לחלק כנו'. וצ"ע.

1237. הנה מצאנו שדנו בזה הפו' לקולא ולחומרא:

[א] באופן שאנו אוסרים אז אסור אף בחטה אחת, וכמש"כ בכה"ח (אות צב) בשם ר' מנוח על הרמב"ם. והוצרך לזה מפני שלשון הרמב"ם והשו"ע שנמצא בתבשיל 'שעורים או חיטים' בלשון רבים. ובודאי דל"ד, שהרי חמץ בפסח במשהו, ואף בחטה אחת הדין [וגם בחצי חטה וחלק מחיטה, גם כן הדין כן, דמ"מ הוא משהו ואוסר].

[ב] באופן שלא נתבקעו, לדעת השו"ע שמותר, או באופן שלא נתרככו לדעת הרמ"א שמותר, יש להתיר אפילו אם מצאו ג' חיטים או יותר. ואין אומרים שצריך לחוש שמא יש עוד חיטים שנתבקעו או נתרככו. וכיעוין במשנ"ב סוסקל"ט לדעת הרמ"א. ובכה"ח אות צח-צט לדעת כולם. וע"ע שם. ומ"מ צריך לבדוק היטב שלא נשאר בתבשיל שום חטה [וכן צריך לבדוק שלא נשאר חלק מהחיטה, כגון שנתפררה וכדומה].

[ג] עיין כה"ח להלן (אות קמ).

1238. עיין כה"ח (אות קח), ואכן דין זה פשוט ומבואר לעיל בסימן תנד סק"ג במשנ"ב, וכאן התחדש יתירה מזה שאפשר לתלות לפי המציאות שכן הרגילות במקומם.

1239. עיין כה"ח קיא.

1240. עיין כה"ח קט.

1241. עיין כה"ח קי.

1224. בפסחים (מ). נחלקו בענין לתיתת שעורים, אם אסור רק בנתבקעו או אף בקרובים להבקע, עיי"ש. ופסקו הר"ף רמב"ם ורא"ש לחומרא, ודווקא על הדגן בעצמו. מפני שהוא באיסור דאו', וספקו לחומרא. אבל התבשיל שנתבשל בו מותר, משום שחמץ במשהו אינו אלא מדרבנן, וספיקו להקל [אמנם יש אומרים שספק משהו להחמיר, וראה בדברינו לעיל סימן תמו ס"ח. אך גם יש לצרף דעת השאלות ועוד שהבאנו שם שיש ראשונים הסוברים שחמץ בטל בשישים גם בפסח]. וכמותם פסק השו"ע (ס"ט) כדרכו בקודש. אך הרמ"א כתב להחמיר משום שפוסקים לחומרא כמאן דאמר בגמרא שם לאסור אף בלא נתבקע, ומאחר וכתב המרדכי שאין אנו בקיאים מה נקרא ביקוע אסור. וכן ביארו הפר"ח וגר"א וש"א (וע"ע כה"ח אות קו). ומכל מקום צריך שתהיה מרוככת קצת (וכמש"כ כמה אח', ה"ד במשנ"ב וכה"ח). שהרי גם בגמרא אין מי שאוסר בלאו הכי, והענין הוא שבריוח אנו בודאי בקיאים, וכמש"כ כה"ח (אות קה) בשם האח' (וע"ע בביה"ל ד"ה אפילו שריכוך הוא קל יותר מקרוב לביקוע). ולדעת השו"ע אף בנתרככה עד שקרובה להבקע מותר (כה"ח צו מהח"י וגר"ז).

ויש לציין שנחלקו הראשונים אף בחטה בקועה אם זה בגדר חמץ ודאי, דהנה הרא"ש (הובא בטור להלן ס"יא) כתב שאינו חמץ גמור אלא קרוב שהחמיץ (וע"ע ברוקח שם). וכ"כ הלבוש (בסעיף ט) שבנתבקעו אינו דאו' אלא קרוב להחמיץ. ובלא נתבקעו ממש אינו חמץ גמור, ואפילו מדרבנן. ע"כ. אבל ברמב"ם פ"ה משמע שבנתבקעו הוי חמץ גמור מדאו', ובשו"ת בית דוד (סימן רלד) כתב שיש בזה ג' שיטות, להרא"ש אפילו נתבקע אינו חמץ גמור. ולהר"ף בנתבקע הוי חמץ גמור, ובלא נתבקע הוי ספק דאו'. ולרמב"ם בנתבקע הוי חמץ גמור, ובלא נתבקע הוי דרבנן. וה"ד בכה"ח (אות ככ), וכתב דכ"ז לשמואל ולא למר עוקבא הנ"ל.

1225. פמ"ג בביה"ל.

1226. שהרי זה ככל חמץ שאסור במשהו ואפילו בהנאה, וכנ"ל בר"ס תמו, וכ"כ כל האח', ה"ד במשנ"ב לו (וע"ע כה"ח צד, צה).

1227. עיין בביה"ל (ד"ה הרי) שהעיר שלפמ"ש השו"ע (בסעיף י) שמותר למכור לגוי חוץ מדמי התרנגולת, שהרי אין שום הנאה ועדיפות בגלל משהו חמץ, וה"ה גם בסעיף ט, וסיים בצ"ע. עיי"ש. ויל"ד דמשמע קצת מרהיטת דבריו שזה כביכול סותר לדברי האומרים שאסור בהנאה, וכמו שפתיח בתח"ד לאחר שהביא דברי האחרונים שאוסרים בהנאה, עיי"ש. אולם נלענ"ד שאינו קשור וז"ל, דודאי אסור בהנאה ככל חמץ, אלא שמכירה לגוי אינה נחשבת הנאה. (וכן מבואר בפשטות בכה"ח אות צה בשם הגר"ז). ולפי"ז ה"ה שאר הנאות כהנה שאינו נהנה ממשוהו טעם, ודוק.

והנה כאמור שהשו"ע מתייר, אך עיין ברמ"א שם ובדברי האח', ומ"מ מן הדין מותר לכו"ע בהפסד, עיין משנ"ב מב וכה"ח קיו, ולדין בודאי מותר, ואף לאומרים שבפסח מחמירים כחומרות הרמ"א, מ"מ כל היכא שיש צד להתיר אף לדידהו, כ"ש שלדין יש להתיר.

1228. שו"ע. ועיין בסי"ה תמו, וע"ע כה"ח קז.

1229. שו"ע. ובדין ספק משהו, עיין לעיל ר"ס תמו.

1230. עיין משנ"ב סקל"ח משם האח' שהקילו עכ"פ בהפס"מ. וע"ע בביה"ל ד"ה אפילו דמשמע שיש להקל גם ללא הפס"מ. אמנם כתב בלשון שהמיקל לא הפסיד (ובכה"ח אות קד הביא דבריו). ועיין בלשון הח"י סק"ח, ומאידך בגר"ז סכ"ו. והנה כל זה בהנאה ישירה מהחמץ, והרי זה אינו מצוי כלל, שהרי נתבאר לעיל שאף אם נאמר שאסור בהנאה, מ"מ מותר למכור את החמץ וכמש"כ בשו"ע ס"י, א"כ ה"נ במציאות הרי אינו נהנה ממשוהו החמץ, ושפיר דמי.

[ג]

לז. אם הגעילו בערב פסח כלי חמץ בן יומו, ולא היה שישים במי ההגעלה כנגד הכלי, וממילא המים נחשבים חמץ, ונשפך מהם בפסח לבור מים, כולו אסור, אפילו שיש שישים במי הבור כנגד כל המים שנשפכו¹²⁷¹.

ואם היה שישים במי ההגעלה כנגד הכלי, המים עצמם גם כן מותרים בשתיה מעיקר הדין, כיון שהוא לפני פסח¹²⁷².

ואם היה זה בפסח עצמו, אף שיש שישים כנגד המים, המים אסורים. ואף שנפלו לבור ראוי להחמיר¹²⁷³.

לח. אם הגעילו כלי שאינו בן יומו, בערב פסח, אזי, כיון שאינו בן יומו ונטל"פ לפני פסח, אף המים עצמם מותרים בשתיה¹²⁷⁴, אמנם למעשה יש להחמיר במים¹²⁷⁵.

ואם הגעילו את הכלי שאינו בן יומו בפסח, לשו"ע המים מותרים, ולרמ"א אסור לכתחילה¹²⁷⁶.

לט. כלי חמץ בן יומו שהרתיחו בו מים ונעשה חמץ, ולא היה שישים, אסורים המים כמו חמץ גמור גם אם נעשה כן לפני פסח, ואם בישלו מהם בפסח התבשיל אסור אפילו כשהיה שישים בתבשיל כנגד המים. אבל אם נפלו למקום אחר והיה שישים כנגדם, ומשם לקחו לתבשיל, והיה שישים בתבשיל כנגד המים הללו, יש להקל בשעה"ד, כדין תרי משהו¹²⁷⁷. ואף בלא שישים בתבשיל התירו הפוסקים שמותר¹²⁷⁸.

מ. אם מצאו גרעיני חיטים בבאר מים בפסח, ראוי להזהר ככל האפשר שלא להשתמש באותם מים בפסח, מחשש כבוש. ובדיעבד שאין לו מים אחרים וחייו תלויים בזה, יש להתיר¹²⁷⁹. ואפילו נתבקעה החיטה¹²⁸⁰.

ופרוסת לחם שנמצא בבאר, אסורים בכל אופן¹²⁸¹. ומ"מ כשלוקחים מים מבאר של נכרי או מבאר של ישראל שאינו נזהר מחמץ בכל השנה, יש להתיר על ידי סינון בבגד¹²⁸².

מי הכינרת בפסח

מא. מי הכינרת שזורקים לשם חמץ בפסח, מותר לשתות את המים הבאים משם¹²⁸³. [והמתחסד לעצמו להכין מים לשתיה ולבישולים מלפני פסח¹²⁸⁴, כדי להשתמש בהם בחג הפסח¹²⁸⁵, דיו בכך. ואין צריך

ואם היתה בידו עיסה גדולה וחתך ממנה חתיכות, ובעיסה שנשארה אצלו או במצה שאצלו נמצאת החיטה, כל העיסה אסורה, וכל המצות שאפו מאותה עיסה, מפני שזה נחשב איסור מזמן לזמן, ואסורים¹²⁵⁷.

לד. אם נמצא חטה על חמוצים או ירק, אם החטה נמצאת באותם חמוצים או ירקות שנטל מהכלי שלהם, הכלי ומה שבתוכו מותר. אבל אם נמצאת החטה בכלי, גם החמוצים והירק שנטל מהכלי לפני שנמצאת החטה אסורים¹²⁵⁸. ובהפסד מרובה יש להקל, אלא אם כן מיד כשנטלו מהכלי מצאו את החטה¹²⁵⁹.

כל האמור בנתבקעה, אבל בנתרככה יש להקל במקום הפסד מרובה, שאפילו הכלי שנמצא בו החטה מותר¹²⁶⁰.

ויש לדעת, שכל זה דווקא כשאכן החטה היתה כבושה בציר של החמוצים או הירק, אבל אם היתה רק מעל הירק אינו אסור אלא רק המקום שבו נמצא והשאר מותר¹²⁶¹.

[יב]

נמצאת חטה

לה. תרנגולת שמלגו אותה במים רותחים¹²⁶², ואחר כך מצאו גרעין חטה במים¹²⁶³, אסורה התרנגולת¹²⁶⁴.

במה דברים אמורים, לשו"ע הוא דווקא בחטה בקועה, ולרמ"א אפשר שאסור אפילו בנתרככה. והמשנה ברורה הכריע שבנתרככה בכלי ראשון אסור, ובכלי שני המיקל אפילו באכילה לא הפסיד, ובלא נתרככה מותר אפילו בכלי ראשון¹²⁶⁵.

ואם נתערבו התערובות באחרים, ויש הפסד מרובה או מניעת שמחת יום טוב יש להקל, כשיש לתלות שנפל אחר כך, ויש עוד פרטים¹²⁶⁶.

לו. מצאו חטה בקועה במים, ובשלו באותם מים (בלא החטה) תבשיל, התבשיל מותר¹²⁶⁷. בתנאי: שיש שישים במים כנגד החטה, וגם שהמים צוננים¹²⁶⁸, ושלא ידוע ששהתה החיטה במים כ"ד שעות, ויש אסורים אפילו בספק אם שהה, ובחטה בקועה, וידוע שלא נפל עכשיו¹²⁶⁹.

ואם נתערבו התערובות יש מקום להקל יותר¹²⁷⁰.

בעומק העיסה ועדיין לא גיבל, הכל אסור, שהרי מוכח שהיה בעיסה הגדולה. [ג] והאופן היחיד שכתב בו הרמ"א שהעיסה מותרת והחתיכה אסורה, הוא באופן שלאחר שחתך חתיכה אחת גיבל אותה ואז מצא בעומקה. וכן ביאר ידידי הגר"א רפאל הכהן שיחי.

1257. משנ"ב מט. וע"ע להלן סי"ב ובמשנ"ב נג. וע"ע בשעה"צ יח אות צז הביא בשם ח"א בשם רשב"א דס"ל שגם בזמן אין מחזיקין איסור. ועיין גם א"ר סק"ה, עיי"ש.

ועיין משנ"ב מט שכתב לגבי הכרוז שכל זה רק בנתבקעה, אבל בנתרככה יש להקל בהפס"מ, עיי"ש. אבל לגבי המצות לא כתב כן. ולכאן הרי היינו הך, וצ"ע.

1258. משנ"ב מט וכה"ח בשם האח' כדרך שנתבאר בהלכה הקודמת שיש חילוק בין אם מחזיקין איסור ממקום למקום או שזה מחזיקין מזמן לזמן, ועיין במשנ"ב שבמקרה שנמצא בכלי יש מקילים משום ס"ס, ויל"ב.

1259. שם ושם ושעה"צ פט.

1260. משנ"ב מט. ועיין בהלכה הקודמת בהערה.

1261. משנ"ב שם, וככל דיני כבוש, עיין בס' צא צב ועוד.

1262. מליגה היינו הנחתה ברותחים עם הנוצות כדי להסיר הנוצות [ולא נקט בישול גריל, כיון שבבישול כבר הוציאו את כל המעינים, ואין לתלות שזה ממנה], ויש אפשרות לעשות כן בכלי ראשון אם מלחו אותו קודם (פמ"ג, וה"ד במשנ"ב וכה"ח). ואל"כ אסור אפילו בכלי שני (כמש"כ ביד"ד סי' סח). ואם זה בכלי שני יש להקל יותר בכמה נידונים דלהלן. שהרי כלי שני מדי לוקת אם אסור בפסח או לא, כיעוין לעיל סי' תמו ותנא, וקיי"ל להחמיר, אך בודאי שיש לצרף דעת המקילים, ועיין בביה"ל ד"ה אם.

1263. והמדובר אפילו באופן שהתרנגולת אינה שם, או אפילו אם היא שם כאשר כבר נתקרו המים, ואז יש לתלות שבא אחר המליגה, ואעפ"כ אסור, וע"ע במאמר סק"ה.

1264. שו"ע סי"ב דמהני שמחזיקין איסור מזמן לזמן [ומשנ"ת לעיל בס"א להקל הוא רק כשיש ס"ס, משא"כ כאן שראים חטה חמץ וכל הספק מתי זה קרה, אסור]. ועיין ברמ"א שם שיש מי שמתיר, ולמעשה פסק לאסור בשלימה, אבל בחצי חטה יש להקל משום ס"ס. אולם השו"ע לא חילק בכ"ז, וע"ע להלן ברמ"א ובאח' הרבה פרטים.

1265. משנ"ב נג. וע"ע כה"ח.

1266. עיין רמ"א סו"ב, והאח' האריכו בכ"כ פרטים.

1267. שו"ע סי"ב בסתם, ויש מי שאוסר. והמדובר שמצאו חטה ואח"כ נת' בשל, וכמשנ"ב במשנ"ב נג, וכן מדויק בשו"ע.

1268. שו"ע והגה.

1269. עי' משנ"ב נה. ולדעת האוסרים ישנם כמה תנאים וכמש"כ בפנים.

1270. עיין רמ"א סו"ב ובמשנ"ב ואח'.

1271. שו"ע סי"ג, דהמים חמץ, ואוסרים ככל חמץ בפסח שאסור במשהו.

1272. כיון שבטל ואינו חוזר ונייעור אף להרמ"א בלח בלח, כנ"ל בס' תמו ס"ד [אמנם במשנ"ב סק"ו הביא שיש מחמירים לכתחילה אם אפשר בקל למצוא אחרים].

1273. כן נראה שזה שייך לדין תרי משהו שנתבאר לעיל בר"ס תמו שראוי להחמיר, וע"ע שם. ודון לנידוד.

1274. דלכו"ע נטל"פ לפני פסח מותר, כנ"ל בסימן תמו ס"י. ועוד.

1275. דהוי כמו לכתחילה, ובקל אפשר להזהר, וכ"כ בחקה"פ ועוד באח'.

1276. עיין בס' תמו ס"י, ולא מצאנו להחמיר בזה אפילו במים.

1277. עיין לעיל בדין תרי משהו.

1278. עי' משנ"ב סוסק"ז ובשעה"צ. וי"ל דמיירי שלא משתמשים בגופים אלא רק בשלו בהם כמו ביצים וכו', דהוי נ"ט בר נ"ט.

1279. עיין משנ"ב (סק"ז), והנה בדברי כמה ראשונים מבואר שאסור כמבואר בתשו' מעשה הגאונים סכ"ב גבי לחם בבור (וכ"ה בשבה"ל סו"ס

ריז ותניא סמ"ו), אך לא מיירי בחטה, אך בראב"ה (סימן תיח) הביא תשו' הקדמונים שאירע מעשה בחטה ואסור, והעיר ע"ז שמדברי הירושלמי י"ל דנטל"פ ומותר. וכן באו"ז (סימן רסח) כתב שבחטה י"ל דנטל"פ ומותר, ועוד דהוי צונן, וה"ד במרדכי (פ' כל שעה ס' תקסח), ומבואר יוצא שלדינא יש להחמיר, כי אף המתירים לא אמרו כן בשופי, אלא שכיון שהוא כדי חייו י"ל דשרי בשעה"ד כזו, כמו שציידו בחטה [ואף שבנטל"פ הרמ"א מחמיר כמבואר בס' תמו, הרי ודאי שבשעה"ד כזו אין לאסור לכו"ע, ואף שם הרי לא אסרו במוחלט].

1280. עיין שעה"צ כג. ואכן בלא נתבקעה פשיטא שאין לאסור, לאור האמור לעיל.

1281. עיין משנ"ב שם. ואכן בלחם בודאי חמור יותר מחטה, כמבואר באו"ז הנ"ל [איכרא שגם בזה יש שרצו להתיר אם החמץ הוא של גוי, ויבואר בהל' כה הבאה בהערה. וע"ע שם, ודון לנידוד].

1282. משנ"ב שם. ואמנם בפרוסת לחם שנפלה לבור אין היתר אפילו בס"י נון, מ"מ כאן שאינו ודאי לא מחזיקין איסורא, ורק לרווחא דמילתא אומרים לסנון. ועי' שו"ע הגר"ז סמ"ח.

1283. הנה נעותררה השאלה בדור האחרון אודות צריכת מי הכינרת (והם המים המגיעים בברזים לרבים מתושבי א"י), מפני שידוע בודאי שזורקים חמץ בפסח, על ידי אוכלי המסעדות שסביב לכינרת (שמתגוררים שם גויים מכל העמים, וגם יהודים מומרים אוכלי חמץ, רח"ל). וכן על ידי דיגים, ומאחר וחמץ בפסח במשהו, א"כ לכאן יש לאסור את כל מי הכינרת, כמו שנתבאר בהלכה הקודמת גבי לחם שנפל לבור שיש לאסור את כל מי הבור, ואף סינון לא יועיל אלא כאשר לא הוחזק חמץ, אבל כאן שהוחזק חמץ יש לאסור.

[והנה ראיתי להחזו"א (בחלק השו"ת הנד"מ סו"ס קח) שכתב אודות בריכה, דהוי ספק אם יש בה חמץ ולא מחזיקים איסורא לאסור בודאי, וגם דהוי נטל"פ וכו'. עיין שם. וגם הגריש"א כשנשאל בענין הכינרת, השיב בת' חילה שיש לראות אם יש חזקה שזורקים חמץ כל שנה, דבלא זה יש להתיר מדין אחזיקי איסורא לא מחזיקין [וע"ע בס' אשרי האיש בענ"ז], אולם כיום הדבר ידוע בודאי שזורקים חמץ לשם].

והנה בפו' דנו בשאלה זו, ובפרט בהתחשבות שחיי רבים תלויים בזה. והוא בכלל גזירה שאין הציבור יכול לעמוד בה, וכמש"כ בשו"ת שערי דעה ח"א סכ"א כיוצ"ב. (ואף שיש אפשרות כיום שכל אחד ישאב בביתו מלפני פסח, ואז אינו נאסר כדין חוזר ונייעור, וכן יש מי מעינות הנמכרים בבקבוקים, אכתי הוא בכלל גזירה שאין הציבור יכול לעמוד בה, מפני הקושי והטירחא). והנה לעיל הבאנו בהלכה הקודמת שהתירו כשנמצא חיטה בבור, מפני שחיי האדם תלויים בזה. וכאן הוא כל שכן מפני שהוא צורך לאלפים רבים, אך מאידך יש צד חומרא שכן אפשר לשאוב מים מראש בשביל ימות הפסח.

ומצאנו כמה דרכים שיש לדון ליישב:

[א] יש שרצו להתיר בשאלות כאלה מפני שהחמץ היה של גוי או הפקר, ולא חל עליו איסור בל יראה, וכשנפול לבאר הרי הוא מתבטל בשישים, כאילו נתבטל מלפני פסח, שהרי כל מה שחמץ בפסח אסור בפסח במשהו, מבואר בב"י (סימן תמו) ע"פ תשו' רש"י שלא אסרין חמץ במשהו אלא משום קנס שעבר על בל יראה ובל ימצא, אבל כשלא נוהר אין איסור. עיי"ש. וה"ה כשזה של גוי. וכ"כ בשו"ת גור"א יהודה סמ"ט. וכה"ג מבואר בשע"ת כאן (סק"ל) שצייד להקל בכה"ג שהחמץ היה של גוי שבטל בשישים, וכ"כ הגרש"ק בשו"ת שנות חיים ס' ש-שא בענין שתיית מי הנהר שבדרכם זר רקים לשם חמץ [אמנם שם צירפו האח' עוד סברות להתיר], ועוד באח'. ואמנם השו"מ שתיאתה (סימן לא) דחה דברי הגור"א הנ"ל, וכן בשו"ת אבנ"ז (ס' שעד) דחה דברי המתירים ע"פ השע"ת הנ"ל, וכתב שהוא טעות גמור, שהטעם שאסור במשהו אינו בגלל שעבר על בל יראה, אלא משום חומר כרת (וכמו שכתבו התוס' ורש"י עצמו וכו'). וע"ע גם בשו"ת בנין שלמה סכ"ד

שכתב שדעת כל הפו' אינה כן, ואף ברש"י עצמו אין הכרח. וכ"כ בספר יד יהודה ס' פא סק"ב לדחות דברי השע"ת שמהרשב"א והר"י"ץ גיאת מוכח שבכל אופן אסור, עיי"ש. אולם המהרש"ם בדע"ת כאן ס"ב השיב ע"ד היד"י שאמנם חמץ של גוי בשל יהודי אסור במשהו, אולם חמץ של גוי בתערובת של גוי אף הפקר אינו אסור כלל. וע"ע גם בתשו' מהרש"ם ח"א רכג וח"ז ד. אולם כ"ז לא יועיל בנידון דידן במי הכינרת שראים שיהודים בעצמם זור"קים חמץ. ולכן אע"פ שהכינרת היא הפקר, מ"מ החמץ אסור ואוסר במשהו לכו"ע.

[ב] בספר יהושע (סימן ה) דן בענין מי נהרות שנתפזר עליהם הרבה חמץ מהמטחנות ששם, וכתב לחדש שלא גזרו חז"ל לאסור חמץ במשהו אלא רק במקום שיכול לבא לידי תנינת טעם, משא"כ בנהרות הגדולים שאפילו יתנו בהם כל חמץ לא יהיה טעם, ובצירוף שזה צונן וכו' (וע"ע שם בס"י מן ט במש"כ להגאון בעל חו"ד. ובפסקים וכתבים שם תקנו). וכה"ג כתב ביד יהודה בהל' שחיטה בהשטמות (וכן הובא בדרכ"ת ס' קב סקט"ז), וכן בשו"ת שערי דעה ח"א כא ושו"ת זכר יהוסף סו"ס קעה. וה"ד בשד"ח מער"כת חו"מ סימן ד אות טו ועוד באח'. וע"ע משכ"ב גם בביב"א ח"ז סמ"ד אות ה, ודן שם אם יש לצרף סברת השאלות לסניף, דס"ל שאין חמץ בפסח במשהו, אלא בטל ככל האיסורים ששישים [אמנם סינון מיהא בעיא], או לחוש מבחינה זו שהוכרעה ההלכה שחמץ בפסח במשהו כדעת רוב הרא"שונים, ואף בשו"ע ובפ"ו לא הובאו דברי החולקים, וכבר נגענו בזה בקצרה בסימן תמו הלכה ד ובהערה שם שיש לצרף דברי השאלות לסניף. וכ"כ רבים באח'. וכל שכן בדבר זה שיש לצרף שיטתם, ודו"ק.

[ג] כמה אח' כתבו לחלק בין מים מחוברים למים תלושים, שכן במים מחוברים י"ל שלא גזרו איסור, וכמו שע"ז אינה אוסרת במשהו במחובר, וכיעוין באבנ"ז ס' שעד וביד"ה הנ"ל בהל' שחיטה (ע"פ הריטב"א בע"ז מז, משם הרמב"ן). אולם סברא זו קשה לדמות לע"ז, ששם יש לימוד מיוחד שאינו נאסר במחובר, וכמו שהעיר בחלקת יואב ס"יה. אמנם האח' כתבו דמיון בעלמא דמחובר מסתבר שלא גזרו במשהו. וע"ע בזה בשד"ח שם בשם האח'.

[ד] יש מתירים מפני שהמים מתחלפים תדיר, ואינו מספיק לכבוש בתוכו וליתן טעם. ואפילו אם שהה כ"ד שעות, וכיעוין בדע"ת כאן. ואף על פי שכאן המדובר הוא שאנשים לוקחים מזה לביתם, ובמאגרים הרי הוא שוהה. אולם גם שם הרי תמיד יש שאיבה והמים מתנועעים אנה ואנה, ואין בזה כבישה [ואמנם יש לדון אם בכינרת יש סברא זו שהרי אינו כמו הנהרות, שהרי המים נקיים ועומדים, ואינם הולכים למקום אחר, אולם עדיין המציאות ידועה בכינרת שישנם זרמים במים וסחף גדול. ואנשי הצלה מזהירים מפני סכנת סחף בכינרת שמצוי בכל יום]. אף עדיין לא יועיל לנו היתר זה מצד המשקאות חריפים ובירה שזורקים שם בכינרת והם מתערבים במי הים, וחמץ אוסר במשהו.

[ה] יש לתלות שהחמץ שזרק לנכרת אכלוהו הדגים, ואמנם שופכים לשם בירה ומשקאות חריפים, אך לזה י"ל דנטל"פ, ובאמת שאף בחמץ ממש דנו הפו' אם הוי נטל"פ, עיין בהלכה הקודמת ובהערות. ולמעשה החמירו. ומ"מ לזה יש לתלות שאכלוהו הדגים. ואילו הבירה והיי"ש נותן טעם לפגם. וכ"כ גם באול"צ פ"ח תשו' ט. אך כתב לדחות טעם זה. ואף אמנם שמצאנו כע"ז באהלות (פ"ח מ"ח) שתולים שחולדה וחזירי אכלו את הנפלים במדורות הגויים, מ"מ י"ל דשאני התם דהוי ספק, משא"כ כאן שבודאי זרקו חמץ, אין ספק של אכילת הדגים מוציא מידי ודאי, עיי"ש. אולם אי מה"ט י"ל דאכתי ספק אם זה מגיע אל צינורות השאיבה, ושמה בכלל אינו בכיוון המקום של השאיבה. אך עדיין יש לחוש מצד דנותן טעם במים כשנמחה. וכבר הבאנו מהראשונים שאסרו, ודוחק להקל כנגדם בהיתר של נטל"פ.

[ו] יש לצרף סברת הרמב"ם דחמץ בפסח אסור משום דבר שיש לו מתיירים (וכמו שהבאנו בר"ס תמו הלכה ה). ומהאי טעמא י"ל שאין לאסור כל הכינ

להכין מים גם לשטיפה ורחיצה¹²⁸⁶, וכן אין צריך לסנן את המים¹²⁸⁷. ובלאו הכי נראה שזו חסידות יתירה, ואין צריך לחוש כלל אפילו לענין שתייה].

[יד]

עוד דינים במציאת חטה בתרנגולת

מב. חטה מבוקעת שנמצאת בתרנגולת בלא בישול ובלא מליחה, די בשטיפת התרנגולת ומותרת¹²⁸⁸.

מג. אם נמצאת החטה בתרנגולת אחר המליחה, ונמצא שנמלחה החטה עם התרנגולת¹²⁸⁹, והיו שם עוד תרנגולות במליחה, ישנם כמה דעות בדבר:

א] די לחתוך כדי קליפה סביב החטה.

ב] לחתוך בעומק התרנגולת שסביב החטה, ולא די בקליפה, והשאר מותר. ושאר התרנגולות די להם בקליפה [והיינו אם החטה היתה מעל התרנגולת, אבל כשהיא בתוך התרנגולת אין לאסור שאר התרנגולות כלל].

ג] כל מה שנמלח ביחד אסור.

ד] התרנגולת שנמצא בה החתיכה, אסורה כולה, והשאר מותרים בקליפה, אבל אפשר למכור לגוי בלא ליהנות מן החמץ.

ולהלכה, דעת השו"ע מעיקר הדין כדעה ראשונה, והזכיר את השיטה השניה בשם יש אומרים, והרמ"א פסק כדעה אחרונה¹²⁹⁰.

[טו]

מד. תרנגולת צלויה שנמצאת בה חטה בפסח, יש לחתוך בעומק כל סביבותיה¹²⁹¹. וכל זה בתרנגולת כחושה, אבל בשמנה כולה אסורה¹²⁹². ויש אוסרים את כל התרנגולת גם בכחושה, אם היא עשויה בשיפוד שהופכין אותה¹²⁹³.

כל האמור, הוא בחטה בקועה. ולהרמ"א אף בנתרככה, אבל בלא זה אין איסור כלל¹²⁹⁴. וכמו כן דווקא אם נמצאת בפנים התרנגולת, אבל אם נמצאת מעליה אין איסור¹²⁹⁵.

מה. תרנגולת צלויה שנמצאת בה חטה חמץ כנזכר, וצלו עימה עוד תרנגולות באותו שיפוד, לדעת השו"ע מן הדין האחרות מותרות¹²⁹⁶, ולהרמ"א אסור אלא אם כן בהפסד מרובה ולא היפך השיפוד¹²⁹⁷. וכמו כן אין לאסור אם לא נגעו זו בזו¹²⁹⁸.

[טז]

מו. חטה ושעורה שנמצאו בזפק העוף (והחטה היתה בקועה לדעת השו"ע), הרי היא עשויה לאסור את העוף כדלהלן¹²⁹⁹. א] אם זה בבישול, אוסר את כולו, שחמץ בפסח במשהו¹³⁰⁰. ב] אם זה בצלי, אוסר

רת, דאף על פי שטעם זה בכוחו לאסור מידי דאכילה, אולם מי הכינתר שהם רבים ואפשר להשתמש בהם גם היום וגם אחר הפסח ולעולם, לא שייך לומר בזה שעד שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר. וא"כ י"ל שאין לאסור לשיטתם, וחזי לצרופי. [וכן לכאורה יש לצרף הבנת מקצת האח' בדעת תשו' רש"י (שבב"י סימן תמו) שחמץ במשהו משום קנס, וי"ל שאין בכח המומר לאסור את כל מי הכינתר לכל ישראל (וזה סברא שונה קצת ממה שהבאנו לעיל באות א), ואף אמנם שבדברים שהם מציאות קיימת לא אמרינן אין אדם אוסר דבר שאינו שלו (כהתוס' ביבמות פג: ועוד), כידוע. מ"מ להבנתם בתשו' רש"י הנ"ל הלא זה קנס בעלמא, ושפיר י"ל שלא קנסו בדבר שאינו שלו, אך זאת לא מצאנו בפו', דכאמור לא התירו לכל היתר אלא בחמץ של גוי ובמאכל של גוי. וכנ"ל באות א]. ומ"מ יש לצרף עוד סברת השאלתות ודעימיה וכנ"ל באות ב. [וע"ע בכ"ז בשד"ח שם, ובדרכ"ת סימן סט רנו, וסימן קה ח].

[ז] באול"צ פ"ח תשו' י דן בזה להקל, מכמה צדדים: א] שכפי הידוע שאיבת המים מהכינתר נעשית ממקום שהוא הרבה יותר צפוני מהמקומות שידוע שמשליכים שם חמץ. והמים של החמץ לעולם לא יגיעו לשם, ובאופן כזה בודאי אין לאסור, ואין לחשוש שמא זרקו חמץ גם במקום השאיבה, שבוה"ל דאחזוקי איסורא לא מחזקינן. אך הוא עצמו כתב לדחות שבדבר נוזלי יש לחוש שעכ"פ עובר משהו. וא"כ אין לסמוך על טעם זה. ב] שיש לדמות דין זה למחלוקת הפו' בסי' תמו ס"א בד"ן ריחא בפסח, עיי"ש. אך לענ"ד אינו מוכרח כלל, דשם זה כמחלוקת במציאות, ומצאנו כהנה בכ"ד. ג] יש לומר דהוי כמו תרי משהו שנפל לים ומהים למאגרים (שדעת רבים להתיר, ראה בדברינו בר"ס תמו הלכה ט). אך יש לדון בזה, ראשית שלכל בלח דעת רבים לאסור בתרי משהו, וכמו שהעיר גם באול"צ בזה, אלא שכתב דמ"מ יש לצרף דעת המתירים גם בלח בלח. [ואכן עיין בדברינו שם שהעירו שהרבה פו' סתמו להתיר בכל אופן]. אך י"ל בזה כיון שהכל נשאב בזרם אחד והכל מחובר. ותרי משהו מצאנו רק כשיש הפסק ונתערב זה בזה. וש"ר להלן באול"צ שכתב שהמים נשאבים בצניורות למאגרים, ובמאגרים המים נשפכים מעט מעט ע"י כדור צף. ד] עוד הביא כאמור לעיל באות ה. ה] עוד הביא כאמור לעיל באות א. אך כתב שסברת המקילים נדחתה בפוסקים כמבואר בשד"ח. אמנם ז"א פשוט, וכמו שכתבנו לעיל שם. ומש"כ שם עוד בהמשך ד"ה וכן, אין הדברים פשוטים, ולבסוף הוסיף סברא נוספת להתיר מדין קמא קמא בטל, כיון שהמים נשפכים למאגרים מעט מעט, עיי"ש. ולפ"ד לא הבנת מה הוסיף בזה הרי חמץ בפסח במשהו, ואם מדין תרי משהו כבר נתבאר לעיל בדבריו סק"ז באות ג.

ח] אחר כל האמור ראיתי עוד בספר אעלה בתמר (עמוד כא) שהעיד העיד בנו הגרא"ל שטיינמן שליט"א שהחזו"א אמר שגם לשיעור "משהו" יש שיי עור כל הדוא, ולכן מותר לשתות מים מן הים אע"פ שיש שם חמץ, ע"כ. (וכן כתב בחו"ש עמוד צט שכן מוסרים בשם החזו"א). ויש לציין דאע"פ שראינו בלשון הגר"ז סימן תמו ס"ו וס"ח שכתב שמשוה אוסר אפילו באלפי אלפים, פשוט הוא שהכוונה מ"מ לשיעור מוסים וכפי שיתבאר, אבל בכ"כ הרבה כמו ימים ונהרות אין לחוש. (ועוד בענין "משהו" אי איכא שיעורא מצאנו בכ"ד לכאן ולכאן, ואכמ"ל). והנה בעיקר דברי החזו"א יש לבאר, דהנה עיין בספר הנ"ל שכתב הגר"ח בערותיו שגם הוא אמר כן מסברא, ושוב נמצא כן בספר דר"ת על יו"ד. עיי"ש. ובפשטות כוונתו למש"כ בדרכ"ת סי' קב משום ספר יהושע, כמו שהבאנו לעיל באות ב, שבדבר גדול כ"כ שלא שייך לבא לידי נתינת טעם לא גזרו כלל. וכנראה שכך הבין גם את כוונת החזו"א. אולם אפשר לבאר באו"א בכוונת החזו"א, שגם משהו שאוסר אפילו באלפי אלפים, הוא דווקא שנראה בחושי האדם ויש לו אחיזה במציאות, כגון שנפל אפילו פירור קטן כקמח לסיר גדול מאד, ואע"פ אוסר הכל, כיון שיש לו איזו אחיזה. אולם בדבר גדול כ"כ שנראה לאדם מופקע מגדר תערובת, אינו בכלל גזירת חז"ל, אלא זה ככל הויית הבריאה שאין בה איסור. וכ"כ כיוצ"ב בהערות אוחזה בסנסיניו שהביאור בדברי החזו"א שאם אינו נחשב כלל למציאות אינו בכלל דיני ביטול, ולא חשיב תערובת כלל. וכבר מבואר כן בדברי הגר"ש"א (בהליכ"ש ה"ז ס"ה) שאין חשש בתשיית מי הנהרות והאגמים וכגון מי הכינתר וכדומה, הואיל ואין התערובת מורגשת כלל בחושי האדם, וע"ע בדבר הלכה מש"כ לבאר בזה, אך לענ"ד די בהאמור שבדבר גדול כ"כ אין גזירת חז"ל, ואמנם ודאי שקשה ליתן שיעור מסוים לזה. והוא תלוי לפי אומד הדעת, כהרבה דברים שבתוה"ק שנמסרו לחכ" מים ולדיין שענינו ראוות, ואפילו בדברים שהם מעיקרי הדת. ואכמ"ל. ועיין

בארח"ל הביאו משמו דהיה רגיל לומר שגם למשהו צריך שיעור, והוא כלל גדול בתורה, וע"ע שם. אולם לענ"ד נראה שיש כאן ב' סברות, בהא דצריך שיעור גם במשהו, האחד כדברי ספר יהושע הנ"ל שיהיה דבר ששייך בו נ"ט, והשני שיהיה נראה כתרובות. והיא סברא אלימתא שבכ"ג לא גזרו חז"ל (ועמשנ"ת בר"ס שטז בענין צידת בעל חי במקום גדול כ"כ שלא "נראה" כסגור, שאף חז"ל לא גזרו בזה. ועוד כהנה בסי' שיח ובעניני חשמל ועוד). ודי לנו בסברא המוכרחת לבא לכל הנ"ל, והוא שלא מסתבר כלל ולא יעלה על הדעת שחז"ל יאסרו בדבר כזה, שיתכן שיהיו דבריהם נסתרים מפני שזרקו חמץ באיזה נהר שמוליך מימיו בכמה נהרות ובימים הגדולים וכדו'. והרי בגמ' ובפ"י סי' תמה מובא שביעור חמץ הוא בזריקתו לים. ואין יתכן לאיסור מחמת זה לכל הנהר. וכ"כ בחו"ש הנ"ל. וע"ע בספר ענפי משה סימן עה, הובא באליב"ד על סימן תמו משכ"ב בשם כמה חכמים, ושם הביא גם מהגר"ש וואזנר שאמר להתיר מזה בלא פקפוק כלל, משום שיש כאן ספק ספיקא, שמא לא זרקו, ושמא אכלו הדגים את החמץ. ועוד חידש שמ"י שהו אוסר רק היכא שיכול לבא לידי נ"ט וכו'. עיי"ש. אולם הנה הס"ס שה"י ביא אינו שייך כלל במציאות, שהרי כיום הדבר ידוע ונראה בעליל שזורקים חמץ בפסח, וכנ"ל בתחילת דברינו, וכן מה שכתב לתלות שייכלוהו הדגים לא יועיל בבירה וכדומה. והסברא היחידה להתיר הוא מש"כ שם עוד שצריך שיהיה שייכות לנ"ט, והיא סברת הספר יהושע הנ"ל. ומ"מ כפי שכתבנו די בסברות הנ"ל באות ב, ח, כדי להתיר בשופי. ובודאי אין שום סברא שחז"ל יאסרו דברים כאלה.

ולסיכום: כדי להתיר יש לנו סברת ספר יהושע ודעימיה שלא אסרו בדבר כ"כ גדול שלא שייך בו נתינת טעם. (אבל טעם א' אינו שייך להתיר במי הכינתר, וכן טעם ד' לא שייך להתיר, וכן טעם ג' לפענ"ד בודאי קשה להקל עפ"י, וכן טעם ה' אינו פשוט). והיא אמנם סברא יחידה להתיר. אך היא סברא אלימתא, ודי בה כדי להתיר לכתחילה, בנוסף למה שנתבאר באות ח'. והדברים ברורים. וזה מלבד שיש צירופים נוספים דהוי תרי משהו, וקמא קמא בטל כהאל"צ. וגם דשמא נטל"פ. ושמה כהרמב"ם דהוי דשיל"מ וש"י בנידו"ד. ושמה כהשאלתות ודעימיה שחמץ בטל בשישים. ולכן להלכה ול" מעשה יש לסמוך על כל זה להתיר לכתחלה בלא שום פקפוק.

ובדברי פוסקי זמנינו ראיתי שג"כ עמדו בזה, עיין במהרש"ג ח"ב סי' קצט וכן בצ"א ח"ז סכ"ז ויב"א שם שכתבו להקל, ורק המחמיר ממידת חסידות תע"ב. ובאול"צ כתב להחמיר טפי שראוי לכתחילה להכין מים מלפני פסח, ורק בדיעבד שלא הכינו מים יש להקל, ע"כ. ולענ"ד נראה שיש להקל בשר פי. וכל שכן שקשה מאד להורות חובה לכלל לשאוב מלפני פסח, כיון שיש כאן דברים להתיר. והוא נוגע בכדי חייהם של הכלל. ואף שאפשר לשאוב מלפני פסח, מ"מ הדבר קשה כידוע, ואף אמנם שיש מקום לכאורה להת"י חסד בזה לצאת מידי כל חשש בספק משהו, ויזכה לברכה הנוכרת בר"ס תמו שהנוהר בחמץ משהו יועיל לו שלא יחטא. ומ"מ אין שום חוב בדבר, כי ההלכה ברורה להקל ע"פ סברת ספר יהושע הנ"ל ושאר צירופים. וכן הוראת כל גדו"י חלקם בחיים, ולכן גם המתחסד עם קונו, א"צ להחמיר בזה, וכן קיבלנו עוד מגדולים ותול"מ.

1284. כן כתבו כמה אח' בזמנינו כנ"ל בדיבור הקודם, והיינו שבשאיבה קודם יש לצרף עוד שיטת האומרים שאינו חוזר וניעור לאסור במשהו. והיא בודאי סברא היותר חשובה מכל הצירופים הנ"ל, כיון שהסכימו לזה בשו"ע ורמ"א מעיקר הדין, ואף לנוהגים להחמיר בעלמא בחו"נ כמו שהבאנו בסי' תמו, הרי שכאן בצירוף כל האמור לעיל בודאי אין לחוש יותר מזה.

ואף זאת ג"כ אינו כדי להורות כן לרבים, כי אם הרוצה להחמיר יחמיר לעצמו, והיא חסידות יתירה כמשנ"ת.

1285. אבל להשתמש בהם בערב פסח אין חשש, והרי בער"פ חמץ בטל בשישים כמש"כ בסי' תמו, וכ"כ באול"צ שם.

1286. כ"כ באול"צ שם ד"ה וכל, וציין להרמ"א סי' תנ ס"ז שמותר לרחוץ במים שהוחמו בכלי חמץ ולעשות בהם שאר צרכי הנאה, משום שאינו נהנה מהחמץ הבלוע.

ואמנם כ"ז גם בשטיפת כלים בתנאי שהם מתייבשים ולא נשאר לחלו"י חית על הכלי, שאם לא כן עדיין יש לחוש שיאכל בכלי זה ויבא לשם המים שיש בהם משהו, ואמנם זה יותר קל כיון דהוי תרי משהו, אך יש מחמירים על תרי משהו בלח. וכבר הבאנו לעיל שאחד הצדדים להתיר מי הכינתר הוא משום זה ד"ל דהוי כמו תרי משהו. ואם נוקט דשרי, א"כ בלא"ה הכל מותר, ומ"מ אחר שמתייבש הכלי אין חשש, די ש לתלות שגם החמץ הבלוע בו פג

ונעלם, שהרי הוא היה מחוי כמו מים. **1287.** באול"צ שם כתב לסנן את המים היטב לפני פסח, כשמכין אותם [וכ"ש בפסח], וע"ע שם, אולם יש להעיר דאמת שכן מצאנו בכ"מ בפו' בסימן תמו וכן בסימן תסז במשנ"ב שם וכה"ח שם משם הפו', אולם שם המדובר הוא בבארות של גוים וכו', אבל מים הבאים מן הכינתר כפי הנשמע עוברים סינון אחר סינון במפעלים, וא"צ לחוש כלל לסינון.

[וגם אלה שסינונו מים בעבר כמנהג אבותיהם. וכן יש כאלה ששמים בד על הברזים בפסח, נראה שא"צ לעשות זאת כאן בא"י ובמקומות כאלה שעוברים סינון מודקדק במפעלים, וא"צ התרה לדבר כזה שאין בו ענין כלל. ואע"פ שמצאנו להחמירים בקטניות שמחמירים בזה גם בזה"ז שלא מצוי טעם כ"כ האיסור וכמ"ש בסי' תנג, מ"מ בנידו"ד שאינו תקנה שנקבעה בפו' סקים אין לחוש].

הערה: יש להעיר בזאת לבר ע"פ המציאות עד כמה יש חשש שהמים מן הכינתר מגיעים בפסח, כי אולי משתמשים תחילה במאגרים שעדיין לא הגיע לשם מים מן הכינתר, או אולי זה מגיע רק אחר כמה ימים. ובאופנים אלה אין מקום לאסור אלא עד הזמן שיש חשש שבאים מי הכינתר. ולא זו בלבד אלא כל שאינו ודאי שבאים המים מהכינתר באותו הזמן אין לחוש, דהוי בכלל ספק משהו שדעת רבים להתיר וכמשנ"ת בר"ס תמו. ואף שא"י פשר לברר בחברת מקורות, אין לחוש בטיחא כוז, ובפרט שיש צירופים אחרים, וכל כה"ג סמכין על כל האמור שהדבר מותר בלא פקפוק.

1288. שו"ע ס"ד, ואינו נאסר כדן כבוש, אע"פ שיש קצת לחלוחית, מפני שאין כבישה בלחלוחית בעלמא. עיין כה"ח קפו, וכ"ה בפו' בכ"ד ביו"ד.

ועיין משנ"ב שלא לסמוך על ההדחה שלאחר המליחה (וכ"ה בכה"ח סוף קמו מהגר"ז). והנה זה פשוט שאסור למלוח עם חמץ, וא"כ פשיטא שיש להדיח לפני"כ, וק"ק הלשון לסמוך, ומ"מ זוהי ג"כ כוונתו, וכמש"כ בשעה"צ קפו ואה"נ שכל הקפידא בגלל המליחה שמוחל חמץ בבשר.

1289. המדובר שנמלחה עם החטה, והיינו שנמצאת בעודה עם המלח, או שהיא בתוך התרנגולת, אבל אחר ההדחה פשוט שאין לחוש, וכ"כ הפו'. וכמו"כ למרן השו"ע אינו אוסר אלא בחטה בקועה. ולרמ"א אפילו בנתרככה. ועיין משנ"ב וכה"ח מה שהוסיפו בזה.

1290. ויש להאריך הרבה בשיטות הפו', הן בדעה ראשונה שלא חילק בין כחוש לשמן באיסור משהו, וכן בדעה שניה שמעמיק, דזה דבר חדש שלא מצאנו כדוגמתו אלא נטילה או קליפה וכדו' [כמו שהבאנו בסי' תמו הלכה כא], ושם לא מוגדר כמה הוא, וכבר העיר בזה החזו"א בסי' קכ, וע"ע שם. וכן לדעה אחרונה עיין משנ"ב וכה"ח בדבר מכירה לגוי, ובמשנ"ת בסי' תמו ס"א ועוד מקומות. ועוד פריטים בדיני "קליפה" ראה בכה"ח קצ-קצה.

הערה: והנה יש לשקול בכל מקרה לגופו לפי שאר צדדים וספיקות בכל התורה, ויעיין בשד"ח ובפ"י כאן בסי' תסז שהאריכו טובא, וכן יש להקל לפי עמים במקום מניעת שמחת יו"ט (ובכלל זה גם חול המועד וכמש"כ כה"ח קצת מהגר"ז). או בהפסד מרובה (שלא יכול לשהות לאחר פסח, וכמש"כ כה"ח קצט). אמנם בזמנינו שיש מקרים ב"ד"כ אפשר להשהות.

1291. שו"ע סט"ו בסתם, ועיין בסעיף קודם כמה צריך להעמיק, משנ"ב פא.

1293. שו"ע סט"ו בשם י"א. וכל שכן להרמ"א לעיל סעיף קודם. [ואם זה בלא שיפוד אלא מונחת בגחלים, עיין משנ"ב פג].

1294. שו"ע ומשנ"ב ב.

1295. משנ"ב עט.

1296. כמו שסתם, שרק אותה תרנגולת וכו', ואף תוספת זו הביא בל' יחיד יש מי שאוסר, וקיל טפי מדעת יש אוסרין שהביא לפני"כ.

1297. עיין משנ"ב פה.

1298. שו"ע. וע"ע משנ"ב פד מח' אח' בשמנה, ויל"ב.

1299. וזאת לפי"ד השו"ע סט"ז שאין החיטה נחשבת כמעוכלת בעודה במעי התרנגולת. אמנם עיין משנ"ב שהגר"א חילק בין בשלם ובין בשי' בור, וע"ע לעיל במשנ"ב סקמ"ט. ויש לציין עוד שכ"ז בחטה בקועה כנ"ל להשו"ע. ואפשר שאף להרמ"א שמחמיר בעלמא, יודה להתיר כאן דס"ס שמה היא כמעוכלת, ויל"ב.

1300. כן העיר האגור בדעת הגאונים, הובא בב"י תס"ז סט"ז בענין התר"י נגולת שנמלגה בחמין שאוסר כ"כ, ותמה ע"ז הב"י שהרי זה כבישול שעי' המים מתערב בכלו, וא"כ אוסר כולו. וע"ע לעיל סי"ב וסי"ד-טו, בענין ביי שול.

אם אירע ונתלחלו השקים או החיטים מאיזו סיבה, ראה בסימן תסו.

הכנת החיטים לטחינה

יש לבדוק את החיטים קודם הטחינה שאין בהם חשש חמץ. ואם מעורבים בהם חיטים מבוקעות [ראה בר"ס תסז מה שביארנו בהגדרת מבוקעות], או מצומחות או שנשכחו עכברים, או שאכלו מהם ציפורים ויונים ושאר בעלי חיים, או שלכלכו אותם וכדומה, יש להתבונן אם יש שישים בשאר החיטים כנגדם, וראה עוד בסימן תסו כל הפרטים. [שפעמים די בשישים, או למעט עד שיהיה שישים, ופעמים שאין חשש בדבר שמן הסתם מועט, ופעמים שאסור בריבוי ריר וכדומה].

המהדרים מבררים את החיטים שיהיו נקיים מכל חשש חימוץ, ובפרט לגבי מצת מצוה, ואין סומכים על ביטול בשישים [מלבד שיש מעלה לברר הכל ולא לסמוך על שישים, וכמו שכתבנו בסימן תמז, עיי"ש ב"שכן נהגו רבים. עוד בה במצת מצוה שזוהרים טפי, וכמשנ"ת בסי' תנג בכ"מ. והאריכו בזה האח', וע"ע בשד"ח סי"ד יג, ובספר הש"פ עמוד שסט, ובספר מצ"מ].

ואם קשה לבדוק את כל החיטים, אפשר לעשות בדיקת מדגם, על ידי לקיחת חיטים בחופניו ג' פעמים מכל שק ומכל אוצר, ולראות אם יש בהם חיטים מחומצות באופן שאין שישים כנגדם וכדומה. [עיי"ן בדע"ת סי' תנג ובשד"ח סי' סק"ד ובהש"פ ע' ש. ועוד בעו"א האריכו בעניני בדיקת מדגם בשאר איסורים, ואכמ"ל].

ובדרך כלל בארץ ישראל ובארצות החמות, אם שומרים את החיטים במקום יבש, אין חשש חיטים מצומחות ושאר חששות, וא"צ בדיקה.

בברירת החיטים יש לברור גם מתערובת צמחים וזרעונים וקטניות למיניהם [עפ"מ"כ בסי' תסב], וכן מתבלינים וכדומה [עפ"מ"כ בסי' תנה], וכיום בוררים את החיטים במכונות מיוחדות במפעלים, ואין צריך לחשוש יותר לתערובת דברים אחרים [שאינו מצוי, ואף את"ל הוא בטל באלף ויותר].

דישת החיטים, הזרייה והברירה, וכן בשאר מלאכות לצורך המצה, צריך בכולם שיהיה "לשם מצת מצוה", וכיום שמלאכות אלו נעשות במכונה, צריך להעמיד יהודי גדול ירא שמים להשגיח על שימור המצות [עמשנ"ת בסי' תס].

טחינת הקמח

קודם הטחינה יש לנקות היטב את הרחיים, בין אם הם של יד או של מכונה, בכל השבילים שנכנס בהם הקמח [שו"ע סו"ס תנג]. ואם הם מיוחדים לטחינה לפסח, מן הדין אין חייב לנקות, אך מצוי חשש תולעים הנוצרים במשך השנה, כידוע. וכמו כן יש מצבים שהמכונה מזיעה וכדומה.

צריך להעמיד משגיח יהודי גדול וירא שמים שישמור על החיטים בכל מהלכם עד הטחינה ולאחריה, מכל חשש חימוץ [כנ"ל שצריך שמורה משעת קצירה והלאה].

הטחינה יכולה להעשות לכתחילה ברחיים של מכונה, ואין צורך ברחיים של יד [נתבאר בסימן תס]. ובכל אופן יש לשים לב שאין המכונה מתחממת ומזיעה על כל חלקיה השונים [מפני שבאופן זה עלולים להתהוות פירווי בצק, וגם המכונה המתחממת מקבלת מהם טעם, ואוסרת שוב את האחרים. ואם אירע כן, פעמים שניתן להכשיר ע"י ניפוי או ביטול בשישים מלפני פסח. עמשנ"ת בסי' תמז, ובסי' תסו. וחלקי המכונה צריכים הגעלה]. וכן יש לבדוק שגג החדר אינו מזיע, וכן זיהרו שלא יהיה שמן מכונות בחלקי המכונה, שיתכן שיבואו במגע עם הקמח הנטחן.

קודם הטחינה יש לבדוק את החדר, את גגו ואת קירותיו סביב שלא דבוק בהם קמח, וכן יש להזהר שלא לטחון לפסח בחדר אחד שטוחנים בו קמח שאינו כשר לפסח [מחיטה לתותה]. וכן יש להחליף בגדים אם עובר מטחינה לטחינה [דברים פשוטים ונתבארו בסי' תנג, תנט, תסז, ועוד פרטים הבאנו בסי' תנג ס"ח].

נזהרים שלא לדבר בזמן הטחינה [כן הבאנו בסו"ס תנג מכה"ח בשם ריטב"א מחשש שינתז רוק]. וכן אין לאכול בזמן הטחינה אפילו פירות וירקות שאינם חמץ, שמא ינתז מהם, והרי הם מי פירות [בסימן תסב]. וכן כל דבר, מחשש שינתז ממנו רוק.

כשאופים בחבורות שונות יסכימו כולם שאם יתערב קמח מזה לזה אינם מקפידים, והרי הוא לו במתנה [כמו שהבאנו בסי' תנד, וע"ע שם שבדיעבד מותר].

מהתרגלות בכדי נטילה. ויש מחמירין לאסור בכולו¹³⁰¹. ואם זה במליחה ראה לעיל¹³⁰². ג] אם זה בהבהוב, אוסר רק כדי קליפה, והזפק הוא במקום הקליפה, ומשליכים אותו, והשאר מותר¹³⁰³.

מז. המדקדים נוהרים בפסח קודם ההבהוב וקודם המליחה לפתוח את התרגולת היטב או לחותכו לשניים, ולבדוק היטב שלא ימצא בה חטה¹³⁰⁴.

ויש מנהג טוב שנוהגות קצת נשים להסיר את הקורקבן לגמרי, וכן את הזפק לגמרי קודם ההבהוב והמליחה¹³⁰⁵.

מח. בכל אופן צריך לשרוף את החטה שנמצאת בפסח, כדין חמץ שנמצא בפסח¹³⁰⁶.

מט. בכל עניני פסח בכלל יש לשים לב שיעשו על ידי גדולים יראי שמים ובני דעת, שלא יהיה שום חשש מכשול¹³⁰⁷.

ג. יש שנהגו שלא לקנות תרגולים בפסח לאכילה, מחשש חמץ שבתרגולת, והוא חומרא יתירה. ודי אם יכוון במפורש שלא לקנות את החמץ שבתרגולת¹³⁰⁸.

סדר עשיית המצות בקצרה מקצירת החיטים ומים שלנו

מכאן והלאה יבואר בקצרה סדר אפיית מצות מקצירת החיטים והכנת המים עד האפייה על סדר המבואר בסימנים תנג-תסז, ובתוספת פרטים והנהגות טובות. והנה אנשי מעשה מהדרים לעשות הכל בעצמם, שמצוה בו יותר מבשלוחו, כיעוין ברמ"א סי' תנג ס"ח ובדברי האח' במים שלנו ובסי' תס ועוד הרבה. אך מן הדין די בהשגחת יהודי ירא שמים, וכמו שיבואר.

דין החיטים

קוצרים החיטים מארצות חמות שאין מצוי בהם גשמים בעונת הקציר, כגון מארץ ישראל וסביבותיה, ולא מאנגליה וכדומה [אמרי דוד סי' תסז ועוד. וגם בא"י החיטים של פסח הם מא"י במציאות ולא יבוא. ונפ"מ שלאחר פסח שמברכים על המצה מזונות למנהג הספרדים, יש לברך בסוף "על מחייתה", ולא על המחיה כשאר השנה]. ואם ירדו גשמים, ממתנינים לכתחילה כמה ימים, כדי שיתייבשו המים שעליהם [שם]. וכן ממתנינים לקצור אחר כמה שעות ביום, כדי שיתייבשו מהטל שעליהם [הבאנו כן בסימן תסז].

מצוה לשמור את החיטים משעת קצירה מכל חשש חמץ, על ידי יהודי גדול ירא שמים [עיי"ן סימן תנג, וכה"ח שם אות סב], ויאמר בפיו "לשם מצת מצוה" [ככל המבואר בר"ס תס, עיי"ש], וכיום שהקצירה על ידי מכונה [קומביין], יתלווה אל הנהג משגיח יהודי ירא שמים [ואם יש נהג יהודי לכאורה ה"ז עדיף, שהרי הנהג הוא עושה את הקצירה על ידי הטיית המכונה, ואין נפ"מ במה שהיהודי המתלווה יפעיל את המכונה, בשונה מעשיית המצות שהמכונה פועלת מיד בכח המדליק, וכמשנ"ת בסימן תס. אך מן הדין יוצאים במצה שמורה במכונה, וכל שכן בקצירה של מכונה, ולכן די בליווי משגיח ירא שמים, ודיו, אך אנשי מעשה מדקדקים שהכל יעשה על ידי יהודי, וכמש"ש]. ויש לבדוק שלא נוטף מים שמן ודלק מהמכונה על החיטים.

יש לשמור את החיטים מכל חשש חמץ [ראה בסימן תנג שלא יהיה שום ספק ואפשרות של חשש חמץ]. ולכן יש לנעול אותם במחסן שאין בו חשש דליפה של מי גשמים או צינורות וכדומה. ויהיה המפתח ביד יהודי גדול ירא שמים.

וכן יש להזהר שלא יהיו החיטים במקום שיש חשש לעכברים, ציפורים יונים ושאר בעלי חיים [ראה בסימן תסו משכ"ב]. וכן יש לבדוק את המקום של החיטים שאין שם חשש חמץ או חיטים שנשארו מזמן רב, וכן שאין שם זרעונים וקטניות אחרים תבלינים וכדומה, [עיי"ן בסי' תסב בדין מי פירות].

גם בעת שמוליכים את החיטים מן הקצירה למחסן, יהיה בהשגחה, וגם אם מוליכים אותם ממקום למקום.

אם שולחים אותם בדואר, יש להכניסם לכלים או שקים אטומים מחדירת מים, ולחותמם בשתי חותמות. ואם שלח ללא חותם יש להקל מן הדין, מפני שיש פיקוח ממשלתי שלא יקלקלו. אך למצות מצוה של ליל הסדר אין ראוי לקחתם. [עיי"ן שד"ח מערכת חו"מ סי"א אות ו משכ"ב באריכות, וציי"ן לדבריו ביה"ל סי' תנג ס"ד ד"ה ולפחות, וע"ע בשו"ת מהר"ש ענגיל ח"ה סי' צא, עיי"ן שם. וזה תלוי גם לפי סגנון הפיקוח על החפצים מעת שבאים מבית הדואר או שבאים על ידי שליח].

כאשר שמים את החיטים בשקים, יש לקחת שקים חדשים או בדוקים מכל חשש חמץ, [ראה בסימן תנא ובסימן תנג ס"ו], וכיום משתמשים בשקים חדשים [ויש לקחת שקים ללא מעטפת עמילנים וכדומה, ראה בסימן תמב].

קצו]. וכן נזכר בטוב עין [סי"ח, פד] שהיה מי שהחמיר, והעיר ע"ז שיכול לומר בפירוש שאינו מתכוין לקנות את הזפק [וה"ד בשע"ת ובכה"ח סימן תסז אות רכה], וע"ע בשו"ת לב חיים [ח"ב סי' רז] שהיו כמה אנשים שנהגו שלא לאכול תרגולים בפסח, וכשהיה דוחק התירו להם ע"י התרה, ע"כ. אולם זה פשוט שהוא חומרא גדולה, ומי שלא נהג א"צ לנהוג [ותימה שיש באח' שרצו לומר שיש ענין להחמיר בזה, והוא נגד כל הפו', שלא חשו למנהג הנ"ל [וכדמוכח בכל הפו' כאן ובכ"מ שמצאו חטה בתרגולת מה דינה, וכן בסו"ס תמח], ובפרט שאפשר בתקנה, כנ"ל].

ויש כאן ב' ענינים, א] מחשש שימצא בה חטה, ונמצא ברשותו חמץ, או שמא יטעה לבשלה עם חטה. ב] שמתפסמת מאיסור חמץ, והנה על חשש ראשון כבר כתבנו שיכול לכוון שלא זוכה בחטה, זאת ועוד שאין להחזיק איסורא, ולכן אין חשש מה שהוא ברשותו, ומיד יבערנה. ומצד שמתפסמת מאיסור חמץ, עיי"ן בדברינו בסו"ס תמח שאין בשר נאסר, וע"ע שם. ואמנם יש שהחמירו גם בזה, ואף נמנעו משתיית חלב בפסח, אך אין זה מן הדין, ודו"ק.

לפני זמן איסור חמץ אעפ"כ אסור. **1304**. משנ"ב סוסקפ"ו וכה"ח קפט בשם שכנה"ג שהעושה כן זריז נזכר. והיינו שלא יבוא לידי ספיקות, או לידי הפסד קליפה וכו'. [וכנ"ל, שאם נמצא אחר ההבהוב בזפק זורקו והשאר מותר, ואם בשאר התרגולת קולף].

1305. מנהג זה הובא בכה"ח אות רכז משם האח', עיי"ש. אך המשנ"ב לא הביאו, כי די במה שפותחות ומנקות היטב כנ"ל בסמוך. אלא שיש נוהגות חומרא נוספת להסיר לגמרי, ובפשוטו די בניקוי, אלא שחששו שמא ימצא בקפלים.

1306. שו"ע סו"ז, ועיי"ן לעיל סי' תמה כיצד ביעור חמץ, וע"ע בסי' תמו בדין חמץ שנמצא במועד.

1307. עיי"ן כה"ח סוה"ס אות רל-רלא, והנה נשי דידן יר"ש הם [וכבר כתבנו לעיל בהל' בדיקת חמץ שאף שיש שחששו מפני בדיקת נשים וכו', האידנא אין לחוש, עיי"ש, וה"נ אע"פ שיש טורח וכמש"כ האח' שבכה"ח שם, ואין לחוש האידנא]. וכ"ש שאין לחשדם, וזולת כדחזי ריעותא.

1308. מנהג זה היה בקצת מקומות אצל קצת אנשים, כמבואר במהרי"ו (סי'

1301. כידוע בכל דוכתא [יו"ד סי' קה ס"ד] צלי אוסר כדי נטילה לדעת השו"ע, והרבה החמירו שאוסר בכולו מפני שאין בקיאין מה שמן וכו'. וע"ע לעיל סו"ו בענין צלי.

1302. עיי"ן שו"ע סי"ד ב' שיטות.

1303. בשו"ע כאן סו"ו ובמפרשים מבואר כן, והטעם שאינו אסור אפילו כדי נטילה כצלי מפני שאין ההבהוב מחמם ממש כמו צלי, אלא רק מועט לשרוף הנוצות, וא"ת א"כ גם קליפה א"צ שהרי החום אינו מגיע. ואת"ל שמגיע אליה הרי היה צריך לאסור ביותר מזה, כדי נטילה, ככל צלי [ולא מצאנו חילוק בזה מפני שהוא בזמן מועט, וזולת הרדב"ז והחמו"ד כידוע, וכל הפו' חלקו ע"ז, וכאן לכו"ע אין חשש כיון שלא מתחמם בכלל, ומה שהאש נתפסת בנוצות, זה מפני חולשת הנוצות כקש לפני אש, ועדיין אינו חם, כענין מי שיכניס ידו לאש ויוציאנה ברגע אחד]. ביארו הפו' דינו אלא חומרא בעלמא. עיי"ן יו"ד סימן סח, וחששו לו רק כדי קליפה, וע"ע דע"ת.

והענין שהחטה אסורה, כמש"כ בשו"ע דלא חשיבי מעוכלים, ותלינן שני חמצו מלחות שנמצא בזפק, וממילא העיר הר"מ שגם אם אכלה את החיטים

נוהגים לנקר את הריחיים של יד או מכונה, מחשש שטחנו בה חטה לתותה, ונוהגים שהקמח הראשון שנטחן אחר הניקור אין משתמשים בו עד אחר פסח [שו"ע תג ס"ח]. אך במקום שטוחנים רק לפסח אין חשש, אם הוא מקום שמור. והכל לפי הענין. ומכל מקום יש להזהר לנקות היטב, מחשש היווצרות תולעים משנה לשנה, כידוע. צריך לטחון את החיטים יום או יומיים לפני הלישה, ולפחות להמתין לינת לילה (תנג ס"ט, ועמש"ש), ולכן יש רושמים תאריך על השקים.

ניפוי הקמח

מנפים את הקמח שיהיה קמח נקי בלא מורסן, וכן מנפים מסובין וכדומה. וכל שכן אם יש חשש תולעים, או אם אכלו מזה עכברים ושאר בעלי חיים, או אם יש חשש שנפלה טיפת מים, וכדומה. [ובנידון קמח עם סובין ראה פמ"ג תסז במש"ז יח. ובדעת"ו וא"א בס"י תנג תנד, ובספר נט"ג והש"פ ע' שפב].

ויש להזהר שהנפה מיוחדת לפסח ולא השתמשו בה לחמץ, מפני שנדבק בה חמץ וקשה להכשירה אפילו בהגעלה. [ונת' בס"י תנא ועוד].

נפה של קמח תהיה של 40 מ"ש, ובקמח של רחיים של יד שהוא עבה יותר אפשר ב-35 מ"ש. ובתנאי שאין תולעים וחרקים.

יש לוודא שהנפה מתוקנת היטב, ורצוי שיהיה נפה נוספת.

במקום שמעבירים את הקמח ללישה מיד בתוך כמה ימים א"צ לנפות שוב [וכן מקפידים על זה לאפות מיד סמוך לטחינה באותו שבוע ויותר]. אולם אם עובר זמן מנפים שוב.

ויש לשמור שלא יהיה חשש חמץ, על ידי אדם גדול וירא שמים [כדין לשמה בסימן תנג, תס]. ויזהרו מכל רטיבות, וללא דיבור [כנ"ל בענין הקודם]. וכן יזהרו שלא להשתמש בבגדים או ידיים מלוכלכות בקמח חמץ וכדומה.

יזהרו מאד שלא יעוף קמח הנטחן או המנופה על מצות גלויות, או על מקום שעשוי לבא למצות, או למיני מאכלים [וכמשנ"ת בס"י תנג-תנט ועוד].

שמירת הקמח

יש לשמור את הקמח בשקים חדשים [עיין בס"י תנג ס"ו ובס"י תנא אופן הכשר השקים], ללא חשש עמילן [בשקית ניילון אירע ושמו עמילן, וכן יש להזהר בשקית נייר, שיש חוששים מעמילן, אך מן הסתם ביבש אין לחוש, והרי מקפידים שלא ירטב כלל], או בכלים נקיים.

יש לסגור את השק או הכלי היטב.

יש לשמור במקום שאין חשש רטיבות ולחות וזיעה [ואם אירע כן, ראה בשו"ע סימן תסו ס"ד והלאה]. וכן מן העכברים ושאר בעלי חיים. [ראה בשו"ע סימן תנג ס"ג].

ולכן, יש להניח במקום שאין לחות או זיעה, וכן יש להזהר בזמן ההובלה ממקום למקום.

וכן מדקדקים לא לשים על הקרקע ממש, אלא על משטח, וכן לכתחילה לא לשים הרבה שקים זה על זה, אם אפשר [רמ"א ס"י תנג, אך כיום לא מקפידים ע"ז, אכן אינו לעיכובא]. ולא לשבת עליהם [ראה משנ"ת בס"י תנג], ולא לדרוך עליהם.

וכן לא להניחם במקום חם, בשמש, או ליד התנור וכדו' [קל וחומר ממש"כ השו"ע סו"ס תנג], ואם לא עשה כן ישהה אותם יום או יומיים, או לפחות לינת לילה, [כ"נ עמש"ש].

ויהיו כל החיטים והקמח במקום שמור נעול, ואף הפועלים לא יהיו במקום אלא בזמן העבודה, ותחת השגחת גדול ירא שמים.

משלוח הקמח ממקום למקום, וממקום הטחינה למאפיה, יהיה בזמן שאין גשם כלל. כמו כן לא יהיה בזמן השמש באופן שיכול להתחמם, וגם ביום המעונן אסור. אמנם אם הם מכוסים היטב מותר, והכל לפי הענין.

מים שלנו

המים ללישת המצות שואבים אותם בבין השמשות סמוך לשקיעה ככל האפשר, ובכל אופן אין לשאוב הרבה מבעוד יום, אלא סמוך ככל האפשר לשקיעה, ואם יש הרבה שואבים ישאבו מבעוד יום סמוך לשקיעה, והעיקר שלא יהיה בלילה, ויש להקפיד שלא לשאוב אחר 13.5 דקות [ע"פ המנהג כהגאונים, עיין בס"י תנא, ושם לענין דיעבד].

ויש להמתין מלהשתמש במים אלו עד שיעבור כל הלילה, וגם יעברו י"ב שעות לכתחילה (שם). ואם אופים ביום ראשון ישאבו בליל שישי, או ביום שישי.

אפשר לשאוב ביום אחד להרבה ימים [שו"ע, ובלבד שלא יתחממו, שמטעם זה יש שנהגו לשאוב יום ביומו, וכמש"כ האח'].

יש לשאוב מים נקיים, ללא תערובת חומרי חיטוי וכדומה, כמו שמצוי ב"מי ברז". ובמאגרי מים למיניהם.

יש לשאוב ממקומות שהמים צוננים [ראה בכ"ז בס"י תנא].

כשמוליכים את המים תחת אויר הרקיע, יש לכסות הכלי שלא יפלו בו פירורים או לכלוכים. וכאשר יש שמש, יש חיוב יותר לכסות כדי שלא יתחממו המים. ואם הוא כלי שקוף יש לכסות גם בצדדים במפה.

יש לשמור את המים במקום מקורה שאין בו שמש, וגם לא דרך החלונות. וגם אין לסמוך על כך שקודם הנץ יכניס את המים.

גם בחדר שמניח שם את המים יהיה מקום צונן, כמו מרתף. והדבר תלוי בזמן החום או בזמן הקור [כמבואר בשו"ע סימן תנא, עיי"ש]. ויש להזהר בזה בפרט כששואבים לכמה ימים, וכן אין לגעת בהם בידיים [אח' בס"י תנא].

הכלים ששמים בהם את המים יהיו מזכוכית, או חרס חדשים, [אא"כ הם מצופים זכוכית כמו שמצוי כיום, ובתנאי נוסף שלא השתמשו בהם לדברים אחרים חוץ ממים בלבד]. ולא מנחושת, ונוהגים להשתמש בפלסטיק שאינו פולט ריח, [כ"ז נתבאר בס"י תנא].

עם זאת, אין ליתן את המים בקירור, ולא ליתן בהם קרח, ובמקומות חמים אפשר להפעיל מזגן קירור.

מים קרים הרבה קשים ללישה, ואף על פי כן אסור לחממם, אלא באמצעות מזגן שיביא אותם למידת מים צוננים רגילים.

מים שנתחממו אין ללוש בהם, ובפרט אם הגיעו לחמימות הרוק [36-37 מעלות].

יש להזהר ממים מגולים, ולכן יכסה את הכלים בכיסוי מוחלט בלא להשאיר שום נקב, ובדיעבד מותר [נתבאר בס"י תנא בהלכה ד"ה אחר]. ובלבד שאינו בישובים וכפרים שמצויים שם נחשים.

יש להזהר מאד שלא יהיו המים ליד מקום הקמח, או במקומות שעף שם קמח.

ויש לסגור את החדר במפתח כל הלילה עד זמן הלישה.

יש מנהגים שונים בקרב קהילות ישראל בזמן השאיבה, והעיקר שיאמרו לכתחילה "לשם מצת מצוה". וצריך לשאוב על ידי יהודי ירא שמים למצת מצוה.

המאפיה

המאפיה צריכה להיות במקום מקורה ומוצל, ושלא יבא שמש גם מהחלונות, אלא אם כן יכסו את החלונות בסדינים.

גם חדר המאפיה יהיה מקום ששולט בו האויר ואינו מתחמם [ובעת הצורך יש לפתוח חלונות]. והתנור של המצות לא יהיה קרוב ללישת המצות. [בספר הש"פ ע' שצז הביא שטמפרטורת החדר תהיה לא יותר מ-30 מעלות, ויש מחמירים בפחות מזה, עד 21 מעלות].

קודם האפיה יש לבדוק את החדר שכולו נקי מחמץ ואבק חמץ, ובפרט מה שמצוי שנדבק קמח על התקרה ועל המנורות וכדומה [והניקוי שם נעשה בשאיבת אבק וכדומה, אבל במפוחים יש לשים לב שלא ילך האבק למקום אחר].

יש לסדר חדרים נפרדים, ולתנור בנפרד ממקום הלישה, וחדר נפרד לקמח, ושיהיה סגור מיד אחר שלקחו ממנו קמח [ומאד יש להזהר בכל עניני הקמח, ומה שעף ממנו. ולכן מנקים את חדר הקמח בתדירות].

וכן ברזים מסודרים לרחיצה, וחומרי ניקוי ומגבות נקיים (משתמשים בנייר חד פעמי), וכל כיוצא בזה.

וכן חדרים לצרכי העובדים לחפציהם ואכילתם וכו'. וכן מקומות נפרדים למלאי הכלים והאריזות, וכן מתקינים שעון עם צלצול, וכן בגדי עבודה נקיים וכפפות למגבלים (ללא חשש אבקה, עמש"כ בס"י תמב) וכדומה.

כלי האפיה

כל הכלים יהיו כשרים לפסח [ונהגו שאין משתמשים כלל בכלים שלשו בהם בצק חמץ, אפילו בהכשרה, וכמשנ"ת בס"י תנא סי"ז].

וכלים חדשים, יש אומרים שטוב להטבילם בלא ברכה [עיין שו"ע יו"ד סי' קכ ס"ה גבי סכין של שחיטה שי"א שא"צ טבילה, והרמ"א כתב בלא ברכה. ובפת"ש שם סק"ז הביא כן מהפמ"ג. וע"ע בבא"ח ש"פ פ' מטות. אמנם ראה בדברינו בסימן תס ס"ד שיש אומרים שא"צ טבילה כלל, ושכן המנהג]. והיינו רק בכלי מתכות או זכוכית בלבד.

כל הכלים יהיו עשויים מקשה אחת ללא חיבורים וללא מסמרים, וכן לא יהיו בהם חריצים וגומות וכל כיוצא בזה.

סוג הכלים יכול להיות מכל דבר, ובלבד שאין בו חריצים, ונוהגים בכלי מתכות שמתקררים מהר.

יש להכין מלאי של כלים וגם אפשרות החלפה שלא יצטרכו לשהות במקרים מסוימים.

יש לבדוק שכל הכלים נקיים ורחוצים, ואם נפל איזה כלי על הרצפה ירחצו אותו היטב.

סוגי הכלים כדלהלן:

[א] כלי הקמח יהיה מידה קצובה, או שיעשו בו סימני מידות [למדה ברורה וידועה, עיין שו"ע סו"ס תנט], ויהיה יבש לגמרי.

[ב] כלי לשפיכת המים גם כן יהיה במדה קצובה לפי צורך הלישה, או שיעשו סימני מידות [כנ"ל]. ועושים בו ידית אחיזה גדולה, שלא יצטבר בה חשש קמח כשעף [וא"צ שיהיה מסננת בכלי או בברזים].

[ג] קערת הלישה, תהיה עומדת על שולחן או מעמד ברזל וכדומה ולא על בגדים מצמר, ולא על הרגליים של האדם [עמשנ"ת בס"י תנט]. ויש עושים שתי קערות [עיין בדברינו בס"י תנט כל כמה זמן רוחצים הקערה, ונהגו להקל על ח"י דקות, ויש מהדרים כל עשר דקות וכדו'].

[ב] שולחן הלישה יהיה נקי, ובפרט יש להקפיד על המוט והציור, ויש מכסים המוט בניילון. - ואם החותך לא התפנה לקבל העיסה, יעסקו בה עד שיתפנה.

[ג] שולחן גלגול ועריכת המצות יהיה חלק ונקי (ויש הלשים על נייר או ניילון חד פעמי), ויזהרו לכתחילה שלא יגעו המצות בשפת השולחן, מפני שמצוי שאינו נקי כ"כ.

[ד] כלי חיתוך העיסה יהיה חלק ללא פגימות, ולא ישרוט את השולחן. ואם משתהה בין חיתוך לחיתוך, יש לרוחץ את הסכין, או לקנחו במפה רטובה, וכדומה.

[ה] כלי גלגול המצות, משתמשים במערוך חלק בכל צדדיו.

משגיח

יש למנות משגיח שיפקח על כל תהליך אפיית המצות, כיון שרבה המכשלה מאד [אח' סי' תנט ועוד]. ויש ממנים כמה משגיחים על כל תהליך האפיה, הן במקום הגיבול והלישה, והן במקום העריכה, והן במקום התנור, ועוד דברים הנצרכים. אך כמובן שאין זה חיוב אלא סלסול למאן דאפשר ליה.

ואפילו אם בעל המאפיה נראה תלמיד חכם וירא שמים [שאדם קרוב אצל עצמו, ואין רואה נגעי עצמו וכו']. ואפילו חבורה של תלמידי חכמים ויראי שמים ימנו משגיח. [כתבנו שם ועוד].

ויהיה המשגיח תלמיד חכם הבקי בהלכות, [ועם זאת כאשר מתעוררת שאלה, יפנה לשאל רב, גם אם רואה פנים להתיר]. וירא שמים, ויודע לנהל ולזרז את הפועלים כראוי, ויהיה נבון שלא ירמו אותו. ולא ירא מן העובדים ולא מבעל המאפיה וכדומה. ויהיה תקיף לכבוד ה' [ולכן, ראוי שלא יקבל שכר מבעל המאפיה, אלא מגורם אחר].

וצריך לפקח עליהם גם בהכנות לאפיה, ובהפסקות, ששומרים על הניקוי כראוי של כל חלקי האפיה. וכן שלא עובר זמן שיעור מיל ושלא תתחמם העיסה בידיים או במקומות חמים, וכן לבדוק את הכלים שהם נקיים כל ח"י דקות, ולהזכיר לכולם לכוון לשם מצת מצוה [ובסוף האפייה להפריש חלה].

ותהיה עינו פקוחה תדיר על העבודה, ולכן לא יעבוד משגיח אחד ברציפות יום ולילה, וכדומה. המשגיח אינו נוגע בעיסות, ומכל מקום ינקה פניו וידיו ובגדיו מכל לכלוך.

ויש להזהר ולהזהיר שלא יתחילו בעבודה בשום אופן קודם לבואו של המשגיח, ולכן, יזהר לבא בזמן.

אפיית המצות

עיקר הזהירות באפיית מצות שלא לשהות יותר משיעור מיל ללא עסק. ואם עסקו בעיסה ונתחממה מחמת משמוש הידיים, אין לשהות אפילו זמן מועט כמו דקה [ראה בדברינו סימן תנט].

ולכן, כל עובד לא יעביר המצה לעובד אחר, אלא רק כשרואה שהעובד האחר התפנה ומוכן לקבל המצה, ואם לא כן יחזור ויתעסק בה, שלא תשהה ללא עיסוק.

ואם נצרך להמשיך לעסוק בה, יתעסק בה בבעיטה ורידוד ולא בגלגול לבד או שפשוף המצה, מפני שאדברה זה מחמם וגורע, אלא ברידוד ועריכה. ואם יש צורך ישבור את המצה, ויערכנה שנית [שם], ולא די בעיסוק בצד אחד של העיסה, אלא בכולה [שם].

שיעור י"ח דקות מתחיל מנתינת המים לקמח, ואין לצמצם י"ח דקות בדיוק. ויש עושים ט"ו דקות [עיי' דברי מלכיאל ח"ד ס"כ ועו"א ע"פ רו"ה וכו'].
אף על פי שאם מתעסקים במצה אפילו כל היום כולו אינו מחמיץ, מכל מקום למעשה אין סומכים על זה, ומקפידים לסיים תוך ח"י דקות [כ"מ במשנ"ב וכל הפו', וזאת מחשש לפירורים הנשארים, והם מחמיצים לאחר שהתעסקו בהם ונתחממו, ועוד חששות].

מלבד כל זה, אם בעת הלישה מרגישים שנתחממו הידיים, יש לצנן אותם במים צוננים, [סימן תנט, עיי"ש. אך אין לצננם בנגיעה בשולחן וכדומה, אלא אם כן ירחץ הידיים אחר כך], ולכן גם לא יתקרבו לתנור וכל כיוצ"ב.

בדרך כלל רגילים להעלות על השולחן 8-10 עיסות ועל דרך זה לפי זריזות העובדים והאופים, וכראות עיני החכם המשגיח.

סדר אפיית מצות

הקמח והמים

הקמח שמעבירים מהשקים לקערת הלישה, יש להעבירו בכף ולא בידיים, שלא יתחמם, ויזהר שיהיה בבגדים נקיים ובידיים נקיות ויבשות מכל לחלוחית, וכן יזהרו בכלי של המדידה שיהיה יבש ונקי.

טוב לומר בעת שפיכת הקמח "לשם מצת מצוה" (רמ"א ס' תנו). ולכן עושים זאת על ידי יהודי גדול וירא שמים.

אין לאף אחד מהעובדים במצות להכנס לחדר הקמח, ואם נכנס ינקה בגדיו. וכן מודד הקמח לא ילך למקום העיסות והמצות, ורק במקום צורך ינקה בגדיו תחילה, ולא יתקרב הרבה ולא יגע במצות בבגדיו או בידיו, אא"כ נקיים בהחלט [עיי' בכל הנ"ל בדברי מלכיאל ח"ד ס' כא כמה פרטים, ועיקרי הדברים מבוארים בפו' בס' תנט ועוד].

המים יהיו צוננים, ואין ליגע בהם בידיים.

יש להזהר בעת שפיכת המים לומר "לשם מצת מצוה", ויש לעשות זאת על ידי יהודי גדול וירא שמים.

נותני הקמח והמים יהיו אנשים נפרדים, ולא קרב זה אל זה. ולא יחליפו תפקידים. ובעת נתינת המים יהיה חדר הקמח סגור.

אין לשפוך את הקמח והמים בבת אחת, אלא יתן קודם הקמח. ואח"כ ישפוך את המים, וישפוך בגובה בינוני שלא ינתז ולא יעוף קמח. וישפוך בנחת ולאט. יש העושים גומא בקמח (על ידי הכף ולא בידיים) ולשם שופך המים. ויש שופכים את המים בצד השני של הקערה, והלש מתחיל לגבל העיסה, ויאמר לשופך המים להוסיף מים לפי הצורך [עיי' כה"ח ס' תנט, ודברי מלכיאל ח"ד סכ"א וש"א].

[ו] שולחן ניקור המצות [ועושים זאת בדרך כלל בקצה השולחן שמגלגלים עליו המצות], יהיה רחוק מהתנור, ונוהגים המהדרים ליתן נייר או ניילון עבה חד פעמי עם גלגלת, בשביל הניקור. [והמהדר בזה מהדר גם לבדוק שאין עמילן בנייר]. ומחליפים אותו כל ח"י דקות, ויש מהדרים כל עשר דקות וכדומה [עיי' בס' תנט גבי קערת הלישה, וע"ע מה שהערנו שם לעיל מיניה, שטוב הדבר להחליף בתדירות פן לא ניקר על אותו המקום שבו ניקר מתחילה, ונמצא ששהה לאחר שנתחמם]. והחלפת הנייר תעשה ע"י הגלגלת כשעטופה בניילון, וטוב שהמשגיח הוא יחליף הנייר, שידיו נקיות.

[ז] כלי הניקור שמנקבים בו המצות, יהיה כזה שאפשר לנקותו, מפני שהניקוי שלו (על ידי מכונה עם מברשת) קשה, וצריך בו זהירות יתירה, ויש מהדרים להשתמש בכלי ניקור חד פעמי מפלסטיק, ומחליפים או מנקים כל ח"י דקות, ויש מהדרים כל עשר דקות וכדומה [וא"צ כלי ניקור גדול לכל המצה כאחת].

[ח] מקל ההולכה לתנור, שעליו מניחים את המצות, יהיה עגול וחלק, ותיכף אחר כל שימוש בהם משפשפים אותם מכל חשש בצק, ואין להשתמש בהם בעודם חמים עד שיצטננו [נתבאר בס' תנט, וע"ע גם בסימן תנא], וכיום נוהגים רבים לעטוף המקלות בנייר התפוס על ידי גומי, ומחליפים הנייר אחר כל פעם, והוא מנהג טוב ונכון, ואין להניח את המקלות סמוך לתנור, כדי שיצטננו. וכן יש להזהר שלא יגעו במקום שיש בו חשש בצק ולכלוך.

[ט] המרדה שבו מוציאים את המצות מן התנור, אם הוא מיוחד לפסח א"צ הכשר, ובלבד שהוא שמור, ואם לא כן יש להכשירו בליבון או לקחת חדשים. ויש לשומרו שלא יפול למקום שיש חשש לכלוך בצק. ויזהר שלא יוציא מהתנור מצה שלא נאפתה כראוי, שאם לא כן הרי המרדה נאסרת וגם אוסרת את המצות האחרות, וצריכה הכשר בליבון [כתבנו בזה בס' תנא, וע"ע בס' תסא], ואם הוציאו בה מצות נפוחות וכפולות, וגם נגע בנפח או בכפל, ראוי ללבנה לכתחילה [ראה בדברינו ס"ו ס' תנט].

[י] התנור יהיה כשר לפסח [ככל המבואר בסימן תסא, והובא גם בסימן תנא], ומותר להשתמש בו בין אם האש בפנים או בחוץ, ובלבד שיש לו דפנות ולא שולט בו האויר מלמעלה [אגר"מ ח"א קנג, ועמש"ש]. וגם אם זה נעשה על ידי גז או חשמל כשר [ואפילו למצת מצוה, דלא כמו שחשש בזה, עמשנ"ת בס' תס]. והעיקר שיהיה חם מאד, באופן שמיד שנכנסת המצה היא מתחילה להאפות, ויזהרו גם שלא יגעו המצות בפתח התנור שאינו חם כ"כ. וכן יקפידו שיהיה מלאי של עצים וגז, שלא ישתהו המצות במקום חם ובלא עסק.

[יא] שולחן או מתקן להנחת המצות יהיה נקי בכל החריצים, ויהיה מיוחד לפסח או עטוף בניילון או נייר [אמנם יש חשש שהמצה הרוחת תשרוף את הנייר, ולכן מצפים ברשת ברזל כשרה]. ומסדרים מקום נפרד לכפולות או נפוחות, וכן למצות שאירע בהם איזה חשש ושאלה. יב [המשקל, והאריזות והחוטים ומדבקות וכו', יהיו כולם נקיים מכל חשש].

העובדים במצות

המתעסקים במצות יהיו יראי שמים וזהירים מחמץ, וגם בקיאים בכל מלאכת האפיה, כל אחד על משמרתו. [וכמו שהתרגנו בסימן תנט וסימן תס שיש חבורות שמשותפים בעשיית המצות, ולא בקיאים בזה, ומפני כן מחממים העיסה בלא תועלת]. ואנשי מעשה נהגו להשתתף בעצמם בעשיית המצות כאשר נהג הרא"ש [בשו"ע ס' תס ס"ב] ועוד גדולים, ובעיקר להשגיח ולזרז את העובדים שיעשו כדין.

המתעסקים במצות יהיו יהודים גדולים ברי מצוה ויראי שמים [עיי' בסימן תס כל הפרטים, ובדין גדול ע"ג]. ויש להזהר בכל זה מעת נתינת המים בקמח עד הניקור והאפיה [וראה עוד בדברינו שם באיזה דברים צריך להזהר בזה].

נשים יכולות להתעסק במצות לכתחילה, ובלבד שהם יראות שמים ויודעות להזהר מן החמץ [עיי' בכה"ח סימן תס אות יא ואת כ]. ולהזהר מתערובת אנשים ונשים, אך בודאי צריך משגיח וכדומה.

מחללי שבת אין ליתן להם להתעסק במצות, ואין לסמוך על סברות שהם תינוקות שנשבו, מכמה אנפי, ובפרט בנידון דידן. - וגם סתם אנשים קלי דעת אין ראוי לסמוך עליהם שיהגו כדת וכדין.

כמו שאסור ליתן את עשיית המצות לאחד שאינו גדול וירא שמים, כך אין סומכים עליהם שהם מנקים את הכלים [ראה בדברינו לעיל לענין בדיקת חמץ, ודון לנידו"ד].

צריכים לכוון קודם עשיית המצות "לשם מצת מצוה", ולכתחילה יאמרו כן בפה [עיי' בס' תס]. ומן הדין די לומר כן בתחילת העבודה, והמהדרים חוזרים על זה מידי פעם [שם].

הנהגת העובדים

העובדים צריכים להזהר ולהשמר מכל חשש חמץ, הן מחמת עבודתם, שלא להשהות את הבצק בלא עסק [ראה להלן בסדר אפיית המצות], ולא להסיח דעת לדברים אחרים, ואפילו בדברי תורה, והן הקפדה על נקיון מכל חשש ומשהו, בלא לסמוך על ביטולים משישים וכדומה. קודם העבודה יגזזו הצפרניים, [האבל תוך שלושים נראה שיגזזו על ידי אחר, עיי' ס' שצ, ובשד"ח אבילות מד, ויל"ב. ובר"ח ראה בדברינו בהל' ר"ח משכ"ב]. וירחצו הידיים, וכן לבדוק הפנים משיירי אכילה והזקן והשפם. ומקפלים את השרוולים שלא יגעו בעיסה, [וכן מורידים את שעון היד]. ואין לאכול בעת הלישה, או ללעוס מסטיק וכדומה.

זהירות מזיעה בעשיית המצות, וכן מנזלת האף [נתבאר בהלכות], וכן אם ידיו מזיעות, או שיש לו פצע מדמם, או משחה ותחבושת אסור, [אלא אם כן ישם כפפות], אמנם רושם של עט וצבע שאין בו ממש רק חזותא אין חשש.

יש משתמשים בסינר בזמן העבודה, ומחליפים כל ח"י דקות וכדומה.

כמות המים והקמח

כמות הקמח לכתחילה לא יותר משיעור חלה (בערך קילו וחצי), ונהוג להחמיר לעשות כל עיסה מקילו עד קילו מאתיים (שמבואר בחזו"א שחוששים לחומרא בחלה מ-1.200. וכה"ג גם לפי הגר"ח נאה שלדעתו הוא 1.250 ולפי מה שנתברר בדורינו שהשיעור הוא פחות קצת, נמצאו הדברים קרובים, וע"ע בשש"כ פמ"ב הערה לא. אך נהגו לעשות מידות ברורות של קילו אחד, וכן נהג החזו"א וכמו שכתב באגרת קפה). והמקילים ללוש יותר מזה יש להם על מה לסמוך, אך אין ללוש יותר משלשה קבין [יותר מ-3 ק"ג, וי"א יותר מזה].

ובמצות מכונה מקילים יותר, מפני אפשרות הלישה כראוי [עיין בסימן תנן].

כמות המים תהיה כפי כמות הקמח ואיכותו, ויש לדקדק ולאמוד את הדברים היטב, מפני שאם העיסה רכה אסור להוסיף לה קמח (סו"ס תנט), ומלבד זאת שהיא נדבקת בכלים (וראה באגרות חזו"א שם), ובדרך כלל שופכים מים שהם במדה של חצי מכמות מהקמח (כלומר: חצי ליטר מים לקילו קמח).

והמנהג לשפוך לאט ובנחת, והמגבל לש את העיסה ומבקש להוסיף מעט מעט מים לפי הצורך.

אם העיסה רכה יעשו עיסה אחרת קשה על ידי אחר, ויערבו אותם. ואם העיסה קשה אפשר להוסיף מים [ויש מהחרדים שזורקים כל עיסה שאינה מתוקנת מתחילתה].

גיבול ולישה

המגבל יהיה גדול וירא שמים ויאמר "לשם מצת מצוה".

ותחילה יערב לאט ובנחת כדי שהמים והקמח יהיו מעורבבים יחד, ומיד לאחר מכן מגבל במהירות מכל הצדדים, ותוך כדי אסיפת כל הפירורים המתפזרים בצדדים, ועוסק בה ככולה היטב עד שיעביר ללש אחרי, כשהוא פנוי ומוכן לקבל העיסה.

אחר שהעביר את העיסה ללש אחרי, יאסוף מיד את הפירורים שנשארו בכלי ושנדבקו בו בכל מקום, ויהפוך הכלי לזרקם, ומיד יתחילו בגיבול הבא כסדר הנזכר בלא שהות.

וקודם ח"י דקות יסיימו וישטפו הידיים, ויש מהדרים קודם לכן, וכנזכר לעיל. וירחצו וינקו הכלי מבפנים ובשפתו ובחוץ, וישפשף הכלי במברשת או בסקוטש וכדומה. [ואין לשטוף במים חמים, עיין יו"ד ס' קה]. וימתינו עד שיתייבש היטב, ולכן נוהגים להכין שניים ושלוש קערות ללישה.

הלש לאחר הגיבול, ילוש בחוזק היטב מכל הצדדים, ודי שיהיה נילוש היטב, ותוך כדי לישה יאסוף את כל הפירורים המתפזרים בצדדים, ויעסוק בה היטב עד שיעביר לחותך העיסה, כשהוא פנוי ומוכן לקבל את העיסה.

אחר שהעביר את העיסה יאסוף כל הפירורים ויזרקם. ומיד בלא שהות יקבל את העיסה הבאה. ולאחר העבודה קודם ח"י דקות ינקו היטב את כל שולחן הלישה והמקל והוציר [ונוהגים לעוטפו בניילון חד פעמי מפני קושי הניקוי], וככל הנ"ל.

חיתוך העיסה

חותך העיסה עומד בראש שולחן המגלגלים, ואחר שמקבל העיסה מיד הלש, יראה אם המגלגלים פנויים, שאם לא כן ימשיך לעסוק בעיסה היטב ולא יחתוך עד שיתפנו.

אחר שהתפנו המגלגלים יחתוך את העיסה כולה לחלקים בינוניים, לפי מספר העובדים. [ואם נשאר לו חתיכה יכול לצרפה לאחרים, או לעיסה הבאה שיקבל, ובנתיים יתעסק בה]. ואם לא כולם פנויים יחתוך רק מעט לפי הצורך, וימשיך להתעסק בשאר.

רבים ממנים עובד נוסף ליד החותך, כדי להתעסק בחתיכות שלא ישהו בלא עסק.

אם ישנן שתי עיסות מוכנות, יחתוך תחילה את העיסה הראשונה ואח"כ את השניה.

בעת שמחלק את העיסות לאחר החיתוך יזהר שלא לזרוק אותם, שלא יפלו על הרצפה ולא על הבגדים של העובדים, ולא בשפת השולחן.

אחר העבודה ינקה את הסכין חיתוך כנזכר לעיל בפרק כלי האפיה אות ד, ולפי הזמן המשתהה.

גלגול המצות

המגלגלים מחזיקים את המערוך בצדדיו, ומרדדים את העיסה מכל הצדדים היטב. ויתעסקו בכולה ולא בחלקה, ומדקדקים לשטוח את כולה בעובי שווה מכל צדדיה. ונהגו לעשותה עגולה [חוץ ממצות מכונה, כמ"ש בס' תעד] ודקה (ראה בסימן תס).

צריך שיהיה עיסוק היטב, אבל לטוף העיסה אינו מועיל. ולכן, אם רואה שהמצה מוכנה ואין העובדים האחרים פנויים לקבלה, ישבור אותה ויחזור ויערכנה שנית, אך היה עדיף לא לבא לידי כך, והחכם עיניו בראשו.

יש לרדד כשכולה בשולחן, ולא תהיה מקצתה מחוץ לשולחן, ותוך כדי הרידוד אם נפלו פירורים יאספם שוב לתוך העיסה, או יזרקם לחוץ. [ויכול לזרקם ביד כל זמן שלא שהו הפירורים כלל].

אם נכפלה העיסה בצדדים, יערכנה היטב שתהיה גוש אחד, וכן אם נתקמטה.

נוהגים שלא להפוך את העיסה אלא מרדדים אותה כמות שהיא באה, וממעטים ליגע בה בידיים ככל האפשר.

[וגם בעת שמעבירים את המצה למנקר, נהגו המהדרים להעביר אותה על המערוך ולא בידיים, וכמש"כ בדברי מלכיאל ס' כא אות כט, אך לענ"ד ז"א מוכרח, אחר שבלא"ה הוא מרימה למערוך, והיא שהות קטנה].

אם נפלה המצה על הריצפה אין נוגעים בה שוב, מפני הפירורים של חמץ שברצפה. וכן אם נפל המערוך ושאר כלים יש להזהר לרחצם היטב, ואח"כ ממשיכים לעבוד.

אחר הכל מנקים את המערוך ושאר הכלים היטב, ככל המבואר לעיל על דרך זה.

ניקור

המנקר יקפיד לנקר מיד עם קבלת המצה, וינקר את כולה בכל המקומות "לשם מצות מצוה". [ואין לעשות שום צורה ושום סימן במצה, סימן תס].

וכלי הניקור יהיה נקי, וככל האמור לעיל בפרק כלי האפיה אות ו-ז [ויש להזהר שלא ישהו הפירורים הדבוקים בשולחן ללא עסק, ראה בדברינו בס' תנט משכ"ב].

אחר הניקור מנקים את שולחן הניקור וכלי הניקור היטב היטב. ואחר כך צריך לבדוקו היטב בעיון שלא נשאר כלום, וגם במישוש היד. וכאמור לעיל שכיום נוהגים רבים להכין נייר חד פעמי עם גלגלת ומחליפים אותו, ויש מנקרים גם בכלי ניקור חד פעמי.

הולכת המצות אל התנור

מניחים את המצות על מקלות כדי להוליכן לתנור, ואין האופה עצמו נוגע בהם, אלא אדם אחר או המנקב [האופה אינו נוגע במצות, מפני שעשויים להיות פירורים בידי, ומלבד זאת שידיו חמים מהאפיייה, ואם נגע ירחץ ידיו].

הנחת המצות בצורה ישרה, ובאופן שלא יהיו כפולות, ולא יהיו זו על זו אפילו במשהו מועט, ואם אירע כן יפרידם (ואם כבר נאפו כן ראה בסו"ס תסא).

יש לוודא קודם ההנחה על המקל: א] שהמקל חדש או נקי כדיו. ב] שאינו חם. ג] שהאופה פנוי לקבל. ד] שלא יתקרב לפה התנור שלא יתחממו המצות, אלא כאשר הוא מוכן ליתנם בתנור.

ואם האופה עדיין אינו פנוי להכניס המצות, והם כבר על המקל, ירחיקם מפה התנור, וינענע אותם (עי' מעם לועז פ' בא כמה פרטים). ואם היו ליד התנור ושהו שם, יתכן ונאסרו. ותלוי לפי הענין.

ועדיף שהמצות ישרפו בתוך התנור, ולא ישהו עם המצות המוכנות להכנס לתנור.

האפיייה

האופה צריך שיהיה זריז ומומחה במלאכתו: א] שלא יצטרך לשהות ליד פי התנור, אלא מיד יכניס לתנור, ב] שלא יגע בפי התנור או בקיר או באיזה חפץ. ג] שלא תגע מצה שאינה אפויה במצה אפויה וגם שלא יגעו מצה אחת בחברתה. ד] יאמר "לשם מצת מצוה".

נהגו רבים שיש שני אנשים ליד התנור, האחד מכניס והשני מוציא. וצריכים להיות זריזים ומומחים שלא יקלקלו זה לזה.

מצה שהכניסו לתנור אין להוציאה קודם שנאפתה, אפילו כאשר רוצה להכניס מיד. וגם בתוך התנור אין להזיזה ממקום למקום (ובדיעבד יש להקל כמשנ"ת בסימן תסא). וגם אין להפכה לכתחילה, אלא באופן שהתנור חם בכל המקומות (מפני שאף במרדה היא נאפת, ומותר). וכן אסור להניחה בתנור במקום שאינה נאפית כראוי על דעת להניחה אח"כ במקום הראוי. ויתכן שזה אוסר את המצה והמרדה, ותלוי לפי הענין.

מצה אפויה היינו שאין חוטים נמשכים ממנה כשפורסים אותה, וזה אינו מצוי בזמנינו, אלא יש לבדוק לפי קרימת פנים. ובאופן שאינה נפרכת ונופלת (ראה בדברינו בסימן תסא).

אחר השימוש במקלות יש לנקותם מיד, וכמו שנתבאר לעיל בפרק כלי האפיה, [וכן צריך לרחוץ ולנקות את כל הכלים היטב].

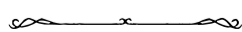
וכבר נתבאר שם שיש מהדרים לעטוף המקלות בנייר חד פעמי, שתפוס על ידי גומי, ומדקדקים להכניס את הגומי מלמעלה שלא יגע בתחתית המקל שנוגע תמיד ברצפה, ומדקדקין גם לצפות בנייר חדש את המקום שמניחים עליו את המקלות.

אחר האפיייה ממנים אדם הבקי במצות נפוחות או כפולות (ראה בסו"ס תסא משכ"ב), וצריך לברור מצות אלו ולהפרידם משאר המצות הכשרות.

אחר הכל מפרישים חלה, וכמו שנתבאר בסימן תנז, ושם בסופו הובא קיצור סדר הפרשת חלה.

ויש לשלם על המצות כראוי, וכמו שנתבאר בסימן תנד, וע"ע שם.

והבא ליטהר מסייעין אותו, ואמרו צדיקים שיש מלאכים המסייעים לאדם בעבודת ה', הנבראים מכח ההכנה והרצון שהמצוה תיעשה כראוי.

חאמרים שונים שנתלכנו ביני עמודי דכולני "אליבא דהלכתא"

הרב בן ציון רפאל גרינהויז
הקריה החרדית בית שמש

סימן א'

בענין עוגות מקמח מצה (לסי' תע"א)

א. הנה הרמ"א בסי' תע"א כתב שאסור לאכול בער"פ מצה שנתפוררה ונלושה בשמן ויין, וכ' המ"ב ס"ק י"ט וסק"כ דד"ז הוא בכלל ספק שצריך להחמיר ב' הצדדים, והיינו שלא לאכול בער"פ לחוש לצד ששם מצה עליה וראויה לצאת בה יד"ח, ומאידך שלא לקיים בה מצות מצה לחוש לצד שא"א לקיים בזה מצות מצה, ובהך צד מבוי' במ"ב סק"כ דיש שתי סברות לומר שא"א לקיים בה מצות מצה, א. משום שי"א שאין ברכתו המוציא אלא מוזנות. ב. משום שי"א דחשיבא מצה עשירה, ובמ"ב ובשעה"צ ציין לדבריו בסי' קס"ח ס"ק נ"ט, וכ' שאין חילוק בין אפיה לאינה אפיה. והיינו שבשניהם יש צד שאפשר לצאת בזה ידי"ח ובשניהם יש צד לומר שאין יוצא, ומשמע דבתרומייהו שייכי ב' הסברות הנ"ל לומר שאין יוצא בזה ידי"ח].

וראיתי בספר שש"כ ח"ב פרק נ"ו שהקשה דיעו"י בסי' קס"ח ס"ק נ"ט שם כ' המ"ב דבנתפוררה ונלושה בשמן ודבש אין לאוכלה אלא בשעת הסעודה, ואם נלושה ברוב שמן או דבש [כשיעור שנחשב נילוש במ"פ לענין פת כסנין] מברך במ"מ, ואם נתגבל במים בודאי מברך המוציא, עכת"ד. ויל"ע דלפי"ז בנילוש ברוב שמן שבודאי ברכתו במ"מ, ואפשר לאכלו שלא בשעת הסעודה ע"י ברכת במ"מ, מה הצד שיוכלו לקיים בזה מצות מצה, דבודאי דליחשב מצה עשירה שהרי נחשב לפת כסנין. ובאמת שעוד יל"ע דמהו הטעם הראשון הנזכר במ"ב שלא לקיים בזה מצות מצה עפ"י המבוי' בסי' קס"ח, דהרי לכא' לולי הסברא דמצה עשירה א"כ ממ"נ אפשר לצאת בה ידי"ח, דאי הוה עלה שם לחם וברכתו המוציא פשיטא דנפיק בה, וגם אי שם פת כסנין עלה נפיק בה, הואיל ומה"ת שם לחם ע"ז, ואי קבע סעודה עלי' מברך ברכהמ"ז, ודמיא לטרוקנין דנפיק בה ידי"ח מצה, וא"כ מהו הטעם הראשון הנזכר במ"ב [והנה קו' א' זה הערה אמאי אסור בער"פ, וקו' ב' זה הערה מהו הטעם הראשון הנזכר במ"ב שלא לצאת בה ידי"ח].

וראיתי בשש"כ שם שכ' לאוקמה לד' הרמ"א ומ"ב ס' תע"א באופן שלא נילוש ברוב שמן, והעירוני דלפי"ז יתפרש טעם א' שבמ"ב דמשום ספק ברכה אין כדאי לצאת בה ידי"ח דלא ידעין איזה ברכה לברך, אכן לענ"ד לא הרויח מידי, דעד כמה שהמ"ב סובר דאמרין שמשנתנה להחשב פת כסנין ברוב שמן, א"כ בהכרח דחשיבין שכמי שחזר ונאפה מחדש דמי, וא"כ אף דלענין פת כסנין נקטינן אליבא דרמ"א ס' קס"ח ס"ז [הנזכר במ"ב שם ס"ק נ"ט] דבעינן רוב שמן, אך מ"מ לענין מצה עשירה כבר כ' המ"א בסי' זה והעתיקו המ"ב ס' תס"ב להלכה, דאף בלי רוב שמן כל שטעם המ"פ נרגש חשיבא מצה עשירה, וא"כ מה הצד שיצאו בזה ידי"ח, דמה הצד שלא ייחשב מצה עשירה, והדרא קו' א' לדוכתה דאמאי אסור לאכול בער"פ.

ב. והנה לענ"ד נראה ברור דספיקו של המ"ב ס' קס"ח בגונא דאין בו רוב מ"פ, אין כונתו משום שמשפ"ל איך לשער הרוב מ"פ, אם לחשוב המובלע במצה בגיבול ראשון בחשבון או לא. אלא שעיקר ספיקו דשמה ע"י הפירור ודיבוק שקודם האפיה חל עליו שם חביצא ונתבטל ממנו תורת לחם, ולא יועיל לו אפיה שנית דסוכ"ס אין אפיה אחר אפיה, או דשפיר אהני ליה אפיה שנית שיחול עליו תורת לחם מחדש, וע"ז קאמר דבנילוש ברוב שמן לא מספיק"ל, דהרי גם אם ע"י שחזר ואפה חל תורת לחם יחול עליו תורת פת כסנין, וא"כ ממ"נ ברכתו בומ"מ, אלא דלפי"ז נמצא שבלי רוב שמן מספיק"ל אי תורת חביצא עליה או תורת לחם גמור עליה וברכתו המוציא, וברוב שמן פשיטא ליה שממ"נ ברכתו בומ"מ, אך אכתי יהא לנו ספק אי לכשיקבע סעודה יברך בומ"מ או המוציא, דאי תורת חביצא עליה לא יועיל קביעות סעודה, משא"כ אי תורת פת כסנין עליה, וק"ל [ולפי"ז מוכרח לכא' דאם גיבול במים אין ע"ז תורת חביצא, וע"כ הוא דפשיטא ליה התם דברכתו המוציא. ובספר וזאת הברכה בירורי הלכה ס' מ"ט נתקשה מדבריו בס"ק ס', אך באמת אף שהעתיק שם דברי מאמר מרדכי לענין שרוי במים, אך לא העתיק דבריו שדיבוק במים מהני לאשוויי חביצא, וע"י היטב].

[ויל"ע דלפי"ז גם בליכא רוב שמן מה יועיל לאכלו בתוך הסעודה, שהרי על חביצא מברכין בומ"מ באמצע סעודה דלא דמי לפת כסנין דהוה ספיקא, דזה ודאי ברכתו בומ"מ כמפוי' בשו"ע, וא"כ זה שאכלם בתוך הסעודה בלא ברכה לא הרויח לצאת ידי הסוברים דנשאר עליו שם חביצא, אך באמת לק"מ, דחביצא שדרכו ליאכל בתוך הסעודה לשובע א"צ ברכה, כמו שאין מברכים על קניידלאך וכדו', וע"כ שפיר יצא ידי"ח כולם. ואין להק' אמאי בהך ספיקא כ' שלא לאכול רק תוך הסעודה, ומ"ש מפלו' דפת כסנין מהי, ויל"ע דהתם מספיקא מברך בומ"מ, אך הכא עיקר ההלכה לברך המוציא [וכדלהלן], וזה לא

מהני להסוברים שנשאר עליו דין חביצא וע"כ לא רצה להורות לברך בומ"מ, ובאמת שלשונו שנוכח שלא לאכלם רק תוך הסעודה, והיינו לפי שעיקר הדין לברך ע"ז המוציא [וכדלהלן, ושו"ר שכ"כ גם הרה"ג ר"ב גלינסקי שליט"א בקובץ צוהר - אהל ברוך עיי"ש]. ודו"ק היטב בכ"ז כי אמת נכון הדבר בכונת רבינו המ"ב זצ"ל בלי ספק].

ולכא' לפי"ז א"ש ד' המ"ב ס' תע"א סק"כ בטעם הראשון שלא לקיים בו מצות מצה, והיינו משום מאי דמספק"ל בסי' קס"ח שמא נשאר עליו תורת חביצא אף לאחר אפיה, ואף בלא טעמא דמצה עשירה, ולזה לא איכפ"ל אי איכא רוב שמן או לא, ושפיר י"ל דגם טעם ב' דמצה עשירה היינו אף בלא רוב שמן, וכנ"ל.

אכן מ"מ אכתי צ"ע קו' א' מה הצד שיוצא בזה ידי"ח ואמאי נאסר לאכול בער"פ, דהרי לבי' הצדדים דסי' קס"ח למדנו דאינו יוצא בזה ידי"ח, דאי נשאר כחביצא פשיטא שאינו יוצא, וגם אם נתחדש עליו תורת לחם באפיה מ"מ הו"ל מצה עשירה, ולכא' מבוי' דד' הרמ"א ד"ל דיש עליו תורת לחם ומ"מ לא חל עליו תורת מצה עשירה, ובהכרח היינו מכח שם לחם הראשון שלא פקע ממנו, ולאו משום אפיה שניה, אלא ששם לחם ראשון לא פקע, ובאמת שהוא מוכרח בלא"ה, דהא הרמ"א אסר אף בלא חזר ונאפה כמפוי' בס"ק י"ט, ובהכרח צ"ל דאיירי בגונא דלא פקע מיניה תורת לחם, דאל"כ ליהוי חביצא ואמאי ליתסר באכילה בער"פ, ובאמת שכן מפורש בשעה"צ ס"ק ט"ז דאיירי בנשאר עליו תואר לחם דבזה לא חל בו תורת חביצא, ושפיר י"ל דבכה"ג י"ל שלא מהני אפיה שנית דאין אפיה אחר אפיה, ומיקרי מצה הראויה לצאת בה ידי"ח, ועכ"פ בזה אפשר להבין שיש כאן ב' צדדים לענין אי חשיבא מצה עשירה, והיינו אי אהני בה אפיה שניה שנאפית מגובלת בשומן, וצריך להחמיר כב' הצדדים וכנ"ל.

אבל אי הכי צ"ע מהו הטעם הראשון של המ"ב סק"כ לומר שאין יוצא בה ידי"ח, דהא בכה"ג שלא פקע תורת לחם לא שייכא ספיקא דסי' קס"ח ס"ק נ"ט, דכל הספק דהתם רק בנתבטל תורת לחם קודם אפיה, והכא לא נתבטל מעולם, וא"כ פשיטא דמיקרי לחם וברכתו המוציא לכו"ע, ולא נשאר רק לדון אי חשיבא מצה עשירה או לא. ואין לומר דהמ"ב לצדדין קתני דמש"כ לגבי חזר ואפאן איירי בפקע תואר לחם קודם אפיה, ומש"כ בשעה"צ ט"ז דאיירי באיכא תואר לחם, היינו דוקא כלפי המבוי' בס"ק י"ט דד' הרמ"א איירי אף בלא אפאן, דהרי לכא' בבטל תואר לחם ממ"נ אין יוצאין ידי"ח ואפ"י חזר ואפה וכנ"ל, ורשאי לאכול בער"פ לכא' וכנ"ל, ובודאי לא איירי הרמ"א בכה"ג, וא"כ אמאי העתיקו המ"ב כטעם ראשון לגבי גונא דהרמ"א, וצ"ע.

ג. והנה לכא' מפורש בשעה"צ ט"ז דבליכא תואר לחם רשאי לאכול בער"פ, ועכ"פ בלא אפיה, ולהנ"ל לכא' אף לאחר אפיה, ובשו"ע הרב ס' תע"א כ' דאין לאכול בער"פ דשמה לא נתבטל ממנו שם מצה שהיה בתחילה, אך לא נתפרש דאיירי באופן שנתבטל תואר לחם, ועוד שהגר"ז לשיטתו בסי' קס"ח שפוסק כמ"א דבגיבול ונעשה כזית נידון כזית, וא"כ שפיר י"ל דנשאר בו תורת לחם, אף כשאין תואר לחם, אך המ"ב הכריע בסי' קס"ח דלא כמ"א, אלא שנידון כאין כזית, ואם אין תואר לחם ברכתו בומ"מ, ורק בחזר ונאפה נסתפק אי קיבל שם לחם מאפיה שניה או לא וכנ"ל, וא"כ הדרנא לדינא דבנתבטל תואר לחם פשיטא דשרי לאכול בער"פ דפשיטא דלא נפיק, והרי להדיא משמע במ"ב דבלא נאפה עכ"פ רשאי לאכול בער"פ, א"כ גם בנאפה שרי, ולא שייך לומר כד' הגר"ז דא"כ אף בלא נאפה ליתסר, והרי השעה"צ משמע להדיא דלא אסר בלא נאפה אם אין תואר לחם, וא"כ בודאי גם בנאפה מתיר בכה"ג, ולא אסר הרמ"א אלא בנשאר עליו תואר לחם [והדרנא לקושיין מהו טעם א' הנזכר במ"ב סק"כ, דכיון דבהכרח איירי באיכא תואר לחם, מה מצא בסי' קס"ח ס"ק נ"ט דלא איירי בכה"ג כלל, וצ"ע ג.]. ושו"ר שכן פשיטא ליה להגרשו"א זצ"ל כאשר הסכים לספר ער"פ שחל בשבת, ונדפס שם בהערות לפכ"א [עיי"ש עמ' קצ"ט], והועתק משם בספר הליכות שלמה ובשער המועדים [ובעל פסקי תשובות טעה בהבנת דברי הגרשו"א, ושבתא כיון דעל על שהעתיקו טעותו בדרשו ס' תע"א מבלי לבדוק אחריו].

והנה אע"פ שמצד הסברא דברינו מוכרחים, דאיך יתכן שקודם שנאפה פקע ממנו תורת לחם והיה רשאי לאכול בער"פ, וכשחזר ואפאו עם שומן ודבש ליתסר, דהרי אפיה שניה כבר אזדא לה וזו אפיה חדשה, ויפה העיר הרה"ג ר"ב גלינסקי שליט"א דבלחם מטוגן מספיק"ל למ"ב בסי' קס"ח וס' תע"א, אך בחביצא שחל בה תורת חביצא משום שאין הפירורין כזית, ואזדא להו תורת לחם וטגנה, מפוי' במ"ב סימן קס"ח ס"ק נ"ט דברכתו בומ"מ, והיינו משום שאפיה ראשונה אזדא לה, וטיגון אינו כאפיה כמפורש בסי' קס"ח ס"ב דלגבי אפיה בתחילה ודאי שטיגון לאו כאפיה, עיי"ש היטב, וכיון דמשום אפיה חדשה אתינן עלה, מה הצד שלא לדונו כמצה עשירה וכמוש"נ, אכן מ"מ לקוטטא דמילתא יפה העיר הרה"ג ר"ב גלינסקי שליט"א

בקובץ הנ"ל, וכן העירני הרה"ג ר"ש דרזי שליט"א דהאמת יורה דרכו שהמ"ב לא כ' הא דאיירי באיכא תואר לחם רק לגבי האיסור לאכול בלא נאפית, אך לגבי האיסור לאכול בנאפית משמע שאף בלא היה בה תואר לחם תחילה, אסור לאוכלה בער"פ, ואף שקודם אפיה היה רשאי לאכלה, כיון שנאפית נאסרה אליבא דרמ"א, וע"ז הוא שכ' דתליא בספיקא דסי' קס"ח ס"ק נ"ט דאיירי בלא היה בה תואר לחם קודם אפיה וכנ"ל, אלא שהדברים צ"ב.

וחידשו הגאונים הנ"ל שליט"א דאף שפקע ממנה שם לחם, ואנו צריכים להחזיר לה תורת לחם ע"י אפיה, מ"מ אין אנו מחדשים בה שם לחם חדש, אלא מחזירין לה תורת לחם הראשון, ואדרבה שזה פשוט שאין אפיה אחר אפיה, ואין כאן לחם חדש כי אם לחם ראשון, וע"כ הוא דיש צד לומר שנשאר בזה תורת חביצא, ולאידך גיסא חזר לה תורת לחם הראשון. והרה"ג ר"ש דרזי שליט"א אמר בזה דלו יצויר שיצליחו להפריד חלקי הפירורים מן השמן ודבש שבחביצא עד שיחזרו להיות כקמח מצה, הלא ודאי ד"ל דייחשב לחם הראשון, וה"נ ע"י האפיה חזרנו ללחם הראשון, ומשו"ה אסר הרמ"א לאכול, וזהו עיקר ההלכה [וכמוש"נ שעיקר ההלכה לברך המוציא], אלא דמ"מ אין כדאי לצאת בה ידי"ח כיון שיש סוברים שנשאר עליו תורת חביצא, והם הם ד' המ"ב ס' תע"א סק"כ דתליא בדבריו בסי' קס"ח ס"ק נ"ט [ובב' המקומות נראה ברור שעיקר ההלכה שברכתו המוציא, ולהנ"ל הרי שעיקר ההלכה שתורת לחם הראשון עליו].

ויש לסייע לדבריהם מד' האחרונים בסי' קס"ח, דהנה דעת המג"א ס' קס"ח דאם גיבול פירורי לחם בשומן ודבש וקיבץ מהם עיגולים בגודל כזית, נחשב כפתיתין שיש בהן כזית ואין בזה דין חביצא, ואפ"י ביטול לא יועיל לבטל ממנו תורת לחם, וכבר כ' המ"ב ס' קס"ח ס"ק נ"ט דכל האחרונים [זולת הגר"ז] חולקים עליו, וכ' האחרונים דמ"מ אם גיבולן ואפאן מודו לד' המג"א, ובזה דחו הוכחת המג"א מסוגיית דברכות ל"ח ע"ב, והנה מבואר בדבריהם דכשחזר ואפאן ואין בהן כזית עדיין תורת חביצא עליהם, ורק ביש בהן כזית ואפאן חל ע"ז תורת לחם, ולכא' תיקשי דממ"נ אם האפיה נותנת תורת לחם, א"כ גם בפחות מכזית דליהוי כגיבול קמח עם מים או עם שומן פחות מכזית ואפאו דנחשב לחם או פת כסנין עכ"פ, ומ"ש הכא דבעינן כזית, ואי אפיה לא מהני מה יועיל כאן מאי דהוה כזית, ובהכרח שהאפיה הוא דרך להחזיר שם ותואר לחם הראשון, וכעין סברת הגרש"ד שזה כמו אם היינו מייבשים ומפרידים, והיינו שאנו מחזירים התואר לחם הראשון, ובזה ס"ל שאינו מוחלט, אך עכ"פ אהני להחזירו כשהמה מגובלים כשכל עיגול הוא בשיעור כזית, ובאמת שזהו הצד לברך המוציא, והכ"ל בכלל נ"ד בנשמ"א כ' לדחות ההוכחה מברכות דף ל"ח באופ"א, וע"כ צידד לומר דאף באפאן ואף ביש בו כזית נשאר עליו שם חביצא, אלא שהוכיח מרמ"א ס' תע"א שלא כדבריו, וע"כ סיים להחמיר ולא לאכלו חוץ לסעודה, והוא א' ממקורותיו לספיקו של רבינו המ"ב בסי' קס"ח, והרי הדברים מפורשים שזה בדיוק הנידון [ויל"ע דאולי לפ"ז במים ודאי חל תורת חביצא, אלא דשאני גיבול במים מגיבול בשומן לענין להחזירו למצב הקדום, דבמים פשיטא שע"י גיבול ואפיה חזר לקדמותו, ומשא"כ בשומן דאיכא לספוק, ונתיישבה קו' וזאת הברכה באופ"א ממש"כ תחילה [ובח"א כלל נ"ד נר' שגיבול במים לא מבטל כלל, וסוף דבריו שם קאי על גיבול במים ואח"כ בישלו, עיי"ש היטב], ודו"ק].

ד. אלא שאכתי יל"ע בכ"ז, דהנה נמצא דלגבי מצה עשירה לא בריא ליה למ"ב, ויש לו ג' צדדים, או דהוה מצה גמורה, או דהוה מצה עשירה, או דהוה חביצא, וכמת' כ"ז מדבריו ס' תע"א ס"ק י"ט וסק"ב, דעיקר ההלכה שיוצאין בה ידי"ח ואסור לאכול בער"פ, ומ"מ יש ב' צדדים למה לא לקיים בזה ידי"ח מצה, והיינו הצד שנשאר עליו שם חביצא והצד שנחשב מצה עשירה [ולהנ"ל היינו בין בנילוש במעט שומן ובין בנילוש ברוב שמן, דבתרומייהו שייך ג' הצדדים, וכסתימת ד' הרמ"א והמ"ב שלא חילקו בזה, וכמוש"נ דלגבי מצה עשירה סגי במעט שומן, וכן לגבי חלות תורת חביצא ע"י דיבוק, ולמ"ד דלא פקע באפיה שניה, ומאידך הצד שזה מצה גמורה זהו אפ"י בנילוש ברוב שמן, ומשום דחזרה תואר לחם הראשון, והו"ל כמצה שרויה ובלילה בשאר משקין כשיש לה תואר לחם שברכתו המוציא ואסור לאכול בער"פ, דלא פקע ממנה שם מצה ע"ז כיון שיש לה תואר לחם הראשון, וה"נ דכותיה אחרי שחזרה תואר לחם הראשון ע"י האפיה השניה]. אך מאידך לגבי פת כסנין פשיטא ליה דאהני מה שפקע ממנה תואר לחם, וחזרה ונאפית בתר שגיבולה ברוב שמן לאשוויי לה דין פת כסנין, וכנ"ל מדבריו בסי' קס"ח ס"ק נ"ט, וצ"ל דאף שבודאי אם יקחו פת וימלאו בפנים שומן ודבש, וכן אפ"י אם יפרורו וילושו בשומן כשלא פקע תורת לחם לא יחול ע"ז דין פת כסנין, מ"מ הכא שנתבטל וחזרה תואר לחם כשהוא מאוחד באחדות גמורה שע"י האפיה אהני להחשב פת כסנין, אף ד"ל דלא מהני לתורת מצה עשירה, ד"ל דשם מצה עשירה נקבע לפי זמן חלות

שם מצה, שזה תלוי רק באפיה ראשונה שבוה נקבע שלא תוכל יותר להחמיץ וזהו שגורם חלות שם מצה, ומשא"כ תורת פת כסנין י"ל דתלוי בכל מה שגורם חלת שם לחם, וזו שפקע תורת לחם וחזרה ע"י אפיה שניה וחזרה באופן של נילוש בשומן, שפיר חל ע"ז שם פת כסנין דסוכ"ס זה כל התואר לחם שלה [וע"י בקובץ הנ"ל מש"כ הגר"ב גלינסקי שליט"א לפרש באופ"א, והנלענ"ד כתבת]. ובאמת שגם לגבי מצה עשירה מספק"ל למ"ב דילמא יחול בה שם מצה עשירה [ובאמת שאפי' בקיטוף בעוד המצות חמין, וכ"ש אם החזירן לתנור, הביא בזה פלו', ע"י ס' תס"ב ס"ד, עיי"ש היטב במ"ב ושעה"צ], אלא דלגבי פת כסנין פשיטא ליה, וכמוש"נ.

ה. והנה לכא' היה לו למ"ב להוסיף צד ג' לבאר מ"ט לצאת יד"ח, דלכא' אף אם חזרה תורת לחם כבתחילה, ואף אם א"ז מצה עשירה, מ"מ הרי ד' המג"א שאין יוצאין יד"ח במצה שרויה בשאר משקין וכמוש"כ בס' תס"א, ועיי"ש בשעה"צ שביאר הטעם משום דאתי טעם שאר משקין דרשות ומבטל טעם מצה דמצה עיי"ש, וה"נ דכותיה, וסברא זו אין בה בכדי להתיר לאכול בער"פ, לפי שא"ז חיסרון בעיקר השם מצה כי אם בצורת מעשה האכילה, ומצד הגברא הוא שאינו מקיים המצוה ולא מצד החפצא, ופשוט שאין צד להתיר אכילת מצה שרויה בשאר משקין בער"פ.

אלא שבאמת עיי"ש בשעה"צ דמוכח מינה דבמצה עשירה ליכא להך חיסרון כיון שהמשקין והקמח נתאחדו, ואין כאן ב' דברים הנאכלים כא' כי אם דבר א' שזהו טעמו, וי"ל דה"נ נחשב כה"ג שכיון שנילוש ונאפה נחשב שזהו טעמו, ואין כאן ב' אכילות המבטלות זו את זו, וע"כ אי משום הא לא איריא, וע"כ הוצרך לא' מב' הצדדים הנ"ל, ודו"ק.

ו. והנה לדברינו אין ספק דשרינן לאכול בער"פ חביצא אפי' שאינה מבושלת מפירורי מצה, אי ליכא כזית בכל פירור וליכא תוריתא דנהמא, ורק אם חזר ואפאה הוא דקאסר הרמ"א, ויל"ע האיך הדין אם טגנו, והנה במ"ב ס' קס"ח ס"ק נ"ט מב' דבזה ליכא ספיקא, ואף שלגבי דין חביצא התלויה בבישול דהיינו היכא דאיכא תוריתא כ' שזהו ספק, וכן מב' בדבריו בס' תמ"ד ובס' תע"א, אך לגבי חביצא דלית בה תוריתא שא"צ לבישול, שאדברה בעינן לאפיה להחזיר לה תואר לחם, בזה פשיטא ליה דטיגון לא מהני להחזיר לה תואר לחם, וטעמא דמילתא דהנה אפי' המ"א שחידש בס' קס"ח ס"ק ל"ו שטיגון לא מהני לבטל תואר לחם, לא קאמר לה אלא שא"ז כבישול לבטל לחם דכבר הוה לחם מעיקרא, אבל באופן שעוד לא היה עליו שם לחם ודאי דטיגון לאו כאפיה לאשוויי תואר לחם, והדברים מפו' במג"א ס' קס"ח לסי"ג, דלהשיטות דלא אזלינן בתר גלגול פשיטא לו כדכ' בשו"ע דבטיגון לא נעשה לחם, שאין טיגון כאפיה, ורק בד' המ"א דאזיל בד' הסוברים דאזלינן בתר גלגול, ע"ז כ' המג"א דטיגון כאפיה ולא כבישול, ומעתה בהך חביצא שבטל ממנה תואר לחם וצריך לחדש לה תואר לחם, בודאי בעינן אפיה דוקא ולא סגי בטיגון, וכ"ז מת' מד' המ"ב ס' קס"ח ס"ק נ"ט [וחרעמזליך שנח' בשעה"צ ס' תמ"ד, כפי הנר' היה לו תואר לחם קודם טיגון, וכעין מצה בריי אלא שאין בפתיתין כזית, ובעינן להחשיב את הטיגון כבישול, ובהא קמיפלגי האחרונים ז"ל], ולהאמור לכו"ע שריא באכילה בער"פ, ולפ"ז באכילת שניצלים עם קמח מצה אי ליכא תוריתא דנהמא על הפירורים בהיותם מעורבים בתערובת הציפוי לשניצל ליכא מאן דאסר לה [ודלא כדכתב בספר שער המועדים דגם זה תליא בנידון עוגות מקמח מצה], ודו"ק.

וראיתי במ"ב מהדו' דרשו בשם הגריש"א שחילק בין שניצל בשמן כדי שלא ישרף לבין שניצל בשמן כדי ליתן טעם, ולענ"ד אי איכא תוריתא שניהם אסורים, וכדן טיגון דתליא בפלו' [ורק שמן עמוק שאני דהוה בישול, ואי ליכא תוריתא דנהמא תרווייהו שריין דהוה כדיבך בשמן ודבש ולא חזר לקבל תוריתא, דליכא מאן דאסר לה וכמוש"כ].

סימן ב'

מיץ ענבים לד' כוסות

א. הנה בענין השאלה אם אפשר לקיים מצות ד' כוסות במיץ ענבים, וה"ה במי צימוקים שלא תססו ולא נהפכו להיות יין [אך מ"מ המה מי שריית צימוקים שיש בהם לחלוחית], אשכחן לכא' ג' שיטות בד' רבותינו האחרונים ז"ל, דהנה בשו"ת מהר"ש הלוי הביא מרבו מהר"ש ז"ל דאין יוצאין יד"ח ד' כוסות במי צימוקים הנ"ל, ומהר"ש הלוי כתב ע"ז שאין זה אלא למצוה מן המובחר היכא דאפשר, והחזיק אחריו החק יעקב בס' תע"ב, וכן נר' ד' המ"ב ס"ק ל"ז שלא נר' שיש חיוב להתאמץ לשתות דוקא יין, אלא שכל שקשה לו א"צ לשתות דוקא יין, ואפילו רק מפני ששונאו דעל כל ד' השו"ע שם קא, והיינו משום שא"ז אלא למצוה מן המובחר, אכן יעו"י בפר"ח סוף ס' תפ"ג שכ' דלכתחילה בעינן יין, ומ"מ בדעיבד יצא אף בלי יין, ויעו"י פמ"ג ס' תע"ב ס"ק י"ב שמב' מדבריו שמחוייב לטרוח אחר יין, והיינו שא"ז רק בגדר מצוה מן המובחר, אלא חיוב גמור מצד הדין, שכך עיקר צורת קיום המצוה, והוא נכלל בציווי ותקנת חז"ל, אלא דאינו מערב, ורק כשהו בגדר של כדעיבד דמי ישתה מי צימוקים הנ"ל או מיץ ענבים, עיי"ש היטב. [שוב העירוני דח"י כתב דלמצוה מן

המובחר מחוייב וכו', ומבו' שהך מצוה מן המובחר הוה חיובא ולא רק הידור, אך עכ"פ במ"ב מב' שא"צ להתאמץ כששונאו, וראיתי בשם האגרו"מ שכתב שחייבים להתאמץ מאוד עבור זה, ואיהו כהפר"ח ס"ל ודלא כמ"ב].

ויל"ע במאי קמיפלגי ומנין לנו כלל דין זה, והנה נר' לכא' דלכו"ע הכא בפסח לגבי ד' כוסות עדיפא ממצות קידוש כל השנה, דגם בזה כ' המג"א ס' ער"ב דמצוה לקדש על יין ישן בן מ' יום, דהכא איכא דין נוסף, ומפו' בשו"ת מהר"ש הלוי ופר"ח שהוא נלמד מדין ידי חירות האמור בד' כוסות בגמ' פסחים ק"ח; ונר' דיל"ע במי שערב לו יותר מיץ ענבים דביקדוש לכא' עדיף שיקדש על מיץ ענבים, דומיא דמש"כ במ"ב בס' ער"ב לגבי יין לבן וכדו', דכיון שהנידון רק מצד חיוב המצוה לעשותו בין משובח הראוי לנסכים, הרי שהחיוב של יין ערב הוא חיוב והידור יותר גדול, אך הכא שאני שיסודו מדין לצאת ידי חירות [וכאשר ית' להלן מ"ט אין יוצאין בזה ידי חירות].

והנה באמת בעיקר הדין דידי חירות האמור בגמ' בפסחים ק"ח: אשכחן לכא' ג' דרכים בד' רבותינו הראשונים ז"ל, דבר"ן כ' שא"ז חיוב בפנ"ע אלא שהשוותה ד' כוסות חי לא קיים מצוה מן המובחר, והיינו שיש מעלה ומצוה מן המובחר להראות חירות בשתיית הד' כוסות, אך גם מי שלא עשה כן קיים המצוה בשלימות אלא שלא מן המובחר, וברשב"ם וחי' רבינו דוד כתבו שלא קיים מצוה שלימה ולא קיים המצוה כהלכתו, ונר' מדבריהם שבאמת א"ז רק הלכה לקיים באופן מובחר, אלא זה באמת חלק מתוכן המצוה, להראות חירות בשתייתו, וכשלא עשה כן החסיר פרט וחלק מן המצוה, שזה מכלל עיקר הציווי והתקנה להראות חירות בשתייתו, אלא שמ"מ זה רק פרט שאינו מעכב, ופשוט שלפ"ז יש חיוב גמור לחזר ולטרוח אחרי קיום ד"ז, ולא נפטר מזה רק בגונא שכדעיבד דמי, דהיינו שלא נאמר שאם א"י לעשות כן כבר עדיף שלא ישתה כלל, דזה אינו, דבמצב שלא אפשר שהוא כדעיבד מקיים המצוה באופן של דעיבד, אך עכ"פ כל עוד שאפשר ויכול מצוה ועומד להראות חירות בשתייתו, שזהו קיום המצוה בשלימות ככל פרטיה ודקדוקיה אשר ציוו חז"ל.

והנה פשוט שלב' הדרכים הללו לא שייך לומר דבשתה בב"א שלא יצא ידי ד' כוסות, שמ"מ יצא ידי חירות דידי חירות אינו דבר לעצמו, אלא הוא פרט בצורת ואופן קיום מצות הד' כוסות שיהא בשלימות או מצוה מן המובחר, ומשו"ה הוכרח הרשב"ם לגרוס לגבי שתאן בב"א דידי יין יצא, ולא גרס דידי חירות יצא, שזה כשלעצמו אינו מצוה בפנ"ע שנאמר שיצא ידי חובת מצוה זו, אך נודעו ד' הגרי"ז שדייק מד' הר"ף ור"מ דגרסו גבי שתאן בב"א דידי חירות יצא שבהכרח שזהו מצוה בפנ"ע, וכבר ביאר הגרי"ז זצ"ל בספרו שיש כאן ב' מצוות, ובודאי שהיכול לקיים מצוה אחת בלבד יקיימנה, אך עכ"פ יש כאן ב' מצוות, ובקיימו ד' כוסות ולא קיים ידי חירות כמי שמצווה ב' מצות וקיים רק אחת, שלגבי מצוה הב' כמי שלא עשאה כלל.

ונודעו ד' הנצי"ב במרומי שדה בסוגיין דבשתאן בב"א ישתה הג' האחרות אפי' מיין חי, דמצות חירות קיים, ולמצות ד' כוסות א"צ מווג לעיכובא, ואף אין חיוב כלל. ובפשוטו ה"ה להיפך, דהשוותה יין חי על הסדר יצטרך לשתות עוד ד' כוסות שלא על הסדר ממוזג לקיים מצות חירות, ואמנם בפר"ח ס' תע"ב מפורש דלא קיי"ל הכי, וכנר' דס"ל דלא קיי"ל כהרמב"ם [וע"י מה שנדחק הגרי"ז ז"ל לומר דאין הוכחה מהרמ"א דלא קיי"ל כהר"מ, ומ"מ אין ספק דרהיית הפוסקים משמע דלא קיי"ל הכי].

ועכ"פ כיון שלמדנו רבנן ז"ל דבמיץ ענבים ליכא חירות, א"כ י"ל דהנך רבנן בהא קמיפלגי, דכונת מהר"ש שכוון שאין יוצא בזה ידי"ח חירות הרי הוא מצווה ועומד, ומבטל מ"ע דרבנן דידי חירות אם לא ישתה יין, וע"כ הצריך להתיר השבועה, ולא סמך על מה דכדעיבד דמי. ומשא"כ הפר"ח סמך על מה דכדעיבד דמי, דס"ל כדרך רשב"ם [וכמו דחזינן שפסק ג"כ שא"צ לחזור ולשתות אחר שתיית יין חי וכן"ל], שזהו משלימות מצות ד' כוסות, וזה עוד פרט במצוה, אך פרט שאינו לעיכובא, וכיון שמקיים החיוב והו"ל כדעיבד מחמת שבועתו, אין שום חיוב להתיר שבועתו כדי שיוכל לשתות יין ולקיים באופן דלכתחילה, אכן מהר"ש הלוי גופיה, והחק יעקב והאחרונים שנמשכו אחריו אזלי בדרך הר"ן דכל עיקר דינא דדרך חירות אינו אלא למצוה מן המובחר.

ב. אכן בעיקר ההנחה שהניח מהר"ש, ונמשך אחריו תלמידו מהר"ש הלוי ואידך רבונתא דבמיץ ענבים אינו יוצא ידי חירות, יל"ע מנ"ל, והנה בגמ' ק"ח: מב' דביין חי אינו יוצא ידי חירות, ובטעם הדבר אשכחן כמה דרכים, דברשב"ם פ"י לפי שאינו יין חשוב, ולדבריו י"ל כד' האחרונים הנ"ל שייך שאינו משמח אינו יין חשוב ואין זה דרך חירות, אך ברמב"ם פ"י דמשום דבעינן שתהא שתייתן נוחה ועריבה, ובין חי אין השתיה נוחה ועריבה, ובפסקי הרי"ד אי' שזה שתיית שכרות ולא שתיית בן חורין, והנה לדרך הר"מ והרי"ד מהיכי תיתי לומר דבמיץ ענבים שהשתיה נוחה ועריבה ואינה דרך שכרות אין יוצאין בה ידי חירות, אכן לדרך רשב"ם שפיר יש לדון דא"ז יין חשוב, ומסתברא דיין חי חשוב יותר ממיץ ענבים, ושפיר י"ל דלא יצא ידי חירות.

אכן אי אתאן להכא לא יתכן לומר כדברי מהר"ש ש לא יצא ידי מצות חירות, דלד' הר"מ הא אין לנו שום מקור דבמיץ ענבים א"ז

דרך חירות, ורק לד' רשב"ם י"ל כן, ולדבריו אינו חמור כל כך דזה רק למצוה שלימה, וכשאנו בגדר דיעבד וכן"ל.

שו"ר דלשון מהר"ש הלוי בשם מהר"ש כשאמר תורה לשתות דרך שמחה, וכפי הנר' ס"ל שא"ז רק ענין של עריבות וטעם ערב לחיך אלא שתיה דרך שמחה, ובאמת שלדבריו נר' שזהו הלכה בצורת השתיה ומצד מעשה השתיה, ולא מצד חשיבות החפצא, וזה משום דקאזיל בדרך הר"מ וכמוש"נ, וכבר דייק הגרי"ז זצ"ל דלהרמב"ם זהו דין במעשה השתיה שיהא מעשה המראה חירות שמראה לעצמו ולאחרים את חירותו ופדות נפשינו, וק"ל, אלא דמ"מ בד' רשב"ם נר' שהוא דין בחפצא של היין שיהא יין חשוב, וכבר נת' דהפר"ח ופרמ"ג אזלי בתריה דרשב"ם, ויל"ע לחק יעקב ודעימיה מהו גדר המצוה מן המובחר, האם זה מצוה לקיימו בדבר מובחר בין שדרך בני חורין לשתותו, או של מצוה מן המובחר בעינן שמעשה השתיה יהא מעשה המורה על חירות וכדרך הר"מ הנ"ל, וצ"ע בזה, ולהלן יבו' בזה נפק"מ.

ג. והנה יש שכתבו שאם מערב יין ומיץ ענבים יחדיו מהני כאילו שותה יין, והנה זה פשוט שאין שום הלכה בהלכות מזיגה דמזיגה במיץ ענבים עדיף ממיזגה במים, דזה ודאי שאם נותן מיץ ענבים בשיעור שאם היה נותן מים כיו"ב לא היה נידון כמזיגה גם כשתנן מיץ ענבים לא נחשב למזיגה, לפי שבשיעור כזה אינו משבח את היין ומעמידו על תכונתו אלא מחלישו, ובכה"ג לכא' ברור שאין כאן יין כלל, ואין כאן רק מיץ ענבים שיש בו קצת אלכוהול שהוא קיוהא מהיין שהיה כאן ונעלם, שהרי היין כבר איבד את חשיבותו ונחשב כשותה מיץ ענבים.

אלא דהרי הא מיהת דבעיקר דין מזיגה במים פליגי רבנן ז"ל, ובמ"ב נראה שמכריע דאף ביינות שלנו סגי שיהא היין א' משישה, ועדיין תורת מזוג עליו, אלא דהעו"ת ס"ל דביינות שלנו א"א למזוג יותר ממה שדרך למזוג, וסברתו פשוטה דכל שיש בו מים יותר מדרך מזיגה הרי איבד היין כוחו וחשיבותו, ולכא' א"כ יהא הך פלו' גם לגבי מיץ ענבים [ואולי נימא דלגבי זה נסמוך על הרמ"א והמ"ב, וק"ל].

אכן באמת מסופקני בדבר טובא, דנר' דעד כאן לא דן רבינו הרמ"א אלא דנשאר עליו שם יין לבפה"ג, אך אם באנו לדון דין יין חשוב שיצא ידי חירות לכא' לזה בעינן דוקא מזיגה כדרך מזיגה המכשרת ומעמידה את היין על מתכונתו הראוי לו, ולא במזיגה המחלשת כוחו, ומטעמת את היין למי שלא ערב לו שתיית יין שגורם לו שלא ירגיש את היין, שזה בודאי מאבד את חשיבותו לענין מצות חירות שיסודו לשתות יין חשוב, ופשוט דגרע מיין חי דיידהו.

אמנם מ"מ אליבא דהר"מ [ואולי נפרש גדר הדברים כן למצוה מן המובחר גם לר"ן וחי' ומ"ב], שהנידון מצד צורת המעשה שתיה שיהא שתיה המשמחת שהיא שתיה המראה על החירות, א"כ שפיר י"ל דסגי במה שיעירב יין וגרם למעשה השתיה שתהא באופן שמרגיש האלכוהול ומרגיש שמחה, וצ"ע [ולגבי המצוה מן המובחר שבקידוש, פשוט שנחשב שקידש במיץ ענבים ולא ביין, דמסתבר דזה לא שייך למעשה המצוה אלא לחפצא שמקדש בו, אך למ"ב שפיר נחשב שקידש ביין, דהא סוכ"ס נשאר שמו עליו כשאין יותר מו' במיץ כנגד היין, דאין לומר שכל מה דס"ל לרמ"א והגר"א ומ"ב דרק היין לא נתבטל אך המים לא נהפכו ליין, דזה לא יתכן דא"כ יש כאן תערובת ב' דברים, ובעינן לילך אחרי הרוב, ובהכרח שהמים ג"כ קיבלו שם היין שהוא עיקר והוא חשוב, וא"כ נשאר עליו שם יין, ופשוט שהמים ג"כ מצטרפים לשיעור רביעית וכמבו' בס' ס"ק ט"ז להדיא, וא"כ מסתברא דחשוב מקדש ביין. אך מ"מ י"ל שאינו יין חשוב, ומסתברא דכשאמרו מצוה לקדש ביין ישן לא נתכוונו ליין כזה, שהוא בודאי יין שנחלש ונעשה כמיץ ענבים, ולהע"ת גרע מיניה, וגם לרמ"א ומ"ב לא עדיף מיניה, שרק נשאר עליו שם יין בעלמא כשם יין שיש למיץ ענבים, וכיון שכן מסתברא דה"ה במזיגה במיץ ענבים דלא עדיף ממיזגה במים וכן"ל].

והעירוני דאף עכ"פ ברוב ליסגי, והיינו משום דהא בכל מינים אמרינן שבתערובת הלך אחר הרוב, והא דהוצרכנו לדין מזיגה הוא לכא' רק ברוב מים, ואף להע"ת דס"ל דאף ברוב יין בעינן לדין מזיגה היינו משום שכל שהיין נחלש מחמת המים פקע ממנו שם יין, וממילא לא שייך לילך אחר הרוב, אך הכא שמערב במיץ ענבים הרי לא יפקע שם יין בכל גווני, אלא שאנו דנים אם זה יין חשוב או לא, לזה שפיר נלך אחר הרוב, אך הא בורכתא דעכ"פ כשאנו דנים על חשיבות היין אנו אומרים שהיין איבד חשיבותו כשנחלש ע"י הוספה יותר מדרך מזיגה יינות שלנו, וכמי שאין כאן יין חשוב כלל, ואיך נלך אחר הרוב כשהרוב עצמו אינו חשוב, ע"כ נראה ברור שע"י דהרוב יין אין בזה שום תוספת מעלה, וזה ברור.

[ודע שמה שיי"א שהוספת מעט מים למיץ ענבים מקלקל חשיבותו, אין לו שום מובן ושום מקור, דכל שהמיץ נשאר בטעמו, וכשיניחו ב' כוסות מה לי דזה א' בלי מים ואידך עם מים ולא ירגישו ההבדל ביניהם, פשוט שהמיץ נשאר בכל חשיבותו, וזה פשוט ואפי' לדעת הע"ת, ויותר מזה נראה דגם אם ירגישו הבדל ביניהם, מ"מ כל שעדיין שתייתו עריבה כשתית מיץ ענבים ומתייחסים לזה כמיץ ענבים, לא איכפ"ל בזה דמהו החשיבות שאיבד עיי"ז, וכל סברת העו"ת רק ביין שיש לו חשיבות מצד משקה המשכר ומשמח, וכשאבד חשיבות זו איבד שמו, ולדבריו גרע יין שכבר הגיע לשלימותו ואיבד חשיבותו

ובהכרח שאין מצוה במרידות כי אם באכילת ירק הנקרא מרור [בזמן מתן תורה], וכן נר' להוכיח ממש"כ המג"א דלכתחילה בעלין ולא בקלחין, ובהכרח משום שזה נחשב יותר ראוי ונח לאכילה, דלא מחפשים כמה שיותר מר, אלא אדרבה כמה שיותר נח לאכול, ובלבד שיטעם וירגיש טעם הירק.

והנה בגמ' ל"ט: מבו' דאין יוצאין ביבשין ובכבושין לפי שאין בהן טעם מרור ופליגי בכמושין, ויל"ע מה מקום לפלו', נחזי אגן ונטעום אם יש בו טעם מרור או לא [ועד"ז יל"ע במאי דפליגי בקלחין ביבשין ע"י גמ' שם, ובכבוש במים ע"י מ"ב]. ואשר נר' לומר בזה דלפמ"נ א"ש, דלאו בטעם מרירות תליא כי אם בהרגשת טעם הירק תליא מילתא, וכל שהירק איבד חשיבותו ועיקר טעמו אף אם ירגישו טעם מרירות לא מהני דבעינן טעם הירק, והיינו טעמו העיקרי [שבהרגשת טעמו טועם ומרגיש את המין וזוכר בשמו וכו']. ובה פליגי דודאי נקלש הטעם בכמושין וכו', וסגי אי מיקרי עדיין טעם חשוב וטעם הפרי, או שכבר נחשב לטעם קלוש, ואף שהוא מר לא סגי בהכי.

ובזה נר' לבאר ד' המ"ב בשם הגר"א לגבי חריין דבעינן שלא תפוג חריפותו, ומעודי לא הבנתי ד"ז, דחריפות מאן דכר שמייה, ולמאי מבעיא, דהא אגן מרירות בעינן, וכשפג החריפות אפשר להתחיל לטעום טעם המרירות, וא"כ אדרבה היה לנו לבקש שיפוג החריפות, ומה חיסרון יש בזה, אכן להנ"ל א"ש דהעיקר שנטעם טעם הירק, וכשפג החריפות הרי לא טועמים טעמו של חריין, ובאכילתו לא מרגישים את החריין, שזה מעיקר טעמו, ואותה אנו מבקשים שיטעמו וירגישו שאוכלים את הירק הלזה, וע"כ בעינן שלא תפוג חריפותו, דו"ק ותשכח.

בהא דיצאין בשרשי החריין שלמטה מן הקרקע

ג. הנה במג"א מייתי סתירה במהר"י ווייל, דשי' ר"ת שאין יוצאין בשרשים, ושי' רש"י דקלח היינו שורש, ות"י מהר"ו דהשורש הגדול שממנו יוצאין זנבות דקים נקרא קלח, והזנבות הוו שרשים, ובהמשך כ' שאם לוקח מערטיך [דהיינו חריין כמבו' במ"א] יקח רק מהיוצא מעל הארץ, ובמ"א העיר בזה והכריע כדבריו שמעיקרא, וד' המ"א צ"ע, דהמעין בפנים יראה דקאמר סברא מיוחדת בחריין, ונר' דבכל הירקות יש כעין גזע שהוא המשך הקלח וממנו יוצאין זנבות, אך בחריין הקלח עצמו מתפצל ומתעקם וכולו שורש, וע"כ הצריך בחריין דוקא שלא לאכול אלא מחלק העליון, דע"ז לא שייך ת' הנ"ל, וחושש שהכל בכלל שורש חוץ ממה שלמעלה, ולפי"ז צ"ע"ג מנהגנו לאכול גם חלק תחתון וכהכרעת המ"א, דלכא' דינו כשורש שאין יוצאין בו, וצ"ע.

אלא שבסברא ד' המ"א נכונים דמה איכפ"ל, דלכא' טעמא דשורש היינו משום שהוא פחות נחשב מאכל מן הקלח, והיינו משום המציאות שהוא דק יותר וקרוי יותר לעץ, ולגבי זה אין חילוק בשורש החריין בין מה שלמעלה מן הקרקע למה שלמטה, ומה טעם וסברא יש לחלק ביניהם, ואדרבה נימא שבחריין יוצאים גם בשרשים, שהרי אין כזו גמ' אלא דר"ת חידש לה, וי"ל דאשאר ירקות קאמר לה, וע"י היטב.

ברכת החריין [ובענין אכילת החסה והחריין בתוך הסעודה]

ד. והנה מבו' בפוסקים דיש ספק אם המרור א"צ ברכה שנפטר בהיותו מדברים הבאים מחמת הסעודה, או שנפטר בברכת הכרפס, ויל"ע דהתינה במרור שברכתו בופה"א כמות שהוא חי [ועכ"פ מפני שראוי לאכלו כך בחומץ, וע"י בשעה"צ סי' ר"ה סק"ז דכך ד' הח"י שבכה"ג מברך בפה"א אף כשאינו אוכלו בחומץ], אך בחריין שכ' במ"ב סי' ר"ג סק"י"ג דאפי' אם מרקחו בחומץ עדיין אין ברכתו אלא שהכל, ועיי"ש בשעה"צ דלא רק בנתבשל אלא ה"ה במרקחת שהחריין חי נמי אין ברכתו אלא שהכל, וא"כ צ"ע איך נפטר בברכת הכרפס, ועיי"ש בפמ"ג משבצות סק"א דמבו' שם דהוא בגדר אינו נאכל אלא ע"י מרקחת, ומ"מ י"ל דברכתו שהכל אף במרקחת משום שאין נזרעין, ואולי בזמנינו שפיר נזרעים, וא"כ עכ"פ כשאוכלו ע"י מרקחת כזנביל שבסי' ר"ג ס"ו, וכעלי ורדים שבסי' ר"ד סי"א, ברכתו בופה"א, אך מ"מ כשאוכלו חי כמות שהוא צ"ע, ואולי כיון שא"צ בישול וסגי לערבו בחומץ או בסלק [והחריין עיקר שהסלק בא רק להמתקו ולהטעימו, ואי"ז כאניס ושבט דסי' ר"ד סי"א, וכמו שכבר העיר הפמ"ג שם], חזרנו לד' הח"י הנ"ל שברכתו בופה"א אף אם אוכלו בלי תערובת כלל, ושפיר נפטר בברכת הכרפס להך מ"ד.

ועוד י"ל דהרי בדיעבד אם בירך על פירות חיינ שטובין מבושלין יותר מחיין בפה"ע או בפה"א, אף שדינו לברך שהכל מ"מ יצא דסוק"ס הוה פה"א או פה"ע, וכמבו' בסי' ר"ו סק"ג בשם הפנים מאירות, וא"כ הכא שמתכוין להדיא לפטור יצא. אך לפ"ו לא בריא, דאולי רק אם בירכו עליהם בפנ"ע להדיא, ולא כשבירכו על דבר שברכתו בופה"א בודאי, אך באמת יעוי' שם סי' ר"ו סק"ח דגם בכה"ג בדיעבד נפטר, עיי"ש לגבי כיון בברכת בופה"א לפטור גם את פרי העץ, וה"נ דכותיה, הלכך שפיר נפטר בחריין בברכת הכרפס.

והנה בזמנינו החסה כדברים הבאים מחמת הסעודה, ולפ"ו פשיטא שלא נפטר מחמת ברכת הכרפס שהרי אין צריך לכרפס, וא"כ באכל כזית מן הכרפס לכא' יצטרך בורא נפשות, דאי' לסמוך על הסוכרים דאהני לפטור את המרור ושמו"ה נפטר בברכהמ"ז, דהרי בזמנינו א"צ לכרפס, ומאיך לכא' החריין כמות שהוא נאכל

שנקראו מרור בזמן מ"ת, ולא נח' אלא במינים שיש להם שם לוואי אי נכללים בהנך מינים או לא.

והנה זו ד' הש"ך ומג"א בסי' תע"ג ס"ה דבעינן הנך מינים דוקא, אכן ד' הרמ"א דלא בעינן דוקא הנך מינים, ומקורו ממנהגי מהר"א קלוזנר שהבין כן ד' מהר"ם [וכבר תמהו עליו, ע"י מג"א], אך באמת כבר מצאנו לכמה מרבוותא דס"ל הכי, דכ"כ הרא"ה ורבינו דוד והמאירי בפ"י מרור האמור במשנתנו שאינו מין מסוים, אלא שבא לכלול כל מיני מרור, ובריטב"א פליג על הרא"ה וס"ל כד' רש"י והרמב"ם.

והנה לכא' לדרך הרא"ה תיקשי ממה שהוכחנו לעיל מד' ת"ק ור"י, וצ"ל דס"ל דר"מ בברייתא דקאמר אף עסוס וטורא וכו' פליג, ור"מ היינו אחרים דבברייתא דקאמר כל ירק מר יש לו שרף ופניו מכסיפין, וי"ל דס"ל דלא בעינן הנך מינים, וס"ל לרבנן ז"ל דסתם מתני' ר"מ הוא, וכבר אמרו בגמ' דהלכה כאחרים, וכן ציין הרמ"א גמ' זו כמקור לד' הרמ"א עיי"ש [וצ"ל דגמ' בסוכה כת"ק אזלא ודלא כהלכתא וצ"ע, ובמאירי שם כ' דהגמ' איירי לענין המצוה בחזרת, אך צ"ע דזה לא מצוה התלויה בשם שלפי ימות מ"ת, דזה דבר התלוי בשם ארמי ע"ש שנקרא חסא, ועוד מצד הטעם דתחילתו רך, ונחזי אגן אי שייכא ד"ז גם במרייתא דאגמא או לא, ומה שייך לדון כאן מצד שם לוואי, וצ"ע"ג].

והנה באמת הרי"ף והר"מ השמיטו הסוגיא של הסימנים, וכנר' משום דס"ל דסתם לן תנא כת"ק, ולשיטתם דמרור הוא מין מסוים, ואין מקום לכל סוגיא זו להלכה, ומשו"ה בעינן דוקא הנך מינים ובלא שם לוואי.

ונר' ברור לפי"ז דחסה מרה שאי"ז חסה האמורה בש"ס, דנראה לכא' שאינו אלא חזרת גלים שפי' הערוך שזה חסה מרה, א"כ אין יוצאין בו לשי' ת"ק, דהר"מ ורי"ף ושו"ע ושי"ך ומג"א פסקו כמותו, ומ"ב חייש להו, והנוטלו לשם מצות מרור יש לו לחוש שלא קיים מצות מרור.

ואמנם באמת יל"ע למאי הלכתא נתן ר"י סימן דשרף, אחרי דלדידיה בעינן דוקא הנך שיש להכניסם בכלל ה' מינים, והרי כללא דר"י כולל גם מינים דר"מ כדקאמר ר' יוחנן (ע"י רש"י), ולר"י אין יוצאין בהן יד"ח, ושמא בא ר"י לחדש דיש תנאי שיהא לו שרף, ואם לאו ש"מ שאינו ממין זה, אך לכא' בגונא דאיכא מסורת ומאיזה טעם ע"י צורת גידול אין לו שרף אינו מעכב, דאטו שרף כתיב באורייתא, ועיקר הנפק"מ באין מסורת שידע בבירור שזה אינו מרור, וצ"ע.

ובדקתי בחסה שלנו ולא מצאתי בו שרף דהיינו מוהל לבן כדפי' רש"י, וצ"ע"ג. [ושמא צריך לבדוק בזמן שמתקשה ונעשה קשה ומר דאולי אז יש גם שרף, וצ"ע].

והנה ר"י קאמר כל ירק מר יש לו שרף, ואחרים קאמרי דיש לו שרף ופניו מכסיפין, ומשמע דבאו להחמיר שצריך ב' תנאים, וצ"ע דלהנ"ל ר"מ מיקל טפי שאפשר עוד מינים אם יהא בהם תנאי זה, ולהרי"ף ור"מ אולי י"ל דבאמת אחרים מחמירים טפי, ולא באו לרבות שאר מינים, דהא קיי"ל בגמ' כאחרים ואינהו פסקי כת"ק, וס"ל דבאמת אחרים באו למעט וכאשר הצריכו ב' תנאים. ועדיין צ"ע דהא משמע דבאמת לכל הנך מינים דמשנתנו ודברייא איכא להנך ב' סימנים, וא"כ מאי קממעט אחרים טפי מדר"י, ולאידך רבוותא יל"פ ד' אחרים שבאו לרבות עוד מינים, אך מ"מ צ"ע דהרי ר"י לא ס"ל כל מינים, ואחרים נראים כמחמירים יותר שמצריכים ב' תנאים, ואיך נפרש שבאו לרבות עוד מינים, וכ"ז צלע"ג.

בהא דבעינן טעם מרור

ב. הנה הדבר ברור שחזרת האמורה במשנתנו היא חסה, כאשר נמסר לנו ד"ז במסורת כמוש"כ האחרונים ז"ל, והדבר ברור שחסה זו שהעידו לנו רבותינו ז"ל היא חסה שבעודה רכה היא מתוקה לגמרי ואין בה שום מרירות, וזלתי בקלח יש קצת מרירות כמוש"כ בחינוך, והדברים מפורשים בירושלמי במהר"ם חלאוה ובחינוך, ובב"י ובפר"ח ובחיי אדם והגר"ז וחת"ס וערוך השלחן ועוד [ובספר אחד תפס לשון ספר המכתם שלא דן על עצם הדבר, אלא שבתוך דבריו כ' שאין בהם אלא מעט מרירות, ויל"פ מצד הקלח, וגם מצד העתיד, וזה רק מוכיר קצת את המרירות, ובודאי א"א ליקח דברים הנוכחים בדרך אגב ולהוציאן מהקשרן, ולהטות את ד' הראשונים וכל האחרונים ולשנות המסורת, והשי"ת יודע ועד שלעקם את השכל ואת התורה מתוך רצון להחמיר שוה לעיקום התורה מתוך רצון להקל עוד נתפס מלשון הח"י, ובח"י מפורש שלא היה במדינתו חסה עיי"ש, ואין למידין ממנו כנגד מי שראה והכיר וידע והיה לו מסורת דעסקינן בחסה שהיא מתוקה בעוד שהיא מתוקה, וברור שחסה שאינה מתוקה הרי זה כמו שיש לנו ע"ז מסורת שאי"ז חסה, ואולי הוא חזרת גליון, וע"י לעיל סק"א], אלא שכבר תמה מרן החזו"א ז"ל דא"כ נמצא שאוכלים מבלי לטעום טעם מרור, ובגמ' מפו' דאגן בעינן טעם מרור, ובערוך השלחן תי' דהכונה שצריכים לטעום את טעם הירק הנקרא מרור [שכשנטעם את טעמו ונרגיש אותו נזכר בשמו ובמה שרומז, ובמה שנקרא ע"ש סופו שהוא מר מאוד בסופו כמבו' בש"ס בבלי וירושלמי ובשו"ת חכ"צ ועוד], אך אין הלכה לטעום טעם מרירות, ומשו"ה סגי באכילתו במתיקותו. ונר' להוכיח ד"ז, דהנה קיי"ל דאזלינן בתר הסדר השנוי במשנתנו הראשון ראשון קודם, ויל"ע מה טעם בדבר, ונר' דהוא משום שהראוי יותר לאכילה עדיף טפי, דבעינן שיהא כמה שיותר ראוי ונח לאכילה,

ממץ ענבים שעדיין בכוחו לתסוס והוא יין בכח, ומה בכך שנתוסף לו מים, ופשוט].

ד. ואמנם בעיקר הנידון לכא' ד"ז ברייתא ערוכה בדף ק"ח: דאיתא התם ד' כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית, א' חי וא' מזוג, א' חדש וא' ישן. ובמרדכי כתב להדיא דחדש היינו מיץ ענבים, וא"כ מפו' שיוצאין בזה יד"ח, וברשב"ם א' ב' פ', או דישן היינו מקולקל וכן פ' בתשב"ץ, ולפי"ז י"ל דחדש היינו יין רגיל, אך עוד פ' דחדש היינו שאינו טוב עדיין, ואין לו עדיין טעם יין, וכן פ' תוס', ור"י פליג ע"ז באמת בברייתא, ולכא' היינו כהמרדכי, ואולי כולל גם יין שעדיין לא עבר עליו מ' יום, דיין בן מ' יום נקרא בכ"מ יין ישן, וא"כ מבו' מדבריהם שא"צ יין ממש [ומסתברא דאין חילוק בין יין שלא עבר עליו מ' יום ליין מגתו לגבי זה דתרווייהו אין משכרים, ולא נזכר שום חילוק בברייתא זו כמה ימים צריך שיהא היין], ואע"ג דר"י פליג ע"ז כדפי' רשב"ם שלדרך זה ר"י פליג אחדש כיון שאין לו טעם יין, מ"מ י"ל דאגן קיי"ל כת"ק, ודומיא דמש"כ ר"י דבעינן מראה יין, וקי"ל דלא כותיה, וע"י סי' ער"ב, ואכמ"ל.

אכן באמת אין מברייא זו שום הוכחה, דהא בהך ברייתא קתני א' חי וא' מזוג א' חדש וא' ישן, וי"ל דחדש דומיא דחי דלא מהני רק לידי ד' כוסות ולא לידי חירות [ולכל א' כדאית ליה, ודו"ק].

ואמנם הא מיהא ארווחא ליישב מה שראיתי בשם בעל האגרו"מ שתמה מדוע לא שתה ר"י ב"ר אלעאי מיץ ענבים, ומדוע הוצרך לחגור צדעיו, ולהנ"ל א"ש דהא ר"י אויל לשיטתו דבעי עד שיהא בו טעם יין, וס"ל דלא יצא בחדש, ולכך שתה דוקא יין.

ה. והנה בעיקר המבו' בהך ברייתא בין חדש, דאיכא ביה פלו' דר"י ורבנן [להך פ' ברשב"ם], הנה נר' דלאו דוקא למיץ ענבים איירי, אלא דה"ה אם התחיל לתסוס אלא שלא נשלמו מיום שג"ז בכלל חדש, ולר"י תליא שיהא בו טעם יין, והיינו שכל שטעמו יהא כטעם יין ישן מהני, וכל שאין לו עדיין טעם זה לא מהני, ולרבנן בכל גוויי יוצאין בו וכנ"ל. [ומ"מ לענין חירות יש להסתפק ותלוי במש"כ לעיל, וכמוש"כ דאין להוכיח מהך ברייתא דדילמא חדש דומיא דחי וכמוש"כ].

ובעיקר דינו של חדש, הנה באמת נר' פשוט דמש"כ המ"א סי' ער"ב דיש מצוה לקדש בין ישן שעברו עליו מ' יום, היינו משום שרק זה נחשב ליין חשוב, דבאמת מתבאר להדיא בכ"מ שרק יין זה משכר, עד שכ' הר"מ (ריש הלכות ביאת מקדש) דמי ששתה יין שלא עברו עליו מ' יום אינו עובר אם נכנס למקדש דאינו משכר, וע"כ גם מבו' (בפ"ו מעדיות) דלענין ניסוך דבעינן לכתחילה נסך שכר לא חשיב יין המשכר, וע"י עוד בסנהדרין (דף ע'). ופשוט שאין מקיימים בו מצוה זו, ומסתברא נמי שאי"ז דרך חירות דלזה בעינן יין חשוב ושתיה המשכרת ומשמחת, ואע"פ שמסתמא אם ישנו מזה הרבה מאוד שיתכרו מסתברא דלכ"ז בעינן לפי דרך שתיה רגילה, ובפרט אם גדר דרך חירות במעשה השתיה, והיינו שיהא דרך חירות בשתיית הכוס הזה, וכ"ש אם יסודו חשיבות של היין פשוט שחשיבותו בהיותו משכר ומשמח בשתיה רגילה, ואף שמבו' בסי' תקנ"ב ועיי"ש בשעה"צ שגם יין כזה משמח, ונאסר מן הדין לשתות בסעודה המפסקת, י"ל דמשום שבשתיה מרובה משמח ע"כ כבר נאסר מקצתו, ויל"ע לענין מצות שמחת יו"ט, ואולי אם ישתה מזה הרבה יקיים בזה המצוה, וצ"ע.

ופשוט דאף שבזמנינו אין תוססין מ' יום, היינו משום שמזרזים את התסיסה ומגיעים לאותה תוצאה במהירות יותר, אך ביינות שעצרו את התסיסה להדיא אין ספק שדינו כיון שלא עברו עליו מ' יום, וזה ברור בלי ספק.

סימן ג'

הערות בענין מצות מרור

אי בעינן מינים השנויין במשנתנו דוקא

א. במתני' פסחים ל"ט. נמנו ה' מינים למרור, ובברייתא בגמ' תני בר קפרא נמנו ג"כ ה' מינים, אך לא נמנה המין הנקרא מרור, ואולי חרחלין שלא נזכר במתני' אלא בברייתא הוא מרור דמתני', וצ"ע. ובהמשך תני דבי שמואל ו' מינים, ושם נזכרו חרגינן והרדפונין דלא הוזכרו במשנתנו, ואולי פליג וס"ל דהיינו מרור האמור במתני' ותרווייהו בכלל, וצ"ע. ועכ"פ לכא' לת"ק דמתני' ודברייא בעינן דוקא הנך מינים ותו לא, ור"י בברייתא דבר קפרא מוסיף עולשי גינה, וברייתא דבי שמואל מוסיף חזרת גליון וחזרת יולין, וכבר כ' רש"י דבא להוסיף מידי דאית להו שם לוואי, ולכא' ברור דס"ל ג"כ כתנא קמא דהנך מינים דוקא, אלא דס"ל דגם הנך שיש להם שם לוואי בכלל אותן המינים ות"י פליג ע"ז, ובפשוטו מאי דקאמר ר"א בשמו דאף ערקבלין זהו ג"כ לשיטתו, וכמוש"כ רש"י דזהו ג"כ מין ממניי אצוותא דדיקלא דהיינו חרחבינא, וי"ל דר"א ס"ל שג"ז נכלל בהך מין, ושאר תלמידי ר"י פליגי [כדפי' רש"י בעירובין כג.], וי"ל דס"ל דזה לא בכלל חרחבינא, ואולי מפני שיש לו שם אחר, אף שרנ' כמותו ודומה לו. ובאמת שיסוד הדברים כבר נת' בסוכה דף י"ג דמבו' שם דבעינן שיהא דבר שהיה נקרא בשם מרור בזמן מ"ת, וע"י שקו"ט שם לגבי מרייתא דאגמא אי מיקרי שיש לו שם לוואי או לא, וי"ל דקאי כת"ק וס"ל דבזה גם ת"ק מודה, אך לר"י בלא"ה לא איכפ"ל משם לוואי, ועכ"פ נמצאנו למידין לפי"ז דבין לת"ק ובין לר"י בעינן דוקא למינים

בליל הסדר בודאי אינו דבר הבא מחמת הסעודה, וא"כ מה הצד שלא יצטרך ברכה, וא"כ להסוברים שהכרפס א"י לפטור משום דאיכא הפסק תיקשי אמאי אין מברכין, ואולי אה"נ אלא דספק ברכות להקל, וסומכין על הסוברים שליכא הפסק והכרפס פוטרו, ועי' ביה"ל סי' תע"ג. אך האמת דבמרום שנאכל משום המצוה יש ב' סברות הפוכות זמ"ז, ד"ל דכיון שבא למצוות הלילה שכך מצוות סעודת ליל יו"ט ראשון לאכול מצה ומרור, נידון כבא מחמת הסעודה (וכך מפורש בריטב"א בהגדש"פ), וי"ל להיפך שבדאי לאו כבא מחמת הסעודה דחשוב בפנ"ע מחמת מצוותו (וכך מפורש בתשו' הרשב"א המובא בב"י סי' תע"ג), והלכך לאו בדרכו כל השנה תליא מילתא, כי אם בסברא כלפי מרור הנאכל משום המצוה באנפי נפשה תליא מילתא, ול"ש חסה ול"ש חריין, וק"ל.

שוב העירני דודי הגריד"ס שליט"א שיל"פ ד' הרשב"א בתשו' דהכונה לירק שהיו רגילים לאכול ללפת הפת, והשתא בליל הסדר כשאוכלו למצוות אוכלו בפנ"ע מבלי ללפת את הפת, מחמת מצוותו, ומשו"ה שפיר קאמר הרשב"א שצריך לברך, אך אנו שרגילים כל השנה לאכול בפנ"ע באמצע הסעודה, ולא רק ללפת הפת עם הפת ממש, א"כ במה שונה אכילה זו מאכילות שלכל ימות השנה שנאמר שצריך ברכה בפנ"ע, אכן מאידך עדיין יל"פ שהמצוה נותנת לו חשיבות וגורמת לו שלא יטפל לפת וע"כ שפיר בעיא ברכה, וצריכה ממילא לברכת הכרפס, וע"כ לא יברך.

סימן ד'

בטעם הסוברים דמברכים בפה"ג על כל כוס

הנה שיטת הרי"ף במסכת פסחים (דף כ"ד. מדפי הרי"ף) דצריך לברך בפה"ג על כל כוס, וברמ"א סי' תע"ד פסק כותיה, ובמ"ב שם כ' דיש בזה ב' טעמים, א. דהגדה [או עכ"פ הלל וברכת אשר גאלנו] הוה הפסק כיון שאסור לאכול ולשתות בזמן ההגדה [או עכ"פ בזמן הלל וברכה שלאחריו]. ב. כיון דכל חדא וחדא מצוה באנפי נפשה [ומקורם מדברי הרי"ף גופיה, אכן יעוין להלן], והנה באמת ברא"ש השיג על ב' הטעמים הללו, דעל טעמא דהפסק העיר מהא דמב' בפסחים דף ק"ב. דבהתפלל באמצע סעודה לא צריך לחזור ולברך דלא הוה הפסק, אע"ג שנאסר לו לאכול ולשתות בזמן שמתפלל, ועל הטעם דמשום דכל חדא מצוה באנפי נפשה הק' דמ"ש ממה דמהני ברכה אחת לב' תפילין [דהא כוונ' אהני ברכת להניח גם על ש"ר, וכדחזינן דבשח מברך על ש"ר מה שאין מברך בלא"ה], ולכא' בהכרח דהרי"ף לא נתכוין לב' טעמים נפרדים כי אם לטעם א', ובאמת שכך משמעות לשון הרי"ף דפתח דבריו במה דכיון דכל חדא וחדא מצוה באפי נפשה ע"כ צריך ברכה לכל א', והביא רא' לדבר מהא דבאמר הו' לב ונברך צריך ברכה כיון דאיסור לכו למישת, ואמרינן בגמ' דבמכסה ב' דמים של ב' עופות בזאח"ז אי הוה אסור לשתות בינתיים היה צריך ברכה נפרדת, וה"נ כיון שנאסר באמצע לשתות, והנה להדיא משמע שא"ז ב' טעמים נפרדים, שהרי הרי"ף מביא הא דהפסק כרא' להא דב' מצוות, ובהכרח דתרווייהו איצטריכו ומשלימין זא"ז [וכיסוי ב' דמים אם ה' אסור לכסות בזמן שחיתת עוף השני ה' דומה להכא], אלא שהא גופא קשיא מהו צירוף ב' הטעמים.

והנה לדינא הדבר מוכרח דמשום האיסור לאכול בינתיים לחוד לא מברכים, מלבד מה דקיי"ל להא דהתפללו באמצע סעודה, וכמו שהעיר המ"ב בעצמו מהא דסי' קע"ח, אך חזינן כן גם בליל הסדר גופא, וכמוש"כ בביה"ל סוף סי' תע"ג דנקטינן שלא לברך על הכרפס ברכה אחרונה משום דמספק"ל דילמא הכרפס פוטר את המרור, וע"כ אין אוכלים כזית כרפס, וגם אם אכלו אין מברכין אחריו ברכה אחרונה, וביאר הביה"ל דכיון דבין כרפס למרור לא שייכא טעמא דמצוות חלוקות [ועי' להלן], ע"כ ס"ל דהכרפס יכול לפטור את המרור [ונפק"מ למעשה שמי שיאכל ירק אחרי הגדה וכו' קודם ברכת המוציא, או אפי' אחרי ברכת המוציא ויברך שאין דרך לאכול בסעודה אין מברכין עליו, וכאשר כבר האריך בזה הגר"א גניחובסקי זצ"ל בחקר הלכה סימן צ"ג], ובאמת שכן מפו' במ"ב סי' רע"א ס"ק י"ח לגבי כל שבת דפורס מפה ומקדש אין מברכין אחריו המוציא, ואע"ג דאיסור ליה בינתיים בזמן הקידוש לאכול ולשתות, והיינו דבזה לחוד לא סגי להצריך ברכה. ובאמת בשו"ע שם הביא ב' דיעות, אך המ"ב כתב דמספיקא אין לברך.

[ויש להעיר דברמב"ן ור"ן על הרי"ף שם מבואר דלהרי"ף אין הכרפס פוטר את המרור, וכן מפורש ברי"ף (ברי"ש ערבי פסחים) דפורס מפה ומקדש מברך אחריו המוציא, וכבר כ' רבותינו הראשונים ז"ל דהרי"ף לשיטתו אזיל [עי' בעה"מ, ואדרבה שיש מן החולקים על הרי"ף כאן ומודים לו התם, עי' ברא"ש פרק ערבי פסחים סימן ב' וסימן כ"ד], ואעפ"כ אנו לא קיי"ל כוותיה בכ"ז, וזה באמת דבר הצ"ב מה ראו רבותינו האחרונים לחלק בדבר, וצ"ב [ועי' להלן].]

ורבינו הפמ"ג נקט בכמה דוכתי דלו יצויר ספיקא במצות ד' כוסות, אף אם יתה מספק מ"מ לא יברכו בפנ"ע דהא איכא ספיקא אי הוו מצוות חלוקות, כיון דזה ספק אם מקיים מצוה בהך שתי, וכגון בספק חמר מדינה [יעו' פמ"ג סי' תפ"ג א"א סק"ג] או אחר חצות [יעו' בסימן תע"ג א"א סק"א] או בשוהה מכוס א' [יעו' פמ"ג סי' תע"ד וסי' תע"ט א"א סק"א], ושמ"מ דס"ל דבמה שנאסר לאכול ולשתות בזמן ההגדה לחוד לא סגי להצריכו ברכה.

ומאידך הוכיח הגר"א גניחובסקי זצ"ל דחזינן דסמכין אטעמא דמצוות חלוקות לחודא אף בלי טעמא דהפסק כלל, מהא דכ' הגר"ז והעתיקו המ"ב סי' תע"א ס"ק כ"ב דאע"ג דבכל שבת אם התחיל סעודתו בער"ש והחשיך עליו היום דקיי"ל דפורס מפה ומקדש, ואין מברך בפה"ג אם כבר שנה יין קודם לכן, מ"מ בליל הסדר מברך בפה"ג משום טעמא דמצוות חלוקות [ובאמת הגר"ז בס' תע"ד העתיק רק לטעם זה, וגם בלי המ"ב סי' תע"ד יל"פ שטעם זה העיקר], והנה כבר הוכיח הגאון הנ"ל דחזינן מזה עוד דהך טעמא דמצוות חלוקות לא איתמר דווקא בין ב' מצוות אלא ה"ה בין רשות למצוה, אלא דבאמת זה צ"ע דא"כ אמאי אין מברך בפה"ג על המרור מהך טעמא דנימא דכרפס ומרור ליהוי מצוות חלוקות, וממ"נ אם הכרפס רשות ליהוי כפורס מפה ומקדש, ואי חשיבא מצוה ליהוי כד' כוסות, וא"כ מה הצד [לנוהגים כהרמ"א שפסק כהרי"ף] לומר שהכרפס פוטר את המרור, וכמו"כ הק' הגאון הנ"ל מה טעם דבאוכל בציקות של נכרים בראשונה וכזית מצה באחרונה לא כתבו הפוסקים (עי' סי' תפ"ג) שלרמ"א יברך על המצה המוציא, דמ"ש מפורס מפה ומקדש דמברך בפה"ג.

והנה לכא' על כרחינו לומר כפשוטו ד' הרי"ף דבכל טעם לחוד לא סגי, ובעינן דוקא לב' הטעמים יחדיו [ובאמת דברי הגר"ז והמ"ב סי' תע"א מרפסן אגרי דאין הצריכו ברכה, דהא התם ליכא לב' הטעמים יחדיו, ועכ"פ לא שנה מכרפס ומרור ומבציקות של נכרים ומצה].

ועינין ברמב"ן במלחמות שם דנ' מב' מדבריו שמבאר הסברא דשתי' הראשונה בעל כרחו חשיבא כנסתיימה, לפי שמלכתחילה לא היה באפשרות שתמשך ע"י שתי' שניה, דשתי' שניה מצד עצמה לא יכולה להיות המשך של ראשונה, דכיון שכך סדרן של דברים מלכתחילה שאינו יכול, ואינו עומד לשתות עוד מבלי שייאסר בינתיים בשתי', א"כ בע"כ לא עמדה שתי' זו להמשך וממילא בע"כ נסתיימה, ושאינו מכל דוכתא דמצד האכילה היתה יכולה להמשך, אלא שמצד אחר הוכרח לעצור ולהפסיק ולהתפלל, ואין בכך משום סילוק סעודה. ולדרך זו יש לנו לומר דאף שרמב"ן גופיה ס"ל דכרפס א"י לפטור את המרור שמלכתחילה שחייב לעצור ולומר הגדה, אך באמת י"ל דמצוות מרור לא מחייב לומר הגדה בינתיים [דאף שמלכתחילה י"ל הגדה תחילה מ"מ א"י מדיני אכילת מצה ומרור, כי אם מדיני מצות הגדה שצריכה להיות בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, וג"ז אינו מעכב, ועי' בטור סי' תפ"ב ואכמ"ל], ושאינו מצות שתיית כוס ב' שמצד מצות שתיית הכוס הרי הוא מחוייב להפסיק מלשתות ולומר הגדה וחצי הלל, וכיון שהשתי' עצמה מוכרחת להפסיק בשביל לשתות, הרי זה בעצמו מוכרח שא"י המשך שתי' הראשונה, דשאני היכא שהשתי' מצד עצמה היתה יכולה להיות מיד אחר ראשונה, ומסיבה חיצונית הוכרח להפסיק ודעתו לחזור שלא נסתלקה סעודה ראשונה, מכה"ג שבעל כרחו של שתי' שני' להיות אחר הפסקה ואינה המשך של הראשונה כלל [ואף דלשיטת הבי"ט סי' תפ"ד ומ"א וביה"ל סי' תע"ב אין מעכב לשתות על סדר ההגדה, מ"מ י"ל שבדאי כך צורת המצוה לכתחילה] (ומצד צורת שלימות קיום מצות השתי' הוא וכמוש"נ).

והנה אע"פ שברמב"ן ור"ן מפורש שלד' הרי"ף אין הכרפס פוטר את המרור, והיינו דס"ל דלא בעינן שמצד האכילה או השתי' השני' נצטרך להפסיק, וסגי במה שכך הסדר מלכתחילה שחובה להפסיק בינתיים, אמנם אנו קיי"ל הכי, וכ"ת מנלן שיטה זו, כבר השיב ע"ז בספר משמרת ליל שימורים (להגרמ"מ קארפ שליט"א) בסימן י"ח דכן מוכח ברמב"ם דס"ל כרי"ף, ומאידך ס"ל שאוכלים כזית כרפס ואין אומרים אחריו בנ"ר, ובהכרח דס"ל דהכרפס פוטר את המרור, ודו"ק.

ולדרך זו בודאי הוצרכנו לב' הטעמים, דכלפי שאר שתי' דרשות פשיטא שכיון שהי' יכול לשתות שתי' זו קודם ההגדה הרי היתה יכולה להיות המשך שתי' ראשונה, ולא הי' לו הכרח מצד השתי' השני' להפסיק ביניהם, וע"כ שפיר הוצרך הרמב"ן גם לטעמא דמצוה, ומאידך בטעמא דמצוה בלי איסור שתי' בינתיים לא סגי, דאמאי לא ייחשב כהמשך וכקביעות לקיים כמה מצוות, ומשו"ה שפיר הוצרכנו לשניהם, דמצוה שכך צורתה להפסיק בינתיים היא בע"כ קובעת התחלה לעצמה, ואינה בגדר המשך של שתי' הראשונה.

אלא דלכא' יל"ע דאמאי הוצרכנו לומר שזה ב' מצוות, וכי לא הי' שייך לומר הך סברא במצוה אחת, אך באמת לק"מ, ד"ל דאילו הי' נחשב למצוה אחת א"כ הרי זה בעצמו הי' גוררו והופכו לסעודה אחת ושתי' אחת ארוכה, דעצם זה שמתוך שניהם מתקיים מצוה אחת זה עצמו המצרפן והמחשב את השתי' השני' להיות המשך וגמר של הראשונה, ולהכי הוצרך הרי"ף להקדים שזה ב' מצוות נפרדות, ובב' מצוות נפרדות אם מצוה הב' מחייבת להפסיק א"כ א"א החשבי את השני' כהמשך של הראשונה, וק"ל. [והן הן ד' הרמב"ן דברכת המוציא פוטר את המרור מצד דברים הבאים מחמת סעודה, אף שמוכרח להפסיק בברכת המצוות לפי שהם סעודה אחת, וכך סדר הסעודה].

והנה לפי"ז נתיישב הא דכרפס ומרור [שי"ל בזה ב' צדדים, דמצד א' הרי שמצוה להפסיק בינתיים, ומאידך א"י מצד צורת מצות מרור וכנ"ל], וגם נתיישב היטב הא דבציקות של נכרים וכזית מצה באחרונה, אך לא נתיישב אף יתכן שלא לברך המוציא על פת שאחר פריסת המפה דהיא למעשה מצות אכילת הפת, ואף היתר אכילת

הפת הכריח אותו להפסיק ולומר קידוש האוסרו באכילה בינתיים, ואין לומר שהך אכילה היתה יכולה להעשות מבעו"י כהמשך לאכילה ראשונה, וא"י אלא מקרה שלא הספיק לאכול עד שקידש עליו היום ועדיין דעתו עליו לאכול, דבאמת מ"מ הרי יש כאן קיום מצות סעודת שבת שזה מחייב אותו לקדש לפני זה, ואף אי נימא דמצוות סעודת שבת לא מחייב קידוש לפני, ורק מצוות קידוש אוסרתו באכילה עד שיקדש, מ"מ אחתי קשה דהא מקיים בהך אכילה ג"כ קידוש במקום סעודה, וזה מחייב קידוש לפני, וא"כ שפיר הוכרחה הך אכילה להיות אחר שיפסיק בקידוש האוסרו באכילה בינתיים, וא"כ אין תחשבי המשך של הראשונה, ואמאי לא יצטרך לברך המוציא, וצע"ג. וכמו"כ צע"ג לפי דרך זה ד' הגר"ז ומ"ב סי' תע"א דמה"ת לברך בפה"ג בפורס מפה ומקדש בליל הסדר, כיון דאין כאן שום גדר נמלך, ולא שייך לומר דשתי' זו מחייבת שלב של איסור אכילה ושתי' בינתיים, וכדחזינן בכלל ליל שבת דאין מברך בפה"ג, ומ"ש ליל הסדר מליל שבת, וצע"ג.

[והנה הרא"ש תמה מכל כוס של בהמ"ז (דמבואר בדף ק"ג ע"א וע"ב) שלולי סברא דהיסח דעת היתה נפטרת ע"י בפה"ג שעל היין שבסעודה, וי"ל בד' הרי"ף דבאמת זהו גופא טעמא דגמ' דהוה היסח הדעת, שהרי הרי"ף מיייתי לשיטתו מד' הגמ' דילפא מתלמידי דרב לב' פעמים כסוי וכו', וא"כ אדרבה שאין הרי"ף מפרש הגמ' מצד היסח דעת גרידא, וכנ"ר דס"ל דאי משום הא היה לנו לומר שאדרבה הרי לא מסיח דעתו מן היין שעומד לשתות לאחר ברכה"ז, ובהכרח שזהו גופא ביאור סברת תלמידי דרב, מה שא"א לשתות כוס של ברכה"ז רק לאחר שלב שבו נאסר לשתות, וזה גורם לו להחשב דבר בפנ"ע שא"י להתחבר ולהגרר להיות חלק והמשך של הסעודה, וק"ל. ועי' ברמב"ן במלחמות שהוכיח עוד מתוך הסוגיא שם שעל כרחך ביאר טעמייהו דתלמידי דרב בכוס של ברכה"ז כהרי"ף, עיי"ש].

ב. ובהמשך דבריו יסד לן רמב"ן עוד דכל שני מצוות חלוקות חמור בהן דין ההפסק, וכדחזינן דשיחה קלה מפסקת ביניהם, כמב' לגבי שח בין תפילין לתפילין, ושאינו ממצוה אחת או סעודה אחת דאפי' שח באמצע לא איכפ"ל, ומשו"ה אע"ג שלו יצויר שיעשו שניהם בקביעות אחת אין שיחה מפסקת ביניהם, אך מ"מ חמורה תורת קביעות הנצרכת בשביל לאחד אותם יותר מתורת קביעות של סעודה אחת, וממילא הוא שאף אם בסעודה אחת אין השלב שבו נאסר לו לשתות גורמת הפסקת וסילוק הסעודה, ואין בכחה לחלוק את הסעודה לשנים, מ"מ לגבי קביעות הנצרכת לב' מצוות שפיר סגי בזה לבטל הקביעות, עכתו"ד יעו"י"ש היטב.

והנה דבריו ז"ל צ"ב דמ"ט ב' תפילין אין בהם קביעות אחת, וצ"ל דבד' כוסות לולי האיסור לאכול בינתיים הרי שהוה קביעות אחת מצד שניהם בסעודה אחת, ונמצא דמה שמצד השתי' הויה קביעות אחת זה מאחד גם את המצוות, וזהו שכ' רמב"ן דברגע שנאסר לאכול בינתיים הרי זה עצמו מפריד בין המצוות שכבר אין בקביעות אחת, ולפ"ר ה' אפ"ל דגם אם לגבי ברכות הנהנין אחתי לא יהא כנמלך, מ"מ לגבי המצוות כבר ייחשבו כאינן בקביעות אחת, אך באמת א"א לומר כן דהא הכי לא עסקינן בדיני ברכת המצוות כלל, כי אם בדיני ברכת בפה"ג שהוא ברכת הנהנין, וכל הנידון רק בדיני קביעות והיסח דעת לברכת הנהנין, וצ"ל דרמב"ן דבר נוסף קאתי למימר (וכן הוא בחי' רבינו דוד עיין שם) שנפק"מ לדיני ברכת המצוות, שבאמת הרי הרי"ף דן גם לגבי ברכת המצוות, וכדמיייתי עלה מהא דכיסוי הדם, יעו"י"ש היטב, ועי' קאמר הרמב"ן דכל דינא דשח בין מצוה למצוה אינו אלא כשלא נעשה בקביעות אחת, וס"ל דשחיתת כמה עופות וכו' שפיר חשיבא כקביעות אחת, וצ"ל דשאני מב' תפילין לפי שבכיסוי הוא חוזר על אותו דבר כמה פעמים וכקובע עצמו לעסק זה, ומשא"כ בתפילין שזה ב' מצוות שונות ולא שייך בזה קביעות [ועי' א"א סי' ח' וי"ד סי' י"ט], ואכתי צ"ע בכ"ז.

ג. והנה לאור כל האמור נמצאנו תמהים על רבותינו הגר"ז והמ"ב דבבריהם לגבי פורס מפה ומקדש בליל הסדר, ומאידך אין אנו מקילים שלא לברך המוציא בפורס מפה ומקדש בליל שבת, וראיתי להגרמ"מ קארפ שליט"א בקונטרס משמרת ליל שימורים שכ' שהמחור בד' המ"ב והגר"ז דס"ל דטעמא דמצוות חלוקות טעמא באפי נפשה, ולא עוד אלא שזה טעם בד' כוסות בלבד, ודייק כן מהגר"ז סי' תע"ד שביאר שענין הברכה על כל כוס הוא בכדי שיהא כל כוס חירות בפנ"ע [והכונה כדי שיהא כל א' כנגד בחי' אחרת בחירות, שזהו ענין ד' לשונות של גאולה, ואכמ"ל]. ולכא' זהו ביאור ד' הביה"ל סי' תע"ג לחלק בין כרפס ומרור לבין ד' כוסות (וכבר נתעוררתי לפרש כן, ורמזותיו בהגהותי לחקר הלכה להגרא"ג זצ"ל), וזה ביאור החילוק בין פורס מפה ומקדש דליל הסדר לליל שבת, דרק לד' כוסות אנו מוקיין ברכה לכל כוס להחשיבו ולקובעו דבר בפנ"ע, אלא שלכא' לפ"ר אין זה סרך תירוץ אלא הגדלת הקושיא, דהרי ברי"ף מב' דהוא משום נמלך וכמוש"נ, ומנין לנו לייסד כאלו יסודות כאשר הרי"ף לא יסדם, והוא פלא עצום.

אכן ראה זה מצאתי בחידושי רבינו דוד עמ"ס פסחים דף ק"ט ע"ב שכתב וז"ל: והואיל וכל א' מצוה באפי נפשה הוא מיוחד בעצמו ואינו נעשין זוגות, אף לענין ברכה אע"פ שדעתו עליהן הואיל וכל א' מצוה בפנ"ע, אין מצטרפין אלא כל א' עומד בפנ"ע וקובע ברכה לעצמו,

מצה על הפרוסה כראוי למצות מצה שתהא בפרוסה, ואולי אה"נ דלא איירי רק ביכול לאכול משתיהן, ועי' היטב. והתבוננת דאם המצוה מתקיימת בפרוסה כראוי לה, ומ"מ מברך על השלימה, שפיר קאמר ראב"ן לאכול כזית מן השלימה, דהא לשון הברכה על אכילת, דמורה על אכילה שהיא כזית וזהו קיום תוכן הברכה, ושפיר קאמר ראב"ן לאכול כזית משתיהן [ורק בד' הרא"ש צריך להדחק, וכדלהלן ענף ב'].

והתבוננת דלפי כ"ז בודאי שבאמצע השנה א' שיקח ב' שלימות ופרוסה ויצע על הפרוסה, לא ייחשב שקיים מצות לחם משנה [ודלא כשש"כ פרק נ"ה הערה פ"ד], דדוקא הכא יש מעלה לפרוסה והיא חשובה כשלימה, ורק בשביל שיראה כמברך על השלימה שזה כבוד הברכה, ע"כ מצרף ב' שלימות, ומשא"כ בשאר ימות השנה, מלבד חיובו לבצוע על השלימה, הרי שאם לא יבצע על השלימה [וכגון שצריך לשמרו למאחרים או לסעודה הבאה שיהא להם לחם משנה ב' שלימות] לא ייחשב שקיים מצות לחם משנה, דבודאי עיקר המצוה לברך ולבצוע על הב' שלימות, ולא סגי במה שאוחזן בשעת ברכה, ואין ללמוד מהכא, דהכא שאני וכמוש"נ.

והנה יעו"ב בס' תפ"ג לגבי מי שאין לו אלא ג' מצות, ומתבאר שם במ"ב שביים א' אוכל הכל מהאמצעית שפורסה ביחץ, וביים ב' שאר לו ב' שלימות, ואין פורסה רק אחרי המוציא, משום לחם משנה, וביים א' מתקיים לחם משנה בשתי שלימות שאין אוכל מהן, דהרי אוכל הכל מהאמצעית, וזה כסברת תוס' וראב"ן הנ"ל, ובשש"כ יליף מהכא דזה מיקרי לחם משנה אף שאין בוצע על השלימות, אך להנ"ל אין הוכחה מהכא, וכמוש"כ. אלא דלפי"ז נמצא דחייש לראב"ן ותוס', דלשיטת הרא"ש היה לנו לבצוע ביום א' על שלימה, ולהעדיף יום א' על יום ב' דלדידיה י"ל דללחם משנה בעינן שלימה [ולכה"פ היה לנו לומר להרא"ש דגם ביום א' לא יפרוס רק בין המוציא לאכילת מצה כביים ב'], ומאידך לרי"ף אפשר ללכל יום מצה וחצי, ובהכרח דרצה לצאת ידי שיטת תוס' וראב"ן דחזינן בטור (סי' תע"ה) דחייש להו, ודו"ק.

שיטת הרא"ש

ד. שיטת הרא"ש בפרק ערבי פסחים (סימן ל') וכן שי' ר"י בתו' (קט"ז ע"א) [וראב"ן כתב כן בשם ר"ע גאון ובשם ר"ט עלם, אך תו' כתבו בשמו דס"ל כשיטת תוס' הנ"ל, ועי' במרדכי בסדר הפסח שאחרי פרק ע"פ שבתחילה כ' בשם הר"ר יו"ט כתוס', ולבסוף כתב בשמו דסגי בב' מצות וצ"ע] דמברך המוציא על השלימה מדין לחם משנה וסעודת יו"ט בפת, ועל אכילת מצה על הפרוסה, והנה שיטתם הפוכה לגמרי משיטת הר"ף, דלדידהו מקיים כל מצוה בלחם אחר, וחלוקים המה ב' המצוות בהלכותיהן, דמצוות לחם משנה בעיא שלימות דוקא, ומצות מצה בעיא פרוסה דוקא, אלא שצ"ע לפי שיטה זו שלכאו' באמת יש קיום מצוה אחרת בכל מצה, א"כ איך אפשר לאכול יחדי, ואמאי לא נימא דיבטלו זו את זו, ואף דתרווייהו מצוות נינהו, מ"מ ודאי דלחם משנה דלאו מדאו' הוה כרשות לגבי מצות מצה, וצ"ל דבודאי מקיים המצוה בשניהם, דבודאי אפשר להגדיל כמות המצוה יותר מן השיעור ההכרחי, וחשוב כולו קיום המצוה, אלא דמ"מ בעינן לבצוע להדיא כזית מן הפרוסה, ולבצוע להדיא מן השלימה, ויתכן שעיקרו באמת חילוק שמחלק בהברכה ובהבציעה, ולמעשה אוכלן יחדי ומכוין לקיים בכלול המצוה דאו'.

ואמנם באמת באופן שא"י לאכלן כא', דלכאו' יאכלן בזאח"ז ויאכל מן השלימה קודם להמוציא, דהיא קדמה הן מצד שבירך עלי' תחילה, והן מצד דתדיר קודם, והן מצד אין מעבירין על המצוות, ויל"ע אם בכה"ג יכוין לקיים מצות מצה באכילה ראשונה או לא, וספק זה יל"ע גם לראב"ן הנ"ל, והנה קמדמה לה לב' טיבולין במרור, והתם איכא פלו' דרבוותא אי מכוין למצות מרור באכילה ראשונה או לא, ואולי תליא בהך פלו', וצ"ע.

ובתורות הדשן (ח"ב ס' קנ"ב) מפו' שאין מכוין לצאת המצוה בכה"ג כזית של המוציא ויכול לאוכלה בלא הסיבה. [והעתיק בפרשה סי' תע"ה (א') וסי' תפ"ו (ט') עיי"ש].

ענף ב' - פרטי דינים

איזה מצה בוצעין ביחץ

א. כתב המרדכי (שם) בשם ראב"ה (והוא בראב"ה סי' תקכ"ה, וכ"כ בהגה"מ שעל נוסח ההגדה של הרמב"ם סוף הלכות חו"מ אותו), וכן פסק הטור סימן תע"ה [ועי' עוד בלקט יושר עמוד 83], בוצע ביחץ את השניה כדי שתהא ברכת המוציא על השלימה העליונה, ולא יצטרך להעביר על מצוות רשב"א לקיים בשלימה מצות לחם משנה ולברך עליה ברכת המוציא, ומה שמעביר על העליונה בעת הבציעה לא איכפ"ל כיון שאין שום קיום מצוה בהבציעה, ולא שייך בזה אין מעבירין, עכתו"ד.

והנה פשוט שזה לפי שיטתו דמקיים לחם משנה ומברך המוציא על השלימה, ולהכי בעינן שתהא השלימה עליונה, אבל לרי"ף דס"ל דמברך המוציא על הפרוסה, א"כ אדרבה בעינן שתהא הפרוסה עליונה [וכ"ה להדיא בתשו' הרשב"א המובא בב"י סי' תע"ה].

אכן מצאנו לסמ"ג דס"ל שמברך המוציא על השלימה (עיי"ש עשין מצוה מ"א, והביאו הגה"מ שם), ואעפ"כ פורס ביחץ את העליונה,

שיטת התוס'

ב. ובתוס' פסחים (דף קט"ז ע"א) כתבו ג"כ דמברך הכל על הפרוסה, אך מ"מ הוסיפו דצריך מצה שלישית כדי שיהא לחם משנה, ומשמע להדיא שבוצע רק על הפרוסה אלא שמניחו בין השלימות כדי שיראה כבוצע על השלימה [ומדבריהם מבו' עוד בביאור הסוגיא דברכות (דף ל"ט ע"ב) דעיקרה של סוגיא שבוצע על הפרוסה אפי' להמוציא, דחשיבותו למצות מצה מחשיבו גם לענין ברכת המוציא, אלא דאמרין מעיקרא שיצרף שלימה שיראה כבוצע על השלימה, ואח"כ הוסיפו שיצרף ב' שלימות בכדי שיהא לחם משנה], ולדבריהם אע"פ שעיקר הברכות על הפרוסה מ"מ מניחו בין השלימות, והוא בכדי שיראה הברכה גם על השלימה, והוא נצרך מסתמא הן בשביל חשיבות הברכה שיראה כמברך על השלימה, והן משום מצות לחם משנה שיראה כמברך על ב' השלימות, ובאמת שדבריהם חידוש גדול מאוד, דלכאו' אם אינו בוצע על השלימות במה נחשב שמקיים לחם משנה בב' שלימות, והרי לדבריהם הלחם משנה מתקיים בשלימות, ואולי צ"ל דאה"נ דפרוסה מתקיים מצות לחם משנה ג"כ וכשיטת הר"ף, אלא דכשם דבעינן לצרף שלימה שיראה כבוצע על השלימה, כך בעינן שיראה כבוצע על ב' שלימות, וכן מפורש בלשון המרדכי בסדר של פסח שאחרי פרק ע"פ בשם הר"ר יו"ט, והיינו שזהו כבודו של ברכה וכבודו של מצות לחם משנה שיראה כנעשה בשלימות, אף שלמעשה מתקיים המצוה והברכה בפרוסה, וצ"ל עוד שודאי שהברכה חלה גם על השלימות אף אם אין אוכל מהן מיד [ואולי אפילו אם לא יאכל מהן כלל], דסוכ"ס אחזן בידיו בשעת ברכה ונחשב שבירך עליהם, ודו"ק היטב.

ונמצא דשיטת תוס' כהר"ף לגמרי, ורק חידשו הלכה בהלכות לחם משנה, שיהא נראה כמברך על שתי שלימות.

שיטת ראב"ן

ג. שיטת ראב"ן (מסכת פסחים סי' תל"ט), הנה נראה בעליל בדבריו שם דס"ל דבעינן ג' מצות, ואעפ"כ ס"ל דבוצע בברכת המוציא על הפרוסה, שכ' וז"ל: יקח הג' מצות וכו' ושלימות משום לחם משנה וכו' ופרוסה משום לחם עוני וכו', ומשו"ה נהגו לעשות ג' מצות וכו', אכן מ"מ מפורש שם שברכת על אכילת מצה מקיים בשלימה, וע"כ בוצע משניהם יחדי, ויעו"ש עוד שמניח פרוסה על השלימה, דברכת המוציא קודמת לברכת על אכילת מצה, ואם א"א לו לאכול משניהם אוכל תחילה מן הפרוסה לברכת המוציא, ואח"כ מן השלימה שבירך עלי' על אכילת מצה [ועיי"ש מש"כ בטעם שמברך אפי' בכה"ג על אכילת מצה קודם אכילת פרוסה שבירך עלי' המוציא, וביאר שזה עפ"י המבו' בגמ' לגבי מי שעושה ב' טיבולים ממרור דמברך על אכילת מרור ברישא, ואכמ"ל].

והנה שיטתו מחודשת מאוד, חדא, דהרי לכאו' עיקר מעלת פרוסה למצות מצה הוא, ואין אזיל בתר איכא, ועוד דעד כמה שאינו מקיים מצות מצה באותה אכילה שאוכל לשם לחם משנה, א"כ הו"ל אכילה כסעודת יו"ט וכאכילת סעודה בבציקות של נכרים, וא"כ מה"ת שלא לקיימה בלחמים שלימים כבכל ימות השנה.

אכן באמת נר' דבלא"ה מוכרחין לומר שמקיים מצות מצה בשניהם, ואין כאן אלא נידון של חשיבות הברכה על מה תחול, והדברים מוכרחים דאל"כ הא הו"ל אכילת דמצוה ורשות, ואמאי לא נימא דאתי רשות ומבטל מצוה, ואין אפשר לאכול משניהם יחדי, ובהכרח שמקיים המצוה בשניהם, והנידון על חשיבות הברכה, דלזה בעינן ליחד לחם לכל ברכה בפנ"ע, ובאמת הוא חידוש דאף שמקיים המצוה בשניהם, ונמצא דכלפי קיום המצוה עושה חבילות, ומ"מ לגבי הברכה בעינן ליחד מצה בפנ"ע לכל ברכה, וזה חידוש גדול.

וכיון שכן א"ש, דשפיר יש חשיבות פרוסה גם למצה הנאכלת לברכת המוציא, דבאמת הרי גם בזה מקיים מצות אכילת מצה, וחשובה מחמת זה כשלימה, אלא שגם לדבריו נמצא חידוש העצום דלכאו' הרי מצות לחם משנה בעת ברכת המוציא, ואם ברכת המוציא חלה על פרוסה, מה ענין לב' השלימות למצות לחם משנה, ואמאי לא תסגי בפרוסה ושלימה, וכיצד מתקיים מצות לחם משנה ע"י ב' השלימות כשאין ברכת המוציא מתייחדת עליהם, ואין בוצע מהם לברכת המוציא, ובהכרח צ"ל הביאור כדנתבאר בשיטת תוס' שבאמת הוה סגי בשלימה ופרוסה, אלא בעינן ב' שלימות שיראה כפורס גם עליהן.

ונמצא דראב"ן ס"ל כהר"ף דמקיים מצות מצה והמוציא בפרוסה, אלא דס"ל לחידושא דתוס' בענין לחם משנה, וגם הוסיף לחידושא דאין עושין חבילות חבילות, ועיקר הקידוש בזה דאף שמצד המצוה הרי מקיים הכל באותה מצה, אך יש דין חבילות לגבי הברכה שיהא לכל ברכה מצה בפנ"ע.

ויל"ע דלכאו' באופן שא"י לאכול משניהם אין טעם לברך על אכילת מצה על שלימה ולאכול אח"כ, דבכה"ג שאוכל בזאח"ז כבר יוצא יד"ח מצה בפרוסה שאוכל תחילה, ומה טעם לברך על אכילת מצה על מה שאוכל אח"כ, וגם מה טעם שתהא המוציא בפרוסה ועל אכילת מצה בשלימה [ורק אליבא דהרא"ש יש מקום לנידון זה, ומשום דלדידיה המוציא על שלימה ואין יוצא בה, וכמוש"כ תה"ד שאוכלה בלא הסיבה, והיינו כשאוכלה בפנ"ע בזאח"ז, ועל אכילת

עכ"ל, ואח"כ כתב ותו"ד דשמא תאמר שאין בזה טעם מספיק להצריך ברכה, ע"ז נוכל לומר דיש כאן ג"כ טעמא דמשתני וברוכי בהדדי לא אפשר דע"ז הו"ל כנמלך, ומפורש שיש כאן ב' טעמים נפרדים, שא"צ זה לזה, ולדבריו הר"ף לא הוסיף לכל המשך דבריו רק כטעם נוסף, ולא כראיה לטעם ראשון [והלשון דחוק מאוד מאוד, אך עכ"פ כבר נשמע בין החיים רבותינו הראשונים אשר המה כמלאכים].

ובאמת שבמרדכי בסדר הפסח בקצרה (הראשון) כתב ג"כ רק לטעמא דמצוות חלוקות, וכ"ה במג"א וט"ז סי' תע"ד [ודלא כח"י שכתב דבעינן לתרווייהו יחדיו], ונימא גם בדידהו שזה סברא רק בד' כוסות וכמוש"ג, ולא בקידוש דעלמא ולא בכוס ברכהמ"ז דעלמא [ותתיישב קו' הרא"ש מהא דרב אשי ק"ג ע"ב].

אלא דמ"מ צ"ע, דהא הר"ד שם נתקשה דלכאו' סוכ"ס איך עבדינן לה, דאי לא נמלך ועומד לשתות איך אפשר להצריך ברכת הנהנין מחדש, ולזה הוצרך להוסיף טעם שני, ויתכן דס"ל דמצד טעם שני לחוד לא היינו מצריכים לברך, דאילו היו כל הד' כוסות מצוה אחת היה זה בעצמו גורם להחשיבו כדבר א' [ודומיא דסברת לקבעיה קמא הדר שגורם שהציאה אינה מסלקת הסעודה], ומשו"ה שפיר הוצרכנו לשניהם, והיינו דאף שר"ד א"י סברא אחת המורכבת מב' גורמים וכדרך הרמב"ם, כי אם ב' סברות נפרדות אך מ"מ א"א ליה בלי זה, וא"כ הדר תיקשי לדידן דכ' המג"א דלית לן סברא דהגדה והלילא הוה הפסק, א"כ מה יועיל לנו סברת מצוות חלוקות לחוד, דסוכ"ס איך מברך ברכת הנהנין על שתי' שכבר בירך עלי' ולא נמלך מלשתותה.

אך באמת כבר כ' ה"ט"ז [והגרעק"א ציין לד' המרדכי (בפרק ער"פ דף ק"ג ע"ב) שכבר כ' כן להדיא, ובאמת בסדר הפסח בקצרה לא אמר הכי, ובאמת שם (בסדה"פ בקצרה בהמשך) לגבי כרפס מוכח דס"ל דהגדה הוה הפסק, ובדבריו הכא (שעל דף ק"ג): נר' דס"ל דלא הוי הפסק, ואולי חדא מינייהו מהגהות מרדכי וצ"ע] דצ"ל דמחמת הך טעמא דמצוות חלוקות מכוונים שלא לפטור בהגפן את הכוס השני, דכיון דיש לנו סיבה לברך על כל כוס בפנ"ע משום טעמא דלחלקן לד' מצוות נפרדות ולא רק למצוות נפרדות אלא לד' שתיות נפרדות [כדי שיהא ד' פעמים חירות, וחירות בשתי' תליא, ובעינן ד' שתיות נפרדות], משו"ה מכוונים שלא לפטור בברכתו של כוס א' את כוס ב' ושל כוס ג' את כוס ד' [אכן במ"ב נח' דסגי ליה בד' המ"א וא"צ לד' ה"ט"ז, ועיי"ש בשעה"צ להדיא, ומשמע דהך טעמא לחוד אלימא כ"כ לחלק גם את הברכת הנהנין שבו כב' סעודות ממש, אך לא מצאנו לא' מרבותינו הראשונים ז"ל שיאמר כן, וצ"ע].

אלא שלפ"ר עיקר ד' ה"ט"ז תליא בפלו' תבו"ש ופר"ח יו"ד סי' י"ט אם בעלמא אפשר לכיון שברכתו לא תפטור כוס שני, אך באמת י"ל דהכא כו"ע מודו דבב' דברים חלוקים בעצמותם אף שהברכה פוסרת את שניהם לכו"ע אפשר לכיון שלא לפטור, וכמבו' שם בתבו"ש דמודה לגבי יין של הבדלה שאפשר לכיון שלא יפטור יין שבסעודה, עיי"ש היטב, ולכאו' מה"ט שאי"ה המשך א' מצד עצמו, והם ניתנין להתחלק, וה"נ י"ל דאהני לן טעמא דמצוות חלוקות שהמה ניתנין להתחלק, ואהני לן ממילא הכוונה שלא לפטור, וק"ל.

סימן ה'

מוציא מצה

ענף א' - סידור שיטות רבותינו הראשונים ז"ל וטעמם

שיטת הר"ף

א. הנה שיטת הר"ף (בפסחים דף כ"ה ע"ב מדפי הר"ף) דבליל הסדר א"צ שתי מצות שלימות אלא סגי בפרוסה ושלימה ללחם משנה, ומברכין גם ברכת המוציא וגם ברכת על אכילת מצה על הפרוסה, ומשום הכי מניח פרוסה על השלימה, וכמוש"כ הרשב"א בתשו' המובא בב"י סי' תע"ה, וחידש לן הר"ף (לפי ביאור הרשב"א ב' חידושים, א. דמקיים מצות סעודת יו"ט ומצות מצה במצה אחת ואין בזה משום מצוות חבילות. ב. שמקיים שניהם בלחם עוני דהיינו בפרוסה וא"צ שלימה, ונח' דבאמת ב' החידושים תלויין זה בזה דס"ל להר"ף דמקיימין מצות סעודת יו"ט באותה אכילה שאוכלים לשם קיום מצות מצה, וממילא מסתברא ליה דהלחם משנה משתנה, דהיינו דכיון שכן הרי יש חשיבות דוקא בפרוסה, והך חשיבות אף שהיא רק מצד מצות מצה, אך כיון שמקיים הסעודת יו"ט והלחם משנה באכילה זו, ע"כ אהני חשיבותה למצות מצה גם להלחם משנה.

ויל"ע אם להר"ף איכפ"ל לקיים דוקא בכה"ג ולא לקיים המוציא בב' שלימות, ונר' דזהו בדוקא, דהא חזינן דלאו שפיר דמי למלא כריסו במצה שלא לשם מצוה תחילה, וכמבו' בגמ' דף ק"ד ע"א לגבי ב' טיבולים במרור, וע"כ ס"ל לרי"ף דעדיף לקיים מצות מצה באכילה ראשונה שמברך עליה המוציא, וע"כ מסתברא ליה דהכי תקנו חז"ל דבליל הסדר יקיימו מצות לחם משנה בהאכילה הנאכלת לשם מצות מצה, וממילא הוא גם בפרוסה. [ועי' במרדכי בסדר הפסח שבסוף פרק ע"פ מש"כ לברא אמאי לא איכפ"ל הכא משום עשיית מצוות חבילות, עיין שם].

ולכאו' נראה ברור דלהר"ף מ"מ בעינן שלימה ופרוסה ולא ב' פרוסות, דבעינן חשיבות של שתי מצות שיהא לחם משנה וב' פרוסות כחדא חשיבי, ומשא"כ שלימה ופרוסה דשפיר חשיבי תרת'.

אלא דבאמת כ' שם שאח"כ מכניסה בין השלימות, וצ"ל דס"ל דיש מצוה גם בבציעה שקודם ההגדה, וע"כ עדיף לקיימה בעליונה, ואח"כ מכניסה בין השלימות בכדי שכאשר יבא לברך המוציא ימצא את השלימה למעלה, ולא יעביר על המצוות.

ומאידך אשכחן לשי' תוס' (קט"ז), דאף למאי דס"ל דמברך הכל על הפרוסה, מ"מ מפורש שם שמכניס הפרוסה בין ב' המצות השלימות, ולכא' זהו פלא עצום, דאין אפשר לברך על הפרוסה האמצעית, דהא אין מעביר על המצוות, דהיינו על השלימה העליונה, והנה עיקר סברתם כפי הנר' עפ"י מש"נ לעיל ענף א', דבעו הכירא שיראה כבוצע על השלימות, דהא ע"ז מלקיים לחם משנה בשלימות ונר' כמברך על השלימות, וכנר' דמשמע להו דהכי עדיפא טפי שיהא בין השלימות, וכן משמע בלשונם שם, וכנר' שגם פ"י כן לישנא דגמ' שמניח פרוסה בתוך השלימה, ופירשוהו בין השלימות [ומשא"כ לר"ף שיש רק ב' מצות יל"פ שמניח ע"ג השלימה, וכדכ' הרשב"א הנ"ל, ועי' עוד בראב"ה סימן תקכ"ה מש"כ בזה], אך מ"מ בסברא אכתי צ"ב, דאין ידחה הענין לברך המוציא על הפרוסה לדינא דאין מעבירין על המצוות, ובשלמא לקיים מצות מצה י"ל דרך שלימות המצוה לכתחילה מה"ת לקיימה בפרוסה, אך לענין ברכת המוציא ודאי דלא אתינן עלה אלא מטעם חשיבות, וזה תמוה אין ידחה לדינא דאין מעבירין, אכן לפמש"כ בביאור שיטת הר"ף והתוס' דכל קיום המצוה בפרוסה דמקיים מצות לחם משנה וסעודת יו"ט באותה פת הנאכלת לשם מצות מצה [דכאילו שאמרה תורה [או חז"ל] לקיים לביל הסדר הך מצוה דכל יו"ט ע"י קיום מצות מצה], א"כ א"ש היטב דכיון שלמצות מצה שפיר אפשר להעביר על המצוות, ד"ל דזו שלימות קיום המצוה לכתחילה מה"ת לקיימה בפרוסה, ודחיא לדינא דאין מעבירין, וממילא גם לגבי ברכת המוציא מעבירין על העליונה, ואכתי צ"ע [ומ"מ פשוט דזה לא שייך לראב"ן שמקיים מצוה בכל אחת, ולדבריו ה' נראה לכא' דבעינן שתהא הפרוסה למעלה וכמוש"כ, אכן מה אעשה שראב"ן עצמו כתב שם שבוצע על העליונה ומניחה בין ב' השלימות, ועי"ש מש"כ לגבי מי שא"י לאכול משניהם יחדיו, שיאכל קודם מן הפרוסה שבירך עלי' המוציא עיי"ש, ונמצא שבכה"ג מעביר על המצוות להדיא, וצ"ע ג].

שו"ר בספר שבות יצחק פכ"א שהביא מספר נוהג כצאן יוסף שהרגיש בזה, וכ' שע"כ כורכים כל מצה בכיס בפנ"ע [או מה שיש להם קערה או כיס מחולק לג' תאים], ועי"ז ליכא חיסרון דאין מעבירין על המצוות [ועיי"ש מש"כ דלדינא לא מהני מידי לפמש"כ בביה"ל סי' כ"ה ס"א]. אך לענ"ד מל' תוס' לא משמע הכי, דהלשון מניח פרוסה בין השלימות ומברך עליהם נראה שאוחז כולן יחדיו בידו באופן שנראה כמברך על כולם יחדיו [ולמעשה אם בוצע משתייהן יחדיו ואוכל משתייהן יחדיו בלא"ה לא איכפ"ל, רק מצד מה שמכוין בעת הברכה, ואנן דמכוונים לצאת ידי שניהם לכא' לא איכפ"ל, ועי' בזה].

אופן הבציעה

ב. הנה לשיטת הר"ף ותוס' אין בוצע רק את הפרוסה, וא"צ לאכול רק ממנה, אבל לראב"ן או להרא"ש ודעימיהו צריך לאכול משתי המצות, דהא על כל א' איכא ברכה אחרית [ולכל חד מהנך רבנן כדאית ליה], ומ"מ מצוה לאכול משניהם יחדיו, והטעם לכא' פשוט דהא צריך לכתחלה להזהר שלא לאכול מן אותו שמברך עליו המוציא בלא לברך עליו אכילת מצה קודם ברכת על אכילת מצה, משום הטעם דאחר שממלא כריסו תחילה וכו' המפ' בגמ' לגבי ב' טיבולים ממורו, וכיון שכבר מברך על אכילת מצה אין ראוי להפסיק בין ברכת המצה לאכילתה באכילת מה שמברך עליו המוציא, וע"כ אוכל משניהם יחדיו, [ומה שמפסיק בברכת על אכילת מצה בין ברכת המוציא לאכילתה לא חשיבא הפסק, דבאמת גם אכילה זו צריכה להך ברכה, ובפרט למש"נ לעיל ענף א' שבדואי מקיים המצוה בשניהם, אלא שכיון שמברך מייחד מצה אחרת שתחול עלי' הברכה בפנ"ע לכבוד הברכה, ומש"ה לא הוי הפסק].

אכן מ"מ נר' מד' הטור סי' תע"ה [ובאמת כן משמע ברא"ש ובמרדכי וכדלהלן] דבדואי איכא עדיין נפק"מ בהך פלו', דבין ברכת המוציא לברכת על אכילת מצה יש לו לבצוע על אותו שמברך עלי' המוציא, כדי להורות שע"ז עיקר ברכתו, וע"כ כ' הטור דלרא"ש יבצע מן השלימה קודם ברכת על אכילת מצה, וכן מפו' בראב"ה, ועיי"ש שלראב"ן קעביד איפכא שבעת ברכת המוציא בוצע על הפרוסה, אלא דלצאת ידי שניהם כ' הרא"ש והטור והמרדכי דיבצע משניהם יחדיו. ודע שהטור היה יכול לדון דין ספק אפילו רק מחמת פלו' רי"ף ורא"ש, ולא היה צריך להביא ד' ראב"ן שסברתו הפוכה מסברת הרא"ש, דהא סגי במה שיש ספק על מה מברך המוציא, וע"כ יבצע משתייהן יחדיו, אלא דקושטא קאמר דחייש לראב"ן, וכדחזינון באמת בס' תפ"ג דחיישין לראב"ן וכנ"ל ענף א'.

ולכא' פשוט דבגונא שא"י לאכול משתייהן יחדיו שכ' הפוסקים דאוכל של המוציא תחילה, וביאר המ"ב סק"י דנקטינן שברכת המוציא על השלימה, ונפק"מ לכה"ג דיאכל מן העליונה תחילה, יבצע תחילה את העליונה קודם ברכת על אכילת מצה, דהא בלא"ה אין יוצא ידי שניהם, כיון שאוכל מן השלימה העליונה תחילה, ומ"מ לכא' גדר אי"י לצאת ידי שניהם היינו שא"י לאכול משניהם בכא"פ, אך ביכול לאכול משניהם מכל אחד כזית בכא"פ, אף שא"י להכניס הכל בב"א

יאכל משניהם יחדיו קצת ועוד קצת בתוך כא"פ, וכמו באוכל משניהם יחדיו ב' כזיתים שיכול לבלוע בזאח"ז, אע"ג שבכל בליעה מעורב משניהם, ממילא ה"ה דאפשר בכה"ג, והיינו משום מש"נ דאל"ה קיום המצוה בשניהם, ובלבד שיאכל מכל א' שנתייחדה עליו ברכה בלי להפסיק, ובכה"ג לא חשיבא מפסיק שאוכל כה"ז משניהם, וממילא ג"כ יבצע משניהם, ורק באוכל כל א' בכא"פ בפנ"ע בזה איתמר ד' השו"ע דאוכל של המוציא תחלה, ועי"ז הוא שנת' שיבצע העליונה תחילה וכמוש"כ [שו"ר מה שהאר"ך בזה דודי הגריד"ס שליט"א בפרק כ' הערה קס"ח, ושמוחתי לראות שכוונתי לדעת רבותינו ז"ל].

[ועי' ב"ח בשם מהרש"ל דלמעשה יבצע העליונה השלימה קודם ברכת על אכילת מצה, אך כבר כ' הט"ז דנמצא שתפס לו שיטת הרא"ש ולא הרויח שיטה שני' עיי"ש, ועי' עוד בט"ז סק"ג שנתקשה לדין דמכוונים על שתייהן ובוצעין משתייהן יחדיו, כיצד יתקיים הך דין דכשא"א לו לאכול משניהם יחדיו יאכל העליונה של המוציא תחילה, דהא לדין תרווייהו של המוציא, ועיי"ש מש"כ לפ"ז, אך לו"ד י"ל כונת השו"ע דבכה"ג יכוין בברכתו המוציא על העליונה כיון שא"א לצאת ידי שניהם וכמוש"כ.

והנה כדברי מצאתי אח"כ בדרישה סי' תע"ה שבכה"ג אוכל של המוציא בלי הסיבה, והיינו שבכה"ג נוהג רק כשיטה אחת בלבד, אך עי' פמ"ג וגר"ז ומ"ב סק"י דלמעשה מיסב גם בהמוציא, והיינו דגם בכה"ג נידון כספק על מה חלה הברכה, וא"כ יבצע משניהם יחדיו, וצ"ע [ועי' שער המועדים פ"כ ס"ק קע"ב].

ובאמת שלהאמור לעיל ענף ב' בשיטת ראב"ן צ"ע מאן ס"ל בכה"ג שמקיים מצות מצה בשלימה, דלר"ף ודאי שאינו כן, ולהנ"ל גם לראב"ן לא מסתברא לומר הכי, דזה רחוק מאוד שיקיים מצות מצה בשלימה והמוציא בפרוסה שהוא היפך הסברא, ועוד שמדאוכלה לשלימה בתחילה בע"כ אוכלה משום המוציא ולא משום על אכילת מצה, וא"כ באמת שיטת פמ"ג וגר"ז ומ"ב שהצריכו אף בכה"ג להסב באכילת השלימה צ"ע ג.

ולכא' צ"ל דס"ל דודאי אוכל לשלימה תחילה משום המוציא וכד' הרא"ש, אלא דס"ל כד' הב"ח שכל אכילות מצה של לילה זה חשיבי קיום מצות בערב תאכלו מצות, ומשום הכי הצריך הסיבה בהכל וכמוש"כ בס' תע"ב, וס"ל שמה"ת כבר יוצא בזה יד"ח, אלא שעיקר המצוה מכיון שתהא בפרוסה שלאחריה [ובאמת שאין ראוי לעשות כן לצאת יד"ח המצוה מה"ת באופן לא מושלם, ואח"כ בהרחבת קיום המצוה לקיימה באופן מושלם, וכבר פ' הב"ח שזה הטעם לאכול משתייהן יחדיו, אלא דהכא איירינן למאן דלא אפשר ליה], ומש"ה הצריכו הסיבה אף בפרוסת המוציא, אכן לשונם לא משמע כן, ובפרט שזה נגד דבר תרוה"ד שהביא הפרישה וכנ"ל, וצ"ע.

ולדברי כולם שומט השלישית התחנותה בין ברכת המוציא לאכילת מצה, דבברכת על אכילת מצה א"צ לחם משנה, והרי שלישית לא באה אלא לחם משנה שבברכת המוציא לחוד, וכן מפו' במהר"ל (הלכות סדר ההגדה ומובא בחק יעקב סק"ב ובמ"ב סק"ב) עיי"ש. [אך יל"ע מזה על המבואר בספר בן איש חי דבעינן למצות לחם משנה שבשעת בציעה יהיו ב' הלחמים יחדיו, דמהכא משמע שלא כדבריו, ועי' היטב, ואולי סגי במה שמונחים זה ע"ז, וא"צ שיתפרסם בידי, ועי"י].

בטעם דבעינן לאכול כזית מכל אחד

ג. והנה מפו' בשו"ע דאוכל ב' זיתים, דהיינו כזית מכל אחד, ורבינו המ"ב כ' בסק"ט דהטעם דכיון דמספק"ל מה אוכל לברכת על אכילת מצה ע"כ בעי כזית מכל אחד [ויל"ע לדבריו באוכל של המוציא תחילה כיון שא"י לאכול שניהם, שלא יאכל כזית מן השלימה העליונה, שהרי מדקאכיל לה תחילה ש"מ שעליה בירך המוציא, ובפרט למש"כ לעיל שבכה"ג יכוין כן להדיא, ובשו"ע משמע שגם בכה"ג אוכל ממנה כזית. אכן יעו"י מש"כ לעיל סק"ב בדעת המ"ב דסבירא ליה דגם בכה"ג הוה ספק, וצ"ע]. ועי' ביה"ל מה שנתקשה, ותמיהתו תמוהה לפי דרכו דודאי בש"ס ובקדמוני הראשונים לא נזכר ד", כי לדידהו לא הוה מספק"ל, ומשא"כ לדין דמספק"ל עבדינן הכי מספיקא, ומאי קשיא ליה.

אכן באמת כבר העיר רבינו הט"ז סק"ב דברא"ש וכן בטור מפו' דצריך לאכול כזית מכל א' אף בלי הספק, דהיינו אפי' לשיטת הרא"ש דברור לו על מה קאי כל ברכה, שהרי כתב להא דב' זיתים קודם שהביא לדיעה הסוברת להיפך עיי"ש. וכן מפו' בראב"ן [ועי' בספר שבו"י פכ"א הערה י"ב דמל' הרוקח משמע דאוכל כזית מתוך שניהם, אך אינו מוכרח דיל"פ גם בלשונו שכונתו לאכול מכל א' כזית אכן שו"ר במ"א סי' קס"ז שדייק מהרוקח דס"ל שא"צ כזית וי"ל דלשיטתיה אזיל ודו"ק].

אלא דלכא' טעמא בעיא אמאי בעיא כזית, ורבותינו הב"ח (כאן) ומ"א (כאן סק"ד ובסי' קס"ז) ייסדו מכאן דלכתחילה בעינן שברכת המוציא תחול על כזית, ועי' מש"כ הדגול מרבבה בס' קס"ז בביאור ד"ז שהוא סברא דבעינן שתחול הברכה על כזית שתהא אכילת כזית גורת אכילות שלאחרי, והנה לפי דבריו פשוט דזה נפק"מ לכל המסובים, דגם הם צריכים כזית לברכת המוציא [ושלא להפסיק בדבור עד שיאכל כזית כמוש"כ המ"א סי' קס"ז], אכן יעוי"ש בהגרעק"א בס' קס"ז שכל שזוהו סברא מיוחדת לגבי בעה"ב, ונראה

מדבריו שזה הלכה מיוחדת מכבוד הברכה שתאכל כזית מחמתה עכ"פ ע"י המברך, ולכא' ה"ה כל פעם שא' מברך, ולאפוקי המסובים השומעים הברכה מבעה"ב, וכבר דייק בספר שבו"י מד' הראב"ן כד' המג"א ודגול מרבבה, אך כבר כ' המג"א סי' קס"ז דלא נהגו כוותיה, וכמפורש בדרכי משה סי' קס"ז דנותן לבני הבית פחות מכזית [ועי' מ"ב ושעה"צ סי' קס"ז]. והנה בספר שבו"י כתב לפרש בשם הגרי"ש"א זצ"ל שזה הלכה מיוחדת בקיום מצות לחם משנה, אך האחרונים ז"ל (בסי' קס"ז) לא פי' כן, דהא המ"א יליף מינה לכל סעודה, וגם הגרעק"א לא כתב לחלק בהכי, ומשמע דלא שניא [ולא מצאנו באחרונים מי שפי' כן].

ונמצאנו למידים דלשאר המסובים איכא פלו' דרבוותא, המ"א והדגמ"ר (וכ"מ בראב"ן) לעומת הדרכי משה והגרעק"א, ופשוט המנהג כד"מ והגרעק"א כמוש"כ המ"א, ומשמע דאפי' לחם משנה סגי בזה, אכן נר' דאם אין מקבלים כלל מן הלחם או המצות של בעה"ב ואוכלים משלהם, לכא' כמו שחל ברכה ע"ז דמי ויצטרכו שפיר כזית לכל ברכה [ואף אם אין להם שלימות כלל, מ"מ בעינן שתהא מצה לכל ברכה בפנ"ע], ועי' בס' ק"צ דכשאין שותין מבעה"ב בעינן ושלא יהא כוסם פגום, אכן מ"מ עדיף שיקבלו מבעה"ב שיהא ברכתם על לחם משנה, ויקבלו פחות מכזית כפי המנהג שאין מסובים צריכים לקבל כזית, ויקבלו מב' המצות מחמת הספק על מה חלה הברכה, או שיהא להם לכל א' או לכל שני בנ"א ב' מצות ופרוסה, ויאכלו כזית מכל פרוסה.

והנה לכא' נר' דאף דבעינן אכילת כזית לומר שהברכה חלה עליה, והיינו דלא נפטר רק מדין גריה, אלא שכל הכזית הוא אכילת החפצא שחלה עליה הברכה, אך מ"מ מסברא רשאי להפסיק תוך כדי הך אכילה, דהרי גם אם זהו אכילת החפצא שבירך עלי' מ"מ רשאי להפסיק בדבור תוך כדי אכילתו, כיון שכבר התחיל באכילה, אך במ"א ודגול מרבבה סי' קס"ז כתבו שזו סיבה שלא להפסיק בדבור עד גמר אכילת הכזית, והיינו דס"ל שלא רק שתהא חפצא שבירך עלי', אלא תהא אכילה שכולה שייכת לברכה בלי הפסק, וזה חידוש גדול מאוד וצ"ב בסברא, ולכא' אפי' דגם אם נקפיד כל השנה לאכול כזית ממה שבירכו עליו [ויל"ע כעיי"ז בהא דסי' ר"א ואכמ"ל], מ"מ נימא דבהא המנהג להקל ולהפסיק בדבור, ועי"י.

ואמנם כבר כ' רבנן [ועי' שער המועדים פרק כ' ס"ק קס"ח ועוד] דפשוט דלהך מעליותא סגי בכזית קטן, דהיינו שליש ביצה של זמנינו מכל מצה, דרק כלפי המצות מצה דאו' צריך להחמיר בחצי ביצה דידהו, דהיינו ביצה שלימה של זמנינו, ואפשר לקיימו מתוך ב' המצות יחדיו, כיון שכבר נת' דלדינא קיום המצות מצה הוא בשניהם יחדיו [ומה שנתקשה בשעה"מ שם ס"ק קנ"ז מיושב מאליו לפי מש"כ, ותמיהני עליו שלא הרגיש במש"כ בעצמו שם סוף ס"ק קע"ב].

ויסוד לזה שאפשר לקיים המצוה בכזית מתוך שניהם, יש לנו ללמוד מלבד ההוכחות דלעיל (בענף א'), עוד מד' המג"א שכ' דסגי להכניס ב' הזיתים בב"א לפה, ולבלוע כזית א' המורכב משניהם יחדיו בבת אחת [ומובא במ"ב סק"ט עיי"ש], והנה המג"א קאמר לה דוקא הכא ולא בכורך, לפי שבכורך אם יעשה כן יאכל כזית שמקצתו מרור ומקצתו מצה, וליכא כזית מאף מין, ומשא"כ במוציא מצה דשפיר אית בה מעלה של אכילת כזית לקיום המצוה דאו' בב"א [ואמנם המ"ב העתיק ד"ז גם בכורך, וכ' בשעה"צ שזה דלא כמג"א, וזה פלא דמה ענין לבלוע כזית בב"א כשאין בו זית לא של מצה ולא של מרור, ונמצא דבלא"ה קאכיל בין למצה ובין למרור בב' פעמים תוך כדי זמן אכילת פרס, ומה ענין לאכול זית המורכב משניהם בב"א, וצ"ע ג. ועי' מה שיתבאר בזה להלן].

אכילת ב' הכזיתים בב"א

ד. הנה התה"ד סי' קל"ט ייסד עפ"י ד' המרדכי דלכתחילה בעינן אכילת הכזית בב"א ממש, דאכילה לסירוגין תוך כדי אכילת פרס אינו אלא בדעיבד, והנה זה כלל בעצם הדין דאכילת כזית, והוא מדוייק גם בשו"ע ס"ו כמוש"כ המג"א עיי"ש, אלא דהכא שאנו אוכלים ב' כזיתים יל"ע דא"כ נצטרך לאכול ב' הכזיתים בב"א ממש, וכ"כ במג"א להדיא בין לגבי מוציא מצה ובין לגבי כורך, ובאמת שבמרדכי שהוא מקור ד' תרוה"ד מב' כן אפי' על כורך פסח מצה ומרור, אלא שיל"ע אי העיקר לבלוע בב"א או להכניס לפה בב"א, ולפ"ד ה' נראה דכיון שעיקר האכילה היא בבליעה א"כ העיקר שיבלע בב"א, ובמרדכי מפו' לגבי כורך שבולע בב"א לאחר שנתרסקו היטב בפה, ועי"ז בית הבליעה יכול להחזיק ג' זיתים בב"א, ואדרבה שלכא' ה' נראה דבהכנסה לפיו לא איכפ"ל, דהא אפי' בלע מצה נמי יצא, וא"כ עיקר האכילה הוא הבליעה אף בלי ריסוק, ועוד שבין השיניים אין מצטרף, דרק בין החניכיים מצטרף, יעו"י בחולין דף ק"ג: [עיי"ש היטב במסקנת הגמ' בדעת ר' יוחנן], וא"כ ש"מ שאין שם אכילה בעצם הכנסה לפה ומה ענין להכניס בב"א, והעיקר שיהא שלב שיהיו בין החניכיים בב"א ויבלע בב"א, ובכך תחשב אכילה בב"א, והנה לכא' הם ד' הלקט יושר בשם בעל התה"ד (בעמ' 84), עיי"ש שכתב להדיא דלועס מעט מעט ואח"כ בולע בב"א. ונודע שכך נהג מרן החת"ס זצ"ל.

אלא שבמ"א מפורש להיפך שיכניס בב"א ב' כזיתים לתוך פיו ויבלע זית אחר זית, והנה מלבד שזה יותר קשה במציאות, שהרי ודאי דיותר קל להכניס מעט מעט ולרסק עד שיתקבצו יחדיו, ויהא אפשר

ויל"פ בשתי דרכים, או מצד החפצא דכשנלעס ומתערב ונעשה כדבר אחד נהפך לחפצא אחרת, והו"ל כמצה שנשתנה טעמה, דזה מצה בטעם מרור, אך לפי"ז לכא' לא שייכא כשאוכל מצה דמצוה עם מצה דרשות כיון שאי"ז שינוי הטעם, אכן במנח"ח ס"ל דזה שייך גם במצה דמצוה עם מצה דרשות [ומובא בשער המועדים פ"כ סוף הערה קע"ב], ובאמת שלא מסתברא לומר כן, דא"כ מה לי רשות או מצוה, דסוכ"ס נשתנה טעמו וזה חפצא אחרת, ויעוי' עוד בשעה"צ שבס"א דלהדיא מפ' שזה סברא אחרת ואין ביניהם שייכות, דעיי"ש שלא רצה לפרש דין מצה שריוה משום הדמיון למבושלת, כי אם משום אתי אכילה דרשות ומבטל לאכילה דמצוה.

אך יותר נראה דהוא הלכה בהלכות קביעת שם האכילה, שכאשר באכילתו מרגיש טעם נקבע עפ"י שם אכילתו, וכשמרגיש טעם נוסף המקשה את הרגשת הטעם של המצוה נחסר בשם האכילה של המצוה, ואין הכונה משום שלא הרגיש טעם אלא משום שהרגיש טעם אחר על פני הטעם של המצוה, וזה שינה את שם המעשה אכילה שאינה אכילת מצוה, והו"ל כעין ביטול אך לא ביטול הכמות והחומר זב"ה, כי אם ביטול הטעמים זב"ז שעפ"י נקבע שם האכילה, ובהא פליגי הלל ורובן אי נימא דכשנייה מצוה הו"ל כולו אכילת מצוה, ונעשה שם אכילת ב' מצוות וכעין הא דבאיסורין לא מבטלין זא"ז, דאף ששם פרטי מתבטל מ"מ שם איסור לא מתבטל, וה"ל אף אם שם הפרטי מתבטל מ"מ שם אכילת מצוה לא מתבטל.

והנה בתו' בזבחים (שם) הק' דנימא טכ"ע [ותי' דטעם המרור חזק, ומשמע דלא מרגישים טעם המצה, וצ"ע (כאשר כבר העיר הגרעק"א שם) דא"כ אמאי אמרינן גם איכפא דאתי מצה דרשות ומבטל טעם מרור, וצ"ע]. ובחזו"א (סי' קכ"ד) דנימא טכ"ע ודכזבא"פ, ותי' דמצוות שאני, ולא פי' לן טעמו של חילוק, ויעוי"ש בתוס' שכתבו בתו' ב' דנחשב שנחסר מכזית, אך לא פי' אמאי באיסורים לא נימא הך סברא ולכא' צ"ל דבדואי גם יסוד הדין דטכ"ע ודכזבא"פ מיוסד שבכה"ג נקבע שם האכילה גם כאכילת האיסור כיון שהוא נרגש בטעמו [ולמ"ד טכ"ע דרבנן עכ"פ כשנרגש בטעמו וממשן], ועי' קשיא להו דחזו"א דשם האכילה נקבע ע"י שמרגישים גם את טעמו, וא"כ ה"נ יקבל האכילה שם אכילת מצוה משום שגם המצוה מורגשת, ועי' תי' החזו"א דבמצוה שאני, והיינו דלאיסורים מה שזה גם עבירה זה כבר סיבה לעבור עליו ולקבל עונש, אך למצוה בעינן שייחשב שאוכל את כל האכילה שבחפצא דמצוה [וקשה לומר דעצם זה שאוכל גם עוד משהו איכפ"ל, דמה איכפ"ל שייקיים מצוה ורשות, ובהכרח הביאור כי בודאי טעם משפיע על טעם שא' מקליש קצת ומסתיר קצת את הטעם של השני, שהטעמים ודאי מעורבים זב"ז וכו"ל, ונעשה כמי שלא אכל את כל האכילה שבחפצא דמצוה, ששם האכילה נקבע בטעם]. ולכא' גם לדרך זה נימא דלא כמנח"ח דבמין במינו לא שייך לומר שטעם מבטל טעם, אלא אדרבה מוסיף עליו ומחזקו, ומרגיש כל הטעם, ואוכל כל האכילה שבחפצא דמצוה, ודו"ק היטב [וסברת מנח"ח צ"ב].

אלא שצריך להבין, דהרי נראה שהנידון מסברא בין הא דכזבא"פ במין בשאינו מינו דחייב כרת לכז"ו [דהיינו אף למ"ד טכ"ע לאו דאין], והיינו שזה סברא דלא בטל ונחשב אוכל את האיסור, ובין הא דרשות מבטל מצוה, ומנלן הך חילוקא, ומ"ט לחלק ביניהם, דאמאי לא נימא גם באיסורים שכל שלא אכל את כל האכילה שיש בחפצא דאיסורא לא עבר על איסור כאשר אנו אומרים במצוות.

ולכא' אפ"ל דבמצוות עיקרן מצד מעשה הגברא וליכא, דכלפי מעשה האכילה של הגברא הוה מעשה חסר, כיון שמקצת הטעם נתבטל בטעם אחר, ובאיסורים עיקרן מצד החפצא הנאכלת, דהיינו שנהנה מעיו בהחפצא דאיסורא, וכל שהחפצא לא נתבטל ומשום דאהני טעמו לומר שהוא קיים שהרי מרגישים גם אותו. וכיון שבתוך משך זמן אכילת פרס הוא נאכל הרי נמצא שהוא נאכל, ונהנה מעיו בהאיסור ושפיר נחשב שעבר עבירה, אכן צ"ע מדמדמה ה"ר"ן [ונפסק בשו"ע] מצוה לאיסורים לענין אכילה בלא כונה, ומשמע דשניהם שוים, וכבר ביאר הג"ר אלחנן זצ"ל (ב"ח"ב סי' כ"ג סק"ו) וכן החזו"א הוריות (קדשים סי' ט"ו סק"ט) לדינא דמתעסק בחלבים, דטעמו משום שאין האיסור המעשה אלא מציאות הנאת מעיו, ומדאמרין להך סברא גם באכילה דמצוה, משמע שג"ז באותו גדר, אך באמת דלק"מ דודאי אין שוים, דהא אם לא יודע שהיום פסח או שזה מצה לא יצא, ולגבי איסורים כה"ג נמי לא הוי מתעסק, דכסבור שומן ונמצא חלב חייב קרבן, ובהכרח דחלוקים המה, והיינו דבדואי במצוה אין המצוה רק התוצאה כי אם עצם המעשה, ומצוות ד' עבודת האדם המה ולא רק התוצאה שייכנס המצה לתוך מעיו, ובהכרח דטעם דמהני בלי כונה צ"ל עפ"י מש"כ בקה"י (שבת סי' ל"ה) דהנאה מקשרת בין האדם למעשה ונעשה כמתכוין, ולזה בעינן איזה ידיעה, ושאי מחלבים ועריות, וכיון שכן שפיר י"ל כחילוק הנ"ל לבאר ההבדל בין הנידונים, ודו"ק היטב. [ויעוי' עוד במהר"ם חלאוה ומאירי (דף קט"ו) שפי' דרך נוספת בהך מילתא].

איזה אכילה דרשות אינה מבטלת אכילה של מצוה

ב. והנה רבותינו הראשונים ז"ל נתקשו מ"ט אין החרוסת מבטלת את המרור דמדא' בזמן הבית, ולכ"ע, ומ"ט בזה"ו לת"ק אין חרוסת דרשות מבטלת מרור דרבנן, ולת"ק דס"ל דחרוסת רשות. והתוס'

והנה נחזי אנו, דהנה להר"ף ברכת על אכילת מצה ומצות מצה בעיא פרוסה, והמוציא לא בעיא פרוסה, אך באמת כבר כ' הר"ן דגם להר"ף א"צ פרוסה להמוציא, אלא שאם יש לו פרוסה מברך עליה, ויתכן שאדרבה היה עדיף שלא יהא לו פרוסה בשעת המוציא, והיינו טעמא דפרוסה בין המוציא לעל אכילת מצה [וקודם קידוש, להקידוש כבר מדבר על היום ועל זכירת יצי"מ הגורם למצות מצה], ובעלמא יש לו פרוסה ממקודם שפרסה קודם מגיד (ובחק יעקב סי' תפ"ב מבו' דלהר"ף מקיים לחם משנה בהבאתו לשלחן שלימות אף שפורס קודם המוציא, ומשום הכי בכה"ג עדיף לפרוס בין המוציא לעל אכילת מצה).

ולהרא"ש לכא' סגי לפרוס אחר המוציא דיהא לו לחם משנה בשלימות, ועל אכילת מצה בפרוסה, אכן נר' דהרא"ש ס"ל דאין עושין חבילות וכו"ל, דלדידיה יש כאן ב' מצוות נפרדות, וחלוקות גם בהלכות, דהיינו אכילת סעודת יו"ט ולחם משנה בשלימות, וקיום מצוות מצה בפרוסה, וא"כ בעינן שיקיימנה במצה אחרת [ואכתי יל"ע שיקיימנה בשלימה השניה שאין פרוסה להמוציא, ואולי בעינן שלא תהא מכלל הלחם משנה, א"נ שכל מה שפורס בין המוציא לעל אכילת מצה נראה שהמוציא מתייחס אליו, ועי'].

ולתוס' בודאי שפיר דמי לנהוג כמחש"כ אליבא דהר"ף, אבל לראב"ן י"ל דכיון שיש חיסרון דחבילות ע"כ דינו כמו להרא"ש, אך באמת הרי לעולם מברך על אכילת מצה על השלימה מן הלחם משנה, וא"כ לכא' מה איכפ"ל לקיימה בשלימה השניה ויפרוס שניהם קודם על אכילת מצה, אכן באמת תיקשי לעולם אמאי אין בוצע אחת מן השלימות לאחר ברכת המוציא, בכדי שתהא גם ברכת על אכילת מצה על פרוסה, ובהכרח צ"ל דבכה"ג שפורס מיד אחר המוציא יראה כמי שבירך עליה המוציא, ולא יצאנו ידי עשיית חבילות, וע"כ מוכרח לבצוע עליה אחר ברכת על אכילת מצה, וכיון שכן בעיינו יצא דשתי הברכות נאמרו על שלימה ולא בירך כלל על פרוסה, וזה בודאי אינו ראוי, ומשום הכי שפיר קאמרין דיותר טוב לבצוע על האמצעית קודם המוציא.

והנה נתבאר לן ד' הבה"ל סי' תפ"ג לרא"ש ולראב"ן, אך ד' המ"ב סי' תפ"ב לגבי מי שיש לו רק שתי מצות לא א"ש לכא' לראב"ן לפי שנמצא שלא בירך שום ברכה על פרוסה, ואולי א"ש לרא"ש דהיכא דלא אפשר מברך על ב' שלימות ופרוס ומברך על אכילת מצה, והיינו דקעביד ב' מצוות באותה מצה [שהרי לא קאמר לפרוס ב' המצות בין המוציא לעל אכילת מצה], והיינו בהכרח משום דהיכא דלא אפשר עבדינן תרי מצוות בחדא חפצא [והכא ממ"נ ייחשב תרי מצוות בחדא מצוה, דגם אם יפרוס שניהם ויאכל מ"א להמוציא ומאידך למצה, ייחשב מקיים שניהם בא' כיון שנר' שברכת המוציא על שניהם וכו"ל], ולפי"ז א"ש גם לראב"ן דהיכא דלא אפשר שאני.

[ובקצרה: דהנה לכא' יל"ע מ"ש בס"י תפ"ב דבוצע אחר ברכת המוציא, מס' תפ"ג שבוצע קודם, ולפ"ו היה אפ"ל דתלוי בין רא"ש לראב"ן, דלרא"ש המוציא בשלימות ועל אכילת מצה בפרוסה שפיר דמי לבצוע אחר המוציא, ומשא"כ לראב"ן דבעינן המוציא על פרוסה, אך באמת נר' דלראב"ן אין כזה ענין וכדחזו"א להר"ף, אלא שהנידון מצד מצוות חבילות שכל שפורס בין המוציא לעל אכילת מצה נחשב שבירך עליו המוציא, וממילא שאני בין היכא דאפשר דהיינו כשיש לו ג' מצות, מהיכא דלא אפשר שיש לו רק ב' מצות וכמוש"נ].

סימן ו'

בהא דאכילת רשות מבטל אכילת מצוה

גדר ההלכה וטעמו

א. קיי"ל דאם אוכל דבר רשות בזמן שאוכל אכילה של מצוה, אמרינן דאתי אכילה דרשות ומבטל אכילה, ומקור ד"ז מסוגיית הש"ס בפסחים דף קט"ו (עיין שם), ויל"ע מהו טעמו של הלכה זו, ובלשון רש"י ורשב"ם איתא דמבטל להטעם של המצה, אלא דזה צ"ב דהרי חזו"א דבמצוה א"צ להרגיש טעם דבלע מצה יצא, וא"כ מה איכפ"ל שמתבטל הטעם, ויעוי' במ"ב סי' תע"ה ס"ק ל"א שאם בלע מצה ומרור כא' לא איכפ"ל שלא הרגיש טעם המצה, אך כלשעסן ונתערבו בלעיסה איכפ"ל, וצ"ב דמאי גרע בכך.

וראיתי להגר"א גניחובסקי זצ"ל שהבין שזה מתורת ביטול ברוב, ודייק כן מסוגיית הש"ס בזבחים דף ע"ח דמדמי סוגיית איסורין מבטלין לסוגיית מצוות מבטלות, ועוד למד כן מקו' תו' שם דנימא טכ"ע דזה סברא כלפי ביטול ברוב, וש"מ דמצד ביטול ברוב אתינן עלה, דחיישינן שבחלק מן התערובת א' מרובה על חבירו, כיון שאין בילה ואין מעורבין בשוה, עכתי"ד.

אך באמת במ"ב מפו' שלא כדבריו, דבמ"ב בס"י תס"א בשעה"צ כ"ט כתב דבשריית מצה במשקין נמי אמרינן להך כלל דאתי רשות וכו', והתם לא יתכן שהמשקין מבטלין את המצה, ועוד שלכא' דין זה נאמר גם בלעיסה שאם מוציא את זה מהפה עדיין הם ניכרים, ואינו בטלין ברוב, דאטו לא נאמר דין זה רק בלעיסה כזאת שהמצה ומרור נתרסקו עד שאין ניכרים, ויעוי' עוד להלן מה שיתבאר מד' רבותינו הראשונים ז"ל אימתי לא נאמרה הך כללא [ונלמד מהא דמרור וחרוסת], ואי משום חשש ביטול ברוב אכתי ניהוש בכזית מצומצם שמא מקצת נתבטל ברוב, ובע"כ דלאו מה"ט אתינן עלה.

בלבוע יחד ב' זיתים מרוסקים, הרי שכן מפו' שעשה בעל תרוה"ד, וכך גם לכא' מוכרח בסברא, וד' המג"א צ"ע בסברא, ומה שדייק כן מתרוה"ד צ"ע דבתרוה"ד לא נכנס שם לענין ב' זיתים כלל, ולכא' ה' נראה דעיקר טעמו של המג"א דבאמת הכא סגי בכזית א' מן השני זיתים שיהא בב"א, דעיקר מה שמחמירין בהכי לאכול בב"א הוא רק כלפי הקיום מצות מצה דאו', ולא כלפי הך ענינא דכזית לכל ברכה, ומה שמכניס לפיו בב"א הוא מטעם אחר שלא להקדים העסק באכילת מצה אחת לפני אכילת מצה ב', וע"כ אף אם יכניס בב"א מב' המצות מעט מעט, מ"מ נמצא שמקדים מקצת של מצה א' לפני מקצת הב' של מצה ב', וכן להיפך, וע"כ מכניס משניהם בב"א [וצ"ל שאחר שכבר הכניס לפיו וריסקם ונתערבו, תו לא קפדינן על הקדמת א' לחבירו דכבר נעשו כחדא מילתא, ועי']. ולפי"ז בכורך שפיר דמי להכניס לפיו מעט מעט ולבלוע אח"כ את שניהם יחדיו, אכן צ"ע אם זו כונת המג"א.

והנה במ"ב כתב לגבי ב' זיתים דמוציא מצה להכניס שניהם לפה בב"א ולבלוע כזית א' משניהם, וזה ה' אפשר לפרש עפ"י מש"כ בד' המג"א דמצד סברת תה"ד בבליעה תליא מילתא, וקאי על הכזית דאו', המורכב מב' המצות יחדיו, אכן צ"ע דלהלן לגבי כורך כתב בס"ק כ"ב שיכניס ב' הכזיתים דהיינו המצה והמרור יחדיו לפה ויבלע מעט מעט, והנה באמת לא הזכיר בליעת כזית בב"א, והטעם פשוט דכזית המורכב חציו מפחות מזית מצה וחציו מפחות מזית מרור מה מעלה יש בו, דלא מקיים בזה שום מצוה, אך צ"ע הכנסה לפה בב"א למה לי, ובשלמא במוציא מצה נתפרש משום שלא יקדים א' לחבירו, אך כאן מאי איכא למימר, ומוכרח דס"ל דלענין מעלת אכילה בב"א סגי בהכנסה לפה בב"א וא"צ בליעה בב"א, וזה ממש היפך מש"כ לעיל מגמ', ומסברא דהעיקר תלוי בבליעה [ומקורות המ"ב עי' בשעה"צ שהוא מא"ר וב"מ דפליגי בלא"ה על התה"ד, דעי' בדבריהם דס"ל כמהר"ל דא"צ בב"א, וצ"ל שכונתו לסמוך עליהם לענין כורך וצ"ע].

[וכבר כ' בספר שבות יצחק ובספר שער המועדים דמי שקשה לו לבלוע כזית גדול בב"א, עכ"פ יבלע כזית קטן דהיינו כשליש ביצה של זמנינו בב"א] [ואפשר שזה יהא מורכב מב' המצות יחדיו וכו"ל, דהרי נת' דרק לקיום המצוה דאו' מחמירים לאכול בב"א, וקיום המצוה שפיר מתקיים מתוך שניהם יחדיו, ועכ"פ כשקשה לו ביותר מזה].

איך לשער הכזית בכא"פ מהכנסה לפה או מבליעה

ה. ודע דאם נקבל כפשוטו הדברים וכד' הלקט יושר [ודלא כמשמעות המ"א], א"כ לכא' עצם ההכנסה והריסוק יתכן שיהא אף ביותר מכא"פ, דלכא' סגי בבליעה, והרי לכא' אילו יש שיעור כא"פ רק מאחרי הריסוק עד גמר הבליעה נמי יצא, דהרי לכא' מי שהכניס לפה וריסק והוציא לפיו, ואח"כ הכניס לפיו ובלע בלי ריסוק יצא יד"ח מחמת הבליעה לחוד, ואין לומר דנשתנה [דזה אינו, דמי שפירר ודיבק במים נשאר ברכתו המוציא, עי' סי' קס"ח ואכמ"ל], ואולי אינו לכתחילה, דלא עדיף ממצה שרויה במים שאינו לכתחילה, ומשו"ה בעינן להחשיב את ההכנסה לפה כחלק מן האכילה, דייחשב הכל מעשה אריכתא, וע"כ בעינן שיהא ג"ז בתוך שיעור אכילת פרס, אך א"כ אי"ז אלא דין לכתחילה ולא בדיעבד.

אכן למשמעות ד' המ"ב דשם האכילה נקבעת בהכנסה לפה, ומשו"ה הצריך הכנסה לפה יחדיו וכו"ל, א"כ שפיר בעינן להחשיב ההכנסה לפה כחלק מן האכילה, ושיהא בתוך כדי אכילת פרס, ויעוי' ביה"ל סי' תנ"ד דמצה שלא היתה שלו בזמן ההכנסה לפה לא יצא יד"ח, וש"מ דס"ל שא"א לקיים המצוה בלי שתהא המצה כשירה בשעת הכנסה לפה, דהיינו שההכנסה לפה מוכרחת להיות חלק מן האכילה, וזו לכא' סברת מרן בעל שבת הלוי ח"ט סי' ק"ט וסי' קע"ג, אך הדברים צע"ג וכמוש"כ.

ענף ג' - מי שיש לו ב' מצות אי שפיר דמי לפרוס בין המוציא לעל אכילת מצה

הנה עד הנה נתבארו שיטות הראשונים בגוונא דיש לו שלימה ופרוסה אי בעי עוד שלימה, ועל מה יברך ויבצע, והנה מנהגינו לפרוס עוד קודם ההגדה כדי שבשעת ההגדה יהא לו פרוסה כנגד עיניו, להורות על לחם עוני בזמן הסיפור, וממילא נמצא שבעת מוציא מצה יש לפניו שלימות ופרוסה. אך יל"ע איך הדין למי שלא פרס בשעת יחף מאיזו שהיא סיבה, וכגון ששכח, או כגון אם אין מספיק במצות של בעה"ב, ובני הבית מקבלים מצות לעצמן לברכות מוציא מצה, אי בעינן שיהא להם ב' שלימות ופרוסה, או דסגי שיקבלו שתי מצות ויברכו המוציא ויפרסו אח"כ מצה אחת, או שניהם ויברכו על אכילת מצה.

והנה כבר מצאנו במ"ב סי' תפ"ב סק"ט שנתן עיצה לעשות כן למי שאין לו רק ב' מצות, אך עיי"ש שכ' דלכתחילה ישתדל שיהא לו פרוסה מלבד ב' השלימות, ואע"ג דזה יל"פ שכונתו לצורך שיהא לו פרוסה בשעת אמירת ההגדה, אכן יעוי"ש הלהן בביה"ל סי' תפ"ג שכתב לגבי מי שמקדש על הפת מחמת שאין לו יין, דלהר"ף ניטל ב' מצות ומברך המוציא ופרוס ואומר על אכילת מצה, אבל לדידן נוטל ג' מצות ובצוע האמצעית ואח"כ מברך המוציא וכו' כרגיל.

תירצו (בדף ק"ד) דכל עיקר מרור לא נתקן אלא בטיבול בחרוסת, ולכא' כונתם שכך צורת המצוה מלכתחילה, אך לא תי' בזה הקושי בזמן שביהמ"ק היה קיים ואליבא דכו"ע, דכלפי הדא' לא שייר לומר הכי, כיון שחרוסת לא כתיבא באורייתא [ועי' מהרש"א והגהות מהר"ב ונזבורג מש"כ בזה].

ובר"ן ובמאירי (קט"ו ע"א) כתבו הטעם דכיון דהוה טיבול בעלמא שדרך אכילתו בכך שאני, והיינו שאחרי שכך דרך האכילה, והוא נטפל אליו, נחשב שעדיין שם האכילה אכילת מרור, וכך מוכרח לומר לסוברים דמטבל מצה בחרוסת או במלח, עי' סי' תע"ה בטור ושו"ע [וגם רמ"א לא קאמר שלא לטבל במלח רק בשביל שייחשב לחם עוני, עיי"ש במ"ב], ועי' עוד כע"ז בתוס' פסחים קט"ו ע"א ד"ה אתי, עיי"ש.

ויעוי' בטור סי' תע"ה דבספר המנהיג' הק' על הרמב"ם דאין מטבל מצה בחרוסת, ונימא דאתי חרוסת דרשות ומטבל טעם מצה, ולכא' תיקשי עליה מ"ש מצה ממרור. וצ"ל דבמצה אין דרכו בכך, וס"ל דסגי במה שהוא דרך טיבול וטפילה, דבעינן שיהא דרך אכילתו בכך, ואולי הרמב"ם פליג ע"ז וס"ל דסגי במה שהוא דרך טיבול וטפילה.

ויעוי' בשעה"צ סי' תס"א (ס"ק כ"ט) שכ' דשריית מצה במשקין אסורה מה"ט דאתי רשות ומטבל מצוה, אך בטיבול בעלמא לא איכפ"ל כמוש"כ שם (ס"ק ל"ב) להדיא, וזה בהכרח כסברת הר"ן לגבי חרוסת, ולכא' איירי גם באופן שאין הדרך בכך, וכסברת הרמב"ם [ומה דאין אנו מטבלין מצה בחרוסת, הוא משום דס"ל שא"צ לזה, ועוד משום סברת הרמ"א (סי' תע"ה) שיהא דרך אכילת עוני].

והנה שיטת הב"ח והנצי"ב ועוד דבכל אכילה שאוכלים לביל הסדר מקיימים מצוה, אך לכא' זה בתנאי שלא יאכל עם זה רשות, וכן צ"ל במש"כ הפוסקים סי' תע"ז שסימוך על מה שאכל בסעודה לענין לומר שיצא יד"ח אפיקומן [עי"ש היטב]. וצ"ל דאיירי באופן שזוכר או שמסתמא אכל את המצות שבסעודה בלי דברים נוספים, אלא שמ"מ לא איכפ"ל אם יטבל במעט באופן שאי"ז כאכילת שני דברים יחדיו אלא כתיקון המצה בעלמא, וק"ל.

ויעוי' עוד מש"כ בספר שער המועדים פכ"א סק"י כמה שיטות על האופנים שבהם ליכא להך כללא, עיין שם.

בענין אכילת מצה עם דברי רשות בז' ימי הפסח אליבא דהגר"א

ג. והנה יש לדון לאלו שרוצים לקיים מצות אכילת מצה לשיטת הגר"א ז"ל, דיש מצוה לאכול כל ז' אם יכולים לקיימו ע"י שיאכלו את המצה עם דברים אחרים או לא, והנה בדרך טיבול בעלמא כדרך אכילתו פשיטא דאפשר, דהא גם לביל הסדר מהני וכנ"ל, וכל השאלה רק באוכל באופן שנחשב שאוכל שני דברים, ולהאמור מסתברא דבכה"ג אין מקיים המצוה [ואמנם לשיטת תו' בזבחים דף ע"ח אם אוכל הרבה מצה אמרינן דמתוך כל המצה שאוכל מסתמא טעם של זית, ויעוי' במנח"ח מצוה ו' ומצוה י'].]

[ואמנם על תי' תוס' בזבחים דרך מרור מטבל מצה ולא להיפך, לא קיי"ל הכי כדמוכח ממה דאנו אוכלין מרור מלבד כורך, ועי' תו' קט"ו ע"א וכאשר כבר דייק הגרעק"א].

וכן שמעתי בעצמי מפי מרן הגר"א ז"ל שטינמן שליט"א, וכן שמע דודי הגר"ד ס"ש שליט"א בעצמו מפי מרן הגר"ש זצ"ל (שער המועדים פכ"א סק"ט), וסברת האומרים שלא שייכא הך כללא במצות אכילת מצה כל ז' אינה מובנת ואינה נכונה.

וברור בלי ספק שכונת הגר"א ודעימיה שקיום המצוה היא באכילת מצה, ולא רק במניעה מחמץ [וכן מוכח במ"ב סי' תרל"ט ס"ק כ"ד שרצה לעשות היקש להצטרך להכניס עצמו לחיוב בסוכה, דהיינו לאכול אכילת קבע, אך במניעה מאכילה חוץ לסוכה דומיא דמניעה מחמץ פשיטא ליה דלא מקיים מצוה זו], ורק החולקים על הגר"א מפרשים שכונת התורה מניעה מחימוץ [ועי' בכלבו הלכות פסח סוף סי' נ' והלכות סוכה סי' ע"א, וברכ"י סי' תע"ה, ומ"א סי' תרל"ט, ובנין ציון סי' מ"ו ועוד].

ומ"מ בעיקר הדבר העירני אאמ"ר הגה"צ שליט"א שאין כונת הגר"א למצוה קיומית, שישודו חובה אם ירצה, וכגון בסוכה חובה בסוכה אם ירצה לאכול וחובה ליתן ציצית אם רוצה לילך בד' כנפות, אלא ישודו מצוה, שיש ג' דרגות חיוב, מצוה, רשות, וזה מצוה דהיינו שזה רצון ד' ומקבלים ע"ז שכו, אבל לא חייבים [ומ"מ המצוה היא מעשה אכילת מצה וכנ"ל, ומסתברא שגם בזה המצוה הוא המעשה ולא התוצאה דהיינו שיאכל, וממילא שאני גם זה מאיסורים לענין אכילה עם רשות וכנ"ל], ובהו יישב אאמ"ר שליט"א דאין חשש כל תוסף, כיון שגם אם מכין למצוה אין מתכוין לחובה, ובל תוסף זה רק במכוין לשם חיוב, ועי'.

סימן ז'

כזית בכדי אכילת פרס

ענף א'- שיעור פרס

מחלוקת תנאים בשיעור פרס

א. בעירובין דף פ"ב ע"ב כמה שיעור מזון שתי סעודות וכו', ר' יוחנן בן ברוקה אומר ממכר בפונדיון מד' סאין בסלע, ר"ש אומר שתי ידות לככר משלש לקב, חציה לבית המנוגע, עכ"ל המשנה.

וכתב רש"י ז"ל: חצי ככר השלימה ששיערו בה את העירוב, בין למר ובין למר, לשהייה בבית המנוגע וכו', ואע"ג דלר"ש לענין עירובין ג' סעודות איכא בככר, התם הוא דבשיעור עירוב נתכנון להקל, אבל שיעור סעודה קים להו לרבנן בהכי, ובעינן שישהה כדי אכילת חצי ככר זו, והוא פרס דכוליה הש"ס, ע"ש ששיעורה בפרוסה, כלומר בחצי ככר, עכ"ל.

ומבו' בד' רש"י דנח' ר"י בן ברוקה ור"ש בשיעורו של ככר, שבו שיעורו שיעור שתי סעודות לעירובין, ושחצי ככר זו הוא הנקרא פרס בכל מקום, ומבו' עוד ברש"י דפרס האמור בכל מקום שהוא סעודה אחת, דהככר הוא שיעור שתי סעודות, מ"מ לר"ש בעירובין אפשר להקל ולהחשיב כל סעודה בפחות מזה, שלענין עירובין כל סעודה היא רק שליש ככר, ושתי סעודות זה רק שני שליש ככר.

וככר זה מבו' בגמ' דלר"י בן ברוקה הוא רבע קב, דהיינו שש ביצים, ולר"ש הוא שליש קב, דהיינו ח' ביצים, שהקב כ"ד ביצים, וממילא ג"כ פליגי לענין פרס שבכל מקום דלר"י בן ברוקה הוא ג' ביצים, ולר"ש הוא ד' ביצים.

ויעוי' להלן בדף פ"ג דמוכח ברש"י (ד"ה כמוה וד"ה בלא קליפתה) הדנידון בביצים עם קליפתן, ורק לענין ביצה דטומאת אוכלין איכא פלו' אם ביצים בקליפתן או בלא קליפתן [ואף דבברייתא איתא ששיעור טומאת אוכלין בחצי חצי חציה של ככר זו, מ"מ תנא דמתני' לא קאמר הכי, לפי שס"ל שאין שיעור טומאת אוכלין בחצי חצי חציה של ככר זו, דיש בזה כמה שיטות, ובפרט למ"ד שלטומאת אוכלין השיעור הוא ביצה בלא קליפתה, שזה הרבה פחות מחצי חצי חציה של ככר זו].

מחלוקת הראשונים כמאן קיי"ל [ואם יש]

נפק"מ בכ"ז לענין טומאת אוכלין]

ג. ולענין הלכה נחלקו רש"י והרמב"ם, דרש"י [בעירובין (דף ד' ע"א), ובפסחים (דף מ"ד ע"א) וביומא (דף פ' ע"ב), ובכתובות (דף ס"ד) ובכריתות (דף י"ב ע"ב)] ס"ל דקיי"ל כר' שמעון דככר ח' ביצים, ופרס ד' ביצים, אבל הרמב"ם [עירובין (פ"א ה"ט) חמץ (פ"א ה"ו) שביית עשור (פ"ב ה"ד) מאכ"א (פ"ד ה"ח, ופט"ו ה"ג) נזירות (פ"ה ה"ד) טומאת צרעת (פ"ה ה"ד) טומאת אוכלין (פ"ד ה"א) יעוין שם היטב] ס"ל דקיי"ל כריב"ב דככר וביצים ופרס ג' ביצים.

ושורש מחלוקתן ביאר הב"ב בסי' תרי"ב דכיון שאמרו בגמ' דחצי חצי חציה לטמא טומאת אוכלין, ורק לר"ש הוה כביצה, דלריב"ב הוה פחות מכביצה, א"כ כיון דנקטינן בכל דוכתא דכביצה לטמא טומאת אוכלין ש"מ דהלכה כר"ש, וכן מבואר בתוס' עירובין (פ"ג ע"א), אך הרמב"ם ס"ל דהרי בלא"ה לא קיי"ל כי הך ברייתא, ומתני' לא קאמר לה, ולא עוד אלא שבגמ' עירובין פ"ג, איתמר בלשון חכמים דחצי חציה לענין טומאת הגוויה היינו ביצה ומחצה ולא שני ביצים, א"כ ש"מ דקיי"ל כריב"ב, וצ"ל דכיון דלא קיי"ל כי הך ברייתא דחצי חצי חציה, דמתני' לא סברה הכי כמבואר בגמ', ע"כ ס"ל דאמת לריב"ב כביצה לטומאת אוכלין אף שזה יותר מחצי חצי חציה.

ולכא' עוד דכיון דקיי"ל דלטומאת אוכלין משערין בביצה בלא קליפתה, א"כ אולי זהו באמת שיעור חצי חצי חציה לריב"ב, דהרי מבואר ברש"י דאם נקבל ד' הברייתא גם לריב"ב נמצא ששיעור טומאת אוכלין ביצה פחות רביע, ושמא נאמר דשיעור הקליפה עם החלל שבין הקליפה לביצה [כמו שאפשר לראות בביצה מבושלת שיש חלל של אורז בתחתית הביצה בין הביצה לקליפתה] הוא רביע, וי"ל דברייתא נקטה חצי חצי חציה נתכוונה לביצה בלא קליפתה, שהוא ביצה בקליפתה פחות רביע, וביצה שאמרו בכ"מ לענין טו"א נתכונו לביצה בלא קליפתה, וכחכמים דברייתא בעירובין (דף פ"ג ע"א), וכדפסק באמת הרמב"ם (בפ"ד מטומאת אוכלין הלכה א') עיי"ש.

וכבר מצאנו במהרי"ל (הלכות הגדה אות ט') שכתב שבכלי המחזיק ביצה ומחצה בקליפתה הוא ממלא כמעט שני קליפות של ביצים, ולפי החשבון נמצא שהקליפה תופסת כמעט רביע מן הביצה בקליפתה, וביצה בלא קליפתה היא שלש רבעים של ביצה בקליפתה [שהרי נמצא שיון שבכלי המחזיק שלשת רבעי ביצה בקליפתה נכנס בקליפת ביצה וכמעט ממלא אותה, ונראה לומר דמש"כ שאינו ממלא לגמרי, משום שבאמת הקליפה עצמה אינה תוספת רביע כי אם בצירוף החלל שבין הביצה לקליפה, וע"כ כשיכניס את היין ישאר קצת חלל, וק"ל [ועי' להלן ענף ב' אות א' בהערה שם].

ולפי"ז י"ל דבאמת ברייתא דחצי חצי חציה לטומאת אוכלין אתיא לתרווייהו ולכל חד כדאית ליה, ופלוגתא דר"נ ור"ד לעומת חכמים אי שיעור ביצה לטו"א בקליפתה או בלא קליפתה נמי אתיא כי הך ברייתא, שטעם מחלוקתן בפלו' דריב"ב ור"ש, דר"נ ור"ד דאמרי ביצה בקליפתה ס"ל כר"ש, דהא היינו חצי חצי חציה של ככר של ד' ביצים, וחכמים דאמרי ביצה בלא קליפתה ס"ל כריב"ב, דהא היינו חצי חצי חציה של ככר של שש ביצים בקליפתן דריב"ב, ופסק הרמב"ם כחכמים דהיינו כריב"ב, ודו"ק [ואגב אורחא יל"ע דהא מקור דינא דביצה לטו"א נלמד בגמ' יומא (דף פ') משום דרך שיעור מה שביית הבליעה מחזיק בב"א, ואטו נימא דנחלקו כמה מחזיק בית הבליעה בב"א, אכן נראה דבגמ' יומא שם אמרו, דעיקר דין ביצה מהלל"מ

וקרא אסמכתא, וי"ל דהך אסמכתא אליבא דהלכתא. ולרש"י לכא' לאו אליבא דהלכתא, ועי'].

אי איכא שיטה נוספת בשיעור פרס

ג. והנה בתוס' בעירובין (דף ע"ט ע"ב) כתבו דזית חצי ביצה, דקיי"ל דבית הבליעה מחזיק כביצה כדאיתא ביומא (דף פ' ע"א), ובכריתות (דף י"ד ע"א) אמרינן דאין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים, ואמרינן בשבת (דף צ"א) דגרוגרת הוי טפי מזית, וא"כ נמצא ד"ח גרוגרות שמבו' בעירובין (דף פ' ע"ב) שהוא שיעור שתי סעודות לענין עירוב הוי טפי מח' ביצים, וכתבו דאה"נ דלר"מ ור"י דבמתני' בעירובין (דף פ"ב ע"ב) הוה שיעור שתי סעודות טפי מח' ביצים, דהיינו יותר מט' ביצים, שהרי זית חצי ביצה, וגרוגרת טפי מזה, וא"כ י"ח גרוגרות הוי טפי מט' ביצים.

ויל"ע לפי זה אי ה"נ לפי"ז הוה שיעור פרס ד' ומחצה ביצים וקצת יותר [ולכה"פ ד' ומחצה משהוין, דעל כל חצי ביצה שהוא זית צריך להוסיף קצת עד לשיעור גרוגרת], ולכא' אין לומר דרק לענין עירוב קאמרי ר"מ ור"י, דהרי אדרבה עירוב קיל טפי, וכדחזינו דלר"ש בעלמא שתי סעודות הו' ח' ביצים, ולענין עירוב הוה ה' ביצים ושליש ביצה, וכ' רש"י בדף פ"ב ע"ב דהוה משום דבעירוב הקילו, וגם לגבי ר"י ור"מ אמרינן בגמ' שלא נתכוונו אלא להקל [דהיינו כלפי מה שנקטו בלשונם שתי סעודות של שבת או של חול עיי"ש בגמ']. וא"כ לא מסתבר לומר שהחמירו, וא"כ נמצא דלפי שיטת תוס' לר"מ ולר"י שיעור פרס קצת יותר מד' ומחצה ביצים [ועי' בד' הב"ח דלהלן].

ולכא' נר' מד' התוס' שם דנקטינן כר"מ ור"י דכוותיהו אזלי ד' שמואל בסוגיא שם דשיעור עירוב י"ח גרוגרות, וכ"כ הב"ח בסי' ת"ט, אלא דעיי"ש שכתב הב"ח שהטור פסק כוותיהו ומ"מ היקל בשיעור ח' ביצים לעירוב, וביאר הטעם דלא רצה הטור להחמיר יותר משיעור סעודה בכל מקום שהוא ד' ביצים, וכדחזינו דהטור נקט בכ"מ דשתי סעודות היינו ח' ביצים, ופרס היינו ד' ביצים [יעוי' בסי' תרי"ב], ואמנם ד"ז דהוה שיטה חדשה שלא נזכרת בגמ', והוה פשרה בין ר"ש לר"מ ור"י, והיינו דלר"ש בכ"מ שיעור סעודה ד' ביצים, ובעירוב הקילו ששתי סעודות ה' ביצים ושליש, ולר"מ ור"י לעולם שיעור שתי סעודות יותר מט' ביצים, ואנו נקטינן כר"ש אלא דלית לן קולא בעירוב יותר מבשאר מקומות מחמת דר"מ ור"י לא הקילו, וצ"ע בזה.

שוב העיר לי דודי הגה"צ מהרי"ד ס' שליט"א [בעל שער המועדים] דלולי ד' הב"ח יל"פ דהתוס' לא קאמרי רק דשיעורא דריב"ב שהוא ו' ביצים, ושיעורא דר"ש בעירוב שהוא ה' ושליש ביצים, ולא אתי שפיר עם שיעורא דזית חצי ביצה, אך לעולם שיעורא דח' ביצים אתי שפיר עם שיעור זית חצי ביצה, והיינו משום שנאמר דלאו דוקא חצי ביצה ממש אלא כמ"ש המג"א סי' תפ"ו, או שנאמר דחצי ביצה בלא קליפתה וכמ"ש הגר"א שם, וכדלהלן ענף ב', ולפי"ז א"ש ד' הטור שכ' ח' ביצים בעירוב שזהו שיטת התוס' ממש עם ד' השו"ע סי' תפ"ו, וא"צ להדחק כשיטת הב"ח ומ"ב שם, ועי' היטב.

הכרעת ההלכה

ד. ובשו"ע לענין עירוב, בסי' שס"ח הביא ב' השיטות, אך בסי' ת"ט נקט ו' ביצים, והרמ"א ציין לדיעה דס"ל ח' ביצים, ובסי' תרי"ב הביא ב' השיטות לענין כזית בכדי אכילת פרס, ובמ"ב כתב בסי' תרי"ב סק"ח ז"ל: ולענין הלכה כל שבשל תורה הלך אחרי המחמיר, ובשל דברי סופרים הלך אחר המיקל, עכ"ל. והיינו דנידון כספק, ועי' בסי' שס"ח ס"ק י"ב שכ' דלכתחילה נכון לנהוג אפי' בשל סופרים כשיעור ח' ביצים, ונר' דה"ה לעולם כן הוא שלכתחילה צריכים לחוש לדיעה המחמירה גם בשל סופרים [ולפעמים החומרא לחוש לדיעה שלו, ולפעמים לדיעה של ח', והכל לפי הענין], והרי הדברים ק"ו, דהרי לענין עירוב דעת הב"ב סי' שס"ח והגר"א שם דליכא למ"ד דשיעורו בח' ביצים, דהא ר"ש מיקל לענין עירוב דסגי בה' ביצים ושליש ביצה [ולא ס"ל לד' תוס' הנ"ל וכאשר יתבאר עוד להלן בענף ב'], ואעפ"כ קאמר המ"ב דלכתחילה יש להחמיר, כ"ש שיש להחמיר בשאר דוכתי דודאי איכא פלו' א' ו' ביצים אי ח' ביצים, דאף שבד"ס הלך אחר המיקל, מ"מ לכתחילה אין להכניס עצמו לספק, וכגון שיש להשתדל לאכול כזית בתוך כדי אכילת ג' ביצים, בשביל שיוכל לברך ברכה אחרונה.

[ובמקום שיש עוד ספק מבו' במ"ב דשפיר להקל, וכגון מש"כ בסי' קס"ח להקל לאכול עד קרוב לד' ביצים של פת כסנין, ומשום דהוה ס"ס, ספק אי אזלינן בתר שיעור סעודה או בתר שיעור פרס, וגם ספק איך לשער פרס, וק"ל].

מה גדלו של פרס לפי המציאות

ה. והנה נודע מחלוקת רבותינו ז"ל אי משערים הביצים לפי ביצים שלנו, או שצריכים להכפיל הביצים, ופשוט דהך פלו' נוגעת גם לנידון דין בין למ"ד ו' ביצים ובין למ"ד ח' ביצים, והיינו דשיעור ביצה של זמנינו לד' החזו"א הוא כ-50 סמ"ק, ולהאגרו"מ 55 סמ"ק, ולהגר"א ח' נאה 57 סמ"ק, אלא דלהחזו"א שהכריעו הצל"ח וחת"ס וכו' צריכים להכפיל הביצה ל-100 סמ"ק [ואמנם אין להכפיל ביצת הגרא"ח נאה ל-114 סמ"ק, דאין הלכה להכפיל הביצים, ורק שהצל"ח שיער הביצים לפי חשבון האצבעות שיהא כלי המחזיק רביעיית מצד א' כשיעור אצבעיים על אצבעיים ברום אצבעיים וחצי אצבע וחומש

זיתים הוא פחות מביצה בקליפתה, וכד' הדגמר' שהביא המ"ב סי' תרי"ב, אך יש לדחות שאדברה לשון הגמ' אית ביה שני זיתים, וי"ל דאדברה הכונה לכה"פ שני זיתים ואפי' יותר, וי"ל שהוא כביצה בקליפתה ואפילו יותר מזה.

ואמנם אי נימא דלרש"י הוא כחצי ביצה בקליפתה, יל"פ ד' הגמ' בפשטות ממש דהכותבת פחותה מביצה בקליפתה ויתירה מביצה בלא קליפתה, וכשיטת הבנין ציון שהביא המ"ב (סי' תרי"ב), ואה"נ דמשום הכי שינו בגמ' הלשון, דבכותבת איכא לכה"פ שני זיתים ואפי' קצת יותר, ובביצה בלא קליפתה אין יותר משני זיתים, דהזית חצי ביצה בלא קליפתה.

והנה נמצא דזה קצת גורם לנו להדחק ולומר דלרש"י הוא חצי ביצה בלא קליפתה, כיון דלהרמב"ם מוכרחים להדחק בלשון הגמ', [אלא א"כ נדחק ונאמר דההפרש בין הביצים כשליש שהוא דחוק ורוחק מאוד וכנ"ל].

והנה הגר"א ז"ל רצה ליישב דברי השו"ע שפסק בסי' ת"ט דפרס הוא ג' ביצים, דהיינו חצי משתי סעודות שהם ו' ביצים, עם דבריו (בסי' תפ"ו) שהביא לה"א שהוא חצי ביצה, אכן כבר העירו דהשו"ע בסי' תפ"ו נקטו בשם י"א, וי"ל דהסתם הוא שלישי ביצה בקליפתה כיוצא מדבריו בסי' ת"ט שזה פחות מחצי ביצה בלא קליפתה, ולענין דא"י הביא לשיטת ה"א שזה חצי ביצה, וכונתו לחצי ביצה בלא קליפתה.

ועכ"פ נמצא מכ"ז דיתכן שפיר לומר דיש מח' בין הרמב"ם לרש"י אם הזית הוא 0.333 שהוא שלישי של ביצה בקליפתה, או 0.357 של ביצה בקליפתה שהוא חצי ביצה בלא קליפתה.

(ג) ובמ"א סי' תפ"ו כתב להשוות ד' השו"ע שם דזית הוא חצי ביצה, עם החשבון של שתי סעודות ח' ביצים דהיינו י"ח גרוגרות, ועם החשבון של שני זיתים בכותבת שהוא פחות מכביצה, ופשטות דבריו משמע דפ"י ד' השו"ע על חצי ביצה בקליפתה, דהבין שהביצים דסי' שס"ח ודסי' תפ"ו ודסי' תרי"ב הכל אחד, וע"ז כתב שהוא קצת פחות מחצי ביצה, וכונתו שהוא קצת פחות מ-45 אחוז של ביצה, דהרי לפי חשבון זה נמצא שהגרוגרת הוא 45 אחוז של ביצה בקליפתה, והזית קצת פחות, ומשמע שלא הרבה פחות, ואולי לית ליה לכללא דעשירית הגרוגרת, ואולי מספיקא א"א להקל כשיעור פחות מ-45 אחוז של ביצה בקליפתה, אך בודאי לא חצי ממש, וכמו שהכריח שם, וכנ"ל.

(ד) ורבינו הגדול בעל המ"ב בסי' תפ"ו העתיק פי' ד' השו"ע שהוא חצי ביצה בקליפתה, ומשמע שצריך להחמיר בחציו ממש, והאמת שכך הוא פשטות ד' התוס' הנ"ל, וכאשר הוכיחו מכח זה ד"ח גרוגרות הו' טפי מח' ביצים, ובב"ח סי' שס"ח ושעה"צ שם כתבו שהוא יותר מט' ביצים, וכבר כ' הב"ח שם דהטור פוסק כתוס' וכנ"ל ענף א' [ועי' מש"כ שם, אך עכ"פ המ"ב אזיל לשיטתו בהבנת שיטת התוס'].]

אלא דלכא' תיקשי דהרי בודאי שהוא פחות דכותבת פחותה ואית בה שני ביצים, וגם שביצה בלא קליפתה אין מחזקת יותר משני ביצים, שהרי בית הבליעה מחזקת ביצה בלא קליפתה, ובהכרח צ"ל כמוש"כ בשער המועדים (פ"ט ס"ק י"ח) דס"ל דכותבת וכן ביצה בלא קליפתה הוא פחות מביצה בקליפתה רק מעט מאוד, וכיון דלא ידעינן שיעורו צריך להחמיר חצי ביצה בקליפתה [וכדלהלן בסוף ענף זה שכך שורת הדין במקום שאין בקיאין לשער, ואפילו בדרבנן], והא מיהת דהחשבון של לא יותר מ-45 אחוז לית להו כיון דלדידהו גרוגרת הו' טפי מחצי ביצה בקליפתה או עכ"פ חצי, דהא לדידהו מוזן שתי סעודות יותר מח' ביצים, דהיינו לכה"פ ט' ביצים או אפילו יותר, וכנ"ל [וכמוש"כ הב"ח ושעה"צ סי' שס"ח. וראיתי בשער המועדים שנתקשה מנלן למ"ב לפרש כן ד' השו"ע, אך לענ"ד הוא פשוט כיון שמקורו מדברי התוס', ובתוס' ודאי מפורש כן, וכדחכריו מכח זה ד"ח גרוגרות יותר מח' ביצים, והכריח דלא קיי"ל כר"ש אלא כר"מ ור"י, ובהכרח דלא ס"ל שהוא פחות מ-45 אחוז, דאל"כ יש ליישב עם חשבון ח' ביצים וכנ"ל בד' המג"א. וא"כ המ"ב פי' ד' הב"י והדרכי משה כפשטות מקור דבריהם, ודו"ק].

והנה לכא' לפי"ז היה נראה דאפשר לאכול חצי ביצה בקליפתה בפרס שהוא ד' ומחצה ביצים, וד"ז לא נזכר במ"ב בשום מקום, ובאמת שבלשון הב"ח ושעה"צ סי' שס"ח מב' שאף שהטור פוסק כתוס' בעיקר שיעור זית וגרוגרת, מ"מ ס"ל דפרס הוא ד' ביצים וכדכ' הטור בסי' תרי"ב [והתם הוא לקולא שלא החמיר לחוש להרחיק האכילה לזמן אכילת ד' ומחצה ביצים, ויעוי' שם בב"ח ומ"ב שעכ"פ פסק הטור בעירוב ח' ביצים, ועי' מש"כ לעיל ענף א' סק"ג], וההכרח לומר כן הוא מד' הטור לפי הבנת הב"ח וכנ"ל.

ובאמת שהדבר מחודש מאוד, דנמצא לפי"ז דפרס הוא פחות משיעור סעודה, דמשמע שכשם שכ' תוס' דנקטין כר"ש דכביצה לטומאת אוכלין, אף שזה לדידן [דקיי"ל כר"מ ור"י] פחות מחצי חצי חציה של שתי סעודות, שהם י"ח גרוגרות, ה"נ נימא דכדי אכילת פרס הוא כשיעור ד' ביצים אף שזה פחות מחצי של שתי סעודות, וצ"ל שנקרא פרס בלשונו של ר"ש כי הוא חצי מככר דר"ש אף דלדידן אינו שיעור סעודה, וצ"ע [ונצטרך לומר דזה הל"מ דשיעור משך זמן האכילה בשביל להצטרף, הוא ד' ביצים בלי שייכות לשם סעודה,

דמחזיק יותר מג' זיתים וכנ"ל. [ומש"כ המ"א לתרץ דזית שאמרו בגמ' בשבת דף צ"א, הכונה לזית גדול, צע"ג, דהא בגמ' שם איירי בענין זית לתרומה וליוצא, וזה בודאי כזית האמרו בכ"ה, ת, דהיינו זית בינוני, וצע"ג].

אכן כבר תי' הנו"ב והגר"א והחזו"א, דכונת הרמב"ם לשליש ביצה בקליפתה, שהרי ביצים האמורים בשיעור פרס איירי בביצים עם קליפתן שבהם אמרין דבו' ביצים איכא י"ח גרוגרות, אבל בגמ' (יומא דף פ') שאמרו דבית הבליעה מחזיק ביצה היינו ביצה בלא קליפתה, שהרי מכאן למדו (שם) שיעור ביצה לטו"א, ובוזה קיי"ל כחכמים בעירובין (דף פ"ג) דהיינו ביצה בלא קליפתה, ובהך ביצה ודאי ליכא ג' זיתים, ושפיר אמרו שאין מחזיק יותר מב' זיתים.

והנה הגר"א ז"ל פי' ד"ל דמחזיק חצי ביצה, והשוה לשון השו"ע (סי' תפ"ו) שהוא חצי ביצה עם פסק השו"ע (בסי' ת"ט) שהפרס ו' ביצים, ולפי"ז נמצא שהקליפה והחלל שבינה לביצה הם כשליש ביצה.

אכן לו"ד י"ל דודאי אין ד' השו"ע סי' תפ"ו כהך מ"ד, ובודאי דלמ"ד דזית הוא שלישי ביצה בלקליפתה לא הוה כחצי ביצה בלא קליפתה כי אם מעט פחות, אלא דמ"מ לא תיקשי מהגמ' בכריתות (דף י"ד), ד"ל דסוכ"ס כיון דליכא ג' ביצים א"ש, דכונת הגמ' ע"ד שפי' המג"א אליבא דתוס', שאין בית הבליעה מחזיק ג' זיתים, אך לעולם מחזקת קצת יותר מב' זיתים, ומה שאמרו לא יותר משנים הכונה שלא שלש אלא פחות מג', ודחוק קצת.

וסמך לדרך זה דכבר נתבאר לעיל דמד' מהרי"ל מוכח דהקליפה והחלל שבין הקליפה לביצה יחדיו המה כרביע ביצה בקליפתה [והגר"א ז"ל כנראה שיער שהחלל שבין הקליפה לביצה הוא גדול יותר עד שבהצטרף הקליפה והחלל הוא כשליש. שו"ר שהגר"א ז"ל עצמו ג"כ כתב כד' מהרי"ל בשנות אליהו, וצ"ל דמהרי"ל קאמר שאפשר להכניס לתוך שתי קליפות של ביצים שיעור ביצה ומחצה, באמת בכ"ה ג' ממילא גם מקום החלל שבין הביצה לקליפה ועכ"פ חלק ממנו, ולעולם שיעור הביצה בקליפתה יתירה על ביצה בלא קליפתה ובלא החלל שלה שלישי [שהוא יותר מרביע], ולסתרי ד' מהרי"ל לד' הגר"א, ולא ד' הגר"א אהדדי. אלא שבמציאות צ"ע, שכבר העיר בספר מדות ושיעורי תורה להרב בניש שליט"א, שהוא וכן להבחל"ח הגר"א זילבר מדדו ומצאו שההפריש רק כעשירית בלבד, וצ"ע], ונמצא שביצה בלא קליפתה הוא 75 אחוז מביצה בקליפתה, והנה מחצית מזה הוא 0.375 מביצה בקליפתה.

(ב) והנה מעתה נמצא דלהרמב"ם דפרס ג' ביצים, והזית שלישי ביצה בקליפתה, נמצא דהזית שהוא כ-33 אחוז של ביצה בקליפתה הוא פחות מחצי ביצה בקליפתה, ומאיך לרש"י דפרס הוא ד' ביצים שלפי"ז הזית בהכרח פחות מ-45 אחוז של ביצה בקליפתה וכדלהלן. והנה לפו"ר זה יותר מחצי ביצה בקליפתה, ואפילו אם נפחית עשירית של גרוגרת [שהגרוגרת הוא 45 אחוז של ביצה בקליפתה לפי חשבון י"ח גרוגרות לח' ביצים], עדיין יצא לנו שהזית טפי מחצי ביצה בלא קליפתה, דהרי לכשנפחית עשירית אכתי הו' 0.395 מביצה בקליפתה, אך זה לא יתכן דבגמ' אמרו שאין בית הבליעה מחזיק יותר משני זיתים, ולפי חשבון זה מחזיק פחות משני זיתים, דהרי בית הבליעה מחזקת ביצה בלא קליפתה שזה פחות משני זיתים, כיון דזית הוא יותר מחצי ביצה בלא קליפתה. אכן באמת לק"מ, ד"ל דנפחית יותר מעשירית [דכל ההכרח לומר דזית פחותה מגרוגרת בעשירית נתבאר לעיל ענף א' למ"ד דגרוגרת שלישי ביצה עיי"ש, וי"ל דרש"י לא ס"ל הכי, דהא בלא"ה ס"ל דגרוגרת הוה גדולה ממה דס"ל להך מ"ד, דהרי להרמב"ם הגרוגרת שלישי ביצה בקליפתה דהיינו 0.33, ולרש"י הוא 45 אחוז של ביצה וק"ל], ומעתה שפיר י"ל דכזית הוא כחצי ביצה בלא קליפתה, דהיינו 0.375 של ביצה בקליפתה.

ומ"מ לכא' אכתי איכא פלו', דלהרמב"ם הזית הוא שלישי ביצה בקליפתה דהיינו שהוא 0.333, והוא פחות מחצי ביצה בלא קליפתה, ולרש"י הוא חצי ביצה בקליפתה.

אלא שמ"מ אינו מוכרח, דכיון שבלא"ה פליגי רש"י והרמב"ם בשיעור גודל הגרוגרת, ולא בשיעור גודל הביצה, אולי נצמצם המחלוקת ונאמר עוד דלא ליגע בשיעור כזית, ולכו"ע הוא פחות מחצי ביצה בקליפתה, וכל מחלוקתם אינה אלא בשיעור הגרוגרת, ולא בשיעור הזית ולא בשיעור הביצה בקליפתה או בלא קליפתה, ובאמת שהגרוגרת הוא דבר שיותר יש בו מקום למחלוקת לפי שהרי א"יז גודל טבעי כי אם לאחר שנתייבש, ואולי תלוי בצורת ההתייבשות, ובאיזה שלב משערים וכו', וצ"ע [ודע שבפלוגתא התנאים ריב"ב ור"ש היה אפשר לומר דאפילו בגרוגרת לא פליגי כי אם בשיעור סעודה, אך מ"מ אנו דקיי"ל בעירובין דף ע"ט י"ח גרוגרות, ופליגי רש"י והר"מ בשיעור שתי סעודות בע"כ פליגי בשיעור הגרוגרת, ומ"מ עדיין כמה שאפשר להשוות הפלו' עדיף לן לכא'].

והנה בגמ' בכריתות (י"ד ע"א) נאמרו שני דברים, דבתחילה מב' שם שבכותבת איכא ב' זיתים, ולהלן איתא התם דאין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים, והנה להר"מ נמצא דבית הבליעה דהיינו ביצה בקליפתה מחזקת יותר משני זיתים [וכנ"ל עפ"י ד' מהרי"ל אם לא נרצה לקבל שהקליפה והחלל יחדיו כשליש ביצה שהוא דבר רוחק מאוד במציאות, ועי' לעיל], ולפי"ז נצטרך לומר דכותבת שהוא כשני

אצבע, כדאי' בגמ' בפסחים (דף ק"ט ע"א), ומאיך יהא ביצה ומחצה שכן הוא לפי חשבון ו' ביצים שיש בלוג, שממילא שלפי"ז נמצא שביצה 100 סמ"ק ורביעית 150 סמ"ק, ושו"ר שכן האריך בשער המועדים פי"ט ס"ק ל"ג, והוא פשוט].

וממילא נמצא דלפי ביצים של זמנינו, להכרעת החזו"א והקה"י שהוא כ-50 סמ"ק לפי שזהו ביצה בינונית ו' ביצים הו' 300 סמ"ק, וממילא ג' דהיינו פרס, 150 סמ"ק וח' ביצים 400 סמ"ק, וממילא ד' 200 סמ"ק דהיינו פרס, ולפי ביצים של זמן חז"ל הוה ו' ביצים 600 סמ"ק, וממילא פרס הוה 300 סמ"ק וח' ביצים 800 סמ"ק, וממילא פרס 400 סמ"ק, ולפי הגר"א נאה והאגרו"מ שביצה היא 57/55 סמ"ק, ממילא ג' ביצים המה 171/165 סמ"ק, וד' ביצים המה 228/220 סמ"ק. ושיעור כדי אכילת פרס הוא לפי שיעור אכילת לחם בשיעור זה, ומסתברא דמשערין בפיתה טריה שהיא רכה ואחידה בעוביה יחסית, ולא כלחם שיש בו קצוות קשים מצד א' וחללים גדולים מאידך, וקשה לשער פרס לפי זה.

ופשוט שאם אנו באים לשער זמן אכילת פרס הדבר משתנה ממילא, דלא הרי זמן אכילת 150 סמ"ק כזמן אכילה 400 סמ"ק, וכן ע"ז הדרך, והמציאות היא שזמן אכילת פיתה [שהוא כ-170 סמ"ק בערך לפמש"כ בספר הכזית שהוא ג' ביצים של זמנינו לדעת האגרו"מ] הוא בסביבות 4 דקות, וזה מתאים עם שיעורו של המרחשת (סי' י"ד אות ח') שהוא ב-3.6 דקות [ועיי"ש דמספק"ל אם שיעור זה כמ"ד ג' ביצים, או כמ"ד ד' ביצים, עיי"ש בדבריו ז"ל, ומ"מ הוא ז"ל לא בדק ד"ז במציאות, כי אם לפי חשבון לאחר שתלאו בשיעור מיל, ותלאו ג"כ בפלו' כמה הוא שיעור מיל, יעוי"ש בכל דבריו, וצ"ע]. ולחזו"א שביצה בינונית של זמנינו היא 50 סמ"ק, א"כ פיתה היא יותר מג' ביצים, וי"ל דג' ביצים כאלו נמשך זמן אכילתן 3 דקות.

ואין ספק שזמן אכילת ד' ביצים הוא יותר מזה, וכ"ש ג' או ד' ביצים של זמן חז"ל שזה הרבה יותר זמן מזה, ואין בזה שום ספק. וזה ודאי ששיעורו כזמן ככדי אכילת פרס באופן של מיסב ואוכל בליפתן, אין הכונה לאכילה חטופה בלי ללעוס, כי אם לאכילה נורמלית רצופה בלי שום התעסקות בדברים אחרים בינתיים, וכמו שהאריך בזה בספר שבות יצחק על הלכות פסח.

ודע, דאף אם בית נשער כדעת הגאונים והגר"ח מוולוז'ין דס"ל דאזלינן לפי זיתים של זמנינו ממש, מ"מ בביצים יש לנו לילך לפי ביצים של זמן חז"ל (להצל"ח ודעימיה), לפי שהזית לא נמסר לנו בשום מקום בגמ' להדיא איך לשער, ורק שמתוך ד' חז"ל שמענו גודלם של הזיתים ידיהו, ואדברה דמסתמו משמע דאזלינן בתר סתם זיתים, ומשא"כ בביצים שמסרו לנו הרבה דיני התורה בב' דרכים איך לשער בביצים וכו' או באצבעות וכו' והתאימו הדברים זה לזה, וע"כ יש לנו לילך בתר ביצים ידיהו [ודחוק לומר שרק לדברים שנמסרו לנו גם שיעור באצבעות, ולא לדברים שלא נמסרו לנו אלא בביצים כשיעור פרס דהיינו שיעור סעודה או שתי סעודות וזמן אכילתו, וגם שמאוד קשה לומר ששיעור הסעודה וכדי אכילת פרס ישתנה מוזנמם לזמנינו, וממילא עד כמה דנקטי הנך רבנותא דביצים ידיהו היו גדולות, הרי שכך הוא שיעור פרס ושיעור כדי אכילת פרס].

ענף ב - היחס שבין הכזית לפרס

השיטות איך לשער את הזית ביחס לביצה

א. הנה בענין היחס שיש בין הזית לביצה מצאנו ג' [או ד'] שיטות: (א) שיטת הרמב"ם שהזית שלישי ביצה, כ"כ המג"א והגר"א, והנה אין הדברים מפורשים ברמב"ם, אלא שהמה נלמדים מתוך דבריו בהלכות עירובין פ"א ה"ט ד"ח גרוגרות המה ו' ביצים, וקיי"ל (בשבת דף צ"א) דגרוגרת יותר מביצה, וא"כ כיון שבי' ביצים יש י"ח גרוגרות, ובג' ביצים ט' גרוגרות, ובכל ביצה ג' גרוגרות, א"כ גרוגרת הוה שלישי ביצה, וזית קצת פחות מזה, ובאמת הוא ג' משהוין פחות שכל זית מן הג' זיתים פחות קצת מגרוגרת.

וראיתי בספר שער המועדים (פי"ט הערה י"ז) שהביא מביאור הגר"א במשלי (פכ"ב, ט') בשם הזהו"ק שבשולש ביצים יש ט' גרוגרות או י' זיתים, והיינו שהגרוגרת יתירה על הזית בעשירית הגרוגרת, וא"כ הזית הוא שלישי ביצה פחות עשירית של שלישי ביצה.

והכונה בזה לשליש ביצה בקליפתה, וכאשר נת' דשיעור פרס קאי על ביצים בקליפתן, וכ"כ בנו"ב (או"ח סי' ל"ח) והגר"א (סי' תפ"ו) ובחזו"א (סי' ק' סק"ה) עיין שם.

[וני"א דמה שנקט השו"ע בסי' תפ"ו הלשון י"א שהוא חצי ביצה וכו', משום דלפימ"ש בסי' ת"ט נמצא שהכריע דפרס הוא ו' ביצים וכהרמב"ם, וממילא מזה נפקא דזית הוא שלישי ביצה, ועיי"כ כ' השו"ע דלענין מצה דאוי' יש לחוש לדברי י"א דס"ל שהוא חצי ביצה].

ובדרכי משה (סי' תע"ה) וב"י ושו"ע (סי' תפ"ו) הביאו שיטת תוס' בחולין דף ק"ג ע"ב [ובעירובין (דף ע"ט ע"ב) ויומא (דף פ') עיי"ש] דזית חצי ביצה כיון דאמרין שאין בית הבליעה מחזיק יותר משתי ביצים כדאיאת בכריתות (דף י"ד), ומאיך הרי הוא מחזיק כביצה כדאיאת ביומא (דף פ').

ועיניו במ"א סי' תפ"ו שנתקשה מאוד בשיטת הרמב"ם מה יענה על הוכחת התו' שאין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים, ועכ"פ הא מיהת דלכה"פ מוכרח שאין מחזיק ג' ביצים, ולהרמב"ם מוכרח

וגם כביצה לטו"א הלל"מ, ושיעור עירוב דרבנן לפי דרך בנ"א בשתי סעודות, וכ"ז חידוש גדול ועצום].

קצרון של דברים - והאם יש שייכות בין הפלו' בשיעור זית לפלו' בשיעור פרס

ג. והנה קצרון של דברים כך הוא:

דלרמב"ם הזית פחות משליש ביצה [ואולי בעשירית השליש], וצריכים לאכול בפרס שהוא ג' ביצים, והא בהא תליין, שהרי כל המקור לומר הזית שלישי ביצה נלמד מדבריו דפרס ג' ביצים שהן ט' גרוגרות.

ולרש"י ודעימיה, דס"ל שהפרס ד' ביצים והיינו ט' גרוגרות, ליכא מקור לומר שהזית שלישי ביצה, ושפיר יש לחוש שהוא כחצי ביצה בלא קליפתה, וזהו פשוט דברי השו"ע ס' תפ"ו, ועדיפא לן לכאו' למימר הכי וכנ"ל (והיינו 0.357), ועי' להלן.

אכן במ"א מבו' בד' רש"י והשו"ע שפחות מחצי ביצה בקליפתה ולא יותר מ-45 אחוז של ביצה בקליפתה, ואפילו קצת פחות, אך לכאו' מספיקא א"א להקל לומר שזה פחות מזה, אך אדרבה שלכאו' לחומרא צריך לחוש שגם בפחות מזה כבר יש זית, ועכ"פ לב' הדרכים בד' רש"י ברור שפרס הוא ד' ביצים, ואין צד לאכול שיעורי זית הללו בזמן של אכילת ג' ביצים, דלהך מ"ד הזית הוא שלישי ביצה.

ובמ"ב מבו' דהזית קרוב לחצי ביצה בקליפתה, ומשמע דמספיקא נוהגים בו שיעור חצי ביצה בקליפתה, ובודאי דרק להחמיר ולא להקל, וכבר כ' דלפ"ר לדרך זה היה נראה דאפשר לאכול בזמן אכילת ד' ומחצה ביצים, אך במ"ב לכאו' מפורש שצריך לאכול בזמן אכילת ד' ביצים וכנ"ל.

והנה לכאו' שכיון שלמ"ב אין שייכות בין שיעור הפרס לשיעור סעודה, כבר היה אפשר לדון דזמן אכילת חצי ביצה בזמן אכילת ג' ביצים, והיינו פרס דריב"ב, אלא שלמעשה בתוס' ובטור מפו' דפסקו בזה כר"ש, ולא מצאנו שיטה כזאת [ולפ"ר היה אפשר להכריח מדהוכיחו הפוסקים דלרמב"ם הוא כשליש ביצה מדס"ל דפרס ג' ביצים, דש"מ דהוה תרתי דסתי, אך אינו מוכרח דעיקר הוכחתם מהא דלהר"מ י"ח גרוגרות בו' ביצים, וזית פחות מגרוגרת, עי' היטב]. ובאמת שמ"מ לא אשכחן במ"ב בשום דוכתי שיתלה לב' הפלו' שיהיו תלויין זב", ושמא לפי שלמעשה אין ביניהם שייכות לפי מש"כ דהשיטה של חצי ביצה היא שיטת תוס', ושפיר היה אפשר לדון זית חצי ביצה ופרס ג' ביצים, ומ"מ למעשה קשה לומר שיצטרכו לחוש כן, אחרי שאין כזאת שיטה, וגם עיקר שיטה זו מחודשת מאוד, ודיינו במה שאמרו התוס' והבו דלא להוסיף עלה.

כשאין יודעים לשער חייבים להחמיר ולנהוג כאופן שאין בו ספק

ד. והנה עצם הדברים הנ"ל דלמ"א בעינן לנהוג לא פחות מ-45 אחוז של ביצה בקליפתה, ולמ"ב לא פחות מחצי ביצה בקליפתה, ולרמב"ם לכאו' כשליש ביצה [דיל"ע אם לסמוך על החשבון של עשירית וכו' וכנ"ל], נראה שישודו משום שכל שאין אנו יודעים לשער כמה פחות משליש, או מחצי וכו' צריכים להחמיר, ואפ"י בדרבנן לא אמרי' בכה"ג ספיקא דרבנן לקולא [ורק בעצם המחלוקת אם שלישי או חצי אפשר לומר סד"ר לקולא], והטעם לפי שאין ע"ז שם ספק כי אם חיסרון ידיעה בעלמא, ויעוי' בזה בט"ז וש"ך ויד יהודה סי' צ"ח, ויעוי' בס"י ק"צ בתורת השלמים סק"ל ובמה שציין שם לספרו מנחת יעקב בכמה דוכתי, ויתכן דגרע מחיסרון ידיעה כיון שאין אנו יודעים גבול הספק, וע"כ מוכרחים לנהוג כפי האופן שאין בו צד ספק [וכאשר הזכירו שם סברא זו לגבי כחל], ואכמ"ל.

ומ"מ בהכרעת ההלכה אם כחצי ביצה בקליפתה או בלא קליפתה או כשליש ביצה בקליפתה, מבו' במ"ב (סי' תפ"ו) דלכתחילה יש להחמיר אפ"י בדרבנן לנהוג כחצי ביצה בקליפתה, ובדיעבד תליא בין דאו' דבעינן חצי בקליפתה ובדרבנן כשליש ביצה בקליפתה, ומ"מ אין לברך ע"ז אפי' בשעה"ד [אבל החו"א הכריע כשליש ביצה לכל דבר]. וכ"ז מלבד הנידון אם כביצים שלנו או כביצים של חו"ל, שאכמ"ל.

ענף ג' - היכי דמי כסיל בחושך הולך

א. והנה אמרו חו"ל בגמ' בעירובין (דף ז' ע"א) דהעושה כתי חומרי דסתרי אהדי הרי הוא כסיל בחושך הולך. ונראה ברור שדבר זה שייך בנידון אכילת זית בכדי אכילת פרס, וכמו שיתבאר.

זית לפי ביצים גדולות בכדי אכילת פרס של ביצים קטנות

(א) דהנה זה ברור שאם משערים זית לפי ביצים של זמן חו"ל מוכרחים לחשב גם הפרס לפי ביצים דידהו, וכגון המשער לפי שלישי או חצי של 100 סמ"ק, מוכרח לחשב הפרס ג"כ לפי זמן אכילת 300 או 400 סמ"ק, ואם דוחק עצמו לאכול 50 סמ"ק בזמן אכילת 150 או

אפי' רק 200 סמ"ק הרי הוא כסיל בחושך הולך, דודאי די לו שיאכל שיעור זית לפי ביצים שלנו בזמן אכילת פרס לפי ביצים שלנו, וזית לפי ביצים דידהו בזמן אכילת פרס של ביצים דידהו, וכמעט כל הנך רבוותא שהזכירו בשיעור אכילת פרס בין 3 ל-4 דקות אזלי בתר ביצים דידן, ורבינו החת"ס שהוא ממיסדי השיטה דהביצים נתקטנו הכריע שיעור פרס עד 9-9 דקות [ומה שאומרים בשמו 2 דקות אינו נכון, דעיי"ש בתשו' ח"ו סי' ט"ז שיש לו ב' פי' בגמ' בסוף פרק במה מדליקין, ולפי פי' א' הוא קצת יותר מדקה, ולפי ב' כ-9 דקות, וכ' שלא מסתברא כפי' א' אלא כפי' ב', וד"ו משמע שם שמסתברא לו לפי המציאות ולא רק מצד החשבון בגמ', וכנ"ל לפי שיטתן], והדברים ברורים בלי שום ספק.

ומאוד יש להתפלא על רבן של ישראל מרנא בעל חו"א ז"ל שהורה לאכול הזית עד 3 מינוט, והוא פלא עצום והוא גם לא מציאותי כלל, שהרי לפי דעתו פרס הוא קרוב ל-2 פיתות, וא"א לאכול בצורה נורמלית ב-3 דקות, וכנ"ל שחשש לסוברים שלא נתקטנו הביצים, ולדידהו י"ל דזמן אכילת ג' ביצים, ובפרט ביצים של 50 סמ"ק הוא כ-3 דקות, ובאמת הזית שנתן לב"ב כידוע אינם תואמים לביצים כפולות כי אם לחצי ביצה של זמנינו, שהרי כידוע שהיה נותן כ-15 גרם של מצה, וכמוש"כ בשש"ת, שהוא לפי הידוע היום (לפי מדידות ספר מדות ושיעורי תורה להרב בניש) כחצי ביצה של זמנינו, ושיעור כזה אפשר לומר שיצטרכו לאכול בזמן של 3 דקות, ואכתי צ"ע דעד כמה שידוע לא פי' טעמו שנותנו בתורת חצי ביצה של זמנינו, וא"כ הדרא קושיא לדוכתה, אכן עכ"פ הא מיהת י"ל דכשנתן הזית שיער שיאכלוהו בזמן שלוקח לאכול שש זיתים דהיינו לפי חשבון ג' ביצים, וזית חצי ביצה, א"נ חישב זמן אכילת ט' זיתים כאלו שהוא לפי חשבון זית שלישי ביצה ופרס ג' ביצים, ואכתי צ"ע.

ויל"ע חצי ביצה בזמן של אכילת ג' ביצים

(ב) ולכאו' נראה עוד, דהאכול חצי ביצה בזמן של אכילת ג' ביצים נמי הוי כסיל בחושך הולך, דלכאו' הא בהא תליא, שהרי מד' הרמב"ם דס"ל דפרס הוה ג' ביצים למדו רבותינו זית שלישי ביצה, ולרש"י דס"ל דפרס הוה ד' ביצים הלא אמרו ד"ל דס"ל שהוא קרוב לחצי ביצה, וא"כ אי חיישת לחצי ביצה א"כ למה לך לאכול בזמן של אכילת ג' ביצים, דאי סברת דפרס הוה ג' ביצים א"כ גם כזית לא הוה אפי' שלישי ביצה, ועכ"פ לא יותר משליש ביצה וכנ"ל.

ואדרבה שאיפכא היה אפ"ל דתסגי לאכול שלישי ביצה בקליפתה בזמן אכילת ד' ביצים, כיון שאין הכרח בשיטת רש"י דפליג על הרמב"ם, ואפילו לומר דהזית חצי ביצה בלא קליפתה וכנ"ל, ומ"מ למעשה קשה להקל עפ"י, ואפילו בדרבנן, דהיינו לאכול שלישי ביצה מרור בזמן אכילת ד' ביצים, כיון דיתכן דרש"י מחמיר שכזית הוא קרוב ל-45 אחוז של ביצה בקליפתה, (אך יותר מזה לא יתכן וכנ"ל), אך נפק"מ לחומרא דביוהכ"פ אולי יש מקום לחוש שלא לאכול שלישי ביצה במשך זמן אכילת ד' ביצים, דאף דלהרמב"ם הוה אכילת זית ביותר מכא"פ, אך אולי לרש"י מיקרי זית בכא"פ, וכ"ש אם נחוש לכזיתים של זמנינו ונימא דכזית הרבה פחות מגרוגרת, ומאיך נחוש דפרס הוא ד' ביצים, וע"כ בודאי שצריך להזהר בזה ביוהכ"פ.

והנה כ"ז הוה פשיטא לי טובא, והוה אמינא עוד דאכילת זית לפי חשבון חצי ביצה בקליפתה סגי בזמן של ד' ומחצה ביצים ואולי קצת יותר, אלא שאין יודעים כמה, וצריך להחמיר שלא ביותר זמן מזמן אכילת ד' ומחצה, דהא כל מקור השיטה של חצי ביצה בקליפתה משיטת תוס', ולדידהו מוזן שתי סעודות כ"ט ביצים ומעט יותר, אמנם אחרי מש"כ לעיל בד' המ"ב כבר מספק"ל, דהנה הא בריא לי דבעינן לאכול בזמן אכילת ד' ביצים ולא ביותר מזה, ומ"מ לכאו' לדינא כיון דהחשש הוא לד' התוס' שהטור פסק כוותיהו, וכיון דאינהו ס"ל דשיעור פרס ד' ביצים, וכדמבו' מדבריהם (בדף פ"ג) דקיי"ל כר"ש עיי"ש, וכדמפורש בטור בכמה דוכתי, א"צ להדחק לאכול בזמן של ג' ביצים, אך מ"מ כבר אין ביכלתי לומר ע"ז שהעושה כן הוא כסיל בחושך הולך, שהרי כבר אין שייכות בין ב' הנידונים לפי דעת התוס' והטור, וכאשר הכרחנו בד' המ"ב בד' הטור [ואולי כ"ה גם ד' התוס', והיינו דבהא פסקי כר"ש דחציה (שהוא פרס) היינו ד' ביצים, וחצי חציה ב', וחצי חצי חציה ביצה, עיי"ש בדף פ"ג, וזה אע"פ שפסקו (בדף ע"ט ע"ב) דזית חצי ביצה בקליפתה ומוזן שתי סעודות יותר מט' ביצים, וצ"ע בזה]. וכיון שכן הרוצה לחוש כריב"ב ולזית של חצי ביצה בקליפתה כבר אינו בגדר כסיל, דכבר אי"ז בגדר תרי חומרי דסתרי אהדי, ובודאי שכ"ה ג"כ משמעות המ"ב שבשום מקום לא הזכיר קשר בין ב' המחלוקות הנ"ל, ועי'.

למאי נפק"מ

ג. והנה הנפק"מ בכ"ז (א) שהאוכל בצורה מסודרת ומכניס מעט מעט לפיו באופן של מיסב ואוכל [גם אם זה בלי ליפתן], ובאופן

שהכמות שמכניס לפיו זהה לאורך כל משך זמן האכילה, ואם כן אם אוכל חצי ביצה של זמן חו"ל במשך זמן אכילת ד' ביצים של זמן חו"ל, הרי בודאי אכל שלישי ביצה דידהו בזמן אכילת ג' ביצים דידהו, וגם אכל חצי ביצה דידן בזמן ד' ביצים דידן, ושלישי ביצה דידן בזמן ג' ביצים דידן, ומסתמא מעיקר הדין יצא, ואפילו להסוברים דביצים דידן הוא קצת יותר מ-50 סמ"ק וכגון 57/55 סמ"ק נמי נמצא דקאכיל שלישי מזה בזמן אכילת ג' כאלו ביצים וחצי מזה בזמן אכילת ד' כאלו ביצים, וזה ברור.

אך מי שאין סדר אכילתו באופן מסודר כנ"ל, ובפרט אם נוהג כהתורה"ד וכחת"ס להכניס מעט מעט לפיו ולהמתין עד שיתקבץ ולבלוע, א"כ עכ"פ ישער שתוך זמן אכילת ג' ביצים דידן יגמור לאכול שלישי ביצה, ותוך זמן ד' ביצים דידן יגמור חצי ביצה דידן, וע"ז הדרך עד שיגמור חצי ביצים דידהו דהיינו 50 סמ"ק, בזמן אכילת 400 סמ"ק [ועד"ז ישער המכניס הרבה בב"א לפיו, וק"ל].

[ולהחמיר להכפיל ביצים דהגרא"ח נאה והאגרו"מ זהו ג"כ בגדר כסיל בחושך הולך וכנ"ל סוף ענף א', ופשוט].

ואף מי שרוצה להחמיר ולאכול חצי ביצה בקליפתה בתוך זמן אכילת ג' ביצים וכנ"ל, שיש מקום לומר שלא לדחות ד"ו, מ"מ יכול לחלקו לשתיים, שחצי ביצה דידן בג' ביצים דידן, וכן בחצי השני, ובלבד שאל ימשך מתחילת חצי א' עד סוף חצי ב' יותר משיעור ג' ביצים דידהו. [וכבר כ' דזמן אכילת ג' ביצים דידן בין 3 ל-4 דקות, ואולי לחו"א שביצים דידן 50 סמ"ק, ולפי הצד של ג' ביצים לפרס יש מקום לחוש 3 דקות וכאשר היה מרן ז"ל מורה, וכשמשער לפי ביצים דידהו ישער לפי כפליים מביצים דידן לחו"א, והיינו 6 דקות לג' ביצים דידהו, וק"ל].

אכילת ב' הזיתים קטנים של מוציא מצה בכא"פ של השיעור הקטן

ג. ומ"מ כשאוכלים במוציא מצה זית גדול של חצי ביצה דידהו בקליפתה, כד' המשנ"ב, והוא מורכב מב' זיתים קטנים, זית קטן של השלימה וזית קטן של הפרוסה [וכאשר הורו רבנן קשישאי ז"ל, וכמוש"כ בשבות יצחק ובשער המועדים ועוד], א"כ שפיר יש לדון לאכול בכא"פ של הביצים הקטנות בכדי שייחשב לכל זית בכא"פ לפי חשבון הביצים שעל פיו שיערו הזיתים הקטנים, ובכדי שייחשב אוכל שניהם בב"א, ודו"ק.

מה נחשב מצה אפויה כראוי

מאמר זה הורתו ולידתו במה שעורר אותנו מורינו הגר"נ קופשיץ שליט"א ע"ד מכשולות מצויות שאינן יודעות בענייני אפיית מצות [והמה מבוארים בפרק ב' סעיף ז' ובפרק ד'], ולאור דבריו נכנס לעובי הקורה לברר וללבן סוגיא זו מגמרא ומסברא ומבחינת המציאות מו"ר הגאון רבי שלמה דרזי שליט"א, ולאחר הלימוד עמו נערכו הדברים דלהלן כשרוב הדברים המה ממנו, והוא עבר ג"כ על פנים המאמר להעמיד הדברים על דיוקם, והננו מציעים הדברים לפני הלומדים שיעיינו בסוגיא זו, ועי"ז יתרברו ויתלבנו הדברים בעזה"ש.

פרק א' - איכות האפיה הנצרכת

א. גדרי אפיה נפק"מ לשני נידונים בהלכות פסח

הנה קודם שנכנס לברר מהו שיעור האפיה שצריכים לאפות את המצות, נקדים קודם לבאר למאי נפק"מ להחשיבו מצה אפויה. והנה זה נפק"מ לשני נידונים בהלכות פסח:

(א) לענין שתחול עליה שם לחם, בכדי שתהא ראויה לצאת בה ידי חובת אכילת מצה לביל הסדר, דלזה בעינן שם לחם, וכדכתיב בקרא לחם עוני, וכמפורש בגמ' (פסחים דף לז) דבשם לחם תליא מילתא.

[ודע דשיעור אפיה לענין שם לחם נפק"מ גם לענין לחמי תודה, יעוי' בסוגיא בפסחים שם, ויעי' עוד בסוגיא במנחות (דף עה) הנפק"מ בזה, ומבואר שם בגמ' דשיעור האפיה לשניהם שוה דאדידי ואידי לחם כתיב].

(ב) לענין שמכאן ואילך א"א לה לבא לידי חימוץ [והיינו דלא מבעיא שלא תחמיץ בשהייתה כמות שהוא מכאן ואילך, אלא שאפ"י אם ירטיבו אותה שוב ותשהה אח"כ ג"כ לא תוכל לבא לידי חימוץ], וכדמפורש בבב"א (פסחים דף לט ע"ב) אלו דברים שאין באין לידי חימוץ האפוי והמבושל וכו', ואמרינן בגמ' דהיינו האפוי שבישלו.

ב. שיעור אפיה לשני הנידונים שווה

והנה יל"ע אם שיעור האפיה שווה לתרווייהו, או דחלוקים המה, ואשכחן בזה פלוגתא, דאליבא דהטור (סי' תסא ס"ג)¹ כתבו הב"ח (שם) ומג"א (שם ס"ק יא) דאינם שוים, וביאר הב"ח דשיעור אפיה לענין לצאת מידי חימוץ הוא בכמאב"ד, וזה אפי' כשחוטין נמשכין

לשון הטור לגבי חוטין נמשכין, וכמוש"כ הב"ח, וכן פירש המחצה"ש את דברי המג"א. וא"כ א"צ ללמוד דין חוטין נמשכין מלא קרמו פניה, דאדרבה מקור דין דלא קרמו פניה הוא מחוטין נמשכין, ועי'.

אכן השארית יוסף והנו"ב שהביא הביה"ל [נמובא כאן בהמשך] דחו ההוכחה מן הטור, וכתבו דיל"פ כונתו דבפחות מזה מותר לאכלה, אם אוכלה סמוך מיד ליציאתה מן התנור קודם שתספיק להחמיץ, דככה"ג רשאי לאכולה, ומ"מ אין יוצאין בה יד"ח, ולעולם אתאי לידי חימוץ אם תשהה.

1. דזה לשון הטור שם: מצה שנאפית עד שאם פורסין אותה אין חוטין נמשכין ממנה יוצאין בה, ובפחות מכן אין יוצאין בה, עכ"ל. ודייק מזה הב"ח דמשמע דבפחות מכן רק אין יוצאין בה, אבל מותר לאכולה, וש"מ דלא אתי לידי חימוץ [ומ"מ הב"ח לא סמך ע"ז להלכה למעשה, דכ' שראוי להחמיר כהר"ש מפלייזא], וכן פסק המג"א.

[ואגב אורחא יש להעיר על לשון הביה"ל שכתב וז"ל: והמג"א נוטה לומר דבדיעבד אין לאסור בלא קרמו פניה עיי"ש, וא"כ ה"ה כשחוטין נמשכין הימנה, דחד שיעורא הוא, עכ"ל. ולשונו צ"ב, דהרי כל מקורו של המג"א הוא מדיק

[אליבא דת"ק במשנה שבת (דף ט')], ולא נתבאר להדיא דין האפיה לענין לקבל שם לחם, ועי' בהערה, ועיין עוד בהערה דמ"מ פשוט דלא בעינן אפיו כל צרכו⁵. [ועינינו ש עוד ביאור הספק של תוס', ויתבאר עוד במילואים סימן ב' באורך].

ולדברי הב"ח [בדעת הטור] והמג"א [להלכה] דס"ל דהשיעור להוציא מידי חימוץ הוא אפילו בלא ק"פ ואפי' שחוטין נמשכין, ומשום דס"ל דגם בכה"ג חשיבא אפיו כמאב"ד, א"כ בהכרח דהשיעור לענין אפיה בערב שבת ולענין לקבל שם לחם הוא שיהא אפיו יותר ממאב"ד, ועל כן בדידהו בעינן שלא יהיו חוטין נמשכין או קרימת פנים [אלא דכבר נתבאר דלא קיי"ל כוותייהו].

פרק ב' - הדרכים להוכיח שאכן המצה אפיוה בשיעור הראוי
הנה אחר שנתברר לנו מהו איכות האפיה הנצרכת, נבוא עתה לברר מה הם הדרכים שנמסרו לנו להוכיח ולברר שאכן המצה אפיוה כראוי, ומצאנו בענין זה ג' סימנים עיקריים:

א. חוטין לא נמשכין [ותחיבת אצבע שחוזרת יבשה]
הנה בגמ' (פסחים דף לו ע"א ומנחות דף עח ע"ב) ובשו"ע (סי' תס"ג) איתא דשיעור מצה אפיה כל שפורסה ואין חוטין נמשכין הימנה, ומפורש שם דאף שעדיין אין אפיה כל צרכו ונקראת מצה הינא, מ"מ אם פורסה ואין חוטין נמשכין שפיר מיקרי אפיוה.

ובחק יעקב (סי' תס"ק י') כתב דה"ה אם תוחב אצבע וחוזרת יבשה ש"מ שאין חוטין נמשכין, ואידי ואידי חד שיעורא, והעתיקו המ"ב (סי' יג) להלכה, אך בחמד משה (סי' תס"ג) מפקפק בזה [וכן בכף החיים (שם) ובחזו"א (סי' קכ"ז)], והיינו משום דס"ל דיתכן שתהא בצק שחוטין נמשכין הימנה ואעפ"כ האצבע תחזור יבשה. [ואולי יש כאן פלו' בדרגת אין חוטין נמשכין, ועי"ג].⁶

אכן כתב בא"ר והעתיקו במ"ב (סי' קכ"ז) דס"ל (יד) דסימן זה לא מהני רק בעוד המצה חמה ולא בנצטננה⁷, ובחזו"א כתב (בס"ק קכ"ז) ד"ה כ' במ"ב) דאין הכונה לצינון גרידא, כי אם כשעבר זמן מרובה שאפשר שנתייבש הבצק, אך בנצטנן לחוד ועדיין הבצק לח אכתי מהני⁸, ועיי"ש שדייק כן מל' הגו"ב (מהדו"ת סי' פ) שכ' זמן מה, ובחזו"א שם פירש כונתו לזמן מרובה, עיין שם.

אפיה לקבל שם לחם ולהוציא מידי חימוץ שוין, א"כ ש"מ דשיעור אחד לשלשת³.

וכן מבואר בדרכי משה סי' תס"ג (ב' וס"ק ג') עיין שם [והמג"א לשיטתו דמחלק בין שיעור אפיה לשם לחם משיעור אפיה להוציא מידי חימוץ, ס"ל דשיעור אפיה לשם לחם ושיעור אפיה בערב שבת שוין, ושניהם חלוקים משיעור אפיה להוציא מידי חימוץ, ועיינינו ש במג"א בס"י תס"ג וס"ק ו']⁴.

ד. מזה נלמד מה היא איכות האפיה הנצרכת

והנה מעתה נוכל לברר על פי כל זה מה היא דרגת האפיה הנצרכת [ולהלן בפרק ב' נברר מהו הדרך לברר שאכן נאפה בשיעור זה].

והנה זה מפורש בגמ' (בפסחים דף לו ע"א) דשיעור אפיה לצאת בה יד"ח אינה באפיה גמורה וסגי במצה הינא, ופי' רש"י דהיינו שאינה אפיוה כל צרכה, ומלשון אל תאכלו ממנו נא.

וכמו"כ לכא' מוכרח דהא מבו' בגמ' שבת (דף לו ע"ב) דבק"פ האמורה במשנתניו (בשבת דף יט ע"ב) אי"ו אלא כמאכל בן דרוסאי, ואם למדנו דשיעור א' לג' הנידונים, דהיינו להוציא מחשש חיתוי, ולשם לחם, ולהוציא מידי חימוץ, א"כ ש"מ דבכולהו אי"ו אלא כמאכל בן דרוסאי.

ועי' עוד בביה"ל (סי' תס"ג) שהוכיח מלשון רש"י (במנחות דף עח ע"ב) דהשיעור הוא באפיו כל דהו, שפחות מזה אינו בגדר אפיו כלל [ולכא' משמעות דבריו דבזה גופא פליג על הב"ח דקאמר דאפילו בחוטין נמשכין ואין ק"פ כבר יתכן דהוה אפיו כמאב"ד, ואיהו ס"ל דבכה"ג אין כאן אפילו אפיה כמאב"ד, ואדרבה דכיון דקאמר דהשיעור האמור כאן זהו השיעור למינימום של אפיה, א"כ לכא' נראה ממילא דרק בק"פ חשיבא כמאב"ד, וכשם שהאופה שיעור כזה בשבת חייב, ומשום דבהכי מיקרי אפיו כל דהו, ה"נ מיקרי אפיו לנידון דידן בכמאב"ד, שהרי גם כאן שיעורו שיהא אפיו כל דהו, וכמוש"כ בביה"ל].

ואמנם בתוס' (במנחות דף נז ע"ב) נסתפקו אי בכה"ג הוה אפיה גמורה, או רק כמאכל בן דרוסאי, ונמצא דמספק"ל מהי דרגת האפיה הנצרכת לענין להוציא מידי חימוץ ולענין להתיר אפיה בער"ש

ולא קרמו פניה, ושיעור אפיה לענין תורת לחם הוא באפיה יתרה מזו. וכן פסק המג"א להלכה (שם).

אכן יעויין שם בביה"ל שהביא דעת הרבה ראשונים, הלא המה הר"ח (בפסחים דף לו) ורש"י (מנחות דף עח) והתוס' (במנחות דף נז ע"ב ודף עח ע"ב)², וכפי שכתבו בפסקי תוס' לדף עח ע"ב] והר" מנוח (בפרק ו מהלכות חמץ ומצה ה"ו) והר"ש מפלייזא המובא במרדכי (פרק ד' דפסחים סי' תר) ובאו"ז (פסחים דף נט), וכן ד' ריטב"א [בשם הרא"ה] בפסחים (דף לו) דאידי ואידי חד שיעורא, ועיי"ש בביה"ל שכתב עוד, שבאמת גם בד' הטור כתבו השארית יוסף (סי' מח) והנו"ב (מהדו"ת סי' פ) דס"ל הכי דאידי ואידי חד שיעורא הוא, ועיי"ש שכן עיקר הלהכה דאידי ואידי חד שיעורא.

ג. שיעור האפיה להלכות פסח כשיעור האפיה להלכות אפיה בערב שבת

והנה במשנה בשבת (דף יט ע"ב) איתא דאין נותנין פת בתנור בער"ש עם חשיכה אלא א"כ יקרמו פניה מבעו"י, והיינו שיש איסור להכניס פת בתנור בכדי שתאפה בשבת משום דיש חשש שיבוא לחתות בגחלים בשבת, אכן אם נאפה עד כדי קרימת פנים מבעו"י שפיר דמי, דתו ליכא למיחש לחיתוי.

ויש לנו ללמוד מדברי כמה מרבתינו הראשונים ז"ל דשיעור האפיה הנצרכת להתיר הכנסת פת בתנור בערב שבת, זה אותו שיעור של האפיה הנצרכת בשביל לקבל שם לחם לצאת יד"ח מצה, ובשביל לצאת מידי האפשרות להחמיץ.

חדא, מד' התוס' במנחות (נז ע"ב) לגבי להוציא מידי חימוץ, דלמודה מהך משנה דאפיה בער"ש, ואיך מדברי התוס' במנחות (עח ע"ב) לגבי האפיה לקבל שם שיעור לחם [שהוא כשאין חוטין נמשכין], שכתבו שזה אותו שיעור של קרימת פנים האמורה במשנה בשבת לגבי אפיה בער"ש, עיין שם.

ואיך מדברי ספר התרומה (סי' רכד) ובמיוחס לר"ן (שבת דף יט ע"ב) והמרדכי בסוף פרק אלו עוברין (סוף סי' תר) והגהות מיימונית (פ"ג ה"ח מהלכות שבת) שמדמים להדיא שיעור אפיה של הלכות אפיה בער"ש לשיעור אפיה לקבל שם לחם, וכיון שנתבאר דשיעור

ואמנם מה שחזרו ואמרו דשמה אי"ז אלא כמאב"ד, היינו דחזרו להסתפק דשמה גם ק"פ משני צדדים אינו אלא כמאב"ד, והיינו דבתחילה הוה ס"ל לתוס' דזה גופא טעם פלו' ר"א ות"ק, דלר"א סגי בכמאב"ד לענין חשש חיתוי, ולת"ק בעינן אפיה גמורה, וחזרו דאולי לכו"ע סגי בכמאב"ד, ופליגי אימתי הוה כמאב"ד, ונמ"מ איך שלא יהיה לכא' ברור בשיטת תוס' דשיעור אפיה לשם לחם ולהוציא מידי חימוץ הוא בק"פ משני צדדים, דהא מיייתי מת"ק, ודנו בק"פ האמורה בלחם הפנים שהוא בק"פ משני צדדים, אלא דמספק"ל אי בכה"ג הוה אפיה גמורה או כמאב"ד, ונמצא דמספק"ל אי סגי באפיו כל דהו או דבעי אפיה גמורה בשביל להוציא מידי חימוץ, ולקבל שם לחם. [ודע שאע"פ שכתבו התוס' בתחילה דבכה"ג הוה אפיה גמורה, מ"מ אין כונתם שכבר אפיו כל צרכו, דהא בגמ' נקראת הך מצה מצה הינא. וכן במתני' בשבת הרי הוא משאיר את זה בתנור להמשיך ליאפות אלא הכונה אפיה גמורה, שנעשה שינוי גמור ע"י האפיה שע"ז נחשב לחם ותו לא אתי לידי חימוץ. וממילא פשוט ג"כ שלא מיירי בק"פ כמראה אפיו כל צרכו, אלא דבאותה ק"פ זמנה"ל ר"א כשקרום בצד א', ולרבנן כשיקרום שני הצדדים, בקרימה כזאת מספק"ל מה דינו, אי נחשב אפיה גמורה או דעדיין נחשב רק כמאב"ד.

ומש"כ כאן מהו דרגת האפיה הנצרכת לשם לחם, היינו שמספק"ל מה גדרו ההלכתי, ולא דמספק"ל איך זה צריך להראות [ועינינו להלן במילואים סימן ב].
והנה לפי כל מה שנתבאר בשיטת התוס' נוכל להבין אמאי לרש"י (במנחות עח:) פשיטא ליה דאפיה ללחמי תודה היינו בכל דהו, ד"ל דגם רש"י סובר שקרימת פנים האמורה בלחמי תודה זה כקרימת פנים האמורה במשנתניו בשבת בדעת ת"ק, והיינו כסברת התוס' דפשיטא להו הכי, וטעמא משום דבשני המשניות כתוב אותו לשון, ורש"י לשיטתו בשבת (דף יט ע"ב) דס"ל דת"ק מיקל, וא"כ לת"ק הוה אפיו כמאב"ד, והיינו אפיה כל דהו, וזהו שיעור האפיה ללחמי תודה למדה ג"כ. ונמצא דרש"י ותוס' אזלי לשיטתייהו במאי דפליגי התם בשבת בביאור דברי ת"ק, ולכולהו שיעור אפיה לקבל שם לחם כשיעור אפיה בער"ש אליבא דת"ק דתרווייהו בחד לישנא תניניהו.

ועל כל פנים מדברי כולם למדנו דלא ס"ל כהב"ח בדעת הטור דנעשה כמאב"ד בלא ק"פ, דלהאמור לכו"ע בעינן ק"פ לענין שיהא כמאב"ד, ולא נסתפקו התוס' רק בדין ק"פ משני צדדים, אבל ק"פ מצד א' ודאי שאינו יותר ממאכל בן דרוסאי, וממילא פחות מזה גם כמאב"ד לא הוי, וכן מפו' בספר התרומה [הנ"ל אות ג, ומובא להלן פרק ד] שהוכיח דק"פ זהו שיעור כמאב"ד עיין שם, וכ"ד בביה"ל.

6. וכבר אשכחן דפליגי בהכי, דהנה הרי בגמ' מבו' שיעורא דאין חוטין נמשכין, והנה אשכחן פלוגתא אי בעינן ק"פ משני צדדים או דסגי בק"פ מצד א' [וכלהלן פרק ד אות א], ועוד אשכחן פלו' אי סגי בק"פ כל דהו דסמכינן שבכה"ג אין חוטין נמשכין, או דבעינן ק"פ דמעליא טפי מזה [שא"ל לידע ד"ז עד שיבדקו שאין חוטין נמשכין וכדלהלן פרק ד אות ב], ולכא' נמצא דפליגי אימתי אין חוטין נמשכין אי בק"פ כל דהו או בק"פ דמעליא טפי, ואי בק"פ מצד א' או בק"פ משני צדדים, וא"כ בהכרח שיש מחלוקת מהו גדרו של אין חוטין נמשכין, ודו"ק היטב.
והדבר מפורש יותר במיוחס לר"ן (בשבת דף יט ע"ב) דהביא התם פלו' רש"י ור' יהונתן אי ת"ק מחמיר או דר"א מחמיר, וכתב מ"מ הלכה כר"א, והיינו דלכל חד כדאית ליה הלכה כר"א, והוסיף והך קרימה היינו כשחוטין לא נמשכין, ומשמע דכל חד כדאית ליה ס"ל הכי גם לענין שם לחם, ושבכה"ג הוה דאין חוטין נמשכין, [ולא משמע דקאי דבריו הללו רק לרש"י או רק להר"י, יעוי"ש היטב].

אלא שיל"ע בדבריו דאיך יתכן לומר דשיעורא דאין חוטין נמשכין תהא כשיעורא דראב"י, דהרי ממילא נצטרך לפרש כן גם שיעורא דמתני' מנחות (עח:), והרי זהו ממש לישנא דת"ק בשבת (יט ע"ב), דהא בתרווייהו כתיב שיקרמו פניה, וצ"ל דבדואי הך לישנא יתכן שנתפרש בב' אופנים, ובמתני' דשבת דאיתמר בסיפא דברי ר"א הוכרחנו לפרש ד' ת"ק באופ"א מדר"א, ומשא"כ במשנה במנחות דליכא הך הכרח שפיר אפשר לפרשו כדר"א, ועי".
7. והנה בא"ר שם (וכן במ"ב) כתב ד"ז לגבי אין חוטין נמשכין כדבר מוחלט, ולגבי תחיבת אצבע כתב רק בלשון ואפשר, ומשמע שיש צד שגם אחר שנצטנן, וגם כשא"ל לבדוק ע"י שפורסה ואין חוטין נמשכין, אכתי אפשר לבדוק בתחיבת אצבע, והנה זה היפך סברת החמד משה הנ"ל דס"ל דאדרבה יתכן שעדיין חוטין נמשכין והאצבע יבשה, וצ"ע.

ומ"מ למעשה בודאי שא"ל לסמוך בכה"ג על סימן זה, ובפרט אחרי שכל הך הוכחה חידוש הוא, והח"מ מפקפק ע"ז, ולמעשה בכה"ג אפילו הר"ר מספק"ל, וע"כ בודאי שבכה"ג שכבר נצטנן וכו' א"א לסמוך ע"ז.

8. הנה לכא' יתכן שגם הר"ר נתכוין לד' החזו"א, ואי נימא דפליגי, א"כ בהכרח נצטרך לומר דפליגי בשיעורא דאין חוטין נמשכין, ולשיטתייהו אזלי, דלא"ר כשם שבתחיבת אצבע והיא יבשה כבר הוה בגדר אין חוטין נמשכין, כך גם דרגת עיסה שנצטננה היא כבר בגדר אין חוטין נמשכין, וא"כ לא נדע כשנצטננה האם מה שאין נמשכין הוא מפני האפיה או מפני הצינון, וע"כ לא מהני הבדיקה כשנצטננה, אך לחזו"א בכה"ג שפיר מיקרי חוטין נמשכין, ואם הוא

2. הנה התוס' במנחות דף נז ע"ב השו"ק"פ האמורה לגבי שבת (בשבת דף יט ע"ב) לענין שיעור אפיה להוציא מידי חימוץ, ובדף עח ע"ב השו"ק"פ האמורה לגבי שבת (בשבת שם) לענין ק"פ האמורה במשנה במנחות (דף עח) בלחמי תודה לקבל שם לחם, דתרווייהו דינן באין חוטין נמשכין, ומבו' בגמ' בפסחים (דף לו) ובמנחות (דף עח) דכן הוא השיעור גם לענין שם לחם הנצרך לקיום מצות מצה, ולכא' שני דיבורי התוס' קאי על אותו ק"פ שבמשנה בשבת (דף יט ע"ב), וא"כ ש"מ דשיעור א' לשלשתו, וכן הוא להדיא בפסקי תוס' במנחות (דף עח:) שכתבו לשיעורא דאין חוטין נמשכין לענין להוציא מידי חימוץ, ולכל זה רמו רבינו הביה"ל בדבריו הקצרים, דו"ק ותשכח.

3. והנה בכ"ז יש להאריך ולפלפל, דהרי יש לנו מחלוקת בידי אפיה בער"ש בין ת"ק לר"א, ויל"ע אי כמחלוקת בשבת כך מחלוקת במצה, או דכל הדמיון בין ערב שבת להלכות פסח רק אליבא דחד מ"ד, ואם נאמר כן צריכים אנו לברר אליבא דאיהו מ"ד הם דומים, והנה בד"ז יש להאריך הרבה ואכמ"ל, אך מה שלכא' ברור שד"ז לכא' תלוי במחלוקת שמוכח הלהן אות ד. ולהאמור שם נמצא דבין לרש"י ובין לתוס' הוא כפי שיעור האפיה בער"ש אליבא דת"ק, ומשום דתרווייהו בחד לישנא תניניהו [וכמו שיתבאר שם], והנה לפי"ז יתכן שאי"ז בהכרח דשוין המה להלכה דיתכן דבשבת נפסקו כר"א, אך מ"מ דיני האפיה במצה ובלחמי תודה להלכה כדיני האפיה אליבא דת"ק, וכן מוכרח ממה שיתבאר שם בדעת התוס', דלגבי שבת משמע בגמ' שבת (דף לו ע"ב) דקיי"ל כר"א, ולגבי מצה ולחמי תודה משערינן כשיעורא דת"ק, ואמנם יש עוד הרבה להאריך ולפלפל בזה אלא שאכמ"ל [ועינינו עוד להלן פרק ד אות א ובהערות שם ובמילואים סימן ב וסימן ג בארוכה].

ודע, שיש מי שהעיר דאולי אפי' אם יש ע"ז שם לחם ושוב אינו מחמיץ, מ"מ אולי משומר מיהא לא הוי, דלזה בעינן להוציא מכל צד ספק חימוץ, אך אין בדברים הללו שום טעם, דעד כמה שנחשב אפיו ותו א"י להחמיץ כבר פקע ממנו חובת שמירה, שהרי כל דינו לשמרו מחימוץ, וכל שאינו יכול להחמיץ א"צ לשמרו מחימוץ. ומהיכי תיתי להמציא שיש צד רחוק שמא עדיין יכול להחמיץ, וכשאמרו בגמ' בפסחים (דף לו) יוצאין במצה הינא, ולד' רוב הפוסקים זהו כשאפיו בשיעור שא"י להחמיץ יותר, א"כ גם אפשר שיתן למצה להצטנן ועדיין אפשר לצאת בה, דשפיר חשיבא משומרת [ואמנם יש שהעירו דא"כ אמאי נקטו בגמ' שם הלשון יוצאין וכו' דמשמע בדיעבד, אכן יל"פ דלכתחילה אין ראוי לקיים בלחם שאינו מושלם ואינו אפיו כל צרכו, ומצד מצות אכילת מצה, וק"ל].

4. והנה לכל הפוסקים נמצא דשיעור אפיה בער"ש הוא כמאב"ד, ועכ"פ למ"ד דבק"פ מצד אחד, אך לב"ח ומג"א נמצא דשיעור אפיה לדיני ער"ש ביותר מכמאב"ד דק"פ הוא יותר מכמאב"ד, וזה תמוה מאוד מסוגיא ערוכה בשבת (דף לו ע"ב) דמפ"י שם דמתני' דתנית פת לתנור בעי אפיה כמאב"ד, ואין לומר דכל דברי ב"ח ומ"א כמ"ד דבעי ק"פ משני צדדים, וסוגיא דשבת כמ"ד דבעי ק"פ מצד אחד, ולעולם בשביל שיהא כמאב"ד בעינן ק"פ מצד אחד עכ"פ, חדא, דבב"ח ומ"א משמע דאפילו בלי שום ק"פ נמי כבר חשיבא אפיו כמאב"ד, וא"כ נמצא דלכולהו תנאי בעינן אפיה טפי מכמאב"ד, ועוד, שבסוגיא שם מתבאר דמוכחים ממאן דקיי"ל כוותיה, וב"ח ומ"א (סי' רנד) פסקו כמ"ד דבעי ק"פ משני צדדים, וזה ודאי יותר מכמאב"ד, לפי שיטתם, ותיקשי לפי"ז ד' הגמ' שם, וצ"ע.

5. הנה ז"ל התוס' שם: ואת"ל דילמא ס"ל דתנור מקדש, דהיינו משקרמו פניה, ועדיין יכול לבא לידי חימוץ. ונראה לדקדק מתוך כך דמשקרמו פניה תו לא אתי לידי חימוץ, ונפקא מינה למצות של פסח, ובסוף פ"ק דשבת משמע דמהי"א שעתא חשיב אפיה גמורה, דאמר התם ולא חררה ע"ג גחלים אלא כדי שיקרמו פניה, ושמה זו היא כמאב"ד, ופלוגתא היא בקרימת פנים התם אי הוה בתחנתו או בעליון, עכ"ל.
והנה לכא' דבריהם תמוהים דמאי מספק"ל, והלא מפו' בגמ' שבת (דף לו) על הך מתני' דאינו אלא כמאב"ד, עיי"ש, וצ"ל דהתוס' דייקו מד' ת"ק דבעי ק"פ משני צדדים, והגמ' בשבת דייקה מד' ראב"י דסגי בק"פ מצד א', [והיינו כדפי' התוס' בשבת (דף כ) דת"ק מחמיר ור"א מיקל, והוכיחו כן מן הירושלמי, ועיי"ש דבלחם הפנים לכו"ע בעינן קרימת פנים משני צדדים, ובמנחות איירי בק"פ משני צדדים].

אלא דלפי"ז היא מוכח דקרימת פנים האמורה בלחמי תודה [וממילא במצה] היינו ג"כ ק"פ משני צדדים, ונמצא דשיעורא דת"ק לענין שבת, ושיעורא דק"פ בלחמי תודה דהיינו לענין שם לחם ללחמי תודה ולמצה, וכן שיעורא דלהוציא מידי חימוץ כולהו בק"פ משני צדדים, והוה שכתבו התוס' בתחילה דהיינו בשיעור אפיה גמורה, ובכה"ג הוה דאין חוטין נמשכין.

ואין להק' דא"כ נמצא דקיי"ל כת"ק, ואיך דייקו בשבת (דף לו ע"ב) מד' ר"א, וי"ל דלענין חשש חיתוי קיי"ל כר"א, ולענין לחמי תודה ושם לחם קיי"ל כת"ק].

ואין לומר דהתוס' דיברו רק על לחם הפנים דבעי ק"פ משני צדדים, ולא על לחמי תודה, ונימא דלזה סגי בק"פ מצד א', דלפי"ז נמצא ד' התוס' בדף נז סותרין לדבריהם (בדף עח), ובפסקי תוס' במנחות דף ע"א הבין דלא סתרי אהדדי [וכן מוכח ג"כ במ"א סי' תס"ג ו, עיין שם היטב].

ומ"מ לפי המציאות של עיסות שלנו שהם יבשות מאוד א"א לנו לבדוק בהן סימן כלל, כיון שאף קודם האפיה אין חוטינן נמשכין, וכ"כ הרבה מחברים [ועי' ספר חוט שני פרק יב ס"ק ט סוף דין ד], וממילא לא מהני לא בדיקת פורסה ואין חוטינן נמשכין, ולא בדיקת תחיבת אצבע וחוזרת יבשה⁹.

ב. קרימת פנים

עוד מצאנו הוכחה נוספת והיינו ע"י קרימת פנים, ומקור ד"ז ממתני' לגבי לחמי תודה (במנחות דף ע"ב), וכיון שאמרו בגמ' שם דשם לחם לגבי מצה ושם לחם לגבי לחמי תודה שוה דבתרווייהו כתיב לחם, א"כ בהכרח דגם במצה הוה סימן טוב בכדי להוכיח שנאפה בשיעור הראוי להחשב לחם לצאת בו יד"ח, וכיון שנתבאר דשיעורא דאפיה לענין לחם ולענין להוציא מידי חימוץ שוין, א"כ ש"מ דהוה נמי סימן לענין לומר שלא תבא לידי חימוץ.

וכ"כ התוס' במנחות (דף נו ע"ב) להדיא דב"ק פ' דעינן דתו לא אתי לידי חימוץ [ועיי' ש"מ כ"כ להוכיח ד"ז מסוגיית הש"ס במנחות שם]¹⁰, וכן הוא בדרכי משה סי' תסא (סק"ג) ובב"ח (שם) וט"ז (סק"א) ומ"א (שם ס"ק ו), ועיי' ש"ש בדרכי משה שהביא ד' מהר"ש שהקפיד על מי שמוציא המצות קודם שנאפו היטב, וכ' הד"מ דמ"מ אם קרמו פני' שפיר דמי, ולמד כן מדברי המרדכי ש"כ ד"ק פ' ואין חוטינן נמשכין חד שיעורא הוה, וכונתו לומר דכיון שלמדנו דבאין חוטינן נמשכין תו לא אתי לידי חימוץ, ולמדנו ד"ק פ' ואין חוטינן נמשכין המה בחד שעתא, א"כ ש"מ דב"ק פ' דעינן דתו לא אתי לידי חימוץ וכמוש"כ, וכן פסק במ"ב (סי' תסא ס"ק טו).

והנה שיעור זה פשוט דשייכא גם בעיסות דידן, וגם לאחר שכבר נצטננה [אכן מ"מ יש לדון כמה נידונים בהן מילתא, ולהלן בפרק ד' יתבאר כל פרטי דיני קרימת פנים].

האם אפשר לסמוך על סימן דקרימת פנים האמורה במשנתנו

והנה להלן (פרק ד) יתבאר דהך ק"פ אינה קרימה כדרך פת אפוייה כל צרכה כי אם קרימה מועטת [ויתבאר שם עוד דיש פלוגתא בשיעור עיין שם], אכן נראה דלמעשה א"א לסמוך על הך סימן דקרימה מועטת א"ע שהוא שנוי במשנתנו, לפי שאין אנו בקיאים בשיעור המדויק של הך קרימת פנים, וכבר מצאנו (בנו"ב מהד"ת סי' פ) ובמ"ב (ס"ק טו ושעה"צ שם ס"ק כג) דיש אופנים שיש להסתפק בהם אי מיקרי ק"פ¹¹, וע"כ א"א לסמוך ע"ז אלא באופן שקרמו פניה בקרימה מעליא שאין מקום להסתפק בה [וכדלהלן].

ועיינו עוד בחזו"א שכתב (בסי' קכ ס"ק יז) וז"ל: ועיקר בחינת קרימת פנים היא קלה וא"צ לזה בקיאות יתירה, והיא ניכרת לכל, אם לא שהיא עדיין רכה ונכפלת בטלטולה, ואז קשה להכריע בקרימת פניה, עכ"ל.

ויש שהבינו בכונתו ד"ק פ' הוא דבר פשוט שכל א' יכול להבחין בזה ולהכריע עפ"י, אך באמת א"א לפרש כונתו כן, שהרי בק"פ א"צ שלא תהא נכפלת בטלטולה, וכמפ' במ"א (סי' תסא סק"ה), והוכיח כן מן הגמ' (בפסחים דף לז) והעתיקוהו המ"ב (סי' יג) וחזו"א (סי' קכ ס"ק יז), וא"כ אמאי כתב א"א לא שהיא נכפלת וכו' דמה איכפ"ל שהיא נכפלת, ובהכרח דכונתו דבכה"ג שנכפלת א"כ עיקר סמיכתנו על קרימת פנים, ובזה קשה להכריע אימתי מיקרי קרימת פנים, וא"כ מש"כ ברישא דקל להכריע כונתו כן, דהנה באמת איירי באופן שיעיקר ההיתר משום שאינה נכפלת בטלטולה [שהוה הסימן השלישי שיתבאר להלן], אלא דעיי"ש בד"ה וכן, ובד"ה ומיהו, דקשיא ליה איך אפשר לסמוך על סימן דאינה נכפלת, דשמא רוב המצה אפוייה, ועדיין יש חלקים שאינן אפויין, ומה שאינה נכפלת הוה משום שהחלקים האפויים מחזיקים את הכל, ותי' דבסתמא אין לחוש כיון דכל המצה

במצב שוה, ואין שכיח שיהא מק"א שלא נקרה, וע"ז קאמר דהך קרימה הנצרכת להעיד שפשט החום בכולה בשוה, זהו דבר שקל לכל א' לראות.

ונמצא לפי"ז דמפורש בחזו"א שיעיקר סמיכתנו רק על מה שאין המצה נכפלת בטלטולה, ולא על ק"פ, כיון שקשה להכריע מהו שיעור ק"פ.

ויש עוד טעם לדון שלא לסמוך על סימן זה, והוא לדעת הסוברים דלא סומכים על ק"פ כל דהו, אלא שאפ"י אחרי ק"פ עדיין צריכים לבדוק אם אין חוטינן נמשכין, [וד"ז יבואר בעז"ה להלן פרק ד], וכיון שבמצות שלנו א"א לבדוק אם אין חוטינן נמשכין וכו"ל, ממילא גם א"א לנו לסמוך על שיעורא דקרימת פנים כלל, אלא שהמ"ב והחזו"א לא חששו לשיטה זו וכמו שיתבאר שם.

ג. אינה נכפלת בטלטולה

ולכא"ו השיעור שנשאר בידינו הוא השיעור השלישי, והיינו מש"כ בחזו"א (סי' קכ ס"ק יז) כל שאינה נכפלת בטלטולה, ומקור סימן זה מגמ' בפסחים (דף לז ע"ב) ומנחות (דף ע"ב) ושם איתא שאינה נפרכת בטלטולה, אך בחזו"א כתב דהיינו שאינה נכפלת בטלטולה, והנה באמת מפורש שם בגמ' דס"ד דבלחמי תודה נצטרך שיהא אפוי עד כדי כך, וקמ"ל שא"צ, וכ"ש במצה שא"צ שיהא עד כדי כך וכמבאר שם בסוגיא, וכן פסק המ"א (סי' תסא ס"ק ה), והעתיקו המ"ב שם (סי' יג) וחזו"א (שם), אך מ"מ למעשה [וכפי הנר' לכא"ו בטעמו היינו מחמת הנ"ל שקשה לן לעמוד על סימנא דקרימת פנים] כתב החזו"א לסמוך על הך שיעורא דאינה נכפלת.

וכתב החזו"א שם דכל שמוציא המצות במרדה ואין מתכפלין [וכונתו לכא"ו שאין מתכפלין כדרך שמתכפלים כשמניחים ע"ג המקל קודם שמכניסים לתנור, והיינו כפל גמור, שהרי נטיה קצת לצדדים נעשה במצות דקות גם באפיות לגמרי], כבר באנו לידי שיעור זה.

ד. האופנים שבהם לא מהני סימן זה

והנה סימן זה לא מהני רק סמוך לאפיה והיינו בעודו לה, ולא לאחר זמן כשאפשר לומר שכבר נתייבש ייבוש הגורם שלא תתכפל, וכמוש"כ בחזו"א להדיא, אלא ש"כ דבמצה רחבה כל שלא נתכפלה בשעה שהוציאה מן התנור ע"י המרדה חשיב שנתברר ד"ז, אלא שא"כ עכ"פ צריכים העומדים אצל התנור להיות ערניים לכן ולעקוב אחרי זה, שאם יראו מצה היוצאת והרי היא נכפלת ממש מחמת לחותה, א"כ אזדא לה הך סימן.

ויש עוד אופן דלא מהני הך סימן, והוא עפ"י מה שהק' החזו"א הנ"ל דשמא אין כל המצה אפוייה, ומה שאינה נכפלת זה מפני שהחלקים האפויים מחזיקים את החלקים שאינן אפויין, ותיירץ דכיון שכל המצה אפוייה במצב שוה אין לנו לחשוש שמא חלק אפוי וחלק לא, ועיי"ש עוד שכתב דקים להו שכשאינה נפרכת ונכפלת, אף אם נימא שוה רק מחמת צד העליון של המצה שכבר נתייבש כל כך באפיה, מ"מ זה סימן שגם צד התחתון כבר אפוי בדרגה הנצרכת, ואף שאולי מצד דרגת אפיות צד התחתון היה מתכפל לא איכפ"ל, דהא אנו לא בעינן אפיה כולי האי, וכל שאינה נכפלת מחמת צד העליון חזקתו שהתחתון אפוי כשיעור הנצרך, עכ"ל. [ובזה יישב שם איך מהני הך סימן למאן דבעי ק"פ משני צדדים - עי' להלן פרק ד].

וכתב שם החזו"א דלפי"ז אם באמת נראה שאין כל מצב המצה אפוייה בשוה בודאי שלא יועיל הך סימן, ונפק"מ טובא באופן שישנן כפלים אף שאינן בדרגת כפולה, וכן קמטים שבהם חלק מן המצה התרוממה [וכ"כ מצוי שיארע כשלא שטחו היטב את המצה בתנור, או ע"ג המקל, וממילא קשה לשוטחה היטב בתנור. ולפעמים הוה מחמת שהנייר ע"ג המקל לא היה שטוח באופן אחיד ע"ג המקל], ועיינו

הרואות שהמראה באותו מקום שונה משאר המצה [ולפעמים שנראה שם מבפנים כבצק ממש], דבזה א"א לנו לסמוך על מה שהמצה לא נכפלת, ד"ל שהחלקים האפויים מחזיקים את החלקים שאינן אפויים, וא"כ יל"ע על מה נסמוך בכה"ג.

ה. חידושו של השבט הלוי לסמוך על קרימת פנים כמראה אפוי כל צרכו מצד אחד [אליבא דכו"ע]

אכן לכא"ו מצאנו דרך נוספת, והוא מש"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' נה) דהנה זה ברור דמראה קרימת פנים האמורה במשנתנו אינו מראה אפיה מושלמת, דהרי איירינן במצה שאינה אפוייה כל צרכו וכנ"ל בסוף פרק א, וא"כ י"ל דכל הפלו' אי בעינן ק"פ מצד א' או משני צדדים [כדלהלן פרק ד אות א], וכן כל הפלו' אם אפשר לסמוך על ק"פ מבלי לבדוק אם אין חוטינן נמשכין [כדלהלן פרק ד אות ב], לא נאמרו אלא בהך ק"פ שאינו מראה אפיה גמורה, אך במראה אפיה גמורה אפילו רק מצד א' שפיר אפשר לסמוך שאין חוטינן נמשכין, ושגם צד השני אפוי כשיעור הנצרך.

ולפי דבריו י"ל דכל מה שנתבאר שאין אנו בקיאים בקרימת פנים, היינו בק"פ דמשנתנו, אבל בהך ק"פ דמראה אפוי כל צרכו בודאי בקיאים אנו, וע"ז אנו יכולים לסמוך, וזה דבר המועיל גם לאחר זמן [ולפ"ר היה אפשר לומר דזה ביכלתו להועיל גם לכפלים ולקמטים כשבצד החיצון יאה מראה אפוי כל צרכו, אכן יעוי' מה שיתבאר להלן דזה אינו נכון, וחלילה להקל בזה].

ופשוט שאין הכונה לאפוי בתכלית האפיה, אלא שמראה הצד החיצון כמראה אפוי הראוי לאכילה לרוב בני"א אף שעדיין מצטמק ויפה לו, והוא סימן ההיכר להאופה שכבר אפשר להוציאו שכבר אפוי היטב, ובזה שפיר בקיאים אנו, ולכא"ו שפיר אפשר לסמוך ע"ז.

ויסוד לסברתו מד' מן החזו"א (סי' קכ ס"ק יז) הנזכר לעיל (באות ד), שנתקשה דלמ"ד דבעינן ק"פ משני צדדים איך אפשר לסמוך על מה שאין המצה נכפלת בטלטולה, והרי שמא מה שאינה נכפלת הוא מחמת שצדו העליון אפוי היטב, וא"י הוכחה על צדו התחתון, ותי' (שם בד"ה ועוד) דכל שאינה נכפלת אפילו רק מחמת צדו העליון חזקתו שצדו התחתון אפוי כראוי לו כשיעור אפוי הנצרך לו, ושקרמו פניו כראוי, וכק"פ מב' צדדים דמאי עיי"ש, וא"כ כ"ש בענייננו שאנו רואים מראה אפוי היטב מלמעלה דודאי שפיר דמי לסמוך שצדו התחתון קרמו פניו עכ"פ, ואין חוטינן נמשכין שם, ויצאנו בזה לכא"ו ידי כל השיטות וכמוש"כ¹².

ו. כל הנך סימנים לא מהני רק היכא דהחום שלט באותו זמן בכל המצה

אכן נראה דמ"מ הרי זה ברור דכל הנך סימנים האמורים לעיל, דהיינו בין הסימן דקרימת פנים, ובין הסימן דאינה נכפלת בטלטולה, אינן עצם האפיה, שאינן אלא סימן והוכחה שמסתמא נאפה הכל [ורק הא דאין חוטינן נמשכין שפיר הוה דרגה ושיעור באיכות האפיה, שוה באמת דבר הנרגש בכל העיסה], דאפילו קרימת פנים משני צדדין אינו אלא סימן והוכחה שמסתמא נאפה בפנים כראוי, שחזקה שאין צדדים החיצוניים קורמין אלא לאחר שכבר נאפה בפנים כראוי, וזהו ע"ד הך חזקה שמבואר בד' החזו"א לגבי שאין נפרכת בטלטולה, שמפורש בדבריו שבודאי א"י ע"צ האפיה, אלא שזה הוכחה שהצד השני ג"כ אפוי כפי מה שנצרך, ומשום הך חזקה גופה שאין דרך שתאפה צד העליון כ"כ טוב, ועדיין לא תאפה צד התחתון אפיה ההכרחית, וזהו ג"כ משקל סברת מן בעל שבט הלוי זצ"ל.

וכיון שכן נראה לכא"ו ברור, דהתיינח היכא דידעינן שהחום שלט באותו זמן בכל חלקי המצה, אלא שכך הוה הדרך שהצד החיצון נאפה יותר מהר מהצד הפנימי, אך עכ"פ באותה שעה ממש התחילה

בדרגת אין נמשכין כיבשה ממש א"כ ש"מ שהוא מחמת האפיה, שאין דרך שיהא כך מחמת הצינן אלא א"כ שכבר עבר זמן מרובה שאפשר שנתייבש שבוה א"א לידע אם מה שהוא כ"כ יבש זה מחמת האפיה או מחמת שעבר הזמן, ונמצא דפליגי בדרגת אין חוטינן נמשכין אם דוקא כיבשה ממש או אפ"י בפחות מזה, ומ"מ לא ברירא לן אם הדברים מוכרחים, ועי' היטב.

9. והנה ראיתי בספר הנפלא מצה שמורה (כלל ט) שכתב דכשהמצה נשברת ולא נקרעת חשיבא אין חוטינן נמשכין, ומ"מ לכא"ו ברור שאי"ז עיקר גדר אין חוטינן נמשכין, שהרי בודאי שמצה רכה או לחם של חמץ האפוי כל צרכו נקרעת ואינה נשברת, וא"כ א"א לומר שזהו גדרו של אין חוטינן נמשכין, אלא שאולי זה מהני במקום הסימן של אין חוטינן נמשכין, ואולי זה סימן על אפיה יתירה מזה, ועי' היטב.

אכן מ"מ אחרי שאי"ז השיעור האמור בגמ' ובפוסקים, וא"א לידע אם זה דבר ברור ומוכרח בכל אופן, ע"כ ודאי שלדינא אי אפשר לסמוך על זה.

ואגב אורחא אציין שראיתי לכמה מלקטים שציינו לספר ערוך השלחן (סי' תסא) כמקור לכן שבבצק שלנו אין חוטינן נמשכין אף קודם אפיה, אך זה טעות, דכונת הערה"ש שם הוא להיפך ממש, שדן שם בענין מצה שבשעה שהוציאה מן התנור היה ספק אם חוטינן נמשכין או לא, וסיים שזה דבר שאינו מצוי בזמנינו, והיינו שלא מצוי שיוציאו מזה כשעדיין החוטינן נמשכין [ואדרבה לפ"ר משמע ממנו שייך לסמוך בזמנינו על סימן זה, וצ"ע].

10. ובדברי התוס' מבואר לכא"ו דאע"ג דידעינן ד"ק פ' אהני לשם לחם, וידעינן שק"פ ואין חוטינן נמשכין חד שיעורא ניהו, מ"מ ס"ד דאכתי אתי לידי חימוץ, ובהכרח דס"ד דאף שיש לו שם לחם אכתי אתי לידי חימוץ, והנה סברתם היפך סברת הטור הנ"ל בפרק א סעיף א ובהערות שם, דלשיטת הטור דין יציאה מידי חימוץ תלוי בכמאב"ד, ושם לחם תלוי ביותר מזה, ולתוס' ס"ד להיפך ממש, דשם לחם בכמאב"ד, ויציאה מידי חימוץ ביותר מזה, ומ"מ למסקנת התוס' י"ל שפיר דאדיד ויאדיד חד שיעורא ניהו וכמוש"כ.

והנה למאי דס"ד דתוס' דיתכן שם לחם ואכתי אתי לידי חימוץ, בע"כ לפרש דיוציאין יד"ח רק אם אוכל מיד, ובלחמי תודה מתקדש לאחר ק"פ, אך מ"מ עדין מחוייב להמשיך ליאפות, דאל"כ יהיו חמץ [וזהו כעין מש"כ השאר"י וכו' בדעת הטור].

[והנה לכא"ו נראה דבודאי לא ס"ד דהתוס' דיחול שם לחם באפיה פחות מכאב"ד, ובהכרח דס"ד דבכמאב"ד לא סגי לאפוקי מידי חימוץ, דס"ד דלזה בעינן אפיה גמורה, ולמסקנתם ס"ל דגם לזה סגי באפיה כמאב"ד בן דרוסאי].

11. ויש להוכיח ד"ז שאין אנו בקיאים בשיעור ק"פ, דהנה נח' רש"י ותו' (בשבת דף יט) איזה צד נקרה תחילה, ועפ"י נח' אי מאי דקאמר ר"א עד שיקרום התחתון אתא להחמיר ולומר דבעינן שיקרום גם התחתון, או דאתי להקל ולומר דסגי בקרימת התחתון, ועיי' בב"י (סי' קסז) בשם הגהות מיימוניות בשם מהר"ם (וכ"פ בקיצור פסקי תוס' סוף פ"ק דשבת) דיש ספק מאי קרים תחילה, ומש"ה בוצע מן העליון ותחתון יחד, ונפסק להלכה ברמ"א שם, ובהגר"א שם כתב דתלוי בפלו' רש"י ותוס' הנ"ל, ויעוי' עוד בב"ח (סי' רנד) שכ' דפליגי הבבלי והירושלמי מאן קרים תחילה, ואף דלתרווייהו ס"ל דת"ק מחמיר ומצריך פנים המאחרים לקרום, מ"מ פליגי מאן מאחר לקרום עיין שם, וכ"ז יפלא דמה מקום להסתפק בכ"ז, דנחזי אנן מאן קדים תחילה, ובהכרח שהך קרימת פנים אינו דבר שברור לנו שנוכל לברר ד"ז, וא"כ ממילא פשוט שא"א לסמוך ולומר שאנו בקיאים בו.

[ויתכן באמת שיש בחי' אפיה כל דהו שמתחיל מהצד הדבוק לתנור תחילה, אך הצבע מתחיל בצד העליון תחילה, אחרי שכבר משוה באיכות האפיה התחיל בצד התחתון, ובהא פליגי מהו הנחשב קרימת פנים, ועי' היטב]. ודע שהגרעק"א הביא מספר שושנים לדוד דרש"י ותו' לא איירי באותו תנור, דחד איירי בגרוף, ובזה הצד הדבוק קרים תחילה, ואידך איירי באינו גרוף, ובזה הצד שכנגד האש קרים תחילה, ועי' פרישה ופמ"ג (סי' רנד) שכתבו כן [ועי' עוד פ' בהגר"א סי' רנד], אכן בדברי הגה"מ הנ"ל מפו' דפליגי באותו תנור ובאותו פת וכמוש"כ.

ובעיקר מש"כ דאין לסמוך על שיעור זה יעוי' עוד מה שיתבאר בזה להלן פרק ד אות ב ואות ג.

12. ויש לסייע עוד לסברא זו, דיעוי' להלן פרק ד אות ב דאיכא פלו' דרבוותא אי במקום שיש ק"פ אכתי בעינן לבדוק שאין חוטינן נמשכין או לא, ולכא"ו תיקשי למחמירים, דא"כ אמאי אמרו במשנתנו במנחות (דף ע"ב) משקרמו פניה, דהו"ל משעה שאין חוטינן נמשכין, דהא בק"פ לחוד לא סגי, ובהכרח שבודאי יש דרגה של ק"פ ברורה שבכה"ג גם א"צ לבדוק אם החוטינן לא נמשכין, והיינו כד' השבט הלוי.

[ועיי"ש בשבט הלוי דמוכח מיניה דזה יגמור, דעיי"ש שדן בגונא דבצד התחתון מספק"ל אי אית ביה ק"פ הנוכר בתוס' במנחות, וכתב דע"י דמלמעלה איכא קרימה מעליא הנ"ל תלינן שמסתמא גם מלמטה כבר קרמה קרימה ההכרחית].

שיהא בצד התחתון גופא מראה ק"פ, שהרי כבר נת' שק"פ האמורה במשנתנו אינה מראה אפוייה כל צרכו, אכן הרי נת' שאין אנו בקיאים בזה, וזה ודאי שאם הוא כמראה בצק הרי הוא אסור בלי ספק, וה"נ כל שלא נתברר לנו שקרמו פניו, וכל שאין שם קרימה מעליא שאין להסתפק בה א"א להתיר, ואילו היה אפשר לנו לבדוק אם אין חוטין נמשכין שפיר היינו בודקים ד"ז [וכעין שכתב החמד משה בגונא דיליה], אך כיון שאין לנו האפשרות לבדוק בדיקה זו, אי אפשר לנו להתיר עד שיהא ברור דהויא ק"פ.

ח. מהו המראה שצריכים לראות בתחתית המצה בשביל לברר שהמצה אפוייה כראוי

והנה המציאות היא שצד העליון נעשה חום, אך צד התחתון בדרך כלל אין נעשה חום ונשאר בהיר יותר, [וכמדוד' שגם ד"ז משתנה בין המצות שנאפות בחום כפי הרגיל לחמם התנורים במאפיות רגילות, לבין המצות שנאפות על ידי המדקדקין שמחממין את התנור בחום גבוה מאוד, שבהם הצד התחתון יותר בהיר כי הצד העליון נאפה יותר במהרה], ומ"מ נראה שג"ז בגדר קרימת פנים שאין בו ספק¹⁵, שבדואי א"א לומר שכל המצות שלנו אינן אלא בגדר ק"פ מצד א' ולא בק"פ משני צדדים: דא"כ מה יאמרו כל הנך רבוותא דס"ל דבעי ק"פ משני צדדים [ודוחק לומר דא"נ דבעינן להתיר מחמת סברת השבט הלוי הנ"ל, ובאמת שגם בשבט הלוי שם משמע דבדרך כלל הוה ק"פ משני צדדים, ורק במקרה של ספיקות סמך על מה שצד העליון נקדם בקרימה כמראה אפיה גמורה, וגם בזה עיקר סברתו אינה אלא משום שבכה"ג דקרימה גמורה מלמעלה אמרינן דמסתמא גם התחתון קרמו פניו בקרימה ההכרחית, וש"מ דכה"ג מיקרי ק"פ משני צדדים, וכבר נתבאר שד"ז לא מהני בכל הנך אופנים שאין עליון מעיד על התחתון].

ובחזו"א מפורש עוד יותר מזה (בס"י קכ"ט ס"ק יז) דכשיש כפל שאינו נידון ככפל י"ל דלכל אחד מן הכפלים בעינן שיהא לו ק"פ מצד אחד, דהיינו לעליון מצדו העליון ולתחתון מצדו התחתון, ומב' דהך קרימה של צד התחתון חשיבא קרימה, ויכולה להחשב קרימה דמהני בפנ"ע בתורת קרימה מצד אחד, למ"ד דסגי בק"פ מצד א"א¹⁶. ולדברי החזו"א אם המצה תראה במראה כזה מלמעלה ולא מלמטה תחשב ק"פ מצד אחד [וכדלהלן], וא"כ כ"ש דבנידון דין דאיכא קרימה מעליא מלמעלה, שבדואי שחשב שפיר ע"י הך מראה לבן מלמטה ק"פ משני צדדים, [והמציאות היא שאפילו בפיתה של חמץ שנאפה בזמן רב יותר מן המצות ובחום נמוך יותר, ג"כ צד התחתון נשאר לבן, ורק הצד העליון נעשה חום, וש"מ דזה שפיר מראה אפוי כראוי].

פרק ג' - דיני מצה שהוציאוה קודם שנאפית כראוי

הנה אחרי שנתברר לנו דישנם אופנים שבהם נמצא שהוציאו את המצה קודם שנגמרה אפיית כולה, ומשום שיתכן שישנם חלקים שעכ"פ הצד התחתון או הפנימי שלהם לא נאפה כראוי, מעתה יש לנו לברר מה הם דיני מצה זו, ומה דיני המצות שנגעו בה.

א. דיני המצה שהוציאוה קודם שכל חלקי המצה נאפו כראוי

כתב הרמ"א (בס"י תסא ס"ג) שצריך לזהר שלא להוציא המצות קודם שנאפו כראוי, ואפי' אם דעתו להחזיר מיד, ונחלקו האחרונים מה הדין אם הוציאוה והחזירוה מיד, דד' הט"ז והח"י דחיישינן שהחמיצה מיד קודם שהספיק להחזירה ונאסרה [והגר"ז חייש להו], וד' השארית יוסף ונחלת שבעה וא"ר וכן פסק המ"ב (שם ס"ק טז) [ועיי"ש שעה"צ סקכ"ו] דאמרינן דבכה"ג לא הספיקה להחמיץ,

שאינן צד חיצון הוכחה לצד התחתון לפי שלא התחילה אפייתן באותו זמן.

ז. דוגמאות שכיחות שבהם לא מהני כל הנך סימנים

והנה נפק"מ טובא, א) דהנה בזמנינו רגילים להסיק התנור בחום חזק מאוד לפי שהמצות דקות ורוצים שייאפו במהרה, ומצוי שלפעמים המצה מתכפלת בכפל שאין בו דיני כפולה לפי שיש אור בן הכפלים, וכן מצוי שהמצה מתקמטת ומתרוממת באמצעיתה או בחלק ממנה, לפי שלא שטחו אותה בשוה בתנור [ולפעמים הוא מחמת שהנייר לא היה במצב אחיד ע"פ המקל, או שלא שטחוהו היטב ע"ג המקל, וממילא קשה אח"כ לשטוח היטב בתנור], ובכה"ג המציאות היא שעיינו הרואות שמראה חלק המצה שבין הכפלים או שבצד התחתון של החלק שהתרומם (דהיינו במקום הקמט מבפנים), אינו אפוי כשאר חלקי המצה, ולא עוד אלא שלפעמים רואים שם ממש כמראה בצק ממש רח"ל, ונראה ברור שהטעם מפני שהחום למעלה חזק מאוד, ויש עיכוב החוץ בעד החום להכנס לתוך הקמט או הכפל, ואף שבדואי אילו היה שווה עוד כמה שניות היה החום נכנס לשם ואופהו, אך מ"מ החלק העליון כבר נאפה קודם לכן, ואין חלק העליון מעיד על חלק התחתון¹⁴.

ב) והנה באמת הדבר מצוי עוד אצל המדקדקין שמחממין את התנור בחום גבוה מאוד, ובמשך זמן האפיה קרקע התנור מצטננת עכ"פ בייחס לחום שלמעלה ובצדדים, ובפרט שמוסיפין אחרי משך זמן עוד עצים לצדדים ולא מחממים שוב את קרקע התנור, ובכה"ג מצוי ג"כ שמלמעלה נאפה היטב במהרה וצד התחתון מתחיל ליאפות רק אח"כ, ועכ"פ אין שום ייחס מתאים בין צד העליון לצד התחתון, ואין העליון הוכחה על התחתון, שהרי עיינו הרואות שהצד העליון אפוי היטב, והצד התחתון עדיין לא נאפה כראוי עד שיש לדון אי נידון כצבא או כקרימת פנים כל דהו, וכיון שאנו רואים שיש ניגוד קיצוני כל כך בין הצדדים, שוב אין העליון מוכיח על התחתון [ודמי לסברת אבן העזר הנ"ל].

ג) וכמו"כ מצוי הדבר שישנן מצות שהגומרים לא פתחו אותם יפה כשאר המצות, והם עבים יותר משאר המצות, וגם בזה יתכן שצד העליון יאפה ועדיין אי"ז הוכחה על צדו התחתון [וכעין סברת החמד משה הנ"ל], לפי שחום התנור מותאם על מצות דקות יותר, ובכה"ג מיד הוא אופה את הצד העליון, ונעשה בו קרימת פנים שאין בה ספק קודם ששלטה בצד התחתון [אך פשוט שאם זה באופן שרואים שגם צד העליון אפוי פחות מאחרים, ורואים שאי"ז מחמת שהתנור נצטנן, ולא מפני שיש ניגוד קיצוני בין חום עליון לתחתון, רק דמצה זו מפני עביה היתה צריכה להאפות יותר זמן, א"כ בודאי נוכל לסמוך על כללי וסימני חז"ל, ופשוט].

ד) וכמו"כ מצוי הדבר שכנעשה כמין נפוחה, שאין לה דין נפוחה, דהיינו שנעשה קרום דק שרוף שהתנפח, והנה זה נעשה מחמת שהחום שלט באותו מקום היטב, והגביו לקרום העליון ואפילו שרפו, אך במציאות יתכן שאדברה הצד הפנימי שלו כבר היה לו ממילא דבר החוץ בעד החום, ובפנים לא נאפה עדיין כראוי [וכבר נזכר כעין סברא זו בשע"ת סוף ס"י תסא בתוך דבריו, ועיי"ש עוד במש"כ לגבי מצה שהתרוממה מקרקע התנור, ואולי כונתו לסברא הנ"ל, שבכה"ג יש חשש שאין נאפה כראוי ואין צד עליון מעיד על תחתון, וכן כתב בכף החיים (ס"י תסא ס"ק עט) בשם תשו' אהל יוסף]. והנה בכל הנך אופנים לכא' נראה ברור שאין צד העליון מעיד על התחתון, וצריכים אנו לראות ק"פ מצד התחתון, והנה בודאי שיתכן

אפיה בכולה, ורק בכה"ג אפשר לנו לומר שיש לנו כלל שאין דרך שתגיע הצד החיצון לדרגת אפיה של ק"פ וכו' קודם שתגיע הצד השני [או תוך המצה] לאפיה ההכרחית, אבל כל שאנו יודעים שהיה איזה דבר שעכב וחצץ בעד החום ומנע ממנו להגיע להצד השני [או הפנימי], ובאותה שעה כבר התחילה אפיה בצד העליון, א"כ כיצד יוכל צד העליון להוכיח על הצד התחתון [או תוך המצה], שהרי לא התחילו שניהם ליאפות באותו זמן כלל. [ולהלן אות ז נביא לכך כמה דוגמאות מצויות].

ויש לנו להוכיח ד"ז מכמה דוכתי:

א) יעו"ב בספר אבן העזר (ס"י רנד) שכתב לבאר הטעם שהצריכו התוס' (בשבת דף כ) בשם הירושלמי ק"פ משני צדדים בלחם הפנים, אפי' לר"א דס"ל התם דסגי בק"פ מצד אחד, דהוא משום דלחם הפנים נאפה בתוך דפוס צונן, וא"כ אין החום שולט בתחתון כבעליון, וא"כ יתכן שיתחיל צד העליון ליאפות קודם צד התחתון, ואין צד העליון יכול להוכיח על צד התחתון, הרי מפורש בדבריו דכל שברור לנו שהחום לא שלט באותו זמן בכל הלחם אין צד עליון מוכיח על תחתון.

ב) בחמד משה (ס"י תסא ס"ג) ביאר ד' רבא בפסחים (דף לו) דקאמר שיעור אפיה ללחמי תודה כשהחוטין לא נמשכין, ותיקשי, דלכא' מאי סניא ליה לרבא שיעורא דמתני' דקאמרה משקרמו פניה, ואמאי הוצרך ליתן שיעור חדש, ותיריך דשיעורא דמתני' רק ע"ד כלל לפי מה שהיה ידוע להם חום התנור ועובי הלחם, וידעו סדר האפיה שיהא באופן שהחום שולט באותו זמן בכל הלחם, וכל הלחם מתחיל מיד ליאפות, ושפיר הוה צד חיצון הוכחה על צד פנימי, אבל לו יצויר שהלחם יהא יותר עבה והחום יישאר אותו חום, ונמצא שהצד החיצון יתחיל ליאפות קודם ששלט החום בצד הפנימי, א"כ בודאי שצד החיצון לא יוכיח על צד הפנימי, וממילא נצטרך לבדוק שאין חוטין נמשכין, עיין שם.

ג) ויעו"ב במ"ב (ס"י תס"ק יז) שכתב דבמצה עבה צריך לבדוק ולעיין בפנים אם נאפית יפה, והנה לכא' יפלא שהרי מקור ד"ז הוא לכאורה מדברי החק יעקב שם, והנה (בס"י תסא ס"ג) נחלקו המ"ב והחק יעקב אם במקום שיש ק"פ צריכים לעיין ולבדוק שאין החוטין נמשכין, שדעת הח"י שצריך לבדוק, והמ"ב פליג עלי' [ויבואר בעז"ה להלן פרק ד אות ב], ולכא' א"כ ה"י לו ל"מ"ב לסמוך גם במצה עבה על ק"פ בלי לעיין בפנים, ועכ"פ על ק"פ משני צדדים [ע"י בהגר"א ומ"ב ס"י רנד ס"ה במש"כ בביאור דעת הרמ"א שם], אלא שבאמת המ"ב לא העתיק דברי החק יעקב, דודאי לא היה לו ללמוד ד"ז מד' החק יעקב, דהח"י אזיל לשיטתו, אלא שהמ"ב מצד עצמו ידע שאם אופין מצה עבה בתנור שרגילין לאפות מצות דקות [והיינו בלי לדעת את המומחיות באיזה חום לאפות מצה עבה, דכגון שיהא חום השולט מעט מעט בכל המצה עד שכולה תתחיל ליאפות באותו זמן, ונוכל להוכיח מצד החיצון על צד הפנימי], א"כ בודאי יוכל להיות שצד החיצון יאפה קודם שיתחיל צד הפנימי ליאפות, ולא עוד אלא שיארע שיקרמו פניה [ואפי' מב' צדדים] ועדיין לא יהא תוכו אפוי, וע"כ קאמר שלא לסמוך על כך אלא לעיין בפנים לראות שנאפה היטב¹³.

ונראה ברור דאע"פ שכל הנך הוכחות איירי בק"פ האמורה במשנתנו, דהיינו בק"פ כמראה אפוי כמאב"ד, אך מ"מ עיקר הך סברא שייכא אף לעיני ק"פ כמראה אפיה גמורה דאיירי ביה השבט הלוי הנ"ל, דסוכ"ס גם זה רק בגדר סימן והוכחה, ולא מהני בגוני

13. והנה בספר חוט שני (פרק יב סק"ט) הביא מעשה ממרן החזו"א שאפו מצות בתנור שלא היה מספיק חם והיה ק"פ משני צדדים, ובתוך המצה היה נראה שיש להסתפק אם אין חוטין נמשכין, והתיר החזו"א על סמך ק"פ, והנה יסוד הוראת מרן ז"ל ברורה לפי הנך רבוותא דבק"פ הוה הוכחה שאין חוטין נמשכין אפילו כשבתוכו אינו כמראה אפוי, ולד' הנו"ב וא"ר ושע"ת ומ"ב הוא אפי' כשצד התחתון אין מראהו כמראה אפוי כי אם דנפיק כל דהו מתורת בצק, וכמוש"כ שם בחוט שני (וית' עוד להלן פרק ד אות ג), אך מ"מ נראה שכ"ז באופן שצד עליון מוכיח על תחתון, וצדדים החיצוניים מוכיחים על הפנימי, והיינו דוקא כשהתנור לא כ"כ חם, והחום שולט באותו זמן בכלו ואופה לאט לאט, אבל בנידון דידן שהחום חזק מאוד באופן שיתכן בהחלט שאין שום הוכחה ממצות הפנימי ומעליון לתחתון, בהא לא קאמר מרן ז"ל, ושפיר יש לנו לאסור עד שנראה תוכו אפוי, וגם צד התחתון יהא בו מראה ק"פ שאין להסתפק בו.

14. ויסוד לדבר זה כבר מצינו בב"ח (ס"י תסא ס"ג) ומג"א (שם ס"ק יא) שכתבו שאפילו לפי הטור דגם קודם קרימת פנים כשעדיין חוטין נמשכין הימנה כבר א"א לה לבא לידי חימוץ, מ"מ כשיש כפל, אפילו כשאין בו דין כפולה מ"מ בעינן קרימת פנים, וביאור דבריהם דודאי שבכה"ג מתחיל ליאפות בין הכפלים קצת יותר באיחור משאר כל חלקי המצה [אלא שאי"ז עיכוב גדול כעיכוב שיש בכפולה דאמרינן שעד שתתחיל ליאפות תחמיץ, וכ"ש דלא שייך בזה הטעם לחומרת כפולה שיתבאר להלן (ויל"ע עוד באיזה כפל מיירי, ואכמ"ל)], וע"כ אף אם כל המצה אפוייה כמאב"ד, אמרינן דמ"מ במקום זה עדיין ליכא כמאב"ד, אלא דהתם קאמרי הב"ח ומ"א דעכ"פ כשיהא ק"פ מסתברא שבפנים כבר נעשה האפייה ההכרחית שכמאב"ד [שהוא לפי שיטתם פחות מק"פ], ונראה דלדין נימא שאפי' שיש ק"פ עדיין א"ו הוכחה שבין הכפלים תהא האפיה שרגילה להיות תמיד בשעת ק"פ, ואף שעדיין אולי נימא שכשבוץ יש ק"פ כמראה אפיה גמורה, שפיר נימא דבפנים איכא עכ"פ ק"פ ההכרחית, וכעין סברת השבט הלוי הנ"ל, ונראה דבודאי ש"ל כן, אך מ"מ רק בתנור שאינו חם כל כך, דבתנור חם מאוד שהאפיה מהירה כל כך, בזה כל עיכוב קטן כבר גורם ניגוד עצום בין צד החיצון לפנימי, ועיינו הרואות שיתכן שיהא החיצון אפוי לגמרי והפנימי כמראה בצק, וחזו"נ להדיא שבכה"ג אין שום הוכחה ממצות הפנימי.

15. והנה בגונא דכפל שאין בו דין כפולה, ובאופן של תנור שאינו חם יותר מדאי שכתב בחזו"א שם דמהני כשכל חלק מחלקי הכפל יש בו ק"פ מצדו החיצון, נראה לכא' דמ"מ לא מהני רק למ"ד דסגי בק"פ מצד אחד, דהרי בצד הפנימי של הכפלים ליכא ק"פ, וכן משמע שם בחזו"א, ואין להקשות דנימא דהך מראה לבן שבתחתית המצה תהא חשובה כמראה אפיה גמורה, ונימא בזה סברת השבט הלוי שבכה"ג כ"ע מודו דא"צ ק"פ משני צדדים, ולא יהא איכפ"ל מה דאין מראה ק"פ בצד הפנימי של הכפלים, דנראה דבודאי א"א לדון הך מראה לבן יותר מגדר ק"פ דמשנתנו, וזה

רק ק"פ שאין בה ספק, אך אין בו מעלת מראה אפוי כל צרכו שמוכיח על כל המצה [והגע בעצמך אילו יהא מראה כזה בעליונו של המצה אף שבדואי נדונו כק"פ, דאי נחשב ק"פ לצד התחתון ה"נ נחשב ק"פ כשכן הוא בצד העליון, אך בודאי שלא נוכל לומר בזה סברת השבט הלוי, שלא נאמרו דבריו אלא על מראה אפוייה היטב הנראה בעליונו של המצה], ודו"ק היטב.

16. והנה בחזו"א שם דן כה"ג כדן ק"פ מצד א', כיון שסוכ"ס אי"ז גוש א' ממש, וכונתו משום שלא יתכן שתחשב כק"פ משני צדדים, וכשם שלא מהני ק"פ בחלק א' להורות על חלק השני למ"ד דסגי בק"פ מצד א', דסוכ"ס זה ב' חלקים נפרדים, ואף אם החום שולט בשניהם, אך מ"מ אחד לא מוכיח על חברו, אך לכא' בד' הב"ח ומ"א שכתבו לגבי כפל שאין בו דין כפולה דין ק"פ לכא' מוכח דס"ל דכה"ג נחשב ק"פ משני צדדים, דהרי אינהו ס"ל דבעינן ק"פ משני צדדים [וכדלהלן פרק ד], ובהכרח צ"ל דאיירי כששני הכפלים סמוכים זה לזה בלי הפסק אור אלא שאין דבוקים, ומוכח מזה כשיטת החזו"א (ס"י קכ"ט ס"ק יז) דכה"ג לא חשיבא כפולה, ולא עוד אלא שחידשו שאנו דנים שהחום עובר מחלק אחד לשני ושפיר מיקרי ק"פ משני צדדים, וכן מפורש בדבריהם (בס"י רנד) שכתבו דבפשט"א הוה ק"פ משני צדדים אף שזה עשוי משני חלקים שובכים זע"ז [ובשר וכו' מפסיק], ודלא כשיטת החמד משה הנוכר בביה"ל (סוף ס"י תסא) דכתב להדיא דכששובכות זו על זו נמי חשיבא ככפולה.

ואמנם דבר זה לכא' צ"ב, דהנה טעמא דחומרת כפולה מב' בתרוה"ד (ס"י קכז) ובמהרי"ל (תיקון מצות אות כד) ומהר"י ווייל (בס"י קצג) שהוא משום שהחום לא נכנס בין הכפלים, וצריך לומר שכשהם שוכבות זו ע"ז בלי דיבוק, החום נכנס ואף עובר מא' לשני, וכשהם דבוקים החום לא נכנס, והחום שמגיע מלמעלה ולמטה לא עובר מא' לשני דסוכ"ס אינן גוש אחד, אך בשוכבות החום נכנס בין הכפלים א"כ שפיר גם עובר החום מזה לזה, וד"ו צריך ביאור [ובאמת שבמקור הדברים משמע דכה"ג אין החום נכנס בין הכפלים, שהרי דימוהו לקליית ב' חטים בפסחים (דף מ), וע"י עוד (בס"י תנב) לגבי הגעלת ב' כלים יחידו שאינן דבוקים, שמבואר שם בפוסקים ובהגר"א דנלמד מהך דינא, וצע"ג].

אכן לפי מה שיתבאר להלן ביאור חדש בטעם חומרת כפולה שהוא משום הלחות שמצטברת בין הכפלים ואין יוצא לחוץ ומבשל שם ומחמיץ קודם שתאפה, אולי י"ל דכשאין דבוק הלחות יוצאת שפיר לחוץ מבין הכפלים כיון שאין דבוק ממש [וזה א"ש עם מש"כ לעיל בתוך הדברים, ודו"ק].

17. ויל"ע לפי דעת האחרונים שהמ"ב פסק כוותיהו דאף מצה שנתחממה בתנור והוציאוה אינה מחממת מיד ממש דא"כ במצות דקות שלנו שנאפות במהרה אין טעם להחמיר בכפולה, דהא טעמא דחומרת כפולה ביאר בתרוה"ד (ס"י קכז) ובמהר"י ווייל (ס"י קצג) ובמהרי"ל (תיקוני מצה אות כד) ובהגר"א (ס"י תסא ס"ה) שהוא משום דחיישינן

דבדאי גם עיסה זו שנתחממה בתנור אינה מחממת מיד בצאתה, דיש איזה שהוא משך זמן שנצרך לה בשביל להחמיץ¹⁷.

ונפק"מ גם לאופן שלא החזיר את המצה לתנור דבכה"ג ודאי שתחמץ אחרי זמן קצר, דמ"מ לגבי המרדה תליא בהך פלוגתא, וכן מפורש בשו"ע הגר"י, דלד" הט"ז והח"י דחיישן שהחמיצה מיד, נאסרה המרדה דיש כאן חשש שנגעה בחמץ רותח, אבל לד' המ"ב פשוט שהמרדה לא נאסרה, דהא אכתי לא החמיצה עד אחר שהורידה מן המרדה ושהתה משך זמן¹⁸.

והנה שיעור משך הזמן שבו מודה המ"ב שהמצה תחמיץ לא נתפרש, אך הנה ע"י בביה"ל שם שכתב לבאר דעת הטור דאפשר לאכול מצה שלא נאפתה כראוי אף שעדיין חוטינ נמשכין, דבמשך הזמן עד שאוכל עדיין אינה מחממת, והנה הרי א"א לאכול כשהיד נכזית, ובהכרח צריך להתמין קצת עד שתצטנן ותהא ראויה לאכילה, ומשמע שבזמן זה עדיין אינה מחממת, ומ"מ אכתי צ"ע איך לשער ד"ז, שהרי זה ודאי שאין משערין זמן הלעיסה שזה כבר בגדר עסק, וגם הזמן שצריכה להצטנן קצת משתנה בין מצה למצה שתלוי בעובי המצה וכמה נתחממה בתנור, וצ"ע.

ונפק"מ לנידון דידן, דלו יצויר שהיינו יכולים לברר שמסיר החלק של המצה שלא נאפית כראוי לה תוך הזמן הזה א"צ להסיר כדי נטילה, דהא אכתי לא החמיצה ולא נתנה טעם חמץ, ומסירה קודם שתחמיץ, אלא שמ"מ בודאי שכיון שקשה לידע השיעור, לכן כל שלא הסיר מיד ממש עם יציאתה מן התנור [שזה דבר קשה מאוד לבצע במציאות] צריכים לחוש דילמא החמיצה כבר. ונראה עוד שאף אם בנוגע לחומרת הרא"ש בשו"ע שאחר עריכה יש מקילים בשו"ע שפחות מדקה, מ"מ הכא שהמצה נתחממה מאוד, ואח"כ מתחלת להצטנן יש לחוש שתחמיץ יותר מהר, ויתכן שבחום של תנורים שלנו יש לחוש שיחמיץ יותר מהר מבתנור דאירי ביה הטור והרמ"א, שהרי הם אפו מצות עבות ורוכות יותר, וצריך לזה חום נמוך יותר, ועל כן הכא אין להקל רק במסיר מיד ממש שזה דבר שאינו מעשי בדרך כלל.

וכיון שכן בודאי שבדרך כלל כבר עבר הזמן הזה, ובודאי שגם לד' המ"ב כבר איכא למיחש שהחמיצה, בודאי צריכים לטול כדי נטילה סביבותיה, [ואם היה זה תוך פסח נאסרה כל המצה, ולענין ער"פ אחרי חצות, יעו"י סי' תמוז ס"ב, ויעו"י במ"ב סי' תנח"ס"ג ואכמ"ל], וכדין מצה שנמצאת בה כפולה האסורה מחמת חומרת כפולה, יעו"י בסי' תסא סעיף ה' ובמ"ב שם (ס"ק לב). [ומ"מ במצות דקות מאוד במהרה מצטנן עד שאינו י"ס ואפשר להחזיקו בידיו, וא"כ לכא' היה אפשר לומר דשרי, דכשהחמיץ כבר נצטנן ואין מפליט ומבליע טעם בסביבותיה, אך ד"ז אינו ברור, ובפרט שאולי בתוך עובי המצה עדיין חם ומפליט לאחר שהחמיץ, ומ"מ נפק"מ גם אי נימא הכי אכתי

במצות עבות קצת, ובאופן שכשלא הסיר מיד ממש עדיין חם בחום שה"ס בן¹⁹.

[ודע, דלכא' גם אי לא נימא ככל מש"כ הכא להחמיר, מ"מ אכתי אין ראוי לצאת יד"ח אכילת מצה בליל ט"ו במצה שהסיר ממנה החלק שלא נאפה כראוי אם לא הסיר כ"נ סביבותיה, דהא לענין קיום מצות מצה כתב בשעה"צ (ס"ק כו) לחוש לדברי הט"ז והח"י, ומשום דשימור גמור מיהא לא הוי, אלא דאי משום הא י"ל דלענין בליעות במין במינו שמן התורה ברובא בטל קיל טפי, וק"ל].

ב. דיני המצות שנגעו בהך מצה

והנה לגבי מצות שנגעו בכפולה מבו' בסימן תסא ס"ק כט (ובשעה"צ ס"ק מח וס"ק מט) דאם נגעו במקום הכפל צריכים להסיר כדי נטילה, ואם נגעו שלא במקום הכפל אפי' קליפה א"צ, משום דאין בלוע יוצאת מחתיכה לחתיכה בלא רוטב.

ובחזו"א (סי' קכ ס"ק טו) תמה ע"ז דהרי מבו' במ"א (ס"ק י"ב) דאנו דנים שרק תוך הכפל החמיץ ולא הצד החיצון, ומשום הכי באופן שצריכים לשער בס' משערים רק כנגד תוך הכפל, וע"כ מסיק שם דלדינא בנגעה בצד החיצון של הכפל כמי שנגעה שלא במקום הכפל דמי, וא"צ אפי' כ"ק [ועי' שם ס"ק טו לגבי אפו תוך הפסח, ואכמ"ל].

ובדעת המ"א לכא' צ"ל דאמת מספק"ל אי רק תוך הכפל החמיץ או כולו, ולגבי לשער בס' דהיינו שיהא בכל המצה ס' נגד הכפל שהוא חומרא (עי' היטב בביה"ל ס' תסא ס"ה) היקל, אך לגבי נגיעה שפיר החמיר דילמא כל הכפל חמץ, והנוגע בצדו החיצון כנוגע במקום החמץ, וע"כ הצריך כדי נטילה.

ולפי"ז נראה דבנידון דידן שהמצה נאפית היטב בצדה החיצון קודם שהוציאה שהרי שם איכא קרימה מעליא, אלא שאנו חוששים שבין הכפלים או בתוך הקמט או בתחתית המצה לא נאפה, והחמיצה לאחר שיצאה מן התנור, הנה בזה פשיטא שהחלק החיצון אינו חמץ, ובהו כו"ע יודו דבנגעה בצד החיצון כנגעה שלא במקום הכפל דמי, וא"צ אפי' כ"ק, וכ"ש בנגעה בצדיה וכגון שהניח מצה שוכבת על חברתה, דכיון שלא נגעה במקום החמץ גופא א"צ אפי' כדי נטילה.

אבל אם נגעה בתוך הקמט או הכפל דהיינו במקום הריעותא וחשש חמץ גופיה, א"כ בודאי צריכים להסיר כדי נטילה מאותו מקום, וכן אם כל תחתית המצה או חלק ממנה לא נאפית כראוי מחמת שקרקע התנור נצטנן, והניח מצה זו על חברתה, דנאסרה מקום המגע של אותה מצה, וכדי נטילה מאותה מצה סביבות מקום המגע.

ודע שענין זה יתכן בב' אופנים, או כשהמצה שיש בה ריעותא רותחת אף שהכשרה צוננת, או כשהמצה הכשרה רותחת אף שהמצה שיש בה ריעותא כבר נצטננה. ופשוט.

ואם נתערבו המצות, ואין יודע מי נגעה כשהיא רותחת במקום שהוא בצק, ד' המ"ב (סי' תמוז ס"ק כט) דבטל ואין חוזר וניעור בפסח, [ואע"ג דבסימן תנא (ס"ק קיא) הביא דעת החק יעקב שמחמיר בזה וסתם כמותו, ואח"כ כתב דעת מג"א שמיקל בזה בשם י"א [וצ"ע ליישב הסתירה בד' המ"ב], מ"מ לענין כשזה ספק חמץ, י"ל שבוה בודאי יסמוך על המ"א אשר סתם כמותו בסימן תמוז, וגם בסימן תנא העתיקו, ועי' היטב²⁰, והחזו"א אף שחולק על זה וס"ל דגם הבלוע חוזר וניעור (סימן קיט ס"ק ו), מ"מ סובר דלא אמרינן חוזר וניעור רק אם בא לחמם התערובת בתוך הפסח יחדיו וכגון לעשות מהם קניידלאך, [וכמו שהוכיח בדעתו בשו"ע הלכות (סי' תמוז ס"ז) עיין שם], ועכ"פ לפי"ז כה"ג לחזו"א רשאי לאכלו אך אין לעשות מזה קניידלאך, וכי"ב.

פרק ד' - גדרי קרימת פנים²¹

א. קרימת פנים מצד א' או מב' צדדים

יל"ע אי בעינן ק"פ משני צדדים או דסגי בק"פ מצד א', דהנה במשנה בשבת דף י"ט ע"ב נחלקו ת"ק ור"א לענין הכנסת פת לתנור בער"ש אי בעינן שיקרמו פניה מב' צדדים מבעו"י, או דסגי שיקרום צד א' שנקרם תחילה מבעו"י, ונחלקו רש"י ותוס' מאן תנא דמיקל ומאן תנא דמחמיר, דלרש"י ת"ק מיקל ור"א מחמיר, ולתוס' ת"ק מחמיר ור"א מיקל, והתוס' הוכיחו מן הירושלמי דת"ק מחמיר ור"א מיקל.

ולהלכה דעת השו"ע (סי' רנד סעיף ה) דסגי בקרימת פנים מצד א' איזה שיקרום תחילה, [כן פי' ט"ז ומ"א והגר"א את דבריו, ועי' מ"ב ס"ק כו ובשעה"צ שם], ובדעת הרמ"א שכתב דבפשיטא צריך שיקרמו פניה משני צדדים, נחלקו האחרו', דט"ז ומ"א (שם) פירשו דעתו דפליג על השו"ע, וס"ל דבעינן ק"פ משני צדדין, וכן פסקו למעשה בב"ח ט"ז מ"א, וכן העתיקו להלכה הגר"ז וכף החיים, אכן בחמד משה ובאבן העזר ובדגול מרובה והגר"א וחת"ס כתבו דגם ד' רמ"א כהשו"ע דסגי בק"פ מצד אחד [וכתבו טעמים מ"ט בפשיטא"א הצריך רמ"א ק"פ משני צדדים], וכן פסק המ"ב שם²².

והנה להנך רבוותא דפסקו לגבי שבת דבעינן ק"פ משני צדדים, לכא' ה"ה לגבי מצה נבעי ק"פ משני צדדין, אכן בנו"ב (מהדו"ת סי' פ) כתב ד"ל דבמצה כו"ע מודו דסגי בק"פ מצד א'²³, אבל במ"א (סי' תסא ס"ק ו) כתב דדינו כק"פ האמורה בשבת, וביאר המחצה"ש דכונתו לק"פ משני צדדים, וכמבו' במג"א סי' רנד בדעת רמ"א, [וכן מוכח מדמית' המג"א לד' תו' מנחות (נז ע"ב) דאיירי בק"פ משני צדדים, דהא איירי לגבי לחם הפנים דלכו"ע בעינן ק"פ משני צדדים כמפו' בתוס' בשבת (דף כ) בשם הירושלמי²⁴.

ולהיפך נמי יל"ע, דהיינו להנך רבוותא דס"ל דבשבת סגי בק"פ מצד א', אם יאמרו כן גם במצה, ואשכחן בזה ג"כ פלוגתא, דהנה התוס'

ודע שבעיקר דברינו יש לדון לפמש"כ החזו"א (סי' קכא ס"ק טז) דאף בנתחמם בידיים אין לאסור בדיעבד כל שלא שהתה שיעור מיל, ועי' עוד בדבריו (סי' קכב ס"ק ט) דס"ל דאיכא פלו' אי בנתחממה מחממת קודם שיעור מיל, וכתב דגם להאוסרים מ"מ בעינן שהייה מסויימת, וכל שראינו שלא הכסיפו פניה ש"מ שכנראה עדיין לא שהתה שיעור שהייה הנצרך לה להחמיץ, ולכא' לפי"ז היה לנו להקל כשראינו שלא הכסיפו פניו, אך מ"מ למעשה א"א להקל גם לפי החזו"א, שהרי בחום גדול כזה כל שמצטנן מחמיץ יותר מהר, ולהנ"ל אפי' בעודו י"ס, ועוד שהרי לפי דרכו כבר תמה שם בס"ק י' על חומרת כפולה אך לא הורה להקל למעשה, ומודה אפילו לענין לאסור את מה שנגע בכפולה (ועכ"פ בתוך הכפל, יעו"י בסי' קכ ס"ק טז), ובענייננו סביבותיו תוך כדי נטילה נוגעים במקום שאינו אפוי.

20. ויל"ע דגם לפי הח"י דס"ל שבכה"ג נמי חוזר וניעור, מ"מ אכתי הוה ספק ספיקא, כיון שסוכ"ס א"ז ודאי חמץ, דלכא' כל שלא ראינו סימני חימוץ לא חמירא טפי מספק חמץ, אך מ"מ לדדיה ודאי מסתברא דמ"מ שימור גמור מיהא לא הוי, ואין ראוי לצאת בו יד"ח מצות מצה בליל ט"ו. אך אולי כיון שהחשש הוא על תערובת שלאחר האפיה דשמא בלע בהיותו אפוי כבר, לא שייך לדיני שימור שהם עד האפיה בלבד, ועי'.

21. הבהרה: כל האמור בפרק זה איירי באפיה רגילה שהחום שלט מלכתחילה בכל חלקי המצה ביחס מתאים בכדי שצד א' יוכיח על צד השני, וכמוש"נ לעיל פרק ב'.

22. ויש לתמוה על דברי רבותינו וצ"ל שפי' ד' רמ"א דס"ל דסגי בק"פ מצד א', דבדרכי משה (סי' תסא ס"ק ב') מפורש דבעינן ק"פ משני צדדים, ואין לומר שכונתו רק לגבי פסח, ומחמיר לענין מצה טפי מלענין חיתוי, דיעו"י"ש בדרכי משה שהביא כן מדברי המרדכי, ובמרדכי לא דן כלל לענין זה אי ק"פ מצד א' או משני צדדין, דבמרדכי רק מבו' שק"פ האמורה לגבי שבת ואין חוטינ נמשכין חדא שיעורא, וברמ"א (סי' רנד) העתיק ד"ז אף לגבי שבת, וכיון שכן מאחר שלמדנו רמ"א בד"מ דבמצה בעינן ק"פ משני צדדין למדנו דהוה ק"פ האמורה בשבת, ואף ברקיקין כמצות [ולא רק בעוגה עבה (כפירוש הגר"א), ולא רק בפשטי"א העשויה משני שכבות (כפ' הדגמ"ר), ולא רק בפשטי"א הנאפית בתוך דפוס צונן (כפ' אבן העזר)], שהרי מפו' דאידי ואידי חד שיעורא, ובא זה ולימד על זה. ודעת רבותינו צע"ג.

ובאמת שיש להעיר מנ"ל לדרכי משה לומר שדעת המרדכי דבעינן ק"פ משני צדדין, דילמא בק"פ מצד א' מיירי, ויל"פ שהבין דהמרדכי נתכוין לדמות לשון ק"פ של ת"ק ללשון ק"פ האמור בלחמי תודה, כיון דתרווייהו בחד לישנא תניניהו, ומשמע ליה דהמרדכי בא להורות הלכה למעשה, וא"כ מוכח דס"ל דקיי"ל כת"ק, ומפרש שת"ק מחמיר ובעי ק"פ משני צדדין, וכ"פ בלחמי תודה, ובכה"ג אין חוטינ נמשכין, והכי קיי"ל בין לשבת ובין לפסח.

23. וביאור סברת הנו"ב דבודאי שיעור אפיה שמקבל תורת לחם ונפקא מידי חימוץ היינו כמאב"ד, וי"ל דת"ק מחמיר וס"ל דלענין חשש חיתוי לא סגי בכמאב"ד, דהא אכתי אינו מבושל כל צרכו, ובאמת שבגמ' בשבת למדו מהך משנה דסגי בכמאב"ד, [וד' הרי"ף (לפמש"כ הר"ן פרק כירה) דאף אם בתבשיל לא סגי במבושל כמאב"ד מער"ש, מ"מ בפת סגי בהכין], אך מ"מ י"ל דת"ק דמחמיר לא ס"ל הכי, אלא שגם לד' הנו"ב להלכה נקטינן דבתרווייהו סגי בכמאב"ד וכמפורש בגמ' שבת (דף לו ע"ב), דמייית התם הוכחה ממ"ד דקיי"ל כוותיה, וכד' הנו"ב עצמו בדגול מרובה (סי' רנד) דסגי בק"פ מצד א', ולהאמור היינו כמאן דמיקל, ומשום דכה"ג הוה כמאב"ד, ונקטינן דלענין פת סגי באפוי כמאב"ד מער"ש, ולהכי סגי בק"פ מצד א' לכל דבר.

24. והנה לד' מג"א מבו' דקיי"ל כמאן דמחמיר, והיינו הן להלכות אפיה בער"ש, והן להלכות אפיה בשביל לקבל שם לחם לצאת בה יד"ח [אבל לא לענין להוציא מידי האפשרות להחמיץ, דלזה לא בעינן אפי' ק"פ מצד א' וכמוש"נ בשיטתו לעיל פרק א].

אך יל"ע דהרי לד' המ"א (סי' תסא) מוכח דאף בלא ק"פ כבר איכא אפי' כמאב"ד, וא"כ איך הוכיחו בשבת (דף לו ע"ב) ממתני' דסגי בכמאב"ד, והא במתני' הוה טפי מכמאב"ד, ואפי' אם נימא דכל ד' ב"ח ומ"א רק דבפחות מק"פ

שהכפל עיכב בעד החום ולא נאפית, ומאיך נתחממה בינתיים והחמיצה, ואף שהשתא היא אפיה אמרינן דילמא החמיצה קודם שתאפה, דהתיינה במצה עבה קצת כרקיקין עובי אצבע [וכמוש"כ בחק יעקב סי' תס"ק ג], וכעובי המצות של ג' מצות בעשרון א' [עי' סי' תפג], דיתכן שהיה משך זמן שהעיסה נתחממה ועדין לא היתה בחום הראוי לאפיה, ושהתה משך זמן מסויים והחמיצה בינתיים קודם שתאפה, אך במצות הללו אם אנו רואים את הכפל אפוי היטב, א"כ הרי לכל היותר נתעכב אפיייתה בשניות בודדות, ואפי' אי נימא שבאותה שעה נתחממה בחום המחמיץ ולא בחום הראוי לאפיה, מ"מ הרי לא עבר עליה זמן הראוי להחמיץ, וכבר התחילה ליאפות ולמאי ניחוש לה [ולכא' נראה שזה באמת סברת הלקט יושר שכתב שבמצות דקות כקליפת אגוז לא היה רבו בעל תרוה"ד שורף הכפולה], ועי' עוד כע"ז במ"ב סוף סי' תסא (בס"ק לו ושעה"צ עא) לגבי מצות ששכבו זמן מועט וע"ז בתוך התנור דתליא באמת בהך פלוגתא, וא"כ לכא' ה"ה כל כפולות במצות דקות שלנו אם תוך משך זמן אפייית המצות שהוא זמן קצר חזינן שהם אפיות, שבע"כ לא שהו בחום שאין ראוי לאפיה רק זמן מועט מאוד, וא"כ לד' המ"ב למאי ניחוש לה.

אכן באמת נראה ד"ל טעם אחר לגמרי לחומרת כפולה, שאי"ז רק מפני שנתחממה חום שאין ראוי לאפיה קודם תחילת האפיה, אלא שהנוזלים המופרשים ומתאדים מן המצה תוך כדי האפיה, מתקבצים בין הכפלים באין להם מקום לצאת, ונידון כבישול דאדמבשל לה מחמיע, ובהו לא מהני זמן מועט כלל. ויסוד לסברא זו יעו"י בראב"ד (פ"ו מחמץ ומצה ה"ו) ובתשו"ת רדב"ז (ח"א סי' תצד), עיי"ש היטב ואכמ"ל [ונתבאר בסוגיית כפולה באורך].

18. והנה בשעה"צ ס"ק כו כתב דמ"מ אין כדאי להשתמש במצה שהוציא והחזיר למצות מצוה לליל הסדר, וצ"ל דשימור גמור מיהא לא הוי דיש חשש רחוק, ויל"ע מה דין המצות שהוציא אח"כ במרדה זו, אי גם ע"ז קאמר הכי או לא, ואולי עד כדי כך לא חשש, וצ"ע, ולכא' נראה דלגבי המרדה דהוה נ"ט בר"נ קודם זמן האיסור, ולענין בליעת משהו בהמצות הנוגעות במרדה [כשמן התורה מין במינו בטל ברובא ואפילו בלא ס'], שפיר יסבור המ"ב דאפשר להשתמש במצות האחרות אפילו לקיום מצות מצה בליל ט"ו. ודו"ק היטב.

19. והנה שיטת החזו"א (עי' סי' קכ ס"ק יז וסי' קכב ס"ק י ועוד) דכל שהמצה נתחממה בחום שהיך סולדת בו שוב א"א לה לבא לידי חימוץ, ולפי"ז יל"ע דא"כ ממ"נ הרי קודם שנגצטננה לא החמיצה, ואחר שנגצטננה כבר אין נותנת טעם, ולא דמי לכפולה דחיישין שבעודה בתנור נתחממה חום שגרם לה להחמיץ קודם שתאפה, והיינו שלא נתחממה בתחילה בשיעור שהיך סולדת בו, והחמיצה, ואח"כ כשנתחממה יותר כבר הו"ל חמץ רותח, ומשא"כ הכא שבעודה בתנור לא היה לה דבר המעכבה מליאפות, והיתה בתהליך אפיה ולא החמיצה עד שיצאה ונצטננה, אכן באמת יתכן לומר דכל ד' החזו"א לא נאמרו רק בחום שהוא בתהליך אפיה, ולא בחום שהי"ס כשהוא בתהליך ירידה [וכעין סברת תוס' בשבת (דף מ) לגבי כלי שנין], והרי חזינן דמצה שנאפית בחמה או ברמץ כשירה בדיעבד [ועו"י סי' תסא ס"ב, ובחק יעקב שם], ולא אמרינן שעד שנעשית י"ס החמיצה דבינתיים נתחממה, ובהכרח משום שזה בתהליך אפיה, וגם החום דמעיקרא הוא כבר חלק מהתהליך של האפיה, ובכה"ג אינה באה לידי חימוץ, ומעתה י"ל דה"ה לא יצדק גיטא שכשזה בתהליך ירידה שפיר מחממת אף בעודה י"ס, ובאותה שעה שפיר תתן טעם בכדי נטילה סביבותיה, ועי'.

ובר מן דין רבים חולקים על החזו"א וס"ל דבחו"מ שהי"ס בו עדיין יכולה להחמיץ, וא"כ באותה שעה תחמיץ ותתן טעם, והנה הרי באמת כן מוכרח מהט"ז וח"י והגר"ז שיכולה להחמיץ מיד בצאתה מן התנור, וי"ל שגם המ"ב לא חולק על פרט זה, דעד כאן לא פליג המ"ב אלא משום דס"ל דיש משך זמן שצריך שתשהה בכדי שתחמיץ, אך לעולם יתכן שיודה דכל שעבר זמן זה אף שזה עדיין חם תחמיץ, ובהכרח חדא מתרתי, או שאפי' כשהו חם זה מחמיץ, ודלא כחזו"א, או דכשזה בתהליך ירידה גם החזו"א מודה דיכולה להחמיץ, ואיך שלא יהיה ברור הדבר דלדינא חיישין שתחמיץ בעודה רותחת ותתן טעם בכ"כ שסביבותיה, וע"כ מחוייבים להסיר כ"נ סביבותיה.

שבת דף יט ע"ב) שכתב וז"ל: וקרימה זו כתבו בתוס' כל שפורסה ואין חוטינ' נמשכין, ומשמע דבא ללמדנו שיעור בקרימת פנים, וא"כ משמע כהאחרונים המחמירים, ולכא' מדברי רש"י בפסחים (דף לז) נמי משמע כדברי האחרונים המחמירים [ועי' במילואים סימן א' 28].

ומ"מ למעשה לכא' אין בכ"ז שום נפק"מ, דלא מבעיא דלהחמירים א"א לסמוך על ק"פ דאין אנו בקיאין באיזה ק"פ אמרו, ואין לנו את הדרך לברר ע"י שאין חוטינ' נמשכין כיון שעיסות שלנו יבישות, אך גם לרוב האחר' דמקילים מ"מ כבר נת' בפרק ב דאין אנו בקיאין בשיעור קרימת כל דהו, וא"א לסמוך ע"ז, ואמנם בקרימה טובה שאין בה ספק שזה מורה על אפיה כשיעור הראוי לרוב בנ"א באכילה, כבר נתבאר שם דכו"ע מודו דבכה"ג אפשר לסמוך שכל המצה אפיה בשיעור ההכרחי, ושבדאי אין החוטינ' נמשכין, וא"כ למעשה לכא' אין בזה שום נפק"מ לכא' [וכ"ו בצורת אפיה רגילה שאין ניווג בין החום שבחלק העליון לתחתון וכיו"ב].

אכן מלשון המ"ב משמע דיש נפק"מ בכ"ז למעשה, ואף שכ' בעצמו דבאופן שיש להסתפק אם קרמו פני' אין להקל בלי לבדוק אם חוטינ' נמשכין או לא, ובהכרח דס"ל דיש דרגה שבדאי שקרמו פניה קרימה כל דהו עכ"פ, שבוזה איכא פלוגתא, ואף שבדאי שיש גם דרגת קרימה מעליא שכ"ע יודו שא"צ שום בדיקה וכמוש"כ שבשט הלוי [וזה ודאי רחוק לומר דהמ"ב ס"ל דאף בכה"ג פליגי, דלא מסתברא לא מסברא ולא מגמ', וכדוהכחנו לעיל ממתני' דאל"כ תיקשי על המחמירים ממשנתנו שכתבה לסמוך על ק"פ וכמוש"כ], ולכא' מבואר בזה דלא כמוש"נ לעיל פרק ב שא"א לידע מהו ק"פ, דמשמעות ד' המ"ב משמע דאפשר לידע, אלא שלמעשה לא גילה לן רבינו זצ"ל מהו, וכבר גילה אזינו שיש אופנים שיש להסתפק, ומעתה למעשה א"א לסמוך אלא באופן שאין שום ספק וכמוש"כ שם [ועי' עוד להלן].

ג. דרגות בקרימת פנים

והנה זה ודאי דמצאנו כמה דרגות בק"פ, שהרי מב' בגמ' בפסחים ובמנחות דלולי דברי רבא הוה ס"ד דבעינן בלחמי תודה שלא תהא נפרכת בטלטולה, ובהכרח דגם לזה אפשר לקרוא קרימת פנים, דאל"כ איך ס"ד למימר הכי, והלא במשנתנו מפורש דבקרימת פנים תליא מילתא, ובהכרח שגם לזה אפשר לקרוא ק"פ, והיינו שיש כמה דרגות בקרימת פנים, וס"ד דבעינן ק"פ בשיעור גדול, וקמ"ל דסגי בקרימה מועטת, ואלביא דהנך רבנן דמחמרי וס"ל דלא סגי בק"פ כל דהו, ומאי דר' הרי מב' שא"צ ק"פ בדרגא שאינה נכפלת בטלטולה, א"כ ש"מ דיש ג' דרגות בק"פ, דיש ק"פ כל דהו, דאתא רבא להפקיע מזה דלא סגי בהכי, ויש דרגת ק"פ שאינה נכפלת בטלטולה, ומב' בגמ' דכה"ג כבר אינה בגדר מצה הינא, והיינו שזה אפוי כל צרכו, ומסתמא כך גם מראה הך קרימת פנים, ויש דרגה אמצעית.

והנה אם נקבל ב' החומרות, דהיינו גם שצריך ק"פ משני צדדים וגם דלא סגי בק"פ כל דהו, א"כ נצטרך שיהא דרגת ק"פ האמצעית משני הצדדים, ולפי צד זה נוכל להבין היטב ספיקם של התוס' אי

והנה אין לפרש פלוגתת האחרונים הנ"ל דפליגי רק בגדרי אין חוטינ' נמשכין, ולכו"ע ק"פ דמשנתנו הכונה לק"פ כל דהו, אלא דפליגי אי בכה"ג איכא חזקה שאין חוטינ' נמשכין או לא, דהרי זה לא יתכן דאין נאמר דהמשנה אמרה ק"פ, והכונה ק"פ כל דהו, ואתי רבא למימר דבאמת בעינן שלא יהיו חוטינ' נמשכין ואין לנו לסמוך על הוכחה דק"פ, דהרי אם המשנה נתנה סימן זה בודאי אפשר לסמוך על זה.

ובהכרח דלהשאר"י ודעימי' אמרינן דרבא אתא לאשמועינן שיעור בדיון ק"פ דמשנתנו, שלא נאמר דק"פ היינו ק"פ כל דהו אלא ק"פ כזו שבכה"ג אין חוטינ' נמשכין, וממילא הוה דקאמרי השאר"י ודעימי' דכיצד נוכל לסמוך על ק"פ בלא לבדוק שאין חוטינ' נמשכין, דהרי שמא אי"ז ק"פ בשיעור ק"פ הנצרך, וצ"ל דבדאי שיש דרגת ק"פ שבו יש חזקה שאין חוטינ' נמשכין, והיינו דקאמר רבא דלא נפרש מתני' בסתם ק"פ, שהרי בזה ליכא חזקה דאין חוטינ' נמשכין, אלא דנפרש מתני' על ק"פ מסוימת שבו יש חזקה זו, ומעתה אנו דלא ידעינן על איזה ק"פ דברה משנתנו, בעל כרחינו לבדוק תמיד ולברר שאין חוטינ' נמשכין.

ונמצא לפי"ז דהנך רבוותא פליגי בתרתי, חדא על איזה ק"פ דיברה משנתנו, אם על ק"פ כל דהו או על ק"פ בשיעור מסויים, ועוד פליגי בהכרח מהו גדרו של אין חוטינ' נמשכין, דהרי למעשה נמצא דבק"פ כל דהו פליגי אי כבר איכא חזקה לומר שאין חוטינ' נמשכין, ובאמת דהנך תרי פלוגתות תלוין זה בזה, שהרי כבר נתבאר לעיל פרק ב דאין חוטינ' נמשכין זהו שיעור בהאפיה, וק"פ זהו סימן והוכחה על האפיה, וכיון דפליגי אימתי הוא בגדר אין חוטינ' נמשכין ממילא פליגי מהו ההוכחה שנתנה משנתנו, אם ק"פ כל דהו שבוזה יש חזקה על דרגת אין חוטינ' נמשכין למאי דס"ל להנו"ב ודעימי', או בק"פ יתירה מזה שבוזה יש חזקה על דרגת אין חוטינ' נמשכין כפי מה דס"ל לשאר"י ודעימי', [ונמצא דלכו"ע משנתנו באה ליתן הוכחה על כך שאין חוטינ' נמשכין, אלא דפליגי במה איירי מתני', והנה ודאי שאין שום מקום לומר שבדוקים אם אין חוטינ' נמשכין בשביל לדעת אם דרגת הקרימת פנים הזאת מספקת, אלא דלדין שאיננו יודעים על איזה ק"פ איירי מתני' צריכים אנו לבדוק שאין חוטינ' נמשכין, וכ"ז לד' השאר"י, אבל לדעת הנו"ב ודעימי' שפיר ידעינן דסגי בק"פ כל דהו, וזהו חזקה שכבר אין חוטינ' נמשכין]. ומעתה למדנו דפליגי אי סגי בק"פ כל דהו או דבעינן ק"פ בשיעור מסויים.

ובעיקר המחלוקת, הנה מצאנו להך מילתא דק"פ ואין חוטינ' נמשכין חד שיעורא ניהו בדברי כמה מרובתינו הראש', והנה בתו' מנחות עח: ובמדרכי סוף פ' אלו עוברין יל"פ כאחד מב' הפי', דהיינו דיל"פ שבאו לומר דאידי ואידי חד שיעורא, ויל"פ דבאו ללמדנו שיעור בדיני ק"פ, אכן בלשון הגהות מיימוניות (פ"ג משבת ה"ח) [לפי גירסת ספרים שלנו, ועי' הגירסא בב"י וד"מ ס' רנד, ולפי העתקתם לא מוכחא מידן] שכ' דהקרימת פניה היינו כשאין חוטינ' נמשכין, משמע דבא לומר שיעור בהלכות קרימת פנים, וכן משמעות לשון המיוחס לר"ן

בשבת (דף כ) הביאו בשם הירושלמי דאפי' ר"א דמיקל וס"ל דסגי בק"פ מצד א', מודה בלחם הפנים דבעינן ק"פ משני צדדין, ופי' בראש יוסף (שבת דף כ.) ובקרן אורה (שבת דף יח ע"ב) ובחמד משה (סי' תסא ס"ג) ובצאן קדשים (מנחות דף נו ע"ב) ובשואל ומשיב (ח"ב סי' יב), דכונתם דכל ד' ר"א דמיקל אינו אלא לענין חשש חיתוי, ולא לענין שם לחם דלזה מודי לת"ק דבעינן ק"פ משני צדדים, וא"כ ה"ה לגבי מצה, דלענין שם לחם [ולפי הנ"ל גם לענין להוציא מידי חימוץ דשיעור א' לשניהם], דגם בזה בעינן ק"פ משני צדדין, וכן מפו' בחק יעקב סי' תסא סק"י כדבר פשוט דבעינן ק"פ משני צדדין²⁵.

אבל בפני משה על הירושלמי (סוף פ"ק דשבת) ובנו"ב (מהדו"ת סי' פ) ובהגר"א (סי' רנד) כתבו טעמים אחרים אמאי בלחם הפנים בעינן ק"פ משני צדדים, עיי"ש בדבריהם, ולפי"ז י"ל דלענין לחמי תודה ומצה סגי בק"פ מצד א', וכן פסק במ"ב סי' תסא שעה"צ ס"ק כג, שכתב דדיני ק"פ בשבת ובהלכות פסח שוין, והיינו שכשם שכבר הכריע (בסי' רנד) דסגי בק"פ מצד א', ה"נ בהלכות פסח סגי בזה²⁶.

ויעוי' בחזו"א (סי' קכ ס"ק יז) דאיהו הוה פשיטא ליה דבעינן ק"פ משני צדדין, אלא שהביא ד' הגר"א שלפי דבריו יוצא דסגי בק"פ מצד א', ובכל המשך דבריו מביאו כב' צדדים, והיינו שלא הכריע הדבר לגמרי להקל²⁷. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' נה) נראה מלשונו דחייש למ"ד דבעי ק"פ משני צדדין.

ויל"ע דהנה בפרישה ופמ"ג (סי' רנד) העלו צד לומר דבריק דק [כמצות שלנו] סגי בק"פ מצד אחד, אלא שלא הכריעו הדבר למעשה, ויל"ע אם אפשר לצרף סברא זו להקל, ועי'.

ב. אי סגי בקרימת פנים כל דהו

הנה יל"ע אם יש שיעור לקרימת פנים או דסגי בקרימת פנים כל דהו, ולכא' אשכחן בזה פלוגתא, דהנה מצאנו מחלוקת בין השארית יוסף (סי' מח) ונחלת שבעה (סי' יא) וחק יעקב (סי' תסא סק"י), לבין הא"ר (סי' תסא) והנו"ב (מהדו"ת סי' פ), והעתיקוהו בשע"ת ובמ"ב (סי' תסא ס"ג), אי במקום שיש ק"פ אכתי בעינן לבדוק שאין חוטינ' נמשכין או לא, דהשא"י ודעימיה מחמירים, [ויעוי' בשו"ע הגר"ז סי' תסא (סעיף י) דמוכח דלכתחילה חושש לשיטה זו, ובדיעבד מיקל בצירוף שיטת הטור הנ"ל בפרק א ס"ב], והא"ר ונו"ב ודעימיה מקילים, ובא"ר דייק כדבריו מדרכי משה ב"ח ט"ז ומ"א, וכן פסק במ"ב (סי' טו ושעה"צ ס"ק כג), וכן מדוייק מלשון החזו"א (סי' קכ ס"ק יז ד"ה ומיהו) שכתב וז"ל: אנו צריכים לעמוד עליו אם נקדם או שאין חוטינ' נמשכין הימנו, עכ"ל, ומב' דבחדא מינייהו סגי.

ובטרם נבא לבאר הפלוגתא נקדים סוגיית הש"ס בפסחים (דף לז) ובמנחות (דף עח:), דהנה במשנה במנחות שם איתא דהשיעור לקבל שם לחם הוא משקרמו פניה, ורבא קאמר דשיעור אפיה ללחמי תודה כשיעור אפיה למצות מצה, דהיינו כל שאין חוטינ' נמשכין.

והנה לכא' פסק כת"ק דמחמיר וע"כ הצריך ק"פ משני צדדים, והוכיח שגם בכה"ג אינו אלא כמאב"ד, והיינו משום דמפרש דהגמ' בדף לז ע"ב הוכיחה מד' ת"ק, וא"כ נמצא שאפי' ת"ק דמחמיר ומצריך ק"פ משני צדדים מ"מ אי"ז אלא כמאב"ד, ולפי"ז מש"כ פניה דלמטה הכונה פנים שנגד האש שהפת מודבקת בדפני התנור למעלה, ואי"ז התחתון הנוכר בד' ר"א שההוא מיירי בפנים המדובקים בתנור דנקרם תחילה [ועי' בהגהות חכמת מנוח עמ"ס שבת שם], ולפי"ז נמצא שהכריע ספיקם של התוס' במנחות (נו ע"ב) דלת"ק היינו אפוי כמאב"ד, וכל המשך דבריו להוכיח דר"א מיקל, ובהכרח ת"ק איירי בק"פ משני צדדים.

ועוד יל"פ לישנא דהסה"ת, דהכי קאמר דצד האיסור של משנתנו איירי בלא בשיל כמאב"ד לפי שקרמו רק פניה שלמטה, ובה"ג רק ר"א מיקל ולא ת"ק, דת"ק בעי ק"פ משני צדדין [ולפי"ז נימא דלת"ק בעי כמאב"ד ולר"א אף בפחות מזה], וגם לפי"ז נמצא שפסק כת"ק, ושהוכיח דלדין להלכה תלוי בכמאב"ד, ודו"ק.

ואי נימא הכי נמצא דגם סה"ת [ופשטות דברי רמ"א בסי' רנד שהעתיקו להלכה] מתפרשים דבעינן ק"פ משני צדדים.

אכן באמת הגר"א (סי' רנד) פי' דהך פניה שלמטה היינו התחתון דקאמר ר"א, ואדרבה שאיהו פוסק כר"א, והיינו דמייתי משבת (דף לז) דנקטינן דסגי בכמאב"ד מדמייתי ממתני', ובהכרח נתכוננו להוכיח מדר"א דאיהו מיקל, ולדידיה סגי בקרימה פורתא וס"ל דכה"ג מהני נמי בלחמי תודה, ובהכרח דקרימה דר"א היינו כמאב"ד, [ולפי"ז אדרבה יתכן דלרבנן לא סגי בכמאב"ד (וכצד א' דתוס')], וזהו שהביאו בגמ' שם, והסה"ת הביא כל זה להוכיח דסגי בכמאב"ד, ומה שהצריך ק"פ משני צדדים היינו בפשטיד"א עבה דבזה הוה כמאב"ד רק בק"פ מב' צדדים, ועדיין יל"ע הרבה בהבנת דבריו.

ולד' הגר"א בדעת סה"ת נמצא דקרימת פנים ללחמי תודה בק"פ מצד א', ודלא כק"פ דת"ק, ולכא' תיקשי דהא אידי ואידי חד לישנא ניהו, וצ"ל כנ"ל בד' המיוחס לר"ן עיי"ש.

28. ומ"מ למעשה נראה דבהך פלו' אפשר להקל, וכהכרעת המ"ב וחזו"א, שכן ד' רוב האחרונים עמודי ההוראה הד"מ ב"ח ט"ז מ"א א"ר נו"ב שעת"מ מ"ב חזו"א, ומד' הגה"מ לגירסת הב"י אין הוכחה, ולא נשאר רק הוכחה מדברי רש"י ומד' המיוחס להר"ן [ומאי דר' למש"כ במילואים סימן ב אות ח היה אפשר לומר שכבר נסתפקו בזה התוס', וא"כ למ"ד דסגי בכמאב"ד שהוא אפוי כל דהו (וכנ"ל פ"א) בהכרח ס"ל כהנך אחרונים שמקילים. אך יעוי' שם שנת' שאינו מוכרח, ואדרבה שיש מקום לפשוט להיפך להחמיר.

ויש להכריח דבר זה דאם לא כן נמצאו ד' רש"י סותרין זא"ז, דהנה ברש"י בפסחים (דף לז) משמע דלא סגי בקרימה כל דהו, ושזה גופא אתא רבא למימר דמש"כ במשנה קרימת פנים בעינן דליהו באופן שאין חוטינ' נמשכין, והיינו דמשמע מדבריו דרבא אתא לאשמועינן חומרא ושיעור בקרימת פנים דמשנתנו דלא בקרימה כל דהו הוה, ומאי דר' עי' לעיל פרק א שהבאנו ד' רש"י במנחות (עח:): דמבו' דק"פ היינו אפוי כל דהו, ולכא' א"כ סגי בקרימה כל דהו כמראה אפוי כמאב"ד.

ובהכרח כמו שיתבאר להלן ס"ק ג שגם זה רק כמאב"ד לא סגי בקרימה כל דהו, אלא שמעתה נצטרך לומר כן גם בקרימה מצד א' [עיי' מש"כ לעיל פרק א בדעת רש"י].

ואחרי שאין הדברים מוכרחים בהכרח גמור בד' תוס', ואפילו בדעת רש"י חזינו לנו"ב ולמ"ב דלא ראו בדבריו שום הכרח נגד שיטתם [ויעוי' במילואים סימן א], בודאי שיעיקר ההלכה כהוראת רבותינו האחרונים עמודי ההוראה

משני צדדים הוה כמאב"ד, וס"ל דאז עדיין חוטינ' נמשכין, דחוטינ' לא נמשכין בק"פ משני צדדים שזה השיעור לקבל שם לחם, ונימא דהגמ' בשבת שם הוכיחה ממ"ד דמיקל וסגי ל' בק"פ מצד א', אכתי קשה, חדא דבמ"א וב"ח משמע דלענין להוציא מידי חימוץ א"צ שום ק"פ, ובה"ג כבר הוה כמאב"ד. ועוד שאין הביאו בגמ' הוכחה ממאן דמיקל דלא קיי"ל כוותיה, ואדרבה אדמסייע ממאן דמיקל תקשה ממאן דמחמיר, אכן י"ל דודאי גם בק"פ משני צדדים אכתי אינו אפוי כל צרכו, ושפיר מייתי דעכ"פ לא בעינן אפוי כל צרכו, ועי' היטב [ועי' מש"כ בפ"א, ולפי האמור כאן יש ליישב דשפיר י"ל דקיי"ל להלכות שבת דבעינן ק"פ משני צדדים, אף שמאב"ד זה בפחות מזה, ועי' היטב].

25. והנה כדרך זה מוכרח בד' תו' במנחות (דף נו ע"ב ודף עח ע"ב), יעוי' לעיל פרק א, דלכא' מוכרח בד' תו' דס"ל דבלחמי תודה ולחם הפנים ס"ל כת"ק, אלא שבאמת יל"ע אם כונתם לפי שקיי"ל כת"ק, או משום שהכא גם ר"א מודה לת"ק [ועי' במילואים סימן ב באורך], אך עכ"פ ברור בדבריהם דלהלכה דלגבי שם לחם ולהוציא מידי חימוץ בעינן ק"פ משני צדדין, דהרי מדמי ק"פ משני צדדים דלחם הפנים לד' ת"ק, וס"ל דזה השיעור לענין חימוץ, וס"ל דזה השיעור לענין שם לחם, וכמוש"כ שם.

26. ויל"ע בדרך זו אם הכונה ע"ד הנו"ב הנ"ל שכ"ע מודו בלחמי תודה ומצה דסגי בק"פ מצד א', או דכמחלו' בשבת כך מחלוקת במצה, ועי'. ובספר התרומה (סי' רכד) מפו' דכמחלוקת בזה כך מחלוקת בזו, עיין שם.

והנה לכא' יש לתמוה על ספר התרומה [וכבר עמד ע"ז בנו"ב (מהדו"ת סי' פ) דאין אפשר לומר דכמחלוקת בשבת כך מחלוקת בלחמי תודה, דהא בלחמי תודה איכא שיעורא דאין חוטינ' נמשכין, ונחזי אנו אימתי אין חוטינ' נמשכין, אך יש ליישב בתרי אפי', חדא דבאמת יתכן מחלוקת בגדרי אין חוטינ' נמשכין [וכנ"ל פרק ב], ועוד י"ל דהגמ' בפסחים אולא למ"ד דקיי"ל כוותיה, והא"נ דלאידך מ"ד לאו בחוטינ' לא נמשכין תליא מילתא [ולעיל שם לא ה' אפשר ליישב כן בפלוגתת ראשונים, כיון דפליגי אליבא דמאן דקיי"ל כוותיה, וא"כ בהכרח יש כאן מחלוקת אימתי אין חוטינ' נמשכין], ויעוי' בהערה דלהלן מש"כ בד' סה"ת כמאן פסק, אי כת"ק כר"א.

27. והנה למעשה יל"ע הרבה בדבר זה, דאף שהוראת רבינו הגדול מרן בעל המשנ"ב ז"ל להקל בק"פ מצד אחד, אך באמת הנה מלבד האחר' שנמחמרים (בסי' רנד), מצאנו חבל אחרונים שנמחמרים עכ"פ לגבי מצה, וכן מוכרח בשי' תוס' במנחות עכ"פ לענין מצה, וכאשר כבר העיר הנו"ב בעצמו, ולכא' דברי הרמ"א ברור מללו בספרו דרכי משה שנתכין להצריך ק"פ משני צדדים בתרווייהו, ולכא' כן מוכרח גם בדברי הסמ"ג (ל"ת סה דף יד) כדפירושו מהרש"ל שם אף לגבי אפיה בער"ש.

אכן בדעת ספר התרומה (הלכות שבת סי' רכד) שהוא אחד המקורות לפסקי רמ"א (סי' רנד), יל"ע מה כונתו, דז"ל ספר התרומה: ליתן עוגה בתנור וכו' או פשטיד"א או פלדון כדי לאפות מותר כדי שיקרמו פניה של הפת גם למעלה וגם למטה, כדתנן ולא חררה ע"ג גחלים אלא כדי שיקרמו פניה, ואם יכול ליאפות כך מותר להשוותו ע"ג כירה אע"ג שאינה לא גרופה ולא קטומה, ומוכח מתני' דאין צולין כחנני', וכן תנן ולא חררה ע"ג גחלים אלא כדי שיקרמו פניה, הא קרמו פניה שפיר דמי, ובפרק כירה נמי אמרינן דלשהות מותר כי בשיל [כמאב"ד], ומייתי מתני' דולא חררה ע"ג גחלים, והתם מיירי בבשיל ולא בשיל כמאב"ד, ושיקרמו פניה של חררה למטה, דהא ר"א פליג ואמר עד שיקרמו התחתון, ופליג הכי בלחמי תודה, דאמרינן בירושלמי מודה ר"א בלחם הפנים, עד שיקרמו פניו בתנור, מכלל דבעלמא סגי בקרימת פורתא, עכ"ל.

הוא אפייה גמורה או רק כמאב"ד, דכיון דקרמו פניה טפי מקרימה כל הוא משני צדדים שפיר איכא לספוקי אי נידון כאפוי לגמרי או כמאב"ד, שודאי דבקרימה מעליא או להיפך בקרימה כל דהו אין מקום להסתפק, ומשא"כ בהך קרימה אמצעית, ודו"ק²⁹. ולפי דרך זה ברור שכל שיש לנו ספק באיכות הקרימה, צריך לבדוק שאין חוטינ נמשכין, וכל שא"א לבדוק א"א להקל אלא א"כ ברור לנו שזוהו קרימה מעליא משני הצדדים.

ומ"מ אף אם נדחה ד"ו ונאמר כסתימת לשון המשנה, דמשמע לכא' דסגי בקרימה כל דהו, אך עכ"פ נימא דבעינן שיהא כן משני צדדים [וכדעת כל הנך רבוותא הנ"ל דס"ל הכי, והתוס' ודאי ס"ל הכי וכנ"ל], וממילא נראה שבאמת בכה"ג כל המצה נראית אפוייה כמאב"ד, וניכרת ביותר ע"י הקרימת פנים מבחוץ, וכיון שכן אם נראה ריעותא מבפנים שאינו אפוי היטב, ויש להסתפק אם חוטינ נמשכין הימנה, לא נוכל להתיר, דבעינן לכה"פ שתראה אפוייה כמאב"ד [ומ"מ כשמסופק ומבחוץ יש מראה אפיה גמורה הראויה לרוב בנ"א, מסתברא דשפיר מוכרעת שמסתמא מבפנים אפוי כמאב"ד, ואפ"י כשרק מלמעלה כמראה אפיה גמורה ומלמטה כמראה שיש לדונו שהוא כמאב"ד, שבודאי נכריע שמסתמא כולו אפוי כמאב"ד וכסברת השבט הלוי הנ"ל, וכמובן דהיינו דוקא באופנים שהעליון מהווה הוכחה על הפנים והצד התחתון, וכנ"ל באורך].

אכן אם נקבל ב' הקולות יחדיו, דהיינו גם דסגי ק"פ מצד אחד, וגם דסגי ק"פ כל דהו, הנה הרי בהכרח דמהני כשבצד א' יש כמראה אפוי כמאב"ד ובצד השני ליכא אפילו מראה כזה, והיינו שבודאי כשרואים רק את הצד השני היה אפשר להסתפק מצד עצמו שמא חוטינ נמשכין, ואפילו הכי אמרינן דק"פ כל דהו של צד א' מוכיח על הצד השני שחזקתו שאין חוטינ נמשכין שם, וכן מפ' באמת בנו"ב ושע"ת ומ"ב, ולשטייתיהו אזלי דס"ל לב' הקולות יחדיו.

והנה לפי"ו ברורים מאוד דברי ספר חוט שני (פי"ב סק"ט) שכ' דכשיש מראה ק"פ מצד א' ובצדו השני ליכא בודאי מראה ק"פ, כי אם מראה דנפיק כל דהו ממראה בצק, שפיר דמי, והיינו משום דבכה"ג היה מראה ק"פ כל דהו מצד אחד³⁰ [ולהאמור לעיל פרק ב נראה שזוהו דוקא כשבצד העליון אינו מראה אפיה גמורה, לפי שאם בצד העליון הוא כמראה אפיה גמורה, הרי זה הוכחה שיש כאן ניגוד קיצוני בין חום שלמעלה לבין החום שלמטה, דאל"כ איך יתכן שלמעלה יהא אפוי לגמרי ולמטה בקושי נפק מתורת בצק, ולהנ"ל גם השבט הלוי לא התיר רק באופן שהיחס שבין העליון לתחתון מתאים, והיינו כשע"י שמלמעלה אפוי לגמרי ממילא נכריח שמלמטה הו"ל כבר ק"פ, שזה יתכן שלמעלה אפוי לגמרי ומלמטה אפוי בק"פ כמאב"ד, שהרי לעולם העליון קדים לקרום [אצלנו שהעליון כנגד האש], אבל כשיש ניגוד קיצוני כל כך בודאי זו הוכחה שעליון התחיל ליאפות קודם תחתון ואינו מוכיח כלל על התחתון, ונמצא דהחוט שני והשבט הלוי לאו בחד גונא איירי, דהחוט שני במראה ק"פ כל דהו מצד עליון ומראה דנפיק כל דהו מתורת בצק מצד שני שהוא בודאי לא בגדר ק"פ, והשבט הלוי במראה אפוי גמורה כדרך הראוי לרוב בנ"א מצד א', ומראה שיש לדונו כמראה ק"פ כדרך האפוי כמאב"ד מצד שני, אלא דאנן מספק"ל שאין בקיאים בזה, וע"ז אהני לן הוכחה מצד עליון שחזקתו שהוא כמראה ק"פ כמאב"ד, ודו"ק היטב].

והנה יעוי"ש עוד בחוט שני שכ' בסוף דבריו דמראה לבן היינו מראה ק"פ, ומראה חום שאינו מבריק מספק"ל, ונראה בכונתו דשם דן בשיעורו של מראה ק"פ שמראה לבן זה בודאי מראה כמאב"ד [וע"י לעיל פרק ב אות ז], ומראה חום שאינו מבריק מספק"ל אי הוה כמראה ק"פ כל דהו, ולמעשה כתב שאין להקל, אך כשיהא לבן בצד א' וחום שאינו מבריק בצד שני, שפיר אהני ליה להחשב ק"פ

מצד א', אך כ"ז למאי דאזיל בתר ב' הקולות יחדיו וכנ"ל, אבל למ"ד דבעינן ק"פ משני צדדים ודאי דכה"ג לא מהני, ובעינן שיהא לבן משני הצדדים, או מראה אפוי לגמרי כדרך הראוי לאכול בשעה"ד מצד א' ומראה בהיר שיש לדון אי הוה בגדר ק"פ כל דהו מצד השני, וכדכ' בשבט הלוי.

והנה במש"כ בשם החוט שני דהצד השני שלא קרמו פניו בעינן דיהא מראה באופן דנפיק כל דהו מתורת בצק, [והטעם פשוט דבודאי בעינן שנראה שחום שלט בו והתחילה בו אפיה, דאל"כ אין לך הוכחה גדולה מזה שאין שום הוכחה מהצד העליון לצד התחתון, דהא קמן שלא שלטה החום רק בצד העליון ולא בצד התחתון], ויעוי"ש בחוט שני שכ' שד"ז אפשר לבדוק ע"י שמניחים אותו ליד בצק, ורואים את ההבדל, אך לכא' נראה דהתינוח אם יבדקו ד"ז מיד בעודו לח, אך לכשתייבש קשה להכריע על סמך ההבדל בינו לבין בצק לח שיצא כבר משהו מתורת בצק, דדילמא השינוי מפני שזה לח וזה יבש, וק"ל.

פרק ה' - דינים העולים

[א] נקטינן דשיעור אפיה א' הוא, הן לקבוע שם לחם לצאת יד"ח מצה, הן לקבוע שם אפוי דתו לא אתי לידי חימוץ, והן להלכות אפיה בער"ש דבעינן שתאפה באותו שיעור מבע"י [וכן מפ' ברמ"א ס' רנד ובדרכי משה ס' תסא ובמג"א ומ"ב שם].

[ב] שיעור האפיה בפשוטו היינו אפוי כמאב"ד, והוא הנקרא אפוי כל דהו. [וכ"כ רש"י במנחות עח: וספר התרומה, וכן נר' מד' הביה"ל ס' תסא ס"ג, אכן התוס' נסתפקו בזה ואליבא דמ"ד דבעי ק"פ משני צדדים דשמא היינו אפיה גמורה, דהיינו שינוי מוחלט ע"י האפיה שכבר ראוי לאכילה בתורת לחם שלא ע"י הדחק].

[ג] בגמ' מפורש שיעור שפורסה ואין חוטינ נמשכין הימנה [וכן הוא ברמב"ם וטור ושו"ע], אך למעשה א"א לנו לבדוק ד"ז לפי שעיסה שלנו יבשה, ואף קודם האפיה אין חוטינ נמשכין הימנה³¹, וכ"ש שלמעשה א"א לנו לבדוק ע"י תחיבת אצבע [ובפרט שכל עיקר בדיקה זו שנויה במחלוקת בין החק יעקב וא"ר לחמד משה, והמ"ב פסק להקל, וכף החיים וחזו"א מפקפקין בזה].

[ד] שיעור קרימת פנים נחלקו בו אם הוא מצד א' או משני צדדים, והרבה אחרונים מחמירים, והכרעת המ"ב כהגר"א דסגי מצד א', ובהגר"ז וכף החיים חששו להמחמירים דצריך ק"פ משני צדדים, ובחזו"א לא ברירא ליה ואין ולאורפיא בידיה, ולמעשה צע"ג בזה.

[ה] עוד נחלקו אי סגי בקרימה כל דהו, או דבעינן קרימה מעליא כמראה שביכלתו להכריע ולומר שאין להסתפק בו שמא חוטינ נמשכין [אף שאי"ז מראה אפוי כל צרכו], ומצד עיקר הדין יש לנו לפסוק בפלוגתא זו להקל, אכן למעשה בלא"ה א"א להקל כיון שאין אנו בקיאים בשיעור זה, וע"כ בעינן מראה אפוי שראוי לאכילה באופן כזה, ובכלל זה מראה לבן בהיר כרגיל בהרבה מצות בתחתית המצה, וכשיהא כן אפ"י בצד העליון ייחשב ק"פ, ובפחות מכך א"א לדונו כק"פ.

[ו] כשיהא מראה ק"פ כזה משני הצדדים של המצה ודאי שפיר דמי ונחשב ק"פ משני צדדים. [ויתכן דגם למחמירים לעיל ס"ה סגי בזה, דהרי ודאי דלא הצריכו מראה אפוי לגמרי, ומ"מ צ"ע לדידהו, ועכ"פ אם מראה המצה משני הצדדים כמראה מצה הראויה לאכול בשעה"ד דהיינו כמאב"ד, ודאי דגם לדידהו שפיר דמי].

[ז] ואם הוא במראה הנ"ל רק מצד א' ובצד השני פחות הרבה מזה, הנה כל דנפיק צד השני מתורת בצק כל דהו מהני, למ"ד דסגי בק"פ כל דהו (כמאב"ד) מצד אחד, וכ"כ בספר חוט שני, אבל למ"ד דבעי ק"פ משני צדדים לא מהני [וכבר נתבאר דצע"ג למעשה אם אפשר להקל].

[ח] ואם קרמו פניו קרימה מעליא כדרך אפוי כל צרכו מצד א', ובצדו השני נפיק הרבה מתורת בצק אלא דמספק"ל אם נידון בק"פ מעליא או לא, כבר הורה זקן בעל שבט הלוי וצ"ל דשפיר דמי, דחזקה שמסתמא הך קרימה דצד השני היא קרימת פנים לכה"פ כמאב"ד, ואף שאין אנו בקיאים בזה מ"מ הכא יש לנו הוכחה וחזקה שמסתמא זה נחשב לק"פ.

[ט] עוד יש לנו הוכחה כל שאינה נכפלת בטלטולה, והיינו כל שכשהוציאנוה ע"י המרדה ולא נתכפלה בכפל חזק בצדי המרדה, ואם מצב כל המצה אפוייה בשוה חזקה דכולה נאפית כראוי כמאב"ד עכ"פ ושפיר דמי, וחשיבא חזקתה קרמו פניה משני צדדים, אך הוכחה זו לא מהני רק אם ראו זאת בעת שעדיין אין לחוש שנתייבשה, וגם לא מהני אם יש חלקים במצה שאין אפויין כשאר כל המצה מכל סיבה שלא תהיה, דחיישינן דמה שאינן נכפלין זהו בגלל שהחלק האפוי מחזיק את החלק שאינו אפוי ומונע ממנו מלהתכפל, ובכה"ג מוכרחים אנו לבדוק לפי גדר ק"פ הנ"ל.

[י] כל כללי ק"פ האמורים למעלה לא נאמרו אלא כשמוכחא מילתא שהחום שלט בכל המצה באותו זמן, וכל חלקי המצה התחילו להאפות באותו זמן, וההבדלים בין הצד העליון לצד התחתון הם כפי הדרך הרגיל שצד עליון ממחר לקרום מצד התחתון, וההפרש ביניהם הוא כדרך הרגיל [וכאופנים הנ"ל ז' ח'], אבל כל שמוכחא מילתא שיש ניגוד קיצוני בין חום שבצד העליון לחום שבצד התחתון, וכגון שרואים שצד העליון אפוי לגמרי כל צרכו וצד התחתון רחוק מזה הרבה, חיישינן שכנראה קרקע התנור נצטנן, והחום הגיע לתחתית המצה לאחר שכבר שלטה בעליון, ואין העליון הוכחה על התחתון כלל, ובתנור כזה כבר אין העליון מעיד על התחתון כלל, וצריך ק"פ משני הצדדים [בגדר ק"פ הנ"ל]³².

[יא] וממילא כשרואים שהתנור מצטנן צריכים לטכס עיצה שלא להרבות חום בצדדין בלי לחמם גם את קרקע התנור, ועדיף שייאפו המצות יותר לאט [וממילא יצטרכו לאפות פחות], או שיעשו הפסקה לחמם גם קרקע התנור שוב כדי שלא יוצר מכשול הנ"ל.

[יב] וכמו"כ כל פעם שיש כפל או קמט במצה אף כשאין בכלל כפולה, מ"מ חייבים לבדוק שבתוכו יהא מראה ק"פ, כי המציאות היא שבדרך כלל בתנורים הנהוגים בזמנינו בכה"ג החום מתעכב להכנס לתוכו וכבר מתחיל צד העליון ליאפות, ואין ביכלתה להוכיח על הפנימי, והרבה פעמים רואים שבחוץ אפוי לגמרי ומבפנים יש מראה בצק ממש, וע"כ ברור שגם כשאנו ממש מראה בצק כבר א"א לסמוך על ק"פ של הצד העליון, דסוכ"ס מסתמא התחיל ליאפות יותר מאוחר, ואין העליון הוכחה על התחתון, ובעינן לכו"ע מראה ק"פ, דהיינו עכ"פ כמראה לבן בהיר מבפנים, ואי לאו הכי אסור לאכול חלק זה של המצה.

וצריך מאוד להזהר שלא יבוא לידי כך, [כי אח"כ נכשלים כשנוגע או שמתערבין ממנו במצות אחרות וכו' וכדלהלן], והעיצה לכך להזהר בשטיחת המצה היטב ע"ג המקל, ואח"כ בתנור שלא יוצרו קמטים, וגם צריך לדקדק בנייר שעל המקל שיהא כולו אחיד וחלק בשווה.

[יג] וכמו"כ יש לזהר כשנעשה נפוחה ע"י קרום דק שנשרף, שצריך לעיין בפנים שלפעמים הקרום הזה עוצר בעד החום להכנס לבפנים, וצריך לבדוק אם אפוי שם כראוי, [ובהרבה פעמים בכה"ג נדבק תחתית המצה לקרקע התנור יותר משאר חלקי המצה, ואפוי שם יותר טוב מבשאר חלקי המצה, ובכה"ג פשיטא שאין מקום לחוש, אך כשאנו כן צריך לבדוק מבפנים לברר שאכן נאפה היטב].

[יד] בכל האופנים הנ"ל שיש חלק מהמצה שלא אפוייה צריכים להסיר כדי נטילה סביבות מקום הריעותא [ואף שבאופן שמסיר מיד ממש המ"ב מיקל בדיעבד, מ"מ אי"ז לכתחילה, וגם אין ראוי

31. ויש מי שכתב להקל כל שנשברת ואינה נקרעת, אכן אי"ז שיעור הנאמר בגמ', [וכמו שנתבאר לעיל פ"ב אות א בהערה שם], וצ"ע אם אפשר לסמוך ע"ז, ובפרט שבאופנים דלהלן שבהם חיישינן שצד העליון אפוי, וצד התחתון אינו אפוי, יש לחוש שנשברת מחמת צדו העליון ולא דמי לאין חוטינ נמשכין, שהוא ניכר בכל עובי המצה.

32. והנה שמעתי שחכ"א נוהג להפוך כל המצות קודם שמוציאן מן התנור, בכדי שיקבלו ק"פ טובה משני הצדדים, ונראה דבכה"ג שפיר דמי, שהרי נתבאר שבודאי עדיין לא החמיצו, ורק לאחר שמוציאן ומתחילים להצטנן מתחילים להחמיץ, ובכה"ג שנשארו בתוך התנור וביכלתם להאפות גם בעודן ע"ג המרדה הרוחת [שהרי אם נוגעים במרדה היד נכויט] לא יחמיצו, ואף אם האפיה מתעכבת משהו ע"ז, מ"מ הרי בדיעבד ודאי שרי, וכדבדיק ולבסוף הרתיח אפיה ע"ג נייר, כיון שהעיכוּב רק בשניות בודדות במצב שאם ישאר כך ודאי ייאפה, ואף שהמרדה מסתמא אינה רותחת כקרקע התנור ותחתית המצה, אך מ"מ כיון שסוכ"ס היא רותחת, ותוך כדי כניסתה לתנור ונגיעתה במצות הולכת ומתחממת, י"ל שתחתית המצה לא יצאה מתהליך אפיה כלל אפ"י גרע אחד, ושפיר י"ל בדיעבד לא גרע מהדביק ולבסוף הרתיח, ולא גרע ממצה ששכבה לרגע ע"ג חבירתה שהיקל במ"ב [ס"ק לו, ועיי"ש בשעה"צ] [ואף עדיף מינה דלא שייך בזה טעמא דנתבאר לעיל לגבי כפולה, וע"ז שפיר תצדק הערת התה"ד [ח"ב ס' קמה] דכה"ג בודאי שלא הספיק להחמיץ], וכ"ש דלמ"ב דפוסק שבהוציאנוה מן התנור והחזירנוה מיד דשרי בדיעבד דהכא עדיף טפי, וי"ל דגם הט"ו וחק יעקב יודו בכה"ג דשרי, ואף דזה רק דיעבד, מ"מ כל שחושש שאינו נאפה היטב מלמטה, ואינו רוצה להחזיקו בתנור עוד שלא ישרף מלמעלה, וגם אין רוצה להוציאו לחוץ מפני החששות הנ"ל, שפיר י"ל כדיעבד דמי, ושפיר דמי.

29. ולפמש"כ לעיל לפי הגר"א ס"ל הכי לסה"ת בדעת רבנו, ואיזהו ס"ל דכה"ג נחשב לאפיה גמורה.

ובעיקר מש"כ כאן, יעוי"ש מש"כ לעיל פ"א, ובאמת שהיה אפשר להסתפק אם להתוס' היה ברור מהו הק"פ השנויה כאן ואיכות הלחם באותה שעה, אלא שנסתפקו מה גדרו ההלכתי אם כה"ג חשיבא אפוי לגמרי או רק כמאב"ד, או שבאמת הוה מספק"ל מהו דרגת הק"פ.

ולכא' נראה דמדמ"א נלמד לדרבנן, דהרי לר"א ודאי שאינו אלא כמאב"ד, וכעין אותה ק"פ איירי נמי לרבנן, ואע"ג דודאי דלר"א הרי ליכא ק"פ אלא מצד אחד ולרבנן [וכן לר"א בלחם הפנים] איכא ק"פ מני צדדים, ובע"כ דאותו צד שקרום תחילה כבר קרמו פניו יותר מאליבא דר"א בשעה שנקרם כבר הצד השני, מ"מ הא מיהת דק"פ של צד השני כק"פ של צד הראשון לר"א, וא"כ מסתברא שספיקם של התוס' רק איך להגדיר את דינו, ולפי"ז לכא' מסתברא דסגי בקרימה שאפשר להסתפק בגדרו, דהיינו דרגא אמצעית.

30. ויעוי"ש עוד בספר חוט שני במעשה שמביא מהחזו"א שהיה ק"פ משני צדדים, ובפנים היה אפשר להסתפק אם הוא אפוי והתיר החזו"א, ויל"ע אם התיר רק מפני ק"פ משני צדדים, או דלמעשה התיר אפ"י בק"פ מצד א', וכבר כ' לעיל שבספר חזו"א לא הכריע בזה [וע"י עוד מש"כ לעיל פרק ב בענין עובדא זו, עיין שם].

ולומר דמה דמבואר במשנתנו דבעיא ק"פ, הכונה לק"פ כל דהו שאין חוטינן נמשכין הימנה כשפורסה, ובגמ' הק' דגם הך קולא פשיטא שהיינו לומדים אותו מדר"י אמר שמואל, דסוכ"ס תרווייהו לחם איקרו, ונוכל ללמוד הקולא בלחמי תודה ממצה, וקמתרץ דס"ד בתודה חמירא טפי.

ולפי"ז חזרנו לדברי רוב האחרו' בדבדאי סגי בק"פ כל דהו, ואדרבה זוהי שלמדנו מד' רבא דבאין חוטינן נמשכין סגי, ופשיטא לן דבכל שקרמו פניה קרימה כל דהו תו אין חוטינן נמשכין הימנה, וכיון דרבא קמ"ל דסגי באין חוטינן נמשכין, ממילא ידענו דבקרמה כל דהו סגי [ואמנם ל' רש"י בפסחים עדיין דחוק]³⁶.

תמיהה על דרך זה ג"כ עם כמה תירוצים

(ה) אך גם על דרך זה יש לתמוה, דאחרי דבק"פ כל דהו סגי היה לו לרבא לומר שיעור זה דסגי בק"פ כל דהו, ואמאי קאמר לכללא דאין חוטינן נמשכין אחרי שלמעשה א"צ כלל לבדוק, ויותר בנקל לעיין בקרימת פנים מאשר להצריך לבדוק אם אין חוטינן נמשכין. ויש ליישב קושיא זו בתרי אנפי:

חדא, ד"ל דרבא טעמא קאמר, דבאמת אין חוטינן נמשכין זה לא סימן אלא סיבה, שהוה בחי' אפוי שכשהבצק נשתנה בשניו כזה הוא הנקרא אפוי אפיה כל דהו [וכלשונו רש"י במנחות], והיינו דקאמר רבא שכך דינו שיהא אפוי כך, וממילא נדע דבק"פ כל דהו עסקינו, דכיון שאותה אנו מבקשים סגי לן בק"פ המוכיח על כך.

ועוד י"ל, דנפק"מ לגונא דליכא בירור מצד הק"פ דמספק"ל אם קרמו פניה או לא, וכבר כ' הנו"ב ושע"ת ומ"ב דבכה"ג בודקים אם החוטינן נמשכין או לא, א"כ י"ל דהיינו דאתא רבא למימר, דבכה"ג בהך בדיקה תליא, ולא נצריך ק"פ חמורה יותר.

דרך נוספת לבאר ד' רבא דאתא להחמיר ומ"מ אזלינן בתר ק"פ כל דהו

(ו) ולכאו' ה' אפ"ל דרך נוספת, לדעולם ודאי כד' כל האחרו' הנ"ל דסגי בק"פ כל דהו, וא"צ לבדוק אם החוטינן לא נמשכין, ולעולם ס"ד דרבא אתא להחמיר, אך לא בא להחמיר ולומר דלא סגי בק"פ כל דהו, אלא שרבא בא להורות בגונא דאיכא ריעותא, שנראה לכאו' שאינו אפוי, ואיכא לספוקי שבכה"ג אין הקרימת פנים עדות שאכן נאפה כראוי, ובכה"ג קאמר רבא דנבדוק אם החוטינן נמשכין או לא, ונרויח בזה לשון רש"י והמיוחס להר"ן הנ"ל, ומאיך גס נרויח דבסתמא אזלינן בתר קרימה כל דהו.

אכן באמת נראה שא"א לפרש כן, דלפי"ז משמע דידענו דקרימה היינו קרימה כל דהו, ורבא לא אתא אלא לאשמועינן גונא דאין הקרימה מעידה, ובתי' הגמ' מבו' לכאו' דאדרבה שיעור הקרימה קאתא לאשמועינן, ואולי אה"נ דלס"ד אמרינן דאתא לאשמועינן גונא דאין הקרימה עדות, אך למסקנא אמרינן דלא זה אתי לאשמועינן כי אם עצם שיעור הקרימה קאתא לאשמועינן, דסגי בקרימה כל דהו, ומ"מ עדיין י"ל דלא השמיענו באופן של דיני ושיעורי ק"פ כי אם לגונא שא"י להוכיח מכח הק"פ דיסמך על בדיקת פורסה ואין חוטינן נמשכין, וממילא נלמד ממילא לפי"ז איזה ק"פ נצרך, ולא היה צריך להשמיענו חיידושו שהיינו לומדים לחמי תודה ממצה אלמלא מה דאתי להורות שא"צ שתיגע לדרגת אין נכפלת בטלטולה.

ומ"מ למעשה מפו' בנו"ב ושע"ת ומ"ב [וכן איתא בספר חוט שני בשם החזו"א] דגם במקום ריעותא וספק אהני לן ק"פ, וא"כ אודא לה הך פ"י, דאינו נכון דבאמת בכה"ג סומכין על ק"פ וא"צ לבדוק אם אין חוטינן נמשכין. והיינו דכל כך קים לן בהך הוכחה שאפ"י שיש כאן ספק בצק סומכין על הך הוכחה [ומ"מ כ"ז כשהחום שלט בשני הצדדים ובכל המצה בשווה ואכמ"ל].

פ"י החמד משה בסוגיין

(ז) ומ"מ אשכחן בחמד משה (ס"י תסא ס"ג) פ"י ע"ד דנפק"מ לגונא שברור לנו שהחום שלט בצד החיצון קודם שהתחיל לשלוט בחלק הפנימי [דכל הנ"ל הוא נכון רק כאשר החום מתחיל מיד בכל חלקי המצה, ובזה צד א' מוכיח על צד אחר, אבל בלא"ה אי אפשר להעיד, שהרי צד זה התחיל לאפות קודם צד שני]. ובחמד משה שם צייר ציור שבו מתחיל ליאפות בחוף קודם ששלט החום בצד הפנימי, והיינו כשאפה מצה עבה יותר מהרגיל בתנור שהחום בחום הרגיל למצות דקות יותר [ועיי"ש הציור לגבי לחמי תודה ואכמ"ל].

וכבר אשכחן במ"ב ס"י תס"ק יז דבמצה עבה צריך לעיין בפנים, והיינו דמירי בכה"ג שאפה מצה עבה בתנור שיתכן שמחמם במהרה מהצד החיצון קודם שנכנס החום לבפנים, ובכה"ג אין החיצון מעיד על הפנים, ובעינן לבדוק אם נאפה יפה, וזה ע"י שפורסה ואין חוטינן נמשכין, ושפיר י"ל דהיינו דקאתי רבא לאשמועינן, ודו"ק.

פורסה ואין חוטינן נמשכין זהו ק"פ הפחותה ביותר, והיינו כל דהו ק"פ³⁴ [אכן אינו מוכרח, וע"י להלן].

רבא אתא להחמיר ולהקל

(ב) אכן באמת יל"ע לאידך גיסא, דהנה בתחילת הסוגיא אמרינן יוצאין במצה הינא, ומקשינן מאי הינא, וקאמר ר"י אמר שמואל כל שפירסה ואין חוטינן נמשכין, ומבו' ברש"י בין בפסחים ובין במנחות דס"ד דהגמ' דהמצה אינה אפוייה, וע"כ קשיא להו איך יתכן שיצא יד"ח, וקמ"ל ר"י אמר שמואל דבעינן שיהא פורסה ואין חוטינן נמשכין דבהכי הויה אפוייה כל דהו, והנה ר"י אמר שמואל לכאו' בא להחמיר שלא נפרש סתם הינא, כי אם כה"ג שפורסה ואין חוטינן נמשכין, ולכאו' ה' נראה לפי"ז דאף רבא בא להחמיר, ולומר דגם בלחמי תודה כה"ג בעינן, וכן פ"י רש"י בפסחים להדיא, ויש שם ט"ס ברש"י וכאשר כבר העיר הנו"ב (וכן הוא בגמרות שבהוצאות החדשות), אך מ"מ גם אחרי ההגהה עדיין כתוב ברש"י דרבא קאתי למימר דקרמו פניה דמתני' לגבי לחמי תודה כה"ג בעינן³⁵, והיינו שלא תאמר דסגי בפחות מזה [ובלשונו רש"י במנחות אפשר לפרש דאתי להקל וכנ"ל].

[וכן הוא הלשון במיוחס לר"ן שבת דף יט ע"ב עיי"ש שכתב דקרימת פנים דמתני' היינו כשפורסה ואין חוטינן נמשכין, ומשמע דבא לומר דרק בכה"ג ולא בפחות מכן].

אלא שהמשך לשון הגמ' בתירוץ הגמ' מוכח דרבא קולא אתא לאשמועינן, ולכאו' צ"ל דלס"ד קאמרי דרבא חומרא אתא לאשמועינן דומיא דר"י אמר שמואל לגבי מצה, וע"ז הך' דחומרא יש לנו ללמוד ממצה, ותיצו דאתא להשמיע קולא ג"כ וכנ"ל.

אך אכתי תיקשי דאיך ס"ד לומר דרבא אתא לאשמועינן חומרא דומיא דמצה, דפשיטא הוא דהא תנן דבעינן ק"פ, ואיך ס"ד לומר שא"צ ק"פ, ומ"מ בעינן ללמוד ד"ז מצה והלא ממשנתנו למדנוהו, ואמאי לא הך' עליו פשיטא דכבר תנינא, ובהכרח צריך לומר דיש ג' דרוגת בק"פ, דיש דרגת ק"פ חזקה שבאותה שעה אינה נפרסת בטלטולה, ומאיך יש דרגת ק"פ כל דהו, ויש דרגת ק"פ אמצעית שהוא כשפורסה ואין חוטינן נמשכין, וס"ד דרבא בא לאפוקי מק"פ כל דהו, וע"ז הך' דפשיטא דאי"ז כונת המשנה דיש לנו ללמוד כן ממצה, כיון דתרווייהו איקרו לחם, וע"ז תירצו דה"נ דרבא אתא לאשמועינן שלא נחמיר בק"פ החמורה, כי אם בק"פ הממוצעת.

והנה לפי"ז למדנו דלדינא בעי רבא ק"פ הממוצעת ששיעורו נמדד ע"י שפורסה ואין חוטינן נמשכין, [ולפ"ר ה' נראה עוד דכל שפורסה ואין חוטינן נמשכין, זהו הדרך לשער לאיזה ק"פ נתכוין התנא, אך באמת א"א לו' כן, דבדבדאי ק"פ זהו הוכחה שאין חוטינן נמשכין, דאין חוטינן נמשכין זהו שיעור באיכות אפיית כל הלחם, וזה עצמו בגדר סיבה שזה עצמו נעשה משום שזה אפוי, ואי"ז הוכחה על ההוכחה, שאדרבה ק"פ האמורה במשנתנו היינו קרימה כזאת המעידה על כך שאין חוטינן נמשכין], ורבא בא ללמדנו איזה ק"פ קאמר התנא, וקאמר רבא דהיינו ק"פ כזאת המעידה על כך שאין חוטינן נמשכין. [וכדרך זה פ"י בשו"ת שבת הלוי (ח"ו ס' נה) בדעת השארית יוסף והחך יעקב עיי"ש].

תמיהות על דרך זה

(ג) אכן לפי"ז נפל בבירא כל הך עדות דק"פ, דהרי אנחנו לא נדע באיזה ק"פ איירי התנא, ונצטרך כל פעם לבדוק אם החוטינן נמשכין, והנה באמת בהלכות מצה לא הזכירו הרמב"ם והטור ושו"ע רק סימנא דחוטינן לא נמשכין, אך הרמ"א בדרכי משה (ס"י תסא ס"ג) כתבו כסימן שלא נצטרך לבדוק ולברר שאין חוטינן נמשכין, [ונמשכו אחרי ה"ב ח"ט ו"ג ו"א ו"ד ו"ו ו"ז ושע"ת ומ"ב וחזו"א, וכנ"ל פרק ד אות ב]. וזה מורה להדיא שלא כדרך הנ"ל, ובאמת שלכאו' המשנה במנחות (דף עח:): שסתמה באומרה ק"פ ולא גילתה לנו באיזה דרגה יקרמו פניה, לכאו' מוכח דסגי בקרימה כל דהו, דהרי המשנה באה ללמדנו סימן לידע שזה אפוי בשיעור שמקבל שם לחם, והשתא לא למדנו כלום, דאנחנו לא נדע מעצמינו איזה ק"פ נצרך, ולעולם נצטרך לבדוק.

ובדוחק י"ל דחז"ל ידעו מה היא דרגת הק"פ שבה אין חוטינן נמשכין, אף בלי לבדוק, אלא שאנחנו לא יודעים, ומתני' שפיר קאמרה מאי דקאמרה, ודוחק.

דרך רוב האחרונים דרבא קולא קמ"ל

(ד) וכפי הנראה דבאמת מכח זה הכריחו אידך רבוותא דלא כשארית יוסף ונח"ש וחך יעקב, ופירשו דודאי ק"פ סתם כל שנחשב ק"פ כל דהו שפיר הוה סימן והוכחה שאין חוטינן נמשכין, ורבא לא אתא לאשמועינן קולא בלבד דבק"פ כל דהו סגי וכמסקנת הגמ', ואף דר"י אמר שמואל בא להחמיר, מ"מ רבא בא להקל בלחמי תודה

להשתמש בו לקיום מצות מצה בליל הסדר, וגם קשה לדעת הגבול מה נקרא מיד, וע"כ אין ראוי לסמוך ע"ז, אלא לעולם להוריד כדי נטילה סביב].

[ט] וצריך להזהר שלא תגע מקום זה במצות אחרות כשהיא רותחת בחום שהי"ס, או כשהו רותחות, ואם נגעו אם נגעו בפנים במקום שאינו אפוי כראוי צריך להסיר כדי נטילה, ואם נגעו מבחוץ או מבצדדן א"צ להסיר כלום.

[טז] המרדה עצמה שהוציאו בה המצות הנ"ל נקטינן דבדיעבד מותרת לפי שלא הספיקה המצה להחמיץ בעודה ע"ג המרדה אם לא נתעכב עמה [ומ"מ לפי שיש מחמירין (הט"ז וחך יעקב והגר"ז) ע"כ אם אפשר בקל להגעיל ראוי לעשות כן, ומ"מ בדיעבד ודאי שרי, וקיל ממרדה שהוציאו בה כפולה, דהתם חיישינן שכבר החמיצה קודם, והכא תלינן שעוד לא הספיקה להחמיץ].

[יז] מצה שהוציאוה ותוך כדי שמוציאה רואה שאינה אפוייה כל צרכה, נחלקו האחרונים אי מהני החזירה, ובדיעבד אם החזירה תכף ומיד כל שקרמו פניה קצת שרינו, אך אין נכון לצאת בו מצות מצה [מ"ב והגר"ז עיי"ש].

[יח] מצות שנגעו בעוד שהו רותחות במצה שיש בה חלק שלא נאפה כראוי במקום שהוא בצק, ונתערבו במצות אחרות, ואין יודעין מי בלע חמץ, מתבטל ברוב, ולדעת מג"א ומ"ב (ס"י תמו ס"ק כט) אינו חוזר וניער [ואמנם צ"ע מדברי המ"ב בסי' תנא ס"ק קיא שחשש לדעת החך יעקב שמחמיר בזה, ואולי מ"מ בענייננו אפשר להקל כיון דסוכ"ס אי"ז אלא ספק חמץ, וצ"ע], ולדעת החזו"א מותרות אך אין לחממן יחדיו, והיינו שאין לעשות מן התערובת קניידלאך.

[יט] והנה יש שמקבלים את המצות בצאתם מן התנור בכפפות, אך יש להעיר בזה תרתי, חדא שקשה לנקות מפירורי הכפולות והמצות שלא נאפו כראוי שנדבקים בהם, ונוגעים במצות ורתחות [וגם נדבקים בהם וחוזר וניער בפסח], וגם שהכפפות בולעות מן הכפולות, או מצות שלא נאפו כראוי ועודן חמין בחום שהי"ס ובוילעין ומבליעין חזרה במצות הרתחות [ועכ"פ בכ"ק], ובשלמא בכפולות הו"ל כמרדה שכשאי אפשר מקילים בדיעבד, אך במצות שאין אפוייה כראוי חמיר טפי, וצ"ע.

מילואים³³

סימן א' - ביאור מימרא דרבא וכן ללחמי תודה

התמיהות שיש בדברי רבא

(א) בגמ' פסחים (דף לז ע"א) ומנחות (דף עח ע"ב) אמרינן דיוצאין במצה הינא, ומאי מצה הינא, אמר ר"י אמר שמואל כל שפורסה ואין חוטינן נמשכין הימנה, וקאמר רבא וכן ללחמי תודה, והך' עליו בגמ' דפשיטא דאידי ואידי לחם כתיב, ותיצו בגמ' דס"ד דבלחמי תודה ניבעי שיהא נוטלה ואינה נפרכת בטלטולה, דאל"כ נחשבת פרום, קמ"ל דינו כן.

והנה סוגיא זו תמוהה מאוד לכאו', חדא דמאי אתא רבא למימר והלא משנה שלימה שנינו דשיעור אפיה ללחמי תודה בכדי שיקרמו פניה, ואמאי הוצרך רבא ליתן שיעור אחר, ועוד קשיא דממ"נ אם שיעורא דרבא הוא כשיעור קרימת פנים דמשנתנו, א"כ בודאי תיקשי אמאי קראה בשם אחר, ואם זהו שיעור אחר באמת א"כ בודאי יפלא איך פליג על משנתנו, והנה לכאו' הרי מפורש דשיעורא דרבא ושיעורא דאינה נפרכת בטלטולה תרי שיעורים נפרדים נינהו, ויל"ע דאיך ס"ד לפרש דבעינן שלא תהא נפרכת בטלטולה דהא במשנתנו איתא שיקרמו פניה, ולכאו' ממ"נ אם שיעורא דרבא כשיעורא דמתני' לא יתכן הו"א לומר שיעור אחר, ואם שיעורא דרבא לאו כשיעורא דמשנתנו, דבאמת שיעור ק"פ דמתני' הוא בשאינה נפרכת, א"כ איך יתכן לומר דקמ"ל שא"צ שיעור זה, וכי אתי לחלוק על משנתנו, וצ"ע.

ועוד יש להתפלא דאמאי לא הך' בגמ' כלל ממשנתנו, ורק הך' דפשיטא שדינו שוה למצה, ומשום דאידי ואידי לחם כתיב, ואמאי לא הך' ממשנתנו דפשיטא או דתיובתא, וצ"ע.

ואשר מוכרח לומר בזה דבדבדאי ק"פ דמשנתנו יתכן לפרשה בכמה אנפי, דיש הרבה דרגות בק"פ, והנה ס"ד דבעינן ק"פ בדרגת אינה נפרכת, וקמ"ל רבא דסגי בק"פ בדרגת אין חוטינן נמשכין, וע"ז הך' בגמ' דזה פשיטא דיש לנו ללמוד ממצה דסגי באין חוטינן נמשכין שבע"כ כך הוא ג"כ פירושה של ק"פ דמשנתנו, כיון דאידי ואידי לחם כתיב, וע"ז תירצו דס"ד דיש חומר בלחמי תודה, ולהכי ס"ד לפרש ק"פ דמשנתנו בק"פ החמורה יותר, והוצרך רבא להשמיענו דסגי בק"פ הפחותה יותר.

והנה לפי דרך זה לכאו' אתי רבא להקל ולומר דסגי בק"פ הפחותה יותר, ויל"פ דבאמת אתי רבא למימר דסגי בק"פ כל דהו, ויל"פ דדרגת

33. במילואים שלפנינו ביררנו כמה סוגיות שהמה שורשי ומקורות נידון דידן, ואע"פ שיש הרבה מן הדברים המפוררים אנה ואנה לאורך הפרקים דלעיל, מ"מ יש תועלת בפנ"ע לסדר הדברים על סדר סוגיות הש"ס כשכל הסוגיא מתבארת ומתבהרת במקומה, וממנו תוצאות חיים.

34. וכעיי"ז פ"י באמת רבינו הנו"ב (במהדו"ת ס"י פ), אלא שהוא ז"ל לא פ"י דיש דרגות בק"פ אלא דס"ד דנבעי קרימת ב' פנים, וקמ"ל דסגי בקרימת צד א', אך צ"ע אמאי לא קאמר רבא ד"ז באופן ברור ק"פ שאמרו כשקרו הראשון הממחר לקרום, וצ"ע.

35. ובנו"ב גרס ברש"י ודלא קרמו פניה כה"ג בעינן, והיינו דאתי למימר מהו בכלל לא קרמו פניה, אך צ"ע לפי"ז הלשון בעינן, וצ"ב.

36. ורבותינו הנו"ב וה"מ הביאו דברי רש"י, ולא ראו שום משמעות בדבריו לדרך הקודמת, וצ"ע. ויעו"י להלן אות ו [ויעו"י להלן סימן ב אות ח ולעיל פרק ד מ"ש בדעת תוס'].
37. [ובאמת שכ"כ להדיא בראש יוסף על מסכת שבת (בדף כ ע"א) עיין שם, וביאר שם דהיינו טעמא דמודה ר"א בלחם הפנים, אך רבים מן האחרונים פ"י ד' התו' באופ"א, ואכמ"ל].

ולעיל פרק ב אות ז הארכנו בעוד דוגמאות שבהם חשיבא ריעותא, עיין שם.

פלוגתא מהו גדרו של אין חוטינ נמשכין

העולה מן האמור דאיכא פלו' אי בקרימה כל דהו אפשר לסמוך שאין חוטינ נמשכין או דצריך לבדוק, והנה נראה שאי"ז מחלוקת בגדרי ק"פ, דבאמת ק"פ יסודו סימן והוכחה, ועיקר מהות האפיה נקבעת בכך שאין החוטינ נמשכין וכמוש"כ, וקמפילגי מהו גדר אין חוטינ נמשכין, וממילא פליגי אי קרימה כל דהו מעידה על זה או לא, דודאי יש דרגא מסוימת שק"פ כל דהו מעיד ע"ז, אך השאלה היא בהא גופא אם דרגא זאת היא בגדר אין חוטינ נמשכין, או שזה עדיין בגדר חוטינ נמשכין, וממילא עדיין צריך בדיקה, דעדיין ליכא עדות שאין חוטינ נמשכין בדרגא גבוהה יותר, ומוזה מתחיל שורש כל המחלוקת בזה, ודו"ק היטב.

והנה להשאר"י אפי' כשאין ריעותא אין ק"פ כל דהו אפי' של שני צדדים מעיד על כך שאין חוטינ נמשכין, ומאידך לנו"ב ודעימיה אפי' כשיש ריעותא הק"פ כל דהו מעיד על כך שאין החוטינ נמשכין, [והיה אפ"ל דרך ממוצעת, אך לא מצאנוהו להדיא בדברי א' מרבתינו וכמוש"כ].

סימן ב' - ביאור דברי התוס' במנחות דף נו ע"ב

א. ביאור ההו"א של תוס'

כתבו התוס' במנחות (דף נו ע"ב) וזה לשונם: וא"ת דלמא ס"ל דתנור מקדש, דהיינו משקרמו פניה, ועדיין יכול לבא לידי חימוץ, ונראה לדקדק מתוך כך דמשקרמו פניו תו לא אתי לידי חימוץ, ונפקא מינה למצות של פסח, ובסוף פ"ק דשבת משמע דמהיאי שעתא חשיבא אפיה גמורה, דאמר התם ולא חררה ע"ג גחלים אלא כדי שיקרמו פניה, ושמא זו היא כמאב"ד, ופלוגתא היא בקרימת פנים התם אי הוה בתחתון או בעליון, עכ"ל.

הנה מב' בתוס' דאף דידעו דבקרימת פנים נתקדש הלחם, והיינו דחשיבא עי"ז לחם כמבואר במנחות (דף עח ע"ב), ומב' שם עוד דיוצאין בזה יד"ח בפסח, מ"מ ס"ד דאכתי אפשר לבא לידי חימוץ, ועי"ז בקשו הוכחות להוכיח דתו לא אתי לידי חימוץ.

ומבואר מדבריהם דס"ד דמה שאמרו בגמ' פסחים (דף לט ע"ב) דהאפוי אינו בא לידי חימוץ, לא איירי אלא באפיה גמורה, ולא באפיה דסגי לענין שם לחם.

ולדבריהם בהכרח דס"ד דאף שנתקדש הלחם בתנור משקרמו פניה, מ"מ צריך להשאיר את זה בתנור עד שתאפה לגמרי, דאל"כ תחמיץ, ומה שאמרו דיוצא בזה יד"ח בהכרח הכונה דוקא אם אוכלה תכף ומיד לאחר שמוציא את המצה מן התנור, קודם שתספיק להחמיץ בשחייתה מוחץ לתנור, דס"ד דלא קאמרי בגמ' רק שנקרא לחם, וכלפי דיני חימוץ לא איירי מידי.

ויל"ע לפום הך ס"ד, אי ידעו דהוא אפוי כמאכל בן דרוסאי או דסברי דהוה פחות ממאכל בן דרוסאי, ולכא' נראה שקשה מאוד לומר דס"ד דאף קודם שהוא אפוי כמאב"ד יוצאין בה יד"ח מצות מצה בפסח, וע"כ נראה דודאי ידעו התוס' שהוא אפוי כמאב"ד, אלא דמספק"ל דשמא גם באפוי כמאב"ד אכתי אתי לידי חימוץ, וכן מוכח מהמשך לשון התוס' שכתבו להוכיח מהא דפ"ק דשבת דהוה אפיה גמורה, והיינו דס"ד דבעינן אפיה גמורה [ובאמת יתכן דלמאי דחזרו וכתבו ושמא זו היא כמאב"ד, כונתם לומר דא"כ אין הוכחה שלא יבא לידי חימוץ, אלא דמ"מ נשארה הוכחה קמייתא, דהיינו מה שהוכיחו מן הגמ' במנחות שם, ואדרבה שזה גופא מספק"ל אי ממילא מוכחא דהוה אפיה גמורה, או דנימא דמוכחא דאפילו שאי"ז אפיה גמורה נמי לא אתי לידי חימוץ, דסגי לזה באפוי כמאב"ד, ועי"ז עוד להלן אות ח מה שיתבאר שם בביאור הספק של תוס'].

ב. ביאור הוכחת התוס' מן המשנה במסכת שבת

והנה במש"כ התוס' להוכיח מן המשנה בשבת דהוה אפיה גמורה לכא' צע"ג, דהא מפו' בגמ' שבת (דף לו ע"ב) על הך משנה גופא, דבהך משנה תנינא דסגי שיהא אפוי כמאב"ד מבעו"י, והיינו דהקרימת פנים השנויה בהך משנה אי"ז אלא אפיה כמאב"ד, ואיך הוכיחו התוס' מזה דהוה אפיה גמורה.

ואשר מוכרח לומר בזה דהנה בתוס' בשבת (דף כ) כתבו בשם הירושלמי, דשיטת ר"א במשנה בשבת שם להקל דסגי בקרימת פנים מצד אחד, אבל בלחם הפנים מודה ר"א דבעינן ק"פ משני צדדים,

והנה התוס' במנחות שם איירי בלחם הפנים, עיי"ש בסוגיא, ומעתה י"ל דס"ל לתוס' דהסוגיא בשבת (דף לו) הוכיחה מד' ר"א, והיינו בהכרח משום דקיי"ל כותיה, דהיינו ראב"י שמשנתו קב ונקי [וכמו שכתב במיוחס להר"ן (בשבת דף יט ע"ב) ועוד], וס"ל לתוס' דטעמיה דראב"י כדפי' הגמ' בשבת שם, דס"ל דסגי שיהא אפוי מבעו"י כמאב"ד, ומעתה קאמרי התוס' דמד' ת"ק מוכח דבק"פ משני צדדים איכא אפיה גמורה, והיינו דהך ק"פ האמורה לגבי לחם הפנים, הא הוה ק"פ משני צדדים וכמוש"כ התוס' בשם הירושלמי, וזהו ק"פ דקאמר ת"ק, וכדס"ל לתוס' דת"ק מחמיר ומצריך ק"פ משני צדדים וכפי הנראה שהתוס' פירשו דטעמיה דת"ק דבעי ק"פ משני צדדים הוה משום דס"ל דלא סגי באפוי כמאב"ד, אלא בעינן אפוי באפיה גמורה, וזהו שהוכיחו התוס' מהך מתני' דבק"פ משני צדדים [שזהו ק"פ האמורה לגבי לחם הפנים] איכא אפיה גמורה, דהא לת"ק בעינן ק"פ משני צדדים בכדי שתהא אפיה גמורה, וכיון דמוכחא דבהך ק"פ שמשני צדדים כבר איכא אפיה גמורה, א"כ מסתברא להו לתוס' דבזה ודאי לא אתי לידי חימוץ, שזה בודאי נכלל בכלל מה שאמרו בגמ' דהאפוי אינו בא לידי חימוץ, וא"ש היטב הוכחת התוס'.

ג. ביאור סוף דברי התוס' במש"כ ופלוגתא היא וכו'

והנה התוס' סיימו וכתבו דפלו' היא במסכת שבת אי ק"פ דעליון או בתחתון, ודבריהם צ"ב, דמה באו לומר בזה, ולכא' אין לפרש כונתם דהא גופא אי הוה אפיה גמורה או רק כמאב"ד תליא בהך פלו', והיינו שבאמת זה תלוי בין ק"פ מצד אחד לק"פ משני צדדים, דלכא' כן ס"ל רק למאי דרצו לומר דלת"ק הוה אפיה גמורה, אך השתא שדחו ד"ל דאפילו בק"פ משני צדדים נמי לא הוה אלא כמאב"ד, א"כ בודאי דלא תליא בהך פלו', ועוד שהרי התוס' איירי לגבי ק"פ משני צדדים ומאי מייתי להך פלו'.

וכפי הנר' דרצונם לומר שאחרי שפ"ל דגם בק"פ משני צדדים לא הוה אלא כמאב"ד, א"כ מעתה נצטרך לומר דת"ק ור"א פליגי אימתי הוה כמאב"ד, אי בעליון [דהיינו בשני צדדים] או בתחתון [דהיינו בק"פ מצד אחד], ולאפוקי ממה דהוה פשיטא להו בתחילה דפליגי אי בעינן אפיה גמורה או דסגי בכמאב"ד, ולזה הוצרכו לומר השתא דפליגי אימתי הוה כמאב"ד.

ד. האם למסקנת התוס' יש חילוק בין

ק"פ מצד אחד לק"פ משני צדדים

והנה מעתה יל"ע למסקנת התוס' דלא אתי לידי חימוץ, אי איירי דוקא בק"פ משני צדדים דומיא דק"פ דת"ק במשנה בשבת, ודומיא דק"פ דלחם הפנים, דתרווייהו איירי בק"פ משני צדדים, אבל בק"פ מצד אחד נימא דאכתי אתי לידי חימוץ, שהרי אין להם הוכחה על זה, דהוכחתם רק מהך גווני דהוה ק"פ משני צדדים, ועוד דלפי מה שרצו לומר דהטעם דלא אתי לידי חימוץ הוא משום דהוה אפיה גמורה, א"כ הרי בודאי דבק"פ מצד א' י"ל דאתי לידי חימוץ, שהרי ככה"ג ודאי לא הוה אפיה גמורה, וכמפורש בגמ' בשבת (דף לו ע"ב) דלכה"פ ככה"ג הוה דאיירי, דהיינו על ק"פ מצד א' דקאמר ר"א וכו"ל.

אלא שיל"ע לפי מה שחזרו בהם התוס' וכתבו ושמא זה אפיה כמאב"ד, דא"כ נימא מעתה דבאפיה כמאב"ד סגי להוציא מידי האפשרות להחמיץ, דהא אם בק"פ משני צדדים לא הוה טפי מכמאב"ד, ובהו מוכחא סוגיא דמנחות דלא אתי לידי חימוץ, א"כ ש"מ דבאפוי כמאב"ד סגי להוציאו מידי חימוץ, ומעתה נלמד מזה לכא' לק"פ מצד א' דהוה כמאב"ד אליבא דר"א דג"כ סגי בזה להוציאו מידי אפשרות להחמיץ.

אכן אינו מוכרח, דאולי נאמר דאפ"ל לפי דחיית התוס' דגם לת"ק אינו אלא כמאב"ד, מ"מ שמא לענין להוציא מידי חימוץ לכו"ע בק"פ משני צדדים תליא מילתא³⁷, והיינו דבאמת לאו בכמאב"ד תליא, כי אם בדרגת האפיה שיש בק"פ משני צדדים תליא, אלא דלת"ק רק ככה"ג הוה כמאב"ד ולר"א אף בפחות מזה, אך מ"מ לענין להוציא מידי חימוץ לכו"ע בעינן ק"פ משני צדדים, וצ"ע.

ה. פשיטת הספק הנ"ל

ונראה לכא' לפשוט הספק הנ"ל, דהנה בודאי דלפי הצד ראשון של תוס' דפלו' ר"א ות"ק הוה אי בעינן לדיני אפיה בער"ש אפיה גמורה או דסגי בכמאב"ד, נמצא דבק"פ מצד א' נעשה כמאב"ד, ובק"פ משני צדדים נעשה אפיה גמורה [ופשוט שאין הכונה לאפוי כל צרכו, דאם כן אמאי נשאר בתנור, ופשיטא שאין חשש חיתוי, ודוחק לומר דמשום

מצטמק ויפה לו, ועי' עוד להלן], והנה לפי"ז שפיר אפשר לומר דכו"ע מודו דלענין להוציא מידי חימוץ בעינן אפיה גמורה, וכמו"כ י"ל דכו"ע יודו דלענין שם לחם בעינן אפיה גמורה, ויתבאר היטב מ"ט יודה ר"א דבעינן להנך דינים ק"פ משני צדדים, [וכמו שיתבאר עוד להלן].

אכן לפי הצד השני של תוס', דפלו' דר"א ות"ק היא בהא גופא אימתי נעשה כמאב"ד אי בק"פ מצד או בק"פ משני צדדים, הנה מעתה לכא' הדבר רחוק מאוד לומר דר"א מודה דבעינן ק"פ משני צדדים לענין שם לחם ולהוציא מידי חימוץ, דא"כ נמצא דיש כאן פלו' נוספת בין ר"א לרבנן, דלרבנן סגי בכמאב"ד, ור"א בעי לזה אפיה גמורה, דהא ק"פ משני צדדים לת"ק היינו כמאב"ד, ולר"א היינו אפיה גמורה, וזו מנין לנו ומהיכי תיתי לומר כן, ועי' יותר מסתבר דלפי הצד השני של תוס' נימא דכמחלוקת בער"ש כך מחלוקת בלחמי תודה ובמצה, דנמצא לפי"ז דלכו"ע תלוי בכמאב"ד, ותליא בפלו' דר"א ות"ק אימתי נעשה כמאב"ד, ונמצא דלר"א סגי לכ"ז בק"פ מצד אחד דהיינו כמאב"ד לפי שיטתו³⁸.

ונמצא לפי"ז שנסתפקו התוס' בביאור פלו' ת"ק ור"א אי פליגי האם סגי בכמאב"ד, או דפליגי אימתי נעשה כמאב"ד, והתוס' נסתפקו אי לשם לחם ולהוציא מידי חימוץ תלוי באפיה גמורה או בכמאב"ד. [ולהאמור ג"כ תלוי בזה אי דעת ר"א לענין מצה דבעינן ק"פ מצד א', או דמודה דבעינן ק"פ משני צדדים, ויבואר עוד להלן].

ומ"מ עיקר הדבר לומר דפליגי ר"א ורבנן אימתי נעשה כמאב"ד צ"ב קצת, דנחזי אנן אימתי קאכיל ב"ד. וצ"ל שאינו אלא כמשל בעלמא, ועיקרו תלוי בראוי לאכילה ע"י הדחק, ובהא קמפילגי מהו שיעור ד"ז, וק"ל. [ועי' להלן אות ט דרך נוספת בביאור פלוגתת ר"א ורבנן לפי הצד השני של תוס' עיין שם].

ו. ביאור ד' התוס' בשבת דמודה ר"א בלחם

הפנים, ובדעת ר"א לענין לחמי תודה ומצה

והנה בתוס' בשבת (דף כ) הביאו בשם הירושלמי דאפ"ל דס"ל לר"א דסגי בק"פ מצד אחד, מ"מ מודה ר"א בלחם הפנים דבעינן ק"פ משני צדדים, ונחלקו רבותינו האחרו' ז"ל בביאור כונתם, דאיכא להרבה מרביותא שפירשו דלענין שם לחם מודה ר"א דבעי ק"פ משני צדדים, וא"כ לאו דוקא לחם הפנים, אלא ה"ה שני הלחם ולחמי תודה נמי מודה בהו ר"א דבעי ק"פ משני צדדים, אכן איכא להרבה מרביותא שפירשו דכונתם להלכה מיוחדת בהלכות לחם הפנים [יעו"י כ"ז בפרק ד' סעיף א' ובמה שמצויין שם], אבל בלחמי תודה לא מודה ר"א, ונפק"מ בכ"ז לענין מצה שדינו שוה ללחמי תודה כמפ' בפסחים (דף לו) ומנחות (דף עח) מה דעתו של ר"א, איבעי ק"פ משני צדדים או דסגי ליה בק"פ מצד א'.

ולכא' נחזי אנן, דהנה זה ודאי דמוכח מד' תו' במנחות (דף נו ע"ב) ודף עח ע"ב) דק"פ ללחמי תודה כק"פ ללחם הפנים, שהרי דימו שניהם ללישנא דת"ק בשבת (יט ע"ב) דאיירי בק"פ משני צדדים, וכשם שלחם הפנים ודאי איירי בק"פ משני צדדים, ודימוהו התוס' (בדף נו ע"ב) לק"פ דת"ק, כך בדיוק דימו בתו' (בדף עח): ק"פ דלחמי תודה לק"פ דת"ק. וכן מפורש בפסקי תוס' (בדף עח): דכשאין חוטינ נמשכין לא אתי לידי חימוץ, דהא היינו כשיעור ק"פ האמורה במשנה לגבי לחמי תודה, ועל ק"פ הוכיחו תוס' (בדף נו ע"ב) דתו לא אתי לידי חימוץ, וש"מ דפשיטא לתוס' דק"פ דלחם הפנים ודלחמי תודה וממילא ה"ה דמצה שוין, והיינו בודאי בק"פ משני צדדים וכמוש"כ.

אלא שיל"ע אם כ"ז כת"ק ומשום דקיי"ל כוותיה, או שכ"ז אפי' לר"א, והיינו פלוגתא דרבנותא הנ"ל, אי מודה ר"א בכל הנך, או שאינו מודה רק בלחם הפנים בלבד.

והנה לפי צד א' של תוס' לכא' מוכרח דלגבי שבת נקטינן כר"א, דהרי אמרינן דסגי בכמאב"ד, והיינו רק כר"א דס"ל דסגי בק"פ מצד א', דרק ככה"ג הוה כמאב"ד, וא"כ איך יתכן שלענין לחמי תודה וחימוץ ניבעי ק"פ משני צדדים, וכסתימת ד' התנא במשנה בדף עח, וכד' רבא להלכה במצה ולחמי תודה, ובהכרח משום דמודה בזה ר"א, והטעם נראה ג"כ דלזה מודה ר"א דבעינן אפיה גמורה, ולא היקל בכמאב"ד אלא לענין חשש חיתוי בלבד, וכיון שמודה דבעינן אפיה גמורה להוציא מידי חימוץ ולקבל שם לחם, ממילא הוה שמודה דבעינן ק"פ משני צדדים, וא"כ מסתברא לפרש ד' התוס' בשבת כדרך א' דלא רק בלחם הפנים הוה מודה, אלא ה"ה בלחמי תודה ומצה נמי מודה דבעינן ק"פ משני צדדים, ומשום דבעינן לזה אפיה גמורה וכמוש"כ³⁹.

בכמאב"ד, ולצד ראשון של תוס' מסתברא דקאי כר"א דקיי"ל כוותיה, ולצד שני של תוס' קאי כת"ק, דלצד שני של תוס' י"ל דקיי"ל כוותיהו.

והנה עיקר ההכרח לפרש כדרך זה דהרי בלחמי תודה ומצה, דהיינו לענין שם לחם, מפו' בגמ' דסגי במצה הינא, דהיינו שאינה אפיה כל צרכה, ולכא' איך רצו התוס' לומר דנחשב אפיה גמורה, אך באמת אינו מוכרח דהרי פשיטא שאי"ז אפוי כל צרכו, ושפיר י"ל דמיקרי מצה הינא, מצד התייחסות בנ"א למצה, אף שע"פ דין נידון כאפיה גמורה.

ולמעשה מאוד קשה לפרש כדרך זה, שהרי לפי"ז נמצא דנסתפקו התוס' מה הכונה ק"פ דמשנתנו בדף עח, והתם בדף עח פשיטא להו, ובפסקי תוס' למד מד' תוס' שבדף נו ולא ראה מקום ספק בדבר, ולכא' הרי עיקר הכרח התוס' בדף עח משום דלישנא בת"ק בשבת ודמתני' במנחות שוה, וקשה לומר דתוס' בצד ראשון לא ס"ל להך דיוקא [ואף שיש ראשונים שסוברים כן, אך לומר שכ"ז העלימו התוס' יסמכו עלינו, שבין שהיה להם ב' פירושים במשנה קשה מאוד], ועי' שפיר נראה כמוש"כ.

38. ועי' להלן אות ט דרך נוספת בביאור פלוגתת ר"א ורבנן לפי הצד השני של תוס', ולפי"ז אזדא לה ההוכחה שהוכחצו מצד שני של תוס', אך יותר מסתברא כמו שנת' הכא וכאשר יתבאר להלן, עיין שם.

39. בעיקר דברינו בביאור צד ראשון של תוס' העירוני לפרש באופ"א, דודאי דלצד ראשון של תוס' נידון כאפיה גמורה ולא כמצה הינא, ובהכרח שלצד ראשון בתוס' לחמי תודה ומצה בק"פ מצד אחד ולא בק"פ משני צדדים, ודבריהם בדף עח (ובפסקי תוס' שם) דק"פ דלחמי תודה כק"פ דמתני' בשבת לא קאי אלא לצד שני של תוס', אבל לצד ראשון חלוקים המה, ולפי"ז אזדא לה כל דברינו שאדרבה מוכח דבלחמי תודה א"צ ק"פ משני צדדים, ועכ"פ לר"א [בלתי אם נאמר כמו שכ' בנו"ב שגם רבנן מודים בעד ואכמ"ל], וא"כ אדרבה מוכח גם לצד ראשון של תוס' כדרך השני בביאור דברי הירושלמי, דרק בלחם הפנים מודה ר"א.

אלא שאם נאמר כן ייצא דבר פלא, דלצד א' של תוס' סגי בלחמי תודה בק"פ מצד א', ולצד שני של תוס' בעינן ק"פ משני צדדים, דלצד שני של תוס' ק"פ דמשנתנו בלחמי תודה כק"פ דת"ק בער"ש, והיינו דללחמי תודה סגי

ב. מחלוקת אימתי אין חוטינ נמשכין

והנה כבר כ' לעיל פרק ד אות א דחזי מהנו"ב ס"ל לכל המחמירים בער"ש להצריך ק"פ משני צדדים אף בפסח, ורבים סוברים דאף אם בער"ש סגי ק"פ מצד א', מ"מ לגבי לחמי תודה ומצה מודה ר"א דבעינן ק"פ משני צדדים, ואין לנו מי שמיקל אלא הנו"ב אפילו למחמירים בער"ש, והגר"א אליבא דסה"ת ובדעת ר"א, וס"ל דקיי"ל כר"א, והמ"ב פסק להקל בער"ש ובמצה, והיינו דס"ל כחד מהנך רבוותא המקילים בדבר זה.

והנה מעתה איכא פלו' אימתי אין חוטינ נמשכין, דלמ"ד דבעינן ק"פ משני צדדין, בין אם משום שפסק כת"ק ובין אם משום דס"ל דמודה ר"א, מ"מ ס"ל דאין חוטינ נמשכין בק"פ משני צדדין, אבל לד' סה"ת ולפי הגר"א נמצא דקיי"ל ק"פ מצד א' ושכבה"ג אין חוטינ נמשכין, וכן ס"ל לנו"ב, [וכבר כ' בפנים בפרק א דכך מבו' גם במיוחס לר"ן (שבת יט ע"ב) דאיכא פלו' דרבוותא, רבותינו הראשו' ז"ל, אימתי אין חוטינ נמשכין אם בק"פ מצד א' או בק"פ משני צדדין, ועי' עוד לעיל פרק ב'].

הרב נדב פרץ רמת בית שמש

סימן א'

בענין איסור עשיית מלאכה בע"פ קודם חצות

א. דף נ"ה א'. משנה וכו"א ביהודה היו עושין מלאכה בע"פ עד חצות, ובגליל לא היו עושין כל עיקר. הלילה ב"ש אסורים, ובי"ב מתירין עד חצות. וכו'. ובגמ', מעיקרא תני מנהגא ולבסוף תנא איסורא, א"ר יוחנן לא קשיא, הא ר"מ הא ר' יהודה, דתניא א"ר יהודה, ביהודה היו עושין מלאכה בע"פ עד חצות, ובגליל אינן עושין כל עיקר. א"ל ר"מ, מה ראה יהודה וגליל לכאן, אלא מקום שנהגו לעשות מלאכה עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין, מדקא"ר מאיר מנהגא מכלל דרבי יהודה איסורא קאמר. ע"כ. ובפרש"י ד"ה ולבסוף תנא איסורא, דקתני ב"ש אסורין דמשמע בכל מקום. ובתוס' ד"ה א"ר מאיר מה ראה יהודה וגליל לכאן. לר"מ דאית ליה דהוי מנהגא קסבר דלא נחלקו ב"ש ובי"ב בדבר זה, דבמנהג לא שייך פלוגתא דליחזי היכי נהוג. ע"כ.

הנה מבואר מד' התוס' דז"פ להו להתוס' דלא שייך פלוגתא היכי נהוג, דליחזי היכי נהוג, ומוזה דנחלקו ב"ש ובי"ב אם מתחיל מהלילה או מהנץ החמה, ש"מ דסוברים ב"ש ובי"ב דהוי איסורא מדינא וכדמסיק בגמ' אליבא דר' יהודה, אבל אליבא דר"מ תלי במנהגא בלחוד, ונראה דלהתוס' זהו ג"כ ככלל קו' הש"ס מעיקרא תני מנהגא ולבסוף תני איסורא, דהיינו, דמוזה דאמר הלילה ב"ש אסורים ובי"ב מתירין ש"מ דהוי איסורא, דאם הוי מנהגא לא שייך בזה פלוגתא דליחזי היכי נהוג, אכן רש"י פירש דלבסוף תני איסורא הוא מכח זה דקתני ב"ש אסורין דמשמע בכל מקום, וצריך לידע אמאי לא פי' רש"י בפשוטו וכהתוס' דאם הוי מנהגא לא שייך בזה פלוגתא דליחזי היכי נהוג. ונראה לבאר עפ"ימ"ש הר"ן ז"ל אפולוגתא דב"ש ובי"ב, הלכך אפילו במקום שנהגו שלא לעשות אם נהגו הלילה בכך טעות היא, ע"כ. והר"ן לשיטתו בריש הפרק דאין מנהג אסור אלא אם הוא בא להרחיק, והיינו דיש בזה גדרים איזה מנהג, ולזה חז"ל אמרו דמנהג הלילה אין בו טעם למנהג. וכו"מ במאירי. וא"ש שיטת רש"י. ונראה דרש"י לשיטתו בריש מכילתין וכמו שיתבאר. ומשמע עוד מד' רש"י אלו דמוזה דתנן אסורין עדיין אין ראי', דגם אם הוי מנהגא מ"מ אפשר למיתני איסורא כיון דעכ"פ המנהג הוי איסור. וגם בזה רש"י לשיטתו בריש מכילתין, וכמו שיתבאר.

והנה ראיתי בחי' מוהרש"א ז"ל כאן שכתב אד' רש"י הנ"ל ז"ל: לא ידענא משמעו בכל מקום אלא הלילה בגליל קאמרי ב"ש דאסור, וכן משמע לקמן, ומדתנא לשון אסורין משמע שפיר דאיסורא תני, מיהו מדברי התוס' נראה דמלשון דתני אסורין לא מוכח מיד, דשפיר יפול לשון אסור במקום שנהגו שאין עושין, אלא דמוכח לה דלא שייך פלוגתא במנהגא דליחזי היכי נהוג, ודו"ק. עכ"ד מוהרש"א ז"ל. וכוונת מוהרש"א, דממה דכת' תוס' הנ"ל דאליבא דר"מ לא נחלקו ב"ש ובי"ב בדבר זה, כיון דלא שייך פלוגתא במנהגא דליחזי היכי נהוג, ולא כתבו מטעם דבמנהג לא שייך לשון איסור, ש"מ דזה אינו דיוק. ולענ"ד נראה לולא דברי המהרש"א באופן אחר בכל זה, וכמו שיתבאר בעה"י.

דהנה גרסי' ריש מכילתין דף ב' עמוד ב', מאימתי ארבעה עשר אסור בעשיית מלאכה, ראב"י אומר משעת האור, ר"י אומר משעת חצות, וכו'. ובפירש"י שם ד"ה אסור בעשיית מלאכה במקום שנהגו בו לנהוג איסור, דאמרו לקמן (דף נ' עמוד א') מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה אין עושין. ע"כ. ובתוס' שם ד"ה מאימתי י"ד אסור בעשיית מלאכה, פירש"י אסור בעשיית מלאכה במקום שנהגו, ואין נראה לר"י דבפ' מקום שנהגו (דף נ"ה א') מוכח בהדיא דר"י אית ליה איסורא ולא מנהגא, ועוד תני תנא איסורא ואת אמרת מנהגא, ועוד ניחזי היכי נהוג, לכך נראה דבאיסור ודאי פליגי, ובגליל, כי היכי דפליגי התם במתני' ב"ש ובי"ב, עכ"ד התוס'. ומתבאר דהתוס' הוקשה להם לישנא דאיסורא במקום מנהגא, וגם מהו דפליגי בה ב"ש ובי"ב ליחזי היכי

סימן ג' - בירור וסיכום השיטות בדרגת האפיה הנצרכת

לענין אפיה בער"ש, שם לחם, ולאפוקי מידי חימוץ

א. סיכום השיטות איזה דרגת אפיה נצרכת

הנה יעוי' לעיל בקונטרס בפרק א ובפרק ד ובהערות שם, וראיתי לנכון לברר ולסדר השיטות מהי דרגת האפיה הנצרכת לכל אחד מהנך ג' הלכות, להתיר אפיה בער"ש שתמשיך ליאפות בתנור שאינו גרוף וקטום, לקבל שם לחם, למצה וללחמי תודה, להוציא מידי חימוץ, וכבר כ' לעיל שבפשוטו, וכן הוא לדינא, שיעור אחד לשלשתן, אכן מ"מ לאו מילתא פסיקתא היא ולא כו"ע הכי ס"ל, וכמו שיתבאר בעז"ה.

[א] הנה שיטת המ"א דלענין אפיה בערב שבת בעינן ק"פ משני צדדים (וכמו שכ' בס' רנד ס"ה), וכן לענין לקבל שם לחם לגבי מצה ולחמי תודה (וכמו שכ' בס' תסא ס"ג), ומ"מ לענין להוציא מידי חימוץ א"צ כלל ק"פ, ולכא' ס"ל כמוש"כ הב"ח (ס' תסא) דלענין להוציא מידי חימוץ סגי באפיה כמאב"ד, וזה נעשה אפילו קודם קרימת פנים, ולהנך הלכות בעינן טפי ממאב"ד, [ולפי"ז יל"ע בגמ' שבת (דף לז) דהוכיחו דסגי בכמאב"ד, מהך מתני', ולכא' נמצא שהוכיחו מתנא דמיקל דלא קיי"ל כוותיה, ובהכרח צ"ל דעיקר ההוכחה שא"צ שיהא מבושל כ"צ, אך גם לתנא קמא לא הוי אפוי כ"צ כי אם טפי ממאב"ד (וכבר כ' כן בב' ד' תו' במנחות (נז ע"ב) עיי"ש), וא"כ ההוכחה מדברי שניהם, וק"ל].

[ב] שיטת הנו"ב דשיעור אפיה לקבל שם לחם ולהוציא מידי חימוץ באפיה כמאב"ד, ולענין אפיה בער"ש בעינן טפי מינה אליבא דת"ק, וע"כ בעינן ק"פ משני צדדים, והיינו משום דסוכ"ס אכתי איכא חשש חיתוי, אך מ"מ לדינא פסק הנו"ב בספרו דגמ"ר (ס' רנד) דלכל ההלכות סגי בק"פ מצד א', דבכה"ג הוה אפוי כמאב"ד [זולת בלחם הפנים דאיכא גזיה"כ דבעי ק"פ מב' צדדים].

והנה נמצא דהנו"ב פליג על המג"א בתרת, חדא, דס"ל דכמאב"ד בק"פ מצד א' ודלא כמ"א, ונפק"מ לענין להוציא מידי חימוץ דבשם אפוי ובכמאב"ד תליא מילתא, ואידך, דס"ל דשם לחם ג"כ בכמאב"ד תליא, אלא דמאיך סגי בק"פ מצד א' וא"צ ק"פ משני צדדין, וכן פליגי לענין הלכתא למעשה לגבי אפיה בער"ש [אך בזה מודה למ"א בדעת ת"ק, ופליג רק לענין הכרעת ההלכה אי כת"ק אי כר"א].

[ג] לפי צד ראשון בתוס' במנחות (דף נז ע"ב) נמצא דלהלכות אפיה בער"ש פליגי ת"ק ור"א אי בכמאב"ד או באפיה גמורה תליא מילתא [ומ"מ אי"ז אפיה כל צרכו ממש וכו"ל], אבל להוציא מידי חימוץ ולקבל שם לחם באפיה גמורה תליא, [ואף שהתוס' ידעו דלשם לחם בק"פ משני צדדים תליא, וכלישנא דמתני' (דף עח): שהוא כלישנא דת"ק בשבת, מ"מ כיון שודאי אי"ז אפיה כ"צ ע"כ ס"ד דאינו בגדר אפיה גמורה להוציא מידי חימוץ, וכיון דאגלאי דחשיבא אפיה גמורה להוציא מידי חימוץ, א"כ ש"מ דגם לענין שם לחם בעי אפיה גמורה, דהא לתרווייהו בעינן ק"פ משני צדדים, וק"ל], ומשו"ה בעי ק"פ משני צדדים, ונמצא דבק"פ מצד א' נעשה כמאב"ד, ובק"פ משני צדדים חשיבא אפיה גמורה לכל דבר.

ולכא' לפי דרך זה מסתברא ביאור ד' התוס' בשבת (דף כ) דמודה ר"א בלחם הפנים, דבעינן ק"פ משני צדדים משום דלענין שם לחם בעינן ק"פ משני צדדים, וזה א"ש היטב עם ד' האחרו' שהובא בפרק ד סעיף א עיי"ש.

והנה כבר כ' דפשוטו מוכח מד' תו' מנחות (דף עח): דפשיטא להו כן אף לגבי לחמי תודה [ולא רק לגבי לחם הפנים] דבעינן ק"פ משני צדדים, אלא שהיה אפשר לומר דס"ל דהלכתא כת"ק ולא כר"א, אך מדבריהם בדף נז ע"ב [ועכ"פ בצד ראשון שלהם] מוכח דבער"ש קיי"ל כר"א, וא"כ בהכרח דלהלכות לחם וחימוץ מודה ר"א, וזה מוכיח כדברי האחרו' הנ"ל בביאור כונתם וכמוש"כ, ועי' בכ"ז לעיל סימן ב.

[ד] שיטת התוס' בדרך ב' [לפי מה שנתברר ונתבאר לעיל סימן ב] דכמחלוקת בער"ש כן מחלוקת בלחמי תודה ומצה, ונח' לכא' דס"ל דבהא גופא פליגי אימתי נעשה כמאב"ד, ולעולם הכל תלוי בין כמאב"ד, ואנן קיי"ל דרק בק"פ משני צדדים נידון כמאב"ד [ובלחם הפנים שגם ר"א מודה דבעינן ק"פ משני צדדים, הוא מטעם אחר, או משום עבוי, או משום שהוא בדפוס צונן, או משום גזיה"כ, ואכמ"ל].

והנה שיטת ספר התרומה דכמחלוקת בער"ש כן מחלוקת ללחמי תודה ומצה, ואף דלפ"ו מבואר בדבריו דר"א ורבנן פליגי אי בעינן בכמאב"ד או דסגי בפחות מזה, דהא פסק דסגי בכמאב"ד ופסק כת"ק, אך באמת אולי י"ל דס"ל דפליגי אימתי נעשה כמאב"ד, ומשו"ה שייכא פלוגתתייהו בכ"מ דבכל דבר סגי בכמאב"ד, וקמיפלגי אימתי נעשה כמאב"ד. [וזה א"ש היטב עם דבריו בביאור הצד השני של תוס' הנ"ל].

וכ"ו לפמ"ש כ' לעיל פרק ד בבאור ד' ספר התרומה, אך למש"כ שם בשם הגר"א נמצא דקיי"ל כר"א בכל דבר, וי"ל דלת"ק בעינן אפיה גמורה לכל דבר, ולר"א סגי בכמאב"ד לכל דבר, ואולי גם לגר"א י"ל דפליגי אימתי נעשה כמאב"ד אלא דס"ל דקיי"ל כר"א, ועי' היטב בלשון סה"ת ובלשון הגר"א, עיי"ש היטב.

אבל לצד הב' של תוס' דעיקר פלו' ר"א ורבנן אימתי נעשה כמאב"ד, וכבר נת' דמסתברא דלכו"ע בעינן כמאב"ד לענין חימוץ ולענין שם לחם, כי היכי דלא נצטרך לו' דאיכא פלו' נוספת, וא"כ בהכרח שר"א לא מודה בלחמי תודה ומצה, דכמחלוקת בער"ש כן מחלוקת בדידהו, ומעתה בהכרח דרק לגבי לחם הפנים קמודה, ומטעמים שהזכירו האחרו' דס"ל כדרך ב', ונמצא דהך פלוגתא דרבוותא הוא לכא' ספק בתוס'.

ז. אי קיי"ל בער"ש כת"ק או כר"א

והנה לדרך ב' [דהיינו כצד ב' של התוס'] נמצא דמתני' דמנחות (עח): וד' רבא שם לגבי מצה ולחמי תודה קאי כת"ק, דהרי כבר הוכחנו דאיידי בק"פ משני צדדים, [דזה ודאי לא משמע מתוס' שנסתפקו איזה ק"פ בעינן לדינא ללחמי תודה], ואי נימא דלר"א א"צ ק"פ משני צדדין א"כ בהכרח קאי כת"ק, ולכא' אין לנו שום סיבה לפסוק כת"ק ללחמי תודה טפי מבער"ש, אחרי שלכו"ע תרווייהו בכמאב"ד תליא, ונחלקו מתי נעשה כמאב"ד, ואין שום סיבה לחלק ביניהם, וא"כ בהכרח דקיי"ל כת"ק, ולפי"ז נראה דגם לגבי ער"ש קיי"ל כת"ק דבעינן ק"פ משני צדדים.

ובאמת שלעיל כתבתי להוכיח דקיי"ל כר"א בער"ש, מדמייטין מדר"א דסגי בכמאב"ד, אך באמת כל הוכחה זו אינה אלא לצד א' בתוס' דלת"ק בעינן אפיה גמורה, וא"כ בהכרח שהוכיחו מדר"א ובהכרח דקיי"ל כוותיה, אבל השתא דס"ל לתוס' בצד השני דגם לת"ק סגי בכמאב"ד, אלא דס"ל דבק"פ משני צדדים נעשה כמאב"ד, א"כ שפיר י"ל דהגמ' הוכיחה מת"ק [וכן י"ל שהוכיחו בגמ' מדברי שניהם, דלתרווייהו סגי בכמאב"ד, שלא נחלקו אלא אימתי נעשה כמאב"ד], ומעתה שפיר י"ל דאמת קיי"ל כת"ק בכל דבר.

ונמצא מעתה דאיכא תרי נפקותות בין ב' הצדדים בתוס', א. מה דעת ר"א בלחמי תודה ומצה, אי סגי ליה בק"פ מצד א' או דבעינן ק"פ משני צדדים, ב. איך קיי"ל בער"ש, אי כת"ק דבעי ק"פ משני צדדים או כר"א, ומ"מ לב' הצדדים של תוס' אנן להלכה נקטינן בלחמי תודה ובמצה דבעינן ק"פ משני צדדים, דבכה"ג הוה דאין חוטינ נמשכין, ודו"ק היטב בכ"ז.

ח. ביאור ספיקם של התוס'

ובעיקר ספיקם של רבותינו בעלי התוס' אי בק"פ משני צדדים הוה אפיה גמורה או כמאב"ד, לכא' צ"ב דנחזי אנן האם הוא ראוי לאכילה בלי דוחק כשקרמו פניה משני צדדים, או לא, ומה מקום להסתפק בזה.

ולכא' נראה דמספק"ל בשיעורו של קרימת פנים [וכבר נתבאר באורך בפרק ב שזהו דבר שיש לדון מה שיעורו, ואשכחן בזה ספיקות ופלוגתות], דהיינו על איזה דרגת קרימת פנים דיברו חכמים במשנה. ואולי נאמר עוד דהפלו' שנח' האחרונים אי סגי בק"פ כל דהו או דבעי ק"פ בשיעור מסוים, תלוי בספק של התוס' [ועי' בפרק ד סעיף ב ובמש"כ שם].

והנה לכא' מסתברא דק"פ דת"ק משני צדדים זה אותו דרגת ק"פ דר"א מצד א', ואף שזה בודאי דבק"פ משני צדדים א"כ אותו צד שקרם תחילה נתחזקה קרימתו, אך עכ"פ ק"פ של הצד השני שוה לק"פ של צד הראשון לר"א, ומ"מ י"ל דהתוס' מספק"ל גם על איכות הקרימה לר"א וגם על איכות הקרימה לרבנן, אלא דלר"א כיון שאינו אלא מצד א' פשיטא שלא יהא יותר מכמאב"ד, ולרבנן כשתהא קרימה טובה קצת מצד השני וקרימה שצד הראשון כבר נתחזקה, ממילא יותר שפיר י"ל שיהא כאפיה גמורה.

אכן לקושטא דמילתא אינו מוכרח כלל, ושפיר י"ל דהתוס' לא נסתפקו מהי שיעור הקרימה, אלא שנסתפקו מה דינו של הך אפיה, דהיינו מה גדרו ההלכתי של הך אפיה אי נידון כמאב"ד או כאפיה גמורה, ושורש הספק היא בגדרי שם לחם והוצאה מידי חימוץ אי בעיא אפיה גמורה מסברא או דסגי ליה בכמאב"ד, וממילא הוא שבוה תלוי אם יש הכרח איך להגדיר את גדרו של אפיה זה, ועי' היטב.

ט. דרך נוספת לבאר פלו' ר"א ות"ק לפי הצד השני של תוס'

והתבוננתי דבאמת י"ל בדרך נוספת ביאור פלו' ר"א ות"ק לצד השני של תוס', דלכו"ע נעשה כמאב"ד בק"פ מצד אחד, ובק"פ משני צדדים אכתי ליכא אפיה גמורה, אלא דת"ק דהיינו רבנן הצריכו שתהא אפיה קצת יותר מכמאב"ד לגבי אפיה בער"ש, ולפי דרך זה לא תיקשי מה שנתקשינו לעיל סק"ה עיי"ש, ולפי"ז נוכל לומר דשפיר מודה ר"א גם בלחמי תודה ומצה, וכדס"ל לתוס' בצד הראשון, ואתי מתני' במנחות ומימרא דרבא שם לגבי לחמי תודה ומצה אליבא דכו"ע, די"ל דלשם לחם לכו"ע בעינן להך דרגת אפיה שהוא קצת יותר מכמאב"ד, ואם נאמר כן אודא לה כל מה שהוכחנו לפי צד שני של תוס', וייתישב מה שסתמו התוס' ולא הזכירו כלל את החילוקים הגדולים שיש בין ב' הצדדים שבדבריהם וכו"ל.

אכן מכל מקום לא משמע כן בלשון התוס', שהרי לשונם משמע שזה רק כמאב"ד, ולא משמע שזה קצת יותר מכמאב"ד, וגם בסברא יש לדון מה טעם יש באפיו קצת יותר מכמאב"ד, ולכלל אפיה גמורה לא בא, דאיזה שיעור הוא זה, ומה משמעות יש בזה, ועי' היטב. [ודבריו בסימן הבא אולא לפי הדרך הקודמת].

נהוג, וב' קו' אלו נתבאר דרש"י לשיטתו סובר דגם על מנהג שיך לשון איסור, וגם שיך בזה פלוגת' וכטענת הר"ן דפליגי אם המנהג תופס או לא, ולפ"ד התוס' ודאי מוכח דס"ל אמנהג לא שיך לשון איסורא, וזה בהדיא דלא כהמהרש"א הנ"ל, וזה ברור.

ב. ובמה שדייק המהרש"א מהא דלא דייקו התוס' בסוגיין מהא דכת' ב"ש לשון אוסרין, י"ל דהתוס' באו לומר דר"מ סובר דלא נחלקו ב"ש וב"ה בדבר זה, ואם איתא נהי דלר"מ א"א למינקט לשון אוסרין, אבל אכתי נחלקו ב"ש וב"ה לענין מקום שנהגו ולא בלשון איסור, ולמה לומר דר"מ ס"ל ולגמרי אין בזה מחלו' ב"ש וב"ה, ולזה הוצרכו התוס' לומר הטעם דלא שיך מנהגא בפלוגתא דליחזי היכי נהוג, ודוק.

ג. והנה שיטת הרמב"ם במשנה לקמן דכל מלאכה שהתחיל בה כו', דמדינא אסור במלאכה אפי' קודם חצות, וכל חילוקא דמקום שנהגו הוא לענין אם התחיל אם יגמור הביאו הטור ס' תס"ח ובשו"ע יעושה, ויל"ע דלפ"ז מאי קו' הגמ' ולבסוף תני איסורא, דהא יל"פ וב"ש וב"ה קאי אהיכא דלא התחיל דאז הוי איסור מדינא ואסור בכל מקום, וי"ל דמשמע ליה להרמב"ם דב"ש וב"ה קאי אמקום שלא נהגו כרישא דהמשנה דמפליג במנהגות, ודו"ק.

סימן ב'

בענין איסור עשיית מלאכה בערב פסח וע"ש וי"ט

א. משנה, מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין. ופרש"י, כדי שלא יא טרוד במלאכה וישכח בעוד חמצו ושחיטת הפסח ותיקון מצה לצורך הלילה, דמצוה לטרוח מבע"י כדי להסב מהר, כדאמר בפ' בתרא (דף ק"ט א') חוטפין מצה בלילי פסחים בשביל תינוקות שלא ישנו, ע"כ. ובתוס' ד"ה מקום שנהגו, אור"י בשם ריב"א דמפרש בירושלמי מאי שנא ערבי פסחים משאר יו"ט, משום דזמן הפסח מחצות ואילך, ואף יחיד קאמר התם בשאר ימות השנה ביום שמביא קרבן אסור במלאכה, ופריך אם כן יא כל היום אסור כמו יחיד שמביא קרבן, ומפרש התם משום דראוי להקריב משחרית, אבל פסח אינו יכול להקריבו אלא אחר חצות כדנפקא לן מדין הערבים, ופריך אם כן קרבן תמיד שהוא לכל ישראל וקרב בכל יום יא בכל יום אסור במלאכה, ומשני שאני תמיד שהתורה הוציאה מן הכלל, דכתיב ואספת דגןך, ואם כל ישראל יושבים ובטלים מי יאסוף להן דגן, ומשמע התם דמדאורייתא אסורה. ונראה דאף בזה"ז דליכא הקרבה, כיון שנאסר אז אסור לעולם, ע"כ. והנה הרו"ה כתב דהאידין דליכא פסח יש להתיר, והק' הרמב"ן ז"ל דאינו, ועפ"י הכלל דכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו, ואעפ"י שבטל טעם האיסור לא בטל הדין, ויעו"ש עוד, וכ"כ הר"ן ז"ל.

ולענ"ד ליישב בדעת הרו"ה, דהנה התו' כתבו דמשמע דהוי דאו', ועי' בהר"ן שג"כ הביא דבתוס' שנסתפקו בזה (ועי' ח' ריטב"א), וא"כ נ"פ, דאם הוי דאו', הלא לא נא' בזה איסור מסוים בערב פסח, אלא נא' איסור אימת שמביא קרבן, והשתא נראה, דיסוד הדין דכ"ד שבמנין צריך מנין אחר להתירו, הוא דוקא היכא דעצם האיסור לא תלי בהקרבה או בגורם, והוא רק טעם לדיון, דוגמא הא דמיייתי התם בביצה מקרא דשבו לאהליכם, דרחמנא לא אמר להו אל תגשו אל אשה בזמן מתן תורה, אלא רחמנא א"ל בסתמא אל תגשו, ולזה האיסור לא פקע, אבל הכא אין איסור "לא לעשות מלאכה בערב פסח", אלא האיסור מדאו' הוא "לא לעשות מלאכה בזמן שמביא קרבן", דהא אפי' יחיד שמביא קרבן אסור במלאכה, וא"כ פשוט דאם בטל הטעם בטל הדין, כיון דאינו אך "טעם לדיון", אלא עצם האיסור הוא בזמן שיש הקרבה, וזה אם הוי דאו', ואפי' אם הוי דרבנן נראה לומר, דהלא גם בזה צריך לידע אם חז"ל אמרו אין עושין מלאכה בע"פ, או שחז"ל אמרו דלא יעשה מלאכה כשמביא קרבן, ונהי דלשון משנתנו הוא עד חצות, מ"מ א"ז משמע לעצם התקנה, ונראה דאחרי דהדין דאסור לעשות מלאכה בע"פ הוא זה דין בכל הקרבה ואפי' יחיד, א"כ מהיכי יתתי דיש כאן איסור מחודש ומסוים בערבי פסחים, וא"כ פשוט דהוי איסור כללי שלא יעשה מלאכה בעידן הקרבה, ולזה אין שיך בזה הכלל דכ"ד שבמנין וכו' וכמשנ"ת. ובדעת שאר הראשונים נראה דס"ל דהוי דרבנן, וס"ל דממה דסתמה המשנה ש"מ דהוי תקנה בפ"ע שלא לעשות מלאכה בע"פ. ויל"ע דלמה צריך תקנה מיוחדת זו. ודוק בכ"ז.

ב. גמ' מאי איריא ערבי פסחים אפילו ערבי שבתות ועיו"ט נמי, דתניא העושה מלאכה בע"ש וימים טובים מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה לעולם, התם מן המנחה ולמעלה הוא דאסור, סמוך למנחה לא, הכא מחצות, א"נ התם סימן ברכה הוא דלא חזי, אבל שמותי לא משמתינן ליה, הכא שמותי נמי משמתינן ליה. ע"כ.

ופי' רש"י, מאי איריא ערבי פסחים, דקתני עד חצות במנהגא, מכלל דמחצות ולהלן אסור, ולמה ליה למיתני חצות לאשמעינן הך דיוקא, הא כל עיו"ט אסירי. ומבואר דרש"י ז"ל מפרש דהדיק הוא מדתנן עד חצות, ולא סגי בזה דתנן מקום שנהגו לעשות מלאכה עושין, ש"מ דקמ"ל בזה דאחר חצות אסור, ועי' מקשה הגמ' דהא בכל עיו"ט אסור מחצות, וממילא א"צ התנא לחדש ד"ו דאחר חצות בע"פ אסור, כיון דלא גרע משאר עיו"ט, ולזה משני ב' תירוצים, א. בשאר עיו"ט רק סמוך למנחה אסור. ב. בשאר עיו"ט רק סימן ברכה הוא דלא חזי, ולכא' צע"ק דהא מד' התנא אין רמז לכך דמשמתינן ליה, דתנא נקט איסורא ותו לא, וצ"ל דמזה דהוצרך התנא לחדש איסור בע"פ שמעי'

דחמיר איסורי' יותר משאר עיו"ט [וזהו שרצה לרמוז לנו התנא], והוא לענין דלא משמתינן ליה. זהו פירש"י. אכן הר"ן ז"ל פי' קו' הגמ' באופן אחר וז"ל, כלומר ודאי מנהגא דאיסורא לא אסר מידי, אלא במקום שיש עיקר איסור אי מדאורייתא אי מדרבנן והם רוצים להחמיר יותר כדי לזיהר מן העבירה, ומשום דערבי פסחים מחצות ולמעלה איכא איסורא מהני מנהגא למיסר טפי, ולהאי מילתא מאי איריא ערבי פסחים, אפי' ערבי שבתות ועיו"ט נמי אית בהו עיקר איסורא, ומשום הכי הו"ל למכללינהו בהדי ערבי פסחים דהאי מנהגא נמי אסר בהו, ומשני דלא אפשר למכללינהו דלא דמו, והא עדיפא להו למתני, אי משום דקדים איסוריה דהוי מחצות, אי משום דחמיר דמשמתינן ליה, אבל אפשר דאי נהוג נמי איסורא בע"ש ועיו"ט מקמי זמן איסוריה ודאי מהני כיון שיש בהו עיקר איסורא, א"נ דכיון דלא חמיר איסוריה דלא משמתינן עליהו אי נהוג מקמי הכי לאו כלום הוא, וכך נראה לי דכיון דבזמן אסורה לא משמתינן ליה אלא דאינו רואה סימן ברכה לעולם, לא חמיר לאקבועי מנהגא טפי מינה, וראיה לדבר מוצ"ש דאמרינן ביה דאינו רואה סימן ברכה, ואפי' הכי אמרי' בירושלמי דאי נהוג נשי דלא למיעבד עבידתא טפי משעורא דאתפני סדרא אינו מנהג, וכתבינן ליה בסמוך בס"ד. ע"כ.

הנה הר"ן פירש דקו' הש"ס הוא הא דמשמע מהמשנה דרק בע"פ תפס מנהגא ולא בעיו"ט, וחדש הר"ן בדבריו דאין תורת מנהג על דבר שאינו סייג, והיינו דמנהג אינו גורם איסור מצד עצמו, אלא דחז"ל תיקנו שהיה המנהג תופס, או משום דתיקנו בתקנה גמורה מלא תסור כמבואר ברמב"ם בספיה"צ, או משום אל תיטוש [ונראה דלכא' כל מנהג יש בו איסור, דאל"כ מה ימנענו מלא לקיים מנהגו, ונראה דאיכא ב' גוונים מנהג, א. שהוא עצמו נהג, ואז הוי כעין נדר, אבל ודאי דהוה איסור דרבנן, ב. דאבותיו נהגו, ושם הוא מאל תיטוש תורת אמך, ומ"מ הוי זה חיוב מדברי קבלה. ויל"ע בדברי רש"י סוכה דמתבאר דס"ל דאין במנהג לא תסור, דהא מ"מ איכא לא תיטוש, וד' רש"י שם מבואר דמה"ט אין מברכין על מנהג, וק' דעכ"פ איכא איסורא מאל תיטוש. ונראה דכל מש"כ הרמב"ם דאיכא לא תסור הוא במנהג שנהגו בו במקומות כמו הכא וכל כה"ג, אבל במנהג יחיד אינו אלא משום איסור דרבנן כעין נדר. ואפשר עוד דאפי' מנהג מקומות אין בו משום לא תסור, ובעי' מנהג כולל כמו הלל וכו', ומיושב בזה הא דאמר להו ר' יוחנן לבני דישן קרא דאל תיטוש, ולא א"ל איסור דלא תסור. אלא ד"ל דקרא דלא תיטוש הוא דלזיה גם הם בכלל המנהג, ודו"ק]. ולזה משני הש"ס ב' תירוצים, א. דאין ה"נ דגם בעיו"ט תפיס מנהגא, אבל מ"מ יש חילוק ביניהם לענין איסור מלאכה אחר חצות. ב. דעיו"ט קיל לענין משמתינן ליה. ובזה נסתפק הר"ן אם הפי' דמה"ט לא כילינהו בהדדי, אבל קושטא דגם בעיו"ט תפיס מנהגא, או דמה"ט אינו תופס המנהג. ולכא' הוקשה לי טובא, דמאי נפ"מ אם משמתינן ליה או לא לענין זה, דמ"מ המנהג הוא להרחיק מן האיסור, ונהי דאינו איסור שישמטו אותו אבל איסור מיהת הוי, ונלענ"ד מסתבר לכא' דהר"ן ז"ל יפרש דהגמ' משני דאינו רואה סימן ברכה ואין בו אפי' איסור מדינא, וכ"כ הט"ז בס"י רנ"א הביאו בבה"ל שם, אבל האמת יורה דרכו, דאי"ז נכון בדעת הר"ן, דהר"ן כתב כהאי לישנא: דכיון "דלא חמיר איסוריה" לא משמתינן עלייהו, נראה מזה דלא חמיר איסורו אבל איסורא מיהת הוי, ודו"ק.

ובאמת דלענ"ד נ"ד דיש מקום גדול להוכיח דאינו רואה סימן ברכה אינו איסורא, דאמר' העושה מלאכה במוצ"ש אינו רואה סימן ברכה לעולם, ויל"ע אם מיירי קודם המבדיל והוא הדין המבואר בשבת דק"נ ע"ב, דבעי' ברוך המבדיל כדי להתיר במלאכה, וכמו שנפסק בטוש"ע סימן רצ"ט, או דקאי אענין אחר. והנה התוס' בסוגיין פי' דקאי אענין אחר, דז"ל התוס', אור"י דאיתא בירושלמי הכי, הני נשי דנהגי דלא למיעבד עבידתא באפוקי שבתא לא מנהגא, עד דתיתפני סדרא מנהגא, פי' עד שישלים התפלה מנהג כשר, ובהא איירי נמי הכא, עכ"ל. ומבואר מד' התוס' דהגמ' דאמר העושה מלאכה במוצ"ש אינו רואה סימן ברכה לעולם קאי אעד דתיתפני סדרא, ולכא' צ"ע, דהא א"כ אמאי אית' בירו' דהוי רק מנהגא, דהא מדינא אסור, וע"כ צ"ל דהתו' מבארים דאינו רואה סימן ברכה לעולם אינו "איסור" אלא דאין סימן ברכה, ולזה אית' בירו' דהמנהג תופס לענין עד דתיתפני סדרא דאז הוי עליהו בגדר איסור, וכ"מ בשו"ע ורמ"א ס' רצ"ט ובמ"ב שם דמדינא אסור עד ברוך המבדיל ותו לא, וא"כ מסתבר לכא' דהכל חד דינא הוא, דגם העושה מלאכה בע"ש ובעיו"ט דתנן באותו ברייתא אינו רואה סימן ברכה לעולם, דאין בו משום איסורא, כנלענ"ד. ונראה דהר"ן לא מפ' כן, אלא כן מאי מיייתי הר"ן ראי' ממוצ"ש, דהתם ליכא איסורא כלל עד דתיתפני סדרא, וכל האיסור הוא מטעם ברוך המבדיל, ולזה לא תפס מנהגא אח"כ, אע"כ דהר"ן סובר דהוי איסורא עד דתיתפני סדרא. אבל ז"א נראה, דבגמ' שבת ק"נ: משמע דאין איסור אלא באמירת ברוך המבדיל, אכן מסתפקא אם אזלי' בתר הציבור או בתר כל אחד ואחד שלא אמר סדר קדושה [ונפק"מ לתרץ הסוגי' בשבת הנ"ל]. ולזה נראה דהר"ן מפ' דהכוונה אינו רואה סימן ברכה לעולם דקאי אקודם אמירת ברוך המבדיל, והוי שפיר איסורא, ודו"ק. וכ"מ בטור סימן רצ"ט דהגמ' כאן קאי קודם הבדלה [וכ"כ בחי' הגרי"ז הל' שבת]. ועי' חי' הגאון ר' יצחק זאב ז"ל הל' שבת שפי' כך בדעת רש"י כאן שכתב בהאי לישנא, במוצ"ש, משום כבוד שבת שמוסיפין מחול על הקודש, דקאי קודם המבדיל דאסור משום

כבוד שבת, יעו"ש בחי' הגרי"ז. ולענ"ד צ"ע דאיזה הכרח הוא, דיל"פ שפיר כהתוס' והטור דקאי אעד דתיתפני סדרא. וכ"מ בחי' הריטב"א ז"ל כאן שכתב וז"ל, פי' בתוס' שאין זה אלא אחר שחשיכה עד שיצאו מביהכ"נ כדי להוסיף תוספת ניכר מחול על הקודש, דאע"ג דסגי לן בתוס' כל שהוא וכו' שפיר דמי למיעבד תוס' היכר, וכן אמרו בירושלמי נשיא דנהגי וכו', עכ"ל. ודו"ק. ועי' רמב"ם פ"ח מהל' יו"ט ה"ז שכתב, אסור לעשות מלאכה בעיו"ט מן המנחה ולמעלה כמו ערבי שבתות, וכל העושה מלאכה בהו אינו רואה סימן ברכה לעולם. וגוערין בו ומבטלין אותו בעל כרחו. אבל אין מכין אותו מכת מרדות, ואין צריך לומר שאין מנדין אותו. ע"כ. ומשמע ברמב"ם דהוי איסורא גם בע"ש ועיו"ט. וצ"ע מנ"ל להרמב"ם דאין מכין מכת מרדות אחרי דהוי איסורא.

ג. והנה בא דמשני הגמ' התם מן המנחה ולמעלה הכא מחצות, עי' רש"י שפירש מן המנחה, תשע שעות ומחצה, אולם עי' מהרש"ל ומהרש"א מכח קו' אפרש"י כתבו דט"ס וצ"ל מו' שעות ומחצה. אכן הבי"י ס' רנ"א הבין דלרש"י שפיר גרסי' מט' שעות ומחצה, וכן דעת הר"א מזרחי הובא בב"י. וכן הביא בשו"ע ב' דעות בזה. ובמ"ב הביא דהמג"א הסכים דהיינו מנחה קטנה. ועי' בחי' הריטב"א ז"ל שכתב בהדיא דהיינו מנחה קטנה. ועי' ג"כ בחי' המאירי ז"ל שהביא פלוגתא בזה, וכתב דרוב מפרשים כתבוה במנחה קטנה שהיא מתשע שעות ומחצה. ונראה מדבריו ז"ל דבאמת אם גי' רש"י היא מן המנחה מט' שעות ומחצה יקשה הא דמקשינן מאי איריא ע"פ וכו', דא"א לפרש כמו שפרש"י דהקו' היא אמאי איצטריך למיתני עד חצות, דהא בברייתא תניא מן המנחה, ואלמא דחלוקים הם דמן המנחה היינו מנחה קטנה והפרש גדול ביניהם, ועי' נצטרך לבאר כפי' הר"ן, והקו' הוא אמאי לא תני מנהגא בע"ש, כיון דגם בע"ש איכא איסורא מן המנחה, וא"כ כיון דנתבאר לשון רש"י דמפרש דקו' הש"ס היא מכח הא דאיצטריך למיתני עד חצות, א"כ יהי' משמע מזה דלרש"י מן המנחה היינו מנחה גדולה, ועיין.

ובעיקר פי' הר"ן בקו' הש"ס [וכן איתא בחי' ריטב"א וחי' המאירי] צ"ע, דהתנא לא בא אך לבאר דהמנהג תופס אם ינהגו כך, אלא התנא בא לבאר על מנהג שבאמת ישנו שהוא תופס, וא"כ מאי קו', דכיון דעכ"פ לא נוהגים במציאות בע"ש, למה לו לנקוט דין על דבר שאינו, הגע עצמך שבא התנא ויחדש על כל מיני איסורים שאם ינהגו בהם עוד הרחקה המנהג תופס, וא"כ מהי קו' הגמ', וצ"ע.

ד. הנה בענין מכת מרדות בגמ' לא נתפרש מהו שיעורו, ויש בזה מחלו' ראשונים. והנה ברמב"ם הל' חמץ ומצה סוף פרק ו' כתב, ומי שאכל מצה בערב פסח מכין אותו מכת מרדות עד שתצא נפשו. ועי' במל"מ שם שהביא דהתוס' פ"ד דזויר כתבו לחלק בין אם הוא מכות על העתיד או על העבר, דעל העתיד אין לו שיעור, אבל על העבר אינו לוקה יותר מארבעים. והטעם פשוט, דעל העתיד הוי כדי שיעשה, ועל העבר הוא גדר עונש, ואולם ברמב"ם הנ"ל משמע דאפי' על העבר דינו עד שתצא נפשו, ומ"מ נראה דגם להרמב"ם הטעם דסובר דגדר מכת מרדות אינו כעונש מלקות דאו', אלא הוא גדר כדי ששוב לא יעשה, וכן מבואר בחי' המאירי כאן שכתב דמכין אותו מכת מרדות עד שיקבל או עד שתצא נפשו, יעו"ש ודו"ק.

סימן ג'

בסוגיא דנותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם ואל ישנה אדם מפני המחלוקת

א. גמ' בני חוזאי נהגי דמפרשי חלה מארוזא, אתו ואל' לרב יוסף, אל' ניכלה זר באפייהו, איתבייה אביי דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם, אל' ולאו מי איתמר עלה א"ר חסדא בכותאי, כותאי מ"ט משום דמסרכי מילתא, הנך אינשי נמי סרכי מילתא, אלא א"ר אשי חזינן אי רובן אורז אכלי לא ניכלה זר באפייהו, דילמא אתי לאפרושי מן החיוב על הפטור ומן הפטור על החיוב. ע"כ.

וכתבו התוס' ד"ה אי אתה רשאי להתירן בפניהם, תימה א"כ היאך התייר רבי בית שאן בפ"ק דחולין (דף ו'), ותירץ רבינו ניסים במגלת סתרים דהאי דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור היינו שידועים שהן מותרים והם רוצים להחמיר על עצמן, וכן משמע לישנא דברים המותרים, אבל דברים שנוהגים מחמת טעות שסבורים שהוא אסור והוא מותר יכול להתיר בפניהם. וכן משמע בהדיא בירושלמי. וא"ת א"כ מאי קאמר דילמא אתי לאפרושי מן הפטור על החיוב כיון דידעי שהוא פטור, וי"ל דלאו כו"ע ידעי. עכ"ד.

ומתבאר מד' התוס' דהך דינא דא"א מתירין בפניהם הוא דוקא כשיודעים שהוא מותר ומ"מ נוהגים בו איסור, ולכא' צ"ע דכיון דמייירי בכותאי ומטעם דמסרכי מילתא ומזולזלין יותר, א"כ מאי נפ"מ בזה מאיזה טעם נהגו כן, ולכא' צ"ל דבאמת צ"ל להם דמנהג זה הוא טעות ואז לא מסרכי, אבל אם בסתמא יעשה היתר בפניהם לכא' אכתי איכא טעמ' דמסרכי, ובתוס' ראי' שם משמע חילוק זה, וצ"ע. **ב.** ומה שהביאו התוס' דכן איתא בירו', כוונתם להירו' שהביאו רי"ף ראי' שו"ר ור"ן ועוד ראשונים, דאמר' התם רבי אלעזר ברבי בון אומר כל דבר שאינו יודע בו שהוא מותר וטועה בו באיסור ונשאל מתירין לו, וכל דבר שידוע בו שמוותר ונהגו בו באיסור ונשאל אין מתירין לו. ופי' התוס' דהכוונה שעושים בפניו, אבל לכא' לשון הירו' הוא דמתירין

וחומרי המקום שהלך לשם. ופרש"י ד"ה ולית ליה לר"י, ואפי' אין שם מחלוקת דהא ממקום שאין עושין למקום שעושין דטעמא לאו משום מחלוקת הוא, ואסרין ליה משום חומרי מקום שיצא משם. עכ"ד רש"י. ביאר ד' רש"י דמלת' דמחלוקת אין בזה, וכמו שפי' התוס' כיון שאינו תלוי בהגברא אלא בהפירות, וגם אתה אם תביא משם לא תתחייב בביעור, אלא דמ"מ איכא דינא דהוי כבני העיר, וחייב לנהוג קדו"ש כבני העיר. [הגם דמ"מ צ"ב טובא קו' הש"ס דמ"מ א"י תלוי בהעיר אלא בהפירות. ולכא"ו צ"ל דמ"מ בזה חשוב כבני העיר, ממילא חייל על הפירות דין שהם כלן]. ולכא"ו לפי' הר"ן דהמשנה מיירי בדעתו לחזור כל קו' הש"ס אין לה מקום, דאחרי דטעמ' דמחלוקת ליתא בזה כמו שפרש"י והתוס', ורק טעמ' דיש לו דין כבני העיר, והא המשנה מיירי בדעתו לחזור, וזה הא לא שייך לענין מקום שהלך לשם כיון דאדרבה דעתו לחזור. וא"כ מזה הכרח גמור להתוס' לבאר דהמשנה מיירי באין דעתו לחזור. ובדעת הר"ן צ"ל דסובר דטעמ' דמחלוקת שייך גם גבי פירות, ודו"ק.

ט. הנה הק' בתוס' ד"ה אי אתה רשאי להתירן בפניהם בהה"י דבני חוזאי, וז"ל התוס', וא"ת דמשמע דוקא בבני המדינה או בכותאי אינו רשאי להתיר, אבל בפני חכמים או שלא בפניהם מותר, ואמאי הוא תנן נותנין עליו חומרי מקום שיצא ושהלך לשם. ואור"י דמתניתין איירי במנהג חשוב שהנהיגו ע"פ ת"ח, והכא מיירי שנהגו בני המדינה מעצמם, וכן הנהו דמית' ודאיתרא דלקמן קים ליה דהוי מנהג חשוב. ור"י מסתפק במנהג שאינו חשוב שהנהיגו דיכולים להתירו בפני ת"ח, אם יכול להתיר להם כדמשמע לקמן, ולא רצו לומר להם מותרים אתם משום דבני המדינה חשובו להו ככותאי, אבל לתלמידים משמע שהיו אומרים מותרים אתם, או"ד יכול להתיר לעצמו דפניהם אבל להם אינו יכול להתיר, וה"ק לא רצה לומר להם מותרים אתם, ומה שהחמרתם לא מחמת איסור אלא מנהג שטות, ולתלמידים היה מתיר לעצמו בפניהם אבל לא להם. ורשב"א אומר דלא קשה ממתני', דרב אשי מוקי מתני' באין דעתו לחזור, ובכותאי אפי' דעתו לחזור אסור, ולאביי דמוקי ה"מ מבבל לא"י אבל מא"י לבבל עבדין כוותיהו, ובכותאי אפי' מא"י לבבל אסור, והנהו נמי דמית' הוו מא"י לבבל, עכ"ד התוס'.

ומתבאר דהתוס' מבארים דבמנהג גרוע לית בזה חיוב על כולם לנהג באותו המנהג, אבל מ"מ להם עצמם יש להסתפק בזה, ולכא"ו נראה דשורש הספק הוא, דאפשר דיש בזה ב' דינים נפרדים, א. הא דאלו שנהגו אין להם לחזור דהו' משום כל יחל דברו כדאמר' נדרים דטו"א, ומ"מ אינו אלא מדרבנן, כמו שהביא הברכי יוסף סי' ר"ב בראיה מד' הרא"ש בסוגיין יעו"ש, וזהו דין מדיני נדרים, דכמו דחל נדר לדבר מצוה ה"נ נדר זה, ואיכא גם הדין דהבנים אסורים, וזהו מקרא ואל יטוש תורת אמך כמבואר בסוגיין, ונראה דהוא דין נפרד לגמרי. ואיכא עוד דינא דהבא לעיר (ואין דעתו לחזור) נוהג כבני העיר, והתם פשיטא דלאו מתורת קבלה אתי' עלה, אלא זהו משום דאחרי דיש להם מנהג כזה גם הוא בכלל המנהג, ואחרי דהם ב' דינים נפרדים, דנו התוס' דאפשר דדוקא לענין הדין הזה דכיון שיש מנהג צריך גם הוא לנהוג כך בזה איכא גדרים איזה מנהג, אבל לענין מה שנוגע לקבלתו אין נפ"מ דעכ"פ הוא קיבל ע"ע, ומ"מ הטעם לומר שאין לחלק בכך, והא ודאי דכל הדין כל יחל בזה הוא משום דעכ"פ הוי מנהג טוב וחשוב כדבר מצוה, ושפיר י"ל דיש לזה גדרים איזה מנהג אם הוא מנהג חשוב או מנהג שטות, ודו"ק.

י. והנה ראיתי בש"ך סימן ר"ד ס"ק ז' שכתב בשם הרא"ש ז"ל אהך מנהג גרוע, דאם יש לחוש למחלוקת אסור בכל ענין כיון שאין לשנות מפני המחלוקת, וכ"כ רבינו ירוחם נתיב ג' ח"ה, וכ"כ הטור באו"ח סי' תס"ח ס"ד, וכ"כ הרמב"ם סוף הל' יו"ט, והוא מהגמ' פרק מקום שנהגו, עכ"ד הש"ך. ולפענ"ד יש להעיר ע"ד הש"ך, דהרא"ש והטור וכו' מיירי היכא דהוי מנהג חשוב, ורק שהוא דעתו לחזור דאין עליו תורת בני העיר, ובזה דוקא בצינעא לא בפרהסי' משום מחלוקת, אבל מנהג גרוע מנ"ל דיש בזה מפני המחלוקת, דהא כמו דאמר' דאינו חייב לנהוג כן אפי' אין דעתו לחזור, א"כ אפשר דאין בזה משום מחלוקת, דאטו כל מה שנהגו נאמר מחלוקת ויש בזה גדרים ג"כ איזה מנהג יש לו תוקף שיהיה בזה מחלוקת, וצ"ע.

ובמה שהביאו התוס' בשם רשב"א דמתרץ דדעתו לחזור, לכא"ו צ"ע דהא אכתי איכא טעמ' דמפני המחלוקת, דמה"ט בפרהסיא עכ"פ לא ינהג היתר בפניהם כמ"ש הרא"ש והר"ן, והא רשב"א בא לבאר הא דאמר' ניכיל זר באפיהו, ונראה מזה דסובר רשב"א כמש"כ בדרך א' בדעת רש"י ז"ל דהיכא דדעתו לחזור או ליכא ג"כ טעמ' דמחלוקת, וממילא דשרי בין בצנעא ובין בפרהסיא, ודו"ק.

יא. בהא דמתבאר מד' הרא"ש והטור סי' ר"ד דמנהי התרה בחרטה למנהג, יעו' במלחמות שכתב דאינו מועיל, וכן בהשגות הראב"ד. ומשמע מדבריהם משום דלא מהני חרטה לנדר לדבר מצוה [וזה צ"ע מהני, והא דהביא הראב"ד הך דגיטין התם מיירי דאינו בדין שנתיר הנדר משום הכתובה יעו"ש], ובאמת הביא ד' תשו' רשב"א שכתב מטעם אחר דהקבלה אינה גדר נדר גרידא, אלא הוא גדר איסור חדש שעושה כאילו הוי איסור תורה, אך לכא"ו קשה דהא בגמ' איתא דהוי מבבל יחל, וכן העיר הגר"א ז"ל שם. וצ"ל דכ"ז בכלל הנדר הוא דמקבל ע"ע שיהיה זה איסור שאין לו חרטה, ודו"ק. [וצ"ע הא דלא הביא בה"י דכן איתא במלחמות].

המשנה מיירי דוקא באין דעתו לחזור, ובזה דוקא הוא דאיכא מפני המחלוקת, ודוק.

שור' דזה ג"כ מתבאר מד' רבינו הרמב"ן ז"ל במלחמות שכתב דלעולם חוששין למחלוקת, ואפי' בחדרי חדרים אסור ואע"פ שדעתו לחזור. ואמנם הרמב"ן יש לו שיטה אחרת מד' רש"י דמפרש דגם בדעתו לחזור איכא טעמ' דמחלוקת, ומפרש הך דרבה בר בר חנה בדאיתרא דמיירי במחלו' שיקול הדעת, דבזה אין טעם דמפני המחלוקת אלא מטעם דנוהג כחומרי מקום שהלך לשם יעו"ש [וצ"ע דאמאי ליכא משום לא תתגודדו, דהרמב"ן כתב דדמי למחלו' ב"ש וב"ה, והא ביבמות ד"ד א' מקש' דהאיכא לא תתגודדו, ומשני משום דהו' ב' בתי דינין בעיר אחת, וא"כ באותה עיר באותו מקום לכא"ו איכא לא תתגודדו. וצ"ע ליישב].

יב. ועו"ל דאפשר דסובר רש"י דאביי ורבא פליגי בזה, דהנה אביי פירש דמפני המחלוקת קאי ארישא, ולכא"ו הא ברישא דתנן ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין כחומרי מקום שהלך לשם הא מיירי אפי' בצינעא, ובזה הא אין טעמ' דמפני המחלוקת, ולמש"כ תוס' לקמן דף נ"ב א' בדמלאכה אין שייך צינעא א"ש, אך לפי"ז יהי' משמע דזהו כל טעם הדין דכחומרי מקום שהלך לשם, ואם הוי בשאר ענינים דשייך בהו צנעא ופרהסיא יא מותר בצנעא, וזה ודאי אינו, וכמו שפי' רש"י דף נ"ב א' ד"ה ולית ליה לר"י וכו', אלא ד"ל דעכ"פ לענין מלאכה איכא ב' טעמים. אכן נראה דעכ"פ י"ל בדעת רש"י ז"ל דסובר דגם במלאכה שייך צנעא ופרהסיא, ואם מ"מ תנן במשנה דאל ישנה מפני המחלוקת ש"מ דמפני המחלוקת שייך גם בצנעא, אבל רבא לקמן דמפרש דקאי אסיפא סובר דלא שייך מחלוקת כ"א בפרהסיא, וזהו גם דעת רב אשי דמחלק בין דעתו לחזור לאין דעתו לחזור, כיון דלרב אשי משום המחלוקת ליתא אלא בפרהסיא, ויסוד לזה דהכי ס"ל לרבא, דבאמת מש"כ דלרש"י בפי' דאביי נמצא דשייך מחלוקת אפי' בצנעא לכא"ו הא צ"ב, דעכ"פ אין שום א' רואהו, וע"כ דענין מחלוקת לא תלי במה דיהי' במציאות מחלוקת, אלא בזה דעושה כאן מחלוקת [וכלפי' עצמו הוא], וא"כ כיון דרבא מפליג דלענין חומרי מקום שיצא משם אין מחלוקת, דהרואה אומר כמה בטלני איכא בשוקא, ש"מ דתלי במציאות מה אומרים עליו, ודו"ק. אלא דלכא"ו הא גם אביי מוכרח לפרש כטענת רבא דהרואה אומר וכו', דהא אביי מודה לטעמ' דמחלוקת, ואמאי נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם, ואפשר דסובר אביי דהיכא דמדינא אסור לו לעשות אין טעמ' דמחלוקת מועיל בזה, [דהא לאיסור דאו' כתב הרא"ש דאינו מועיל טעמ' במחלוקת], ודו"ק. ולפי"ז אפשר דגם אביי מודה דמצד כבני העיר זהו דוקא באין דעתו לחזור, ואביי מיירי מלת' דהמחלוקת וכמש"נ.

יג. והנה התוס' ד"ה רבב"ח דעתו לחזור הוה, כתבו דבחולין נמי מתרץ ר' זירא דבדעתו לחזור אין נותנין לו חומרי מקום שיצא משם, וכת' התו' דלפי"ז מתני' לצדדין קתני, דהך דחומרי מקום שהלך לשם היינו באין דעתו לחזור, והך דחומרי מקום שיצא משם בדעתו לחזור, אולם הר"ן ז"ל כתב וז"ל, ומשום הכי קתני ההולך ממקום שאין עושין למקום שעושין, כיון שדעתו לחזור נותנין עליו חומרי המקום שיצא שם מדינא, וממקום שעושין למקום שאין עושין אע"ג דמדינא עושה כיון שדעתו לחזור אפי' אל ישנה מפני המחלוקת, וכיון דמפני המחלוקת ולאו מדינא יש לומר דוקא בפניהם הוא דמיתסר, הא בצנעא שרי. ובגמ' אאריך בזה בס"ד, ע"כ.

ומתבאר מדברי הר"ן דהכל מיירי בדעתו לחזור, ומ"מ אל ישנה מפני המחלוקת. והש"ך סי' ר"ד כתב דא"צ לדחוק דהתוס' דלצדדין קתני. ולפענ"ד נראה דהתוס' לא רצו לפרש כן, כיון דבאמת פשוט לשון הגמ' הוא דבמשנה דחומרי מקום שהלך לשם לאו מטעם מחלוקת הוא אלא מטעם דהוי כבני העיר, ואהא אמר' דהמשנה מיירי באין דעתו לחזור. אכן הר"ן מפ' (וכ"מ בש"ך) כמו שכת' רש"י לקמן נ"ב א', דקו' הגמ' היא דמזה דחו' דעכ"פ בדעתו לחזור אזלי' בתר מקום שיצא משם, ממילא מסברא ה"ה כשאין דעתו לחזור אזלי' בתר מקום שהלך לשם, וזהו ביאר קו' הש"ס. אבל עכ"פ ודאי פשוט הגמ' אינה משמע כן, ומשמע יותר דהדין חומרי מקום שהלך לשם אינו מטעם המחלוקת, אלא מטעם דהוי כבני העיר. אכן פשוט ד' הגמ' לקמן דאביי אמר דאל ישנה קאי ארישא, משמע דזהו עיקר הטעם להדין דחומרי מקום שהלך לשם, ולהר"ן א"ש דמיירי בדעתו לחזור, ובזה הטעם הוא אך משום המחלוקת. ולהתוס' צ"ל דב' טעמים איכא, גם משום המחלוקת וגם משום חומרי מקום שהלך לשם, וסובר הגמ' בדמלאכה אין שייך פרהסיא וצנעא. ודו"ק. [או דנימא דיפרשו התוס' דבזה גופא פליגי אביי ורבא, דאביי מפ' כהר"ן ורבא מפ' כרב אשי].

יד. אמנם נראה דבאמת ד' התוס' מוכרחים הם לשיטתם ודלא כהר"ן, דהנה לקמן דף נ"ב בתוס' ד"ה ממקום שכלו למקום שלא כלו חייב לבער, הק' התוס' וז"ל, תימה לר"י והלא אסור לשנות מפני המחלוקת אפילו לקולא כדאמר לעיל, אין בזה מפני שינוי המחלוקת דמימר אמר כמה בטלני איכא בשוקא, הא אי לאו הא טעמא הוה אסור לשנות מפני המחלוקת, ומיהו יש לומר אי מדאו' חייב לבער משום מחלוקת לא יעבור על דברי תורה. ועוד אור"י דלא שייך מחלוקת אלא בדבר שתלוי בגוף האדם, אבל בפירות לא שייך מחלוקת דאמרין ממקום שכלו באו, ע"כ. וסברתם בתי' השני מובנת היטב, דהכל תלוי בהפירות, ולכא"ו צ"ע להבין הא דמקשינן שם בגמ' א"ר יהודה, ולית ליה לר' יהודה הא דתנן נותנין עליו חומרי המקום שיצא משם

להם ממש, ובתוס' הלא משמע דרק מתירין בפניהם. ונ"ל דבאמת הא התו' הק' מבית שאן, והתם הא לא רק דעשה בפניהם אלא דהתיר להם גופייהו, ולפי"ז חידשו התוס' דבמנהג טעות אפשר להתיר המנהג גם להם וליכא טעם דמסרכי, והטעם כדכת' הר"ן כיון שנשאלו מלמדן אותן הדברים כדי שלא יסתרכו יעו"ש, וא"ש מה שהקשינו, דבאמת התוס' לא מיירי רק לעשות בפניהם, אלא דמתירים להם ומלמדים אותם. ואכן צע"ק אמאי כשהק' התוס' הקשו דוקא מכח הך מילתא דדברים המותרים א"א רשאי להתירן בפניהם, ולא מכח זה דהאיך התיר להם עצם האיסור, וצ"ל דבאמת יסוד הדין דאסור למי שנהג להתיר מנהגו, הוא הדין דדברים המותרים א"א רשאי להתירן בפניהם, דכ"ה לשון הגמ' נדרים דף ט"ו א', דהיינו דבהך דינא נתחדש תרתין, א. דמנהגו תופס, ב. וממילא דאינו רשאי לעשות בפניהם, והיינו בכותאי ושאר ע"ה, ולזה תי' התוס' דבמנהג טעות אין מקום להמנהג כלל ורשאי להתיר להם המנהג, והכא מיירי בסוג' שידעו שהוא מותר ונהגו איסור, ובזה הדין מתחלק, דלענין שיתפוס המנהג שפיר תופס המנהג, אבל לענין שהי' מותר לנהוג היתר בפניהם א"א מטעם דמסרכי, וכ"ו דברים פשוטים.

יז. ואולם שיטת הר"ן ז"ל בסוגיין היא, דאדרבה הנך בני חוזאי דמפרשי חלה מארוזא מנהג טעות הוא, ומ"מ אסור להתיר בפניהם כיון דמסרכי, והה"י דהירושלמי נראה מד' הר"ן דבתחילה ביאר דהירו' מיירי לענין להתיר להם ממש, ובזה אם נשאל מתירין לו כיון דנשאל מלמדן אותו, ולפי"ז מתבאר דמנהג טעות אינו מנהג, והא דבסוגיין אסור לנהוג היתר בפניהם אינו משום דבאמת תופס המנהג אלא משום דילמא מסרכי. ולדרך השניה ביאר הר"ן דלכותאי אפי' בנשאל אין מתירין לו משום מסרכי, והירו' מיירי לבני תורה דנשאל מתירין לו, וביאר הר"ן דהיינו כהתרת נדרים. וצ"ע אמאי לא פי' הר"ן אפי' בלא התרה ומשום מנהג טעות (כמו להדרך הא'). ומתבאר עכ"פ לפי"ז דמנהג שאינו טעות לא יועיל לו התרה, וכ"ה שיטת המלחמות והרשב"א בתשו'.

יח. תנן במשנה ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין או ממקום שאין עושין למקום שעושין, נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם, ואל ישנה אדם מפני המחלוקת.

הנה בהך דאמרין ואל ישנה אדם מפני המחלוקת, יעו' בגמ' דף נ"א ב' דאביי אמר דרישא קאי לענין ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין, ולרבא קאי אסיפא דהולך למקום שעושין לא יעשה עמהם משום חומרי מקום שיצא משם, ואין בזה משום מחלוקת דהרואה אומר כמה בטלני איכא בשוקא.

והנה בגמ' דף נ"א א', כי אתא רבה בר בר חנה אכל דאיתרא, עול לגביה רב עירא סבא ורבה בריה דרב הונא, כיון דחזיניהו כסיה מינייהו, אתו וא"ל לאביי, אמר להו שוינכו ככותאי, ורבב"ח לית ליה הא דתנן נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם, אמר אביי הנ"מ מבבל לבבל ומא"י לא"י, א"נ מבבל לא"י, אבל מא"י לבבל לא, כיון דאנן כייפינן להו עבדינן כוותיהו. רב אשי אמר, אפי' תימא מא"י לבבל, הנ"מ היכא דאין דעתו לחזור, ורבב"ח דעתו לחזור הוה, הנה הא דמפלגי' אם דעתו לחזור או לא הוא רק לענין זה דאינו חייב לנהוג כחומרי המקום שהלך לשם, דאינו חשוב כבני העיר שהלך לשם, אבל לענין הדין דאל ישנה אדם מפני המחלוקת לכא"ו אין נפ"מ אם דעתו לחזור או לא, ובאמת מבואר בהרא"ש ז"ל דאין ה"נ דלענין הדין דמפני המחלוקת גם אם דעתו לחזור אסור לו, וכתב הרא"ש ודוקא בצינעא שלא ישנה מפני המחלוקת ולהכי כסייה, אבל בפרהסיא לא וכו'. אכן דברי הרא"ש ז"ל צע"ג דהא בגמ' אמרו דשוינכו ככותאי, ואם איתא הא מדינא מחויב לכסות מפני המחלוקת, דהא הרא"ש ז"ל עצמו מודה דהך מילתא דמפני המחלוקת אין בזה נפ"מ בין כותאי לבני תורה. אכן באמת הר"ן ז"ל ביאר בזה וז"ל, ומפני המחלוקת ליכא ובצנעא הוה אכיל, וכי תימא א"כ היכי אמר אבוב דשמואל שוינכו ככותאי, הא מדינא הו"ל למיכסיה כדי שלא ישנה מפני המחלוקת, ליתא כיון דבצנעא הוה אכיל ליה דאיהו לא ידע דליעייל לגביה, אפילו מצאוהו אוכל ויושב לא נופל מחלוקת בכך בין ת"ח שכבר היו יודעין שבדין היה עושה, ומשו"ה אמר אבוב דשמואל שוינכו ככותאי, שאין מתירין לפניהם מה שהם סוברים שהוא אסור וכו', עכ"ל הר"ן. אבל הרא"ש ביאר דהטעם דכסייה הוא משום המחלוקת, וזה ודאי צע"ג, דזה נגד הגמ' לכא"ו.

יט. והנה למש"כ הרא"ש והר"ן דמפני המחלוקת הוא דין נפרד, ואינו שייך לזה דהו' מבני העיר, ובין דעתו לחזור בין אין דעתו לחזור אל ישנה, אלא דהסוג' מיירי בצנעא, וכל הנדון הוא מכח הדין דחומרי מקום שהלך לשם, לפי"ז הא דמשני אביי הנ"מ מבבל לבבל וכו', היינו דאין בזה הדין דחומרי מקום שהלך לשם כיון דכייפי' להו, אכן רש"י כתב דכיון דלא כייפי' להדי' אם ישנה מנהגן לעיניהו יש כאן מפני המחלוקת, וכל שכן מבבל לארץ ישראל אל ישנה את מנהג המקום מפני המחלוקת, ע"כ. וד' רש"י צ"ב דמאי שיאטו' דמחלוקת לכאן, דהא כסייה ואין כאן ענין מחלוקת, ומוכח לכא"ו דרש"י מפרש דהדין מפני המחלוקת אין בו חילוק אם הוא בצנעא או בפרהסיא דבכל ענין יש בו איסור, אך דלפי"ז צ"ע טעמ' דרב אשי דמפלגי בין דעתו לחזור לאין דעתו לחזור, דסוף סוף יש בזה מפני המחלוקת. ולכא"ו צ"ל דסובר רש"י דכיון דדעתו לחזור אין בזה מפני המחלוקת, וכל

יב. והנה יעו"י בש"ך ס"ק ד' שכתב בשם תשו' מהרש"ל סימן ו' דאינו מועיל חרטה אלא במה שנהגו מקצת מקומות, לא במה שנהגו כל ישראל, וסיים הש"ך דפשיטא הוא. והביאור בזה נ"פ, דהם ב' דינים שונים, דמנהג שקיבל ע"ע יחיד או מקום א' אין ע"ז אלא גדר בל יחל וכדאית' בנדרים, אבל מנהג שנהגו כל המקומות ה"ז בכלל תקנ"ח, וכמ"ש הרמב"ם בספר המצוות, וה"ז בכל תסור [אכן ש"י רש"י סוכה לענין חיוב ערבה משמע לא כך יעו"ש, וצ"ע].

יג. ובהא דמבואר בהרא"ש ותוס' דמנהג טעות אינו מנהג כלל [ודלא כהר"ן], יעו"י בש"ך ס"ק ה' שהוסיף, ונראה דה"ה אם היו סבורים שאין בו איסור כ"כ גדול, ונתברר שאין בו איסור כ"כ כדלקמן סימן רל"ב ס"י לענין שבועה יעו"ש. ולכא"ו הא התם כתבו הט"ז והגר"א דבע"י שאמר בפיו ד"ז שנשבע ע"ד שיש בו איסור גדול. ונראה דלק"מ, דדוקא היכא דנשבע סתמא בפיו בזה לא מהני מה שיאמר ה' בדעתו דהוי דברים שבלב, אבל הכא לא אמר כלום אלא נהג לעצמו, וא"כ מעשה זו מעיקרא בספק קאי אם ע"ד שיש בו איסור גדול הוא או לא, ופשוט. והנה מד' הש"ך משמע דמנהג טעות אינו מנהג, משום דאדעת' דהכי לא עבד, אכן נראה ד"ל באופן אחר, ואולי גם הש"ך מודה לזה, דגדר מנהג הוא כשקיבל ע"ע, אבל אדם שחושב שזה איסור הרי אין כאן שום "קבלה" דהוה עושה על דעת איסור, דהא דמנהג יש בו משום נדר אינו משום עצם הפעולה אלא משום דיש כאן "קבלה". אולם באמת הנה כתב הב"י וכן בשו"ע שם ס"א דהרוצה לנהוג בקצת דברים המותרים לסייג ופרישות, יאמר בתחלת הנהגתו שאינו מקבל עליו בנדר, וגם יאמר שאין בדעתו לנהוג כך לעולם יעו"ש. ולכא"ו צ"ע דל"ל הנה תרתי, דהא מכיון שקיבל עליו שאינו עושה כן בנדר, סגי בזה. ולכא"ו משמע דהב"י סובר דאין הטעם דמנהג משום שיש כאן "קבלה" לעשות כן בנדר, אלא דכיון שמקבל עליו לעשות כן זהו גופא הנדר, אבל נראה דא"ז נוגע לענינו, דהתם עכ"פ יש קבלה ולזה צריך שיאמר שאינו לעולם, אבל הכא אין כאן "קבלה" כיון שהוא עושה כן מפאת שחושב שכה"ה הדין. [ולפי"ד הב"י הנ"ל משמע דה"ה בכל נדרים לא תלי אם קיבל ע"ע בתורת "נדר" או בתורת קבלה סתם. ואכתי יל"ע דאמאי לא סגי בזה שאינו מקבל עליו "לעולם", ואולי לרווחא דמילתא נקטי'. ולפי"ז ליתא לדיוקינו הנ"ל, וצ"ע].

יד. ועי' עוד במאירי שיטתו בכל הסוגיא דיש חילוק בין דעתו להשתקע לאין דעתו לחזור תוך שלשים, דהיכא דדעתו לחזור אחר ל' אבל אין דעתו להשתקע הרי הוא בחומרי שיצא משם וחומרי שהלך לשם, אבל אם דעתו להשתקע פקע מיניה דין בן עירו הקודם יעו"ש"ה [ובש"ך רמז לחילוק זה בדעת השו"ע יעו"ש].

סימן ד'

בסוגיא דמושיבין שובכין לתרנגולים וכו'

א. משנה דף נ"ה ע"ב. מושיבין שובכין לתרנגולים ב"ד, ותרנגולת שברחה מחזירין אותה למקומה, ואם מתה מושיבין אחרת תחתיה. ובגמ' השתא אבותי מותבינן אהדורי מיבעיא, אמר אביי סיפא אתאן לחולו של מועד. א"ר הונא לא שנו אלא תוך שלשה למרדה דאכתי לא פרח צימרא מינה, ואחר שלשה לשיבתה דפסדה לה ביעי לגמרי, אבל לאחר שלשה למרדה דפרח לה צמרא מינה ותוך שלשה לשיבתה דאכתי לא פסדי ביעי לגמרי לא מהדרין. רבי אמר אמר אפי' תוך שלשה לשיבתה מהדרין, במאי קמיפלגי, מר סבר להפסד מרובה חששו להפסד מועט לא חששו, ומ"ס להפסד מועט נמי חששו, ע"כ. ומשמע דר' אמי לא פליג אלא אתוך שלשה לשיבתה, דס"ל דלהפסד מועט נמי חששו, אבל אחר ג' למרדה מודה דאסור, כיון דהוי טירחא יתירא, וכ"מ בהרא"ש, אכן יעו"י בב"י ס' תקל"ו שכתב בדעת הר"ף ז"ל דסתם למשנה כצורתה, וש"מ דסובר ר' אמי דגם אחר ג' שמרדה שרי, כיון דעכ"פ אינו התחלה. ומתבאר לפי"ז דהתחלה גרע מאחר ג' למרדה, אבל הב"י כתב דלא, דהיינו דבאמת אחר ג' למרדה גרע מהתחלה, כיון דהיא מרדה, ובאמת לר' אמי ליתא לקו"ה ש"ס השתא אושבי מושיבין אהדורי מיבעיא יעו"ש, אולם כתב שם בסוף דבריו בדעת הרמב"ם דג"כ סובר הכי, דר' אמי פליג אחר ג' למרדה, ומ"מ חילק הרמב"ם שם דדוקא ב"ד מושיבין, אבל בחוה"מ אין מושיבין אבל מחזירין, ואלמא דלדעת הרמב"ם התחלה גרע מאחר ג' למרדה. ועי' ג"כ שיטה כוז בחי' המאירי ז"ל שכתב, ולדעת ר' אמי אפילו תוך שלשה לשיבתה ואחר שלשה למרדה מחזירין במועד, יעו"ש"ה [שמחלק בין חוה"מ ל"ד לענין מושיבין]. ונראה ד"ל דלעולם מצד טירחא לאחר ג' למרדה גרע מהתחלה, אלא דמ"מ לענין חוה"מ הגם דאינו טירחא כ"כ בהתחלה, אבל בעי' "דבר האבד", ולזה דוקא היכא דכבר ישבה דאיכא פסידא הוא דשרינן [וכנלענ"ד משמע מד' הב"י יעו"ש], ודוק.

והנה הרמב"ם ז"ל סוף הל' יו"ט כתב בזה"ל: מושיבין שובכים לתרנגולים, ותרנגולת שישיבה על הביצים ג' ימים או יותר מושיבין אחרת תחתיה ב"ד כדי שלא יפסדו הביצים, ובמועד אין מושיבין, אבל אם ברחו במועד מעל הביצים מחזירין אותה למקומה. עכ"ל. ומבואר מד' הרמב"ם דאע"ג דמושיבין ב"ד, מ"מ לענין אם מתה אין מושיבין אחרת תחתיה אא"כ יש לה ג' ימים, וזה צ"ב דהא אם מותר להושיב ע"כ דלא חיישי' דיהי' דוקא ג' ימים, דהא כל הושבה לכתחילה אין בה עוד הפסד, וקו"י זה הק' בב"י ס' תקל"ו, וכתב הב"י ב' דרכים, א.

דאין ה"נ דהרמב"ם מתיר אפי' תוך ג' ימים, והא דנקט הרמב"ם אחר ג' ימים היינו דאפ"ה במועד אין מושיבין אם מתה, ובאמת שזה דוחק עצום. ב. עוד כתב הב"י ד"ל דמתה גרע מהתחלה, והטעם נראה דכיון שכבר הוחמו תחת תרנגולת אחת אינה רוצה לחמם, וסברא זו כת' הב"י שם לענין דמתה גרע מברחה, דמתה לא שרי' בחוה"מ, ואילו ברחו שרינן כיון דמתה הוחמו תחת תרנגולת אחרת יעו"ש. ובאמת בחי' המאירי ז"ל ג"כ נתקשה בד' הרמב"ם, והביא פי' חכמי נרבונא בדעת הרמב"ם ולא ניחא ליה בזה יעו"ש, והמאירי עצמו פירש בדעת הרמב"ם כסברת הב"י דמתה גרע טפי, וז"ל שם, מפני שטורח הושבת תרנגולת על ביצים שכבר דגרה תרנגולת אחרת עליהם, טורח יתר הוא מהושבת בתחילה. עכ"ד.

ג. ובמה שסתם הרמב"ם דברחה מחזירין במועד, ולא חילק אם תוך ג' למרדה או אחר ג' למרדה, גם בזה כתב הב"י ב' דרכים, א. דקאי אג', והטעם דלא פי' הרמב"ם הוא כיון דסברא הוא דדמי למתה דאסור, כיון דהוי טירחא יתירא, ה"נ אחר ג' למרדה, וזה דוחק דהא מתה הוא טירחא שאינה מאותו טעם טירחא שיש במרדה, ומ"מ א"י קו' גדולה, ד"ל דשקולים הם, ויבואו שניהם. ויעו"ש עוד טעם. ב. ועוד פי' דהרמב"ם סובר דר' אמי פליג גם אחר ג' למרדה, יעו"ש"ה.

ד. והנה בהא דנחלקו רב אמי ורב הונא אם תוך ג' לשיבתה שרי, כתב הרא"ש ז"ל דיש פוסקים כרב הונא לחומרא, אבל למאי דפסק ר"ת וריב"א דאיסור מלאכה בחוה"מ דרבנן, א"כ אזלינן בה לקולא, וכ"כ הטור ס' תקל"ו דלהר"ף דסובר מלאכת חוה"מ דאו', יש לפסוק לחומרא. ובשו"ע ס' תקל"ו פסק להקל דגם תוך ג' לשיבתה שרי. ובביאור הלכה ריש ס' תק"ל הביא כמה ראשונים דס"ל מלאכת חוה"מ הוי דאו', והביא דהשו"ע כאן נראה דפסק דמלאכת חוה"מ דרבנן, והביא עוד ב' מקומות בדומה לזה, וכתב המ"ב מכח הנהגת ראשונים דס"ל מלאכת חוה"מ דאו' דאין להקל אלא לצורך גדול, יעו"ש. ולפי עני"ד י"ל, ואפשר דזוהי ג"כ דעת השו"ע עצמו, דבאמת איכא הכא ספק ספיקא, דהלא גם אם מלאכת חוה"מ דאו', מ"מ הלא אין לנו הכרעה ודאית אלא דמספק פסקי' כרב הונא, וא"כ לענין דהאו' איכא ספק ספיקא, ספק שמא מלאכת חוה"מ דרבנן, ואת"ל מלאכת חוה"מ דאו' שמא הלכה כרב אמי, ולענין דרבנן הוי ס"ס, וס"ס זה מצינו בפוסקים בכ"ד [וע' כה"ג בתשו' רעק"א תשו' כ"ה ובפמ"ג ס' תע"ב לענין נשים ספק אמרו הגדה], כנלענ"ד בעה"י.

סימן ה'

בסוגיא דהסבה באכילת מצה וד' כוסות

א. פסחים דף ק"ח עמוד א', גמ' איתמר מצה צריך הסיבה, מרור א"צ הסיבה, יין איתמר משמיה דרב נחמן צריך הסיבה, ואיתמר משמיה דרב נחמן א"צ הסיבה, ולא פליגי, הא בתרתי כסי קמאי, הא בתרתי כסי בתראי. אמרי לה להאי גיסא, ואמרי לה להאי גיסא. אמרי לה להאי גיסא, תרי כסי קמאי דהשתא הוא דקא מתחלא ליה חירות, תרי כסי בתראי לא בעו הסבה מאי דהוה הוה. ואמרי לה להאי גיסא, אדרבה תרי כסי בתראי בעו הסיבה היא שעתא דקא הוה חירות, תרי כסי בתראי לא בעו הסיבה דאכתי עבדים היינו קאמר. ובתוס' ד"ה מאי דהוה הוה, שכבר אמרו גאולה לפני הסעודה, ואע"ג דמצה צריכה הסיבה ולא אמר מאי דהוה הוה, שאני מצה שהיא עיקר סעודה יותר מיין, ועוד ביין היסב כבר בשתי כוסות הראשונות, ועוד שכתוב בתורה זכר לחירות שלא הספיק בצקם להחמיץ עד שנגאלו, ואע"ג דהוה לחם עוני יש לאוכלה דרך חירות. ומה שצריך הסיבה במצה היינו כשמברכין על אכילת מצה ובאפיקומן. עכ"ד התוס'.

הנה בהא דכת' התוס' טעם א' דשאני מצה דהיא עיקר סעודה יותר מיין, לכאורה צ"ב, דאטו דין הסיבה תלי בסעודה, הא תלוי זה בחובת מצה עצמה, וכן צ"ע במש"כ התוס' ועוד שכתובה בתורה זכר לחירות, דהא גם ד' כוסות יסוד חיובם הם מטעם חירות. ויש לפרש, דמ"מ אינו זכר לחירות ממש, דהא אין בהיין גופא זכר לחירות, אלא דשותים אותו "דרך חירות", אבל גבי מצה היא באה זכר לחירות כמו שכשיצאו ממצרים לא הספיק בצקם להחמיץ.

אבל נראה לבאר בזה עוד, עפ"י מש"כ בחי' הגאון ר' יצחק זאב הלוי ז"ל לדיוק מד' הרמב"ם ז"ל, דענין הסיבה אינו חיובא בהל' מצה או בהל' ד' כוסות, אלא דין הסיבה הוא חיוב' מצד עצמו אלא דתיקנו חז"ל בהמצה, דאז הוא דשייך מציאות הסבה, ונראה דבת' הראשון היו סוברים התוס' דאין חיוב הסיבה דוקא במצה שהיא קיום חובת מצה, אלא אפי' בכל הסעודה, וזהו שתי' דמצה היא עיקר סעודה, ובת' השני' חידשו התוס' דאיכא חיובא דוקא במצה שמקיים בה יד"ח. ומה שהקשינו מד' כוסות דהוי' דרך חירות, נראה דבאמת הלא כבר נתבאר לעיל בשיטת התוס' דיסוד חיובא דד' כוסות אינו במעשה השתייה אלא בהברכות שעל הכוסות, ודין שתייתם הוא ככל דין שתיית כוס של ברכה, באופן דלכא"ו צ"ע מהו עיקר דין הסיבה בשתיית יין ד' כוסות, דהא אין איזה קיום דין בפ"ע דד' כוסות יותר משאר שתיית כוסות של ברכה, ונראה דמה מוכרח כמש"נ בדעת התוס', דבאמת חיובא דהסבה עצמו אינו מהל' מצה או מהל' חיוב ד' כוסות, אלא דהו' חיובא בפ"ע, אלא דתקנוהו בהשתייה אחרי דבלא"ה שותה יין, ממילא תיקנו חז"ל הסיבה מדין הסיבה באופן שיהי' עם השתייה, ובזה החילוק מבואר, דגבי מצה שכל ענינה הוא בשביל החירות, בזה לא אמרי' מאי דהוה הוה, כיון דהא בשביל חירות היא

באה ושפיר שייך בה תורת הסבה, אבל גבי יין דאינו חיוב' מדין חירות אלא מדין שתיית כוסות של ברכה, נמצא דעצם הסיבה היא הוה החירות מצד עצמו, ובזה אמרי' מאי דהוה הוה, ודו"ק.

ב. תוד"ה כולוה נמי צריכי הסיבה, וכל ד' כוסות צריכים הסבה בשעת שתייה. וצ"ע אם שכח ולא הסב אם יחזור וישתה, וכן אם בכוס שלישי לא היסב אם יכול לחזור ולשתות בהסבה, אע"ג דבין שלישי לרביעי לא ישתה, עכ"ל התוס'.

בפשוטו הספק הוא, אם חז"ל אמרו דההסבה מעכב בהמצה או לא, ולהנ"ל דדעת התוס' דהסבה אינה מדין המצות מצה או ד' כוסות א"ש טפי, דא"כ אין מקום לעכב, כיון דאינו בא בשביל קיום המצה, אולם י"ל דמ"מ הצד לומר דמעכב הוא דהגם דיצא ידי"ח ד' כוסות, מ"מ חז"ל תיקנו חיוב הסיבה בכל אופן, והגם דכבר קיים מצות מצה, מ"מ רמי עלי' חיוב הסיבה, אכן אינו מסתבר, דלכא"ו חז"ל אמרו דההסיבה תהי' בקיום מצות ד' כוסות, ואם כבר שתה ליה לכוס איך נחייבו הסבה "דאין חיוב לשתות בשביל הסבה", אלא דאחרי דצריך לשתות שוב צריך הסיבה, ולומר דחז"ל יפקיעו לו המצוה בשביל הסיבה אינו מובן, [ומה"ט כת' שם בחי' ר"י הלוי דלשיטת הרמב"ם דהסיבה הוי דין בפ"ע, ממילא הדין נותן דיצא ידי"ח המצוה יעו"ש"ה].

ג. הנה מד' התוס' נראה דנסתפקו ב' ספיקות. הא', אם בכלל הסיבה הוא דין המעכב את המצוה, ב', אפי' את"ל דהסיבה מעכב את המצוה, מ"מ יש להסתפק אם בין כוס ג' לד' ישנה שוב כיון דאיכא איסורא להוסיף על הכוסות, וכן מתבאר בהד"ו בהרא"ש ז"ל, שכתב וז"ל: ואם אכל בלא הסיבה לא יצא, כדאמר ריב"ל, השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא, משמע מיסב אין לא מיסב לא, ואם אכל בלא הסיבה יחזור ויאכל בהסיבה, וכן בכוס ראשון ושני אם לא ישנה בהסיבה יחזור וישתה בהסיבה, אבל בכוס שלישי או רביעי אם ישנה יותר נראה כמיוסב על הכוסות. ומיהו איכא למימר כיון ששתה שלא כתיקונו, הוברר הדבר שלא ממנין הכוסות היה, ומה ששותה עתה הוא כוס של חובה, ואם שתה כוס רביעי בלא הסיבה צריך לברך בפה"ג על כוס שישתה אח"כ שיהיה בהסיבה, שהרי כששתה כוס רביעי בלא הסיבה ולא נזכר להסיב הסיח דעתו לשתות יותר. עכ"ל הרא"ש ז"ל.

ד. והנה לכא"ו יל"ע לדעת התוס' דמספק"ל אם הסיבה מעכבת או לא, דאמאי לא פשטו לה כהא דהב"י הרא"ש ברייתא דלקמן, השמש שאכל כזית כשהוא מיסב יצא. ועי' בהגר"ז הנ"ל מש"כ לבאר בדעת הרמב"ם היאך יתריך קו' הרא"ש יעו"ש. ולענ"ד נדעת התוס', דבאמת כל ספיקא דהתוס' הוא דוקא בד' כוסות, ולשון התוס' יוכיח ע"ז שדנו דוקא לענין ד' כוסות, והטעם לחלק בזה נ"פ עפ"י"מ שנתבאר, דהתוס' סוברים דיש חילוק גדול בין חיוב הסיבה בד' כוסות לחיוב הסיבה גבי מצה, דגבי מצה אין החיוב אלא מדין "קיום מצות אכילת מצה", דכיון דהמצה הוה זכר לחירות תיקנו חז"ל דאופן קיומה יהי' ע"י הסיבה, ובזה שפיר תניא דמעכב את עצם המצוה, אבל גבי ד' כוסות כיון דהד' כוסות אינם באים אלא בשביל הברכות שעליהם, א"כ א"א לומר דחז"ל תיקנו חיוב הסיבה מדין "קיום מצות שתיית ד' כוסות", וא"כ וודאי דהוי חיובא בההסיבה, אלא דכיון דבלא"ה צריך לשתות יש מקום לחייב ענין החירות עם השתייה, ובזה שפיר מספק"ל אם זה הוי עיכוב בהמצוה אחרי דאינו כלל דינא בקיום המצוה. ודו"ק.

ה. והנה בד' הרא"ש ז"ל הנ"ל לכא"ו צ"ע, דאחרי ההסיבה הוה עיכוב בהמצוה אמאי מספק"ל להרא"ש דלא יחזור וישתה מטעם מוסיף על הכוסות, דהא אית ליה חיובא, וצ"ל דמ"מ מספק"ל אולי אין החיוב ידחה האיסור, אבל צ"ע דהא כיון שלא שתה בהסיבה א"כ אין הוא מוסיף כלל בשתייתו זו, דהא השתייה הראשונה לא היתה כדן, וזהו דטען הרא"ש אח"כ. ולכא"ו י"ל דהרא"ש סבר בקו' דבאמת הסיבה אינו מעכב בעצם המצוה אלא דהו' חיוב בפ"ע, ומה דמצריכים לחזור הוא בשביל לקיים את ההסיבה, ולזה הוה שפיר הוספה וזהו דתי' דלא, אלא הוי עיכוב בעצם המצוה.

אך מ"מ לכא"ו צ"ע, דהא עכ"פ כיון דעושה כדן אין בזה הוספה, דהא לשם מצות הסבה הוה עושה. גם צ"ע להיפוך, דמהו דקאמר הרא"ש דמיהו איכא למימר כיון ששתה שלא כתיקונו הוברר הדבר כו', דהא עדיין איכא מוסיף על הכוסות בזה, דאם נאמר דלא יצא שוב הכוס הג' הוי כוס בעלמא, ויש כאן הוספה של הכוס שלא היסב. ונ"פ דז"פ להרא"ש דאם חז"ל אמרו דלא יצא אין לנו לדון מוסיף, דהא חז"ל אמרו דלא יצא והוה גרם לעצמו להוסיף, וכי משום זה לא יקיים מצות ד' כוסות, ויתירה מזו, דיסוד איסור דמוסיף על הכוסות הוא כדי שיתקיים כאן הדין ד' כוסות, וא"כ ודאי עדיף שיתקיים הדין ד' כוסות ויהי' בזה איסור מוסיף על הכוסות מאשר לא יתקיים כלל. אבל לס"ד דהרא"ש יצא ידי"ח ד' כוסות, ורק שחוזר ושותה בשביל קיום דין ההסבה, בזה הוא דמספק"ל להרא"ש דלא יחזור לשתות משום איסורא דמוסיף על הכוסות, ודו"ק. ואולם עי' בב"י ס' תע"ז שהביא תשו' הרא"ש כלל כ"ו דהיכא דשתה בטעות אינו מן המנין.

סימן ו'

בענין חיוב הסיבה

כתב הרמ"א בסימן תע"ב סעיף ז': ולכתחילה יסב כל הסעודה. ובמ"ב ס"ק כ"ג: באכילתו ובשתייתו (ובשעה"צ אות ל"ד, כ"מ מהרמב"ם), ובדיעבד יצא בשעת אכילת כזית מצה וד' כוסות. ולגבי שמש כיון שהוא טרוד דינינן ליה כדיעבד לגבי כל אדם, ע"כ.

והמבואר מרהיטת לשון הרמ"א והמ"ב, דלכתחילה הוי חיוב להסב אף בשאר הסעודה, ורק בדיעבד הוא דיצא או כשהוא טרוד וקשה לו וכל כיו"ב.

וצ"ע בזה מל' הר"מ בפ"ז מהל' חמץ ומצה ה"ח שכתב: ושאר אכילתו ושתייתו אם היסב הרי זה משובח, דמשמע מהך לישנא שלא נאמר כלל דין חיוב להסב בשאר אכילתו ושתייתו אלא רק הידור, על דרך ה"ז משובח.

ואשר יראה בזה בעה"י, דהנה סיוס ל' הר"מ הוא: ואם לאו אינו צריך, ע"כ. ולכא' לשון זה אינו מובן, דמאחר וכתב הר"מ אם היסב ה"ז משובח, א"כ אם לא היסב לא קיים ההידור, אבל מהו זה שכתב ואם לאו "אינו צריך", והרי הכל תלוי ברצונו, אם ירצה יסב אם לא ירצה לא יסב, וגם מהו "ואם לא" דמשמע מזה שהר"מ מדבר אחרי שכבר אכל בלא הסבה, ומה בידו לעשות עוד, ובכלל כל סיוס זה לכא' מיותר וכפל לשון הוא, שהרי כבר כתב הר"מ אם היסב ה"ז משובח, ומספיק בזה להבין שאם לא היסב לא קיים ההידור, אבל לא עבר על איזה דין.

ואשר על כן נראה דאדרבה מכח דיוק ל' זה מוכח דבאמת נא' כאן דין חיוב לכתחילה להסב בכל הסעודה, וכמש"כ ג"כ הרמ"א. אלא שלפי שלענין אכילת מצה הוי ההסיבה לעיכובא וכמש"כ התוס' שם, וכו"פ בשו"ע, בא הר"מ להורות שלענין שאר הסעודה כל חלות הדין הסיבה הוא לענין עצם הסעודה הוא רק בגדר ה"ז משובח, ולא מעכב בעצם הסעודה היינו שיצטרך שוב לאכול בהסיבה, ואשר זהו דכתב הר"מ ואם לאו אינו צריך, היינו שאם לא היסב אינו צריך לחזור ולאכול שוב בשביל ההסיבה, אבל לעולם הוי זה דין חיוב לכתחילה להסב.

[איברא דכל מהלך זה בד' הר"מ לא יבא אליבא דהגרי"ז, דיעו"ו להגרי"ז על ד' הר"מ כאן שדקדק דלהר"מ אף באכילת מצה אין ההסיבה מעכבת יעו"ו, באופן דלפ"ז פשוט שאף בשאר הסעודה אין זה מעכב, ומה הוצרך הר"מ לכתוב ואם לאו אינו צריך, וע"כ דלהגרי"ז כונת הר"מ כפשוטו ההבנה שכל דין הסבה בשאר הסעודה הוא רק הידור, ומ"מ הנלענ"ד כתבת, ואף בד' הגרי"ז יש לדון, ואכמ"ל].

[והנה יעו"ו להכפ' החיים סימן תע"ב ס"ק מ"ו שכתב ד"ל דהסיבה אינה מעכבת אלא בב' כוסות, ומשום שעיקר דין הסיבה בד' כוסות הוא ספק בגמרא הי מהב' כוסות בעי הסיבה יעו"ו. וצ"ל בביאור הענין, דנהי דמחמירין להסב בכל הד' כוסות, מ"מ אין זה אלא לכתחילה, אבל בדיעבד הדרין לכלל דספד"ר לקולא. ואפשר שזה תלוי בהטעמים שביאר הר"ן מדוע מחמירין להסב בכל הד' כוסות, לטעם א' משום שאפשר בקל להחמיר, ולכן שפיר י"ל דבדיעבד לא חשיב אפשר בקל. ולטעם הב' כיון שאם נקל יבא ליעקר מצות הסיבה ולכן מחמירין בהכל, דלפ"ז י"ל דאף בדיעבד מחמירין. אך י"ל דאף לטעם הב' הוי זה רק סברא על עיקר תקנת הסיבה וכמו שביאר המל"מ בהל' מגילה, אבל אינו מעכב בדיעבד. אי נמי לענין דיעבד אין לחוש שמא יבא להקל כיון דממנ"פ לא יצא בב' כוסות, וכסברת הגרע"א בפסחים שם. ודוק בכל זה. והיה אפ"ל דאף הר"ן שביאר טעם השני הוא משום דס"ל דהסיבה אינה מעכבת כלל. ואכמ"ל. ובאמת דהכה"ח שם כתב דבריו אף לטעם השני שכתב הר"ן. וצריך לבאר דבריו כנ"ל. אך צע"ק דהכה"ח סיים שכן דעת קצת מאחרונים כמו שכתב בס"ק מ"ח, ואילו בס"ק מ"ח מתבאר דהקילו בכל הד' כוסות, ואילו לסברת ה"ח אין להקל אלא בב' כוסות. ומשמע לכא' שהכה"ח הבין שאפשר להקל מספק לגמרי. [וכן משמע במקור הדברים בברכ"ל].

[והנה ראיתי בס' קיצור שו"ע להג"ר ברוך רפאל טולידאנו ז"ל שכתב להקל בהיסב רק בכוס אחת, ודבריו נראים מחוסרי הבנה, איזה קיום דין הוא בכוס אחת. והיה אפ"ל עפ"י דהגרי"ז הנ"ל שההסיבה היא חיוב בפ"ע ורק שתיקונו במקומות אלו, ולכן בדיעבד מספיק אף בכוס אחת. ומ"מ צריך מקור לדבריו ז"ל].

סימן ז'

בענין חיוב ארבע כוסות

א. פסחים דף צ"ט עמוד ב'. תוס' ד"ה לא יפחתו לו מארבע כוסות, מתוך הלשון משמע קצת שאין נותנין לבני ולבני ביתו כ"א לעצמו והוא מוציא את כולם. וסברא הוא, דמאי שנא ארבע כוסות מקידוש דכל השנה שאחד מוציא את כולם, ומיהו גם בקידוש שמא היה לכל אחד כוס, כדמשמע לקמן דף ק"ו א' גבי חייה לההוא סברא דגחין ושתי, אבל בפרק בכל מערבין (ערובין דף מ' ע"ב) גבי זמן, משמע קצת שלא היה לכל אחד כוס, ועוד דאמר בגמרא לקמן (דף ק"ח ע"ב) השקה מהן לבני ולבני ביתו יצא והוא דשתה רובא דכסא, משמע דהם יצאו בשמיעה, דהא בעינן רובא דכסא, ועוד דמשמע דלכתחילה אין רגילות להשקותם, מיהו יש לדחות בשיש להם כוס לעצמם, אי נמי בבני ובני ביתו קטנים מיירי שלא הגיעו לחינוך ואין אשתו בכלל, ומיהו בגמרא משמע שצריך כל אחד ארבע כוסות דקתני (שם) הכל חייבין בארבע כוסות אחד נשים ואחד תינוקות, א"ר יהודה מה תועלת לתינוקות ביין, משמע דלת"ק צריך כוס אף לתינוקות, ויש לדחות דחייבין לשמוע ברכת ארבע כוסות קאמר ומשום חינוך, ונראה להחמיר ולהצריך ארבע כוסות לכל אחד, והמחמיר צריך ליהרר

שלא יהא כוסם פגום דאמר בגמרא לקמן דף ק"ה ע"ב טעמו פגמו. עכ"ל התוס'.

הנה מבואר דז"פ להו להתוס', דאין שום סברא לחלק בין קידוש לשאר ימות השנה, וכמו דבכל קידוש סגי בטעימת המקדש ה"נ לענין ד' כוסות. אלא דמספק"ל להתוס' דאולי גם בקידוש עצמו בעי' שיהיה לכל א' כוס. ונראה לכא' פשוט, דהגם דהביאו התוס' ראייה דאולי גם בקידוש בעי' שיהיה לכ"א כוס, אין הכוונה דאז צריך שכ"א וא' טעם, אלא דצריך שלכ"א יהי' "כוס", וזה מוכח בהדי' מהמשך ד' התוס', שכת' להביא ראייה מהא דהשקה לבני ולבני ביתו יצא דמוכח דא"צ להשקות גם הבנים, ות' דיש לדחות דמיירי שיש להם ג"כ כוס, ואם אית' דהתו' צידדו לומר דבעי' שיטעמו כולם, א"כ מה הועילו בזה שכת' ד"ל דהתם מיירי דיש לכ"א וא' כוס. שו"ר דאי"ז ראייה, ד"ל דכוונת התוס' דיש להם כוס, וישתו ממנו. מ"מ גם אם אי"ז ראייה גוף הדברים נכונים. וגם לענין ד' כוסות אין כוונת התוס' לדון דבעי' "שתייה", אלא סגי בזה שיש לכ"א וא' כוס. [אלא דלכא' אחרי דצריך שיהיה לכל א' כוס, ממילא צריך שישתה מדין המברך צריך שיטעמו, ודוק. ועוד יבואר בזה לקמן]. וי"ל דאמאי סיימו תוס' דיש להחמיר להצריך לכ"א כוס דוקא לענין ד' כוסות ולא לענין קידוש.

ועיקר טעם ספיקם הוא, כמש"כ מרן ז"ל בחזו"א או"ח סי' כ"ט ס"ק א', הא דאמר' שומע כעונה, אי פירושו שיוצא במעשה השמייעה לחוד, או שמתניח אליו גם הדיבור של המשמע ע"י שמיעה, ויוצא יד"ח בשתוף השמייעה והדיבור של חברו וכו', ובס"ק ג', וכיון שענין שומע כעונה הוא התאחדות השומע והמשמע זה בדיבור זה בשמייעה עד שמתניח גם הדיבור למצות השומע, לכן אף במצות שאינו יוצא בדיבור כל דהו אלא שצריך תנאים בדיבורו, מ"מ יוצא בשמייעה, כמו למ"ד לא השמע לאזניו לא יצא, ומ"מ יוצא בשמייעה, ואם השמייעה היתה נחשבת כאחד ממניי דיבור, אכתי הוי כדיבור בלחש שלא השמע לאזנו, אלא שדיבור השומע מהני ליה לדידיה, וכן כששומע מגילה, שאם היתה השמייעה כדיבור, אכתי הוי כקראה ע"פ, ולא יצא, אלא שכל קריאת המשמע הוי כדידיה. ונראה דזהו שנסתפקו בתוס' פסחים צ"ט ב' ד"ה לא יפחות, שיהא צריך כוס לכל השומעים, דה"ט דנהי דשומע כמדבר מ"מ לא הוי על הכוס, ומיהו למאי דקיי"ל שא"צ כוס לכל אחד, ע"כ ה"ט דדיבור המשמע נשלם בכל תנאי המצוה כדידיה דמאי, וכן ראיתי בס' שו"ת בית הלוי וכו', עכ"ל מרן י"ז עיי"ש, ולס' האמור יש לעיין במש"כ בס' בית הלוי וכו', עכ"ל מרן ז"ל שם. ולפענ"ד ילה"ע בד' מרן ז"ל, דאם באמת דטענת החזו"א אלימת' היא, דאת"ל דענין שומע כעונה הוא דעצם השמייעה היא היא קיום המצוה אכתי הו"ל קראה ע"פ, ואכתי חסר בדין השמע לאזניו, א"כ האיך כת' החזו"א דזהו דנסתפקו בתוס' לענין אם צריך שיהיה לכ"א כוס, דהלא יש לפשוט ספק זה מענין קריאת המגילה ומדין השמע לאזניו, ולבד זה מש"כ החזו"א ולמאי דקיי"ל שא"צ כוס כו' לנענ"ד פשוט דלפשמנ"ת לעיל, דלדעת התוס' גם בקידוש צריך להחמיר, דהא זה משמע דפשיטא להו להתוס' דקידוש וד' כוסות דינם שוה, וכמו שיתבאר לקמן בעה"י בזה בדעת התוס', וא"כ אם מצרכי' שכ"א ישתה המכוון הוא שצריך לכ"א כוס, וא"כ ממילא דה"ה לענין קידוש, וא"כ יק' דאמאי לא הוי קראה ע"פ.

מיהו י"ל דבדעת התוס' אפשר דיתרצו דחיוב קריאת המגילה אינו חיוב קריאה אלא חיוב שמייעה באופן דלאו מדין שומע כעונה הוא, אך עדיין יק' מענין השמע לאזניו, וע"כ דאי"ז טענה המכרעת. ודוק.

ב. והנה התוס' כתבו, אבל בפ' בכל מערבין (ערובין דף מ' ע"ב) משמע קצת שלא היה לכל אחד כוס, וצ"ע למאי כוונת התוס', דהתם איתא לענין יוהכ"פ דא"ל לומר זמן על הכוס, כיון דהמברך צריך שיטעמו, ומקשי' וליתבי' לינוקא, ומשני דילמא אתי למיסרך, ולא נזכר שם בגמ' מאומה אם צריך שיהיה לכ"א כוס, ולכא' י"ל דדייקו הלשון "וליתביה לינוקא", ואם איתא דיש לכ"א כוס א"כ א"צ ליתן לו, אלא סגי בכוסו של התינוק גופא, אלא ד"ל דהקו' היא וליתביה לינוקא שלא הגיע לחינוך, אכן י"ל עפמש"כ המג"א או"ח סי' רס"ט דאין מועיל להטעים לקטן שלא הגיע לחינוך.

אכן י"ל יותר מזה, דהנה הלא יסוד ספק' דהתוס' אם צריך כוס לכ"א הוא כמש"כ החזו"א אם ענין שומע כעונה הוא דעצם השמייעה מהניא ליה או דהדיבור מתייחס אליו, והשת' להצד דבעי' כוס לכ"א והיינו משום דכ"א מחשב בגדר מקדש וכוסו בידו, א"כ לא יועיל טעימת המקדש או א' כדי לפטור את כולם, כיון דיסוד הדין דהמברך צריך שיטעמו הוא משום דכוס של ברכה טעון טעימה משום כבוד הכוס וכבוד הברכה, וא"כ מה יועיל מה שהמקדש טעם מכוסו דידיה, דסוף סוף כוס ברכה של השומעים מחוסר טעימה, וא"כ י"ל דזהו גופ' המשמעות מהגמ' ערובין שכינו התוס', דאם חזינן התם דמתי טעימת התינוק שמע מינה דהכוס מחשב כוס של כולם, דאל"כ אכתי שאר הכוסות בעי' טעימה, ובגמ' משמע דהנידון הוא רק על כוס א' "וליתביה לינוקא", דמשמע דא"צ שכל הכוסות יטעמו מהם, וע"כ משום דלא בעי' כוס לכל אחד, ודוק. ולפ"ז שוב י"ל דלהצד דבעי' לכ"א כוס בעינן שכ"א ישתה מן הכוס, ועכ"פ שהכוס ישתה. ועו"ל עפ"י"מ שכתב המ"ב סי' רע"א דבעינן שישתה א' מהמסובים דוקא, וי"ל דאם שומע כעונה פ"י הוא שכ"א יוצא בשמיעתו, א"כ אין מועיל שא' ישתה של חברו, ובעי' טעימת המקדש דוקא. ומזה שאמרו בגמ'

דליתביה לינוקא, וש"מ דמהני טעימת אחר, א"כ ש"מ דשומע כעונה פ"י שיוצא במעשה של חברו.

ג. והנה בגוף מה דדנו התוס' אם צריך שכולם ישתו מן הכוס או לא, לכא' צ"ב, דבשלמא לענין קידוש שייך שפיר לומר דיהי' רק להמקדש כוסו וישתה ממנו המקדש, כיון דאי"ז חיוב גברא לשתות, אלא יסוד הדין הוא דהמברך צריך שיטעמו וסגי בזה דשתו מן הכוס [דהיסוד הוא מפאת "כבוד הכוס", ע"י רש"י ערובין מ' ע"ב], אבל לענין ד' כוסות הלא יסוד החיוב הוא שכ"א ישתה ארבע כוסות דרך חירות, ומה יועיל בזה דרק א' ישתה מן הכוסות, וה"ו כמו שא' יאכל מצה בשביל כולם. והפשוט ומוכרח בזה כמש"כ בחי' הגאון ר' יצחק זאב ז"ל בשם אביו הגר"ח ז"ל, דהתוס' סברי דיסוד דין חיוב ד' כוסות אינו בגוף השתייה, אלא הוא הברכות שעל הכוסות כוס קידוש וברכת גאל ישראל, בהמ"ז, והלל, אלא דממילא צריך לשתות כדין כל המברך צריך שיטעמו. וזהו דדימו התוס' שדין ד' כוסות לדין קידוש, דסגי בכוס א' וא"צ שכולם ישתו. והנה ודאי דאין ליישב ולומר דגם למאי דר"ל התוס' דסגי בכוס א' גם לענין ד' כוסות, מ"מ צריך שכ"א וא' ישתה [מדין שתיית ד' כוסות], וכל הנידון בהתוס' הוא לענין חיוב ברכה על הכוס, דז"א, דהתוס' הביאו ראייה מהא דהשקה לבני ולבני ביתו, ודחו דדילמא יש לכ"א כוס, ומוכח בהדי' דהתוס' ר"ל דא"צ כוס לכ"א וא', והם ישתו מכוס בעה"ב פחות מרביעית כיון דבעה"ב שנה רובא דכסא, וגם שכת' התוס' "ועוד דמשמע דאין רגילות להשקותם", ומוכח בהדי' דהתוס' ר"ל דלא זו בלבד שא"צ לכ"א כוס אלא דגם סגי בשתיית המקדש. וע"כ כמו שביאר הגאון ר' חיים ז"ל דיסוד חיובא דד' כוסות לדעת התוס' הוא מדין הברכות. אכן לכא' צע"ג דא"כ אמאי כתבו התוס' שאין רגילות להשקותם, דמשמע דאם הוה רגילות להשקותם הוה ניחא, וקשה דסו"ס אין להם כוס (למאי דלא ידעו התו' דיש להם כוס). ולזה לולא דמסתפינא היה נראה לפור', דבתוס' ב' ספיקות מספק"ל, הא, בדין שומע כעונה, וזה מספק"ל גם בקידוש, הב', בדין ד' כוסות אם הוי החיוב לשתות, ובוזה מתיישב מה שסיימו התו' להחמיר דוקא בד' כוסות, ודוק בזה.

והנה לגוף הדברים אלו יש ללמוד סוגיית הגמ' דף ק"ח ע"ב דגרסי התם, שתאן חי יצא, שתאן בב"א יצא. ומפרש רבא, שתאן חי יצא, די יין יצא ידי חירות לא יצא, ופירש"ב י"י יין יצא, ששתה ארבע כוסות, ידי חירות לא יצא, כלומר אין זו מצוה שלימה שאין חשיבות אלא בין מזוג. שתאן בב"א יצא, די יין יצא, די ארבע כוסות לא יצא, ופי' רשב"ם והתוס', שתאן בב"א היינו שלא על סדר הברכות אלא רצופין (ודלא כפי' רשב"ם שפי' דשתאן בכוס א' גדול), די יין יצא די ארבע כוסות לא יצא, ופי' רשב"ם ותוס' די יין יצא משום שמחת יו"ט, אבל די ארבע כוסות לא יצא, וכולן חשובין כוס ראשון ולא יותר, וצריך להביא עוד שלש כוסות על הסדר. מתבאר מפי' רשב"ם ותוס' דודאי אינו יוצא יד"ח בשתיית ד' כוסות גרידא אלא דוקא אם עשאן על הסדר, ואם לא עשאן על הסדר אינו יוצא אלא יד"ח שמחת יו"ט, ולהתוס' הנ"ל דסברי דלית שום דינא בפ"ע בהשתיית ד' כוסות, וכל יסוד הדין בהו הוא משום הברכות שעל הכוסות, א"כ פשוט הוא דאחרי דלא עשאן על הסדר לא יצא יד"ח ד' כוסות, אבל אם נפ' כמו שיתבאר לקמיה דיש סוברים דאיכא ג"כ חיובא בהשתייה מצד עצמה, י"ל דמ"מ חז"ל תיקנו חיובא דד' כוסות דוקא באופן שעשאן על הסדר, כיון דיש בזה ב' דינים, אשר הם בכלל חיובא דד' כוסות.

אולם ברמב"ם נראה דגרס שתאן בב"א ידי חירות יצא די ד' כוסות לא יצא, וכ"כ בהל' חמץ ומצה פ"ז ה"ט, וביאר שם הגאון ר' יצחק זאב הנ"ל דביאור דברי הרמב"ם, דהרמב"ם ז"ל סובר דתרי דיני איכילו בדין ארבע כוסות, א. הברכות שעל הכוסות. ב. עצם שתיית ד' כוסות, והם ב' דינים נפרדים, ולזה היכא דשתאן שלא על הסדר יצא יד"ח ד' כוסות מדין "חירות", היינו דהדין שתיית ד' כוסות מתקיים שפיר גם אם לא בירך עליהם הברכות, אבל אכתי לא יצא יד"ח הברכות על הכוס, יעו"ו. וכן ברישא לענין שתאן חי, פי' הגרי"ז ז"ל דיצא יד"ח ארבע כוסות היינו הברכות שעל הכוסות, ולא יצא יד"ח השתייה.

ד. והנה עדיין י"ל ע"ב טובא לשי' התוס', מהו לשון הש"ס לענין שתאן חי, די יין יצא ידי חירות לא יצא, דמהו "ידי חירות" דנקט, דהלא אנן עסקי' מדין שתיית כוס של ברכה, ואי"ז נוגע כלל לדין ידי חירות כיון דאין בשתיית הד' כוסות לדעת התוס' שום קיום דין ידי חירות, ויעו"ו ש עוד בחי' הגרי"ז שהכריח דהתוס' שם ד"ה שתאן סברי כן בגוף הסוגי' דשתאן חי יצא, דהא דאמרו ידי חירות לא יצא הכוונה מדין כל שתיית כוס ברכה דעלמא דלכתחילה בעי' מזיגה, וזה מוכרח מד' התוס', אך לשון הגמ' ידי חירות צ"ע לפ"ז.

ה. והנה בתוס' סוכה דף ל"ח א' כתבו בהדיא כדברים האלו, דיסוד החיוב דד' כוסות הוא זה משום הברכות שעל הכוסות ותו לא מדי, דז"ל התוס' שם ד"ה מי שהיה עבד ואשה, אע"ג דבהלל דלילי פסחים משמע בפרק ערבי פסחים דף ק"ח א' דמחייבי בד' כוסות, "ומסתמא לא תיקנו ד' כוסות אלא כדי לומר הלל ואגדה" וכו', עכ"ל התוס'. הנה דבריהם ברור מללו, דלא תיקנו חז"ל ד' כוסות אלא בשביל הברכות, אולם דעת התוס' צע"ג, מסוגיית הגמ' לקמן דף ק"ז ע"ב אהא דתנן התם מזוג לו כוס שלישי מברך על מזונו, א"ל רב חנן לרבא ש"מ בהמ"ז טעונה כוס, א"ל ארבע כסי תיקנו רבנן דרך חירות, כל חד וחד נעביד ביה מצוה, עכ"ל הגמ' שם. הרי מתבאר בהדיא מתי' הש"ס ארבע כסי תיקנו רבנן "דרך חירות", דזהו עיקר התקנה, אלא

דמילא כל חד וחד נעביד ביה מצוה, אבל את"ל דיסוד החיוב הוא אך הברכות, א"כ אין כאן איזה תקנה בפ"ע לדרך חירות. ושו"ר שכן הק' בס' קהלות יעקב פסחים סי' ס"ד, ונשאר בצ"ע. אך באמת כבר הערנו מלשון הש"ס דף ק"ח: יד חירות "לא יצא", וצ"ע בזה.

ו. וגם מגמ' זו צ"ע במש"כ הגאון ר' יצחק זאב בשי' הרמב"ם די' ב' חיובים בהדין ד' כוסות, דהן אמנם דמגמ' זו מתבאר דישנם ב' דינים, [וז"פ דכן הוא, דהיינו דאם נימא דאיכא חיובא בהשתיה ודאי דעכ"פ איכא חיובא דהברכות, דהלא משנה היא דאומר על הכוס הגדה כדתנן דף קט"ז א' מזוגו לו כוס ראשונה כו', אכן אי"ז ראייה, ד"ל דמוזג הכוס כדי שיאמר הבן מה נשתנה שמוזגין כוס ראשון קודם אכילה כדפי' רש"י ורשב"ם שם, אכן לענין הלל היא משנה מפורשת בדף קי"ז ע"ב רביעי גומר עליו את הלל ואומר עליו ברכת השיר, הרי דעכ"פ איכא חיובא לברך על הכוס], אבל משמע דאינם ב' דינים "נפרדים", דהיינו דיסוד החיוב הוא לשתות ד' כוסות, אלא דאמרו חז"ל דבקים דין שתיית ד' כוסות יעשה בהם גם מצוה, וא"כ אם לא יצא ידי"ח שתיית ד' כוסות לענין שתאן חי לשיטת הרמב"ם כמו שביאר הגרי"ז שם, ממילא דלא קיים שום מצוה כלל אפי' בהברכות כיון דאין זו תקנה נפרדת, ועיין בזה. [ולקמן בדף ק"ז ע"א בענין שתיית מלא לוגמיו לענין קידוש, יתבאר עוד בעה"י בזה בפלוגתא דהתוס' והר"ן ז"ל שם. ויעו"ש עוד תוספת לסימן זה].

סימן ח'

עוד בענין חיוב ד' כוסות

ירושלמי שקלים פרק ג' הלכה ב': מהו לשתות בכרך אחד, מדא"ר מנא א"ר יוסי, הלל אם שמען בבית הכנסת יצא, דהא אמרה אם שתאן בכרך אחד יצא (ועי' להתוס' בברכות י"ד א' שהביאו דברי הירוש'). ויל"ע דמאי פשיט, דהא י"ל דלעולם שתאן בב"א לא יצא, והגם שיצא ידי"ח בהלל שבביהכ"נ מ"מ צריך לשתות הד' כוסות בהפסק.

ונראה להוכיח מזה כהפ"ח, דהנה איתא בפסחים ק"ח ב' שתאן בב"א לא יצא, ונחלקו הפוסקים ז"ל אם הכונה שלא הפסיק ביניהם, אבל אם שהה בינתים הגם דלא אמר על סדר ההגדה יצא ידי"ח, והו דעת הב"י בס' תפ"ד, או הכונה שצריך לאמרם על סדר ההגדה, כ"כ הפ"ח שם, ובמג"א סי' תע"ב, וכמו שהביא כ"ז בביאור הלכה סי' תע"ב סעיף ח'.

ומהירו' כאן מוכח כהפ"ח ודעימיה שהנדון הוא אם ההלל מעכב את הכוס, ופשיט דלא מעכב, וממילא אין סברא שיששה בינתיים.

וגם מוכח לפי"ד הירוש' הזה דד' כוסות יסוד דינם אינם ההלל וההגדה שעל הכוס, אלא עצם השתיה היא קיום המצוה.

אכן בחי' הגרי"ז ז"ל הל' חמץ ומצה מוכיח מדברי התוס' ריש פרק ערבי פסחים דעיקר חיוב ד' כוסות הוא ההגדה וההלל שעל הכוסות. וכ"כ התוס' בסוכה ל"ח א' דסברא הוא שלא תיקנו ד' כוסות אלא בשביל לומר עליהם הלל.

וצ"ל דהם ז"ל יבארו שבוה גופא נחלקו הבבלי והירו', דלהבבלי החיוב ד' כוסות הוא ההלל וההגדה, ולכן שתאן בב"א היינו שלא על הסדר לא יצא. ודו"ק.

ונראה לענ"ד ד"ל ג"כ דברי הב"י ולומר דהא גופא אחרי דמוכח מהירו' דחיוב ד' כוסות אינו ההלל שעל הכוס, ש"מ דלכו"ע הכי הוא ואף להבבלי, וכל דין הבבלי ששתאן רצופין בלא שיששה בינתים [והירו' הוה פשיטא ליה דליכא חסרון כשאין הפסק בינתים], ודו"ק בזה.

וראיתי בכה"ח (תע"ב, פ"ו) שכתב לסמוך על דברי התוס' לענין שאין צריך למכור מלבושו בשביל בני ביתו, וישמעו מהמקדש ודי בכך, ולענ"ד צ"ע, דמאחר ונפסקה הלכה דלא כהתוס' שוב צריך למכור מלבושו.

ומדברי המשנה ברורה סימן תע"ג ס"ק ס"ז נראה שאין צריך כל ההגדה על הכוס, רק ברכת אשר גאלנו, שכתב שהטעם שמוזגין מתחילת ההגדה הוא כדי שישאלו התינוקות. ולענ"ד מלשון הרמב"ם פ"ז מהלכות חמץ ומצה ה"י שכתב, כוס שני קורא עליו את ההגדה, משמע שצריך לומר כל ההגדה על הכוס [ועיין ג"כ בכה"ח סימן תע"ג ס"ק קס"ה לענין מה ששופכים מהכוס בזמן אמירת עשרת המכות, שכתב שיש נוהגים להביא כוס אחר לשפיכה כדי שתהא כל ההגדה על הכוס הראשון, ודוק].

ועיין להכה"ח בסימן תע"ג ס"ק קמ"ד דמשמע דדוקא לבעה"ב מוזגין מיד ולא לשאר המסובין. ונראה דכל זה לפי"ד המ"ב הנ"ל דא"צ לומר את ההגדה על הכוס רק את הברכות. [וכלשון הר"ן ריש ערבי פסחים. ודוק].

ודע שכתב הגרי"ז שם ש"ל במה שכתב הרמ"א בסימן תפ"ג דיוצאים ידי"ח ד' כוסות בחמר מדינה, דהיינו דוקא לענין החיוב ברכה על הכוסות, שבוה דומה הוא לקידוש, אבל לענין החיוב שתיית דארבע כוסות לא יועיל חמר מדינה, דבוה צריך דוקא שתיית יין, עכ"ד. אולם מדברי המשני"ב בסימן תע"ב ס"ק ל"ז נראה לענ"ד דמוכח לא כך, שכתב שם בשם האחרונים שמי שמזיק לו היין שכתב השו"ע שחייב בד' כוסות, דה"ה דיכול ליקח חמר מדינה. והרי שם כל הנידון הוא לענין חיוב שתייה, דלענין חיוב הברכה כבר ביאר שם המשני"ב בס"ק ל"ו שיכול לשמוע מאחר כמו כל קידוש. וע"כ מוכח

מזה שאף לענין חיוב השתיה מתקיים רק בחמר מדינה, ודוק. וכן נראה מדברי המשני"ב בס"ק מ"ג שיוצאים אף בחמר מדינה לענין חיוב שתייה, שכתב שם דמוכר כסותו בשביל יין או חמר מדינה. הרי שמספיק חמר מדינה בשביל כך.

[ובעיקר דברי הירו' דאם שמען בביהכ"נ יצא, משמע שמעיקר הדין אין קורין בביהכ"נ אלא שאם קרא יצא, וצ"ע מזה על מנהג הספרדים שהביא השו"ע שקורין הלל בביהכ"נ לביל פסח, דלפי"ז לעולם הו"ל שמען בביהכ"נ, אכן מדברי קרבן העדה מתבאר דבאמת אדרבה היה מנהגם לקרות בביהכ"נ, אלא שתלוי אם "מכוין" לצאת ידי"ח הלל שבסעודה יעו"ש, ולענ"ד צ"ע הן מל' הירו' והן מסברא מאי נפק"מ כיון או לא, ומהו הכונה שצריך לכון בזה].

סימן ט'

בסוגיא דשתאן חי ושתאן בב"א לא יצא

א. דף ק"ח ע"ב גמ' שתאן חי יצא, שתאן בב"א יצא. השקה מהן לבני ולבני ביתו יצא. שתאן חי יצא. אמר רבא די יין יצא, ידי חירות לא יצא. שתאן בב"א, רב אמר די יין יצא, ידי ארבעה כוסות לא יצא, ובפירושא דשתאן בב"א, פרשב"ם והתוס' דהיינו "שלא על סדר משנתנינו", אלא שתאן רצופין [ודלא כרש"י שפי' עירה ארבעתן בתוך כוס א', דהא אפי' שותה הרבה בכלי אחד לא חשיב אלא כוס א'], ואהא קאמר רבא די יין יצא. ופי' רשב"ם והתוס' דהכוונה דיצא ידי שמחת יו"ט, ובאמת דלפי זה צ"ע טובא, דמאי קמ"ל דידי יין יצא, דפשיטא דאטו שמחת יו"ט תלי בדין ד' כוסות, ובתוס' הרגישו בזה, אך דבריהם משוללים ביאור, שכת' דס"ד הוואיל ותיקנו ד' כוסות לא נפיק מידי שמחת יו"ט אא"כ יצא ידי ארבע כוסות, עכ"ד. וצ"ב איזה ס"ד היה לומר כן.

ב. אכן גי' הר"ף והרמב"ם שתאן בב"א ידי חירות יצא, ידי ד' כוסות לא יצא. הנה ודאי דאין כוונת הרמב"ם ז"ל כהתוס', דהא הרמב"ם ז"ל כתב די "חירות" יצא, וצ"ע איזה קיום דין חירות אית בזה אחרי דלא יצא ידי"ח ד' כוסות, ובח' הגאון ר' יצחק זאב ז"ל כתב לבאר בביאור דברי הרמב"ם ז"ל דאיכא תרתי מצוות בחיובא דד' כוסות, הא', הברכות שעל הכוסות. ב. השתיה עצמה, ויסוד זה מפורש לקמן קי"ז ע"ב, ולזה שתאן בב"א נהי דאין כאן מצות ד' כוסות, היינו הברכות שעל הכוסות, אבל איכא מצות שתייה, והוה כוונת הגמ' דרך חירות.

ג. ומד' התוס' ורשב"ם נראה לכא' דלא יצא ידי"ח כלל, וכ"מ ד' הטור, [וכן משמע גי' הרא"ש]. והטעם י"ל, דסברי הטור והתוס' ודעימיהו דעיקר תקנתא דד' כוסות הוא בהברכות שעל הכוסות, ודין השתייה שלהם הוא מדין כוסות של ברכה, ולזה לא יצא ידי"ח כלל, ושיטת תוס' מוכחת כן, מהא דנסתפקו ריש ע"פ דף צ"ט ע"ב דאפשר סגי שהמקדש ישתה ויוציא את כולם יעו"ש, ויסוד זה מבואר בהד"י בתוס' סוכה דל"ח א' יעו"ש, אולם י"ל עוד, דחז"ל לא קבעו זה לב' תקנות, אלא אמרו דאופן קיום מצוות שתיית ד' כוסות הוא עם הברכות שלו, והכל בחד מחתא, ולזה אם חיסר אחת מהן חייב לחזור ולקיים הכל כדינו.

ד. והנה בתוס' ד"ה שתאן חי יצא כתבו, משמע דלכתחילה בעי מציגה, וכן בפ' שלשה שאכלו (ברכות דף נ' ע"ב) אמרינן הכל מודים בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים. וקשה דבפ' שלשה שאכלו (שם נ"א) אמר ר' דברים נאמרו בכוס של ברכה וצריך חי וכו', עכ"ל התוס'. ולכא' י"ל דמאי ק"ל להתוס' מהא דהכא לכתחילה בעי מציגה, דהא עכ"פ הכא איכא חיובא מדין שתיית יין דרך חירות, ובוה צריך לכתחילה מציגה, ול"ד לכל כוס ברכה, וכתב הגרי"ז דהתוס' לשיטתם דס"ל דהחיוב ד' כוסות הוא אך מדין שתיית ד' כוסות של ברכה, ואין בהם שום דין מיוחד בשתייתם. ויל"ע לפי"ז מהו הלשון שאמרו ידי חירות לא יצא, דמשמע דיש בהד' כוסות דין ידי חירות.

ה. והנה כתב הטור בסימן רע"ב, כתב בה"ג שיין חי אפי' אם הוא חזק דדרי על חד תלתא מיא מקדשין עליו, ומ"מ יותר טוב למוזגו. וכתב הב"י שם נראה שכתב כן מדתנן בס"פ ג' שאכלו נמי אין מברכין על היין עד שיתן לתוכו מים דברי רבי אליעזר, וחכ"א מברכין, וטעמא דר"א לפי שאינו ראוי לשתיה בלא מים, ובגמ' (שם) א"ר יוסי בר חנינא מודים חכמים בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים, א"ר אושעיא משום דבעינן מצוה מן המובחר, ומשמע דאין כל הדברים הללו אמורים אלא ביין שהוא כ"כ חזק שאינו ראוי לשתות חי כלל, אבל כד דרי על חד תלתא מיא יכול לשתותו חי הוא, והוה היין המשובח, וכדאמר רבא בר"פ המוציא יין (ע"ז) ובפ' המוכר פירות (ב"ב צ"ז) כל חמרא דלא דרי על חד תלתא מיא לאו חמרא הוא. ומה שכתב ומ"מ יותר טוב למוזגו וכו' הטעם פשוט שהוא כדי שיהיה ערב לשתיה. עכ"ד הב"י. ביאור ד' הב"י, דבאמת הא דאמרו מצוה מן המובחר אי"ז אך מעלה בעלמא והידור, אלא דלכתחילה חייב הוא למוזגו, ולזה הוק' להב"י מהו זה שכת' הטור ומ"מ יותר טוב למוזגו, ולזה ביאר דהטור מחלק בין יין חי ממש ליין שצריך למוזגו על חד תלת מיא, דהטור מיידי בין דצריך על חד תלת מיא, דבוה א"צ מעיקר הדין מציגה, ודייק לה מסוגיית הגמ' ב"ב צ"ז ע"ב, ומש"כ הטור ומ"מ יותר טוב זהו עצה טובה בעלמא [או דזהו מדין הידור, וי"ל].

אולם הב"ח שם וכן הגר"א כתבו, דאין שום חילוק בזה, ומש"כ הטור ומ"מ יותר טוב למוזגו, זהו הדין דמצוה מן המובחר, והיינו דהטור מבאר דאי"ז חיובא, אלא אך מצוה מן המובחר. ואמנם

התוס' בסוגיין הבינו (כהבנת הב"י) דהך מצוה מן המובחר דינא הוא לכתחילה, דביארו דזהו הפי' כאן בגמ' שתאן חי יצא [ומדין כל ד' כוסות של ברכה כדהך מהא דאמר עשרה דברים נא' בכוס של ברכה, וכמשנ"ת לעיל]. ולפי"ד הגר"א יקשה הא דמבואר בסוגיין שתאן חי יצא, דמשמע דהוא חיובא דהא אמרו לישנא דדיעבד. וכתב שם הגר"א ז"ל בהאי לישנא, וצ"ל דהא דפסחים משום חירות כמ"ש שם. וביאור דבריו דהגר"א מבאר דלדעת הטור איכא חיובא בפ"ע דהשתיה מדין חיוב שתיית ד' כוסות דרך חירות, ולזה יש בוה דין מיוחד למוזג [ובביאור הגר"א סי' רע"א ס"ד משמע לכא' דסובר דאין חיוב מדין שתייה וכמו שהבי' הגרי"ז שם, ובשעה"צ הק' מהריטב"א, ושם בדף ק"ז ביארתיו בעה"י ביאור ד' הגר"א ז"ל].

ו. ולפי"ז הא דכת' הטור שתאן בב"א לא יצא דמשמע דלא יצא כלל, י"ל או דהכוונה משום חיוב דהברכות (וכבי' הר"ף) דיצא עכ"פ דרך חירות, אבל לעולם קיים מצות השתיה, אלא דסובר הטור דצריך עדיין לחזור ולברך על הכוסות, וכיון דאין נפ"מ בזה כתב הטור לא יצא [אכן יש למצוא נפ"מ אם סגי בטעימת אחר], או דסובר הטור דחז"ל תיקנו הכל במצוה א', היינו דהחיוב שתייה והברכות שעליהם הוא חיוב א', כלשון הגמ' קי"ז ע"ב, ולזה לא מחלקי' בזה. אך זה יהי' דוקא לגי' התוס' דיצא ידי יין [והיינו משום שמחת יו"ט].

ולפי"ז יהי' ניחא הא דכתב הטור דשתאן חי יצא, דלכא' קשה, דהא בשלמא אם החיוב הוא אך מדין שתיית ד' כוסות של ברכה, אז י"ל דיצא כמו לענין יין חי דכשר בדיעבד לברכה, אבל את"ל דסובר הטור דאיכא חיובא בהשתיה, א"כ אולי שתאן חי יצא ידי ארבע כוסות [גי' הרא"ש], הכוונה רק מדין הברכות [וכ"מ ברמב"ם וכמש"כ הגרי"ז], אבל להנ"ל י"ל דהטור סובר דאין סברא לחלק בהחיובים כאילו הם ב' חיובים נפרדים, אלא דאיכא חיוב אחד לברך על הכוסות ולשתותם, ואם לא קיים חיוב שתייה ממילא לא קיים גם חיוב הברכות, דרבנן חייבו זה בחיוב א', ולזה סבר הטור דיצא לגמרי. [אכן פשטות הדברים דאינה כן, וכ"מ במה שביארתי שם שיטת הגר"א סי' רע"א דאת"ל דאיכא גם חיובא בהשתיה אז שייך לחלק ביניהם].

ז. ועי' בב"י סי' תע"ב שהביא תשו' הרשב"א דחייב לדחוק עצמו לשתות ד' כוסות, ומשמע דלא יועיל טעימת אחר, והיינו דזה חיובא בהשתיה ולא ככוס קידוש דעלמא, וכ"כ במ"ב שם ס"ק ל"ו יעו"ש.

ח. והנה לשון השו"ע סעיף ח' הוא, צריך לשתות ארבע כוסות על הסדר, ואם שתאן זאח"ז שלא כסדר לא יצא. ובמ"ב שם ס"ק כ"ד על הסדר, פירוש שיאמר ההגדה בינתיים. ובביאור הלכה שם כתב, עיין מג"א שכתב דכסדר מיקרי כשאומר ההגדה בינתיים והוא מדברי הרשב"ם, ומשמע לכאורה דכשלא אמר ההגדה בינתיים אפי' שהה בין כוס לכוס מיקרי שלא כסדר ולא יצא, אכן מלשון הש"ס משמע דאיכא קפיידא רק כשישתה אותן בב"א, והיינו או כפירש"י בפעם אחת או עכ"פ כפירוש שארי מפרשים אפי' בזאח"ז רצופין, אבל אם שהה בינתיים אף דודאי עבר איסור מה שלא הסמיך אמירת ההגדה לכל כוס כמו שתיקנו חכמים, מ"מ בדיעבד לא הפסיד הכוסות. ומצאתי פלוגתא בזה בין הב"י להפ"ח, עיין בב"י בסימן תפ"ד לענין ברהמ"ז, ודעתו שם דבדיעבד יצא וכמש"כ, ובפ"ח שם חולק עליו מהא דכאן דכשלא אמר על הסדר לא יצא, ובאמת אין השגה מזה על הב"י וכמש"כ, ואח"כ מצאתי במאמר מרדכי שגם הוא כתב דכדברינו ליישב דברי הב"י, וכעין זה כתב ג"כ בנהר שלום עי"ש. עכ"ד הביאור

הלכה. ומתבאר מד' הבה"ל דיש מקום לפרש הא דאמרו בגמ' שתאן בב"א היינו בלא הפסק, אבל אין הכוונה לאמירת הדברים, ואולם רשב"ם פ'י שלא על סדר משנתנינו, ובאמת דפי' הביאור הלכה בדעת הב"י צ"ע, דמדוע יהי' בזה נפ"מ אם שותה רצופין או עם הפסק דסו"ס שותה ד' כוסות [וי"ל דאין דרך חירות בשתיית יין כמה פעמים בב"א]. גם צ"ע דמה יענה לדעת הרמב"ם, דהא הרמב"ם כתב דשתאן בב"א יצא ידי חירות ולא יצא ידי ארבע כוסות, ואם הפי' שתאן בלא הפסק [ולא מטעם חיסרון ברכות] מהו זה שיצא ידי חירות, ואפשר דהב"י מודה דלהרמב"ם לא יצא ידי הברכות, והב"י מיידי לענין "חיוב שתייה" דחיוב זה יצא, אבל עכ"פ ודאי צריך הוא לחזור ולברך כדן כל הברכות דטעונות כוס [אלא לענין אם סגי בטעימת אחר], אבל לגי' התוס' והטור דלא יצא "כלל" דאז ודאי יקשה דמה עם חיוב שתייה, דזה אינו נוגע להברכה לדעת הב"י. ולזה צריכין לפרש דהפי' שתאן בב"א היינו בלא הפסק ולא יצא כלל, אבל אם שתאן בהפסק יצא ידי"ח השתיה, אבל לפי"ז אפשר דעכ"פ צריך שוב לברך עליהם. [ואפשר דהב"י יבאר דלא יצא ידי ד' כוסות אין הכוונה דצריך בפועל לחזור, כיון ד"ל דחז"ל לא תיקנו לברך אלא באותן כוסות שמקיים בהם כבר חיוב שתייה כלשון הגמ' קי"ז ע"ב, רק כוונת הגמ' לא יצא ידי ד' כוסות, היינו דלא קיים המצוה אבל אין לו תקנה]. ואפ"ל דהב"י יבאר דגם לדין הכוונה שתאן בב"א לא יצא דצריך לחזור ולברך עליהם, אבל יצא ידי"ח השתייה, ונפק"מ דא"צ לשתות כל אחד.

ט. ונלענ"ד דבאמת היא דכבר אמר ההגדה בוה י"ל דלא יצטרך שוב לחזור, דחז"ל תיקנו רק דחייב לאומרה על הכוס, אבל לא אמרו דיהי' זה עיכוב. וביותר לענין בהמ"ז היא דכבר בירך בהמ"ז לא נצריכנו לחזור לכו"ע לאכול ולברך בהמ"ז, כיון דהחיוב בהמ"ז הוא על האכילה, ורק דאמרו דהיא דכבר בירך בהמ"ז יאמרנה על הכוס, והא כל בהמ"ז דטעונה כוס למאן דאמר, ומ"מ אם בירך בהמ"ז אין לו תקנה, וה"נ דכוותה אם כבר בירך בהמ"ז שוב אין לו תקנה, ונמצא

תוכחת מגולה לאותן שאין נזהרין בזה בכל השנה ליטול קודם שיאכל דבר שטיבולו במשקה, דמה נשתנה הלילה הזה מכל הימים שבשנה, ואם בא לטהר עצמו טפי בלילה זו הו"ל להזהר עכ"פ בימי התשובה שנוהרים הכל לאכול פת של ישראל דוקא, אלא ודאי שאין כאן אלא חסרון זהירות ואין מדקדקים להשוות מידותיהם, ע"כ. אכן החק יעקב ס"ק כ"ח מיישב שמה שנוטלים בלילה זה הוא כאחד משאר שינויים שעושים בלילה זה כדי שישאלו, ע"כ. ולכאן י"ל דע"פ דברי החק יעקב מתורץ ג"כ הקושיא מדוע נוטלים ידים על הכרס אף שהוא פחות מכזית, דהטעם הוא לא משום דבר שטיבולו במשקה אלא כדי שישאלו התינוקות.

אולם נראה שא"א לתרץ כן, דהלא בגמ' בפסחים קט"ו ע"א הנ"ל מפורש הטעם שנוטלים ידים מטעם דבר שטיבולו במשקה ולא משום שישאלו התינוקות, וע"כ משום דהטעם שישאלו התינוקות נאמר דוקא לענין הטיבול ולא לענין הנטילה, וע"כ כונת החק יעקב שאמנם הטעם לנטילה הוא בשביל דבר שטיבולו במשקה, אבל בלילה פסח כולם נהגו לקיים דין זה כדי שישאלו התינוקות, ובאופן דלענין פחות מכזית את"ל שאין בזה סרך חיוב של נטילה דדבר שטיבולו במשקה מדוע איפא חייב בנט", דהטעם שישאלו התינוקות אינו סיבה מצד עצמה לחייב וכנ"ל.

ה. והנה החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"ב ל"ח, ע"ו) כתב לתרץ באופן אחר, דבאמת עיקר החיוב נט"י הוא על כזית, אלא שבזמן חז"ל ידעו את הדין אם מברכים ברכה אחרונה על הכרס ואכלו כזית, ולכן כיון שנתקנה התקנה תו לא פקע אף שהאינדא אוכלים רק כזית, עכ"ד. ולכאן אכתי לא איפרק מחולשא, דמאחר ויסוד החיוב נט"י על הכרס הוא משום דבר שטיבולו במשקה, א"כ אם האינדא אוכלים פחות מכזית שוב ליתא לתקנת נט"י.

ולכן י"ל דבזה שפיר יש לצרף סברת החק יעקב הנ"ל ולומר דנכון שבפחות מכזית ליכא לעיקר התקנה דדבר שטיבולו במשקה, אבל כיון שכבר נתקנה התקנה דנט"י בזמן שאכלו כזית לא ראו לעקור תקנה זו, כדי שעכ"פ יתקיים כאן כדי שישאלו התינוקות.

מיהו יש להעיר קצת בד' החיד"א דאם רואים שהאינדא מצות אכילת כרס היתה אף בפחות מכזית, א"כ מדוע בזמן חז"ל אכלו כזית, ואף את"ל שלא אכלו בדרך חיוב אלא בדרך רשות הרי הוא מכניס את עצמו לברכה שאינה צריכה (להצד שאין הכרס שייך להסעודה שאז נמצא שצריך לברך עליו ברכה אחרונה קודם הסעודה). וצ"ע. וחכ"א תירץ דכיון שיש הרבה זמן עד הסעודה שפיר לא חשיב ברכה שא"צ, כיון שיש לו הנאה כעת באכילה זו, ודפח"ח.

ו. והנה ראיתי להאור לציון חלק ג' (פ"ט"ו תשובה ח') שכתב שצריך שהמים שמתביל בהם את הכרס יהיו רוב מים, דאם לא כן לשי' הראב"ד אין זה חשוב משקה להכשיר ולקבל טומאה, ויש להעיר דלפימשת"ת הרי אין הלכה לגרום טיבולו במשקה אלא עיקר הדין הוא לטבל במשקה כדי שישאלו התינוקות וממילא הוא דצריך נט"י, ואם הדין נותן שא"צ ליטול ידיו לא איכפת לן, ואף לפימשת"ת דיש ענין שישאלו התינוקות על עצם הנטילה (עכ"פ לאחר שכבר נהגו בנטילה), מ"מ כיון שבלאו הכי נוטלים מאי איכפת לן אם באמת יש כאן חיוב נטילה או לא. וצ"ל דמ"מ לא פלוג רבנן, וצריך שיהא כאן נטילה בתורת חיוב, ועיין.

מיהו לכאורה יש להביא ראיה מדברי הב"י דאכן איכא חיובא בעצם דנט"י, דיעו"ב ב"י ריש סימן תע"ה דאין ליטול ידיו לכרס ולהתנות לסעודה, כיון שתיקנו נטילה ב' פעמים, יעו"ש. ולכאן מורים הדברים דס"ל להב"י דנא' כאן חיוב נט"י מצד עצמו. ויל"ע עוד.

ודע דזה פשוט דאף אם פחות מכזית א"צ נטילה היינו אם בכללות אוכל פחות מכזית, אבל אם אוכל בכללות כזית הגם שכל פרי בפ"ע הוא פחות מכזית ודאי צריך נטילה, דהרי אף בפת פחות מכזית להסוברים דא"צ נטילה א"צ שיהא כזית שלם, אלא אף פירורין מצטרפים לכזית, דהכל תלוי בשם אכילה, וה"נ בדבר שטיבולו במשקה, ופשוט [ושור"ר בס' פסקי תשובות סי' קנ"ח שכתב ג"כ הכי מסברא דנפשיה, וז"ל].

סימן י"א

בענין מוציא מצה האם צריך ג' מצות או ב' מצות

[ויברר בו דעת מרן השו"ע בדין זה]

א. עמדתי ואתבונן בענין הג' מצות שבקערת ליל הסדר, האם צריך לאחוזו שתי מצות בזמן מוציא מצה, העליונה והפרוסה, או שצריך לאחוזו כל השלשה מצות.

וטעם הספק הוא, האם נאמר דליל פסח לא גרע משאר יו"ט שצריך לחם משנה על ב' ככרות שלימות, ולכן גם כאן צריך ב' שלימות מלבד הפרוסה, או שנאמר דכאן שנאמר דין לחם עוני בפרוסה, הרי הפרוסה מצטרפת ללחם משנה.

ובאמת שכבר נחלקו בזה הראשונים וכמו שיתבאר בזה לפנינו, אבל כאן עמדתי לברר ולבאר מהי דעת מרן השו"ע.

ב. והנה מקודם נפתח בדברי מרן בסימן תע"ה סעיף א' שכתב וז"ל: יטול ידיו ויברך על נטילת ידים, ויקח המצות כסדר שהניחם הפרוסה בין השלימות ויאחזם בידי, ויברך המוציא ועל אכילת מצה ואח"כ יבצע מהשלימה העליונה ומהפרוסה משתיהן ביחד וכו'. וכאן הספק

ועיין להטור בסימן קנ"ח שפסק שצריך ליטול ידיו לדבר שטיבולו במשקה, וכתב הב"י דנראה מדברי הטור שאף מברכין על נטילה זו, וכן נראה מדברי הרא"ש, וכ"פ הרמב"ם, ויעו"ש עוד, ומסיק הב"י שכיון שיש חולקים בדבר (התוס' הנ"ל ועוד ראשונים) יטול בלא לברך, עכ"ד, וכ"פ בשו"ע סעיף ד'.

ועיין להטור בסימן תע"ג שכתב, ונוטל ידיו לצורך טיבול הראשון, דכל שטיבולו במשקה צריך נטילה ומברך ענט"י.

והנה יעו"י להמ"ב בסי' קנ"ח ס"ק כ' שכתב וז"ל, ומ"מ בפחות מכזית נראה לי פשוט שאין להחמיר בזה כלל, דאפילו בפת הרבה אחרונים מקילין וכנ"ל במשנ"ב, ע"כ. והיינו שהמ"ב מדמה שיעור אכילה של דבר שטיבולו במשקה לשיעור אכילה של פת, וכמו שלענין פת כתב השו"ע בסעיף ג' י"ש שאומר שפחות מכזית א"צ נטילה ה"ה כאן, וקו"י הוא כיון שלהתוס' בזמנינו א"צ נטילה לדבר שטיבולו במשקה.

אולם יעו"י להביה"ל בסימן תע"ג סעיף ו' שכתב על מה שפסק שם השו"ע, נוטל ידיו לצורך טיבול ראשון ולא יברך על הנטילה, ויקח מהכרס פחות מכזית ומטבילו בחומץ וכו', וז"ל, ומכאן משמע דבר שטיבולו במשקה צריך נטילה אפילו בפחות מכזית, אף שבפחות כתב המחבר בסימן קנ"ח סעיף ג' בשם י"א דא"צ נטילה בפחות מכזית, וזהו שלא כמו שכתבנו שם במשנ"ב בס"ק כ', וכבר העירתי זאת בהדפסה שניה בשולי הגליון, אכן כעת מצאתי תנא דמסייע לדברי הלא הוא הרשב"ץ בספר יבין שמועה דף ל"ה שכתב בענין כרס דדעת הרמב"ם דבעינן כזית, וכתב דכן מסתבר דכיון דצריך נטילה בודאי כזית בעינן כבאוכל פת גמור, דמסתבר דאינו חייב בנטילה דבדאי לא גזרו בכגון זה משום סרך תרומה, וכמו כן לענין פירות בדבר שטיבולו במשקה, והביאו ג"כ במטה יהודה הרי ממש דכדרינו, וצ"ע לדניא, עכ"ל.

ומבואר כאן בד' הביה"ל שיש צד לומר דאף דבפת דוקא בכזית צריך נט"י, אבל בדבר שטיבולו במשקה אף פחות מכזית צריך נטילה, אלא שהדבר אינו מובן האין דבר שטיבולו במשקה יהא חמור יותר מפת, וכבר הקשה כן הרב חיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"ב סי' ל"ח אות ע"ו) דיציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא. אלא שמוכח כן מדין נטילה לכרס שאוכל פחות מכזית וצריך נטילה, והחיד"א שם יישב זאת, ויובא לפנינו א"י"ה.

ב. אכן הנראה לבאר בזה בעוה"י דחלוק חיובא דנט"י לפת מחיובא דנט"י לדבר שטיבולו במשקה, והוא דהנה נתבאר ל' רש"י והתוס' דיסוד החיוב ליטול על דבר שטיבולו במשקה אינו משום הדבר עצמו, אלא משום המשקה עצמו שמתמא את המשקה ושותה אותו ע"י אכילת הדבר, וכ"ה בל' הר"ן, ואשר לפי"ז י"ל דיסוד הדין שצריך כזית הוא משום דבעינן אכילה, ואין אכילה פחותה מכזית, וא"כ כל זה שייך דוקא לענין חיוב נט"י על פת שבזה החיוב הוא אכילת הפת, אבל בדבר שטיבולו במשקה שאין חיובו מצד האכילה אלא מצד שתיית המשקה שעל הדבר הרי אין זה תלוי בכזית כלל.

ועיין בחזו"א אור"ח (כ"ה, ט"ו) שג"כ חילק על דרך זה, אבל לענין השיטה דצריך כביצה לנט"י שביאר דבזה חלוק הוא פת מדבר שטיבולו במשקה, דגבי אוכל ששיעורו לקבלת טומאה תלוי בכביצה, לכן אין חיוב נט"י על פחות מכביצה, אבל דבר שטיבולו במשקה שחיובו הוא בעבור המשקה גופא, והרי משקה מטמא בכל שהוא.

ג. אולם לאחר העיון נלענ"ד שחילוק הנ"ל שחילקתי בין פת לדבר שטיבולו במשקה לענין כזית קשה לאומרו, שהרי אם נאמר שגדר החיוב בדבר שטיבולו במשקה הוא בעבור שתיית המשקה היה צ"ל רביעית, וע"כ דכאן דנים את המשקה טפל לאוכל, והיינו שהגם שיש עליו שם משקה וכדחז"י שמתמא בכל שהוא ושנעשה תחילה, אבל כל זה לענין החפצא שנחשב משקה, אבל לענין הלי' שיעורין דאכילה ושתיה דינו כאכילה דנחשב הכל מעשה אכילה, ויסוד לזה מהמבואר ביומא דף פ' עמוד ב' דהאוכל ירק וציר שעליו מצטרף הציר לשיעור ככותבת ביה"כ, ואף שאין אכילה ושתיה מצטרפין מ"מ חשיב הכל כאכילה, וכן פסקו המג"א והמ"ב סימן ר"י לענין ברכה אחרונה, וא"כ שפיר צ"ל הדין דאף לענין טיבולו במשקה תלוי דוקא באכילת כזית כיון שאף המשקה טפל הוא לאכילת הפרי, אלא שא"כ יצא דעכ"פ המשקה מצטרף להפרי לענין שיעור כזית.

ו"ל עוד בסגנון אחר, דאפשר שעיקר הענין במה שצריך כזית לנט"י הוא משום דרך אכילה, שגזרו על מילתא דשכיחא, וא"כ אף אם החיוב בדבר שטיבולו במשקה הוא בשביל המשקה, מ"מ כיון שלא בא לשתות את המשקה בשביל עצמו רק בשביל אכילת הפרי הרי הדרך הוא דוקא אם יאכל כזית, ולפי"ז י"ל דהמשקה לא יצטרף לשיעור הכזית, ועיין. ומיהו י"ל דעדיין מצטרף לכזית, ד"ל דשפיר חשיב דרך לאכלו עם המשקה [ועיין בבן איש חי שנה שניה פר' תזריע שפסק דאף על פחות מכזית בדבר שטיבולו במשקה צריך נטילה, וכ"פ בכה"ח].

ואם כנים אנו בזה שאף דבר שטיבולו במשקה פחות מכזית א"צ נט"י, הרי הדרא קושיא לדוכתינן מדוע צריך ליטול ידיו על אכילת הכרס, שהרי למאי דפסק השו"ע אכילת כרס היא פחות מכזית, וכמו שהקשה הביה"ל.

ד. ומתחילה עלה במחשבה לתרץ דהנה יעו"י להט"ז בסימן תע"ג סק"ו שכתב על דין זה שנוטלים ידים על הכרס וז"ל, מכאן יש

דאין חיוב מיוחד לברך בהמ"ז בשביל הד' כוסות, אלא דאחרי שצריך לברך בהמ"ז שוב יש לו חיוב לברך על הכוס, וזהו שורש כוונת הב"י בסי' תפ"ד שבא לבאר דבהמ"ז לא דמי לברכת אכילת מצה, כיון דאין לו חיוב לברך בהמ"ז מדין ד' כוסות, אלא שיש לו חיוב לברך בהמ"ז מדין בהמ"ז, ואם שתאן שלא על הסדר יצא יד"ח שתיה, ונהי דעדיין יצטרך לברך על הכוס בבהמ"ז [אם שתה מקודם בהמ"ז], מ"מ א"א לומר דבהמ"ז היא חיוב בשביל הד' כוסות. ודו"ק. ובאמת דזה מחלו', דבב"י סוס"י תפ"ג הביא בשם אור"ח בשם הרא"ה דמי שאין לו יין לא יברך אשר גאלנו, ואלמא דהי' כמו קידוש דאינו אלא על הכוס, וכד"מ שם כתב דנראה לא כך. והיינו דהד"מ סובר דהוא חיוב ברכות בפ"ע גם אם אין לו כוס, ולפי"ז אם בירך יצא יד"ח ושוב אין לו תקנה אלא שישתה בלא כוס.

י. והנה גרסי' עוד בגמ', ת"ר הכל חייבין בארבע כוסות הללו א' אנשים ואחד נשים וא' תינוקות. א"ר יהודה וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין, אלא מחלקין להם קלויות ואגוזין בע"פ כדי שלא ישנו וישאלו. ובפ"י רשב"ם. וא' התינוקות שגם הם נגאלו, וכי מה תועלת יש לתינוקות, הלא פטורין מן המצוות. לכאן צ"ב מהי טענת ר' יהודה דהא אית דין חינוך בכל התורה, ומהי הטענה "הלא פטורין הן מן המצוות". ועי' בהר"ן ז"ל שכתב וז"ל: כלומר דבכי הא לא שייך לחנכם במצוות, דכיון שאין נהנין ושמחינן בו אינו להם דרך חירות עכ"ל, ומתבאר דהר"ן מפרש דמירי בנוגע להחיוב שתיה [דדעת הר"ן ז"ל דאיכא חיוב שתיה בפ"ע ולא אף מדין שתיית ד' כוסות של ברכה, וכדמוכח בהר"ן ז"ל ד"ה ואם טעם, שהצריך "רוב הכוס" ממש כדס"ל לה"י"א בשו"ע]. ואהא קאמר ר"י דאין לחנך היכא דאין כאן צורת המצוה, וכ"מ בחגיגה דף ו' א'. אולם צ"ע פ' רשב"ם, דא"כ יקשה לן הא דפ"י רשב"ם בטעמי' דת"ק משום דאף התינוקות נגאלו, דל"ל הך טעמא, דממנ"ם, אם סובר ת"ק הך סברא דאין דרך חירות לתינוקות, א"כ מה יועיל הטעם דאף הם נגאלו, ואם לא ס"ל לת"ק הך סברא א"כ ל"ל לרשב"ם טעמא דהן נגאלו, תיפול משום חיוב חינוך. גם יש להבין מה האי דפ"י רשב"ם בטעמי' דר"י משום דתינוקות פטורין מן המצוות, דאכתי נחייבם מדין חינוך (ואם כוונתו לפ"י הר"ן היה לו לפרש זה). והי' נלענ"ד דרשב"ם מפרש הסוגי' דמירי אפי' בקטנים שלא הגיעו לחינוך, ומ"מ חייבם ת"ק משום שהן נגאלו, דסובר ת"ק דכיון דהם נגאלו יש מקום לחייבם הגם דרחמנא פטרי', וכמו דנשים חייבות בד' כוסות מטעם שאף הן היו באותו הנס, ואע"ג דרחמנא פטר לנשים מדין מ"ע שהז"ג, ואהא פליג ר"י ואמר דמה תועלת כו', ופ"י רשב"ם דקטנים פטורין מן המצוות, היינו דסובר דטעמי' דאף הן היו באותו הנס שייך דוקא בגדולים דישנן בכלל מצוות לא בקטנים, ולפי פ"י זה בדעת רשב"ם אפשר דשפיר היכא דהגיעו לחינוך גם לר"י חייבים.

יא. והנה התוס' דף צ"ט ע"ב וכן הרא"ש ז"ל כאן רצו להביא ראי' מהך בריית' דתינוקות, דש"מ דכ"א וא' צריך לשתות מהדר כוסות, ודחו דילי'פ הכוונה "הכל חייבין בשמיעת ד' כוסות ומשום חינוך". וכאן הבן שואל, דלכאן הדברים מתמיהים, דאם ס"ל להתוס' דאין חיוב אלא מטעם הברכות [דלזוה א"צ שכ"א וא' ישתה], א"כ מהו טענת ר"י דמה תועלת יש לתינוקות ביין, דנהי דלא שייך בהו חירות, אבל אכתי איכא חיוב ברכה כמו קידוש, דאטו פטר להו ר"י מחיוב קידוש. ואם התוס' היו מפרשים וכפ"י רשב"ם הנ"ל שביארתי לעיל, הוה ניחא. אבל התוס' הא דייקו בלשונם שכתבו: ויש לדחות דחייבין לשמוע ברכת ארבע כוסות קאמר "ומשום חינוך". הרי דמפרשי כהר"ן דמירי בכה"ג דהגיעו לחינוך, וצע"ג. [שור"ר בפר"ח סי' תע"ב בסוף הסימן שדחה דברי תו' מכח קו' הנ"ל].

סימן י'

בענין חיוב נט"י לדבר שטיבולו במשקה פחות מכזית

[ויבאר בו חיוב נטילה על אכילת הכרס]

א. גרסינן בפסחים דף קט"ו ע"א, א"ר אלעזר א"ר אושעיא כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים, א"ר פפא ש"מ האי חסא צריך לשקועיה בחרוסת משום קפא. דאי ס"ד לא צריך לשקועיה נט"י למה לי הא לא נגע, ודילמא לעולם אימא לא צריך לשקועיה, וקפא מריחא מיית, אלא למה לי נט"י, דילמא משקעו ליה, ע"כ.

ובטעמא דכל דבר שטיבולו במשקה צריך נט"י פירש"י משום המשקה, כיון שהידים שניות הם, וכל הפוסל את התרומה מטמא משקה להיות תחילה. וכן פ"י התוס' דנטילה דהכא לא משום קדושה ונקיות כמו בנהמא, אלא כדי שלא יטמא המשקין להיות תחילה ויהא אסור לשתותו ולפסול את גופו. אכן התוס' הביאו בשם רש"י דהך נטילה היא כמו נהמא, דכיון שמתמא את המשקין להיות תחילה לכן הו"ל הנך פירות כמו נהמא, והקשו ע"ז דא"כ מאי פריך הגמ' למה לי נט"י הא לא נגע, האי בלאו הכי מאחר וסו"ס אכיל משקה המטבול לא גרע מאוכל מחמת מאכיל דבעי נט"י, ועי' מהרש"א שהרגיש דרש"י לא פ"י בהדיא דהוי כמו נהמא, ועכ"פ דעת התוס' דאין נטילה זו בגדר חיוב כמו נהמא, אלא הוא כדי שלא יטמא המשקין ויאסר לשתותם ולפסול את גופו, ועל כן נראה דאין לברך על נטילה זו כיון דליכא הכא מצוה לשמוע דברי חכמים, וכ"ש אנו שאין אנו נוהרין מלמאמאות עצמנו ומלאכול אוכלין טמאין אין אנו צריכין לאותה נטילה, והמברך ה"ז ברכה לבטלה, עכ"ד.

בביאור דברי מרן שכתב "ויאחזם" בידו, אם כונתו על השלש מצות, או רק על השתי מצות. וראיתי להמג"א ס"ק ב' וכן להמ"ב בס"ק ב' שכתבו: ויאחזם בידו "כל שלשתן" העליונה והתחתונה בשביל לחם משנה, והפרוסה על שם לחם עוני, ויברך ברכת המוציא ויניח השלישית להשטמ מידו, ויברך על הפרוסה עם תפיסת העליונה על אכילת מצה, ויברך שתי הברכות טרם ישרם וכמו שמסיים המחבר ואח"כ כו'. וכתבו המקור לכך מהב"ח רש"ל והשל"ה. אלא דעדיין אין זה מוכרע דהמג"א מפרש כן "בדעת מרן", דיש לומר דהמג"א רק בא לומר עצם הדין דכך צריך לנהוג, אבל דעת מרן י"ל דיאחז ב' המצות.

ג. ובאמת שראיתי שכן כתב כאן הרב מחצית השקל על דברי הרב מג"א וז"ל, מלשון שו"ע משמע דדי כשאחז העליונה והפרוסה, דעל א' מברך המוציא ועל השני על אכילת מצה, וכיון ד"א לברך על השלימה המוציא ועל הפרוסה על אכילת מצה וי"א להיפך, לכך יאחז שתייהן ויברך שתי הברכות ז"א וכו', אבל ב"ח ורש"ל ושל"ה כתבו דצריך לאחז שלשתן משום לחם משנה דלמה יגרע ליל פסח משאר יו"ט בזה, אלא דבעינן פרוסה ג"כ משום דדרכו של עני בפרוסה, עכ"ל. ומבואר כאן מדברי המחצית השקל, דדעת מרן משמע שמספיק לאחז שתייהם.

ד. ולפי"ז צ"ל דמש"כ הב"ח ורש"ל ושל"ה מג"א ומ"ב שיאחז שלשתן, זהו שיטה שלהם ולא שיטת מרן. ומה שגם הבן איש חי וכה"ח כתבו שיאחז שלשתן י"ל דלחומר קאמר, דמסתבר דאף לדעת מרן ועכ"פ אך לדעת הסוברים דסגי לאחז שתייהם, מ"מ לא יגרע אם יאחז שלשתן, ומהיות טוב אמרו שיאחז שלשתן [אכן לקמן יתבאר מדברי הגר"א, שיש בזה גריעותא].

ה. והנה מקודם שאבאר בעזה"י דנראה דדברי המחצית השקל אינם עולים יפה בדעת מרן, ושאר הגר"א מבין בדעת מרן שצריך לאחז שלשתן, אבאר מה דלכא' צ"ע לפי"ד המחצית השקל, במה שכתב כאן מרן וכן בסימן תע"ג סעיף ד': מביאין לפני בעה"ב קערה שיש בה שלש מצות. הרי שהצריך מרן שלש מצות.

אכן י"ל דלעולם בשביל מוציא מצה סגי בשתי מצות השלימה והפרוסה, ורק מצד סדר הקערה כתב מרן שלש מצות, והיינו מצד שצריך מצה שלישיית לכוורך לכן כתב מרן שישדר ג' מצות. והנה הט"ז ג"כ כתב בס"ק א' על כן יאחז שתיים בידו. והעיר הפמ"ג מדוע כתב שיאחז שתיים. ולפי"ד המחצית השקל י"ל דהט"ז בא לבאר דעת מרן, ודעת מרן היא דסגי לאחז שתייהם בידו.

ו. אולם הגר"א בפירוש כתב בסימן תע"ג סעיף ד' על דברי מרן אלו וז"ל, שלשה כמ"ש בברכות ל"ט ב' ושבת קט"ז ב' הכל מודים בפסח וכו', ובפרק ערבי פסחים מה עני דרכו בפרוסה כו', וצריך עוד ב' שלימות ללחם משנה" כמ"ש שם שם וכו', והוא דעת הרא"ש סוף פסחים וסה"פ ומרדכי, אבל דעת הר"ף פרק ע"פ והרמב"ם בפ"ח מהל' חמץ ומצה ד"צ אלא ב' מצות, וכן דעת המ"מ והרבה גאונים וכ"ד רמ"מ, וכ"מ לישנא דמתנ"י הביאו לפני מצה כו', וכן מ"ש לחם עוני משמע כן דאל"כ אין זה דרך עניות כיון שיש לו ב' מצות וכו', וכן דעת הרשב"א בתשובה וכן עיקר, עכ"ל הגר"א.

ומתבאר מדברי הגר"א ז"ל דהבין דלדעת מרן שכתב בסימן תע"ג שצריך ג' מצות, ש"מ דס"ל כשיטת הרא"ש דצריך אף לאחז ג' המצות משום לחם משנה.

ז. והנה בעיון בדברי הב"י נראה שנוכל למצוא פתרון בזה, דז"ל הב"י בסי' תע"ה, וז"ל הרשב"א בתשובה, נוטל מצה שלימה ומניח עליה הפרוסה, ומברך המוציא ועל אכילת מצה על הפרוסה משום לחם עוני ואינו צריך שלש מצות, ואע"פ שאמרו מניח פרוסה בתוך שלמה כל שהקטן בתוך קרי ליה, עכ"ל. ובסוף סימן זה כתב רבינו שכן דעת הר"ף שדי בשתי מצות ושהרא"ש חולק, וכן נהגו. עכ"ל הב"י. והנה יש להסתפק בביאור מש"כ הב"י "וכן נהגו", אם זהו דברי הב"י מנדפשיה, דכן נהגו לברך על ג' מצות, וא"כ אין אחר המנהג כלום, וא"כ ודאי שאף כונת מרן בשו"ע היא לברך על ג' מצות, או שכונת הב"י הוא לד' הרא"ש, דהרא"ש חולק וכן נהגו לפי"ד הרא"ש, היינו כמו "ושכן" נהגו, וכל זה מדברי הרא"ש עצמו.

ח. ונראה דמזה שלא כתב הב"י "ושכן" נהגו, אלא וכן נהגו, משמע דזהו דברי הב"י בעצמו דכן נהגו אף בני ספרד. ועוד ראיה לזה דהנה ה"טור בסוף הסימן כתב: כתב רב אלפס שאין צריך אלא שתי מצות, אחת פרוסה לשנים, ומברך על חציה המוציא ועל אכילת מצה וחציה השני לאפיקומן, והשלמה לכריכה וכו', והתוספות כתבו שצריך לעשות שלש כדפרישית, וכן כתב רב עמרם, ולזה הסכים אדוני אבי הרא"ש ז"ל. עכ"ל ה"טור. והנה לא כתב ה"טור שום מנהג בזה, אלא כתב דכן כתב הרא"ש שצריך ג' מצות. וא"כ קשה מה זה שכתב הב"י הנ"ל דה"טור כתב בסוף הסימן שהרא"ש חולק וכן נהגו, הרי ה"טור לא הזכיר מהמנהג כלום, ואמנם בב"י שם בסוף הסימן הביא לשון הרא"ש בפרק ערבי פסחים שכתב הילכך נהגו העם שלש מצות. אבל סוף סוף ה"טור לא הזכיר כלום מזה. אלא ודאי דמש"כ הב"י וכן נהגו הם דברי הב"י בעצמו, וא"כ אם אמנם דדעת הר"ף והרמב"ם דסגי בב' מצות, ובעלמא קי"ל כהר"ף והרמב"ם, אבל כאן שנהגו בג' מצות, אין אחר המנהג כלום, וא"כ בודאי שאף כונת מרן בשו"ע הוא שיאחז הג' המצות. וכן הבין הגר"א בסי' תע"ג וכו"ל.

וכיו"ב יש לדייק ממש"כ הב"י בסימן תע"ג על מש"כ ה"טור, שמביאים לפני קערה שבו ג' מצות, וז"ל: בסו"ס תע"ה כתב שזהו לדעת התוס' והרא"ש, אבל הר"ף סובר דסגי בשתיים, וכן דעת הרמב"ם, והעולם נוהגין כדעת התוס' והרא"ש, ע"כ. והנה אם כונת הב"י במש"כ שהעולם נוהגין כדעת התוס' והרא"ש שכל זה הוא מדברי ה"טור בסימן תע"ה, הלא ה"טור שם לא הזכיר כלל ממנהג זה, אלא ודאי דהם דברי הב"י מעצמו, וא"כ אין אחר המנהג כלום (וכן הבין בכה"ח שם). זאת ועוד, דמש"כ לצדד דגם אם מספיק לאחז שתייהם מ"מ יביא ג' מצות בשביל הכורך, הנה לשי' הר"ף מתבאר שבאמת א"צ מצה שלישיית לכוורך, אלא יוכל לאכול המצה השלימה לכוורך, וכלשון הר"ף שהובא סו"ס תע"ה, ומברך על חציה המוציא ועל אכילת מצה וחציה השני לאפיקומן, והשלמה לכריכה [ולא ס"ל שאין עושין מצות חבילות חבילות]. וא"כ מזה שפסק השו"ע שצריך ג' מצות, ש"מ שצריך לאחז ב' השלימות וכו"ל. וכן מוכח בב"י הנ"ל שכתב על דין זה דמביאין לפניו ג' מצות, דאין זה לשיטת הר"ף והרמב"ם. וכל זה ברור.

ט. ונראה דכן מוכח מלשון השו"ע בסי' תע"ה הנזכר בראש דברינו שכתב: ויקח המצות כסדר שהניחם הפרוסה בין שתי השלימות ויאחזם בידו כו'. ואם באמת א"צ לאחז אלא ב' מצות, א"כ למה כתב השו"ע בכלל שיקח המצות כסדר שהניחם הפרוסה בין שתי השלימות, הרי א"צ ליקח אלא הפרוסה והשלימה, אלא ודאי דכונת השו"ע שצריך ליקח שלשתם.

י. ומעתה נתברר לנו בבירור הגמור דודאי המנהג הוא ליקח ג' מצות, אף אצל בני ספרד, וודאי שכן הוא דעת מרן בב"י ובשו"ע, ושכן הבין הגר"א, ודלא כהמחצית השקל שנטה קו בזה. ודבריו אינם מכוונים לפענ"ד.

סימן י"ב

בפולגתא דרב הונא ורב חסדא היכא דליכא אלא מרור, ובביאור ד' ר"ל דזאת אומרת מצות צריכות כונה וכו'

א. פסחים דף קי"ד ע"א גמ' אמר ריש לקיש זאת אומרת מצוות צריכות כוונה, כיון דלא בעידן חיובא דמרור הוא דאכיל ליה, בבואר פה"א הוא דאכיל ליה, ודילמא לא איכוון למרור הלכך בעי למהדר לאטבולי לשם מרור, דאי ס"ד מצוה לא בעיא כוונה, למה לך תרי טיבולי, והא טביל ליה חדא זימנא. ממאי, דילמא לעולם מצוות א"צ כוונה, ודקאמרת תרי טיבולי למה לי, כי היכי דליהוי היכרא לתינוקות, וכי תימא א"כ לישמעין שאר ירקות, אי אשמעינן שאר ירקות הו"א היכא דאיכא שאר ירקות הוא דבעינן תרי טיבולי, אבל חזרת לחודא לא בעי תרי טיבולי, קמ"ל דאפי' חזרת נמי בעינן תרי טיבולי, כי היכי דליהוי ביה היכרא לתינוקות. ועוד הא תניא אכלן דמאי יצא, אכלן בלא מתכוין יצא כו' תנאי היא, דתניא רבי יוסי אומר אע"פ שטיבל בחזרת מצוה להביא לפניו חזרת וחרוסת ושני תבשילין, ואכתי ממאי, דילמא קסבר רבי יוסי מצוות אין צריכות כוונה, והאי דבעינן תרי טיבולי כי היכי דתיהוי היכרא לתינוקות. א"כ מאי מצוה, מאי שני תבשילין. עכ"ד הגמ'.

ובפי' רשב"ם ד"ה דילמא הא קמ"ל, דבעינן תרי טיבולי משום תינוקות שישאלו, ועבדי היכרא טובא, ע"כ. נראה מפ' רשב"ם דאי מצוות א"צ כוונה הא דעבדי תרי טיבולי אע"ג דיצא יד"ח כבר באכילת מרור קמא (בטיבול ראשון), מ"מ מצרכי' תרי טיבולי דליהוי "היכרא טובא" בזה שמטבילים ב' פעמים. [וכמו שאמרו במשנה דמה נשתנה דהלילה הזה מטבילין ב"פ]. והא דמהדר ריש לקיש וכו'ת א"כ לאשמעי' שאר ירקות, פי' רשב"ם אבל במרור לחודיה לא בעינן תרי טיבולי, דכולי האי לא עבדינן משום היכרא דתינוקות להקדים אכילת מרור קודם זמנו, ע"כ. והיינו דר"ל לקושט' דמילתא קאמר, דאי מצוות א"צ כוונה הדין נותן דלא יאכל המרור קודם זמנו אלא רק אחר המצוה [דהכי הוא זמן מצוות על מצות ומורוים]. ולפי' רשב"ם ניחא היטב קו' הש"ס מר' יוסי, דר' יוסי קאמר אע"פ שטיבל בחזרת מצוה להביא לפניו חזרת, ואם מצוות א"צ כוונה הא יצא יד"ח בחזרת קמא, ושוב אין כאן מצוה אלא מדין היכרא "דליהוי היכרא טובא".

ב. אולם בתוס' ד"ה זאת אומרת מצוות צריכות כוונה, נראה דנחלקו בזה בתרתי. הא', דביארו התוס' דאי מצוות א"צ כוונה, הא דבעי' תרי טיבולי, כדי לאכול מרור כמצוותו. דז"ל התוס' בסוף דבריהם, דאפי' במרור בעינן תרי טיבולי כדי לאכול מרור כמצוותו ומשום היכרא. עכ"ד. ומתבאר דהתוס' ס"ל דהגם דמצוות א"צ כוונה נפיק יד"ח בטיבול קמא, מ"מ שייך עדיין קיום מרור כמצוותו אחר המצה (ומש"כ ומשום היכרא, נראה הכוונה לטיבול ראשון). וכן ראיתי שדייק בס' חזו"א או"ח סי' קכ"ד, פ' ערבי פסחים, בסוגיין. אולם באמת נלע"ד דצ"ע לבאר כך, דהא הגמ' מייית ראייה מהא דר' יוסי דאמר אע"פ שטיבל בחזרת מצוה להביא לפניו חזרת, דש"מ דמצוות צ"כ, דאי ס"ד מצוות א"צ כוונה ליכא מצוה, אלא משום היכרא, ואם איתא, הא להתוס' איכא מדין "מצוה" לאכול מרור אחר המצה אפי' שכבר אכל מרור. אע"כ נלענ"ד דאין כוונת התוס' כמו שכתבנו בתחילה ושהבין כן החזו"א, אלא כוונת תוס' כדי לאכול מרור כמצוותו, היינו טיבול ראשון, ומשום היכרא היינו טיבול שני (וכן הראשון, וכי היכי דליהוי היכרא טובא). [אך באמת פשוט לשון התוס' מורה דבעי'

תרי טיבולי משום ב' טעמים, א. לקיים מרור כמצוותו בטיבול שני. ב. ומשום היכרא היינו גם טיבול שני (דליהוי היכרא טובא)].

עוד מתבאר מהתוס' דהא דמהדר ר"ל הוא, דנהי דאם אין לו אלא מרור דין הוא שיאכל מרור גם קודם הסעודה, מ"מ במשנה משמע דסתמא תנן דאפי' אית ליה שאר ירקי א"צ ליהדר אירקי דוקא, ואלמא דלא קפדי' שיאכל מרור קודם הסעודה, וע"כ משום דמצוות צריכות כוונה.

ג. והנה שיטת ה"ר שמואל בהר"ן ז"ל ספ"ג דר"ה [וכ"נ מד' תוס' ספ"ק דברכות], דאע"ג דמצוות א"צ כוונה, מ"מ אם מכין בפירוש שלא לצאת אינו יוצא [וכ"כ התוס' סוכה ל"ט ובהרא"ש שם]. ולכא' יש לתמוה מן הסוגיא דהכא, דאם איתא כדבריהם ז"ל, א"כ מאי איכפת לן אי מצ"כ או לא, דהא שפיר יכוין בהדיא שלא לצאת, ויקיים מצוות מרור אחרי המצה כדנינו. וחשבתי לתרץ ושו"ר שביאר כן בס' חזו"א כאן, וע"כ אמרתי להעתיק לשונו, אין להוכיח מכאן דלמ"ד מצוות אין צריכות כוונה אף דאם חשב בפירוש שלא לצאת יצא, ד"ל דבאמת אם כיון בפירוש לא לצאת לא יצא, אלא דסבר ר"ל דלא היה להם לחכמים לתקן לאכול מרור משום היכרא, כיון שהוא מסור לכל ולא איזדהרו בה לכיון שלא לצאת, ואתו לידי תקלה שיעשו אח"כ ברכה לבטלה, עכ"ד. הנה מש"כ החזו"א בסוף דבריו שיעשו אח"כ ברכה לבטלה, נראה דכוונתו לרב הונא דס"ל דמברך בפה"א ברישא ועל אכילת מרור לבסוף כדאיתא לקמן בסוף העמוד, ולזה אם לא יכוונו כלום, יצאו יד"ח בטיבול ראשון, ושוב תהי' הברכה לבטלה. אולם צ"ע ל"ל להחזו"א כולי האי, דהא לרב חסדא מברך ברישא על אכילת מרור [ואפי' אי ס"ל דמצוות צ"כ כדאית' לקמן בתוס' קט"ו א'], בפרט דהתוס' כתבו לדייק דהגמ' כאן מייירי גם אליבא דרב חסדא, [ואולם הרמב"ן במלחמות מבאר דר"ל קאי אליבא דרב הונא]. וא"כ בהכרח החששא הוא באופן אחר, דכיון דמקדים מרור ברישא, עדיף לחזר אחר שאר ירקות כדי שלא לאכול מרור ברישא. [ולכוין שלא לצאת יש לחוש לאלו שלא יזהרו בכך מחוסר ידיעה].

ד. והנה לפי' רשב"ם דטענת ריש לקיש הוא דלא עבדי' כולי האי להקדים מרור קודם זמנו [והיינו אפי' אי ליכא אלא מרור], לכא' יקשה לפרש כמש"כ, דלא מסתבר דמשום דהדבר מסור לכל יבטלו תקנת טיבול כדי לקיים מצוות מרור לכתחילה, ולפי"ד החזו"א ניחא, דיש כאן חשש איסור ברכה לבטלה וזה עדיף, ודו"ק. ומשמעות לשון החזו"א מוכח כן דקאי לפי' רשב"ם, הדק היטב בלשונו. ומ"מ מי שיודע בעצמו שמכוין שלא לצאת לכא' עדיף שקיים הטיבול ראשון, או דנאמר דחז"ל לא תיקנו בכלל כדי שלא להיכנס בחשש הזה. וכן נראה יותר.

ה. אולם מאי דצ"ע בזה, דהנה מבואר בגמ' דמ"מ אע"ג דמצוות א"צ כוונה אין ראיית ר"ל ראייה, ד"ל דהא דצריך תרי טיבולי הוא משום היכרא, והיינו להתוס', דאין ה"נ דצריך לחזר אחר שאר ירקות לכתחילה, ולרשב"ם דאע"ג דאין לו אלא מרור לא מבטלי' תקנת טיבול, ולכא' יל"ע בהא דמייית ראייה מהא דר' יוסי דאמר אע"פ שטיבל בחזרת מצוה להביא לפניו חזרת, דהא הדין נותן דאע"ג דמצוות א"צ כוונה, מ"מ מי שיודע יכוין שלא לצאת כדי לקיים מצוות מרור כתיקונו, ושפיר א"ר יוסי דמצוה להביא לפניו חזרת. [ונהי דלא יתקנו לכתחילה אליבא דר"ל, מ"מ אחרי שתיקנו ודאי דמוטל עליו שלא לצאת, ומי שלא כיון שלא לצאת הוא ביטל הדין, אבל משום איהו לא ישתמט מלכתוב מצוה כיון דכך הוא צ"ל הדין]. וצ"ע.

ואולי זהו דעת הרא"ש שהעתיק הא דר' יוסי דאמר מצוה להביא לפניו חזרת, ומ"מ פסק כהבריית' דאכלו בלא מתכוין יצא, דדבריו סותרים זא"ז, וכמו שעמדו בזה האחרונים ז"ל, ולהנ"ל א"ש, דשפיר קא"ר יוסי מצוה, כיון דצריך לכוין שלא לצאת, אלא דצ"ע דהגמ' הא לא משני הכי, והגמ' מוכיח מהא דר' יוסי דש"מ דמצוות צריכות כוונה. וצ"ע. עוד יל"ע לכא' אמאי לא נאמר דהוי כאומדנא דמוכח דאינו רוצה לצאת יד"ח במרור ראשון, כדי לקיים מצוות מרור אחרי המצה, כמו דלמ"ד מצ"כ אמרי' דודאי אינו מכין. וכן יל"ע לענין אתרוג או ספירת העומר, דאמאי לא נימא דודאי מכין שלא לצאת כדי לא להפסיד הברכה. וצ"ל דאין כאן התנגדות בהדיא, ולא סגי במה דלא ניחא ליה לצאת. ולפי"ז יל"ע אם דין זה שייך גם לענין ברכות כמו במ"מ אם יפסור המוציא [בכה"ג דהמזונות הם ספק], דלכא' י"ל דיש לן אומדנא שאינו מכין לפסור, אבל למש"כ אפשר דצריך התנגדות בהדיא [ויש בזה נפ"מ לדינא]. ואם גדר סתמא לענין ברכות הוא דהוי כמכוין, ודאי דמהני הך אומדנא. אבל לפ"מ דמשמע בשו"ע ורמ"א סי' ר"ו דאינו כן, יל"ע.

ו. גמ', פשיטא היכא דאיכא שאר ירקות מברך אשאר ירקות בפה"א ואכיל, והדר מברך על אכילת מרור ואכיל היכא דליכא אלא חסא מאי, א"ר הונא מברך מעיקרא אמרור בפה"א ואכיל, ולבסוף מברך עליה על אכילת מרור ואכיל, מתקייף לה רב חסדא, לאחר שמיילא כריסו הימנו חוזר ומברך עליה. אלא א"ר חסדא, מעיקרא מברך עליה בפה"א ועל אכילת מרור ואכיל, ולבסוף אכיל אכילת חסא בלא ברכה. בסוריא עבדי כרב הונא, ורב ששת בריה דרב יהושע עבדי כרב חסדא, והלכתא כוותיה דרב חסדא. רב אחא בריה דרבא מהדר אשאר ירקות לאפוקי נפשיה מפולגתא. עכ"ד הגמ'. ובפי' רשב"ם ד"ה פשיטא היכא דאיכא שאר ירקות, מברך מעיקרא בטיבול ראשון אשאר ירקות בפה"א דאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה, דכיון שיש לו שאר

ע"ב אמר' מהא דנקט ר' יוסי לישנא דמצוה להביא לפניו חזרת דש"מ מצ"כ, דאי מצות א"צ כוונה, משום היכרא לא הוה נקט לישנא דמצוה, וכן אמר' לקמן קט"ז א', בהא דאמר' שבכל הלילות אין אנו חייבין לטבל אפי' פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים, מתקיף לה רב ספרא חיובא לדרדקי, ע"כ. ומשמע דאין שם מצוה כלל ע"ז, וא"כ פשוט דאין ע"ז תורת ברכה. אך האמת אומר, דלא הבנתי כלל מאי ק"ל להש"ס להך לישנא דמצוה דעכ"פ חיוב מד"ס הוא, ועכ"פ י"ל כמש"כ דמה"ט נתפסת הברכה דעכ"פ הוי חיובא, וע"ז טור סימן תפ"ד לענין יצא מוציא בברכת בפה"א. [ולפי"ז היכא דלא הוי כלל מצוה אין בזה שום צד שתפסת הברכה, וכן למש"כ לעיל לבאר בדעת התוס' משום דמצ"כ הוא רק דין בפ"ע כדי לצאת יד"ח המצוה, וצ"ע מזה ע"ד אור לציון ח"א לענין תקיעת שופר, דלמש"נ הדברים אינם, אכן באמת להדרך הא' הדטעם דהוי עכ"פ מעשה מצוה, נ"פ דבע"ז כזית גם בטיבול ראשון (והגם דא"צ חרוסת), אולם במ"ב ובשעה"צ שם מתבאר דא"צ כזית, וע"ז בנה שם האור לציון בניינו, אבל עכ"פ יש לנו הדרך הב' דהברכה נתפסת כיון דעכ"פ הוי מצוה מתקנ"ח. ודו"ק].

יד. ולפי"ד הרמב"ן הנ"ל דהא דתני' מצוה להביא לפניו חזרת היינו היכא דלא עשה כדן, כיון דעפ"י הדין לרב חסדא צריך לכיין לצאת בראשונה, א"כ יק' דכמו כן נאמר למ"ד מצוות א"צ כוונה, דמיירי דכיון שלא לצאת בראשונה דאז צריך להביא לפניו חזרת, אע"כ דהרמב"ן סובר דלא מהני אם כיון בפירוש שלא לצאת. אך י"ל דהגמ' שם דדייק מר' יוסי, קאי אליבא דרב הונא דדייק דמצ"כ, וכמו שביארו התוס', דאי מצות א"צ כוונה הו"ל לאהדורי אשאר ירקי, והיינו דכיון דר"ל סובר כרב הונא דבדין הוא דיברך בזמן המצוה, לזה אי מצות א"צ כוונה יש לחוש משום שלא ידעו ויברכו הברכה אח"כ לבטלה וכנ"ל בשם החזו"א, אהא הולך סובב הגמ' לדחות, ד"ל דהמשנה קאי היכא דלית ליה שאר ירקי, ועוד מהבריית' דאכלו בלא מתכוין יצא, ואהא קאמר' תנאי היא, דמר' יוסי מוכח דאמר מצוה להביא חזרת, וסובר הגמ' השתא דר' יוסי דינא לכתחילה קאמר דעושה כדניו, מ"מ מצוה להביא לפניו חזרת, והיינו כרב הונא, דמתכוין לצאת רק בהמרו השני, דלמ"ד מצוות א"צ כוונה אין לו לכיין שלא לצאת משום דנתקנה הברכה דוקא בהראשון מה"ט שלא יבואו לידי מכשול. אבל אליבא דרב חסדא דס"ל דגם אי מצ"כ מ"מ צריך לכיין לצאת בהראשון בשביל לצאת יד"ח בהראשון כדי לברך עליו (משום הסברא דלאחר שמילא כריסו), מעתה מוכרחים לבאר הא דר' יוסי דמצוה דמיירי דוקא בעשה שלא כדן שכיון לצאת בסוף, ומעתה י"ל דגם אי מצוות א"צ כוונה מ"מ ר' יוסי מיירי דכיון שלא לצאת, וא"ש ד' הרא"ש שהעתיק שם הך דאכלו למרו בלא מתכוין יצא, וגם הך דר' יוסי דמצוה וכו', דהרא"ש אזיל בשיטת הרמב"ן וכמש"נ היטב כל מהלך הסוגיא. ודו"ק.

טו. והנה אמר' לעיל פ"ק דפסחים דף ז': הא דמברך בנטילת לולב בעל למ"ד דעל לישנא דלשעבר משמע, דהטעם משום דבעינדי' דאגבהיה נפק ביה, וקשה דהא יכוין שלא לצאת, ולהנ"ל א"ש דחז"ל תיקנו באופן זה כדי שלא יבואו לידי מכשול לאלו שלא ידעו, ולזה תיקנו הברכה בעל (ולא יכוין כלום). והנה בשו"ע הל' סוכה ס"י תרנ"א סעיף ה' כתב יברך על נטילת הלולב ושהחיינו קודם שיטול האתרוג כדי שיברך עובר לעשייתו, או יהפוך האתרוג עד שיברך. ולכא' הא יוכל לכיין שלא לצאת, ועצה זו כתב הב"י, ובמ"ב שם ס"ק כ"ה כתב בשם ביאור הגר"א דזו העצה היותר מובחרת שבכולן, ולכא' למש"נ הא י"ל פשוט, דחז"ל תיקנו דוקא עצה אחרת כדי שלא יטעה, וכמו גבי מרו, אלא ד"ל דמ"מ למי שידע הדין יוכל לכיין שלא לצאת [והשו"ע נקט לכו"ע]. אך בביאור הסוגיא לעיל ביארנו דנראה דגם מי שידע הדין מ"מ חז"ל תיקנו דוקא באופן זה שיצא יד"ח בהראשון משום הברכה שיברך דוקא בראשונה, יקשה דגם הכא נאמר כן, ואדרבה נראה דהשו"ע חזר בו מדבריו בבי"ב וס"ל דלא שפיר דמי לכיין שלא לצאת, אלא צריך שיברך מקודם שנטלו או שהפכנו, ואם בדיעבד נטל ולא כיון לצאת מסתברא דפשוט שיברך [וכמו שכת' הרמב"ן לענין הא דמצוה להביא לפניו חזרת דמסתברא דפשוט שיברך].

סימן י"ג

בענין חיובא דכורח להלל

א. דף קט"ו. גמרא, אמר רבינא אמר לי רב משרשיא בריה דרב נתן, הכי אמר הלל משמיה דגמרא, לא ניכרוך איניש מצה ומרו בהדי הדדי וניכול, משום דס"ל מצה בזה"ז דאו' ומרו דרבנן, ואתי מרו דרבנן ומבטיל ליה למצה דאו', ואפי' למ"ד מצות אין מבטלות זו את זו, ה"מ דאורייתא בדאו' או דרבנן דרבנן, אבל דאו' ודרבנן, אתי דרבנן ומבטיל ליה לדאו'. מאן תנא וכו'.

ומסקינן, השתא דלא איתמר הילכתא לא כהלל ולא כרבנן, מברך על אכילת מצה ואכיל, והדר מברך על אכילת מרו ואכיל, והדר אכיל מצה וחסא בהדי הדדי בלא ברכה, וזכר למקדש כהלל. וכתבו בתוד"ה אלא מברך אמצה כו', דלהלל גופיה הדין נותן שיאכל מצה לחודה ושוב יכרוך, כיון דהמצה הוי חיובא מדרבנן משום זכר למקדש וגם מרו. ולכא' ד' התוס' צ"ב, דהא להלל יצא יד"ח דאכילת מצה מיד גם כשלא כרוך, וכמבואר בתוד"ה אלא א"י אשי, ואיך נאמר דחייב משום זכר למקדש. וכן יל"ע בסוגיית הש"ס עצמה, דאמר' דחייב

מרו, לפי"ז למאי דפסק הלכתא כרב חסדא נקטינן דמצות א"צ כונה, ובעיקר דבריהם דבתקיעות כו', עכ"ל החזו"א. ובאמת אשכחן בדברי רבינו המאירי ז"ל כביאור החזו"א ז"ל שכתב וז"ל, ונראין הדברים שבמצות צריכות כונה או אין צריכות כונה נחלקו, שלדעת רב הונא מצות צריכות כונה, ומעתה לא יצא יד"ח מרו בראשונה, הואיל ולא כוון בה לצאת כמו שביארנו למעלה, וצריך לברך על זו השניה, והשיבו רב חסדא, וכי לאחר שמילא כריסו ממנה יחזור ויברך עליה, שהוא סובר מצות אין צריכות כונה, וכבר יצא בראשונה, שאלמלא טעם זה אין מלי הכרס מפקיע שלא לברך עליה בזמן חובתה, שהרי משנתנו בשאין שם שאר ירקי ואכל מרו בראשונה, ופירשה ריש לקיש לדעת מצות צריכות כונה, ופירש בטעמו, כיון דלאו בעידנא דמרו אכליה, דהא בבפה"א לבד אכלה, צריך לחזור ולטבל בברכת חובה, אלא ודאי רב חסדא כך היה אומר, לאחר שכבר יצא ממנו ועשה ממנו כל צרכיו, והוא המשל במלוי הכרס, אלא מברך על הראשונה שתיקן, ומטבל בשניה בלא ברכה, וכן הלכה, אלא שאם מכוין שלא לצאת בראשונה מברך על השניה אכילת חובה, ולדעת הפוסקים מצ"כ, בראשונה ברכת הנהנין ובשניה אכילת חובה, ואחר שכן ראוי לתמוה על גדולי הפוסקים שפסקו צריכות כונה ופסקו כרב חסדא, ויראה לי שלדעתם כונת רב חסדא לומר אחר שמלא כריסו במרו שאינו של חובה אלא הערה לתינוקות יברך בה ברכת חובה, וטעם זה אף למצות צריכות כונה ראוי לאומרו, אלא שעיקר הדברים כדעת ראשון, וממה שראינו לריש לקיש בפירוש משנתנו כמו שכתבנו, עכ"ל המאירי ז"ל.

י. אכן במה שהק' החזו"א דתקיעות אית בהו עכ"פ מצוה דרבנן, לענ"ד יש מקום להבין כוונת התוס', דס"ל דמ"מ לענין הדאו' אין אנו משגיחים בזה דקיים מצוה דרבנן, דזה הוי כמו מצוה אחרת לגמרי, ולזה דימו שפיר ענין תקיעות להכא. [ועכ"פ מתבאר שם מד' החזו"א כמש"נ לעיל, דהתוס' סברי דמקיים המ"ע דהמעומד ומכוין שלא לצאת בהמיושב, ואמנם בתוס' ראש השנה ט"ז משמע לא כך, וכן הביא החזו"א מתוס' ר"ה דל"ג ע"ב].

יא. והנה להנך ראשונים הנ"ל דסברי דאפי' אי מצוות א"צ כוונה מ"מ אם מכוין בהדיא שלא לצאת אינו יוצא, לכא' ליתא למש"כ התוס' דרב חסדא ס"ל דמצ"כ, דהא י"ל דס"ל מצוות א"צ כוונה, ומ"מ לא הק' רב חסדא לאחר שיצא יד"ח כו' כיון דמתכוין שלא לצאת בהמצוה, אכן למש"כ החזו"א לעיל ניחא, וכמו שציידנו לעיל, דכיון דאם נאמר כן יבא מכשול לברכה לבטלה, ממילא דהדין נותן שלא יברך אלא ברישא, כיון דאפשר שלא יכוין שלא לצאת, ואז תהי' אח"כ הברכה לבטלה. אכן קצת נראה דמשמע דהתוס' לא ס"ל דמהני כוונה בהדי' שלא לצאת, דאם כמש"כ, א"כ י"ל דזהו גופא רב חסדא קאתי לומר דלא תאמר דאין ברכה על מעשה שאין בו כלום, דז"א, ולאחר שמילא כריסו כו' וא"כ יברך מקודם, אך י"ל דמשמע להתוס' דרב חסדא לא בא לבאר הא דשייך ברכה ברישא, אלא בא לבאר הא דמברך בתחילה "ולא בסוף", ולזה שלא יברך לבסוף הא הטעם פשוט כיון דאפשר שיצאו יד"ח וכנ"ל. ולהמאירי דהפי' בגמ' דר"ח סובר מצוות א"צ כוונה ג"כ כן הוא, דחיישי' לאלו שיצאו יד"ח. אך קשה הא דסיים המאירי "אלא שאם מכוין שלא לצאת בראשונה מברך על השניה" וכו', דמשמע דמועיל שפיר כוונה זו שלא לצאת, ולהנ"ל הא לא חילקו חז"ל בדבר, ולעולם תיקנו ברכה ברישא, ומשמע מד' המאירי, דינו, דחז"ל אמרו דוקא למי שאינו מכוין כלום, דאז יברך ברישא, אבל מי שמכוין שלא לצאת אדרבה עדיף טפי, וצ"ע.

יב. והנה יש בזה עוד שיטה שלישית והיא שיטת הר"ן והרמב"ן ז"ל, דיעו' בהר"ן ז"ל שכתב אבל לרב חסדא, "דנפיק" בטיבול ראשון מברך לאכול. ומבואר מד' הר"ן ז"ל דיצא יד"ח בטיבול ראשון. ויתירה מזו מבואר כן בהר"ן ז"ל בפ' המשנה, וכן בהרמב"ן ז"ל במלחמות, שכתב וז"ל, כיון דקיי"ל כרב חסדא דמברך ברישא בפה"א ולאכול מרו ואכיל, ולבסוף אכיל בלא ברכה, ודאי מטיבול ראשון הוא דנפיק ליה יד"ח שהרי אכלו לשם חובה במתכוין, ועליו בירך, הלכך הא דתניא אע"פ שטיבל בחזרת מצוה להביא לפניו מצה וחזרת בדיעבד הוא, וה"ק אע"פ שלא טבל טבול ראשון בשאר ירקות, אלא טבל בחזרת שלא במתכוין, שלא היה דעתו אלא כמטבל בשאר ירקות ולא עליה אלא בפה"א, דמצוה להביא לפניו מצה וחזרת וחרוסת, אבל כשנהג כדברי רב חסדא אינו מצוה, אלא כמו שאמר רבינו ז"ל כדי שיראו תינוקות וישאלו, אבל ר"ל כרב הונא ס"ל וכו', עכ"ל הרמב"ן ז"ל. ויעו"ש בהרמב"ן בהמשך דבריו דמה"ט לרב חסדא צריך לחזור אשאר ירקות, והיינו דשיטת הרמב"ן ז"ל היא דלרב חסדא מצ"כ כהתו', אלא דכיון דאית לן הך סברא דלאחר שמילא כריסו ממילא דעדיף לברך ברישא, וכיון דא"א לברך על כלום אלא צריך מעשה מצוה, לזה צריך שיכוין לצאת ברישא יד"ח מרו, וכיון דלכתחילה עדיף לקיים מצות מרו אחרי המצה, לזה לכתחילה ראוי שיחזור אחר שאר ירקות, ודוק בזה.

שו"ר במ"ב ס' תע"ה ס"ק כ"ו וס"ק כ"ח שכבר עמדו בזה האחרונים ז"ל דיש כאן מחלו' תוס' ור"ן רמב"ן, ויעו"ש במ"ב ושעה"צ מש"כ עוד להוכיח מד' רש"י ורשב"ם יעו"ש.

יג. והנה במה שהקשיתי בדעת התוס' דאיהו מצוה יש כאן שבירך עליה, ושכן הק' החזו"א, אולי יש לומר דבאמת הא איכא חיובא משום היכרא, ונהי דלא תיקנו ע"ז חז"ל חיוב ברכה, אבל עכ"פ נתפס ע"ז שם מצוה דנ"מ דיתפס כאן חלות ברכה, אך באמת בגמ' דף קי"ד

ירקות הכי שפיר טפי שיברך בפה"א תחילה, דהיינו ברכה הראויה להן ויפטור את המרו מברכת בפה"א, ואח"כ יברך על החזרת על אכילת מרו ע"כ. ומבואר דרשב"ם מפרש דלכ"ע בין לרב הונא בין לרב חסדא עדיף לאהדורי אשאר ירקות. אולם התוס' ד"ה א"ר הונא מברך, כתבו, רב הונא סבר כר"ל דבעי כוונה, ואפי' אית ליה שאר ירקות עביד במרו שני טיבולי. ע"כ. ומבואר מד' התוס' דאליבא דרב הונא א"צ לחזר אשאר ירקות. והטעם פשוט, דכיון דמקיים מצוות מרו רק בטיבול שני כיון דמצוות צריכות כוונה ואינו מכוין לקיים המצוה בטיבול ראשון, אז אין סיבה לחזר אחר שאר ירקות. ונראה דהתו' לשיטתם בפ' הסוגיא לעיל, דר"ל ס"ל דאי מצוות צריכות כוונה, אז ניחא הא דמשמע במשנה דא"צ לחזר אשאר ירקות, ורשב"ם לשיטתו דפי' דראיית ר"ל היא ממה דכשאין לו שאר ירקות אוכל מרו ברישא, ומבטל מצות מרו שאחרי מצה.

ז. ויל"ע לפי רשב"ם מהו הטעם דצריך לאהדורי אשאר ירקות. וי"ל דגם לרב הונא גופיה איתא להך סברא דלאחר שמילא כריסו, אלא דס"ל לרב הונא דמ"מ משום הך סברא לא מברכי' ברישא אמרו, אבל עכ"פ לכתחילה עדיף לחזר אשאר ירקות כדי שלא ימלא כריסו מקדם.

ובדעת רב חסדא כתבו התוס' קט"ו א' דגם א"צ לאהדורי אשאר ירקות, [ובתוס' דף ק"כ א' כתבו דצריך לאהדורי אשאר ירקות]. ולכא' קשה הא דאמר פשיטא היכא דאיכא שאר ירקי כו'. ולכא' י"ל דאין כוונת הגמ' דחייב לחזר אחר שאר ירקות, אלא דהיכא דאיכא שאר ירקי ומברך על הירק אז אין מחלו', אך זה צ"ע דעכ"פ ל"ל להגמ' לומר דהמחלו' היא היכא דליכא אלא חסא, דהא גם היכא דיש לו שאר ירקי אלא שרוצה מ"מ לאכול מרו נחלקו בה. וראיתי בחזו"א שפי' דהמכוון הוא כדי לאהדורי נפשיה מפלוגתא, וכדאמר לק' דרב אחא בריה דרבא מהדר אשאר ירקי כי היכי דליפוק נפשיה מפלוגתא. אבל לפענ"ד אכתי צ"ע, דהא רב חסדא ורב הונא גופייהו לא נחלקו דוקא בדלית ליה אלא חסא אלא אפי' בדאית ליה שאר ירקי, והגמ' הא קאי אפלוגתייהו דר"ה ור"ח, ומ"מ דברינו יותר נראים דוחק, וע"כ צ"ל כד' החזו"א, וביאור כוונת הגמ', דלהלכה לדין היכא דאית ליה שאר ירקי מברך בפה"א אשאר ירקי, והיכא דלית ליה אלא חסא בזה מוכרחים אנו לבא לפלוגתא דר"ח ורב הונא.

אך לכא' נראה להוכיח כדברינו, דבאמת אין חיוב לחזר אשאר ירקות, והא דקאמר הגמ' פשיטא היכא דאית ליה שאר ירקי, הכוונה דכשיש לו שאר ירקות אז יוכל לברך עליהם, ולא מתורת חיובא קאמר, דבטור ס' תע"ה כתב טוב לחזור אחר שאר ירקות. ומקורו מהא דרב אחא בריה דרבא דהוה מהדר אשאר ירקי, וכ"כ בשו"ע ס' תע"ה, וקשה דמהו זה שכת' הטור ושו"ע "וטוב", דהא בגמ' אמרו בהדי' דהוי חיובא דהיכא דאית ליה שאר ירקי וכו', ודוחק לומר דכוונת הגמ' לטוב בעלמא, אע"כ דהטור מבאר דמברך בפה"א אין הכוונה דהוי חיובא, וצ"ע.

ח. והנה בהא דאמר רב חסדא וכי לאחר שמילא כריסו הימנו מברך עליה, אלא א"ר חסדא דמברך על אכילת מרו ברישא, כתבו התוס' דף קט"ו א' ד"ה מתקיף לה רב חסדא, רב חסדא נמי נראה דסבר כר"ל דבעי כוונה, אעפ"כ סבר דאין נכון לברך בטיבול שני, כיון שכבר מילא כריסו, דאי סבר א"צ כוונה, ה"ל למימר בהדיא דנפיק בטיבול ראשון, ואם יברך בטיבול ראשון הויא ברכה לבטלה, ולא צריך לרב חסדא לאהדורי אשאר ירקי, ומברך לרב חסדא בטיבול ראשון על אכילת מרו, אע"ג דעיקר מצות מרו לא נפיק אלא בטיבול שני אחר מצה, מועלת הברכה שבירך בטיבול ראשון לטיבול שני, מאחר שאכל מעט ממנו בטיבול ראשון, מידי דהוה אברכת שופר דמברך אתקיעות דשיבה, ומועלת ברכות לתקיעות שבעמדה שהם עיקר ונעשית על סדר ברכות. והשתא כל אלו אמוראי סברי דבעי כוונה וכו', עכ"ל התוס'. הנה באמת דלפי שיטת התוס' אינו מובן כלל טעמי' דרב חסדא [לכא' ל"ד כלל לתקיעות, דהתם מיהו מקיים מצוה דאו' דהיינו תקיעות דמיושב, לא כן הכא דאין שום חלות דין קיום מצוה בהאכילה הראשונה. וי"ל דהתוס' סברי דגם בתקיעות מן הדין יכוין שלא לצאת בהמיושב, אלא בהמעומד כדי לקיים הדאו' במעומד [וכה"ג כת' במ"ב ריש ס' רע"א דעדיף לא לצאת יד"ח קידוש בתפילה], אלא דזה יבאר לן ראיית התוס'. אבל אכתי גם זה יקשה דאיך מברך על מעשה שאינו מצוה כלל. וצ"ל לכא', דהתוס' מפרשים דהא דמצוות צריכות כוונה אין הכוונה דכשאנו מכוין אז חסר לו פרט מגוף המצוה, כמו שלוקח לולב פסול או אתרוג חסר, אלא זהו דין בפ"ע כדי לקיים ולצאת יד"ח המצוה, ולזה לענין חלות הברכה שייך שפיר גם כאשר אינו מכוין לצאת, כיון דעכ"פ הוי זה בגדר מעשה מצוה, והברכת וצונו קאי על גוף המצוה הגם דלא קיים בזה יד"ח המצוה. וכ"כ בס' אגלי טל בהקדמתו יעו"ש]. [ועיין עוד לקמן באות י"ג מה שיתבאר דרך אחרת בזה].

ט. ועי' גם כן בס' חזו"א פסחים ס"י קכ"ד שכתב על דברי התוס' הנ"ל, צ"ע בשלמא בתקיעות איכא מיהא מצוה דרבנן בתקיעות דמיושב ושפיר מברך אתקיעות דמיושב, ומוציא בברכתו גם תקיעות דמעומד, אבל הכא אין בטבול ראשון שום מצוה במרו אפי' מדרבנן, אלא שאוכל מרו מפני שאין לו שאר ירקי ולא שייך לברוכי עליה כלל, ולולא דבריהם י"ל דרב חסדא סבר מצות אין צריכות כונה, והא דאמר לאחר שמלא כריסו ממנו לשון גוומא נקט, וכונתו שכבר יצא מצות

מצה ומרור משום זכר למקדש. ובפשוטו "ל, דאין ה"נ דבמקדש היה מעיקרא כריכה, מ"מ עבדי זכר למקדש, ולא לגמרי. אכן "ל עוד דבאמת להלל מכון שלא לצאת ידי"ח בהמצה הראשונה, וממילא דשפיר מתקיימת בזה כריכה, [ו"ל דגם אם יכוין לצאת ידי"ח, מ"מ סגי שיכוין שלא לקיים מצות "על מצות ומרורים יאכלוהו", אלא מצות מצה בלחוד. ועי' תוס' לקמן ק"כ א' שכתבו דלהלל הי' יוצא עיקר המצוה בסוף הסעודה, ונראה כוונתם ז"ל שהיה מכון שלא לצאת, ומשמע מדבריהם דמכון לגמרי שלא לצאת אפי' ידי"ח מצה, וי"ל הטעם דבעי' להדין כריכה קיום מצות מצה עצמה].

ב. אכן יל"ע דמהו זה שכתבו דמרור דרבנן וכריכה דרבנן, דהא למש"נ הכריכה הוי דאו', וע"כ דהתוס' סוברים, דיצא ידי"ח מדאו' גם בלא כריכה, [אלא די"ל דיצא ידי"ח מצות מצה ולא ידי"ח על מצות ומרורים, וכנ"ל במוסגר].

ובהא שכת' דמרור דרבנן, יל"ע דהא חיוב דמרור הוא זכר למקדש, ובמקדש הא היה דאו', ואז הי' מבטל המצוה טעם מרור. וי"ל דבזמן שביהמ"ק קיים אז היה מכון לקיים מצות מצה דוקא בהכריכה, ועוד דמעיקרא הי' הכריכה, ואז לא היה כאן דין ביטול דרבנן בדאו'. אך יל"ע דאכתי ל"ל להתוס' הטעם "דכיון שצריך לעשות מדרבנן מצות כריכה כהלל", דהא אפי' אם אין מצוה מדרבנן לכרוך, מ"מ כיון דבזמן שביהמ"ק קיים היתה מצות כריכה, ואז המצוה לא היתה מבטלת המרור כיון דגם המצוה הוי דאו', וגם המרור, ושפיר איכא זכר למקדש. וי"ל דהתוס' סברי דחיוב דמרור אינו מדין זכר למקדש בלבד, אלא הוא חיובא בפ"ע לאכול מרור. [כדי להזכיר המרירות דכ"ה גם טעמא דקרא]. ולזה היה שייך כאן דין ביטול.

ובעיקר הך דמצוות מבטלות לכל חד כדאית ליה, צ"ע מנ"ל דהא אין כאן תערובת, דנימא ביטול ברוב, והי' נלענ"ד דהוא מדרבנן, וכ"מ לי לשון המאירי שכתב "אלא שחיוב מצוה מצריך שלא לערב טעם אחר עמו" וכו', אכן צ"ע בזה בסוגי' דזבחים ע"ט א' דמוכח לא כן.

ג. והנה ראיתי בס' חזון איש פסחים סימן קכ"ד שכתב בזה"ל: בתוד"ה אלא מבואר דבעידב מודה הלל דיצא, ואפשר דנהי דקיים מצות אכילת מצה דאיתא אפי' בזה"ז, מ"מ מצות דמצות על מרורים יאכלוהו היא מצוה בפ"ע אכילת מצה בשביל פסח דהא נוהגת אפי' בפסח שני כדאמר' צ"ה א', ולעיל צ' א' אמרינן כיון דהכשרו דפסח הוא כגופא דפסח דמי, וכיון דלהלל מצותה בכריכה כל שלא כרכו חיוב מדאו' באכילת מצה בשביל הפסח וכו', ובהא אתי שפיר הא דאנן כרכינן מצוה ומרור לאחר שאכל כבר מצת חובה, ואם איתא דבזמן שביהמ"ק קיים כיון שאכל מצת חובה שוב א"צ לאכול מצה ומרור ביחד, א"כ עבדינן מילתא דבזמן ביהמ"ק לא הוי עביד הכי וכו', אבל אם נימא דמצות על מצות ומרורים יאכלוהו לא קיים עד שיאכל בכריכה אתי שפיר, עכ"ד החזו"א. הנה החזו"א עמד בקו' הנ"ל דמהו זכר למקדש אחרי דיצא ידי"ח, ותירץ דלא יצא ידי"ח על מצות ומרורים יאכלוהו. אבל לפענ"ד נראה דמד' תוס' מוכח דס"ל דלהלל יצא ג"כ ידי"ח על מצות ומרורים יאכלוהו, דהתוס' ביארו בפשט הסוגיא דגם לרבנן דס"ל בעלמא מצות מבטלות זו את זו מ"מ אם כרכו נמי יצא, והק' התוס' מנ"ל דסבר הלל דאין מבטלות, דילמא שאני הכא דגלי קרא, ועוד הא לרבנן נמי אין מבטלות בהא אם כרכו נמי יצא. ותי' התוס' מדסבר דלכתחילה יש לו לכרוך, ובדיעבד נפיק, כי לא כריך, א"כ בעלמא אין מבטלות, דאי מבטלות א"כ איצטריך קרא הכא להתיר כריכה ולומר דהכא לא מבטלי, והלכך לרבנן דמוקי קרא בדיעבד שמעינן דבעלמא מבטלות, ושאיני הכא דגלי קרא. עכ"ד התוס'. ביאור דבריהם, דז"פ להתו' [ולהגמ' עכ"פ] דגם להלל יצא בדיעבד אם לא כרך, ולזה אי ס"ד דהלל ס"ל בעלמא דמבטלות זו את זו, לא הוה שמעי' מהך קרא דיאכלוהו אלא דמותר לכרוך, ולית בזה הדין דמבטלות זא"ז, אבל מנ"ל לומר דהקרא בא לחדש "חיוב" כריכה, אלא ודאי דהלל ס"ל דמצות אין מבטלות זא"ז, וא"כ בע"כ דהקרא דיאכלוהו בא לחדש חיוב כריכה [כיון דלהיתר ל"צ קרא]. [ומשמע מזה דהתו' ס"ל דמצות מבטלות זא"ז הוי דאו'].

והשתא את"ל דגם להלל לא יצא ידי"ח על מצות ומרורים יאכלוהו, א"כ א"א לומר דהלל יבאר דהקרא בא לומר היתר כריכה, ולא חיובא, דהא אם לא יכרוך לא יצא ידי"ח על מצות ומרורים יאכלוהו אפי' בדיעבד. וע"כ דהתו' ס"ל דלהלל יצא ידי"ח על מצות ומרורים יאכלוהו. [ויל"ע איך מפלגי' בזה בין דיעבד ללכתחילה, דהא לא נרמו בהקרא לכתחילה ודיעבד]. אך י"ל והוא פשוט, דרק לבתר דקיימא לן דכורך הוי חיובא אז י"ל דלא יצא ידי"ח על מצות ומרורים יאכלוהו, אבל אי הוה מפרשינן דקרא להיתר כריכה הוא, הרי דלא מיירי כלל בקיום מ"ע דעל מצות ומרורים יאכלוהו.

אבל אנן כתבנו בעה"י באופן אחר קצת, דאין ה"נ דיוכל לצאת ידי"ח על מצות ומרורים יאכלוהו גם בלא כריכה, אבל אליבא דהלל עצמו היה מכון שלא לצאת ידי"ח על מצות ומרורים יאכלוהו, ושפיר איכא זכר למקדש.

מיהו יל"ע דלכאו' י"ל דבשלמא דלהלל עצמו אפשר כן, כיון דבזמן שביהמ"ק קיים מרור דאו', אבל אנן דעבדי' זכר למקדש, הא מאחר ומוכרח לכון לצאת ידי"ח מצה בראשונה, כדי שלא יבטל המרור את המצוה, וא"כ שוב ליתא לקיום מצות על מצות ומרורים יאכלוהו. ולכאו' י"ל, דהדין על מצות ומרורים יאכלוהו אינו דוקא באותה מצה

שלא מקיים בה הדאו', אלא אפי' במצה אחרת, ועכ"פ צריך הוא לקיים מצות על מצות ומרורים יאכלוהו. וכן נ"פ לכאו', כיון דהדין על מצות ומרורים יאכלוהו הוי אפי' בפסח שני, דליתא אז לקיום מ"ע דמצה.

ובתוס' לקמן דף ק"כ א' משמע דלהלל לא היה מכון לקיים המ"ע דמצה רק בסוף הסעודה כדי לאכול עם הפסח על השובע. ודוק בכ"ז. [שו"ר בס' חזו"א סי' קכ"ד דף ק"כ א' תוד"ה באחרונה דמשמע לא כדברינו יעו"ש].

סימן י"ד

בענין הלל וברכת יהלולך אחר חצות

הנה הרשב"א ז"ל בברכות דף ט' ע"א הביא בשם התוס' וז"ל, ואפילו בקריאת ההלל החמירו בתוס' שלא לקרוא אחר חצות, ואע"פ שאינו חמור יותר מק"ש לרבן גמליאל דפסקינן כוותיה, עכ"ל. ועיין במגילה כ"א בתוד"ה לאתויי אכילת פסחים ודלא כראב"ע שכתבו, דאין להחמיר בהלל של אחר אפיקומן כל כך שהרי מדרבנן הוא, עכ"ד. ונראה לענ"ד בביאור דבריהם ז"ל, דזה פשוט להם דמצד תקנתא דעד חצות לא שייך כאן, דהתוס' קיימו בשיטת הרשב"א ז"ל דלכתחילה הוא דנחלקו רבן גמליאל ורבנן, וקיימא לן כר"ג אפילו לכתחילה, וכן מבואר בדברי התוס' בפסחים ק"כ עמוד ב', וכל נידון התוס' הוא מצד דינא דרבי אלעזר בן עזריה עד חצות [גם אפשר דכל הגזירה הוא דוקא על דאורייתא ולא על דרבנן, ואכמ"ל. וצ"ע במנ"ח שכתב דנראה דאף אם גזרו בפסח, מ"מ במצה ומרור לא גזרו, ובביה"ל סי' תע"ז הביא דיש מהראשונים דס"ל דגזרו במצה עד חצות. ונראה דבדעת הר"מ ודאי דברי המנ"ח נכונים. עיין מגיד משנה וב"ן]. אך לכאו' צ"ע דא"כ מאי שיאטיה דחיוב הלל בלילי פסחים, לאכילת פסח עד חצות, דהרי חיוב הלל אינו מדין הפסח כלל אלא הוא חיוב בפ"ע, וצ"ע. ואפשר לבאר דמאחר וחזינן דאף מצה צריך עד חצות, מכח ההיקש לפסח, עיין פסחים ק"כ, ואפילו בזמן הזה דליכא פסח, א"כ חזינן דקפיד רחמנא על מצות הנוהגות בלילה הזה, שלא יהיו אלא עד חצות, ולכן לענין הלל יש מקום לומר שיהא עד חצות מדין מצות הלילה, נוהגות עד חצות, ודו"ק. שוב ראיתי בכף החיים סימן תע"ז שמבאר הטעם להחמיר אף בהלל, כיון שהפסח טעון הלל באכילתו, כדאיתא בפסחים צ"ה א', והיינו דבאמת החיוב הלל הוא מדין הפסח. מיהו יל"ע בזמן הזה דליכא פסח, דבזה לכאו' ההלל אינו זכר להלל של אז (כמו אפיקומן) אלא הוא חיוב בפ"ע. ויש לעיין [שו"ר בצ"ח שמבאר ג"כ כהכה"ח הנ"ל, אך כמוכח יל"ע בזה"ז].

ונראה שכן מוכח מדברי המגיד משנה בפ"ח מהל' חמץ ומצה ה"י שכתב שם דאף אם נאמר דבזמן דאיכא פסח צריך לקרוא את ההלל במקום הפסח, מ"מ בזה"ז דליכא פסח, אין צריך במקום פסח, ויעו"ש בלחם משנה, וחזינן מדברי המגיד משנה אלו, דבזמן הזה הוי החיוב הלל שלא מדין הפסח.

גם י"ל דאיכא עכ"פ תרי דיני בהך הלל, א' מדין הפסח, ב' מדין היו"ט, ולכן י"ל דאמנן צריך לקרואו קודם חצות דומיא דאכילת הפסח, אבל הא מיהת דאם עבר חצות יוכל לקרואו מדין היו"ט, ונפק"מ שאף יוכל לברך ברכת יהלולך על ההלל לאחר חצות. וא"ש לפי"ז מה שפסק ככה"ח שם דיוכל לברך אף לאחר חצות (וכ"מ במשנה ברורה), ולא חייש לסב"ל, כיון דלכו"ע איכא חיובא באמירת הלל אף לאחר חצות. וזה דלא כהאור לציון ח"ג שפסק לענין ברכת יהלולך דאחר חצות לא יברך. ודוק היטב בכל הנ"ל.

ונראה דאף להטעם שכתב בביאור הגר"א ז"ל בס' תע"ז דהטעם שצריך לומר את ההלל לפני חצות הוא בשביל הכוס רביעי, מ"מ לדינא יש להקל בזה. והטעם הוא דבעידב שפיר יוכל לומר הלל אף בלא כוס. אכן בסימן תפ"ג נחלקו המג"א והפ"ח ועוד אחרונים, יעו"ש במשנה ברורה, אם אפשר לברך יהלולך בלא כוס, אבל זה גופא מחלוקת, וגם עצם הדין דכוס רביעי צריך קודם חצות, צריך ביאור מנין, דהרי אין זה מדין המצה והפסח כלל, והגם שהפמ"ג בסיומן תע"ג כתב דלא לברך על כוס רביעי אחר חצות, הא גופא צ"ב. ולכן לדינא שפיר יש להקל לברך יהלולך לאחר חצות.

סימן ט"ו

בענין אין מפטירין אחר הפסח והמצה אפיקומן

א. משנה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. ובגמ' מאי אפיקומן, אמר רב שלא יעקרו מחבורה לחבורה, ושמואל אמר כגון אורדילאי לי וגזליא לאבא. ורב חנינא בר שילא ורבי יוחנן אמרו כגון תמרים קליות ואגוזים. תניא כוותיה דר' יוחנן, אין מפטירין אחר הפסח כגון תמרים קליות ואגוזים. א"ר יהודה אמר שמואל אין מפטירין אחר מצה אפיקומן. תנן אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, אחר הפסח הוא דלא אבל לאחר מצה מפטירין, לא מיבעיא קאמר, לא מיבעיא אחר מצה דלא נפיש טעמיהו, אבל לאחר הפסח דנפיש טעמיהו ולא מצי עבדיה לית לן בה, קמ"ל. נימא מסייע ליה הסופגנין והדובשנין והאיסקריטין אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה, באחרונה אין בראשונה לא, לא מיבעיא קאמר, לא מיבעיא בראשונה דקאכיל לתיאבון, אבל באחרונה דילמא אתי למיכל אכילה גסה אימא לא, קמ"ל. מר זוטרא מתני הכי א"ר יוסף א"ר יהודה אמר שמואל מפטירין אחר המצה אפיקומן וכו', עכ"ד הגמ'. ובפי'

רשב"ם ד"ה אין מפטירין אחר המצה אפיקומן, שצריך לאכול מצה בגמר סעודתו זכר למצה הנאכלת עם הפסח בכריכה, וזו היא מצה הבצועה שאנו אוכלין באחרונה לשם חובה, ועל כרחינו אנו מברכין על אכילת מצה בראשונה אע"פ שאינה לשם חובה, כדא"ר חסדא לעיל גבי מרור דלאחר שמילא כריסו ממנו היאך חוזר ומברך עליו, הלכך מברך אתורויהו ברישא והדר אכיל מצה באחרונה, ואחר אותה מצה אין נפטירין ממנה באכילת דבר אחר שלא לשכח טעמה, ובמצה בזה"ז מיירי דליכא פסח בהדה, דאי בזמן דאיכא פסח הא בהדיא תנן אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, והיינו אחר פסח ומצה הנאכלת עמו, עכ"ל רשב"ם.

ובד"ה כגון ארדילאי לי וגזליא לאבא, ואתא שמואל למימר דלא מיבעיא שלא יעקרו מחבורתו לחבורה אחרת, אלא אפי' בחבורתו אסור לאכול כלום אחר הפסח שלא יאבד ממנו טעם הפסח, ולפי שדינו ליאכל בסוף על השובע, וכן כל קרבנות כדכתיב (במדבר י"ח) למשחה לגדולה כדרך שהמלכים אוכלין. עכ"ד. והתוס' ד"ה מפטירין אחר מצה אפיקומן כתבו וז"ל, וא"ת אחר הפסח מ"ט אין מפטירין, והא נפיש טעמיה טפי ממצה, יש לומר כדמפרש בירושלמי דמשו"ה נאכל על השובע שלא יב לידי שבירת עצם, וכתביב ועצם לא תשברו בו, ומש"ה אין אוכלין שום דבר וא"ת במנחה וכו', ומאן דאמר אין מפטירין אחר מצה ופסח א"כ לא ס"ל כטעם הירושלמי, אלא סבר דבעינן שיהא טעם מצה ופסח בפיו. עכ"ד התוס'.

ובתוס' ד"ה באחרונה אין בראשונה לא, פי' בראשונה בלא אחרונה לא, כגון דלית ליה אלא כזית מצה ותו לא, דטוב לאוכלו על השובע ולהיות טעם מצה בפיו, אבל ודאי אי אית ליה מצה לכל סעודתו טוב לו לאכול מצה בתחילה לתיאבון ולברך עליה, ואח"כ בגמר סעודתו יאכל כזית מצה ויהיה טעם מצה בפסח, ועיקר מצוה על הראשונה שהיא באה לתיאבון, וגם יאה לבסוף טעם מצה בפיו באותו כזית אחרון, ואפילו אם עיקר מצוה באחרונה אין זה תימא אם אנו מברכין על הראשונה, משום שלאחר שמילא כריסו הוא, אבל יכול הוא לברך על הראשונה ותיפטר האחרונה שהיא עיקר המצוה כדפרישית לעיל לרב חסדא גבי תרי טיבולי דמרור. וכן צ"ל להלל שהיה כורך מצה ופסח בסוף הסעודה והכי הוי אכיל מצה דאו', א"כ בתחלת סעודה היה מברך על המצה ואוכל, דמועלת אותה ברכה לברכת מצה שעם הפסח שבסוף. ומיהו להאי פירושא דלעיל דלרב חסדא בעי לחזור על שאר ירקות לטיבול ראשון כדי שיברך על המרור בטיבול שני, א"כ ה"נ יחזור כמו כן על הסופגנין לאכול בתחילה כדי שיברך על אכילת מצה לבסוף, מיהו לפי' אחר שגם לרב חסדא א"צ לחזור על שאר ירקות, אלא מברך על המרור בטיבול ראשון ובאותה ברכה יצא בטיבול שני, ה"נ יברך על מצה דמתחלה ויצא בשל מצות מצה שלבסוף. עכ"ד התוס'.

עוד נחלקו רשב"ם ותוס' ד"ה אמר רב שלא יעקרו מחבורה לחבורה, דלהתוס' אין דין ב' חבורות נוהג אלא בזמן שהפסח קיים והוא דין בפסח, ולרשב"ם הוא גם דין במצה, והטעם, בתוס' מבואר בשם הקונטרס משום דאיתקש מצה לפסח, ובפי' רשב"ם במשנה ד"ה ישנו כולן לא יאכלו מתבאר משום דאפיקומן עבידא "זכר לפסח". העתקתי כל הענין כדי להבין מה שיתבאר בעה"י.

ב. הנה רשב"ם פירש דהא דאין מפטירין אחר מצה אפיקומן הוא משום דעבידא זכר למצה הנאכלת עם הפסח בכריכה. והא דאין הפסח נאכל אלא על השובע הוא מקרא דלמשחה, ומד' התוס' [ד"ה באחרונה וד"ה מפטירין כנ"ל] מתבאר דמפרשים דאין הטעם משום למשחה, אלא הוא כדי שלא יאבד טעם פסח ומצה ממנו. והנה בפשוטו גם התוס' מודים לזה דפי' רשב"ם דמצה דאפיקומן זכר לפסח עבידא, אלא דהתוס' ס"ל דגם בפסח גופא הטעם משום שלא יאבד טעם פסח, אבל לכאו' נראה דאינו כן, דהא א"כ אמאי הוצרכו התוס' לעשות פלוגתא דלמ"ד מפטירין אחר מצה אפיקומן סובר דטעמא דאין מפטירין אחר פסח משום שבירת עצם, ולמ"ד דאין מפטירין אחר מצה אפיקומן סובר הטעם (דלא כהיר"ו) משום שלא יאבד טעם מצה ופסח, ואם איתא, הא י"ל בפשוטו דכיון דעבידא זכר לפסח דינו כפסח, ועוד ראייה דהתוס' סוברים דאין דין ב' מקומות גבי אפיקומן כמבואר בדבריהם, ולכאו' הא זכר לפסח עבידא וממילא דדינו כפסח, דאינו נאכל בב' מקומות. והי' אפי"ל דהפי' בכונת התוס' הוא, דיש לחקור אם מצה עבידא זכר לפסח או זכר למצה שעם הפסח, דבלשון רשב"ם ד"ה אין מפטירין כתב דעבידא "זכר למצה הנאכלת עם הפסח בכריכה", ובמשנה ד"ה ישנו כולן לא יאכלו כתב דעבידא "זכר לפסח", ואפשר דהתוס' ס"ל דעבידא זכר למצה שעם הפסח, ולזה כיון דהמצה גופא לית בה דין דנאכל על השובע משום שבירת עצם, ולית בה דין דב' מקומות, ממילא דאין לנו טעם לומר זכר למצה שעם הפסח, אולם בדעת רשב"ם י"ל דזהו דהדגיש רשב"ם בלשונו זכר למצה שעם הפסח "בכריכה" דהיינו כהלל (דמספק"ל), ולדיד' נהי דליכא דינא בהמצה מצד עצמה מ"מ היתה במציאות נאכלת עם הפסח, והתוס' ס"ל דמ"מ כיון דאינו דין בהמצה לא שייך בזה זכר למצה. אכן היותר נלענ"ד דבאמת לשיטת התוס' אין שום חלות דין בפ"ע במצת אפיקומן, דעיקר הדין השנוי כאן הוא דאין מפטירין אחר מצה אפיקומן, היינו דחז"ל רצו שישאר טעם מצה בפיו, וא"צ מצת מצוה, אלא שישאר טעם מצה ותו לא, ולזה אסור לאכול

ולאכול בהסיבה, עכ"ד. ודבריו סותרים זא"ז. וצ"ע. ועכ"פ סברתו הוא דלרשב"ם מכיון לצאת ידי"ח רק בהמצה שבסוף, [ונראה דהגם דקי"ל דמצות א"צ כוונה גבי אכילת מצה, ע"י שו"ע סי' תע"ה ס"ד ובמ"ב שם, מ"מ הא יכול לכונן בהדיא שלא לצאת דזה מהני, יעו"ש ובמ"ב ובמש"כ שם בעה"ן].

ובאמת יל"ע לענ"ד בד' השעה"צ, דלפי"ז אדם צריך להתנות מראש שלשיטת רש"י ורשב"ם מכיון לצאת רק בסוף הסעודה, ואת"ל דלא קי"ל כרש"י ורשב"ם כיון דאנן ס"ל דעבידא זכר לפסח ולא זכר למצה שעם הפסח, וראי' דא"כ נייעביד ג"כ כריכה וכמו שהבין הרא"ש בש"י רשב"ם, א"כ אין מקום לד' השעה"צ, דכיון דעכ"פ אנן מכוונים לצאת ידי"ח מצה בכזית ראשון, בפרט דבאכילה הא קי"ל בשו"ע סי' תע"ה ס"ד דבסתמא עכ"פ א"צ כוונה, וא"כ שוב אין באפיקומן אלא משום מצוה מד"ס דאפיקומן ולא משום מצוה מצה דאו'. ודוק היטב. ועיי' במ"ב סי' תע"ז ס"ק א' בשם האחרונים דלכתחילה טוב שיקח שני זיתים, אחד זכר לפסח וא' זכר למצה הנאכלת עמו.

סימן ט"ז

מי שנשבע בליל פסח שלא לאכול מצה, אם חלה השבועה בכולל

א. הרי"ף ז"ל והרא"ש ז"ל הביאו הירושלמי פ"ג דשבועות, שבועה שלא אוכל מצה אסור לאכול מצה בלילי הפסח, שבועה שלא אוכל מצה בלילי הפסח לוקה ואוכל מצה בלילי הפסח. והטעם, דהיכא דנשבע שלא לאכול מצה אז איכא כולל, דמיגו דחל אשאר מצות חייל נמי אמצת מצוה, אבל כשנשבע שלא לאכול מצה בלילי הפסח אז זה חייל רק אמצת מצוה וזה א"א. והנה הש"ך חו"מ סימן ע"ג ס"ק י"א כתב לבאר בדעת השו"ע שם, דכל מה דאומר שבועה שלא אוכל מצה בלילי הפסח חייל דוקא אם אומר זה קודם הפסח, דאז כיון דעוד לא נתחייב באכילת מצה חיילא השבועה, אבל היכא דאמר זה בליל פסח עצמו דכבר חל עליה חיובא דמצה לא יועיל כולל. ויל"ע לדעת הש"ך, אם הפי' דהכולל הוא מצד הימים דמיגו דחל על יום זה חל על כל הימים, או דלעולם הכולל הוא מצד שאר המצות, ורק דזה דוקא היכא דעדיין לא חל עליו חיוב, אבל היכא דחל עליה חיוב לא יועיל כולל, אבל לעולם שייך כולל מצד המצות דמיגו דחייל אשאר מצות חייל נמי אמצה זו.

ב. והנה החכם צבי (ע"י הגהות הט"ז שם) השיג על הש"ך, וכתב שם בתוך דבריו, אני אומר דחילוק זה חולקים עליו כל חכמי ישראל, התוס' בשם ריצב"א ור"י הזקן, והרמ"ה והרמב"ן והר"ן והריב"ש והב"י והד"מ ושאר כל הפוסקים, שמדברי כולם נלמד שאפילו בדבר שהוא חייב עכשיו, אם כלל בשבועה דברים המותרים עם דברים האסורים שבועה חלה אף על איסוריו, מדקא מקשו בשבועות (כ"ד א') אלא הן היכי משכחת לה, מהא דירושלמי דשבועות שלא אוכל מצה אגמרא דידן, דאפילו בכלל כשירות עם טריפות לא משכחת הן, ואם איתא לדברי הש"ך שאני הכא דאיסור טריפה כל שעה חל עליו וכו', עכ"ד החכ"צ. והנה בקצוה"ח סי' ע"ג ס"ק ג' הביא דמד' הראב"ד בתמים דעים בהשגות על בעה"מ סי' רמ"ה (מס' פסחים, ונדפס בש"ס וילנא דפוס ראם בשם השגות הראב"ד) מבואר כד' הש"ך, והביא דהריב"ש בס' צ"ח נחלק בזה עם ה"ר חסדאי ז"ל, שהקשה ע"ד הריב"ש דהא בנשבע שלא אוכל מצה בלילי הפסח הא כולל כל מיני מצה בלילי פסח, כגון דברים שאינם באים לידי חימוץ מצה עשירה חלוט ואשישה, אלא דהריב"ש ש"תירץ דסתם מצה היינו מצה הראויה, ועכ"פ הכי הוא גם דעת ה"ר חסדאי.

ג. ויש להעיר דנראה דיש כאן ג' שיטות, דשיטת ה"ר חסדאי אינה כשיטת הש"ך, דמד' הש"ך נראה דאם ישבע שלא יאכל מצה בלילי הפסח ויאמר בהדיא בין מצה עשירה בין מצת מצוה אזי יחול שבועתו, ואע"ג דבליל פסח נתחייב מ"מ השתא לאו פסח הוא, אבל לדעת ה"ר חסדאי משמע דאם נשבע השתא שלא יאכל מצה בלילי הפסח, גם אם הוא כולל מ"מ אזלי' בתר חלות השבועה, וכיון דאמר בלילי הפסח חלות השבועה הוא בליל הפסח. דהא זהו דקאמר ה"ר חסדאי ז"ל דגם כשאומר שבועה שלא אוכל מצה בלילי הפסח, מ"מ הכוונה גם מצה עשירה ומ"מ לא חייל, ואע"ג דמעשה השבועה שלו היה מקודם הפסח, ואמנם אין לי ראייה לזה דהכי הוא דעת הש"ך, ד"ל דגם להש"ך אזלי' בתר חלות האיסור, אבל אין ראי' מדברי הש"ך להיפך, כיון דהש"ך מיירי היכא דנשבע בזמן שכבר חל החיוב.

ד. וטעמ' דידי דארוחנא בזה קו' החכ"צ שהק' דכל חכמי ישראל חלוקים עליו, דהקצוה"ח שם תירץ דיש חילוק אם אמר מצה סתם או אם אמר בפירוש מצה עשירה ומצת מצוה, וא"ש בההיא דהתוס' דהתם הק' גבי נבילות וטריפות, דמשכח"ל שיפרש נבילות ושחוטות. ולענ"ד צ"ע הטעם לחלק בכך, דסו"ס חלות השבועה אין בה נפק"מ אם פירש נבילות ושחוטות או אמר בשר בלשון כללי. ולפענ"ד יראה באופן אחר לתרץ קו' החכם צבי, דלמש"נ היכא דנשבע שלא בזמן האיסור כל כה"ג שפיר דמי וחשיב קודם זמן האיסור א"כ א"ש, דהא זה מבואר בתוס' שם בסוגיא לענין אין איסור חל על איסור אזולי' בתר הזמן שנתבלה, ולא אמרי' דאיסור נבילה הוא תמיד קיים, דאינו, אלא אזלי' בתר כל חפצא וחפצא, וא"כ הכא דאומר דיאסור עליו נבילות, נהי דעל נבילות שנתבלו כבר חשיב בזמן האיסור, מ"מ לענין נבילות שעוד לא נתבלו שפיר חשוב שעוד לא היה זמן האיסור, והגם דחלות האיסור הוא דוקא על נבילות מ"מ בזמן מעשה השבועה

ראיה מוכרחת דהתו' לא ס"ל דאיכא חיובא מיוחד דאפיקומן, וכמו שיתבאר.

ו. והנה הרא"ש ז"ל שם כתב דלא כרשב"ם, דבאמת א"צ לבסוף כריכה וז"ל, הלכך נראה לי דאותה מצה אינה לשם חובה אלא אוכלין אותה זכר לפסח שהיה נאכל על השבוע באחרונה, ולפי שהוא זכר לפסח יש ליתן לה דין הפסח שלא לאכול אחריה וא"צ עמה מרור וחרוסת. ונראה פשוט דהרא"ש בא לחלוק בפרט זה דנתבאר לעיל דלרשב"ם האפיקומן הוא זכר "למצה הנאכלת עם הפסח", ואהא בא הרא"ש ז"ל לחלוק, דאינו כן, אלא הוא זכר "לפסח", דאת"ל דהוא זכר למצה שעם הפסח דין הוא דבעי' גם מרור, אע"כ דהוא זכר לפסח. ומה"ט א"צ מרור עמו, כיון דהיא זכר לפסח, ותו לא.

ז. והנה התוס' כתבו דלהל צ"ע שהיה כורכן בסוף הסעודה, ומברך על המצה בתחלה כדר' חסדא. ולכאו' צ"ע דמשמע דהי' מכיון לקיים מצות מצה בסוף, ואמאי, דהא הדין דכריכה הוא דין מדין חיובא דעל מצות ומרורים יאכלוהו לא מדין בערב תאכלו מצות, וא"כ סגי שיכיון לקיים מ"ע דבערב תאכלו מצות בתחלה, וא"ת משום דהתו' כתבו דף קט"ו א' דלהלל יצא גם בלא כריכה, מ"מ זהו דוקא אם מכיון, והא יכול לכיון שלא לקיים מ"ע דעל מצות ומרורים יאכלוהו, ומשמע מזה דהתוס' ס"ל דבהדין על מצות ומרורים יאכלוהו צריך דוקא מצה שיוציאין בה ידי"ח בערב תאכלו מצות, וכן משמע לי מד' החזו"א סי' קכ"ד כאן שביאר ד' התוס' יעו"ש"ה, ואם כנים אנו בזה נראה דלפי"ז יש לדון על דברי הגר"י מפונבוז' במה שתיירץ בקו' המקנה, שהק' אהא דהק' הירושלמי (דמיייתו לה התוס' קדושין ל"ח א') ויבא עשה וידחה ל"ת, והק' המקנה דהא בפסחים ל"ה ב' למדו מהיקשא דכל מי שאינו באיסור חמץ אינו בחיוב מצה, והאי נמי אין בו איסור חמץ מטעם א"א חל על איסור, ות' דכל הדין הזה הוא דוקא לענין חיוב דבערב תאכלו מצות, אבל לענין מצה שעם הפסח לית לן בה, ולהני"ל הא מד' תוס' מוכח דצריך המצה שמקיים בה בערב תאכלו מצות. אך לענ"ד יותר דאין הכוונה דהוי ממש חיובא, אלא דעדיף הוא לקיים מצות מצה דבערב תאכלו מצות בזמן שמקיים בה ג"כ מצוה דעל מצות ומרורים יאכלוהו, ועיי'. ובאמת להפי' הראשון ק' מאד דהא פסח שני דלית ביה חיובא דמצה מצד עצמו, ומ"מ אית ביה חיובא דעל מצות ומרורים יאכלוהו.

ח. ויל"ע לרשב"ם מהו הטעם למ"ד דאין מפטירין אחר פסח אפיקומן ואחר מצה מפטירין, דהא המצה היא זכר לפסח כדכת' רשב"ם במשנה ד"ה ישנו כולן, וכיון דבהפסח איכא דינא שלא לשכוח טעמו ממילא דה"ה המצה, וצ"ע.

ט. והנה יל"ע בהא דמשמע מד' התוס' דלהל היה כורכן בסוף הסעודה, ואז היה מכיון לקיים מ"ע דבערב תאכלו מצות וכנ"ל, דמשמע דלרבנן לא היה צריך, ואמאי דהא גם לרבנן מצוה לאוכלן בסוף הסעודה, כיון דמצוה שיהיו ביחד, וכיון דהפסח צריך בסוף הסעודה ה"נ המצה, ומוכח מזה דהתוס' ס"ל דלרבנן אין מצוה לאוכלן סמוך, וא"כ לפי"ז אין שום חיוב מיוחד דאפיקומן כיון דאינו קשור להפסח דנאמר שהיה נאכל בסוף הסעודה. וע"כ דהוא רק דין שיהי' טעם מצה בפסח וכנ"ל.

[וביאור כוונת תוס' דלהל היה כורכן בסוף הסעודה, דמשמע דלרבנן אינו מוכרח כן, דהא אם משום טעם פסח ומצה בפיו מאי נפ"מ להלל או לרבנן, דהא פסח נאכל על השבוע להתוס' הוא רק משום טעם פסח ומצה. אבל הביאור פשוט, דלהלל ודאי צריך שיאכל מצה של מצוה וכנ"ל, ומשא"כ לרבנן דהוא רק משום טעם מצה, ממילא דלרבנן י"ל דקיים מצות מצה בתחילת הסעודה, אבל להלל דהפסח עכ"פ הי' דוקא בסוף הסעודה כדי שלא ישכח טעם הפסח ממילא דהמצה גם אז דוקא].

י. והנה ראיתי בחי' מוהרש"א ז"ל שהקשה דכיון דלהלל היה כורכן בסוף הסעודה אמאי אנן דעבדי' כורך משום דמספק"ל אי כהלל, אמאי לא נייעביד בסוף הסעודה, ותירץ המהרש"א ז"ל דלא לית' מרור שהוא רשות ויבטל את המצה דאו', ולכאו' יש להעיר ע"ד המהרש"א, דהא גם בהכורך שבאמצע הסעודה אית חשש זה, ומטעם זה מבואר בדף קט"ו א' דאוכל מצה בפ"ע ואח"כ מרור בפ"ע ואח"כ כורך, וא"כ שוב למה צריך לעשות כורך באמצע הסעודה ולא בסוף הסעודה כדינו להלל [כדי שלא ישכח טעם הפסח ממנו], וצ"ע.

והנה במ"ב סי' תע"ד ס"ק כ"ב כתב, מיהו באפיקומן אם שכח לאכול בהסיבה לא יחזור ויאכלנו דהא אסור לאכול שתי פעמים אפיקומן. ובשעה"צ אות ל"ג. ח"א, וסומכין על הראב"ה או ע"ד הרמב"ם שלא הזכיר הסיבה באפיקומן, עיי' ב"י. עכ"ד. והנה פשוט דאי"ז איסור מסויים לא לאכול ב' פעמים אפיקומן, וכוונת המ"ב הוא להדין דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, וביאור דבריו, כמשנ"ת בש"י רשב"ם, דאין אך דין שישאר טעם מצה, אלא בעי' טעם מצת מצוה, והמצוה היא אפיקומן וכיון שכיון לאפיקומן שוב א"א לו לאכול אפיקומן אחר דכבר יצא ידי"ח המצה זכר לפסח.

אכן כבר הק' סתירה בד' המ"ב, דבמ"ב סי' תע"ב ס"ק ד' כתב וביעביד אם שכח ויבטל בלא הסיבה א"צ לחזור ולאכול אם קשה עליו האכילה. ובשעה"צ אות ג', פר"ח שסמך בדיעבד על דעת הרמב"ם עיי"ש, ובאות ד'. שמדעת רש"י והרשב"ם משמע דבאפיקומן יוצאין עצם המצוה דאכילת מצה, אלא שתקנו לברך בתחלת הסעודה, וצריך באמת לכיון בברכות לפטור גם האפיקומן, ולדידהו בודאי צריך לחזור

אחר המצה, וממילא דאנו קורים להמצה הזו אפיקומן, וממילא א"ש הא דאין כאן דין דאינו נאכל בב' מקומות. ונלענ"ד דזהו מש"כ התוס' ד"ה באחרונה, ואפי' אם עיקר מצוה באחרונה, ולכאו' מאי נסתפקו בזה התוס', דהא המצה זכר לפסח עבידא. ומהו הטעם לומר דהי' עיקר מצוה או להיפוך. ובפשוטו הספק הוא כן, דמד' רשב"ם נראה דצריך לכיון בהמצה הראשונה שאינו מכיון לשם מצוה, וזה למ"ד מצוות צריכות כוונה, דסגי דאינו מכיון לשם מצוה. וטעמ' דרשב"ם הוא דכיון דעבדי' זכר לפסח והיינו זכר למצה שעם הפסח, "בכריכה", לזה בעי' מצה שיוצא בה ידי"ח בערב תאכלו מצות, [וכ"מ בתוס' וכמו שיתבאר לפנינו], ובהו הוא דנסתפקו התוס' אם נאמר דכן הוא באמת ואז ממילא עיקר מצוה באחרונה, או דנימא דכיון דיש דין לאכול מצה לתיאבון עדיף שיכיון לקיים מצות מצה בפ"ע בראשונה ובסוף יאכל זכר לפסח, וזהו הנפק"מ לענין הברכה וצריך לאהדורי, אכן להני"ל א"ש טפי, דהתוס' דנו דאולי אין שום מצוה בפ"ע באחרונה, כיון דכל הדין הוא שלא יאכל אחר המצה כלום כדי שיטעם טעם מצה, וממילא דא"צ חלות דין בהמצה שבסוף. ודו"ק.

ג. ונפק"מ בזה דאם אכל אפיקומן לשם אפיקומן יוכל לאכול שוב אפיקומן לשיטת התוס', כיון דאין שום חלות דין בפ"ע באפיקומן, אלא דצריך שישאר טעם מצה בפיו, וממילא כל מה שייאכל שוב נשאר לו טעם מצה, אבל רשב"ם הלא פירש הטעם זכר לפסח, וכן איתא בהרא"ש ז"ל וכמו שיוצא, וא"כ לדבריהם ז"ל ודאי אם אכל אפיקומן א"כ זהו קיום מצות אפיקומן שלו, ודין הוא דאין מפטירין אחר אפיקומן, כיון דהאפיקומן הו"ל כמצה שעם הפסח דאין אוכלין שוב אחריה מטעם דפסח נאכל על השבוע. [ולדינא יובא בזה בעה"ן]. אך יל"ע קצת לדברינו בש"י התוס' מהו זה שכת' דאין דין בב' מקומות. וי"ל חדא, דהתוס' כת' ואפי' אם נאמר כו', אבל לעולם לא ס"ל דאיכא מצוה באפיקומן, ועוד, ד"ל כמש"נ לעיל דכיון דבהמצה גופא אין דין ב' מקומות ליכא זכר למצה "שעם הפסח", ורק מדין טעם מצה יש כאן דצריך שלא ישכח טעם מצה, אבל עכ"פ להצד דר"ל התוס' דעיקר מצוה בראשונה נראה יותר משום דמספק"ל דאולי אין מצוה בפ"ע באפיקומן, ורק מטעם שלא ישכח טעם מצה, ודו"ק.

ד. ונמצא דלפמש"כ מתבאר, דלרשב"ם יסוד הדין דאין הפסח נאכל אלא על השבוע הוא משום למשחה, וממילא דגם אפיקומן דעביד זכר לפסח צריך שלא יאכל אלא על השבוע, ומזה עצמו נולד הדין דאין מפטירין אחר המצה כדי שיקיים כאן הדין דזכר למצה שעם הפסח, דאז מדינא הי' צריך שיאכל על השבוע. אבל לשיטת התוס' לפמש"כ דאין עיקר מצוה באחרונה, אז אין הדין אלא שישאר טעם מצה, ולמש"כ דאפי' אם נאמר דעיקר מצוה באחרונה, אז הפי' דאיכא חיובא לטעום טעם "מצת מצוה", וגם לפי"ז אי"ז משום זכר לפסח, אלא הוא כדי שלא ישכח טעם מצת מצוה.

ועי' לשון רשב"ם ד"ה אין מפטירין כו' שכתב, ואחר אותה מצה אין נפטרינן ממנה באכילת דבר אחר שלא לשכח טעמה. ולכאו' משמע דיש בזה טעם אחר שלא ישכח טעמה, והנראה מזה דלרשב"ם תרי דיני אית בהדין דאין מפטירין, א. עצם הדין דהמצה זכר לפסח, ומשום זה עדיין אפשר לאכול, כיון דהדין לאכול על השבוע אינו טעם לומר דאין מפטירין, כיון דהיסוד דנאכל על השבוע הוא מדין למשחה, וסגי בזה דאכל עכ"פ כשהוא שבע. ב. דאין מפטירין, והוא כדי שלא ישכח טעמו. [ועי' בס' חזו"א שכתב בד' התוס' ד"ה מפטירין, דלולא ד' התוס' י"ל דהטעם דאית' בירו' דפסח נאכל על השבוע גזירה משום שבירת עצם, והטעם כדי שיהי' טעם מצה ופסח בפיו אינם סותרים זא"ז וכנ"ל, יעו"ש].

ה. והנה בהא דכת' רשב"ם ז"ל דהמצה היא זכר של מצה שעם הפסח בכריכה, לכאו' זהו דוקא להלל, אבל לרבנן לא הי' כריכה כלל, וא"כ אטו יהי' ראייה מהמשנה כהלל או דמספק"ל בדהלל ודרבנן, וצ"ע [ויבואר עוד בזה לקמן]. והנה לפ"ד רשב"ם הדין נותן דבעי' כורך ביחד עם המרור כיון דהוי זכר למצה שעם הפסח הנאכלת בכריכה, וראיתי בהרא"ש ז"ל שהבין כך בדעת רשב"ם, אך הקשה בזה הוא כמו שהק' הרא"ש דלמה צריך א"כ כריכה באמצע הסעודה ולא סגי בבסוף, וזו קו' עצומה. ויעו"ש בטור סי' תע"ז שהביא דלרשב"ם צריך מלבד מצת אפיקומן עוד כריכה. ונראה דטעמ' דהטור, משום דכיון דנתבאר דרשב"ם סובר דמכיון לשם מצוה רק באחרונה, א"כ אם יאכל מיד המצה שוב אתי מרור ומבטל למצה דאו' כדאיתא דף קט"ו א', ולזה מקודם אוכל מצה בפ"ע ואח"כ מרור ומצה ביחד, ומ"מ אינו מכיון למצוה אלא בזמן סוף הסעודה כדי שיהי' זכר למצה הנאכלת על השבוע שזה היה לבסוף.

ובמה שהקשיתי דאטו יהי' ראייה מהמשנה כהלל, נראה די"ל בזה דבאמת מש"כ רשב"ם זכר למצה הנאכלת עם הפסח בכריכה א"צ לזה דהוי בכריכה דוקא, דהעיקר הוא משום שהמצה תאכל על השבוע, אבל באמת זה צ"ע [הא אין שום חלות דין על השבוע בהמצה ורק בהפסח, וא"כ שפיר סגי בהמצה שבתחלה. ומצאתי בהרא"ש ז"ל שכתב כהאי לישנא, ואף לרבנן מצוה לאוכלו ביחד, וכוונת הרא"ש כמש"כ שם בהגהות הב"ח, לאוכלן בזאח"ז בסמוך, וזהו חידוש גדול, ועכ"פ לפ"ז א"ש היטב ש"י רשב"ם (ולשונו דהרשב"ם שכתב בכריכה אכתי צע"ק), דלכו"ע יש דין שאכל על השבוע הגם דאינו מצד חיוב' דהמצה, מ"מ במציאות היתה נאכלת על השבוע. ודו"ק. ולפי"ז יהי'

לא ה' נבילה. ויל"פ לזה גם טעם, משום ד"ל דכאשר נשבע עכשיו שלא יאכל מצה בליל הפסח אין הפי' דחלות השבועה חלה רק בליל הפסח, אלא הפי' הוא דחל עכשיו חלות איסור לאכול בליל הפסח, [ונהי דלענין התרה חשוב דלא חל הנדר אפשר דאי"ז ראייה לכאן], וה"נ גבי נבילות אין הפי' דהאיסור שבועה יחול על כל נבילה בפ"ע כשנתנבל, אלא דעתה חל איסור שלא לאכול נבילות וטרפיות, ולא כן עכשיו האיסור נבילה חל רק כאשר הבהמה מתנבלת, כולענ"ד. והמעיינין ישפטו בצדק אם דברי נכונים.

ה. והנה ראיתי שם בקצוה"ח בסוף דבריו מילתא דצריכא עיונא טובא, דדן שם אם הרא"ש סובר כסברא זו דהיכא דמטא זמן האיסור לא חייל ע"י כולל. והביא בשם המהר"ט ח"ב סימן מ"ד, שכתב להביא ראייה דהרא"ש לא ס"ל כהריב"ש, שכתב דהיכא דנשבע שלא ישא אשה חלה השבועה מדין כולל, דהרא"ש כתב תשו' ל"ג על מה שנוהגין לכתוב בכתובה ע"מ שלא ישא אשה אחרת עליה, דזה לא הוי מתנה ע"מ שכתוב בתורה, כיון דאף אם שהתה ולא ילדה והוא רוצה לישא אשה אחרת צריך לגרש הראשונה ולתת לה כתובתה, משמע שאם נשבע שלא ישא אחרת כלל הו"ל מתנה על מה שכתוב בתורה ולא חייל ע"י כולל, וכתב שם הקצוה"ח דאינה ראייה, דהרא"ש מיירי מדין מתנה על מה שכתוב בתורה, ובוה לא שייך ענין כולל, דהא ר' יהודה סובר מתנה בדבר שבממון קיים, ומ"מ לענין עונה בטל תנאו ואע"ג דכולל, ושפיר הוצרך הרא"ש לטעמו זה דלא הוי כמתנה עמש"כ בתורה, ושוב מצא דכ"כ בשו"ת שער אפרים, אך הסיק שם הקצוה"ח וז"ל, אך אמנם אחר העיון נראה דברי מוהרי"ט, והוא דודאי מתנה על מה שכתוב בתורה לא הוי, אע"ג דהתנה ע"מ שלא ישא אחרת כלל, דהא מבואר בפ' המגרש (גיטין פ"ד ב') באומר ע"מ שתאכלי בשר חזיר דמהני תנאי דאפשר דאכלה ולקיא ע"ש, וכן פסקו כל הפוסקים ע"ש, אלא ודאי דשם לא היה תנאי כלל דמה ענין תנאי בתוך הכתובה, בשעת קידושין בעי למיעבד תנאי, ועוד דהא קי"ל דבשעת ביאה נמחלו כל התנאים וכדאיתא פרק המדיר כתובות (ע"ג ב'), ע"ש ברא"ש ובטור ושו"ע אבן העזר סימן ל"ח סל"ה, אלא דשם לא היה דרך תנאי כלל אלא היו כותבין בתוך הכתובה בקיומיה ובשבועה שלא לישא אחרת עליה. וכתב הרא"ש דע דלא הוי כמתנה ע"מ שכתוב בתורה והיינו שלא יחול השבועה והקיומיה, והשיב דאינו על דברי תורה, וא"כ שפיר מוכח דאם עושה קיומיה בשבועה שלא לישא אחרת כלל לא חייל ואע"ג דאיכא כולל, והוא ברור. עכ"ד הקצוה"ח.

הנה מה שכתב הקצוה"ח לטעון דאין כאן דין מתנה ע"מ שכתוב בתורה משום דאפשר דאכלה ולקיא, לענ"ד צריך ביאור מאי טעם הוא זה שלא יהי' בזה מתנה ע"מ שכתוב בתורה, דסו"ס מתנה ע"מ שכתוב בתורה, ועוד דא"כ כל מתנה ע"מ שכתוב בתורה נימא הכי דאפשר שיעבור על איסור התורה, אע"כ דזהו גופא הדין דמתנה ע"מ שכתוב בתורה, ואם משום הגמ' גיטין, הא התם מוכח להיפך, דז"ל הסוגיא שם (פ"ד א') ת"ר ה"ז גיטך ע"מ שתעלי לרקייע ע"מ שתרדי לתהום וכו' אינו גט, רבי יהודה בן תימא אומר כזה גט, א"ר נחמן אמר רב הלכה כר' יהודה בן תימא כו'. איבעיא להו ה"ז גיטך ע"מ שתאכלי בשר חזיר מהו, אמר אביי היא היא, רבא אמר אפשר דאכלה ולקיא וכו', ותיפוק ליה דמתנה ע"מ שכתוב בתורה הוא, וכל המתנה ע"מ שכתוב בתורה תנאו בטל, א"ר אדא בריה דרב איקא כי אמרינן כו', אלא אמר רבינא כי אמרינן מתנה ע"מ שכתוב בתורה תנאו בטל כגון שארה כסותה ועונתה דודאי קא עקר, אבל הכא מי קאמר לה לא סגי דלא אכלה, לא תיכול ולא תיגרש. עכ"ד הגמ'.

ומתבאר בהדיא דאדרבה טעם זה דאכלה ולקיא הוא אך לענין החיסרון דמתנה בדבר שא"א לקיימו, לא לענין מתנה ע"מ שכתוב בתורה. אולם באמת תירוץ הגמ' הנ"ל צריך ביאור טובא, דמהו זה דאמר' לא תיכול ולא תיגרש, דאם כן גם לענין קידושין נימא דאם לא יחולו הקידושין אין כאן עקירה, אע"כ כיון דאנן בעינן שיחול הקידושין ואז הוי עקירה, א"כ ה"נ גבי גירושין, כיון דאם חלים הגירושין הוי עקירה לא יחולו, ואם משום דאמר' דאפשר לא יחול, ה"נ נימא לענין קידושין. וע"ש פרש"י ד"ה דודאי קא עקר, שהרי מסר לה קידושין והרי היא אשתו להתחייב בכולן, וכי אתני ע"מ שלא יתחייב הו"ל עוקר. וד' רש"י עדיין צ"ב וכו' דמאי נפ"מ. והנראה לבאר בזה בעה"י ככוונת הגמ' (וא"י אם זהו כוונת רש"י ז"ל), דמתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל הוא משום שרוצה "לעקור דין התורה", וממילא דזה שייך דוקא גבי מקדש ע"מ שאין שאר כסות ועונה, דאם נאמר דאינו חייב ליתן לה שאר ומ"מ יחולו הקידושין הפי' הוא דנעקר "דין התורה", ולא אך דהגברא עובר ע"ז אלא דעצם הדין אינו, וזהו דמחלק הגמ' דזה שייך דוקא גבי שאר כסות ועונה, אבל גבי בשר חזיר הלא אין התנאי שיעקר הדין, דלעולם גם אם חלים הגירושין יש כאן איסור חזיר אלא דהיא עוברת ע"ז, וא"כ תנאו קיים, כיון דאין כאן עקירת הדין, וזהו כוונת הגמ' מי קאמר לה דלא סגי, היינו דאם ע"י שיחולו הגירושין היתה חייבת לאכול בשר חזיר הוי אומר דנעקר כאן הדין איסור בשר חזיר, אבל כיון דתלוי באפשרותה הוי אומר דלא נעקר כאן האיסור, אלא דאם תאכל אז יחולו הגירושין, וזה נלענ"ד. ואולי זהו המכוון בד' הריטב"א ז"ל שם בגיטין שכתב וז"ל, ופירש רבינו ר"ו דטעמא משום דאיהו לאו בהדי דידה מתנה, אלא הרי הוא כמתנה עם התורה, שממה שחייבה תורה מתנה עמה שלא יהא חייב

בה, וכיון דאין הדבר ניתן למחילה אליבא דר"מ כו' הרי הוא כמתנה עם התורה והלכך תנאו בטל, אבל הכא עמה הוא דמתנה שהוא א"ל ע"מ שתעשה או שלא תעשה, ובכל כה"ג שהוא מתנה עמה ועליה הדבר לעשות, כיון שאינה מוכרחת לא חשיב מתנה על מ"ש בתורה, ואי קיימא תנאה מגורשת ואם לאו אינה מגורשת, ע"כ. ואולי זהו כוונתו.

ויש לבאר עוד דרך [וזה נראה יותר ככוונת רש"י ז"ל], עפי"מ דידוע דתנאי מילתא אחרית' הוא, פי' דחלות הגירושין חלים בין אם יבא או לא יבא, יקיים או לא יקיים, אלא דהתנאי הוא דבר המפקיע את הגירושין למפרע, וזהו יסוד גדול, ולפי"ז י"ל דעיקר כוונת הגמ' הוא לחלק בין ודאי עקר לספק עקר, וכעין זה בגמ' ב"מ נ"א היכא דמתנה ע"מ שאין עליך דין אונאה יעו"ש, ולזה גבי קידושין, הא התם אי"ז זמן או דבר התלוי במעשה לקיום הקידושין והפקעתו, אלא מיד עם חלות הקידושין צריך שיחול כאן עקירת הדין שאר, וממילא דיש כאן ודאי עקירה, אבל גבי גירושין, עצם חלות הגירושין נתבאר דאינם תלויים בתנאי, אלא דאם לא תאכל בשר חזיר יש כאן הפקעה, ולזה השתא "דחלו הגירושין" אין עוד עקירה, ולזה הגירושין שפיר חלים כיון דאין חלות הגירושין מהוה ודאי עקירה, דבשלמא אם היינו מפרשים דגדר תנאי דהמעשה מעיקרו חל על הצד דתאכל, א"כ יש כאן ודאי עקירה דמיד שחל הגירושין עם על הצד שתאכל, אבל אם מפרשי' דהמעשה וחלות הגירושין חלים לכל צד, אלא דמה שאח"כ לא תאכל הוא יפקיע, א"כ השתא אין בהתנאי עקירה דנימא דהגירושין הם סותרים לדברי התורה [ונהי דהיינו יודעים שכדי שלא יפקע הגירושין צריך לעקור לא איכפת לו, כיון דלענין עצם חלות הגירושין השתא אין חיסרון בהתנאי כיון דהוא בגדר ספק עקירה].

[אולם שו"ר ד"ל דאי"ז שייך זה בזה, דגם אם נפרש דהגירושין חלים על הצד שתאכל, מ"מ הדין דמתנה עמש"כ בתורה אינו תלוי בזה, דהחלות חלה על הצד מעיקר הדין תורה, אלא הוא דין בפ"ע דאם בא לעקור ד"ת אינו תנאי, אך אכ"מ].

ועכ"פ הגם שאין כוונתי לבאר ענין זה דמתנה עמש"כ בתורה, מ"מ לב' הדרכים אלו נראה דגם בדינא דהרא"ש י"ל האי טעמא, דאין כאן דין מתנה עמש"כ בתורה, כיון דיכול לישא אשה פלונית ולא יחולו הקידושין, ואפשר דזוהי גם כן כוונתו ז"ל דהקצוה"ח שהביא הא דע"מ שתאכלי בשר חזיר דמבואר דחלו הגירושין כיון דאפשר ולקיא, ואע"ג דמתנה עמש"כ בתורה, וע"כ משום תי' הגמ' בסוף כיון דאפשר לא תיכול ולא תיגרש. והקצוה"ח אסיפא דהגמ' סימך, ודו"ק.

[ומד' הגמ' אלו מוכח דדין מתנה עמש"כ בתורה אינו מדין תנאי שא"א לקיימו, וצע"ג בהא דכת' התו' בכתובות דף נ"ו א' בשם רבינו תם דהדין מתנה עמש"כ בתורה תנאו בטל, הוא משום הדין דמתנה בדבר שא"א לקיימו יעו"ש, וצע"ג. אכן לאחר העיון מתבאר דלק"מ, וכן מוכח בחי' הרמב"ן ז"ל בבא בתרא דף קכ"ו: דהא דתנאו בטל זהו לא משום מפליגה בדברים, אלא משום דא"א להתנות נגד מש"כ בתורה, וכל ד' ר"ת סובבים אהא דהמעשה קיים, וע"ז כת' דמפליגה בדברים, היינו דאחרי דהדין הוא דתנאו בטל שוב הו"ל מפליגו בדברים, כיון דבלא"ה אין תועלת בתנאו, וזה נכון וברור למבין (לזה העירוני מחבריא)].

והנה לכאו' יל"ע דבאומר שלא אוכל מצה בליל הפסח אמאי ליכא כולל, דנהי דכת' הריב"ש דנתכוין למצה הראויה, מ"מ גם במצה הראויה איכא כולל, דהחייב מצה הוי אך בכזית, ונימא מיגו דחל אשאר זיתים חייל נמי אזית זה, ולכאו' נצטרך לדחוק דכוונתו רק למצת מצוה והיינו לקיום המצוה, דהיינו דוקא לכזית ראשון. אך זה לא משמע כלל לפענ"ד. ואולי יש לומר דאין כאן כזית ראשון ושני, דבעצם שבועתו היא אינה מתחלקת על כזית ראשון ושני אלא על הימים והמצות, אבל יל"ע דסוף סוף הגע עצמך אם אדם ישבע שלא יאכל אחרי כזית ראשון דמצה הא שפיר הוי שבועה, וה"נ כשאמר שבועה שלא אוכל מצה הא יש בזה שבועה על כל "אכילות", וממילא מיגו דחל אשאר אכילות חל נמי אכילה ראשונה. ואולי י"ל דהא אין דין דבאו' "בכזית ראשון", דהא יוכל לאכול גם בסוף הסעודה אם אך יכוין לקיים מצוה רק באחרונה, וא"כ מצד גוף שבועתו אין כאן חלות על שאר אכילות, דהי מינייהו חל דכ"א הוא ראוי למצוה. ומ"מ יל"ע דאמאי לא נימא בדרך כלל, דמיגו דחל על אכילות שאינם של מצוה חל נמי אכילה של מצוה, וצ"ע.

ז. עיין במ"ב ס' תפ"ה ס"ק א' שכתב, ומ"מ כתבו הפוסקים דמצוה להתיר שבועתו כדי שיוכל לקיים מ"ע דאכילת מצה. ובשעה"צ אות ב', ב"ח ושי"א, ודברי בה"ט שכתב דכופין אותו אינו מדוקדק, דלא כתבו כן אלא בנשבע בהדיא לעבור על מצוה דרבנן. ע"כ. ועי' במ"ב ס"ק ג' לענין נשבע לאכול מרור דכופין אותו שישאל על שבועתו [דהתם חיילא השבועה כיון דחייב מרור הוי דרבנן]. אכן לכאו' צריך ביאור בד' השעה"צ דמאי נפ"מ אי נשבע בהדיא לעבור על מצוה דרבנן או לא, כיון דיסוד הדין דכופין אותו הוא כדי לקיים הדאו', ואינו איזה קנס עבור מה שרוצה לעקור ממנו החיוב. ומשמע מדברי השעה"צ דיש סברא לומר דהך כופין אינו אך משום זה דצריך לקיים את המצוה, אלא גם משום דיש לן סיבה לכפותו בזה שבמתכוין רוצה לעקור ממנו הדין, לא כן היכא דכוונתו היא לאסור ע"ע מצה, וממילא גם מצת הפסח בכלל. אכן נהי דיש לחלק מ"מ לענ"ד עדיין יל"ע,

דהא הדין הוא דכופין על המצות עד שתצא נפשו כדאיתא בכתובות פ"ו א', והשתא הגע עצמך אם אדם צריך לשלם בשביל אתרוג הרבה ממון ואינו יותר מחומש, הא כופין אותו ואינו יכול לומר אנוס אני, או ערל דאינו אוכל בפסח וכי אינו חייב למול עצמו [וכ"מ תוס' דף ק"כ א' יעו"ש]. וא"כ האי גברא דנשבע, הגע עצמך אם לא יתיר שבועתו נראה דלא הוי כאנוס אלא חשוב פושע כיון דהיה לו להתיר שבועתו, כיון דגם כשיש עליו איסור שבועה אין הפי' דאינו גברא בר חיובא, אלא אריא הוא דרביע עליה, וא"כ הדין נותן דרמי עליה עכ"פ לקיים החיוב באופן שיתיר את שבועתו, וא"כ פשיטא דצריך לכופו. ונלענ"ד דמוכח מכאן דדעת שעה"צ הוא דאדם כזה חשוב כאנוס, כיון דמדינא אנו תפס' דהשבועה היא שבועה, אלא דהתורה חידשה עקירת השבועה, וזה חידוש התורה, אבל אין עליו חיוב כיון דזה גופא איכיל בהשבועה דתפסינן דשבועתו היא שבועה, והוא אינו חייב לעקור את שבועתו. וזה מדוקדק ג"כ בד' המ"ב שכתב "דמצוה" להתיר שבועתו כו', והיינו דאפי' עליו עצמו אינו בגדר "חיוב" אלא בגדר "מצוה". והטעם כנ"ל כיון דאינו מחוייב להתיר שבועה, ודוק.

סימן י"ז

בענין חיוב מצה ומרור בזה"ז

א. גמ' אמר רבא מצה בזמן הזה דאו' ומרור דרבנן. ומאי שנא מרור דכת' על מצות ומרורים יאכלוהו, בזמן דאיכא פסח יש מרור, ובזמן דליכא פסח ליכא מרור, מצה נמי הא כתיב על מצות ומרורים יאכלוהו, מצה מיהדר הדר ביה קרא בערב תאכלו מצות, ורב אחא בר יעקב אמר אחד זה ואחד זה דרבנן, אלא הכתיב בערב תאכלו מצות, ההוא מיבעי ליה לטמא ושהיה בדרך רחוקה, דסד"א כיון דפסח לא אכלי מצה ומרור נמי לא יניכול, קמ"ל. ורבא אמר לך טמא ושהיה בדרך רחוקה לא צריך קרא, דלא גרע מערל ובן נכר דתניא כל ערל לא יאכל בו, בו אינו אוכל אבל אוכל במצה ומרור, ואיך כתיב בהאי וכתב בהאי. ופרש"י ד"ה כתיב בהאי וכתב בהאי וצריכא, דטמא ושהיה בדרך רחוקה לא יליף מערל ובן נכר דהא אית ליה תשלומין לפסח שני, הלכך לא יאכל מצה בראשון עד שיעשה פסח שני ויקיים על מצות ומרורים יאכלוהו, אבל ערל ובן נכר דין הוא שיאכלו מצה בראשון, דהא לא אכלי בשני, ואי כתב רחמנא בערב תאכלו מצות הוה מוקמי לה בערל ובן נכר משום דלית ליה תשלומין, אבל טמא ודרך רחוקה דאית להו תשלומין לא ליחייבו בראשון, הלכך כתב רחמנא טמא ושהיה בדרך רחוקה, עכ"ד. לכאו' יל"ע דהא הטעם לומר בלא קרא דערל כו', דערל ובן נכר יפסדו ממצה, משום דסד"א דחיובא דמצה הוא מדין הפסח, וא"כ כד גלי קרא דערל חייב הלא נלמוד מזה דחיוב מצה הוי חיוב מצה בפ"ע ומצד עצמו, ומהו הצריכותא דערל לית ליה תשלומין, ומשא"כ בן נכר, דלכאו' אחרי דחזי' דהוי חיוב בפ"ע, מאי נפק"מ אי אית ליה תשלומין או לא. ולכאו' י"ל דהוא"א דבהקרא דעל מצות ומרורים יאכלוהו ילפי' ילפותא בפ"ע דדין מצה תלי אם יכול לקיים הפסח, ולא משום דהוי חיובא מדין הפסח, דזה באמת כבר נלמד מהא דרבי רחמנ' ערל, אלא דס"ד דמ"מ קרא היקישם זל"ז, לומר דהיכא דאינו יכול לקיים הפסח מחמת בן נכר אין בו דין מצה. וראיה דגם לרבא ס"ד דמצה בזה"ז דרבנן אפי' דרבי קרא ערל ובן נכר. ומ"מ לפענ"ד זה צע"ג, דבשלמא הא דלרבא ס"ד דמצה בזה"ז דרבנן אי לא דהדר קרא, אינו משום דהוי המצה חיוב מדין הפסח, אלא דיש לנו ללמוד מהקרא ילפותא בפ"ע דבזה"ז אין חיוב מצה, והוא גזה"כ בפ"ע, אבל לחלק בין ערל ובן נכר מטעם הסברא דיש לו תשלומין אינו מובן, כיון דהא להמצה עצמה אין תשלומין, וא"כ אמאי לא יתחייב במצה. והנלענ"ד בעה"י בדעת רש"י ז"ל, דבאמת הו"א דהדין תשלומין לפסח שני הוא גם לענין המצה גופא, וזהו דילפי' ג"כ מהקרא דעל מצות ומרורים יאכלוהו, דמהו ילפי' דאיכא חיוב בפ"ע דמצה והוא מישך שייך להפסח, דהיכא דיש לו פסח שני אז יקיים חיובו בפסח שני, וכדין הפסח כך הוא.

ואפשר דזוהי סברת רבא דלא ס"ל הך סברא, דלא מסתבר ליה דס"ד דאיכא חיוב תשלומין למצה בפסח שני, דבקרא לא נא' דין תשלומין אלא לפסח.

ב. ויש להסתפק אם כן הוא ג"כ לקושטא דמילתא דאיכא דינא דתשלומין בהמצה, ונפק"מ היכא דלא אכל מצה כלל בפסח ראשון, ונראה פשוט דלא, דמהו גופא דחידשה התורה הך דינא דאכול בפסח ראשון, ש"מ דאין לו דין תשלומין, אך נראה דאי"ז ראייה כלל, ד"ל דמ"מ כיון דאפשר בזמנו ודאי עדיף, ולזה הגם דבדיעבד ה"י לו תשלומין מ"מ עדיף בזמנו, אך דמסתברא מילתא דאחרי דלא היה לו עיכוב מדין ערל לענין המצה, שוב אין לו תשלומין. [אך אכתי יהיה צ"ע דאנוס על המצה בפסח ראשון. ומ"מ נראה פשוט דלא שמענו דין תשלומין למצה בפסח שני, והטעם דאחרי דלא נתחדש בברכה בקרא, שוב אין לנו].

ג. ויש להבין לפי"ז דשוב מאי הס"ד דערל לא יאכל, דהא הסברא נותנת דעכ"פ לענין חיוב מצה יקיים בזמנו, ונראה מזה כמש"נ לעיל דהדין על מצות ומרורים יאכלוהו הוא דין לקיים במצת חובה, ולזה ס"ד דלא יאכל המצה בתורת חובה אלא ביחד עם הפסח והוא בפסח שני, ויל"ע דא"כ איך לקושטא דמילתא אוכל המצה, דנמצא דלא מקיים חיובא דמצה עם הפסח, ומשמע מזה דעכ"פ לקושטא דמילתא אינו כן. ויל"ע.

יותר מהנפח אין להקל ח"ו לילך בטר הנפת, ועכ"פ למי שבקי ויודע אין לו להקל. ואף בברכות נראה שהבקי שפיר יוכל לברך, ואם נפשך לחוש, נראה שעכ"פ ינמנע מלאכול כזית שיעור נפת, שהרי נמצא מפקיע עיקר הדין של חיוב ברכה. וכל זה ברור ופשוט לדינא.

סימן י"ט

בענין חיוב על מצות ומרורים יאכלוהו

פרשת בא פרק י"ב פסוק ח': ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו.

ראיתי בפירושו הרמב"ן ז"ל כאן שכתב וז"ל, שעורו, ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ובמצות עם מרורים יאכלוהו, וכן על מצות ומרורים כמו עם, ויבואו האנשים על הנשים, וכן ראשו על כרעיו ועל קרבו, ולא אמר עם ללמד שאינו חובה שיהא כורכך בבת אחת ואוכלו, ויחסר הכתוב ב"ית כמו ירחצו מים, וימת סלד בלא בנים, וילמד הכתוב שאין מצוה במרורים אלא עם אכילת הבשר, אבל המצות חזר וצוה בערב תאכלו מצות אפילו בפני עצמן כדעת רבותינו. ויותר נכון שנאמר כי מצות נמשך למעלה ואכלו את הבשר ומצות, וחזר וצוה עם מרורים יאכלוהו לבשר הנזכר. והנה צוה באכילת הבשר ובאכילת המצות ולא צוה באכילת המרורים, רק אמר שיאכלו הבשר עם מרורים, ירמוזו שאין במרורים מצוה "רק לאכול הבשר עם מהם", ובזמן שאין בשר אין במרורים מצוה, וגם אינם מעכבים הבשר, ואם אכל פסח ולא אכל מרורים י"ב פסח יצא "כי המצוה בפסח כמו המצוה במצה" כל אחד צוה בפ"ע, עכ"ל הרמב"ן ז"ל.

ומתבאר מדברי הרמב"ן ז"ל יסוד גדול, דיש הפרש בין מצות אכילת מרור למצות אכילת מצה, דמצות אכילת מצה היא מצוה בפני עצמה ולא מדין הפסח, ואילו מצות אכילת מרור היא מדין הפסח בלבד, ולכן נאמר על מרורים יאכלוהו, ולא נאמר על מצות ומרורים יאכלוהו.

[ועיין ג"כ בתורה תמימה כאן אות ס"ח שפירש דלכן בפסח שני נאמר על מצות ומרורים יאכלוהו, כיון שבפסח שני המצה היא כמו מרור שאינה אלא מדין הפסח].

ולכאורה כן מוכח מהא דאמרין בפסחים דף ק"כ עמוד א' דמצה בזמן הזה דאורייתא ומרור בזמן הזה דרבנן, כיון דבמצה אהדריה קרא בערב תאכלו מצות, ולכאורה הביאור הוא כנ"ל דמצה היא חיוב בפ"ע ולכן גם בזה"ז חייב, לא כן מרור שאינו מצוה בפ"ע אינו נוהג בזמן הזה. אך באמת אינו הכרח, דיש לומר דלעולם גם מרור הוא מצוה בפ"ע, אלא דמוה שהוקש על מצות ומרורים יאכלוהו ש"מ דאינו נוהג אלא "בזמן" דאיכא פסח. וראיה לזה, דהא רב אחא בר יעקב שם ס"ל דאף מצה בזמן הזה דרבנן, ומ"מ ס"ל דאהדריה קרא בערב תאכלו מצות לערל ולטמא שאינם יכולים לאכול פסח דמ"מ חייבים במצה יעו"ש, וחזינן דגם לרב אחא בר יעקב דס"ל דמצה בזה"ז דרבנן מ"מ ערל חייב במצה, והיינו דלעולם היא מצוה בפ"ע ומ"מ בזה"ז דרבנן. וה"נ י"ל במרור דהגם דהוי מצוה בפ"ע, מ"מ בזמן הזה הוי דרבנן. אכן בעיקר דברי הרמב"ן ז"ל הנ"ל דמרור אינו מצוה בפ"ע, לכאורה צ"ע טובא מהגמ' בפסחים (דף כ"ח ב' ק"כ א') דאמרו שם דערל טמא חייבים במרור, הרי דשייך מצוות מרור גם בלא פסח [ועיין בחזון איש אורח חיים סוף סימן קכ"ד שהעיר מנא לן לחייב ערל במרור, דהא רק במצה אהדריה קרא]. ועוד צ"ע מהמכילתא (והובא בתורה תמימה כאן) דאמרו שם, וכשם שיוצאין חובת פסח בלא מצה ומרור, כך יוצאים חובת מצה ומרור בלא פסח, עכ"ל. הרי דאיכא חיוב מרור גם בלא פסח, וצ"ע.

ועיין עוד בכתבי הגר"ח ז"ל שהאריך בהאי ענינא. שוב עיינתי בספר המצוות להרמב"ם מצוה נ"ו, ולכאורה דבריו סתראי ניהו, דז"ל שם, ואולי יקשה עלי המקשה ויאמר למה תמנה אכילת פסח מצה ומרור מצוה אחת ולא תמנה אותם שלש מצות, אשיבנו אמנם היות אכילת מצה מצוה בפני עצמה היא אמת כמו שאני עתיד לבאר, וכן אכילת בשר הפסח מצוה בפני עצמה כמו שזכרנו, אבל המרור נגזר לאכילת פסח ואינו נמנה מצוה בפני עצמה, וראיה לדבר שבשר הפסח יאכל לקיים המצוה הן שידמן המרור או לא הזדמן, והמרור לא יאכל כי אם על בשר הפסח כאמרו על מרורים יאכלוהו, אבל המרור מבלי בשר לא עשה כלום, ולא נאמר כבר קיים מצוה אחת, עכ"ל. ומתבאר בהדיא מדברי הר"מ שאין מצוה בפ"ע באכילת מרור, ואילו מיד אח"כ הביא הר"מ לשון מכילתא הנ"ל, יכול אין להם פסח לא יצאו ידי חובתם במצה ומרור, הרי אתה דן כו' כך אין להם פסח יצאו במצה ומרור, עכ"ל. הרי בהדיא דאף מרור בלא פסח הוי מצוה, וצ"ע. ש"ר להר"י קורקוס ז"ל בפ"ח מהל' קרבן פסח ה"א שהביא דברי המכילתא, וכתב דמרור לאו דוקא, וצ"ע.

וחכם אחד אמר בכל זה דאם נבאר דהדין מרור אינו מצוה עם הפסח אלא עם המצה [וכמו שיבואר בסמוך דלשיטת הרמב"ם הכורך הוא המרור עם המצה], א"כ א"ש דשייך לאכול מרור בלא פסח, אבל לא משום דהמרור הוי מצוה בפ"ע, אלא משום דהמרור הוי מצוה מדין המצה. אבל מלשון הרמב"ם הנ"ל נראה דהמרור הוי דין "בהפסח".

גם יעו"ש בר"מ שהביא ראיה לזה דמרור אינו מצוה בפ"ע מהא דמרור בזה"ז דרבנן, וכתב שהיא ראיה ברורה. ולענ"ד צ"ע, דהא חזינן דאף למ"ד מצה בזה"ז דרבנן, מ"מ טמא אוכל מצוה והגם שאוכלו בלא

הא אפקיה קרא מהיקישא, קמשמע לן דכי אהדריה קרא למילתא קמיינתא אהדריה. ובפירש"י, מהו דתימא אפקיה רחמנא לחובת מצה בלילה הראשון מהיקישא דאקשיה רחמנא כפסח בהאי קרא דעל מצות ומרורים יאכלוהו, ואפקיה רחמנא בהאי קרא ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי, מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות, ולילה הראשון נמי דמשמע, אלמא אפקיה רחמנא מהיקישא דעל מצות ומרורים לחובת מצה לילה הראשון ואוקמיה ארשות, קמ"ל דכי אהדריה קרא לחובת מצה בלילה הראשון, ובזמן הזה דכתי' בערב תאכלו מצות דהכי נפקא לן לעיל, למילתא קמיינתא אהדריה לאכילה עד חצות כבזמן דאיכא פסח, עכ"ל.

לכא"ו צ"ב טובא פי' הגמ' לפרש"י, דהא פשיטא דאם חייבי רחמנא בזמן הזה דהוי חיוב, וא"כ איך אמר' דמהו דתימא אפקיה רחמנא מהיקישא, דהא בהאי קרא דששת ימים הא נלמד דאין כלל חיוב אכילת מצה, והא אנו קיימי' דאיכא חיובא, וכל הנדון הוא אם הוקש או לא. ולולא ד'רש"י היה נראה לפרש ד' הגמ' בפשטות, דהא מבואר עמוד א' דמקרא דעל מצות ומרורים אין ללמוד לזמן הזה, וא"כ א"א ללמוד לחיוב מצה בזה"ז [וחיוב מצה בפ"ע] מקרא דעל מצות, וא"כ שפיר ס"ד דלענין חיוב מצה בזה"ז אין זה שייך להיקיש [ונשור' שכן העיר הרש"ש בכל זה]. וזה נלענ"ד מכוון בלשון ר"ח ז"ל, מהו דתימא אפקיה קרא מהיקשא דפסח שנא' בערב תאכלו מצות. אלא דלפ"ז לא יובן התירוץ, קמ"ל דכי אהדריה, דהיכן אהדריה, וצ"ל דהכוונה דמ"מ לא נפיק מכלל היקשא, וצ"ע.

סימן י"ח

בענין אם משערין שיעורי תורה לפי משקל או לפי נפח

הנה כבר נודע מש"כ הרמב"ם בפ"י המשנה לחלה פ"ב משנה ו', והנותן שיעור חלה בשיעור המשקלים טועה, ומקום טעותו גלוי מאד, ע"כ. והיינו שהדבר ברור שאין לשער לפי המשקל אלא לפי הנפח. ועיין למרן בהל' פסח סימן תנ"ו סעיף א' שכתב, אין לשיין לפסח עיסה גדולה משיעור חלה שהיא מ"ג ביצים וחומש ביצה בינונים, וכך ישער, ימלא כלי מים ויערה המים ממנו לכלי אחר, ואח"כ יתן מ"ג ביצים ויחזיר בו המים שעירה ממנו, והמים שיתרו יתנם בכלי אחר, והכלי המחזיק אותם הוא המדה למלאותו בקמח, והמדה מחוקה ולא גדושה, ושיעורה מקמח חטיה מצרית תק"כ דראהם מצריים בקירוב, ע"כ. והמבואר כאן ששיעור חלה נמדד לפי הנפח של מ"ג ביצים וחומש ביצה, וזה דבר ברור, וכן הביא שם בכה"ח סק"י מדברי הר"מ הנ"ל בפ"י לחלה ועדיות פ"א משנה ב', וכ"כ הרמב"ם בפ"ה מהל' חמץ ומצה הי"ב שבגוף הביצה הבינונית משערין ולא במשקלה, וכ"ה הסכמת האחרונים, וכן השיעור לענין ביטול בששים, עכ"ד.

ובדרך זו הלך בשו"ת אור לציון חלק ב' פרק ב' הי"ז, יעו"ש בבאורים, ויש בזה נפק"מ גדולות כמו במצות שנפחם גדול הרבה ממשקלם, ועוד. ונפק"מ מלבד בענין ברכות, עוד בענין יוה"כ לשיעור ככותבת, שלא תלוי במשקל אלא בנפח, ויוכל לבא לידי כרת אם יאכל מצה שנפחה ככותבת ובמשקלה אין ככותבת וכו'. וכן האריך בשו"ת אור לציון חלק ג' במבוא ענף ב'.

אלא שהשמועה רווחת שלפי דעת ה"ח משערים במשקל, אכן אין זה דבר אמיתי "לקולא" ג"כ אלא רק "הנהגה לחומרא". ואביא את המקורות לכך.

הנה יעו"י להכה"ח בהל' בציעת הפת, בס"י קס"ח ס"ק מ"ו, דלהבית דוד, מטה יהודה, החיד"א, פתח הדביר, משערים במשקל, וכן הוא המנהג עכשיו פשוט אצל בעלי הוראה לשער כל השיעורים, דהיינו כזית מצה ומרור, כזית לשיעור ברכה אחרונה, אתרוג כביצה, וששה ביצים של עירובי חצרות, וכדומה הכל במשקל לפי חשבון ביצה ח"י דראהם וכזית חצי ביצה ט' דראהם, ואין לשנות, עכ"ד.

אולם ביאור הדברים מתברר בדברי ה"ח עמום בהל' פסח סי' תפ"ו ס"ק א' וז"ל, וכבר כתבנו לעיל סי' קס"ח אות מ"ו דלדעת הרמב"ם וכמה פוסקים דשיעור הביצה הוא י"ח דראהם מצריות, ובמידי דאכילה כגון כזית מצה בליל פסח או כזית מרור או כזית לשיעור ברכה אחרונה וכו', כולם משערין במשקל לחשבון הביצה י"ח דרהם וכזית חצי ביצה תשעה דרהם, יעו"ש שכתבנו זה בשם כמה פוסקים, וכן הוא המנהג כדי לצאת ידי"ח המצוה לכו"ע וגם משום ספק ברכות, ובס"ק ג' כתב ה"ח על מש"כ בהגה לענין שיעור כזית במרור, דבירקות צריך למעך החלל, וז"ל, מהכא משמע דאין משערין כזית במשקל אלא במדה, אמנם כבר כתבנו לעיל דעכשיו המנהג לשער במשקל במידי דאכילה כדי לצאת אליבא דכו"ע, וגם משום ספק ברכות, עכ"ד.

העולה מדברי ה"ח דבדואי מעיקר הדין אזלי בטר נפת, אלא שלמעשה המנהג לשער במשקל כדי לצאת אליבא דכו"ע, וכן משום ספק ברכות, הרי דברי ה"ח ברור מללו שהוא רק לצאת ידי"ח כו"ע והיינו רק לחומרא, וכן משום ספק ברכות היינו רק להקל שלא לברך ברכה לבטלה, וכ"ז ברור. רק שצ"ב מהו הלצאת ידי"ח דכו"ע והספק ברכות שיש כאן, דלאיזו דעה חשש כאן, שהרי מעיקר הדין משערים בנפח. אכן המעיין בשו"ת בית דוד ובס' פתח הדביר שהעתיקם בשו"ת אור לציון ח"ג במבוא ענף ב' יראה בירורן של דברים שחששו לחסרון בקיאות ולכן אמרו במשקל, אבל הדבר ברור שאם המשקל

ד. והנה כ"ז הוא בדברי רש"י, אכן הנה התוס' ד"ה כל הביאו סוגיית הגמ' לעיל צ"ו א' דעביד צריכות' אחרת, ופי' לה התוס' דכוננת הש"ס שם לענין הך מילתא דאוכל במצה ומרור, ופי' לה התוס' דאי כתב רחמנא ערל הוא משום דלבו לשמים, ואי בן נכר משום דלא מאיסי וכו', וצ"ע דהא אם גלי לן קרא דמצה הוי חיוב בפ"ע, שוב מאי נפק"מ בזה, דהא מאיס וכו' ודאי אינו איסורא אלא לענין פסח ולא לענין מצה, וכמש"כ התוס' עצמם לעיל דף כ"ח ע"ב דאטו מצה קדושה אית ביה. וצ"ל דחז"י דהתוס' כאן ס"ל דס"ד דלא יאכל מטעם "איסורא" [וכנראה דוקא אם מכין לשם מצוה]. וי"ל או דמסברא הוא הכי, או דהוה דילפ"י מקרא דעל מצות ומרורים יאכלוהו, דנהי דאינו חיובא בהמצה, מ"מ תלי בזה דערל דמאיס אינו אוכל מצה. ודו"ק. ומ"מ אחרי דגילתה התוה"ק בכל הנך דאוכל, וגם בזה"ז, ממילא דהא דכתבה תורה על מצות ומרורים יאכלוהו הוא דאיכא חיובא מדין הפסח לאכול עמו מצה ומרור.

והנה ראיתי בחי' המאירי ז"ל בסוגיין שכתב בזה"ל: טמא ושהיה בדרך רחוקה וכן ערל ישראל אע"פ שאין אוכלין בפסח אוכלין הם בחיוב מצה ומרור, ומותר להאכיל מצה ומרור למשומד לע"ז ולגר תושב ושכיר, ע"כ. ונראה מדבריו דב' דברים יש בזה, דטמא ושהיה בדרך רחוקה התם אין הנידון אם מותר או אסור [כיון דאין איסור לאכול לטמא במצה, ורק לענין קרבן פסח הוא דין דטמא אינו מקריב, ועיקר החידוש הוא לענין זה דחייב הוא בפ"ע שלא עם הפסח], ומשא"כ לענין בן נכר בזה החידוש הוא "דמותר". ונראה דהא גם י"ל, דהוק' לו קו' התוס', דפשיטא דהוא חייב, ולזה לענין ערל י"ל כהתוס' דמתו אחיו מחמת מילה, דאז כיון דעכ"פ אינו יכול למול הו"א דאינו חייב קמ"ל דחייב הוא, אבל לענין משומד הא מחוייב ועומד הוא, וע"כ הנידון הוא דמותר ליתן לו היכא שאינו רוצה עכ"פ לחזור בתשובה ולהביא קרבן, ודו"ק.

ה. ובהא דאמר' אבל אוכל הוא במצה ומרור, עי' מאירי דף כ"ח ע"ב שהביא דיש ב' פירושים אם מרור דנקט דוקא הוא, ולא הבנתי, דלכא"ו אם אתי' עלה מקרא דעל מצות ומרורים יאכלוהו הא לא כתי' דמצה הוי חיוב זה יותר מזה, ואם משום הקרא דערל לא יאכל בו, בו אינו אוכל וכו', הא לא כתיב דמצה דוקא ולא מרור, ורק מבערב תאכלו מצות אז הוא ד"ל דהוי חיובא בפ"ע דוקא גבי מצה, וצ"ע. ואמנם לקוטשא דמילתא י"ל דאחרי דגלי קרא מצה בזה"ז דא' מרור דרבנן (אליבא דרבא), מסתברא דהוה החילוק שביניהם, דמצה הוי חיובא בפ"ע מצ"ע, ומרור הוי אך חיובא מדין הפסח [וכ"מ בספר המצוות להרמב"ם].

ו. והנה בתוס' בסוגיין כתבו וז"ל, אין לפרש בו אינו חייב לאכול, דהא ודאי חייב לאכול דהא חייב בכל המצוות אלא שאינו רוצה, ונראה לפרש דמייירי בישראל מומר בשעת שחיטה וחזר ועשה תשובה, וקאמר אע"ג דישאל מעליא הוא, כיון שלא נמנה עליו בשעת שחיטה שוב אינו אוכל בו, אבל אוכל הוא במצה ובמרור, דערל היינו שמתו אחיו מחמת מילה וחייב בכל המצוות ומקיים כולן אלא שאינו בפסח. ומשמע דכל קו' התוס' היא דל"ל קרא דאוכל במצה ומרור דפשיטא דהא חייב, הוא, פי' דכוננתם שילך וימול עצמו, ואהא תי' דערל היינו שמתו אחיו מחמת מילה דא"ל לו לילך ולמול עצמו, ואהא גלי קרא דלא נימא דלא יאכל, והטעם לומר דלא יאכל כיון דערל הוא, וערל אינו צריך לאכול במצה משום דאין לו פסח [או מטעם איסורא], אולם התוס' לעיל דף כ"ח ע"ב הוסיפו בקו', דאם תאמר דהפי' הוא דרשאי לאכול הא נמי פשיטא דאטו מצה קדושה אית בה יעו"ש, ולפימ"ש כ' מד' התוס' כאן משמע דלא ס"ל הך סברא דמצה קדושה אית בה, ויל"ע דלפ"ז מה נתקשו כ"כ התוס', ולא תירצו בפשוטו דהס"ד הוא דלא מצי אכיל.

והנה בעניי לא הבנתי קו' התוס' כלל, דנהי דהוא חייב למול עצמו, מ"מ התורה אמרה דעכ"פ ערל אין עליו חיוב לענין מצה, דהס"ד דלא יתחייב במצה הלא הוא משום דהו"א דמצה מחייבא דפסח הוא, וא"כ נהי דלענין הפסח חייב הוא גם כשהוא ערל, מ"מ לענין המצה אינו חייב אחרי שאין לו פסח, ומצה מהכשרא דפסח הוא. ונראה דבאמת יש בד' התוס' ב' סגנונות, דבתוס' בסוגיין דקדקו בלשונם וכתבו אין לפרש בו אינו חייב לאכול דהא ודאי חייב לאכול, דהתוס' קיימי אהא דאמר' דאינו חייב לאכול בהפסח, ובזה באמת אין ס"ד דלא יאכל, כיון דלענין הפסח ודאי בר חיובא הוא, ורק אית ליה איסור' דערלות, אבל לשון התוס' בדרך כ"ח ע"ב הוא תימה גבי בן נכר שהוא מומר אמאי איצטרך קרא פשיטא שחייב לאכול במצה, והא חייב בכל מצות האמורות בתורה, הרי דהק' אהך דאמר' דחייב לאכול מצה, ובעניי סגנון קו' תוס' זו לא הבנתי [וכנ"ל], דודאי אם עכ"פ לא אוכל פסח אין עליו חיוב מצה, כיון דמצה מהכשרא בפסח והחיוב הוא להביא פסח, וצ"ל דבזה דחייבה תורה פסח במצה ומרור הרי דהוה גופא איכילל ג"כ בהחיוב הפסח, וחשוב דהוא בר חיובא במצה, וממילא דמדיון חיוב פסח חייב הוא לאכול במצה, וצ"ע עוד. ובאמת דיל"ע עוד דלכא"ו מאי קו', דאם הוא מ"מ רוצה להישאר ערל אמרה תורה דחייב הוא במצה גם בלא פסח, ולא יאמר דמצה בלא פסח אינו כלום. אלא רחמנא חייבי' גם בלא פסח, וצ"ל דמ"מ ז"א דין בהחיוב אלא בהקיום, אבל החיוב עצמו רמי עליה בכל אופן.

ז. אמר רבא אכל מצה בזמן הזה אחר חצות לר"א בן עזריה לא יצא ידי"ח. פשיטא, דכיון דאיתקש לפסח כפסח דמי. מהו דתימא,

פסח וכמשנת לעיל, וחזינון מזה דמה דבזה"ז דרבנן עדין אינו הכרע דאינו מצוה בפ"ע, וצ"ע. ועיין ג"כ בכסף משנה ור"י קורקוס ז"ל בפ"ח מהל' ק"פ ה"א שג"כ כתבו כראיית הר"מ, וזה צ"ע וכנ"ל. שו"ר במנ"ח סוף מצוה י"ז שג"כ עמד בדיון זה אי מרור הוא מצוה בפ"ע, והרגיש בסברא הנז' דאף אי בזה"ז הוא דרבנן י"ל דרק הזמן גורם דהוי דרבנן, וראיה מרב אחא בר יעקב, יעושה"ה, ומש"כ ליישב בזה עדיין צ"ע.

ועיין בהרמב"ם פרק ז' מהלכות חמץ ומצה הלכה י"ב שג"כ כתב [כדבריו בספר המצוות הנ"ל, וכדברי הרמב"ן הנ"ל] וז"ל, אכילת מרור אינה מצוה מן התורה בפני עצמה אלא תלויה היא באכילת הפסח, שמצות עשה אחת היא, לאכול בשר הפסח על מצה ומרורים עד כאן. וכ"כ הר"מ בפ"ח מהל' קרבן פסח ה"ב.

והנה יעו"י להר"מ בפ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ו שכתב, ואם אכל מצה בפני עצמה ומרור בפני עצמו, מברך על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו, ע"כ. ולכא' אם מרור לא הוא מצוה בפ"ע האף שייך לברך על כל א' בפ"ע [אכן מצאנו כמה דוגמאות שמברכים על חלק ממצוה א', עי' רמ"א בהל' לולב בנוטל ד' מינין וסח ביניהם מברך עליו ברכה בפ"ע, הגם דד' מינים הווין מצוה אחת, וכן בספירת העומר למ"ד הכל מצוה א', ומ"מ מברכין על כל יום, ובמקום אחר כתבתי בזה].

והנה יש לעיין עוד בדברי הרמב"ן ז"ל הנ"ל במה שכתב דלכן אמר הפסוק ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות, ולא על מצות, משום דאיכא חיוב בפ"ע באכילת מצה, ולכאורה קשה, דנהי דאיכא חיוב בפ"ע באכילת מצות, אבל כאן הא מיידי הפסוק לחייב אכילת מצה מדין הפסח, ונפ"מ דלהלל היה כורכך זה עם זה ואוכלן כדאיתא בפסחים דף קט"ו א', והיינו שיש כאן חיוב מדין הפסח.

אכן בחזון איש אר"ח סוף סימן קכ"ד מסופק דלהלל אפשר דהחובת כורך נאמר אף בחובת המצה בפ"ע, והיינו דהכורך הוא דין בהמצה לא רק בהפסח, ובאמת דמדברי הרמב"ם פ"ח מחמץ ומצה הלכה ו-ז נראה דהכורך אינו אלא המצה עם המרור, וא"צ לכרוך גם את הפסח, ודלא כפירוש רש"י בפסחים קט"ו א', וא"כ גם מזה נראה דהדין כורך אינו דין מדין הפסח, רק דהוא דין בפ"ע בהמצה ומרור. עוד אפשר לומר דאין הכי נמי להלל המצה הוא חיוב אף מדין הפסח [וזהו החובת מצה דכתב כאן בקרא], אבל לדידן דא"צ לכרוך וכמו שהתחיל הרמב"ן בתחילת דבריו הנ"ל, י"ל דבאמת החיוב מצה שנאמר בהך קרא אינו מדין הפסח כלל אלא הוא מדין חובת מצה.

[ולפי זה יש לעיין במאי דמטו משמיה דהגרי"מ מפונוביז' ז"ל דכל הדין דמצה הנאכלת בכל מושבות נאמר רק בחובת אכילת מצה בפ"ע, ולא בחובת אכילת מצה שמדין הפסח, והובא ג"כ בקה"י עמ"ס קידושין סימן לד', ולהנ"ל הרי אין חיוב מצה שעם הפסח].

עוד יש לומר שגם את"ל שיש חיוב אכילת מצה מדין הפסח, מ"מ בעינן שיהא בזה אכילת מצה המתקיימת בה חובת מצה בפ"ע.

[וי"ל דלכן בעינן כזית במצה, ולא כמו מרור שכתב הרא"ש דסגי מעיקר הדין בפחות מכזית כיון דלא כתיב יאכלוהו אלא על הפסח, אבל לגבי מצה קאי הואכלו אף על המצה].

אלא דלכאורה מהא דאף בפסח שני בעינן על מצות ומרורים יאכלוהו, והתם ודאי הוי רק מדין הפסח דהא אין תשלומין למצה, ועוד דאף באכל מצה בפסח הראשון, מחוייב בפסח שני בדין על מצות ומרורים יאכלוהו, א"כ ש"מ דיש כאן חיוב מצה מדין הפסח, וא"כ הוא הדין בפסח ראשון, ועיין. [ועיין עוד בשו"ת אבני נזר אר"ח סימן שפ"ג].

ועיין ג"כ לשון הגמ' בפסחים דף צ' עמוד א' במצה ומרור "דחכשרו דפסח הוא" כגופא דפסח דמי, ומשמע מזה דהמצה ומרור בא בשביל הפסח.

סימן כ'

בענין חיוב אכילת מצה

א. שמות פרק י"ב פסוק ט"ו: שבעת ימים מצות תאכלו. ופירש רש"י ובמקום אחר הוא אומר ששת ימים תאכל מצות, למד על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצה ובלבד שלא יאכל חמץ, מנין אף ששה רשות ת"ל שבעת ימים, זו מדה בתורה דבר שהיה בכלל יוצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא, מה שביעי רשות אף ששה רשות, יכול אף בלילה הראשון רשות ת"ל בערב תאכלו מצות, הכתוב קבעו חובה. ומקור הדברים הם בפסחים דף ק"כ.

וראיתי בפירוש ריב"א כאן שהאריך אמאי לא נאמר כאן הכלל דיצא לידון בדבר החדש ללמד על עצמו יצא, דהרי בהכלל נאמר שאף שביעי חובה, ובדבר החדש נלמד שהוא רשות, יעו"ש מה שהאריך בזה. אך לענ"ד י"ל דאימתי אמרינן בדבר החדש היכא דיש כלל ויש דבר החדש, אבל כאן הפסוק מגלה לי שאין "כלל", דהפסוק מגלה לי שהיתה טעות לומר שזה חובה, אלא באמת הוא רשות.

עוד יעו"ש שהביא מהחזקוני דהגם דו' ימים רשות מ"מ מקבל שכו, ומשמע מזה כדברי הגר"א ז"ל במעשה רב דאיכא מצוה קיומית לאכול מצה כל ז', וכן מוכיחים מדברי הרז"ה סוף ערבי פסחים.

[והנה כל המקור לומר דאיכא מצוה קיומית כל ז' נראה דהוא משום דכתיב שבעת ימים תאכלו מצות, דמאחר ואין חובה כל ז' על כרחך

בא הכתוב לומר דיש עכ"פ מצוה קיומית, אכן הנה יעו"י בחידושי הגרע"א ז"ל פסחים דף מ"ג א' שביאר שם בדעת התוס' דהאוכל חמץ גם באופן שאינו לאו, מ"מ קעבר באיסור עשה דאינו מצה, יעו"ש ביאור הדברים, ונראה דלפי"ז שוב א"א לומר דאיכא מצוה קיומית באכילת מצה כל ז', דהא הפסוק בא לומר שיש איסור עשה בדבר שאינו מצה גם באופן שאינו חמץ, ודוק. וע"ע בספר חרדים פרק י"ד אות י"א שכתב שכל אוכל חמץ הוי נמי לאו הבא מכלל עשה. וע"ע בשו"ת אבני נזר סימן שע"ג].

ב. פסוק י"ט: כי כל אוכל מחמצת ונכרתה הנפש ההיא מעדת ישראל נגר ובאזרח הארץ. ופירש רש"י, לפי שהנס נעשה לישראל הוצרך לרבות את הגרים, ע"כ. ויש לעיין דאמאי אף הן היו באותו הנס דמחייבין נשים בחנוכה ובמגילה לא אמרינן דנתמעטו גרים.

ויש לומר דחלוק הוא הנס שבמצרים להנס שבחנוכה ומגילה, דבמצרים אין זה "זכר" להנס שהיה אז, אלא שאילו לא נגאלנו היינו אנתנו ממש עבדים כמו שאומרים בהגדה [וכמבואר בפסחים קט"ז ב' במשנה וברמב"ם פ"ז מחמץ ומצה הלכה ו'], ולכן הו"א דאצל הגר לא שייך דבר זה, כיון שהוא לא היה במצרים, אבל בחנוכה הוא "זכר" להנס דאז, ולכן אף גרים בכלל החיוב, ודוק.

והנה בתוס' מגילה דף ד' עמוד א' הקשו למה לי קרא לחייב נשים באכילת מצה, תיפוק ליה דאף הן היו באותו הנס, ולפי הנ"ל י"ל דנפ"מ לנשים גירות דבהם לא שייך הטעם שהיו באותו הנס וכנ"ל, ולזה קמ"ל הקרא לחייב נשים במצה. ושוב מחייבין נשים גרות בכל מצות הלילה. [ועיין פירש"י בפסוק מ"ט דילפינן שם אף לשאר מצות התורה דגר ואזרח שוים מקרא דתורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוכם. ועיין תוס' בב"מ ק"יג עמוד ב'].

ג. פסוק כ': כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות. ובפסחים דף ל"ח דרשינן בכל מושבותיכם, מצה הנאכלת בכל מושבות, יצא לחמי תודה שאינם נאכלים בכל מושבות, דאין יוצאין בהם די חובת מצה.

והנה יעו"י בטור סימן תנ"ח שהביא מהירושלמי דמצת מצוה צריך לאפותה בערב פסח מו' שעות ולמעלה משום דאיתקש לפסח, ויעו"ש בב"י ושו"ע. וראיתי בתורה תמימה אות נ"ב שהקשה דא"כ דצריך לאפותה דוקא בערב פסח מו' שעות ולמעלה, אמאי צריך למעט לחמי תודה, דהא א"א לאפות לחמי תודה בע"פ מו' שעות ולמעלה, דהלא אין מביאין קדשים לבית הפסול וכמבואר בפסחים י"ג ב'.

ולענ"ד י"ל, דאולי אין מביאין קדשים לבית הפסול הוא רק מדרבנן, ואנן איירינן השתא בקרא דאו'.

ועיין בפירוש ריב"א דנראה שג"כ הקשה כקושיית התורה תמימה, יעו"י שם היתב. גם בב"י סימן תנ"ח נראה שרמזו לראיה זו.

שוב ראיתי ד"ל עוד דנפ"מ לערב פסח שחל בשבת, דבזה י"ל דאופין בע"ש ושפיר אפשר להביא את לחמי התודה. אלא דבטור שם משמע דבערב פסח שחל בשבת אופין במוצאי שבת. אבל לענ"ד אין זה מצד ההיקש ולעיקובא, דהרי אם מקישים לשחיטת הפסח הלא שחיטת הפסח אינה אלא בערב פסח ולא בליל פסח, ודוק.

ד. דברים פרק ט"ז פסוק ח': ששת ימים תאכל מצות. ופירש"י, ובמקום אחר הוא אומר שבעת ימים, ז' מן הישן וששה מן החדש. דבר אחר למד על אכילת מצה בשביעי שאינה חובה, ומכאן אתה למד לששת ימים וכו'.

וראיתי בפירוש ריב"א שהקשה על פירוש הראשון שפירש"י ז' מן הישן וששה מן החדש, דלמה צריך כאן לימוד בפ"ע על איסור אכילת חדש, הרי כבר כתוב במקום אחר מקרא מפורש, ולחם וקלי וקרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה, ותירץ בשם הר' יוסף מגיקוליא דהפסוק בא לומר שאפילו אין לו אלא מצת חדש לא נאמר שיבא עשה וידחה ל"ת דחדש, וזהו דילפינן מהך קרא דששת ימים ולא שבעת ימים דהוי לאו הבא מכלל עשה עשה, ואין עשה דמצה דוחה ל"ת ועשה, עכת"ד.

והנה עצם דין זה דאין עשה דמצה דוחה ל"ת דחדש, כבר דנו בזה בתוס' בקדושין דף ל"ח עמוד א' אהא דאמרו שם שכשישראל נכנסו לארץ לא אכלו מצות משום איסור חדש, והקשו התוס' אמאי לא יבא עשה דמצה וידחה ל"ת דחדש, ותירצו בשם הירושלמי דעשה שמקודם הדיבור אינו דוחה את ל"ת שלאחר הדיבור, ועוד תירצו התוס' דגזירה כזית ראשון אטו כזית שני, יעו"ש. וכבר האריכו בכל זה בשאגת אריה ובעוד אחרונים. ומדברי ריב"א למדנו דבאמת העשה דמצה אינו דוחה ל"ת דחדש, משום דאין עשה דוחה ל"ת ועשה.

והנה ידוע שיטת ריב"א בתוס' בחולין (דף קמ"א) דהגם שאין עשה דוחה ל"ת ועשה, מ"מ אם עבר ועשה לא לקי [ובפשטות הביאור הוא שאף שאין עשה דוחה ל"ת ועשה, מ"מ אין הביאור שאף הל"ת אינו נדחה, אלא הביאור הוא שלעולם העשה דוחה את הלאו, ורק את העשה אינו דוחה משום דמאי אולמיה דהאי עשה מהאי עשה]. ולפי"ז גם הכא אם יאכל את המצה של חדש, נהי דעבר על עשה אבל לא ילקה משום חדש.

אך באמת לולא דברי ריב"א נראה שאחרי דמפרשינן דבא הפסוק דששת ימים לומר לך שלא יאכל חדש ביום הראשון, א"כ א"צ לומר הטעם משום שנאמר כאן לאו הבא מכלל עשה, ואין עשה דוחה ל"ת ועשה, אלא הביאור הוא בפשוטו, שנאמר כאן ייתור בפ"ע ללמדך שאין עשה דמצה דוחה ל"ת דחדש.

וגם לפירוש ריב"א שנאמר כאן איסור נוסף לאכילת חדש, נראה שאין זה איסור בכל אכילת חדש, אלא הוא איסור רק באכילת מצה בלילה הראשון, וכנראה שהאיסור בא רק כדי שלא יבא העשה דמצה, וידחה את האיסור חדש [ואף ביום הראשון נראה שאין האיסור עשה רק בזמן אכילת מצה דהיינו בלילה].

**הרב אברהם שקלאר
כולל "אליבא דהלכתא" ברכפולד**

בענין מצות הסיבה דרך חירות

ובו יתבאר גדר תקנת הסיבה האם הוא משום זכר לחירות או משום הרגשת חירות בפועל והנ"מ הנמשכים מזה

א. שנינו במשנה (צט): אפי' עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, הרי למדנו שתקנת חכמים להיות מסובין הוא על כל ישראל בשוה בין לעשירים ובין לעניים [וכלשון בעל ההגדה הלילה הזה כולנו מסובין], וצריך להבין מאי ס"ד לפטור עניים מתקנה זו, עוד משמע לכא' דמצוה זו הוא רק בזמן אכילה, ואכתי לא שמענו אימתי הוא שעת המצוה.

ואמר'י עלה בגמ' (קח). איתמר מצה צריך הסיבה מרור א"צ הסיבה, יין איתמר משמיה דר"ג צריך הסיבה ואיתמר משמיה דר"ג א"צ הסיבה, ולא פליגי, הא בתרתי כסי קמאי הא בתרתי כסי בתראי וכו', השתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי אידי ואידי בעי הסיבה.

ב. ואחר שלמדנו חיוב הסיבה ושעת הסיבה נבוא לחקור חקירה גדולה בעיקר מצוה זו מה היתה עיקר תקנת חכמים במצוה זו, האם עיקר התקנה שחובה על אדם לעשות פעולות שירגיש על ידם הרגשת חירות, ודבר זה מתקיים ע"י אכילה ושתייה בהסיבה, שכך הוא דרך בני חורין לאכול כל אכילתם ושתייתם בהסיבה, או שעיקר התקנה שיעשה מעשים שיש בהם זכר לחרות, אבל א"צ שירגיש הרגשה זו בפועל, דאפי' אין לו הרגשת חירות ונוחות יצא ידי חובתו. ויש בצדדים אלו נ"מ לתרי גיסא, דלאופן הראשון יש לצדד דכל זמן שלא מרגיש בפועל הרגשת חירות לא יצא יד"ח, ועל כן צריך להכין מקום מושבו מבעו"י שיהי' נח בתכלית הנוחות, וישקוד ויטרח על כך עד שימצא מקום שירגיש נח בהסיבתו. ומסתברא דלדעה זו צריך להוציא על כך מעות עד שליש או עכ"פ עד עשור מנכסיו כמבואר בשו"ע (סי' תרנ"ו ובמ"ב סק"ז ח'), ומ"מ גם ביש לו מושב להסב עליו ויכול להדר בהסיבה, כגון שיקנה כר או כורסא להדר המצוה, ה"ז לא גרע מכל הידור מצוה שמצוה להוסיף עד שליש כמבואר שם, ודו"ק.

ומאיך י"ל דלסברא זו הכל הולך לפי הזמן והמקום, ואם בזה"ז אין דרך בנ"א להסב כלל באכילתם ושתייתם כל השנה, א"כ האידנא לא מתקיים תקנת חכמים בפעולה זו כיון דאין לו הרגשת חירות, ומאיך לאופן השני דעיקר תקנת חכמים לעשות פעולות שדרך בני חורין עושים אותם זכר לחירות, א"ש ממילא גם אם לא מרגיש חירות בשיבתו מ"מ לא נפקע מחובתו, דאין זה תקנה על כל יחיד ויחיד אלא הוא תקנה כללית, וממילא לסברא זו פשיטא שאין לחלק בין הזמנים בין הזמן שהיה דרכם בהסיבה כל השנה לזמן הזה שאין דרכנו בהסיבה, דמ"מ תקנת זכר לחירות שייך בזה, ומסתבר דלדע זה אין ענין להוציא הוצאות על מצוה זו ולהכין מקום מושבו בהידור עד שירגיש כן בפועל, דתקנה זו מתקיים בכל ענין, רק יתכן דיש מצוה להדר כמו כל הידור מצוה שמהדרין בה גם אם אינו מעכב למצוה [כגון ציצין שאינן מעכבין שחזורין עליה בחול].

ג. וע"פ סברות אלו ניתן ליישב הרבה תמיהות במצוה זו, ובראשונה צריך להבין מאי קמ"ל מתני' דאפי' עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, הלא עני הוא ג"כ אחד מבנ"י, וכבר עמדו על כך התוס' (שם ד"ה ואפי') וז"ל, דסד"א דהסיבת עני לא חשיב הסיבה דאין לו ע"מ להסב ואין זה דרך חירות, קמ"ל דגם עני לא יאכל עד שיסב. וע"ז הדרך פירשו בתוס' הרא"ש ורבינו פרץ, וצ"ב השקו"ט בדבריהם דמה תי' על קושייתם דאין לו ע"מ להסב, ואיך בתי' יש לו מקום להסב, אלא בדברי הרא"ש ור"פ יש תוספת ביאור, דמעיקרא סברו התוס' דכיון דעיקר צורת הסיבה היה בכרים וכסתות, א"כ סד"א דכיון דעני אין לו כרים וכסתות הרי לא יכול לקיים את המצוה כתיקונה ויפטר לגמרי, קמ"ל דיסב על המיטה או על הספסל, וכך פסק הרמ"א (סי' תע"ב ס"ב בשם המרדכי פ"י דף לד); דאפי' עני שאין לו כרים יסב על הספסל, והוסיף המ"ב (שם סק"ח) בשם הפ"מ דגם באין לו ספסל והוא יושב על הקרקע צריך להסב על צד שמאל. ומכ"ז משמע שהעיקר הוא דין הסיבה, ולא הרגשת החירות בפועל.

ד. ומהלך זה עולה ג"כ מפירש"י והרשב"ם שפירשו וז"ל: עד שיסב כדרך בני חורין במטה ועל השולחן זכר לחירות, עכ"ל. ומפשטות דבריהם משמע דעיקר התקנה היה להסב כדרך בני חורין זכר לחירות, אך א"צ שירגיש הרגשת חירות בפועל אלא סגי במה שעושה פעולות שיש בהם זכר לחירות, וכך מתבאר בהדיא מדברי התוס' הרא"ש והריטב"א שביארו את הס"ד דעני וז"ל: שאינו רגיל בהסיבה כל השנה, וגם נמי עשיר שהוא מיסב ע"ג כרים וכסתות הוי דרך חירות וכו', דסד"א לא הוי דרך חירות ול"צ הסיבה קמ"ל, עכ"ל. וצ"ב מה נאמר בקמ"ל, וע"כ רצונם לומר דכיון דעיקר התקנה להסב זכר לחירות, א"כ גם עני בכלל התקנה. ומעתה לסברא זו אפי' אם אינו

מבואר בב"י דעיקר הטעם דנשים פטורות הוא כטעם השאלות (פר' צו) משום דלא אורחא דנשי למיזגא, אבל נשים חשובות שדרכן מעולם למיזגא לפיכך לא נפטרו מעיקרא, וכן הכריחו הב"ח והפר"ח שהעיקר כטעם הזה, ולפי"ז אין חילוק בין הנשים בין אלמנה וגרושה לנשואה, יעו"ש ודו"ק.

אבל הרמ"א חשש לדעת הראב"ה רק לענין דיעבד ולפטור הנשים לכתחילה, ולכאוי יש תימא דאם סבר כרמב"ם ה"ז מעכב אף בדיעבד, ואם סבר כראב"ה למה לא פסקו אף לכתחילה, ונראה שהרגיש בזה הב"ח והעלה דמשמע מהטור דאף הסיבה ה"ל דרך חשיבות וחירות, אך מפני שהסיבה לפעמים דרך חולים [כלשון המהר"ל המובא בסמוך] הלכך ישיבה כדרכה היא דרך חירות לעולם, והכי נהוג לכתחילה לעשות הסיבה מאחר שרבים חולקים על אבי העזרי, מ"מ להלכה אנו תופסין דבריו לעיקר לענין דיעבד ולענין אבל יעו"ש.

אמנם בדעת אבי עזרי המובא במהר"ל (אות כ') נראה שאין ענין להסב אף לכתחילה, שכ' וז"ל: פע"א כ' מהר"ש שמצא כתוב בגליון אלפסי וכו' דדוקא בימיהם שהיו רגילין בהסיבה בשאר ימות השנה אז מחוייבין בה בפסח, אבל לדין שבשאר ימות השנה לא נהגינן בהסיבה אין לנו לעשותה בלילי פסח דמה חירות שייך בזה, אדרבה דומה לחולה, וכ"כ האבי עזרי, עכ"ל. ולכאוי דבריו הללו הם חזרה ממש"כ (שם אות ט"ו) בשם מהר"ש ומהר"י סגל דצריכים להסב באכילת מצה ואפיקומן וד' כוסות, ואם לא אכל או שמה צריך לאכול שנית בהסיבה יעו"ש, ואם נימא שחזר בו ע"כ צ"ל דסבר דמצות הסיבה להרגיש חירות בעצמו, וכיון שהאידיא הוא דרך חולים שוב לא שייך חירות בזה. ומ"מ אין זה סותר להדין שכתבנו משמו להביא כלים נאים על השולחן, דדבר זה רגילות גם האידיא להביא כל השנה על השולחן, ופשוט.

ועל עיקר דעת הראב"ה ודעימיה תמה המהר"ל בגבורות ה' (פמ"ח) וז"ל: ודברי תמיה הן, דמה בכך שאין מיסב כל השנה ואין מראה חירות בעצמו בליל זה מחויב להראות עצמו כאילו בן חורין ולפיכך צריך להסב, אע"ג שכל השנה אינו מיסב ואינו מראה חירות, בלילה הזה חייב, עכ"ל. ולכאוי יש לתמוה על תמיהתו דמה יועיל מה שיסב, הלא עיקר טענת הראב"ה דכיון דהיום אין דרכנו בהסיבה שוב אין תועלת בהסיבה, ובפרט לטענת המהר"ש דאדרבה דומה לחולה, אלא מזה מוכח דסבר דעיקר תקנת הסיבה הוא לא בעבור שירגיש בפועל, אלא הוא זכר למנהג אבותינו שנהגו כן בשעת אכילתם ושתיתם, כמבואר בגמ' בברכות (מג), דעל כל הפירות וכדו' חוץ מפת ויין אחד פטור את חבירו אפי' בלא הסבה, מלבד יין ופת דבעי הסיבה, דכך היה דרכם לאכול בהסיבה על המיטות, וזה היה דרך קביעותם והתחברותם יחד.

אף שלדינא כתבו התוס' שם ושאר הפו' והכי קיי"ל (סי' רי"ג ס"א) דלדין הוי ישיבה כמו הסיבה לדידהו יעו"ש, מ"מ זכר לחירות ודאי מיהא איכא.

יא. ונראה דמה"ט תמה המהר"ל (שם) עמש"כ התוס' (ריש פרקין ד"ה לא) לדייק מלשון המשנה שאין נותנים כוס לבניו וב"ב כ"א לעצמו, והוא מוציא את כולם בשלו, וסברא הוא דמ"ש ד' כוסות מקידוש דכל השנה שאחד מוציא את כולם, ודחו הראיה ממש"א בגמ' (שם) הכל חייבין בד' כוסות אף נשים ואף תינוקות, דיש לדחות דכונתם דחייבין לשמוע ברכת ד' כוסות קאמר, וסיימו התוס' דנראה להחמיר ולהצריך ד' כוסות לכל אחד יעו"ש, ותמה המהר"ל ולא הבנתי דבר זה, דל"ש שיהי' מוציא את אחרים בד' כוסות, דמ"ש ממצה ומרור שאין יכול האחד להוציא את האחר במצה ובמרור, כך אינו יכול להוציא בד' כוסות דמצוה, ולא דמי לכוס של קידוש של כל השנה דהתם עיקר הוא הקידוש, משא"כ הכא עיקר הוא הכוס, יעו"ש. ולמבואר א"ש, דכשם שתקנו להסב זכר לחירות, כן תקנו על כאו"א לשתות ד' כוסות זכר לגאולה, אלא שהסמיכו כל כוס וכוס על מצוות הלילה, אמנם בסמוך יתבאר שדעת התוס' לקמן קח. משמע לא כן, וכן ברא"ש מפורש לא כן, ונמצא שבסברות הללו נחלקו בעלי התוס' ושאר הראשונים, וכמש"ל בדברי הגר"ז שבסמוך.

וכן עולה ג"כ מדברי הרמב"ם שכ' (שם) לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות, והוא מיסב דרך חירות, ואימתי צריך הסיבה בשעת אכילת כזית מצוה ובשתיית ד' כוסות, עכ"ל. ולדבריו ודאי לא שייך שיצאו יד"ח בשמיעה מן האחר, וכפי שביאר דבריו הגר"ז (שם) וז"ל: מדברי הרמב"ם האלו מבואר דמצות הסיבה היא מצוה בפ"ע שיאכל וישתה בלילה הזה, והוא מיסב דרך חירות, אלא דחכמים קבעו למצוה זו בשעת אכילת המצה ושתיית הארבעה כוסות, אבל עכ"פ מצוה בפ"ע היא ולא מדיני המצוה של מצה וארבע כוסות, וכדחזינו דגם בשאר אכילתו ושתייתו אם היסב ה"ז משובח דיינו דמיקריא קיום מצוה של הסיבה [וכ"ה בשו"ע או"ח סי' תע"ב ס"ז דלכתחילה יסב בכל הסעודה], הרי דמעשה ההסיבה היא מצוה בפ"ע ושייכה גם בשאר אכילתו ושתייתו, אלא דאינו מחויב בה רק בשעת אכילת מצה ומצה ושתיית ארבע כוסות כלל, ולפי"ז אם אכל מצה או שמה ארבע כוסות בלא הסיבה אין כאן שום גריעותא בהמצוה של אכילת מצה או ארבע כוסות, רק דלא קיים מצות הסיבה שהיא מצוה נפרדת לגמרי. והנה בתוס' פסחים דף ק"ח נסתפקו אם שכח ולא היסב אם יחזור וישתה, וברא"ש שם מבואר דאם אכל הכזית מצה בלא הסיבה לא

הסדר, וכך מטו משמיה דהגר"ז. בספר באר המלך (ע' 20) ובמשנת יעקב (שם) דמצוה זו נאמרה דוקא בליל ט"ו [ומפורסם בשמו דאמר דמצוה זו קשה לקיימה, וכי חיובו הוא כל הלילה, וכמו שהוכיח בדעת הרמב"ם ויובא בסמוך].

ט. ועד"ז פירש הב"ח את דברי הטור (שם ס"ב) שכ' וז"ל: ויסדר שולחנו יפה בכלים נאים כפי כחו, ויכין מקום מושבו שישב בהסיבה דרך חירות, עכ"ל. וכ' הב"ח וז"ל: כן כתבו המחברים, והטעם לפי שאמרו בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו וכו', עכ"ל. וכן פסק השר"ע (שם). ואע"ג דלא נקט טעם הרמב"ם, מ"מ כך עולה משיטתו שפסק (שם ס"ז) וז"ל: כל מקום שצריך הסיבה אם אכל או שמה בלא הסיבה לא יצא, וצריך לחזור ולאכול ולשתות בהסיבה, עכ"ל. אבל הרמ"א חולק כמש"ל, וממה שנחלק עליו הרמ"א מוכח שדעתו שהסיבה הוא חלק מאכילת המצה ושתיית הד' כוסות, דכל שאכל ושתה בלא הסיבה חסר בגוף המצוה, דצריך לאכול כדרך בני חורין וכדרך מלכים והגדולים בהסיבה, ולכן אפי' גמר כל הסעודה ובירך בהמ"ז ונזכר שאכל בלא הסיבה חוזר ומברך המוציא ועל אכילת מצה כמש"כ בבה"ל (ד"ה לא), אבל אם היה רק משום זכר לחירות לא היה מעכב בדיעבד.

וכלשון הזה וביתר שאת כתב הגר"ז (שם ס"ז) וז"ל: ויכין מקום מושבו שישב בהסיבה דרך חירות כדרך שהמלכים והגדולים אוכלים, לפי שבכל דור ודור וכו', לפיכך צריך לעשות כל מעשה לילה זה דרך חירות כמשנ"ת, עכ"ל. ולפי"ז אין מקור למה שהוציא הגר"ח מדבריו, דאדרבה יותר נראה שהלך בדרכו של הרמב"ם בענין, אכן י"ל דבענין הבאת כלים נאים לשולחן סבר דאינו רק מטעם חירות אלא יש בו גם משום זכר לחירות, ונ"מ שיש ענין להביא כל הכלים כמשנ"ת, ועצ"ב.

י. ואכן יותר נראה כדעת הגר"א, דהנה הפוסקים המ"א חק יעקב מ"ב וגר"ז הביאו מנהג המהר"ל בענין הנחת כלים נאים משכונות עכו"ם (סדר הגדה אות ד') וז"ל: אמר מהר"י סגל כל ימות השנה טוב למנוע כלים נאים למען מיעוט שררה זכר לחורבן לבד מלילות הסדר, לפי שהתורה הזהירה [ציווה] להראות דרך חירות, על דרך שמשמשין בכלי כסף וזהב ובגדי צבעונים באותו הלילה, ואפי' כלים הממושכנים בידו מן הגוים מותר להשים אותם על שולחן מיוחד לשמוח בראותם, וכן העיד שעשה כן אביו מהר"ם סגל, עכ"ל. הרי דבריו הללו ברור מללו שנקט כטעם הרמב"ם דהוא משום הרגשת חירות ולא רק זכר לחירות בעלמא, וכן העתיק המ"ב (שם ס"ק ו) לשון זה, ולכאוי היה מקום לומר דהנידון באחרונים אם מותר להשתמש בכלי עכו"ם עצמם או רק לשמוח בראיתם, שנחלקו בזה המ"א והחק יעקב, תלוי בטעמים הללו, דאם הטעם בשביל להרגיש בן חורין אפשר שמותר אף להשתמש בהם כיון שיש לו צורך בהם גופא, אבל הח"י (סק"ד) והבאה"ט (סק"ב) והמ"ב סברו דבשביל זכר לחירות סגי במה ששמח בראיתם, אכן הגר"ז גופ' פסק כמ"א דאין בזה לא משום גזל ולא משום גניבת דעת יעו"ש, וע"כ צ"ל דלשונו זכר לחירות לאו דוקא.

עוד טעם להבאת כלי כסף וזהב על השולחן מצינו בחת"ס (אהע"ז ח"ב י' קל"ז) שיש בזה זכר לנס הגדול של "וינצלו את מצרים", ובספר ויגד משה (סי' א') הביא מהחיד"א ועוד ספרים קדו' שיש בזה גם ענין זכר לרכוש הגדול שיצאו אבותינו ממצרים, כדאייתא בבכורות (ה:): שאין לך כאו"א מישראל שלא היו עמו צ' חמורים לובים טעונים מכספה וזהבה של מצרים יעו"ש.

ובא"ר (ריש סי' תפ"ו) העתיק לשון השל"ה (ריש מסכ' פסחים) שבבילי הסדר יתנהגו הוא ואשתו כמלך ומלכה וב"ב כבני מלכים, ויכינו כלי כסף וזהב ובגדי משי ורקמה וכו' להראות לכל שמחת לבו בחסדו של מקום, עכ"ל. ואין זה סותר להנ"ל, כי אין לך הרגשת בני חורין גדולה מזו. וכן מצאתי באבודרהם בפ' להגדה שפירש מעשה ברא"ש וכו' שהיו מסובין בבני ברק, שפירש שהיו מסובים בכרים וכסתות נאים יקרים ממשי (ועד"ז פי' בהגדת זכרון יהוסף לר"ז שטרן אב"ד שעויל).

אמנם לדינא בעיקר מצות הסיבה דעת המהר"ל כדעת הראב"ה המובא בטור (שם) וז"ל: כתב אבי עזרי בזה"ז שאין רגילות בארצינו להסב, יושב כדרכו ואין צריך להסב, עכ"ל. וכ' הב"י דכ"כ המרדכי בשם ראב"ן, וכן הביאו בהגה"מ (פ"ז מחו"מ), וכתב עליו דיחיד הוא בדבר זה, כלומר שדעת כל הפו' דלעולם בעי הסיבה אפי' בענין שאין לו כרים וכסתות, ואפי' בשעת הסעודה מצוה להסב כמש"כ בד"מ, מ"מ לענין דיעבד והסבה בנשים סמך על הראב"ה, דע"מ שפסק המחבר בס"ד אשה א"צ הסיבה אא"כ היא חשובה, כתב עליו הרמ"א דהגם דכל הנשים שלנו מקרי חשובות לא נהגו להסב כי סמכו על הראב"ה, וכן בס"ז השיג על דינו המחבר שכל שלא אכל ושתה בהסיבה חוזר ואוכל בהסיבה, פסק כדעת האגודה שכ' שבה"ז שאין דרך להסב כדאי הוא ראב"ה לסמוך עליו שבדיעבד יצא בלא הסיבה, עכ"ל. ובפשטות ביאר המחלוקת בין הראב"ה והראב"ן לשאר הפוס' תלי בסברות הנ"ל, דאם טעם הסיבה משום זכר לחירות א"כ אין מקום לחלק בין הזמנים בין הזמן שנהגו בהסבה לזמן הזה, כיון שכ"כ מודו דיש בזה זכר לחירות, אבל אם נתפוס הטעם דצריך הרגשת חירות א"כ בזה"ז שאין אנו רגילין בהסיבה, א"כ בלא"ה לא מרגיש הרגשת חירות בישיבה מעין זו, והמחבר לשיטתו שפסק כדעת הרמב"ם לכן סבר דמעכב אף בדיעבד, ומה"ט פסק דנשים חשובות צריכות להסב

מרגיש הרגשת חירות בישיבה זו, מ"מ חייב כיון שבהסיבה זו יש בה זכר לחירות.

ה. ושור"ר שפירש כן במרומי שדה (שם) אליבא דהרשב"ם (להלן קח.) דכ' דהטעם דנשים פטורין מהסיבה משום דלאו אורחייהו דנשי למיזגא, מעתה ס"ד דדרך עני לאו למיכל בהסיבה ולכן הוא פטור מהסיבה קמ"ל, ע"ש. ואין לתמוה עליו דהא תינח רק לסברא דבעי' הרגשת חירות בפועל, אבל לטעמא דזכר לחירות מ"ש נשים מעניים, ד"ל דנשים מגרע גרע דכיון דגם בזמן שהיו רגילין בהסיבה לא היה דרך נשים בכך, לכן פטרו אותם חכמים מעיקר התקנה כיון דלאו אורחייהו בהכי, אבל עניים ה"ה בכלל כל ישראל ולא ראו מקום לפוטורם.

ו. אכן מקושיית התוס' ר"ש משאנץ (שם) נראה שנקט כאופן הראשון שהקשה כקושייתם ותייך באופן אחר, וז"ל: ותימא מאי אפי' שייך כאן, וכי אין יכול לאכול עני בהסיבה כמו העשיר. ונראה אדלעיל קאי לא יאכל עד שתחשך, ואפי' עני שבישראל שלא אכל כמה ימים וכו' אינו רשאי לאכול עד שתחשך, עכ"ל. ולכאוי ממה שמיאן בת"י יש לשמוע שנקט כסברא ראשונה, ולכן לא ראה מקום לחלק ביניהם.

וקצת יש משמעות אף מפירש"י והרשב"ם לק' (קח.) שנקטו כסברא ראשונה, דכתבו (ד"ה מצה) וז"ל: כשאוכל מצה של מצוה לילה הראשון כבני חורין זכר לגאולה מרור, א"צ הסיבה שהוא זכר לעבודת. ומשמע שבזמן אכילת המצה צריך שירגיש הרגשת חירות, משא"כ בזמן אכילת מרור א"צ להרגיש הרגשת חירות, כיון שכל מטרת האכילה היא רק לזכר השעבוד ועבודת שבמצרים א"כ שוב אין ענין להרגשה זו. אך באמת אינו מוכרח, ד"ל דכונתם שאכילת המצוה יהיה בהסיבה כדרך אכילת בני חורין שאוכלים בהסיבה זכר לחירות, ותקנו כן רק במצה כיון שסיבת אכילתו היא זכר לגאולה, ומטעם זה צריך להסב ג"כ בשתיית היין ששותים בזמן אמירת הגדה לפי שמשמע בגאולה כמבואר ברשב"ם. וכן מפורש בספר הפרדס לרש"י (ה' פסח) שכ': וא"צ הסיבה באכילת מרור אלא במצה ויין בלבד מפני שהמרור זכר לעבודת, אבל מצה ויין זכר לחירות, והסיבה היא דרך חירות, עכ"ל. וכ"ה במחזור ויטרי (סי' ע"ב), ובראב"ה (סי' תקכ"ה) הוסיף דאפי' בימי חכמים שהיו נוהגים להסב, הסיבו רק במצה ויין כי המרור זכר לשעבוד, ע"ש. [ולטעם זה נראה דה"ה דיש להסב אף בשעת אכילת קרבן הפסח, וצ"ב שלא נתבאר בראשונים וברמב"ם דין זה בהדיא, ועיין בסמוך מש"כ עוד בהז'].

ז. וכדברים הללו מבואר בחי' הגר"ח (סי' ל"ג) שדייק מפירש"י והרשב"ם דלא סגי רק בזכר לחירות בעלמא, אלא צריך לעשות גם פעולות שיראה בהם דרך חירות כמו להסב ליד השולחן ולהניח עליו כלים נאים, וז"ל: בשו"ע הרב (סי' תע"ב ס"ח) בליל פסח טוב להרבות בכלים נאים כפי כחו, אפילו כלים שאינו צריך לסעודה יסדרם יפה על השולחן לנוי זכר לחירות וכו'. אבל הגר"א כתב משום חירות בעינין זה, ומשמע דאינו רק משום זכר בעלמא.

והנראה בזה דהנה בטעם הסבה כתבו רש"י והרשב"ם עד שישב במטה על השולחן, ולכאורה מה ענין שולחן אצל הסבה, אלא ע"כ דזהו נכלל בהסבה דרך חירות שיהיה דוקא על השולחן, אבל אם יסב על המטה בלא שלחן לא הוי הסבה. ולפי"ז כיון דבעינן שיסב על השולחן משום מצות הסבה, א"כ שייך ג"כ שיהיה שולחנו מסודר בכלים נאים משום מצות הסבה דרך חירות. ומבואר ג"כ בשו"ע שיסב דוקא על השולחן, ע"כ הוא משום דהוי דין חירות, עכ"ל. ועומ"ד דהשולחן הוא חלק ממצות הסיבה לפי שהשולחן הוא חלק מהרגשת חירות, ולהסב בלא השולחן חסר באכילת בני חורין, וממילא גם הנחת כלים נאים על השולחן הוא חלק מהרגשת חירות, וכן נקט הגר"א שהוא משום חירות, אבל הגר"ז נקט שיסודו משום זכר לחירות ולא משום הרגשת חירות בפועל, ויתכן שטעם זה כ' דטוב להרבות בכלים נאים כפי כוחו, אפי' הכלים שא"צ להסעודה יסדרם יפה על השולחן לנוי, וכל שמרבה בכלים יש בזה יותר זכר לחירות, ומיהו גם הגר"א מודה שאם יש בריבוי הכלים הרגשת חירות ראוי להביאם, אבל אם אין לו צורך בהן ומכביד על היושבים שהשולחן מלא בכלים וכדו' מסתבר דא"צ להרבות יותר מהרגילות.

ח. ומיהו עיקר דיוק הגר"ח בדעת הגר"ז אינו מוכרח כמו שיתבאר לפנינו, דהנה הרמב"ם בפיה"מ (שם) כ' וז"ל: וחייבנו לאכול בהסבה כדי שיאכל כדרך שהמלכים והגדולים אוכלים עד שיהיה דרך חירות, עכ"ל. ומבואר שדעתו דגדר התקנה שירגיש בפנשו שמיסב כדרך המלכים והגדולים, ואכן הסיבה רק משום זכר לחירות, וטעמו ביאר היטב בחיבורו (פ"ז מחו"מ ה"ו) וז"ל: בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים שנא' "ואותנו הוציא משם", ועל דבר זה צוה הקב"ה בתורה "וזכרת כי עבד היית", כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית, לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מסב דרך חירות, עכ"ל. הרי למדנו דהטעם דצריך לאכול ולשתות בהסיבה כי בכך מראה את עצמו שיצא משעבוד מצרים, כי דרך בני חורין לאכול בהסיבה כמש"כ בפיה"מ, וכלל הרמב"ם דין המשנה (דף קטז): דבכל דור ודור חייב אדם יחד עם דין הסיבה, וביה מיושב קו' האחרונים על סיום דברי הרמב"ם דכ' ועל דבר זה נצטוונו בתורה "וזכרת כי עבד היית", הלא ציווי קאי על כל השנה, אלא שנקט הרמב"ם דהחובה להראות את עצמו ולעשות פעולות כדרך בני חורין נאמר רק על ליל

יצא, ולכאוי מבואר מזה להיפוך דס"ל דדין הסיבה הוא דין בקיום המצוה של מצה וד' כוסות דאלת"ה אמאי לא יצא, ועוד דלפמש"כ הרי לכאורה לא שייך כלל שיחזור ויאכל בהסיבה כיון דכבר קיים מצות אכילת מצה בשלימות, ואין בה שום גריעותא במה שאכלה בלא הסיבה, וא"כ המצה שאוכל אח"כ היא כשאר אכילה ושת"י כיון דכבר יצא יד"ח מצה, ובע"כ דס"ל דבעיקר דין אכילת מצה נאמר דין שצריך לאכלה בהסיבה, ודלא כמו שהוכחנו מדברי הרמב"ם.

והנה מקור דינו של הרא"ש דאם אכל כזית מצה בלא הסיבה לא יצא, הוא מהא דאמר ריב"ל השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא, משמע מיסב אין לא מיסב לא, עיי"ש בדבריו, ולכאורה ה' אפשר לומר דריב"ל לא מיייר כלל מדין מצות אכילת מצה, רק מדין מצות הסיבה, אף שלא אכל כל אכילתו בהסיבה, והן הן דברי הרמב"ם שכתב דשאר אכילתו ושת"ייתו אם היסב ה"ז משובח, ואם לאו אינו צריך, עכ"ל. ומקורו הוא מדברי ריב"ל דמדנקט לישנא דיצא ש"מ דשייכא הסיבה גם בשאר אכילתו מלבד כזית מצה, אלא אינו מחויב בזה, אבל אה"נ דלא מיייר כלל מדין המצוה של אכילת מצה, דזה יצא גם בלא הסיבה, וכמו שהוכחנו מדברי הרמב"ם, וצ"ע בזה, עכ"ל.

יב. וכן מטו משמיה דהגר"ח (בחי' סטנסיל ס' ל"ה) שעמד על פלוגתא זו ועל הדיוק מדברי הרמב"ם הללו, וז"ל: המבואר מדבריו דשייך הסיבה בכל, דהרי כתב בשאר אכילתו אם היסב הרי זה משובח, וע"כ דלהרמב"ם הסיבה אינו דין הנאמר בקיום המצוה דאכילת מצה, כ"א דהוא דין הנאמר על האכילה, ורק דחובת הסיבה הוא רק על כזית הראשון, ובשאר אינה חובה רק דה"ז משובח, אבל גם בכזית ראשון אינו דין בהקיום המצוה דידיה כ"א במעשה אכילה של אותו כזית, ורק נאמר דין חובת היסב על הכזית הראשון, שיוצא בו חובת מצה.

וכן נראה לדקדק מהירושלמי, רבנין בשם ריב"ל אמרי כזית ראשון צריך לאוכלו בהסיבה, ואם נאמר דכל עיקר דין היסב הוא בקיום המצוה דאכילת מצה, א"כ מה זה דקאמר אותו כזית ראשון, פשיטא דהרי אח"כ ליכא דין מצה כלל, וע"כ דגם באותו זית אינו דין הקיום המצוה דידי', ורק דהוא דין הנאמר באכילתו של אותו זית ראשון, וע"ז הוא דקאמר בירושלמי דלחובה דין הסיבה רק על אכילה של זית הראשון, כיון דמעיקר הדין שייך הסיבה בכל הסעודה, כיון דאינו שייך לקיום המצוה רק לאכילה, וכמש"כ הרמב"ם שאם היסב בשאר אכילתו הרי זה משובח.

ואכן נראה דהרא"ש חולק ע"ז, וז"ל (בפ' ע"פ): מצה בעי הסיבה בכזית ראשון, וכזית של אפיקומן, ואם אכל בלי הסיבה לא יצא, כדאמר ריב"ל השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא, משמע מיסב אין, לא מיסב לא, ואם אכל בלי הסיבה יחזור ויאכל בהסיבה. והנה בשלמא אם נאמר דדין הסיבה הוא דין הנאמר בהקיום המצוה דאכילת מצה, דכך דין מצותה בהיסב, אם דאכתי הוא מדין מיוחד ונוסף, אבל כיון דעכ"פ שייך לומר דאם אכל בלי הסיבה דיחזור ויאכל לקיים דין אכילה בהסיבה, אבל להרמב"ם דאינו שייך לקיום המצוה דאכילה כלל, ורק הוא דין הנאמר על מעשה האכילה של כזית ראשון, שיוצאין בו חובת מצה, וכיון שכבר יצא חובת מצה, ואינו כזית ראשון שיוצאין בו, מה שייך שיחזור ויאכל בהסיבה, וע"כ דלהרא"ש דין היסב הנאמר בקיום המצוה הוא דאכילת המצה הוא דנאמר, ושוורש מחלוקתם נראה דהוא בגמ' שהביא הרא"ש בהך דשמט, דמדקדק הגמ' דאם היסב אין לא היסב לא, ומפרש הרא"ש דהך יצא ולא יצא על אכילת מצה קאי, ובדין היסב דקיום המצוה נאמר, דאם אכל בלי היסב לא יצא, וצריך לחזור ולאכול בהסיבה, אבל הרמב"ם מפרש הך דיצא ולא יצא לא קאי על קיום המצוה דאכילת מצה, דהיסב לא שייך לקיום המצוה דאכילת מצה כלל, ולא שייך לחזור ולאכול וכמש"כ וכו', ומוזה הוציא הרמב"ם דינו דבשאר האכילה אם היסב הרי זה משובח, דמדנקט לישנא דיצא, הרי משמע דעיקר דין היסב שייך בכל הסעודה, ורק דבכזית מצה יצא ידי חובת הסיבה, עכ"ל.

ועיין בספר משמרת ליל שימורים (ס' כ') שחידש ע"פ יסוד זה טעם השמטת הרמב"ם לדין אכילת הפסח בהסיבה, ותלה בזה נד"ד דרש"י ורשב"ם לשיטתם והרמב"ם לשיטתו, עיי"ש ואכמ"ל.

ועל גוף דברי התוס' בריש פרקין עמדו הגר"ח והגר"ז (שם פ"ז הל"ט), ובהקדם דברי הרמב"ם (שם) השותה יין חי יד' כ' כוסות יצא, ידי חירות לא יצא, ולהיפך אם שתה יין מזוג בב"א ידי חירות יצא, ידי ד' כוסות לא יצא, ותמה הגר"ז מה יצא ידי חירות דנקט איזה קיום יש בשתיה דרך חירות מלבד המצוה דד' כוסות, ומכח זה ייסד דיש בשתיית ד' כוסות ב' מצוות, וז"ל: והנראה לומר בביאור הדבר, בדאמת תרי מילי איכא בהך מצוה דארבע כוסות, דהנה בתוס' ר"פ ע"פ על הא דתנן ולא יפחתו לו מארבע כוסות כתבו וז"ל, מתוך הלשון משמע קצת שאין נותנים לבניו ולב"ב כ"א לעצמו, והוא מוציא את כולם בשלו, וסברא הוא דמ"ש ארבע כוסות מקידוש דכל השנה שאחד מוציא את כולם וכו', עכ"ל. וכבר שמעתי מאמור"ר הגאון זצ"ל שתמה על דברי התוס' אלו דמאי ענין ארבע כוסות לקידוש דכל השנה, דהתם המצוה היא הברכה והוה עיקר הקידוש, ובזה הוה דינא דשומע כעונה, אבל בארבע כוסות הלא עיקר המצוה היא השתיה של הד' כוסות, ומאי שייך להוציא בזה, והוכיח מזה דס"ל להתוס' דגם בארבע כוסות אין עיקר המצוה בשתיית הכוסות רק בהברכות שעל הכוסות, והווי ממש דוגמת קידוש דכל השנה וכל כוסות של ברכה,

עכ"ד. ושוב תלה דין זה במחלוקת ראשונים דיש מרבוותא דסגי דעיקר המצוה של ד' כוסות היא בשתיית הכוסות ולא בברכות גרידא, ושכן מבואר להדיא בלשון הרמב"ם דעיקר המצוה היא לשמות, יעו"ש בכל דבריו.

ואחר דברי הלוויים נראה דיש לתלות פלוגתתם בגדרי הסיבה, ואזלא בהא לשיטתם, דהרא"ש פסק שכולהו מצוה אחת לשמות ולאכול בהסיבה כדרך בני חורין, ופסק השו"ע בס"ז כוותיה דכ"מ שצריך הסיבה אם אכל או שתה בלא הסיבה לא יצא, ודעת הרמב"ם שחובה להראות דרך חירות הוא מצוה בפנ"ע, והתוס' נראה שנסתפקו בזה, דמחד נסתפקו בדף קח. בשתה בלא הסיבה האם חוזר ושותה, ונראה שנקטו דהסיבה הוא מעכב בשתיה, ומאיך מדבריהם בריש פרקין מבואר דינו מעכב, ויל"ד דקאי על המקדש ולא השומעים, ועצ"ב.

[וע"ע בביאור המחלוקת בין המחבר לרמ"א בדין הסיבה בד' כוסות בפר"ח ובברכ"י, עוד נראה לתלות בסברות הללו האם הם ב' מצוות נפרדות, או ששתיית ד' כוסות והסיבה הם מצוה אחת, עוד מחלוקת הראשונים האם מברכים על כל כוס וכוס בפנ"ע, ודו"ק ואכמ"ל].

יג. עוד יש לתלות במחלוקת זו מהו גדר תקנת הסיבה, במחלוקת הראשונים בחילוק בין חיוב הסיבה של בן אצל אביו לתלמיד אצל רבו שפטור מהסיבה, דהרשב"ם (קח. ד"ה בן) כ' דהחילוק הוא דבן אינו כפוף כ"כ לאביו כתלמיד אצל רבו שכפוף לרבו, ואמנם בשאלות (פ' צו שאילתא ע"ז) נקט הטעם מפני שדרך האב שלא להקפיד ומוחל לבנו שיסב אצלו, משא"כ הרב מקפיד על תלמידו עיי"ש, וטעם זה עולה טפי עם דברי ר"י שאמר משום מורא רבך כמורא שמים, ולכאוי יל"ע דמשמע דלולי הטעם דמורא עדיף היה מותר להסב, ואם נימא דעיקר טעם הסיבה משום הרגשת חירות איך היה מרגיש חירות כשמיסב לפני רבו ובטל הטעם ממילא, ואולי מטעם זה מיאן הרשב"ם בטעם השאלות, ומעתה אם ננקוט שהטעם משום זכר לחירות לק"מ דסו"ס קיים חובתו, אפי' לא הרגיש כן בפועל, ודו"ק.

יד. ועד"ז יש ליישב דברי החק יעקב (שם סק"ט) שכ' דלטעם דדרך האב למחול לבנו, א"כ אפי' אב שמקפיד בטלה דעתו, וגם כאן הבן שואל סו"ס מה אהני שבטלה דעתו, הלא סו"ס אין הבן יכול להרגיש הרגשת חירות בזמן שהאב מקפיד עליו וכפוף לאביו. ויש ליישב ג"כ על זה הדרך, דכיון שעיקר המצוה לעשות פעולות זכר לחירות הרי עשה כדון ושפיר יצא יד"ח, אמנם המחבר לשיטתו שפסק עיקר כדעת הרמב"ם שצריך להרגיש כן בפועל, ולפי"ז מסולקת קושיית האחרונים, עיין בעמק ברכה (ע' ע"ה) ועוד, שתמהו למה סתם המחבר כדעת הרא"ש, ולא כרמב"ם דפסק בפ"ה מת"ת דמצוות מורא ליכא ברבו שאינו מובהק, והיה לו לפסוק ליטול רשות מרבו משום ספיא דשמא צריך הסיבה, והניח בצ"ע. ולהנ"ל א"ש, דמה יועיל רשות סו"ס הרי כפוף לרבו ולא ירגיש הרגשת חירות, ודו"ק.

טו. וע"פ סברות אלו יש לדחות קושיית האבי עזרי (הובא בקובץ מבקשי תורה ניסן) והגרש"ז א' בהליכות שלמה (פ"ט) שהקשו ע"מ דקיי"ל (סי' תע"ה ס"ד) דכפאוהו פרסיים לאכול מצה יצא יד"ח אם יודע שההילה פסח, ותמהו הלא חסר בעיקר דין הסיבה כיון שאכל בע"כ וחסר בהרגשת חירות, ולמבואר כל ק' הוא רק בדעת הרמב"ם ודעימיה, אבל אם הוא משום זכר לחירות לק"מ.

טז. וכן יש ליישב ע"פ סברא זו דין איטר יד שקיי"ל (שם ס"ג) דאין חילוק בין אטר יד לשאר בנ"א משום דנקטי' לעיקר את טעם דסכנה, ולכאוי קשה סו"ס אין דרכו של איטר בכך, ומה הרגשת חירות יש לו בהסיבה מעין זו, ולכאוי לא גרע מגידם שנקט הבה"ל (שם) דאין לו להסב כלל, ואפי' אם נתרץ דכל השנה מיסב בשמאל משום טעם הסכנה, מ"מ כ"ז בזמניהם שהיה דרכן בכך אבל בזה"ז הדק"ל, אבל אם ננקוט שהעיקר משום זכר לחירות לק"מ (ובגידם צ"ל דכדאי הראב"ה לסמוך עליו ודו"ק) [וע"ע בענין זה בספר ברכת רפאל פסח (ס' ע"א מ:)] מה שדייק מלשון הגר"ז בענין זה עיי"ש].

וע"ע בענינים אלו בספר אור אהרן לר"א פפויפר (פסחים בדין הסיבה) ובספר מעגלי צדק (פסח ע' רסח) שהלכו באותו מהלך שביסוד מצות הסיבה יש ב' דינים וב' טעמים, והאריכו בזה בטו"ט בסברות ובנ"מ העולים מאלו הטעמים, וע"ע במקראי קודש (ס' ל"א) ובמועדים וזמנים (ח"ג ס' רנ"ז), ויש עוד להאריך בזה אך אכמ"ל.

הרב מתתיהו גבאי ירושלים

בענין הסיבה תלמיד אצל רבו

א. פסחים ק"ח ע"א, איבעיא להו תלמיד אצל רבו מאי, ת"ש אמר אביי כי הוינן בי מר זגין אביי דהדדי, כי אתינן לבי רב יוסף אמר לן לא צריכיתו מורא רבך כמורא שמים, מיתבי עם הכל אדם מיסב ואפילו תלמיד אצל רבו, כי תניא ההיא בשוליא דנגרי וכו', ע"כ הסוגיא. והנה השאלות פרו' צו שאילתא ע"ז כתב לפרש הספק תלמיד אצל רבו אם מיסב בזה"ל, מי אמרין הסיבה מצוה ויקרא דרביה מצוה, הי מינייהו עדיף, וצ"ע מאי קמבע"ל הי מינייהו עדיף מצות הסיבה או מ"ע דכבוד רבו, הא מ"ע דהסיבה הוי מדרבנן, ומ"ע דכבוד רבו הוי מה"ת, ופשיטא דכבוד רבו עדיף, ומהו קמבע"ל תלמיד אצל רבו מאי. וכבר הקשה כן העמק שאלה שם, עיי"ש. ובס' נתן פרוי להגר"נ

גשטטנר זצ"ל פסחים ק"ח ע"א שם, ר"ל דהסיבה מה"ת, ומדין חייב להראות עצמו כאילו יצא ממצרים, וזה ע"י הסיבה, עיי"ש. אכן מפורש בר"ן פסחים ק"ח ע"א שהסיבה הוי מדרבנן, ומש"ה אמרי' בהסיבה סד"ר לקולא עיי"ש, וכן מבואר בפרמ"ג סי' תע"ב מ"ז סק"ד וסי' תפ"ה א"א סק"א, שמ"ע דהסיבה הוי מדרבנן. א"כ צ"ע מהו הספק תלמיד אצל רבו מאי, הא הסיבה הוי מדרבנן, ועמש"כ לתרץ בס' דבר שמואל פסחים ק"ח.

ולכאוי י"ל דהנה התוס' פסחים ק"ח ע"א הסתפקו אם השותה ד' כוסות ללא הסיבה צריך לחזור ולשתות בהסיבה, או שיצא יד"ח מצוה ללא הסיבה. ולא ביארו ספייתם. וביאר בחי' מרן ר"ז הלוי זצ"ל פ"ז מחו"מ ה"ז, דיש לחקור בדין מ"ע דהסיבה אם היא מ"ע בפ"ע, וקבעוה חכמים שתהא באכילת מצה ושת"יית ארבע כוסות, או"ד דמצות הסיבה מעכב בגוף מ"ע דמצה וארבע כוסות, ד"ל דהסיבה הוא דין בקיום המצוה של מצה וד' כוסות, וזהו שנסתפקו התוס' בגדר מצות הסיבה, ונפק"מ אם לא היסב לא יצא יד"ח, ד"ל דה"ז מעכב בעצם מ"ע דמצה וד' כוסות, ואכן הרא"ש פסחים פ"י ס"כ כתב דאכל מצה ללא הסיבה לא יצא, וצריך לחזור ולאכול בהסיבה, וכ"פ הטור והשו"ע סי' תע"ב עיי"ש, והב"ח שם ס"ב הביא להאגודה פ"י אות צ"ב שא"צ לחזור ולאכול בהסיבה עיי"ש, וה"ז תליא בגדר מצות הסיבה אם הוי מ"ע בפ"ע אם לאו. וכתב בחי' הגר"ז הלוי שם, להוכיח מהרמב"ם בפ"ז מחו"מ ה"ח, דאם מיסב בשאר הסעודה ה"ז משובח, ואם נימא שמצות הסיבה הוי דין בקיום מ"ע דמצה וד' כוסות, ל"ש לשבחו כשמיסב בכל הסעודה, וע"כ דלהרמב"ם מצות הסיבה הוי מ"ע בפ"ע, ואם אכל מצה ללא הסיבה יצא יד"ח, עיי"ש. ובס' נתיב מאיר פ"ז מחו"מ ה"ז שם מש"כ, ובס' הגש"פ פונביז ח"ב עמ' נ"ו הקשה מו"ר הגר"ח פ"ז ברמ"ן ע"ד הגר"ז, מדברי השו"ע הנ"ל שאם אכל מצה ללא הסיבה לא יצא וצריך לחזור ולאכול, והרמ"א שם הוסיף שלכתחילה צריך לאכול כל הסעודה בהסיבה, הרי אף דהסכים הרמ"א דאם אכל ללא הסיבה לא יצא יד"ח מצה, וע"כ דהסיבה היא דין בקיום מ"ע דמצה, ס"ל לרמ"א שבעי להסב בכל הסעודה ודלא כהגר"ז. וכבר הקשה כן הגר"מ שפירא זצ"ל ע"ד הגר"ז, בס' שערי שמועות פסחים ק"ח, וכן הגר"מ קופשיץ זצ"ל בס' זכרו תורת משה ס' כ"ג, וכן מו"ר מרן הגר"ד פוברסקי בס' בד קודש מועדים עמ' ס"ז, ובס' אור לי פסחים ס' כ"ג.

אמנם י"ל עפמש"כ בס' ניר לדוד להגר"ד פינקל זצ"ל פ"ז מחו"מ ה"ז שם בדעת הרמב"ם, דבדין הסיבה נאמרו שני דינים, חדא נאמר דין הסיבה מחמת חלות קיום מצותן, דאיכא דינא דאכילת כזית מצה בהסיבה, ואע"פ שאין מרגיש עצמו בחירות איכא דין דהסיבה, ואם לא אכל לא יצא יד"ח מצה, ועוד איכא דין דהסיבה שצריך שיסב דרך חירות וירגיש עצמו בחירות להראות עצמו ממצרים, ואי"ז בחלות קיום המצוה אלא הוא משום חירות גרידא, ומש"כ הרמב"ם דלכתחילה יסב בכל הסעודה זהו בדין הסיבה להראות עצמו בדרך חירות, ואי"ז דין הסיבה מחמת חלות קיום מצותן, ורק באכילת מצה ושת"יית ד' כוסות הוי דין הסיבה בקיום המצוה, וא"כ עפ"ז מיושב דברי הרמ"א אף דס"ל דאם אכל ללא הסיבה לא יצא זהו באכילת מצה, דההסיבה הוי מחמת חלות קיום המצוה, אולם בהסיבה דכל הסעודה דזהו משום להראות עצמו בחירות שפיר הוי מ"ע בפ"ע, ול"ה בקיום המצוה דמצה ותרי דיני הסיבה הם. ושור"ד שכ"כ לתרץ דעת הגר"ז, רבינו הגר"ח ש ליבוביץ זצ"ל בס' הגש"פ פונביז ח"ב עמ' קנ"ג, וע"ע מש"כ לתרץ בס' ארץ המועדים עמ' ע"ה, ובס' ברכת מועדיך פסח ס' ל"ה, ובס' מועדי ישראל פסח ס' ע"א, ובס' שערי אושר ח"ב ס' י"ז, ובס' אמרי אברהם מועדים ס"א, ובשו"ת ידי אהרן ח"א ס"ב.

וכתב הניר לדוד שם, עמש"כ השערי תשובה סי' תע"ב שם בשם הפנים מאירות סי' צ"ג הא דבן אצל אביו מיסב אפי' רבו זהו ברבו שאינו מובהק, אולם ברבו מובהק פטור מהסיבה דאימת רבו עליו עיי"ש, דכ"ז בדין הסיבה שיוסדה חירות, וכיון שאימת רבו עליו אין מרגיש בחירות פטור מהסיבה בכל הסעודה, אולם בדין הסיבה הנאמר בחלות קיום המצוה דכזית מצה וד' כוסות שהוא מתנאי קיום המצוה, בזה אף בן אצל אביו והוא רבו מובהק חייב בהסיבה, שזהו דין בקיום מצוותן.

ואשר עפ"ז י"ל דזהו מיבע"ל תלמיד אצל רבו מאי, וכתב השאלות מאי עדיף מצות הסיבה או מ"ע דכבוד רבו, דלכאוי צ"ע הא מצות הסיבה מדרבנן, וכבוד רבו מה"ת וודאי כבוד רבו קודם. אכן י"ל דאם נימא דלא מיסב באכילת מצה לא נפיק יד"ח מצה, דהסיבה הוי דין בחלות קיום המצוה כל שלא היסב לא קיים מ"ע מה"ת דמצה, והחסרון במצות אכילת מצה, וזהו מיבע"ל מאי דמצות הסיבה באכילת מצה היא דין בקיום המצוה דמצה שהיא מה"ת אף שהסיבה עצמה מדרבנן, דכל שלא היסב באכילת מצה לא יצא וכמו שפסק השו"ע, וא"כ צ"ע למש"כ השו"ע סי' תע"ב ס"ה תלמיד אצל רבו א"צ הסיבה, והיינו באכילת מצה, הא כיון שס"ל לשו"ע דאם אכל מצה ללא הסיבה לא יצא יד"ח מצה, וע"כ שזהו דין בחלות קיום המצוה דמצה, בתלמיד אצל רבו כשלא מיסב אף שפטור איך יצא יד"ח מצה. ומצאתי שהק' כע"ז בס' שערי זבולון א"ח פסח סו"ס נ"ט, והוכיח ממש"כ הביה"ל שם, הא דאם אכל מצה ללא הסיבה

מהני נתנת רשות, וע"כ דהסיבה ל"ח ביזוי, וא"כ צ"ע דעת השו"ע, שאין מיסב אף ברבו שאינו מובהק דליכא דין מורא, ועמש"כ לתרץ בשו"ת שואלין ודורשין ח"א סי' מ"ו ובס' אור אהרן להגרא' פויפר ח"א סי' ל"ה, ומה שהוכיחו בזה בס' אבן הטוען ב"מ ל"ג ובס' אמרי דוד נשים נזיקין סי' י"ג, ובס' אהלי שם סי' ט"ז ובס' צביון העמודים ח"ד עמ' ש"ד, ובס' כבוד והידור לדידי הגר"י אדלר סי' י"ט או"ג.

וביותר הקשה בס' ברכת רפאל לדידי הגר"ר רפאל רובינשטיין פסח סי' ס"ח בדעת השו"ע, ממש"כ השו"ע יו"ד סי' ר"מ ס' ל' דכל דיני מורא היו רק ברבו מובהק ע"ש, א"כ מ"ט פסק שאין מיסב אף ברבו שאינו מובהק הא ליכא דין מורא, וכן הקשה בס' אמרות טהורות להגר"ד וולפסון פסחים סי' נ', וכן בקובץ המועדים פסח ח"ג עמ' ש"ג ע"ש מש"כ, ואמנם הרמב"ם פ"ז מחומ"ה ח"ה כתב אבל תלמיד אצל רבו אינו מיסב א"כ נתן לו רבו רשות, ולא כתב להדיא גם ברבו שאינו מובהק אין מיסב, י"ל להמבואר ברמב"ם פ"ה מת"ת שדיני מורא היו רק ברבו מובהק, י"ל הא דאין מיסב בפני רבו רק ברבו מובהק, אולם להשו"ע דכתב להדיא שאין מיסב אף ברבו אינו מובהק צ"ע הא ס"ל שאין דין מורא ברבו שאין מובהק.

ולמש"נ י"ל למש"כ הגר"ז הלוי הנ"ל, הא דתלמיד אצל רבו אין מיסב ל"ה מדינא דמורא רבו, אלא דכל ענין הסיבה הוא משום הרגשת חירות, וכשישב לפני רבו אין במציאות הרגשת חירות משום שמורא עליו, ול"ה מדין מורא ממש, שזהו רק ברבו מובהק וכמו שס"ל להשו"ע, אולם לענין הסיבה ס"ל לשו"ע שאין מיסב אף ברבו שאינו מובהק, כל שבעצם אין לתלמיד הרגשת חירות, ומיושב בהכי משה"ק בס' מועדים וזמנים הנ"ל, מ"ט בת"ח מיסב אף שאינו רבו שיש בו דין מורא, וכמש"כ השו"ע יו"ד סי' רמ"ד ס"י מופלג בחכמה אף אין רבו, כרבו מובהק. ולמש"נ י"ל דכיון שאינו רבו מרגיש עמו בהרגשת חירות, אף שיש בו דין מורא, כל שאין מרגיש במורא מיסב. ויעיון מה שהוכיח בזה בס' פרי אברהם להגרא"ש מן פסחים סי' מ"ו, ובס' עולת כהן להגאון רבי חנוך כהן ליל הסדר ס"ט, ובס' רץ כצבי פסח סי' י"ב או"ו.

וזהו מוכח ממש"כ הט"ז יו"ד סי' רמ"ב סק"א דגם באביו איכא לדין מורא, וכמורא רבו ממש, ויעו"ש בפרישה מש"כ, וא"כ דאיכא דין מורא באב, ואפ"ה מיסב, וע"כ מה דאמר' דתלמיד אצל רבו אין מיסב דמורא רבו כמורא שמים ל"ה מדינא דמורא ממש, שזהו נוהג גם באביו, אלא משום שבמציאות הוא כשתלמיד יושב בפני רבו מרגיש במורא, וכל מצות הסיבה זהו להרגיש בחירות, וכיון שליכא להרגשת חירות אין מיסב, ואילו באביו, אף אם נימא שאיכא לדין מורא כל שהבן אין מרגיש בפני אביו במורא, דלבו גס בו שרגיל עמו כל השנה, וכמש"כ התוס' בסוגיא שם, ויעו"ש במאירי מש"כ, וכיון שהבן מרגיש בחירות בפני אביו מיסב עמו, ועמש"כ בשו"ת מאזני צדק ח"ב סי' ל"ד.

והנה הרמב"ם פ"ה מת"ת ה"ו ולא יסב אלא כיושב לפני המלך ע"ש, ואיירי בהסיבה כל השנה בפני רבו, וכתבו הצפנת פענח והבני בנימין שם שמקור דברי הרמב"ם הם מהמבואר בפסחים ק"ח דתלמיד אצל רבו אין מיסב, והיינו במצות הסיבה, וכ"כ בדעת הרמב"ם בס' באר יעקב להגר"ח אריאלי ח"א סי' א"ב ע"ש, ולמש"נ יש לדחות הא דמבואר בפסחים דתלמיד אצל רבו אין מיסב זהו מהל' הסיבה, דאין מרגיש הרגשת חירות בפני רבו, וליכא לתכלית המצוה דהסיבה שזהו להרגיש בחירות ומש"ה אין מיסב, ואילו בהל' ת"ת אין מיסב זהו מהל' מורא, ובהסיבה איכא חסרון דדין מורא, ודברי הרמב"ם בהל' ת"ת ל"ש לדין מצות הסיבה.

ובהכי יש לדחות מש"כ לחדש בתשובות והנהגות ח"ד סי' ק"א, שבזה"ו יאה שרי להסב בפני רבו, ורק בצורת ההסיבה שהיתה נהוגה בזמן חז"ל, שהמיסב שוכב ראשו ורובו במטה היו חסרון בכבוד ומורא הרב, והסיבה בזה"ו שעושיין רק הטיה על הצד ליכא חסרון בכבוד ומורא רבו ע"ש. ולהנ"ל י"ל הא דאין מיסב בפני רבו ל"ה מהל' מורא וכבוד דע"י הסיבה היו חסרון בכבוד הרב, אלא דכל תכלית מצות הסיבה להרגיש דרך חירות כמש"כ הרמב"ם פ"ז מחומ"ה ה"ז, לפיכך כשסועד אדם לבילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות ע"ש, וא"כ י"ל אף בזה"ו כשמיסב בהטיה על צידו, אם בהסיבה זו מרגיש במורא בפני רבו וליכא להרגשת חירות במציאות, אין מיסב, וליכא לנפק"מ בצורת ההסיבה כלל, ומש"ה לא חילקו כן הפוסקים. ועמש"כ נפק"מ עוד בזה בס' בית מתתיהו ח"א סי' א"ז או"ד, בדיון כל הפסוק מדבר ועושהו נקרא הדיוט במצות הסיבה.

ד'. ובאופן אפ"ל ב"כ"ז הא דמביע"ל תלמיד אצל רבו מאי, והשאלות ביאר הספק הי מינייהו עדיף, מצות הסיבה או מ"ע דכבוד רבו, דלכאו' צ"ע הא מצות הסיבה מדרבנן, ופשיטא דעדיף מ"ע מה"ת דכבוד רבו. אמנם י"ל בזה עמש"כ התוס' סוכה ג' ע"א אהא דאמר' בסוכה כ"ח ע"א מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין, ואמרו ב"ש דא"כ היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימין, וכתבו התוס' דאפי' מדאורייתא לא קיים מצות סוכה ע"ש, הרי שאם עשה מצוה שלא כתקנת חכמים כשישב בסוכה ראשו ורובו ושלחנו חוץ לסוכה, י"ל שגם מה"ת לא קיים מצות סוכה, וא"כ י"ל דאם שתה ד' כוסות או אכל מצוה ללא הסיבה שהיא תקנת חכמים, לא קיים מצות מצוה מה"ת, וזהו דמביע"ל תלמיד אצל רבו מאי, אף

הלוי ח"א סי' ו' ובס' אמרות משה ח"ג סי' ט"ז ובס' אד יעלה ח"א עמ' ש"ב ובס' צביון העמודים ח"ד עמ' ש"ד ובס' אורות משפט עמ' שכ"ז, וכ"כ לתרץ בשו"ת מאזני צדק ח"ב סי' ל"ד ע"ש.

ועפ"ז י"ל הא דתלמיד אצל רבו אין מיסב אף באכילת מצוה, אף דקיי"ל דאם אכל מצוה ללא הסיבה לא יצא, זהו משום שבביל שיחזור ויאכל, מש"ה תיקנו דלא נפיק, אולם בתלמיד אצל רבו אף שיסב לפניו ל"מ, דכל תכלית הסיבה שירגיש בחירות, וכל שאין במציאות מרגיש בחירות כשישב לפניו מה יהני שיסב אם ירגיש במורא ואימת רבו עליו, ומש"ה אין מיסב אף אם נימא דהסיבה היא דין בחלות קיום המצוה. אולם כ"ז בהסיבה בהרגשת חירות, ולולי זה ל"ח הסיבה, וא"כ י"ל באביו שהוא רבו מובהק דכתב הנ"ל שמיסב באכילת מצוה, זהו משום שבאב מרגיש בחירות עם אביו, ושפיר י"ל שיסב במצוה שהיא דין בקיום המצוה דמצוה וכו"ל, ואילו בתלמיד אצל רבו שלא ירגיש בחירות כשישב לפני רבו גם שיסב ל"מ הסיבה, שבמציאות לא ירגיש בחירות ויצא יד"ח מצוה, ומצינו שחסרון בחירות אין מעכב את המצוה בגמ' פסחים ק"ח ע"ב ארבעה כוסות הללו וכו' שתאן חי יצא, אמר רבא די יין יצא, ידי חירות לא יצא, וכ"פ הרמב"ם פ"ז מחומ"ה ה"ט, הרי שיצא יד"ח המצוה דארבע כוסות אף דידי חירות לא נפיק, ומוכח שחסרון בחירות אין מעכב את המצוה, וכן הוכיח בס' מקראי קודש פסח ח"ב סי' ל"א ע"ש, ועמש"כ בזה בס' דבר שמואל פסחים ק"ח שם, ובס' מועדי ישראל פסח ח"א סי' ע"א.

אולם מלשון הר"י גיאנות המובא בשעה"צ הנ"ל, והוא מס' מאה שערים פסחים אות שע"ח, בטעם דתלמיד אצל רבו אין מיסב אע"ג דהסיבה מצוה וכבוד רבו מצוה, כבוד רבו עדיף דכבוד תורה הוא, וכוונתו להמבואר בגמ' שבועות ל' ע"ב דת"ח מעיד בישיבה, ואע"ג דהאי עשה דכתיב ועמדו, והאי עשה את ה' לרבות ת"ח, עשה דכבוד התורה עדיף, הרי חזינו שמצוה נדחית מפני כבוד רבו, ודלא כמשה"ק הקוה"ע והתעוררות תשובה הנ"ל, ויעיון מש"כ בביאור כל הסוגיא שם בשו"ת פרי יצחק ח"א סי' נ"ב ע"ש, ועפ"ז מיושב. וא"כ נפיק מדברי הר"י גיאנות דטעם שתלמיד אצל רבו אין מיסב הוא מדין דחיה דכבוד תורה למצות הסיבה, ולא משום דל"ה הרגשת חירות, וכ"כ ברבינו מנוח פ"ז מחומ"ה ה"ח בטעם דתלמיד אצל רבו אין מיסב דמוראת הרב גדולה יותר ממצות הסיבה ע"ש, הרי שהיו מדיני דחיה, וכמש"כ הר"י גיאנות דכבוד תורה עדיף, ול"ה משום דליכא הרגשת חירות בתלמיד אצל רבו וכו"ל, אכן בס' פירורים משולחן גבוה להגר"ז ברלין ח"ה עמ' רל"א כתב להקשות ע"ד הר"י גיאנות מ"ט הוצרך לטעם דכבוד תורה עדיף, תיפול"ש שהסיבה מדרבנן, ואילו כבוד תורה מה"ת, ופשיטא דעדיף כבוד תורה ע"ש, וכתב ע"ז מרן הגר"ח קנייבסקי ומובא בס' שיח הפסח עמ' ל"ג בזה"ל, לכאו' מפני כבוד התורה אין דרכו כל השנה להסב, וממילא פטור כמו אשה ועבד ע"ש, והיינו מש"כ הר"י גיאנות כבוד תורה עדיף כיון שהתלמיד אין דרכו להסב כל השנה אצל רבו, הוא פטור כמו עבד ואשה שאין דרכם בכך, הרי גם להר"י גיאנות מה שאין מיסב בתלמיד אצל רבו דל"ה הרגשת חירות בפני רבו, ולא משום דחיה למצות הסיבה, דאין שום מצוה נדחית משום כבוד רבו וכו"ל. וע"ע מש"כ בס' מאור למלך פסחים סו"ס ע"ח, ובס' דבר שמואל פסחים ק"ח שם. וא"כ י"ל דזהו מביע"ל תלמיד אצל רבו מאי, אם תיקנו חז"ל מצות הסיבה לתלמיד דאפשר דאין לו הרגשת חירות בפני רבו, וכמו אשה אצל בעלה דפרשב"ם דכפופה לו ויש לה אימת בעלה, וה"ה בתלמיד ורבו. וע"ע בס' דרך שיחה ח"ב עמ' צ"ד, ובשו"ת רבבות ויובלות ח"ג סי' רע"ט.

ג'. ובס' עמק ברכה בענין סדר פסח אות ב', הקשה במה שפסק השו"ע סי' תע"ב ס"ה, דתלמיד אצל רבו אין מיסב אפי' ברבו שאינו מובהק, הא כתבו התוס' ב"ק מ"א, וכן דעת הרמב"ם פ"ה מת"ת, דדין מורא רבו ל"ה אלא ברבו מובהק, וברבו שאין מובהק ליכא כלל לדין מורא, א"כ נפיק שברבו אינו מובהק יכול להסב, ומ"ט סתם השו"ע שתלמיד אצל רבו אין מיסב אף ברבו אינו מובהק ע"ש. ואמנם הרא"ש פסחים פ"ז סי' כ' הוכיח מהסוגיא שם, שגם בפני רבו שאינו מובהק אין מיסב, מדאיצטרך לאוקמי שם דאפי' תלמיד בפני רבו מיסב בשוליא דנגרי, ולא העמידו ברבו שאין מובהק, מוכח שגם בפניו אין מיסב, ויעיון מש"כ הב"ח סי' תע"ב ס"ד לדחות, והפ"ח שם ס"ה, ובס' גבורת ה' להמהר"ל פמ"ח, ובס' בית ארזים ח"ח סי' תע"ב אות י' ט"ז מה שהוכיחו בזה, אכן בשו"ת דברי מלכאל ח"ב סי' ע"ד אות י' הוכיח דאין מיסב אף ברבו שאינו מובהק, מהמבואר בגמ' דאביי לא הסב בפני רב יוסף, והרי רבו מובהק של אביי היה רבה ולא רב יוסף, ומוכח שאין מיסב אף ברבו שאינו מובהק ע"ש, וא"כ צ"ע הא למש"כ התוס' בב"ק דליכא דין מורא ברבו שאינו מובהק, ומה שאין מיסב בפניו זהו משום דין מורא.

והלום ראיתי בס' מועדים וזמנים ח"ג סי' רמ"ח שכתב לתרץ קו' העמק ברכה ע"ד השו"ע, דאין מיסב אף ברבו שאינו מובהק, אף דליכא חיוב מורא, משום דאם מיסב הוא כביזוי לכבוד רבו, וזהו אסור אף ברבו שאינו מובהק ע"ש, והנה בלא"ה שאין מוכח שהיו כבזיון, דמה שמיסב בכדי לקיים המצוה ל"ח ביזוי, דאין מיסב להקל בכבוד רבו, אולם אם נימא שהסיבה היא כבזיון כבוד רבו ואביו ל"מ מחילה, ונתנית רשות, וכמב' בשו"ת הריב"ש סי' ר"כ דעל ביזוי ל"מ מחילה, ולהדיא אמר' בטעם שבן אצל אביו מיסב משום דמחיל, וכן ברבו

יחזור ויאכל מצוה ויברך, דע"כ לא יצא יד"ח מצוה ומש"ה גם מברך שוב על אכילת מצוה, וא"כ מ"ט לא נימא בתלמיד אצל רבו אף שאנוס אין לו קיום מצות מצוה, והביא להר"י גיאנות המובא בשעה"צ אות כ' אע"ג דהסיבה מצוה כבוד רבו מצוה, וכבוד תורה עדיף, הרי שהיו מדין דחיה, ומ"ט לא נימא שלא יאכל אצל רבו לקיים הסיבה. ועוד, הרי לא יוצא יד"ח מצוה כשאוכל ללא הסיבה, וכתב דאולי שיטת הר"י גיאנות דאין הסיבה היא דין בקיום המצוה דמצוה ע"ש.

ולמש"נ צ"ע בדברי השו"ע דמסיק דאם אכל מצוה ללא הסיבה לא יצא, הרי שהסיבה היא דין בחלות קיום מצות מצוה, א"כ מ"ט פסק דתלמיד אצל רבו א"צ הסיבה, הא לא נפיק יד"ח מצוה כשלא היסב, ונהי שהוא אנוס, מ"מ לא יצא יד"ח מצוה. וצ"ע במש"כ הנ"ל דלוד רק בן אצל אביו והוא רבו מובהק חייב בהסיבה במצוה, ומ"ט לא כתב כן על תלמיד אצל רבו שיהא חייב בהסיבה במצוה שה"ז דין בחלות קיום המצוה, וצ"ע. ועיון בס' בית ארזים סי' תע"ב אות י"ח דתלמיד אצל רבו א"צ הסיבה ויצא יד"ח מצוה וא"צ לחזור להסב ע"ש, ושו"מ בס' מאורי המועדים ח"א עמ' י"ד להגרמ"ד סולוביצ'יק שהקשה כע"ז בהפטורים מהסיבה, איך יוצאים יד"ח מצוה, הא ה"ז דין בחלות קיום מצות מצוה להסב וכמש"כ הגר"ז צ"ל ע"ש וצ"ע, וע"ע בס' מועדי יהושע ח"ב סי' ק"ב.

ב'. וראיתי בתשו' התעוררות תשובה או"ח סי' רמ"ח דכתב להקשות מ"ט פטור תלמיד אצל רבו מהסיבה שהיא מ"ע מד"ס, הרי גם בכיבוד אב שהאב מצווה לעבור אפי' רק על עשה מדבריהם לא ישמע לו, וכ"פ השו"ע יו"ד סי' ר"מ ס' ט"ו, וא"כ מ"ט בתלמיד אצל רבו אין מיסב מפני כבוד רבו, הא אין מצוה נדחית מפני כבוד רבו, וכיו"ב הקשה בס' קובץ הערות סי' י"ז או"ב במש"כ הראשונים בטעמא דבן אצל אביו מיסב משום דמחיל לבניה, הרי דאם אין מוחל אין מיסב, והקשה מ"ש מצות הסיבה מכל המצוות דאפי' מצוה דרבנן אין נדחית מפני כיבוד אב, ואין לומר דהסיבה היא כבזיון לאביו דא"כ ל"מ מחילה, וא"כ מ"ט בן אצל אביו מיסב משום דמחיל, הא גם אין מוחל מיסב דאין שום מצוה נדחית מפני כבוד אביו, וביותר יל"ה"ק עמש"כ בס' ערוך השולחן או"ח סי' תע"ב ס"ז הא בן אצל אביו מיסב זהו רק כשאין האב מקפיד, ואם מקפיד לא יסב, וכן השיב הגר"ח קנייבסקי בספרי מועדי הגר"ח ח"א תשו' קכ"ד דאם האב אומר להדיא שאין מוחל לא יסב ע"ש, ואמנם החק יעקב סי' תע"ב סק"ט כתב שבטלה דעתו ע"ש, אכן למש"כ הערה"ש והגר"ח"ק דלא יסב, צ"ע דאין שום מצוה נדחית משום כבוד האב וכמשה"ק הקוה"ע, ועמש"כ לתרץ בס' ברכת יצחק להגר"י לוי ח"ח סי' פ"ט ד"ל שיכול לקיים שניהם, ואל"ה דמחיל י"ל שיאכל מצוה ויסב שלא בפני אביו ע"ש, וכ"כ בשו"ת התעוררות תשובה הנ"ל בטעם שתלמיד אצל רבו אין מיסב אף שאין מצוה נדחית מפני כבוד רבו, שיכול לקיים שניהם ליטול רשות ולהסב ע"ש. ועפ"ז י"ל דזהו דמביע"ל תלמיד אצל רבו מאי, והשאלות פירש דהספק איזה מצוה עדיפא כבוד רבו, או הסיבה. וצ"ע הא כבוד רבו מה"ת והסיבה מדרבנן, ופשיטא דכבוד רבו עדיף ולא יסב. אכן י"ל כיון דאין שום מצוה נדחית מפני כבוד רבו ואפי' מצוה דרבנן, י"ל שיסב ויקיים מצוה דרבנן דהסיבה ולא מ"ע דכבוד רבו, וא"כ צ"ע מאי דמסיק דתלמיד אצל רבו לא מיסב, הא אין שום מצוה נדחית מפני כבוד רבו, ועמש"כ לתרץ הגר"ח קנייבסקי בס' שערי ציון מועדים ח"א עמ' ע"א, ובס' ברכת יצחק ח"ח סי' פ"ח, ובשו"ת שבת הקהתי ח"ד סי' קל"ז, ובס' רץ כצבי פסח סי' י"ב, ובשו"ת מגדנות אליהו ח"ד סו"ס ט"ז, ובס' מנחת מחבת ח"ב סי' ק"ג, ובס' תורת חכם ח"א פ"ו ס"א מש"כ, ובס' קנה חכמה פ"ה מת"ת ה"ו, ובס' ענינו של יום ח"א פ"ח, ובשו"ת ידי אהרן ח"א ס"ב אות י'.

וע"כ מוכח כמש"כ הגר"ז הלוי זצ"ל, הו"ד בהגש"פ מבית לוי ח"א עמ' צ"ד, הא דתלמיד אצל רבו אין מיסב אי"ו בגלל דין מורא רבו, אלא הטעם שכל דין הסיבה הוא ענין של חירות, וכשישב לפני רבו שמוראו עליו אין הסיבתו הסיבה של חירות, וזהו שייך אף ברבו שאין מובהק, והוכיח מדאמר' אשה אצל בעלה לא בעי הסיבה, ובאשה ל"ש כלל מורא, וכן מוכח מדאמר' שוליא דנגרי בעי הסיבה, וכי יש בהם דין מורא, ומוכח שזהו דין בחירות ע"ש. ומבואר מדברי הגר"ז דכל הסוגיא דבן אצל אביו ותלמיד אצל רבו ל"ה כלל מחמת האיסורים דכבוד מורא רבו או אביו, ד"ל דאין שום מצוה נדחית מפני כבוד אביו ורבו, וכמשה"ק הקוה"ע, אלא טעמא דתלמיד אצל רבו אין מיסב זהו משום שבמציאות אין התלמיד מרגיש בהרגשת חירות כשישב בפני רבו, וכל מצות הסיבה זהו שירגיש בחירות, ובפני רבו שמרגיש במורא לפניו ל"ש לתקן דין הסיבה שסודה הרגשת חירות, וא"כ ל"ק כלל דהא אין שום מצוה נדחית מפני כבוד אביו או רבו, דאה"נ ל"ה מחמת דחיה אלא דליכא בעצם הרגשת וניהוגי חירות כשישב לפני רבו, ואביו דמחיל היינו שבמציאות הבן מרגיש בהרגשת חירות בפני אביו כיון שרגיל עמו. ומיושב קו' הקוה"ע. וכן תירץ בס' דבר שמואל פסחים ק"ח שם ע"ש, וגם מו"ר בתשו' משנת יוסף ח"ו סי' פ"ט כתב דמנפשיה כן, וכתב דבפשוטו הטעם בתלמיד שפטור, הטעם דהסיבה דרבנן ואינו דוחה מורא רבו שהוא מה"ת, והקשה הא אין שום מצוה אפי' מדרבנן נדחית מפני כבוד רבו ואביו, וכתב דשמע לתרץ דהסיבה בעינן דרך חירות, ואם לאו ל"ה הסיבה, ולפני רבו ל"ה הסיבה דל"ח חירות דאימת רבו עליו ולא מרגיש חירות, ומש"ה התלמיד א"צ להסב ע"ש. והאריכו ביסוד זה בס' פרי אברהם פסחים סי' מ"ה ובס' צבא

שמצות הסיבה הוי מדרבנן, מ"מ כשלא קיים מצות מצה בהסיבה י"ל דלא קיים מצות מצה כלל, ומצה מדאורייתא, וזהו דמביע"ל הי מינייהו עדיף, ד"ל דכל שלא עשה המצוה כתקנ"ח לא יצא מה"ת, וכמש"כ התוס' בסוכה דבגזירת חכמים לא יצא מצות סוכה מה"ת, ועינין בפרמ"ג ס' תפ"ה א"א סק"א שהביא לתוס' בסוכה הנ"ל, וא"כ מיושב היטב דעת השאלות. ומצאתי כן לתרץ בשו"ת באר שרים ח"ה ס' ס"ח או"ד ע"ש, ועמש"כ בס' מקראי קודש פסח ח"ב ס' ל"א.

ועפ"ז י"ל מה דמסיק דתלמיד אצל רבו אין מיסב, אף אם נימא כמש"כ התוס' בסוכה דכשלא קיים המצוה כתקנ"ח לא יצא המצוה מה"ת, י"ל שזהו רק במצות סוכה, וע"פ מה שהבאנו בבית מתתיהו ח"א ס' ס"כ אות כ' משמיה דמו"ר מרן הגר"ג אדלשטיין, דהתם עיקר הגזירה בצורת קיום המצוה, והיינו אם ימשך חוץ לסוכה לא יקיים המצוה כלל מה"ת, ומש"ה תיקנו חכמים בצורת המצוה דכל שלא ישב בשלחנו בסוכה לא יצא מה"ת, אף שראשו ורובו בסוכה, אולם היכא שתיקנו חז"ל מצות הסיבה במצה, אי"ז סיג ותקנה במצות מצה, אלא הוספה ומצוה בפ"ע, ובהכי י"ל דאף שלא קיים מצות הסיבה, מ"מ יצא מצות מצה מה"ת, ורק בסוכה דהגזירה בצורת קיום המצוה דסוכה י"ל שלא יצא מה"ת. ומצאתי כן לחלק בין סוכה למצה בשו"ת להורות נתן ח"א ס' כ"ב אות י' ע"ש, וכן בשו"ת באר שרים הנ"ל אות ו', וע"ע בשו"ת מגדנות אליהו ח"ד ס' פ' ובשו"ת שואלין ודורשין ח"ז ס' מ"ו, ומש"כ הגר"א גרבוז בס' ארח המועדים עמ"ע ע"ה ובס' מנחת אשר פסחים ס' צ"א, ובשו"ת מנחת פרי ח"א ס' פ' ובס' משמרת האורים פסח ס' מ"ג.

ואשר עפ"ז י"ל הא דנסתפקו התוס' הנ"ל אם האוכל מצה ללא הסיבה, אם צריך לחזור לאכול בהסיבה, דמביע"ל עפמש"כ התוס' בסוכה, דהיכא שלא קיים מצות סוכה כתקנ"ח כשאוכל ראשו ורובו בסוכה ושולחנו חוץ לסוכה לא יצא מה"ת, א"כ ה"ה כשאוכל מצה ללא הסיבה י"ל שלא יצא מה"ת וצריך לחזור ולאכול, או"ד דשפיר יצא מה"ת, וכמו שס"ל להריטב"א בסוכה כ"ח ע"א והר"ן שם שרק מדרבנן לא קיים מצות סוכה בשולחנו חוץ לסוכה, ומה"ת קיים מצות סוכה, וה"ה י"ל דאם אכל מצה ללא הסיבה יצא מה"ת וא"צ לחזור ולאכול בהסיבה, ולמש"נ י"ל דהכא גם להתוס' בסוכה שלא קיים מצות סוכה מה"ת, זהו רק היכא שהגזירה בצורת קיום המצוה, ולא במצות הסיבה שהיא מצוה בפ"ע, וא"כ י"ל שזהו שנסתפקו התוס' אם אכל מצה ללא הסיבה אם צריך לחזור לאכול בהסיבה, והוכיח הגר"ז הלוי זצ"ל הנ"ל, דע"כ דהסיבה הוי דין בקיום מ"ע דמצה, דאל"ה אחר שנפיק יד"ח מצה מ"ט יחזור ויאכל. אכן י"ל דשפיר ס"ל לתוס' דהסיבה הוי מצוה בפ"ע, ומ"מ י"ל דלא קיים מצות מצה מה"ת, וכמש"כ התוס' בסוכה דמשום גזירה דשמא ימשך לא קיים מצות סוכה מה"ת. ומצאתי כן בס' שערי אושר לידידי הגר"ר אשר זוננפלד ח"ב ס' י"ז.

וא"כ מיושב מש"ה ק לעיל, דעת הרמ"א שהסכים דהאוכל מצה ללא הסיבה צריך לחזור ולאכול, דלכא"ה ס"ל דהסיבה הוי דין בחלות קיום המצוה דמצה, ומ"ט ס"ל דהסיבה הוי בכל הסעודה, דלכא"ה נראה שס"ל שהסיבה מצוה בפ"ע, אכן י"ל דשפיר ס"ל דהסיבה הוי מ"ע בפ"ע, ומש"ה הוי בכל הסעודה וכמו שהוכיח הגר"ז, אכן י"ל במה שס"ל להרמ"א דאם אכל מצה ללא הסיבה חוזר ואוכל, ס"ל כהתוס' בסוכה דכל שלא קיים המצוה כתקנ"ח לא יצא מה"ת, וה"ה כשאוכל ללא הסיבה לא קיים מצות מצה וד' כוסות, ושפיר יחזור ויאכל וישתה וכמו שהסתפקו התוס'. ויעויין בס' חוט שני פסח פ"ז ס' תע"ב סק"ה מה שביאר בספיקת התוס', ובשו"ת מנחת שמואל ח"ב ס' ל"א.

ה'. מ"ט הסתפקו התוס' בארבע כוסות ללא הסיבה ולא במצה: ואכתי פש לן לברורי מ"ט הסתפקו התוס' רק בשותה ארבע כוסות ללא הסיבה אם יחזור וישתה, ולא הסתפקו באכל מצה ללא הסיבה אם יחזור ויאכל, וכמו שפסק השו"ע ס' תע"ב האוכל מצה ללא הסיבה ושתה ד' כוסות ללא הסיבה יחזור ויאכל, הרי שנקט בחדא אכילת מצה עם ארבע כוסות שלא יצא יחזור לקיים המצוה, ומ"ט הסתפקו התוס' רק על ארבע כוסות ולא על אכילת מצה, ויעויין בפרי חדש ס' תע"ב סק"ז מש"כ. ומצאתי שהקשה כן בס' מועדים וזמנים ח"ג ס' רנ"ז ע"ד התוס' ע"ש. ואולי י"ל עפמש"כ בשו"ת להורות נתן ח"א ס' כ"ב אות ה' ד"ל דרק בארבע כוסות שהיא מצוה דרבנן, י"ל שאם שתה ללא הסיבה לא יצא יד"ח, דהם אמרו והם אמרו, דתיקנו חכמים ארבע כוסות ותיקנו מצות הסיבה, וכל שלא קיים ארבע כוסות בהסיבה לא קיים המצוה כלל, אולם במצה שהיא מה"ת כל שאכל מצה ומה"ת יצא יד"ח פשיט"ל להתוס' דאף שאם אכל מצה ללא הסיבה יצא המצוה מה"ת, ורק שלא קיים תקנ"ח לאכול בהסיבה, ואילו בארבע כוסות שהיא מצוה דרבנן, הסתפקו התוס' ד"ל דהם אמרו מצות ד' כוסות, והם אמרו מ"ע דהסיבה וללא הסיבה לא יצאו ד' כוסות, וכן תירץ דעת התוס' בס' ברכת אברהם פסחים ק"ח שם, ועמש"כ הגר"א שלזינגר בס' אלה הם מועדי פסח ס' ל', ובס' ירח למועדים להגר"א אולשין פסח ס' מ"א, ובס' פרי אברהם פסחים ס' ל"ב, ושאלתי להגר"ח קנייבסקי מ"ט תוס' לא הסתפקו על מצה ללא הסיבה, וכתב לי מצה דאורייתא, והיינו כמש"כ הברכ"א הנ"ל, וע"ע

מש"כ לתרץ בס' תורת המצוה ח"ב עמ' תקנ"ו, ובס' אור לי פסחים ס' כ"ג לידידי הרה"ג רבי רפאל ברוך טולדנו ע"ש.

אמנם י"ל מה שנסתפקו התוס' דווקא בשתה ד' כוסות ללא הסיבה אם יחזור וישתה, אזלי בזה לשיטתם, דהנה התוס' פסחים צ"ט ע"ב הסתפקו אם בארבע כוסות בעי כוס לכא"ה, או סגי שאחד יוציא לכולם מדין שוכ"ע וכמו בקידוש. ובחי' מרן ר"ז הלוי פ"ז מחו"מ ה"ט הביא שהקשה הגר"ח זצ"ל דארבע כוסות המצוה היא השתיה והוי כמצוה שבגופו, ול"מ שוכ"ע כקידוש שהמצוה היא הברכה שתאמר על הכוס, וכתב לפרש דס"ל לתוס' דגם בארבע כוסות אין המצוה בגוף השתיה אלא בברכה שתהא על הכוס ע"ש. ומש"כ בבית מתתיהו ח"א ס"ח אות כ' ע"ש. וא"כ נפיק שהסתפקו התוס' במצות ארבע כוסות אם המצוה זהו גוף השתיה וכאכילת מצה, או שהמצוה ל"ה בשתיית ד' כוסות אלא בברכה שתאמר על הכוס, א"כ זהו שנסתפקו התוס' אם שתה ד' כוסות ללא הסיבה אם יחזור וישתה, דאם נימא דליכא מצוה בגוף השתיה שפיר כששתה ד' כוסות ללא הסיבה א"צ לחזור ולשתות, דהמצוה בד' כוסות זהו בברכה שתאמר על הכוס, וסו"ס אמר ברכה על הכוס, ורק אם נימא שהמצוה בגוף השתיה וכאכילת מצה י"ל דאם כששתה ללא הסיבה יחזור וישתה, ובהא גופא מיבע"ל לתוס' אם המצוה בהשתיה או בברכה שתאמר על הכוס, ועמש"כ בס' ברכת מועדי פסח ס' ל"ה. וא"כ י"ל למה שפסק השו"ע אם שתה ד' כוסות בלא הסיבה חוזר ושותה, זהו למאי דקי"ל שבארבע כוסות בעי כוס לכא"ה ול"מ שוכ"ע, וע"כ שהמצוה בגוף השתיה וכאכילת מצה דאם אכל ללא הסיבה חוזר ואוכל, וע"ע בשו"ת מגדנות אליהו ח"ד ס' כ', ובס' מנחת שלמה פסחים צ"ט ע"ב, ובשו"ת בית הלוי ח"ג ס"א ענף ט'.

ו'. לא היסב במצה וארבע כוסות והגיע רבו: ונפק"מ י"ל בכ"ז, במי שלא הסב באכילת מצה, שצריך לחזור ולאכול בהסיבה, וכשבא לחזור לאכול מצה הגיע רבו דפטור מהסיבה, מי נימא שיהא פטור גם מאכילת מצה, דכל מה שחוזר לאכול דלא יצא מצות הסיבה, וכשפטור להסב כשהגיע רבו גם א"צ לאכול, דאכילת מצה יצא יד"ח באכילה הראשונה, או"ד כשלא הסב באכילה מצה לא יצא יד"ח מצה, וממילא גם כשבא רבו נהי שא"צ להסב, מ"מ צריך לאכול שוב מצה דלא יצא יד"ח מצה באכילה הראשונה, וכ"כ הגר"ח קנייבסקי בקונ' גם אני אודך ח"ג תשו" ק"ח צריך לחזור ולאכול בלי הסיבה, וכן צידד בס' חשוקי חמד פסחים ק"ח ע"א, אולם בתשובות והנהגות ח"ד ס' ק"א נשאל בזה לענין ארבע כוסות כשלא הסב והלך לפני רבו, ומסיק שאפ"י א"צ לשתות ארבע כוסות, דכיון דלא ישתה בהסיבה לפני רבו א"צ כלל לשתות שזה עשה כבר ששתה בלי הסיבה ע"ש. ובס' גם אני אודך תשו" בעל אבני יספה זצ"ל ס' צ"ט.

אולם מו"ר בעל המשנת יוסף בס' גם אני אודך תשו" הגר"י ליברמן עמ' רנ"ה מסיק שיאכל שוב מצה וד' כוסות בהסיבה שלא בפני רבו ובלי ברכה, ע"ש. ולכא"ה צ"ע מש"כ שיאכל שלא בפני רבו בהסיבה, הא לא מצינו כן בפוסקים, בתלמיד אצל רבו שפטור מהסיבה שלא יאכל בפני הרב, וה"ה כשהגיע רבו א"צ לילך למק"א לאכול ולהסב וצ"ע, ומש"כ שיאכל ללא ברכה צ"ע ממש"כ הביאור הלכה ס' תע"ב דאם אכל מצה ללא הסיבה כשחוזר לאכול מברך אקב"ו על אכילת מצה ע"ש, ואמנם בשו"ת להורות נתן ח"א ס' כ"ב כתב לחלוק ע"ד הביה"ל, ומסיק דא"צ לחזור ולברך שכבר יצא במ"ע דאכילת מצה ע"ש, ולכא"ה ה"ו תליא בדברי הגר"ז הנ"ל, דאם נימא כשלא הסב ה"ז דין בחלות קיום מצות מצה ולא יצא יד"ח מצה, שפיר חוזר ומברך אקב"ו על אכילת מצה, וה"ה כשלא הסב במצה, ואח"כ בא רבו, כל שלא יצא יד"ח מצה באכילה הראשונה כשלא הסב, דההסיבה הוי דין בקיום מצות מצה, שפיר צריך לחזור ולאכול מצה, אולם אם נימא שהסיבה הוי מ"ע בפ"ע, ומ"מ כשלא הסב צריך לחזור ולאכול, כל שלא הסב וחוזר ואוכל, א"צ לברך על אכילה מצה שכבר נפיק יד"ח מצה, וה"ה כשלא היסב ובא רבו, א"צ לאכול שוב מצה, דכל מה שחוזר לאכול לקיים מצות הסיבה, וכשהגיע רבו וממילא לא יסב פטור א"צ לחזור ולאכול מצה, וע"ע מש"כ מו"ר בס' משנת יוסף סוגיות מועד ס' ו"ב.

ואמנם י"ל עוד בנידון התשובות והנהגות, כשלא שתה ארבע כוסות בהסיבה, ואח"כ רוצה לשתות והגיע רבו, י"ל דלכו"ע א"צ לחזור ולשתות, דבאכילת מצה י"ל דכל שלא הסב לא נפיק יד"ח מצה, דהסיבה הוי דין בקיום מ"ע דמצה וכמש"כ הגר"ז, אולם בארבע כוסות למש"כ הגר"ז הנ"ל שיל"ד דאין המצוה בהשתיה אלא בברכה שתאמר על הכוס, ה"ה כשלא הסב בשתיית ארבע כוסות הברכה נאמרה על הכוס ויצא יד"ח, ורק אם נימא שהמ"ע בהשתיה י"ל דכל שלא הסב לא יצא יד"ח ארבע כוסות, ואמנם למה שהכריע השו"ע דכל שאכל מצה ושתה ארבע כוסות ללא הסיבה חוזר ושותה, הרי כשהגיע מ"ע דאכילת מצה למ"ע דארבע כוסות בחדא. וע"כ דהמ"ע בגוף השתיה וכן ל"מ שוכ"ע בזה, וממילא י"ל דכל שלא הסב בשתיית ארבע כוסות לא נפיק יד"ח המצוה דארבע כוסות, וה"ה כשבא רבו אח"כ צריך לחזור ולשתות. ועמש"כ בזה בס' ברכת מועדי פסח ס' ל"ה ובס' רץ כצבי פסח ס' י"ב ובס' סוכת חיים פסח עמ' קפ"ח, ובשו"ת שבט הקהתי ח"ד ס' קל"ז ובס' שיח הפסח עמ' קל"ט ובשו"ת ברכת ראובן שלמה ח"ג ס' מ"א, ובס' אגרות ורשימות הקה"י אמרות

משה ס' ט"ו בנידון כשלא הסב ואח"כ בא רבו, וכתב לי הגר"ח ק יאכל בלי הסיבה, וע"ע בשו"ת וישמע משה ח"ג ס' קכ"ו ובס' תורת המצוה ח"ב עמ' תקנ"ג ובשו"ת מענה לשון ח"ו ס' נ"ט או"ג.

ז. כפאו ואכל מצה יצא הא אי"ז דרך חירות: והנה ברה"כ כ"ח ע"א שלחו ליה לאבוה דשמואל כפאו ואכל מצה יצא. כפאו מאן וכו', אמר רב אשי שכפאוהו פרסיים ע"ש. והקשה בעל אבי עזרי זצ"ל והו"ד בס' מבקשי תורה פסחים עמ' שצ"ב [בשם תלמידו הגר"א אדלר] איך יצא יד"ח מצה כשכפאוהו להסוברים דבלא הסיבה לא יצא יד"ח מצה וצריך לאכול שוב, א"כ ע"י כפיה ללא הסיבה איך יצא יד"ח מצה ע"ש. ובתשובות והנהגות ח"ג ס' קל"ד כתב לתרץ דלא מיירי שכפאוהו בידים דווקא אלא איימו עליו לאכול בשעה פלונית ועמדו עליו, אבל הוא אכל בהסיבה כדן, וכה"ג שגוף ההסיבה דרך חירות ובשעה שמיסב לא ניכרת הכפיה, ושפיר יצא יד"ח מצה ע"ש. וכ"כ לתרץ מו"ר בעל המשנת יוסף בס' גם אני אודך תשו" הגר"י ליברמן ס' ל"ח, דאיירי שכפאוהו לאכול כזית כהלכתה ובהסיבה, והו"ד גם בס' אהל יעקב ליל הסדר עמ' ר"ה ע"ש, וכ"כ לי מרן הגר"ח קנייבסקי, דאיירי שכפאוהו בהסיבה ודרך חירות, וכן השיב הגר"ח ק בספר פרדס יוסף החדש על הגדה של פסח עמוד ש"ד. ואכן בצפנת פענח פ"ו מחו"מ ה"ג כתב דבכפאוהו פרסיים כפאוהו גם בהסיבה, וכמב' בברכות מ"ו שפרסיים דרכם בהסיבה ע"ש, אולם מלשון הרמב"ם פ"ו מחו"מ ה"ג כפאוהו גוים או לסטים לאכול מצה יצא, הרי לאו דווקא פרסיים שדרכם בהסיבה, וכ"פ השו"ע או"ח ס' תע"ה ס"ד כפאוהו גוים או לסטים יצא ע"ש, הרי לאו דווקא פרסיים שכפאו בהסיבה, וע"כ כמש"כ בתשוה"נ דלא איירי שכפאוהו בידים ממש אלא אמרו לו לאכול בשעה פלונית ואכל, וכ"כ לתרץ בשו"ת שואלין ודורשין ח"ה ס' ל"ה או"ב, דאין הכרח לומר שהיה דווקא בצורה שתפסוהו בכח והחזיקו בו, ותפסו לו את פיו והכניסו מצה, כי יתכן שאמרו לו שהוא חייב לאכול עכשיו, אף שברגע זה אין מסוגל לאכול ואכל.

אולם אכתי צ"ע, דכל שאיירי בכפיה ללא רצונו ל"ה דרך חירות ואין יוצא יד"ח, וכן הקשה הגר"א מ"מ שך זצ"ל שם, אף אם נימא שכפאוהו ואכל בהסיבה לא יצא של"ה דרך חירות, ולהסוברים שללא הסיבה לא יצא יד"ח מצה ה"ה כשכפאוהו ע"ש, וא"כ נפיק סתירה בדעת השו"ע, דבס' תע"ב פסק דאכל מצה ללא הסיבה לא יצא יד"ח מצה, ובס' תע"ה פסק שכפאוהו ואכל מצה יצא, והא ל"ה דרך חירות, ובפרט אם נימא שהוי ללא הסיבה איך יצא יד"ח מצה, למש"כ הגר"ז הנ"ל שהסיבה הוי דין בחלות קיום מצות מצה. ושור"ר בקובץ המאור ניסן אייר תשע"ו עמ' מ"ב שתירץ הגר"ח ק הך קושיא דכפאו מצה דאיירי בתלמיד אצל רבו, או אשה בפני בעלה שא"צ הסיבה ע"ש, אכן זהו דוחק לאוקמי דאיירי כה"ג.

ובס' גם אני אודך תשו" מו"ר הגר"י ליברמן ס' ל"ח תירץ עפ"ד רשב"ם פסחים ק"ח דאשה א"צ הסיבה מפני אימת בעלה וכפופה לו, וא"כ מי שטאנס ע"י גוים לאכול והוי כבוש תחת ידם ל"ש ביה הסיבה, שאימת האנס עליו, וכע"ז תירץ בס' סדר הערוך ח"א פ"ל"ח הערה 1 ע"ש. ומשה"ק ע"ד בס' חשוקי חמד פסחים ק"ח ע"א, וכתב שם לתרץ דאולי איירי בגוי שכפה גידם שפטור מהסיבה, או אשה שפטורה, אבל באדם רגיל יצטרך שוב להסב ע"ש. ובתשובות והנהגות ח"ג ס' קל"ד תירץ באופן א' הא דאמרו כפאוהו ואכל מצה יצא, היינו רק יד"ח מצה, ואה"נ עדיין צריך לאכול מצה בהסיבה בכדי לצאת מצות הסיבה, דההסיבה אין מעיקר מצות מצה, אלא שיש דין להסב, וכשלא הסב חסר לו מצות הסיבה ע"ש, ולמש"כ הגר"ז הלוי הנ"ל, לסוברים שללא הסיבה לא יצא יד"ח, ע"כ שהסיבה ל"ה מצוה בפ"ע, אלא מחלות קיום מ"ע דמצה, וא"כ צ"ע מ"ט ככפאו ואכל מצה יצא יד"ח מצה הא ל"ה דרך חירות, ויעויין במועדים וזמנים ליקוטי הערות לס' רנ"ז דע"כ הסיבה מ"ע בפ"ע, ויצא רק יד"ח מצה ולא הסיבה ע"ש.

ובס' דולה ומשקה עמ' קפ"א נשאל הגר"ח ק איך יצא בכפאוהו ואכל מצה הא אי"ז דרך חירות, וקי"ל שהסיבה מעכבת, ותירץ הגר"ח ק ע"י רמב"ם פ"ב מגירושין ה"כ, והיינו בדין כפיית גט דכופין אותו עד שיאמר רוצה אני ויכתוב גט והגט כשר, ואף דהוי בכפיה, כיון שהוא רוצה להיות מישראל ולקיים המצוות, ויצרו הוא שתקפו, וע"י כפיה תשש יצרו ובאמת רוצה ע"ש, וא"כ י"ל שע"י כפיה לאכול מצה הוי כאוכל בדרך חירות ובהסיבה שרצונו בכך, וכן תירץ הך קושיא בס' יד נתן ח"א ס"ח ע"ש, ובמועדים וזמנים ח"א ס"ס ט"ו, ובקובץ מוריה תשרי תשע"ז עמ' שע"ו.

וע"כ י"ל בזה דאה"נ איירי בכפאוהו ואכל בהסיבה, ואף דל"ה דרך חירות, מ"מ י"ל הא דהסיבה מעכבת בחלות קיום מצות מצה זהו רק פעולת ההסיבה בעצמותה, ולא תכלית ההסיבה שתהא דרך חירות, כדחזינו בזמנינו שרובם מסיבים, ואין מרגישים כלל בדרך חירות ע"י ההסיבה בהטיה לצד, ומוכח דכל שאיכא לפעולת ההסיבה סגי בהכי לחלות קיום מצות מצה, ולא בעי הרגשת חירות במציאות במצות הסיבה, וחזינו שדין חירות לא מעכב בהמצוה משתאן חי יצא יד"ח ארבע כוסות, ולא יצא דרך חירות וכן"ל, וא"כ י"ל שבכפאוהו ואכל מצה אכל מצה בהסיבה, ואף של"ה דרך חירות, מ"מ א"צ במציאות הרגשת חירות, אלא להראות עצמו בהרגשת חירות, וכל שעשה

לקדש מבעו"י, להכי הוצרך הט"ז לטעמא דבעי לקדש בשעה הראויה לסעודה עיי"ש, ובקובץ המאור ניסן תשס"ט עמ' מ"ח בזה.

ג. ומו"ר בס' בד קודש פסחים סי' ל"א כתב נפק"מ בין הנה תרי טעמי דהמג"א והט"ז, היכא שטעה וקידש מבעו"י, דלדעת המג"א דבעי קידוש משתחשך דכוס של קידוש הוא מד' כוסות, שפיר יצא יד"ח קידוש מבעו"י כשאר יו"ט, רק שלא יצא יד"ח ארבע כוסות. אולם למש"כ הט"ז דבעי קידוש משתחשך דבשביל המצה ובעי הקידוש, נפיק דלא יצא יד"ח קידוש מבעו"י דהחסרון בקידוש [להפרמ"ג דל"ה במקום סעודה], וא"כ צריך לקדש שוב בלילה, וכ"כ הך נפק"מ אם עבר וקידש מבעו"י בס' עולת כהן ליל הסדר סי"ז אות ז', ובס' משמרת הפסח ח"א סי' ס"ג או"ב עיי"ש. אולם בבד קודש שם כתב שיתכן אף למג"א דכוס של קידוש בעי משתחשך שהוא אחד מד' כוסות, י"ל כיון שתיקנו חז"ל כוס של קידוש מארבע כוסות כיון שזמן ד' כוסות הוא בלילה שוב בכלל התקנה שקידוש של ליל פסח יאחזק בלילה דווקא, ואם קידש מבעו"י לא יצא וצריך לחזור ולקדש. וכתב לחדש עוד להמבואר בשו"ע או"ח סי' קע"ב מי שאין לו יין מקדש על הפת, וה"ה בפסח מי שלא השיגה ידו יין מקדש על מצה, וכ"כ השו"ע סי' תפ"ג עיי"ש. ולאחר שקידש על הפת מצא יין, לכאור כבד יצא יד"ח קידוש, אולם י"ל כיון שתיקנו תורת קידוש מיוחד לליל פסח שיהא עם כוס ראשון של ד' כוסות, יאחזק וצריך לחזור ולקדש אף כשקידש על הפת, וא"כ ה"ה להמג"א כשקידש מבעו"י צריך לחזור ולקדש, דתיקנו כוס ראשון של קידוש של ד' כוסות עיי"ש.

ואשר עפ"ז ליכא לנפק"מ דלעיל היכא שגוף הקידוש היה מבעו"י ורק השתיה משתחשך, דלהמג"א יצא יד"ח קידוש היכא ששתה משתחשך, ולמש"כ הבד קודש י"ל דאף ששתה משתחשך כל שהקידוש מבעו"י לא יצא, שתיקנו כוס של קידוש מארבע כוסות, וזמן ד' כוסות בלילה, לא יצא גם עיקר הקידוש, ואמנם י"ל דלכו"ע א"צ לחזור ולקדש דסב"ל, וכ"כ הכף החיים סי' תע"ב סק"ו עיי"ש. ומש"כ בס' שיח האורים פסח עמ' קי"ב, ובס' מקראי קודש [הר"י] ליל הסדר פ"ד ס"ג, ובשו"ת אבני דרך ח"א סי' ס"ח, ובס' חבצלת השרון פסח. וכתב לי הגר"ח קנייבסקי אם קידש מבעו"י יצא, ולא יחזור לקדש.

והלום ראיתי בס' כנסת אברהם מועדים סו"ס כ"ג דכתב בביאור דברי הט"ז באופ"א, ועפ"י נפיק אף להט"ז היכא שעבר וקידש מבעו"י יצא יד"ח קידוש, דמש"כ הט"ז דאין לקדש מבעו"י דבשביל המצה בא הקידוש, א"י מדינא דקידוש במקום סעודה, אלא ע"פ המבואר בפסחים קט"ז ע"ב הא דקרי למצה לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה, שצריך לספר בספור יצ"מ. ונתחדש בזה מדיני המצה שצריך לפרש אכילתה באמירת ההגדה, וס"ל להט"ז כמו שצריך להגיד ההגדה לצורך אכילת המצה, ה"ה צריך להזכיר היות דפסח לצורך האכילה, דגם הקידוש הוא הזכרת השבח דהיו"ט, ונכלל בדברים הרבה דעונין על המצה, וא"כ זש"כ הט"ז דבשבילה בא הקידוש הוא בכלל הדברים הרבה דעונין על המצה. וממילא דין אכילת מצה מחייב לילה גם להקידוש, וא"כ נפיק שאם עבר וקידש מבעו"י יצא יד"ח קידוש, דאין חסרון בעצם הקידוש, והחסרון במאי דלא קיים בהך קידוש דין עונין עליו דברים הרבה דנתחדש כלפי המצה, ולמש"כ הפרמ"ג בטעם הט"ז דהוי משום קידוש במקום סעודה, כשקידש מבעו"י לא יצא יד"ח עיקר הקידוש עיי"ש. ובס' ירח למועדים פסח סי' אות י"ג מש"כ, ובס' סידור פסח כהלכתו דיני ד' כוסות פ"ג סי' ה' ערה 39, וע"ע בשו"ת המאיר לעולם סי' כ"ה.

ובס' בד קודש למו"ר הגר"ד פוברסקי מועדים עמ' ס"ט כתב עוד נפק"מ בין הט"ז להמג"א, היכא שאין לו יין כלל, דלדעת המג"א דאין לקדש מבעו"י משום דכוס של קידוש הוא אחד מד' כוסות, א"כ כשאין לו יין יכול לקדש מבעו"י ככל יו"ט. אולם לדעת הט"ז דטעמא שבעי קידוש מבעו"י, שיהא הקידוש על המצה, ה"ה כשאין לו יין בעי לקדש משתחשך עיי"ש. וכע"ז כתב בס' משמרת הפסח סי' ס"ג נפק"מ דאין לו יין שמקדש על המצה, וכשיגמור הקידוש יאחזק לילה ויאכל מצה, להמ"א דטעמא דאין לקדש מבעו"י משום ארבע כוסות יהי הקידוש מבעו"י, ולהט"ז שיהא קידוש על המצה, ומצה בעי משתחשך, אף שאין לו יין ל"מ לקדש מבעו"י עיי"ש. אולם הגר"ח קנייבסקי כתב לי על נפק"מ זו אף להמג"א י"ל דלא פלוג, וגם כשאין לו יין אין לקדש מבעו"י.

התערב אחד מד' כוסות שלא הוטבל בטבולין

ראיתי חקירת הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ, מח"ס גם אני אודך, היכא שטבל לטבילת כלים ד' כוסות, ואח"כ מצא ה' כוסות, ואחד שלא טבול התערב בב' טבולין, אם מותר בשימוש לד' כוסות לליל הסדר.

א. בשו"ע יו"ד סי' ק"ב ס"ג, כלי שנאסר בבליעת איסור שנתערב באחרים ואינו ניכר בטל ברוב, ואין דנים אותו כדבר שיש לו מתירין, לפי שצריך להוציא עליו הוצאות להגעילו וכיו"ב. הרי טעמא דלא בטיל היכא שנאסר הכלי משום בליעת איסור, משום שצריך להוציא הוצאות להגעילו הכלי, והוי כדבר שאין לו מתירין, ולכאור עפ"ו בנידון דידן לענין טבילת כלים, כשהתערב כלי שאין טבול עם כלים טבולים הוי כדבר שיש לו מתירין, שהרי יכול לילך ולהטביל ולה"ה

הקידוש לא יכל לאכול, וכתב דס"ל להפרמ"ג שכיון שאין יכול לאכול מצה אין שייכות בין קידוש למצה עיי"ש, ומש"כ לתרץ בס' הגדה של פסח רנת יצחק עמ' רל"ד, וע"ע בס' ירח למועדים פסח ס"ו אות י' מש"כ ע"ד הט"ז, ובשו"ת מעשה חשב ח"ו ס"ג או"ב, וא"כ י"ל שס"ל לחת"ס ולרשב"ץ דליכא חסרון בקידוש במקום סעודה אם מקדש קודם שתחשך ומיד אח"כ אוכל המצה כשתחשך, ושפיר יצא יד"ח קידוש, אולם אכתי צ"ע לטעמא דכתב המג"א דקידוש בעי משתחשך משום שהוא אחד מד' כוסות, וארבע כוסות בעי משתחשך, ה"ה קידוש, א"כ מ"ט ס"ל שאמירת הקידוש יכול מבעו"י.

אמנם י"ל דה"ז תליא במש"כ בחידושי מרן ר"ז הלוי זצ"ל פ"ז מחמץ ומצה ה"ט, דתרי דינא הוי במ"ע דארבע כוסות, חדא מצוה בגוף השתיה וכאכילת מצה שהוי מצוה בגוף האכילה, ה"ה איכא מ"ע בארבע כוסות בגוף השתיה. וגם איכא בארבע כוסות דין ברכה על הכוס, וכדוגמת קידוש של כל השנה, וכתב בהכי לפרש ספיקת התוס' פסחים צ"ט ע"ב אם מהני שוק"ע בארבע כוסות, דאם המצוה זהו בגוף השתיה ל"ש לצאת ע"י אחר, ומשא"כ אם נימא שדין ארבע כוסות הוי דין ברכה על הכוס מהני שוק"ע, והארכנו בזה בכ"ד.

וא"כ י"ל דבהכי ה"ז נפק"מ אם יכול לעשות קידוש קודם שתחשך, ד"ל ס"ל להרשב"ץ ולהחת"ס דעיקר המ"ע דארבע כוסות הוי בהברכה שתאמר על הכוס וכדוגמת קידוש של כל השנה, וא"כ שפיר ס"ל שיכול לאומרה קודם שתחשך, ודעת התורה"ד והמג"א דא"א לומר הקידוש מבעו"י, ובעי משתחשך כאכילת מצה, ס"ל שהמצוה בארבע כוסות זהו גוף השתיה, ולהכי שפיר בעי לעשות קידוש משתחשך, ומצאתי ש"כ לבאר בס' נתן פריו להגר"נ גשטטר זצוק"ל פסחים צ"ט ע"ב עמ' כ"א עיי"ש. וא"כ י"ל שבהכי פליגי המג"א והט"ז בטעמא דאין לעשות הקידוש מבעו"י, דהט"ז כתב שבעי קידוש בשעה שראוי לאכילת מצה, וביאר הפרמ"ג שזהו מדינא דקידוש במקום סעודה, ומ"ט לא כתב כטעם המג"א שכוס של קידוש הוי אחד מארבע כוסות. אכן י"ל שס"ל דהך טעמא דכוס של קידוש הוי אחד מארבע כוסות, כ"ז אם נימא שהמצוה בגוף השתיה י"ל שבעי לשתות בלילה, אולם אם המצוה זהו בהברכה שתאמר על הכוס וכדוגמת קידוש של כל השנה, שפיר יכול לקדש מבעו"י. ולהכי הוצרך הט"ז לטעמא שבעי קידוש בשעה שראוי לאכילת מצה, וביאר הפרמ"ג בטעמא משום קידוש במקום סעודה. וע"ע בקובץ מוריה ניסן תשע"ז עמ' רמ"ג.

ב. ולכאור י"ל נפק"מ עוד בהנהך תרי טעמי דהט"ז והמג"א, במה שצריך לומר הקידוש מבעו"י, היכא שגוף הקידוש אמר קודם שתחשך, והשתיה כבר היתה משתחשך, דלמש"כ הט"ז והפרמ"ג בטעם שהקידוש בעי משתחשך שזהו משום דין קידוש במקום סעודה, ה"ה בעי בשעת הקידוש והאמירה שיהא ראוי לאכילת מצה, וכל שבשעת הקידוש לא היה ראוי לאכילת מצה א"י קידוש במקום סעודה. אולם למש"כ המג"א בטעמא משום שכוס של קידוש הוי אחד מד' כוסות, י"ל שזהו גוף השתיה בעי שתחשך, ולא איכפ"ל אם אמירת הקידוש עצמה נאמרה קודם שתחשך, וכ"כ הך נפק"מ בס' ירח למועדים פסח ס"ו הערה ל"ג עיי"ש.

והנה בס' דולה ומשקה עמ' קפ"א נשאל בזה מרן הגר"ח קנייבסקי אם רק לשתות בעי משתחשך או גם גוף הקידוש, והשיב ע"י שו"ע סי' תע"ב ס"א, והיינו דאיתא בשו"ע לא יאמר הקידוש עד שתחשך, הרי שקפיד גם על גוף אמירת הקידוש. וכתב שם בהערות לתלות בתרי טעמי דהט"ז והמג"א עיי"ש, והיינו דאם טעמו משום שכוס של קידוש הוי אחד מארבע כוסות, כל ששונה בלילה אף שקידש מבעו"י יוצא יד"ח קידוש. ועמ"ש"כ בזה בס' שיח האורים פסח עמ' ק"י. ולכאור י"ל דה"ז תליא בגדר מצות ארבע כוסות, דאם המצוה בגוף השתיה שפיר י"ל אם שתה משתחשך יצא יד"ח קידוש. אולם אם המצוה בהברכה שתאמר על הכוס, למש"כ הט"ז דהחסרון משום קידוש במקום סעודה ל"מ כשקידש מבעו"י, דבשעת קידוש לא היה ראוי לסעודה.

ושו"ר בס' ברכת מרדכי בין פסח לעצרת סי' י"ז אות כ"ו, דהקשה מ"ט לא סגי ליה להט"ז בטעם המג"א שארבע כוסות בעי לילה, שכוס קידוש הוא אחד מד' כוסות. וכתב ד"ל שלדין קידוש סגי טעימה מלא לוגמיו, וכתב התוס' פסחים ק"ח ע"א דהיינו רוב רביעית. ואילו ד' כוסות נאמר שיעור רוב כוס, א"כ שייך היכ"ת שיעשה קידוש לפני שתחשך, ואף ילגום כדי טעימה רוב רביעית מהכוס ויוצא יד"ח קידוש, ולכשיחשך ימשיך לשתות רוב מאותו הכוס לד' כוסות. ואף אם נימא שהכוס מד' כוסות חייב להיות כוס ברכה, לדברי הגר"י הנ"ל דתרי דינים בארבע כוסות כוס של ברכה ושתיה, א"כ יצא יד"ח קידוש מבעו"י, ואח"כ ארבע כוסות. גם משכ"ל נפק"מ אם יעשה קידוש על יין שאין מזוג או חמר מדינה יוצא יד"ח קידוש לפני שהחשך, ולא קיים ד' כוסות. ולהכי בא הט"ז לומר דאין לעשות הקידוש מבעו"י, ומדינא דקידוש במקום סעודה עיי"ש. וכע"ז כתב בס' מאור למלך פסחים סי' ע"ב אות ו' דלהכי הוצרך הט"ז לטעמא דבעי קידוש בשעה הראויה לסעודה, דטעם המג"א זהו אם נימא שמצות ארבע כוסות המצוה בהשתיה, ולהכי בעי משתחשך כמצה. ומדינא דכוס של הברכה הוי כקידוש של כל השנה דבעי ברכה על הכוס, ס"ד דאפשר לקדש מבעו"י, ונפק"מ שאין לו יין אלא חמר מדינה שבלא"ה אין מקיים מצות שתיית ד' כוסות אלא רק דין ברכה על הכוס, יאחזק שרי

פעולת הסיבה יצא יד"ח מצה דהיא המעכבת בחלות קיום מ"ע דמצה ולא הרגשת חירות בפועל, ושפיר יצא יד"ח מצה בכפיה.

ומצאתי שכן תירץ הגרמ"ד סולובייצ'יק בס' מאורי המועדים ח"ב עמ' ל"ה עיי"ש, ובס' סוכת חיים פסח ס"ח ענף ב' מש"כ, וכע"ז תירץ בשו"ת ודרשת וחקרת ח"ד סי' מ"ד או"ג ע"פ הרמב"ם פ"ז מחו"מ הנ"ל, דהחיוב להראות עצמו בחירות, ולא בחירות ממש, ובה"ה אין דרך לאכול בהסיבה, ואפ"ה יוצאין יד"ח מצה, וע"כ דסגי שמראה בחירות, וה"ה בכפאו מצה סגי שאכל מצה בהסיבה אף ע"י כפיה עיי"ש. ובשו"ת באר שרים ח"ו ס"ד אות ט"ו, כתב לתרץ קו' זו עפמ"ש"כ המהרש"ם בס' דעת תורה סי' תע"ה ס"ד הא דכפאוהו ואכל מצה יצא, ע"פ הירושלמי פסחים פ"ה ה"ג מכיון דמיסב חזקה כיוון, וכתב הדעת שם דאם אכל בלא הסיבה גם לסוברים דבלא הסיבה יצא, אם אכל בלא כוונה ובלא הסיבה לכוי"ע לא יצא, וא"כ נפיק דאם כפאוהו ואכל מצה יצא ע"כ איירי באכל בהסיבה, ולמש"נ כל שהסב סגי בהכי שמראה בעצמו בחירות, וסגי לחלות קיום מצות מצה.

קידוש משתחשך בליל הסדר

א. בשו"ע או"ח סי' תע"ב ס"א כתב אבל לא יאמר קידוש עד שתחשך. ומקור דברי השו"ע הוא מתרומת הדשן ח"א סי' קל"ז וכמובא בב"י שם. הרי שמלבד אכילת מצה דתנן בפסחים צ"ט ע"ב דלא יאכל עד שתחשך, וכ"פ הטור סי' תע"ב, הוסיף השו"ע ג"כ דאין לומר קידוש עד שתחשך. ובטעמא דבעי לומר הקידוש משתחשך, ביאר המג"א שם סק"א, משום דכוס של קידוש הוא אחד מארבע כוסות, וכולן צריכים להיות בלילה עיי"ש. הרי דטעמא משום דכוס של קידוש הוא אחד מארבע כוסות, ומדין ארבע כוסות בעי שיהא משתחשך, וכן מבואר הך טעמא בתורה"ד הנ"ל, דכוס של קידוש שהוא אחד מד' כוסות בעי נמי בשעה שראוי לאכול מצה ומרור בכל הני מצות מצה ומרור שייכי. ולכאור זהו כטעם המג"א דכוס של קידוש זהו אחד מארבע כוסות, ומה"ט בעי לומר הקידוש משתחשך עיי"ש. אולם הט"ז שם סק"א ביאר באופ"א בטעם שקידוש בעי משתחשך, שהקידוש בעי שיהא בשעה הראויה למצה. וכתב הפרמ"ג שם דכוונת הט"ז משום דינא דאין קידוש במקום סעודה, וזש"כ הט"ז דבשבילה בא הקידוש. ואם מקדש קודם שתחשך עדיין אין יכול לאכול מצה א"י קידוש במקום סעודה, ולהכי גם הקידוש בעי משתחשך עיי"ש, וכן ביאר בס' ישועת יעקב סי' תע"ב סק"א דעת הט"ז בטעמא דקידוש בעי משתחשך משום דינא דקידוש במקום סעודה עיי"ש.

אולם בחידושי חתם סופר פסחים צ"ט ע"ב כתב שדווקא באכילת מצה קפיד עד שתחשך, אבל מ"מ יכול לקדש משתשקע החמה כמו בכל שבתות ויו"ט, ויארץ בסיפורי ההגדה עד שתחשך ואז יאכל, והוכיח כן החת"ס מדפריך בפסחים צ"ט ע"ב מאי איירא ערבי פסחים, אפי' ערבי שבתות וימים טובים נמי, דלמא אשמועינן דהכא אסור לקדש עד שתחשך, וע"כ דאה"נ שרי לקדש משתשקע חמה, הרי שס"ל להחת"ס דשרי לקדש קודם שתחשך ודלא כהשו"ע. וכבר הך' ע"ד החת"ס שדבריו נסתרין להדיא מהשו"ע הנ"ל, דלא יאמר הקידוש משתחשך. כן הך' ע"ד בס' משנת יעקב להגר"י רוזנטל זצ"ל פ"ה משבת ה"ג, וכן הביא להקשות ע"ד בס' נתן פריו פסחים צ"ט ע"ב. ואמנם י"ל דאין דברי החת"ס להלכה למעשה, אלא רק הוכיח מהש"ס דשרי לעשות קידוש קודם שתחשך. ואכן בחת"ס הוצאת מכון חת"ס הזכיר החת"ס דברי המג"א הנ"ל שגם קידוש בעי משתחשך עיי"ש. הרי שלא נעלם מהחת"ס דברי השו"ע והמג"א הנ"ל, ורק הוכיח מהש"ס שם שקידוש א"צ משתחשך. ואף אם נימא שס"ל להחת"ס כן להלכה, י"ל שס"ל כיון שחזינון שהטור השמיט הך דינא דקידוש בעי משתחשך, ע"כ לא ס"ל כן לטור, וס"ל דשפיר ראוי לעשות קידוש מבעו"י, וכן מפורש בס' יבין שמועה להרשב"ץ מאמר חמץ אות קל"ב דכתב אין מנהג לדקדק בכוס של קידוש משתחשך משום שמוסיפין מחול על הקודש עיי"ש. הרי שס"ל להרשב"ץ כהחת"ס שבקידוש אין להקפיד משתחשך, ורק באכילת מצה עיי"ש. הרי דנפיק פלוגתא בהכי אם בקידוש יש להקפיד משתחשך כאכילת מצה. ועמ"ש"כ בשו"ת משנה הלכות ח"א סי' שע"ז, ובשו"ת דברי יציב או"ח סי' ר"ז ובס' חבצלת השרון פסח ובשו"ת משנת יוסף ח"ג סו"ס קמ"ז ובס' משנת יוסף סוגיות או"ח ח"א סי' י"ד אות ו', ומה שכתבתי בקובץ אוצרות הסופר כ"ז עמ' ק'.

אכן צ"ע דעת הרשב"ץ והחת"ס מ"ט א"צ להקפיד בקידוש משתחשך, הא כיון שבמצה בעי שתחשך, אם יקדש מבעו"י אין יכול לאכול מצה, ול"ה קידוש במקום סעודה, וכמש"כ הפרמ"ג והישוע"י בטעם שבעי קידוש משתחשך וכנ"ל. ועמ"ש"כ לתרץ דברי החת"ס בזה בס' ציון בימים פסחים צ"ט ע"ב ובס' סוכת חיים ערבי פסחים שם. אולם י"ל בפשיטות דס"ל לחת"ס ולהרשב"ץ, דאף שקידש מבעו"י ובשעה שקידש עדיין לא נפיק יד"ח מצה, מ"מ כל שלאחר הקידוש הוי משתחשך ויכול לאכול מצה, שפיר הוי קידוש במקום סעודה, אף שבשעת הקידוש אין יכול לאכול מצה, כל שמיד אחר הקידוש אוכל, נתקיים דינא דקידוש במקום סעודה, ואכן בס' עולת כהן להגר"ר חנוך כהן ליל הסדר סי' אות ב' הך' ע"ד הפרמ"ג דכתב בטעמא שבעי קידוש משתחשך מדינא דקידוש במקום סעודה, מ"ט ל"ה במקום סעודה כל שלאחר הקידוש אוכל המצה מיד, אף שבשעת

הוצאות בהטבילה, והש"ך שם סק"ח הביא משו"ת מהרי"ל סי' קצ"ד שפליג בדין השו"ע, וס"ל דההוצאה להגעילו היא הפסד מועט והוא כדבר שיש לו מתירין ע"ש. ועפ"ז כ"ש לענין טבילת כלים בכלי שהתערב עם כלים טבולים, שהיו כדבר שיש לו מתירין ולא בטיל. וכ"כ הגר"ח פלאגי זצ"ל בס' רוח חיים יו"ד ר"ס קכ"ב בנידון כלי שלא טבול שהתערב עם כלים טבולים, דשאני הכא שאין לו הפסד שיכול להטביל כולם, וללא הפסד לא בטיל ברוב שהיו כדבר שיש לו מתירין. וכן ראיתי בשו"ת תשורת שי מה"ת סי' ק"ד דלענין טבילת כלים שא"צ להוציא הוצאות ל"ה דבר שיש לו מתירין. וכ"כ בשו"ת הר צבי יו"ד סי' צ"ג ע"ש ונדעת תורה למהרש"ם יו"ד סי' ק"כ, וע"ע בשו"ת מהרי"ץ דושינסקי ח"א סי' ס"ט מש"כ בזה, ובס' דרכי תשובה סי' ק"כ ס"ק ל"ו. ובס' דרכי הלכה תערובת סי' ק"ב עמ' קפ"ח ע"ש ובשו"ת ישיב יצחק ח"ג סי' ל"א, ובס' אור ההלכה יו"ד ס"ה עמ' ש"א, ובס' פתחי תשובות תערובת סי' ק"ב ס"ג, ובס' תבואת שמש [שפירא] ה"ל טהרת כלים סי' פ"ז, וכ"כ לי הגר"א בנצאל בנידון דידן שהיו דבר שיש לו מתירין שיטביל כולם. וע"ע בס' דברות מנחם להגרמ"מ פוקס מוקצה סי' מ ענף ג'.

ולכא"ו י"ל עוד בזה ע"פ מה שחידש בתשו' עונג יו"ט או"ח סי' ד במי שנתערב לו חוט בגד שנטווה שלא לשמה אם חוטי שנטווה לשמה, דל"ש ביטול ברוב, שביטול ברוב מוריד דינים, ולא עושה דינים, ול"מ ביטול לפעול חלות דין הכשר, שהביטול רק מסלק האיסור, וכן במצה שלא לשמה שהתערבה במצות לא לשמה ל"מ ביטול ברוב ע"ש, ובאור שמה פ"א מציעת ה"א ובחזו"א יו"ד סי' ל"ו סק"ד בסברא זו. ועפ"ז י"ל לענין ביטול ברוב בטבילת כלים לא יהני ביטול להחיל דינים חדשים, ובעי' להחיל קדושת כלי ישראל, וביטול מהני להפקיע איסור מהמיעוט ולא להחיל דינים חדשים כלשמה. וה"ה דל"מ לטבילת כלי לצאת מרשות הגוי כדי שיצא מטומאת עכו"ם לקדושת ישראל כלשון הט"ז יו"ד סי' ר"כ סק"א ע"ש, ואמנם בפרמ"ג סי' תרכ"ו א"א סק"ג והרעק"א או"ח סי' י"א כתבו שיש ביטול בחוטי ציצית שהתערבו בחוט שלא לשמה ע"ש, ובתשו' רעק"א ח"ד או"ח סי' ס"ג ע"ש, ובשערי יושר ש"ג פט"ו ובחזו"א טהרות ס"א סק"י בסברא זו. והאריך בזה בס' מלאכת שמואל יו"ד סי' ע"ש, ובעמ' ק"ב שם הביא מהגר"ח קנייבסקי שנקטינן להלכה כהעונג יו"ט דלא מהני ביטול לחוטי ציצית ואין להשתמש בהם, ועמש"כ בזה בשו"ת שבט הלוי ח"ג סי' י"ט וסי' ק"ד ע"ש. וכן בשבט הלוי ח"ד סי' צ"ג בענין נתערבו כלים המחוייבים בטבילה לכלים שאינם חייבים, והזכיר אם שייך ביטול לחייב המבוטל בחיוב מצוה שיחול עליו התחייבות חדש ע"ש.

מצה שלא לשמה שהתערבה במצות לשמה

והנה המנחת חינוך מ"ע י' אות ו' כתב אם נתערבה חתיכת חמץ במצה, נהי שבטלה מתורת חמץ דגור הכתוב שהאיסור נהפך להיות היתר, מ"מ ל"ש לומר דנהפך להיות טעם מצה, ואין יוצא יד"ח מצה בלילה הראשון דטעם מצה בעינו, וכתב המנ"ח דדווקא מצה כזו שפסולה מחמת שאין לה טעם מצה, אבל מצה שפסולה מטעם שלא היה לה שימור לשם מצת מצוה ודאי בטלה ברוב ויוצאין יד"ח מצה ע"ש, הרי שס"ל למנ"ח דלא כהעונג יו"ט ודעימיה, וביטול ברוב מהני להחיל דינים כלשמה, ורק ל"מ לענין לעשות מחמץ מצה דס"ס א"י מצה במציאות, וכתב לי הגר"ח ק"ב במצה שהתערבה שלא לשמה אם אמר' ביטול ברוב ויכול לצאת יד"ח מצה, לא. [ועי' במועדי הגר"ח ח"א תשו' ס"ב לענין ביטול ברוב, בביטול חמץ ברוב מצה דלא קיים מצות תשבתו, ומה שצייתי שם, ומש"כ בס' מנחת דעת ה"ל ב"ח תערובת סי' כ"ה, ומש"כ בס' שערי ציון ח"א עמ' ל', ובס' שיח התורה ח"ב עמ' רל"ה השיב בזה הגר"ח ק"ב ע"י אתון דאורייתא סי' ט"ו ע"ש].

ואמנם בשו"ת בנין שלמה ח"א סי' כ"ח שחידש אף דחמץ מצטרף לשיעור כזית של מצה, וה"ה מצה שלא לשמה שבטלה ברוב נעשית כלשמה, יע"ש. ובהגהות הגר"ב פרנקל שו"ע או"ח סי' תע"א, ומש"כ בס' מלאכת שמואל יו"ד סי' עמ' צ"ד ע"ש. וא"כ חזינן מהמנ"ח והבנין שלמה דביטול ברוב פועל דינים כלשמה במצה ודלא כהעונג יו"ט, וא"כ ה"ה י"ל לענין טבילת כלים בכלי שהתערב בכלים טבולים דנימא ביטול ברוב שיצא מטומאת עכו"ם לקדושת ישראל.

ומצאתי בתשו' הר צבי להגרצ"פ פראנק זצ"ל יו"ד סי' צ"ג בנידון כלים שאינם טבולים שנתערבו בטבולים, והביא מח"א שר"ל דל"ש דין ביטול, ע"פ הירושלמי המובא בב"י סי' ר"כ שטבילה היא כדי שיצאו מרשותו של נכרי לרשותו של ישראל וכה"ל הנ"ל, כדי שיצאו מטומאתו של עכו"ם לקדושתו של ישראל, וא"כ למש"כ האחרונים במצה שלא לשמה שהתערבה במצות לשמה, וכן בתערובת ציצית שלא נטוו לשמן ברוב חוטים לשמה של"מ ביטול. וכתב הר צבי דאין לזה דמיון כלל, שלענין טבילת כלים העיקר הוא שיצאו מטומאתו של עכו"ם, וכשהם יוצאים מטומאתו של עכו"ם ממילא הם נכנסים לקדושתו של ישראל, והוא כאיסור שנתבטל ברוב שממילא הוא היתר, ע"ש. וכיו"ב ראיתי בס' פסקי הוראה תערובת סי' ק"ב ס"ג ס"ק נ"ה, של"ד לנידון העונג יו"ט דמייירי בדבר שהוא מצוה כציצית דבעי לשמה, והרוב אין יכול להחיל עליו דין לשמה, ובטבילת כלים הוא משום קדושה, ומזה נגזר איסור שימוש בכלי, וע"י הביטול ליכא להאיסור בשימוש בכלי שאין טבול ע"ש, ובדברי הגר"א גניחובסקי

זצ"ל בס' מלאכת שמואל יו"ד סי' עמ' קל"א, דהביטול להפקיע מהכלי דין טומאת עכו"ם שזה הגורם לדין טבילה, יעו"ש לענין מצה שנאפתה לשמה שנתערבה בין מצות שנאפו שלא לשמה, אם ביטול ברוב מפקיע מצוה. וכן בב' אתרוגים פסולים שהתערב עם כשר [ועי' במועדי הגר"ח ח"א תשו' תקנ"ג לענין לולב שהתחלף בחבירו, ע"ש במראי מקומות, ומש"כ בשו"ת חקי חיים ח"ו סי' צ"ו].

ושו"מ בתשו' לבושי מרדכי יו"ד סי' פ"ב בנידון דידן בטבל ד' כוסות ומצא ה' כוסות, ואחד לא טבול התערב עם הטבולים, והביא להיתרא משום ביטול ברוב, וכוס אין דבר חשוב כמש"כ הרמ"א יו"ד סי' קל"ד ס"ב בחביות קטנות. ומשום דבר שיש לו מתירין ליכא, עפמש"כ הצ"ח ביצה כ"ד ע"ב לענין טלטול, דבדבר שיש צורך ולשמש כמה פעמים ל"ש דבר שיש בו מתירין, שרוצה לשמש ולטלטל עתה וגם לאחר זמן, וה"ה בטבילת כלים י"ל נהי שיכול להטבילן, מ"מ כל שצריך להם עתה אף שיכול למחר בהיתר ל"ה כיש לו מתירין, לסברת הצ"ח בטלטול שיכול גם היום וגם למחר ל"ח מתירין, אולם ילה"ק בסברת הצ"ח ממש"כ השו"ע הנ"ל בכלי שהתערב באיסור שהתערב באחרים דל"ח דבר שיש מתירין משום שצריך הוצאות להגעילו, הרי של"ז הו"י כדבר שיש מתירין, ולסברת הצ"ח גם ללא שצריך להוציא הוצאות ל"ח יש לו מתירין כל שרוצה להשתמש בכלי היום.

ומצאתי בפתחי תשובה יו"ד סי' ק"ב סק"ו, דכתב לדון אף אם צריך הוצאות להגעיל, מ"מ ל"ח יש לו מתירין, שכשרוצה להשתמש בכלי היום הוא כאין לו מתירין, ע"פ סברת הצ"ח בטלטול, ע"ש. וכן מצאתי בשו"ת יען הכהן לידידי הגר"א אדיר כהן ח"ב ס"כ, שהקשה על הצ"ח מהשו"ע הנ"ל, והאריך בסברת הצ"ח בזה. והצ"ח הניף ידו בסברא זו עמ"ס ביצה ד' ע"א ובפסחים ט' ע"ב ע"ש. ובספרו שו"ת נוב"י מה"ת או"ח סי' ע"ד שהק' מתוס' עירובין מ"ה ע"ב ע"ש, ובנובו"י מה"ת אה"ע סי' ל"ח ע"ש. ובצ"ח פסחים י"ז בזה, וגם בתשו' מהרש"ם ח"ד סי' מ"ח בנידון במי שקנה כלי והסתפק אם הטביל הכלי ע"פ הצ"ח ל"ה דשיל"מ, וכתב המהרש"ם להוכיח מתוס' בעירובין דלא כהצ"ח ע"ש. ובשו"ת אמרי אש או"ח סי' ל"ז, ובס' עמודי אש כלל ז' אות ה'. ומצאתי בשו"ת ציץ אליעזר ח"א סי' נ"ח שהקשה ע"ד הצ"ח מהשו"ע הנ"ל. ואמנם בדעת השו"ע י"ל דאין מוכח דלא כהצ"ח, אלא דכתב טעמא דל"ה דשיל"מ משום שצריך להוציא הוצאות, ואה"נ גם לל"ז ל"ח שיש לו מתירין כשצריך להכלי היום, וצ"ע. וכן ראיתי בנידון דידן בשו"ת באר משה ח"א סי' מ"ה, וכתב לדון עפ"י הצ"ח דל"ה דשיל"מ, שרוצה להשתמש בכלי גם היום וגם למחר. אולם בשו"ת תורת חסד או"ח סי' ל"ח או"ג כתב להוכיח מהש"ך דלא כהצ"ח ע"ש, ובס' מסדר חילוקים ושיטות אות קס"ה מש"כ בדברי הצ"ח, וכתב הבאר משה שם, אם נתערב הכלי שלא נטבל בין הרבה כלים טבולים שהיו טירחא גדולה להטביל שוב הכל, הו"י כדבר שאין לו מתירין ובטל ברוב.

וכיו"ב ראיתי בשו"ת מורשת משה להגר"מ קליערס [רבה של טבריה] סי' כ"ו דכתב לדון בכלי שאין טבול שהתערב בכלים טבולים של"ה דבר שיש לו מתירין, דהא היכא שצריך להוציא הוצאות ל"ה דשיל"מ, וטירחא הו"י כמו הוצאות, ואם אין לו מקוה במקום זה וצריך לילך למק"א הו"י כטירחא ע"ש. ואמנם בשו"ת הלכה למשה [ניימאן] סי' קנ"ו כתב להסתפק בכלי חדש הניקח מהעכו"ם שנתערב באחרים, והביא להשו"ע הנ"ל דכלי שבלע איסור דאין מוכח דלא בטיל, זהו משום שצריך להוציא הוצאות כמש"כ הרמ"א, ובטבילת כלים אין הוצאות אלא טירחא בעלמא, וכתב לדון אם בטבילת כלים הו"י כטירחא ע"ש. ובשו"ת יען הכהן ח"ב ס"כ בנידון דידן. ויש לדון כה"ג שצריך להוציא הוצאות ממנו על הטבילה, כה"ג י"ל דבטל ברוב, וכשאין הוצאות הכלי לא בטל וצריך להטביל שוב ע"ש. וכ"כ בשו"ת פאת שדך יו"ד סי' מ"א או"ג וכן בשו"ת אבן פינה ח"א סי' צ"ח, ול"ח דשיל"מ ע"ש, ובשו"ת אבני דרך ח"ח סי' תקל"ד ע"ש, ובשו"ת ברכת ראובן שלמה ח"ט סי' ל"ז. וכן בשו"ת באר שרים ח"א סי' ס"ז מסיק שהכלי בטל ברוב, ושקו"ט בדברי הצ"ח הנ"ל ע"ש ובס' טבילת כלים להגר"צ כהן פ"ד סי' כ"ג. ושאלתי להגר"ח ק"ב אם התערב לו אחד מד' כוסות שלא הטביל עם ג' שהוטבלו אם יכול להשתמש בזה לליל הסדר והשיב, לא. ועי' בשו"ת ציץ אליעזר ח"א סי' נ"ח.

ויש לדון אף להחולקים בסברת הצ"ח, וס"ל דהגם שצריך הכלי היום ל"ח כאין לו מתירין, כה"ג שמצא הכלי שנתערב בפסח, דאין להטביל כלים בשבת ויו"ט כמבואר בשו"ע או"ח סי' שכ"ג ס"ז ובשו"ע יו"ד סי' ק"כ סעי' ט"ו, א"כ הו"י כדבר שאין לו מתירין, שצריך הכוסות לצאת יד"ח ארבע כוסות. ועמש"כ כיו"ב בס' מלאכת שמואל יו"ד סי' ג' אות ב' ע"ש, ובפרמ"ג או"ח סי' שכ"ג ס"ק י"א מש"כ.

ואכתי פש לן לברורי לענין הברכה מה יעשה אם יברך כשחוזר להטביל הכלים שכבר הוטבלו ובתוכם יש כלי שלא הוטבל, כיון שבטל ברוב באיסור אין לברך שוב, שחיוב הטבילה כבר נתבטל ברוב, וכ"כ בשו"ת הר צבי ח"א יו"ד סי' צ"ג ע"ש. אולם בשו"ת שבט הלוי ח"ד סי' צ"ג כתב שאם מטביל כולם כאחד יכול לברך, שאחד חייב בטבילה, ואם מטביל כל כלי בפ"ע לא יברך. וע"ש אם מברכין ע"פ רוב. והנה בזה הארכנו בבית מתתיהו ח"ב סי' י"א אות ד' אם מברכין ע"פ סברת רוב ע"ש. ומש"כ ע"ד ההר צבי בשו"ת ברכת ראובן שלמה ח"ט סי' ל"ו ע"ש, ובס' אהל יעקב ליד"נ הגר"י סקוצילס טבילת

כלים סי' ל"ג מה שהביא בזה, וכן בס' טבילת כלים פ"ד סי' כ"ד. אולם בדרכי תשובה סי' ק"כ ס"ק ל"ו הביא מהרוח חיים שיש לברר כשנתערב הכלי שאין טבול בטבולים ע"ש. וכתב לי הגר"ר שמאי גרוס בעל שבט הקהתי אם נתערב כלי שאין טבול בטבולין, לכא' הו"י דבר שיש לו מתירין אם אינו כ"כ טרחא, ולא יברך. ובשו"ת מציון תצא תורה ח"א תשו' שמ"ו נשאל הגר"א בנצאל, כלי חדש שלא נטבל שנתערב בעוד כלים אחרים, האם כולם צריכים טבילה בברכה, והשיב ע"ז אם טובל כולם ודאי יכול לברך ע"ש. ובס' אשרי האיש יו"ד פ"ט סי' נ"ח כתב, התערב כלי שאין טבול בטבולים, יטביל כולם ללא ברכה ע"ש. ובס' פסקי הגר"י"ש יו"ד הל' טבילת כלים אות ע"ג. ובס' שערי ציון ח"ב עמ' ר"ל השיב הגר"ח ק"ב אם התערב נכון שיטביל כולם ע"ש. ובס' אהל יעקב תערובת סי' ק"ב ס"י הביא מהגר"ח קנייבסקי דאם מטביל כל הכלים ביחד יברך וצ"ע, ע"ש.

ויש להוסיף מש"כ מרן הגר"ן קרליץ בס' בנתיבות ההלכה מ"ז עמ' ס"ט, שבזה"ז אין מברכין כלל על טבילת כלים, שיש לחוש שמא יש שותפות ישראל עם הגוי בבעלות המפעל ע"ש. ועפ"ז בספק טבילת כלים כשנתערב הכלי הו"י כ"ס דאין לברך, וצ"ע. אולם בחוט שני ה' טבילת כלים נראה להדיא שאף בזה"ז יש לברך ע"ש.

הרב שלמה כהן
ישיבת "אהבת שלום" ירושלים

הנהגות קודם הפסח

כתב האגודה (פ"ב סימן ט"ז), שכל שלוש יום קודם הפסח, צריך לדקדק ולעיין בכל דבר שעושה בתוך ביתו, שלא ישאר בו חמץ, ולראות בחדרי הבית ובכלים שיהיו נקיים שלא ידבק בהם חמץ באופן שלא יוכל להסירו אח"כ בנקל. והביאוהו הב"ח (סוף סימן תל"ו) והמגן אברהם וכף החיים, וכן כתב כה"ג במהרי"ל (הלכות ל' יום קודם לפסח סימן ה').

אזהרה שלא לומר כמה טורח הוא פסח

כתב הרוקח (סימן רפ"ג) שלא יאמר "כמה טורח הוא פסח", שבירושלמי אמרו, רשע מה הוא אומר, מה העבודה הזאת לכם, מה טורח זה.

וכתב בכף החיים (סימן תס"ט, סקט"ו) שכל הפוסקים לא הזכירו אזהרה זו, וכן לא ראיתי נוהגים לזהר בזה, ונראה דמפרשים הירושלמי דוקא על קרבן פסח אסור לומר מה העבודה הזאת לכם, דנראה שמצוה דאורייתא עליו לטרוח, משא"כ בזמן הזה דלא קאמר רק על גודל הזהירות וחומרות יתרות כמה טורח, אין קפידא.

קריאת פרשת הנשיאים

כתב בכף החיים (סימן תכ"ט סק"ב): מנהג טוב לקרות בכל יום ויום פרשת הנשיא של זה היום, כי כל נשיא ונשיא היה לו סודות גדולות אשר המשיכו שפע הרוחניות כל אחד לשבטו כל ימי עולם, ובקריאת הפרשה הוא מעורר קדושת היום, ובוים י"ג בניסן קורין בפרשת בהעלותך עד כן עשה את המנורה, והוא כנגד שבט לוי.

וכתב עוד, טוב ליתן מראש חודש ניסן עד ערב פסח לאחר קריאת סדר פרשת הנשיא, ג' פרוטות לצדקה בעד מנוחת אביו ואמו או שאר קרוביו או בעד כל נפשות מת מיישראל, וע"ז שיכוין בנתינה זו עשה חסד עם החיים ועם המתים, והם כנגד ג' נר"ן שלהם, ובצירוף י"ג ימים יהיה בחשבון ט"ל אורות טליך, ואם יוסיף עוד ביום י"ד יהיה כחשבון מ"ב וכו', ואם יוסיף עוד ג' פרוטות יהיה בחשבון מ"ה וכו', ויזכה להעלותם אפילו לאותם העומדים בגלגול בהמה או בעופות או בעשב השדה, וזהו מ"ה אדם.

ברכה על הגעלת כלים

יש ראשונים שלמדו שהגעלת כלים היא מצוות עשה ממנין המצוות - תוס' בע"ז ס"ז ע"ב בד"ה א"ר יוחנן, וספר הישר לר"ת חלק התשובות ריש סימן נ"ו, וסמ"ק מצוה קצ"ח.

אך רבים ממוני המצוות הראשונים לא מנוה במנין המצוות - בה"ג, רס"ג, רמב"ם, סמ"ג, ועוד. ולדעתם ציווי התורה בהגעלת כלים היא רק כדי להינצל מאכילת המאכלים שנתבטלו בכלי זה הבלוע בו איסורים.

ולפי הראשונים שסוברים שאינה מ"ע אלא פרישה מלהכשל באיסורים הבלועים בדפנות הכלים, מובן מדוע אין מברכים על הגעלת כלים כמו שמברכים על טבילת כלים - כ"כ האיסור והיתר כלל נ"ח דין ק"ד, וכתב דהוי כניקור גיד וחלב שאין מברכים עליו, ומשום שאין מברכים על לא תעשה, מלבד לאו דעריית שמברכים עליו אגב עשה דקידושיין. והו"ד בשדי חמד מערכת ה' אות ט"ז, ובכף החיים סק"ד.

ו"א דהטעם שאין מברכים, משום ש"ע ההגעלה נפרד האיסור מן ההיתר, אבל האיסור עצמו ניתקן כלל - שו"ת ערוגת הבושם יו"ד סימן ל"ט, והוסיף דמשו"ה מברכים על שחיטה וטבילה, דשם ניתר איסורם הקודם, משא"כ בזה דהוי כמליחת בשר וכדו' שבורר האיסור מן ההיתר, ולפי"ז אף לראשונים הנ"ל שהגעלה הו"י מצוות עשה, אין מברכים עליה.

ובניסי יציאת מצרים, והיה נראה יום זה בעיניהם כיום גדול וארוך, ולכן קראו לשבת זו שבת הגדול.

וכעין זה כתב הצידה לדרך (מאמר ד' כלל ג' פ"ג) על שם שמתקבצות בו קהלות גדולות לשמוע הלכות גדולות.

ד. בספר עץ הדעת לר' חיים ויטאל (סוף אות תפ"ה) ביאר, שלקחת השה היא תחילת סיפור יציאת מצרים, וכל המהלל ומגדיל את שם ה' בעולם, נקרא "גדול", וכמו שאמרו ביומא (ס"ט ע"ב) טעם שנקראו אנשי "כנסת הגדולה" בשם זה, על שגידלו את הקב"ה בשם המפורש.

ה. המהרי"ט בספרו צפנת פענח (פרשת בא, דרוש ב', ד"ה עוד שמעתי) ביאר, על שם שמתקבצים בו עם רב ושואלים ודורשים בהלכות הפסח, ומתוך כך מתעלה ומתגדל שמו יתברך, וכמו שאמרו חז"ל בילקוט (רמז ת"ח), אמר הקב"ה למשה עשה לך קהלות גדולות בשבת לפרש להם האסור והמותר וכו', כדי שיתגדל שמי הגדול ביניהם, שנאמר "ואתם עדי נאום ה' ואני אל" (ישעיה מ"ג, י"ב).

ו. עוד ביאר הצפנת פענח (שם ד"ה וזה הטעם) בשם אביו המבי"ט, שכשהיו ישראל במצרים בקש משה מפרעה שיתן לישראל יום מנוחה ביום השבת, ונענה לו, ומיד במוצאי שבת היו חוזרים לעבודה [וכמבואר במדרש שמו"ר א', כ"ח], אולם בשבת זו יצאו לחירות לגמרי ולא חזרו לעבוד במוצאי שבת, ולכן נקראת שבת הגדול, שכביכול נתארכה השבת ונמשכה בחירותה.

ז. החיד"א בברכי יוסף (ת"ל, סק"א) ביאר, לפי שגדולי ישראל דורשים בשבת זו, נקראת על שמם שבת הגדול, וכ"כ מהרי"ל.

ח. עוד כתב החיד"א (ראש דוד, פרשת בא, ד"ה ומעתה נהדר) ביאר, שבני ישראל החשיבו את עצמם במצרים כבני נח, ואף שמרו את השבת ועגוה במאכל ובמשתה כדת ישראל, אבל עשו בה קצת מלאכה כדי שלא יהיו בכלל גוי ששבת חייב מיתה (סנהדרין נ"ח ע"ב), וכדי להראות חביבותם שרצויה כוונתם נצטוו בשבת זו בעשיית מלאכה כהבאת כבשים מרשות לרשות וקשירתם, ושוב לא עשו מלאכה אחרת באותה שבת, נמצא שמרו אותה שבת כדין ישראל ממש, וזהו "שבת הגדול", שגדולה שבת זו שמרו אותה כראוי מכל השבתות שקדמו לה.

ט. עוד כתב החיד"א (שם), שיום זה גדול ביותר, כי במסירת נפשם של ישראל לקחת את אלהי המצרים לעיניהם זכו לתקן את כל גופם בקדושה עליונה, ולא מצויה עוד כזאת שיזכו כל ישראל למסור נפשם כאחד, ועל שם גדולת יום זה נקרא שבת הגדול.

י. התוספות בשבת (פ"ז ע"ב) כתבו לבאר, לפי שנעשה בו נס גדול לישראל, כדאמרין במדרש רבה (פרשת בא) כשלקחו ישראל פסחיהם באותה שבת, נתקבצו בכורות אומות העולם אצל בני ישראל ושאלום למה הם עושים כך, אמרו להם זבח פסח הוא לה' שיהרגו בכורי מצרים, הלכו אצל אבותיהם ואצל פרעה לבקש ממנו שישלחו את ישראל, ולא רצו, ועשו הבכורות מלחמה והרגו מהם הרבה, הדא הוא דכתיב "למכה מצרים בבכוריהם".

ובמדרש תהלים (קט"ו, י') מובא שהרגו הבכורים ששים רבוא מהמצרים, דהיינו 600,000, וכן מובא ענין זה במדרש תנחומא (בא, י"ח) ובפסיקתא רבתי (י"ז, ה').

באלו עניינים דורשים בשבת הגדול

בספר הפרדס (עמוד שמ"ג) כתב, שמתארכים בבית המדרש לשמוע הדרשה על נפלאות וגבורות אלהינו איך באו אבותינו במצרים, ואיך הוציאם וקרע לנו את היים.

אולם הבית יוסף (סימן תכ"ט ס"א) כתב, שבדרשת שבת הגדול על הרב לדרוש בהלכות שיש לעשותן קודם הפסח, כגון דיני טחינת החטים ואפיית המצות והגעלת הכלים וביעור חמץ, וכל שאר דברים שאם לא יעשה אותם קודם החג אין להם תקנה.

ובשבלי הלקט (סימן ר"ה) כתב שדורשים בכל הלכות פסח, ואף בהלכות יום טוב וחול המועד, וגם באגדה להזכיר גבורת אלהינו שהוציאנו ממצרים ולספר כל נפלאותיו.

והחיד"א במחזיק ברכה (סימן ת"ל סעיף ד') כתב, שיש לרב לעורר את לב העם על הגאולה, כי בניסן עתידים ישראל להגאל.

ובכף החיים (סימן ת"ל אות ד') כתב, שהרב דורש בציבור להודיעם דינים השייכים לפסח, ולהוכיחם ולהזהירם גם על ביעור שאור שהוא רמז למעשים המקולקלים, וביעור חמץ שהוא רומז ליצר הרע.

ועוד כתב (תכ"ט אות ג') שיש להתחיל בדברי אגדה ומוסר להמשיך לב העם, ולסיים בדבר הלכה לדעת מה יעשה ישראל.

וכ"כ בחזון עובדיה (הלכות שבת הגדול אות ב'), שעל הרבנים להורות לעם את הדרך אשר ילכו בה, כדיני פסח והלכותיו המרובים, ועריכת הסדר כמשפט, לדעת מה יעשה ישראל, וירחיבו את הדיבור גם באגדה בסיפור יציאת מצרים ופירושי ההגדה של ליל פסח להזכיר גבורות ה' ועוזו ונפלאותיו.

דרשת שבת הגדול כשחל ערב פסח בשבת

בכף החיים (תכ"ט, ד') הביא בשם מהרי"ל, שאם חל ערב פסח בשבת, מקדימים את הדרשה לשבת שלפניה, והטעם לכך, כיון שצריכים להספיק לעשות ולתקן את כל הצריך קודם הפסח. ובמחזיק ברכה (ת"ל ס"ג) כתב, שלעולם הדרשה צריכה להיות לפחות ג' ימים קודם הפסח.

ומתוך הלבוש, והביאו בפרישה, מפני שלא בא הנס אלא על ידי שמירת שבת, שמפני שידעו המצריים שהיו ישראל שומרים השבת במצרים, וכדאיתא במדרש (שמו"ר א', כ"ח), היו מתמהיין שהיו מטפלים בשה בשבת, ועל ידי זה שאלו אותם, ולכן נקרא דוקא שבת הגדול.

והפרישה כתב, ואני שמעתי לפי שהיו יודעים שאסור לעשות קשר בשבת, וראו אותם קושרים בכרעי מתטם, ולכך שאלו, כי לא ידעו שיש חילוק בין קשר של קיימא לשאינו של קיימא, והשיבו כי מצוות ה' עליהם וכו', וא"כ עיקר הנס היה בשביל השבת, לכן קוראים דוקא שבת הגדול.

ובדרישה כתב עוד תירוץ, שעל ידי קרבן פסח נמנעו בני ישראל מעבודה זרה, וכמו שאמרו במכילתא (שמות פ"ר י"א) על הפסוק "משכו וקחו", משכו ידכם מעבודה זרה, ואותה דרשה שייכת דוקא בשבת שהוא יום מנוחה, וגם יש ביום השבת נשמה יתירה ומועיל הוא לכל מבקש תורה.

והב"ח כתב, ואני קיבלתי שהטעם הוא, לפי שבעשירי לחודש ניסן עלו מן הירדן, ואם היו מייחסים את הנס ליום העשירי, והיו קוראים לו יום גדול, היו טועים לומר שקראו כן על שם הנס שעלו מן הירדן, ולכן ייחסו אל השבת, מאחר והיה ידוע שעלייתם מן הירדן לא היה בשבת. וכתב הט"ז (סק"א) שהוא אמרו לחמיו הב"ח משם ר' משה חריף, והב"ח קלסיה.

והפרי חדש מתרץ, שיתכן שזכות השבת עמדה להם להצילם מידי המצריים, ולכן הוקבע זכר לנס ביום השבת דוקא.

נהגו לומר שבת הגדול מבורך

כתב החיד"א (מחזיק ברכה סימן ת"ל סק"ב), נהגו המדקדקים שבמקום מה שאומרים בשבת בעלמא "שבת שלום ומבורך", אומרים בשבת זו "שבת הגדול מבורך". והביאוהו בכף החיים.

טעם הציווי לקחת השה דוקא בשבת

יש לדעת עוד, מה טעם שהקב"ה ציוה לקחת את השה דוקא בשבת ולא ביום אחר מימי החול, שהרי על ידי ציווי זה יגיעו לידי חילול שבת.

ומתוך בשו"ת מנחת יצחק (חלק ח' סימן צ"ו), שהיו בבני ישראל כאלו שעבדו לשה שהיה עבודה זרה, ואמר להם הקב"ה משכו ידכם מהעבודה זרה וקחו להם צאן, ושחטו אותו לקרבן כדי לתקן את עוון העבודה זרה, ולכן ציוה להם כן דוקא בשבת שעל ידי שמירת השבת נעשה תיקון לחטא עבודה זרה, וכמו שאמרו בגמרא שהשבת מכפרת אפילו היה עובד עבודה זרה כדור אנוש.

טעם לקחת טלה דוקא לקרבן פסח

כתב הרמב"ן, טעם למצוה זו ליקח טלה, משום שהמזל של חודש ניסן הוא טלה, ולכן ציוה לשחוט הטלה להודיע שלא בכח המזל יצאו ממצרים אלא בגזירת עליון.

וכעין זה כתב הכלי יקר, מכיון שהמזל בחודש זה הוא טלה, והוא החודש הראשון לחודשי השנה, ויש לחוש שמא מתוך מצוה זו יתן מקום לטעות ולחלוק ולומר שמפני חשיבות מזל טבל המשמש נעשה חודש זה ראשון לחודשי השנה, על כן ציוה מיד לשחוט לעין כל, וציוה דוקא בעשור לחודש, שבשליש הראשון של החודש המזל יותר בתוקפו, ואף על פי כן שוחטים הטלה, ועל ידי זה יכירו כי יש עליון גבוה מעל כל גבוה, ועל כן הסמיך מצות החדש הזה לכם, ומיד כתב לקחת שה לבית אבות.

עוד טעמים ששבת זו נקראת בשם שבת הגדול

ונאמרו עוד טעמים במפרשים למה נקראת שבת זו שבת הגדול:

א. האבודרהם כתב, על שם שבשבת זו קוראים בהפטרות פרשת השבוע את דברי מלאכי, "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא".

ב. עוד כתב האבודרהם (סוף סדר תפילת פורים), והובא בפרי חדש בשם מחזור ויטרי, כי שבת הגדול היתה שבת הראשונה שהתחילו ישראל לקיים מצוות, לפי שעד אז אע"פ שלא היו עושים מלאכה בשבת, אך לא היו מקיימים את מצוותיה, ומלבד זאת היו רבים מבני ישראל שהיו עובדים עבודה זרה, ואילו באותה שבת שלקחו ישראל את הטלה, כפרו בעבודה זרה והאמינו כי ה' אחד ושמו אחד, ושמרו את השבת כראוי, ולכן נקרא שבת הגדול, על שם חשיבותה מכל השבתות שלפניה.

וכעין זה פירש החזקוני (שמות י"ב, ג') בטעם קריאת שם שבת הגדול, לפי שבשבת זו קיימו ישראל את המצוה הראשונה, שהיא לקחת קרבן פסח בעשירי לחודש ניסן שחל ביום השבת, וכ"כ ר' חיים פלאג"י (נפש חיים, מערכת ש', אות כ"ט) לפי שבאותה שבת נכנסו ישראל למצוות והתקרבו להקב"ה, לכן נקראת שבת הגדול, מלשון חשיבות, וכמו שאמרו חז"ל (שבועות מ"ז ע"ב) על הפסוק (דברים א', ז') "עד הנהרה הגדול נהר פרת", שהוא קרוי גדול על שם סמיכותו לארץ ישראל החשובה מכל הארצות.

ג. בספר הפרדס (סדר פרשיות) בשם ר' יצחק מארץ הגר, ומובא בשבלי הלקט וברכי יוסף (ת"ל, סק"א), שבשבת זו היו העם מאחרים בבית הכנסת עד חצות סמוך למנוחה, מאחר שדרשו בהלכות פסח

וי"א שהטעם שאין מברכים, משום שהאיסור הוא בלוע ואין בו ממש, כ"כ בכף החיים.

עוד טעמים רבים נאמרו - עיין בשדי חמד שם, וספר הגעלת כלים פי"א הערה ס"ו.

בענין שבת הגדול

כתב השלחן ערוך (סימן ת"ל), שבת שלפני חג הפסח נקראת שבת הגדול. ובגמרא בפסחים (ו' ע"א) אמרו, שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום.

ומכאן המקור למנהג שנהגו לדרוש בהלכות הפסח בשבת הגדול, וכמבואר בתוספות בברכות (ו' ע"ב ד"ה אקרא) שכתבו, שבת שלפני הרגל שהכל נאספין לשמוע הלכות הרגל. וכן בברכות (ס' ע"א ד"ה בריגלא) כתבו התוספות, בשבת שלפני הרגל שבו דורשים הלכות הרגל, וכ"כ רבינו גרשום (שם).

טעם שנקראת שבת הגדול - בלשון זכר

כתב הרשב"ץ (מאמר חמץ אות א'), שאע"פ ששבת היא לשון נקבה, וכמו שנאמר (שמות ל"א, י"ג) "כי אות היא בני וביניכם", וכן כתוב בחז"ל, באה שבת לפני הקב"ה, אמר לה הקב"ה ישראל הם בן זוגך, מ"מ נקראת גם בלשון זכר וכמו שכתוב בפסוק בבמדבר (כ"ח, י') עולת שבת בשבתו, ומטעם זה נקרא שבת הגדול בלשון זכר. ובתוס' בכתובות (ה' ע"א ד"ה שמא) מבואר, שהשבת נקראת פעמים בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה.

כנגד הנס הגדול שנעשה בו

כתבו הטור (סימן ת"ל) ודעת זקנים לבעלי התוספות (שמות י"ב, ג') והרשב"ץ (מאמר חמץ), שפסח שיצאו ממצרים היה ביום חמישי, ובשבת שלפניו היה י' בניסן, ונצטוו לקחת בו שה לצורך קרבן פסח ולקושרו בכרעי המטה, וכשראו זאת המצרים תמהו ושאלו לבני ישראל את פשר הדבר שהם לוקחים שה, והשיבוים זבח פסח הוא לה', והיו שיניהם קהות על ששוחטים את אלהיהם, ולא עשו להם דבר, וזהו הנס הגדול.

ומצינו במדרש רבה (שמות ט"ז, ג') שבשעה שאמר הקב"ה למשה לשחוט הפסח, אמר לו, רבון העולם, הדבר הזה היאך אני יכול לעשות, אי אתה יודע שהצאן אלהיהם של מצריים הוא, אמרו לו הקב"ה חיך אין ישראל יוצאים מכאן עד שישחטו את אלהי מצרים לעיניהם וכו', והיו המצריים רואים בכוריהם הרגוים ואלוהיהם שחטים, ולא היו יכולים לעשות כלום וכו'.

וממדרש זה מוכח, שהיה הנס בעת השחיטה אבל אין מוזכר שהיה נס בשעת לקיחת הצאן. אולם במכילתא (שמות י"ב, ה') מצינו בפירוש שהיה נס כבר בשעת משיכת הצאן, שהביאו שם, שאמרו כלל ישראל למשה, איך נזבח את אלהי מצרים לעיניהם, וענה להם משה, מן הנס שהוא עושה לכם במשיכתו אתם יודעים בשחיטתו. ומבואר שכבר במשיכת השה נעשה להם נס.

וכעין זה מבואר בספר הפרדס (סדר פרשיות) ובכל בו (סימן מ"ז) ושבלי הלקט (סימן ר"ה) שבשבת שקודם הפסח נתייראו ישראל ואמרו, "הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו" (שמות ח', כ"ב), ואמר להם הקב"ה עתה תראו את הפלא אשר אעשה לכם, הלכו ולקחו איש את פסחו, וציווהם לקב"ה להיות להם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחודש, והיו הכבשים פועים וצועקים והיו המצריים שומעים את קולם וכועסים, והיו מעיהם נחתכים והיו נדונים ביגונות לבם, ולא הזיקו לבני ישראל מאומה, כי כולם נפלו בחולי רע ומר מפני הכעס.

הטעם שלא נקראו כל ארבעת הימים - ימים גדולים

ויש להקשות, דא"כ יוצא שהנס היה בכל אותם ארבעת ימים מי' בניסן עד י"ד ניסן, וא"כ היה צריך לקרוא ולכנות את כל ארבעת ימים אלו בשם "ימים גדולים", שהרי בכל ימים אלו היו שיניהם קהות. ומתוך הבית יוסף, שעיקר הנס נעשה בתחילה ביום הראשון, אבל לאחר שעבר היום הראשון כיון דדשו דשו.

והכף החיים (ת"ל, סק"א) הביא עוד תירוץ בשם ר' משה אלישיב, שהנס היה שהיו אומרים שרוצים לשחוט את אלוהיהם, ובשבת אמר המצרי אמת הוא, ומה שלא שחטו משום שהיום שבת ואסור לישראל לשחוט בשבת, משא"כ בשאר ימים שאמרו המצריים אין זה אמת מה שישראל אומרים שרוצים לשחוט את השה, שהרי אינם שוחטים אותו.

ויש להקשות מדוע היו שיניהם קהות דוקא אז, וכי לא ידעו המצריים שהיו ישראל שוחטים ואוכלים אילים וכבשים בכל יום. ומיישב הב"ח (או"ח סימן ת"ל), שישאל הודיעו למצרים שמצות ה' עלינו לשחוט את השה למטה, כי בזה ישחט גם למעלה, וכמבואר בזוהר הקדוש (פרשת בא דף ל"ט ע"ב), וזו הכוונה במה שאמר והיו שיניהם קהות על ששוחטים את אלהיהם, המילה "את" באה לרבות את אלהיהם שלמעלה, שגם הוא נשחט.

הטעם שזכר הנס הוא דוקא בשבת

ויש לשאול עוד, מה הטעם שקבעו את זכר הנס "ביום שבת" דוקא, והיה ראוי לקובעו בתאריך "עשירי בניסן" ואפילו אם חל בימות החול, שהרי עיקר הנס היה בעשירי לחודש, אלא שבאותה שנה במקרה הוא חל בשבת.

וכ"כ בחזון עובדיה (הלכות ע"פ שחל בשבת, דרשת שבת הגדול אות א') שבערב פסח שחל בשבת מקדימים את דרשת שבת הגדול ליום שבת ז' בניסן כדי להורות לעם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו בהלכות הפסח, כגון הגעלת כלים והכשרתם, בדיקת חמץ וביעורו, אפיית המצות, בדיקת המרור מהתולעים לצורך הסדר, ובשבת הגדול י"ד בניסן לעת ערב יש לדרוש בדברי אגדה בסיפור יציאת מצרים וחיוזק האמונה.

הטירחה באפיית מצות הוא תיקון לעיונות

כתב הבאר היטב (סימן ת"ס סק"ד) בשם האר"י ז"ל, שהמטריח עצמו במצת מצוה עד שמזיע יועיל לתיקון קרי. וכן הוא בסידור האר"י ז"ל, ובמשנת חסידים (מסכת ניסן פ"ג מ"ג). והחיד"א (מורה באצבע סימן ז' אות כ"ד) כתב, שהלש את העיסה וטורח בעריכתה הוא תיקון לכפרתו, וכ"כ בציפורן שמיר (סימן ט' אות קל"ב) שיוהר לטרוח בעסק המצוות בכח גדול, והזיעה שמזיע הוא תיקון לאשר פגם. וכן הביא הבן איש חי (שנה א' פרשת צו סעיף כ"ב), והוסיף שהרא"ש היה משתדל בעשיית מצת בכבודו ובעצמו, ועומד על עשייתם ומרזו העוסקים, ומסייע בהן בעריכתן, וכן ראוי לכל אדם לעשות, להטפל הוא בעצמו במצוה, וזה מנהג הגאונים, והוא כן בשלחן ערוך בסימן ת"ס (סעיף ב'). והטעם, דקיימא לן מצוה בו יותר מבשלוחו, וכדאמרין בקידושין (מ"א ע"א), ואמרו בשבת פרק כל כתבי (ק"ט ע"א) שגדולי ישראל היו עושים בעצמם לכבוד שבת, ולא תסבור דהיינו דוקא לפי שהיו עושים בביתם ובחומותם, לא, כי אפילו בפרהסיא מצוה להתעסק לכבוד קונו, וזה במצוה שדינו למקום - חוות יאיר סימן ר"ה, עכ"ל החיד"א במחזיק ברכה בסימן ת"ס.

מנהג הנחת פתיתי חמץ קודם הבדיקה

נוהגים להניח פתיתי חמץ במקום שימצאם הבודק כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, וכמבואר ברמ"א סימן תל"ב סעיף ב', וכתב עוד בשם הכלבו, ומיהו אם לא נתן לא עיכב, דדעת כל אדם עם הברכה לבער אם נמצא. וכן דעת הפוסקים שאף אם לא מצא חמץ כלל בבדיקה, לא היא ברכתו לבטלה. והראב"ד בספר תמים דעים (סימן כ"ט) כתב, דמנהג זה מעשה נשים הוא. וכ"כ הט"ז (סק"ד) דלכתחילה ראוי לנהוג שלא להניח, דחיישינן שמא יניחנו במקום שלא ימצאנו הבודק, ומיהו המהר"י וייל (סימן קצ"ג) והבאר היטב בשם האר"י ז"ל ועוד פוסקים כתבו שראוי להניח, וכתב החק יעקב "שאינו לבטל מנהג ישראל", וכן מנהגינו שמניחים עשרה פתיתי חמץ שבכל אחד יש פחות מכזית, ויהירו שיהיה חמץ נוקשה שלא מתפורר, ויעטפו אותו בנייר או גיליון שלא יתפור, וראוי לרשום על דף את כל המקומות שהניחו בהם פתיתי החמץ, כדי שאם ישכח ולא ימצאם ידעו היכן הם מונחים.

ונאמרו בזה כמה טעמים:

- א.** המהר"י וייל כתב הטעם שמניחים, כדי שלא ישכח לבטל למחר, משא"כ כשיש לו חמץ נזכר בזמן הביעור לבטל.
- ב.** והחק יעקב (אות י"ד) כתב הטעם, שאם יבדוק ולא ימצא חמץ כלל זמן מה, יתרשל וייתייאש מן הבדיקה ולא יבדוק עוד היטב, לכך מניחים לו פתיתים שעל ידי זה שימצא חמץ יתן אל לבו לבדוק היטב אולי ימצא עוד.
- ג.** ברמ"א נתבאר עוד טעם בשם מהר"י ברי"ן, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה אם לא ימצא חמץ כלל, וכ"כ בתשובת עמק הלכה (סימן קכ"ח) דלדין [הפוסקים כדעת הרמ"א], חובה היא להניח פתיתין משום חשש ברכה לבטלה, דנוהגים כמו שכתב הרמ"א בסימן תל"ג, דצריך לכבד חדריו קודם הבדיקה ושוב אין הבדיקה חיובית.
- ובספר טעמי המנהגים כתב בשם קב הישר (פרק פ"ט), ג' טעמים שנוהגים להניח דוקא "עשרה" פתיתים:
- א.** כנגד עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים.
- ב.** כנגד עשרה דינים שהקב"ה עתיד לבע"ר לנע"ר ולכר"ת על ולהמ"ם ולהרו"ס ולעקור ולנתנ"ץ ולקעקע"ע ביצתם של מיצרי ישראל.
- ג.** כנגד זה הקב"ה מקדש את ארץ ישראל בעשרה קדושות, כמו שמובא במסכת כלים פרק א' משנה ו'.
- ד.** עוד כתבו בשם הבית אהרן, שזהו זכר לעשרת בני המן, שכן ב"ג בניסן נקראו סופרי המלך אחשוורוש לכתוב את גזירת המן להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים.
- ה.** ובכף החיים (תל"ב סק"א) הביא בשם הפרי עץ חיים (שער כ"א סוף פ"ה) בשם האר"י ז"ל, דצריך להניח קודם הביעור עשרה פתיתי חמץ לבערם, ולכן שורפים ומבטלים אותם מהעולם כנגד יו"ד כתרין דמסאבותא, וכ"כ השל"ה (דף קמ"ט ע"א).
- ו.** ובספר ברית הלוי לר' שלמה אלקבץ מחבר פיוט לכה דודי, מבואר רמז לכך מהגמרא בפסחים (דף י' ע"א) הניח עשר...

ברכת שהחיינו על בדיקת חמץ

ישנה מחלוקת בראשונים אם מברכים ברכת שהחיינו על בדיקת חמץ או לא, יש ראשונים שסוברים לברך, מאחר והיא מצוה הבאה מזמן לזמן, כן דעת רבינו שמואל בן חפני גאון, וכמובא בהגהות

מיימוניות (ברכות פ"א אות ב') בשמו, והראב"ד וכמו שהביא בשמו הר' ירוחם (נתיב ה', חלק א'), ובעל העיטור (הלכות ביעור חמץ), וכ"כ הפרי חדש (תל"ב) שכן ראוי לנהוג.

וישנם דעות בראשונים שלא לברך, כן דעת ההגהות מיימוניות (שם), והרא"ש בתשובותיו (כלל כ"ה סימן ג') ובפסקיו (פסחים פ"א, סימן י') ובתשובות הרשב"א (ח"א, סימן שע"ט).

ונאמרו בזה כמה טעמים שלא לברך:

- א.** בעל העיטור ביאר, משום שלא קבוע לה זמן, שהרי המפרש מביתו לים והיוצא בשיירה, ודעתו לחזור לביתו בפסח, אפילו יצא מראש השנה צריך לבדוק.
- ב.** הרא"ש מבאר, מכיון שביעור חמץ הוא הכנה למועד, וברכת שהחיינו שמברך בקידוש לבילי פסח פוטרנו.
- ג.** המאירי (פסחים ז' ע"א) מבאר, לפי שאין מברכים שהחיינו על מצוה שכל מטרתה להרחיק מן העבירה שלא ימצא חמץ בביתו.
- ד.** עוד כתב המאירי, שאין מברכים שהחיינו אלא על דבר שיש לו ממנו מעט הנאה, משא"כ בדיקת חמץ שאין בה שום הנאה.
- ה.** בתשובות הגאונים כתבו, משום שפעמים שהמצוה אינה נעשית בשמחה, כגון אם ימצא גלוסקא נאה ויצטרך לשורפה.

לענין הלכה

כתב החזון עובדיה (בדיקת חמץ, הלכה ה', עמוד מ"ה), שאין לברך שהחיינו על בדיקת חמץ, ומכל מקום הואיל וכתבו כמה פוסקים שצריך לברך שהחיינו על בדיקת חמץ, וכן דעת הפרי חדש, נכון להשתדל להשיג פרי חדש, ולהניחו לפניו בשעת הברכה על ביעור חמץ שקודם הבדיקה, אך יברך שהחיינו לאחר שיתחיל קצת בבדיקה, כדי להסתלק מחשש הפסק, ואחר שיגמור הבדיקה יברך ברכת הנהנין על הפרי ויאכלנו, אבל אין זה אלא ממידת חסידות.

הנהגות בבדיקת חמץ

כתב בספר כף החיים בשם מהר"ל, יטול ידיו קודם שיברך על הבדיקה, והביאוהו הב"ח ומגן אברהם, ומהרש"ל בתשובה (סימן פ"ו), אלא שכתב, שטוב אם תהיה הנטילה על ידי היסך רגליו או שפשוף יניצוצות, כדי שלא יראה כיוהרא, ואין צריך לברך על נטילה זו שאינה אלא לשם נקיות.

ויעויין (סימן תל"ב, סק"ג, ובסק"מ"ג) שם שאחרי הבדיקה יאמר נוסח יהי רצון וכו', וכן לאחר הביטול ישנו נוסח של יהי רצון, וכן בחיד"א כתב נוסח של תפילה להכנת וביטול היצר הרע בביטול וביעור חמץ.

הטעם שאומרים "כל חמירא וכו" בארמית

א. מבואר בפוסקים וזהו הטעם הפשוט, משום שזו היתה השפה המובנת לכולם, ואף עמי הארצות שאינם מבינים בלשון הקודש יבינו את ענין הביטול, שהרי צריך להבין מה שאומר, שאם אינו יודע ענין הביטול וחושב שאומר איזו תפילה או תחינה, לא יצא ידי חובת הביטול.

ב. בסדר היום לרבי משה בן מכיר כתב, וז"ל, כי היות והלחם הוא חיות האדם במוצא פי ה' וכל השנה אנו צריכים לו, ואין ראוי לאדם לזלזל בכבוד הצריך לו, ובז לדבר יחבל לו, וכן אמרו ז"ל על דוד המלך עליו השלום "ויכסוהו בבגדים ולא יחס לו", מפני שזלזל בהם וכו', וכן בעניינים אחרים, ואילו היה אומר בלשון הקודש, הוא לשון שהכל מבינים בו מזיקים ומקטרגים, ואפשר שיבואו לקטרג על הענין, ולכן תיקנו אותו בלשון תרגום שאפילו המלאכים אמרו שאינם מבינים בו, כל שכן שדים ומזיקים, ובכך לא יהיה להם פתחון פה לקטרג, ומהיות טוב אל תיקרי רע. עכ"ל.

וכתב בחזון עובדיה (עמוד נ"ד, אות ל"א), שטעם זה אינו כעיקר, שכל שאנו עושים בזה מצות הבורא, למה יקטרגו, ועל זה אמרו שומר מצוה לא ידע דבר רע, ובזוהר הקדוש פרשת תרומה (קכ"ט ע"ב) אמר, דבעינן למימר יהא שמיה רבה בלישנא דסטרא אחרא בגין דיתבר חילא דסטרא אחרא וכו', ומשמע שהחיצונים וסטרא אחרא אינם מבינים בתרגום, ומיהו אפשר שהמזיקים אינם בכלל הסטרא אחרא.

מנהגים בשריפת הלולב וההושענות

א. כתב בשו"ת מהרש"ל (סימן פ"ז) שראה למר אביו ז"ל שהיה מקובל מרביותו לשרוף החמץ בערבות של "ההושענות", ויש נוהגים לזרוקם בתנור בעת אפיית המצות, ואלו ואלו דברי אלהים חיים.

ב. וכ"כ מהר"י וייל (סימן קצ"ג) להסיק התנור בשעת אפיית מצות בלולב שקיים בו מצות ד' מינים בסוכות, דכיון שנעשתה בו מצוה אחת יעשה בו עוד מצוה אחת (וכמבואר בשו"ע הרב סימן תמ"ה סעיף י"ב).

ג. וכן בדרשות מהר"ל (ה' תיקון המצות) כתב כן שנוהגים להסיק התנור בעצי ערבות של "לולבין".

ד. ובחק יוסף (אות ו') כתב, שיש נוהגים להסיק התנור בסכך של הסוכה.

ה. ובשו"ת משנה שכיר (ח"ב סימן קכ"ב) כתב עוד מנהג לשרוף עם החמץ את האפיקומן שנשאר משנה שעברה.

תענית בכורות

כתב השולחן ערוך (ת"ע סעיף א') ומקורו ממסכת סופרים, שהבכורים מתענים בערב פסח, בין בכור מאב בין בכור מאם.

ובטעם הדבר:

א. מבואר בטור ואבודרהם (סדר ההגדה) ומאירי, זכר לנס שנעשה בזמן מכת בכורות שנהרגו בה בכורי מצרים, ולבכורי ישראל לא אירע דבר, וניצלו.

וכתב החיד"א (ברכי יוסף ת"ע, סק"ז), שאע"פ שמכת בכורות היתה לבילי פסח, מ"מ מקדימים את התענית ל"ד, ומשום שא"א להתענות ביום טוב.

ובאור לציון (ח"ג פ"ב, אות ב') הקשה על טעם זה, מפני מה הנהיגו לצום זכר לנס שניצלו ממכת בכורות, אדרבה, היה להם לעשות סעודה בהלל והודאה על הנס, וכמו שאנו עושים בפורים משתה ושמחה בהודאה להשי"ת על נס ההצלה. ותייך, מכיון שמי שעושים לו נס מנכים לו מזכויותיו, וכמו שכתוב בגמרא בשבת (ל"ב ע"א), לכך הבכורות שנעשה להם נס מיוחד מתענים כנגד מיעוט זכויותיהם.

ב. החתם סופר (ערבי פסחים) מבאר, זכר למה שצמו הבכורים ביום זה בשנה שיצאו ממצרים, ואע"פ שהבטיח להם הקב"ה שיפסח על בתי בני ישראל, מ"מ חששו לקיטרוג, ולזכר אותו הצום קבעו צום לדורות.

ג. באור החיים (במדבר ג', מ"ה) מבואר, משעה שניצלו הבכורים ממכת בכורות, הוקדשו לעבודת בית המקדש, אבל לא נשאו בקדושתם מחמת חטא העגל, והועברה מהם העבודה וניתנה ללוויים, ובכל ליל פסח, זמן שבו התקדשו הבכורים, מתעורר עליהם קטרוג שלא נשאו בקדושתם, ולכך הם צמים כדי להורות שחזרו בתשובה וראויים הם לעבודה בבית המקדש.

ד. בספר מגיד מישרים (פרשת ויקהל ד"ה אור י"ג) למרן הבית יוסף ממה שאמר לו המלאך המגיד, מבואר, הסוד שמתענים בערב פסח הבכורים והאיסטניסים וקצת בני אדם, מפני שישראל חייבים לשתות ד' כוסות לבילי פסח, וכדי שלא יטנינו עליהם ס"מ והנחש, נוהגים להתענות בערב פסח כדי להכניע את כוחם, ולהורות שכשישראל יצאו שמים ושמים יין בימים אלו, אינו חס ושלום להשלים תאוות יצר הרע, אלא לעבודת ה', שהרי הם מקדימים להתענות כדי להכניע תאוות יצר הרע.

הנהגות ומנהגים ליום ארבעה עשר

השכמה לבית הכנסת

כתב המשנה ברורה (תכ"ט, סק"ג), נוהגים להשכים לבית הכנסת בערב פסח. והטעם, מבואר במהר"ל, כדי שיספיקו לגמור לאכול את החמץ עד סוף השעה הרביעית, שכן מתחילת השעה החמישית אסור לאכול חמץ.

מאכלי חלב

בקהילות מסוימות נהגו לאכול בערב פסח מאכלי חלב בלבד, (מטה משה אות ת"ר, אוצר יד החיים אות מ"ב). והטעם, לפי שראוי לישון בערב פסח כדי שיוכלו להיות ערים כל הלילה ולהרבות בו בסיפורי יציאת מצרים, ומאכלי חלב מביאים את השינה וכמעשה של יעל וסיסרא, ולכן נהגו לאוכלם (שם).

טעם נוסף, זכר לסעודת המלאכים באוהלו של אברהם אבינו שנאמר בה (בראשית י"ח, ח') "ויקח חמאה וחלב", ואמרו חז"ל במדרש ב"ר (מ"ח, י"ב) שסעודה זו היתה בערב פסח (מנהג ישראל תורה ח"ב עמוד רס"ה, בשם זכר דוד מאמר ג' פרשה כ"ב).

שינת התינוקות בערב פסח

בגמרא בפסחים (ק"ט ע"א) אמרו עליו ר' עקיבא, מימיו לא אמר הגיע עת לעמוד בבית המדרש חוץ מערבי פסחים וערב יום הכפורים, בערבי פסחים בשביל תינוקות כדי שלא ישנו.

וכ"כ בחזון עובדיה (קדש סוף אות ג'), טוב שישנו התינוקות ביום ערב פסח, בכדי שיוכלו להשאר ערים בכל הסדר. וכ"כ מהר"ל ושו"ת מהר"ו (סימן קצ"ג).

טבילה בערב פסח

כתב החיד"א (עבודת הקודש, מורה באצבע אות ר"ד), ערב פסח יזהר לטבול במקוה טהרה כי חייב אדם לטהר עצמו ברגל (קידושין מ"א ע"א), ויכוין לקבל קדושה משמות הקודש ע"ב קס"א, גימטריה "רגל".

ואע"פ שעיקר הדין נאמר בזמן בית המקדש שהיו טהורים ויכולו להכנס למקדש ולאכול מן הקדשים, מ"מ אף בזמנינו כתבו האחרונים שיטבול, ואולי הוא זכר למקדש.

וכן בכף החיים (תס"ח, ס"ק ק"א) הביא כן בשם השל"ה (דף קמ"א ע"ב), ושער הכוונות, ועיי"ש שכתב כוונות שיכוין בטבילה, וכתב שיטבול לאחר חצות היום.

והרמ"א (סו"ס תע"א) כתב, מצוה לרחוץ ולגלח בערב יום טוב וללבוש בגדים נאים כמו בשבת. ויעוין בסימן תקכ"ט שהיו בגדי יום טוב יותר נאים משל שבת. וכ"כ החיד"א בברכי יוסף.

וכתב בכף החיים (תע"ג אות מ"ב) שמביאים קערה רק לפני בעל הבית ולא לפני כל אחד ואחד, ובשעת האכילה הוא מחלק לכולם. וכתב החיד"א (מורה באצבע סימן ז' אות ר"ו) שבעל הבית יסדר הקערה בעצמו.

ורבינו יוסף חיים בעוד יוסף חי (פרשת צו, אות י"ב) כתב, שיש בני אדם שמסדרים את המצה ושאר המינים אשר עמה על השלחן עצמו ללא קערה, וטעות בידם כי צריך קערה ממש.

והגר"ח פלאג'י בחיים לראש (סדר הקערה אות ח') כתב, טוב לגבר אשר חנונו ה' שיעשה קערה אחת מכסף, ויציר בתוך הכסף את סדר הקערה ויקיים מצות "זה אלי ואנוהו", וגם הוא מונח לפניו דבר דבור על אופניו.

מה מניחים בקערה

במשנה (פסחים ק"ד ע"א) מוזכר, מצה חזרת, חרוסת, ושני תבשילין. ובזמן בית המקדש גם את הבשר הצלוי של קרבן פסח.

והטור והשו"ע (תע"ג, ד') כתבו, שמביאים לפני בעל הבית קערה ובה שלש מצות ומרור וחרוסת ושאר ירקות ושני תבשילין, וכתב השלחן ערוך שלשני התבשילין נהגו להניח בשר וביצה. והרמ"א הוסיף גם חומץ או מי מלח לטיבול הכרפס.

אמנם בכף החיים (שם אות נ"ח) כתב, שאין להניח מי מלח כלל בקערה, כי אין להוסיף על מה שכתב האר"י ז"ל, ומטעם זה גם לא יניח על הקערה את כוסות היין.

ובשבלי הלקט (סימן ר"ח) כתב, ליתן גם קליות ואגוזים ומיני מגדים ופירות עבור התינוקות, לעוררם שיראו השינוי ושאלו.

זמן הנחת הקערה על השלחן

מצינו כמה שיטות מתי הזמן שמביאים את הקערה:

א. רש"י ורשב"ם בפסחים (ק"ד ע"א ד"ה הביאו) מדייקים מהמשנה, שמביאים את הקערה לאחר אכילת הכרפס, ומטעם זה לא מוזכר במשנה שנותנים כרפס בקערה. וכ"כ הר"ן (על הרי"ף ק"ד ע"א ד"ה הביאו).

ב. מהטור ושולחן ערוך (תע"ג, ד') נראה שמיד אחרי הקידוש מביאים לפני בעל הבית את הקערה, שהרי לאחר שכתבו את דיני הקידוש, כתבו "ומביאין לפני בעל הבית קערה". וכ"כ הכנסת הגדולה בפסח מעובין (אות ר"ז).

ג. האבודרהם (סדר ההגדה ופירושה) כתב, כשיבוא אדם אל ביתו ומוצא נרות דלוקות ושלחן ערוך וכוסות מוצעות מלאות יין, מביאים לפניו או קערה שיש בה וכו'. ומשמע שמסדרים את הקערה קודם התחלת הסדר.

ד. והגאון ר' יוסף חיים בעוד יוסף חי (פרשת צו אות י') כתב, יהיה שלחנו ערוך מבעוד יום כדי שיקדש מיד כשתחשך וכו'. מיהו סידור הקערה מנהיגו לסדר אותה אחר קידוש, ויש שנוהגים לסדר אותה במפה שעל השלחן, ודבר זה כל אחד יעשה כפי מנהגו ומנהג אבותיו. וכ"כ הפרי מגדים (סימן ת"פ) שסידור הקערה יעשה לאחר שבא מבית הכנסת, וכן מוכח מסידור התניא.

ה. והחיד"א (מורה באצבע סימן ז' אות ר"ה) כתב, שיסדר את הקערה קודם שילך לבית הכנסת.

וכן בכף החיים כתב, שהחיד"א והשל"ה הקדוש, ובסידור עבודת הקודש, והחתם סופר, כולם כתבו פה אחד שיסדר הקערה קודם שילך לבית הכנסת, וכנראה שיש בזה סוד לסדר הקערה מוקדם, וכן ראיתי שכתבו שכן מנהג המקובלים - בית אל.

וכתב עוד בכף החיים (שם אות נ"ב), שלפי האר"י ז"ל שהדברים שמניחים בקערה יש להם רמז לאורות העליונים, ויש להשאיר קצת מהכרפס בקערה, כדי שתהיה הקערה שלמה עד אחר אכילת המצות והמרור. וכ"כ בבן איש חי (שנה א' פרשת צו, אות ל"ב). [ודלא כמגן אברהם (סק"ה) שרשאי לסלק אחר האכילה].

סדר הקערה על פי האר"י ז"ל

ברמ"א (תע"ג, ד') כתב בשם מהר"ל שאין להביא אלא מרור לקערה, ללא חזרת, [חזרת היינו המרור שכוון עם המצה לקיים מצוות כורך], וכתב, שיסדר בענין שאינו צריך להעביר על המצוות, דהיינו הכרפס יהיה למעלה מן הכל, והחומץ סמוך לו יותר מן המצה, והמצות מן המרור והחרוסת, והם יהיו יותר קרובים אליו מן הבשר והביצה.

אולם כתבו האחרונים (חק יעקב, ובמשנ"ב סק"ו) שאין להקפיד על בשר וביצה אם יצטרך לדלג עליהם, ואין בזה משום אין מעבירין על המצוות, מאחר ואינם אלא לזכר בעלמא, וגם על מרור וחרוסת לא שייך אין מעבירין, וכתב בשו"ע הרב (סק"ו) משום שאין החרוסת אלא לזכר בעלמא, וכן המרור שאינו חביב אצל האדם ואין לו דין קדימה בברכת הנהנין, לפיכך גם אין מקפידים אם יצטרך לעבור עליו.

וסדר הקערה לפי האר"י ז"ל, כפי שביאר בפרי עץ חיים, והביאווה הבאר היטב וערוך השלחן ובכף החיים, שהזרוע למעלה מימין, והביצה למעלה מצד שמאל, והמרור למטה מהם באמצע, ולמטה מהם ישים החרוסת מימין, וכרפס נמוך מעט משמאל, והמרור של הכורך ביניהם. וכן מניח המצות בקערה וכמבואר בשלחן ערוך, ומבואר בפרי עץ חיים משם האר"י ז"ל שמניח המצות בקערה, ועליהם מניח שאר הדברים

אמירת סדר מ"ב מסעות

אמירת המסעות מסוגלת להציל מצרה, משום שהיא כנגד שם מ"ב. ובסדר זבח פסח לרבי יעקב פסח ב"ר יצחק מזאלקווא, כתב, אמר המלקט, כי המקובל איש האלהים קדוש יאמר לו רבינו שמשון מאוסטרופולי ז"ל הי"ד, תיקן מאמר המסוגל לומר בזמן שיש צרה בעיר ובפרט בזמן המגיפה, כל יחיד יאמר בשחרית ובליילה מילה במילה, ויש בזה רזי דרזין, מי יוכל להשיג עומקו ורומו, מי יוכל לדעת טעמו של דבר שיהא מאמר זה להציל מצרה או מעיפוש, אך אנו צריכים להטות לבבנו להקדוש הטהור הנ"ל, כי רוח ה' דיבר בו ואלוהיו הנביא זכור לטוב היה לומד עמו, אשר הגידו לי כמה גאוניים איתני ארץ ז"ל.

בענין אמירת סדר קרבן פסח

כתב בסדר היום לר' משה בן מכיר (סדר שחיתת קרבן פסח), אחר שהכין ותיקן מצוותיו לצורך היום, יתפלל מנחה שהיא כנגד תמיד של בין הערביים, ואחר כך יעסוק בענין קרבן פסח שהיו עושים בזמן שביית המקדש קיים, והביא את סדר הקרבנות בקיצור דברים. ובסוף סדר הקרבנות הוסיף, וצריך האדם הירא וחרד על דבר ה' לקרות אותו בזמנו שתעלה קריאתו במקום הקרבנות, וידאג על חורבן הבית, ויתחנן לפני בורא עולם יתברך ויתעלה שיבנה אותו במהרה בימינו.

ובשל"ה (מסכת פסחים אות ל"ה) העתיק את דבריו, והוסיף שיש לומר זאת משום ונשלמה פרים שפתינו (הושע י"ד, ג'), וסיים, שאם ירצה להאריך בחוקותיו ומשפטיו מה יפה ומה נעים, וכל המרבה הרי זה משובח.

אולם בסידור עמודי שמים ליעב"ץ (דלת ז' שער הקרבן, ח"ב דף י"ח ע"א) כתב עשר השגות על סדרו של סדר היום, ועל כן סידר סדר אחר. ומנהיגו לומר סדר זה וכמבואר בכף החיים תנ"ח, סק"י סדר האמירה. וע"ע בספר לב דוד לחיד"א (פרק ל', הנהגות אות י').

ויש שנהגו להוסיף פסוקי קרבן פסח שבפרשיות בא, אמור, בהעלותך, פנחס, וראה, ובנביאים בספר יהושע, מלכים, ודברי הימים, וכ"כ בספר מעשה רב אות ק"צ שכן נהג הגר"א מוילנא.

והפרי צדיק (פ' שקלים סוף מאמר ב') כתב, שעל ידי סדר אמירת קרבן פסח מתעורר הרצון להקריב קרבן פסח, ורצון זה נחשב כמעשה, וכפי שאמרו חז"ל בקידושין (מ' ע"א) חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה.

ובשו"ת חיים לראש (זכר לקרבן פסח אות ב') לגר"ח פלאג'י, כתב, שיש חסידים ואנשי מעשה הנוהגים ללמוד את הלכות קרבן פסח הכתובים ברמב"ם אחרי שהתפללו מנחה, ולאחר מכן קוראים את סדר קרבן פסח בתחילה את הפסוקים שבתנ"ך, ואח"כ את הנוסח המסודר בהגדות. וכתב עוד, שיש נוהגים לאומרו בציבור.

עריכת והכנת השולחן של הסדר מבעוד יום

בגמרא בשבת (ק"ט ע"ב) אמרו, שני מלאכי השרת מלוים לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו, אחד טוב ואחד רע, וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת, מלאך טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך, ומלאך רע עונה אמן בעל כחרו, ואם לאו, מלאך רע אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך, ומלאך טוב עונה אמן בעל כרחו.

וכתב במחזור ויטרי (הלכות ליל פסח סימן כ"ג), שבלייל שמורים נהגו לערוך השלחן מבעוד יום לצורך יום טוב כמו ששינוי לגבי שבת, וכן הדין בימים טובים, ומנהג יפה הוא שלא לחלק בין שבת ליום טוב. ומבואר מדבריו שאין זה דין מיוחד בפסח, אלא בכל יום טוב.

אולם בטור ובשלחן ערוך (תע"ב, א') כתבו, שיש דין מיוחד בפסח שיהיה שלחנו ערוך מבעוד יום, כדי שיוכל לאכול מיד משתחשך, ולא ישהה, ומשום שיש מצוה למהר ולהזדרז כדי שלא ישנו התינוקות ויוכל לקיים מצוות והגדת לבנך.

ומהרי"ל כתב טעם נוסף, כדי שיוכלו להספיק לאכול את האפיקומן קודם חצות הלילה.

ובערוך השלחן כתב, משום שבלייל פסח יש להראות כבני חורין, אשר שולחנם ערוך זמן רב קודם אכילתם.

קערת ליל הסדר

מקור לקערת ליל הסדר

במשנה בפסחים (ק"ד ע"א) אמרו, שמביאים לפני בעל הבית מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין. אמנם לא הוזכר שם שמונחים בקערה, וגם בגמרא לא מצינו שמוזכר להכין קערה לליל הסדר. וכן ברמב"ם לא הוזכר ענין הקערה.

אולם ראשונים רבים הזכירו ענין הקערה:

הרשב"ם בפסחים (קט"ו ע"ב ד"ה ואין עוקרין) כתב, שבזמן האמוראים היו עוקרים את השלחן, כי היה שלחן קטן לפני מי שאומר הגדה לבדו, וכן לפני כל אחד ואחד, אבל אנחנו מסלקים הקערה שבה מצה ומרור ושני תבשילין.

וכן הוזכרה הקערה בספר איסור והיתר לרש"י (סימן ל"ח), וברבינו יהונתן מלוניל (פסחים קט"ו ע"ב) וברא"ש (סימן כ"ט) ובתוספות בפסחים (קט"ו ע"ב ד"ה למה). וכן כתבו הטור והשלחן ערוך (סימן תע"ג סעיף ד') שמביאים לפני בעל הבית קערה ובה שלוש מצות וכו'.

להקדים תפילת מנחה בערב פסח

כתב השערי תשובה (תנ"ח סק"א) בשם הרדב"ז, ואלוה רבה (תע"ז), דאף שבכל השנה יש אומרים שעדיף להתפלל מנחה קטה, לפי שאז הוא זמן הקרבת תמיד של בין הערביים, ותפילת מנחה היא כנגדו, מ"מ בערב פסח רצוי להתפלל מנחה גדולה. והטעם, משום שחוששים שבערב פסח מחמת טרדות אפיית מצות ושאר ההכנות שישכח להתפלל.

וביסוד שורש העבודה (שער ט', הצאן, פרק ד') כתב להזהיר על תפילת מנחה של יום ערב פסח, שתהיה בעונתה, כי עינינו ראו רבים עוברים זמן מנחה זו מחמת טרדת היום, אך אדם מועד לעולם, ואשרי אדם מפחד תמיד להיות תפילת מנחה לזיכרון תמיד כל היום ההוא, ובל יעבור זמנה חס ושלום.

ובכף החיים (תנ"ח, סק"ד) הביא כן גם משם החיד"א, ולא נהגו בזה, משום שאין חשש שישכח, משום שאחרי אפיית המצות האדם פנוי עד הערב וכו', יעו"י"ש.

וכתב לבאר עוד טעם להקדמה, לא מפני השכחה, אלא מקדימין קודם אפיית המצות להתפלל, משום זכר לקרבן פסח, שהיה נשחט אחר התמיד, ותפילת מנחה היא במקום התמיד כידוע, ואפיית מצות אחר חצות הוא כמו קרבן פסח, וע"כ מתפללים מנחה קודם עשיית המצות, להקדים התמיד לקרבן פסח.

איסור אכילת מצה בערב פסח

שינוי בירושלמי (פסחים פ"י ה"א) אמר רבי לוי כל האוכל מצה בערב הפסח כבא על ארוסתו בבית חמיו, והבא על ארוסתו בבית חמיו לוקה. וכן הביאו התוס' בפסחים (צ"ט ע"ב ד"ה לא יאכל), והרי"ף (שם ט"ז ע"א) והרמב"ם (חמץ ומצה פ"ו ה"ב), והרא"ש (פסחים פ"ג סימן ז', ופ"י סימן א') והטור ושלחן ערוך (סימן תע"א ס"ב), וכתב הרמב"ם שהאוכל מצה בערב פסח מכין אותו מכת מרדות.

טעם האיסור

בטעם איסור אכילת מצה בערב פסח מצינו כמה ביאורים

א. הבה"ג (סימן י"א) והמאירי (פסחים י"ג ע"א) והרי"ף גיאת (פסחים צ"ז ע"א) והמחזור ויטרי (סימן י"ט) כתבו טעם האיסור, כדי שבלייל פסח תהיה אכילת המצה חביבה עליו.

ב. הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ו ה"ב) כתב, אסרו חכמים לאכול מצה בערב פסח כדי שתהיה אכילתה ניכרת לערב, דהיינו שיהיה ניכר לערב שאכילתה היא לשם מצוה.

ג. הרוקח (סימן ר"פ) כתב שאיסור אכילת מצה בערב פסח נלמד מהפסוק (שמות י"ב י"ח) "בערב תאכלו מצות", שמשמע דוקא בערב תאכלו מצות ולא קודם לכן. [ועיין בפרי חדש תע"א סק"ב שמוכיח דאף לרוקח הוא איסור מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא הוא].

האיסור דוקא במצה שיוצאים בה ידי חובה

שינוי במשנה בפסחים (צ"ט ע"ב) ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך, וביארו התוספות (שם ד"ה לא יאכל) והרא"ש (פ"י סימן א') שכל האיסור לאכול מצה בערב פסח, הוא דוקא במצה שיוצאים בה ידי חובה בליל הסדר, אבל מצה עשירה שאין יוצאים בה ידי חובה בליל הסדר, ומשום שאינה נקראת לחם עוני, מותר לאוכלה בערב פסח, אלא שנאסרה סמוך למנחה כדי שיכנס כשהוא תאב לאכול, וכן פסקו הטור ושלחן ערוך (תע"א ס"ב) שמותר לאכול מצה עשירה עד שעה עשירית.

מצה מבושלת

בבית דוד (סימן רמ"ז, וסימן רמ"ח) אסר לאכול בערב פסח מצה שנתבשלה, אולם אם המצה נתבשלה לפני ערב פסח, מותר. והביא ראיות לדבריו.

אולם ביוסף אומץ (סימן ע"ט) הביא בשם החק יעקב שמותר לאכול מצה מבושלת כי אין יוצאים בה ידי חובה בליל פסח, ודחה את ראיות הבית דוד.

וכן פסק בחזון עובדיה (הלכות ער"פ אות ה') שמותר לאכול מצה מבושלת בערב פסח, ומכ"ש אם נתבשלה מקודם ערב פסח, וכן מצה מפוררת שנתבשלה, או מצה מטוגנת מותר לאוכלה בערב פסח ועיין עוד בשו"ת יביע אומר (או"ח חלק ו' סימן ל"ט). ובשו"ת אור לציון (ח"ג פ"ג ס"ג) הוסיף, שגם אם היו הפירושים גדולים מכזית מותר.

אגרת ר' שמשון מאוסטרופולי

אגרת זו כתבה ר' שמשון מאוסטרופולי בכדי לבאר את דברי האר"י ז"ל בספר פלאות רבות, אודות שמות המלאכים בהם לקה פרעה והשמות הקדושים השייכים לענין זה.

ור' שמשון היה גאון וקדוש בנגלה ובנסתר, ונודע כמי שהיה לו מלאך מגיד שגילה לו סודות רבים, והוא נהרג על קידוש ה' בגזירות ת"ח ות"ט.

ובסוף האגרת מובאים דברים אודות גודל הסגולה של הלומד בה, "כל המעיין בסוד נפלא ונורא הזה על מכונו, אפילו פעם אחת בשנה וביותר בערבי פסחים, מובטח לו שהוא ניצול כל אותה השנה מכל מכשול ומיתה משונה ושום אונס, ואל ימשלו בו אויביו, וכל שונאיו יפלו תחתיו, ובכל אשר יפנה יצליח וישכיל, אמן סלה".

לפי הסדר הנזכר, אמנם בכף החיים (אות נ"ח) כתב כי גם לפי האר"י ז"ל אין הכוונה להניח על המצות ממש אלא בסמוך להם.

כיסוי הקערה במפה

וכתב מהרי"ל (מנהגים סדר ההגדה אות י') שיכרוך את המצות במפה, כדי לכסות חרפת הפת שמקדימים היין לפני הקידוש, וכשמתחיל לומר עבדים היינו יגלה אותם מעט.

ובסידור האר"י ז"ל כתב, להניח מפה יפה על הקערה ועליהם יניח המצות, וגם בין כל מצה ומצה יעשה הפסק במפה, כי כל אחת מצוה בפני עצמה ורומזת לכוונה מיוחדת, וגם ישים מפה עליהם.

טעם לג' מצות

מבואר ברש"י ורשב"ם (פסחים קט"ז ע"א) שנוהגים להניח בקערת ליל הסדר ג' מצות, וכן פסק בשו"ע (תע"ג, סעיף ד'), ונאמרו בזה כמה טעמים:

- א.** ברש"י ורשב"ם מבואר הטעם, שתי מצות לחם משנה כבכל שבת ויום טוב, ואחת כדי לבצוע אותה לשתיים ביחף, חציה לאכילת מצה שצריכה להיות פרוסה, כדרכו של עני, וחציה לאפיקומן.
- ב.** בספר המנהיג (סימן ס"ט) כתב, שזהו רמז לג' מיני חלות שנכנסים בהם לעבודה בבית המקדש, חלה, ריקק, ורבוכה, שכן את הפסח הראשון הקריבו הבכורות, ועבודה זו היתה להם עבודה ראשונה שנתחנכו בה.

ג. בדעת זקנים לבעלי התוספות, ובמעשה רוקח (סימן נ"ח) בשם רב שרירא גאון כתבו, רמז לשלוש הסאים קמח סולת ששרה אמנו אפתה לאורחים המלאכים, ואותו יום פסח היה, כמבואר בגמרא בריש פרק הפועלים ובמדרש (ב"ר מ"ח, י"ב).

ד. עוד כתבו בספר המנהיג, דעת זקנים ומעשה רוקח, שהוא זכר לג' הררי עולם, אברהם יצחק ויעקב.

ה. עוד כתב בספר המנהיג, ובמדרכי (סדר של פסח, רמז תרי"א), שהוא זכר לקרבן תודה שיש בו ג' משני לחמים שבאים מן המצה, שכן יציאת מצרים היא כיציאה מבית האסורים, והיוצא מבית האסורים מביא קרבן תודה.

וכתב הרא"ש (פרק י' סימן ל') שבאשכנז וצרפת נהגו לעשות את שלוש המצות מעישרון אחד זכר ללחמי תודה, שהיו אופים את שלשת מיני מצות של התודה מעישרון אחד.

- ו.** הפרי עץ חיים (ק"ח ע"ב) מבאר בשם האר"י ז"ל (והובא בכף החיים), שהם כנגד כהן, לוי, וישראל, וכהן הוא רומז לאהרן הכהן, לוי רומז למשה, וישראל רומז לישראל שנגאלו ממצרים.
- ז.** בשער הכוונות (פ"ג ע"א) והובא בכף החיים כתב, שהם כנגד ג' ספירות העליונות שהם חכמה בינה ודעת.
- ח.** בהגדת בית אברהם הביא טעם נוסף, שהם כנגד ג' מצות שאכלו ישראל, א. בציווי ה' וכמו שנאמר "על מצות ומרורים יאכלוהו", ב. כשיצאו ממצרים, שנאמר "ויאפו את המצות עוגות מצות כי לא חמץ", ג. בימי שעבודם במצרים, וכפי שאומרים בהגדה הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים.
- ט.** עוד כתב שם שהוא כנגד ג' כיתות שהפסח נשחט עליהם.

כיסוי המצות במפה לבנה

יש שמקפידים לכסות את המצות שבקערה במפה לבנה, זכר למן שנאמר בו (שמות ט"ז, ל"א) "והוא כזרע גד לבן" (אלהי רבה רע"א סקט"ז בשם צידה לדרך, וכן הוא בסידור הרש"ש).

מנין מצוות הלילה

ארבע מצוות (עיקריות)

ארבע מצוות מיוחדות ישנן בסדר ליל פסח, שתיים מדאורייתא ושתיים מדרבנן. מדאורייתא, אכילת מצה, שנאמר (שמות י"ב, ח') בראשון בארבעה עשר יום לחודש בערב תאכלו מצות. וסיפור יציאת מצרים, שנאמר (שמות י"ג, ח') והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים.

ומדרבנן, אכילת מרור [ובזמן הזה אינה מן התורה, משום שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו, ועכשיו שאין לנו פסח אף מצות מרור אינה מן התורה (גמ' בפסחים ק"כ ע"א ובמשנ"ב תע"ג, סקל"ג)]. ושתיים ארבע כוסות של יין. וסימנם של הד' מצוות הוא, דממה - ד' כוסות, מצה, מרור, הגדה, דהיינו סיפור יציאת מצרים.

י"ב מצוות

ובאבודרהם מנה י"ב מצוות בסדר ליל פסח, ורמז לזה מן התורה, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים (שמות י"ג, ח'), זה בגימטריה י"ב. ואלו הן, ארבע כוסות (ד' מצוות), חרוסת, כרפס, שתי נטילות ידים (ב' מצוות), המוציא, מצה, מרור, כורך.

ומלבד זאת הנהיגו חכמים מנהגים שונים זכר לשעבוד והחירות, לקרבן פסח ולקרבן חגיגה, ויש דברים שתיקנו כדי להתמיה את התינוקות שנשאלו על השינויים שבליה הזה. ובשם הגר"א מובא שיטתם ששים וארבע מצוות, ויש שהוסיפו עוד.

תפילה קודם ליל הסדר המובא בסידור היעב"ץ

רבנו של עולם, אתה יודע כי בשר אנחנו ולא בית אדם לנו, ואין אתנו יודע עד מה, לכן יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו,

שיעלה ויבוא ויראה וירצה לנחת רוח לפניך, כל המצוות הנעשים בליה הזה על ידינו, ולתקן כל אשר פגמנו בעולמות העליונים על ידי חטאינו ועוונותינו ופשעינו, ולתקן כל הניצוצות שנפלו תוך הקליפות, ולגרום שפע וברכה רבה בכל העולמות, ואל יעכב שום חטא ועוון והרהור רע את מעשה המצוות האלה.

ויהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצרך מחשבתינו זאת הפשוטה עם כוונת בניך ידידיך היודעים ומכוונים כל שמותיך הקדושים והנוראים וכל כוונות וזיווגי מדות העליונות הנעשים על ידי מצוות האלה. ויהי נעם ה' אלהינו עלינו, ומעשה ידינו כוננה עלינו, ומעשה ידינו כוננהו.

יש שנהגו לומר לשם יחוד לפני כל מצוה בליה זה. של"ה מסכת פסחים, יסוד ושורש העבודה שער ט' פרק י'. ויעוין בכף החיים (תע"ג, סק"ג) נוסח של לשם יחוד.

ברכת הבנים בליל הסדר

כתוב בפרקי דר' אליעזר (פרק ל"ג), הגיע ליל הפסח וקרא יצחק לעשיו בנו הגדול ואמר לו, בני, הלילה הזה כל העולם כולו אומרים בו הלל, ואוצרות טללים נפתחים בזה הלילה, עשה לי מטעמים עד שאני בעודי אברכך... אמרה רבקה ליעקב, בני, הלילה הזה אוצרות טללים נפתחים בו, העליונים אומרים שירה, הלילה הזה עתידים בניך להגאל מיד השעבוד, הלילה הזה עתידים לומר שירה, עשה מטעמים לאביך, עד שהוא בעודו יברכך.

כוונה בברכת שהחיינו של ליל הסדר על כל מצוות הלילה

בברכת שהחיינו שבקידוש ליל הסדר יכוין אף על אכילת המצות והמרור וד' כוסות ועל עצם יום טוב וסיפור יציאת מצרים ואכילת האפיקומן. כ"כ בכה"ח סימן תע"ג אות ו', ע"פ מהר"י מולכו בתשובות כתב יד, והאבודרהם (ברכת המצוות), והברכי יוסף (סימן תע"ג סק"א), וערוך לנר (מסכת סוכה מ"ו ע"א) וחזון עובדיה (פסח חלק ב' עמוד כ"ג ועמוד כ"ה), והאור לציון (חלק ג' פרק ט"ו סימן ז'). והיעב"ץ בסידורו בית יעקב (סדר קידוש ליל הסדר) כתב להזהיר, שלא לשכוח לכוין לצאת בברכת שהחיינו בכל מצוות הלילה, וכ"כ בשו"ת תשובה מאהבה (ח"ב בהגהות לסימן תע"ג), וכן מנהג הגרש"ז אויערבאך זצ"ל לומר לכל המסובים קודם הקידוש לכוין בברכת שהחיינו על כל מצוות הלילה [כך מובא בהגדה של פסח על פי פסקיו, הערה 381].

ובספר שלמי מועד (עמוד שע"ג) הובא, שבשיעור שנמסר ע"י הגרש"ז זצ"ל הסביר, שראוי ונכון להתבונן ולהבין את רוממות הלילה הזה, אין לילות כמו הלילה הזה, לילה כיום יאיר, ליל שימורים, הקב"ה מחכה ללילה הזה ואנחנו מחכים לו, ליל שימורים לדורות, אין שיעור וא"א לספור את המצוות שאנו מקיימים בליה הזה. מצוות דאורייתא יש להם קיצבה, אבל מצוות דרבנן רבים הם מאוד, וכשמברכים שהחיינו הננו נותנים תודה לה' שהגיענו לזמן הגדול הזה, צריכים לכוין שהחיינו על כל המצוות דאורייתא ודרבנן שאנחנו מקיימים בליה הזה, כי באמת כל מה שאנחנו עושים בליה הזה, כל תנועה, כל עריכת הסדר, אפילו אכילת הכרפס וטיבולו, ההסיבה, ד' כוסות, הכל מצוות מצוות, אין שיעור למצוות הלילה הגדול הזה, וצריכים לכוין על כל זה בברכת שהחיינו.

סימני הסדר קדש ורחץ

טעם שסידרו סימן

א. הואיל ומצוות הלילה הן מרובות, והן צריכות להעשות על הסדר, שלא יאחר את המוקדם ולא יקדים את המאוחר, ולכן תיקנו רבותינו סימנים הכוללים את סדר הלילה, כדי לדעת על פיהם לערוך הסדר כהלכתו, וככל משפטו וחוקתו (ספר האורה סוף הלכות פסח).

ב. לפי שכל דבר שבקדושה זקוק להכנה והזמנה, וכמו שנוהגים לומר קודם ברכת המזון, הב לן ונברך (ויגד משה על פי המגן אברהם בשם הזוהר ריש פרשת דברים).

מי חיברם

יש שהביאו שנמצא בכתב יד קדום משנת רי"ז שמחברם הוא שמואל מפלייא מבעלי התוספות שחי בתחילת האלף השישי. ויש שהקדימו זמנו בכמאתיים שנה ומייחסים אותו לרש"י, וכן הוא במחזור ויטרי (הלכות פסח סימן ס"ה).

אמירת סימני הסדר

כתב יסוד ושורש העבודה (שער תשיעי ריש פרק שישי), בעבודת ליל הסדר, יאמר בפה מלא היינו חמשה עשר תיבות קדש ורחץ וכו', כי נרמזו בהם סודות גדולים ונפלאים מאוד, היינו קודם קידוש יאמר "קדש", וקודם הרחיצה יאמר "ורחץ", וכן כל הסדר עד נרצה. וכ"כ החיד"א (פתח עינים אות א') והכף החיים (תע"ג, סקל"ב) בשם פרי עץ חיים שכתב סודות בזה.

השמטת ארבע כוסות מסימני הסדר

הטעם שהשמיטו מלהזכיר בסדר קדש ורחץ את הארבע כוסות: **א.** לפי שלא תיקנו חכמים ארבע כוסות אלא כדי לומר עליהם הלל והגדה, וכמבואר בתוס' בסוכה (ל"ח ע"א) ד"ה מי, ולכן יש לשתות ד' כוסות על הסדר, דהיינו כוס ראשונה לקידוש, שניה לקריאת ההגדה, שלישית לברכת המזון, ורביעית להלל, ונמצא שבארבעה דברים אלו הנוזכרים בסימנים נכללה גם מצוות ארבע כוסות.

ב. יש מבארים שבאמירת "קדש", נכללים כל הארבע כוסות, על פי דעת השו"ע שאין מברכים ברכת בורא פרי הגפן על כל כוס בפני עצמה, אלא על כוס ראשונה ושלישית, ואף הכוס השלישית נכללת בכוס הראשונה של הקידוש, אלא שצריך לברך עליה מפני היסח הדעת של הסעודה (הגדת חכמי ירושלים).

השמטת חרוסת מסימני הסדר

הטעם שהשמיטו מסימני הסדר את ענין החרושת, משום שאין בה מצוה בפני עצמה אלא רק בטיבול המרור בחרושת, ובהזכרת המרור כלל גם את הטיבול בחרושת.

זמן רבינו תם

כתב בחזון עובדיה (תחילת הלכות קדש) דאף דאנו חוששים לדעת רבינו תם במוצאי שבת, אין להחמיר בקידוש של ליל פסח להמתין כל כך, דהויא חומרא הבאה לידי קולא, שבנתיים ישנו התינוקות ולא יקיים מצות "והגדת לבנך", ועל כן מיד בצאת הכוכבים יש לקדש.

בעל הבית מקדש

נוהגים שבעל הבית מקדש בקול רם ומוציא את המסובים ידי חובה והם עונים אמן (שו"ע הרב, תע"ב, כ"ב), ומשום רוב עם הדרת מלך. וכן כתב החזון עובדיה (קדש הלכה כ"ז), והוסיף, שיש עדות שנהגו בליל פסח שכל בני הבית אומרים ברכת הקידוש עם המברך חוץ מפתחת הברכה וחתימתה, ואע"פ שיש להם על מה שיסמוכו, מ"מ עדיף שיהנה כנ"ל שישמעו מן המברך ויכוונו לצאת ידי חובה.

אולם אם המברך מגמגם בלשונו או שהוא בולע מילים ואינו מבטא יפה את נוסח הקידוש, או שאינו מכוין כראוי להוציא את בני הבית ידי חובתם, יאמרו כל הברכה עמו, וה"ה בכל שבת ויום טוב.

טעמים לשתיית ארבע כוסות של יין בליל הסדר

א. בירושלמי (פסחים פ"י, ה"א) ר' יוחנן בשם ר' בנייה אמר, כנגד ארבע לשונות של גאולה האמורות בגאולת מצרים (שמות ו', ו'-ז') "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים, והצילתי אתכם מעבודתם, וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים, ולקחתי אתכם לי לעם".

ב. ר' יהושע בן לוי (בירושלמי שם) אמר, כנגד ארבע פעמים כוס שנזכרו אצל פרעה בפרשת שר המשקים (בראשית מ', י"א-ג'), "וכוס פרעה ביד", "ואשחט אותם אל כוס פרעה", "ואתן את הכוס על כף פרעה", "ונתת כוס פרעה ביד", ומבאר האורחות חיים (ח"א סדר ליל פסח) שהקשר לחלום זה, משום שעל ידו באה גאולה ליוסף. והפני משה מבאר, שבחלומו של שר המשקים נתבשר יוסף על הגאולה, וכפי שדרשו חז"ל (חולין צ"ב ע"א) "הנה גפן לפני" - אלו ישראל, וכן הוא אומר "גפן ממצרים תסיע".

ג. ר' לוי (בירושלמי שם) אמר, כנגד ארבע מלכויות ששעבדו את ישראל, כשדים, מדי, יון, ואדום.

ובאגדת אליהו לר' אליהו הכהן בעל השבט מוסר, פרק ערבי פסחים, כתב שהטעם שלא הוזכר גם כנגד גלות מצרים, משום שכבר נגאלנו ממנה, וכנגד מלכות ישמעאל לא תיקנו, משום שאינה נמנית בכלל הארבע חיות שבחלום דניאל.

ובמושב זקנים לבעלי התוספות (שמות ו', ו') כתבו, שהאחרונה שהיא כנגד אדום, נאמר "ולקחתי", שהוא כאדם הלוקח בחזוקה לפי שהיא הגלות הקשה מכולם.

ד. עוד אמרו בירושלמי, שהם כנגד ארבע כוסות של פורענות שעתיד הקדש ברוך הוא להשקות את אומות העולם, וכנגדן עתיד הקב"ה להשקות את ישראל ארבע כוסות של ישועות ונחמות. וכמו שנאמר, "כי כה אמר ה' אלוהי ישראל אלי קח את כוס היין החימה הזאת מידי והשקית אותו את כל הגויים אשר אנוכי שולך אותך אליהם" (ירמיה כ"ה, ט"ו). "כוס זה בבל ביד ה'" (שם נ"א, י"ז), "כי כוס ביד ה'" (תהלים ע"ה, ט'), "ימטר על רשעים פחים אש וגפנית רוח זלעפות מנת כוסם" (שם י"א, ו'). וד' כוסות של ישועות ונחמות הם, ה' מנת חלקי וכוס" (תהלים ט"ז, ה'), "דשנת בשמן ראשי כוסי רויה" (שם כ"ג, ה'), "כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא" (שם קט"ז, י"ג), כוס "ישועות" נאמר, ולא כוס "ישועה", הרי כאן שתיים.

ה. במדרש שמו"ר (ו', כ"ו) דרשו, שהם כנגד ארבע גזירות שגזר פרעה על ישראל, "וימררו את חייהם", "אם בן הוא והמיתם אותו", "כל הבן הילוד היאורה תשליכהו", "תבן אין ניתן לעבדך ולבנים אומרים לנו עשו". וכנגד ד' גזירות אלו נאמרו ארבע לשונות של גאולה, ותיקנו כנגדן חכמים לשתות ד' כוסות בליל פסח.

ו. במדרש תלפיות, ומטה משה (תר"ז) ביארו, שהוא כנגד ארבע אותיות של שם הוי"ה.

ז. הגר"א מבאר, כנגד ארבעה שצריכים להודות, ואלו הם, ירדי הים, הולכי מדבריות, יוצא מבית האסורים, וחולה שנתרפא, וכל אלו הם היו ביוצאי מצרים, שירדו בים סוף, והלכו במדבר, וביציאת מצרים יצאו מבית האסורים, ובמתן תורה נתרפאו כל החולים, ועל ארבע דברים אלו אנו מודים על ידי שתיית ארבע כוסות.

ח. עוד מבאר הגר"א, כנגד ארבע עולמות, עולם הזה, ימות המשיח, תחיית המתים, ועולם הבא.

ט. המהר"ל (גבורות ה') מבאר, כנגד ארבע אמהות, וכן מצינו שנמשלו הנשים לגפן, שנאמר (תהלים קכ"ח, ג') "אשתך כגפן פוריה", ובזכות

- ב. כדי שיראו התינוקות וישאלו מפני מה אנו מצניעים את הפת ועדיין לא אכלנו (אורחות חיים).
- ג. כדי שלא יבואו לאוכלנה בסעודה בשוגג ולא יהיה לו מצה שמורה באחרונה, לכך חוצים ומצניעים אותה.
- ד. שבוה הוא דומה לעני שאין לו אלא פרסה, וכן הוא אומר כעת בהגדה הא לחמא עניא, על לחם פרוס כעני (אורחות חיים אות י"ב, וכל בו, והביאו בבית יוסף סימן תע"ג).
- ה. להורות שבני ישראל נשתהו במצרים מאתיים ועשר שנים, שהוא חצי מהזמן של ארבע מאות שנה שנגזר עליהם להיות בגלות (הגדת שמחת הרגל).
- ו. מאחר ומצה האמצעית היא כנגד לוי, על כן חוצים אותה, לרמוז שבט לוי נחלק לשני חלקים, כהנים ולויים.

בציעה ביד

כתב הפרי מגדים (תע"ג, א"א, סק"כ) ובכף החיים (תע"ג, ס"ק ק"כ), שיבצע ויחצה את המצה ביד ולא בסכין, שכן דרכו של עני לבצוע בידו, ועוד, כמו שנאמר במזבח, לא תניף עליו ברזל, כן על המצה שמברכים עליה על אכילת מצה לא יניף עליה ברזל.

בציעת המצה האמצעית דוקא

בטעם הדבר שבוצעים את המצה באמצעית דוקא, באמת דעת הרוקח (רפ"ג) והסמ"ג לבצוע את העליונה, משום שאין מעבירין על המצות.

אולם דעת הרא"ש ומרדכי וראב"ה והגה"מ בשם מהר"ם והב"ח שבוצע את האמצעית, ומשום דאדרבה את המצה הראשונה יש להשאיר שלמה לברכת המוציא, אבל לחצות את המצה זכר לחם עוני אינו מצוה כל כך, ולכן משאירים אותה לאמצעית, ומה שאין בוצעים את השלישית, משום שאין מעבירים על המצות, ונשארה המצה השלישית לכריכה. וכ"כ בכף החיים (תע"ג, ס"ק קי"ז) שכן הוא בשער הכוונות, עיי"ש.

ובהגדת שמחת הרגל (אות ג') כתב, חוצים מצה האמצעית דוקא, שהוא כנגד יצחק שבזכותו נגאלנו ובזכותו נגאל, וכמו שאמרו חז"ל שבזכות יצחק יצאנו ממצרים, שנתרצה לתת או ש' משמו "ישחק" (כמו שכתוב בתהלים ק"ה, ט' וברמיה ל"ג, כ"ו ובעמוס ז', ט"ו). ולקח תמורתה צד"י, ולכן ישבנו במצרים רד"ו שנים בלבד, כהפרש שיש בין אות ש' לאות צ', וזה רמות בתבנית "וארא", גימטריה "ישחק", שבזכותו נגאלנו.

ואמרו בשבת (פ"ט ע"ב) שלעתיד לבוא יאמר הקב"ה לאברהם וליעקב, בניך חטאו, ויאמרו, ימחו על קדושת שמך. ורק יצחק יצילנו ויאמר, רבוש"ע בני הם ולא בניך, בשעה שאמרו לפניך נעשה ונשמע קראת להם בני בכורי, ועכשיו בני ולא בניך, ויאמר, שאם אין הקב"ה מתרצה לסלוח לנו, הרי הוא מוכן להקריב נפשו עבורינו.

ולרמוז זאת, מחלקים את המצה האמצעית הרומזת ליצחק, וחציה צפון ומשומר, לרמוז כי זכות יצחק עומדת לנו ותשחק ליום אחרון, שהוא יעמוד מלאך מליץ טוב בעדינו להפיץ ולהדיח חטאותינו.

בציעה בצורת אות ד' ואות ו'

יש נוהגים לבצוע המצה בצורת אות ד' ואות ו', והחלק הגדול בצורת אות ו' שומר לאפיקומן, והחלק הקטן בצורת אות ד' מניח בין ב' המצות השלימות, וכ"כ הבן איש חי.

אולם החיד"א (ברכ"י תע"ה סק"ז) וכף החיים (תע"ג, ס"ק קי"ח) כתבו, שרק יצייר ככוונת הלב את צורת האותיות, ושכן הוא מפורש בשער הכוונות.

הנחת מצה על השכם

יש נוהגים להניח את המצה על השכם צרורה בתוך מפה, לאחר בציעת המפה, והולכים עמה ארבע אמות ואומרים "זכר לאבותינו שיצאו ממצרים ומשארותם צרורות בשמלותם על שכמם" (סידור היעב"ץ, ומגן אברהם תע"ג סק"ב, וחק יעקב אות ל"א, וש"ע הרב אות ל"ה, וחק יוסף אות כ"ז, והביאם בכף החיים ס"ק קכ"ג).

ויש נוהגים לקחת מקל ביד ומנעל ברגל, ולומר, "וככה תאכלו אותנו, מתניכם חגורים, נעליכם ברגליכם, ומקלכם בידיכם, ואכלתם אותנו בחפזון פסח הוא לה" (פסח מעובין סימן שט"ו).

ויש נוהגים לכרוך אותו במפה ולקושרו בכתף התינוק, ואח"כ אומרים, הא לחמא עניא וכו', ואח"כ הולך התינוק ודופק על הדלת, ואומרים לו מי אתה, ואומר ישראל, ומאין באת, ואומר ממצרים, ולאן אתה הולך, ואומר לירושלים, ומה אתה נושא, ואומר מצה, ואח"כ בא לפני המסובים ואומר מה נשתנה, ואומר עבדים וכו', ונשאר קשור בכתפו עד שמגיעין לאכילת אפיקומן, ואם ישן התינוק קודם לאפיקומן, לוקחים אותו בעודו כרוך במפה, ומניחים אותו בין הכר לכסת עד שמגיעין לאכילת אפיקומן (כף החיים שם, שכן מנהגם).

ויש נוהגים לכורכה במפה ולהניחה בין הכר לכסת, וכשרוצה לנעול יוציאנה כשהיא במפה וישלשל לאחוריו וילך כמו ד' אמות, ויאמר כך היו אבותינו הולכים משארותם צרורות בשמלותם (תשובת מהרש"ל אות פ"ח).

ויש שרק נותנים תחת המפה עד האפיקומן, ולא נוהגים בכל זה, וכל אחד יעשה כמנהגו, שאין זה דין אלא מנהג (כף החיים).

טעם הטמנת האפיקומן

כתב בסדר רב עמרם גאון, שיניח את האפיקומן על השלחן, וכ"כ ראב"ה (סימן תקכ"ה) שיניחנו בסוף השלחן, ובמאירי כתב שיצניענו תחת מפה, וכ"כ הטור וש"ע שיתננה לאחד המסובין לשומרה לאפיקומן. וטעם הדבר, זה ל"משארותם צרורות בשמלותם" (טור, מהרי"ל), ועוד, כדי לרמוז ל"ושמרתם את המצות", וע"כ מטמינים אותם לשומרם (מקראי קודש).

חטיפת האפיקומן

בגמרא בפסחים (ק"ט ע"א) אמרו, חוטפין מצה בלילי פסחים בשביל שלא ישנו התינוקות.

ועל פי זה נהגו בחלק מקהילות האשכנזים לחטוף את מצת האפיקומן ואינם משיבים אותה אלא בפדיון, בעד שכר שיבקשו בתמורה (חק יעקב תע"ב, ב'). וטעם הדבר, כדי שיתעוררו התינוקות ולא ישנו (חק יעקב).

ועוד, שעל ידי זה יזכירו להם התינוקות לאכול האפיקומן בסוף הסדר, ולא ישכחוהו, ומעשה שאירע בביתו של גדול אחד ששכחו לאכול את האפיקומן, וכשעמדו לברך ברכת המזון נזכר הקטן שעדיין לא פדו ממנו את האפיקומן, וכך נזכרו קודם ברכת המזון לאוכלו (אוצר הפסח).

ועוד מובא בשם החתם סופר, משום שמצות הסדר נתקנו שנוכרו הנסים שנעשו ביצי"מ, והיה נס שלא חרץ כלב לשונו כשנכנסו לבתי המצרים ורוקנו אותם מכל וכל, והכלב חרץ לשונו ולא נבח על הגניבה, וע"כ אנו עושים זכר לזה במה שגונבים את האפיקומן [וק"ק שהרי השאילו מהמצריים ולא בדרך גניבה].

ובעדות המזרח לא נהגו במנהג זה, וכן הוא באורחות חיים (תע"ג, אות י"ט) וכתב, שהוא מנהג בדוי והבל, ובנכרים נשמע שיהודים מלמדים את בנייהם לגנוב זכר לוינצלו את מצרים, ועל כן המונע מנהג זה - משובח.

ובספר הליכות שלמה (פסח פ"ט אורחות הלכה הערה 210) כתוב, שהגאון ר' שלמה זלמן אויערבאך לא הניח לנהוג כן בביתו, כיון שנשתרש על כך פני הבריות לשון "גניבה", ואיך נרגיל את התינוקות לגניבה לקבל שכר על כך, והוספי שאלו שכן נוהגים, שיקראו לזה "חטיפה", ולא "גניבה".

ביאור מה שאמרו בגמרא חוטפין מצות בלילי פסחים

א. רש"י רשב"ם והערוך (ערך חטף) פירשו, שמגביהים את הקערה כדי שהתינוקות ישאלו.

ב. עוד פירשו רש"י רשב"ם והראב"ד (בהשגות הלכות חמץ ומצה פ"ז, ה"ג) ראב"ן וראב"ה (סימן תקכ"ה) ר"י מלוניל ומאירי, שחוטפים מצות, היינו שממחרים לאכול כדי שלא ישנו התינוקות [וכן משמע בטור ושלחן ערוך (תע"ב, א') שכתבו, שמצוה למחר ולאכול בשביל התינוקות שלא ישנו].

ג. הרשב"ם והר"ן פירשו, שמסלקים את הלחם (-מצה) מיד התינוקות, שדרך התינוק שהוא שבע ממאכלו ומתוך ריבוי האכילה הוא ישן, ולכן מסלקים מהם את הלחם לפני שאכלו כדי שבעו, ועל ידי זה יראו את השינויים שעושים וישאלו. וכתב הרשב"ם להוכיח כן מלשון התוספתא (פ"י, ה"ו) "רבי אליעזר אומר חוטפין מצה לתינוק כדי שלא ישן", והיינו שגוזלים מהתינוק את המצה שלו כדי שלא ישן. וכתב הריטב"א, שהרבה פירושים נאמרו בזה, ופירוש זה הוא הנכון.

ד. בספר המכתם, ר"י מלוניל, והרמב"ם (חמץ ומצה (פ"ז, ה"ג) פירשו, שחוטפים מצה זה מיד זה, כדי שיראו הבנים וישאלו, וכן מבואר במאירי, שחוטפין מצה היינו דרך המייה וחטיפה זה מזה כדי שישתעשעו התינוקות בכך ולא יבואו לידי שינה, ויתעוררו למה שרואים וישאלו.

סיפור יציאת מצרים אם נמנה במניין המצות

הרמב"ם וכל מוני המצות מנו את סיפור יציאת מצרים הנוהגת בליל פסח בלבד, ולא מנו את זכירת יציאת מצרים הנוהגת בכל השנה. וטעם הדבר:

א. מצות הזכירה שבכל יום אפשר לקיימה גם בלב, אבל מצות הסיפור בליל פסח צריך לקיימה בפה דוקא, ולכן לא מנו מצות הזכירה שבכל השנה, לפי שאין מונים מצות שלבל (פרי מגדים, פתיחה כוללת הלכות קריאת שמע, חתם סופר או"ח סימן ט"ו).

ב. עיקר המצה מהתורה היא לספר ביציאת מצרים בליל פסח דוקא, שכן היא נאמרה בלשון ציווי "זכור את היום הזה", משא"כ זכירת יציאת מצרים שבכל השנה, שלמדים מהכתוב "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך", וכתוב זה לא נאמר בלשון ציווי, רק "למען תזכור", ואינו אלא מצוה בעלמא וכתנית טעם למצות הפסח והמצה הכתובים למעלה, שעל ידי זה תזכור את יום צאתך מארץ מצרים (צל"ח ברכות י"ב ע"ב).

ז. מצות הזכירה בכל השנה אינה מן התורה אלא מדרבנן, ויסוד תקנת חכמים הוא, לפי שראו שציוותה התורה מצוות רבות זכר ליציאת מצרים, כגון פסח, מצה, ותפילין, וכמו שנאמר "למען תזכור את יום

צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך", שעל ידי מצוות אלו נזכרו כל הימים את יציאת מצרים, ולכן כדי לחזק את רצון התורה, ציוו חכמים לומר בפה כל יום את יציאת מצרים, וכיון שיסוד התקנה הוא רצון התורה, החמירו בזה כמו במצוה דאורייתא (אור שמח הלכות קריאת שמע).

ויש מן הראשונים שלא מנו את מצות סיפור יציאת מצרים במנין תרי"ג מצוות (בה"ג, יראים, רס"ג). והטעם, לפי שאין חיוב בסיפור יציאת מצרים אלא רק אם הבן שואל, וכמו שנאמר "והיה כי ישאלך בנך", אבל אם הבן אינו שואל, אין מצוה לספר אלא רק לקיים את מצוות הלילה, כגון מצה ומרור, ועל ידי זה יזכור יציאת מצרים.

סיפור בפה

אף על פי שמצות זכירת יציאת מצרים שבכל השנה כולה מתקיימת בזכירה בלב בלבד, מ"מ בליל פסח מקיים המצוה רק על ידי דיבור בפה, וכמו שנאמר "והגדת לבנך", ואין הגדה אלא בפה (שו"ת בשמים ראש סימן רע"ג, ופרי מגדים פתיחה כוללת לקריאת שמע אות ד', ארצות החיים סימן י"א).

אין מברכים על מצות סיפור יציאת מצרים

המאירי כתב (ברכות סוף פרק א') שיש שהיו מברכים על ההגדה לפנייה. אולם דעת כל הראשונים, וכן ההלכה שאין מברכים. ונתבאר בזה כמה טעמים:

א. לפי שיוצאים ידי חובת הברכה בברכות קריאת שמע של ערבית שאומרים בהם "אמת ואמונה", וחותרים בברכת "גאל ישראל" (מאירי בברכות י"ב ע"ב ושבלי הלקט סימן רי"ח בשם אחיו ר' בנימין).

ב. יוצאים ידי חובה במה שאומרים בקידוש "זכר ליציאת מצרים" (רבינו ירוחם תולדות אדם וחווה נתיב ה' ח"ד בשם רבינו פרץ, ואבודרהם בשם הר"ף, פרי מגדים סימן תע"ג).

ובהגדת מעשה נסים לבעל החו"ד דחה תירוץ זה, שאין יוצאים יד"ח בקידוש "בסיפור" יציאת מצרים אלא רק "בזכירה".

ג. ברכת אשר גאלנו שמברכים בסוף אמירת ההגדה היא ברכה על מצות סיפור יציאת מצרים, וקבועה בסוף, שאם היה מברכה בהתחלה לא היה יכול להתחיל מהשעבוד אחר שהזכיר ענין הגאולה (שבלי הלקט שם בשם אחיו ר' בנימין).

ד. מצות סיפור יציאת מצרים אין לה שיעור ידוע, שאף בדיבור אחד יוצא ידי חובה, אלא שכל המרבה הרי זה משובח, לכך אין מברכים על מצוה זו, שכן ברגע שהזכיר בשעת הברכה המצוה, כבר יצא ידי חובה, והרי כל הברכות צריך לברך עליהם ולהיות עובר לעשייתן (אבודרהם, רשב"א, אורחות חיים סימן י"ח).

ומהר"ל בגבורות ה' דחה תירוץ זה, דמה בכך שיוצא בדיבור אחד, ולמה בשביל זה אין צריך לברך. וכן המעשה נסים (שם) דחה שאין יוצאים בפסח יד"ח המצוה בדיבור אחד, אלא ב"סיפור" דווקא.

ה. עיקר המצוה בליל פסח הוא אכילת פסח ומצה ולא ההגדה עצמה, רק שאם הבן שואל משיבים לו (שו"ת הרא"ש כלל כ"ד סימן ב').

ו. עיקר סיפור יציאת מצרים הוא בלב, שצריך להבין מה שמספר, ועל מצוה שלבל אין מברכים (מהר"ל גבורות ה' פרק ס"ב).

ז. גם ללא הציווי המיוחד לספר, היינו בעצמינו צריכים לספר, שהרי אמרו חז"ל (פסחים קט"ז ע"א) עבד דמפיק ליה מריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא בעי לאודווי ולשבוחי, ולכן אין שייך לברך ולומר "וציונו", על מצוה שהיינו מקיימים אף ללא ציווי (שפת אמת, כרך ג' פסח תר"מ, ורבינו בחיי סוף פרשת שלח לך).

ח. בגמרא (י"ב ע"ב) אמרו, שלעתיד לבוא יהיה שעבוד מלכויות עיקר ויציאת מצרים טפל, ויקויים בנו מקרא שכתוב (ירמיה ט"ז, י"ד) "הנה ימים באים נאום ה' ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים", הרי שאילו זכינו לא היינו מספרים ביציאת מצרים, כי אם ביציאה משעבוד מלכויות, ומכיון שמפני חטאינו נבצר מאיתנו לברך על סיפור היציאה משעבוד מלכויות, ועדיין אנו מספרים ביציאת מצרים, לכן אין לברך על מצוה זו (חסד לאברהם מהדו"ת נ"ד).

ט. מאחר ואין מצוה לספר ביציאת מצרים אלא כשמצה ומרור מונחים לפניו, על כן תקנו ברכה על העיקר שהוא מצה ומרור, ולא על הטפל שהוא סיפור יציאת מצרים (חסד לאברהם שם).

י. לפי שההגדה כולה היא קילוסים ותשבחות (שו"ת בשמים ראש סימן קצ"ו).

אין הסיפור נמנה עם דברים שאין להם שיעור

המשנה בפאה (א', א') מונה את המצוות שאין להן שיעור, ואינה מונה את מצות סיפור יציאת מצרים, שאין לה שיעור, והרי אמרו על מצוה זו "כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח".

א. משום, שאע"פ שאין לה שיעור למעלה, מ"מ יש לה שיעור למטה, שהרי כל שלא אמר שלשה דברים פסח מצה ומרור, לא יצא ידי חובתו, ומכיון שיש לה שיעור למטה מדאורייתא, לא מנתה המשנה מצוה זו (משנה ראשונה פאה שם).

ב. לפי שהיא נכלל במצות תלמוד תורה המוזכרת במשנה (רבבות אפרים ח"ב סימן קכ"ט אות כ"ג).

ג. מן התורה יש לה שיעור, שמן התורה יצא יד"ח בעצם הסיפור קודם שהרבה בו, וחכמים הם שאמרו כל המרבה לספר הרי זה משובח (סדר הערוך פרק ס"ג).

והגאון ר' חיים פלאג'י בחיים לראש (מגיד אות י') נתן טעם למנהג זה, כי הקערה וכל מה שבתוכה ירמוז לעשר ספירות, וכשיחזיר הקערה על ראשי המסובין ישפיע שפע קדושה וברכה מעשר הספירות לראשי המסובים, ונתן סמך לדבריו מדברי הזוהר, שעשרת הספירות משפיעים שפע ברכה.

הא לחמא עניא

טעם אמירת הא לחמא עניא בתחילת ההגדה

א. כדי להסביר מדוע פורסים את המצה ומטמינים אותה, לפי שאבותינו אכלו לחם עוני, כדרכו של עני בפרוסה שאוכל חציה וטומן חציה, כדי לאוכלה אחר כך (כל בו סימן נ"א, ואורחות חיים ח"א פירוש ההגדה אות ל"ח).

ב. אומרים הא לחמא עניא קודם אמירת מה נשתנה, כדי להודיע בלילה זה שנאכל רק מצה שאכלו אבותינו במצרים ולא חמץ, ועל ידי כך יתעורר הלב לשאול מה נשתנה (מחזור ויט"ר, רשב"ץ ביבין שמועה מ"ט, ג', וראב"ן).

ג. נרמז בזה שצריך לומר את ההגדה על המצה שתהיה מונחת לפניו, וכפי שדרשו חז"ל, לחם עוני - שעונים עליו דברים הרבה (מהר"ל בגבורות ה').

ד. כיון שמזמן עניים לבוא על שלחנו, וכדי שלא יתיישבו, מכריז ואומר, שאוכלים אנו את אותו הלחם שאכלו אבותינו במצרים, ובלילה הזה כולנו שוים (אברבנאל).

הטעם שנוהגים בפסח להזמין עניים יותר מבשאר הרגלים

א. יש מפרשים, שהכרזת הא לחמא עניא, אינה לעניים, אלא לבני ביתו, ומפני שיש להנמנע מאכילת מצה בערב פסח, כדי שיאכל בלילה לתיאבון, לכך מכריז, שכל מי שהרעיק את עצמו בערב פסח יבוא ויאכל עכשיו לתיאבון (רש"י בהגדה של פסח, ובמחזור ויט"ר, ריטב"א, רבינו אפרים, ואורחות חיים, אבודרהם בשם יש מפרשים).

ב. על פי מה שכתוב במדרש איכה רבה (א', כ"ח) שלא גלו ישראל לבבל עד שאכלו חמץ בפסח, על כן אנו מכריזים כל דכפין ייתי ויכול, להודיע לכל שכעת אנו נזהרים ונשמרים מחטא זה, וכל הרעב יבוא ויאכל מצה, ועל ידי כך נגאל לשנה הבאה (שבלי הלקט בשם אחיז ר' בנימין).

ג. כיון שבביל פסח ישנה הוצאה גדולה ואין ביד העניים לקנות די סיפוקם, על כן נהגו לומר "כל דכפין ייתי ויכול", שכל רעב שאין לו מה לאכול יבוא ויאכל עמנו (אבודרהם, ר"ד, רוקח).

ד. להראות דרך חירות, שאבותינו במצרים רעבו ללחם, אולם כעת יש לנו לחם לשבעה, ואף להשביע אחרים הרעבים שיבואו ויאכלו על שלחנינו (רשב"ץ).

ה. על פי דברי הזוהר (זו"ח י"ד ע"א) שבפסח נידונים על התבואה, היינו שנידונים אם נתנו מהתבואה שנתן להם הקב"ה בשנה שעברה לעניים, ולכן אנו מזמינים לשלחנינו את העניים והנצרכים, ועל ידי זה נזכה לשנה הבאה לבוא לארץ ישראל ששם הוא עיקר השפע לישראל (זכירה לחיים לגר"ח פלאג'י פסקא א').

ו. מחייבים אנו ברגל הזה יותר משאר הזמנים, לשמח נפש עגומים ולהראות חובתנו לפני המקום ברוך הוא, במדה שמדד לנו, שכולנו היינו עניים במצרים, והוא יתברך שלה אותנו מן העניות והדלות, והעלנו מבירא עמיקתא לאיגרא רמא, והעשירנו ברכוש גדול, ולכן אף אנו צריכים לשלם במקצת את גמולו יתברך, לקרוא לעניים דרוו שיבואו ויסעדו על שלחנינו (הגדה שבת פסח).

ז. על דרך שאמרו חז"ל (ר"ה י"א ע"א) בניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל, ודרשו חז"ל בסנהדרין (צ"ח ע"א) "אין ירושלים נפדית אלא בצדקה" (ישעיהו א', כ"ז), וכן דרשו חז"ל (ב"ב י' ע"א) גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה, שנאמר (ישעיהו נ"ו א') "כה אמר ה'... עשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא", ואף אנו מתפללים שעל ידי מצוות הצדקה נגרום לקרב את הגאולה, מדה כנגד מדה, וכשם שמזמינים אנו את העניים לסעוד על שלחנינו כבני חורין, כך יתחסד עמנו הקב"ה למהר ולהחיש את הגאולה.

הא לחמא עניא - בלשון ארמית

כמה טעמים נאמרו בדבר:

א. את נוסח הא לחמא עניא תיקנו חכמי בבל, ולפי ששפתם היתה ארמית תיקנוה בלשון זו, כדי שיבינו התינוקות וישאלו מה נשתנה (מחזור ויט"ר, ראב"ה סימן תקכ"ה, רשב"ץ ביבין שמועה, ריטב"א, שבלי הלקט סימן ר"ח בשם אחיז, ואבודרהם).

ב. במדרש (איכה רבה א', כ"ח) מובא, לא גלו ישראל עד שאכלו חמץ בפסח, שנאמר "גלתה יהודה מעוני" - על ידי שחטאו באכילת לחם עוני, ועל כן באמירת הא לחמא עניא, רומזים אנו לחטאם של אבותינו באוכלם חמץ בפסח שגרם לגלות ישראל, ואומרים אותו בלשון ארמית, שהיתה מובנת לבני בבל, כדי שיישימו על לב את הדברים על לבם, ויתנו לב לתקן את עוונותיהם (שבלי הלקט).

ג. משום שאנו מבקשים מלפני המקום שישחרר אותנו מעבדות לחירות לימות המשיח, ולכן אומרים "לשנה הבאה וכו'" בלשון הקודש, שהרי מלאכי השרת מבינים לשון הקודש, ויבקשו עלינו רחמים גם הם שניגאל גאולת עולמים (שבלי הלקט).

ובלקט ישר הביא מבעל תרומת הדשן, וכ"כ בערוך השלחן (תע"ג, כ') שהמנהג הוא, שבעל הבית אומר בקול והשומעים אומרים עמו בלחש, והוסיף הערוה"ש, עכשיו שנתרבו הדפוסים ונדפסה ההגדה בלשון לע"ז, כל הנשים והתינוקות שלנו קוראים בעצמם, כי הם יודעות בעצמן לקרות ולהבין ענין יציאת מצרים.

העולה מהאמור, שיש שנוהגים שבעל הבית קורא בקול וכולם קוראים עמו בלחש, ויש נוהגים שכולם קוראים בקול, ויש שבעל הבית קורא בקול וכולם שומעים מפיו מדין שומע כעונה, אלא שצריך להזהירם שיכוונו לצאת ולהוציא ידי חובה כדן, שלולי זה לא יצאו ידי חובה, וכל אחד יעשה כמנהגו. ומכל מקום אין יוצאים ידי חובה בהרהור בלבד, דהרהור לאו כדיבור דמי.

וכן הוא לענין מצוות "והגדת לבנך", כשמסובים כמה משפחות יחדיו, וראש המשפחה - הסבא עורך את הסדר ומספר בסיפור יציאת מצרים, שהאב (בנו של הסבא) יוצא יד"ח והגדת לבנך לבנו - הנכד, על ידי שומע כעונה ממה שמספר אביו - הסבא (חזון עובדיה, מגיד הלכה ג').

ומ"מ לכתחילה ישתדל לספר לבנו קצת מסיפור יציאת מצרים, ומשום מצוה בו יותר מבשלוחו.

כוונה באמירת ההגדה

ישנה מחלוקת בפוסקים אם מצוות צריכות כוונה או אין צריכות כוונה, ונפסק בשלחן ערוך (סימן ס' סעיף ד') שמצוות צריכות כוונה, ועל כן יש לכוין בקריאת ההגדה וסיפורי יציאת מצרים, לשם מצוות והגדת לבנך ולספר ביציאת מצרים.

וי"א דאף לדעת הסוברים שאין מצוות צריכות כוונה, יש לכוון קודם ההגדה לקיים מצוות עשה שבתוכה לספר ביציאת מצרים (סידור היעב"ץ, חיי אדם כלל ק"ל סעיף י"ט אות ג'). ומבאר המהר"ל (גבורות ה' פרק 10), משום שזו מצוה שעיקרה לקבוע את האמונה בלב האדם, והכל מודים בזה שצריכה כוונה, כמו פסוק ראשון של קריאת שמע.

בבהילו יצאנו ממצרים

יש נוהגים לומר בפתחת ההגדה, קודם הא לחמא עניא, "בבהילו יצאנו ממצרים" הא לחמא עניא וכו'. והטעם, לפי שהבן רואה שנחפזים לעשות את הסדר בשביל התינוקות שלא ישנו (וכמבואר בשלחן ערוך תע"ב סעיף א'), לכן הוא מקשה, הרי אין זו דרך חירות כשאוכלים בחיפזון, ומשיבים לו, משום שכך היתה גאולתנו "בבהילו" - פירוש בחיפזון, ואילו התמהמהנו לא היינו נגאלים.

ועוד, שהמצה באה לזכר ב' דברים, זכר ללחם עוני והעבדות במצרים, וזכר לגאולה ממצרים שלא הספיק בציקם להחמיץ, ולכן אומרים בתחילה ההגדה את ב' הטעמים, א. בבהילו יצאנו ממצרים, על שם שלא הספיק בצקם להחמיץ. ב. הא לחמא עניא, זכר לעבדות והלחם עוני שהיה להם במצרים.

הגבתה הקערה

מבואר בטור ובשלחן ערוך (תע"ג סעיף ו') שנוהגים להגביה הקערה בעת אמירת הא לחמא עניא, עד מה נשתנה. ונאמרו בזה כמה טעמים: **א.** כדי שיתעורר התינוק לשאול (ראב"ה סימן תקכ"ה, ושו"ת מהרש"ל סימן פ"ח, ושבלי הלקט סימן ר"ח).

ב. כדי שיראו המסובים את המצות שבקערה ויחבבו את המצוה (לקט יושר).

ג. הגבתה הקערה יש בה משום דרך שמחה, וכמו שמגביהים את הכוס באמירת "לפיקך" (ראב"ה ושו"ת מהר"ל שם).

ד. כדי להראות שאומרים את ההגדה על המצה שבקערה, וכמו שאמרו בפסחים (קט"ו ע"ב) לחם עוני - שעונים עליו דברים הרבה (מהר"ל בגבורות ה' פרק נ"א).

סיבוב הקערה על ראשי המסובין

בספר סדר היום לר' משה בן מכיר (סדר הקערה של ליל הסדר) כתב, כשאומר הא לחמא עניא יתן הקערה על ראשו ויעמוד ורגליו כמי שרוצה ללכת כדי שישאלו, ואחרי שיגמור אותה ברייתא - הא לחמא עניא וכו', יחזיר הקערה על ראשי המסובין.

וכתב עוד, שדברים אלה נראים דברי נביאות ולא ראה שנוהגים כן, אלא מפני שכתוב שהוא ענין מקובל כתב מנהג זה, והעושה כן לא הפסיד כיון שכונתו לשמים.

ומנהג זה ציין גם רבי בנימין מטודלה (מסעי ישראל עמוד 126) שנהגו יהודי צפון אפריקה, ובפרט בתוניס לעשותו, וגבר שלא סיבבו הקערה מעל ראשו, האמין כי לא יצליח בימיו.

וכן העיד החיד"א בספר מסעותיו (מעגל טוב השלם), כי כן נהגו בתוניס להעביר על ראש המסובים ג' פעמים. וכ"כ בספר חוקת הפסח, ושעושים כן כדי לעורר את התינוקות לשאול.

ובספר כתר שם טוב (ח"ג עמוד 129 בהערה) לרבי שם טוב גאגין הביא מנהג זה, וכתב, שבעת הסיבוב אומר המסבב ג' פעמים "היום אנחנו עבדים, לשנה הבאה בירושלים בני חורין". ושאל לרבי מרוקו טעם מנהג זה, ואמרו כי מאמינים הם שסיבוב הקערה תגן עליהם מכל פגע וצרה, וטומום של ברכה יחול עליהם, וכתב, שנראה לו טעם מנהג זה, כדי לעורר את התינוקות שישאלו ויזכר לספר להם הנסים והנפלאות שנעשו במצרים.

הגדה

מהי הגדה

סדר סיפור יציאת מצרים נקרא "הגדה" (רמב"ם חמץ ומצה פ"ז, ה"ה). והטעם:

- א.** מפני שמגיד ומספר העניינים שהיו ביציאת מצרים (סדר היום).
- ב.** כלשון הכתוב "והגדת לבנך" (אבודרהם).
- ג.** הגדה הוא לשון הודאה ושבח להקב"ה על שהוציאנו ממצרים, כמו שמתרגם הירושלמי את הכתוב בפרשת ביכורים (דברים כ"ו, ג') "הגדתי היום לה' אלוהיך" - שבחית יומא דנן (אבודרהם).
- ד.** על פי תרגום אונקלוס בפסוק והגדת לבנך - ותחוי לבנך, דהיינו תראה לבנך, כלומר שעל ידי מעשי האב ופעולותיו, ואפילו בלא אומר ודברים, אלא על ידי הדוגמא אישית וכל מה שרואה הבן בסימני הסדר, על ידי זה משתרשים אצלו בלבו כל הדורות (אבני נזר).

מי תיקן את ההגדה

כבר במשנה בפסחים (קט"ו ע"ב - קט"ז ע"ב) מוזכר אמירת מה נשתנה וכו', ושמתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש מארמי אובד אבי וכל הפרשה כולה, ובגמרא שם, רב אמר, מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו וכו', ושמואל אמר, עבדים היינו וכו'. ועוד במשנה שם, מובא נוסח של בכל דור ודור, וברכת לפיכך.

ורואים עוד בגמרא בפסחים (קט"ו ע"ב - קט"ז ע"ב) שהיה בימי האמוראים הגדה, וכמו שנאמר, אין עוקרין את השלחן אלא לפני מי שאומר את ההגדה, וכן סומא פטור מלומר הגדה. ובראב"ה מבואר שתיקנוה בבבל, ובשבלי הלקט מבואר שתיקנוה בארץ ישראל.

ולפי המבואר נראה שהיה עיקר ההגדה כבר בימי התנאים והאמוראים, והוסיפו עליהם וסידרום בתקופה יותר מאוחרת לסדר הגדה שיש לנו, וכבר בזמן הראשונים היו הגדות מסודרות וכפי שרואים בספרי הראשונים, ואף הרמב"ם כתב נוסח הגדה.

ובשם ר' בונם מפרשיסחא זצ"ל אומרים, שמשלשון ההגדה ובפרט הלשון "ברוך המקום ברוך הוא" הנאמר בהגדה, משמע שאלהו הנביא היה בעל מסדר ההגדה של פסח, וכמבואר לשון זו של ברוך המקום ברוך הוא כמה פעמים בתנא דבי אליהו.

טעם שתיקנו לומר הגדה

לפי שחייבים בלילה זה לספר ביציאת מצרים, ואין כל העם יודעים לספר, ואף אלו היודעים לספר לפעמים עלולים להתרשל במצוה זו, בפרט אם ירבו באכילה ושתיה ותחטפם שינה, ולכן תיקנו אלה הדברים בקיצור כדי שיוכרו כולם לספר ביציאת מצרים (סדר היום - בסדר ההגדה).

דרך שאלה ותשובה

ההגדה נאמרת דרך שאלה ותשובה, וכפי שאמרו בגמרא (קט"ז ע"א) חכם בנו שואלו, ואם אינו חכם אשתו שואלתו, ואם לאו הוא שואל את עצמו, ואפילו שני תלמידי חכמים היודעים בהלכות הפסח שואלים זה לזה. וטעם הדבר, לפי שכך הדברים נקבעים בנפש האדם, כשהוא מבקש למצוא טעם לדבר שנתקשה בו.

אמירת ההגדה קודם הסעודה

אומרים את ההגדה קודם הסעודה, ונאמרו בזה כמה טעמים:

- א.** שאם יאכלו לפני ההגדה, לא יהיו מצה ומרור מונחים לפניו, וצריך לומר את ההגדה רק בשעה שמצה ומרור מונחים לפניו, וכמו שכתוב במכילתא (בא, י"ז) (שו"ע הרב תפ"ג, ב' וביאור הגר"א שם).
- ב.** אם יאכל וישתה קודם ההגדה, יש לחשוש שתחטפנו שינה ולא יקיים את מצוות סיפור יציאת מצרים (סדר היום - תחילת ההגדה).

לומר ההגדה בקול רם

יש לומר את ההגדה בקול רם, ומשום שיש בזה רמז לגאולת מצרים שהיתה בקול, וכדכתיב (דברים כ"ו, ז') "וישמע ה' את קולינו" (כך החיים תע"ג ס"ק קכ"ז).

ועוד, דאיתא בגמרא (בפסחים ל"ו ע"א), לחם עוני, שעונים עליו דברים הרבה, ודקדקו לומר "עונים", ולא "אומרים", שכן "עונים" משמע בקול רם כמבואר בחז"ל (סוטה ל"ב ע"ב) לגבי ביכורים (דברים כ"ו, ה') "וענית ואמרת", וביאר רש"י בהרמת קול, וכן שעונים עליו, הכוונה בקול רם.

שמיעת ההגדה מפי בעל הבית

כולם חייבים באמירת ההגדה ואף הנשים, ומבואר ברמב"ם (חמץ ומצה פ"ח, ה"ב) שהיה "קורא ההגדה", וכן מבואר בשו"ע הרב (תע"ב, כ"ב, ובסימן תע"ב, כ"ד) שהיה אחד קורא והיו שאר המסובין יוצאים ידי חובה מדין שומע כעונה. וטעם הדבר שהיו נוהגים כן, שאחר קורא, משום ברוב עם הדרת מלך. וכן כתב במעשה רב (ס"ק צ"ד) שכך היה נוהג הגר"א.

ואף על פי שיש שכתבו שאין דין שומע כעונה בהגדה (שבת פסח), מ"מ מבואר בכנסת הגדולה (סימן תע"א) ובחיד"א (כסא דוד) ובמהר"ם מלובלין (סימן ע"ג) והחקרי לב, שאף בהגדה יש דין שומע כעונה כמו בכל התורה כולה, וכ"כ להוכיח מהגמרא בחזון עובדיה (עמוד מ"ח), ושכן מבואר במא"י, רא"ש, רבינו ירוחם, ועוד ראשונים ואחרונים, וכן עיקר לדניא.

ד. אילו היינו אומרים פסקא זו בלשון הקודש, היו השדים שומעים שאנו מכריזים שכל מי שרעב שיבוא ויאכל, והיו באים ונכנסים לבית, ולכן נאמר בלשון ארמית, לשון השדים לא מבינים. ומה שאמרו שליל פסח משומר מן המזיקים, ביארו הר"ד ומושב זקנים להתוספות, דהיינו שאין באים מעצמם להזיק, אבל אם קורא בשפתם לכל הרעב שיבוא לאכול, יבואו גם הם ויזיקו (רש"י בביאור ההגדה ובספר הפרדס).

ה. משום היכר ולפרסם הנס לפי שפתם שיבינו הכל (המנהיג).
ו. כדי שלא יבינו המלאכים שמבינים לשון הקודש, ויקטרו עלינו, ולכן אומרים בלשון ארמית, לשון שאין מלאכי השרת מבינים (ריטב"א בפירוש ההגדה, אבודרהם).
ז. שהרי אנו קוראים בזה לעניים לבוא ולאכול, ואם לא נאמר בלשון ארמית שזוהי השפה המדוברת בימיהם, לא יבינו העניים מה שאנו אומרים ולא ידעו לבוא (אברבנאל).
ח. הא לחמא עניא אינו מעיקר נוסח ההגדה, ולא אמרוהו בזמן שהיה בית המקדש קיים, ולכן אומרים אותו בלשון ארמית, כדי להבדילו מעיקר נוסח ההגדה (מעשי ה').

הטעם שמסיים לשנה הבאה בני חורין - בלשון הקודש

א. כדי שלא יבינו הארמים הגויים ויחשדו אותנו כמורדים במלכותם (כלבו).
ב. מכיון שמלאכי השרת לא מבינים לשון ארמית, לכך אנו מבקשים בלשון הקודש "לשנה הבאה בני חורין", כדי שיבינו המלאכים ויעתירו עלינו לפני הקדוש ברוך הוא שיגאלנו בקרוב (שבלי הלקט וספר הפרדס).

מי אומר הא לחמא עניא

יש אומרים שאמירת הא לחמא עניא נאמרת רק על ידי בעל הבית, לפי שאנו מזמינים בזה את העניים לבוא ולסעוד עמנו, ורק בעל הבית יכול להזמין ולא שאר המסובים (מהר"ל בגבורות ה' פרק נ"א).
 ויש אומרים שנאמרת על ידי כל המסובים (שבלי הלקט), ומשום שאין באמירה זו כוונה רק לעניים, אלא לכל המסובים שהרעבו את עצמם בערב פסח שלא לאכול מצה כפי הדין, כדי שיאכלו בלילה מצה לתיאבון.

מה נשתנה בניגון

נוהגים לומר "מה נשתנה" בניגון (מהר"ל, והביאו החק יעקב תע"ג, סקל"ה), לפי שעל ידי שאלות אלו משבחים את אדון הכל.
 ועוד, שקטע זה הוא שנוי במשנה, ומבואר בתוספות במגילה (ל"ב, ד"ה והשונה), לפי שהיו שונים את המשניות בעל פה שהרי לא היו בכתב בזמנם, לכך אמרו שישנה בניגון, שעל ידי הניגון יזכור יותר טוב את לשון המשנה. [אולם בימינו שהמשניות כתובים בספר לא שייך טעם זה].

והיא שעמדה - מי זה "והיא"

א. האבודרהם (בסדר ההגדה) מבאר, שהכוונה להבטחה שהבטיח הקב"ה לאברהם אבינו בברית בין הבתרים שיגאל את עם ישראל לאחר ארבע מאות שנה, והבטחה זו היא שעמדה לאבותינו וזכותה נגאלנו.
ב. שבלי הלקט (על ההגדה סימן ר"ח) מבאר, שפסקא זו מתייחסת לכל הגלויות, הבטחת הגאולה שהבטיח הקב"ה לאברהם אבינו בברית בין הבתרים כשהראה לו את השעבוד והגלויות, "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי", מתייחסת לכל הגלויות, מצרים, בבל, מדי, ויון, והיא העומדת לנו בגלות אדום, וכשם שהראה לו את השעבוד, כך הראה לו את הגאולה, והבטחה זו עומדת להצילנו בגלויות השונות.
ג. המלבי"ם מבאר, כי אותה הבטחה שהבטיח הקב"ה לאברהם אבינו היא שעמדה לאבותינו ולנו בכל עת וצרה, וגם אנחנו נושעים בכל צרה שלא תבוא, רק מכח ההבטחה הקדומה ההיא שכוללת כל הצרות עד סוף כל הדורות.

הגבהת הכוס בוהיא שעמדה

נוהגים להגביה את הכוס באמירת "והיא שעמדה וכו'" (לקט יושר בשם הרוקח, ומשנ"ב תע"ג, ס"ק ע"ג בשם השל"ה, מגן אברהם (ס"ק כ"ז) וחק יעקב אות ל"ד, אליה רבה, שו"ע הרב, חק יוסף, וכפ החיים ס"ק קנ"ה). וטעם הדבר:
א. לפי שבוהיא שעמדה מדובר בענין הצלחה וישועה, ונאמר (תהלים קט"ז, י"ג) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא (לקט יושר בשם הרוקח).
ב. בהגבהת כוס זו שהיא כנגד והצלתי, יש משום הודיה לה' על שבכל דור ודור עומדים עלינו לבלותנו והקב"ה מצילנו מידים (מהר"ל בגבורות ה').

הגבהת הכוס בלפיכך

כתבו הטור ושולחן ערוך (תע"ג, סעיף ז'), כשמגיע ללפיכך מגביה כל אחד את כוסו בידו עד שחותם גאל ישראל. וטעם הדבר:
א. על פי דברי הגמרא בברכות (ל"ה ע"א), מנין שאין אומרים שירה אלא על היין, שנאמר (שופטים ט', י"ג) "ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים", אם אנשים משמח אלהים במה משמח, מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין, עכ"ד הגמרא, ולפי שבאים לפתוח כעת בשיר והלל מגביהם את הכוס, שכן אין אומרים

שירה אלא על היין (ספר הפרדס, אבודרהם, שבלי הלקט, טור בשם מדרש שוח"ט).
ב. משום שמחה וחיוב מצוה, כמו שמגביהים מטעם זה את הקערה והמצה והמרור, בעת אמירת "מצה זו" "מרור זה" (ראבי"ה).
ג. כיון שמדבר מישועתן של עם ישראל, וכתוב בתהלים (קט"ז, י"ג) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא.
ד. כוס בגימטריה "אלהים", ואלהים בגימטריה "הטבע", וכשמגביהים את הכוס בלפיכך, מרמזים על אמונתנו שלא רק הנסים במצרים הם מהקב"ה, אלא אף הטבע הוא בהשגחתו (ערוך השלחן תע"ג, סק"ג).

כיסוי המצות

כשנטול את הכוס בידו באמירת לפיכך ובוהיא שעמדה, יכסה את המצות (רמ"א תע"ג, ז').
 והטעם, כפי שמכסים את הפת בעת אמירת הקידוש, שלא תראה הפת בעשייתה שאין מקדשים עליה (מגן אברהם, של"ה).

מנהג שפיכת היין בשעת קריאת המכות

במנהגי מהר"ל (סימן כ"ז) הביא מהרוקח ועוד ראשונים, וכן כתב הרמ"א סוף סימן תע"ג, כשאומר דם ואש ותמרות עשן, וכן כשמזכיר אלו הן עשרת המכות, וכן כשאומר את הסימן של ר' יהודה דצ"ך עד"ש באח"ב, יטיף באצבעו מן הכוס. וכן הובא שם ממהר"ש ושכן נהג ראבי"ה.

ומנין הטיפות הוא שש עשרה (רמ"א שם), ולרמזו שהקב"ה יזרוק דם אויבנו על ידי חרבו שיש לה ט"ז פנים, וכתב הדרכי משה, שהוא כנגד חרבו של הקב"ה הנקרא יוה"ך, והוא מלאך הממונה על הנקמה, ועיין בכפ החיים (תע"ג ס"ק קס"ז) שמבאר ענין זה על פי הסוד.

והטעם שמטיפים "באצבע", משום שנאמר (שמות ח', ט"ו) אצבע אלהים היא (חק יעקב תע"ג סקל"ז, משנ"ב סקע"ד).

ויש נוהגים לזרוק "בורת", ויש נוהגים בקמיצה, והוא על פי הילקוט (פרשת וארא) שמביא מפרקי דר' אליעזר, שבקמיצה הכה הקב"ה למצרים, ועל זה נאמר אצבע אלהים היא, ולכן יש להטיף בקמיצה. ועל דרך הקבלה כתבו, לשפוך מן הכוס בלי לגעת ביין (יסוד ושורש העבודה שער ט', פרק ו', בשם האר"י ז"ל, והביאו בפרי עץ חיים, וכ"כ שו"ע הרב, ובכפ החיים), וכן הוא מנהגינו (חזון עובדיה עמוד נ"ח).

ויש נוהגים לשפוך בסוף את כל הכוס (פסח מסובין סימן רס"א, חזון עובדיה), ויש שלא נוהגים כן (חק יעקב).

וטעם הנוהגים לשפוך הכל, כדי שלא לשתות יין שזכרו עליו המכות, ומטעם זה כתב בכפ החיים שלאחר מכן ישטוף וידיח את הכוס לפני שמוזג בו יין לכוס שני.

ועוד, לפי שהטביל אצבע בכוס (לנוהגים כן), שופכים את היין הנותר משום נקיות (פסח מעובין), והטעם של החק יעקב, משום הפסד היין.

כוס מיוחדת

בהגדת חיים לראש לגר"ח פלאג"י כתב, שנוהגים להביא כוס מיוחדת לצורך שפיכת היין בהזכרת המכות, ומשום שעל כל הכוס שמוזג קודם אמירת מה נשתנה, יאמרו את כל סיפור יציאת מצרים, מתחילת מה נשתנה, שכן על היין שמוסיף לאחר השפיכה, לא נאמרה ההגדה מתחילת מה נשתנה.

זהירות משפיכת היין

לאחר ששפכו את היין, יש להזהר לשפכו במקום שאין עוברים בו בני אדם, ולהזהר בו כמו מים של נטילת ידים שחרית ומים אחרונים שיש בהם רוח רעה (חיים לראש).
 וטיפות יין אלו נועדו לרמז על תפילותינו לה' יתברך שיצילנו מכל מכות אלו ויתן אותם על שונאינו (מהר"ל אות כ"ז).

רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה

דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו

איזה רבן גמליאל היה

מקור הדברים הוא במשנה בפסחים (קט"ז ע"ב), ושם הנוסח "פסח על שום שפסח", ולפנינו הגירסא בהגדה היא "פסח שהיו אבותינו אוכלים בזמן שבית המקדש היה קיים על שום מה".

ומוכיח הרשב"ץ, דאין זה רבן גמליאל הזקן שהיה מהנשיאים בזמן בית המקדש, אלא היה זה רבן גמליאל בן בנו, ובזמנו חרב בית המקדש, וכיון ששנה את המשנה לאחר החורבן, שינה את הנוסח ואמר, שהיו אבותינו אוכלים בזמן שבית המקדש היה קיים.

אמנם הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ח ה"ד) כתב, ומחזיר השלחן לפניו ואומר פסח זה שאנו אוכלים על שם שפסח המקום וכו', ובזמן הזה אומר פסח שהיו אבותינו אוכלים בזמן שבית המקדש היה קיים, וכתב החיד"א (שמחת הרגל) שמוכח מהרמב"ם דלא כרשב"ץ, ויתכן שרבן גמליאל הזקן אמרו בזמן הבית וכלשון המשנה, אלא שלאחר החורבן יש לשנות את הגירסא וכמו שכתבו אצלינו.

מרור - מדוע יש עדיפות לחסה

במשנה בפסחים (ה' ע"א) מנו חמשה מיני מרור שיוצאים בהם ידי חובה בפסח, ואמרו בגמרא שמצוה מן המובחר בחזרת הקרויה "חסא", לשון חס רחמנא (הקב"ה) עלן.

מצה זו - הגבהת המצה

כתבו הטור ושולחן ערוך (תע"ג, ז') כשיגיע למצה זו, צריך להגביה להראותה למסובין שתחבב מצוה עליהם (רשב"ם).

טעם נוסף, על פי מאמר חז"ל "בעבור זה - בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך" (שבלי הלקט בסדר פסח סימן ר"ח).

טעם נוסף, כדי שכולם יוכלו לומר "מצה זו" - כשרואים אותה.

טעם נוסף, כדי להראותם למסובים זכר לחירות (אבודרהם).

מי מגביה

בטור וש"ע משמע שבעל הבית מגביה. ובמאירי כתב (פסחים קט"ו ע"ב) נוהגים שקורא ההגדה מגביה, ואחריו יגביהו כל המסובים.

נשיקת המצה והמרור

כתב השל"ה, ראיתי מבני עליה המחבבים את המצות שהיו מנשקים את המצה והמרור וכל המצות בעת מצוותן, וכן את הסוכה בכניסתה וביציאתה, וכן ד' מינים שבלולב, הכל לחבב את המצות, והביאו בכפ החיים (תע"ה, סק"ט), וכן כתב החיי אדם (כלל ק"ל בענין הסדר אות ז') שיש לנשק כשאומר מצה זו, מרור זה, וכן הוא בכפ החיים (תע"ג ס"ק קנ"ז).

ויש שנהגו לשבח את המצה ולומר כמה טובה ומשופרת היא, והכל משום חיוב מצוה (תולדות קול אריה, מנהגים אות קי"ב).

ורמזו יפה מצינו בפסוק "בערב תאכלו מצות" (שמות י"ב, י"ח), "בערב" מלשון ערבות ומתיקות לומר לך שתהא המצה עריבה ומתוקה לנפש האדם, כי היא מצוה זמנית המתחדשת אחת לשנה (תפארת שלמה מרדומסק).

טעם שהמצה עגולה

בשו"ת מהר"י אסאד (שו"ת יהודה יעלה או"ח סימן קנ"ז) מביא כמה טעמים:

א. נאמר בפסוק "ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות" (שמות י"ב, ל"ט), ופירש רש"י עוגות מצות - עוגה שהיא עגולה, ובכן לאיזה צורך הודיעה לנו התורה שאפו את הבצק עוגות - מצות עגולות, מאי נפק"מ שהיו עגולות, מרובעות או ארוכות, אלא להודיענו, שבכל דור ודור נעשה את המצות עגולות, דוגמת אותם מצות שאפו בעת צאתם ממצרים.

ב. הואיל והמצה נקראת לחם עוני, וכמו שהעניות היא לגלגל החזור בעולם (שבת קנ"א ע"ב) כך צורת המצה היא עגולה, רומזת על העניות - לחם עוני.

ג. שכן כתוב במדרש (איכה רבה ג', ט"ו) על הפסוק "השביעני מרורים הרוני לענה", מה שהשביעני במרורים - בליל פסח, הרוני לענה - בליל תשעה באב, דהיינו, שתשעה באב חל באותו יום שבוע שחל בו להיות יום ראשון של פסח באותה שנה, ונרמז בסדר א"ת ב"ש (שו"ע תכ"ח, ג'), ולכן נהגו לאכול בציצים בליל פסח שהוא מאכל אבילות, וזכר לאבילות על החורבן (רמ"א תע"ו, ב'), ולפיכך המנהג להברות את האבל בתחילת מאכלו, בביצים, לפי שהם עגולות ואין להם פה (רש"י בראשית כ"ה, ל'), ולכן גם המצות שאוכלים בליל פסח צריכים להיות עגולות.

ד. לפי שבזמן ההוא היה חוק במצרים לעשות הלחמים שלהם מרובעים או משולשים, הכל לפי ריבוי האלהות שהאמינו (רבינו סעדיה גאון, והביא את לשונו הרמב"ם בריש פרק היצירה), וכגון, המאמין בב' אלהות, עשה בלחם ב' עוקצין, והמאמין בג' אלהות עשה הלחם משולש בג' עוקצין, וכן על זה הדרך, וכדי להרחיק מחוקות תועבות מצרים גם בזה, עשו ישראל ההיפוך, והיינו עגולות דוקא, להורות על האחדות שאנו מאמינים רק באל אחד, כמו העיגול שאין לו תחילה וסוף אלא הכל אחד.

אין מברכים שהחיינו על מצה ומרור

בטעם הדבר שאין אנו מברכים שהחיינו על אכילת מצה ומרור

א. לפי שיוצאים ידי חובת הברכה בברכת "שהחיינו" שמברכים בקידוש (אבודרהם סדר התפילה של חול, ערוך לנר סוכה מ"ו ע"א).
ב. לפי שיוצאים ידי חובה בברכת והגיינו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור, שאומרים בברכת אשר גאלנו (אבודרהם, רוקח סימן שע"א).

פתיחת הדלת באמירת שפוך חמתך

יש נוהגים לפתוח הפתח כשאומר "שפוך חמתך", כדי לזכור שהוא ליל שימורים, ובזכות אמונה זו יבוא משיח וישפוך חמתו על העכו"ם (רמ"א בסוף סימן ת"פ בשם מהר"י ברונא).

ועוד, רמז לאמונתנו בביאת הגואל, שאנו מצפין לו בכל יום שיבוא, וכדי להראות את תוקף אמונתנו זו, לא די באמירה בלבד, שכן כל דבר מתפרסם ומשתרש יותר על ידי העשייה בפועל, ובזכות אמונתנו יחיש ה' גאולתנו וישפוך חמתו על הגויים (מטה משה סימן תרנ"ה).

ועוד יש מנהג על פי דברי רבינו נסים גאון, שאין נועלים את הדלתות של הבתים בליל פסח, וכן הוא בספר המנהיג (הלכות פסח אות ב'), שנהגו שלא לנעול דלתות החדרים שישנים בהם, כי בניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל, והוא לילה המשומר ובא מששת ימי בראשית, ואם יבוא אליהו ימצא הפתח פתוח, ויצא לקראתו מהרה, ובשכר זאת האמונה נגאל במהרה.

טיבול המצה במלח

הטור (תע"ה) כתב בשם הירושלמי, שצריך לטבול את המצה במלח. וכן הוא באור זרוע (ח"ב סימן רנ"ב) בשם הירושלמי. וכן פסח בשו"ע (שם ס"א). והרמ"א כתב, שאין המנהג להטביל במלח, כי מצה היא פת נקיה שאינו צריך מלח. והלבוש כתב טעם משום שהמצה היא לחם עוני ונאכלת בלא מלח.

ובכף החיים (שם אות י"ד) כתב, שהבא לצאת ידי כל הדיעות, יטבול במלח ויכוין למתק הגבורות כדברי האריז"ל, אבל יסיר המלח לפני אכילת המצה לצאת ידי המחמירים שלא לטבול במלח. והבן איש חי (שנה א' פרשת צו סעיף ל"ד) כתב, שיטבול המצה שלש פעמים.

סגולות אכילת המצה

בהגדת כוס אליהו מונה כמה מעלות טובות שיש באכילת המצה:

- א.** מי שזוהר לאוכלה כדניה ולשם שמים, יהיה בטוח שלא יהיה ניוזק כל השנה, וכמו שרמזו דוד המלך בתהלים נ"ד, כי מכל צרה הצילני, ראשי תיבות מצה.
- ב.** היא רפואה, וכמאמר הזוהר הקדוש - מיכלא דאסוותא.
- ג.** זוכה לעולם הבא, וכמאמר הזוהר הקדוש (ח"ג דף רנ"א ע"ב).
- ד.** מרחקת כל סטרין בישין ומזיקין, וכמאמר הזוהר הקדוש (שם).
- ה.** מגינה על האוכלה מיום הדין של ראש השנה, וכמאמר הזוהר הקדוש (ח"ב קפ"ג ע"ב).

הטעם שלא מברכים על אכילת מצה כל שבעת ימי הפסח,

כמו בסוכות שמברכים לישב בסוכה כל שבעת ימי החג

א. בעל המאור בסוף מסכת פסחים, כתב, הואיל ואין חיוב מצה בשאר הימים, כי ביכולת האדם לעמוד בשאר הימים בלא אכילת מצה, ויהיה ניוזן באורז או דוחן וכל מיני פירות, לא כן במצות ישיבת סוכה, הרי יש חיוב שינה בסוכה במשך כל שבעה, והואיל ואי אפשר לאדם להיות ז' ימים בלא שינה, שהרי מבואר בגמרא (סוכה נ"ג ע"א) שהאומר שבועה שלא אישן ג' ימים, מלקין אותו וישן מיד, משום דהוי שבועת שוא, שהרי אי אפשר לאדם להיות ללא שינה יותר מג' ימים, נמצא שחיוב הסוכה נמשך כל שבעה ימים יותר ממצה, דיש לו אפשרות לאכול שאר דברים, וכיון שחייב ליכנס בסוכה כדי לישן שם, תיקנו חז"ל ברכה על האכילה, ומכוונים לפטור גם את השינה.

ב. הרשב"א בתשובותיו מסביר, כי בכל ימי חג הסוכות, כאשר רצונו של אדם לאכול פת, הרי הוא מחוייב לאכול אך ורק בסוכה, אבל בשאר ימי חג הפסח, אף כאשר רצונו לאכול מצה, יכול הוא לאכול מצה שאינה משומרת, או מצה עשירה, שאין יוצאים בה ידי חובת מצות אכילת מצה בלילה הראשון, והעיקר שלא יאכל חמץ. ומאחר ובסוכות אם רוצה הוא לאכול, הרי הוא חייב לאכול אך ורק בסוכה, לכך מברך לישב בסוכה.

ג. המאירי (בסוכה כ"ז ע"א) ובאורחות חיים (הלכות סוכה סימן ל"ו) בשם ר' שמואל שקלי, מפרשים, הואיל שמצה בשאר ימי הפסח אכילתה אינה לשם מצות מצה, אלא להשיע את רעבונו, לפי שאינו רשאי לאכול חמץ, משום כך לא נתקן ברכה על אכילתה בשאר ימות החג, וכשם שלא תקנו לברך על אכילת בהמה טהורה, כיון שאין מצוה באכילתה, משא"כ הישיבה בסוכה, שאינה לצורך גופו אלא לשם מצוה, לכן תקנו עליה ברכה.

ד. העיטור (בעשרת הדברות סימן נ"ד) מביא טעם, הואיל ובשאר הימים אין באכילת המצה מצות עשה, אלא לאו דאל תאכל חמץ, ולא תקנו ברכה על האכילה, משא"כ לגבי סוכה, כל שעה שהוא יושב בסוכה, מקיים מצות עשה דבסוכות תשבו שבעת ימים.

מיני החרוסת

מבואר בתוספות בפסחים (קט"ז ע"א ד"ה צריך) בשם תשובות הגאונים, וכן כתבו הפוסקים, שנוהגים לעשות החרוסת מתפוחים, רימונים, תאנים, תמרים, ואגוזים, לפי שנמשלו ישראל לפירות אלו בשיר השירים, תפוח - "תחת התפוח עוררתיך", רימון - "כפלח הרימון רקתך". תאנה - "התאנה חנטה פגיה". תמר - "אמרת אעלה בתמר". אגוז - "אל גינת אגוז ירדתי". וכ"כ הרמ"א בסימן תע"ג סעיף ה'.

ובגמרא פסחים (קט"ז ע"א) אמר רבי לוי - זכר לתפוח. ומבואר ברש"י על פי המבואר בגמרא בסוטה י"א ע"ב ובמדרש שהיו בנות ישראל יולדות תחת עץ התפוח ונעשה להם נס, וזהו שנאמר "תחת התפוח עוררתיך שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך", וחבלה - לשון חבלי לידה.

ובספר האורה (סימן פ"ז) כתב, זכר לתפוח, שהיו ישראל נושאים את הטיט על צווארם והיה טופח ונעשה מוגלה, תפוח מלשון טופח. ובכלבו כתב ליתן בחרוסת ענבים, זכר לגפנים שנאמר בשיר השירים "הגפנים סמדר נתנו ריח".

ובאור זרוע (רנ"ו) ודעת זקנים (שמות י"ד, ח') כתבו ליתן אגסים בחרוסת, לפי שהחרוסת היא זכר לטיט, ועל ידי האגסים נצבעת החרוסת כצבע הטיט.

וכתבו עוד התוס' בשם תשובות הגאונים, ליתן שקדים בחרוסת, על שם ששקד הקב"ה על הקץ. והרע"ב הוסיף גם לזוים ובטנים.

ויערב תבלינים בחרוסת כגון קנמון וזנגביל, וכמבואר בבית יוסף (תע"ג) בשם המרדכי והרוקח, ובמגן אברהם (סקי"ז) בשם מהר"ל,

ג. הר"י מיגאש מביא, דהלל בליל פסח אינו חובה, אלא הוא נכלל במצות סיפור יציאת מצרים, הכוללת גם הלל והודאה לה', ולכן אין מברכים עליו.

ד. באורחות חיים (ליל פסח סימן ס"א) מפרש, דברכת לפיכך אנחנו חייבים להודות, שאומרים לפני ההלל, עולה גם לברכת ההלל.

אמירת הלל בבית הכנסת

כתב השלחן ערוך (סו"ס תפ"ז) בליל ראשון של פסח גומרים ההלל בציבור בניעימה בברכה תחילה וסוף. וכתב על זה הרמ"א בהגה, וכל זה אין אנו נוהגים כן, כי אין אנו אומרים בלילה בבית הכנסת ההלל כלל.

וכתב הרשב"א בחידושי לברכות (י"א ע"ב) שעיקר התקנה לצאת ידי חובת הלל הוא בבית הכנסת ולא בבית, ולכן תיקנו לברך בקריאת בית הכנסת שהיא עיקר התקנה ומצות הקריאה, אבל בבית לא.

וכן הוא מנהג בני ספרד לומר (משנ"ב, כה"ח, חזו"ע), וכן מנהג הגר"א לומר. וכן הוא ע"פ דעת האריז"ל, ויש בו סוד רם ונשא, ואף בבתי כנסיות שלא נהגו בזה, כתב החיד"א (ברכ"י אות ט') שטוב וישר לדבר על לב ראשי הקהל להנהיג ולומר ההלל בבית הכנסת בערבית, וכן עשו מעשה הרבנים הר"ר בנימין ומהר"ר ישראל ואיזה רבנים בעריהם. והובא בכה"ח (תפ"ז, מ') ובחזון עובדיה (ח"א עמוד רכ"ח), וכתב, שיש לנהוג בחכמה ולא לעשות מחלוקת ח"ו.

וכתב עוד החיד"א, שמי שמתפלל בבית הכנסת שלא אומרים בו הלל שלם בתפילת ערבית, והוא מדקדק במעשיו, יאמר ההלל השלם בברכה בינו לבין עצמו. וכן בשורת תשובה מאהבה (ח"א סו"ס צ') העיד על רבו הנודע ביהודה, שנהג לומר ההלל בליל פסח בבית הכנסת אחר התפילה, ואפילו שהקהל לא נהגו לאומרו כמוש"כ הרמ"א.

טעמים לאמירת ההלל בבית הכנסת

- א.** כדי שלא יצטרכו לברך עליו בשעת ההגדה (טור וחק יעקב).
- ב.** להוציא ידי חובה את אלה שאינם יודעים לקרוא ואינם יכולים לומר ההלל בביתם (ביאור הגר"א סו"ס תפ"ז).
- ג.** זכר להלל שהיו אומרים בעזרה בשעת שחיטת הפסח (מאירי).
- ד.** חכמי הקבלה כתבו שיש באמירת ההלל בבית הכנסת דליל פסח, סוד גדול על דרך האמת, כידוע לאשר הריח בסוד ה' (חיד"א בשו"ת חיים שאל ח"ב סימן י"א, וכף החיים).

הלל הגדול

מזמור קל"ו שבספר תהלים - "הודו לה' כי טוב", הנאמר בליל פסח, נקרא בשם "הלל הגדול" - גמרא פסחים קי"ח ע"א.

והטעם שנקרא כך, מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה, ובאותו מזמור נאמר "נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו" (גמרא שם).

ועוד, לפי שבמזמור זה יש עשרים וששה פסוקים של הודאה לה', כנגד מנין שם הויה שעולה בגימטריה לעשרים וששה, ועל שם ה' נאמר (תהלים קמ"ה, ג') "גדול ה' ומהולל מאוד" (אבודרהם בתפילה של שבת).

הזכרת מכת בכורות בהלל הגדול

מכל עשרת המכות לא מזכירים בהלל הגדול אלא רק את מכת בכורות, ונאמרו בזה כמה טעמים:

- א.** משום שעל ידי מכה זו יצאו ממצרים (רוקח, מאירי, רד"ק).
- ב.** מה שאומרים "למכה מצרים" בבכוריהם, כולל את כל המכות, ושוב פירט בבכוריהם את מכת בכורות האחרונה (אבן עזרא).
- ג.** במכה זו נתגלה "כי לעולם חסדו", שמכיון שהרג את הבכורות שהם הנבחרים בעם, הכניע בזה את המצרים ללא שהוצרך להרוג את רוב העם, ועשה זאת משום חמלתו על ההמון (ספורנו).
- ד.** שחסדו היה שהכה את בכורי מצרים בכבודו ובעצמו ולא על ידי שליח, ועל ידי זה לא נהרגו בכורי ישראל, וניכר בזה חסדו והשגחתו להבחין בין מצרי ליהודי (אלשיך).

אמירתה לאחר הסעודה

הלל הגדול נאמר לאחר הסעודה (תענית כ"ה ע"ב), לפי שאין אומרים הלל אלא על נפש שבעה וכרס מלאה, משום שנאמר בו "נותן לחם לכל בשר".

ברכת אשר גאלנו

ברכה זו נקראת במשנה בפסחים (קט"ז ע"ב) ברכת "גאולה". וכתב רבי יהודה ב"ר יקר, שברכה זו יש בה הודאה על גאולת מצרים ובקשה על הגאולה העתידה.

ובשבלי הלקט (ד"ה כנגד ארבעה) כתב, שברכה זו עומדת במקום ברכת המצוות על סיפור יציאת מצרים, אלא שאין מברכים אותה קודם קריאת ההגדה, כיון שיש לפתוח בגנות ולסיים בשבת, ואם היה מברך מתחילה אשר גאלנו, לא היה חוזר למפרע ודורש אל השעבוד. וכתב הרוקח (סימן שע"א) שבלשון הברכה "והגיענו ליליה הזה", יוצאים בה ידי חובת ברכת שהחיינו על מצה ומרור. אולם באורחות חיים (הלכות ליל פסח, סימן כ"א) מבואר, שעל המצה והמרור יוצאים ידי חובה בהחיינו בקידוש.

ובכף החיים (ת"פ, סקט"ז) הביא מנהג זה בשם פסח מעובין שלא נעול הדלתות בלילה, וכתב, שאין נוהגים כן להניח הפתח פתוח משום ששכיח היזק הגנבים, והביא כן בשם חק יעקב ושו"ע הרב. וכן במהר"ל כתב, שלא ינעול הדלת בבריח חזק, והיכא דשכיח היזקא ינעול ולא סמכינן אניסא.

ובערוך השלחן (ס"א) כתב, שיש שנהגו לעמוד באמירת שפוך חמתך ואף לומר "ברוך הבא", כדי לחזק את האמונה בביאת המשיח.

הלל

יאמר ההלל בניעימה ובשמחה (מסכת סופרים פרק כ', ושו"ע תפ"ז, ד'). וכתב בכף החיים (ת"פ סק"ג) בשם היפה ללב, ויאמר ההלל בקול נעים ובקול רם, ואיתא במדרש שיר השירים "השמיעני את קולך", זו קריאת ההלל בנועם, והיינו דאיתמר בזוהר הקדוש פרשת בהעלותך (קמ"ט ע"א) וישראל מזמרי ואמרין הלילא בקול רם.

אמירת ההלל בעמידה או בישיבה

כתב בשבלי הלקט והביאו הבית יוסף (בסו"ס תכ"ב), הורה הר"מ, דמצות הלל קריאתו מעומד, והטעם, כתב הר"ר בנימין על שם הכתוב הללו עבדי ה' - שעומדים, ומה שקורין אותו בלילי פסחים בישיבה, משום שחולקים את ההלל וע"כ אין מטריחים אותו לעמוד. ועוד, שהרי עומד על שולחנו וכוסו בידו, ושמה טטרף דעתו מתוך סעודתו, ויפול הכוס מידו. והר"מ כתב, משום שליל פסח הדרך היא בהסיבה וחירות, וע"כ אין מטריחים אותו לעמוד. ועוד, שכבר קרא ההלל בבית הכנסת, והעתיקוהו המשנ"ב (ריש סימן ת"פ) והכף החיים (ת"פ, סק"ד) שקורין בליל פסח את ההלל מיושב.

וכתב בחזון עובדיה (מגיד אות י"א, עמוד נ"ט), שלפי הטעם שמא טטרף דעתו "מתוך סעודתו", משמע דבהלל שלאחר הסעודה קאמר, אבל הלל שקודם הסעודה דלא שייך האי טעמא י"ל שיש לעמוד. אולם לפי טעם א' לפי שחולקין את ההלל או לטעם דהוי דרך הסיבה וחירות, יוצא שאין צריך לעמוד גם מקודם. אולם ראיתי שיש נוהגים לעמוד, והמחמיר תבוא עליו ברכה.

הלל

ההלל השלם נקרא גם הלל מצה, וכדאיתא בגמרא בברכות (נ"ו ע"א), והוא נקרא כך כדי להבדיל בינו ובין מזמור הודו לה' שבתהלים פרק קל"ה הקרוי הלל הגדול (וכמבואר ברש"י שם ד"ה הללו). ומבאר ברשב"ץ שהוא נקרא הלל מצראה, לפי שקוראים אותו על גאולת מצרים.

המקור לחלוקת ההלל בהגדה, שקוראים ב' פרקים הראשונים ומפסיקים עד לאחר ברכת המזון, הוא מדברי המשנה בפסחים (קט"ז ע"ב), עד היכן הוא אומר, בית הלל אומרים עד חלמיש למעינו מים. ואמרו בגמרא (ק"ז ע"ב), כוס רביעי גומר עליו את ההלל.

טעם החלוקה

א. בספר המנהיג (הלכות פסח סימן צ') ובהגהות מרדכי (פסחים רמז תרי"א) והאבודרהם כתבו, שבקשו להדר ולכבד את כל הארבע כוסות באמירת דברי שבח עליהם, וכמו שאמרו חז"ל אין אומרים שירה אלא על היין, ולכן תיקנו קידוש היום על כוס ראשון, ברכת המזון על כוס שלישי, הלל על כוס רביעי, וכדי לכבד גם את הכוס השני קבעו לומר עליו מקצת הלל.

ב. המעשה רוקח (סימן ס"ו) כתב, שעד חלמיש למעינו מים, דיבר על הנסים שנעשו כבר, כגון יצ"מ וקריעת ים סוף, ומלא לנו ואילך מדבר על הנסים העתידיים להיות בימות המשיח, כגון מלחמת גוג ומגוג ותחיית המתים. וכ"כ הפרי מגדים (תפ"א א"א סק"א) בשם הלבוש.

ג. סדר היום מבאר שטעם ההפסקה באמצע ההלל כדי שישאלו התינוקות, וכמו של השינויים שנעשים בפסח מטעם זה.

הטעם שאין חשש ל"הפסק" באמצע ההלל

א. רב האי גאון כתב בשם רבינו צמח גאון (תשובות הגאונים שע"ת ק"ב), שהלל זה אינו מדין קריאת ההלל אלא מדין שירה, ומטעם זה אין מברכים לפני אמירתו.

ב. הריטב"א (פירוש ההגדה) ורבינו דוד (פסחים קי"ח ע"א) כתבו, שעיקר תקנת ההלל הוא מדרבנן, ומעיקרא תיקנו לומר את ההלל בסדר זה.

ג. הר"ן ומהר"ם חלאווה (פסחים קי"ח ע"א) ביארו, שההפסק הבא באמצע המצה אינו מבטל את המצה, ולכן אין חוזרים לברך על אמירת החלק השני של ההלל.

ד. בסדר היום (סדר ההגדה וכוונתה) כתב, שכל עיקר הלל זה לא ניתקן אלא אגב תקנת ארבע כוסות, וכבר יצאנו ידי חובת ההלל בבית הכנסת, ולכן אין לחוש אם מפסיק באמצע אמירתו.

מה הטעם שלא מברכים על ההלל בהגדה

- א.** הטור (תע"ג) בשם אבי העזרי ובשם אביו הרא"ש, וכן האבודרהם הביאו הטעם, מפני שחולקים אותו לשנים, לפני הסעודה אומרים עד חלמיש למעינו מים, ועל כוס רביעי מתחילים "לא לנו" וגומרים אותו.
- ב.** הר"ן (בפסחים קי"ח ע"א) בשם רב האי גאון כתב, דשונה הלל בפסח שאינו בתורת "קריאה", אלא בתורת "שירה והודאה", ומטעם זה אין לברך עליו.

וכתב ר' עובדיה מברטנורה, שנותנים עליה תבלין קנה וקנמון כעין פתילות ארוכות, זכר לקש, שכן תבלינים אלו אינם נבוכים יפה, ויש בהם כעין חוטים קשים וארוכים.

וכתבו הטור והרמ"א, ליתן יין אדום בחרוסת, זכר לדם פסח ודם מילה, ולזכר דם ילדי ישראל ששחטו במצרים.

ויש שהיו מערבים בחרוסת מעט חומר או גרידת לבנה, וכמש"כ התוס' יום טוב (פסחים פ"ג, מ"ג), והטעם הוא זכר לטיט. ובשביל הלקט כתב על מנהג זה שבטעות יסודו, והוא בברכי יוסף תע"ג סק"ב, ומקור השיבוש הוא מחמת טעות שנפלה בפירוש רש"י וברשב"ם בפסחים קט"ז ע"א שכן הגירסא הנכונה היא, "וחרוסת שכותשין", ולא "חרס שכותשין", ובספר בית דוד (סימן רנ"ג) קיים את המנהג הזה, וגורס ברש"י ורשב"ם "חרס שכותשין".

ובירושלמי (פסחים פ"ה ג"ג) אמרו, שצריך להכין החרוסת רכה זכר לדם. וביאר בקרבן העדה, זכר לדם הילדים הקטנים שהיו משקעים אותם בטיט.

אולם הרמ"א (שם) כתב שיעשונו עב, זכר לטיט. והם ב' דעות בירושלמי אי צריך להיות עבה או רכה.

מקור השם "חרוסת"

א. רש"י (פסחים ל' ע"ב ד"ה בית חרוסת) מבאר שהוא לשון חמיצות, ומשום שמכינים את החרוסת בחמיצות, וכמבואר בגמרא (קט"ז ע"א), והחמיצות נעשית על ידי תפוח ויין.

ב. במדכ"י (פסחים רמז תרי"א) ורוקח (רפ"ג) כתבו, זכר ללבנה שהיא מעשה חרסית.

ג. באור זרוע (ח"ב תנ"ו) וספר הפרדס מבואר, שמיני ירקות מעורבים וכתושים ביחד נקראים בלשון ארמית - חרוסת.

ד. במחזור ויטרי (סימן נ') וספר הפרדס מבואר, שכל דבר שטובלים בו נקרא בלשון ארמית - חרוסת.

אין מברכים על החרוסת

כתב הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ז, ה"א) אכילת חרוסת בליל פסח היא מצוה מדברי סופרים. וברמב"ם בפירוש המשניות (פסחים פ"ג, מ"ג) כתב, שלדעת רבי אלעזר ברבי צדוק שהטיבול בחרוסת הוא מצוה, יש לברך על החרוסת אקב"ו על אכילת חרוסת.

אולם ברמב"ם הנוצר בחמץ ומצה לא הזכיר שמברך, וכתבו הלחם משנה (שם) והפרי חדש (תע"ג, סק"ה) שהרמב"ם חזר בו וסובר שאין לברך על הטיבול, ולהלכה אין מברכים (כלבו סימן נ', וטור סימן תע"ה).

וטעם הדבר שאין מברכים:

א. מאחר ואינו אלא טיבול בעלמא וטפל למרור (כל בו, רבינו מנוח, טור, רדב"ז (ח"ג סימן תקמ"ד) בתירוץ השני).

ב. לפי שאינה אלא זכר לטיט (כל בו, פרי חדש תע"ג, סק"ה).

ג. לפי שהחרוסת דומה בעניינה למרור שאף היא באה זכר לשעבוד, וע"כ היא נפטרת בברכת המרור (המנהג סימן פ').

ד. חוששים לדעות שהחרוסת אינה מצוה, ולכן אין לברך על החרוסת שספק ברכות להקל (פרי חדש שם).

ה. בזמן בית המקדש לא בירכו על החרוסת, לפי שהיתה נאכלת עם המרור שהוא מדאורייתא, והחרוסת אינה אלא מדרבנן, ולכן אף בזמן הזה שמרור הוא מדרבנן, אין מברכים על החרוסת (שו"ת הרדב"ז שם).

שולחן ערוך

כתב השולחן ערוך (תע"ב, ב') יסדר שלחנו יפה בכלים נאים כפי כחו, ויכין מקום מושבו שישב בהסבה דרך חירות. וכתב המשנה ברורה, אע"פ שבכל השנה טוב למעט בזה משום זכר לחורבן, בליל פסח מצוה להרבות משום שהוא דרך לחירות. וכן מבואר הטעם במהר"ל וב"ח.

והגר"ח פלאג' בהגדת חיים לראש (עריכת השולחן הטהור אות א') כותב עוד טעם זכר לרכוש הגדול שיצאו בו בני ישראל ממצרים. ועוד טעם כתב בשם חוקת הפסח, שהוא זכר לושאלה אשה משכנתה כלי כסף וכלי זהב שמלות. ובמהר"ל מבואר עוד טעם, כדי לשמוח בראייתם ולהראות לכל את שמחת לבו בחסדו של מקום.

וכתב השל"ה, יתנהג הוא ואשתו כמלך ומלכה, ובני ביתו כבני מלכים, ויכינו כלי כסף וכלי זהב ובגדי משי ורקמה מכל מה שחננם ה' יתברך.

וכתב בחמדת הימים (פסח פ"ה) שיעטר את השולחן בפרחים ושושנים ובשמים להריח בהם כמו בשבת.

ובחיים לראש (שם) כתב, סמך למנהג זה על פי מה שכתב בעל הטורים (בראשית כ"ז, כ"ז) על הפסוק וירח את ריח בגדיו ויברכהו, וירח, בגימטריה ליל פסח (עם האותיות). ובליל פסח בירך יצחק את יעקב, ואמרו חז"ל במדרש רבה (בראשית ס"ה, כ"ב) שנכנס עמו ריח גן עדן.

ויש שכתבו, זכר למה שנאמר ביחזקאל (ט"ז, ז') רבבה כצמח השדה נתתיך.

ויסדר שולחנו במאכלים ומשקאות כיד המלך בדרך חירות (רמב"ם ח"מ, פ"ז, ה"ז), כברכת ה' אשר נתן לו, אבל לא יאכל וישתה יותר מדאי, שלא יאכל האפיקומן אכילה גסה (רמ"א תע"ו, ס"א).

וכתב השל"ה (מסכת פסחים, מצה שמורה) על סעודת ליל פסח, "חשב שהסעודה היא כמו סעודה רוחנית, כעין מטעמי יצחק, ודוגמא ורמז לסעודת לילית".

וטעם הדבר שסעודת ליל פסח היא כעין מטעמי יצחק, נתבאר בפרקי דר"א (מובא ברש"י בראשית כ"ז, ט') וכי שני גדיי עיזים היה מאכלו של יצחק, אלא פסח היה, האחד הקריב לפסח והאחד עשה מטעמים, ובשעה שנכנס יעקב ליצחק אביו והביא לו מטעמים לאכול בליל פסח, נכנס עמו ריח גן עדן (ראה רש"י בראשית, כ"ז, כ"ז).

מה טעם עושים סימן גם לשולחן ערוך

בספר אבן ישפה תירץ ב' תירוץ, כדי שיאכל האדם רק לשובע נפשו וקיום גופו (חרדים א', ט'), ולקיים מצוות סעודת יום טוב. ועוד, שלא ירבה באכילה ושתיה יותר מדאי, כדי שיוכל לאכול האפיקומן לתיאבון (רמ"א ת"ע, א'), וזה יהיה ראייה שכל כוונתו בסעודה היתה לשם שמים.

שולחן ערוך - מנהגי הסעודה

כתב מהר"ל (סדר ההגדה אות ל"ז) שלא ירבה באכילה כיון שצריך לאכול את האפיקומן על השובע, ומ"מ לא באכילה גסה. ועוד, שע"ז יטרד אח"כ בהלל וסיום ההגדה. והובאו דבריו להלכה ברמ"א (תע"ו, ס"א).

וכתב החיים לראש (שולחן ערוך אות א') שיאכל סעודתו בקדושה ובטהרה, ויכין לתקן משתאות הרשות אשר מילא כריסו מהם.

וכתב עוד שאם חל פסח במוצאי שבת, יהיה מרבה קצת בשביל סעודה רביעית שהיא נכנגד דוד המלך עליו השלום, ודבר בעתו מה טוב, כי מצה נכנגד דוד כמבואר בזוהר.

במועד לכל חי (סימן ד' אות כ"ג) כתב, שנכון לאכול דג בשולחן ערוך, ולומר יהי רצון שתזכינו לאכול מסעודה של לילית.

האורחות חיים (הל' ליל הסדר אות כ"ז) כתב בשם הרמב"ן, שנהגו לאכול "שומר", והטעם כי הוא ליל שימורים.

במועד לכל חי (שם) כתב עוד, שנכון לאכול בליל ראשון של פסח "סילקא", ולהודות לה' על שסילק אויביו ושונאיו וכל מבקשי רעתו.

כתב החיד"א (שמחת הרגל אות ג') שצריך לעטר את השולחן בדברי תורה, ועניים מרודים ולומדי תורה יביא בית, ויהיו בסומכי שלחנו, כי זהו אחת המיוחדת בכפרות, ויהיה בזה שלחנו מזבח כפרה.

וכתב עוד, וכל סעודתו יהיה שמח על פדות נפשו להודות לה', כי הכל חסדי ה', ועל מנת כן הוציאנו ממצרים לקבל תורתו ועבודתו, וחביבה מצוה בשעתה להתעורר מאוד באהבת ה' ויראתו לעובדו בלבב שלם.

וכתב עוד החיד"א (לב דוד פרק ל' אות י') והגר"ח פלאג' בספרו חיים לראש, שטוב ללמוד על השולחן מעט מהלכות פסח.

אכילת ביצים בסעודה

יש נוהגים לאכול ביצים בסעודה של ליל הסדר (רמ"א תע"ו, ב', שו"ע הרב שם סעיף ו', חק יעקב שם סק"ו). וטעם הדבר:

א. לפי שהביצים הם מאכל אבלים, ויש באכילתן זכר לחורבן בית המקדש, שכשהיה המקדש קיים היו מקריבים קרבן פסח, ועכשיו אין לנו קרבן פסח (כל בו, מהר"ל, רמ"א).

ב. משום ששיל פסח חל תמיד בלילה שבו יחול אותה שנה תשעה באב, באותו יום בשבוע, וע"כ עושים זכר לאבילות (שם). וכתב החק יעקב, דהנפק"מ בין ב' הטעמים, אם גם בליל שני יש לאכול ביצים.

ג. הביצה היא עגולה ואוכלים אותה האבלים כרמז שגלגל הוא שחזור בעולם, שבתחילה היו אבותינו משועבדים ואבלים, ולבסוף הוציאו הקדוש ברוך הוא מעבדות לחירות ומאבל ליום טוב, וכשם שנתגלגל הגלגל עליו מעבדות לחירות ולטובה בימי אבותינו, כן יהפוך לנו ה' את ימי גלותינו הארוכים לגאולה ולששון ויום טוב (אורחות חיים, כל בו).

ד. ביצה בארמית היא "ביעא", והוא לשון, בעא רחמנא ופרקינן בדרעא מרממא (דהיינו, רצה ה' ופדנו בזרוע נטויה) (מאירי, אבודרהם, רשב"ץ, אורחות חיים, אגור, ראב"ה, אגודה, בית יוסף בשם כלבו בשם ירושלמי).

ה. זכר לקרבן חגיגה (ביאור הגר"א).

ו. הביצה שאין לה פה רומזת שנסתמו פיותיהם של שונאינו, שקטרגו על ישראל ואמרו, כיון שלא נגאלו שוב אינם נגאלים, וכיון שנגאלו נסתמו פיותיהם (אמרוכל).

ז. בניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל, וכיון שהגיע פסח ועוד לא נגאלנו, ראוי שנעשה זכר לאבלות חורבן בית המקדש שעדיין לא נבנה בימינו (חיים לראש בשם מור וקציעה).

ח. זכר לאבלות על אברהם אבינו שנפטר בערב פסח (פרי מגדים סימן תע"ו משב"ז סק"ג).

ט. כל המאכלים ככל שמתבשלים יותר נעשים רכים יותר, חוץ מן הביצה שכלל שהיא מתבשלת יותר היא מתקשה יותר, וכן אירע

לישראל במצרים, כמו שנאמר (שמות א', י"ב) "וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ" (חתם סופר).

י. משום שרצו פרעה וחילו לקעקע את ביצתם של ישראל (יפה ללב סימן תע"ו סק"ב).

יא. משום שהביצה שונה מכל הנולדים שבעולם, שכולם נגמר ההולדה שלהם בפעם אחת בשלימות, זולת הולדת הביצה שאינה עדיין תכלית ההולדה, רק שממנה יהיה ההולדה השניה שהוא האפרוח, וכן היה הענין ביציאת מצרים, שהיא היתה הלידה הראשונה, והלידה השניה והתכליתית היא המטרה של קבלת התורה.

הטעם שאפיקומן נקרא צפון

יש לומר לפי שמטמינים אותו, ועל כן הוא נקרא צפון, וכמו שכתב המהרש"ל (סימן פ"ח) שמטמינים את המצה תחת הכר, משום זכר ל"משארותם צורות בשמלותם". וכן מבואר בשו"ע שמצפינים את האפיקומן תחת המפה.

ביטוי המילה אפיקומן

האם הנכון לומר אפיקומן, בקמץ תחת האות מ"ם, או בסגול

בספר חזון עובדיה (צפון אות א') כתב, בגמרא מפרש (פסחים ק"ט ע"ב) אפיקומן, אפיקו מיני מתיקה, וזהו שאמר אין מפטירים אחר הפסח אפיקומן. כלומר כשנפטרים מן הסעודה אין מסיימים אותה במיני מתיקה.

וכתב, לכאורה הניקוד של אפיקומן, מ"ם קמוצה, אפיקו מן, דהיינו מזון, וכמו שאמרו בסוכה (ל"ט ע"ב) ובעירובין (פ"ו ע"א), אלא דלפי טעם הש"ס אפיקו מיני וכו', נראה יותר לנקד, מ"ם סגולה, ושכן יש בהגדות בניקוד סגול, וכן נראה מהרשב"ץ בתחילת פירוש ההגדה.

טעם שאוכלים אפיקומן

א. אפיקומן הוא מצת החובה של "בערב תאכלו מצות" (רש"י ורשב"ם ק"ט ע"ב).

ב. אפיקומן הוא מצוה מדרבנן זכר לקרבן פסח (רמב"ן ורא"ש).

ג. הוא מצוה מדרבנן, שמטרתה היא שישאר טעם המצה בפיו בסוף הסעודה.

אין מברכים על האפיקומן

כתב השולחן ערוך (תע"ו, א') שאין מברכים על אכילת האפיקומן. והטעם:

א. משום שאינו אלא זכר בעלמא (לבוש).

ב. לפי שכבר בירך על אכילת מצה (פרי חדש).

אכילה על השובע

יש לאכול את האפיקומן לתיאבון, שאם אוכלו עד שהוא קץ באכילתו, אינו יוצא ידי חובת המצוה, שאכילה גסה לאו שמה אכילה.

וכתב הרוקח (סימן רפ"ג) וכשאוכל האפיקומן לא יהיה לו לטורח. ולמרות שאכילה על השובע גורמת לחולאים רעים (רמב"ם הלכות דעות פ"ד ה"ט"ו), מכל מקום אכילת האפיקומן על השובע אינה מזיקה לאדם (זוהר פרשת תצוה, אורחות חיים, יפה ללב).

והטעם, משום ש"שומר מצוה לא ידע דבר רע" (קהלת ח', ה'), והמצוה הרי נקראת "מיכלא דאסותא", כלומר מאכל של רפואה (שם).

אכילה ושתיה אחרי אפיקומן

כתב בשולחן ערוך (תע"ח, א') אין לאכול אחר האפיקומן שום דבר. ומותר לשתות מים ושאר משקים שאינם משכרים, כגון תה וקפה אפילו עם סוכר, ורק יין אסור לשתות (חזון עובדיה). ויש מחמירים חוץ ממים (משנ"ב). וטעם הדבר:

א. שישאר טעם המצה בפיו, שאם יאכל דבר אחר יאבד טעם המצה (פסחים ק"ט ע"ב).

ב. לפי שצריך לאכול על השובע, ואם נתיר לאכול אחר אפיקומן, יבוא לאוכלו באמצע אכילתו ולא על השובע (רשב"ם, רמב"ן במלחמות).

ג. משום שאומרים בהלל שאחר האפיקומן "נותן לחם לכל בשר", ופסוק זה נאה לאומרו בנפש שבעה ובכרס מלאה, ואם נתיר לו לאכול אחרי האפיקומן, נמצא פעמים שאומר הלל כשהוא רעב (בעל המאור שם על פי תענית כ"ו ע"א).

ד. דרך העבד שאין ידו משגת לאכול כדי שביעה, ואם יזדמן לו לאכול שוב לאחר אכילתו, יוסיף ויאכל שנית, ולא כן דרך בני חורין, שאוכל כדי שבעו, ואם לאחר אכילתו יביאו לפניו מאכלים, ימשוך ידו מהם, ולכן בליל פסח שנוהגים כבני חורין, אין לאכול אחר קרבן הפסח, וכן אין לאכול אחר האפיקומן שהוא זכר לפסח (בית הבחירה בשם נחלת בנימין).

שמירת שיירי האפיקומן

יש נוהגים לשמור בבגד או בביתם חתיכה ממצת האפיקומן, והוא סגולה לשמירה, וכמו שאמרו בגמרא בפסחים ל"ח ע"א שיירי מצוה מעכבין את הפורענות, ורמז לדבר, שנאמר (תהלים נ"ד, ט') "מכל צרה הצילני", ראשי תיבות - מצה (אורחות חיים, יפה ללב). וכן זוהר הקדוש (ח"ג רנ"א ע"א) מבואר, שהמצה היא שמירה, ויש לה כח של המזוזה להבריח השדים והמזיקים.

וכתב בכף החיים (תע"ז, סק"ו), נהגו בני עליה שמשיריים מאכילת מצה זו של אפיקומן, ומניחים בבתי יד של בגדיו צורות בשמלותם

ובילקוט (תהלים רמו תתע"ב) אמרו, שישראל אמרו הלל זה כשיצאו משעבוד מצרים בשעת מכת בכורות.

כוס של אליהו הנביא

נוהגים למוזג כוס לכבוד אליהו הנביא, וכמבואר בחק יעקב (ת"פ אות ו'), ובסידור יעב"ץ, והחתם סופר (סימן י' אות י"ב).

א. ומבואר שם הטעם, לרמוז שאנו מאמינים בה' שיגאלנו במהרה וישלח לנו את אליהו שיבשרנו על גאולתינו, כשם שגאלנו ה' ממצרים.
ב. הגר"א (קול אליהו) כתב, משום שנחלקו הראשונים אם צריך לשתות כוס חמישית, ומספק אין שותים אותה, וקוראים לה כוס של אליהו, שכן כאשר יבוא אליהו ויתרץ קושיות ואיבעיות יתברר גם ספק זה.

ג. בשו"ת שתי הלחם למהר"ם חגיז (סימן מ"ו) כתב, שכשם שאליהו מוזמן לכל הבריתות, כך מגיע הוא בכל ליל הסדר לכל בית כדי לראות איך שזהירים הכל בדיני וחוקות הסדר, וימליץ טוב בעד ישראל בעבור דם פסח ומילה.

לעשותה כוס יותר גדולה

בסידור יעב"ץ כתב, מכינים "כוס גדול" וקורין אותו כוס של אליהו, וכ"כ במנהגי חתם סופר (סימן י' אות י"ב) שכוסו של אליהו תהיה גדולה יותר משאר כוסות לכבוד ולתפארת.

למחרת מקדשים על כוס של אליהו

במנהגי חתם סופר (פ"י בהגה סק"ז) כתוב, יש נוהגים להשאיר כוסו של אליהו מלאה ומכוסה כל הלילה, ולמחרת מקדשים עליה. על שם שאמרו בברכות (ל"ט ע"ב) הואיל ואתעביד ביה מצוה חדא, לעביד ביה מצוה אחרית.

אמירת נשמת כל חי

מי חיברו

בגמרא בפסחים (ק"ח ע"א) מבואר בשם ר' יוחנן, ש"ברכת השיר" זהו נשמת כל חי. וכתבו הראשונים (סידור רש"י סימן שפ"ט, ובמחזור ויטרי סימן ע"ג) שתפילת נשמת כל חי נוסדה על ידי אנשי כנסת הגדולה. והכלבו כתב, שחיברה שמעון בן שטח, ושמו רמוז בו למפרע, שוכן עד, מי ידמה, עד הנה עזרונו, ואילו פינ, נשמת.

הטעם שנקראת "ברכת השיר"

כתבו התוס', מכיון שאומרים אותה בשבתות לאחר פסוקי דזמרה. ומבאר האליה רבה (ת"פ ס"א), דהיינו, שפסוקי דזמרה הם השיר, ונשמת היא הברכה שלאחריהם.

מי תיקן את השבח "בפי ישרים"

ברוקח מבואר, ש"א שיצחק אבינו ורבקה אמנו תיקנו כך כשנעטר יצחק לה' לנכח אשתו, וכך היו מקובלים אנשי כנסת הגדולה, וקבעו כאן אצל רננו צדיקים וכו' ולישרים נאווה תהלה, שבבילי כבוד יצחק אבינו ורבקה אמנו שאומר שליח ציבור לבדו, שבזכותם ייטיב לנו הקב"ה. וכתב בהמשך, אבל אני לא קיבלתי כך, ויכול להיות.

אולם במחזור ויטרי פקפק בזה, וכתב שאין ענין יצחק ורבקה לכאן ולא יתכן לפרש כן, שהרי יצחק אבינו תיקן את תפילת המנחה, וא"כ בתפילת המנחה שתיקן היה לו לייסד שמו ושם אשתו רבקה, ולא בתפילת שחרית שתיקן אברהם אבינו.

והאבודרהם כתב, שיש אומרים כי החכם שחיבר זה היה שמו יצחק ושם אשתו רבקה, ועשהו לכבוד יצחק אבינו ורבקה אמנו, כדי להזכיר את זכותם.

שיר השירים

לאחר אמירת ההגדה נוהגים לקרוא "שיר השירים" (חיי אדם כלל ק"ל סעיף י"ט סקט"ז), כף החיים סימן ת"פ סק"ב בשם השל"ה). וכתב החיד"א (מורה באצבע סימן ז' אות ר"י) שיש לאומרו כולו בשמחה כי הוא עידן חדותא אשר עת הזמיר הגיע וכל העולמות העליונים מאירים ומזהירים. וטעם הדבר:

א. בשיר השירים מרומז ענין יציאת מצרים בפרק א' פסוק ט', "לסוסתי ברכבי פרעה דימיתך רעיתי" (אבודרהם, בשמים ראש, משנ"ב סימן ת"צ, סק"ז).

ב. בשיר השירים נאמר (ב', י"א) "כי הנה הסתיו עבר הגשם חלף הלך לו", ובפסח מפסיקים להזכיר את הגשמים (שם).

ג. חג הפסח מסמל את ברית האירוסין שנכרתה בין הקדוש ברוך הוא לכנסת ישראל, וענין זה הוא עיקר משלו של שיר השירים (שם).

ד. על פי מה שדרשו חז"ל במסכת ראש השנה (י"א ע"א) את הפסוקים בשיר השירים (פרק ב', ח' ט') "מדלג על ההרים" בזכות האבות, "מקפץ על הגבעות" בזכות האמהות, "משגיח מן החלונות" זו זכות אבות, "מציץ מן החרכים" זו זכות אמהות, וכדי לרמוז על גאולתנו ממצרים בזכות האבות והאמהות, קוראים בפסח שיר השירים (שם).

ה. משום ששיר השירים כולל את כל התורה כולה, סיפור גלות מצרים, וגאולתם של ישראל ממצרים ומכל האומות, הרי שהקריאה בשיר השירים מעין סיפור יציאת מצרים, שהיא מצוה בלילה הזה (של"ה על פי הזוהר הקדוש).

ו. על פי הזוהר הקדוש (ח"ב קמ"ד ע"א) ששיר השירים כולל את גלות מצרים וגאולתם, ושירת הים, וכולל כל גלויות ישראל וגאולתם

לבישת קיטל בליל הסדר

בקהילות אשכנז נהגו ללבוש בגד לבן - קיטל, בליל הסדר, וכמבואר בט"ז (תע"ב סק"ג), משום דהוי דרך חירות, ועוד, כדי שלא תזוח דעתו של אדם עליו מחמת השמחה, לכך יש ללבוש בגד לבן שהוא בגד של מתים כדי להכניע את הלב. וכ"כ בשו"ע הרב.

והמהר"ל (בדברי נגידים) כתב טעם נוסף, משום שסדר ליל פסח וכל המצוות הנהוגות בו, נחשב כעבודת הקודש ביום הכיפורים, ולכן יש ללבוש בגד לבן כדוגמת הכהן הגדול ביום הכיפורים.

ועוד כתב שם, משום שצבע הלבן הוא צח ונקי בלי שום הרכבה מגוונים וצבעים שונים, להורות שגאולתנו היתה על ידי ה' יתברך בכבודו ובעצמו - אני ולא מלאך.

ובהגות מעשה רב בהגדת המלבי"ם מבואר טעם נוסף, על שם הכתוב (דברים כ"ו, ה') "ויהי שם לגוי גדול", מלמד שהיו ישראל מצויינים שם, כלומר שהיו לבושים בגדי לבן כמלאכי השרת, ולכן ישראל מצויינים את עצמם בבגד לבן בלילה הזה.

[ובענין צבעם של מלאכי השרת, בגמרא בשבת קמ"ה ע"ב ובקידושין ע"ב ע"א אמרו, שתלמידי חכמים שבבבל דומים למלאכי השרת, ופירש רש"י, לבושים לבנים ועטופים כמלאכי השרת. וכן הרמ"א בסימן תר"י סעיף ד' כתב שלובשים בגדים לבנים ביום הכיפורים כדי להתדמות למלאכי השרת. אולם במסכת חולין מבואר הטעם לפתיל תכלת בציצית, מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לאבן ספיר ואבן ספיר דומה לכסא הכבוד. ומבואר במהרש"א (שם) שהמלאכים דומים לאבן ספיר, ולפי המבואר בגמרא שצבע ספיר הוא כעין תכלת כמראה הים והשמים, נמצא שזהו צבעם של המלאכים, ואכמ"ל.

ויש שביארו עוד טעם, לפי שאין בבגד זה חשש חמץ, שהרי אין לובשים אותו בכל השנה אלא רק ביום הכיפורים שאסור באכילה.

ויש שביארו טעם נוסף, לפי שכשיצאו ישראל ממצרים יצאו ממ"ט שערי טומאה, ופסקה זוהמתן וטומאתן, ולכן לובשים לבנים בליל פסח, כדוגמת האשה הלובשת לבנים לאחר שפסקה זוהמת נדתה.

חלוקת קליות ואגוזים

כתב השו"ע (תע"ב, ט"ז) מצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים כדי שיראו שינוי וישאלו. וכן כדי שלא ידמו. ומקור הדין מהגמרא בפסחים ק"ט ע"א.

וכתב בשו"ע הרב (תע"ב, ל"א) שאע"פ שאין בידינו מענה תשובה על שאלתם מדוע מחלקים קליות ואגוזים, מכל מקום על ידי שיראו שינוי זה ויתעוררו לשאול עליו, יתעוררו לשאול גם על שינויים אחרים.

ומזהיר המשנה ברורה (שם סק"נ), שעיקר המצוה היא להשיב על שאלת בנו, וזוהי מצות והגדת לבנך, ולא כמו שעושים איזה המון, שאחר אמירת מה נשתנה מניחים לילדים לילך ולישן, ואינם יודעים שום תשובה על שאלתם.

ישתבח וכו' - מי חיברו

א. באורחות חיים (דיין מאה ברכות אות ל"ו) כתב ששלמה המלך חיבר ברכה זו, וחתם שמו בראשי תיבות ישתבח שמך לעד מלכנו האל.

ב. והאבודרהם (בפירוש על התפילה) כתב, שאפשר שהחכם שחיבר זה היה שמו כך (-שלמה) ועשאו לכבוד שלמה המלך.

ג. הפרי עץ חיים (שער הזמירות פ"ו) כתב, שאברהם אבינו תיקן את ישתבח, ולכן שמו רמוז בראשי תיבות אדון הנפלאות בורא כל הנשמות רבון כל המעשים הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים.

ד. החיד"א (בברכי יוסף או"ח סימן נ"א, ס"א) הביא את דברי הטור (או"ח סימן נ"א) בשם הירושלמי, שהמספר בין ישתבח ליוצר אור עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה, והוכיח מכך שברכת ישתבח היא תקנה קדומה מימי תלמוד הירושלמי שחובר לפני תלמוד הבבלי.

הלל - מי אמרו

בגמרא בפסחים (ק"ז ע"א) ישנם כמה דעות מי ייסד את ההלל. ר' יוסי אומר בשם אלעזר בנו, שמשם וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים [ואח"כ קבעו דוד בתהלים - רשב"ם קט"ו ע"ב]. וחביריו חלוקים עליו ואומרים שדוד המלך אמרו.

ר' יהודה אומר, יהושע וישראל אמרוהו בשעה שעמדו עליהם כנען.

רבי אלעזר המודעי אומר, דבורה וברק אמרוהו בשעה שעמד עליהם סיסרא.

רבי אלעזר בן עזריה אומר, חזקיה וסיעתו אמרוהו בשעה שעמד עליהם סנחריב.

רבי עקיבא אומר, חנניה מישראל ועזריה אמרוהו בשעה שעמד עליהם נבוכדנצר הרשע.

רבי יוסי הגלילי אומר, מרדכי ואסתר אמרוהו בשעה שעמד עליהם המן הרשע.

וחכמים אומרים, נביאים שביניהם תיקנו להם לישראל שיהיו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבוא עליהם לישראל, ולכשנגאלים אומרים אותו על גאולתן.

אל חיקם לשמירה לחיבוב מצוה, ויורדי הים באוניות כאשר המה ראו סער גדול בים יטילו מן המצה של אפיקומן אשר בחיקם אל הים ויעמוד הים מזעפו, וכמוש"כ בדרך ישרה ובספר חיים לראש.

ויש נוהגים לנקוב נקב בחתיכה מהאפיקומן, ותולים אותה בביתו או בבית הכנסת (הוזכר במגן אברהם סימן ת"ק סק"ז). והוזכר עוד במשנה ברורה (ת"ק סקט"ו) ובחק יעקב (תע"ז סק"ג) שאין בזה איסור לנקב ביום טוב ואפילו בסכין, ומכל מקום לעשות בו נקב עגול או משולש כמגן דוד יש להחמיר.

וטעם מנהג זה, משום שבערב פסח היו נוהגים לעשות ערובי חצירות לכל השנה, משום שאין לך אדם בישראל שלא יהיה לו קמח בעת ההיא, והיו נוהגים להניח את העירוב בבית הכנסת במקום משומר שלא יאבד, והיו תולים אותו על הכותל או על עמוד כדי שלא יאכלוהו העכברים, ומכאן נשתרבב המנהג לתלות את האפיקומן (אוצר דינים ומנהגים). ועוד, משום סגולה לשמירה (אורחות חיים).

אולם השל"ה כתב, שלא יעשה נקב לתלותו, שהוא בזיון אוכלים, אלא יקח דבר מעט מן האפיקומן לנשווא אצלו בכיסו, או יניחנו בכיסו במקום מוצנע, והוא סגולה להצילו מן הגזלנים, ולהבריא הקליפות ממנו. וכן משמע בבן איש חי (ש"ב פנחס הלכה י"ב) שכתב לענין פת העירוב, שהנהיג שלא לתלותה אלא להניחה בתובה.

מקור השם "חג הפסח"

א. על שם קרבן פסח שמקריבים ב"ד בניסן.
ב. על שם שפסח הקדוש ברוך הוא על בתי בני ישראל (שמות י"ב, כ"ז).

ג. השם פסח הוא מלשון קפיצה ודילוג, בא להורות שהיו ישראל שקועים במצרים במ"ט שערי טומאה, והקב"ה ברוב רחמיו לא המתין לאתערותא דלתתא, אלא דילג על הכל וגאל את אבותינו באתערותא דלעילא (פרי עץ חיים שער כ"א, א'-ב'), ושפת אמת - ליקוטים לפרשת צו חודש ניסן).

מקור וטעם השם "ליל הסדר"

א. מקור השם ליל הסדר כבר הוזכר בתוס' בפסחים ק"ד ע"א ד"ה הביאו. וביאר הכלבו הטעם, לפי שכל מצוות הלילה יש להם סדר מיוחד, ואין להקדים את המאוחר או לאחר את המוקדם, וכפי שנקבע בסדר הסימנים קדש ורחץ וכו'. וכן מבואר בשו"ע שאם שינה הסדר לא יצא.

ב. וכעין זה כתוב בכנסת יחזקאל, שהוא על שם הכתוב "ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם", ואמרו חז"ל במכילתא דרשב"י (שמות י"ב, נ"א), מלמד שלא יצאו במהומה אלא מטוקסין ובסדר [מסודרים ומאורגנים לשבטיהם], אף על פי שיצאו בחיפזון כדכתיב, "כי בחפזון יצאת מארץ מצרים", מכל מקום יצאו בסדר ולא במהומה, ומכאן השם "ליל הסדר".

ג. המהר"ל מבאר, ששם זה רומז שכל מה שאירע לבני ישראל מאז שנעשו לעם מציאת מצרים ועד היום, אין בו מקרה, כי אם כל הקורות הן בסדר ובהשגחת הבורא.

ד. עוד ביארו, שליל פסח נקרא סדר, הואיל ועשו בו הראשונים סימנים לסדר של פסח, כגון קדש ורחץ וכו', ואם תשאל לאיזה צורך עשו סימנים אלו, משום שביניהם לא היה נפוץ הדפוס כיום, ולא היה ביד כל אחד סידור או הגדה לדעת את המעשה אשר יעשה, ועשו הכל על פה, והוצרכו לזכור הרבה דברים הנוהגים בלילה הזה, לכן סידרו את הסימנים.

ה. בספר בית אהרן בשם אביו האדמו"ר ר' אשר מסטולין זצ"ל שכתב, כי הסדר בליל פסח הוא סדר לכל השנה, והתעלותו הרוחנית של איש ישראל בשעות קדושות אלו, מעניקה לו קדושה עילאית אף לימי החולין, ממנו יתד וממנו פנה על כל הליכותיו במשך כל השנה כולה.

מקור השם "ליל שימורים"

מקור השם הוא מהפסוק בשמות פרק י"ב פסוק מ"ב:

א. ומבאר רש"י, שימורים לשון שומר ומצפה, שהיה הקב"ה שומר ומצפה ללילה הזה לקיים בהטחתו להוציאם מארץ מצרים.

ב. במדרש (שמו"ר י"ח) דרשו, לפי שהוא משומר לגאולה העתידה, שבליה זה נעשה גדולה לצדיקים כמו שנעשה לישראל במצרים, ובא בו הצלה לחזקיה מסנחריב וחיילותיו, ובו הציל לחנניה וחביריו, ובו הציל לדניאל מגוב האריות, ובו משיח ואלהו מתגדלין, משום כך אמר "שימורים לכל בני ישראל לדורותם".

ג. לפי שהוא לילה המשומר מן המזיקים, וכמבואר בגמ' ראש השנה (י"א ע"ב), ומשום כך יש נוהגים לא לנעול הדלת בלילה זה, ואי"צ לקרוא פסוקי השמירה שבקריאת שמע של המטה, וכן לא אומרים ברכת מעין שבע.

ד. האבן עזרא (שמות י"ב, מ"ב) מבאר, לפי שבליה זה שמרבים בו בסיפור יציאת מצרים, אנו נעשים "כשימורים" המדירים שינה מעיניהם, ומכאן השם "ליל שימורים".

ה. הכלי יקר (שם) מבאר, שהקב"ה שמר את ישראל במצרים ולא נתן למשחית לבוא אל בתיהם, ועל שמירה זו נאמר "ליל שימורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים".

מבין האומות, וע"כ אומרים שיר השירים בפסח, משום שאמרו חז"ל בניסן נגאלו ובניסן עתידים ליגאל, ועוד איתא בתיקוני זוהר (נ"א ע"ב) שעל ידי השירה זוכים לצאת מן הגלות.

פיוטים

פיוט כי לו נאה

מקור הפיוט "אדיר במלוכה", הובא לראשונה בעץ חיים לר' יעקב ב"ר יהודה חזן מלונדון, והוזכר גם בתשב"ץ (סימן צ"ט סדר של פסח), שכתב, שמהר"ם מרטנבורג נהג לשתות כוס רביעית לאחר פיוט כי לו נאה.

אחד מי יודע

לא נודע שם מחבר פיוט זה. ו"א (הגדת מרבה לספר) שמקור הפיוט הוא במגילה שנמצאה גנוזה וכתובה על קלף בבית מדרשו של ר' אליעזר מגרמיזא בעל הרוקח, וקבעו לדורות לזמרו בליל פסח. ובהגדת הרוקח עצמו זה לא נמצא, וכן לא נמצא בשאר הגדות הראשונים.

חד גדיא

לא נודע שם מחבר פיוט זה, וכנ"ל בפיוט אחד מי יודע, אלא שבתשב"ץ הובא פיוט זה.

וכתב החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"א סימן כ"ח) על אדם אחד שהתלוצץ על האומרים פיוט זה, שחייב נידוי, ולא עוד אלא שיש לקונסו בממון רב לפי ערכו וליתנו לעניים, ולהודיעו גודל עוונו וישוב אל ה' וירחמהו.

לעסוק בהלכות פסח ויציאת מצרים

בתוספתא (פסחים פ"י ה"ח) כתוב, חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה ואפילו בינו לבין בנו, אפילו בינו לבין עצמו, אפילו בינו לבין תלמידו.

וכתבו הרא"ש (פסחים פ"י סימן ל"ג) והטור (תפ"א) כל הלילה שכתוב בתוספתא לאו דווקא אלא עד שתחטפנו שינה, וכן פסק בשו"ע (תפ"א, ב') חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה. ובמכילתא (בא מס' דפסחא י"ח) מבואר עד חצות.

ובהגדת חיים לראש לגר"ח פלאגי כתב, שאם יודע בעצמו שלא יוכל להתפלל כראוי בתפילת שחרית של פסח ויחלש כחו ויהיה נים ולא נים, הרי יצא שכרו בהפסדו, ויותר טוב ושכבת וערבה שינתך.

וטעם הדבר, לפי שאבותינו כשיצאו ממצרים לא ישנו כל אותו הלילה, שהרי בחציו הראשון היו עסוקים במצוות הפסח, ובחציו השני היו עסוקים ביציאת מצרים, ולפי שחייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יוצא ממצרים, לכן עלינו להרבות בסיפור יציאת מצרים כל אותו הלילה, כמו שנהגו התנאים המוזכרים בהגדה שהיו מסובים בבני ברק, והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה, ולא ראו שינה בעיניהם (אברבנאל).

וכתב בכף החיים, שטוב לקרוא עשרה פרקים של מסכת פסחים, ולכוין בהם כנגד שם ע"ב, ו"ד ה"י ו"ו ה"י, שיש בו עשרה אותיות, והוא בחינת חכמה, וכל סדר ליל פסח הוא בבחינת חכמה.

אכילת אפיקומן למחרת ליל הסדר

יש מהקדמונים שנהגו לאכול מצה של אפיקומן גם למחרת ליל הסדר (אורחות חיים, הלכות ליל פסח, סימן ר"ח, וכלבו). והטעם, כדי שיהיה טעם המצה בפיו ויזכור יציאת מצרים כל אותו היום. ועוד, משום שגאולת מצרים היתה בלילה, אבל היציאה ממצרים היתה ביום, ולכן יש לאכול מצה ביום זכר ליציאת מצרים.

הוספת מאכל ביום שני של פסח

ביום שני של פסח דהיינו ט"ז ניסן, יש שנוהגים להוסיף עוד מאכל בסעודה (מגן אברהם תחילת סימן ת"צ).

ומשום שהמגן הרשע נתלה ביום ט"ז בניסן בערב (רש"י במגילה ט"ו ע"א ד"ה יום טוב), לכך מציינים יום זה על ידי תוספת מאכל (מחצית השקל שם). וכ"כ השל"ה וחק יעקב, והביאם בכף החיים (ת"צ סק"א), והביאו שכן מבואר בפרקי דר' אליעזר (פ"ג) ובמדרש אסתר, שביום זה נתלה המגן.

לעסוק בפרשת העומר

כתב בכף החיים (ת"צ סק"ה) בשם השל"ה והחיד"א, טוב לעסוק בפרשת העומר בט"ז ניסן, והוא בפרשת אמור, וידבר וכו', דבר אל בני ישראל וכו', עד ולחם וכו', ובפרשת ויקרא, ואם תקריב מנחת ביכורים עד אשה לה, ויאמר אחר כך ריבון וכו', ובפרק י' דמנחות ר' ישמעאל אומר העומר וכו'.

הלל בדילוג בשאר ימי הפסח

בחול המועד פסח ובשביעי של פסח אומרים הלל בדילוג, ושלא כמו בסוכות שאומרים הלל שלם בכל חול המועד (שו"ע ת"צ, ד'). והטעם לזה:

א. לפי שימי פסח אינם חלוקים בקרבנותיהם, שכן בכל ימי החג היו מקריבים אותו קרבן - "פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים... כאלה תעשו שבעת ימים" (במדבר כ"ה, י"ט-כ"ד), מה שאין

כן בחג הסוכות שכל יום היה מספר הפרים שהקריבו שונה מקודמו (ערכין י' ע"ב).

ב. משום שבשביעי של פסח טבעו המצרים בים, ומבואר בחז"ל (מגילה י' ע"ב) שרצו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב"ה, ואמר להם הקב"ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה, לכך אין אומרים הלל שלם בשביעי של פסח, ומאחר ולא אומרים הלל שלם בז' של פסח, לכך גם בשאר חול המועד לא אומרים את ההלל, שלא יהיה חול המועד עדיף מיום טוב (ט"ז סימן ת"צ סק"ג).

ג. משום שבשביעי של פסח טבעו המצריים, ונאמר במשלי (כ"ד, י"ז) "בנפול אויבך אל תשמח", לכך אין אומרים הלל שלם בז' של פסח, ומכיון שלא אומרים הלל שלם בז' של פסח, אף בשאר חול המועד לא אומרים את ההלל, שלא יהיה חול המועד עדיף מיום טוב (בית יוסף סימן ת"צ בשם שבלי הלקט).

ד. לפי שבפסח חובת אכילת מצה היא רק בלילה הראשון ולא כל שאר החג, לפיכך אומרים את ההלל רק בלילה הראשון ולא כל החג, משא"כ בסוכות חובת ישיבה בסוכה היא בכל שבעת ימי החג, ולפיכך אומרים הלל שלם בכל ימי חג הסוכות (מטה משה סימן תרע"ה).

ה. בכף החיים (ת"צ ס"ק טו"ב) הביא משער הכוונות הטעם, לפי שכל האורות שנכנסו בליל פסח הם מתקיימים כל הלילה, וכל יום א' של פסח, ולכן אומרים הלל גמור ביום א' של פסח, ואח"כ מסתלקים לגמרי וחוזרים ליכנס בסדר המדרגות מדרגה אחר מדרגה על ידי ספירת העומר עד חג שבועות, ולכן אין אומרים בשאר ימי הפסח הלל שלם אלא בדילוג.

ו. בספר יפה ללב (ח"ב אות ב') כתב, שאומרים בפסח הלל שלם והלל שאינו שלם, כנגד מצה שלימה ומצה פרוסה שבפסח. והביאו בכף החיים (תפ"ח סק"ט).

ליל ז' של פסח

יש נוהגים להתאסף בחצות ליל ז' של פסח ולומר שירת הים, ולפי שאז נקרע ים סוף, ואמרו חכמים (סנהדרין ק"א ע"א) כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם, שנאמר (משלי ט"ו, כ"ג) "דבר בעתו מה טוב" (ילקוט מנהגים).

ובכף החיים (ת"צ סק"ט) כתב, טוב לקום באשמורת בליל ז' של פסח ולקרוא סוד קריעת ים סוף בזהר. ואח"כ נוהגים לומר פרשת בשלח עד כי אני ה' רופאך, ויאמר בהתלהבות כאילו עומד על הים וראה הנס ואומר שירה.

והיעב"ץ בסידורו בית יעקב כתב, שיש נוהגים לומר "תיקון" בלילה זה ולהיות ערים בו או ברובו [התיקון כולל פרשיות מן התנ"ך, משניות ביצה וחגיגה, ומאמר מן זוהר פרשת בשלח].

סעודה שלישית בז' של פסח

בספר מעשה רב (הלכות פסח אות קפ"א) הביא שהגר"א היה נוהג לאכול סעודה שלישית ביום ז' של פסח, ואף שבשאר יום טוב לא אכל סעודה שלישית, מפני חיוב אכילת מצה שזמנו הולך לו.

הבדלה על בירה

כתב הרמ"א (סימן רצ"ו, ב') שיש נוהגים להבדיל במוצאי פסח על בירה שהיא חמר מדינה, והיא חמץ, משום שמאחר ולא שתו בירה כל הפסח משום שהיא חמץ, הרי שכעת היא תבינה יותר מן היין, ויש לברך על החביב יותר.

אכילת חמץ במוצאי פסח

בתורה תמימה כתב (שמות י"ב, י"ח) על הפסוק "עד יום האחד ועשרים לחודש בערב", ותרגם יונתן בן עוזיאל "עד יומא דעשרין וחד לירחא ברמשא דעשרין ותין תיכלון חמיע".

וכתב, דמפני מה הוסיף את ב' המילים האחרונות "תיכלון חמיע", וי"ל דתוספת מילים אלו מכוונים למה שנהגו גדולים מיוחדים לטעום חמץ בכניסת ליל מוצאי פסח. והטעם, כדי לעשות היכר בין זמן האסור ומותר בחמץ, וכמו שיוצאים מן הסוכה לבית עושים איהו היכר בהכשר הסוכה, להורות ולהראות שפטורים ממנה, כמבואר באו"ח סימן תרס"ו.

ובספר מעשה רב לגר"א (הלכות פסח אות קפ"א) מבואר, שהגר"א היה משתדל במוצאי יום טוב לטעום חמץ, והיה נמנע מלאכול אחר הפסח מצה שיוצאים בה ידי חובה בפסח, וכל זה להיכרא לעשיית המצוה, שאין עושים אותה להנאה כי אם מפני גזירת הבורא יתברך שמו. והובא בכף החיים (ת"צ סק"א).

אכילת מצה בפסח שני

יש שנוהגים לאכול מצה בפסח שני - י"ד באייר (ליקוטי מהרי"ח ח"ג דף מ"ג).

הטעם, זכר למצה שהיו אוכלים מקריבי הפסח בי"ד אייר שהיו טמאים לנפש אדם בפסח י"ד ניסן, ולא יכלו להקריבו, והיו דוחים אותו לי"ד אייר.

ועוד, משום שכאשר בני ישראל יצאו ממצרים אכלו מן המצות שאפו בצאתם ממצרים עד י"ד באייר, שנאמר (שמות ט"ז, א') "ויבואו כל עדת בני ישראל אל מדבר סיני... בחמשה עשר לחודש השני", ופירש רש"י, נתפרש היום של חנייה זו, לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן.

וכתב היעב"ץ בסידורו, שגילו לו מן השמים, שקדושת הפסח והמצה נמשכת עד פסח שני, לפי שכשיצאו ישראל ממצרים אכלו מהעוגות מצות עד ליל ט"ו באייר.

מעשה בראובן שמוכר כלי כסף בביתו, והנה באחד הימים שקודם חג הפסח נכנס שמעון לבית ראובן והתענין בכלי כסף כמה מחירים וכו' ולבסוף יצא, ולאחר שעת המכירה מגלה ראובן שנגנב ממנו כוס כסף של קידוש יקרה, וכשחשב לעצמו מי היה באותו היום בביתו, ונמצא שרק שמעון נכנס באותו היום, והינו חושד בשמעון שהוא הגנב, וכשדיבר עם שמעון על זה, הכחיש וכפר בכל. ונשאלת השאלה האם יש בידו או ביד ב"ד לכפותו בהכאות ויסורים עד שיודה, או דלמא דאין לכופו כלל וכדין המוציא מחבירו עליו הראיה.

תשובה

א. לכוף את החשוד על זיוף וגניבה

בגמרא פרק גט פשוט (ב"ב קס"ו). איתא, ההוא דהוה כתיב ביה תילתא בפרדיסא, אזל מחקיה לגגיה דב"ת וכרעיה, ושניה ופרדיסא, אתא לקמיה דאב"י אמר ליה מאי טעמא רויח ליה עלמא להאי וי"ו, כפתיה ואודי.

ופירש רשב"ם, כך היה כתוב בשטר, זבינית לפלוני בגינתא דאית לי תילתא בפרדיסא, אזל הלוקח מחקיה לגגיה דב"ת ומכאן ומכאן ושוויה ופרדיסא, וא"ל מכרת לי תילתא דגינתא וכל הפרדס כולו, והא שטרא.

ותו איתא התם, ההוא דהוה כתיב ביה מנת ראובן ושמעון אחי [שהיה כתוב בשטר שקנה מנת חלק קרקע שיש לראובן ושמעון שהם אחים] הוה להו אחא דשמיה אחי, אזל כתב ביה וי"ו ושוויה ואחי [היה להם אח ששמו אחי, ושניה הלוקח בשטר שיהיה משמע, ואחי, דהיינו שקנה את חלק הקרקע השלישי של אחי], אתא לקמיה דאב"י, אמר ליה מאי טעמא דחיק ליה עלמא להאי וי"ו כולי האי, כפתיה ואודי.

ותו איתא התם, ההוא שטרא דהוה חתים עליה רבא ורב אחא בר אדא, אתא לקמיה דרבא אמר ליה דין חתימות ידא דידי היא, מיהו קמיה דרב אחא בר אדא לא חתימי לי מעולם, כפתיה ואודי, א"ל בשלמא דידי זייפת אלא דרב אחא בר אדא דרתית ידיה היכי עבדת, אמר אנחי ידאי אמצרא ואמרי לה קם אורנוקא וכתב.

ומבואר מכל הלין דאע"פ שאין מוציאים ממון ממוחזק והמוציא מחבירו עליו הראיה, מ"מ ככה"ג שיש חשד לזיוף וגניבה והחשד הוא בדברים ניכרים, דרשאי הדיין לכפות את החשוד להודות.

וכן מבואר ביד רמ"ה (ב"ב שם, אות ס"ז) שכתב, מיהא שמעינן דמבעיא ליה לדאינא לעיוני בכלהי אותיות דשטרא ולדמויי כל אות לחברתה, ואי חזי ביה שינויא דאיכא למיחש ביה לזיפא וכו', ואי מצטרכא מילתא למיכפת ולממחיה למרי שטרא, עביד כדי שיצא הדין לאמיתו, וכדי שלא יהיו בני אדם רגילים לעשות כן. וכתב עוד שם באות ס"ט, מיהא שמעינן [ממעשה דרבא ורב אחא] וכו', ואי נמי מצטרכא ליה מילתא למכפתיה לבעל דין ולממחיה, עבדינן, כדי שיצא הדין לאמיתו וכדי שישמעו הנשאים ויראו.

והראב"ן (ב"ב שם) כתב, ובי"ד צריכים לעיין ולחקור בכתבית השטר בכל ענייניו וכו', והם שיהיה בידם לייסר ולכוף היו כופתין, אבל אנו שאין בידינו לכוף ולייסר עד לדלדיה, מקרע לא נקרעיה, ומיגבא לא ניגיב ביה.

ובפרק אלו מציאות (כ"ד). איתא, מר זוטרא חסידא אנגיב ליה כסא דכספא מאושפיזא, חזיא לההוא בר ב רב דמשי ידיה ונגיב בגלימא דחבריה, אמר היינו האי דלא איכפת ליה אממונא דחבריה, כפתיה ואודי.

וכתב הרא"ש (שם סימן ה') והבין שלא היה חושש מה שהיה מזיק לחבירו, ומאומד הדעת חשדו גם על הגניבה, וכפתיה בשיטי עד דאודי.

ונפסק כן להלכה בטור (מ"ב, ג') שהביא את דברי הרמ"ה הנזכר להלכה, וכן בשו"ע (שם) כתב, ולפיכך כשיבוא השטר לפני הדיין צריך לעיין בכל אותיותיו וכו', ואם צריך לכוף בעל השטר ולהכותו כדי שיודה יעשה כדי שיוציא הדין לאמיתו.

ב. אם כופין גם בהכאות ויסורים או רק

בדברים באימים והפחדות

ובאור זרוע (רכ"ז) כתב, וז"ל, כתב רבי יצחק ב"ר מרדכי זצ"ל אין לפרש כפתיה ממש, אלא כפתיה במילי שתפסו בדברים עד שלא היה בו כח לכפור.

אולם ביד רמ"ה הנזכר מפורש דאף רשאים "לממחיה", וכן ברא"ש הנזכר ביאר דהא דמר זוטרא כפייה לההוא תלמידא היינו בשוטים. וכן מתבאר מספרי הפוסקים וכדלהלן. וכן כתבו בטור ושו"ע (שם) דאם צריך לכוף בעל השטר "ולהכותו" כדי שיודה, יעשה, כדי שיוציא הדין לאמיתו. ויעויין בשיטה מקובצת במ"ב (שם) שהביא בזה ב' דעות, שיש מפרשים כפתוהו על העמוד והלקהו בשוטים, ויש מפרשים כפתוהו בדברים שנידוהו אם לא יודה על האמת.

והמאירי בב"ב (שם) הביא את ב' הדעות, וסיים דנראים הדברים שלא הותר להם כך בשום פנים, ולא נאמר כפתיה אלא דרך אינם

עצמו לא היה כופה את תלמידו ע"ז משום הפסד ממונו, מחשש שמרוב בושה שנתגלה קלנו ברבים יצא לתרבות רעה, וכמעשה שהיה עם תלמידו של השל"ה [יעו"י"ש שהביא את כל המעשה], ובודאי מר זוטרא דהיה חסיד גדול שהרי קראו לו חסידא בסתם היה חושש בדבר זה פן יהיה הוא סיבה שיצא התלמיד לתרבות רעה, דאע"ג דהוא מתכוון להציל את ממונו, לאו משנת חסידים היא זו, על כן פירש רש"י שהכוס היה של אושפיוז, דודאי היה חושד כל התלמידים בזה אם לא היה נמצא זה הכוס, והיה חילול ה' בדבר, לכן השתדל לכפותו להוציא בלעו מפיו כדי לנקות התלמידים כולם מן החשד דהאושפיוז, ויהיה מה שיהיה אח"כ, הנה חשש חלול ה' יותר חזק, ומה גם שהוא ברור שבדואי האושפיוז יחשוד כל התלמידים, ולכן אכפיה ואודי ונמצאו כולם נקיים, וזה נתברר שהיה סורו רע וצבוע היה.

ו. איזה אומדנא וחשד צריך שיהיה כדי שיכחו להודות

הנה בכל דיני התורה בין בממון או מלקות או מיתה וכדו' אין הבי"ד מענישים ולא מכריעים לחייב אלא על פי שני עדים כשרים, ומקרא מלא הוא על פי שנים עדים יקום דבר.

אמנם מבואר מדברי הפוסקים הנ"ל דרשאי הדיין לכוף אע"פ שאין עדים בדבר, וסברא הוא, דאי איכא עדים מה יש לכופו, הא חייב הוא ומבואר דע"פ אומדנא שנראה לדיין שיש זיוף או שקר רשאי הוא להכות ולכוף כדי להוציא את הדין לאמתו. והכל לפי ראות עיני הדיין, וכבר נתבאר לעיל דמוכח מהשו"ע שיש אומדנא שרק כופין באיום, ויש אומדנא שאף כופין בהכאות ויסורים.

ואכתי איכא לספוקי דלמא דוקא כשהנתבע רוצה להוציא ממון כופין אותו שיודה ששיקר ונשאיר הממון בחזקת התובע, אבל להוציא ממון מהנתבע ע"י כפיה לא, דהא המעשים בב"ב דכפיה ואודי היו שהנתבע זייף להוציא ממון שלא כדין, וכפיה אביי להודות כדי שלא להוציא מהתובעים שלא כדין.

אולם בפוסקים לא נתבאר חילוק בזה, ומשמע דבכל שטר ואף בהוצאת ממון כשרואה הדיין צורך לכוף כדי להוציא הדין לאמתו רשאי, ומשמע דה"ד באפוקי ממונא, ואף בההיא דמר זוטרא כפה לתלמיד להוציא הממון מידו. וכן ראתי בשו"ת פנים מאירות (שם) בתוך דבריו שכתב דכופין אפילו בממון ע"פ אומדנא דמוכח כדי להוציא הגזילה מתחת ידו, ואין לחלק ולומר דע"פ אומדנא לא מוציאים ממון וכמבואר בסימן ת"ח בטור, ובעיני דוקא עדות ברורה, וכי היכי דלא מוציאים ממון ע"פ אומדנא, א"כ פשיטא דאין כופין אותו ע"י יסורים להודות, יעו"י"ש דאין לחלק כן, ויתירה מזאת, אע"פ שאם לא יודה ג"כ לא נוציא הממון, מ"מ יש לכפותו שידה על האמת.

ויש להקשות מהא דמר זוטרא חסידא כפאו בשוטים, וכדכתב הרא"ש לההוא תלמידא על שראה מנגב ידו בבגדו של חברו, אמר היינו האי דלא איכפת לי אממונא דחבריה כפתיה ואודי, והרי זה לא היה כי אם דבר הניכר קצת וחשד קל, וכיצד הלקהו עפ"י.

וע"כ צ"ל דאיה"נ בעלמא לא היינו מלקים על כזה דבר, אלא דשאני התם שודאי אחד מהתלמידים לקח את הכוס כסף מאחר ורק הם היו שם, ועוד שכולם היו שם צורבא מרבנן ובר בר רב, וע"כ כשראה מר זוטרא לתלמיד שנגב ידו בבגדו חברו הו"ל כדברים הניכרים ממש. וכן ראתי לח"ח בבאר מים חיים (שם סקל"ב) שביאר כן.

וכתב החפץ חיים (שם) דאף לבית דין אין רשות להכותו אלא רק שרואים דברים הניכרים ממש, או שעדים מעידים לפניו על דברים הניכרים, אבל אם לא נתברר להם דברים הניכרים אלא רק ע"פ התובע, לא ניתן הרשות לזה.

וכתב עוד מיד אח"ז בסעיף י"ד: ומזה תראה, כמה אנשים טועים בעניינים אלה שאם נגנב להם חפץ ויש להם על אחד חשד, אומרים לשבעה טובי העיר שיש להם על אחד דברים הניכרים, והם מכים ועונשים שלא מן הדין כדי שיודה, ובאמת הוא שלא כדין, דלו יהא דדברים הניכרים הוא כמו ראייה לעצם המעשה, וטובי העיר חשיבי כמו בית דין, הלא צריך שידעו מתחילה שנגנב, וגם עדים לדברים הניכרים, או שהם בעצמם יראו וכההיא מעשה דמר זוטרא, אבל לא לסמוך על התובע ולהכות את ישראל בחנם, ואפילו רק להאמין לתובע בלב שאי זה גנב מאתו, אסור מפני קבלת לשון הרע, ועל אחת כמה וכמה לסמוך על זה ולהכותו, דאיסור גדול עושים בזה ועוברים על לאו דלא יוסיף.

ז. שיש לסמוך על ההודאה שבאה ע"י כפיה של הכאות ויסורים

ויש להסתפק האם כשמודה ע"י כפיה יש לחוש שהודה מחמת רצוה להפטר מן היסורים והודה על שקר או לא, וכההיא דאמרין בגמרא בכתובות (ל"ג:): אלמלא נגדוהו לחנניה מישאל ועזריה הוו פלחי לצלמא, ויעו"י"ש בגמ' שחילקה בין יסורים שיש להם קצבה ליסורים שאין להם קצבה. ונפק"מ כשהודו שהרגו את פלוני האם נאמין להודאתם שבאה ע"י כפיה להתיר את אשת הנהרג לשוק, או נחוש שהודו מחמת היסורים ולא נתיר את האשה לשוק, ואע"פ שאם יודו שיהרגו הרי הם מחייבים את ראשם למלך, מ"מ האמרין אלמלא נגדוהו וכו'. או דלמא דאין אדם מודה על שקר ודבר שלא היה אפילו במחיר של יסורים קשים, וע"ז לא נאמר אלמלא נגדוהו.

ובאמת שיש להקשות על כך על הבית יוסף, שבסימן ט"ו מחודש ב' הביא את דברי הריב"ש שהכפיה באימים והפחדות, וכן בסימן מ"ד מחודש ז' הביא את תשובת הרמב"ן בסימן ק' שיש לאיים עליו, ומאיך בסימן מ"ב סעיף ג' הביא בב"י את דברי הרמ"ה להלכה שיש לדיין לכוף בהכאות.

וכן בשו"ע בסימן מ"ב סעיף ג' כתב השו"ע את דברי הגמ' בב"ב שם שצריך הדיין לעיין בצורת וכתבת האותיות שמא זייף והוסיף וא"ו, או שמא מחק אות אחת כגון ה"א או ח"ת והניח רגלה אחת ונראה כאות וא"ו, וכתב, ואם צריך לכוף בעל השטר ולהכותו, יעשה, כדי שיוציא הדין לאמתו. ומאיך, בסימן מ"ד סעיף ו' כתב השו"ע, שטר שיש בו גרר מאחריו או ביני שיטי מקום שנהגו לכתוב הפרעון מאחריו או ביני שיטי כשר, אלא שיש לאיים על בעל השטר ויש פוסלים.

ד. ישוב דברי הפוסקים

ובפשטות היה נ"ל ע"פ דברי הראב"ן הנ"ל דבאמת מעיקר הדין אפשר לכוף בהכאות ויסורים, אלא דאנו אין בידינו כח לכוף ולייסר, וע"כ ע"פ מאימנים עליו ומנדים אותו. אלא שאין תירוץ זה מחוור מאחר שנתבאר בתשובה אחרת של הריב"ש והרמב"ן והשו"ע שכופין ע"י הכאות ויסורים.

ונראה לתרץ, דלעולם רשאים הדיינים לכוף גם בהכאות ויסורים, אלא שקודם כל מאימנים עליו וכופין ע"י דיבור, ואם זה לא עוזר וצריך לכפותו בהכאות ויסורים עושים זאת. וכן משמע בתשובת הרמב"ן הנוכרת שכתב קודם שגוערים בו, ואח"כ כתב שמייסרים אותו, ואח"כ אם זה לא עוזר מודיעים לו שאם לא יודה ייחייבוהו להוציא את אשתו בכתובה.

וכן נראה מתשובת התשב"ץ (ח"ג סי' קס"ח) שהביא את דברי הגמ' דכפיה ואודי ושמכין ועונשים, ושעל כן יש לאיים עליו ולהפחידו או לאוסרו, ע"כ. הרי מבואר דאע"פ שהבין בפשטות את דברי הגמ' שכופין בהכאות אע"פ כתב שמאימנים עליו, וע"כ כדברינו דיש רשות לענוש במכות, אלא דקודם כל מאימנים ואם זה לא עוזר כופין במכות.

אמנם תירוץ זה לא יעלה ארוכה לדברי השו"ע שבסימן מ"ב כתב להכות, ובסימן מ"ד כתב לאיים.

ונראה לתרץ עוד באופן אחר, דבמקום שיש חשד גמור רשאי הדיין לכוף בהכאות וייסורים, ובמקום שהחשד אינו כ"כ גדול יש לכפות בדיבור ע"י איום ונידוי וכדו', והכל לפי ראות עיני הדיין, ולפי"ז אתי שפיר, דבסימן מ"ב מירי בציורים של הגמ' דהוי חשד גמור לזיוף שנראה שמחק חלק מהאות וכדו', וע"כ יש לכפותו בהכאות וכאבי דכפיה ואודי, והיינו ע"י הכאה ויסורים וכנ"ל, אמנם בסימן מ"ד דלא הוי חשד גדול לזיוף, והראיה שהשטר נשאר כשר ע"כ אין להכותו אלא רק לאיים עליו שיודה.

ה. אם יכול לכוף הוא בעצמו או דוקא הדיין

ויש לעיין אם רשאי כל אחד לכוף את החשוד בעצמו, או שהרשות נתנה רק לדיין בבית דין להכות את החשוד ולכופו להודות.

והנה מקור דין כפיה נלמד מההיא דב"ב, והתם מבואר דאביי כפיה ואודי, וא"כ אין לנו ראייה שכל אדם יכול לעשות דין לעצמו, וכן מתבאר מלשונות הפוסקים, ומהטור וש"ע שכתבו על הדיין שרשאי להכות כדי להוציא הדין לאמתו. ונראה עוד דלא גרע מהא דקיי"מ"ל לא עביד איניש דינא לנפשיה ליטול ממון מחבירו, ולכאו"ה"ה להכות את חברו שיש בזה לאו דפן יוסיף. וכן כתב החפץ חיים (שם), אבל ליחיד לא ניתן רשות זה.

אמנם מההיא דמר זוטרא נראה דרשאי היחיד לכוף, דהא מבואר בגמ' דאיגנב ליה למר זוטרא כסא דכספא וכפיה לההוא תלמידא עד דאודי. אלא דכבר פירש רש"י שם, דכלי של אושפיוז היה. וביארו המפרשים דאם היה כלי של מר זוטרא עצמו, לא היה עושה דין לעצמו, אלא כלי של אושפיוז היה, ומר זוטרא היה דיין בדבר. כן ביאר המהרצ"ח שם והתורת חיים, וכ"כ החפץ חיים (שם) בבאר מים חיים לבאר דליחיד אפילו יש לו אומדנא רבה שנגנב ממנו החפץ, ויכול לברר בעדים שהחפץ הוא שלו, אפ"ה אין מותר לו להכות את חברו, ולא אמרין בזה עביד איניש דינא לנפשיה, ומר זוטרא חסידא לא שלו היה הכלי, וכדפירש"י, אלא רק היה דיין בדבר.

והיעב"ץ (שם) כתב, דאי דידיה דמר זוטרא הוי, לא הוה ליה למר זוטרא למעבד הכי, אע"ג דשרי מ"מ לאו מידת חסידות היא, ומר זוטרא חסידא הוה, דעביד לפניו משורת הדין, אלא ודאי דאושפיוזיה דמר זוטרא הוה ההוא כסא דכספא, ולא היה יכול להפטר מלעשות לו דין לשבר מתלעות עול ולהשליך משיניו טרף, ועוד שמא האושפיוזין היה חושדו למר זוטרא, משום הכי לא הוה סגי בלאו הכי, כדי להוציא עצמו מן החשד.

ומבואר מדברי היעב"ץ דאם היה כלי של מר זוטרא לא היה כופוהו לחשוד משום שהוא חסיד, אבל סתם אדם שאינו חסיד רשאי לכוף. ונסתפקתי בלשון החכמת שלמה הנזכר שכתב "מותר לו להכותו", דמשמע לאדם עצמו ולא דוקא לדיין. ויל"ע. ומ"מ נתבאר בפוסקים ובשו"ע דאין ליחיד לכוף אלא לדיין.

ושו"ר בספר בן יהודע (ב"מ שם) שכתב לבאר דהא דהוצרך רש"י לומר דשל אושפיוז היה, אלא משום שאם היה כלי של מר זוטרא

כמי שמראה עצמו בריא על הדבר, וכופתו על העמוד להלקותו ולא שילקהו, וביאר את המעשים בגמ' שם דאביי כפתיה ואודי, דהיינו שהרבה בחקירת העדים עד שנתברר לו הזיוף.

ויש לתמוה על הרמב"ם שהשמיט דין זה, שכתב בהלכות מלוה ולוה (פכ"ז ה"ב) להך דינא דכתיבת השטר, ולא כתב כלל שיש לדיין לכפות עד שיברר הדין, ואף אי ס"ל שאין לכפות במכות ויסורים, מ"מ היה לו לכתוב שיאימנו עליו בדברים או שידוהו, או כמוש"כ המאירי שיעמידוהו על העמוד כאילו שרוצים להלקותו, שהרי הראשונים והפוסקים הביאו הך דינא להלכה, ואמאי השמיטו הרמב"ם. [ולא ראיתי כעת מי שהעיר בזה, וצ"ע].

והגר"ש קלוגר בספר חכמת שלמה (על השו"ע שמ"ח) כתב, אם נעשה לאחד גניבה בביתו, והוא יש לו אומדנא שזה וזה עשאו שגנב, אם מותר לו להכותו להודות, או אסור להכותו על פי אומדנא, נראה דמותר לו להכותו, ודבר זה מפורש הוא ברא"ש בפ"ב דב"מ גבי מר זוטרא חסידא אגנוב ליה כסא דכספא באושפיוזא, חזייה לההוא בר בי רב דמשי ידיה ונגיב בגלימא דחבריה, אמר היינו האי דלא חיים על ממונא דחבריה כפתיה ואודי, ועיין שם ברא"ש שסמך על אומדן דעת שלו וכפה אותו בשוטים, עיי"ש. א"כ מוכח דמותר להכות כה"ג ע"פ אומדנא אף אם הוא בר בי רב וצורבא מדרבנן. וזה ברור לדינא.

ובשו"ת פנים מאירות (ח"ב קנ"ה) דן בענין אחד שמצא תיבתו פרוצה ונגנב מתוכה הון רב, ויש לו אומדנא המוכיחות שאחד ממשרתיו עשה המעשה הזה ואינו רוצה להודות, אי שרי ליה למסור לערכותיהם לענותו וליסרו עד שיודה או לא. יעו"י"ש שכתב להוכיח מהא דאביי דכפתיה ואודי, וע"כ דהאי כפיה היינו במלקות, וכדאיתא בחולין קי"ב: בההוא גברא דלא הוה מוקר אבוהו וכפתוהו, ופירש"י כפתוהו על העמוד להלקותו, דמי שאין רוצה לקיים מצוות עשה כופין אותו עד שתצא נפשו. ש"מ דאפילו בממון ע"י אומדנא דמוכח כופתים להלקותו עד שיודה ויוציא הגזילה מידו, ומלקות הוי בכלל עינוי ויסורים, דאמרין בכתובות (ל"ג) אלמלא נגדוהו לחנניה מישאל ועזריה הוו פלחי לצלמא, ואין לומר דהאי כפתיה ואודי, שרק בקש לכפותו ולהלקותו ולא שהיה מלקוהו באמת [וכמוש"כ המאירי הנ"ל], משום שכתב הטור שרשאי הדיין להכותו, וכתב הב"י דזה נלמד מההיא עובדא דאביי דכפתיה ואודי.

וכתב עוד שם, ושמעתי מפי דודי שמעשה היה בימי הגאון מוה"ר העשילי, והגאון הש"ך הפקיד ביד הגאון שלשלת של זהב, ונגנב ע"י משרת של הגאון מוה"ר העשילי, והסכימו ונתנו את אצבעו בין השרוף של קנה השריפה שקורין בוק"ס ולא הודה הגנב, ואחר שלש שנים מצאו השלשלת באמתחת הגנב. ומעתה נלך בעקבות אבותינו באם שהדבר ברור ע"פ חקירת אנשים יראי אלקים שיש מקום לחושדו שיש ליסרו קצת, וחוך אני מאוד שלא למסורו לערכותיהם וכו', כללא דמילתא, בהא נחתא ובהא סלקא אם יראה על פי עוצם חכמתם ובינתם להסיר ממנו מוקשי מות ודבר הגורם לזה, רשות ניתן ליסרו קצת כדי שיודה על האמת.

וכן פסק בספר חפץ חיים (לשוה"ר כ' ז' הלכה י"ג) וז"ל, ולפעמים ניתן רשות לבית דין מפני צורך שעה, כגון שאחד בא לצעוק לפניו על דבר גניבה שנגנב ממנו, והוא משער בודאי בדברים הניכרים ממש שפלוגי גנב ממנו החפץ, וגם הבית דין רואים דברים הניכרים, או שעדים העידו בפניהם על דברים הניכרים, ניתן להם רשות להכותו כדי שיודה.

ג. סתירות בדברי הפוסקים אם כופין בהכאה או באימים

והנה בשו"ת הריב"ש (סימן ק"ח באמצע ד"ה אמנם) כתב, וגם אתם תאימו עליה להפחידה בכל מיני אימים והפחדות כדי שתודה להתפשר עם היורשים, מאחר שמפורסם ביניכם הערמות וההונאות שהיתה עושה עם בעלה, כמוש"כ בפרק אלו מציאות מר זוטרא חסידא וכו'.

ומבואר מדברי הריב"ש דהכפיה היא ע"י אימים והפחדות, ולמד כן מההיא דמר זוטרא, ויש להקשות דבתשובה אחת כתב הריב"ש דכפיה בדברים לא הוי כפיה, דז"ל בסימן ר"ג, גם מה שטוען שמעון שכבר איים על בנו טרם שיגדל, ואחר שגדל והפחידו שלא יירש בנכסיו, ולא קבל ממנו ושהוא נפטר בזה דכפיה בדברים, אשכחן כההיא בפרק נערה, הא ליתא כי מי שיש לו לכוף לאחר לעשות איהו דבר אין לו להתנצלות בכפיית דברים לבד, דבדברים לא יוסר עבד.

וכן יש להקשות בתשובות המיוחסות לרמב"ן, דכתב בסימן ק' בסוף התשובה, ומ"מ אע"פ שאין אני רואה לחוש לשובר זה, אעפ"כ יש לאיים על בעל השטר מאחר שהורגלו לכתוב שם שובר בין השטרות, שרגליים לדבר ולא גרע מו"ו דחזיקא טובא דכפיה ואודי.

ומבואר דהכפיה היא ע"י אימים, ולמד כן מההיא דאביי בב"ב, ויש להקשות דבתשובה ק"ב כתב הרמב"ן לענין בעל המכה את אשתו והוא טוען שהיא מקללת אותו, ובתוך התשובה כתב, ומ"מ אם הדבר מסופק לבי"ד מי הוא הגורם, או אפילו הגיעו לדבר ברור שהבעל מכה שלא כדין, גוערים אותו, ומייסרים, ומודיעים אותו שאם יכה שלא כדין שיהיה חייב להוציאה וליתן כתובה. ומבואר דכופין בקערה וכן ביסורים שמייסרים אותו.

ובשו"ת בית אפרים (אבה"ע ח"א סימן ל"ט ד"ה ואף) דן בכעין זה לענין היתר עגונה על פי הודאת המרצחים שהודו בעקבות כפיה ויסורים שיסרו אותם, וכתב בשם העזרת נשים להביא ראיה מההיא דב"ב דכפיה ואודי, והיינו ע"י הכאות ויסורים כמבואר בחו"מ סימן מ"ב, אלמא דהיא דאיכא רגלים לדבר מיסורים אות, וכשמודה מתברר הדבר שהודה על האמת, וחזקה לא משוי איניש נפשיה זייפנא או רוצח מחמת היסורים.

ובמהרי"ק (שורש קכ"א) כתב נמי בענין היתר עגונה שיצאה הוצאה מהרוצח שהרגו לפלוני, וכתב דאנן סהדי דאם היה יכול לכפור ולהשטמ לומר שלא הרגו היה עושה, דפשיטא הוא שאם לא היה אומת שהרגו לא היה מודה שהרגו כדי לחייב ראשו למלכות, ומדהודה בכך ודאי קושטא קאמר. וכ"כ עוד בתשובת משאת בנימין (פ"ח) ובשו"ת מהרש"ם (סו"ס קס"ה) ומהרש"ך (ח"א סימן כ"ו).

אמנם בתשובת מהריב"ל חלק על המהרי"ק וכתב, דלפי טענתו שאין מחייב ראשו למלך, א"כ אף אם אמת הוא שהרגו לא היה לו לגלות זאת כדי לחייב ראשו למלך, אלא ודאי מדהודה י"ל שפחד מהנגישות והיסורים, וכמוש"כ בכתובות אלמלא נגדוהו לחנניה וכו', ומשו"ה בחר מות מחיים, ולפי"ז י"ל נמי שיודה בשקר שהרג כדי להפטר מהנגישות והיסורים, ועכ"פ הו"ל ספיקא דאורייתא ולחומרא, וא"א להתיר את האשה לשוק.

והיה אפשר לומר דכל פלוגתא היא כשמחייב ראשו למלך ע"פ הודאתו, משא"כ בנידונינו שאם יודה לכל היתר יחייבוהו ממון או קנס וכדו', די"ל דלכו"ע מודה כדי להפטר מהיסורים, ואולי הודה אע"פ שאינו מן האמת.

אלא דמ"מ מהגמרות והפוסקים הנ"ל וכן מהשו"ע מבואר שסומכים על הודאתו שבאה ע"י כפיית מלקות ויסורים, ולא חוששים שהודה שלא מן האמת.

ושור"ב בשו"ת גינת ורדים (אבה"ע כלל ג' סו"ס ח', מד"ה ועתה ארדה נא ואראה מה משפט עדות השני) שהביא בזה את דברי הפוסקים, וכתב, ובודאי דכל מי שרואה דברי הריב"ל הללו דחלק על המהרי"ק יהיה ירא להורות להקל כהרב המהרי"ק, משום דאריה שאג להחמיר מי לא יירא, אמנם יש צדדים להקל דאף הריב"ל יודה בנ"ד, והוא דהמעין בתשובת הריב"ל יראה שהוא לא חלק על הוראת המהרי"ק אלא משום דסבור דאיכא לספוקי דשמא אמר שקר מחמת יראת היסורים, אבל היכא דאיכא אומדנא דמוכח טובא דהרוצח אמר אמת שהרגו לפלוני, אין לצדד להסתפק דאמר שיקרא מחמת היסורים, דהיכא דאיכא אומדנא דמוכח טובא מודה הריב"ל.

וכתב עוד (בד"ה והיה נראה לי להביא ראיה) כמוש"כ לעיל, דישי להביא ראיה מההיא דפרק גט פשוט דכפיה אביי ואודי, ונפסק בשו"ע סימן מ"ב, ואם איתא דכל מי שמייסרים אותו שיודה אם הרג אין הודאתו הודאה, א"כ אף במי שמייסרין אותו אם זייף השטר, נימא דאין הודאתו הודאה, אלא מחמת היסורים מודה, אלא ודאי דהיכא דאיכא רגלים לדבר שזה הרג לפלוני או זייף שטר זה, כשאנו מייסרים אותו ומודה, מתברר הדבר שהודה על האמת, וחזקה לא משוי איניש נפשיה זייפנא או רוצח מחמת היסורים.

אולם כל זה כשנראה לדיינים שהודה באמת, אמנם אם נראה לדיינים שהודה רק מחמת הכפיה ולא מן האמת, אע"פ שהיו מתחילה דברים ניכרים, לכא' אין לסמוך על הודאתו, שהרי משום דברים ניכרים לבד אינו חייב, ומשום סתם הודאה לחוד נמי אין לחייבו, וע"כ רק משום שיש דברים הניכרים והודה וניכר שהודאתו אמת יש לחייבו.

ח. אם ניתן רשות לבי"ד לענוש שלא מן הדין כדי לגדור פרצות

ומצינו עוד בש"ס ובפוסקים שיש רשות לבי"ד לענוש או אפילו להרוג שלא מן הדין כדי לגדור פרצות, וכדלהלן.

בגמ' בסנהדרין בפ' נגמר הדין (מ"ו.) וביבמות פרק האשה רבה (צ"ג.), תניא ר' אליעזר בן יעקב אומר שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה אלא כדי לעשות סייג לתורה, ומעשה באחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים והביאוהו לבית דין וסקלוהו, לא מפני שראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך, שוב מעשה באדם אחד שהטיח את אשתו תחת התאנה והביאוהו לבי"ד והלקוהו, לא מפני שראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך.

ופירש"י, שמעתי מרבתי שבי"ד מותרין להיות מלקין מלקות ועונשין עונש של מיתה שלא מן התורה, ולא שיתכוונו לעבור על ד"ת לבד מלבם חיוב מיתה לשאינו חייב, אלא מפני צורך השעה לעשות סייג וגדר.

ובריש פ"ב דנדה (י"ג:) רב הונא קץ ידא מאדם אחד שהיה רגיל להכות את חברו [ועיין ביד רמ"ה שביאר דהיינו כפשוטו, ולא כהגאונים שפירשו לענין ממון], וכן אמרינן בפרק זה בורר (סנהדרין כ"ז.), אי קטל נפשיה לכהניוהו לעיניה. וכן בפרק נגמר הדין (סנהדרין מ"ה:) איתא דשמעון בן שטח תלה שמונים נשים באשקלון ביום אחד, ואע"פ שאין תולים אשה ואין דנים שניים ביום אחד.

ובתשובת הרשב"א (ח"ג שצ"ג) כתב, רואה אני וכו' רשאים הם לקנוס ממון או לענוש עונש הגוף כפי אשר יראה להם, וזה מקיים

העולם שאם אתם מעמידים הכל על הדינים הקצובים בתורה ושלא לעשות אלא במה שענשה התורה בחבלות וכיוצא"ב נמצא העולם חרב, שהיינו צריכים עדים והתראה וכו', וכבר קנסו ז"ל קנסות כדאמרינן בפרק המניח (ב"ק כ"ז:) וכו', וגדולה מזו אמרו שמעון בן שטח תלה שמונים נשים וכו' וכן בפרק האשה רבה וכו' ובסנהדרין ונדה וכו' ובפרק זה בורר וכו', ואע"פ שאין קציצת אבר מן התורה אלא הכל לגדר ולצורך השעה וכו' יעוי"ש.

ובטור ושו"ע (חו"מ סימן ב') פסקו כן להלכה, דכל בי"ד אפילו אינם סמוכים בארץ ישראל, אם רואים שהעם פרוצים בעבירות (ושהוא צורך שעה) דנים בין מיתה בין ממון בין כל דיני עונש, ואפילו אין בדבר עדות גמורה, ואם הוא אלם חובטים אותו ע"י גויים. (ויש להם כח להפקיר ממונו ולאבדו לפי מה שרואים לגדור פרצות הדור). וכל מעשיהם יהיו לשם שמים, ודוקא גדול הדור או טובי העיר שהמחוס בי"ד עליהם.

ומש"כ דוקא ע"י גדול הדור וכו', זהו עפ"י דברי הראשונים והנימוק"י שם, ויעיין עוד בראשונים שם ובב"י שהאריך בזה, ואכמ"ל.

ובאמת נראה שדין זה הוא ענין אחר מנד"ד, דהתם מירי בתיקון פרצות הדור [או אפילו יחיד, יעויין פתחי תשובה שם], ובוה ראויים אף לענוש בחתיכת אבר או הריגה אם יש צורך בכך, וע"כ זהו דוקא ע"י גדול הדור או טובי העיר שהמחוס בי"ד עליהם, ולא ע"י כל דיין, משא"כ בנד"ד שכל דיין שרואה זיוף או שקר, והוא בדברים הניכרים לדין ולפי ראיות עיניו וכנ"ל, דרשאי לכוף בהכאות ואימים וכנ"ל כדי להוציא הדין לאמיתו. וההוכחה לזה שאין לדמות נד"ד לדהתם, דהשו"ע פסק שם דוקא ע"י גדול הדור וכו', ובסימן מ"ב ומ"ד השו"ע כתב זאת על כל דיין שרשאי לכוף כדי להוציא הדין לאמיתו, ודו"ק.

ט. דינים העולים

א. דיין שרואה דברים הניכרים לחשוד באדם שזייף שטר או גנב וכדו', רשאי לכוף את בעל השטר ולהכותו אם צריך כדי שיודה, ועי"ז יוציא את הדין לאמיתו.

ב. דעת האור זרוע בשם ריב"ם דאין לכוף בהכאות אלא רק במילים כנידוי ואימים, וכן דעת המאירי. אולם ביד רמ"ה והרא"ש וכן מתבאר מדברי שאר הפוסקים וכ"כ בטור ושו"ע דרשאי לכפותו גם בהכאות ויסורים אם יש צורך בכך.

ג. משמעות הפוסקים והשו"ע שאין ליחיד לכוף בעצמו במי שחושד בו שגנב ממנו, אלא רק לדיין נתנה הרשות, וכ"כ בספר חפץ חיים.

ד. אין צריך בזה עדות, אלא בעינן אומדנא ודברים הניכרים לעיני הדיין שרואה בעצמו דברים הניכרים וחשד באותו אדם, או שיש עדים על דברים הנכרים שיש בהם חשד בפלוני, ובכה"ג רשאי לכוף, אבל אין לסמוך על מה שניכר מתוך צעקת ותביעת התובע להכות עפ"י אדם מישראל, והעושה כן הרי"ז מקבל לשון הרע ועובר על פן יוסיף.

ה. בי"ד שכפו אדם והודה, יש לסמוך עפ"י הודאה זו שהודה על האמת, ואין לחוש שמא שיקר וה"ה להתיר עפ"י א"א לשוק, ובפרט שיש דברים הנכרים ואומדנא דמוכח שהודה על האמת.

ו. בי"ד שרואים פרצות בעבירות וצורך שעה, רשאים להכות ולענוש אפילו בכריתת אבר או הריגה או לחובטו ע"י גויים, והכל לפי צורך השעה, וכל מעשיהם יהיו לשם שמים, ורשות זו נתונה דוקא לגדול הדור או לטובי העיר שהמחוס בי"ד עליהם.

י. לדינא

אם יש לדיין דברים הניכרים שראה בשמעון לחשוד בו שהוא גנב, או שיש עדים על דברים הניכרים בשמעון, רשאי הדיין להכריח את שמעון שיודה, אך אין לדיין להכות על סמך דברי ראובן בלבד.

מעשה בראובן שהתארח בדירה של שמעון בחג הפסח, והנה בזמן מצומצם קודם שקיעת החמה שם לב שלא הביא אתו נרות ליום טוב, וכעת אין לו אפשרות לבקש מאחרים או ליטול רשות משמעון להשתמש בנרות ושמן זית המונחים בביתו של שמעון, האם מותר לו ליטול שלא ברשות נרות ושמן של שמעון על דעת לשלם לו לאחר הפסח, או להחזיר לו נרות ושמן כמו אותם שלקח.

וכע"ז יש להסתפק האם מותר ליטול מוצרים מחנות כשבעל החנות לא נמצא כאן כעת והלקוח ממנה, ורוצה ליטול ממוצרים שעומדים למכירה על דעת לשלם לו לאחר מכן כשיפגוש אותו, או כשיש תור ארוך בחנות והוא ממחר לעסקיו או להכנת צרכי שבת, האם מותר ליטול ע"מ לשלם, או שמזכה למוכר כסף ע"י אחר ואח"כ נותן לו.

וכמו"כ יש להסתפק אם מותר ליטול משיבה או בית כנסת או כל מוסד שהוא שקית אשפה או טישו וכדו' ללא רשות ע"מ לשלם או להחזיר אותו דבר לקופת הישיבה, ביהכ"ס או המוסד, או דהוי גזל שנוטל ללא רשות ואע"פ שמשלם.

תשובה

א. בגמרא ר"פ איזהו נשך (ב"מ ס"א:) גרסינן, לא תגנובו דכתב רחמנא למה לי [לילף מריבית ואונאה שהרי מחסרו ממון - רש"י], לכדתניא לא תגנובו על מנת למיטק, לא תגנובו על מנת לשלם תשלומי כפל [שרוצה להנותו וידוע בו שלא יקבל - רש"י].

ובפרק הכונס (ב"ק ס'): איתא, ויתאוו דוד ויאמר מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער, מאי קמיבעיא ליה וכו', ורבנן ואיתימא

רבא בר מרי אמרו גדישים דשעורים דישאל הוו, וגדישים דעדשים דפלישתים הוו, וקא מיבעיא להו מהו ליטול גדישים של שעורים דישאל ליתן לפני בהמתו על מנת לשלם גדישים של עדשים דפלישתים, שלחו ליה, חבול ישיב רשע גזילה ישלם, אע"פ שגזילה משלם רשע הוא, אבל אתה מלך אתה, ומלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין מוחין בידו.

ומבואר דדוקא משום מלך פורץ גדר היה מותר לדוד ליטול גדיש של שעורים שלא מדעת הבעלים ע"מ ליתן להם עדשים, אבל לולי זה אסור ליטול מחבירו שלא מדעתו, ואע"פ שנותן לו עדשים דחשיבי תמורת שעורים ששום פחות מעדשים.

ויש להעיר בדברי הגמ' שהביאה את הפסוק דחבול ישיב רשע דהוי מדברי קבלה, ולא הביאה פסוק מהתורה דלא תגנובו וכמוש"כ בפ' איזהו נשך.

ובספר יד דוד (ד"ה אע"פ) מיישב, דמלא תגנובו אין ללמוד אלא היכא שהגנב אינו יודע מי גנב ממנו, שאסור לגנוב ע"מ לשלם, ומשום שהוא דואג שלא ישלמו לו, אבל כאן שהגנב יודע שישלמו לו שדוד וכל ישראל אינם חשודים שלא לשלם, אפשר שמותר לגנוב ע"מ לשלם, ולכן הביאו קרא דחבול ישיב רשע שגם באופן זה אסור לגנוב. והעמק שאלה (שאלתא ד', אות ה') מיישב, שכאן לא היתה גניבה ממש אלא רק שלקחו הגדיש שלא מדעת הבעלים, והואיל ובודאי עשו כן לצורך מלחמת ישראל היו בעלי הגדיש מסכימים לכך, שנה לו לאדם לעשות מצוה בממונו, ולכן א"א ללמוד דין זה מלא תגנובו, והוצרכו לפסוק דחבול ישיב רשע שמ"מ גם דבר זה אסור.

ב. דעת הרא"ש בדין גזילה כשזכות היא לנגזל

ובאמת שהרא"ש שם כתב, יראה דמיירי שעדיין לא היו מזומנים, אלא רצו ליקח גדישים של ישראל שעורים, וכשידמנו להם גדישים דעדשים דפלישתאי יחזירו להם, אבל אם היו גדישים דעדשים מזומנים, אפילו אין בעלי גדישים דשעורים לפנינו, מותר לזכות להם גדישים של עדשים ע"י אחר וליקח גדישים של שעורים, משום דזכות הוא לו דעדשים עדיפי טפי, וכן משמע לישנא דקרא חביל ישיב רשע גזילה ישלם, דמשלם אחר שכבר גזולו, עכ"ל.

ובטור (ר"ס שנט"ט) הביא את דברי הרא"ש בתוספת לשון, וז"ל: וכתב אדוני אבי ז"ל, דוקא שאין התשלומין בעין כההיא דמייתי עלה שרצו אנשי דוד וכו', אבל אם היו מזומנים העדשים אפילו אין בעלי גדיש דשעורים לפנינו, מותר לזכות להם גדישי עדשים דעדיפי מהשעורים, וזכין לאדם שלא בפניו. [ומוסף הטרור] ודוקא שידוע שזכות הוא לו כגון בדבר העומד לימכר, אבל מחפצי ביתו לא.

ובבית יוסף מדקדק בדברי הטור שכתב, שאין התשלומין בעין כההיא דמייתי עלה וכו', דמשמע דכן מבואר שם דלא הוו התשלומין בעין, והא ליתא דלא מפורש שם הכי, אלא דהרא"ש כתב זאת מסברא דע"כ שלא היו העדשים שם לפניהם, דאל"כ הא הוי זכות לו וזכין לאדם שלא בפניו שהרי העדשים עדיפי מהשעורים, וע"כ הכריח הרא"ש מסברא שהעדשים לא היו מונחים שם לפניהם, ומיהו אפשר שהטור סמך על מה שכתב הרא"ש, וכן משמע לישנא דקרא חבול ישיב רשע גזילה ישלם, שנראה דמקרא דמייתי גבי ההיא עובדא יליף לה.

והדרישה כתב, דנראה פשוט דמוכח מיניה וביה דההוא עובדא דעדיין לא היו העדשים בידיהם, דאל"כ למה להו להנהו שלשה גבורים דדוד לסכן נפשם ולילך דרך מחנה פלשתים לבית לחם לשאול לסנהדרין אי מותר אי אסור, הו"ל לשלוח אחר בעלי השעורים, ובודאי יתרוצו בחילוף זה לקבל עדשים משעורים כיון דעדיפי נינהו, אלא ודאי לא הוו בידם עדיין העדשים, ולזה אין פשוט שיתרוצו הבעלים, ואף אם יתרוצו שמא מחמת מורא מלכות יתרוצו ויש בו צד גזל, ולכך הוצרך לשאול. ומסיק הרא"ש וכתב לדינא, דאם היו העדשים לפניהם אפילו לשאול את הבעלים לא צריך דזכין לאדם שלא בפניו. והשתא א"ש מש"כ הטור כההיא דמייתי עלה, ומשום דמוכח משם מיניה וביה שלא היו העדשים לפניהם.

ג. חילוקים בין גנב ע"מ לשלם לגזלן ע"מ לשלם

ויש להקשות דהא נתבאר באיזהו נשך דאפילו לגנוב על מנת לשלם תשלומי כפל אסור, שנא' לא תגנובו, והתם ודאי דהוי זכות לבעלים שמהנה אותו בתשלומי כפל, וכמוש"כ רש"י שם שרוצה להנותו בזה שישלם לו כפל. ונפסק כן להלכה ברמב"ם בריש הלכות גניבה [ואע"פ שכתב הרמב"ם בסתם על מנת לשלם, ולא הזכיר כפל, כבר ביאר בבית יוסף ר"ס שמ"ח דכוונת הרמב"ם ע"מ לשלם תשלומי כפל, וכן בספר המצוות (ל"ת רמ"ד) כתב הרמב"ם ע"מ לשלם תשלומי ד' והי']. ובשו"ע (שמ"ח, א') דאסור לגנוב אפילו ע"מ לשלם תשלומי כפל. וא"כ קשה כיצד פסקו הטור ושו"ע (שנט"ט, ב') כדברי הרא"ש להלכה דאם התשלומין בעין כיון שהם יפים מהדבר שלוקח זכות הוא להם, ויזכה אותם לבעלים ע"י אחר.

ובפשטות י"ל, דהכא מיירי שמזכה לו ע"י אחר באותו זמן וע"כ שרי, ומשא"כ בסימן שמ"ח ע"מ לשלם תשלומי כפל, דהתם לא מיירי במזכה לו ע"י אחר, אלא שרוצה וגומר בדעתו שלאחר הגניבה ישלם לו כפל, ובהא לא שרי. וכ"כ הש"ך (שנט"ט, ג') לחלק דהתם מיירי באינו מזכה לו ע"י אחר, דאם מזכה לו ע"י אחר לאו גניבה מיקרי כיון

שהאחר יודע מזה. ונראה לבאר את החילוק דהתם לא הזכירו כלל אם מזכה לו ע"י אחר, ומשום דבתשלומי כפל אינם כשאר תשלומין, אלא חידוש וקנס של התורה דלאחר שאדם גנב קנסה אותו התורה לשלם כפל, אבל כל עוד שלא גנב אין עליו כלל חיוב תשלומין, ולא שייך לזכות לאחר מעיקרא כסף עבור תשלומי כפל מאחר, ואין עליו חוב זה כלל אלא רק אחרי הגניבה קנסוהו, משא"כ בתשלומין שייך שמזכה לחבירו מראש כסף ע"מ שיתן לו אח"כ דבר אחר בתמורה, וכמו שמשלם למוכר לפני קבלת החפץ לידו. וי"ל.

והב"ח כתב ליישב, דהתם בתשלומי כפל היינו טעמא כדי שלא ירגיל עצמו בכך, וכדכתב הרמב"ם בריש הלכות גניבה, וכ"כ הטור שם דזהו הטעם לאסור לגנוב ע"מ למייקט, וע"מ לשלם וכו', וטעם זה לא שייך אלא בגניבה שהיא בסתר ושכיחא ליה טובא, משא"כ בגזילה, שהיא בפרהסיא דלא שכיחא וליכא למיחש בה להרגל. וכ"כ הפרשה, והוסיף לבאר דגזילה לא שכיחא משום שגזולן הוא גזול בפרהסיא מרשות בעל הבית לפני כל, והוא מילתא דלא שכיח דהרואים שבא לגזולו מונעים אותו ממנו בחזקה, וע"כ לא שייך למיחש בה שמא ירגיל.

ובשו"ת מהר"ש הלוי (ח"מ סימן כ"ב) חולק עוד, דבעל מנת לשלם כפל אין זה זכות לו דשונא מתנות יחיה, ועוד דבנידון דהרא"ש דומה למקח וממכר דהיינו חליפין, אך לגזול ולהשיב הדבר הנגזל בעצמו עם כפל אסור. [וק"ק דאף כעונות עדישים תמורת שעורים דחשיבי טפי וממילא הם שווים יותר, הוי ליה שונא מתנות יחיה].

ותירץ לי ידידי ר' ברוך סגל דאפשר לומר שהמהר"ש הבין דמש"כ הרא"ש שהעדישים חשיבי טפי משעורים, אין הכוונה שנתן לו אותה כמות של עדישים כמו הכמות שעורים שהיתה לו, וממילא הוא הרויח יותר ממון שהרי עדישים חשובות יותר, אלא מיירי שנתנו לו שיעור מועט בעדישים כנגד שווי השעורים, ואעפ"כ העדישים הוו זכות בשבילו מאחר והם חשובים יותר וראויים יותר למאכל אדם וכדו', וע"ד משל, לאדם שמחליף כסף בעד זה, דאף שהכסף היה חתיכה גדולה, והזהב שנתן לו בעבור הכסף הוא קטן מאוד לפי ערך שווי המעות, ומ"מ הזהב חשוב יותר מהכסף, ואע"פ ששניהם שווים אותו ערך של כסף, ולפי"ז א"ש דבתשלומי כפל שנתנו לו מתנה הוי שונא מתנות יחיה. משא"כ כאן שאינו נתון לו מתנות ואינו מרויח יותר שווי ממון ממה שהיה לו, אלא שיש לו יותר הנאה מהחפץ השני שנתנו לו, ובהא לא הוי שונא מתנות יחיה.

אלא דאכתי איכא לאקשווי בעיקר תירוצו של המהר"ש, דאמאי חשיב התשלומי כפל לשונא מתנות יחיה, שהרי מאחר וגנבו ממנו והתורה זכתה לו תשלומי קנס בעבור מה שנגנב לו, אמאי חשיב למתנה, והרי הוי כחוב לגביה, וכי כאשר ב"ד מחייבים אדם בתשלומי כפל וד' וה' ושאר קנסות של התורה נימא למקבל שונא מתנות יחיה, ודאי שלא, ויכול ליטול דהוי חוב לגביו.

ד. דעות האחרונים דפליגי על דברי הרא"ש

ובכסף הקדשים (שמ"ח) כתב, דלא מיבעיא לתירוצא דהש"ך לחלק בין אם מזכה לו ע"י אחר, דאין זה מטעם שכתב הטוש"ע שמא ירגיל עצמו בכך, אלא רק הטעם משום חשש הפסד שאינו מזכה לו, ובה אסרה התורה בהחלט, ולא דרשינן טעמא דקרא דאסור לגנוב רק משום שהשני מפסיד, אבל אם זכות היא לו שרי, וחלילה להקיל אף אם ברור לו כיום שלפי אומדנא ברורה באיכות טבע האיש זכות היא לו, דמ"מ אסרה התורה"ק בלא פלוג כיון דאינו שוה לכל נפש לזכות, אך גם לטעמא שלא ירגיל עצמו בכך, נראה שלא שייך צד קולא ע"ז לומר אני בטוח בעצמי שלא אעשה כן שנית, וגם פעם אחת אין לעשות כן.

ובים של שלמה (פ' הכונס, סימן כ"ז) נמי השיג על דברי הרא"ש, וז"ל: ולא נהירא לי כלל, וכי שרי ליה להסתחר בממון חבירו שלא מדעתו, דדלמא חביב עליו יותר שעורים, או דלמא לא ניחא ליה למכור את שלו, הלא מסקינן בסוף פרקין דחמסן אפילו היב דמי, ומסתמא אין חילוק בין שילם לו דמי או יותר מדמיו, ולא אמרינן זכין לאדם אלא במידי דאית ליה זכיה ואין בו שום צד חסרון, אבל כה"ג אין נקרא זכות אלא דינו כחמסן, עכ"ל.

ובאמת שבתוס' שם (ס"א. בד"ה ה"ג) כתבו, שהיו העדישים מזומנים שם והיו רוצים לפרעם תחתיהם, ולפי"ז נמצא דהתוס' פליגי על הרא"ש, דאע"פ שהיו העדישים מזומנים אסור.

ה. דעת הט"ז

והט"ז ג"כ תמה אדינא דהרא"ש מהא דפ' המפקיד (ל"ח. ח. המפקיד פירות אצל חבירו אפי' הן אבודין לא יגע בהן, מ"ט, אמר רב כהנא אדם רוצה בקב שלו מט' קבין של חבירו, וא"כ ק"ו כאן נימא ניחא ליה במין שלו שהוא עמל בו ממין אחר אע"פ שהוא טוב ממנו. ומיישב הט"ז, דהא מסקינן שם שאם חסר יותר ממה שרגיל להתחסר יכול למוכרו, וא"כ מש"כ כאן שמותר על סמך שנתנים לו פירות היפים, היינו שיש יותר הנאה עכ"פ בהך יופי של הפירות יותר ממה שיש הנאה בסך מילוי החסרון הרגיל להתחסר.

ומ"מ מק' הט"ז, דצ"ע מהא דאיתא בפ' האיש מקדש (מ"ח) המוכר לחבירו חומץ ונמצא יין המקח בטל, מטעמא דאיכא דניחא ליה בחלא ואיכא דניחא ליה בחמרא, ואפי' בקידש אשה בכסף ונמצא זהב אינה

מקודשת מהאי טעמא דאיכא דניחא ליה כסף ואיכא דניחא ליה זהב, ודילמא ניחא לה בכסף, וה"נ נימא דילמא ניחא ליה בשעורים. ועוד קשה, דהא אסור ליקח בהמתו של חבירו שלא מדעתו למלאכתו, ואע"ג דקיימא לאגרא דהו"ל שלא מדעת, וראיה ממש"כ בפרק הגזול (צ"ז) בתוקף ספינתו של חבירו אם רצו הבעלים ליתן הפחת כמו גזולן וכו', ולא אמרינן דמסתמא ניחא ליה ליטול שכר, דהא מיירי התם בקיימא לאגרא.

ומסיים הט"ז, דיפה פסק מהרש"ל שלא לסמוך על הרא"ש בזה, רק שלפענ"ד דאם הוא צורך גדול יש להקל ליקח בלא דעת חבירו, דמסתמא ניחא ליה לבעלים בזה דליעבד מצוה בממוניה, ואז אפילו אינו נתון פירות יפים מזה אלא אפילו בדכוותיהו שרי, כן נראה לפי עניות דעתי הלכה למעשה.

ולענין הקו' שהקשה הט"ז מהתוקף בספינתו של חבירו וכו', לא זכיתי להבין, דהא מיירי התם "בתוקף" ספינתו, והיינו בכח ובע"כ של הבעלים, ובכי האי שהבעלים מוחה לית מאן דפליג ודאי שהוי גזול ואסור, וכן ראיתי במחנה אפרים (גזילה, ט"ו) שכתב להסתפק אם שוכר שלא מדעת גזולן הוי או לא, דהאם מה שאמרו שואל שלא מדעת גזולן הוי הוא בדוקא ומשום שרוצה להשתכר בה בחינם, משא"כ שוכר שלא מדעת שרוצה ליתן שכר לא יחשב גזולן. וכתב להוכיח מהא דתוקף ספינתו של חבירו דאם רצה נוטל פחתה כגזולן, ופירש"י דהא ע"כ שקלה וגזולן הוא, וא"כ מבואר דדוקא כשנטל בע"כ הוי גזולן, משא"כ כשאינו תוקף בע"כ אלא נוטל שלא מדעת הבעלים ע"מ לשלם בדקיימא לאגרא לא הוי גזולן, דודאי ניחא לבעלים בכך, וכדאמרינן בפ' השואל (קא) לא מבטיא בחצר דלא קיימא לאגרא, אלא אפילו בחצר דקיימא לאגרא, ומשום דא"ל דמית עלי כאריה ארבה, ומשמע דהא לאו הכי כיון דקיימא לאגרא הרי"ז כיווד ברשות, דמסתמא ניחא ליה לבעלים באגרא.

אמנם ברמב"ם כתב (גזילה, פרק ג') לגבי תוקף בספינת חבירו, משום שירד שלא ברשות, ומשמע דאפילו בסתמא שלא תקף חשיב גזולן. ומיהו איכא למימר דס"ל לרמב"ם דכיון שירד שלא ברשות יש לו זכות אם רוצה לתבוע ממנו הפחת כמו דין גזולן, ואע"פ שאינו גזולן באמת, דכיון שירד שלא ברשות, יד בעה"ב על העליונה שאם רצה נוטל הפחת, ונפק"מ אם מתה כדרכה שלא אירע האונס מחמת המלאכה דהרי"ז פטור, ואם מתה מחמת מלאכה או נפחתה חייב.

ושו"ר בספר פתחי חושן (פרק ז', ה') שכתב דהט"ז לשיטתו שחולק על השו"ע בדין חפץ העומד להמכר, ודוחק, ושבתרומת הכרי (סימן ש"ח) הוכיח מדברי הרמב"ן שאין דינו כגזולן.

ו. דבר העומד לימכר

ובטור הוסיף על דברי הרא"ש וכתב, ודוקא שידוע שזכות הוא לו כגון בדבר העומד לימכר, אבל חפצי ביתו לא. וכתב הש"ך (ד') ליישב עפ"י את קו' המהרש"ל שהקשה על הרא"ש, דדלמא השעורים חביבים עליו, וכן הק' הכסף הקדשים והט"ז הנ"ל, ולפי דברי הטור א"ש, דהרא"ש מיירי בדבר שידוע שזכות הוא לו וכגון דבר העומד לימכר, ואיה"נ בחפצי ביתו וכה"ג לא אמרינן הכי, וע"כ צ"ל דמיירי התם שידוע שהגדיש של השעורים היה עומד למכירה, ודאי דהיה זכות לו. ולפי"ז א"ש דלא פליגי כתוס' אדינא דהרא"ש. ומסיים הש"ך, דמש"כ הטור בדבר העומד לימכר, היינו שידוע בבירור שהבעל לא יחזיקנו לעצמו רק ימכרנו. וכן מבואר בביאור הגר"א כדברי הש"ך, שכתב, היינו בדבר שעומד לימכר בודאי, אבל בלא"ה הוי חמס.

אמנם מדברי הסמ"ע משמע דלא כהש"ך, דכתב דאם אין הבעלים כאן אמרינן מסתמא ניחא ליה וזכין לאדם שלא בפניו, אבל כשאינו בעין אף שקיבל אנפשו ליתן לו דבר הטוב ממנו, מסתמא לא ניחא לבעלים לירד עמו בדינא ודיינא, ולפעמים לא יהיה לו במה לשלם, ואם היו הבעלים כאן ואומרים ניחא לנו בשלנו ולא בדבר אחר אף הטוב ממנו, נראה פשוט דלכו"ע אסור. ומשמע מדברי הסמ"ע דלא כהש"ך דבעינן שיהיה ידוע בודאי שעומד לימכר ושזכות היא לו, אלא דאף בסתמא אמרינן זכות היא לו מאחר ומזכה לו ע"י אחר, דכל האיסור כשאין התשלום לפנינו הוא משום שחושש שיצטרך לירד עמו בדינא ודיינא, הלא"ה שפיר הוי זכות לו.

ובקצות החושן נמי השיג עמש"כ הש"ך שצריך שידע בבירור וכו', דמדברי הטור והרא"ש לא משמע הכי, מדכתב הרא"ש גבי גדישין של שעורים דישאל הוה דמיירי שעדיין לא היו מזומנים וכו', דלפי הש"ך היה צ"ל דמיירי שלא היה ידוע שאינם עומדים אלא למכירה, אלא משמע דכל שאינו מחפצי ביתו אינו מקפיד ועומד למכור הוא שנותן כפלים מדמיו.

והמחנה אפרים (גזילה, ה') כתב, דמש"כ הרא"ש דאפילו בעומדים לימכר בעינן עכ"פ שיוכה לו ע"י אחר, איכא למימר דאיירי בשאינו רוצה לשלם דמים אלא בסחורה אחרת, ובכי הא אין דעתו של מוכר למכור אלא בדמים אם לא דאיכא זכיה דעדיפא אהני. וכ"כ בשו"ת בית אפרים (ח"מ, מ"ט) והביאו הפתחי תשובה, דשאני התם בשעורים ועדישים שהתשלום היה ממין אחר, ומה"ט חולק היש"ש שם על הרא"ש שדלמא חביב עליו השעורים מהעדישים, והרא"ש ודעימיה ס"ל דאפי' ככה"ג שרי כיון שהתשלומים הם יפים וסתמא זכות הוא לו, אין לחוש לצד חובה, כיון שהזכות יתר על החוב, אבל אם אין התשלומין יפים מזה נמצא יש צד חוב בלא זכות ואסור, אבל

אם נתון לו תמורתו דבר כזה ממש, ואין קפיידא לבעה"ב בזה או בזה. א"כ נהי דאין כאן צד זכות מ"מ גם צד חוב אין כאן, וזה נהנה וזה לא חסר הוא, ושפיר דמי כל מה שאין הבעלים מוחים להדיא. ומביא ראיה לזה ממי שהיתה דרך הרבים עוברת בתוך שדהו וכו', יעוי"ש. והא דאמרינן רוצה אדם בקב שלו מתשעה קבין של חבירו, נראה דדוקא בפירות או פקדונות דומיא דפירות דאפשר דלא מיתרמי ליה למזבן שיהיו טובים כשלו ואיכא קפיידא, אבל בדבר דלא קפדי אינשי לא שייך לומר רוצה אדם בקב שלו, כיון שאינו רק מחליפו בחפץ שהוא ממש כשלו הרי קב שלו לפניו. ולפי"ז באומן שנתנו לו עצים לבנות כלי, ויש לו עצים אחרים כיוצ"ב ויש לו צורך עתה בעצים שנתנו לו בעה"ב, דבכה"ג אין לבעה"ב קפיידא כלל יש רשות לאומן לקחתם לעצמו כשהוא צריך להם, ולתת אחרים תחתיהם להשלים חפצו של בעה"ב, ואינו גזול. ולא דמי למעות מותרין וצורחין וכו', דהתם לענין היתר שימוש בהם איתמו, משא"כ להחליפם במעות אחרים כמותם שפיר דמי, ומשום דזה נהנה וזה אינו חסר, דבכה"ג אין קפיידא לבעלים במעות אלו דוקא, אלא דאם הבעלים מוחה אינו יכול להשתמש מדין זה נהנה וזה אינו חסר, כיון שגם בדר בחצר חבירו דלא קיימא לאגרא דהוי זה נהנה וזה אינו חסר, אם הבעלים מוחים הרשות בידם ואסור לו לדור שם.

ז. דעת הראב"ד בדבר העומד לימכר

ובגרמא פרק ואלו מגלחין (מו"ק י"ז) איתא, דריש לקיש הוה מינטר פרדיסא, אתא ההוא גברא וקאכיל תאיני, רמא ביה קלא ולא אשגח ביה, אמר, ליהויה ההוא גברא בשמתא, א"ל אדרבה ליהויה ההוא גברא בשמתא, אם ממון נתחייבתי לך נידוי מי נתחייבתי לך, אתא לבי מדרשא, א"ל שלו נידוי, שלך אינו נידוי, ומאי תקנתיה, זיל לגביה דלישרי לך, לא ידענא ליה, אמרו ליה זיל לגבי נשיאה דלישרי לך, דתניא נידוהו ואינו יודע מי נידוהו ילך אצל נשיא ויתיר לו נידויו.

והראשונים שם מקשים [תוס', תוס' רא"ש, ראב"ד, ריטב"א, נימוק"י] אמאי ר"ל לאו שפיר עבד במה שנידוהו, שהרי הרואה את חבירו עובר עבירה ואפילו מדרבנן חייב לנדונו, וכדאמר בימא בפרק הדר (ס"ג) דרבינא שמתיה להווא גברא שהיה משתמש באילן בשבת, ואע"ג דהוי איסורא דרבנן, ועוד קאמר במו"ק (ט"ז) מנדים על ממון, ופירש"י שחייב ממון לחבירו ולא רצה לשלם ע"פ ב"ד.

וכתבו התוס' (בד"ה נידוי), ד"ל שהיה לו לקרותו לבי"ד תחילה שמא יפרע. ועוד, דבב"ד נמי צריך שני וחמישי ושני, ובשם ר"ת שמעתי שהיו רגילים באותו מקום שהיו אוכלים באילנות ונותן דמים, והשתא לא היו עוברים על הגזול. [וק"ק וכי ר"ל לא הכיר את מנהג המקום].

והרא"ש (סימן י"ב) כתב, דמיירי שנידוהו לאחר שאכל, ללא שהתרה בו, אבל אם אמר לו אל תאכל ואעפ"כ אכל, היה יכול לנדונו.

ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש מת', שלא היה כדון לנדונו כיון שהלאו של לא תגזול הוא ניתק לעשה, ואין מנדים עליו.

והנימוק"י כתב דיש מת' דודאי אם כשהיה רוצה ללקט נדהו הרשות בידו, אבל הכא מיירי שלאחר שלקט נידוהו, ואז לא היה עליו אלא תשלומין, וברצון טוב היה משלם. ובשם הר"מ הלוי תירצו, דלית ליה ליחיד לשמותי אממונא דנפשיה אלא אאפקרווא, ובי"ד הם המשמתינן אממונן אחרים. ובשם הראב"ד ז"ל תירצו, כי ר"ל טעה שלא התרה בו תחילה שלא יאכל, כי שמא היה סבור האוכל דלמכירה עומדות ודעתו לפרוע מושלם, שבזה לא היה איסור, וכשנידוהו בלא התראה שלא כדון עשה. וכ"כ הריטב"א ל"ת בשם הראב"ד. ומבואר מדברי הראב"ד, דבדבר העומד לימכר ליכא איסור ליטול ע"מ לשלם.

ח. בדעת הראב"ד אי בעינן שיוכה לו ע"י אחר, או אף כשאין מזכה לו

ומבואר מדברי הראב"ד דבדבר העומד לימכר ליכא איסור ליטול ע"מ לשלם, ומשמע אף באופן שאינו מזכה לו את הממון ע"י אחר שרי, וכ"כ בחידושי רעק"א ובמחנה אפרים (גזילה, סימן ה') לדייק מדברי הראב"ד. והוסיף המחנ"א וכתב לחלק, דהרא"ש מיירי ששילם לו בסחורה אחרת כדהתם שהיו עדישים במקום שעורים, ובהא בעינן זכיו דוקא, אבל כשמשלם דמים שפיר דמי ליקח ע"מ לשלם, ואי"צ לזכות לו ע"י אחר מלכתחילה, וכמושנ"ת לעיל.

אולם בשו"ת קול אליהו לר' אליהו ישראל (ח"א, אבה"ע, סימן ג') [צייין אליו בחידושי רעק"א הנוכר] כתב ע"ד המחנ"א, ואחר נשיקת הרצפה א"א לחלק כן לענ"ד, שהרי מדברי הטור משמע שבכל מין תשלומין קאמר, וסתם תשלומין אדרבה הוי מעות, ותו דחכמי הדור אמאי לא התירו לדוד המלך ע"ה שיקח שעורים ע"מ לשלם דמים ממש, כיון דבדבר העומד לימכר שרי אף אם אינו בידו כדי לזכות לאחרים, דהרי מדברי הטור משמע שאותם שעורים היו עומדות לימכר, ואם נימא כדברי המחנ"א שאף הרא"ש מודה דבתשלום של דמים שרי אף שאינו מזכה לו ע"י אחר, הדבר קשה אמאי לא התירו לו אלא משום שהוא מלך, ומלך פורץ גדר, הא לכל אדם נמי שרי.

וכתב עוד, דכדי לא לאפושי פלוגתא בין הרא"ש לראב"ד, י"ל דעד כאן לא קאמרי דבדבר העומד לימכר שרי ע"מ לשלם אלא דוקא בפני הבעלים, דמסתמא כל אדם שלא הוחזק בגזולן שלוקח מדבר העומד לימכר, ליכא הוכחה דלשם גזול קעביד לגזול בפני הבעלים, ואדרבה

סופו מוכיח על תחילתו שאין כוונתו לגזול, שהרי אח"כ משלם דמי לבעלים, אבל כשאין הבעלים בפניו אפילו אם יגזול ע"מ לשלם לבעלים, ואפי' הוא מדברים העומדים לימכר, דכיון דאין הבעלים לפניו אף אם כוונתו לשלם כשימצאנו, סו"ס נראה כגזול או משום מראית העין דלאו כו"ע ידעי שדעתו לפרוע, ואי משום שמא יתרשל ולא יבוא לידי פירעון, ולפיכך כתב הרא"ש שצריך לזכות לו את התשלומין ע"י אחר, וכמו במעשה שהיה עם דוד שלא היו הבעלים שם, ואיה"נ דאף הרא"ש מודה שאם הבעלים בפניו ליכא איסורא אף בלא זיכוי, וזה מוכרח ומילתא דמיסתברא הוא.

ויש להעיר לכאן, שהרי בההיא דר"ל דשמתייה לההוא גברא, דביאר הראב"ד שהיה בדעתו לשלם לבעלים אח"כ מאחר שהפירות עומדים למכירה, ולפי דברי הקול אליהו הראב"ד מיירי כשעושה כן בפני הבעלים, וקשה דבגמרא שם לא מוזכר שהיו הבעלים נמצאים שם, ואדרבה משמע יותר שר"ל היה שומר ולא היו הבעלים שם ולא אכל בפניהם, אא"כ נדחוק לומר שהבעלים היו שם, או שר"ל עצמו היה בעל הפרס וישב שם לשמור. ודחוק. ומ"מ הראב"ד כתב כן בפשיטות, ולא חילק דמיירי דוקא בפני הבעלים, ואם כדברי הקול אליהו היה לראב"ד להדגיש זאת, וכעין הק' שהקול אליהו גופיה הקשה על המחנ"א מדברי הטור והרא"ש.

ועוד כתב הקול אליהו לדקדק מהא דפ' אלו מציאות (כ"ב). גבי מרי בר איסק, דאמימר ומר זוטרא אכלי ורב אשי לא אכל, והקשו התוס' והראשונים כיצד אמימר ומר זוטרא אכלי, והא אע"פ שיתרצה אח"כ בעה"ב, סו"ס השתא לא נתרצה, וקיימ"ל כאביי דיאוש של"מ לא הוי יאוש, וכתבו הראשונים וביטמ"ק תירוצים, והרואה יראה דלא בא בפיהם לומר דמה שאכלו היה ע"מ לשלם פירות העומדות לימכר הוו, וע"כ משום דשלא בפני הבעלים לא מהני מה שבדעתם אח"כ לשלם.

ויש להעיר, דיעויין בשיטמ"ק שם שבאמת כתב בשם הריטב"א שתיירץ כן בשם מורו, דאמימר ומר זוטרא אכלו משום דסמכו על שהארים הוא כשותף עם הבעלים, ואח"כ יתן מחלקו לבעה"ב תמורת הפירות שנתן להם, ואם לא יתרצה לכך בעה"ב בסוף, היה בדעתם שישלמו לבעה"ב כיון שמדובר בפירות העומדים למכירה.

ט. דברי הראשונים בביאור הגמ' בקידושין גבי אושפיזיכניה דרבי שמלאי

ובגמרא סו"פ האומר בקידושין (ס"ט). איתא, דאושפיזיכניה דרבי שמלאי ממזר היה, ואמר ליה אי אקדמתך טהרתינהו לבנך [אם הייתי מכירך קודם שנשאת אשה הייתי משיאך עצה לטהר בנך - רש"י], מאי ניהו, דמנסיב ליה עצה ואמר ליה זיל גנוב ואידבן בעבד עברי. ופירש"י דהוקשה לגמרא איזה עצה יתן לו, וכי יעץ לו לישא שפחה באיסור, אלא יעץ לו לגנוב, ועי"ז ב"ד ימכרוהו בע"ע וישא שפחה בהיתר ועי"ז זרעו יטהר, ולא אמר ליה שימכור את עצמו, משום דדוקא במכרוהו ב"ד מוסרים לו שפחה כנענית ולא במוכר את עצמו, ולהכי נקט זיל גנוב.

ומקשים הראשונים דהא גופא קשיא, כיצד יעץ לו לעשות איסור ולגנוב, דכי היכי שאסור לישא שפחה כנענית באיסור כדי לטהר זרעו, ה"נ יהיה אסור לגנוב כדי לטהר זרעו. ורש"י עצמו עמד בזה וכתב, דה"ה דהוה מצי לאקשוויי מי שרי למינסב ליה עצה למיגנב, אלא מקשיא אחרת סלקיה, דמקשינן בתר הכי דאין ע"ע נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג, ובשני דר' שמלאי לא היה נוהג ע"ע, דאי הוה מקשי ליה הך הוה מצי לשנויי, אלא דאמר ליה מכור את עצמך לע"ע, וכרבי אליעזר (בקידושין י"ד): דאמר זה וזה רבו מוסר לו שפחה כנענית. וכ"כ התוס' שם ובתוס' ר"י הזקן כדברי רש"י.

ובעיקר דברי רש"י והתוס' שיכול למכור עצמו לע"ע, יעויין במנחת חינוך (מצוה מ"ב, אות י"ז) שכתב להוכיח דהמוכר עצמו לע"ע אינו מכור כלל, כי באמת אינו שלו שיוכל למכור את עצמו לעבד, כי שטרו של ה' יתברך קודם, דעבדי הם, אלא שהתורה נתנה לו רשות למכור את עצמו, ובמקום שלא נתנה לו התורה רשות למכור א"ע אינו מכור, כי הוא אינו שלו שיהיה לו רשות למכור את עצמו, וכעין זה איתא ברמב"ם ובמשל"מ וכו', ומבואר מדברי הרמב"ם דדוקא אם אין לו מה יאכל התורה לו התורה למכור א"ע, אבל חוץ מענייני אכילה אפילו לדבר מצוה כגון לישא אשה וכדו' אינו רשאי ואינו מכור, ומוכיח עוד מב"ב עי"ש. ולפי"ז מק' המנח"ח על רש"י ותוס' דלמכור את עצמו ג"כ אסור ואפילו לדבר מצוה, ולא עוד אלא שאינו מכור אפילו בדיעבד במקום שלא נתנה לו התורה רשות, וע"כ צ"ל דסברתם דבמקום מצוה מותר, וסותרים דבריהם למש"כ בב"ב, וצ"ע.

וברשב"א בקידושין שם כתב לתרץ, דאפשר דבענין זה היה מותר כדי לטהר את דורותיו. ובתוס' ר"ד כתב כדברי הרשב"א, והוסיף דאין איסור בדבר כיון שבדעתו לשלם ומתכוין להכשיר זרעו [ואולי גם כוונת הרשב"א כן שבדעתו לשלם]. וכ"כ בשו"ת עונג יו"ט (סימן מ"ח) מנדפשיה, וכתב אח"כ שראה לתוס' ר"ד שתי' כן, אלא שכתב דיותר נראה שהיה בדעתו להחזיר את הגניבה עצמה בעין.

ונראה, דאף לתוס' ר"ד שרי ע"מ לשלם, וכמושנ"ת לעיל. ומה שהוצרך להוסיף כדי לטהר זרעו, היינו משום דכל היתר שהוזכר לעיל שבדעתו לשלם מיד לאחר שיפגוש את הבעלים, וכאן מיירי

שאר משלם ואומר שאין לו לשלם עד שתובע אותו בבי"ד ונמכר בגניבתו וכו', ולכן לא התירו רק כדי לטהר זרעו.

והריטב"א (שם ס"ט). יישב דלאו דוקא נקט זיל גנוב, ומשום דשפחה כנענית איתא בנמכר בגניבתו בהדיא נקט תלמודא זיל גנוב, וכוונתו שימכור עצמו לע"ע, דהמוכר עצמו מפני דחקו מותר בשפחה, אלא שאין רבי מוסר לו בע"כ. וכעין זה כתב הריטב"א בקידושין י"ד:

ובספר מרומי שדה כתב ליישב, דמותר מדאו' לגנוב חפץ ע"מ להשיבו ולהחזירו לבעליו, ורבי שמלאי היה נותן לו עצה שיעשה כן. ובתוס' רא"ש כתב בזה"ל, ואפשר שימצא אדם שימחול לו העוון, ובלבד שיהיה עליו דין חיוב מכירה כדי לטהר בניו.

וצריך ביאור, דא"כ אין כאן גניבה וכיצד נמכר, דהא מחל לו העוון, ואם תביעה אין כאן מכירה נמי אין כאן.

ונראה לבאר, דיש בכל גניבה ב' חלקים, חלק דבין אדם למקום וחלק דבין אדם לחבירו שהפסיד לחבירו ממון, וכוונת התוס' רא"ש שימצא מי שימחול לו העוון דבן אדם למקום שזה כולל צער וכדו', אמנם לא ימחול לו על מה שממונו נמצא אצלו, ועי"ז ב"ד ימכרוהו כדי להשיב הממון לבעליו.

י. דעת מרן השו"ע

ובשו"ע (סעיף ב') כתב וז"ל: אסור לגזול אפילו על מנת לשלם דבר יפה ממנו, ויש מי שאומר דהיינו אם אין התשלומין בעין שאם הם בעין כיון שהם יפים מהדבר שלוקח זכות הוא להם, ויזכה אותם לבעלים ע"י אחר, עכ"ל.

ולפום ריהטא היה נראה דהוי סתם ויש אומרים, וקיימ"ל דהלכה כסתם, וא"כ יוצא דמרון השו"ע פסק כסתם להחמיר בכל אופן, ודלא כהרא"ש ושאר פוסקים שכולם בניינים על הדין של הרא"ש. וכן ראיתי בספר פתחי חושן שנקט כן בפשיטות.

ותימה, שהרי נתבאר דדברי הרא"ש מוסכמים בראשונים ולית מאן דפליג [ואף התוס' שכתבו שהעדישים היו מזומונות, כבר נתבאר בש"ך דאין כוונתם לחלוק], ודברי הרא"ש מוכרחים מהסוגיא, ובב"י הביאם כדבר פשוט שכך הדין, ומה עוד, שהלשון בשו"ע הוא כלשון דברי הטור, ובטור נראה דאי"ז מחלוקת, אלא שהביא את דברי הרא"ש לחלק בעיקר הדין שכתב, ואין זו מחלוקת.

ובאמת בשבש"ת יחזה דעת למרן הגר"י זצ"ל (חלק ב', סימן ס"ח, עמוד ר"ג) דן לענין עניית אמן אחר קדוש או ברכה ששומע בשידור חי או דרך הטלפון, ויעוי"ש שהביא את דברי השו"ע שנקט בסתם, והביא דעת יש אומרים לחלק בדעת הסתם, והוכיח דמאחר ודעת הסתם מוסכמת מכל הפוסקים והיא הלכה פסוקה, ואינה חולקת על דעת הסתם אלא באה לחלק או לפרש יותר את דבריהם, דאי"ז כסתם וי"א, שהרי אינה מחלוקת, והלכה ככל דברי מרן שבאותו סעיף. ואע"פ שמדברי הלבושי שרד והמשנ"ב נראה שנקטו שם דהוי סתם ויש, אמנם מדברי שאר הפוסקים מבואר שלא כדבריהם, וכמוש"כ בכף החיים (או"ח סימן נ"ה ס"ק צ"ה) ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סימן ע"ב), וכתב, דהעיקר כדבריו של כה"ח. וכן ראיתי עוד בספר עין יצחק (כללי ההוראה, כללים בדעת השלחן ערוך, סעיף ט"ו, עמוד תכ"ב) שהביא כן בשם היד מלאכי, וכ"כ בשדי תמז (כללי השו"ע, סימן י"ג, אות כ"ג), ושכן מבואר מהסמ"ע (חו"מ ט"ז ס"ק ח', וסימן כ"ו ס"ק ג', וסימן ל"ח ס"ק י') והחיד"א בקשר גדול (סימן י"ב אות מ"ב) ועוד פוסקים. [וז"ל הסמ"ע (ט"ו, ס"ק ח'), והיותר נראה לומר דהמחבר לא כיון לכתוב יש מי שאומר משום דיש פלוגתא בזה אלא וכו', וכן מוכח לפנים בדברי המחבר בכמה מקומות, וז"ל בסימן כ"ו ס"ק י"ג, וי"א וכו', כ"כ בה"ת בשם הרי"ף והביאו הטור, ולא מצאתי מי שחולק ע"ז וכו', והיותר נראה לומר דדרך המחבר לכתוב כן אף שאין בו פלוגתא. (ודבריו שם הם לענין י"א ואף שאין חולק, ומיני מתבאר לנד"ד)].

ולפי"ז מבואר דאין כוונת השו"ע לסתום לאסור ולחלוק על הרא"ש, אלא כתב את דעת הרא"ש לפסוק כוותיה ולחלק כדבריו, וההלכה כדברי הרא"ש.

יא. העולה מהאמור

מבואר בדברי הרא"ש והטור, והשו"ע פסק כן להלכה, דאסור לגזול ואפילו ע"מ לשלם דבר יפה ממנו, ודוקא אם אין התשלומין בעין, שאם הם בעין כיון שהם יפים מהדבר שלוקח זכות הוא להם, ויזכה אותם לבעלים ע"י אחר, ודין זה מותר לכתחילה.

ומבואר בש"ך דדוקא כשמזכה ע"י אחר ממון לבעלים שרי, אבל אם לא מזכה להם אלא לוקח ע"מ לשלם אח"כ אסור, ואפילו ע"מ לשלם תשלומי כפל. אמנם במחנה אפרים מבואר להתיי אע"פ שלא מזכה לו כעת ע"י אחר, אלא נוטל על מנת לשלם אח"כ, וכתב לחלק, דמש"כ הרא"ש שזיכה ע"י אחר היינו כשמשלם לו ע"י סחורה או חפץ אחר, אבל כשמשלם דמים וזכות היא לו וכגון שעומד למכירה או שמשלם לו תוספת דמים שרי, וכן דעת הבית אפרים, וכתב שה"ה כשמחזיר לו כאותו דבר ממש שנטל, וכשאין קפידא לבעה"ב בזה או בזה, וזה נהנה וזה אינו חסר. אמנם אם הבעלים מוחים ודאי שאסור ליטול בע"כ. וכן משמע מדברי הראב"ד בדממים שרי אף שלא מזכה. אמנם בשו"ת קול אליהו חלק ע"ז, אלא שכתב לחלק דהרא"ש מיירי

שלא בפני הבעלים וע"כ צריך זיכוי, אבל הראב"ד מיירי בפני הבעלים וע"כ שרי ללא זיכוי.

והב"ח והפרישה מחלקים בדעת הרא"ש בין גניבה בצינעא לפרהסיא וגזול, דבכי האי התיר הרא"ש, ומשום דחיישינן בצינעא שיבוא להמשך ולהתרגל לגזול.

ובדבר העומד לימכר, מבואר בטור בדעת הרא"ש להתיי דהוי זכות לבעלים, אלא דס"ל לש"ך דבעינן שיהיה ידוע בבירור שהבעל לא יחזיקנו לעצמו רק ימכרנו, וכן משמע בגר"א. אמנם מהסמ"ע וקצוה"ח מתבאר דלא בעינן שידע בבירור, אלא כל שאינו מחפצי ביתו ואנו תולים מסתמא זכות היא לו שרי, וכגון דברים שעומדים למכור דתולים שרוצה בכך שיקנה ממנו, או שמשלם לו תוספת דמים דזכות היא לו.

ואע"פ שמהרש"ל וכסף הקדשים וט"ז חולקים ע"ד הרא"ש, מ"מ אין לנו אלא דברי הראשונים והשו"ע וש"ך וסמ"ע וקצות שפסקו כן בפשיטות.

אלא דכתב הט"ז, דבמקום מצוה וצורך גדול שרי, דניחא לאיניש דליעבד מצוה בממוניה.

יב. לדינא

ולענין דינא, אם רוצה כיום בזמנינו לסמוך על דברי הרא"ש ושו"ע וש"פ ליטול מחנות מוצרים כשלא מוצא כרגע את בעל החנות והוא ממנה וכדו', או שיש תור ארוך וכדו', והוא ממנה ורוצה ליטול על דעת לשלם אח"כ, ואף אם מזכה להם ע"י אחר, נראה דאין להתיי, שהרי כל היסוד של היתר הוא משום "זכות לבעלים", וי"ל דהמוכרים קפדי, ומשום דאם כל אחד יעשה כן בסוף יהיו שישכחו לשלם, והיו כאלו שבסוף יגזלו או יורו כל מיני הוראות היתר אחרות ויפסיד מזה בעה"ב, וע"כ נראה דאינה זכות לו ואסור.

ובאופן שלוקח שקית אשפה וכדו' משיבה או מוסד וכדו', כל שלא הצהירו דקפדי, ומשלם לקופת המוסד שקל או שתי שקל, דודאי זכות הוא להם ששילם להם יותר משווי מה שנטל, דשרי. ולדעת הבית אפרים אף שמשלם אותו שווי ממש, ויל"ע. אמנם למחנ"א וקצות משמע שצריך לשלם קצת יותר כדי שיחשב להם לזכות, שהרי זה לא עומד למכירה, דכשעומד למכירה מותר אף באותו שווי דמים. ולש"ך צריך דוקא לזכות להם ממון, וע"כ כשצריך לכך עדיף לכתחילה שיתן קודם את הכסף לקופת המוסד, או עכ"פ יזכה להם ממון ע"י אחר.

וכשיש צורך מצוה בדבר וכגון שצריך נרות בער"ש, נמי שרי אם נוטל ע"מ לשלם קצת יותר, או עכ"פ שמחזיר אותו דבר שלקח בדיוק, ואולי במצוה שרי אפי' שמשלם אותו שווי דמים, ומשום דניחא לאיניש דליעבד מצוה בממוניה.

השבת אבידה במקום של איסור

יש לעיין באדם המוצא אבידה ביו"ט של פסח והיא מוקצה, וכגון שמוצא ארנק עם כסף ויש בו סימן, האם חייב בהשבתה, די"ל דלא העמידו חכמים את דבריהם לאסור מוקצה במקום תורה שיש לאו ועשה להשיב, או דלמא לא.

וכן יש לעיין במוצא אבידה בשבת שאינה מוקצה, אמנם הוא מחמיר שלא לטלטל בשבת ברה"ר, ואע"פ שיש עירוב עירוני או שכונתי, אעפ"כ הוא מדקדק במצוות ומחמיר שלא לטלטל בשבת, האם מותר לו להתעלם ולא להשיב. וכן יש לדון באשה שמצאה אבידה בכה"ג שאין זה מדרכי הצניעות שתישיב את האבידה.

תשובה

א. השבה במקום איסור

איתא בגמ' פ' אלו מציאות (ב"מ ל'). תנו רבנן, והתעלמת פעמים שאתה מתעלם ופעמים שאין אתה מתעלם, הא כיצד, היה כהן והיא בבית הקברות או שהיה זקן ואינה לפי כבודו או שהיתה מלאכה שלו מרובה משל חבירו. לכך נאמר והתעלמת מהם, ומק' למאי איצטריך קרא, אילימא לכהן והיא בבית הקברות, פשיטא האי עשה והאי לא תעשה ועשה, ולא אתי עשה ודחי את ל"ת ועשה, ותו לא דחינן איסורא מקמי ממונא, אלא וכו'. [ועי"ש בנימוק"י מה שהק' אמאי איצטריך לטעמא דעשה ולא תעשה, ושנחלקו הראשונים אם חיוב השבה חל משעת ראייה או לא].

ומבואר מהגמ' דאסור לכהן להטמא למת בכדי להשיב אבידה, אמנם יל"ע די"ל דהיינו דוקא בטומאת כהנים דהוי לאו ועשה מהתורה, אבל באיסור מוקצה מדרבנן י"ל דלמא מצות השבה מהתורה דוחה איסור מוקצה דרבנן, ולא העמידו חכמים דבריהם במקום תורה, ודלמא לא גזרו רבנן כלל איסור מוקצה במקום ביטול מצות עשה מהתורה.

ונראה להוכיח מהגמרא בפרק השוכר את הפועל (עבודה זרה ע.'). דאיתא התם, אמר רבא, אמר לי איסור גיורא כי הוינן בארמיותן אמרינן יהודאי לא מנטרי שבתא, דאי מנטרי שבתא כמה כיסי קא משתכחי בשוקא, ואינהו לא ידעי דסבירא לן כו' יצחק, דא"ר יצחק המוצא כיס בשבת מוליכו פחות פחות מד"א [ועומד לפוש דליכא עקירה מתחילת ד' לסוף ד' - רש"י, וי"א דבעינן לישב]. ומפורש דשרי לטלטל כיס מעות שהוא מוקצה בפחות פחות מד"א, ואף בכיס של מציאה.

ב. טלטול מציאה בשבת פחות פחות מד"א

והנה במשנה ריש פ' מי שהחשיך (שבת קנ"ג.) תנו, מי שהחשיך בדרך נותן כיסו לנכרי, ואם אין עמו נכרי מניחו על החמור וכו', ובגמרא, מאי טעמא שרו ליה רבנן למיתב כיסיה לנכרי, קים להו לרבנן דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו, אי לא שרית ליה אתי לאיתויי ד' אמות ברשות הרבים, אמר רבא דוקא כיסו, אבל מציאה לא [משום דכיסו טרח עליה וחייס עליה ואתי לאיתויי ד' אמות - רש"י], ולא אמרן אלא דלא אתא לידיה, אבל אתי לידיה ככיסיה דמי, איכא דאמרי בעי רבא, מציאה הבאה לידו מהו, כיון דאתי לידיה ככיסיה דמי, או דלמא כיון דלא טרח בה לאו ככיסיה דמי תיקו.

ותו איתא בגמ' שם (קנ"ג.): אין שם לא נכרי ולא חמור ולא חש"ו מאי, א"ר יצחק עוד אחרת היתה ולא רצו חכמים לגלותה [עוד אחרת היתה תקנה לכיס להצילו - רש"י], מאי עוד אחרת היתה, מוליכו פחות פחות מד' אמות, אמאי לא רצו חכמים לגלותה, משום כבוד אלהים הסתר דבר וכבוד מלכים חקור דבר [מותר להסתיר ד' ת' לכבוד שמים - רש"י], והכא מאי כבוד אלהים איכא, דילמא אתי לאיתויי ד' אמות ברה"ר.

ומבואר דדוקא בכיסו דחייס עליה תקנו ליתן לנכרי, חמור, חש"ו, וה"ה להוליך פחות פחות מד"א, אבל במציאה לא התירו, וללישנא קמא מאי דלא התירו במציאה דוקא כשלא באה עדיין לידו, אבל כשבאה לידו הוא ככיסו ושרי, ולל"ב הוא ספק אם כשהגיע לידו הוא ככיסו או לא, ומשום דלא טרח בה.

ופסקו הראשונים להקל, וכמבואר ברשב"א, ריטב"א, ר"ן, מאירי, וטור, דבמציאה דאתי לידיה הויא ככיסיה ושרי, ומשום דהוי ספק בדרבנן ולקולא וע"כ פוסקים כל"ק, ואף לל"ב הוא ספק וקאי בתיקו, וספר דר' לקולא. וכן פסק בשו"ע או"ח סימן רס"ו, סעיף א' ובסעיף ז'.

אמנם בר"ח מבואר, דמאחר ובעיא דרבא קאי בתיקו, קיימ"ל דכל תיקו דאיסורא לחומרא, והלכתא כרבא דאוקמא למתני' בכיסו ממש.

והרי"ף כתב בסתם, אמר רבא דוקא כיסו אבל מציאה לא. וכתב השלטי גבורים, דלדברי רבינו משמע דבכל ענין אסור להביא המציאה לביתו בשבת, בין שמצאה קודם השבת ואתא לידיה, בין במצאה בשבת דאתאי לידיה, אין שום תקנה להביאה לביתו אלא מחשיך עליה אם ירצה. ולפי"ז י"ל כן גם בדעת הרא"ש שכתב כשלון הרי"ף, וכן כתב הר"ן דמלשון הרי"ף סתם משמע דס"ל להחמיר [וכתב עוד דהרמב"ם פסק לקולא, אמנם יעויין בשו"ת הרדב"ז (ח"ה), תשובה ב' אלפים קצ"ד] וחת"ס (או"ח, סימן פ"ב) שמביאו להלן שתמהו על הר"ן וס"ל דהרמב"ם פסק להחמיר].

אמנם בב"י (או"ח ריש סימן רס"ו) כתב שלא כדברי הר"ן ושלטי גבורים, דמאחר והטור סתם דבריו כלישנא קמא ולא הביא דעת הרא"ש לחלוק, נראה דמשמע ליה דאדרבה משום דס"ל להרי"ף והרא"ש דנקטינן לקולא סתמו דבריהם, דממילא משמע דכל שבאת לידו שרי, דהיינו כיסו.

ג. טלטול פחות פחות מד"א במציאה דלא אתא לידיה

ומ"מ בין אי נימא דפסקו לקולא או לחומרא, מ"מ לכו"ע במציאה דלא אתא לידיה לא התירו ליתן לנכרי או לחש"ו, ולכא"ו גם לא התירו להוליכה פחות פחות מד"א וכ"ש הוא, שהרי אפילו בכיסו לא רצו לגלות היתר זה, וכן מבואר בכל הראשונים.

והרמב"ם פליג על כל הראשונים וסובר להתיר במציאה דלא אתא לידיה להוליך פחות פחות מד"א, ואע"פ שאסור ליתן לנכרי או לחש"ו מ"מ איכא להיתירא דר' יצחק להוליך פחות פחות מד"א. וז"ל הרמב"ם (שבת, ו', כ"ב), מי שהיה בא בדרך וקדש עליו היום והיו עמו מעות וכו', במה דברים אמורים בכיסו, אבל מציאה לא יתן לנכרי אלא מוליכה פחות פחות מארבע אמות. וכתב עוד בפרק כ' (הלכה ז'), לא היה עמו בהמה ולא נכרי ולא אחד מכל אלו, מהלך בו פחות פחות מד"א, ואפילו מציאה שבאה לידו מהלך בה פחות פחות מד' אמות, אבל קודם שתבוא לידו אם יכול להחשיך עליה מחשיך, ואם לאו, מוליכה פחות פחות מארבע אמות. [וע"כ דמש"כ הרמב"ם בפרק ו', במציאה, היינו דלא אתא לידיה, וכדפירש דבריו בפרק כ'].

ובהשגות הראב"ד כתב, א"א, זה שבש"ו. וכ"כ הה"מ דכבר נחלקו עליו כל המפרשים ז"ל ואמרו במציאה שקודם שבאת לידו כשם שאסור לתת לנכרי וחש"ו, כך אסור להוליכה פחות פחות מד"א. וכדברי הראב"ד כתבו גם הר"ח [אמנם בר"ח שלפנינו כתב רק לאסור ליתן לנכרי, ולא כתב לאסור פחות פחות מד"א, מ"מ ברשב"א ועוד ראשונים כתבו בשם ר"ח שפסק לאסור בכ"ג, ואולי חסרון דברים יש בר"ח שלפנינו], הרמב"ן, רשב"א, ריטב"א, ר"ן, מאירי (כולם כסוגיא בשבת שם), וברמ"ה (אגרות סימן י"ט), ספר ההשלמה וספר המאורות, ובספר העתים (סימן ר'), ואור זרוע (ח"ב, סימן י"ט) ושבו"ל הלקט (סימן קי"ד) בשם ספר התרומה, וסמ"ק (מצוה רפ"ב), תשב"ץ (ח"ב, סימן נ') וכתב שמעולם לא התיר חכם כן, ובהגה"מ הביא בשם התוס' דג"כ ס"ל הכי [אמנם לא מצאתי לתוס' שאמרו כן, ואולי ט"ס יש וכוונתו לרא"ש בב"מ ט'. סימן כ"ב (וכלהלן)]. וכן פסקו הטור ושו"ע באו"ח סימן רס"ו (ז', א').

אמנם בשו"ת הרדב"ז (ח"ה, סימן ב' אלפים קצ"ד) ומראה הפנים (על הירושלמי ר"פ מי שהחשיך) כתבו דדברי הרמב"ם צדקו. ויתבאר להלן.

ד. ביאור מקור דברי הרמב"ם

ובאמת שדברי הרמב"ם מפורשים בגמ' מס' עבודה זרה הנ"ל דא"ל איסור גיורא לרבא שכשהיינו בגיותינו אמרנו שהיהודים מחללים שבת, דאל"ה כמה כיסי משתכחי בשוקא, והם לא ידעו דס"ל כר' יצחק דאמר המוצא כיס בשבת מוליכו פחות פחות מד"א, נמצא מפורש בדברי הגמ' כדעת הרמב"ם דהמוצא כיס בשבת מותר לטלטלו פחות פחות מד"א. וכן מבואר בביאור הגר"א (או"ח, רס"ו, ז') ובקרבן נתנאל (שבת, פכ"ד, אות ג'), ובאור שמח (שם) ובחתם סופר.

וא"כ קשה על דברי כל הראשונים הנוכחים דפליגי על הרמב"ם כיצד יפרשו לדברי הגמ' במסכת עבודה זרה.

וכתבו הגר"א והקרבן נתנאל דצריך לומר שהראשונים גרסו בגמ' "המוציא" עם יו"ד, דהיינו שהוציא בשוגג, אבל הרמב"ם גרס "המוצא" ללא יו"ד, דהיינו מלשון מוצא מציאה. וכן משמע פשטיה דגמ' כהרמב"ם דקאמר כמה כיסי משתכחי בשוקא, ומשמע דאיירי במצא ולא במוציא.

וכן משמע במגן אברהם (שם, סק"י) דגרס המוציא עם יו"ד, דכתב השר"ע (רס"ו, ח') אבל מי שיצא מביתו סמוך לחשיכה ושכח והוציא לרה"ר לא התירו לו בשום אחד מהדרכים האלו, וכתב המג"א, אבל מבעוד יום שרי, ומ"מ צ"ע דע"ז קאמר "המוציא" כיס בשבת, משמע דאפילו הוציאו בשבת עצמו שרי. וכן ראיתי בספר מעשה רקח על הרמב"ם (שבת ו', כ"ב) ואור יקרות (שם כ"ב, ז') שכתבו לבאר דס"ל לראשונים דגרסינן בגמ' "המוציא", ומאי דקאמר כמה כיסי משתכחי בשוקא, הכי פירושו, דאי מנטרי יהודאי שבתא כמה כיסי משתכחי בשוקא, שהרי כמה פעמים שאדם שוכח את כיסו עליו ומוציאו לרה"ר, או שהחשיך עליו הדרך וכיסו עמו וקידש עליו היום, והיה להם להניחם ברה"ר כיון דאסורים לישא אותם, וקאמר ליה דס"ל כר' יצחק שמוליכו פחות פחות מד"א וע"כ לא משתכחי בשוקא, ולעולם המוצא מציאה ברה"ר בשבת לא התירו לו לטלטלה בפחות מד"א. והקשה, דאדרבה לגירסת הרמב"ם דגריס המוצא לשון מציאה, אינו מובן למה לא משתכחי, דוכי כל הכיסים שיפלו בשוק באים ליד היהודים דוקא, ודוחק ליישב פירושו. וכן מבואר באליה רבה (רס"ו, סקט"ז), וכעין זה כתבו בתוס' חכמי אנגליה.

אמנם בשו"ת חת"ס (או"ח, פ"ב) ובחידושי למסכת ע"ז (ע'.) דחה דא"א לומר דגרסינן בגמ' המוציא מלשון הוצאה, דהגירסא בכל הספרים שלפנינו המוצא, והיינו לשון מציאה, ועוד, דא"כ היה לו לומר המוציא "כיסו" בשבת, ועוד, מתניתין דריש פ' מי שהחשיך הנ"ל לאיתויי, אלא ע"כ כהרמב"ם, והמציאה דלא אתא לידיה קאי דלית ליה תקנתא אלא הטלטול, ואפילו מוקצה נמי דאכיס קאי, ותמתיי על הראשונים שלא עמדו בזה. וכן במראה הפנים (על הירושלמי ריש פ' מי שהחשיך) כתב, ואיזה תלמיד מבהיל אמר לי שיש לפרש ההיא דע"ז בענין הוצאה שהוציא את הכיס, וראיה שכן כתוב בספרי הדפוס המוציא ביו"ד, והשבתי לו, אם אתה סומך על טעות הדפוס סמוך ג"כ על הנדפס בפ' בתרא דערובין המוציא תפילין, ביו"ד [והתם הלא כו"ע מוודו דמייירי במוצא תפילין אבודות, ולא במוציא].

וזו תשובה לאנשים כאלה, שוב הראני אחד ספר ממחברי האחרונים שכתב דלדברי הרמב"ן והרשב"א מתפרש ההיא דע"ז בענין הוצאה, ולדעת הרמב"ם מתפרש בענין מציאה, ואמרתי שבדאי הרמב"ן והרשב"א אמרו למחבר הזה שקילא טיבותיך ושדיא אחיזרי, שרצה לפרש דרך פשרה ולומר שלא נעלם מעיניהם הסוגיא דע"ז ומשווה להו כטועים בדבר הלכה, שחלילה וחלילה לנו לפרש להאי דע"ז בענין הוצאה, ואין זה אלא להני דמשתבשי ותני לביאור הסתירה בדבר הזה, ללא צורך הוא, ויותר נח לנו לומר, דהם ז"ל סמכו על הסוגיא דבמקומה בשבת דמשמע דרבא אפילו במציאה דאתי לידיה מסתפקא ליה להאי לישנא בתרא, ומכ"ש לל"ק דמיתה היכא דלא אתיא לידיה חמירא מציאה מכיס, והרמב"ם סמך עצמו על ההיא דע"ז דמשמע דרבא הדר ביה והודה להאי דא"ל איסור גיורא מדמישתיק שתיק ליה. עכ"ד.

נמצא מבואר מדבריו, שמעמיד את ב' הסוגיות בשבת ובע"ז שהם חלוקים, והרמב"ם תפס לעיקר את הסוגיא בע"ז, והראשונים האחרים תפסו לעיקר את הסוגיא בשבת.

ה. ביאור סוגיית הגמ' בפ' מי שהחשיך לשיטת הרמב"ם והראשונים

והראשונים מקשים על שיטת הרמב"ם דבגמ' בפ' מי שהחשיך מבואר דלא כדבריו, דמשמע התם בגמ' דליתן לנכרי קיל מכולהו, ואעפ"כ קאסר במציאה דלא אתא לידיה ליתן לנכרי, וכ"ש להניח על חמורו וליתן לחש"ו, וכ"ש שלא התירו לו להוליכו פחות פחות מד"א, והרי אמרו בגמ' שם דאפי' לגבי כיסו ממש שהתירו לו נכרי וחמור וחש"ו, ואעפ"כ לא רצו לגלות היתר דהולכה פחות מד"א ובדוחק התירו, וא"כ במציאה שלא התרנו נכרי וחמור וחש"ו, כ"ש שלא התרנו הולכה פחות פחות מד"א, וא"כ מאי דקאמר בגמ' אמר

רבא דוקא כיסו אבל מציאה לא, קאי בין נכרי ובין בחמור וחש"ו, ובין בדברי ר' יצחק שהתיר להוליך פחות פחות מד"א.

ובאמת שהרמב"ם עצמו (בשו"ת פאר הדור, סימן ל"ה) השיב על קושיא זו שהקשו לו חכמי לוניל, וז"ל, אם מצא מציאה וכו', ועתה אתה ברוך ה' אשר הפליא לך עצה וגבורה בתורתו הקדושה הוא ילמדך להועיל לנו ולהאיר עינינו בזה, כי לא נדע לפרש גמרא של ראש פרק מי שהחשיך אלא לחומרא, שלא התירו חכמים בשום ענין לגבי מציאה אלא בכיסו דטרח ביה הרבה, ואם אי אתה מתיר לו, מתוך שהוא בהול על ממונו אתי לאיתויי להדיא, וכן מצינו בפירוש רבינו חננאל כמו שקיבלנו, ועם כל זה יפרש לנו רבינו ההלכה באר היטב, ולא נסור ימין ושמאל כדן הנטוי עלינו, כי אתם הרבים ואנחנו בגלותינו מתי מספר ובארץ אשר גוברת בה השכחה הרבה וכו'.

תשובה, אל תקטינו עצמיכם וכו' וכל שהקשיתם ראוי להקשות, גם ראשי הישיבות אשר היו בבבל תפסו על שיטה זו כשהגיע אליהם החיבור, אבל כל השאלות האלו שלכם לא ירדו לעומקן, וכך יראה לי, שזה שחילק רבא בין כיס למציאה לא אמר אלא ליתן המציאה לנכרי או להניחה על החמור, אבל להוליכה פחות פחות מד' אמות לא, שהרי פחות פחות מד"א אינה שנויה כדי שיאמר רבא אבל מציאה לא [אלא רק ר' יצחק אמרה לאחר מכן], ואם תאמרו מאי שנא הא מהא, שזו ההולכה פחות מד' אמות צינעה גדולה יש בה, ולא אושא מילתא, כמו שנתבאר שם בהמוצא תפילין (עירובין צ"ז:), ואינו צריך דבר, ולא איש אחר לסעדו, ולא יכיר בו אדם, ולא יהיה נחפז, ולפיכך לא נחוש לו שמא יעבירו ד' אמות, זו היא דעתי בדבר הזה, ומי שרוצה לחלוק יחלוק. עכ"ל.

ומבואר בדברי הרמב"ם, דכל מאי דאמר רבא בגמרא דוקא כיס אבל מציאה לא, זה קאי אמאי דכתיב במשנה ליתן לנכרי או לחש"ו או ליתן על חמור, אבל לא קאי אדברי ר' יצחק שנאמרו רק לאחר מכן, ובאמת כשאמר ר' יצחק שעוד אחרת היתה ולא רצו לגלותה זה קאי בכל אופן, וגם על מציאה שהתירו להוליכה פחות פחות מד"א [ועיוין ברש"י שם ד"ה עוד אחרת, שכתב דקאי על כיס, וזה דלא כהרמב"ם]. ובביאור הסברא לחלק בין נכרי וחמור להולכה פחות מד"א שהתירו בה יותר, משום דמבואר בעירובין פרק המוצא תפילין (צ"ז:), אהא דנחלקו ת"ק ור' שמעון (שם צ"ה). בהמוצא תפילין בשדה במקום שנאבדים, אם מצאן צבתים צבתים או כריכות מחשיך עליהם ומביאים לערב, ובסכנה שאינו יכול להמתין שם ומתירא מן הליסטים מכסן והולך לו, דברי ת"ק, ר"ש אומר נותן לחבירו וחבירו לחבירו עד שמגיע לחצר החיצונה, ואפילו מאה, דכל חד וחד לא ממטי להו ארבע אמות. ובגמ' מקשינן, והתניא ובסכנה מוליכן פחות פחות מד"א, אמר רב לא קשיא, הא בסכנת נכרי דמבזו להו לתפילין מוליכן, הא בסכנת ליסטים ישראל דקטלי ליה משום ממונו, ולתפילין לא מבזו להו מכסן, א"ל אביי אימא סיפא ר"ש אומר נותן לחבירו וחבירו לחבירו, כל שכן דאושא מילתא וכו'.

ומבואר דיש עדיפות להולכת פחות פחות מד"א שהוא עושה כן לבדו בצניעה, ולא אוושא מילתא מליתן לאחרים דאושא מילתא.

ובחידושי הר"ן (שבת קנ"ג.) מובאת תשובת הרמב"ם בשינוי לשון [וכן במגיד משנה] וז"ל, מי שיחלוק בדבר יחלוק ומי שיודה יודה, כי כך יראה לי, דרבא לא חילק בין כיס למציאה אלא ליתן לכותי או לחמור וחש"ו, אבל בהבאת ארבע אמות יותר היקל רבא במציאה מכיס, והוי טעמא משום דמציאה כל היכא דלא אתאי לידיה ליכא למיחש דילמא אתי לאיתויי ארבע אמות ברשות הרבים, משום דעדיין אין דעתו עליה, ולא חשיבא ליה כאילו ידידה, ומשום הכי לא ימחר לבוא, אבל כיס דהוי ידידה, וקיים ליה לרבנן דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו, איכא למיחש שמא יהיה נחפז, ואתי לאיתויי ארבע אמות ברה"ר, והילכך התירו לו ליתנה לכותי או לחמור וחש"ו מלאתויי ד' אמות ברה"ר וטעמא דאמרן, אבל במציאה לא התירו ליתנה לכותי או לחמור וחש"ו, משום דמיפרסמא מילתא טפי מלאתויי ד' אמות ברה"ר.

והרמב"ן (שבת שם) כתב, דהרמב"ם עלה בדעתו שאין אסור בהולכה פחות פחות מד' אמות, אלא שחששו בו דלמא אתי לאיתויי ד' אמות ברה"ר ובמציאה אין לחוש לכך, ודוחה הרמב"ן דאינו כלום, שהרי מ"מ איסור טלטול יש בדבר, וכיון שלא התירו אמירה לנכרי גבי מציאה מנ"ל דשרי איסור טלטול, וכ"ש להוליכה פחות פחות מד"א הוא קשה להתיר יותר, מפני שהוא קרוב לבוא ליד איסור תורה מפני שאדם עשוי שלא לדקדק בשיעור הד' אמות, ואינו מטעם הפסד ממון כמוש"כ הרב ז"ל, ועוד מקשה הרמב"ן דאדרבה בפרק המוצא תפילין (שם) איכא מאן דאמר דלא שרי להוליך תפילין של מציאה פחות פחות מד' אמות ואע"פ שהן של מצוה, ורחוק שתהיה מציאה שאינה של מצוה יותר מותרת ממצוה של מצוה.

והרשב"א בחידושיו לשבת (שם) ובתשובותיו (שו"ת החדשות סימן כ"א) נמי דחה לדברי הרמב"ם, וכתב דהראב"ד הקשה על הרמב"ם, והרמב"ן הצילו מעט ונתן טעם לדבריו וכו' [ואולי צריך לומר "הרמב"ם" ולא "הרמב"ן", דהא ברמב"ן מבואר אדרבה שדחה את דברי הרמב"ם והקשה עליו, וט"ס הוא], ואינו נכון כלל, דכיון שאמרו בגמרא אבל מציאה לא, אם איתא דהולכה פחות פחות מד"א שרינן

בה לא הוּו שתקי מיניה, ומ"מ הוּו אמרין, אבל מוליכה פחות פחות מד"א, דלשון חכמים עושר.

ובכסף משנה הביא מהרמ"ק שהקשה ג"כ אדברי הרמב"ם, דאדרבה מהגמרא בעירובין חזין דבמציאה לא התירו להוליכה כי אם בסכנה, דקתני ובסכנה מוליכה פחות פחות מד"א, וכתב דיש לתרץ, דמשום בזיון דכתבי הקודש אדם בהול עליהם ככיסו, ומשום הכי התירו במציאה דכיון דאין אדם בהול עליה לא אתי למיעבר בתחילה ד' אמות. וצ"ע.

ובערך השלחן (או"ח, רס"ו, י"ט) הביא את דברי הרמב"ם, ומה שהקשו לו חכמי לונלי ומה שהשיב להם, וכתב דאין דבריו מספיקין, ופלא על הרב"ד שלא השיגו בזה, והטור ושו"ע לא הביאו דעתו של הרמב"ם כלל כי דבר תמוה הוא.

וכן המגיד משנה כתב בסוף דבריו, ומ"מ מפני שאף הוא עצמו מודה שאין דבריו מוכרחים, לפיכך יש להחמיר כדברי שאר המפרשים ז"ל, עכ"ל. ונראה דכונת המ"מ ממש"כ הרמב"ם בסוף דבריו, והרוצה לחלוק יחלוק.

אמנם בשו"ת הרדב"ז (חלק ה', סימן ב' אלפים וקצ"ד) כתב דדברי הרמב"ם צדקו ולא קשה מידי, וכמו שהשיב בתשובותיו לחכמי לונלי. וכ"כ במראה הפנים (על הירושלמי בפ' מי שהחשיך) דדברי הרמב"ם נכונים.

ו. ישוב דברי הרמב"ם

ונאמרו באחרונים כמה תירוצים לתרץ דברי הרמב"ם:

הכל בו (סימן ל"א, בד"ה מי שהחשיך) כתב בפשיטות (כדעת הרמב"ם) דאם לא היה עמו אחד מכל אלו מוליכה פחות פחות מד' אמות, וכן אם היתה מציאה אע"פ שיש עמו נכרי מוליכה פחות פחות מד' אמות לפי שאינו בטוח באמונתו, ואם לא נתיר לו להוליכה פחות פחות מד' אמות יבוא ויוליכנה ד' אמות ברשות הרבים, כי לא ירצה לתת אותה לנכרי לפי שימינו ימין שקר. וכן כתב האליה רבה (רס"ו, סק"ה) דבזה נראה לי לפרש דברי הרמב"ם, והך שנתקשו בו ראשונים ואחרונים ובפרט שלטי גיבורים ריש פרק מי שהחשיך, ולענ"ד נראה לי דפירוש הש"ס אבל מציאה לא, היינו דבמציאה ודאי דאין נאמנות לכותי דמורה היתר להחזיקו, ולכן התירו לו לילך פחות פחות מד"א כשיש כותי עמו ואין בהמה עמו, והיינו כשלא בא לידי ישראל עדיין, דכשלא לידי ישראל הוי ככיסו ואין מחזיק בו הכותי.

וכעין זה ראיתי בספר מקראי קודש (על הרמב"ם שם) לר' חיים אבולעפאי שכתב לתרץ, דמה שהקשה הרשב"א דהו"ל לגמ' לפרש כן דשרי להוליכה פחות פחות מד"א, י"ל דמשום דעדיין לא הוזכר בש"ס ההיתר דפחות מד"א, ע"כ אמרו אבל מציאה לא, ר"ל אלו ההיתרים שהוזכרו לא הותרו במציאה, ומה שהקשה הרמ"ק מתפילין דדוקא בסכנה התירו, לק"מ, דלא התיר רבינו הרמב"ם רק בסכנה כשא"א להחשיך, וכמוש"כ בפרק כ' אם אפשר להחשיך מחשיך ואם לאו מוליכו פחות מד"א, ומש"כ הרמב"ם בתשובתו דלא אוושה מילתא ולא נחפו וכו', הכוונה שאם יתננה לגוי יחוש שיכיר אדם ויחטוף אותה מידו ויעבירה ד"א ברה"ר.

ובספר מעשה רחם (על הרמב"ם שם) כתב, דבאמת אין כאן שום השגה על הרמב"ם, דכשאמרו בגמרא עוד אחרת היתה וכו' אינו אלא גבי כיס ולא לגבי מציאה, וכיון דתליא בסברא אין כאן שום תפיסה, ומה שהשיג הרמ"ק מתפילין דלא התירו כי אם בסכנה, מלבד מה שתירץ הוא ז"ל, ראיתי להר"א [המקראי קודש הנוכר] שכתב דבאמת הרמב"ם נמי מייירי בסכנה, והגם שנראה דוחק דא"א להחשיך, אפשר דר"ל מטעם דנחפו ללכת לדרכו, י"ל דהיא היא, ודו"ק.

וראיתי עוד בספר זיו המשנה על הרמב"ם שכתב לבאר, דדברי הרמב"ם נכונים וברורים בטעמן בפשיטות מאוד, דההיתר דקאמר ר' יצחק אף שהוא מדוחק, מ"מ לא אמר זה דוקא לענין כיסו, ומשמע ודאי דה"ה לשאר הדברים, ובאמת הא גופא פלא גדול הוא דמנ"ל לר' יצחק זה ההיתר כיון שהמשנה לא אמרה, אבל פשוט הוא דר"י ידע ליה ממקום אחר מהמוצא תפילין שהתירו בסכנה להוליך פחות פחות מד"א, וה"ה דהתירו במציאה כשאין לו נכרי וחמור, וכמו שבתפילין אין טעם שאין אדם מעמיד עצמו על ממונו ואפ"ה התירו לו חכמים, וא"כ ה"ה במציאה אע"ג דלא אתא לידיה, וליתא לטעמא דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו, התירוהו חכמים להוליך פחות פחות מד"א, וכן כמו דלגבי תפילין לא מצינו היתר דליתנו לעכו"ם, ואעפ"כ התירוהו להוליך פחות פחות מד"א, ה"ה במציאה. ואין לומר דהתירו בתפילין דוקא משום בזיון כתבי הקודש, דא"כ לישרי ליה נמי ליתנו לעכו"ם, אלא ע"כ דאין היתר זה משום בזיון, אלא רק דמשום בזיון התפילין "חיבוהו" חכמים להוליכה פחות פחות מד"א, משא"כ במציאה דרק "התירוהו" ולא חיבוהו. וע"כ מוכרחים אנו לומר דבמציאה ותפילין סברתם הפוכה מכיס, דבכיס היתר לעכו"ם עדיף טפי, ובמציאה ותפילין היתר דמוליכו פחות פחות מד"א עדיף, ומשום דכל תקנות חז"ל הכל על דרך ההווה והרגיל תיקנו, כדאמרו בעלמא במקום דלא שכיחא לא גזרו רבנן, ולכן בכיסו אין דרך כלל שיוליך אדם מישראל עמו כיסו משחשיכה, דהרי אמרו חייב אדם למשמש בכיסו וכו', ולכן אמרו האי דין דכיסו רק במי שהחשיך לו בדרך, וכיון שהוא בדרך ורחוק מן העיר ובליילה, לא רצו חכמים להתיר לו להוליכה פחות פחות

מד"א כשיש לו איהו עצה אחרת, דמשום בעתותא דדרך וליילה יש לחוש שימהר עצמו לביתו ויטלטל ד"א ויעבור על איסור דאורייתא, משא"כ מציאה בין מעות ובין תפילין רגיל יותר שימצא ביום ובעיר, וקרוב לביתו שאין בעתותא כלל, לכן התירו לו שפיר הולכה פחות פחות מד"א כשלא יוכל להחשיך עליו, ואף אם מצא בדרך ובליילה ומשום דלא פלוג, דהיתר זה מרווח יותר מליתן לעכו"ם וחש"ו או חמור, דהוי שבות גמור.

ובשו"ת הרי"ד (סימן ק"ז) כתב, דיש לפרש דחכמים גזרו שלא יוליך כיסו פחות פחות מד"א אלא רק יתן לנכרי או חמור, ומ"מ יש אנשים שסומכים על דברי ר' יצחק כיון שמעיקר הדין הרי"ז מותר, ואינם חוששים לגזירת חז"ל [כוונתו למה שגזרו שלא יוליך פחות פחות מד"א ב"ח גזירות דמסכת שבת] במקום הפסד ממונם או מציאתם.

ועוד כתב לחלק בין כרמלית לרשות הרבים, שכל מקום שאין בו ששים רבוא אינו רשות הרבים מן התורה, וכיון שאיסור הטלטול בו הוא רק מגזירת חכמים, לא גזרו גזירה לגזירה לאסור טלטול פחות מד' אמות, והגמ' בשבת איירי ברה"ר גמורה מדאורייתא, ושם אסרו חכמים לטלטל פחות מד"א, והשווקים המוזכרים בגמ' במס' ע"ז לא היו בהם ס' רבוא, ולכן נאמר בהם דינו של ר' יצחק דמותר לטלטל פחות מד"א.

והחתם סופר (בתשובותיו או"ח סימן פ"ב, ובחידושיו למסכת שבת קנ"ג. בד"ה והנה) כתב ליישב, דהרמב"ם סבירא ליה דלטלטל פחות מארבע אמות אין בזה שום איסור, רק לטלטל הרבה פעמים פחות פחות מד"א היה תחילת גזירתם שגזרו ב"ח דבר, ושם אמרו אלא נותן כיסו וכו' ולא מציאתו, דלענין מציאה אינו בהול וליכא למיחש שמא יטלטל ד"א, וקיל טפי פחות פחות מד"א מליתן לנכרי, כיון דבטלטול פחות פחות מד"א ליכא שום איסורא בעצמו רק מה שגזרו ב"ח דברים בהרבה אמות, ושם גזרו אכיסו ולא אמצאה, אמנם הראב"ד והפוסקים שחלקו סבירא להו דפחות מד"א ואפילו ב' אמות נמי אסור כחצי שיעור, וא"כ הו"ל שבות בגופו וגרע מנתיה לנכרי, ואם לא הותר ליתן מציאה לנכרי, מכ"ש פחות מד"א דלא התירו.

ז. תמיהה ברמב"ם שלא הוכיח דבריו מהסוגיא בעבודה זרה

ויש לתמוה בדעת הרמב"ם שהשיב לחכמי לונלי רק מצד הסברא, וע"כ הקשו עליו הראשונים ואחרונים שאין בו סברא מספקת וכו' וכנ"ל, ואמאי לא השיב להם הרמב"ם במקורו מגמ' מפורשת במסכת ע"ז (ע"ז וכו'). וכבר תמה בזה החיד"א במחזיק ברכה (או"ח, רס"ו, סק"ב).

והיה נ"ל ע"פ מה שנתבאר לעיל דיש גירסאות בגמ' דגרסו המוציא ולא גרסו המוצא, וע"כ לא הביא הרמב"ם מקור לדבריו מהגמ' שם דלא מיירי במציאה לפי הגירסא שהיתה לפני הרמב"ם. אמנם נתבאר לעיל מהחט"ס ומראה"פ דא"א לומר שיש גירסא כזו, ולפי דבריהם אכתי צריך ביאור.

וכתב המעשה רחם (שם) לבאר, דהרמב"ם ביאר את דברי הגמ' במי שבא בדרך וקידש עליו היום ונמצא כיסו עליו, ואהא קאי איסור גיורא דאי מנטרי שבתא כמה כיסו הוּו משתכחי בשוקא, והיינו משום אותם שהחשיך עליהם הדרך ויש עליהם כיס שהיו צריכים להשאירו ברה"ר, וע"ז קאמר שיש להם תקנה להוליכם פחות פחות מד"א, וע"כ אין לרמב"ם ראייה למוצא מציאה ברה"ר בשבת.

והקרנן נתנאל (פ' מי שהחשיך, אות ג') כתב, וברור לי שהרמב"ם בנה יסוד דין זה מההוא שמעתא דמס' ע"ז כמה כיסו משתכחי בשוקא, והיא הגירסא שלנו המוצא בלא יו"ד, ונשתכח מהרמב"ם מקום מוצאו וכתב מה שכתב. וכ"כ במראה הפנים (שם), דאף שהרמב"ם לא השיב לחכמי לונלי אלא מצד הסברא בעלמא וכפי שהובאו דבריו במ"מ, מ"מ מבוואר הוא להדיא כדבריו בגמ' מסכת ע"ז וכו', ואפשר שהוא ז"ל לא זכר מזה בשעה שהשיב להם כמו שהעיד על עצמו באגרותיו שלעת זקנותו ומחמת טרדותו שכח מאין יצא לו הרבה דברים שכתב בחיבורו, והאיגרת הזאת כתובה בספר המכונה נובלות החכמה.

ושו"ר בספר מרכבת המשנה על הרמב"ם (לר' אהרן אלפנדרי) שכתב דהרמב"ם לא הביא מקור לדבריו ממסכת ע"ז משום דגרס המוציא עם יו"ד ולא מלשון מוצא מציאה, והקשה, דא"כ שרבינו ז"ל זכר מאותה סוגיא ואוקי לה במוציא ולא במוצא, א"כ אמאי השמיט האי דינא מחיבורו, וי"ל דמאחר דהוא ז"ל ס"ל כר' יצחק דפחות פחות מד"א מותר אפילו בדבר הרשות, כ"ש הוצאת כיס דשרי, דדבר שבממונו התירו טפי משום דאדם בהול על ממונו, והיינו מי שהחשיך.

אלא דתמה המרכמה"ש דהרמב"ן והרשב"א פירשו היא דמי שהחשיך דוקא במי שהחשיך לו בדרך, אבל השוכח ויוצא בכיסו אסור, וא"כ במאי מוקמי ליה להביא דמס' ע"ז, אי במוציא כיסו לרה"ר, הא ס"ל דאסור ולא נאמר בזה כל ההיתרים דמי שהחשיך, ואי גרסי לה במוצא מציאה, א"כ אמאי דחו והקשו על שיטת הרמב"ם ולא כתבו ראייה לדבריו מהתם, וצ"ע, אם לא שנאמר דמיירי במי שהחשיך לו בדרך וכיסו עליו וכמוש"כ המעשה רחם לתרץ, אלא דסיים דהוּו דוחק דלישנא דמשתכחי בשוקא לא משמע הכי.

ח. אי עדיף אמירה לעכו"ם או טלטול פחות פחות מד' אמות

ובכסף משנה (ו', כ"ב) הביא בשם הרמ"ק לתמוה עוד על הרמב"ם, אמאי התיר להוליכה פחות פחות מד' אמות דעביד טלטול דהוי שבות

שיש בו מעשה, ובהזאה לא התירו שבות כזה ודחינן פסח [וכמבואר בפסחים צ"ב], ואסור אמירה לגוי דהוא שבות דאמירה, דמוטב שיאמר לגוי דלא עביד כי אם אמירה מלהוליכה דקעביד טלטול בגופו, ואיכא למיגזר שמא יוליכנה ד' אמות, ואיכא שני איסורים דרבנן, וצ"ע.

וכתב המקראי קודש דלפי המבואר לעיל בתשובת הרמב"ם לק"מ, ומשום דלא אוושה מילתא ואינו נחפו, ואם יתננה לגוי יחוש שיקחנה לעצמו או אדם אחר יכיר בה ויחטוף אותה מידו ויעבירה ד' אמות ברשות הרבים.

והמרכבת המשנה כתב דבאמת יש לומר דשבות דאמירה לעכו"ם חמיר טפי מטלטול פחות פחות מד"א, תדע דהא ספיקו אסור וכנוכר ברמב"ם שם בהלכה י"ז, וכן בהלכה ו' לגבי חלילין, ותו דמאן יימר דאיירי במציאה שהיא מוקצה. [ויש להעיר, דבגמרא כתוב "כיס", וסתם כיס של מעות הוא והוי מוקצה].

ובספר ערך השלחן (רס"ו, ו') כתב דלק"מ, דגבי הזאה איכא גזירה דרבה שמא יעביר ד' אמות ברשות הרבים מתוך שהוא בהול וטרוד על המצוה, אבל במציאה דלא גזרינן משום שאינו בהול עליה ליכא אלא טלטול בעלמא שהוא קל משאר שבותים, ואע"ג דכמה רבוותא סבירא להו דשבות שיש בו מעשה ע"י ישראל חמור משבות דאמירה לגוי, אפשר דלטלטול דלא הוי מעשה גדול קל אפילו משבות דאמירה לגוי, וכמוש"כ בסימן תרנ"ה בשם רשב"ם.

והקשה עוד בספר קהלת יעקב [לר' יעקב אלבעלין] על הרמב"ם דמכאן יש לתמוה על מה שכתב בבית יוסף בסימן של"ד, וז"ל: וכתב הר"ן בשם הרב ישעיה מטרנאי דהנך אחרים רשאים אפילו כמה וכו', ואפשר דאע"ג דכתב רש"י בריש פרק חבית ואומר לאחרים בואו והצילו לכם מזון ג' סעודות, דמשמע דגם הבאים להציל אינם יכולים להציל יותר ממזון ג' סעודות, שאני התם דחיישינן שמא יביא כליו דרך רשות הרבים, וההיא חששא שייכא באחרים כמו בבעל הבית, ע"כ. ותימה, דגם לחששא לשמא יביא כלים דרך רה"ר יש הפרש בין בעל הבית לאחרים, דבשלמא בעל הבית דממונא דידיה איכא למיחש לשמא יביא כלים דרך רשות הרבים, אבל אחרים דלאו דידיה הוא הו"ל כמציאה דלא בא לידו דלא חיישינן דיביא דרך רשות הרבים, וא"כ אמאי אסר לאחרים יותר מג' סעודות, ותירץ, דהתם החשש הוא שמא ישכח ויביא כלים דרך רשות הרבים, ולענין שכתב מה לי הוא מה לי אחר, אבל הכא מיירי דחיישינן שאם לא נתיר לו יבוא להעביר במזיד דרך רה"ר מתוך שהוא בהול על ממונו, ובמציאה לא חיישינן שמא יעבור במזיד.

ועוד נראה לתרץ, דהתם בחבית מיירי בשריפה שפרצה בבית חבירו, וכל הקודם ליטול משם זוכה לעצמו, ומכיון שאיכא התם בהלה גם שריפה וגם של קדימה בינו לאחרים איכא למיחש טפי לשמא ישכח ויביא כלים דרך רשות הרבים, יותר ממוצא מציאה הוא לבדו ברה"ר בנחת וישוב דעת ומחשבה.

ט. טלטול אבידה בשבת על מנת להשיבה

הנה נתבאר לעיל מחלוקת הרמב"ם והראשונים אי שרי לאדם לטלטל בשבת מציאה דלא אתא לידיה, ולהלכה נפסק בשו"ע דמציאה דלא אתא לידיה לא התירו לו לטלטלה פחות פחות מד"א, ולא ליתנה לנכרי או ע"ג חמור או חש"ו.

ויש לעיין דכל הסוגיא איירי באדם שמוצא מציאה לעצמו, אולם במוצא מציאה ורוצה ליטלה על מנת להשיבה לבעליה, י"ל דידחה איסור דרבנן דמוקצה או של טלטול פחות פחות מד"א או באופנים שבהם הטלטול אסור מדרבנן, כדי לקיים מצוות עשה דאורייתא דהשב תשיבם לאחיק, וי"ל דלא העמידו חכמים את דבריהם במקום תורה, או דלמא דכיון שאסור לו מדין חכמים להגביה המציאה ולטלטלה, ממילא לא חל עליו חיוב המצוה דהשבה, דאיסור חכמים עומד במקומו ולא נדחה.

והנה בשו"ת הרשב"א (חלק ד' סימן ק"ד) נשאל לגבי עיר שנהגו להכריז בשבת בבית הכנסת כשנאבדה אבידה, ואומרים מי שיועד שום דבר באבידת פלוני שיאמר לפלוני, מהו יש איסור בדבר זה או לא. והשיב, השבת אבידה מצוה ואפילו בשבת אלא אם הוא דבר האסור בטלטול, וכל שמותר בעשייתו כל שכן הדיבור בו והכרזתו, שאין בדברים שום איסור אלא דנראים כעובדין דחול, וכתבי ממוצא חפצך ודבר דבר, וכאן חפצים המותרים הם ולא עוד, אלא אפילו כלים שהשבת גופן אסורה בשבת, מותר להכריז מי שישנה בידו שישנה לבעלים, לפי שכל שיש בדיבורו מצוה מותר, וכדאמרין בפרק שואל ממוצא חפצך, חפצך אסורים חפצי שמים מותרים, דרב חסדא ורב המנונא אמרו חשבונות של מצוה מותרים לחשבן בשבת. עכ"ד.

והביאו דבריו האגור (סימן תק"ט) והבית יוסף (או"ח סימן א' מחודש י"ב), ופסק את דבריו מרן השו"ע (או"ח ש"ו סעיף י"ב) דמותר להכריז על אבידה בשבת אפילו היא דבר שאסור לטלטלו.

ומוכח מדברי הרשב"א דאיכא איסורא להשיב אבידה בשבת במקום שיש איסור, דאי שרי להשיבה, א"כ מאי קמ"ל דשרי להכריז עליה בשבת, פשיטא דשרי, דהא לא הוי דברים אסורים אלא כמכריז על כל דבר שמותר לעשותו בשבת, וביותר מוכח, דהרשב"א כתב בהמשך דבריו, דאפילו כלים שהשבת גופן אסורה בשבת וכו', ומבואר דכלים

1. המוצא בשבת אבידה שאין בה איסור מוקצה, ואין בעיה של טלטול בשבת מאחר וישנו עירוב שכונתי כשר. אולם המוצא מחמיר על עצמו שלא לטלטל ברה"ר בשבת אף במקום שיש עירוב, אם היה זה חפץ שלו שאבד והיה משאירו ברה"ר ומפסידו כדי שלא לטלטל, ה"ה דפטור בשל חבירו, ואם בשלו היה נוטל, ה"ה דחייב להשיב בשל חבירו.

יג. חיוב אשה בהשבת אבידה

ויש לעיין עוד לגבי אשה שמצאה מציאה באופן שאינו מדרכי הצניעות להשיב את אותו החפץ, האם יש לפוטרה.

ובאמת שיש לדון בעיקר חיוב האשה בדיני השבת אבידה, אם חייבת כמו האיש או לא, דהנה בגמרא בקידושין בפרק האשה נקנית (ל"ג-ל"ד.) איתא תנו רבנן, איזהו מצוות עשה שהזמן גרמא [שנשים פטורות], סוכה ולולב שופר וציצית ותפילין, ואיזהו מצוות עשה שלא הזמן גרמא, מזוזה מעקה "אבידה" ושילוח הקן. ופירש"י, אבידה, השבת אבידה.

ומבואר דאף על האשה חל חיוב ודיני השבת אבידה כמו האיש. והתוס' שם (בד"ה מעקה) מקשים, אמאי איצטריך לחייב אשה באבידה מדין מ"ע שהזמן גרמא, דתיפוק ליה שיש בו לאו דלא תוכל להתעלם. ותירצו, דבאבידה נמי משכחת לה עשה בלי לאו, וכגון שנטלה על מנת להחזירה או שנטלה אחר יאוש, דבכה"ג לית ביה לאו דלא תוכל להתעלם. א"נ נפק"מ לענין עשה שדוחה ל"ת ואינו דוחה עשה ולא תעשה. יעו"ש. וכן הוא בקצרה בתוס' בב"מ כ"ו: בד"ה אינו עובר.

ומבואר מדברי התוס' שחיובה של האשה שווה לאיש בהשבת אבידה, הן לענין עשה דהשב תשיבם, והן לענין לא תעשה דלא תוכל להתעלם. והנה בגמרא בב"מ (ל.) דריש מוהתעלמת פעמים שאתה מתעלם, ומק' הגמרא למאי איצטריך קרא, אילימא לכהן והיא בבית הקברות, פשיטא, האי עשה והאי ל"ת ועשה, ולא קאתי עשה ודחי את ל"ת ועשה, ומקשים התוס', דהא הוי לאו שאינו שווה בכל, ועשה דוחה עשה ול"ת שאינו שווה בכל. וכתב השיט"מ"ק (שם בד"ה קרא למאי אתא, הראשון) בשם הרא"ש, דיש מפרשים דעשה דהשבה נמי לא עדיף מיניה, דאיהו נמי אינו שווה בכל, דאינו נוהג בזקן ואינה לפי כבודו, ולא בנשים משום כל כבודה בת מלך פנימה. ודוחה הרא"ש דלאו מילתא היא, דבין בזקן ובין בנשים נוהג, שכל דבר שבשלו דרכו ליטול בשל חבירו חייב להחזיר.

ומבואר ברא"ש שהבין בדעת היש מפרשים שנשים פטורות מהשבת אבידה ומשום כל כבודה בת מלך פנימה, והרא"ש חולק וסובר דתלוי אם בשלה היתה משיבה או לא וכדין זקן ואינה לפי כבודו.

ונראה דאף ה"מ ודאי דסברי שאשה שייכת וחייבת בדיני השבת אבידה, והרי ברייתא מפורשת היא בקידושין, אלא דכוונתם כדעת הרא"ש, דכיון דכל כבודה בת מלך פנימה, א"כ יש לה פטור שכל שבשלה לא היתה מחזירה מהאי טעמא דכל כבודה בת מלך, ה"ה בשל אחרים פטורה, ולעולם בכה"ג דלא שייך כל כבודה ובשלה היתה מחזירה, אף בשל אחרים חייבת, ולעולם אין מחלוקת בזה בין דעת ה"מ לדעת הרא"ש.

**הרב שלמה ידידיה בן שמעון
בני ברק**

עשיית מלאכה בערב הפסח, ובכוחו של מנהג

תנן (פסחים נ'.) מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות - עושין, מקום שנהגו שלא לעשות [רש"י: "כדי שלא יהא טרוד במלאכה וישכח ביעור חמצו ושחיתת הפסח ותיקון מצה לצורך הלילה, דמצוה לטרוח מבעוד יום כדי להסב מהר, כדאי' בפ' בתרא (ק"ט.) - חוטפין מצה בלילי פסחים בשביל תינוקות שלא ישנו"⁴⁰], ובגמ' (שם): מתב' דמחצות ואילך אסור, ואין שייך בזה מנהג, והעושה מלאכה משמתין אותו, וכ"פ בשו"ע (ס' תס"ח).

ומהאי פירקא תלמד לגודל כוחו של מנהג, מנהג ישראל תורה הוא, דאי' להדיא בפס"ז (פ' אמור) - "מה שנהגו לתקוע בלחש, על אלה המצוות וכיו"ב ועל כאלה שלא בתורה, נא' (דברים ל"ב ז') שְׁאֵל אֶבְיָךְ וְגִדְךָ - שהם קבלה בישראל דור אחר דור", ועל כגון דא אמרו חז"ל (ירושלמי, פאה ז') כל הלכה שהיא רופפת בב"ד ואין את יודע מה טיבה - צא וראה מה הציבור נוהג ונהוג, וכיו"ב ביבמות (י"ד): אריב"ג האיך הלכה זו רווחת בישראל - נעשה, ר' שם, ויעו"י ירושלמי (פסחים ד' א') וב"ר (צ"ד ב') - "אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש", וכ"ה בביצה (ד'; וכיו"ב בשבת ל"ה): שלחו מִתָּם (מִשְׁמָם, מארץ ישראל) - הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם, והטור (ח"מ ס"ח) הביא מרב שרירא גאון דהמשנה מנהג - הוא בכלל לא תִּסְגֵּי גְבוּל וְיָצֵךְ - את גבול הראשונים [לישנא דקרא (דברים י"ט י"ד) לא תִּסְגֵּי

שכבר נדחה האיסור דרבנן מסיבות אחרות, לא חידשו חכמים שוב את איסורם לגזור כשיש כנגד זה מצות השבת אבידה.

ומ"מ לדינא אין נפק"מ בזה, מאחר ונתבאר דדעת השו"ע לפסוק דלא כהרמב"ם, נמצא דאף לעצמו אין היתר, וה"ה להשיב לאחרים דאינו מותר.

יא. טלטול אבידה במקום שיש עירוב

ויש לדון עוד באופן שמוצא מציאה ברשות הרבים דידן שיש עירוב שכונתי, והחפץ האבוד אינו מוקצה, אולם המוצא מחמיר על עצמו בענייניו שלא לטלטל אף במקום שיש עירוב כדת וכדין, ויש להסתפק אם בכה"ג רשאי להחמיר ולא ליטול האבידה, דכל שבשלו אינו מחזיר בשל חבירו נמי אינו מחזיר, או דלמא דכיון שמעיקר הדין מותר לטלטל ואינו אסור, בשלו הוא רשאי להחמיר ואינו רשאי להחמיר בשל חבירו.

והנה במשנה באלו מציאות (כ"ט:) תנן, מצא שק או קופה וכל דבר שאין דרכו ליטול הרי זה לא יטול. ובגמרא (ל.) איתא, תנו רבנן, והתעלמת, פעמים שאתה מתעלם ופעמים שאין אתה מתעלם, כיצד היה כהן והיא בבית הקברות או זקן ואינה לפי כבודו או שהיתה מלאכה שלו מרובה משל חבירו, לכך נאמר והתעלמת מהם. ועוד אמר רבא (שם ל:), כל שבשלו מחזיר בשל חבירו נמי מחזיר. ונפסק דין זה בשו"ע סימן רס"ג [והארכנו בזה במקום אחר].

נמצא מבואר בגמרא והפוסקים, שהתורה פטרה אדם מהשבת אבידה כל שאילו היתה אבידה שלו הוא היה מפסידה ולא נוטלה מפני איזו סיבה שהיא, א"כ אף כשמוצא אבידה של חבירו רשאי להתעלם ולא להשיבה, וזהו הצד השווה שבין ג' הדוגמאות שהזכירה הגמרא, כהן והאבידה בבית הקברות, זקן ואינה לפי כבודו, והיתה מלאכה שלו מרובה משל חבירו.

ולפי"ז היה נראה לומר דבנד"ד, דאם אדם זה מחמיר שלא לטלטל אף במקום שיש עירוב, ואילו היתה מציאה זו חפץ שלו שאבד לו, לא היה נוטלה, והיה משאירה ברה"ר כדי להחמיר שלא לטלטל, א"כ ה"ה שיהיה רשאי להתעלם בכה"ג מאבידת חבירו ולא להשיבה.

אולם בשו"ע הרב (אבידה סעיף ל"ו) כתב, דמי שאינו חשוב בעיני הבריות רק שמגביה דעתו ומחשיב את עצמו ומתבייש בזה מן הבריות, ובעיניהם אין זה חרפה לו, הרי זה חייב מן הדין להחזירם, ואע"פ שאילו היה זה שלו לא היה מחזירם לעצמו. וכן מבואר בפרישה (רס"ג סעיף ח'), דע"כ דוקא בזקן ומכובד באמת כלפי אחרים אז הוא פטור מלהחזיר, אבל אם אינו מכובד כלפי אחרים רק שמגביה דעתו, ואף שאם היה זה בשלו לא היה מחזיר, מ"מ צריך הוא להחזיר. ועי"ש שהוכיח את דבריו. ועפ"ז מבואר אמאי נקט רבא כל שבשלו מחזיר בשל חבירו נמי מחזיר, ולא נקט כל שבשלו "אינו" מחזיר בשל חבירו נמי אינו מחזיר, ומשום דבאמת ישנם פעמים שבשלו אינו מחזיר, ומחזיר בשל חבירו.

ולפי"ז יוצא, דבאופנים שאינו רוצה להשיב מפני חומרות שאינם ראויות ע"פ הדין, אלא שהוא מגיב בדעתו ונוהג בחומרא של חסידים וקדושים, דאע"פ שבשלו נמי לא היה משיב, מ"מ בשל חבירו חייב להשיב.

אולם בנד"ד שחומרא זו שלא לטלטל ברשות הרבים ואף במקום שיש עירוב שכונתי, אינו חומרא בעלמא אלא יש לה יסוד בהלכה, והמחמיר בזה אינו משום יורא ואינו מן המתמיהים, אלא אדרבה קדוש יאמר לו, וכמבואר בפוסקים [ולא עת האסף, יעו"י בשו"ת יביע אומר חלק ט', או"ח סימן ל"ג, באריכות, ובמסקנתו].

וע"כ המחמיר בזה, ואילו היתה אבידה שלו היה משאירה ברה"ר ומסכים בדעתו להפסידה, ה"ה שפטור להשיב בשל חבירו.

יב. דינים העולים

א. מי שהחטיך בדרך ויש לו כיס עם מעות, התירו לו לתנו לאינו יהודי, ואם אין עמו אינו יהודי נתנו ע"ג חמורו, ואם אין לו חמור נתנו לשוטה, אין עמו שוטה נתנו לחרש או קטן [ויתר פרטי הדינים בזה נתבאר באו"ח סימן רס"ו].

ב. אין עמו אחד מאלו, התירו לו לטלטל פחות פחות מד' אמות.

ג. דוקא בכיסו התירו לו חכמים ומשום שלא מעמיד עצמו על ממונו. ובמציאה דאיתא לידו, נחלקו בזה הראשונים אם התירוהו או לא, ופסק בשו"ע דהתירוהו לו. ובמציאה דלא איתא לידו, דעת הרמב"ם דאע"פ שלא התירוהו ליתן לאינו יהודי או חמור או חש"ו, מ"מ התירוהו לטלטלה פחות פחות מד"א, אולם הראשונים חלקו בזה ואסרו, וכן בשו"ע פסק לאסור.

ד. המוצא מציאה בשבת והיא מוקצה, לדינא דהראשונים והשו"ע הנזכרים, אסור לו ליטלה כדי להשיבה, ואף לא לטלטלה פחות פחות מד' אמות.

ה. ה"ה במוצא מוקצה מחמת איסור, וקמ"ל דהשבת אבידה לא נחשב כל צורך גופו.

וחפצים שיש בהם איסור בשבת לטלטל אין בהם דין השבה. וכן כתב להוכיח בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן פ"ב) מדברי הרשב"א לאסור.

איברא דיש לדחות ראייה זו, דהרשב"א מייירי בכה"ג שכבר מצא את האבידה קודם השבת והביאה אל תוך ביתו, ואינו יודע מי בעליה להשיבה לו, וקאמר הרשב"א דרשאי להכריז בשבת בבית הכנסת למי אבדה האבידה כדי שישבנה לו, והיינו לאחר השבת, אולם אנן קא מסתפקינן בכה"ג שהאבידה מושלכת בחוצות, ואם לא יטלנה ויאספנה אל תוך ביתו יטלוה אנשי דלא מעלי או גויים או שתאבד ותתקלקל, ואיכא דינא דאורייתא ליטלה על מנת להשיבה, וי"ל דהתירו, ואין לנו ראייה מאופן שהאבידה כבר שמורה בביתו, ורק ממתין למצוא את בעליה ולהשיבה לו, דלא התירו לו לטלטלה בשבת ולהביא אל בית הבעלים, דיוכל להמתין עד לאחר השבת כדי להשיבה לו. [ושו"ר בפתחי חושן (אבידה פרק א' הערה כ"ג) שכתב להעיר כן ע"ד החת"ס].

ובשו"ע הגר"ז עמד בזה בסוף הלכות מציאה ופקדון, וכתב דמצות השבת אבידה נדחית מפני כבוד המקום, כגון אם האבידה בבית הקברות והוא כהן, לא יטמא לה, ואפילו איסור של דבריהם לא יעשה בשביל ממון חבירו כגון להגביה מעות שמצא בשבת, שאין דוחין איסור מפני ממון, שנאמר אני ה', כולכם חייבים בכבודי.

ובספר שמירת שבת כהלכתה (פרק כ' הערה כ"ט) כתב משמיה דהגרש"ז אויערבאך זצ"ל שנסתפק במוצא בשבת כלי שהוא מוקצה שמלאכתו לאיסור, אי שרי לטלטלו כדי להשיבו לבעליו, וכשם דשרי לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ומקומו, ה"נ יחשב לצורך גופו, וכדמצינו בתוס' בשבת פרק במה אשה (ס'. בד"ה לא בסנדל) שכתבו, דשילוח משום שמחת יום טוב חשיב כמו לצורך גופו מדשרינן לשלוח דברים שמלאכתן לאיסור. וכן מבואר ברשב"א בביצה סוף פרק קמא (ט"ו.) דלא התירו לטלטל אלא לצורך גופו ומקומו, ואע"פ כ' התירו לשלוח לחבירו ביום טוב סנדל המסומר ואע"פ שהוא כלי שמלאכתו לאיסור, שהרי גזרו שלא לנועלו ביום טוב, מ"מ מותר לשלוח, דחשיב בזה לצורך גופו, כיון שחבירו נהנה ושמח בדבר. וע"ע בתוס' בעירובין פרק הדר (ס"ט. בד"ה כיון) לגבי ר' יהודה נשיאה, דמוכח מהתם נמי כן. וה"נ יש להסתפק דכשמגביה המציאה ע"מ להשיבה, עושה הוא בזה נחת רוח לבוראו, ויחשב שפיר לצורך גופו.

ומ"מ כותב השש"כ דנראה לאסור מכמה טעמים, דא"כ יצא שאבידה שלו אסור לו ליטלה, דלא שרי לטלטל מוקצה דמלאכתו לאיסור בשביל שלא יגנב, ושל חבירו יהיה מותר ליטול, וזה לא יתכן, דכל שבשלו מחזיר בשל חבירו נמי מחזיר, והכא שבשלו אינו מחזיר אף בשל חבירו נמי אינו מחזיר, וכ"ש כשבעל האבידה "אסור" בשלו, דליכא שום מצוה נמי דלאחרים, ועוד דהמאירי, הרשב"א והר"ז והתוס' בפסחים ס"ל דלא התירו לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור כדי למנוע היזק או צער, ועוד, דא"כ יוצא שאם אביו ציווהו לכבדו ע"י טלטול מוקצה בשבת, כשאינו יודע שזוהו אסור, שגם זה נחשב לצורך גופו ויהיה מותר לטלטל, וזו לא שמענו. ועי"ש שהוכיח עוד מהחיי אדם לאסור מדין זקן ואינה לפי כבודו.

וע"ע במדרכי סוכה ריש פרק ג', והביאו בביאור הגר"א (או"ח סימן תקנ"ו וסימן תרנ"ה) דמותר מוקצה לצורך מצוות לולב, שופר ונסכים. והביאור הלכה (סו"ס רס"ו) כתב להסתפק בנד"ד, וכתב לעיין בביאור הגר"א הנזכר, אולם במשנה ברורה בסימן תקפ"ו ס"ק פ"ח נקט דלא כהגר"א. וכן צ"ע בכמה דוכתי דישנם מקומות שהתירו לטלטל לצורך מצוה ויש מקומות שאסרו, יעו"י בשש"כ פרק כ"א הערה ח', ואכמ"ל.

י. והנה היה מקום לתלות דין זה במחלוקת הרמב"ם והראשונים הנ"ל, דלדעת הרמב"ם שהתירו לו במציאה דלא איתא לידו ליטלה ע"י טלטול בפחות פחות מד' אמות, וא"כ ה"ה שיהיה חייב לטלטלה באופן זה כדי להשיבה לבעליה [כשאין איסור מוקצה אלא רק לטלטל], ולראשונים שאף לדידיה לא התירו לטלטלה כלל ה"ה בשל חבירו נמי אינו מחזיר.

אולם יש לדחות, דאף לדעת הרמב"ם לא יהיה ההיתר דר' יצחק דטלטול פחות מד"א לצורך השבת האבידה לבעליה, ומשום דכל ההיתר שהתירו לו הא דר' יצחק, הוא משום דלא יעמיד עצמו על ממונו ויבוא לטלטל באיסור, וזה לא שייך במציאה שחייב להשיבה לבעליה ואינו מרויח כלום, דבכה"ג אין לטעם דלא יעמיד עצמו על ממונו.

ובאמת בשו"ת חתם סופר (שם) כתב לתלות דין זה בדינא דהרמב"ם והראשונים, דכל אחד כדיניה שהתירו לו לטלטל מציאה לצורך עצמו דיתחייב לטלטלה להשיבה לחבירו, ולא מטעם דהשבת אבידה דוחה לאיסור דרבנן דטלטול, אלא כיון דבשלו התירו ומשום דבהול על ממונו, נמצא דליכא במקום הזה גזירת טלטול מוקצה, וא"כ במקום מצוה לא יתחילו לגזור בתחילה לאסור, ולעולם הכא דאיכא איסור דרבנן לא ידחוהו מפני השבת אבידה, אבל במקום

40. אמנם יעו"י רש"י שם (ק"ט.) דחוטפין מצה היינו ש"מגביהין את הקערה בשביל תינוקות, שישאלו (-וע"ש ב"ח דלפי זה לא גרסי' "שלא ישנו"). ואית דמפרש חוטפין מצה - אוכלין מצה, וזה הלשון עיקר מדמייית את דר"ע בהדה (-שבער"פ ועיוהכ"פ בלבד הזדרז לצאת מביהמ"ד, ע"ש), ויעו"ש רשב"ם שפ"י בעו"א ד"מסלקין את הלחם מיד התינוקות שלא יהו ישנים מתוך מאכל הרבה כדרך התינוק אחר אכילתו, ושוב לא ישאלו, אבל עכשיו כשחוטפים מהן לא ישנו וישאלו, כלומר לא ישנו, שלא אכלו כדי שבעו, וישאלו שיראו השינויים שאנו עושין היכירא לתינוקות", והבי"ר לפירושו מהתוספתא, ודחה ראיית רש"י מדמייית ר"ע בהדה, אבל הנה עכ"פ מתב' דרש"י לשיטתו אזיל, ועל פי' ב' שנטה אליו שם, ביאר לעיל מינה, וכאמור מעלה.

גבול רעה אָפֶר גָּבְלוּ רַאשֵׁינִים. ואנוכי הקטן ראיתי סמך לזה ממדרש שהביא בילקוט"ש (משלי תתק"ס) "אל תסג גבול עולם (משלי כ"ב כ"ח, והמשך הכתוב - "אָפֶר עֶשׂוּ אֲבוֹתֶיךָ") - אמר רשב"י אם ראית מנהג שעשו אבותינו אל תשנה אותו", ור' עוד דברי החת"ס (או"ח סי' נ"א) "ומזה ידו איך לא יהיו לעצמו לפשוט יד במנהגי ישראל, כי אותם שחושב שהם מנהג בורות הם בארות חצובים ממקור מים חיים ונזלים מן לבנון (ע"פ שה"ש ד' ט"ו)... ורגיל אני לומר כל המפקפק על נימוסו ומנהגו צריך בדיקה אחריו... כי מי שתורתו אומנותו, ויראת ה' חתולתו - לא יתן לחטיא את בשרו", ושם (יו"ד סי' ק"ז) כ' עוד דלשונות מנהג אבותינו - איסור תורה הוא אצלנו, וע' מעשה נורא בדברי המהר"ל (ה"ל יוה"כ"פ, דמ"ז; ור' עוד בב"ח או"ח סי' ס"ח), וע' בשו"ת הרשב"א (סי' ט'), ור' עוד בשו"ת מהר"ם פאדווה (סי' ע"ח) - "לא זו הדרך להשען על בינתינו ולבטל מנהג קדום, אך צריך לבקש בכל עוז למצוא ליישב אותו, וכן עשו כל קדמונינו כאשר מצאו מנהג של תמהון", וכבר אמרו בירושלמי (ב"מ ו' א') שמנהג מבטל הלכה [ונחלקו רבוותא, קמאי ובתראי, אם הוא גם באיסור דאורייתא או דווקא בדרבנן, ור' עוד במס' סופרים (י"ד ח"י) שאין הלכה נקבעת עד שיהא מנהג, וזה שאמרו מנהג מבטל הלכה - מנהג ותיקין, אבל מנהג שאין לו ראיה מה"ת אינו אלא כטועה בשקול הדעת, ואכמ"ל בזה], ואמרו (יבמות ק"ב.) אם יבוא אליהו ויאמר חולצין במנעל - שומעין לו, אין חולצין בסנדל - אין שומעין לו, שכבר נהגו העם בסנדל... אם יבוא אליהו ויאמר אין חולצין במנעל - שומעין לו, אין חולצין בסנדל - אין שומעין לו, שכבר נהגו העם בסנדל, ובמקומות רבים קבעו ההלכה מעיקר הדין ע"פ המנהג (ויעו' היטב תענית כ"ו:) הלכה כר"מ או נהגו כר"מ, וע' תוס' פסחים (ק"ג, ד"ה ואמר), ובכמה דברים אמרו (ר' ברכות מ"ה. וש"ג) פוק חזי מאי עמא דבר (נוהג, מל' - תהלים מ"ז ד' - יְדַבֵּר עִמָּי תַחֲתִינוּ), וכיו"ב בפסחים (נ"ד). "וכן עמא דבר", ואמרו (חולין ח"ג: וע"ש ז"ן, ורש"י) נהרא נהרא ופסטיה.

ומ"מ ודאי הוא דכל זה דווקא במנהג שהונהג בצרן חכמים או שנתקבע בציבור כבר סמכא, וכן נהגו גדולים רבים ושלמים, אך "מנהג" סתם ללא שורש וענף, אשר אינו עולה בקנה אחד עם האמת הצרופה, תורת ד', ודאי שיש לדחות באמת הבנין, כמש"כ רבינו הב"ח (ש"א פ' נצבים) דמנהג כזה הוא אותיות 'גהנם', ואסור לילך בדרך זו, ור' עוד לשונו הזהב של הגר"י אייבשיץ בַּעֲרֹת דְּגָשׁוּ (ח"ב דרוש ה'), ופוק חזי לשון הרמב"ם (פיהמ"ש, גיטין ה' ט') - "דע שזה הדבר המפורסם בכל המקומות שיהיה הכהן קורא בביהכ"ס ראשון בין שיהיה ת"ח או ע"ה, הנה הוא דבר שאין לו שורש בתורה כלל, ולא נזכר זה בש"ס ולא היא זאת הכוונה הנרמזת אליה בזאת ההלכה, ואני נפלא הפלא ופלא מערי הגלות שנוהגים בזה המנהג אחר היותם בריאים מחולאי המנהגות ומדעות האחרונים ודרכיהם, ואין אצלם אלא עניינים נאותים ללשון הש"ס, ואיני יודע מאיזה מקום בא להם זה ההפסד", ע"ש.

באיסור אכילת מצה בערב הפסח

טעם איסור אכילת מצה בערב הפסח / מקור האיסור / האם מלקים להאוכל מצה / מכת מרדות - עד שתצא נפשו או פחות מארבעים / טעם שאין ב"ד מכין על איסור לאו, אם בגלל שכבר עבר העבירה, או משום קלב"מ / כפייה על איסור לאו - קודם שעבר / דין עביד איניש דינא לנפשיה / כפייה על המצוות - כח המסור לבי"ד בלבד או לכל אדם / בביאור הכלל דמ"ע שמתן שכרה בצדה אין ב"ד שלמטה מוזהרין עליה.

[א]. בירושלמי (פסחים פ"ה ה"א, כ"ח:) משם רבי לוי - כל האוכל מצה בערב הפסח כאילו בועל ארוסתו בבית חמיו, והבא על ארוסתו בבית חמיו לוקה, ובטעם איסור אכילת המצה בערה"פ, כ' הרמב"ם (חומצ' ו' י"ב) שיהא היכר לאכילתה בערב, והמאירי (פסחים י"ג, ד"ה זהו) נקט דאכילת מצה כל היום "מכוער הדבר, שמשום תיאבון נאמרה, וכל שמילא כריסו ממנה פרח תיאבונו", אך הביא שם ד"א שאין האיסור לאכול מצה בערה"פ כ"א משעת איסור החמץ, "שממשם ואילך היא (המצה) כעין ארוסה", ובקרב"ע (על הירושלמי, שם) ב' הטעם דנמשל לארוסה - "דבארוסתו קרוב יום מועד הנישואין ולא כבש יצרו להמתין, כך זה לא כבש יצרו להמתין באכילת מצה עד

הערב", ובבגדי ישע (על התוס' לפ"י דפסחים, שהובאו במרכי, או"ב) הביא - "ופי מהר"ו הטעם - דכמו ששם בכלה במרכין ז' ברכות, כן במצה במרכין ז' ברכות קודם אכילתה", וע' מטה משה (אות תר"א).

אמנם י"א שאיסורו חמור יותר, וכ"כ הרוקח (סי' ר"פ) דהאיסור נלמד מן התורה, דכתיב (שמות י"ב ח"י) פָּרָאשֶׁן פְּאָרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ בַּעֲרֵב תֹּאכְלוּ מִצֹּת.

[ב]. ועכ"פ, הנה הרמב"ם הנז' פ' דהאוכל מצה בערב הפסח מכין אותו מכת מרדות עד שתצא נפשו, ובהגה' הרמ"ך נתקשה - "לא ידעתי טעמא מאי, וכי לאחר שאכל מכין אותו, ואפי' תימא דמי שאוכל רצה לומר (היינו שעדיין אוכל, ורוצים למונעו מהמשך האכילה), תמיהא לן מנין הוציא זה, חדא - דהא הוי איסורא דרבנן, ואפי' באיסורא דאורייתא אין נראה להכותו, כי לא מצאנו כ"א באיסור עשה, כגון (כתובות פ"ו.) עֲשֵׂה סוּכָה, ואינו עוֹשֶׂה, ויש טעם בדבר שאין לנו ללמוד איסור לאו מאיסור עשה, והניח בצ"ע, אמנם המג"מ והמל"מ ציינו מקורו טהור להירושלמי הנז', וע' רבינו מנוח דהיינו כשאומרים לו לא לאכול, והוא אוכל, שאינו שומע לדברי חכמים, אבל כ"ז שמקיים מצות חכמים ונמנע מלאכול, מכין אותו מכת מרדות עד פחות מארבעים, לפי הצורך דחזו בי דינא.

[ג]. אמנם ביסוד קו' הרמ"ך שהניח דלא שייכא כלל כפיה ומכת מרדות באיסור לאו, יש לכאן מקום לדון, דהנה בכתובות (פ"ו.) תניא - בד"א במצות ל"ת, אבל במצות עשה כגון שאומרים לו עֲשֵׂה סוּכָה ואינו עוֹשֶׂה, לולב ואינו עוֹשֶׂה, מכין אותו עד שתצא נפשו, ופרש"י דהיינו דמלקות ארבעים אינו אלא במצות ל"ת, אבל במ"ע מכין אותו עד שתצא נפשו קודם שעבר על העשה ויש בידו לקיים, ובפסטות נ' כוונת רש"י דהיינו שחובת ב"ד היא לאפרושי מאיסורא, וממילא במ"ע שיקולים לזכותו במצוה עליהם לכפותו, אך במל"ת שכבר עבר האיסור וע"כ מקבל מלקות ארבעים, לית להו רשותא להכותו עד שתצא נפשו.

איברא, דבחולין (קל"ב:) פרש"י דבמל"ת לא משמתינן להו כיון דאית ביה מיתה או כרת וקם ליה בדרכה מיניה, אך במ"ע כסוכה ולולב כופין, שאין בהן חסרון כ"כ כולי האי, ואשר לפ"ז מתב' דבעצם כח ב"ד הוא לענוש, אלא שבמל"ת מנועים הם מלעשות זאת דהא כבר ענשו אמור, וקלב"מ, אך במ"ע שאי"ב חסרון כ"כ צריכים להכותו שיקיים [אלא דלכא"צ ב"במה שהוסיף להא דלית בהו חסרון כ"כ, וכי לולי הכי אלא בכגון מצות תפילין לא יחוייבו להכותו, וש"מ שכבר עמד בזה הרש"י בחולין שם].

והנה עוד אי' בחולין (ק"י:) - אייתוה - [קמיה דרב חסדא ורמי בר דיקולי מפומבדיתא] לההוא גברא דלא הוה מוקר אבוא ואמיה, כפתוהו, א"ל [ר-מי] שבקוהו, דתניא כל מ"ע שמתן שכרה בצדה אין ב"ד שלמטה מוזהרין עליה, ובטעם דכפתוהו מתחילה, פרש"י דכל דין מלקות ארבעים אינו כ"א במל"ת שכבר נעשתה העבירה, אבל מ"ע שלפניו ואינו רוצה לקיימה כההיא דסוכה ולולב מכין אותו עד שתצא נפשו, הרי להדיא שכתב כמבו' בשיטתו מדבריו בכתובות הנז', וכ"ה בר"ן דכתובות (מ"ה: מדפרי"ר).

עכ"פ, לאור המתבאר יש לדקדק בדדמי, דהנה יש לחקור אם יש לכפות על עבירת לאו - בראותו לחבירו שעומד להכשל באיסור לאו קודם שעשה העבירה, ובה "ל לכא"ו ע"פ כל הביאורים הנז' דשייך כפיה, דהנה לדברי רש"י דחולין (ק"י:) "בד"א דארבעים ותו לא, במצות לא תעשה שכבר נעשתה העבירה", משמע דאף על עבירת לאו מכין כ"ז דאכתי לא נעשתה מעשה העבירה (בלאו שיש בו מעשה), וכיו"ב מתב' נמי לפמ"ש רש"י בכתובות הנז' דההכאה במ"ע היא כדי שיקיים המצוה בעודה לפניו, "ל דגם על עבירת לאו כ"ז שעודה לפניו יש דין הכאה, וגם עפ"ד בחולין (קל"ב:) "ל דכיון דקודם שעבר העבירה ליכא אכתי עונש ול"ה קלב"מ, וממילא שפיר יכוהו.

וכן מתבאר בב"ק (ז"ף:) - שלח ליה [רב חסדא לרב נחמן], דההוא גרגותא דבי תרי דכל יומא הוה דלי חד מינייהו, אתא חד קא דלי יבומא דלא דיליה, א"ל יומא דידי הוא, לא אשגח ביה, שקל פנדא דמרא - מחייה, א"ל [ר-ג] מאה פנדי בפנדא למחיה [דוקא כשלא יכול היה למונעו בדרך אחר משאיבת המים, כ"כ הרשב"א, וסימוכו

מדהתם (כ"ח.) דהיה לו לשומטון], אפי' למ"ד לא עביד איניש דינא לנפשיה, במקום פסידא עביד איניש דינא לנפשיה, דאתמר רב יהודה אמר לא עביד איניש דינא לנפשיה, ונ"א עביד איניש דינא לנפשיה, היכא דאיכא פסידא כו"ע ל"פ דעביד איניש דינא לנפשיה, כי פליגי היכא דליכא פסידא, רי"ה אמר לא עביד איניש דינא לנפשיה - דכיון דליכא פסידא, ליזיל קמיה דיינא, ונ"א עביד איניש דינא לנפשיה - דכיון דבדין עביד לא טרח, ושם (כ"ח.) ת"ש מניין לנרצע שכלו לו ימיו ורבו מסרבה בו לצאת וחבל ועשה בו חבורה שהוא פטור, ת"ל (במדבר ל"ה ל"ב) וְלֹא תִקְחוּ כֶפֶר (- וגו') לְשׁוֹב - לא תקחו כופר לשב כו', רנב"י אמר בעבד שמסר לו רבו שפחה כנענית, עד האידנא היתירא והשתא איסורא, ופרש"י "ורשאי להלקותו ולהפרישו דהאי דינא לאו לנפשיה הוא"⁴¹.

ושמעין מינה להדיא תרתי, חדא דאף על לאו כופין, ומש"ה איכא רשות לרבו להכותו לאפרושי מאיסורא, והשנית, דרשות ביד כ"א להפריש חבירו מאיסור, ואינו דין המיוחד לב"ד דייקא [אמנם אי משום הא לא איריא לכל אדם, ד"ל שאני אדונו שהוא קשור להענין, אבל סתם אדם לא, ור' הערה⁴²].

ודו"ק עוד בדברי ר"י שהביאו התוס' בב"ב (ח'.), דהנה התם רבא אכפייה לר"נ בר אמי ושקיל מיניה ארבע מאה זוזי לצדקה, והק' התוס' מההיא דתניא (חולין ק"י: הנז') כל מ"ע שמתן שכרה בצדה אין ב"ד שלמטה מוזהרין עליה, וא"כ היאך אכפייה, והא גבי צדקה כתיב (דברים ט"ו י') כִּי בְגָלַל הִדְבָּר הַזֶּה יִבְרָכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֶׂיךָ וּבְכָל מַשְׁלַח יָדְךָ, ויישב ר"ת דהאי כפייה דאכפייה רבא - בדברים היתה, א"נ דהתם קיבלו עליהם שיכופם הגבאי, ולר"י נראה **דבצדקה כופין משום הלאו דאיכא בה (שם שם ז') לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחריה האביון**, ולריצב"א נ' דפטור ב"ד היינו שאין נענשין ואינם מוזהרים ע"ז כמו שמוזהרים אההיא דסוכה ולולב הנז'.

[ד]. ובעיקר מהות "מכת מרדות", הנה הרמב"ם הנז' נקט דהוא "עד שתצא נפשו", וד"ז אינו מוסכם, וכמה דעות נאמרו בזה: "רידיו בתוכחה שלא ירגיל בזה, ואין לה קצבה אלא עד שיקבל עליו" (רש"י חולין קמ"א: וכיו"ב בר"ן שלהי חולין, מ"ח: מדפרי"ר, וע"ע רש"י לסנהדרין ז': ד"ה מקל), "לגאון ז"ל... אבל אם עבר על מ"ע א"נ חייבי לאוין בלא התראה היו מכין אותו בלא מספר ובלא אומד, וקורין אותה מכת מרדות מדרבנן ע"ש שמרד בד"ת או בד"ס, ולרב נטרונאי... ומלקות התורה מ' חסר אחת, ומכת מרדות אינה כך אלא היו חובטין אותו עד שיקבל או עד שתצא נפשו, וכיצד חובטו, מכהו באפסר כפול לשנים בלא חשבון אלא לפי שודא דדיינא" (נמוק"י, מכות ד': מדפרי"ר), "ואור"ת שזה י"ג מכות שהם שליש מכות שבתורה, שכן תקנו חכמים לעובר על דבריהם בדבר שא"א לתקן, אבל בדברים שאפשר לתקן כגון ליטול לולב יום ב' היו מכין אותו עד שתצא נפשו, ותימא שאין מלקות זה ראוי להשתלש, עכ"ל הר"ר אברהם, ע"ש מכת מרדות הוא פחות מארבעים לפי מה שיראו הדיינין, ואם לא ירצה לקבל שלא לאכול - פ"ב בשעה ו' של ער"פ - חובטין אותו עד שתצא נפשו. מנוח" (שלטה"ג על המרדכי לב"ב רמו ת"ר), וע"ע בחילוקי הדעות בדברי הר"ן (כתובות ט"ז: מדפרי"ר).

באיסור האכילה בערב הפסח

בטעם איסור האכילה מהמנחה ולמעלה / בגדרי "אכילה גסה" / האם באכילה גסה קיים מצות אכילת פסח / האם באכילה גסה קיים מצות אכילת מצה / העובר על עשה, האם נקרא "רשע" / מה הם "מיני תרגימא" / סעודה שלישית בשבת ערב הפסח / סעודה שלישית קודם תפילת מנחה וקודם זמן מנחה / סעודה סמוך לזמן מנחה / סעודה שלישית בלימוד התורה / אנוס מלקיים מצוה - אם מיקרי שפטור ממנה, או דרך אין מקפידים עימו על אי קיומה / ברכת מצה עשירה כשיוצא בה יד"ח סעודה שלישית.

[א]. תנן (פסחים צ"ט:) דאסור לאכול בערבי פסחים מן המנחה ולמעלה, ואוקמוה (ק"ז:) במנחה קטנה, והוא משעה עשירית ולמעלה, כדי שלא יאכל המצה בלילה אכילה גסה, אלא לתיאבון⁴³, ובתוס' (צ"ט: ד"ה לא) נתקשו במאי מיירי, הא פת חמץ אסורה כבר משעה חמישית, ומצה אסור לאכול בער"פ כמבו' בירושלמי (פ"ה ה"א,

מעליתא היא, ולפ"ז מתב' דשלחו לאבוה דשמואל על כפיית פרסיים בדווקא, ועז"א דיצא משום דס"ל דעכו"ם בני עשווי נינהו (ע' גיטין פ"ח: וב"ש שם ורמב"ם וכו"מ שם), ובאחרונים האריכו הרבה אודות האי חידושא, אך עכ"פ מבו' לכא"ו דכ"א רשאי לכפות, ואף בלא ב"ד - אלא כוונת חברתה שכופה אותה ואונסתה לטבול ה"ל ככוונה דידיה, ודו"ק.

43. ויעו"ש תוס' דנתקשו מניזיר (כ"ג.) דאף האוכל פסח אכילה גסה אף דל"ה מצוה מן המובחר, מ"מ פסח מיהא קעביד, ות"ר ר"ת דתרי גוויי אכילה גסה איכא, הא' שנפשו קצה מלאכול, ועז"א (יומא פ'): דפטור ביוהכ"פ, ולזה חששו גבי מצה, והב' שאינו מתאוה לאכול, אך יש בה טעם באכילה, ובכה"ג מיירי בההיא דפסח, ועו"ל דהתם בניזיר רק לפוקי ליה משם 'רשע' דקראהו שם בתחילה נתכוונו, ולז"א שאינו נקרא כן משום דאכילת הפסח לא מיעכבא, וע"כ פסח מיהא קעביד, אמנם באמת לא מיקרי אכילה, והנה המנ"ח (ו' י"ב) והפר"ח (תרי"ב ו') יצאו לטעון בזה - דאמנם אין האכילה מעכבת, אבל הרי מצוה בפ"ע היא (ר' רמב"ם ק"פ א' א', וחינוך שם), ומדוע זה לא יקרא רשע בביטול מ"ע, ותירצו - דַּעֲשֵׂה - כיון שעובר עליו בשוא"ת - לא נקרא רשע, וראי' מעדות ד"רשע" פסול לה (ר' חו"מ ל"ד א'), ואעפ"כ פסקו הפוסקים (ר' נתיב"מ שם א') דאם עבר על עֲשֵׂה אינו פסול לעדות, ומבו' דלא מיקרי רשע, אמנם המנ"ח תמה אהאי תירוצא מדאי' בשבועות (י"ב:) גבי עֲשֵׂה - אי דלא עביד תשובה - (משלי כ"א ז"ך) וְכָבֵד רְשָׁעִים תִּנְעָבָה [-והיאךר מכפר עליו קרבן דיוה"כ], הרי שנקרא רשע אף בעֲשֵׂה, וליישב פ' האחרונים הנז' גבי עדות נקט בדרך אפשר - דבלי תורה אין נקרא רשע כ"א כשנתחייב מיתה או מלקות, ועע"ט, וע"ע בהגה' ראמ"ה דבעובר על

41. וחבל אחרונים כיוונו לשאלה אחת, הגליוני הש"ס (ב"ק שם) והגרא"ו בקובץ ביאורים (ב"ק או"ג) והדברות משה (ב"ק סי' ח"י, ע"פ הצד דרשאי להכותו מדין ב"ד וכפי' על המצוות, עע"ד שם), והגר"ז מבריסק (הובא בס' אהל ישעיהו, במדור גנזי האהל) והגר"ר בחי' (ב"ב סי' י') דלעולם לא יהא דין דיהא 'לנפשיה', דהא במקום שרוצה להציל ממונו נמי נימא דהאי דינא לאו לנפשיה הוא אלא שרוצה להצילו מאיסור גזל, ומ"ש גזל מיתר האיסורים [וכן הק' הגרעק"א (כ"ח סי' ג"ו) מההיא דקְּצַתָּה אֶת פֶּפֶה (דברים כ"ה י"ב, ע' ב"ק שם), דינמא דמשום חובל אתי עלה], ובמקו"א הארכתי בזה בס"ד, ואכ"מ.

42. ובעצה"ע אם כ"א רשאי לכפות, הנה יבו' זה עוד סמוגיא דחולין, ונביאו בתוספת נופך בס"ד, דהנה בר"ה (כ"ח.) שלחו ליה לאבוה דשמואל, כפאו ואכל מצה יצא, כפאו מאן כו' אר"א שכפאוהו פרסיים, והק' הריטב"א אמאי לא אוקמוה בשכפואו ב"ד, וכההיא דכתובות הנז' מעלה, ות' דאי בב"ד דישאל כיון דעביד גמיר ואכל לשם מצה, דאמר מצוה לשמוע דברי חכמים, כדאי' בב"ב (מ"ח.) בגט המעושה בב"ד דישאל [ור' כע"ז ברמב"ם (גירושין ב' כ'), ובס' העיקרים (להגר"ש איגר בן הגרעק"א, עיקר אי עביד לא מהני) במש"כ לבאר פלוגתא אביי ורבא (תמורה ד'): בעבד מילתא דאמר רחמנא לא תעביד], אלא שמוהרמ"ב"ח ביום תרועה חידש ליישב לזה באופ"א, דכשכפאוהו יהודים הו"ל ככיוון לצאת, וחיליה מהא דאיתמר (חולין ל"א.) נדה שנאנסה וטבלה, אר"ה אמר רב טהורה לביתה ואסורה לאכול בתרומה, וריוח"א אף לביתה לא טהרה, ושם (: ה"ד, אילימא דאנסה חבירתה ואטבלה - כוונה דחברתה כוונה

לתיקון הסעודה החסרה, אבל אנו אין לנו לעשות אלא סעודה, ומ"מ יתר טוב שיעשה שניהם כאחד, וע"ע בחמ"י (סופ"ג דחדש ניסן) - אשר בא בתעלומות חכמה יאורנה להם לעשותה במיני תרגימה, לתרגם סודות התורה כמו שהיה עושה רשב"י, וחסידים הראשונים היו רגילין ללמוד בעת ובעונה הזאת סוד ג' סעודות בפרשת יתרו, והר"ז כדברי הכה"ח דצריך ללמוד התיקון שמתקן במקום חסרון סעודה ג', ועיקרו בלימוד סודות התורה, ובעניני מצות ג' סעודות דשבת.

ובעיקר הדברים ר' בשל"ה (פ' נר מצוה, או"כ) - "ונוכל לומר דרך רמז שישלים סעודה זו במיני תרגימה, ר"ל בלימוד תורה, מלשון - תרגימה אביי אליבא דרבא כו' (שבת נ"ב: ועוד), שהוא לתרגם דברי התורה וסודותיה מעניינים של יום".

[ג]. והנה כאמור לעיל (או"א) מן נקט שיעשה הסעודה השלישית על מצה עשירה קודם שעה עשירית, ויל"ד מה יברך על מצה עשירה זו שאוכלה לסעודה שלישית, ושו"ש הדיון מדאי' בפסחים (ק"ה). דשבת קובעת למעשר⁴⁶ ולקידוש, ואכן מהר"ח אור זרוע (סי' ע"א) כ' דבשבת מברכין המוציא על פת הבאה בכיסנין דשבת קובעת, וכן הביא הברכ"י בשם זקנו - מהר"א אזולאי מכת"י קדמון, אבל המהר"ם בן חביב בשו"ת כלל גדול (סי' ע"א) העלה דאין חילוק בין שבת לחול⁴⁷, וכן הסכים הברכ"י (סי' קס"ח סק"ב), ומ"מ הסיק הכא שיברך המוציא על המצה עשירה, דכיון דאי אפשר בלא"ה אזי הרי קבץ סעודתו עליה, אך המאמר (תמ"ד ב') השיג על דבריו - דיש לחוש לברכה לבטלה כיון שאין השבת קובעת, וגם דאין טעמו טעם מספיק לברכת המוציא בשבת זו, ולכן העלה שיברך מזונות, ועמש"כ בנדו"ד בלב חיים (למורה"ח פלאגי, ח"ב סי' פ"ח) שהכביר בראיות דברכתו המוציא, וכ"ה באגרו"מ (ח"א סי' קנ"ה), אך כבר האריך לדחות דברים אלו הגר"א מני (זכרונות אליהו, מערכת א' אול"א), והעירני אאמור"ר הגאון שליט"א דדקדקו מהזוה"ק הנז' דעל מצה עשירה אין מברכין המוציא, דאי חשיבי פת מ"ט קאמר דנהמא לא אישתי.

ואשר להמתב' דד"ז אינו פשוט כל עיקר, וכיון דלא נפיק מפלוגתא עדיף טפי שלא יכנס לסלע המחלוקת, ובפרט שנודע דברי הזוה"ק הנז' דנהמא לא אישתי, וסודרי פתורא בלא נהמא לאו כלום הוא, ולפ"ז אפ"ל מצה עשירה אין אוכלין, כמשה"ב לעיל (או"א) מביאהוה"ר, וע"כ יקיים המצוה בפירות או בבשר ודגים.

[ד]. ובעיקר איסור האכילה בערב הפסח, הנה כמבו' לעיל (או"א) מהבבלי (ק"ז: וכו' להלכה תע"א א') דמיני תרגימה מותר אף לאחר שעה עשירית, ואף יין התירו (שם, וכו' להלכה שם) אם שותה הרבה דמיגרר גריר תאות המאכל, אבל שתיית יין מעט אסורה משום דמיסעד סעיד. אמנם, בירושלמי (י' א', ס"ח: ע"פ ב' הקרבה"ע והפ"מ) מבו' שאסור אפ"ל לשתות מים בער"פ מסמוך למנחה, דאמרו דר"ה הנשיא רחץ קודם המנחה בער"פ ונהיה צמא, ושאל לרבי מנא ואסר לו לשתות, דתני רבי חייה - אסור לאדם לטעום כלום עד שתחשך, אמנם ע' שו"ת הרשב"א (ח"ג סי' רס"ד) דהעמיד הירושלמי באחר שנכנסה השבת ומדין איסור טעימה קודם שבת, וגרס בתשובת רבי מנא משם ר"ח ד"אסור לאדם לטעום כלום עד שיקדש", ונקט לדינא כן, דנהגו לאסור אף שתיית מים קודם קידוש, "ומנהגן של ישראל תורה היא".

במצות שתיית ארבע כוסות

כמה טעמים למצות ארבע כוסות / ב' דעות מה הם ארבע לשונות של גאולה / למה הוצרכו ארבע לשונות של גאולה / שמחה בזה"ז - ביין דווקא או גם בבשר / טעם שתיקנו ארבע כוסות דווקא / בביאור סברת התוס' דא"צ כוס לכ"א אלא בעה"ב יוציא את כולם / בביאור המחלוקת אם יברך על כל כוס וכוס או רק על ראשון ושלישי / יציאה לביהכ"נ להתפלל באמצע סעודה - אם מחייבת ברכה חוזרת / תפילה באמצע הסעודה - אם מחייבת ברכה חוזרת.

[א]. כמה טעמים נאמרו למצות ארבע כוסות (ר' רשב"ם ותוס' פסחים צ"ט:):

וניהדר לדידן, יעוי' בכה"ח (סי' רצ"א) אשר מלבד (ס"ק ב') שדעת הזוה"ק והאר"י שאין יוצאים יד"ח סעודה שלישית כלל קודם מנחה, "דבההיא שעתא איתגליא עתיקא קדישא, כנודע, וע' שעה"כ דע"ה ע"ד, וכ"כ בשו"ת מן השמים סי' י"ד", עוד בה (ס"ק ט"ו) דהמנהג להתפלל מנחה לכתחילה קודם סעודה שלישית הוא "בכל מדינות אלו, וכ"ה מנהג כל ערי ספרד, שהרי אין לאכול אפ"ל סעודה קטנה סמוך למנחה, כמש"כ מרן גופיה לעיל סי' רל"ב סעי' ב", ועוד בה (ס"ק י"ב) דכשאכלה קודם זמן מנחה - "הגם דיש מתירין, אנו קיי"ל כדעת השו"ע והטור דגם בדיעבד לא יצא יד"ח. מט"י או"ג, וכ"ה דעת האחרונים", וע"ע בבא"ח (ש"ב, פ' חיי שרה, הל' י"ד) ד"זמן סעודה שלישית אחר תפילת המנחה, ואם נאנס ועשאה מקודם - יצא בדיעבד, ובלבד שלא יעשנה קודם ו' שעות ומחצה (זמן מנחה), דאז היא בכלל שחרית, ולפי הסוד שגילה רבינו האר"י בזה, נראה דאם עשאה קודם תפילת מנחה לא יצא יד"ח גם בדיעבד".

והשתא דאתינן להכי, הרי ע"פ קבלה אין כל טעם לחלק סעודה דשחרית לשנים, שהרי עושה זאת קודם זמן מנחה, ואף לפי הפשט - בין אם לדעת מרן צריך להתפלל מנחה קודם, ובין אם א"צ - כיון שפ' מרן להדיא שאם עשאה קודם זמן מנחה לא יצא יד"ח, אי"כ מה טעם לחלק קודם חנות, ואף הרמ"א נראה שהסכים בזה, אלא שרצה להחמיר יותר ולהצריכו אפ"ל תפילת מנחה קודם הסעודה, אלא דאף המג"א לא כתב עצה זו, אלא להרויח עכ"פ למ"ד דאפשר לאוכלה קודם זמן מנחה, אף שלא נפסק להלכה, ודו"ק בכ"ז.

[ב]. והנה כבר הו' לעיל דבזוה"ק אי' דאין תקנה לסעודה זו כלל, הנה אלו הם דברי הזוה"ק (פ' אמור, דצ"ה). - דנהמא לא אישתי, וסודרי פתורא בלא נהמא לאו כלום הוא, וע"ש ד"ר שמעון מיומאי אשתדלנא דלא בטילנא סעודתא דשבתא, א"ר אבא הכי הוה עביד ר"ש בזמנא דאסתלק סעודתא דשבתא (ז' בער"פ שחל בשבת שהסתלק סעודה ג' דשבת), מסדר פתוריה ואשתדל במעשה מרכבה, והוה אמר דא סעודתא דמלכא דייתי למיכל גבאי, ואינה ה' לידי בשו"ת רב פעלים למרנא בא"ח זלה"ה (י"ד ח"א סי' נ"ה) שנשאל אודות מ"ש רשב"י באדרא דכל ימי לא ביטל תלת סעודותי בשבתא, והרי י"ג שנה היה במערה ומאכלו חרובין בלבד, וסעודות שבת צריכות פת, והאריך קיים, והשיב - "באותם ימים שהיה נחבא במערה היה אנוס מסכנת מות מהקיסר, ואז הוא פטור מג' סעודות ומאכילת מצה ומרור בליל פסח ומסוכה וכיוצא, וכל אותם המצוות דלא היה אפשר לו לקיימם באותם הימים לא נחשב ע"ז ביטול ולא יקרא עליהם שם ביטול, וכמש"א שבת הותרה גבי חולה שיב"ס, דאין המלאכות שעושים לו נחשבים חילול, דאין כאן שם חילול כלל אלא חשיב דבר המותר, ולכן אע"ג דאמר כל ימי לא בטילנא, אין אותם הימים בכלל, מאחר דהוא פטור בהם מכל המצוות שא"ל למצוא אותם שם, ודמו אותם הימים לימים שהיה עונדו קטן בן שנה ושנתיים ושלוש או ארבע, דודאי לא היה מקיים ג' סעודות, ואיך אומר כל ימי, אלא הכוונה על ימים שהוא חייב בהם... וזה פשוט⁴⁸, אמנם, הוסיף שם לדון מצד סעודה שלישית שאין אוכלים בער"פ שחל בשבת, וציון דד"ז מפורש בזוה"ק הנז', דעסק התורה היה עולה לו במקום סעודה שלישית, ולפ"ז י"ל דכן היה עושה גם במערה שהיה "לומד סודות עליונים בעת ג' סעודות לצאת בהם יד"ח ג' סעודות, וכן בזמן חיוב אכילת מצה ולולב וכיוצא היה לומד סודות שלהם והיה מקיים אותם ע"י מחשבתו הטובה, ועלו בידו מצוות אלו כמעשה ממש כיון דאנוס הוא".

ולכא' מתב' מדברי רבינו הר"ח הטוב זלה"ה דדווקא הלימוד בענין אותו המצוה יעלה לו במקומה, וכענין (מנחות ק"י). כל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה וכיו"ב (וע' מג"א (תמ"ד ב') דרשב"י קיים סעודה ג' בער"פ שחל בשבת בד"ת], ואשר לפ"ז אנשים בדרגותינו אשר לא זרחו עליהם אור השמ"ש להבין במעשה מרכבה וללמוד הדק היטב תורת הח"ן אשר גילו לנו רבותינו האר"י והרשב"ש ז"ע, אזי אם אנוס אדם מלקיים מצוה כלשהיא עכ"פ לימוד דיניה ע"ד הפשט, ומודע לבינה"ה, דכ' הכה"ח (תמ"ד ח"י) דהוא דווקא לרשב"י דהו נהירין ליה שבילי דשמיא כשבילי דארעא, ויודע הלימוד שיעלה

כ"ח: דכל האוכל מצה בערב הפסח כאילו בעל ארוסתו בבית חמיו, ומיני תרגימה מותר אף לאחר מכן, כמבו' להלן מינה (ק"ז:)⁴⁴, אלא י"ל דבמצה עשירה מיירי, והיא מותרת באכילה עד שעה עשירית, וכן היה נוהג ר"ת, ועיקר מנהגו של ר"ת הובא ברא"ש (שם פ"י סי' א') - "וכן היה נוהג ר"ת בערה"פ שחל להיות בשבת - שהיה עושה סעודה שלישית במצה עשירה", וע"ז כיוונו במתני' דהתם דמסמוך למנחה אף זה לא יאכל, וכ"פ מרן (תמ"ד א') דבער"פ שחל בשבת יאכל מצה עשירה, אבל גם בזה יש סייג - "צריך לעשותה קודם שעה עשירית" [ויעוי' ברמ"א ד"במדינות אלו שאין נוהגין לאכול מצה עשירה, כדלקמן סי' תס"ב סעי' ד' בהג"ה, יקיים סעודה שלישית במיני פירות או בבשר ודגים, כדלעיל סי' רצ"א סעי' ה' בהג"ה, וע"ש בשע"ת משם נוב"י (סי' כ"א) ובחוק יעקב (ס"ק א')], ועל כן ה' המשנ"ב (רצ"א כ"ה) - לאחר זמן זה יקיים אותה במיני טיגון שעושים ממצה כתושה [ודלא כהדה"ח שאסר בהרעמזול"ך אלו, כמשה"ב בשעה"ב (תמ"ד א'), וע"ש שהחיי"א התיר], או בבשר ודגים או פירות [- ע"ש (רצ"א ה') בדברי מרן השו"ע אם יוצאים יד"ח בפירות, ודו"ק בדברי הרמ"א שם שכונותו גם לדעה שלישית, וכמבו' מתו"ד שהו' לעיל מס' תמ"ד סעי' א'], אמנם ע' בביאהוה"ר (סי' תמ"ד לסעי' א') דנקט בדעת הרמב"ם דאִיִּקְא ושאר דברים קאמר דאסור לאוכלו מסמוך למנחה, ועפ"ז נקט הגר"א ד"אין נוהגין ג"כ במצה מבושלת, וכ"ה בזוהר פ' אמור דסעודה זו נדחית מכל וכל, ש"מ דאין תקנה לדבר כלל, וכסברא דאין יוצאין בסעודה ג' אלא בפת, וא"א כלל", והכריע כמשה"ב המג"א (שם א') מרבוותא קמאי דיחלק סעודה הראשונה ביום - לשתים, דהא י"א שיוצא בזה יד"ח סעודה שלישית, ור' משנ"ב (שם ט') ד"כ"ז אם יש לו שהות לברך בינתיים ולהפסיק איזה שהות, כדי שלא יהיה בכלל ברכה שאינה צריכה" [ויעוי' דברי מהר"ם חלאווה, לעיל י"ג. ד"ה ומשיירין].

אלא דהנה מקום איתנו לעיין בדעת רבותינו בעלי השולחן, אם יש טעם ותועלת לחלק סעודה ראשונה שביום שבת לשתים, כדי שירויח ע"ז מצות סעודה שלישית בער"פ שחל בשבת. דהנה עצם דין החלוקה כתבו אף לכל שבת, פִּפְקוּ (רצ"א ג') דאם נמשכה סעודת הבוקר עד שהגיע זמן המנחה, ויודע שאם ימשיך סעודתו - לא יאכל אח"כ סעודה שלישית אלא אכילה גסה, יפסיק הסעודה ויברך ברכה"ג, ושוב יטול ידיו ויברך המוציא ויסעוד, ויעלה לו זה לסעודה שלישית, והרמ"א פ' שאם יודע שיוכל לאכול אחר תפילת מנחה עם הציבור - לא יעשה סעודה שלישית קודם מנחה, אבל מ"מ אם עשאה קודם מנחה - יצא, ומתב' דלדעת מרן אין מניעה מלעשות לסעודה השלישית קודם תפילת המנחה, אלא שזמנה אחר שיגיע זמן המנחה, וכ"ה בדבריו שם (סעי' ב') דזמן סעודה שלישית הוא "משיגיע זמן המנחה, דהיינו משש שעות ומחצה ולמעלה, ואם עשאה קודם לכן לא יצא יד"ח", והרמ"א הזכיר פלוגתא אם צריך להתפלל מנחה קודם, ומנהג מקומו **לכתחילה** להתפלל מנחה קודם הסעודה, וע"ש משנ"ב דגם הסוברים שיתפלל מנחה קודם לסעודה, אי"ז מדין סעודה שלישית אלא מדין איסור אכילה קודם תפילה, וע"כ כשקשה לו להתפלל קודם, יכול להקדים אכילתו אם אכן הוא קודם זמן מנחה קטנה [ומדבריו אלו תיזק דלא ס"ל כדעת ההגהות מרדכי ומהר"י שהביא בס' רל"ב (ס"ק כ"ו), שהרי סעודת שבת נחשבת כסעודה קטנה (ר' שם ס"ק כ"ד, ויעוי' בב"י לְשֵׁם ובפתה"ד שם ס"ק י'), ע"ש ותבין].

אמנם יעוי' היטב בהל' מנחה (רל"ב ב') דלדעת מרן אסור אף סעודה קטנה עם פת מסמוך למנחה גדולה, והרמ"א הקל בסעודה קטנה עד סמוך למנחה קטנה, וא"כ הרי על כרחך שלדעת מרן עצמו חייב להתפלל מנחה קודם הסעודה, שהרי הגיע זמן המנחה, וממילא צ"ב האין התיר אכילת סעודה שלישית קודם לתפילת מנחה, וע' בזה, אבל עכ"פ למעשה הנה כבר כ' הכה"ח (שם ל"ד) שמנהג העולם כדעת הרמ"א, "ומ"מ המחמיר כדעת השו"ע תע"ב", ומשמע דגם לדידן - בני ספרד - פסקין בזה לעיקר הדין כהרמ"א, וע"ע בבא"ח (ש"א, פ' פקודי, הל' י"ג) שמנהג בגדאד להקל בהנחת שומר אף בסעודה גדולה אחר שהגיע זמן מנחה קטנה.

השלים במיני תרגימה יצא [רש"י: "דבהכי הוא סעודה לאשלומי, ואע"פ שאינו חוזר וקובע עצמו לאכול שתי סעודות של לחם ובשר, וכ"ש אם קבע סעודה שניה בלחם ובשר".]

45. והנה בעיקר נידון זה, אם אנוס מלקיים מצוה - מפקיע החיוב לחלוטין, או"ד דחיבו על כנו עומד, אלא שמחמת אונסו אין מקפידים איתו ע"ז, העירוני שכבר עמד בזה מוהר"ר ענגיל בציונים לתורה (כלל ט'), וציון למש"כ באתון דאורייתא ובבית האוצר ידידה לחלק בזה בין חיוב דאורייתא לדרבנן, ע"ש, ואכמ"ל בזה.

46. "כיון דכתיב (ישעיה נ"ח י"ג) וְקִרְאתָ לְשֵׁפֶת עֲנָה, ובעי לענוגי לשבת במאכל ובמשתה, איסתלקי להו כל פירי מתורת עראי, והוה להו בשבת כמאן דאזמנינהו למיכל מינייהו בשבת בתורת קבע, ואי עשריניהו מבעו"מ מצי למיכל מינייהו בשבת, ואי לא עשריניהו מבעו"מ אסור לעשריניהו מחשתיכה, ואפ"ל ספק חשיכה ספק אינה חשיכה אין מעשרין את הודאי (ר' שבת ל"ד), ומאותה העת קבעתן השבת למעשר ואסור לאכול מהן באותה שבת מפני שנקבעו למעשר" [ר"ף, כ"א: מדפה"ס].

47. ובדדמי, ע' להראי"ז (שלטה"ג, פסחים כ'), מדפיה"ף) דנקט שאם אוכל מיני מגדים אחר הקידוש חשיב שפיר קידוש במקום סעודה, לפי שכל סעודת שבת חשובה היא, ואפ"ל סעודת עראי נחשבת בשבת לסעודת קבע, וע' בשו"ת גינת ורדים (למורה"א הלוי זלה"ה, כלל ג' סי' י"א) דסבר שהשבת קובעת דוקא למעשר [וציון למורה"י חגיגי בפ"י לפ"ד דמעשרות שנסתפק אם על אכילת פת הבאה בכיסנין בשבת מברך המוציא], ולאור הכרעתו זו ומעוד ראיות פפקק מאוד (שם סי' י"ב) בפסקו של ריא"ז, ונקט בסוה"ד דבקיודש היום דקיי"ל טובא יש מקום להקל, "ולא באנו

מ"ע לא מיקרי רשע כ"א לאותו דבר גופא, כדאשכחן גבי עֶשֶׂה שאמרו דְּבַח לְשֵׁעִים תִּעְבְּרָה, "ואפשר משום דבסיפיה דקרא כתיב [-הוא שם ט"ו ח', וקצת שונה מפסוק הנז' מהגמ' - דְּבַח לְשֵׁעִים תִּעְבְּרָת ה'] וְתִפְלֵת יִשְׂרָאֵל רְצוֹנוֹ, דמשמע ישרים דווקא", וע"ע בהגה' מהרש"ם.

44. ע' רש"י ותוס' מה בכלל זה ד"מיני תרגימה". והנה תנן (סוכה ז"ך). דר"א אמר מי שלא אכל ליל יו"ט הראשון - ישלים ליל יו"ט האחרון של חג, והק' בגמ' במה ישלים, אילימא בריפתא [רש"י: "תאמר שסעודת יו"ט האחרון שהוא סועד בלחם ולפתן וצורכי הסעודה, תהא תשלומין לראשון"], סעודתא דיומא קאכיל [רש"י: "ומאי היכר יש כאן, שתהא לשם סעודה ראשונה, הלא דרכו לסעוד היום"], אלא מאי ישלים, ישלים במיני תרגימה [רש"י: "ואחר שסילק יביאו פרפראות ומענדלים לפניו, כגון פירות וכיסנין וקפלוטות מבושלות", ובתוס' (יומא ע"ט: ד"ה מיני) הקשו דהתם ביומא משמע דמיני תרגימה לאו פירות ניהו, ור' עוד בדבריהם לסוכה (שם ד"ה במיני) דביארו עוד קושייתם, דבימא "משמע דאי פירי לא בעי סוכה אין השלמה מועלת בפירות" (דהא מייתינן ראייה להא דבפירות אפ"ל אכילת קבע אינה מצריכה סוכה, מהא דאם השלים במיני תרגימה יצא, והיינו דנקרא סעודה, ולא אמרו פירות, ומשמע דדווקא במיני תרגימה הוי סעודה ולא בפירות, ובשנינוא קמא דחו בגמ' דמיני תרגימה היינו פירי, ועכ"פ לעיקר דבריהם, הנה כידוע להלכה פירי לא בעי סוכה מעיקה"ד, ר' רב"ם סוכה ו' ו' וטושו"ע תרל"ט ב', אמנם יעוי' היטב בעבה"מ ובמלחמת ה' להרמב"ן ובר"ן סוכה י"א. מדפיה"ף, וע"ז יעוי' גם בדברי ראמ"ה כאן בישוב פרש"י), ואינהו גופיהו ביארו שם "מיני תרגימה" דהיינו "כגון בשר ודגים ושאר דברים שמלפתין בהן את הפת", וע"ש תו"י ומורה"צ, עע"ד], תנ"ה אם

ולענין ההלכה מרן (שם סעי' ד') פ' שאשה א"צ הסיבה א"כ היא חשובה, ומשמע דאף בלא בעלה עמה אינה צריכה להסב, א"כ חשובה היא, והרמ"א פ' דכל הנשים שלנו נקראות חשובות, אך לא נהגו להסב כי סמכו על ראבי"ה שבזה"ז אין להסב, ור' כה"ח (ס"ק כ"ח) - "אמנם הכנה"ג בספרו פסח מעובין (ס' ק"ע) כתב בהמנהג בין הספרדים להסב... וע"כ נראה דגם בק"ק האשכנזים שנהגו הנשים שלא להסב, המחמירה להסב - תע"ב, כיון שאינו אלא **דנהגו** להקל... ולכן כיון שהם חשובות כנו" טוב לצאת אליבא דכו"ע".

[ד.] בפסחים (שם) ולהלכה (תע"ב ה') - בן אצל אביו בעי הסיבה, **ובהמסתעף**, הנה הארחות חיים (ח"ב סי' ה' הל' א') נקט שאסור לישב בצד אביו בלא אמצעי, והבי"ר מדכ" (שמואל א', כ' כ"ה) "וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל מוֹשֶׁבֹתָיו פְּפֹעַם וְפָפֹעַם אֶל מוֹשֶׁב הַקִּיּוֹת וְיָקָם; הַוְּנָתָן וַיֵּשֶׁב אֶבְנֵי מִצַּד שְׂאוֹל", הרי, שכשבו שְׂאוֹל לישב שם עמד בנו הוְּנָתָן ממקומו הסמוך, אמנם ביפה ללב (ח"ג י"ד ר"מ ח') נקט שהאיסור הוא דווקא בהסבה, וראייתו ממש"כ רש"י (שמואל שם) "לפי שאין דרך הבן להיות מיסב אצל אביו, שדרך ה' לאכול מסובין על המיטות, והיה דוד מיסב בין הוְּנָתָן ובין שְׂאוֹל, עכשיו שלא בא דוד לא היסב הוְּנָתָן עד שישב אבנר מצד שְׂאוֹל ואח"כ ישב הוְּנָתָן מצד אבנר". ולמעשה כמדו' שלא נהגו בזה, וע' כבר בערוה"ש (י"ד ר"מ י') שדחה ראיית הארח"ח הנו' בטענה דהתם מייירי בשְׂאוֹל, וכבוד מלכות שאני, ועוד ראיתי ברד"ק (שמואל שם) טעם אחר לקימת הוְּנָתָן - "אחר שישב מצד אביו קם והושיב אבנר מצד אביו, כי לא רצה להיות סמוך לאביו, שאם יקצוף עליו על דְּבַר דוד - לא יהיה סמוך לו להכותו", וע"ע בדברי מהר"י קרא (שם), ולא הובא דין זה בשו"ע.

ועכ"פ אף לדעת הארח"ח והי"ל הרי חיישי' להא דווקא בצד האב, אבל אם אינו בצידי שרי, והוא מש"א הכא דבן אצל אביו צריך הסיבה, וכ"ה להלכה דבן חייב בהסיבה אצל אביו (ר"ף כ"ג. מדפ"ס, רמב"ם ז' מחומ"צ ח', וטושו"ע תע"ב ה').

[ה.] בפסחים (שם) איבעיא להו תלמיד אצל רבו מאי, ת"ש דאמר אביו כי הוינן בי מר זגין אביי ר' דהדד, כי אתינן לבי רב יוסף אמר לן לא צרכיתו, מורא רבך כמורא שמים, ומשמע [וכ"נ יותר גם מפי רשב"ם ד"ה כי אתינן, דהיה זה במלך רב יוסף אחר רבה, ר' הרויות י"ד.] דעל זמן שהותם אצלו אמר שאין צריכים להסב, ומוכח דאף דכשרבו נותן לו רשות חייב להסב (כהנפסק בשו"ע תע"ב ה'), מ"מ אין חייב הרב לתת לו רשות לזה, דא"כ למה לא נתן להם רב יוסף רשות זו, אמנם השתא דאינו חייב ליתן להם רשות, הרי שהעדיף שיקיימו עשה דכבוד תורה, שגדולה ממצוות ההסיבה, כדעו"י שעה"צ (ס"ק כ') משם הרי"ף גיאאות.

אלא דלפ"ז תמיה לי מילתא על הט"ז (ס"ק ד') דהוכיח דאין רבו חייב לתת לו רשות, מדהקשו סתירה בגמ' בתלמיד אצל רבו, וברייתא המחייבת אוקמוה בשוליא דנגרי, ואמאי לא אמרו דברייתא זו מדברת על המעשה הסופי, היינו שבסוף יצטרך להסב כי רבו חייב ליתן לו רשות, וממילא יסב, "אלא ש"מ דהרשות הוא רשות ולא חובה", ואמאי לא הוכיח כן אף מקודם לזה ממימרא דאביו במעשה רב דרב יוסף, וכאמור, וע'.

[ו.] ובגמ' (שם) הקשו אהא דתלמיד בפני רבו א"צ להסב, מדתניא היתירא, ומשני דהתם מייירי בשוליא דנגרי, והוכיח הרא"ש (סי' כ') מהא דלא משני - הא ברבו מובהק, הא ברבו שאינו מובהק, דבין בזה ובין בזה פטור מלהסב, וכ"ל להוכיח מדברי התוס' (ד"ה בפני) - "מיהו סתם אב מלמד לבנו תורה כו' ואפ"ה קאמר בפני אביו צריך הסיבה", ומוכח דס"ל דאף בפני רבו שאינו מובהק - כדוגמת סתם אב - א"צ להסב, דאל"ה מה בכך שסתם אב מלמד לבנו תורה, הא מ"מ לא מצינו שסתם אב הוא רבו המובהק של בנו, ואכן ר' בשו"ע (תע"ב ה') דבן אצל אביו צריך להסב אף אם רבו מובהק הוא (וע' שו"ע ס"ק ה'), ותלמיד אצל רבו א"צ להסב אף אם אינו רבו מובהק.

אמנם ז"ל הרמב"ם (ת"ת ה', ו' ט') - "ולא יסב... לפני רבו... בד"א ברבו מובהק שלמד ממנו רוב חכמתו, אבל אם לא למד ממנו רוב חכמתו - הרי זה תלמיד חבר ואינו חייב בכבודו בכל הדברים האלו", ועו"י כס"מ (שם א') דכוונתו על כל האמור שם באותו פרק, ומתבאר דס"ל דווקא בפני רבו מובהק אינו מיסב, וע'.

[ז.] ובגמ' (שם) - השְׁמֵשׁ שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא כו', ש"מ בעי הסיבה, ונתקשה הט"ז (תע"ב ו') דכל אדם נמי כן, ומאי קמ"ל בשְׁמֵשׁ, ותי' דבאמת אה"נ, אלא דנקט שְׁמֵשׁ ללמדנו דאף הוא חייב בהסיבה, וכדי שלא תקשה היאך אפשר לו בהסיבה כיון שצריך לילך אֵינָה וְאֵינָה, לזה תייר דהא עיקר החיוב לכ"א אינו אלא בכזית מצה, וזה יוכל השְׁמֵשׁ שפיר לקיימו, אמנם ע' א"ר (י"א) דלשְׁמֵשׁ סגי בכזית, וא"צ הסיבה באפיקומן ובד' כוסות, ובוה שאני משאר אדם [אמנם ע' לי ירושלמי ריש פרקין, ורמב"ם (חומ"צ ז' ח') ופ"ח (תע"ז א') וביבין שמועה (להרשב"ץ, סוף מאמר חמץ)], והפמ"ג (משבצ' ז

תע"ב ו') תמה דמנ"ל הא, אלא י"ל החילוק שהשְׁמֵשׁ מיסב בכל מה שצריך, אבל אין לו את המצוה לכתחילה להסב כל הסעודה (ר' רמ"א תע"ב ז'), ולהט"ז אף זה שייך אצל שְׁמֵשׁ, ור' עוד לעיל או"ג.

[ח.] בפסחים (שם) תרי לישני אליבא דרב נחמן אם בשתיית הכוסות בעי הסיבה, ולא פליגי - הא בתרתי כסי קמאי, הא בתרתי כסי בתראי, אמרי לה להאי גיסא - דתרי כסי קמאי בעו הסיבה, דהשתא הוא דקא מתחלא לה חירות, ותרי בתראי לא בעו הסיבה, דמאי דהוה הוה, ואמרי לה להאי גיסא - דתרי כסי קמאי לא בעו הסיבה, דאכתי עֲבָדִים הָיִינוּ קאמר, אבל תרי בתראי בעו הסיבה דההיא שעתא קא הויה חירות, ומסקו דהשתא דאיתמר הכי ויתמר הכי אידי ואידי בעו הסיבה, ונ' דנפסק כן מכת ספק, ויל"ע כיון דל"ה דאורייתא, צריך להיות ספק דרבנן לקולא, ועכ"פ אם שכח ולא היסב לא יצטרך לשתות שוב בהסיבה (יעו"י שו"ע תע"ב ז' ות"פ א'), אמנם יתכן דאחר שפסקה הגמ' מכת הספק דאידי ואידי בעו הסיבה, כבר פקע מיניה שם ספק, ונקבע כדניא.

ובהיותי בזה אינה ה' לידי מציאה דכבר עמד בזה הר"ן (כ"ג. מדפ"הר"ף) בעיקרא דמילתא אמאי אידי ואידי בעו הסיבה, והא ספק דרבנן הוא, ותי' ד"הכא כיון דלאו מילתא דטירחא היא עבדינן לרווחא דמילתא, כך פירשו ז"ל, ולי נראה דעל כרחך בעי למיעבד הסיבה בכלהו, דאי ניזיל לקולא אמאי נקיל בהני טפי מהני, ואי נקיל בתרווייהו הא מיעקרא מצות הסיבה לגמרי".

איברא, דבמגילה (ב', מדפ"הר"ף) כ' הר"ן - "ולענין עיירות המסופקות אם הן מוקפין חומה מימות יב"ב או לא, הוורו הגאונים ז"ל שהולכין בהן אחר רוב עיירות... וקורין בהן ב"ד, ועוד, שאפי' תאמר שהוא ספק שקול, הו"ל ספק של דבריהם ולקולא, ונמצא פטורות בשניהם ומבטל ממנו בוודאי מקרא מגילה, לפיכך קורא בראשון ופטור בשני", והשתא מקשה המל"מ (מגילה א' י"א) בדברי הר"ן - מדידיה אדידיה - דלדבריו במגילה שמחייבים בראשון מכת ספק כדי שלא תיבטל המצוה לגמרי, אמאי גבי הסיבה לא אמר הכי שיסב דווקא בתרתי קמאי, ונקט לחלק דכשהספק הוא בעיקר תקנת חכמים, אזי יש לקיימה בכל מה דאפשר למען לא תעקר תקנתם, והכי הוא בהסיבה, דדילמא תיקנו דווקא בתרתי בתראי, ואם יסב בהראשונים נמצא שלא קיים כלל תקנתם, אבל בכה"ג דהתקנה במקומה עומדת, אלא דאיכא ספיא בקצת עיירות באיזה יום יקיימו התקנה, וכההיא דמגילה, אזי אע"פ שא"א לבטל התקנה לגמרי ולפטור מדין ספק דרבנן, אבל מ"מ היכא דקרא ב"ד מהני טעמא דספק של דבריהם לפוטרו מקריאה דט"ו, וע' באוה"ג"א (תרפ"ח ח') ד"במל"מ האריך בחינם", דשאני התם שקבעוהו ב"ד כיון דבזה עכ"פ יוצא דביעבד, וע"ע בדורו"ח (להגרעק"א, חלק הכתבים במכתב "לכבוד הרב רבי לייב נ"י אב"ד דק"ק גאמבין") ובשורת"ל ביה"ל (ח"ג סי' א' ענף ט').

ובעיקר הענין, הנה ע' בשלטה"ג (על גל' המרדכי, ע"ז מ"ג, פ"ד או"י) - "בשל סופרים הלך אחר המיקל היינו היכא דחזינן פלוגתא דתנאי, אבל היכא דלא חזינן פלוגתא דתנאי בהדיא, אלא מספקא לן מאי אמור בה קמאי... אזל" לחומרא אף בשל סופרים, וכה"ג אמר'... דכולהו ארבע כוסות צריכי הסיבה מספק, אע"ג דשל סופרים הוא, וכן שמעתי בשם ר"ש מדרור"ש".

[ונבדוך התבוננות, בשו"ע הזכיר מרן הסיבה בכוס ראשון (תע"ג ב') ובכוס שלישי (תע"ט א') ורביעי (ת"פ א'), ואילו בכוס שני (תע"ד א') לא הזכיר ההסיבה, וע'].

חיוב נשים במצוות הפסח

דין נשים במצוה דרבנן שהזמן גרמא / טעם חיוב נשים בק"ש למ"ד דהוי מדרבנן / חיוב משום שאף היו באותו הנס - אם מהני גם למצוות דאורייתא ומדאורייתא / "דברי קבלה" - כדאורייתא דיינינן להו או כדרבנן / דין נשים באכילת מצה, שתיית ארבע כוסות, וסיפור יצי"מ בליל הסדר.

בתוס' (ברכות כ': ד"ה בתפילה) למדו דעת רש"י דמצוה דרבנן אף אם הזמן גורמה - נשים חייבות בה [ור' הערה⁵¹], ובגליוני הש"ס (למהור"י ענגיל, כאן) ציין לשו"ת מהר"ם בר ברוך (החדשות, סי' תע"ג) שסתירה מוצאת לדין זה מדפ"טו במתני' דהתם (, לנשים מק"ש, ובגמ' נקטו הטעם דהוי מ"ע שהזמ"ג, ומאיך אשכחנא (שם כ"א). למ"ד דק"ש הויה מדרבנן, אמנם במחז"ב (לרבינו החיד"א, או"ח רצ"א ח') יישב בזה דכיון דדין ק"ש נסמך אקרא דכתיב (דברים ו' ז') "וַיִּשְׁכַּחְךָ וַיִּבְקָשְׁךָ וַיִּבְקָשְׁךָ וַיִּבְקָשְׁךָ", אשר עיקרו בת"מ מייירי, לא רצו חכמים לחייב בדין דדבריהם הנסמך לזה למאן דפטרה תורה מת"ת, ובדדמי בהרחבת הענין תי' בשו"ת שאגת אריה (סי' א') עפ"ד תרי"י (י"ב: מדפ"הר"ף, ומתחילה כיוון לזה השאג"א מדנפשיה, ע"ש) לבאר מ"ד דק"ש מדרבנן, דסבר דלא אמרה תורה לקרוא דווקא ק"ש, אלא שיקרא בתורה מה שרוצה (דברים ו' ז') בזמנים של "וַיִּבְקָשְׁךָ וַיִּבְקָשְׁךָ",

ורבנן תיקנו שתהא זאת הקריאה בק"ש [אמנם תקנו קבלת עומ"ש זו רק למי שמעיקר הדין דאורייתא חייב בעצם הקריאה והלימוד, וזה הוא הקמ"ל - דלא נימא דכיון דתיקנו רבנן לזה מצד קבלת עומ"ש כבר תיקנו זה לכולם, אלא אף דהוי קבלת עומ"ש לא חייבו אלא להחייב מעיקרא מדאורייתא], הרי נמצא שעיקר ויסוד שורש חיוב עצם הקריאה מדאורייתא הוי, ומיקרי מעשהזמ"ג כדאורייתא, והלכך נשים פטורות אף למ"ד זה לדעת רש"י.

והנה ריב"ל ח"יב נשים בנר חנוכה (שבת כ"ג.) ובקריאת המגילה (מגילה ד'), ובמצות ארבע כוסות (פסחים ק"ח:). משום שהיו באותו הנס [ובאכילת מצה אף בלא זה חייבות, מדאמר"א (שם מ"ג): נשים חייבות באכילת מצה ד"ת, שנא' (דברים ט"ז ג') לא תאכל עֲלֵיו תְּמִיץ שְׂפָתַי מִמֶּנּוּ וְלֹא תאָכַל עֲלֵיו חֲמֵץ, וְשָׁנוּ באכילת מצה, והני נְשִׂי נְמִי הוּאִיל וַיִּשְׁנֶן בבל תאכל חמץ, וְשָׁנוּ בקום אכול מצה, ובטעם דהוצרכו לזה, ולא סגי להו בהא דהוי באותו הנס, יעו"י תוס' (מגילה ד', ד"ה שאף) דמשום האי טעמא לא הוו מיחייבי אלא מדרבנן, והשתא דאיכא היקשא חייבות מה"ת, ומשם רבינו יוסף איש ירושלים מייתו ליישב דס"ד למיפטרניהו משום גז"ש דט"ו ט"ו מחג הסוכות למיפטר נְשִׂי ממצה כמו שפטורות מסוכה מהלכה למשה מסיני, כמב' בסוכה (כ"ח.), ולזה קמ"ל היקשא שחייבות, ונקטו התוס' (פסחים ק"ח: ד"ה שאף) דאי לאו האי טעמא היו פטורות משום שהזמ"ג, "אע"ג דארבעה כוסות דרבנן - כעין דאורייתא תקון (ר' להלן מינה - קט"ז: - גבי מצה), ונל"ב כוונתם דלא כרש"י הנו', אלא דאף דרבנן פטורות הנשים במעשהזמ"ג, משום דרבנן תיקנו דיניהם כעין דאורייתא, וממילא אליבא דרש"י אכתי קושיא במקומה עומדת - אמאי הוצרך ריב"ל לטעמא שהיו באותו הנס.

ובמחז"ב הנו' הבי"ד ר"ת (ס' הישר דף רב"י) בתשו' לרבינו משה מפונטיזא - דנשים חייבות בסעודה שלישית ובלחם משנה בשבת, משום דאף הן היו באותו הנס, דמן שירד כפליים ביום השישי לכולם, גברים ונשים [ומהתם מקור דין ג' סעודות בשבת, ר' שבת קי"ז:], ועוד, דמ"ע דרבנן שוה בכל, והק' רבינו החיד"א (שם) דא"כ אמאי הוצרך ריב"ל לחייב לנשים בחנוכה ופורים וד' כוסות מטעם שאף הן היו באותו הנס, וכמוכא לעיל, תיפ"ל דעשה דרבנן הוה, ושוו בכל - גברים ונשים, ותי' לבאר דעת האורחות חיים ור"ת - דחלוקים המה מיוסודם חיובי המצוות דרבנן בזה, וכל אשר חייבו לנשים במצוה דרבנן שהזמן גורמה אינו אלא במצוות כגון עירוב ואבילות וכיו"ב, אבל מצוות דרבנן על נס שאירע לישראל שהיו בסכנה ונמלטו, כְּאֵלו הנו' - ד' כוסות ומגילה וחנוכה - אם לא שהיו בכלל הנס - הוורו פטרי להו, דכל התקנה היתה רק עבור אלו אשר היו בסכנה וניצולו הימנה, ומשו"ה הוצרך ריב"ל ללמדנו שחייבות המה, ומשום דאף הן היו באותו הנס, ושב והקשה עוד מדתנן גבי הַלֵּל (סוכה ל"ח.) מי שהיה עבד או אשה או קטן מקרין אותו - עונה אחריהן מה שהן אומרים, וטעמא משום דהמקרים - עבד, אשה או קטן פטורים המה, ואינם יכולים להוציא בר חיובא, אלא יהיו לו כ"מדריכים", ויענה אחריהם מה שהם אומרים, ומב' דנשים פטורות מַהֲלָל, ועל אף דהוי דרבנן, ותי' דהַלֵּל עיקרו מדברי קבלה, וכדעת הראב"ד (חנוכה ג' ו'), וע"ש ברמב"ם ובנו"כ) דיליף כן מדכתיב (ישעיה ל' כ"ט) הַשִּׁיר יִהְיֶה לְכֶם כְּלִיל הַתְּקֵדֶשׁ חָג, ואמרו (פסחים ק"ז.) דנביאים תקנו הַלֵּל על כל צרה שנגאלים ממנה, ודברי קבלה הוורו כדאורייתא דמעשהזמ"ג נשים פטורות.

ובשד"ח (ח"ה, בכללים, מערכת המ"ם כלל קל"ה, ע"ש) הקשה שלא הביא דברי התוס' דברכות הנו', דביארו בדעת רש"י דס"ל לחלק בין מ"ע מדאורייתא לדרבנן, וכבר עמדו עליו מהאי קושיא דהַלֵּל בלא ליישבו.

אמנם באמת בטעם דלא ישבו כרבינו החיד"א נראה בדרך אפשר דס"ל דדברי קבלה כדרבנן דיינינן להו, ועצם יסוד זה אינו מוסכם [מלבד זה שכבר מתבאר מתו"ד רבינו החיד"א הנו'], וכבר הבאנו דברים בזה בכמה מקומות בס"ד, ולא כל מקום שוה, אלא כל מקום במקורות וראיות לפי עניינו, ר' אמרינו בשלמי ידידיה לברכות ט"ו. ד"ה תוד"ה ורבי יהודה כו' מ"ט, ושם י"ט: ד"ה ושו"מ אחר, משה"ב משם המהרצ"ח ובהערה לְשָׁם, ובפסחים ק"ב: מד"ה פ' הרמב"ם, וביומא ע"ח: מד"ה ואשר נראה, ובמגילה ז': מד"ה איברא, י"ז. ד"ה אמנם בס'י, י"ט: ד"ה תוד"ה ורבי יהודה כו' דאתי דרבנן, ותרו"ן.

ובעצם חיובם משום הַיּוֹתֵם באותו הנס, הנה החינוך (מצוה כ"א) ח"יב להנשים גם במצוות סיפור יצי"מ בליל פסח⁵², ובמנ"ח תמה בזה למצוה מקורו, דהא טעם זה דהוי באותו הנס לא מהני לחייבן אלא מדרבנן, כהמתב' בתוס' (ר' מגילה ד'. ד"ה שאף, והו' לעיל ד"ה והנה ריב"ל, ור' עוד דבריהם בפסחים ק"ח: ד"ה שהיו), ומהא (פסחים קט"ז.) דאם אין בנו חכם - אשתו שואלתו מַה נִּשְׁתַּנָּה הַלֵּילָה הַזֶּה, אין ראייה, ד"ל דהתם שואלתו כדי שיקיים הוא המצוה ידידיה, ושקוט' בזה, והניח בצע"ג, אבל הנה כדעת החינוך משמע גם ברמב"ם אשר

51. ובעצ"ד רש"י, יעו"י בהעמק שאלה (להנצי"ב, וישלח, שאלתא כ"ו או"כ ב"ד ד"ה מי) דלול"ד התוס' היה נראה לבאר

52. ולענין מעשה, ר' בטושו"ע (תע"ב י"ד) פ' שבכל המצות הנהוגות בליל הסדר אף הנשים מחויבות בהם, ובמשנ"ב (מ"ה) "כגון מצה ומרור ואמירת ההגדה".

למיסר בהא, ויל"ד בזה נמי מהני טעמי דאיסור מלאכה בע"פ אחר צוות כמ"ש בביאור"ל ר"ס תס"ח, ע"ש.

וידידנו האברך המופלג ר"י סלמה שליט"א אמר דאפשר דכל דלוקח כלים רבים בב"א לא הוי בגדר מלאכה מועטת, ואדרבה בזה הוי כספ"ל, דלכאוי"ל דהוי גדר מלאכה מרובה, מיהו נומייתי לו דאפשר דכונת הלבוש במ"ש דל"ה זה מלאכה מרובה, היינו דהולכת או הבאת כלים מבית האומן הויא מלאכה דחלוקה בעצמותה מכל מלאכה, וכגון דבכל מלאכה קעביד מידי בעצם הדבר דנימא דהוי זה מלאכה, וכגון בתפירה או בניה וכהאי גוונא, ומשא"כ בהולכת או הבאת כלים מבית האומן דל"ה מלאכה בעצם הדבר רק טלטולו מהכא להתם, ואמנם סו"ס כיון דסוחבו הו"ל עכ"פ בגדר מלאכה, אך לא מיקרי מלאכה מרובה, והשתא אף לו סוחב הרבה כלים, מ"מ לא מיקרי זה מלאכה מרובה כיון דעצם מהות מלאכה זו מישך שייכא אף בפחות מכמות זו שסוחב, ואף איהו גופי"ל יכל לסוחבן אחד אחד אלא דעדיפא לי לסוחב בפ"א כלים הרבה, וכתבתי זה לפו"ר, ועדיין יל"ד בכל זה וכמשי"נ לעיל.

שוב זכיתי לכתוב למו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א להשאלה לפי"ד הכה"ח ז"ל משמ"י דהלבוש ז"ל, דיל"ע היכא דאיכא ליה כלים רבים להביא אי שרי או דמקרי מלאכה מרובה, וכתב לי מו"ר מרן שליט"א "לא פלוג".

סימן ר"ב

בענין תרומת דם בערב יום טוב

כתב הרמ"א ז"ל ס' תס"ח (סעיף י') וז"ל: ונהגו שלא להקזי דם בשום ערב יום טוב, ואין לשנות (כל בו בשם מהר"י), ע"כ. ובמ"ב (שם, ס"ק ל"ח ד"ה שלא להקזי) כתב וז"ל: דבערב שבועות יצא שד ששמו טיבות, ואילו לא קיבלו ישראל את התורה הוי טבח להו לבשריהו ולדמיהו, וגזרו רבנן על כל ערב יום טוב משום ערב שבועות, ושרעפין שקורין באנקעס או קע"פ-זעצ"ן יש מתירין, מלבד הושענא רבא שהוא יום הדין, ועל כל פנים בערב שבועות יש להחמיר, ובלילה שלפני ערב יום טוב מותר להקזי חוץ מליל הושענא רבא וערב יום טוב אחרון של פסח הכל מותר, דאינו רגל בפני עצמו. **וכל זה כשרוצה להקזי לבריאיות**, אבל משום סכנה כבר דשו בו רבים ושומר פתאים ה', ואפילו בערב שבועות התייר באליה רבה כשציוו הרופאים בחולי שיש בו סכנה, אבל בלאו הכי לא, עכ"ל.

והנה לפי"ד המ"ב ז"ל נראה דיש להתיר התרמת דם בערב יו"ט מדלא הוי בכלל מקזי דם לבריאיות, ואדרבה עוד י"ל בזה דשומר מצוה לא ידע דבר רע, ודכן נמי יש לצרף בזה סברתו דמרן הגר"ש ז"ל דל"ה דס"ל דא"צ ליטול ידיו אחר תרומת דם, וקמפרש דכל הא דאי"ב בגמ' ופ' (עי' פסחים ק"ב א' ושו"ע א"ח ס"ח ד' ס"ט) דהמקזי דם בעי ליטול ידיו הוא דייקא בהיכא דמקזי לצורך בריאותו, משא"כ בתורם דם שעוסק עבור רפואת אחרים ושומר מצוה לא ידע דבר רע (עי' בס' שלחן שלמה ערכי רפואה, ח"ב עמ' נ"ה שהביאו, ועי' בשלהי דברינו), ואכתי בנד"ד יש להתיר בשופי.

ברם עי' בספר מבית לוי מפסקי מרן רשכבה"ג הגר"ש הלוי ואזנר זצוקלה"ה (מועדי השנה, פרק ע"א ס"ק כ"א) דכ' וז"ל: ניתוח דחוף או התרמת דם דחופה לפיקוח נפש מותרת בערב יו"ט, אבל כדאי להמנע מלקבוע זמן לזה בערב יו"ט, ובבדיקת דם רגילה שמוציאים מעט דם אין חשש, עכ"ל, וע"ש. ולא נתפרש שם טעמו דכדאי להמנע מלקבוע זמן להתרמת דם בעריו"ט, והא לפי"ש לעיל י"ל דשומר מצוה לא ידע דבר רע, ואולי בהיכא דמצי לאקדומי, עדיפא טפי.

אלא דכשא"א באופ"א אמרינן להא דשומר מצוה לא ידע דבר רע, ועי' בשד"ח כרך ה' (דקנ"ח ע"ב, כלל ח"ן) מ"ש בענינא דשומר מצוה וגו' בדבר טבעי ובדבר סגולי, ע"ש היטב. ושו"ר בשו"ת צ"ץ אליעזר (ח"ב, סימן מ"ו) דהאר"י לדון בדברי רמ"א ז"ל, ומדבריו נמי נראה דס"ל דבעריו"ט אין להוציא בד"כ מנות דם מהורידים לשם התרמה לבנק הדם, כי אם כשיש נחיצות מיוחדת לכך, ע"ש. ולא העיר שם מאומה מענין שומר מצוה וגו', וצ"ע אי מיירי בתורם לאחר, ואם מיירי בהא צ"ל כמ"ש בביאור דברי מרן השבט הלוי זצוק"ל, ויל"ד בכל זה טובא, ובתשובותינו גם אני אודך חלק י"ב כתבנו לדון בשאלת ידידנו הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א אם צריך ליטול ידיו אחר חיסון או תרומת ובדיקת דם, ואכמ"ל כעת.

סימן ר"ג

בדינא דאסור לומר על שום בהמה בשר זה לפסח והמסתעף

שו"ע סימן תס"ט (סעיף א'): אסור לומר על שום בהמה בין חיה בין שחוטה בשר זה לפסח, לפי שנראה שהקדישו מחיים לקרבן פסח ונמצא אוכל קדשים בחוץ, אלא יאמר בשר זה ליום טוב. הגה: וגדי מקולס (פירוש שלם על ראשו ועל כרעיו ועל קרבן) אף על פי שלא פירש ואמר בשר זה לפסח, אסור לעשותו (טור) כדלקמן ריש סימן

סימן קצ"ט

בהא דההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין דעושה במדבר דייקא

שו"ע סימן תס"ח (סעיף ד'): ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין לא יעשה בישוב מפני המחלוקת, אבל עושה הוא במדבר, ע"כ. ובמשנה ברורה (שם, ס"ק י"ח, ד"ה במדבר) כתב וז"ל: רוצה לומר בשדה העיר חוץ לתחום שאין אנשי העיר מצויין שם, כיון שדעתו לחזור למקום הראשון שמקילין שם, עכ"ל. ויש לעיין אם כוונתו דבעי לצאת חול לתחום העיר ממש והיינו כשיעורא דתחום שבת, או דסגי עכ"פ במאי דמתרחק מן העיר באופן שאין אנשי העיר מצויין שם, ומרהיטת לישנא דהמ"ב ז"ל נראה דבעי לצאת חוץ לתחום העיר ממש, והיינו כשיעורא דתחום שבת, ובשיעור מרחק שכזה אין אנשי העיר מצויין שם, ואחר החיפוש מצאתי בספר פסקי תשובות (ח"ה ס' תס"ח ס"ט) דמייתי משו"ת בצל החכמה להגר"ב שטערן זלה"ה (ח"ג סימן ל"ה) דס"ל דחוץ לתחום דהכא היינו תחום שבת, שהוא אלפיים אמה לכל רוח סביבות העיר שהקהלה היהודית נמצאת שם, ע"ש, ועי' נמי בספר מקראי קודש (הררי) פ"ב הערה ל"ד ול"ה מש"כ בזה. וכלל העולה מהמבואר שם כאמור בדברי הבצל החכמה, ע"ש ואכמ"ל. שוב שאלתי למו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אי כוונת המ"ב ז"ל במ"ש חוץ לתחום היינו כשיעורא דתחום שבת, וכתב לי "כן".

סימן ר'

הושבת תרנגולת על ביצים לגדל אפרוחים

שו"ע סימן תס"ח (סעיף ז'): תרנגולת שישבה על הביצים שלשה ימים או יותר ומתה, מושיבין אחרת תחתיה כדי שלא יפסידו הביצים, ע"כ. עי' בצוואת רבי יהודה החסיד (ס"ק נ"ג) דכ' וז"ל: לא יושיב אדם תרנגולת על ביצים לגדל אפרוחים, עכ"ל. והביאו נמי בכף החיים (תס"ח, פ"ו), ומייתי לכמה מספרי דרבנן דהביאו למ"ש ריה"ח, ומכללם למ"ש בזבחי צדק (קט"ז, ע"ה), ובעיניי בזב"צ (שם) קחזינא ליה דקמסיים עלה "ואנחנו נוהרים בזה", ע"ש בזה, ולהך גירסא דצוואת ריה"ח משמע דלא יושיב אדם כו', הא ישבה מעצמה לית לן בה, ברם איכא כמה נוסחי בצוואת ריה"ח דגרסו נמי "ואם מעצמה לא יניחו לישב", וכבר האריך בזה להפליא הרה"ג ר"ש גוטמן שליט"א בצוואת ריה"ח במהדורתו (מהד' אוצה"פ, עמוד תצ"ט ואילך), וע"ש בטעמים דמייתי בזה, [ועי' לאוסופי על מאי דדנו בזה ממ"ש בתענית (כ"ה, א') דאי' התם אמר רב פנחס מעשה ועבר אדם אחד על פתח ביתו (=דדרי חנינא בן דוסא) והניח שם תרנגולין, ומצאתן אשתו של ר' חנינא בן דוסא, ואמר לה אל תאכלי מביציהן והרבו ביצים ותרנגולין והיו מצערין אותם, ומכרן וקנה בדמיהם עזים, ע"ש כולא עובדא, ומבואר בהדיא דהניחום לישב ולהרבות ביצים, ורק דמכרום מחמת שנצטערו מריבויים]. ועי' בספר צער בעלי חיים לידידנו הרה"ג ר"נ אשכולי שליט"א (פ"ז ס"ח) מ"ש בהא, ע"ש היטב.

ומידי דברי בזה עם מו"ר הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף ושא"ס, אמר לי דלא ראינו לחוש לזה, ואמנם לעיל מייתנן מהזב"צ דכ' ואנחנו נוהרים בזה, וע"כ י"ל דנהרא נהרא ופשטי'. ובפ"א כששאלתי ממו"ר מרן רשכבה"ג הגרא"ל שטינמן שליט"א אי חיישין לצוואת רבי יהודה החסיד, שאלני מו"ר מרן שליט"א על מה, ומשאמרתי ששאלתי על הכל אמר לי מו"ר מרן הגרא"ל שליט"א בהאי לישנא: יש דברים שחוששים עליהם ויש כאלה שלא (ואמנם בכמה פעמים שזכיתי לשאול ממו"ר מרן הגרא"ל שליט"א על כמה מצוואותיו דרה"ח, בחלק מתשובותיו ה' נראה דיש דברים חוששין וישנם שלא, ואכמ"ל כעת).

והלום כתבתי למו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל: בשו"ע (תס"ח, ז') "תרנגולת שישבה על הביצים שלשה ימים או יותר, מושיבין אחרת תחתיה כדי שלא יפסידו הביצים", הנה בצוואת ריה"ח ז"ל (ס"ק נ"ג) כתב "לא יושיב אדם תרנגולת על ביצים לגדל אפרוחים", ע"ש. האם חיישין להא. וכתב לן מו"ר מרן שליט"א "מתה שאני".

סימן ר"א

בהא דמולכים ומביאים כלים מבית האומן כל היום

שו"ע סימן תס"ח (סעיף י'): מולכים ומביאים כלים מבית האומן כל היום, אף על פי שאינם לצורך המועד, ע"כ. ובכף החיים (שם, ס"ק צ"ג) כתב בטעמא דמילתא משמיה דהלבוש וז"ל: "שאין זה מלאכה מרובה כ"כ שיאסרוהו", עיי"ש.

ויש לדון היכא דאיכא ליה כלים רבים להולין ולהביא מבית האומן, אי גם בזה מישרא שרי ולא פלוג, או כיון דהו"ל מלאכה מרובה איכא

בסוף מנין העשין מנה ששים מצוות הכרחיות, וכל מצוה מהם שנשים פטורות ממנה כתב זה שם להדיא, ובמצוה הל"ב כתב "לספר ביציאת מצרים בליל פסח", ולא הזכיר פטור לנשים, ועי' בברכ"י (תע"ג ט"ו) שבי' הטעם דאף הן היו באותו הנס, ודן דהדבר תלוי בפלוגתת ראשונים, דהנה יעוי' תוס' (פסחים ק"ח: ד"ה שהיו) דנקטו דבמצוות דאורייתא לא שייך לחייב משום האי טעמא דהיו באותו הנס, ומשו"ה פטורות מסוכה, ולפ"ז י"ל דפטורות גם מהגדה דליל פסח, אך מאידך בתוס' (מגילה ד. ד"ה שאף) מתב' דאף בדאורייתא שייך האי טעמא, וע"כ הקשו מ"ט לא סגי ביה לאכילת מצה, ותיצו בתירוצם הראשון דלטעם זה לא יהא חיובן אלא מדרבנן, וא"כ אף הכא י"ל דחיבות בהגדה דאורייתא מדרבנן, וכן מוכח מתירוצם השני משם ר"י איש ירושלים דהו"א למיפטרניהו בגז"ש מחג הסוכות [וור' זה לעיל], משמע דס"ל דמהני האי טעמא דהיו בנס לחייבן אף בדאורייתא ומדאורייתא, ולז"א דשאני התם דאיכא גז"ש, וע"כ לא סגי בלא היקשא, ויעוי' היטב פמ"ג (אשל אברהם תע"ט ב') דציין לדבריהם במגילה הנו', ונקט נמי דלשנויא קמא חייבות בהגדה מדרבנן, ולשינויא בתרא מדאורייתא, אולם, ע' בחיי אדם (כלל ק"ל ה"ב בביאור"ד התוס' דסוכה ל"ח). נקט חיובן מטעם אחר, דכיון דחיבות בארבע כוסות אשר אם שתאן שלא על הסדר לא יצא (ר' שם ק"ח: רש"י רשב"ם ותוס' בביאור "שתאן בבת אחת", ושו"ע תע"ב ח'), וע"כ חייבות בהגדה כדי שישתו על הסדר, ברם, יעוי' היטב בביאור"ל (לְשָׁם, ד"ה שלא כסדר), ודו"ק, וע"ע בקובץ תשובות (להגרי"ש, ח"א ס"י ב'ו)⁵³.

הרב משה חליה אופקים

המשך ספר ענפי משה בהלכות ועניני פסח

סימן קצ"ח

בענין עשיית מלאכה בערב פסח

סימן תס"ח (סעיף א'): העושה מלאכה בערב פסח מחצות ולמעלה משמתין אותו, ואפילו לעשות בחנם אסור, ויש מי שאסור אפילו על ידי אינו יהודי, ויש מי שמתיר (וכן הוא המנהג), ע"כ. [בדפ"י השו"ע א' היו משמתין אותו. ובמהדו' החדשות יש שהשמיטו לתיבת "היו", ובכ"מ נתבאר דתיבת היו נוספה מחמת הצנזורה, ואכמ"ל]. ובמ"ב (שם, ס"ק א' ד"ה מחצות ולמעלה) כתב וז"ל: הטעם מפני שהוא זמן שחיתת הפסח שכל אחד מישראל חייב בו, ויום שמביאין קרבן הוא כיום טוב, **ולכן אסור מדברי סופרים במלאכה**, ואפילו בזמן הזה דליכא קרבן עדיין האיסור במקומו עומד, עכ"ל, וע"ש. ועי' מ"ש הגה"ק רבי חיים חזקיהו מדיני זלה"ה בספרו מכתב לחזקיהו בריש ח' לפסחים (ד"ה גמ' מאימתי) ובספרו שדי חמד חלק חמישי (דף קפ"ח ע"ב מדה"ס ד"ה ומלאכה) בענין אי מלאכה בע"פ אחר חצות אסורה מדאורייתא או מדרבנן, ע"ש באורך. ועי' בכף החיים ס' תס"ח (ס"ק ב') מ"ש בזה, ע"ש. ועי' נמי בספר מנוחת אהרן להגאון רבי רפאל יעקב ישראל זלה"ה (פסחים, ח"ב, סימן קע"ד) שהאריך בהא, ע"ש.

וגבי עשיית מלאכה בע"פ קודם חצות, עי' בשו"ע (שם, סעיף ג') דכתב וז"ל: קודם חצות מקום שנהגו לעשות מלאכה עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין, ע"כ. ועמ"ש רמ"א ז"ל התם, ובמ"ב (שם, ס"ק י"א, ד"ה שלא לעשות) כתב וז"ל: ואפילו בניהם אחריהם עד סוף כל הדורות אין רשאים לעשות משום אל תטוש תורת אמן, ואפילו התרה אין מועיל בזה [אחרונים], עכ"ל. (ועי' בשו"ע הלכות ראש חדש סימן תי"ז ס"א ובביאור הלכה (שם, ד"ה והנשים שנוהגות), ובמאי דכתיבנא בספרנו ענפי משה בהלכות ועניני ראש חודש סימן ז' ע"ש (היטב) - ובהאי ענינא איכא אריכות עצומה בספרי דרבנן, עי' בשדי חמד בכמה דוכתין שהאריך בענינא דמנהגי אבות ומקומות (והי' כי תדרשנו תמצאנו בהמפתחות הנדפסין בשד"ח כרך ט' בערך מנהג ע"ש), ועי' בספר טל אמרתי להרה"ג ר"ט דואר שליט"א דהרחיב היריעה בזה באיהו מקומן. ועי' בספר כל נדרי להרה"ג ר"א שטסמן שליט"א (פרקים ע"ה וע"ו) מ"ש בענין חיוב מנהגי מקומות ומנהגי אבותיו, ומענין התרת מנהגי מקום ומנהגי אבות ע"ש, וע"ע בספר לקט ההלכה בהל' נדרים ושבועות להרה"ג ר"א כהן שליט"א (פרק שמיני), ע"ש ואכמ"ל.

ועי' מ"ש הגאון רבי שמואל יעקב בורנשטיין זצ"ל בהנדפס בספר מבקשי תורה עמ"ס פסחים (סימן י"ח) בסוגיא דהיכן מצינו יום שמקצתו אסור ומקצתו מותר (=עי' פסחים ב' ע"ב), ובאיסור עשיית מלאכה ואכילת חמץ בערב פסח, ע"ש. ועי' נמי בספר טוב ימים להג"ר יהונתן ישעיה טוביה פרלמן שליט"א (ח"א, עמוד קס"ח ואילך) דהאריך להפליא בענינא דעשיית מלאכה בעריו"ט ערב פסח וער"ש, ע"ש באורך, ואכמ"ל.

53. [ואגב. הנה בשו"ת חות יאיר (סי' ט' י') ובשאלת יעב"ץ (ח"ב סי' ק"ב), והביאו בשו"ת תרפ"ז ה' הק' דלמאי בעי בחנוכה ופורים וד' כוסות לטעמא דאף הן היו באותו הנס כדי לחייב בהן נשים, וכאמור מעלה, תפ"ל דבכל דרבנן איכא לאו דלא תסור (-ר' ברכות י"ט:), ובלאוין הנשים נמי חייבות אפי' כשהזמ"ג, וראיתי (הו' במקראי קודש להגרצ"פ, חנוכה, סי' י"ג) משמיה דהאדר"ת בדרך חידוד, דהנה מרא דג' שמועות הללו הוא ריב"ל, ואיהו לשיטתיה

תע"ו, אבל מותר לומר חטים אלו לפסח, ע"כ. ועי' במ"ב (שם) מאי דביאר בכל זה באורך.

והנה בכף החיים (שם, ס"ק ח', ד"ה אלא יאמר בשר זה וכו') כתב וז"ל: היינו כשקונה או שוחט או מולח או צולה הזרוע, וכן כשמולחין בשר או דגים לייבשם או שאר פירות לייבש לצורך יו"ט של פסח, יאמר לצורך יו"ט או לצורך יו"ט של חג המצות, עכ"ל.

ויש לעי' מאי טעמא החמיר הכה"ח גבי יבוש פירות לצורך יו"ט של פסח דיאמר לצורך יו"ט ולא יזכיר בלישני' של פסח, והא גבי חיטי חזינן דשרי למימר חטים אלו לפסח, והכה"ח גופי' (שם, ס"ק י"א ד"ה אבל מותר לומר חטים אלו לפסח) כתב וז"ל: דלא דמו מידי לקדשים, וכי קאמר חיטין אלו לפסח דמנטר לפסח קאמר, כלומר אצניעו לפסח לאוכלם, ולא אמרינן מיחזי כמ"ד למוכרין ולקנות פסח בדמיהן. רש"י פסחים נ"ג ע"א, ב"י, לבוש, ט"ז סק"ב, עכ"ל.

ואכתי פירי נמי ל"ד מידי לקדשים, וי"ל דלק"מ דהא מיהא גבי פירי שפיר י"ל דאע"ג דל"ד מידי לקדשים, מ"מ אפשר דמיחזי כמ"ד למוכרין ולקנות פסח בדמיהן, ומשא"כ חיטי דאית בהו טיבותא במאי דצריכי שמירה ממידי דחימוצא, ועל כן דייקא בהו מפרשינן למאי דקאמר חטים אלו לפסח דכוונתו להצניען ולשמרן מידי חימוץ עבור אכילתו לפסח, כנלפע"ד פשוט (ועי' בערוך השלחן סי' תס"ט מאי דכתב בהאי דינא).

והנה בשו"ת רבבות אפרים (ח"ד, סימן ק"ג, ס"ק ל') הביא לתמוה על מאי דרוב הרבנים המכשירים אוכלים לפסח כותבים עליהם "כשר לפסח", אם לא נימא שבוה לא אמרינן כתיבה כדיבור, ע"ש.

וכה"ג עי' בספר פסקי תשובות (תס"ט, א') דמייתי מס' נטעי גבריאל (פסח, ח"ב פרק נ' ס"ד משמ"ה הגדת א"י) דכ' אמ"ש בשו"ע (שם) אסור לומר על שום בהמה וכו' בשר זה לפסח, דנכון להקפיד על כך גם בכתיבה, כי כתיבה כדיבור דמי, ועל כן כשכותב קניותו לפסח לא יכתוב "בשר לפסח" אלא "בשר ליו"ט", ע"ש היטב.

ולכאורה הי' מקום לדון בדברי הרבב"א, דאף אי נימא בהא דכתיבה כדיבור, מ"מ י"ל דכל זה כשכותב עבור מוצרים שרוכש לעצמו, דבזה מישך שייך הא דנראה שהקדישו מחיים לקרבן פסח או לקנות מדמיו ק"פ, ברם היכא דמוצרים אלו מיועדים למכירה לאחרני שוב ל"ש האי חששא. עוד יש מקום לחלק בין אם כותב בידו או שמודפס זה ע"ג העטיפה, ובפרט לפום מאי דכתבנו [א"כ נימא בכל הא דלא פלוג].

וכשדברתי בזה עם מו"ר הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף ושא"ס, אמר לן בפשיטות דכשכותבין "כשר לפסח" כולי עלמא ידעי דהכונה דמוצר זה הינו בכשרות לפסח, ואין בזה שום חשש כלל.

גם הלום זכיתי לדבר בזה עם מו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, ובריש מילין כשאמרתי למו"ר שליט"א דיש הכותבים על מוצרי הפסח כשר לפסח, וצ"ע אי יש לחוש בזה לפום מאי דנתבאר בס' תס"ט, תמה אהא מו"ר שליט"א דמה זה שייך, וכמדוד גם אמר לן בתמי' דאטו מקדישים הדפים, ולמעשה כששאלתיו בזה לדינא (ואפי' על בשר) אמר לן "אסור להגיד אבל לא (אסור) לכתוב", והיינו דבפיו אסור להגיד אבל אין איסור לכתוב.

איברא דעי' בספר מנהגי מהר"צ הלוי מהליכותיו והנהגותיו דהגר"צ הלוי דינר זלה"ה הגאב"ד דלונדון (פ"י ס"א) דכ' וז"ל: הקפיד לומר ולכתוב על מוצרים הכשרים לפסח "כשר על פסח" ולא "כשר לפסח", וכן הנהיג בביתו, וסיפר שכן נהגו בעיר מולדתו קעלן, וכן נוהגים במערכת הכשרות "כדתיא" באנגליה שעמדה בראשותו שבחומות הכשרות המתנוססות על כל מוצרי הפסח כתוב "כשר על פסח", עכ"ל.

ועי' בהערות דינרי זהב (שם, ס"ק א' וב') דמייתי בזה מדברי הפו' דסי' תס"ט, וקמוסיף עלה וז"ל: ופעם כששאלוהו (=להגר"צ הלוי זלה"ה) מדוע אומר נוסח "כשר על פסח", השיב רבינו אין זו סתם טעות ניסוח בלשון הקודש, אלא להיפך זהו דיוק לשון כדי שלא יראה כמקדיש לקרבן פסח, וכבר בילדותינו חינכו אותנו בבית ובתלמוד תורה שיש בעיה הלכתית לומר **או לכתוב** "כשר לפסח", מפני שנראה כאילו מוצר זה מוקדש לקרבן פסח, עכ"ל, וע"ש היטב.

ובעמדינו בהאי חששא שלא יתחזי כמקדיש לקרבן פסח, אביא בזה דכשהייתי בביקור חולים אצל מו"ר מרן הגאון הצדיק רבי יעקב אדלשטיין זצוקלה"ה בחוליו האחרון, ניגשו אליו כמה בעלי בתים ואמרו לו שברצונם לשחוט כבש לרפואתו, ויתפללו שכבש זה ישחט, ומו"ר זצוקלה"ה ילך לחיים טובים וארוכים (וכפה"נ חפצו לעשות זה ע"י אדם המבין בענינים אלו), וראיתי דכתב להם מו"ר מרן זצוקלה"ה בכתב יד קדשו **בזמן התפילה** (=היינו כשיתפללו שזה הכבש ילך למיתה וכו') להזהיר בחומרא שלא יאמרו "קרבן" ולא קודש", עכלה"ק. ופוק חזי עד כמה נזהר והזהיר בהא.

עוד שאלוהו למו"ר מרן זצוקלה"ה אימתי לשחוט הכבש ולהתפלל, וכתב להשיב בכת"ק וז"ל: "אפשר כל היממה, ועדיפות בלילה בין חצות (=הלילה) עד חצות יום", עכלה"ק.

סימן ר"ד

בהא דכתב הרוקח ז"ל "לא יאמר כמה טורח פסח"

כתב החק יעקב שלהי סימן תס"ט (ס"ק ג') וז"ל: וכו' הרוקח סי' רפ"ג לא יאמר כמה טורח פסח, בירושלמי רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם ומה טורח זה, עכ"ל. וכל הפוסקים לא הזכירו אזהרה זו, גם לא ראיתי נוהגין לזיהר בזה. ונ"ל דמפרשין הירושלמי דוקא על קרבן פסח אסור לו' מה העבודה הזאת לכם, שנראה שמצות דאוריית' עליו לטורח, משא"כ בזמן הזה דלא קאמר רק על גודל הזהירות וחומרות יתירות כמה טורח אין קפידא, נ"ל, עכ"ל, וע"ש. (ובכה"ח (שם, ס"ק ט"ו) מייתי להח"י, וכתב עלה "ועיין עוד מה שפירשתי בזה בסה"ק עדות ביעקב דרוש ב' לשבת הגדול יעו"ש", עכ"ל. ואינו מצוי אצלי לעיוני ביה).

והנה הכי איתא בירושלמי דפסחים (פ"י ה"ד) בן רשע מהו אומר מה העבודה הזאת לכם, מה הטורח הזה שאתם מטריחין עלינו בכל שנה ושנה, מכיון שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה אמור לו בעבור זה עשה ה' לי, לי עשה, לאותו האיש לא עשה, אילו הי' אותו האיש במצרים לא היה ראוי להגאל משם לעולם, ע"כ. [ובקרבן העדה (שם, ד"ה מה העבודה הזאת לכם) כתב וז"ל: כאלו לא ניתנו המצוות אלא ליגע בני אדם, והרי זה רשע גמור שהן מצות ה' הנתונות לטובות בני אדם, עכ"ל, וע"ש].

אמנם עי' בביאור ההגדה להריטב"א דכ' וז"ל: רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם וכו', פי' בירושלמי מה הטורח שאתם מטריחין עלינו בכל שנה בזה שאתם מעבדים סעודתינו, ולערבב את שמחת החג כי רשע בגובה אפו בל ידרוש, ולפי שאמר לכם הוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר (כאילו) הוא לא נצטווה בדבר, ע"כ. וכע"ז כתב האבודרהם בסדר ההגדה, והו"ד בתורתן של ראשונים על הירו' דפסחים (שם), ע"ש.

ולדבריהם דהריטב"א והאבודרהם ז"ל נראה דאה"נ דל"ש זה אעבודת הפסח, ומיהו לכא' כוונתם במ"ש "שאתם מעבדים סעודתינו" דקאי אעצם עריכת הסדר ואמירת ההגדה, ועפי"ז יש לזיהר לקרוא ההגדה בשמחה ובנחת, ולא כמתלהלה הוירה זיקים ובחוסר סבלנות ברוב רעבוננו, והחכם עיניו בראשו שכרו הרבה מאד על פי פעלו (ועי' דבר נחמד שהבאנו בזה בס' בעקבי ההגדה על הגדש"פ שזכינו להו"ל מתורת מו"ר מרן הגה"צ רבי יעקב אדלשטיין זצ"ל בפיסקא דואפילו כולנו חכמים וכו', ע"ש היטב).

והנה במאי דמייתינן לעיל מהחק יעקב דכ' "ונ"ל דמפרשין הירושלמי דוקא על קרבן פסח אסור לו' מה העבודה הזאת לכם" וכו', ע"ש. הנה עי' בהגדש"פ עם פירוש כוס אליהו להגה"ק רבי אליהו בן הרוש זלה"ה (פיסקא רשע מה הוא אומר) דכתב וז"ל: וצריך להבין מה היתה כוונת הרשע בשאלה זו, ועוד מה שאומר אף אתה הקהה את שיניו הוא שפת יתר, ולא הוה ליה למימר אלא אף אתה אמור לו בעבור זה, ועוד קשה קושיות המפרשים שמשיב לרשע מפסוק (שמות י"ג, ח') בעבור זה, שהוא נדרש על מי שאינו יודע לשאול.

ונראה דכוונת הרשע היא לשאול על קרבן פסח שנקרא עבודה דכתיב [שמות י"ג, ה'] ועבדת את העבודה הזאת וכו', ואומר [שמות י"ב, כ"ו] מה העבודה הזאת לכם. שהוא רוצה לטעום טעם בר להנאת גופו, ושואל מה הנאה יש לכם בעבודה זאת שאתם אוכלים אותו על השובע ואין לכם הנאה באכילתו, וזה דוקא בעבודה הזאת ביחוד, דבשאר הקרבנות שבשרם נאכל לכהנים או לבעלים הם נאכלים בתחילת הסעודה לתיאבון, דבעו [במדבר י"ח, ח'] למשחה, [ודרשו בחולין קל"ב ב'] לגדולה כדרך שהמלכים אוכלים לתיאבון. אבל זה הוא נאכל על השובע ואין בו הנאה להדיט, ועל זה השיבתו התורה [שמות י"ב, כ"ז] ואמרתם זבח פסח הוא לה', שלכך הוא נאכל על השובע שלא תהא נראית אכילתו להנאת הגוף, רק לשמו יתברך לזכר אשר פסח, והמגיד דקדק מאומרו לכם ולא לו שהוציא את עצמו מן הכלל אשר לא כדת, ולכן אמר גם אתה [משלי כ"ו, ה'] ענה כסיל כאולתו ודרוש עליו פסוק זה אשר לא כדת, אף דפשט הכתוב לא נתכוון לזה, ומה גם דעיקר קרא דבעבור זה במי שאינו יודע לשאול הוא אמור, עם כל זה אנו דורשים אותו על הרשע כדי להקהות את שיניו ולהכעיסו, כמו שכתב הריטב"א ז"ל בזה לפי דרכו. וזהו אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו בעבור זה שאמרת שהוא נאכל על השובע, שנמצאת אכילתו לשמו יתברך, עשה ה' לי וגו' לי ולא לו, שהוא רוצה לאכלו להנאת גופו, ואילו היה שם וגו', עכ"ל, ודפח"ח. והוא תנא דמסייע להני דקמפרשי לדברי הירו' דקאי אקרבן פסח בדייקא, ודוק בזה. ועמ"ש הגאון רבי שאול הכהן זלה"ה בהגדש"פ ערבי פסחים (פיסקא דרשע מה הוא אומר כו') אדברי הירושלמי, ע"ש.

ועי' בגליון כאיל תערוג מתורת מו"ר מרן רשכבה"ג הגראיל שטינמן שליט"א (חג הפסח, תשע"ו לפ"ק) דכ' וז"ל: אמר רבנו הנה יש כאלו שאומרים למה צריך כל כך לטרוח בעבודת הנקיון של ערב פסח, והרי מספיק לנקות את החמץ ולבערו מן הבית, ויש כאלה שמזלזלים בעבודת הנשים צדקניות שבכל הדורות, ומפסירים ואומרים שאבך זה לא חמץ. ואמנם יתכן שעפ"י השכל הם צודקים, מכל מקום המציאות מראה שרק בזכות נשים צדקניות שהשקיעו מאמצים גדולים בנקיון של ער"פ, ועשו מכך עסק שלם, וניקו וקירצפו את כל הבית גם מה שא"צ מעיקר הדין, זה גרם שיהיה המשך למסורת הדורות, אבל

באותם בתים שניקו רק כפי הדין בלי כל העסק שמסביב, המציאות מראה שהנכדים שלהם כבר אכלו חמץ בפסח רח"ל, רק כאשר עושים עסק מכל המצוות ומכל המנהגים ומקיימים אותם מתוך שמחה וחיות, הרי זה הערובה להנחיל את דרך התורה והיראה ואת מסורת הדורות לדורות הבאים [וכמוכן שכ"ז כשיש את הכח והיכולת לזה], עכ"ל, ודפח"ח. ועי' נמי מ"ש מרן הגר"נ קרליץ שליט"א בספרו חוט שני (פסח, בהקדמה לפרק ב'), ע"ש היטב.

סימן ר"ה

ידון בטעמא דתענית בכורים בערב פסח

אי' במסכת סופרים (פכ"א ה"ג) לפיכך אין אומרין תחנונים כל ימי ניסן, ואין מתענין עד שיעבור ניסן, אלא הבכורות שמתענין בערב הפסח, והצנועין שבביל המצה כדי שיכנסו בה בתאוה, ע"כ. וע"ש בכ"ד.

וכתב הטור סי' ת"ע וז"ל: גרסינן במסכת סופרים הבכורות מתענין בערב פסח, והטעם זכר לנס שניצולו ממכת בכורות, ע"כ. ועי' בב"י (שם, ד"ה גרסינן במסכת סופרים) דכתב וז"ל: פרק אחרון (ה"ג), וכתב הרא"ש (סי' י"ט) והמרדכי בפרק ערבי פסחים (ל"ז ע"ד) דיש סעד למנהג זה בירושלמי (פ"י ה"א), ע"כ. ובב"ח (שם, ד"ה גרסינן במסכת סופרים וכו') כתב וז"ל: בפרק בתרא, וכתבו רבינו בתחלת הלכות פסח (סי' תכ"ט) ובמרדכי בפרק מקום שנהגו (סי' תר"י) הביא הירושלמי (פ"י ה"א) דרבי לא הוה אכיל בערב פסח לא חמץ ולא מצה, ואיכא מאן דאמר משום דרבי בכור הוה, ועל פי זה נתפשט המנהג דסוברין כהאי מאן דאמר לחומרא, עכ"ל. והרבה יש להאריך בהאי ענינא מהמבואר בירו' התם, וממאי דנו"נ בזה רבותינו הגדולים, ועי' בס' הלכות חג בחג (פסח, פ"ג) מש"כ בזה, ע"ש. ועי' מאי דהאריך בזה הגרמא"ז קינסטלר שליט"א בספרו תענית בכורים (פרק ב'), ומשם בארה.

והנה בספרי דרבנן הקשו אהא דהבכורות מתענין זכר למאי דניצלו ממכת בכורות, דאדרבה הוי להו למיקבע להאי יומא במשתה ושמחה. ובס' פסקי תשובות (ת"ג, א') מייתי מספר זכרון יהודה (חאו"ח, סי' קל"ג) ומעו"ס דפי' דברי הטור דבשעה שאמר משה רבינו ע"ה שימות כל בכור בארץ מצרים, ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו, התענו בכורי ישראל שיהיו ניצולים, וכל אב התענה בשביל בנו הקטן שלא יענש בעוון אביו, ואף כי הבטיח להם משה רבינו ע"ה ולא יתן את המשחית וכו', בכל זאת צריכים היו לרחמי השי"ת שלא יגרמו עוונותיהם להיענש עם המצרים, ולהכי מתענין גם עתה בכורי ישראל זכר לתעניתם שהתענו בשנה שיצאו ממצרים, והביאו כע"ז מהא דתענית אסתר, ע"ש. ולפענ"ד יש לעיין בזה, דהא בתענית אסתר אמנם צמו מקודם, אך אח"כ קבעוהו למשתה ושמחה, ואכתי מאי טעמא גבי בכורות עבידו זכר דייקא להתענית ולא זכר למאי דניצלו, וצ"ב. ולא אכחד שהיו שרצו לומר דסעודת ליל פסח היא גופא סעודת ההודאה על הצלתם, אמנם כמדוד' דעדיין יש לעיין בזה דבהך סעודה לא מינכר ההודאה על הצלתם דהבכורות דייקא, כי אם הויא על עצם גאולת ישראל מארעא דמצרים. והוי שרצו לומר שכיון שהבכורות מתענין הרי נכנסים הם להסעודה ביתר תאבון, וגו' צ"ב, ויש לעי' בזה, ועמ"ש בשלהי דברינו מהחוט שני, ודוק היטב.

והלום מצאתי בשו"ת אור לציון (ח"ג, פ"ב ס"א בביאורים) דהקשה נמי דהו"ל למיקבע להאי יומא כיום משתה ושמחה, וכתב ליישב וז"ל: ויש לומר שכיון שמי שעושים לו נס מנכין לו מזכיותיו וכדאיתא בשבת דף ל"ב ע"א, לכך הבכורות שנעשה להם נס מיוחד מתענים כנגד מיעוט הזכיות (וראה בישועות יעקב בסימן תקפ"ח, ע"ש), עכ"ל. [ויל"ע אם התכוין לישו"ע בס' תרפ"ח, ע"ש]. - והרבה יש להאריך בזה ממאי דציוה התו"ט ז"ל לדורותיו להתענות ביום שנפדה מצרתו הגדולה, ועי' מאי דנו"נ בזה בשו"ת שבט הלוי חלק עשירי (סימן ק"ג), ובמאי דהאריך בהא להפליא הגר"י ועורשנער שליט"א בס' מגילת איבה להתו"ט ז"ל הנדפס על ידו, ע"ש באורך. מיהו גם התו"ט ז"ל ציוה לדורותיו ליעביד יו"ט ביום ב' דר"ח אדר, וכן ידוע דרבים קובעים ליום הצלתם ביום משתה ושמחה והודאה להשי"ת, ולפי"ז צ"ע מ"ט דתענית בכורות קבעינן רק להתענות זכר להצלה, ולא עבדינן נמי משתה ושמחה זכר להא, ועי' מ"ש לעיל, וצ"ע.

וגדולה מזו יש לעיין בהאי ענינא לפימ"ש במשנה ברורה סימן רי"ח (ס"ק ל"ב) בסו"ד וז"ל: כתבו האחרונים מי שנעשה לו נס יש לו להפריש לצדקה כפי השגת ידו ויחלק ללומדי תורה, ויאמר הריני נתון זה לצדקה, ויהי רצון שיהא נחשב במקום תודה שהייתי חייב בזמן המקדש, וראוי לומר פרשת תודה, וטוב וראוי לו לתקן איהו צרכי רבים בעיר, ובכל שנה ביום הזה יתבודד להודות להשם יתברך ולשמוח ולספר חסדו, עכ"ל. - ובמ"ב סי' תרצ"ז (ס"ק ב') כתב וז"ל: מי שארע לו נס חסדו וקיבל על עצמו לעשות תמיד יום משתה ושמחה, אם ארע בשנה פשוטה עושה בראשון, ואם ארע במעוברת בשני יעשה בשני, ואותה סעודה שעושים בשביל הנס היא סעודת מצוה, דכל שעושים לזכר נפלאות השם הוא סעודת מצוה, עכ"ל. ועי' בספר פסקי תשובות (ח"ב סי' רי"ח סי"א) מאי דהאריך בגדר סעודה זו דהויא סעודת מצוה, ע"ש היטב - וכפי זה יל"ע כאמור, דאדרבה הו"ל למיקבע ליום משתה ושמחה, או עכ"פ ליעביד נמי משתה ושמחה מיוחד עבור זה, וביותר קשה דאף לו נימא דיש להבכורות

חמץ לברך ברכת אשר יצר או לברך על ברכת רעם, אמנם למאי דנקטו האחרונים לכתחילה ליהור לא להפסיק להשיב לטלפון באמצע הבדיקה שאינו מענין הבדיקה צ"ע, עכ"ל. ולפי"ז לכא"ו מכ"ש דצ"ע אם מותר לברך על פרי וכיוצא בזה ולאכלו תוך כדי בדיקת חמץ, ויל"ע בזה.

[בענין האומר לחבירו שיוכירו לבדוק בדיקת חמץ בשעתו אם מותר לו ללמוד, ע"י מ"ש מרן הגר"ח ז"ל בספרו רב ברכות (מערכת הבי"ת, ס"ק ו' בדיקת חמץ), ע"ש היטב].

סימן ר"ח

אי סיום על משניות מקרי כיום לענין תענית בכורות דער"פ

כתב המ"ב סי' ת"ע (ס"ק י') בתו"ד וז"ל: ויש מקומות שנהגו הבכורים להקל ולאכול אף בסעודת סיום מסכת, ואף שהבכורים בעצמם לא למדו את המסכת, מכל מקום כיון שאצל המסיים הוא סעודת מצוה מצטרפים לסעודתו, והמנהג שמתקבצים להמסיים קודם שסיים ומסיים לפנייהם המסכת, ושומעים ומצטרפים עמו בסיומו, ואחר כך עושין סעודה, עכ"ל.

והנה שאלתי ממור"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אם בכור יכול לעשות סיום בערב פסח על מסכת משניות, ולמיחשב ליה סיום ע"מ למיפטר מתענית בכורים, ואמר לי דלא, ושאלתי אם סיום על ששה סדרי משנה נמי לא נחשב לסיום ע"מ למיפטר מתענית בכורים, ואמר לי דלא, והוסיף מור"ר מרן שליט"א ואמר לן שכתוב שצריך לעשות (הסיום) על מסכת (והיינו גמרא). [וע"י מ"ש בס' חיי נפש על הגדש"פ (עמוד קי"ג) משר"ת פרי השדה (ח"ב סימן צ"ב אות ב), ודוק בזה].

והכי נמי ראיתי בס' מועדי הגר"ח לידידו הרה"ג ר"מ גבאי שליט"א דשאל ממור"ר מרן הגר"ח שליט"א אם סיום על משניות בער"פ מקרי סיום וענין תענית בכורים, והשיבו "לא", וע"י בהערות דשם שהאריך בה טובא מכ"מ, ע"ש. אמנם ע"י בקובץ מבית לוי (ח"ז, עמוד כ"ז) דמייתי ממרן רשכבה"ג הגר"ש הלוי ואונר זצוקללה"ה דס"ל דסיום סדר משניות מקרי סיום להאי ענינא, ע"ש.

ובספר מנהגי מהר"י צ' הלוי ממנהגיו והליכותיו דהגר"י צ' הלוי דינר זלה"ה הגאב"ד דלונדון (פ"ט, סי"ג) כתב וז"ל: ברוב השנים ערך הסיום על מסכתא גמרא, ופעמים אחדות עשה הסיום על מסכת משניות שלמד בעיון עם המפרשים, ע"כ. ובהערות דיני זהב הנדפס עה"ג (שם, ס"ק כ"ג) האריך להפליא מדוכתין סגיאין דדנו אי סיום מס' דמשניות הו"ל סעודת מצוה לפטרו מתענית בכורים, ע"ש. ואכמ"ל.

סימן ר"ט

בהא דאיסטניס מתענה בער"פ אם זהו נמי בער"פ שחל בשבת

שור"ע סימן ת"ע (סעיף ג'): האיסטניס מתענה בערב פסח כדי שיאכל מצה לתאבון, ע"כ. וכתב עלה המ"ב (שם, ס"ק י"א ד"ה האיסטניס) וז"ל: פירוש, איש מפונק שאם יאכל ביום אינו תאב לאכול בלילה, ונראה דאם חל ערב פסח בשבת אין כדאי לדחות לגמרי סעודת שבת בשביל זה, רק שיזהר לאכול מעט לצאת ידי סעודת מצוה לבד, עכ"ל. ובשעה"צ (שם, ס"ק י"ח) כתב אמ"ש איהו גופי' במ"ב אין כדאי לדחות וכו', וז"ל: דאפילו אם לא יאכל אחר כך לתאבון מצוה קעביד, אלא שאינו מן המובחר, עכ"ל. וע"ש.

ויש לעיין בהאי לישנא דנקיט המ"ב ז"ל "אין כדאי לדחות לגמרי סעודת שבת בשביל זה", דהא לכא"ו מהיכ"ת דיהא שרי ליה למדחי מצוה דסעודת שבת עבור מצוה מן המובחר העתידה לבוא, כיון דאף לו יאכל סעודת שבת מ"מ יקיים מצוה דמצוה, ואע"ג דתהא אכילתו שלא לתאבון, ואכתי לכאורה לא רק שאין כדאי וכו', אלא דאינו ראוי ליעביד הכי כלל.

ותו יש לדון בזה ממאי דהאריכו רבותינו הפו' לדון במאן דיכול לצום אי צום גדליה או צום דיהו"כ, אם יצום בצו"ג אע"ג שיהיה אנוס למיכל ביהו"כ, או"ד דיאכל בצו"ג בעבור שיוכל לצום ביהו"כ, ואיפלגו בהא, ועמ"ש בזה בשדי חמד (מערכת יוה"כ סימן א' אות י'). וג"א בעניינותן כתבנו בזה באיזהו מקומן, ועפ"י"ז יש לדון במאי דקמן דאי נימא דסעודות שבת הוו מדאורייתא (ע"י ביאור"ל הל' שבת סימן ר"נ ד"ה ישכים), א"כ אף לו יאכל סעודת שבת ולא יוכל לאכול כלל מצוה, מ"מ מאן מפסי דמצוה עדיפא אסעודת שבת מאחר דתרווייהו דאורייתא. ואמנם אי נימא דסעודות שבת הוו מדרבנן, אם כן אפשר דהמ"ב ז"ל יסבור כהני דאמרי דיש לו שלא לצום בצו"ג ע"מ שיוכל לצום ביהו"כ, ומיהו גם בזה צ"ב לישנא דאין כדאי וכו', ותו דבביאור"ל הנ"ל נראה דס"ל דסעודות שבת הוי מדאו"ב וצ"ב, אא"כ יש לפרש לישנא דאין כדאי באופ"א, ודבה יתיישב גם מאי דאקשינן לעיל, וצ"ע בכל זה. שוב העירוני דיש לדון בכל דברינו ממ"ש בשו"ת שדה הארץ (סימן כ"ד), ואינו מצוי אצלי לעיוני ביה.

[עוד יש לדון בגונא דאם יאכל ב' סעודות ביומא דשבתא לא יוכל לאכול המצה לתאבון, אי נימא דיאכל ב' סעודות שבת לביל שבת, ויל"ב בזה ממ"ש בס' פסקי תשובות הל' שבת הנדמ"ח (עד"ר, י"ג), וכתבנו מזה בתשובותינו גם אני אודך חלק י"א, ע"ש. וע"י בס' פרדס יוסף החדש על הגדש"פ לידידו הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (עמוד נ"ח) ע"ש. וע"י מאי דכ' בזה הרה"ג ר"י מזולמיאן

כל הא דמדינא שנתנה התורה קדושת בכורות אחר מכת בכורות הוא דייקא להבכורים הזכרים, וע"י בסו"פ בא, וכן נמי ע"י במדבר (ג' י"ג) כי לי כל בכור ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל מאדם עד בהמה לי יהיו אני ה', ע"ש היטב. נמצא דעיקר ענינו ושייכותו דנס מכת בכורות להמבואר בתוה"ק הוא כלפי הבכורים הזכרים, שאותם קידש ה' ביום מכת בכורות, ומשא"כ בנקבות, ובוה תיישב נמי מ"ט גדול הבית אינו מתענה, דלדברינו אע"ג שאף הוא הי' בנס וניצול מ"מ לא נתנה לו התורה קדושת בכורה, וממילא דייקא בכורים זכרים הם המה שמתענים תענית בכורות זכר לנס שנתייחסו בו בפירוש בתוה"ק, והבן לאשורו. [ואי תקשי מ"ט אמנם לא נתקדשו הבכורות הנקבות, ע"י מאי דמייתי בזה בס' תענית בכורים פנ"ו (שם) מכמה מרבותינו ז"ל שעמדו בזה, ע"ש ודוק].

ואיכא לאוסופי אהא דבלבוש (ת"ע, א') יהיב טעמא אחרינא למאי דאין הנקבות הבכורות וגדולי הבית מתענים, וז"ל: ויש אומרים שאפילו הנקבות הבכורות מתענין שגם בנקבות היתה המכה, ואין נוהגין כן, וכן גדולי הבית אין מתענין אע"פ שגם בהם היתה המכה לא נהגו להחמיר כולי האי, מפני שעיקר המכה וההתראה הכתובה בפירוש בתורה לא היתה אלא על הבכורים זכרים, עכ"ל, וע"ש. ובוה חזינן נמי שייכותם דהבכורים הזכרים דייקא לתענית בכורות, ודוק למש"נ לעיל.

מיהו איכא לאקשווי אהא דבמדרש דמייטין לעיל נתבאר דבתיה בת פרעה ניצלה ממכת בכורות, לפי שנמצא לה פרקליט טוב דהוא משה ע"ש, וצ"ע דבסוטה (י"ב ב') אי' ותוד בתיה לרחוץ על היאור, א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי מלמד שירדה לרחוץ מגולוי בית אביה, וכן הוא אומר אם רחץ ה' את צואת בנות ציון וגו', ע"כ. ופירש"י (שם, ד"ה לרחוץ) וז"ל: לטבול שם לשם גירות, ע"כ. וחזינן מהא דכבר זמן זמנים טובא קודם מכת בכורות נתיגריה בת פרעה, וכפי זה י"ל דניצלה ממכת בכורות משום שנתגיירה, וצריך עיון בהא.

והלום הצעתי קושייתנו קמי' מור"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, וכתב לי וז"ל: ק' "עדיין לא נגמר הגירות", וא"ש.

סימן ר"ז

בענין אכילה קודם בדיקת חמץ אחר תענית בכורים מוקדמת

שור"ע סימן ת"ע (סעיף ב'): אם חל ערב פסח בשבת יש אומרים שמתענים הבכורות ביום חמישי, ויש אומרים שאינם מתענים כלל, ע"כ. ובמ"ב (שם, ס"ק ו' ד"ה ביום חמישי) כתב וז"ל: ולא ביום שישי כיון שאינו זמנו טוב יותר לדחות על יום חמישי, ואם קשה להם התענית ביום חמישי משום דצריך לבדוק החמץ בלילה, ולפעמים יש לו הרבה חדרים לבדוק ואינו ראוי לסעוד קודם הבדיקה, יטעום מעט קודם הבדיקה או יצוה לאחר לבדוק והם יאכלו, עכ"ל.

והנה הא דכתב המ"ב ז"ל בכאן דיטעום מעט קודם הבדיקה, לכא"ו כוונתו כמבואר בשור"ע סי' תל"א (סעיף ב') וז"ל: יזהר כל אדם שלא יתחיל בשום מלאכה ולא יאכל עד שיבדוק, ע"כ. וכתב עלה המ"ב (ס"ק ו', ד"ה ולא יאכל) וז"ל: וטעימה בעלמא שרי והיינו פת כביצה ולא יותר או פירות אפילו הרבה, וכמו שכתבנו בסוף סימן רל"ב, עיין שם במשנה ברורה, ועיין בביאור הלכה דפירות הרבה אינו מותר רק בהצצי שעה שקודם הבדיקה, אבל משהגיע זמן הבדיקה גם על ידי פירות אין נכון לשהות הרבה, עכ"ל. ועל כן בכאן כיון שהגיע זמן הבדיקה (והיינו אחר דיצא התענית) שרי ליה למיטעם מעט, וע"י בשעה"צ (ת"ע, י"א) דכ' וז"ל: "ושיעור הטעימה עיין לעיל סימן רל"ב", עכ"ל. ויל"ע דהתם נתבאר במ"ב (רל"ב, ל"ד) דפירות שרי ואפי' הרבה דל"ח סעודה, ואמנם גבי בדיקת חמץ הא נתבאר במ"ב דמייטין (תל"א, ו') דמשהגיע זמן הבדיקה גם ע"י פירות אין נכון לשהות הרבה, והא הכא עסקינן בשהגיע זמן הבדיקה, ואולי כיון דהכא מיידינן אחר התענית יש להקל בפירות טפי מכל שתא שאין נכון לשהות הרבה בפירות, ויש לע"י בזה (וע"י בביאור"ל סי' תל"ב ד"ה ולא יאכל).

ומאי דכתב המ"ב ז"ל "או יצוה לאחר לבדוק והם יאכלו", הנה לכא"ו אע"ג דמצוה לאחר למיבדק איכא ליה נמי לסייע בהבדיקת חמץ, ומדינא דמצוה בו יותר מבשלוחו, וע"י בשור"ע סי' תל"ב (סעיף ב') דכ' שבברכה אחת יכול לבדוק כמה בתים, ואם בעה"ב רוצה יעמיד מבני ביתו אצלו בשעה שהוא מברך, ויתפזרו לבדוק איש איש במקומו על סמך ברכה שבירך בעה"ב ע"ש, וכתב עלה המ"ב (ס"ק ח' ד"ה יעמיד מבני ביתו) וז"ל: והוא הדין אחר שאינו מבני ביתו אלא דיבר בהווה, וכדאיתא בש"ס דיש מקומות ששוכרין לבדוק, ועל כל פנים יסייע לדבר כי מצוה בו יותר מבשלוחו, עכ"ל. ודוק היטב. ומיהו יל"ע מ"ט לא השמיענו המ"ב ז"ל בכאן דיש לו לסייע להאחר בהבדיקת חמץ מה"ט, ואולי דקמסתמיך אמ"ש בס' תל"ב, ויש לע"י בזה.

ומספקא לן אי שרי ליה להתחיל לטעום פירות אחר התענית, ואחר שיטעום מידי מינייהו יברך על בדיקת חמץ ויתחיל לבדוק, ותוך כדי בדיקת חמץ יאכל פירות ואפי' הרבה, ולא מצאתי לע"ע למי שידבר בהשאלה אם מותר לאכול תוך כדי בדיקת חמץ (דברים שאינם חמץ), ואת"ל דשרי יל"ע כאמור אי שרי אף לאכול פירות ואפי' הרבה, וצ"ע.

מיהו ע"י בספר חוט שני למרן הגר"נ קרליץ שליט"א (פסח, עמוד ס"א) דכ' בתו"ד וז"ל: מ"מ מסתברא שמותר להפסיק באמצע בדיקת

לצום, מ"מ יפטרו עצמם בסעודת מצוה זו גופא, ועכ"פ דלפי כל הנך קשייתא נלע"ד דיש להביא סמך למאי דהקלו בצום זה ובשונה משאר צומות, ודוק היטב. (וע"י בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב, סימן צ"ג), ע"ש, וע"ע מ"ש מרן הגרשז"א זלה"ה בקובץ מבקשי תורה (פסח, ח"ב עמ' תקס"ב ואילך), ע"ש ואכמ"ל).

שור"ר בספר חוט שני למרן הגר"נ קרליץ שליט"א (פסח, פ"א ס"ה, עמוד נ"ג) דכ' וז"ל: והקשו על זה דהיכן מצינו שמתענין זכר לנס, ואדרבה עושין שמחה לפירסומי ניסא, וי"ל דכשאפשר לעשות שמחה עושים שמחה, אבל כשאי אפשר לקבוע שמחה שהרי השמחה היא על היציאת מצרים, א"כ ע"י התענית עושים את הפירסומא ניסא [ע"י סי' תרפ"ו מע"ב סק"ח ובהה"ט ס"ק ה'], עכ"ל. ויל"ע בזה, ולכא"ו אית לן למילמד מינה דס"ל דסעודת ליל פסח ודאי א"א לאחשובי כמשתה ושמחה להבכורים וכדכתיבנא לעיל, ודוק בזה.

אחר זמן רב חזי הוית בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ח, בהשמטות סימן ח') דנשאל על עצם חיוב תענית בכורות, דאדרבה היה מן הראוי לעשות אהא משתה ושמחה שניצולו ממכת בכורות וכפי שעושים בפורים, ובתו"ד השיב וז"ל: והנה ידועים דברי ר' האר"י ז"ל בשעה"כ דרושי פורים שכ' כי בכל שנה ושנה מתעורר אותו הניצוץ האלקי להתגלות, היא הארת מרדכי יסוד דאבא, להכניע אותו הניצוץ שכנגדו, וזהו וזכרם לא יסוף מזרעם, וכן והימים האלה נזכרים ונעשים, כי בכל שנה מתעורר אותו הניצוץ של המן ולעומתו ניצוץ של מרדכי, שע"כ אנו מחוייבים לומר בכל שנה ושנה ארור המן ברוך מרדכי, היינו לאותם הניצוצות המתעוררים בכל שנה ושנה שאנו מקללים אותו הניצוץ של המן ואומ"ל [=ואומרים לן] ארור המן, ומברכין אותו הניצוץ של מרדכי העומד כנגדו ואומ"ל ברוך מרדכי, וכן הדבר בנוגע לבכורות, אותה הגזירה של הבכורות שהיתה בזמן מכת בכורות במצרים מתעוררת בכל שנה ושנה. וע"י חייבים הבכורות להתענות שלא תחול עליהם הדם שעל המשקוף, ועתה שאין במה להבחין, מתענין שלא תחול עליהם הגזירה, ולכן אם הבן קטן שלא יכול להתענות אביו או אמו מתענין במקומו להצילו מהגזירה, ואין זה חשוב אם הם בר חיובא או לא, העיקר הם מתענין בשבילו לפדות אותו מהגזירה בבח"י סלע זה לצדקה בשביל שיחיה בני, והרי אפי' איש זר יכול להתפלל על חברו אם הוא נתון בצרה, ומעשים בכל יום אנו מתפללין בעד כל ישראל הנתונים בצרה, וכל המתפלל על חברו הוא נענה תחילה, הנה בזה כבר נתיישבו כל השאלות הנ"ל (=ע"ש בריש דבריו) שאין מוציאה האשה יד"ח של הבן וכו', כי לפי"ה אין זה מענין יציאת יד"ח אלא מענין כפרה לכפר על הילד שלא תחול עליו הגזירה המתעוררת מידי שנה בשנה. וכן מה שאין עושין משתה ושמחה במקום תענית, כי העיקר ראשית כל, עליהם להתענות לבטל מעליהם הגזירה המתעוררת עליהם בכל שנה, וענין השמחה הרי כבר עושים באמירת ההגדה ששם מוזכר גם ענין מכת הבכורות, ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך, והכיתי כל בכור אני ולא שרף וכו', ובוה נכלל ענין שמחת הבכורות שניצולו וזכו לצאת עם כללות ישראל ממצרים, ולהשתתף בשמחת כל ישראל בכל שנה ושנה, עכ"ל וע"ש בכל דבריו [ובמאי דכתב הישכיל עבדי דהמשתה ושמחה כבר עושים באמירת ההגדה, ע"י מאי דכתיבנא בזה לעיל, ודוק].

סימן ר"ו

בהא דכתב הרמ"א ז"ל דאין המנהג שבכורה

נקבה מתענה תענית בכורים

שור"ע סימן ת"ע (סעיף א'): ויש מי שאומר שאפילו נקבה בכורה מתענה. הגה: ואין המנהג כן (מהר"ל), ע"כ. [וע"י במהר"ל מהדו' מכון ירושלים עמוד נ', ס"ק ד', ובשו"ת מהר"ל (סימן י"ד) ובמ"ש בחק יעקב (ת"ע, ס"ק ג'), ובברכי יוסף (שם, ס"ק ג') ואכמ"ל].

והנה בטעם המצריכין תענית בכורות אף לנקבה, נתבאר בכ"מ דהוא לפימ"ש במד"ר (שמות פ"ח כ"ג) דאי' התם הנקבות הבכורות אף הן מתות, חוץ מבתיה בת פרעה שנמצא לה פרקליט טוב זה משה שנאמר (שמות ב') ותרא אותו כי טוב הוא, לפיכך אמר שלמה טעמה כי טוב סחרה (משלי ל"א) ותקם בעוד לילה, באיזה לילה, ויהי חצוי הלילה, ע"כ. וע"ש, וכ"מ בעוד כ"מ.

ובטעמי' דרמ"א ז"ל דכ' דאין המנהג כן, כתב רבינו הגר"א ז"ל בביאוריו וז"ל: "דהתורה לא נתנה קדושת בכורה לנקבה", עכ"ל. ויש להבין הך טעמא דמאי אכפת לן מאי דלא נתנה התורה קדושת בכורות לנקבה, מאחר דתענית בכורים גופא הויה רק זכר לנס שניצולו ממכת בכורות, וכיון דג"כ ניצולו נמי הבכורות הנקבות שפיר הו"ל להתענות, וצ"ב.

גם הלום חזי הוית בספר תענית בכורים להגר"ר משה אלכסנדר זושא קינסטלכר שליט"א (פ"ה ס"ג בהערה) דמייתי מספר כתר שם טוב (ח"ג, עמוד י"ז) דכתב אדברי רבינו הגר"א ז"ל וזה לשונו: ואני לא הבנתי טעמו, אטו הבכורות זכרים מתענים ביום זה משום קדושתן אלא משום הנס הגדול שנעשה להם, וגם להנקבות בכורות גם הן היו באותו נס, ולמה לא יתענו זכרים, עכ"ל. והוא כדאקשינן, וצ"ב.

ואחר העיון בזה נראה לפענ"ד דכונת רבינו הגר"א ז"ל כך היא, דהנה הן אמנם אף הבכורות הנקבות הישראליות ניצלו ממכת בכורות, ומיהו

שליט"א בספרו מישרים אהובך (סימן ו', ס"ק ס"ג, הערה קכ"ו) מכ"מ ע"ש היטב, ובנד"ד יל"ד טפי דמקרי שעה"ד, וצ"ע.

סימן ר"י

בענין אדשתיית יין בערב פסח

בשורת משנת יוסף למו"ר הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א חלק תשיעי (סימן קי"ז) דן בענין אדשתיית יין בסעודה שלישית בשבת ערב פסח, והתם (ס"ק ד') כתב וז"ל: בסדר ערב פסח שחל בשבת של הגאון מוהרי"ח זוננפלד זצ"ל (אור ו') כתב: כשהגיע חצי שעה אחר חצי היום מתפללים מנחה וכו', ואין מאחרין יותר כדי למהר לאכול סעודה ג' קודם סוף שעה תשיעית של היום [עתה זה בשעה 3:55 אחה"צ], ואוכלין סעודה זו ממני תבשילין של פסח, אבל מצה אסור לאכול אז וכו' וכן יין אסור לשתות אז, עכ"ל. - ובשורת להורות נתן הנ"ל (=ח"ב, סימן כ"ד) תמה שהרי לפני שעה עשירית מותר לשתות יין בין רב או מעט, ומשעה עשירית והלאה מותר רק יין הרבה דגריר התיאבון (בתע"א, א') - ולענ"ד לדברי הגרי"ח ז"ל צ"ל דבזמן חז"ל היו רגילים תמיד בין כידוע, לכן גם בערב פסח אם ישתה יין לא יגרע בטעם ד' כוסות שישתה בליל פסח, משא"כ בזמנינו שאיננו רגילים בין כלל כי אם מעט לקידוש והבדלה ברוב מיץ ענבים (ומובא בפסק"ת (תע"ב, ב') "א) שהחזון איש זצ"ל שתה לד' כוסות רק מיץ ענבים, וכן הגרי"ח מבריסק והגאון"ד טשעביץ זצ"ל], א"כ י"ל הרבה ודאי שאין לשתות ער"פ אפילו קודם שעה עשירית שיכביד ראשו ואפילו מעט יין, הוי כמעט חסה שכ' בשו"ע (תע"א, ב') בהגה) שלא לאכול בער"פ כדי לאכול המרור לתיאבון, וה"נ בין ומיץ ענבים, עכ"ל.

ולכאורה כל מ"ש מו"ר שליט"א הוא דייקא בביאור שיטתיה דהגרי"ח זלה"ה, ברם במ"ב לכא"ל לא נתבאר כן, דהנה בשו"ע סי' תע"א (סעיף א') כתב וז"ל: אסור לאכול פת משעה עשירית ולמעלה כדי שיאכל מצה לתאבון, אבל אוכל מעט פירות או ירקות אבל לא ימלא כריסו מהם (ואם הוא איסטניס שאפילו אוכל מעט באכילתו הכל אסור) (רבינו ירוחם), ויין מעט לא ישתה משום דמסעד סעיד, אבל אם רצה לשתות יין הרבה שותה מפני שכשהוא שותה הרבה גורר תאות המאכל, ע"כ. ובמ"ב (שם, ס"ק ו' ד"ה משום דמסעד סעיד) כ' וז"ל: ומסתברא דבפחות מכוס או על כל פנים מרוב כוס לא סעיד ושרי, עכ"ל. והא קמן דהמ"ב ז"ל סבירא ליה דאף בזמנינו כל דשותה מעט יין ממש (והיינו בשיעור דפחות מכוס או עכ"פ מרוב כוס) לא סעיד ושרי.

אמנם יש לדון בזה לפימ"ש בביאור"ל (שם, ד"ה ויין מעט וכו') וז"ל: בטור כתב דבין מעט בין הרבה מותר, אלא שהבית יוסף הקשה עליו מסוגיא דברכות דף ל"ה, ולהכי סתם שלא כדבריו אלא כדעת התוספות והמרדכי, וכן דעת הרוקח, ועיין בבית מאיר שכתב דמדסתמי הר"ף והרמב"ם והרא"ש משמע דסבירא להו כדעת הטור, וכן מצאתי למהר"מ חלואה שכתב ושתיה שרי ואפילו טובא נמי, דכל שכן דגריר לליביה ואכיל מצה לתאבון, עד כאן לשונו. וכן משמע מסתימת הרשב"ץ בספרו יבין שמועה וזה לשונו: ושתית היין מושכת אכילה, וכדאמרין רבא הוי שתי חמרא דגריר ליבא, עד כאן לשונו. איברא דבפירוש רבינו חננאל בפסחים מוכח שדעתו לאסור במעט, שהרי כתב וזה לשונו: רבא הוי שתי חמרא טובא וכו' עיין שם, ומוכח דכיון בזה לסוגיא דברכות הנ"ל וצריך עיון, ובהלכות רי"ץ גיאות אחר שהביא הא דרב ששת שהתענה להיא דאכיל ירקא, והא דרבא דהוי שתי חמרא, מסיים עלה הלכך לנקוט כל חד וחד כדעתיה בין בשתיה בין בתענית בין בשאר דברים, עד כאן לשונו. וכן מסתברא שתלוי הכל לפי טבע אותו האדם לפי מה שהוא מרגיש בנפשו דבר שגורר ליבו לתאות המאכל או להיפך, עכ"ל.

ולפום מ"ש הביאור"ל בשלהי דבריו יל"ד במאי דמסבר מו"ר שליט"א במשנת יוסף לדברי הגרי"ח זלה"ה, ועדיין צ"ע מ"ט כללא כיל לן מאחר דד"ז מסור לכא"ל לידע פעולת שתיית היין בעצמו, ועוד דישנם רבים הנוהגים לשתות יין בכולא שתא וכבימי קדם.

ובשגם דגבי שתיית הרבה יין לא חלק המ"ב ז"ל בין זמנם לזמנינו, רק דכתב (תע"א, ח') דמ"מ לא ישתה הרבה כ"כ עד שיהיה שבע, כי ודאי יקלקל תאות המאכל, וגם יוכל להשתכר ויבטל ממצות הלילה ע"ש, וצ"ע.

שוב הצעתי דברינו קמי' מו"ר הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמ"ס שורת משנת יוסף וש"ס, וזכיתי שכבדני בתשובתו, תשובה מאהבה, וז"ל בחודש אדר, שלמא אשר, לכבוד הרה"ג החריף ובקי, משנתו קב ונקי, מו"ר משה חליוה שליט"א מח"ס "ענפי משה" וש"ס, ק"ק אופקים, אהדשה"ט, בענין מש"כ בשו"ת משנ"י (ח"ט סי' קי"ז אות ד') לבאר דברי הגאון מוהרי"ח זוננפלד זצ"ל (בסדר ער"פ שחל בשבת, אות ו') שכתב בתו"ד: כשהגיע חצי שעה אחר חצי היום מתפללים מנחה וכו', ואין מאחרין יותר כדי למהר לאכול סעודה ג' קודם סוף שעה תשיעית על היום, ואוכלין סעודה זו ממני תבשילין של פסח, אבל מצה אסור לאכול אז וכו', וכן יין אסור לשתות אז, עכ"ל - ובשורת להורות"נ (ח"ב, סי' כ"ד) תמה שהרי לפני שעה עשירית מותר לשתות יין בין רב או מעט, ומשעה עשירית והלאה מותר רק הרבה דגריר התיאבון (כבשו"ע תע"א, א') - וביארנו כוונתו דכיון דבזמן חז"ל היו רגילים תמיד בין כידוע, לכן גם בערב פסח

אם ישתה יין לא יגרע בטעם ד' כוסות שישתה בליל פסח, משא"כ בזמנינו שאיננו רגילים בין כלל, כי אם מעט לקידוש ולהבדלה ברוב מיץ ענבים, א"כ יין הרבה ודאי שאין לשתות ער"פ אפילו קודם שעה עשירית שיכביד ראשו, ואפילו מעט יין הוי כמעט חסה שכ' בשו"ע (תע"א, ב') בהגה) שלא לאכול בער"פ כדי לאכול המרור לתיאבון, וה"נ בין ומיץ ענבים.

והעיר כת"ר שמפשוטות דברי המשנ"ב (תע"א, סק"ו) שכתב ומסתברא דבפחות מכוס או עכ"פ מרוב כוס לא סעיד ושרי, משמע דאף האידנא אם שותה יין כשיעור המועט שרי, ואף אחר שעה עשירית, וגם בהרבה יין לא חילק המשנ"ב (שם, סק"ח) בין זמנם לזמנינו, רק כתב דמ"מ לא ישתה כ"כ עד שיהיה שבע וכו', ומשמע דאי לא"ה מישרא שרי.

לענ"ד נראה שאין סתירה בין המשנ"ב והגרי"ח זוננפלד, וכמו שנתבאר במשנת יוסף (הנ"ל), והיסוד הוא ע"פ דברי ביה"ל (שם ד"ה ויין מעט) שמביא דברי הר"ף גיאות בהלכותיו שאחר שהביא הא דרב ששת שהתענה, וההיא דאכיל ירקא, והא דרבא דהוי שתי חמרא, מסיים עלה: הלכך לנקוט על חד וחד כדעתיה בין בשתיה בין בתענית בין בשאר דברים, עכ"ל הר"ף גיאות, והוסיף ע"ז הביה"ל "וכן מסתברא שתלוי הכל לפי טבע אותו האדם לפי מה שהוא מרגיש בנפשו דבר שגורר לבו לתאות המאכל או להיפך", עכ"ל.

ואה"נ דלכאורה קאי הביה"ל רק על השאלה אם יש להחמיר על שתיה מועטת, אבל שתיה טובא הלא כו"ע מודו דמותר, בכל זאת כיון שגם הביא הא דרב ששת שהתענה וכו', משמע שר"ל שכל דין זה מה לאכול ומה לשתות, וכמה, הכל תלוי בטבע כאו"א לפי ענינו, וא"כ לכאורה הביה"ל סותר מש"כ דברים ברורים במשנ"ב (סק"ו וסק"ז) בגדר הרבה ובגדר מעט.

וע"כ כוונתו במשנ"ב שם רק להסביר דברי השו"ע ע"פ הגמ' והכרעת הב"י, וכוונתו במקום שרגילים לשתות יין, ולכן הוסיף (בסק"ח) הגבלות גם לזה, ובשעה"צ (סק"ט) הוסיף להגביל בענין י"ש שלנו, וזאת ענין מנהגי מקומו ברוסיה שהיו רגילים להתחמם ולהחיות הנפש ביין ובי"ש.

אבל הגרי"ח זוננפלד דיבר לפי מנהגי ירושלים וא"י בכלל, שלא הורגלו באלה, ובוה גם המשנ"ב יסיים להגביל מאד, וכדבריו בביה"ל לענין כאו"א לפי טבעו והרגלו, עכ"ל דמו"ר המשנ"י שליט"א, ודפח"ח.

סימן ר"א

בדינא דמצה שיוצאין בה בלילה אסורים לאכול כל יום י"ד ובטעמא דמילתא

שו"ע סימן תע"א (סעיף ב') וקודם שעה עשירית מותר לאכול מצה עשירה. הגה: אבל מצה שיוצאין בה בלילה אסורים לאכול כל יום ארבעה עשר (ר"ן פרק אלו עוברין בשם הרמב"ן והמגיד פרק ו'), ע"כ. ובמ"ב (שם, ס"ק י"א ד"ה אסורים לאכול) כ' וז"ל: מדרבנן, כדי שיהיה היכר לאכילתה בערב (רמב"ם), עכ"ל. והנה דנו הפוסקים גבי מצות שנאפו שלא לשמה או מצות חמץ אי שרי לאוכלן ביום י"ד (עד שעה עשירית), והאריכו בזה [ע' בספר מקראי קודש להגרצפ"פ זלה"ה (פסח, ח"ב סימן כ"ה) ושרת' מנחת יצחק (ח"ב, סימן ט"ז)] וארחות רבינו (ח"ב עמוד י"ב) וס' ישא יוסף (סי' צ"א) והר"ד במ"ב מהדו' דרשו], וכתבו בזה איזה צדדים, ושמעתי לאקשו"י דמה צד יש להתיר בזה מאחר דלפום הך טעמא, דנקט המ"ב ז"ל דמצה שיוצאין בה בלילה אסורים לאכול כל יום י"ד משום שיהיה היכר לאכילתה בערב, אכתי כיון דהו"ל להני מצות שנאפו שלא לשמה או דחמץ אותו טעם כמצה שנאפתה לשמה שוב אין היכר בזה, וצ"ב. ושמעתי מידידנו האברך המופלג רבי שלמה מאינץ שליט"א לבאר בזה דאין הכוונה שיהיה היכר בטעמה דהמצה גרידא, כי אם הכוונה שיהיה היכר כלפי האדם עצמו אימתי אוכל הוא חמץ או מצה, וממילא שפיר ישנו צד לומר דכל דהויא המצה חמץ ממילא אין עלי' איסור באכילתה בער"פ עד שעה עשירית אף אם טעמה שווה, [ובפשטות דבריו מצודקים, דהא בימי קדם לכאורה לא הי' שום הבדל בין טעם החמץ לטעם המצה מאחר שהיו אופין מצות עבות, ומוכרח דהביאור במ"ב כדביאר ידידנו הרש"מ שליט"א, ודוק היטב. ברם אפשר דאיכא לדחויי לפימ"ש מהרש"א ז"ל בר"פ ערבי פסחים ע"ש, ועי' נמי בשו"ת אבני נזר (חאו"ח, סימן ש"פ) ובמשך חכמה (ויקרא כ"ד, ח'), ועי' בשו"ת דברי יציב (חאו"ח, ח"ב, סי' קפ"ח ס"ב) וצ"ע.

מיהו הא מספקא לן דהנה כתב רמ"א ז"ל (שם) "וקטן שאינו יודע מה שמספרין בלילה מיציאת מצרים מותר להאכילו (ת"ה סימן קכ"ה)", ע"כ. וכתב עלה המ"ב (שם, ס"ק י"ג ד"ה שאינו יודע) וז"ל: אבל אם יש בו דעת להבין אין להאכילו מצה, דדרשינן והגדת לבנך וכו' בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחין לפניך, ואם מילא הבן כבר כריסו במצה לא שייך לומר בעבור זה **שאינו חידוש לקטן**, עכ"ל, וע"ש.

ולפום האי טעמא דאם יאכל מינה הקטן בר הדעת לא יהי' זה חידוש עבורו, יל"ד אם עכ"פ יהי' מותר להאכילו מצה שנאפתה כתקנה ואח"כ נתפררה ונילושה ביין ושמן, דהנה כתב רמ"א ז"ל (שם, בסוף דבריו) וז"ל: מצה שנאפתה כתקנה ואחר כך נתפררה ונילושה ביין ושמן, אינה נקראת מצה עשירה ואסורה לאכלה בפסח

(מהרי"ב), ע"כ. וכתב עלה המ"ב (שם, ס"ק כ' ד"ה אינה נקראת וכו') וז"ל: דלא נתבטלה ממנה שם מצה על ידי זה, ומכל מקום לצאת בה ידי מצה בלילה אין כדאי לפי מה שנתבאר לעיל בסימן קס"ח במשנה ברורה סעיף קטן נ"ט עיין שם, וגם לחוש ליש מי שאומר דגם זה בכלל מצה עשירה, עכ"ל (וע"ש דכ' דכ"ו כשלא בישלה, וע"ש בכ"ד). ועכ"פ לכאורה אף אם יאכיל לקטן למצה שכזו, מ"מ יהי' חידוש אצלו לכשיאכל מצה רגילה דהויא לחם עוני בליל פסח, ומיהו אפשר דיש לדחות זה דהא כיון שמעיקרא דדינא יכל לקיים בזה מצות מצה, שוב ל"ש היתר בזה לקטן, ובשגם י"ל דלא פלוג, ויש לדון בזה.

סימן ר"ב

הנוהג לאכול מצות דקות בפסח אי שרי ליה למיכל מצה עבה ביום ארבעה עשר

שו"ע סימן תע"א (סעיף ב'): וקודם שעה עשירית מותר לאכול מצה עשירה. הגה: אבל מצה שיוצאין בה בלילה אסורים לאכול כל יום ארבעה עשר (ר"ן פרק אלו עוברין בשם הרמב"ן והמגיד פרק ו'), ע"כ. והנה זכיתי לשאול מקמיה מו"ר מרן רשכבה"ג הגרא"ל שטינמן שליט"א לפימ"ש רמ"א ז"ל דמצה שיוצאין בה בלילה אסורים לאכול כל יום ארבעה עשר, היכי הוי דינא בהיכא דאיהו אוכל מצות דקות אי שרי ליה למיכל ביום י"ד ממצות העבות (אשר יש קהלות שנהגו לאכלם בפסח), או דהני מצות עבות נמי הוו גביה בכלל מצות דאין לאכלם ביום י"ד ואע"ג שאינו אוכלן בפסח, ותמה מו"ר מרן הגרא"ל שליט"א אהא באומרו דהא המצות העבות גם כן כשרות, וכדשינוי "עד טפח" (עי' פסחים ל"ז א'), וקאמר לן לדינא דאסור לאכול מהעבות (בכל יום י"ד) מאחר דהם גם מצות, אתו"ד [ועי' מ"ש בשו"ע סי' ת"ס (סעיף ה') ובנו"כ דשם, ובמאי דכתיבנא בעזה"י לעיל סי' קע"ג, ע"ש]. ולקושטא דמילתא הנה במ"ב סי' תע"א (ס"ק י"ב, ד"ה כל יום י"ד) כתב בתו"ד וז"ל: וכתבו האחרונים דמצה נפוחה או כפולה אף שמחמירין בה לחושבה כחמץ כמבואר בסימן תס"א, מכל מקום אסור לאכלה מעמוד השחר ואילך, דבכלל מצה היא מעיקר הדין, עכ"ל. וכפי זה י"ל דמכ"ש בנד"ד, וכדברי מו"ר מרן הגרא"ל שליט"א, ודוק בזה.

ואם מותר לבני אשכנז לאכול מצות רכות בימי הפסח, עי' מ"ש בזה הגאון האדיר רבי אשר זעליג וייס שליט"א בהגדש"פ מנחת אשר (חלק שערי תשובה, סימן ט"ו). עיין שם.

ובפ"א שאלתי ממו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א בהא דאמרין בהגדה של פסח "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים", דלכאורה צ"ב הא אבותינו אכלו מצות עבות טפי מהמצות דילן, ואמר לי מו"ר מרן שליט"א "מה נפקא מינא, זה אותו דבר", [ועוד הוסיף מאן דהוא שהי' שם בעת ההיא לדון בזה עם מו"ר מרן שליט"א, והוסיף מו"ר מרן שליט"א ואמר לו "דכך הם (=אבותינו) היו עושים, דמעיקר הדין זה (עד) טפח, והיום עושים יותר יפה", עכ"ד].

סימן ר"ג

אי שרי למיכל מצה שיוצאין בה ידי"ח בליל י"ד

כתב רמ"א ז"ל סי' תע"א (סעיף ב') וז"ל: אבל מצה שיוצאין בה בלילה אסורים לאכול כל יום ארבעה עשר, ע"כ. ובמג"א (שם, ס"ק ו'), ד"ה מצה שיוצאין בה) כ' בתו"ד וז"ל: "משמע דביום י"ג מותרין לאכול מצה", עכ"ל. ומהא משמע דס"ל להמג"א ז"ל דבליל י"ד נמי אסור למיכל מצה שיוצאין בה בלילה, אמנם עי' בחק יעקב (שם, ס"ק ז'), ד"ה יום י"ד) דכ' וז"ל: אבל בליל י"ד מותר, וכן מבואר בר"ן פ' א"ע להדיא, וכן משמעות הירושלמי והפוסקים והב"ח ודלא כמשמעות המ"א, וכן כ' גיסי הרב בסא"ז עכ"ל, וע"ש בכ"ד [ועי' בביאור הגר"א (שם, ד"ה אבל מצה כו') ויל"ד בזה]. ועי' במשנה ברורה (שם, ס"ק י"ב) דהכריע לדינא כהחק יעקב ושאר אחרונים דס"ל דהא דאסור למיכל מצה שיוצאין בה בטילה כל יום י"ד "היינו מעמוד השחר", ע"ש היטב. איברא דעי' בשו"ת רב פעלים למרן הגרי"ח ז"ל (חאו"ח, ח"ג, סימן כ"ז) דקפסיק לדינא כמשמעות דברי המג"א ז"ל, וע"ש בטעמי ונימוקי, ודכ"פ איהו גופי' בספרו בן איש חי (שנה ראשונה, פרשת צו, אות כ"ו) ע"ש. ועי' נמי בשו"ת אגרות משה (אור"ח, ח"א, סימן קנ"ה) דהאריך לבאר שיטת' דהמג"א ז"ל, וכתב דיש לחוש לשיטתו, ע"ש היטב. ודכ"מ דס"ל למרן רשכבה"ג הגרי"ש אלישיב זצוק"ל כמובא בהגדש"פ דיליה (עמוד י"ח), ע"ש.

והנה בספר ימלא פי תהלתך למו"ר מרן רשכבה"ג הגרא"ל שטינמן שליט"א (עיונים בתפילה, עמוד תנ"ז, פיסקא שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה) דכ' וז"ל: הפוסקים דנים אם איסור אכילת מצה בערב פסח כבר מתחיל בליל י"ד (עי' מג"א סימן תע"א ס"ק ו' ובחק יעקב שם), ואומרים שהגר"ח מבריסק זצ"ל הוכיח דמזה שאומרים שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה משמע שבלי י"ד מותר לאכול גם מצה, וצ"ב ההוכחה שהרי בכל לילות חוה"מ פסח אסור לאכול חמץ, וע"כ דבכל הלילות זה לאו דוקא (ובהגדת רש"י מפרש שבכל הלילות, היינו לילי שבתות ויו"ט, ולפי"ז בודאי אין להוכיח מזה על ליל י"ד), אמנם מלייל יוה"כ"פ לא קשה על הוכחתו דכיון שלילה זה אסור לגמרי באכילה א"כ זה ענין אחר, עכ"ל.

ועי' בספר דביר קדשו להגר"י גולדברג שליט"א (הגדש"פ, עמוד ק"ס) דמיתתי למאי דמטין מהגר"ח ז"ל, וכתב עלה וז"ל: אמנם יש

סימן רט"ז

בענין סדר לימוד פסוקי ודיני קרבן פסח בערפ אחר חצות

במ"ב שלהי סימן תע"א (ס"ק כ"ב ד"ה לרחוץ) כתב בתו"ד ז"ל: ואחר תפילת המנחה (=דערב פסח) נכון שיתעסק בדיני קרבן פסח, ויחשוב לו הקדוש ברוך הוא כאילו קיים בפועל, ובשל"ה העתיק מסדר היום מה שילמוד כל אדם, עכ"ל, וע"ש, (ועי' בשל"ה הק' מסכת פסחים, דל"ה, ע"ש היטב).

ועי' נמי בכף החיים סימן תנ"ח (ס"ק י') דכתב ז"ל: וזה הסדר ש"ל ע"פ אחר חצות, רבש"ע גלוי וידוע לפניך שבזמן הזה שהוא י"ד לחו' ניסן ובעת הזאת שהוא אחר חצות, כשהיה בהמ"ק קיים היו מקריבין לפניך קרבן התמיד ואחריו מקריבין ק"פ, ועתה בעונותינו חרב בהמ"ק ואין לנו מזבח כפרה ולא כהן שיכפר בעדינו, לכן יה"ר מלפניך ה' או"א שיהיה זה שיח שפתותינו כאילו הקרבנו קרבן התמיד במועדו וקרבן פסח במועדו כמ"ש ונשלמה פרים שפתינו, ויהי נועם וכו', ויאמר פ' התמיד ואח"כ יאמר בפ' בא ויאמר אל משה וכו' החדש הזה לכם וכו', עד בכל מושבותיכם תאכלו מצות. ואח"כ יאמר ויאמר ה' אל משה ואהרן זאת חקת הפסח וכו' עד כן עשו, ואח"כ יאמר משנה פ"ה דפסחים תמיד נשחט וכו', ואם חל ע"פ בשבת יאמר כן ג"כ, ואח"כ יאמר או"א מלך רחמן רחם עלינו טוב ומטיב הדרש לנו שובה אלינו בהמון רחמיך בגלל אבות שעשו רצונך, בני (=נדצ"ל בנה) ביתך ככתחילה כונן בית מקדשך על מכונו הראינו בבנינו שמחנו בתיקונו, והשב שכינתך לתוכו והשב כהנים לעבודתם ולוים לדוכנם לשירים ולזמרים והשב ישראל לנויהם, ושם נעשה ונקריב לפניך קרבן התמיד במועדו וקרבן פסח בזמנו כמו שכתוב בתורה, יהיו לרצון וכו', עכ"ל.

ובספר מעשה רב מרבינו הגר"א ז"ל (סימן ק"צ) כ' ז"ל: בערב פסח אחר חצות היה אומר פסוקי עשיית קרבן פסח שבת"ך, היינו בפרשת בא מן ויאמר ד' אל משה ואל אהרן" עד "פסח הוא לד", ומן ויקרא משה" עד "כן עשו", ומן ויאמר ד' אל משה ואל אהרן זאת חקת הפסח" עד "כן עשו", ובפרשת אמור "אלה מועדי ד" עד "פסח לד", ובפרשת בהעלותך וידבר ד' אל משה במדבר סיני בשנה השנית" עד "ולאזרח הארץ", ובפרשת פנחס פסוק "ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לד", ובפרשת ראה "שמור את חדש האביב" עד "לא תעשה כל מלאכה", וביהושע מן "ויחננו בני ישראל בגלגל" עד "בעצם היום הזה" [קאפיטל ה'], ובמלכים ב' [קאפיטל כ"ג] מן "ויצו המלך את כל העם" עד "לד' בירושלים", ובדברי הימים ב' [קאפיטל ל'] מן "וישלח יחזק' על כל ישראל" עד "וירפא את העם", ו[קאפיטל ל"ה] מן "ויעש יאשיהו בירושלים" עד "נעשה הפסח הזה", עכ"ל.

ועיין בקובץ מפרטים הנדפס עה"ג במע"כ הנדמ"ח (ס"ק י"ג) דהביאו מגאון ישראל האדר"ת זלה"ה דכתב בספרו תפילת דוד ז"ל: נדפס בשם מרן חסידא קדישא הגר"א מווילנא זיע"א לומר פסוקי קרבן פסח בערב פסח, ולפלא שלא הובא גם מספר עזרא סוף סימן ו' מפסוק "ויעשו" עד סוף הפרשה, ואני מוסיף לומר אחר כל האמירות האלו חסל סידור פסח כהלכתו וכו', וכן אני לומד הלכות פסח לבלי פסח בסעודה עכ"ל, וע"ש.

ובמאי דמקשי האדר"ת ז"ל דלא נזכר במע"כ למימר הפסח מספר עזרא (פרק ו'), הנה עי' במילואים למע"כ דמיתו דעמד בזה נמי מרן האור שמח זלה"ה, והקשה כן להגרמ"ש שפירא זלה"ה, והגרמ"ש ז"ל כתב ליישב הך קשייתא בספרו עין השמש, והובאו דבריו נמי בספר מקראי קדש להגר"צ פראנק זלה"ה (פסח, ח"ב, סימן כ"ו), ע"ש ואכמ"ל. ועי' במקורות וביאורים הנד' במע"כ (שם, ס"ק נ"ב) דהביאו מספר זה השלח דכ' משמ' דהגר"ח גרוסברג זצ"ל דיש להוסיף פסוק נוסף דנשמט גם מהגאון האדר"ת ז"ל, והוא ביחזקאל (מ"ה, כ"א), ע"ש היטב.

והא דכתב האדר"ת זלה"ה בסו"ד "וכן אני לומד הלכות פסח לבלי פסח בסעודה", ע"ש. הנה עי' בתשובותינו גם אני אודך (חלק ט', סימן י"ט) מאי דכתיבנא בעניותין בהשאלה אי מקיימין וכל המרבה לספר וכו' לבלי פסח בלימוד הלכות הפסח, ע"ש באורך. ויל"ד נמי מדברי האדר"ת זלה"ה דמיינתין בכאן.

ועי' בהגדש"פ חיים לראש להגה"ק רבי חיים פאלאג'י זלה"ה (דף ד"ט א' מדה"ס ואילך) מש"כ בענינא דסדר האמירה בערפ, ועמ"ש בספר פסח ציון להגר"צ מוצפי שליט"א (פ"א ס"ט), ע"ש ואכמ"ל. [ולא אכלא מלהעיר בזה אדברי הגרב"צ מוצפי שליט"א שהעתיק בספרו הנזכר את דברי החיים לראש, וכתב משמ' דבספר סדר אליהו להגאון רבי אליהו מורחי זלה"ה הובא סדר אמירת ק"פ מהגאון ז"ל דאחר חצות היה אומר פסוקי העשיית ק"פ שבת"ך, וע"ש שפירטם, וכראותי זאת נשתוממתי שהלא הוא לשון המעשה רב עפ"י רבינו אלי' מוילנא זלה"ה, ועיינתי בס' חיים לראש גופי ומצאתי דכתב בהאי לישנא "ובס' סדר אליהו להגאון הרא"ם ז"ל מצאתי שכ' שם בזה הלשון סדר אמירת ק"פ מהגאון ז"ל וכו', ע"ש בכ"ד. וכפיה"נ חישוב הגרב"צ שליט"א דכונת הגה"ק רח"פ זלה"ה במ"ש "להגאון הרא"ם ז"ל" דהיינו להגאון רבי אליהו מורחי ז"ל. אך אמנם זה אינו, דליכא ספר סדר אלי' להרא"ם מורחי ז"ל, רק כוונתו דהגה"ק רח"פ ז"ל במ"ש להגאון הרא"ם ז"ל "היינו להגאון הרב רבי אליהו מוילנא ז"ל, ואמנם בזמנו נדפס הגדש"פ עם פירוש סדר אליה [ונדפס זה בפראג שנת תקע"ד לפ"ק, כמ"ש בס' אוצה"ס עמ' קכ"ז, ע"ש] וכפי הנראה

ומצאתי בכף החיים (תע"א, מ"ב) דכ' אדברי רמ"א ז"ל וזה לשונו: "פי' לרחוץ לגלח וללבוש בשבת, אך הבגדים יהיו יותר נאים של יו"ט משל שבת כמ"ש לקמן סי' תקכ"ט, ברכי יוסף אות ה', ובספר עבודת הגפן דף י"א ע"א פירש כמו בשבת, ר"ל שילבשם מבע"י כשבת, אבל הבגדים עצמם יהיו יותר טובים כמ"ש בס' תקכ"ט, והביאו המחזיק ברכה אות ד' יעו"ש. וכתב שם הברכי יוסף דכן נהגו בגלילותינו המכבדים שבתות ויו"ט להיות להם בגדים נאים מיוחדים ליו"ט, עכ"ל, וע"ש.

ואפשר דיש לבאר בדברי העבודת הגפן, בהקדים מאי דאיכא לאקשו"י מאי טעמא ציין רמ"א ז"ל דייקא להא דסי' ר"ס ורס"ב, ולא ציין להא דסי' תקכ"ט דהתם נתבאר דבגדי יו"ט יהיו יותר טובים מדשבת. וי"ל דהא גופא קמ"ל דבסימן ר"ס נתבאר ענין הרחיצה והגילוח בערב שבת ע"ש, ואכתי ר"ל דה"ה בעריו"ט יש לו לגלח ולרחוץ לכבוד יום טוב. ומאי דציין לסי' רס"ב, הנה אע"ג דהתם (סעיף ב') כ' השו"ע ז"ל דישתדל שיהיו לו בגדים נאים לשבת, מ"מ אין כונת רמ"א ז"ל בהא כי אם למאי דכתב איהו גופי' (שם, בהגה) וז"ל, וילביש עצמו בבגדי שבת מיד אחר שרחץ עצמו, וזהו כבוד השבת, ועל כן לא ירחץ לשבת אלא סמוך לערב שילביש עצמו מיד (הגהות מרדכי החדשים), ע"כ. וממילא הכא קאמר רמ"א ז"ל דה"ה יש לו ללבוש הבגדי יו"ט אחר שגילח ורחץ עצמו בעריו"ט "כמו בשבת", דאז לובשן אחר שגילח ורחץ עצמו, והיינו דקאי על זמן לבישתן ולא על עצם צורת הבגדי יו"ט, דזה נתבאר בס' תקכ"ט דבגדי יו"ט יהיו טובים מדשבת.

ובהא ידוקדק נמי דלכאורה הול"ל לרמ"א ז"ל למימר "ומצוה לרחוץ ולגלח וללבוש בגדים נאים בערב יום טוב כמו בשבת", ומ"ט כתב "ומצוה לרחוץ ולגלח בערב יום טוב וללבוש בגדים נאים כמו בשבת", ולפום מאי דביארנו י"ל דרמ"א ז"ל כ' בכאן רק לדינא דרחיצה וגילוח בעריו"ט דזה לא נתבאר להדי' בשו"ע, אך לשיטת בגדי יו"ט נתבאר כאמור לקמן סי' תקכ"ט, ובעכצ"ל דכוונתו במ"ש וללבוש בגדים נאים כמו בשבת, היינו על זמן לבישתן ולא על צורת לבישתן. כנלפע"ד ודוק היטב. (ועי' בשו"ת רבבות אפרים (ח"ה, סימן שס"ה) ע"ש).

ובעיקר מאי דכ' השו"ע (תקכ"ט, א') דבגדי יו"ט יהיו יותר טובים משל שבת, עי' מ"ש במגן אברהם (שם, ס"ק ב' ד"ה ובגדי יו"ט וכו') ז"ל: "משום דחייב בשמחה, ומטעם זה נהגו להרבות במיני מאכלים יותר משבת", עכ"ל. וע"ש. ומשכבר הימים הארכתי לדון בהשאלה אי יש חיוב שמחה בשבת, לפימ"ש בספרי פ' בהעלותך אקרא דוביום שמחתכם ומועדיכם (י', י') אלו שבתות, ר' נתן אומר אלו תמידין וכו', ועי' מאי דכתב לן בזה מו"ר הגאון הגדול צ"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בספרו שו"ת משנת יוסף (חלק י"ג, סימן פ"ב) דאין גדר שמחה בשבת כשמחה דיו"ט, ע"ש בדבריו, ועי' בספר בגדי שבת לדידנו הרה"ג ר"א אפשטיין שליט"א (פרק י"ח) מ"ש בענינא דבגדי יום טוב ע"ש, ואכמ"ל.

ועי' בס' נר ציון להגר"נ בן סניור (פסח, ס"ק ל"א) דכ' דמלבושי יו"ט יהיו נאין משל שבת, ובהערה דשם (ס"ק נ"א) כ' ז"ל: עי' בית הבחירה (אות נ"ח) שכתב כן ע"פ הפסוק וכבדתו מעשות דרכיך, שלא יהא מלבוש של יו"ט כמלבוש שבת, עכ"ל, לענ"ד.

אחר זמן מצאתי בספר תשובות הגר"ח ממו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (עמוד קנ"ג) דנשאל מהרה"ג ר"א גרנדש שליט"א בזה"ל: כתב הרמ"א (או"ח תע"א ג') וז"ל, ומצוה לרחוץ ולגלח בעריו"ט וללבוש בגדים נאים "כמו" בשבת כו' עכ"ל, קצת צ"ב ממה שכתבתי המחבר (או"ח תקכ"ט א') וז"ל ובגדי יו"ט יהיו "יותר" טובים משל שבת עכ"ל, והשיבו מו"ר מרן שליט"א ז"ל "לא כ' רק ששניהם בגדים נאים", עכ"ל. ולכאן כוונתו דהא דכ' רמ"א ז"ל הוא רק לענין שילבש בגדים נאים, וכפי דלובשים בשבת בגדים נאים, אך אה"נ דבגדי יו"ט צריכין להיות יותר טובים מבגדי שבת, ועי' נמי בספר יפה ללב להגאון רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י זלה"ה (קונ"א ח"ג) דכתב ע"ד רמ"א ז"ל וזה לשונו: וללבוש בגדים נאים כמו בשבת, ונוהגים שיהיו יפים משל שבת, ועי"ל בסימן תרצ"ה ס"ב למור"ם עצמו שם בהגה, עכ"ל. והתם סי' תרצ"ה ס"ב כ' רמ"א ז"ל "יש שנהגו ללבוש בגדי שבת ויום טוב בפורים, וכן נכון (מהר"ל)", ע"כ. ויל"ד ככוונת היפה ללב במאי דציין להא).

ודע דבספר יגד משה (סימן א', ס"ק ב') כתב בתו"ד ז"ל: שוב ראיתי כעין זה בספר שער המלך ריש חלק ב' שער ואמרתם זבח פסח סוף פרק ה', שכתב המצוה בהג' זה יותר מן כל המועדים ללבוש בגדים נאים ומכובדים וכלים נאים בביתו לזכר וישאלו מצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות, לכן אף מי שאין לו ישאל מחבירו, ואם יש א' שאינו יודע לשאל מחמת הבושה את פתח לו וכו', עכ"ל. וע"ש דמייתי מעוד ספרי דרבנן דכתבו להכין כלים נאים כפי אשר תשיג ידו לזכר וישאלו וגו', ומדברי השעה"מ מבואר דהוא אף על בגדי שולוש דמצוה לדקדק בהם טפי מכל המועדים.

לדון בדבר, הרי לא בכל הלילות אוכלים מצה כגון ליל יום כיפור או ליל תשעה באב, אלא צריך לומר שבכל הלילות אם אין סיבה נוספת לאסור א"כ לילה של י"ד יהא כמו ליל יום הכיפורים שאיננו נחשב לשאר לילות השנה, ונראה שבכל הלילות אין איסור לאכול מצה בדוקא, ואולם ליל י"ד אם היה אסור הכונה רק במצה, וא"כ לא היה יכול לומר כל הלילות. עוד יש לעיין הרי בכל לילות הפסח אסור לאכול חמץ, וא"כ מה מקום לומר על כל הלילות שאוכלים חמץ. אלא צריך לומר כמ"ש כמחזור ויטרי שבכל סעודות חובה של שבת ויום טוב אנו אוכלים חמץ ומצה, וקשה לומר כן דהרי בתוך הפסח ביום טוב של שביעי וכן שבת החלה בתוך המועד שהסעודות שבהם חובה ואסור לאכול חמץ, אלא צריך לומר דבכל הלילות מלבד פסח עצמו, ושואל זאת בתחילת החג שפסח שונה מכל הלילות של השנה, עכ"ל, וע"ש. ועי' מ"ש בזה ידידנו הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א בספרו פרדס יוסף החדש על הגדש"פ (עמוד קכ"א, ס"ק קנ"ד ואילך), ע"ש.

ולפענ"ד יש לדון בהא דאמרינן שבכל הלילות, דלכאן' אית לן למימר דהאי בכל לאו בכל ממש ניהו, רק דהכונה לרובו ככולו, וכדהארנו בעזה"י בספרנו ענפי משה בהלכות ועיני עירובין (סימן ק"ג) לדון בהא דכתב הט"ז באו"ח (ש"פ, א') דמאי דאמרינן בר"ה מלך על כל העולם כולו וכו', היינו דאי לאו דאמרינן כולו היה מתפרש זה ארובו ככולו (עי' נזיר מ"ב א' דרובו ככולו), ע"ש באורך. ועי' נמי בספר פרדס יוסף החדש על ראש השנה לדידנו הנ"ל שליט"א (עמוד קכ"ה ואילך) מ"ש בזה. וממילא ה"ה בנד"ד י"ל דהכונה שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, היינו מלבד דאסור למיכל בהו או לגמרי כיה"כ וכה"ג, או חמץ וכימי הפסח. ולאידך גיסא יל"ד במ"ש "כולו מצה" לפום מאי דכתבנו, ויש לחלק בהא, ואכמ"ל.

סימן ר"ד

בענין פירור ושבירת מצה בערב פסח

שאלה: ישנם השוברים מצות בער"פ קודם התקדש החג, ומכנינים מינייהו כזיתות לכל המסובין, וצ"ע אם אין בהא חששא דילמא יבואו למיכל מינייהו.

תשובה: כתב בדרכי משה הארוך סי' תע"א (ס"ק ב') בסו"ד ז"ל: כתב מהר"י וויל (סי' קצ"ג) בשם ספר הפרנס דאין לפרר המצות על הרי"ב אייז"ן קודם פסח, וכן אין לשבור מצות קודם פסח, ונראה לי טעמא דחיישינן כשעוסק בהן פן יבא לאכלן, ע"כ. אמנם עי' מ"ש איהו גופי' בשו"ע (תע"א, ב') ז"ל: ויש מחמירין שלא לפרר או לשבור המצות בערב פסח שלא לבוא לאכול מהם (מהר"ו), ואין לחוש גם לזה, עכ"ל.

ובחק יעקב (שם, ס"ק ח', ד"ה שלא יבא לאכול מהם) כתב ז"ל: כיון שמתעסק בו כדחייש ר' יהודה לענין חמץ ורבנן לענין חדש, עכ"ל מהר"ו, ואפ"ה פסק הרב (=ר"ל הרמ"א ז"ל) דאין לחוש לזה, דל"ד לחדש וחמץ שחיישינן לאיסור דאורייתא, משא"כ אכילת מצה בע"פ הוא רק איסור דרבנן (עי' במהרי"ל סי' צ"ט), גם לא רגיל בהו כל השנה לא חיישינן שיבא לאכול ממנו, וק"ל, עכ"ל.

ולפענ"ד לא זכיתי להבין מהיכ"ת למיסר עסק במצה בזמן איסור אכילתה, והא קחזינן דהלכה פסוקה היא בשו"ע סימן תנ"ח (סעיף א') ז"ל: ונוהגים שלא ללוש מצת מצוה בערב פסח עד אחר שש שעות שהוא זמן הקרבת קרבן פסח, ובי"ד שחל להיות בשבת לשין בערב שבת אחר שש שעות, ע"כ. והא קמן דשפיר שרי, ואף ישנו אופן דהתעסקות דמצוה במצה בער"פ בזמן איסור' - ודוחק לחלק בין אפיית מצה והתעסקות עמה אחר אפייתה, לבין לפוררה או לשברה, ואולי י"ל דס"ל למהר"ו ז"ל דבאפיית מצה דמצוה ליכא למיחש להא כלל, דכיון דקעסקי במצה דמצוה ממילא מידכר דכיר נמי לדיניה, משא"כ במפרר או שובר מצה גרידא דל"ש זה, ויש לדון בכל זה ממ"ש רמ"א ז"ל שלהי סי' תר"ב גבי נגיעה באוכלין ומשקין ביוה"כ, ועי' במ"ב (שם, ס"ק ל"ב), ועי' נמי בפסקי תשובות (תר"א, ב'), ולפ"ז יל"ד במאי דקמן, ודוק.

והנה אמנם חזינן דלהלכתא קפסיק רמ"א ז"ל דליכא למיחש להא, ומיהו יש לדון באדם הרגיל לאכול ככולא שתא מצה אם יש לו לחוש לזה, ולכאורה תלי' זה בהני תרי טעמי דנקיט החק יעקב. ועי' בכה"ח (תע"א, ל"א) דמייתי לתרי טעמי דהח"י, אמנם המ"ב ז"ל (שם, ס"ק י"ז) מייתי רק לטעמא דהח"י כיון שאינו רגיל באכילת מצה כל השנה, ולפ"ז יל"ד בהא, וצ"ע.

סימן רט"ו

ידון בהא דכתב הרמ"א ז"ל "ומצוה לרחוץ ולגלח בערב יום טוב וללבוש בגדים נאים כמו בשבת"

כתב רמ"א ז"ל סי' תע"א (סעיף ג') ז"ל: ומצוה לרחוץ ולגלח בערב יום טוב וללבוש בגדים נאים כמו בשבת, ועיין לעיל סימן ר"ס ורס"ב, ע"כ.

והנה הלכה פסוקה בשו"ע או"ח סימן תקכ"ט (סעיף א') "ובגדי יום טוב יהיו יותר טובים משל שבת", ע"כ. ולפ"ז צריך עיון הא דכתב רמ"א ז"ל בכאן "וללבוש בגדים נאים כמו בשבת", והא הו"ל למילבש ליו"ט בגדים טובים טפי מדשבתא, וצ"ע.

דהתם נדפסו סדר עשיית ק"פ להגר"א ז"ל לראשונה, וחזרו ונשנו בס' מעשה רב [הנדפס לראשונה בוילנא תקצ"ב לפ"ק כמ"ש באוצה"ס עמ' שניז, ע"ש], כנלפע"ד, וע"ל.

עוד רגע קט אדברה במאי דחזינא בספר מעגלי צדק (פסח, סימן כ"ו) דחקר בהיכא דלא אמר סדר הקרבת ק"פ אחר חצות היום דער"פ, אם יכול לאמרו בלילה, והאריך בזה וכמדומה דסו"ד מסיק דיכול, וע"ש בטעמו ונימוקו.

ברם יש להעיר בזה דבמילואים לס' מע"כ הנוצר לעיל (בהמילואים לס' ק"צ) מיייתי דבהגדת יד מצרים להגר"א חבר זלה"ה כתב וז"ל: גם בזה לא יפה עושים שאינם מתפללים מנחה בעוד היום גדול, ואף אם מתפללים בזמנו בצמצום, ואח"כ אומרים סדר הקרבת הקרבן פסח בעת שהוא לילה ממש, ומה מקום לאמירתו אז שהיא במקום שחיתתו והקרבתו ונשלמה פרים שפתינו, וזמנו ביום ולא בלילה, עכ"ל. והא קמן בהדיא דס"ל דלא אמרו בלילה, ודוק היטב.

והכי נמי שאלתי קעת ממו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א במכתב באם שכח לומר סדר הקרבת קרבן פסח בער"פ ביום אם יכול לומר זה בליל פסח, וכתב לי "עבר זמנו".

[וחידושי רבא קחזינא בהגדש"פ דמרן רשכבה"ג הגרי"ש אלישיב זצוק"ל (עמוד יט) דהביאו משמ"י בזה"ל: ודאי יש ענין לומר סדר קרבן פסח, אכן אם במקום זה ילמד גמרא עדיף, עכ"ל. וע"ע שם (עמוד ל"ז) דכתבו וז"ל: רבינו אינו אומר סדר קרבן פסח בערב פסח אחר חצות היום, עכ"ל. ואפשר דיש לדון בזה נמי מלישנא דהמ"ב ז"ל דמיייתין לעיל דכתב דנכון שיתעסק בדיני קרבן פסח, ע"ש היטב. ולא כתב לומר סדר הקרבת ק"פ וכמ"ש בכה"ח, ויל"ע בכל זה].

סימן רי"ז

במנהגו דמהר"ל ז"ל דהיה מניח משכונות של נכרים כלים נאים על שלחן מיוחד בליל פסח

שו"ע סימן תע"ב (סעיף ב'): יסדר שלחנו יפה בכלים נאים כפי כוחו, ע"כ. וכתב עלה המ"ב (שם, ס"ק ו', ד"ה בכלים נאים וכו') וז"ל: ואף על גב דבכל השנה טוב למעט בזה משום זכר לחורבן בליל פסח מצוה להרבות שזהו בכלל דרך חירות, ואמרו על מהר"ל שכשהיו בידו משכונות של נכרים כלים נאים לא היה משתמש בהם בשום פעם, רק בפסח היה מנהגו להשים אותם על שלחן מיוחד לשמוח בראיתם, עכ"ל, וע"ש.

והנה בספר מהר"ל הלכות הגעלה (בדפוס הישן, דף ה' ע"א מדה"ס) כ' וז"ל: כל כלי גויים צריכין טבילה אחר הגעלה, אך אין נכון להשתמש בשום כלי גויים הממושכנים בידו טרם נחלטו ביד הישראלי אם לא שיטול רשות מן הגוי דסתמא מקפידין, ואסור לגנוב אף דעת גוי, ואם הורשו לו מן הגוי מותרים אחר הגעלה בלא טבילה דלא בעי טבילה רק כשהוחלט לישראל, דיוצאים מרשות הגוי ונחשבים לישראל ככלים חדשים, ע"כ. וע"י מאי דכתבו הב"ח ז"ל ביורה דעה הל' דיני טבילת כלים (ס"ק ז' ד"ה ואם משכן לו הגוי כלי וכו') ובט"ז (שם, ס"ק י"א) אמ"ש במהר"ל (שם), ע"ש היטב.

אמנם במהר"ל (שם, הלכות ההגדה, דף י"ג ע"א מדה"ס) כתב וז"ל: אמרה"י סג"ל כל ימות השנה טוב למנוע כלים נאים למען מיעוט שורה זכר לחורבן, לבד מלילות הסדר לפי שהתורה הזהירה להראות דרך חירות, וכן בא"ח על דרך שמשמשים בכלי כסף וזהב ובגדי צבעוניים באותו הלילה, ואפי' כלים הממושכנים בידו מן הגויים מותר להשים אותם על שלחן מיוחד לשמוח בראותם, וכן העיד שעשה כן אביו מהר"ם סג"ל, ע"כ.

ויש לדון אם מקרי שימוש במה דמניח על שלחן מיוחד ע"מ לשמוח בראיתו, וע"י במגן אברהם (תע"ב, ב') ובח"י (שם), ויל"ע בזה, תו' יש לדון אם מאי דהניח על שלחן מיוחד ה' בכדי שלא יבואו להשתמש בהם בפסח, איברא דלכא' בלא"צ ז"ל דלא היו אלו הכלים כלי אכילה, דאי הכי היכי שרי להניח בריש גלי מאחר דאיכא למיחש דבלועין ממדי דחמץ, ודוק בזה. וע"י בספר מגן בעדי להגר"ר עבודי יחיא משה זלה"ה ס' תע"ב דפי' דמה שהניח על שלחן מיוחד ולא על שלחן האכילה, בכדי שלא יתלכלכו ע"ש. (כמו"כ יל"ע דכמדו' הב"ח והט"ז ז"ל התם לא מיייתו למ"ש מהר"ל ז"ל בסדר ההגדה, ויל"ע בזה). וע"י בספר פרס יוסף החדש על הגדש"פ לידידו הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (עמוד שכ"ד) מ"ש במנהגו דמהר"ל ז"ל, ע"ש.

והנה בספר ימלא פי תהלתך למו"ר מרן רשכבה"ג הגרא"ל שטינמן שליט"א (עיונים בתפילה, עמוד תמ"ח) מיייתי לעובדא דמהר"ל ז"ל, והעיר עלה מהא דבב"מ (דף ל' ע"א) אמרינן לענין אבידה נודמנו לו אורחים לא ישחנה וכו', אי משום עינא, ופירש"י שתשלוט בהם עין רע של אורחין, ע"ש. ויל"ע אם אצל מהר"ל ז"ל לא היו אורחים, או דכיון שהיה של נכרים לא חשש לזה, ע"ש היטב.

ואפשר דיש לדון אם הא דלא חייש מהר"ל ז"ל לא דעה"ר הוא לפי דליל פסח הו' ליל שימורים, וכדחזינן בכמה דוכתין דהקלו בכמה דברים מחמת הא, וע"י מ"ש הגר"א דבורקס שליט"א בספרו נתיבי המנהגים (פסח, עמוד רל"ו) בענינא דליל שימורים מכמה דוכתין, וע"י נמי בספר כרם אליעזר לידידו הגר"א הכהן רבינוביץ שליט"א (פסח, סימן א') ע"ש. איברא דעי' מאי דמיייתין בתשובותינו גם אני

אודך חלק י"א ממרן רשכבה"ג הגרי"ש זצוק"ל, ולהבח"ח ממו"ר מרן רשכבה"ג הגרא"ל שטינמן שליט"א, וע"י מאי דכתיבנא לקמן (סי' ר"ס) ע"ש היטב, ולפי"ז לכא' אין להקל בהא מחמת טעמא דליל שימורים, ואכמ"ל בזה.

סימן רי"ח

בענין הסיבה דרך חירות כהאידינא

שו"ע סימן תע"ב (סעיף ב'): יסדר שלחנו יפה בכלים נאים כפי כוחו, ויכין מקום מושבו ושישב בהסבה דרך חירות, ע"כ. והנה כתב הראב"ה (פסחים, סדר ליל פסח, ס' תקכ"ה ס"ה) וז"ל: וחזור לביתו ויושב בהסבה, ובזמן הזה שאין רגילות בארצו שיהיו בני חורין מסיבין יושב כדרכו, ע"כ. אמנם ע' בבית יוסף (סי' תע"ב) דמיייתי להראב"ה, וכו' דבהג"מ הל' חמץ ומצה (פ"ז ס"ב) כתב אראב"ה דיחיד הוא בדבר זה, וקמסיים עלה הב"י וז"ל: "כלומר שדעת כל הפוסקים לדעולם בעי הסיבה ואפילו בזמן הזה", ע"ש.

ולקוטשא דמילתא ע"י במהר"ל בסדר ההגדה דכ' וז"ל: פעם אחת כתב מהר"ש שמצא כתוב בגליון אלפסי שהניח לו אביו מהר"ר זעקל ז"ל, ששמע מפי רבו הר"ר יודא ז"ל דדוקא בימיהם שהיו רגילין בהסיבה בשאר ימות השנה אז מחוייבין בה בפסח, אבל לדין שבשאר ימות השנה לא נהגינן בהסיבה אין לנו לעשותה בליל פסח, דמה חירות שייך בזה אדרבה לחולה, וכו"כ אבי העזרי, ע"כ. וחזינן דמהר"ר יודא ז"ל נמי ס"ל כשיטתו דהראב"ה ז"ל, ומיהו בס' הלכות ומנהגי מהר"ש גופי' (ס"ק כ"ו וס"ק ת') לא נתבאר בחילוק זה להאידינא, וצ"ע. [ובשיטתו דהראב"ן בהאי ענינא ע"י בברכ"י סי' תע"ב, ואכמ"ל. וע"י בשו"ת שואלין ודורשין להגר"א שלזינגר שליט"א (חלק ז', סימן מ"ו) מש"כ בזה, ע"ש] איברא דאמרתו אישיחה וירווח לי, דהנה איכא לעיוני דמאחר דרובא דעלמא נהגו כהאידינא להסב על כסא ומניחין בו כרית וכהאי גונא, וברירא מילתא דטפי ה' ניחא להו אילו היו אוכלין בישיבה כבכולא שתא, ואדרבה אין ההסיבה הנאה אצלם רק דעבידו הכי מחמת מצות ההסיבה, ונוסף גם הוא דישנם שצורת ההסיבה גורמת להו צערא, ועכ"פ אי נוחות גמורה, אכתי מ"ט לא היו חסרון בהדרך חירות דבעינן, והא ניחא אותם הנוהגין להסב על מיטות וכבזמן חז"ל דנהגים מהא, וכפי ששמעתי מכמה מבני תימן דאה"נ הו"ל דרך חירות גביהו, ומשא"כ אגן בדין וכאמור, והיו שרצו לומר דמ"מ דינא הו' דישב באופן דדרך חירות, ולא בעי נמי דתהוי ליה הנאה מהא, ולפענ"ד בפשיטות הא לא מסתברא, דאדרבה דרך חירות משמע דישב בהנאה דחירות, ולא באופן הכפוי דל"ה דרך חירות גבי'.

ובשגם יש להוכיח דכתיבנא מהא דכ' בשו"ע (תע"ב, ג') וז"ל: כשהוא מיסב לא יעלה על גבו ולא על פניו ולא על ימינו אלא על שמאלו (ואין חילוק בין איטר לאחר) (טור בשם רש"י ות"ה סימן קל"ו), ע"כ. וכתב עלה בכף החיים (שם, ס"ק כ"ב) וז"ל: ואין חילוק בין אטר וכו' לגדם ביד ימין או שיש בה מכה בענין שאינו יכול לאכול בה, ואם ישב להיסב על צד שמאל נראה בכגון זה פטור מהסיבה, **דלא תיקנו חז"ל הסיבה אלא דרך חירות ודרך תענוג, ולא דרך צער ר"ל שיבוא לידי צער**, ועוד בנידון כזה ודאי סמכינן אראב"ה וכמ"ש לקמן סעיף ד' בהגה יעו"ש, עכ"ל. והרי דשפתי הכה"ח ז"ל ברור מללו דתקנת חז"ל בהסיבה היינו דתהוי דרך חירות ודרך תענוג ולא דרך צער, וממילא במאי דקמן דיש המצטערים מאופן אכילה שכזה או דעכ"פ אינו דרך תענוג להם, צ"ע טובא מ"ט צריכין להסב, ואדרבה ה' לן למימר דיאכלו בישיבה אכילה כבכולא שתא, וצ"ע.

וע"י בס' חוט שני למרן הגר"נ קרליץ שליט"א (פסח, פ"ז ס"ד, עמוד קפ"ו) דכתב וז"ל: אדם שקשה לו להסב כגון חולה או זקן, יש לו למצוא עצה ודרך איך להסב, אך אם אין לו עצה והוא רק מצטער בהסיבה הרי הוא פטור מן ההסיבה כיון שלא יכול לקיימו, ויהיה לו מצות אכילה בלא הסיבה, ודומיא דתלמיד לפני רבו שאינו מיסב ויש לו רק מצות אכילה בלי מצות הסיבה כיון שהוא פטור מההסיבה, עכ"ל.

ולפי"ז יש לדון דהגם דיש לכל אדם למצוא עצה כיצד לקיים מצות ההסיבה, וכפשטות לישנא דהשו"ע ז"ל דמיייתין לעיל "ויכין מקום מושבו ושישב בהסיבה דרך חירות", מ"מ צ"ע כאמור בהיכא דאינו מוצא תנוחת הסיבה שאינה מצערתו, דלכא' כיון דמצטער מהא אית לן למיפטריה מהסיבה, וצ"ע בכל זה, ולא באנו אלא להעיר.

והנה בספר ימלא פי תהלתך למו"ר מרן רשכבה"ג הגרא"ל שטינמן שליט"א (עיונים בתפילה, עמוד תמ"ז) כתב וז"ל: תוס' בפסחים צ"ט ב' ד"ה ואפילו עני שבישראל כתבו דסלקא דעתך דהסיבת עני לא חשיבא הסיבה, דאין לו על מה להסב ואין זה דרך חירות, והנה תוס' לא פירשו על מה יסב העני, ובהגהות המרדכי כתב משום דעני אין לו כרים וכסתות אלא ספסל, וס"ד דאין חייב להסב דאין דרך חירות בכך, ולפי"ז נמצא דעני צריך להסב על הספסל, וצ"ב דכיון שאין דרך בני חורין להסב על ספסל במה זה נחשב דרך חירות, וי"ל למש"כ הרמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ז ה"ו בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משיעבוד מצרים וכו', לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות, עכ"ד. הרי משמע שע"י צורת ישיבה זו האדם יבוא לראות את עצמו כאילו שיצא ממצרים, ולפי"ז י"ל דאפי' אם אין דרך בני חורין

להסב על הספסל, מ"מ הא גופא שאומרים לו לאכול ולשתות כדרך בני חורין זה יבאו להתעורר לחשוב למה תיקנו לאכול כך, וע"י זה יבוא לראות את עצמו כאילו הוא יצא משיעבוד מצרים, עכ"ל, וע"ש.

ועפי"ז אפשר דה"ה בנד"ד דאע"ג דלא ניח"ל להסב, והי' עדיפא ל"י למיכל בישיבה וכפי דאוכל ככולא שתא, מ"מ הא גופא ציוו חז"ל בליל הסדר להסב בכדי שיתעורר מהא ויראה עצמו כאילו הוא יצא משיעבוד מצרים.

גם הלום מצאתי בשו"ת מהרש"ל (סימן פ"ח, ד"ה אמר המחבר) דכתב בתו"ד וז"ל: ואח"כ ישתה רוב רביעית בהסיבה דרך חירות, אף שכתב ראב"ה שאין דרך חירות האידינא בהסיבה כ"א דרך חולים, **מ"מ נראה דאין קפידא שאינה אלא לרמוז החירות שהיה בימים ההם, ולכן אומר חירות ירמוז**, עכ"ל [ועפי"ז העלה שם לדינא דכיון שאינו אלא לרמוז, אם לא היסב בדיעבד יצא וא"צ לחזור וכו' וכדפסק באגודה, ע"ש. ועמ"ש בזה בשו"ע (תע"ב, ז'), ומ"ש עלה רמ"א ז"ל התם, ע"ש היטב]. ולכא' לפי"ז י"ל דלא בעי "דרך תענוג" רק שיזכיר לו "דרך חירות", והוא ענין אחר, מיהו מהכה"ח ז"ל ל"מ הכי, וצ"ע כעת [וע"י בספר יזרח אור להגר"א יצחקי שליט"א (פרק ערבי פסחים סימן י"ז אות ו') דדן בהא דהסיבה הו"א דרך חירות ע"ש]. וכשדברתי בהאי ענינא עם הגר"י טשזנר שליט"א, אמר לן דאה"נ לכתחילה צריך להסב באופן שיהי' דרך חירות, אך גם מאן דאינו מוצא תנוחה הנוחה לו הא מיהא גם בזה תקח"ז ליעביד הסיבה זכר לדרך בני חורין, וסיפר מזקנו זלה"ה שהי' מיסב על מיטה כבזמן חז"ל, תו דן בזה בדינא דאיטר, וע"י מ"ש בזה בס' בן איש ימיני בהנדמ"ח (סימן י'), ובמ"ש הגר"ט שליט"א בהערה דשם ע"ש, ואכמ"ל.

שוב זכיתי לשאול ממו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א גבי אדם המצטער מן ההסיבה אם פטור מהסיבה, ואמר לי בפ"ק "לא".

ובנותן טעם יש להביא בכאן מאי דחזינא בספר מאורי המועדים מבית בריסק (פסח, עמוד מ"א) דמיייתי להא דר"ה (כ"ח א') כפאוהו ואכל מצה יצא, וכתב עלה וז"ל: אמר ח"א לפני מו"ר הגרמ"ד שליט"א מה שמקשים העולם דלשי' הראשונים דאם אכל בלא הסיבה לא יצא י"ח וצריך לחזור ולאכול בהסיבה, איך יצא י"ח אכילת מצה בכפאוהו לאוכל, שהרי גם ההסיבה היתה בע"כ, וכה"ג לא חשיבא הסיבה שאין זה דרך חירות, ואמר דאע"פ שהטעם למצות הסיבה הוא משום דרך חירות, מ"מ אם עשה מעשה הסיבה שאין בה דרך חירות יצא י"ח הסיבה, ולכן גם בכפאוהו ואכל מצה יצא, דסו"ס יש בזה מעשה הסיבה, ופשוט, עכ"ל.

ולדבריו נראה ברור דאין שום הו"א למיפטר מאן דההסיבה גורמת לו צער ואי נוחות, דמ"מ הוה ליה ליעביד מעשה הסיבה, ואע"ג דאצלו לא הוה בגדר דרך חירות, ועמש"ל לעיל באורך, ודוק בזה. [ובחולה י"ל דשאני ואכמ"ל].

סימן רי"ט

בדינא דבן אצל אביו צריך הסיבה אפילו הוא רבו מובהק

שו"ע סימן תע"ב (סעיף ה'): בן אצל אביו צריך הסבה אפילו הוא רבו מובהק, תלמיד לפני רבו אינו צריך הסבה אפילו אינו רבו מובהק, אלא אם כן יתן לו רבו רשות, ע"כ. וע"ש בכ"ד.

ובמשנה ברורה (שם, ס"ק י"ד ד"ה צריך הסבה אפילו וכו') כתב וז"ל: דאף דהבן חייב בכבודו ובמוראו, וכל שכן אם הוא רבו, מכל מקום צריך הסבה דמסתמא אב מחיל לבניה, עכ"ל. ובשעה"צ (שם, ס"ק י"ח) מיייתי מקורו מהשאלות בפ' צו ומהכל בו והאבודרהם, ע"ש.

והנה הכי איתא בשאלות (פ' צו, שאילתא ע"ז) בן אצל אביו צריך הסיבה **סתמא דמילתא לא קפיד עליה**, תלמיד לפני רבו מאי, (מי אמרינן) הסיבה מצוה, ויקרא דרביה מצוה, הי מייניהו עדיפא, ת"ש דאמר אב"י כי הוינן בבי מר הוי זגינן אברכי דהדדי, כי אתאן לבי רב יוסף אמר לן לא צריכיתו דתנן ומורא רבך כמורא שמים, מיתבי עם הכל אדם מיסב ואפילו תלמיד בפני רבו, התם בשולייא דנגרי, אע"ג דכל יומא עביד ליה יקרא מהו דתימא הוה ליה כדלאו אורחיה, קא משמע לן, ע"כ.

ובהעמק שאלה להנצי"ב זלה"ה (שם, ס"ק ו' ד"ה סתמא דמילתא לא קפיד עליו) כתב וז"ל: לפי דרכו של רבינו בסמוך דמפרש בשולי דנגרי, דבכל יומא עביד ליה יקרא ולא מיסב לפניו ג"כ, דאי בכל יומי מיסב פשיטא דהשתא ג"כ בעי הסיבה, וא"כ ע"כ בן אצל אביו מיירי באינו מיסב לפניו בכל יום, דאי מיסב בכל יום פשיטא, אלא ע"כ מיירי ביושב לפניו באימה ואינו מיסב בכל יום, ומכ"מ בפסח בעי הסיבה, וא"כ היאך מפרש דלא קפיד עליו, הרי קפיד וקפיד, אבל הענין דהא דקי"ל אב שמחל על כבודו כבודו מחול, דווקא כבודו, אבל בזיון לא שרי למחול כמש"כ רבינו פ' משפטים ס' ס', וכי אמרי' אב שמחל ע"כ כבודו מחול ה"מ כבודו, אבל הכאתו וקללתו לא. ופירשו שם דה"ה בזיונו לא, וכ"כ בספר ברכי יוסף על יו"ד שמצא בחבור קדמון שכל' בשם רבינו דאבל בזיונו והכאתו וקללתו לא, וכן הדין ברב כמש"כ ס' קי"ט אות ט', ומש"ה קאמר דאב שזרכו שלא להקפיד נמצא במה שהיא מיסב לפניו בפסח אינו בזיון ויכול למחול, ולהכי אף שהוא אינו מוחל מצוה דהסיבה עדיפא, ובע"כ בטלה דעתו והוי מחול כמו

לומר שהוא באמת חמר מדינה, מ"מ כדי שלא לבטל ד' כוסות ישתה זה, וכוס של קידוש ישתה אחר, עכ"ל. [ועי' מ"ש רמ"א ז"ל ס' תפ"ג (סעיף א') ובנו"כ דשם, ועי' בקובץ הליכות להגדש"פ מבית לוי (עמוד ס"ח) ע"ש, ועי' בספר אהל יעקב לידידו הג"ר יעקב אהרן סקוצילס שליט"א בהל' ומנהגי ליל הסדר (עמוד קנ"ו, הערה כ"ח) מש"כ בהאי ענינא ע"ש. ועמ"ש בספר בצל הקודש מהגר"ב ראקאו זלה"ה הגאב"ד דגייטסהעד עמוד מ"ו אות מ"ג, ע"ש].

והנה בספר מועדי הגר"ח מתשו' מו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה ק"ה) שאל ידידו הרה"ג ר"מ גבאי שליט"א ממו"ר מרן שליט"א אם מהני לארבע כוסות מיץ אשכוליות לחולה שאין יכול, והשיבו מו"ר מרן שליט"א "כן", ע"ש.

ובהערות דשם ציין למ"ש מו"ר מרן שליט"א במכתבו הנדפס בספר אגרות וכתבים דרך אמונה (בחלק אגרות הגר"ש, עמוד ע"ט, מכ' מ"ב) וז"ל: "כפי שהבנתי מהמכתב לא התיר מו"ח שליט"א להבדיל רק על חמר מדינה, ולפי"ז לפי מה שאנו נוהגים פה ע"פ הוראת החזו"א לא להבדיל בשום אופן רק על היין [כי הוא טען שאין היום בא"י בירה או שחר חמר מדינה כי אין ההמונים שותים זה במקום יין (אף שגם יין אין שותים הרבה), ואמר שאולי מיץ תפוז הוא חמר מדינה, אבל למעשה גם ע"ז לא הסכים, וצוה להבדיל על יין ולשתות בתשעת הימים ובמוצאי ט"ב], א"כ אין להבדיל כלל בט"ב, האם נכון הבנתי", עכ"ל. וע"ש מאי דכ' אהא מרן הגריש"א זצוק"ל, ע"ש.

והנה חזינו מהא דמרן החזו"א ז"ל קאמר "שאוילי מיץ תפוז הוא חמר מדינה", ומיהו "אבל למעשה גם ע"ז לא הסכים וצוה להבדיל על יין ולשתות בתשעת הימים ובמוצאי ט"ב". ברם לכאורה כיון דבחולה א"א באופ"א, ע"כ י"ל דבזה ס"ל למו"ר מרן שליט"א דעכ"פ ישתה ד"כ במיץ אשכוליות [ועי' בשו"ת רבבות אפרים (ח"ג, סימן שע"א, עמוד ר"ל) מ"ש ממו"ר מרן שליט"א גבי חמר מדינה ע"ש].

איברא דקחזינא בספר שער המועדים להגר"ד ספטימוס שליט"א (פסח, בהקדמתו, עמוד ד') דכתב וז"ל: ובדידי הוי עובדא שראיתי בספר אחד כתוב בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דמי שאינו יכול לשתות יין יכול ליקח לד' כוסות "מיץ אשכוליות", ובתחילת הספר הובא מכתב ברכה מאת רבינו שליט"א, ותמהתי על זה כי שמעתי כמה פעמים מפי הגר"ח שליט"א בשם החזו"א להיפך, והראיתי הדברים למרן הגר"ח שליט"א ושאלתי אותו, וענה לי, חשבתי שהוא שאל אם "הסוחט אשכול של ענבים" יכול לקדש עליו, עכ"ל. והכי נמי אמר לן ידידו הרה"ג ר"מ גבאי שליט"א דשלח שאלתו הנזכרת בשנית למו"ר מרן שליט"א והשיבו דלא, ועדין צ"ע בכל זה.

גם הלום מצאתי ברשימותי דשאלתי למו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א לפני רבות בשנים אם מיץ תפוזים נחשב לחמר מדינה, והשיבני בפ"ק בהאי לישנא "אין היום חמר מדינה", ודוק לפי"ז במ"ש בשער המועדים.

אחר הדברים האלה כתבתי למו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל: נסתפקנו בדעת' דמו"ר מרן שליט"א אודות חולה שאינו יכול לשתות לא מיץ ענבים ולא יין לארבע כוסות, אם יש ענין דעכ"פ ישתה מיץ אשכוליות או מיץ תפוזים לד"כ, או דאין שום ענין בהא [נר"ז בזה עם בנו הגרא"ש שליט"א ולא עלה בידנו דבר ברור לע"נ], וכתב לי מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א "אין שום ענין", ודוק היטב.

סימן רכ"ב

היכא דלוקח יין לבן לד' כוסות אם יערב בו מעט יין אדום

שו"ע סימן תע"ב (סעיף י"א): מצוה לחזור אחר יין אדום (אם אין הלבן משובח ממנו) (טור), ע"כ. ובמ"ב (שם, סקל"ח ד"ה יין אדום) כ' וז"ל: דכתב "אל תרא יין כי יתאדם", אלמא האדמומית מעלה וחשיבות, ועוד זכר לדם שהיה פרעה שוחט בני ישראל, ובמקומות שמצויין הגוים להעליל עלילות שקרים נמנעים מליקח יין אדום, עכ"ל.

והנה לכאורה לפום הני טעמי דנקט המ"ב ז"ל נראה דבהיכא דלוקח יין לבן [כשהוא משובח מן האדום] מ"מ יש לו לערב מעט יין אדום בהיין הלבן ולאשוויי ליה גוון אדמומי, ושו"מ דמטין כן משמיל דמרן רשכבה"ג הגר"ש הלוי ואזנר זצוקללה"ה (עי' בס' מבית לוי ח"ז עמוד ל"ב, ע"ש).

ברם הנה בספר שיח הפסח מתורת מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (עמוד קל"ה) נדפס מאי דכתב הגאון רבי מאיר גריינמן שליט"א (בקונטרס אמרי יושר, דיני ליל הסדר) וז"ל: במיץ ענבים (נקי) העירו שאפשר להוסיף קצת מים, ונ"מ לאלה שקשה להם ובפרט בכוסות אחרונות - יש מערבבים יין בתוך המיץ והרוב הוא המיץ, ומסתמא יועיל לענין שיהא יין אדום (עי' ס' תע"ב ס"א), כי המיץ עכ"פ לא כ"כ אדום (ולע"כ), עכ"ל. וכתב עלה מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אין לזה טעם וריח, טעם אדום כדפירש"י במנחות פ"ז א' דמוכח מקרא דאדום הוא יין מוכר, ורשב"ם בב"ב כ"ז ב' פ' דמשכר טפי, ומה יועיל שיצבענו א"כ יתן כשיעור מזיגה ואז נחשוב הלבן כמים, וגו' אין ברור, עי' ס' כ"ב מ"ב סק"י ובה"ל שם, עכ"ל, וע"ש.

אמנם יש לעי' בזה, דלטעמא בתרא דנקיט המ"ב ז"ל שהוא זכר לדם שהי' פרעה שוחט בני, לכאו' כל דצובע היין הלבן במעט יין

שאלתא ע"ז) משמע קצת דבכל אופן אינו מקפיד, שכתב בן אצל אביו צריך הסיבה, שתמא דמילתא לא קפיד עליה, עכ"ל. וע"ש היטב. ולכאו' כ"מ נמי מהרשב"ם דפסחים (ק"ח א' ד"ה בן אצל אביו צריך הסיבה) דכ' וז"ל: דלא הוי כפוף כל כך, ע"כ. וע"ש ומשמע דהוא לאו דוקא משום המצוה, ודוק בזה.

ועי' בספר יזרח אור להגר"א יצחקי שליט"א (פרק ערבי פסחים, סימן י"ט) מאי דהאר"ך לדון בענין הסיבה דבן אצל אביו ותלמיד אצל רבו, ע"ש. ויש לדון בבן מאומץ דאביו המאמצו הוא גם רבו, אם צריך להסב דומי' דאביו שהוא רבו או לא, ומטין הדברים דהו"ל כתלמיד לפני רבו דא"צ הסבה א"כ יתן לו רבו רשות [ועי' בס' על בן אמצת לך להגר"ר אליקים דבורקס שליט"א (פרק י"ד) מאי דדן בענין כיבוד או"א בהורים המאמצים, ע"ש].

סימן ר"כ

בהא דתיקנו חז"ל למשתי ארבע כוסות לבילי הסדר

הנה בהא דתיקנו חז"ל למשתי ד' כוסות דיין דייקא ולא בשאר דברים, עי' במרדכי דפסחים (דף צ"ט ע"ב, ד"ה ולא יפחתו לו מד' כוסות), ועי' במ"ש השל"ה הק' בבגדי ישע (שם, ס"ק ז' ד"ה ליבעי ד' לחמים וכו') בהא, ע"ש היטב. וחזינא נמי בכמה דוכתינן דעמדו בהא, ועי' מ"ש בזה בס' פרדס יוסף החדש על הגדש"פ (עמוד פ"ח), ובהגדש"פ ואוצרות ההגדה (עמוד שע"ד), ע"ש.

וכשזכיתי לשאול זה מקמיה מו"ר מרן רשכבה"ג הגרא"ל שטיינמן שליט"א, נז"נ עמי בהאי ענינא, וסוף דבר אמר לן דיין זה דבר חשוב.

וכששאלתי להא ממו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, אמר לן שזה משום שמחת יום טוב, וכע"ז אמר לי מו"ר מרן הגר"י שפירא זצוקללה"ה דבזה יש את השמחה (ועי' בספר משנת אי"ש מרן הגריש"א זלה"ה (ליל הסדר, עמוד ל"א) ע"ש). והנה בפסחים (ק"ט א') אי' ת"ר חייב אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל שנא' ושמחת בחגך, במה משמחם ביין, רבי יהודה אומר אנשים בראוי להם ונשים בראוי להם, אנשים בראוי להם ביין, ונשים במאי, תני רבי יוסף בבבלי בבגדי צבעונין, בארץ ישראל בבגדי פשתן מגוהצין, תניא רבי יהודה בן בתירא אומר בזמן שביית המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר שנאמר וזבחת שלמים ואכלת שם לפני ה' אלהיך, ועכשיו שאין בית המקדש קיים אין שמחה אלא ביין שנאמר ויין ישמח לבב אנוש, ע"כ.

והשתא יש לעיין לפום יישוביהו דרבותינו דהא דתיקנו חז"ל למשתי ארבע כוסות דיין בדייקא, ומשום שמחת יו"ט, הא לשיטתיה דריב"ב הו"ל לחז"ל למיתקן הא אארבע חתיכות דבשר, וכדס"ל דבזמן שביהמ"ק הי' קיים אין שמחה אלא בבשר, וצ"ע.

והן אמנם דמידי דברי עם מו"ר מרן רשכבה"ג הגרא"ל שליט"א בו בפרק, לכשהערת דעיקר שאלתנו הויא מ"ט תקחז"ל זה אמדי דשתיה ולא דאכילה, אמר לן בתנימה דמה יאכלו, בשר, והא כבר אוכלים בשר, אתו"ד. אלא דלכאורה הא ניחא ליה, ומשא"כ בזמן שביהמ"ק הי' קיים דצ"ע וכדאקשינן.

שוב נתבוננתי דהרבה יש להאר"ך בהאי קשייתא ממ"ש רבותינו הב"י והב"ח ז"ל באו"ח סימן תקכ"ט, ובב"ח (שם) נראה דס"ל דאף בזמן שביהמ"ק נמי היתה שמחה ביין, שכ' בתו"ד וז"ל: והך דערבי פסחים הכי פירושו בזמן שביית המקדש קיים עיקר שמחה בבשר שלמים כדכתיב קרא וזבחת שלמים וגו', דאיכא תרתי שמחה חדא שמחת הבאת שלמים לה', אידך שמחת אכילת בשר, מה שאין כן ביין דליכא אלא חדא שמחה, אבל עכשיו שאין בית המקדש קיים אין עיקר שמחה אלא ביין כדכתיב קרא ויין ישמח לבב אנוש, אבל בשר אינו עיקר שמחה דלא אשכחן קרא דכתיב ביה שמחה בבשר שאינו של שלמים, עכ"ל. וע"ש בכ"ד. ולפי"ד הב"ח ז"ל אפשר דאמנם קאי תירוצו דמו"ר מרן הגרא"ל שליט"א אף אומן ביהמ"ק, והיינו דאף אז הי' שמחה ביין, ואע"ג דבבשר הי' עיקר השמחה, מ"מ לא חפצו חז"ל לתקן זה אארבע חתיכות בשר מדאוכלים בשר בלא"ה בשופי בהך לילה, ודוק בזה. והרבה יש להאר"ך בהאי ענינא ממ"ש באל"י רבה (תקכ"ט ו') ע"ש. ומעוד כ"מ, ועי' בספר משנת יוסף על סוגיות הש"ס (מועד, סימן י"ח), ע"ש היטב.

ועי' נמי בקונטרס נדבות פי לידידו האברך המופלג רבי פנחס יצחקי שליט"א (עמוד ס"ה ואילך) מאי דהאר"ך בענינא דחייב שמחה בחג ע"ש, ואכמ"ל כעת.

סימן רכ"א

**חולה שאינו יכול לשתות יין ומע' לד' כוסות
אם יקיים ד"כ במיץ אשכוליות וכה"ג**

שו"ע סימן תע"ב (סעיף י'): מי שאינו שותה יין מפני שמזיקו או שונאו, צריך לדחוק עצמו ולשתות לקיים מצות ארבע כוסות, ע"כ. ועי' במ"ב (שם, ס"ק ל"ה ד"ה מפני שמזיקו) דכתב וז"ל: רוצה לומר שמצטער בשתייתו וכואב בראשו מזה, ואין בכלל זה כשיפול למשכב מזה, עכ"ל.

ובספר חוט שני למרן הגר"נ קרליץ שליט"א (פסח, פ"ז ס' ס"ק י"א) כתב בתו"ד וז"ל: חולה שהיין וכן המיץ ענבים מזיק לו, דהיינו שזה מכביד חוליו שעי"ז נעשה חולה, אין לו לשתותם לד' כוסות, דדוקא מיחוש צריך לסבול, וישתה מיץ אשכוליות וכיוצא, ואע"פ שקשה

שכופין בע"כ על כל המצוות לומר רוצה אני, אבל תלמיד לפני רבו שדרך התלמידים לפני רבן בכל השנה שלא להסב ולהקפיד עליהו ע"ז, נמצא שא"י למחול דהוי בזיון, ושפיר מבעי לן אי מצוה דהסיבה עדיפא לדחות מצות מורא או לא, ופשוט דמורא רב עדיף דהוי כמורא שמים וכדאיאתא בכתובות ד' ק"ו א', אפי' עשה דכבוד התורה עדיף, עכ"ל.

אמנם בהערותיו דהנצי"ב ז"ל גופי' מכתב יד קדום בהנדפס בגליון השאלות (שם) הדר בו מהא, וז"ל: מש"כ בפ' דברי רבינו דהסיבה לפני הרב הוי בזיון וא"כ א"א למחול, והוא נגד דעת הרמב"ם והמחבר, חזורני ב', אלא פי' מש"כ רבינו דבאב סתמא דמילתא לא קפיד אינש, היינו דא"כ אפי' האב קפיד כולי שתא אינו אלא רצון האב, ונעשה כבוד לציות לדבריו, אבל אינו מדרך הכבוד, משו"ה בפסח מחוייב האב לבטל רצונו, ואם אינו מבטל ה"ז רשע, ואין הבן מחוייב בכבודו דכבוד שמים עדיף, ועי' שאלות, משא"כ בתלמיד אצל הרב הוי כבוד ומורא הרב ממש, וא"כ דוחה מצ"ע דהסיבה, אבל מכ"מ אם רצה הרב למחול מוחל ולא כמש"כ. וגם מש"כ דמשו"ה דוחה מצ"ע דכבוד הרב מצוה דהסיבה משום דעשה דכבוד התורה עדיף, לכאורה לא היה לי לפרש הכי אלא כמשמעו דעשה דכבוד הרב הוי מה"ת ודוחה מצ"ע דרבנן, ואדרבה קשה דמאי ס"ד דמצוה דהסיבה עדיפא למידיחי מצ"ע דאורייתא, ואולי ס"ד דהסיבה הוי בכלל פירסומי ניסא ודוחה אפי' מ"ע מה"ת כמו נ"ח או דהסיבה, הוי מ"ע דרבים ודוחה מ"ע דאורייתא כמו דאי' בברכות ד' מ"ג מצוה דרבים שאני, איברא אינה דומה מצוה דרבים שהיא זכות הרבים למ"ע שנוהג ברבים, ועי' מש"כ בסי' קס"ח אות ד' בס"ד, אבל לפי האמת היה קרוב לומר דטעמא דר"י הוא משום מה"ת לחוד, ורבה אינו חולק אלא שרצה למחול, אבל בהלכות הרי"צ גיאות ה' פסחים מבואר טעמא דרב יוסף משום דעשה דכבוד תורה עדיף, ש"מ דפשיטא ליה להרי"צ גיאות דבל"ז לא הי' דחי מצוה דהסיבה, עכ"ל.

ולכל הדברות מבואר בהדי' דסבירא ליה להנצי"ב זלה"ה דבהיכא דהאב מקפיד על בנו שלא יסב, אין הבן צריך לשמוע לו ויש לו להיסב.

אמנם עי' בכף החיים (תע"ב, ל"ג) דכ' וז"ל: והיכא שידענו שהאב אינו רוצה למחול, כתב שם ח"י ד"ל בטלה דעתו אצל כל אדם, אבל המשבצות זהב אות ד' כתב דאסור להיסב, דכיבוד אב ואם הוה ספק תורה ולחומרא, והסיבה ספק דרבנן ולקולא, ופשיטא דראוי לבקש רשות מאביו יע"ש. עכ"ל. ועי' נמי בערוך השלחן (שם, ס"ק ז') דכ' וז"ל: בן אצל אביו צריך הסיבה אפילו הוא גם רבו מובהק, דמסתמא לא קפיד אא"כ יודע שמקפיד, עכ"ל. וע"ש. ונראה מהא דס"ל להערוה"ש ז"ל דאה"נ בהיכא דאביו מקפיד אסור להבן להיסב. ועי' נמי בס' מועדי הגר"ח (תשובה קכ"ד) דס"ל דכה"ג דאמר האב במפורש לבנו שלא יסב, דינא הוי שלא יסב, ע"ש.

ולקושטא דמילתא הרבה יש לדון אם כונת השאלות במ"ש "סתמא דמילתא לא קפיד עליה" הוי ככולא שתא, או רק לענין מצות הסיבה, ועי' בכל בו (סימן נ'), דין תפילת ע"פ וסדר הלילה) דכ' וז"ל: ובן אצל אביו אף על פי שהוא רבו צריך הסיבה, ואין צריך רשות על זה לפי שדרך האב למחול כבודו לבנו, ע"כ. ועי' נמי באבודרהם (בסדר ההגדה) דכתב וז"ל: והטעם שאינו מסב לפני רבו, ואם היה אביו מסב לפניו, מפני שדרך האב למחול על כבודו לבנו והוא גם בו, ואינו צריך ליטול רשות ממנו על זה, מה שאין כן ברבו, ע"כ. ומדבריהם נראה דהכונה בהא דכיון דבכולא שתא לא קפיד האב על בנו, ממילא ה"ה לענינא דהסיבה דא"צ רשות לזה מיניא [ועי' בקונטרס גם אני אודך לידידו הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א בהל' ליל הסדר (הנדפס בסו"ס אהל יעקב בהל' ומנהגי ליל הסדר לידידו הגר"י"א סקוצילס שליט"א עמוד ר"א) במ"ש מהגר"פ פיינהנדלר זלה"ה בעמחה"ס שו"ת אבני ישפה, ע"ש היטב ודוק].

איברא דשבתי ונתבוננתי דישי לעיין בזה ממ"ש מרן רבינו הגה"ק רבי חיים בן עטר זצוקללה"ה בספרו ראשון לציון (הלכות כבוד רבו ות"ח ס' רמ"ב ס"א, בהג"ה), דדן במ"ש הש"ך ז"ל שם, ובתו"ד כתב עלה וזה לשון קדשו: "גם במה שהביא ראייה דמסתמא מוחל מהיכא דהסבה, לע"ד אינה ראייה דשאני כשיש מצוה כהא דהסבה בזה אמרינן דמוחל על כבודו כדי שיקיים בנו המצוה, משא"כ ככה"ג שיקרא לו בנו רבי שהיא יותר מעלה אמאי תלינן לומר מסתמא שימחול, מאחר שאין בנו מפסיד אם יקראנו באופן היותר ראוי לו", עכלה"ק וע"ש בכד"ק, ומהא נראה דס"ל דהא דמחיל האב לבנו בהסבה הוא "כדי שיקיים בנו המצוה", ולא משום דבכל דוכתא אמרינן דאינו מקפיד עלי', ואדרבה איכא דוכתינן דאמרינן להיפך וככהא דיקראנו בנו רבי, ודוק היטב.

ועי' נמי בהערות מילואים לציון בס' ראשל"צ הנדמ"ח ע"י ידידו הרה"ג רבי משה שוורץ שליט"א (שם, ס"ק ה'), דכ' אמ"ש מרן האוה"ח הק' "דשאני כשיש מצוה דהסבה בזה אמרינן דמוחל על כבודו כדי שיקיים בנו המצוה", וז"ל: בדברי רבינו מבואר דהאב מוחל רק מחמת המצוה, אבל בלאו הכי ה"ה מקפיד, וכן משמע בהמאירי (פסחים ק"ח ע"א) שכתב בן אצל אביו צריך הסיבה, שאף על פי שהוא בעול יראה מכל מקום אף האב נוה לו בכך ומוחל על כבודו, ומשמע דנוח לו מחמת המצוה, אולם מדברי השאלות (פרשת צו

אדום ומשווי ליה גוון אדמומי שפיר מדכיר להאי מילתא, ועוד זאת יל"ע דבכף החיים (תע"ב, ע"ח) מייית מהא"א (ס"ק י"ג) טעם נוסף להא דמצוה לחזור אחר יין אדום, דהוא זכר למכת דם שה' במצרים כחרוסת זכר לטיט, ע"ש. ותו מייית מהט"ו (שם, ס"ק ע) דיהיב בי טעם נוסף דאיכא בי רמו לעתיד, כמ"ש מי זה בא מאדום וגו' (ישעי' ס"ג) מדוע אדום ללבושך וגו', ע"ש היטב, וצ"ב כאמור. ואפשר דכוונתו דמו"ר מרן שליט"א לעיקרא דטעמא דמשמע דהאדום הוא משוכח ממנו כמבואר בירו' פ"ג דשקלים, ובמאי דקמציין מו"ר מרן שליט"א, איברא דבנידון דידן סו"ס מייירן בשהיין הלבן משוכח הימנו ועל כן לוקח, ולפ"ז אפשר דעכ"פ בעירוב מעט יין אדום מקיים עכ"פ לשאר טעמו, ויל"ע בזה.

[ועי' בספר תפארת ההלכה מתשובות מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בהלכות שבת (עמוד קל"ד, ס"ק נ"ב), דהביא מס' שבת לישראל (עמוד תע"ו) דנשאל מו"ר מרן שליט"א בזה: הנה בשו"ע (סי' רע"א סעי' ד') הביא מחלוקת אם מקדשים על יין לבן, שיי"א שכשר ודעת הרמב"ן שפסול, ולהלכה מסיים השו"ע שהמנהג כהמשכרים, ובמ"ב (ס"ק ו') כתב שלכתחילה לכו"ע צריך יין אדום, והמחלוקת לענין דיעבד, ויש להסתפק במי שיש לו יין לבן ומערב בו קצת אדום ונצבע כולו, האם יש לו מעלת יין אדום או לא, והשיב מו"ר מרן שליט"א "אין מועיל להחשב כיון אדום", ובהערות הנד' בס' תפארת ההלכה להרה"ג רא"ח שצ"ג שליט"א (שם, ס"ק מ"ט) כ' אהא וז"ל: וכן כתב מרן שליט"א בשאלת רב (עמוד שכ"ב) שיש אדום הוא משוכח ואין מועיל לצובעו, ע"ש. ולענין מיץ ענבים האם יש מעלה למיץ ענבים אדום יותר ממיץ ענבים לבן, כתב שם מרן שליט"א שיתכן שיש להדר אם אפשר במיץ ענבים אדום ע"ש, ועי' בספר דרוו יקרא (עמוד ש"ג) בשם מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל לחלק בין יין למיץ ענבים, וכן ע"ש לחלק שבזה"ז שהלבן משוכח כמו אדום אין חילוק ביניהם, עכ"ל. ומיהו במאי דקמן יל"ע מאחר דטעמי אחריני פתיכי בהא דיש ליעביד ד"כ ביין אדום, וכמש"כ לעיל].

שו"ר בספר פסקי תשובות (ח"ה, סי' תע"ב ס"י) דמייית מספר ויגד משה (סי' ז' סק"ד) דאף אם לוקח יין לבן משום שהוא משוכח יותר, נכון שיתן לתוכו קצת יין אדום וישתנה מראיתו לאדמומית, ויצא עכ"פ הטעם משום זכר לדם שה' פרעה שוחט בני, ע"ש. (ואיכא לאוסופי אהא דנפיק נמי מחמת שאר טעמי דנקטי הפ' דמיייתן לעיל, ע"ש). תו כ' בפסק"ת שם שימוזג היין הלבן לתוך האדום, לפי דבהיפך יש חששא דצובע (וציין בזה למ"ש המ"ב בהל' שבת (סי' ש"כ סקנ"ו) ע"ש). ועי' מאי דמייית בהערה דשם מס' סידור פסח כהלכתו (פ"ג הערה כ"ו) וספר הסדר הערוך (פ"ד ס"ה), ע"ש, ואכמ"ל בזה.

סימן רכ"ג

בענין קיום מצות ארבע כוסות במיץ ענבים

דבר השאלה אם אפשר לצאת ידי חובת מצות ד' כוסות במיץ ענבים, האריכו בזה הפוסקים טובא הלא בספרתם, וכן נמי דנו התם בגדר מיץ ענבים לכ"מ, ובכאן הנני להביא מאי דזכינו לשמוע מרבותינו זצוקלה"ה ושיבדלחט"א בהאי ענינא.

דהנה כששאלתי זה מקמיה מרן פוסק הדור הגר"ש הלוי ואזנר זצוק"ל בעמח"ס שו"ת שבט הלוי וגאב"ד זכרון מאיר, אמר לן "לכתחילה זה יין, אם המיץ ענבים לבד [=יל"ע] אי כוונתו דיש לו רק המיץ ענבים או דר"ל מ"ע טהור בלא תוספות] אז אפשר, אבל לכתחילה זה יין", ועי' מאי דהארכנו בביאור מאי דאמר לן מרן הגרשה"ו זצוק"ל בתשובותינו גם אני אודך חלק עשירי (סימן ל"א), ע"ש היטב.

וכששאלתי מהגאון הצדיק רבי בנימין יהושע זילבר זצוק"ל בעמח"ס שו"ת אז נדברו אם אפשר לצאת ידי ד' כוסות במ"ע, אמר לן דכן. והכי נמי אמר לן הגאון הצדיק רבי נתן געשטעטנר זצוק"ל בעמח"ס שו"ת להורות נתן דאפשר. וכששאלתי להגר"ג זצוק"ל אם יש הבדל בזה בין מיץ ענבים עם תוספות למ"ע בלא תוספות, השיבני "רצוי בלי תוספות". והכי נמי אמר לי מו"ר מרן הגאון רבי יהודא שפירא זצוק"ל דאפשר, וכמדו' דהוסיף ואמר שבמיץ ענבים טהור אפשר להוסיף שליש מים וכגון לחולה סוכר וכה"ג, ואחר זמן אמר לן מו"ר זצוק"ל דליין רגיל אפשר להוסיף בו יותר מחצי כוס מים [ועי' שו"ע סי' תע"ב (סעיף ט') ובנו"כ דשם].

וכשדברתי בזה עם מרן הגאב"ד הגר"נ קרליץ שליט"א אמר לי דכן (והיינו דאפשר לצאת יד"ח ד"כ במ"ע), אמנם הוסיף בזה דבכל זאת טוב לקחת קצת יין ולערב, וכל אחד כפי שהוא מרגיש, יש כאן שיותר רגישים ליין ויש שפחות, כל אחד לפי הרגשתו ואפילו קצת יין (ממש), עכ"ד.

מיהו כששאלתי ממו"ר מרן רשכבה"ג הגרא"ל שטינמן שליט"א אם אפשר לצאת ידי ד"כ במ"ע, אמר לן בזה"ל "פשטות כן, אבל הרב אלישיב אומר שמצד שמחת יום טוב לא יוצאים, כך שמעתי, והוא (-מרן הגר"ש זצוק"ל) אומר שישים שליש יין ושני שליש מיץ ענבים". ועי' בספר ימלא פי תהלתך למו"ר מרן הגרא"ל שליט"א (עיונים בתפילה, עמוד תמ"ה, ד"ה אומרים) דכתב וז"ל: אומרים בשם הגאון ר' יוסף שלום אלישיב שליט"א שצריך לשתות יין בד' כוסות שזה משמח, ולא מיץ ענבים וכדומה (ואפשר למוזג חצי או שליש כוס

יין עם מיץ ענבים לפי חזוק היין), ולכאורה משמע כן מדאיתא בנדרים (מ"ט ב') דר"י סבל מכאב ראש משתיית ד' כוסות מפסח עד עצרת, ואם אפשר לשתות מיץ ענבים למה שתה יין, דלמבואר בפסחים (נ"ג א') שזמן ביעור ענבים הוא בפסח משמע שהיו ענבים עד פסח, ויכולו לעשות מיץ ענבים (ועוד הוסיפו דבהגהות מרדכי על הגמ' בפסחים ק"ח ב' אחד חדש ואחד ישן כתב, וא"ת היאך יכול להיות יין חדש בפסח, י"ל כגון שהי' לו אשכול ענבים ועשה מהן יין, הרי שזה הי' באפשרותם), עכ"ל. [וכמדו' דלפני רבות בשנים כשדברתי עם מו"ר מרן הגרא"ל שליט"א אעובדא דר"י, העירני דמי אמר שהי' להם מיץ ענבים, ומ"מ הכא חזינן דס"ל דבפשיטות היה להם, ודוק].

וכששאלתי זה ממו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א השיבני דכן (והיינו דאפשר לצאת יד"ח ד"כ במ"ע), ואמנם אח"כ הוסיף ואמר לן דאפשר לצאת במיץ ענבים, רק לכתחילה צריך יין אדום, ובשעת הדחק אפשר במיץ ענבים, עכ"ד. ועי' בספר שער המועדים הל' פסח (פרק י"ט) מאי דהביא בזה ממו"ר מרן שליט"א. ועי' נמי בס' מועדי הגר"ח (תשובה ק"ב) מש"כ בזה, ע"ש. ועי' במדריך פסח דקהלות החרדים בא"י (תשע"ז) לפ"ק, עמוד כ"ג, שאלה (כ"ח) מש"כ בזה, ואכמ"ל כעת.

שוב שאלתי למו"ר הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף וש"א"ס מה נוהג ליקח למצות ד' כוסות, וכתב לן וז"ל: אני הקטן אינני יכול לשתות יין, וגם יש סכנה שמעלה את לחץ הדם, לכן לקידוש ליל שבת שהוא דאורייתא הנני מניח בכוס קצת יין ומוזגו במיץ ענבים, ולקידושא רבא [דרבנן] וכן להבדלה רק מיץ ענבים - ובד' כוסות הנני מקיים במיץ ענבים, והנני סומך על החזו"א וגאב"ד טשעבין והרב מברסקי ז"ל שגם עשו כן, וכ"ק גיסי הרה"ק מהר"א מבעלזא ז"ע היה מוזג היין ביין צימוקים [כי אז עדיין לא עשו מיץ ענבים], עכ"ל.

סימן רכ"ד

היכול לשתות או ד' כוסות מיץ ענבים בשיעורי דמרון החזו"א ז"ל או ד"כ יין בשיעורי דהגר"ח ז"ל מאי עדיפא למעבד

יש לדון במאן דיש לפניו ב' אפשרויות, או דישתה ד' כוסות מיץ ענבים בשיעור דמרון החזו"א ז"ל, או דישתה ד' כוסות יין בשיעורי דמרון החזו"א ז"ל מחמת גדלם), כדת מאי יעביד.

וזכיתי לשאול זה מקמיה מו"ר מרן רשכבה"ג הגרא"ל שטינמן שליט"א, והשיבני בזה"ל "נדמה לי שהפסח חיים כותב שבדאורייתא הולכים אחר השיעור הגדול ובדרבנן לקולא, וד' כוסות דרבנן". וחזר ואמר שוב בפ"ק דארבע כוסות זה דרבנן, ובדאורייתא הולכים לחומרא ובדרבנן לקולא (מיהו כמדו' דאח"כ אמר לן דזה להח"ח ז"ל, אך יל"ע להחזו"א ז"ל בזה).

אמנם כשדברתי בהא עם מו"ר שר התורה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר לן אשיעורא דהגר"ח נאה ז"ל בהאי לישנא: "זה לא שווה כלום, מי ששותה שיעור זה כאילו לא שתה (ד' כוסות), אלא שאפשר לערב מים בזה" (והיינו דיערב מים ביין ויפגי חריפותו). וכעין זה אמר לי מו"ר מרן הגר"י שפירא זצוק"ל דצריך כשיעורו דמרון החזו"א ז"ל, ולא חשיב האי שיעורא (דהגר"ח ז"ל), ואף איהו אמר לן דאפשר לערב מים ביין (כשעושה כשיעורו דמרון החזו"א ז"ל).

ומו"ר הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף וש"א"ס כתב לן בהא וז"ל: לפום ריהטא נראה שישתה מיץ ענבים בשיעור החזו"א, כי הן אמנם שהמשנ"ב (סי' תפ"ו סק"א) הביא הכרעת השערי תשובה (שם סק"א) שבמצוה דאורייתא כמצה יש לחוש לדברי הצ"ח שנתקטנו הביצים וצריך לאכול השיעור הגדול, אבל במצוות דרבנן כמרוו וד' כוסות אין צריך לחוש לכך עיי"ש, מ"מ הרי לדעת הצ"ח וסייעתו אם שותה פחות משיעור הגדול לא יצא יד"ח אפילו בדיעבד, משא"כ בשתיית מיץ ענבים לדעת כולם יצא יד"ח, ואפילו המחמירים בו היינו לכתחילה אבל לא בדיעבד - ולכתחילה אם יכול עדיף שימוזג יין עם מיץ ענבים וישתה כשיעור החזו"א, דאז ודאי שפיר עביד אף לכתחילה, עכ"ל.

ובמאי דאמר לן מו"ר מרן הגרא"ל שליט"א, הנה עי' בהגדש"פ דמרון רשכבה"ג הגר"ש אלישיב זצוק"ל (עמוד כ"ב) דכ' וז"ל: יכול ליקח לכל אחד מהד' כוסות שיעור 86 סמ"ק, דכיון שחיובו אינו אלא מדרבנן אפשר להקל כהשיעור הקטן, וכדמוכח בביאור הלכה (סי' רע"א ס"ג ד"ה של רביעית), אכן לשיעור החזו"א יש ליקח 150 סמ"ק לכל כוס עכ"ל, ודוק היטב.

סימן רכ"ה

היכא דיכול לקנות או יין לארבע כוסות או מצה הי מינייהו קדים

שו"ע סימן תע"ב (סעיף י"ג): אפילו עני המתפרנס מן הצדקה ימכור מלבושו או ילוח או ישכיר עצמו בשביל יין לארבע כוסות, ע"כ.

הנה באשל אברהם להגה"ק מבוטשאטש ז"ל (מהדו"ת, שם) כתב וז"ל: אולי כמו שלארבע הכוסות שואל ומוכר כסותו, כן הוא לאכילת מצה ומרור, אז [=נדצ"ל אף] לא עיינתי כעת, ומסברא הכוסות נדחין לפני מצה ומרור, מצה קיי"ל [פסחים ק"ב, א'] שהוא מן התורה הק' גם עתה, ודוחה לדרבנן, וגם במרור דקיי"ל [שם] שרק מדרבנן בזמן

הזה, מכל מקום ע"י שמצורף למצה י"ל דדוחה כשאי אפשר הכל, וא"כ מוכר ושואל בשביל מצה ומרור, וצלע"כ היטב, עכ"ל.

ומבואר דס"ל להא"א דלכאורה מצה ומרור קודמין לארבע כוסות, ובהיכא דיש לו אופן לקנות מצה ומרור או ארבע כוסות יקנה מצה ומרור, ובספר נטעי גבריאל (הל' פסח ח"ב פרק ע"ב ס"ז) כ' וכן הדין לגבי כזית מצה בלילי הפסח (=דיש לו למכור מלבושו או ללוות או להשכיר עצמו בעבורם), ומקורו עפי"ד האח', ע"ש היטב. (ואמנם מ"ש הא"א גבי מרור הוא חידושא רבא, וצריך עיון בזה).

אמנם עי' בשו"ת משנת יוסף למו"ר הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א (חלק י', סימן פ"ג) דכתב וז"ל: מי שיש לו בערב פסח רק מעות מועטות כדי יין לד' כוסות או לכזית מצה, הי מינייהו עדיף, לכאורה מצה דאורייתא עדיף, אלא שד' כוסות אמנם רק דרבנן, אבל מצינו בהם חיוב למכור כסותו כמש"כ בשו"ע (סי' תע"ב, י"ג), ואי נימא דמצה דאורייתא עדיף א"כ מה בצע שימכור כסותו לד' כוסות, הרי תיכף שיהיה לו מעות יצטרך לקנות מצה, ולזה אינו חייב למכור כסותו - ושמעתי דברים אלה לפני כמה שנים ואינני זוכר כעת ממי, וכעת נראה פשוט דלמצה אינו חייב לבזבז אלא חומש מנכסיו כבשו"ע (ארו"ח סי' תרנ"ו, בהג"ה), ושאיני מצות ד' כוסות, גם למאי דנקטינן שהן מדרבנן, מפני פרסו"ן שבהן. - והסברתי דברים אלה בס"ד במשנ"י על סוגיות (ארו"ח ח"ב סי' ל"ה) משם תדרשנו, והעיקר שמצה היא מ"ע שזו עצמה המצוה לאכול המצה, ואם אין לו אונס רחמנא פטריה. אבל ד' כוסות המצוה היא התוצאה שיתפרסם הנס, ולא שייך אונס רחמנא פטריה דעכ"פ הנס לא התפרסם, ולא שייך להעלות עליו כאילו עשאו (כשאר אונס) כיון שבמצויאות לא נתפרסם [ועיין שם איהו מכסותו ימכור], וא"כ ביש לו מעט מעות רק כדי ד' כוסות אחרי שכבר מכר כסותו יקנה יין לד' כוסות, וישתה אותם על סדר אמירת ההגדה, וממצה אונס רחמנא פטריה, עכ"ל. והכי נמי כשדברתי עם מו"ר בעמח"ס משנת יוסף שליט"א בהאי ענינא, העיר תיכף ומיד דמצה הוי דאו', ואולם הוסיף דבארבע כוסות איכא משום פרסומי ניסא, וכדיביאר במילי דכתבא בתשובתו הנזכרת.

והלום מצאתי בעזה"י בשו"ת רבבות אפרים להגאון האדיר רבי אפרים גרינבלט זלה"ה (ח"א, סימן ש"א) דכתב בתו"ד וז"ל: והנה במי שיש לו מעות שיספיק רק ליין או למצה מה עדיף מצה או יין, אי נימא מצה כי זה מהתורה, או אולי יין כי יש בזה משום פרסומי ניסא (וביש לו ממון עבור סוכה או אתרוג ולולב מה עדיף, יתכן סוכה כי זה מתחיל מבערב ואתרוג מתחיל ביום, או אולי יכול לקיים יותר מצות ביום בסוכה מאשר באתרוג ולולב, ועי' שו"ת רע"א סי' ט'), או כי הלא יתכן לעשות סדר בלי יין וכמובא בס"י תפ"ג, אבל קשה לעשות סדר בלי מצה, ונראה ממ"ש הרמב"ם בפ"ד מהלכות תנוכה ה"י"ג וז"ל, הרי שאין לו אלא פרוטה אחת ולפניו קידוש היום והדלקת נר חנוכה, מקדים לקנות שמן להדליק נר חנוכה על היין לקידוש היום האויל ושניהם מדברי סופרים, מוטב להדליק נר של חנוכה שיש בו זכרון הנס (ועיין ט"ז סי' תרע"ח), משמע דאם אחד מן התורה זה קודם, ש"מ א"כ דבמצה ויין מצה קודם, כי הוא (=היין) מדרבנן לפרסום הנס, ודין של פרסום הנס הוא רק מדרבנן, עכ"ל הרבב"א. וע"ש בכ"ד. וכיון בזה מדנפשי' להא"א דמיייתן לעיל, ודוק בזה.

והגרא"ש קניבסקי שליט"א כתב לי בזה וז"ל: לכא' פשיטא דמצה קודם דהוא דאורייתא, והא דלא הביאו במצה ימכור מלבושו, דפשיטא הוא וכי ימות ברעב הרי חייב לאכול, החידוש הוא דאפי' עני המתפרנס מן הצדקה יתנו לו ד' כוסות, שאין כאן פיקוח נפש אלא מצוה, אבל במצה איכא תרווייהו, ועוד, וכי במצה ליכא לפרסומי ניסא והגדת יציאת מצרים, והלא עיקר הסיפור הוא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך, עכ"ל. [מיהו במ"ש בסו"ד י"ד, ואכמ"ל].

אחר זמן זכיתי לשלוח למו"ר הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א למאי דהערנו על דבריו מהא"א, ושאר פ' דמיייתן לעיל, וכתב לן בזה"ל: יקירי שליט"א הצדק אתך, ומה שכתבתי הי' מה שנראה לענ"ד אז, וא"כ להלכה בודאי מצה עדיף, אבל צריך לישוב, וצ"ל דכזית מצה אינו חייב למכור רק כסותו, ואין לבנות הלכה מקושיא, עכ"ל.

סימן רכ"ו

בהא דכתב השו"ע ז"ל דאפי' עני המתפרנס מן הצדקה ימכור מלבושו וכו' בשביל יין לארבע כוסות

שו"ע סימן תע"ב (סעיף י"ג): אפילו עני המתפרנס מן הצדקה ימכור מלבושו או ילוח או ישכיר עצמו בשביל יין לארבע כוסות, ע"כ.

הנה ידידנו האברך המופלג מוה"ר משה קרן-איינהורן שליט"א חקר בהא אם כונת השו"ע ז"ל דימכור אפילו מלבושו ממש כשאינו לו להשיג יין לארבע כוסות, או דזה פשיטא דמלבושו ר"ל מבגדים שאינו לבוש בהם, והכי רצה ידידנו האברך המופלג מוה"ר חנן מנחם צבי לויין שליט"א לדיוקי דלישנא דמלבושו היינו לבושו ממש.

ולקושטא דמילתא מקור דברי השו"ע ז"ל מלישנא דרשב"ם פסחים (צ"ט ע"ב, ד"ה אפילו) דכ' בתו"ד וז"ל: אפילו הכי אם לא נתנו לו גבאי צדקה ימכור את מלבושו, או ילוח או ישכיר את עצמו בשביל יין לארבע כוסות, ע"כ, ועי' דקאי אמלבושו ממש.

והר"מ ז"ל בהלכות חמץ ומצה (פ"ז ה"ג) כתב וז"ל: וצריך לעשות שינוי בלילה הזה כדי שיראו הבנים וישאלו, ויאמרו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, עד שישב להם ויאמר להם כך וכך אירע, כך וכך היה, וכיצד משנה, מחלק להם קליות ואגוזים, ועוקרים השולחן מלפניהם קודם שיאכלו, וחוטפין מצה זה מיד זה, וכיצד בדברים האלו, ע"כ. ועי' בטור שלהי סי' תע"ב דכ' וז"ל: ומצוה לחלק להם קליות ואגוזים כדי שיראו שינוי וישאלו, ע"כ. וכ"פ מרן ז"ל בשו"ע (שם, סעיף ט"ז), ע"ש.

והנה רבותינו הפו' ז"ל דמיינתין נקטו שלישייהו כמ"ש בגמרא דמחלקין להתינוקות קליות ואגוזים, ואיכא לעיוני אם יש לחלק דייקא קליות ואגוזים או אף כל מיני מתיקה מהני להא, ומצאתי בשבלי הלקט (סימן ר"ח) דכ' בתו"ד וז"ל: ועוד יש שם קליות ואגוזים ומיני מגדים ופירות לשדל בהן את התינוקות כדי להפיג שינה מעליהן כדי שיראו את השינוי וישאלו, ע"כ. וכפי זה משמע דהא דקליות ואגוזים לאו דוקא (דדחיקא למימר דכוונת השבלי הלקט דיש ליתן קליות ואגוזים, ובאם ירצה יוסיף כאות נפשו מיני מגדים ופירות, וסתמא דמילתא כדפרישית, ופשוט), רק כל דאית ביה שינויאי ויעורר התינוקות לשאול ושלא לישן נמי הוי בכלל זה.

אמנם עי' בקונטרס גם אני אודך על הלכות ליל הסדר ללידינו הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוב"ץ שליט"א (הנדפס בסו"ס אהל יעקב דיני ליל הסדר ללידינו הרה"ג יעקב אהרן סקוצילס שליט"א), דשאל מקמיה מו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אם בזמנינו עדיף לחלק מיני מתיקה שהילדים אוהבים טפי מקליות ואגוזים, והשיבו מו"ר מרן שליט"א וז"ל: "אצלינו חילקו אגוזים", עכ"ל.

ועי' נמי במדריך פסח דקהילות חרדים בא"י (שנת תשע"ז, עמוד כ"ב, שאלה כ"ג) דשאלו מקמיה מו"ר מרן הגר"ח שליט"א בהאי לישנא: בהלכה מובא שנהגו לחלק לתינוקות קליות ואגוזים בכדי שלא ירדמו, האם בזמנינו יש טעם לחלק מתנות ודברים המושכים לב התינוקות, או שיש להקפיד על אגוזים כפי המובא בהלכה, והשיב מו"ר מרן שליט"א וז"ל: אם יש לו אגוזים עדיף שיחלק אגוזים כתקנת חז"ל, ואם אין לו יכול לחלק דברים אחרים שמושכים לב התינוקות, עכ"ל.

והנה יש לדון בהזמן דבעי לחלק הקליות והאגוזים לתינוקות, ולפום ריהטת לישנא דגמ' מבואר בהדיא דהוא בערב פסח, ואם כן הוא קודם הלילה, אמנם יש לעי' בזה דבגמ' (שם) אי' "אמרו עליו על רבי עקיבא שהיה מחלק קליות ואגוזין לתינוקות בערב פסח כדי שלא ישנו וישאלו", ועוד אי' (שם) "תניא אמרו עליו על ר' עקיבא מימיו לא הגיע עת לעמוד בבהמ"ד חוץ מערבי פסחים וערב יום הכיפורים בע"פ בשביל תינוקות כדי שלא ישנו", כו', וכתבו התוס' (שם, ד"ה חוץ מערבי פסחים) וז"ל: ה"ג רבינו שמואל, ולא נהירא דאטו לא יוכלו לישן בלא אביהם, וטעם שני שפירש שמא יעכבו עד שיחשך הרבה אם כן לא היו צריכין לעמוד ביום כי אם בלילה, לכך נראה דגריס לילי פסחים, והוי רגילין בבית המדרש לילי י"ט כדאמרין (ביצה דף כ"א א') מעשה בשמעון התימני שלא בא בלילי י"ט לבית המדרש, למחר מצאו רבי יהודה בן בבא, ע"כ. ולכא' יל"ד לגי' התוס' אם במימרא קמא דגמ' דאמרו עליו על ר"ע שהי' מחלק קליות ואגוזין לתינוקות בער"פ נמי איכא למיגרס בליל פסח, מיהו אין הכרח לזה דאפשר דבהא שפיר מצינן למיגרס דחילק להם קליות ואגוזים בערב פסח, דלא בעי לצאת מביהמ"ד עבור זה ויכל ליתן להם אף התם, ויל"ע בזה.

ואמנם תגדל השאלה כהאידין דבלאו הכי רגילין ליתן בערב שבת מיני מתיקה לילדים קטנים, דמאי שינויא איכא להו במה שמחלק להם בער"פ מאחר דבכולא שתא נותנין להם, ואולי דעפ"י יש מקום לומר דיתן דייקא אגוזים וכה"ג, והיינו מדברים שאין רגילין ליתן בכולא שתא, וכן נמי יל"ע דלמאי דדיינין לעיל הנה אם יחלק להם זה בליל פסח גופי' הו"ל טפי שינויאי מאשר אילו ה"י נותן להם זה בער"פ.

ובשגם יש לדון בכל הא דאף אם אמנם איכא למידן לפום לישנא דגמ' אי הוי זה בער"פ, מ"מ מלישניה דהר"מ ז"ל דמיינתין לעיל לכאורה נראה דיש לחלק להם הקליות והאגוזים בליל פסח, דהא נקט לחלוקת הקליות והאגוזים כאחד מהשינויים דעבדינן להו "בלילה הזה", ע"ש היטב. (ובל' הטור והשו"ע לא נתפרש בהדיא אימתי עבדינן כן, ויל"ע בזה).

גם הלום מצאתי בספר חינוך הבנים כהלכות ללידינו הרה"ג מוה"ר אליעזר הכהן רבינוב"ץ שליט"א (הלכות ליל הסדר, פרק ע"ה, הערה י"ד) שעמד בהאי ענינא, ובתו"ד העיר דלפום מאי דמשמע מכ"מ דיש לחלק בערב פסח צ"ב בטעמא דמילתא, ומייתי מס' ויגד משה (סימן ט', סק"ב) דכתב לתלות זה בטעמי חלוקת הקליות והאגוזים, דאי הוא משום שינוי אכתי יש לחלק זה דייקא בליל פסח וכדמשמע בל' הר"מ ז"ל, ברם לגי' גמ' דקמן דהוא בכדי שלא יישנו הקטנים ממילא צריך לחלק כבר מבע"י כדי שלא ילכו אז לישן סמוך לערב, וע"ש בכל מאי דהאר"ך בפרטי האי דינא.

ועי' רמז שמעתי מידינו הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוב"ץ שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ושא"ס, דקליות הוי לשון קל, ואגוזים הוא דבר הקשה, ובליל פסח שהוא ליל האמונה מחלקים להתינוקות

ושתה בדרך זה יצא י"ח בדיעבד, והיה זה שלום, ואל שדי ה' צבאות יעזור לי, עכ"ל.

והנה חזינן בטעמי דמרן הגר"ח ז"ל דס"ל דלא למעבד הכי לכתחילה מדאין דרך שתיה בכך, אמנם ממ"ש רמ"א ז"ל לכא' נראה דמשו"ה לא קפיד, רק דטעמי דאין ליעביד הכי הוא מחמת שלא יוכל לשתות רביעית בפ"א, ויל"ע בזה, ויל"ד אם יש לחלק בין מ"ש רמ"א ז"ל למאי דדן מרן הגר"ח ז"ל, דבנידונו דרמ"א ז"ל עכ"פ שותה כן בדרך שתיה רק דפי הכוס צר, ומשא"כ בנידונו דמרן הגר"ח ז"ל דמכניס השפופרת עד בית הבליעה דבזה י"ל דאין דרך שתיה בכך. ולא עיינתי בזה כל הצורך (ובפרט דיל"ע בזה ממ"ש מרן הגר"ח ז"ל מהא דסוטה ד"ח, וצ"ע כעת).

תו נראה דמדלא כתב מרן הגר"ח ז"ל לחששא דילמא לא ישתה רביעית בב"א או עכ"פ רוב רביעית בב"א, דאמנם מאותה השפופרת דדן בה אכן יורד שיעור זה בב"א להגרונ, וכעי"ז מצאתי בספר כי בא מועד (הל' פסח, ח"ב, עמוד כ"ז, הערה ש') דתמה אהא דלא מייתי מרן הגר"ח ז"ל לדברי רמ"א ז"ל דסעיף ט"ו, וכ' בזה וז"ל: "ואולי פשוט כוונתו דשותה בבת אחת, וזו השתיה ככל אדם כרגיל", עכ"ל, והכי מסתברא. ודוק בזה.

שו"ר בספר אהל יעקב ללידינו הגר"ר יעקב אהרן סקוצילס שליט"א (הלכות ומנהגי ליל הסדר, עמוד כ') דעמד בהשאלה גבי שתיית ד"כ בקש, וכ' וז"ל: אין לשתות יין לד' כוסות עם קש אע"פ שיש אומרים שהוא נחשב כדרך שתיה, מ"מ כיון שאינו מקיים דין שתיית רביעית בבת אחת אין לעשות כן, מיהו לקטנים שהגיעו לחינוך אין קפידא, עכ"ל. ובהערות וצינונים (שם, ס"ק ז') כתב וז"ל: עי' בכל זה בספר קובץ הלכות (עמוד רנ"א) ובמשנה ברורה עם הערות ביצחק יקרא להגר"א נבנצאל שליט"א כתב בסימן תע"ב משנה ברורה (ס"ק ל"ד) וז"ל: שתיה על ידי קשית כנהוג היום צ"ע אם הוי דין שתיה, ואף ביום כיפור צ"ע אם חייב כרת. ומקור הספק הוא כדאיתא במסכת סוטה (דף י"ח א') בענין מים המרים "בעי רבא השקה בסיב מהו, בשפופרת מהו, דרך שתיה בכך, או אין דרך שתיה בכך, תיקו", וראוי להדגיש דהספק הוא רק למ"ד שהשיעור בשתיה הוא בכדי אכילת פרס כמו באכילה, דאם השיעור הוא בכדי שתיית רביעית אי אפשר למהר לשתות כל כך ע"י שתיה בקשית, וודאי דאין יוצאין ידי חובה, עכ"ל. ומו"ר הגר"מ דייטש שליט"א כתב לי שמי שקשה לו לשתות באופן הרגיל וצריך לשתות על ידי קש, יזהר שלא ישנה עכ"פ יותר מכדי אכילת פרס, עכ"ל דאהל יעקב. [ובמאי דמייתי בתו"ד מהגר"א נבנצאל שליט"א, הנה עי' במאי דכתבנא לעיל ממרן הגר"ח ז"ל בשו"ת תורה לשמה, ע"ש].

גם הלום מצאתי בספר וישמע משה להרה"ג רבי משה פריד שליט"א (או"ח, סימן קכ"ד), דכתב לדון אודות אלו שקשה להם לגמוע רביעית בבת אחת, והם מבקשים למצוץ את היין או המיץ ענבים ע"י קש מן הגביע, האם ניתן לקיים מצות ארבע כוסות באופן כזה. ומייתי התם ממו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דהשיבו דאפשר לצאת ידי חובה באופן כזה, אבל יותר טוב לשתות כרגיל, אמנם הביא מהגר"ש ז' אולמן שליט"א דס"ל דאין לעשות כן אלא בשעת הדחק ממש, וטעמו ונימוקו דהנה כתב רמ"א ז"ל (תע"ב, ט') וצריך לשתות השיעור שלא בהפסק גדול בינתיים, וכתב המ"ב (שם, ס"ק ל"ד) וז"ל: דהיינו שלא ישנה בשתיית רוב הכוס יותר מכדי אכילת פרס כו', ולכתחילה יש ליהרר שלא לשתות בשתיית רוב הכוס יותר מכדי שתיית רביעית, לחוש לדעה הראשונה המבואר בסימן תר"ב, ע"ש ע"כ. ומכיון שבשתיה בקש א"א לשתות רביעית בכדי שתיית רביעית, א"כ לא יצא יד"ח אלא להדעות שיוצאים בכדי אכילת פרס, אתו"ד. ועי' מ"ש מהגר"מ שטרן שליט"א והגר"ש הכהן גראס שליט"א ע"ש, ואכמ"ל בזה.

ועיין נמי בספר משנת אי"ש מפסקי מרן רשכבה"ג הגר"ש אלישיב זלה"ה (ליל הסדר, עמוד לג') דמייתי הרה"ג ר"י ולדשיין שליט"א דנשאל מרן זלה"ה אם אפשר לשתות ד' כוסות עם קש, והשיב "היום זה דרך שתיה". ושוב נשאל אי זה דרך חירות, ומקמתמה על השואל אי זה סתירה לחירות, וחזר השואל ושאל דאדם חשוב לא ישתה עם קש, והשיבו מרן זלה"ה בהאי לישנא "איני חושב שזה פוגם בחירות, אדרבה זה התפרקות כזאת, עכ"פ בדיעבד הוא ודאי יוצא", והוסיף במשנת אי"ש (שם) במוסגר שבהזדמנות אחרת אמר מרן זלה"ה שאם אין צורך לשתות בקש לא ישתו הד' כוסות בקש, ע"ש. (ולכא' יש להעיר בכל זה ממ"ש לעיל, ואולי דמרן זלה"ה אמר כן דייקא בהיכא דשותה השיעור בב"א וכתיקונו, ויש לדון בזה בכמה אנפין, ואכמ"ל).

סימן רכ"ח

בהא דמצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים

גרסינן בפסחים (ק"ח ב') ת"ר הכל חייבין בארבעה כוסות הללו, אחד אנשים ואחד נשים ואחד תינוקות, א"ר יהודה וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין, אלא מחלקין להן קליות ואגוזין בערב פסח כדי שלא ישנו וישאלו, אמרו עליו על רבי עקיבא שהיה מחלק קליות ואגוזין לתינוקות בערב פסח כדי שלא ישנו וישאלו, ע"כ. ועי' נמי בירושלמי דפסחים (פ"י ה"א) דקאמר ר"י קטנים בראוי להן כגון אגוזין ולוזין, ע"ש.

מיהו איכא לדחויי בהא, דהנה בשו"ע הלכות חנוכה סי' תרע"א (סעיף א') כתב וז"ל: צריך ליהרר מאד בהדלקת נרות חנוכה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן להדליק, ע"כ. ובבאר הגולה (שם, ס"ק א') כתב דמקורו מהר"מ ז"ל הל' חנוכה פ"ד ממשנה דאפילו עני שבישראל וכו' פסחים צ"ט, הכי נמי משום פרסומי ניסא, ע"ש. וחזינן דבזה נקט השו"ע ז"ל לישנא דכסותו, ואע"ג דכ"ה ל' הר"מ ז"ל בהל' חנוכה (פ"ד ה"ב), מ"מ בפשיטות נראה דאין סברא לחלק בזה מאחר דתרווייהו משום פרסומי ניסא, ואם כן הא דנקט השו"ע ז"ל בהל' פסח ימכור מלבושו (עפ"י רשב"ם ז"ל), י"ל דאין הכונה אמלבושו ממש, רק ר"ל דימכור אפי' מבגדיו הנותרים אם אית ליה (ועי' בשו"ת רבבות אפרים ח"ו (סימן ש"ג), ויל"ד לפי"ז במש"כ). ושוב זכיתי לדבר בזה עם מו"ר הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף ושא"ס, ואמר לן דהכונה במ"ש בשו"ע "ימכור מלבושו", היינו ממלבושיו הנותרים, ולא ממאי דלובש, ואין צד לומר דימכור מלבושו ממש וישאר ערום בלא בגדים עבור זה, אתו"ד. ועי' נמי בס' משנת יוסף למו"ר שליט"א על סוגיות (או"ח, ח"ב, סימן ל"ה), ע"ש היטב.

והגר"א"ש קניבסקי שליט"א כתב לן בביאור ענינא דימכור מלבושו וז"ל: כך הוא לשון חז"ל, וכוונתם להשתדל בכל כחו ומאודו לקנות יין לד' כוסות, ומצינו כמו"כ במגילה כ"ז ב' פעם אחת מכרה כפה שבראשה והביאה לי קדוש היום עיי"ש, ושם ברב הונא משכנתי להמיינאי, עיי"ש. עכ"ל. ודוק בזה.

סימן רכ"ז

בענין שתיית ארבע כוסות דרך קש אם מהני

שאלה: אודות מאן דלא ניחא ליה לשתות ארבע כוסות מהכוס גופי', וחפץ להניח קש בהכוס ולשתות דרכו, אי אריך למעבד הכי.

תשובה: לפענ"ד דמי למ"ש רמ"א ז"ל סי' תע"ב (סעיף ט"ו) וז"ל: ואין ליקח כוס שפיו צר כעין קלוי"ג גלא"ז, מפני שלא יוכל לשתות רביעית כאחד (מהרי"ב), ע"כ. וע"ש בכ"ד. והכי נמי כתב רמ"א ז"ל בדרכי משה ריש סימן תע"ג (ס"ק ט"ו) וז"ל: כתב מהרי"ב שאסור ליקח כוס צלוחית שקורין קלוי"ג גלא"ז לפי שלא יוכל לשתות רביעית בבת אחת, עכ"ל, וע"ש. [ובשו"ת מהר"י ברונא לא מצאתי מזה מאומה, ואולי כתב כן מהרי"ב ז"ל במק"א].

ועי' מ"ש רמ"א ז"ל בסי' תע"ב (סעיף ט') וז"ל: וצריך לשתות השיעור שלא בהפסק גדול בינתיים (ב"י בשם רוקח), ע"כ. ובמגן אברהם (שם, ס"ק י"א) כ' בשלהי דבריו וז"ל: ולכתחילה ישתה רוב רביעית בבת אחת, עס"י תע"ה, עכ"ל, וע"ש. וכ"כ באלי' רבה (תע"ב, ט"ו), ע"ש. וכ"פ המ"ב (שם, ס"ק ל"ד). וע"ע במ"ב (שם, ס"ק מ"ח) מ"ש אדברי רמ"א ז"ל דסעיף ט"ו ע"ש היטב, ועמ"ש בכף החיים סימן תע"ב (ס"ק צ"ה) מ"ש מהפ"ח ז"ל, ע"ש. ועל כן נראה דאין לשתות ארבע כוסות דרך קש (ואם אמנם יכול לשאוב מן הקש שיעור או עכ"פ רוב שיעור ולשתות זה בפ"א, לכא' שר').

בתר הכי חזי הוית בשו"ת תורה לשמה למרן הגר"ח ז"ל (סימן קל"ד) דנשאל בזה"ל: מי שיש לו איזה מיחוש בבשר השיניים והפה והלשון, וקשה לשתות יין ושאר משקין כדרך העולם, על כן בליל פסח רוצה לקדש על הכוס, ואחר הברכה יריק היין שבכוס לתוך כלי אחר שעשוי כמו שפופרת כדי שיכנס פי השפופרת סמוך לבית הבליעה ממש, ומשם יורד היין לגרון, וככה יעשה בכל הארבע כוסות, ושואלים הלכו בו אם יש בזה איזה פקפוק לצאת י"ח בשתיית הארבע כוסות בדין זה או לאו, יורנו המורה לצדקה ושכמ"ה, עכ"ל השאלה.

והשיב אהא מרן הגר"ח ז"ל (שם) וזה לשונו: איתא בגמרא דסוטה דף ר"ח לענין סוטה בעי רבא השקה בסיב מהו, בשפופרת מהו, דרך שתיה בכך או אין דרך שתיה בכך, תיקו, וכתבו התוספות ליכא למיפשט מהא דאמר רבא בפסחים דף קט"ו כרכן בסיב אף די מצה לא יצא, אלמא אין דרך אכילה בכך, דהתם מפסיק הסיב בין המצה ובין בית הבליעה, אבל הכא דלא מפסיק קא מבעי ליה ע"ש, והנה התם איתא בעי' אחריני דמחוקן בשני כוסות, וכן אם נשתפכו ונשאר חציין, וכלהו הביאם הרמב"ם ז"ל בה' סוטה פ"ד הי"א ופסקינן לקולא דבדיעבד כשר, אבל האי בעיא דסיב ושפופרת לא הוזכר אותה הרמב"ם ז"ל, וי"ל למה השמיטה, והיה אפשר לומר כי אולי הרמב"ם מסתפק בדבר אם נדמי להך דכרכן בסיב דפסחים הנז' דפשיטה ליה לרבא דלא יצא משום דאין דרך אכילה בכך, והכא נמי אין דרך שתיה, ובתר דבעיא הכא הדר פשטה התם בפסחים, או"ד דיש לחלק ביניהם וכמ"ש התוספות, ולעולם בהא קמבעיאי ליה, ולכן הואיל והיה לו להרמב"ם ספק בזה השמיט דין זה, אך נראה שזה קצת דוחק. וראיתי בשיטה כ"י הרב המאירי ז"ל שכתב, נשפכו המים צריך לכתוב מגילה אחרת ומים אחרים, נשפכו מקצתם ה"ז ספק, ולפיכך אינו משקה לכתחילה את האשה, ואם השקה כשר, ולענין השקאה צריך שישקנה דרך שתיה ר"ל בכוס וכיצא בו, השקה בשפופרת או בסיב דקל שעשאו חלול הרי זה ספק אם דרך שתיה בכך או לא, לפיכך אם השקה כשר, עכ"ל. ומאחר דמצינו להרב המאירי ז"ל שכ"כ, לא מפשינן פלוגתא, וי"ל שגם הרמב"ם סבר כן דבדיעבד אם השקה כשר, מיהו לכתחילה משמע דלא עבדינן הכי משום דאין דרך שתיה בכך, ועל כן בידון השאלה י"ל שלא יעשה כן לכתחילה, ואם עשה

"קליות ואגוזים", ע"מ להשריש בהם מקטנות ולחנכם להאמין שבין אם קל ובין אם קשה להאדם ידוע ידע שהכל מהש"ת ולקבל זה באמונה גמורה, וחזונו זה בפרט בליל הסדר שמודים ומהללים אנו על שיצאנו ממקום השעבוד להיותנו בני חורין כהיום הזה.

ובתשובותינו גם אני אודך (ח"ג, סימן י"ד ס"ק ג') רימזנו בעזרה"י דהנה "קליות אגוזים" עולה בגימטריא תרי"ג, והוא רמז אדילולי גאלנו הקב"ה ממצרים הרי רח"ל היינו משוקעים בנוקבא דתהומא רבא, ובבחי' ערום ועריה בלא מצוות, ומשהוציא הקב"ה בחסדו העצומים לעמו ישראל ממצרים הרי זוכים כלל ישראל לקיים תרי"ג מצוותיו דהקב"ה בשמחה, ולגודל השמחה מחלקים אנו להתינוקות מיני מגדים אלו, ועתה אחר איזה שנים משכתבנו לרמז הנזכר חזי הוית בספר שיחה לי להג"ר ניסים דיין שליט"א (מאמר ב') דאף איהו רימז מדנפשיה דאגוזים קליות ג' תרי"ג, וע"ש מאי דפי' בזה, ע"ש.

סימן רכ"ט

בענין אפיית מצה דמצוה בליל יום טוב

נשאלתי מידידנו הרה"ג מוה"ר רועי צבי תמיר שליט"א בעמח"ס רבים ויקרים בזה"ל: בהגהות מיימוניות פ"ו מהלכות חמץ ומצה הביא בשם הרוקח שלצורך ליל שני יאפו מצות בליל יו"ט שני, ולא מערב יו"ט, וטעמו עמו משום שדרשו תאפה נאה [גבי מנחה], ואם אופהו מערב שבת אינו נאה, וה"ה מצה צריך שיהא נאה, יעו"ש. וא"כ אדרבה עדיף לאפות סמוך לחג בשביל שיהא לזה גדר נאה, או שמא היום כל המצות בכלל "נאה", עכ"ל.

והנה לקושטא דמילתא יפה כתב ידידנו שליט"א בשלהי שאלתו "או שמא היום כל המצות בכלל נאה", דאמנם לפום מאי דנהגינן למיכל ריקין (עי' רמ"א ז"ל ס' ת"ס ס"ד ובמ"ב (שם, ס"ק ט"ז) וכל המרבה לדקקן הרי זה משובח (ע' בכה"ח (ת"ס, מ"ד) ודוק), אכתי בפשיטות אין שום נפ"מ אם יאפה המצה בעריו"ט או אף כמה ימים מקודם, דכל שמניחה משומרת כדבעי באופן שלא תתייבש הרי הוא היינו הך. מיהו להני דאוכלים מצות עבות בימי הפסח (עי' שו"ע סי' ת"ס ס"ה ובנו"כ דשם) אית לן לברורי אם אמנם ישנו ענין לאפותן סמוך לחג ומה"ט הניכר.

והנה כתב ההג"מ בהלכות חמץ ומצה (פ"ו ס"ק ז') בתו"ד וז"ל: וכתב בעל הרוקח שלא נכון לאפות מצה של ליל שני בעיו"ט, דחביבה מצוה בשעתה, ועוד גזירה משום י"ד שחל להיות בשבת שאז אופים בליל יו"ט, ואם יעשו מצות לליל שני הרי אופה מיו"ט לחבירו, ועוד הביא הא דשלהי פ' התכלת תופיני מנחת פיתים תאפינה נאה, ואי אפי לה מאתמול אינשפא לה, ע"כ, עכ"ל, וע"ש.

ולפענ"ד צ"ע במ"ש מהרוקח בסו"ד, דהא הכי גרסינן במנחות (נ' ע"ב) תנן התם חביתי כ"ג לישתן ועריכתן ואפייתן בפנים ודוחות את השבת, מנא ה"מ, אמר רב הונא תופיני תאפינה נאה, ואי אפי לה מאתמול אינשפא לה (=נפוחה ברוח כמו (שמות ט"ז) נשפת ברוחך, רש"י), מתקף לה רב יוסף אימא דכביש ליה בירקא (=טומנין בירקות כדי שלא ישלטו בה רוח, רש"י), דבי ר' ישמעאל תנא תעשה ואפילו בשבת, תעשה ואפילו בטומאה, אביי אמר אמר קרא סלת מנחה תמיד, הרי היא כמנחת תמידין, רבא אמר על מחבת מלמד שטעונה כלי, ואי אפי לה מאתמול איפסיל ליה בלינה, ע"כ. וע"ש כולא סוגי'.

ומהשתא כיון דחזוין דחביתי כ"ג גופייהו ליכא להך ילפותא דתופיני תאפינה וכו', אחר דאתקף לה רב יוסף במאי דקאמר "אימא דכביש ליה בירקא", אכתי צ"ב מ"ט למד כן הרוקח להא דמצה, והא שפיר אית לן למימר דלפום הא דר"י אין שום ענין למאפי להמצה שלא בעריו"ט, מאחר דיכול ליעביד טצדקי שלא תשלוט בה הרוח ותהא נאה.

ועי' נמי מ"ש הר"מ ז"ל בהלכות תמידין ומוספין (פ"ג ה"ח) וז"ל: חביתי כהן גדול מצות עשה להקריבן בכל יום, מחצה בבקר עם תמיד של שחר ומחצה בין הערבים עם תמיד של בין הערבים, ולישתן ואפייתן דוחין את השבת ואת הטומאה ככל קרבן שקבוע לו זמן, שנאמר תופיני שתהא נאה ולא תאפה מבערב, ועוד אם תאפה מבערב תפסל בלינה שהמרחשת מכלי הקדש היא כמו שביארנו, ע"כ.

ובלחם משנה (שם, ד"ה תופיני שתהא נאה וכו') כתב אהא וז"ל: קשה דאמאי כתב רבינו טעם זה דכבר דחו אותו בגמרא (דף נ' ע"ב), דאמרו שם אי אפי לה מאתמול אינשפא לה, והקשו שם אימא דכביש בירקא, כלומר טומנה בירקות כדי שלא ישלט בה הרוח, ולזה תירצו הטעם האחר דנפסל בלינה, ואם כן רבינו ז"ל לא היה לו להזכיר טעם הדחוי כלל, וצ"ע. עכ"ל. וע"ש בעוד מנושאי כלי הר"מ ז"ל דהעירו כן אר"מ ז"ל, וחלקם יישבו בזה בכמה אנפי ע"ש (ועי' בסה"מ מהדו' הר"ש פרנקל ז"ל מאי דאספו בזה, ע"ש היטב).

ועפ"ז ה"ה בנד"ד איכא לעיוני מ"ט מייתי הרוקח ז"ל להאי טעמא דאידיחי בגמ', ואתצ"ל דסו"ס עדיפא למאפי בו ביום שתה"י נאה טפי, והא דכביש ליה בירקא לא מעלי להא כהא, לכאול זה אינו, דאי הכי הול"ל לגמרין לאשמועינן דאיכא חילוקא בזה, ומשמע דשוו בהנויי דילהו בין כשנאפה בו ביום ובין כשנאפה מאמש וכביש ליה בירקא, ואפשר דצ"ל דכוונתו דמ"מ אי לא כביש ליה בירקא משמע דאינו נאה, ומה"ל דאי יכבוש להו בירקא ג"ו מהני כהא, ונקט להא דמנחות תוספת להני טעמים דמייתי בריש דבריו.

האמנם שוב עיינתי בדברי הרוקח גופי' (סי' רפ"א), וחזינא ליה דכתב בהאי ליטנא "מיהו יותר טוב שיאפה בליל שניה שתהיה חמה, דדמי להא דאמרינן במנחות בשילהי פרק התכלת דאמר רב נחמן תופיני מנחת פיתים תאפינה נאה, אי אפי לה מאתמול מיכשרה", עכ"ל. ולפי"ז נראה דהרוקח ז"ל קפיד אהא שתה"י הפת חמה, ומאי דמייתי מהא דמנחות הוי רק סיעתא בעלמא למאי דעדיפא לאפויי בסמוך (וגם הג"ה דהרוקח אחרינא, דכ' אי אפי לה מאתמול מיכשרה, ויל"ע בהכונה בזה), ואכתי הוא טעמא אחרינא לאפות המצה בליל יו"ט, ואהא לכאורה ליכא למימר דיכול לחמם המצה, דבפשיטות ל"ד חימום מצה שנאפתה מכבר למצה שנאפתה זה עתה והינה חמה, דהו"ל מעליותא טפי [ודוגמא לזה אפשר מהא דבשבת דק"ט א' דפת חמה במו"ש מלוגמא ע"ש, ובמק"א הבאנו דשאלנו ממו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אי בעי לאפות במו"ש פת חדשה, או דסגי לחמם פת, והשיבנו דבפשוטו פת חמה היינו שאפו אותה במוצ"ש, והובאו דברינו בס' מעדני איש על מצות מלוה מלכה (עמוד תקפ"ו), ע"ש. מיהו יש לחלק דהתם יש ענין מיוחד מכבוד מלוה מלכה לאפות פת חדשה, ואכמ"ל]. ומן האמור יל"ע בהאי שאילתא אם אמנם יש ענין לאפות המצה סמוך לחג ע"מ שתה"י חמה, ומהרוקח משמע דישנו ענין בזה.

ברם בלאו הכי עי' בשו"ע סי' תנ"ח (סעיף א') דכ' דנהגים ללוש מצת מצוה בער"פ עד אחר שש שעות שהוא זמן הקרבת ק"פ, ע"ש בכ"ד. ועי' במ"ב (שם, ס"ק ג') דהאר"י בזה, ובסו"ד כ' וז"ל: והנה רוב ישראל אין נוהגין לזיזת אפילו במצת מצוה ללוש בערב פסח כי אם איזה מהם, וחפשתי באחרונים ומצאתי בבגדי ישע טעם להליץ בעד המנהג מפני שיש כמה דעות שאפילו בערב פסח במשהו, כאשר מבואר לעיל בסיומן תנ"ב, וזה קשה לזיזת שלא ימצאו אף משהו חמץ בהחטים שלא יהיו מחומצים, ועל כן אופין מקודם כדי שיתבטל החמץ, ובמאמר מרדכי מצאתי שכתב וזה לשונו: האידנא מקילין הרבה בדבר מפני הדחוק, וזלת קצת שנוהרין בזה ללוש ולאפות אחר שש המצות שיוצאין בהם בשני הלילות, וכן ראוי לעשות, עכ"ל. (ועי' מאי דכתיבנא לעיל סי' קנ"ז). והנה לפי"ז גם אלו האוכלים מצות עבות ואופין אחר שש, מ"מ כל דאינם אופין בליל יו"ט לא הרוויחו להא דפת חמה דנקט הרוקח, ואתצ"ל דיאפו בליל יו"ט הנה אה"נ הנהגים בזה הרוויחו להאי מעליותא, אך עי' במ"ב (שם, ס"ק ד') דכ' בתו"ד וז"ל: ודע דמצד הדין מותר לאפות מצה בפסח, אך המדקדקים נוהגים לאפות הכל קודם פסח, שאם יתערב משהו חמץ בתוכם יתבטל, מה שאין כן בפסח איסורו במשהו, עכ"ל. וע"ש דהוסיף בניני אופה מצת מצוה בליל יו"ט, והדר קמסיים וז"ל: וכתבו האחרונים דלכתחילה אין כדאי לאפות ביום טוב שלא יבוא לידי קלקול בהפרשת חלה ביום טוב, וכן במדידת הקמח וברחיצת כלים, ושלא ישנו התינוקות ושלא יבוא על ידי זה לאכול אפיקומן אחר חצות, עכ"ל. ונמצא דאף לו ה' ענין לאפויי בליל יו"ט ע"מ להרוויח שיהי' פת חמה, מ"מ מסקנת המ"ב ז"ל דאין כדאי לאפות ביו"ט ומחמת כל הני חששות, ודוק היטב. [ואם יש ענין שתה"י המצה נאה, עי' מ"ש לעיל סימן קכ"ו, ע"ש].

סימן ר"ל

שכח לברך "שהחיינו" בליל פסח אימתי יברך

חזי הוית בכמה ספרי דרבנן דדנו בהיכא דשכח לברך שהחיינו בליל פסח, אם יאמר שהחיינו מיד כשנוזר בימי הפסח ואפי' בשוק, או דימתין לשביעי ש"פ לאומרו על הכוס, והאריכו בזה מסוגי' דעירובין (דף מ') וממ"ש המג"א והח"י ריש סי' תע"ג, וממ"ש במנחת חינוך (מצוה ש') וכהנה וכהנה (עי' בשו"ת רבב"א (ח"ז, סימן שע"ח) ובשו"ת משנת יוסף (ח"י, סימן ע"ט) בתשו' מהר"ה ג"ר מ"מ וייס שליט"א (נכד מו"ר הגהמ"ח שליט"א) ובס' פרדס יוסף החדש על הגדש"פ, ע"ש היטב], ולפלא שלא ציינו דהדברים מפורשים מפי רבינו הכהן הגדול במשנה ברורה סי' תע"ג (ס"ק א', ד"ה ומברך שהחיינו) דכתב וז"ל: קודם השתיה, ואם לא בירך קודם השתיה מברך אחר כך אימתי שזיכור ביום ראשון, ואפילו באמצע השוק, דהזמן ארגל קאי, ואם נזכר בליל שני לאחר שקידש היום יפטור עצמו בשהחיינו שיברך על הכוס לאחר הקידוש, ואם שכח לברך שהחיינו בקידוש ליל שני, אפילו אם בירך כבר בליל ראשון חייב לברך אימתי שזיכור בכל החג, דהיינו עד סוף יום טוב האחרון של גלויות, וכן הוא הדין בשאר יום טוב מחוייב לברך עד סוף יום טוב, עכ"ל. ומבואר להדיא דס"ל להמ"ב ז"ל שלא ימתין לברך שהחיינו על הכוס אלא יברך אימתי שזיכור, ופשוט. ועי' בשו"ת מנחת חן להגר"א אהלבוים שליט"א (ח"ב, סימן כ"ה), ע"ש.

סימן רל"א

בהא דשרי למקרי ההגדה בספר אף שהוא ביחודי ולא חיישינן שמא יטה

שו"ע סי' תע"ג (סעיף א'): מוזגין לו כוס ראשון ומקדש עליו ומברך שהחיינו, ואם חל בשבת אומר ויכולו, ע"כ, וע"ש בכל דבריו. ובמ"ב (שם, ס"ק ב' ד"ה בשבת) כתב וז"ל: ומותר לומר ההגדה בספר אף שהוא ביחודי, ולא חיישינן שמא יטה כמבואר לעיל סימן רע"ה ס"ט עיי"ש, עכ"ל.

ובשו"ע הל' שבת סי' ער"ה (סעיף ט') כתב וז"ל: ליל פסח שחל להיות בשבת מותר לקרות ההגדה בספר משום דהוי כעין ראשי פרקים, דאין ע"ה שלא תהא שגורה בפיו קצת, ע"כ.

וכתב עלה המ"ב (שם, ס"ק י"ז ד"ה דאין ע"ה וכו') וז"ל: ואם הוא ע"ה שלא למד מעולם ואין שגור בפיו כלל בלי סידור, ואין לו שם שום אדם שיבקשוהו שיתן דעתו עליו שלא יטה, מ"מ אפשר ג"כ דיש להקל שלא לבטל מצות הגדה שהוא מן התורה, אפילו אין לו רק נר של שמן [פמ"ג], עכ"ל.

ועי' בספר מחשבת עם להרה"ג מוה"ר עמנואל רלב"ג שליט"א (עמוד רכ"ט) דהקשה מאי שנא מהמבואר בשו"ע או"ח סי' תקפ"ו (סעיף כ"א) גבי שופר, וז"ל: שופר של ראש השנה אין מחללין עליו יו"ט אפילו בדבר שיש בו משום שבות, כיצד, היה השופר בראש האילן או מעבר הנהר ואין לו שופר אלא הוא, אינו עולה באילן ואינו שט על פני המים כדי להביאו, ע"כ. (ומקורו ממתני' דר"ה דל"ב ע"ב ע"ש). וחזוין דאין עוברין אפי' איסור דרבנן כדי לקיים מצוה דאו', ובטעמא דמילתא כתב המ"ב (שם, ס"ק פ"ג) וז"ל: משום שבות, דחכמים השוו דבריהם לשל תורה והעמידו דבריהם בשב ואל תעשה במקום עשה, עכ"ל, ואכתי צ"ב מאי שנא הכא.

ובתשובות וביאורים שם כתב דשאל זה למו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, והשיבו אהא וז"ל: "כאן הוא גזירה שמא יטה", וביאר המחשבת עם בהא וז"ל: ושמא כוונתו דרק בגזירה זו מצינו קולא של שומר אף שאינו קורא עמו רק אומר לו תן דעתך שלא תטה, וכן הקולא דאדם חשוב כמבואר כל זה בסיומן ער"ה, ועיין בשבלי הלקט ענין שבת סימן ס"ד שחידש עוד וז"ל: כתב בעל התרומה צ"ל בליל כיפורים מותר לכל אחד ואחד לומר אפי' לבדו בספר ולקרות סליחות לאור הנר, וכן מנהג משום שהוא יום סליחה וכפרה ואימת יום הכיפורים עליהם ויזכור ולא יטה הנר, עכ"ל. אי"כ חזוין דקלה גזירה זו משאר גזירות, ובכל ענין שיש איזה סיבה קלה לא אסרינן, ושדרגא קמיה דמרן הגר"ח שליט"א לשואלו אם אמנם זו כוונתו, וענה "נכון", עכ"ל, וע"ש בכ"ד.

ולפענ"ד ה' נראה ליישב בזה בהקדים מאי דאי' בשו"ע או"ח סי' תקפ"ח (סעיף ה') יו"ט שחל להיות בשבת אין תוקעין בשופר, ע"כ. ובמג"א (שם, ס"ק ד') כ' וז"ל: אין תוקעין אע"פ שתקיעה שבות, ויבוא עשה של תורה וידחה שבות של דבריהם, מ"מ גזרינן שמא יעבירו ד"א ברה"ר (רמב"ם), הקשה מהרמ"פ (=מהר"ם פאדוהה) בהגהותיו דהא תקיעה שבות נמי גזירה שמא יתקן כלי שיר, וא"כ נימא דאסור משום האי גזירה, והעמידו דבריהם, עכ"ל. וע"ש בת"י שנאמרו בהא.

ובקהלות יעקב עמ"ס ר"ה (סימן כ"ג) תירץ בזה וז"ל: ונראה דיש ליישב הא דלא אמרינן הטעם לאסור בשבת תק"ש משום גזירה דשמא יעשה כלי שיר, ע"פ המבואר בפרק קמא דפסחים דף י"ב דאמרינן הוא עצמו מחזר עליו לשורפו מיכל קאכיל מני' ע"ש, וא"כ ה"נ כיון שהוא עסוק בתקיעת שופר שהוא מצוה דיו"ט לא חיישינן שישכח שעכשיו יו"ט, וכיון דבדודאי יודע שהוא יו"ט לא יעשה כלי שיר שהוא אסור גם ביו"ט, ורק יתכן שישכח שהוא שבת ויעבירונו ד"א, דמפאת יו"ט הא שרי העברה לצורך, ונכון בעה"י, עכ"ל.

ומעתה נראה לפום ישובו דמרן הקה"י זלה"ה ד"ל דה"ה בנד"ד, דכיון דעסוק בקריאת ההגדה דהוי מצוה דיום טוב, לא חיישינן שישכח שעכשיו יו"ט, וכיון שידוע שהוא יו"ט לא יבוא להטות.

ברם איכא לעיוני במאי דכתיבנא, דהנה בשו"ע או"ח הל' שבת סי' ער"ה (סעיף ז') כתב וז"ל: מותר לקרות במה מדליקין לאור הנר שהרי הוא מזכיר איסור שבת ואיך ישכח, ע"כ. וכתב עלה המ"ב (שם, ס"ק ט"ז ד"ה לקרות במה מדליקין) וז"ל: משמע דדוקא במה מדליקין ששם נזכר עניני איסור הדלקה, ואיך ישכח וידליק, אבל שארי הלכות שבת לא, עכ"ל. וע"ש. ולפי"ז לכאול לא יחני מאי דקורא ההגדש"פ, וצ"ע.

מיהו אפשר דמהא לא קשיא מידי, והיינו דשאני קריאת ההגדה דהויא מצות היום, והלכך דייקא בהא הוא דשרי לקוראה לאור הנר, ואף שאינו יודע ראשי פרקים, ומשא"כ בלימוד הל' שבת שאינו ממצות היום דשבת רק לימוד עניני שבת, ובהא איכא למיחש דישכח, וזולתי פ' במה מדליקין דקעסיק בעניני איסור הדלקה, ובשגם איכא לאוסופי דאין הכרח דהלומד שאר עניני שבת יזכור דשבת היום, וטעמא דמילתא דבכל ימות החול לומדים נמי הל' שבת תמידין כסדרן, ורק דהתירו בלימוד פ' במה מדליקין מחמת ה"ט דאיזכר בו עניני איסור הדלקה, ודוק בזה.

והוי יודע דבספר פתח הדביר להגר"ח ב' פונטרימילי זלה"ה סי' ער"ה (ס"ק ד') מייתי בתו"ד מספר בית מנוחה (דע"ג ע"ב, אות ט"ו) דמספק"ל אי שרי למקרי פרקי שבת נמי לאור הנר כיון דעכ"פ מזכיר בהם איסורי שבת, או דשרי למקרי רק לפ' במה מדליקין דאיירי באיסור הטיית הנר, ופשיט לה דשרי נמי למקרי שאר פרקי שבת, וטעמו ונימוקו דכיון שמזכיר בהם איסורי שבת ממילא יזכור דשבת היום ולא יטה, ע"ש. ועי' מאי דפלפל הפה"ד בדבריו באורך עצום, ע"ש. ודוק למאי דכתיבנא.

ואעיקרא דדינא דס"ל להפמ"ג ז"ל דאף לע"ה שלא למד מעולם ואין שגור בפיו כלל בלי סידור, דיש להקל שיקרא ההגדה בכדי שלא לבטל מצות הגדה שהוא מהתורה ואפי' אין לו רק נר של שמן, הנה זה

כי א"א צלי, ולא ראיתי בתלמוד מזה שצריך לאוכלם, אלא קצת נראה איפכא מדאמר רבא בשר א"צ להגביהו, ולא עוד אלא שנראה כאוכל קדשים בחוץ, פירש"ם של שני תבשילין, כשהוא אומר פסח שהיו אוכלין אבותינו לא יגביה הבשר שהוא זכר לפסח, הרי שאסור לעשות הגבהה בבשר מטעם זה שנאמר כאילו הקדישם מחיים, ואע"פ שאומר שהיו אבותינו אוכלים, ממילא משמע שאנו אין לנו פסח ואפ"ה אסור להגביה, א"כ כשאוכל אותם ומחלקם ואומר זכר לפסח יש לחוש לזה בודאי טפי, עכ"ל. וע"ש בכ"ד דהוכיח דבעינן לצלווי וממילא שלא לאוכלו, ע"ש.

והשתא נראה מקושיית הט"ז אדברי מהרש"ל ז"ל דס"ל דבאכילת בשר מבושל זכר לפסח נמי איכא למיחש, ועל כן י"ל דנהגו האי מנהגא לבשל הזרוע ולא לצלותו שלא ידמה כלל לק"פ, ומאידך גיסא חששו נמי לאוכלו בליל הסדר וכמ"ל, ועל כן אוכלין אותו למחר בצפרא, כנלפע"ד בדרך אפשר, ודוק בזה.

שוב מצאתי בעזה"י בפרי מגדים סימן תע"ג (משב"ז, ס"ק ד') דכתב בתו"ד ז"ל: "ומ"ש הט"ז שאין לאכול הבשר בליל א' הסכים הפר"ח, ואף אם הבשר מבושל כל שזכר לפסח אין אוכלין בליל א' אלא למחר אם ירצה", עכ"ל. וע"ש מאי דכתב גבי הביצה. וע"י בפרי חדש סי' תע"ג (ס"ק ד', ד"ה ומ"ש וה"ה צלוי) דהאריך בזה, ע"ש היטב. וע"ע בכף החיים (תע"ג, ס"א) ובשו"ת אור לציון ח"ג (פרק ט"ז ס"ק כ' ובביאורים), ע"ש, ודוק למאי דכתבנא.

סימן רל"ה

בהא דכתב האגור דמי שאין לו חזרת יקח מרור שהוא לענה והמסתעף

כתב האגור (הלכות ליל פסח, סימן תת"ג) ז"ל: פסק מהר"י מולין מי שאין לו חזרת יקח מרור שהוא לענה, ובעל ספר אגודה כתב שיקח תמכא שנקרא בלשון לעז ראפני, הקלח והעלין ולא השרש, ע"כ, עכ"ל.

ובדרכי משה הארוך סימן תע"ג כ' ז"ל: כתב האגור מי שאין לו חזרת יקח לענה, ובאגודה שיקח תמכה, ותמיהה על דברי אגודה שהרי יש לחזר אחר עולשין שהוא השנוי תחילה במשנה, אבל דברי האגור אין להקשות כן דאפשר לומר דהאגור מיירי שאין לו אלו הירקות השנויין במשנה כלל, וחזרת לאו דוקא, ולכן קאמר דיש ליקח לענה ואפשר שכן היתה גירסת האגודה, ע"כ.

והכי נמי ע"י מ"ש רמ"א ז"ל סי' תע"ג (סעיף ה') ז"ל ואם אין לו אחד מאלו הירקות יקח לענה או שאר ירק מר (אגור), ע"כ, ועיין שם.

והנה במגן אברהם (תע"ג, ט"ו, ד"ה או שאר ירק מר) כתב ז"ל כתב (הש"ג) [הש"ך] ז"ל בגמרא מוכח שאינו יוצא רק באלו השנויים במשנה. ומ"ש האגור שיקח לענה נראה שהוא מפרש דמרור הוא לענה, ולפ"ז בשאר ירק מר יאכל בלא ברכה, ודברי הרב צ"ע, עכ"ל. ונ"ל שכיון האמת בכונת האגור, דהרי האגור כתב כן בשם מהר"ל. וז"ל מהר"ל בתשו' סי' נ"ח: מי שאין לו לטוגיא י"א דהמוקדם במשנה מוקדם למצוה, ושם הארבעה מינין מוזכרים בהג"מ בל"א (כמ"ש). ותשב"ץ כתב ליקח ווירמ"ט בל"א דהיינו מרור דמתני', וטעמא דהא איכא מאן דמהדר אמרינתא, לכן אי איכא חזרת לכ"ע מרינתא עדיפא, ואגודה כתב ליקח מערטי"ך דהיינו תמכא, ושמא בשביל דלא אתבריר דעולשין קירב"ל, דבסידורים כתב ליקח קורב"ל לטיבול ראשון, משמע דאינו יוצא בו ידי חובת מרור, ע"ז לשון מהר"ל ואגודה כתב ג"כ דמרור הוא ווירמ"ט, וידוע דלענה הוא ווירמ"ט בלשון אשכנז, ובמנהגי מהרא"ק כתב מקום שאין לוציק"א לוקחין לענה שקורין ווירמ"ד או שאר דבר שהוא מר, תשב"ץ, עכ"ל. אי"כ ס"ל דמרור דמתני' כולל לכל הירקות המרים, וכך כתב רש"י בחומש כל עשב מר נקרא מרור, אבל בגמ' לא משמע כן, וגם בסוכה דף י"ג איתא דאפי' מרינתא דאגמא אין יוצאין מפני שיש לו שם לווי, דצריך שיהא שמו מרור בלא שם לווי, וגם בכונת רש"י נראה לומר שהכל קרוי מרור, אבל מ"מ אין יוצאין אלא באותם שנקראים בשעת מתן תורה מרור, לכן אין לברך על שאר ירקות, עכ"ל. וע"י במחצית השקל על אתר מש"כ אדברי המג"א ז"ל, ע"ש היטב.

ומבואר בהדיא דהמג"א ז"ל קסבר בכונת דברי האגור דקמפרש דמ"ש במתני' "מרור" היינו לענה, ואכתי הוויא לענה מה' מינים דנקטה מתני' למצות מרור, והכי נמי ע"י חק יעקב (ס"ק י"ח) דכ' בתו"ד ז"ל: מרור בש"ס מרייתא, פי' רש"י אמירפול פופרץ, ובאגודה שהוא ווערמיט"א דהיינו לענה, עכ"ל. וע"ע בח"י (שם, ס"ק כ' ד"ה לענה) דכפל וכתב ז"ל: ע"ל ס"ק י"ח שכתבתי בשם האגודה שזהו המרור שהזכר בש"ס עכ"ל, וע"ש.

ולכא' סמך לדבריהם נראה מלישנא דהאגור גופי', דאחר דמייתי להא דפסק מהר"י מולין דמאן דלית ליה חזרת יקח מרור שהוא לענה, הוסיף ז"ל: "ובעל ספר אגודה כתב שיקח תמכא שנקרא בלשון לעז ראפני, הקלח והעלין ולא השרש", ע"כ. ומהא משמע דהא דקמוסיף האגור מדברי האגודה הוא על אופן דלית ליה חזרת, ורק דהאגודה ס"ל דיקח תמכא, והא לכר"ע תמכא אידכר במתני', וממילא גלי זה דאף ברישא מיירי בסדר העדפת והקדמת שאר המינים גופייהו ולא בדלית ליה שאר מינים, וע"כ מתפרש נמי דכוונתו דהאגור למימר דמרור דמתני' הוי לענה, ודוק היטב.

דכתבנא, ומ"מ הוא בדרך אפשר דמאי דלא הוסיפו התו' בביצה דאיכא נמי שמחת יו"ט י"ל דכן הוא המכוון בדבריהם לפום מאי דנתבאר בתו' דפסחים), ויש לדון בכל זה.

סימן רל"ג

היכא דנוכר בליל פסח שחל במוצ"ש אחר הסדר שלא הבדיל

שו"ע סימן תע"ג (סעיף א'): מוזגין לו כוס ראשון ומקדש עליו ומברך שהחינו, ואם חל בשבת אומר ויכולו, ואם חל במוצאי שבת אומר יקנה"ז, ואם שחל להבדיל ולא נזכר עד שהתחיל ההגדה ישלים ההגדה עד גאל ישראל ואחר כך יבדיל, ע"כ.

וע"י במ"ב (שם, ס"ק ה' ד"ה לאחר כך יבדיל) דדן באופנים שונים שנוכר בהם שעדיין לא הבדיל, ובסו"ד כתב ז"ל: ואם לא נזכר עד לאחר ששתה כוס רביעי יבדיל על כוס חמישי, וצריך לברך עליו גם בורא פרי הגפן שהרי כבר הסיח דעתו משתיה [אחרונים], עכ"ל. וצ"ב דהא מיירי כשגמר כל הסדר, והיאך שרי ליה למשתי יין, הא בשו"ע סי' תפ"א (סעיף א') קפסיק ז"ל: אחר ארבע כוסות אינו רשאי לשתות יין אלא מים, ע"כ. ועמ"ש רמ"א התם, ובמ"ב (שם, ס"ק א') כתב דהרבה טעמים יש בזה בפוסקים ז"ל: יש שכתבו משום שמצוה לספר ביציאת מצרים ובנפלאותיו של הקדוש ברוך הוא אפילו כל הלילה כל זמן שלא חטפתו שינה וכדלקמיה, ולהכי לא ישתה שלא ישתכר ויתבטל ממצוה זו (=אמר הקמ"ח, ע"י שו"ע סי' תע"ג ס"ג ובמ"ב שם ודוק), ולפי סברא זו דוקא יין או שאר משקה המשכר, ויש שכתבו דלא יא נראה כמוסיף על הכוסות שנראה כמתחיל בסעודה אחרת, ולפי זה כל חמר מדינה אסור אף שאינו משכר, ויש שכתבו משום שלא יתבטל טעם מצה מפיו על ידי שתייתו, וכמו שאסרו חז"ל לאכול אחר הסדר מטעם זה, ולפי זה כל משקה אפילו אינו חמר מדינה ואינו משכר אסור, ומסתיתם דברי המחבר ורמ"א משמע שדעתם להחמיר ככל הני טעמי, ומכל מקום כתבו האחרונים דאינגב"ע וואסער"ר והוא הדין טי"א או עפ"ל טראנ"ק, ויש שכתבו גם לאקרי"ץ מותר, דזה אינו מבטל טעם מצה וכמ"ל בעלמא הוא [אכן בעפ"ל טראנ"ק שכותש את התפוחים בבית הבד ויש להם טעם גדול יש אוסרים]. והנה אף דלכתחילה נכון להחמיר בכל דבר שמבטל טעם מצה, מכל מקום במקום צורך גדול יש לסמוך על סברא הראשונה להתיר לו לשתות שאר משקין שאין משכרין, ובפרט בליל שני בודאי יש להקל בשאר משקין שאין משכרין, עכ"ל. וכיון שנתבאר דאינו רשאי לשתות יין ומחמת הני טעמי, צ"ב מ"ט יבדיל על כוס חמישי אחר שגמר כל סדר ההגדה, ואדרבה ה"ן למימר דיבדיל על חמר מדינה שאינו משכר מאשר להבדיל ביין (וע"י בשו"ע ה"ל שבת סימן רצ"ו ס"ב ובמ"ב שם מאי דנתבאר גבי הבדלה בחמר מדינה, ע"ש ואכמ"ל), וצ"ע.

עוד יש לעי' אם ה' מקום לומר דכה"ג דנוכר שלא הבדיל אחר שגמר כל הסדר דיבדיל למחרת, וכדחזינן בשו"ע סי' רצ"ט (סעיף ו') גבי שחל ולא הבדיל במוצ"ש דמבדיל עד סוף יום שלישי, ע"ש היטב, ומ"מ אפשר דשכח שאני ואינו לכתחילה, וכעין מאי דלכו"ע אע"ג דבשחל להבדיל במוצ"ש יכול להבדיל עד סוף יום שלישי, מ"מ יקדים להבדיל ביום ראשון ומטעמא דזריזין מקדימין למצוות, וכמבואר במ"ב (שם, ס"ק ט"ז), ע"ש. וממילא ה"ה במו"ש הוי מצוותו, ומ"מ צ"ע כאמור דלכא' הו"ל ליעביד הבדלתו אחמר מדינה. ויתכן דאה"נ כן יש לו לנהוג, אלא דהמ"ב ז"ל כתב לעיקרא דדינא דגם בהיכא דלית ליה חמר מדינה צריך ליעביד בהבדלה במו"ש וכמ"ל, וצ"ע בזה.

שוב כתבתי למור"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א לאקשו"י ע"ד המ"ב ז"ל דהיאך רשאי ליעביד אחר הסדר הבדלה ולמשתי הכוס, והא בשו"ע (תפ"א, א') קפסיק דאחר דכ' אינו רשאי לשתות יין אלא מים, ואת"ל דמשום הבדלה שרי א"כ טפי הו"ל להבדיל אחמר מדינה וצ"ע, וכתב לן מור"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אין מבדילין אחמר מדינה כשיש יין, עכ"ל, וא"ש היטב.

סימן רל"ד

בהא דיש שנהגו לבשל הזרוע דבקערת הסדר ואין אוכלין אותה בליל הסדר אלא למחר בצפרא

מידי דברי עם הגר"ר יוסף מרדכי שפירא שליט"א מו"צ בכאן בענינא דקערת ליל הסדר, אמר לן דיש הנהגים לבשל הזרוע והביצה ולא לצלותו, וכן נמי דאין אוכלים אותם בליל הסדר אלא למחר בצפרא.

ותמהתי אהאי מנהגא, דאף אם אמנם מצינו דיש שנהגו לבשלם (ע"י פסחים ק"ד ב' ובתוס' שם ד"ה שני, וע"י נמי בנו"כ דס"ל תע"ג ס"ב מ"ש בהא) מ"מ מבואר דהיו מבשלים להזרוע ע"מ שיכולו לאכול הזרוע בליל הסדר, וע"כ לא עבידו להא צלי, אך זה לא שמענו למינהג לבשל הזרוע, ומאידך שלא לאוכלה בליל הסדר.

ואחר העיון נלע"ד בדרך אפשר, דיש לבאר האי מנהגא לפום מ"ש הט"ז סי' תע"ג (ס"ק ד', ד"ה ונהגו בבשר וביצה) ז"ל: בשר נהגו ליקח זרוע ע"ש זרוע נטויה, והוא זכר לפסח שהיה נצלה בשפוד, ע"כ צולין ע"ג גחלים וביצה זכר לקרבן חגיגה שהיו מקריבים ב"ד ונאכל עם הפסח, וביצה הוא לשון יביעא בלשון ארמי כלומר בעי רחמנא לפרקינן, וכתב רש"ל מנהג אשכנז שצולין הבשר והביצה, היינו לפי שאין אוכלין אותם ומשמרין אותה לליל ב', ומנהג זה הוא נגד מנהג התלמוד עיין פרק ע"פ, וראוי לחלק לכל אחד ואחד והיו מבושלים

עתה מצאתי בספה"ק חיים לראש למרן הגר"ח פאלאגי זלה"ה (אשר היום הזה י"ז בשבט הוי יומא דהילולא דיליה) [דמ"ח ב' מדה"ס, ס"ק י"ט], דכתב זול"ק: כתב מרן מלכא מורינו ורבינו הרב אבי התעודה בס' פסח מעובין רנ"ו ורנ"ז אם חל פסח בשבת והוא יחידי אסור לקרות ההגדה שמא יטה, אם לא שידוע לקרות בהבטת ראשי פרקים, ואם יש לו אשה שידועת לקרות תקרא עמו, ואם לאו אם יש לו חבר ע"ה אומר להם תסתכלו בי תמחו בידי, ותאמרו שבת היום שבת היום, עכ"ל. ובס' יוסף עליכם אות רמ"ז ורמ"ח התיר לאדם שאינו רגיל להטות אפי' בחול, ובדאיכא היכר בנר של שבת מבחול אז שרי, וכמו שהיה נוהג הרב הגדול בעל בית דוד, הלא"ה אפי' גבוה שאינו יכול ליגע ואפי' קבוע בכותל וכיוצא אסור, יע"ש. והרי לפניך פסק מרן בש"ע ה"ל שבת סי' הע"ר סעי' ט' דכתב ז"ל: ליל פסח שחל בשבת מותר לקרות ההגדה בספר משום דהוי ענין ראשי פרקים, דאין ע"ה שלא תהא שגורה בפיו קצת, עכ"ל. ועיין שם בבאה"ט סק"ט ועוד בס' תע"ג סק"ב שהביא משם הרב חק יעקב אות ג' דלא כמוהר"ו בס' קכ"ג דאסור, יע"ש. ומ"ש בס' אגרות הרמ"ז סי' י"ג לאסור, תמה עליו בס' שערי תשובה שם בס' תע"ג ונדחק בדבריו, ולא היה צריך לדחוקי נפשיה לפי מה שנתבאר. וכן ראיתי להרב עמודי שמים דכ"ד ע"ב דכתב ז"ל: אף בליל שבת מותר לקרותה ביחיד דהוי כעיון ראשי פרקים, ומי שאינו בקי אסור דהעמידו דבריהם אף בשל תורה בשב ואת, עכ"ד, עכ"ל, וע"ש דהאריך בזה. וחזינן דאיכא מרבותינו ז"ל דפליגי אמ"ש הפמ"ג ז"ל, וצ"ע בזה [וע"י בספר משנת חיים להגר"ח מ"מ שטיינברג שליט"א (פסח, סימנים צ"ג וצ"ד) מ"ש בהאי סוגי, ע"ש].

סימן רל"ב

בהא דאין מברכין אבשמים בקידוש דיקנה"ז

שו"ע סימן תע"ג (סעיף א'): מוזגין לו כוס ראשון ומקדש עליו ומברך שהחינו, ואם חל בשבת אומר ויכולו, ואם חל במוצאי שבת אומר יקנה"ז, ע"כ. ובמ"ב (שם, ס"ק ג' ד"ה אומר יקנה"ז) כתב ז"ל: דהיינו בתחילה ברכת היין וקידוש ונר, דהיינו ברכת מאורי האש והבדלה וזמן, ואין מברכין על הבשמים בכל מוצאי שבת ליום טוב, עכ"ל.

ובטעמא דמילתא דאין מברכין על הבשמים ממוצ"ש ליו"ט, ע"י במ"ב סימן תצ"א (ס"ק ג', ד"ה ולא על הבשמים) דכתב בתו"ד ז"ל: וכתבו הפוסקים דהוא הדין דביום טוב שחל במוצאי שבת אין מברכין על הבשמים, והטעם לפי שיש מאכלים טובים מיישבים דעתו כמו בשמים, עכ"ל.

ויש לעיין דהא ניחא הא דבשמים משיבים להנפש כיון דבאים מיד בצאת השבת והיינו בהבדלה, ומשא"כ מאכלים טובים שבאים בהמשך הסעודה, ולכא' נראה דלא קפדינן אזמן זה, דעד הגשת מאכלי יו"ט דמ"מ כל זמן שהוא מוצ"ש שייך זה, וכדחזינן בשו"ע סי' רצ"ט (סעיף ו') דכ' ז"ל: שחל ולא הבדיל במוצאי שבת מבדיל עד סוף יום שלישי וכו', אבל על הנר ובשמים אינו מברך אלא במוצאי שבת, ע"כ. וע"ש בכ"ד. ובמ"ב (שם, ס"ק י"ח) כתב בתו"ד ז"ל: ועל הבשמים נמי משום כדי להשיב נפש הכואבת ביציאת נשמה יתירה, וכל זה לא שייך ממוצאי שבת ואילך, עכ"ל. וחזינן דכל שהוא זמן במוצ"ש שייך הא דהשבת הנפש.

אלא דאמנם יש לעי' לפי זה דהא בכל מוצ"ש איכא נמי סעודת מלוה מלכה דיש בה מאכלים טובים, וכדאריכו הפו' אדברי השו"ע דסימן ש' דלכתחילה יש להדר ליעביד מאכלים טובים לסעודת מלו"מ, ודכן נמי יש לעיין בהא דבשו"ע סי' רצ"ו (סעיף א') כ' ז"ל: מברך על הבשמים אם יש לו, ואם אין לו אין צריך לחזר אחריהם, ע"כ. ובמ"ב (שם, ס"ק ב' ד"ה אין צריך לחזור אחריהם) כתב ז"ל: שאין מברכין עליהם אלא להשיב הנפש שהיא כואבת מיציאת השבת, עכ"ל. ולמש"נ יל"ע אם עכ"פ ככה"ג דאין לו בשמים יש ענין דיאכל מאכלים טובים להשיב הנפש, ואף את"ל דבסעודת מלו"מ לא שייך זה, דאדרבה מזכיר זה להנפש מיציאת השבת, מ"מ יל"ע אם יאכל מאכלים טובים במוצ"ש שלא בסעודת מלו"מ, וצ"ע אם שייך זה דייקא במאכלי יו"ט, ומדלא נקטו הפו' למצה זו משמע דאמנם שייך זה רק במאכלי יו"ט, וצ"ע בשורש בחילוק, ולע"ע לא מצאתי למי שיעמוד בזה וצריך חיפוש.

שוב נתבוננת דהנה יסוד האי טעמא דנקט המ"ב ז"ל בס' תצ"א דאין מברכין אבשמים ממוצ"ש ליו"ט לפי שיש מאכלים טובים מיישבים דעתו כמו בשמים, הכי נתבאר בתוס' דביצה (דף ל"ג ע"ב ד"ה כי הוינן) ז"ל: וא"ת אמאי לא מברכין אבשמים כשחל יו"ט להיות בע"ש, כיון דיש לו מאכלים חשובים וטובים מיישב דעתו ממילא בלא ריח בשמים, עכ"ל, ולדברי התו' דביצה אמנם יש מקום לעיין בכל מאי דכתבנא.

ברם בתוס' דפסחים (דף ק"ב ע"ב ד"ה רב אמר יקנה"ה) כתבו בתו"ד ז"ל: וקשה דאם כן במוצאי יום טוב אמאי לא תקינו בשמים, לכן נראה דביום טוב ליכא נשמה יתירה, והכא אין מזכיר בשמים משום **דשמחת יום טוב** ואכילה ושתיה מועיל כמו בשמים, ויש טעמים לא נכונים, וזה הטעם נכון ועיקר, ע"כ. ובהגלות נגלות הך לישנא דתוס' י"ל דכל זה שייך דייקא ממו"ש ליו"ט דאיכא נמי **שמחת יום טוב** ואכילה ושתיה דהוא מועיל כבשמים, אך אכילה ושתיה גרידא לכא' ל"ש בה משום השבת הנפש (ואמנם בתו' דביצה אין הכרח למאי

ברם בביאור הלכה סי' תע"ג (ד"ה יקח לענה) כתב וז"ל: עיין במשנה ברורה שפירשונו דברי ההג"ה שלענה אינה מחמשה מיני מרור, וכן מוכח בדרכי משה הארוך, עיין שם בפירושו לדברי האגור, אכן במגן אברהם ושאר אחרונים חלקו עליו והוכיחו דכונת האגור דלענה הוא אחד מה' מיני מרור, והוא "מרור" הנזכר בה' מינים באחרונה, ולעניות דעתי צריך עיון שכפי הנראה לענה אינה ראויה לאכילה, וכדמשמע מכמה כתובים שמתאר כל דבר רע בלענה דכתיב "שורש פורה ראש ולענה" או "אחריתה מרה כלענה", ואנן בעינן דבר הראוי לאכילת בני אדם על כל פנים, וכדמבואר בדברי הראי"ה והריטב"א, וכדמוכח נמי מהש"ס דבעינן דבר הניקח מכסף מעשר, אם לא דאפשר ראויה היא על כל פנים קצת לאכילה. אחר כך מצאתי להרשב"ץ בספר יבין שמועה שכתב להדיא דאין יוצאין בלענה מפני שהוא מין אילן, ואנן בעינן ממיני ירקות, וכדתנן בהדיא אלו ירקות וכו', וכן מבואר בש"ס דפר"ך ואימא הרדופני וכו', והוא שלא כדעת מגן אברהם ושלא כדעת ההג"ה, דאף אם נימא שיש לו שורף ופניו מכסיפין וכדפירשונו במשנה ברורה, מכל מקום סימנים אלו לא מהני אלא בירק, אם לא דלא כתב הרמ"א לצאת בזה מדינא אלא לזכר בעלמא כשאין לו מחמשת המינים, וכעין שכתב גם הגר"ה, וצריך עיון, וע"ש בכל דבריו.

ויש לדון אם כוונה מכוונת פי' רמ"ז ז"ל בדברי האגור דהאי לענה לא היא מרור דמתניתין, ומטעמא דאם אמנם כן הוא צ"ב מ"ט לא כתבה מתני' בהדיא "לענה", אחר דמצינו מקראות הרבה שקורין הלענה בשמה לענה ולא מרור, ויל"ע בזה.

ולאידך גיסא להני דמפרשים בכונת האגור דמרור הוא לענה, צ"ב מהא דכתיב (איכה, ג' ט"ו) "השביעני במרורים הרוני לענה", וע"ש. דמשמע דהו"ב מינים נפרדים, אמנם ידינו האברך המופלג רבי מאיר רוזנבוים שליט"א אמר בזה ד"ל דמרורים הכונה לכלליות סוגי המרורים דהו"ב רבים, ולענה הוא אמנם מין פרטי, וכדבריו נראה אחר דקרא קאמר מרורים בלשון רבים ולענה בלשון יחיד, ויש לסייע כן נמי ממ"ש במדרש רבה (איכה רבתי, פ"ג ס"ג) השביעני במרורים זה י"ט ראשון של פסח דכתיב בו (שמות י"ב) על מצות ומרורים, ע"ש, והא בפסח גופי' איכא כמה סוגים דמצי נפיק בהו ד"ח מצות מרור, ומלבד זה ד"ל דלשון חכמים לחוד (ובזה יש לדחות נמי למאי דכתבנו לעיל לפרש בטעם דרמ"א ז"ל קמפרש דלענה לא היא מרור דמתניתין, ודוק בזה).

ועי' בקרא (דברים כ"ט י"ז) שרש פרה ראש ולענה, ופירש"י (שם) וז"ל: שורש מגדל עשב מר כגידין שהם מרים, ע"כ, וע"ש. ועי' בתרגום ירושלמי (שם) דאי' התם "דהוא מדמי לשורש קביעא בארעא ארום רישא חלי כדובשא וסופיה מרירי כלענתא דמותא", וכע"ז אי' בתרגום יב"ע, ע"ש, ויל"ד בכל זה (ועי' בספר מתורגמן לר"א בחור ז"ל בערך גידין ובערך לען, ע"ש).

[ועמ"ש הגר"ה הלוי סאלאוויציק זלה"ה בענינא דמיני מרור, ובמ"ש רמ"א ז"ל דמיתנין לעיל, בהנדפס בישורון (ניסן תשס"ז, עמוד קנ"ד) ע"ש היטב, ועי' בהגדש"פ מנחת אשר להגר"א וייס שליט"א (עמוד ר'), ע"ש].

סימן רל"ז

בענינא דקיום מצות מרור בחסה (ממאי דזכינו לשמוע מרבתינו בהא)

שו"ע סימן תע"ג (סעיף ה'): אלו ירקות שיוצא בהם ידי חובתו, חזרת עולשין תמכא חרחבינא (פירוש, מיני עשבים מרים) מרור, ויוצאין בעלין שלהן ובקלחן אבל לא בשורש, אלא שבעלין אין יוצאין אלא אם כן הם לחים, ובקלחים יוצאים בין לחים בין יבשים, אבל לא כבושים ולא שלוקים אלא מבושלים, וכולם מצטרפים לכזית שהוא השיעור שלהם, ועיקר המצוה בחזרת, ואם אין לו חזרת יחזור אחר ראשון ראשון כפי הסדר שהם שנויים, ע"כ.

ובמ"ב (שם, ס"ק מ"ב, ד"ה בחזרת) כתב וז"ל: שהוא זכר לשעבוד מצרים שהיה תחילתו רך ולבסוף קשה, וכן הוא גם טבע חזרת שתחילתה מתוק וסופה מר, וכתבו האחרונים דאפילו הוא ביוקר קצת משאר מרור גם כן נכון להדר אחריו, אכן כתבו שבמין חזרת (היינו שאלאטיין) מצוי מאד בימי פסח תולעים קטנים שאינם ניכרים לחלושי עין, על כן מי שאין לו אנשים מיוחדים בעלי יראה שיבדקנו כראוי טוב יותר ליקח תמכא (שקורין חריין) אף שהוא שלישי לפי הסדר שהם שנויים, כי חלילה להכשל בלאו משום קיום עשה דרבנן, ובפרט שאפשר לקיים שניהם על ידי תמכא, עכ"ל.

ובתשובותינו גם אני אודך (ח"ט, סימן א', ס"ק ד') כתבנו דשאלנו מקמיה הגאון הצדיק רבי יצחק שלמה אונגר זצוק"ל הגאב"ד ור"מ דחוג חתם סופר ב"ב היאך יוצאים יד"ח מצות מרור בחסה, והא אינה חריפה, והשיבנו בהאי ליטנא "לא כתוב באף מקום שצריך לאכול חריף, הדבר שהיה פעם היה חריין (אבל היכן כתוב שצריך לאכול חריף), ולא זו בלבד שאין צריך חריף אלא שחסה זה הכי טוב [במקום הראשון], כך יש תשובה בחכם צבי ובחתם סופר שחסה זה הכי טוב, ולא כתוב באף מקום שצריך להיות חריף", עכ"ל.

ומיתנין התם מ"ש מרן החת"ס ז"ל בתשובותיו (חאו"ח, סימן קל"ב) וז"ל: ואודות מצות מרור בפסח אמת נכון הדבר מ"ש החכם צבי, והכי נהגו כל רבותי זצ"ל ואנו נוהגים אחריהם, אך אני רגיל

לדרוש בשבת הגדול מי שאין לו אנשים מיוחדים מסויימים בעלי יראה הבודקים ומנקים אותו מרחש תולעים קטנים הנמצאים מאוד מאוד בימי פסח, ואינם ניכרים לחלושי ראות, ע"כ מי שאין לו בביתו מי שיבדקנו כראוי טוב ליקח התמכא שקורין קריין, ואם הוא נמנה שלישי במשנה, והחסא הוא הראשון ומצוה מן המובחר, מ"מ חלילה להכשיל בלאו או בלאוין הרבה אפי' בספק משום קיום עשה דרבנן במרור בזה"ז דרבנן, ובפרט שאפשר לקיים שניהם ע"י תמכא שקורין קריין, ואם יש רמז בחסא דחס רחמנא עלן אנו נאמר דתמכ"א ר"ת תמ"ד מספרי"ם כבו"ד א"ל, עכ"ל, וע"ש.

תו חזינא בספר רשומים בשמך, והמה עובדות ושיחות מגדולי הדורות דנשמעו מפי מרן הגר"ש אונגר זצוק"ל (עמוד מ"ד), דכ' וז"ל: מרן החתם סופר הק' ז"ע היה מוסר בכל שנה בערב הפסח את החסה המיועדת למרור לבדיקה בידי שבעה מתלמידיו, ואחריהם הוסיף אף הוא לבדקה בעצמו, ואעפ"כ עדיין נמצאו בה חרקים, ולמרות כל זאת לא מש ממנהגו ליטול ירק זה למרור, עכ"ל (ועי' בפסק"ת ח"ה סי' תע"ג סי"ז וסי"ח), ע"ש.

והכי נמי הבאנו בתשובותינו גם אני אודך (ח"ו, סימן א' ס"ק ח') דשאלנו מקמיה הגאון הצדיק רבי בנימין יהושע זילבר זצוק"ל בעמח"ס שו"ת אז נדברו ושא"ס, אי יוצאין יד"ח מרור בחסה, והשיבנו דכן. ושאלנוהו דלכאורה אי"ז מר והיאך אפשר לאחשובי למרור, ואמר לן "יש האומרים אפילו שחסה יותר טוב מחריין" (ולא ביאר לן כוונתו בזה לצד שמייהר, אמנם מסתברא מילתא דכוונתו להפוי' דמיתנין לעיל).

ובספר שיח שני מפסקי מרן פוסק הדור הגר"נ קרליץ שליט"א אשר זכינו לשמוע מפ"ק (ונדפס בתשובותינו גם אני אודך שלהי ח"י) [סימן י"ז] כתבנו בהאי ליטנא: שאלתי ממרן הגר"נ קרליץ שליט"א להשי' דס"ל דיוצאין יד"ח מצות מרור בחסה, דצ"ב והא אינה חריפה, ושאלני מרן הגר"נ קרליץ שליט"א מי אמר שצריך להיות חריף, ושאלתי דהא המרור בא להזכיר המרירות הדיתה, וזה ל"ש בחסה, ואמר לי מרן הגר"נ קרליץ שליט"א דהירושלמי מקשה את זה, אבל בכל זאת לוקחים את השורש המר של זה ואוכלים, ושאלתי אי באכילת החסה לבדה לא מהני, וכמדומי' שהשיבני דמרן החזו"א זלה"ה אמר שצריך חריף (ר"ל מר). והנה בחוט שני ה' פסח (עמוד קצ"ח) מייית להאי ירו' דפסחים (פ"ב ה"ה) בחזרת חסין, התיבון הרי חזרת מתוק, ר' חייא בשם ר' הושעיא כל עצמן אין הדבר תלוי אלא בחזרת, מה חזרת תחילתה מתוק וסופה מר, כך עשוי המצרים לאבותינו בתחילה במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך, ואח"כ וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים, ע"כ וע"ש. ועמ"ש מרן שליט"א מגדולי הפו' בזה. ומיהו בסו"ד מייית להחזו"א באו"ח קכ"ד (על דף ל"ט א') דמצריך ליקח דבר מר למרור, ע"ש. ע"כ מאי דכתיבנא התם.

ומידי דברי בזה עם מור"ר מרן הגר"י שפירא זצוק"ל אמר לי דאפשר לאכול את השטעקעלק (זהקלחים) שהם יותר חריפים, ותו הוסיף ואמר שישנם דברים שמתחילה הם מתוקים אך בסופם הם מרים, אתו"ד.

וכששאלתי זה ממו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר לי בזה"ל: אם זה לא מר זה לא טוב, עכ"ל. ועי' בספר מועדי הגר"ח (פסח, תשובה קכ"ה) דשאל ידידנו הרה"ג ר"מ גבאי שליט"א למור"ר מרן הגר"ח קרליץ שליט"א אי יוצאין יד"ח מרור בחסה דהאידינא, והשיבו מור"ר מרן שליט"א "אם מר קצת", וע"ש במאי דציין בזה. ועי' בספר שער המועדים להגר"ר יוסף דוב ספטימוס שליט"א (פ"ט ס"ק ט"ז) מאי דהאר"ך בהא, ע"ש.

וכששאלתי למור"ר מרן רשכבה"ג הגרא"ל שטינמן שליט"א היאך יוצאים יד"ח מצות מרור בחסה והא אינה מרה, אמר לי מור"ר מרן שליט"א דבחי' אדם משמע דיוצאים יד"ח מרור אפילו שזה לא מר, ובחזון איש חולק על זה.

ובספר ימלא פי תהלתך למור"ר מרן הגרא"ל שליט"א (עיונים בתפילה, עמוד תנ"ה) כתב בהאי ענינא וז"ל: החזו"א (או"ח סימן קכ"ד בהערות לדף ל"ט) כתב מבואר דעיקר המצוה דמרור להטעים מרירתא, ולפיכך מן המובחר שיהא מרירא טפי וכו', ויל"ע דאמר בירושלמי בסוגיין התיבון והרי חזרת מתוק, הרי אינו קרוי חזרת אלא מתוק, ר"ח בשם ר"ה כל עצמו אין הדבר תלוי אלא בחזרת, מה חזרת תחילתה מתוק וסופה מר וכו', ומשמע לכאורה דיוצאין בחזרת שלקטה בעודה מתוק משום שסופה מר וכו', ולכן נראה דגם הירושלמי סבור שאין יוצאין בחזרת עד שיפול בו המרירות, עי"ש דבריו. אמנם עי' בב"י (או"ח סימן תע"ג) שכתב ומ"ש ועיקר המצוה הזאת בחזרת, שם בגמ' א"ר אושעיא מצוה בחזרת, ולא ידעתי למה השמיטו הרמב"ם, אולי שהוא מפרש מצוה נמי בחזרת "אע"פ שהיא מתוקה ואין בה מרירות", עכ"ל, וע"ש.

ודאיירינן בהא הנני מביא בכאן מרגניתא טבא מרשימותי, דהנה בהיותי פ"א אצל מור"ר מרן רשכבה"ג הגרא"ל שליט"א ראיתי דשאלוהו אודות "חריין" למצות מרור, ואמר מור"ר מרן שליט"א דזה "חריף" אך לא "מר" [=ע"י בהגדש"פ מנחת אשר, ודוק בזה], ובו בפרק שאלתי למור"ר מרן הגרא"ל שליט"א אם לדבריו יש לאכול חסה למצות מרור, ונתחייך ואמר "לא יודע", והוסיף ואמר לן בהאי ליטנא "אני אגיד משהו, אני בטל נגד דעת העולם, אך כל השנה שמביאים

לי מרור (חסה) איני טועם בו מרור, זה לא מר לי, זה מתוק, אומרים שקלחים זה יותר מר, אכלתי קלחים זה יותר מתוק לי", ותו כדי דיבור שאלני מור"ר מרן שליט"א "אתה אוכל לחם, מתוק לך", והשבת שלי, ואמר לי מור"ר מרן שליט"א "לי כן מתוק, מי שרגיל לאכול לא מתוק לו, לי מתוק, גם חסר לי מתוק לא מר", ושאלתי דאם כן במה מקיים מצות מרור, ואמר לן דאוכל מזה גם כן (=מן החסה), אך דאין זה מרור לו אלא מתוק. ועוד אמר לן "כל מה שאמר לי הכל הפוך, אמרו לי זה מר, זה מתוק. בקלחים, עוד יותר מתוק", וחייך טובא מידי דברו זאת, ופוק חזי עוצם קדושתו ועזוז נוראתו דמור"ר מרן שליט"א, והמשכיל יבין.

ובספר בעקבי ההגדה על הגדש"פ שזכינו להוציא לאור עולם מתורתו דמור"ר מרן הגרה"צ רבי יעקב אדלשטיין זצוק"ל הגאב"ד ור"מ דמת השרון (פיסקא שבכל הלילות אנו אוכלים שאר ירקות) בתו"ד בזה"ל: "ואילו הלילה הזה מרור, עושים ענין גדול מאכילת דבר מר, ואמנם לאו דוקא מר, ובאמת חסה כשרה ג"כ למרור, החזו"א ז"ל אמר שיש לאכול רק חסה ערבית דהיא חסה דמתני', יש אף סוג חסה עגולה וכו' אך אינה חסה האמורה, רק זו דזכרנו שעליה רחבים וארוכים ומכונה חסה ערבית היא זו שהיתה בזמן המשנה, המרור המקובל במזרח אירופה נקרא בעברית המדוברת חזרת, אך אי"ז עברית נכונה דבמשנה הוזכרה בשם תמכא, ובל' אידיש נקראת חריין, זה שורש מר וחרף מאוד, שאפשר לאוכלו רק ע"י ריסוק, ואי לא הכי א"א לאוכלו מחמת מרירותו, וכשאוכל חסה אפשר שיערב בה קצת מהמרור הנ"ל (גם ידוע דחסה זקנה היא מרה טפי מחסה צעירה שהינה מתוקה)", וע"ש [ועי' בשו"ת אור לציון ח"ג פט"ו סי"ח, ע"ש].

סימן רל"ז

בענין נתינת ענבים בהחרוסת

כתבו התוס' בפסחים (דף קט"ז א' ד"ה צריך לסמוכיה וצריך לקהוייה) גבי חרוסת וז"ל: ובירושלמי אמר אית דעבדי היכר לדם, ומשום הכי קרי ליה טיבולו במשקה, וכן עמא דבר לסמוכי, ובשעת אכילה מקלשין אותו בין וחומץ, ובתשובת הגאונים מפרש לעשות חרוסת בפירות שנדמה לכנסת ישראל בשיר השירים, תחת התפוח עוררתך, כפלה הרמון, התאנה חנטה, אמרתי אעלה בתמר, אגוז אל גנת אגוז, ושקדים על שם ששקד הקב"ה על הקץ, ע"כ. ועי' מ"ש רמ"א ז"ל סימן תע"ג (סעיף ה') ובמ"ב (שם, ס"ק מ"ט), עיין שם.

והנה בכל בו (סימן נ'), דין תפילת ערבי פסחים וסדר הלילה ד"ה (החרוסת) כתב בסו"ד וז"ל: ונהגו לתת בהן תפוחים זכר לתחת התפוח עוררתך (שיה"ש, ח' ה'), ותמרים זכר לזאת קומתך דמתה לתמר (שם ז', ח'), ואגוזים זכר אל גינת אגוז ירדתי (שם ו', י"א), וענבים זכר לגננים סמדר נתנו ריח (שם ב', י"ג), ע"כ. ועי' בשו"ת.

ולפום מאי דכתב הכל בו דנהגו ליתן בהחרוסת ענבים זכר לגפנים סמדר נתנו ריח, יתבאר מ"ש המגן אברהם סימן תס"ז (ס"ק ח', ד"ה וענבים יבשים) שכתב וז"ל: כתוב בתשו' מהר"ל סי' כ"ה שלא לאכול ענבים יבשים, ואם יחפוץ אדם לקיים מ"ש בשיר השירים פתח הסמדר יכול לקיים בענבים דידן, עכ"ל. ובמהר"ל כתוב דיש לזוהר בענבים דקים לפי שמערבים אותן עם הגרוגרות, עכ"ל, וע"ש. והנה לא נתפרש במהר"ל שם ובמג"א דמיתנין מהו, ואם יחפוץ אדם לקיים מ"ש בשיה"ש פתח הסמדר, אמנם לפי"ד הכל בו נראה דכיוונו דאם יחפוץ אדם ליתן ענבים בחרוסת לקיים מ"ש פתח הסמדר, ושור"ר בשו"ת מהר"ל מדהו' מכוון ירושלים (סי' כ"ה) בהערות הרה"ג ר"י סף שליט"א דכ' דאולי כונת מהר"ל ז"ל ואם יחפוץ וכו' היינו לערב בחרוסת ע"ש, ולפום מאי דמיתנין מס' כל בו נראה פשוט דלזה כיון מהר"ל ז"ל, ודוק בזה.

ומספקא לן באם לוקח ענבים אדומים להחרוסת אי מקיים בזה נמי למ"ש רמ"א ז"ל (תע"ג, ה') "ואחר כך נותנין בו מעט חומץ או יין אדום זכר לדם (טור) ע"ש, ובפשיטות נראה דה"ה, ואדרבה י"ל דאילו לוקח יין גרידא מקיים בזה רק להא דזכר לדם, ומשא"כ בלוקח ענבים אדומים במאי דמניחן להחרוסת מקיים להא דפתח הסמדר, ובמה דזב מינייהו משקה שבעו אדום מקיים נמי להא דזכר לדם.

תו מצאתי בספר יפה ללב להגה"ק רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י זלה"ה (ח"ה, סימן תע"ג ד"ה בהגה כגון תפוחים תאנים וכו') דכתב וז"ל: והכלבו דף נ"ב ע"ד כולל בו וענבים זכר והגפנים סמדר נתנו ריח, וזה כלול במ"ש אמ"ר מור"ם ז"ל נותנין בו מעט חומץ או יין אדום שהוא מגפן, וה"ט כי בפסח אנו חסרי חטא אדה"ר, ובדבר שחטא צריך לתקן, ויען הדבר שחטא בו אדה"ר במחלוקת שנוי, אילן שאכל אדה"ר אם גפן היה או תאנה היה או אתרוג היה, למ"ד גפן היה ע"כ נותנין עליו ענבים או יין, ולמ"ד תאנה נותנין תאנים, ולמ"ד אתרוג נותנין תפוחים דכתי' וריח אפך כתפוחים, מתרגמינן כאתרוגים וכמש"ל סימן תנ"ג, עכ"ל, ודפח"ח.

סימן רל"ח

בענין עשיית חרוסת מירקות

בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ב, סימן נ"ב) דן לפום המנהג שלוקחין תפוח לחרוסת באם אין לו תפוח במה יקיים מצות החרוסת, והשיב בהא וז"ל: דבר פשוט מה שנוהגין במדינות אלו לעשות חרוסת מתפוחים הוא להידור מצוה ליקח מפירות אילן החשובים, ובפרט

מ"מ ממצרים גאלתנו הוא כשיקרא, ושם שאני דאברהם אב המון גויים הוא כדאמר בירושלמי בבכורים [פרק א' הלכה ד'], עכ"ל - ועי' מ"ש בהערות הנדפסות עה"ג במהדו' מכון המאור, ע"ש. ולמ"ש לעיל מהאזה"ח הק' אתי שפיר, ודוק בזה.

והלום מצאתי בקונטרס החודש אשר בו ישועות מקיפות להרה"ג ר"ח אוהב ציון שליט"א, דברי קונטרס מייתי מהגאון האדיר רבי יעקב חיים סופר שליט"א דדן בענינה דגר בקרבן פסח, וקחזינא ליה דבתו"ד מייתי לדברי רוח אפינו האוה"ח הקדוש דמייתין לעיל, וכתב עלה וז"ל: ועם שאיני כדאי כלל וכלל בעניותי לא זכיתי להבין דברי קדשו ז"ל במה שאמר שרק כאן במצות פסח פירט הכותב גר משאר מצוות התורה, ואני עני מצאתי שבעוד מקומות פירטה התורה את הגר, וכלשון שאמרה גבי פסח, וננקוט כמה בס"ד, א. גבי אוכל חמץ בפסח בספר שמות (י"ב, ט') "שבעת ימים שאר לא ימצא בתוככם כי כל אכל מחמצת ונכרתה הנפש היא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ", ועיין שם פסוק מ"ח, ב. גבי עינוי יום הכיפורים בספר ויקרא (ט"ז, כ"ט) "והיתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשתיכם וכל מלאכה לא תעשו האזרח והגר הגר בתוכם", ג. גבי נבלת עוף טהור בספר ויקרא (י"ז, ט"ו) "וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה באזרח ובגר וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב וטהר", ועיין שם בפירוש רש"י ורבותינו המפרשים נ"ע, ד. גבי פרשת עריות בספר ויקרא (י"ח, כ"ו) "ושמרתם אתם את חקתי ואת משפטי ולא תעשו מכל התועבות האלה, האזרח והגר הגר בתוכם", ה. גבי ניקב שם ה', בספר ויקרא (כ"ד, ט"ז) "ונקב שם ה' מות יומת רגום ירגמו בו כל העדה כגר באזרח בנקבו שם יומת", ו. גבי פרשת רוצח ומכה נפש בספר ויקרא (כ"ב, כ"ב) "משפט אחד יהיה לכם כגר באזרח יהיה כי אני ה' אלהיכם", ז. גבי מצות מנחת נסכים בקרבנות עולה ושלמים, בספר במדבר (ט"ו, י"ג) "כל האזרח יעשה ככה את אלה להקריב אשה ריח ניחח לה", וכי יגור אתכם גר או אשר בתוכם לדרתיכם ועשה אשה ריח ניחח לה' כאשר תעשו כן יעשה, הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר חקת עולם לדרתיכם ככם כגר יהיה לפני ה', תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם" [וצ"ב כל הכפלויות, ועיין בדברים המפרשים], ח. גבי קרבן עבודה זרה בשגגה בספר במדבר (ט"ו, כ"ט) "האזרח מבני ישראל ולגר הגר בתוכם תורה אחת יהיה לכם לעשה בשגגה", ט. גבי מגדף והעושה ביד רמה, בספר במדבר (ט"ו, ל') "והנפש עשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר את ה' הוא מגדף ונכרתה הנפש היא מקרב עמה", והנה בכל המקראות דלעיל הם ממש כמקרא דפסח שהתורה הזכירה אזרח וגר, אבל מצינו עוד מקראות הרבה שפירטה התורה גר, אם כי לא בלשון אזרח וגר, וננקוט כמה בס"ד, י. גבי העלאת בחוץ, בספר ויקרא (י"ז, ח') "ואליהם תאמר איש איש מבית ישראל ומן הגר אשר יגור בתוכם אשר יעלה עלה או זבח, ואל פתח אהל מועד לא יביאו לעשות אותו לה' ונכרת האיש ההוא מעמיו", יא. גבי איסור דם, בספר ויקרא (י"ז, י') "ואיש איש מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל כל דם ונתתי פני בנפש האכלת את הדם והכרתי אתה מקרב עמה וגו', על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם והגר הגר בתוכם לא יאכל דם", יב. גבי כיסוי הדם, בספר ויקרא (י"ז, י"ג) "ואיש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסהו בעפר", יג. גבי מולך, בספר ויקרא (כ"ב, ב') "ואל בני ישראל תאמר איש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בישראל אשר יתן מזוועו למלך מות יומת עם הארץ ירגמוהו באבן", יד. גבי מקריב בעל מום, בספר ויקרא (כ"ב, ח') "דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל ואמרת אליהם איש איש מבית ישראל ומן הגר בישראל אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם אשר יקריבו לה' לעולה, לרצונכם תמים זכר בבקר בכשבים ובעיזים". ואולי יש לדחוק בדברי רבינו האור החיים הקדוש זיע"א שרק גבי פסח הוה קשיא ליה משום שגם בפרשת פסח האמורה בספר שמות (י"ב, מ"ח) כתוב "וכי יגור אתך גר ועשה פסח לה' המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו והיה כאזרח הארץ וכל ערל לא יאכל בו, תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוכם", וגם בפרשת פסח האמורה בספר במדבר כאן כתוב "וכי יגור אתכם גר ועשה פסח לה' כחקת הפסח וכמשפטו כן יעשה חקה אחת יהיה לכם ולגר ולאזרח הארץ", הרי בשני המקומות פירטה התורה שגר חייב במצוות בפסח, ולכן קא קשיא ליה "למה פרט הכותב גר במצוה זו מכל המצוות", כלומר בשני מקומות בתורה, מה שאין כן בשאר המקומות הנ"ל שהבאתי ששם פרטה התורה חיוב הגר רק במקום אחד, כך נלע"ד לדחוק בדברי קדשו וצע"ע. והיודע בה דברים יאלפני בינה ויאיר עיני וישא ברכה מאת ה', עכ"ל דהגרי"ח סופר שליט"א, וע"ע.

ברם בעניותי לא זכיתי להבין מאי קשיא ליה להגרי"ח שליט"א דדברי רוח אפינו האוה"ח הק', דהא יכל להקשות כן נמי אדברי הספרי דמייתי האוה"ח, הק' דבספרי מקשי "אין לי אלא פסח שהשוה הגר לאזרח בכל המצוות שבתורה מנין", ואהא יישב הספרי תלמוד לומר חקה אחת וגו', ע"ש. ותמוה דהא מצינו במצוות נוספות דכבר נתפרש בהם הגר, וממה שכתב הספרי דילפינן לה מחקה אחת וגו', ועוד דתירוצו דהגרי"ח שליט"א אינו מכוון בלישניה דהאוה"ח הק', דבריא דלא היה קשיא ליה מ"ט איכפל זה בתורה, מאחר שלא ביאר כן כלל לא בקושיותיו ולא בישובו.

מקודם אומר להפסיק דהא לחמא וכו' בלשון ארמי, ברם מ"ש דיאמרו בלשון שמבינים הנשים והקטנים צ"ב דהא לא אמר להא בל' ארמי, ויל"ע דאפשר דתפסו לטעמי אחרוני כעיקרים ולא חיישו לשארא, וצ"ע.

סימן ר"מ

בענין גר באמירת ההגדה

כתב מרן הגר"ח ז"ל בברכי יוסף (תע"ג, טו"ב) וז"ל: גר יכול לומר כל סדר ההגדה עבדים היינו וכו', הרב מהר"ח ה' עטר בס' אור החיים פ' בהעלותך, עכ"ל. (והביאוהו נמי בשערי תשובה (שם, ס"ק כ"ז) ובכף החיים (שם, ס"ק קל"ח) עיי"ש).

והכי כתב האור החיים הק' (במדבר ט' י"ד) ע"פ וכו' יגור וגו' בתו"ד וז"ל: עוד נראה לפרש בהעיר עוד למה פרט הכותב גר במצוה זו מכל המצוות, והגם שאמרו ז"ל (ספרי) וזה לשונם אין לי אלא פסח שהשוה הגר לאזרח, כל המצוות שבתורה מנין, תלמוד לומר חקה אחת וגו', עד כאן. עם כל זה למה לא בחר לפרט אלא במצות פסח, אכן לצד שיש מקום לומר שאין הגר חייב בפסח לפי שלא היה לא הוא ולא אבותיו במצרים, ואין מקום למעשה פסח אצלם כי לא פסח ה' על בתיהם במצרים, וזה דומה למאמרם ז"ל שאמרו (ביכורים פ"א) גר מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר וכו', כמו כן הדבר הזה, לזה חידש הכתוב דין זה כאן ואמר וכו' יגור אתכם גר ועשה פסח, הוסיף בו תוספת פירוש שהגם שאינו מהיוצאים ממצרים, אף על פי כן מלבד שצריך לעשות כל המצוות ואף גם זאת ועשה פסח וגו'. ודקדק לומר אתכם, לומר שהגם שאתם רואים זה חדש מקרוב בא, עם כל זה אתכם הוא כאחד ממנו, ויצאיתו ממצרים היתה גאולת עולם גם לנפש הגר, הגם שלא היה בנגלה היה בנסתר כי שורש הקדושה אחד הוא, וכשהיו אבותינו במצרים היתה כללות הקדושה טבועה בטומאת מצרים, ואם חס ושלום היה כללות הקדושה נטבע אין תרופה לענפים, כי הכל הולך אחר העיקר, והצלת העיקר נוגעת גם לענפים. **ואמר כחקת הפסח, חש הכתוב שיאמר האומר הן האמת כי עשה יעשה כל משפטי פסח, אבל דברים שהם ממש דברי שקר כמו שתאמר להגיד עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאונו וגו' וכדומה, עדיין דן אנכי כי לא ישעו בדברי שקר, תלמוד לומר כחקת הפסח, כי יכול יוכל דבר כדברים האלה כי ה'ה ה'ה גם הוא במצרים בבחינת השרשים, ועיין מה שפירשתי בפסוק (שמות כ"ג) ואתם ידעתם את נפש הגר, ואומרנו כן יעשה בא לחובה שלא תאמר שלא בא הכתוב אלא לרשות שיכול לומר כן, תלמוד לומר כן יעשה חובה, ומאמר חקה אחת בא להשוות כל התורה כולה, עכ"ל.**

הן אמת דיש להעיר אלישנא דהברכ"י דמייתי להאוה"ח הק' וכתב גר **יכול לומר** וכו' (והכי הביאוהו להברכ"י בשע"ת ובכה"ח), ומשמע מהך לישנא דהוא מידי דרשות, והיינו באם ירצה הגר יוכל לומר עבדים היינו וכו', והכי אמנם משמע מעיקר דברי האוה"ח הק' דכתב "כי יכול יוכל דבר כדברים האלה" וכו', ע"ש. ברם מ"ש האוה"ח הק' בשלהי דבריו "ואומרנו כן יעשה בא לחובה" וכו', ע"ש תו"ד נראה דחובה הוא [ולא מסתברא דדבריו קאי דייקא אעשיית הפסח גופי' ולא אמירת ההגדה], ואפשר דעיקר כוונתו דהברכ"י במ"ש "יכול לומר" וכו', דר"ל דאינו דברי שקר כלפינו, ואה"נ דחייב בהגדה ככל בר ישראל, וצ"ע בזה. (ועי' באוה"ח הק' מהדורת עוז והדר בילקוט מאורי החיים (שם, ס"ק כ"א) מה דהאר"י הרה"ג רמ"מ פומרנץ שליט"א במאי דמייתי האוה"ח הק' מהא דא"י בבכורים (פ"א מ"ד) דגר מביא ואינו קורא, ומהנפסק להלכה בזה, ועפ"י ביאר כונת האוה"ח הק' בהאי ענינה, ע"ש היטב) [ועי' נמי בקרא שמות (י"ב, ט') שבעת ימים שאר לא ימצא בתוככם כי כל אכל מחמצת ונכרתה הנפש היא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ, ופירש"י (שם, ד"ה בגר ובאזרח הארץ) וז"ל: לפי שהנס נעשה לישראל הוצרך לרבות את הגרים, ע"כ וע"ש].

ובספר בעקבי ההגדה על הגדש"פ שזכינו להו"ל מתורתו דמו"ר מרן הגאון הצדיק רבי יעקב אדלשטיין זצוקללה"ה הגאב"ד דרמת השרון (פיסקא דמעשה ברבי אליעזר וכו') כ' וז"ל: שמעתי דבר מענין, לכאורה, הרי כבר אמרנו דחייב סיפור יציאת מצרים הוא משום דאילו לא גאלנו השי"ת, היינו עדיין במצרים, ולפי"ז הדין נותן שמי שלא היו אבותיו בשעבוד מצרים יפטר מחיוב סיפור יציאת מצרים, אך מן הסיפור בחכמים אלו נחזה כי לא כן הוא, שהרי רבי אליעזר בן עזריה ורבי טרפון היו כהנים, דאף אבותיהם לא נשתעבדו במצרים, **ורבי עקיבא היה מצאצאי גרים ואף אבותיו לא נשתעבדו במצרים**, הא למדנו מכאן שאף אלו חייבים בסיפור יציאת מצרים, והביאור בזה הוא **דאילו לא גאלנו השי"ת ממצרים לא היה לגרים למי להתגייר, ולא היו מקבלים קדושת עם ישראל**, ואף לא היה עם ישראל להחיל עליו קדושת הכהנים והלוויים, ומשכך, **הכהנים הלוויים והגרים אף הם חייבים בסיפור יציאת מצרים**, עכ"ל, ודוק היטב.

אחר זמן הראני ידידנו האברך המופלג רבי אריאל גרין שליט"א דבספר עובר אורח לגאון ישראל האדר"ת ז"ל (אות צ"ז) כתב וז"ל: בפרשת שמות התאכסן אצלי ידיד נפשי הרה"ג מורנו הרב ר' ישראל מאיר הכהן שליט"א בעל ספר חפץ חיים, והרבה היה לנו שיחות בדברי תורה, ובהם אמר לי שתמוה בעיניו איך יאמרו גרים "ממצרים גאלתנו" וכיוצא בזה, ונהי שיכולים לומר "לאבותינו" וכיוצא בזה,

שיש ליקח תפוח לחרוסת שנמשלו ישראל לכך, אבל אם אין לו יוכל ליקח דברים אחרים כגון פירות או ירקות. וזה לשון פי' הרמב"ם בע"פ על המשנה הביאו לפנינו מצה וחזרת וחרוסת, וז"ל: אנחנו עושים כך שורין תאנים או תמרים ומבשלין אותם ודכין אותן עד שירטבו, ולשין הכל בחומץ, ונותנין או שיבולת נרד או אגוזין וכיוצא בו בלי שחקים, עכ"ל. ועיין ברמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ו הל' י"א. **ומסתברא שאין צריך לזה דוקא פירות אילן, ה"ה שיכול לעשות זה מפירות הארץ אם אין לו פירות האילן**, עכ"ל.

והכי נמי עי' בשו"ע דהגה"ק רש"ז זלה"ה (תע"ג, ל"ב), דאחר שכתב אופן עשיית החרוסת מפירות הוסיף וז"ל: **ומעיקר הדין יכול לעשותו אפי' מירקות**, ולרככו אפי' במים ושאר משקין, אבל עכ"פ צריך ליתן לתוכו דבר שיש בו קיוהא כגון תפוחי' או יין וחומץ זכר לשיעבוד שהיו משתעבדי' בישראל עד שהיו שיניהם קיהות, עכ"ל. ובמקורו ציין (שם, ס"ק ט"ו) דהוא מהרשב"ם, ע"ש.

ובפשטות כוונתו למ"ש הרשב"ם ז"ל בפסחים (קט"ז, א', ד"ה לסמוכיה) וז"ל: **"לכתוש בו ירקות הרבה כדי שיהא עבה"**, ע"כ, וע"ש. ומבואר דהרשב"ם ז"ל ס"ל דמהני ליעביד החרוסת מירקות, ומיהו השועה"ר גופי' כתב דזה הוי מעיקרא דדינא, ולכא' קאמר הכי לצד דבתו' דפסחים (שם, ד"ה צריך לסמוכיה וצריך לקהוייה) הביאו דבתשובת הגאונים מפרש דיש ליעביד החרוסת מפירות שנדמה לכנסת ישראל בשיר השירים, ע"ש. וכנהנה מבואר בכ"מ, וע"כ י"ל דדייקא בהיכא דלית לי' הנך פירי יכול ליעביד החרוסת מירקות, ומ"מ כאמור איכא ליה לאוסופי עלה דבר דאית ביה קיוהא.

ויש לדון בכל זה נמי ממ"ש בגמ' התם תניא כוותיה דרבי יוחנן תבלין זכר לתבן, חרוסת זכר לטיט, אמר רב אלעזר בר' צדוק כך היו אומרים תגרי חרץ שבירושלים בואו וטלו לכם תבלין למצוה, ע"כ. ופירש"י (שם, ד"ה תבלין) וז"ל: **ירקות** שמטילין בחרוסת זכר לתבן וחרוסת שכותשים בו הדק זכר לטיט, ע"כ. ומשמע דאיכא נמי ירקות בהחרוסת. אמנם ערשב"ם (שם, ד"ה תבלין) דכתב וז"ל: **בשמים** שמטילין בחרוסת זכר לטיט, ע"כ, וע"ש בכ"ד. ומיהו הא רשב"ם ז"ל נמי כתב דאיכא ירקות בחרוסת, והוא ממאי דכתב מקודם לזה בד"ה לסמוכיה, ומייתין לעיל, ע"ש. ועי' בטור ורמ"א ז"ל שלא הזכירו בדבריהם ליתן ירקות בהחרוסת, וזלתי דנקטו דיש ליתן בה פירות, והוסיפו עלה דיתן נמי תבלין כגון קינמון וזנגביל הדומים לתבן שהיו מגבלין בו הטיט ע"ש. ואולי דמפרשי' דהני ירקות הוו תבלינים כי האי ויש לדון בכל זה טובא.

שוב שאלתי ממו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אם יש ליעביד החרוסת דייקא מפירות, או דאפשר לעשותה אף מירקות, ואמר לי בפ"ק "המנהג מפירות".

סימן רל"ט

אי פיסקא דהא לחמא עניא וכו' הוי מן ההגדה ובעיקר אמירתו בלשון ארמית

עי' שו"ע סי' תע"ג (סעיף ו') דכ' בתו"ד וז"ל: ויאמר הא לחמא עניא עד מה נשתנה, וכתב עלה רמ"א ז"ל ויאמרו בלשון שמבינים הנשים והקטנים, או יפרש להם הענין, וכן עשה ר"י מלונדרי כל ההגדה בל' לע"ז כדי שיבינו הנשים והקטנים (כל בו ומהר"ל), ע"כ, וע"ש היטב.

והנה במ"ב (שם, ס"ק ס"ב ד"ה ויאמר בלשון וכו') כתב וז"ל: ר"ל מהא לחמא ואילך דהוא התחלת ההגדה, עכ"ל. ומבואר מהא דס"ל להמ"ב ז"ל דפיסקא דהא לחמא עניא הוי תחילת ההגדה, הכי נמי עי' בהגש"פ עיוני ההגדה (עמוד ס"ב) דכתב דמהא דפיסקא דהא לחמא עניא הוי אחר סימן "מגיד", מוכח דהוא חלק מההגדה עצמה שענינה סיפור יציאת מצרים, והוכיח כן מהא דהר"מ ז"ל אחר שכתב "נוסח ההגדה שנהגו בה ישראל" וכו', כתב וז"ל: מתחיל על כוס שני ואומר בבחילו יצאנו ממצרים הא לחמא וכו', וחזינו דאת הקידוש ואכילת הכרפס החשיב הר"מ ז"ל כחלק מסדר עשיית המצוות, ואילו את הא לחמא עניא בסדר ההגדה, ועי"ש מאי דביאר בהא עפ"י השבלי הלקט, ע"ש. (=ועי' בהגדש"פ חיים לראש למרן הגר"ח פאלאג'י זלה"ה ריש פיסקא דהא לחמא עניא, ע"ש).

ברם עי' בעיונה"ה (שם) דתו הוסיף וכתב וז"ל: אכן בפירוש המיוחס ליוטרי כתב אינו מן האגדה, אלא בבבל שהיו מדברים ארמית היו אומרים אותו כדי שיבינו הכל טף ונשים וישאלו מה נשתנה הלילה וכו', וגם בפירוש הריטב"א בד"ה עבדים היינו כתב "זהו תחילת ההגדה ותשובת מה נשתנה", עכ"ל. ולפי"ז יש לעי' בהא.

ובהא דאמרינן לפיסקא דהא לחמא עניא בלשון ארמית, הנה האריכו בהא קמאי ובתראי, ועי' בס' שבלי הלקט (סדר פסח, סימן ר"ח, ד"ה הא לחמא עניא) דמייתי איזה טעמים בזה, ועי' נמי בס' פרדס יוסף החדש על הגדש"פ לדידנו הרה"ג מוה"ר גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (עמוד קט"ו ואילך), ועי' מאי דהאר"י בזה נמי בספר צלותא דשמואל להרה"ג מוה"ר שמואל כהן שליט"א (ענף י', ס"ק ט"ז ואילך).

אמנם יש לעיין לפום איזה טעמים אידכרו התם דמשמע מינייהו דאמנם ישנו ענין מיוחד באמירת האי פיסקא דוקא בל' ארמי, ואכתי צ"ב מ"ט כתב רמ"א ז"ל "ויאמרו בלשון שמבינים הנשים והקטנים או יפרש להם הענין", דהא ניחא במ"ש דפרש להם הענין דלכה"פ

ולפענ"ד נראה דהארה"ח הק' לא נתכוון לאקשווי מאי טעמא נזכר הגר במצוה זו בתורה בשונה משאר מצוות שלא נזכר בהם, שבוה לא ניתן ליחשד ח"ו, ומאן דנהירין ליה שבילי דרקיעא דנעלם מעיני קדשו כל הני דוכתינ דנזכר בהו הגר בהדיא.

אמנם המכוון בקושיית הארה"ח הק' הוא דמאי טעמא דייקא במצות פסח נקט קרא להגר באופן ובפירוט מיוחד כמ"ש "וכי יגור אתכם גר ועשה פסח לה" וגו' (וכע"ז בספר שמות וכי יגור אתך גר ועשה פסח לה' וגו'), ולא כבשאר דוכתינ דנזכרו הגר והאזרח בהדי הדדי כלשונו "האזרח והגר" או "איש איש מבני ישראל ומן הגר" וגו' (ורק דאחר דפירט הכתוב האופן המיוחד דהגר, חזר וכפל להאזרח והגר בהדי הדדי וכבשאר דוכתי), ואהא יישוב הארה"ח הק' דאמנם ישנו ענין מיוחד בגר וכדביאר בדברי קדשו, כך נראה לענ"ד ברור ודוק היטב, וא"ש בעזה"י.

אמנם מאי דאקשינן לעיל בדברי הספרי דאכתי מ"ש נזכר בתורה הגר במקומות נוספים אחר דילפינן לה מחוקה אחת וכל התורה, הנה עי' בפ' עמק הנצי"ב על הספרי (שם, ד"ה בכל מצוות שבתורה) דכתב בהא וז"ל: פ" דכתיב סתם [=וכוונתו דמחוקה אחת יליף הספרי דאזרח וגר שווים, היינו כשנאמר המצוה בסתמא], אבל היכן שהדיבור לישראל צריך לרבות גרים כדתינא פ' נשא פ' ל"ט, ועי' מש"כ שם בס"ד, גם היכן שהמעשה מיוחד לישראל עפ"י הטעם שביאר הכתוב, צריך לרבות את הגרים, כדתינא במכילתא פ' בא פ"י בגר ובאזרח הארץ, לפי שהוא מעשה בישראל צריך להביא את הגרים, אף כל שהוא מעשה בישראל, ור"ל שלא היו באותו הנס ולא בא עליהם הטעם המפורש בתורה, וע"ע פ' שלח פ' ג' ופ' ה' ה' כוונה אחרת קצת בפ' מעשה בישראל, עכ"ל וע"ש היטב. וע"ע ברמב"ן (במדבר ט', ו"ד) מ"ש בהא דכפל קרא בשמות (י"ב מ"ח) למ"ש וכי יגור אתך גר ועשה פסח, ע"ש היטב.

תו איכא לאוסופי בהא דמאי דמייית הארה"ח הק' מהספרי, הא גופא נמי הוה קשיא ליה מאי טעמא ריבו דייקא בכאן את הגר בכל המצוות שבתורה, ואהא יישוב מאי דיישב וכמ"ש לעיל.

והנה בשו"ת שבת הלוי למרן רשכבה"ג הגר"ש הלוי ואזנר זצוק"ל חלק שמיני (סימן קי"ז ס"ק ב') כתב וז"ל: **שאלה**, גר צדק שהוא בכור לאביו גוי, האם צריך להתענות ער"פ אע"פ דכקטן שנולד דמי, אולי היות שהעיקר תענית נתקנה משום בכורי עכו"ם לגבי זה שפיר נחשב לבכור. **תשובה**, משמעות הפוסקים דפטור, דאפילו ביוצא דופן נסתפקו הפוסקים, מכ"ש זה דכקטן שנולד הוא, **מכ"מ עדיין י"ל כיון דאילו היה כן במצרים וקבל להיות יהודי ונתגייר לפני מכת בכורות בודאי הי' ניצול, א"כ יש טעם לתעניתו**, ומספק יאכל מיני תרגימא כדעת הסוברים כן, עכ"ל. והוא חידושה רבא, ואמנם איכא לאוסופי אהא דמאי דמיייתנן לעיל מדברי רוח אפינו הארה"ח הק', ובפרט דמאי דכתב בתו"ד "ויציאתינו ממצרים היתה גאולת עולם גם נלפש הגר, הגם שלא היה בנגלה היה בנסתר" וכו', ודכן נמי מ"ש "כי קיה ה'ה גם הוא (=הגר) במצרים בבחינת השורשים" וע"ש היטב. והבן לאשורו, [מיהו אעיקרא דמילתא ע' בס' אשרי האיש (חאו"ח ח"ג פנה"ס ב) דמרן רשכבה"ג הגריש"א זצוק"ל ס"ל דגר צדק בכור א"צ להתענות בע"פ, ע"ש].

סימן רמ"א

בענינא דאמירת פסח מצה ומרור

מתני' דפסחים (קט"ז א') רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן פסח מצה ומרור כו', ע"ש היטב. ועי' בספר אוצר מפרשי ההגדה (עמוד רס"ג ואילך) דהאריכו בהא מקדמאי ובתראי, ע"ש.

ובמשנה ברורה (תע"ג, ס"ד) כתב בתו"ד וז"ל: ולכן החיוב גם על המשרתת שתשב אצל השלחן ותשמע כל ההגדה, ואם צריכות לצאת לחוץ לבשל על כל פנים מחויבות לשמוע הקידוש, וכשיגיע לרבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר וכו' תכנס ותשמע עד לאחר שתית כוס שני, שהרי מי שלא אמר שלשה דברים הללו לא יצא, עכ"ל, וע"ש בכ"ד.

וזכיתי לשאול מקמיה מו"ר מרן רשכבה"ג הגר"א"ל שטינמן שליט"א אם סגי במאי דאומר "פסח מצה ומרור", או דבעינן נמי לפרש לזה, ואמר לי מו"ר מרן הגר"א"ל שליט"א בהאי לישנא "הרי זה תקנה דרבנן ולא דאורייתא, וממילא מן הסתם צריך גם כן לפרש דאמירת פסח מצה ומרור לבד (בלא לפרש) מה זה", עכ"ד.

ועי' בספר ימלא פי תהלתך למו"ר מרן הגר"א"ל שליט"א (עיונים בתפילה, עמוד תכ"ב פסקא דכל שלא אמר וכו') דכתב וז"ל: והנה בזמן הזה לא מקריבים קרבן פסח, ובכל זאת אנחנו צריכים לפרש את הטעם דאכילת הפסח שהיו אוכלים בזמן שהי' ביהמ"ק על שום מה, עכ"ל. ודוק בזה.

וכששאלתי זה ממו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, השיבני דצריך לפרש מה שאומר, ושאלתי דכמדומה יש אומרים דהא דר"ג הי' אומר כו' דלא יצא הכונה דלא יצא יד"ח מצוה מן המובחר, ולא שלא יצא לגמרי, ואמר לי מו"ר מרן שליט"א דאכן, והוסיף ואמר אמנם שאומר צריך לפרש. והגר"ח אברהם ישעיהו קניבסקי שליט"א כתב לן וז"ל: פשוט לשון המשנה דצריך גם לפרש, וראיתי לרבינו

מנוח על הרמב"ם פ"ז מחמץ ומצה ה"ה שכתב כלומר צריך לאמרן ולפרש טעמן וכו' עיי"ש, עכ"ל. והא חזינן בהדיא מרבינו מנוח ז"ל דבעינן לפרושינהו.

וכשדברתי בזה עם אממו"ר הגאון שליט"א אמר לי דהנה ברשב"ם דפסחים (קט"ז ב', ד"ה שלשה דברים הללו) כתב, וז"ל (שלא פירש) [שפירש] טעמן, עכ"ל. והנה במסורת הש"ס התם כתב בצד הגליון וז"ל: הנראה כי בגמרא של הרשב"ם הי' המשנה נחלקת לשתיים, עכ"ל. ולכאורה כוונתו דהמסורת הש"ס דיש לגרוס **שפירש** טעמן, והיינו דכיון דהיה זה שתי משניות זה אחר זה, כיון הרשב"ם ז"ל באומר "שפירש טעמן", דהיינו דקאי ארבן גמליאל דבריש מילין קאמר במתניתא קמיייתא לפסח מצה ומרור גופייהו, והדר במתניתא תנינא קמפרש טעמייהו דהני מילי, ברם לכאורה צ"ל דיש לגרוס בדברי הרשב"ם ז"ל **שלא פירש טעמן**, והיינו דכוונתו דמ"ש ר"ג במתני' דכל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא יד"ח, היינו בדלא פירש טעמן, וקמשמע לן דלא סגי באמירה גרידא דפסח מצה ומרור, וסייעתא להך פירושה עי' במ"ש רבינו עובדיא מברטנורא ז"ל בפסחים (פ"י מ"ה ד"ה כל שלא אמר ג' דברים אלו) דכתב וז"ל: שלא פירש טעמן של ג' דברים הללו, עכ"ל. ועי' בת"ט (שם, ד"ה כל שלא אמר וכו') דכתב וז"ל: דכתיב (שמות י"ב) ואמרתם זבח פסח הוא, פי' באמירה שצ"ל פסח זה שאנו אוכלים לאתקושי מצה ומרור לפסח, וצ"ל נמי מצה זו ומרור זה, עכ"ל. ועמ"ש ביכין (שם, ס"ק ל"ב) דכתב וז"ל: ר"ל שלא אמר פירוש של ג' דברים אלו, עכ"ל. אתו"ד דאממו"ר הגאון שליט"א, ודפח"ח. ולפי"ז נמצא דדעת' דהרשב"ם ז"ל דנמי בעינן לפרושינהו, ודו"ק היטב.

ועי' נמי בספר שמות מיכאל להר"ג רד"א דרעי שליט"א (פסחים, סימן י"ד) מאי דכתב בהאי ענינא, ע"ש.

והנה בספר משנת אי"ש מפסקי מרן רשכבה"ג הגרי"ש אלישיב זצוק"ל (ליל הסדר, עמוד נ"ו) כתב וז"ל: "אם רק חשב ולא אמר (=פסח מצה ומרור) זה לא יועיל, צריך ואמרתם זבח פסח", ע"ש.

ומדבריו מבואר לכאורה דלא מהני בהא הרהור כדיבור, מאחר דנאמר בכאן "ואמרתם זבח פסח" והיינו בפיו, ואמנם יש לדון אי מהני בהא דיאמר אחד ויצאו כולם מדינא דשומע כעונה, ויל"ע בזה נמי ממאי דדנו (עי' בס' יוגד משה סימן כ"ד ס"ק ט"ו) אי הא דבעי למימר פסח מצה ומרור הוי כחלק מההגדה.

ובעיקר הענין אי מהני למיפק בהגדה ע"י הרהור, או דבעי דייקא למימר בפיו, עי' בס' נתיבי המנהגים (פסח, עמוד קפ"א) מ"ש בזה מהפמ"ג, ע"ש. וע"ע בספר משנת יוסף (סוגיות או"ח, עמוד ר"ב), ע"ש, ואכמ"ל בזה.

סימן רמ"ב

בשיטתי דהר"מ ז"ל גבי ברכה ראשונה ואחרונה על ארבע כוסות

שו"ע סימן תע"ד (סעיף א'): שותה כוס שני ואין מברך עליו לא ברכה ראשונה ולא ברכה אחרונה, שאין מברכין בורא פרי הגפן כי אם על כוס של קידוש ועל כוס של ברכת המזון, ואין מברכין על הגפן כי אם אחר כוס רביעי. הגה: והמנהג בין האשכנזים לברך ברכה ראשונה על כל כוס וכוס, אבל ברכה אחרונה אין מברכין רק אחר האחרון לבד, וכן דעת רוב הגאונים, ע"כ.

עי' מ"ש הר"מ ז"ל בהלכות חמץ ומצה (פ"ז ה"י) וז"ל: כל כוס וכוס מארבע כוסות הללו מברך עליו ברכה בפני עצמה, וכוס ראשון אומר עליו קידוש היום, כוס ב' קורא עליו את ההגדה, כוס ג' מברך עליו ברכת המזון, כוס ד' גומר עליו את ההלל ומברך עליו ברכת השיר, ובין הכוסות האלו אם רצה לשתות שותה, בין ג' לד' אינו שותה, ע"כ.

ובספר מעשה רקח (שם, ד"ה כל כוס וכו') כתב בתו"ד וז"ל: ובספר כ"י קדמון מצאתי בשם הר"א בנו של רבינו ז"ל, אלו הד' כוסות שתייתן חובה מד"ס, וכל א' מהם מצוה בפ"ע, ולזה יברך על כל א' מהם קודם שתייתו ברכה לעצמו בפ"ה, ואחר שתייתו אם שתאו כולו או רביעי' ממנו על הגפן ועל פרי הגפן וכו', זו היא סברת אבא מארי ז"ל, והחילוק שחילק הר"ב ההלכות והבדיל בין ברכת בפ"ה ובין ברכת על הגפן, היא סברא לא יאמת אותה ההיקש, כמו שהיה אבא מארי ז"ל מעורר אותו על זה בעת הלמוד לפניו, ע"כ, עכ"ל. וע"ש היטב.

מיהו עי' בספר טוב עין למרן הגר"ח זלה"ה (סימן י"ח, ס"ק פ"ו), ד"ה סימן תע"ד דמייית למ"ש הר"א בן הרמב"ם ז"ל, וכתב עלה וז"ל: והרמב"ם בחיבורו לא זכר מברכה אחרונה, ונראה מסתמות דבריו שפוסק דלא יברך כי אם אחר כוס הד', וצריך לומר דאף על גב דהיה סברתו כך כמו שהעיר רבינו אברהם בנו, לדניא חש לסברת רב שרידא ורב האי גאונים, ומ"מ קשה על רבינו אברהם שלא פירש שיחותיו, עכ"ל, וע"ש בכ"ד.

ולקושטא דמילתא יל"ע אם אמנם אפשר דכוונת הר"מ ז"ל במ"ש כל כוס וכוס מארבע כוסות הללו מברך עליו ברכה בפני עצמה, דקאי נמי אברכה אחרונה, ובשגם עוררוני דלי' הר"א בן הר"מ ז"ל בשלהי דבריו משמע דהכי ס"ל להר"מ ז"ל לדניא, ואכתי יל"ע במ"ש הטוב עין ד"ל דלדניא חש הר"מ ז"ל לסברת הגאונים ז"ל, וצ"ע בזה. [ועי' בילקוט שינויי נוסחאות הנדפס בר"מ דמהדו' הר"ש פונקל ז"ל ה"ל חמץ ומצה (פ"ז ה"י ופ"ח ה"י), ע"ש היטב].

סימן רמ"ג

היכא דאוכל כזית מצומצם אי יצא בהא יד"ח

מצוה אחר דנשאר מעט בין השיניים

עוררני ידידנו הרה"צ רבי ישראל מאיר שרפמן שליט"א למ"ש המנ"ח (ריש מצוה י') וז"ל: וכבר כתבתי לעיל [מצוה ו' אות א'] דדעת האחרונים דאכילת מצוה שוה לאכילת איסור, ואם אכל מצה שלא כדרך אכילה לא יצא, עיין משנה למלך פ"ה מיסודי התורה ה"ח ד"ה יש לחקור, וא"כ גם הדינים המבוארים פ"ד ממאכלות אסורות ה"ג שוים, ואם אכל כזית, בין השיניים אין מצטרף לכזית, אבל בין החניכים מצטרף, דהנאת גרון הוא, עכ"ל. וע"ש בכ"ד. ולפי"ז יש לזיהר שלא ליקח כזית בצמצום, דבלתי נמנע שישארו בין שיניו פירורי מצה או מרוה, ואכתי הך פירוין לא מצטרפי לשיעורא דכזית, ונמצא דלא אכל כשיעורא דמצוה.

ואחר החיפוש מצאתי בעזה"י בשו"ת לבושי מרדכי להגרמ"ל ווינקלער זלה"ה אב"ד מאד (מהדו"ת, חאו"ח סימן קנ"ג) [וציין לו בהגדש"פ חיי נפש עמוד קכ"ה] דכתב וז"ל: יק"מ (=יקרת מכתבו) בא לידי ושמחתי על כל הטוב, ואין טוב אלא תורה משמחי לב, מאשר מעכ"ת העיר בצדק לפי"ד ר"ת שבת דף י"ד דשיעור ביצה לאו דוקא, דצריך יותר מלבד שנשאר בין השיניים, אלמא דא"א שלא ישאר דבר בין השיניים, וא"כ באו"ח ס' תע"ה ותפ"ו דנתן שיעורי' לאכילת מצה בליל א' דפסח, למר חצי ביצה ולמר שלישי ביצה, מדוע לא פירש שצריך מעט יותר מפני השארית בין השיניים כמ"ש מ' חולין דף ק"ג במסקנת ר"פ, וכ"פ הרמב"ם פ"ד מה' מ"א, עיי"ש בהג"ה שהוא פלא כאלו לא ידע ממסקנת ר"פ, וכן ביה"כ צריך מה"ט יותר מכתוב, ולפי"ד החת"ס דיה"כ דומה לבהמ"ז דצריך לדידי' הנאת מעי' כמ"ש בת' פמ"א, עיין כת"ס ס' קי"ז, א"כ הי' צריך לבד ממ"ש בין החניכים ג"כ כמו לר"ל מה"ט כמ"ש מ' חולין ק"ג הנ"ל, דאפי' מה שבין החניכים אינו מצטרף, וגם לדעת סברת ת' אמרי אש ס' י"ב דגם במ"ע של האכילות צריך הנאת מעי' כמ"ש מתוס' מ' סוכה, וכן הי' לכאורה ראי' מדברי ת' האחרונים, ה"ה ת' חיים שאל והרי"ט אלגאזי שחקרו בענין חצי שיעור למצוה, לפי מה דקיימ"ל כר"י דח"ש אסור מה"ת, אם הה"ד במ"ע דעכ"פ באין לו יותר מח"ש אם מחויב לאכול לשם מצוה, והא שם במ' חולין דף ק"ג הנ"ל קאמר לר"י דס"ל הנאת גרונן באיסורי' אם בלע חצי זית והקיא וחזר ואכלו חייב, דעכ"פ נהנה גרונן בכזית, א"כ הא בידו לקיים מ"ע בחצי שיעור באופן לבלוע עד מקום שיכול להחזיר ויחזור לאכול, ויוצא אליב' דכ"ע, אם במ"ע סגי ג"כ בהנאת גרונן, והא במ' כתובות דף ל' ע"ב משמע קצת דהיאך דיכול להחזיר ע"י דחק כבר נתחייב באיסורי', עיי"ש בתוס' דצ"ק, וא"כ הה"ד במ"ע, אבל אי צריך הנאת מעי' אתי שפיר, והנה הא דלא פורש בש"ע ס' תע"ה בזה, י"ל כיון דשם נקט בלע גם מהמצוה של המוציא כזית ודאי משלים עד שיעורי', והא מהמוציא ודאי אין הקפדה כ"כ אם חסר מכזית כמ"ש המג"א שם ס"ק ד', ועיין באחרונים. וגדולה מזו ראיתי באשל אברהם מהד"ת במ"ש דאפי' לדעת הצ"ח לפי חשבונן הידוע דהוה ג' פעמים בגדלו בזה"ו, מ"מ מצורפ"י כזית מוציא כזית מצוה וכזית של אפיקומן יוצא אפי' בחסידות היטב, סיים בלה"ק וצ"ל דלא הוה שיעורי' אפי' ביני' לביני' כמובן, וגם מלשון התה"ד ומרדכי שהביא המג"א סק"ד הנ"ל דנקט שצריך לבלוע בב"א שיעורי' הנ"ל, אם כן כבר פירש דהכל משערינן כמו שהוא בשעת בליע', וממילא מלבד החסר ממנו ממה שהוא בין השיניים, כנלע"ד ליישב דברי ש"ע לפימ"ש דהנאת גרונן סגי, ולמ"ש דבעי הנאת מעי' צ"ע כנ"ל, עכ"פ הערתו נכונה מאוד להיות זהיר וזריז בזה, עכ"ל. ודוק היטב.

ועי' נמי בספר פסקי תשובות (ח"ה, ס' תפ"ו סק"א ובהערות דשם) דכתב עפ"י דהמנ"ח ז"ל דלכל השיעורים יש להוסיף כ"ב-3 גרם כנגד מה שנשאר בין השיניים שאינו מצטרף לשיעור, ומייית נמי מספר מצות מצוה (פ"יב סכ"ג) דכמו כן אין לצרף את חלקי המצה השורפים וחלקי המצה הנופלים בשעת אכילה, וע"ע מ"ש בענינא דבין החניכים משו"ת חתם סופר (חאו"ח, סימן קכ"ז) ומשו"ת כתב סופר (חאו"ח, סימן צ"ו), ע"ש היטב.

ובס' כי בא מועד (הלכות פסח, ח"ב עמוד פ"א ס"ק כ"ה) כתב וז"ל: מי שאוכל כזית אחד מצה במשקל נפח מדוייק, כך שנכנס לבטנו פחות מכזית שהרי נשאר מעט בין השיניים, יש אומרים שיצא ידי חובה בכך, עכ"ל, וע"ש. וציין שמקורו משו"ת חת"ס (חאו"ח, סימן קכ"ז), ע"ש. וצ"ב דבחת"ס התם מייירי בהיכא דנשאר בין החניכים, ולא במאי דנשאר בין השיניים, ולמ"ש לעיל מאי דנשאר בין החניכיים מצטרף לכז"ע, וצ"ע. ונמצא דלכל הדברות יש לזיהר שלא ליקח שיעור מצומצם אחר דמאי דנשאר בין השיניים לא מצטרף.

ברם הגר"ח אברהם ישעיהו קניבסקי שליט"א כתב לן וז"ל: לפי"ד המנחת חינוך לכאו' ראוי לאכול כזית בריווח כמש"כ, אמנם לולי דבריו הקדושים הייתי אומר דלא ניתנה תורה למלאכי שרת, ושיעורין הלל"מ, וכי מי שיש לו הרבה חורים בין שיניו יצטרך שיעור אחר, לא מסתבר לומר כן, וכל שהוא כדרך אכילה, בשיעור כזית סגי וצ"ע, עכ"ל (ובע"פ אמר לן דאצלם נוהגים לשער הכזית ע"י כף היד [=ועמ"ש לקמן ס' רס"ו], וממילא בלא"ה א"א לצמצום), ויל"ד בכל זה.

סימן רמ"ד

בענין טיבול מרור בחרוסת אי בעי דייקא לטובלו כפשוטו או דסגי להניח חרוסת ע"ג המרור

בספר פניני רבינו הקהלות יעקב (ח"ב, עמוד ס"ג) כתב וז"ל: שמעתי כששאלו חכ"א בענין טיבול בחרוסת אם הכונה דוקא כפשוטו דרך טיבול, או ה"ה אם יקח מעט חרוסת ויניח על המרור, ואמר לו מרן (הקה"י) ז"ל במליצה "אין חילוק בין מקרב הדבר אצל האש או מקרב האש אצל הדבר" [אך יתכן שדיבר עוד בזה ואיני זוכר], עכ"ל.

ובהערה דשם מייית דכתב אהא מור מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א וז"ל: "יש לי ראי' ע"ז מירושלמי נזיר", ובביאור דבריו כתב הגרמ"מ הלוי שאלוינגר זצ"ל (שם) וז"ל: ועלה ברעיוני בס"ד שאולי כוונת הדר"ג שליט"א להירושלמי פ"ו דנזיר ה"ח בהדין שצריך ליתן גם מהרוטב [שנתבשל בו האיל נזיר] תחת דוד השלמים, ובברייתא בניזיר מ"ה ב' איתא ואח"כ נוטל את הרוטב ונותן על שער ראש נזרו ומשלח תחת הדוד של שלמים, ובתוספתא דנזיר פ"ד ה"ו תניא כיצד משלחו, נותן עליו רוטב ומשלח תחת הדוד של שלמים, ואילו בירושלמי פ"ו דנזיר ה"ח "רבי יוסי בי רבי בון בשם רב טובלו ברוטב", ואם לא פליג רב על לשונות דברייתא והתוספתא הנ"ל, וסובר גם הוא שנותן מהרוטב על שער הנזיר, וקורא לזה רב טובלו ברוטב" - אם כן הוי ראי' שלשון "טובל" הוא גם על תניית הרוטב על השער, ובאמת הקרבן העדה בירושלמי שם מפרש כן על טובלו ברוטב "נוטל את הרוטב ונותן של שער ראש נזרו", וכ"ה ברמב"ם ה"ל נזירות פ"ח ה"ב, אבל אולי הא דאמר רב טובלו ברוטב פליג על הברייתא והתוספתא הנ"ל, והפני משה שם כתב "טובלו לשער ראש נזרו ברוטב של זבח השלמים", ולא פירש שנותן מהרוטב על השער, ולכא' צ"ע בזה, והנני שואל אם אכן כוונת כבוד הדר"ג שליט"א היא להירושלמי הנ"ל, ומה ההכרח דרב סובר כברייתא, וכשדברתי בזה עם ג"א שליט"א עורר עוד לעיין בדין טבילת אצבע בחטאות [ובשאר הזאות דפרה אדומה ודמזורה] אם כשישפוך מן הדם על האצבע - מייקמא בהכי טבילת אצבע, או בטבילה דווקא בעינו, ואולי יש להביא ראי' מפ"ק דזבחים י"ד א' "ואי אתי קוף רמי להו אידי' בעי למישקל זימנא אחריתי", ומשמע שאם הכהן עצמו רמי לדם אידי' - שפיר מייקמא בזה טבילת אצבע, וכן בליקוטי הלכות שם בזבח תודה שואל למה נקטה הגמרא קוף, הלא הוא הדין באדם זר שאינו כהן, יעיי"ט, אבל בכהן יהי טוב ואע"פ שלא טבל את האצבע בתוך הדם אלא רמי להדם אידי', והנני שואל אם ראייה זו נכונה או יש לדחות, ואם יש ראיות לחקירה זו ממק"א, עכ"ל מהגרמ"מ זצ"ל.

וכתב לו מור מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אהא וז"ל: "באמת כינוני להירו' הזה, ולא יתכן כלל שיטבול את השער בתוך הרוטב ואח"כ יאכל את הרוטב, וגם אין לעשות מחלוקת בחנם", עכ"ל, וע"ש.

ועי' בספר שיח הפסח מתורתו דמור מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (עמוד פ"א) דכתב ידידו הרה"ג ראי"ש שטינמן שליט"א דשמע ממור מרן שליט"א שכן דודו הגר"מ גריינמן שליט"א הו"ל הגדש"פ עם הלכות, וכתב שם שיש להטביל המרור בתוך החרוסת, ולא די להניח חרוסת על המרור, שהרי טבילת פירושו שמתבטל בדבר האחר, ולכן יש להטביל המרור בחרוסת, ואמר מור מרן שליט"א להגרמ"ג שליט"א דטיבול הוא אפילו כששמים החרוסת על המרור, ומיייתי ליה ראייה דבניזיר (מ"ה ב') תנן היה נוטל שער ראש נזרו ומשלח תחת הדוד, ובירושלמי (שם פ"ו ה"ח) אי' ר"י בר רבי בון בשם רב טובלו ברוטב, מה טעמא, ונתן על האש, אף הזבח יהא באש, ומבואר מהא דלמאי דמניח את הרוטב על השער קרי הירו' טבילת השער באש, וגם הר"מ ז"ל בהל' נזירות (פ"ח ה"ב) כ' ולוקח מן הרוטב של זבחי השלמים ונותן על השער, ואח"כ משליכו לאש תחת דוד השלמים, וא"כ ה"ה לגבי המרור שאפילו אי מניח החרוסת על המרור מייקרי דטובל בחרוסת, ע"ש ה"טב.

וע"ע בשיח הפסח (עמוד קל"ג) דמיייתי מקונטרס אמרי יושר בדיני ליל הסדר להגרמ"ג שליט"א (ס"ק כ"ח) דכתב וז"ל: הח"א והקש"ע כתבו ליתן יין בחרוסת בשעת טבילת (כשחל בחול) לעשות זכר לדם ושיהי' ראוי לטיבול (ועי' תו' פסחים קט"ז א'), ובחריין מפורר קשה מאד הטיבול, וצ"ע בדבר שכמעט שמבטלין הטיבול, עכ"ל. ומור מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לו בזה וז"ל: "כשנותנין עליו ג"כ טיבול", עכ"ל. ודכן נמי עי' בשיח הפסח (עמוד קל"ז) דהביא למ"ש הגרמ"ג שליט"א (שם), וקמוסיף עלה דבפ"א כתב אהא מור מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א וז"ל: "סגי ליתן על קצתו כמ"ש מ"ב ס' תע"ה ס"ג ס"ג בשם הפר"ח, וזהו הטיבול", עכ"ל. והיינו דס"ל למור מרן שליט"א דכשמניח החרוסת על המרור בהא גופא נמי חשיב טיבול, וכמבואר לעיל ראייתו בזה מיר' דנזיר, ודוק ה"טב.

גם הלום מצאתי בס' שיח הפסח הנדמ"ח (מהדורת תשע"ג לפ"ק, עמוד קמ"ב) דהוסיף בהא וז"ל: והוסיף רבינו (=מור מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א) הרי גם בטבילה של מקוה אם נופל עליו נחשב טבילה, כדתנן במקואות (פ"ה מ"ו) גל שנתלש ונפל על האדם וכו' טהור, הרי שגם בטבילה לטהרה סגי שנותן עליו, עכ"ל, וע"ש.

והנה בהגדש"פ שיח אבות (עמוד קע"ג) מיייתי מהרה"ק רבי שלום מברייחין זלה"ה דהאר"ך לדון אי יוצאין בחסא יד"ח מרור,

והתם (עמוד קע"ח) כ' וז"ל: וענין מרור דאתא לידן נדבר בו עוד, ופלא הוא בעיני דהנה ארו"ל (פסחים קט"ו ב') צריך לשקועי כוליה בחרוסת משום קפא, ופסקו כן בטוש"ע (תע"ה, ס"א), וכה"פ כתבו שצריך לנער מעליו החרוסת, ואיך יכול לעשות זה במרור מפורר, הרי כששוקעו כולו בחרוסת מתפרר לפירורים, ואיך יקחנו אח"כ וינער ממנו החרוסת, מזה נראה דצריך ליקח קריין שאינו מפורר, ואז יוכל לשוקעו כולו בחרוסת ולנער אח"כ, וצע"ג, עכ"ל.

ובריש מילין הנה בעיקר מאי דמקשי מהא דצריך לשקעו כולו בחרוסת, עי' במ"ב (תע"ה, י"ג) דכתב דיש מקומות שאין נוהגים לשקע כולו אלא בטיבול מקצתו, ובשעה"צ (שם, ס"ק י"ג) כתב דכ"ל בפרי חדש, וכדיחוייא בש"ס בריח חרוסת סגי להמית הארס, ואינו אלא משום מצוה זכר לתפוח, ע"ש היטב, ולפי"ז א"ש.

ואיכא לאוסופי בהא נמי ממאי דס"ל לרבותינו מרן הקה"י זלה"ה ויבדל לחיים טובים וארוכים בנו מור מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, דטיבול מרור בחרוסת מתקיים נמי במאי דמניח החרוסת ע"ג המרור. וע"ע במ"ב מהדו' דרשו ס' תע"ה (ס"ק י"ט) דהביאו מספר ארחות רבינו (ח"ב, עמוד ע"ו) משמ"י דמרן הקה"י זלה"ה, דהנהוגים ליקח למצות מרור "חריין" כשהוא מגורד, דמאחר דקשה לטבולו באופן זה סגי להניח עליו קצת חרוסת מלמעלה, ע"ש. וממילא לפי"ז יש ליישב מאי דמקשי הרה"ק ר"ש מברייחין זלה"ה, ודוק היטב.

ואעיקרא דמילתא אי לשון טיבול הוי דייקא וכפשוטו, הנה יש לעי' בהא ממ"ש הגאון הצדיק רבי נתן געשטעטנר זצוק"ל בשו"ת להורות נתן (ח"א, סימן י') לדון בהא דקי"ל דכל שטיבולו במשקה צריך נט"י, היכי הוי דינא בדבר שלא הוא טבולו במשקה אלא שהוא לח ע"י שהי' טבול במשקה, וכגון מלפפונים חמוצים כשהם לחים אי בעי נט"י, ומיייתי דהשואל (=הרה"ג ר"מ גאלנדיער ז"ל) העיר מהלשון "כל שטיבולו במשקה", ולא אמרו "כל שהוא לח" דמשמע לכא' דרק אם טבול חייב בנט"י, ומיייתי נמי ראי' להא ממאי דבסדר ליל פסח נוטל בעה"ב לבדו את ידיו לטבילת כרפס במי מלח, ואילו שאר המסובין אינם נוטלים ידיהם ואע"ג שגם הם נוגעים בפרי שהוא לח, ועל כרחך משום דרק הטובל גופי' מחוייב בנטילת ידים, ע"ש.

והגרמ"ג זצוק"ל כתב לו בריש מילין וז"ל: ולכאורה נראה דדבר זה פליגו בו ש"ס בבלי עם ש"ס ירושלמי, דבש"ס דילן בפסחים (קט"ו א') אמר ר"א אמר רב אושעיא "כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים", ואילו בירושלמי ברכות (פ"ח ה"ב) אמרו "כל דבר שיש בו לכלוך משקה", והיינו דש"ס ירושלמי ס"ל דאין הדבר תלוי בטבילה, אלא כל שיש בו לכלוך משקה חייב בנטילת ידים, וש"ס דילן ס"ל דדוקא אם טבולו במשקה חייב בנט"י, עכ"ל. וע"ש דהאר"ך לפלפל בזה, ושוב דחה להאי דיוקא ע"ש, ובסו"ד העלה לדינא דאף שלא טבולו מ"מ חייב בנט"י, ע"ש בנימוקיו.

ובברכי יוסף אור"ח סימן קנ"ח (ס"ק ה') וציין לו נמי בלהו"נ) כ' בתו"ד וז"ל: ובתשובה כ"י לרב אחד קדוש כתוב, יש מי שהורה דיק שרחצוהו להעביר הלכלוך לא הוי טבולו במשקה, ולא יפה הורה דכל מי שבא עליו מים חייב בנט"י, וכן יש להוכיח מטעמיהו דרש"י ותוס' בטיבולו במשקה (=ע' פסחים קט"ו א' ובשו"ת להר"נ הנוכר מ"ש בזה), וכן יש להוכיח מתשובת הרד"ב ס' פ"ג שכתב בחזרת דרציצה מקודם הוי טבולו במשקה, ובודאי דרחצוהו להעביר הלכלוך, וכן יש להוכיח מהרא"ש שכתב נשרו במים, זת"ד עכ"ל, וע"ש היטב, ואפשר דמכל הלין נמי משמע דטיבול לאו דוקא כפשוטו, וזיל בתר טעמא.

סימן רמ"ה

בענין אמירת "זכר למקדש כהלל" בכורך

שו"ע סימן תע"ה (סעיף א'): ואחר כך נוטל מצה שלישית ובוצע ממנה וכורכה עם המרור וטובלה בחרוסת: הגה: ויש אומרים דאין לטבולו, וכן הוא במנהגים, וכן ראייתו נוהגין: ואומר "זכר למקדש כהלל" ואוכלן ביחד בהסבה, ומשביחך על אכילת מצה לא יסיח בדבר שאינו מענין הסעודה עד שיאכל כריכה זו כדי שתעלה ברכת אכילת מצה וברכת אכילת מרור גם לכריכה זו, ע"כ.

ובביאור הלכה (שם, ד"ה ואומר זכר למקדש) כתב וז"ל: קשה הלא אמירה זו הוי הפסק בין ברכה ובריכה, והמחבר בעצמו מסיים שאין לו להסיח וכו' כדי שתעלה ברכת אכילה וכו', ודוחק לומר דגם אכילה זו הוי מענין הסעודה כמו "טבול בריך", ובאמת לא מצאתי לשום פוסק האי לישנא שכתב המחבר, רק כתבו דכריכה זו הוי זכר למקדש, אבל לא הזכירו שיאמר "זכר למקדש", ואולי לאו דוקא כתב המחבר ואומר, ואוכלן וכו', אלא שצריך מתחילה להתחיל לאכול ואחר כך יאמר הגדה זו, ולולא דמסתפינא הוה אמינא דצריך לומר שמחבר וטובלן בחרוסת זכר למקדש כהלל וכלשון הש"ס וכל הפוסקים, והאי ואומר הוה שיטפא דלישנא, וצריך עיון, עכ"ל.

ובהא דכתב הביאור"ל דלא מצא לשום פוסק האי לישנא דכתב המחבר, הנה עי' בדרכי משה (תע"ה, ג') דכתב וז"ל: ובמנהגים שלנו (מהר"א טירנא עמוד נ"ב) שיעשה הכריכה בלא טבול ונוהגים לומר זכר למקדש וכו', וכן ראייתו כתוב על שם מהר"ל (סדר ההגדה סימן ל"ו), ע"כ. מיהו יש לדון אי מהא ליכא לאוכוחי מידי לנידון דידן, דאפשר דכוונתו דנוהגים לומר כן אחר האכילה, אמנם זהו דוחק, דבפשיטות טפי משמע דכוונתו דאמרינן כן מקודם האכילה, וצ"ע.

[ומ"ש הד"מ וכן ראייתו כתוב משם מהר"ל, כמדומה כוונתו אמ"ש בריש דבריו אי בעי לטבולינהו בחרוסת, ע"ש], ועי' נמי בהגדש"פ עיוני ההגדה (עמוד ר"א, פסקא זכר למקדש כהלל) דמיייתי דנוכח דאמירה זו נזכר כבר בדברי כמה מהראשונים, בהלכות פסח לרבי שמואל מפלייזא מבעלי התוס' (עמוד קל"ח) כ' וז"ל: ויש אומרים זכר למקדש כהלל, ע"ש. ובספר צדה לדרך (מאמר ד' כלל ג' פרק י"א) כתב וז"ל: ואומר זכר למקדש כהלל, שהיה כורך פסח מצה ומרור ע"ש (ועי' בעיוני ההגדה (שם) שכ' אדברי הצדה לדרך דאי"ז ברור שם אם גם "שהיה כורך" וכו' הוא מנוסח האמורה, ע"ש), ומיייתי נמי למ"ש בשו"ע ובד"מ, וקמוסיף עלה דבשו"ת מהרש"ל (סימן פ"ח) כתב וז"ל: ויאמר עליו - כך היה הלל הזקן עושה כו', עכ"ל וע"ש בכ"ד, וצ"ע בזה.

והנה בהגד"ש (עמוד קס"ט, הערה ד') מיייתי למ"ש בהגדת פראג וז"ל: "יש בני אדם שאומר[ים] עליו על הלל הזקן שהיה כורך מצה ומרור יחד ואוכלו לקיים מה שנ' על מצות ומרורים יאכלוהו, וטעמא דידהו הוודיע לכל המסובין שאינו מוסיף על מצו', רק שאוכלין הכריכה משום ספק דילמא הלכה כבית הלל", ע"כ. וע"ש. - ולפום האי טעמא דנזכר בהגדת פראג, נראה דשפיר הו"ל שיחה מענין הסעודה דשריא, ודוק בזה.

ובשגם דמצאתי בשו"ת אור לציון (ח"ג פט"ו סי"ח) דכתב וז"ל: והמנהג פשוט לומר קודם אכילת הכורך זכר למקדש כהלל, ואף שבביאור הלכה שם ד"ה ואומר פקפק בזה משום חשש הפסק, אין לחוש בזה, שהרי לא כתב מרן אלא שלא להפסיק בדבר שאינו מענין הסעודה, וכאן הוא מענין הסעודה. ועוד, שכבר נתבאר בספר אור לציון תשובות ח"א חאור"ח סימן ל"ט שבכגון זה אין חשש ע"ש, שעל כן אין חשש במנהגנו לומר זכר למקדש כהלל, עכ"ל. וע"ע בספר פסקי תשובות (תע"ה, ו') ע"ש, [ועי' בהגדש"פ אור אברהם (עמוד ר"ד), ויל"ד בזה].

אחר זמן בא לידי בעזה"י ספר הלכות ומנהגים נר ציון לחג הפסח להגאון רבי נתן בן סניור שליט"א, וקחזינא ליה (ס"ק ק"ב, הערה קנ"ה) דמיייתי למ"ש בביאור"ל, וכתב עלה וז"ל: ומור הגר"ב (=אבא שאול) זלה"ה תירץ בזה שכיון שיש הסוברים שאם האדם מקיים מצוה דרבנן ומכוון שהיא מ"ע דאורייתא עובר על כל תוס'ף, א"כ י"ל שמה שאומר זכר למקדש כהלל אין זה הפסק, לפי שבא להשמיענו שהכריכה אינה מעיקר מצות מצה מה"ת, רק זכר למקדש מדרבנן, עכ"ל. (ועי' מש"כ לעיל מהגדת פראג, ודוק). ועי' נמי במאי דכתב בזה הגר"י בן שושן שליט"א בספרו שו"ת תולדות יצחק (ח"ב, סימן ל"ד) בשלהי דבריו, ע"ש היטב. וע"ע בספר רוח חכמה להרה"ג רבי יהושע אבא שאול שליט"א (הלכות פסח, ס"ק רצ"ו, ד"ה ואומר זכר למקדש), ע"ש.

אמנם עי' בספר כי בא מועד הל' פסח (ח"ב, עמוד פ"ו ס"ק נ"ד) דכ' דבס' הליכות שלמה (פסח, עמוד ש"א) הביאו דמנהגו דמרן הגר"ש"ו אויערבאך זלה"ה היה למימר זה אחר אכילת הכורך, ע"ש. וע"ע בספר שער המועדים הלכות פסח (פ"כ ס"ק ע"ו) דכתב דהמדקדקים נוהגים לאומרו אחר אכילת הכורך, ובהערה דשם כתב דכן נהגו מרן הגר"ש"א זצוק"ל ולהבחל"ח מור מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ע"ש, ועי' בספר שיח הפסח (סימן י"ז) מאי דהאר"ך בזה, ועי' בספר מנהגי מהר"צ הלוי (פרק י"א, ס"ק ל"ה) ובהערות דינרי זהב (שם, ס"ק ע"ה), ע"ש. ועי' בשו"ת רבבות אפרים ח"א (סי' רח"צ ס"ק י"ד) ובח"ח (סי' קצ"א), ע"ש.

סימן רמ"ו

בהא דבלע מרור לא יצא דטעם מרור בעינן וליכא

שו"ע סימן תע"ה (סעיף ג'): בלע מצה יצא, אבל אם בלע מרור לא יצא דטעם מרור בעינן וליכא, ע"כ. וע"ש בכ"ד. ובמ"ב (שם, ס"ק ל' ד"ה דטעם מרור בעינן) כתב וז"ל: שירגיש המרירות בפיו זכר לומררו את חייהם, עכ"ל.

והנה במ"ב דלעיל (תע"ה, י"ב ד"ה כזית מרור) כתב דאפי' אכל קלח שלם עם העלין כברייתא לא יצא כל שאין בו כזית, ומקורו מהתרומת הדשן ע"ש, ובשער הציון (שם, ס"ק י"ב) כתב עלה וז"ל: ואפילו למאן דאמר לעיל סימן ר"י סעיף א' דדבר חשוב ככריה מברכין ברכה אחרונה אפילו בדליכא כזית, הכא ליכא בריה אפילו אכלה עם השרשים, שהרי אין יוצאין בשרשים (וכדלעיל סימן תע"ג סעיף ה'), ואם כן אתי שרשים דרשות ומבטלים מרור דמצוה [מחה"ש]. ועיין בחידושי רבי עקיבא איגר שפקפק בטעם זה. ולי נראה פשוט דציווי התורה הוא לאכול מרור זכר לומררו את חייהם, ובפחות מכזית לא חשבה התורה לזכר, ואם כן מאי מנהי שהוא בריה והוא חשוב, הלא על כל פנים בכל שהוא ליכא זכר, והתם שאני דמשום חשיבות הבריה חשוב הוודות לה, עכ"ל.

ולכאורה לפום מ"ש השעה"צ דבפחות מכזית מרור לא חשיב זכר לומררו את חייהם, אכתי אפשר דבעינן דילעס לכל הכזית מרור כולו ע"מ שירגיש מרירותא דכזית מרור בשלימות, דהא אילו ילעס רק לחלקו וכדרך האוכלים שאינם לועסים כל המאכל בשלימות גמורה, אם כן נמצא דלא טעם כזית מרירותא בשלימות, ולעת עתה לא ראייתו למי שיעורר בזה, וצ"ע כעת.

תו יש לדון בהא לפום מאי דדנו הפוסקים במאן דאית ליה חצי שיעור דמצה או דמרור, אם מצוה דיאלקנו, או דליכא חיוב לאכול מדאין אכילה בפחות מכזית (ועי' בהגדש"פ חיי נפש (עמוד קכ"ה) מאי דמייית בזה מספרי דרבנן), ולפום מ"ש השעה"צ דמיייתין לעיל איכא לאוסופי בהא דבמרור מיגרע גרע מאי דאיכא ליה רק חצי שיעור, ולפי דל"ה כלל זכר, ויש לדון בזה.

אמנם כשהצעתו זה בפני כמה ת"ח שליט"א אמרו דלא מסתברא דכונת המ"ב ז"ל דאיכא למידק שילעס לכל הכזית כולו ממש וירגיש מרירותו, אלא דצוית התורה ליקח מרור בשיעורא דכזית, וסגי כשאוכלו דכרעא עלמא, ויל"ע בזה.

ואחר זמן רב האיר ה' את עיני בהא, ומצאתי מציאה רבתי בספר ויגד משה (בהוספות, עמוד ש"ב ד"ה דקדק) דכתב בתו"ד וז"ל: וראיתי בתשובות חלק לוי סימן קע"ו שכתב דנסתפק בהא דבלע מרור לא יצא דבעינן טעם מרור וליכא, או סגי שילעוס קצת מן הכזית מרור שאוכל ויטעום טעם מרור, והשאר יבלע בלי לעיסה, שהרי טעם מרור הוא מרגיש גם בלועס פחות מכזית, ואף דבעינן כזית מרור הרי בליעה איתקרי גם כן אכילה, דלהכי בלע מצה יצא, אלא דבעי טעם מרור זכר לוימרור את חיייהם, ולזה סגי גם פחות מכזית, או שצריך ללעוס את כל הכזית, ומסיק שם דצריך ללעוס את כל הכזית עיי"ש, עכ"ל. והוא דכתבנו בעוה"י.

סימן רמ"ז

אדם שאין לו חוש טעם אם יברך על אכילת מרור ואם יש ענין שיאכלנו

בשורת תנובות שדי בעניני פסח להרה"ג מוה"ר יניב דהן שליט"א (סימן ח') דן במאן דלית ליה חוש טעם אם יברך על אכילת מרור, והשיב וז"ל: נראה פשוט שאסור לו לברך על אכילת המרור, ואילו דמסתפינא הוא אמינא שאין ענין שיאכל כלל, עכ"ל. ובמקורות דשם כתב דהוא כמ"ש איהו גופי' מקודם (סימן ז') דלכל הדעות בעינן שיטעם את המרור (אלא שנחלקו אם צריכים לטעום דוקא טעם מר (במרור), דבלע מצה יצא אך בלע מרור לא יצא (פסחים דף קט"ו ע"ב ושו"ע סי' תע"ה סעיף ג'), ולכן לא מבעיא לפוסקים דס"ל דבעינן טעם מר שלא יברך, אלא גם לפוסקים דס"ל דלא בעינן טעם מר, בעינן עכ"פ טעם מרור וליכא, ואין נראה לומר כאן שכיון שלעסו והיה ראוי לטעמום אם היה לו חוש טעם אע"פ שאינו טועמו יצא י"ח, דאין הדבר כן, דמהדין של בלע מרור לא יצא מבואר דלא די באכילת המרור, כיון שבליעה נחשבת אכילה כמבואר מהדין של בלע מצה יצא. וא"כ הלעיסה לא מוסיפה כלום אלא היא רק היכי תמצי לטעימה, דהרי נראה פשוט דלוי יצויר שאדם ימצוץ את המרור באופן שיצליח לטעום את כל טעמו ולבסוף יבלענו יצא י"ח, וא"כ הקפידא היא על טעימת טעם המרור, ואין שום מעלה בלעיסה ללא טעימה, ע"כ דבריו, ועיין שם.

ולפענ"ד יש לעי' אם אמנם אין ענין שיאכל המרור, דהא במ"ב סי' תע"ג (ס"ק מ"ג) כתב גבי חולה שאינו יכול לאכול מרור מפני בריאותו, דעכ"פ יאכל מעט או ילעוס בפיו לזכר טעם מרירות, אך לא יברך ע"ז ע"ש, והא בריא דבהא אינו יוצא י"ח מצות אכילת מרור ורק דלזכר קעביד, וא"כ נימא דבנד"ד נמי עכ"פ יאכל מין הנקרא מרור לזכר, מיהו יש לחלק דהכא גריע דהא אף זכר טעם מרירות ליכא ליה, ורק במחשבה דמין זה מיקרי מרור וזה לא הוי זכר אף בעלמא. ועי' בספר ויגד משה (סימן כ"ד, ס"ק מ') מ"ש דמי שאינו יכול לאכול מצה או מרור עכ"פ ילמד הלכותיהם בזמן שהי' צריך לקיים המצוה, ויהא נחשב לו כאילו קיימם, דומי דמ"ש חז"ל בשלהי מנחות דכל העוסק בתורת הקרבנות שהוא כאילו הקריבם, והכי כתב בשע"ת (סימן ש') משמ"י דהשל"ה הק' במי שמתענה הפסקה ואינו אוכל סעודת מלוה מלכה, שילמוד הדינים והמאמרים השייכים לסעודה זו, ע"ש. ובכאן צ"ע בגדר מאן דלית ליה טעם בפיו, וצ"ע.

תו יש לדון לדברי התנובות שדי אי שייך באותו אדם הא דנתבאר בכ"מ דאית טעם מרור ומבטל לטעם דמצה (עי' במ"ב סי' תע"ה ס"ק ט"ז), דהא בלאו הכי אין לו הרגשה בטעמיהו, וכע"ז יש לדון ממ"ש בשו"ע סי' תס"א (סעיף ד') גבי יוצא אדם במצה שרויה וכו' וכו', ובמ"ש בנו"כ דשם איזה אופנים בהא, וכהנה רבות, ובחלקם יש לחלק מנד"ד, וצ"ע כעת, ועוד חזון למועד א"ה בלי"נ לדון בכ"ז קמ"י רבותינו גדולי ההוראה שליט"א.

והנה עי' מ"ש המב"ז ז"ל בקרית ספר הל' חמץ ומצה (פרק ו') וז"ל: בלע מצה יצא דכיון שבלעה בפיו הויה ליה אכילה ויצא, בלע מרור לא יצא בזמן בית המקדש דהוי דאורייתא דבעי טעם מרור וליכא, עכ"ל. וע"ש.

ובשורת רבבות אפרים (ח"ח, סימן ר"ט) כתב דנראה בבאיור כוונתו "דבזמן דאיכא קרבן פסח לא תיקנו חז"ל דיש חיוב לאכול את המרור, כמו שיש חיוב לאכול את המצה, ומשו"ה אין המרור צריך טעם [ויש לדחות ועיין בזה]". וכן נמי עי' ברבב"א (שם, סימן שנ"ב) דכתב אדברי הקרי"ס וז"ל: דבזמן דאיכא פסח לא תיקנו חז"ל דין אכילה, ולכן העיקר הוא הטעם בלבד, משא"כ בזמנא דתיקנו חז"ל חובת אכילה כמו מצה, ומשו"ה שוב אינו צריך לטעם מרור, עכ"ל, וע"ש. ובהגהות וציונים בקרי"ס הנדמ"ח ציינו למ"ש בזה בשורת ציץ

אליעזר (ח"ה, סימן כ"ז ס"ג), וע"ש בצי"א דכתב דחזינן מהקרי"ס דרבנן לא תיקנו שאכילת מרור כהאידינא כעין דאורייתא, ורק לזכר בעלמא, ולכן לא בעינן טעם מרור, ע"ש היטב. ולדברי הקרי"ס בריא מילתא דאף מאן דלית ליה טעם בפיו יש לו לברך אמרור ולמיכליה. [אמנם דעת' דהקרי"ס שזה יחידאה הויה, ואכמ"ל].

תו יש לדון בכל זה מהא דק"ל כר"י (ב"מ קט"ו א') דלא דרשינן טעמא דקרא. ועמ"ש בזה הגה"ק רבי אלחנן בונם וסרמן זלה"ה בשיעורי רבי אלחנן (ב"מ, סימן מ"א), ע"ש היטב דעיי"ז יל"ע מנ"ל דבעי להרגיש טעם מרור. ועמ"ש בזה הרה"ג רבי נחום אברהם שליט"א דומ"ץ במאנסי בקובץ המאור (ניסן-אייר תשע"ז לפ"ק עמוד כ"ז ד"ה ובשיעורי), ע"ש היטב. מיהו בעיקר השאלה אי להלכתא ק"ל כר"י יל"ד מדוכתינן סגיאין, ואכמ"ל בזה.

והלום זכיתי לדבר בכל זה עם מו"ר הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף וש"א, ואמר לן דאדם שאין לו טעם כלל הוא דבר נדיר מאד, ומשווינן ליה לכל אדם, וכיון שבתורה כתיב על מצות ומרורים יאכלוהו, ולא איתפריש הטעם בתורה [ולא דרשינן טעמא דקרא], על כן יש לו לאכול המרור ואף לברך עליו הגם שאין לו טעם בפיו, ואע"ג דמרור בזה"ז דרבנן.

והכי נמי הצעתי כעת את דברי התנובות שדי קמ"י מו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, ובקשתי לחוות דעת קדשו בזה, וכתב לן מו"ר מרן שליט"א בכת"ק וז"ל "בודאי חייב", עכלה"ק. והיינו דלא רק שיש ענין שיאכל, אלא דחייב לאכול, ולא זו בלבד אלא דחייב נמי לברך עליו, ודוק היטב.

סימן רמ"ח

בהא דאין לאכול ולשתות הרבה יותר מדאי בשלחן עורך

כתב רמ"א ז"ל סי' תע"ו (סעיף א'): ולא יאכל ולא ישתה הרבה יותר מדאי שלא יאכל האפיקומן על אכילה גסה או ישתכר וישן מיד (מהרי"ל), ע"כ. ועי' במג"א (שם, ס"ק ב' ד"ה אכילה גסה) דכתב וז"ל: אפילו שאינו מתאוה לאכול, אף על גב שפסח נאכל על השובע מכל מקום בעי' שיהא מתאוה לאכול (ב"ח רס"י תע"א). כתב ב"י סימן תע"ז בשם הרוקח אל יהי אכילת אפיקומן עליו לטורח, דאמרין בנזיר אכלה לשם אכילה גסה ופושעים יכשלו בם, ואם קץ במוזנו לא יצא כלל כמ"ש סימן תרי"ב ס"ו, עכ"ל, וע"ש.

ובמשנה ברורה (שם, ס"ק ו' ד"ה אכילה גסה) כתב וז"ל: דהיינו שאינו מתאוה כלל לאכול שאז אינו עושה מצוה מן המובחר, שאף שאפיקומן הוא זכר לפסח והפסח נאכל על השובע, דהיינו שוהא שבע כבר, ולכן אוכלין האפיקומן אחר גמר הסעודה כמו שיתבאר בסימן תע"ז, מ"מ צריך שיהא לו קצת תאוה לאכול, ואם לאו אין זה מן המובחר, ואם שבע כ"כ עד שנפשו קצה באכילה מרוב שובע, אף שדוחק עצמו לאכול אינו יוצא ידי חובתו כלל במצוה זו, שאכילה גסה אינה נקראת אכילה כלל, עכ"ל, וע"ש.

והשתא יש לדון במאן דנוהג כל השנים למיכל האפיקומן קודם חצות (עי' בשו"ע ר"ס תע"ז ובביאור"ל שם ד"ה ויהא זהיר וכו' ובמ"ב שם ס"ק ו' ובשאר הנו"כ), ועתה מסופק אם הוא בגדר דיש לו תאוה קצת לאכול או לאו, אם רשאי למיכל האפיקומן אחר זמן חצות, ולמיסמך על הפו' דס"ל דצ"ע להקפיד ולאכול קודם חצות (עי' בשו"ת מנחת יצחק ח"ט סימנים מ"ז ומ"ח ובחלק י' סימן ל"ז), או דעכ"פ יאכלנו עתה אף שאינו מצוה מן המובחר, ודכן נמי יל"ע במאן דבשו"ג מילא כרסו וכעת הו"ל בגדר דנפשו קצה באכילה, אם עכ"פ יברך בהמ"ז ויסמוך על מצה שמורה דאכל כבר בסעודה דיעלה לו לשם אפיקומן, וכעין מ"ש בשו"ע סי' תע"ז (סעיף ב') ע"ש היטב, או דעכ"פ יש לו להמתין עד שיהי' לו תאוה קצת לאכול, ואעפ"י דיהי' זה אחר חצות, ויש לעיין בכל זה.

ובהאי ענינא עי' בספר ויגד משה (סימן כ"ח, ס"ה) דכ' וז"ל: והנה בספר דרך פקודין מצוה ו' חלק המעשה אות ו' כתב, מי שאינו יכול לדקדק ולכוון שיאכל עד סמוך לשביעה ויצטרך עוד לאכילת הפסח, יותר טוב שיאכלנו ברעבון, דהא דנאכל על השובע הוא רק למצוה מן המובחר, ובאכילה גסה לא יצא ידי חובתו כלל, נראה לי, עכ"ל, וע"ש.

סימן רמ"ט

בהא דכל דבר שטעון שחיטה אסור לאכול צלי במקום שנהוג שלא לאכול צלי

שו"ע סימן תע"ו (סעיף ב'): אפילו בשר עגל ועוף כל דבר שטעון שחיטה אסור לאכול צלי במקום שנהוג שלא לאכול צלי, עכ"ל. וכתב עלה המ"ב (שם, ס"ק ט' ד"ה שטעון שחיטה) וז"ל: לאפוקי דגים וביצים מותר לאכלם צלויים בכל מקום, לפי שאין דומין כלל לבשר ולא יטעו בהם, עכ"ל, וע"ש.

הנה לינשא דהשו"ע ז"ל בכאן "כל דבר שטעון שחיטה" וכו', ועפ"י ז' ה' מקום לדון דבשו"ע יו"ד סי' י"ג (סעיף ב') קפסק וז"ל: השוחט את הבהמה ונמצאת כשרה ומצא בה עובר א' בן ח' בין חי בין מת או בן ט' מת, מותר באכילה ואינו טעון שחיטה, ע"כ. וע"ש בכ"ד ובנו"כ דשם. ואכתי אי קפדינן דייקא אדבר הטעון שחיטה הלא להאמור משכח"ל בשר דאינו טעון שחיטה, ברם למ"ש המ"ב ז"ל בטעמא דמילתא דדגים וביצים מותר לאכלם צלויים "לפי שאין דומין כלל

לבשר ולא יטעו בהם", י"ל דאף דבן פקועה א"צ שחיטה, מ"מ שפיר אסור לאוכלו צלוי מטעם דיבואו לטעות בו, והו"ל מראית העין, ופשוט.

סימן ר"נ

במ"ש הרמ"א ז"ל דנוהגים בקצת מקומות לאכול בסעודת ליל פסח ביצים זכר לאבלות

כתב רמ"א ז"ל סי' תע"ו (סעיף ב'): נוהגים בקצת מקומות לאכול בסעודה ביצים זכר לאבלות, ונראה לי הטעם משום שליל תשעה באב נקבע בליל פסח, ועוד זכר לחורבן שהיו מקריבים קרבן פסח, ע"כ וע"ש.

ובמ"ב (שם, ס"ק י"ב ד"ה שליל תשעה באב נקבע וכו') כתב וז"ל: פירוש, כמו שחל יום ראשון של פסח, יהיה לעולם באותו יום תשעה באב, וכמבואר לעיל בסימן תכ"ח, עיין שם, עכ"ל.

וכוונתו דהמ"ב ז"ל למ"ש בשו"ע הל' ראש חדש (תכ"ח, ג') וז"ל: סימן לקביעת המועדים, א"ת ב"ש ג"ר ד"ק ה"ץ ו"ף, פירוש ביום ראשון של פסח יהיה לעולם תשעה באב, וסימן "על מצות ומרורים יאכלהו", ביום שני בו שבועות, וביום שלישי בו ראש השנה, ביום רביעי בו קריאת התורה שהוא שמחת תורה, ביום חמישי בו צום כיפור, ביום שישי בו פורים שעבר, ע"כ.

ולכאורה הדברים סתומים וחתומים, דאטו משום שיום ראשון של פסח יהיה לעולם באותו יום תשעה באב יש לאכול ביצים בליל הסדר, ומה בין דא להא. ושאלתי זה מקמיה מו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, וכתב לן בכת"ק "רמז". ושוב מצאתי דעמד בזה הגר"י טשזנר שליט"א בספרו שערי ימי הפסח (שער ז', פ"ד, הערה ל"ו), ואחר דמייית לדברי רמ"א ז"ל כתב אהא וז"ל: ויבואר ע"פ המדרש (איכה רבתי פרשה ג' [ע"ע פתיחתא דאיכה פי"ח]) "השביעני במרורים" זה יום טוב הראשון של פסח דכתיב בו על מצות ומרורים "הרוני לענה" מה שהשביעני בליל יום טוב הראשון של פסח, הרוני בליל תשעה באב לענה, הוי ליל יו"ט הראשון של פסח הוא ליל תשעה באב (הובא בבהגר"א סימן תע"ו סעיף ב'), ובספר בית הלוי עה"ת (פר' בא) ביאר דברי המדרש הנ"ל דע"י שגאולת פסח היתה באמצע הזמן, והוצרכו להשלים החשבון בגלות אחרת ויצא מזה ליל ט' באב, ובאמת הוא חזוק הלב שאנו בטוחים להגאל, דכל ברית בין הבתרים עיקרו לא נתקיים עדין, ע"כ. ובדרשות שלו (דרוש ד') ביאר ביתר הרחבה וז"ל: הא דלא היו במצרים רק מאתים ועשר שנים, ובברית בין הבתרים נאמר שיהיו בגלות ת' שנה, ונחלקו בזה המדרשים, יש שאמרו שכבר נשלם הזמן מלידת יצחק, ויש שאמרו דבאמת גאלם באמצע הזמן, והזמן שחסר אז הניח הקב"ה שישלימו אותו ישראל כשיגיעו לסוף גלות האחרון, ויציאת מצרים היה רק פקידה באמצע הזמן והכנה לגאולה העתידה כדי שיוכלו להגאל אח"כ שישלימו הזמן, ולפ"ז נמצא דעיקר ההבטחה שהיתה בברית בין הבתרים שיגאלם בסוף הזמן כמו שאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, לא נתקיימה עדיין, ויתקיים לעתיד כשישלימו זה הזמן, ויציאת מצרים היתה יסוד לגאולה האחרונה, וע"כ עושים בליל פסח זכר לט"ב להורות שלא היתה גאולה שלימה, אז רק היה אמצע הזמן, ומלילה זה של פסח צמח ליל ט"ב להשלים הזמן החסר אז, והוא לנו לחזק לבנו בבטחון על גאולתינו, לבל יתייאש האדם בראותו אורך הגלות האחרון וכובדו אחר שעדיין עיקר ההבטחה עדיין קיימת לעתיד, וגם יציאת מצרים היתה עיקר הכנה ויסוד לגאולה העתידה, עכ"ל, וע"ש.

ועיין נמי בפ"י מהר"ו במד"ד (שם, ד"ה ממה שהשביעני) דכ' וז"ל: שמיד בצאתנו ממצרים שצונו לעשות שמחה ויום טוב מיד רמז לנו שאנו עתידים לגלות ולהחרב, שזהו הרמז של המרור בליל פסח על צרת ט"ב שתמיד הם ביום אחד, אם פסח ביום ג' גס ט"ב ביום ג' מיום טוב לאבל, וכן רבתי עם היתה כאלמנה, וכדמיון המקונן שאלי שרופה סיני העל כן בחר בך כי תתמעט מכבודך, משל למלך שעשה משתה לבנו וצפה שימות וכו', ע"ש. עכ"ל. ועמ"ש בפ"י מתנות כהונה (שם), ובפ"י עץ יוסף (שם), ע"ש היטב.

ובפירוש משנת דרבי אליעזר כתב אמדרש הנזכר וז"ל: ממה שהשביעני בליל יום טוב כו' דלפי שלא קיימו שעבוד ת' שנה במצרים צריכים להשלים בשאר גליות, ולכן אוכלים על מצות ומרורים להורות שעדיין לא נשלם המירור והשיעבוד, ע"ז הרוני לענה בט"ב, וע"ז היה מקונן איכה ישבה בלשון עבר ולא יושבת, אלא לרמז דהוה כאלו כבר ישבה בעודה העיר רבתי עם שכבר נגזר הגלות להשלים כנ"ל, עכ"ל. ודוק בכל זה היטב למש"נ לעיל.

ומיהו קצ"ע דלפימ"ש המשנת דר"א משמע דהמרור הוא גופא הזכר שמזכיר להא, ואכתי מ"ט בעי ביצה עבור זה, ואפשר דאה"נ ענין אכילת המרור מזכירה להא, ומ"מ כיון שמדכירין להא אכלינן ביצה דהוי מאכל אבלים לסימן צער אהא גופא, ומ"ש רמ"א ז"ל בהמשך "ועוד זכר לחורבן שהיו מקריבים קרבן פסח", י"ל דהוי ענין נוסף, דלא די שלא זכינו לגאולה שלימה כאמור, אלא עוד כיון שנחרב ביהמ"ק איננו זוכים לק"פ גופי' שהי' מקריבים בזמן שהי' ביהמ"ק קיים. ויה"ר שנוכה עוד השתא לאכול מן הזבחים ומן הפסחים אשר דמם גייע על מזבח השי"ת לרצון [ובעיקר הא דעבדינן זכר לאבילות בליל פסח דהוי יו"ט, עמ"ש בס' חיים לראש להגה"ק רבי חיים פאלאג'י זלה"ה

(דכ"ח ב' מדה"ס ס"ק ג') ובמ"ש מר בריה הגה"ק רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י זלה"ה בספרו יפה ללב (ח"ט, ס' תע"ו) ע"ש, וע"ע בספר ויגד משה ריש סימן כ"ז ע"ש].

סימן רנ"א

אם יש לאכול למצות אפיקומן לכתחילה דייקא ממאי דייחד לשם אפיקומן

א. שאלה: פלוני הצניע את האפיקומן תחת המפה, ובנו לקחו משם והחביאו אצלו, בהגיע זמן אכילת אפיקומן נתבקש הבן להחזיר האפיקומן, ודרש בעבורו דבר גדול אשר לא היה מוכן האב ליתנו, ולהיות שהבן עמד על שלו אמר האב לבנו השאר את האפיקומן אצלך, ואכל האב ממצה שמורה אחרת לשם אפיקומן, ואחר מעשה עלה ונסתפק האב אי מאי דקעביד ה"ל לכתחילה.

תשובה: כתב רמ"א ז"ל שלהי סימן תע"ז וז"ל: ואם נאבד האפיקומן יאכל כזית אחד ממצה שמורה אחרת (רוקח), ע"כ. וע"י ברוקח (סי' רע"ו) דכ"ז וז"ל: וכן אם נאבד (=האפיקומן) בסעודה יקח מצה אחרת, ע"כ. [וע"י בב"י שלהי סי' תע"ז ובד"מ (שם, ס"ק ג'), ע"ש היטב]. ולכאורה מהא משמע דלכתחילה בעי למיכל להאפיקומן דייחד עבור אפיקומן, ורק דבהיכא דנאכל האפיקומן בסעודה או שנאבד יקח ממצה שמורה אחרת, ויאכל מינה לשם אפיקומן.

אמנם יש לדון בזה ממ"ש בטור סי' תע"ג וז"ל: ויקח המצה האמצעית ויבצענה לשניים, ויתן חציה לאחד מן המסובין לשמרה לאפיקומן, ונותנין אותה תחת המפה זכר למשארותם צרוות בשמלותם וכו', ע"ש בכ"ד. ובבית יוסף (שם) כתב וז"ל: כתב הכל בו (הל' פסח י"ב א') המנהג לחלקה קודם שיקרא ההגדה כדי שיאמר עליה הא לחמא עניא, מה לעני בפרוסה אף כאן בפרוסה (פסחים קט"ו ב'), ויש אומרים שהוא כדי שיראו התינוקות וישאלו מפני מה אנו מטמינים המצה ועדיין לא אכלנו, ויש אומרים כדי שלא יראו ויאכלו אותה תוך הסעודה בשוגג, ולא יהיה לו עוד מצה משומרת באחרונה, ולפיכך מצניעין אותה, עכ"ל, וע"ש. ומהשתא יל"ע לפום הני טעמי דמחלקם, משמע דכל דאמנא אית ליה מצה שמורה אחרת יכול למיפק בה למצות אפיקומן לכתחילה, ולא בעי דייקא ממאי דייחד לשם אפיקומן, וצריך עיון כעת. [ואי נימא דאמנא ישנו ענין ליעביד למצות האפיקומן דייקא ממאי דייחד, צ"ע במאי דאין נהרין לייחד אפיקומן לכל המסובין מריש הסעודה, והא ניחא לאלו הנהוגין להניח לכל מאן דבסעודה ג' מצות לפניו, ויל"ע בזה].

ושמעתי מהגאון רבי ישראל יעקב פינקוס שליט"א רב דקהל עדת חרדים בבאן דקאמר בדרשת שבת הגדול דהאי שתא בתו"ד למ"ש רמ"א ז"ל דשלהי סי' תע"ז, ואף איהו דייק מינה דישנו ענין מיוחד למיכל דייקא מהאפיקומן דייחד לשם מצות אפיקומן, ויהיב בהא טעמא חדתא בהקדים מ"ש בשו"ע סי' תע"ג (סעיף ו') וז"ל: ויקח מצה האמצעית ויבצענה לשניים, ויתן חציה לאחד מהמסובין לשמרה לאפיקומן, ונותנין אותה תחת המפה, וחציה השני ישים בין שתי השלימות, ע"כ. וכתב עלה רבינו הגר"א ז"ל בביאוריו (שם, ד"ה ויתן חציה) וז"ל: ששתי אכילות שאוכל לשם מצה יהא בפרוסה, ע"כ. והביאו נמי במ"ב (שם, ס"ק נ"ח, ד"ה ויתן חציה), ע"ש. ומבואר בדברי הגר"א דאכילת מצה דאפיקומן שתיקנו זכר לפסח אין יסוד ענינו רק שתיקנו לאכול מצה זכר לפסח, אלא שתיקנו עוד מעשה מצוה דאכילת מצה, דלבר מהאכילת חובה שאוכל בראשונה לקיים עיקר מצות מצה, תיקנו עוד קיום מצות מצה, ובקיום זה דמצות מצה מתקיים הזכר לפסח, והוה שכי' בלשונו הטהור "ב" אכילות שאוכל לשם מצה" וכו', והשתא כיון שיש כאן ענין מחודש של תוספת קיום מצות אכילת מצה בסוף סעודתו, רצו דלכתחילה יחול זאת ע"י שיהי ב' האכילות תרוויהו כהמשך אחד, ולכך אמרו שיטול את המצה השלמה וחוצה אותה לב' פרוסות, ומייחד פרוסה חדה לתחילת מצות אכילת מצה דחובה, ואידך פרוסה להמשך קיום מצות אכילת מצה זכר לפסח, ומחדש הרמ"א דבדיעבד יכול ליקח אף מצה אחריתא ולאכול אותה בתורת קיום מצות אכילת מצה, ואף שהי כאכילה נפרדת מאכילה קמייטא, אתו"ד, ודפח"ח, ולפי"ז נראה דיש להקפיד לכתחילה ליקח דייקא ממצה דייחד לאפיקומן.

איברא דכעת שאלתי ממור"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א במאן דאית ליה מצה שמורה בשופי, אם יש ענין דיאכל אפיקומן דייקא ממאי דייחד לשם אפיקומן, והיינו מהמצה דיחך, או דאין שום ענין בזה, ואי יש ענין בזה יל"ע מהו. וכתב לי מור"ר מרן שליט"א אהא "לא שמענו", עכ"ל. ויל"ע בזה.

ב. בכף החיים סי' תע"ג (ס"ק קכ"א, ד"ה ויתן חציה לאחד וכו') כתב וז"ל: נראה דהטעם הוא שמא יאכלו הכל בתוך הסעודה, ולא יהיה לו עוד מצה משומרת באחרונה, ב"ח, ובביאורי הגר"א כתב כדי ששתי אכילות שאוכל לשם מצה יהא בפרוסה, ועוד נראה הטעם דהואיל ואתעבד בחצי הראשון מצוה חדה שהיא אכילת מצה, נעביד בחצי השני מצוה אחרית שהיא זכר לקרבן פסח, עכ"ל, וע"ש.

והאי טעמא דנקיט הכה"ח ז"ל מדנפשיה חידושה אית ביה, דלפום פשטי' הא דאתעבד בה מצוה חדה וכו' היינו כשנעשה בגוף החפצא מצוה חדה, וכענין לחם משנה דכיון דכבר שימש זה לחם משנה אכתי נעביד בה מצוה אחרית, וע"י ברכות (דף ט"ל), ע"ש היטב. ברם

הכא הלא אתעבד מצוה רק בחצי הראשון שהמצה דייחודוהו לאכילת מצה, ואילו החצי השני הוי רק מותר הנשאר מינה ולא אתעבד בגופי' שום מצוה, וביותר צ"ב דגם בחצי הראשון טרם אתעבד מצוה, דהא רק יחודוהו כאמור למצות אכילת מצה.

ג. בספר שערי שמועות למרן הגר"מ ש שפירא זלה"ה עמ"ס פסחים (דקט"ו, ב') כתב וז"ל: במדרש שכל טוב, וצריך מצה לאפיקומן שתהי' תחלת הסעודה וסופה במצה, ומבואר דמצה היא לא רק למצות אכילת מצה, אלא דין בסעודה שיעוד סעודת הלילה במצה, וכ"פ ברש"י פסחים דף ל"ו א' הא בלילה הראשון יעור"ש, עכ"ל. (ולפי"ז לכאן אין קפידא אי מלבד הכונה לשם אכילת מצה אוכל נמי בכדי לשבוע, ומ"ש בנזיר (כ"ג א') משל לשני בנ"א שצלו את פסחיהו וכו', ומינה למדו נמי הפו' גבי אפיקומן, היינו דהתם מיירי כשצאלו לשם אכילה גסה, וע"כ באפיקומן נמי אסור למיכליה באופן זה ולא יצא יד"ח בהא, משא"כ כשאוכל גם בכדי לשבוע, והיינו דאכילה לשם אכילה גסה ובאופן זה מיגרע גרע, ודוק בזה. ועוד זאת יש לדון לפי"ז במאי דמקשו האחרונים מ"ט מברכים על המצה דליל פסח המוציא, והא מצוות לאו ליהנות ניתנו, והאריכו בזה כ"א לדרכו, ולמ"ש בשערי שמועות דמצה הוא נמי דין בסעודה שיעוד סעודת הלילה במצה יל"ד בהא טובא).

סימן רנ"ב

בענין תליתית חתיכה מהאפיקומן בבית

כתב הבאה"ט שלהי סי' תע"ז וז"ל: נהגו לשבור חתיכה מהאפיקומן ולנקוב אותה ותולין אותה, ואין בו חשש איסור מה שנוקבין אותה ב"ט, כ"כ המ"א סי' ת"ק ס"ק ז' ע"ש, עכ"ל.

ובשערי תשובה (שם) כתב עלה וז"ל: עבה"ט, ועיין בשבו"י ח"ג שכתב שלא שמע טעם לזה, ומ"ש בקיצור של"ה משום ביזוי אוכלין לא ידעתי מה ביזוי אוכלין יש בזה, ומעולם ראיתי לאבותי ורבתי נוהגין כן, וכ"כ במג"א סי' ת"ק, ואין כאן ביזוי מצוה, והוא לזכרון ליציאת מצרים, עכ"ל.

ואפשר דכונת הקיצור של"ה דקחייש לביזוי אוכלין במה דאין אוכלין לאותה חתיכה, רק משתמשין בה לענין אחר שלא בדרך אכילה, אך אי מהא י"ל דמצינו בכ"מ דלא חיישו לזה היכא דהוא לצורך מצוה, וכדהאר"ק בזה בס' עץ השדה הנדמ"ח (פרק ל"ו) ע"ש היטב, ואכתי יתכן דה"ה י"ל בנד"ד דכיון דקעביד זה לזכרון יציאת מצרים כמ"ש בשבו"י, ליכא למיחש לביזוי אוכלין בהא.

ואי תימא דניחוש למאי דתולה הפת דקשה לעניותא כמ"ש בפסחים (דק"א ב'), ע"ש. הנה ע"י בספר עץ השדה הנ"ל (פ"ל ס"ג) ובס' שמירת הגוף והנפש ח"א סימן ל"א (סעיף ב' ובהערה ג') דהאריכו בהאי ענינא מספרי דרבנן, ע"ש היטב, וע"י מאי דכתיבנא בספרנו ענפי משה בהלכות ועניני עירובין (סימן פ"א) ע"ש, וכנהנה בעוד דוכתי, ואכמ"ל.

אחר זמן ראיתי דיש לדון בכל זה ממ"ש בהגדש"פ ח"י נפש להגה"צ רי"א זלמנוביץ זלה"ה (עמוד קמ"ב) דמיייתי התם משו"ת משנה שכיר (ח"ב, סימן קכ"ב) דכתב דמאחר דלאפיקומן יש דין דקרבת פסח כמבואר בשו"ע סי' תע"ח, א"כ פשיטא דכמו שבפסח ה"י אסור להותיר הימנו, כמו כן אסור להותיר אפיקומן ונאכל לגמרי, ורק דבליל ב' דהוא מדרבנן הקילו בזה להותיר (ומבואר מדבריו דמהאפיקומן דליל א' אין להותיר, ואדרבה איכא קפידא בהא), ומיייתי נמי מספר יוסף אומץ (סימן תשע"ד) דכתב ובשעת אכילת אפיקומן יניח ידו תחת סנטרו ופיו שאם יפלו פירורי האפיקומן מפיו יפלו לתוך ידו, ויחזור ויאכלם מפני חובת המצוה, ועתה אין ישבור לכתחילה חתיכה אחת ממנה בידיים ויביאה לבית השריפה לשנה הבאה, אלא רק בליל שני שהוא מדרבנן יש להקל, וקמוסיף עלה דאנשי ארץ ישראל שאין להם רק לילה אחת בודאי מן הראוי לשייר רק מהפרוסה, ולא לעבור על דברי הפוסקים, וע"ש היטב. ואין אצלי שו"ת משנה שכיר לעיוני ביה, וכאמור לדבריו יש לע"י טובא בכל האמור, ולכאן מרוב לשונות הפוסקים נראה דלא ס"ל כמ"ש המשנה שכיר, ואדרבה כתבו דמהאפיקומן גופא מותר ומיני' הסגולה, וצ"ע כעת.

סימן רנ"ג

ידון היכא דאכל אחר אפיקומן ובאכל אפיקומן בלא הסיבה אי בעי למיכל שוב אפיקומן והמסתעף

שו"ע סימן תע"ח (סעיף א'): אחר אפיקומן אין לאכול שום דבר, ע"כ. וכתב עלה המ"ב (שם, ס"ק טו, ד"ה אין לאכול) וז"ל: כדי שלא יעבור מפיו טעם מצה של אפיקומן שהוא מצוה ע"י טעם אותו מאכל, ובדיעבד אם אכל אחריו שום דבר יחזור ויאכל כזית מצה שמורה לשם אפיקומן, עכ"ל.

א. איכא לעיוני דכיון דכבר קיים מצות אפיקומן, מהו שכתב המ"ב ז"ל דאם אכל אחריו שום דבר יחזור ויאכל כזית מצה שמורה לשם אפיקומן, דכיצד מתבטלת האכילה הראשונה דאכל לשם אפיקומן, ומה שייך להחיל שם דאפיקומן בשנית, וצ"ב. ואולי י"ל דהנה פ"י הראשונים ז"ל בשם דאפיקומן דהיינו אפיקו מן, והיינו דאין מסיימין הסעודה דליל פסח בקינוח סעודה רק בהאפיקומן, ומעתה מאן דאכל אחר אכילת אפיקומן דבר אחר ממילא ביטל למפרע את כונת האפיקומן שענינו אפיקו מן, ואיהו דלא אפיק הלכך יש לו לחזור ולאכול כזית מצה שמורה לשם אפיקומן. וכז"ל רק לכתחילה, דבדיעבד

אף אם אכל אחר אפיקומן יצא יד"ח אפיקומן בדיעבד כמ"ש המ"ב בסימן תע"ז (ס"ק י"ב), ע"ש.

ב. יש לעיין אם הא דאין לאכול אחר אפיקומן שלא לבטל טעם מצה איכא ליה שיעורא, ונ"מ היכא דהתחיל לאכול שיעור מועט ממש ובלעו, ונזכר שאסור לאכול אחר אפיקומן והפסיק באכילתו, אם יש לו ענין דיאכל כזית מצה שמורה לשם אפיקומן או לא, ולכאן מהא דכתב המ"ב ז"ל בלישני' "ובדיעבד אם אכל אחריו שום דבר" וכו', משמע דלא בעי להא שיעורא, וכל דהוא מבטל לטעם מצה (מיהו אינו מוכרח), ובשגם זיל בתר טעמא דמבטל לטעם מצה, ולכאן א"צ שיעורא להא, ויש לע"י בזה. מיהו כששאלתי ממור"ר הגאון הגדול צ"ס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בהיכא דאכל פחות מכזית אחר אפיקומן אי צריך לחזור ולאכול אפיקומן, אמר לן דלא, ואין בזה ביטול טעם דמצה, דפחות מכזית ל"מ אכילה להא [מ"מ לכאן לכתחילה אין לטעום אף פחות מכזית אחר אפיקומן].

ג. במ"ב סי' תע"ב (ס"ק כ"ב) כתב וז"ל: מיהו באפיקומן אם שכח לאכול בהסיבה לא יחזור ויאכלנו, דהא אסור לאכול שני פעמים אפיקומן, עכ"ל. ובשעה"צ (שם, ס"ק ל"ג) מיייתי מקורו מהחיי אדם, וקמוסיף עלה וז"ל: וסומכין על הרב"ה או על דעת הרמב"ם שלא הזכיר הסיבה באפיקומן, עיין בית יוסף, עכ"ל.

והנה במ"ב סי' תע"ז (ס"ק ד') כתב וז"ל: ובדיעבד אם שכח ואכלו (=לאאפיקומן) בלא הסיבה אינו צריך לחזור ולאכול אם קשה עליו האכילה, עכ"ל. ואמ"ש דא"צ לחזור ולאכול כתב בשעה"צ (שם, ס"ק ג') דהוא מהפ"ח ז"ל דסמך בדיעבד על דעת הר"מ ז"ל, והיינו דהר"מ ז"ל לא הזכיר הסיבה באפיקומן, ואמ"ש אם קשה עליו האכילה כתב בשעה"צ (שם, ס"ק ד') וז"ל: שמדעת רש"י ורשב"ם דבאפיקומן יוצאין עצם המצוה דאכילת מצה, אלא שתיקנו לברך בתחילת הסעודה, וצריך באמת לכון בברכה לפטור גם האפיקומן, ולדידהו בודאי צריך לחזור ולאכול בהסיבה, עכ"ל, וע"ש.

וצ"ע אדברי המ"ב ז"ל, דבסי' תע"ב לא הזכיר דהא דאין צריך לחזור ולאכול האפיקומן באם לא היסב דהוא דוקא היכא דקשה לו לאכול שוב, ואדרבה עוד כתב דאסור לאכול שני פעמים אפיקומן, ואילו בסימן תע"ז משמע דכל דאין קשה עליו לאכול האפיקומן שוב יחזור ויאכלנו אם אכל בראשונה בלא הסיבה, וצ"ע. ובחופשי בזה מצאתי בספר שונה הלכות למור"ר מרן הגר"ח שליט"א (סי' תע"ב ס"א וסי' תע"ז ס"ב) דמיייתי לדברי המ"ב ז"ל, וכתב אהא דצ"ע, וכפי הנראה דהא מילתא הויא קשיא ליה, וע"י נמי בשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סימנים מ"ו ומ"ז) ובמ"ש בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' רצ"ט ס"ב) ובח"ח סימנים רכ"ג ותס"ג) ומ"ש התם מהאגרו"מ ז"ל, ע"ש. והשתא יצא לאור עולם ספר מרפסין אגרי על הגדש"פ, וע"י שם (עמוד רמ"ז) מאי דכתבו בזה, וע"י עוד בס' פרדס יוסף החדש על הגדש"פ ליידינו הרה"ג מוה"ר גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (אות תרי"ט), ע"ש. וע"ע בהגדש"פ וללוי אמר להגה"צ רבי לוי הכהן רבינוביץ זלה"ה (בשו"ת דבסוה"ס, סימן ג') מ"ש לנכדו יידינו הנ"ל שליט"א, ע"ש, ואכמ"ל כעת.

ד. הנה מהמ"ב ז"ל דקפסיק דמעיקרא דדינא באכל האפיקומן בלא הסיבה א"צ לחזור ולאכול מדסמכין אשיטת' דהר"מ ז"ל או ע"ד הרב"ה ז"ל, תקשי מאי טעמא באכל אחר האפיקומן הצריך המ"ב ז"ל לחזור ולמיכל כזית מצה שמורה לשם אפיקומן, והלא גם באכל אחר אפיקומן יצא יד"ח בדיעבד כמ"ש המ"ב ז"ל גופי' בסימן תע"ז (ס"ק י"ב), ע"ש.

והיה מקום לדון אי בהיכא דלא היסב באכילת אפיקומן לא מקרי דיעבד, מאחר דסמכין אהני דסבירא להו דאין צריך הסיבה באכילת אפיקומן, וא"כ לשיטתיהו קיים מצות אכילת אפיקומן לכתחילה, ומשא"כ בהיכא דאכל שום דבר אחר אכילת אפיקומן הא לכו"ע לא נפיק יד"ח רק בדיעבד, ולהכי הצריך בהא דיחזור ויאכל שוב להאפיקומן למיפק בהא לכתחילה. מיהו זה דוחק, דכיון דלהלכתא איפסק בשו"ע ר"ס תע"ז דיש לאכול האפיקומן בהסיבה, א"כ לכאן כל דלא היסב ל"ש למקרי עלה שמא דלכתחילה, ווע"ג דאיכא פוסקים דס"ל כן, ובלא"ה דוק במ"ש השעה"צ סי' תע"ז דאמ"ש דאי לא היסב א"צ לחזור ולאכול, כתב דהוא מהפ"ח ז"ל דסמך בדיעבד אשיטת' דהר"מ ז"ל, ע"ש היטב. וגדולה מזו ע"י מ"ש בשו"ע סי' תע"ב (סעיף ז') וז"ל: כל מי שצריך הסיבה אם אכל או שתה בלא הסיבה לא יצא, וצריך לחזור לאכול ולשתות בהסיבה, ע"כ. וכתב עלה רמ"א ז"ל וזה לשונו: הגה ו"א דבזמן הזה דאין דרך להסב כדאי הוא ראב"ה לסמוך עליו **שבדיעבד** יצא בלא הסיבה (אגודה פרק ערבי פסחים), ע"כ. וע"ש היטב. ואכתי אף לו נימא דבאכל אפיקומן בלא הסיבה נפיק יד"ח מדיסמוך בזה אשיטת' דהראב"ה ז"ל, מ"מ ברירא מילתא דהוא דייקא לענין דיעבד ולא לכתחילה, וצ"ע בכל זה.

סימן רנ"ד

בהא דנהגו שבעה"ב מברך בליל פסח

כתב בדרכי משה שלהי סימן תע"ט וז"ל: מצאתי כתוב (עי' מהר"א טרינא עמוד נ"ה בהגה) בשם אגודה (פ"י סי' צ"ו) דנוהגים שבעל הבית מברך ברכת המזון בליל פסח כדי שיברך הוא על כל ארבע כוסות, עכ"ל. ובשם מהר"ש (סי' שמ"ה אות א') משמע דנראה דהוא גדול הבית הואיל שהוא עושה הסדר, ועוד דהוא נקרא טוב

עין (עי' משלי כ"ב ט') ממה שאמר תחלה כל דיכפין ייתי וייכול, ואמרין בסוטה (ל"ח ב') אין נותנין כוס לברך אלא לטוב עין וכו', עכ"ל. ובשו"ע (שם) מייית רמ"א ז"ל רק לטעמא בתרא ז"ל: ונהגו שבעל הבית מברך ברכת המזון בליל פסח שנאמר טוב עין הוא יבורך, והוא מקרי טוב עין שאמר כל דיכפין ייתי וייכול וכו', ע"כ, וע"ש. ויל"ד לטעם שני דמייית הד"מ בהיכא דאביו או רבו עושים הסדר בביתו (בין אם הם עשו הסדר ובין אם איהו עשה הסדר), אם יש ענין דיכבדם דיראו הם גדול הבית ולא הוא.

ודכן נמי יל"ד לטעם שלישי דטוב עין הוא יבורך, היכי הוי דינא בהיכא דהאורח שילם לבעה"ב את כל הוצאות עריכת הסדר, אי מקרי האורח טוב עין ויכבדהו בעה"ב לזמן, או דאעפ"י דהאורח שילם הוצאות מ"מ כיון דהבית של בעה"ב ממילא סגי במאי דבעה"ב נתן רשות למיכל בביתו לכל דיכפין, וממילא גם בזה יברך בעה"ב, ויל"ע בזה.

תו נתעוררתי דיש לעי' במאן דמתארח במלון וכיו"ב בליל הסדר, דהיאך יאמר כל דיכפין ייתי וייכול מאחר דאין לו רשות להזמין לסעודתו לכל דיכפין וצריך, אא"כ יתפרש דנותן מדליה, וגם בזה יל"ע אי איכא ליה רשותא, ואכמ"ל כעת [ואולי יתפרש לפי"מ ש המפרשים בגדר הכרזה זו כל דיכפין באופן א, ועמ"ש לעיל סימן ג, ודוק].

ומיהו הא פשיטא לן דבן העורך הסדר בבית אביו, וכיבדו אביו לקרוא כל ההגדה ולערוך הסדר, דבזה יברך האב, דהא מאי דהכריז הבן כל דיכפין וכו' ה"י אדעתא דאביו ולרצונו ולא מדליה, ופשוט.

סימן רנ"ה

במאי דקורין ההלל דבהגדה מיושב

שו"ע סימן ת"פ (סעיף א'): כוס רביעי מתחיל לא לנו וגומר עליו את ההלל, ע"ש. וכתב המ"ב (שם, ס"ק ט"ו ד"ה מתחיל לא לנו) וז"ל: בלא ברכה, ואומרים ההלל מיושב אף שכל השנה אומרים מעומד, בפסח שאני מפני שמיושב הוא דרך הסיבה וחירות, עכ"ל. ויל"ע בהאי לישנא דנקיט המ"ב ז"ל דמיושב הוא דרך הסיבה וחירות, וצ"ב.

הנה בשו"ע ה"ל ראש חודש ס' תכ"ב (סעיף ז') כתב וז"ל: מצות קריאת ההלל מעומד, ע"כ. וכתב עלה המ"ב (שם, ס"ק כ"ח ד"ה מעומד) וז"ל: לפי שההלל שבחו של מקום ונפלאותיו ונסים שעשה לנו, ומצות עדות בעמידה, וכן כתוב בהלל הללו עבדי ה' שעומדים וכו', ומיהו בליל פסח מתוך שחולקים אותו אין קורין אותו כולו כאחת, ולא מטרחינן אותו לעמוד בכל פעם, ועוד שדרך לילי פסחים הוא דרך הסיבה וחירות [שבולי לקט], עכ"ל. וכפי הנראה דזהו כוונתו דהמ"ב ז"ל בסימן ת"פ דכתב דמיושב הוא דרך הסיבה וחירות, והיינו דלא בכל צורת ישיבה הויא כבהסיבה, רק כאמור כיון דבליל פסח מסיבין והיינו דרך חירות, ממילא י"ל דעמידה הוי היפך מדרך חירות, ועל כן יושבים נמי בקריאת ההלל.

והכי מדוקדק נמי בלישנא דהשבלי הלקט גופי' דכתב (שבולת קע"ג) בתו"ד וז"ל: "ומורי הר"ר מאיר נר"ו הורה לפי שדרך לילי פסחים דרך הסבה וחירות, אין מטרחינן אותו לעמוד", ע"כ. וע"ש היטב, והרי דברי השב"ל הו מקור דברי המ"ב ז"ל וכמ"ש.

ולכאורה מוכרח כן מ"ש המ"ב ז"ל גופי' בסימן תע"ג (ס"ק ע"א) וז"ל: "ואין לומר (=ההגדה) בהסיבה רק באימה ויראה [של"ה]", עכ"ל. ואכתי כיון דההלל (ועמ"ל חלקו הראשון דקריאת ההלל) הו"ל חלק מההגדה, נמצא דאדרבה אין להסב בו, ורק דקוראו בישיבה דהו"ל דרך חירות, דכל הנהגת ליל הסדר הויא בדרך חירות, ועי' בס' ויגד משה סימן י"ט (ס"ק כ') ע"ש. ושו"ר בבאה"ט סו"ס תע"ג דמייית מהשל"ה הק' דבאמירת ההלל אין לישב מוטה אלא באימה ויראה ע"ש, ודוק בזה.

ועי' בהגד"ש פ אצרות ההגדה (עמוד שס"ג) דהביאו מס' בנין אב (ח"ב, סימן כ"ז) דכתב דהלל הנאמר בליל הסדר שונה משאר הלל הנאמר בתפילה בשאר יו"ט, וראי' שאין אומרים אותו בעמידה ואף מפסיקים באמצע, והיינו שאינו בגדר אמירת הלל אלא דהוא חלק מסיפור יציאת מצרים, וע"ש דחילק בין הלל דקודם הסעודה להלל שאחר הסעודה, ע"ש. ודוק בזה למאי דכתיבנא (אמנם יל"ע במ"ש הבנין אב כראי' לכך דהלל זה שונה לפי שאין אומרים אותו בעמידה, דיל"ע בהא מ"ש בשב"ל, ואין ס' בנין אב אצלי לעיוני ביה, וצ"ע שם בדבריו). ועי' בס' מנחת שלמה עמ"ס פסחים (ק"ז ב', ד"ה רביעי גומר וכו'), ע"ש.

והוי יודע דהיו מגדולי הדור האחרון אשר נהגו לעמוד בהלל דבהגדה, וכמ"ש בס' ויגד משה (סימן ל"א, ס"ז) וז"ל: והנה הגה"ח בעל קרן לדוד ז"ל היה נוהג לעמוד בהלל שלפני ושלאחר הסעודה, וכן בספר שיח אבות במנהגים אות ס"ו כתב שהיה עומד בהלל ובנשמת (אך בהלל הגדול היה יושב), וכן כתב בס' תפארת איש שהיה עומד עם המסובים, והתחיל הלל עד למעונו מים, וכן עמד שוב כשהגיע לטפוח חמותך עד שסיים יהללוך. וכתב שם בהג"ה על הגליון דלכל הטעמים המובאים בבית יוסף (=עב"י סו"ס תכ"ב) אין קפידא דוקא בישיבה, לא מיבעיא טעם האמצעי כדי שלא תטרף דעתו שאינו שייך בזמניו שאין הכוס בידינו בשעת ההלל, וגם עיין באורח חיים סימן קכ"ח (סעיף כ') בדיון כהן ש"ץ שאם מובטח לו לא שייך שמא תטרף דעתו ונושא כפיו, ולפי הטעמים שאין מטרחינן עליו עיין אורח

חיים סימן קמ"ד ובמגן אברהם ס"ק ז' שהציבור יכול למחול על כבודו משום מצוה, ובהיות שכך נהגו אבותה"ק נ"ע לעמוד בהלל גם בליל פסח עיי"ש, ויש להוסיף שכן נראה גם מדקדוק לשון ש"ע הרב הנ"ל (=תע"ג, מ"ח) שכתב הלל שבלילה זה קורין אפילו מיושב, עכ"ל. ועיבד כ"א כמנהג אבותיו בידי.

סימן רנ"ו

שתיית סודה אחר ארבע כוסות

כתב השו"ע ס' תפ"א (סעיף א'): אחר ארבע כוסות אינו רשאי לשתות יין אלא מים, ע"כ. וע"ד השאלה אי מותר לשתות סודה אחר ארבע כוסות, הנה עי' בגליון אליבא דהלכתא (גליון ס"ז, עמוד קל"ב) דהתם כתבנו לדון אי סודה חשיב כמים לכמה דוכתין. וברי"ש מילין מיייתין דבשו"ת דברי משה להגה"צ רבי משה הלברשטאם זלה"ה (סימן י"ד) האריך בגדר סודה, ולדעתו הויא כשאר משקין ולא כמים, ועי' בנימוקיו שם, וע"ע מש"כ לו בזה יבדלחט"א מו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, ומאי דחזר להשיב ע"ד, ע"ש באורך.

והבאנו שם דכששאלנו ממו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אי סודה חשיב כמים, השיבנו שכן, וביאר שזה רק מים (עם משהו גזים), ודכן נמי כתבנו דכששאלנו מקמי' מו"ר מרן רשכבה"ג הגרא"ל שטיינמן שליט"א אם נכון הוא מ"ש בס' שיעורי שלמי תודה (הל' ברכות, עמוד י"ז) משמיה דהשותה סודה שלא לצמאו אינו מברך, השיבנו בפ"ק "נכון", וביאר לי דמה יש בסודה וחשיב מים, ושאלתי למו"ר מרן הגרא"ל שליט"א אם סודה כמים, ואמר לי שכן.

ומו"ר הגאון הגדול צי"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף ושאל"ס כתב לן בהא וז"ל: סודה הם מים שמכניסים בהם חומר סודה אבל נשארו כמים, וכ"כ ערוה"ש (סי' רצ"ו ס"יג) שאינו חמר מדינה, ואחר אפיקומן מותר אפילו תה או קפה וכש"כ סודה, ובסעודה ג' (=ערמ"א ס' רצ"א ס"ב ובמאי דכתבנו בגליון הנוכר) מעטים המחמירים בזה, עכ"ל.

ושו"מ בספר אהל יעקב לידידנו הרה"ג מוהרי"א סקוצילס שליט"א (הל' ומנהגי ליל הסדר, עמוד קכ"ב) דמייית מספר הליכות אבן ישראל (עמוד קצ"ב), דהגרי"י פירש זלה"ה ס"ל דמותר לשתות מי סודה אחר אכילת אפיקומן, וטעמו דסודה הוי כמים, ע"ש. [וע"ע במ"ש הרה"ג ר"א דורי שליט"א בעמח"ס שו"ת אדרת תפארת בגליון אליבא דהלכתא (גליון ס"ט, עמוד קל"ה)], ואכמ"ל בזה.

סימן רנ"ז

אדם שאין לו חוש טעם אי שרי ליה למיכל אחר אפיקומן

בספר מנחת שלמה למרן הגר"ש זלה"ה עמ"ס פסחים (ק"ט, ב') כתב לדון גבי אדם שאין לו חוש טעם אם מותר לו לאכול אחר אפיקומן, וכתב דיתכן שאין נוהג כלפיו דין זה, והוסיף דצ"ע אם יש לומר בזה לא פלוג. תו כתב וז"ל: זולתי אם נאמר שמלבד טעם הפה יש חשיבות גם לטעם הנשאר בכלי העיכול, ובעינין שישאר גם טעם זה [וקצת מסתברא כן שהרי אין אנו מרגישים כ"כ טעם מצה בפה לאחר אכילה], וצ"ע, עכ"ל.

ולפענ"ד קשה לומר דאזלינן בזה בתר חשיבות טעם הנשאר בכלי העיכול, דהא מקודם שאכל להאפיקומן כבר הכניס לגופו מצות ומרורים ושאר מעדנים ומשקאות משלחן עורך, וכפי זה אין שום משמעות לטעם האפיקומן בכלי העיכול.

ואמנם יש מקום לדון לאידך גיסא בטעם אחר, דיל"ד דאע"ג דהוא גופא אינו מרגיש בטעם המצה, אך מ"מ טעם מצה גופי' נשאר בפיו, ונימא דגם בזה איכא קפידא דישראל טעם מצה בפיו, וצ"ע.

מיהו יש להעיר בכל זה דכל נידון דנא הוי דייקא לטעם דכתבו בכ"מ דהא דאין למיכל אחר אפיקומן הוא בכדי שלא יתבטל טעם מצה מפיו, אך לשאר הטעמים בלא"ה יש לאסור זה, ועיין במ"ב (תפ"א, א') דכתב בתו"ד דמסתמת דברי השו"ע ורמ"א ז"ל משמע שדעתם להחמיר ככל הני טעמי, ע"ש.

סימן רנ"ח

בביאור לישנא דהטור והשו"ע ז"ל "חייב אדם לעסוק

בהלכות הפסח וביציאת"מ ולספר בנסים ובנפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה"

שו"ע סימן תפ"א (סעיף ב'): חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ובנפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו עד שתחטפנו שינה, ע"כ. ובבאר הגולה התם ציין דמקורו דהשו"ע ז"ל מהטור בשם התוספתא, ואמנם עי' בטור דמייית הכי מרבינו יונה ז"ל, ובהמשך דבריו מייית לתוספתא דפסחים (פ"י ה"ח), ברם התם איתמר בלישנא אחרינא, ע"ש היטב.

ואיכא לעיוני בלישנא דרבותינו ז"ל דמקודם כתבו חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח, והוסיפו עלה "וביציאת מצרים", והדר כתבו ולספר בנסים ובנפלאות וכו', דלכאורה יציאת מצרים גופא היא בכלל סיפור הנסים והנפלאות שאירעו לאבותינו, ואף לו נימא דנפרדים הם מ"מ הו"ל באופן זה "חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח ולספר ביציאת מצרים ובנסים ובנפלאות" וכו', דמה שייכות היא בין לימוד הלכות הפסח לביציאת"מ, דקתני בהדי הדדי (ועי' בלישנא דהר"מ ז"ל הל' חמץ ומצה (פ"ז ה"א) ובסה"מ (מצוה קנ"ז) ע"ש).

ואפשר דכוונתם דחייב אדם לעסוק בהלכות הפסח ובהלכות יציאת מצרים, והיינו דילמד להלכתא דנפקי מיציאת"מ, ובהבדלים דבין פסח מצרים לפסח דורות וכה"ג, ומאי דנקטו בהמשך דבריהם "ולספר בנסים ובנפלאות" וכו' זהו אמנם סיפור יציאת"מ, ודוק בזה.

אמנם כשדברתי בזה עם ידידנו האברך המופלג רבי בנימין ברינקמן שליט"א אמר לבאר בזה, דהנה בכ"מ דנו מה מקרי יציאת מצרים, ועי' מהרש"א ברכות (ריש פ"ט) דכתב בתו"ד "וי"ל דלכתם במדבר בכלל נס הצלתם ממצרים הוא", ע"ש היטב. והכא קמ"ל דמקודם יעסוק בהלכות הפסח ובסיפור יציאת מצרים גופא, והיינו נס יציאת בני"מ ממצרים, והדר קאמרו ולספר בנסים ובנפלאות, היינו דישינו ענין מיוחד בליל פסח לספר בכל הנסים שאירעו לאבותינו אשר כלולים ביציאת"מ כמ"ש במהרש"א דמיייתין, ודפח"ה.

עוד אמר ידידנו הנ"ל שליט"א דאפשר לבאר בזה בדרך דרוש דמאי דהוסיפו ולספר בנסים ובנפלאות וכו', היינו בנסים שאירעו לאבותינו באופן כללי, ולא דוקא אותם הקשורים ליציאת"מ, ומייית אהא מ"ש בפ"י אמרי שפר להנצי"ב ז"ל על הגד"ש פ (פיסקא דר"א אומר וכו' היתה של ארבע מכות) בתו"ד וז"ל: והנה עיקר המאמר של עונשי הים אף על גב שאינו ענין של יציאת מצרים בלילה הזה, מכל מקום הובא בהגדה, באשר תכלית סיפור יציאת מצרים הוא להשריש בלב עם ה' השגחתו ית' על מעשי בני אדם, וכאשר יבואר עוד לפנינו במשנה דרבן גמליאל היה אומר, דזהו עיקר סיפור יציאת מצרים, ובאשר נגמר ידיעה והבחנה זו בקריעת ים סוף במה שראו הרבה אופני מיתה במצרים כמו שכתבנו בסמוך, עכ"ל, וע"ש. ודוק למ"ש הנצי"ב ז"ל דתכלית סיפור יציאת"מ הוי להשריש בלב עם ה' השגחתו ית' על מעשי בני"א, וממילא כל המרבה להתבונן בעניני השגחת ה' הרי זה משובח.

ובעניותין הוספנו אהא, דהנה כתב רמ"א ז"ל (תע"ו, ב') דנהגו לאכול ביצים בליל פסח "משום ששילי תשעה באב נקבע בליל פסח" (ועי' מאי דכתבנו בזה לעיל סי' ר"ג, ע"ש) והנה בת"ב גופי' מבואר דמתאבלים ומצטערים על כל הצרות שהיו דשורשם מהחורבן, וע"כ מדה טובה מרובה בליל פסח לספר בהשגחת ה' ובכל ניסיו ונפלאותיו שעשה לאבותינו ולנו, ועמ"ש בס' זרע קודש (לפסח, ד"ה ואלו וכו', והו"ד בויג"מ עמוד קנ"ט) דכ' וז"ל: "כי גאולתינו ממצרים הוא הפתח והשער והתחלה לכל מיני גאולות וטובות", ע"ש היטב, ודוק בזה.

[מיהו ב' ישוביו דידידנו הנ"ל שליט"א אינם מיישבים לעיקר שאלתנו מ"ט לא כתבו הטושו"ע מקודם יציאת"מ ולספר, וצ"ע].

ובכאן המקום להביא מאי דחזינא בס' אוצר החיים ממנהגיו דהגה"ק רבי חיים הלברשטאם זצוק"ל מצאנו (דהיום כ"ה בניסן הוי יומא דהילולא דיליה) [חג הפסח, אות שמ"א] דכ' וז"ל: אחד מבניו שאל מה נשתנה, ורבינו לא היה משיב מיד עבדים היינו, רק התחיל לספר מאדם הראשון עד נח, ומנח עד אברהם יצחק ויעקב, עד שהגיע לירידת יעקב מצרימה, ואז התחיל עבדים היינו לפרעה במצרים, עכ"ל (ועי' בהערות דשם מ"ש מס' דרך פקודיך מ"ע כ"א חלק הדיבור אות ג', ע"ש).

סימן רנ"ח

בענין לימוד הלכות פסח בליל הסדר ואי יוצאין בזה יד"ח "וכל המרבה לספר ביציאת"מ וכו' והמסתעף

בספר ממעינות הסופרים על הגד"ש (עמוד ל"ח) מייית ממו"ר החת"ס ז"ל בדרשותיו (ח"ב, עמוד רס"ה, ד"ה מצוה) דכתב וז"ל: ענין הסיפור [יציאת מצרים בלילה זה] אינו לפלפל בהלכה, כי הפלפול הוא ביור הקליפות מהקדושה, ולזה בכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, כי חמץ גימטרי' חל"ק, רמז על מחלוקת הפלפול אויבים בשער על מנת להעשות מצה שלם בסופו, מצה גימטרי' "קהל" היפך המחלוקה, כי בסוף נעשו אוהבים זה לזה [כקידושין ל' ע"ב], אמנם הלילה הזה ליל שימורים אין אחיזה לקליפה [כלל] כולו מצה ושלום, ורק אך לספר בנסים ה' ונפלאותיו, עכ"ל [ועי' בח"ס עה"ת (דברים, ק"ב ב' ד"ה ובאת (הראשון)].

ואיכא לעיוני בדברי קדשו דמרן החת"ס ז"ל מהא דכ' השו"ע סי' תפ"א (סעיף ב') וז"ל: חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים, ולספר בנסים ובנפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו עד שתחטפנו שינה, ע"כ. וחזינן דאיכא נמי חיובא לעסוק בליל פסח בהלכות הפסח, וליכא למימר דכוונתו דמרן החת"ס ז"ל דקאי אסדר ההגדה דבה יש רק לספר ולא לפלפל בהלכה, ומשא"כ בשאר הלילה היינו אחר דגמר ההגדה דיפלפל נמי בהלכה, דהא בלשונו מבואר דכל הלילה כולו מצה, ורק אך לספר בנסים ה' ובנפלאותיו, וצ"ב.

[ועי' בספר לבנת הסיפור די"ל בהך שנת בענין מצות סיפור יציאת"מ להרה"ג מוה"ר בצלאל ארי' ליב עזריאל טננבוים שליט"א (עמוד י"ד) מ"ש אדברי החת"ס ז"ל דפ' דברים (שציינתי במוסגר דלעיל) ודן בזה. אך כמדו' דבכל ספרו לא הזכיר לדברי החת"ס ז"ל דמיייתין מדרשותיו, וצ"ע. וע"ע בלבנת הסיפור (שם סימנים ל"ד ל"ו ול"ז ובעוד כ"מ) דהאריך ביסודו דמרן הגרי"ז זלה"ה דבלמוד הלכות פסח נמי מתקיים מצות סיפור יציאת"מ, ועמ"ש בזה בסמוך].

ואעיקרא דמילתא אי מקיימין הא דוכל המרבה לספר ביציאת"מ בליל פסח ע"י לימוד בהלכות הפסח, הנה נשאלתי בזה מכבר מידידנו הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, והשבתיו בזה

ברכת המפיל) כתב וז"ל: ויותר אין ראוי לומר דהוי לשמירה, ונראה שאינו מאמין ח"ו לדברי חכמינו ז"ל שהיא ליל שמורים, עכ"ל. וע"ע במשנ"ב (שם, ס"ק ד') דקפסק דצריך לברך ברכת המפיל, ע"ש. ועכ"פ דיש לדון מדבריהם במאי דכתיבא לעיל.

[וע"ע בשו"ת מנחת שלמה למרן הגרש"א זלה"ה (ח"א, סימן צ"א ס"ק כ"ה אות ט') דכתב וז"ל: הא דאונן פטור ממצוות ואינו רשאי להחמיר על עצמו כמבואר ביו"ד (סי' שמ"א סעיף א'), נראה שאם הקבורה תהא למחר והוא הולך לישון דשפיר חייב בקריאת שמע, **וגם בברכת המפיל** כשהוא שוכב על מטתו, דבכה"ג לא שייך כ"כ הטעמים שנאמרו בפטורה דאונן ממצוות, עכ"ל. ובשו"ת באר שרים (ח"ד, סימן ל"א, הו"ד בס' על הל' ברכות להגר"א זכאי שליט"א כמדו' פרק ס"ד) ביאר בטעמא בתרא בדברי המנח"ש דק"ש על המטה הוי מפני המזיקין, וגם אונן צריך שימור, ע"ש בדבריו, וצ"ע אי כוונתו דברכת המפיל נמי מפני המזיקין, ודכן נמי יל"ד אי כוונתו על כל ק"ש, ויל"ד בזה ממ"ש לעיל, ואין אצלי שו"ת באר שרים לעיוני ביה].

ומאי דשאל אי חתן צריך שמירה או ליווי כשהולך לביתו אחר ליל הסדר, הנה ע"י בספר כרם אליעזר לידידו הרה"ג רבי אליעזר הכהן רבינוביץ שליט"א (פסח, סימן א', ס"ק י"ט) דכתב וז"ל: במסכת ברכות (נ"ד ע"ב) אמר רב יהודה שלשה צריכין שימור ואלו הן, חולה חתן וכלה, במתניתא תנא חולה חיה חתן וכלה, ויש אומרים אף אבל, ויש אומרים אף תלמידי חכמים בלילה, וענין זה הובא להלכה בדברי המג"א בסימן רל"ט (סק"ז), וראה בפסקי תשובות שם (אות י"א) כמה פרטי דינים בזה, ויש להסתפק כלפי כל אלו האם גם בליל הסדר הם צריכין שמירה או לא, דלכאורה לפי המבואר ברש"י ששמירתם הוא מן המזיקים מסתברא דליל שימורים מגין עליהם, ועיין, עכ"ל.

ברם חזינא בספר ויגד משה (סימן ל"ג, ס"ק י') דכתב בתו"ד וז"ל: ודבר פלא איתא במכילתא על פסוק הנ"ל שמורים לכל בני ישראל, מגיד שכל ישראל צריכין להשתמר בו, ועיין במרכבת המשנה שם שכתב דהיינו דוקא לר' אליעזר דסבירא ליה דבתשרי עתידין ליגאל, ואם כן אין לפרש ליל שימורים לילה המשומר לגאולה, וצריך לפרש דכל ישראל צריכין להשתמר בו הואיל ובאותה הלילה נאמר ואתם אל תצאו איש מפתח ביתו, הוקבעה סכנה זו לדורות שצריכין להשתמר בו, מיהו כתב שבליקוט הגירסא שישראל עתידין להשתמר בו, וכן בש"ס ראש השנה דף י"א ע"ב משני גם אליבא דר' אליעזר לילה המשומר ובא מן המזיקין, עכ"ד ועי"ש. [ואחיה"ג מו"ה אשר אנשיל שליט"א העיר דיש לומר דשניהם אמת, דכמו שבמצרים היו ישראל משומרים בבתיהם שלא יבא המשחית, אולם נצטוו שלא יצא איש מפתח ביתו, וכתב שם במכילתא וברש"י שמשניתנה רשות למשחית אינו מבחין וכו', **מעתה י"ל דהוא הדין לדורות רק בבית הוא משומר ובא, אבל בשוקי כל ישראל צריכין להשתמר לדעת המכילתא**, ועל פי זה יש לעיין במש"כ לעיל סוף סימן ג' עי"ש, אך לא משמע הכי מסתימת כל הפוסקים, עכ"ל וע"ש בכל דבריו.

ולפום מאי דביאר הגר"א שליט"א בדברי המכילתא אכתי יצטרך חתן שמירה בצאתו לחול אחר הסדר, ואמנם כבר הרגיש בויגד משה גופי' דלא משמע הכי מסתימת כל הפוסקים.

בר מן דין אעיקרא דמילתא דדנו בדברי המכילתא דכ' שמורים לכל בני ישראל, מגיד שכל ישראל צריכין להשתמר בו, ע"ש. הנה בהגהות וביאורים למכילתא להגה"ק רבי סולימאן ן' אוחנה זלה"ה מגורי האר"י הק', ובהגהות וביאורי הגר"א זלה"ה התם, תרווייהו גרסי במכילתא "מגיד שכל ישראל עתידין להשתמר בו", ע"ש בדבריהם, והוא כהג"י דנקט בויג"מ מהליקוט, ולפום הך גירסא הלא מבואר דהמכילתא נמי ס"ל דהוי ליל שימורים דבני" עתידין להשתמר בו, ובפשיטות הכונה דבכל שתא ושתא, ודוק היטב, וא"ש.

ועי' בפ"י זית רענן על הליקוט שמעוני להמג"א ז"ל (ובמהדורת המכילתא הנדמ"ח נדפס עה"ג ליקוטים מיני') דכתב אהאי לישנא דמגיד שכל ישראל צריכין להשתמר בו, וז"ל: הלשון מגומגם ופירושו ששמורים מן המזיקין, [א"נ] כיון שמשנה הזהירן שלא יצאו איש מפתח ביתו עד בוקר, א"כ ה"ק שהשם יתברך צריך לשמור לכל ישראל בלילה הזה, עכ"ל, וע"ש.

ובפ"י קו המדה על המכילתא והגר"א ז"ל גרבו זלה"ה (שם, ד"ה מגיד שכל ישראל צריכין להשתמר בו) כתב וז"ל: כן היה הגירסא גם לפני הזו"ר [=הזית רענן] ונדחק בפירושו, אבל בליקוט ברית אברהם הגירסא שכל ישראל עתידין להשתמר בו, פירוש שגם לדורות ישתמרו ישראל בליל זה מן המזיקין, וכדאיתא בש"ס ר"ה י"א ובפרק ערבי פסחים לילה המשומר ובא מן המזיקין, עכ"ל, וע"ש [ועי' בפ"י ברכת הנצי"ב (שם, ד"ה ובו עתידין להגאל כו') ע"ש, ויל"ע בה].

והרבה יש להאריך בכל זה ממ"ש בספר כרם אליעזר (שם, סימנים א' וב'), ועמ"ש בזה בתשובותינו גם אני אודך ח"י"א מס' וישמע משה ח"ג (סימן קכ"ד) וע"ש, והנה בהיותי אצל מו"ר מרן רשכבה"ג הגר"א שליט"א שטינמן שליט"א, ראיתי דדיבר עמו מאן דהוא אודות ליל פסח, ושאלו מהו ליל שימורים וממה, והשיבו מו"ר מרן שליט"א "מן המזיקים בלבד, לא מגנבים ולא משום דבר רק מן המזיקים", ובו בפרק הקשתי למו"ר מרן הגר"א שליט"א דהא אי' דאביי גירש כל השדים מא", ואמר לי דאביי היה גדול ויכל לעשות זאת, אך אנו איננו יכולים, וזהו רק בליל שימורים. ושאלתי למו"ר מרן שליט"א

דקריאת המגילה ל"מ כמצות ת"ת, ועי' מאי דהאריך בזה בס' פרדס יוסף החדש על פורים (עמוד פ') ואילך באריכות עצומה ומופלאה, ועמ"ש התם לדון אי בק"ש מקיימין נמי מצות ת"ת, ע"ש היטב. וע"ע בתשובותינו גם אני אודך ח"י"א שכתבנו מזה בסוה"ס, ע"ש, והשתא י"ל דל"מ זה בברכות התורה, וצ"ל כדשייבו רבותינו ז"ל דהביאם בס' ויגד משה הנ"ל, ואכמ"ל בזה.

והנה במכילתא שלהי פרשת בא איתא (ד"א) מה העדות, ר' אליעזר אומר מנין אתה אומר שאם היתה חבורה של חכמים או של תלמידים שצריכים לעסוק בהלכות פסח עד חצות, לכך נאמר מה העדות וגו', ע"כ.

ועי' בספר שמחת מיכאל להרה"ג רד"א דרעי שליט"א (פסחים, סימן י"ד ס"ג) דביאר דברי המכילתא דאין כונתה דצריכים לעסוק בהלכות הפסח מדינא דמצות סיפור יצ"מ, אלא דהוא מדינא דהלכות חג בחג וכמ"ש בשלהי מגילה, ע"ש. מיהו לענ"ד יש להעיר בדבריו דאכתי מ"ט נקטה המכילתא דהוה דייקא עד חצות, ואחר החיפוש בזה מצאתי בס"ד בפירוש קו המדה על המכילתא להגר"א ז"ל גרבו זלה"ה דכ' (שם) וז"ל: בתוספתא פ"י דפסחים תני נמי חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח, והגיה שם הגר"א וגורס לספר ביציאת מצרים, מיהו גירסת ה"טור בתוספתא לעסוק בהלכות הפסח, ואיכא לפרש בהלכות הפסח היינו במצוות הנהוגות באותו הלילה אכילת מצה ומרור וסיפור יציאת מצרים, אבל הלשון לעסוק בהלכות הפסח משמע דהיינו ללמוד ההלכות. ודוחק לפרש דהיינו ללמוד הלכות הפסח משום המצוה דחייבים ללמוד הלכות חג בחג, דא"כ מאי שנא דוקא עד חצות, ומחזורתא כהגהות הגר"א, עכ"ל. והרי דזכינו לכוון לדעתו בהא דא"א לפרש דהכונה אלימוד הלכות חג בחג מדקתני עד חצות [ומ"ש דאיכא לפרש בהל' פסח היינו במצוות הנהוגות באותו הלילה, עמ"ש לעיל מהחזון יחזקאל דפי' הכין].

ברם שבתי וראיתי בהגהות וביאורים הנדפס במכילתא הנדמ"ח (ומיוחסין להגה"ק מוה"ר סולימאן ן' אוחנה זלה"ה מגורי האר"י הק') דכ' ע"ד המכילתא וז"ל: "יש ספרים אינם גורסים עד חצות", ולפי"ז יש לפלפל בזה.

עוד רגע קט אדברה במאי דחזינא בס' פרי בנימין להרה"ג רבי יוסף רפאל וואלף שליט"א על סה"מ (מצוה קנ"ז, ד"ה בתוספתא) דכ' במוסגר וז"ל: ופלא על מדפסי ש"ס וילנא שהמילים לעסוק בהלכות פסח עיגלו, וכאילו לא גרסינן כי הגר"א הוסיף לספר יצ"מ, ולא מחק הלכות פסח, עכ"ל.

ולכאנ"י יש לעי' בזה, דאכתי הו"ל להגר"א ז"ל למיכתב ולספר יצ"מ בוא"ו החיבור, ומ"ט נקט לספר יצ"מ דמשמע דפליג. ומדיי דברי בזה עם בעמ"ס פרי בנימין שליט"א אמר לן דהא בשו"ע סי' תפ"א משמע דהגר"א ז"ל לא פליג אתוספתא, ורק דבא להוסיף עלה, מדנקט לתרווייהו, ולקושטא דמילתא כבר הרגשנו בזה לעיל ע"ש, אמנם הסכים דקשה זה ממ"ש הגר"א ז"ל מדבריו בלא וא"ו החיבור, וצ"ב.

סימן ר"ס

בענין ברכת המפיל ואי חתן צריך שמירה בליל פסח

נשאלתי מידידנו הרה"ג החריף ובקי מוה"ר רועי צבי תמיר שליט"א בעמ"ס רבים ויקרים בהאי לישנא: הרמ"א כתב (סי' תפ"א סעיף ב') שנוהגין לקרוא על מיטתו רק פרשת שמע ולא שאר דברים שקורין בשאר לילות כדי להגן, כי ליל שמורים הוא מן המזיקין יעו"ש, ובמשנ"ב דברכת המפיל צריך לברך, ולכאורה כיון שהוא ליל שימורים למה צריך לברך ברכת המפיל, עוד יל"ע אם חתן צריך שמירה או ליווי כשהולך לביתו לאחר ליל הסדר, עכ"ל.

הנה מקור מאי דאומרים ברכת המפיל בליל פסח, עי' בשו"ת מהר"י וויל (סימן קצ"ג) דכ' וז"ל: ויברך המפיל וכו' ויקרא פרשה ראשונה של ק"ש, ולא יקרא שאר פסוקים דרחמים דכתיב ליל שימורים וגו', שמור הוא מן המזיקין, ע"כ, וע"ש.

והכי נמי כתב במהר"ל (סדר ליל שני של פסח) וז"ל: בליל פסח יקרא אדם בפני מטתו ברכת המפיל חבלי שינה וק"ש, אך שאר פסוקים שאומרים להצלח המזיקין לא צריך כי ליל שמורים הוא משומר ובא מן המזיקין, ע"כ, וע"ש בכל דבריו.

והן אמת דרמ"א ז"ל סי' תפ"א (סעיף ב') לא הזכיר להא, וצ"ע אם ה' פשיטא ליה דברכת המפיל לא נתקנה מפני המזיקין, ועל כן לא כתב זה דאמנם יש לאומרה, או"ד דהוא בכלל מ"ש דקורין רק פרשת שמע ולא שאר דברים שקורין בשאר לילות כדי להגן, ואכתי א"צ לאומרה, ומהא דהשמיעונו המהר"ו והמהר"ל ז"ל דבעי למימריה לברכת המפיל, משמע דאמנם ה' צד שלא למימריה, וא"כ הי"ל לרמ"א ז"ל לאשמיעונו דעת'י בהא, ומדלא גלי נראה דס"ל לעיקר שאין לומר ברכת המפיל, ומדוקדק הוא נמי בלישנ' דכתב "ונוהגים שלא לקרות על מטתו רק פרשת שמע, ולא שאר דברים שקורין בשאר לילות כדי להגן", ומשמע דרק פ' שמע קרינו ותו לא מדי (ואע"ג דבסו"ד כתב "כדי להגן", וא"כ ה' מקום לומר דברכת המפיל לא הו"ל לאוגוני, מ"מ דחיקא הוא מאחר דה' ל' לגלויי לן הא, וצ"ע).

והנה במגן אברהם (שם, ס"ק ב', ד"ה רק פרשת שמע) כתב בתו"ד: "וכתב מהר"ו דצ"ל ברכת המפיל", עכ"ל. ובמחצית השקל (שם, ד"ה

בתשובותינו גם אני אודך (חלק תשיעי, סימן י"ח) וז"ל: עיין בהגדת ארוי הלבנון (עמוד קכ"ז, פיסקא דוכל המרבה לספר כו') דכ' וז"ל, מרן הגר"א קוטלר זצ"ל הזכיר כאן שבשלחן ערוך (סימן תפ"א ס"ב) איתא חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה (ע"כ), והוא מדין "המרבה הרי זה משוכח" שהוזכר הכא, והנה מה שנאמר "לספר ביציאת מצרים" בודאי כולל כל הניסים והנפלאות, אבל "לעסוק בהלכות הפסח" מנא לן שמצוה להרבות, ואפשר שהואיל וההלכות מקורן וטעמן משום שיצאנו ממצרים כלולות הן בסיפור יציאת מצרים, עכ"ל.

גם הלום מצאתי בספר אהל יעקב לידידנו הגר"א סקוצילס שליט"א (הלכות ומנהגי ליל הסדר, עמוד ס"ח, הערה ז') דמייתי משו"ת אבני ישפה (ח"ו, סימן פ"א, ענף א') לאקשו"י מ"ט יוצאין יד"ח סיפור יציאת מצרים ע"י לימוד הלכות הפסח, הא אין כאן שום סיפור על הניסים והנפלאות דיציאת מצרים, וכתב האבנ"י דקשה לפרש דכונת התוספתא [=ע"י לקמן] לדיני קרבן פסח שהוא ממצות ליל הסדר לאכול ק"פ, דהא בתוספתא איתא "הלכות פסח", ואי ה' הכונה לק"פ הו"ל "הלכות קרבן פסח", וכיון דאיתא ה' פסח בסתמא הרי פירושו ה' חג הפסח ולא ה' הקרבן, ויישב האבנ"י דנראה דגם כאשר עסקינן בהלכות פסח מקיימים בזה למצות סיפור יציאת מצרים, וטעמא דמילתא דהא הני הלכתא נועדו להזכיר את יציאת מצרים וכל דיני בדיקת וביעור חמץ, וכן אפייית המצות ודיני ההגעה וכל דיני והל' הפסח הוה משום יציאת מצרים, ובזה א"ש מה דעל די לימודם מקיימין מצות סיפור יציאת מצרים.

ובאהל יעקב (שם) קמוסיף עלה דבספר קובץ הלכות להגר"ש קמיניצקי שליט"א (עמוד שס"ט) כתב כעין זה, ודבהגדש"פ למרן הגר"ש"א זצוק"ל (עמוד כ"ד) פסק לדינא דמקיימים מצות והגדת לבנך גם בפלפולים בעניני יציאת מצרים, וע"ע בשו"ת אור לציון (ח"ג, פט"ו, שאלה י') ע"ש היטב בדבריו [=וע"ע מאי דכתיבא לעיל סימן ב', ע"ש].

אלא דאמנם לפענ"ד יש לעיין בכל זה, דהנה מקור דברי השו"ע ז"ל משמ"י דהטור ז"ל, והתם כתב דכ"ה בתוספתא דפסחים (פ"י ה"ח) ובתוספתא (שם) א' חייב אדם [לעסוק בהלכות הפסח] כל הלילה וכו', מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בבית ביתוס בן זונין בלוד, והיו [עוסקין בהלכות הפסח] כל הלילה עד קרות הגבר וכו' וכו' ע"ש, והנה הא דלעסוק בהלכות הפסח הוי במוסגר הוא לצד דמרן הגר"א זלה"ה (שם) קגריס "לספר יצ"מ", ודכן נמי הא דבעובדא דר"ג וזקנים תחת "עוסקין בהלכות פסח", הגיה מרן הגר"א ז"ל "מספרין ביצ"מ", ע"ש היטב. והגם אמנם דחזינן דרבותינו הראשונים דנקטו האי לישנא דלעסוק בהל' הפסח, מ"מ נראה דמרן הגר"א זלה"ה לא גריס לה, וצ"ב, וביותר יש לעיין דבביאור הגר"א סי' תפ"א (סעיפים א' וב') מיייתי להאי תוספתא בהדיא, וכהגירסא דקמן דלעסוק בהלכות הפסח ע"ש, ולא העיר בזה ולא מדי.

ועוד יש לדון בדברי האבני ישפה דמיייתין לעיל, דהנה בחזון יחזקאל על התוספתא (שם, ד"ה לעסוק בהלכות הפסח) כתב וז"ל: כלומר בהלכות הנהוגות בלילה הזה, היינו אכילת פסח מצה ומרור וסיפור יציאת מצרים הוא צריך להתעסק כל הלילה, עכ"ל. וצריך עיון בכל זה, ע"כ ממאי דכתיבא בתשובותינו הנזכרת, וע"ש. [מיהו כעת נתבוננתי דצ"ל בפשיטות דהאבנ"י קאזיל לפום הגי' דנקט הטור בדברי התוספתא, ורק דמהחזון יחזקאל יל"ע בכל זה].

ויש מקום לדון דאי נימא דמקיימין בלימוד הלכות הפסח למצות סיפור יציאת מצרים, אכתי אפשר דיש ליישב מאי דמקשו רבותינו הראשונים ז"ל מ"ט לא תיקנו ברכה אמצות סיפור יצ"מ, ויישבו בזה כ"א לברכו (עמ"ש בזה בספר ויגד משה (עמוד קכ"א) מכמה דוכתין), דיש לומר דמיפטר זה בברכות התורה, והיינו דזהו גופא כמצות ת"ת, ואעפ"י דמספרים נמי לסיפור יצ"מ גופי' ולנסי ונפלאות ה' עם אבותינו, מ"מ הרי כל זה גופא נאמר בתורתנו הק' ובדברי חכמינו זכרונם לברכה.

מיהו הנה בספר חיים לראש להגה"ק רבי חיים פאלאג'י זלה"ה (דף ק"ה ע"א מדה"ס ס"ק ה') כתב וז"ל: כתב בס' פ"מ אות שמ"ט חייב אדם לעסוק בהל' פסח וביצ"מ כל הלילה, וביאר דבריו בס' יוסף עליכם אות שמ"ח דאין הכונה שיהי' כל הלילה מערב עד בקר, ומעשה ברבי אליעזר שעמדו כל הלילה היה חומרא בעלמא, **והחייב שכתב הרב ז"ל היינו אם רוצה לעמוד אפי' כל הלילה לעסוק לא יעסוק בענינים אחרים, אלא דוקא בדיני פסח וביצ"מ**, זת"ד. וכנראה דנעלם ממנו דהוא לשון התוספתא, והביאה הרא"ש בפ' ערבי פסחים סי' ג"ל, והעתיק שם מפ"י הר"מ ז"ל כיע"ש, ומשם לא משמע בבירור כמו שרצה לומר הרב יע"ל כמו שיראה הרואה. ועיין בשו"ג רס"י תפ"א שהעתיק דברי הרא"ש. ועיין בס' גבורות ה' ובס' אורחות צדיקים מגורי האר"י ז"ל דב"ם ע"א, עכ"ל. ועי' מאי דדן התם משו"ת בשמים ראש (סימן שמ"ז), ע"ש היטב.

ואכתי אי נימא דהוא חיוב מיוחד ללמוד דייקא בהלכות הפסח ולעסוק בסיפורא דיציאת מצרים, וכמ"ש היוסף עליכם, אם כן לכאורה יש לדחות למאי דכתיבא, וכעין מאי דהאריכו האחרונים בביאור הא דאי' בשו"ע אור"ח (תרפ"ז, ב') מבטלים תלמוד תורה לשמוע מקרא מגילה ע"ש, וצ"ב דמ"ט מקרי זה ביטול תורה מאחר דמקרא מגילה גופי' הו"ל בכלל מצות לימוד תורה, ומגדולים חקרי לב משמע בכ"מ

דלכאו' אין מזיקים ושדים בינו, ואכתי צ"ע מהו גדר ליל שימורים בימינו, ואמר לי מו"ר מרן הגרא"ל שליט"א "בכזית מצה וד' כוסות, זה מה שמבקשים ממך, זה הליל שימורים, אל תעשה כלום רק את זה", עכת"ד והאר"ך קצת בזה, ואחר איהו רגעים פנה ואמר לי (ולאלו שעמדו שם בעת ההיא) בהאי לישנא "הקב"ה יד על הר סיני לעשות מעמד גדול ונשגב (פעם שנות דור), ומה ביקש ממנו, לא תרצח, לא תגנוב, דברים פשוטים, זה מה שמבקשים מהאדם", אתו"ד.

ובפ"א זכיתי לומר למו"ר מרן הגרא"ל שליט"א דמאי דאמר לן דליל שימורים, פי' דהקב"ה חפץ שנשמור כזית מצה וד' כוסות, דהנה יש להביא בהא מ"ש הרמב"ן ז"ל (שמות י"ב, מ"ב) דפי' בתו"ד ז"ל: וטעם הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם, שזה הלילה שהיה שמור לשם להוציאם ממצרים הוא לה' כלומר מקודש לשמו, שמורים לכל בני ישראל לדורותם שישמרו אותו לעבוד בו לפניו באכילת הפסח וזכירת הנסים ולתת הלל והודאה לשמו, כמו שאמר (להלן י"ג י') ושמרת את החקה הזאת, ואמר (דברים ט"ו א') שמור את חדש האביב, ורבי אברהם אמר כי טעם ליל שימורים הוא לה', שהשם שמרם ולא נתן המשחית לבא אל בתיהם, ואינו נכון בעבור שאמר להוציאם מארץ מצרים, עכ"ל, וע"ש. ואמר לי מו"ר מרן הגרא"ל שליט"א דהוא אמר דהוי שמירה מן המזיקין, ואמרת לי מו"ר מרן שליט"א דמ"מ אמר כן במקום שאין מזיקין, וכמדומה אמר לן דמדנפשיה אמר כן בדכך יש לשמר [ולא עפי"ד הרמב"ן ז"ל, ומיהו לכאו' ה"מ בדברי הרמב"ן ז"ל, ויל"ד בזה].

סימן רס"א

בדינא דמאן דלית ליה אלא כזית מצה שמורה

שו"ע סימן תפ"ב (סעיף א'): מי שאין לו מצה משומרת אלא כזית מברך על אכילת מרור ואוכל, וכשגומר סעודתו ממצה שאינה משומרת מברך על אכילת מצה ואוכל אותו כזית, ואינו טועם אחריו כלום, ע"כ.

והנה במשנה ברורה התם (ס"ק ב') ביאר דאי יאכל מן הכזית דהמצה המשומרת ברישא שוב לא יהיה לו לאפיקומן, ובאם ירצה לצאת בו גם במקום אפיקומן אם כן לא יהא רשאי לאכול אחריו וכמבואר בסימן תע"ח, ועל כן יש ליעביד דייקא כמבואר בשו"ע, ע"ש.

תו כתב המ"ב (שם, ס"ק ה') דאותו הכזית ממצה שמורה שאוכל אחר סעודתו שאכל ממצה שאינה שמורה עולה לו נמי במקום אפיקומן, שהרי אוכלו על השובע, ע"ש היטב.

והשתא צריך עיון היאך מותר לו לסעוד סעודתו במצה שאינה משומרת מקודם שיאכל להכזית מצה המשומרת דבה מקיים המצוה, והא בשו"ע סי' תע"א (סעיף א') כתב וז"ל: אסור לאכול פת משעה עשירית ולמעלה כדי שיאכל מצה לתאבון, ע"כ וע"ש. וכיון דהכא קאכל ממצה שאינה משומרת מכבר, הלא שוב לא יאכל להמצה לתאבון. ובפשוטו זה חמיר טפי מהא דבעי למיכל להאפיקומן על השובע, דבס' דרך פיקודין (מצוה ו') נקט דהוא רק למצוה מן המובחר, ע"ש היטב, וע"ע נמי בס' יגד משה (סי' כ"ח) מ"ש בזה (ושמא י"ל דמהמ"ב (תפ"ב, ה') בזה, וצ"ע כעת). ועכ"פ דמשעה עשירית הוי אסור למיכל פת לכו"ע ולא רק למצוה מן המובחר, ואם כן לכאורה עדיפא טפי דיאכל מקודם להמרור, והדר יאכל להכזית מצה שמורה, ותו לא מיד.

אמנם בדברי בזה עם ידידנו הר"ג מוהרא"י הכהן הלר שליט"א, אמר ליישב בזה בפשיטות לפימ"ש בתוס' דפסחים (צ"ט ב', ד"ה סמוך למנחה לא יאכל) דכתבו וז"ל: ואם תאמר והא אמר בכל שעה (לעיל דף מ' ע"א) בציקות של נכרים ממלא אדם כריסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה, והכא אסר לאכול אפי' מבעוד יום, וי"ל דבאותה הסעודה אדם נזהר ואינו אוכל כל שובעו כדי שיאכל מצה לתאבון, אבל מבעוד יום אין אדם נזהר ואוכל כל שובעו, וסבר שעד הלילה יתאוה, ואדרבה יהיה שבע יותר כי יתברך המאכל במעיו, ע"כ. ועמ"ש התו' שם לאקשוויי מהא דקאמר רבא בפסחים (ק"ז ב') דחמרא גריר וכו' ע"ש, וה"נ הכא, וא"ש היטב [ועי' בפר"ח שלהי סי' תפ"ב מ"ש אדברי התו', ע"ש. ועי' בס' יד אהרן להגה"ק מוהר"א אלאפנדארי זלה"ה (סי' תפ"ב) מ"ש בזה באורך, ע"ש].

והנה בשאלות דרב אחאי גאון (פרשת צו, שאילתא ע"ו) כתב בתו"ד ז"ל: ואי לית ליה למיכל כוליה סעודתא מאהיך דמינטר אכיל ברישא מאהיך דלא מינטרא, והדר אכיל כזית מהאי דמנטר ומברך אמרור, והדר אכיל מצה ומרור בהדי הדדי ונפיק ידי חובתיה, ע"כ, וע"ש.

ורבינו הנצי"ב זלה"ה בהעמק שאלה (שם, ס"ק ה', ד"ה ואי לית ליה למיכל כולא סעודתא מהיכא דמינטרי וכו') האריך בשיטתיה דהר"ף ז"ל בהא, ובתו"ד כתב וז"ל: וע"ע תו' ריש פ' ע"פ שהקשו מהא דר"ה על הא דאסור לאכול מבעוד יום משום דבעינן לתאבון, ולמש"כ הר"ף ל"ק מידי דמיירי ר"ה כגון דלית ליה אלא כזית דמינטר, עכ"ל, וע"ש. וע"ע בס' מרומי שדה להנצי"ב זלה"ה עמ"ס פסחים מ"ש אדברי התוס', ע"ש.

והכי נמי עי' בחידושי החת"ס לפרק ערבי פסחים (הנדפס בריש ספר חידושי מהר"ם שיק עמ"ס פסחים) מ"ש לאקשוויי אדברי התוס', ממ"ש תוס' גופייהו בפסחים (דף ק"כ א' ד"ה באחרונה), דלפי דבריהם הא ברייתא דבציקות של נכרים מיירי במי שא"א לו לקיים מצות תאבון, וא"כ על כרחו לקיים אכילה על השובע, וע"ש בכל דבריו, ובהערות דשם כתבו דהכי הקשה החת"ס ז"ל בחי' לפסחים והניח בצ"ע, ועי' בשו"ת חתם סופר (חאו"ח, סימן קצ"ט).

ומדברי רבותינו חזינו דלא ה"ל להו הו"א למימר דיאכל רק מהכזית מצה שמורה ותו לא מיד, ואדרבה לדבריהם מוכרח הוא למיכל מהמצות שאין שמורות מקודם שיאכל להכזית מצה שמורה, ויל"ע בזה מכל מאי דכתיבנא לעיל.

סימן רס"ב

בענין צירוף מצה שאינה שמורה ללחם משנה בליל הסדר

כתב רמ"א ז"ל סי' תפ"ב (סעיף א') וז"ל: ומי שאין לו שני הלילות רק שלש מצות יברך ליל ראשון המוציא ועל אכילת מצה, וכן הכריכה הכל מן הפרוסה, ושתי השלימות לליל שני (אבודרהם בשם אבן ירחי), ע"כ.

ובביאור הלכה (שם, ד"ה מי שאין לו שני הלילות רק שלש מצות וכו') כתב וז"ל: עיין באליה רבה שמצד דאפשר דהפוסקים מיירו כשאין לו אלא שלש מצות שמורות לבד, אבל מצות שלנו כולם מיקרי שמורות [דהם שמורות משעת לישת] יש לו ליקח בלילה שניה משאר מצות, וכתב הפרי מגדים על זה וצריך עיון קצת, כי משמע שמצת מצוה שיוצא ידי חובה צריך שיאמר בעת עשייה הרני עושה לשם מצוה לצאת בה ידי חובה, ובדיעבד במחשבה סגי, ומצות שלנו אף על פי שנעשה על ידי גדול בן דעת ומשומרת מחימוץ אין נעשה לצאת בה ידי חובה, אם לא שיאמר תחילה כל מה שאעשה יהיה לשום מצוה לצאת בה ידי חובה, וצריך עיון, עד כאן לשונו. ועל כן נראה לעניות דעתי דבזה יותר טוב שישאיר מצה אחת מן השלשה לליל שני כדי שיקיים בה מצות עשה דאכילת מצה, וגם על אפיקומן, ומשום לחם משנה יצרך מצה אחרת שאינה שמורה, עכ"ל.

וצ"ב היאך מצרף מצה שאינה שמורה להמצה השמורה ליעביד בה לחם משנה, וביותר למ"ש המ"ב גופי' התם (ס"ק ג') בדעת'י דהשו"ע ז"ל דאין ליעביד כריכה במצה שאינה שמורה, "דלא חשיב כריכה שהרי אינה מצה כלל" ע"ש, וצ"ע.

אמנם מצאתי בספר שמירת שבת כהלכתה (ח"ב, פרק נ"ה, סעיף י"ד) דכתב וז"ל: מותר לצרף ללחם משנה גם מין לחם שאינו אוכלו עכשיו, אם מצד שאינו ראוי עכשיו למצותו כגון בליל הסדר, אף שאינו יוצא במצה שאינה שמורה, אם יש לו רק מצה שמורה אחת יכול הוא לצרף מצה שאינה שמורה, עכ"ל. ובהערות דשם (ס"ק מ"ד) כתב וז"ל: עיין סי' תפ"ב בביה"ל סו"ד מי, ושמעתי מהגר"ש ז"ל אויערבאך [שליט"א] זצ"ל דהרי רק למצוה הוא דלא חזי, אבל ודאי מותרת היא באכילה ולקיים לחם משנה, עכ"ל, וע"ש.

ולפי"ז י"ל דמ"ש המ"ב ז"ל גבי מצה שאינה משומרת "שהרי אינה מצה כלל", היינו דייקא לענין המצוה, והכי פשיטא דהא בשו"ע שם כתב וכשגומר סעודתו ממצה שאינה משומרת מברך על אכילת מצה וכו', ובמ"ב (שם, ס"ק ד' ד"ה על אכילת מצה) כתב וז"ל: "דברכת המוציא כבר בירך", והיינו אמצה שאינה משומרת, וע"כ ספיר מצטרפא הך מצה שאינה משומרת ללח"מ, ואע"ג דא"א לקיים בה מצוה דאכילת מצה, ודכן נמי לפי"ז בהא דכ' השו"ע ז"ל במאן דאית ליה רק כזית מצה משומרת דסעודתו מקיים בהמצות שאינם משומרות, יש לו ליעביד בהו לחם משנה, אלא דאמנם אין לו לעשות בהמצות שאינם משומרות יחף מאחר דממילא אינו מקיים בהו מצות מצה ואפיקומן, וכן אין צריך לאוכלן בהסיבה וכמבואר דלא הוו מדינא דמצה, ויש להאריך עוד בכע"ז מ"כ"מ, ואכמ"ל.

סימן רס"ג

היכא שמקדש על הפת אי יברך אשאר

ירקות דאוכל אחריה והמסתער

שו"ע סימן תפ"ג (סעיף א'): מי שאין לו יין בליל פסח מקדש על הפת שמברך המוציא ובוצע, ומניח ידיו עליו עד שגומר הקידוש, ומברך על אכילת מצה ואוכל, ואח"כ אוכל שאר ירקות ומסלק השלחן ואומר מה נשתנה וכל ההגדה עד גאל ישראל, ומברך על המרור ואוכל, ואח"כ כורך מצה ומרור ואוכל, ע"כ.

ובמגן אברהם (שם, ס"ק ב', ד"ה שאר ירקות) כתב וז"ל: ומברך עליהם בפה"א דהוי כדברים הבאים שלא מחמת הסעודה כיון שאין מלפתין בהם הפת, לבוש, וכ"מ בהרא"ש ובמרדכי שדוקא מרור שהוא חובה לאכול עם המצה י"א דמצה פוטרנו, אבל לא בשאר ירקות, אבל בתו' משמע קצת דגם ירקות פת פוטרנו (עסי' קע"ז), ומכל מקום נ"ל דיש לברך עליהם, דאותן ירקות שאנו אוכלים דהיינו פיטרוז"ל אין ממשכינן תאות המאכל, עכ"ל. ועמ"ש בספר ערך השלחן להגר"י טייב זלה"ה אדברי המג"א ז"ל, ע"ש.

ועי' נמי במ"ב (שם, ס"ק ד', ד"ה ואח"כ אוכל שאר ירקות) דכתב בתו"ד ז"ל: ולענין ברכה עליהם תלוי הדבר, דאם הוא דבר שממשיך

תאות המאכל אין מברך עליהם דהוא בא בכלל הסעודה, ואם לאו מברך עליהם בורא פרי האדמה, עכ"ל, וע"ש.

ויש לדון בהא ממ"ש המ"ב בסי' קע"ז (ס"ק ה', ד"ה וכל מיני פירות) וז"ל: ה"ה חזרת וקישואין ומלפפונות חיון או צנון ובצל ג"כ צריך לברך עליהן [=בגוגא דאוכלן תוך הסעודה, ואין ברכת הפת פוטרנו], אכן אם אוכל חזרת או צנון ובצל וכדומה עם בשר הן נעשין טפל לבשר והבשר ללחם [פמ"ג], עכ"ל. וככה"נ דס"ל דהאי ירקי דנקט אינם באים להמשיך תאות המאכל בכל גווני.

ברם עיין בספר וזאת הברכה (בירור הלכה, סימן י"ג-ב', ס"ק ד') דמיייתי לדברי המ"ב דסימן קע"ז, וכתב עלה דכ"מ בשערי תשובה (שם, ס"ק א') ובכה"ח ובבא"ח, וקמוסיף עלה וז"ל: אכן נראה שבימינו נשתנו הרגלי האכילה - שרגילים לאכול ירקות בתוך הסעודה, וכמו אנו קובעים גם עליהם עיקר סעודתנו, והם נאכלים להזין ולא לקינוח, נמצא שלכל דעות הראשונים הנ"ל - אין לברך עליהם בתוך הסעודה, אכן המ"ב כתב דינו לפי המציאות שבימינו - שלא היו רגילים לאכול מינים אלו בתוך הסעודה - כמו שידוע כן באמת היתה המציאות בתקופת הח"ח, וכן פסק בשו"ת אבני יספה (ח"ב, י"ג), וכן שמעתי בשם אחד מגדולי הדור, יתירה מזו שמעתי בשם גדול אחד זצ"ל - שבימינו עיקר הסעודה נקבע לא לפי הכוונה לסעוד ולשובע, אלא לפי הכוונה לתזונה, כיון שבימינו התגלה שיש בהרבה מאכלים ערך תזונתי החשוב וחיוני לבריאות האדם, וכל מה שבא להזין ולהבריא - הרי הוא נחשב לעיקר הסעודה, ולפי זה ירקות בודאי נכללים בגדר זה, עכ"ל. ואכתי יל"ע דהא האידנא ספיר נוהגין למיכל שאר ירקות כחסה ופיטרוזיליה וכל דדמי להו בסעודה ובשופי, וצ"ע.

והנה בספר פרדס יוסף החדש על ראש השנה (עמוד ר"א, אות רס"ט) מיייתי מהגר"א גניחובסקי זלה"ה לדון אי יש לברך אסימני ר"ה לאלו האוכלים אותם אחר נט"י, דהנה אי נימא דהסימנים חשיבי כדברים הבאים מחמת הסעודה אין לברך עליהם, אך דנו הפו' אי נימא דחשיבי מפאת מהותם דברים שאינם באים מחמת הסעודה, דכיון דכוונתו לסימנים לא חשיבי מחמת הסעודה, והעיר בזה מדאשכחן פלוגתא דקמאי (עי' רשב"ם פסחים דף ק"ד ב' ד"ה פישטא ובתוס' התם דף קט"ו א' ד"ה והדר) בהא דבליל הסדר אין מברכים על המרור בפה"א, אם זהו מפאת מאי דהוי מחמת הסעודה או מפאת דנפטר ע"י הכרפס, ולהסוברים דהוי מחמת הסעודה חזינו דאע"פ דכוונתו למצוה חשיב מחמת הסעודה, ולדעת הסוברים דלא הוי מחמה"ס חזינו דכוונתו למצוה מפקעת השם דבאים מחמה"ס, ולכאו' יש לדמות לנדון דסימנים ע"ש.

תו הביא הפרד"ה (שם, אות ע"ד) דרבינו נהגין לאכול בליל ר"ה גזר מתוק לסימן טוב, והביאו משמ"י דמין הגר"ש אלישיב זצוק"ל שאף שגזר הוי דברים הבאים מחמה"ס, דהא רגילים לאכול גזר מתוק בסעודה, אך כיון שמביאים זה לסימן טוב בלבד ולא לשם אכילה ושיביעה צ"ע אי יש לברך עלה בפה"א, ועל כן הציע שיברכו על בננה וכה"ג בפה"א ויפטרו זאת, ובקונטרס מחשבת עם על עניני ימים נוראים להגר"ר עמנואל רלב"ג שליט"א (אות ס"ז) כ' להעיר אהא ממ"ש הרא"ש (פסחים פ"י סי' כ"ו) וז"ל: ומה שאין מברכים בפה"א על המרור היינו משום דכתוב על מצות ומרורים יאכלוהו, וחובה הוא להביא מרור אחר מצה, הלכך הוי כדברים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה, ע"כ וע"ש. וחזינו דאדרבה אף דברים שאינם נחשבים כבאים מחמה"ס כמרור, מה שמביאים מחמת מצוה עושה אותם כדברים הבאים מחמה"ס, וכ"ש שלא נאמר שגזר שהוא דבר הבא מחמה"ס משום שמביאו לסימן הוי שלא מחמה"ס, אמנם יש מקום לומר שאין הפשט ברא"ש שמצוה עושהו לבא מחמה"ס דדבר זה אין לו שום טעם, רק כוונתו כיון שעיקר הסעודה הוא פת, ובליל הסדר היינו המצות, ואמרה תורה אחר המצות אכול מרור, הרי קשרה התורה את המרור למצוה שהיא עיקר הסעודה והוי כבא מחמה"ס, וכל זה לא שייכא גבי סימני החג, אתו"ד.

אמנם עי' בפרד"ה (שם, אות רע"א) דמיייתי מאי דכתיבנא בענייתין בביאור דברי הרא"ש ז"ל, דכיון דאכילת מרור הוי חובה (=בפרד"ה נדפס דאורייתא, והוא פליטת הקולמוס כמובן) ואית לזה סדר לאוכלו בתוך הסעודה, על כן דייקא בליל פסח הוי כבא מחמה"ס, והיינו דזו צורת האכילה דליל פסח שיהי המרור בא מתוך הסעודה [וכעת הוספנו אהא ממ"ש המ"ב (תע"ז, ח') גבי ליל הסדר דאתכא דרחמנא סמכינן, והוא לפימ"ש הר"פ ז"ל הו"ד בטור, ע"ש היטב, ואם כן זהו צורת סעודת ליל הסדר שיהי בהסעודה גופא אכילת מרור, ושפיר מיקרי כבא מחמה"ס, ואולי לזה נתכוון נמי המחשבת עם, ויל"ע], וע"ש מאי דכתבו דסימני ר"ה שאני, דלא הוו חיובא רק דבאים לסימן טוב, וביותר דבגמ' כריתות (ו' א') לא נתבאר די' לאכלן בהסעודה, רק דאי' התם למיכלי בריש שתא, ומה דהעולם אוכלים אותם אחר בציעת הפת כפי הנראה דטעמייהו דעד כמה דקדים טפי הו"ל שפיר ריש שתא ומעלי ליה, ע"ש. אך כעת נתבוננתי בדברינו גבי הסימנים אינו מיישב כלל לדברי המחשבת עם, דאיהו קאזיל לפום הני דס"ל דאמנם גזר מיקרי כבא מחמה"ס, ואכתי שפיר הו"ל שלא לברך עלי, ועל כן נראה

מיהו יש להעיר בזה אי נימא דיוכל לקיים מצות ד' כוסות בחמר מדינה, ועי' מ"ש רמ"א ז"ל ס' תפ"ג ובמאי דכתיבנא לעיל ס' רכ"א, ע"ש. ברם אפשר לדחויי דבפשיטות כל דאיכא לו יין לכתחילה בעי לקיומי ב' המצוה דד' כוסות, וע"ע מאי דמיייתין לעיל ס' רל"א ממור' מרן הגר"ח ק שליט"א גבי הבדלה, ע"ש היטב, ודוק בזה.

סימן רס"ו

בענין שיעור כזית דמצה והמסתעף

שו"ע סימן תפ"ו (סעיף א'): שיעור כזית יש אומרים דהוי כחצי ביצה. הגה: ויאכלנו ביחד ולא מעט מעט, ובירקות צריך למעט חלל האויר שבין הירק, ולשער שיעור הכזית בירקות עצמן ולא באויר שביניהם, ע"כ. עי' מ"ש המג"א (שם, ס"ק א') בהא, ועי' במג"א דהל' עירובין (שם, ס"ח, ב') ע"ש. ועי' בספרנו ענפי משה בהלכות ועניני עירובין (סימן פ"ד) מאי דמיייתין אדברי המג"א ז"ל מספר תוספת שבת (שם, ח, ו') וש"ת אור לציון (ח"ג, מבוא שיעורי המצוות ענף א' אות ה'), ע"ש היטב, ועי' במ"ב בכאן (ס"ק א') מ"ש בזה. וע"ע בספר הידורי המידות להרה"ג מוה"ר הדר יהודה מרגולין שליט"א (עמוד קס"ו ואילך) מ"ש אדברי המ"ב ז"ל, ועי' נמי בספר שער המועדים הל' פסח (עמוד רי"ט ואילך) מאי דהאר"ך בזה, ועיין נמי בס' הידורי המידות הנזכר דהאר"ך להפליא בשיעורא דכזית מפי סופרים וספרים, ובירר כשמלה דעתם, וביחוד עי' מ"ש בשיטת' דמרנן החזו"א והקה"י זלה"ה ולהבחל"ח מו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה, ע"ש היטב. וגם אנן בעניותין כשזכינו בפ"א להיות מאוכלי שלחנו דמו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ביומין דפסחא, שאלתיו לשיעורא דכזית מצה, ואמר לי מו"ר מרן הגר"ח ק שליט"א דכזית זה שיעור של יד, והראה לי זאת על גב ידו, וחתכתי לפניו ב' חתיכות מצה ושאלתיו אי סגי בהו, ואמר לי שאמדוד (והיינו לפי ידו) ומדדתי והספיק [וכן כתב לן הגר"א"ש קניבסקי שליט"א באופן שיעור ד"ו ז"ל: כף היד עם האצבעות צמודות זו לזו].

ובמאי דכתב המ"ב ז"ל (שם) בתו"ד דיש מהאחרונים שהוכיחו דהביצים המצויים בזמנינו נתקטנו הרבה עד למחצה מכפי שהיו בימים הקדמונים שבהם שיערו חכמים, ע"ש בכ"ד, הנה בפ"א בהיותי אצל מו"ר מרן רשכבה"ג הגר"א"ל שטינמן שליט"א ראיתי דדיברו עמו אמ"ש בר"פ כי תבא ושמת בטנא וגו', דהיאך שמו בטנא פירות כה גדולים, ואמר דלא כל הפירות היו גדולים, רק דפה ושם היה כן וכבזמן המרגלים, ודיברו עמו אהא מכ"מ ואיני זוכר [וכעת יל"ע דאי זה הוי קשיא להו י"ל דמידת הטנא היתה לפי הפירות].

ובו בפרק שאלתי למו"ר מרן הגר"א"ל שליט"א דלכאורה נתקטנו האנשים, ושאלני אם זה ברור לי, ואמרתי למו"ר מרן שליט"א דהכי מטין מהחט"ס ז"ל [=ע"י בספר שיעורין של תורה למרן הקה"י ז"ל (סימן א' אות ב') דכ' בתו"ד ז"ל: והנה בעיקר הדבר אי נתקטנו הברואים במשך הדורות דנו האחרונים ז"ל, עי' חוט השני סימן צ"ז ועוד, והחט"ס ז"ל בחאו"ח סימן קפ"א כתב שאמנם נתקטנו הביצים, אבל לפי ערך זה נתקטנו כל הברואים כולם, וממילא הדר דינא למדוד בביצים של זמנינו, ע"ש באורך. אבל בחת"ס חיי"ד סימן קפ"ב תפס דלא נשתנו כולם בערך א' כדלקמן אות ד', עכ"ל. וע"ש במאי דדן בהא מרן הקה"י ז"ל. ולפי"ז י"ל דזהו מאי דשאלני מו"ר מרן הגר"א"ל שליט"א אם זה ברירא לי דנתקטנו הברואים, והיינו משום דאיפלגו בזה טובא].

והוסיף מו"ר מרן הגר"א"ל שליט"א ואמר לן דפעם חפרו תחת מפולת מזמן קדום, וראו שהחטים בדיק אותו גודל כמו (החטים) של היום [ועי' נמי בקונטרס מסורת משקל הדרהם (עמוד ט"ז) דכ' ז"ל: בספר שיעורי ציון [שיצא לאור בשנת תש"ט] עמוד מ"א הביא הגאון רבי חיים נאה עדות ממר אברהם סלמון מומחה בתולדות הצמחים, שהשעורים והחרובים לא קטנו מעולם, ומצאו בפירמידות במצרים גרעיני חטה ושעורה, והם באותו משקל וגודל בדיק כמו היום, עכ"ל, וע"ש בכל דבריו].

ושאלתי למו"ר מרן הגר"א"ל שליט"א מהא דאיתא בכתובות (דף קי"א ע"ב) אמר ר"ש בן תחליפא קלח של כרוב הניח לנו אבא, והיינו עולים ויורדים בו בסולם, ע"כ. ופירש"י (שם, ד"ה והיינו עולים בסולם) ז"ל: ללקוט עליו העליונים, ע"כ. ומשמע דבזמן חז"ל היו הפירות והירקות גדולים טפי מהאידינא, ואמר לי מו"ר מרן הגר"א"ל שליט"א דאמנם מציוני פ"א שם אך לא כולם היו כך, ושאלתי למו"ר מרן הגר"א"ל שליט"א אם בכל מקום שמציוני דברים גדולים שכאלו הי' זה רק פה ושם, והשיבני דכן. [וכעת חושבני דהוא מוכרח, דאל"ה מ"ט סיפר כן ר"ש בר תחליפא דהניח להם אביהם וכו', דמשמע דהי' זה משהו מיוחד במינו, ואי הי' כן לכולם לא הוי חידושא, ודוק בזה].

(נדפס בפסקי ריא"ז הארוכים למסכת פסחים). ודעת רב עמרם גאון שבבהמ"ז לא יוציאם כלל, דאין רשאי לברך בהמ"ז באופן שהוא עצמו אינו יוצא בזה יד"ה, ובפשיטות הוא האי פלוגתא הנ"ל אי רשאי לברך לאחרים כשאכל, והוא עצמו עדיין לא יצא בזה יד"ה (וציינו שם למ"ש הטור דס' תפ"ד, ולמ"ש בציונים שבסו"ס הראב"ן הנדמ"ח מ"ש בזה), ואין לדחות ולומר דש"י הראב"ן היא כשיטת' דהטור שבליל הסדר אפשר להוציא בבהמ"ז גם כשלא אכל, דהא מפורש בדבריו שיכול להוציאם רק אחר שאכל בביתו, וביותר דאי נימא דשיטתיה כהטור מ"ט כתב דאם כבר בירך על המזון לעצמו שוב אינו יכול להוציאם, והא הטור ס"ל דאע"פ דבירך לעצמו מ"מ יכול להוציאם, ע"ש. ומה"ט גם ליכא למימר דס"ל להראב"ן כהג"א סופ"ג דר"ה שיכול להוציא את זה שאינו יודע לברך אף כשהמוציא אינו חייב בבהמ"ז, אתו"ד, וע"ש היטב.

[והנה בעיקר לישנא דהשו"ע ז"ל בכאן דהוא בל' ארמית, הוקשה לן מ"ט כתב כן בהך לישנא ולא בלה"ק וכדרכו, וראיתי דהרגיש בזה נמי בספר רוח חכמה להרה"ג ר"י אבא שאול שליט"א (הל' פסח, ס"ק שי"ח) ע"ש, והניח בצ"ב, אמנם עי' בכף החיים (תפ"ד, א' ד"ה מאן דבעי לברוכי וכו') ז"ל: זהו לשון הר"ף ס"פ ע"פ שהוא כלשון הגמ', והעתיקו הטור כמו שהוא, וע"כ גם השו"ע העתיקו כמו שהוא כי כן דרכו ברוב הפעמים להביא לשון הטור או הרמב"ם כמו שהוא, עכ"ל, וע"ש].

סימן רס"ה

בדינא דהנשבע שלא יאכל מצה

שו"ע סימן תפ"ד (סעיף א'): אמר שבועה שלא אוכל מצה סתם אסור לאכול מצה בליל פסח, אמר שבועה שלא אוכל מצה בליל פסח לוקה ואוכל מצה בליל פסח, ע"כ.

א. במ"ב (שם, ס"ק ג' ד"ה לוקה וכו') כתב וז"ל: משום שבועת שוא דאין שבועה חלה על דבר מצוה עכ"ל, וע"ש בכל דבריו, ובשער הציון (שם, ס"ק ד') כתב וז"ל: בין יאכל אחר כך או לא, דכבר יצא מפיו שבועה לשוא, עכ"ל.

ויל"ע בחולה דאסור לו לאכול מצה מחמת פיקוח נפש, ונשבע שלא יאכל מצה, אי כה"ג לקי מחמת שבועת שוא, או דכיון דבלא"ה א"א לו למיכל מצה לא לקי [ועי' בשו"ת שרגא המאיר (ח"ג, סימן קי"ח, הל' פסח ס"ק ח') מ"ש משו"ת מהר"א (חאו"ח, סימן ק"ט) דבהיכא דרופאים מומחים אמרו לו דבאם יאכל מצה יסתכן אסור לו למיכלי, ועי' נמי בשו"ת שרגא המאיר (ח"ד, סימן ק"י) ובח"ה (סימן פ"ד ס"ה), וכנהנה יש להאר"ך מכ"מ].

ב. בביאור הלכה (שם, ד"ה שבועה שלא אוכל מצה בליל פסח) כתב בתו"ד ז"ל: ודע דאם אמר "שלא אוכל כל שבוע של פסח חל השבועה בכלל לפי דעת רוב פוסקים, אף שהזכיר פסח בהדיא", עכ"ל, וע"ש במאי דדן עפ"ז, ע"ש. אמנם עי' בספר ערוך השלחן (י"ד, סימן רל"ו, ס"ק פ"א) דכתב בתו"ד ז"ל: ויש להסתפק אם נשבע שלא יאכל מצה כל ימי הפסח, מי אמרין דחיילא השבועה ואסור לאכול גם בלילה הראשונה, דחיילא בכלל דכל ימי הפסח שאינם אלא רשות לאכול מצה, או דילמא כיון דבתורה כתיב שבעת ימים תאכל מצות, וקצת מצוה בודאי יש ג"כ באכילת מצה כל ימי הפסח, לא חיילא השבועה כלל, ומלשון הירושלמי והפוסקים משמע כשאמר בלילי פסח בלבד לא חיילא, אבל בכלל דכל ימי הפסח חיילא, וצ"ע, עכ"ל. ועי' נמי בערוה"ש (או"ח, ס' תפ"ה ס"א) דכ' בפשיטות ז"ל: ויראה לי דאפילו אם נשבע על כל ימי הפסח חלה בכלל, שהרי לבד לילה הראשונה חלה השבועה, וממילא דחל גם עליה בכלל, עכ"ל. [ודע דספר ערוה"ש בהל' נדרים לא יצא לאור בחיי הגהמ"ח ז"ל, רק מזה לערך כמה עשורים]. וע"ע בספר לקט ההלכה (הלכות נדרים ושבועות, פ"ז ס"ק כ"ה ובהערות דשם) מש"כ בזה.

ג. בכף החיים (תפ"ה, ה') כתב בתו"ד מהשיירי כנה"ג בהג' הטור ז"ל: וכתב ודאי שדין ד' כוסות כדין המרור, שאם נשבע שלא לשתות ד' כוסות שבועה חלה עליו, וכופין אותו שישאל על שבועתו, וע"ש מ"ש לדחות דברי מהר"ש הלוי בתשו' חיד"ס סי' י"ד שכתב דאין שבועה חלה עליו, יעו"ש, עכ"ל. ועי' בכה"ח התם דמייית חבל אחרונים דפסקו כהשכנה"ג, ומכללם עמ"ש המשנה ברורה (תפ"ה, ג'), ע"ש. וע"ע בספר לקט ההלכה (הלכות נדרים ושבועות פ"ז ס"ק מ"ג הערה ק"י) דמייית דבשו"ת מהר"ש הלוי (שם) נוטה לומר שיכול לשתות יין צימוקים, דאף דחשיב יין לענין פה"ג, אינו בכלל יין בלשון בני"א, אלא דהתקשה לעשות כן למעשה, ע"ש. ועי' נמי בלקט ההלכה (פ"ב, הערה ע"ז) מ"ש מהגרעק"א ז"ל (רי"ו, ט"ו) דמייית משו"ת תורת חסד (סימן ס"ג) דדייק מ"ש בשו"ע דהנודר מין מותר בין תפוחים, דש"מ דאסור ביין צימוקים, ע"ש. ויל"ע בזה.

ד"ל באופ"א, והיינו כמ"ש מרן הגר"ש"א זצוק"ל גופי' דכיון דאין מביאין זה לשם אכילה ושבועה רק לסימנא בלבד, ע"כ צ"ע אי יש לברך עלה בפה"א, ובפשיטות כונתו בזה דמעשה דאכילה פורתא כסימנא בעלמא מיקרי כגילוי דעתא דלא הביא לזה מחמת הסעודה, ומה דלא קאמר זה כמילתא פסיקא הוא לצד דאמנם סו"ס דרכא דעלמא למיכל גזר מתוק בהסעודה, ועי' שם דהבאנו דשאלנו מקמי' מו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אם מברכים בפה"א אסימני ר"ה, והשיבנו דכן, ולשאלתנו דלכא' אית בהו דברים הבאים בתוך הסעודה מחמה"ס כגון שעועית ורוביא, השיבנו דא"ז נקרא בא בסעודה כיון דאוכלים את זה בתחילת הסעודה לסימן טוב, ע"ש.

ולפי"ז א"ש טפי החילוק שבוה, דכיון דאוכלין זה בתחילת הסעודה ולא כהדרך למיכלי בתוך הסעודה, שפיר יש לברך אהא, וע"ש דהבאנו כן מעוד איזה פוסקים, ע"ש. ומיהו עדיין יש לפלפל בכל זה, ובפרט מ"ש הגר"א גניחובסקי זלה"ה דמיייתין לעיל, ועי' נמי בספר בר אלמוגים להגרא"ג זלה"ה דכתב בזה באיזהו מקומן (ע"ש במפתחות), וכתבתי כל זה לפום ריהטא.

סימן רס"ד

בדינא דמי שאכל הוא יברך

שו"ע סימן תפ"ד (סעיף א'): מאן דבעי לברוכי בתרי או בתלת בתי, מברך ברישא בביתיה ואכיל כל מאי דצריך ומברך ברכת המזון, והדר מברך לכל חד וחד בביתיה, ושתי אינהו כסא דקידושא ודאגדתא ואכלי ירקי ומצה, ואיהו לא אכיל ושתי בהדיהו ושביק להו למיגמר סעודתיהו, ומברכי אינהו ברכת המזון וכו', ע"ש בכ"ד.

ובמ"ב (שם, ס"ק ז' ד"ה ומברכי אינהו בהמ"ז) כתב וז"ל: אבל הוא אסור לברך בשבילם ברכת המזון, דבברכת המזון אין להוציא אחר אלא אם כן אכל ונתחייב גם כן דכתיב ואכלת ושבעת וברכת, מי שאכל הוא יברך, עכ"ל. ובשעה"צ (שם, ס"ק ה') כתב וז"ל: ומשמע מדברי האחרונים דהוא אסמכתא בעלמא ומדרבנן, ואף על גב דברכת המזון היא חובה, ובפרט ברכת המזון זו שהוא אכילת מצה של חוב, לא חילקו בין ברכת המזון זו לברכת המזון דעלמא אחר שכבר גמר מצות אכילת מצה, ועיין בלבוש ובב"ח, ובבגדי ישע ובמאמר מודקי מפסקים מאד בעיקר הדין, וצריך עיון בזה, עכ"ל. ועמ"ש בשו"ע הלכות ברכת המזון סימן קצ"ז (סעיף ד') ובמ"ש המ"ב התם (ס"ק כ"ד, ד"ה יכול להוציא וכו'), ע"ש היטב.

ואעיקרא דמילתא עי' בירושלמי דברכות (פ"ג ה"ג) דאי' התם, תני כל מצוות שאדם פטור אדם מוציא את הרבים ידי חובתן חוץ מברכת המזון, והא דתנינן כל שאינו חייב בדבר אין מוציא את הרבים ידי חובתן, הא אם היה חייב אפי' אם יצא מוציא, א"ר לייא שנייא היא ברכת המזון דכתיב בה ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך, מי שאכל הוא יברך, ע"כ. ועי' במראה הפנים (שם, ד"ה כל מצוה שאדם פטור וכו') מאי דהעיר מדברי הירו' אדברי התוס' דברכות (דף מ"ח ע"ב, ד"ה עד שיאכל כזית דגן וכו'), ע"ש. ומיהו עי' בשערי ירושלמי מ"ש ליישב בזה, ע"ש באורך. ועמ"ש הב"י והב"ח שלהי סימן תפ"ד בהאי ענינא, ע"ש היטב.

ובספר בר אלמוגים להגאון האדיר רבי אברהם גניחובסקי זלה"ה (סימן קנ"ג, ענף ב') כתב לדון במי שנמצא באמצע האכילה ורוצה להוציא את חבירו בבהמ"ז, אף הוא רוצה להמשיך לאכול, דבפשוטו לא מהני לחבירו דאמרין מי שאכל הוא יברך, וצריך שהמשמיע יתחייב בבהמ"ז, ולא סגי שאכל קודם כל שאין בהמ"ז עולה למברך עצמו, וע"ש בזה.

ובהערות דשם (ס"ק תתנ"ו) הביאו דשמעו מהגרא"ג זלה"ה כמה פעמים כדצייד הכא דהתקנה דמי שאכל הוא יברך הוי שלא לברך בשום אופן לחבירו אא"כ הוא עצמו יוצא בברכה זו, ואע"פ שהוא באמצע האכילה וחייב בברכה, מ"מ התקנה היתה שבבהמ"ז יכול להוציא רק כאשר הוא יוצא בעצמו, אולם כתבו משמ"י דהגר"ח גריינמן זלה"ה דפליג אהא וס"ל דמי שאכל קודם בהמ"ז יכול להוציא, אע"פ שהוא עצמו לא יצא בזה יד"ה, דהתקנה דמי שאכל הוא יברך היא שלא יהיה מחזי כשיקרא שיאמר שאכלנו ולא אכל, אבל מי שאכל ומחוייב לברך שפיר יכול להוציא.

תו מיייתי בהערות דשם דהראם הגר"א גריינמן שליט"א דמצא דאיפלגו בהא תקיפי קמאי, דבחידושי הראב"ן (הנדמ"ח, בסו"מ פסחים, מהדו' הגר"ד דבליצקי שליט"א) נחלקו רב עמרם גאון והראב"ן בעושה סדר לאחרים אי רשאי לברך להם בהמ"ז, דלדעת הראב"ן כאשר מגיע לסעודה ילך לסעוד בביתו, ואח"כ יחזור לברך להם בהמ"ז, ושוב יחזור לביתו להמשיך סעודתו, וכ"ה דעת הרי"א ז

הערות והארות

אנכי ורובי הנולדים "אליבא דהלכתא"

נימא קסבר משום פסחא, והרי בימיו לא היה פסח, אלא ודאי כשנאסר בזמן הפסח אף בזמן הזה אסור. ולפמ"ש אין זה ראייה, דאכילה גזירה דרבנן ושייך דבר שנאסר במנין, אבל המלאכה אינה גזירה דרבנן אלא יום טוב של תורה בעת הקרבת קרבן, ומעולם לא גזרו בו רבנן דבר.

ואולי דעת הרמב"ן והתוספות דאף להירושלמי אעפ"כ היה בזה גזירה דרבנן, דהרי כל ישראל אסורים מחצות היום ומעלה, והרי היה טמא ומי שהיה בדרך רחוקה, דודאי משנתנינו לא על ירושלים [בלבד] נשנית, והרי אלו לא הביאו קרבן. וצריך לומר כיון שקבעה התורה יום טוב ביום ההוא לרוב ישראל העושים הפסח, גזרו חכמים על הטמאים ועל הרחוקים (עכ"ל).

ד. והיוצא לנו מזה כי לדעת רוב ראשונים ע"כ שיש איסור כללי מדרבנן שיום י"ד אסור לכל בעשיית מלאכה, ולכן שייך איסור זה גם בזמן הזה. אבל לדעת הר"ז אין בזה שום תקנה מיוחדת כלפי ע"פ, אלא שזהו דין כללי דכל המקריב קרבן אסור בעשיית מלאכה, או מדאורייתא או מדרבנן, וממילא בזה"ז שאין מקריבים ק"פ שוב ליכא איסור זה.

אכן יש לציין כי המעיין בדברי הראשונים שם בסוגיא, ה"ה הרמב"ן במלחמות והר"ן והריטב"א והמאירי ועוד, ימצא בדבריהם כמה וכמה נמוקים בטעם שאיסור עשיית המלאכה נוהג אף בזה"ז, ודלא כהר"ז.

[א]. דהואיל ואיתסר בזמן הבית נשאר האיסור, דא"א לבטל דברי ב"ד שתקנו איסור זה אפילו אם הטעם בטל לגמרי.

[ב]. מהרה יבנה ביהמ"ק ויאמרו אשתדק מי לא עשינו מלאכה בער"פ - ולענ"ד טעם זה שייך רק אם בזמן המקדש הוא איסור תורה לעשות מלאכה, וכפי שציידו התוס' בשם הירושלמי, דאם הוא דרבנן לא מצינו גזירה כזאת בש"ס של מהרה יבנה ביהמ"ק במילי דרבנן.

[ג]. אליבא דרש"י שטעם האיסור הוא לפי שהוא טרוד בהכנת צרכי החג.

[ד]. אפילו אם עיקר הטעם כהירושלמי, כיון שסו"ס גם בזה"ז יש תועלת בתקנה זו מפני שטרודים בהכנות לחג וכדברי רש"י, שוב א"א לבטל את התקנה.

ה. וכל זה כלפי פסח הראשון, אבל בפסח שני לכו"ע אין איסור מלאכה בזמן הזה אף לאחר חצות, וראה בצ"ח שם במשנה שביאר הטעם לזה, וז"ל: דבשלמא פסח ראשון הוא זמן הקרבה לכל ישראל שייך לומר שאסור בעשיית מלאכה, אבל פסח שני אף שודאי לזה האיש שהיה טמא או בדרך רחוקה שלא עשה את הראשון ועושה עתה את השני שהאיש הזה אסור במלאכה, כמו אם היה מביא בשאר ימות השנה איזה קרבן, אבל לא שייך לומר שהיום אסור בעשיית מלאכה, וא"כ איסור מלאכה אחר חצות לא שייך בשני. [וע"ע בהמשך דבריו שם כי גם יתר הטעמים שנוכרו בראשונים לאיסור המלאכה בער"פ לא שייך בפסח שני]. - והיינו דגם בזמן הבית לא היה בו איסור מלאכה לכל ישראל רק למי שהביא קרבן, וממילא גם בזמן הזה נתבטל לגמרי האיסור כיון שאין מי שמביא קרבן, ולכשתמצא לומר זהו דעת הר"ז עצמו כלפי פסח ראשון, אלא ששאר הראשונים נחלקו ודעתם דהתם שאני וכנ"ל.

ו. עוד יש לדון האם לקטן יש איסור לעשות מלאכה בערב פסח, והיינו אם היינו אומרים דהאיסור הוא רק למי שעושה קרבן פסח, וכבר כתבתי בזה בחינוך הבנים כהלכתו פרק ע' (סקכ"ז).

והנני להעתיק את מש"כ בזה שם, דלכאורה זה תלוי לכאורה בגדר חיוב הקטנים בקרבן פסח, דבשלמא למ"ד שה לבית אבות דאורייתא י"ל שיה נחשב כאילו גם הקטן בעל הקרבן, וממילא שייך בו איסור עשיית מלאכה ביו"ט שלו, אבל להלכה דקיי"ל שה לבית אבות לאו דאורייתא, הרי אינו מקריב קרבן ביום זה.

ומ"מ להלכה נראה דנקטינן בזה לחומרא מכח ארבעה סיבות:

א'. כיון דמצד מצות חינוך מחנכים אותו לאכול מן הפסח, הרי סו"ס מדרבנן הוי כיום שמקריב בו קרבן, וא"כ שייך בו איסור עשיית מלאכה.

ב'. אף שאינו מחוייב מה"ת, מ"מ יש שסוברים ששייך למנותו על הק"פ, וא"כ סו"ס הוי כמקריב קרבן אעפ"י שאינו מחוייב [וה"ה לפי"ז כלפי נשים אליבא דמ"ד שסובר בפסחים (צ"א ע"ב) שנשים בראשון רשות, דמ"מ כל שמקריבות ע"י טפילה לאנשים אסורות בעשיית מלאכה, ודוק].

ג'. אף אם לא שייך בו טעם האיסור מ"מ יתכן שחייבים לחנכו, כיון שבגדלותו יהא שייך בו איסור זה, ועיין מש"כ בזה בתורת הקטן פרק י"ד (סעיפים ז'-ט') כלפי חינוך בכה"ג כשלא שייך טעם האיסור בקטן - וכלפי ספייה בכה"ג אם אולינן בתר השתא או בתר גדלותו, ראה שם בפרק כ"ד (סעיף ז').

ד'. והוא העיקר כי האיסור עשיית מלאכה בער"פ הוא איסור כללי לכל ישראל, ואף למי שאינו מקריב בו וכגון טמא ומי שהיה בדרך רחוקה, וממילא אף קטן בכלל, שאין זה תלוי במי שמקריב בפועל או לא, רק כיון שהוא יום שכל ישראל חייבים בו בק"פ אסור חז"ל על כולם לעשות מלאכה ביום זה, וכן מבואר להדיא בדברי השו"ע הרב בסימן תס"ח (ס"א), וכן מוכח מדברי המג"א בסימן תס"ח (סק"א) למעיין בו היטב, ואכמ"ל.

ועדיין יל"ע בזה לשיטת רש"י שם בפסחים שסובר שטעם איסור עשיית מלאכה הוא כדי שלא ישכח מלבער חמצו ושאר הכנות לחג הפסח, האם זה שייך בקטן, ואולם באמת נראה שלרש"י ודאי זהו תקנה כללית, דאטו מי שכבר הכין הכל בפסחים מבעו"י לא יהא לו איסור, וע"כ דלא נתנו חז"ל דבריהם לשיעורים כיון שאין זה מוגדר אימתי גירום זה מניעה לאדם להכין עצמו כראוי לצרכי החג, ודוק.

אף שנשנו סתמא אינם נוהגים אלא בפני הבית, ושאר הראשונים נחלקו עליו שם, וכמשנ"ת בחינוך הבנים כהלכתו פרק פ"ט].

ולענ"ד נראה ליישב שיטת הר"ז בטוב טעם, ובה יתבאר היטב מחלוקת הראשונים בגדר איסור זה של עשיית מלאכה בער"פ, בהקדם מה שיש לחקור מה הדין במי שהיה טמא או בדרך רחוקה ולא הקריב פסח ראשון, האם היה עליו איסור עשיית מלאכה בערב פסח, או שמא כיון שהוא אינו מקריב ממילא אין בו איסור.

וכן יש להסתפק לשיטת ר"ש בפסחים (צ"ג ע"ב) שסובר שנשים פטורות מפסח ראשון אלא שאם הן רוצות הן רשאות להקריב, וא"כ אשה שאינה מקריבה האם מותרת בעשיית מלאכה, ויסוד הספק הוא האם הוא תקנה כללית לכל שיש איסור עשיית מלאכה ביום זה, או שמא הוא איסור פרטי על כל אחד ואחד דכיון שהוא מקריב ק"פ ממילא אסור לו לעשות מלאכה.

ויש לפשוט ספק זה מדברי המג"א בסימן תס"ח (סק"א) שכתב בזה"ל: מחצות ולמעלה - שהוא זמן שחיתת הפסח עסי' תנ"ח מ"ש, ואף על גב דהשתא ליכא פסח מ"מ הוי דבר שבמנין שהי' אסור בכל מקומות וצריך מנין אחר להתירו, משא"כ בגילוי שמתחלה לא נאסר בכל המקומות רק במקומות שיש נחשים, וכן כל כיוצא בזה (הרא"ם ה' חמץ) וכו', (עכ"ל).

ואם איתא דטמא ושהיה בדרך רחוקה היו מותרים בזמן הבית בעשיית מלאכה, הרי זה דומה ממש לגילוי, והיינו שחז"ל אסרו במלאכה רק למי שמקריב בפועל קרבן פסח, וא"כ בזה"ז שאין מקריבים ק"פ אי אפשר להחמיר עלינו יותר מטמא בזמן הבית, ואין זה בכלל אין ב"ד מתיר דברי ב"ד חבירו דמעיקרא לא נאסר בכה"ג למי שאינו מקריב ק"פ, וע"כ דפשיטא להו להרא"ם והמג"א דבער"פ זהו תקנה כללית שאסרו חז"ל לכל ישראל לעשות בו מלאכה, ורק שהטעם הוא מפני שיש בו חיוב ק"פ, ודוק.

ושו"מ בשו"ע הרב בר"ס תס"ח וז"ל: בזמן שבית המקדש היה קיים אסרו חכמים לכל אדם מישראל לעשות מלאכה בערב פסח מחצות היום ולמעלה, לפי שמחצות ואילך הוא זמן הקרבת הפסח, וכל אדם שמקריב קרבן בכל ימות השנה אותו היום הוא יום טוב שלו מדבריהם, ואסור לו לעשות מלאכה באותו היום כעין יום טוב, לפיכך בערב פסח מחצות ואילך שהוא זמן הקרבת הפסח לכל ישראל הרי הוא יום טוב שלהם, ואסור בעשיית מלאכה אף למי שפטור מהקרבת הפסח כגון שדר בחוץ לארץ, כיון שהוא יום טוב לרוב ישראל המקריבים בו פסח (עכ"ל), והרי לנו דפשיטא ליה שזהו איסור כללי לכל ישראל, ואין זה תלוי במי שעושה פסח או לא.

ב. ודאתא להכי נראה ברור שבזה גופא נחלקו הראשונים הנ"ל, דלדעת הר"ז אין כאן תקנה מיוחדת לאסור ער"פ לכל ישראל בעשיית מלאכה, אלא שממילא יש איסור על כל אחד ואחד שמקריב בו קרבן, אבל מי שאינו מקריב וכגון שהוא בדרך רחוקה אולי באמת מותר בעשיית מלאכה, וממילא בזה"ז אין טעם לאסור סו"ס הרי אין אנו מקריבים ק"פ. אבל דעת שאר הראשונים שזהו איסור כללי, וממילא נשאר האיסור גם בזה"ז, אף שהאידינא לא שייך טעם האיסור.

ויש לציין דבגילוי גופיה דעת הגר"א במעשה רב שיש להחמיר גם בטעם זה, אף שהטעם הנוכח בחז"ל לא שייך האידינא.

וראה בספר משמרת ליל שימורים להגרמ"מ קארפ שליט"א שכתב לבאר מחלוקת האמוראים בפסחים (ק"ט ע"ב) מדוע לא חיישין בליל פסח לזוגות בשתיית הד' כוסות, ותוכן דבריו הוא שהכל מודים שליל פסח משומר מן המזויקים, אלא דרבא ורנב"י ס"ל דאיסור שתיית זוגות הוא תקנה כללית שאסרו חז"ל, וכדאיתא בפסחים (ק"ט ע"ב) לא יאכל אדם תרי ולא ישתה תרי וכו', ואף שטעם האיסור נובע מפני הסכנה, מ"מ הואיל ואיתסר איתסר.

אבל רבינא ס"ל שזה דומה לגילוי שלעולם לא אסרו חז"ל את עצם פעולת זוגות, אלא שהזהירו אותנו מלהתרחק מהסכנה שיש בזה, וממילא באופן שלא שייך הסכנה, וכגון בליל שימורים שהוא משומר מן המזויקים, שוב אין בזה שום חשש.

ובהו מתבאר מה שטען הרמב"ן שם דא"כ היה צריך להיות שינוי דין זה 'בעושי פסחים', והיינו שאז היתה באמת התקנה רק למי שעושה פסח בפועל, וממילא בזמן הזה לא שייך איסור זה, אבל כיון דהתנא נקט לה סתמא ע"כ שזהו איסור כללי לכל ישראל, וא"כ אין שום נפק"מ במה שנתבטל הטעם.

ג. ולאחר כתבי כל זאת ראיתי בצ"ח שם בסוגיא שכתב לבאר באו"א קצת מחלוקת הר"ז ושאר הראשונים, וז"ל: ונראה דאף בזמן הזה דליכא הקרבה כיון שנאסר אז אסור לעולם. ולענ"ד הדבר צ"ע, דבשלמא אם היה גזירה דרבנן שייך לומר דהוה דבר שבמנין וצריך מנין אחר להתירו, וכיון שלא הותר במנין אחר נשאר באיסורו, אבל לפי מה שכתבו התוספות בשם הירושלמי שאסור מן התורה משום קרבן, ובדבר שאסרה התורה לא שייך שנאסר במנין, וכיון שהאיסור הוא מפני הקרבן לא אסרה תורה אלא כשמביא קרבן, וכיון שעתה אין לנו קרבן אין כאן איסור תורה, ואין זה דומה להיו נכונים וגומר אל תגשו אל אשה שהוצרך הקדוש ברוך הוא להתירו [ע"י ביצה ה' ע"ב], דשם נאמר אל תגשו אל אשה, אבל כאן בערב פסח וכי אמר הקדוש ברוך הוא לא תעשו מלאכה בארבעה עשר בניסן, הקדוש ברוך הוא אמר לא תעשו מלאכה בעת שתקריבו הפסח, וכיון שאין פסח בזמן הזה לא נאסר כלל.

ועפ"י זה יש ליישב שיטת הר"ז (ט"ז ע"ב מדפי הרי"ף) שהתיר בזמן הזה, והרמב"ן במלחמות והרא"ם שם בביאוריו לסמ"ג השיגו עליו מרבי [יהודה נשיאה] שהיה מתענה בערב פסח, ורב ששת לקמן דף ק"ח ע"א, וקאמר שם

סימן תמ"ז

חזור ונעור בחמץ

מש"כ הבה"ל סי' תמ"ז ס"ד ד"ה שמא דנ"פ דפת שנפלה לין לכו"ע חוזר וניעור, כיון דהיכא שהחמץ ניכר כו"ע ל"פ דחוזר וניעור (כמבואר לעיל סעי' ג' ס"ק כ"ב), הנה היכא דחמץ בעין, והוא לא ניכר - בהא פליגי אי חוזר וניעור או לא.

עוד יל"ע דלכא' פשוט לשון הרמ"א דבחדא מחתא מחתינהו ליה עם דין יבש ביבש דיש להכריע דחוזר וניעור, נראה דבהא נמי איכא פלוגתא, אלא כיון דהפת חשיב יבש, מחמירין. ואולי אף דהפת יכולה להתברר ע"י מסנת, כל זמן שלא נתבררה ל"ח 'ניכר', ויל"ע בזה.

נתן קצנלבונן - אשדוד

סימן תנ"א

עריבה ודפין שמשתמש בהם לפרקים

במ"ב סי' תנ"א ס"ק צ"ב כ' "עריבה ודפין שמשתמש בהם רק לפרקים, די להם ההכשר בעירוי הותחין". ובשעה"צ ס"ק ק"ח כ' וז"ל: "אבל המנהג להחמיר בכל גווני וכדכתבין לקמיה". ומשמע דמש"כ הרמ"א "המנהג שלא להשתמש בפסח בעריבות ודפין שלשין עליהם כל השנה, אפילו ע"י הגעלה", קאי אף על כלי לשישה שמשתמשים בהם רק לפרקים.

אכן הנה לקמן סעי' י"ז כ' המ"ב בס"ק צ"ה דנוהגין להשתמש בכלי לשישה שמשתמש בהם רק לפרקים בהגעלה. ועל כרחק שמש"כ בשעה"צ ס"ק ק"ח "המנהג להחמיר בכל גווני", היינו שלא להשתמש ע"י עירוי אלא ע"י הגעלה. וצ"ע.

מגדרת שפירו בה חריין שנחתך בסכין חמץ, האם החשש

הוא משום פירור בעין או משום בליעת חמץ

מבואר במ"ב סי' תנ"א סק"ב ב' טעמים להחמיר בר"ב אי"ן (מגדרת), א' שמפוררים עליה פת, ב' שמפוררים עליה חריין שנחתך בסכין חמץ. וכל המ"ב דהחשש בשניהם הוא "משום שאי אפשר שלא נדבק בו פירור חמץ או פירור חריין שהוא נבלע מחמץ", ומשמע דהחשש הוא משום פירור בעין שנשאר במגדרת.

אכן בשעה"צ ס"ק קכ"ז הביא מהחיי אדם בזה"ל: "אבל אם ידוע שלא שימשו בו מתחלה רק חריין שנחתך בסכין של חמץ, א"כ אין עתה חשש של חמץ בעין רק מבליעת חמץ, לא אמרינן דחוזר וניעור". ומשמע דהחשש במה שפיררו במגדרת חריין הוא רק "בליעת חמץ", וצ"ע.

חביות מכמה נסרים

צל"ע שבסי' תנ"א ס"ק ק"ט נקט המ"ב דצריך להסיר שולי החבית אם הוא של עץ לגרר היטב מבפנים בכל הסדקים... ואם הוא של חרס צריך לפתוח פי החבית כ"כ גדול שיכול להכניס בו ידו ולשפשוף היטב מבפנים בכל הצדדים. ומשמע דע"ז מועיל ההגעלה. רק שסיים שהאחרונים הסכימו "דיש להחמיר" שלא להשתמש כלל בחבית עץ של שער שמצוי בהן גומות, גם א"א לנקר בין הנסרים שלא ישאר שם משהו וזומא בין נסר לנסר והוא חמץ גמור וישאר בעין.

והנה בס"ק ק"כ כ' המ"ב וז"ל: גם בעינין שהכלים יהיו נעשין מחתיכה אחת או שהם של כלי בדיל ושאר מיני מתכות, דאם עשויים מנסרים הרבה ככלים שלנו אין להקל להגעילו אפילו אם בשלו באפר כמה פעמים, דא"א שלא ישאר זומא בין נסר לנסר וכו"ל, עכ"ל. ומשמע דהוא לעיובא, וצ"ע.

נתן קצנלבונן - אשדוד

סימן תס"א

מצות מכונה עגולות

יש לעיין האם מותר למפעל לאפות לפסח מצות מכונה "עגולות", במקום "מרובעות", או לא, והטעם.

גמליאל הכהן רבינוביץ - מח"ס "גם אני אודך"

ו'פרדס יוסף החדש" על המועדים

סימן תס"ח

מי שאינו מקריב קרבן פסח האם יש עליו

איסור עשיית מלאכה בערב פסח

והאם לקטן יש איסור לעשות מלאכה בערב פסח

א. במסכת פסחים (נ' ע"א) מבואר דלכו"ע אסור לעשות מלאכה בערבי פסחים מחצות ואילך, והטעם לזה כתבו התוס' ועוד הרבה ראשונים שם בשם הירושלמי שם (פ"ד ה"א) משום דזמן הפסח מחצות ואילך, ואף יחיד קאמר התם בשאר ימות השנה ביום שמביא קרבן אסור במלאכה.

והנה דעת הר"ז שם שבזמן הזה אין איסור זה, כיון שאין מקריבים פסח, ואולם כל הראשונים שם ובראשם הרמב"ן שם במלחמות השיגו עליו ודעתם דהואיל ואיתסר איתסר, והרי זה בכלל אין ב"ד מבטל דברי ב"ד חבירו עד שיהא גדול ממנו בחכמה ובמנין, ואף שבטל הטעם אין התקנה מתבטלת.

[ואגב יש להעיר דכעין מחלוקת זו מצינו עוד בין הר"ז לשאר הראשונים כלפי היתר תקיעת קטן בשבת בסוגיית הגמרא בר"ה, דלדעת הר"ז היתה היא רק בזמן שבית המקדש קיים, ואילו לטעמיה דס"ל דכמה וכמה משניות

להוליך ולהביא כלים מבית האומן (סעיף י')

ומקור הדין במשנה דף נ"ה ע"ב, מוליכין ומביאין כלים מבית האומן כו', ורמיניהו אין מביאין כלים וכו', לא קשיא כאן ב"ד כאן בחולו של מועד. ועי' רש"י ד"ה לחצר אחרת, אצל האומן, אבל לא יביאם לביתו שרוחק מבית האומן מפני הטורח. אכן יעוי' בהר"ן ז"ל שפירש משום מראית העין, ונראה כאלו תיקן במועד. ע"כ. ועי' בחידושי המאירי ז"ל שכתב, אבל לא יביאם לביתו אף בצנעא אם מפני הטורח אם מפני החשד.

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

בטעם איסור מלאכה אחר חצות (סי' תס"ח ס"א)

הנה בטעם איסור עשיית מלאכה בער"פ אחר חצות, מבו' שהוא משום שהגזירה שגזרו בשעתו בזמן שביהמ"ק היה קיים משום שזה היה יו"ט מחמת הקרבן נשאר במקומו, ויל"ע בדיום טבוח וכגון כשי"ט חל בשבת לכא"ג כ"ה היה לו אז דין יו"ט והיה נאסר במלאכה, ואמאי נשאר לדורות, אך יש ליישב, חדא לפי שאינו קבוע בכל שנה, ואידך משום שגם בשעתו לא כולם הקריבו באותו יום דהרי יש לו תשלומין, וא"כ לא נאסר רק לכל א' ביום שעומד להקריב, וכיון שאינו קבוע ביום אחד לכל ישראל לא שייך לומר שהאיסור לא בטל, וק"ל.

אמירה לעכו"ם בדרבנן

הנה הרמ"א מכריע להקל מלאכה בער"פ אחר חצות ע"י עכו"ם, ויעוי' בבאור הגר"א, ומבו' שזה הכרעה להקל בכל איסורים דרבנן [זולת בשבת ויו"ט וחווה"מ] דשרינן בהו אמירה לעכו"ם עיי"ש.

כתיבה לאחרים (סי' תס"ח סק"ט)

א. הנה מבו' דאסור לכתוב לאחרים אפילו בחינם, ורק לעצמו דרך לימודו שרי, ויל"ע מה הדין הכותב ועורך ד"ת של אחרים, [ולכא"ו בשכר ודאי אסור, דהא גם מלאכה שאינה גמורה אסור בשכר, וגם לא יראה בזה סימן ברכה, דו"ל], ושורש הספק אם גם זה בגדר דרך לימודו, ואם אמנם זה סדר לימודו עכשיו שלומד הסוגיות וד"ת הללו אולי חשיבא דרך לימודו, ועי'.

ב. הנה במ"ב מבו' שהקולא בכותב לעצמו לפי שאינו מקפיד על יופי הכתב, אך אם כותב ומכין לקלדנית ומשקיע בכתבתו שבתין אף ומה להדפיס, אולי כתיבה לאחרים דמי דליתסר, וזה יתכן גם בחידו"ת של מה שמתחדש לו תוך כדי לימודו אם כותב באופן הנ"ל, ועי'.

מלאכה גמורה ומלאכה שאינה גמורה (סי' תס"ח)

הנה נקטינן שלא אסרו בער"פ אחר חצות רק מלאכה גמורה כמפורש במ"ב סי' תס"ח סק"ג וברמ"א שם ס"ב, ויל"ע מהו גדרו של מלאכה גמורה ומהו בגדר מלאכה שאינה גמורה.

והנה בב"י הבין בתחילה בדעת הטור דכל שעושה לעצמו שרי, אך חזר בו וכו' דודאי גם לעצמו אסור במלאכה גמורה, ולא הותר רק תיקון כליו או כתיבה דרך לימודו, ויל"ע אמאי מיקרי מלאכה שאינה גמורה, ובתיקון כלים חזינן דשריא אף לאחרים אם זה בחינם, ומשא"כ כתיבת ספרים דאסור לאחרים אפילו בחינם, וצ"ע מ"ש.

ונראה לכא"ו שתיקון כלי כיון שאינו יצירת דבר חדש כי אם תיקון בעלמא, ואפי' שצריך מעשה אומן כמפ"י במ"ב (סק"ח), ומאידך כתיבה היא באמת יצירת דבר חדש ואין להתיירו [ואולי הגהת ספר ותיקוני אותיות דמי לתיקון כלי]. ועי' לא הותר רק לעצמו דרך לימודו, וביאר בלבוש והגר"ז ומ"ב שהטעם משום שחזקתו שאינו מקפיד על יופי הכתב, ולכא"ו לפי"ז א"כ גם לעצמו אם יכתוב כתיבה יפה אסור, ולהיפך באין מקפיד כלל וכותב משהו לאחרים לישתרי.

והנה חזינן דכשמקבל שכר נהפך הדבר לכעין מלאכה חשובה, ולכא"ו היה נראה עוד דמבו' בזה שכשהמלאכה היא עסק לעצמו ואינה נטפלת חשיבא כמלאכה גמורה, ולפי"ז לכא"ו היה אפשר לחלק בין כתיבה דרך לימודו שנטפלת ללימודו, לכתיבה מתוך מטרה לכתוב שאין לה למד להטפל דליחשב כמלאכה גמורה. [אך המ"ב לא פי' כן וכנ"ל].

אכן כ"ז במעשה אומן, דבמעשה הדיט איכא למ"ד דאף ע"י שכר עדיין אי"ז מלאכה גמורה, ונמצא דקיל טפי ממעשה אומן בתיקון כליו, ובאמת דלהך מ"ד אף בחוה"מ שרי, ויעוי' בשעה"צ סק"ח פלו הנו"ב והגר"ז בענין זה.

ונמצא ד' דרגות מלאכה גמורה כתפירה כיבוס תספורת לא הותר אפי' לעצמו, כתיבה, לא הותר לאחרים אפי' בחינם, תיקון כליו במעשה אומן לעצמו או לאחרים בחינם ולא בשכר, מעשה הדיט י"א שהותר אפי' לאחרים בשכר.

וראינו במ"ב הוצ' דרשו מס' 120 שתמוה על השעה"צ שהעתיק ד' הנו"ב להקל במעשה הדיט בשכר, שהרי בביה"ל סי' תקמ"א כתב לחלוק על הנו"ב עיי"ש, אך במחכ"ת לא דק, דהרי כל טענתו מיוסדת על ד' השו"ע סי' תקמ"ב בשם הרא"ש שלא התירו בשכר, ועיי"ש בביה"ל שכ' להדיא שכל ד' הרא"ש לא שייכי אלא לחוה"מ ולא לער"פ, כיון שהטעם משום זילותא, וזה שייך בחוה"מ ולא בער"פ, וא"כ שפיר קאמרו הכא דבער"פ יש לנו לסמוך על הנו"ב.

ודע דגם מלאכה שאינה גמורה לא הותרה אלא רק לצורך המועד או בצריך לו עכשיו, וכלשון השו"ע מתקן כליו ליו"ט, ועי' במ"ב (סק"ט) שבכתיבת ספרים דרך לימודו ביאר המ"ב דהוה כצורך המועד, וכונתו לפי שנצרך לו עכשיו דרך לימודו, אבל אם כל מטרת הכתיבה היא לצורך אחר המועד אסור.

ג' אומניות

הנה מבו' במתני' (ובשו"ע סי' תס"ח ס"ה) שיש קולא לג' אומניות חייטין ספרים וכובסים לענין ער"פ קודם חצות, ומבו' הטעם בגמ' משום שהנך אשכחן להו היתר בחוה"מ, דהדיט תופר כדרכו, וספרין וכובסין מותרין לבא ממדנה", ויל"ע דהרי הדיט תופר כדרכו משום דהוה מעשה הדיט לצורך המועד, וא"כ נלמד מזה לכל מעשה הדיט, ובאמת שהכי הלכתא כמבו' בסי' תס"ח ס"ב ס"ג דאפי' אחר חצות רשאי מעשה הדיט לצורך המועד, אלא

ההיתר לתקן כליו לצורך יום טוב (סעיף א')

א. עי' בטור סי' תס"ח שכתב בשם אבי העזרי דמותר לתקן כליו לצורך יו"ט, ודוקא בעושה מלאכה כדי להשתכר הוא דאסור, ובב"י שם כתב בשם המרדכי דאין לתפור בגדים בע"פ (וכן לספר), וכתב הב"י דנראה דלא פליג אראב"ה, ד"ל דמתקן כליו לצורך יו"ט לאו היינו תופר ממש אלא תיקון בעלמא קאמר, ומ"מ הצריך האבי העזרי שהי' לצורך יו"ט. וזה צ"ב דממנ"פ אם הוה כמלאכה גמורה אפי' לצורך יו"ט נמי, ואי לא אפי' שלא לצורך יו"ט נמי שרי. עוד משמע דגם לאבי העזרי אסור לתקן כליו בשכר, דהא לשון אבי העזרי שהביא הטור הוא, דוקא שעושה המלאכה להשתכר, אבל מתקן הוא כליו לשבת ויו"ט, ומשמע דהטעם דמתקן כליו לשבת ויו"ט הוא משום דאינו להשתכר, והיינו דאף לצורך יו"ט מ"מ אם הוא להשתכר אסור, ולהב"י מלאכה גמורה אפי' לצורך יו"ט ואינו להשתכר אסור, וכ"כ המ"ב סי' תס"ח ס"ק ה' דוקא בחנם הוא דשרי, ואפי' מעשה אומן. [אכן בשער הציון שם אות י' כתב דהיא דהוי מעשה הדיט לצורך המועד יש להקל גם בשכר, כמו לענין חוה"מ דיש מקילין יע"ש].

גם משמע מד' אבי העזרי דהיא דעושה המלאכה שלא לצורך יו"ט אין להתיר אפי' שאינו להשתכר, וכ"כ הטור סי' רנ"א, וצ"ל דהא דכת' אבי העזרי דוקא להשתכר, הכוונה כמש"כ לעיל דהיא דלצורך יו"ט מ"מ להשתכר אסור.

עשיית מלאכה דרך עראי בע"ש

ב. והנה הרמ"א סימן רנ"א סעיף א' כתב לענין עשיית מלאכה בע"ש מן המנחה ולמעלה, דאם אינו דרך קבע אלא דרך ארעי שרי. ומקורו בד"מ אות ב' בשם האור זרוע, והיינו אפי' בשכר כמש"כ המ"ב ס"ק ד', ואפי' שאינו לצורך יו"ט כמבואר בבה"ל שם ד"ה אגרת שלומים, ולכא"ו נראה דלפי"ז אם מתקן כליו לחבירו או לעצמו אפי' שלא לצורך שבת, מ"מ שרי היכא דאינו דרך קבע [כגון שהביאו לו לתקן בגד בדרך עראי והוא אינו עוסק בכך], ולפי"ז אפי' מלאכה גמורה שרי דהיינו לתפור ממש, וצ"ע דהמ"ב לא חילק בזה, וגם משמע דלפי"ז גם לענין להסתפר אם מסתפר שלא אצל ספר קבוע אלא אדם מסוים דרך ארעי יש להתיר. גם נ"ל דלכא"ו דרך קבע היינו כל שבת מן המנחה, אבל אם הוא בעלמא אינו מספר מן המנחה בע"ש יש להתיר דרך ארעי, ויל"ע.

עשיית מלאכה דרך עראי בערב פסח

ג. ומ"מ משמע דכל זה דשרי דרך ארעי הוא דוקא בע"ש ולא בע"פ, ממה דלא הביא הרמ"א והפוסקים ד"ז גבי ע"פ, וכן חילוק הפוסקים שם לענין להסתפר יע"ש, אכן צ"ע טובא אחרי דמשמע בגמ' ר"פ מקום שנהגו דאין חילוק בין ע"ש לע"פ אלא לענין סימן ברכה או לענין דאינו מחצות, מהיכי תיתי לחלק לענין שאר דברים, וצ"ל דמ"מ האור זרוע דחילק דרך קבע הוכיח דבריו ממשנה ספ"ק דשבת (כמו שהביא שם בבה"ל), ולזה צריכין לומר דהגמ' ר"פ ע"פ לא נחית לכל החילוקים. והטעם לחלק עכ"פ בין ע"פ לע"ש, משום דע"פ חמיר, וגם דגדר איסורו הוא שונה דע"פ תלי בהקרבה, וע"ש הוא כדי שלא ימשך.

להסתפר בע"ש

ד. והנה לענין להסתפר כתב הב"י סוס"י רנ"א, וכ"כ הרמ"א שם סעיף ב', דמותר אפי' מן המנחה, ולכא"ו הא הוה מלאכה גמורה ואמאי מותר. וביאר שם המ"ב ס"ק ז' בשם הפוסקים כיון דמינכרא בפעולתו שהוא לצורך שבת יע"ש, ומ"מ לענין ערב פסח לא מצינו חילוק זה, וכמש"כ במ"ב סי' תס"ח ס"ק ד'. והטעם דלענין ע"פ חמיר, וגם כה"ג לא שרינן.

לננות סוכה בע"ש

ה. והנה יעוי' במ"ב סוף סימן תרכ"ד ס"ק ב' בשם הפרמ"ג דנראה כמסתפק אם מותר לננות סוכה ע"ש אחר חצות, ויש להעיר דאחר חצות ודאי שרי, ורק מן המנחה ולמעלה יש להסתפק. ולכא"ו אין מקום להתיר, דנהי דהוי לדבר מצוה מ"מ גם כותב ספרים לא הוה שרינן אם לא דלא מיחייב כמלאכה גמורה, וא"כ יש לאסור דהוי כמלאכה גמורה בפרט דלא הוה לצורך שבת, ואולם נ"ל דיש מקום להתיר לפי"ד הרמ"א בשם האו"ז הנ"ל דדרך ארעי שרי, וה"ל בסוכה אינו דרך קבע, גם נ"ל דהיא דסוכות יחול בשבת כיון שהתיר הרמ"א דהוי לצורך שבת, ומינכרא בפעולתו שהוא לצורך שבת, כמו שהתיר הרמ"א להסתפר מהטעם הנ"ל, דו"ק.

ליטול צפרנים בערב פסח

ו. במ"ב סימן תס"ח ס"ק ה' כתב, ונטילת צפרנים אם שכח ליטול אותן קודם חצות יש להקל אפי' ע"י עצמו או ע"י אחר בחנם. ובשעה"צ שם אות ז', אליהו זוטא, וכן הסכים הפמ"ג וחי אדם דאפי' בחוה"מ גופא רוב פוסקים מותרין כבסימן תקל"ב, ויש לסמוך ע"ז עכ"פ בע"פ דקיל מחוה"מ, ע"כ. ויש להעיר דלכא"ו נלע"ד דלכו"ע אף להאוסרים לענין חוה"מ ליטול צפרנים הכא שרי, דהא הטעם דאסרו שם מבואר במ"ב משום דיש לה גזירה שלא יבוא מנוול יע"ש, ומשמע דלאו מטעם מלאכה אסור, והטעם נראה דלא חשוב מלאכה גמורה, וא"כ פשוט דהכא דאין טעם זה שלא יבא מנוול דיש להתיר לכו"ע.

ובאמת דצ"ע הטעם דאינו כמו להסתפר, ובאמת יל"ע הא דמבואר בגמ' ובפוסקים סימן תקל"א דהטעם דאסור לגלח במועד הוא משום שלא יבא מנוול, ולא אסור מטעם מלאכה, דהא חזי' דלענין ע"פ אסור להסתפר, ומד' הביאור הלכה סי' תקל"א משמע דמדינא צריך שינוי אלא דהתירו לאותן הבאים ממדה"י יע"ש, ולפי"ז אפשר דהגמ' דהוצרך לטעם זה דמנוול הוא דאפי' תספורת מעשה הדיט אסור, ולפי"ז ה' מקום לומר דגם ליטול צפרנים הוא דוקא במעשה הדיט, אבל מהא דשרי' בע"פ וכן מסתימת הפוסקים בסי' תקל"ב משמע דאפי' מעשה אומן מותר.

ומ"מ מתבאר מהמ"ב הנ"ל דלא שרי ליטול צפרנים אלא בחנם, וכנראה הטעם דכיון דאינו מעשה הדיט, אלא דהתירו דדמי לתיקון כליו דשרי דוקא לצורך יו"ט בחנם, דו"ק.

ומ"מ עדיין יש להעיר כי לצורך גדול מאד או כשיש עוד איזה סניף, יש קצת מקום להקל לומר לקטן לעשות איזה מלאכה בער"פ, וזה ודאי עדיף משיעשה הגדול בעצמו, דסו"ה הרי זה ספייה בדרבנן, וראה בתורת הקטן פרק כ"ה (סעיפים ח' ו"ד) באיזה אופן אפשר להקל לספות לקטן איסור דרבנן לצורך הגדול.

והגרנ"צ ראטענבערג שליט"א העיר עוד שיש לצרף את הסוברים (עיי' תורת הקטן פרק כ"א סעיפים כ"ד-ל) דכל שאינו אסור מצד עצמו רק היום גורם איסורו אין בו איסור ספייה, וה"ל הרי אין האיסור בעצם המלאכה, ואף דלגבי מלאכות שבת ויו"ט לכו"ע יש איסור ספייה (והטעם לזה נתבאר לעיל בפרק מ"א סק"ח), מ"מ יש לחלק דשאני התם דסו"ס האיסור הוא מצד המלאכה, משא"כ הכא שאין האיסור נובע מפני המלאכה, רק שאדם זה אסור כעת במלאכה, אם מפני שקרבנו קרב, ואם מפני שלא יתא טרוד וישכח מלהכין עצמו לחג.

אליעזר הכהן רבינוביץ - בית שמש

הפעלת מכונת כביסה

כתב בשו"ת אבני ישפה (ג, נג) שמותר לכבס בערב פסח, וטעמו הוא שאיסור כביסה בערב פסח הוא מטעם מלאכה, ולא מטעם שלא יכנס לחג כאשר הוא מנוול, ולכן כל שהתחיל במלאכה לפני חצות יום והמלאכה נמשכת מעצמה אין טעם לאסור, אמנם בחוה"מ שאיסורו מחמת שלא יכנס לחג כאשר אינו מכובס, א"כ אף לו יצויר ששייך להתחיל פעולת הכיבוס לפני חול המועד, ומעצמו ימשך הכיבוס לתוך חוה"מ גם יש לאסור, כי סוף סוף נכנס לחג כאשר לא כיבס בגדיו. וגאון אחד שליט"א התייר להפעיל מכונה לפני זמן איסור מלאכה, דלא גרע מערב שבת, וכן אמר שמותר להעמיד שעון לפני החג שייכבס בחוה"מ כי אין כאן מעשה מלאכה, ולכן למעשה יכול להפעיל את מכונת הכביסה לפני חצות בע"פ, אעפ"י שפעולתה תמשך אחרי חצות.

לנהץ חולצה אחר חצות

כתוב באורחות רבינו (חלק ב סימן נו): "סיפר לי הגאון מרן שר התורה רבינו הרב חיים קנייבסקי שליט"א, שאחותו שאלה את מרן החו"א זצוק"ל אם מותר לה לנהץ חולצה בע"פ לאחר חצות, והשיב לה אם אין לה מגוהץ שתגהץ".

בדיקות דם בערב פסח

כתב בשו"ת רבבות אפרים (חלק א סימן שמ): ולענין בדיקת דם ההקזה בזמן הגמרא אינו דומה לבדיקת דם שבזמנינו, דאז היו חלשים אחרי ההקזה, משא"כ הקזת דם שמוציאים מהאצבע וכדומה בזמנינו שאינו מרגיש אח"כ חלישות הגוף, זה דומה יותר למ"ש המג"א לענין באנקס (כוסות רוח) שמוותר, וא"כ בזמנינו מותר ללכת לרופא לבדיקת דם בערב יום טוב. ע"ש. ובספר תורת היולדת למו"ר הרב זילברשטיין שליט"א כתב (פרק מו סעיף ד): "יש להמנע מהוצאת דם לבדיקה ומניתוח קיסרי בערב יו"ט, ובפרט בערב שבועות, פרט למקרים של סכנת נפשות". ומקורו מדברי המ"ב בסוף הסימן.

גל אור - צפת

טעם איסור עשיית מלאכה בערב פסח (סעיף א')

א. ר"פ מקום שנהגו. פרש"י ד"ה שלא לעשות, כדי שלא יתא טרוד במלאכה וישכח ביעור חמצו ושחיתת הפסח ותיקון חמצו לצורך הלילה, דמצוה לטרוח מבכעו"י כדי להסב מהר, כדאמר בפ' בתרא דף ק"ט א' חוטפין מצה בלילי פסחים בשביל תינוקות שלא ישנו. ע"כ. הנה התוס' ד"ה מקום שנהגו כתבו בטעם איסור מלאכה אחר חצות דהוא משום הקרבן יע"ש, ומה"ט דעת הבעה"מ ז"ל דבזה"ז ליתא לאיסור מלאכה, והמלחמות חולק על דעת בעה"מ, וטעמו דכיון דנאסר נאסר, וכ"כ הר"ן ז"ל, והוסיפו הר"ן והרמב"ן, וז"ל הרמב"ן, ונראה לפי גמרתנו שהטעם אף מפני מצה ומרור שטרחתן מרובה משאר ימים טובים להחמיר בהן קצת וליתן להם חצי שעה יותר כדברי רש"י ז"ל, ע"כ. ולכא"ו יל"ע במאי דתפסו הר"ן והרמב"ן ז"ל דדעת רש"י ז"ל היא דאיסורא דעשיית מלאכה אחר חצות מטעם זה דתיקון מצה וכו', דהא רש"י הנ"ל מיירי לענין המנהג ולא לענין האיסור דאחר חצות, ונ"ל דהר"ן לשיטתו אזיל [וכן הרמב"ן לפי"מ שהביא בחי' ריטב"א בשם הרא"ה בשם הרמב"ן שיתבאר לפנינו בשם הר"ן], שפי' בקו' הגמ' בעמוד ב' מאי אריא ע"פ וכו', דו"פ להש"ס דאין תופס מנהג אלא במקום שיש איסור מה"ת והמנהג בא להרחיק מזה, ולזה אם לא היה הדין דאחר חצות אסור לא ה' מנהג קודם חצות [דהו"ל כמנהג טעות, היינו דחז"ל לא נתנו כח למנהג כזה] יע"ש, וזהו שכת' כאן דאם באמת איסור' דאחר חצות מטעם הקרבן הוא לא שייך איסור' קודם חצות מטעם מצה ומרור, כיון דאינו בא לסייג מן האיסור דאחר חצות. ודו"ק.

אכן לפענ"ד יל"ע, דנראה דכיון דעכ"פ המנהג בא לצורך מצה דאו' אפשר דחשוב כסייג למצוה, דהא לקמן דף נ"ג א' אמר' מקום שנהגו שלא לאכול צלי, והטעם פרש"י דמחוי אכילת פסח בחוץ, וכך דין נ"ג עמוד ב' מקום שנהגו להדליק ביוה"כ כו', והטעם משום איסור תשמיש ביוה"כ, יע"ש, הרי דגם אם אין איסור ממש כהמנהג אלא דהמנהג בא לסייג מאיסור שפיר דמי, וה"ל אם המנהג בא לתועלת המצוה דליל הסדר למה לא יחשב מנהג. ודוחק לחלק בין אם המנהג בא לזיהור מן ה"עבירה" או כדי לקיים את ה"מצוה", דמ"מ הא והא דאו' וסגי בזה דיתפוס המנהג.

ב. והנה איתא לקמן דף נ"ג א' מקום שנהגו למכור בהמה דקה לנכרים מוכרין מקום שלא נהגו למכור אין מוכרין, ופרש"י הטעם דנהגו משום גזירה אטו גסה. ועי' חי' רעק"א ז"ל שם שדן אמאי לא פי' רש"י הטעם דהמנהג חששו לרביעה יע"ש, ונ"ל דלהר"ן הנ"ל אפשר ד"ל דכיון דאין בא להרחיק מאיסור אלא הוא חשש איסור והוה כעין ספק איסור, כבה"ג ליכא למנהגא, ויש לפלפל.

שלא כאן התירו אפי' מעשה אומן ואפי' בשכר, ויל"ע דלזה היכא אשכחן היתר בחוה"מ, ואמאי חשיבא מלאכה דקילא טפי משאר מלאכות, ומה ענין מעשה הדיט למעשה אומן, ומבנחם לבשכר [שזה משנה את שם וגדר המלאכה כמב' בס' ת"ס ח"ב ע"י"ש היטב], וצ"ע.

ויל"ע בספרים וכוונתם דמה צריך לך דהא הוה מעשה הדיט לצורך המועד, והרי לולי הקנס דכדי שלא יכנס מנוול לחג לא היה נאסר כלל, וזה לא שייך בער"פ [ועי' מ"ב ס' ת"ס ח"ב סק"ה וסק"ז דלהסתפר וליכבס הו"ל מלאכה גמורה אפי' בחנם, וצ"ע דהרי משמע שהיה מותר בחוה"מ], וצריך להדחק דאחרי שנאסר כבר החשיבוהו למלאכה גמורה ואפילו בחנם, וצ"ע.

ובאמת ברמב"ם כ' דטעם הג' אומניות משום שיש לעם בהם צורך גדול, ולדבריו יש לפרש דמדאשכחן שהוצרכו לומר בהן היתר בחוה"מ, והיינו שיש מקרים שזה צורך חשוב, ע"כ לא נאסר בער"פ שלכולם זה צורך חשוב קצת, ושלא יצטרכו להגיע להתירים [ובמ"ב (ס' ת"ס ח"ב ס"ק כ"ח) העתיק פי' הר"מ, ובשעה"צ הביא ד' הגמ', אך נ"ר שמפרש ד' הגמ' כפירוש"י, ועי'].

בן ציון רפאל גרינווויז - הקריה החרדית בית שמש

מלאכה בערב פסח

ביה"ל ס' ת"ס ח"ד ד"ה מחצות ולמעלה וכו': ורש"י פירש עוד טעם וכו' "וישכח ביעור חמצו וכו' ותקון מצה לצורך הלילה", השמט ב' תיבות "שחיתת הפסח", וכוונתו פשוטה כי שחיתת הפסח לא תועיל לאסור בערב פסח שחל בשבת.

טעם איסור מלאכה בערב פסח

בביה"ל ס' ת"ס ח"ג נקט דיש מחלוקת בין הטעמים, דהירושלמי ס"ל משום יו"ט של הקרבת קרבן, ורש"י פ' טעם אחר. והיה אפשר דרש"י בא לתת טעם לימינו שאין קרבן, דהתוס' נקטו דכיון שנאסר אז אסור לעולם, וברא"ש הביא לזה ראייה אולי רש"י לא ס"ל כמותם, והוצרך לטעם אחר, וע"ד זה יש במאירי, אלא דהמאירי השתמש בב' הטעמים יחד. אבל אי אפשר לומר כן ברש"י, דרש"י כתב שחיתת הפסח, וע"כ דנתן טעם גם לזמן שהיה בית המקדש קיים. גם אין לומר שס"ל לרש"י דב' טעמים יש, כי רש"י לא הזכיר טעם הקרבן, ואדבריה הזכיר שחיתת הפסח ולא התייחס להיום טוב שבא על ידה (ופשוט שאין לומר שבת יבית שחיתת הפסח בא לרמוז להיו"ט באמצע הביאור שלו).

אבל קשה לי מאוד, דמפורש ברש"י שבא לפרש את מקום שנהגו איסור מלאכה עד חצות, שזה הוא הדיבור המתחיל "שלא לעשות", וגם הרי נקט ביעור חמצו, וזה שייך רק קודם חצות קודם זמן האיסור, וטעם של הירושלמי הוא להדין המוסכם שאסור לעשות מלאכה מחצות, שזמן הקרבן הוא דוקא מחצות ואילך, ולא לפני כן (לחכמים), א"כ אין שום קשר בין הדברים.

ואולי שאפשר להשתמש עם דברי רש"י לומר שיש בכך סיבה לאסור מלאכה גם אחרי חצות, ונכון הוא, אבל אין צורך לזה, ומה יש לומר, כדברי הביאור הלכה דנ"מ בערב פסח שחל להיות בשבת, בזה לא מצאנו שהירושלמי חולק על רש"י, דאולי הטעם של רש"י נכון ומוסכם, רק שכל שנה אחר חצות אין צריך לזה, ולעולם יש לאסור גם בשנה כזו, כמובן רק במקום שנהגו שלא לעשות לפני חצות.

אך כבר במגיד משנה שביתת יו"ט פ"ח ה"ז נקט דרש"י נתן טעם אחר מהירושלמי לאיסור מלאכה אחרי חצות, והביאו התוס' יו"ט, וכן הבינו עוד אחרונים, וביאר באליה רבה שדייק ברש"י מדנקט רש"י ג' דברים שצריך לעשות בערב פסח, הא' ביעור חמצו והב' שחיתת הפסח וג' תיקון המצה, ובשלמא ביעור חמצו זה לפני חצות, אבל השאר הם דוקא אחר חצות, וא"כ הרי שנקט רש"י לפרש איסור גם על לאחר חצות, ומה הוצרך לזה, הרי אחר חצות יו"ט הוא, אלא ודאי טעם אחר נקט מזה דהירושלמי.

והאליה רבה תי' על רש"י שכתב הטעם של טרוח במלאכה משום ערב פסח שחל בשבת, דאסור במלאכה גם ב"ג בערב שבת משום טרוח במצוה, ולא הבנתי איך רצה לפרש כן בדברי רש"י שנקט שחיתת הפסח, ובשנה כזו שחיתת הפסח בשבת היא [וגם תיקון המצה אולי לא שייך לשנה זו לומר שצריך לאפות דוקא ב"ג ולא לפניו בדעת רש"י, דאולי לא סובר רש"י כהשו"ע לעיל ס' תנ"ח].

הקשה ת"ח אחד, דרש"י נקט טעם האיסור בג' דברים שיזמנם בערב פסח, ביעור חמצו שחיתת הפסח ותיקון מצה, לכן אין לאדם להוסיף מלאכה ביום זה, ואיך למד הביאור הלכה מאן לערב פסח שחל בשבת, הרי בשנה זו ליכא אלא ב' דברים, ואולי אין מספיק בזה לאסור מלאכה, ואין נראה לי כדבריו, כי ודאי סגי בחלק מהדברים, ורק שרש"י הוסיף ג' דברים לחזק הטעם, אבל אי"צ לשלש, דאטו לפי רש"י בשנה כזו אין את המנהג לא לעשות מלאכה עד חצות, וכן בימינו שאין לנו שחיתת הפסח הרי ודאי מתני' גם לדין מיידי.

הנה המגיד משנה (שביתת יו"ט פ"ח ה"ז) הביא דברי רש"י בלשון זה: ורש"י ז"ל פירש הטעם מפני שיש לו לטרוח בצרכי מצה ומרור, מה שאין כן בשאר ערבי ימים טובים, וקשה שהרי רש"י לפנינו כתב דברים אחרים, שלא הזכיר מרור, ולא הזכיר לטרוח בצרכי מצה אלא תקון מצה, וזה אי' מג' עבודות של ערב פסח, ובאמת מיד מקשה המגיד משנה על רש"י א"כ ערבי חג הסוכות נמי הרי יש לו לטרוח בסוכתו, אלא ודאי טעם הירושלמי עיקר, ולפי רש"י שלפנינו אין מקום לקושיה זו, וכמו שתי' הלחם משנה דשאני ערב פסח שעסקו במצה שמורה שמצותה מחצות ולמעלה, וכן אפשר להשתמש עם מה שכ' רש"י ביעור חמצו ושחיתת הפסח (רק אולי שלימינו אין טעם מספיק לאחרי חצות רק ענין מצת מצוה).

ונראה דאף שלשון רש"י שלפנינו אינו כמו שהביא המגיד משנה, מ"מ אין כוונת רש"י דוקא לאפיית מצה, אלא כמש"כ המג"מ לטרוח בצרכי מצה ומרור, דיש לדייק לשון רש"י שלא כתב אפיית מצה אלא תיקון מצה, וה"ה תיקון מרור ושאר דברים לליל הסדר, וכמו שנקט המאירי כשהביא טעם זה "צריך הוא להשתדל שלא להתרשל בענין הגעלה וביעור והכנת מצה ומרור וחרוסת

שאדם צריך לטרוח בהם, מוסיף על שאר צרכי ימים טובים", הרי שהוסיף כאן עוד מדברים הצריכים בערב פסח, וא"כ שפיר מקשה המגיד משנה דגם בערב סוכות יש הרבה טורח, ואולי לזאת האריך המאירי ברשימת דברים לומר שעדיין אין לדמות יו"ט אחר לערב פסח, לישב קו' המגיד משנה.

אבל הלחם משנה הבין שתקון מצה שנקט רש"י היינו אפיית מצה של ערב פסח אחר חצות, וכן תי' התוס' יו"ט (פסחים פ"ד מ"א), והאריך לחלק דבסוכות אפשר לתקן הסוכה כהזרזין מיד אחר יוה"כ"פ, משא"כ אפיית מצה מצותה דוקא אחר חצות, והוא ע"פ הירושלמי שאסר מצה ישנה, וכמש"כ הטור שנהגו כן באפיית מצות, [אם כי בירושלמי לפנינו לכאן אין ראייה, דנראה דמייירי במצה לפני ל' יום, וכדנקט הטעם שם שודאי לא עשה לשם פסח, מ"מ בטור כן השתמש בדברי הירושלמי, והביא המנהג מהגאונים, א"כ לכאן אף רש"י אפשר לפרש דתקון מצה היינו האפייה שאחר חצות].

ולע"ד נראה דאף אם תקון מצה לאו היינו אפייתתה (דאולי עכ"פ לענין דין דמתני' אינו בגלל המנהג הזה של אפיית המצות, דשמא לא היה המנהג קיים בזמן הבית, ואצל התנאים), וכוונת רש"י תקון המצה ושאר צרכי הסדר בלילה שצריך להכניס, אעפ"כ לא קשה קושיית המגיד משנה לפי דברי רש"י שלפנינו, כי רש"י הוסיף על תיקון המצה לצורך הלילה, "דמצוה לטרוח מבעוד יום כדי להסב מהר, כדאמר בפ' בתרא חוטפין מצה בלילי פסחים בשביל תינוקות שלא ישנו", הרי שהעמיד טעם מיוחד לערב פסח יותר מסוכות, והוא שצריך שלא ישאיר הכנה לליל הסדר, אלא מיד יתחיל בסדר כדי שלא ישנו התינוקות, אף הדברים שמותר לעשותם בלילה ביו"ט עצמו כתיקון המצה ושאר הדברים כגון מרור וחרוסת, ולפ"ז אף אם רש"י התייחס לאפיית המצות מצוה, לא פירש הטעם כדי שלא ישכח את עצם מצוה זו של אפיית מצות בערב פסח אחר חצות, אלא להקדים צרכי הפסח מהלילה, שהעיקר הוא המצה, ויכול אפילו לאפותה בלילה, כי ע"י שיעשה מלאכה לא יספיק הכל, וידחה דברים ללילה, ונפסיד הענין של חוטפין מצה וכו'.

ובאמת זה טעם מספיק בשביל כל היום של ערב פסח, מאחר שיום זה עמוס ומלא בדברים שצריך להספיק בו בבוקר ביעור חמצו, באחר הצהריים שחיתת הפסח, ועוד יש תוך כדי צורך להספיק כל תיקון המצה עם כל שאר צרכי הסדר, בנוסף על הכנות הרבות שלפני כל יום טוב של טבילה והכנת היו"ט, ולכן אל יאמר האדם עוד היום גדול, וכמו שבכל ערב שבת וערב יו"ט אני יוצא למלאכתי ואני נכנס ברוגע לשבת ויו"ט, אף בערב פסח כן, על זה קבעו הנהגים איסור מלאכה כבר משחרית, שאסור במלאכה, כדי שיהיה לו כבר מהבוקר כל היום להספיק כל צרכי היום. ולפ"ז היה מובן ששחיתת הפסח הוא גם טעם נכון להוסיף את הבוקר לאיסור המלאכה, אף דשחיתת הפסח דוקא אחר חצות, מ"מ יש צורך לפנות את כל היום.

אבל ברש"י כן כתוב טעם יותר, מצד עצם ביעור החמצו ושחיתת הפסח, שהרי כתב "וישכח" ביעור חמצו ושחיתת הפסח ותיקון מצה לצורך הלילה וכו', הרי שיש לנו חשש על עצם ביעור החמצו ושחיתת הפסח שהיא אחר חצות שמא ישכחם, ובאמת הר"ע מברטנורא העתיק רק דברים אלו בלי ההמשך של מצוה לטרוח מבעוד יום וכו', הרי לנו כן כדברי הפוסקים שנקטו ברש"י דפליג על טעם הירושלמי, וזה ממה שהוסיף רש"י חשש שישכח את שחיתת הפסח (ותיקון המצה), וכמותם נקט המשנה ברורה.

[ועצ"ב לרש"י מנ"ל להחמיר אחר חצות יותר מלפני חצות, ולמקום שנהגו היתר עד חצות צ"ל דסגי בחצי יום לטרוח לצורך הפסח, ועל ביעור חמצו לא חיישי'. ועוד בדת הירושלמי צריך להרחיב הטעם אצל מקום שנהגו איסור מהבוקר לומר שכל היום חשוב יו"ט, וג"כ צ"ב למה אחר חצות חמור יותר מקודם חצות].

תפירה בערב פסח

מ"ב ס' ת"ס ח"ד סק"ז: והוא מלאכה גמורה לתפור בגדים ממש, ובוה אסור אפילו לצורך יו"ט, והוא מכ"ש מהא דתניא על קודם חצות (במקום שנהגו איסור להרמ"א), מלאכה שהיא לצורך המועד וכו' לא יתחיל בה בארבעה עשר אפילו צלצול קטן אפילו שבכה קטנה, כ"ש לאחר חצות מדינא.

כתיבה בערב פסח

במ"ב ס' ת"ס ח"ד סק"ט: לעצמו דרך לימודו וכו' שבודאי אינו מתכוין לכתיבה גמורה והגונה, והוי כתיקון בעלמא שהתירו לצורך המועד, לכאן כאן מתיר אפילו שלא לצורך המועד, ויל"ע במי שיודע שהוא משתדל לכתוב כתיבה הגונה אם יאסר, עוד יש לדון על הכותב במחשב ומדפיס שבפועל הכתיבה מיושרת ויפה, והרי נראה מלאכה גמורה, מצד שני הכותב ומדפיס ע"י מחשב לא טורח ופועל זאת בעט דוין, אלא כך היא כתיבתו, ולא בא לעשות מלאכה, כי יש לי לדון האם נאסרו מלאכות בכל מצב שהם, או שאסרו שהאדם יטרח במלאכה גמורה, ונ"מ בכיבוס בימינו שהכל נעשה בלחיצת כפתור. אמנם גם אם נקבעו מלאכות גמורות לאיסור, וכיבוס ביניהם, ומה שהוא עושה אותה ע"י מכונה, למעשה הוא עשה המלאכה אסור, עדיין יש לדון על כתיבה האם היא בעצמה מלאכה גמורה, ורק שהתירו לאדם הכותב ספרים דרך לימודו, ואז מובן שהוצרך המשנה ברורה לפרש הטעם שבודאי אינו מתכוין לכתיבה גמורה והגונה, וזה לא שייך בכתיבה ע"י מחשב, כי למעשה הוא עושה כתיבה גמורה והגונה, והרי כתיבה היא מלאכה, אבל אולי כתיבה מצד עצמה אינה מלאכה גמורה ככיבוס, אלא דבכתיבה יש טורח לייצר כתיבה ישירה והגונה, וכמו סופר סת"ם שמוכן שעבודתו נחשבת מלאכה גמורה, ולכן התייר השו"ע לכתוב ספרים דרך לימודו, כי אינו עוסק עכשיו במלאכת כתיבה, אלא כותב חידושי דרך לימודו, ואין לראות זאת כמלאכה גמורה, ואף אם יוצא לו כתיבה ישירה והגונה, ואף במחשב שכך היא הכתיבה שם אותיות יפות ומאירות עינים אין לאסור, כיון שהוא כותב לעצמו דרך לימודו, וצ"ע.

ההולך ממקום שעושיין מלאכה

מ"ב ס' ת"ס ח"ד סק"ח: במדבר ר"ל בשדה העיר חוץ לתחום שאין אנשי הישוב מצויין שם. ענין הגבול של תחום העיר נקט גם במי שעוד לא הגיע

לתחום העיר, וזה מפורש לק' ס' תצ"ו סעי' ג', והיה מקום לפרש הא דצריך לצאת חוץ לתחום כדי לעשות מלאכות מי שמתור לו, זה כדי שיצא מגבול העיר, וכבר אינו מחויב להם, דשאני מלאכות משאר דברים שא"א לעשותם בצנעה, כמש"כ המשנה ברורה, ולא התירו לו בעיר ואף לא בגבולות העיר, רק חוץ לתחום העיר, רק שיקשה על זה למה לא סגי שיצא מהעיר לשדה מקום שאין עוברים ושבים, ושם יעשה מלאכתו בצנעה, דשפיר בכך כן אפשר לעשות בצנעה אפילו מלאכה, ואולי כשגזרו לאסור מלאכה כלל בתוך העיר, ה"ה גבולות העיר.

אבל המשנה ברורה לא פירש כן, אלא פי' דאף מחוץ לתחום היה מקום לאסור לעשות מלאכה למי שבא לעיר, אפילו אם דעתו לחזור, כי אם באמת יהיה במקום הניכר ונראה לבני העיר שעושה מלאכה, אף שזה מחוץ לתחום, יש לאסור, רק שבשדה העיר מחוץ לתחום אין אנשי הישוב מצויין שם (משא"כ בדרך שהולכין בה לעיר), דסובר המשנה ברורה דמי שבדעתו לחזור לא שייך לחייב אותו דיני העיר שבא לשם, וצריך רק להסתדר שלא לבוא לידי מחלוקת, ולכן הכל תלוי בענין צנעה שלא יראו בני העיר שעושה שלא כמותם, ולכן פי' דבגבול התחום הוא מקום שאין בני העיר מצויין שם ובשדה דוקא.

מקום שאין עושיין מלאכה

במ"ב ס' ת"ס ח"ד סק"ד: מפני המחלוקת וכו', אבל אם מצאו ת"ח אין צריך להפסיק, דת"ח יודע שזה תלוי במנהג ואין כאן מחלוקת. ולכאן זה כתי' הרשב"א בתוס' (פסחים נ"א ע"א ד"ה אי אתה), ולא כתי' א' והרא"ש שחילקו בין המנהגים לחלק בין הסוגיות של כותאי ובני מדינה למתני' דמקום שנהגו (עי' ברא"ש שהוכיח מדלא מקשה הגמ' ממתני' על הא דבני מדינה, כמו שמקשה על רבה בר בר חנה). אלא נקט הלכה דכל שיכול לישאר כמנהג מקומו אין צריך לזהר מת"ח, וכפשוטו מעשה דרבה בר בר חנה שהסתיר הדאייתרא מרב עוריא סבא ורבה בר"ה שאמר ע"ז בגמ' שווינכו ככותאי, כי אם היה מכיר בהם כת"ח לא היה מסתיר מפניה אכילתו, אף שמדובר על מנהג חשוב. אך לא ידעתי עדין למה סיים הגמ' דלכתחילה לא יעשה כמנהגו אפילו בפני ת"ח אם כשהתחיל א"צ להסתיר.

תיקון בגדים לצורך יו"ט

מ"ב ס' ת"ס ח"ד סק"א: אבל לתקן המקורעים ליו"ט לכו"ע שרי וכו' עד חצות. יש שפירשו דדוקא בשכר אסור אחר חצות, אבל בחינם לא גרע מתיקון בגדים שהתיר בסעי' ב' אחר חצות אפילו מעשה אומן, ויש לי לדון בזה, דלעיל לא הזכיר המשנה ברורה אלא שנתקלקלו קצת או נקרעו קצת, ולכאן היתר של רצענים לתקן מנעלים הוא אפילו בקלקול גדול, כנראה בענין עולי רגלים במועד, כי משמע דתקון מנעלים שהוצרכו להא דעולי רגלים במועד חשיב מלאכה גמורה מצד עצמה ולא בגלל שכרה, וא"כ יש לאסור אפילו בחינם אחר חצות.

בענין ג' אומניות בערב פסח

במ"ב ס' ת"ס ח"ד סק"כ-כ"ו: פירש טעם ההיתר בג' אומניות אלו שהם צורך גדול למועד, מהרמב"ם, אבל הביא בשעה"צ אות כ"ד את המבואר בגמ' פסחים שבג' אומניות אלו מצאנו היתר במועד, ולכאן צ"ע שלא נקט לעיקר טעם הש"ס, וכדזכיר הבית יוסף, והעדיף טעם הרמב"ם, אמנם דברי הרמב"ם הם ע"פ הגמ' במועד קטן דף י"ג ע"א דלא סגי במצאו בהם היתר במועד, אמר רב אשי ד"ד משום צורך יו"ט הוא, מידי דצורך יו"ט שרו רבנן, מידי דלאו צורך יו"ט לא שרו רבנן, ע"כ. אך ראה השעה"צ צורך לציין דברי הגמרא שמצאנו בהם היתר במועד, דבלא"ה לא היו מקלין אפילו שהצורך בהם גדול, וכדחזי' לענין רצענים, מ"מ עיקר טעם ההיתר הוא כהרמב"ם.

הוצאת זבל בערב פסח

ביאור הלכה ס' ת"ס ח"ד ד"ה הובל שבחצר בסופו, ולפי הנראה נעלם מהב"ח דברי הירושלמי הלז, ואולי למד הב"ח מהא דקאמר בגמ' ליישב הסתירה אצל חצר, אם נעשה חצר מוציאין אותו לאשפה, לאו למימר שאשפה מותר לפנות ולכן חצר כשמוגיעה לרמה של אשפה גם מותרת, אלא מפרש הב"ח שרפת הוא מקום קבוע לזבל, וא"ז קלקול אצלו, שכך הוא מקום הפרות, אבל חצר שמשמשת הכל, הזבל מפריע בה, ואעפ"כ אין מותר אלא לצדדים, אך אם החצר הגיעה לרמה של רפת מותר לפנות החצר, דאין חצר צריכה להיות כמראה רפת, וא"כ מפורש בש"ס בבלי שרפת אסור לפנות ממנה הזבל, ודלא כהירושלמי. ואולי אפשר דאף הירושלמי לא התיר אלא כשזה כבר מפריע ברפת עצמה, וכגון שנתרבה מאוד שאז הרגילות לפנות הרפת לאשפה, או אם הרפת קטנה ומתקלקלת ע"י הזבל שבה, אבל לעולם דין הבבלי ברור. כך אפשר בדעת הב"ח.

הקזת דם בערבי חג

מ"ב ס' ת"ס ח"ד סק"ח בסופו: אבל משום סכנה וכו' ואפילו בערב שבועות וכו'. הסתפקתי על הושענא רבא שהוא יום דין, דמשמע במ"ב דחמור יותר מערב שבועות, גם בדין השרעפ"ן דבערב שבועות רק יש להחמיר, משא"כ בהו"ר אין את היש מתירין, וכן בלילה נראה דמתיר בערב שבועות משא"כ בהו"ר, אך לכאן מקור האיסור הוא ערב שבועות, ומה ענינו ליום הדין.

אהרן פרוש - מודיעין עילית

איסור עשיית מלאכה בערב פסח

סימן ת"ס ח"א: אסור לעשות מלאכה בער"פ מחצות. ובטעם האיסור נחלקו רש"י ותוס', תוס' מביאים ירו' דהוי יו"ט ביום שמקריב קרבן ואסור בעשיית מלאכה (ודוקא מחצות דזמן הקרבת פסח מחצות), והוי איסור מדאו', אך עי' רש"י שבמביא תוס' דהוי איסור מדברי סופרים, וכך נקט המש"ב (סק"א). ורש"י כותב דחיישינן שיטרו במלאכתו וישכח לבער המצה ולתקן מצה ללילה, עכ"ל. (ואף שאפשר לאפות מצה גם בלילה, לכתחילה אינו ראוי לעשות אז כמובא במש"ב תנ"ח, סק"ד). ובמגיד משנה (הל' יו"ט ח', י"ז) תמה על רש"י א"כ מדוע לא אסרו אף בערב סוכות לעשות מלאכה שלא ישכח

ולרמב"ם ס"ל שיכול לגמור רק עד חצות כהרא"ש, אולם דוקא במקום שנהגו לעשות מלאכה קודם חצות.

כל האמור לעיל נאמר בכל המלאכות, אך בג' מלאכות בלבד, והם החייטים הספרים והכובסים [והרוקח והכלבו הוסיפו גם את הרצענין, והביא בב"י שאין כן דעת הפוסקים (והביא במ"ב (סקל"א) מהאחרונים שדעת הפוסקים שהרצענין הם בכלל שאר המלאכות זה רק כשעושים מנעלים חדשים, אך לתקן מנעלים קרועים לצורך יו"ט, לכו"ע שרי להתחיל ולתקנם עד חצות], דעת הראב"ד והר"ן שבהם אף מתחילים במלאכה בע"פ, ועושים המלאכה עד חצות, ואפי' במקום שנהגים שלא לעשות מלאכה אף לפני חצות, והרמב"ם ס"ל שמתחילים בהם רק במקום שנהגים לעשות מלאכה לפני חצות, ובשו"ע פסק להלכה כהרמב"ם גם בשאר מלאכות וגם בג' מלאכות, והרמ"א הביא בג' מלאכות כהראב"ד והר"ן, ובשאר מלאכות כהרא"ש, וכתב הרמ"א שהכי נהוג. ובמ"ב (סקל"ט) ביאר דלרא"ש בשאר מלאכות, ולהר"ן והראב"ד בג' מלאכות (דהוא פסק הרמ"א), במקום שנהגו לעשות מלאכה לפני חצות יהיה מותר בין להתחיל המלאכות ובין לגמור, בין לצורך המועד ובין שלא לצורך המועד.

תס"ח, ז', בשו"ע פסק כהרמב"ם שנתנגולת שישבה על ביצים ג' ימים או יותר ומתה, מושיבים אחרת תחתיה כדי שלא יפסידו הביצים, ומוכח מדבריו דלהושיב לתחת' תרנגולת על ביצים יהיה אסור אחר חצות, ובמ"ב (סקל"ו) הביא שר"י ראו"ש ועוד הקלו בזה, ופסק המ"ב דיש להקל לעת הצורך קצת. **תס"ח, ח'**, בשו"ע כתב וז"ל: "גורפים זבל מתחת רגלי בהמה", והמ"ב (סקל"ז) הביא מהב"ח שאת הזבל שגרף יכול להשליך לאשפה רק כשהבהמה עומדת בחצר, אך אם היא ברפת יסלקנו לצדדים, ובבה"ל ד"ה הזבל הביא דמהירושלמי מוכח דמן הרפת בודאי מותר להוציא לאשפה (וכ' בה"ל דלפי הנראה נעלם מהב"ח דברי הירושלמי).

תס"ח, ט', בשו"ע כתב וז"ל: "הזבל שבחצר לא יוציאנו אלא יסלקנו לצדדין, ואם נתרבה בחצר יוציאנו לאשפה", ומקור הדברים בגמ' והעתיקה הטור, ובבה"ל ד"ה הזבל הביא שבביאור הגר"א הביא דלדעת הרמב"ם אין שייך דין זה רק בחולו של מועד.

תס"ח, י', במ"ב (ג') איתא דבכל בו וכן מהר"י וייל נקטו דאין מקיזים דם בערבי יו"ט, דגורנין כל ערב יו"ט אטו ערב שבעות, וכן אין להקזי בהושענא רבא, וה"ר פרץ כתב כיון דדשו ביה רבים שומר פתאים ה', וכתב במ"ב שהמנהג כהלכה, והביא כן הרמ"א. ובמ"ב (ל"ח) הביא דכל זה כשרוצה להקזי לבריות, אבל שעושה משום סכנה שרי, ואפי' בערב שבעות התיך בא"ר כשציוו הרופאים בחולי שיש בו סכנה, אבל בלאו הכי לא.

במ"ב (שם) הביא שכוסות רוח יש מתירים מלבד הושענא רבא שהוא יום הדין, והביא המ"ב מהחוק יעקב וחי' דעל"פ בערב שבעות יש להחמיר. עוד הביא שם במ"ב שבלילה שלפני ערב יו"ט מותר להקזי חוץ מליל הושענא רבא, וערב יו"ט אחרון של פסח הכל מותר, דאינו רגל בפני עצמו.

אביחי כהן - אופקים

סימן תס"ט

צלי בלילי פסחים

משנה דף נ"ג א', מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אוכלין, מקום שנהגו שלא לאכול אין אוכלין. וברש"י, דמחויי כאוכל פסח בחוץ. וראיתי בהר"ן ז"ל שכתב שנראה כאוכל פסח בחוצה לארץ. ודבריו אינם מובנים כלל מאי שייאטיה דחוץ לארץ כאן, ונראה פשוט דיש כאן ט"ס בד' הר"ן וצריך להגיה כמש"כ רש"י. כאוכל פסח בחוץ. אכן גם בחי' המאירי ראיתי כהאי ליטנא שכתב, מפני שנראה כמקדיש קדשים בחוצה לארץ. וצ"ע. ואולי גם שם צריך להגיה.

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

שלא לייחד בשר לפסח

בזמן הבית האומר על גדי או טלה שהיה קרבן פסח הרי זה לפסח, היה מקדישו לשם קרבן פסח, ולאחר החורבן אין לעשות כן, ונבאר בס"ד הלכה זו. גרסינן בפסחים נג. אר"י א"ד אסור לו לאדם שיאמר בשר זה לפסח הוא, מפני שנראה כמקדיש בהמתו ואוכל קדשים בחוץ, ומותר פירש"י משמע שהאיסור שייך בכל הבהמות אפילו אינו גדי או טלה, כיון שקורא עליו שם פסח שמקדישו עכשיו לאחר השחיטה לדמי פסח ואוכל בשר הקדוש בקדושת דמי פסח, ומלבד שיש בזה איסור מעילה בקדושת דמים יש בזה איסור שנראה כאוכל קדשים בחוץ, ולפירש"י אסור בכל הבהמות אף שאינו ראוי לפסח כיוון שחל עליו קדושת דמי פסח, ובתוס' פירשו שהוא משום שנראה שסופו מוכיח על תחילתו שהקדישו מחיים לשם פסח, וא"כ נמצא אוכל קדשים בחוץ, ולכל הפירושים כ"ש כשאומר מחיים שאסור, ובגמ' איתא דין זה רק לר"י, אבל לר"ש מותר לומר כן כיון שלא התנדב כדרך המתנדבים, ולפירש"י אין לחשוש שמא יאמרו שאוכל קדשים בחוץ כיון שקורא שם עכשיו, כיון שלא כלום קאמר, ואין אומרים יוכיח סופו על תחילתו בדין זה, ולתוס' כיון שלא התנדב כדרך המתנדבין שהרי הקדישו ע"כ ע"מ לשוחטו בחוץ, אף מחיים לא יחול עליו קדושת פסח ומותר. והרא"ש והטור הביאו שני הפירושים, ושנפק"מ ביניהם בשאר בהמות (שאינן ראיות לקרבן פסח אלא לשאר קרבנות ולכן לדמי פסח), שלרש"י אסור ולתוס' מותר, ובשו"ע פסק כרש"י שאסור בכל הבהמות, וכן בין חיה בין שחוטתה, וכתב הטעם כתוס' מפני שנראה שהקדישו מחיים לקר"פ נמצא אוכל קדשים בחוץ, והקשה המ"א שלטעם תוס' מותר בשאר בהמות, וכתב לתרץ בזה שהוקשה להב"י אמאי לרש"י כתב הטור שדווקא בהמות, אפילו שאר מילי אם יאמר מאכל זה לפסח יאמרו שהקדישו לדמי פסח, ואכל דבר שקדוש בקדושת דמי פסח ושאוכל קדשים בחוץ, אלא למד הטור שאף לרש"י החשש הוא שיאמרו שהקדישו לדמי פסח מחיים, ולכן באמת יש לחשוש כיון שאין יכולים לתלות שפדאו מקדושת דמים כמו שאר דברים, כיון שבעלי חיים הראויים למזבח אינם יוצאים מדי דופיין לעולם (וק"ק זה בלשון רש"י בסוגיא, ומקושות תוס' על דבריו לא נראה כן כ"כ וצ"ע.

לא נאמרה לגבי ע"פ. (ובחול המועד אוסרים אפי' אם יעשה כיבוס שאינו גמור, ויש עוד נפק"מ בטעם של ניוול). ולפ"ז יאסור אפי' לכבס במכונה, ואפי' שיתכן שמי שמדליק המכונה אינו עובר על איסור כלל, שהרי יתכן שלא גזרו כלל רבנן על החשמל בחול המועד, מ"מ המניח הבגדים במכונה עובר על איסור כיבוס כדן אחד הביא המים ואחד הביא האש. ואפי' שאיסורו רק מדרבנן, מ"מ איסורו משיוך לאיסור דאורייתא, אבל איסור הפעלת המכונה אין בו סרך מלאכה דאורייתא. ולפ"ז אסור להניח הבגדים במכונה, אבל להפעיל המכונה אם מונחים בה הבגדים לפני חצות מותר. ויש לעיין בזה.

ישראל קונופניצקי - ערד

סיכום השיטות טור, ב"י, שו"ע, מ"ב והעולה לדינא

סימן תס"ח

תס"ח, א', בב"י הביא מהר"ן שהביא מהירושלמי שהטעם שאסרינן במלאכה בערב פסח הוא משום דאיכא קרבן פסח, ויום שמקריבים בו קרבן נאסר במלאכה (ונאסר מחצות משום דזמן הקרבן הוא מחצות), וכתב הרז"ה דהאידיא דלא נוהג קרבן פסח, לא שני לן בין ע"פ לשאר ערבי יו"ט ושבתות, ואסור במלאכה רק מן המנחה ולמעלה, אולם דעת הראב"ש והראב"ד דאע"פ שבטל הטעם לא בטל האיסור, ולכן זה האידיא נאסר מחצות, ובשו"ע פסק כהראב"ד והרא"ש.

ובבה"ל בד"ה מחצות הביא מרש"י דהטעם שאסור במלאכה בע"פ הוא (דלא כהירושלמי) כדי שלא יהא טרוד במלאכה, וישכח ביעור חמצו ותיקון מצה לצורך הלילה, והביא הבה"ל נפק"מ לטעם הירושלמי אם חל פסח במוצ"ש יהיה מותר בע"פ במלאכה (ויהיה אסור כבשאר ע"ש מן המנחה) מכיון דבע"ש אינו זמן הקרבן, ולטעם רש"י יהיה אסור במלאכה דאיכא ביעור חמץ וצריך לתקן מצה. והביא הבה"ל דרוב הפוסקים תפסו כהירושלמי, ולכן אפשר דאין להתמיר בנפק"מ זו.

בב"י הביא דס"ל למרדכי שבע"פ אסור לעשות מלאכה אפי' ע"י גוי, אולם הרוקח ס"ל שמותר ע"י גוי, כי אמירה לנכרי הרי שבות רק בשבת יו"ט וחור"מ. ובשו"ע כתב ויש מי שאוסר על ידי א"י, ויש מי שמתיר, וכתב הרמ"א דהמנהג להתיר.

ובמ"ב (סק"ה) כתב דלענין להסתפר ע"י עכו"ם אחר חצות הסכימו הרבה אחרונים להקל אף שמתה ראשו לצד המספר ומסייע קצת (וע"י ישראל אסור אפי' בחום דהוי מלאכה גמורה).

תס"ח ב', במ"ב (סק"ז) סתם דלכוסת עכו"ם מותר בכל גוני ליתן אחר חצות, ובשה"צ (ט') הביא שכן מצדד בא"ר, אך בעטרת זקנים אסר.

בשו"ע כתב "אבל מתקן הוא כליו ליו"ט" (דהיינו שמותר לתפור בגד ישן שנקרע, אך לתפור בגד מחדש אסור), והביא המ"ב (סק"ח) דבזה מותר אפי' לצורך תבירו אם זה בחינם ואפי' מעשה אומן, ובשה"צ (י') הביא מהגר"ז דהשכר אסור אפי' מעשה הדייט ואפי' לצורך המועד, וכתב בשה"צ דלפי הנודע ביהודה שהקל בזה בחול המועד, כל שכן שיש להקל בזה בערב פסח.

תס"ח, ג', בשו"ע כתב שקודם חצות מקום שנהגו לעשות מלאכה עושים, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושים, וכתב הרמ"א דלדין מקום שנהגו שלא לעשות (ודוקא מלאכות גמורות, אבל שאר מלאכות אפי' מנהג ליכא). ובמ"ב (סק"ב) הביא מהלבוש שדניו של הרמ"א אינו מוסכם כי יש הרבה מקומות שנהגים לעשות עד חצות, ועל כן תלוי כל אחד לפי מנהג מקומות.

תס"ח, ד', בשו"ע העתיק לשון הרמב"ם וז"ל: "ההולך ממקום שעושים למקום שאין עושים לא יעשה ביישוב מפני המח', אבל עושה הוא במדבר, וההולך ממקום שאין עושים למקום שעושים לא יעשה, ונותנים עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם, ואע"פ"כ לא יתראה בפניהם שהוא בטל מפני המח', וכן מי שדעתו לחזור למקומו נוהג כאנשי מקומו בין להקל בין להחמיר, והוא שלא יתראה וכו' מפני המח'", ובבה"ל ד"ה ההולך הביא שנה' האחרונים בביאור דבריו, דעת המג"א ועוד דהבא למקום שמתמירים ממקום שמקלים, אם אין דעתו להשתקע שם יכול להקל בצנעא בביתו, אא"כ זה דבר שיכול ליוודע כגון מלאכה יעשה אותה רק מחוץ לתחום העיר, ובפרהסיא לא יקל מפני המח', ואם דעתו להשתקע שם צריך להחמיר ואסור לו להקל אף מחוץ לתחום, וההולך ממקום שאין עושים למקום שעושים אם דעתו להשתקע שם יכול להקל, ואם אין דעתו להשתקע אסור לו להקל, אך יחמיר בצנעא, ואם אינו יכול להחמיר בצנעא, שירגישו בו, יקל כמותם מפני המח' [אמנם זה רק בדבר שמוותר מעיקר הדין ואסור רק מכח מנהגא, אך אם אסור מעיקר הדין, אפי' הוא איסור דרבנן חס ושלום שיעבור עליו], והש"ך ועוד למדו בדעת הרמב"ם, שההולך ממקום שעושים למקום שאין עושים, אפי' בדעתו להשתקע שם מותר לו מחוץ לתחום, וכשדעתו לחזור מותר לו בצנעא אף מלאכות, וההולך ממקום שאין עושים למקום שעושים, אף שאין דעתו לחזור אסור במלאכה, ולהלכה העתיק במ"ב כפירוש המג"א וסייעתו [וכך היא בעצם דעת התוס' והרא"ש], ובבה"ל שם הביא שגם הש"ך הסכים להלכה כהתוס' והרא"ש.

בבה"ל ד"ה וחומרי הביא מהאחרונים שקהילה שנתרבתה ונתייבשה מחדש ע"י אנשים שמקלים בדברים שהיו אנשי הקהילה הנחרבת מחמירים, אין הם צריכים להחמיר, והפמ"ג הסתפק היכא שנסארו שם מעט אנשים האם הם נבטלים לחדשים, והבה"ל נקט שאדרבה החדשים נבטלים למיעוט הישנים, אא"כ החדשים נתייבשו לבד ולא קשורים עם המעטים הישנים, והביא שם בביה"ל שקהילה שיש בה מנין [ויש בה צרכי ציבור כראוי] נחשבים לקהילה, והבאים לשם נטפלים אליהם.

תס"ח, ה', בטור הביא דאפי' במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה כל היום, אם התחיל במלאכה מלפני ע"פ, והיא לצורך המועד יכול לגמרה אפי' בע"פ, ורבנו יונה ס"ל שיכול לגמרה אפי' לאחר חצות, והרא"ש ס"ל שגמרה עד חצות [ואם היא לא לצורך המועד אפי' התחיל בה אתמול לא יגמרנה].

לבנות סוכה ונויה, ובתיו"ט מתרץ שסוכה רגילין להקדים עשייתה, וזריזין מקדימין לעשותה (כנראה כוונתו ממוצאי יוה"כ כמובא בהלכה) ולכן אין טרדה בעיו"ט, משא"כ בע"פ ששמבער חמצו רק בזמן שעד אז אוכל חמץ, וכן מצה ישנה פסולה, ואף שאפשר לעשות תוך ל' יום הרי נוהגים לאפות לאחר חצות, עיי"ש [ויל"ע שאינם מביאים שיש טרדה של ד' מינים, ואח"כ חשבתי שאולי בזמננו ד' מינים היה א' בכל העיר כמובא בראשונים שקנו מקופת הקהל, ולא היה שייך טרדה בזה אלא בסוכה לבנותה ולקשטה כיהא. ובה לא יתרץ תירוץ התיו"ט, אך בצל"ח המובא לקמן מוכיר זאת]. אך הצל"ח חולק על המ"מ וסובר שאין רש"י חולק על תוס', ומודה גם הוא לטעם הירושלמי, וטעם רש"י זה למנהג שנהגו לא לעשות מלאכה כל היום, וע"ז כתב מחשש שישכח לבער ולתקן מצה, ולפ"ז מתרץ קשיית המ"מ שבעריו"ט שאין איסור מחצות שאין קרבן לא יהא טרוד, ורק בע"פ שאסור מחצות וצריך להפסיק כל מלאכתו עד חצות יש שנהגו לא לעשות מחשש הנ"ל, עיי"ש [ואולי יש עוד סמך לביה"ל מדוע פוסק כיוושו', ולא כרש"י באם חל פסח במוצ"ש לענין עשיית מלאכה שיש שלומדים שרש"י מודה לתוס' ואין כאן מח', ובכגון זה לכו"ע מותר במלאכה (ואף שאסור לעשות מלאכה בע"פ לאחר מנחה, וי"א מנחה גדולה, הרי חזינן שאז מבערים החמץ ואופים מצה)].

תספורת בערב פסח

סימן תס"ח ס"ק ה', משמע שאיסור תספורת לאחר חצות הוי משום דהוי מלאכה. ויל"ע שבה"ל חוה"מ משמע שאסור להסתפר בחוה"מ רק כדי שלא יכנס לחג מנוול, אך לולי טעם זה היה מותר (ולכא' אינו נחשב למלאכה מה שזה תיקון הגוף), וא"כ כאן הוי עיו"ט ומדוע שלא יסתפר.

אחד מבני החבורה - ערד

עשיית מלאכה במדבר וביישוב

בביאור הלכה ס' תס"ח ד"ה ההולך וכו', הביא דעת הש"ך ביו"ד סו"ס ר"ד ודעת החק יעקב והגר"א שהרמב"ם סובר שההולך ממקום שעושים למקום שאין עושים ואין דעתו לחזור, אפי"ה במדבר מותר ומשום שתמיד נשאר עם מנהג מקומו הראשון. ואם כן קשה לי אז למה רק במדבר מותר, נתייר לו גם ביישוב. ואם נרצה לתרץ שביישוב הרמב"ם אוסר מפני המחלוקת שהרי הגיע למקום שלא עושין, זה אינו, שהרי ממשיך הביאור הלכה שבדעתו לחזור מותר אפילו ביישוב בצנעא ואין חשש למחלוקת, וא"כ נתייר לו ביישוב בצנעא, וצ"ע. ואח"כ מצאתי בחק יעקב שמבאר סברא שבדעתו להשתקע שם חיישינן שמא ירגישו פעם אחת שעושה ויבוא לידי מחלוקת, משא"כ בדעתו לחזור מותר לעשות בצנעא אפילו ביישוב, כיון שהוא נמצא שם רק דרך אקראי לא חיישינן למחלוקת.

יוסף חיים ווייל - רמת בית שמש

העושה מלאכה בערב פסח

בגמ' (פסחים נ' ע"ב) כתוב מאי איריא ערבי פסחים, אפי' ערבי שבתות וערבי ימים טובים נמי, דתניא העושה מלאכה בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה לעולם, התם מן המנחה ולמעלה הוא דאסור, סמוך למנחה לא, הכא מחצות, א"נ התם סימן ברכה הוא דלא חזי אבל שמותי לא משמתינן ליה, הכא שמותי נמי משמתינן ליה, ובטו"ש"ע העתיקו כתי שנינו, דהלשון "אי נמי" משמע זה וזה, ובמג"א (סק"ב) כתב ג"כ דגם אינו רואה ברכה לעולם וגם שמותי משמתינן ליה, ובחק יעקב (סק"ג) כתב דכ"מ מלישנא דש"ס, והסביר המח"ש ש דזה משמע מלישנא "שמותי נמי משמתינן ליה", כלומר דגם אינו רואה ברכה וגם משמתינן ליה, וזה נראה כוונת המ"ב (ס' תס"ח סק"ב) והשעה"צ (סק"ב) בפטשות.

ובענין המילה "לעולם", כתב בשיירי כנה"ג משמע דלאו דוקא באותה מלאכה ממש, אלא בכל אשר יפנה ירשע ולא יראה סימן ברכה, אך הביא שהרא"ם כתב שלא יראה באותה מלאכה סימן ברכה לעולם, שאם תבוא לו איזה תועלת יראה הפסד במקומו, והוסיף שכ"כ הבי"ח שנראה מרש"י ע"ש, ועו"כ שם בשיירי כנה"ג דבתשובות ס' של"ב חקר אם איכא איסורא לעשות מלאכה במקום שכתבו בו שלא רואה ברכה [ע"ש שהביא סתירה מהב"ב בס"י תקפ"ה לבי"ד ס' ע"ה, ויש לעיין].

יוסף חזן - באר שבע

מלאכה בערב פסח

כתב במשנ"ב ס' תס"ח ס"ק ו' שאסור לעשות בשכר אפי' מלאכה שאינה גמורה, ונראה בספר שש"כ פ"מ הערה קמ"ד שלמד הכוונה בדברי המשנ"ב שעשה מעשה הדייט, והוקשה לו סתירה בדברי המשנ"ב (ותי' הקושיא וחילוקו קיים להלכה, וח"ו לא באתי לערער על דבריו, עכ"ל). ונראה לענין הכוונה בדברי המשנ"ב שעשה מעשה אומן, אלא שאינו עושה מלאכה מושלמת כגון תפירת בגד שלם, אלא תיקון של חלק שנקרע, וא"כ אין סתירה בדברי המשנ"ב (שהתייר במעשה הדייט לדעה אחת ליטול שכר, לקמן בשעה"צ ס"ק י' עיי"ש).

מלאכת כיבוס בערב פסח

נראה דכיון שכתב רש"י שטרוד בביעור חמצו, ולכאורה כבר ביער בשעה חמישית, אלא שבא להורות באופן שפסח חל בע"ש שאז מדינא שרי לבער כל היום. ע"י לעיל ס' תמ"ד, מ"מ אסור לעשות מלאכה אע"פ דלא הוי יו"ט.

נראה לבאר דתספורת בסתמא הוי מעשה אומן ולכן אסור בע"פ, כדן מלאכה גמורה, אבל גזיית צפרניים למרות שזה מלאכה גמורה מ"מ בסתמא הוי מעשה הדייט, ולכן שרי דדיינו כע"פ, אלא דלתחילה אסור להמתין עד אחר חצות שהרי אסור לכיון מלאכתו אפי' במעשה הדייט. ומ"מ לא שייך בע"פ הטעם דלא יכנס למועד כשהוא מנוול.

נ"ל דענין כיבוס בע"פ דכיבוס ע"כ כל אדם הוא מלאכת אומן, שהרי מתכבס היטב, ולא כמו תפירה שאינה כהלכתה ע"י מי שאינו אומן, ממילא אסור מדינא לכבס אפי' לצורך המועד. והגזירה שלא יכנס למועד כשהוא מנוול

שוב ראיתי בספר ד אפרים שהרגיש בקושי בדברי מג"א אלו, וכתב שיותר מסתבר שהשו"ע נקט חומרות שני הטעמים, והביא שניהם כדי שנדע לחוש לשניהם, ושוב הקשה דילמא לא החמירו תוס' אלא משום שלא מסתבר להו כרש"י, ובאמת ייתכן לומר שהמחבר נקט חומרות שני הטעמים לדינא, ומ"מ העתיק טעם הדין ע"פ תוס' שהוא פשוט טפי, ומצינו שהגמ"ה הראשונים עשו כן כמה פעמים, וצ"ע. ובב"ח (הובא במג"א שם) פסק שאסור אף בדיעבד מדהשוותה הגמ"ה לגדי מקולס שאסור אף בדיעבד, והמג"א סבר שהיא ראייה חזקה מאוד, והכריע להחמיר בגדי וטלה אף בדיעבד והקל בשאר בהמות, והט"ז כתב להקל בכל גווני, וחילק שבגדי מקולס האיסור על הבשר, ובבשר זה לפסח האיסור הוא באמירה, ושם תלין שנתכוין לומר בשר זה ליו"ט (עיין פמ"ג במשפחות בבאור הדברים, ונראה שגדי מקולס אסור רק שלם ראשו על כרעיו ולכן אינו תלוי באמירתו, משא"כ בשר זה לפסח אסור רק כשאומר, א"כ אסורה רק האמירה שאין האיסור בגופו, וצ"ע ק). ובחק יעקב היקל משום שהלכה כר"ש בהא, דכל שלא התנדב כדרך המתנדבים אין דבריו כלום כמו שפסק הרמב"ם פרק י"ז מהל' מעשה הקרבנות הלכה ט', והמשנ"ב פסק לקולא בדיעבד, והמהר"ל החמיר אפילו בעופות מפני שטעון שחטיטה (ובמחצת"ש הביא שבאמת להגמ"א בטעם רש"י אסור מדינא בתור ובני יונה שאין להם פדיון, ולשיטתו הנידון בשאר עופות שאינם ראויים למזבח ויש להם פדיון), והאחרונים חלקו עליו מפני שאינם ראויים למזבח כבהמות, והאליה זוטא החמיר אפילו בדגים ושאר בע"ח משום שאפשר שהקדישם לדמי (והא בפשטות לכאורה כרש"י, וייתכן שקסבר שאף לפירוש התוס' בסוגיא, מ"מ חשש שלא הוזכר בגמ' הוא לשיטתם, ואין להקל בחשש זה בלא ראייה, וצ"ב), חוץ מחיטים שהגמ"ה אומרת במפורש שלשומרם לפסח קאמר, והפוס' דחו שחטי ראויים למנחות, והמשנ"ב פסק שמ"מ טוב לזוהר שלא לומר עליהם "לפסח", וכן שלומר בשר זה "על פסח" כנהוג באשכנז מותר, שאם היה מקדישו היה אומר בשר זה לפסח, וכן שאסור לצלות בערב פסח גדי מקולס שלם על ראשו ועל כרעיו אף בלא אמירה ואכילה, כיון שהוא עשייה כעין קר"פ ממש, אבל חיטים עכ"פ ברור ומוחלט בשר"ע שמתור לומר עליהם שהם לפסח, כיון שלא דומים כלל לקדשים אמרינן שכוונתו לומר אצניעם ואשמרם מידי חימוץ לאכלן בפסח, וכן בשאר מטלטלין נראה פשוט להיות, אלא בדגים יש לזוהר ועוד יותר קצת בעופות, ובהמות הוא מדינא לרש"י, ואף נאסר בדיעבד לדעת הב"ח, ורוב האחרונים מקילים בדיעבד, וגדי וטלה הוא לכ"ע מדינא, ודעת הגמ"א בזה יש לפסוק כהב"ח שאסור אף בדיעבד אף בהנאה, והט"ז מיקל בדיעבד, והמשנ"ב הכריע לכתחילה לזוהר בכל גווני, ובדיעבד להתיר בכל גווני. וכהיום שמעתי מעירים בדין זה שלדאבוננו אין שגור בלשונו כלל עניני קרבן פסח, ואף אצל הלומדים בדרך כלל אין כל כך עוסקים בדיני קדשים, ולכאורה היו ידיים מוכיחות שאין כוונתו לקרבן פסח אלא לחג הפסח, עיין נדרים ה. בסוגיית דיים. ואף שמצב זה אינו רצוי ויש לנו לצפות לשיעור, מ"מ בגמ' בתענית אמרינן גבי עניין אחר שקלקלתו היא תקנתו, ויש לחלק קצת בין הנדונים. מ"מ אצל נשים ודלת העם לכאורה ברור שאין כוונתם לקרבן פסח, וקלקלתם היא תקנתם. ולא באתי להקל בדין זה שלכאורה אין כל הפסד מליזוהר בזה לכתחילה, ובלאו הכי מסקנת המשנ"ב להקל בדיעבד בכל גווני כמו שהבאנו, אלא לעורר לב המעיין באתי.

מאיר מליניסקי - קרית אתא

בשר זה ליום טוב

בשו"ע ס' תס"ט אלא יאמר בשר זה ליום טוב, ובמ"ב ס"ק ד' דהיינו כשקונה או כשמולח, משמע דצריך לומר כן, רק לא בלשון פסח, וזהו שביאר המ"ב זמן הראוי לומר על הבשר שהוא ליום טוב בקניה או במליחה. ויל"ע אם לכבוד פסח מותר לומר, או שאין להזכיר כלל פסח כדמשמע הלשון בשר זה ליום טוב.

צלה לי זרוע לפסח

מ"ב ס' תס"ט סק"ב: וע"כ לא יאמר לחבירו צלה לי זרוע לפסח. לשון צלה אולי מול מליחה שהזכיר המ"ב בסק"ד, ואולי דיבר בהוה.

אמירת עופות ודגים לפסח

מ"ב ס' תס"ט סק"ב: ויש פוסקים שמחמירין גם על עופות ודגים דאפשר שהקדישן לדמי וכו', מ"מ לכתחילה טוב לזוהר וכו'. מה שהביא עופות ודגים ביחד היינו כלפי הדין שפסק בהם שהרבה מקילין וטוב לזוהר לכתחילה, אבל אין ענינם שוה, דעופות הוא המהמרה"ל שהשאיר גדר האיסור רק בראוי לקדשים, אלא הדוסף כל הדומה לקדשים בשחיטה, משא"כ דגים החומרא היא מאליה זוטא, ולדבריו הוצרך המ"ב בשעה"צ להוסיף טעם בהא דחייטים מותר לומר בהם לפסח, כי צריכים שמירה מחימוץ, דרק לכן לא דמו חיטין לדגים, אכן צ"ע דא"כ אף כל דבר אסור לומר עליו לפסח, אף תפוחי אדמה וכדו', ובמ"ב לא הוזכר להחמיר בזה.

לומר חטים אלו לפסח

מ"ב ס' תס"ט סק"ו: מותר לומר חטים אלו לפסח, דכיון דלא דמי כלל לקדשים לא אמרינן וכו', אלא כוונתו לומר אצניעם ואשמרם מידי חימוץ לאכלן בפסח. לכאור' פתח בטעם אחד שלא שייך כלל האי איסור במה שלא דמי לקדשים, וסיים בטעם אחר בתליה לשמירה מחימוץ, ואולי לאו דוקא שמירה מחימוץ הצריך בחטים, אלא אף כל מה שקונה לפסח אמרינן שקונה לאכול בתה הפסח כיון שאינו דומה לקרבן, רק שבחטים קיים הצורך אפילו לשמירה מחימוץ.

ובאמת, דאם לשיטת הראשונים שהאיסור רק על טלה וגדי שראויין לקרבן פסח, יש להקשות מה חידשה הגמ' שמתור לומר חטים אלו לפסח, הרי אינם ראויין אלא למנחות, ואין מנחה בפסח. ואם לשיטת הא"ז שהחמיר אף בדגים, א"כ א"ז נכון לומר כיון דלא דמי כלל לקדשים, כי גם דגים לא דמו כלל ואסור. אלא ודאי לשיטת השלחן ערוך שאסר בכל בהמה שראויה לקרבן, וכן לדעת

המהר"ל שהחמיר בכל מין שחיטה שדומה בהשחיטה לקדשים, לשיטתם מובן לדון על חטים, שהרי ראויין להם למנחות, ואעפ"כ מותר בצירוף מה שאין דומין כלל לקדשים, כלומר לקרבן בהמה דהיינו פסח, וכן מה שיש בהם תליה שכוונתו לומר אצניעם ואשמרם מידי חימוץ לאוכלן בפסח, אבל יש לדון שאם צריך דוקא תליה זו של צורך לשמור מחימוץ, שאז יש סיבה הניכרת לתלות שכך היא כוונתו ולא לקרבן, א"כ בין ושמן שאף הם ראויין למזבח למנחות ונסכים, אף דשייך בהם דלא דמו כלל לקדשים כמו בחיטים, מ"מ לא שייך בהם ענין שמירה מחימוץ, רק קניה סתם לצורך הפסח, האם בהם יהיה איסור לומר לפסח.

אהרן פרוש - מודיעין עילית

ידון במנהג העולם לומר נקנה דבר פלוני לפסח

כתב המחבר ס' תס"ט אבל מותר לומר חטים אלו לפסח, וכתב במשנ"ב סק"ט דכיון דלא דמי כלל לקדשים לא אמרינן שמקדישן למכור ולקנות בדמיהן פסח, אלא כוונתו לומר אצניעם ואשמרם מידי חימוץ לאכלן בפסח, עכ"ל. משמע מדבריו שההיתר לומר חטים אלו לפסח [אע"פ שלא דומים כלל לקדשים] הוא משום שבחטים שצריכים שימור מיוחד מחימוץ, אני תולה שיהיה מה שהתכוון לומר באמירתו חטים אלו לפסח, וכן כתב בשו"ע הגר"ז וז"ל: ויש מחמירין שלא לומר על שום דבר זה לפסח חוץ מן החיטים וכיוצא בהם מדברים הצריכים שימור מחימוץ, שהשומע שהוא אומר חטים אלו לפסח, והיה סבור שאומר חטים אלו אצניעם ואשמרם מחימוץ לצורך הפסח, וטוב לחוש לדבריהם לכתחילה, עכ"ל. והנה לפ"ז יש לעיין במנהג העולם שאומרים נקנה ירקות לפסח, ביצים לפסח וכדו', והרי לפי דברי הפוסקים שהבאנו אין לומר כך אלא על דברים ששייך בהם לשומרם מחימוץ, ואולי יש לומר שבזמננו שכל דבר קונים במיוחד לפסח, יהא מותר לומר דבר זה לפסח אע"פ שלא שייך לשומרו מחימוץ מפני שקונה את זה במיוחד לפסח, ולא נראה מדבריו שמתכוין להקדישו חלילה אלא לקנותו עבור פסח, שכך דרך העולם לקנות במיוחד עבור פסח.

יעקב דוד מדלוב - ערד

בשר זה לפסח

במ"ב ס' תס"ט סק"ב כתב שאסור לומר על שום בהמה "בשר זה לפסח, אפילו הוא קטן", וצ"ב מה החידוש בקטן. וז"ל אע"פ שאינו ראוי לכל המנויים בסעודה, ולא יוצא בו ידי חובת קרבן פסח, בכ"ז אסור לומר בשר זה לפסח, וכמו שאסור לומר על בשר שאינו גדי וטלה שג"כ אינו ראוי לפסח.

יוסף חיים ווייל - רמת בית שמש

סיכום השיטות טור, ב"י, שו"ע, מ"ב והעולה לדינא

סימן תס"ט

תס"ט, א. בטור כתב דאסור לומר בשר זה לפסח שנראה כמקדיש בהמתו, ונראה כאוכל קדשים בחוץ, ובב"ח הביא דס"ל לרא"ש דהאיסור הוא דוקא בגדי או טלה שראויין לקרבן פסח, ורש"י ס"ל שהאיסור הוא גם בבשר בהמה, שיהיו סבורים שהקדישו לדמי פסח, ובשו"ע פסק כרש"י.

במ"ב (סק"ב) דייק דמלשון השו"ע משמע שהאיסור הוא רק בבהמה, שהוא מין הקרב ע"ג המזבח, והביא המ"ב דיש מן הפוסקים שהחמירו גם בעופות ודגים, דאפשר שהקדישן לדמי [ובחטים כו"ע מודו דשרי דמשום שצריכים שמירה מחימוץ, אמרינן דמנטרא לפסח קאמר (שה"צ ו)]. ופסק המ"ב דלכתח' טוב לזוהר שלא לומר "לפסח" על שום דבר.

במ"ב (סק"א) סתם להלכה שהאיסור לומר כשהוא לפסח הוא רק לכתח', אך בדיעבד אין לאסור הבשר באכילה, ובשה"צ (א') הביא שכך היא דעת העו"ש, ש"ך ועוד, אולם ב"ח, מג"א ופר"ח מחמירים בדיעבד.

אביחי כהן - אופקים

סימן ת"ע

בענין תענית בכורים (סימן ת"ע)

א. האחרונים ז"ל נתחבטו הרבה בטעם שקבעו תענית בער"פ לזכר הנס, במקום לקבוע יום שמחה, ונלענ"ד ד"ל דהנה מבוי שהיה זה נס מה שניצלו, ומשמע דהבכורים דוקא היו בסכנה, וידוע שיסוד הענין היה ע"י גילוי שכניה שראוי לשרות על כל הבכורים שהם יותר עומדים להשראת השכינה, דבכל דבר הבכורה והראשית שייך להשי"ת, וכיון שהבכורים לא היו ראויים לכך על כן מתו, ובכורי ישראל אע"פ שלא היו ראויים והיה להם למות מ"מ נעשה להם נס, ואדרבה שדבקה בהם שכניה ונבחרו לעבודה, והנה ידוע מה שהוכיחו מהא דיום טובו שהנהיגה השי"ת בשעתו חזרת בכל שנה, וע"כ בכל שנה יש סכנה שאם לא יקבלו התורה יענישו ע"י טבוח. וז"ל דכמו"כ בכל שנה יש גילוי שכניה, וממילא הוא שהבכורות נמצאים שוב בסכנה כבאותה שעה, ויש להם להתענות בכדי שינצלו, וכשם שהתענו אז הבכורים וכמו שכתב בחת"ס בפסחים (דף ק"ח), ואדרבה שיזכו לבילי הסדר לקבל אור שכינתו ית' שישכון עליהם.

ובזה ית' מה דתלו הדבר בבכור הראוי לקדושת בכורה ולא לנקיבה וכו', ולא לגדול הבית כפי מה שהיה בשעתו, ד"ל דאף שאז היו כולם בשם בכור, וגם המה היו בסכנה והיו צריכים להתענות, אך כשבאנו לדון לדורות בכל שנה מי נמצא בסכנה, נר' פשוט שאחר שלדורות קבעה תורה דרך בכורים פטר רחם מאן ראויים לקדושה ולמעלת בכורה, ממילא הוא שרק הם עומדים לפני הסכנה וצריכים לנס בכדי שיתברר בכורתם מבכורי אוה"ע, ושיזכו להנצל, ואדרבה להתקדש לקבל שפע קירבת ד' לקרבם לעבודתו, וע"כ רק המה הצריכים להתענות, ודו"ק היטב. והנה בכורים מאב ולא מאם, ולפי שמצאנו בתורה שיש בהם איזה מעלה לענין ירושה, ונמצא שכל מי שמצאנו שהתורה נתנה לו מעלה מחמת בכורתו הרי הוא צריך לזכות, וצריך להתענות בכדי שיוכר, ומ"מ חידוש הוא כיון שלא מצאנו לו מעלה לעניני קדושה ועבודה

וא"צ פדיון, וע"י. ואף דלהאמור צ"ע דברי החק יעקב לענין יוצא דופן דאין לו שום דיני בכורה, דמה איכפ"ל בשמא בעלמא דאית ליה, ואולי ס"ל דלא פלוג במנהג, ותבעוהו לכל מי שיש לו שם בכור].

וכבר העירו דש"מ שסגולת ההשתתפות בשמחה של מצוה גדולה כסגולת התענית, וע"כ הוא במקום התענית, וק"ל.

ולהאמור אתי שפיר מה שראיתי שנתקשה דודי הגריד"ס שליט"א בשער המועדים פ"ז סק"ג מ"ט בהך מכה הוצרכו להתענות בשביל להנצל טפי משאר מכות, ומ"ט הכי הוצרך מטה להזהיר שלא יצאו מפתח ביתו וכו', ומפ' עוד שכל הבכורים היו בסכנה והוצרכו לנסים, וזה צ"ב דמה נשתנה מכל המכות, אך להאמור א"ש דבכל המכות באו דרך דין ועונש למצרים על המרידה במלכות שמים ועל שרדפו והצרו לבני", אך כאן בא באופן של גילוי שכניה שבא השי"ת לקחת לו את בכורו, וממילא כל אשר בשם בכור יכונה ולא התאים להדבק בשכינה הוכה ומת, והנה ממילא היו כל ישראל צריכים לזכות להדבק בשכינה, דכללות בני"ק נקרא בשם בני בכורי, אך בפרטות יותר הבכורים שבהם שנבחרו לעבודה וכמא"כ שהם שייכים להשי"ת, וע"כ יותר דקדק ד' עמהם, וכמו שלהיפך אף שכללות מצרים הוכה מ"מ הוכו הבכורים באופן פרטי.

ב. ובפמ"ג ס' תע"ז כתב שאוכלים ביצים לבילי הסדר זכר לסעודה שעשה יעקב ליצחק בער"פ, ונר' שהענין לזכור זכות קניית בני"ק את הבכורה מעשיו, כי זה היום שבו מברר השי"ת כי בני"ק נקראים בני בכורי, ולזה זכו בזכות יעקב שזכה בו מצד הדין באותה שעה, וביותר זכו להם הבכורים של בני"ק.

בענין אכילה בסעודת סיום להפטר מתענית בכורים

[דברים דלהלן פשוטים הם, ולא הוצרכתי לכתבם, אלא לפי שראיתי ספרי המלקטים בונים מגדלים פורחים באויר בלי שום יסוד כלל, והמצאיו שאלות וחיודשי דינים, והכל בנוי על טעויות בסיסיות, ולזה מן ההכרח להעלות דברים פשוטים ע"ג הכתב].

הנה מקור ההיתר לאכול בסעודת סיום יסודו עפ"י מש"כ מהר"ש הלוי דנהגו להקל לאכול בסעודת מצוה, וכלשונו שנהגו לבטל התענית מפני סעודת מצוה, ועי' מ"א ופר"ח דרך במקום שנהגו כן הו"ל מנהגא מלכתחילה ע"ד כן. והנה מהר"ש הלוי צייר סעודה של ברית מילה, ובמ"ב צייר ג"כ פדיון הבן, ובספר בן איש חי צייר סעודת חתן בימי המשטה שלו, והנה יסוד כולם הוא המצוה להשתתף בסעודה, ובמקום אכילת מצוה לא נהגו איסור [ונתחדש עוד שממילא מותר לו לאכול גם אח"כ, והביאור בזה בהכרח כמו שכ' בשו"ת ארץ צבי ח"ב ס' ע"ט דכיון שאי"ז יום האסור באכילה כי אין דין תענית, וכיון שכבר שם תענית לא יחל, ע"כ שוב רשאי לאכול]. וד"ז אשכחן גם לענין תענית בה"ב ועש"ית, יעו' ברמ"א ס' תקס"ח ס"ב, וכתב שם דאדרבה מצוה לאכול ולא להתענות [והיינו דעד כמה שע"ד כן נהגו תו חזרה מצוה למקומה, ואדרבה התענית ומניעת ההשתתפות בסעודה ככה"ג היא זלוול בשמחת המצוה, אלא דהכא בעניינינו איכא פלוג' אם ע"ד כן נהגו, ונקטינן דתלוי במקומות, וכמוש"כ במ"ב].

והנה פשוט שאין הכונה שזה יו"ט של המשתתפים בסעודה, שודאי רק לבעלי הברית הוה יו"ט שלהם, אלא שהמצוה להשתתף בסעודה דוחה התענית, שע"ד אכילת מצוה לא נהגו, וכן מוכח להדיא בס' תקס"ח במ"ב ס"ק י"ח, וזה פשוט.

והנה פשוט לפ"ז דעיקר ענינו ההשתתפות בסעודת מצוה ע"י שאוכל בסעודה שלכבוד שמחת המצוה, וזהו ג"כ גדרו של אכילה בסעודת סיום [ויל"ע דאצל המסיים לא אשכחן דיו"ט שלו הוא, כאשר אשכחן בבעלי ברית וכי"ב], וזהו ביאור דברי הרמ"א בס' תקס"ח שדוקא בלא לאכול אצל הסעודה ולא בשולחין לו בביתו, והיינו משום שאינו משתתף כלל בשמחת הסעודה לכבוד המצוה, וכנה"ג אין שום מצוה לאכול ואין מה שידחה את התענית, דבעינן אכילה שהיא מצוה.

והנה לפ"ז באמת צ"ע מש"כ המ"ב סוף סק"י, וז"ל: שהמנהג שמתקבצים אצל המסיים ומסיים לפניהם המסכת, ושומעים ומצטרפים עמו בסימו ואח"כ עושין סעודה, עכ"ל. דזה צ"ב דהצטרפות לסימו מאן דכר שמיה, ומנין לנו שיש מושג כזה בכלל, דהיה לו לומר שעושה סעודה לכבוד הסיום, ומזמין הבכורים לאכול מסעודתו שהיא סעודת מצוה לפי שהיא סעודה לכבוד הסיום, דמה בכך שלא סימו, דמאי שנה הך סעודת מצוה מסעודת ברית מילה ופדיון הבן. ונר' לכאור' דודאי עיקרו מצד אכילה בסעודה הנעשית לכבודה של תורה, אלא שמאחר שלפי המנהג שלנו זה כבר נראה כאכילה להפטר מתענית, והסיום רק כהיכי תמצא שיוכלו לאכול, ע"כ הזיק המ"ב שיקשיבו לסיום וישמחו עמו בסימו, ועי"ז תקבל האכילה שאח"כ קצת צורה של סעודת שמחת הסיום [אך חלילה לפרש שטעם ההיתר משום שנעשה כאילו הם סיימו ונעשה להם יום זה כיו"ט ע"ז, ועל כן יכולים לאכול, שד"ו אין לו שחר ואין לנו שום רמז של מקום להמציא כאלו שטויות, וגם למסיים עצמו לא אשכחן שייחשב יום זה ליו"ט, ונר' שגם הוא עצמו חייב לצום, ולא הותר לו רק אכילה לכבוד שמחת הסיום.

ופשוט שאין לנו לעשות התוספת ולהטפל לעיקר, ולהתחיל לדון מה הדין לשמוע ולאכול אח"כ בבית, או לשמוע בטלפון ועוד כהנה שאלות של הבל, דפשוט שגם כאן העיקר להשתתף בסעודת המצוה באכילה שהיא מצוה שע"ז לא נהגו איסור, ורק ע"ז הותר אח"כ כל היום באכילה, וכ"ז פשוט.

ופשוט שסיום של קטן היא ג"כ שמחה ומצוה להשתתף בסעודה שלכבוד זה [שאין אנו צריכים שהקטן יוציא את השומעים בסיום כאשר עלה ע"ד טועים], אך מ"מ לכאור' אין בכך לפטור את אביו אם האב לא השתתף בסעודת המצוה שלכבוד הסיום, דהרי לעולם הוא אוכל ואינו פוטר את אביו, ואין כאן דחיה לתענית [ויש שחשבו שהסיום הוא במקום התענית, או שביום זה הוא יו"ט שאין בו דין תענית, שד"ו אין לו שום מקור, אך אי"ז פשוטן של דברים

שמתענה עבור בנו יכול לאכול, וכן המוהל הסנדק ואבי הבן יכולים לאכול [אך יפרעו תעניתם לאחר הפסח], אולם יש מקומות שנהגו להקל וכן נוהגים בכמה מקומות, ואוכלים אף בסעודת סיום מסכת ואף שרם בעצמם לא סיימו.

אביחי כהן - אופקים

סימן תע"א

שחיית יין בערב פסח

פסק השו"ע סי' תע"א ס"א: ויין מעט לא ישתה, משום דמסעד סעיד, אבל אם רצה לשתות יין הרבה שותה וכו', והטור כתב דבין מעט ובין הרבה מותר. והקשה הבית מאיר על השו"ע מהר"מ בהל' חו"מ סוף פ"ו שכתב וז"ל: וכן אסור לאכול ער"פ מקודם המנחה כמעט וכו', וחכמים הראשונים היו מרעיבין עצמן ער"פ כדי לאכול מצה בתאווה, והיו מצוות חביבות עליו וכו', עכ"ל. וממא שהר"מ סתם ולא איירי כלל באיסור שתיית יין, א"כ ש"מ שמותר. ולכא"ו יש להקשות, שהרי המגיד משנה כתב שחכמים הראשונים היינו כגון מה שעשה רבה ששתה יין בער"פ, א"כ נמצא שהר"מ נחית לחילוקא שחילקה שהגמ' בברכות לה: דאוקימנא שרבה ששתה יין הרבה כדי לגרור תאות המאכל.

נתן חלילי - טבריה

הערה בענין טלטול מצות ערב פסח שחל בשבת

א. כתב הפמ"ג (סי' ש"ח א"א סק"י) לענין טלטול מצות בשבת ע"פ וז"ל: מצת מצוה ערב פסח בשבת אין לו דין אוכלין, וה"ה אוכלי בהמה אין להם דין אוכלין וכו', עכ"ל. ובתמ"ד א"ה יבואר עוד. ונתקשו האחרונים בכונתו הן בענין מצות והן בענין אוכלי בהמה, דמאי קאמר אין להם דין אוכלין, הלא מוכנים הם לאכילה, ואפי' תימא דאסור לו לאוכלו מן הדין המבואר בשו"ע (סי' תע"א ס"ב) דמצות שיוצאין בה בלילה אסורים לאכול כל יום י"ד, מ"מ מחמת זה לא יחול עליו תורת מוקצה משום דחזי לקטן שאינו יודע מסיפור הגדה דכ' הרמ"א דמותרים להאכילו.

וחזר הפמ"ג על דבריו בהלכות פסח (א"א סי' תמ"ד סק"א) וז"ל: יראה ומצות מצוה אסור לטלטל בשבת ערב פסח דאסור באכילה מדרבנן בע"פ הוה מוקצה, ושאר מצה יכול ליתן לעופות או לעכו"ם, משא"כ זו אין רוצה וכו', עכ"ל. ומסתמית לשונו משמע שהוא מוקצה מחמת חס"כ כיון שהוא מקפיד על המצות שיהיו מוכנים לו למצות הלילה, ולטעם זה לא מקבלים תורת מוקצה אלא המצות השמורות למצות הלילה, וכמש"כ דשאר המצות יכול ליתן לבע"ח [וק"ת שלא הזכיר ליתן לקטנים הנ"ל], אבל מדבריו לפנינו משמע שסיבת המוקצה הוא משום שאין להם תורת אוכלין.

ב. ומשמע דכיון דאסור לאכול בער"פ ה"ז חשיב כגורגרת וציומקים דלא חזי ודחינהו בידיים, ונ"מ לשבתות שקודם הפסח דשייך בהם רק סברת דחינהו בידיים, אבל אכתי ראויים לאכילה דהא רשאי לאוכלו אם ירצה, ומדלא נקט הפמ"ג דבריו אלא בער"פ שחל בשבת, מבוואר דלא מקבלים תורת מוקצה אלא בער"פ, ודנתי בזה לפני מן הגר"ח קניבסקי שליט"א והשיבני דמצות בער"פ אינם מוקצה, כדמוכח בעירובין (דף ל:): דמערבין לנוזיר בין. ושוב שאלתי דלכא"ו אין ראייה משם לנד"ד, דשאני נזיר בין ואוכלין ביה"כ דלא מקפיד על האוכלין, משא"כ הכא דמקפיד עליו ביותר, והשיבני דהנה"א אם מקפיד עליו מאד יש סברא לומר דיקבל תורת ממוכ"כ, ומן הגר"ש אלישיב זצ"ל השיבני דהנה"א אם מקפיד שלא לאוכלו כלל ולא לטלטלו ממקומו דמקבל תורת מוקצה מחמת חס"כ. ומדברי החזו"א (קובץ איגרות) נראה דעתו דל"ה מוקצה לפי שחזי לצרפו ללחם משנה, אמנם אין להוכיח דגם במקפיד ל"ה מוקצה, דאפשר דאיהו מיייר במיחדו מבעו"י ללחם משנה.

ג. אמנם בא"א (בוטשאטש) ביאר את דברי הפמ"ג הללו, דר"ל דאין להיתרם בטלטול שלא לצורך כלל כדן שאר אוכלין אלא כאשר כשמל"ה, דמותרים בטלטול רק לצורך, וכן ע"ז הדרך פי' הכה"ח (שם סקמ"ג) וקצות השלחן (סי' קי"א) את דברי הפמ"ג לענין אוכלי בהמה שאין לטלטלם אלא לצורך, ולא כאשר אוכלי אדם, ודו"ק.

ד. וקצת סיעתא לסברא זו הם דברי הפמ"ג גופיה במ"ז (שם ס"ק כ"ה) שכ' לענין שחר המעורב עם שמרים, וז"ל: משקה שחר בצלוחית מעורב עם שמרים ואינו ראוי כלל לשתיה, לא מביעיא אם נתערבו בשבת מותר אחר שיעללו אין מוקצה לחצי שבת, אפי' ביה"כ שגמרו בידי אדם, וסתם קדירות רותחות, ומיהו בעודו כך אין לו דין אוכל בסעוף ד' רק מחמה לצל, והבן, עכ"ל. ור"ל דכל זמן שאינו ראוי בפועל לשתיה אין עליו תורת אוכלין לגמרי שיהיה מותר לטלטלו אף שלא לצורך כלל, אלא רק מחמה לצל, אע"פ של"א מיגו דאתקציא בביה"ע על ענין זה, משום דחשיב גמרו ביד"א.

ה. עוד בענין זה קבלתי תשובה מאת הגאון בעל המשנת יוסף שליט"א, והוה תוכן השאלה והתשובה:

בס"ד ז' טבת תשס"ד פעה"ק ירושלים תוב"א

שוכט"ס להרב אברהם שקלאר שליט"א, בק"ק מודיעין עלית ת"ו

אחדשה"ט,

במכתבו בעניני מוקצה העיר ע"ד הפמ"ג (סי' ש"ח א"א) שכ' שמצת מצוה בער"פ בשבת אין לו דין אוכלין, עכ"ל. וכ"כ (בהל' פסח סי' תמ"ד א"א א) יראה דמצת מצוה אסור לטלטל בשבת ער"פ, דאסור באכילה מדרבנן הוה מוקצה וכו', עכ"ל. ובמקום שלישי כ' הפמ"ג כן (בס"א תע"א א"א ח) שאסור לטלטל מצת מצוה בשבת כיון דאסורה מדרבנן באכילה, וגם אין ראייה לתת לקטן או לגוי, כי מקפיד שתייה שלימה ללילה, ואע"ג דאוכלין מותר לטלטל (כדסי' ש"י) מ"מ זה אסור באכילה, עכ"ד.

וכונתו דהוה מוקצה מחמת גופו, כמבואר במשנ"ב (בהקדמתו לסי' ש"ח) כמו דבר שאינו כלי ולא מאכל וכו', דכיון שאסורה בשבת זו הסיח דעתו ממנה (כבסי' ש"י, ב).

והאשל אברהם (להג' מבוטשאטש, סי' ש"ח) חולק על זה, וס"ל דהוי מוקצה מחמת ח"כ, אא"כ יש לו בריחה ולא בצמצום מותרת בטלטול דראויה

על הפוסקים ולהחמיר על עצמו שיפדה תעניתו ע"י נתינת צדקה, ויעיל לו בכל אופן.

צוריה סייג - צפת

תענית בכורות

סימן ת"ע סק"ב, במס' סופרים מובא שמתענין הבכורות בער"פ, וכך פסק המחבר, והא דתנן במס' סופרים (והובא לעיל סימן תכ"ט) דאין מתענין בו הכונה לתענית יחיד חוץ מהתענית הקבועין ע"י חז"ל, אך רבינו יחיאל סובר שאין מתענין בניסן כוננת המס' סופרים שכלל לא, ומתענין בע"פ הכונה עינוי כל דהו (פר"ח), ולכן מותר לאכול מיני תרגימא, ובשעת הדחק מקיל המשנ"ב.

אם על בנה בתענית בכורות

סימן ת"ע ס"ק ט': בדין כשהאב בכור האם האמא מתענה, ומביא שאם מצטערת אינה מתענה וכ"ש מעברת וכו', אך אם התחילה פעם אחת להתענות עבורו הוי נדר וצריך התרה, ויל"ע מאי שנא מס"ק ב' שכתב דאם חש בראשו או בעיניו אין צריך להתענות, וקשה לומר ששם מדינא מחיוב להתענות, וע"כ אם חושש מותר (דלא הוי נדר אלא חיוב כל שנה), ואשה אינה מחויבת אלא כמו שנדרה נדר, וע"כ אפי' מעוברת חייבת דלא משמע הכי.

ואולי סוף דברי המשנ"ב חוזר לתחילה שיש מח', אך אם התחילה שנה א' הוי נדר וצריך התרה, אך אם מצטערת או מניקה אינה צריכה להתענות, אך לא משמע כך באחרונים.

אחד מבני החבורה - ערד

בענין מנהג הבכורות לאכול בסעודת סיום

מסכת מה שלא מצינו בשאר התעניות

נראה לבאר ע"פ מה שכתב חכם אחד שליט"א שלכאורה הבכורות היו צריכים לעשות משתה ויו"ט ע"ז שניצלו ממות בשירות והודאה על הנס, ומה טעם עושים תענית, ומבאר שזה מפני שכשה' הציל את בכורות בני ישראל בעצם בזה הם נקנו לו לעבודת המקדש. רק בחטא העגל הפסידו מעלה זאת, והעביר ה' את הכהונה לכהנים, לכן היות ולא התקיים בידם עושים תענית ולא שמחה. ולפ"ז אפשר להסביר המנהג שאוכלים בסעודת סיום מסכת, שהרי שנינו (מנחות ק"י) ת"ח העוסקים בתורה מכל מקום מעלה אני עליהם כאילו מקטירין ומגישין לפני וכו', ע"ש. ממילא כשרואים שמחת התורה כמי שחזרו לעבודה דמי, ממילא נחה דעתם ואין כבר הצער על שנלקח מאיתם מעלה זו.

יעקב דוד מדלוב - ערד

תענית בכורות באם על בנה

במשנ"ב סי' ת"ע סק"ט הביא מחלוקת בענין האם, אם האב בכור, וכיון שמצטערת סמך להקל כמקליו. ובמעוברת ומינתק היקל אפי' אין לה בעל, שבוה לכ"ע חייבת האם להתענות, מ"מ היקל כיון שלא חשבת תענית בכורים יותר משאר ג' צומות, ואפי' בהם אינם מתענות. אבל אם התחילה להתענות ואפי' לא היתה מעוברת בזמנו, מ"מ הוי כנדר, וצריכה להתענות מדין נדר עד שתתיר הנדר. אלא שיש להקשות דעדיין אפשר להקל שלא תתענה משום שתענית הבעל תעלה גם לבן, כיש מתירין, והרי הנדר הוא כדן שקלים שכיון שהתחיל לשקול שוב אינו פוסק, וא"כ תענית האב תעלה לבן במקום תענית האם, ואולי משום דהוה ספיקא דאורייתא א"א להקל בזה, וי"ל.

ישראל קונופניצקי - ערד

סיכום השיטות טור, ב"י, שו"ע, מ"ב והעולה לדינא

סימן ת"ע

ת"ע, א. בבי" הביא דהמרדכי כתב בשם רבינו יחיאל שהבכורות מותרים לאכול מיני תרגימא בע"פ, אך כתב המרדכי דלא נהגו כן. ובמ"ב (סק"ב) שמי שחש בראשו או בעיניו וכו' מן שהתענית קשה עליו, ואם יתענה קרוב הדבר שע"ז לא יוכל לקיים אכילת מצה, מרור וד' כוסות כתקנו, לא יתענה, וטוב יותר שיאכל רק מיני תרגימא, דבזה ירויח את שיטת רבינו יחיאל.

בבי" הביא משו"ת מהר"ל שגם בכורה צריכה להתענות לדעתו של האגודה, ובד"מ (א') כתב שדעת המהר"ל בעצמו שאינם מתענות, ובשו"ע סתם שהבכורות מתענים בע"פ בין בכור מאב ובין בכור מאם, והביא דיש מי שאומר שגם הבכורה מתענה, והגיה הרמ"א שאין המנהג כן.

במ"ב (סק"ב) הביא שהבכורים אומרים ענו בשומע תפילה כשמתענים, וכשמתפללים ב' בכורים ביחד ואחד מהם ש"צ, דעת שו"ר כנה"ג והפרי"ח ועוד שיאמר ענו בחזרה, אך עו"ש ומג"א ס"ל שאין נכון להזכיר התענית בציבור בחזרת הש"ץ כיון שהוא חודש ניסן, ופסק המ"ב דלכתחילה טוב שלא יהיה הבכור ש"צ כשעשרה בכורים מתפללים יחד.

ת"ע, ב. בבי" הביא מתורות הדשן שכשחל ע"פ בשבת מתענים הבכורות ביום חמישי, ואביו של האגור ס"ל שאין תענים כלל בכה"ג. ובשו"ע הביא דיש אומרים כת"ה, וי"א כאביו של האגור, וברמ"א הגיה דיש לנהוג כסברא ראשונה.

ברמ"א כתב שנוהגים כשהאב בכור, האם מתענה תחת בנה הבכור כשעדיין קטן, ובמ"ב (סק"ט) הביא דיש מן הפוסקים שכתבו דא"צ האם להתענות, דתענית האב עולה גם בשביל בנו. ופסק המ"ב דבמקום שמצטערת יש להקל, וכ"ש כשמעוברת או מניקה ומצטערת דאז יש להקל, אף אם אין לה בעל שיתענה בשביל בנה, וכן יולדת תוך ל' יום לא מתענה עבורו בכל גוני [והיכא שהתחילה להתענות עבורו אפי' פעם אחת, כתב שם במ"ב הוי נדר וצריכה התרה].

כתב עוד ברמ"א דאם אין האב בכור הוא מתענה בעד בנו עד שיגדל, וכתב המ"ב (סק"י) שכשלא מלאו לבן ל' יום אין האב צריך להתענות עבורו.

במ"ב (שם) כתב דלענין אם מותרים הבכורים לאכול בסעודת מצוה יש מקומות שנהגו להחמיר, ולדעתם בברית ובפדיון אינם יכולים לאכול, אך לאב

אלא שיש כאן דחיה באכילה של מצוה, ומה שייך דחיית מצות אכילה שעל הבן שאוכל בלא"ה לדין תענית של האב].

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

בדין תענית בכורות לתאומים יוצאי דופן

כתב השולחן ערוך בסימן ת"ע סעיף א': הבכורות מתענין בערב פסח, בין בכור מאב בין בכור מאם. ויש מי שאומר שאפילו נקבה בכורה מתענה (ואין המנהג כן).

אקדים דברי מדברי הטור (סימן ת"ע) וז"ל: גרסינן במסכת סופרים (פרק כ"א) הבכורות מתענין בערב פסח, והטעם זכר לנס שניצולו ממכת בכורות. וכתב אבי העזרי שגם בכור לאב יש לו להתענות כמו שהיתה המכה גם בהם, ומיהו גדול הבית אין צריך להתענות אע"פ שהיתה בהם המכה לא מחמירין כולי האי. וכתב הב"ח ובמרדכי פרק מקום שנהגו הביא הירושלמי דרבי לא הוה אכיל בע"פ לא חמץ ולא מצה, ואיכא מ"ד משום דרבי בכור הוה, וע"פ זה נתפשט המנהג דסוברין כהא מ"ד לחומרא. ומ"ש הטור וכתב אבי העזרי שגם בכור לאב וכו', כלומר אע"פ שאינו בכור לאם, ומשום דרממנא תלי מצות פדיון בכור בפטר רחם זכר למכת בכורות, וסד"א דדוקא בפטר רחם הוי זכר למכת בכורים, קמ"ל דלא. ובס"א כתב שגם בכור לאם כלומר אע"פ שאינו בכור לאב אפ"ה מתענה מאחר פטר רחם, ומשמע לפי זה אבל בכור לאב לחוד אינו מתענה.

וראה בספר מועדים וזמנים ח"ז (סימן קס"ט) שכתב וז"ל: והקשה לי משכיל אחד הלא אדרבה אם ניצולו ראוי להם לקבוע ערב פסח ליום שמחה והודאה ולא ליום תענית, ולא מצינו שבשביל הצלה חייבין לצום, והצום דתענית אסתר הוא לא על הישועה אלא זכר לצומות וזעקתם בימי מרדכי ואסתר, אבל כאן דהבכורות ניצולו ופסח הקב"ה על בתי ישראל א"כ היה להם לשמוח ולא לצום. וכתב לפרש, דהנה ידוע שבלייל פסח שניצולו ממכת בכורות, הוקדשו אז הבכורות לעבודת בית המקדש, ורק בחטא העגל כיון שנפגמו בהאי חטא העביר הקב"ה העבודה ללויים, אבל ביציאת מצרים נתקדשו, וע"כ כיון שמגיע ליל פסח שאז ניצולו ונתקדשו יש עליהם קטרוג למה לא נשארו בקדושתם, ע"כ צמים קודם ליל פסח להראות שמצידם הם חוזרים בתשובה וראויים לעבודה, וא"ש. וכתב וכעת יצא לאור מכת"י חתם סופר על ע"פ שהרגיש בקושיא דילן למה לבכורות להתענות, ומפרש שם שהבכורות צמו אז, ולכן מתענים גם היום לזכר לצום זה ע"ש, ולא נתבאר מדוע צמו, דהלא ידעו שהקב"ה יפסח על בתי בני ישראל ומה להם לצום, ואולי פחדו מקטרוג מלאכי השרת מה נשתנו אלו מאלו, וע"י הצום ניכר שפיר השיגו בין ישראל למצרים וא"ש, עכת"ד ע"ש.

וראיתי להרב יעקב סופר בספרו כף החיים באות ז' שכתב: וכן מי שילדה אשתו שני זכרים ואינו יודע איזו מהם יצא ראשון, ושניהם בכורים מספק, אין צריך להתענות, וכל שכן זכר ונקבה, דספק דרבנן לקולא. משבצות זהב.

ובאות ג' כתב: ולפי זה יוצא דופן והבא אחריו דלא הוי בכור הן לנחלה והן לפדיון, וכמבואר ביורה דעה סימן ש"ה ובחושן משפט סימן רע"ז, אין צריך להתענות, ומכל מקום ביוצא דופן צריך עיון לדינא, דדילמא דוקא התם דאתמטמט מקרא דלענין נחלה כתיב וילדו לו, ולענין פדיון כתיב פטר רחם, מה שאין כן כאן שהוא זכר לנס שניצולו ממכת בכורים ובכור סתם הוי, וצ"ע. חק יעקב שם. ולענין דינא כיון דאין זה כי אם חששא בעלמא שמא צריך להתענות, אין צריך להתענות מספק.

וכתב בפסקי תשובות בסימן ת"ע: בכור שנולד בניתוח קיסרי (יוצא דופן) שאין לו דין בכור לא לנחלה ולא לפדיון, צ"ע הערה ח"י סק"ב דילפינן מקרא שאין לו דין "בכור לנחלה". לדינא, כי אפשר כיון שהתענית הוא זכר לנס ממכת בכורות, לכן אף על פי שאינו בכור לנחלה ולפדיון מ"מ הרי הוא בכור סתם, ויש שכתבו שכיון שספק הוא א"צ להתענות מספק, ובכל מקרה הבן הבא אחר יוצא דופן בודאי יש להקל שלא יתענה. פמ"ג א"א בריש הסימן, וכן משמע מלשון הח"י, ועי' בה"ט סק"א.

ועיין בספר שו"ת תשובות ונהגות ח"ג (סימן קי"ג) שנשאל בנידו"ד אם בכור היוצא דופן צריך להתענות בע"פ, וכתב ונראה שלמעשה תלוי בטעם שהבכורות מתענים, שלטעם שהבכורות הוקדשו לעבודה וניטל מהם בחטא העגל, וע"כ צמים כדי להראות שהם חוזרים בתשובה, ע"ש היטב. ולטעם זה נראה דנתקדשו לעבודה רק אלו שנולדו דרך פטר רחם, דומיא דבכור מאם, וכדמדימי להו אהדדי בבכורות (ה:); ולפ"ז אין מקום ליוצא דופן להתענות, אמנם לפי דברי החת"ס שטעם הצום הואיל וצמו הבכורות שלא ימותו ע"כ צמים גם היום, לפ"ז גם יוצא דופן יצטרך לצום, ומ"מ כתב היוצא לדינא כיון שאין הטעם ברור, ובאוצר החיים כתב ג"כ הטעם מפני שניטל מהם הקדושה, ולטעם זה פטור, ע"כ יש להקל ולסמוך שיאכל בסיום מסכת כנהוג, עכת"ד.

והמנהג הפשוט שכל החייבים בתענית בכורים פוטרם עצמם בסעודת סיום מסכת או שאר סעודות מצוה ביום ה', ושוב אין חיוב תענית עליהם ביום ו', אף כי בשו"ע סי' תרפ"ו סע' ב' בחל פורים ביום א' מתענים ביום ה', ואם יש סעודת מצוה מתענים ביום ו', ובשע"ת שם שכמו"כ אם שכח להתענות ביום ה' מתענה ביום ו', מ"מ לענין תענית בכורים שאינו אלא מנהג, וי"א שבשנה כזו אין מתענים כלל, לכן די ביום ה', והמדקדקין נוהגין לסיים מסכתא גם ביום ו', ומ"מ אב הפוסט עצמו בסעודת מצוה בשביל בנו הקטן הבכור יפטור עצמו ביום חמישי ודי בכך. יש שכתבו (הכנה"ג בספרו פסח מעובין אות א') שבשנה כזו, אם אינו מוצא סעודת מצוה ביום ה', יכול לפדות התענית ע"י נתינת צדקה.

למסקנה נראה הנכון לדינא שבכור מתאומים בניתוח קיסרי (יוצא דופן) אינו צריך להתענות כלל, ואם ירצה להחמיר על עצמו יפטור עצמו מן התענית ע"י סיום מסכת או השתתפות בסעודת מצוה (כגון ברית מילה או פדיון הבן או שבע ברכות שהוא סעודת מצוה), ובהו נפטור מהתענית לגמרי, וכ"ש בתענית המוקדמת שיש להקל לו בזה, ואם לא מוצא סעודת מצוה כנ"ל יכול לסמוך

לקטנים, ולכן גם לגדול מותרת בטלטול, אכן גם ביש לו בשופי היו מוקצה קצת מצד הקפידא שלא להאכילה לקטנים, שמא יחסר לו למצוה, עכתי"ד.

והקשה מע"כ נ"י ממש"כ בקובץ אגרות החזו"א (ח"א סי' קפ"ח) בהוראות לע"פ שחל בשבת, לדקדק שלא ישאר חמץ, ולבטל בשביל זה לחם משנה, רק לצרף מצה בשביל לח"מ, עכ"ד. דא"כ אינה מוקצה דראויה לצרפה לח"מ. ו"ל דאה"נ אם מצת המצוה עומדת לכך לצרפה לח"מ, מהאי טעמא גופא לא היו מוקצה, דזה תשמשה, אע"פ שאסורה באכילה, אבל כולי עלמא אינם עושים כן, ולדידהו המצות מיוחדות לליל הסדר בלבד, ואסחי דעתיהו מהם בער"פ, ודומה לעצמות שנתפרקו מן הבשר (ש"ח, כ"ט בהגה) שכ' המשנ"ב (סוס"ק קכ"א) שאם אין כלבים מצויים שם אסור לטלטלם. וה"נ אם אין דרך אנשי המקום לצרף מצת מצוה לח"מ לחמץ, היו לדידהו מוקצה.

וטעמא דרובא דאנשי שאין מצרפים מצה לח"מ עם חמץ, משום שא"א לחבר המצה עם החמץ, ובלח"מ צריך לאחוז שני הכרות בידו (כשו"ע רע"ד, א), וגם האר"י ז"ל כ' (בשער הכונות, דף עב), שיחבר שני הלחמים שוליהם זה בזה (עי' במשנ"י סוגיות או"ח ח"א עמ' רפה: ובשבת משנ"י ח"ה עמ' קנא), ומפחדים אפילו רק לקרב חמץ למצה. וגם מלשון החזו"א הנ"ל נראה שאין בזה לח"מ גמור, שהרי כ' "לבטל" לחם משנה, ולא להשאיר חמץ, ורק לצרף מצה לח"מ, עכ"ד. הרי שגם אם יצרף מצה הוא מבטל לח"מ במה שאינו יכול לחברם, וכן בודאי עוטרף המצה בשקית ניילון ואינו חיבור גמור.

ובש"ת משנ"י (ח"ה עמ' ק"ז) בענין חיבור שני חצאי לחם ע"י קיסם (שו"ע קס"ח, ב), כתבו שמי שיש לו רק ב' ככרות לשבת, יכול לקיים בהם לח"מ לג' סעודות, באופן כזה, שבלייל שבת יברך על שתיהן, ויחתוך פרוסה מאמצע ככר אחד באופן שיהא אפשרי לחברו שוב ע"י קיסם (ולא יוכר שחסרה פרוסה באמצע), וביום השבת יברך ויבצע השלימה כנ"ל ויחברה שוב, ובסעודה ג' יהיו לו ב' ככרות מחוברות ע"י קיסם עיי"ש, וכדי שלא להשאיר הרבה חמץ בשבת ער"פ, אפשר להשאיר רק ב' חלות קטנות לח"מ לג' הסעודות וכנ"ל.

שוב ראיתי בששכה"ל (כ, כ"ב) דנקט כשיטות דמצה של מצוה בער"פ בשבת, דינה כמוקצה מחמת ח"כ ואין לטלטלה בשבת. ובהערה (ע"ה) שם משמע שהסכים לזה הגרש"ז אויערבאך ז"ל, ועוד שם (בהערה ס"ג) דאם מקפיד על אוכלין, הם מוקצים מחמת ח"כ, אלא שהאור שמח (שבת כ"ה, ט) כ' דדעתיה דאניש על כל מידי דחזי ליה, וכל אשר יש לו יתן בעד נפשו, ואם יחסר לו אוכל יאכל מה שיש לו גם אם מפסיד ע"י עיי"ש, וזה לא שייך במצת מצוה בשבת ער"פ שמכנים לליל פסח לקיים מ"ע דמצה ואפיקומן וכו', דחוצץ מהפסד הממון אם תינזק אכלם בער"פ, לא יהיו לו לקיים המצוות, לו ולכל המשפחה, ויש שטרך בהם טרחה רבה באפייתם וכו', לכן אסח דעתיה מינייהו, וחסרון כ"ס גדול הוא לו אם יישברו או ייאכלו [דא"כ נאמר דכיון שבשאר אוכלין לא שייך מוקצה מחמת ח"כ, לא פלוג גם במצת מצוה].

בברכה מרובה יוסף ליברמן

אברהם שקלאר - מודיעין עילית

טעם איסור אכילת פת משעה עשירית (סעיף א')

בסוגיא דלא יאכל אדם ע"פ סמוך למנחה

א. במשנה ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך. ופי' רש"י ורשב"ם כדי שיאכל מצה של מצוה לתיאבון משום הידור מצוה. ומשמע דלא משום דלא יקיים מצות מצה לגמרי, אלא רק הידור מצוה הוא, אכן הר"ן ז"ל פירש כאן במשנה, ומפרש בגמ' טעמא כי היכי דלא לית' למיכילה למצה אכילה גסה. כלומר שלא יוכל לבלוע אותה אלא בקושי, וכח"ג לא יצא בה יד"ח דלא מיקריא אכילה, וכדאמר' (יומא דף ל') שהאוכל תרומה אכילה גסה אינו חייב בו משום אוכל אלא משום מויק. ובאמת דהרשב"ם גופיה פי' כן דף ק"ז ע"ב ד"ה או דילמא סמוך למנחה קטנה. ונראה דהתם לשון הגמ' קשיתיה לרשב"ם, דאמר' התם בגמ' או"ד סמוך למנחה קטנה תנן, ומשום מצה דילמא אתי למיכילה למצה "אכילה גסה". [וצ"ע סתירת הדברים בפי' רשב"ם].

התחיל לאכול קודם שעה עשירית

ב. בגמ' דף ק"ז: מוספ"ל אי סמוך למנחה גדולה תנן ומשום דילמא אתי לאימנועי מליעבד פסחא, או"ד סמוך למנחה קטנה תנן ומשום מצה דילמא אתי למיכילה למצה אכילה גסה. אמר רבינא ת"ש אפי' אגרופ המלך שהוא רגיל לאכול בתשע שעות, אותו היום לא יאכל עד שתחשך, אי אמרת בשלמא סמוך למנחה קטנה תנן היינו רבותיה דאגרופ, אלא אי אמרת סמוך למנחה גדולה תנן מאי רבותיה דאגרופ, חל איסור עליה מעיקרא, אלא מאי סמוך למנחה קטנה תנן, ס"ס מאי רבותיה דאגרופ הא מטא ליה זמן איסוריה, מהו דתימא תשע שעות לאגרופ כד' שעות לדידן דמי, קמ"ל. ובפי' רשב"ם ד"ה ס"ס מאי רבותיה דאגרופ הא מטא ליה עידן איסוריה, קודם שיגמור סעודתו, דאפי' רבי יוסי דפליג בהפסקת ערב הפסח בריש פירקא, ואמר שלא להפסיק, מאחר שהתחיל לאכול בהיתר, הכא מודי דאסור, דמעיקרא לדעת כן היה אוכל בתשע שעות שגומר סעודתו בתוך זמן איסוריה, וכמתחיל לאכול אח"ז איסורו דמי ואסור. עכ"ד רשב"ם.

הנה עיקר מה שכת' רשב"ם בתחילה דאפי' ר' יוסי דפליג כו' דמשמע דשייך זה בר' יהודה ור' יוסי צ"ע, דהא זה קיי"ל להתחילו בהיתר בדאו' אין מפסיקין, וע"כ דטעמיה דר"י הוא דוקא בקידוש, ונראה דרשב"ם סובר דלא היא, דאדרבה מזה נשמע דר' יהודה ס"ל כן בכל התחילו בהיתר הדיכ' דהוי דאו' מפסיקין, והגם דר"י מצריך בהמ"ז, מ"מ ג"ז נכלל בכלל הדין דמפסיקין, אולם נראה עוד דמד' התוס' בסוכה ל"ח א' מוכח דאפי' התחילו בהיתר בדאו' מפסיקין, דהק' שם דאמאי ס"ל לר' יוסי פסחים דף ק' דאין מפסיקין, ותי' שם ב' טעמים, או משום דאפשר לקדש גם ביום [וסברי התוס' דמדאו' זמנו כל השבת, וכ"מ בפמ"ג סי' רע"א], או כיון דעסוק הוא בסעודת שבת. ואמנם הר"ן ז"ל בפ"ק דשבת אזיל בתר איפכא, והוכיח מר' יוסי דגם בדאו' היכא דהתחילו בהיתר אין מפסיקין עיושה, ואשר לפי"ז י"ל דזהו דקאמר רשב"ם

דלר' יהודה מפסיקין אפי' דהתחילו בהיתר. אכן נראה דאדרבה מוכח מפ' רשב"ם כפי' הר"ן, דהא להתוס' טעמ' דר' יוסי הוא משום דקידוש זמנו כל היום, "וליא למיחש לפשיעותא", דכל זה לא שייך הכא, וממה דרשב"ם תלי לה בדר' יוסי ור"י, ש"מ דס"ל דלר' יוסי גם בעלמא התחילו בהיתר מדאו' אין מפסיקין, ואהא תי' רשב"ם דכיון דמתחיל אדעתא להמשיך חשיב התחילו באיסור, ומוכח עכ"פ דרשב"ם ס"ל דיש לזה גדר דאו', ויל"ע קצת דהא כל ענין מפסיקין אולי הוא דוקא בחשש פשיעותא, לא היכא דאינו מטעם שמא ישכח אלא מטעם לתיאבון, וצ"ל דמ"מ כיון דתיקנו זה בשביל הדאו' שוה הוא.

אך בגוף מש"כ רשב"ם, דכיון דידוע שימשיך חשוב להתחילו באיסור, יל"ע דלכאו' משמע דדין זה יהי' בכל התחילו באיסור דמפסיקין, דהיכא דהתחיל בהיתר אדעת' להמשיך באיסור דינו כהתחיל באיסור. ויקשה האין נהגו להתחיל בסעודה ג' אדעתא לגמור אחר שחשכה (ולמ"ד הבלדה דרבנן ניהא, אך גם יקשה קצת דהא לכאו' אסור להתחיל משחשיכה גם דרבנן). ועי' מ"ב סי' תע"א שהביא ב' דינים אלו מד' הפוסקים, א. דהתחיל אחר שעה עשירית פוסק. ב. דאסור להתחיל על דעת להמשיך אחר שעה עשירית, וצ"ל ע.

לשתות מעט יין משעה עשירית

ג. עי' טור סי' תע"א דס"ל דמותר לשתות יין אפי' מועט, והק' ע"ז הבי' מסוגי' דברכות ל"ה ב', יעו"ש ובב"ח, וראיתי בבאיור הלכה שם שהביא דמפ"י ר"ח נראה דס"ל כדעת התוס' ברכות שם דיין פורתא סעי' ואסור, דכתב ר"ח ז"ל בסוגיין, רבא הוה שתי' חמרא טובא' במעלי דפסחא, אמר כי היכי דנגרריה ללביה ונכפין ונאכל למצה. וצ"ע דלכאו' אין זה דיוק, דר"ח בא לפרש הא דרבא הוה שתי' כי היכי דניגררי' ללביה דודאי היה מרובה, דהא מועט אינו גורר, ונ"פ דכוונת הביאור הלכה, דאם ה' הדין דאפי' פורתא שרי, לא ה' צריך ר"ח לפרש כמה רבא ה' שותה, כיון דאין נפק"מ לדינא מזה דמ"מ הכל שרי. [ומ"מ כבר אינו הכרח כ"כ, דשפיר י"ל דר"ח קושט' דמילתא נקט לפרש דברי הש"ס].

לשתות פחות מרוב כוס

ד. ועי' בשו"ע דפסק כהתוס' דפורתא מיסעד סעי', וכתב במ"ב שם ס"ק ו', ומסתברא דבפחות מכוס או מרוב כוס לא סעי' ושרי, ולכאו' יל"ע דהא בגמ' ברכות ל"ה ב' אמרו בטעמא דאין מברכין בפה"ג ולא אשמן, משום דיין מיסעד ומשמת, והק' שם מרבא דהוה שתי' חמרא, ותי' דפורתא סעי', וקשה דא"כ אמאי מברכין בפה"ג אשיעור מועט כיון דלא סעי'. ונ"פ דלק"מ, חדא, עפ"י דהרשב"א ברכות דל"ח, דאין שנוי ברכות לפי השיעור, יעו"ש מש"כ דעל כן אין לחלק דעל פחות מכזית אין ברכת המוציא, וה"נ לא מפלגי' בין מועט להרבה משום זה. ומה"ט ניהא לי הא דאין מברכין שהכל היכי דדעתו לשתות הרבה יין [דהא אז לא סעי' ד], דמ"מ לא חילקו חז"ל לפי השעורים. ויל"ע עדיין דא"כ נמצא דכל מה דתיקנו חז"ל בפה"ג הוא על שיעור כוס עד ב' כוסות של רביעית, ובשביל זה תיקנו לגמרי בפה"ג בכל גווי, ולכאו' זיל בתר רובא, והיותר נלע"ד דמש"כ המ"ב דלא סעי', בכוננה דוקא לענין פסח דהתם הגם דכמה שישתה סעי' לבו, אבל עדיין אינו סעי' כדי שנאמר שלא יוכל לאכול לתיאבון. ודו"ק.

ליתן לקטן לאכול מצת מצוה בע"פ (לסעיף ב')

ה. בב"י הביא דהתורמות הדשן כתב דליתן לקטן מצה בע"פ מותר רק כל זמן שיועד ענין מצה, ומשמע לכאו' דהכוונה אפי' קטן שלא הגיע לחינוך, דהא אם הגיע לחינוך א"כ כמו דמחויב במצה מדין חינוך ה"נ אסור לו לאכול מצה בע"פ [כדי שיהי' לו היכר באכילתה בערב כדפי' רמב"ם]. וקשה דאם לא הגיע לחינוך אמאי אסור, ופי' התה"ד שם כיון דאומר בעבור זה לא שייך לאחר שמיילא כריסו יעו"ש, ובמ"ב ס"ק "ג הביאו, וצ"ל דאע"ג דכתבנו דלא הגיע לחינוך, מ"מ הכא מדין מצות הגדה את' עלה דזה לא שייך לענין שיעור קטן וגדול, וצ"ע דא"כ ל"ל להרמב"ם טעמ' דהיכר באכילתה, תיפ"ל מטעם זה דלא שייך לומר בעבור זה. שו"ר ד"ל באופן אחר בכל זה, והוא דבאמת בעלמא שרינן לקטן אפי' שהגיע לחינוך לאכול קודם קידוש, עי' מג"א סימן רס"ט, וחזינו דכל שאיסורו מחמת לתא דהמצוה, לא אסרו על הקטן, ועל כן גם הכא לא הוה אסרינן אכילת מצה בערב פסח על הקטן אפילו שהגיע לחינוך מלתא דמצות אכילת מצה בלילה, אבל משום בעבור זה היינו דאכילת המצה הוי נמי קיום דין במצות ההגדה, ומצות ההגדה הא הוי דין של האב כדכתיב והגדת לבנך, וזה שפיר אסור מלתא דהאב. ודוק. [ונראה דכן מדוקדק בד' הגר"א יעו"ש ה].

התחיל לאכול קודם שעה עשירית ומשכה סעודתו עד הלילה

ו. כתב הטור סי' תע"א, ואם התחיל לאכול קודם שעה י' ומשכה סעודתו עד הלילה, פסק רשב"ם אע"ג דבשאר שבתות וימים טובים קיי"ל פורס מפה ומקדש, בפסח צריך להפסיק סעודתו בעקירת שולחן, ורב אלפס פסק דאף בפסח א"צ להפסיק בעקירת שולחן ובהמ"ז, אלא פורס מפה ומקדש על הכוס וכו'. עכ"ד הטור. וכתב שם הדרכי משה אות ו'. וכתב הר"ן ר"פ ערבי פסחים, דהאידיגא דיש לנו שולחנות גדולות לכ"ע לא בעינן עקירה וסגי בהפסקה, עכ"ד הד"מ. ומשמע מד' הדרכי משה דבזמן הגמ' היה צריך עקירה ובהמ"ז, אך באמת דזה צ"ע, דעי' בהר"ן שם שכתב, אבל עקירת השולחן לא מעלה ולא מוריד, ומאי דאמר' בגמ' עקירת השולחן בהדי הפסקה לאו דוקא, אלא לפי שהיה דרכן לאכול ע"ג שולחנות קטנות, ולסלק אותן מלפניהן אחר אכילה, קרי ליה להפסק אכילה עקירת שלחן, עכ"ד הר"ן, א"כ מתבאר בהדי' דאין שום דין בעקירת שלחן, וגם מד' התוס' דף ק' ע"א מתבאר, דאם גרסי' דמברך בהמ"ז ברישא עקירת שלחן לאו דוקא, ואם גרסי' קידוש ברישא, אז העיקר הוא "עקירת שולחן" קודם קידוש [ובהמ"ז סגי אחר קידוש] יעו"ש, וא"כ מהו זה שכת' הד"מ לחלק בין זמן הגמ' לזמנינו, דהא אין נפ"מ לדינא בזה, דאם ס"ל דמברכין בהמ"ז תו א"צ עקירת שולחן, אלא דיל"ל דהד"מ דייק לשון רבינו הטור שכתב רוב אלפס פסק דאף בפסח א"צ להפסיק "בעקירת שלחן ובהמ"ז", דמשמע דבעי' תרויהו, ועיין בזה.

אם שתה יין בתוך הסעודה בע"פ, אם יברך על הד' כוסות

ז. עי' במ"ב סי' תע"א ס"ק כ"א שכתב אהא דפסק השו"ע כהר"ף דגם ע"פ דינו כע"ש וז"ל, ולפי מסקנת הפוסקים לעיל שם, אם שתה יין מתחילה בתוך הסעודה א"צ לחזור ולברך ברכת היין רק קידוש לבד, ואח"כ אומר הגדה כנהוג, וכשמגיע לאכילה יברך רק על אכילת מצה ולא המוציא כיון שהוא בתוך הסעודה. אכן לפי מנהגינו שמברכין על כל כוס וכוס משום דכל כוס וכוס מצוה בפ"ע, ותקנו חז"ל ברכה עליהם, נראה דאפי' בזה צריך לברך על כל כוס וכוס, ולא מיפטר במה שבירך מתחילה על היין בסעודה. ומקור סוף ד' המ"ב שכתב ולמנהגינו כו' הוא מד' הגר"ז ז"ל, ולענ"ד יש לדון טובא בסוף ד' המ"ב ולומר דפסק ברכות להקל גם למנהג האשכנזים והוא דעת הרמ"א ז"ל, דהנה הר"ף ז"ל כתב ב' טעמים דבהא דיברך בפה"ג על כל כוס וכוס, א. משום דכל כוס מצוה בפ"ע. ב. מטעם הפסק הגדה והלילה, וא"כ א"א לנו לידע מאיז' טעם פסקי' כהר"ף, וביותר דנחלקו בזה הפוס', דהמג"א ועוד פוסקים ס"ל דהטעם הוא משום דכל חד מצוה בפ"ע, עי' מ"ב לק' סימן תע"ד, אולם הגר"א מבאר דהטעם משום דאגדה והלילה הוי הפסק באופן דשוב הכא דליכא הפסק לענין כוס ראשון, [דהא בכל ע"ש כשהתחילו מע"ש אין הפסק מאיזה טעם שיהי']. וצ"ע שלא נחית לזה המ"ב. ועי' עוד בבאיור הלכה סימן תע"ג סעיף ו' ד"ה ואינו מברך אחריו, ושם נכתוב עוד בעה"י.

אכן באמת אף ד' הר"ף צ"ע, דא"כ גם בע"ש נימ' דיברך בפה"ג אחרי דאכא מצוה בטעימת היין מדין תקנת חכמים לטעום כוס של ברכה, ולכאו' נראה דדוקא לענין ד' כוסות משום דאף הפוסט הוא מצוה, אבל היכא "דמה שפוסט הוא רשות", אז לא איכפת לן אם הנפטר הוא מצוה, אך א"כ ד' הגר"ז צ"ע כיון דהכא הפוסט הוא רשות, ומד' הגר"ז משמע דהבין החילוק באופן אחר, דגבי ד' כוסות אין החיוב אך מדין ד' כוסות של ברכה, אלא הוא מצוה בגוף השתיה מדין חירות (עמש"כ לעיל בזה), אך בענ"ד אין בזה טעם לחלק אחרי דסוף סוף הוי מצוה וראוי שיחלק. וצ"ע.

גדר זמן שעה עשירית

ח. בהא דאמר הגמ' מהו דתימא ט' שעות לאגרופ כד' שעות לדידן דמי קמ"ל, ובתוס' הביאו י"מ לפי שדרך מלכים לעמוד בג' שעות, והיה מתנהג כתי"ח לאכול בשעה ששית אחרי קומו, והק' התוס' דא"כ הו"ל למימר ט' שעות לאגרופ כו' שעות לת"ח, ולכאו' יקשה יותר דא"כ אמאי קמ"ל דוקא באגרופ ולא בכל תלמיד חכם, ואע"ג דזמן סעודתו בו' שעות מ"מ לא איכפת לן, וצ"ע.

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

בענין איסור אכילת מצה בערב פסח (סי' תע"א)

א. הנה בד' רבותינו הראשונים ז"ל לא מצאנו להדיא מי שאוסר מצה שנאפית שלא לשמה, ואדרבה בתו' רי"ד (צ"ט ע"ב) ובמאירי (צ"ט ע"ב) וברבי"ש (סי' ת"ב) וברבינו מנוח (סוף פ"ו מהלכות חו"מ) מפורש להיתר, [ובתשב"ץ אין הכרע לאסור], אלא שהמהרש"א בתו' דף צ"ט: דייק לאסור מדלא נתנו עיצה זו לפרש במה איירי מתני' עיי"ש, ומדלא יתבר רבותינו הראשונים ז"ל עיצה זו לסעודה ג' בער"פ שחל בשבת לכאו' מוכח לאיסור, ולכאו' שורש הספק תלוי אם יסודו מדיני כבוד וחשיבות המצוה שלא לאכול את המצה הראויה לצאת בה יד"ח קודם זמנה וכו', או שסודו מצד שיהא הטעם דבר שאינו רגיל אצלו, ועי"ז יאכלנה לתיאבון, וגם תהא לו יותר להכירא ולזכורן הנסים.

והנה במ"ב כ' בדכפולה אין היתר כיון שמעיקר הדין הוה מצה, ולא אמר משום שזה אותו טעם, וש"מ שזה לא סיבה לאסור, וכמו"כ חזינו דבעוגה מפירורי מצה ודבש וכו' דאף שאין בו טעם מצה של לחם עוני שטעמו כטעם מצה עשירה, עד שברכתו בומ"מ כדאי' בסי' קס"ח ס"ק נ"ט, ואעפ"כ אסור באכילה כיון שיש לו שם מצה, ומשום שיש צד שיוצאין בו יד"ח דיש צד שלא פקע ממנו שם מצה, וגם לא חל בו תורת מצה עשירה כיון שנעשה לאחר שכבר חל עליו תורת לחם עוני [ולמעשה אין לצאת בה], ועכ"פ חזינו דלאו משום הטעם אלא משום החפצא דמצוה שזה מצה בעצמותה, שיש צד שראוי לצאת בה יד"ח, והראוי לצאת בו יד"ח נאסר לאכול קודם זמנו וככלה בבית אביה.

אלא דא"כ הדרא קושיא לדוכתה אמאי לא הוור לעשות סעודה ג' במצה כזאת בער"פ שחל בשבת, ולכאו' צ"ל שלא רצו להורות לרבים לעשות כן, והסכימו לוותר על סעודה ג' משום שחששו למכשולות שיבואו להשתמש בזה בליל ט"ו, או שישכחו לומר שלא לשמה [והמצאיות היא שבמקומות שמקלין בזה ישנם מכשולות, כאשר העידו הרבנים המכירים המצאיות בשטח, ואכמ"ל].

וגדולה מזו מצאנו שאפילו במצה מבושלת לא רצו להורות לרבים היתר בער"פ שחל בשבת, יעו"ש מג"א סי' תמ"ד בשם מהר"ף, ובהכרח משום חשש מכשול שלא יבשלוהו בשיעור שתפוג טעמו, וק"ל.

בן ציון רפאל גרינווויז - הקריה החרדית בית שמש

שתיית יין בערב פסח

סימן תע"א: ויין מעט לא ישתה משום דמסעד סעי', אבל אם רצה לשתות יין הרבה שותה, מפני שכשהוא שותה הרבה גורר תאות המאכל', ומקורו מברכות ל"ה ע"ב דחמרא סעי' כנהמא, משא"כ משא דזיין, ואף שאר מינים דזייני אבל לא סעי', וכדפירש"י התם "סעי' חשיב טפי מזון", ש"מ דסעי' טפי מזיין.

והנה כתב השעה"צ סי' תע"א ס"ק ט' ב' טעמים דלא לשתות יי"ש בע"פ, א. דמשכר. ב. דאין ברור אי שייך ביה מגרר גריר בשותה טובא, הא קמן דעכ"פ איכא ביה קצת מסעד בי"ש, ואכן כן מציינו בסימן רע"ג ס"ק כ"ה, אבל שיכר ושאר משקין אפילו אם היו חמר מדינה אין יוצא בו במקום סעודה, דלא סעי' הלב כמו יין, ואלו הם דברי המ"א שם, ש"מ דשכר סעי' אך לא כייין.

אפילו בשיעור המצומצם, וכמש"כ בשעה"צ דיש לצרף לסמוך על הראשונים כהטור דכל שיעור מותר לשתות אפילו פורתא.

אכילת חזרת ומרור לתיאבון

סי' תע"א סעי' ב' ברמ"א: ויש נוהגין שלא לאכול חזרת בע"פ כדי לאכול מרור לתיאבון, ובמשנה ברורה כתב ואין למנהג זה טעם. אמנם קשה לי דאף שלתיאבון אולי לא שייך במצות מרור, מ"מ למה לא שייך במרור הטעם שהזכיר המשנה ברורה בסק"ג אצל קטן, בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמצה מרור מונחים לפניך, ואם מילא הבן כבר כריסו במצה לא שייך לומר בעבור זה שאינו חידוש לקטן, למה במרור לא שייך טעם זה, ולכאורה אין לחלק בין קטן לגדול שצריך שתהיה אכילת מצה בלילה חידוש.

התחיל לאכול בערב פסח

שעה"צ סי' תע"א סק"ב: וה"ה אפילו אם התחיל באיסור אין צריך להפסיק, וסגי בפורס מפה ומקדש [הגר"א]. אי"ז שייך למש"כ המ"ב בסק"ב שאם התחיל באיסור פוסק, דהתם היינו על קודם הלילה, וכאן מיירי הגר"א שכבר הגיע הלילה, כלפי הדין שאפשר ע"י עקירת השלחן וברכת המזון, ואפשר על ידי פורס מפה ודי' בכך, לזה אמר שאף שהתחיל באיסור אי"צ עקירת השלחן דסגי בפורס מפה.

אהרן פרוש - מודיעין עילית

אימתי יתעסק בדיני קרבן פסח

כתב במשנ"ב בסי' תע"א ס"ק כ"ב וז"ל: ואחר תפילת מנחה נכון שיתעסק בדיני קרבן פסח, ויחשוב לו הקב"ה כאילו קיים בפועל. והנה הנוהגין להתפלל מנחה קטנה סמוך לשקיעת החמה, ואין מספיק שהות לעסוק בדיני קרבן פסח לאחר מנחה, אפשר לומר שודאי שיאמר פרשת התמיד ולאחמ"כ יעסקו בקרבן פסח, כי הרי הדין שפסח קרב לאחר התמיד, ויתכן שזה כוונתו של המשנ"ב שיתעסק לאחר תפילת מנחה, וודאי אז מי שלא יכול לכל הפחות יתעסק לאחר פרשת התמיד של בין הערבים.

יעקב דוד מדלוב - ערד

אכילת פת בערב פסח

סימן תע"א סעיף א': אסור לאכול פת משעה עשירית ולמעלה. מקור דין זה מגמ"ל פסחים שכתב במשנה לא יאכל מן המנחה ולמעלה, וא"ל בגמ' האם מנחה גדולה ומטעם שצריך להקריב קרבן פסח, או מנחה קטנה ולתאבון (שיאכל מצה לתאבון), ובפשוטו בגמ' נפסק סמוך למנחה קטנה, וכך פסק השו"ע כאן, אך בר"ן כתב שזה איבעיא דלא איפשיטא (ועיין במפרשים שמסבירים הגמ' לשיטת הר"ן), ולכן מחמירים לא לאכול מחצות, והרמ"א מבא שיתת הר"ן בהל' סוכה ס' תרל"ט, וכאן בהל' פסח אינו מבא, ויל"ע מדוע, והרי כאן זה המקור. המג"א בסי' תרל"ט מתיר מצה עשירה (שהו הדבר היחיד שמותר לאכול) אינו משיב ע"כ, ולכן כאן מסכים לשיטת המחבר שאוסר רק ממנחה קטנה, אך החק יעקב (הל' פסח, תע"א) מקשה ע"ז שהמהר"ל כותב דומיא דאכילת מצה, ועוד דמג"ל למג"א לחלק, והוא מתיר בפשיטות שכל האיסור לאכול זה מצה, ואפי' מצה עשירה, אך מיני תרגימא מותר, וא"כ כיון שהרמ"א פסק שאסור לאכול מצה עשירה גם בער"פ הדין הוא באמת שאסור לאכול מחצות, איך אין מה לאכול כיון שאסור מצה וחמץ ומצה עשירה, ועל מיני תרגימא לא חל האיסור, אך פסק הרמ"א בהל' סוכה מוקשה, שכתב שאסור לאכול שיאכל בלילה לתאבון, והרי אם אוסר מחצות טעם הגמ' היה משום קרבן פסח, ומה הקשר לחג המצות, ואף אם ת"ל ג"ש ט"ו ט"ו מדוע כתב לתאבון, הרי הטעם שישכח להקריב קרבן פסח. ועי' חידושי רבינו דוד בביאור הסוגיא שמסביר את ב' צדדי הגמ' בטעם של לתאבון, ולפי הסברו מובן הענין קצת, ובהגותו שם ג"כ מבא את המהר"ל הנ"ל, ושולח שם לרדב"ז ח"ג תשובה אלף ח' עי"ש.

אחד מבני החבורה - ערד

אכילת מצה בערב פסח

כתב הרמ"א בסימן תע"א (סעיף ב'): "אבל מצה שיוצאין בה בלילה אסורים לאכול כל יום ארבעה עשר, וקטן שאינו יודע מה שמספרין בלילה מיציאת מצרים מותר להאכילו", ובמשנ"ב ס"ק י"ג אבל אם יש בו דעת להבין אין להאכילו מצה דדרישין "והגדת לבנך וכו' בעבור זה", לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, ואם מילא הבן כבר כריסו במצה לא שייך לומר בעבור זה שאינו חידוש לקטן.

וכן בשו"ע הרב סימן תע"א סעיף י' כתב, קטן או קטנה שאינו יודעין מה שמספרין להם ביציאת מצרים מותר להאכילם מצה בערב פסח כל היום, ואפילו בלילה קודם קידוש, מטעם שנתבאר בסימן שמ"ג (סעיף ו') ואע"פ שאסור להאכיל הקטן בידים דברים האסורין, אפילו אינו אסורין אלא מדברי סופרים, מכל מקום דברים שאינם אסורים מחמת עצמן אלא שהוא זמן איסור כגון מצה בערב פסח או לאכול קודם קידוש מותר להאכילם בידים אם הם צריכים לכך, כמו שמותר להאכילם בידים ביום הכיפורים, ואין מענין אותן אפי' יכולין לסבול התענית.

אבל קטן וקטנה שיש בהם דעת להבין מה שמספרים להם ביציאת מצרים בלילה כמו שיתבאר בסימן תע"ב, אסור להאכילם בערב פסח שהרי נאמר "והגדת לבנך ביום ההוא לאמור בעבור זה עשה וכו'", בעבור זה היינו מצה ומרור המונחים לפניך, ואם התינוק מילא כריסו ממצה האין שייך לומר לו בעבור זה, ע"כ.

ולא ביארו בדבריהם אם בער"פ בלבד איירינן דבלילה כבר מצה ומרור מונחים לפניך, או דגם בלילה אסור עדיין דבעינן והגדת לבנך בעבור זה, ועדיין לא קיים והגדת לבנך, ואולי היחץ שחותך המצה לשנים ורואים המסובים או ברא לחמא עניא (שמגביה הפרוסה ומראה למסובין), שכבר אין חידוש לקטן שרואה המצה, אולי כבר יוכל לאכול.

הסעודה, חדיש רבא דטובא אין סעיד אלא מגר גריה, מדהתיר התנא לשתות בין הכוסות, וע"כ בב"ח שתי' דביחד יש גם מעט סעיד והרבה גריה, ולפי"ז אין מקום לכל דברינו כאן).

הנה המשנה ברורה בסי' תע"ב סק"כ פירש על בין הכוסות הראשונות שמותר לשתות "דבהו לא אמרינן שנראה כמוסיף על הכוסות", ופירש בשעה"צ אות כ"ח "משום דאז חמרא מגרר גריר תאות אכילה", היה נראה שכוונתו כמו מנהגו של רבא שיש ענין לגרר תאות אכילת מצה, אבל יש לדחות, דרק נקט המציאות שיש בשתיית יין לפני הסעודה, שהוא בא לתועלת הסעודה, ולכן לא אמרינן בהו שנראה כמוסיף על הכוסות אלא כשותה לצורך הסעודה, וכן יש בדברי הרא"ש בפסחים פרק י' סוף סימן כ"ד לענין ברכה אחרונה ליין שלפני המזון, "דיין שלפני המזון כיון שבא לפתוח בני מעיים ולהמשיך אדם לתאות אכילה ברכת המזון פוטרנו וכו', אבל דברים הבאים לפני הסעודה כגון פרפראות ויין שבא לגרר ולהמשיך לסעודה בכלל סעודה ה". וכן העתיק המשנה ברורה בסי' קע"ד סעי' ו', שפסק הש"ע דברכת המזון פוטרת יין שלפני המזון, כ' המ"ב בסק"ד "דכיון שבאים לפתוח המעיים להמשיך האדם לתאות המאכל" וכו', הרי לנו שזו מציאות קיימת שיוין בא לגרר תאות האכילה, ולכן אין נראה כמוסיף על הכוסות. ואחר דברים הללו אולי אפשר גם בדברי הרשב"ם פסחים ק"ח ע"א שכתב על בין כוס שליש לרביעי, "דכיון דלא חיישינן עוד לגרירי ליבא לא שרינן ליה דנראה כמוסיף על הכוסות", דבפשוטו נראה כוונתו שיש היתר מיוחד בין כוסות ראשונות, כדי שיבוא לגרירי ליבא, ולכן אף שנראה כמוסיף על הכוסות לא החמירו, אבל עכשיו אפשר דלא חיישינן שכתב, רוצה לומר שאין מתאים עוד צורך של גרירי ליבא, נמצא שאין צורך סעודה בשתייה זו, ולכן נוצר מעכשיו חשש של נראה כמוסיף על הכוסות, כדביאר המשנה ברורה, וע"כ. אמנם במרדכי (ל"ג ע"ד) כתב "בין כוס ראשון לשני אם רצה לשתות שותה, דחמרא מגרר גריר לליביה ויאכל מצה של מצוה לתיאבון, וי"א (ירושלמי) גם יין לפני הסעודה אינו משכר, וגם מצוה הוא דמיגרר גריר ויאכל מצה לתיאבון", הרי מפורש למד שיש בזה מצוה, וא"כ אף ברשב"ם כן, וצ"ע מהא דרבה כ"ל.

יש להקשות דמשמע כאן שטבע היין לפתוח בני מעיים וגריר תאות המאכל, ובגמ' ברכות מבואר דדוקא טובא מגרר גריר אבל פורתא מסעיד סעיד, ובשלמא המשנה דאם רצה לשתות בין הכוסות, כבר תירצתי דמצטרף עם ב' כוסות ראשונות של ד' כוסות, והרי ששותה טובא, ויותר מזה כתב מהר"ל"ח על הטור בדעת הטור דאף שתיית יין של ערב פסח משעה עשירית ולמעלה מצטרפת עם ב' כוסות שבלילה קודם האכילה, והוא ליה טובא ולכן שרי, א"כ אף בדעת הבית יוסף נראה לי דאף שאסור לשתות פורתא משעה עשירית, מ"מ בין הכוסות ודאי מצטרף לטובא.

אבל מה שכתב הרא"ש דכל יין לפני הסעודה גריר, לכאן זה דלא כהגמרא בברכות, וזו היא קושיית הביאור הלכה בסימן ר"ח ד"ה ברכת שלש פוטרנו. ולפי"ה הב"ח בטור לק"מ, אלא דלא ניח"ל לביה"ל לפרש כן בלשון התי' של הגמ' בברכות.

ואולי יש מקום לחלק בין ענין של מגרר גריר ומסעיד סעיד אצל אכילת מצה, לבין שתיית יין קודם או בתוך הסעודה, שענינו כפרפת שאפילו מיני מתיקה יכולים לשמש כפרפת לפתוח את הבני מעיים, והיינו לא מצד טבע היין שמגרר גריר, דאף כוס אחד שמסעיד סעיד מועיל לפת. כמו אכילה מועטת שמעוררת תיאבון לסעודה שלימה, אף דגם המעט סועד בטבעו, וכלשון הרא"ש "דברים הבאים לפני הסעודה כגון פרפראות ויין שבא לגרר ולהמשיך לסעודה".

ואי"ז שייך לקושיית הביאור הלכה על מה שנפסק דברכת שלשה פוטרת יין, שלא חילק השו"ע בין טובא לפורתא, הרי שפסק דטבע היין סעיד אפילו פורתא, וזה דלא כהגמ' בברכות לכאן, אבל הרא"ש הנ"ל וכנפסק בסי' קע"ד סעי' ו', דיין הרי הוא בכלל הסעודה ונפטר בברכת המזון, לא קשה אפילו במועט שסעיד, דעדין הוא חלק מהסעודה.

עיי' בביאור הלכה שם שכתב כמות של טובא, "והיינו לערך ג' כוסות של רביעית כמו בסוגיא שם בפסחים", וזה סותר למה שכ' המשנה ברורה אצליו ושתיה כוסות של רביעית או רובן יש לחשוב להרבה ושרי. עוד קשה לי שכתב כמו בסוגיא שם בפסחים, והיכן מצא בפסחים את שיעור טובא, וגם יש לנו להבין אם זה מפורש איך כתב אצליו ב' כוסות או רובן.

ונראה דראיית המשנה ברורה היא מהא דרבה, שהוכיח מדין המשנה שיוין מגרר גריר ולא מסעיד סעיד, וע"כ צ"ל דחשיב שתיית היין בין הכוסות ליין טובא, דאי חשיב פורתא הרי בגמ' ברכות אמרו דפורתא מסעיד סעיד, ורבא דאמר מגרר גריר בטובא איירי, ואיך רבא הוכיח דיין מגרר גריר מבין הכוסות, וע"כ דבין הכוסות חשיב טובא, ולמה הרי לא הוזכר במשנה כמה שיעור השתיה שדיבר בה התנא, ועל כרחינו צריכים לפרש דמצטרף שתיית היין שבא לשתות עם ב' הכוסות הראשונות של ד' כוסות, כן פירש המרדכי שם, א"כ כבר מובן לנו שטובא הוא כשיש כבר ב' כוסות, והוא בא להוסיף עליהם.

א"כ יש לנו לדון בזה, מצד אחד אפשר כשיעור המצומצם לומר שהוא שתה בב' כוסות ראשונות רק רוב כוס ויצא בזה, ועכשיו מוסיף טעימה ביניהם, ומצד שני אפשר דאיירי בבא לשתות שבתוך כלל זה לפחות כוס אחד, ובנוסף לב' כוסות של חיוב הרי כאן ג' כוסות או לערך ג' כוסות כלשון הביה"ל, אך עדיין יש להבין למה בסי' ר"ח נקט שיעור המרובה, ובסי' תע"א נקט שיעור הקטן, ואף הוסיף עליו לא רק ב' כוסות אלא גם ברוב ב' כוסות יש להקל להחשיב לטובא להתי' לשתות בער"פ משעה עשירית.

והביאור בזה פשוט, דבסי' ר"ח שבא להקשות על פסק השו"ע שהחשיב יין לסעיד, ונפטר בשלש ברכות ולא חילק בכמות היין, בזה הקשה מהשיעור הגבוה, שלפחות בשיעור של לערך ג' כוסות ודאי חשיב טובא, ולא היה ראוי לצאת ידי חובתו בברכת המזון, אבל בסי' תע"א נקט להלכה להקל שתיית יין

והנה אין פירושו של סעיד זה כמיון דש"ס, דהא מיון בכל מילי אף פירות ושמן וכדו', אלא דיש לו המעלה של סעיד שהוא טפי מיון, אך לא כיון, ויש לדון במיץ ענבים מה דינו, האם כיון לענין סעיד או כשכר או פחות מכך.

והנראה דעפי"ד המ"ב דלא סעיד כמו יין, דיין יש לו מעלה מיוחדת דסעיד כמו פת, וכיון שכתוב בכ"מ ב"ש דחמרא מסעיד סעיד הרי אין להכליל בכלל זה מיץ ענבים כמו שאר פירות, ואף דאיכא למימר דמיץ ענבים סעיד ולא זיון כשאר פירות, דיש בין ב' חלקים, הן מה שהוא מהפרי הענב והן האלכוהול שבו, וצירופם סעיד כלחם, אבל אף האלכוהול לבד סעיד כדמצינו ביי"ש ושיכר, וע"כ י"ל דאף המיץ ענבים לבד סעיד אך לא כיון. ונפ"מ בזה דבשבת לא יחשבו קידוש במקום סעודה, ובערב פסח יאסר לשתותם דסעיד.

וראיתי דנחלקו בזה פוסקי זמנינו אם במיץ ענבים איכא קידוש במקום סעודה או לא, ונראה דפולגתתם אם בעינן לקידוש במקום סעודה מסעיד סעיד כיון, או דאף שלא כיון נמי מהני, דצ"ע לומר שמיץ ענבים סעיד כיון דהא אין בו את האלכוהול, ואם אי"צ לזה אף ענבים עצמם סעיד כיון ושיכר, ויי"ש שהם מים עם האלכוהול אינם סעיד כלל, וע"כ מדברי האחרונים מוכח דבעינן לאלכוהול למסעיד, ע"כ דמיץ ענבים אינו יכול להיות כיון, וע"כ פליגי אם סעודתו מהני להחשב כסעודה, ועפי"ד המכשירים אף יי"ש ושיכר מהני.

ומש"כ בסי' ער"ב סוחט אדם אשכול ענבים ואומר עליו קידוש היום, היינו רבותייהו דאף דמיץ ענבים לא יין הוא מהני לקידוש מפני שעתיד להיות יין, כמש"כ במנחת שלמה.

אכן יעוין באבן העזר סי' רע"ג דמשמע מינה דכל ז' המינים חשיבי כסעודה לענין קידוש היום, וא"כ אף מיץ ענבים יחשב כקביעות סעודה, וצ"ע. עכ"פ העולה עפי"ד פוסקי זמנינו דבע"פ אסור לשתות מיץ ענבים משום דלא יאכל בלילה לתאבון, דסעיד ולא גריר.

יואל שרגא הלוי בירנבוים - אשדוד

סימן תע"א

בדין שתיית יין

המקור הוא מהא דרבה הוה שתי חמרא כולי מעלי יומא דפיסחא, כי היכי דניגריריה לליביה דניכול מצה טפי לאורתא, ופשוט דאף דרבה איירי על כל היום של ערב פסח, אין שום חשש לאסור שתיית יין בכל כמות שתהיה לפני שעה עשירית, דלא גרע מפת ססעיד ומותר עד שעה עשירית, ורבא לא רק התי' שתיית היין, אלא נהג כן לחזק אכילת המצה בלילה, ולמדנו בדבריו שלא רק מי שהוא איסטניס כרב ששת יש לו לדאוג מערב פסח להעמיד את אכילת המצה כהלכתה לתיאבון, אלא אף הוסיף רבא לחזק התיאבון ביותר, ועוד למדנו דאף בשביל תוספת מצה, שתה רבא יין כדי שיאכל יותר מצה בלילה, ולא רק לענין כזית דאורייתא. וקשה לי שלא הובא ענין זה להלכה למעשה.

ובאמת ברשב"ם (פסחים ק"ח ע"א) ד"ה בין שליש לרביעי לא ישתה, נראה שמפרש הא דמותר לשתות אחר כוס ראשון ושני, היינו כדי לגרירי ליבא לאכילת המצה, ולכן בין שליש לרביעי שכבר אכל המצה לא שרינן ליה, וחיישי' להא דנראה כמוסיף על הכוסות, הרי שלחזוק ענין גרירת הלב לא חששו להא דנראה כמוסיף על הכוסות. אך גם מתנ"י לא תנן שותין בין הכוסות, רק אם רצה לשתות ישתה, וביותר קשה לי שרבא למד מכאן רק לומר דיין לא מסעיד סעיד אלא מגרר גריר, דאי לאו הכי אמאי ישתה הא קא אכיל למצה אכילה גסה, ולא לעצם המנהג שלו הביא ראה, ואם כדברי רשב"ם הרי מבואר במשנה ענין לחזק תאות האכילה על ידי יין ממש כדנהג רבא, וצ"ע.

רבא הוכיח דחמרא מגרר גריר מהא דתנן בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה וכו', ואי אמרת מסעיד סעיד אמאי ישתה וכו' אלא שמע מינה מגרר גריר, ולא הבנתי למה אם מוכח דלא מסעיד סעיד ע"כ דמגרר גריר, אולי יין אינו סועד וגם לא גורר תאות המאכל. ונראה לי דפשוט שיש בין את ענין הסעיד, שאינו כשאר מאכל ומשתה, אלא יש לו טבע ססועד הלב, וכדנקט בגמ' בברכות דמתאים היה לברך עליו ברכת המזון, אמנם אעפ"כ רבא הרבה בשתיית יין בערב פסח, ואמר דאדרבה היין מגרר גריר, כלומר נכון שיש תכונה להיין להשיב, מ"מ בכח היין נפעל גם להיפך שמעורר תאות האכילה. וההסבר בזה יכול להיות פשוט, שגם אם יש בין מרכיבים שנותנים תחושת שובע, מ"מ יש בין גם עוד חלק, שהרי היין גם משכר, ואף אם לא שותה בכמות של שיכרות, אפשר שהיין פועל בגופו תחושה של מגרר גריר, ולמעשה גוברת תחושת הרעב על תחושת השובע. ולפי"ז זהו שמקשה הגמ' בברכות מהא דרבא הרי שיוין לא סועד, אלא אדרבה כח הגריר גובר ונעשה רעב, ולזה התיורץ בגמ' נפלא, שיש הבדל בין מעט להרבה, דבמועט הגוף שולט על היין, ואין היין פועל בגוף האדם התעוררות לאכילה, ורק יש כאן שתיית מעט יין, שממרכיבי היין יש כאן סעיד, לכך מועט סעיד, וטובא משבש את המערכת שנהפך להיות גריר.

אבל קשה מהמשנה שמתירה לשתות בין הכוסות על הגמ' בברכות, דאם פורתא סעיד, למה התיירה המשנה בלי לומר כמה מותר לשתות, דמשמע שמותר אפילו לגימא קטנה או כוס אחד, ומוכח לנו דיש לצרף את ב' כוסות הראשונות של ד' כוסות אצל מה שמוסיף לשתות (לפני המצה), ונמצא ששותה יותר מב' כוסות, והיינו כבר טובא [ואולי זהו המקור למה דנקט המשנה ברורה דבב' כוסות או רובן חשיב טובא], א"כ לעולם בשתיית יין בין הכוסות טובא חשיב, ושפיר מגרר גריר. ואדרבה לפי"ז תתפרש ראיית רבא כך, אמר רבא מנא אמיינא לה דחמרא אע"ג שיש לו טבע של מסעיד סעיד, כששותין טובא מגרר גריר, דהיינו שאדרבה בשתיית טובא מתהפך להיות ממועט סעיד למגרר גריר, דתנן בין הכוסות הללו שכבר יש כאן ב' כוסות, אעפ"כ אם רצה לשתות ישתה וכו', ואי אמרת שעדיין גם בטובא מסעיד סעיד אמאי ישתה וכו', אלא שמע מינה מגרר גריר.

(וכן צריך לפרש בדעת הטור לפי מה שפירש דעתו בבית יוסף, דרק נקט שאין לאסור משום האי סעיד הקטן לשתות משעה עשירית כי אם בתוך

והנה בפסחים ק"ט ע"א איתא, תניא ר"א אומר חוטפין מצה בליל פסחים בשביל תינוקות שלא יישנו, וברשב"ם לחד פירושוא ולי נראה חוטפין מסלקין את הלחם מיד התינוקות שלא יהיו ישינים מתוך מאכל הרבה כדרך התינוק אחר אכילתו ושוב לא ישאלו, אבל עכשיו כשחוטפין מהן לא ישנו שלא אכלו כדי שבעו, וישאלו כשיראו השינויים שאנו עושים היכרא לתינוקות כדלקמן, וכן מוכח לשון התוספתא דתניא רבי אליעזר אומר חוטפין מצה לתינוק כדי שלא יישן, רבי יהודה אומר משמו אפילו לא אכל אלא חזרת אחת ולא טיבל אפילו פרפרת אחת חוטפין מצה לתינוק כדי שלא יישן, כלומר גזולין. רבי אליעזר איירי לחטוף מן התינוקות אחר שאכלו מעט כדי שלא ישנו, וכן הביא המשנ"ב בשעה"צ בסימן תע"ב אות ב'.

וביבין שמועה להרשב"ץ כתב בזה הלשון: וממהרים להאכילם כדי שלא ישנו התינוקות קאי. ופירוש זה אתי שפיר טפי. ומכל מקום אין להאכילם הרבה, שאדברא טפי יש לחוש שיישנו על ידי זה, וכמו שכתב הרשב"ם בסוגיא עין שם.

משמע מתוך הדברים דרך הרבה מצה אין להאכילם כדי שלא יישנו וישאלו, אבל קצת אפשר כן להאכילם, והכא מיירי קודם ההגדה דעדיין לא שאלו מה נשתנה.

ונ"ל שכל זה רמז שו"ע הרב במלותיו המדודות שכתב וז"ל (סימן תע"ב סעיף כ"ג): אם אי אפשר לו לעשות הסדר בתחילת הלילה מיד, והתינוקות רוצים לאכול, אע"פ שמוותר ליתן להם לאכול קודם שישמעו הקידוש וההגדה כמו שנתבאר בסימן רע"ט ותע"א (הובא בתחילת דברינו), מכל מקום ימהר לסלק המאכל מלפניהם ולא יניחם לאכול הרבה, שלא ישנו בשעת אמירת ההגדה (ואפשר שמצת לחם עוני אסור להאכילם אפילו מעט קודם אמירת ההגדה מטעם שנתבאר בסי' תע"א עיי"ש), עד כאן דבריו. והדברים מאירים ונפלאים וכוללים בתוכם כל מה שכתבנו באריכות.

ובאם נאמר שאסורין לאכול עד לאחר אמירת ההגדה, נראה לעניות דעתו שאין צריכין להמתין עד גאל ישראל, דבלאו הכי אין מבינים את כל מה שאומרים בהגדה, אלא שצריכין לשמוע את עיקר התשובה דהיינו עבדים היינו, ויוציאנו, ולכן אנו עושים את כל הדברים הללו.

וכן נראה ממה שכתב המ"ב להשאיר התינוקות ערים שישמעו תשובה על שאלתם (ולא כמו שעושים ההמון וכי') [בסוף סימן ת"ע], שמשמע שם שדי שישמעו עבדים היינו וילכו לישון, ובדאי א"כ שכבר יכולים לאכול מצות לחם עוני, אבל אינו מוכרח משם, ול"נ כמו שכתבתי.

בונם זייברט - ערד

אכילה בערב פסח

בבית יוסף סי' תע"א הביא דברי המרדכי שביאר דברי הגמ' שאפי' אגריפס המלך שרגיל לאכול בתשע שעות, ואוכל אח"כ בערב עוד סעודה, בערב פסח אסור לו לאכול בתחילת תשע, ע"כ תורף דבריו. וצריך לבאר מדוע נאסר עליו לאכול בתחילת תשע, הרי האיסור הוא רק מסוף השעה התשיעית שמתחיל השעה העשירית כמוכב בטור ושו"ע. ואולי ביאורו שאגריפס היה מאריך בסעודתו כדרך המלכים, וכשהיה מתחיל בתחילת תשע היה גומר סעודתו אחרי שעה עשירית, וזה אסור לו כפי שכתוב במשנ"ב כאן ס"ק ט' בשם המג"א, שאם יודע שימשך אחרי שעה עשירית אסור לו להתחיל אפי' קודם שעה עשירית, ויש לעיין.

זאב שמעון מנלה - ערד

מצה מבושלת בערב פסח

סי' תע"א ס"ק כ': מצה מבושלת בכלי ראשון מותר לאכול קודם שעה י', ובשעה"צ ס"ק כ' דאם שורה המצה בקערה אף שהוא רותח לא מקרי בישול, והיינו לענין אכילה בערב"פ דאסור, אך לצאת בליל פסח במצה שרויה בקערה היא כלי שני ג"כ אסור, כדכתב לעיל סימן תס"א ס"ק כ' דיש להחמיר, והיינו דחש לכלי שני דהוי בישול ואסור בפסח, ודלא הוי בישול, ואסור בע"פ דהוי מצה.

ש.ב. ביננפלד - ערד

התחיל לאכול פת באיסור בערב פסח

במ"ב סי' תע"א ס"ק ב' כתב שאם התחיל לאכול פת באיסור פוסק, וצ"ע שלכאורה זה סותר את מה שכתב לקמן בשער הציון ס"ק כ"ב שאם התחיל באיסור אין צריך להפסיק, וסגי שפורס מפה ומקדש. ודוחק לומר שמה שכתב פוסק הכוונה רק לבין השמשות שצריך להפסיק, שהרי אסור לו לאכול, ומצד שני אינו יכול עדיין לקדש שהרי הקידוש צריך להיות דווקא בלילה.

משה לנדאו - רמת שלמה

סיכום השיטות טור, ב"י, שו"ע, מ"ב והעולה לדינא

סימן תע"א

תע"א, א. בגמ' כתוב שמיני תרגימא מותר לאכול בכל ע"פ (גם אחרי שעה עשירית), והביא בב"י שמיני תרגימא הם פירות וכי"ב לדעת הר"ף והרשב"ם, אולם דעת הרא"ש שמיני תרגימא הם מזונות, ובשו"ע פסק כהר"ף והרשב"ם.

בטור כתב שיש מותר לשתות בע"פ הן רב או מעט כי הוא גורר תאות המאכל, ובב"י תמה על הטור, דבגמ' (ברכות) מנבאר שדוקא הרבה יין גורר תאות המאכל, אך מעט יין הוא מושבע, ולכן חלק על הטור בב"י וחילק בין מעט יין שאסור, להרבה יין שמוותר, ופסק כהשו"ע, ובבה"ל ד"ה ויין מעט הביא שיש בזה מח' ראשונים, והסיק הבה"ל דמסתברא שהכל תלוי לפי טבע האדם, לפי מה שהוא מרגיש בנפשו דבר שגורר לבו לתאות המאכל או להיפך.

תע"א, ב. בשו"ע כתב דקודם שעה עשירית מותר לאכול מצה עשירה, ובמ"ב (סק"י) הביא דלרמ"א דלעיל (תס"ב, ד') יהיה אסור לאכול מצה עשירה.

ברמ"א איתא דמצה שיוצאים בה י"ח אסור לאכול ממנה כל יום י"ד, ובמ"ב (סק"ב) הביא שיש נוהגים שלא לאכול מצה מראש חודש.

בב"י הביא שכתב רבנו ירוחם דיש שנהגו שלא לאכול חזרת קודם פסח, וכתב עליו הב"י ואין טעם למנהג זה, ואנו לא נהגנו כן. וברמ"א הביא דיש נוהגים כן, וכתב עליו במ"ב (סקט"ו) ואין למנהג זה טעם.

בד"מ ה' הביא דיש חוששים שלא לאכול פירות בע"פ כדי לאכול החרוסת לתאבון, וכ' ע"ז בד"מ דהוה שיבוש, וברמ"א כתב שיש נוהגים כן אך אין לחוש למנהגם.

בד"מ ו' הביא מהמר"י ווייל בשם ספר הפרנס שאין לפרר או לשבור מצות בע"פ, מכיון שעוסק בהם עלול לאכול, ברמ"א הביא שיטה זו וכתב שיאן לחוש לזה, וביאר במ"ב (סק"ז) כיון שאינו רגיל במצה כל השנה.

ברמ"א כתב שמצה מפוררת ונלושה בין ושמן אינה נקראת מצה עשירה ואסורה לאכילה בע"פ, ובמ"ב (סק"כ) הביא שדעת החוק יעקב והגר"ז שכן חשיבא מצה עשירה, ונראה במ"ב שהחמיר כהרמ"א, אולם לגבי לאכולה בפסח החמיר המ"ב שלא לאכולה לחוש אולי הוי מצה עשירה. ואם ביטל מצה מפוררת (קניידלעך) כתב המ"ב דזה ודאי לא הוי מצה, ומותר לאכולה קודם שעה עשירית. ובשה"צ (כ') הביא דאם שורה המצה בקערה אף שהוא רותח לא מקרי בישול. ולענין טיגון הגר"ז והח"א מקילים כמו בבישול, ובפמ"ג מסתפק בזה.

תע"א, ג. בטור הביא דאם התחיל לאכול (מצה עשירה) קודם שעה עשירית ונמשכה סעודתו, פסק רשב"ם שקודם שיחשיך צריך להפסיק סעודתו בעקירת שולחן, ולכשתחשך פורס מפה ומקדש, והר"ף פסק דאין צריך להפסיק בעקירת שולחן וברכה"מ, אלא פורס מפה ומקדש, ובשיטת הר"ף דא"צ לעקור השולחן ס"ל לה"ף שםברך ברכת המוציא, וי"א שאין מברך המוציא. בשו"ע כתב אם התחיל לאכול קודם שעה עשירית ומשכה סעודתו עד הלילה, דינו כמו בשבתות וי"ט שנתבאר בסימן רע"א סעי' ו' (דשם כתב שפורס מפה ומקדש ומברך המוציא), וכתב במ"ב (סקס"א) דלפי מסקנת הפוסקים בסימן רע"א אם שנה יין מתחילה בסעודה יקדש בלבד בלא ברכת הגפן, וכשיגיע לאכילת מצה לאחר ההגדה יברך רק על אכילת מצה ולא המוציא. וכתב במ"ב דלמנהגיניו שכל כוס וכוס מצוה בפנ"ע, צריך לברך על כל הכוסות גם ככה"ג.

אביחי כהן - אופקים

סימן תע"ב

דיני ארבע כוסות

נחלקו הראשונים בשיעור שתיית ד' כוסות בליל הסדר, דהתוס' והרא"ש כתבו שהשיעור הוא לכתחילה רביעית, ובדיעבד מלוא לוגמיו ככל כוס של ברכה (ובטור משמע שרוב רביעית היינו מלוא לוגמיו הוא לכתחילה, אבל במשנ"ב ושאר אחרונים ביארו שרוב הוא דווקא בדיעבד), וביאר בב"ח שהוא מדיון כוס של ברכה שצריך לטעום מן הכוס, ולכתחילה צריך לטעום את כל הכוס (וסגי בטעימת המקדש), ובדיעבד אמרינן רובו ככולו שחשיב שטעם מכולו, והרמב"ן הובא בב"י כתב שצריך לשתות רוב הכוס אפילו מכוס גדולה (ואינו ברור בדבריו האם צריך לשתות כולו לכתחילה, מ"מ בב"ח ביאר שצריך, וכל דין רוב הוא דיעבד משום רובו ככולו, ומ"מ כתב שאם ימלא רוב הכוס וישתה כמות זו ג"כ חל על זה דין 'כוס של יין', והוא לכתחילה, וצ"ב סברתו בזה). וכ"מ ברמב"ם (הל' חו"מ פ"ז ה"ו) שכתב וכאז"א בין אנשים ובין נשים חייב לשתות בלילה הזה ארבע כוסות של יין, ואין פוחתין לו מהם, ובב"ח ביאר שלהרמב"ן דין ארבע כוסות הוא דין מיוחד בליל הסדר, ואינו מדיני כוסות של ברכה ששם בעיניו שיעטם כולו או מלוא לוגמיו, אלא דין שתיית הכוס, ולכתחילה ישתה כולו, ובדיעבד רוב הכוס שהוא ככל הכוס מדיון רובו ככולו, ולא שייך כאן רביעית.

בחידושי הגר"ז ביאר בזה עוד שלהרמב"ן והרמב"ם יש במצוות שתיית ארבע כוסות שני דינים: עיקר המצווה הנובעת מהחיוב להראות עצמו כאילו יצא עתה ממצרים, ודרך חירות היא לאכול ולשתות יין בליל הסדר דרך חירות, ורמזו בדברי הגמ' ארבע כסי תקינו רבנן דרך חירות, ומ"מ לאחר שתיקנו זה ג"כ תיקנו שיהיו כוסות של ברכה, ולכן אם שתאן שלא על הסדר לא יצא, וצריך לטעום מלוא לוגמיו עכ"פ אף לולא דין שתיית יין (עיין תשובת הרא"ש כלל כ"ה שכתב כן להדיא), ואף דין זה הוא מעיקר המצווה. ועפ"ז מובן שפיר שיטת הרמב"ן שבעיניו שתיית רוב הכוס, אף שהעולם עדיין שואל את קושיית הביאור הלכה על הפרמ"ג שסובר שאין יוצאים ידי חובה אף בדיעבד ע"י שתיית ד' פעמים ע"י שתיה מכוס אחד, וכי ארבע כלים בעיניו, ארבע פעמים בעיניו, מ"מ לשיטת אלו אכן מובן שפיר, שכיוון שתיקנו לשתות בלילה זה שתיית יין דרך חירות, ותיקנו כן כנגד ד' לשונות של גאולה, א"כ תיקנו שתיית יין שכל שתייה תהיה לה חשיבות עצמית, והמגדיר של חשיבות זו היא כלי נפרד, כלומר כוס נפרדת, ושתיית רוב הכוס הוא רק משום שנחשב ששתה כל הכוס מדיון רובו ככולו, כלומר שאף רוב כוס הוא שתייה חשובה ככל הכוס, ואף בכוס מדיון רובו ככולו, כלומר שאף רוב כוס הוא שתייה חשובה ככל הכוס, שהיא מיעוט הכוס, ואינה נחשבת כשתיית כוס של יין, ולא כשיעורי מצוות אחרות שהתורה או חכמים אמרו לשתות משקה מסוים או לא לשתות, ורביעית היא כמות חשובה מאותו משקה, או שדווקא רביעית חשיבא שתייה כדרכה, ונחלקו בזה האחרונים שאין זה עניין לכאן, שכאן צריך ד' כוסות כנגד ד' לשונות, ולא ד' שתיית כנגד ד' לשונות, שבהפרדת השתיית ל"פעמים" נפרדות אין כאן הדגשה של ה"דרך חירות" כבהפרדת השתייה לארבע כוסות כלומר כלים כתיקון חז"ל, כנלע"ד בביאור דבריו הקדושים. ואחר כתבי כל זאת ראיתי בספר שערי ימי הפסח שהביא הירושלמי ריש פרק ערבי פסחים שארבע כוסות תוקנו גם כנגד ארבע כוסות של פרעה הכתובים בחלומו של שר המשקים (וכוס פרעה ביד, ואשחט אותם אל כוס פרעה, ואתן את הכוס על יד פרעה, ונתת כוס פרעה בידו), וגם כנגד ארבע מלכויות, וגם כנגד ארבע כוסות של פורענות שעתיד הקב"ה להשקות את אומות העולם לעתיד לבוא, וכנגדן עתיד הקב"ה להשקות את ישראל ארבע כוסות של נחמה, ובכל עניינים

אלו שתוקנו כנגדם ארבע כוסות, ודאי שהכוס עצמו הוא החלק העיקרי ולא השתייה, וא"כ התנהגה היא כמו הדברים שתוקנה כנגדם, ועצם הכוס הנפרד הוא כנגד ה"לשון של גאולה" או ה"כוס של שר המשקים" או ה"כוס פורענות וגאולה", דווקא בשתיית ארבע כוסות נפרדים מקיימים דרך חירות כאילו יצא ממצרים, כנגד אותם העניינים הרמוזים בה.

מאיר מלפינסקי - קרית אתא

מי שקשה לו לשתות יין

בגמרא בב"ב (צו): אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב, אין אומרים קידוש היום אלא על היין הראוי לנסך על גבי המזבח, למעוטי מאי, אילימא למעוטי יין מגתו והא תאני ר' חייא יין מגתו לא יביא, ואם הביא כשר, וכיון דאם הביא כשר אנו אפילו לכתחלה נמי, דאמר רבא סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום. ופסק הרמב"ם (כט, יז): יין שריוח ריח החומץ וטעמו טעם יין מקדשין עליו, וכן יין מווג ויין צמוקים מקדשין עליו, והוא שיהיו צמוקים שיש בהן לחלוחית שאם ידורך אותן יצא מהן דבשן, וכן יין חדש מגתו מקדשין עליו, וסוחט אדם אשכול של ענבים ומקדש עליו בשעתו. וכתב בשו"ת משנה הלכות (חלק י סימן סז): "ושמתי בשם די"ן וידיד נפש כל חי הגאון הגדול ר' משה פינעטין שליט"א, שיצא לחדש דבין מגתו הנקרא (גרעי דזשוס) אינו יוצא ידי ארבע כוסות, דהגם דידי יין יצא מ"מ כיון דיין מגתו אינו משכר ליכא חירות, וד' כוסות בעיניו יין משכר דזהו דרך חירות", אולם הרב כתב שלא כדעתו וכך כתב לענין ד' כוסות: ולכאורה פשוט דכל יין הכשר לקדש עליו כשר לד' כוסות, דלא חמור ד' כוסות מקידוש, ואדרבה קידוש דאורייתא, ולדעת שיטה אחת בתוס' נזיר ועוד איזה ראשונים קידוש על היין נמי דאורייתא. אבל ד' כוסות לכ"ע דרבנן הוא, וכן כתבו הפוסקים. ועיין שו"ע הרב הגרש"ז סי' תע"ב ס"ז וז"ל: כל היינות הכשרים לקידוש בשאר ימים טובים ושבתות כשרים לארבע כוסות. והכריע הרב שמואל לכתחילה ליקח יין תירוש מגתו (גרעי דזשוס בלע"ז) לד' כוסות, ולשתותן דרך חירות ולצאת ידי חובתו, או לסוחט אשכול של ענבים ולקיים המצוה כתיקונה. ואכתי פש לן דברי המג"א דס"ל דעכ"פ מצוה מן המובחר לקדש על יין יין, נראה דלא מביעיא להלבוש והא"ר דחולקין דליכא למיחש, אלא אפילו להמג"א נראה נמי דדוקא כששניהם שוין אז מצוה מן המובחר על יין יין, אבל אם החדש יותר טוב והישן מזיק לו אז דאי ליכא אפילו מצוה מן המובחר בין יין יין, וא"כ להשוותים יין יין חזק שמזיק להם, וכמעט א"א להם לעשות הסדר אח"כ, ליכא מצוה מן המובחר כלל אפילו יש לו יין. וכן הכריע בתשובות והנהגות (חלק ב סימן רמג), אף שבספרו מועדים וזמנים (ח"ג סימן רנ"ה) כתב שאין לדמות יין לקידוש לדין יין לד' כוסות, וכמו שביאר מן הגר"ז ס' מברסק זצוק"ל, שבד' כוסות צריך תרי עניני, חדא שיצא בו "ידי יין", היינו שיהיה כוס של ברכה, ואומרים עליהם קידוש הגדה והלל וברמה"ז ועוד עניינים, וגם שיהיה דרך חירות, כמבואר בפסחים קח: וברמב"ם פ"ז דחו"מ ה"ט, ומדינא ד"דרך חירות" נראה דהיינו בחשיבות דוקא, ויש לומר מיץ ענבים לא שכיח לשתותו בתורת משקה חשוב, ולכן י"ל דלא נאסר במגע עכו"ם כיון שאין מנסכים בו, ולא חשוב ליהוי דרך חרות. מ"מ להלכה העיקר שיוצאין בין מבוטל, ומצוה כן לכתחילה בחולה או זקן או קץ מהיין ובנשים שאין להם להחמיר, וגדולי ישראל כמו הגאון מטשעביץ זצ"ל ומרן הגר"ם זצ"ל והחזו"א זצ"ל נהגו להקל במיץ ענבים גם לד' כוסות, ואין לפקפק בזה, רק לפי דבריו אם הוא בריא ראוי לו להדר שישתדל לשתות יין גמור, או עכ"פ לערב המיץ עם יין שיהא טעם חזק של יין.

לעכב הסדר אחרי רבנו תם

בגמרא (מסכת פסחים דף קט עמוד א), אמרו עליו רבי עקיבא שהיה מחלק קליות ואגוזין לתינוקות בערב פסח כדי שלא ישנו וישאלו. תניא, רבי אליעזר אומר: חוטפין מצות בלילי פסחים, בשביל תינוקות שלא ישנו. תניא, אמרו עליו רבי עקיבא: מימינו לא אמר הגיע עת לעמוד בבית המדרש חוץ מערבי פסחים וערב יום הכפורים. בערב פסח - בשביל תינוקות, כדי שלא ישנו. וערב יום הכפורים - כדי שיאכילו את בניהם. ופירש רש"י: ואית דמפרש חוטפין מצה - אוכלין מהר, וזה הלשון עיקר מדמייתי הא דר' עקיבא בהדה. וכתב הב"י בשם הרא"ש (אורח חיים סימן תעב), אבל לא יאכל קודם שתחשך אף על גב דבשאר שבתות ימים טובים יכולין להוסיף מחול על הקודש, פסח שאני דזמן אכילת מצה אינו אלא בלילה וכו'. כן כתב הרא"ש בריש פרק ערבי פסחים (סי' ב) לא יאכל אדם עד שתחשך, תימה אמאי תנא עד שתחשך טפי מבערבי שבתות ימים טובים, וי"ל דאתא לאשמועינן אף על גב דבשבתות ימים טובים יכול להוסיף מחול על הקודש ולאכול קודם שתחשך, כדאמרינן פרק תפילת השחר (ברכות כז:), בערב פסח לא מצי אכיל עד שתחשך. ובשולחן ערוך (אורח חיים הלכות פסח סימן תעב סעיף א), פסק יהיה שלחנו ערוך מבעוד יום, כדי לאכול מיד כשתחשך, ואף אם הוא בבית המדרש, יקום מפני שמצוה למהר ולאכול בשביל התינוקות שלא ישנו, אבל לא יאמר קידוש עד שתחשך. וכתב באור שמוח (הלכות חמץ ומצה פרק ו הלכה א), ונראה לכאורה, דלפי מה דמצאנו בשלהי מכילתא (פסחים קב, ב) דאם אכל מצה בזה"ז אחר חצות לראב"ע לא יצא ידי חובתו, משום דאיתקוש לפסח, ה"נ כיון דכתיב בפסח כבוא השמש תאכלנו, אף על גב דכשר לאוכלו עד חצות או כל הלילה, מ"מ מצוה מן התורה לאוכלו תיכף משתחשך. ולכאורה נראה דתליא בפלוגתא דתנאי דמייתי בריש ברכות דף ט' ע"א דפליגי ר' אליעזר ור' יהושע, דר"א אמר בערב אתה וזבח וכבוא השמש אתה אוכל ומועד צאתך כו' אתה שורף, רבי יהושע אומר כבוא השמש אתה אוכל, ועד מתי אתה אוכל והולך עד מועד צאתך ממצרים. דלרבי אליעזר מצוה לאוכלו כבוא השמש, ולר"א כל קרא על זמן אכילה קאי, שאוכל מן כבוא השמש עד מועד צאתך ממצרים. אמנם מדברי התוספתא פרק ב' (הט"ו) מאימתי אוכלין משתחשך. לא אכלן משתחשך אוכלן כל הלילה, לא אכלן כל הלילה לא יאכלם מעתה, מוכח דאף על גב דסברה דנאכלין כל הלילה, מ"מ מצוה לאוכלן משתחשך תיכף. וטעמא נראה, משום דכתיב כבוא השמש, וזה מוכח למעיין, דאי משום זריזות, הלא לא נאות סיפא, דתני לא אכלן משתחשך אוכלן כל הלילה. וזה

הסיבה לגמרי, ע"כ. יעו"י בחי' רע"א שהקשה בד' ה"ו ז"ל דהא"ך כתב דשי"ך שיעקר לגמרי מצות הסיבה, דהא אף לא הסיב בכלל הרי צריך לחזור ולשתות, וא"כ ממ"נ בהב' כוסות האחרונים יצטרך להסב, דאם הב' כוסות הראשונים בעו הסיבה א"כ כיון שלא הסב, יהיו הב' כוסות האחרונים כראשונים ויצטרך להסב, ואם ב' כוסות קמאי לא בעו הסיבה א"כ ב' כוסות האחרונים עכ"פ בעו הסיבה, עכ"ד. והנה בעיקר קו' רע"א הרי י"ל בפשוטו, דאמנם הרא"ש ז"ל סובר דאם לא היסב צריך לחזור ולשתות, אבל הלא התו' מספק"ל בזה אם הסיבה מעכבת (יעו"י תוד"ה כולהו), וא"כ י"ל דהר"ן ז"ל ס"ל דהסיבה אינה מעכבת, ויל"ע בזה עוד. עכ"פ גם למאי דתפס הגרע"א ז"ל בפשטות דההסיבה מעכבת, הנה יעו"י בקה"י ברכות ס' א' סק"ד שכתב ליישב דאין כונת הר"ן שכיון שיעקר לגמרי ההסיבה לכן לא מקילי, אלא כונת הר"ן דכיון שיש לפנינו צד להקל לכאן ולכאן ואין ידוע לאיזה צד להקל, לכן לא חל כאן הכלל דספד"ר לקולא, יעו"ש. אך לפי"ר יל"ע בד' הרב קה"י דהא הר"ן כתב, ואי נקיל בתריוהו הא מעיקרא מצות הסיבה לגמרי, הרי דכתב הר"ן דהיה מקום להקל בשניהם, רק דאז עקרת לגמרי למצות הסיבה, וחזו"ל דשי"ך להקל בשניהם, וקשה דהא ממ"נ ב' כוסות בתראי בעו הסיבה (ול' הר"ן הובא בקה"י שם סק"ב), ואפ"ל בדוחק קצת, דזה גופא כלול בד' הר"ן, דאין לומר דחילול כאן כלל דספד"ר לקולא על כל חד' כוסות ז"א דהא מעיקר לגמרי, וא"א לעקור, הן משום ש"א לעקור כיון שבדאי חייב והן מכח הממנ"פ, ויל"ע עוד.

אך לפענ"ד נראה ליישב בזה בעה"י דהרי הטעם דתרי כסי בתראי לא בעו הסיבה הוא משום דמאי דהוה הוה, וא"כ הרי י"ל דלא יועיל מה שלא יצא ידי"ח הב' כוסות, דמ"מ א"א לתקן בזה שיסב בהב' כוסות בתראי, דסו"ס כבר אמר החיות, ומאי דהוה הוה. וזה לא מסתבר דהגרע"א ז"ל הבין דהד' כוסות מעכב ההגדה, דבפשטות דאי יצא ידי"ח ההגדה (ועוד דבמ"ב בה"ל ס' תע"ב ס"ל דשתאן להד' כוסות בהפסק ביניהם, הגם שלא אמר על סדר ההגדה יצא ידי"ח הד' כוסות, והרי דלא הוי לעיכוב בההגדה). ובדעת הגרע"א ז"ל י"ל דיעו"י בתוס' ד"ה מאי דהוה הוה שכתבו, ואע"ג דמצה צריכה הסיבה ולא אמר מאי דהוה הוה, שאני מצה שהיא עיקר סעודה יותר מיין, ועוד בין היסב כבר בשני כוסות הראשונים, ועוד שכתובה בתורה זכר לחירות וכו', ומבואר לן בת' האמצעי שבתוס', דמאי דהוה הוה אינו סיבה בעצם להפקיע החיוב הסיבה, אלא דכיון שכבר היסב תו א"צ [ויל"ע בזה דבעצם לא חייבו חז"ל הסיבה אלא בב' כוסות, רק כשבאו לבחור באיזה לתקן בחרו בהקמאי, משום סברא דמאי דהוה הוה], וממילא מאחר וכאן לא היסב בהראשונים הדין נותן שיסב בהאחרונים, לא משום דהם "ראשונים" אלא דהוי "כראשונים", אך כמובן ד"ל דהר"ן ז"ל סובר כתי' קמא או בתרא דהתו' דהטעם במצה משום עיקר סעודה או זכר לחירות, ולעולם מאי דהוה הוה סברא בעצם להפקיע מהחיוב הסיבה גם אם לא היסב [ועו"ל בדעת הגרע"א ז"ל דהוי מענין לא פלוג חז"ל דחז"ל תיקנו ב' כוסות קמאי, והגם שבנידון דידן כבר קרא הגדה, וראיה דלשי' המ"ב הנ"ל דשתאן שלא ע"ס הגדה אינו מעכב אם אין הפסק ביניהם, ומ"מ אמרי' דב' כוסות בתראי לא בעו הסיבה לחד לישנא הגם דלא היה כאן הגדה כלל].

לא היסב אם צריך לחזור ולאכול ולשתות בהסיבה

בתוס' נסתפקו, וצ"ע אם שכח ולא היסב אם יחזור וישתה, הנה יעו"י ברא"ש שהוכיח דהסיבה מעכבת במצה כדאמרי' בסמוך סוף העמוד השמש כשהוא מיסב יצא, הא לא היסב לא יצא, וגם בד' כוסות הסיבה מעכבת. ויל"ע דא"כ אמאי נסתפקו התו' בד' כוסות תו' מעכב, דמאי שנת ממצה [הגם בפר"ח ס' תע"ב ס"ק ז' כתב דהתו' מודו דמצה מעכב בה הסיבה, וכל ספק דזקא בד' כוסות, וכן הראוני בתוס' רבינו פרץ], וזה לא משמע דכונת התו' שהיסב בב' כוסות רק לא בכלום (וכ"מ בפר"ח שם). ובפשוטו י"ל דמצה תמיר דהוי דאו', או דהוי עיקר סעודה, או דהוי זכר לחירות וכד' התו' לעיל, אך נראה יותר ליישב, דהתו' לשיטתם בריש פירקין דסגי בכוס להמקדש, וביאר הגר"ז הל' חמץ ומצה משמיה דאביו הגר"ח ז"ל, דהתו' ס"ל דכל חיובא דד' כוסות הוי האמירה שעליהם דוגמת קידוש (וכ"מ בתו' סוכה ל"ח א' והובא בקה"י סוף פסחים), וא"כ א"א לומר דהסיבה הוי דין בהשתיה דד' כוסות, דהא אין בהשתיה שום דין בעצם, רק כדי שלא יהיה גנאי לכוס של ברכה (עי' רש"י עירובין דף מ' ע"ב), וע"כ דגדר החיוב הוא דאם כבר שותה שיסב, ולכן א"י מעכב השתיה עצמה כיון דאין גריעותא בהשתיה (ועי' כה"ג בחי' הגר"ז הל' חז"מ בשי' הר"מ בענין חיוב הסיבה), אבל במצה החיוב הסיבה הוי מדין המצה עצמה, ודוק.

לא היסב בשתיית הד' כוסות (לסעיף ז')

בדרכי משה אות ד' כתב להכריע, דבב' כוסות ראשונים יחזור וישתה אם לא הסב, אבל לא בב' כוסות אחרונים, וכ"פ ברמ"א, וכתב שם בד"מ דא"צ לברך על הכוס הזו כיון שלא הסיח דעתו. ולכא"ל יל"ע דמשמע מדברי הד"מ דקאי גם אם נאמר דצריך לחזור בכוס ג' מ"מ א"צ לברך [יעו"ש ריהטת הדברים]. וקשה דהא הוא לא חשב לשתות רק כוס ג' וד', אחרי דהדין הוא דבין כוס ג' לד' לא ישתה. ולכא"ל י"ל דכיון דאין לו היסח הדעת מאיזה יין, אלא דבמצאיא אריא דרביע עליה זה לא חשוב היסח הדעת מהיין, אולם מד' המג"א מתבאר דלא כמש"כ, דבמ"ב ס"ק כ"א הביא דהמג"א כתב דלמנהגינו בסי' תע"ג דאפ"ל בין כוס ראשון לשני לא ישתה שוב הא צריך ברכה [כיון דהסיח דעתו], ושוב הוי כמסויף על הכוסות מטעם שמברך יעו"ש, ולהנ"ל כיון דהוי אף איסור והוא חושב על כל היינות, אין בזה גריעותא.

והנה יל"ע עוד בהא דא"צ לברך בפה"ג, דהא הרמ"א פסק ס' תע"ד דמברך על כל כוס וכוס כיון דכל חד וחד מצוה בפ"ע היא, וא"כ הגם דכשברך בפה"ג על כוס א' חשב על דעת השאר, מ"מ כיון שלא יצא ידי"ח כוסות אלא ידי"ח ברכת הנהנין, שוב הוי הכוס שישתה בגדר מצוה בפ"ע וראוי שיברך בפה"ג, ומוכח מזה דהי"ל דהברכה היתה ברכת הנהנין רשות בזה פוטר אפ"ל כוס מצוה [וצ"ע מזה על ד' הגר"ז שהובא במ"ב סימן תע"א, יעו"ש במש"כ].

אם ע"י המחילה לית' לדון מורא שוב מתחייב הוא להסב, כיון דאין לו חיוב מורא, ונראה דהב"י מבאר דהא דאמרו דמורא רבך כמורא שמים אית בזה תרי דיני, הא', מדין איסור מורא, והב', דא"ז אף איסורא בעלמא אלא דיש כאן הפקעה למציאות הסבה, דהא אמרו אשה לא בעי' הסבה, והתם א"י"ז משום איסור אלא דלא שייך מציאות הסבה, כיון דאין בההסבה שלה דרך חירות, והוה ג"כ לענין תלמיד דאין בההסבה שלו דרך חירות כיון שהוא יראוי מרבו, ולזה המחילה מועלת להפקיע איסור מורא, אבל סו"ס הוא ירא מפאת המציאות, ולזה אינו חייב להסב מתקנת הסבה, אבל אם ירצה יסב ולא יקיים בזה שום דין הסבה, אבל הפר"ח וכן דייק לשון הר"י"ץ גיאות ס"ל דתלמיד אצל רבו אין כאן חיסרון בההסבה, ורק משום דאיכא איסור מורא הוא דאינו חייב להסב, ולזה אם איכא מחילה דשוב פקע להאיסור, שוב הדר דין הסבה.

והנה כת' הרא"ש והטור וכ"פ בשו"ע דתלמיד אצל רבו אפ"ל רבו שאינו מובהק נמי א"צ הסבה, ויל"ע מזה על מש"כ הגאון ר' יצחק זאב ז"ל בפ"ה מהל' ת"ת ה"א בסוף הדברים שם, דמד' הרמב"ם מוכח דאין חיוב מורא על רבו שאינו מובהק, וכל דינו הוא מדין הדיור, דלשון הרמב"ם פ"ה ה"ט, בד"א ברבו המובהק שלמד ממנו רוב חכמתו, אבל אם לא למד ממנו רוב חכמתו ה"ז תלמיד חבר ואינו חייב בכבודו בכל אלו הדברים, עכ"ל. וממילא דינו הוא ככל ת"ת, ויל"ע דא"כ לכא"ל אין בזה שום איסור אם מיסב בפני רבו, דהא מדין הדיור לכא"ל פשוט דהוה רק לענין קימה, לא לענין זה דלא יסב בפניו, וכל דינו הוא מדין כבוד ומורא וכדמייתי' כאן מורא רבך כמורא שמים. וזה צ"ע.

שוב הובא לדי' הגדה של פסח מבית לוי, ושם הובא מכתבי הגר"ז (סטנסל) שעמד בזה, ותירץ, דבאמת הא דתלמיד לפני רבו אינו מיסב, אינו משום הדין של מורא רבו, אלא משום דלא שייך בההסבה ענין חירות וכמשנ"ל לעיל, אכן ת"י זה אינו כהפר"ח [והר"י"ץ גיאות] דמוכח שיטתם דאחרי המחילה שוב הויא הסבה, ואלמא דגם קודם המחילה חשוב הסבה, ורק דאיכא איסורא להסב. אולם גם עצם הדברים אינם מחוורים כלל, דהא לשון הגמ' הוא מורא רבך כמורא שמים, ומשמע דזקא משום דיש בו הדין דמורא רבך, והגם דיכילנא לומר כמשנ"ל דא"ז אף משום דאיכא חיוב' דמורא (ומלת' דאיסורא), אלא דכיון דיש לו מורא מרבו ממילא דאין כאן דרך חירות וכמשנ"ל מד' הב"י, מ"מ היכא דלא נא' על אותו רב כלל חלות דין מורא שוב הוי שפיר דרך חירות, כיון דכל היסוד הוא מכח הדין דמורא רבך כמורא שמים, ולזה הדברים עדיין בצ"ע.

תלמיד אצל רבו א"צ הסיבה (סעיף ה')

פסחים ק"ח א', בן אצל אביו בעי הסיבה, איבעיא להו תלמיד אצל רבו מאי ת"ש כו' מורא רבך כמורא שמים. ופי' רשב"ם, בן אצל אביו צריך הסיבה דלא הוי כפוף כל כך, ע"כ. ומשמע מפ"י רשב"ם דטעמא דבן אצל אביו בעי הסיבה לא משום דיש כאן מחילה של האב, אלא דאין כאן חסרון מורא מאחר ואינו כפוף [והדברים יתבארו יותר למה שר"ל בספר דבר שמואל דהכא לאו מלתא דאיסורא דמורא אתי' עלה, דזה לא מהני כנגד מ"ע, אפי' מד"ס, וכדקשה בקובץ הערות, אלא משום דחסר בדרך חירות, ואצל בן לא חסר בדרך חירות]. אכן ראיתי במשנה ברורה ס' תע"ב ס"ק י"ד שביאר בזה, דמסתמא אב מחיל לבניה, ע"כ. ומקורו בשעה"צ אות י"ח מהשאלות, כל בו, ואבדרהם. ולכא"ל יש להתפלל מאד אמאי שביק המ"ב פרש"ם דהוא משום דאינו כפוף לאביו.

אבל נראה בעה"י דד' המ"ב בדקדוק גדול נאמרו, דהנה יעו"י בתוד"ה בפני רבו שכתבו, נראה דאביו והוא רבו נמי אין צריך דלא גרע מרבו אחר, מיהו סתם אב מלמד לבנו תורה כדאמרינן בפ"ק דקידושין (דף ל"א) שהבן ירא מאביו יותר מאמו מפני שמלמדו תורה, ואפי' הכי קאמר בפני אביו צריך הסיבה, ע"כ. ומתבאר כאן ספק דהתוס' היכא דהוא אביו וגם רבו אביו צריך הסיבה או לא, והרא"ש ז"ל פשוט לחייבו בהסיבה, וכו"ה בטור, ובב"י שם כתב דגם התו' ס"ל במסקנתם כהרא"ש, וכו"ה בשו"ע סעיף ה'. ויש להבין מהו עיקר הספק שבוה. והנראה בזה בעה"י דידוס ספיקא דהך דינא הוא ביסוד החילוק והטעם שבין אב לרבו לענין הסיבה, דאם הטעם דבן אצל אביו צריך הסיבה משום דבן אינו כפוף כל כך וכפי' רשב"ם, א"כ בבן אצל אביו שהוא רבו, הרי שוב כפוף הוא מדין הרב שיש בו, וא"כ א"צ הסיבה, אבל אם הטעם משום דמחיל לבריה הרי א"י נוגע כלל לחלות המורא של האב, אלא זהו טעם בפ"ע דאב מחיל לגבני בריה, וא"כ הרי אין נפ"מ אם הוא גם רבו, ואם כנים הדברים הרי ד' המ"ב פשוטים, דמאחר והשו"ע שם פסק, בן אצל אביו צריך הסיבה אפילו הוא רבו מובהק, א"כ לא ניתן להביא ע"י פ"י רשב"ם דמשום דאינו כפוף כל כך, דהא השו"ע מייירי שהוא ג"כ רבו, ובוה דאי הוי כפוף מדין רבו, ועל כן הביא המ"ב הטעם משום דאב מחיל לבריה, ושייך טעם זה אפי' באביו שהוא רבו, וז"ב ופשוט. [ועיין ג"כ ריהטת ל' הפמ"ג והפר"ח שכתבו על הך דינא דאביו אפי' שהוא רבו, משום דמחיל לבנו]. [ובהא דמתבאר ברא"ש ובשו"ע דאפי' רבו שאינו מובהק א"צ להסב, יל"ע דבגמ' הרי אמרו הטעם דמורא רבך כמורא שמים, וידוע דדיני מורא נאמרו דזקא ברבו מובהק, ע"י שו"ע יו"ד רמ"ב, ועיין חי' הגר"ז הל' ת"ת, ולמש"כ בשם הדבר שמואל, דלאו מחיובא דמורא אתי' עלה אלא דא"ז דרך חירות, וכמו אשה א"צ הסיבה, י"ל קצת].

חיוב הסיבה בד' כוסות (סעיף ז')

גמ', יין איתמר משמיה דרב נחמן צריך הסיבה, ואיתמר משמיה דרב נחמן אין צריך הסיבה, ולא פליגי, הא בתרתי כסי קמאי, הא בתרתי כסי בתראי: אמרי לה להאי גיסא ואמרי לה להאי גיסא. אמרי לה להאי גיסא, תרי כסי קמאי בעו הסיבה דהשתא הוא דקא מתחלא לה חירות, תרי כסי בתראי לא בעו הסיבה מאי דהוה הוה. ואמרי לה להאי גיסא, אדרבה תרי כסי בתראי בעו הסיבה ההיא שענתא דקא הויא חירות, תרי כסי קמאי לא בעו הסיבה דאכתי' עבדים היינו קאמר. השתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי אידי ואידי בעו הסיבה, ע"כ. ויעו"י בהר"ן ז"ל שכתב וז"ל, ואע"ג דבעלמא קיי"ל איפכא דכל ספיקא דרבנן לקולא, הכא כיון דלאו מילתא דטירחא היא עבדינן לרווחא דמילתא כך פירשו ז"ל. ולי נראה דעל כרחך בעי למעבד הסיבה בכלוהו דאי ניזיל לקולא אמאי נקיל בהכי טפי מהני ואי נקיל בתריוהו הא מעיקרא מצות

דין חדש, לא הוזכר בראשונים. אולי אף על גב דדריש ואכלו בלילה הזה כל הלילה מקרא דבחפזון, עד שעת חפזון, מכל מקום דריש קרא דכבא השמש אתה אוכל ומועד צאתך אתה שורף, ואנן קיי"ל כו' יהושע דעל שעת אכילה קאי רישא וסיפא, מן כבוא השמש עד מועד צאתך ממצרים אתה אוכל. וכן כתב בשער הציון (סימן תעב) וביבין שמועה להרשב"ץ כתב בזה הלשון, וממהרים להאכילם כדי שלא יישנו, ואתינוקות קאי, ופירוש זה אתי שפיר טפי. מסקנה: אין צריך להמתין לזמן רבנו תם, אלא יגיע לביתו ויקדש מיד.

גל אור - צפת

הסיבת ימין לאו שמה הסיבה (סעיף ג')

דף ק"ח א' גמ' הסבת ימין לא שמה הסיבה, ולא עוד אלא שמה יקדים קנה לוחט ויבא לידי סכנה. ובפי' רשב"ם הסיבת ימין לא שמה הסיבה, שהרי בימינו הוא צריך לאכול, שמה יקדים. אפרקדן קאי שמתוך שצוארו שוחה לאחוריו, שפי כובע הסותם את פי הקנה נפתח ומתקפל למעלה וקנה פושט למעלה, והמאכל נכנס לתוכו ונחנק, כך פירש רבינו שלמה. וקשיא לי אמאי לא סמכיה להאי ולא אהסיבתי ימין, ורבותי פירשו שמה יקדים קנה לוחט, דושת הי על צד ימין ונפתח הכובע שעל פי הקנה מאיליו כשהוא מטה כלפי ימין, ואם יכנס בו המאכל הרי סכנה, שאין אוכלין ומשקין נכנסין אלא דרך הושת, ולכן נראה בעיני דאהסיבתי ימין קאי מדסמכיה לדידיה. עכ"ל רשב"ם.

הנה ראיתי בביאור הלכה סימן תע"ב סעיף ג' שכתב וז"ל, והיכי שהוא גידם ביד ימינו או שיש לו מום בידו הימנית, שא"א לו לאכול בו, צ"ע איך יעשה, דאם יסב בימינו יש לחוש שמה יקדים קנה לוחט, ואי בשמאלו כמו בשאר בנ"א במה יאכל, ועד כאן לא הצריכו לאיטר לסמוך על שמאלו משום דעכ"פ יש לו עוד יד, ואף שאינו רגיל לאכול בה תמיד מ"מ יאכל בה בפעם הזאת וכמו שכתב הרשב"ץ ביבין שמועה, אבל בענינו א"א לו לאכול רק בשמאלו שהוא מוטה עליה, וזה א"א וכמו דמבואר נמי בש"ס, עיין ברשב"ם בד"ה הסיבת ימין וכו'. ואפשר דכנגדן זה לא הצריכוהו חכמים כלל הסיבה, וצ"ע. עכ"ד הביאור הלכה. ולפענ"ד יש להעיר על דברי הביאור הלכה, דהא ז"פ דבמצאיא את דוקא ירצה יוכל לאכול באותה יד שהוא מיסב ג"כ, אלא שהדבר קשה ולא הוי חירות, אבל הלא חזו' דאע"ג דהסיבת ימין לאו שמי' הסבה, מ"מ באיטר אמרו חז"ל דיסב בשמאל כלל אדם ויאכל בימינו שהוא נחשב ימינו, ואע"ג דאדם דעלמ' לא יסב בימינו ויאכל בשמאלו כיון דלא הוי חירות כיון דאוכל ביד שמאל, מ"מ היכי דלא אפשר שאני, וא"כ גם אם יסב באותה יד שהוא אוכל, הגם דלכתחילה א"י הסיבה, מ"מ היכא דלא אפשר שאני, דמהיכי תיתי לחלק דדוקא היכא דאוכל ביד א' ומיסב ביד א' דטפי נוו לו, מאשר אוכל באותו יד, דהא שניהם נכללו בכלל הדין דהסיבת ימין לאו שמה הסיבה.

אלא דבאמת בעיקר הא דמתבאר שם ובמ"ב ס"ק י"א דאיטר מיסב בשמאל כל אדם [וכ"מ בהרא"ש והטור] משום סכנתא, צ"ע, דנהי דאם יסב בימינו איכא חשש סכנתא, עכ"פ הא חכמים אמרו דהסיבת ימין לא שמה הסיבה, וכיון דאצלו הימין הוא שמאל ממילא דלאו שמי' הסיבה, והגע עצמך אם אדם רגיל יסב בימינו יצטרך שוב לאכול מצה וא"כ ה"ה איטר, ולכא"ל י"ל דמוכח מזה לדינא דהא דאמרו הסיבת ימין ל"ש הסבה אין הפי' דאינה הסיבה לגמרי, אלא דלכתחילה א"י הסיבה, אבל אם בדיעבד הסב שפיר קיים כאן מצות הסיבה וא"צ לחזור ולהסב, ולזה גם איטר מיסב בדיעבד [דאצלו אין לו דיעבד גדול מזה] בשמאלו, ואולם י"ל דזה נכון דהסיבת ימין אינה דלא חשוב כלל הסיבה, אבל מ"מ אצל אדם רגיל שיכול להסב בימין אמרו חז"ל "דלא שמה הסיבה" כלשון הגמ', ואם יסב בימין לא יצא ידי"ח הסיבה. ויל"ע לדינא בזה. [ועיין היטב מ"ב ס"ק י"א ושעה"צ אות י"ג וכה"ח ס"ק י"ג, דוק].

אשה א"צ הסיבה (לסעיף ד')

דף ק"ח ע"א גמ' אשה אצל בעלה לא בעיא הסבה, ואם אשה חשובה היא צריכה הסבה. וכתב הרמ"א ז"ל סי' תע"ב ס"ד, וכל הנשים שלנו מיקרי חשובות (מרדכי ורבינו ירוחם), אך לא נהגו להסב, כי סמכו על דברי ראב"ה דכתב דבזה"י אין להסב. וטעמיה דהראב"ה הוא משום דבזמנינו בלא"ה שום אדם לא רגיל להסב. אך לא הבנתי כראוי מהו זה "שהנשים" סמכו על ראב"ה, דהא בכלל התקנת הסבה כולם נכללו בכלל הסיבה, ומדוע זה דרך הנשים סמכו על ראב"ה. ומשמע דצ"ל דלאו כו"ע מודו בהך מילתא דנשים האידנ' חשובות, ולזה סמכו עוד צד להקל על סמך ד' הראב"ה, אבל אינו מובן היכן היא הדעה הזו דס"ל דגם האידנא נשים אינן חשובות. וצ"ע בזה. [אפשר היינו מה שכתב רבינו מנוח דאשה חשובה היינו גברת הבית, אי נמי שהיא חשובה בפרי זיהה בת גדולי הדור אשת חיל יראת ה', אי נמי שיש לה עבדים ושפחות שאינה צריכה להתעסק בצרכי הבית, והובא בכסף משנה ופרי חדש. דלפי"ז גם האידנא לא כל הנשים שלנו חשובות. וכו"ה בכה"ח ס"ק כ"ו].

תלמיד אצל רבו א"צ הסיבה (לסעיף ה')

דף ק"ח א' גמ' בן אצל אביו בעי הסיבה, איבעיא להו תלמיד אצל רבו מאי ת"ש דאמר אב"י כי היונין בי מר זגינן אביכי דהדדי, כי אתנית לבי רב יוסף אמר לן לא צריכיתו, מורא רבך כמורא שמים. ועי' בטור ס' תע"ב דאם נתן לו רבו רשות שפיר דמי, ובב"י שם כתב דנראה שזוהו מהא דאמרי' כאן דאצל רב יוסף א"ל לא צריכיתו, ואילו אצל רבו הוא מיסבים, אלמא דרבה מחל להם כיון שהוא רואה ושותק ושפיר היסבו, ועוד מדא"ל רב יוסף לא צריכיתו ולא א"ל אסור למיעבד הכי, ש"מ דהו' מחל להם, אלא דמ"מ גם אחרי המחילה אין עליהם איסור. ולענ"ד יש להעיר בד' הב"י, דנמצא דיוק א' סותר לדיוק השני, דאת"ל דהמחילה אינה מועלת לחייב הסיבה, א"כ מהו זה דא"ל רב יוסף "לא צריכיתו", כאילו דאצל רבה היו צריכים, והא גם אצל רבה לא היו צריכים אלא דהיה מותר להם.

ואולם ע"י בשעה"צ אות כ' ובמ"ב ס"ק ט"ז שהביא דעת הפר"ח, ודייק כן גם מהר"י"ץ גיאות, דהמחילה מועלת לחייב, ובאמת דדברי הב"י צ"ע, דממנ"פ

אם גמר כל הסעודה ונוצר שלא היסב באכילת מצה

כתב בבאיור הלכה סעיף ז', נראה דלדעת המחבר אם גמר כל הסעודה וביקר בהמ"ז ואח"כ נזכר שלא היה בהסבה, צריך לחזור ולברך המוציא ועל אכילת מצה, משא"כ ל"א א"צ לחזור ולברך על אכילת מצה, עכ"ד הבה"ל. לכא"ז צ"ע בהא דכת' הבאיור הלכה דוקא היכא דגמר כל הסעודה, דהא גם אם לא גמר כל הסעודה כיון דפסקי' דלא יצא בכזית ראשון, שוב הברכה שלו על אכילת מצה לא חלה והוי ברכה לבטלה, דהא דיבר בינתיים מסתמא, וגם אם לא דיבר הא לא חשב על דעת לאכול מצה אחרת, והוי זה כמו שבירך על טלית ונמלך ללבוש עוד טלית, או שבירך על טלית ונמצאת פסולה דצריך לברך על הטלית השניה, וה"נ בזה שבירך על המצה ולא אכלה כדן שוב צריך לברך שנית, אכן משום זה נראה דלק"מ, כיון דל"ד, דהתם גבי טלית כל בגד הוא חיוב נפרד, וכן גבי בהמות וכו', ולזה לא נכלל א' בהשני בלא כוונה, אבל הכא הא אין הברכה אלא על קיום מצות מצה, וממילא דכ"ז שלא קיים חיובו הרי דעדיין לא נפיק יד"ח מצה, וזהו בכלל המצוה הראשונה והרי הברכה חלה ע"ז, וז"פ. אבל מ"מ צ"ע כנ"ל, דהא מסתמא דיבר, וגם אם לא דיבר הא מברך על מרור וכו', באופן דודאי חלף הלך לו מה שבירך, ושוב צריך לברך שנית על אכילת מצה. וע"כ היה נלענ"ד לדחינה לדעת השו"ע אין נפ"מ בזה, אלא כל זמן שלא דיבר או הוא עדיין נמצא בהברכה הראשונה, אבל אחרי שדיבר שוב אודא לה הברכה, או אחרי שבירך על אכילת מרור שוב אודא לה הברכה, [ומטעם היסח הדעת מהברכה בזה י"ל דכיון דחושב לפטור בהברכה שלו גם אפיקומן, על תוס' דף ק"ב א' שזה אין כאן עוד היסח הדעת].

אכן לכא"ז יש לומר ד' הבאיור הלכה, דהנה יש להסתפק אם הא דלא יצא יד"ח מצה הפי' הוא דחז"ל עקרו כאן קיום מצוה מדאו', או דנאמר דודאי יצא מדאו', ורק מדברנו הוא דלא יצא, וידוע דהפמ"ג מסתפק הרבה בכגון זה, ואפשר דהביאור הלכה כאן תפס בדאמת מדאו' יצא יד"ח מצה, אלא דרבנן הוא דבעון הסבה ואמרו דלא יצא, [וכמו לענין אם מצהב"ע דרבנן דאמרו חז"ל דלא יצא, על תוס' סוכה דף ט' א'], ולזה אם נדון לענין עצם חלות הברכה דהיא נתפסה עכ"פ על המצוה דאו', ושפיר א"צ לברך שנית על אכילת מצה שאוכל שנית, כיון דעכ"פ בירך על המצוה. ועי' בפרמ"ג סי' תפ"ה באשל אברהם ס"ק א' שהביא לענין אכל בלא הסיבה דתלוי במחלו' הר"ן ותוס' אם חז"ל עוקרים הדאו' [ועי' שו"ת שו"ת לענין נשבע שלא לאכול בהסיבה].

ושוב התבוננתי ד"ל עפ"י ש"ש בשו"ע סימן תע"ה באין לו שאר ירקות, דיאכל בתחילה מרור ויברך על אכילת מרור, ומבואר במ"ב שם דאפי' מעט מהני ואפי' לא כיון למרור, וחז"ל דלענין חלות הברכה מהני מה דעכ"פ התחיל במעשה המצוה הגם שלא יצא יד"ח, וה"נ י"ל דאכל בלא הסיבה יש כאן מעשה מצוה, ורק קיום מצוה ליכא, ולכן לא חשיב הפסק לחלות הברכה.

והגם דכתבנו דב' טליתות התם צריך לברך ב' פעמים אם נמלך, מ"מ עדיין יש להעמיד החילוק הנ"ל, דהכא הלא הברכה היתה על מצות אכילת מצה, וכיון דמה שאחז"ל דלא יצא הוא בהמצוה דבה עסיק דאמרו חז"ל דמדברנן יחזור, ממילא בזה נכלל בהברכה שלו, אבל אם גמר סעודתו הא ודאי דהסיח דעתו, ודוקא בתוך הסעודה דעדיין חושב הוא דהברכה תעלה לו לאפיקומן, וא"כ הוא עדיין בכלל המצוה, ויש להברכה מקום להיתפס. ודוק בזה.

וגם נראה דכשמברך על אכילת מצה דעתו לא רק על כזית מצה ראשונה וכזית אפיקומן, אלא על כל הסעודה דהכל הוי בכלל המצוה. וכ"ד הנצי"ב בהעמק שאלה [ע"י בס' קה"י ברכות שהביאו והאר"י בן]. ומ"מ נראה דלהלכה למאי דקיי"ל סב"ל נגד מרן, א"כ מאחר ולדעת רמ"א א"צ לחזור ולברך, דסמכ"י אראב"ה, א"כ א"צ להסב בברכה אף לדין. אכן למאי דחילקו כמה מהפוסקים דהיכא דהספק בהמצוה אוי לא אמרי' סב"ל נגד מרן, ליתא למש"כ, אך א"י מוסכם, דמד' בא"ח כה"ח, ואור לציון מוכח דלא ס"ל לחלק בזה, ואכ"מ.

להסב לכתחילה כל הסעודה (לסעיף ז')

ברמ"א סעיף ז' כתב, ולכתחילה יסב כל הסעודה, ובמ"ב שם ס"ק כ"ג, באכילתו ובשתייתו, ובדיעבד יצא בשעת אכילת כזית מצה כו'. וצ"ע, דאם הרמב"ם כתב דהמיסב בסעודה ה"ו משובח (ואם לאו א"צ), אנו ניקו ונימא דהוי אך דיעבד צ"ע. (ולשונו הרמ"א לכתחילה אינו הכרח, דיל"פ שפיר מלשון מעלה, וגם חז"ל דאין נוהגין כן להסב כל הסעודה, ואלמא דא"ז אלא משובח). [ובמקום אחר הארכתיו עוד בכל זה].

שתאן בלא הפסק (לסעיף ח')

במ"ב ס"ק כ"ה כתב, וכ"ש אם שפכן כולן בכוס אחד ושתאן לא יצא. ובפמ"ג מצדד שאפילו הפסקי' בינתיים ואמר הגדה נמי לא יצא, דארבע כוסות בעינן. ובביאור הלכה הקשה דמנ"ל דצריך ד' כוסות, דאין ד' פעמים בעינן יעו"ש, ולענ"ד לשון הרשב"ם משמע כן דהחיסרון הוא בזה דהוי כלי א', וסעד לזה דהא חז"ל דעה הובא בשו"ע ס"ט בשם ר"א דצריך לשתות רוב הכוס, וחז"ל דיש דין "כוס", וע"כ הצריך רוב הכוס, וא"כ גם לדין דסגי רוב רביעית מ"מ בעי' ד' כוסות, דבפרט זה לא נחלקו. [והבה"ל מפרש דבזה גופא נחלקו אם הדין הוא ד' כוסות כפשוטו או הדין הוא ד' רביעיות, ולמש"כ לא זהו מחלוקתם, אלא מחלוקתם בפ"י רובא דכסא אם הכוונה כוס ממש לפי מה שבירך עליו ושותה, או הוא שיעור קבוע].

שיעור רביעית ביין חי (לסעיף ט')

במ"ב ס"ק כ"ט, ודע דאפי' אם שותה יין חי וחזק מ"מ צריך דוקא רביעית שלם, דלא חלקו חז"ל בשיעורים. עכ"ד. לענ"ד אין הטעם אך משום דלא חילקו, אלא דשיעור רביעית בעינן, והגע עצמך לענין ברכה אחרונה הלא אין נפ"מ אם מווג או לא, בכל גוונ' בעי' רביעית, דכלל הוא בדינו דשיעור שתייה הוי רביעית, ואולי המ"ב תפס דלענין ד' כוסות א"צ שתייה אלא צריך חירות, אבל אינו נכון דהא חז"ל שצריך שישתה כשיעור שתיית רביעית דעלמא כמש"כ במ"ב ס"ק ל"ד.

שתיית רוב הכוס

מש"כ בה"ל ד"ה וישתה, ומצאתי כעת להר"ן פ' ע"פ ד"ה אם טעם שכתב ג"כ כדברינו, עכ"ד. ודבריו ז"ל צ"ע, דהר"ן הלא סובר שם דצריך רוב הכוס ממש כשיטת הרמב"ן, ומה ראי' היא לדין.

אם יש בו הרבה רביעיות שותין ממנו כמה בני אדם (לסעיף ט')

בשו"ע סעיף ט', ואם יש בו הרבה רביעיות שותין ממנו כל כך בני"א כמנין רביעיות שבו. ובמ"ב ס"ק ל"א, מלשון זה משמע דאפי' לכתחילה שרי כל שיש רביעית לכל אחד, ואע"ג דבעינן לכתחילה כוס מלא וגם שלא יהיה פגום, הכא כיון דלהראשון היה כוס מלא כולוהו אתיין מכח הראשון, ואפשר עוד דהמחבר עיקר דינא אתא לאשמועינן דשניהם יוצאין בכוס אחד, עכ"ד המ"ב. ות' הראשון הוא בשם הגר"א ז"ל. ולכא"ז אין קו' הגר"א ז"ל מובנת, דהא עיקר הדין פגום ומלא הוא בזמן הברכה ואין שום דין בהשתייה, ול"ל להגר"א טעמ' דכולוהו אתיין מכח הראשון. ונראה דהגר"א ז"ל הבין דהדין פגום ומלא הוא ג"כ דין בעצם השתייה, כדמשמע בשו"ע סו"ס רע"א, וכעין זה אית' בתוס' הובא במג"א דצריך לשתות ג"כ מכוס שיש בו רביעית. ומ"מ לענ"ד צ"ע, דהא י"ל דכיון דיצאו יד"ח שתיית כוס של ברכה בזה שטעם הראשון, שוב אין כאן אלא דין חיוב שתיית דרך חירות, ולזה לא מצוינו איזה דינים בהכוס פגום ומלא, אכן אפשר דהגר"א הבין בפשט ד' השו"ע, דלא מיירי דהמברך בירך לכולם ורק הם באין לקיים מצוות שתייה, אלא מיירי שא' אמר קידוש או הגדה לעצמו על הכוס, ואח"כ באו בני"א לקיים מצות ההגדה על הכוס באופן דשפיר בעי' כאן שיתקיים דין כוס של ברכה לא רק מצד השתייה, אלא גם מצד הברכה. ואהא ת' הגר"א כיון דכולוהו אתיין מכח הראשון. ולכא"ז לפי"ז יצא חידוש, דה"ה לענין קידוש אם אדם קידש על כוס ושתה מעט ממנו, שוב אפשר אחרים ששתו ממנו כיון דכולוהו אתיין מכח הראשון, אלא לכא"ז זה צ"ע מהא דאית' בשו"ע סי' רע"א סעיף י"א אם אין לו אלא כוס א' בלילה מקדש בו בלילה, ואינו טועם ממנו שלא יפגמו, אלא שופך ממנו לכוס אחר וטועם יין של קידוש מהכוס השני כו'. ולכא"ז לפי"ד הגר"א כיון דהי' מלא אצלו שוב חשוב הכל מכוחו, ולחלק בין אותו אדם לשני בני"א הם דברים זרים, ואולי נחלק בין זה זה לאותו קידוש או קידוש אחר, וצ"ע. ומש"כ המ"ב לתרץ דהשו"ע עיקר דינא נקט דיצאין בו, צ"ע, דאם המחבר בא להשמיע דיעבד, אמאי כתב השו"ע "כמנין רביעיות שבו", דהא בדיעבד סגי ברוב רביעית וכמש"כ במ"ב ס"ק ל' [דנהי דהאחרון אחרון צריך שישאר לו רביעית בשביל עצם הכוס, אבל שאר האנשים סגי להו לשתות רוב רביעית, דהא הכוס עדיין מלאה יותר מרביעית]. וצ"ע.

שתאן חי לא יצא (סעיף י')

ק"ח ב' שתאן חי יצא. אמר רבא די יין יצא, ידי חירות לא יצא. ופי' רשב"ם דא"י מצוה שלימה, ומשמע דיצא יד"ח המצוה, ול' הר"מ הוא שיצא יד"ח ד' כוסות, ושתאן בב"א פי' הר"ף והר"מ דיצא יד"ח חירות. וביאר הגר"ז הל' חו"מ דהכונה שיצא יד"ח גוף השתייה, ולא יצא יד"ח הברכות שעל הכוסות, ולפי"ז ביאר דגם בשתאן חי יצא יד"ח ד' כוסות היינו החיוב קידוש, ולא יצא יד"ח השתייה, יעו"ש, ולפי"ז חוזר ושותה. ומ"מ נראה מה שלא הביא השו"ע דין זה דשתאן חי, כיון שהיה אין היינות חזקים וא"צ מציגה דכתב השו"ע גופיה, אכן בפר"ח ראיתי שכתב דהר"מ ס"ל כרשב"ם דאינו חוזר ושותה, ולכן לא הביא השו"ע דין זה, יעו"ש. [ונראה דבדעת השו"ע מוכרח דס"ל כהפר"ח, דהרי הב"י סובר דשתאן בהפסק גם שלא ע"ס הגדה יצא יד"ח וכדחביא בה"ל, הרי דס"ל דעיקר החיוב הוא "השתייה", וא"כ בשתאן בב"א דיצא ידי חירות ולא ד' כוסות אין הכונה כהגר"ז משום הברכות, אלא דלא יצא מדין "הד"ו" וצריך לחזור, ובשתאן חי הכונה שחסר בהחירות ולעולם י"ל דא"צ לחזור, וצריך להתיישב עוד בזה].

שתאן בב"א לא יצא

יעו"ש רשב"ם שהביא פי' רש"י דשתאן בב"א היינו שעירה ארבעתן לכוס א', והק' רשב"ם דפשיטא דהוי כוס א', ויל"ע מה דמב"ב ובבה"ל הביא דעת פמ"ג דאפי' שתאן בהפסק אם הוי בכלי א' לא יצא, ובבה"ל תמה ע"ז דאטו כלי א' בעי', וקשה דכאן מבואר ברשב"ם דבעי' ד' כלים. ושמעתי ליישב, דרשב"ם ורש"י מיירו ששתאן בלא הפסק, אבל בהפסק י"ל דפשוט דיצא. עוד שמעתי מחכ"א שיח"י שאמר דבכלל מהו שפי' רש"י שעירה "ארבעתן", וי"ל דכשבירך בירך על כ"א, רק עירה לכוס א' ושתה בסוף הכל בב"א, דמהו דתימא זיל בתר ברכות, קמ"ל דזיל בתר שתייה, ולעולם בשתאן בהפסק י"ל דיצא לכ"ע. ודפח"ח.

מי שאינו שותה יין מפני שמזיקו או שונאו

[בביאור ד' השעה"צ] (סעיף י')

בשו"ע סימן תע"ב סעיף י' כתב, מי שאינו שותה יין מפני שמזיקו או שונאו, צריך לדחוק עצמו ולשתות לקיים מצות ארבע כוסות. וכתב שם המ"ב ס"ק ל"ה, ר"ל שמצטער בשתייתו וכואב בראשו מזה, ואין בכלל זה כשיפול למשכב מזה. ובשעה"צ אות נ"ב, כנ"ל פשוט דהו"ו דרך חירות. עכ"ד. ומשמע מדברי השעה"צ דאדם חייב להחלות עצמו על מצוה אפי' מד"ס, ורק משום "דא"ז דרך חירות". ולפי"ז יל"ע בהא דכת' במ"ב סי' תע"ג ס"ק מ"ג לענין אכילת מרור, דאם א"א לו מפני בריאותו נפטר מחיוב אכילת מרור, ולפי"ד השעה"צ הנ"ל משמע דחייב אדם להחלות עצמו בשביל מצוה דרבנן, דהכא לא שייך טעמ' דדרך חירות. וכמוכח, ולא משמע דהתם כוונת המ"ב הוא היכא דהוי בגדר פיקוח נפש, ויל"ע.

מצוה לחזור אחר יין אדום (לסעיף י"א)

דף ק"ח ע"ב תוד"ה אל תרא יין כי יתאדם, הכא מייתי האי קרא לחשיבות יין אדום, ובהמוכר פירות ב"ב דף צ"ז ע"ב פי' רשב"ם התם דמייתי לה לגרעוּתא והתם מפורש, עכ"ל התוס'.

ובאמת דברשב"ם שם לא מצוינו כן, דהתם בגמ' בעא מיניה רב כהנא תמוה דרב משרשיא מרבא, חמר חורין מהו, א"ל אל תרא יין כי יתאדם. ופי' רשב"ם, אל תרא יין לשתותו כי יתאדם שמשכר יותר מדאי, אלמא יין אדום קודם לנסכים דשכר כתיב בהו, ע"כ. הרי דרשב"ם ג"כ מפרש דין אדום קודם לנסכים כיון דמשכר (ורק שלמה המלך ע"ה אומר אל תרא יין היינו שלא ילך להשתכר). ואולם בב"י סי' רע"ב פי' כן בשיטת הרמב"ם ז"ל, שכתב דיש לתמוה על הרמב"ם שלא הזכיר יין חורין לפסול לנסכים בפ"ו מהל' איסורי מזבח. וכתב, ואפשר שהוא ז"ל מפרש דלהכשיר פשט ליה דמדקאמר אל תרא יין כי יתאדם משמע דאף שאינו אדום יין מיקרי. וזהו גם הפי' שאילו נתכוונו התוס' דפשוט ליה דאדרבה א"צ יין אדום דזוקא (אלא דהתוס' ייחסו פי' זה לרשב"ם, וברשב"ם אשר לפנינו אינו נמצא).

חיוב נשים בהגדה (לסעיף י"ד)

בב"י סי' תע"ב, וא' אנשים וא' נשים חייבים בהם וכו', ומטעם זה צ"ל שהן חייבות בכל מצות הנוהגות באותה הלילה וכמ"ש רבינו, עכ"ד הב"י. לכא"ז יש להעיר דל"ל טעמ' דאף הן היו באותו הנס, דהא נשים חייבות במצה ד"ת [וממילא גם במרור דומי' דמצה]. ונראה שכוונת הרב ב"י הוא להגדה דזה לא שייך לחיוב' דמצה, ולזה פי' הטעם שאף הן היו באותו הנס, ולפי"ז משמע דנשים אינן חייבות בהגדה ד"ת [ועי' ס' החינוך].

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

בענין הזמן לספר לילדים את סיפור יצי'מ (סי' תע"ב ס"א)

הנה יעו"ש במ"ב (סי' תע"ב) בשעה"צ (סק"א) שכ' ג' פירושים בהא דממרחין לאכול, א. שיועידו לילדים שלא ישתהה זמן רב עד האכילה [ובב"מ סי' תע"ג כשכתב לפרש התשובה על שאלת הטיבולים, כתב להיפך שעונים להם שטועמים משהו כי ימשך זמן עד שיאכלו]. ב. שמאכילים אותם כדי שלא יישנו, וכ' המ"ב ע"ז דמ"מ אין להאכילם הרבה שלא ישנו מריבי המאכל, ומשמע שמאכילים אותם קודם שמספרים להם [וזה דלא כהגר"ז שכתב שהסיפור צריך להיות קודם לאכילת המצות, והוכיח כן מטעם האיסור לאכול בער"פ, ולד' המ"ב י"ל שכ"ז שבמעמד א' שהם אוכלים, ותוך כדי כך או מיד לאחריו מסבירים להם למה אוכלים ומספרים להם סיפור יצי'מ שפיר דמי, ולר"ד המ"ב יל"פ ד' הרשב"ץ באופ"א (ושלפי"ז לא יהא מרשב"ץ הוכחה כנגד ד' הגר"א), וכדלהלן]. ג. שבאמת צריכים לומר את ההגדה בוריות, ושעיקר הסיפור היא אח"כ אחרי מוציא מצה ומרור וכוך, והיינו דלד' המ"ב עיקר שאילת הילדים ומה שמספרים להם אינו רק לאחר שהם רואים את המצות ומרור, אלא לאחר שרואים איך שאוכלים את זה, אך הגר"ז ס"ל דמראים להם המצות ומרור ואז מספרים להם ומסבירים להם הטעם, ורק לאחר"כ אוכלים.

ובאמת שיל"פ ד' רשב"ץ שהכונה שמספרים להם לפי רמת ההבנה והתפיסה שלהם קודם שמאכילים בספור לגדולים, וכשגמרו לספר להם מאכילים אותם, וכ"ז מחשש שאם לא יעשו כן ישנו ולא ישמעו את הראוי להם וגם לא יאכלו מצות, ונמצא הם אוכלים קודם שהגדולים אוכלים, בעוד שהגדולים ממשכים להארץ בספור ובהגדה [וכן מנהג אמור"ר עט"ר שליט"א], וזה א"ש גם עם דרך הב"ח והגר"ז, דשפיר מלמדים אותם שקודם מספרים ורק אח"כ אוכלים, וכמוש"כ.

ויעו"ש במ"ב בסוף סי' תע"ג שכתב שחייבים להשאיר את הילדים ערים עד אחרי עבדים היינו, ותיקשי שצריך גם להאכילם מצה ומרור, וצ"ל דאזיל כפי שיטתו שאת זה מאכילים אותם עוד קודם לכן, ואולי אפילו לפני מה נשתנה, דלמ"ב לא איכפ"ל בזה, דאפשר שכל השאלה ותשובה יהא לאחר אכילתם וכנ"ל.

בטעם דבעינן לקדש בלילה דוקא ובענין ד' כוסות אחר חצות

א. הנה במ"ב (סי' תע"ב סק"ה) מייתי תרי טעמי להא דבעינן לקדש בלילה דוקא, חדא בכדי שיהא בזמן הראוי למצה, ומצה איתקש לפסח, ואידך דכל ד' כוסות בתר הגדה ומרור גרידי שדינן דוקא בלילה, ולכא"ז נפק"מ לענין אי צריך שיהא קודם חצות, דאי כת' ב' שהד' כוסות צריכים להיות בזמן הראוי למצות פסח ומצה א"כ בעי ג"כ שיהא בזמנו, ומשא"כ לטעם א' אין הד' כוסות מצד עצמן צריכים להיות בלילה כי אם שהמצה צריכה לילה, ועי"ז ממילא לא מיקרי מקודם קידוש בזמן הראוי למצה, ובאמת יעו"ש בס' תע"ז למבו' שהו רק דין לכתחילה לומר הלל קודם חצות, ומוכח שעיקר ההלכה כפי' קמא דאין דין שד' כוסות יהא בזמן הראוי לקיים מצות מצה, דה"ק.

ב. ובאמת בעיקר הנידון דהלל קודם חצות, הנה בהגר"א (סי' תע"ז) כ' שהוא משום ד' כוסות שיהיו קודם חצות, ובאמת שכך מבו' בתרוה"ד המובא בב"י כאן דההגדה והד' כוסות בעינן שיהיו בשעה הראויה לאכול מצה ומרור, ולהנ"ל היינו קודם חצות, אכן מצד ההלל אינו הכרח, ואדרבה שהרי הלילא דליל הסדר משום הפסח הוא, שהפסח טעון הלל באכילתו כדאי' במתני' פסחים צ"ה, וע"ז כבר כ' רש"י בפסחים (דף פ"ו) שהוא נאמר אחר אכילתו, וי"ל שהוא נאמר גם אחר אכילתו דזמנו בליל התקדש חג, ונפק"מ למה ששמעתי ש"א שמי שקרא הלל בביהכ"נ א"צ להזהר לומר הלל לפני חצות, אכן להנ"ל זה אינו, דהנידון לומר הלל לפני חצות לאו בהלל תליא כי אם בד' כוסות, וא"כ מה בכך שאמר הלל בביהכ"נ, דמ"מ ד' כוסות קודם חצות בעינן [אלא שכבר כ' שעיקר ההלכה כתי' א', ועי' סי' תע"ז שעה"צ ו', ובאמת שם מ"ב סק"ו מבו' שגם הגדה אפשר לומר עם ברכתו בדיעבד אחר חצות יע"ש, וד' כוסות והגדה שוין לגבי זה, ואדרבה הגדה חמירא כדמוכחא לישנא דהתרוה"ד], וכך משמעות ל' המ"ב סי' תע"ז סק"ו דעל מש"כ רמ"א לומר הלל קודם חצות, כ' דר"ל הלל עם ברכתו, והיינו דלאו משום ההלל לחוד קאמר כי אם משום ברכתו וכוסו, וק"ל.

ואדרבה שיל"ע אי בעינן בהלל לאמרו בלילה דוקא, ונפק"מ למנהגנו עפי' השו"ע עפי' המסכת סופרים וכד' הגר"א לומר הלל בביהכ"נ, אי צריך להקפיד לאמרו בלילה, ונפק"מ למתפללים מעריב מוקדם באופן שיוכלו להתחיל הסדר בלילה, אי צריך לראות שההלל יהא בליל הסדר, ולהנ"ל יתכן וא"צ,

לפר"ח ומ"ב תלמיד הנכנע אצל רבו זה סתירה לדרך חירות, אלא שעשה דכבוד התורה דוחה וכמוש"כ בדעתו.

והנה בן אצל אביו ואביו לא מוחל לכאוב' בעינין לדין דחיייה, אך א"א לומר דא"י סותר לדרך חירות אחרי שדרך בני"א להסב אצל אביהם, ומה שאב זה אינו מוחל הוא ע"ד מקרה, וזה סתירה לדרך חירות ובעינין לדין דחיייה [ועי' ערוך השלחן וכה"ח, ולהנ"ל תליא בפלו].

ויל"ע בתלמיד אצל רבו בסתמא אי רשאי להסב, ובדרכי משה כ' בשם מהרי"ב דשרי והשיג עליו, ועיי"ש שכ' ב"י, ולכאוב' צ"ע דב"י כ' דבני הישיבה לא בקשו רשות מרבה, אלא דכיון שראה ושתק הו"ל כמי שנטלו רשות, ומשמע דבסתמא שרי, דאל"כ תיקשי דלכתחלה איך ידעו אם ישתוק, ואיך יכולים להתחיל להסב על סמך שבהמשך יראה הרב וישתוק, וי"ל דודאי שאסור להסב בלי בקשת רשות, אלא דהתם איירי שבני הישיבה סבורו שחייבים להסב אך בפני הרב ואף בלא רשותו, ומשום הכי הסבו, ובאר"י וחידיש שא"צ, ועי' קאמר ב"י דמ"מ למפרע לא עבדו איסורא שהרי רבה לא מיחה בהם, וכיון שכן בהכרח שכשראה אותם מסובים ושתק מחל להם וע"כ לא עבדו איסורא, והיינו טעמא שלא היה צריך רבה למחות בהם, אך אה"נ שאם היו באים לשאול תחילה את רב יוסף אם להסב היה אומר להם דאסור להסב בלי בקשת רשות, וק"ל [שו"ר שכ"ז כבר מפ' בחק יעקב ס"ק י"א, ונר' שגם הרמ"א נתכוין לכך שלא כתב שכך מוכח בב"י, אלא שכן משמע בטור וכ"ד ב"י, וכוונתו לומר דאף שלכאוב' לא משמע כן בב"י, מ"מ יש לפרש גם ד' ב"י כן, וק"ל].

וראיתי בשם הגריש"א זצ"ל שאפי' אם משער שרבו יסכים לא יסב בלי רשות, וצ"ל שזה גופא כבוד רבו שלא להסב בלי לבקש רשות, וק"ל].

שכח ולא הסב ונזכר אחר תחילת ההגדה

ה. יל"ע מי שחשב לשתות בין הכוסות כדי שלא יצטרך לברך, ונזכר שלא הסב אחר שמזוגו לו כוס שני והתחיל ההגדה, אם יחזור לשתות כוס א' בהסיבה, ויש לדון בזה מב' צדדים, א. דאולי כיון שד' השו"ע בס' תע"ג שאסור לשתות באמצע הגדה, א"כ הו"ל כעין מש"כ הרמ"א דמשום חשש נר' כמוסיף על הכוסות סומכין על רב"ה [ולכאוב' הך איסורא ברירא ספי שלא הקילו ביה אפי' במקום מצות הבדלה, וזו ד' הר"ף ורמב"ן ור"ן, ומשא"כ חשש מיחזי כמוסיף שהוא דין מחודש ורבים פליגי ע"ז, עי' סי' תע"ג בטור ועי' ט"ז כאן]. ב. ועוד יש לדון דיצטרך לברך, דהא טעמא דמברך על כוס ב' משום דמיתסר ליה בשעת הגדה לשתות, וא"כ לא אהני ע"ז דעתו, אך באמת טעם זה אינו לפמ"ש"כ בביה"ל סי' תע"ג דאנן נקטינן דמצד זה לחוד א"צ ברכה אלא א"כ באה לקיים מצוה אחרית, ולאפוקי רשות, וכ"ש כשבא לתקן מצוה קמייתא ששותה מחמת קיום מצוות כוס א' בהסיבה, ומ"מ טעמא קמא בדוכתא קיימא.

ויל"ע בלא נתכוין לשתות עוד אמאי אי דצריך לברך, ואמאי לא נימא דאתכא דרחמנא קאי ולא יצטרך לברך, דמ"ש מנטל ידיו במים אחרונים ונזכר שלא אכל אפיקומן, וה"נ הרי היה צריך לשתות בהסיבה ולא היסב, וצ"ל דהתם בשעת ברכת המוציא חל ברכה על האפיקומן, והיסח דעת שאח"כ הוא בטעות, אך כאן בשעת ברכה לא בירך רק על יין זה ולא על יין אחר, אלא שטעה ולא שתה את היין הלזה כדון והוצרך לשתות יין אחר [ודמי לנכנס לסעודה וסבור לשתות כוס א', ואח"כ הביאו לו עוד כוס, שצריך לברך על כל כוס וכוס], וק"ל. ושור' שכבר הק' כן הגרע"א בגליון השו"ע סי' ת"פ [ועי' בחקר הלכה להגר"א גניחובסקי לסי' ת"פ ובהערות שם].

ד' כוסות על הסדר

א. הנה בביה"ל סי' תע"ב ס"ח הביא פלו' בין ב"י לפר"ח סי' תע"ד אם מה שאמרו דבעינין ד' כוסות על הסדר, הכונה שאמירת וקיום המצוות על כל כוס וכוס מעכב, או שסגי בהפסקה ביתיים, והפר"ח מחמיר, והביה"ל חייש ליה, עיי"ש באזהרתו לנשים. ויל"ע לפר"ח האם מי שלא היה לו כוס בקידוש או ברכהמ"ז ונודמן לו אח"כ, האם אין צריך לשתות [ושמא ישתה מדין לצאת די יין, ותלוי בפירוש ד' הגמ' די יין יצא, ולד' ר"ף גרסי' ידי חירות יצא], דהרי אין לו אפשרות לחזור ולקדש או לברך שאסור לו לאכול, גם יל"ע אי חייב לחזור על הגדה ואשר גאלנו או הלל ויהללך כשאמרם בלי כוס ונודמנו לו אח"כ, וצ"ע.

עוד יל"ע בשכח ולא הסב ונזכר אחר כך, שלכאוב' כוס ששותה אח"כ אין הקידוש מתייחס אליו, ובפרט אם הפסיק ונמלך וחזרו ומברך, וא"כ במה יקרא שכוס זה שתאו על הסדר ואיך יצא יד"ח, וצ"ע. ושמא כל שהוא תשלומין למצוה שכבר עשה מקודם מהני, וצ"ע.

ב. ובהב"ל לסעיף ז' ד"ה אין לו הביא ד' הדה"ח שלמד מד' המג"א להלן סי' תע"ט דמי שיש לו כוס גדול ושתה רביעית, ולא היה בדעתו לשתות יותר, אסור לו לחזור ולהמלך ולשתות דהרי יצטרך ברכה חדשה, וממילא נר' כמוסיף על הכוסות [והנה כאן מוכח דאפי' בהיה לפניו יין נמי חשיב נמלך, ועי' במ"ב סי' תע"ג ס"ק י"ג ושעה"צ ס"ק י"ח], ובביה"ל תמה ע"ז דבמאי מיחזי כמוסיף דהרי הוא אותו כוס, ודבריו ז"ל צ"ע, דהא איהו קאמר בס"ח בד"ה על הסדר דאפשר לקיים ד' כוסות מכוס א' ע"י שאומר ביתיים סדר ההגדה, ומעתה כיון שלימדונו רז"ל דע"י ברכת בפה"ג נראה ככוס חדש וכב' כוסות, הכא נמי נימא הכי וליהוי מיחזי כמוסיף [דבשלמא לפמ"ג דבעינין ד' כלים א"כ בודאי לא מיחזי כמוסיף כיון שזה כלי א', אך הביה"ל לפי דרכו לכאוב' היה לו להסכים עם ד' המג"א], וצ"ע.

ולהמ"ב נמצא דאולינן הכא והכא לקולא שאפשר להחשיב כד' כוסות לקולא ולא לחומרא ואפי' שמברך עליו, וצ"ע.

בענין החשש שנראה כמוסף על הכוסות

א. הנה מב' ברמ"א שאם לא היסב בכוס א' או ב' חזרו ושתה, ומשא"כ בכוס ג' וכוס ד', ומשום דבין כוס א' לכוס ב' או בין כוס ב' לכוס ג' מותר

הלכה שצריך לשכב על ידו השמאלית הוא דבר תימה, והמצאותה היא שזה הרבה פחות נוח והיד כואבת בכה"ג, ובודאי שאין כזו הלכה, ובאמת שבוה לחוד לא מיישבים כלל את הקושיא, שגם בכה"ג אפשר להשתמש ביד אם הגוף לא נוטה הרבה, אכן להנ"ל נראה ליישב דבעינין שישב אצל השלחן ויאכל מן השלחן, ולא כדרך חולים שצריכים להחזיק האוכל ביד וכו', וכפי הנר' דיש ללמוד מזה ג"כ שיעור באיכות ההטיה שהוא באופן כזה שראשו סמוך לשלחן והיד נמוכה, ולא נוח להשתמש בה, לוקח מהשלחן.

ונר' עוד דאפי' אם יכול ליקח מהשלחן, אלא שזה לא נוח, כבר נהפך כל ההסיבה לאכילה שלא כדרך בן חורין, וע"כ אם מיסב באופן שהיד משתמש בה צריך להשתמש בה בקושי, כבר א"י דרך חירות ולאו שמה הסיבה.

ונר' פשוט שלגופו של דברים אין שום הלכה להכביד ידו על הגוף, דהעיקר תלוי איך יותר נוח להסב, ומ"מ גם אפשר להשתמש ביד הנשענת על הכרים וכסתות לתמוך בגוף או בראשו [ובלבד שלא יהא נראה כדואג, ולא יכאיב לידו ע"י שמאמץ אותה, שא"י דרך חירות], וק"ל.

[ודע דמב' דבאיטר אף שנאלץ להשתמש בימין אף שהוא שמאל ידיה, אכתי חשיבא הסיבה וכדלהלן, ורק גידם יד ימין שנאלץ להשתמש בשמאל שלו בקושי או להחזיק ביד ולא ליקח מהשלחן בדדיה לחוד, אמרינן שעדיף שלא יסב כלל].

הסיבת פרקדן או ימין

ג. בגמ' מב' דבהסיבת ימין יש ב' חסרונות, א. שא"י דרך הסיבה [ובודאי הבאיור בזה כנ"ל סוף סק"ב]. ב. דהוה סכנה. והנה לכאוב' משמע במ"ב דהסיבת ימין לא מהני, וכמי שלא הסב דמי, שכ' דאיטר שהסב לצד ימין יצא, ומשמע דאיניש אחרינא לא יצא, והנה קשה לפרש מצד החשש סכנה דא"י סיבה לעכב [וכמוש"כ בפר"ח], ובהכרח מצד טעם הראשון שא"י דרך הסיבה, אך צ"ע לפי"ז באיטר שמצד טעם א' יש לו להסב לצד ימין, ומצד טעם ב' יש לו להסב לצד שמאל, ולכאוב' כיון שהסיבת ימין ל"ש הסיבה מצד עצמה ולעיקובא הוא, א"כ ה"ה איטר המייסב א"צ שמאל שהוא ימין לדידיה ל"ש הסיבה, וא"כ אף דמצד חשש סכנה אין לו להסב לצד ימין א"כ ליפטר לגמרי, דלכאוב' הסיבת שמאל לדידיה כהסיבת ימין לאדם שאינו איטר, שכמו שלא עשה כלום דמי, ומה טעם יש בהסיבתו לצד שמאל, ומשמע דיש ע"ז שם הסיבה ויש בזה קצת דרך חירות, ומי שאפשר לו רק כך צריך לעשות כן, אך לאדם רגיל הוא לעיקובא, ואף שיש דרגות בדרך חירות ולא מעכב לעשות את השלימות של דרך חירות, מ"מ זה הוא לעיקובא הכא דאפשר, וצ"ע.

ויעוי' היטב בברייתא דפרקדן, ועל ימין ל"ש הסיבה מצד עצמה שא"י דרך חירות, ויש עוד טעם משום דשמא יקדים, וע"ז פליגי רש"י ורשב"ם אי קאי על פרקדן או על ימין, והנה לפי המציאות הידועה היום מתייחסים לאכילה בפרקדן ששוכב על הגב כסכנה יותר מאשר במייסב ע"צ ימין [וכבר עמד ע"ז הרדב"ז בתשו' ח"ג סימן אלף י"ב], וצ"ע.

והנה ברש"י מב' דקאי רק אפרקדן, וברשב"ם כ' דמדסמכיה לימין קאי על הסיבת ימין, ויל"ע אי כוננו דקאי רק על ימין או דקאי על תרווייהו, דלכאוב' אף אי ס"ל שיש סכנה בהסיבת ימין, אך מה"ת לומר שאין סכנה בהסיבת פרקדן ששוכב על גבו, ובפרט שבמציאות יש בזה יותר חשש מבהסיבת ימין [ואולי מדחילקה ברייתא לתרי מילי, אך בפשוטו הם מחולקים בטעם דל"ש הסיבה, שכל א' הסיבה שאינו דרך חירות הוא סיבה לעצמו], וצ"ע.

ויל"ע דבהסיבת ימין למדנו דאיטר עושה כן, ויל"ע אם ה"ה שיכול להסב פרקדן כשפניו למעלה, והיינו שיל"ע אי יש מעלה בהסיבת ימין יותר מהסיבת פרקדן או דשוין הם, ואמנם להנ"ל נר' שלא יסב פרקדן מצד חשש סכנה לרש"י, ואולי גם רשב"ם מודה לו, ודו"ק, [עוד יל"ע מהו שיעור פרקדן הנאסר בהסיבה, אך באמת כל שמיסב לשמאל אף שנוטה קצת אחורנית לא איכפ"ל, וכל שאין נוטה לשמאל הרי לא היסב לשמאל ולא יצא יד"ח, ומ"מ יש לדון לענין חשש סכנה, ונפק"מ בעלמא, וצ"ע בזה].

ויל"ע בזמן חז"ל שהיו רגילים לאכול בהסיבה, איך היה דרכו של אטר בשאר ימות השנה, ואולי בימות השנה לא היו חוששים לסכנה בהסיבת ימין שזה חשש רחוק, ורק במקום מצוה החמירו חז"ל שלא לחייב באופן כזה משום מקרה רחוק [ודומיא דמה דחזינן בדברי הרא"ש לגבי מרור שכל ימות השנה אכלוהו בלא חרוסת, ובפסח הצריכו חרוסת משום קפא], וצ"ע.

תלמיד אצל רבו

ד. הנה קי"ל דתלמיד אצל רבו א"צ הסיבה, ויש לחקור אם הוא מדין דחייית עשה דכבוד התורה למצות הסיבה, או שחשיבא אין דרכו בהסיבה, ולכאוב' נחלקו בזה רבנן ז"ל, דבב"ח מפורש שא"צ להסב, והיינו שנחשב אין דרכו להסב, ואפי' אם הרב יתן לו רשות, אבל בפר"ח וכן במ"ב פוסקים שאם הרב נתן לו רשות מחוייב להסב, ועי' בשעה"צ (סק"כ) שכתב להדיא שיסודו מדין דחייית עשה דכבוד התורה לעשה דהסיבה, ומש"ה כל שנסתלק הדחיה חזרה חיוב ההסיבה למקומה.

אכן יל"ע בזה מכמה טעמים, חדא דמאי שנא מאשה שאף אם בעלה ימחול לה א"צ להסב [גם לסוברים שהוא משום שאימת בעלה עליה], ואולי יש ליישב דהתם זה כבר סגנון וצורת התנהגותה, ומשא"כ בתלמיד שזהו רק בפני רבו וזה לעולם ע"ד מקרה, וע"כ שפיר מיקרי בר הסיבה, עוד יל"ע דאף עשה דכבוד רבו דוחה עשה דהסיבה, דנימא אתה ורבך חייבים בכבודי, ואין דין כבוד הרב על חשבון מצוות, [ודוחק לומר דהכא תקנו רבנן הכי, וכבר יותר מסתברא לומר כאידך גיסא שא"צ הסיבה כלל ולא משום דחיייה].

והנה חזינן דשוליא דגרי אף שאין דרכו להסב צריך להסב, ומשא"כ אשה, ולפי הב"ח גם תלמיד אצל רב, ובהכרח צ"ל שעצם זה שמתנהג בהכנעה לרבו זה עצמו דרך עבדות והיפך דרך בן חורין, אך אשה לבעלה או תלמיד לרבו שלמדו תורה א"י בחי' עבדות, והכנעתו אינה סותרת להיותו בן חורין שהוא דרך אישות או דרך קבלת התורה, והכנעה זו אינה סותרת לדרך חירות, אך

ואדרבה שלזה סגי בליל המקודש לחג, ושמא בזמן תוספת יו"ט נמי מיקרי מקודש לחג, אכן יל"ע אי יוצאים בזה הלל הנאמר על אכילת הפסח [ומשמע בגמ' (דף צ"ה) דהלל דליל התקדש החג היינו הלל דא' במתני' דהפסח טעון הלל באכילתו. ומשמע במס' סופרים פ"כ שההלל של ביהכ"נ זהו אותו הלל שחוזרים ואומרים אותו בסעודה, עיי"ש היטב, דהברכה פוטרת שניהם עיי"ש], ולכאוב' א"כ בעינין בזמן הראוי לאכילת פסח, ואף שנת' שאפשר לומר אחר חצות יש לחלק בין אחר אכילתו לקודם זמן אכילתו, וצ"ע.

ג. והנה לפו"ר חזינן שגם טעמא דקידוש במקום סעודה לא ברירא, דלגבי קידוש בערב חג הסוכות לא נסתפק בזה, והוצרך לבאר הטעם משום שא"י לברך ברכת לישב שהוא חלק מנוסח הקידוש, יעוי' סי' תרל"ט (ס"ק כ"ה), אך באמת לא דמי, דהתם יכול לאכול סעודת יו"ט מבעו"י וכוזית פת בלילה, ולא חסר בקידוש במקום סעודה, אך כאן הרי אסור לאכול מצה מקודם, ונמצא שזמן הסעודה בלילה ולקדש בזמן שא"א לאכול סעודה אינו קידוש במקום סעודה, שהוא מנותק בע"כ מן הסעודה, וק"ל.

ד. ודע שבמש"כ לענין ד' כוסות שתלוי בין ב' הפירושים אי צריך להיות בזמן הראוי לפסח ושעיקר ההלכה שא"צ, ומ"מ לכתחילה נכון להזהר בכך, וכמב' לגבי הלל, פשוט שה"ה מצות סיפור יצ"מ, וכן מפ' בתה"ד (ח"א סי' קל"ז) ומובא בב"י, ונר' שאם אין לו זמן לשיניהם הגדה עדיפא, חדא דזה דא' וזה דרבנן, ועוד שקדמה בסדר קיום המצוות.

ה. אחרי כתיב כ"ז התבוננתי דלכאוב' יש ראייה שעיקר ההלכה דד' כוסות אפשר אף לאחר חצות, דהרי למעשה בדיעבד אומר ברכת ההגדה וברכת ההלל אף לאחר חצות, אך יש לדחות, דיש ג' ספיקות, ד"א שאומר ברכה זו אף בלי כוס כלל, ו"א שגם מצות מצה אחר חצות, ו"א שעכ"פ ד' כוסות אפשר אח"כ, וע"כ אפשר לברך.

הערות בענין הסיבה ע"ג מטה וע"ג כרים

א. איתא במתני' ריש פרק ערבי פסחים ואפי' עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, ופי' רש"י ורשב"ם דהכונה שגם הוא צריך להסב המטה אצל השלחן, ומשמע דפשיטא להו דבלא"ה אין ע"ז שם הסיבה, דע"ג ספסל לאו שם הסיבה עלה, ולשכב במטה שיטנים בה שלא כדרך בני מלכים המסובים במטה אצל השלחן נמי לאו שם הסיבה עלה, דזה דרך חולים בעלמא.

אכן התוס' כתבו דקמ"ל דגם הסיבתו שמה הסיבה, ונר' בכונתם כמב' במרדכי, ומייתי לה בדרכי משה ובהגהתו (בס' תע"ב ס"א), דאפי' שאין לו מטה אלא ספסל נמי שמה הסיבה, והיה אפ"ל דבכה"ג מיסב בשכיבה ע"ג הספסל או שמשען ע"ג הכותל וכדו', אך עי' במ"ב סק"ז שכ' דצורת הסיבה היא הטיית גופו [ומש"כ שם ראשו, פשוט שלא דוקא שא"א לשתות כן, רק כוננו לחלק העליון שלגופו שראשו נמצא שם] ע"ג מטה או ספסל וכרים תחת ראשו אצל השלחן, ובשעה"צ (ז') ציין עמש"כ ע"ג מטה דנלמד מד' רש"י. ומשמע דאף שרמ"א פסק כתוס', וכדסיים הוא עצמו ע"ג ספסל, מ"מ ודאי דיש מעלה ע"ג מטה, וצ"ל דהרי גם לתו' הסברה הפשוטה היא שכך צורת הסיבה, אלא דקמ"ל דאינו מעכב, וכיון שאין לו ממילא יוצא גם בלא"ה, וא"כ ודאי שזהו צורת ההסיבה לכתחילה.

ומשמע דגם בעני שמיסב על הספסל אכתי בעי כרים תחת ראשו להגביה ראשו שיהא אצל השלחן כדרך בני מלכים [ומסתמא היינו שהראש יהא מעל השלחן שיהא נוח לאכול מן השלחן וכדלהלן, ולא משמענו להצריך שלחן נמוך, ומשמע דגם בשלחן רגיל טוב, וא"כ למדנו שא"צ להטות גופו בשיפוע יותר מזה, ודו"ק], ויל"ע אי כרים לעיקובא או ה"ה דבר אחר, ונר' פשוט שאינו מעכב דהא אפשר גם ע"ג ירך חבירו [אך בלבד שלא יהא כבאוויר דזה אינו בגדר הסיבה, ועי' שער המועדים (פ"ט הערה קנ"ד) שהוכיח כן מזה שע"י הסיבה א"א להשתמש ביד שבאותו צד שמיסב עיי"ש], אלא שמסתמא גם אם אין לעני האפשרות להביא מטה אצל השלחן, מ"מ יש לו כרים שיטן בהם ומניח עליהם ראשו, ויכול להביאם אצל השלחן ע"ג הספסלין להניחם תחת ראשו בכדי להגביהו שיהא אצל השלחן, ומש"ה נקט כרים וה"ה חפץ אחר, וכמוש"כ בספר ערוך השלחן.

ולכאוב' הסיבה ידן ע"ג כסא כהסיבה ע"ג ספסל, שאין לנו היכולת לישב במטה אצל השלחן, ויל"ע אם ישיבה בכסא מרופד כישיבה ע"ג מטה דמי, וצ"ע, ומסתמא עדיף לכתחילה להשעין גופו ע"ג כרים באופן דאפשר לו, ועדיף טפי מדידת הכסא בלא כרים וכדו', ופשוט. [וכמוש"כ דהמ"ב צייר כן אפי' לגבי עני שבישראל]. ועי' מש"כ בזה בשער המועדים (פ"ט הערה קנ"ב).

[ודע דכל מש"כ לבאר ד' הרמ"א בשם המרדכי עפ"י ד' תוס' דאיכא חידושא דמהני הסיבה ע"ג ספסל, והיינו משום שלכתחילה צורת ההסיבה היא ע"ג מטה, והיינו ע"ג ריפוד, הנה כ"ז לגירסא שגורס המ"א והמ"ב דהמרדכי והרמ"א באו לומר יסב על הספסל, והיינו משאפי' על הספסל שמה הסיבה, אך בפרישה גורס ישב, והכונה כמוש"כ המ"א לאפוקי קרקע, וכדהוסיף הפרישה דצריך ליקח ספסל משכן עיי"ש, וא"כ אתי לאפוקי קרקע, ואין מקור לומר שלכתחילה בעינין מטה (או כסא מרופד), אך במ"א ומ"ב גרסו כנ"ל, ובמ"ב כתב שאם אין לו ספסל יסב על הקרקע, ולא כתב שצריך ליקח ספסל משכן].

הסיבה אצל השלחן [ובענין שאופן הסיבה]

בצורה שקשה להשתמש ביד שמאל]

ב. ובעיקר הדבר שנת' דלכו"ע עיקרו אצל השלחן, נראה דנכלל בזה לישב אצל השלחן ולאכול מן השלחן שלא יצטרך להחזיק המאכל בידו למטה מן השלחן, ובוה נראה לבאר מה שראיתי רבים שנתקשו אמאי מב' בגמ' דהסיבת ימין לא שמה הסיבה, ופי' רשב"ם משום שא"י להשתמש ביד ימינו, ויעוי' במ"ב שגידם יד ימין לא יסב כיון שצריך להסב בשמאל וא"כ לא יוכל להשתמש, ולפו"ר יפלא שבדאי אפשר לצייר אופנים של הסיבה שעדיין יכול להשתמש ביד של אותו צד שמיסב עליה, ואם היסב באופן כזה לצד יין או גידם שיסב כך לצד שמאל אמאי לא שמה הסיבה, ומה שיש שרצו לחדש שיש

לשתות, ואין כאן חשש איסור, ומשא"כ לאחר כוס ג' או כוס ד' שאסור לשתות, ובמקום חשש איסור סומכין על ראב"ה, והנה עצם איסור השתיה לאחר כוס ג' הוא דבר מוסכם כמפורש בס' תע"ט, ויש בזה ג' טעמים, ועיי"ש במ"ב סק"ה ובס' תפ"א סק"א, ורמ"א ז"ל הכא בס' תע"ב נקט טעמא דנראה כמוסיף על הכוסות.

והנה הרמ"א ז"ל לא נתנוין לדון רק משום שצריך ברכה, לפי שאפילו אם א"צ ברכה נמי נאסר משום חשיב מוסיף על הכוסות, והיינו משום עצם זה שאין דרך לשתות בין כוס ג' לכוס ד', וגם להנך רבנותא דס"ל דא"צ ברכה על שתיית כוס ד', וממילא גם על שתי שבין כוס ג' לכוס ד' נמי א"צ לברך ואעפ"כ נאסר, ובאמת שהרמ"א לא הזכיר בשום מקום שהצורך לברך גורם להחשב כמוסיף על הכוסות, וזה חידושו של ראב"ה המובא בטור ס' תע"ג, ועפ"ז חידש המג"א דה"ה בין כוס ב' לכוס ג' אם יצטרכו ברכה, וכמו שכתב במ"ב (ס"ק כ"א ועוד דוכתי), אך בד' הרמ"א אין לזה שום הכרח.

ויל"ע באמת מנ"ל לראב"ה ד"ו, ולפ"ו יליף לה מדין איסור השת' בין כוס ג' לכוס ד', אך באמת צ"ע הדנה התם נראה כמוסיף על הכוסות אם לא יצטרך לברך, ומשא"כ בין כוס ג' לכוס ד' דאם א"צ לברך, אינו נראה כמוסיף על הכוסות, וכמפורש בשעה"צ (ס"ק ל"ב), ומעתה כיון דבע"כ חלוקים המה, ובע"כ התם אין הטעם משום הברכה, וא"כ מנלן הך סברא דנחשב מוסיף משום הברכה, וצ"ע.

והתבוננתי עוד דאף שמ"א פוסק ד"ז, וכד' ראב"ה הנ"ל, וכן פי' הח"י והגר"ז ד' השו"ע ס' תע"ג ס"א, אך באמת בד' השו"ע קשה לפרש כן, חדא דהרי לדידה לא מסתברא דמחמת ברכה נחשב כמוסיף על הכוסות, דהא הרי לדידה אין מברכין על כל כוס, ולמ"ד דאין מברכין על כל כוס לא נר' כמוסיף מחמת ברכה, וכמפ"ו בטור ס' תע"ג בשם הרא"ש, ובהכרח דלאו מה"ט קאסר השו"ע להבדיל, וגם בלא"ה כבר דייק המ"ב מלשון השו"ע שם שטעם האיסור להבדיל משום שהתחיל בהגדה, ומשום האיסור לשתות באמצע הגדה.

[ובחך יעקב נר' דס"ל דההבדלה על הכוס נמי משיאו לה כמוסיף על הכוסות, ובמ"ב מפקפק בזה (ע"י שעה"צ ס' תע"ג סק"י), ולענ"ד דברי הח"י צ"ע, דהרי בטור מפ"ו בשם ראב"ה ומהר"ם מרוטנבורג דברכת הטוב והמטיב לא משיאו לה כמוסיף על הכוסות, וא"כ לכאוף ה"ז בהבדלה בלי בפה"ג נמי לא נר' כמוסיף, ולכאוף נראה דמדחזינן שד"ו תלוי בפלו' אי מברכין על כל כוס, א"כ דוקא לגבי בפה"ג ולמ"ד שחילוק הכוסות מצריך ברכת בפה"ג לכל כוס, ממילא בפה"ג נראה כמוסיף, אך זולת זאת ליכא חששא דנראה כמוסיף על הכוסות רק לאחר כוס ג', וצ"ע. ואולי סברתו דעשיית מצוה בכוס חמיר טפי מברכת הטוב והמטיב, וס"ל שזה סברא גם לפי השו"ע].

וכיון שכן לכאוף לשו"ע אין כזה איסור, ולכאוף גם הרמ"א לא ס"ל הכי, וכדחזינן דקאמר לחזור ולשתות אחר כוס א', אעפ"י דגם איהו ס"ל שלא לשתות בין כוס א' לכוס ב' כמפ"ו בדרכי משה (ס' תע"ג סק"ה), וגם בהגהותיו בשו"ע שם ס"ג לא השיג על השו"ע עיי"ש, ולא חייש למה דקאמר המ"א שר' כמוסיף משום שצריך ברכה, וש"מ דשו"ע ורמ"א לא ס"ל להך סברא כלל, אלא שהמ"ב חייש לד' המג"א [ומ"מ מצדד שאולי רק כשצריך לומר בפה"ג ולא כשאמר הבדלה וכנ"ל, שזה כבר חידוש של הח"י והגר"ז, ועיי' היטב בכז"ל].

בענין חשש מוסיף על הכוסות עיי' הבדלה

ב. ולכשתבונן נמצא דיש כאן פלו' בסברות הפוכות, דד' הח"י שאפ"י לשו"ע שאין מברך על כל כוס נמי שייכא חשש מוסיף עיי' שמבדיל על הכוס, והיינו משום דנראה כבא להוסיף כוס חמישי ולקיים בה ג"כ מצוה, ומאיך המ"ב ס"ל דאפי' לרמ"א י"ל דהכא לא נראה כמוסיף, דמוכחא מילתא דמשום הבדלה קאיתא [ובעלמא כשנוצר לברך בפה"ג תליא בפלו' שו"ע ורמ"א ס' תע"ד וכמפ"ו בטור כאן, וכמוש"ג במק"א דלמ"ד דכל כוס אומרים עליו בפה"ג, א"כ ברכת בפה"ג מורה על היותו כוס נוסף, ומשא"כ למ"ד דגם לד' כוסות אין אומר בפה"ג ע"כ לא מעלה ולא מוריד מה שמברך עליו]. ונר' להוסיף עוד, דהנה באמת חזינן דבשאר כוס של ברכה לא נאמרה כלל דצריך לברך בפה"ג, וכמב' בס' תע"א ס"ק כ"ד החילוק בין פורס מפה ומקדש בע"ש לפורס מפה ומקדש בערב יו"ט, ובהכרח דשאני ד' כוסות שהם מצות שתיה, ובעינן שיהא ד' מעשי חירות נפרדים, דהיינו ד' שתיות נפרדות וכמב' בהגר"ז ס' תע"ג, וע"כ דוקא אמירת בפה"ג [ודוקא להך מ"ד דס"ל הך סברא] הוה מוסיף על הכוסות, ולא קיום מצות הבדלה שאינה מצות שתיה כלל, ודו"ק.

בענין שיריים מכוס ראשון אי מיקרי כוס פגום לגבי כוס שני

הנה בשו"ע ס' תע"ב ס"ט איתא דאם הכוס גדול ויש בו כמה רביעיות, שותין ממנו כמה בנ"א, ויל"ע אם הכונה כמה בנ"א לאותה כוס, דהיינו שיכולים שותים כוס של קידוש, או שה"ה לכוס ראשון ושני, וכבר נסתפק בזה בביה"ל לס"ח, ולכאוף יש להכריח דקאי דוקא באותו כוס, שהרי כבר הקשה רבינו המ"ב דליהוי כוס פגום עיי' שתיית הראשון, ות' דכיון דכלוהו אתיין מכא ראשון לא נחשב לפגום (עיי"ש ס"ק ל"א), ולכאוף זה סברא רק כשכולם שותים בשביל אותו כוס, אך מכוס לכוס לא שייך לומר כן, וא"כ בעי"כ דאיירי באותו כוס, וצ"ע.

בענין קיום מצוות דרבנן כשיפול למשכב

יל"ע במש"כ המ"ב (ס' תע"ב ס"ק ל"ה) לגבי ד' כוסות, שפטור מלשתות אם יפול מחמת השת' למשכב, ומשום דא"ז דרך חירות, דתיפול דאין מחויב במצוות דרבנן כשיפול מחמת זה למשכב, וכמוש"כ (בס' תע"ג ס"ק מ"ג) דאין מחויב לאכול מרור אם מזיק לבריאותו, ומשמע אף שא"ז פיקו"נ.

וראיתי למי שתיירך דהכא ס"ד דחייב משום פירסומא ניסא, וכדחזינן דמוכר כותו, והיינו שחייב יותר מחומש, וחמירא טפי משאר מצוות דרבנן, ולהכי בעינן לטעמא דפטור משום דלאו דרך חירות.

אך דיל"ע דאטו מרור לאו פירסומא ניסא אית ביה, ובאמת שיל"ע אם מוכר כותו וכו' למצות מרור משום פירסומא ניסא, ומ"ש מרור מד' כוסות, וצ"ע.

ושמא י"ל דיפול למשכב אינו בגדר סכנה לבריאותו, אלא שלא ירגיש טוב ויכאב לו הראש לזמן מסוים, ומשא"כ התם איירי כשסכנה הוא לרופך בריאותו ותפקיד גופו אף שאינו בגדר פיקו"נ, וצ"ע בזה.

בן ציון רפאל גרינוויז - הקריה החרדית בית שמש

דין הסיבה באשה חשובה ובשקמט

בשו"ע (תע"ב ד') פ' שאשה א"צ הסיבה אא"כ חשובה היא, וכמה טעמים נאמרו בזה בראשונים, ובמשנ"ב הביא רק טעם השאלות (פ' צו, שאילתא ע"ו, ה' ברשב"ם פסחים ק"ח). דאין דרכן של נשים להסב, והנה ראיתי דברי רבינו מנוח (חומ"צ ז' ח') דה"ט דאשה פטורה מהסיבה - לפי שכפופה לבעלה ואימתו עליה ואין דרכה להסב, אמנם אשה חשובה שהיא גברת הבית צריכה להסב, אבל דווקא בתנאי שאין לה בעל, א"נ "שהיא חשובה בפרי ידיה, אשה יראת ה' בת גדולי הדור, כוללת שבחי אשת חיל, וזאת האשה - אם נמנע מציאותה - אע"פ שיש לה בעל צריכה הסיבה", א"נ דטעם פטורה מהסיבה לפי שטרודה בהכנת המאכל ותיקונו, אך אשה חשובה שיש לה עבדים ושפחות שיכינו עבורה והיא יושבת בקתדרה - צריכה להסב, ושאני שקמט שחייב בהסיבה (- כמב' לקמן סעי' ו'), כיון דהקונה עבד - וה"ה השוכרו לשמשו - כקונה אדון לעצמו, ותו - אטו משום דעבד הוא נפטרנו מן המצוות.

ברם, עצם דברי רבינו מנוח שאשה חשובה היינו היושבת בקתדרא ומוקפת עבדים ושפחות שיעבדו במקומה, צ"ע מדתן (כתובות נ"ט): ואלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה כו' הכניסה לו שפחה אחת כו' שתיים כו' שלש כו' ארבע יושבת בקתדרא, רא"א אפי' הכניסה לו מאה שפחות נפכה לעשות בצמר - שהבטלה מביאה לידי זימה, ובגמ' (ס"א). אריב"ח אר"ה אע"פ שאמרו יושבת בקתדרא, אבל מוזגת לו כוס ומצעת לו את המטה ומרחצת לו פניו ידיו ורגליו, וכ"ה פסק ההלכה (ר' אבהע"ז ס' פ' סעי' ב' ד'), וע' בבאיאוגר"א שנראה שעמד בזה, וילה"ב דעת רבינו מנוח.

ובחילוקא דרבינו מנוח לשקמט, נמי יל"ע לכאוף דכיון דסו"ס הפטור אינו מחמת הכניעה שבשעבוד, אלא משום עצם השימוש שנצרכים לשמש הבעל או האדון, מה יתן ומה יוסיף אם חייבה התורה לרבו בדינים שונים עד שנקרא "כקונה אדון לעצמו", הא סו"ס על העבד והשקמט מוטל לשמשו, והיאך יסב, ומש"א דאטו משום דעבד הוא יבטל מצוה, אמאי לא נימא כן נמי גבי אשה דמ"ט פיקיענה שעבודה ממצוה זו [ושורש הדברים דבקדושים (ל') פטור הנשואה מכיבוד א"א מפני שרשות בעלה עליה, ובתוס' שם "ואע"ג דמעשה ידיה לבעלה מדרבנן בעלמא, מ"מ אינה מצויה אצל אביה אלא אצל בעלה", וכן בפיהמ"ש להרמב"ם (פ"א דקדושים) שפטורה מכיבוד הוריה, "מפני עסקי בעלה המחוייבין לה מתורת הווגו לפי מה שנתבאר בכתובות", ומב' מכו"ז שאינו מדין כבוד לבעל אלא שעבוד שמשועבדת לו, וכ"נ מל' הרמב"ם (אישות ט"ז כ') "וכן צו חכמים על האשה שתהיה מכבדת את בעלה ביותר מדאי ויהיה לו עליה מורא, ותעשה כל מעשיה על פיו ויהיה בעיניה כמו שר או מלך מהלכת בתאות לבו ומרחקת כל שישנא, וזה הוא דרך בנות ישראל ובני ישראל הקדושים הטהורים בזיווג, ובדרכים אלו יהיה ישובן נאה ומשובח", ולכאוף משמע דבגדר עצה טובה הוא, ולא גדר דין דכבוד הבעל, ויתבאר בזה הא דלא נקט הרמב"ם לטעם זה בפיהמ"ש לכאוף מ"ט פטורה האשה הנשואה מכיבוד הוריה, והן אמנם שבמג"מ ציין מקורו טהור מהא דקדושים (ל"א). דאם א"ל אביו השקיני מים, וא"ל אמו השקיני מים, אר"א שיביא קודם לאביו שאתה ואמך חיבייך בכבוד אביך, ומשמע לכאוף שהוא דין גמור, לזה י"ל כהפתחי תשובה (יו"ד ר"מ ט') דנקט בדרך אפשר - דאם א"ל אביו לעשות לו מלאכה שאין האשה מחוייבת לעשות לבעלה, ואמו אמרה לו ג"כ לעשות לה להמלאכה ההיא - שניהם שוים, וע"כ נקט בגמ' 'השקיני מים', מפני דהוי מלאכה אשר תמיד מחוייבת לו אף בהכניסה לו כמה שפחות, ולדבריו יב' בדרך אפשר דאולי זו כוונת המג"מ שמדין זה דנקט ר"א גבי שעבוד יש ללמוד בגדר עצה מדרבנן אף למקומות שאינם כלולים בשעבודה ובמחוייבויותיה, וכיו"ב בשו"ת בצל החכמה (ח"א ס' ס"ט) שכל דאין הטעם משום כבוד הבעל, דהא אפי' את"ל דמחוייבת בכבוד הבעל מה"ת - מ"מ פשיטא דכיבוד א"א עדיף, שהרי חיוב כבודם מפ"ו בקרא וגם הוקש לכבוד המקום, וא"כ אדרבה ידחה כבוד הבעל משום כיבוד א"א, אלא ודאי דטעמא משום שעבוד הנהג, וכדעה זו כתב לי הגר"ח קניבסקי שליט"א, וע"ע בארעא דרבנן (מער' ב' אות של"ג) ובעפרא דארעא (ע"ס הנו', אות נ"ט) ובדברי הרב חיד"א ביעיר אוון (מערכת כ' אות י' ומערכת ל' אות י"ט), ובחיים שאל (ח"א ס' כ"ז), ובשד"ח (מע' כ' אוע"ד סוד"ה אמנם), וצ"ע בכ"ז.

שלמה ידידיה בן שמעון - בני ברק

בענין נראה כמוסיף על הכוסות

קיי"ל דבין כוס ג' לכוס ד' אסור לשתות, ובטעם הדבר הביא הב"י (ס' תע"ט) ב' טעמים, א - הירושלמי כתב משום שיכרות. ב - הרא"ש כתב משום שנראה כמוסיף על הכוסות. וכ"כ הרשב"ם (פסחים קח), והביאו המרדכי בסדר הפסח.

והנה הטור (תע"ג ג') הביא מש"כ ראב"ה דמותר לשתות בין כוסות הראשונות, רק שיכיון לבו שלא יצטרך לברך פעם שנית. ועיי"ז הביא ממחר"ם מרוטנבורג דאם מברך בפה"ג אינו נראה כמוסיף. וכתב ע"ז הטור דראב"ה לשיטתו דס"ל דעל כל כוס מברך, לכן מסתבר להו שאם יברך יותר או נראה כמוסיף, אבל להרא"ש דאינו מברך על כל כוס אין חילוק בין אם יברך או לא.

והנה בדברי הרא"ש הנ"ל מבואר דבין כוסות הראשונות לא חיישין לנראה כמוסיף [ורק בין כוסות האחרונות חיישין לנראה כמוסיף]. והטעם, מבואר בשעה"צ (תע"ב) משום דאז גוררין תאות האכילה, והיינו דהרואה ששותה אומר שעושה לצורך אכילתו, משא"כ בין כוסות האחרונות דאין דרך לשתות, הרואה ששותה אומר שכוונתו להוסיף על הכוסות. וכן מבואר בב"ח (תע"ט, ב). [מיהו הרשב"ם כתב בין שליש לרביעי לא ישתה... דכיון שלא חיישין עוד לגרידי לבא לא שרין ליה דנראה כמוסיף על ד' כוסות. ע"כ. משמע דבקמאי

נמי איכא חשש דנראה כמוסיף, אלא שהתירו לשתות כדי לגרור לבו לאכילה. ע"י גם בגדי ישע על המרדכי]. ולכאוף לשיטתו שהתירו משום מעליותא דגרידת הלב לשתות אע"ג שיש בזה חשש נראה כמוסיף, ודאי יש להתיר משום חשש שלא יצא ידי ד' כוסות, ודלא כסברת הרא"ש בסמוך].

ויש לדון לדעת ראב"ה שכתב דבין כוסות הראשונות אסור לשתות היכא דצריך לברך, דמחמת הברכה נראה כמוסיף, מה הדין בין כוסות האחרונות היכא דא"צ לברך. ולכאורה לפי הסברא שכתב הטור, נראה דבזה לא שייך חשש דנראה כמוסיף, דכיון דס"ל לראב"ה דעל הכוסות המחוייבות צריך לברך, כששותה בלא ברכה מוכח דאין כוונתו להוסיף.

והנה בשו"ע (תע"ב ז) כתב דהיכא דצריך להסב ואכל או שתה בלא הסיבה, צריך לחזור ולאכול או לשתות [וכן מבואר בטור. ובב"י הביא דהרא"ש נסתפק בשתה בלא הסיבה, אם יחזור לשתות בהסיבה, או דלא ישתה משום שנראה כמוסיף על הכוסות, או דילמא כיון ששתה שלא כתיקונו הוברר דמה ששתה היה שלא ממנין הכוסות, ומה ששותה עכשיו הוא כוס של חובה. ונקט הטור כסוף דברי הרא"ש. - ויל"ע מאי ס"ד דהרא"ש דמשום שנראה כמוסיף נימא שיבטל עיקר דין ד' כוסות. ואף בסוף דבריו לא הדר ביה מזה, אלא דס"ל דבכה"ג אינו נראה כמוסיף. וע"ד הרמ"א אין להקשות כן, דהוא ס"ל דיש לסמוך על ראב"ה במקום שיש חשש איסור, אך בדברי הרא"ש משמע דפשיטא ליה דלא יצא בלא היסב, וצ"ב]. וכתב הרמ"א דדעת ראב"ה דבזמן הזה אין חיוב להסב, ולכן בשכח ולא היסב, לגבי ד' כוסות יש לחלק, דבכוסות האחרונות לא ישתה שוב משום שנראה כמוסיף, אבל בכוסות הראשונות ישתה שוב בלא ברכה. - וממה שסיים שישתה בלא ברכה, משמע דרוצה לרמוז דאם מאיזה טעם צריך לברך לא ישתה שוב, אף בראשונות, דעיי"ז נראה כמוסיף וכמ"ש"כ ראב"ה. - ומעתה יל"ע דמדוע בכוסות אחרונות סתם דנראה כמוסיף ולא חילק אם צריך לברך או לא. ואפשר לבאר בכמה אופנים, וכדלהלן:

א - בין כוסות אחרונות אין רגילות בנ"א לשתות והוי כמסיח דעתו, ולכן ממילא צריך לברך, ולכן נראה כמוסיף.

ב - בין כוסות אחרונות דאין רגילות לשתות אי בעצם השתיה נראה כמוסיף, דאל"כ מדוע שותה, ובין כוסות הראשונות דהרגילות לשתות אינו נראה כמוסיף בעצם השתיה, וכמו שנתבאר חילוק זה בדעת הרא"ש, אך היכא דצריך לברך נראה כמוסיף לדעת הרמ"א דס"ל כראב"ה לברך על כל כוס.

ג - בין כוסות אחרונות אסור לשתות משום שכרות, וכמבואר בירושלמי, ולכן בעצם השתיה נראה כמוסיף, אבל בין כוסות הראשונות דמותר לשתות אינו נראה כמוסיף אא"כ מברך.

ד - בין כוסות אחרונות אסור לשתות משום שכרות, וכהירושלמי, ולכן אינו מכיון בברכתו לפטור מה שישתה אח"כ, וממילא צריך לברך ועיי"ז נראה כמוסיף, משא"כ בכוסות הראשונות שמתור לשתות ופוסר מה שישתה אח"כ, א"צ לברך ולכן אינו נראה כמוסיף.

והנה במג"א (תע"ב ז) מבואר כטעם ד' שכתב דכיון דאסור לשתות לכן הוי היסח הדעת וצריך לברך, וממילא נראה כמוסיף. והוסיף דלפי מה שנהגו להחמיר גם בין כוסות הראשונות שלא לשתות, ממילא גם שם יצטרך לברך שוב, והו"ל נראה כמוסיף. אמנם נתן המג"א עיצה לכיון להדיא לשתות אם ירצה, ואז אם ישכח להסב יוכל לשתות שוב בלא ברכה. ולכוסות אחרונות אין זו עיצה, דהיאך יכיון לשתות הרי מדינא הוא אסור, משום שיכרות.

ואמנם יש קושי בביאורים אלו, דחזינן דמצד חשש שיכרות לא היינו אוסרים לשתות בין כוסות אחרונות, כשלא היסב, ורק מצד דממילא יחא נראה כמוסיף אמרינן שלא ישתה. - ולביאור א' וב' הנ"ל י"ל דלא חששו כלל לטעם דשיכרות, ולכן הוצרך הרמ"א לחשש נראה כמוסיף. - ובנהר שלום כתב לכאוף זאת, דרק שתיית הרשות מביאה לידי שיכרות. ונראה כוונתו דבשתיית הרשות יש לחוש שישתה עוד ועוד עד שיגיע לידי שיכרות, משא"כ זה ששותה מחמת שלא היסב, ישתה כוס א' נוספת ותו לא. [ועיי' ביה"ל (תע"ט) שכתב דלטעם דשיכרות אסור אף לשתות מעט לאחר כוס ג', ולטעם דנראה כמוסיף לכאוף אין לאסור אלא כששותה שיעור כוס, והניח בצ"ע. ולכאוף מדוע פשיטא ליה דלטעם שיכרות אסור אף מעט. אך להנ"ל א"ש, דבחשש שיכרות לא שייך להגביל כמות מסוימת, ועל כורחין לאסור לגמרי כדי שלא יגרר לשתיה מרובה].

ובמשנ"ב כתב (סק"ב) דבכוסות הראשונות מותר לשתות כמה דבעי, דלא אמרינן בהו שנראה כמוסיף, וביאר בשעה"צ משום שחמרא מיגרר גריד תאות האכילה. ולכאורה זה משמע כטעם ב' הנ"ל, שבכוסות האחרונות בעצם השתיה נראה כמוסיף, ובראשונות אינו נראה כמוסיף בעצם השתיה והואיל והדרך לשתות אז, משום דגורר תאות האכילה. [ובדוחק יתפרש כטעם א' דכיון דהרגילות לשתות אז, אינו מסיח דעתו, ואינו צריך לברך כשישתה שוב]. ואח"כ (סק"א) הביא דיש לחוש גם לשיטת ראב"ה דהברכה גורם דנראה כמוסיף, וממילא אף בין כוס א' לב' היכא דצריך לברך לא ישתה. [ועיי' לשון המ"ב שבכה"ג אין כדאי לשתות שוב. ובמג"א נראה ד'אוסר' בזה. והוא משום דהמג"א נוקט בדעת הרמ"א כראב"ה דהכל תלוי בברכה דעיי"ז נראה כמוסיף. ואילו המ"ב נקט לעיקר דעת הרמ"א דנראה כמוסיף הוא בעצם השתיה, ובכוסות אחרונות דווקא, אלא דהכא מחמיר לחוש גם לשיטת ראב"ה. - מיהו בס' תע"ג (ס"ק י"ג) כתב המ"ב דהיכא דיצטרך לברך 'אסור' לשתות בין כוס א' לב', ומשמע דהוא איסור, ולא רק 'אינו כדאי'. - וא"כ צ"ל דס"ל דלהרמ"א בין כוס ג' לד' הוי נראה כמוסיף אף בלא ברכה, דמדוע שותה, ואילו בין כוס א' לב' אינו נראה כמוסיף אא"כ מברך].

והנה המ"ב הביא עצת המג"א דיתכיון בברכה דכוס א' לשתות עוד אם ירצה, ואז אם לא היסב יוכל לשתות בלא ברכה, ואינו נראה כמוסיף. ובשעה"צ כתב דבכוס ג' לא מהניא עצה זו, דהא אסור לשתות אחריה משום חשש שיכרות, ואף אם א"צ לברך. והנה המ"א כתב משום שממילא אינו מכיון לפטור, ואם ישתה יצטרך לברך, ולכן נראה כמוסיף. אבל השעה"צ נקט דלא נראה כמוסיף,

להנהגה פשוטה וקלה, אי"ז משנה הנהגה של כבוד שיש אצל המלכים ומש"ה חייבים בהסיבה.

הסיבת תלמיד לפני רבו

סימן תע"ב סעיף ה': תלמיד בפני רבו א"צ הסיבה וכו' אא"כ יתן לו רבו רשות, ובמשנ"ב ס"ק י"ז היינו שירשהו בפירוש (ח"י). ולכאורה כוונתו לאפוקי דלא נאמר דאם היסב ורבו לא מחה בידו דהוי כנתינת רשות, ונפק"מ או לשאר הכוסות שימשיך להסב אף אם נודע לו ההלכה שא"צ, או נפק"מ לשאר מסובים שרואים דהרב אינו מוחה ושתיקה כהודאה. ועיין בחזו"ע שכל להקל כן בשם כמה אחרונים, ולשון המשנ"ב משמע דדוקא שירשה לו בפירוש מותר, ודו"ק.

מי שיין מוזיקו

סימן תע"ב סעיף י': מי שאינו שותה יין מפני שמזיקו או שונאו, צריך לדחוק את עצמו ולשתות ולקיים מצות ד' כוסות, עכ"ל. ומקורו בב"י בשם תשובות הרשב"א שנשאל ע"כ, והוכיח מדר' יהודה בר אלעאי שלא היה שותה יין שדחק א"ע לשתות ד' כוסות וקשר ראשו מפסח ועד עצרת, וכע"ז בירושלמי לגבי ר' יונה עי"ש, והיינו שלא נהג רק מידת חסידות אלא מעיקר הדין [ולמד דכ"ש לשונאן].

ולכאורה לפ"ז צ"ב מש"כ המשנ"ב ס"ק ל"ט ואין בכלל זה כשיפול למשכב מזה, ובשעה"צ (ס"ק נ"ב) כנ"ל פשוט דאי"ז דרך חירות, ולכאורה המקור במעשה דר"י בר אלעאי שהוא כנפל למשכב ומ"מ שותה יין, ומנין חילק המשנ"ב להקל, ודוחק לומר שלקשו ראשו מפסח ועד עצרת אי"ז בכלל נפל למשכב אלא כמיחוש בעלמא, וכי בכה"ג יהיה אסור לקחת כדור או רפואה בשבת משום שחיקת סממנים דלא הותר אלא בנפל למשכב, וצ"ע. שו"ר בפסקי תשובות שציין למהר"ם שיק ועוד שהחמירו בזה עי"ש.

ובמעשה דר"י בר אלעאי ובמעשה דר' יונה בירושלמי יל"ע מדוע לא שתו חמר מדינה וכמ"ש במשנ"ב (ס"ק ל"ז) שיוצא י"ח, ובשעה"צ כ' המקור אחרונים, ופלא שלא הביא שהאר"י בזה הרמ"א ס"ס תפ"ג והקיל. ומיץ ענבים צ"ל שבזמנם שלא היה דרך לשמר היה מצוי רק בזמן הבציר ממש, וצ"ע.

עני המתפרנס מן הצדקה בד' כוסות

סימן תע"ב סעיף י"ג: אפילו עני המתפרנס מן הצדקה ימכור מלבושו או ילוה או ישכיר עצמו בשביל יין לד' כוסות, ומקורו במשנה בע"פ ולא יפתחו לו מד' כוסות, ועיין בב"י שהביא ג' ביאורים בזה, והשו"ע נקט לכאורה החמור שבכולם שימכור מלבושו וכו'.

ובטור הלשון ואפילו אין לו מזון ב' סעודות ימכרם ליקח יין לארבע כוסות, ואע"פ שצריך לקבל אח"כ מהצדקה, ויש לדקדק מדוע לא נאמרה ההלכה כהוראה לכתחילה שלא יקנה ממה שיש לו אלא יין לד' כוסות, ואע"פ שצריך לקבל מהצדקה, ודוחק לומר דבא לשאול אחר שקנה ב' סעודות, והיה אפ"ל שקיבל ב' הסעודות מהתמחויו וכיו"ב, ואיירי באופן שנותנים רק אוכל, וקמ"ל שמותר לו למכור הסעודות ולקנות יין, ואף שדעתם לתת אוכל לאכילה וצ"ע, ובמש"כ אע"פ שצריך לקבל אח"כ מהצדקה, יל"ע אם מותר לו לחזור לתמחויו ולבקש שוב אוכל דהרי עכשיו אין לו מה לאכול.

ונפק"מ במה דמיו שמקבלים מצרכי מזון מארגונים ואין נצרכים לכך, ומוכרים ע"מ לקנות צורכי החג אחרים, וצ"ע לדינא.

ועיין בספר חוב"ב למס' פסחים שדקדק שנותנים לעני ד' כוסות, ואף שבדיעבד סגי בשתיית רוב רביעית וא"כ סגי בג' כוסות, ומבואר דנותנים לו לקיים אף לכתחילה, ועיין בס"י תרע"א בביה"ל ד"ה אפילו עני דנותנים לו לנר חנוכה נר אחד ולא למהדרין, וצ"ע הגדר בזה דלכאורה מהצדקה ראוי ליתן לו בין לכתחילה בין למהדרין אם רגיל בכך, וכסוס לרכב עליו. ואפשר דבפסח ד' כוסות דרך חירות הוא, ומש"ה לא מדקדקים.

נשים חייבות בארבע כוסות

סימן תע"ב סעיף י"ד: גם הנשים חייבות בארבע כוסות ובכל מצוות הנהגות באותו הלילה, ובמשנ"ב ס"ק מ"ד דאף שהן מצוות שה"ג מ"מ חייבות שאף הן היו באותו הנס, ובס"ק מ"ה מצוות הנהגות, כגון מצה ומרור ואמירת ההגדה, ולכאורה באכילת מצה מבואר בגמ' שחייבות מטעם דהוקש כל מי שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אוכל מצה, והוה חיוב מדאורייתא ולא רק משום שהיו באותו הנס דחיובו מדרבנן, ואפ"ל בדוחק דהטעם קאי על מרור ואמירת ההגדה, וסתם לפרש טעם חיוביהו במצה, או דקאי אמצה דכורך ואפיקומן.

חלקק לתינוקות קליות ואגוזים

סימן תע"ב סעיף ט"ז: מצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים כדי שיראו שינוי וישאלו. ויש להעיר למבואר בס"י תע"ג במשנ"ב סק"ד, וכן בביה"ל ד"ה הרשות בידו, שהמחבר פסק כרמב"ן שאסור להפסיק באמירת ההגדה לשום דבר וכתפילה דמאי, א"כ גם חילוק הקליות והאגוזים דוקא קודם מציגת כוס שני ואמירת ההגדה, ודוחק לחלק דחינוך לאמירת הגדה שייך בגיל מוקדם יותר מחינוך לצורת המצוה כצורתה, וצ"ע. ובאורחות רבינו הביא שהקה"י חילק קודם הקידוש, וא"ש למש"כ.

אחד מבני החבורה - ירושלים

יין אדום

במ"ב ס"י תע"ב סקל"ח הביא ב' טעמים ליין אדום, א. שנאמר אל תרא יין כי יתאדם, ב. וזכר לדם שהיה פרעה שוחט. ושמעתי מאמור"ר שליט"א נפקא מינה בין הטעמים באופן שלוקח יין לבן ומערב בו טיפה יין אדום ועי"כ נהפך לאדום, דלטעם הראשון אינו יוצא דסו"ס אינו יין אדום בעצם, אבל לטעם השני יוצא דסו"ס עכשיו הוא בצבע אדום ויש זכר.

יוסף חיים ווייל - רמת בית שמש

לא יאמר קידוש עד שתחשך

סימן תע"ב סעיף א': אבל לא יאמר קידוש עד שתחשך, ובמשנ"ב סק"ד קמ"ל דלגבי פסח אינו כשאר שבת וי"ט לפי שאכילת מצה הוקשה לפסח, ופסח אינו נאכל אלא בלילה, והקידוש צריך להיות בשעה הראויה למצה, ועוד דכוס של קידוש הוא אחד מד' כוסות, וכולהו בתר הגדה ומצה ומרור גריד, עכ"ל.

ומקור הדברים בתרה"ד ס"י קל"ז שנשאל אם מותר להתחיל בקידוש וערכת הסדר מבע"י, וענה שאין להתחיל הקידוש והשינוי לתינוקות אף אם יאכל המצה בזמן שהוא לילה דהוקש לפסח, ומשום שקידוש הוא אחד מד' כוסות שהם זכר לגאולה, ודמי למצה שהוא זכר לחירות, ואף אמירת ההגדה דוקא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, וה"ה השינויים שעושים בכדי לספר להם ההגדה, עכ"ל. והטעם הראשון שכל המשנ"ב הוא בשם הט"ז, והפרמ"ג הביא ב' ביאורים בכונתו, או משום קידוש במקום סעודה, או עפ"ד התרה"ד, והטעם השני כ' המשנ"ב בשם המג"א שציין לתרה"ד עי"ש, והנה יש לדון בדבריהם האם זה לכתחילה או גם בדיעבד.

והנה בטעם דבעינן קידוש במקום סעודה צ"ב דהרי יכול לעשות סעודה שלא יצא י"ח מצה, וכמ"ש אוכל אדם בצקות של נכרים ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה, וה"ה במצה עשירה וכפי שפירשו התוס' ריש ע"פ שאין איסור בלילה בתוך הסעודה לאכול הרבה משום החשש שלא יאכל מצה לתיאבון כמו מבע"י עי"ש, ואפ"ל בדוחק דכיון דהוא רוצה לאכול הסעודה במצה ולצאת י"ח, אינו ראוי שיקדש בזמן שאינו יכול לאכול המצה והסעודה שלו, ולפ"ז יל"ע אם מעכב בדיעבד.

ובטעם התרה"ד שקידוש הוא אחד מד' כוסות שהם ענין גאולה יל"ע אם מעכב בדיעבד, דהנה זמן הק"פ לדעת השו"ע כראב"ה עד חצות, וא"כ ה"ה שכל הד' כוסות שהוקשו לכך ושתיית כוס רביעית צריכה להיות עד חצות, וצ"ב דהרמ"א ריש סימן תע"ז כ' ויקדים עצמו שגם ההלל יקרא קודם חצות, ובמשנ"ב שם ר"ל עם ברכתו שמבכר לאחריה יאמר לכתחילה קודם חצות, עכ"ל. ומבואר דהקפידא היא רק על ההלל ובברכותיה, ולא על שתיית הכוס רביעית וגם זה רק לכתחילה, והטעם מובא בכה"ח משום שההלל הוא זכר להלל שנאמר באכילת הק"פ, ולפ"ז בשתיית הכוס רביעית אין למהר קודם חצות, אמנם הגר"א פירש ד' הרמ"א משום שתיית כוס רביעית עי"ש, ומ"מ במעשה רב מובא שהגר"א לא הקפיד בזה, וצ"ב. ואין לומר שאף שבתחילת הזמן דהיינו מבע"י אסור לקדש, מ"מ בסוף הזמן יש לסמוך על השיטות דזמנה עד הבוקר [וכע"ז רמז הגר"א שציין ודלא כתוס' במגילה, שכ' שם לחלק בדאורייתא ראוי לזהר קודם חצות אבל לא בדרבנן עי"ש]. דהמשנ"ב כ' לזהר אף במרור שהוא מדרבנן, וצ"ע. ואפ"ל שצריך שיטת הט"ז דבכוס קידוש הוא משום קידוש במקום סעודה.

ובענין אמירת ההגדה אחר חצות לדברי התרה"ד שהשוה לזמן אכילת מצה, וקרבן פסח יהיה דוקא קודם חצות, ועיין בעמק ברכה ובס' קה"י שהאריכו במעשה דראב"ע שסיפרו כל הלילה עי"ש.

יסדר שולחנו יפה בכלים נאים

ס"י תע"ב סעיף ב': יסדר שולחנו יפה בכלים נאים כפי כוחו. יש לדקדק הלשון כפי כוחו, ובשבת בס"י רנ"א ס"ב כ' ירבה בבשר וכו' כפי יכולתו עי"ש, ויש לדון בכלים חד פעמיים דבלשון לפי כוחו נרמז דאם אין בכוחו אף שיש לו סג, וצ"ע.

משכונות של נכרים מכלים נאים

משנ"ב ס"י תע"ב סק"ו: ואמרו על מהר"ל שכשהיו בידו משכונות של נכרים כלים נאים לא היה משתמש בשום פעם, רק בפסח היה מנהגו להשיא אותם על שולחן מיוחד לשמוח בראיתם. ויש לדון דאם איירי בכלים שעומדים לנוי, לכאורה הוי השתמשות גמורה שמפאר שולחנו, ועדיף משאלה ליראות בה המבואר בגמ' בב"מ עי"ש, וי"ל גם בזה כדפירש המג"א שידע שלא הקפידו בכך העכו"ם.

ואם נפרש דאיירי בכלים שעיקרם לשימוש וגם יש בהם נוי, יש לדון אם צריך בזה מחיצה כחמץ של עכו"ם, ובכלי ישראל מבואר ריש ס"י תנ"א שצריך לשפשפש ולהניחם בחדר שאין דרך בנ"א להכנס שם ולסגור החדר ולהצניע המפתח, ואפ"ל שבכ"חם מחשש איסור גזל יש לו הרחקה וא"צ להני"ל, ואפשר שע"ז סומכים העולם שהכלים שמוכרים לעכו"ם נמצאים רק בארונות מסומנים.

בדיני הסיבה

משנ"ב סימן תע"ב סק"ז: ר"ל ראשו מוטה לצד שמאל על המטה או על הספסל, וכרים תחת ראשו אצל השולחן, עכ"ל. והעירו דאין כוונת המשנ"ב דהסיבה היא רק בראש אלא מראשו ועד גופו, ובוטו שני ר"ל דיש שני הסיבות בראש ובגוף, וצריך שני כרים להשען ע"ז (עיין משנ"ב דרשו).

ובשיעור ההסיבה, עיין באול"צ שהחמיר שיסב בזוית של 45 מעלות, ובמחברים אחרים משמע דסגי בפחות מזה.

ויש להעיר דיש שרוצים לקיים ההסיבה בהידור וכמ"ש האול"צ, והולכים לשתות בספה וכיו"ב, ובשם הגר"ח הביאו וכן מדוייק בסה"ד במשנ"ב דהסיבה אצל השולחן דוקא, ודו"ק.

הסיבה בזמן הזה

סימן תע"ב סעיף ד': כי סמכו על ד' ראב"ה דכתב דבזמן הזה אין צריך להסב, עכ"ל. ובראב"ה כ' דאין זה דרך חירות, אלא אדרבה דרך חולים ששוכבים ומסיבים עי"ש.

ונראה דרוב הראשונים שפליגי ס"ל שמהות ההסיבה הוא ההנהגה של נכבדות ומלכות, ולא דוקא בדרך נוחות, ואף שהיום אנשים מעדיפים ורגילים

דאינו יכול לשתות אז כוס נוספת לחומרא כיון דיש חשש שיכרות. [וכתב דכצ"ל לדעת ראב"ה].

ובשעה"צ (תע"ט, ד) כתב דמוכח ממג"א (תע"ב, ז) דאם דעתו בשעה שמבכר בכוסות אחרונות לפטור חמר מדינה יוכל לשתותו, הואיל ואינו צריך אז לברך. וזה למג"א לשיטתו דרק כשיש איסור משום שיכרות ואז צריך לברך נראה כמוס"ף, וכן לשעה"צ (תע"ב, ל"ב) דכששותה משקה המשכר, שהוא אסור, נראה כמוס"ף, ובחמר מדינה לא שייך זה.

ולדעת השו"ע שאינו מבכר על כל כוס, אי ס"ל כהרא"ש דטעם האיסור לשתות בין כוסות אחרונות משום שנראה כמוס"ף, היא אסור לשתות חמר מדינה אף באופן שא"צ לברך. ולביאור א' וב' הנ"ל אף בדעת הרמ"א י"ל דכל ששותה לאחר הסעודה הוי נראה כמוס"ף, משום שאין רגילות לשתות אז, וכנ"ל. וא"כ צ"ב מאחר והמ"ב בס"י תע"ב נקט דמשמעות הרמ"א דנראה כמוס"ף הוא אף בלא ברכה, מדוע מתיר בחמר מדינה היכא דכיון לפטור.

עוד יצא חומרא נוספת לשיטה זו דנראה כמוס"ף הוא מצד עצם השתיה, דהא בין הכוסות הראשונות אמרינן הטעם שאינו נראה כמוס"ף, משום שחמרא מיגרר גריד, וא"כ בחמר מדינה אחר דאינו גורר היא אסור לשתות אף בין כוסות הראשונות.

ובעיקר מה דחיישינן למה שנראה כמוס"ף על הכוסות, יל"פ דהוא כעין 'בל תוסף'. א"נ הואיל וד' כוסות נתקנו כנגד ד' לשונות של גאולה, וכשמוס"ף אין היכר לארבע, וכן מבואר בהשגות הראב"ד על הר"ף (סוף פסחים).

אמנם המשנ"ב (תפ"א סק"א) כתב כמה טעמים לבאר הא דאין לשתות אחר ד' כוסות, והטעם השני, יש שכתבו דלא יהא נראה כמוס"ף על הכוסות 'שנראה כמתחיל בסעודה אחרת'. - והדברים צ"ב. ולכאורה מקורו מדברי הרמב"ן במלחמות (סוף פסחים) וז"ל, כדי שלא יהא מוס"ף על ד' כוסות, ונראה כמו שמתחיל בסדר אחר ורוצה לאכול פסח ומרור, ואין נמנין על ב' פסחים כאחד, ועוד, שא"כ לא היה פסח ראשון נאכל על השובע. עכ"ל.

ומ"מ סברא זו אינה שייכת אלא לאחר גמר הכוסות, אבל איסור שתיה בין הכוסות צריכים לבאר כנ"ל משום בל תוסף או שאין ניכר 'ארבע', וא"כ קשה מדוע הוצרך לטעם נוסף. ואולי נפ"מ היכא דכבר גמר הסדר ונסתלק ממנו, דהשתא כששותה עוד אינו שייך למעיקרא, ואין כאן משום קלקול 'ארבע', וכן אינו נראה שבה להוסיף על התקנה, ומ"מ יש לאסור משום שנראה שעושה סדר מחדש, ונמנה על ב' פסחים.

עמינדב גולדשמידט - ברנפלד

שתיית רביעית יין בד' כוסות

מ"ב ס"י תע"ב ס"ק ל': "ובמדינות שהיין ביוקר אפילו לכתחילה סגי ברובו", וצ"ל דכיון שהיין ביוקר אם ישתה כולו לא יהיה לו יין לכל הד' כוסות, וע"כ לכתחילה ישאיר יין לכל הד' כוסות, דאל"ה היאך היוקר הופך הדיעבד לכתחילה.

מצוה למהר לאכול

מ"ב ס"י תע"ב ס"ק ג': "שלא ישתה הרבה עד האכילה". הלשון מגומגם, כיון שבשעה"צ מבאר דלא מיירי בלקצר ההגדה למהר האכילה, וע"כ צ"ל דכוונתו שלא ישתה עד שישב לשולחן הסדר.

קנקן שיש בו רביעיות הרבה

ס"י תע"ב סעיף ח' בה"ל ד"ה "על הסדר": ומוכיח מסעיף ט' שאם יש בקנקן הרבה רביעיות שותים ממנו הרבה בנ"א, ע"כ דלא בעינן ד' כלים, יעו"ש. ולא הבנתי דבריו, דבסעיף ט' הביא השו"ע ב' שיטות, א' דשיעור הכוס ולא רביעית, והיא שיטת התוס' והרא"ש המובאים בב"ח כאן, ושיטה שניה היא דבעינן לשתות כוס דוקא ולא רביעית, וע"כ בעינן לשתות כל הכוס או רובו, והיא שיטת הרמב"ן שהביא הב"ח כאן, וא"כ מבואר דלשיטה הראשונה דבעינן לשתות רביעית ואין חפצא בכוס, הרי שאפשר לומר שכמה בנ"א יכולים לשתות מזה, אמנם מנלן לומר ולהוכיח מזה ששתאם על הסדר היינו בכוס אחד, דיתכן דבעינן חילוק כוסות, וכן משמעות הגמ' דקראת למצוה ד' כוסות, ורק אמרינן דשיעור הכוס הוא רביעית, וא"כ כל מה שיכולים לשתות כמה בנ"א מאותו כוס הוא רק לכוס אחד ולא לכמה כוסות, ואם כי אין הכרח דלא אף מנין לבה"ל ראייה לפירוש מהתם את הפמ"ג.

יואל שרגא הלוי בירנבוים - אשדוד

הטעם דהיום אין נשים מסיבות

כתב הרמ"א ס"י תע"ב וז"ל: וכל הנשים שלנו מקרי חשבות, אך לא נהגו להסב כי סמכו על דברי ראב"ה דבזמן הזה אין צריך להסב. והנה יש לעיין מה טעם מקילים בנשים מבאנשים לסמוך על דברי ראב"ה, והרי נשים חייבות בכל מצות לילה זה כאנשים. ושמעתי טעם מהגרשו"א [בשם שלמי מועד] דהטעם של החולקים על ראב"ה היא מפני שהיות וחז"ל תיקנו הסיבה, לא השתנה הדין אף היום שאין רגילין להסב. אמנם נשים היות ופעם לא היו נחשבות לחשבות לא חל עליהן דין הסיבה, וא"כ היום אף שהן חשבות לא מסיבות, ואין הטעם שהיות ותיקנו חז"ל נשאה התקנה כי עליהם לא חלה התקנה.

יעקב דוד מדלוב - ערד

יהא שולחנו ערוך מבעוד יום

סימן תע"ב סעיף א': יהיה שולחנו ערוך מבע"י כדי לאכול מיד כשתחשך. ולכאורה צ"ב מה בא השו"ע לחדש, דהא בכל ער"ש וה"ה ליו"ט הדין כן וכמ"ש בתחילת סימן רע"א כשיבוא לביתו ימהר לאכול מיד עי"ש, ופשוט דלצורך כך ראוי שיהיה שולחנו ערוך מבע"י, וכמ"ש בסימן רפ"ט שזה מכבוד שבת ששולחנו ערוך ומטה מוצעת. ואפ"ל בדוחק דכיון דזמן הקידוש דוקא משתחשך, ולא כבער"ש שאפשר אפי' קודם חשיכה, א"כ הו"א שיש לו שהות וא"צ להכינו מבע"י, וע"ז קמ"ל דמ"מ יהיה שולחנו ערוך מבע"י, ודו"ק.

סימן תע"ב

למה לאכול בשביל התינוקות

שעה"צ ס' תע"ב סק"ב: ובינן שמועה להרשב"ץ כתב וכו', ומ"מ אין להאכילם הרבה שאדרבה טפי יש לחוש שישנו ע"י זה, כמו שכתב הרשב"ם בסוגיא עיי"ש. יל"ע למה לא רצה המ"ב להביא פירוש הרשב"ם בשלמות, שחוטפין מצה מידי הקטנים שלא יאכלו יותר מדאי, ולמה העדיף את דברי הרשב"ץ והוסיף עליו מדברי הרשב"ם.

זמן אכילת מצה

מ"ב ס' תע"ב סק"ד: לפי שאכילת מצה הוקשה לפסח שנאמר על מצות ומוריים יאכלוהו, ופסח אינו נאכל אלא בלילה. כן הוא כבר בתוס' (פסחים צ"ט ע"ב) וברא"ש, ולא הבנתי למה לא למדו מהפסוק של בערב תאכלו מצות, שזו המצוה הדאורייתא בימינו, דקיי"ל דאף בלי פסח מצוה דאורייתא לאכול מצה, ודוקא בלילה, משא"כ מדאיתקש לפסח אין ראייה לדאורייתא, דאולי כמו מרור רק כשבאים עם הפסח.

בדיני הסיבה

מ"ב ס' תע"ב סק"ו: שישב בהסיבה ר"ל ראשו מוטה לצד שמאל על המטה או על הספסל וזכרים תחת ראשו. משמע דעיקר הסיבה היא בראש להטותו על כרים (אבל אין לומר דהסיבה היא רק בראש ע"י עיקום הראש בלבד, דאי"ז מוטה על המיטה), אבל ודאי גם בלי זה חשוב הסבה, כגון שסומך ראשו בידו, כדמוכח בהסבה על ברכי עצמו, דרק משום דמחויב כדוגא לא חשיב הסבה, אבל מצד מה שראשו נשען על ידו על ברכי עצמו (כי הרי בלי ידו איך יסמוך ראשו על ברכי עצמו) שפיר יש כאן צורת הסבה, ואף דודאי זה רק על פי הדחק, כמו שכתב המשנה ברורה אצל מסב על ברכי חבירו שהיא הסבה ודאי יותר נוחה מעל ברכי עצמו, מ"מ למדנו שהמשעין ראשו על ידי ידו חשיב הסיבה.

אבל יש ללמוד שהטיה בעלמא באויר אינה חשובה הסבה, מדמצרכין על דבר שישב עליו לפחות ברכי חבירו, אבל לא עיקום לבד. ועדין יש לדון ביושב על כסא, ונשען גופו לצד שמאל על ידית הכסא או דבר אחר עם כרים, אבל אין ראשו נשען כלל אפילו לא בידו, האם חשיב הסבה במה שגופו מסב ואף שראשו באויר. אמנם הרבה נוהגים כן. עוד יש לעמוד על שתיית תחילת הכוס כשראשו מוטה, שזה קשה מאוד, ויש שאמרו שימלא תחילה בפיו לפני הטיית הראש, ויש שהציעו להשתמש בקט או במכסה עם נקב כמו שיש היום לכוסות קפה חד פעמיים, אך בזה קרוב שיפסיד הלכתחילה שכ' המשנה ברורה לק' ס"ק ל"ד לשתות רוב הרביעית בבת אחת, וכדברי הרמ"א סעי' ט"ו על כוס שפיו צר.

הסיבה בפני רבו

שעה"צ ס' תע"ב סק"כ: וכן משמע לישנא דהמחבר מדכתב אינו צריך א"כ וכו', משמע דבזה צריך. לא הבנתי, הרי נקט דהאי לישנא של אינו צריך אינו מדויק, אלא אגב רישא נקט הכא דאיסורא נמי איכא, א"כ איך כלפי הנלמד מהאי לישנא על א"כ יתן לו רבו רשות יהיה הלשון כן מדויק.

אכל מצה בלא הסיבה

ביה"ל ס' תע"ב ד"ה לא יצא וכו', יש לדעת אם מותר לו בסעודה שניה זו לאכול עוד מאכלים, או רק מה שצריך לתקן את אכילת מצה בהסבה, ועכ"פ יש לדעת אם טוב שיאכל פעם שניה כורך מצה עם המרור. ונראה דאם אכל רק מצה, אינו צריך לחזור לאכול אפיקומן נוסף, דאותו כזית עולה לו גם לאפיקומן, משא"כ אם יאכל שאר דברים, צריך לחזור לאכול אפיקומן, וכמובן אין כאן משום אכילת אפיקומן שני פעמים אם חזר ואכל שאר דברים אחר אפיקומן ראשון. ומש"כ המשנה ברורה בס"ק כ"ב, היינו כשרק באפיקומן שכח להסב, אבל כזית ראשון כן אכל בהסיבה.

שתה ד' כוסות בלא הסיבה

ביה"ל ס' תע"ב ד"ה אין לחזור ולשתות בהסיבה וכו' ובד"ה על הסדר וכו', לא הבנתי דלכאורה יש כאן סתירה בדבריו, שבד"ה אין לחזור נקט שאין נראה מוסיף על הכוסות בשיירי כוס רק אם מתחיל כוס חדש, ובד"ה על הסדר נקט בתוקף דאין משמעות למנין הכלים, ופשוט לו שאותו הכוס יכול לשמש לכל ד' כוסות, ולכל בני החבורה, אם כך היא הצורה לכתחילה של הד' כוסות שיכול להיות שיריים מהכוס הקודם, למה שלא יהיה נראה כמוסיף על הכוסות אפילו שאי"ז כוס חדש.

שתיה בין הכוסות

במשנה ברורה ס' תע"ב סק"כ א"כ הביא מהמג"א דלמנהגינו אפילו בין ראשון לשני אין כדאי שיחזור וישתה, ויסמוך על דעת אבי העזריז כמו בכוסות אחרונות, ואע"ג דלקמן בביאור הלכה ד"ה עד שהתחיל, לא רצה לחוש לד"ן זה שעל ידי ברכה נראה כמוסיף על הכוסות שהוא שיטת רב"ה, דהתם לא רצה להתיר בשביל כך לאכול לפני הבדלה את הכרפס, וכאן כן רצה לסמוך על דברי רב"ה, כדי לחוש לשיטת רב"ה בהסיבה שהיום א"צ הסיבה, כי דין זה של הסיבה נמצא בעוד פוסקים שנקטו דהיום אין צריך להסב, משא"כ שיטת רב"ה בגדר מוסיף על הכוסות דתליא בברכה זהו רק שיטת רב"ה, ולא נזכר בכל הפוסקים כלשון רב"ה.

אמנם בשעה"צ ס"ק ל"ב הוסיף להשתמש בהגדרה זו של מוסיף על הכוסות גם כדי לעשות תנאי בכוס שלישי שיוכל לשתות אחריו ולא יהיה כמוסיף על הכוסות, רק שכ' דעדין לא ירויח כי יהיה אסור לו לשתות משום שיכרות, ולכא' איך בא להקל עם סברה זו שמוסיף על הכוסות תליא בברכה, הרי זו רק שיטת רב"ה כמו שפסק בביאור הלכה לענין הבדלה, ואם אפילו להקל באיסור של נראה כמוסיף על הכוסות הסכים עם רב"ה, כ"ש להחמיר שע"י ברכה יש להחשיב כמוסיף על הכוסות בין הכוסות הראשונות.

ויש לתרץ בכמה פנים, א. דאף אם זה נכון דלהמשנה ברורה אין לסמוך על הרב"ה לקולא, אפשר דלא בא המשנה ברורה אלא ליישב דאפילו לדעת הרב"ה בכוס שלישי לא יועיל תנאי, דעדין יש לאסור מצד שיכרות (וע"ע עוד להלן בכתב על שעה"צ זה אם גם במג"א עצמו שהוא מקור הדברים שייך להשתמש בטעם דשכרות לאסור שתיה זו של תיקון כוס שלישי). ב. שמא כל דברי השעה"צ בזה הם רק לדעת המג"א עצמו, דלפי מה שהמשנה ברורה פירש דברי הרמ"א בסק"כ, אין לחלק בין עם ברכה לבלא ברכה. ג. יש לחלק בין ענין זה של נראה כמוסיף על הכוסות שאינו חמור כל כך, כפי שנקט המשנה ברורה בביאור הלכה ד"ה אין לחזור ולשתות בסופו, ויבפרט דעיקר סברא דמוסיף על הכוס אינו ברור דבירושלמי לא נזכר כלל רק הטעם דשכרות, א"כ אף דנקט הרמ"א להחמיר כראב"ה ולא לחזור ולשתות בהסיבה כשנראה כמוסיף על הכוסות, יש להקל לסמוך על דברי רב"ה שרק בברכה נראה כמוסיף על הכוסות, אף שבפרט זה אין עוד פוסקים עמו, ולעומת זה כלפי איסור אכילה לפני הבדלה, ודאי יש להחמיר ולא לחוש לדברי רב"ה, ולעשות הבדלה בברכה לפני כרפס. ד. אולי מסכים המשנה ברורה עם פרט זה של קולא בדוקא, דהיינו מאחר שהרי אנו מצרכים על כל כוס וכו', דחשוב כל כוס מצוה בפני עצמה, א"כ מובן שאם שותה בלא ברכה אי אפשר להחשיב שנראה כמוסיף על הכוסות, ואף דהוזהר טעם זה של נראה כמוסיף על הכוסות גם בדברי הרמ"א שסובר דאין מצרכין על כל כוס וכו', ובמשנה ברורה עצמו בסק"כ פירש טעם דמוסיף על הכוסות בלי קשר להברכה, מ"מ מובן לומר דכשאנו מצרכין נראה הוא להדיא שאינו מוסיף על הכוסות, דדוקא להרא"ש ששאר כוסות הם בלי ברכה מובן חשש זה של נראה כמוסיף על הכוסות גם בלי ברכה, כי הכוס הנוספת נראית דומה לחברותיה, אבל לד"ד לא שייך חשש נראה כמוסיף כשאנו מצרכין. ולפי"ז א"י"ז כמו המג"א ורב"ה שפירשו ענין זה שבלי ברכה א"י"ז נראה כמוסיף על הכוסות, משום שכל הטעם של נראה כמוסיף על הכוסות הוא מהברכה שמוסיף, כי בחלק זה לא הסכים המשנה ברורה להחמיר בזה, אצל הבדלה לפני כרפס, ונקט שאין לנו לחוש לחידוש זה שעל ידי ברכה מתחדש כאן חשש דנראה כמוסיף על הכוסות, כי מה שהסכים המשנה ברורה זה רק החלק לקולא, לומר שלא מתאים לחוש לנראה כמוסיף על הכוסות בלי ברכה.

שכח ולא היסב בכוס שני

במ"ב ס' תע"ב סק"א: ומיהו אם שכח ולא היסב בכוס שני יחזור וישתה בהסיבה בלי ברכה דלא הוי כנמלק, שהרי גם בתוך הסעודה אם רוצה לשתות א"י"ז לברך, וסומך על ברכת כוס שני, ובשעה"צ אות ל"א אם לא שאין דעתו לשתות יין וטוך הסעודה [מגן אברהם]. משמע דאם לא היה בדעתו לשתות עוד אחר כוס שני לא יחזור לשתות בהסיבה, ואפילו באמצע הסעודה, כי הרי יצטרך לברך על הכוס, ונראה כמוסיף על הכוסות.

וקשה דלקמן ס' תע"ג במ"ב סק"ה נקט דאף אם לא היה בדעתו לשתות יבדיל באמצע הסעודה בברכה, ולא חשש לנראה כמוסיף על הכוסות, אמת דהמשנה ברורה לשיטתו שאפילו לפני כרפס נקט להבדיל אפילו בברכה, כי אסור לאכול קודם הבדלה, אבל במג"א בס' תע"ג ס"ב ג"כ פסק כך, אף דמבואר בדבריו שם דלא חשש לאיסור אכילה לפני הבדלה, וכבר הק' שם הרמ"א עליו בזה. ומבואר במג"א שם דרק לאחר המזון נראה כמוסיף על הכוסות, וזה סותר למה דנקט הכא לא לחזור לשתות בהסיבה באמצע הסעודה אם צריך ברכה. ושמעתי לחלק בין מי שבא לתקן כוס מד' כוסות, לבא לשתות דבר צדדי שהוא הבדלה, וכ"ז דוקא כלפי תוך הסעודה, והוא חידוש גדול.

ולי נראה דלא אמר המג"א סוף דבריו שהובאו בשעה"צ אות ל"א כלפי הענין של נראה כמוסיף על הכוסות, אלא רק כלפי הפרט שא"י"ז לברך על יין שבתוך הסעודה, אבל לעולם אין חשש של נראה כמוסיף על הכוסות באמצע הסעודה, שאז הוא זמן שתיה, ואפילו בברכה, לכן מי שלא היה בדעתו לשתות אחר כוס שני ובסעודה, ושכח להסב בכוס שני, לא יחזור וישתה בהסיבה מיד לפני הסעודה, דנראה כמוסיף על הכוסות, אלא ימתין לתוך הסעודה, ויברך וישתה בהסיבה. אבל בלשון המג"א הוא דחוק מאוד.

שכח ולא היסב

שעה"צ ס' תע"ב סק"ב: ולא מהני עצה זו גם בין כוס שלישי לרביעי שלא יצטרך לברך ולא יהיה נראה כמוסיף, דהתם אסור לכמה פוסקים משום שכרות, ואין לחלק בין שיצטרך לברך או לא וכו'. בביאור דברי המשנה ברורה יש להקדים דתנן בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ושתה, בין שלישי לרביעי לא ישתה, ויש בראשונים בפירוש טעם דין זה את ב' הטעמים שנקט כאן המשנה ברורה, מהירושלמי מביאים הראשונים טעם האיסור לשתות בין שלישי לרביעי משום שכרות, שלא ישתכר ויבטל מהשלמת הסדר, אבל עוד נקטו הראשונים הטעם שהזכיר כאן הרמ"א שהוא משום שנראה כמוסיף על הכוסות.

ובענין זה של נראה כמוסיף על הכוסות יש לבאר למה בין כוס ראשון לשני ליכא האי חששא, והמשנה ברורה פירש בזה בסק"כ ובשעה"צ סק"ח (כמו שכתב הרשב"ם דף ק"ח ע"א) שיש להתיר שתיית רשות בין הכוסות הראשונות שאז חמרא מיגר גריד תאות האכילה, משא"כ אחר הסעודה כבר אין מקום לשתיית יין, ויש לאסור דמחויב כמוסיף על הכוסות, וטעם זה לא תלוי בין אם שותה הכוס בברכה לבין מוסיף כוס בלי ברכה.

אבל המגן אברהם כאן פירש דברי הרמ"א לחלק בין כוסות הללו לבין שלישי לרביעי, דמחמת האיסור לשתות בין שלישי לרביעי נמצא שלא היה בדעתו לשתות אחר כוס שלישי, ואם יבוא עכשיו לחזור ולשתות כי שכח להסב יצטרך לברך על הכוס הנוסף, נראה הוא כמוסיף על הכוסות, משא"כ בראשונות כיון שמוותר לשתות ביניהם, א"כ היה בדעתו על יין שישתה בין הכוסות ואינו צריך לברך, א"י"ז נראה כמוסיף על הכוסות, ועפ"ז המשיך את מה שהביא המשנה ברורה בשמו למנהגנו שאין שותים שום כוס אפילו בין

כוסות הראשונות, נמצא שאם יחזור וישתה יצטרך לברך ונראה שוב כמוסיף על הכוסות.

והנה זה פשוט, דלהמג"א אין זה הטעם של המשנה שאסרה לשתות בין שלישי לרביעי, רק שאחר שקיים כבר איסור, נוסף לנו עוד בעיה שאם יחזור וישתה בברכה נראה הוא כמוסיף על הכוסות, וע"כ דטעמא דמתני' הוא כדאי בירושלמי מטעם שיכרות (אך אולי משום טעם אפיקומן, ויל"ע אם אחר אפיקומן לפני ברכת המזון שייך לאסור מטעם שיכרות, דהא במתני' בין שלישי לרביעי לא ישתה הוא דתנן, ולא מיד אחר אפיקומן לא ישתה, ונראה על פי דאיתא בפוסקים דין גם אם אינו לגרר תאות האכילה, יש לו עוד מטרה בתוך הסעודה, והוא לשרות המאכל, ולכך חשוב חלק מהסעודה, וזה שייך גם על יין שאחר האפיקומן, ואולי זה הטעם שייך גם כלפי השכרות, דכל שהיין בתוך הסעודה, אפילו אחר האכילה אינו משכר).

וכמובן טעם זה של המג"א שייך רק לשיטת הרמ"א, דפסק דמצרכין על כל כוס וכוס, דאם כה"ש הרי אפילו על כוס השני והרביעי אין מצרכין בורא פרי הפנך, ה"ה על מה שיבוא לשתות בין הכוסות אין צריך לברך, א"כ פשוט שהגדרת החשש של נראה כמוסיף על הכוסות לפי פירוש המג"א, אינו שייך בדעת הפוסקים שאין מצרכין על כל כוס וכוס, ואם נמצא בהם את חשש זה של נראה כמוסיף על הכוסות, ודאי א"י"ז כחבנת המג"א.

ובאמת יש להקשות על המג"א, אם יש כבר איסור לשתות בין כוס שלישי לרביעי מדינא דמתניתין מה הוצרך לטעם הנוסף, שעל ידי הברכה נראה כמוסיף על הכוסות, הרי אסור לשתות עוד כוס בלא"ה, ואלא דמתני' אסרה רק שתיה סתם שרוצה להוסיף בין הכוסות, והכא הרי בא לתקן מה ששתה בלא הסיבה את כוס שלישי, אך א"כ גם טעם של נראה כמוסיף על הכוסות לא יועיל לאסור, מאחר שלא יצא ידי חובתו, וכאילו לא שתה כוס שלישי כלל, כדס"ל להשו"ע שיחזור וישתה, ובאמת ברא"ש איתא דטעם זה של נראה כמוסיף על הכוסות הוא סיבה לאסור לחזור לשתות כוס שלישי אף אם לא יצא ידי חובתו בשתייה ראשונה שלא בהסבה, אבל כתב ע"ז ומיהו איכא למימר כיון ששתה שלא כתיקונו הובר הדבר דשלא ממנין הכוסות היה, ומה ששתה עתה הוא כוס של חובה (והביא הט"ז כאן את דבריו).

ואלא דכאן איירי הרמ"א לפי מה דחשש לדעת הרב"ה דא"י"ז היום הסיבה כלל וכבר יצא י"ח, אך לשיטת הרב"ה לאכאורה גם טעם דמתני' שאסרה לשתות בין שלישי לרביעי משום שיכרות (או טעם אחר) שייך גם כששתה כוס השלישי בלא הסיבה, כיון שכבר יצא י"ח בכוס שלישי אסור לו להוסיף עוד כוס בין שלישי לרביעי.

ובאמת קושיה זו קיימת גם על הרמ"א, למה הוצרך לטעם של נראה כמוסיף על הכוסות, ולא השתמש עם הטעם שבירושלמי שמא ישתכר, אלא ששני הטעמים טובים בפירוש טעם למשנה, אבל הט"ז כן הק' על הרמ"א למה נקט הטעם של נראה כמוסיף על הכוסות שיש על זה תשובה ברא"ש ששייך לומר בזה הובר הדבר, היה לו להרמ"א להעמיד טעם היותר ברור, והוא משום שיכרות, ועיין באחרונים מה שתיצרו. ועיין בנתיב חיים על הש"ע ובקרבן נתנאל על הרא"ש (עריב פסחים ס' כ' אות ר') שתי' דצריך בכאן דוקא טעם של נראה כמוסיף על הכוסות, דמצד שיכרות אין לנו לאסור לתקן מה ששתה כוס שלישי שלא בהסיבה, כמו שלא חששו לשיכרות בכוס שלישי ורביעי עצמם, ע"ש בדבריהם.

ויש ללמוד מהקרבן נתנאל שלכא' מוכח כן כבר מהרא"ש, ולא רק תי' על הרמ"א, רק דלהרא"ש שפסק דאם לא שתה בהסיבה לא יצא, נקט תשובה להא דנראה כמוסיף על הכוסות ד"ל הובר הדבר, אבל הרמ"א שבא כאן עם חשש להראב"ה שכבר יצא י"ח בכוס שלישי בלי הסיבה, אין יכול לומר הובר הדבר כי הרי כוס השלישי הקודם כן היה כד"ן, אך מצד שיכרות אולי עדיין אין שייך לאסור על מי שבא לשתות בשביל לחשוש שמא עדיין צריך לשתות כוס שלישי (ואולי קצת דומה למה שיכול לשתות כמה פעמים את כוס שלישי אף שכבר יצא י"ח בשתייה ראשונה).

עכ"פ מדבריהם למדנו לדעת הרמ"א שאין אפשרות להשתמש כאן עם הטעם של שכרות לאסור לחזור ולשתות בהסיבה בין הראשונות, כשישתה עם ברכה נראה כמוסיף על הכוסות, וכמו שנתבאר הרי לא העמיד כדבריו בתחילת הסעיף לפרש במה חמור בין כוס שלישי לרביעי יותר מכוסות ראשונות, אף שהרי המג"א חידש דינו להחמיר בין כוס ראשון לשני מכח הבנתו בחומר של בין שלישי לרביעי משום הברכה שצריך להוסיף, אעפ"כ העתיקו המשנה ברורה להחמיר, א"כ מה שכתב כאן בשעה"צ ששייך תנאי גם בכוס שלישי שכבר לא יהיה נראה כמוסיף על הכוסות, ודאי היינו להבנת המג"א עצמו בלבד, שכל החומר בין שלישי לרביעי הוא רק משום הברכה (ואף שחלק זה לא העתיק המשנה ברורה מהמג"א), דלפי מה שכתב המשנה ברורה בס"ק כ' יש לאסור שתיית יין משום מוסיף על הכוסות בלי קשר להברכה כנתבאר לעיל, א"כ מה יועיל תנאי בכוס שלישי שירצה לשתות עוד.

אך שנקט השעה"צ דמטעם שיכרות יש לאסור, ולכן לא יועיל תנאי, ודבר זה צ"ע מאוד לפי כל הנתבאר, דהא שיכרות זה הטעם מהירושלמי בביאור דינא דמתני', והוא הטעם הפשוט להאיסור, וכמו שהק' הט"ז על הרמ"א למה לא השתמש בטעם זה, אך צריך תירוץ לזה כנתבאר, א"כ אין בשיכרות לאסור לחזור ולשתות בהסיבה, אך אולי הבין המשנה ברורה בדעת הרמ"א דחד מתרי טעמי נקט, דלדעת הרב"ה כיון שיצא י"ח בכוס שלישי אף מטעם שכרות יש לאסור לחזור ולשתות בשביל להרויח עוד שיטות בקיום הד' כוסות, וקו' הט"ז צ"ע עדיין.

אבל לפי דבריו יש להבין, למה שבאמת לא נתן המג"א אפשרות להתנות בכוס שלישי, ואז אם ישתה שלא בהסיבה יוכל לחזור ולתקן, לחוש לחולקין על הרב"ה, כי כבר לא שייך טעם של הרמ"א כאן של מוסיף על הכוסות, ואי משום שיכרות הרי בהמג"א מבואר שא"י"ז סיבה לאסור לחזור ולשתות כנתבאר לעיל, דהיינו מה כן יכול להיות תשובה לקושיית השעה"צ.

הסיבה היו זכר לחירות, אך מדוע יפטר ממצות ד' כוסות, וכי מי שנפל למשכב מאכילת מצה פטור.

ש.ב. ביננפלד - ערד

זמן ד' כוסות

במשנה ברורה סי' תע"ב סק"ד ועוד דכוס של קידוש הוא אחד מארבע כוסות, וכולהו בתר הגדה ומצוה ומורו גריי - ולפי"ז גם כוס רביעי צריך לשותתו בזמן מצה ומורו לפני חצות. עיין לקמן סי' תע"ז סעי' א' ברמ"א ובמ"ב סק"ז, וראיתי במהרי"ל שהק' למה אין מקדשים עד הלילה, הרי עד שיגיע לאכילת מצה ומורו שעה או יותר יש לו שיכול להתחיל מבע"י, וכתב שם "וכ"ת משום שתיית הכוסות שצריכין נמי להיות בלילה דומיא דמצה, תקשה לך על שני כוסות האחרונים דלאחר אכילה יהיו ג"כ מחויבים לשתות קודם חצות כדרך מצה, וכן איתא מ"ד שרוצה להקיש ד' כוסות ומצה, ונסתר מטעם זה." וצ"ע בדברי המהרי"ל שהוא עצמו בסוף הל' ההגדה כתב "והד' כוסות צריך לשתותם קודם חצות", ואולי אי"ו ממהרי"ל סג"ל כמו החלק הקודם שהוא ממהרי"ל סג"ל.

אבל המ"ב בסי' תע"ז כתב בשעה"צ אות ו' מהח"ו שרק לכתחילה יש לזהיר בזה, והוא מתוס' מגילה דף כ"א. דבד' כוסות דרבנן אי"צ להחמיר כראב"ע עד חצות וסגי עד הבוקר, ובה סרה קו' מהרי"ל, אבל אפיקומן כן מקפידין על חצות וזה גם דרבנן, ואולי לחוש בזה לשיטת רש"י ורשב"ם דעיקר המצוה של מצה או באפיקומן, ועוד אפשר שאפיקומן הוא זכר לאכילת פסח עצמו או מצה הנאכלת עמו, בזה ראוי להקפיד לאכול בזמן הפסח לראב"ע לפני חצות, ע"כ.

אהרן פרוש - מודיעין עילית

שכח להסב באכילת אפיקומן

המ"ב בסי' תע"ב ס"ק כ"ב כתב שלא יחזור לאכול, ויסמוך על הראב"ה (שסובר שאין צריכים להסב כלל היום) כיון שיש איסור לאכול ב' פעמים אפיקומן. ובסי' תע"ז ס"ק ד' כתב המ"ב שלא יחזור ויאכל בדיעבד אם שכח להסב אם קשה עליו האכילה, ומשמע דאם לא קשה צריך לחזור ולאכול, ומבאר שם בשער הציון ס"ק ד' שכיון דלדעת רש"י ורשב"ם עיקר מצות מצה יוצאים באכילת אפיקומן, ולדידהו דאי צריך לחזור ולאכול בהסבה, אי"כ דבריו סותרים זה את זה.

ונראה ליישב דבסי' תע"ז הוא כותב לדעת המחבר שלא סמך על הראב"ה, ומ"מ אם קשה עליו האכילה אין צריך לחזור כיון דלהרמב"ם אין צריך להסב אפיקומן, והפ"ח סמך עליו וכמו שציין בשער הציון ס"ק ג', ובאין קשה צריך ולא סומכים על הראב"ה, אבל למעשה כבר פסק הרמ"א בסי' תע"ב שסומכים על הראב"ה, ולכן אם יש חשש איסור אין חוזרים לאכול, וא"כ לגבי אפיקומן שיש איסור לאכול פעמים לא יחזור לאכול.

בדין חינוך הילדים בד' כוסות

כתב המחבר סי' תע"ב סעיף ט"ו: מצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו (של קטנים שהגיעו לחינוך), וכתב המ"ב בס"ק מ"ו אבל אינו מעכב, ומבאר בשער הציון דאינו חייב גמור לחנך בזה, כיון דלהרבה פוסקים קי"ל כר' יהודה שלא נתקנו ד' כוסות לקטנים, עכ"ד.

ולכא"ו הל' אינו מעכב אינו מדוקדק, דה"ל צ"ל אינו חייב גמור. ועיינתי במקור הדברים שציין השער הציון לחק עיקב, ושם נראה דכוונתו לגמרי לענין אחר, דהרי ציין להוכיח שאינו מעכב לסעיף ט' במחבר, ושם לא דיבר המחבר כלל מענין חינוך הילדים, וע"כ דכוונתו להעיר על ל' המחבר כאן "כוסו לפניו", שמשמע שא"ל לצאת בכוס אחד גדול, ועל זה כתב דאינו מעכב, פ"ל רק אחד ליתן כוס אחד גדול לכמה ילדים, ועל זה יש ראי' מסעיף ט' דקי"ל כדעיה א' דבכוס אחת שיש בה כמה רביעיות יוצאים בה כמה בני אדם (וכן משמע שם במ"א ס"ק י"ז), א"כ דברי המ"ב צע"ג, והגם שאפשר לדייק קצת כן מל' המחבר "מצוה" ולא כתב חייב, ומ"מ לא הו"ל לציין לדברי החק עיקב, וקצת יש לדייק להיפך שהמחבר מחמיר, דהרי הטור כתב טוב ליתן, ודייק בדבריו הב"ח דהוא סובר דאינו חייב גמור, וכיון דהמחבר שינה מל' הטור וכתב מצוה משמע דס"ל דיש חייב, וכן פסק בשו"ע הרב סי' תע"ב סכ"ה ללא חולק.

גדליה לין - חיפה

עריכת הסדר ברוב עם

נשאלתי מידידי הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (מח"ס גם אני אודך ופרדס יוסף על המועדים) על מה סמכו בני תימן שמקפידים ביותר לעשות ברבים כמה משפחות יחד את הסדר, ולכאורה אדרבא יש ענין לעשות כל משפחה בנפרד לקיים והגדת לבנך, ע"כ. ואשר נראה לומר דאכן כך הוא המנהג שמתאספות כמה משפחות יחד לעריכת סדר ליל פסח. וכן הוא הלשון בתכלאל (כגון תכלאל מהר"י משתא דף רע"ג, ותכלאל מהר"י בשירי) יגתמעו אהל אלבית ומן אראזו מעהם. ותרגומו, יתקבצו אנשי הבית ומי שירצה עמהם. וכ"כ מהר"ץ בעץ חיים (דף י"ג ע"א) בשם הרמ"ף, בפירוש פיסקת וכל דצריך לפסח יתיי ויפסח, וז"ל, יעשה סדר הפסח עמי. ונראה שלכך נוהגין עתה להצטרף שנים שלושה בתים בבית אחד, או מבקשים עניים להצטרף עמהם בלילי פסח טפי משאר חגים, וזכר לקרבן שהיו נמנים עליו כמה בני אדם, עכ"ל. וז"ל מהר"י ונה (בפירוש פיסקת והלילה הזה כולנו מיסבין), זה שאנו מתקבצים, לפי שדרך להתקבץ אצל המלכים בעת האכילה והשתייה, ומשום כך מאריכים באכילה ושתייה וכו'. ועוד מתקבצים אנונו כדי להרבות בספיור ענייני הלילה, לפי שאין החכמה רובה אלא ברבים, אבל היחיד לא יוכל להמשיך בזכרון דברי חכמה וכו', ע"ש. ומצות והגדת לבנך, מקיימים על ידי קריאת ההגדה עצמה בלא כל פירושים ושיטות, שכן נהגו אצל הסטיפלר הרב יעקב ישראל קנייבסקי זצוק"ל שלא היו אומרים פירושים באמצע אמירת ההגדה, רק בסעודה אמרו קצת רעיונות לשתף הילדים והנשים, דבאמירת ההגדה עצמה שפיר יוצא מצות והגדת לבנך.

ומדין שאף הן היו וכו'. ב. בשאר מצוות, וא"נ דגם ההגדה מדאו', וכדנוכר במ"ב, נחא טפי, ודוק.

[ג.ב. מצאנו בדומה לזה, דהמ"ב נקט המצה המרור וההגדה ביחד (-עם הד' כוסות) לעיל בסוסק"ד, דמה"ט צריך שלא יקדים הקידוש קודם הלילה, ואולי לסברא הראשונה שם, אין שייכות למצה עם ההגדה, וכמבואר כאן לתלות בנידון זה אם חייב הגדה בנשים הוא דאו' או דרבנן].

דוד הלוי מוריאל - ירוחם

אכילת אפיקומן בהסיבה

כתב המ"ב (סי' תע"ב סק"ב) "מיהו באפיקומן אם שכח לאכול בהסיבה לא יחזור ויאכלנו, דהא אסור לאכול שתי פעמים אפיקומן", וביאר בשעה"צ (סקל"ג) דסמכינו על הראב"ה או על הרמב"ם שלא הזכיר הסיבה באפיקומן, ופלא הוא דהרי בסי' תע"ז (סק"ד) כתב "ובדיעבד אם שכח ואכלו בלא הסיבה אינו צריך לחזור ולאכול אם קשה עליו האכילה", ומבאר שלכתחילה אם לא קשה ראוי לחזור ולאכול גם האפיקומן בהסיבה, וכמו שביאר שם בשעה"צ (סק"ד) שלדעת רשב"ם ורש"י עיקר המצוה דאכילת כזית מצה היא באפיקומן, ובדאי לדעתם ההסיבה מעכבת. ואולי אפשר לתרץ דהכא מיירי בהסיח דעתו, ואם יקשה לך דהרי קי"ל (שו"ע סי' תע"ז ס"ב) שאע"פ שאמר הב לן ונברך או נטל מים אחרונים יכול לאכול האפיקומן, ולא אמרי' דאסיח אדעתא כיון שאתכא דרחמנא סמכ', "ל דדוקא התם ששכח מאכילת אפיקומן לא חשיב היסח הדעת, דבדאי לא נתכוון לברך בלא לאכול אפיקומן, והכא שאכל אפיקומן וזכר המצוה, רק לא קיימה כראוי, חשיב היסח הדעת, וא"ל לומר דאתכא דרחמנא סמכ', וכע"ז כתב בשש"כ (פ"ס הערה קל"ח) בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דמי שלא ידע שיש מצוות אפיקומן, או שידע ולא רצה לאכול ואח"כ נמלך, בודאי צריך לברך, ולא אמרי' דאתכא דרחמנא סמכ', וגדולה מזאת צריך לומר דובדאי שאני הכא שכבר אכל בלא הסיבה שיש לנו לסמוך על הראב"ה והרמב"ם שא"צ הסיבה אם כבר הסיח דעתו, דאפי' התם כששכח לאכול אפיקומן דין זה שנוי במחלוקת, דהא דאמרי' אתכא דרחמנא סמכ' הוא רק לדעת רבינו פרץ וסיעתו, אך הטור הביא כמה ראשונים שחלקו על הר"ם, ורק שם דצריך לאכול אפיקומן סמכנו על הר"ם משום סב"ל כמבואר בשעה"צ (שם סק"א), אבל הכא דיש עוד ראשונים שאפשר לסמוך עליהם שיצא ידי חובת אפיקומן, נוכל לחשוש גם לשיטת הרא"ש וסיעתו דפליגו על הר"ם ולא יחזור לאכול.

איסור בל תוסיף בלאכול מצה אחר הפסח

בספר עיקרי הד"ט (סי' י"ח סק"ב) הביא בשם ספר פחד יצחק שאין לחוש לאכול מצה אחר הפסח משום "בל תוסיף", דכיון שזה אינו זמן המצווה אין עוברים על "בל תוסיף", אא"כ מתכוונים בהדיא להוסיף על המצווה, ע"ש. והרב המחבר כתב טעם אחר, דכיון דאין מצוה כלל לאכול מצה בחוה"מ פסח (ואפי' בשבת אפשר לצאת ידי חובה במצה עשירה), אי"כ אין שייך איסור "בל תוסיף" באיסור חג. אמנם שמעתי בשם צדיקי מרוקו שאחד הטעמים שחוגגים את חג המימונה במאכלי חמץ הוא בשביל להראות שעד עתה אכלנו מצה לא בשביל הנאה אלא לקיים מצוות הבורא ית"ש, וכן מובא בספר מעשה רב (אות קפ"א) דמטעם זה נהג הגר"א זצ"ל מיד במוצאי הפסח לאכול חמץ, ובספר מועדים וזמנים (ח"ח סי' רס"ז) כתב שכך נהג גם הבית ישראל מגור זי"ע, ופעם הראה לו הבית ישראל שכתוב בתרגום יונתן פ' בא (י"ב, ח') "עד יומא דעשרים וחד לירחא, ברמשא דעשרין ותרין תיכלון חמיע", ומכאן מפורש שיש לאכול חמץ בליל כ"ב. [אך כמובן שזה לא בתורת חיוב, דאין איסור בל תוסיף במצה כמ"ש לעיל].

יוסף חזן - באר שבע

בטעם שני הטיבולין

יש לבאר בטעם שני הטיבולים, הרי במה נשתנה אומרים שכל השנה לא מטבילין אפי' פעם אחת, וא"כ יהיה שינוי כבר ע"י טיבול אחד ומדוע צריך שניים. עוד יש לבאר בדברי המשנ"ב סי' תע"ב ס"ק כ"א "להתמיה התינוקות שיראו שינוי שאוכלין הירקות בטיבול, שאין דרך לאכלם קודם הסעודה בשאר ימות השנה וכו'", עכ"ל. ויש לבאר הרי כל השנה כלל לא מטבילין, ולמה אומר המשנה ברורה קודם הסעודה, הרי אפי' תוך הסעודה אין מטבילין. עוד יש לבאר מה התשובה שעונים לתינוק על שאלה זו עבדים היינו, ובשלמא שאר השאלות ששואלים שמדוע אוכלים מצה ומדוע אוכלים מרור ומדוע מסיבים מה מונבת התשובה, שזכר לשעבוד וגאולה אוכלים כל הני, אבל שני טיבולים מה זה קשור ליציאת מצרים.

ונראה לבאר שהטיבול של המרור בחרוסת עניינו לבד מהשינוי ג"כ לזכר הטיט שהיו משקועים בו במצרים, והטיבול הראשון הוא רק בשביל לשנות, ובגלל שהשינוי שבתוך הסעודה אינו שינוי כה גדול, וגם שעוד לא עשהו בעת שאלת מה נשתנה, תיקנו חכמים שיטבל עוד פעם אחת קודם הסעודה שהוא שינוי גדול, ועי"ז עיני התינוק בכל הטיבולים שהולכים לעשות בסעודה זו וישאל (שהרי כידוע שידעו התינוקות מראש את כל השנויים הנ"ל, ונוסח שאלתם הוא מה שלמדו בתלמוד תורה). וצריך לומר שעיקר המטרה בשאלתם הוא לאו דווקא שישאלו מעצמם, אלא רק המטרה לעשות מזה ענין והתעוררות.

זאב שמעון מנלה - ערד

בדיני הסיבה

סי' תע"ב סעיף ז' ביה"ל ד"ה לא יצא, משמע דאם נזכר בסוף הסעודה דלא הסב אינו מברך שוב אף "על אכילת מצה", אף דלא היסב ולא יצא, היות ואכל מצה הוי כהתחלת המצוה, וצ"ע.

ד' כוסות לחולה

מ"ב סי' תע"ב ס"ק ל"ה: דאם יפול למשכב אינו מחויב בד' כוסות, ובשעה"צ נ"ב דאין זה דרך חירות. ויל"ע האם הד' כוסות עצמם נתקנו לחירות, או

ואולי בדעת המג"א אפשר דאין שייך להתנות שרוצה לשתות אחר כוס שלישי, כיון שאסור לשתות אז מדינא, אין משמעות למחשבה שבדעתו לשתות עוד, ושאינו בין כוס ראשון לשני דמעיקר הדין מותר לשתות, ואף שהרי בדעתו להחמיר ולחוש לדעת הכל בו ולא לשתות אחר כוס ראשון, מ"מ יש משמעות למה שמכוין בדעתו להוציא שתייה נוספת אם ישתה, ודוחק הוא, ועוד דלמה לא שייך לכיון להדיא להוציא את היין, שאם יצטרך לחזור ולשתות לתקן את הכוס שלישי שתיה ברכת בורא פרי הגפן הראשונה גם על כוס זה, ובשעה"צ ודאי לא הבין כן.

ונראה יותר דלעולם לא כדברי הנתיב חיים וקרוב נתנאל, וכיון דחיישי' לדעת ראב"ה יש להמנע מלהוסיף כוס אחר כוס שלישי, אף מטעם שיכרות, והא דנקט הרמ"א טעם דנראה כמוסיף על הכוסות, רצה לומר דכאן חמור יותר מכל שתיה בין כוס שלישי לרביעי, דבשתייה סתם אפשר דאין איסור רק משום שיכרות, אבל כאן שממלא את הכוס ושותרו כדון (אפילו בהסיבה), כיון שמברך עליו נראה גם כמוסיף על הכוסות, משא"כ בין כוס ראשון לשני לא שייך אפילו הטעם השני של נראה כמוסיף על הכוסות, ולפי"ז שפיר תי' השעה"צ דאין מועיל תנאי בכוס שלישי, דאף שירויח שאין את טעם האיסור הנוסף של הרמ"א מצד שנראה כמוסיף על הכוסות מאחר שאינו צריך לברך על הכוס הנוסף, מ"מ עדיין נשאר הטעם הראשון במקומו, ואסור לו לשתות לדעת הראב"ה, וצריך הוא לחוש לדעת הראב"ה, ולא יחזור לשתות בהסיבה.

ואפשר להוסיף דטעם של נראה כמוסיף על הכוסות חמור יותר, שזה מקלקל את התקנה של חז"ל שקבעו ד' כוסות דוקא, ועוד אפשר דיש נפקא מינה בטעם הנוסף, בשתיית חמר מדינה שאינו משכר, אך זה לא יועיל לנו בהמג"א דנקט טעם של נראה כמוסיף רק אחר איסור נוסף, ובחמר מדינה שאינו משכר אין טעם ראשון לאסור, וא"כ שפיר יכול להוסיף עוד לשתות בין שלישי לרביעי. ועוד נפקא מינה נראה כמש"כ המג"א לקמן סי' תע"ט בכוס גדול בכוס שלישי ששתה כשיעור, ולא רצה לשתות עוד, ואח"כ רוצה כן להמשיך לשתות, דאי משום שיכרות הרי לא אסור לו שתיית כוס שלישי עצמו אפילו כמה פעמים כמש"כ הש"ע, מ"מ משום נראה כמוסיף על הכוסות מחמת הברכה אסור לו להמשיך לשתות (ובאופן זה אין לדון מה יהיה הדין עם תנאי, דממ"נ אם דעתו על שיירי הכוס עדיין הוא בכוס שלישי, ולא נראה כמוסיף על הכוסות, ואם שייך שמסיח דעתו מלהמשיך לשתות שיירי הכוס, הרי ביטל התנאי לענין הברכה, ואסור לו להמשיך לשתות, דנראה כמוסיף על הכוסות משום ברכה). אמנם המשנה ברורה לא קיבל חומרא זו להחשיב נראה כמוסיף על הכוסות בשיירי הכוס, ואולי רק לענין לתקן הכוס ששתה בלא הסיבה נקט המ"ב שיש לחזור ולשתות השיירי בברכה בהסיבה, אבל לא להקל בחינם למי שחוזר בדעתו וכן רוצה להמשיך לשתות, עיין סי' תע"ט מ"ב סק"ו.

אמנם בדברי הרא"ש, אע"ג דמבואר שיש חומר בטעם זה של נראה כמוסיף על הכוסות יותר מטעם של שיכרות לענין לחזור ולשתות בהסיבה, ואפילו לדעתו שאין מברכין בפה"ג על כל כוס וכוס, מ"מ אי אפשר לפרש בדבריו כמו שכתבנו עכשיו, דהא למעשה דחה הטעם של נראה כמוסיף על הכוסות מטעם ההובר הדבר. וכבר א"ז נראה חמשה כוסות, וקבע שצריך לחזור ולשתות בהסיבה אפילו בכוס שלישי, ולא חשש לטעם של שיכרות, אבל בדעת הרמ"א דחיישינן לדעת ראב"ה, שפירי אפשר לומר דב' הטעמים אינתייהו, והא דנקט לטעם של נראה כמוסיף על הכוסות זה כי נקט הטעם הנוסף, וכנתבאר.

אבל בדעת המשנה ברורה קשה להכניס דברים אלו, לומר שיש מעלה בחשש של נראה כמוסיף על הכוסות אצל טעם דשכרות, שהרי בביה"ל סוף ד"ה אין לחזור נקט דעיקר סברא דמוסיף על הכוס אינו ברור, דבירושלמי לא נזכר כלל רק הטעם דשכרות, ולפי"ז כן נשאר תמוה למה נקט הרמ"א טעם דמוסיף על הכוסות אצל בין כוס שלישי לרביעי, ולא טעמא דשכרות.

אהרן פרוש - מודיעין עילית

בחיוב נשים במצוות ליל פסח

כ' השו"ע סי' תע"ב ס"ד: "גם הנשים חייבות בד' כוסות ובכל מצוות הנהוגות באותו לילה", וכ' המ"ב סקמ"ד: גם הנשים חייבות, דאף שהוא מצוה שהזמן גרמא, מ"מ חייבות שאף הן היו באותו הנס, עכ"ל. וזהו הטעם דאמרו בגמ' פסחים ק"ח ב' ל' ד' כוסות (וכדאשכחן כע"ז בחנוכה ופורים, ובכל המקומות נחלקו הראשונים אם היינו שגם הם היו בגזירה, בשעבוד מצרים, כ"כ תוס' שם. או דהנס נעשה על ידן, וכדאמרו בסוטה י"א ב' דבזכות נשים צדקניות שהיו באותו דור נגאלו ממצרים). ובסקמ"ה כ' עוד, עמש"כ השו"ע ובכל מצוות וכו' כגון מצוה ומרור ואמירת ההגדה, ע"כ. ויל"ע דלכא"ו אין חיובם שוה, דבמצוה מבואר דיש היקש דין איסור חמץ, שגם נשים חייבות במצוות מצוה, כמבואר פסחים מ"ג. ובפשטות הוי חיוב גמור מדאורייתא, וכן במרור דבפשטות תלויים זב"ז, אמנם בזה"ז לכו"ע הוי רק דרבנן. [ומה דצריך ההיקש, ולא מהני שאף הן היו באותו הנס, כ' תוס' פסחים ק"ח ב', ומגילה ד' א', דסברא זו מהני רק במצוות "דרבנן", ולא לחייבם במ"ע דאו' שהזמ"ג. ומטו שם משמיה דהגר"ז לתלות בזה גדר חיובם במצוות אלו, עיי"ש]. אך לענין מצות "סיפור יציאת מצרים", נח' הפוסקים אם חיובם מדאו' או מדרבנן, דהברכ"י לקמן סי' תע"ג סקט"ו הביא הדעות בזה, ולכא' תלי' דאם המצה נקראת לחם עוני, שעונין עליו דברים הרבה, והיינו אמירת ההגדה, מוכרח דמדחייבות מדאו' במצה, ה"ה דחייבות בהגדה. [ויש שהוסיפו דבהך קרא דהוקשו חמץ ומצה זל"ז, והוזכר בסופו ה"זכירת יציאת מצרים", ובשם הגריש"א הביא דמדהוי חייבות בזה קודם יציאת מצרים, נשאר להם החיוב אף אח"כ, עיי"ש בקובץ תשובות ח"א סי' נ"ב]. אך ד"א דהו"ב חייבים, ועל מצות סיפור יציאת מצרים דאין היקש, הוי ככל מ"ע שהזמ"ג דפטרות. אמנם יכולות לחייב עצמן ככל מ"ע שהזמ"ג. (והאחרונים נסתפקו עוד להצד דחייבות, אי שייך גם מצות "והגדת" בנשים, ואולי תלי' אם הוי מדין "חינוך", דנשים אין מצוות, ואכמ"ל, רק דבאמת המ"ב לא הזכיר מצוה זו). ולכא' מדויק בשו"ע דהו"ב דנינים, א. דחייבות בד' כוסות,

קליות ואגוזים לתינוקות

נשאלתי מידידי הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (מח"ס גם אני אודך, ופרדס יוסף על המועדים), דעל מה שמכמו בני תימן שאין מחלקין קליות ואגוזים כמבואר בש"ע סימן תע"ב: מצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים, כדי שיראו שינוי וישאלו. ע"כ. ואשר נראה לומר דאין בני תימן לא נהגו לחלק לתינוקות קליות ואגוזים, אע"פ שזכר דין זה בתכלאל, ביניהם התכלאל של מהר"י בשיירי ומהר"י ונה ומהר"י משתא דף רע"ו. וצריך לחקור טעם מנהגינו. והנה מהר"ץ בעץ חיים (דף ט"ו ע"ב) בפסקת חכם מה הוא אומר, כתב בשם הרשב"ץ וז"ל, זה השואל נתעורר על השינוי שאנו עושין לחלק לתינוקות קליות ואגוזים קודם סעודה כדי שישאלו. והתינוק תמה ואומר, זה השינוי למה, כי אין דרכנו כל השנה לאכול קליות ואגוזים אלא לאחר סעודה וכו', ע"ש. וכתוב על זה בהגהות המיוחסות להר"ד נכדו של מהר"ץ וז"ל, יש מקשים מזה דבעינן לחלק קליות ואגוזים יותר משאר כל יום. ומ"מ תשובתם מנייה וביה בדיק הלשון שכתב שהוא שינוי אצלם, לפי שאין דרכם לחלק אלא אח"כ. ואנן דמנהגינו איפכא, אדרבה בעינן שינוי שלא לחלק כלל, וקיצרתי רק הבן, עכ"ל. מה שכתב דמנהגינו איפכא, היינו כפי מנהג הקהילות הגדולות בתימן, כגון צנעא ודמאר, שהיו רגילים בכל סעודות שבת ויום טוב ושאר סעודות מצוה, לאכול תחילה קליות ואגוזים וכו"ב. לפיכך בליל פסח שצריכים לעשות שינוי כדי שישאלו התינוקות, אדרבה אין מחלקים להם אז קליות ואגוזים, וזה גופיה הוא השינוי, וישאלו מה נשתנה הלילה הזה שאין מחלקים קליות ואגוזים.

אולם ברוב ככל ערי תימן וכפריה, דרכם בכל השנה לאכול הקליות והאגוזים וכו"ב לאחר הסעודה, כמנהג שהזכיר הרשב"ץ. ולדידהו מצוה לחלק לתינוקות בליל פסח קליות ואגוזים לפני הסעודה, כדי שיראו שינוי וישאלו, וכמ"ש מרן. אלא שלמעשה אין מנהגם כן. ויש ליישב מנהגם על פי מה שכתב המג"א סימן תע"ג ס"ק כ"ה בעניין הסרת הדברים מעל השולחן בתחילת קריאת ההגדה (שהזכיר מרן שם סעיף ו'), שעכשיו לא נהגו להסירם, משום דאין היכר לתינוקות בזה, ידיעיים שאלו הדברים לא ניתנו על השולחן לצורך אכילה, אבל בזמן הגמרא היו רגילים לעקור השולחן, עכ"ל. ואפשר שעל זה שמכמו במקומות הנז"ל שלא לחלק ג"כ קליות ואגוזים.

אבל כבר נהגו אצלנו כמה מנהגים המעוררים את הילדים, דהיינו אמירת מא כבר, דזהו מה נשתנה בשפה הערבית הנאמרת ע"י הילדים, והגבהת השולחן בעניית דינו, ובעניית הללויה בקריאת הלל המצרי, ובעניית כי לעולם חסדו בקריאת הלל הגדול, שכל זה גורם שמחה יתירה ומעורר את כל המסובין ובפרט את התינוקות. וזה אתי שפיר טפי לפי הגירסא בגמרא דף ק"ט ע"א גבי חלוקת קליות ואגוזים, כדי שלא ישנו וישאלו [משא"כ גבי עקירת השלחן איתא התם דף ק"ט ע"ב כדי שיכירו לתינוקות וישאלו], שכל המנהגים הנז"ל שהם מפורזים במשך כל עריכת הסדר עד סופו, גורמים לילדים להיות ערים עד סוף הסדר, ודו"ק.

שולחן הסדר

נשאלתי מידידי הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (מח"ס גם אני אודך, ופרדס יוסף על המועדים) בענין מה שנהגו מקצת אנשים שמניחים מקום פנוי בשולחן וסדר דעל מה שמכמו דבריהם, שהרי אין עושין אבילות בפרהסיא ביום טוב, ופעמים שחל נמי בשבת, ע"כ. ואשר נראה לומר בעניין מה שהתקינו חכמים שהעורך שולחן לעשות סעודה לאורחים, מחסר ממנו מעט, ומניח מקום פנוי בליל קערה מהקערות הראויות לתת שם, וזכר לחברנו כמבואר בסימן תק"ס סעיף ב', כתבו האחרונים בדפוסות שבת ויום טוב לא יחסר שום דבר, ואיסורא נמי איכא אם מקומו ניכר בשולחן שפנוי מקערה הראויה לתת שם, שאפילו בימי אבל אסור להראות בשבת ויום טוב שום דבר אבל של פרהסיא, עיין משנה ברורה שם ס"ק ה' ובשער הציון אות י"ג, וכך החיים ס"ק ט"ו.

וראיתי מי שרצה לחדש דבליל פסח יש להניח מקום פנוי בשולחן, כיון דבו ביום חל תשעה באב, וכמ"ש רמ"א בסימן תע"ו סעיף ב' דמהאי טעמא אוכלים ביצים בסעודת ליל פסח זכר לאבילות, ועוד זכר לחרבן שהיו מקריבין קרבן פסח ע"ש, ומינה להניח מקום פנוי בשולחן ולחסר ממנו מעט, עכ"ל. ואפשר שעל זה שמכמו דבריהם, ברם לא משמעו מי שנהג כן במקומותינו, אדרבה כתב מרן שישדר שולחן יפה בכלים נאים כפי כחו. והוסיף רבינו "השתילי זתים" שכל השנה טוב למעט בכלים נאים, וזכר לחרבן, חוץ מליל פסח כדלעיל, שהוא כבודו והדרו של ליל פסח, וא"כ כל שכן שלא יחסר כלום ולא יניח מקום פנוי בשולחן.

ומה שהביא ראה מדברי רמ"א בעניין אכילת ביצים, לענ"ד יש לחלק, דשאני התם דבחפצא עצם אכילת הביצים אינה סימן אבילות, אלא דבגברא בלבד הוא סימן לאבילות, והדבר תלוי במחשבת האדם. וכי עלה על הדעת דבכל פעם שאדם אוכל ביצים, הוא סימן לאבילות, לפיכך אף ביום טוב שרי. משא"כ הנחת מקום פנוי בשולחן, דבחפצא הוי סימן אבילות, בודאי אסור לעשותו ביום טוב, וכמו שהבאנו לעיל בשם האחרונים שאפילו בימי אבל אסור להראות בשבת ויום טוב שום דבר אבל של פרהסיא, ואין לך תורה, גדולה מהו. ובפרט לדעת רבינו "השתילי זתים" שהביא ששואלים תחילה, היא זכר לחגיגה, היא עצמה ג"כ זכר לאבילות, הגם שיש עוד ביצים אחרות שבאו רק לסימן אבילות, ואין בזה שום סתירה. ועוד דלדבריו גם בשבת ניח מקום פנוי, שהרי אוכלים בשבת ביצים מפני אבלו של משה, כמ"ש רבינו "השתילי זתים" בסימן רפ"ח ס"ק י"ג, וזה ודאי לא יתכן.

ויש להעיר עוד דבערוך השלחן סימן תק"ס סעיף ו' אחרי שהביא את ההלכה שצריך להשאיר בשולחן מקום פנוי, הוסיף ועכשיו אין אנו יודעין מזה, וקשה הציור לפנינו מהו המקום הפנוי, וא"כ אפשר שעתה אין ענין שנראה אבילות בפרהסיא, אלא צריך להבין למה עושים כן, ואפשר דעכ"פ לגבי העושה יש

ענין של זכר לאבילות, ומי קצת לענין אכילת ביצים שזה זכר לאבילות כלפי הגברא, וי"ל.

הרב חזקיה דחבש - רב ק"ק "שתילי זתים" ראש העין, ומח"ס "שתילי זתים" עם פירוש באר מרים ג' חלקים

בביאור דעת הרמב"ם בחיוב הסיבה

הרמב"ם (פ"ז מהל' חמץ ומצה ה"ז) כתב וז"ל: לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות, עכ"ל. ומבואר דס"ל לרמב"ם שבכל האכילה והשתיה שבליל הסדר יש לאכול ולשתות בהסיבה, והוא ממה שכתב כשסועד, וכן ממה שכתב צריך לאכול ולשתות, משמע שכל הסעודה שבליל י"ד צריכה הסיבה, דאל"כ היה צריך להדגיש שאוכל הכזיתות ושותה ד' כוסות צריך להיסב.

ולכאורה דברי הרמב"ם נסתרים ממה שכתב מיד בהלכה הבאה (הלכה ח') וז"ל: ואימתי צריך הסיבה, בשעת אכילת כזית מצה, ובשתיית ארבעה כוסות האלו, ושאר אכילתו ושתייתו אם היסב הרי זה משובח, ואם לאו אינו צריך, עכ"ל. הא להדיא מבואר לן דעת הרמב"ם דצריך להיסב בשעת אכילת כזית מצה, ובשתיית ד' כוסות, ואילו שאר האכילה ושתייה אין צריך הסיבה, אלא אם היסב הרי זה משובח, ודבריו סתרי להלכה הקודמת דמשמע דצריך להסב בכל הסעודה.

וראיתי במעשה רוקח על הרמב"ם שהרגיש בזה, ויישב דבהלכה ח' הרמב"ם מפרש איך הוא עיקר החיוב, והיינו שעיקר חיוב הסיבה הוא בשעת אכילת הכזית מזה ושתיית הכוסות, אולם מה שכתב בסעיף ז' זהו לכתחילה, ולזה הדגיש גם בסעיף ח' דאי מיסב בכל הסעודה הרי זה משובח, והיינו לכתחילה, וכן הוא בשער הציון על המשנ"ב (סימן תע"ב ס"ק ל"ד) על דברי הרמ"א דלכתחילה יסב כל הסעודה, כתב המשנ"ב באכילתו ובשתייתו, וכתב השע"ה צ"דכן מוכח מהרמב"ם, אלא דיל"ע בזה דברמב"ם נקט לישנא דהרי זה משובח, ויל"ע אם אין לכתחילה והרי זה משובח הן שווין, דאל"כ צ"ב במשנ"ב מנין לו דברמב"ם יסב בכל הסעודה. ויל"ע בזה.

משה כהן - תל ציון

יין למי שמזיקו או שונאו

בש"ע ס' תע"ב סעי' י' כתב: "מי שאינו שותה יין מפני שמזיקו או שונאו, צריך לדחוק עצמו ולשתות לקיים מצוות ארבע כוסות". וצ"ב דהא אי"ז דרך חירות, והיה נראה לומר דהז"ל תקנו את מצוות ד' כוסות משום דרך חירות, אבל אחר שתקנו כבר לא פלוג, וכיון שבדרך כלל הוא חירות גם אם אצלו אינו חירות מצווה בד' כוסות (או משום דבטלה דעתו אצל רוב העולם), אלא שבמשנ"ב מבואר לא כן, דהא כתב (ס"ק ל"ה) דאם יפול למשכב ע"י שתיית היין אי"צ לשתות, ובשע"ה צ"ב (ס"ק נ"ב) ביאר דאי"ז דרך חירות, ומבואר מדבריו דהכל תלוי בדרך חירות, וא"כ הדרא קושיין לדוכותיה דגם כששונאו או שמזיקו שיפטר משום דאי"ז דרך חירות.

ויתכן דתקנת חז"ל דרך חירות הוא שאנשים שרואים את האדם השותה יראו בשתייתו דרך חירות, ולהכי אע"פ ששונאו או מזיקו כל שאין נופל למשכב מזה לא ניכר שאינו דרך חירות, ואכתי שייך תקנת חז"ל, אבל בכה"ג שיפול למשכב שהוא דבר הניכר יראו אנשים שבשבילו אי"ז חירות, ולהכי לא שייך תקנת חז"ל. דוחק. ויש לעיין.

ולפ"ז יש להבין עוד, דהנה לעיל במשנ"ב (ס"ק ו') הביא דכתבו על מהר"ל שכשהיו בידו משכונות של נכרים כלים נאים לא היה משתמש בהם בשום פעם רק בפסח וכו', ולכאורה מה מהני מה שמניחם לפניו, הא יודע הוא שאי"ז שלו ומה חירות יש בזה. ובע"כ כנ"ל דכיון שנראה שהוא בחירות זה היה התקנה. [ומיהו בלאו הכי י"ל דעצם מה שמונח לפניו כלים נאים זה גורם לו להרגיש בן חורין]. עוד ביאר ידידי הגאון ר' ישראל סטרית שליט"א דעצם זה שאדם עושה פעולות של אנשים בני חורין, אע"פ ששונאו את היין מ"מ זה נותן לו הרגשת בן חורין, רק שבנפל למשכב ע"ז זה בודאי אינו חירות. ודו"ק.

ידידיה חסידים - רמת שלמה

שתיית ד' כוסות על הסדר

ש"ע ס' תע"ב סעיף ח': צריך לשתות ארבע כוסות על הסדר, ואם שתאן זה אחר זה שלא כסדר לא יצא. ובפרי מגדים מצדד שאפילו הפסיק בינתיים ואמר הגדה נמי לא יצא, דארבע כוסות בעינן. ועיין בפרי מגדים ס' תע"ט אות א'.

והנה מקור דין זה במסכת פסחים דף ק"ח: אמר רב יהודה אמר שמואל ארבע כוסות האלה וכו' שתאן בבת אחת יצא וכו', אמר רב יי יצא י"ד ארבע כוסות לא יצא, ופרש"י עירה ארבעתן לתוך כוס אחד, והקשה עליו הרשב"ם ולא נהירא, שאפילו שותה בכוס אחד הרבה לא יצא, וצריך לפרש ששתה ד' כוסות בלי הפסק, וכתב בפרי מגדים להקשות מאי טעמא דשמואל שיצא, וכתב הפרי מגדים שדעת רש"י כפי שפירש הר"ן שאפילו אמר הגדה בינתיים לשמואל יצא, ולרב לא יצא, ולכן אם רוצה לשתות ככוס אחד בענין שאין לו עוד כוסות לחלק ישתה כסדר ההגדה, אבל לא יברך על כל כוס וכוס לחשוש לדעות.

נמצא שיש בזה מח' ראשונים אם יצא בזה או לא, ולדעת רש"י יצא, א"כ מדוע כתב המשנה ברורה שהפרי מגדים מצדד לומר שלא יצא, ומפרי מגדים משמע שמסתפק בזה.

והנה מצאנו לנו חבר לרש"י, והוא הירושלמי בפסחים מ"ט וירושלמי שבת ס"ט, שתאן בכרך אחד יצא, והיינו ששתאן בכוס אחד יצא, וע"ש במפרש ובירושלמי שבת ס"ט בש"ק שם.

והנה הרמ"א בסימן תע"ט כתב כוס שלישי יכול לשתות ממנו כמה שירצה, ולא נחשב מוסיף על הכוסות, וכתב בפרי חדש כמו שמצאנו בס' תע"ב סעיף ח' שתאן בזה אחר זה ללא הפסק לא יצא, משמע שאם שותה בכוס אחד עם הפסק יצא ונחשב כארבע כוסות, מ"מ כאן לא נחשב כמה כוסות ולכן לא הוי

כמוסיף על הכוסות. ולפ"ז כתב הפרי מגדים אפשר שזה כונת רש"י, וע' בבית יוסף ס' תע"ב ד"ה שתאן שהביא שיטת המרדכי והר"ן ששתה בארבע כוסות ללא הפסק לא יצא, מעתה כונת הב"י דלא כפרש"י אלא אפילו בכוס אחד בהפסק לא יצא, דלא כהבנת הפרי חדש.

מעתה יצאנו לשיטת רש"י שמוסיף לו הירושלמי, וכיון שבבבלי פשוטו כפירוש רשב"ם לזה נראה שנחלקו הירושלמי והבבלי בזה, והלכה כבבלי ולא יצא אף שהפסיק בינתיים.

והנה יש לדון אם שתאן בבת אחת לא יצא, וצריך לשתות עוד ג' כוסות, האם יכול לצאת במיץ ענבים, והפסק הוא אם יצא יין יצא גם די חירות, וקעת שחזור לשתות צריך רק לצאת די' כוסות, או נימא שיצא די' יין רק לכוס ראשון, אבל שאר כוסות צריך לשתות יין, דאם ישתה מיץ ענבים יצא די' כוסות, אבל די' חירות של ג' כוסות לא יצא.

ועוד יש להסתפק אם שותה ראשון ושני בהפסק, אבל שלישי ורביעי לא שותה בהפסק, והפסק כיון ששתה שתי כוסות נחשב לו קבע לחירות, ולכן יכול לשתות כוס אחרון של מיץ ענבים. עוד יש להסתפק אם יש בכוס ארבע נקודות שתייה (כמו כוס קש), האם נחשב ככוס אחד או ארבע כוסות. עוד יש להסתפק האם דוקא כוסות בעינן, או כל כלי קיבול שיש בו רביעית (צלחת וכדומה).

אברהם ניסני - קרית ספר

סיכום השיטות טור, ב"י, ש"ע, מ"ב והעולה לדינא

סימן תע"ב

תע"ב, א. בשו"ת כתב שלא יאמר קדוש עד שתחשוך, ובמ"ב (סק"ד) ביאר דבא לפוקי משבתות ויו"ט שיכול להוסיף מחול על הקודש ולקדש מבע"י, והסיבה שבע"פ אינו יכול לקדש מבע"י, הביא המ"ב מהט"ו משום שמצה הוקשה לקרבן פסח, והפסח נאכל רק בלילה והקידוש צריך להיות בשעה הראויה למצה (וביאר בפמ"ג דמשום דאין קידוש אלא במקום סעודה), ובמג"א בשם ת"ה הביא דהטעם הוא משום שכוס של קידוש הוא אחד מארבע כוסות, וכולהו בתר הגדה ומצה ומרור גריד.

תע"ב, ב. בטור הביא דדעת הראב"ה דבזמן הזה שאין רגילות להסב, יושב כדרכו וא"צ להסב, ובב"י הביא שדעת כל הפוסקים שגם בזמן הזה חיוב להסב, ובשו"ע סתם שצריך להסב.

תע"ב, ג. בטור הביא במה שצריך להסב לשמאלו, דעת הרשב"ם היא דהסיבה היא מפני שצריך לאכול הימנו, ולפי זה איטר יד ימינו יטה על ימינו, ורש"י פירש דהטעם הוא שלא יקדים קנה לושט, ולפ"ז אין הבדל בין אטר לאחר. בש"ע סתם שיטה על שמאלו, וברמ"א הגיה דאין חילוק בזה בין אטר לאחר. וביאר במ"ב (סק"א) דברי הרמ"א דאף על גב דלטעם הרשב"ם היה צריך להסב על ימינו מ"מ אין לחלק, דמשום דטעם רש"י עדיפא כיון דחמירא סכנתא מאיסורא, וכתב שם עוד במ"ב שאם האיטר הסב על צד ימין יצא בדיעבד דימין שלו הרי הוא שמאל כל אדם. ובבה"ל ד"ה ואין חילוק הסתפק בימינו שהוא גידים מה יעשה, ואפשר שפטור לגמרי בהסבה, ונשאר הבה"ל בצ"ע.

תע"ב, ד. בטור הביא מהרשב"ם דאשה אינה צריכה הסיבה מפני שאימת בעלה עליה, ולפ"ז אלמנה וגרושה בעו הסיבה. וכה"ג כתב משום דאין דרך האשה להסב, ולפ"ז כל אשה אינה צריכה להסב, ואשה חשובה צריכה להסב. בש"ע כתב כהבה"ג, וברמ"א כתב דכל הנשים שלנו מקרי חשובות, אך לא נהגו להסב כי שמכו על דברי ראב"ה דכתב דבזמן הזה אי"צ להסב.

במ"ב (סק"ג) הביא שאבל תוך י"ב חודש על אביו או אמו, א"נ תוך ל' יום על שאר קרובים באופן שלא התבטל הל' שלא נהג שבעה לפני הרגל, דעת המג"א והב"ח שפטור מהסיבה, אולם החק יעקב הגר"ז ועוד ס"ל שחייב בהסיבה, ופסק המ"ב שחייב בהסיבה, אך כתב דמ"מ לא יסב על מטה כבודה וכלולה, אלא יסב בשינוי קצת, או שיסב על ברכי חברו.

שם במ"ב פסק שקיטל המנהג שלא ללבוש לאבל בליל הסדר, ומ"מ הלושב אין מוחים בידו, ובשה"צ (ט"ו, י"ז) הביא שהב"ח וש"א נהגו שלא ללבוש, אך הס"ז והח"י הסכימו שיכול ללבוש.

תע"ב, ה. בד"מ (ו') הביא מהמהר"י ברין דתלמיד לפני רבו א"צ הסיבה, אך אם ירצה יכול להסב, וכתב עוד דבסתמא יכול להסב לפני רבו, ואינו אסור אלא כשמוחה בו רבו, וכתב דה"מ שלא נראה כדברי המהר"י ברין אלא כדעת הב"י שס"ל דלא שרי לתלמיד בפני רבו אלא ברשות רבו, ובשו"ע כתב שתלמיד בפני רבו יכול להסב רק ברשותו.

ברמ"א כתב "ודוקא שאוכלין על שולחן אחד (או אסור לתלמיד להסיב בפני רבו), אבל אם אוכל על שולחן בפני עצמו צריך להסב", ובמ"ב (סק"ח) הביא שהפ"ח חלק על דבריו, וס"ל דכל שרואהו רבו, אינו יכול להסב משום מוראו, ובפמ"ג הציע דבאופן זה טוב שיטול ממנו רשות.

תע"ב, ז. בטור כתב "וכל מי שצריך הסיבה, אם אכל ושתה בלא הסיבה לא יצא", ובד"מ (ד') הביא מהאגודה דבכה"ג שכבר אכל לענין דיעבד כדאי הוא הראב"ה לסמוך עליו.

וחילק שם בד"מ בין הכוסות הראשונות שבהם יחזור להסב, לבין האחרונות שלא יחזור, ויסמוך על הראב"ה, אך באכילה יחמיר על עצמו ויחזור לאכול בהסיבה.

בשו"ע כתב "כל מי שצריך הסיבה וכו' לא יצא וצריך לחזור לאכול ולשתות בהסיבה", וברמ"א הביא ב"א את דברי האגודה, והביא גם כדהביא בד"מ לחלק בין הכוסות הראשונות לשניות, וכתב גם שאכילת מצה יחזור ואכל, ובה"ל ד"ה ונראה, הביא שדעת הב"ח דבכל הד' כוסות לא יחזור וישתה ויסמוך על הראב"ה, והבה"ל פסק דאנו אין לנו אלא כדברי הרמ"א.

ברמ"א כתב דבשני כוסות ראשונות יחזור וישתה בלא ברכה, ובמ"ב (סק"א) הביא מהמג"א דכל זה לענין עיקר הדין דרשות בידו לשתות כמה

שפטורה דהוי מ"ע למקום, ואילו מ"ע דוהגדת לבנך הוי לצורך בנה, ובהכי חייבת אם נימא דוהגדת כולל חיוב האב והאם, ומדכתיב והגדת לא קאי רק לאב וכמו דכתיב והגדת לבנך, ולא דווקא בנך וה"ה בנותך, וכמובא בספרי מועדי הגר"ח ח"א תשובה ק"י, ע"ש במראי מקומות בזה. וא"כ לשון והגדת הוי גם לאם וחייבת מה"ת, אף ד"ל שפטורה מסיפור יצ"מ.

ובס' יגד יעקב סי' י"ט אות ט' כתב, ואולי אשה חייבת גם בוהגדת לבנך, ואף להפוסקים דאשה אינה חייבת בחינוך בנה, מ"מ מצוה זו לא מטעם חינוך, דהא גם באיש חיוב חינוך בנו מדרבנן, ומצוה זו בתורה כתובה, וא"כ אולי ה"ה באשה לבנה. והיינו ד"ל דוהגדת לבנך ה"ו חיוב על האם מה"ת דקאי גם על האשה, ואף דאשה פטורה מחובות חינוך, מ"מ מצוה דוהגדת ל"ה מדין חינוך. וכיו"ב כתב לדון בשו"ת שואלין ודורשין ח"ו סי' מ"ח אם דין והגדת תליא בחובות חינוך, או"ד הוי מצוה בפ"ע. ואם הוי מדין חינוך תליא אם יש חינוך באם. ואם היא מצוה המיוחדת לפסח ואי"ז קשור לחינוך הכללי, י"ל דאשה חייבת במ"ע דוהגדת לבנך, וכך מסיק השואלין ודורשין שם.

ומו"ר בתשו' משנת יוסף ח"א סי' פ"א כתב לדון באשה הנמצאת לבד בליל הסדר אם חייבת בוהגדת לבנך, והביא לחינוך הנ"ל דסיפור יצ"מ נוהג בנשים. והמנ"ח הקשה דהוי ז"ג, וכתב המשנ"י ולא זכיתי להבין איך אפשר לפטור נשים בסיפור יצ"מ, הרי האמונה בניסים של יצ"מ היא מעיקרי האמונה. וצ"ל שלהו סגי בזכירת יצ"מ, וא"ז סיפור והגדה, והביא למשנ"ב סי' תע"ב ס"ק מ"ה שנשים חייבות בכל המצוות של ליל פסח מצוה מרור והגדה וד' כוסות. ועפ"ז פשוט שאשה חייבת להגיד לבניה. ומה שלא נהגו אמותינו לומר שסמכו על האב שאומר, ואפשר שעל החיוב שלהם עשו בעליהן לשליח. הרי שנקט המשנ"י שאשה חייבת בוהגדת כמו האב, והאב מוציא בחיוב זה כשאומר. וכשהאב לא נמצא, חייבת בוהגדת מה"ת.

ב'. וראיתי בפד"ר חכ"א עמ' 260 בנידון אב ואם פרודים וגרים בנפרד, האב מקבל הילדים לסוף שבוע, והאב דורש לקבל הילדים לליל הסדר כדי לקיים מ"ע דוהגדת. ושק"ו שם הגר"ח ש רוזנטל בחיוב האם בחינוך ובגדרי חינוך, ואם אשה חייבת בסיפור יצ"מ. ובעמ' 268 הסתפק הדיין הגר"י הזילר אם אשה חייבת בוהגדת לבנך, ומי קדים בחיוב זה האב או האם, ומסיק דאך נפקיע חיוב האב בוהגדת לטובת האם ע"ש.

ונראה שיל"ד בזה, דהא אם נימא דהאשה חייבת בוהגדת כמו האב, כיון שהיה הסכם בין האיש לאשה שהילדים ישבו בליל הסדר אצל האם שארע בתחילת השבוע, מנ"ל דמפקיעים חיוב דוהגדת לבנך מהאב, שמ"ע דוהגדת ל"ה כמצוה שבגופו לומר בעצמו, כדחזינו בזמננו שהבנים אוכלים אצל הסב והוא מקיים והגדת, אף שה"ו מוטל לבנו. וכתב בתשובות והנהגות ח"ב סי' רל"ו דאפשר שלמצות והגדת לבנך מועיל שליחות ו"ה מצוה שבגופו, והסבא הוא שליח של ההורים. ואין הלכה שהאב בגופו יספר, והוי רק מצוה בו יותר מבשלוחו. וראה מה שציינתי בזה בספרי מועדי הגר"ח ח"א תשו' ק"א ק"ב. ועפ"ז י"ל למש"כ המשנ"י הנ"ל דמה שלא נהגו אמותינו לומר ההגדה לבנם, אף שהחיוב מוטל עליהם כמו האב, דאפשר שעל החיוב שלהן עשו בעליהן לשליח, ה"ה י"ל בנידון אב ואם פרודים שעדיין לא התגרשו, כיון שע"פ ההסכם נקבע שהילדים ישוהו אצל האב בתחילת שבוע, האם ג"כ חייבת בוהגדת כמו האב ויכולה להוציא בחובה זו דוהגדת, ול"ח שמפקיעה חיוב האב בוהגדת, ורק מבטלה ממצוה בו יותר מבשלוחו, ומנ"ל דזה מפקיע הסכם ביניהם.

וכמו"כ יל"ד ע"פ מה שנקט בעל המנחת שלמה המובא בס' משמרת הפסח סי' ס"ו באב הנמצא בחו"ל בליל הסדר, שיכול לכתוב מכתב סיפור יצ"מ לבניו, ויקראו המכתב דסיפור יצ"מ בליל הסדר ויוצא המצוה ע"ש. א"כ בנידון זוג פרודים או התגרשו, והוסכם ביניהם שהילדים אצל האב, איך יכול לטעון האב שנפקע ממנו המ"ע דוהגדת דסגי במכתב לבניו. ויעיין מש"כ בזה בס' חשוקי חמד פסחים קט"ז באילים אם יוצא במכתב ע"ש, ובס' מועדי הגר"ח תשו' קט"ו, וא"כ שפיר י"ל שהילדים ישוהו אצל האב כפי ההסכם, והאב ישלח מכתב, או שהאשה תוציא בחיוב דוהגדת וכו"ל. ועפ"ז יל"ד בכל מה שהסיק יד"נ בס' משנת אברהם הל' כתובות סי' פ"ב ס' ל"א עמ' שט"ז בנידון כע"ז לענין סיפור יצ"מ, וע"ע בס' היכל הוראה ח"ב הוראה ע"ה, ובשו"ת משיב נבונים ח"ד סי' ס'.

ובס' מועדי הגר"ח תשו' ק"ט נשאל מן הגר"ח קנייבסקי באשה שנמצאת לבד בליל הסדר אם חייבת במ"ע דוהגדת לבנך, וכתב אף הם הוי באותו הנס, עכ"ל. והנה מטעם דהוי באותו הנס כתבו התוס' פסחים ק"ח ע"ב ומגילה ד' דמטעם זה חייבות רק מדרבנן, אכן הביאו דמועיל לחייבו מה"ת. וכ"כ בשו"ת התשב"ץ ח"א סי' ס"ג והברכ"י סי' תע"ג ס' ט"ו. ויעיין בזה בשדי חמד חמץ ומצה סי' ט"ו אות ט' ובפרמ"ג סי' תע"ט א"א סק"ב ובמשנ"ב סי' תע"ט ס"ק מ"ה ע"ש.

וכן מסיק בס' הליכות ביתה פ"ח ס"כ עמ' רס"ד דאשה הנמצאת לבד בליל הסדר חייבת בוהגדת ע"ש, ובס' חינוך הבנים כהלכתו פע"ב ס' י"ז, וכן נקט בהגש"פ להגר"ח פלאגי חיים לראש דאשה חייבת בוהגדת. ויעיין בפרמ"ג סי' תע"ב א"א ס"ק ט"ז. וע"ע מש"כ בזה ידידי בשו"ת אבני דרך ח"ו סי' פ"ב.

מתתיהו גבאי - ירושלים

ד' גדרים בחרוסת, ובהנהגת מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל

א. ידועה הנהגת הגר"ש (ומפורסמות תמונות מהנהגה זו) לעשות את החרוסת בעצמו, וקצת צ"ב מה ראה נור השקדנים, בוחן רגעים, לעשותה בעצמו (ואפי' לירושלמי שיש ברכה בעשיית מצוה - יעו"ב בה"ל סי' תרנ"ב, ג"כ לא משמע ששייך דין עש"י בחרוסת לזה), ואין כאן דין שימור ולא דין וריזין וכדומה.

ב. ונראה בגדר חרוסת ד' חלקים, א' עשייתה. ב' הבאתה אל השולחן בליל הסדר. ג' טיבול (הכרפס, המצה, המרור והכריכה). ד' אכילה ממנה (יש מהן משום מצוה ויש מהן משום קפידא).

- בליל הסדר דמנהגינו שכל אחד מקדש לעצמו). ונראה להרחיב בביאור הדברים:

בענין ברכת שהחיינו לנשים ביו"ט בשעת הדה"נ, כ' במ"ב (רס"ג כ"ג) דאין צריך לברך בשעת הדה"נ (אלא יוצאים י"ח בברכת המקדש), ומיהו במקום דנהגו אין למחות בידם.

והנה בכל יו"ט אין בזה נפק"מ למעשה אחר דברכת שהחיינו אזיל על היום, וממ"נ יצאה י"ח, אכן בפסח צ"ע לדינא, דהנה דיעו"ב בברכי יוסף (תע"ג א') דכ' שהחיינו אזיל נמי אמצעות אכילת מצה. ויעו"ב עוד באבודרהם (שער השלישי עניני ברכת המצוות) דכ' דאזיל נמי על מצוות מרור וד' כוסות. ולפי"ז כתבו האחרונים (יעו"ב כף החיים כאן, ויעו"ב במה שצויין במ"ב מהדו' דרשו) דיתרון בשהחיינו דקידוש על כל שאר מצוות הלילה. ומעתה צ"ע באותן נשים המבצרות שהחיינו בשעת הדה"נ, אימתי יצאו י"ח שהחיינו על שאר מצוות היום, דהנה אם הדליקו ובירכו קודם שקיעת החמה הרי דהברכה היתה שלא בזמן המצוה (דמצוות מצה זמנה משתחשך כמבואר לעיל במ"ב תע"ב סק"ד), ומבואר ברא"ש (סוכה פ"ד ס"ב) דאין שהחיינו פטור מצוה שלא בזמנה.

אכן אף אם הדליקו ובירכו משתחשך אכתי יל"ע, דהא בין הדה"נ למצוה מצה ומרור איכא הפסק טובא. אמנם האי פירכא גופא יל"ק על המקדש עצמו כיצד פטור בשהחיינו שאר מצוות היום אף שיש הפסק גדול.

ובערך לנר (סוכה מ"ו ע"א) כ' דברכת הזמן על יו"ט פוטרת כל מצוות החג שחלים מיד בכניסת החג. ולפי"ז מבואר אמאי לא הוי הפסק בין ברכת שהחיינו בשעת קידוש לקיום שאר מצוות היום, דלה"ל אי"ז ברכה הפוטרת בשאר המצוות (היינו שאחר שבירך נפטר מלברך שוב), אלא זוהי ברכה המועילה גם לשאר המצוות (דכל מצוה חשיב כאילו בירך עליה), ולכן לא שייך לדון על הפסק ככה"ג. ומ"מ נמי מהני ברכת שהחיינו באשה המבצרת בשעת ההדלקה משתחשך וכנ"ל.

והנה בפוסקים כתבו דאשה המדלקת מבעוד יום ומברכת בשעת ההדלקה, דתקפיד לענות אמן על ברכת המקדש ותכוון לצאת י"ח הברכה על שאר מצוות הלילה. ובספר "מעגלי צדק" (פסח סי' ל') ה'ק' דלדברי הער"ל הנ"ל לא מנהי, דכל מה דליכא גריעותא בהפסק בין קידוש לשאר מצוות היום, הוא משום דהוי ברכה על גוף היו"ט, שבזה נאמר דמועיל גם לשאר מצוות החג, אבל נשים דכבר יצאו י"ח ברכה על גוף היו"ט בהדה"נ, הרי דלדידהו הוי ברכה רק על מצוות היום, וא"כ איכא הפסק בין הברכה להמצוה.

והביא שם דברי האלפסי וזוטא דהמקדש לאחרים בלילי פסחים וחזור ומקדש לעצמו, חוזר ומברך זמן משום מצות אכילת מצה, ודקדק ב"מעגלי צדק" בדבריו דמדוהצרך לטעמא דאכילת מצה בע"כ דעל גוף היו"ט נתכוון לצאת י"ח, ואעפ"כ צריך לחזור ולברך משום אכילת מצה. ומבואר דשייך לצאת י"ח שהחיינו על מצוות אכילת מצה אף שמבכר בשעת הקידוש, ואף דאיכא הפסק גדול. ומוכרח דס"ל דכל סדר ההגדה לא הוי עלה תורת הפסק לענין שברכת הזמן דקידוש תועיל לשאר מצוות היום. (ויעו"ע במ"ב סי' תע"ה סק"ו דכ' שם במי שמבכר על אכילת מרור על הכרפס, ואינו מתכוון לצאת י"ח המצווה עד לאכילת המרור שלאחר אכילת המצה, דעולה לו הברכה, וההגדה ל"ח הפסק, יעו"ש).

ומעתה מבואר מה דמהני שמיעת הברכה בשעת קידוש בגוונא דיצאה כבר י"ח בשעת ההדלקה, ול"ק מה דהוי הפסק, דלהמתבאר אין בזה תורת הפסק. (ובמעגלי צדק שם יצא לחדש דלפי"ז אף אם הדליקה ובירכה משתחשך צרכה לצאת י"ח בשעת הקידוש, כיון דלפי ביאור זה אין הכרח לדברי הער"ל הנ"ל. אכן יל"ע בזה דאף דאין הכרח לביאור הער"ל, מ"מ אין הכרח דלפי עליו, וצ"ע).

אברהם יעקב אלדד - אשדוד

בענין אשה במ"ע דוהגדת לבנך

א. יש לדון באשה הנמצאת לבד בליל הסדר עם בניה, אם מוטל עליה המ"ע דוהגדת לבנך, או"ד המ"ע הוי רק לאב ול"ש לאם, ומצוי שאלה זו באלמנה הנמצאת עם בניה בליל הסדר, אם מחוייבת בוהגדת לבנך.

ובתשו' התעוררות תשובה או"ח סי' רנ"ט כתב, הסתפקתי אם נשים חייבות בסיפור יצ"מ מה"ת, ונ"מ להוציא אנשים יד"ח. גם ילהס"ת אם מוטל עליהם המצוה של והגדת לבנך, וכתב לדון שבסיפור יצ"מ אשה פטורה דהוי מ"ע שהז"ג, וה"ה בוהגדת לבנך אשה פטורה, וכמב' בקידושינו כ"ט נשים כיון שאין מחוייבות ללמוד תורה ה"ה דפטורות מללמד לבניהם, והא דנשים פטורות מת"ת ל"ף לה מדכתיב, והודעתם לבניך ולא לבנותיך, וה"ה בזה כתיב והגדת לבנך. אבל דאי מדרבנן חייבות בהגדה כיון שמחוייבות בארבע כוסות, וצריך לשותתם על הסדר, ממילא מחוייבת בהגדה יעו"ש.

והנה מה שנקט ההתעוררות תשובה דאשה פטורה מסיפור יצ"מ דהוי מ"ע שהז"ג, בחינוך מ"ע כ"א כתב דאשה חייבת בסיפור יצ"מ. ואכן המנ"ח שם הקשה דהוי מ"ע שהז"ג. והארכנו בזה בבית מתתיהו ח"ב ס"ד אות י'. ובשו"ת קרן לדוד סי' קס"ג כתב לתרץ דפטור מ"ע שהז"ג הוי רק במ"ע שבינו לבין עצמו כתפילין לולב וכדו', אכן במ"ע בינו לבין אחרים כסיפור יצ"מ לאחרים ל"ש פטורא. ועפ"ז ה"ה דאשה חייבת במ"ע דוהגדת לבנך אף שהוי ז"ג, דהמצוה לאחרים להגיד לבנים. ואמנם למה שתייך מו"ר בבד קודש פסחים סו"ס ל"ג דאשה חייבת בסיפור יצ"מ, שיעקר אמירת ההגדה זהו מדיני אכילת מצה שיאמרו עליו דברים הרבה, וכמב' בפסחים קט"ו לחם עוני שיעונין עליו דברים הרבה. וכמו שחייבת במצה ממילא בסיפור יצ"מ, והארכנו בזה שם. ועפ"ז אין מוכח למ"ע דוהגדת לבנך דאשה חייבת, דהוי מ"ע שהז"ג. וגם בסיפור יצ"מ כתבו הקרן אורה ברכות ה' והברכ"י או"ח סי' תע"ג אות ט"ו דאשה פטורה שהוי ז"ג ע"ש. וא"כ ה"ה במ"ע דוהגדת, וכמו שנקט ההתעוררות תשובה דאם אשה פטורה מסיפור יצ"מ, ה"ה במ"ע דוהגדת.

אמנם יל"ד דאף אם אשה פטורה מסיפור יצ"מ מ"מ י"ל דחייבת בוהגדת, דיל"ל דחיוב והגדת הוי חיוב בפ"ע, ול"ה פרט בדין המצוה בסיפור יצ"מ

כוסות, אבל למנהגו שאין שותין שום כוס אפי' בין כוסות ראשונות הוי כנמלך, ואם שותה צריך לברך, ולפי"ז בין כוס ראשון לשני אין כדאי שיחזור וישתה דמכיון שצריך לברך עליו נראה כמוסיף על הכוסות, אך לאחר השני יכול לחזור ולשתות כי בלאו הכי פוטר את כל היין שיבוא בסעודה (אא"כ אין דעתו לשתות יין בסעודה).

תע"ב, ח'. במ"ב (סקכ"ה) הביא שהפמ"ג מצדד שאם שפך ד' כוסות לכוס אחד גדול, ושותה כסדר הכוסות כל פעם שיעור של כוס אחת, לא יצא דד' כוסות בעיניו, והבה"ל בד"ה על הסדר, כתב שלא מסתבר כוותיה, דהפשטות בסעיף ט' ששם כתוב שבכוס שמכיל כמה רביעיות יוצאים בו כ"כ בני"א כמנין הרביעיות, ולהלכה נשאר בה"ל בצ"ע.

בשו"ע כתב שאם שתה הד' כוסות זה אחר זה שלא כסדר לא יצא, ובה"ל ד"ה שלא הביא שמי ששתה הרבה בין כוס לכוס (ולא אמר ההגדה), דעת הב"י שבדיעבד יצא, אולם דעת הפר"ח שלא יצא אף בדיעבד, ואין השתיה עוזרת לו.

תע"ב, ט'. בטור כתב ששיעור הכוס הוא רביעית, ואין צריך שישתה כולו, אלא רובו (דהיינו רוב רביעית), ובב"י הביא שלתוס' ולרא"ש לכתח"ל צריך לשתות רביעית (דהיינו את כל הכוס). בשו"ע כתב שיעור הכוס רביעית, וישתה כולו או רובו, והביא במ"ב (סק"ל) דהיינו כולו לכתח"ל, רובו בדיעבד, וכתב שם עוד במ"ב דבמדינות שהיין ביוקר, אפי' לכתח"ל סגי ברוב כוס, אך כוס שמכיל רביעית ישתה כולו, כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה לכו"ע.

בב"י איתא דלכלבו ולאורחות חיים אם היה כוס גדול שיש בו כמה רביעיות שותים בו אנשים לפי כמות הרביעיות, והרמב"ן כתב שצריך לשתות רוב מכל כוס אפי' מחזיק כמה רביעיות. בשו"ע סתם כהכלבו והאורחות חיים, והביא ב"א את דעת הרמב"ן. במ"ב (סקל"ג) כתב דלדינא קי"ל כדעה ראשונה בשו"ע, אך כתב שמי שאין בדעתו לשתות הרבה לא יקח כוס גדול, רק כוס שמחזיק רביעית, כדי לחוש לדעת הרמב"ן.

במ"ב (סקל"ד) הביא דביאור דברי הרמ"א דצריך לשתות השיעור שלא בהפסק גדול, מחלוקת אחרונים, האם סגי בשתיית השיעור בכדי אכילת פרס, או שצריך שלא ישנה בשתיית רוב הכוס יותר מכדי שתיית רביעית, ופסק המ"ב לכתח"ל כדעה של כדי שתיית רביעית, ובדיעבד כדעה של כדי אכילת פרס, ופסק במ"ב שאם שהה יותר מכדי שתיית רביעית רק בכוסות האחרונות לא יחזור לשתות ויסמוך על דעה ראשונה, אך בכוסות הראשונות יחזור וישתה כששתה וכו'.

תע"ב, י"א. בב"י הביא דאיתא בירושלמי שמצוה לחזר אחר יין אדום, והרמב"ן כתב דאפי' קידש ביין לבן לא יצא בדיעבד, אולם דעת הר"י, רמב"ם ורא"ש שבדיעבד יוצאים גם בלבן. בשו"ע כתב מצוה לחזר אחר יין אדום, והרמ"א הגיה אם אין הלבן משובח ממנו.

תע"ב, י"ב. בטור הביא מרבינו האי שייין מבושל אין יוצאין בו י"ח, וברכתו שהכל, ומהירושלמי הביא שיוצאים בו י"ח (וגם בקונדיטון), והביא בב"י שדעת רוב הפוסקים שמבצרים עליו הגפן. בשו"ע כתב יוצאים ביין מבושל ובקונדיטון, ובמ"ב (סקל"ט) כתב דלכתח"ל טוב ליקח שאינו מבושל, אא"כ המבושל טוב יותר, וכן כו"ג לענין קונדיטון.

תע"ב, י"ג. בב"י הביא ג' ביאורים בדברי המשנה "ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין, ואפי' מן התמחוי", הטור ביאר שאפי' אין לאדם אלא מוון ב' סעודות, ימכרם ליקח יין לארבע כוסות אע"פ שצריך לקבל אח"כ מן הצדקה, ורשב"ם פירש אפי' עני ביותר שמתפרנס מתמחוי של צדקה, אם לא נתנו לו צדקה ימכור מלבושו או ישכיר את עצמו בשביל יין לד' כוסות, והמרדכי פירש דיש לו מזון שתי סעודות שבכה"ל לא נוטל מן התמחוי, בשביל ד' כוסות נותנים לו אף מן התמחוי. בשו"ע כתב כפירוש הרשב"ם.

תע"ב, ט"ו. בשו"ע פסק כהרא"ש והמרדכי שתיניקות שהגיעו לחינוך מצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו, ובמ"ב (סקמ"ו) פסק דאינו מעכב, וביאר בשה"צ (ס') משום שהר"ף גיאות רמב"ם ועוד ס"ל דלא נתקנו ד' כוסות לקטנים, וכרבי יהודה בגמ'.

אביחי כהן - אופקים

שתיית רביעית בד' כוסות

השו"ע סי' תע"ב ס"ק ט' הביא מחלוקת האם צריך לשתות את כל הרביעית לכתחילה, ובדיעבד סגי ברוב רביעית, או שאפי' שבעלמא סגי ברוב רביעית, לענין ד' כוסות חמור טפי, וצריך לשתות רוב הכוס, ולא סגי ברוב רביעית. ומה שאנו מקפידים לשתות את כל הכוס, ולא רק את רוב הכוס, לכאורה אין לכך מקור. אולם מצאתי בשו"ע הרב (סעי' י"ט) שכתב, שלדעה המחמירה, צריך לשתות את כל הכוס ממש. וצ"ע מנין לו זאת.

מיץ ענבים לד' כוסות

צע"ג מדוע השו"ע והרמ"א לא הביאו מש"כ השו"ע בסי' ער"ב ס"ק ב' בהל' קידוש, שיוצאים חובת קידוש גם ביין מגתו, היינו מיץ ענבים של זמננו, שלא עברו עליו ארבעים יום מהסחיטה. ואפשר, דהנה ידועה דעת מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל, שלא יוצאים ידי חובת ד' כוסות במיץ ענבים כיון שאין זה דרך 'חרות'. ולפי דבריו, מובן היטב מדוע השו"ע והרמ"א לא כתבו בהל' פסח מש"כ בהל' קידוש שיוצאים ידי חובת קידוש ביין מגתו, גם בד' כוסות, כיון שה"נ לא יוצאים ידי חובה במיץ ענבים, וזוהי ראייה גדולה לדעת מרן הגר"ש זע"א.

יעקב ירוחם ויין - ירושלים

סימן תע"ג

בדין ברכת שהחיינו לנשים בליל הסדר

בשו"ע (תע"ג, א') כ' "מוזגין לו כוס ראשון ומבכר עליו שהחיינו", ובמ"ב (סק"א) כ' בתו"ד דזמן ארגל קאי. ויצאו האחרונים לדון בנשים שבירכו שהחיינו בשעת הדה"נ אם יענו אמן אחר ברכת המבכר (או יברכו בעצמן

ג. דין עשייתה מבואר בראשונים, לעשותה עבה זכר לטיט, ואח"כ לשפוך לתוכה יין זכר לדם (ויהיה בו קיוהא), ואם החרוסת היא תוצאה כדי לטבל בה, מה יש במה שעשאה מתחילה עבה.

ויעוין בהל' שבת בשעה"צ (סי' שכ"א ס"ק פ"ו) שדן במי ששכח, בע"פ שחל בשבת, לשפוך יין לתוכה, שלדעה ראשונה (שלא הוא גיבול ונתנית מים שרי) יערב באצבע ולא בכף, ולי"א שנוהגים להחמיר כריב"ר - שנתנית מים זהו גיבולו - צריך גם לעשותה רכה, והק' השעה"צ שהרי מצותה בעבה, "דאפשר דכיון דבעת העשייה היתה עבה שוב אין להקפיד בזה", ואף ששם מדובר על שבת, בתוס' ועוד מבואר שעצם נתנית היין לקיוהא כבר מוכר את ה"עבה", והאריכו בסדר עשייתה, ונתבאר שמצוה זכר לטיט יתכן שהוא רק בעשייתה (בתחילת העשייה - לפני שנותן לתוכה יין).

ד. מצות הבאה, כ"ה לשון המשנה "הביאו לפניו" אע"פ שאין מצוה, ולראב"צ מצוה, ויעוין בסוגיא, וכ"ה לשון הרמב"ם פ"ו ה"א החרוסת מצוה מד"ס וכו' ומביאים אותה על השולחן בלילי הפסח, וכ"ד הפר"ח הובא במ"ב סק"ג בשם יש מקומות, ובשעה"צ י"ג שלדחויא דש"ס שהקפא מריחא מיית, א"כ הטיבול - זכר לתפוח - א"צ לשקע כולו, אלא בטיבול מקצתו, וההבאה לשולחן הוא בשביל שימות הקפא.

ה. לטבל מצה, הוא שי הרמב"ם, וכבר האריכו נושאי כליו בשיטתו, טיבול הכורך היא מח' שו"ע ורמ"א סי' תע"ה ס"א, ועיין מ"ב ס"ק י"ט, טיבול הכרפס עיין מ"ב ס"ק נ"ד בשם הב"י שאין לנהוג כן (ויש להאריך הרבה בדברי הראשונים שס"ל כן). טיבול המרור הביא המ"ב למעשה ב' שיטות, שבשו"ע כ' לשקעו כולו ולא להשהותו, וס"ל בשביל להמעיט הקפא, וי"א שסגי בטיבול מקצתו, ולפ"ז הטיבול הוא זכר ל"תפוח" (ועיין מלא הרועים קט"ז למה בעי' זכרון מיוחד ל"תפוח").

ו. לאכול ממנו "כזית", ראיתי מביאים כן, אבל התקשיתי במקורות וביאור דין זה. ועיין בקונטרס הברכה והמצוה לידידי הגר"ש גוטליב שליט"א מש"כ בזה.

ז. מה שלא נהגו לעשות חרוסת מתאנים, אע"פ שכ"ה בראשונים (תוס' קט"ז א', מהמדרש) ונפסק ברמ"א סי' תע"ג ס"ה, ויעוין שפתי חכמים פר' נח (ט' כ') שעפ"ד מובן היטב למה נלקחו מאיתנו תאנים.

ח. אבל מה שלא נהגו לעשות מרימונים, ק"ק שכ"ה בראשונים ונפסק ברמ"א סי' תע"ג ס"ה, וביותר שאפי' ריקנים שבה וכו' נדרש על זמן יצ"מ שנמצאו ערומים, ונתערב דם פסח ומי"ה.

שאלו קסטנבוים - אשדוד

אם מותר לבן לעשות את אביו שליח למוזג לו את ארבע כוסות בליל הסדר

כתב הרמ"א (סימן תע"ג ס"ז) שבעל הבית לא ימוזג את הכוס לעצמו, רק אחר ימוזג לו דרך חירות. ונסתפקתי האם מותר לאב למוזג את הכוס לבנו היושב עמו בליל הסדר, או שמא אסור לבנו לקבל שירות זה מאביו, דהוי בזיון ופגם במצוות כיבוד אב.

ואעתיק כאן תשובות מגדולי הרבנים שהשיבו לי בענין זה, והמעייין בדבריהם יראה כי נחלקו בזה, מהם אוסרים, ומהם מתירים, וכדרכה של תורה נתבאר בדבריהם עוד כמה ענינים המסתעפים מענין לענין, וכגון אם מותר לבן לעשות את אביו שליח למכור את חמצו לגוי, וכן אם מותר לאב להגביה את הכוס לבנו הרוצה לקדש, ועוד.

(א) הגאון רבי אהרן יהודה הלוי גרוסמן שליט"א (מח"ס "ודרשת וחקרת"), השיב לי וז"ל: ביו"ד סי' ר"מ סעי' כ"ה כתב המחבר וז"ל, אם האב רוצה לשרת את הבן מותר לקבל ממנו א"כ האב בן תורה, וכתב ע"ז הברכי יוסף שם וז"ל, ואפילו יקפיד הרבה לא יקבל משום דלא סגי דלא חלשה דעתיה, הרב פרי חדש בליקוטי יו"ד דף נ"ח ע"ג, עכ"ל. ומפורסם הוא הוראת החו"א להגר"ח קנייבסקי שליט"א שלא ישתה כוס תה שהכין לו אביו הגר"י"ק, וה"ה בנידון דידן, אם אביו ת"ח לא רק שלא יבקש ממנו למוזג לו, אלא אפילו אם מוג לו מרצונו לא ישתה, וכשאינו ת"ח, אם רוצה האב יכול הבן לקבל, וגדול מזה כתב הערוך השולחן בס' תע"ג סוף סעי' ו' וז"ל, כבר כתבנו שבעה"ב לא ימוזג בעצמו, אלא אחר, דזהו דרך חירות, ואנו אין נוהרין בזה, כי נראה כרמות רוחא לצוות לאשתו שתמוזג, ואין הבעל עדיף ממנה, ולכן נוהגים למוזג בעצמו, ואין זו קפידא, עכ"ל. ועל אף שדבריו תמוהים מאד, שהרי באה"ע ס' פ' סעי' ד' כתב המחבר וז"ל, כל אשה רוחצת לבעלה פניו ידיו ורגליו, ומוזגת לו את הכוס, ומצעת לו את המטה, ועומדת ומשמשת בפני בעלה, כגון שתתן לו מים או כלי, או שתטול מלפניו וכיוצא בדברים אלו, וע"ע יו"ד סי' קצ"ה סעי' י', אבל עכ"פ סברת הערוה"ש מוכיח דלא ס"ל שמצוה שאני, וא"כ בנד"ד אין להקל, כנלע"ד.

(ב) הגאון רבי אשר חנניה זצ"ל (מח"ס שו"ת "שערי יושר"), השיב לי וז"ל: נראה לענ"ד שאסור, כיון דמש"כ הרמ"א שאחר ימוזג לו, זהו רק למצווה מן המובחר בעלמא, ודאי שאם מוזג לעצמו יד יד חובת המצוה, בעוד שמצוות כיבוד אב ואם היא מדאורייתא, וכשמבקש מאביו למוזג לו ולשרתו, זוהי פגיעה בכבוד אביו, אפילו שעושה כן כדי לקיים את דברי הרמ"א, אם כן מצוות כבוד אב ואם עדיפה על מצווה מן המובחר שאחר ימוזג לו, ואין לו לבקש מאביו שימוזג לו, אך אם אביו רוצה למוזג לו את הכוס מעצמו, כדי לקיים את דברי הרמ"א, נראה שלא צריך להתנגד לקבל ממנו שירות זה אפילו אם אביו בן תורה, ואע"פ שבשו"ע יו"ד סי' ר"מ סעיף כ"ה) כתב שאם אביו בן תורה ורוצה לשרתו לא יקבל ממנו, וכתב שם הברכ"י בגליון השו"ע בשם הפר"ח בליקוטי יו"ד (דף נ"ח ע"ג) שאפילו שאביו מקפיד הרבה, לא יקבל ממנו, עיי"ש, נראה דהיינו כשאביו רוצה לשרתו במי"ל דעלמא, אבל כשרוצה לשרתו כדי שבנו יזכה לקיים מצווה מן המובחר, ומוחל ברצון ובשמחה על כבודו, כדי שבנו יזכה לקיים מצוה מן המובחר, יכול לקבל שירות זה מאביו, אלא שאם

יש אחרים שיכולים למוזג לו הכוס, נראה שאף כה"ג יש לו להתנגד שאביו ימוזג את הכוס, ויאמר לאחרים שימוזגו לו את הכוס.

(ג) והגאון רבי משה סאקס שליט"א (רב ומו"צ שכונת רוממה), כתב לי בזה"ל: נראה פשוט שאסור, דהא אפילו בדין הסיבה דמעכב, הרי במקום שיש חסרון כבוד פטור, כמו תלמיד אצל רבו, כיון שאינו כבוד, אם כן ודאי כאן שאין כבוד למוזג לבנו, שאסור לבקש ככה.

(ד) והגאון רבי יקותיאל ליברמן שליט"א (מח"ס "אמרי יקותיאל"), כתב לי וז"ל: הנה בשו"ע (יו"ד רמ, כה) נפסק, דאם האב רוצה לשרת את הבן, מותר לקבל ממנו אם לא שהוא בן תורה. ומלשון זה דאם האב רוצה לשרת, משמע דלבקש מאביו אסור, ורק אם משרת מרצונו מותר לקבל ממנו, וגם זה אסור אם אביו בן תורה.

ועל דרך שאמרו חכמינו ז"ל (קידושין מה): "לא חציף איניש לשויי לאבואה שליח". והוכיח מזה בשו"ת תורה לשמה (סימן רסח), דלאו דוקא בעניני דעלמא, לא חציף איניש, אלא אפילו לדבר מצוה, כגון שיבדוק את חמצו בליל יו"ד בניסן, או להפריש לו חלה ותרומות ומעשרות, אין ראוי לבן לעשות את אביו שליח. שהרי בגמרא נאמר דלא חציף איניש לשויי לאבואה שליח, אע"ג דקידושין הווי מצוה, עם כל זה קרו ליה חציפות, משמע דזילותא קצת איהו לגביה להיות שליח של בנו, ולכן כל שהבן מושיי לאביו שליח, הוי קצת זילותא לדידהו, ודבר זה נקרא חציפות בלשון חכמים ואפילו שהוא עושהו שליח לדבר מצוה, עיי"ש. [ועיין עוד בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א סימן קעח) שדן אי אריך למיעבד בן את אביו מורשה לד"ת].

הרי דבכלל "לא חציף איניש לשויי לאבואה שליח", גם דבר מצוה כהפרשת חלה ובדיקת חמץ וכדומה. ואם שליחות לדבר מצוה אין לעשות ע"י אביו, לפי שזילותא קצת לאב להיות שליח של בנו, כל שכן דלבקש מאביו אפילו שלא בתורת שליחות אסור, כל שיש בבקשה זו פחיתות וזילותא קצת. וכל שכן בנידון דידן שאין זה רק מנהג טוב, ואינו דבר מצוה ממש, ודאי שאין ראוי לבקש מאביו שימוזג לו את הכוסות.

ובפרט שמקור המנהג למוזג על ידי אחר, הוא בלבוס (סימן תעג, א), וז"ל: ומוזגין לו כוס ראשון, ואם אפשר לו, לא ימוזג הבעל הבית עצמו, אלא על ידי אחר "שיהא לו כמשרתו", כלומר דרך חירות, שכל מעשה הלילה הזה יעשה דרך חירות, זכר ליציאת מצרים. והעתיק את דבריו בשו"ע הרב (תעג, א) וז"ל: מוזג כוס ראשון ואומר עליו קידוש היום, ואם אפשר טוב שלא ימוזג הבעל הבית בעצמו, אלא אחר ימוזג לו שיהא לו כמשרתו, כלומר דרך חירות ושררות זכר ליציאת מצרים, עכ"ל. ומבואר מדבריהם, דענין מציאת הכוס ע"י אחר הוא "שיהא לו כמשרתו" דרך עבודתו, וזה ודאי לא חציף איניש לשויי אביו כמשרתו.

ויש להוסיף עוד, דהמעייין ומדקדק בדברי הלבוס וש"ע הרב יראה, דעיקר הקפידא למוזג על ידי אחר, נאמר "להבעל הבית", שאז נראה דרך חירות, ולא לשאר המסובין. ואם כן באופן שהבן סמוך על שולחן אביו, בודאי אין נכון לבקש ממנו למוזג, דזהו ודאי לא נקרא חירות כשהבעל הבית צריך למוזג להמיסב אצלו. [ואפשר שיש לחוש לזה בכל בעל הבית, ואפילו כשאינו אביו, אולי אין לבקש ממנו למוזג לו, ויל"ע בזה].

יתר על זה כתב בערוך השולחן (תעג, ו), וז"ל: וכבר כתבנו שהבעל הבית לא ימוזג בעצמו, אלא אחר דזהו דרך חירות, ואנו אין נוהרין בזה, כי נראה כרמות רוחא לצוות לאשתו שתמוזג ואין הבעל עדיף ממנה, ולכן נוהגין למוזג בעצמו ואין זו קפידא, עכ"ל. - [ועיין בספר "ויגד משה" דיני ומנהגי פסח (סימן ו אות יא) שתמה על דבריו, שהרי יכול לצוות למשרתו או לבנו וכדומה שהם ימוזגו. ועוד דמאי שנא זה משאר צרכי הבית שהאשה עושה, ובפרט מציאת הכוס שהיא משועבדת בזה לבעלה ואפילו היו לה כמה שפחות, כמבואר בגמרא (כתובות סז), ואיפסקא הלכה בשו"ע (אבהע"ז סימן פ סעי' ד-ה), ואיך כתב שאין הוא עדיף ממנה, עיי"ש באריכות]. ולדבריו שנראה כרמות רוחא לצוות לאשתו שתמוזג ואין הבעל עדיף ממנה, כל שכן שאין לבקש מאביו שימוזג.

[אגב, יש שרצו לומר עפ"י שו"ת תורה לשמה (הנ"ל), שאין ראוי לבן למכור חמץ אצל אביו המכהן כרב שעל ידו מוכרים החמץ לפני פסח, דהוי בזיון שעושה את אביו שליח, לשוות את הבית דין שליח, למכור לנכרי. - אך לא נהגו עלמא כן, ופוק חזי מאי עמא דבר, ולא עלה על דעת מיהו לפקפק על זה. ויש לחלק דדבריו נאמרו רק בדברים שיש בהם טירחא כמו בדיקת חמץ וכדומה, ולא במכירת חמץ שאביו במלאכתו עוסק, והוספת שם בנו לרשימת מוכרי החמץ נכלל במלאכתו, ואדרבה כשהאב רב הרי זה בגדר כיבוד למכור אצלו החמץ, ובפרט כהיום שזה נחשב לכיבוד].

(ה) ושוב קיבלתי תשובה מאת הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א בעל "משנת יוסף" [ובתו"ד דן בדברי בנו הגר"י יקותיאל ליברמן הנ"ל], וז"ל:

(א) לענ"ד פשוט שאסור, ואפילו אם ירצה האב בעצמו למוזג לבנו, צריך הבן למנוע זאת מאביו שלא ימוזג לו, דהנה לשון הלבוס וש"ע הרב (תעג, א) הוא: ואם אפשר, טוב שלא ימוזג בעל הבית בעצמו, אלא אחר ימוזג לו, "שיהא לו כמשרתו", כלומר דרך חרות ושררות זכר ליציאת מצרים, עכ"ל. וא"כ פשיטא דאין לאב להיות כמשרת לבנו, ומנהג זה שאחר ימוזג לו אינו דוחה כיבוד אב דאורייתא, ואיחא בשו"ע יו"ד (רמ, ד בהגה) שהבן ישמש לאב כמשמש לרבו, וא"כ בודאי לא להיפך.

(ב) והרי זה כעין הא דקיי"ל (יו"ד סי' קצה, י) שאשה נדה אסורה למוזג כוס לבעלה, ופשוט שאיסור זה משום הרחקה הוא גם בליל פסח, שאז הבעל מוזג לעצמו, והאשה לעצמה, כמ"ל לגבי כבוד אביו שאסור לבן לקבל שירות מאביו, שעושה לו מעשה משרת.

(ג) ונראה שאם האב לא שם לב, ומוזג לבנו, יכול הבן לתקן משגה זה, וישפוך היין בחזרה לבקבוק, וימוזג לעצמו, ויאמר לאביו בדרך כבוד "חלילה שתשרת אותי אפילו למציאת כוס" - [אבל אינו מחוייב, כיון שהאב עשה דרך מצוה, ולא בכונה לבזות עצמו].

(ד) ואין להתייר לאב למוזג לבנו, כיון שאם מחל על כבודו מחול (קידושין לב), שכבר הביא הפת"ש (יו"ד סי' רמ סקט"ז) מרדב"ז שמחול רק לפטור הבן מעונש, אבל מצוה איכא מכל מקום, והברכ"י (רמ, יג) בשם אחרונים דן אם רק כבוד יכול למחול, או גם מורא, אבל על בזיון לא מהני מחילה, עיי"ש, ומציגה דרך שירות הוי בזיון. לפ"ד שו"ע הרב הנ"ל דהוי כמציגת משרת לאדונו.

(ה) איתא בגמ' (קידושין לא): א"ל רב יעקב בר אבוא לאביי, כגון אנו דעד דאתינא גבי רב, אבא מדלי לי כסא, ואמא מוגה לי, היכי איבעיד, א"ל מאמר קביל, ומאבוך לא תקבל, דכיון דבר תורה חלשה דעתיה, פירש"י חלשה דעתיה אם תקבל ממנו עבודה, עכ"ל. - הובא בב"י, ועפ"ז פסק בשו"ע (רמ, כה) אם האב רוצה לשרת את הבן, מותר לקבל ממנו, אא"כ האב בן תורה, עכ"ל, והביא הברכ"י מהפר"ח, שאפילו יקפיד הרבה [האב לשרת בנו], לא יקבל, משום דלא סגי דלא חלשה דעתיה.

ושירות זה של הרמת הכוס ומוציגתו, הוי שירות של חיבה, כדחזינו בשו"ע (יו"ד קצה, י) שגדה מותרת לעשות כל המלאכות לבעלה, חוץ ממוציגת הכוס [וכן הבאת הקערות על השלחן לבעלה, עי' ש"ך סק"ג], ואפ"ה רק באב ע"ה מותר לבן לקבל, ולא בבן תורה שיגרם חלישות דעתו, ובזמנינו כל יודע ספר הוא בגדר בן תורה, ואין לבן לקבל מאביו שירות זה.

(ו) מתוך כך יש להסתפק בקידוש בליל שבת, שע"פ האר"י ז"ל צריך לקבל הכוס בשתי ידיו "מזולתו", ובכוס ברכת המזון שמפורש בשו"ע (או"ח קפג, ד) שמקבלו בשני ידיו, מאחר שמושיט לו בב' ידיו (כה"ח קפג, ט). - אחרי שהאב קידש, ובנו הושיט לו הכוס, ואח"כ בנו מקדש, אם יושיט האב לבן, שיקבל ממנו הכוס.

ובברכת המזון נוהגים שהאב בעה"ב מושיט הכוס בשני ידיו למי שמכבדו לברך בהמ"ז וגם לבנו, דזה כנתינת רשות, וכאות שמכבדו לברך. - וכן י"ל בקידוש דהוי כנתינת רשות, ולא כמשמשו. וגם ע"פ סוד הוטה בב' ידים ומקבלו בב' ידים, וא"כ ה"ז כעין עבודת קודש, ולא שירות. - אבל בד' כוסות שיש ענין דוקא שימוזג לו הכוס דרך חירות, "שיהא לו כמשרתו", אין לאב למוזג לבנו.

(ז) והלום ראיתי בקובץ "אוצרות התורה" (קונטרס כ', אייר תשס"ד) שכתב בזה בני היקר הגאון רבי יקותיאל שליט"א, ואחרי שהביא דברי השו"ע (יו"ד רמ, כה הנ"ל), דימהו למשאחז"ל (קידושין מה): לא חציף איניש לשויי לאבואה שליח (לקדש לו אשה), ועפ"ז כתב בשו"ת תורה לשמה (סי' רסח) דאפילו לדבר מצוה אין ראוי לבן לעשות את אביו לשלוחו, כגון שיבדוק את חמצו בליל יו"ד ניסן, או להפריש לו תרו"מ או חלה, שהרי בקידושין שהן מצוה אמרינן כן דזילותא הוא לאביו. - ויתר על כן כתב הערוך השולחן (תעג, ו) דאין אנו נוהרים למוזג ע"י אחר, כי נראה כרמות רוחא לצוות לאשתו שתמוזג לו, עכ"ד [הגם דהאשה עושה כל עבודות התבשילין והבית, אבל לא להיות כמשרתת לבעלה].

(ח) ויצא בני שליט"א לדון בדבר חדש, באב שהוא רב שעל ידו מוכרים החמץ לפני פסח, אם ראוי לבן למכור אצלו החמץ, כיון שהוא מתורת שליחות, שעושהו שליח [לשוות את הב"ד שליח] למכור לנכרי, וכתב דלא נהגו עלמא כן, ופוק חזי מאי עמא דבר, שלא עלה על דעת מיהו לפקפק על זה.

וי"ל דלא מיבעי אם אביו הוא רב העוסק במכירת חמץ, אלא אפילו הוא שמש, כמו שבכמה מקומות השמש נעשה שליח לזה, אין זה בכלל לא חציף איניש וכו', דאביו במלאכתו עוסק, כמו אם אביו ממונה על הפרשת תרו"מ, או שנמקה את ביה"כ"ו וגם מקום בנו, והוספת שם בנו לרשימת מוכרי החמץ נכלל במלאכתו, בפרט אם אביו רב, ה"ז בגדר כיבוד למכור אצלו החמץ, שו"ר כע"ז להגר"ז שמעון יצחק שלזינגר שליט"א באוצרות התורה (קונטרס כ"ב), - וסיימא דמילתא דנידון דידן לעיל (אות ה'-ו').

(ו) ואולם הגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (רב שכונת גילה), כתב לי בזה"ל: בענין בן לבקש מאביו שימוזג לו יין, גם אם אין ראוי לעשות כן, אבל איני חושב שיש בזה איזה איסור, שהרי כמה דברים בן מבקש מאביו, ומאי שנא, ואף שיש לחלק מכל מקום איני רואה בזה מקום לאסור מדינא.

גמליאל הכהן רבינוביץ - בני ברק

אם ירצה לשתות כמה כוסות הרשות בידו (סעיף ג')

כתב הטור סימן תע"ג, ואם ירצה לשתות אפי' כמה כוסות הרשות בידו, וכתב אבי העזרי, רק שיכין לבו שלא יצטרך לברך פעם שנית, שלא יהא כמוסיף על הכוסות. וכ"כ ה"ר מאיר מרטנבורק, ששאלוהו אם יכולין לברך על שינוי יין הטוב והמטיב בליל פסח, והשיב שיכולין לברך שאינו נראה כמוסיף, רק אם יברך בפה"ג, כמו שבירך על הכוסות, והן הולכין לשיטתן שמצריכין לברך בפה"ג על כל כוס וכוס, הלכך מסתבר להו למימר שאם יברך יותר שנראה כמוסיף, אבל לדעת א"א הרא"ש ז"ל שא"צ לברך בפה"ג על כל כוס וכוס, אין חילוק אם יברך אם לאו, שאם אנו חושבין אותו כמוסיף, אפי' בלא ברכה נמי. עכ"ל הטור.

לכאן י"ל בעיקר הטעם דמוסיף על הכוסות [ד"מ דזהו הטעם דבין ג' לד' לא ישתה כמש"כ רשב"ם דף ק"ח א', דהא אמר' בגמ' דף ק"ח ע"ב שתאן בב"א לא יצא, ופי' רשב"ם דשתאן שלא על סדר משנתינו, וא"כ אין בזה שום הוספה. ונראה מזה דלהך טעמ' דמוסיף על הכוסות, הא דשתאן בב"א לא יצא הוא רק לענין מצות הברכות, אבל יצא עכ"פ מצות שתיה, וכמו שביאר הגרי"ו בשיטת הרמב"ם ז"ל. והנה עמש"כ לעיל דהביאור הלכה רצה לומר דשתאן בב"א היינו מיד בסמיכות, ולפי"ז נ"פ דלא יצא שום מצוה, ויק' דא"כ לא יהי' איסור מוסיף על הכוסות היא דשותה בסמיכות, וע"כ דלהך טעמ' דמוסיף על הכוסות אינו כהפי' הנ"ל שצידד בהל' [וכתב שם דכן הבין בב"י סי' תפ"ד]. ודו"ק.

והנה י"ל למש"כ הרא"ש ז"ל דף ק"ח ע"ב דהסבה מעכב בקיום המצוה דד' כוסות, א"כ אם שותה בלא הסיבה אין בזה משום מוסיף על הכוסות, דהא כה"ג לא יצא ד"ח כוסות ויל"ע [ועינ' בד' הרא"ש].

עוד בענין הנ"ל

הנה בהא דלהטעם דמוסיף על הכוסות, מ"מ בין כוס ב' לג' ישתה, יל"ע הטעם. ולשון רשב"ם דף ק"ח ע"א ד"ה בין שלישי לרביעי לא ישתה הוא, דכיון דלא חיישין עוד לגרידי ליבא, לא שרינן ליה דנראה כמוסיף על ארבע כוסות. ויש להבין ד' רשב"ם בב' אנפי, או הכוונה היא דאיכא "היתר" כדי שיגרוור ליבו למצה, או י"ל הטעם, דכיון שאפשר שותה כדי לגרוור לבו שוב אין כאן נראה כמוסיף על הכוסות, כיון שהוא שותה בשביל שיגרוור ליבו, ולכאן מד' הראב"ה הנ"ל מוכח כאופן הב', דאת"ל דהוי "היתר" אע"ג דסיבת החשש והאיסור קיימת, א"כ מאי נפ"מ אי מברך או לא, סו"ס יש לנו להתייר משום שיגרוור לבו, אע"כ דהראב"ה מפרש דא"ו היתר גרידא, אלא דלא נראה כמוסיף על הכוסות, ולזה אם מברך בפה"ג יאמרו דזהו הוספה כיון דאפשר גם בלא ברכה, ודו"ק.

והנה יל"ע לרשב"ם אמאי איכא הוספה בין ג' לד', דכיון דאינו מברך אינו הוספה, דהא על כוס צריך לברך, ו"ל דאין ה"ג, דכל הדין בין ג' לד' הוא דוקא כשמברך, אבל נראה דאינו, דהא כשמברך הא גם בין א' לב' לא ישתה, אע"כ דהם ב' גוויי, דבין א' לב' וב' לג' בזה תלי אם מברך או לא, אבל בין ג' לד' אסור בכל גוויי בין מברך או אינו מברך. ולפי"ז צ"ע בד' השעה"צ, דהנה השו"ע סימן תע"ט סעיף א' כתב, אחר כך מוזגין לו כוס שלישי ומברך עליו ברהמ"ז ובפה"ג ושותהו בהסיבה ולא יברך אחריו, ולא ישתה יין בינו לכוס רביעי. ובמ"ב ס"ק ה' ולא ישתה יין, שמא ישתכר וישן ולא יגמור את ההלל. ויש שכתבו הטעם מפני שהוא נראה כמוסיף על הכוסות. וכתבו האחרונים דלאו דוקא יין, ה"ה שאר משקין המשכרין, מיהו אם אינו משכר מותר, והוא שלא היה חמור מדינה, דאם היה חמור מדינה יש להחמיר ולחוש לטעם השני דנראה כמוסיף על הכוסות. ובשעה"צ אות ד', בגדי ישע בסימן תע"ג (אך מוכח ממג"א בסי' תע"ב סק"ז דאם היה דעתו בשעת ברכת היין לפטור שאר מיני משקין א"כ אינו צריך לברך עליהן, בזה לא אמרין דמחוי כמוסיף על הכוסות). וכ"כ הגר"ז שם, וכ"מ מפר"ח בסי' תפ"א דבחמור מדינה יש לחוש משום מוסיף על הכוסות, עכ"ד.

ולכאן דבריו ז"ל צ"ע, דמאי שיאטי' דברכה להכא, דכל ד' המג"א בסי' תע"ב סק"ז הוא בין כוס א' לב' או בין ב' לג', דבזה היכא דלא מברך ליתא משום מוסיף על הכוסות, ובזה אם מברך אסור, אבל בין כוס ג' לד' לא מצינו דדוקא היכא דמברך אסור, אלא אסור בכל גוויי כיון דהוא מוסיף על הכוסות. ואפ"ל דהשעה"צ סובר, דבאמת דלרשב"ם דוקא אם מברך, או דעכ"פ להראב"ה דוקא אם מברך, והא דבין ג' לד' לא ישתה להראב"ה הוא מטעם שלא ישתכר. ולענ"ד הדברים מחודשים. שו"ר בשער הציון סימן תע"ג אות ל"ב דמוכח כן יע"ש. ולענ"ד יותר נראה פשוט הדברים כמש"כ, דבין ג' לד' לא ישתה הוא לכו"ע אפי' אם אינו מברך, וגם להראב"ה. אכן יעו"ב בד' הטור סימן תע"ג בשם הראב"ה שכתב דאם שכה לאפיקומן ולא אכלו עד שבירך בפה"ג לא יאכל פעם אחרת, מפני שהיה צריך לברך בפה"ג על הכוס אחר שבירך בהמ"ז שנית "ונמצא מרובה בכוסות", ומשמע דדוקא משום הברכה הוא דשייך חשש זה אפי' בין כוס ג' לד'. [ואולם בדעת רשב"ם דפי' לטעמ' דבין ג' לד' לא ישתה משום כמוסיף, דמשמע שתמא אפי' בלא ברכה, משמע דלא תלי בזה].

אם אכילת כרפס צריך כזית (סעיף ו')

הנה הרא"ש ז"ל כתב דף ק"ד: דירקות דטיבול ראשון א"צ כזית כיון דהוי אך להיכרא, וכ"כ הטור סימן תע"ג, ובב"י שם הביא דכ"כ הרשב"א בתשובה, אבל הרמב"ם כתב שצריך לאכול כזית, וכתבו הגהות, כזית זה לא ידעתי מה טיבו, דכיון דאין טיבול זה אלא להתמיה התינוקות בכל דהו סגי, ע"כ.

ולענ"ד להוכיח כדעת הרמב"ם ז"ל דבעי' כזית גם לטיבול ראשון, דהנה איתא במשנה דף ק"ד א' הביאו לפניו מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפרת הפת, הביאו לפניו מצה וחרוסת וכו', ובגמ' אמר ר"ל זאת אומרת מצות צריכות כוונה, כיון דלא בעידן חיובא דמרוור הוא דאכיל ליה בבורא פה"א הוא דאכיל ליה, ודילמא לא איכוון למרוור, הלכך בעי להמדר לאטבולי לשם מרוור דאי ס"ד וכו', ע"כ. ופי' רש"י ורשב"ם דראיית ריש לקיש הוא ממה דא"צ לחזור לכתחלה אחר שאר ירקות כדי שלא לקיים מצות מרוור ברישא יעו"ש, והשתא את"ל דסגי בפחות מכזית יאכל פחות מכזית. ואמנם דעצם ראיית ר"ל ישנה, אבל לא באופן דאמר ר"ל, היינו דבמשנה משמע דאין שיעור כמה יאכל, והו"ל לחז"ל לומר דיאכל רק פחות מכזית, אבל בשביל מה לו לחזור אחר שאר ירקות, ולשון הגמ' הוא, וכ"ת א"כ לישמעלין שאר ירקי, וצ"ע. וביותר צ"ע הא דאמר שם סוף העמוד היכא דליכא אלה חסא מאי, א"ר הונא מברך מעיקרא אמרו בפה"א ואכיל, ולבסוף מברך עליה על אכילת מרוור ואכיל, מותקין לה רב חסדא לאחר שמיילא כריסו היינו חוזר ומברך עליה, אלא א"ר חסדא מעיקרא מברך עליה בפה"א ועל אכילת מרוור ואכיל, ולבסוף אכיל אכילת חסא בלא ברכה, ויעו"ש בתוס', והשתא את"ל דסגי לענין טיבול ראשון בפחות מכזית מאי כולי האי דהא יאכל פחות מכזית בטיבול ראשון, ויברך על אכילת מרוור בטיבול שני, אע"כ דצריך כזית גם בטיבול ראשון, ולומר דאמר' לאחר שמיילא כריסו גם אפחות מכזית זה אינו מובן, ואפשר שזוהו מקורו דהרמב"ם, וצ"ע להרא"ש ודעימ' האיך יתרוצו הסוגיא הנ"ל מהא דר"ל ומהא דר"ח. שו"ר בשו"ת שאגת אריה סימן ק' שעמד בזה, וכתב דלהרא"ש ז"ל דסובר דבאמת מצות אכילת מרוור מתיקיימא גם בפחות מכזית ורק מטעם הברכה ניחא, וכתב השאג"א ליישב דאיכא דין ח"ש במ"ע יעו"ש, וד"ו כבר דשו בו רבים, ולהמאירי שביאר הא דר"ר חסדא לאחר שמיילא כריסו כו' דהיינו משום מצות א"צ כוונה לא יחי' ניחא. וי"ל לפמ"ש"כ בחזו"א דחיישי' משום הני דלא בקיאי, דלזה כת' דאע"ג דנאמר דמהני כוונה בפירוש שלא לצאת מ"מ לא סגי בזה יעו"ש, וצ"ע אם יש לדמות זל"ו.

אם מברך בנ"ר על הכרפס (סעיף ו')

הטור סימן תע"ג הביא דר"י ורשב"ם נחלקו אי מברך ברכה אחרונה אמרו, דר"י ס"ל דמברך בנ"ר, ולרשב"ם א"צ לברך אחריו, ולזה הסכים הרא"ש

ז"ל, וביאר הב"י דכוונת הטור הוא, דר"י ורשב"ם נחלקו אם הא דאינו מברך ברכת בפה"א אמרו שבתוך הסעודה משום דנפטר בהמוציא [דחשוב דברים הבאים מחמת הסעודה], או דנפטר בברכת בפה"א דמרוור דרישא, ונפק"מ לענין ברכה אחרונה, דלר"י דהטעם משום תוך הסעודה, נמצא דמרוור קמא ודאי צריך ברכה אחרונה, אבל לרשב"ם דנפטר מחמת ברכת בפה"א דמרוור דרישא, ממילא דא"צ ברכה אחרונה כיון דשייך להסעודה, וכ"כ הטור בהד"י כ"ז לקמן סי' תע"ה. ואולם צ"ע לענ"ד במש"כ הטור דכן הסכים הרא"ש, דבשלמא בסי' תע"ה י"ל דהרא"ש הסכים להא דנפטר בבפה"א, אבל הכא דכתב הטור דכן הסכים הרא"ש, קאי ודאי אמש"כ הטור דלרשב"ם א"צ לברך בנ"ר, ומשמע דהרא"ש ז"ל סובר הך סברא דהיכא דהמרוור בא לפטור מה שבתוך הסעודה א"צ ברכה, וסברא זו אית' בתוס' דף ק' ע"ב, אבל מד' הרא"ש גופיה נראה דלא ס"ל הכי, דבדף ק"ט דן בשיטת הר"ף דבד' כוסות מברך אכל כסא וכסא, וברכת על הגפן על כוס ראשון שני, ועל כוס ג' וד', והק' הרא"ש דהא הוא פוטר יין שבתוך המזון, והביא דיש מתרצים דהר"ף קאי אמתני' דלא יפחתו דאין לו אלא ד' כוסות מצומצמים, והרא"ש הק' ע"ו ב' קושיות, א. דסגי הלא בשתיית רוב הכוס והשאר שותה תוך המזון. [ונלענ"ד לתרץ דהר"ף ס"ל כהתוס' דף ק"ח ע"ב דלכתחילה בעי' שתיית כל הכוס, ומד' הרא"ש משמע דאפי' לכתחילה סגי ברוב הכוס, ועיין]. עוד הק' הרא"ש בזה"ל: ועוד דאם איתא דין שלפני המזון טעון ברכה לאחריו כשאין לו יין בתוך המזון, א"כ כשיש לו יין נמי בתוך המזון יצטרך לברך אחר יין שלפני המזון קודם ברהמ"ז, דין ששתה בתוך המזון אין טעון ברכה לאחריו, דהוי דברים הבאים מחמת סעודה בתוך הסעודה, ואיך יתכן שיהיו נפטרין בברכה ראשונה אחת, כיון שאין נזקקין ברכה אחת באחרונה, הלא מיד אחר ששתה היין שלפני המזון נזקק לברך אחריו ברכה שאינה צריכה לין שבתוך המזון, הלכך אין מצטרפין כלל ליפטר בפה"ג כו, עכ"ל הר"ף.

ומבואר מד' הרא"ש דלא ס"ל סברא זו דכיון דבא לפטור הו"ל חלק מן הסעודה, ומה שהאריך הרא"ש הטעם כיון שאין נזקקין ברכה אחת כו', הכוונה לכאן דאם היה צריך אותה ברכה ממילא ה' מועיל לה כוס שקודם הסעודה, ועי' במג"א סי' רצ"ט ס"ח שהוכיח מד' הרא"ש אלו דאין נפ"מ אם מכין לפטור או לא לענין ברכה אחרונה, ודלא כהטור שם שחילק בזה. באופן דצ"ע טובא הא דהכא אינו מברך בנ"ר אחריו המרוור, דנהי דבא המרוור לפטור בברכת בפה"א, מ"מ אכתי צריך לברך ברכה אחרונה, והטור גופי' לשיטתו אזיל בסי' רצ"ט, אבל מש"כ הטור דכן הסכים הרא"ש זה צ"ע. ובאמת דהרא"ש עצמו לא כתב כלל לענין ברכה אחרונה, אלא מיידי לענין אם מה דאין מברכין אמרו שבתוך הסעודה משום בפה"א או משום שהוא בתוך הסעודה. ונראה דהטור לא ס"ל הכי בדעת הרא"ש, וס"ל דגם להרא"ש אמר' הך סברא דאם בא לפטור א"צ ברכה אחרונה, אלא דצ"ע איך יפרנס ד' הרא"ש הנ"ל בדף ק"ט.

ועי' בב"י שם שכתב דלרשב"ם שסובר שהוא נפטר בברכת בפה"א ראשון שבירך בטיבול ראשון, א"כ אין לברך אחר טיבול ראשון, דא"כ יצטרך לחזור ולברך בפה"א בטיבול שני, וכדבריו ז"ל מבואר ג"כ בתשו' הרשב"א שהביא שם הב"י מוקדם לכן, שכתב הרשב"א ומ"מ אינו ראוי לברך אחריו מיד עד שיאכל מרוור, שאילו בירך על הירקות אחרים נמצא שיצטרך על המרוור בפה"א כו, עכ"ד.

ולכאן צ"ע אמאי לא נחתו גם לזה דמברך ברכה אחרונה שאינה צריכה, דהא יוכל ליפטר בבהמ"ז, ויל"ע.

אך בעיקר מאי דתפסו דאם מברך בנ"ר או שוב צריך לברך ברכה ראשונה צ"ע הטעם, ולכאן נראה דהו' משום הא דאמרו דבהמ"ז הוי סילוק, כדאית' דף ק"ג ובחולין ס"פ כיוסי הדם, ומוכח מזה בהד"ל דברכה אחרונה גם כשאניה בהמ"ז הוי סילוק אפי' שעדיין דעתו לאכול. ובס' אור לציון תשו' ח"ב עשה דבין זה מחלו' אחרונים, ולענ"ד איכא ראיא מוכרעת מד' הרשב"א והב"י כאן, ודו"ק. וכתבתי עוד בזה בספרי נדבבת פורץ ברכת.

אם ברכת הכרפס פוטרת את המרוור

בשו"ע סי' תע"ג סעיף ו' כתב להלכה דיקח מהכרפס פחות מכזית, והיינו כדי לא לכונוס עצמו בספק ברכה אחרונה, ומ"מ אם אכל כזית אינו מברך אחריו, וכמו שביאר שם במ"ב ס"ק ע"ו בפשט לשון השו"ע, והביא שם הביאור הלכה בשם ביאור הגר"א, דכ"ז הוא כשיטת השו"ע סי' תע"ד דאינו מברך אכל כוס וכוס, אבל להרמ"א דמברך אכל כוס וכוס בפה"ג, והטעם משום דהגדה והלילא הוי הפסק, ממילא דה"נ הוי הפסק לבפה"א, וסברא זו כתבו התוס' דף ק"ג ע"ב, אולם כתב הבה"ל דהמג"א לק' סי' תע"ד ועוד פוסקים סימן קע"ח מנבארים דטעמי' דהרמ"א משום דכל חדא וחדא הוי מצוה. אך כתב, וצ"ל דגם כאן י"ל סברא זו דכרפס ומרוור ב' מצות ניהו, דלהכי אין אחת פוטרת את חברתה, וצ"ע. עכ"ד.

ולא הבנתי מהו זה שכתב הבה"ל וצ"ל דגם כאן וכו', דכיון דהגר"א בהד"י ביאר הטעם דלהרמ"א מברך אכל כוס וכוס משום דהגדה הוי הפסק, ל"ל לדון דהמג"א ג"כ סובר כדניא דהגר"א, אחרי דבלא"ה המג"א לא ס"ל כטעמ' דהגר"א, אך זה דקדוק קל, אבל לענ"ד יש להעיר על ד' הבה"ל, דהנה ז"פ דהפי' בד' הר"ף דכל חדא וחדא מצוה הוא דוקא אם גם "הפוסר" הוא מצוה, לא כן אם הפוסר אינו מצוה אלא רק הנפטר אז ליכ' שום גריעות, דהא אית' בירו' והביאו הרא"ש ר"פ ע"פ וכ"פ בשו"ע סי' רע"א, דאם היו מסובין בע"ש וקדש היום ובירכו על היין בע"ש שוב א"צ לברך הגפן, אע"ג דאיכא מצוה בהשתיה, וע"כ כיון דהפוסר הוא רשות לית לן בה, וא"כ בהכרח דגם הכא עלינו לדון דגם הכרפס הי' מצוה, וא"כ, הא הש"ס צווח ואומר בדף ק"ד ע"ב ובדף קט"ו ע"א דחייבא לדדקקי בתמיה, דכה"ג לאו מצוה הוא, וא"כ לפי"ז נראה, דשוב אין לומר כאן, דלהך סברא דב' מצות שפיר נפטר המרוור בברכת בפה"א דהכרפס. ועיין היטב בכל זה.

מוזג לו כוס ראשון (סעיף ז')

דף קט"ז ע"א במשנה, מוזג לו כוס ראשון, וכאן הבן שואל, עי' רש"י ורשב"ם. ויש להסתפק אי הא דמוזגין לו כוס שני קודם ההגדה הוא מדין שיאמר הגדה על הכוס, או דנימא דאין חיוב בהגדה על הכוס, דעיקר החיוב הוא אך בהברכה אשר גאלנו וכו', וכל הדין השני במשנתנו דמוזגין לו את הכוס הוא כדי שישאל התינוק, ונראה דיש בזה פלוגתא דקמאי ז"ל, דלשון הטור סי' תע"ג וכן לשון השו"ע סי' תע"ג סעיף ז' הוא, מיד מוזגין לו כוס שני כדי שישאלו התינוקות למה שותים כוס שני קודם סעודה. הרי דזהו יסוד החיוב למוזג כדי שישאל התינוק, אולם עי' תוס' סוכה דף ל"ח א' שכתבו: ומסתמא לא יתיקנו ד' כוסות אלא כדי לומר עליהם הלל ואגדה. עכ"ד. ומשמע דהוי חיובא בכל ההגדה, ולשון הר"ן ז"ל ר"פ ערבי פסחים הוא, תקנו חכמים לארבע "ברכות" ארבע כוסות. ע"כ. הרי דהר"ן תלי לה בהברכות. ועיין בזה. [ואולי יש בזה נפק"מ לדניא אם יברך אשר גאלנו על הכוס וישתה אם יצא ידי"ח כדן שתאן כסדר].

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

שכח לומר שהחיינו ביו"ט שני (תע"ג סק"א)

יעו"ב בסי' תע"ג סק"א ושעה"צ שם סק"ג דאיכא פלו' אם מי שבירך ביו"ט ראשון שהחיינו ולא בירך ביו"ט שני אם יאמרנה אכ"כ, ויל"ע אם המחלוקת רק לגבי נזכר בחוה"מ, או ה"ה לגבי נזכר בהמשך היום דיו"ט שני, והנה לכאן הרי נוהגין ביו"ט שני כאילו היו בתחילת היו"ט, ומה"ת שלא יצטרך לברך שהחיינו אם שכה, ולכאן כל המחלוקת רק בנזכר בחוה"מ אם גם בחוה"מ צריכים להתייחס כאילו היו"ט התחיל ביו"ט שני, או שלגבי חוה"מ שפיר מתנהגים כפי האמת דידעינן בקביעותא דירחא, וידעינן שהיו"ט התחיל ביום א' וכבר בירך שהחיינו [ואמנם ל' השעה"צ דחוק קצת לפי"ז, ולשוננו משמע שנפק"מ גם לנזכר ביו"ט שני עצמו, אך ד"ז לא מסתבר, וצריכים לדחוק הלשון ולפרש כונתו כמוש"ב].

בענין אם המסובים צריכים להגביה הכוס (סי' תע"ג ס"א)

הנה יל"ע אם כל המסובים צריכים להגביה כוסם בשעת קידוש [ועי' מש"כ בזה במ"ב הוצ' דרשו בשם חכמי דורינו], והנה יעו"ב בסי' תפ"ג דאי' בשו"ע דהמקדש על הפת מניח ידיו עליו, ופי' המ"ב שם סק"ג ומקורו מהב"י שם דכיון שמקדש עליו מצוה לא חזו בידו כשם שאוחז בכוס כשמקדש עליו, והנה מב' דהך אחיזה א"צ הגבהה כי אם שיאחז בה, וכגון שמניח ידיו על הפת וכלישנא דשו"ע שם, וכד' השו"ע סי' קס"ח ס"ג וס"ד שמניח ידיו על הפת יעו"ש, ולכאן כ"ה גם כונת השו"ע סי' קס"ח ס"א במש"כ שאוחז שתיקן בידו הדכונה במניח ידיו עליהן וא"צ הגבהה, ובאמת שהא דבכוס של ברכה צריך להגביה כדאיתא בסי' קפ"ג ס"ד, מב' שם במ"ב ס"ק ט"ז שהוא בשביל שיהא נראה הכוס לכל המסובין ויסתכלו בו, וחז"ל אסמכה אקרא כוס ישועות אשא, והיה אפ"ל דד"ז לא נאמר בפת דליכא להך דרשא, אך י"ל דאיתא נמי בפת במוציא אחרים שצריך שיסתכלו בו, ומ"מ נראה שכ"ז רק בקידוש ובברכהמ"ז שזה ברכה ארוכה וצריך להתרכז, וצריכים המסובים להסתכל בכוס ואולי גם בפת ולא בברכה קצרה, וע"כ לא אשכחן בשום דוכתא במוציא אחרים שיצטרך להגביה המאכל, ועכ"פ כ"ז במוציא אחרים, אבל במברך לעצמו אף בכוס של ברכה ליכא דין הגבהה, ואי משום אחיזה הרי זהו הלכה בכל ברכה ועשיית מצוה, וסגי לזה מה שמניח ידיו על זה, וכמוש"ב, ומשורה נר' ברור דבלייל הסדר שכל א' כוסו לפניו, ואין אף א' יוצא בכוסו של בעה"ב, א"כ אפי' הבעה"ב א"צ להגביה הכוס, ואפילו אם הוא מברך בקול ומוציא כולם, שהרי א"צ להסתכל בכוס שלו כי אם בכוס שלהם, ובשביל זה א"צ הגבהה, דאין מראין הכוס לאף א' כי אף לעצמם, ויכולים ליתן עיניהם בכוס ע"י שאוחזים בהנחת ידם לתפוס הכוס אף בלי הגבהה, וכן נר' לכאן ברור.

שו"ר לשון הטור ושו"ע סוף סי' תע"ג, שכתבו מגביה כל אחד כוסו, וזה דלא כמוש"כ [ומ"מ פשוט שא"צ הגבהה טפח, וכמוש"כ בקצוה"ש סי' מ"ו בדה"ש סק"ב], וצ"ע מ"ש כוס מלחם, וצ"ע.

בענין נט"י קודם קידוש (סי' תע"ג ס"א)

א. יעו"ב ב"י שהביא ממרדכי שאין ליטול ידיו קודם קידוש משום דבפסח הוי הפסק גדול, והנה לפי"ד דבריו קאי לבאר הטעם דלא נחשב נטילה לסעודה, אך לא ביאר מ"מ לא הוי נטילה לטיבול, דלגבי זה ליכא הפסק, ובאמת בלשוננו משמע שגם לגבי זה הקידוש חשיבא הפסק, וכבר תמה ע"ז בב"י מ"ט, ובאמת הטור פליג וס"ל שא"ז הפסק כיון שהקידוש צורך לאכילה, לפי שא"א לאכול בלי קידוש, וד' המרדכי צ"ב.

ונר' לבאר סברת המרדכי דקידוש וסעודה חדא מילתא כיון דבעינן קידוש במקום סעודה, והוה הקידוש תחילת הסעודה, אבל קידוש וטיבול, אף שהקידוש מתייר את הטיבול מ"מ לא שייכי אהדדי בעצמותם, דהטיבול אינו סעודה, ולהכי הוה הפסק, ונר' דס"ל דחמיר מגביל לתורי שזה מתייר לאכול, דהכא חמור טפי שזה התעסקות שלימה בענין אחר שמקדש ושתה ומקיים כמה מצוות, וא"א לקרוא לזה מתעסק בצרכי הטיבול, אלא דבכל השנה א"צ לדון את הקידוש כצרכי סעודה, אלא שזה עצמו תחילת הסעודה, ומשא"כ הכא שא"ז תחילת הטיבול, ומן הסעודה עצמה מחולקת הרבה [אף שגם כאן נחשב לקידוש במקום סעודה, וכן מ"מ לא לענין נט"י כיון שהולך להתעסק בהגדה וכו' הגורמים היס"ד משמירת הדיים].

ב. ובדרכי משה בשם מהרי"ל נר' הטעם דלפי שאין העולם יודע שטיבול זוקק נטילה, יפרשו שזה נטילה לצורך קידוש, ויש נפק"מ בין מרדכי למהרי"ל לענין אם נטל וקידש את יחוור לטיול ידיו, דהמרדכי ס"ל שחוזה, ומהרי"ל ס"ל שאין חוור.

ובמ"ב סק"ז נר' עוד חילוק לענין אם מאיזה סיבה אין ידיו נקיות, דלמרדכי רשאי לטיול [ואח"כ יחוור לטיול שוב], ולמהרי"ל יזהר שלא לטיול באופן הכשר לנט"י, והרמ"א חייש למהרי"ל.

אמירת הקידוש בעמידה או בישיבה (סי' תע"ג ס"א)

במ"ב סי' תע"ג סק"ג כתב דאמור ההבדלה בישיבה דומיא דקידוש, ומשמע דזה כל הטעם, ולפי"ז האומרים קידוש בעמידה יאמרו קידוש בליל הסדר ג"כ בעמידה, וכן המנהג אצל הנוהגים בכל שבת לקדש בעמידה, אך יעו"ב בחק יעקב סק"ד, ודליל הסדר י"ל בישיבה דומיא דהלל שדינו בעמידה (כמב"ב סי' תנ"ב), ובליל הסדר בישיבה, ולפי"ז דאף לדידהו י"ל הקידוש בישיבה, ועי' ושור"ר שכבר העיר כן באגרו"מ [מובא בהוצ' דרשו מס' 11].

והנה ראיתי שיש שנו"נ אם בליל הסדר יקדש בעה"ב ויוציא את כולם, או שכולם יקדשו, ולענ"ד במ"ב מוכח שבעה"ב מקדש ומוציא את כולם, דהרי כל הטעם לקדש בישיבה מב"ב בסי' רע"א שהוא בשביל שישיבה לדין כהסיבה לדידהו, ודבחי הוי קביעות, ובכדי שיוכל להוציאם בעיני קביעות, אבל אם בעה"ב לא מוציאם א"צ קביעות, ומ"ט קידוש בישיבה, ובהכרח כמוש"כ דבעה"ב מוציא את כולם גם בליל הסדר.

בענין אכילה ושתייה משתתחיל ההגדה (סי' תע"ג ס"ג)

א. הנה בענין שתיית יין בין הכוסות אי פלו, יעו"ב בטור וב"י, וכן המ"ב דשלא במקום צורך ראוי לזוהר, אכן כ"ז רק ב"י, אך בשאר משקין שאין משכרין לכ"ע שרו, והנה לכא"ו י"ל ע"ז דבעלמא כה"ג לא מברך, אי נימא הכא ג"כ הכי, או דכיון שלגבי היין אמרינן שאם אין דרכו לשותת צריך ברכה, א"כ אודא לה ברכת היין ואיך תפסור את שאר המשקין. ולחדש ולומר דאף שברכת בפה"ג היא הפוסרת שאר משקין, ואודא לה לגבי היין כיון שהסיח דעתו מן היין, מ"מ היא עצמה נשאת לפסור שאר המשקין, וזה חידוש עצום [אכן שור"ר שכ"כ הגר"א גניחובסקי זצ"ל, ונדפס בחקר הלכה סימן פ"ט, יעו"ב היטב] [ונפק"מ עוד לענין בתוך ההגדה דכוס יין ודאי נקטינן דנאסר, ואי נימא דמשקין שרי וכדלהלן]. וצ"ל דס"ל דשאר משקין גרידי ובטילי לכוס היין הראשונה, ואיהו הסיח דעת מ"יין נוסף, ודו"ק היטב בה.

ב. בביה"ל הביא ד' הרמב"ן והר"ן דס"ל דאסור להפסיק בשתי' באמצע ההגדה, וראיתי שיש שנו"נ אם זה רק איסור לשתות כוס יין, או גם לשתות מים או לאכול שאר דברים [ובאופן שלא יהא לו ספק בהלכות בורא נפשות, ומטו משמיה דהגרש"ז א"צ ז"ל שהקיל בכל דבר זולת כוס יין, והנה בביאור הגר"א וביה"ל (סי' תע"ג סעיף ו') מפורש שלא כדבריו, שהרי שקו"ט שיש הפסק בין כרפס למרור מחמת איסור אכילה, וש"מ שכל דבר נאסר, וכן מפורש בר"ן ורמב"ן ש"כ הקשו כך עיי"ש, ושור"ר שכבר העיר כן דודי הגריד"ס שליט"א בשער המועדים פרק כ' הערה ק"ז].

ג. והנה בעיקר טעם האיסור להפסיק אשכחן שינוי לשון בין הר"ן לרמב"ן, דז"ל הרמב"ן: חס ושלום! שלא התירו אלא בין כוס לכוס, אבל משמוזגו לו כוס שני והתחיל במצוותו לשאול עליו ולדרוש אינו ראוי להפסק בשתי', אכן בר"ן איתא וז"ל: אבל לא באמצע הכוס, שאחר שמוזג הכוס לספר ביצי"מ שהוא מן התורה אינו בדין שימוזג כוס אחר וישתה. והנה בל' הר"ן מב' דאף קודם שהתחיל לדרוש כבר נאסר, וכמו שדייק בביה"ל, וי"ל שאי"ז מצד הפסק אלא שאינו בדין שבעודו עוסק בכוס המוזג לפניו לקיים בו מצוה יניחנו להתעסק בכוס אחר, ולפי"ז יש לדון בשתיית ואכילת ד"א, אך ברמב"ן משמע להדיא דהאיסור רק משעה שהתחיל לשאול ולדרוש, וגם הלשון הוא שאינו ראוי להפסיק בשתי', ומשמע דה"ה בכל שתי', ושיסודו מדין הפסק באמצע ההגדה, וא"כ לרמב"ן ודאי אסור, ולר"ן י"ל.

אך האמת יורה דרכו שגם לר"ן אפילו אם נימא דאי"ז מצד הפסק באמצע הסיפור כי אם מצד זלזול בכוס, מ"מ ה"ה כל התעסקות באכילה ושתי' זה זלזול בכוס המוזג לפניו לקיים בו המצוה [ויל"ע מה הוסיף הר"ן בלשונו שמוזג הכוס לספר ביצי"מ שהוא מן התורה, דמה זה מוסיף לנו, ואם הנידון להפסיק באמצע הסיפור י"ל דזה מורה על חומרתו, אך אם הנידון כלפי הכוס מה איכפ"ל איזה מצוה יקיים עליו, וצ"ל שזוהו חשיבותו של הכוס שנתייחד לקיים בו מצוה חשובה מאוד].

והעירויני איך הדין כשנאסר מוג לו אם גם נאסר, ומסתברא דאם נעשה בשליחותו ועל דעתו נאסר ג"כ לפי הר"ן.

ומתחילת שאילת הבנים נאסר גם לרמב"ן [אך אמירת הא לחמא עניא שהיא קודם מוזיגת הכוס מסתברא שאינה בגדר התחלה לכ"ע, ולשון המ"ב ס"ק ס"ב צ"ע].

ד. והנה באמת לא אשכחן איסור להפסיק בדיבור באמצע עשיית מצוה כשאנו מברך עלי' לפני [ועי' היטב סי' תכ"ב וביה"ל, ומב' כאן ברמב"ן ור"ן לענין הלל כשאין מברך לפני, ומשמע שזה סברא מיוחדת בהלל לפי שזה סיפור שבחו של מקום], וגם באמצע הגדה לא אשכחן שאסור לדבר, ובהכרח דהכא יש חומרא לאסור אכילה ושתי'. וצ"ל דאין הנידון מצד הפסק גרידא, אלא כעין עזיבת המצוה להתעסק בדבר אחר, ולהר"ן שענינו מצד כבוד הכוס אתי שפיר טפי. [ואפי' לצו"מ כעובד בהגדה דהא עובד מצוה דא', ומצוה שכבר התחיל בה, ובפרט להר"ן שעובד הכוס המוזג לפניו]. והיה אפ"ל דס"ל לר"ן ורמב"ן דגם הגדה זהו גדר של סיפור שבחו של מקום כהלל, ודינו ממילא כהלל, אך לשונם לא משמע הכי. וגם שלא משמע שאסור לדבר באמצע, ומשמע שודאי אי"ז ע"ד קריאה כהלל כי אם ע"ד סיפור, ולא נאסר לדבר באמצע [ושור"ר מש"כ דודי הגריד"ס שליט"א בשער המועדים פרק כ' הערה ע"ז עיי"ש]. ויעו"ב ברבינו מנוח דלא ס"ל כר"ן ורמב"ן, וס"ל שרק בעת ההלל אסור לאכול, ומ"מ כתב שמכוער הדבר להפסיק באמצע ההגדה.

כרפס (סי' תע"ג ס"ד)

הנה מצאנו במג"א שכ' שלוקחים לכרפס ירקות ולא מיני לפת, וע"כ הוכרח ליקח ירקות אף שלא הי' הדרך בזמנו לאכלם חיים כפטרזיליא וכדו', ולכא"ו י"ל ע"ז דיקחו דוקא ירק ולא לפת, וי"ל לפמ"ש"כ ב"ח (אות ח') ופמ"ג במ"ז סק"ז דטעם כרפס כדרך בני חורין האוכלין ירקות להמשיך תאות המאכל. וכ"כ במהר"י. ולכא"ו זה א"ש עם שיטת הרמב"ם דאכלין כרפס

בהסיבה, ונר' דלשיטתו ג"כ בעי אכילה בכזית שיראה כאכילה המושכת תאות המאכל [ונמשא"כ לאידך פי' בטעם הטיבול, עי' ב"ח ופמ"ג], והנה לפי"ז לכא"ו בעינן דוקא ירקות ולא פרי האדמה כתפנ"א וכדו' שזה כלפת וכדבר הנאכל לשובע, ולא כירקות הממשיכים תאות המאכל [וכפי הנר' מנהגנו כשאר הפי' במצות כרפס, ובפר"ח הביא בשם הרוקח איפכא דהוא זכר לשיעבוד, וכאשר רמזו במילת כרפס כידוע, ומובא בב"י בשם האגור, ולכא"ו גם לפי"ז צריך לאכול ירקות ולא תבשיל, וכלשונו זכר להא דלקושש קש וגו' עיי"ש, אך מ"מ לדרך זה הוא בלא הסיבה כמובן].

אכן לפי"ז הב"ח ופמ"ג דטעם כרפס לומר שטועם משהו כדי שיהא לו כח להאריך בהגדה, א"כ שפיר י"ל דאדרבה יש מקום לטעימת דבר המשביע קצת כתפנ"א.

בענין הבאת הקערה (סי' תע"ג ס"ד)

זמן הבאתו

א. הנה הלשון משמע שמביאין לאחר קידוש, וכ"כ הגר"ז להדיא, ובאמת הגר"ז מפרש ד"ז עפ"י מה שפסק הוא ז"ל בסי' רע"א כהתו' ורשב"ם בפרק רע"ב פסחים שבכל שבת אין מביאין האוכל לתוך החדר שאוכלים בו [ובמונח לא הביאו את השלחן כלל] רק אחרי קידוש כי היכא דלית ליקרא דשבתא, ולענ"ד הוה נר' בטעם שאין נוהגין כן, דהתו' הביאו המדרש שהמלאכים רואים שלחן ערוך, ופי' דהשלחן ערוך בחדר אחר, ולפי"ז בזמנינו שהשלחן באותו חדר ואין מטלטלין אותו צריך שיהא ערוך באותו חדר, ומה שיש אוכל מסודר בבית שמבשלין בו (המכונה מטבח) אולי לא מיקרי ערוך, אמנם לגבי הקערה לכא"ו שייך לערוך את זה בחדר סמוך ורק אח"כ להכניסו לשולחן, ובאמת דהיה מקום לנוהג כמו שנוהגים לגבי הפת כמב' בהגר"ז סי' רע"א, שאף אם מביאין קודם מכסין אותו שע"ז נחשב שהביאוהו רק אח"כ כשמגלין, וא"כ אם הביאו כבר את הכל יכסו את הכל, ובהו לכא"ו יוצאים ידי הכל ועיין. וא"ז הגה"ח זצוק"ל היה נוהג בכל שבת כהגר"ז שלא הביאו שום דבר לשולחן מלבד החלות שכוסו במפה עד אחרי קידוש [ולפי שנהג לטול ידיו בחדר שאוכלין בו, ממילא הביאו אותם רק אחר אכילת כזית של המוציא]. אמנם לא ידעתי מנהגו בליל הסדר בענין סידור הקערה [ולפי מנהגו שלא לצאת בין קידוש לסעודה מן החדר אפי' כשדעתו לחזור, וודאי הוצרך שיהא הכל בחדר לפני קידוש, שהרי בהגדה צריך שיהיו לפניו, אך לכא"ו היה לו לכסותו, ולא ידענא מאי קבידי, וצריך בירור].

ובאמת שבמ"ב סי' רע"א כשהביא הטעמים לכיסוי הפת במפה, כנר' דלא חש לד' תו' ורשב"ם שלא הביא טעם הגר"ז, ולפי דבריו לא קי"ל הכי, ולפי"ז מה דאי' מביאין רק אחר קידוש הכוונה שקודם א"צ, אך לא שצריך דוקא אח"כ, וק"ל. וכמדו' דהכי נהוג עלמא, ופוק חזי מאי עמא דבר.

טעם הבאתו ועוד בענין זמן הבאתו

ב. בעיקר דינא דמביאין לפניו הקערה, יעו"ב בהגר"ז [ועי' במשמרת ליל שימורים להגרמ"מ קארפ שליט"א אריכות בזה] דזה גופא עיקר המצוה שיהיה כ"ז לפניו בטעם אמירת ההגדה, דמצה ומרור ופסח בענין לומר ההגדה בשעה שמונחין לפניו, וה"ה לדין ב' התבשילין, וצ"ל לפי דבריו שאע"פ שהחגיגה לא היו מביאין לפניו בזמן המקדש לכ"ע דאי"ז שייך להגדה, מ"מ הזכר לזמן המקדש שייך בזמן אמירת ההגדה [והוא חידוש].

ובאמת שלפי"ז נמצא דזהו הפלו' במצוה דחרוסת דמצד טיבול לכ"ע בעינן חרוסת, אך אי בעינן שיהיה לפניו בטעם ההגדה קמפילגי [ועי' במשמרת ליל שימורים מה שמבאר לפי"ז כמה דברים בגמ'].
והנה מצד הסברא פשוט שהכרפס א"צ שיהיה בשעת ההגדה, ובאמת לא שייך לקערה, דהקערה מביאין לאחר אכילת הירקות מדינא כדאיתא במשנה, אלא לפי שמנהגינו להביא לפני אכילת הירקות כדאיתא בשו"ע, [ועי' שם בהגר"ז מש"כ בטעמא דמילתא], ע"כ נמצא על הקערה, ובאמת בשעת אמירת ההגדה א"צ שישאר מזה על הקערה, ועי' בהגר"ז שם [ואמנם המנהג עפ"י סוד כידוע].

בסדר הקערה ובענין אי מעבירין על המצוות

ג. הנה אי' ברמ"א סדר הקערה באופן שלא יהא חשש מעבירין על המצוות, ואנן לא חיישינן לזה, ועי' משנ"ב ס"ב שכ' דהב' תבשילין אינו כ"כ מצוה כי אם זכר. ונר' שאין הכוונה משום שהביצה והזרוע אינן כ"כ מצוה חשובה, אלא שבאמת אין מצוה לאכול כלל כי אם שיהיו לפניו, וזה כל מצוות, וא"כ מה שאין אוכלין אותן אי"ז נקרא להעביר עליהם, ולמעשה לפי המנהג שהקערה ע"ג המצות בלא"ה אין מעבירין על הזרוע והביצה, ועי' להלן [אך כה"ח איתא שעפ"י סוד המצות צריכים להיות מרוחקים מן הזרוע וביצה].

והנה במה שמעבירין על המרור, הנה אילו היינו מביאין הקערה אחרי אכילת הירקות לא היינו מעבירין כלל, והשתא מעבירין כיון שאנו מביאים הקערה תחילה [ויש ענין עפ"י סוד בסדר הקערה], אך לכא"ו י"ל דזה לא מיקרי להעביר על המצוות כיון שעדיין לא הגיע זמן מצוות מרור, כיון שצריך לומר הגדה תחילה.

ולגבי להעביר על המרור בשביל המצות, הנה למנהגו שהמצות מלמטה [וכלשון האריז"ל המובא בבאר היטב, ודלא ככף החיים שנדחק בלשונו, אלא שהכריח סברתו ע"פ סודן של דברים, וצ"ע] יתכן דלק"מ, דזה לא נקרא להעביר, אך אותן שצריכים להרים הקערה בשביל להוציא את המצות נמצאים מעבירין על המצות ש"י"א שהוא חשש דאו', ועי' מה שכ' הגר"ז ליישב, והוא חידוש תמוה מאוד, דמה ענין זה שאינו חביב לענין אין מעבירין על המצוות, ואיך אפשר לסמוך על סברא זו בחשש דאו', ועוד צ"ע מה נאמר לגבי חסה, וצ"ע ג'. ולפ"ז היא אפשר ליישב באופ"א, דכך סדר קיום המצוות מדאו', וכדכתיב על מצות ומרורים, דקודם מצה והדר מרור, אכן הרי השו"ע סי' תע"ה ס"ב ס"ל שאפשר לשנות, וא"כ קשה לומר שזה ידחה את הדין של אין מעבירין על המצוות, וצ"ע.

[ויל"ע אם קודם נט"י מרים את הקערה ומקרב אליו המצות באופן שאחר נט"י מוצא המצות תחילה, אם יצא מכלל חששא דאין מעבירין על המצוות, כיון שבשעת קיום המצוה פגש במצות תחילה, וצ"ע. ואולי אם אחר יסדר את זה בזמן שבעה"ב נוטל ידיו עדיפא טפי, ואכתי צ"ע].

טעם נפלא לאכילת ביצים בליל הסדר

א. ראיתי בפמ"ג סימן תע"ו משבצות זהב סק"ג דאכלים ביצים זכר לאבילות יצחק על אברהם שהי' בליל הסדר, ולכא"ו י"ל פ' דהכונה זכר לזכות יעקב בבכורה בעת הכנת סעודה זו, דהא ליל הסדר זהו הזמן דמכת בכורות, שבו בירד ד' לעיני כל העולם כולו כי עם ישראל הם בחי' בני בכורי, והיינו שלדידהו משפט הבכורה ויסר פי' דוברי שקרים, המה אוה"ע הנמשכין אחר עשיו שמעו"ר על הבכורה, ולזה אנו אוכלים ביצים זכר לסעודה זו, ודו"ק היטב.

ב. ועתה אציין לדרשות חת"ס בדרוש לו' אב דבר נפלא, שכ' שעד יצי"מ היה יום ט"ו ניסן יום אבל לבנ"י, שזה היום שנגזר עליהם הגלות בבית בין הבתרים, ובוה הלילה נלקחה שרה לפרעה, ובא יעקב לפני פרעה, והתחיל הגלות, וזה היה יום התגברות מזל טלה שזה כחן של מצרים, ועתה נהפך לשמחה, ועושין זיכרון לאבל שנהפך לשמחה. ודו"ק.

עוד בענין אכילת הביצה בליל הסדר

והנה דעת מהרש"ל שצריך לאכול מן השני תבשילין [וכך משמע קצת בלשון הטור שכ' שבעה"ב יחלק למסובין, וצ"ל שאי"ז מצות אכילה, אך מסתמא מניחים אותו בשביל לזכור ע"י שיראו ויאכלו], אך בט"ז מב' דאי מצד תקנת שני תבשילין יש לנו לומר שלא לאכול, דאדרבה נר' כאוכל קדשים בחוץ, וכל אכילת הביצה הוא רק בגלל שיש בזה גם משום זכר לאבילות, ואי לא"ה לא היו אוכלים, ונר' דלפי דעת הט"ז אין לומר בשעת אכילתו זכר לחגיגה [ועי' במהרש"ל דלפי שיטתו יש לעשות הזרוע מבושלת, ולט"ז כ"ה בביצה, אלא דבזה לא ס"ל כוונתה, ומשום דס"ל דאפשר לאכול ביצה צלוי]. ועכ"פ מדלא אוכלים הזרוע ש"מ דלא קי"ל כהמהרש"ל אלא כט"ז [ורק במה דאסר לאכול ביצה צלוי לא קי"ל כוונתה], והיינו דעיקר תקנת שני תבשילין בהנחתו על הקערה לפני מסדר ההגדה לזכרון בעלמא, ותו לא מידי [ממשו"ה נמי לא חיישינן למעביר על המצוות]. ויעו"ב מש"כ הגרמ"מ קארפ שליט"א בספרו משמרת ליל שימורים, דו"ק ותשכת.

בענין אי הגדה הוי הפסק

לענין ברכה ראשונה

א. צריך לדעת שלמעשה אנן נקטינן דהגדה לא הוי הפסק, וכדחזינן בסי' תע"ג ס"ו דיש לנו צד שהכרפס פוסט המרור [והצד שאין פוסט, הוא משום שהמרור אי"ז שיפטור, וכדמוכח בס"ל תפ"ג סק"ד דגם כשלא בירך על הכרפס אין מברך על המרור עיי"ש, וכמו"כ מב' בסי' תפ"ג דבדיקש על הפת אין חוזר לומר המוציא לאחר הגדה, וכן חזינן דמהני ברכת על אכילת מרור במרור שבכרפס למרור שאחרי ההגדה, עי' סי' תע"ה בשו"ע [ובשני המקומות הנ"ל לא השיג הרמ"א]. וכן מב' בסי' תע"ז מב"ב (סק"ו) שמי שנתאחר עד סמוך לחצות או כל מצות וכו' ואומר הגדה וחוזר לאכול סעודה בלי ברכה לפניו.

ופשוט לפי"ז דלמעשה האוכל קומפוט ממין שברכתו בופה"א אין מברך עליו שכבר נפטר בכרפס, וכן השותה מים באמצע ההגדה [כשמוכרח וסומך על הרז"ה ורבינו מנוח] לא יברך, דנפטר בברכת בפה"ג דקידוש אם הי' דעתו לברך, וראוי שיהא דעתו לברך שמא יצטרך או שהיו לפניו על השלחן (אך יזהר לשתות באופן שלא יצטרך לברך בורא נפשות).

וזה הוכחה לדלידן עיקר טעם ברכת בפה"ג על כוס ב' משום מצוות חלוקות, וכמוש"כ בביה"ל סי' תע"ג ס"ו, וכמוש"כ במק"א.

לענין נט"י

ב. ולגבי נט"י מב' בביה"ל ריש סי' תע"ה דתלוי אם שימר ידיו במשך זמן אמירת ההגדה או לא, ועי' סי' תפ"ג לגבי מי שקידש על פת דג"כ תלוי בזה, ומ"מ יש חילוק דבנטול ידיו לטיבול ראשון, כיון שלא כיון לפת בכל גוויני חוזר לטיול, וכל השאלה לענין ברכה וראוי שיטמא ידיו בכדי שיוכל לברך, אך בקידוש על הפת אם שימר ידיו א"צ כלל שוב נטילה, שכבר נתכוין לפת, ולא הסיח דעתו משמירת ידיו בינתיים.

ובאמת שלענין נט"י י"ל דגם לר"ף ורמב"ן ור"ן לא הוה הפסק אם שימר ידיו, וגדולה מזו מצאנו שאפי' ברכה"מ אינה הפסק אם לא הסיח דעת משמירת ידיו, ועי' סי' תע"ז מ"ב סק"ט ושעה"צ סק"ט, וק"ל.

בענין הנחת מצות [ומרורים] מלבד אותן

שבקערה בזמן ההגדה (סי' תע"ג ס"ו)

במ"ב סי' תע"ג סוף סעיף ו' כתב בשם המג"א בשם מהר"ל שצריכים להזהר לא ליתן שום מצות מלבד אותן שבקערה על השלחן, כדי להורות שעדיין לא אוכלים עד שיפטור ביצי"מ, ונראה דבאמת כשאמרו שמביאין רק לפני מסדר ההגדה קערה, אין הכוונה שמביאים לו כמות לחלק לכולם, כי אם קצת בשביל להראות למסובין, שזה חלק מצורת הסיפור ע"ז שממחיש את הדברים, ובפשוטו נראה דדין לחם שעונין עליו דברים הרבה אי"ז תנאי או מעלה במצה שמקיים בה מצות מצה, אלא שהתורה קראתו כך לפי שמשמשים בו מצות הסיפור, ולפי"ז הוא בדוקא שמביאים רק למסדר ההגדה להורות שמיניחים על השלחן רק לצורך הסיפור, ורק אח"כ מביאים למסובים [ונראה שגם בזמן חז"ל היה כך, שהרי לכל א' היה שולחן ועליו הדברים, ובזמן ההגדה היה שלחן רק למסדר ההגדה, וכלשון השו"ע ומ"ב שם (ס"ק י"ז) עיי"ש היטב], וע"כ אף המקפידים שיהא לכולם לחם משנה ופורוסה, יחלקו להם קודם רחצה ולא קודם מגיד, וק"ל.

ד"ה למעוטי) והרשב"א (ח"י שם ד"ה ויין), אבל הרמב"ם (שם) דעתו כדעת הגאונים שאין מקדשין עליו. כתב האגור (סי' שפא) מנהג אשכנזי וכל גדוליה, לקדש על יין מבושל, אם אין לו אחר, ואפילו יש לו אחר שאינו טוב. וכתבו הרמב"ן (שם) והריטב"א (שם ד"ה או) בפרק המוכר פירות והרשב"א בתשובה (ח"א סי' כד) דבהדיא אמרו בירושלמי (שם), שיוצאין ביין מבושל בפסח בד' כוסות, דאלמא אומריין עליו קידוש היום, ואומר עליו בורא פרי הגפן, וכן כתב הריב"ש בתשובה (סי' י), עכ"ל. הרי שלך לפניך שדעת מרן הבית יוסף שמותר אף לכתחלה לקחת יין מבושל לקידוש וארבע כוסות. ואמנם מצד חסידות ולמצוה מן המובחר, בודאי שיעדיף לקחת יין שאינו מבושל, ודו"ק. אמנם כל זה איננו שוה לי בשעה שאני יודע שמרן בהקדמתו לבית יוסף קבע כללים בפסיקתו, שדרכו לקביעת ההלכה היא לכתחילה ע"פ ג' עמודי הוראה, הרי"ף הרמב"ם והרא"ש. ולכאורה בסוגיא שלנו יש מחלוקת בין הרמב"ם וסיעתו, שסוברים שאין יוצאין ידי חובה ביין מבושל, לבין הרא"ש וסיעתו. ולכאורה היה לנו לומר שווה מחלוקת שקולה, אכן אחר העיון מצא מרן הבית יוסף הרבה ראשונים שסוברים כמו הרא"ש, לכן נטה קו מרבנו המובהק הרמב"ם, וקבע הלכה כהרא"ש ודעימיה. אמנם עינא דשפיר חזי להרי"ף, בשו"ת הרי"ף [סימן רצח] שכתב וז"ל: תשובה אם יהיה הרוב מן היין שאינו מבושל מברכין עליו בורא פרי הגפן, אבל אם יש הרוב מן היין המבושל מברכין עליו שהכל, וזה אינו ראוי לקידוש היום, מפני שאין אומרים קידוש היום אלא על היין הראוי לנסך על גבי המזבח, וכיון שיש בזה מן המבושל אינו ראוי לגבי המזבח, עכ"ל. אם כנים אנחנו כעת שנודע לנו שהרי"ף בחד שיטה עם הרמב"ם, מי יאמר לנו שמרן השו"ע לא היה חוזר בו, הרי כלל ידוע לנו בפסיקה דק"ל היכא שמרן השו"ע היה רואה ראשונים שלא ראה אפשר שהיה חוזר בו, ומכל שכן כאן בהלכות ברכות ודיני ד' כוסות וקידוש, ע"כ. ונראה לי בס"ד שכל זה היה נכון אם היינו עוסקים ביין של חז"ל והראשונים, או יין שמכניס בבית, ולאחר הכנתו מבשלים אותו על גבי האש, או אז יש מקום בראש לדון נשתנה לגרעיות או מעליותא, אבל היין שהיום משווק בחנויות הינו יין מפוסטר, ורק אנשי מקצוע מומחים גדולים ביינות יבחינו בטעם, או בהבדל בין יין מבושל [מפוסטר], לבין יין שאינו עובר בישול [פיסטור]. וחזינו לכמה מאחורני זמננו הגדולים, שהגדילו לעשות ופסקו שאין הפיסטור מועיל למגע גוי, מהם הגרש"ז אויערבאך זיע"א, והגרש"א זיע"א ועוד, וטעמם ונימוקם עימם, שהואיל ואין הבדל בין לאחר בישול היין, לבין יין חיי, וקשה מאד להבחין בזה, אם כן אין היין נפגם מכך ואסור למגע גוי, ובודאי שכשר הוא אף לכתחילה לברכה ולד' כוסות. ולפי זה יש לנו כאן ספק ספיקא להקל לברך אף לכתחילה על יין מבושל, שמא הלכה כהרא"ש וסיעתו שיש מבושל מותר לקדש עליו לכתחילה, ואת"ל שלא, שמא הלכה כהרשב"א ודעימיה שכל שהיין לא נתמעט ונעשה גרוע על ידי בישולו, אפשר לקדש עליו. ומכל שכן בנדון דידן שהיין המבושל הנמכר בשווקים הינו משוּבַח ואינו נפסד בטעמו. ולכן נראה לי בס"ד, שגם אם מרן השו"ע זיע"א היה רואה את דברי שו"ת הרי"ף, ביין שלנו לא היה חוזר בו, ואין אומר אני קבלו את דעתו, אלא רק כתבתי את אשר חידשתי בענייני, וגדולי התורה וההוראה יחליטו אם לקרב או לרחק, ודו"ק.

חקירה בדין קריאת ההגדה לאור הנר בליל הסדר שחל בליל שבת

הנה חזינו למשנה ברורה בסימן תעג [ס"ק ב] שכתב וז"ל: ומותר לומר ההגדה אף שהוא ביחדי, ולא חיישינן שמא יטה וכו', עכ"ל. ומקורו טהור בדברי הפמ"ג במשבות זב [סימן ערה ס"ק ח] וז"ל: ואם אין לו כי אם נר שמן, ואין הגדה שגורה בפיו כי לא למד מעולם, וצריך סידור, אפילו הכי יש לומר דמצות עשה הוא, עיין בפוסקים, עכ"ל. ויש לעיין טובא בדברי קדשו של המשנה ברורה זיע"א אחר המחילה הרבה, הואיל וחזינו להרבה ראשונים

דיין לבן אין מקדשין עליו, יש לומר דאפילו דיעבד נמי קאמר. אבל בירושלמי משמע דדוקא לכתחלה, אבל בדיעבד יצא. דגרסינן התם א"ר ירמיה מצוה לצאת ביין אדום וכו', ומשמע דדוקא מצוה, דהיינו מצוה מן המובחר, אבל דיעבד, או אפילו לכתחלה היכא שאין לו יין אחר מותר, וכן נראה, ומיהו אם חמר מדינה הוא. מקדש [עלין], וכדמשמע התם, עכ"ל. והתוספות (ב"ב צז: ד"ה חמר) כתבו חמר חזיריין מהו, פירש ר"ש דחזיריין היינו בורק, ולא שמיע ליה ברייתא לדליל דקתני בורק לא יביא, ואם הביא כשר, ולר"י נראה דשפיר שמיע ליה, וחזיריין גרוע מבורק, דחזיריין לבן יותר מדאי, אבל בורק אינו אלא מבהיק ומתלבן קצת, ודומה קצת לאדמימות, ולכן אם הביא כשר, עכ"ל. והרי"ף והרא"ש השמיטו בעיא זו ולא כתבוה, לא בפרק ערבי פסחים ולא בפרק המוכר פירות, וגם הרמב"ם לא כתבה בסוף הלכות שבת לענין קידוש, משמע דסבירא להו דלנסכים בלחוד קאמר, ויש לתמוה על הרמב"ם שלא הזכיר יין חזיריין לפסול לנסכים בפ"ו מהלכות איסורי מזבח, ואפשר שהוא ז"ל מפרש דלהכשיר פשט ליה, דמדקאמר אל תרא יין כי יתאדם, משמע דאף שאינו אדום יין מיקרי. ודעת רבינונ"א [הטור] גם כן להכשיר ביין לבן לקידוש אפילו לכתחלה, שכתב אצל ד' כוסות כשימנן תע"ב, ואיתא בירושלמי שמצוה לחזר אחר יין אדום, ויראה שאם הלבן משוּבַח מהאדום שהוא קודם, ע"כ. והרי אחד מד' כוסות הוא כוס של קידוש, וקאמר שאם הלבן משוּבַח מן האדום, הוא קודם. וכן כתב הרוקח (סי' רפג). וכתב הרשב"ץ (שו"ת תשב"ץ ח"א סימן פ"ה, לד:): שמצא סמך שהיין החשוב הלבן, אפילו לכתחלה כשר, מתרגום ירושלמי של שיר השירים (ה א) על שתיתי ייני עם חלבי, ויין חזיריין שבגמרא הוא (שנחלק) [שנתלבן] בגרעיות. וכתב עוד דאפילו לדעת הרמב"ן מבדילין עליו דלא גרע משכירא, ע"כ. עין רואה ואוזן שומעת, שהיין שפסלו רבותינו הוא יין שנתלבן ממש, ומתוך ההתלבנות הנ"ל נעשה גרוע, ואין זה דומה כלל ועיקר ליין הנמכר כיום בשווקים בשם יין לבן שהינו משוּבַח, ופעמים שהוא הרבה יותר משוּבַח מהיין האדום, ולכאורה לו משפט הבכורה. ואין אומר אני קבלו את דעתו, אלא גדולי התורה וההוראה יחליטו אם לקרב או לרחק את דברינו, ודו"ק.

חקירה בגדר של יין מפוסטר האם כשר הוא לקידוש וד' כוסות אף לכתחילה

בדין יין מבושל, כתב מרן בשו"ע בכמה דוכתי שיש מבושל ברכתו בורא פרי הגפן, והינו כשר לקידוש והבדלה, בסימנים רב [ס"א], ערב [ס"ח], תעב [סעיף י"ב], ולכאורה בסימנים רב וערב לשון מרן אפילו לכתחילה יוצאין ידי חובה ביין מבושל. והנה בנד"ד משמע מלשון מרן השו"ע שלכתחילה יקח יין שאינו מבושל, ולכן כתב בלשון "יוצאין". וכן בסני' בדבריו מרן המשנה ברורה [סי' ט"ל] ע"ש. ויש לעיין בזה טובא, מדוע שמרן השו"ע שינה בין ד' כוסות לקידוש של שבתות וימים טובים, והרי פסק בהדיא בשני מקומות שברכת היין בורא פרי הגפן, וגם בסימן תעב העלה בבית יוסף וז"ל: ויין מבושל כתב רבינו האי (עי' ר"ץ גיאת ח"א עמ' ב) שאין יוצאין בו וכו'. בסימן רע"ב (לא: ד"ה ועל) נתבאר שדעת רוב הפוסקים שמברכין עליו בורא פרי הגפן, עכ"ל. ולחיבת הקודש יצא את דברי מרן הבית יוסף בסימן רעב, וז"ל: ועל יין מבושל רבו הדעות. התוספות בפרק המוכר פירות (צו. ד"ה אילימא) כתבו דין מבושל כשר לקידוש כדאיתא בירושלמי (פסחים פ"י סוף ה"א), ודלא כפירוש רש"י והר"ש שכתבו דמברכין עליו שהכל, דאשתני לגרעיותא. והרא"ש כתב שם (סי' י) כדברי התוספות משום דכי אשתני, למעליותא אשתני. וכן דעת הר"ן בפרק ערבי פסחים (כב: ד"ה אין) להכשיר המבושל והמעושן לקידוש, משום דאשתני לעילויא. וכן הסכים (בסוף) [בספר] מצות קטן (סי' רפא ע' רעט). וכתב הרב המגיד בפרק כ"ט (ה"י) שכן דעת הרמב"ן (ח"י ב"ב צז:

מקום הנחת הפרוסה ביחץ (סי' תע"ג סי' וס"ז)

הנה בשו"ע מבו' שמניח הפרוסה בין שתי השלימות, והטעם מבו' בראשונים כי כך צריך שיהא בזמן ברכת המוציא, דלסוברים שהמוציא על השלימה בעיניו שלא יעבור על המצוות, וגם מבו' בגמ' דבעינן פרוסה בתוך השלימה שיראה כמברך על השלימה, ולהנך רבוותא דמברך על ג' מצות, הכונה שיהא בין שתי השלימות, אכן צ"ע דהרי באמירת טעם מצות מצה שבמימרא דר"ג כ' הרמ"א בס"ז שמגביה הפרוסה, וא"כ בלא"ה יוציאנה משם ויצטרך להחזירה, א"כ אמאי לא תשאר שם כל משך זמן ההגדה שיראו את הפרוסה בשעת ההגדה, ורק אח"כ יכניסנה בין שתי השלימות [קודם אמירת לפיכך], וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

חקירה האם יין לבן של זמננו הינו היין הלבן שחז"ל דיברו עליו

בסימן תע"ג סעיף י"א כתב מרן השו"ע מצוה לחזר אחר יין אדום, ומור"ם ז"ל בהגה כתב אם אין הלבן משוּבַח ממנו, ע"כ. ואה"נ שלענין ליל הסדר אולי יש לחזר דוקא אחר יין אדום משום טעמו של הט"ז, שהיין האדום הוא לזכר הדם של תינוקות בני ישראל, אמנם לטעם השני שהוא משום חשיבות שנאמר אל תרא יין כי יתאדם, לזה באה חקירתנו. ויש לעיין טובא בדבר מה שמוכרים היום בשווקים, ונקרא בפי כל "יין לבן", והינו פעמים משוּבַח יותר מהיין האדום, שהרי עינינו הרואות שאינו היין "הלבן" שדיברו עליו חז"ל הקדושים בגמרא, והראשונים, וכן מרן בבית יוסף [סימן רעב], ולחיבת הקודש יצא את דברי מרן הבית יוסף [בסימן רעב] וזה לשונו:

גרסינן בגמרא (ב"ב צז:): בעא מיניה רב כהנא מרבא, חמר חזיריין מהו, אמר ליה אל תרא יין כי יתאדם (משלי כג לא), כלומר דאינו קרוי יין אלא אדום, וכתב הר"ן בפרק ערבי פסחים (כב: ד"ה גרסי) דלקידוש קא מיבעיא ליה, אי נמי לקידוש ולנסכים, אבל ליכא למימר דלנסכים בלחוד קאמר, דאם כן הוה ליה לפרושי, וכיון דפשיט ליה מאל תרא יין כי יתאדם, שמע מינה דחמר חזיריין פסול לקידוש. וכתב הרמב"ן (ח"י ב"ב שם ד"ה חמר) דאפילו בדיעבד לא יצא אם קידש ביין לבן, עכ"ל. והיה נראה לי דהרמב"ן סובר דהא דמכשירי בגמרא בורק היינו שמבהיק ומתלבן קצת ודומה קצת לאדמימות, וכמו שפירשו התוספות (שם ד"ה חמר) בשם ר"י, ובעיין בחזיריין שהוא לבן יותר מדאי, אלא שמצאתי להר"ן בפרק המוכר פירות (ח"י ה"ן שם ד"ה חמר) על מה שכתב דחמר חזיריין פסול לקידוש, ולפי זה בודק גרסינן בדל"ת, דאי בורק גרסינן, וכדפירש רש"י שמפרש לבן, תיקשי אמאי דאסיקנא דפסול לקידוש, ע"כ. וכן פירש הרמב"ן עצמו (ח"י ב"ב שם ד"ה בודק): ודע דבירושלמי דשקלים פ"ג (ה"ב) אמר ר' ירמיה מצוה לצאת ביין אדום, שנאמר אל תרא יין כי יתאדם ע"כ, ומדנקט לישנא דמצוה משמע דלא לעיכובא קאמר, וכיון שכן, היה נראה לומר, דאפילו אם תמצא לומר, דבעיא דגמרא דילן לענין קידוש היא, איכא למימר דלמצוה בעי, כדברי הירושלמי ולא לעיכובא, ולכאורה יש לתמוה על הרמב"ן למה פסק לפסול בחמר חזיריין, וכבר נהזרו מזה שהר"ן כתב בפרק המוכר פירות (שם) ואף על פי שאמרו בירושלמי מצוה לצאת ביין אדום דכתיב אל תרא יין כי יתאדם, אפילו דיעבד נמי הוא דליכא למימר דלכתחלה בלחוד קאמר, דמנא יתיי אי בעי קרא כדכתיב אפילו דיעבד נמי, ואי לא בעי קרא כדכתיב אפילו לכתחלה יא כשר, שהרי חשוב הוא ועולה על שולחן מלכים, ולא אשכחן בגמרא דילן לענין קידוש לא יביא, ואם הביא כשר, עכ"ל. וכן כתב הרמב"ן עצמו בפרק הנוכר (שם ד"ה חמר). וכתב עוד (הרמב"ן שם) דמדאמרינן בפרק ערבי פסחים (קח:): לענין ד' כוסות, עד שיהא בהם טעם ומראה יין, משמע דאפילו בדיעבד לא יצא, דעד שיהא בהן מראה יין, דיעבד הוא, ע"כ. והריטב"א כתב בפרק המוכר פירות, ולענין הא דאמרינן הכא

1. לחיבת הקודש יצא מה שהעלתי בעיוני הדל בכלל זה: חקירה בדין אילו מרן השו"ע היה רואה ראשונים שלא ראה האם היה חוזר בו מדבריו: הנה שורש דין זה מקורו בגמרא כתובת [סט:], והמענין שם יראה שנחלקו רבותינו האם מוציאין לפרנסה ולא למזונות, ולאחר שדנו בענין העלו ספק האם רבי יוחנן שמע מדברי רבי או לא, ולאחר השקלא וטריא העלו שאם רבי יוחנן היה שומע מדברי רבי היה פוסק כמותו, ע"ש. ומינה למד בשו"ת מהרי"ק [שורש צד, דף כב טור א מהדורת תשל"ג] שכאשר האחרונים לא ידעו מדברי הראשונים מכל סיבה שלא תהיה, אפשר שהיו חוזרים בהם ממה שהעלו למעשה אם היו יודעים מדברי הראשונים הנ"ל, וכן פסק מור"ם ז"ל בשו"ע חו"מ סימן כה [סוף סעיף ב] הביא את דברי מוהרי"ק להלכה ולמעשה ע"ש. ולפי כלל זה בודאי אמרינן שאילו מרן היה רואה דברי הראשונים שלא ראה, היה חוזר בו. וכן פסק המגן אברהם סימן רעא [ס"ק כז] וז"ל: ובודאי אילו ראה הרב בית יוסף דברי התוס' באותו פעם היה פוסק כוותיהו, עכ"ל. וכן פסק הטורי זהב בשו"ע יו"ד סימן נב [ס"ק יא], ועוד לו [שם סימן קיג ס"ק טו] וז"ל: ואילו ראו בית יוסף והרמ"א ספר משמרת הבית לא היו פוסקים להיתר כהרא"ה בזה, עכ"ל. ועוד כתב וז"ל: ובודאי אילו היה מביאו לא היה מיקל כנגדו, עכ"ל. ועיין עוד בסימן קיט [ס"ח] ודו"ק, ועוד ראינו לכהן הגדול מאחיו הש"ך בחושן משפט סימן מו [ס"ק קיז], ועוד לו [שם סימן ע"ס ס"ק טז], ועוד לו [שם סימן ס"ק יב] וז"ל: וכך פסק בפשיטות בשו"ע אבן העזר סימן קיד [ס"ד] ואילו ראה דברי הרמב"ם לדליל וכל הנך פוסקים שהבאתי לא היה פוסק כן, עכ"ל. ועוד עיין בדברי הבאר היטב אור"ח סימן רכג [ס"ק טו] וז"ל: ובודאי אילו היה רואה הבית יוסף כל הני רבוותא לא היה פוסק כהירושלמי, עכ"ל ע"ש. ועוד עיין למשנה ברורה בביאור הלכה סימן שא [סעיף כה סוף ד"ה כגון] שכתב וז"ל: וגם בית יוסף גופא לו היה לפניו פירוש ר"ח ורבינו יהונתן לא סתם כן בשו"ע להחמיר, עכ"ל. וכעת הבוא נבוא לראות מהו יחס פוסקי ספרד לכלל זה שאמר מהרי"ק. תחילה וראש עיין בהקדמה לשו"ת התשב"ץ בשם רבני אלג'יר הרבנים הגדולים והקדושים הרב יעקב צרו, הרב רפאל ידידיה שלמה צרו, הרב אברהם יאפיל, הרב יהודה עייאש והרב בנימין דוראן, שכתבו וז"ל: אין אנו חייבים לשנות מנהגנו בכל מה שנהגנו על פי פסקי התשב"ץ, דמלבד מה שהוא מריה דאתרין ומרביץ תורה, בכל מקומות אלו הוא השליט הוא המשביר, נוסף על זה טעם כעיקר כי רוב פסקי לידי מרן הבית יוסף לא הגיעו, ומאן לימא לן דאי הוה שמיע ליה דלאו כשיתיהיה הוה אויל בכל דבריו, כאשר ראינו באותו מעט אשר היה לפניו מדברי התשב"ץ, וילמד סתום מן המפורש ויגיד עליו רעו, עכ"ל. ועוד חזינו לתפארת עוזינו מרן החיד"א זיע"א בספר שו"ת חיים שאל [סימן נו], שפסק שאילו מרן השו"ע היה רואה ראשונים שלא ראה בודאי היה חוזר בו ע"ש. ועיין עוד בספר ברכי יוסף חאו"ח סימן קע"ה [ס"ק ב], ועוד לו בשו"ת יוסף אומץ [סימן פ], ועיין עוד לפני חדש יו"ד סימן סט [ס"ק י"ד] שכתב וז"ל: ואילו שמיע ליה שכן דעת התוספות, הרשב"א, הרא"ה, המרדכי והר"ן היה מתיר בפשיטות אף באיסור דאורייתא, וכל שכן מידי דאיסורי דרבנן, עכ"ל. ועוד עיין בשו"ת בני יהודה עייאש [סימן קכד] שכתב כן ע"ש. וכן פסק מהר"י טייב בספרו ווי העמודים [סימן רעב אות ד] ע"ש. וכן פסק הגאון המופלא בארץ החיים סתהון [קונטרס הכללים כלל ד] ע"ש. ועוד עיין בשו"ת פני יצחק אבולעפאי ח"ב [דף ח"ן עמודה ב ג'] וז"ל: לענ"ד וכו' דלא עדיף מרן ז"ל מכל שאר

גדולי הפוסקים המפורסמים דאמרינן בהו אילו היה רואה וכו', ואי הוה שמיע ליה הוה הדר ביה, וגם במרן אמרינן הכי דמאי שנא ומאי אולמיה וכו', עכת"ד ע"ש. ועוד עיין לגדול רבני תונים הגאון הגדול בעל שו"ת שואל ונשאל [ח"ח אות ב] שהעלה כן, ע"ש. הרי שלך לפניך שגדולי פוסקי אשכנז נושאי הכלים על השו"ע, וכן גדולי ספרד, פוסקים בפשיטות שאמרינן את הכלל הזה על מרן השו"ע זיע"א. ולכן לאחר העיון בודאי שאמרינן בדעת השו"ע, שאילו מרן הקדוש היה רואה פוסק מהראשונים שנעלם מעינו הבדולח, אפשר לומר שהיה חוזר בו מפסקו, ועיין עוד בכלל זה בארוכה בספרי הכללים, ודו"ק כי קצרותי.

2. ולחיבת הקודש יצא את תורף דבריהם, זה יצא ראשונה הגרש"ז אויערבאך זיע"א בספרו שו"ת מנחת שלמה [חלק א סימן כה] וז"ל: מכל האמור עד כה נראה שלענין ברכת פה"ג או לענין בישול יין של שביעית, מסתבר שלכו"ע יש לברך בפה"ג על יין מפוסטר, אפי' להסוברים שמברכים שהכל על יין מבושל, וגם מותר לבשלו בשביעית, אולם לענין מגע נכרי נראה דאף שחכ דהיתירא עדיף, וגם כתב הש"ך בס"י קכ"ד ס"ק ל"ג על מגע נכרי כיון שהוא רק מדרבנן יש להקל בספק, וגם אף על גב שכלל גדול הוא דאין לנו אלא מה שגזרו חז"ל ולא להוסיף על גזירתם, מ"מ מכל הלין טעמי דאמרן אינני יודע איך אפשר להקל ולסמוך על פיסטור שרק ממית את החיידקים לחושבו כמבושל, אף על גב שלא ניכר בו שום שינוי ולא נחסר כלל מהמדה, וגם לא נשתנה כלל טעמו וריחו, וכולם קורין אותו בשם יין סתם ולא יין מבושל, וגם יין כזה הרי שכיה ומצוי מאד, ולכן חושבני דיש להקפיד ולהזהר בזה ממגע נכרי, וגם מאלה שדינם כנכרי לענין זה, בין ביין ובין במיץ ענבים. עכ"ל. ובשניה הגרש"א זיע"א בחוברת נתיבות הכשרות (אלול תשנ"ב עמוד יג) שכתב, שאם אמת נכון הדבר שרוב היינות מפוסטרים, וכך הוא הסדר הרגיל והמקובל כיום בייצור היין, יש לדון אם על ידי הפיסטור נשתנה דינו להיות כדיון יין מבושל שאין בו משום יין נסך, ולמעשה נראה שיש להחמיר, דכל כה"ג שבטרם נגמרה עשיית היין מפוסטרים אותו, י"ל שנאסר במגע עכו"ם. וזאת משני טעמים: א) ע"פ דברי הרא"ש שכתב, שאפשר שההיתר של יין מבושל הוא משום שאינו מצוי כל כך, ומילתא דלא גזרו רבנן. ולפ"ז בזמנינו שנשתנו סדרי עשיית היין, וכמעט כל היינות מפוסטרים אותם, הרי נופל הטעם דהוי מילתא דלא שכיחא, ולכן נאסרים במגע עכו"ם. ב) ע"פ מ"ש בתורת הבית בשם הרמב"ן, שההיתר של יין מבושל משום שנשתנה שמו וטעמו וריחו, והרי היין המפוסטר שם יין עליו, וגם לא נשתנה טעמו וריחו, הילכך יש לאסור במגע עכו"ם. עכת"ד. ובשלישית שו"ת משנה הלכות [חלק יב סימן לה] דאם בישל עם יין מפוסטר לא נאסרו הכלים, ובדבר שאלתו לענין אי בעי להכשיר כלים או לעשות תשובה על אכילת או שתיית יין מפוסטר שנגע בו עכו"ם, לפענ"ד הגם שכתבתי בתשובה שאין להקל ביין מפוסטר לנגעו בעכו"ם, ואם נגע לא ישתה, מיהו אם מי שהקיל ביין מפוסטר אין להטריף הכלים בדיעבד, ולענין מי שרוצה לעשות תשובה על שתיית יין מפוסטר לפענ"ד יש להקל בתשובה, כי מעיקר דינא לכאורה גם יין מפוסטר כבר נשתנה מבריותו, הגם שלכתחילה אין מתירין אותו, מ"מ אין להחמיר בו כשעבר בדיעבד, אבל ודאי לכתחילה אין לשתותו ח"ו, וגם אין לקדש או להבדיל עליו, עכ"ל. ולפי זה אפשר לכתחילה לקדש על יין מפוסטר וגם לקחתו לארבע כוסות, ודו"ק.

שהעלו להלכה ולמעשה שאם הוא עם הארץ ואינו יודע אף ראשי פרקים, ואין מי שיעמוד על גביו, אסור לו לקרוא משום שמא יטה. ומהם ספר התומוה בהלכות שבת [סימן ר"ט] [כתב וז"ל: וכן הדין בליל של פסח שחל לבא בשבת, וחפץ לומר הגדה לאור הנר ביחיד, אל יקרא לבדו אלא קורא אחר עמו בספרו, עכ"ל]. ומשמע דבכל גונא אסור. וכן כתב המרדכי [פ"ב סימן רלה] וז"ל: וכן הדין בליל א' של פסח שחל להיות בשבת אסור לומר ההגדה ביחיד, אלא יקרא אחר עמו, ואיש שאינו יודע לקרות או אשה אין מועילין לעיין עמו, ואם בעיין ראש כל הפרשה ופרשה יודע לגמור כולה בחוץ טוב הדבר כדפרישית, ע"כ. וכן כתב הריטב"א בחידושו למס' שבת [יב: ע"ש]. וכן כתב הרשב"א [שו"ת הרשב"א סימן רמ] ע"ש. וכן פסק במחזור ויטרי [דף קג סימן ז] ע"ש. וכן העלה הגאון יעב"ץ בסידורו עמודי שמים, שכל מי שאינו בקי אסור, שהעמידו חז"ל דבריהם אף בשל תורה, ושב ואל תעשה עדיף ע"ש. אמנם חז"ן לאור דרוע שחולק על ספר התרומוה, ולכאורה הוא סיוע של ממש לשיטת הפמ"ג והמ"ב, ודו"ק. ואם כנים אנתנו אכתי דברי המשנה ברורה והפמ"ג צריכים עיונא טובא, ונראה לי בס"ד שאם כנים אנתנו הרי שדברי המשנה ברורה קשים מאד, ולא מצינו שחז"ל יחלקו בגזירותיהם בין מצוה דרבנן למצוה עשה מהתורה, ולכן נראה לי הקטן שיש לאסור קריאת ההגדה בליל שבת לאור הנר למי שאינו בקי ואין איש זולתו, ואין אומר אני קבלו את דעתו, וגדולי ההוראה יחליטו אם לקרב או לרחק, וכאן עמד קנה.

חקירה בדין מי ששכח להבדיל בליל הסדר שחל במוצ"ש

הנה חז"ן לומר הבית יוסף סימן תעג שכתב וז"ל: כתוב בארחות חיים (סי' יב) פעם אחת שכח רבי להבדיל במוצאי שבת י"ט של פסח עד שאכל ירקות, והתחיל ההגדה, וקודם שגמר ההגדה נזכר, ולא רצה לחזור ולהבדיל עד שהשלים ההגדה עד גאל ישראל, עכ"ל. וכן פסק בשו"ע [סימן תעג] וז"ל: ואם חל במוצאי שבת אומר יקנה"ז, ואם שכח להבדיל ולא נזכר עד שהתחיל ההגדה, ישלים ההגדה עד גאל ישראל ואחר כך יבדיל, עכ"ל. ואמנם יש לעיין טובא מהי דעת מרן השו"ע זיע"א בגדר ההלכתי של ליהנות מהאור במוצ"ש בלי לברך על נר הבדלה, הואיל ובנד"ד שכח להבדיל, ומרן ס"ל שלא יבדיל עד אחר גאל ישראל, וביני בני קוראים את ההגדה, ואם כן כיצד נהנים מהאור טרם הבדלה, לכאורה היה לו למרן השו"ע לומר שמיד שזכר יעצור ויברך ברכת בורא מאורי האש, ולאחר גאל ישראל יברך על הכוס וברכת הבדלה, ומאחר ומרן שתיק מינה ולא אמר ולא מיד, קמ"ל שמוותר ליהנות מן האור ולסמוך על ההבדלה שנעשתה בתפילת העמידה. והאמת יורה דרכו שהמעין בבית יוסף אורח חיים [סימן תרצג] יראה שאין הדברים כפשוטם, וזה לשון הבית יוסף [שם]: כתב הכל בו בסוף סימן מ"א (ב): פורים שחל להיות במוצאי שבת שקורין המגילה לאור הנר, מברך בורא מאורי האש קודם, ויש חולקין ואומרים שאינו צריך לברך עליו לפי שכבר נפטר ביצור המאורות, אמנם טעמא דמסתבר הוא שלא יהנה ממנו בלא ברכה, עכ"ל. ולכאורה דעת מרן שאין ליהנות מן האור קודם ברכת בורא מאורי האש ע"ש. ואם כנים אנתנו, מדברי מרן הבית יוסף הנ"ל יש לנו קושיא גדולה על דב"ק בסימן תעג [ס"א] שהתיר ליהנות מהאור בלי לברך בורא מאורי האש. אמנם המעיין בדברי מרן הבית יוסף בסימן [רחצ] יגלה שמשמע מדברי מרן שמוותר לגמרי ליהנות מהאור קודם ברכת בורא מאורי האש. ולחיתב הקודש נציג את דבריו [שם] וז"ל: כתוב בכל בו (סי' מא ב): פורים שחל להיות במוצאי שבת שקורין מגילה לאור הנר, מברך בורא מאורי האש קודם, עכ"ל. ונ"ל דסבירא ליה דאף על גב דאסיקנא בפרק מקום שנהגו (פסחים נד.) דהלכה כרבי יהודה דאמר סודרן על הכוס, הני מילי כשאנו משתמש לאור הנר, אבל כשמשתמש לאור מברך מיד. ורבינו ירוחם כתב (בח"ב) [בחלק כ'] (ני"ב קב ע"ד) בשם המפרשים, שקודם שיאמר בורא מאורי האש אסור לעשות מלאכה, ויחזירנה אחר כך לומר על הכוס. ומיהו כתב אחר זה דהני מילי במלאכה כגון אורג או כתב וכיוצא בו, אבל להדליק נר או להוציא מרשות לרשות אינו צריך כל זה, עכ"ל. ואף על גב דלא ידענא מנא ליה הא, וכמו שאכתוב בסימן שאחר זה בס"ד (מה: ד"ה כתב רבינו ירוחם), מכל מקום לקרות מגילה לאור הנר דלאו מלאכה היא כלל, נראה דבהבדלה בתפלה סגי, עכ"ל. עין וראה ואוון דמעט שדעת מרן הבית יוסף זיע"א הינה ברורה שמוותר לגמרי לקרוא ולהיות מהנר קודם ברכת בורא מאורי האש. ואמנם כן פסק המשנה ברורה בסימן רחצ [בשעה"צ ס"ק ג] למעיין שם. והן אמת כי המעיין במשנה ברורה מהדורת דרשו ח"ו [בסימן תרצג במשנה ברורה ס"ק ג הערה מס' 5] שכתב וז"ל: ומשמע שגם ברכת בורא מאורי האש מברכים רק לאחר קריאת המגילה, וכן כתב הפמ"ג [משב"ז ס"ק א], וכן כתב המ"ב בשעה"צ לעיל [סימן רחצ ס"ק ג]. והוסיף שלא נוהגים בזה כדעת הכלבו וכו', וכן כתב ערוך השולחן [ס"ג] שיברכו על האש לאחר המגילה. ואף שנהנה מן האור קודם הבדלה, כתב הכנה"ג [הגב"ה] בשם מהר"ש הלוי שברכת בורא מאורי האש אינה ברכת הנהנין, אלא נתקנה זכר לבריאת האש במוצאי שבת על ידי אדם הראשון, עכ"ל. וכל זה איננו שוה לי בשעה שענינו הרואות שברוב מקהלות הספרדים ובני עדות המזרח נוהגים לברך על הנר קודם קריאת המגילה, וגדולי האחרונים הספרדים העד יעידון כי כן המנהג, ומהם הפרי חדש [אורח חיים סימן תרצג סעיף א] שכתב וז"ל: בהגה, וקורין המגילה ואח"כ מבדילין. והב"י [עמוד תרע ד"ה כתב הכל] כתב וז"ל, כתב הכלבו בסוף סימן מ"א פורים שחל להיות במוצאי שבת שקורא מגילה לאור הנר, מברך בורא מאורי האש קודם. ויש חולקים ואומרים שאין צריך לברך עליו, לפי שכבר נפטר ביצור המאורות. אמנם טעמא דמסתבר הוא, שלא יהנה ממנו בלא ברכה, ע"כ. ומה שכתב לפי שכבר נפטר ביצור

המאורות כו', הכי קאמר, מפני שאין ברכה זו מיוחדת מצד שאסור ליהנות מן הנר בלא ברכה הוא, כברכת הנהנין, לפי שכבר נפטר הנאת הנר בברכת יוצר המאורות שבה נכלל אור הנר. וא"כ חיובא במוצאי שבת אינו אלא זכר למה שאירע לאדם הראשון, והואיל וכן הוא, כבר יכול לברכה אח"כ, מהר"ש הלוי בתשובה חלק א"ח סימן (כ"ה) [כתב] בשם זקנו ז"ל. ולענין הלכה נקטינן שיבדיל מקודם, שאין ראוי שיהנה מן הנר קודם הבדלה, ודלא כהגה ז"ל, דליתא, עכ"ל. וכן פסק מרן החיד"א זיע"א בספר ברכי יוסף [אורח חיים סימן תרצג ס"ק א] וז"ל: הגהה. וקורין המגילה ואח"כ מבדילין. הרב פ"ח הסכים שיבדיל מקודם, שאין ראוי שיהנה מן הנר קודם הבדלה, ודלא כהגהה, עכ"ל. ולפי דבריו סגי אם מברך בורא מאורי האש, וכמו שנראה מדברי הכלבו (סי' מא), כאשר כתב הרב שיירי כנה"ג. וכן הסכים הרב בית דוד (סי' תצא), אלא דגמגם על זה דהיאך יוציא את אשתו אח"כ, דאפשר דאין האשה יכולה לברך לעצמה, כמ"ש מרן סי' רצ"ו (סע' ח), והביא משם הרב תורת חסד (בתח"י הספר אחר המפתחות) דהסכים שלא יברך בבית הכנסת אלא אם כן יש איזה איש בביתו ויחזור ויברך בשביל האחר, אבל לא בשביל אשתו. עד כאן דבריו. ולפי מה שהעלתי לעיל סימן רצ"ו (אות ז) שדעת הרמב"ם ומרן הראשון חייבת בהבדלה מדאורייתא. וק"ל כותיהו, א"כ יכול לברך בורא מאורי האש בבית הכנסת קודם המגילה, והאשה תברך לעצמה, כיון דכמה רבואתא קמאי ובתראי ומכללם הראב"ד בתמים דעים סי' קע"ד כלם שוים לברך ברכת מאורי האש קודם, שלא יהנה מהאור בלא ברכה, וכמ"ש הרב בית דוד (בסימן תצא), עכ"ל. ועיין עוד כי העד יעידון גדולי רבני ארם צובא כי כן מנהגם לברך בורא מאורי האש קודם קריאת המגילה. ולמעשה פוק חזי מאי קעבדו רוב קהילות הספרדים ובני עדות המזרח שמברכים הם על הנר קודם קריאת המגילה, ודו"ק. ולכאורה הדברים קשים לאור דברי הבית יוסף [שהביאונם לעיל] שהעלה בסימן רחצ ובסימן תעג בהדיא ששרי ליהנות מהאור במוצ"ש קודם ברכת בורא מאורי האש. והדברים צריכים ביאור, וצ"ע. ועינא דשפיר חזי לשו"ת פרח שושן³ [א"ח כ"ל ג סימן ב] שאחר שהאריך הרבה בדין זה, והעלה צדדים לכאן ולכאן, פסק וז"ל: ומ"מ לענין הלכה נלע"ד כיון דלדעת הראב"ד והרד"א והכלבו ומהרי"ק שדאינהו מארי דאתרין אסור ללמוד קודם שיברך, ולדעת מרן אין איסור בדבר אם יברך קודם שיקרא, צריך לברך קודם שיקרא. וכן שמעתי על אחד מקדושים אשר בארץ המה שפסק לאסור קודם שיברך, וכן ראוי להורות. ונראה דלאו דוקא ללמוד, אלא ה"ה לשתות עשן אסור קודם שיברך בורא מאורי האש, דאע"ג דכיון שהבדיל בתפלה מותר לעשות מלאכה, מ"מ מטעמא אחרינא יש לאסור לפי שנהנה מן הנר קודם שיברך עליו. איברא דהרב ז"ל כתב בתשובה הנזכרת דע"כ לא אסרין אלא כשנהנה מן האור, משא"כ בשתיית העשן שאינו נהנה אלא מן האש. ומ"מ מדברי התוספת הנו"ל יש ללמוד דאסור, דכל כמה דמצוי מקדים לברך עדיף טפי, ולזה ראוי לו לברך בורא מאורי האש קודם שישתה עשן, ולזה הסכים הרב שם ע"ש. אחר זמן רב נדפס ספר תורת חסד להרב חסדאי הכהן, וראיתי לו שעמד על זה בתשובה ראשונה שבספרו והעלה בסוף דבריו, וז"ל בקצרה, דמי שקורא ולומד לאור הנר קודם שיבדיל על הכוס יכול לברך עליו מיד, וחוזר ומסדרם על הכוס כמו שהיה עושה רבי להוציא בני ביתו, אבל מי שאינו צריך לחזור ולברך להוציא בני ביתו נראה שהנכון שיסדרם כלם על הכוס ולא יברך מיד, ואף על פי שנהנה לאור כו', ע"ש. ולי הדיוט נראה יותר נכון כמו שכתבתי כי בזה עביד ככולי עלמא, משא"כ כשלומד בלא ברכה דעביד אסורא לדעת הראב"ד והרד"א ודעמיהו כנו"ל. עכ"ל של הרב פרח שושן. ובצירוף כל דברי האחרונים שהבאנו לעיל מובן מדוע נוהגים רוב קהילות הספרדים ובני עדות המזרח לברך בורא מאורי האש קודם קריאת המגילה, ולי הדל אכתי צ"ע גדול בכל זה, ומכל שכן אידנא שיש לנו את אור החשמל, שהינו עומד דלוק מערב שבת, ואין צריכים למעשה לנר. ועוד שלרוב אחרוני זמננו אין לברך בורא מאורי האש על אור החשמל, אם כן יש לנהוג לסדרם על הכוס אחר קריאת המגילה, ובצירוף דברי מרן השו"ע בסימן תעג [ס"א] שמי ששכח להבדיל ונזכר לאחר שהחל לומר ההגדה וכו', שעיינו רואות שלמרן אין כל איסור לקרוא ההגדה בלי ברכת מאורי האש. ובזמן מרן בודאי נהנו מאור הנר, ואם כן קל וחומר באור החשמל. ואין אומר אני קבלו את דעתו, וגדולי ההוראה יחליטו אם לקרב או לרחק את דבריו, וכאן עמד קנה.

אחד מבני החבורה - ירושלים

בענין "יחץ"

כתב השו"ע סי' תע"ג ס"ו "ויקח מצה האמצעית ויבצענה לשתיים". שמעתי להעיר דמה הקפידא דוקא ליקח מצה האמצעית לבציעה ומעביר על הראשונה שנמצאת לפניו, והרי יכול ליקח העליונה שלפניו ויבצענה ויכניס הפרוסה בין שתי השלמות, וברכת המוציא ועל אכילת מצה יהיו לפניו שלימה ופרוסה ולא יעביד על המצוות.

ונראה דנקבע מתחילת עריכת הסדר בהנחתם בקערה דזו עליונה וזו אמצעית, ויש דין לבצוע דוקא באמצעית כסדר הנחתם, וממילא ל"ש דין מעבירין בזה, וכע"ז מבואר ברמ"א ס"ס תע"ה דמשעת לישא ואפיה יניח בקפידא עליונה אמצעית ותחתונה.

נפתלי זהבי - ברכפלד

יין לפני לגבי ברכה

מ"ב סי' תע"ג סקי"ג: "או שהיה היין לפניו דממילא נפטר כ"ז שלא חשב בהדיא שלא לשתות", ובשעה"צ שם כתב שהטור דס"ל דיכוון לבו הוא בלא היה היין לפניו, שוב מסתפק דאולי כיון שאין רגילות לשתות בין הכוסות כ"ז

שלא חשב בפירוש לשתות הוה כהיסח הדעת, ע"כ. וצ"ע דלעיל סי' תע"ב ס"ק כ"א כתב כן המ"ב להדיא דלמנהגינן שאין שותים שוב כוס אפילו בין כוסות הראשונות וכמבואר סי' תע"ג סעי' ג', הוה ליה כנמלך, ואם שותה צריך לברך. הא חז"ן דהתם נקט בפשיטות להדיא דדין זה עושהו לנמלך, וזה אפילו אם יהיה היין לפניו, וצ"ע.

ויאל שרגא הלוי בירנבוים - אשדוד

שכח להבדיל ונזכר קודם ההגדה

במ"ב (סי' תע"ג סק"ד) כ' בדת הרמ"א דמברכים על כל כוס וכוס, דאם שכח להבדיל בקידוש ונזכר קודם שהתחיל ההגדה, דאינו יכול להבדיל ע"ד שישלים ההגדה ואז יבדיל על כוס שני, דאם יבדיל על כוס נוסף קודם ההגדה נראה כמוסיף על הכוסות. ובשעה"צ (סק"י) מסתפק בדין זה, כיון דבאופן כזה שנוטל הכוס לשם הבדלה אפשר דברכת הבדלה מוכיח עליו דאינו מכוין להוסיף על הכוסות אלא לשם הבדלה, והביא שם דבחי"י לא משמע כן (ובבה"ל צידד דאם נזכר קודם אכילת הכרפס שלא הבדיל יכול לסמוך על סברא זו ולהבדיל, ונשאר בצ"ע).

ולכא' צ"ב היאך מוכח דאין הכוס בא להוסיף על הכוסות, הרי אין מינעה להבדיל על הכוס, וא"כ מדוע כשמבדיל על הכוס מוכח שאין זה כוס ב', וביותר שהרי גם לפי המ"ב יכול להבדיל על כוס שני, או כאן כשמבדיל עדיין נראה שמוסיף כוס. ובשעה"צ ס"ק י"ב כ' דלכתחילה אין להבדיל על כוס שני דאין עושין מצוות חבילות חבילות, ולפי"ז יתכן דכאשר מבדיל על כוס נוסף, כיון דלכתחילה ראוי שההבדלה תהיה על כוס נפרד, אמרינן דעביד לכתחילה, וא"ז כוס שני אלא כוס מיוחד להבדלה. אכן צ"ע בדבריו מהמבואר לקמן סי' תע"ז במ"ב ס"ק ב' דהואיל שתקנו חכמים לשתות ד' כוסות בלילה זו יש לעשות מצווה בכל כוס וכוס, וא"כ למה חש לאין עושין מצוות חבילות חבילות, וצ"ע.

אברהם יעקב אלדד - אשדוד

מזיגת ד' כוסות ע"י אחר

סימן תע"ג סעיף א' מוזגין לו כוס ראשון, וכן לקמן סעיף ז' מוזגין לו מיד כוס שני, וכן בכוס שלישי, והרמ"א בסוף הסעיף כ' ובעה"ב לא ימוזג בעצמו רק אחר ימוזג לו דרך חירות, עכ"ל. ועיין בפרישה שהמקור במשנה ומוזגין לו עיי"ש]. ויש לפרש כונת הרמ"א בב' אופנים, או שבא לבאר ד' השו"ע שכ' ומוזגין לו, והיינו ע"י אחר שהוא דרך חירות, או שבא לחדש קפידא בעה"ב יותר משאר המסובין, ובו שייך יותר דרך חירות, וכן המנהג נפוץ שמביאין לפני הבעה"ב קערה לנט"י אחר הקידוש, והוא דרך חירות, וצ"ע.

בדיני הקערה

סימן תע"ג סעיף ד': מביאין לפני בעה"ב קערה שיש בה ג' מצות, ובבאר היטב העתיק סדר הקערה לאריז"ל, ויש להעיר מסדר ד' השו"ע דברשי סי' תע"ב כ' יהיה שולחנו ערוך מבע"כ, ובסעיף ב' יסדר שולחנו יפה בכלים נאים וכו', ולא הזכיר סדר הקערה אלא אחר שתיית כוס ראשון, ומשמע מהלשון מביאים לפני בעה"ב, דקודם לכן לא היתה הקערה בשולחן, ועיין בספרי המנהגים, וכמדומה שלא נוהגים כן. ואפ"ש משום דבקערה יש ג' מצות, וראוי שיהיה בקידוש על השולחן.

טעם נתינת בשר וביצה בקערה

סימן תע"ג סעיף ד': ונהגו בבשר וביצה, ובמשנ"ב ס"ק כ"ג ויש שכתבו משום דעושים אנו זכר לאבילות ביהמ"ק שאין אנו יכולים להקריב ק"פ, עכ"ל. ולכאורה אינו בא לשתור הטעם הפשוט שהם זכר לשני תבשילים פסח וחגיגה, ומבואר דאפשר לכיון בדבר אחד שני כוונות שונות, דהזכר לחגיגה אינו צער, והזכר לאבילות הוא כמנהג אבלים וצער, ועיין ברמ"א ריש סימן רס"ג מד' האשר"י והמרדכי בביצה עיי"ש. וגדולה מזו מצינו שמרור א"צ הסיבה, ומ"מ הביא המשנ"ב מהפוסקים שאם רוצה להסב ראשי, וכן היין בד' כוסות זכר לחירות, ומ"מ כ' הפוסקים דעדיף יין אדום זכר לדם, וצ"ע.

בענין אכילת המרור, לכאורה לפמש"כ המשנ"ב לקמן בס' תע"ה מד' האחרונים שראוי לכתחילה לבלוע הכזית מצה בב"א, ומקורו מהמג"א שהביא ד' התורה"ד שדייק מקושיית המרדכי שהק' כיצד הלל בזמן ביהמ"ק אכל מצה מרור ופסח בב"א, והרי בית הבליעה מחזיק רק ב' כזיתים שהם כביצה, ותי' דאיירי במרוסק ובכה"ג אפשר, ומבואר דמש"כ שהיה אוכלן בב"א היינו ממש כאחד בבית הבליעה ועפ"ז החמירו במצה, ולכאורה לפ"ז ה"ה במרור יש לבלוע בב"א ממש, וכמדומה שלא נהגו כן. שו"ר במג"א בס' תע"ה שכ' וזה"ל למרור עיי"ש.

ואפשר כיון דהוא מדרבנן הקילו, אמנם בשתיית היין (סי' תע"ב ס"ט) ציין הבאר היטב לשתותו לכתחילה בב"א, עיין בס' תע"ה, וכן במשנ"ב ס"ק מ"ח. שו"ר בשעה"צ אות ס' שכ' וז"ל: אף דמצוה מן המובחר לאכול כשהוא מרוסק בבת אחת, מ"מ באדם חלוש בודאי נכון לעשות כמ"ש, עכ"ל. ואפשר שזה כוונתו בב"א.

חולה באכילת מרור

משנ"ב סימן תע"ג ס"ק מ"ג: ואם א"א לו עכ"פ יאכל מעט או ילעוס בפיו לזכר טעם מרירות, אך לא יברך ע"ו, ע"כ. ומשמע שאפשר שהמצוה בטעם המרירות, ול"ד בגדרי אכילה ככל התורה, וצ"ב דבס' תע"ה בשעה"צ ס"ק י"ב כ': ול"נ פשוט דצווי התורה לאכול מרור זכר לזימורו את חייהם, ובפחות מכזית לא חשבה התורה לזכר, וא"כ מאי מהני שהוא בריה והוא חשוב, עכ"פ

שו"ת 'פרח שושן' דן בתשובותיו של רבו ר' אהרן הלוי בשו"ת גינת ורדים. הוא מסודר לפי ארבעת חלקי השו"ע, כל חלק נפרד לכללים' לפי נושאים, וכל כלל לסימנים. הספר נדפס לראשונה בקושטא בשנת תצ"ב [1732], ובמהדורה חדשה ומתוקנת בירושלים תשנ"ד [1994] בידי ר' פנחס עובדיה. בנוסף נמצא לאחרונה כת"י של ספר אחר שלו - שו"ת שערי ישועה על או"ח, ונדפס בשנת תשמ"ח [1988] בידי מכון ירושלים.

3. פרח שושן הוא לר' ישועה שבאבו, נולד במצרים בשנת ת"ל בערך [1670]. היה תלמידו המובהק של ר' אברהם הלוי בעל שו"ת גינת ורדים, והיה מקורב לגדולי מצרים האחרים, ביניהם מי שלימים הפך לחותנו - ר' יוסף הלוי נזיר בעל שו"ת מטה יוסף. ר' ישועה שימש בהוראה ודיינות במצרים, ותשובות רבות משלו מצויות בספרי השו"ת של רבותיו וחכמי דורו. בערך בשנת תפ"ו [1726] עלה לארץ והתיישב בצפת, בה נפטר סביב שנת ת"ק [1740]. ספרו

בכל שהוא ליכא זכר עיי"ש, ומבואר דפשיטא ליה דדין אכילה משום זכר חמור טפי מדין אכילה בכל התורה, וצ"ע.

נתינת יין או חומץ בחרוסת

ברמ"א סי' תע"ג: וחרוסת יעשה עב זכר לטיט, ואח"כ נותנים בו מעט חומץ או יין זכר לדם, ובמשנ"ב ס"ק מ"ז ויעשהו עב ויעשהו מעי"ט, ואם שכח מותר לעשותו ביו"ט, ובס"ק מ"ח אם חל בשבת יתן בו המשקה מער"ש, ומבואר דכשחל בחול אף שעשיית החרוסת יעשה מעי"ט, המשקה יתן בו לכתחילה ביו"ט, ואם חל בשבת יתן מער"ש, וכן מבואר להדיא בתוס' בפסחים (קט"ז ע"א) ובשעת אכילה מקלשין אותו, והביאור שעי"ז ניכר שהוא זכר לדם, ואם היה נותן המשקה מעי"ט לא היה ניכר, וכן נוהגים התימנים, אמנם ברמב"ם פ"ז מחו"מ ה"א השמיט נתינת המשקים עיי"ש.

לזרוק מעט מן הכוס באצבעו כשמגיע לדם ואש

ברמ"א סי' תע"ג: ונוהגים לזרוק מעט מן הכוס באצבעו כשמגיע לדם ואש וכו' הכל ט"ז פעמים, ובמשנ"ב נוהגין לזרוק באצבע דלא כמ"ש בהגהת מנהגים בורת קטן, ובשעה צ"ה הביא ד"א לשפוך מן הכוס, וכ"כ בכה"ח, וכן נהגו הספרדים, ויש ששופכים כל הכוס ומדחים אח"כ הכוס ומוזגים שוב הכוס.

וענין ט"ז פעמים דהחבר שמכה בה הקב"ה יש בה ט"ז פיות [יו-הך], והביאו בזה מס' רמזים, במש"כ וחרבי תאכל בשר, וכן בפסוק חרב פיפיות היינו שהחבר יש בה פי-יו.

ועוד מובא שהיוצא לדרך יאמר יחיד ורבים הלכה כרבים, שר"ת של הלכה זו הם שם של מלאך הדרכים (וצ"ל שהוא ענין אחד עם הנ"ל), ונרמז בס"ת כי מלאכיו יצוה לך, ודו"ק.

מה היא "החרוסת"

סימן תע"ג סעיף ה', המשנה בפסחים (דף ק"ד ע"א) מביאה מחלוקת אם חרוסת מצוה או שמביא אף שאינה מצוה ומ"מ מביא, והגמ' בדף קט"ז ע"א אומרת מאי מצוה, ר' לוי אומר זכר לתפוח, ור' יוחנן אומר זכר לטיט, אמר אביי הלכך צריך לקהוייה וצריך לסמוכיה, צריך לקהוייה זכר לתפוח, וצריך לסמוכיה זכר לטיט, תניא כותיה דר"י חרוסת זכר לטיט, עת"ד. והרמב"ם בספרו היד החזקה פסק שחרוסת מצוה מדברנן, ולכאורה כ"מ מהסוגיא שדנה במ"ד שס"ל שהוא מצוה, משמע דכן הלכתא, ובפיה"מ פסק כת"ק שאינה מצוה, וצ"ע. ולהצד דמצוה הוא יל"ע אמאי ליכא ברכה בפ"ע על אכילת חרוסת, וכ' התוס' שכיון שמצוה בידח עם המרור טפילה למרור ולא תקנו ע"ז ברכה, ומ"מ נפק"מ שחייב לאכול חרוסת אף לאדם שאין לו מרור או שאנוס במרור, ומ"מ כ' שאין תקנה לברך אף כשאוכלו לבד, דיסוד החיוב נתקן עם מרור.

והנה הטור כ' שהחרוסת זכר לטיט, לכך צריך לעשותו עב זכר לטיט, ומדברים חמוצים זכר למרור (והעיקר ד' הירושלמי שעושין אותה רכה בסוף), וכ' שעושין אותה מתבלין שהוא זכר לתבן שעשו מהם לטיט, ונותנין בה תפוח זכר לתפוח שנא' תחת התפוח עוררתך, ואגוזים שנאמר אל גינת אגוז ירדת, ותאנה שנא' התאנה חנטה פגיה, ע"כ. ובב"י ציין לסוגיא הנ"ל, וכ' שט"ס בטור הגרסא "ומדברים חמוצים זכר למרור", אלא צ"ל "ומדברים חמוצים זכר לתפוח", וסיים שאע"ג דתניא כותיה דר"י, וא"כ לא הוה צריך לעשות זכר לתפוח, אלא זכר לטיט, נקטינן כאבי דמצריך, עכ"ל. וקצ"ב דאביי בא לעשות פשרה דלא סותרים, ואולי זה כוונתו דנקטינן כאבי, דו"ק.

אמנם הרמב"ם פ"ז מחו"מ ה"א כ' החרוסת מצוה מד"ס זכר לטיט שהיו עובדין בו במצרים, וכיצד עושה אותה, לוקחין תמרים או גרוגרות וצמימיקים ודורסין אותן ונותנין לתוכן חומץ ומתבלין אותו וכו', והשמיט התפוחים, וכן מנהג רוב הספרדים שהחרוסת עשויה מתמרים ואין בה תפוחים, וצ"ב מדוע הוציאו עיקר ד' הגמ' זכר לתפוח, ומנין הכניסו התמרים.

ונ"ל שהרמב"ם והטור לגרסא הישנה למדו דהגמ' שהביאה את לוי ור"י היינו דפליגי האם יסוד החרוסת הוא זכר לתפוח, והוא ע"ש הנס דרך חירות הוא, או שזכר לטיט וזכר למרור הוא, ואביי עשה פשרה לקיים גם את ד' לוי אך לא מטעמיה ממש, דלעשות תפוח ממש זכר לתפוח א"א שהוא ענין סותר ממש לשעבוד זכר לטיט, ורק שעי"ש שלוקח דבר חמוץ שמוזכר התפוח מתקיים ענין השעבוד זכר לטיט, ויש בזה רמז לדברי לוי שהוא זכר לתפוח, וזה מש"כ הטור מדברים חמוצים זכר למרור זכר לטיט עיי"ש, אך מה שצ"ב דהטור הוסיף גם זכר לתפוח וצ"ב, וביותר דהטור עצמו בס' תע"ה הק' בשם בעל המנהיג עמש"כ הרמב"ם דמטבל המצה בחרוסת, שמצה זכר לחירות והחרוסת זכר לטיט, והיאך יתחברו זה עם זה, וא"כ סותר שיטתו שחרוסת גופה היא זכר לטיט ויש בה גם זכר לתפוח.

אחד מבני החבורה - ירושלים

הסבר בקושיית ההטבלה מהארבעה קושייות

אחד משאלות בארבעה הקושייות הוא מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אין אנו (חייבין) להטביל אפי' פעם אחת, הלילה הזה שני פעמים. והנה יש כאן דיוקים רבים, א. דהנה במשנ"ב סימן תע"ג ס"ק י"ח כתב וז"ל: והנה ענין טיבול הירק במשקה הוא מתקנת חכמים, כדי להתמיה התינוקות שיראו שינוי שאוכלין הירקות בטיבול, שאין דרך לאוכלם קדם הסעודה בכל ימות השנה, וישאלו על שינוי זה. ומשמע מדבריו שהתמיה היא בעיקר על הטיבול לפני הסעודה, ולא רק עצם הטיבול, וא"כ צריך לשאול שבכל הלילות אנו מטבילין בתוך הסעודה, הלילה הזה לפני הסעודה. ב. מהיכן יודע התינוק שיש עוד טיבול בתוך הסעודה. ג. מה עונים לו על שאלה זו למה אין אנו מטבילין לפני הסעודה.

והנה אפשר להסביר בפשטות שאכן שאלתו היא דוקא על הטיבול הראשון שהוא קודם הסעודה, ואמנם לא יודע מהטיבול השני שהוא מרור בחרוסת, אך התינוק יודע שכל לילה אנו מטבילין פעם אחת בתוך הסעודה [הוא מדויק

מדברי הרשב"ם שמתבלין פעם אחת טיבול ירקות בתוך הסעודה], ובלילה הזה שואל למה מטבילין אנו שתי פעמים, כונתו למה מטבילין לפני הסעודה [וכדברי המשנ"ב], וזה ששאל שתי פעמים היא כי יודע שיטבילו ג"כ בתוך הסעודה כשאר הימים. ואכן אין תשובה ספציפית על שאלתו, אלא מתמיהין אותו כדי שישים לב לשאר השינויים וישאל.

ועי"ל ע"פ מה שיש מנהג לפרט בשאלת הכן פעם ראשונה כרפס עם מי מלח, ופעם שניה מרור בחרוסת, ולפ"ז אפשר לומר שרובן תיקנו השאלות אפי' שלימדו את הכן את כל עניני הסדר וכבר יודע, בכל אופן שואל כדי שההגדה תהיה מתוך תשובה לשאלה, ולכן שואל על שיטבולין. ורבנן תיקנו את זה בשאלתו כדי שישאל גם על הטיבול השני שהוא מרור בחרוסת, ואכן ע"ז יש תשובה רבת, עבדים היינו.

יעקב דוד מדלוב - ערד

בדין "ברכה" על קיום מצוה בגזילה

עיקר דין קיום מצוה בגזילה, נת' בדין "מצה" גזולה בס' תנ"ד ס"ד, רק דנפק"מ גם לענין "מרור" שנוכר במ"ב ס' תע"ג סק"ג, דשם מבואר דאין יוצאים, ובשינוי יוצאים, וצינון שם למבואר ר"ס תרמ"ט לענין ברכה. והמ"ב סק"ז הביא דביאוש ושינוי רשות מותר לברך, דלא באיסור באה המצוה לידו. וכן סתם לענין מרור דביאוש ושינוי יוצא, ובפשטות היינו נמי דאפשר לברך ע"ז, ובמה"ד ועוד ציינו דהמ"ב סותר דברי עצמו ממש"כ לענין ציצית סי' י"א סק"ל דנח' האחרונים לענין ברכה ביאוש ושינוי, ונ' שם ובביאור"ה דמכריע דעוה דאין לברך, ועיקר הנידון, דמדחא אשכחן בב"ק צ"ד ע"א דגול חטיין וכו' אין מברכין על ההפרשת חלה, ותוס' בכ"מ הוכיחו מזה דאף במקום ד"קונה" ביאוש ושינוי אין לברך, והק' עליו מפשטות הסוג' בסוכה ל' א', דמ' דיעץ להם שיקנו ההדסים ביאוש ושינוי, ובפשטות היינו גם לברך. וי"א דבאמת אין ראי' גם לברכה, וי"א דיל"ח בין יאוש ושינוי, כמבואר במ"ב דלא באיסור באה המצוה על ידו, לבין יאוש ושינוי השם או שינוי מעשה, רק דחדו לזה דשם בסוג' מוכח מיניה וביה דשוו, עיי"ש. והכת"ס הביא ע"פ מש"כ הט"ז בשם הד"מ לפרש החילוק בברכות ב"על", דמתייחס למצוה זו בכללות, לברכה ב"ל" דמתייחס למצוה זו שמקיים עתה בפרטות, ולפ"ז א"ש דלענין נטילת לולב, דהברכה בעל, אין חיסרון. ורק לענין חלה דהברכה בל', הוי מנאץ. ועפ"ד ה' נ' בס"ד ליישב ד' המ"ב דבציצית נימא דהיינו בברכת "להתעטף", דב"ל", דזה הוי מנאץ. משא"כ מצה ומרור דהוי ב"על", דאפשר גם לברך. אך דהמ"ב סתם גם לענין ד' מינים שלא לברך, וכן בשופר, אף דהתם נמי הוי ב"ל", ועצ"ע. ולכפ"ת שם שחילק דרך בלולב שע"ז הוא מברך אין חיסרון, ומבואר דבשאר מצוות שהברכה על הדבר בעצמו, בכל אופן אין לברך. והכת"ס כ' עוד חילוק בין מצוה קיומית ד"חלה" - דאין לברך, למצוה חיובית - כד' מינים, ואנו נוסף גם מצוה ומרור, דאפשר לברך. ועפ"ז ניחא, דגם ציצית הוי מצוה קיומית, ואין לברך. רק דלפ"ז צ"ע להכרעת המ"ב, דבשופר וד' מינים אין לברך. והי' נ' ליישב קצת דרך במצה ומרור, דהווי מידי דאכילה, וכסברת הריטב"א המובאת בביאור"ה בהל' מצה, עיי"ש. רק דעצ"ב מה דמועיל לברכה מקודם.

דוד הלוי מוריאל - ירוחם

דברים שצריך לזכור בליל פסח

יש כמה דברים שהטעם לעשייתם הוא עיקר עניינם, ואם לא חושבים על הטעם העיקר חסר, לכן קיבצתי מה שמצאתי בש"ע ונו"כ להזכיר לעצמי ולאחרים קודם הסדר, וכך יושלם עניינם:

- א. מצוה בין אדום לד' כוסות מדכתיב אל תרא יין כי יתאדם, ש"מ שאדום חשוב, ועוד זכר לדם שהי' פרעה שוחט בני' (תע"ב י"א ומ"ב שם).
- ב. כרפס אוכלים ע"ש שס' ריבוא עבדו בפרך, ובפרט כשלוקח סלרי או פטרוזילין שיעוין מג"א ומחא"ש והגה' רעק"א וחת"ס על המ"א שהאריכו איזה מב' אלו הוא הנקרא כרפס, ומשום שיי"א שכשנאכלים לבד ברכתם שהכל ראוי לברך בפה"א על ירק אחר, ושהכל על עוגה וכיוצ"ב, ואח"כ יאכל הסלרי וגם פטרוזילין, ושכל ארבעתם יחד לא יגיע לכזית (ויענין בסוף המאמר).
- ג. זורקין יין מהכוס י"ו פעמים, שבאותיות י"ו משמו של הקב"ה הכה את פרעה (מהרי"ל רמ"א ומ"ב ס"ס תע"ג).
- ד. זורקין היין באצבע (ודלא כח' הגהות שכ' בזרת), ע"ש אצבע אלקים שבזו הכה אותם, וי"א בקמיצה דס"ל דעל אצבע זו כתיב אצבע אלקים (מג"א ומ"ב שם).
- ה. ב' תבשילין זכר לפסח וחגיגה.
- ו. ביצה אחד מהם על שם בעא רחמנא למפרקן, וזרוע בדרעא מרממא, וי"א ביצה זכר לאבילות על חורבן ביהמ"ק שאין לנו ק"פ (תע"ג, ג' ומ"ב שם).
- ז. מרור מצוה בחסה ע"ש חס רחמנא עלן (גמ' ל"ט ע"א), וגם שהוא זכר לשעבוד מצרים שהי' בתחילתו רך ובסופו קשה, וכן הוא טבע החזרת (היינו חסה שלנו) שתחילתה מתוק וסופו מר (מ"ב תע"ג, מ"ב מגמ' שם).
- ח. בחרוסת יין אדום זכר לדם, רמ"א. שקדים בחרוסת ע"ש שקד ה' על הקף, מ"ב. חמיצות או תפוחים בחרוסת זכר לתפוח, פרש"י שילדו שלא בצער כדי שלא יכירו בהם המצרים, ב"י. חרוסת סמ"ך זכר לטיט, קינמון וזנגוויל בחרוסת זכר לתבן שהיו מגבלין בו הטיט, רמ"א.
- ט. עוד יש לזכור מש"כ במ"ב ס' תע"ב ס"ק נ"א ונכון שקודם שמברך על כוס ראשון יהיה בדעתו לחזור ולשתות בין הכוסות הראשונות, ואז אפילו אם טעה ושתה כוס ראשון בלי הסיבה יוכל לשתות כוס אחר בהסיבה ובלו ברכה, ולא יאחזק נראה כמיוסר.

י. ובסימן תע"ז שעה"צ ד' כתב שצריך לכוון בברכת על אכילת מצה לפטור גם האפיקומן, דלרש"י ורשב"ם יוצאין בזה מצוות מצה.

ובענין מש"כ באות ב' שכל ארבעתם יחד לא יהיו כזית, זה דווקא אם הדברים האחרים הם דברים שבאים בתוך הסעודה כבשר ותפ"א, אבל אם

מברך על עוגה של פסח ואנוס וכיוצ"ב דברים שמברכים עליהם תוך הסעודה, א"צ להקפיד שלא יגיע מהם כזית אם יאכל מהם גם תוך הסעודה כמבואר בסימן קע"ז. ומרן הגר"ש זצ"ל אמר שמי שלא יגיע לכוס שני תוך זמן שיעור עיכול של כוס ראשון, צריך (לברך על הגפן או) שישתה מים כל איזה זמן להפסיק העיכול של היין, ולכאורה עדיף שישתה איזה מיץ (אלא שיין ומיץ ענבים אסור), ולכאורה מהני שיאכל כל איזה זמן כזית מעוגה של פסח, ויאכל ממנה גם תוך הסעודה וכו"ל, ואפילו אם לא יברך עליו קודם כרפס כדאי לברך שהכל, שיצא יד"ח הסוברים שעל החריין מברכים שהכל, ויכוון לפטור המרור על צד זה.

אליעזר וילנר - קרית ספר

סיכום השיטות טור, ב"י, שו"ע, מ"ב והעולה לדינא

סימן תע"ג

תע"ג, א'. במ"ב (סק"א) איתא דמי שלא בירך שהחיינו קודם שתיית הקידוש, מברך אימתי שיוכור ביום הראשון, ואם נזכר בליל שני לאחר שקידש היום יפטור עצמו בשהחיינו שיברך על הכוס לאחר הקידוש.

והביא שם עוד מהמג"א ושו"א שאם שכח לברך שהחיינו בקידוש ליל שני (שה ליל יו"ט ראשון של גלויות), אפי' אם בירך כבר בליל הראשון חייב לברך אימתי שנוכר בכל החג, דהיינו עד סוף יו"ט אחרון של גלויות. ובשה"צ (ג') הביא שבמרו וקציעה ונהר שלום מנגמגמים בדברי המג"א דעימיה, וסביא להו שהברכה של ליל שני הוא רק לכתח"י, אך אם לא בירך לא צריך לברך בדיעבד, ונשאר בזה בשה"צ בצ"ע למעשה.

במ"ב שם נקט דה"ה בשאר יו"ט מחויב לברך שהחיינו עד סוף יו"ט, ובשה"צ (ה') כתב דהוא לאפוקי מדעת החק יעקב דס"ל דמי שלא בירך בעצרת, יש לו תקנה כל השבוע של אחר.

בב"י הביא שכתוב באורחות חיים שרבו פעם אחת להבדיל במוצ"ש יו"ט של פסח עד שאכל ירקות והתחיל ההגדה, וקודם שגמר ההגדה נזכר, ולא רצה לחזור ולהבדיל, עד שהשלים ההגדה עד גאל ישראל, בד"מ (ב') הביא דיש חולקים בזה וס"ל שיבדיל מיד שנוכר. בשו"ע סתם כהאורחות חיים, וברמ"א לא הגיה בזה.

במ"ב (סק"ד) דייק מלשון השו"ע שכתב "עד שהתחיל ההגדה", דמשמע דאם נזכר שלא הבדיל, קודם שהתחיל ההגדה אין צריך להמתין, אלא תכף מוזג כוס ואומר עליו ברכת ההבדלה ושותה, אולם בדעת הרמ"א המ"ב מסתפק האם משום דלמנהג הרמ"א מברכים על כל כוס וכוס, כאן שיברך על כוס ההבדלה הגפן נראה כמוסיף על הכוסות, או שמא הכא שאני דמזכין שנוטל לשם הבדלה לא מחוי כמוסיף, שה"צ (י') דנשאר בזה בשה"צ בצ"ע בדעת הרמ"א.

בבה"ל ד"ה עד שיבדיל הביא שס"ל לגר"ז שלדעת הרמ"א אפי' נזכר לפני אכילת הכרפס שלא הבדיל, לא יבדיל מיד, דמחוי כמוסיף על הכוסות, אלא יאכל בלא הבדלה ואחרי ההגדה יבדיל, והבה"ל השיג עליו שלאכול לפני ההבדלה זה לכו"ע, ומוסיף על הכוסות בגלל הברכה מצונו רק במקצת מן הפוסקים, ועוד השיג הבה"ל שיש צד דגם הרמ"א אין פה מוסיף על הכוסות (וכמו שהבאנו לעיל), ונשאר בזה הבה"ל בצ"ע.

בב"י הביא מהמרדכי דגם להסוברים שנוטלים יד"ים להמוציא קודם הקידוש, בפסח שיש הפסק גדול בין הקידוש להמוציא לא יטול קודם קידוש, והב"י השיג עליו, אך הביא שגם רבינו ירוחם ס"ל הכי, וגם ברא"ש סתם שבפסח לא נוטלים לפני קידוש, ובב"מ (י"א) הביא בשם המהרי"ל שדוקא בפסח לא נוטלים לפני קידוש. בשו"ע סתם מווגים לו כוס ראשון וכו' [ואפשר דמזה שלא כתב האפשרות שיטול קודם הקידוש, ס"ל להלכה כהראשונים הנ"ל, וצ"ע], והרמ"א כתב להדיא ואין ליטול ידיו כלל קודם קידוש.

תע"ג, ב'. בטור כתב שאינו מברך אחר כוס ראשון על הגפן ועל פרי הגפן, ובב"י כתב דבא לאפוקי מדעת האבי עזרי' שס"ל שיברך לאחר כוס ראשון, ובשו"ע פסק שלא יברך.

תע"ג, ג'. כתב בטור ואם ירצה לשתות אפי' כמה כוסות הרשות בידו [והביא בב"י ופסק כן בשו"ע דבין ראשון לשני מ"מ ראוי שלא יוסיף כדי שלא ישתכר בהגדה, וכן בין שלישי לרביעי כ' להדיא בס' תע"ט שלא יוסיף כדי שלא ישתכר באמירת ההלל, אזי יוצא שהנדון פה הוא בין שני לשליש], והביא הטור מאבי העזרי' שיכול לשתות כמה שירצה זה רק אם יכוין בברכת הכוס על כל מה שיבוא אח"כ, כי אם לא יכוין, יצטרך לברך שוב ואז מחוי כמוסיף על הכוסות, אך הרא"ש ס"ל שאין מברכים על כוס וכוס גם אם לא יכוין לא נראה כמוסיף על הכוסות, וראה במ"ב (סק"ג).

בבה"ל ד"ה הרשות בידו, הביא שלהוסיף כוסות באמצע אמירת ההגדה הרמב"ן אסר (ואסר אפי' שלא התחיל עדיין בהגדה, רק שמוזג הכוס והכין עצמו לאמירת ההגדה), ובעל המאור התייר, והשו"ע סתם לעיל בסעיף א' כהרמב"ן, שכ' ישלים כל ההגדה ואז יבדיל.

תע"ג, ד'. בטור כתב "מביאים לפניו קערה שבה שלש מצות וכו'", ובב"י כתב שזהו לדעת התוס' והרא"ש, אבל הרי"ף והרמב"ם סוברים דסגי בשתי מצות, וכו' הב"י דהעולם נוהגים כהתוס' והרא"ש, וכן כתב בשו"ע שמביאים לפניו ג' מצות (וראה בזה בב"י תע"ה, ז').

בטור כתב שמביאים בקערה שני תבשילים אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, והביא בב"י שהרמב"ם והגהות מיימוניות פסקו שצריך שני מיני בשר, אך הכלבו הביא מירושלמי שהמנהג ליקח זרוע וביצה. בשו"ע כתב שנהגו בזרוע וביצה, והבשר נהגו שיהיה זרוע.

ובמה שכתב השו"ע שנהגו בזרוע וביצה, הביא המ"ב (סק"ג) דיש שסברו דיכול לעשות שני מיני בשר, אלא דכתב שאף בביצה יצא, ויש שכתבו שיש ענין מיוחד בביצה, "בעי רחמנא למפרק יתנא", א"כ משום שעושים זכר לאבילות ביהמ"ק, שאין אנו יכולים להקריב קרבן פסח.

בטור הביא שיטת הרא"ש ב"א ש"ל כשפסח חל במוצ"ש יש ליקח רק תבשיל אחד זכר לפסח, אך לזכר חגיגה לא יקח, משום שחגיגה לא דוחה את השבת ולא נוהגת בכה"ג. וה"ר פרץ כתב שאין לחוש בזה כיון שאינו אלא לזכר בעלמא. במ"ב (סקמ"ב) הביא את שתי השיטות, ונקט להלכה שנוהגים שיטת הר"ר פרץ.

בשו"ע כתב דהביצה תהיה מבושל, והרמ"א הגיה עליו וה"ה צלויה.

תע"ג, ה. בטור כתב שעיקר מצות מרור הוא בחזרת [ובטעם הדבר כתב בב"י דחזרת זו היא חסה והוא סימן דחס רחמנא עלינו, ובמ"ב (סקמ"ב) הביא דהטעם דחזרת עדיפא משום שהוא זכר לשעבוד מצרים שהיה תחילתו מתוק וסופו מר, וכן הוא גם גידול החסה], והביא בב"י שכן דעת הסמ"ק, אך הרמב"ם השמיט זה, וביאר הב"י דשמא ס"ל לרמב"ם כרבינו ירוחם שסובר שאין עדיפות לחזרת על פני שאר מיני הירקות הנזכרים. ובשו"ע כתב כהטור.

בטור כתב דאם אין לו חזרת יחזר אחר ראשון ראשון כפי הסדר השנוין במשנה, דהיינו חזרת, עולשין, תמכא, רחבינא ומרור, ובב"י הביא שכך כתב הגהות מיימון, אך הכל בו כתב אם אין לו חזרת יקח שאר ירקות כגון עולשין ורחמניא וגרגיא, ובקצת נוסחאות כתוב גם כוסברתא, וכ' עליו הב"י ואינו יודע טעם לא לגרגיא ולא לכוסברתא. והשו"ע כתב כהטור.

בשה"צ (מ"ו) הביא מהח"א וחת"ס לא לאכול את התמכא (חריין) בשלמותו שמרוב חריפותו הוא כמעט סכנה, ולא מצוה, אולם הגאון מליסא רצה לומר שאין יוצאים במפורד, ובמ"ב (סקל"ו) פסק כהח"א והחת"ס.

במ"ב (סקל"ז) הביא דלצאת במרור בעלים כמושין, העיטור ראב"ן ועוד ראשונים ס"ל דיוצאים בהם, והמג"א וחק יעקב כרא"ז ס"ל שאין יוצאים בהם.

בשו"ע איתא שלא יוצאים במרור כשהוא כבוש, ובמ"ב (סקל"ח) הביא מהמג"א עו"ש ושי"א שכבוש היינו ששרה אותו במים מעת לעת, והביא שיש אומרים שכבוש הוא דוקא שכבוש בחומץ, ופסק המ"ב לכתחיל להחמיר כהשיטה שיש כבוש במים, ובדיעבד היכא ששרה במים הקל המ"ב רק בחריין משום דחזינן בהו דגם לאחר השריה נשארה חריפותו, אך בשאר עלים אין להקל בזה אף בדיעבד, דאפשר דיוצא מהם טעם המרור.

ברמ"א כתב דאם אין לו אחד מאלו הירקות יקח לענה, וביאר בבה"ל ד"ה יקח דס"ל לרמ"א שלענה אינו מחמשת מיני המרור המוזכרים, והמג"א ושי"א חלקו על הרמ"א, וס"ל שלענה זהו מרור (החמישי ברשימה), והביא הבה"ל שהרשב"ץ ס"ל שאין יוצאים כלל בלענה, ונסתפק הבה"ל האם גם לרמ"א לא יוצאים בו, ורק אמר שאם אין לו מחמשת המינים, יקח לענה לזכר בעלמא, ונשאר בזה הבה"ל בצ"ע.

תע"ג, ו. בטור פסק כהגאונים וכו' שמעיה בשם רש"י שנטילים ידים עם ברכה, לכרפס, משום דהוי טיבולו במשקה, אך בב"י חלק עליו להלכה, דמכיון שר' מאיר מרוטנבורג ובעל העיטור ס"ל דלא יברך על הנטילה, אזי לא יברך, וגם בד"מ (י"ב) הסכים עם הב"י שטיול בלי ברכה, וכך פסק בשו"ע שלא יברך על הנטילה, בשה"צ (ע) כתב שדעת הגר"א לברך, ונראה דוקא שאכל כזית.

[ובבה"ל נשאר בצ"ע לדינא האם צריך לטול ידיו לטיבולו במשקה בפחות מזכית].

וכתב עוד בטור שהרוצה לצאת ידי ספיקא, יביא עצמו לידי חיוב נטילה ע"י שיעשה צרכיו, ואז יצטרך לברך על הנטילה, ובב"י חלק על עצת הטור, דבלאו הכי דעת הרא"ש שיעשה צרכיו לא יטול עם ברכה, אא"כ רוצה להתפלל, וגם כשרוצה להתפלל הב"י לא מסכים להלכה עם הרא"ש, ובד"מ (י"ב) הסכים להלכה עם הב"י, ובשו"ע לא הביא עצת הטור.

בב"י הביא שהרא"ש והרשב"א ס"ל שיאכל מהכרפס פחות מזכית, אך הרמב"ם כתב שיאכל כזית [ובמהר"ל הביא דהיכא שאכל כזית איכא פלוגתא, ובטור הביא פלוגתא זו, דלר"י מברך נפשות, ולרשב"ם ולרא"ש לא מברך, וכ' הב"י דהרי נקטינן אם יברך נפשות, ולכן יוציא עצמו מפלוגתא ולא יאכל כזית].

והביא עוד בב"י שהרשב"א ס"ל דהיכא שאכל כזית מהכרפס, יפטור אותו בבורא נפשות של אכילת מרור, ובד"מ (י"ד) הביא שאין אנו נוהגים לברך עליו לאחר המרור, וברכת המזון פוטרתו.

בשו"ע כתב "יקח מהכרפס פחות מזכית וכו' ואינו מברך אחריו", ובמ"ב (סקנ"ו) ביאר דאפי' שאכל כזית. ובבה"ל ד"ה ואינו, נשאר בצ"ע לדינא האם גם לדעת הרמ"א לא יברך נפשות לאחר שאכל כזית מן הכרפס.

בטור הביא שדעת רב עמרם והרמב"ם שטיבול הכרפס הוא בחרוסת, והתורה"א ש"ס לטיבולו בחומץ [ובב"י הביא מהראשונים שאפשר גם במי מלח] לפי שהחרוסת מצותו עם המרור, ואין לאכול ממנו קודם מצותו. בשו"ע כתב מטיבולו בחומץ, וגם בד"מ (ט"ו) הביא שחכמי אשכנז מטיבילים בחומץ, וכן המנהג.

בב"י הביא שהרא"ש המודכי ועוד ס"ל שיקח המצה האמצעית ויבצענה לשנים וכו', אולם בספר המצוות וברוקח פירשו שיבצע הראשונה. ובשו"ע פסק כהרא"ש והמודכי.

בטור הביא דיש מדקדקים להוציא מהקערה את התבשילין כשמגביהים אותה משום דאמרי' בגמ' בשר אין צריך להגביה, וכתב הטור דאין צריך להוציאם כיון דהקפידא שלא להגביה הבשר, זה דוקא כשאומר פסח שהיו אוכלים אבותינו, שלא יהיה נראה כאילו הקדיש בהמתו מחיים. בשו"ע לא כתב שצריך להוציא התבשילים כשמגביה הקערה, ובמ"ב (סק"ס) כתב להדיא שאין צריך להסיר התבשילין.

בשו"ע כתב שיאמר "הא לחמא עניא", ובמ"ב (סקס"א) הביא דיש אומרים (מג"א) דצ"ל כהא לחמא עניא.

תע"ג, ז. בטור הביא דדעת ריצב"א ר"מ מרוטנבורג ועוד שמברכים על ההלל שבהגדה פעמיים, אחד על החלק שלפני האכילה, ואחד על החלק

שלאחר האכילה. והר"ץ גיאת, הראב"ה והרא"ש ס"ל שאין לברך כלל על ההלל. בב"י כתב שהמנהג שלא לברך עליו כלל, ובשו"ע לא הזכיר כלל דעה המצריכה ברכה.

אביחי כהן - אופקים

סימן תע"ד

ברכת ד' כוסות

נחלקו השו"ע והרמ"א אם מברך על כל כוס או לא, ובטעם הרמ"א דמברך על כל כוס כתב המ"ב, א. משום דהגדה והלל היו הפסק. ב. הואיל וכל כוס מצוה בפני עצמה מברך על כל כוס. - והט"ז כתב הואיל ותיקנו ד' כוסות אין בדעת האדם לפטור אלא כוס זו ששותה, ולא הכוס האחרת.

והנה יל"ע בהאי טעמא דכל כוס הוא מצוה בפני עצמה, דמשמע דחשיבות הכוס דהיא מצוה בפנ"ע גורמת שלא תיפטר במה שבירך מעיקרא, וצ"ב דהא קי"ל דהוישב בסעודה בע"ש וקידש עליו היום, אם בירך בפנ"ג מעיקרא א"צ לברך שוב בפנ"ג על כוס דקידוש. - ולאורה מוכח מזה דרך היכא דמתחילה בירך על כוס דמצוה, והשתא על כוס אחרת דמצוה, דכל חדא מצוה בפנ"ע, חלוקין הן זו מזו, ובעי ברכה לכל חדא. אבל אם מעיקרא רשות והשתא מצוה, לא בעינן שוב ברכה.

ואכתי קשה ממש"כ המ"ב בס"ל תע"ג דמי ששכח ולא הבדיל בקידוש [כשחל יו"ט במוצ"ש] ונזכר בתוך הסעודה, אינו צריך לברך על היין בפנ"ג, דנפטור בברכת כוס שני, מבואר דאף דהיא נמי כוס דמצוה לא אמרינן דצריך לברך עליה בפני עצמה.

והנה המ"ב (תע"א) כתב דמי שהיה יושב בסעודה בערב הפסח וקידש עליו היום, כשפורס מפה ומקדש, מברך על כוס דקידוש לדעת הרמ"א דמברכין על כל כוס. וטעמו מטעם ב' הנ"ל דכיון דתיקנו חכמים ד' כוסות צריך לברך על כל כוס, ולכן אף דבעלמא כשפורס מפה ומקדש אינו מברך בפנ"ג, דנפטור במה שבירך מעיקרא בשתייתו, מ"מ ד' כוסות אלימי דתיקנו לברך עלייהו, וחזינן דאינו תלוי במה ששתיהן כוסות דמצוה, אלא דהוא תקנה מיוחדת בד' כוסות, מחמת שהן מצוות חלוקות, ולפנ"א ז"ש ג"כ דהך המבדיל בסעודה אינו צריך לברך בפנ"ג.

ושמעתי מהרב אהרן ג., ד"ל דכ"ז לביאור המ"ב, אבל לביאור הט"ז אף במי שפורס מפה ומקדש אינו צריך לברך בפנ"ג, דבשתיית רשות ששתה מעיקרא אין טעם לומר שאינו מכין לפטור יותר מכוס זו, ורק בכוס דמצוה אמרינן הכי. ובוה יבן שיטת הר"ף דס"ל דאף בפסח כשפורס מפה ומקדש א"צ לברך בפנ"ג.

ונמצא דיש כאן ב' ביאורים, במ"ב נראה דהגדר הוא דחשיבות ד' כוסות גורמת שתיקנו ברכה לכל כוס, ואילו להט"ז חשיבותה של כוס א' גורמת שמכין בברכתו על כוס זו ולא יותר. [אמנם בכוס שלפני המזון יודה הט"ז דכוונתו לפטור גם מה ששותה בסעודה]. ועי' בהגר"א ע"כ שכתב בשם המרדכי 'כיון דכל חד למילתיה אתקין מסיח דעתו ממנו עד שיגיע זמנו. מבואר דאף דתלי טעמא בדעת האדם, אינו משום חשיבות כוס זו, אלא משום דאכתי לא הגיע זמנה של הכוס הבאה, ודוק].

ועיין פמ"ג שנסתפק היכא דכיון בברכת כוס ראשון להדיא לפטור הכוס השני, האם צריך לברך, וכתב דמספק אין לברך. וביאור הספק יל"פ דתלוי בטעמים הנ"ל דאם הטעם כהט"ז משום שמכין שלא לפטור, בזה שנתכין לפטור לא יברך, אבל אם הטעם משום חשיבות כל כוס לעצמה קובעת ברכה לעצמה, לא יועיל מה שמכין לפטור.

אך יותר נראה בפמ"ג דס"ל שאין כאן ב' טעמים שונים [שהרי כתב ע"ד הט"ז שכ"כ במ"א], וצ"ל דהספק אם הו"ו כב' שתיות שונות דלכתחילה יש לברך על כל א' בפנ"ע, ומ"מ בדיעבד ניתן לפטורם בברכה אחת [דומיא דמי שאכל ויצא ממקומו, לדעת השו"ע (קע"ח), דלכתחילה צריך לברך ברכה אחרונה קודם שיצא ממקומו, ומ"מ אם לא בירך ואכל עוד מברך ברכה אחרונה אחת על ב' אכילותיו], או דהוי תקנה גמורה לברך על כל כוס.

ועיין בשער הציון (תפ"ג, ח) שהביא מהפמ"ג, דמי שאין לו יין ושותה לארבע כוסות 'עפ"ל טראנק' וכדומה, אין כדאי לברך ברכה ראשונה על כל כוס וכוס אלא על כוס א' וכוס בהמ"ז. ע"כ. והיינו כיון דמספקא ליה אי חשיב חמר מדינה, ולהצד דאינו יוצא בה די ארבע כוסות, א"כ מדוע יברך על כל כוס. - וזה שייך רק אם הוא דין מיוחד בארבע כוסות, אבל למאי דמשמע מהט"ז דהוא משום שאין דעתו על כוס זו, לכאורה שייך זה גם אם אינו יוצא בה די חובת ד' כוסות.

ובביאור הלכה (סו"י תע"ג) הביא מש"כ הגר"א דברכת הכרפס אינה פוטרת המרור, כמו שברכת כוס ראשונה אינה פוטרת כוס שניה, והיינו טעמא משום דהגדה והלילא היו הפסק, וכתב הבה"ל דהרבה פוסקים כתבו הטעם דד' כוסות משום דכל כוס מצוה בפני עצמה, ולפנ"א לא שייכא הך סברא במרור. ושוב כתב ד"ל דגם כרפס ומרור ב' מצוות ניהו, ולכן אין זו פוטרת זו. - ולאורה נסתפק הבה"ל כיון דכרפס אינו מצוה ממש, האם נימא דגם בזה תיקנו חכמים דיברך על כל חד בפני עצמו או לא.

עמינדב גולדשמידט - ברכמלד

ברכה אחרונה אחר כוס ד'

מ"ב ס' תע"ד ס"ק ג': מ"מ לענין ברכה אחרונה לא מפסיד מידי, שאין היסח הדעת מחייב לברך תיכף ברכה אחרונה, ויכול להמתין עד שישתה כל הכוסות, ואז יפטור בברכה אחרונה את כל הדי' כוסות ביחד. וצ"ע דבשלמא היסח הדעת ליכא, אך היאך יתכן לברך על הכוס אחר כ"כ הרבה זמן משתיית שעבר שיעור עיכול. ועיין בביאור הלכה סימן ק"צ ד"ה אחר ששתה וז"ל: "דאם שהה הרבה לא נתבטלה ברכה ראשונה כיון שלא הסיח דעתו מאן יאמר לן דרשאי לעשות כן, דהרי מפסיד ברכה אחרונה של אכילה ושתיה זו, ומה

שיברך לבסוף אחר אכילה ושתיה שניה לא מהני כלל לזה כיון שנתעכל והוה כמי שאינו", וא"כ אף כאן היאך יפסידו ברכה אחרונה על היין. וראיתי מציינים למנחת שלמה ח"א ס' י"ח ד"ה ברם שאינו מחויב עדיין בברכה עד גמר הסעודה יעו"ש, ודבריו צ"ע שמברכים אחר כוס רביעי שהוא אחר הסעודה, ואף כוס ראשון ושני אינם בתוך הסעודה, ונהי שכתב במ"ב ס' קפ"ד סק"ח "מה שרגילין בסעודות גדולות שיושבין כמה וכמה שעות, ולפעמים יש שיעור עיכול מאכילת פת לאכלו בתחילה, אעפ"כ יוכלו לברך לבסוף ברכת המזון כיון דבתוך משך הזמן הזה אוכלים פפראות וכו' ושותים הכל סעודה אחת היא, וכלא נתעכל המזון הראשון דמי".

יואל שרגא הלוי בירנבוים - אשדוד

ברכת "על הגפן" בד' כוסות

מ"ב ס' תע"ד סק"ב: ואע"ג שברכת המזון הוא גמר וסילוק וחושב כהפסק גמור לענין ברכה ראשונה של כוס ג', מ"מ לענין ברכה אחרונה לא מפסיד מידי שאין היסח הדעת מחייב לברך תיכף ב"א, ויכול להמתין עד שישתה כל הכוסות וכו'. לכא"ל צריך ביאור, הרי יעבור שיעור עיכול ויאבד את הברכה אחרונה.

ועי' בשו"ע הגר"ז (ס' תע"ג ס"י) שכתב דכל זמן שלא נתעכל במעיו יכול לברך ב"א כמש"כ בס' קפ"ד ס"ג, וכל זמן שהאצטומכא פתוחה לאכול אינו מתעכל, ועיי"ש בס' קפ"ד בשו"ע הרב שכתב שהזמן שיתעכל המזון במעיו הוא כל שעדיין לא רעב מאותה אכילה, ומשעה שהתחיל להיות רעב אעפ"י שלא נתעכל לגמרי שוב א"י לברך, אלא דכ"ז אם אכל אכילה ששבע הימנה, אבל באכל מעט וחפץ לאכול עוד רק שאין לו, א"כ מה שתאב לעוד אינו ראה לזה שהתעכל המזון, אלא שיעורו הוא כדי הילוך ד' מיל שהוא שיעור שעה וחומש. והביא שם דעות החולקות עליו (והוא המג"א סק"ט) וס"ל דאם אכל מעט צריך לברך מיד, והכריע בסו"ד לחוש לאותן י"א שלא לברך ב"א עד כדי ד' מיל, וממילא לפנ"א צ"ב מש"כ הכא שהרי ששה כוס יין אחת בלבד (שע"י מיירי הגר"ז שם אחר כוס ראשון), ואח"כ מפסיק זמן רב באמירת הגדה, ודאי נסגרה כבר האצטומכא ותאב לעוד, ולמה לא יברך מיד. ובשלמא אחר כוס שלישי אפש"ל כיון שמעיו מלאים מהסעודה יעבור זמן רב עד שיעור עיכול, אבל אחר כוס ראשון ושני הרי תאב לאכול.

ובאשל אברהם (בוטשאטש ס"א) כתב לבאר שאע"פ דחיוב ברכה אחרונה הוא בכזית או ברביעית, מ"מ מדא' הרי החיוב בכדי שביעה כמ"ש "ואכלת ושבעת", והיכא דאינו רוצה להסתפק בשיעור המועט של רביעית או כזית, ואין דעתו לסיים עכשיו, שהרי כל אחד מעוניין לקיים ד' כוסות, ממילא אינו מחויב לברך ב"א השתא, ואע"פ שלגבי ברכה ראשונה כן יש חיוב משום שיש היסח הדעת מלשתות לעת עתה.

יוסף מיזליק - חיפה

ברכת בפנ"ג בד' כוסות

סימן תע"ד סעיף א' שותה כוס שני בהסיבה ואינו מברך עליו לא ברכה ראשונה ולא ברכה אחרונה וכו', הגה והמנהג בין האשכנזים לברך ברכה ראשונה על כל כוס וכוס, אבל ברכה אחרונה אין מברכין רק אחר האחרון לבד, ובמש"ב סק"ד כ' ב' טעמים בשיטת הרמ"א וז"ל: דמשהתחיל בהגדה אסור לשתות, ולהכי הוי הפסק לאצרוכי ברכה בכוס שני (הגר"א), ואפילו אם נימא דזה אינו מפסיק לענין ברכה, מ"מ כיון דכל חדא וחדא הוי מצוה בפני עצמה יש לברך על כל כוס וכוס ברכה בפנ"ע, עכ"ל.

וצ"ב לטעם הא' דחשיב הפסק מטעם שאסור להפסיק, מ"ש ממש"כ השו"ע שאדם שנזכר בסעודתו שלא התפלל (אפילו שסמוך לשקיעה) מתפלל ואינו חוזר לברך, והרמ"א לא השיג, וצ"ב. ואפש"ל דתפילה שהוא מתמת חיוב חיצוני אירע לו ל"ח הפסק, ומשא"כ הכא שמוצא אמירת ההגדה הוא ממצות הסדר, וע"כ חשיב הפסק בזה שלא יכול להמשיך השתיה שהיא מכח המצוה הראשונה, ומש"ה צריך לברך.

ובטעם ב' שכ' המשנ"ב בשם המג"א והט"ז דכיון שהוא תקנה נפרדת על כל כוס הוי סיבה וחיוב בפנ"ע, והוא דבר חידוש דאף שאין לאדם היסח הדעת משתיה כיון שכונתו לשתות מתקנת חכמים, מ"מ כיון דבשרוש התקנה הוי כאו"א סיבה בפנ"ע [דראשונה היא קידוש, ושניה היא ברכת הגדה, ושלישית ברהמ"ז ורביעית הלל], חשיב כהפסק וצריך לברך על כל כוס וכוס.

ובענין ברכה אחרונה שמברך רק לאחר כוס רביעי, כ' המשנ"ב בסק"ה הטעם דאין היסח הדעת קובע ברכה לאחרי, עכ"ל. ולאורה הוא טעם לטעם הב' שכ' בשם המג"א והט"ז דאף שלענין ברכה ראשונה כיון שהם מצוות נפרדות בתקנ"ח מברך על כאו"א, מ"מ אין זה היסח הדעת לברכה אחרונה, אבל לטעם הגר"א שכל שאינו יכול להמשיך לשתות הוי כהפסק לכא' ה"ה לענין ברכה אחרונה היה עליו לברך אחר כוס ראשון, וצ"ע.

ברכת כוס שניה

יש להעיר לשיטת השו"ע סי' תע"ד שבברכת כוס ראשון פוטר כוס שני על המנהג שמקובל שבזמן ההגדה יוצאים מהבית עם מצת האפיקומן על כתיפו, וחוזר לבית ואומר שהגיע ממצרים ודרכו לירושלים דלכא' הוי שינוי רשות כהפסק לשתיית כוס שני, ואם יוצא לרשות המשותפת כחדר מדרגות נחלקו בזה הפוסקים, אבל אם יצא לרה"ר וכו"ב (ומצוי בדירות קרקע) לכ"ו הוי הפסק, ויל"ע אם מהני כקביעות של חברים בשתיית יין המבואר בס' קע"ח ס"ב, וכן יש להסתפק במיץ ענבים שהניח מקצת חברים, אם חשיב כפירות לענין הניח מקצת חברים, ולשיטת הרמ"א דמברכין על כל כוס וכוס, מ"מ נפק"מ לענין ברכה אחרונה על כוס ראשון לפני שיוצא.

שו"ר שהעירו המחברים כיו"ב לענין נט"י בחצר אחר הקידוש קודם כוס שני, עיין הלכות חג בחג ושערי ימי הפסח שצידדו להקל, ובחזו"ע להחמיר.

אחד מבני החבורה - ירושלים

די שניהם יאחוז שתייהן ביזו ויברך המוציא ועל אכילת מצה מיד זה אחר זה, ואח"כ יבצע משתייהן ביחד, דלהנ"ל הא דיבצע ביחד הוא משום דבעי מצד חלות הברכה שיחול על שניהם, ולזה צריכים שגם הבציעה תהיה משתייהן ביחד. אלא דבמ"ב ס"י תע"ה ס"ק ג' ראיתי שביאר דהא דיבצע משתייהן ביחד הוא כדי שלא יהיה הפסק בין בציעה ראשונה לאכילה, ולהנ"ל הא מד' הטור בריש דבריו מוכח דהבציעה הוא שייך לחלות הברכה עצמה וכמש"ג, ושפיר צריכי שיבצע משתייהן ביחד, כדי שתחול הברכה על שתייהן ביחד, ודוק.

ובהא דכת' התוס' שבוצע משתייהן אפי' לשיטת ר"ת דמברכין המוציא על השלימה ועל אכילת מצה על הפרוסה, צ"ב. ובהא דכת' הרא"ש דיאכלם בב"א צ"ב, אחרי דהרא"ש ס"ל דעל אכילת מצה קאי אפרוסה, והמוציא קאי אשלימה. [ועי' במ"ב ס"ק ט' בטעמי' דהשו"ע דיאכלם בב"א, ובשעה"צ שם אות ו'. ועיין בה].

כרכן בסיב לא יצא (סעיף ג')

דף קט"ו ע"ב. גמ' אמר רבא בלע מצה יצא. בלע מרור לא יצא. בלע מצה ומרור, ידי מצה יצא, ידי מרור לא יצא. כרכן בסיב ובלען אף די מצה נמי לא יצא.

וטעמ' דכרכן בסיב אית בזה ב' טעמים, א. רשב"ם פ', משום דלא היה ממש בפיו, ב. והר"ן ז"ל פ' הטעם משום דאין דרך אכילה בכך. ולכא"ה ב' טעמים נפרדים, דלהרשב"ם הביאור דאין שם אכילה רק אם נגע בפיו, או עכ"פ שלא ה' חציצה בינו לבין פיו, אבל להר"ן אם מדין אכילה היה חשוב בשם אכילה, ורק מטעם שלא כדרך אתינן עלה. והנה בלח"מ הקשה דגם בלע מצה ומרור אמאי יצא ידי"ח מצה, דהא המרור מפסיק. ולכא"ה י"ל דהי' באופן שלא היה חציצה, שכ"א היה נפרד. ומצאתי בהמאירי שגם עמד בזה, ות' דהאוכל מתפרק ומתפרד יעו"ש. ובחי' רעק"א ז"ל כתב ליישב משום דמין במינו אינו חוצץ יעו"ש, ולכא"ה זה נחא לטעמי' דרשב"ם דמשום חציצה אתי' עלה, אבל להר"ן דהוי מטעם שלא כדרך יקשה, ונ"ל דלהר"ן בלא"ה לק"מ, ד"ל דהיכא דהא ב' אוכלים ודאי הוי כדרך, ודוקא היכא דכרכן בסיב שהוא דבר שאינו בר אכילה דזה מחשב שפיר בגדר שלא כדרך, ופשוט. והנה מד' הרמב"ם נראה טעם אחר דהא דהמרור אינו מפסיק משום שהמרור טפילה להמצה, וכדפי' המ"מ. [והלח"מ הק' לפי הגי' שבהר"מ בלע מרור יצא, יעו"ש ה]. ונראה בפשוטו בביאור ד"ה ר"מ, עפי"מ שכתב בפ"ח מהל' קרבן פסח ובספר המצות, דהמרור אינה מצוה בפ"ע, רק מדין הפסח. יעו"ש ה.

אכל מצה בלא כונה יצא (סעיף ד')

א. הרמב"ם ז"ל פסק דאכל מצה בלא כונה יצא, ואע"ג דהרמב"ם פסק גבי שופר דמצ"כ, וביאר הר"ן ז"ל ספ"ג דר"ה דהרמב"ם מחלק דגבי אכילה איכא טעמא רבה דשכן נהנה, ואינו מוכן מאי שכן נהנה מהני בזה דסו"ס הא לא מכיון למצוה, ומשמע דהר"ן מבאר דענין מצ"כ הוא מדין מתעסק, דלא מכיון להמצוה אלא להפעולה גריד', אבל זה צ"ע דהא יסוד דין מצ"כ לאו מדין מתעסק הוא כלל, דהא ל"ד למתעסק כלל, כיון דהכא יודע הוא שפעולה זו מצוה אלא שאינו מכיון לכך, והי' ממש כאדם שאכל חלב ולא יתכוין לצאת ידי"ח האיסור, אתמהא. וצע"ג.

היה סבור שהוא חול

ב. והנה מבואר בהר"ן ז"ל דאפי' אי מצוה א"צ כוונה, מ"מ אם סבור שהוא חול או שזו אינה מצוה לא יצא, ומשמע שם דהר"ן קאי גם אם נתפוס דאכילה שאני [ואין כאן המקום להכריח ד"ז מהר"ן], וכ"מ בהדי' בשו"ע ס' תע"ה ס"ד. והדברים צע"ג, דממנ"פ אם למתעסק מדמית ליה, הא טעמ' דשכן נהנה מועיל גם לסבור שהוא שומן ואכלו, והפשוט דצ"ל דהא דסבור שהוא חול אינו מדין מתעסק גריד', אלא הוא דין אחר שע"ז לא יועיל טעמ' דשכן נהנה, אבל ביאור הדברים א"י לפרש.

כיון בהדיא שלא לצאת

ג. והנה היכא דמכיון בהדי' שלא לצאת יל"ע אם מועיל זה גבי אכילה. וראיתי במ"ב ס' תע"ה ס"ק תע"ה ס"ק ל"ו שכתב, ומ"מ היכא שאומר בפירוש שמכיון שלא לצאת ידי המצוה בזה אפשר דגרע טפי, אף שנהנה גרונו ולא יצא. ובשעה"צ אות ל"ו, עיין בב"י סימן תקפ"ט, ובפמ"ג בענייניו שנשאר בצ"ע. והיינו אפי' בלא אנסוהו כיון שהוא מכיון בהדיא שלא לצאת, עכ"ד.

ולעדנ"ן פשוט דלא יצא, וכ"מ בהמאירי וכמו שיתבאר, דהנה יסוד הדין דאפי' אי מצוה א"צ כוונה מ"מ אם כיון בהדיא שלא לצאת לא יצא, הלא צ"ב, ונראה דהביאור הוא, דאיכא כללא דאין אדם יוצא ידי"ח "בעל כרחו", וזהו דין אחר לגמרי מהא דלמ"ד מצוות צ"ב, באופן דטעמ' דשכן נהנה [הגם שאינו מוכן לנו טעמון] לא יועיל לענין זה, כיון דסוף סוף הוי "בעל כרחו", ודוקא לענין הדין דצריך כוונה דהוא מענין מתעסק או מענין אחר בזה יועיל טעמ' דשכן נהנה.

ומצאתי ג"כ בהדי' בחי' המאירי ז"ל שכתב כן דז"ל, כבר ביארנו במס' ראש השנה שהמצוות א"צ כוונה, ואחר שכן כל שאוכל מרור הואיל ויודע שמרור הוא אוכל ושהוא בזמן חיובו, אע"פ שאינו מתכוין באכילתו לשום מצוה יצא, ולדעת קצת מפרשים אפי' לא היה אוכל אלא כמתעסק ר"ל שאף לאכילה אינו מכיון, שכל שבציעה אכילה אחר שהוא נהנה אף כונת אכילה א"צ אחר שמ"מ יודע הוא באכילה ושהוא בזמן חיוב האכילה, שהנאתו עושתו עכ"פ מכיון לאכילה ולכיון די יציאת מצה, א"צ אא"כ הוא מכיון בה שלא לצאת, שכל שהוא מכיון שלא לצאת וכ"ש אם גלה דעתו בכך אין ספק שלא יצא, שאין אדם יוצא ידי מצוה בעל כרחו, עכ"ל רבינו המאירי ז"ל.

וצא ולמד מזה כמש"כ, דהא המאירי נחית להך סברא במתעסק שכן נהנה, ומ"מ כתב דלא מועיל כוונה להיפך. והדברים ג"כ בטעמם כמו שסיים המאירי עצמו "שאין אדם יוצא ידי מצוה בעל כרחו" וכמש"נ.

ובד' המאירי יל"ע מהו זה שכת' הך סברא דלא נתכוין לאכילה ומ"מ יודע הוא באכילה ובזמן החיוב, דמהו כוונתו, דאין שייך שאינו מתכוין לאכילה,

מצינו לא ג', והיינו דבאמת האבי העזרי סובר דגם בירק קמא צריך חרוסת, וכבר נחלקו בזה הראשונים בסי' תע"ג יעו"ש [ובתוס' דף ק"ד א'], ונראה דאבי העזרי סובר דהגדר הוא דצריך לקיים מצות חרוסת, ותיקנו המצוה "ב' פעמים", [והא דאמרנו משום היכרא צ"ע, ואולי דלא היו מחייבים אם לא אחרי דבלא"ה חייב משום היכרא, או דכיון דעכ"פ הוא אוכל מרור יש כאן מקום לקיום מצוות החרוסת, וכעין דברים אלו כתב בחי' הגאון ר' יצחק זאב ז"ל לענין מצות הסיבה יעו"ש].

ולשון המ"ב ס' תע"ה ס"ק י"ח כן הוא, שביאר טעמם שכבר "קיים מצות חרוסת" בטיבול ראשון.

וכן מצינו להרמב"ם בפיה"מ שכתב, דאם חרוסת מצוה היא צריך ברכת המצוה לחרוסת, יעו"ש ובמאירי, ומוכח דהרמב"ם סובר דהוי מצוה בפ"ע ותיקנה בהמרור, ואי"ז דין מדין קיום מצות מרור. [אלא דהרמב"ם בהלכות חמץ ומצה פסק דהוי מצוה, ומ"מ לא כתב דמברכים, עי' מאירי, ואפשר דזהו גופא טעמו דחור בן].

גם י"ל דטעמ' דאבי העזרי בפשוטו דכיון דהוי ספק, לזה לענין טיבול בחרוסת דאינו אלא מצוה דרבנן לא עבד' כולי האי [אפי' מדין זכר למקדש].

ועי"ל לפימש"כ דהוי מצוה בפ"ע, ד"ל דגם להלל הא כת' התוס' דף קט"ו א' בדביעבד יצא בלא כריכה, וא"כ יצא ידי"ח מרור ושפיר נתקיים כאן מצות חרוסת, אך לכא"ה י"ל דלהלל צריך לכיון שלא לצאת בהמרור, וכן אנו דמספק"ל צריך לכיון לצאת רק במה דלכתחילה. ודוק.

ובזה נבין הא דכת' הטור ס' תע"ה, דיש ליהורא שלא להפסיק בין ברכת מרור ומצה עד הכריכה, כיון דהא מספק"ל אולי כהלל, ולכא"ה הא גם להלל יצא ידי"ח בדיעבד גם אם לא כרך, וא"כ חלה שפיר הברכה, אך להנ"ל י"ל, דכיון דמספק"ל ממילא צריך לכיון בהדי' שלא לצאת אלא בהכריכה, וממילא דשוב לא חיילא הברכה. אך יל"ע לרב חסדא דס"ל דהברכה חלה בתחילה גבי מרור אפי' דמצ"כ, אך להרמב"ן דף קט"ו דהפי' לרב חסדא הוא דמכיון לצאת ברישא, ממילא אין ראייה משם. אלא דיש ראייה להיפוך דגם להר"ן חיילא הברכה גם הכא, דכיון דאיכא סברא כיון שאכל ממנו וכו', ומה"ט צריך שיחול הברכה על אכילתו הראשונה, ממילא דה"ה גבי מצה דבדין הוא שיכיון דוקא לצאת במצה הראשונה כדי שלא ימלא כריסו קודם הברכה, ושוב יצא ידי"ח גם בלא כריכה, ושוב יוכל לדבר כיון דנתפסה הברכה, [ועכ"פ לפי"ז א"ש סברת אבי העזרי].

אולם ראיתי במ"ב ס' תע"ה ס"ק כ"ו שכתב לענין הא דרב חסדא דמברך אמרור ברישא דלא יפסיק בינתיים, ובשעה"צ שם כתב דהי' פשוט, ולכא"ה לא ידענא מאי פשיטותיה, דהא הברכה חלה כבר, ואחרי שחלה הברכה שוב אין חשש לדבר [כמו באמצע סעודתן]. אך למש"נ מוכח כן מד' הטור, ושכ"פ בשו"ע שם ס"א לענין כורך דלא יסיח עד הכורך, ואלמא דאע"ג דעכ"פ חלה הברכה על מעשה המצוה [דהא להלל בדיעבד יצאנו], מ"מ לא ידבר.

ואולם י"ל דהטור סובר דלא כהתוס', דבאמת אליבא דהלל גם בדיעבד לא יצא ידי"ח אם לא כרך [ובחי' מוהר"ש א"תמה ע"ז מנ"ל להת' דלהלל בדיעבד יצא], וממילא דנמצא דלהלל הברכה לא נתפסה, ול"ד להא דר"ה, דהתם עכ"פ התחיל בהמצוה גם אי מצוה צ"כ [ולעיל טרחנו לבאר הטעם], אבל להלל לא נעשית כאן אפי' צורת מצוה. אך יל"ע דזה דוקא לענין מרור, אבל לענין המצה עכ"פ דאי דנתפסה הברכה, ובשו"ע שם כתב דלא יסיח מברכת המצוה, ואלמא דלא תלי דוקא במש"נ.

ועל כן נראה דיש בזה טעם אחר, דגם גבי תקיעות מבואר כן בשו"ע, ומקורו בהר"ף ר"ה ספ"ד, וכבר תמהו בזה הר"ן ז"ל והריטב"א וכו', דאיזה איסור איכא בזה דהא כבר נתפסה הברכה, אבל עכ"פ מאחר דשם כבר נפסק דאסור לדבר, גם הכא נפסק כן, וגם בזה יק' כקו' הראשונים שם, או דנאמר דהכא גרע טפי כיון דלא יצא ידי"ח כלל, דנהי דנתפסה הברכה מ"מ לא יסיח דלא יצא ידי"ח רק בהכריכה, דכיון בהדי' שלא לצאת. וגם בהתקיעות דמיושב ומעומד אם נימא דכיון שלא לצאת וכמש"נ לעיל, א"כ א"ש דהגם דנתפסה הברכה מ"מ מצוה דאו' עוד לא קיים, וראוי שלא ידבר. אלא דלכא"ה א"א לומר כלל כמש"כ, דהא את"ל דלא יצא מדאו' רק בהכריכה, שוב אתי מרור דרבנן ומבטיל לכריכה דאו'.

בהא דבוצע מהשלימה והפרוסה ביחד (סעיף א')

בתוס' דף קט"ז א' ד"ה מה דרכו של עני בפרוסה הביאו ב' שיטות, א. דמברכין המוציא ואכילת מצה על הפרוסה, ב. שיטת ר"ת דמברכין המוציא על השלימה ועל אכילת מצה על הפרוסה ובוצע משתייהן. ויש להבין דאם בוצע משתייהן במה נחשב לו שבייך על הפרוסה בפ"ע לענין ברכת אכילת מצה, ועל השלימה לענין ברכת המוציא. וי"ל דהכוונה היא דתלוי במחשבתו, שחושב בדעתו על הפרוסה בזמן שמברך על אכילת מצה, וחושב בדעתו על השלימה בזמן ברכת המוציא, וחלות הברכה נתפסת לפי מחשבתו ודעתו.

אולם עיין בתוס' ברכות דף ל"ט ע"ב שכתבו דהר"י היה מפיק נפשיה מפלוגתא, ולא היה רוצה לשנות המנהג [שנהגו לברך המוציא על השלימה ולבוצעה], והיה מברך על שלימה תחילה המוציא והיה בוצע קצת, ולא היה מפרידה עד שיברך על הפרוסה על אכילת מצה ובוצע משתייהן יחד, עכ"ד התוס'. ולכא"ה אם בייך על השלימה, מאי שיאטיה דבציעה לכאן, דהכל תלוי בכוונתו, ומשמע מזה דהר"י ס"ל דתלי בהבציעה, דאם בוצע משתייהן אזי חלות הברכה נתפסת על שניהם, ולזה בעי' בציעה קצת מהמוציא. [ואפשר דגם בכוונה תלי' מילתא ושניהם צריכין זל"ז. וכ"מ שם בתוס' שכת' דהיה "מברך על השלימה" וכו'].]

ועיין בטור שכתב בסימן תע"ה, ויברך על השלימה המוציא ויבצע, ולא יאכל עד שיברך על הפרוסה על אכילת מצה ויאכל משניהם ביחד כוית. ולכא"ה יקשה דמאי ענין בציעה בזה, ונראה דהטור ג"כ סובר דבעי' תרתן, גם שיכיון על השלימה וגם שיבצע ממנה, ולפי"ז מש"כ הטור אח"כ, ומפני שיש מי שאומר שמברך על הפרוסה המוציא ועל השלימה על אכילת מצה, לכך הרוצה לצאת

ברכה אחרונה של כוס רביעית פוטרת את כל הארבע כוסות
במ"ב ס' תע"ד סק"ג מביא שברכה אחרונה של כוס רביעית פוטרת את כל הארבע כוסות ביחד, וצ"ב מדוע אין ברכת המזון פוטרת את שתי הכוסות הראשונות, הרי קיי"ל בסי' קע"ד ס"ו שברכת המזון פוטרת יין שבתוך המזון ושלפני המזון, וצ"ע. ואח"כ ראיתי שהשער הציון ס"ק ג' מביא המקור הגר"א בשם הרמב"ן, והרמב"ן לשיטתו מובא בביאור הלכה ס' קע"ד ס"ו שאין ברכת המזון פוטרת יין שבתוך המזון ושלפני המזון, ולכן צריך לכיון בברכת על הגפן שאחרי כוס רביעית לפטור גם את שתי הכוסות הראשונות, אבל לראשונים שם שפליגו אפשר שברכה"מ פוטרת.

יוסף חיים ווייל - רמת בית שמש

ברכת הגפן באירוסין ונישואין

מ"ב סימן תע"ד סק"א, שיטת המחבר דלא מברכים הגפן על כל כוס מד' כוסות, ואע"ז דד' כוסות כל אחד מצוה בפני עצמה אין היסח הדעת, ויל"ע שהרי בברכת אירוסין ונישואין מברכים על ב' כוסות, והגפן מברכים פעמים, א' לפני מקדש עמו ישראל וא' בשבע ברכות, והרי גם כאן אין היסח הדעת, ואולי בגלל שמכבדים ב' אנשים, ואם זה נכון מה הדין שאדם אחד מברכו.

אחד מבני החבורה - ערד

שתיה באמצע ההגדה

במשנ"ב בסימן תע"ד ס"ק ד' מבואר דמשהתחיל בהגדה אסור לשתות, ומשום זה לדעת הרמ"א צריך לברך ברכה בפנ"ע על כוס שניה וכו', ויש לעיין קצת אם דעת השו"ע גם כן הכי שיש איסור בשתיה, דלקמן בסימן תע"ט סעי' א' כתב שאין היתר לשתות יין בין כוס שלישית לרביעית, ומשמע שאר שתיה שרי, והקפידא היינו רק בין ומשום טעמים המנויים שם. ואילו לשיטת המשנ"ב כאן צ"ל שהחידוש דין בין התם היינו עד שיתחיל הלל, אך משהתחיל אסור בשתיה. ופשוט דאין לחלק בין הגדה להלל, שהרי טעם הדבר שאסור לשתות לפי שצריך להיות באימה ויראה, וכמו שביאר הביאור הלכה סימן תע"ג סעי' ג' ד"ה הרשות ביזו בשם תוספות דהלל חמור טפי. ובביה"ל הנוכח משמע שאיירי גם לדעת השו"ע, ומענין מדוע בסימן תע"ט סעי' א' לא הזכיר המשנ"ב פרט זה.

עוד באותו ענין יש לעיין בעצם הדין דאסור לשתות, דמבואר במשנ"ב בשם של"ה בסי' תע"ג ס"ק ע"א דאין לומר בהסבה לפי שצריך לומר באימה ויראה, ושם בשל"ה מבואר דה"ה דאסור לשתות. וצ"ב דאטו משום טעם יראה שייך לומר שהיה אסור לשתות, הרי אריא היא דרביע עליה, ודמיא לאיזה שר וכד' שמחמתו לא שותה, אטו אחר שילך נצרכי ברכה.

ואחר העיון ראיתי שבסימן ס"ג סעי' א' כתב שם השו"ע שאסור לקרות קריאת שמע פרקדן, וכתב המשנ"ב שם ס"ק ב' דאפי' מוטה מעט גם כן אסור מפני שנראה כמקבל עליו עול מלכות שמים דרך שררה וגאווה. וציון שם הביאור הלכה ד"ה "מאחר" שכתב כן רק אליבא דשיטת ר' יונה שסתם הרמ"א כותיה, אך לדעת הבית יוסף מוטה על צדו אינו דרך גאווה, שס"ל כהפוסקים החולקים על ר' יונה, וכתב הביה"ל שיש להחמיר לכתחילה. ולכאורה לא יהיה מן הנמנע לשייך אותה פלוגתא גם לענין הסבה, דמאי שנא.

ניר הן - אשדוד

סיכום השיטות טור, ב"י, שו"ע, מ"ב והעולה לדינא

סימן תע"ד

תע"ד, א. בטור הביא שדעת הר"ף, רמב"ם ועוד שצריך לברך בורא פרי הגפן גם על הכוס השני, אולם הרא"ש ס"ל שמברכים על הכוס הראשון שהוא של קידוש ובו פוטר את השני, ועל השלישי שהוא של ברהמ"ז ופוטרו את הרביעי. בשו"ע פסק כהרא"ש, והרמ"א כתב דמנהג האשכנזים לברך ברכה ראשונה על כל כוס וכוס.

בטור הביא שדעת הר"ף דברכה אחרונה יברך אחר הכוס השני ואחר הרביעי, והראב"ה ס"ל שיברך אחר ראשון, שלישי ורביעי, ור"ח ס"ל שיברך אחר שלישי ואחר רביעי, ורב שרירא ורב האי (וכן הסכים הרא"ש) ס"ל שמברכים רק אחר הרביעי, והביא הב"י שהמנהג שלא לברך, ולא אחר אחרון. והביא כן גם בשו"ע, וכך הסכים גם הרמ"א.

אביחי הן - אופקים

סימן תע"ה

חיוב טיבול בחרוסת בכורך (סעיף א')

הטור סימן תע"ה הביא בשם רב עמרם והרמב"ם ז"ל דטיבל פרוסת המוציא בחרוסת ויאכל, והק' ע"ז הטור כמה קו', וא' מהקו' הוא דמצה דאו' וחרוסת דרבנן, אתי חרוסת דרבנן ומבטל מצה דאו'. וצ"ל בדעת הרמב"ם כמו שתיירך הר"ן ז"ל, דהא בחרוסת לא מבטל ליה למרור משום דהוי טיבול בעלמא יעו"ש, ובמאירי תירץ "וכל שהוא דרך אכילתו" אין בכך טיבול, וזה מוכרח מהא דחרוסת לא מבטל למרור.

ועיין בטור שהביא מחלו' ראשונים אי צריך טיבול גם בכריכה, דלהאבי העזרי א"צ טיבול, אבל הר' שמעיה בשם רש"י ז"ל והרא"ש ז"ל ס"ל דצריך טיבול בחרוסת, ויל"ע בטעמ' דאבי העזרי, דהא כיון דמספק"ל אם כהלל או לא, אמאי לא יצטרך חרוסת, כיון דאפשר דקיים מצות מרור הוא כהלל. ולכא"ה י"ל, דהנה יש להסתפק אם חרוסת הוא מצוה בפ"ע אלא שנתקנה עם המרור, או שהוא חיוב מדין המרור. ונראה דאולי בזה הוא דנחלקו, דאבי העזרי ס"ל דזהו מצות חרוסת, ולזה אם כבר טיבל בחרוסת הגם דאולי כהלל, אבל עכ"פ יש כאן קיום מצוות חרוסת כיון דאכלו עם המרור. אך לכא"ה אינו כן, דהא חזי' דחז"ל הצריכו שיהי' החרוסת דוקא בזמן המצוה, ואלמא דאי"ז תלוי במרור "סתם", אלא במרור שהוא של "מצוה", אך מלבד דאי"ז טענה, ד"ל דחז"ל תיקנו זה במרור של מצוה, וכיון דעכ"פ בפועל מן הדין עבד' מרור, שפיר יש מקום לחייב שם חרוסת, זאת ועוד, דלשון האבי העזרי הוא דב' טיבולין

ומ"מ יודע הוא באכילה, ואולי כוונתו דנתכון לשחוק לא לשם אכילה, וזהו חידוש דכה"ג חשוב מתעסק [ועי' רמב"ם הל' מאכ"א דמשמע כן]. ודו"ק.

אכל מצה כשהוא שוטה ונתרפא (לסעיף ה')

כתב בשו"ע סימן תע"ה סעי' ה', אכל כזית מצה והוא נכפה בעת שטותו ואח"כ נתרפא חייב לאכול אחר שנתרפא, לפי שאותה אכילה היתה בשעה שהיה פטור מכל המצות, ובמ"ב ס"ק ל"ט ר"ל שהיה אז בכלל שוטה ואינו איש. ובשעה"צ אות ל"ט, לאפוקי שומר אבידה [או משמר המת], אף שהוא ג"כ פטור אז מכל המצות [ואפי' יכול לקיים שניהם אם צריך לטרוח אחר זה לדעת כמה פוסקים וכדלעיל בסימן ל"ח ע"ש], אם אכל מצה אזי יצא יד"ח דהוא איש, אלא שאז לא חייבתו התורה מפני שהוא עוסק במצוה אחרת. ומ"מ מסתפקא אם יוכל אז לברך ברכת אכילת מצה אקב"ו כו', כיון שהוא אז אינו מצווה ע"ז. וע"ד השעה"צ.

ולענ"ד יש להעיר בד' המ"ב ושעה"צ, דמנ"ל הא דאם קיים מצוה בזמן פטור יצא יד"ח, דהא עוסק במצוה היו פטור [דהא אין עונין אחריו אמרנו כו'], דהא רחמנא פטריה, ועוד דהא נפקא בשו"ע דהעוסקים בצרכי ציבור אינם מתפללין תפלת תשלומין, וע"ש ובמ"ב, דהטעם משום דעוסק במצוה לא חשיב גברא בר חיובא כלל, ואי"מ מנ"ל דיועיל, ועכ"פ השעה"צ כתב דבאמת מועיל, ורק גבי שוטה דאינו בכלל איש, ונראה כוונתו, דהטעם כיון דחסר "בהמעשה" שעשה, דהתורה אמרה דוקא אינו מעשה קיל או שוטה, ובאמת דהטורי אבן ר"ה כ"ח עמד בסברא זו, דהוק' לו מהא דמוכח ביבמות ס"ב דגר שנתגייר והוליד בנים בגיותו, דלולא טעמ' דגר שנתגייר קטן שנוול דמי ה' מועיל לקיים המצוה, והק' דמאי שנא מהא דאכל כשהוא שוטה, וכתב לחלק דהתם שאני דחסר בדעת, וכתב דנפ"מ מזה היכא דהיה עבד ונתגייר יעו"ש, אך שוב הכריח לא כך, מהא דאמר' ספ"ג דר"ה דחי"ע וחי"ב ב"ח אינו מוציא את עצמו דלא אתי צד עבדות ומפיק צד חירות יעו"ש. ואלמא דא"א לצאת יד"ח במעשה של גוי, אע"ג שזוהו מעשה שלו עצמו, ואי"כ ה"ה היכא דהי' גוי ועשה מצוה לא יצא יד"ח במעשה שלו, כיון דהי' מעשה גוי ולא היו מעשה של בר חיובא, והוא שקשה גם על ד' שעה"צ. אולם י"ל דבאמת יש לדחות ראית ה"ט"א מהא דחי"ע וחי"ב, ד"ל בדשלתא אם מצות שופר היו אך בהשמיעה, אז ה' מקום לק' זו, אבל הלא כבר כת' השאג"א דהמצוה היא גם בהתקיעה, ואי"כ נמצא דהתורה ציוותה את איש הישראלי לתקוע "והוא הא אינו תוקע", אלא איש אחר, דהוי כאיש אחר לענין זה, כיון דלא אותו ציוותה התורה, אלא דיל"ע דעכ"פ יצא מדין שומע כעונה, ונראה דלק"מ דעכ"פ בעי' שמייעה מגברא בר חיובא, אלא דבאמת עצם הדין דשומע כעונה בעי' גברא בר חיובא יוכיח ע"ז דמעשה חרש שוטה וקטן אשר אינם אך דלא נצטוו, אלא דאין בהמעשה שלהם אפשרות לקיים מצוה, ודו"ק.

גם אפשר דהשעה"צ לא נחית לומר דדוקא בחיסרון דעת הוא דאמר' דלא יצא יד"ח, אלא דקאתי לומר דהי' דהוי מיעוט בהגברא לא בהמקרה בזה הוי פטור, לא ביצא דהוי דרך מקרה, ולכן דוקא בשוטה או גלי, דאמר' דהתורה חייבה איש הישראלי לא אדם אחר, אבל היכא דרק המצוה גרמה לו ליפטר בזה חשוב שפיר מעשה כדי שיפטר, אבל צ"ע מנ"ל לחלק.

ומה שנסתפק השעה"צ אם יברך ברכת אקב"ו כו', לכאורה יל"ע דמאי שנא מנשים דלהרמ"א מברכות, וי"ל, דהתם אצל הנשים אית להו צד מצוה, אבל עוסק במצוה אפשר דגרע, אך אינו נראה לחלק בהכי, דפשוט דעוסק במצוה אינו חיסרון בגוף המצוה, ואם כן לכא"ל לא גרע מנשים, ורק דבפועל לא ציוותה תורה, ועכ"פ לדעת השו"ע דאין נשים מברכות נראה לכא"ל הטעם דבעי' ציווי בפועל, ואי"כ ה"ה עוסק במצוה. ודוק.

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

בענין טיבול בחרוסת בכורך (סי' תע"ה ס"א)

הנה ד' רוב ראשונים ואחרונים דבכורך בעינין לטבל בחרוסת, אך ברמ"א כתב שהמנהג שלא לטבל בחרוסת, וכבר תמחו ע"ז דלכא"ל צ"ע מ"ט, שהרי ודאי דהלל בזמן הבית היה מטבל בחרוסת, שהרי להלל אכלו מרור רק בכריכה, ואימתי טיבול בחרוסת, אם לא בשעת כריכה, והי' יש לנו לעשות בזה"ז [ומה שכת' בטור דאין לטבל שלא יא' ג' טיבולים, צ"ע כמוש"כ בת"ו דודאי ליכא אלא ב' טיבולים, אלא שאנו מסופקים בטיבול שני עם מרור בפנ"ע או בכריכה, ומספיקא עבדין לה פעמיים, ומש"כ הגר"א דבמקום נהמא ליכא למיחש משום קפא צ"ע, דא"כ אמאי היו מטבלין להלל בזמן שביהמ"ק היה קיים, והרי היו אוכלין את המרור עם פסח ומצה בכריכה יחדיו, וזה ודאי לא מסתברא למימר דלהלל לא היו מטבלין בחרוסת, דלא משמע בגמ' דהלל לא אתיא כסתם משנה, וצ"ע].

עוד יל"ע במש"כ הבי' בשם האגור דבכורך לא היה מנער בחרוסת, וצ"ע מ"ש ממרור שהיה מנער, וכבר נתקשה בזה בפמ"ג עי"ש.

ונראה לומר דהנה כיון דלהלל היו אוכלים מרור בכריכה, וכיון שכ' הגר"א כדשאוכלים עם פת ליכא חשש קפא, אי"כ בעל כרחך דלהלל טעם הטיבול משום המצוה, דהיינו דבהכרח ס"ל כראב"ד דטעם הטיבול למצוה משום זכר לטיט, ומעתה י"ל דהנה כבר העיר בפמ"ג דאם חרוסת מצוה מדרבנן אי"צ נלערו מן המרור דתרווייהו מצוה, וכך מצותו, ורק אם מרור דא' או חרוסת רשות משום קפא בעי ניעור, וזהו סברת האגור דבאכילת מרור לחוד משום שיטת חכמים חייש לת"ק דחרוסת רשות ומשום קפא ניעור, אך באכילת כורך שהוא אליבא דהלל לא היה צריך לנער, דלהלל בזה"ז ודאי אי"צ לנער.

ובזה יתבאר שיטת הרמ"א, ובהקדם ד' תוס' דף קט"ו שגם להלל יצא בדיעבד בלי כריכה, וביאר החו"א בסי' קכ"ד בהערות לדף קט"ו, דהכונה שיצא ידי מרור, וידי כריכה לא יצא, ומעתה י"ל דאף דבזמן הבית כשלא אכלו לפי הלל רק בכריכה ודאי היו מטבלין בחרוסת משום זכר לטיט, ומ"מ בזה"ז כיון שאנו אוכלים בלא"ה מרור קודם, וכבר קיימנו מצות מרור ומצות טיבול, למה לנו לטבל שוב דהא קפא ליכא בכריכה, ומצות טיבול אף להלל כבר

קיימנו, ומצות כריכה לא בעיא טיבול, ואף בזמן הבית אם אכל תחילה כל א' בפנ"ע וחוזר לכורך משום מצות כריכה א"צ לטבל, והן הן ד' הטור בשם ראב"ה, דאם יטבל ייחשב ג' טיבולים, ודו"ק היטב כי זכינו בזה לישב מנהג רבותינו ז"ל שקדמו לתקופת הרמ"א ז"ל [וכן נוהג אממ"ר שליט"א עפ"י מנהג אבותיו].

הסיבה בכורך

הנה הלל בודאי היה מיסב בזמן הבית כשהיה כורך פסח מצה ומרור, ועפ"י ז' יש לתמוה על ספיקו של הר"ר יחיאל המובא בטור, שנסתפק האם להסב בכורך דמהיכי יתתי שלא להסב, ולפנ"ר י"ל דמספק"ל שמא במקום ספיקא דרבנן אפשר להקל בהסיבה שהוא דרבנן, אך מד' הב"י נראה דמספק"ל שהמרור יגרום שלא להסב, וע"ז הוצרך הב"י להוכיח שהסיבה לא מקלקל את המרור.

ונר' מב' דהר"י ז"ל פ' מצות הכריכה בזה"ז להלל שהוא רק הלכה בצורת קיום מצות מרור, והיינו כמב' בר"ן דלהלל בזה"ז אוכלים מצה ואח"כ כורך, ונמצא שהכריכה בשביל המרור שכך נתקן מרור בזה"ז ע"י כריכה, ועי"ז מספק"ל אם זה צורת קיום מצות מרור לעשותו בכריכה, או שיש כאן באמת שתי מצוות, א. אכילת מצה בכריכה זכר לכריכה. ב. מרור זכר למרור זמן הבית, וג"ז בכריכה זכר לכריכה זמן הבית, וממילא נפק"מ אם עיקר שם המצוה אכילת מרור או לא, ונפק"מ להסיבה, וק"ל.

בענין שיקוע המרור בחרוסת (סי' תע"ה שעה"צ י"ג)

הנה בגמ' (קט"ו ע"ב) איתא דס"ד דמרור צריך לשקועיה כוליה בחרוסת משום קפא, ודחינן שמא א"צ דקפא מריחא מיית [ולס"ד טעם נט"י בטבל טיבול ראשון מרור בחרוסת משום שמשקע, ולמסקנא משום גזירה שמא ישקע עד כדי נגיעה], ולכא"ל למסקנא היה אפשר לומר שלא יצטרכו כלל טיבול כי אם להניחו מעליו, אך לכא"ל כה"ג לא אשכחן שיצריכו נט"י, ובהכרח דבעינן מגע קצהו התחתון בחרוסת [ומשום הכי הצריכו נט"י, וכדא"י בס' קנ"ח דבכה"ג בעינן נטילה שמא ישקע כולו ויבא ליגע במשקע]. והנה כל מו"מ זה הוא למ"ד דמשום קפא, אכן משום תורת טיבול שמחמת התקחז"ל זכר לטיט, ובתקחז"ל של שני טיבולין, לכא"ל ודאי א"צ לשקע כולו [ולכא"ל נמצא לפי"ז דלס"ד ליכא נט"י בטיבול ראשון, אלא באופן שאוכל מרור בחרוסת לטיבול ראשון (ומב' עוד דבכה"ג בעינן טיבול בחרוסת, וצ"ע מזה על הרא"ש שכ' דבמטבל ב' פעמים במרור סגי לטבל בחרוסת בטיבול שני, וצ"ע לכא"ל, ועי' ב"ח סי' תע"ג ואכמ"ל), אך למסקנא לעולם בעי נטילה משום חך גזירה].

והנה להלכה כ' הבי" והפ"ח דהר"ף והרמב"ם והרא"ש פסקו כמסקנא דא"צ שיקוע כולו, דסגי במקצתו וקפא מריחא מיית ואעפ"כ בעי נטילה, וכן אי' בשו"ע סי' קנ"ח, וכן איתא בפוסקים דנוטלים ידים בטיבול ראשון אף כשאין אוכל מרור, ואף דסגי לטבל מקצתו, ואעפ"כ פסק השו"ע כדעת הרוקח והמרדכי לשקע כולו, וצ"ל משום דס"ד בגמ' דמשום קפא בעי לשקועיה כולו, ובגמ' לא דחו רק בדרך דחיאה, וחמירא סכנתא, דהו"ל ספק סכנה, דשמא כל שאינו משקע כולו איכא חשש סכנה, ועי"כ החמיר השו"ע, אכן פר"ח פסק כר"ף ורמב"ם, והוסיף דבלא"ה אין מבינים היום בהא דקפא, ואין הטיבול אלא משום המצוה, ולזה סגי בטיבול מקצתו. [והיינו דקאמר שני טעמים, חדא דגם לקפא נקטינן שא"צ לשקע כולו, ועוד שאין הטיבול לדידן משום קפא כי אם משום המצוה].

ועי' בשעה"צ סי' תע"ה ס"ק י"ג שכתב על שיטת הפר"ח שלא לשקע כולו, וז"ל: וכדחויא דש"ס דבריה חרוסת סגי להמית הארס, ואינו אלא משום מצוה זכר לתפוח, עכ"ל. ודבריו צ"ע, דבפשוטו גם אם משום קפא בעינן טיבול במקצתו עכ"פ, וכנ"ל, ועוד דבר"ח מבואר שזה שני טעמים נפרדים וכנ"ל, ולכא"ל יל"פ דהוא ז"ל פירש לשון הגמ' דכונת הגמ' דקפא מריחא מיית, ולא היה צריך להטבילו כלל, ואי משום המצוה סגי במקצתו, ומש"ה בעי נטילה, ודו"ק.

אכן יותר נר' דיש כאן ט"ס, וראה לדבר שסיים זכר לתפוח, ומ"ט נקט הכא זכר לתפוח, יותר משאר טעמי חרוסת, אלא יותר נר' שכך צ"ל דבריה חרוסת סגי להמית הארס כיון שנותנין בו מידי לקהוי זכר לתפוח [וכ"ה ברשב"ם בגמ' שם], ועוד שאינו משום קפא אלא משום מצוה, ועי'.

ויתכן שבכ"ז נפק"מ דאולי אם נימא שצריך שיקוע מקצתו להמית הארס, לא שייך לומר כן כשאין כל המרור גוש א' כבחרין מפורד, משא"כ אי משום קפא סגי בריח, ולמצות טיבול זכר לטיט י"ל דסגי במטבל טיבול מועט למקצתו, וק"ל.

ויתכן עוד לאידך גיסא, דכידוע שהחריין המפורד קשה לטבלו, ויש מפוררין מלמעלה חרוסת, ואולי מצד הריח צריכים להחזיקו (אפי' בתוך כף או יד) מעל צלוחית חרוסת שהריח הנודף ממנו חזק להמית הארס, וק"ל.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

אם צריך להקנות לאורחים המצות

בספר "שפת אמת" (סוכה ל"ה א') מזהיר במצה של מצוה שיהיה שלו דוקא, ואורח צריך שהבעה"ב יתן לו מתנה ולא מספיק מה שמרשהו לאכול, דצריך שיהא שלו למוכרו ולהקדישו, רק מסיים שהעולם אין נוהרין בזה, וביאור דבריו נראה דאף שנתן לו לאכול לשם מצה, ממילא ע"כ הקנתו שתהא שלו, וכן כתב בספר מועדים וזמנים (ח"ח סי' קכ"ז) בשם מרן הגרי"ז זצ"ל, שכשמקנין אתרוג יש לומר להדיא שנתון לו לגמרי ושלו אף להקנתו, שיש פוסקים מחמירים בזה מדינא, ואם כן שפיר זוהיר השפת אמת גם במצה שצריך לכם שיהיה לגמרי שלו דוקא אף להקנתו, ולפי זה לכאורה ראוי למדקדק לומר שמקנה לאורח לגמרי לצאת, ואז נוכל לתלות שמקנה אף להקנתו שאז דוקא יוצאין בו. ובספרו תשובות והנהגות המליץ על המקילים, כיון שמהרמב"ם בהל' חו"מ (פ"ו ה"ז) נראה שעיקר הטעם דבעינן לכם, דאל"ה יש בזה איסור גזילה, ואכילת איסור לא שמה אכילה, וזה לא שייך

באורת, וכן אפילו באתרוג לא נהגו ליהור בזה וכפוסקים המקילין, אבל יש יסוד לחומרא זאת.

גל אור - צפת

בדין חרוסת

הנה בעיקר דין חרוסת נחלקו במשנה אי הוי מצוה או משום סכנה בלבד, ובפיהמ"ש להרמב"ם כתב דלראב"ז דס"ל דחרוסת הוי מצוה מברך עליה, ואין הלכה כדבריו. אמנם הרמב"ם בספרו (פ"ז מחו"מ ה"א) כתב דחרוסת מצוה מדברי סופרים וזכר לטיט וכו', וכיצד עושין אותה וכו', ומביאין אותה על השולחן בלילי פסח. ע"כ. ומבואר דפסק דחרוסת מצוה. אמנם יש לדקדק בלשונו מהו שכתב דמביאין אותה על השולחן בלילי פסח, וכי במצה ג"כ יאמר דמביאין אותה לשולחן [ורק אח"כ בסדר ההגדה מובן דמבאר כל פרט, אבל הכא דאיירי בעיקר דינה מדוע הוצרך לומר זאת, ולכאורה משמע דס"ל דעיקר מצותה דחרוסת שהיא זכר לטיט אינה באכילתה, אלא בהבאתה על השולחן]. וכן הוא בלשון החק יעקב (תע"ג, ט"ז) שכתב הרמ"א לסדר הקערה באופן שלא יצטרך להעביר על המצוה, כתב הח"י, דבמהר"ל שהוא מקור דין זה לא הוזכר אלא הכרפס, שיהא סמוך אליו יותר מן המצות, אבל חרוסת ובשר וביצה לא הוזכר כלום כיון דאין מברכין עליהן, רק לזכר בעלמא מביאין אותן על השולחן. הרי דנקט דגם חרוסת היא לזכר בעלמא.

וכן היה מקום להבין דברי הרמ"א שהביא בסי' תע"א דיש שנהגו שלא לאכול פירות שעושין מהן חרוסת בערב פסח, כדי שיאכלו חרוסת לתיאבון. וכתב הרמ"א דאין לחוש למנהג ההוא. וביאר בדרכי משה זו"ל, וזה שיבוש, כי אין חרוסת באה לאכילה שנאמר שצריך לאוכלה לתיאבון.

והנה בדעת הנהגים שלא לאוכלה ביאר הגר"א משום דקיי"ל כראב"ז דחרוסת הוי מצוה. והיינו דנקטו דמצוה לאוכלה. אמנם אפשר דגם הרמ"א מודה לזה, אלא דס"ל דכיון שלא באה לאוכלה בפני עצמה אלא כטפילה למרור לכן אין שייך להצריך בזה לתיאבון.

ואמנם מצאנו פלוגתא בזה, דבסי' תע"ג הביא הטור ד"א (-רב עמרם והרמב"ם) דגם את הכרפס יטבל בחרוסת, אבל רבינו תם כתב שיתבל בחומץ ולא בחרוסת לפי שהחרוסת מצוה עם המרור, ואין לאכול ממנו קודם מצותו, וכן נהג הרא"ש. ועיי"ש בב"י בשם ספר התרומה 'שאסור לעשות טיבול ראשון בחרוסת, דעיקר המצוה הוא בטיבול שני למרור, וקודם המצוה אין למלא כריסו מחרוסת אלא יאכלנו בעת המצוה לתיאבון כמו מצה. ע"כ. הרי לן להדיא דחששו גם לגבי חרוסת שייאכלנו לתיאבון, ואולי הרמב"ם דלא חשש לזה, לטעמיה הנ"ל דס"ל שאין מצותו של חרוסת 'לאכילה' אלא להביאו על השולחן.

והנה הלח"מ תמה על הרמב"ם מדוע לא הצריך לברך על חרוסת, וכן ברבינו מנוח שם, ולדברינו הנ"ל היה מקום לומר דכיון שאין מצוה באכילתו לא שייך לברך עליו. אבל מדבריהם נראה דס"ל דלרמב"ם המצוה באכילתו [ועי' פמ"ג שהעיר ע"ד הח"י הנ"ל מדברי הלח"מ שמבואר דחרוסת הוי מצוה]. ות' רבינו מנוח דהא דאין מברכין על חרוסת, משום שהוא נטפל למרור, עיי"ש שהוכיח מלובל דגם במצוות אמרינן דמברך על העיקר ופוסט הטפל. ועיקר תירוצו הובא גם בטור סי' תע"ה. ומבואר דס"ל דיש מצוה לאכול מהחרוסת.

וכן מבואר עוד שם בטור, שהביא ד"א להטביל המצה בחרוסת, והקשה עליהם בעל המנהיג וכו', ועוד מצה דאורייתא וחרוסת דרבנן, ואתי חרוסת דרבנן ומבטל מצוה דאורייתא. ע"כ. ומבואר דעכ"פ מדרבנן יש מצוה באכילת חרוסת. [ומדבריו משמע חידוש, דאפי' כשאוכלה שלא עם המרור ג"כ יש בה מצוה. וצ"ע דא"כ אינה 'טפילה' למרור, ומדוע אין מברכין עליה. ואולי עכ"פ עיקר התקנה לאוכלה עם המרור, ואז טפילה היא לן].

והנה הטור שם כתב בשם רבינו יונה שאחר שהטביל המרור בחרוסת, צריך לנער חרוסת מעליו כדי שלא יבטל את טעם המרור. ובפשוטו משמע דצריך לנער חרוסת לגמרי. אמנם להנ"ל הרי מבואר דצריך דווקא שיאכל מהחרוסת עם המרור, וצ"ל שינער באופן שעכ"פ ישאר מעט חרוסת, רק שלא יהא מרובה באופן שמבטל טעם המרור, וצ"ע דבשו"ע הוזכר שצריך לנער חרוסת, ולא הוזכר כלל שצריך שישאר עכ"פ מעט. - ועי' תוס' (פסחים קיד.) שהקשו למ"ד חרוסת אינו מצוה, אמאי לא אתי חרוסת דרשות ומבטל טעם מרור שהוא מצוה. ועיי"ש בתירוץ, ומש"כ בהגהות מהר"ב רנשבורג].

ועיין פמ"ג (משב"ז ז) דאיתא במרדכי שצריך כזית חרוסת, והגיהו האחרונים ד"ז, דודאי א"צ כזית.

ועכ"פ יל"ע, דהרמ"א כתב דמותר לאכול פירות בע"פ ולא חייש לתיאבון דחרוסת, ואילו לגבי טיבול הכרפס מודה לשו"ע (תע"ג, ו) דמטבולו בחומץ, והוא דווקא ולא בחרוסת וכמבואר במ"ב שם. [ואי נימא כהנ"ל דמדה הרמ"א דיש מצוה באכילת חרוסת, ורק אין דין תיאבון, י"ל דמ"מ בעינן שיהא היכר לכך שהוא בא זכר לטיט, וזה שייך בעיקר באכילת המרור, דמירור חיייהם בטיט, וכמבואר בטור וב"ח].

בענין שיחה בין ברכת המצה ל'כורך' ואפיקומן'

כתב השו"ע דלא יסיח משעה שברך המוציא עד לאחר הכריכה, כדי שתעלה ברכתו גם לכריכה. ומבואר במ"ב הטעם, משום ד"א דבזמן המקדש לא היה יוצא מצות מצה ומרור אלא בכריכה. ע"כ. ויש לפרש, א - כיון דלא נפיק אלא בכריכה, אי"כ אכתי לא התחילה המצוה עד אז, ולכן יש יותר להקפיד שלא ישיח עד אז, וכמבואר סברא זו בט"ז (תקצ"ב). ב - דבכל מצוה אין להשיח משעה שברך עד גמר כל המצוה שעליה חיילא הברכה, וכמבואר במשנ"ב (תקצ"ב, ותוצ"ב) [הוא עפ"י דברי הגר"א (תקצ"ב) והט"ז (תל"ב, ותקצ"ב בבבאור ב'].

והנה בחי' (תע"ה, יד) הביא בשם של"ה להחמיר שלא לשוח עד שיאכל האפיקומן, דהא י"א שאז הוא עיקר מצות מצה. וכתב הח"י שהוא חומרא

מצות חבילות חבילות. שו"ר במטה אפרים סי' תרכ"ה שהקשה ות' כן, ומ"מ הצריך אף בסוכה לבלוע כזית בב"א, וכד' המג"א במצה [ובענין אין עושין מצוות חבילות חבילות, עיין בס' תורה לשמה סימן ק"צ מה שחדש בזה].

טיבול בחרוסת

סי' תע"ה סעיף א': וישקענו כולו בחרוסת. ועיין ברמב"ם שפסק דהלכה כראב"י במשנה שאף חרוסת מצוה, וע"ע בטור שהקשה מדוע לא מברכים על החרוסת, ותייך משום דטפל למורו, ולכאורה יש להעיר מדוע לא יהיה חיוב אכילה בכזית כבשאר מצוות אכילה, ואין לומר שהוא זכר בעלמא דמורו שבא גם לזכר ודוקא בכזית. וע"ע בשעה"צ ס"ק י"ב דמה"ט ל"מ אכילת בריה למצות מרור עיי"ש, וי"ל דכיון שהוא בא בטיבול א"כ צריך דוקא בדרך טיבול ולא בדרך אכילה, ומה"ט לא נהגו להקפיד באכילת כזית.

אכל מצה בלא כוונה

סימן תע"ה סעיף ד': אכל מצה בלא כוונה כגון שאנסוהו נכרים או לסטים לאכול, יצא י"ח כיון שהוא יודע שהלילה פסח ושהוא חייב באכילת מצה, ובמשנ"ב ס"ק ל"ד הביא דכמה פוסקים כ' דלא יצא י"ח, דמצוות צריכות כוונה (ונהנה לא מחשיב לכוונה) עיי"ש.

ולכאורה נפק"מ לקטן שחייב בחינוך, ואביו מכריחו וכופהו לאכול, דלא מיבעיא להנך שיטות דצריך כוונה דלא יצא י"ח, ואף לשיטת השו"ע י"ע הדשו"ע דכ' דיצא י"ח מטעם שידוע שחייב באכילת מצה, ואף דהמשנ"ב הביא הטעם מהמפרשים משום שנהנה י"פ. והוא צירוף שני הטעמים, דהאדם יודע שהלילה פסח ושם אכילת מצה יצא י"ח, ורק שלא חפץ לצאת י"ח באכילה זו, ומטעם דנהנה חשיב ככוונה, וא"כ בקטן שלא חושב שחייב אפשר דל"מ הצירוף של הנהנה להחשיבו לכוונה, ואפשר דבאופן שהקטן רק מתקשה באופן הקיום וכופהו ע"ז, ל"ח לכפיה במעשה האכילה ויצא י"ח, ומ"מ באומר להדיא שמכוון שלא לצאת לכו"ע לא יצא י"ח (משנ"ב ס"ק ל"ו). וע"ע בביה"ל לענין מצוות צריכות כוונה בדרבנן, ועיי"ש שסיים לענין מצה ביו"ט שני דלכו"ע בעי כוונה, ולכאורה קטן ביו"ט ראשון לא גרע, וחשיב כעיקרו דאורייתא, ודו"ק.

עוסק במצוה

שעה"צ סימן תע"ה ס"ק ל"ט: לאפוקי שומר אבידה אף שהוא פטור מכל המצוות (ואפילו יכול לקיים שניהם לדעת כמה פוסקים) אם אכל מצה יצא י"ח דהוא איש, אלא דלא חייבתו תורה וכו', ומסתפקת אם יוכל לברך ברכת אכילת מצה כיון שאינו מצווה ע"ז, עכ"ד. וצ"ב דלכאורה לשיטת הרמ"א על שמברכים על מצוות שהו"ג, ה"ה בה"ג פשיטא דיברכו [והרב אלעדי ר"ו] ששומר אבידה דפטור מכל המצוות, גרע מאשה שפטורה רק ממצוות שהו"ג, ואפשר שאף אינו בכלל וציונו], ולשיטת השו"ע דאין מברכים ואף נשים שחשובות כאיש, ה"ה הכא לא יברכו, וצ"ע.

אחד מבני החבורה - ירושלים

שיעור זמן כא"פ באכילת מצה בליל הסדר, האם

נמדד מהבליעה או מתחילת הלעיסה

כ' השו"ע סי' תע"ה ס"א שאיכל מב' המצות כזית מכ"א ביחד, ובמ"ב שם ביאר דא"צ לבלוע שניהם בב"א רק יכניס תוך פיו בב"א ב' הכזיתים והאכילה - הבליעה תהיה כזית א' בב"א, והשני בתוך כא"פ מתחילת האכילה.

ויש לדון מהי תחילת האכילה למדוד ממנה שיעור זה של כא"פ, האם זה נמדד כבר מתחילת הלעיסה של הכזיתים שזהו תחילת אכילה, או דלמא תחילת אכילה היינו משעה שמתחיל לבלוע ממש המצה, היינו רק בשלב השני של המצוה, ועד אז לו ענין לעיסת המצה בתוך פיו זה רק 'הכשר אכילה' בלבד.

ודנו בזה הפוסקים, עי' שו"ת שבט הקהתי (ח"ה סר"ס) שהוכיח דמעשה אכילה מתחיל מיומן שמכניס המצות לפה, ובתוך כדי כא"פ לההכנסה צריך לבלוע גם הכזית השני כדי שיחשב הכל אכילה א'.

א. עי' סק"ז ס"ו לענין איסור שיחה בין ברכה לטעימה שכ' השו"ע יאכל מיד ולא יסיח בין ברכה לאכילה, ובמ"ב שם סק"ה נקט בפשיטות כהמ"א דרק בבליעה מקרי אכילה ולא בלעיסה לבד, ומ"מ בשח בלעיסתו קודם שבלע שלא מענין הסעודה, כ' שם דצ"ע אי חוזר ויברך, ובשעה"צ סק"ל כ' דאף דא"ר כ' דיחזור ויברך, מ"מ במ"א נראה דלא פשיט"ל הכי, וכן מפמ"ג וגר"ז וכן מבגד"י ומג"א משמע דדיעבד אינו מברך שוב כל שהתחיל ללעוס אדעתא דאכילה, שאז מקרי אתחלתא דאכילה.

ובבה"ש שם (ד"ה ולא יסיח) העמיד כך, א. דהמ"א ס"ל שאינו אכילה עד שיבלע ממש, ואילו הרבה אחרו' פליגי עליה דכבר מתחיל לעיסה הוי אכילה, ולכן אם שח אז שוב אינו חוזר ומברך. ב. ואע"ג דבסי' ר"י ס"ב שנינו דהלועס ופולט לא בעי ברכה, ש"מ דלא הוי אכילה מתחילת רק בבליעה ממש, כבר דחו האחרונים דשאני התם דכונתו לפלוט ולא לאכול רק לטעום התבשיל וכד', ולכן הטעימה - ההכנסה לפה לא מקרי תחילת אכילה, אבל כשתוכניתו לבלוע מה שהכניס לפיו כבר מעכשיו חשיב מעשה אכילה, ונמדד השיעור דאכ"פ כבר מהלעיסה. כ"כ בגד"י ומג"א והיעב"ץ בסידורו. ואף הא"ר שכאן סתם כמ"ה ה"ל, מ"מ שם הביא מעת' שפי' ג"כ דמיירי שלא לשם אכילה, לכך לא מקרי אכילה בטעימה לבד.

ועי' בסו"ד שרצה לומר חילוק נוסף בהאי ענינא, דגם המ"א מודה במקצת דכל מה דפליג הוא רק שלא מחשיבים לעיסה, אפי' ע"ד אכילה, כתחילת אכילה, אבל כשבכונתו לאכול ממש, והוא לעס ובלע טעם הלעיסה, אף שלא בלע עדיין המאכל גופא כבר יחשב כתחילת אכילה גם לדידה לענין שאם שח בשלב זה קודם שבלע המאכל ממש אינו חוזר לברך שוב, דבבליעת הטעם לבד כבר יש לברכה ע"מ לחלו. עכ"ד הבה"ל.

נמצא לענינינו דגם לדעת המ"א כל שבלא טעם מצה כבר יחשב כתחילת אכילה, ומאז יתחיל למנות שיהיו זמן דכאכ"פ, אם לא שנא' דגם למש"כ שם זה רק לענין ברכה שא"צ חשש לומר שכבר יש לה ע"מ לחלו, ושוב לא יברך

מהנטילה והברכה, ואף שיהיה לפני המסובים בשעת הברכה כזית מצה נמי ל"מ, דלא אכלו מהלחם משנה ולא אכלו מהפרוסה טעונים עליה דברים הרבה. שו"ר במחזור יטרי שכתב דמברך המוציא ובוצע ומברך על מצה ובוצע, ואח"כ מחלק למסובים ואח"כ אוכל בהסיבה, יעו"ש. ועיין עוד בס' תפ"ב סק"ב דפורס בין המוציא לעל אכילת מצה, חזינון דלא קפדינו כ"כ אהא.

אכילת המצה

מ"ב סי' תע"ה סק"ט: 'הסכימו האחרונים דצריך רק להכניס לפיו את שני הזיתים בב"א ולרסקם, אבל אין מחויב לבלועם בב"א'. צ"ע דעפ"י המבואר במ"א ס"ק ד' ובמצות השקל שם דאכילה היא בב"א והיא בגרונו, דהיינו בבליעת הכזית בב"א, והלעיסה היא משום טעם מצה דבעינן, וא"כ מאיזה טעם יצטרך להכניס לפה בב"א וללועסו בב"א, דאין חפצא בטעם מצה מב' כזיתים. וכי נחלקו אם אכילה היא לעיסה או הכנסה לפה או בליעה, וצ"ע. ועיין נמי בט"ז ס"ק ט' שכתב שבליעה היא אכילה. איברא דראיתי בחק יעקב סי' תע"ה ס"ק כ"ב הו"ל: 'א"כ יש בין לעיסה ראשונה עד לעיסה אחרונה הפסק כדי אכילת פרס, קמ"ל דחשיב מהכנסה לפה ולעיסה ולא מבליעה ראשונה, ועיין מוש"כ בזה בס"ק ג"'.

מרור שאינו ראוי לאכילה

ביאור הלכה סי' תע"ה ד"ה 'בטיבול ראשון' הקשה עמש"כ הח"י דמברך על המרור בפה"א, והמ"א דמברך על אכילת מרור, דאי אינו ראוי לאכילה אין יוצאים בהם די חובת מרור לפי מש"כ בס' תע"ג וכו', והתם כתב בביה"ל "יקח לענה דאינה ראויה לאכילת בני אדם", והכא מיירי באינו ראוי לאכילה ושאינו זה מזה.

אכילת ב' כזיתי מצה

מ"ב סי' תע"ה ס"ק ג': משתיהן יחד, דהא לכתחילה צריך לאכול משניהם בב"א וכדלקמיה, וע"כ נכון שיהיה הבציעה ג"כ בב"א ולא בזא"ז כדי שלא יהיה הפסק בין בציעה ראשונה לאכילה. ובשעה"צ מבאר דזהו סברא דנפשיה, ועפ"י מש"כ לעיל סי' קס"ז ס"ק ד' גבי בציעת הפת, אך כדי שלא יהיה שיהיו רב בין הברכה לאכילה ויראה כהפסקה כתבו הפוסקים דטוב לכתחילה שיחנות מעט בכיכר קודם שמתחיל הברכה, ויברך ואח"כ גומר להפריד הפרוסה מן הפת. והנה התם ל"ה הפסק דמהו הזמן ההוא שמורוים במעט חיותה, וכן החיתוך הוא צורך האכילה אלא ביראה כהפסקה קפדינן. וה"נ מפרש הכא. ואשר עפ"י מבואר מה שנתקשונו בס"ק ט' שנקט המ"ב דבעינן הכנסת ב' כזיתים לפיו ולא בליעת שתי זיתים, כיון דהמ"ב נקט דהעיקר הוא שלא יראה הפסק, וע"כ צריך שיהיו ביחד, ה"נ אכילתם ביחד נמי מטעם זה שלא יראה כמפסיק באכילה בין המוציא למצה, וע"כ צריך להכניס תרוויהו לפיו שלא יראה כהפסק ביניהם אם מכניס לפיו קודם אחד ואח"כ שני, אך דלאו מדיון אכילה הוא לאכול תרוויהו ביחד אלא מדיון שלא יראה כהפסק.

סדר אכילת המצה

מ"ב סי' תע"ה ס"ק ח': ואם יאכל הפרוסה מקודם ואח"כ השלימה ג"כ הוא כמפסיק להני פוסקים דסברי דברכת על אכילת מצה קאי על השלימה. וצ"ע דלצד השני היה צ"ל היפר הצד הראשון, דאם בתחילה אמר שאם יאכל קודם כזית של המוציא וכו' דהוא מפסיק בין ברכת המצה לאכילת הפרוסה, הול"ל שאם יאכל קודם מהפרוסה הרי הוא מפסיק בין ברכת המוציא לאכילה, ולא דשוב מפסיק בין ברכת המצה לדעות השניות. וכ"כ בח"י. וצ"ע דהמ"ב לא כתב כן, רק תמיד הוכיח ההפסק בברכת המצה. ואמנם דבכל מצה שייכא ברכת המוציא, אך כמו"כ בכל מצה שייכא ברכת המצה בדיעבד.

יואל שרגא הלוי בירבובים - אשדוד

ברכת על נטילת ידיים ב'רוחץ'

סי' תע"ה סעיף א': יטול ידיו ויברך ענט"י, ובמשנ"ב סק"א ואע"ג שנטל לירקות, מ"מ כיון דאמר בנתיים הגדה והלל חיישינן שמא הסיח דעתו ונגע במקום המטונף, שהידים עסקניות הן, עכ"ל. וכ"כ בס' סימן תפ"ג סק"ו עיי"ש. ולכאורה לפמש"נ לעיל בביה"ל ד"ה הרשות בידו הדשו"ע פסק כרמב"ן שאסור לשתות ולדבר בתוך ההגדה, וכעין תפילת שמו"ע, ודאי דגם שמר ידיו בנקיות וכעין אדם שמתפלל שחרית ובא להתפלל מוסף, דלא שמענו שיצטרך ליטול ידיו מחשש להיסח הדעת, וצ"ב. ולולי דבריהם היה אפ"ל הדחשש שהתעסק והסיח דעתו קודם מויתגת כוס שני ואמירת ההגדה, שבזמן זה הוא כזמן הרשות.

טעם אכילת ב' כזיתים מצה

סי' תע"ה סעיף א': ויאכלם בהסיבה כזית מכל אחד. והנה בטעם החיוב לאכול ב' כזיתים עיין משנ"ב סק"ט, והתוס' בברכות (דף ל"ט ע"ב) כ' דכזית משום ברכת המוציא, וכזית משום הברכה דעל אכילת מצה דאין עושין מצוות חבילות חבילות, והק' התוס' על שיטה זו מייין של קידוש שמברכין בפה"ג וברכת הקידוש, וסגי בשתיית רביעית אחת, ובתוס' רא"ש שם הק' ממורו שמברכין ברכת הנהנין (דלא נפטר מהכרפס) וברכת אכילת מרור, וסגי בכזית, וצ"ע. ולכאורה יש להקשות מכל סעודת שבת שחייב לאכול פת מדין עונג שבת, ולא מציונו שברכת המוציא תחייב לאכול עוד כזית, וכן יש להקשות מאכילה בסוכה דבליה ראשונה מבואר דסגי בכזית, ואף שיש מצוה באכילת פת לא מתחייב עוד כזית משום ברכת המוציא, אמנם בסוכה יש ליישב דעיקר המצוה היא הקביעות, והאכילה היא היכ"ת וסימן על הקביעות (וכעין שמציונו שבשינה עראי אסור, ולשיטת הרמב"ם כשנכנס לסוכה מברך מיד), ואף ביו"ט הראשון שהמצוה לאכול, הוא קיום למצוה של ישיבת סוכה, ואינם שני מצוות, וביותר מזה כ' הריטב"א ברפ"ב דסוכה דאף השינה בלילה הראשונה חובה עיי"ש, וא"כ י"ל דעיקר הקפידא דאין עושין מצוות חבילות חבילות הוא באופן שבאכילה אחת פוטר חיוב אכילה משום שני ברכות, דהמוציא ועל אכילה מצוה, ובזה נראה דהמצוות כמשאוי ומבקש להיפטר מהן, אבל בסוכה שע"י האכילה ממילא מתקיימת מצות הישיבה שהוא דר וקבוע בסוכה ל"ח כעושה

יתירה נגד משמעות הפוסקים, והוא ממש דבר שא"א ליהרה. ומה שלא יסיח עד הכריכה הוא משום דאיכא למ"ד דהיא עיקר המצוה, ועליה צריך לברך. עכ"ד. ומ"מ צ"ב ס"ס מדוע לא נחוש למ"ד דהאפיקומן הוא עיקר המצוה, לולא זה דקשה ליהרה. ואולי כוונת הח"י דלמ"ד דכריכה היא עיקר המצוה היה צריך מתחילה לברך על הכריכה, ולא לברך על המצה בפנ"ע ועל המרור בפנ"ע. ולדין דלא נקטינן כך למעשה, מ"מ יש לעשות באופן שלא יראה הפסק. אבל למ"ד דעיקר המצוה הוא אפיקומן, והרי מודה דהברכה הוא מברך בכזית ראשון [ומשום שאינו בדין שאחר שמילא כריסו מצה יברך עליה וכדביארו הראשונים], וכיון דעיקרו כן נתקן שיתברך אע"פ שמפסיק אח"כ זמן רב עד שיאכל מצה דהמצוה, אין להקפיד אף על שיחה.

אמנם עי' ט"ז (תקצ"ב) שכתב לבאר הא דאסור להפסיק בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד, דהוא משום דתקיעות דמעומד הן עיקר המצוה. והוקשה לו מדוע אין אוסרים להפסיק לפני אפיקומן אע"פ ש"א שהוא עיקר המצוה. ותי', 'התם (במצוה) חד ענין הן אלא שאחד מהם אינו עיקר, משא"כ כאן (בתקיעות) ראשונה ואחרונה כל אחת מצוה מיוחדת'. ע"כ. וצ"ב כוונתו. ואולי ר"ל דעיקר הקפידא להפסיק קודם דחיי"א הברכה, והיכא שהתחיל באכילת המצה דכזית הראשון אע"פ שאינו עיקר המצוה, מ"מ חשיב דהתחיל מעשה המצוה. משא"כ תקיעות דמעומד שהן על סדר הברכות יש להן חשיבות בפני עצמן, ואיננו רואים את התקיעות דמיושב, שאינן על סדר הברכות, כהתחיל במעשה המצוה כ"כ. ולפי דבריו י"ל דה"ה למ"ד דבעינן לאכול המצה והמרור יחד בכריכה הוי כמעשה בפני עצמו, ואין אכילת המצה בפני עצמה בכזית הראשון כתחילת מעשה המצוה כ"כ, ולכן בזה קפדינן שלא ידבר עד שיאכל הכריכה, משא"כ לגבי כזית דאפיקומן דהוא נעשה באותו אופן של כזית הראשון, ולגבי זה כבר יש כאן התחלה מעלייתא, ופשוט. מיהו תי' זה לא יועיל למה דמבואר במ"ב, דאף במגילה יש לאסור לשוח מטעם זה, והתם הא הוי התחלה באותו ענין ממש.

עמינדב גולדשמידט - ברכפלד

אמירת 'זכר למקדש כהלל'

כתב השו"ע סי' תע"ה ס"א ואומר זכר למקדש כהלל וכו', ובביה"ל הקשה וז"ל: הלא אמירה זו הוי הפסק בין ברכה לכריכה, והמחבר בעצמו מסיים שאין לו להסיח כדי שתעלה וכו', ודוחק לומר דגם אמירה זו הוי מענין הסעודה כמו טול בריך וכו', עיי"ש.

ולכאורה הביאור דכיון שקי"ל שמצוות צריכות כוונה, ולשיטת השו"ע אף בדרבנן מעבכ, וכאן נראה שחוזר סתם על אכילת המצה והמרור שאכל כאו"א בפ"ע, ולכך צריך לפרש שעושה כן לקיים תקנת הלל הזקן שהיה בדוקא כורכן ואוכלן, ולכך אף שהשו"ע בשום מצוה לא כתב לפרש ולייחד כוונת המצוה, הכא דאיכא למיטעי חייב לפרש, ועדיף מטול בריך שכ' הרמ"א שהוא רק בדיעבד ולא לכתחילה, ודו"ק.

בענין טעם מרור

בלע מרור לא יצא דטעם מרור בעינן וליכא, ובמשנ"ב כ' שירגיש המרירות בפיו זכר לומר את חיהם, עכ"ל. ויש לחקור האם בעינן טעם בלבד או שנתחדש שהטעם מרירות יבוא דוקא מתוך מעשה האכילה, ונפק"מ בבלע חריין שהדרך שעולה חריפות מתוך הגרון בבליעה, וטעם מרירות יש, ומעשה אכילה נחשב אף בבליעה כבלע מצוה שיצא, ואין לומר דבעינן שיעור מרירות מכזית דוקא, וכמו דפשוט שאם אכל חצי כזית מרור ובלע חצי כזית דלא יצא י"ח, וא"כ ה"ה בבליעת החריין ולא יצ"ח, דלכא"ו משיעור כזית עולה חריפות בשיעור כזית, ומחצי כזית החריפות ג"כ בשיעור, ועכ"פ באופן שהשיעור שהרגיש היה כזית האם יצא י"ח, וצ"ע.

נפתלי זהבי - ברכפלד

בענין חצי שיעור במצוות

שע"ת סס"י תע"ה ציין לשו"ת שבות יעקב ח"ב סי' ח"י וז"ל: ועל דבר מי שאין לו רק פחות מכזית מצוה, נ"ל שאין כאן חיוב כלל, דאכילה בכזית משמע, וראיה ממה דאיתא בס' תפ"ד הנשבע שלא לאכול מצוה כל השנה אסור לאכול מצוה בפסח, ולפי מה דקיי"ל לענין שבועה שלא אוכל בכזית משמע, קשה א"כ יאכל פחות מכזית, אלא ודאי פשוט כיון שאינו אוכל כשיעור, לאו מצוה הוא כלל, עכ"ל. וכן ציינו הרחיד"א בברכ"י סי' תפ"א אות ד', וכו' וז"ל: ונראה לי דקצת מצוה איכא, וזכר לדבר מודקיי"ל חצי שיעור אסור מן התורה, וה"ה דאיכא קצת מצוה בחצי שיעור, ולא יאה אלא לזכר המצוה צריך לאכול, עכ"ל.

ועוד ראיתי בס' אסף המזכיר להרה"ג רבי מאיר יששכר מזוז שליט"א שהביא ראיה מהא דמער"ה הפריש ג' ערי מקלט, אע"פ שאינן קולטות עד שיהיו כולן קולטות, והביא שכן מוכח בפהמ"ש לרמב"ם על אבות.

ומאיך הביא השע"ת בדבריו דהריטב"א ביומא (ל"ט ע"א) גבי לחם הפנים שיש שמגיגו כפול, שנראה מדבריו שהוא מסתפק בדין חצי שיעור בקיום המצוות, ע"ש. וע"ע בכל זה בס' קהלת יעקב תוספת דרבנן אות קל"ז, ובשו"ת רב פעלים חאו"ח ח"ג סי' ל"ב, ועוד בחיו"ד סי' מ"ד, ובאורך בשו"ת חזו"ע סי' כ"ח, עיי"ש נפלאות מתורתם והיעב"ת. וע"ע בברכ"י בהוצאת שיח ישראל בהערות הרב המו"ל הרה"ג ר' דוד אביטן שליט"א.

טל טוויג - תל ציון

חלוקת המצות למסובים

מ"ב סי' תע"ה ס"ק ג': 'ע"כ נכון שיהיה הבציעה ג"כ בב"א ולא בזאח"ה, כדי שלא יהיה הפסק בין בציעה ראשונה לאכילה'. וצ"ע למעשה היאך ינהג בעה"ב שצריך ליתן מהמצות שלפניו למסובים, הא אם יתן קודם אכילתו הוה הפסק טובא, והרי המ"ב אפי' על הפסק של בציעה הקפיד, ולבצוע למסובים תוך כדי אכילתו אי אפשר שהוא טרוד באכילת הכזיתים בב"א, ותוכ"ד אכילת פרס ובהסיבה ושימתינו המסובים עד שיגמור בעה"ב, הא לדידם הוה הפסק

למרות דבענין דידן יאמר דשיעור האכילה לעולם אינו מתחיל קודם תחילת בליעת המאכל עצמו ממש. ומ"מ לענין הלכה הכרע לנהוג כהח"א דבעי בליעה רק דסגי בבליעת טעם הלעיסה וא"כ להלכה, גם אם לא בדעת המ"א, ודאי אחזי כן.

ב. הביא לדייק מל" פיהמ"ש נגעים פ"ג מ"ט שכ' בטעם מה דמשערין לשהיית בית המנוגע במי שאוכל 'פת חטים' ולא בשעורים. לפי שהוא משך זמן מועט, כי הלחם הטוב עם ליפתן אוכלים אותו מהר ואינו זקוק ללעיסה מרובה, מנדקט ההרוחה לענין לעיסה קצרה ש"מ שיעור האכילה נמדד מהלעיסה, דאם שלב זה נמצא חוץ לשיהוי משך האכילה מה הרויח התנא בשיעורו בפת הנלעסת יפה כשכל המודד מתחיל אחר הלעיסה. ורצו לדחות הראיה, לדלועם נימא דהלעיסה אינה חלק משהות דאכ"פ שאינה נחשבת לתחילת אכילה ביום יום, אלא כשהתנא בא לקבוע משך השיהוי ההלכתי דאכ"פ שפיר קאמר דטעם פת חטים ולא שעורים כדי לזרז משך השיהוי בקביעת הגדר דאכ"פ דשם נמדד עם הלעיסה.

ג. בשב"ל (ח"ט סקע"ג סק"ה) כ' בדאכילת איסורים קי"ל כר"י דבהנאת גרון תליא, ובגמ' א' דלדידיה גמ' מה שבין החניכיים מצטרף ע"כ שהשיעור מתחיל בלעיסה, וכן הוא באכילה דמצוה דהסכמת הפוסקים היא דבעי הנאת גרון, איברא דבהמ"ז או ביהוה"פ דעת הח"ס דתלוי בהנאת מעיים דבעי 'יתובי דעתא', ודאי מתחיל השיעור אח"כ. וציון לשו"ת מהר"ם שיק או"ח סר"נ שבנקודה אי מצוות תלוי בהנאת מעיים או גרון כאיסורים, ובמחצה"ש (סי' תע"ה סק"ד) באמת מבואר דתלוי במעיים, ולדידיה באמת הכל תלוי בבליעה ולא בלעיסה מקודם, ובמהר"ם שם מוכיח שאינו כן רק בגרון תליא מילתא, ודחה לדברי המחצה"ש.

וכ"פ הגאון בעל תשובות והנהגות שליט"א ח"ג סקל"ב (ב') דקיום המצוה מתחיל בלעיסה, ולכן שפיר יש לאכול כל הכזית בב"א כדי שיהיה קיום המצוה באכילתו, שהכל מתחיל כבר בלעיסה, ואם יאכל פחות מכזית מעט מעט מתחיל אין קיום מצוה בזה, ורק אחר שהשלים הכזית למפרע נמצא שקיים המצוה.

חננאל יאקב - רמת שלמה

אכילת חריין למרור

בסימן תע"ה סע"ב ב' בביה"ל ד"ה בטיבול ראשון הביא שדעת החק יעקב דמברכים על החריין אע"פ דאין דרך לאוכלו כמות שהוא. לפי שראוי לאוכלו בחומץ וכד'. ויש לעיין הרי קי"ל בשו"ע סי' ר"ב סע"ד ו' וסימן ר"ד סע"ב ב' דאין מברכין על שמן זית לפי שמזיק הוא כמות שהוא. וזאת אע"פ שאפשר לאוכלו בהדי דברים אחרים. ויש לעיין מ"ש הרי גם חריין מזיק כמו שכתב החכ"צ ושאר אחרונים, כפי שהביא השערי תשובה סימן תע"ג ס"ק י"א.

ניר כהן - אשדוד

בלע מצה יצא

סי' תע"ה ס"ג: בלע מצה יצא דא"צ טעם מצה לעיכובא, אבל לכתחילה צריך להרגיש טעם מצה. ויש לעיין אם בשביל הלכתחילה סגי במציצת המצה בפיו ואח"כ לבולעה, ובכך יוצא גם ענין דטעם מצה וגם דבליעה הוי דרך אכילה, או דצריך דהטעם יבוא דוקא ע"י אכילה שהיא לעיסה, אבל במציצה בעלמא לא סגי. וכמו"כ יש להסתפק גם במרור, שבוה הטעם מעכב אף בדיעבד, האם סגי שמוצץ המרור בפיו ואח"כ בולע ללא שלועס.

ולכא' אפשר לומר דכיון דההכנסה לפיו היא צורך הבליעה, א"כ חשיב שפיר שהטעם בא ע"י האכילה, שהרי בליעה היא דרך אכילה כדמצינו בלע מצה יצא דדרך אכילה בכך. וא"כ לפי"ז אפשר להסתפק, אם סחט המרור ויצא מיץ מר, ומכניסו לפיו קודם שמכניס המרור, ואח"כ בולע את המרור ללא טעם, האם מהני, או שכאן ודאי אין הטעם בא ע"י האכילה אלא בנפרד ולא יצא, ויל"ע.

יוסף מיזליק - חיפה

חולה באכילת מצה

א. נשאלה שאלה בבי מדרשא דכולל אליבא דהלכתא קרית גת, וזה תורף הדברים: מעשה (שלא היה) באדם שרגיש לגלוטן, והרופא אמר לו שמתור לו לאכול עד כזית מצה, אבל אם הוא יאכל גרם אחד יותר מכזית הרי זה סכנת נפשות בשבילו. ונשאלת השאלה מאיזה מצה יקח אותו אדם את הכזית שהוא אוכל.

ב. ולהבנת הצדדים נצרך להקדים שמדברי מרן המחבר בסימן תע"ה סעיף א' חזינו שיש ד' דברים שצריך להקפיד עליהם באכילת המצה הזאת, (א) לאכול ממצה פרוסה (וכפי שלומדים מהפסוק "לחם עוני"). (ב) לאכול ממצה שלימה כיון שצריך לקיים לחם משנה במצות שלימות וכבכל יום טוב. (ג) לאכול כזית שלם מאותה מצה שעליה כיוונתי בברכת "על אכילת מצה". (ד) צריך לברך המוציא על מצה אחת ועל אכילת מצה על מצה אחרת (והראיה שהרי גם לדעה שמברכים על אכילת מצה על המצה השלימה, מ"מ בהמוציא צריך לכוון על הפרוסה [עי' בביה"ל ד"ה ויברך המוציא וכו'], ואינו יכול לברך את שניהם על השלימה).

ומכיון ואנחנו מסתפקים על איזה מצה צריך לכוון "על אכילת מצה", על כן אנחנו מכוונים גם על השלימה וגם על הפרוסה, ואוכלים כזית שלם מכל אחד. (ומ"מ עי' בשו"ע של הרב בעל התניא (סי' תע"ה ס"ה ו"ס"ז ו"ס"ט) שהעיקר כדעה שצריך לכוון בברכת על אכילת מצה על הפרוסה, ורק היכן שאפשר אנחנו מחמירים כהדעה השניה).

ג. ועיין בביאור הלכה (ד"ה כזית מכל אחד וכו') שנתקשה בהבנת דברי מרן השו"ע מדוע צריך לאכול כזית מהשלמה וכזית מהפרוסה, ואי אפשר לאכול כחצי זית מהפרוסה וכחצי זית מהשלמה, וכך אכלנו גם מהשלימה וגם מהפרוסה וגם כזית שלם של מצה, ומנ"ל שצריך לאכול בדווקא כזית מהפרוסה, ע"ש דבריו ונשאר בצ"ע.

ד. ומעתה נבוא לבאר את צדדי שאלתנו: הנה יש לאותו אדם שלש אפשרויות כיצד לנהוג, ולכל אפשרות מעלות וחסרונות.

אפשרות א' - לאכול כזית שלם מהפרוסה. המעלות של זה: (א) הוא אוכל כזית שלם מאותה מצה שהוא כיון עליה בברכת על אכילת מצה. (ב) הוא מקיים את מצוות "לחם עוני", כפי שפירשו חז"ל (פסחים קט"ו ע"ב) מה דרכו של עני בפרוסה וכו'. החסרונות של אפשרות זו: (א) הוא לא מקיים את מצוות לחם משנה במצות שלימות. (ב) הוא מברך המוציא ועל אכילת מצה על אותה מצה.

אפשרות ב' - לאכול כזית מהמצה השלימה. המעלות של זה: (א) הוא אוכל כזית שלם מאותה מצה שהוא כיון עליה בברכת על אכילת מצה. (ב) הוא מקיים את מצוות לחם משנה על מצות שלימות. החסרונות של אפשרות זו: (א) הוא לא מקיים את מצוות "לחם עוני". (ב) הוא מברך המוציא ועל אכילת מצה על אותה מצה.

אפשרות ג' - לאכול כחצי זית מהשלימה וכחצי זית מהפרוסה. והנה לפי קושיית הביה"ל (הנ"ל אות ג') אפשרות זו היא כלילת המעלות, כיון שהוא גם מצות לחם משנה במצות שלימות, וגם קיים מצות לחם עוני, וגם בירך על מצה אחת "המוציא" ועל מצה אחרת "על אכילת מצה". אבל לדעת מרן השו"ע יש לאפשרות זו גם חיסרון, שאינו אוכל כזית שלם מאותה מצה שהוא בירך עליה "על אכילת מצה". ואם כן צריך עיון כיצד ינהג אותו אדם למעשה.

שמחה בונים שץ - קרית גת

זמן אכילת מצה

בענין הלל שהיה כורך פסח מצה ומרור, וכך יצא יד"ח אכילת מצה וגם יד"ח אכילת הפסח. ויש להקשות שדאי שהלל היה אוכל כריכה זו בסוף הסעודה שהרי "פסח נאכל על השובע", וגם ש"אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", וקשה שהרי היה יוצא אז גם יד' חובת מצה כדמשמע במשנ"ב סי' תע"ה ס"ק י"ד שאומר שהיום לא יתכן לצאת בזה יד"ח אכילת מצה, ומשמע שבזמן המקדש כן היה יוצא יד"ח ככריכת מצה ופסח ומרור למצות מצה, ואין יכל לאכול מצה רק בסוף הסעודה, הרי מצה נאכלת לתיאבון, ואם זה היה בסוף הסעודה אינו לתיאבון. ואין לומר שבזמן המקדש לא ציוו עדיין חז"ל שיהיה לתיאבון, ונגזר רק אחרי החורבן, שהרי מצינו באגריפס המלך שהיה חייב לאוכלו בתיאבון, ואגריפס היה בזמן ביהמ"ק.

מי שאין לו כרפס

במשנ"ב סי' תע"ה ס"ק כ"ז מביא שמברך על אכילת מרור בטיבול ראשון, ויכוון לא לצאת יד"ח עד טיבול שני, ואפי' שאומר הגדה ביתנים לא נחשב להפסק, ע"כ תורף דבריו.

ויש לעיין שבמשנה ברורה סימן תע"ד בס"ק ד' מביא שיש לברך בפה"ג לפני כל כוס וכוס מד' הכוסות, והביא בטעם הדבר בשם הגר"א שמשום שבין כוס ראשון לכוס שני אומר את ההגדה, וכשאומר הגדה אסור לשתות נחשב להפסק וצריך לברך שוב. ויש לבאר מ"ש שלגבי מרור אינו נחשב להפסק, ולגבי ד' כוסות נחשב להפסק.

ואולי אפשר לומר שדברי המשנ"ב בסימן תע"ה לגבי מרור אינם לפי דעת הגר"א, אלא כדעת המג"א שמבאר שגם בד' כוסות אינו נחשב להפסק, והטעם שמברך שוב על כוס שני משום שכל כוס מצוה בפנ"ג, ובאמת להגר"א במרור לא יועיל הברכה בטיבול ראשון לצורך טיבול שני, ויש לעיין.

ועוד נראה לחלק בדרך אפשר, שבד' כוסות הברכה היא בפה"ג שהיא ברכת הנהנין, ולכן אם באמצע יש זמן שאינו יכול ליהנות ולשתות כבר לא חלה הברכה, משא"כ במרור הברכה היא על אכילת מרור שהיא ברכת המצוות, ובוה לא הוי הפסק מה שאינו יכול לאכול שאין זה מטרת הברכה, וצריך עיון.

זאב שמעון מנלה - ערד

ורחץ - אע"פ שנטל ידיו לירקות

כתב השו"ע סי' תע"ה סעיף א': "יטול ידיו ויברך על נטילת ידים", ומבאר המ"ב שאע"פ שנטל ידיו לירקות, כיון דאמר ביתנים הגדה והלל חיישינן להיסח הדעת, וכתב בביאור הלכה שבאופן שזוכר שלא טימא את ידיו דהיינו שלא היה היסח הדעת, נכון שטימא ידיו קודם נטילה כדי שיוכל לברך, עכ"ד. וצ"ע למה לא נחשב שגורם ברכה שאינה צריכה, הרי הוא יודע שלא הסיח דעתו, ומדינא לא צריך לברך, א"כ למה יש היתר לגרום ברכה שאינו מחויב בה.

משה לנדאו - רמת שלמה

בדינא דשתיית רוב הכוס

כתב השו"ע (תע"ה, ט') שיעור הכוס רביעית לאחר שימוגנו, וישתה כולו או רובו. יש לעיין, האם מזה הטעם אסור לשתות בכוס-קש (של תינוקות) משום שא"א לשתות על ידו רוב כוס. ואפשר דבפסטות א"א לשתות בכוס זה, משום שאין עליו שם 'כוס' ופסול לשתית ד' כוסות (שמעתי מהר"י גולדשטיין שליט"א).

שלמה חן - בני ברק

לצאת ידי חובת מצה בכורך

במשנ"ב סי' תע"ה סקט"ז כותב: "ומכל מקום לצאת רק בזה ידי אכילת מצה ואכילת מרור אי אפשר בזמן הזה אפי' להלל וכו". מסביר המשנ"ב שהיום שמרור הוא רק דרבנן אי אפשר לעשות "כורך" ולצאת ידי חובת כזית ראשון ומרור יחד, כי טעם המרור דרבנן יבטל את טעם המצה דאורייתא.

ולכן ברור למה צריך לומר "זכר למקדש כהלל", שלא יטעו לחשוב שלשיטת הלל אפשר לצאת ידי חובה ע"י כורך.

אמנם בשו"ע לא משמע שהכורך הוא רק דרבנן, כי הוא כותב שלא יסיח כדי שיעלו לו ברכות מצה ומרור גם לכורך, ומקשה עליו השעה"צ שא"כ אין לומר זכר למקדש וכו' שהוא הפסק, ולא ברור האם המשנ"ב מסכים עמו או לא.

אבל לפי מה שאמרנו שכורך כיום לכו"ע הוא זכר חייבים לומר זכר למקדש, כדי שלא יטעו לחשוב שאפשר לצאת יד"ח ע"י כורך גם היום, וממילא אינו הפסק.

שמעון בייפוס - עפולה

כזית ראשון של המצה בהסיבה

כתב המ"ב (סי' תע"ה סק"י) "וכתבו הפוסקים שצריך לאכול גם כזית ראשון של המוציא בהסיבה", וק"ק מאי קמ"ל, הרי בשו"ע (שם) להדיא כתוב דיאכל שניהם בהסיבה, ועוד קשה דהרי א"צ לאכול הכזית של "המוציא" בהסיבה, אלא משום דהוי ספק שמא על המצה השלימה אנו מברכין "על אכילת מצה", ולכן אוכל ממנה כזית ובהסיבה מספק, ולא משום שצריך הסיבה על מה שאוכל מהמצה שמברכין עליה המוציא וכמ"ש בפוסקים, ואם נאמר דזה היה כוונת המ"ב לומר שצריך הסיבה בכזית ראשון של המוציא מהאי טעמא דהיא ספק אם ברכת על השלימה "על אכילת מצה", עדיין צ"ע מאי קמ"ל, דהרי כך כתוב בשו"ע שם להדיא, ולמה כתב כן בשם פוסקים אחרים.

ארס שבמרור

מבואר דהטבילה בחרוסת באה ע"מ להוציא ארס שבתוך המרור, וצ"ב למה לא שמענו שיהירו אותו בזה כל השנה, ולא דוקא בפסח.

יוסף חזן - באר שבע

סיכום השיטות טור, ב"י, שו"ע, מ"ב והעולה לדינא

סימן תע"ה

תע"ה, א. בבי' הביא דעת הרמב"ם שעל אכילת מרור מברך "על אכילת מרור", והרב המגיד הביא שדעת הרבה מן האחרונים שמברך "לאכול מרור" ו"לאכול מצה", והביא הב"י שהמנהג לברך ב"על", ובד"מ (ב') הביא מהר"ן דיכול לברך לאכול. בשו"ע כתב שייברך "על", וברמ"א לא הגיה בזה.

בטור הביא מרב עמרם ומהרמב"ם שמברך המוציא ומטבל בחרוסת, והביא הטור מבעל המנהגי שהקשה שמצה היא זכר לחירות, וחרוסת היא זכר לטיט, ואין יתחברו יחד, ועוד דחרוסת דרבנן אתי ומטבל למצה דאורייתא. בשו"ע כתב שיטבלם במלח, וברמ"א הגיה שהמנהג שלא לטבול בכלום (וביאר במ"ב סק"ד) דטפי הוא נראה לחם עוני שאינו טבול במלח).

בטור הביא מהרשב"ם שאין מברכים בפה"א על המרור משום שנפטר בבפה"א של הכרפס, ולכן אין לברך נפשות על הכרפס, ור"י אומר שצריך לברך נפשות על הכרפס, ומה שלא מברכים בפה"א על המרור לפי שחשוב כדברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה, וברשב"א איתא שהיכא שבירך נפשות על הכרפס, יברך בפה"א על המרור. בב"י לעיל (סי' תע"ג) הביא דקי"ל כהרשב"ם, ובמ"ב (תע"ג, סקנ"ו) ביאר דבעת השו"ע שאפי' שאכל כזית מהכרפס לא יברך נפשות.

במ"ב (סק"א) ביאר שהטעם שנטול ב"רחצה" למרות שנטל ב"ורחץ", הוא משום דחיישינן שמא הסיח דעתו ונגע במקום מטונף, ובבה"ל ד"ה יטול הביא משיבולי הלקט דאם ברור לו ששמר ידיו היטב א"צ ליטול שוב, ואם נטל לא יברך, וכתב הבה"ל דאנן לדינא חוזרים ונוטלים (כדלעיל בסימן קנ"ח) אך עכ"פ בלי ברכה, וכתב הבה"ל דהנכון שבאופן זה יטמא ידיו קודם הנטילה כדי שיוכל לברך.

במ"ב (סק"ח) הביא מהחק יעקב דהטעם שהצריך השו"ע לאכול ביחד את הכזית של השלימה העליונה ואת הכזית של הפרוסה, הוא שאם יאכל את השלימה תחילה, למ"ד ש"על אכילת מצה" הולך על הפרוסה, הרי הוא מפסיק בין ברכת על אכילת מצה לבין אכילת הפרוסה, ואם יאכל קודם את הפרוסה, למ"ד שעל אכילת מצה הולך על השלימה הרי הוא מפסיק לאחר הברכה באכילת הפרוסה, ובשה"צ (ו') הביא מהב"ח דהטעם הוא שאם יברך המוציא תחילה יצא בה"ח מצה, ואנן בעינן לכתחיל לחם עוני שהוא הפרוסה, ולאכול קודם את הפרוסה גם אין נכון משום שהשלימה למעלה לפניו, ואין מעבירים על המצוות.

בשו"ע כתב שאכל כזית מכל אחד, ובבה"ל ד"ה כזית צידד שסגי בכזית משניהם ביחד, אך נשאר בצ"ע, ובמ"ב (סק"א) כתב דבדיעבד אם אכל כזית אחד בין מהשלימה ובין מהפרוסה יצא.

בשו"ע כתב שישקע כל המרור בחרוסת, ובמ"ב (סק"ג) הביא שלפ"ח סגי בטיבול מקצתו.

בטור איתא דב"כורך" לראב"ה אין טובל המרור בחרוסת, אך הרא"ש ס"ל שגם ב"כורך" טובל המרור בחרוסת. בב"י הביא שנהגו כהרא"ש, ואילו בד"מ (ג') הביא דבמנהגים שלנו איתא שיעשה כריכה בלא טיבול. בשו"ע הביא כהרא"ש, וברמ"א הביא כמו שהביא בד"מ, ובמ"ב (סק"ט) הביא שהאחרונים הסכימו כדעת השו"ע, ומ"מ היכי דנהגו נהוג.

בשו"ע איתא דלפני שאוכל את ה"כורך" אומר זכר למקדש כהלל, ובבה"ל ד"ה ואומר הקשה דאמירה זו הוי הפסק בין ברכה לכריכה, והציע דאולי התכוון השו"ע שמתחילה צריך לאכול ואז לומר, ולדינא נשאר בצ"ע.

האומר בשו"ע איתא שאומר "זכר למקדש כהלל", והמ"ב (סקכ"א) הביא שהנוסחא אצלנו בהגדה הוא "כך עשה הלל בזמן שביהמ"ק וכו' היה כורך מצה ומרור ואוכלם ביחד", ויש שכתבו "היה כורך פסח מצה ומרור".

בטור הביא מאחיו רבינו יחיאל שהסתפק האם צריך באכילת ה"כורך" להסב, ומבעל המנהגי הביא דיש להסב. ובשו"ע איתא דאוכלו בהסיבה.

תע"ה, ב. השו"ע כתב שמי שיש לו לכרפס רק מרור, יברך או (בטיבול ראשון) על אכילת מרור ובפה"א, ובבה"ל ד"ה בטיבול הביא דדעת המג"א דאם יש לו רק חריין יברך רק על אכילת מרור ולא בפה"א, משום שאין דרך לאוכלו כמות שהוא, אולם החק יעקב כתב שמברך עליו דראוי לאוכלו עם חומץ, והבה"ל מצדד כדעת הח"י, דמשום שהעולם כן אוכלים אותו מפורד בסעודתם חשיב ראוי לאכילה, ועוד סברא הביא דמחייב רחמנא לאוכלו בלילה הזה הוה אכילה חשובה, והסתפק הבה"ל האם לברך עליו בפה"א או שהכל.

משמע דחייב בכל ענין. ולכאורה שיטת רש"י דלעיסה לא הוי תחילת אכילה, אמנם ברש"י ודאי דס"ל ד"ל אכילה, אבל החולקים ס"ל כתוס' כיון שכך הוא הדרך אכילה והכשר אכילה, ולכן שם בריה על זה.

ובחנם סופר בחידושי בחולין מבאר דהא חייב בריה הוא משום חשיבות, ובעינין שיהא בחשיבותו, ומה שנחלק בפיו לא בטל חשיבותו, וסתם אכילה היינו בבת אחת, והלכה למשה מסיני דמצטרף בכדי אכילת פרס, ובאבר מן החי אין לך בו אלא חידושו. וכתב: ומהכא איכא למילף באכילת מצה מצוה מן המובחר להכניסו בבת אחת לתוך פיו, כפשטא דקרא דאכילה בבת אחת משמע, אבל אין צריך לבלוע בבת אחת, דאי ס"ד דפשטיה דאכילה בליעה בבת אחת קאמר, אם כן הכא באבר מן החי דאין לך בו אלא חידושו, לא לחייב אהילקו מבפנים, אלא על כרחך דאפילו מצוה מן המובחר ליכא בבליעה בבת אחת, אדרבה משמע בשמעתין דהוי שלא כדרך אכילה, ותימה על המגן אברהם דהוכיח דהיינו בבת אחת.

ומשמע להדיא דס"ל לחת"ס דאכילה הוא רק בבליעה, רק דהוא דרך אכילה ע"י לעיסה, וכ"ש למג"א דהוכיח מהגמ' דבעי בליעה בב"א. והנה בירושלמי (פ"ו נזיר ה"א) רבי בא בן רבי מלל בעי כזית מצה שחילקו בפיו ואכלו תפלוגתא דר' יוחנן ורשב"ל. אר"י בי רבי בון בכל מקום לא נהנה חיכו כזית. ובקרבן העדה הביא ב' גירסאות, או דאף לר' יוחנן אינו יוצא בה, לישנא אחרינא הג"מ מ"מ נהנה חכו בכזית, ואפילו רשב"ל מודה דיצא. ובפני משה מבאר מכל מקום מי לא נהנה חכו בכזית, ואפילו חלקו בפיו כו"ע מודו שיצא ידי חובתו, ושאינו אבר מן החי חידושו הוא. וברידב"ז כתב גבי מצה ששאל מקום הספק הוא משום דהתם אכילת מצוה ועיקר הבליעה, ואם הקיא אינו יוצא, ואם בלע ולא לעס כדרך אכילה נמי יצא. על כן שאל אם בזה מודים כו"ע דאזלינן בתר מעי, או דגם בזה ס"ל לר' יוחנן דאזלינן בתר גרונו וחנו. ושמן שם רשב"ל ס"ל בזה דאזלינן בתר הנאת גרונו, ופשיט ליה דבזה כו"ע ס"ל דאזלינן בתר הנאת גרונו.

והנה באכילת מצה דס"ל לרידב"ז דאזלינן בתר גרונו, ומ"מ פשוט לו שבהקיא לא יצא. ובמקור חיים (סתנ"ד) סובר דגם באכילת מצה הנאת מעי, וא"כ ודאי לא יצא. וכן במחצית השקל ע"ד המג"א הנ"ל כתב דבמצה בעינן הנאת מעי, אך במנחת חינוך (מצוה י') כ' דבהקיא מצא יצא. ובשו"ת תורה לשמה (סקכ"ה) ובשו"ת חת"ס (או"ח סקכ"ז) ובכת"ס (צ"ו) כ' דבמצוה הנאת גרונו כו"י יוחנן. ובאמרי בינה (פסח סכ"ג) כתב לחקור במצות אכילת מצה בליל פסח אם דומה לכל אכילות שבתורה בהנאת גרון, ומביא הירושלמי בניזר הנ"ל וכפירוש הפני משה דהוא בתמיה דהרי נהנה חיכו ויצא. ומביא חת"ס דיצא בכל מקום שכתוב אכילה ולא שבעה, היינו בגרון, וסגי בכזית מצומצם. אמנם בלבוש (סתע"ה) דבלע מצה יצא. משום דבאכילת מצה אעפ"י שהוא זכר לגאולה וחיות, מ"מ בעיקר אכילתו הוא לאכול לשובע למלא כריסו כשהוא רעב, ולכן יוצא אף בבליעה, ולפי"ז אם הקיא לא יצא. וכתב דמ"מ נחשב בעידיניה לגבי עשה חזקה ל"ת, ולא הוי רק הכשר מצוה, וכן דמה שבא דרך הגרון הוא ג"כ תנאי ודוקה מן המצוה, ומבלעדי זה לא יקיים המצוה, דהא כרכן בסיב לא יצא. ומביא ריטב"א בסוכה (ל"ה ע"א) דכתב דבמצה גזולה תו ליכא בשעת הנאת גרונו דעביד מצוה, לא משום לכם ולא משום מצהב"ע. הנה מצינו כמה שיטות במה מקיים מצות אכילת מצה, דלשיטת הלבוש ומקור חיים בעינן אכילת מעי דצריך לשובע מהמצה. ולשיטת המנ"ח החת"ס הכת"ס והתורה לשמה בהנאת גרונו תליא מילתא. ומהריטב"א משמע דבעינן תרויהו, הנאת גרונו ומעיו, ומ"מ לא מצינו דאכילה נחשבת מזמן הלעיסה, ורק בהנאת חכו כירושלמי, וכמו שכתב רש"י בחולין (ק"ג ע"ב) דהא אין נהנה לא גרונו ולא מעי, שאין אדם טועם עד שיהא סמוך לבית הבליעה כדכתיב וחיך אוכל יטעם לו. ובתוס' שם כ' דהנאת גרונו היינו ממש בבית הבליעה, עיי"ש.

שלמה יוסף בביון - נוה יעקב

מצות מצה בשאר ימי הפסח

כתב השו"ע ס' תע"ה ס"ק ז': "אין חייב אכילת מצה אלא בלילה הראשון". ובמשנ"ב ס"ק מ"ה, הביא דברי הגר"א המפורסמים שאמר, שעכ"פ מצוה איכא לאכול מצה כל שבעה, אלא שאינו חייב. וראיתי חידוש שכתב הגר"צ צבי מינקוביץ שליט"א בביאור דעת הגר"א זיע"א, דודאי כשאדם רעב ורוצה לאכול, ואוכל חמץ ולא מצה, קיים הוא מצות מצה כל שבעה לכו"ע. ודברי הגר"א נאמרו אפי' בכה"ג שאדם אינו רעב, ואכל מצה קיים הוא מצות מצה כל שבעה, ובכה"ג שדפליגי על הגר"א. אבל בכה"ג שאדם רעב ולא אכל חמץ ואכל מצה, כו"ע מודי שקיים הוא מצות מצה כל שבעה.

יעקב ירוחם ויין - ירושלים

סימן תע"ו

בענין המנהג לאכול הביצים בתחילת הסעודה

כתב הרמ"א ס' תע"ו: נוהגין בקצת מקומות לאכול בסעודה ביצים זכר לאבלות, ונראה לי הטעם משום שליל תשעה באב נקבע בליל פסח, ועוד זכר לחורבן שהיו מקריבין קרבן פסח. ויתכן להטעים את מנהג העולם שאוכלין הביצים בתחילת הסעודה מיד לאחר כורך [כשעדין פתוח לפנייהם ההגדה כזכר למקדש כהלל], משום שאחר שאכלו הכורך ואמרו זכר למקדש כהלל הלב מתמלא כאב, ונוזרים שבעצם היינו אמורים לאכול הכורך ובתוכו בשר קרבן הפסח, ולא זכינו, לכן מיד לאחמ"כ מתאים להביא הביצים זכר לחורבן (אמנם הביצים הם ג"כ זכר לקרבן חגיגה, כעין ברייא מסטרא חדא ותבורתא מסטרא חדא), והנה מה שכתב הרמ"א בסוף דבריו ז"ל: "יש נוהגים שלא לאכול שום טיבול בלילה, רק שתי טיבולים שעושים בסדר, עכ"ל. וישנם שנוהגים לטבל הביצה כמי במלח, יתכן לומר שטיבול נחשב לירקות שמטבילים, אבל ביצה שהיא לא ירק לא נחשבת לטיבול ואינה נחשבת לתוספת לשני טיבולין.

יעקב דוד מדלוב - ערד

מפת חיטין דזמן לעיסתה מועט [אלא א"כ נאמר דאם לעיסה אינו אכילה יש להחשיב רק הבליעה, וזה אינו]. ומה שהביאו ראי' מסימן קס"ז, כבר הבאנו דרבים מהאחרונים פליגי בזה, וגם המתירים יש לומר כמו שכתב המור וקציעה או מחמת שכבר נהנה או שכבר עוסק באכילה, ולכן לא נחשב הפסק, והיינו שעוסק במעשה המביא לאכילה. ובדברי הרב שבט הלוי לכאורה צ"ב דאיפכא מסתברא, דודאי מי שיאכל רק טעם מצה לא קיים כלל מצות אכילת מצה, אבל בברכת הנהנין ודאי דגם הטעם הוי בכלל. ובשבת הלוי ביאר טעמו שבמצוה אכילה הוא בגרונו כמו באיסורים, אבל ברכת המזון תלוי בשביעה שהיא במעיים, אך מ"מ צ"ב שבמצוה אין יוצא בהנאה, וצ"ל דס"ל או כרש"י בגרונו היינו סמוך לגרונו, וזה גם בחניכיים וכדלהלן, וא"כ כשלוטעס ה"ז כבר אכילה, או דכיון שהטעם היוצא מהמצוה הוא חלק מהמצוה וחלק מהשיעור, א"כ נחשב דזה תחילת אכילת המצה.

אכילת המצה

בשו"ע (תע"ה, א') ויאכלם בהסיבה ביחד כזית מכל אחד וכו'. ובמגן אברהם (סק"ד): ז"ל דרכ"מ, בתרומת הדשן (ח"א סקל"ט) דצריך לאכול הכזית ביחד ולבלוע, וכ"כ הב"י בשם התוס'. משמע מלשונו דדי שיבלע כזית א' בב"א וכו'. ומה שכתב בשו"ע, ויאכלם יחד, היינו שיכניסם לפיו בבת אחת וכו', אבל לכתחילה צריך לאכול ביחד, וכן משמע בחולין (סוף פ"ז) דצריך לבלוע ביחד וכו'. ויש לדון בכנות המגן אברהם אם במסקנתו היינו כזית אחת שיבלע ביחד או ב' זיתים. ובשו"ע הרב (תע"ה, ו') כ' לפיכך יכניסם לפיו בבת אחת, אבל אין צריך לבלועם בבת אחת, אלא יסקם בפיו, ויבלע בתחילה כזית אחד כולו בבת אחת, ואח"כ יבלע כזית השני בבת אחת. והב"ח כתב דהטעם שיאכל ביחד, דאם יאכל של המוציא תחלה שהיא השלימה, הרי באותה אכילה יצא ידי חובת מצה, ואנן בעינן לחם עוני וכו'. וכתב דהוא רק לכתחילה, ולכן כשא"א יאכל קודם המוציא דאין מעבירין על המצוות, ולכן אין משום כל שאינו בזה אחר זה אפילו בב"א אינו. והנה להסבר הב"ח א"כ הכל תלוי בבליעה ולא בלעיסה, וכ"ה בפרמ"ג (אשל אברהם ד'). והט"ז כתב (ס"ק ב') דב' הברכות שייכי להדדי, ורק דאין עושין מצוות חבילות, על כן נוטל לכל אחד מצה, ולכן צריך שתהא אכילה כאחד כאלו היה מצה אחת. ובהו מתרץ דלא שייך כל שאינו בזה אחר זה, דזה דוקא בב' גופין ולא בגוף אחד. ולכן בעינן כזית מכל אחד, דאין כאן חלוקה לברכות אלא הכל אכילה אחת, ורק משום דרוצה לצאת ידי ב' הברכות צריך ב' זיתים, וכל זית יש עליהם את ב' הברכות, ולפי"ז ג"כ תלוי בבליעה ולפחות כזית מן התערובת, דע"י שמתערב בפיו הוי הכל אחד. ובלבוש כתב שיאכלם ביחד, דשניהם מצוה אחת הם שהרי אין המוציא בלא מצה, ואין מצה בלא המוציא. ובמשבצות זהב (ס"ק ב') פ' דהט"ז כוננו כלבוש, והיינו כמבואר. ובדעת המגן אברהם במ"ש מהדורכ"מ דדי כשיבלע כזית, היינו כנ"ל דע"י שמתערב בפיו נחשב אכילה אחת לשניהם בכל כזית.

ומה שכתב בשו"ע יכניסם לפיו, היינו דעיי"ז ילעסם ויערבם ובלוע כזית בבת אחת משניהם. ובחק יעקב (ס"ק ה') כ' שלא יהא הפסק בין ברכת אכילת מצה לאכילת הפרוסה, ולכן יאכלם ביחד. ולכאורה היינו מטעם ספק על מה חל ברכת אכילת מצה, ולכן יאכל שניהם. ולא משמע כן מלשונו. וגם דאי אפשר להסביר כך ברא"ש שלא הביא כלל מחלוקת, אלא טעמו דהמוציא תחלה כב"ה דאין מעבירין, או מטעם תדיר כמ"ש הלבוש. וראיתי לרב א' שכתב בענין זה דהא דמהני שיכניסם בפיו בבת אחת, ואין צריך דוקא שיבלעם ביחד, הוא מטעם דה"ז תחלת אכילה, דמוזמן שמכניסם לפיו נחשב תחילת האכילה. והביא ראייה לזה מלקמן (סימן תפ"ו) שכתב הרמ"א: ובריקות צריך למעך חלל האויר שבין היק. ובמשנ"ב (ס"ק ג') כ' וה"ה אם יש חלל המצה אינו מצטרף החלל לשיעור כזית וצריך למעכו, אבל אם יש חלל במצה אפילו היא רכה ועשויה כספוג א"צ למעכו, ובשער הציון (סק"ז) משנה (עוקצין פ"ב מ"ח) והובא במחצית השקל. ונראה פשוט דה"ה לענין ברכת המזון דפת ספוגית משתערת בכמות שהיא. ולכאורה מאי מהני, הרי בולע פחות מכזית, ואין שיעור אכילה בזמן האכילה דהיינו בזמן הבליעה, אלא על כרחך דאכילה מתבטלת בלעיסה. ומהסוגיא בחולין (ק"ג ע"ב) באבר מן החי חלקו מבחוץ פטור, מבפנים לר' יוחנן חייב, לר"ל פטור, דלר' יוחנן חייב הרי נהנה גרונו, ולר"ל אכילה במעיו בעינן וליכא. וביארו התוס' שנחלקו בפ' דרך לעיסה, כיון דדרך הוא, אף דאבר מן החי חידוש הוא חייב לר' יוחנן דכך הוא דרך אכילתו, ודאי נימא דאכילה מתחלת רק בבליעה, א"כ ליכא שם אכילה באבר מן החי, ומאי מהני מה שלועסו כאחד, אלא מוכח דאכילה מתחלת מזמן שלועסו. ובגמ' שם, לר"ל כזית חוץ משל בין השיניים, ולר' יוחנן אף עם בין השיניים, אמר ר"פ בשל בין השיניים דכולי עלמא לא פליגי, כי פליגי בין החניכיים, מר סבר הרי נהנה גרונו בכזית, ומ"ס אכילה במעיו בעינן, ולכאורה משמע דאכילה בגרונו הוא.

אמנם יש לומר דודאי אכילה רק בגרונו, ומה שלועס הוא רק הכשר ומעשה האכילה, אבל קיום האכילה רק בגרונו, ורק כיון דזו דרך אכילתו והכשרו א"כ נחשב כבר המעשה של האכילה, ונחשב אכילת אבר מן החי, כיון דעשה מעשה אכילה באבר שלם. וכן לענין שיעור בודאי שיעורין הל"מ, דבעינן שיאכל כזית היינו על כזית שמכניס לפיו, דהרי פשוט דבכל דבר יש אוירים אפילו לא בדבר ספוגי, דכל מה דבעינן שיעור היינו דצריך אכילה חשובה, וזה ודאי נקבע בזמן שמכניסו לפיו, ולכן ג"כ אם הכניס לפיו בריה נחשב אכילה חשובה, ויש מחייבים בברכה אחרונה. וראיתי בפתח הדביר (סימן ר"י) בדין בריה שהאריך בזה, ומביא דלרש"י דוקא אם בולעו בלא לוסק בפיו, ולתוס' אף במרסק דזה דרך אכילתו. ומביא דברי הב"י בשם הרא"ש דגבי ברכה ודאי בעינן הנאת מעי, ורק באיסורים פסקינן הנאת גרונו. ומביא פרמ"ג (אש"א ר"י, א') דלענין ברכה אף בין החניכיים לא מצטרף. ומביא משו"ת משאת משה (ח"ב י"ד ס"ג) דודאי בבריה הוא על מה שמכניס לפיו כתוס', שכך הוא דרך אכילתו. ובחקי לב (י"ד סמ"ג) במה שכתב רש"י במכות (ט"ז ע"ב) אכל פוטייתא, בלע שרץ המים, דאם לעסה ס"ל לרש"י דשוב אינה בריה, ומביא דפליגי בזה ר"י ור"ל בירושלמי בניזר (ו' ע"א), וכיון דקיי"ל כר' יוחנן לגבי דר"ל

כאמור בשו"ע כתב כשיש לו רק מרור יברך עליו בטיבול ראשון בפה"א ועל אכילת מרור (ובאכילתו לא יכוון לשם אכילת מרור אלא לשם אכילת כרפס), ובטיבול השני (כשיגיע למרור) יטבלו בחרוסת ויאכלנו בלא ברכה. ובמ"ב (סקכ"ח) הביא שהרבה פוסקים חולקים ע"ז, וס"ל שיכוון באכילת מרור הראשונה לקיים מצוות מרור, ויאכל כזית ויטבל בחרוסת, והמרור השני יהיה לשם כרפס וא"צ לאכול ממנו כזית, ויכול לטבלו גם בחומץ או מי מלח ול"צ בחרוסת.

תע"ה, ד' בבי"ה הביא שדעת הטור והרשב"א להלכה שמצוות אין צריכות כוונה, אולם דעת הרא"ש והר"ף שמצוות צריכות כוונה, והביא בזה סתירה ברמב"ם, דבהל' פסח כתב אבל מצה בלא כוונה, כגון שאנסוהו אם לאכול יצא, אלמא א"צ כוונה, ובהל' שופר פסק שצריך לכוון בתקיעה, והתוקע לשיר לא יצא, ותי' הב"י שבאנסוהו גוים ידע שפסח ולא היתה לו כוונה נגדית ולכן יצא, אולם בתוקע לשיר לא יכוון כלל לתקיעת מצווה. בשו"ע כתב וז"ל "אכל מצה בלא כוונה כגון שאנסוהו וכו' יצא י"ח, כיון שהוא יודע שהלילה פסח ושהוא חייב באכילת מצה, אבל אם היה סבור שהוא חול או שאין זו מצה לא יצא". וביאר במ"ב (סקל"ד) דעל אף שמצוות צריכות כוונה, ביארו המפרשים דבמידא דאכילה שנהנה גרונו כמתכוון דמי, והפר"ח פליג אסברא זו, וס"ל שלמ"ד מצוות צריכות כוונה גם בזה לא יצא.

בבה"ל ד"ה אבל אם, הביא שלר"ן ולרא"ה כשסבור שחול או שאין זו מצה לא יצא גם למ"ד מצוות א"צ כוונה, ורבינו ירוחם בשם התוס' ס"ל שלמ"ד מצוות א"צ כוונה, גם בזה יצא, וכתב הבה"ל דלדינא ודאי אין להקל כי בלאו הכי אנו פוסקים שמצוות צריכות כוונה.

בבה"ל ד"ה לא יצא, הביא שדעת החק יעקב דבמרור אף אם לא ידע שהוא מרור או שהוא סבור שהוא חול ג"כ יצא. משום דמרור דרבנן, ובדרבנן לכו"ע מצוות א"צ כוונה, וכתב הבה"ל דלכמה פוסקים אין בזה חילוק, וא"כ יש להחמיר גם במרור, וכ' הבה"ל שגם לר"ח ביו"ט שני במצה אין להקל בזה, למרות שהוי דרבנן, כי היכי דלא לזולזלי בה.

תע"ה, ז' ברמ"א הביא שנהגו לעשות ג' מצות של סדר מעישרון וזכר ללחמי תודה, ובמ"ב (סקמ"ו) הביא שהבית מאיר מפקפק על המנהג, והביא גם שבכמה מקומות כהיום נשתקע המנהג.

אביחי כהן - אופקים

בדין לעיסה אם נחשב תחילת אכילה

בשו"ע (קס"ז, ו') יאכל מיד ולא ישיח בין ברכה לאכילה. ובמגן אברהם (ס"ק ט"ז) מביא מהש"ח: ולא ישיח עד שיבלע הפרוסה, מיהו אם שח בעודו לועס, א"צ לחזור ולברך. ועיין סו"ס ר"י דהלועס א"צ ברכה. א"כ עיקר הברכה על הבליעה, וצ"ע. ובמחצית השקל בכל זה מדברי הש"ח דמהאי טעמא כתב שלא ישיח. ואייתיי ראייה מסימן ר"י דאם לועס ופולט א"צ לברך. וסיים מכל מקום לא רצה לסמוך ע"ז בדעיבד, ואם שם שיחזור ויברך וכו'. עיין ספר פלאים, מור וקציעה, בגדי ישע, ערך השולחן, דאין ראייה מסימן ר"י, דשם היתה כוונתו רק לטעימה לכן א"צ ברכה, משא"כ הכא דכוונתו בלעיסה היה לשם אכילה.

ובאליה רבה (ס"ק ז') כתב: כתב עו"ת כתב של"ה דצריך לאכול קודם שידבר, כדי שיעור כזית, דפחות מכזית לא חשיבא אכילה. וגם אם הכניס פרוסת המוציא לתוך פיו ולועסו אין לדבר עד שיבלענו. ואם עבר ודיבר קודם שבלע אין צריך לחזור ולברך. ובדקתי בשל"ה ול"מ אלא סיפא, וכן הביאו מג"א, ודעתו נוטה אפילו לחזור ולברך, וכן מצאתי בספר ברכת אברהם שכתב בפשיטות שאין מברך אלא על תכלית הענין שהיא הבליעה אחר הלעיסה. ומוה ק"ק על של"ה שהוא כמסתפק, ובמור וקציעה כתב: דברי של"ה נראין בעיני, דאע"ג דהברכה על הבליעה ולא על הלעיסה גרידא, מכל מקום לא חשיבא שיחה הפסק, אלא בשווה בה בין הברכה לאכילה. אבל אם עוסק באכילה ולעיסה, אף שבאותה שעה עוסק ג"כ בשיחה אין כאן הפסק כל עיקר. ולעיסה ע"כ אינה מפסקת, שהרי א"א לן מבלעדה, ואין לך צורך אכילה גדול ממנה, דתע שהרי לא הצריכוהו לבלוע פרוסת המוציא שלימה מבלעדי שילעוס. ועוד, שאף לדברי האומר פולט א"צ ברכה, הנאה מיהא הויה דהא בתענית וכו', וא"כ התחלת אכילה היא חשובה, ואף שהלעיסה לבדה אינה טעונה ברכה, מ"מ הלעיסה המביאה לדי אכילה צריך לפרוטה גם היא בברכה שכך נהנה החיך, והברכה שמברך על האכילה חלה ג"כ עליה. ובשו"ע הרב (סק"ו, ט') ואם שח בעודו לועס בדבר שאינו מענין צרכי הסעודה, אפשר שצריך לחזור ולברך, שהרי הברכה אינה אלא על הבליעה ולא על הלעיסה, שהלועס ואינו בולע א"צ לברך וכו', ובמשנה ברורה (ס"ק ל"ה) כתב דצ"ע. ובשער הציון (ס"ק ל') דלכתחילה ודאי יש ליהיר בזה. ונחלקו האחרונים לענין לענות אמן, בברכת הבית כ' דמותר לענות, ובלבושי מרדכי כ' דאין לענות. ובשו"ת יב"א (ח"ה סט"ז) מביא מאירי (ברכות מ' ע"א) שכיון שבירך אדם המוציא אסור לו לדבר עד שיתן הפרוסה לתוך פיו. ובלקט יושר (עמ' ל"ט) אסר לדבר אחר כל עד שיאכל, אבל אין צריך לבלוע קודם שידבר. ובדין שיעור כדי אכילת פרס, בפסקי תשובות (ח"ב סימן ר"י אות א') דהיינו מתחילת לעיסה, ומביא משו"ת שבט הקהתי על פי הרמב"ם בפירושו המשנה (נגעים י"ג, ט') דכדי אכילת פרס היינו בפת חיטין בפתן, משום דבזה ממנה אכילתו "ולא יצטרך ללעוס אותו שיעור רב", אלמא מחשבינן מתחילת הלעיסה ולא מהבליעה. וכן במקו"ח (סתנ"ד) משמע דהלעיסה תחילת אכילה. וכ"מ במשנ"ב (סי' קס"ז ס"ק ל') דמדינא מותר להשיח מתחילת הלעיסה. אמנם בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סקע"ג) דעתו נוטה לחשב מהבליעה, ורק באכילת מצוה כמצה בליל החג יש לחשב מהלעיסה שיש הנאת גרון, וצ"ע.

נהנה מה שהביא ראי' מלשון הרמב"ם יש לדחות, דאף דמונים מזמן הבליעה היינו בליעה ראשונה, אבל הלוא הרמב"ם איירי בשיעור אכילת פרס ואינו בלעיסה אחת, אלא לועס כמה פעמים, וא"כ אף אם לא נחשוב מתחילת הלעיסה הראשונה, מ"מ צריך להחשיב זמן שאר הלעיסות, ולכן בעינן

סיכום השיטות טור, ב"י, שו"ע, מ"ב והעולה לדינא

סימן תע"ז

תע"ז, ב. ברמ"א כתב שנוהגים בקצת מקומות לאכול בסעודה ביצים זכר לאבילות, וכתב שהטעם הוא משום דליל ט' באב נקבע בליל פסח, ועוד זכר לחורבן שהיו מקריבים קרבן פסח, ובמ"ב (סק"א) הביא שהגר"א כתב עוד טעם, מפני שהביצה היא זכר לחגיגה.

אביחי כהן - אופקים

סימן תע"ז

אכילת מצה ואפיקומן קודם חצות (סעיף א')

בשו"ע סימן תע"ז סעיף א' כתב לענין מצת אפיקומן, ויהא זהיר לאכול קודם חצות, ומקורו מהרא"ש ז"ל דרבינו תם היה נוהג להחמיר לאכול קודם חצות, ונראה דג"ל אתי כרשב"ם בדין אפיקומן הוא זכר לפסח, אבל להתוס' שנתבאר לעיל באורך בעה"י דאפיקומן אינו מצד זכר לפסח, אלא הוא אך שלא ישכח טעם מצה בפיו, א"כ אין נפק"מ אימתי אוכלו לכאן [ועי' בחזו"א סוס"י קכ"ד שכתב דלא מצינו בגמ' זכר לפסח לענין אפיקומן, וזה כמש"נ בדעת התוס']. אלא הרא"ש לשיטתו דס"ל דאפיקומן בא מתורת חיובא זכר לפסח. ואכן למאי דצידדו התוס' דעיקר מצוה באחרונה, ונתבאר לעיל דהביאור הוא דימוי לצאת יד"ח מצה באחרונה כדי שישאר טעם "מצת מצוה" בפיו, ממילא דודאי צריך קודם חצות כדי לקיים מצות מצה.

חיוב אמירת הגדה קודם חצות

הנה נלענ"ד דכמו דצריך המצה קודם חצות ה"נ ההגדה, ויתירה מזו בהר"ן פ' ע"פ הביאו הרמ"א שם, כתב דגם ההלל צריך לכתחילה קודם חצות, אבל נ"ל דהכא איכא טעמא רבה דצריך קודם חצות, דהא איתא במכילתא דההגדה צריך דוקא בזמן שמצה ומרור מונחים לפניו, וילפי' מזה למעט מבוע"י, והיינו דא"י אך דינא אימתי שיש לפניו מצה, אלא אימתי שיוכל לקיים מצה [היינו בזמן מצה], ומה"ט א"א לבתר חצות, וכן מפורש במכילתא בשם ר"א שחי"ב אדם לעסוק בצי"מ עד חצות. ולפי"ז נראה דמדא"ל לא יצא אחר חצות.

והנה במ"ב ס"ק ו' כתב בשם האחרונים ז"ל, ואם החשיך לו קודם אמירת הגדה עד סמוך לחצות יקדש וישתה כוס ראשון, ויטול ידיו ויברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל, וגם יברך על המרור תיכף קודם חצות ואח"כ יאמר הגדה ואח"כ יסעוד סעודתו.

ויש להסתפק היכא דאין לו זמן לקדש וגם לאכול קודם חצות, ולכאן' מסתברא דיאכל קודם קידוש כדי לקיים עכ"פ מצות מצה דאז, גם נ"ל דלהנ"ל היכא דאם יאכל מרור לא יספיק לומר ההגדה מסתברא דהגדה דאז' עדיפא, אך לכאן' נראה דמדא"ל אין לו שיעור, וא"כ אם יוכל לומר קצת הגדה סגי בזה, ועכ"פ יאמר פסח מצה ומרור. ויל"ע.

אם שכח לאכול אפיקומן ובירך בהמ"ז (סעיף ב')

בשו"ע ס' תע"ז סעיף ב' מבואר דאם שכח ולא אכל אפיקומן ולא נזכר עד שנטל ידיו או שאמר הב לן ונברך, אוכל אפיקומן בלא ברכת המוציא, ואם לא נזכר עד שבירך בפה"ג לא יאכל אפיקומן, ויסמוך על מצה שאכל בתוך הסעודה שכולן שמורות הן משעת לישנה. וכתב שם המ"ב ס"ק י"ב, ר"ל שזה יהיה נחשב לשם אפיקומן אע"פ שלא כיוון אז לשם זה, ואף דקיי"ל בסימן תע"ח דאחר אפיקומן אין לאכול שום דבר, ואיהו הלא אכל אחר המצה עוד דברים אחרים, מ"מ בדיעבד יצא. ומקורו בפוסקים. ולכאן' צ"ע דהא לא כיון לשם אפיקומן, ונראה ליישב לפ"מ שכתב השו"ע ס' תע"ה ס"ב דגבי מצה בסתמא יצא יד"ח, דלענין אכילה לא בעי כוונה, ולכן גבי אפיקומן יצא יד"ח, אך יל"ע דא"כ כל אדם שאכל בסעודה נאמר שכבר יצא יד"ח אפיקומן, ושוב אין לו מה לקיים מצוה. אכן באמת יעוי' במ"ב סימן תע"ח ס"ק א' שכתב ובדיעבד אם אכל אחריו שום דבר יחזור ויאכל כזית מצה שמורה לשם אפיקומן. ומקורו בא"ר. וא"כ א"ט, דבעלמא אע"ג שיצא יד"ח מ"מ יש לו לקיים המצוה אח"כ. אכן באמת דאי דלפי"ז יזוהר לכוין לקיים מצות אפיקומן רק בסוף, ובאמת דנ"פ דהוי זה כמכוין שלא לצאת, דדברים שבלבו ובלב כל אדם שאינו מכוין לצאת יד"ח אפיקומן אלא בסוף הסעודה, וא"כ שוב צ"ע בד' המ"ב, דכיון דלא כיון לצאת [והוי ככונה הפכית] לשם אפיקומן איך יועיל לו מה שאכל באמצע הסעודה. וצ"ע.

וגם ד' הא"ר שהביא המ"ב ריש ס' תע"ח הנ"ל דאם אכל אחר האפיקומן יחזור ויאכל, צ"ב טובא, דכיון דכיון לשם אפיקומן ויצא יד"ח אפיקומן, שוב אין שום מעליותא בזה שיחזור ויאכל, דהא יסוד הדין הוא שלא יעבור טעם מצה של מצות אפיקומן, וכיון שכבר אכל שוב מה יועיל לו, דסו"ס א"י טעם מצות אפיקומן. ולכאן' משמע דאע"ג דאכל לשם אפיקומן, יוכל שוב לחזור ולאכול מצה לשם אפיקומן, וזה צ"ב, דאחר שכיון לצאת יד"ח אפיקומן זכר לפסח שנאכל על השבוע, שוב א"א לו לצאת יד"ח במצה אחרת. ובשלמא לשיטת התוס' שנתבאר לעיל א"ש, דאין דין חיוב בפ"ע דאפיקומן, אלא עיקר הדין הוא שישאר טעם מצה, ואין נפ"מ אם הוא מצה של אפיקומן, אבל הלא אנו תפסינן כרשב"ם והרא"ש ז"ל דאיכא חיוב אפיקומן והוא זכר לפסח. וצ"ע.

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

בענין אפיקומן (ס' תע"ז)

א. הנה הרא"ש כתב בתשובות (כלל י"ד וכלל כ"ד) לגבי שכח לאכול אפיקומן ונזכר באופן שיצטרך להיות מוסיף על הכוסות, דסומך על מצה שמורה שאכל בסעודתו, אבל אם לא אכל מצה שמורה בסעודתו חייב לחזור ולאכול אפיקומן, ועי"ש שהמחמירים במצה שמורה משעת קצירה אם לא אכל בסעודה שמורה משעת קצירה חוזרים, ואפילו אם היא חשש מוסיף על הכוסות, ובעל העיטור כתב בדביעבד סומך על כזית מצה שמורה שאכל בראשונה, ואפי' שלא אכל אחריה כלל מצה שמורה (והביא הטור פלו' זו בסימן תע"ז).

ויסוד מחלוקתם נראה, דהוא משום דפליגי בגדר מצות אפיקומן, דהרא"ש ס"ל שאפיקומן מצוה באפני נפשה לאכולה זכר לפסח, מלבד המצה שאוכל לשם מצות מצה, וכמפ' בדבריו (בפסקיו בס' ל"ד), אלא שזה הלכה נוספת שישאר בפיו טעם של אותה המצה הנאכלת לשם אפיקומן. ויל"פ שאין הכונה שזה כל החפצא דאפיקומן, אלא שכיון שהיא זכר לפסח נאסר לאכול אחריה, דומיא דפסח (ואמנם יעוי' עוד להלן (ס"ק ב') מה שיתבאר בזה), אכן בבעל העיטור מפו' שבאמת עיקר ההלכה כד' רשב"ם שתהא המצה הנאכלת לשם מצות מצה נאכלת באחרונה וישאר טעמה בפיו, אך אם נתכוין לקיים המצוה בתחילה כבר קיים, ואף שאכל אחריה ולא נשר טעמה בפיו, מה דעביד עביד. [ומ"מ מבו' בדבריו שגם לדידיה אם יש לו מצה שמורה ואכל ממנה בסוף אף שאכל בתחילה, ובהכרח שזה מצד האפשרות להרחיב את המצוה הראשונה, וכמוש"כ בב"ח בס' תע"ב (ועי' ס' תע"ה וס' תע"ז) ובנצי"ב ואבני נזר ועוד, שכל מצה שאוכלים בלילה הזה מקיימים בו המצוה (דכזית זה רק המינימום אך א"י המקסימום)]. וממילא אם יאכל לבסוף וישאר טעם אכילה זו בסוף נחשב שנשאר טעם מצה בפיו (וזה כלשון הרמב"ם שנראה ממנו שגדר ההלכה לאכול באחרונה הוא כעין ההלכה להאריך בשופר יותר מן החוצרות להורות שהוה מצות היום, וה"נ אוכל בסעודתו מצה ושאר דברים, ונשאר בסוף טעם מצה להדגיש שמכל האכילות שאכל הלילה זהו אכילת המצוה של מצות היום, וכדפריש דבריו בביאור הגר"פ על הרס"ג [ח"א דף רי"ז]). ודו"ק היטב.]

ויל"ע להרא"ש דהרי לא נתכוין למצות אפיקומן, ואיך יצא בדיעבד במה שאכל בסעודתו, והרי הרא"ש פוסק שמצוות צ"כ [עי' בפסקיו על מסכת ר"ה פ"ג סימן י"א], ושמה נאמר משום דהוי מצוות דאכילה, וכסברת הר"ן בד' הרמב"ם [וכן צ"ל בד' הרא"ש בפסחים (פרק ע"פ ס' כ"ה)], ועי' ב"י בסימן תע"ה עיי"ש.

ב. והנה מפו' בדברי הרא"ש שאם ליכא חשש איסור חייב לחזור ולאכול אפיקומן אע"פ שאכל מצה שמורה בסעודה, ועפ"ז הכריע במ"ב דלדין דס"ל דאין טעונה כוס ואפשר לברך בלא כוס חייב לחזור ולאכול, אף שכבר אכל מצה שמורה בדיעבד, והנה קשה לפרש שהטעם מחמת חיסרון כונה, דהך סברא דמידי דאכילה הוא סברא בדיעבד בכל גוני, וכל שכבר בירך ברכהמ"ז לכאן' כדיעבד דמי. גם אין לפרש דזה דיעבד משום שאינו משומר להדיא למצותו, דבב"י העתיק דברי הכלבו והרוקח דס"ל דמהני להחשב משומר לענין לכתחילה, דבכלבו כ' דבנאבד אפיקומן סומך על מה שאכל לבסוף, וברוקח כתב ליקח ממצות שלנו לאפיקומן דסתמן שמורות, ומשמע דמצד הדין נקטינן דהם בגדר שמורות, ועי"ז בא"ר ס' תפ"ב עיי"ש דו"ק, וא"כ הדרא ק' אמאי אין להקל רק בגונא שיש חשש איסור, וצ"ב.

אכן מד' האבודרהם נר' ללמוד דהטעם משום שאכל אחריה, ולא אכל בגמר סעודתו, וכל שאכל אחרי האפיקומן חוזר לאכול שוב אפיקומן עיי"ש [ובכלבו איתא דבנאבד האפיקומן סומך על מה שאכל בגמר סעודתו, וא"צ ליקח מצה אחרת לאפיקומן ואף דהוה כלכתחילה. ויל" שכל שאינו בגמר סעודתו, אינו סומך כשאפשר לתקן].

וצל"פ דבאמת ודאי שאפיקומן הוה מצוה באפני נפשה לאכול זכר לפסח, אך יש בזה תרתי, והיינו שיש לעשותו בדמיון לפסח בתרי מילי, חדא, שנאכל על השבוע דומיא דפסח, והיינו אחרי שכבר אכל קצת [וסגי לזה מה שזה כזית שנ], ואידך מה שזה אכילה שאין אחריה כלום, והיינו שזה לא רק דין נוסף של איסור אכילה אחריה, אלא זה מעיקר צורת אכילת אפיקומן שתהא באחרונה, וכשקיים דמיון לפסח בבחי' אחת ולא בבחי' שניה חוזר, ורק אם יש חשש איסור אינו חוזר, והיינו שבמקום חשש איסור סומך על מה שעשה זכר לפסח בבחי' אחת עכ"פ. [והנה ל' האבודרהם דהו"ל כפסח שני ואין עושה פסח שני, אך מפו' בדבריו שלולי החשש דמוסיף על הכוסות לא היה נידון כפסח שני, ובהכרח צ"ל דיש מקום לומר דהכא גרע שאכילה קודמת איבדה את הדמיון לפסח, דהמניעה מלאכול אחריה נצרכת בכדי שעיי"ז תהא דומה לפסח, אלא שסברא זו אינה מוכרחת, ואם אין חשש איסור חוששין לה, אך במקום חשש איסור אין חוששין לה, וסומכין על הדמיון במקצת לפסח, ודו"ק].

ג. וברא"ש פ' ע"פ (ס' כ"ה) כתב דברשב"ם מבו' שאוכל את המצת חובה באחרונה זכר לפסח, וכל הרא"ש דא"כ גם המרור והכריכה נאכל אז, והרא"ש פליג דזה אכילה מיוחדת זכר לפסח, והיינו שאוכל מצח במקום פסח, והיינו דלרשב"ם יסוד ההלכה לקיים את מצות אכילת מצה לבסוף, דהיינו בזמן שהיו אוכלים אותו בזמן שהיה פסח, ועי' פליג הרא"ש ואמר שא"י הלכה באופן קיום מצות אכילת מצה, אלא זה מצוה נוספת לאכול מצה נוספת זכר לפסח, ובעיטור מפורש שסידור כד' רשב"ם, ובד' הרמב"ם כבר נת' לכאן' דרך אמציעית, שמצד א' הוא הלכה בהלכות קיום מצות מצה, אך מ"מ אין יסודו לקיים המצוה רק בסוף, אלא להרחיב את אכילתו באופן שישאר טעמו לבסוף, והיינו כעין להאריך בתקיעה, ולשיטתו שדייק בו הב"ח שכמה מצות שאוכלים זה הכל המשך והרחבת מצוה ראשונה.

ומ"מ גם לרשב"ם ורמב"ם נאמרו באפיקומן הלכות דומיא דפסח, וכגון שלא לאכול בשני חבורות או כשנדרמו ביתניים וכו' (עי' ס' תע"ח), והנה להרא"ש הדברים פשוטים, שהרי כל אכילתו זכר לפסח, וע"כ צריכים לאכול זכר לפסח, אך לרשב"ם ורמב"ם צ"ב. וצ"ל לרשב"ם שכיון שאכלו בזמן שאכלו המצות עם הפסח, בעינן לאכול דומיא דאכילת הפסח שתהא אכילתו כאכילת המצה עם הפסח, וכל שלא היה יכול לאכול הפסח כיון שעקר ממקומו וכדו', הרי שלא תהא אכילת המצה כמצה הנאכלת עם הפסח, אך להרמב"ם אכתי צ"ב, ובהכרח צ"ל שבדאי עיקר הדין לא נאמר רק בפסח ולא במצה ומרור, ומה שעושים כן במצה דידן הוא זכר לפסח, ועי' ב"ח ריש ס' תע"ז, והיינו שאף שא"י אכילה של זכר לפסח, אך נתנו לנו דינים במצה כפסח כדי שיהא זכר לפסח, אך אכתי צ"ב.

ד. ובס' תע"ח נח' רבינו ירוחם ומהר"ל אם רשאי לעקור ממקומו באמצע סעודה, ונר' דהטור ורבינו ירוחם אזלי בדרך רבם הרא"ש שכל חלות שם

אפיקומן חל על הנאכל לבסוף, ועליה נאמרו כל ההלכות דומיא דפסח, אך מהר"ל פ' כהרמב"ם שעל כל קיום מצות מצה שבליה זו נאמרו הלכות הפסח שתהא אכילתו כאכילת פסח.

ויל"ע במי שהתחיל אפיקומן לשם אפיקומן, אם כבר נאסר לאכול שאר מוץ, ולהרא"ש י"ל ששאר שזה כבר חלק מהחפצא של אפיקומן שזה אכילה אחרונה, וכל שאוכל אחריה נחסר בשם וצורת אפיקומן, ואולי א"י לכתחילה לפגמו ולשוב ולאכול פעם שנית בצורת אפיקומן, אך לרמב"ם ומהר"ל י"ל שלא נאסר דהרי אין שום חפצא מיוחד של אפיקומן, אלא שיש הלכה שישאר טעם מצה בפיו לבסוף, וכל שיהא כן לבסוף לא איכפ"ל מידי, שכך צורת קיום המצוות בליה זה שאוכל מצה ושאר דברים ובלבד שישאר טעם מצה בפיו בסוף, וכך מוכרח מדברי מהר"ל שעל כל מה שאוכל בסעודה חל שם אפיקומן, ואעפ"כ לא נאסר עדיין לאכול דברים אחרים, ואליבא דרשב"ם יש להסתפק אם יש הלכה לקיים כל הכזית באופן של באחרונה, וכל שאינו באחרונה אינו ראוי לכתחילה לקיים בו המצוה, ואם נתכוין לקיים המצוה ואוכל אחריה ביטל תקח"ל בצורת קיום המצוה, וצ"ע.

וראיתי להגרשו"א בשש"כ פ"ס הערה ל"ד [ועי' מ"ב מהדו' דרשו ס' תע"ח מס' 2] דפשיטא ליה דנאסר באכילה משעה שנתכוין לשם אפיקומן, וע"כ דן אם אפשר להתחרט ולבטל אכילתו שלא יהא אפיקומן, אבל אם היינו מתירים לאכול באמצע הוה סגי להתחרט מן ההיסח הדעת, ולהחליט שרוצה להמשיך לאכול עוד אפיקומן, שזה פשיטא שאפשר להתחרט בתוך כדי דיבור, ונמצא שנמצא עדיין באמצע אכילת אפיקומן, אלא דהגרשו"א פשיטא ליה דכיון שהתחיל לאכול אפיקומן נאסר לו לאכול דברים אחרים, אך להנ"ל לאו מילתא דפשיטא היא ותליא בפלו'.

ונודע עצת האבני נזר בענין אפיקומן כשמתקרב חצות ועדיין לא אכל הסעודה, והנה העירו דלר"ע נמצא מבטל את החיוב דרבנן לאכול אפיקומן קודם חצות, ואם יכוין לאפיקומן יאסר לו לאכול אח"כ דברים אחרים כיון שכבר אכל אפיקומן [ויש מתרצים דלר"ע שזה גזירה מדרבנן לא גזרוהו באפיקומן דרבנן ואכמ"ל], ולהנ"ל יש לדון שיכוין לשם התחלת המצוה ולא יכוין לגמור האפיקומן, ונמצא שהתחילו קודם אפיקומן, ומ"מ אכתי הוא באמצע ולא נאסר עדיין באכילת דברים אחרים, וי"ל דלגבי הגזירה שפיר דמי כיון שלא שייך לגזור לגמור קודם חצות, דלמאי ניוחוש שמא יתאחר, והלא גם אם לא יאכל עוד אפיקומן כבר יצא, אלא שלענין האיסור אכילת דברים אחרים בעינן שיסיח דעת מלהמשיך לאכול עוד אפיקומן, וזה לא קעביד, וזה א"ש לדרך רמב"ם ומהר"ל, [ומשא"כ לרא"ש ורשב"ם], ובאמת שלדרך זה א"צ שום כונה מיוחדת, דהאפיקומן זה מציאות שזה חלק ממצות מצה וכנ"ל, וכבר אמרו כן בשם הגר"ז זצ"ל שאף בלי כונה נמי חיילא ממילא, וזה כמוש"כ.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

'על השובע' באפיקומן

כתב המ"ב (תע"ז סק"ו) דאפיקומן הוא זכר לפסח ודינו להיאכל על השובע, דהיינו שהוא שבע כבר, ולכן אוכלין האפיקומן אחר גמר הסעודה... ומ"מ צריך שיהא לו קצת תאוה לאכול, ואם לאו אין זה מן המובחר. ע"כ. ויש לעיין מהו גדר 'על השובע' דבעינן, ובאם הוא לעיכובא.

והנה בשו"ע (תע"ז ב) כתב דאם שכח ולא אכל אפיקומן ונזכר רק לאחר שבירך בפה"ג על כוס ג', לא יאכל אפיקומן אלא יסמוך על מצה שאכל בתוך הסעודה דגם היא היתה משומרת משעת לישנה. וכתב המ"ב דאם לא אכל מצה משומרת בתוך הסעודה, אע"פ שאכל בתחילת הסעודה כזית מצה שמורה כדון, מ"מ לא יצא בזה חובת אפיקומן דהא בעינן שיהא נאכל על השובע.

ולמדנו מכאן ד'על השובע' הוא לעיכובא, ולכן לא יצא בכזית ראשון. אמנם משמע מינה דאם אחר שאכל כזית ראשון אכל כזית נוסף יצא בו ידי חובת אפיקומן, שהרי המשנ"ב לא הגביל מתי בתוך הסעודה יאכל הכזית השני. [ולפי"ז לפי מה שכתב המ"ב שלכתחילה יאכל ב' כזיתים בתחילה, כבר יצא בזה ידי חובת אפיקומן]. וצ"ב דהא סו"ס א"ע 'על השובע'. אמנם עיין רבינו דוד שכתב דלא בעינן 'על השובע' ממש, וסגי במה שאינו רעב, ולפי"ז אפ"ל דכל שאכל כבר כזית סגי בהכי, ואכתי יל"ע.

ואמנם הרי לכתחילה בעינן שיאכל בסוף סעודתו כדי שיהא ממש 'על השובע', וא"כ אפשר דלא היקל בזה המ"ב אלא בנידון זה דיש חשש מוסיף על הכוסות.

ויש להעיר במש"כ המ"ב (ס' תפ"ב) אהא דמי שאין לו אלא כזית מצה משומרת יאכלו בסוף סעודתו, דהטעם משום שאם יצא לאכול בתחילה לשם אפיקומן יהא אסור לאכול אח"כ. ומדוע הוצרך לזה, הרי א"א לצאת בו יד"ח אפיקומן כיון שאינו אוכלו על השובע.

עמינדב גולדשמידט - ברכפולד

בענין שמירת אפיקומן לסגולה

בשו"ע ס' תע"ז לאחר גמר הסעודה אוכלים ממצה השמורה שתחת המפה, וכתב שם הכף החיים אות ו' נהגו בני עליה דמשיירין מאכילת המצה זו של אפיקומן, ומניחים בבתי ידים של בגדי צרורות בשמלותם אל חיקם לשמירה לחיוב מצוה, ויורדי הים כאוניות כאשר ראו סער גדול ביים יטילו מן המצה של אפיקומן אשר בחיקם אל הים, ויעמוד הים מועפו כמו שכתב בספר דרך ישרה ובספר חיים לרא"ש. ובספר טעמי המנהגים עניני פסח פ' תק"ב אות ל' כתב, ובספר אלה המצוות כתב ומנהגן של ישראל תורה היא להיות כל אחד מולך עמו כזית מצה של מצוה, ואומרים עליו שהוא לשמירה בים וביבשה, ואפילו בין האומות יש ששואלין אותו בשביל כאב ראש ואומרים שהוא בדוק אצלם. ושם כתב דמה שאומרים הצדיקים אפיקומן סגולה לבנים, יש רמז על פי המדרש אשר פרעה אמר פן ירבה, ורוח הקודש משיבו כן ירבה, ותיבות כן ירבה עולה אפיקומן.

סימן ת"פ

אם שתה כוס ד' בלא הסיבה מברך שוב בפה"ג (לסי ת"פ)

בשו"ע סימן ת"פ כתב לענין כוס רביעית, ואם שותהו בלא הסיבה צריך לשתות פעם אחרת בהסיבה. ומברך לפניו בפה"ג לפי שהסיח דעתו מלשות עוה. ובמ"ב שם ס"ח, וה"ה בכוס ג' ג"כ דינא הכי להמחבר. מיהו לענין ברכה לפניו דוקא בכוס רביעית שלא חשב לשתות עוד כלל, משא"כ בכוס שלישית שבלא"ה חשב לשתות עוד על סמך ברכה זו לא מיקרי היסח הדעת, ואין צריך לברך. עכ"ד. ומקורו ממאמר מרדכי. והיינו לש"י השו"ע דא"צ לברך על כל כוס וכוס. ולכא' קשה דעכ"פ הא הסיח דעתו מלשות בין כוס ג' לד'. ומוכח דהמאמר מרדכי ס"ל דאין דין היסח הדעת לזמן, אלא בעי היסח הדעת לגמרי [ול"ד למסיח דעתו מפרי מסוים דבזה נראה דמהני]. ואולם מד' המג"א במ"ב סי' רע"א מוכח לא כך, ושם כתבתי בזה בעה"י, וצ"ע בדעת המ"ב שהעתיק כד' המאמר מרדכי, ואילו במ"ב סי' רע"א העתיק כדברי המג"א. ומ"מ לפי"ד המאמר מרדכי, ה"ה דבין כוס א' לב' שדעת המחבר דאין מברכין על כל כוס וכוס, אין כאן משום מוסף על הכוסות כיון דא"צ ברכה שוב, ואינו מסיח דעתו, אפי' אם אסור מטעם מנהג לשתות בין כוס לכוס, וצ"ע.

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

כוסו של אליהו

בשולחן ערוך אורח חיים סימן ת"פ סעיף א' כתב בהגה: וי"א שיש לומר שפוך חמתך וכו' קודם לא לנו (ר"ן פרק ע"פ) ולפתוח הפתח, כדי לזכור שהוא ליל שמורים, ובזכות אמונה זו יבא משיח וישפוך חמתו על המכשחים בה' (מהר"ב), וכן נוהגין. ויכול לגמור הלל אף שלא במקום סעודה (רמב"ם והמגיד פ"ח).

ועיין בספר מקראי קודש הטעם באות ב' נוסף לכוס הרביעית, נוהגים האשכנזים וחלק מהספרדים למוזג עוד כוס הנקראת "כוסו של אליהו הנביא", לרמוז שמאמינים אנו שכשם שגאלנו ה' ממצרים, כך יגאלנו שוב וישלח לנו את אליהו הנביא לבשרנו על כך, בשם ח"י. גר"ז. מ"ב (סי' ת"פ סק"י) וכה"ח (סק"ז). וראה בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' ס"ז), ובהס"ע (פ"ב סעי' ג'-ו). והגר"א נבנצל שליט"א אמר לי שיש מהאשכנזים הנוהגים למוזג את כוסו של אליהו כבר בתחילת הסדר. והנוהגים כך מניחים כוס זו על השלחן כבר מוזמן הקידוש. והוסיף, שישנם לכוס זו טעמים נוספים על הטעם שכתבנו, והם משום שהרי יש ספק אם צריך גם כוס חמישית אם לאו, ואליהו הנביא כבר יכריע בדבר. ועוד טעם לכוס נוספת זו, אף שאינו קשור דוקא לשמה של כוס זו, נראה לגר"א נבנצל שליט"א שהוא משום שבגמ' איתא שכוס של ברכה צריכה עיטור, ובלילה זה כל כוסות המסובים הינן כוסות של ברכה, וצריך שתהיה כוס נוספת שהיא תהיה עיטור לכל הכוסות של כל המסובים לכל ליל הסדר. וא"צ לעיטור זה שש כוסות, דזה דווקא לפי הגר"א, אך בגמ' אין זה מפורש דבעי שש כוסות, וכן אין לכל א' מהמסובים שש כוסות. ועוד, דלא שייך בלילה זה עיטור בתלמידים, דבלילה זה אף לתלמידים יש כוסות. עכ"ד. ור"ל דלא שייך מאי דאמרין בברכות (דף נ"א ע"א) ד"א שעיטור כוס של ברכה הוא ע"י תלמידיו שטובין אותו כשהוא מברך (עפ"י גמ' ורש"י שם), אלא הכא עיטור הוא במה שמעטר לו בכוסות (כ"ל). ומה שכתבנו שאף חלק מהספרדים נוהגים בכוס של אליהו בליל הסדר, כך אמר לי הגר"מ אליהו זצ"ל, שמנהג יוצאי טוניסיה לנהוג כך. עכ"ד.

ובענין כסא נוסף לאליהו ראה ה"ה פק"ט סי"ב. לפני תחילת ההלל נוהגים לומר את פסוקי "שפוך חמתך על הגויים" וגו', "כי אכל את יעקב" וגו', ומוסיפים לומר: "שפוך עליהם זעמך" וכו'. ומ"א (סי' ת"פ סעי' א'). חו"ע (ח"ב עמ' קפ"ג). וכ"כ במחזורים. ראה הטעם בחזו"ע שם. יש מהאשכנזים הנוהגים לומר זאת בישיבה ויש בעמידה, ומדברי הרב מרדכי אליהו זצ"ל הנ"ל עולה שמנהג הספרדים ליטב. וכן עולה מדברי חו"ע (ח"ב הנ"ל בהערה ב'). נוהגים לאחוז הכוס בעת אמירת "שפוך חמתך" וכו' (ה"ה פק"ט ס"ו). "שפוך חמתך" משום שהגויים היו מעלילים עלילות דם על היהודים. ונראה לו עוד טעם, משום שבלילה זה אכלנו מצה ומרור, כורך, אפיקומן ושאר דברים שה' ציוונו, אך ה' אומר לנו: הרי ציוויתכם לאכול את קרבן הפסח. לכן אנו עונים: אין אנו אשמים בכך כיון שבוה אשמים הגויים שהחריבו את ביהמ"ק, "כי אכל את יעקב ואת נהוה השמו". עכ"ד.

מנהג האשכנזים לומר זאת כשדלת הבית פתוחה, כדי לזכור שלילה זה הינו ליל שימורים, ובזכות אמונה זו יבוא המשיח ב"ב. הרמ"א (סי' ת"פ סעי' א') והמ"ב (סק"י). והוסיף הרמ"א, שיבוא המשיח וישפוך חמתו על העכ"ם (ו"ג על המכשחים בה'). והגר"א נבנצל שליט"א אמר לי עוד טעם לפתיחת הדלת, והוא לרמוז שאנו מחכים שאליהו הנביא יבא. וטעם זה אומרים הילדים, והוא טעם נכון. ועוד טעם ששמע ממורו ורבו הג"ר שמואל רוזובסקי זצ"ל, ראש ישיבת פנוביז', הוא משום שהגמ' אומרת שהיו אוכלים את קרבן הפסח בבית, דאסור להוציא מבשר הפסח חוץ לבית, ולכן היו נועלים את הדלת. ולאחר ברהמ"ז היו עולים לגג הבית לומר שם את ההלל, מפאת החום, ולכן פותחים הדלת לאחר ברהמ"ז. עכ"ד. והוא עפ"י הגמ' בפסחים (פ"ו, א') דאכלי בארעא (הפסח) ואמרי הלל באיגרא (בגג).

כתב המנהיג (דע"ג) שהמנהג בכמה מקומות שאין נועלים החדרים שישנים שם בליל זה, כי בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל, דכתיב "ליל שימורים הוא לה", לילה המשומר ובא מששת ימי בראשית, ואם יבוא אליהו ימצא הפתח פתוח ונצא לקראתו במהרה, ובשכר אמונה זו אנו זוכים לגאולה. והביא ליה סמך מהיר"ו. והב"ד כה"ח (סי' ת"פ סק"ז) ובחזו"ע (ח"ב עמ' קצ"א). ואמנם כתבו האחרונים דבמקום דשכיחא היזקא דגנבים אין נוהגים כן. ח"י. גר"ז. כה"ח (שם). וראה בחזו"ע (שם עמ' קצ"ב). וענין זאת כתב גם המהיר"ל (והב"ד המ"א, כה"ח סי' תפ"א סקט"ו ושי"א). ראה עוד מנהגים שונים בזה בהס"ע (פק"א סעי' ה'). לפי שלילה זה הינו ליל שימורים, יש שכתבו שיש

מקום אחר, ואפי' אם ישנו מקצתן אותם שישנו הסיחו דעתם, אבל בנתנמנו הוה היסח הדעת רק אם כולם נתנמנו, אולם דעת הרמב"ם שדוקא בישנו כולם הוה היסח דעת, אבל בנתנמנו כולם (וכ"ש מקצתן) לא הוה היסח הדעת, ורק בישנו מקצתן לא הוה היסח דעת. ודעת הראב"ד הוא שכל דין זה דהיסח הדעת דשינה נאמר רק בקרבן פסח ולא באכילת מצה. בשו"ע פסק כהרמב"ם, ובבה"ל ד"ה נתנמנו הביא שהחך יעקב פסק כהרא"ש, והבה"ל כתב שפסקינן כהמחבר, כי בלאו הכי דעת כמה ראשונים כהראב"ד (דלעיל).

בד"מ (א') הביא שמהר"ל החמיר דאפי' ישנו באמצע הסעודה קודם אכילת האפיקומן לא יאכל אפיקומן, אולם רבינו ירוחם כתב להדיא דשינה באמצע הסעודה לא הוה הפסק, וברמ"א כתב כרבינו ירוחם.

אביחי כהן - אופקים

סימן תע"ט

לשתות מכוס שלישית כמה פעמים

ברמ"א סימן תע"ט כתב, מיהו מכוס שלישית יכול לשתות כמה פעמים, והכל מחשב שתיה אחת אע"ג דהפסיק בינתיים. ובמ"ב ס"ק ו', ולטעמא קמא משום שכרות בודאי לא שייך שהרי אינו שותה יותר מארבע כוסות. ולטעמא דנראה כמוסיף נמי ליכא שהרי אינו אלא כוס אחת. ע"כ. ולכא' יל"ע לטעמא דשכרות, דהא אם יה' לו ד' כוסות מצומצמים הלא נאסור עליו לשתות עוד, לטעם שכרות ואפי' מועט, ואם יה' לו ד' כוסות גדולים שכ"א מחזיק ב' רביעיות לא נאסור עליו לשתות כולן. וקשה דמה נפשך, או דאיכא שכרות או דליכא שכרות. וצ"ל דמדות חכמים כך הם, דחז"ל לא ראו לחלק בזה, ואמרו בדרך כלל שיהיה הענין תלוי בד' כוסות. ודו"ק.

ולטעמא דמוסיף יל"ע, דהנה בביאור הלכה סימן תע"ב הביא דהפמ"ג מצדד לומר דשתאן בכלי א' לא יצא דיל"ח, אפי' שאמרם על הסדר. ותמה שם הביאור הלכה דאטו כלי א' כתיב יעו"ש, ולפי"ז הדין נותן דא"כ ה"נ אם יפסיק, וכדמשמע ברמ"א דאפי' הפסיק בינתיים באופן דכה"ג ה' יוצא דיל"ח ד' כוסות ליהוי מוסיף על הכוסות, ואילו הכא חזוין דמ"מ חשוב כוס א', וזוהי ראי' לשיטת הפמ"ג. ולענ"ג דגם מסברא ד' הפמ"ג מובנים. וכן מגמרא. וחז"י שיטת הרמב"ן ז"ל דבעי' רובא דכסא הכל לפי מה שהוא כוס, וחז"י דהוי חלות דין בהכוס ממש. ודו"ק.

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

בענין זימון להלל (סי' תע"ט)

הנה האחרון ז"ל פי ד' השו"ע (סי' תע"ט) דמצוה לחזור אחר זימון דקאי לגבי הלל, וכ"ה בב"י, וגם בכף החיים ראיתי שדורך בדרך זו בד' השו"ע, ותמיהני מ"ט אין הספרדים נוהגים כך בכל הלל לומר חזן וקהל בדרך עניה לפסוקי הודו ויאמר נא, ושמא ס"ל שזה נוהג רק בליל הסדר, כיון שלא הזכירו מרן ז"ל בהלכות ר"ח כי אם בליל הסדר, ואולי ס"ל דשאני הלל דליל הסדר שהוא מדין שירה, ובעיא שתהא דרך שירה, וצ"ע.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

אמירת הלל

מ"ב סי' תע"ט סק"ח: כדי שיהא אחד אומר לשנים הוא והם יענו פסוק שאח"ז, ובסימן תכ"ג בהלכות ר"ח נפסק שעונים גם הודו וגם פסוק שאח"ז, ומדוע כאן פוסק המשנ"ב שלא חוזרים הודו. ואולי אפשר לומר שהטעם שנתקן לחזור הודו מובא בגמ' שמצוה לחזור ראשי פרקים, שמי שאינו בקי ויוצא ידי חובה מהשליח ציבור חייב לחזור ראשי פרקים, ולכן תיקנו שכל הציבור יחזרו הודו.

ולפי זה נבין שכאן בדרך כלל מדובר בקבוצות שהם פחות מעשרה, ולכן לא חוששים שמא יש כאן מי שאינו בקי, ולכן אי"צ גם לחזור ראשי פרקים, שכל מה שצריך לחזור ראשי פרקים זה דווקא בציבור ששייך שיהיה בו מי שאינו בקי ולא בפחות מעשרה (כנלענ"ד) [וכידוע זה ג"כ הטעם שחוזרים בימינו חזרת הש"ץ בכל תפלה שבציבור עליה חוששים למי שאינו בקי].

זאב שמעון מנלה - ערד

זימון בהלל - כיצד

משנ"ב סי' תע"ט סק"ט: והכא לענין הלל מיירי שמצוה לחזור לומר הלל בשלושה כדי שיהא אחד אומר לשנים 'הודו', והם יענו הפסוק שאחר זה. והנה מאמר זה פלא הוא אצלי לענ"ד, שהרי בסימן תכ"ב בהלכות ר"ח פוסק במפורש שהש"ץ יאמר הפסוקים והציבור יענה אחריו הודו, וה' יאיר עיני. והנה בעיקר הדין הש"ץ אומר הפסוקים והציבור רובו, ומה שמנהגו שהציבור אומרים גם הודו וגם הפסוקים, מביא המשנ"ב בס"י תכ"ב הטעם שלפעמים אינו מכיון לזאת מפי הש"ץ, ולכן אע"פ שמדינא שומע כעונה בכל מקום מנהגו לומר שוב גם הפסוקים (ובפרט למנהג פולין שמנגנים בעת שהחזן אומר הפסוקים א"כ לא שומעים, ולכן גם אין כאן כעונים, וודאי שמדינא צריכים הציבור לחזור גם על הפסוקים ואף מאמירת הודו).

יעקב דוד מדלוב - ערד

סיכום השיטות טור, ב"י, שו"ע, מ"ב והעולה לדינא

סימן תע"ט

תע"ט, א'. בשו"ע כתב שלא יתה יין בין כוס ג' לכוס ד', ובמ"ב (סק"ה) הביא מהירושלמי דהטעם הוא שמא ישתכר וישן ולא יגמור את ההלל, ורשב"ם ושאר פוסקים כתבו דהטעם הוא משום דנראה כמוסיף על הכוסות. וכתבו האחרונים דכל משקה המשכר אסור, אולם משקה שאינו משכר מותר אא"כ זהו חמר מדינה שאז יש לחוש לטעם הרשב"ם, ובבה"ל ד"ה ולא ישתה, נשאר בצ"ע היכא ששותה חמר מדינה פחות משיעור כוס.

אביחי כהן - אופקים

והנה טעם הדבר צ"ל ע"פ מה שכתב הגר"א שיש מצוה בכל כזית אכילת מצה בפסח, לתקן חטא אדם הראשון שחטא בעץ הדעת לאחת השיטות במסכת סנהדרין, וכעת באכילתו מברר ניצוצות שפגלו בחטא אדם הראשון במצה שהיא נטולת יצר הרע, ולכן יש בה את הסגולה להנצל מכל מרעין בישין הנובעים מכח חטא אדם הראשון.

מנהג נוסף של שמירה לנקוב את חתיכת האפיקומן ולתלותו, ויכול לנקבו גם בפסח, וכן הרמ"א סי' ת"ק סק"ז כתב כן, וכתב בשו"ת שבות יעקב ח"ג שאלה כ"ב וז"ל: בקיצור שני לחות הברית כתב שאין לעשות כן שהוא ביזוי אוכלין, ולא ידעתי מה ביזוי יש בזה, ומעולם ראיתי מרבתי ואבותי שנוהגים כך, ואין כאן ביזוי מצוה אלא זכרון ליציאת מצרים.

וכתב בכף החיים סי' תע"ז אות ו' דמ"מ לנקב נקב משולש או מרובע אסור ביו"ט, פירוש שלא יתכוון לעשות צורה אלא רק נקב לתלות לזכרון.

אברהם ניסני - קרית ספר

סיכום השיטות טור, ב"י, שו"ע, מ"ב והעולה לדינא

סימן תע"ז

תע"ז, א'. בטור הביא דיש אומרים שצריך לכוון האפיקומן במרור ולטבלו בחרוסת ולאכול אחריו כזית מצה לבדו, והרא"ש ס"ל שאין צריך אלא כזית אחד לבדו. והשו"ע כהרא"ש.

בשה"צ (ד') הביא שדעת רש"י ורשב"ם שבאפיקומן יוצאים עצם המצוה דאכילת מצה, אלא שתקנו לברך בתחילת הסעודה (וצריך לפטור את האפיקומן), ולדידהו אם לא הסב באפיקומן צריך לחזור להסב, ובשה"צ (ג') הביא דהרמב"ם ס"ל שא"צ להסב. בשו"ע כתב שצריך להסב באכילת האפיקומן, ופסק המ"ב (סק"ד) דבדיעבד אם אכל בלא הסיבה א"צ לחזור ולאכול אם קשה עליו האכילה.

הבה"ל ד"ה ויהא זהיר, הביא שס"ל לרמב"ם ועוד שזמן אכילת מצה (של המצוה) הוא כל הלילה. ואולם הר"ח ועוד הרבה ראשונים ס"ל שהזמן הוא עד חצות. והביא הבה"ל שהחליטו הרבה אחרונים דאף בודאי חייב לאכול מצה כשאחר לאחר חצות, דשמא ההלכה דמה"ל זמנו כל הלילה, עכ"פ לא יברך על אכילת מצה, דסב"ל. ובמ"ב (סק"ו) הביא שגם במרור אם איחר עד לאחר חצות, יאכלנו בלא ברכה.

תע"ז, ב'. בטור הביא דדעת האביעזרי שאם לא אכל האפיקומן עד שנטל ידיו מים אחרונים או שאמר הב לן ונברך, או אפי' בירך כבר ברהמ"ז, ונוכר קודם שברך בפה"ג, יטול ידיו ויברך המוציא ויאכלנו, האם נוכר אחר שברך בפה"ג לא יאכל אפיקומן שוב ויסמוך על מצה שמורה שאכל בסעודה, כי אם יאכל שוב יצטרך להוסיף כוס על הכוסות. ובעל העיטור כתב שבכל המקרים לא יחזור לאכלנו. וה"ר פרץ כתב אע"ג שאמר הב לן יכול לאכול בלא ברכה, ואע"ג דבעלמא חשיב סילוק, הכא כיון דאפיקומן מצוה דרמי רחמנא עלן, איכא למימר אתכא דרחמנא סמכינן, והרא"ש חלק בזה על רבינו פרץ. השו"ע פסק כרבינו פרץ, ובבירך כבר ברכת המזון, פסק כאבי העזרי.

כאמור לעיל ראינו דכבר מוסכם לכ"ע שאם כבר בירך בפה"ג, לא יאכל האפיקומן ויסמוך וכו' כדי שלא יוסיף על הכוסות, ובמ"ב (סק"א) הביא שכתבו כמה אחרונים דכ"ז הוא להני פוסקים דס"ל שברהמ"ז טעונה כוס, אמנם למנהגו שאין טעונה כוס, גם בזה יאכל האפיקומן ויברך ברהמ"ז בלא כוס.

בב"י הביא שכתב הכלבו בשם הר"מ שאם נאבדה המצה שהניח תחת המפה לאפיקומן יסמוך על מה שאכל כבר, וא"צ יותר, והרוקח כתב שיקח כזית ממצה שמורה אחרת ויאכל. והרמ"א כתב כהרוקח.

אביחי כהן - אופקים

סימן תע"ח

ידון בענין לאכול בער"פ מצת חמץ של זמנינו שטעמה כטעם מצת חמץ של

כתב הרמ"א סי' תע"ח: אבל מצה שיוצאין בה בלילה אסורים לאכול כל יום ארבעה עשר, וכתב המשנ"ב בס"ק י"ב וכתבו האחרונים במצה נפוחה או כפולה אף שמחמירים בה להחשיבה כחמץ כמבואר בסימן תס"א, מכל מקום אסור לאוכלה מעמוד השחר ואילך, דבכלל מצה היא מעיקר הדין, משמע מדבריו שאי ידעין שהיא ודאי נתחמצה מהני לאוכלה בער"פ, על אף שלכאורה ודאי יש לה טעם מצה, וכן כתב בשו"ע הגר"ז, ולפ"ז נראה שמותר לאכול מצת חמץ בער"פ. אמנם המהרש"א כתב שיתכן שכל שיש בו טעם מצה אסור לאכול בפסח, ולכן בצקות של עכו"ם אפי' שלא יוצאים בזה יד"ח יהא אסור לאוכלו בער"פ, עד כאן תורף דבריו. ולפ"ז נראה שיהא אסור לאכול מצת חמץ בער"פ שהרי יש בה טעם מצה, אבל למעשה נראה שיש להחמיר שם לדברי המשנ"ב והגר"ז, מפני שיתכן שהמצת חמץ של זמננו היא כלל לא חמץ, אלא רק לא נשמרה מחמת שלא בדקו המכונה מפירורין וכדו'.

יעקב דוד מדלוב - ערד

סיכום השיטות טור, ב"י, שו"ע, מ"ב והעולה לדינא

סימן תע"ח

תע"ח, א'. בב"י הביא דדעת הרשב"ם שלמצה יש דין כשל קרבן פסח שאסור לאוכלו בשני מקומות, והתוס' ס"ל שאין דין זה אלא בקרבן פסח, וברמ"א איתא כהרשב"ם.

בשה"צ (ב') הביא דדעת הר"ר שאם אכל משהו לאחר האפיקומן, יחזור ויאכל כזית מצה שמורה לשם אפיקומן, והחך יעקב סובר שלא יחזור לאכול. ובמ"ב (סק"א) סתם כהא"ר.

תע"ח, ב'. בב"י איתא דדעת הרא"ש שאם לאחר שהתחילו לאכול האפיקומן ישנו כל בני החבורה, חשוב כהיסח הדעת ולא ימשיכו לאכול ממנו, דחשוב

מקום להקל בלילה זה באי אלו דברים. כבר כתבנו לעיל בפ"ג שיש הנהגים שלא לומר ברכה מעין שבע אם ליל הסדר חל בשבת, וכן אין חוששים בלילה זה לזוגות (גבי ד' כוסות). ויש שאין שמים מלח על המצה, ויש פותחין הדלת, כנ"ל. יש שאין אומרים בק"ש על המיטה פסוקים לשמירה מהמויקים. ועוד י"א שא"צ לשפוך המים בשכונת המת, ומתירים אוכל שהיה תחת המיטה שישנו עליה בלילה זה (כנ"ל בפרק ט' הערה כ"ב), ומתירים לאכול ביצה קלופה שעבר עליה לילה, עיין שם עוד באריכות הדברים.

ובפסקי תשובות עיין הטעם שכתב בסעי' א', רמ"א: וי"א שיש לומר שפוך חמתך וכו' ולפתוח הפתח כדי לזכור שהוא ליל שמורים, ובזכות אמונה זו יבא משיח וכו'. ובמ"ב (סק"י) ונוהגין למוזג כוס יין וקורין אותו כוס של אליהו הנביא וכו', ונוהגין שכוס זה הוא גדול ומכובד ביותר שהוא כוס ישועה של הגאולה העתידה, לשון המה"ל מפראג בהש"פ דברי נגידים, והוא נגד לשון חמישי של גאולה "הבאתי" כדא"ל בדעת זקנים מבעלי תוס' פ' בא (י"ב ח'), וע"ע בתשובות והנהגות ח"ב סי' רמ"ד וביג"מ סי' ל' אות א' בשם הגר"א דכוס זה הוא עפ"י הגמ' פסחים ק"ח ע"א לגירסת הר"ח והר"ף "בכוס חמישי אומר הלל הגדול". ושאר ראשונים חולקים על כוס זה (- עיין סי' תפ"א ובמ"ב וביה"ל שם), ולכן מוזגין כוס חמישי וקורין את כוס אליהו דתשבי יתרף קושיות ובעיות ויפשוט ההלכה אי צריך כוס חמישי או לא. ובעה"ב עצמו מוזג כוס זה. ויג"מ פ"ל אות ד' בשם שיח אבות, ובהגש"פ טעמים ומנהגים שכ"ה מנהג אדמו"רי ליובאוויטש, הגש"פ חקל יצחק.

ומוזגין כוס זה לפני אמירת שפוך חמתך, ונחלקו המנהגים מה עושים בכוס זה, ומצינו ג' מנהגים: ומוזגין כוס רביעי של המסובים לאחר אמירת שפוך חמתך, ומחלקים לכל אחד מהמסובים קצת מכוסו של אליהו ומוסיפים מין אחר (הגש"פ חקל יצחק, ויג"מ שם אות ה' שכן המנהג אצל הרבה צדיקים, ועי"ש שלפ"ז צ"ל שס"ל שאין טעם כוס אליהו לרמוז הגאולה העתידה, דלטעם זה נכון יותר להשאיר לעצמה ולא לערבה לכוסות שמרמזים על גאולת מצרים, ויש נוהגין שמוזגין כוסות המסובים ג"כ לפני אמירת שפוך חמתך, אבל אין ממלאים על גדותיו, ואחר שפוך חמתך ממלאים הכוס מכוסו של אליהו - שם בשם באר יהודה, וכן הוא בחי"א כלל ק"ל סעי' י"ט, וכ"ה בכלבו וסדר היום ועוד שמוזגין כוס המסובים לפני אמירת שפוך חמתך, וכן נהג אא"ז צ"ל. ומשאירים כוס של אליהו עד לשתית כוס הרביעי (שם שכ"ה בילקוט דברי אהרן - קרלין, וכ"ה בס' מנהגי קומרנא (ויש להקפיד בדווקא להוסיף באמצע השתיה כי א"ח"כ אסור לשתות יין כמב"ב בס' תפ"א, ובאמצע השתיה היינו לאחר ששתו רוב רביעית, עיין בס' תע"ט מ"ב סק"י, ומיהו צ"ע דמפורש שם בשם ד"מ דהא דמותר להפסיק תוך כדי השתיה משום שאינו אלא כוס אחד, משמע שלהוסיף מכוס אחר אסור אף באמצע השתיה). ואז באמצע השתיה מוסיפים מכוס של אליהו לכוסות המסובים. ורבים נוהגים שמניחים הכוס של אליהו עם יינו עד הבוקר על השלחן, מכוסה, ובבוקר מחזירים אותו לבקבוק, ולוקחים היין לקידוש היום. ויג"מ שם אות ה' שכן נוהגים רבים, וכ"ה במנהגי החת"ס סי' י' אות ז', ובהגש"פ טעמים ומנהגים שמנהג ליובאוויטש להחזירו לבקבוק אחר גמר הסדר. נוהגים לומר "שפוך חמתך" בעמידה, (ערוה"ש סעי' א', וכ"ה מנהגי רוב קהלות ישראל, וכן נהג אא"ז צ"ל), ובעת פתיחת הדלת יש הנהגים לומר "ברוך הבא" (ערוה"ש שם).

צוריה סייג - צפת

החתימה בהלל

סימן ת"פ ס"ק ה': ולפי מנהג זה"ו כו'. משמעות הדברים דלמנהג שחותרים הבוחר בשיירי זמרה ישוב ויחתום, וצ"ע לחתום פעמיים על כוס אחת. ולעיל סימן תפ"א ס"ק ג' נתבאר דלא תקנו אלא ברכה אחת, ועיין בבה"ל.

זמן שתיית כוס ד'

מ"ב סימן ת"פ ס"ק ו': ומהר"מ היה שותה אחר הפיוטים כדי שלא יהיה צמא כשישכב, צ"ע בדסימן תפ"א נאסר לשתות משום מצוה לספר ביציאת מצרים כל הלילה עד שתחטפנו שינה, וצריך לדאוג שלא תחטפנו שינה, וא"כ ישן כשחטפתו שינה לא יפריעהו צמא כשישכב לישון שהרי הוא אנוס בשינה.

יואל שרגא הלוי בירנבוים - אשדוד

ליל שימורים - ממה

שו"ע סימן ת"פ: וי"א שיש לומר שפוך חמתך ולפתוח הפתח כדי לזכור שהוא ליל שימורים, ובמשנ"ב שם וז"ל: ואין מתיראין משום דבר. והנה צריך ביאור כונת המשנ"ב שאין מתיראין משום דבר, בדגמרא מצינו שהוא ליל המשומר מן המזיקין [ולכך אין חשש של זוגות], אבל משום דבר מנין. ואמנם המג"א מביא בשם המהר"ל: ומטעם זה אין נועלין דלתות בתים בבריה חזק כמו שעושים בשאר לילות, דעיקר האמונה לבטוח בשמירת הקב"ה, עכ"ל. ואמנם החק יעקב כתב שאין אנו נוהגין להניח הפתח פתוח משום דשכיח הזיקא דגנבים. אמנם אם נדקדק בדבריהם נמצא שלא חולקין, שהרי גם המהר"ל כתב שאין נועלים בבריה חזק, משמע שמפחיתין קצת מן השמירה אך לא משאירים פתוח לגמרי. וכן החק יעקב כ' דהיא דשכיח הזיקא דגנבים. בכל אופן נראה מכל האמור שגם אם נאמר דכולי עלמא מודו שליל שמורים הוא מכל הדברים, עדין יש הבדל ניכר ביניהם, שלגבי שימור מן המזיקים סומכים ע"ז, גם סגי כך גם בדבר שהוא היזק שכיח כשתיית זוגות [וכמו שנראה בהגמרא בפסחים שזוגות זה שכיח הזיקא], ולגבי שימור מן שאר הדברים כגון מן הגנבים סומכים קצת לא לנעול בחוזקה, ומ"מ לא להשאיר פתוח לגמרי ובפרט היכא דשכיח גנבים.

יעקב דוד מדלוב - ערד

אמירת הלל מיושב בליל הסדר

מ"ב סי' ת"פ סק"א: ואומרים ההלל מיושב אף שבכל השנה אומרים מעומד, בפסח שאני מפני שמיושב הוא דרך הסיבה וחירות. ומקורו מהר"י הכה, וכ"כ הט"ז והמ"א בס' תכ"ב, וכ"כ הח"י לעיל סי' תע"ג ס"ק ד'.

אמנם בס' תע"ג ס"ק ל"ה הביא הח"י מהשל"ה שאומרים ההגדה באימה וביראה ואין מסיבים בה, ובבאר היטב שם ס"ק כ"ז הוסיף והביא מהשל"ה דבהלל אין לישב בהסיבה אלא באימה וביראה. וצ"ע בתרת, דאם בעינן באימה וביראה א"כ צריך לעמוד, ועוד דאם פסקו הח"י והמ"ב כהשל"ה דההגדה באימה וביראה בלא הסיבה, מ"ט שאני הלל, ולא ידעו גיטא אם ההלל בהסיבה דרך חירות אף ההגדה צ"ל כן, דאף ההגדה שהיא קיום מצוות והגדת לבנך יש בה שבחו של מקום וסיפור ניסיו כבהלל.

וביותר צ"ע, דבשל"ה פסחים פרק נר מצוה אות ל"ד כתב זאת בדין הלל, והפוסקים הביאוהו בדין ההגדה ולא בדין ההלל, ועוד דהמלחמות שהביא הביאור הלכה כתב דהלל חמור טפי מהגדה לענין הפסקה, ומסתבר דא"כ גם לענין הסיבה ודרך חירות.

תו צ"ע מש"כ השל"ה וז"ל: ובשם הר"ר מאיר מצאתי לפי שדרך לילי פסחים דרך הסיבה וחירות אין מטריחים אותו לעמוד, עכ"ל. א"כ אע"פ שיושב ישב באימה וביראה, ויאמר הכל בכונה וביראה, עכ"ל. וצ"ע היאך הוציא דברי הר"מ שישב דרך הסיבה וחירות שלא יישב מוטה, דנהי דצריך לאומרו להלל באימה וביראה, אך דרך חירות היא כשהוא מוטה, ואם אינו מוטה ל"ה דרך חירות ועומד, וצ"ע. ואולי נקט השל"ה דרך ממוצעת לב' השיטות התם, ואמר דכיון שכבר יושב לא הטריחוהו לעמוד, אבל לא מוטה דסמך על דעה ראשונה שהביא שם, וצ"ע. אבל אנו לדידן דס"ל כמ"ד דאומרים מיושב שיהא דרך הסיבה וחירות, אנו מסיבים ממש, ולכן הוציא הפוסקים דבריו להגדה בלבד.

והנה בסימן ס"ג נחלקו הפוסקים אם מוטה על צידו היא דרך גאווה או לא, והעירוני דיתכן דבהא נחלקו הפוסקים, דהשל"ה ס"ל דהוה דרך גאווה, וע"כ א"א בשעת אמירת הלל והגדה להסב, ומש"ה לא נקט כרבינו מאיר לגמרי, ומדוקדק לשון השל"ה שכתב "שלא יהא מוטה", עי"ש דלזה כוונתו לאפוקי דרך גאווה, אבל להפוסקים דס"ל דישב דרך הסיבה וחירות משום דס"ל דא"ז דרך גאווה להסב על צידו, וע"כ ליכא ריעותא בקיום מצוות הללו בהסיבה, אמנם דא"כ צ"ע מ"ט בהגדה כן נקטו הפוסקים כהשל"ה, וכ"ת משום דהלל הוא שיר על הגאולה, הא אף הגדה היא שבח בסיפור הניסים, וצ"ע. ואולי כוונתם דכיון דהלל נסמך להגדה (חציו הראשון) הרי כוונתם באמרם הגדה כוללת אף חצי הלל זה, וצ"ע.

שכח וחתם מלך מהולל

סימן ת"פ ס"ק ה': ולפי מנהג זה אם בשעה שאומר יהללך שכתב וחתם וכו', שוב לא יחתום בישבת. משמעות דבריו דלמנהג שחותרים הבוחר בשיירי זמרה ישוב ויחתום, כיון דהיא חתימה אחרת, וצ"ע לחתום פעמיים, דבבה"ל סי' תפ"א נתבאר דאסור משום פלוגתא דרבוותא, ושם סק"ג כ' המ"ב להדיא דלא תקנו כ"א ברכה אחת, וצ"ע.

שתיית יין אחר הסדר

סי' ת"פ ס"ק ו': ומהר"מ היה שותה אחר הפיוטים וכו' כדי שלא יהיה צמא כשישכר. יל"ע דבס' תפ"א מ"ב סק"א הביא דנאסר לשתות עוד יין משום דמצוה לספר ביציאת מצרים כל הלילה עד שתחטפנו שינה, וצריך לדאוג שלא תחטפנו שינה, וכן משמע בשו"ע סעיף ב', וא"כ אין ישן כשחטפתו שינה הוא משום אונס שינה, ולא יפריעהו צמא כשישן. אכן עיקר דבריו צ"ב דישתה מים לצמא, אע"כ דכוונתו שצמא לין, וא"כ ה"ט דחושש למיעוט עונג יו"ט משום שצמא ואינו שותה, וע"כ א"ש דאף שחטפתו שינה הוא צמא, וא"ז צמא המפריעו לישון.

יואל שרגא הלוי בירנבוים - אשדוד

בענין קריאת ההלל דלילי פסחים מעומד או מיושב

בב"י או"ח (סי' תכ"ב מחודש ס"ז) מייית מהשבולי הלקט (סי' קע"ג) הורה הר"ר מאיר דמצוות הלל קריאתו מעומד. והטעם כתב הר"ר בנימין על שם הכתוב: "הללו עבדי ה' שעומדים" (עי' ברכ"י (אות ו') בביאור הדרשה).

ומה שקורין אותו בלילי פסחים בשיבה, מתוך שחולקין אותו אין מטריחין עליו לעמוד, ועוד שהרי עומד על שולחנו וכוסו בידו. ושמא תטרף דעתו מתוך סעודתו ויפול הכוס מידו, והר"מ כתב לפי שדרך ליל פסח דרך הסיבה וחירות, אין מטריחין אותו לעמוד, ע"כ.

ובא"ר (סי' ר"ט סק"ב) כתב ליישב ע"פ השב"ל הנ"ל קושיית הכס"מ על הרמב"ם ברכות (פ"י ה"ח) שפסק לברך הגומל מעומד, והכס"מ תמה על מקורו, וכ' הא"ר דמהאי דינא דהללו את ה' שעומדים יליף לה.

ועי' בתשובת חת"ס (סי' נ"א) שהקשה דלפ"ז אמאי מקרא מגילה לא בעי מעומד ג"כ, הלא אמרו במגילה (י"ד), קריאתה זוהי הלילה.

ולענ"ד נראה דאין למגילה דיני הלל, דשאני הלל שכל ענינו הודאה על הניסים, ושבחו של מקום, משא"כ מגילה שהוא ענין פרסומי ניסא שע"ז מתגדל שמו ית', אך התכלית הוא פרסום הנס, וההודאה הוא תוצאה. ועל אף שכלפי לתקן הלל לפורים אין צורך בזה דקריאתה זוהי הלילה, אך לאו דאית ל"י תוקף דיני הלל לפרטיו ודיניו, ועכ"פ לדין זה ודאי יש לחלק, ודו"ק.

והנה בכמה מן ההגדות של פסח כתבו שיש לעמוד בהלל, והוא נגד מש"כ המשנ"ב בס' ת"פ (סק"א) וכה"ח (סק"ג).

ובחזו"ע פסח (עמו' נ"ט הערה י"א) כתב שעיקרו מיושב, "והמחמיר" תע"ב. ולכא"ו יל"ע מה ענין חומרא זו, אדרבא לפי הטעם דבעי דרך חירות נראה דאין להחמיר, ובמשנ"ב (סק"א) נקט האי טעמא לעיקר.

ויש שרצו לדייק שכל הטעם שהשבה"ל החמיר הוא משום שמא תטרף דעתו "מתוך סעודתו", ולהלל שאח"כ אין חשש זה.

אכן בפרי חדש (אות ז') נראה שהבין השבה"ל שהחשש הוא שמא תטרף דעתו משום שהוא שתי יין ובא מתוך סעודתו, וא"כ אין מקום לזה.

וחשבתי שרצונם ל"החמיר" ע"פ מש"כ המטה משה בשם ס' התניא, והובא בפר"ח, שהיות והלל הוא עדות שבחו של מקום ונפלאותיו, לכן יש ענין בעמידה כמצות עדות.

אכן ע"פ יסוד רבינו הריטב"א בסוכה (ל"ט ע"א ד"ה מקום) [ומרן הגר"ז בהל' חנוכה כיון לזה מדנפשי, ופלא שלא ראה שכיון אל ראשונים מפורשים, כי גם ברשב"א ברכות (י"א ע"א) ובר"ן פסחים (ק"י ע"א) נראה היסוד הזה ברור, וכעת אכ"מ], דהלל דלילי פסחים אינו נאמר בדרך חיוב הלל אלא בדרך זמר ושירה, ושונה במהותו מחובת הלל של מועדות וראשי חדשים, ולכן פסקינו ב' דאכילה וכו' ולא מברכין על תחילתו אלא על סופו וכו', וע"ע שו"ת ר"י מיגאש (סי' מ"ד) כע"ז, א"כ אין מקום כלל לחומרא זו, וצ"ע.

ועדיף לאומרו מיושב לצאת י"ח כו"ע, וגם על היושב תבא ברכה, ופשוט, ודו"ק.

רפאל א. הרוש - ביתר עילית

סיכום השיטות טור, ב"י, שו"ע, מ"ב והעולה לדינא

סימן ח"פ

ת"פ, א. בטור הביא שדעת הרשב"ם שגומרים ההלל על כוס רביעי, וחותרים בהלל ברוך אתה ה' מלך מהולל בתשבחות, ואומר הלל הגדול, נשמט, וחותרים בא"י מלך מהולל בתשבחות, והרא"ש לא היה חותם ביהללך בא"י וכו', אלא היה אומר עד "כי מעולם ועד עולם אתה אל", והיה אומר הלל הגדול ונשמט כל חי, ואז חותם, ובב"י הביא מהר"ף והרמב"ם שס"ל שאינו אומר על כוס רביעי הלל הגדול, אלא גומר את הלל וחותרים ביהללך, ובב"י (סוף סימן תפ"ו) הביא מהר"ר מאיר עראמה שגומר ההלל ואינו אומר יהללך כלל, ואחר גמר ההלל אומר הלל הגדול ונשמט כל חי וישתבח עד "מעולם ועד עולם אתה אל", ואז אומר יהללך עד מלך מהולל בתשבחות. בשו"ע כתב כדברי ר' מאיר עראמה, ובמ"ב (סק"ה) הביא דיש נוהגים כהרא"ש (והביא שם במ"ב שיש חותרים בבוחר בשיירי זמרה ולא בא"י מלך מהולל בתשבחות), והביא שם במ"ב דלנוהגים כשיטת הרא"ש ושכחו ובטעות חתמו ביהללך בתחילה מלך מהולל בתשבחות, אזי בנשמט בסוף לא יחתמו בשם ומלכות.

בב"י הביא דכתב הרמב"ם שיש לו לגמור ההלל בכל מקום שירצה, אע"פ שאינו מקום סעודה, והראב"ד כתב שאין הדעת מקבלת כן, וברמ"א כתב כהרמב"ם.

במ"ב (סק"ו) הביא שדעת המג"א וש"א שהפיוטים "אז רוב ניסים" וכו' אומר אחר שתיית כוס, דאינם אלא מנהג, ומהר"ם היה שותה לאחר הפיוטים כדי שלא יהיה צמא שישכב. עוד הביא שם ממג"א וחי' שבלילה הראשון יאמר "אז רוב ניסים", ובלילה השני יאמר "אומץ גבורתך" ויש נוהגים לומר אותו הדבר בשני הלילות.

אביחי כהן - אופקים

סימן תפ"א

בענין האיסור לשתות אחר ארבע כוסות, ודברי מהר"י וייל שהוא משום ביטול טעם מצה

כתב השו"ע סימן תפ"א: אחר ארבע כוסות אינו ראוי לשתות יין אלא מים, ובמשנ"ב הביא שלוש טעמים לדין זה והסיק להחמיר ככולם (כלומר שיש נפק"מ בין הטעמים, דלטעם ראשון אסור רק משקה המשכר, ולטעם שני כל חמר מדינה אף שאינו משכר, ולטעם שלישי אף שאר משקין המבטלין טעם מצה חוץ מדינה מים והדומה לו שאינם מבטלים הטעם, והמשנ"ב הסיק להחמיר כהטעם השלישי שאפילו שאר משקין המבטלים הטעם אסור: א) מפני שמצוה לספר ביציאת מצרים כ"ז שלא חטפתו שינה, ולפ"ז דוקא יין ושאר משקה המשכר (ולפ"ז הוא סניף של המצווה לספר ביציאת מצרים כל הלילה, והוא קצת מדוייק בשו"ע אינו ראוי לשתות יין). ב) מפני שנראה כמוסוף על הכוסות ומתחיל סעודה אחרת, ולפ"ז כל חמר מדינה אף שאינו משכר בכלל האיסור, אמנם אם אינו חשוב כחמר מדינה מותר. ג) מפני שמבטל טעם מצה מפיו ע"י שתייתו, והוא מעין הדין שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן שפסק השו"ע שנוהג גם באפיקומן שהוא זכר לפסח בסימן תע"ח, שאחר אפיקומן אין לאכול שום דבר, וביאר שם המשנ"ב משום שמבטל מפיו טעם מצה, ולפ"ז כל המשקין המבטלים טעם מצה בכלל האיסור אף שאינם משכרים ואינם חמר מדינה חוץ ממים (וקצת מדוייק בשו"ע **אלא מים**, אלא שלכאורה שייך יותר בסימן תע"ח באיסור אכילה אחר אפיקומן אם הוא מאותו הדין, ומה צריך סימן במיוחד לגבי שתייה שיאמר השו"ע שם שאסור גם לשתות, ויש ליישב בדוחק שאתו לדי' טעות שאסור לשתות גם כוס שלישי ורביעי, ודוחק). וטעם זה מובא בדרכ"מ ובמג"א בשם מהר"י וייל, ומדוייק בראשונים הפשט בטעם זה שהוא דומיא מה שההגדה צריכה להיות בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך (לחם עוני שעונין עליו דברים רבה), ה"נ מצוות סיפור יציאת מצרים כל הלילה עד שתחטפנו שינה צריכה להיות בשעה שטעם מצה בפ"ך. ועוד שמעתי אומרים שהוא כדי ללכת לישון עם טעם מצה בפ"ו, להרגיש ולזכור יציאת מצרים בחוש הטעם, והוא קרוב לטעם זה אך קצת שונה. והנה בעיקר טעם זה צ"ע רב, שהרי שותה כוס שלישי ורביעי אחר אפיקומן, ולכאורה מבטל טעם מצה בפ"ו ע"י שתייה זו (כן הקשה בפר"ח שכבר נתבטל טעם מצה ע"י שתיית הכוסות, ומחמת קושיא זו דחה טעם זה מהלכה). וא"ת שתיית הכוסות אינה מבטלת טעם מצה, ורק אכילה מבטלת ממ"ל, כ"ש שיהיה מותר לשתות גם אחר הארבע כוסות. ויש ליישב טעם זה בכמה דרכים: א) האיסור לבטל טעם מצה הוא רק לעשות פעולה לבטל טעם מצה, דומיא דאיסור שכחת התורה שאינו חייב עד שיסירם מלבו, אבל בשב ואל תעשה אין כאן איסור, וכששותה כוס שלישית ורביעית הוא אנוס מחמת תקנת חז"ל תקנו ואינו חייב מבטל טעם מצה. אלא שיש לשאול ע"ז גופא אמאי חז"ל תקנו כוס שלישי ורביעי אחר האפיקומן, ויש לומר שכיון שרצו לתקן קיום מצוות על

ולא יעשה כורך, ועוד הביא הבי"ש שדברים אלו איתא בר"ן בשם הר"ז, והוסף טעם בזה שכריכה בזה"י אינה אלא לזכר בעלמא, והיכא דאפשר אפשר, והיכא דלא אפשר לא אפשר, והרא"ש חולק בזה וכתב שיאכל מצה שמורה בתחילה כדי שיאכלנה לתיאבון, ויברך על אכילת מצה, ואינו חושש אם יאכל דלא מינטרא לבסוף, ומבואר מדברי הרא"ש שלא חשש כלל לאכילת המצה בסוף הסדר דוקא על השבע ולא לאכול אחריה כלום (מדויק מדבריו שהקשה על הר"ף "לפי סברתו" דווקא, ועוד מבואר בדבריו ש"אינו חושש"), וכנראה משום שלמד שעיקר המצוה היא אכילת הכזית מצה לשם מצות אכילת מצה, ולאכולה לתיאבון הוא מדיני והידורי המצוה, ואכילת מצת אפיקומן על השבע הוא דין דרבנן מיוחד של **אכילת מצה נפרדת** זכר לקרבן פסח או למצה הנאכלת עמו, ואין לו שייכות למצות אכילת מצה העיקרית שאין כלל עניין לא לאכול אחריה שאינה זכר לקרבן פסח, וא"כ לפי סברת הרא"ש פשוט שיש לקיים מצות אכילת מצה במקומה, ובהידור לתיאבון מאשר לאכולה במקום הראוי לאפיקומן שאינו מקיים בזה מצות אכילת אפיקומן שהיא מצוה נפרדת שאחר אכילת הכזית מצה שמורה ומסיימים לאכול, כללה זה אוכלים כזית מצת אפיקומן על השבע זכר לקרבן פסח הנאכל על השבע, אמנם הר"ף למד שעיקר דין אפיקומן הוא שיש לעשות זכר לקרבן פסח שהיה נאכל על השבע, ואין אוכלים אחריו ע"י סיום אכילת המצה בליל זה הוא בסוף הסעודה על השבע ואין לאכול אחריו, וא"כ אפשר לקיים זה גם בכזית של המצוה דאורייתא של אכילת מצה ע"י שיאכלנה לבסוף על השבע ולא יאכל אחריה, שאין זה דין לאכול מצה בסוף הסדר, אלא שהאכילה האחרונה של הסדר על השבע תהיה מצה, ולכן הקשו עליו הראשונים "לפי סברתו" היאך אוכל כורך אחריו, וממור לא הקשו, כנראה שבאופן שיש מצוה שומנה לכתחילה כורך המצה אין זה חסרון בדין אפיקומן שנאכל על השבע שפיר, אלא שיש מצוה לאכול אחריו מרור, ואדרבה מצה זו עצמה גורמת לאכול אחריה מרור, וזהו הסדר לכתחילה דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו, והר"ף סבר כן אף בכורך שאף שהוא זכר למקדש, מ"מ מדרבנן יש לעשותו, ומקומו אחר המצה העיקרית, א"כ אין זה חסרון ששפיר נאכל האפיקומן על השבע, והא שאוכלין אחריו אכילת מצוה אינו משום שעדיין רעבים, אלא משום המצוה שומנה הוא אחריו, והאחרונים חלקו עליו בסברא זו שסברו שהוא חסרון באכילתו על השבע, ובאין מפטירין אחריו אפיקומן כיון שסוף סוף אוכלים אחריו, ואין חייבים לעשות כן שאין זה מעכב במרור בזמן הזה, ובכורך עכ"פ חלקו בתוקף משום שאינו חובה כל כך, והיאך נאמר סברא זו, ולמעשה יטול דיו ויברך המוציא ויאכל כזית ממצה שאינה שמורה (ובשו"ע הרב ביאר כזית זה משום קידוש במקום סעודה, ובמחה"ש ביאר שהוא כדי להסמיך הסעודה לקידוש), ובסוף אכילתו יאכל כזית מצה שמורה ויברך על אכילת מצה, ויעלה לו גם למצת מצוה וגם לאפיקומן (ופשטות דברי הר"ף שיאכל אחריו מרור, ובאכילת מצוה נראה שאין בזה משום אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן), אמנם בשו"ע ומשנ"ב משמע שיאכל המרור בתוך הסעודה, ולא יעשה כורך אחר הסעודה כדעת הרבינו יונה. ויש אחרונים שכתבו שיעשה הכורך בתוך הסעודה, והמשנ"ב הניח בצ"ע לדינא, והטעם לדינא אלו שאפיקומן צריך לאכול על השבע, לכן צריך לאכול כזית שמורה בסוף לכתחילה כדי שיאכל האפיקומן על השבע, ועוד שאין לכתחילה לאכול אחריו, ומטעם זה ג"כ צריך להיות בסוף, ומצד שני לכתחילה צריך לאכול המרור אחרי המצת מצוה דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו, ואף שמורה בזה"י דרבנן לכתחילה יש להקפיד בזה, מ"מ הטעם שתעלה אכילה זו גם לאפיקומן עדיף, לכן אוכלים בסוף, ואף שלגבי ברכה ראינו לגבי מרור שאין כדאי לברך לאחר שמילא כריסו משאר ירקי שיוצאים בהם חובת מרור, כאן מברך על המצה לבסוף, אף שמילא כריסו ממצה בתחילה יש לומר שמצה שמורה היא מין אחר ממצה שאינה שמורה לענין זה, כיון שאין מקיימים בה מצות אכילת מצה אף אם יכיון לכך, משא"כ במרור ע"י שאר ירקי וצ"ע, מ"מ מן הוא הדין באופן שאין לו אלא כזית מצה שמורה ואין לו שאינה שמורה כלל, יאכל תבשילו בלא המוציא, ולבסוף יאכל הכזית השמורה בברכת המוציא ועל אכילת מצה, ואם אין לו גם יין צריך לקדש על המצה, ויידחה דין אכילת אפיקומן על השבע, ושאר לאכול אחריו כיון שאי אפשר בלא קידוש על המצה, וא"כ לאכול קודם באופן שיש לו שאר מצות הנחשבות שמורות בדיעבד (כגון משעת טחינה הכשרה מעיקר הדין, או משעת לישא הכשרה בשעת הדחק), יאכל השמורה לכתחילה בתחילה, והשמורות דיעבד בסוף, ואף יכרוך בהם, כ"כ בביאור"ל, ולכאורה דברי הביאור הלכה סותרים לדברי השו"ע והמשנ"ב בסימן תע"ז סעיף ב' גבי מי ששכח ולא אכל אפיקומן, שכתב שאם כבר בירך בפה"ג לא יאכל אפיקומן, ויסמוך על מה שאכל בתוך הסעודה מצות שמורות, ואם במקום זה נהגו לאכול מצה שמורה משעת קצירה, והמצות שאכל בסעודה היו משעת לישא, א"כ יחזור ויאכל מצה שמורה משעת קצירה לשם אפיקומן. וקשה טובא היאך כתב כאן שאם יש לו שמורות משעת לישא שיכול לאכול לשם אפיקומן אחר השמורה משעת קצירה, הרי שם כתב שיחזור ויאכל שמורה משעת קצירה אף שצריך לחזור ולברך בפה"ג על כוס ברהמ"ז ומיחזי כמוסוף על הכוסות, וכאן יסמוך ע"ז לכתחילה ויאכל האפיקומן לבסוף ממצה השמורה משעת לישא, לכאורה עדיף שיאכל זה בתוך אפיקומן. וקשה לי טובא בזה, שהרי על כרחנו מייירי באדם הנוהג לאכול שמורה משעת קצירה, דאי לאו הכי אין מקום כלל לנידון הביאור הלכה, שאם אינו נוהג לאכול שמורה משעת קצירה מה איכפת לו שיש לו רק אחת משעת קצירה, ועוד שהאחרונים מסבירים בדת השו"ע בס' תע"ז שגם באדם יחידי הנוהג לאכול שמורה הדין שאינו יצא בשמורה משעת לישא ידי אפיקומן, משום שחשיב לו כנדר שרק משעת קצירה היא שמורה מחמת מנהגו, וא"כ אין מקום לחלק בין מקום שנהגו ליחיד, ואין מדובר כאן באדם שאינו נוהג בשמורה משעת קצירה, וצ"ע רב. ואחר העיון נראה לומר שאין כאן סתירה כלל, כיון שמבואר בב"י במקור הדין בס' תע"ז שנחלקו הראשונים מעיקרא דדינא מה חשבה מצה שמורה, שיש ראשונים שסברו דוקא משעת קצירה, ובלאו הכי לא מיקרי שמורה, ויש ראשונים

הכוסות, שנראה כמתחיל בסעודה אחרת, ולפי"ז כל חמר מדינה אסור ואפי' שאינו משכר, ויש שכתבו דהטעם הוא שמבטל טעם מצה שבפיו, ולפי"ז כל משקה ואפי' אינו חמר מדינה אסור (ומים שרי). ולהלכה פסק המ"ב דלכתח"ל צריך להחמיר בכל דבר שמבטל טעם מצה, ובמקום צורך גדול יש להתיר לשתות שאר משקים שאינם משכרים, ובפרט בליל שני יש להקל בזה. והביא המ"ב מהאחרונים שמי נגבלי, תה, ומשקה תפוחים נחשבים כמיא בעלמא ומותר [אלם במשקה תפוחים שמכינו בבית הבד יש לו טעם גדול ואסור].

בבה"ל ד"ה ויאמר הביא שנה" הפוסקים האם אפשר לשתות כוס חמישי לאחר שחתם בברכה על ההלל, ולבסוף נשאר בזה בה"ל בצ"ע.

אביחי כהן - אופקים

בענין ד' כוסות

בדרכי משה ס' תפ"א כתב וז"ל: והמנהג לומר קודם לא לנו "שפוך חמתך" וכו', וכן כתב הר"ן ריש ערבי פסחים משום דארבע כוסות נגד ארבע כוסות התרעלה שעתיד הקב"ה להשקות את האומות (עי' ירושלמי פ"י ה"א).

וז"ל הירושלמי פסחים דף ס"ח ע"ב: מנין לארבעה כוסות, ר' יוחנן בשם ר' בנייה כנגד ארבע גאולות וכו' והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. ר' יהושע בן לוי אמר כנגד **ארבעה** כוסות של פרעה וכו', רבי לוי אמר כנגד ארבעה מלכות, ורבנן אמרי כנגד ד' כוסות של פורענות שהקב"ה עתיד להשקות את אומות העולם וכו', וכנגדן עתיד הקב"ה להשקות את ישראל ארבעה כוסות של נחמות. ע"כ.

והנה איתא בסוטה ט' ע"א והאמר רבא "שלשה" כוסות האמורות במצרים למה וכו', וברש"י ג' כוסות: בחלומה של שר המשקים. ושם הלא איתא ארבעה.

וז"ל המהרש"א בסוטה: בפרק גיד הנשה פירש"י ג' כוסות בסידור החלום וכוס פרעה וגו', דקדק לפרש בסיפור החלום לפי שיש עוד כתוב אחד ונתת כוס פרעה וגו', ובב"ר חשיב ליה נמי, וקאמר ד' כוסות נגד ארבע כוסות של פסח, אבל תלמודינו ודאי לא חשיב אלא ג' הנאמרים בסיפור החלום וכוס פרעה וגו' ואשחט אותם אל כוס וגו' ואתן את הכוס וגו', והיינו שחלום שר המשקים היה פתרונו האמיתי כן לבשר טוב על ישראל כמפורש בחידושינו פ' ג"ה ע"ש. ע"כ דבריו.

וז"ל הגמ' חולין צ"ב ע"א: רבי ירמיה בר אבא אמר "גפן" אלו ישראל, וכן הוא אומר "גפן ממצרים תסיע", "שלשה שריגים" אלו שלשה רגלים שישאר עולין בהן בכל שנה ושנה, "והיא כפורחת" הגיע זמן של ישראל לפרות ולרבות, וכן הוא אומר "ובני ישראל פרו וישרצו", "עלתה נצה" הגיע זמן של ישראל ליגאל, וכן הוא אומר "ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי" (וברש"י עלתה נצה: עלתה זמן הנדה להזות דם נצחן של מצרים), "הבשילו אשכולתיה ענבים" הגיע זמנה של מצרים לשתות כוס התרעלה, והיינו דאמר רבא שלשה כוסות האמורות במצרים למה (וברש"י ג' כוסות: בסיפור החלום וכוס פרעה וגו'), אחד ששתה בימי משה, ואחד ששתה בימי פרעה נכה, ואחד שעתידה לשתות עם כל העובדי כוכבים. ע"כ.

בונם זייברט - ערד

סיפור יציאת מצרים

כתב השו"ע ס' תפ"א ס"ק ב' חייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים וכו' עד שתחטפנו שינה. ובטור כתב, ופירש הר"ר יונה טעם למנהג [שארן לשתות יין אחרי שתיית ד' כוסות], לפי שחייב אדם לעסוק כל הלילה בהלכות פסח וביציאת מצרים וכו', והכי איתא בתוספתא [פסחים פ"י ה"ח] חייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים כל הלילה. וצ"ע דבטור ובתוספתא כתוב שחייב לעסוק כל הלילה, ובשו"ע שהביאו כתב שחייב רק עד שתחטפנו שינה. וכנראה שהשו"ע הבין בדבריהם, שאין כוונתם שצריך לעסוק כל הלילה ממש, אלא החיוב הוא עד שתחטפנו שינה, ואז נפטרים מהחייב של סיפור יצ"מ. וצ"ע למעשה לדעת השו"ע, אדם שנרדם והתעורר אח"כ האם יש לו חיוב מחדש לספר בסיפור יצ"מ, או שכבר נפטר מהחייב בכך שסיפור קודם וחטפתו שינה. אבל ודאי שלדעת הטור חייב להמשיך ולספר בסיפור יצ"מ, כיון שהחיוב הוא כל הלילה.

יעקב ירוחם ויין - ירושלים

סימן תפ"ב

דין מי שאין לו מצה שמורה

בביאור"ל ס' תנ"ג סעיף ד' כתב ע"פ השו"ע שיש שלש דרגות במצה שמורה: א) יש מחמירים משעת קצירה, ב) מעיקר הדין סגי משעת טחינת הקמח, ג) בשעת הדחק די משעת לישא.

מי שיש לו רק כזית מצה שמורה משעת לישא עכ"פ, ואין לו עוד מצות שמורות כלל אף לא משעת לישא, נחלקו הראשונים כיצד ינהג - הר"ף כתב שיטול דיו ויברך המוציא ויאכל מאינה שמורה, ובסוף סעודתו יאכל מהשמורה כדי שתעלה לו גם לאפיקומן הנאכל על השבע ואין אוכלים אחריו כלום, ואח"כ יאכל מרור ואח"כ יאכל כורך, ותממו עליו הראשונים שכורך ממצה שאינה שמורה אחרי האפיקומן מבטל טעם מצה מפיו במצת רשות (ואיני מבין אמאי לא הקשו מהא דאוכל מרור אחר המצה, ושמא בכל דבר מצוה אין כאן מבטל טעם מצה מפיו כמו בשתיית ארבע כוסות, והארכתי בזה במקום אחר, ולכאורה כאן הוא ראייה ליסוד זה, אח"כ מצאתי בפרמ"ג שג"כ הרגיש בזה והקשה כן עיי"ש), ורבינו יונה הסביר בפשט השני בדבריו שכוונת הר"ף לאדם שיש לו שתי מצות שמורות, וקאמר הר"ף שהשנייה יאכל בכורך (וקצת דוחק הוא), והרא"ש תפס פירוש ראשון דרבינו יונה בדברי הר"ף עיקר, והוא שכיון שכריכה דרבנן בעלמא זכר למקדש מסתייה דעביד לה ממצה שאינה שמורה, וע"ז הקשה שאין לבטל טעם מצה מפיו ע"י כורך ממצה שאינה שמורה, ורבינו יונה החזיק בדעת הר"ף לענין שיאכל המצה שמורה בסוף, אבל נחלק על פשטות דבריו גבי כורך, וכתב שאם אין לו עוד שמורה לא יעשה כורך, וכתב הבי"י שברמב"ם מפורש כרבינו יונה שיאכל בסוף השמורה

הכוס, וברהמ"ז הוא על כרחך אחר האכילה, שלתקן לאכול פעם שנית אחר כוס רביעי אינו מועיל, הרי ודאי למ"ד ברהמ"ז טעונה כוס מה יהנו רבנן בזה כלל, וע"כ חייב לשתות כוס ברהמ"ז אחר אפיקומן, והוא הכרח, ממילא הוא דככתבנו. אלא אפילו למ"ד שלא בעיא כוס, מ"מ הוא מעין גורם ברכה שאינה צריכה שלא רצו רבנן לעשות כן, וכן כוס רביעי שאומר עליו ההלל וברכת השיר אין הדרך לעשות כן אלא בגמר סעודה ולא באמצע, ואתי שפיר. ב) טעם ארבע כוסות הוא גם טעם של מצוה, וכמו שאין מצוות מבטלות זו"ז, כמו שיש בין הקפידא אלא שיהיה בפיו טעם המזכיר יציאת מצרים, כמו שיש שלבים בהגדה שמכסים המצה ומגלים הכוסות, ה"נ שתיית הכוסות מוסיפה טעם יין המזכיר יציאת מצרים, ואינה מבטלת טעם מצה אף שבמצאיות אינו נרגש. ג) עדיין מרגישים קצת טעם מצה, אלא שמוסיפים טעם יין של הכוסות, ואינו מעכב כיון שהוא מצוה, או כמו שהבאנו בסעיף ב' דומיא דאין מצוות מבטלות זו"ז, כמו כן הכא יש כאן טעם דשתי מצוות המזכרות יציאת מצרים שהוא מקום הראוי לתקן שם מצוות אלו, ובהכרח הוצרך לשתות ואינו מבטל לגמרי אלא מוסיף, לא חשו רבנן לביטול טעם מצה במקצת ע"י הוספת מצוה, אף שבשתיית רשות אסרו לשתות. ד) יתכן לחדש שביטול טעם מצה הוא רק בשעת השתיה, אבל לאחר מכן נרגש קצת טעם מצה, ולא חשיב ביטול אלא בשעת השתייה שנרגש טעם המשקה הרבה בפיו, א"כ בשתיית מצוה התירו מהסיבות שאמרנו כיון שהוא חלק מסיפור יציאת מצרים בהכרח על הכוסות, אבל רשות שאין הוא חלק ממצות סיפור יציאת מצרים אין לבטל טעם מצה, וחידושו הוא קצת דלא משמע כן כ"כ מדברי הפוס', אמנם הנלע"ד כתבתי, וצ"ע.

מאיר מלפניסקי - קרית אתא

חמר מדינה בין הכוסות

סימן תפ"א ס"ק א' ויש שכתבו דלא יהא נראה כמוסוף על הכוסות וכו', ולפי זה כל חמר מדינה" וכו'. וצ"ע לדעיל סי' תע"ב ס"ק כ"א נתבאר דמשום הברכה נראה כמוסוף על הכוסות, וא"כ צ"ע במאי קמיירי הכא השו"ע, דאם אחר ברכת על הגפן על הכל צריך לברך, ומאי אכפ"ל אם מברך שהכל על המים וכו"ב או על חמר מדינה, ואם קודם ברכת על הגפן אין צריך לברך כלל, ואמאי חיישינן בחמר מדינה לנראה כמוסוף על הכוסות בלא ברכה, וצ"ע.

יואל שרגא הלוי בירנבוים - אשדוד

באיסור שתיה אחר ד' כוסות

בשו"ע בס' תפ"א מבואר האיסור לשתות אחר ד' כוסות. והמ"ב שם הביא מהפוסקים כמה טעמים בזה, והנפק"מ ביניהם, יעו"ש. ובסוף הס"ק הכריע המ"ב וז"ל: "והנה אף דלכתחילה נכון להחמיר בכל דבר שמבטל טעם מצה, מכל מקום במקום צורך גדול יש לסמוך על סברא ראשונה להתיר לו לשתות שאר משקין שאין משכרין, ובפרט בליל שני בודאי יש להקל בשאר משקין שאין משכרין", עכ"ל.

הנה בליל שני לא ביאר לן המ"ב אם כוונתו להקל בשאר משקין שאין משכרין אפילו שלא במקום צורך גדול, ובפשטו מדסתם המ"ב משמע שמיקל אפי' שלא במקום צורך גדול. ומאידיך י"ל שסמך על מה שכתב קודם שבענין צורך גדול בכדי להקל. ועי' מוסף שבפרט יש להקל בזה בליל שני, וצ"ע.

והנה לגופו של ענין יעו"י בא"ר וחק יעקב שהביאו ד"ז שבליל שני יש להקל בשאר משקין שאין משכרין, ומדסתמו משמע שאפי' שלא במקום צורך גדול יש להקל. ויתירה מזו יעו"י בגר"ז שכתב לחוש לפוסקים שאוסרים גם בשאר משקין שאין משכרין אם לא לצורך הרבה וכו', ושוב הוסיף שבליל שני יש לסמוך על סברא ראשונה להתיר לשתות שאר משקין שאין משכרין "אף שלא לצורך הרבה".

והנה לכא"ו בדעת המ"ב בענין זה, היה מקום לדקדק קצת, דהנה על מה שכתב בתחילה שמכל מקום במקום צורך גדול יש לסמוך להתיר שאר משקין שאין משכרין, צ"ן בשעה"צ אות ו' הגר"ז, ואילו במה שהוסיף המ"ב שבפרט בליל שני יש להקל בשאר משקין שאין משכרין, כתב בשעה"צ אות ז' עי' א"ר וחק יעקב, ולא צ"ן גם את הגר"ז, אף שגם בגר"ז [שהזכיר השעה"צ קודם] מבואר קולא זו.

והיה נראה לדקדק מזה שכיון שהגר"ז כתב מפורשות שבליל שני יש להקל אפי' שלא לצורך הרבה, והמ"ב לא ניח"ל להקל בכה"ג, לכן לא צ"ן מקור לדבריו מהגר"ז.

ומאידיך הרי גם הא"ר והחק יעקב שצ"ן השעה"צ, הרי סתמו ולא הזכירו צורך גדול, ומשמע שמקלים בליל שני גם בלא צורך גדול. ומשמע בפשוטו מדצינן השעה"צ כמקור לדבריו, שכך ס"ל [ומה שלא צ"ן השעה"צ גם גר"ז אולי סמך על ציונו הקודם], וצ"ע.

שמואל מזרחי - בית שמש קריה

סיכום השיטות טור, ב"י, שו"ע, מ"ב והעולה לדינא

סימן תפ"א

תפ"א, א. בטור ובב"י איתא דלרשב"ם ועוד ראשונים אין שותים כוס חמישי כלל, אך לר"ף, רמב"ם ועוד שותים כוס חמישי ואומרים עליו הלל הגדול, ורב יוסף טוב עלם ועוד סברי שכוס חמישי רשות. בשו"ע כתב "אחר ארבע כוסות אינו רשאי לשתות יין אלא מים", ואפשר שפסק כהרשב"ם, וברמ"א כתב "ומי שהוא איסטניס או תאב הרבה לשתות, יכול לשתות כוס חמישי ויאמר עליו הלל הגדול".

במ"ב (סק"א) הביא כמה טעמים במה שאסר השו"ע לשתות יין לאחר ד' כוסות [והתיר רק מים], הגר"א כתב משום שצריך לספר ביציאת מצרים כל הלילה, ואם ישתה עלול להשתכר ולבטל מצוה זו, ולדבריו יהיה אסור דוקא יין או שאר משקה המשכר, ויש שכתבו שהטעם הוא שלא יהיה נראה כמוסוף על

סבירי שאף משעת טחינה או לישא חשיבא שמורה, והמקומות שנהגו לאכול שמורה המוזכר בסי' תע"ז הם מקומות שנהגו ע"פ הני ראשונים שדוקא שמורה משעת קצירה היא שמורה ולא לפני, א"כ יש להבדיל בין מקום שנהגו לאכול מצה שמורה משעת קצירה ובין אדם פרטי שנהגו כך, משום שסוברים שהדין הוא כן שמצה שמורה הכוונה משעת קצירה בלבד, שכיון שסוברים כן מעיקר הדין אין אכילת מצה השמורה משעת לישא חשובה כלום כלפיהם, ואין יוצאים בה משום שלפי מנהגם אינה חשובה "שמורה", ואף באדם פרטי משום שחשוב לו כנדר שמצה שמורה משעת לישא דוקא היא מצה שמורה בשבילו, ובהם מיירי השר"ע והמשנ"ב בסי' תע"ז שלא יוצאים בה, אמנם הביאור הלכה בסי' תפ"ב מיירי באדם או במקום שנהגים ע"פ השר"ע והפוס' כהמקומות של היום שאין תופסים צד במח' הראשונים מה חשובה שמורה, אלא שנהגים להקפיד לכתחילה על שמורה משעת קצירה כהשר"ע, אבל גם תופסים שמעיקר הדין סגי בשמורה משעת טחינה, ובשעת הדחק אפשר ליקח קמח מן השוק כפסק השר"ע, א"כ אין תופסים שאין זה מצה שמורה כלל אלא שמהדרים לכתחילה, א"כ בשעת הדחק יוצאים בה, וכעין זה כתבו האחרונים גבי דין מוקצה בשבת בדבר שהאדם נוהג שלא לאוכלו מחמת חומרא, שאם תופסו כאיסור זה מוקצה, ואם תופס כמותר רק שמחמיר על עצמו אין זה מוקצה, ויש לחלק קצת, אמנם הנלע"ד כתבתי וד' יאיר עיני.

מאיר מלפניסקי - קרית אתא

גדר מצות אפיקומן ובענין מי שאין לו אלא כזית של מצה שמורה (סי' תפ"ב)

איתא בטור בסי' תפ"ב דנחלקו הר"ף והרא"ש במי שאין לו רק כזית מצה שמורה אם יאכלנו בתחילה ולא יאכל אפיקומן, או שיאכלנו לבסוף כדי שישאר טעם מצה בפיו, דלד' הר"ף אוכל בסוף, ולד' הרא"ש אוכל בתחילה, ועי' שעה"צ סק"ב שביאר דפליגי אי עדיף לן שתהא מצה והדר מרור, או דעדיף לן שישאר טעם מצה בפיו, ונר' דתלוי במש"נ בגדר דין אפיקומן, דלהרא"ש שזהו מצה לאכול זכר לפסת, א"כ זהו מצה נפרדת, לאכול מצה פעם שני' מדרבנן, ועדיף לן לקיים המצוה דאו' בשלימות דהיינו קודם מרור, מאשר לקיים המצוה הנוספת, אך איך רבוותא ס"ל שכל יסודו הלכה בהמצות מצה שישאר טעמה בפיו, וא"כ נמצא דברך מצות מצה לדליל ט"ו, יש הלכה שיהא תחילת אכילתה קודם מרור וסוף אכילתה אחר הכל, וס"ל דהך דינא דישראל טעם המצה בפיו חמירא טפי דוהא להלכתא דהקדמת מצה למרור, דעכ"פ שניהם הלכות מדרבנן בצורת קיום מצות מצה שנתחייבו מן התורה, ודו"ק היטב.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

ענין לח"מ בבציעה

א. נשאלה שאלה בבהמ"ד (מהשאלות למעשה במבחן ע"ר): מי שנתקע באיזה מקום בשבת ויש עמו הרבה פרוסות ורק ב' לחמים שלמים, היכי ליעבד בענין בציעת הפת בסעודות השבת, אי יקדים לבצוע בליל שבת שהרי מצוה הבאה לידו לא יחמיצנה, או דלמא ישנה אפשרות לתקן סעודותיו גם שחרית גם ערבית.

והשאלה בזה בגדי לח"מ אם זה דוקא כשאני הולך לאכול פת א' מהם, ואני אווז בידי אותה וחברתה משום 'משנה', אבל אם אינו אוכל אף א' מהם אין לזה שום משמעות לאחיותם בידי בעת הברכה, או דלמא ענין לח"מ אינו מוכרח לאכול מהם, וגם אם למעשה יאכל מפרוסה שבידו בתוך השלימות ג"כ מחשיב בזה קיום למצות לח"מ.

ב. ועי' ברמ"א (סי' תפ"ב בסופו) שכל דבוגנא שיש לו ג' מצות לב' לילות יאכל הכל מהפרוסה כדי שישאר לו לח"מ לליל שני, ולא נתבאר בדבריו ולא במקורותיו ההלכתיים, אבודרהם בשם המנהיג הל' פסח (ספ"ב), היאך בוצע בלילה ראשון, והשאלה בזה כנ"ל דגם שם אינו בוצע ואוכל רק האמצעי, והב' שלימות אינם אלא לאחיהו בלח"מ, והצדדים בזה, האם אווז כל הג' ואז מרויח לעשות בציעת האמצעית כמו כל עם ישראל בקיום מנהג היחף במקום המוציא, דסו"ס יהיה לו ב' שלימות בהמוציא, ומקיים שפיר בזה הענין לח"מ אף שלא אוכל משום א' מהשלימות שבידו, דהכל אוכל מהפרוסה כברמ"א. או דלמא יוותר על המנהג לבצוע במקום ביחף כדי שישאר בידו המצה שלימה עד אחר הבציעה, ויקיים הבציעה בלח"מ שהוא מדינא בב' שלימות שבוצע עכ"פ א' מהם כמו בכל שבת ויו"ט.

ג. והנה במ"ב סק"ח שכ' מן הפרוסה' שפרס ממנה כבר כזית לאפיקומן, משמעותו לשונו שהפריסה היתה כבר מקודם ביחף, ואף שאין כ"כ ראייה דהעמיד זה על אכילת הכריכה, וא"כ הפרס כבר' אפשר דקאי על המוציא שלפנ"כ, אבל מקור דבריו מהגר"ו, ושם כ' זה על המוציא דע"כ קאי על היחף.

מבואר מזה דהמ"ב פי' בהרמ"א שעושה יחף, ובהמוציא מחזיק ב' שלימות אע"פ שאוכל הכל מהאמצעית, ומלבד זה לא משנה כלום משאר שנים, וכן מדויק מהמש"ד בסק"ט שהביא יש מאחרונים שכ' דבלילה שני לא יבצע ההמוציא ביחף כמו בשאר שנים, דא"כ לא ישר לו ב' שלימות להמוציא, ועדיף לוותר על המנהג של יחף בשביל עיקר דין דלח"מ בב' שלימות, והוא ג"כ מהגר"ז שם, ומהו שרק בליל שני כ' כן ולא בליל א' ש"מ דבוה אינו משנה כלום ועושה יחף במקומו, ובשביל לח"מ יש לו ב' השלימות ששומר למחר ואוחזם בידו בהברכה. אלמא דשייך 'לחם משנה' גם כשאינו אוכל ממנו, וציינו בשט"כ פ"ה הע' פ"ד 'דאין חיוב לאכול דוקא מלח"מ שבירך עליו, וצ"ע'.

ומאיך הפמ"ג (לעיל סי' תע"ה מש"ז סק"ה) כ' 'ועי' תפ"ב שכ' מי שאין לו אלא ג' מצות יניח ב' לליל שני וכו', מש"ה בליל א' יעשה הכל מפרוסה, היינו ג"כ שפורס לאחר ברכת המוציא, וזהו שכ' רמ"א יעשה 'הכל' מפרוסה, הכונה ממצה זו שפורסה אח"כ בשעת אכילת מצה' (ע"ש שכ' דלפ"ז יקח העליונה למצותו משום אין מעבידין על המצוות ולא האמצעית), דהוא פי' באמת שעושה הבציעה רק בברכת המוציא ולא ביחף, כמו תמיד, לפי שסבר

דיש בזה קיום מצות לח"מ ועדיפא ממנהג היחף, ולאחוז המצות בידו ולא לבצוע בשום א' מהם ס"ל שאינו כלום.

ד. ולפי הפמ"ג אכתי יש לדון בענינינו באיזו סעודה יבצע, אם בלילה משום זריזין מקדימין ואל תחמיצנה, או שיש מעלה לשמור השלימות לסעודת הבוקר משום 'דכבוד יום עדיף', ושלכן מענגים ומכבדים סעודת הבוקר טפי כדא"י בסי' רע"א ס"ג דלענין צרכי סעודה יום קודם ללילה, ובשעת"ש שם (א') הביא דמהרש"ל (ביש"ש גיטין) קורא תיגר על אלו שאינם נוהרים בזה, ועוד מוסיפים בשל ליל שבת יותר וכו', ואני גדרתי א"ע שלא לאכול דגים בליל שבת שהוא דבר חשוב ומוסוים, ואז אפי' יעשו בשבת כמה מעדנים לא ישור לסעודת שחרית שיש בה דגים, והו' במ"ב שם (ט), וא"כ נימא דגם הלחם משנה ישמור לבוקר.

ויש שרצו לומר דל"א הכי רק לענין עונג, וכד' התוספ' באיכות המאכלים, ולא ב'הידור הלכתי', וממילא אדרבה מצוה הבאה לידו אל יחמיצנה.

הננאל יאקב - רמת שלמה

מי שיש לו רק ג' מצות

משנה ברורה סי' תפ"ב סק"ט: וב' השלימות לליל ב' משום לחם משנה - ולא איירי כאן כלפי סעודת היום, דאפשר שיש לו עוד מצות שאינם שמורות כמש"כ בביה"ל, אך קשה לי דא"כ יכול לבצוע גם מהשלימה בליל א', וללחם משנה ישלים בליל ב' ממצה שאינה שמורה כמש"כ בסוף הביה"ל, ואם שאין לו שלימות שאינם שמורות, אעפ"כ העדיף את לחם משנה בליל ב' מסעודת היום.

בענין הנ"ל

משנה ברורה סי' תפ"ב סק"ט: יש מהאחרונים שכתבו שבוה לא יבצע פרוסה לאפיקומן בליל שני עד לאחר ברכת המוציא קודם ברכת על אכילת מצה, כדי שיברך המוציא על לחם משנה שלימות - הרי שהעדיף מצות לחם משנה בברכת המוציא על פני סדר הלילה שתקנו יחף בתחילת הסדר, ואף דהרי יש ראשונים דס"ל שאי"צ כלל לחם משנה בליל הסדר.

הנה על ליל א' לא נקט כן, אלא השאיר הסדר על תיקונו שיעשה יחף בתחילה, וסגי ליה במה שבברכת המוציא אווז עם הפרוסה עוד ב' שלימות ללחם משנה, אע"ג דברכת המוציא הוא מברך על הפרוסה וממנה אוכל כמש"כ הרמ"א, ורק שהעדיף להפסיד הענין של מצות חבילות לקיים את המוציא בשלימה ומצה בפרוסה, שהרי כאן מקיים הכל בפרוסה בשביל שישאר לו לחם משנה למחר, אבל לאכול מהלחם משנה עצמו לא הצריך. ואין מבואר כאן שלכתחילה סגי להעמיד ב' שלימות אצל הפרוסה שרוצה לאכול ממנה, והם יצילו עליה להיות הברכה על לחם משנה בלי שיאכל כלל מהלחם משנה.

אמנם בביה"ל לעיל סי' תע"ה ד"ה כזית כתב, "ובאמת אף להני דמצריכים ג' מצות הוא רק משום לחם משנה וכו', אבל גם לדידהו שתי המצות הם דבר אחד וכמו בשבת לחם משנה, ומעיקר הדין יכול לאכול איזה שירצה, רק משום דעל כל אחד מהמצות כיון בברכה טוב שיטעום מכל אחד", מפורש בדבריו דלדין שמברך על הפרוסה כבר אין שום ענין לאכול מהלחם משנה, דרק מה שקיים מצוה בכל א' מהמצות זה סיבה לאכול ממנה, אבל בלא"ה סגי שאוכל רק מהפרוסה, ומעיקר הדין אף כשמברך המוציא על השלימה ועל אכילת מצה על הפרוסה, ג"כ יכול לאכול רק מהפרוסה ומקיים בזה דין לחם משנה, דהא הצריכו ג' מצות בשביל לחם משנה, ואין מצריכים לאכול מהלחם משנה.

רק דיש להעמיד דכשמחזיק שלימות ואינו בוצע מהם בחינם, יש אולי בעיה מה שנטלן לחשיבות הברכה ואינו אוכל מהם (אולי דומה לכוס של ברכה שלא ישתה ממנו, ואולי גרע יותר מכוס של ברכה), וא"כ אפשר דדוקא בליל הסדר שמצות הלילה בפרוסה יכול לאכול רק מהפרוסה, ולהשתמש בשלימות להשלים לחם משנה, אבל שלא בליל הסדר אולי אינו יכול לאכול מהפרוסה בלבד בשביל להשאיר לעצמו ב' השלימות ללחם משנה לסעודה אחרת, ויל"ע בזה דאולי יש מספיק סיבה לשמור לחם משנה לסעודה ב' להצדיק שאוכל מהפרוסה ולא מהלחם משנה.

בענין הנ"ל

משנה ברורה סי' תפ"ב סק"ט: ויברך המוציא ועל אכילת מצה על הפרוסה שעל גבי השלימה, לדעה זו של הראשונים דאי"צ ג' מצות לא חשש המשנה ברורה למצות חבילות, והעדיף לקיים המצוה עם מצה בפרוסה, ולא איכפ"ל כלל מהשלימה ורק משתמש בהשלימה להחשיב הברכה בפרוסה, שמניח פרוסה בתוך השלימה ומברך.

אמנם ברש"י ותוס' בברכות דף ל"ט ע"ב אין נראה כן, וגם בלי הדין שצריך ג' מצות נקטו דודאי צריך לבצוע המוציא מן השלימה, רק שצריך שיראה שבוצע גם מהפרוסה משום לחם עוני, או כתוס' שלמצה בוצע מהפרוסה, אבל דואי גם משלימה צריך לבצוע, ואדרבה סברה דלחם משנה הביאו התוס' בדברי ר' מנחם מווינא שעשה הכל על הפרוסה כי אין השלמה באה כי אם בשביל לחם משנה, א"כ למאן דמצריך ג' מצות דהיינו בשביל לחם משנה כדפי' ביה"ל בסי' תע"ה, אי"ז סיבה יותר לחייבו לאכול מהשלימה, ואדרבה אפשר שכל מה שנאמר שלימה בגמ' זה לצורך לחם משנה ואי"צ לאכול מלחם משנה, משא"כ להנך דס"ל דבפסח אי"צ לחם משנה אפשר דשלימה עיקר וצריך לבצוע ממנה להמוציא. והמ"ב לא חשש להם, ויל"ע מדוע.

אחרון פרוש - מודיעין עילית

סיכום השיטות טור, ב"י, שו"ע, מ"ב והעולה לדינא

סימן תפ"ב

תפ"ב, א. בטור הביא שהר"ף כתב שמי דאין לו אלא כזית מן מצה שמורה, אוכל בתחילה מהלא שמורה, ומברך עליה המוציא, ולבסוף מברך על הכזית שמורה "לאכול מצה", ומברך אמרו ואוכל, ולאח"כ כורך מצה ומרור ואוכל בלא ברכה, והרא"ש פליג וס"ל שלא יאכל את "הכורך" כלל, שלא יבטל טעם

המצה השמורה שבפיו. בשו"ע כתב מי שאין לו מצה משומרת אלא כזית, מברך על אכילת מרור ואוכל, וכשגומר סעודתו ממצה שאינה משומרת מברך "על אכילת מצה", ואוכל הכזית (השמורה) ואינו טועם אחריו כלום. ובשה"צ (ג') הביא שכמה אחרונים כתבו שיקיים כריכה עכ"פ במצה שאינה שמורה תכף אחר אכילתו מרור, ולדינא נשאר בזה השה"צ בצריך עיון.

אביחי כהן - אופקים

אין לו רק כזית אחת משומרת

במ"ב סי' תפ"ב סק"ב מ' מבואר שאם אין לו רק כזית א' משומרת לא יאכלו בראשונה, כי לא יוכל לצאת ידי אפיקומן דא"כ לא יהא רשאי לאכול אחריו, ויל"ע מדוע לא הביא טעם דלא יצא ידי"ח שעדיין אינו אוכלו על השובע, וכמבואר לעיל סימן תע"ז ס"ק י"ג דאם לא אכל מצה משומרת בסעודה ושכח לאכול אפיקומן צריך לחזור ולאכול שוב, ובטעם זה אף בדיעבד לא יצא, משא"כ לאכול אחריו אפיקומן אינו מעכב וכדלעיל סי' תע"ז ס"ק י"ב בדיעבד יצא.

ש.ב. בינפלד - ערד

סימן תפ"ג

מי שאין לו יין לדי' כוסות אם יקדש על הפת

בשו"ע סימן תפ"ג, מי שאין לו יין בליל פסח מקדש על הפת שמברך המוציא ובוצע ומניח ידיו עליו עד שגומר הקידוש ומברך על אכילת מצה וכו'. ובמ"ב סק"א כתב, דהיינו דוקא מי שאין לו יין כלל, אבל אם יש לו יין אפ"ר רק על כוס אחד יקדש עליו ולא יקדש על הפת, אף אם דרכו בשארי שבתות ויו"ט לקדש על הפת, עכ"ד. יש להעיר דנלע"ד דבאמת מצד עצם הברכות שעל הכוסות אפשר דאין נפק"מ אם יין או פת [ורא' לזה דשיטת העיטור כאן בהטור דכוס קידוש אפשר בפת], אלא דמצד דין שתיה של חירות הוא דבעי' יין, אכן נראה דמסתברא כדברי המ"ב דזהו ג"כ מצד גוף הברכות, דהא הנה מדברי העיטור מוכח דכוס קידוש סגי בפת ושאר הכוסות צריך יין דוקא, ולכא"ו אם ה' הדין ד' כוסות מצד השתיה גופא לא ה' מובן סברת העיטור אף יועיל פת, אע"כ דהעיטור סובר כהתוס' סוכה ל"ח א' דחייב ד' כוסות הוא מדין הברכות בלחוד, ולזה סובר העיטור דכוס קידוש אינו בא מטעם תקנ"ח מיוחדת מדין פסח אלא הוא מדין קידוש, וא"כ כאשר אנו חולקים על שיטת העיטור יל"פ בב' אופנים, או דס"ל מטעם דאיכא חיוב שתיה, או דגם ס"ל דאפי' מדין הברכות עצמם כוס קידוש הוא תקנה בפ"ע שלא מועיל בזה פת כיון שאינו אף מדין כל השנה אלא הוא דין בפ"ע בפסח, וזהו דתת' המ"ב. אך אין הכרע לזה כ"כ לפענ"ד. והבן.

ובעיקר הטעם דלא מועיל פת, לפענ"ד ד"ל דבאמת גם להעיטור דנתבאר דסובר דהדין ד' כוסות אינו בהשתיה, מ"מ אין הכרח לומר דסובר דחז"ל תיקנו ג' כוסות דוקא והכוס קידוש הוא בא מטעם כל השנה, אלא י"ל דהנה באמת לכא"ו מדחז"ל דקידוש מועיל על הפת בדין הוא דגם ד' כוסות יהיו על הפת מדין הברכות כמש"נ לדעת העיטור, ונראה ד"ל דהתוס' כבר כתבו (פסחים ק"ו), ועוד ראשונים, דאפי' אם קידוש אפשר על הפת מ"מ הבדלה א"א על הפת, וביארו הטעם משום דקידוש שייך להסעודה לא כן הבדלה, ובהר"ן כתב דאין קידוש אלא במקום סעודה, והנה להר"ן י"ל דדוקא היכא דהקידוש הוא צריך סעודה, ולזה הכא שאר הכוסות אינם צריכים סעודה, וא"כ זהו סברת העיטור, דכוס קידוש הגם דהוי מדין ד' כוסות מ"מ מועיל על הפת כיון דהי' צריכה סעודה ושייכת לסעודה, לא כן שאר הכוסות [אך לשאר הראשונים משמע דהעיקר תלי אם יש חיוב סעודה בשבת או לא, דלפ"ז לכא"ו אין נפ"מ דכיון דעכ"פ חייב לסעוד בדין הוא דיועיל על הפת. אלא דאיכא פלוגתא אי חייב לסעוד פת ביו"ט]. ועכ"פ אם נבאר כמש"כ בדעת העיטור, לפ"ז אנו דס"ל דאין מקדשין על הפת גם בד' כוסות, מסתברא דזהו משום דאיכא ג"כ חובת שתיה. והבן.

אולם י"ל דאיכא עוד טעמא רבה שלא יועיל פת בד' כוסות, עפמש"כ רש"י ז"ל דף ק"ז א' בטעמא דד' כוסות כנגד ג' כוסות שנאמרו בפסוק וכוס פרעה בידי יעו"ש, וא"כ איכא חיובא בפ"ע בדין דוקא, ודו"ק.

[ואגב יל"ע בד' רש"י שם שכתב דאיכא ג' כוסות בקרא דכוס פרעה ביד, ורביעי הוא כוס בהמ"ז, והיינו מטעם בהמ"ז טעונה כוס, וקשה דא"כ מאי נפ"מ דגם בקידוש יש לנו לומר מדין קידוש דעלמא, ויותר מזה דבגמ' ק"ז: מבואר דאפי' למ"ד בהמ"ז אינה טעונה כוס בעלמא הכא מודה דטעונה, וצ"ע].

והנה הרמ"א ז"ל כתב דלענין ד' כוסות יש לסמוך על הפוסקים דמקדשים על חמר מדינה ע"ש, ובח"י הגאון ר' יצחק זאב ז"ל כתב דלכא"ו מנ"ל דמהני חמר מדינה לענין החיוב שתיה, דאולי לדרך חירות בענין יין ממש, וכתב ד"ל דאין ה"ג, אלא דהרמ"א מיירי מדין הברכות, כיון דבלא"ה אין לו יין, ומדין הברכות מהני חמר מדינה.

ולכא"ו יש להעיר דלפי דבריו ז"ל נמצא נפק"מ דבדיקדוש גופא כשאין לו יין עכ"פ יקדש על הפת [כמש"כ בשו"ע סי' ע"ב ס"ט לענין פת וחמר מדינה בלילה דפת עדיף], וכל מש"כ הרמ"א חמר מדינה הוא לענין שאר הכוסות, אולם לפ"ד המ"ב הנ"ל אין נפק"מ בזה, דמד' המ"ב משמע דהא דפת לא מהני אינו אף משום דחסר שתיה אלא דחסר בהברכות, וא"כ עדיף חמר מדינה כדי לקיים הדין ד' כוסות גם לענין הקידוש גופא [מדין ד' כוסות], ודו"ק. גם י"ל דכיון דלכתחילה צריך הברכות על הכוס ששותה כדמשמע בגמ' דף ק"ז:, א"כ עדיף שיקדש אחמר מדינה, וירויח בזה שישתה על כוס שהוא מברך. ויש לפלפל בזה.

מי שאין לו יין אם יאמר הלל בלא כוס

במ"ב סק"ה כתב לענין מי שאין לו יין דיאמר יהללך עם חתימה, כיון דהא בביהכ"ס אומרים הלל גם בלא כוס. ונלע"ד לחדש דכ"ז לשיטת הרמ"א והוא מנהג בני אשכנז לקמן סי' תפ"ח ס"ד דאין אומרים הלל בביהכ"ס, דאז

שיטת המ"א כשאין לו רק ב' כוסות

המ"ב בסי' תפ"ג בס"ק א' הביא פסק דמי שיש לו רק ב' כוסות שיקח כוס ב' לברכת המזון, וצ"ח דמקורו ממ"א ועוד, ואח"כ בס"ק ה' הביא בשם המ"א דיהלוק לא יאמר בחתימה ללא כוס (ו"ח).

ולדידי צע"ג, דאם אינו יכול לברך יהלוק ללא כוס א"כ שישיר את הכוס לזה כדי שיוכל לברך יהלוק, דהרי ברכת המזון אפשר לומר גם ללא כוס, ומצאתי דכבר הקשה כן בספר משנת הלכה, והוסיף דהוא יכול לברך על הכוס ולא ישטה (וכמוכן לא יברך הגפן) עד לאחר שיגמור את ההלל, וכמו שמצאנו שאם אין לו רק כוס אחד שמברך עליו ברכת המזון, מבדיל ג"כ עליו מיד ואח"כ שותהו, וכמו שמבואר בפסחים דף ק"ב ע"ב, ונפסק כן בשו"ע סי' רצ"ט סעיף ד', וצע"ג.

גדליה לין - חיפה

סיכום השיטות טור, ב"י, שו"ע, מ"ב והעולה לדינא

סימן תפ"ג

תפ"ג, א. בטור הביא שהר"ף הביא דמי שאין לו יין לביל פסח מקדש על המצה, דהיינו מברך המוציא, בוצע, מניח ידיו על הבציעה עד גמר הקידוש, מברך לאכול מצה ואוכל, ואח"כ אוכל שאר ירקות, ואומר ההגדה עד גאל ישראל, מברך על המרור, ואח"כ כורך מצה ומרור ואוכל בלא ברכה, והר"ף גיאות כתב שבשעת הקידוש מברך רק המוציא, ורק לאחר ההגדה מברך על אכילת מצה ועל אכילת מרור. ובעל העיטור ס"ל שבשעת הקידוש מברך המוציא ומסמך לו "על אכילת מצה" ומסיים הקידוש. והטור ס"ל שיתבטל ירקות (ויאכל) קודם הקידוש, ויאמר ההגדה וההלל עד "למעניו מים" ויקדש ויברך המוציא, ויאמר הקידוש ויברך על אכילת מצה ויאכל אח"כ מרור כסדר. ורב יוסף בר רב רב האי גאון חולקים על כל זה וס"ל שא"ל לקדש על הפת לביל פסח. והשו"ע כתב כהר"ף.

בב"י הביא שכתוב בארוחות חיים בשם הרא"ה דמי שעושה סדרו על הפת אינו מברך לא גאלנו ולא יהלוק כי שתיהן ברכות של כוס, ובדרכי משה (א') כתב דנראה שכך צריך לברכס. במ"ב (סק"ה) הביא שס"ל למג"א ולחך יעקב שלא לברך יהלוק, אולם בפר"ח ובש"א הסכימו שירכור "יהלוק".

ברמ"א הביא דיש לסמוך אחמר מדינה בשביל ד' כוסות, וכתב במ"ב (סק"א) כהמג"א ועוד דאפי' במקום שכל השנה אין רוב שתיית העם במי דבש, ורק בפסח, ג"כ יש להקל, והחך יעקב החמיר בזה. עוד סתם שם דאפשר שאם שתיית רוב ההמון לאקריף או משקה התפוחים מותר לד' כוסות אם אין לו יין, ובשה"צ (ח') הביא שכך היא דעת המג"א, והגר"ז החמיר בזה, והשה"צ הכריע שהכל תלוי לפי שעת הדחוק.

אביחי כהן - אופקים

יש לו רק כוס אחת

בסי' תפ"ג ס"ק א' הביא המג"א דאם יש לו כוס א' יקדש עליו ולא על הפת, וביאר המ"ב שתקנו חכמים ד' כוסות לקדש על יין ולא על פת, ולכא' כוונתו לשיטת ר"י בר רב רב האי גאון המובאים בטור (בסוף) מי שאין לו יין מקדש על פת חוץ מלילי פסח, שהרי אמרו ולא יפחתו לו מד' כוסות. אלא שיל"ע בהמשך דבריו (של המג"א) שאם יש לו ג' כוסות חצי הלל שאחר ברהמ"ז יאמר בלא כוס, ולכא' לא יחתום על הלל כמבואר לקמן בס"ק ה' דשיטת המג"א דיהלוק נתקן על כוס בדוקא, ולא כגאל ישראל דאפשר לאומרו אף ללא כוס, וא"כ מדוע שלא יאמר גאל ישראל ללא כוס ויהלוק עם כוס בכדי שיוכל לחתום (כמו שכשיש לו ב' כוסות אומר גאל ישראל ללא כוס רביעי, וברהמ"ז עם כוס, דיש שיטה שסוברת שברהמ"ז טעונה כוס). ועי' בשו"ע הגר"ז (סעיף ו') שביאר וז"ל: ואינו מניח אחד להלל שלאחר ברהמ"ז, כדי לומר עליו יהלוק, לפי שאין מעבירין על המצות, עכ"ל. ואף דמעביר על המצות באם יש לו ב' כוסות דאמר הגדה ללא כוס, מבאר שם בסעיף ה' וז"ל: ואף שאין מעבירין בכל המצות וכו', כיון ששני הכוסות (כוס ב' וג') שקולין הן ששניהם מתקנת חכמים בלילה זה, א"כ כשלא נשאר לו רק כוס א' ראוי יותר לברך עליו ברהמ"ז, שאף בלא תקנה זו יש אומרים שטעונה כוס, עכ"ל. מבואר דאין מעבירין על המצות, אך כשיש עוד סיבה להעביר מעבירין.

אלא דעדיין יש לעיין מדוע כשיש לו כוס א' אינו מניחו לברהמ"ז כנ"ל, שיש הסוברים שטעונה כוס ומקדש על הפת, ומבאר בשו"ע שם ש"א שאין מקדשין על הפת כלל, ולכן אינו מניחו לברהמ"ז ששקולים הם, שיש הסוברים שתמיד צריך כוס, אך המשנ"ב כנ"ל כתב הטעם שתקנו ד' כוסות על יין (ולא בגלל השיטות בכל קידוש שטעון על כוס ולא פת), וא"כ מדוע שלא יברך את ברהמ"ז על כוס ויצא ידי השיטה שאומרת שצריך כוס, כמו שמדלג על כוס של ההגדה בשביל השיטות הללו.

אכילה קודם קידוש

מ"ב ס' תפ"ג ס"ק ד': וקודם קידוש כנהוג שאר שנים א"א לאכול, דהא אסור לאכול קודם קידוש. עי' בטור שסובר שצריך לאכול קודם קידוש, ולעיל בס' תע"ג הביא בבה"ל שיטת הגר"ז דאם שכח להבדיל יאכל כרפס קודם הבדלה, ויל"ע מדוע כן הגר"ז לא פסק כך, ועוד דהטור כך סביא ליה, ואולי שונה קידוש מהבדלה כדחוינן דמים מותר קודם הבדלה, וקודם קידוש אסור.

אי הגדה הוה הפסק

מ"ב ס' תפ"ג ס"ק ז': בלא ברכה, ומביא בשם הגר"א שאין צריך לברך המוציא שוב דהגדה לא היא הפסק. וצ"ע דשיטת הגר"א לעיל בס' תפ"ג ס"ק ד' דהא דמברכים על כל כוס בד' כוסות משום דהגדה הוא הפסק, וא"כ איך כן ביאר דאין צריך שוב לברך המוציא דאינה הפסק, וצע"ג (וא"א לומר דקאי אמתבר, דהא רמ"א כתב בלא ברכה).

ש.ב. בינפלד - ערד

ועכ"פ כשאנו דנים על מצות שתיית ד' כוסות, והנידון איזה מצוה מן הד' מצוות לקיים בכוס זה, יל"ע מאי עדיפותא דברכהמ"ז, ובין הגדה לברהמ"ז פ"י במ"ב דעדיף ברכהמ"ז משום דזה מרויחים השיטות דברהמ"ז טעונה כוס, אך בין ברכהמ"ז לקידוש לא נתפרש עדיפות לקידוש, ולפ"ר מצד מצות קידוש היא א"צ כוס דוקא להלכה, ומצד מצות הכוס צ"ע מאי עדיפותא לקיים בו קידוש, ואולי לפי שהיא מזדמנת ראשונה, [אך היא משום תדיר ברכהמ"ז קודם], ועי' מחצה"ש, וצ"ע בכ"ז. ועוררני לזה אחי הגה"צ רבי משה מרדכי שליט"א.

בן ציון רפאל גרינהויז - הקריה החרדית בית שמש

בענין מי שיש לו שלוש כוסות בלבד של יין או חמר מדינה

כתב המשנ"ב בסי' תפ"ג ס"ק א': ואם יש לו שלוש כוסות מקדש על אחד ואומר הגדה על אחד וברכת המזון על אחד, וחצי הלל שאחר ברכת המזון יאמר בלא שם, עכ"ד. ונראה שכ"ז שהכוסות הם של יין אבל אם הם של חמר מדינה, יתכן שאת הקידוש יאמר בלי כוס, ואת ההגדה והברהמ"ז וההלל עם כוס, ממה שכתב הרמ"א וז"ל: ולי נראה דלענין ארבע כוסות יש לסמוך אמאן דאמר דמקדשין על שאר משקין, אם הוא חמר מדינה, עכ"ד. וכתב המשנ"ב בס"ק י' יש לסמוך כדי שיוכל לעשות הסדר כסדרו ולקיים ארבע כוסות, ונראה מדבריו שאם בין כה לא יוכל לעשות הסדר כסדרו ולקיים ארבע כוסות, כגון שאין לו אלא שלוש, לא יעשה קידוש על חמר מדינה, וצ"ע.

ידון באכל אחרי אכילת אפיקומן ואוחז לאחר ברכהמ"ז, ואגב אורחיה יסכם שלושה חילוקי דינים בדין אכילת אפיקומן, ויתרף סתירה בדברי המשנ"ב

הנה בענין דיני אכילת אפיקומן שלא כדן מצינו שלושה חילוקי דינים, א. אכל בלא הסיבה. ב. אכל שלא לשם אפיקומן, ג. אכל מאכל כל שהוא אחרי אפיקומן או שאכלהו בשני מקומות. והנה בדין אכילת אפיקומן בלא הסיבה כתב המשנ"ב בסימן תע"ב ס"ק כ"ב וז"ל: מיהו באפיקומן אם שכח לאכול בלא הסיבה לא יחזור ויאכלנו, דהא אסור לאכול שני פעמים אפיקומן, ע"כ. ובסימן תע"ז ס"ק ד' כתב וז"ל: ובדיעבד אם שכח ואכלו בלא הסיבה אינו צריך לחזור ולאכול אם קשה עליו האכילה, עכ"ל. משמע שאכן לא קשה לו האכילה ויחזור ויאכל בהסיבה, ונראה סותר למה שכתב בסימן תע"ב. ושמייתי שר' משה פיינשטיין מבאר שבסימן תע"ב מדבר באופן שכבר בירך ברכהמ"ז, ולכן לא יאכל שוב, ובסימן תע"ז מדבר באופן שעדיין לא בירך ברכהמ"ז שאז באופן שלא קשה לו יאכל שוב [וכנראה שלא נקרא שאוכל שתי פעמים אפיקומן אם לא היה כאן הפסקה בברהמ"ז].

והנה לגבי דין ב' באכל שלא לשם אפיקומן הדין הוא שלמנהגו שאין מברכים ברכהמ"ז על כוס כל השנה יחזור ויאכל האפיקומן בכל אופן, דלמברכים על הכוס בברהמ"ז כל השנה אם בירך על כוס שלישית לא יאכל אפיקומן [באופן שאכל מצה שמורה בתוך הסעודה] היות ונראה כמוסף על הכוסות.

והנה בדין ג' באם אכל לאחר אכילת אפיקומן כתב המשנ"ב בס"ק א' שיחזור ויאכל מצה שמורה לשם אפיקומן, ולא חילק בעל המשנ"ב אם אכל קודם ברכהמ"ז או לאחר ברכהמ"ז. אבל האילה רבה כתב שדוקא אם אין חשש איסור, אבל אם יש חשש איסור לא יאכל שוב אפיקומן ע"ש.

אמנם יש לעיין לדידן דאין אנו נוהגים לברך ברכהמ"ז על כוס, א"כ יתכן שגם אם אכל לאחר ברכהמ"ז אין כאן חשש איסור (על מוסף על הכוסות), וא"כ יחזור שוב ויאכל אפיקומן (וכמשמעות המשנ"ב שלא חילקו), אבל מצד שני הרי לכאורה יש כאן בעיה של אוכל אפיקומן בשני מקומות שאסור, ואמנם באוכל מצה שלא לשם אפיקומן הדין שצריך לחזור ולאכול לדידן אפי' לאחר ברכהמ"ז, אבל דוקא שם שהיות ולא אכל המצה לשם אפיקומן לא נחשב לאוכל בשני מקומות, אבל אם אכל המצה לשם אפיקומן הרי נקטינו שבאכל אפיקומן בלא הסיבה לא יחזור ויאכל אחר ברכהמ"ז, כי נחשב לשתי פעמים אפיקומן, וא"כ הוא הדין באוכל לאחר אפיקומן אם כבר בירך ברכהמ"ז, אף לדידן יש כאן חשש איסור לאכול שוב אפיקומן משום אוכל אפיקומן שתי פעמים. ויל"ע.

יעקב דוד מדלוב - ערד

מי שאין לו לביל פסח יין

בביה"ל בסימן תפ"ג (ד"ה עד שגומר) כתב לגבי מי שאין לו לביל פסח יין, שמקדש על הפת, וכתב בספר מאמר מרדכי שברכת שהחיינו בכלל קידוש היא, ועל כן מברך שהחיינו ואח"כ על אכילת מצה.

ויש להעיר שבשו"ע בסימן תרמ"ג (ס"א) מבואר שיש להקדים ברכת לישב בסוכה לשהחיינו, כדי שהחיינו יעלה גם על מצות סוכה שבירך עליה לפני"כ. ולכאורה גם כאן היה מקום לומר כך, שגם בפסח יש לכוין בשהחיינו על שאר מצות הלילה, כמ"ש באבודרהם (שער ג') ועוד. ועי' במאמר מרדכי שבאמת מביא מחלוקת ראשונים האם להקדים השהחיינו, או לאחר אותו עד אחר ברכת על אכילת מצה.

ונראה שכונת השיטה שיקדים שהחיינו, דראשית דבר יש להקדים הברכות שנתקנו לאומרים בסדר הקידוש, וזו הכוונה שברכת שהחיינו בכלל קידוש היא, ואין הכוונה ששהחיינו ג"כ מקדש את היום, דא"כ תקיש מלישב בסוכה, אלא הכוונה כנ"ל שנתקנה לאומרה בסדר הקידוש, ובזה לא קשה מלישב בסוכה, שלא נתקנה בסדר הרגלה לאומרה בקידוש, ובה לא קשה מלישב בסוכה, שגם לישב בסוכה נתקנה לאומרה בסדר הקידוש, ולכן מצד הקדימה של סדר הקידוש אין להעדיף השהחיינו על פני לישב בסוכה, ולכן משאר הטעם שיעלה השהחיינו גם על מצות סוכה, להקדים הלישב בסוכה כדי שיעלה השהחיינו גם על מצות סוכה שבירך עליה לפני"כ.

יעקב שלזינגר - חיפה

נמצא דאיכא חיובא מדין הלל ולא גרע מביהכנ"ס, אבל להשו"ע שם וכו"ה מנהג בני ספרד דאומרים הלל בבהכ"נ, א"כ הא נמצא דיצאו ידי"ח הלל אלא דאיכא חיובא בפ"ע מדין ברכת השיר, וא"כ אפשר דזהו חיוב בפ"ע שנתקן על הכוס. אלא דגם לענין גאל ישראל משמע בשו"ע וכן מבואר במ"ב דיאמר בלא כוס, וחזי' דאפשר דהם ברכות גם בלא כוס וא"כ אולי גם יהלוק, אבל נראה דהא חזי' דיהלוקו גרע דנחלקו בו הפוסקים, וראית הפר"ח מביהכ"נ, וא"כ מסתברא דבפרט היכא שאמר הלל א"כ אפשר דקיים כאן ידי"ח ברכת יהלוק, ורק מדין הכוס הוא דמחוייב. ויל"ע לדינא בזה.

במש"כ השו"ע "בובצע"

בביאור הלכה ד"ה ובוצע, כתב בשם המג"א ועוד אחרונים דמש"כ השו"ע ובוצע הוא לשיטת הר"ף [דמקור דברי השו"ע לקוחים מד' הר"ף], דבעלמא בפסח מברך על שנים שלימה ופרוסה וליה בוצע, לא כן לדידן. ויל"ע דהא הר"ף סובר דבעלמא בפסח מעיקרא בוצע ואח"כ מברך המוציא, ואמאי הכא כתב הר"ף ז"ל דמברך המוציא ואח"כ בוצע, וצ"ע.

במש"כ השו"ע "ומניה ידו עליו"

במש"כ השו"ע ומניה ידו עליו, וכ"מ סי' רע"א לענין לקדש על הפת [עי' במ"ב סי' רע"א ס"ק מ"א בשם א"ר דהר"ח כשמקדש על הפת ניח ידו על הפת ועל הלחם משנה בשעת הקידוש, וכשיגיע להמוציא יגלה הלחם משנה, ויניח ידו עליהם ויברך המוציא, וכשיגיע להשם יגביה שניה למעלה עד שיגמור השם, ואח"כ יניחם, ואחר גמר המוציא יחזור ויכסה במפה, ויניח ידו עליהם עד שיגמור הקידוש]. והדין דמניה ידו עליו כתב כאן במ"ב ס"ק ג' דהוא כמו הדין דאוחז בכוס קידוש. והוק' לי טובא דהא בכוס קידוש מגביהו, והכא משמע דסגי בהנחת ידו עליו, [גם הא דהובא במ"ב סי' רע"א דבהשם יגביה הפת, הר"ף לא כתב זה, ועוד דבכוס קידוש לא אשכחן חילוק זה]. ובאמת דבכוס קידוש אשכחן מגביהו טפח דהו' דין בכל כוס של ברכה, אך לכא' גם בקידוש על הפת נימא דיגביהו טפח, וצ"ע.

מי שאין לו יין אם יקדש על הפת

כתב הטור סימן תפ"ג, כתב בעל העיטור מי שאין לו יין עבר אדרבנן דאמרי ולא יפחתו לו מד' כוסות, וצריך למכור מה שיש לו לקיים מצות חכמים, ולא יסמוך על הפת שאם קיים כוס אחד לא קיים הג' כו', ורב יוסף בר רב רב האי גאון כתבו מי שאין לו יין מקדש על הפת בלילי שבתות ויו"ט חוץ מלילי פסח, שהרי אמרו ולא יפחתו לו מד' כוסות. ובב"י שם, כלומר והן חולקים על כל הנך רבנותא שסוברים דאף לביל פסח מקדש על הפת, וא"כ כשאין לו יין נמצא שלא קיים אפי' מצוה הנעשית בכוס אחד. עכ"ד הר"ב.

ולכאורה צריך ביאור בטעמי' דבעל העיטור, דמהי' תיתי נחלק בהכוסות, ויתירה מזו, דאיזה קיום מצוה איכא בפת, דאנן בעי' שתיית יין דוקא דרך חירות. והנראה לכא' בדעת בעל העיטור, דסובר דיסוד חיובא דד' כוסות אינו מדין השתיה שלהם כלל, אלא הוא אך דין בהברכות, וזהו שפיר דאמר העיטור דלענין קידוש דמצינו בו על הפת ביה גם הכא בפסח מתקיים בו על הפת, אבל לענין שאר הברכות לא מצינו בהו דין על הפת. ובטעם החילוק יל"פ לענ"ד בב' אופנים, א. דהא דיש קידוש על הפת ואין הבדלה אפת משום דאין קידוש אלא במקום סעודה כמש"כ הר"ן, וא"כ הוא דין דוקא בקידוש לא בשאר דברים. אך הקשינו במק"א בטעמי' דהר"ן, יעו"ש בסוג' דף ק"ו ע"ב. ולזה י"ל באופן אחר, דסובר העיטור דבאמת הא דקידוש אינו מדין ד' כוסות, אלא הוא ככל קידוש דעלמא, ועיקר החיוב המסויים שחייבו חז"ל גבי פסח הוא ג' כוסות דהם דין מסויים גבי פסח דחייבו חז"ל לברך על הכוסות. ודו"ק.

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

אם יש לו שלש כוסות בלבד

במשנ"ב ס' תפ"ג ס"ק א' בסה"ד, ואם יש לו שלש כוסות [בלבד] מקדש על אחד, ואומר הגדה על אחד, וברהמ"ז על אחד, וחצי הלל שאחר ברהמ"ז יאמר בלא כוס, עכ"ל. ולכאורה צ"ב, דהא בכוס שני מבואר בשו"ע כאן דאומרו וחותם בברכת גאל ישראל אף בלא כוס, ובכוס רביעי' דהלל הביא המשנ"ב בסק"ה מחלוקת האחרונים אם חותם ביהלוק עיי"ש, וא"כ לכאורה עדיף שידלג על כוס שני וישתה כוס רביעי, ועיי"ש יחתום בברכת יהלוק לכו"ע.

וצ"ל דכיון שמחוייב כעת בכוס שני ויש לו, אין לו היתר לשמור לכוס ד' ואף שעיי"ש ירוח בברכה, וכיו"ב דנו האחרונים בשתי מצוות אף דהשניה חמורה אם אמרינן מצוה הבאה לידיך אל תמצינה, והכא יש לדון בזה טפי אם חשיב כמצוה ארוכה עם ד' חלקים, וצ"ע.

נפתלי זהבי - ברנפולד

ממירת כסותו עבור ד' מינים

הנה בסי' תרנ"ו כ' ברמ"א שא"צ ליתן יותר מחומש מממונו עבור ד' מינים, ובביה"ל נתקשה בזה, ויל"ע דבטור ס' תפ"ג מפו' בשם בעל העיטור דחייב למכור כסותו לד' מינים עיי"ש, וצע"ג.

בענין קידוש על הפת ובענין מי שאין לו אלא כוס א'

במ"ב ס' תפ"ג ס"ק א' כתב דכשאין לו אלא כוס א' יטלנו לקידוש ולא יקדש על הפת, דבליל הסדר תקנו שיקדש על היין ולא על הפת, והנה משמע שבביל הסדר דין הקידוש שונה מכל שבת ויו"ט, ולא רק שהוא מדיני' ד' כוסות, וצ"ע דא"כ נימא הכי גם לברהמ"ז דליל הסדר, ועי' לעיל סי' תע"ז דלא אמרינן ד' הכי וס"ל דאף ברכהמ"ז דליל הסדר א"צ כוס, ויל"ע עוד דבב"י א' דאיכא ד' העיטור ומקצת גאונים דליל הסדר ליכא קידוש על הפת, אך הר"ף ורי"ף גיאות רוב נטרונאי גאון והטור פליגי וכוותיהו פסק השו"ע, וא"כ ד' המ"ב צ"ע. ובעיקר הדבר יל"ע דמאי מעליותא דקידוש טפי מברהמ"ז או הגדה, ולכא' ברכהמ"ז תדיר, וגם י"א דבעי כוס [כמוש"כ מ"ב בטעם שברהמ"ז קודם להגדה], ואולי אי משום הגם י"א דקידוש לביל הסדר צריכה כוס,

סימן תפ"ד

מי שרוצה לעשות הסדר בכמה בתים

בשו"ע סימן תפ"ד כתב מאן דבעי לברוכי בתרי או בתלת בתי מברך ברישא בביתיה, ואכיל כל מאי דצריך, ומברך בהמ"ז, והדר מברך לכל חד וחד בביתיה, ושתי אינהו כסא דקדושה אדגדתא, ואכיל ירקי ומצה, ואיהו לא אכיל ושתי בהדיהו, ושביק להו למיגמר סעודתיהו ומברכי אינהו בהמ"ז. ובמ"ב ס"ק ג' ומברך בהמ"ז, ושותה הכוס, ובלא בהמ"ז אסור לעקור ממקומו לילך למקום אחר, ואפילו בדעתו לאכול שם יותר. ובשעה"צ אות ב', ואף דמשום מצוה עוברת שרי, הכא יכול לילך אחר בהמ"ז. וצ"ע מדבריו עצמו בס"ק ל' ובשעה"צ, דהשו"ע שם כתב ואי בעי לאקדומי להנך בתי ברישא בריך להו ולא אכיל ולא טעם, והדר אזיל לביתיה ומקדש. ובמ"ב ס"ק ו', שהרי כבר אכל אפיקומן ואסור לו לטעום שוב. ובשעה"צ אות ד', ואם רוצה להניח מלאכול אפיקומן עד שיאכל וישתה בבית אחר ויחזור ויברך שם בהמ"ז רשאי, דעיקר הקפידא הוא שלא לאכול אפיקומן בב' מקומות, אבל שאר הסעודה מותר, וכמש"כ לעיל בסימן תע"ח כהמג"א ופ"ח, וכ"כ הא"ר בשם ש"ל והא"ז והט"ז מחמיר לאחר שבירך בהמ"ז, ע"כ. וצ"ע דהא המ"ב עצמו כתב דאסור לעקור באמצע סעודתו, ואפילו בדעתו לאכול שם יותר. גם יקשה דל"ל טעמ' דאסור לאכול אפיקומן בב' מקומות, או דאסור לאכול אחרי אפיקומן, הא תיפ"ל דאסור לעקור באמצע סעודתו. ובאמת דצ"ע, דהמ"ב ס"ק ע"ח כתב בשם הפוסקים ז"ל דהיא דהיתה דעתו מעיקרא לאכול במקום אחר או רשאי לעקור אפי' שלא לדבר מצוה.

וע"כ לענ"ד מסתברא דכמו דלענין סוף ד' השו"ע היכא דאזיל להנך בתי ברישא דאמרי' דהא דכת' השו"ע שלא יאכל היינו מטעם אפיקומן, א"כ הי"ה מש"כ השו"ע ד"ברך בהמ"ז היינו אם רוצה לאכול אפיקומן בבית דאז' יברך בהמ"ז, אבל אם דעתו לאכול במקום אחר קודם האפיקומן או רשאי לעקור. [ואפי' לשיטת השו"ע סימן קע"ח דסובר בדפת איכא דין שינוי מקום, מ"מ יוכל לילך למקום אחר ולברך מחדש ברכת המוציא].

אך נראה דבאמת י"ל דהשו"ע לשיטתו אזיל בסי' קע"ח ס"א דבשינוי מקום צריך לברך למפרע על מה שאכל [ודלא כהרמ"א שם], ולזה א"א לו לעקור ממקומו ולאכול שם עם ברכה, כיון דאכתי צריך בהמ"ז, וגם בלא"ה כיון דהשו"ע סובר דיש דין שינוי מקום בפת, א"כ אם יחזור יצטרך לברך שוב והוי ברכה שאינה צריכה, ואפי' אם לא ירצה לאכול שוב אלא רק לעקור ממקומו הא זה אסור מטעם חשש שמא ישכח, וגם אם ירצה לאכול רק במקום שהולך שם דאז' אין חשש ברכה שא"צ מטעם ברכת המוציא, אבל יצטרך לברך במקום בהמ"ז, ובשביל מה לו כל זה, ולזה יברך בהמ"ז קודם שהולך. ודוק.

במש"כ השו"ע 'ואי לא ידעי יקרא מלה במלה'

בשו"ע שם כתב לענין בהמ"ז ואי לא ידעי יקרא מלה במלה. ובמ"ב שם ס"ק ח', והם יענו אחריו, דכל שקורא מלה במלה והאחר עונה עמו לא הוי ברכה לבטלה אע"פ שיצא מכבד, דהרי הוא רק מלמדו לברך. ובשעה"צ אות ו', ולא דמי להא דלעיל סימן קס"ז ס"ט במ"ב דלגדולים אפי' לבני ביתו נמי לא, התם מיירי שאומר עבורם כל הברכה, ע"כ. ולכא"ו כוונת השער הציון דהכא לא יאמר כל הברכה אלא רק הברכה בלא שמות (או שיאמר השם אלוקינו), וצ"ע דפשוט לשון השו"ע ודאי משמע דיקרא מלה במלה. ונל"פ באופן אחר בכוונת השעה"צ, דיש אופן שאין אומרים אחריו מלה במילה אלא הוא אומר והם שומעים, ובוזה לא מהני, לא כן היכא דעונים אחריו. ואין להקשות דאם הם שומעים אפי' גדולים שרי מטעם שומע כעונה, דזה לק"מ, דהא השו"ע שם ס"ק ס"ז ס"ט קאי לענין ברכת המוציא דיצא אינו מוציא דאינו יכול לברך בשבילם, ובוזה כיון דמדינא אין דין שומע כעונה לא יברך בשבילם, אבל אם אומרים אחריו מילה במילה שפיר דמי. והוא חידוש גדול לפענ"ד, וגם צריך ביאור בטעמ', דלכא"ו מאי נפק"מ דבשניהם הלא אומר ברכה בשם ה' וממנ"פ, אם שרינן משום זה שמלמדם א"כ גם ככה"ג דאומר עבורם שרי.

אבל נראה דלק"מ, דהיכא דאומר עבורם הברכה הא לא יצאו יד"ח כלא, וא"כ איזה קיום דין יש להם בזה, ועל כרחך דהו' חינוך שילמדו לברך, דדין חינוך לא נא' אלא בקטנים לא בגדולים, אבל היכא דעונים אחריו מילה במילה הלא גורם להם שיצאו יד"ח ברכה ממש ושפיר לא הוי ברכה לבטלה, כיון דמה לי חיוב חינוך או חיוב אחר דע"כ הברכה מועלת להם, והגם דיש לחלק בזה, דגבי קטנים עצם הברכה שלו היא היא המצוה של החינוך, אבל גבי גדולים שעונים אחריו, הברכה שלו היא רק אפשרות שהם יברכו ואין קיום דין בהברכה שלו, אבל נראה דאין לחלק בזה, כיון דע"כ רמי עליה לברך בשביל שיברכו גם הם כל כה"ג אין זה בגדר ברכה לבטלה. [ובחי' ריטב"א פ"ג דר"ה הוכיח מהא דשרי לקטנים דש"מ דאסור ברכה לבטלה הוי דרבנן, ולדעת רמב"ם דסובר דהוי דאז' י"ל דכיון דיש לו צורך לא חשיב לשוא, וכמש"כ רעק"א בתשו' כ"ה לענין ספק בירך בהמ"ז יעושה. ויל"ע לדעת זו היכא דנשבע לברך בהמ"ז עם חשיב ברכה לבטלה, ושוב לא תחול השבועה כדן נשבע לבטל את המצוה, ד"ל דכיון דאם יהי' כאן דין שבועה לא הוי בגדר איסור כיון דלא הוי "לשוא" שוב חיילא השבועה, או דנימא דכיון דהשבועה היא גורמת לחיוב זה חשוב לבטל את המצוה כיון דזהו גופא מיקרי לשוא, דשבועה אינה סיבה לחיוב ברכה לבטלה, ויל"ע].

האם מברך בפה"א על הכרפס כדי להוציא אחרים, גם באינו טועם עמהם

כתב הטור סימן תפ"ד, וכתב בעל העיטור מסתברא דלא מצי מברך בפה"א שאר ירקי כיון שאינו טועם עמהן, שלא אמרו אלא בברכת הלחם של מצוה, וצריך למיעבד כרב חסדא דמברך בפה"א, ולאכול מרור בחזרת, ואכיל, וכי מטי למרור אכיל בלא ברכה. ולא נהירא לא"א הרא"ש ז"ל, דכיון דתקנת חכמים היא משום היכרא לתינוקות, הוי כברכת מצוה ויכול להוציא אע"פ שאינו

טועם. ובב"י שם, כתב בעל העיטור כו'. וטעמיה משום דלא אמרו בגמרא דאע"פ שיצא מוציא אלא בברכת הלחם של מצה, דהיינו המוציא וברכת בפה"ג של קידוש היום דחובה נינהו, אבל טיבול דאינו של חובה אלא משום היכרא לתינוקות כיון שיצא אינו מוציא, והלכך צריך למעבד כדאמר רב חסדא כו', עכ"ל הב"י. ולכא"ו סברת בעל העיטור צריכה ביאור, דכיון דהיסוד דברכת הנהנין יצא אינו מוציא הוא משום דלא שייך ערבות דאי בעי לא ליתני ולא ליברך, וכמו שפירש"י בספ"ג דר"ה, א"כ היכא דע"כ פ"פ חייב הוא שייך שפיר דין ערבות [וזהו טענת הרא"ש ז"ל]. ולענ"ד יש להקשות בזה עוד ב' קושיות וכמו שיתבאר דמוה נלענ"ד [לולא ד' הב"י], לבאר באופן אחר בד' בעל העיטור, דהנה הריטב"א ז"ל ספ"ג דר"ה כתב, דהגם דברכת הלחם של מצה מוציא הוא משום אגב ברכת המצוה יעו"ש, ולפי"ז י"ל זהו טעמ' דבעל העיטור, דהיכא דאין אלא ברכת הנהנין הגם דחייב אינו יוצא. [ואמנם סברת הריטב"א צ"ב דמהו הביאור בזה]. ולפי"ז אף נבין סוף ד' הטור שם לענין ברכת המזון שכתב, אהא דמבואר שם בהראשונים דאינו מוציא, וכתב הטור, ואפטר דאף בהמ"ז יכול לברך כדי להוציאם, כי היכי דברכת הלחם של מצה מוציאם כיון שהוא חובה, ה"נ בהמ"ז כיון שתקנו ד' כוסות, ותקנו א' מהם על בהמ"ז, הוי חובה נמי כמו שכתבתי בשם א"א הרא"ש ז"ל על טיבול של ירקות. ולכא"ו צ"ב הא דדימה הטור ד"ו לירקות, דמשמע דתלי' זה בד' הרא"ש, דהא התם בירקות הנידון הוא אם מילת' דהיכרא חשוב כמצוה, ומאי שיאטיה לבהמ"ז. ובב"י כתב לבאר בזה, ולפענ"ד אתי הדברים צ"ב.

אך למשנ"ת הדברים מובנים, דגם בבהמ"ז הטעם לומר דלא הוי חובה הוא משום דאין כאן ברכת המצות עם ברכת הנהנין, ואין כאן אגב, וזהו דכתב הטור דאם חזי' דלענין ירקות דעת הרא"ש דלא משגח' בזה, ה"נ לענין בהמ"ז. ובוזה נבין ג"כ הא דיש סוברים, ע"י ב"י ס' רע"ג וס' קס"ז בסוף הסימן, דאין מוציא בבפה"ג קידוש היום דהוי כברכת הנהנין, דקשה דהא הוי חיובא, אך להני"ל א"ש, דכיון דאין כאן אגב, א"א לדעתם להוציא (וכ"מ בפרישה שם), ולא ידענא איך יבאר הב"י טעם מחלוקתם שם, יעו"ש בב"י וצ"ע. [אך שם נתבאר במקומו בזה בעה"י באנפא אחרתא ואכ"מ].

אכן עצם דברי הטור מוקשים, דלמה הוצרך לטעמ' דבהמ"ז הוי חובה בשביל הכוס, דהא בלא"ה כיון דחייב לאכול מצה הו"ל כברכת חובה דחייב לאכול בשביל המצוה, וכמו דאמרו טעם זה לענין ברכת המוציא של מצה. [ולהחולקים על הטור וסברי דאינו מוציא, י"ל כנ"ל כיון דאין כאן אגב]. שר"ר בשער הציון סימן תפ"ד אות ה' שכתב ומשמע מדברי האחרונים דהוא אסמכתא בעלמא ומדרבנן, ואע"ג דבהמ"ז היא חובה, ובפרט בהמ"ז זו שהוא אחר אכילת מצה של חוב, לא חילקו בין בהמ"ז זו לבהמ"ז דעלמא, אחר שכבר גמר מצות אכילת מצה. ועיין בלבוש ובב"ח ובבגד"י ישע ובמאמר מרדכי מפקפקים מאד בעיקר הדין, וצ"ע בזה. עכ"ד השעה"צ. וגם טענת הטור צ"ב, דהא אין חיוב לשתות בשביל הבהמ"ז, אלא אם מברך בהמ"ז אז חל עליו חיוב לברך על הכוס ולשתות. ומשמע דהטור ס"ל דגם אם לא היה חיובא מדין מצוה היה חייב לאכול בשביל לברך בהמ"ז על הכוס.

עוד צ"ב בד' הטור, דהא הטעם דיצא אינו מוציא בבהמ"ז כת' התוס' ברכות מ"א דאינו משום דהוי כברכת הנהנין, אלא משום דאינו יכול לברך שאכלנו, [אכן הריטב"א ותר"י סברי דחז"ל עשאוה כברכת הנהנין יעו"ש]. וי"ל דגם טעמ' דאכלנו משלו ליכא דאם כיון דאם הוא לא יברך אז לא יזמנו, וא"כ עדיף מכלום. ודוקא היכא דיש אחר לזמן הוא דאמרין הכי. [אלא דיש לדון דכל מה דבהמ"ז מותר להוציא הוא משום הזימון, דהא בשנים מבואר ר"פ ג' שאכלו דאינו מוציא את חבריו, ודוק. ואמנם י"ל דהא דא"י לומר שאכלנו היינו לכתחילה, לא היכא דאין שום א' שיוזמן].

נדב פרץ - הקריה החרדית בית שמש

העושה סדר בכמה בתים

בב"י ס' תפ"ד הביא דברי רב עמרם ור"כ צדק שכתבו ש"א לברך ברכהמ"ז להוציאם יד"ח, כיון שאח"כ לא יוכל לחזור ולברך בביתו, שאם יאכל איתם אסור לו לאכול שוב שנראה כאוכל שתי פסחים. ואם לא יאכל איתם אינו יכול להוציאם, דכתבי' "ואכלת ושבעת וברכת", מי שאכל הוא יברך. משמע מהכא ש"א לברך ולכוין רק להוציא אחרים ולא לצאת בעצמו, למרות שבשאר מקומות שרי למעבד כה"ג, כמו במגילה בס' תצ"ב במשנ"ב ס"ק י"א בשם הפמ"ג. ומ"מ כיון שאם לא אכל אינו מוציא, ה"ה אם מסיבה אחרת אינו יוצא בעצמו בברכה זו אינו מוציא. וזה חידוש גדול, שהרי בקרא דרשינן מי שאכל, והוא הרי אכל, ולמה לא יוציא אחרים. וצל"ע.

ישראל קונפניצקי - ערד

מי שאין לו אלא כזית שמורה

במ"ב (ס' תפ"ד סק"ג) כתב במי שאין לו אלא כזית מצה שמורה, דלא מצריכינן ליה לעשות כריכה במצה לא שמורה, דזה לא חשיב מצה כלל, וק"ק דהרי עכ"פ עפ"י א' מהפירושים שהביא מרן ז"ל בב"י על הרי"ף ודאי צריך לעשות כן, ואמאי לא נצריך עכ"פ בשביל מצוה מן המובחר לעשות כריכה במצה שאינה שמורה.

יוסף חזן - באר שבע

סיכום השיטות טור, ב"י, שו"ע, מ"ב והעולה לדינא

סימן תפ"ד

תפ"ד, א. בב"י איתא דהכלבו כתב שאם רצה מקדש ועושה הסדר בביתו, ואחר הכריכה קודם שיאכל סעודתו ילך ויעשה כן בכמה בתים ויחזור לביתו באחרונה ויגמור סעודתו וכו', אבל האבודרהם כתב דאין לו להתחיל בביתו ולברך המוציא ועל אכילת מצה, ואח"כ לילך לשאר בתים ולחזור לביתו לגמור הסעודה, דלא התירו לעקור מסעודתו לילך למקום אחר, אלא לדבר מצוה

עוברת כגון לקראת חתן או כלה, ובמ"ב (סק"ג) כתב דבלא ברהמ"ז אסור לו לעקור ממקומו.

בטור הביא שבעל העיטור ס"ל שלא יכול לברך על שאר ירקות (כרפס) בפה"א ולהוציא משהו אחר, שהוא בעצמו לא אוכל, כי רק במצוות התירו בכה"ג, והרא"ש פליג וס"ל דכיון דתקנת חכמים היא משום היכרא לתינוקות הרי כברכת המצוה, ויכול להוציאם אע"פ שאינו טועם. ובשו"ע כתב כהרא"ש.

בטור הביא מרב עמרם שאם הם לא יודעים לברך ברכת המזון אין להם תקנה, ואינו יכול להוציאם אם לא אכל, והרא"ש כתב שיש תקנה שיכול להקרותה מילה במילה, והטור הוסיף שאפשר שאף יכול להוציאם, משום שתקינן את אחד מהכוסות על ברהמ"ז חשיב נמי חובה, בשו"ע כתב שאם הם לא יודעים לברך ברהמ"ז, יקרא מילה במילה, וביאר המ"ב (סק"ז) דברי השו"ע שהוא אסור לו לברך בשבילם.

אביחי כהן - אופקים

לא יודע לברך

כ' מרן השו"ע בס' תפ"ד: ומברכי אינהו ברכת המזון, ואי לא ידעי, יקרא מילה במילה. ממש"כ יקרא מילה במילה, חזינן שאין בזה ברכה לבטלה, אלא הוא אומר והם חוזרים אחריו, כדי לצאת יד"ח. וכ' בשעה"צ סק"ו ולא דמי להא דס' קס"ז במשנ"ב סעיף ו"ט דלגדולים אפילו לבני ביתו נמי לא, דהתם מיירי שאומר עבורם כל הברכה. ע"כ. משא"כ כאן שאומר חוזרים אחריו. ומכאן נלמד שאם יש אדם שאינו יודע לברך, יאמר את כל הברכה מילה במילה, והאינו יודע יאמר אחריו.

טל טויג - תל ציון

סימן תפ"ה

שבועה שלא אוכל מצה

סימן תפ"ה בה"ל ד"ה "שבועה": כוונתו רק על שעה שבני אדם מקיימים מ"ע וכו'. וצ"ע דאף לולי זאת הוי כיון שקיימו אסור לאכול, וא"כ אחר חצות הוה זמן שאין בני אדם אוכלים.

יואל שרגא הלוי בירנבוים - אשדוד

נשבע שלא יאכל מצה לביל פסח

בביאור הלכה ס' תפ"ה ד"ה שבועה, מקשה לפוסקים שזמן אכילת מצה מה"ת עד חצות לילה, א"כ כשאומר "ליל פסח" כולל גם בזמן שאחר חצות, וכולל זמן הפטור עם זמן החיוב, וא"כ חלה השבועה, ונשאר בצ"ע. וצ"ב למה לא נאמר כמו שכתב במ"ב ס"ק ב' שמסתמא כוונתו רק על מצות מצוה, ה"נ נימא כוונתו רק על הזמן של מצת מצוה.

יוסף חיים ווייל - רמת בית שמש

סימן תפ"ו

סיכום השיטות טור, ב"י, שו"ע, מ"ב והעולה לדינא

סימן תפ"ז

תפ"ז, א. בשו"ע סתם דשיעור כזית י"א דהוי כחצי ביצה, ובמ"ב (סק"א) הביא שדעת הרמב"ם היא שכזית הוי כשליש ביצה. וכתב המ"ב דלדינא לענין מצוות דאז' (כגון אכילת מצה) יש להחמיר ולאכול חצי ביצה, אא"כ הוא חולה וקשה לו לאכול יסמוך על הרמב"ם, ולענין דרבנן (כגון מרור) יש לסמוך בדיעבד אם אכל שליש ביצה, אמנם גם בדרבנן יחמיר לכתחיל אא"כ הוא חלוש וקשה לו לאכול. ולענין ברהמ"ז דד"ס הוא סב"ל ולא יברך אא"כ יודע שאכל חצי ביצה, ולכתח"ל טוב שיהיה לאכול חצי ביצה, או פחות הרבה משליש ביצה, וכתב המ"ב דנ"ל שיאכל כביצה, דיש בזה חשש ברכה לבטלה על הנטילה שיאכל פחות מכך לכמה פוסקים.

ולעצם דינא דשו"ע דבעינן חצי ביצה, הביא המ"ב דהצל"ח והחת"ס ס"ל שכיום הביצים נתקטנו וממילא בעינן ביצה, ויש שלא חילקו בזה.

והביא המ"ב שהשערי תשובה הכריע בזה, דבמדי דאז' יש להחמיר כהצל"ח והחת"ס, ובמדי דרבנן יש להקל בזה.

אביחי כהן - אופקים

שיעור כזית

כ' מרן השו"ע ס' תפ"ז: שיעור כזית יש אומרים דהוי כחצי ביצה, וצל"ע מה ראה מרן להזכיר פרט זה דוקא כאן, ולא בהלכות ברכות המרובות.

טל טויג - תל ציון

שיעור כזית במרור

סימן תפ"ז, צ"ע מ"ש המרור מהברכה, דבהא מהני כזית קטן משום ספק דרבנן לקולא, ובברכה לא.

יואל שרגא הלוי בירנבוים - אשדוד

שתיית רביעית בכוס ד'

סימן תפ"ו, כתב הט"ז דהא דכתב הטור דישתה רביעית הוא רק על צד היותר טוב דבעינן רביעית משום ברכה אחרונה, וצ"ע דהטור כתב שישתה רביעית בריש הסימן, והתם לא מיירי בברכה אחרונה, דהא ס"ל דאין מברכים רק על כוס ד' ברכה אחרונה, והיאך מסתבר דיתכתוב רביעית בתחילה בכוסות הראשונים משום ברכה אחרונה כשאין בהם ברכה, דהו"ל למכתב זאת בסוף הסימן קודם כוס רביעית, וצ"ע.

יואל שרגא הלוי בירנבוים - אשדוד

תשובות מהגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א

מצוה בו יותר מבשלוחו

שאלה: כתב השו"ע (סי' ת"ס ס"ב) הרא"ש היה משתדל במצת מצוה ועומד על עשייתה ומזוזו העוסקים בהם ומסייע בעריכתן, וכן ראוי לכל אדם לעשות להטפל הוא בעצמו במצוה. וכ' המ"ב (סק"ה) דמצוה בו יותר מבשלוחו, וכן כתב המחבר (סי' תנ"ב ס"ח) לענין טחינת החטים שילך למקום הרחיים לראות בעצמו, וכתב ג"כ המ"ב הטעם שמצוה בו יותר מבשלוחו, ומוכח מכאן שאפי' על הכשר מצוה יש לה"ח ליבטל מתלמודו בשביל המעלה שיהי' נעשה על ידו ולא ע"י שלוחו.

ולכא"ו זה סותר למש"כ בשעה"צ בהל' שבת (סי' ר"נ סק"ט) עמש"כ המחבר שישתדל להכין בעצמו שום דבר לצרכי שבת, וכ' ע"ז בשעה"צ דוקא לענין כבוד שבת אמר'י כן דחמירא, משא"כ לענין שאר המצוות אם הוא ת"ח ונוגע לביטול תורה, וצ"ע, עכ"ד. ולכא"ו מהנהגת הרא"ש כאן מוכח לא כן, דאפי' בשאר מצוות אמר'י מצוה בו יותר מבשלוחו אפי' הוא ת"ח, ואפי' בהכשר מצוה אמר'י כן כמו שמצינו בטחינת הקמח למצות, ולמה לא הוכיח המ"ב מכאן, ואולי במצות יש טעם נוסף משום מצוות שימור שהיא מצוה המוטלת על כל אחד ואחד, וצריך לבטל מלימודו בשביל כך.

תשובה: אם אין מחכים.

בענין הנ"ל

שאלה: ובענין זה הגר"א בביאורו ציין על דברי השו"ע הללו מש"כ הרא"ש בפרק כל שעה טעם נוסף למה טרח בעצמו, משום דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה ע"ש, ולכא"ו מוכח מהגר"א שטעם זה מספיק כדי ליבטל מלימודו, ולא מהני ע"י אחרים. ותו טעם זה לא שייך אלא מלישה ואילך, ולא יועיל על הקצירה והטחינה, משא"כ לטעם דמצוה בו דקאי נמי על הכשר מצוה, וצ"ב.

תשובה: על הכל.

חימוץ ע"י רוק

שאלה: כתב המחבר (סי' תס"ז) לא ילעוס אדם חטים ויתן ע"ג מכתו מפני שהרוק מחמיץ, וכ' המ"ב (סק"א) ר"ל שע"י הלעיסה בפיו מתערבים החטים ברוק ויחמיצו כשישוו ע"ג המכה בשיעור מיל, ויעבור עליהן בב"י ובב"י, עכ"ל.

ויש לדון באופן שאכל קודם פירות ונמצא שהרוק בפיו מעורב מפי פירות, וקי"ל דמי פירות מחמיצין מידי, ונמצא עובר בב"י ובב"י במהרה, ויל"ד האם יש להוכיח מסתימת המ"ב לא כן, או"ד איירי בסתם רוק שתולדתו מן המים.

תשובה: היינו הך.

לומר על בהמה בשר זה לפסח

שאלה: כ' השו"ע סי' תס"ט: אסור לומר על שום בהמה בשר זה לפסח, וכ' המ"ב היינו לכתחילה, אבל בדיעבד אין לאסור הבשר באכילה, עכ"ל. יש להסתפק האם כונת המ"ב להתירו באכילה אף בליל הסדר, או שכוונתו להתירו רק בשאר ימות הפסח, אבל בליל הסדר שהוא עיקר זמן האיסור ראוי שלא לאוכלו, ובפרט כשיש לו בשר אחר [ועיקר כונת המ"ב לאפוקי מהמג"א והפ"ח שמחמירין בדיעבד].

תשובה: לא פלוג.

לומר חטים אלו לפסח

שאלה: כתב השו"ע: אבל מותר לומר חטים אלו לפסח, וכ' המ"ב הטעם דכיון דלא דמי כלל לקדשים לא אמרינן שמקדישן למכרן ולקנות בדמיהן פסח, אלא כונתו לומר אצניעם לשמורן מידי חימוץ לאכלן בפסח, עכ"ל. ויש להסתפק האם מעתה מותר גם לומר בשר וחטים אלו לפסח, כיון שכוללן יחד הרי משמעותן אחת, וצ"ע.

תשובה: מותר.

מצת מצוה בערב פסח שחל בשבת

שאלה: כתב הפמ"ג (סי' ש"ח א"א סק"י) מצת מצוה בערב פסח בשבת אין לו דין אוכלין, עכ"ל. וצ"ע הלא ראוי לקטנים כמבואר ברמ"א (סי' תע"א ס"ב) בשם תרומת הדשן, ועוד צ"ע למה לא יהיה ראוי לצרפו ללחם משנה, כמש"כ החזו"א להדיא המובא בקובץ אגרות (ח"א סי' קפ"ח) שיצרף מצה בשביל לחם משנה.

אגב יש לדון האם טעמו של החזו"א שיכול לצרפו ללח"מ משום שראוי לקטנים, ונ"מ כשאין לו קטן בביתו או שנמצא במקום שאין קטנים, וישנו איסור תחומין.

עוד יש להסתפק האם ס"ל להחזו"א דחשיב כאוכלין גמורים שמתור לטלטלו שלא לצורך כלל, או דס"ל דשרי לטלטלו רק לצורך כגון לחם משנה.

עוד נ"מ האם לדעתו יהיה מותר לטלטל כל המצות בשביל שצריך מצה אחת ללחם משנה, או"ד רק המצה שצריך ללחם משנה שרי ליה לטלטלו.

ולכא"ו נראה שהדבר תלוי ביסוד הטעם שלא גזרו מוקצה באוכלין, דהנה בחיי אדם (כלל ס"ו ס"ב) כ' הטעם מפני שמצוה להתענג בהם, וא"כ לכא"ו בנד"ד אין מצוה להתענג בהם, וגם לקטנים אינו מצוה אלא רשות להאכילם, א"כ חזר דינו להיות ככל כלי שמלאכתו להיות שמתור לטלטלו רק לצורך. אמנם בשו"ע הרב (שם ס"ז) כ' הטעם בסתמא דלא גזרו בימי נחמיה אלא על כלים, ולא על אוכלים וספרים, עכ"ד. וא"כ לדבריו אין מקום לחלק בין האוכלין, וצדקו דברי החזו"א, ודברי הפמ"ג צ"ע.

תשובה: מסתבר שכל המצות אינן מוקצה, ועיין עירובין דף ל' ב' (כשם שמערבין לגדול ביוה"כ כך מערבין לנויר בין ולישראל בתרומה, ופירש"י אע"ג דלמחר לא חזי ליה הואיל וחזי לקטן שאינו בר עונשין).

שוב דנתי בזה לפניו דאין להוכיח מהא דעירובין מידי כיון דאינו מקפיד כלל, משא"כ הכא, והשיבני [בע"פ] **שאה"נ אם מקפיד מאד שלא להאכילו לקטנים או לצרפו ללחם משנה דינו כמוקצה.**

אברהם שקלאר - מודיעין עילית

מכתבים ותגובות

לכבוד רבני בית ההוראה דאהבת שלום שליט"א

מידי עברי על דבריהם הבהירים באליבא הדלכתא גליון פו במדור "הוראת הלכה", נתעוררו כמה הערות, ואשמח לקבל תגובה. [בין שאין מספור לתשובות צינתי ע"פ עמודי הגליון והטורים].

ע"מ נט טור א

א. בענין מחטים ואורי, הדברים מבוארים בשו"ע ביו"ד סי' שכד ס"ט, וז"ל, העושה עיסה מהחטים ומהאורז, אם יש בה טעם דגן חיבת בחלה אף על פי שרובה אורז, ואם לאו פטורה. ע"כ. הרי דבריו ברור מללו שבטעם דגן לחוד די, ובב"י הביא דברי הרשב"א בפסקי חלה שלו (סוף שער א) שהאורז נגזר אחר החטין, אבל שאר המינים אין נגזרים אחר החטים.

וסכיחם דינא דאורז כן הוא, **דעת הרמב"ן** (הל' חלה דף לב ריש ע"א ע"א) ועו"ד (ציינים הדרך אמונה בצה"ל פ"ו סק"ה) ס"ל דבעינן שיהא **שיעור מהדגן**, ורק אז מתחייב האורז אפילו אם הוא רוב, אבל אם אין שיעור מהחטין לא חל חיוב הפרשה. ולדעתו האי דינא דאפילו רוב אורז מחייב בחלה הוא רק בתערובת אורז, אבל בתערובת שאר מינין אפילו אם יהיה שיעור מהחטין, מ"מ החיטין יתבטלו במין הפטור ויפטרו מהפרשת חלה. **ודעת הרא"ש** (סוף הל' חלה) שאפילו אם אין **בחיטין שיעור**, מתבטל האורז להחשב כחיטין, וכשיש ביניהם חמשת המינים מתחייבת העיסה בחלה כל שיש בה טעם דגן. ולדעתו דין זה הוא בין באורז ובין בשאר מינים, ובין בחטים בין בשאר מינים. דבכולהו שייך דינא דטעם כעיקר, וכל שיש בה טעם דגן נידונת כאילו כולה דגן, וכן למד השו"ע (סי' שכד סק"י) בדעת הטור והרא"ש, **ודעת הראב"ד** (בהשגות פ"ו הי"א) דהאורז אינו מתחייב לעולם, ורק דינא מבטל את שיעור החטים שיש בעיסה, ואם יש בהם שיעור אין האורז מבטלם. והובאה דעה זו במ"ב (סי' תנ"ג סק"ד) לגבי מצה, וכתב המ"ב לגבי מצה דנכון להחמיר בשל תורה כסברא זו, ובשעת הדחק יש לסמוך על המקילים. [ונראה דהא מיהא ברכה על הפרשת חלה עבדינן אף בעיסה זו, דלא חיישינן לדעת יחידיה נגד השו"ע גם למיעבד סב"ל, ויל"ע עוד].

ולהלכה נקטינן כהרשב"א, וכ"נ מהרמב"ם, דהאי דינא הוא רק בחיטין ואורז, ואינו מדין טעם כעיקר אלא מדין גרידה, ובחיטין ואורז נקטינן שא"צ שיעור חיוב מהחטים, אלא כל שיש חמשת רבעים בין שניהם מחייב בחלה. ולפ"ו בשאר מינים [כגון דוחן או אורז בתערובת שיעורין], דלא דיינינן גרידה, כיון דלא דיינינן טעמו כממשו, בעינן חמש מינים מהקמח בכדי לחייב העיסה בחלה, ולא די בפחות מזה, אפילו היה הקמח המחייב רוב.

עמ' נט טור ב

ב. במה שהביאו חו"ר בית ההוראה מהאול"צ שמצות מנונה אין יוצאים בהם ידי חובה. הנה אמת שבשו"ת אור לציון (ח"ג פ"א תשו' ו) כתב לחדש שחילוק בין אם המנונה פועלת על ידי מצבר וכד', למכונה הפועלת ע"י כח הבא מחוברת חשמל, ואלו דבריו, דאין לומר שכיון שישראל מפעיל את המכונה נחשב הדבר כעשיית ישראל, שכבר נתבאר בספר אור לציון (ח"ב פ"ח תשו' יג) שבזמן החשמל אין בא מכח האדם אלא רגע ראשון,

אבל שאר הזרם עדיין לא היה כלל בעולם ולא בא מכח האדם כלל, ואין זה מעשיו, ע"ש. וכן נתבאר שם (בפ"ו תשו' טז) שמשום כך אין חיוב מלאכת מבשל בשבת בזמן החשמל, כיון שלא נתבשל מכוחו, ע"ש. והובא שם שבאור לציון ח"א (הא"ח סי' ב) מבואר שדבר הצריך לשמה לא מהני עשייתו ע"י מכונה, דלא כהחזו"א (או"ח סימן ו סק"י) שהקיל בזה, ע"ש באורך. וכיון שלדעת השו"ע בעינן במצה עשייה לשמה, וכאן כל התלך אפיית המצות נעשה מאליו שלא ע"י כח אדם, אי אפשר לצאת במצות אלו די חובת אכילת מצה לדעת מרן, עכ"ד. אך לא זכיתי להבין, דהן אמנם שהזרם המיוצר ע"י חברת החשמל נעשה ע"י שמן [או פחמים] שמבעירים את התנור, ועי"ז מתחממים המים [שמצויים בדוד גגור] ונהפכים לקיטור, ויוצא הקיטור ומסובב את הטורבינה, ועל ידי סיבוב הטורבינה נוצר הזרם, וכל רגע נולד זרם חשמל חדש, מ"מ מה אכפת לן כמה שלבים ושינויים יש מהפיכת הפחם לחשמל, אחר שהפחם כבר מונח במערכת. למה הדבר דומה, למי שמבשל ע"ג נר הדולק ע"י שמן, אלא שאין בר שמן אלא השמן מופטףף מזיתים הנסחטים ומתמצה לאט לתוך הנה, דאטו מי נימא דכיון שאין השמן לפנינו לא חשיב מבשלה, הא כיון שהזיתים כבר לפנינו והם מטפטפים, ודאי שהנחת הקדרה על גבי להבה זו תחשב ביטול, וה"ה הכא.

ועכ"פ דעת הגרש"א (ספר הליכות שלמה פ"ז ה"י) שעשייה ע"י מכונה נחשבת עשייה לשמה, וכתב שיוצאים אף **לכתחילה** ידי חובת כזית מצה במצה שנאפיה במכונה. [נ"מ נכון לקיים המצוה במצות יד שנאפו בהידור], וכן יש עוד הרבה מגדולי הדור צ"ל דסברי הכי.

ג. במה שכתבו דמוכח שצריך כוונה לשמור "לשם מצה", דאלי"כ מדוע אין לשין ע"י גוי. אמנם אינו מוכרח מראיה זו, דז"ל החת"ס בשו"ת (חלק או"ח סי' קצח, והביא זאת בקצרה בחידושו למס' גיטין דף י. ד"ה ואדם יוצא י"ח), מריש תמהתי הרבה על מה שאנו סומכים על קצירת גוים וישראל ע"ג, [הא כל דבר דבעינן לשמה וסתמיה לאו לשמה, עע"ג לא מהני לרוב הפוסקים, א"כ על מה אנו סומכים וכו'. שוב ראיתי הנח להם לישראל בני בנאים הם, אי הוא כתיב קצירך לשם חובך שיהא הקציר לשמה אז היה שייך כנ"ל, אבל אין שום מצוה בקצירה אלא בשימור לשמה, א"כ השמירה שלא יבוא לידי חימוץ יכוין בשימורה לשם מצות פסח, ואין לגוי שום עסק בשימורה כי אם בקצירה, וישראל הוא המשמר והמכוין מרישא לסיפא, ולא דמי לשימור מלישה ואילך דבעינן ע"י ישראל דוקא ולא שילוש גוי וישמר ישראל, התם משנתן מים לקמח אז המגבל בידי הוא המשמר, וא"א לרואה לשמור אם המגבל לא ישמור הוא שקד שומר, ע"כ צריך המגבל שיהא גדול המכוין לשמה, אבל שימור דקצירה אינו אלא שלא יבוא לידי חימוץ במקרה והשומר הוא ישראל המכוין לשמה, ולא צריך יותר. עכ"ד קדשו.

אמנם בעצם הענין כ' במקו"א להוכיח כמ"ש כת"ר, מסוגיא ערוכה במס' פסחים (דף לח סו"ע"א), דאהא דאינא במתני' התם (דף לה), חלות התורה וריקני' נזיר עשאן לעצמו אין יוצא בהן, עשאן למכור בשוק ויוצאין בהן, ופירשה הגמ' מנה"מ אמר רבא דאמר קרא ושמרתם את המצות, מצה המשתמרת לשם מצה, יצתה זו שאין משתמרת לשם מצה אלא לשום זבח. רב

יוסף אמר אמר קרא שבעת ימים מצות תאכלו, מצה הנאכלת לשבעת ימים, יצתה זו שאינה נאכלת לשבעת ימים אלא ליום ולילה, ופירש"י התם וז"ל, ושמרתם את המצות עביד לה שמירה לשם מצה, כל שימור שאתה משמרה שלא תחמיץ התכוין לשם מצה של מצוה. יצאת זו דלאו לשם מצה של מצות פסח עביד לה אלא לשם מצה של זבח. ובדברי רב יוסף פירש"י, שאינה נאכלת לשבעה, דלאחר יום ולילה היא נותר כדכתיב [ויקרא ז, טז] ובשר זבח תודת שלמינו ביום קרבנו וגו', והיכא דלא נשחט עליהן הזבח אע"ג דעכשיו יש לה היתר לשבעה, מיהו כי עבדה לאו לשם מצה הראויה למצוה איתכין, דכי עבדה אדעתא לאיפסולי ביום ובלילה עבדה, ואית ליה לרב יוסף הא דרשה דבעינן שימור לשם מצוה, ואההוא קרא סמיך, ובהא פליג דאי נמי איכין לה נמי לשימור מצת מצוה למיפק בה משום תודה ומשום מצה לא נפיק, דבעי' שימור לשום מצה כל שבעה. ע"כ. הרי לן דהן לרבה והן לרב יוסף בעינן שימור לשם מצוה, ולא סגי בשימור מחימוץ גרידא, דאף כשימור לשם זבח דודאי שימרה שלא תהא חמץ, לא יכול לצאת ידי חובתו בה למצת מצוה. וכן פסק דהמב"ם (פ"ו מהל' חמץ ומצה ה"ט) וז"ל, חלות תודה וריקני' נזיר שעשה אותן לעצמו אין יוצאין בהן שנאמר ושמרתם את המצות, מצה המשתמרת לענין מצה בלבד הוא שיוצאין בה, אבל זו משתמרת לענין הזבח. [ועיי' אליבא דהלכתא עמ' פנו קיב ואילך במש"כ בארוכה].

עמ' נט טור ג

ד. במה שדנו בענין קנין במצות. יש לציין שבגמ' בכתובות (דף ל:) מבואר דדבר שאדם לועס קנאו, [ומסתברא דיכול להקדישו וגם הגזולו ממנו יתחייב לו], ונראה התם דקנייה מדאורייתא. וה"ה הכא. וש"ר מציינים למש"כ הריטב"א בסמ" סוכה (דף לה), שכתב וז"ל, וביורשלמי פסלו בפסח מצה גזולה משום דהויא לה מצוה הבאה בעבירה, דקנייה בראש ושינוי רשות של מצוה כדלעיל, ואף על פי שאינה באה לרצות אית בה משום מצוה הבאה בעבירה, ובגמרא דילן לא אדכרו הא התם כלל, משום דלא משכחת לה, דסברי לה כדאמרינן בפרק אלו נערות (כתובות שם) דמכי לעסי' בפומיה קנייה דלאו בר אהדורי הוא ואין לנגזל אלא דמים, ותו ליכא בשעת הנאת גרונו ומעיני דעביד מצוה לא משום לכס ולא משום מצוה הבאה בעבירה כדפרישנא לעיל גבי לולב וסוכה, ולא משכחת לה נמי במצוה שאולה, דשאולה כה"ג במידי דלא הדר בעינא הלואה היא, וממנו של לוח גמור הוא, ולכס קרינא ביה. עכ"ד וע"ש עוד.

ועיין ביאור הלכה סי' תנ"ד ס"ד ד"ה אין.

ה. בנידון דזמן בין השמשות לענין מים שלנו. יש לציין שלדעת השו"ע (סי' תנה סעי' א) ניתן לשאוב מים לצורך לישת המצות במשך כל היום עד סוף בין השמשות. וכמו שמבואר בב"י דבזה כו"ע מודו, [לבד מדעת ה"א שהביא ההגמ"י, וכנ"ל ה"ג א]. וכ"כ בהיה"ל ד"ה מבעוד יום.

עמ' נט טור א

ו. בענין מי ברז למים שלנו. אמנם יש שכתבו שמעיקר הדין אין לחוש לזה, ואפשר להשתמש עם מי ברז למים שלנו, וכ"כ האול"צ ח"ג פ"א ג. וכן הביאו בהליכות שלמה (פ"ז סעי' ג),

שאע"פ שהגאון מטשעבין החמיר בזה, הגרש"ז אויערבך זצ"ל לא חש לחומרא זו אף לכתחילה, ואף הוא בעצמו נהג בזה כמו שהובא שם באורחות ההלכה ציון ה. [ועי' מצו"מ פ"ו סקמ"א], וסברתם נראה דכיון דהתערבות מועטה כ"כ [ולכא"ו לא הוי אפילו א' לריבוא], לא חשיב כמים שנתערבו בהם פלפלין וסדי.

ז. בענין קירור מים שלנו במקום בלא לינת לילה, יעוי' במש"כ המהר"ם חלואה בפסחים (דף מב.) ובשו"ת חת"ס אבהע"ז (סימן קנג). וכ"כ בשו"ת הר צבי ח"ב סי' סד ע"פ דברי החת"ס הנו", ובאול"צ (ח"ג פ"א תשו' ג). והכי מטו משמיה דהגרש"א בס' הערות פסחים (דף מב.) ע"ש.

עמ' נט טור ב

ח. מש"כ להפריש כלה כשהעיסה תופחת ע"פ דברי ספר התרומה, ברור שדברי ספר התרומה מיירו בעיסה דחמץ, ולא בעיסת המצות. [באשרי האישי ביו"ד כ' שא"צ להחמיר בזה].

ט. בענין מי ששכח להפריש חלה בע"ש ויו"ט בחלת ארץ ישראל, האם יש עצה להפריש בשבת וי"ט. והביא העצה מהמהר"ל דיסקין להקנות לקטן בן י"ב שנה והוא יפריש מהם. כמדו' דעצת המהר"ל היתה רק במצות דפסח שיש דין לחנך הקטן באכילת המצה, שבוה בעיקר הדבר יכול ליתן לו מצת טבל, כמו שבנה סידור ע"פ מש"כ התוס' פסחים (דף פח. ד"ה שה לבית), דהיכי דאיכא חינוך מצוה כגון להאכילו מקרבן פסח, לא אסרה תורה למסיפ' ל' בידיים משום איסור שלא למנוי, דלא ילפינן איסור למספי לי איסור בידים, אלא מדם ושרצים, ואין לך בו אלא חידושו, מה התם לא שייך שום חינוך מצוה, אף כל מקום דלא שייך חינוך מצוה, וכיון דמותר לגדלו להאכילו מדין חינוך, עדיף כבר שיפריש [שכמו שא"צ להפרישו מאכילתו הטבל אינו צריך להפרישו גם מתיקונו], וכיון שמפריש מתקן לכל בני הבית או העיר, אבל בלאו הכי אין זו עצה, שאסור להניח לקטן להפריש בשבת.

י. בענין תפילת מנחה קודם אפיית מצות. הקשה ע"ד הכה"ח דהא המצה אינה קרבן, וכל היקשה הוא רק לענין זמן העשייה. ויש לציין שהעובדת הקודש להחיד"א ס"ז אות רה, הביא כה"ח סק"ט, הביא מנהג לומר הלל בשעת אפיית המצות, וגם בזה הטעם הוא מידי דהוי כקרבן פסח. וכ"כ בס' סוד ושרוש העבודה שער ט פ"ד. וא"ל כ"מ ק"מ.

עמ' נט טור א

יא. במש"כ בדברי האול"צ, יעוי' במש"כ לעיל הע' ב.

בברכת התורה

שמ"י אקוקה - מעלות דפנה

א. בגליון פ"ז עמ' מ"ט הקשה הרב מתתיהו גבאי סתירה בדברי שר התורה שליט"א אם תענית בכורות זה מצוה או איסור, ולק"מ, שהגרח"ק הטיב להגדיר שיש מצוה לנהוג איסור, כלומר שיש שני מובנים למילה "איסור", א. שזה חיוב גמור מן הדין. ב. שהגדר הוא שב ואל תעשה [ולא קום ועשה]. ותענית בכורות אינה איסור במובן הראשון, אך היא איסור במובן השני, כלומר שנהגו להתייחס לתענית כאיסור אכילה.

ע"כ לגבי אונן שכידוע אף שהוא פטור מכל מצוות שבתורה, מ"מ דאי שאינו מותר בחלבים ועריות רח"ל, שכן יסוד ההיתר הוא עסק במצוה פטור מהמצוה, ואין שייכות הלתי את האיסור מחמת האנינות אלא לפטור מחיובים, ופשוט.

וא"כ כלפי אונן עד כמה שנהגו לאחוז במצות התענית, צריך להתיחס אליה כאיסור אכילה, ואין האנינות גורמת היתר לזה, אך כלפי חתן השיב הגר"ח שכמדומה שלא נהגו להוסיף עליו איסור תענית זה מכיון שהתענית אינה אלימות והרבה הראשון לה"ל, שכן אינה איסור גמור אלא מצוה [רשות] לנהוג איסור, ופשוט.

ב. בגליון פ"ז עמ' נ"א במדור תשובות מרפסן איגרי בתשובה לשאלה ג', הקשה הרב שמחה בונים בינפלא אם מדובר בחיטים הנכרים אם התיך המ"ב למכרם לגוי אחר הפסח חוץ מדמי איסור היה שבת רק ב' חלות שלמיות והרבה פרוסות לחם, שחייב הביעור.

ונלעז' ל' ליישב ע"פ היסוד הידוע של הגו"ב (תניגא סי' ס"א, ע"ש שעפ"ז הסביר מדוע אין מברכים על בדיקת חמץ שלאחר הפסח בשונה בבדיקת חמץ שבתוך הפסח), שחייב הביעור אחר הפסח הוא שונה בתכלית מחיוב הביעור שבתוך הפסח, שבתוך הפסח הוא חיוב בעצם מדון "תשבייתו", משא"כ לאחר הפסח הוא רק היכי תמצוי למנוע תקלה של הנאה ממה שאסרו חכמים, ע"כ אם הוא מוכר לגוי באופן שאין לו הנאה מהאיסור [-חוץ מדמי איסור שבו] שפיר דמי, ואין לחייבו לבער בדווקא.

יוסף מימון - צפת

בענין מי שיש לו לשבת רק ב' חלות שלמיות ועוד פרוסות כיצד ינהג, ומספיק ליסוד דין לחם משנה

במבחן ע"ר נשאלה שאלה בזה"ל: במהלך שבת הגיבוש של משפחת קארפ על כל ענפיה, גילו לפתע בני המשפחה שיש להם לכל השבת רק ב' חלות שלמיות והרבה פרוסות לחם, בני המשפחה לא ידעו כיצד יקיימו חובת לחם משנה, ומיד נתנו עיניהם ברב המשפחה הגאון הגדול רבי אליהו קארפ שליט"א שהינו משמש כמו"צ קהילת היחיד השיבות בנווה יעקב, שירה להם מה יעשו, מה ללעזך הורה להם מורנו הרב שליט"א, ומהיכן הוכיח זאת, ע"כ נוסח השאלה.

ואשר השיבותי דהורה להם לברך בסעודת הלילה והבוקר על ב' השלמיות עם הפרוסות, ולאכול רק הפרוסות, ולהניח השלמיות עד סעודה שלישית שאז יוכלו לבוצעם. והראה לזה מד' הרמ"א ס"ט תפ"ב דכ' מי שיש לו רק ג' מצות לב' הלילות, יברך ליל ראשון המוציא ועל אכילת מצה, וכן הכריזה הכל על הפרוסה, ושתי השלמיות יניח לליל ב', ובאר הט"ז סק"ב דהוא כובי שיהיה לו לח"מ, וכן הכ"ה במ"ב ס"ט (וזה דלא כביאור הח"י), ודאי ח"ן ב' ביאר הל"ב דהפרוסה היינו מצה אמצעית שפרס ממנה ככר כתיב לא"ב דהמ"ב, ולשון זה נמצא בטו"ע הגר"ז ס"ט ד', שהביא המ"ב דבריו בס"ק ט' לגבי ליל ב', דיעשה היחץ לאחר ברכת המוציא כדי שיברך המוציא על לח"מ.

וז"ל הגר"ז: מי שאין לו וכו' על הפרוסה שפרס ממנה כבר כזית לאפיקומן וכו', וישתירו לו ב' מצות שלמיות לח"מ, ולא יבצע פרוסה לאפיקומן בליל ב' עד לאחר ברכת המוציא, קודם ברכת על אכילת מצה, כדי שיברך המוציא על לח"מ שלמיות וכו', עכ"ל.

הרי דמבואר בד' הגר"ז להדיא דה"מ בליל ב' יש לו רק ב' מצות, אבל בליל א' עושה יחץ קודם אמירת ההגדה, ולא שמתין עד לאחר ברכת המוציא, וזה מה שכ' שפרס ממנה כבר כזית לאפיקומן, היינו ביחץ, וא"צ להתמתן עד לאחר ברכת המוציא.

נמצא דבליל א' מברך המוציא על ב' שלמיות ופרוסה, ואוכל את הפרוסה, מוכח דס"ל להגר"ז והמ"ב דמקיים בזה חובת לח"מ, דהא הם מבארים דכל מה שכ' הרמ"א לעשות כן הוא כבדי, שיוכל לקיים לח"מ בליל ב', הרי דזה ברור שגם הלילה קיים חובת לח"מ, דאי לא כן מאי חזית ליל ב' מליל א', ואדרבה ליל א' עדיף הוא דאו', אלא ע"כ דבתרווייהו מקיים לח"מ.

הרי דמבואר מד' הרמ"א פפי שביארוהו הגר"ז והמ"ב, דאפשר לקיים חובת לח"מ בעצם זה שמברך המוציא על לח"מ, אף דאינו בוצע עליהם אלא אוכל מן הפרוסה, וא"כ ה"ה במעשה הנ"ל. שו"ד דבש"כ ח"ב פ"ה הערה פ"ד הגי'ש בזה, וכו' דלכא"ו משמע בס"י תפ"ב ברמ"א ובמ"ב ס"ק ח' וט' דאין חיוב לאכול דוקא מלח"מ שביוך עליו, ור"ל כמשנ"ת.

יתיה מזו איתא בא"ר הדק' היאך יתקיים לח"מ בליל ב', הא פורסין א' קודם המוציא, ותי' דמ"מ מצוה היא שהיה לח"מ על השולחן בשעת קידוש היום, ואח"כ כשנטלו לפרוס.

(ישו שרצו לומר דאי לח"מ ואח"כ ראיא מצפת, אבל דעת הר"ף והרמב"ם דבפסח סגי בפרוסה לח"מ לכתחילה, וכמ"ש המ"ב שם, והן אמנם דהרמ"א דכ' כל זה כדי שיהיה לו לח"מ לליל ב', ודא התיירו כדי לצאת הדעות דלא סגי בפרוסה, מ"מ אפשר דמה דלא הצריכו לבצוע על לח"מ ממש, הוא משום דס"ס יש דעה דסגי בפרוסה, וא"צ נמצא דבוצע אף על לח"מ, אבל בסתם שבת דלא סגי בפרוסה צריך לבצוע דוקא אשלימה.

אלא דנראה דזה אינו, ומה דלא הצריכו לבצוע הוא משום דס"ל דאף לכתחילה מקיים מצות לח"מ אף בלא בציעה, והראיה לזה מדלא הציע המ"ב לעשות היחץ לאחר ברכת המוציא, כדי לצאת די' כל הדעות, וע"כ דס"ל דאין בזה שום בית מיוחד במה שאינו בוצע על הלח"מ, ואמנם גם זה אפשר לדחות דעצה זו לעשות יחץ אחר המוציא אינה בשופי, כיון דלכתחילה יש לעשותה במקומה, וכמו שהביא הפמ"ג ס' תע"ה מ"ז ה' דצריך לפרוס קודם אמירת כהא לתמא עניא, והביא ד' הלבש הדיינו כדי שיאמר הגדה על לחם עוני, וישאלו התינוקות מפני מה נטמנים צה"ה לאפיקומן ועדיין לא אכלנו כלום, ומש"ה בליל א' דיש עכ"פ ב' דאם עשה יחץ במקומו, לא יהיה לו כלל לח"מ בברכת המוציא, עדיף לדחות היחץ לאחר ברכת המוציא.

וכתבתי כל צדדים אלו לפלפולא, והעיקר נראה דשפיר איכא ראיא מפסח, דבפסטות נראה דלדעה זו לא יגוי לן בפרוסה אף בליל פסח, וכמו שנראה מד' הט"ז שם דכ' דלא אמרי' כיון דליל א' אינו אלא משום ספיקא דיומא רה"ל לעשות מצוה מן המבותר בליל א', ויעשה המוציא על א' ואכילת מצה על השניה, דא"כ לא נשאר לח"מ בליל ב', מבואר דבשביל לח"מ לליל ב' מפסדים מצוה מן המבותר, ע"כ דס"ל דאף בפסח בעי' דוקא לח"מ, ולא צירפו כלל את הדעה דסגי בפרוסה).

אח"כ ראיתי שהביאו הדפמ"ג ס' תע"ה מ"ז ה' ביאר ד' הרמ"א באופ"ם, וז"ל: ומש"ה בליל א' יעשה הכל מפרוסה, היינו ג"כ שפרס לאחר ברכת המוציא, וזהו שכ' הרמ"א יעשה הכל מפרוסה הכונה ממצה שפרוסה אח"כ בשעת אכילת מצה, והכריזה התייה הכל ממנה, ולפ"ז גבי מצות יברך המוציא על העליונה אף מעבירין על המצוות, ובה מסיים אכילת מצה שפרוסה קודם ברכת אכילת מצה וכו', עכ"ל. והיינו דס"ל דהא"נ אין לפרוס המצה עד אחר ברכת המוציא, ובפסטות נראה דהוא משום דס"ל דבעי' שיבצע על הלח"מ, ולא סגי שיהיה לח"מ בשעת ברכת המוציא.

ויל"ע מה יסוד פלוגתייהו, אי בעי' בציעה על הלח"מ או דסגי במה שהוא מברך עליו אף דאינו בוצעו, ולא"ר סגי אף במה שהיה מונח על השולחן כידוש וכשנטלו לפרוס. והיה נראה לתלות פלוגתייהו במה דמצינו דפליגי אי בעי' לבצוע אחדא או אתרת, דאייתא בשבת (קזי): א"ר אבא, שבבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות, דכתיב לחם משנה. א"ר אשי, חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרתוי ובצע חדא, אמר, לקטו כתיב. ר' זיור הוה בצע אכולא שירותא. ופרש"י, לבצוע, ברכת המוציא. נקיט תרתוי. אוחון ביזו. לקטו כתיב, דמשמע אחיזה, אבל בציעה לא כתיב משנה. בצע אכוליה שרותיה. פרוסה גדולה ודי לו בה לאותה סעודה ולכבוד שבת וכו', עכ"ל.

ונראה דרש"י מבאר דלכו"ע בוצעים אחת, ומה שאמר ר' אבא לבצוע ר"ל לברך ברכת המוציא (וכן הוא ל' השו"ע ר"ע סעי' א' בוצע על שתי ככרות (שלימות) שאוחז שתיהן ביזו ובצוע התחתונה, הרי דנקט ל' הוצע על מה שאוחזן בעת ברכת המוציא, אף שלכוסף לפניו לאכול וכו', והיינו נמי דאמר רב אשי תנר הכי רב אבא קאמר, ומש"ה פוצע" דר"ז בצע פרוסה גדולה, ולא פ' דבצע תרת', כיון דליכא למ"ד הכי.

אמנם הרשב"א בברכות לט. כ' על פרש"י ואינו מחוור בעיני וכו', ועוד דבר הלמד מענינו הוא, דאמר רב חייא צריך לבצוע על שתי ככרות. אלא ודאי הכי פירושו, בצע על כל הככרות המונחות לפניו לאכול וכו', והיינו נמי דאמר רב אשי תנר הכי הוינן רב רב כהנא הוה שקיל תרתוי ובצע חדא. וכן פירש רב האי גאון ז"ל וז"ל: א' מברך איניש שבשבתא אתרתוי ובצע חדא כרב כהנא שפיר דמי, ואי בצע להו לתרוויהו אפי' לכולה שירותיה כרבי זיור שפיר דמי. עכ"ל הרשב"א. והניף דיו שנית בחי' לשבת (שם). וכ"כ השטמ"ק בברכות (שם) וז"ל: והנכון שהיה בוצע על הככרות כולן שהיה בדעתו לאכול באותו סעודה, דכיון דבעינן לחם משנה, היה מרבה בהן לכבוד שבת, עכ"ל.

נראה מד' הרשב"א דביאר ד' ר' אבא כפשוטם דצריך לבצוע על ב' ככרות, והוא קאמר רב אשי דר"ב נהג כן, ומכאיה הגמ' דר"ז נהג כמו ר' אבא לבצוע אתרתוי, והוסיף לנהוג עוד שהיה בוצע את כל הככרות המונחות לפניו לאכול, והטעם להרבות בלח"מ לכבוד שבת כמ"ש השטמ"ק. (כתבתי כן מפני שראיתי מי שהק' א"כ אמאי ל"א בגמ' דר"ז נהג כר' אבא, אמנם לפמ"ש א"ש דאתי לאשמעי' דר"ז נהג עוד הנהגה שהיה בוצע כל הככרות שהיה בדעתו לאכול באותו סעודה, שזה תוספת על דין לח"מ דר' אבא, ומ"מ מבואר להדיא מד' הראשונים הנ"ל דיסוד הנהגתו היה משום דס"ל כר' אבא דצריך לבצוע אתרווייהו, ולא היתה זו הנהגה בפ"ע לבצוע על כל הככרות, ללא שייכות לדעת ר' אבא, ומש"ה הובאה הנהגתו בסוגיא זו).

ובביאור פלוגת ר' אבא ורב כהנא, נראה עפ"י העולה מהסוגיא שם, דר' אבא ס"ל דכיון דכתיב לחם משנה בעי' לעשות זכר לאכילת המן לח"מ, וזה מתקיים ע"י אכילת לח"מ, ומש"ה בעי' שיבצע אתרווייהו בזוה מתקיים זכר לאכילת המן לח"מ, ורב כהנא ס"ל דכיון דכתיב לקטו סגי בזכר ללקיטה, והיינו ע"י שאוחזן ביזו, ומש"ה סגי בבציעת חדא.

ונראה להביא מקור להא דהלח"מ היו זכר לאכילת המן לח"מ, דהנהגה בדעת זקנים (שמות ט"ז כ"ב) כ' וכל ימות השנה היו עושין מן העומר שני לחמים, וא"כ ביום הששי היו עושין משני העומר לאחד ארבעה לחמים, וביום השני אוכלין מהן אחד, ונשאר שלשה, והיה להם לעשות משנה לערב בהכנסת שבת אוכלין אחד, כי דרך שלהם לאכול לחם לכל סעודה, ונשארו לשבת שני לחמים והיה להם לחם משנה, וזה ראייה שאין בוצעין בשני ככרות ממנה בשבת.

ובביאור ראיתי מה"ר מרינון שהיה בוצע בשני ככרות במנחה בשבת, וקבילתי מה"ר אברהם, וראיה מדאייתא התם ראו כי ה' נתן להם השבת וגו', אמר' יצחק אם יאמרו אליכם אומות העולם למה אתם משמרים את השבת, השיבו להם ראו הנס שבכל יום היה יורד לישראל את מרידה אחת ובשבת שתי פרידות, פי' כפולות, כלומר שכל סעודה שיורדת בשביל שבת יורדת כפולה בלחמה, וכך היו עושין, ביום הששי שחרית היו עושין מחצי העומר בליל אחד, וכשבאין לאפיית העומר והיינו משני העומר לאחד בשביל שבת, היה כל חצי העומר מכלל שני לחמים, הרי לך ששה לחמים מעומר וחצי, ובכל השלשה העודות היו אוכלין שני לחמים, כי דרך לאכול בשבת יותר מסעודות של חול מפני נשמה יתירה, ולפי זה נמצא שהיה להם בשבת במנחה שני ככרות, והלכך יש לנהוג לבצוע משני ככרות גם במנחה, עכ"ל.

והן אמנם דהפ"ד היה אפשר' דבזה פליגי א' בוצעין א' או שתיים, דהסוברים דבוצעין א' ס"ל דהיה לבני' ד' לחמים ובכל סעודה אכלו א', והסוברים דבוצעין שתיים ס"ל דהיה לבני' ששה לחמים, ולפ"ז אפשר' דב' הדעות שהביא הדעת זקנים פליגי נמי בהכי, אך בגמ' מבואר דטעמי' דר"כ הוא משום דכתיב לקטו, ועוד דהרי דעת השו"ע ס' ר"ע דבוצעין א', ומ"מ ס"ל דבסעודה ג' בעי' לח"מ כמבואר בס' רצ"א ס"ד, וע"כ דאיכא טעמא אחרינא להא דסגי בבציעת חדא, והיינו משום דהוי זכר ללקיטה ודכתנבאר.

עכ"פ נראה דמבואר מד' הדעת זקנים דזה ודאי דהלח"מ אינו זו ללקיטה, דאי היו זכר ללקיטה, מאי איכפ"ל כמה אכלו בני' בכל סעודה, ס"ס יש מצוה לעשות בכל סעודה זכר ללקיטת הלח"מ ביום שיש, וא"כ אף בסעודה ג' יש לעשות האי זכר, וע"כ דב' הדעות בדעת זקנים ס"ל דהוי זכר לאכילה, והוכר נעשה כפי אי שבני' אכלו את המן בשבת, וכיון דלדעה א' בסעודה שלישית לא היה להם לח"מ ע"כ א"צ לח"מ, מאירך לדעה ב' בכל סעודה אכלו ב' לחמים, ומש"ה בעי לח"מ אף בסעודה ג' (ולדעה זו א"י"ז סתם זכר לאכילת לח"מ, אלא זכר לאכילה כפולה בכל סעודה).

ומעתה נראה לכאר דרש"י וסיעתו דס"ל דבוצעין ככר א' ס"ל דהוי זכר ללקיטה ודכתנבאר, ולא איכפ"ל כמה בני' אכלו בכל סעודה, ומש"ה נמי בעי' לח"מ בס"ג, והרשב"א וסיעתו דס"ל דבוצעין שניים ס"ל דהוי זכר לאכילה, וס"ל כפי הדעה השניה שהביא הדעת זקנים, ומש"ה בוצעין בכל סעודה אתרתוי ואף בס"ג.

ומעתה נראה דבזה פליגי הגר"ז והמ"ב עם הפמ"ג, דלהפמ"ג בעי' זכר לאכילה, ומש"ה א"א לקיים חובת לח"מ בלא בציעה, ואילו הגר"ז והמ"ב ס"ל דבעי' זכר ללקיטה, ומש"ה סגי באוחזן ביזו, והא"ר חידש עוד דסגי במה שהיה מונח על השולחן.

ובאמת כד עייני' דבבריהם בס' ר"ע"ד נראה דאולי לשיתיייהו, דז"ל הגר"ז שם ס"ב: וא"צ שיבצע משתיהו, אלא שיאחז שתיהן ביזו ויבצע מאחת מהן, שהרי לא נאמר לח"מ אלא בלקיטה הדיינו אחיזה. וכ"ה במ"ב שם ס"ק ד' וז"ל: ובצוע וכו' שהרי לא נאמר לח"מ אלא בלקיטה, עכ"ל. ומקור דבריהם לכאן מד' רש"י דלעיל.

וא"כ אח"ר דחזי' דהלח"מ הוא זכר ללקיטה וזה מתקיים באחיזה, שפיר איכא למימר עוד דאף בציעה א"צ. כיון דהזכר מתקיים בעצם אחיזה בשעת הברכה.

מאירך בפמ"ג נראה חדש לכתחילה לדעה דבוצעין אתרתוי, דכ' שם במז"ז ס"ק ב', עט"ז וכו' ופרישה בשם רש"ל בלילה יבצע מאחת פרוסה גדולה, וביום שבת יבצע משתיהו, כמ"ש הרשב"א א"י בצע אכולה שירותא. וכבוד יום שבת מבכוד לילה, ואמנם סיים שם יראה לי מי שאין אוכל פת כותים, ואין לו לח"מ כ"א אחת, פת כשר אחת פת נכוש", אפשר שיניח שניה זכר למן, עכ"ל. אף ע"כ לכתחילה נראה מדבריו דיבצע אתרווייהו, והיינו משום דבעי' זכר לאכילת המן לח"מ.

אלא דאכתי צ"ב דהא בני שיש לו רק ג' מצות, כ' הרמ"א דבצוע רק אחת ומניח ב' ללילה השני, נמצא דלכא"ו ודאי לא יקיים האי גברא זכר לאכילת המן כיון דאינו בוצע תרתוי, וא"כ אמאי אעפ"כ כ' הפמ"ג דבעי' שיבצע על הלח"מ, הלא לא יועיל בזה לעשות זכר לאכילת המן.

וע"כ נראה לכאר דדעת הפמ"ג היא דהן אמנם דלכתחילה יבצע אתרתוי לצאת דעת הרשב"א, מ"מ היכא דא"ל לו לבצוע אתרווייהו ודאי דמקיים לח"מ אף בבציעה על ככר א', דמיעיקר דהין סגי בככר א', ומ"מ ס"ל דבעי' דוקא לבצוע לפחות על ככר א' מהלח"מ, ולא סגי באחיזתו בלעמא. וטעמיה משום דס"ל דהלח"מ הוי זכר לו ללקיטה והן לאכילה, וס"ל כדעה א' שהביא הדעת זקנים דאכלו בכל סעודה ככר אחד.

ומעתה א"ש הכל, דבאחיזה בלא בציעה כלל לא סגי, משום דהן אמנם דמתקיים זכר ללקיטה, אך עכ"פ בעי' נמי זכר לאכילה, ומש"ה בעי' לבצוע עכ"פ ככר א', ודי בככר א' משום דלדעה זו היו אוכלים בכל סעודה ככר א'. ואין להקשות א"כ אמאי בעי לח"מ אף בס"ג, דהא עכ"פ בעי' זכר ללקיטה וזה שייך אף בס"ג, וא"כ דלפ"ז נפק"ל חיודש הלחמצא בלח"מ דסעודה ג' חלוק מסעודה א' וב', כסעודה א' וב' היו זכר לו ללקיטה וגם לאכילה, ואילו בס"ג הוי רק זכר ללקיטה, וצ"ת.

והעירוני דאם כנים הדברים הרי דאכתי יש להסתפק היאך ינהג בנידון הנ"ל, דאם לא יבצע כלל נמצא דלא קיים זכר לאכילה, אך יריחי שיהיה לו לח"מ גם למחר, ומאידך אם יבצע הרי דיקיים עתה לח"מ כתיקונו, אך למחר לא יהיה לו כלל לח"מ, וא"כ יש להסתפק האם כיון דעתה מוטל עליו חיוב לח"מ עליו לקיימו כתיקונו, אע"ג דלמחר לא יהיה לו כלל לח"מ, או דיקיים עתה עכ"פ זכר ללקיטה כדי שיהיה לו למחר גם לח"מ. והנה לגבי בציעה על ב' ככרות הביא הפמ"ג ד' האחרונים, דאם יש לו אפסדת לקיים זאת רק ביום, יעדיף את היום משום דכבוד יום עדיף, וא"כ אפשר דה"ה בזה, אלא דאכתי יש להסתפק אם עדיף שיבצע בסעודת הבוקר על ככר א' כדי לקיים חובתו כתיקונה, ויתיר לס"ג ככר א', ויל"ע בכ"ז.

ישראל ששון - אשדוד

ראיתי לנכון לצרף כאן לזיכוי הרבים מכתב שכתבתי הנוגע לעניינים הנוגעים לגליון זה, וזה החלי.

מצות אכילה מדאורייתא

לכבוד די"ד הרה"ג המפורסם מוכה הרבים רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, מ"ח"ס גם אני אורך ופרדס יוסף החדש על המועדים, שלום רב.

א. ראיתי מה שהקשה מע"כ שליט"א בדברי תשו' חת"ס חו"מ סי' קצ"ג, שמצות עשה של אכילת מצה משומרת ליל יום אתם משמרים את השבת, השיבו להם ראו הנס שבכל יום היה יורד לישראל את מרידה אחת ובשבת שתי פרידות, פי' כפולות, כלומר שכל סעודה שיורדת בשביל שבת יורדת כפולה בלחמה, וכך היו עושין, ביום הששי שחרית היו עושין מחצי העומר בליל אחד, וכשבאין לאפיית העומר והיינו משני העומר לאחד בשביל שבת, היה כל חצי העומר מכלל שני לחמים, הרי לך ששה לחמים מעומר וחצי, ובכל השלשה העודות היו אוכלין שני לחמים, כי דרך לאכול בשבת יותר מסעודות של חול מפני נשמה יתירה, ולפי זה נמצא שהיה להם בשבת במנחה שני ככרות, והלכך יש לנהוג לבצוע משני ככרות גם במנחה, עכ"ל.

והן אמנם דהפ"ד היה אפשר' דבזה פליגי א' בוצעין א' או שתיים, דהסוברים דבוצעין א' ס"ל דהיה לבני' ד' לחמים ובכל סעודה אכלו א', והסוברים דבוצעין שתיים ס"ל דהיה לבני' ששה לחמים, ולפ"ז אפשר' דב' הדעות שהביא הדעת זקנים פליגי נמי בהכי, אך בגמ' מבואר דטעמי' דר"כ הוא משום דכתיב לקטו, ועוד דהרי דעת השו"ע ס' ר"ע דבוצעין א', ומ"מ ס"ל דבסעודה ג' בעי' לח"מ כמבואר בס' רצ"א ס"ד, וע"כ דאיכא טעמא אחרינא להא דסגי בבציעת חדא, והיינו משום דהוי זכר ללקיטה ודכתנבאר.

עכ"פ נראה דמבואר מד' הדעת זקנים דזה ודאי דהלח"מ אינו זו ללקיטה, דאי היו זכר ללקיטה, מאי איכפ"ל כמה אכלו בני' בכל סעודה, ס"ס יש מצוה לעשות בכל סעודה זכר ללקיטת הלח"מ ביום שיש, וא"כ אף בסעודה ג' יש לעשות האי זכר, וע"כ דב' הדעות בדעת זקנים ס"ל דהוי זכר לאכילה, והוכר נעשה כפי אי שבני' אכלו את המן בשבת, וכיון דלדעה א' בסעודה שלישית לא היה להם לח"מ ע"כ א"צ לח"מ, מאירך לדעה ב' בכל סעודה אכלו ב' לחמים, ומש"ה בעי לח"מ אף בסעודה ג' (ולדעה זו א"י"ז סתם זכר לאכילת לח"מ, אלא זכר לאכילה כפולה בכל סעודה).

שאסור להתענות בעיז"כ אפי' תענית חלום ע"ש, ומש"כ לתרץ בס' עקדת משה ח"ד ס"י ע"יש.

ב. ואכתי פש לן לברורי דעת החת"ס, דהא איכא מצות אכילת כזית ראשון בסוכות דליף גז"ש ט"ו ט"ו מחג ראשון כמבני' בסוכה כ"ז ע"א ע"יש, א"ש ע"א ע"יש אכילת כזית ראשון בסוכה הוי מ"ע, ומ"ט כתב החת"ס דמצות אכילת מצה יחידה מכל מצות אכילה, ונראה בזה ע"פ מה שחקר בשיעורי רבי ברוך בער זצ"ל ח"ג ענינים ס"א בגדר הך ילפותא דטו' ט"ו מחג הפסח, אם המצוה באכילה כאכילת מצה, או"ד האכילה ל"ה אלא היכ"ת לקיים המצוה, דעיקר המצוה זהו הקביעות שתהא בסוכה לקבוע דירתו בסוכה, והאכילה בסוכה זהו חלק מקביעותו. וא"כ ז"ל לליכא מ"ע באכילה גופא, והאכילה רק היכ"ת והכשר למצות הקביעות שתהא בסוכה, ורק אכילת מצה איכא מצוה בגוף האכילה, ואילו באכילת כזית זהו היכ"ת למצות סוכה, והארכנו בחקירה זו בבית מתתיהו ח"א ס"ז אות י"א, ע"יש ובס' ירח למועדים סוכות ס'.

ג. אמנם ילה"ק ע"ד החת"ס ממש"כ החת"ס עמ"ס שבת ק"א, שביו"ט מצות אכילה דאורייתא, ויליף מושמחת, ועונג אין מפורש בו, והאוכל שלא לתיאבון נהי שלא התענג מ"מ מצות אכילה קיים, ומשא"כ בשבת בעי עונג דווקא, וכתב החת"ס דאף למש"כ הרמב"ם פ"ל משבת דעונג שבת וכבודו הוא מדו"ס דכתיב וקראת לשבת עונג, אין כוונתו שהוא מדרבנן, אלא הוא דאורייתא ומשום שאסמכוהו אקאר, ומש"ה כתב הרמב"ם פ"א משבועות דהנשבע להתענות בשבת הוי מה"ת, והוכוה ופורים מדו"ס, ע"ש ובשו"ת חת"ס או"ח ס' קס"ח. וא"כ דס"ל לחת"ס דעונג שבת מה"ת, וכן ביו"ט מצות אכילה מה"ת, א"כ כשאוכל בשבת ויו"ט מקיים מ"ע מה"ת, ומ"ט כתב החת"ס שמצות אכילת מצה יחידה מכל מצות אכילה, ואמנם מצינו בתוס' ר"ד פסחים צ"ט ע"ב דאכילה בשבת מדרבנן, ואכילת מצה מה"ת ע"ש, ומה שציינתי בזה בבית מתתיהו ח"א ס' ט"ו אות ב' אם עונג שבת מה"ת ואכילה בשבת ע"יש. וא"כ למש"כ החת"ס דאכילה בשבת ויו"ט מה"ת, מ"ט כתב החת"ס שמצות מצה היא יחידה במצות אכילה.

וע"כ י"ל אף אם נימא שאיכא מצות עונג שבת מה"ת, מ"מ אין המ"ע בגוף האכילה כאכילת מצה, אלא עיקר המ"ע שהיא מעונג, ומש"ה כתב השו"ע או"ח ס' רפ"ח ס"ג אם מעונג שלא לאכול, דאכילה בשבת צער לו א"צ לאכול, הרי שאין המצוה בגוף האכילה, אלא האכילה היכ"ת לקיים המצוה דעונג, וה"ה י"ל במצות אכילה ביו"ט, אין המצוה בגוף האכילה, אלא ע"י האכילה מתקיים מצות שמחה דיו"ט, והאכילה הכשר והיכ"ת לקיים המצוה דשמחה, וזש"כ החת"ס דמצות מצה היא יחידה היינו שהאכילה גופא היא המצוה.

ד. אולם יש לזון עוד בדברי החת"ס, שידוע דעת הרמב"ן מ"ע ג' שיש מצוה היות באכילת פירות שביעית, וכי"כ הרשב"ץ בזהר הרקיע מ"ע ס"ו ע"ש. וא"כ כשאוכל פירות שביעית מקיים בזהו"ז מ"ע מה"ת, ומ"ט כתב החת"ס שרק מצות אכילת מצה היא היחידה מכל מצות אכילה, ולכא"ו יתא מוכח מהחת"ס דס"ל דליכא מצות אכילת פירו"ש, וכמו שנקט החו"א שביעית ס' י"ד, ע"ש ובס' פירות שביעית פ"ב ס"ח מה שהביא בזה ובס' כרם אליעזר שביעית ס' ל"ה.

אמנם י"ל דאף אם ס"ל לחת"ס כהרמב"ן שיש מ"ע באכילת פירו"ש, מ"מ ס"ל דרק מצה היא מצוה יחידה שהיא מ"ע בנוף האכילה, אולם אכילת פירו"ש, כתב בשו"ת חשב האפוד ח"א ס' ס"א וכו"כ הנ"ל כ"ל חוט שני פסח פ"א, בביעית ח"ב משמטיה, דאף להרמב"ן המ"ע זהו משום הלאו דלאכלה ולא לסחורה, היינו שרצון התורה שלא יעשה סחורה בפירות, וע"י האכילה מתקיים דליכא סחורה בפירות, והוי כמ"ע הבא מכלל לאו ע"ש, וא"כ י"ל דגם באכילת פירו"ש אין האכילה מ"ע בעצם, אלא היכ"ת שלא יעבור באיסור סחורה בפירו"ש, ומשא"כ במצה המצוה בגוף האכילה.

ומה"ר הגר"ז ליברמן שליט"א במכתבו אלי, ומובא בקובץ המאור ניסן אייר תשע"ו עמ' י', כתב דכוונת החת"ס היא שמצה היא היחידה שעצם החפצא של המאכל הוא מצוה לאכלו, שבזמן שביהמ"ק היה קיים היה גם את הקרבנות, שגם בהם עצם הבשר קדוש והיה מצוה לאכלו, ובוה"ז נשאר לנו רק מצה שהיא בגדר זה. משא"כ באכילת פת בסוכה, אין הפת בעצמו מצוה אלא אכילתו בתוך סוכה היא המצוה אבל הפת לבדו אינו כלום, וכן באכילת פת בעיז"כ. אולם באכילת פירו"ש להרמב"ן והרשב"ץ הנ"ל היו מצוה וקדושה בעצם הפירות, וא"כ נצטרך לומר או דהחת"ס לא ס"ל כהרמב"ן, או שהחת"ס קאי על מצוה הנוהגת בכל מקום, ובשביעית הוא רק על פירות הבאים מא"י, משא"כ מצה היא בכל מקום ע"ש. והו"ד גם בקובץ יתד המאיר ניסן תשע"ו ס' קט"ז.

ועפ"י"ד י"ל עוד שהחת"ס קאי במצוה הנוהגת בכל שנה ולא אחת לשבע שנים, אולם העירוני ידידי הגו"ר אליעזר רבינוביץ בעל הכרם אליעזר, דעיקר הדבר לומר שאכילת פירו"ש מה"ת, זהו רק לסוברים ששביעית בזהו"ז דאורייתא, ועפ"ז י"ל שיש מצוה באכילת פירו"ש מה"ת, אולם הסתמכת רוב הפוסקים שביעית בזהו"ז מדו"ס, מביאלי אין מצוה מה"ת של אכילת פירו"ש, מ"מ מצוה מדרבנן, וא"כ מיושב דברי החת"ס גם מאכילת פירו"ש, ומובא דבריו בקובץ המאור סיון תמוז תשע"ו עמ' ק"א ע"יש, ובקובץ יתד המאיר אייר תשע"ז במכתבים.

וראיתי בס' עקדת משה להג"ר משה פרקש ח"ד ס"י במכתבו למע"כ ע"ד החת"ס, וכתב באות ב' דלולי דמסתפינא אמיתא דמש"כ החת"ס מ"ש של מצה יחידה מכל מצות אכילה, אין כוונתו על אכילת חולין שכל בר בר רב יודע שיש מצוה לאכילת כזית פת בליל ראשון בסוכות וכן בעי"כ, אלא כוונת החת"ס דאכילת קדשים, שנשאר מכל מצות אכילה, היינו לאכילה דומיא דאכילת קדשים, וע"י מייחתי החת"ס אין לנו אלא פסח ולא קדשים לא תרומה ולא מעשר שני, היינו מצות אכילה שהיו נוהגות בזמן שהיה ביהמ"ק קיים, וכן מצות אכילת מצה משומרת בליל פסח היא יחידה שנשארת לנו דומיא דאכילת קדשים, ע"ש שכן פירש גאב"ד ערלהו זצ"ל בעל אמרי סופר ע"יש, ובקובץ אוצרות הסופר כ"ז עמ' רס"ד שהוא דבריו.

מתתיהו גבאי - ירושלים

מפתחות

מפתחות 88

גנזי הלכה

הלכות חודש ניסן, שבת הגדול וערב פסח
הלכות חמץ נוקשה, תערוכות חמץ, חזור וינער והמסתעף

עובר אורח

הערות הגאון האדר"ת לסימן תסח
הערות הגאון האדר"ת לסימן תסט
הערות הגאון האדר"ת לסימן תע
הערות הגאון האדר"ת לסימן תעא
הערות הגאון האדר"ת לסימן תעב
הערות הגאון האדר"ת לסימן תעג
הערות הגאון האדר"ת לסימן תעד
הערות הגאון האדר"ת לסימן תעה
הערות הגאון האדר"ת לסימן תעו
הערות הגאון האדר"ת לסימן תעז
הערות הגאון האדר"ת לסימן תעח
הערות הגאון האדר"ת לסימן תעט
הערות הגאון האדר"ת לסימן תפא
הערות הגאון האדר"ת לסימן תפב
הערות הגאון האדר"ת לסימן תפג
הערות הגאון האדר"ת לסימן תפה

דבר הלכה

בענין חמץ בפסח במשנהו

בינת שמחה

בענין שתיית ד' כוסות

בענין אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן
טעמי איסור אכילה אחר אפיקומן
הטעמים שאין לחזור ולאכול אחר שנה
אכילת פסח אפיקומן אם ישנו תוך הסעודה
איסור אכילה אחר שנה בשבת הסעודה, ובאיסור אכילה בב' מקומות
טעם הירושלמי בישנו מקצתן
מחלוקת האחרונים בלחזור ולאכול אפיקומן
סברת החי אדם שאסור לאכול ב' פעמים אפיקומן
בדעת השו"ע בעושה הסדר בהרבה בתים
בדעת הרמב"ם בהל' ק"פ שאין חוזרין ואוכלין אפילו בתחלת הלילה
אכילת פ"פ אפיקומן לדינא
איסור אכילה אחר שנה
אכילת אפיקומן פעם שניה בדיעבד כטעמם אחריו
בדעת הרדב"י בענין אכילה פעם ב' אפיקומן
שניה באכילת אפיקומן לדעת רש"י ורשב"ם
בדבר הפמ"ג דדיון שנה משום ב' מקומות
בכנות השו"ע שכתב מי שישן תוך הסעודה
בדעת הפרי"ח שמתקן בין שני לא
בכנות הרמב"ם באכילת אפיקומן אחד פעם ב' אחר שישן
בדעת הרמב"ם באכילת אפיקומן פעם ב' ובאכילה אחר שניה
אם שייך אין מפטירין בשיא אכילת קדשים
לחוש שלא ירא כנראה שאכל שלא על השובע
להר"ן דאין מפטירין משום שכתה איך נפרש דאין לאכול אחר שישן
ישוה התנאי של האב"ז לשיטה שחצות הוא משום סייג
בדברי הירושלמי דישנו הוא משום היסח הדעת
אכילת אפיקומן ב"פ לסברת התוס' והרמב"ן שאין מפטירין משום שברית
עצם
אכילת אפיקומן אחר היסח הדעת

עיון הלכה

סימן תס"ח
בטעם איסור עשיית מלאכה בער"פ לבני חו"ל
נטילת הצפרנים ער"פ אחר חצות
עשיית מלאכה ער"פ כשחל פסח במצו"ש
תיקון כליו בער"פ אחר חצות
תיקון כלים לעצמו בער"פ מעשה אומן - תפירה מחדש במעשה הדייט
תיקון כלים בשכר בער"פ אחר חצות
כתיבת ג"ת ער"פ אחר חצות
בנין שאבותיהם נהגו לאיסור במלאכה ער"פ קודם חצות
ההולך ממקום שאין עושין למקום שעושין במלאכה ער"פ עד חצות
ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין
מנהג שיש בו צד איסור
ההולך ממקום שהמנהג בו להחמיר למקום שאין בו מנהג קבוע להקל או להחמיר
מנהג מקום שנחרבה וחזרה ונתישבה
פרטי דינים בדניי מנהג
לחתיל בשלשה אומנות בער"פ קודם חצות כשא"א לו לגמור בעיו"ט
תיקון מנגלים מקורעים בער"פ
בדעת המחמירים להושיב תרנגולת לתחלה על בציץ בער"פ
הוצאת הובל מותרת בער"פ

סימן תע"ו

קריאת ויחל בתענית בכורים
סיום מסכתא לתענית בכורים
סימן תע"א
אכילת פת קודם שעה עשירית - אחר חצות
לאכול מחמשת מיני דגן המבושל במי פירות אחר שעה עשירית
אכילת ירקות מבושלים ער"פ אחר שעה עשירית
שיעור יד הרבה שמותר לשתות ער"פ
אכילת מצה בער"פ לקטן שיש בו דעת להבין
מניעה מאכילת מצה ביו"ט ראשון מן המנחה ולמעלה
לצאת ידי חובת מצה בפירותין שנגבל וחזר ואפאן
אכילת מצה מבושלת בערב פסח כאשר יש בהם חתיכות של כוית
קיום לחם ערב לשיאר המטובים כשפורס מפה ומקדש
להסתפר בערב פסח
להפסיק סעודתו לעריכת הסדר כשהתחיל בהיות
ברכת היין על כוס ראשון וברכת המוציא על המצה כשפורס מפה ומקדש

סימן תע"ב

אכילת מצה עשירה בערב פסח
הלאכול לתנוקות מצה קודם ההגדה
הספלה על הפסל

חיוב הסיבה כשרבו נותן לו רשות
שמה א' משתי כוסות ראשונות בלא הסיבה
למנהגו שאין שותים בין כוסות ראשונות אם מהני מה שהיין לפניו לפטור
מברכה כשחזרו ושותה
אכילת ב' פעמים אפיקומן
מי שאינו יכול לשתות את הד' כוסות
חובת נשים בליל הסדר
גיל חינוך לחייב במצות הסדר
קטנים בד' כוסות

סימן תע"ג

שינה סדר הברכות בקידוש על הכוס
כוס של הבדלה למי שלא הבדיל ונוכר קודם שהתחיל ההגדה
להבדיל בכוס בפ"ע לדעת הרמ"א שמברכים על כל כוס
נוכר שלא הבדיל אחר שמוזג כוס שני קודם שהתחיל בהגדה
ברכת פה"ג על כוס של הבדלה כשמבדיל מיד אחר ששתה כוס שני
נוכר שלא הבדיל אחר אכילת אפיקומן
בדעת הרא"ש שמברך על הכוס בין ב' כוסות הראשונים
אם כשמבדיל בין הכוסות א"צ לחוש למוסיף בין הכוסות
לברך על היין ששותה בין הכוסות
נראה כמסופר על הכוסות כששותה בברכה קודם הסעודה ותוך הסעודה
שתיית חמר מדינה בברכה בין כוס א' לב'
איסור הפסק אחר מויתת כוס שני
הקלחים שיוצא בהם למורור אם ברכתם שהכל או אדמה
פירות שנמשלו בהם ישראל
המורה שנתחילתו מתוק
לצאת ידי"ח מורו אם אינו ראוי לאכילה
התחלת סדר ההגדה
עיקר חובת ההגדה
במנהג בהסרת הקערה קודם מה נשתנה
סברא דב' מצות ניהו שמחייב ברכה לכל א' - בד' כוסות - ובכרפס ומורור

בטעם שחוטפין את האפיקומן
מצות סיפור למי שאין לו מצה ומורור
אמירת ההגדה באימה ויראה
בנוסח ואמר לפניו שירה חדשה

סימן תע"ד

אכילת ב' הכיתיים של מוציא ושל מצה בבת אחת
כשעובר זמן עיכול משתיית כוס ראשון
סימן תע"ה
צירוף השרשים שבמורו לבריה
אם יש דין כוית באכילת מורו
נטילת ידים לנוגע בכתבי הקדש
מה שלא נהגו לשקע את המורור כולו בחרוסת
הכנסת המורר לפני יחד
בליעת המצה עם המורור בכורך
אכילת שני יתים למוציא מצה
אכילת שני יתים למצה
אמירת טול כרוך לפני כרוך
אמירת זכר למקדש קודם כרוך
ברכת אכילת מורו על הכרפס כשאין לו מין אחר לכרפס
מצה אם בעיני הנאת גרונה או הנאת מעיו
אמירת המצה בפיו
אנסורו לאכול מצה
אכל מורו כשהיה סביר שהיום חול
הפטור מהמצה לענין ברכה ולענין להוציא אחרים ידי"ח
מי שאין לו אחי זית מצה בליל פסח
חובת אכילת מצה בימי הפסח
מצות אכילת מצה כל שבעה

סימן תע"ו

אכילה בליל פסח צלי בשטל
אכילת בצים בליל הסדר
סימן תע"ז
עצרת של האבני נור באכילת המצה אחר חצות
לחזור ולאכול האפיקומן בהסיבה כשאכלו בלא הסיבה
אמירת ההגדה אחר אכילת המצה כאשר קודם חצות חצות
אמירת ההלל קודם חצות
בדעת הרמב"ם בזמן אכילת מצה
לע"ז האבני נור שאפשר לאכול אחר חצות ממנ"ץ
ברכת המצות להאכול מצה ומורו אחר חצות
מצות שמורות שיוציאים בהם ידי"ח אפיקומן

סימן תע"ח

אם אכל אחר אכילת האפיקומן
אם צריך לחזור ולאכול אפיקומן כשאכל אחריו דבר
אכילת ב' פעמים אפיקומן
סימן תע"ט
שתיית שאר משקים בין כוס שליש לביעי
אמירת ההלל בשלשה
סימן ת"פ
טעם אמירת שפוך חמתך אחר כוס ביעי קודם ההלל
סימן תפ"א
מאיזה מצה הכוית לאפיקומן למי שאין לו רק ג' מצות לב' לילת
סימן תפ"ב
אחיזת המצה בשעת הגדה וההלל כשאין לו יין לסדר
סימן תפ"ד
אכילת ירק ומצה כשמסדר הסדר לאחרים אחר שאכל אפיקומן
טעימה בבית שני אחר שכבר אכל אפיקומן

חקר הלכה

הסיבת ימין (לסימן תע"ב ס"א)
הסיבת ימין אי מבעבת באדם הימין והאטר
היטב על ימין ונוכר לאחר אכילת אפיקומן
היטב בימין באכילת מצה והאפיקומן היטב בשמאל ונוכר אח"כ
שתיית ד' המ"ב בענין אכל אפיקומן בלא הסיבה
האם צריך להסב ע"ג ידו או דסגי בהסיבת גופו
אטר באיזה יד מחויק בשעה שמברך בליל הסדר
בגדרי פטור הסיבה לתלמיד אצל רבו והמסתעף (לסימן תע"ב ס"ה)
בגדר פטור תלמיד אצל רבו ובדן מי שזכא לו להסב

תלמיד שרבו נתן לו רשות להסב והוא לא ידע מזה
אמאי לא אמרין אתה ואיך חייבים בכבדי
הסיבה מתוך יסורים או תלמיד אצל רבו אי שמה הסיבה
ביאור לפי"ז בהא דר"ע היטב לפני רבו ר"א כשהיו מסובין בבני ברק
אכל בלא הסיבה אם מהני לאכול פעם ב' בפני רבו בלא הסיבה
דמיון בין אכילת מצה בלא הסיבה לאכילה בסוכה בלי נסרים
בענין מי שלא היטב באכילת מצה (לסימן תע"ב ס"ב)
האם מי שלא היטב באכילת מצה סגי לי בכורך לחוד
קו' מהרש"ם דתסגי בכורך - ותיוצא - וצ"ע בתיוצא
עיקר הקו' תלי בין שו"ע לרמ"א בענין הסיבה בהו"ז
צ"ל כדורך דין לא מהני לרבך, דלרבך כורך לא מהני רק באופנים מיוחדים

אימתי צריך לחזור ולברך (לשו"ע)

נוכר אחר ברכת אכילת מורו
נוכר קודם ברכת אכילת מורו
אמר גביל לתורא בטעות אי הוה הפסק
אי האכילה בלא הסיבה הוה הפסק לאכילה בהסיבה שלאחר'
בירך והסיק המצה באופן שיוצא מה"ת ולא מדרבנן אם ברכתו לבטלה ואם
רשא לקיים כדביבר
ל"ע מ"ש מהחילופו לו שופר לאחר ברכה קודם תחילת התקיעות
בענין הסיבה בד' כוסות (לסימן תע"ב ס"ז)
בטעם שצריך הסיבה בכל הד' כוסות ולא סגי בתרי כסי בתרא
ד' הר"ן בטעם דחייבים להסב בד' כוסות ולא אמרין ספיקא לקולא
תיורץ ראשון עפ"י המהר"ל דד' כוסות מעכבות זו את זו
תיורץ שני עפ"י שיטת מג"א ופר"ח דלעיקובא שיטתה ד' כוסות ע"ס
ההגדה
תיורץ שליש דלא יתכן לקיים הסיבה מצד כוסות ראשונות דהיינו תחילת
גאולה כשאומר ברכתה"ז והלל דהוה הוא סוף גאולה
הוכחה לד' הגרעק"א מד' הרשב"ץ
תיורץ ד' דהוה תרת"י דסתיי משנה לשנה
בדיני מי שלא היטב בד' כוסות
מי שלא היטב בא' מראשונות וא' מאחרונות אי אמרין ממנ"ץ חסרה לו כוס
או דאמורים על כל א' ספיקא לקולא
יש לו ספק על אחת מב' תפילות שהאחת מהן ודאי לא יצא ידי"ח ואינו
יודע באיזה אם חייב להשלים
בחיילוק הרמ"א בין מי שלא היטב בכוסות ראשונות לבין מי שלא היטב
באחרונות
לא היטב בשלישית אמאי לא ינמא לי לעיבד כוס ד' על הלל המצרי וכוס
ה' על הלל הגדול
בדברי הרמ"א דבומניו גם בלא היטב בראשונה לא יחזור וישתה - ואי
איכא תקנתא לחיוב לשתות עוד כוס אחר כוס שני'
מי שאינו יכול להסב רק בשתי כוסות כיצד יעשה
קויה מהו עדיף ספק אם קיים לגמרי אם לא קיים כלל או שיקיים לפחות
כוס א' בודאי
יש לחלק בין היטב שלעל הספק יחול דין ספיקא דרבנן לקולא להיטב דלא
חל רק כלא
גדר היתכנות דלא אמרין ספיקא דרבנן הקל בתרת"י דסתיי
ספיקא דרבנן דסתיי אהדיי וספיקא דרבנן דאיכא איסורא אם שוין לענין
הקל הקל תחילה
יש לחון בבית שיש בו כמה חדים וביכולתו מוזהר דאית לחדר א' או
מזווחת מסופקות לכולם
אם יש עצה להסב באחרונות ולשתות אח"כ עוד ב' כוסות
בענין תרת"י דסתיי בספיקא דרבנן [ובסוגיא דחמשה שנתערבו עורות
פסחיהן]
לא אמרין ספיקא דרבנן לקולא בתרת"י דסתיי
קשיאם עצומה לפי"ע על מהרש"ם וחזו"א בסוגית חמשה שנתערבו עורות
פסחיהם
שתי קדירות של שני ג"א
יישוב ש' מהרש"ם וחזו"א
תיורץ נוסף לקו' השעה"מ ובענין שברית עצם ע"י נכרי
תי' נוסף של החזו"א על קו' שעה"מ

ד' כוסות אי מעכבין וא"ו (לסימן תע"ב ס"ח)

יש לו רק ג' כוסות אם ישתה ג' או שפטור
ב' חלקים של מצה המטובים וא"ו עושה חלק א' באופן של בדיעבד אם
צריך לעשות חלק שני באופן דלכתחילה
ל"ע לפי"ז בד' האבחרהם בטעם שאין מברכין ברכת המצות על מצות ד'
כוסות
הכרעת המ"ב בענין זה
בענין ד' כוסות על הסדר (לסימן תע"ב ס"ח)
מחלוקת הראשונים והאחרונים אם שתיית ד' כוסות על יחד ההגדה
לעיכובא
נפק"מ כשא"ו לקיים המצות על הכוס אם צריך לשתות הכוסות, וכן אם
נפק"מ אם מי שסבר בירך ברכתה"ז יכול להוציא בברכה"ז את חבירו כג'
שעת קודם חלל כוס ד' אם צריך לחזור ולשתות כשאומר הלל
הוכחת רבינו דוד מהירושלמי, ובענין נשים בהלל וקידוש בליל הסדר
בספיקות בכוס א' שאינו חוזר ושותה אם חוזר וישתה אחר כוס ב'
בספיקות של כוס ג' או יועיל לשתות כוס ד' מכוס גדולה בהפסקה בינתיים
כד

היכי תמצוי ששונה ברציפות ואעפ"י יחשב שהפסיק בין הכוסות [ויועיל

לב"ו וביה"ל]
בירך ברכתה"ז ושכח יע"י ונוכר לאחר שתיית כוס ד' [ובענין מי שרצה
לקיים מצוה לתחילה ואשתכח שיצא בדיעבד]
שעה ד' כוסות ונתברר שהיין הי' טבל
לפר"ח מאי חזון לחזור ולשתות כשלא היטב בשתייתו
אם מקיים מצות קידוש שבכוס בער"ה או בכוסו [ונפק"מ במצא פסול
בכוסו]
בענין דרך חירות (לסימן תע"ב ס"י)
אם דין דרך חירות נאמר בכל הד' כוסות
מי שאינו יכול להסב אם יקיים מצוות הלילה הצריכות הסיבה
כשהוא נכרים אי חשיבא דרך חירות
ד' כוסות בתמור מדינה
בענין ד' כוסות בין לבן (לסימן תע"ב ס"א)
קידוש או ד' כוסות בין לבן כשהלבן משובח מן האדום [ובענין חמר מדינה
בד' כוסות]
אם יענין שולח ידו יין אדום מצוי
קידוש ושתה בלא הסיבה וחזור ושותה אי בעי יין דזקא או דסגי בחמר
מדינה
מעלת אדום בחמר מדינה

מה עדיף אינו מבושל או אדום
בחיוב להוציא יותר מחומש ממונו לד' כוסות (לסימן תע"ב ס"יג)
ד' כוסות או נר שבת כשצריך להוציא יותר מחומש ממונו מה יעשה
אם יש ללמוד מאבידתו ואבידת חבירו שנמצאים ברחוק
בענין מורו ד' כוסות מי קודם
יש לחלק בין ד' כוסות לכוס א'
מצוה דאו' או שעיקרו דאו' ופרסומא ניסא מאי קדים
אי אולין בטר חיוב הבא ראשון
האם מוקדם תלי בזמן חלות החיוב או בסדר הפעולות
למהר"ל אין חילוק בין כוס ד' לד' כוסות
אפיקומן או מורו או ד' כוסות

בענין ברכת בפה"ג על שתי' שבין הכוסות (לסימן תע"ב ס"ז - תע"ג ס"א)

בירך וכיון לפטור שתי' דלאח"ו ונתחדשה סיבה שרצה לשתות קודם לכן
א"צ לברך
תמיל לפי"ז אמאי צריך לברך על כוס שבין ראשונה לשני' (למנהגו)
ל"ל דמזכין להדיא שכוס שני יפטור יין שבתוך הסעודה
ד"ו תלי בטעם ונמברכין על כל כוס וכוס
עד"ז יש לחון במי שבירך בד' כוסות ונשפך לו היין שבכוס קודם ששתה אי
צריך בפה"ג על כוס שני'
כח
למ"ד הדגדה לא היו הפסק יל"ע אי תליא בפלו התבו"ש והפר"ח
ל"ע לטעמא דמצות חלוקת דלעולם יצטרך לברך כשהחזר ושותה
כח
ל"ע בעיקר הפלו' שבס"ק א' מסוגיא דמי שהיה שותה וקידש עליו היום אי
בעי ברכה
כח
האם יתכן שהברכה בתוקפה ואעפ"כ איכא היסח הדעת [ומסתעף לגדרי
דעת בעל הבית]
כח

בענין מי שלא בירך שהחיינו ביו"ט שני של גלויות (לסימן תע"ג ס"א)

מחלוקת אחרונים וסתייה במג"א בענין זה
הוכחת האור שמוזג מסוגיא דסוכה דף מ"ו וביאור שיטתו
בענין מי ששכח להבדיל על כוס ראשון (לסימן תע"ג ס"א)
מחלוקת הגר"ז וביה"ל בשכח הבדלה ונוכר קודם כרפס
האכל בתוך סעודה ירק שאין דוכו לכא בתוך הסעודה האם צריך לברך או
יעצה לשתות מעט ולאכול כרפס ולגמור השתי' בשתיית כוס ב'
הערה לפי כ"ז בענין האיסור לברך הטוב והמטיב בין הכוסות
נוכר שלא הבדיל אחר כוס שני באופן שצריך ברכה
תמיהה על ד' הביה"ל שמפקפק על דין חשש מוסיף על הכוסות מחמת
ברכת בפה"ג
כח
צ"ע בנוכר שלא הבדיל איך יצא ידי מה ששתה קודם הבדלה והא הוה
מצוה הבאה בעבירה
כח
בטעמא דבנכר קודם כוס שני מקיים הבדלה וכוס שני על אותו כוס

בענין צלית החרוז ביו"ט (לסימן תע"ג ס"ז)

בישול או הנאה לצורך קיום מנהג אי שריא
עבר ובישל לחול וחזר ואכל ביו"ט האם תיקן איסורו
האם נלמד מכאן לחיוב לשתות שבת שיצא שבת מהו הצלת נפש
זרוע שה' צלי ובשלו אחר כניסת היו"ט אי רשאי לאכול
בפגלמא דרבנותא אי ברכת בפה"ג של הכרפס פטורת את המורו (לסימן
תע"ג ס"ו)
מחלוקת הראשונים בטעם שאין מברכים בפה"ג על המורו והפסק"מ
ל
שביניהם
הכרעת הטור והשו"ע הלכה דו' המ"ב בענין אכל כוית כרפס [ובגדר דין
סד"ר להקל]
ל
מחלוקת האחרונים מ"ט לא נאמר לבני המורו שצטרך לברך משום
דבמצות חלוקת מברכין על כל אחת בפנ"ע
ביאור נהגת החזו"א באכילת כרפס
האכל בתוך סעודה ירק שאין דוכו לכא בתוך הסעודה האם צריך לברך או
דיכול לסמוך על ברכת הכרפס
ל
אם יש תקנה לברך בל"ר אחרי אכילת המורו
ל
יש לחון ולהקל דהגדה הוה הפסק בין כרפס למורו ולא בין כרפס לפתא
שבסעודה
ל
תקנתא למי שאכל כוית כרפס [וכן בכדי שיוכלו לקיים שיטת הרמב"ם
ולאכול כוית כרפס]
ל
אם יועיל לבין כרפס להוציא המורו ולא להוציא הלפתן
ל
אכל כוית כרפס ועומד לאכול חזרת למורו [שאין ברכתו בופה"א]
ל
אכל כרפס ושתה אח"כ רביעיית מיים האם יברך בל"ר
ל
שכן לבין בברכת הכרפס לפטור את המורו
ל
אם אפשר ליקח ירק שהוא ברי' פחותה מכוית לכרפס
ל
בירכו על הכרפס ואח"כ נתברר שהמורו אינו מעשר וצריכים ליקח
משכנים
ל
מקדש על הפת אם מברך על הכרפס [ובגדר דינא דגזר תאות המאכל]
ל
ל
ל

שינוי מקום בליל הסדר (לסימן תע"ג ס"ו - תע"ד)

שינוי מקום בין קידוש לסעודה
נידון א' מפאת קידוש במקום סעודה
נידון ב' אין תועיל לו ברכת הכרפס לפטור את המורו
ל
אכל כוית כרפס ואח"כ שינה מקומו קודם סעודה
ל
בניח תברים
ל
אי י"ל דחשיב עומד לחזור למקומו מפאת הקידוש או היין ולא יחשב
שינוי מקום
ל
יש לחון ולדלו"ע אפשר לברך בכה"ג ברכה ראשונה על כרפס שני שקודם
סעודה
ל
הצעת דרך חדשה לומר שכבר התחילה הסעודה מתחילת אכילת הכרפס
כיון דגזר תאות המנאכל
ל
בענין הניח תברים
ל
בזמן שלא ה' שם יצאו התברים וחזרו
ל
הניח חבר שאכל דברים הטעונים ברכה במקומו והחבר יצא חזור
ל
כשהחבר יצא והניח חבר שלישי
ל
אם הניח תברים תלי בדיעתו או במציאות
ל
מוספק אם יחזור
ל
מוספק אם התברים עובו או לא
ל
יצא לעשות צרכיו או לצורך סעודה ע"מ לחזור מיד [ולא הניח תברים או
שהתברים עשו יד]
ל
בגדרי מצות והקנת לבנך (לסימן תע"ג ס"ז)
ל
אב בן חו"ל שאומר לבנו בן א"י ההגדה ביו"ט שני האם מקיים מצות
להגדת לבנך
ל
נידון ה"ל בגונא דתרווייהו שוים אלא שהאב נוהג כהסוברים שהוא בן
חו"ל והבן נוהג כסוברים שבה"ג הוא בן א"י
ל
בשיטת הרמ"א שמברכין על כל כוס וכוס (לסימן תע"ד)
ל
קושית המהר"ל דנמאי קשיא לבג"ד דד' כוסות הוה זוגות דנא ע"י הגדה הוה
כנגדך
ל

ת' העטה אור דב' הטעמים משלימין וא"ו [והעהר לפי"ו על הגר"ז והמ"ב
 לגבי פורס מפה ומקדש]
 הערה ע"ז מראה דמסק"ל אם כרפס פוסר את המור
 כוס שני או רביעי שיוצאים בו רק מספק אי מברכין עליו בפנה"ג
 ד' כוסות שלא על הסדר או מברך על כל כוס בפנ"ע
 ביאור החילוק בין קידוש וברכה ל"ז בין השנה מליל הסדר
בענין היסח דעת באמצע קיום המצוה (לסימן תע"ה ס"א)
 בריך על מצוה והתחיל לאכול ואבדה מחציתה והוצרך לקיים באחרת האם
 צריך לברך
 לכא"ו יש לפשוט משופר דא"צ לברך
 יש לפשוט מהדס שנמצא פסול דצריך לברך [ונב"ד החיד"א מביאר שא"צ
 לברך]
 מהדלקת נ"ח יש לפשוט שצריך לברך
 לכא"ו מנגמ"א סי' ק"מ מוכח דצריך לברך
 הערה במ"ב סי' תרל"ט בענין בריך כשהגה ה"י סגור
 ברכה בזמן שעדיין לא ה' אפטר לקיים המצוה אי מהני
כורך בזמן שביהמ"ק ה' קיים
 קושיא עצומה איך אפשר לעשות כורך בזמן הבית דהא א"א לצמצם ואיכא
 הכא מצוה דדרשות
 יש כאן גלגל החזור שאם לא יצא ידי מורו אף ידי מצוה לא יצא למפרע
 ה' ה' ה'
 אליבא דהלל לא קשה מידי דמ"מ לא יצא י"ח כורך והוה מצוה דחובה
 אין לתרץ שאכלו ב' זיתים מוצמצמים
 צ"ל שאכלו ב' זיתים מכל דבר
כורך בזה"ז
 כורך בזה"ז לאחר שאכל כית מצוה וקודם שאכל כית מורו - להלל ולברך
 אכל כורך בזה"ז קודם שאכל מצוה ואח"כ אכל מצוה אם צריך לאכול מורו
 ה' ה' ה'
 אופנים שבהם בודאי לא יצטרך לאכול שוב מורו
בעיקר מדר ההלכה דרשות מבטלת מצוה [ונפק"מ לכורך בזה"ז]
 לה
 גדר ההלכה דדרשות מבטלת מצוה ואי סגי לאכול אח"כ חצי כית מן המצוה
 ה' ה' ה'
 כורך מצוה של חיוב דאם ע"י מורו דרבנן לענין לצאת י"ח מורו
 צ"ע אמאי לא הוה כחד בחד ומה שייך ביטול [תנחומי מנחת] במסכת
 [הרחת]
 אין להוכיח מתי' ובוחים דלאו משום ביטול ברוב נגעו בה
 ב' טעמים בהא דמבטלת ברוב ולא אמרין דטעמא לא בטיל
 נפק"מ בין ה' טעמים כשהמצוה של איסור
 נפק"מ למי שנוכח שלא הפריש חלה מן המצוה אם י"ל דיצא י"ח מצוה
 בכורך
 שהתמצה והמתיר שניהם חייב מדרבנן אך כל א' הוה דרבנן מטעם אחר אי
 מבטלת זו או זו לא
הערת שונות בסוגיא דרשות מבטלת מצוה או דרבנן מבטלת דא"ו
 אמאי חרסת לא מבטלת למורו
 אמאי כשבוצע משלימה ופוסחה אין אכילת המוציא מבטלת את אכילת
 מצוה דא"ו
 האוכל ברי' של מורו עם השרשים אי אתו שרשים ומבטלי למורו
 מצוות מבטלות זו את זו לגבי כיסוי הדם
 שכן לאכול אפיקומן ולא אכל מצוה בסעודה אם יכול לסמוך על זה
 שאכל כורך
נוכח לאחר הסדר שלא הפריש חלה מן המצוה (לסימן תע"ה)
 לה
 נוכח לאחר חצות אם מחוייב לחזור ולאכול
 אלא אפשר להקל מפאת דהוה כפוס
 אי יש להקל להאורחים שא"צ לחזור מפאת דהוי אנוסים
 אם י"ל שיצא מצוה מצוה במצוה שאכל למצוה כורך
 יש לעי' דמ"מ צריך לחזור ולאכול לקיום מצוה אפיקומן
בענין מצוה בלא כורך או כוונה הכפית
 מחלוקת רשב"ה ורא"ה בענין מכיין שלא לצאת למ"ד מצוה א"צ כוונה
 קו' החו"א על שיטת רשב"ם מסוגיא דפסחים ק"ד ע"ב
 כונה הכפית לענין כל תוסף
 קו' מהר"ל בסוגיא קט"ו ע"ב אמאי לא נימא דיאכל בביטול ראשון פחות
 מכמות
 אי איכא איסור לאכול חצי זית בלי ברכת המצוה
הערת צורות בעניני ליל הסדר
 הערה בענין כיסוי המצוה בזמן אחיזת הכוס (לסימן תע"ג ס"ז)
 אם יש חיוב מצוה בזה"ז מדרבנן מצד זכר למצוה מצוה שבזמן הבית
 שנמצא ברכה בין מורו לכורך אם יפסיק
זמן קיום המצוה דליל הסדר (לסימן תע"ז)
זמן מצוה מצוה
 מחלוקת ר"ע וראב"ע והכרעת ההלכה לגבי מצוה מצוה
 האם צריך להוציא ממוך כדי לאכול מצוה לפני חצות
זמן מצוה סיפור יצ"מ
 מחלוקת רבנן בתראי במצות סיפור יצ"מ אליבא דראב"ע
 דעת המ"ב בענין זה
 נ"מ לענין אשר גאלנו אחר חצות
 מרו שיעור סיפור יצ"מ מן התורה
 צ"ע דמפסיד הברכה
 בענין אמירת פסח מצוה ומורו או אכילת מורו קודם חצות מאי עדיף ב"א
 לקיים שניהם
 פ"י מהרא"ל צינץ על אה דהזכיר בני ברק
 מאי ס"ל דכיהל מנע"י ובענין קיום מצוה בזמן תוספת ע"ז ט'
זמן מצוה אפיקומן
 עתה האבני נור בענין אפיקומן אי א"ש עם שיטת ר"ע דזמנה כל הלילה -
 ואי לר"ע צריך לאכול קודם חצות
 האוכל אפיקומן גדול וכבר אכל כית לפני חצות האם יכול להמשיך לאכול
 אחר חצות
בענין טעות בקיום מצוה (לסימן תע"ז ס"ב)
 ביאור דברי תשו' הרא"ש לענין נוכח לאחר שתית כוס ג' או אחר כוס ד'
 שלא אכל אפיקומן
 מצוה מתבטלת מפני טעות דבר המעכב ולא מפני טעות בדין לכתחילה
 מ
 בענין נוכח קודם שתית כוס ד' אמאי לא יברך על כוס ד' ויאמר הלל בלי
 ברכה
 אמאי לא יאמר הלל וברכה מ"ו פעם ב' יחידו על כוס ד'
 אם אפשר להבדיל על כוס ברכה מ"ו
 ביאור ד' הרא"ש דמבטלון הכונה ותליא בנידון אי מצוה צריכות כונה
 שכן ע"י בברכה מ"ו ונוכח אחר ששתה כוס בברכה מ"ו אם צריך לחזור
 ולתנות כשחזור ומברך
 ל"ע שנתרם מן הריעה על היפה בטעות
 ל"ע דלכא"ו אפי' אי נידון כוס ג' כטעות עדיין לא נרוח האיסור של שתית
 יין אחר ד' כוסות
בעיקר דין ביטול מצוה מחמת טעות
 דברי שו"ת דברי מלכאל בענין אונן ששמעו תקיעות ונתכוון לצאת
 והכחיתו מהוקדעו בשבת דלא מבטלון המצוה מחמת טעות
 שבו"ת בית שלמה ג' כתב דאין דין טעות במצוה

אם יש לחלק בין טעות דאסתחב דקיים שלא במקומה לשאר טעות
 הוכחה מדין תנאי במצוות
 נ"מ למי שקרא ק"ש מעלה"ש ונוכח שלא קרא ק"ש של ערבית
מכתב מרבינו זצ"ל בענין הנ"ל
 מ
 יישוב הקושיא מיקריה בשבת בדקריה שהמצוה שיהא קדוה א"צ כונה
 עדיין הדבר תלוי בנידון אם ע"י טעות נחשב כמכין שלא לצאת
 למ"ד דגם במצוות שעיקרן התכלית צ"ל י"ע עם שאני דין הכונה בהו
 תוספת בעיקר נידון כונה במצוה שעיקרה התוצאה [ולענין מצוה הבאה
 בעבירה]
בעניני היסח דעת בטעות [לגבי אפיקומן ועוד] (לסימן תע"ז-ת"פ)
 מ
 היסח דעת בטעות
 חילוק בין שכן לאכול אפיקומן ללא היסב בכוס רביעית לענין אי אתכא
 דחמנטא סמכין
 לא היסב באפיקומן אם חוזר לברך המוציא [למ"ד שחזור לאכול]
 מתארח אצל בער"ב והסיח דעת מפני איסור ונמצא טעות
 לא היסב בכוס ד' וחוזר ושותה עם צריך לברך מפאת מצוות חלוקת
בענין אין מפתירין אחר הפסח אפיקומן (לסימן תע"ח)
טעם אחר אכילת אפיקומן אם יחזור לאכול אפיקומן
 טעם אחר אפיקומן לאחר שבירך ברכה מ"ו
 יישוב סתירת המ"ב בענין מי שלא היסב באפיקומן
 עפ"י ש' לזון דכל דינא דטעם אחר האפיקומן איירי דוקא בלא החליט
 לגזור אכילת האפיקומן
 לדינא נ"ב דבטעם אחר אפיקומן אף בהסיח דעת אוכל אפיקומן שני
אכילה אחרי שאכל אפיקומן ע"י בליעה
בענין הוצאת היום בברכה מ"ו בליל הסדר ובברכת מעין ג' שלאחר הד'
כוסות (לסימן תע"ט)
 מ
 כשהמחייב לאכול דבר שברכתו מעין ג' ושכן להזכיר מעין המוארע האם
 חוזר
 האם הוכרזת מעין המוארע נחשב חלק מנוסח ברכת מעין שלש
 הוכחה מנידון שכן ע"י בברכה מ"ו בליל פסח
 שכן ולא הזכיר מעין המוארע בענין ג' שלאחר כוס ד'
 אכילה חיובית שאינה מצד שמחת וקדושת ה"י"ט אי מחייבת הוכרה
 נשים ששכחו יע"י בליל הסדר כשבירכו לאחר חצות אם צריכות לחזור
 אמאי אין חוזרין בחו"מ אם שכחו יע"י כששתו יין בסעודה
 אכל מצוה מפת שברכתה מוונת באמצע סעודה ממצוה שלא נאפתה
 לפניה ושכח יע"י בברכה מ"ו
 שכן להזכיר שמחתו בענין ג' שלאחר שתית יין לשמחת יו"ט
הנצרך לברך בברכה מ"ו אחר שתית כוס ד' אם יכין לפטור היין של כוס ג'
 מ
 מה החילוק בין מעין ג' על פירות שלא מ"ו מינים לברכה מ"ו על היין
 התחיל לברך מעין ג' על פרי העץ שאין מ"ו מינים מה יעשה
בענין מומלא אדם כריסו בציקות של נכרים ואוכל כית מצוה שמורה
באחרונה (לסימן תפ"ב)
 מ
 מ"ט א"צ לברך המוציא על כית שאוכל באחרונה
 אין מותר לאכול קודם קיום המצוה (מכתב)
בענין אכילת כרפס למי שאין לו יין ומקדש על מצוה ואוכל כרפס בתוך
הסעודה (לסימן תפ"ג)
 מ
 ב' טעמים שאין ראוי ליקח כרפס"ה לכרפס ידק הגורד תאות המאכל
 צ"ע מ"ש כרפס שגורד תאות המאכל מנין של הבדלה שצריך ברכה
 אחרונה אף שגורד תאות
 חילוק א' בין קודם הסעודה לתוך הסעודה
 חילוק ב' דהבדלה הוה חיוב כרפס
בענין מי שאין לו יין לכל הד' כוסות איזה כוס עדיף (לסימן תפ"ג)
בענין העקמת כוס של ברכה מ"ו לכוס של הגדה - ובענין תדיר שאינו
נמצא עכשיו לפניו
 מ
 ב' טעמים בביאור ד' מוג"א דביש לו שתי כוסות יניח שני לברכה מ"ו וזה
 להגדה
 תדיר ושאינו תדיר כשאין רוצה עכשיו לקיים התדיר [תליי אם יוכל לקיים
 אח"כ תדיר או לא]
 לפי"ז יתבאר הטעם שהוצרכו קרא להקדים תמיד של שחר וסגי בדינא
 דתדיר קודם
 דחיית הטעם הנ"ל דכשאינו יכול לקיים עשה עכשיו לא מיקרי מבטל עשה
 מה
 לכא"ו ד' המג"א תלויים במחלוקת הסוגיא אי יקיים מצוה דהיום או מצוה
 חשובה יותר דלמחר
 ב' דרכים ביישוב סתירת הסוגיא - ונפק"מ ביניהם לנידון יש לו ב' כוסות
 מה
 עוד ב' תירוצים ליישב סתירת הסוגיא [שלפ"ז א"ש ד' המג"א]
 בדברי הרעק"א מ"ב דאולין בתר מצוה דהשתא [וחזין דס"ל כהגראמ"ה
 ודלא כמג"א]
 מ
 תירוץ חמישי על סתירת הסוגיא [ולפ"ז א"ש ד' המג"א ד' הרעק"א יחידין]
 מ
הערת שונות בדברי מוג"א בסוגיא זו
 מ
 כונת מוג"א שיש לו רק כוס א' היינו שאין לו רביעית ורוב רביעית
 טעם דעדיף לקדש על הכוס ולא לקדש על המצוה ולהניח הכוס לברכה מ"ו
 מ
 קו' על המחצה"ש אמאי ב' כוסות שותה בהגדה ולא בהלל
בענין מי שאין לו רק ג' מצוה לבי לילות האשונות של פסח (לפי תפ"ג)
 מ
 צ"ע דכשבוצע ביום ראשון ואוכל רק מן הפרוסה אינו מקיים לחם משנה
 מ
 לכא"ו צ"ל דסומכין על ה"ר"ף ומקיימין לחם משנה בשלימה ופוסחה, ומ"מ
 צ"ע שיעור כן בליל שני
בסוגיא שלא לאכול מצוה (לסימן תפ"ה)
 מ
 בטעם מה דנשבע שלא לאכול מצוה בליל פסח וכוכל גם כית שני לא
 מיקרי כולל
 אמאי לא מיקרי כולל משום דכולל חצי זית
 נשבע שלא להיות מסוכה ליהוה כולל מצד שאנסר אכילת עראי
 כשכולל דבר שא"ל לקיים שבתועתו רק בידו עם מה שמושבט כבר
 החו"א פליג על מהר"ט והרעק"א
 אמאי לא חשיבא כולל דכולל מצוה ושייה או אכילת מצוה ככונה שלא
 למצה
כשכולל אכילה שלאחר פסח אי מיקרי כולל
 מ
 פלו' הר"מ וראב"ד - ד' הראב"ד סתרי אהדיד לכא"ו
 חילוק ככולל דלא"ו בין שבעה לקיים לבין שבעה לבטל
 ת' הקצה"ח ד' טעמי סתם מנפרש
 מחלוקת בשיתת הרמב"ם
 הרעק"א ס"ל דכולל גוני פליגי ר"מ וראב"ד
המסתחן ממונין בדברי מהר"ט בענין נשבע שלא לישא אשה
 הנשבע שלא לישא אשה לזמן ידוע אי נחשב כנשבע לבטל את מצוה
 ב' אופנים בנשבע בזמן שעכשיו א"ו ביטול עשה
 קו' על מהר"ט מ"ש מנשבע לאכול מצוה כל השנה [ותליא ברמב"ם
 אם יש לו צורך גדול לשתות בין כוס ראשון לשני אם יברך עליו
 פלו' האחיעזר והחוז"א בענין נדה שנגעית ערה אי הוה כולל

עפ"י"ז יש ליישב שיטת מהר"ט דאיסור שצריך למעשה להוריד האיסור
 א"א לזון מן שכולל זמן שלאחר המעשה
 ב' דחיות לת' הנ"ל [בכחילוק שבין שבעה על דבר האסור לנידון אפשר
 לקיים שניהם]
 חילוק בין דין שבעה לבטל המצוה לדין עשה דוחה ל"ת באפשר לקיים
 שניהם מ"ש שיעשה המצוה לאחר'
 נשבע לבטל מצוה קיומית
 נשבע לבטל ספק מצוה
נשבע לבטל ספק מצוה [ומסתחן לדיני ספק מצוה]
 נשבע לבטל ספק מצוה
 מצוה שמוחי"ב מוכ ספק דאורייתא אין כאן מצוה עצמית בודאי
 מ"מ לענין עוסק במצוה סגי בעוסק בספק מצוה
 מצוה מסופקת תדירה ומצוה דריתא שאינה תדירה
בענין מי שאין לו כוס טבול ל"ד כוסות (לפי תפ"ו במג"א)
 האם מותר להטביל כלי ביו"ט לצורך מצוה ד' כוסות
 סמ"א להטביל האם מותר להשתמש בלי טבילה
 אי השתמשות בכוס לצורך ד' כוסות מיקרי עדל"ת בעידי' דקיום העשה
 הוצאת חמץ ביו"ט לצורך ביעורו אי חשיבא בעידי'
 שבתית עצם לצורך אכילת פסח אי חשיבא בעידי'
 אם יש יעוצה להרדך השימוש בלי טבילה
בעניני הפסק בין קידוש ושתיית היין ע"י ברכה בטעות
 טעה ואמר בא"י של ברכת שההיין אחר קידוש ליל ז' של פסח מה יעשה
 תקנתא ע"י שיתן לאחר לשתות רוב כוס
 גדר שתיית שיידי רוב רביעית מכוס של ברכה
שו"ת בהלכה
 מי שקשה לו לשתות יין ואפי' יין מווג האם עדיף שיקח ל"ד כוסות מיץ
 ענבים או צריך שידחקו עצמו לשתות יין מווג
 ביאור ההירוד להקנות המצוה מצוה לאורח ולבני ביתו
לאמיתות של הלכה
בענין סידור י"ב מצות בליל פסח שחל להיות בשבת, וארבע כשחל פסח
בחול, לדעת הרש"י ז"ל
 נ
 שיטת מורו הרש"י ז"ל בנידון זה
 שיטת רבינו הר"ח טוב ז"ל בנידון
 בענין סידור ד' ככרות בשתלחן של יום טוב
מקור הלכה אויערבאך
אופן קיום מצות אכילת מצוה בבת אחת ובכדי אכילת פרס (וביאר גרדי
לעישה ובלעינה לענין אכילה)
 נ
 שיעור זמן כדי אכילת פרס מהלעיסה או רק מהבלעינה
 נ
 ראייה שהלעיסה היא חלק ממשעת המצוה
 נ
 ראייה והכרעה ששיעור הזמן מהלעיסה
 נ
 הבנת התורה"ד באופן האכילה בבת אחת (בלעינה ובלעינה)
 נ
 שיטת מהר"ל באופן אכילה בבת אחת
 נ
 הכרעת האחרונים באופן אכילה ב' היתים בבת אחת
שונה הלכות
מפתח לשערי הלכות סי' תס"ח-תפ"ו
 נ
 אם יש איסור עשיית מלאכה בער"ש של ער"פ שחל בשבת
 נ
 מנהג ירושלמי לענין מלאכה בער"פ
 נ
 אי שרי לספך עצמו בער"פ אחר חצות
 נ
 דעת מורו בדין מלאכה בער"פ בכמה פרטים
 נ
 דין ההולך במקום שאין עושין מלאכה למקום שעושין ובירור דעת מורו בה
 נ
 האם ככרות נקבות מתענות בער"פ
 נ
 אם האב או האם מתענין בער"פ עבור בנם עד שיגדל
 נ
 כשחל ער"פ בשבת האם מתענים בככרות ביום ה'
 נ
 האם סעודת ערבית רבן חשיב סעודת מצוה לפטור מתענית בככרות
 נ
 האם יכילים בככרות לפטור מהתענית בסעודת מילה או נשאין כשיש
 נ
 רביס בסעודה
 נ
 סעודת בר מצוה חשיב סעודת מצוה ביום שנכנס למצוה
 נ
 פטש מהנהגה להקל לפטור מתענית בככרות ע"י סיום מסכת
 נ
 סיום מסכת דוקא כשיש שם גבורא, ואם מסים כל הששה סדרים ש"ד
 נ
 מהני לפטור מהתענית דוקא אם הבכור נגמר וסביר להבין הסיים
 נ
 צריך לאכול כית מוונת או רביעית יין בסעודת מצוה כדי להפטר
 נ
 מהתענית
 נ
 איסור אכילת מצוה בער"פ אף שנאפתה שלא לשמה
 נ
 מצוה עשירה בער"פ
 נ
 דין אכילת מצוה מבושלת בער"פ
 נ
 דין אכילה אחר שעה עשירית כשהתחיל בהיתר
 נ
 דין אכילה אחר ותפ"א אחר שעה עשירית
 נ
 אם יש עדיפות ליקח כוס כסף
 נ
 צורת הסהבה
 נ
 צורת הסהבה
 נ
 מנהג בני ספרד בהסבה לנשים, והדין כשלא הסבה
 נ
 תלמידי אצל רבו אי צריך שיתן לו רוב פירוש שותות להסב
 נ
 מנהג לבשת לבנים בליל הסדר
 נ
 טעה ולא היסב בכית ראשון במצה אם יחזור לאכול ב' זיתים
 נ
 אם נוכח שלא היסב אחר בהמ"ו אם יחזור לברך על אכילת מצוה
 נ
 טעה ולא היסב בליל פסח יין אדום כשהלכין משובח ממנו
 נ
 טעה ולא היסב בל' כוסות אם יחזור וישתה ואם יש הבדל בין הכוסות
 נ
 כשחוזר לשתות כוס שלא היסב בו אם יחזור לברך עליו
 נ
 כשנוכח שלא היסב בכוס ראשון אחר ששתה כוס שני אם יש לו תקנה
 נ
 אם נוכח שלא היסב בכוס ראשון אחר שהתחיל ההגדה אם יפסיק באמצע
 נ
 לשתות
 נ
 מהו שותאן ל"ד כוסות שלא כסודד לעיכובא לדעת מורו
 נ
 כמה הוא שיעור רביעית
 נ
 ענין מונת הכוס ב' טיפין
 נ
 שיעור מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפן
 נ
 האם שייך מונת דרך ארץ לשתות הכוסות בב' פעמים
 נ
 כמה הוא הפסקה לעיכובא תוך שתיית רביעית
 נ
 אם וכל לשתות חמיר מדינה בכוס ראשון
 נ
 דין חמור מדינה שייך דוקא כשאין יין מוצי בכל העיר
 נ
 מנהג זמן מונת היין במים שיוכל לברך עליו הגפ

האם אפשר לברך כשאוכל שיעור שלישי ביצה שיעור נט"י בברכה באכילת פת כביצה בלא קליפתה מנהג בני ספרד בכל הדורות כשיעורים ששיעור הרמב"ם הכוחות שלא נשתנה הדרהם מומון הרמב"ם שיעור היות במדות של מינו השיעורים נבפח ולא במשקל לכו"ע היאך משערים פת ספוגית

שיח הלכה גרינהויז

סימן תס"ח
מנשה הדיוט לצורך המועד אי מותר בשכר (לאחר חצות) בענין הנ"ל קודם חצות ובמקום שנהגו שלא לעשות הוצאת זבל מן הרפת לאשפה

סימן תס"ט
בטעם ההיור לומר חיטין אלו לפסח

סימן ת"ע
שיעור אכילת פירות בליל בדיקת חמץ קודם הבדיקה תענית בכורים אי הוה תענית ציבור או תענית יחיד

סימן תע"א
עונות מקבצו מצה

סימן תע"ב
בענין שתי' בין הכוסות אי בעיא ברכה

אם יש מעלה לצאת בעלין טפי מבקלחין בענין שאר ירק מר או לענה למצות מורר

אופן אמירת ההגדה

סימן תע"ג
כונה בברכת על אכילת מצה על אפיקומן ועל כורך

הערה בלשון השו"ה

אנסורו לאכול מורר

סימן תע"ד
נוכר באמצע הלל שלא אכל אפיקומן

סימן תע"ה
אכל אחר האפיקומן אם צריך לחזור ולאכול

ביאור דברי המ"ב בענין לחזור אחר יומן לברכה מ"ו

סימן תע"ו
אם יש מצוה לומר הלל בשניים (כשאין להם שלישי)

סימן תע"ז
כוס חמישי

סימן תע"ח
אם עפ"ל טראגאן שחיבא חמור מדינה

פרטי דינים כשאוכל כרפס בתוך הסעודה מחמת שקידש על המצות

סימן תע"ט
באיזה אופן אפשר לאכול בליל הסדר בשני מקומות

סימן תע"י
שבעה שלא אוכל מצה בשבעה של פסח או בליל פסח אם כופין למי שנשבע שלא לאכול מצה שישאל על שבעתו

סימן תע"יא
שיעור כוית במצות דרבנן

הגהות הגר"ק

סימן תע"א
אכילת מצה מבושלת ער"פ קודם שעה עשירית ברכת היין על כוס של קידוש כאשר הוא פורס מפה ומקדש בסעודה ששתה בו יין

סימן תע"ב
לבישת קיטל בליל הסדר

אכל אפיקומן בלא הסיבה

תיקון בשעה צ"צ

סימן תע"ג
הבאת הקערה על השלחן קודם קידוש או לאחר קידוש

לקחת לענה למורר כשאין לו א' מהחמשה מינים ברכה על הנטיחה לדעת הגר"א כשאוכל כרפס פחות מכזית

הא דמוגין לו מיד כוס שני כדי שישאלו התנוקות בנטוח ואומר לפני שירה

שפכת היין כשאומר דם ואש וכו'

סימן תע"ד
נטילת ידים משנוגע בכתיב הקדש באמצע אכילה

בדעת רבינו ירוחם באוכל מצה בלא כונה

סימן תע"ז
אכילת אפיקומן פעם שניה למי שאין קשה לו - כשלא היסב בפעם א'

סימן תע"ט
שתיית יין בין כוס שלישי לרביעי כשלא היה בדעתו לזה

סימן תפ"ב
חולה שאין יכול לאכול מצה יותר מכזית

סימן תפ"ו
שיעור כוית במצה

מיעוק החללים במדידת השיעורים

האחרונים שסוברים שתקטנו הביצים

עוד יוסף חי

המפריש חלה ממצות האם צריך לקחת מצה טובה ויפה

האם יש מצוה באכילת חצי כוית מצה

שומע כעונה בהגדה של פסח

הרהור כדבור בהגדה של פסח

בירור הלכה

בתנאו של האבני נור באכילת אפיקומן לפני חצות ולאחריה

נפ"מ בטעם שאין מפטירין אפיקומן א. אחר הפסח ב. אחר המצה

א. שבירת עגם ב. יציאה מחבורה ג. אכילת שובע ד. שיספח ה. טעם

שית שגר"ח והגר"ז בהמצאתו של בעל האבנ"ז

דברי הגר"ז הנפלאים בגוד מצות אכילת אפיקומן

דברי הגר"ז ביסוד מצות אפיקומן שאין לה שם אכילה בפנ"ע

בפלוגתת הראשונים במצות אפיקומן א. זכר לפסח ב. זכר למצה ג. טעם

תמימת האחרונים על האבנ"ז בדיון מצוה ואפיקומן לפני חצות לר"ע

עוד בעצתו של האבני נור להמשיך לאכול אחר חצות

בענין תנאי במצות א. ספירת העומר ב. אפיקומן ובמהות התנאי א. כלפי

הטובה ב. כלפי הכוונה שלא לצאת

פלוגתת הראשונים באיזה כוית מקיים המצוה א. ראשון ב. אפיקומן

בפלוגתת האחרונים בגוד מצות מצה בלא כוונה למ"ד מצ"כ

דברי אממ"ר שבלא כוונה קיים מצות מצה ואך דלא יצי' יד חובתו

א. אכילת מצה ב. ספירת העומר ג. קידוש ד. מעין שלש ה. תפילה

מצוה בלא לצאת יד"ח א. בלא כוונה ב. אשה ג. קטן ד. בזמן תוספת

האיר המזרח

סימן תס"ח
איסור עשיית מלאכה בערב פסח על ידי גוי להסתפר ע"י כתי"ם וע"י עצמו לאחר חצות

האם ידועים היו מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה

סימן תע"א
האם הנקבות נהגו להתענות תענית בכורות

אם חל ערב פסח בשבת, האם צריכים הבכורות להתענות

השתתפות בסעודת מצוה לכבירים

סימן תע"ב
טלטול המצה בערב פסח שחל בשבת

לאכול חזרת בערב פסח

אכילת מצה בלילה של ערב פסח

אכילת מצה מבושלת ומטוננת בערב פסח

סימן תע"ג
מנהג הספרדים לענין הסיבה בנשים

לא הסב בשתיית ד' כוסות האם צריך לחזור ולשתות בהסיבה

שיעור רביעית

חיוב מוגזת מים בכוס

כוס גדול שמחזיק כמה רביעיות האם צריך לשתות את חוב הכוס

האם לטיב הכרפס צריך דוקא משקה מו' משקין

אם שהה בשתיית הכוס יותר מכדי שתיית רביעית האם יצי' א

סימן תע"ד
האם כרפס צריך הסיבה

האם לאוחר שאכל מהכרפס צריך להשאיר עד כרפס בקערה

האם צריך למוזל ללל המסובין כוס שני מחתילת ההגדה

האם מותר לדבר דברי חולין בתוך ההגדה

האם מותר לשמוע כעונה במצות ההגדה

האם לד' השו"ע נהגים לשפוך מהכוס בזמן עשרת המכות, ומרו

מנהג בני ספרד בזה

האם צריך לזרוק את הכוס ששפכו בה את היין

האם צריך לשפוך את כל תכולת הכוס ששפכו בה את היין

האם לאוחר ששפוך מהכוס צריך למוזג שוב את הכוס, או שיכול להמתין

עד "לפכ"ך"

האם מותר לשפוך מין של שמיטה לתוך הכוס בזמן עשרת המכות

אם שנה רביעית רק בא' מודה' כוסות האם מברך ברכת על הגפן

האם המסובין צריכים לאכול ב' כזיתות

האם צריך לכתחילה שיהיה לפני המסובין ג' או ב' מצות

האם מותר לאכול את הכזיתות של מצה עם דברים אחרים

האם מותר להסב באכילת המורר

היה סבור שהא חול או שאין ז' מצוה, האם כשאוכל שוב צריך לחזור

ולברך על אכילת מצה

האם יש מצוה דא' בכל הכזיתות שאוכל בליל הסדר

כיצד משערים זמן חצות לענין אכילת אפיקומן [מהסקיקה עד הגן או

מצאנ"כ עד עה"ש]

אם לא אכל קודם חצות עד אימתי יכול לאכול [עד עה"ש או עד הגן] כג

אימתי הוא זמן עלות השחר לענין אכילת מצה [ג"ב דק' קודם הגן או

תשעים דק' קודם הגן]

האם יכול לאכול אפיקומן קודם חצות ולהתנות שאם זמנו אחר חצות

יאכל גם לאחר חצות

עבר חצות האם יכול לברך על ההלל שביליל הסדר

האם זמן קיום מצות ההגדה הוא עד חצות

אם שכח לאכול אפיקומן וביקר בהמ"ז, האם יכול לסמוך על מצות מכונה

שמורה שאכל בתוך הסעודה

האם אומרים אמן אחר ברכת יהללוך שבסוף הסדר

אם שנהגו כוס רביעי בלא הסיבה, האם כששתה שוב את הכוס מברך

בפה"ג

מי שאין לו אלא כוית אחת מצה עבודת יד ושאר המצות עבודת מכוונה,

כיצד ינהג

מי שאין לו אלא מצה עשירה האם יש ענין שיאכל אותה ע"פ [בלא ברכה]

מרוו שיעור כוית מצה למעשה

סימן תע"ה
לשנות אחר אפיקומן

סימן תע"ו
לשנות מכוס שלישי כמה פעמים

אם יוצא באמצע סעודתו לבית חבריו

ברכת חתנים על כוס של בהמ"ז

שתה כוס רביעית בלא הסיבה אם חוזר ומברך בפה"ג

אמירת שיר השירים וחד גדיא אחר הסדר

סימן תע"ז
להיות ער בנקודת חצות

אמירת ק"ש שעל המטה וברכת המפיל בליל פסח

סימן תע"ח
מי שאין לו אלא כוית אחד ממצות עבודת יד מתי יאכלנו

סימן תע"י
שיעור כוית במשקל או גנפח, דין פת ספוגית

הוראת הלכה

אין משערים זמן חצות לענין איסור עשיית מלאכה בערב פסח

האם ידועים היו מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה

האם כיכוס במכונה נחשב מלאכה לאיסור עשיית מלאכה בערב פסח

האם מותר להסתפר ע"י עצמו בערב פסח אחר חצות

האם גילוח הוקן היו בכלל איסור תספורת בערב פסח

האם מותר לעשות בדיקת דם בערב פסח

האם לד' מן הנקבה מתענה תענית בכורות, ומה המנהג בזה אצל בני

ספרד

מהי דעת מרן להלכה בע"פ שחל בשבת לענין תענית בכורות, ומה המנהג

אצל בני ספרד בזה

האם אצל בני ספרד נהגו שהאם או האב יתענו בעד בנם הבכור

האם שמיעת הבכור לסיום המסכת היו לעיכוב או העיקר להשתתף

בסעודה

האם מועיל שביאורו לו מהסעודה של הסיום או צריך שיאכל עמהם בדוקא

האם היו לעיכוב שיאכל עמהם, או שיכול לאכול בביתו על סמך שישמע

את הסיום

האם צריך דוקא "לאכול" עמהם, או סגי אף בשתייה עמהם

כיצד משערים זמן שעה עשירית לענין איסור אכילת פת בערב פסח

האם יש שיעור לאיסור האכילת פת משעה עשירית

האם מותר לשתות מין ענבים בערב פסח משעה עשירית

האם מותר לאכול פת [שאינה חמץ] בליל פסח לאחר הקידוש

האם מותר לאכול מצת מכונה בערב פסח

האם מותר לאכול מצה בליל פסח לאחר הקידוש בלא לכין לשם מצה

בערב פסח שחל בשבת האם המצות מצוה היו מוקצה, באופן שישל

הרבה מצות מצוה

מהו זמן צאה"כ למעשה לענין עשיית הקידוש בליל הסדר

האם צריך להקפיד שזמון הקידוש בליל הסדר עד הסעודה לא יעבור ע"ב

דקות

האם לד' מן הנשים צריכות להסב, ומה המנהג למעשה בזה אצל בני ספרד

האם הרוב חייב למחול לתלמידו כדי שיוכל להסב

אם אכל מצה בלא הסיבה, האם כשאוכל את המצה בהסיבה צריך לברך

שוב על אכילת מצה

האם לד' השו"ע יש מצוה להסב בכל הסעודה

האם לד' הרמ"א לשלתחילה יסב כל הסעודה, הוי חיוב או רק היזור

האם לד' מרן מי שאכל אפיקומן בלא הסיבה צריך לחזור ולאכול בהסיבה

אם אינו יודע לומר את ההגדה האם מחוייב בד' כוסות

הפסיק בשתיית הכוס יותר מכדי שתיית רביעית האם יצי' א

האם לד' השו"ע יוצאים בדיעבד יד"ח ד' כוסות בחמור מדינה

האם יוצאים יד"ח ד' כוסות בשתיית מין ענבים

האם אשה חייבת בהגדה מן התורה או מדרבנן

האם קטנים שהגיעו לחינוך חייבים בד' כוסות

האם מותר לשתות באמירת ההגדה יין או שאר משקה

האם יוצאים יד"ח מורר בחסה שאינה מרה

האם יש להקפיד שלא לקנות מורר בהקפה

אם בריך בטעות ענטי" על הכרפס האם יברך שוב בנט"י שעל המצה

האם צריך ליהור שלא להפסיק בדיבור בין הנטי" לאכילת הכרפס

האם לטיב הכרפס צריך דוקא משקה מו' משקין

אכל כוית כרפס וביקר עליו בטעות בורא נפשות, האם יברך בפה"א על

המורר

האם כרפס צריך הסיבה

האם לאוחר שאכל מהכרפס צריך להשאיר עד כרפס בקערה

האם צריך למוזל ללל המסובין כוס שני מחתילת ההגדה

האם מותר לדבר דברי חולין בתוך ההגדה

האם מותר לשמוע כעונה במצות ההגדה

האם לד' השו"ע נהגים לשפוך מהכוס בזמן עשרת המכות, ומרו

מנהג בני ספרד בזה

האם צריך לזרוק את הכוס ששפכו בה את היין

האם צריך לשפוך את כל תכולת הכוס ששפכו בה את היין

האם לאוחר ששפוך מהכוס צריך למוזג שוב את הכוס, או שיכול להמתין

עד "לפכ"ך"

האם מותר לשפוך מין של שמיטה לתוך הכוס בזמן עשרת המכות

אם שנה רביעית רק בא' מודה' כוסות האם מברך ברכת על הגפן

האם המסובין צריכים לאכול ב' כזיתות

האם צריך לכתחילה שיהיה לפני המסובין ג' או ב' מצות

האם מותר לאכול את הכזיתות של מצה עם דברים אחרים

האם מותר להסב באכילת המורר

היה סבור שהא חול או שאין ז' מצוה, האם כשאוכל שוב צריך לחזור

ולברך על אכילת מצה

האם יש מצוה דא' בכל הכזיתות שאוכל בליל הסדר

כיצד משערים זמן חצות לענין אכילת אפיקומן [מהסקיקה עד הגן או

מצאנ"כ עד עה"ש]

אם לא אכל קודם חצות עד אימתי יכול לאכול [עד עה"ש או עד הגן] כג

אימתי הוא זמן עלות השחר לענין אכילת מצה [ג"ב דק' קודם הגן או

תשעים דק' קודם הגן]

האם יכול לאכול אפיקומן קודם חצות ולהתנות שאם זמנו אחר חצות

יאכל גם לאחר חצות

ע

רעז	בענין האיסור לשנות אחר ארבע כוסות	רעז	בענין חצי שיעור במצוות	רסו	טעם נפלא לאכילת ביצים בליל הסדר	רנט	לחלק לתנוקות קליות ואגוזים
רעט	חמר מדינה בין הכוסות	רעג	חלוקת המצות למסובים	רסו	עוד בענין אכילת הביצה בליל הסדר	רנט	בין אדום
רעט	באיסור שתיה אחר ד' כוסות	רעג	אכילת המצה	רסו	בענין אי הגדה הוי הפסק	רס	למחר לאכול בשביל התנוקות
רעט	בענין ד' כוסות	רעג	מורד שאינו ראוי לאכילה	רסו	לענין ברכה ראשונה	רס	וזמן אכילת מצה
רעט	סיפור יציאת מצרים	רעג	אכילת ב' כוית מצה	רסו	לענין נטי"	רס	בדיני הסיבה
רעט	דין מי שאין לו מצה שמורה	רעג	סדר אכילת המצה	רסו	בענין הנחת מצות [ומחורים] מלבד אותן שבקערה בזמן ההגדה	רס	הסיבה בפני רבו
רפ	בגד מצות אפיקומן ובענין מי שאין לו אלא כוית של מצה שמורה	רעג	ברכת על נטילת ידים ב"ורחץ"	רסו	מקום הנחת הפרוסה ביחץ	רס	אכל מצה בלא הסיבה
רפ	ענין לח"מ בבציעה	רעג	טעם אכילת ב' כוית מצה	רסו	חקירה האם יין לבן של זמננו הינו היין הלבן שה"ל דיברו עליו	רס	שהיה ד' כוסות בלא הסיבה
רפ	מי שיש לו רק ג' מצות	רעג	טיבול בחרוסת	רסו	חקירה בגדל של יין מפוסטר האם כשר הוא לקידוש וד' כוסות אף לכתחילה	רס	שתיה בין הכוסות
רפ	אין לו רק כוית אחת משומרת	רעג	אכל מצה בלא כוונה	רסו	חקירה בדין קריאת ההגדה לאור הני בליל הסדר שחל בליל שבת	רס	שכח ולא היסב בכוס שני
רפ	מי שאין לו יין לד' כוסות אם יקדש על הפת	רעג	עוסק במצוה	רסו	חקירה בדין מי ששכח להבדיל בליל הסדר שחל במוצ"ש	רס	שכח ולא היסב
רפ	במי שאין לו יין אם יאמר הלל בלא כוס	רעג	שיעור זמן כא"פ באכילת מצה בליל הסדר, האם נמדד מהבליעה או מתחילת הלעיסה	רסא	בענין "יחץ"	רסא	חוביב נשים במצוות ליל פסח
רפא	במש"כ השו"ע "ובוצע"	רעד	אכילת חריין למורד	רסא	יין לפני לגבי ברכה	רסא	אכילת אפיקומן בהסיבה
רפא	מי שאין לו יין אם יקדש על הפת	רעד	בלע מצה יצא	רסא	שכח להבדיל ונזכר קודם ההגדה	רסא	איסור בל תוסף בלאכול מצה אחר הפסח
רפא	אם יש לו שלש כוסות בלבד	רעד	חולה באכילת מצה	רסא	מזיגת ד' כוסות ע"י אחר	רסא	בטעם שני הטיבולין
רפא	מכירת כסותו עבור ד' מינים	רעד	זמן אכילת מצה	רסא	בדיני הקערה	רסא	בדיני הסיבה
רפא	בענין קידוש על הפת ובענין מי שאין לו אלא כוס א'	רעד	מי שאין לו כרפס	רסא	טעם נתינת בשר וביצה בקערה	רסא	ד' כוסות לחולה
רפא	בענין מי שיש לו שלוש כוסות בלבד של יין או חמר מדינה	רעד	ורחץ - א"ע"פ שנטל ידיו לירקות	רסא	חולה באכילת מורד	רסא	וזמן ד' כוסות
רפא	ידון באכל אחרי אכילת אפיקומן ואוחז ברכהמ"ז	רעד	בדינא דשתיית רוב הכוס	רסט	נתינת יין או חומץ בחרוסת	רסא	שכח להסב באכילת אפיקומן
רפא	מי שאין לו בליל פסח יין	רעד	לאצת ידי חובת מצה בכורך	רסט	לזרוק מעט מן הכוס באבצו בשמגיע לדם ואש	רסא	בדין חינוך הילדים בד' כוסות
רפא	שיטת המ"א שאין לו רק ב' כוסות	רעד	כוית ראשון של המצה בהסיבה	רסט	מה היא "החרוסת"	רסא	עריכת הסדר ברוב עם
רפא	יש לו רק כוס אחת	רעד	ארס שבמבור	רסט	הסבר בקושית הטבלה מהארבעה קושיות	רסב	קליות ואגוזים לתנוקות
רפא	אכילת קודם קידוש	רעה	בדין לעיסה אם נחשב תחילת אכילה	רסט	בדין "ברכה" על קיום מצוה בגיולה	רסב	שולחן הסדר
רפא	אי הגדה הוי הפסק	רעה	אכילת המצה	רסט	דברים שצריך לזכור בליל פסח	רסב	בביאור דעת הרמב"ם בחיוב הסיבה
רפב	מי שחוצה לעשות הסדר בכמה בתים	רעה	מצות מצה בשאר ימי הפסח	רע	ברכת ד' כוסות	רסב	יין למי שמוקדש או שווא
רפב	במש"כ השו"ע "ואי לא ידעי יקרא מלה במלה"	רעה	בענין המנהג לאכול הביצים בתחילת הסעודה	רע	ברכת "על הגפן" בד' כוסות	רסג	שתיה ד' כוסות על הסדר
רפב	האם מברך בפה"א על הכרפס כדי להוציא אחרים, גם באינו טועם עמום	רעו	אכילת מצה ואפיקומן קודם חצות	רע	ברכת בפה"ג בד' כוסות	רסג	מיץ עגבים לד' כוסות
רפב	העושה סדר בכמה בתים	רעו	חיוב אמירת הגדה קודם חצות	רע	ברכת כוס שניה	רסג	בדין ברכת שהחיינו לנשים בליל הסדר
רפב	מי שאין לו אלא כוית שמורה	רעו	אם שכח לאכול אפיקומן ובירך בהמ"ז	רעא	ברכה אחרונה של כוס רביעית פוסרת את כל הארבע כוסות	רסג	בענין אשה במ"ע דהגדת לבנך
רפב	לא יודע לברך	רעו	בענין אפיקומן	רעא	ברכת הגפן באירוסין ונישואין	רסג	ד' גדרים בחרוסת, ובהנהגת מוין הגר"ש אלישיב זצ"ל
רפב	שבויה שלא אוכל מצה	רעו	'על השובע באפיקומן	רעא	שתיה באמצע ההגדה	רסד	אם מותר לבן לעשות את אביו שליח למוזג לו את ארבע כוסות בליל הסדר
רפב	נשבע שלא יאכל מצה בליל פסח	רעז	ידון בענין לאכול בער"פ מצת חמץ של זמנינו שטעמה כטעם מצת מצה	רעא	חיוב טיבול בחרוסת בכורך	רסד	אם ירצה לשנות כמה כוסות הרשות בידו
רפב	שיעור כוית	רעז	לשתות מכוס שלישית כמה פעמים	רעא	ברא דבוצע מהשלמה והפוסה ביחד	רסה	אם אכילת כרפס צריך כוית
רפב	שיעור כוית במבור	רעז	בענין זימון להלל	רעא	כרכן בסבי לא יצא	רסה	אם מברך בנ"ר על הכרפס
רפב	שתיה רביעית בכוס ד'	רעז	אמירת הלל	רעא	אכל מצה בלא כוונה יצא	רסה	אם ברכת הכרפס פוסרת את המורד
רפג	תשובות מהגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א	רעז	זימון בהלל - כיצד	רעא	היה סבור שהוא חול	רסה	מוגז לו כוס ראשון
רפג	מצוה בו יותר מבשלחו	רעז	אם שיה כוס ד' בלא הסיבה מברך שוב בפה"ג	רעב	כיון בהדיא שלא לאצת	רסה	שכח לומר שהחיינו ביו"ט שני
רפג	חימוץ ע"י חק	רעז	כוסו של אליהו	רעב	אכל מצה כשהוא שוטה ונתרפא	רסה	בענין אם המסובים צריכים להגביה הכוס
רפג	לומר על בהמה בשר זה לפסח	רעז	החתימה בהלל	רעב	בענין טיבול בחרוסת בכורך	רסו	בענין נטי" קודם קידוש
רפג	לומר חטים אלו לפסח	רעז	זמן שתיה כוס ד'	רעב	הסיבה בכורך	רסו	אמירת הקידוש בעמידה או בישיבה
רפג	מצת מצוה ערב פסח שחל בשבת	רעז	ליל שימורים - ממה	רעב	בענין שיקוע המורד בחרוסת	רסו	בענין אכילה ושתיה משהתחיל ההגדה
		רעז	אמירת הלל מיושב בליל הסדר	רעב	אם צריך להקנות לאורחים המצות	רסו	כרפס
		רעז	שכח וחתם מלך מההלל	רעב	בדין חרוסת	רסו	בענין הבאת הקערה
		רעז	שתיה יין אחר הסדר	רעב	בענין שיהיה בין ברכת המצה ל"כורך" ואפיקומן	רסו	וזמן הבאתו
		רעז	בענין קריאת ההלל דלילי פסחים מעומד או מיושב	רעב	אמירת "זכר למקדש כהלל"	רסו	טעם הבאתו ועוד בענין זמן הבאתו
		רעז		רעב	בענין טעם מורד	רסו	בסדר הקערה ובענין אי מעבירין על המצות

מכתבים ותגובות

בענין מי שיש לו לשבת רק ב' חלות שלמות ועוד פרוסת כיצד ינהג, ומסתפק ליסוד דין לחם משנה
 מצות אכילה מדאורייתא

אהבת שלום

Gabriel Bildirici Cohen
 Halachah Center

בית הוראה

מרכז להלכה
 ע"ש גבריאל בילדיריגי כהן ז"ל

טבלת שיבוץ רבני בית ההוראה

שעה	ראשון	שני	שלישי	רביעי	חמישי	שישי
8:00-9:00	רבי דוד פניני שליט"א רבי אברהם כהן שליט"א	רבי דוד פניני שליט"א רבי אברהם כהן שליט"א	רבי דוד פניני שליט"א רבי אברהם כהן שליט"א	רבי דוד פניני שליט"א רבי אברהם כהן שליט"א	רבי דוד פניני שליט"א רבי אברהם כהן שליט"א	רבי יעקב שילוני שליט"א רבי יהודה וייסנברג שליט"א
9:00-10:00	רבי מנשה שוע שליט"א רבי דוד פניני שליט"א	רבי מנשה שוע שליט"א רבי דוד פניני שליט"א	רבי מנשה שוע שליט"א רבי דוד פניני שליט"א	רבי מנשה שוע שליט"א רבי דוד פניני שליט"א	רבי מנשה שוע שליט"א רבי דוד פניני שליט"א	רבי יעקב שילוני שליט"א רבי יהודה וייסנברג שליט"א
10:00-11:00	רבי שלום טוויל שליט"א רבי דוד מורחזי שליט"א	רבי יהודה איטח שליט"א	רבי יעקב שילוני שליט"א	רבי יעקב שילוני שליט"א	רבי חיים כהן שליט"א רבי אליהו גאדו שליט"א	רבי יעקב שילוני שליט"א רבי דוד מורחזי שליט"א
11:00-12:00	רבי שלום טוויל שליט"א	רבי אליעזר כהן שליט"א רבי מרדכי פרחים שליט"א	רבי אליעזר כהן שליט"א רבי מרדכי פרחים שליט"א	רבי אליעזר כהן שליט"א רבי מרדכי פרחים שליט"א	רבי אליעזר כהן שליט"א רבי מרדכי פרחים שליט"א	רבי יעקב שילוני שליט"א רבי דוד מורחזי שליט"א
12:00-13:00	רבי שלמה יוסף בביוב שליט"א רבי שמעון מועלם שליט"א	רבי אברהם בן חיים שליט"א רבי דניאל זיאת שליט"א	רבי שלמה פוקס שליט"א רבי שמואל שאהן שליט"א	רבי אברהם דדש שליט"א רבי דוד זאדה שליט"א	רבי נסים כהן שליט"א רבי אברהם אוהל שליט"א	רבי ראובן עבודי שליט"א רבי חיים כהן שליט"א
13:00-14:00	רבי משה אורי בלוי שליט"א רבי יעקב אליעזר זיונס שליט"א	רבי אריה לייב גולדברג שליט"א (גם לדוברי אנגלית)	רבי צבי וובר שליט"א	רבי נתנאל סאפרין שליט"א	רבי אריה לייב גולדברג שליט"א (גם לדוברי אנגלית)	רבי בן ציון אלקינן שליט"א
14:00-15:00	רבי שבח צבי רזנבלט שליט"א	רבי חיים כהן שליט"א רבי יצחק כהן שליט"א	רבי עזריאל אויערבאך שליט"א	רבי יהודה איטח שליט"א רבי יעקב סעדה שליט"א	רבי יעקב שילוני שליט"א	רבי בן ציון אלקינן שליט"א
15:00-16:00	רבי יצחק כהן שליט"א	רבי יוסף שוב שליט"א	רבי יצחק כהן שליט"א	רבי יצחק חיים שרבאני שליט"א	רבי אברהם גולדברג שליט"א (גם לדוברי אנגלית)	רבי בן ציון אלקינן שליט"א
16:00-17:00	רבי יצחק חיים שרבאני שליט"א	רבי יוסף שוב שליט"א	רבי נתן הכהן קופשיץ שליט"א	רבי יעקב טופיק אביעזרי שליט"א	רבי יצחק חיים שרבאני שליט"א	
17:00-18:00	רבי נפתלי נוסבוים שליט"א	רבי יעקב אליעזר זיונס שליט"א (גם לדוברי אנגלית)	רבי יצחק חיים שרבאני שליט"א	רבי יעקב טופיק אביעזרי שליט"א	רבי נפתלי נוסבוים שליט"א	
18:00-19:00	רבי ראובן מנדלוביץ שליט"א (גם לדוברי אנגלית)	רבי יעקב שילוני שליט"א	רבי אברהם גולדברג שליט"א (גם לדוברי אנגלית)	רבי יעקב אליעזר זיונס שליט"א (גם לדוברי אנגלית)	רבי נפתלי נוסבוים שליט"א רבי אליהו ציון סופר שליט"א	
19:00-20:00	רבי דוד טבק שליט"א (גם לדוברי ספרדית)	רבי יהונתן ויגר שליט"א (גם לדוברי אנגלית)	רבי יעקב חכים שליט"א	רבי שלום טוויל שליט"א רבי רפאל ברוך טולדאנו שליט"א	רבי יעקב בן נאים שליט"א (גם לדוברי אנגלית, ספרדית וצרפתית)	
20:00-21:00	רבי דוד טבק שליט"א (גם לדוברי ספרדית)	רבי נתן בן סניור שליט"א	רבי יעקב חכים שליט"א	רבי שלום טוויל שליט"א רבי רפאל ברוך טולדאנו שליט"א	רבי יהושע ולדמן שליט"א רבי יצחק כהן שליט"א	

אהבת שלום

Gabriel Bildirici Cohen
Halachah Center

בית הוראה

מרכז להלכה
ע"ש גבריאל בילדיריגי כהן ז"ל

לשאלות אקטואליות בכל תחומי החיים על פי התורה מגדולי הרבנים והדיינים שבדורינו שליט"א

הרבנים הגאונים:

רבי אליהו ציון סופר שליט"א
ראש ישיבת רכסים	רבי צבי ובר שליט"א
רב שכונת נוה יעקב	רבי עזריאל אויערבאך שליט"א
רב קהילת חניכי הישיבות - בית וגן
רבי משה מרדכי קארפ שליט"א
רב הגבעה הצפונית - קרית ספר	רבי שלמה זעפראני שליט"א
רב קהילת אוהל משה - הר נוף	רבי יעקב טופיק אביעזרי שליט"א
רב העיר ביתר עילית
רבי נתן הכהן קופשיץ שליט"א
רב הקריה החרדית - בית שמש	רבי נפתלי נוסבוים שליט"א
אב"ד אהבת שלום	רבי יעקב בן נאים שליט"א
ראש ישיבת נחלת משה
רבי שבח צבי רוזנבלט שליט"א
חבר בד"ץ שארית ישראל	רבי יצחק כהן שליט"א
רב שכונת שמואל הנביא	רבי נתן בן סניור שליט"א
אב"ד שכונת אור החיים - בני ברק

רבני הישיבה וחכמי ורבני מדרש בית ההוראה שע"י ישיבת "חברת אהבת שלום" הרבנים הגאונים:

רבי שלום יצחק טוויל שליט"א
מו"צ נוה יעקב - ירושלים	רבי אריה לייב גולדברג שליט"א
ראש כולל אמת ליעקב - אהבת שלום	רבי יהודה איטח שליט"א
חבר בד"ץ אהבת שלום	רבי ראובן עבודי שליט"א
אב"ד אהבת שלום
רבי אברהם גולדברג שליט"א
רב ומו"צ תל ציון	רבי יעקב שילוני שליט"א
ר"מ ישיבת אהבת שלום	רבי נתנאל סאפרין שליט"א
ר"מ ישיבת אהבת שלום	רבי מנשה שוע שליט"א
חבר בד"ץ אהבת שלום
רבי יהונתן וינר שליט"א
מו"צ שכונת רמות ירושלים	רבי יעקב בן שמעון שליט"א
מו"צ חניכי הישיבות - בני ברק	רבי חיים כהן שליט"א
מרבני בית ההוראה אהבת שלום	רבי דוד פנירי שליט"א
רב העיר עמנואל
רבי בן ציון אלקינן שליט"א
מרבני בית ההוראה אהבת שלום	רבי אברהם זכותא שליט"א
מו"צ חניכי הישיבות - בני ברק	רבי אברהם כהן שליט"א
מרבני בית ההוראה אהבת שלום	רבי אליעזר כהן שליט"א
חבר בד"ץ אהבת שלום
רבי יוסף משדי שליט"א
מו"צ בד"ץ שארית ישראל	רבי דוד טבק שליט"א
מו"צ אחוזת ברכפלד	רבי דוד מזרחי שליט"א
מרבני בית ההוראה אהבת שלום	רבי יצחק חיים שרבאני שליט"א
ר"מ ישיבת אהבת שלום
רבי יעקב חכים שליט"א
ראש כולל "תורת רפאל" - ביתר	רבי יוסף שוב שליט"א
מו"צ קרית ספר	רבי יצחק דרזי שליט"א
מח"ס שבות יצחק	רבי מרדכי פרחים שליט"א
מרבני בית ההוראה אהבת שלום

ואתם עמם חכמי ורבני בתי המדרשות שע"י ישיבת "חברת אהבת שלום" הרבנים הגאונים:

רבי שמעון מועלם שליט"א
כולל אור יצחק - אהבת שלום	רבי דניאל זיאת שליט"א
חבר בד"ץ אהבת שלום	רבי אברהם דדש שליט"א
חבר בד"ץ אהבת שלום	רבי אברהם אוהל שליט"א
כולל אור יצחק - אהבת שלום
רבי יעקב סעדה שליט"א
כולל אור יצחק - אהבת שלום	רבי רפאל ברוך טולדאנו שליט"א
כולל שמח זבולון - אהבת שלום	רבי יהודה וייסנברג שליט"א
כולל חו"מ - אהבת שלום	רבי שלמה יוסף בביוב שליט"א
כולל אור יצחק - אהבת שלום
רבי שלמה פוקס שליט"א
כולל אור יצחק - אהבת שלום	רבי יצחק כהן שליט"א
כולל חו"מ - אהבת שלום	רבי יהושע ולדמן שליט"א
כולל חו"מ - אהבת שלום	רבי אברהם בן חיים שליט"א
חבר בד"ץ אהבת שלום
רבי שמואל שאהן שליט"א
כולל חו"מ - אהבת שלום	רבי נסים כהן שליט"א
כולל אור יצחק - אהבת שלום	רבי דוד זדה שליט"א
חבר בד"ץ אהבת שלום	רבי אליהו גאדו שליט"א
כולל אור יצחק - אהבת שלום

זמני קבלת קהל בבית ההוראה:
 ימים א'-ה' בין השעות 8 בבוקר עד 9 בערב רצוף
 יום ו' בין השעות 8 בבוקר עד 4 אחה"צ
 ברח' רבי נחמן מברסלב 7 (מול ישיבת חברת אהבת שלום) ירושלים ת"ו (כניסה נפרדת לנשים)

ניתן להפנות שאלות בהלכה בכל שעות היום והלילה בטלפון (רב קווי):

02-6255567

או בפקס: 02-6255568 ובדואר אלקטרוני: hc@ahavatshalom.org.il

